

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

669

क्रम संख्या

280.1 SUB

काल नं०

खण्ड

(Registered for copy-right under act XXV of 1867.)

(All rights reserved by the publishers.)

SUBHÂSHITA-RATNA-BHÂNDÂGÂRAM.

OR

GEMS OF SANSKRIT POETRY.

BEING

A Collection of Witty, Epigrammatic, Instructive and
Descriptive Verses.

SELECTED AND ARRANGED

BY

KÂS'ÎNÂTH PÂNDURANG PARAB.

THIRD THOROUGHLY REVISED AND ENLARGED EDITION.

(2000 Copies.)

‘Why are not more gems from our great authors scattered over the country? Great books are not in every body’s reach; and though it is better to know them thoroughly than to know them only here and there, yet it is a good work to give a little to those who have neither time nor means to get more’—COLERIDGE.

‘I have gathered a posie of other men’s flowers, and nothing but the thread that binds them is mine own’—MONTAIGUE.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

JÂVAJÎ DÂDÂJÎ,

AND

JANÂRDAN MAHÂDEV GURJAR

AT

THE “NIRNAYA-SÂGAR” PRESS.

BOMBAY.

1891.

Price 3' Rupees.

JUGAL KISHORE D. JAIN.

SON OF NATHOOMAL

SIRSAWA.

श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारम्

नाम

विविधकाव्यनाटकसुभाषितादिग्रन्थेभ्यः

परबोपाङ्गपाण्डुरङ्गात्मजकाशिनाथशर्मणा

समुद्धृतः

सहृदयहृदयाह्लादकः

सूक्तिसंग्रहः ।

तृतीयं संस्करणम् ।

ते सज्जनाः मुक्तविशाखिकवित्वपुष्पा-

प्यादाय गुम्फितवतः सुगुणर्ममैतत् ।

संधारयन्तु कुसुमोज्ज्वलहाररूपं

कण्ठे सुभाषितमपास्तसमस्तदोषम् ॥

शार्ङ्गधरस्य ।

ग्रन्थोऽयं

सुम्बय्याम्

शाके १८१३ वत्सरे

जावजी दादाजी । जनार्दन महादेव गुर्जर ।

इत्येताभ्यां निर्णयसागरयन्त्रालये मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा प्राकाश्यं नीतः ।

मूल्यं सार्धं रूप्यकत्रयम् ।

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
कुकाव्यनिन्दा ...	४८	१-२	कुपण्डितनिन्दा ...	५९-६२	१-५५
सामान्यकविप्रशंसा	४८-५१	१-५४	छान्दसप्रशंसा ...	६२	१
विशिष्टकविप्रशंसा	५१-५६	१-७०	छान्दसनिन्दा ...	६२	१
अमरसिंहः ...	५१	१	वैयाकरणप्रशंसा ...	६३	१-८
कालिदासः ...	५१-५२	२-६	वैयाकरणनिन्दा ...	६३-६४	१-३
गणेश्वरः ...	५२	७	नैयायिकप्रशंसा ...	६४	१-५
गुणाढ्यः ...	५२	८-१०	नैयायिकनिन्दा ...	६४-६५	१-१०
गोविन्दराजः ...	५२	११	मीमांसकप्रशंसा ...	६५	१-५
जगन्नाथपण्डितः	५२	१२-१५	मीमांसकनिन्दा ...	६५	१-२
जयदेवः ...	५२	१६	नैयप्रशंसा ...	६५-६६	१-६
ज्योतिरीशः ...	५२	१७	कुत्रेयनिन्दा ...	६६	१-९
दण्डी ...	५२	१८-१९	गणकप्रशंसा ...	६६-६७	१-६
द्रोणः ...	५२	२०	कुगणकनिन्दा ...	६७	१-५
धनदः ...	५३	२१	पौराणिकनिन्दा ...	६७	१
नरहरिः ...	५३	२२	पुरोहितनिन्दा ...	६७	१
प्रवरसेनः ...	५३	२३	कायस्थनिन्दा ...	६८	१-२
बाणः ...	५३	२४-२७	सज्जनप्रशंसा ...	६८-७९	१-२१९
बिहणः ...	५३	२८	दुर्जननिन्दा ...	८०-८९	१-१८४
भट्टारहरिचन्द्रः	५३	२९	लक्ष्मीस्वभावः ...	८९-९२	१-४३
भवभूतिः ...	५३	३०-३२	धनप्रशंसा ...	९२-९३	१-१५
भासः ...	५३	३३	धननिन्दा ...	९३-९४	१-२०
मयूरः ...	५३-५४	३४-३५	धनिप्रशंसा ...	९४-९५	१-१५
मातङ्गदीवाकर ...	५४	३६	दर्शनिन्दा ...	९५-९८	१-५२
मुगारिः ...	५४	३७-३९	दानप्रशंसा ...	९८-१००	१-२८
रत्नखेटदाक्षितः	५४	४०	लोभनिन्दा ...	१००	१-११
राजशेखरः ...	५४	४१-४२	उदारप्रशंसा ...	१००-१०१	१-१५
वाल्मीकिः	५४	४३-५१	कृपणनिन्दा ...	१०१-१०३	१-४३
विजया ...	५५	५२	याचकनिन्दा ...	१०३-१०६	१-४७
विजिका ...	५५	५३	परोपकारप्रशंसा ...	१०६	१-१४
व्यासः ...	५५	५४-५७	कृतघ्ननिन्दा ...	१०७	१-४
शाकलमल्लः ...	५५	५८	संतोषप्रशंसा ...	१०७-१०८	१-१९
सातवाहनः ...	५५	५९	तृष्णानिन्दा ...	१०८-११०	१-३९
सुदर्शनः ...	५५	६०	धीरप्रशंसा ...	११०-१११	१-१४
सुबन्धुः ...	५५	६१	वीरप्रशंसा ...	१११	१-४
कविशृन्दम् ...	५५	६२-७०	तेजस्विप्रशंसा ...	१११-११३	१-२२
कुकाविनिन्दा ...	५६-५७	१-२५	मनस्विप्रशंसा ...	११३-११५	१-४५
पण्डितप्रशंसा ...	५७-५९	१-२७	अपौरुषत्वनिन्दा ...	११५	१-२

विषयानुक्रमः ।

३

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
गुणप्रशंसा ...	११५-११८	१-४५	गृहस्थाश्रमदूषणम् ...	१२९	१-४
उद्यमप्रशंसा ...	११८	१-१९	पुत्रप्रशंसा ...	१२९-१३०	१-१४
संहतिप्रशंसा ...	११९	१-३	कन्यानिन्दा ...	१३०	१
क्षमाप्रशंसा ...	११९	१-३	सत्पुत्रप्रशंसा ...	१३०-१३१	१-१३
विनयप्रशंसा ...	११९	१	कुपुत्रनिन्दा ...	१३१	१-१२
सत्यप्रशंसा ...	११९	१-३	दैवाढ्यानम् ...	१३२-१३९	१-१३१
असत्यनिन्दा ...	११९	१-४	जरावर्णनम् ...	१३९-१४१	१-१८
आत्मश्लाघानिन्दा	१२०	१-५	क्षुधावर्णनम् ...	१४१	१-२
स्वभाववर्णनम् ...	१२०-१२१	१-१४	भिक्षुकः ...	१४१	१-५
वाग्वर्णनम् ...	१२१-१२२	१-१७	परगृहवासः ...	१४१-१४२	१-४
वाग्मिप्रशंसा ...	१२२-१२३	१-१५	उदरपूरणदूषणम् ...	१४२-१४३	१-१४
मौनगुणाः ...	१२३	१-४	मेवकनिन्दा ...	१४३-१४४	१-१८
स्थानमाहात्म्यम् ...	१२३-१२४	१-१४	जीवितसाफल्यम् ...	१४४	१-११
सत्संगतिप्रशंसा ...	१२४-१२६	१-३६	ऋणम् ...	१४४	१-३
असत्संगतिनिन्दा ...	१२६-१२७	१-१३	प्रवासः ...	१४५	१-६
खेहवचनम् ...	१२७	१-२	व्यापाणिः ...	१४५	१-३
सुमित्रप्रशंसा ...	१२७-१२८	१-२०	कलिमहिमा ...	१४५-१४८	१-३३
कुमित्रनिन्दा ...	१२८	१-२	मद्यपानगर्हणम् ...	१४८	१-६
संसारः ...	१२८	१-६	तमाखुः ...	१४८-१४९	१-७
गृहस्थाश्रमप्रशंसा ...	१२९	१-६			

३. राजप्रकरणम् ।

राजसभावर्णनम् ...	१५०	१-१४	कुमुमेन्द्रसाहिः ...	१७२	१८
राजमिलनम् ...	१५१	१	कृष्णः ...	१७२	१९-२२
सामान्यराजप्रशंसा	१५१-१७०	१-२९५	गुर्जराधीशः ...	१७३	२३
विशिष्टराजप्रशंसा	१७१-१८७	१-१९४	चोलैन्द्रः ...	१७३	२४-२५
अकबरः ...	१७१	१-४	जगद्देवः ...	१७३	२६
अनङ्गभीमः ...	१७१	५	जनकः ...	१७३	२७
अर्जुनेन्द्रः ...	१७१	६	दलपतिरायः ...	१७३	२८
कर्णः ...	१७१	७-१०	दशरथः ...	१७३	२९-३०
कर्णाटवसुंधराधिपः	१७१-१७२	११	दिल्लिन्द्रचूडामणिः	१७३	३१
कलिहेश्वरः ...	१७२	१२-१३	नाना ...	१७३	३२
कल्याणदासः ...	१७२	१४	निजामशाहः ...	१७४	३३-४०
काविलेन्द्रः ...	१७२	१५-१६	तुसिहः ...	१७४-१७५	४१-५८
कार्तवीर्यः ...	१७२	१७	परशुरामः ...	१७५-१७६	५९-६१

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
पाण्ड्यः ...	१७६	६२-६४	राजविभूषावर्णनम्	१८७	१-८
पारसीकक्षितीशः	१७६	६५	गजप्रशंसा ...	१८७-१८८	१-४
पृथ्वीराजः ...	१७६	६६	तुरगप्रशंसा ...	१८८	१-११
बङ्गालिदासः ...	१७६	६७	खड्गप्रशंसा ...	१८८-१९०	१-१८
बल्लालः ...	१७६	६८	राजयात्रावर्णनम् ...	१९०-१९३	१-२७
बाङ्गालक्षोणिपालः	१७६	६९	पताका ...	१९२	२८
बीसलः ...	१७६	७०	दुन्दुभिः ...	१९२	२९-३१
भावसिंहः ...	१७६	७१	गवाक्षविलोकनम्	१९२-१९३	३२-४३
भीमः ...	१७७	७२	रणसामग्री ...	१९३-१९४	१-२४
भैरवः ...	१७७	७३	रणवर्णनम् ...	१९४-२००	१-१२५
भोजः ...	१७७-१७८	७४-९८	अरिपलायनम् ...	२०१-२०४	१-४७
मणिपालः ...	१७८	९९	प्रतापवर्णनम् ...	२०४-२०६	१-३०
मल्लशाहः ...	१७८	१००-१०२	कीर्तिवर्णनम् ...	२०६-२१३	१-९१
माणिकः ...	१७८-१७९	१०३-१०७	कीर्तिप्रतापी ...	२१३	१-९
माधवः ...	१७९	१०८	राज्याधिकारगर्हणम्	२१३-२१४	१-५
मानसिंहः ...	१७९	१०९	राजसेवकः ...	२१४	१-९
मालवाखण्डलः	१७९	११०	रथवेगवर्णनम् ...	२१४-२१५	१-६
मुकुन्ददेवः ...	१७९	१११	समुद्रवर्णनम् ...	२१५	१-६
मुञ्जः ...	१७९	११२	पर्वतवर्णनम् ...	२१५-२१६	१-५
मुद्गाफरशाहः ...	१७९	११३	सरोवरवर्णनम् ...	२१६	१
राजबहादुरः ...	१७९	११४	वनश्र्वावर्णनम् ...	२१६	१-७
राजेन्द्रसिंहः ...	१७९	११५	मृगयावर्णनम् ...	२१६-२१७	१-७
रामचन्द्रः ...	१७९-१८५	११६-१६८	मृगयानिवृत्तिः ...	२१७	१
रामजामः ...	१८५	१६९	ऋष्याश्रमवर्णनम् ...	२१७-२१८	१-१४
रामनाथः ...	१८५	१७०	राजनीतिः ...	२१८-२३६	१-४२३
रुद्रः ...	१८५	१७१-१७५	राजा ...	२१८-२१९	१-१५
रूपनारायणः ...	१८५	१७६	सभासदः ...	२१९	१६-१७
रूपमणिः ...	१८५	१७७	पुरोहितः ...	२१९	१८
विक्रमार्कः ...	१८५-१८६	१७८-१८१	धर्माध्यक्षः ...	२१९	१९
विम्वहराजः ...	१८६	१८२	वैद्यः ...	२१९	२०
वीरभानः ...	१८६	१८३-१८४	मन्त्रा ...	२१९-२२०	२१-३२
वीरवरः ...	१८६	१८५-१८६	सेनापतिः ...	२२०	३३-३४
वीरसिंहः ...	१८६	१८७-१८९	गजाः ...	२२०	३५-४९
वेङ्कटपतिः ...	१८६	१९०	तुरगाः ...	२२०-२२१	५०-५७
शाहिजहान् ...	१८६	१९१	खड्गः ...	२२१	५८-५९
सिन्धुराधीश्वरः	१८७	१९२	सैन्यम् ...	२२१	६०-६२
हम्मीरः ...	१८७	१९३-१९४	दुर्गाः ...	२२१	६३-६८

विषयानुक्रमः ।

९

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
...	२२१	६९-७३	शस्त्रधारणम्	... २२३	१०५
हागारी	... २२२	७४	छत्रधारणम्	... २२३	१०६
कः	... २२२	७५	चामरम्	... २२३	१०७
हाहारी	... २२२	७६	सिंहासनम्	... २२३	१०७
कारः	... २२२	७७	मालाधारणम्	... २२३	१०८
राः	... २२२	७८	चन्दनलेपः	... २२३	१०८
तःपुरवर्गाः	२२२	७९	मृगया	... २२३	१०९
यः	... २२२	८०-८१	कटकप्रयाणम्	... २२३	११०
हृषी	... २२२	८२	उपवनानि	... २२३-२२४	१११-११२
माः	... २२२-२२३	८३-१०२	(तरवः)	... २२४	११३-११४
सम्	... २२३	१०३	नीतिः	... २२४-२३६	११५-४२३
बलम्	... २२३	१०४	सामान्यनीतिः	२३६-२८२	१-१०५८

४. चित्रप्रकरणम् ।

ख्यानम्	... २८३-२८८	१-७७	मात्राच्युतकादयः	... ३०६-३०८	१-१५
क्ताः	... २८८-२९१	१-३९	मात्राच्युतकम्	३०६	१-२
तयः	... २९१-२९२	१-१५	बिन्दुच्युतकम्	३०७	३-४
...	... २९२-३०३	१-९६	विसर्गच्युतकम्	३०७	५-६
गुप्तादयः	... ३०३-३०६	१-५३	अक्षरच्युतकम्	३०७	७-८
इयागुप्तम्	... ३०३-३०४	१-१७	स्थानच्युतकम्	३०७	९-१०
द्विगुप्तम्	... ३०४	१८-२५	व्यञ्जनच्युतकम्	३०७	११-१२
त्रिगुप्तम्	... ३०४	२६-२८	च्युतदत्ताक्षरम्	३०७-३०८	१३-१५
चरणगुप्तम्	... ३०४	२९-३०	अन्तरालापाः	... ३०८-३११	१-४३
प्रदानगुप्तम्	... ३०५	३१-३२	बहिरालापाः	... ३११-३२२	१-१२१
अपादानगुप्तम्	३०५	३३-३४	प्रश्नोत्तराणि	... ३२२-३२३	१-१०
निबन्धगुप्तम्	... ३०५	३५-३७	चित्रम्	... ३२३-३२४	१-१८
अधिकरणगुप्तम्	३०५	३८-३९	भाषाचित्रम्	... ३२५	१-३
भामन्त्रितगुप्तम्	३०५	४०-४३	जातिवर्णनम्	... ३२५-३२८	१-४१
कर्तृक्रियागुप्तम्	३०५	४४	सिंहः	... ३२५-३२६	१-४
कर्तृकर्मक्रियागुप्तम्	३०६	४५-४६	तरक्षुः	... ३२६	५
अधिगुप्तम्	... ३०६	४७	करिणः	... ३२६	६
मासगुप्तम्	... ३०६	४८-४९	मृगः	... ३२६	७
रङ्गगुप्तम्	... ३०६	५०-५१	भल्लः	... ३२६	८
व्यवचनगुप्तम्	... ३०६	५२	हयः	... ३२६	९-१३
तद्व्यवचनगुप्तम्	३०६	५३	कपिः	... ३२६	१४

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
महोक्षः ...	३२६	१५	सर्पः ...	३२७	२८
धेनुः ...	३२६	१६	पुलिन्दः ...	३२८	२९
रासभः ...	३२७	१७	पथिकः ...	३२८	३०-३३
अजः ...	३२७	१८	शूरः ...	३२८	३४
मेषः ...	३२७	१९	बालाः ...	३२८	३५-३६
मयूरः ...	३२७	२०	कुमारः ...	३२८	३७
चातकः ...	३२७	२१	नर्तकी ...	३२८	३८
पारावतः ...	३२७	२२	लेखनकर्त्री ...	३२८	३९-४०
षकः ...	३२७	२३-२४	कलमकण्ठनीगी- तयः ...	३२८	४१
कुङ्कुटः ...	३२७	२५-२६			
गौरखरुकुकलासौ	३२७	२७			

५. अन्योक्तिप्रकरणम् ।

सूर्योन्योक्तयः ...	३२९-३३०	१-१८	(सोमकान्तसूर्य- कान्ती)	३४४	६६
चन्द्रान्योक्तयः ...	३३०-३३३	१-४९	(चन्द्रकान्तः)	३४४	६७
मेघान्योक्तयः ...	३३३-३३८	१-८४	(स्फटिकः)	३४४	६८
वाय्वन्योक्तयः ...	३३८-३३९	१-१३	(मरकतः)	३४४	६९-७१
पर्वतान्योक्तयः ...	३३९-३४०	१	(माणिक्यम्)	३४४-३४५	७२
हिमाचलः ...	३३९	२-४	काचः ...	३४५	७३
मेरुः ...	३३९	५	शङ्खः ...	३४५	७४-८०
विन्ध्यः ...	३३९	६	(पाञ्चजन्यः)	३४५	८१-८२
मलयः ...	३३९	७-८	नद्यन्योक्तयः ...	३४५-३४६	१-८
मन्दरः ...	३३९	९	गङ्गा ...	३४६	९-१०
मैनाकः ...	३३९	१०-११	शोणः ...	३४६	११
लोकालोकः ...	३४०	१२	तडागान्योक्तयः ...	३४६-३४७	१-१९
रोहणः ...	३४०	१३-१५	मानसम् ...	३४७	२०
(पर्वतदरी)	३४०	१६	कूपान्योक्तयः ...	३४७-३४८	१-९
(गिरिनिर्झरः)	३४०	१७	मरुस्थलान्योक्तयः	३४८	१-६
समुद्रान्योक्तयः ...	३४०-३४५	१-३९	दावानलान्योक्तयः	३४८-३४९	१-८
क्षीरसागरः ...	३४२-३४३	४०-४१	वाङ्मवानलः ...	३४९	९
अगस्त्यः ...	३४३	४२-४६	व्योमचरान्योक्तयः	३४९-३६३	१-२३९
रत्नानि ...	३४३-३४४	४७-६३	गरुडः ...	३४९	१-२
(वज्रमणिः)	३४४	६४	हंसः ...	३४९-३५१	३-४०
(कौस्तुभमणिः)	३४४	६५	मधुकरः ...	३५१-३५६	४१-११४
			कोकिलः ...	३५६-३५७	११५-१४६

विषयः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
चातकः ...	३५७-३५९	१४७-१६७	अशोकः ...	३७९-३८०	७४-७७
मयूरः ...	३५९	१६८-१७७	यूथी ...	३८०	७८
चक्रवाकः ...	३५९-३६०	१७८-१७९	मालती ...	३८०	७९-८८
शुकः ...	३६०-३६१	१८०-२०२	मल्लिका ...	३८०	८९
काकः ...	३६१-३६२	२०३-२२४	दमनकः ...	३८०	९०
बकः ...	३६३	२२५-२३१	केतकी ...	३८०-३८१	९१-९६
घृकः ...	३६३	२३२	पाटला ...	३८१	९७
सारङ्गः ...	३६३	२३३	सहकारः ...	३८१-३८३	९८-१३२
खद्योतः ...	३६३	२३४-२३९	पनसः ...	३८३	१३२
स्थलचरान्योक्तयः	३६४-३७४	१-१६५	तमालः ...	३८३	१३४
सिंहः ...	३६४-३६७	१-५४	कदली ...	३८३	१३५
गजः ...	३६७-३७०	५५-९८	द्राक्षा ...	३८३	१३६-१३७
मृगः ...	३७०-३७१	९९-१२३	दाडिमः ...	३८३	१३८-१३९
करभः ...	३७१-३७२	१२४-१३७	नालिकेरः ...	३८४	१४०
रासभः ...	३७२	१३८	तालः ...	३८४	१४१-१४२
वृषभः ...	३७२-३७३	१३९-१४९	भूर्जः ...	३८४	१४३-१४४
कपिः ...	३७३	१५०-१५२	अश्वत्थः ...	३८४	१४५
वराहः ...	३७३	१५३-१५४	न्यग्रोधः ...	३८४	१४६-१४८
० (आदिवराहः)	३७३	१५५	मधूकः ...	३८४	१४९-१५०
श्रा ...	३७४	१५६	शाल्मलिः ...	३८४-३८५	१५१-१५४
शृश्वकः ...	३७४	१५७	निम्बः ...	३८५	१५५-१५९
भेकः ...	३७४	१५८-१५९	बन्बुलः ...	३८५	१६०-१६३
जम्बुकः ...	३७४	१६०	खदिरः ...	३८५	१६४-१६६
सर्पः ...	३७४	१६१-१६३	किंशुकः ...	३८५-३८६	१६७-१६९
(शेषः) ...	३७४	१६४-१६५	शाखोटः ...	३८६	१७०-१७१
जलचरान्योक्तयः ...	३७४-३७५	१-५	पीलुः ...	३८६	१७२
मत्स्यः ...	३७४	१	करीरः ...	३८६	१७३-१७४
(रोहितः) ...	३७४	२	विल्वः ...	३८६	१७५
(राघवः) ...	३७४	३	शालिः ...	३८६	१७६
कूर्मः ...	३७५	४-५	कुटजः ...	३८६	१७७
वृक्षान्योक्तयः ...	३७५-३९१	१-३०	इक्षुः ...	३८६	१७८-१८०
कल्पद्रुमः ...	३७७	३१-३७	लवङ्गी ...	३८७	१८१-१८३
पारिजातः ...	३७७	३८-३९	कार्पासः ...	३८७	१८४-१८६
चन्दनः ...	३७७-३७९	४०-६१	शणः ...	३८७	१८७
अगुरुः ...	३७९	६२-६३	कण्टकारिका ...	३८७	१८८
चम्पकः ...	३७९	६४-७१	धन्तूरः ...	३८७	१८९-१९२
बकुलः ...	३७९	७२-७३	पलाण्डुः ...	३८७	१९३

सुभाषितरत्नभाण्डागारम् ।

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
तृणानि ...	३८७-३८८	१९४-१९५	लाङ्गलिकः ...	३९३	३९
कलमाः ...	३८८	१९६-१९७	कर्णधारः ...	३९४	४०-४१
ताम्बूलम् ...	३८८	१९८-१९९	तैलिकः ...	३९४	४२
तुम्बी ...	३८८	२००-२०१	पञ्जरलावकः ...	३९४	४३
वंशः ...	३८८	२०२	व्याधः ...	३९४	४४-४५
कुन्दः ...	३८८	२०३-२०४	विषमन्त्री ...	३९४	४६
कमलानि ...	३८८-३९०	२०५-२४२	मालाकारः ...	३९४	४७
लताः ...	३९१	२४३	क्रायस्थः ...	३९४	४८
संकीर्णान्योक्तयः ...	३९१-३९८	१-१०४	कविः ...	३९४	४९
शिवः ...	३९१	१-६	बालाः ...	३९४	५०
परशुरामः ...	३९१	७	शैलूषः ...	३९४	५१
रामचन्द्रः ...	३९१	८	कुशीलवाः ...	३९५	५२
सीता ...	३९१	९	बाला ...	३९५	५३
इन्द्रः ...	३९१	१०	पद्मीपतिपुत्रा ...	३९५	५४
स्मरः ...	३९१	११	पान्थः ...	३९५	५५-५६
आकाशम् ...	३९२	१२	कस्तूरिका ...	३९५	५७-६१
पृथ्वी ...	३९२	१३	दीपः ...	३९५	६२-६७
जलम् ...	३९२	१४-१५	तुला ...	३९६	६८-६९
मारुतः ...	३९२	१६	कुम्भः ...	३९६	७०-७१
मृगतृष्णिका ...	३९२	१७	कलशः ...	३९६	७२
सुवर्णम् ...	३९२	१८-१९	दुग्धम् ...	३९६	७३
मौक्तिकम् ...	३९२	२०-२२	बडिशदण्डाः ...	३९६	७४
सुवर्णकारः ...	३९२	२३	शरः ...	३९६	७५
हारः ...	३९२-३९३	२४-२९	लम्पाकः ...	३९६	७७
कञ्चुकः ...	३९३	३०	खलः ...	३९६	७८
कुण्डलम् ...	३९३	३१	कण्टकः ...	३९६	७९
नासाभूषणम् ...	३९३	३२	कालकूटम् ...	३९६	८०
वलयः ...	३९३	३३	जिह्वा ...	३९६	८१
रत्नः ...	३९३	३४	नन्दनवनम् ...	३९६-३९७	८२
वीणादण्डः ...	३९३	३५	वसन्तः ...	३९७	८३
मुरली ...	३९३	३६-३७	मुसलः ...	३९७	८४
कुविन्दः ...	३९३	३८	संकीर्णाः ...	३९७-३९८	८४-१०४

६. नवरसप्रकरणम् ।

शृङ्गाररसनिर्देशः ...	३९९-५८७	स्त्रीप्रशंसा ...	४००-४०३	१-६१
मनसिजप्रशंसा ...	३९९-४००	युववर्णनम् ...	४०३-४०४	१-९

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
बालावर्णनम् ...	४०४-४०७	१-४८	रोमावलिः ...	४२८-४३०	३३९-३६९
वयःसंधिवर्णनम् ...	४०७-४११	१-६०	पृष्ठभागः ...	४३०	३७०
तरुणीपृथगवयववर्णनम्	४११-४३३	१-४३२	नितम्बः ...	४३०	३७१-३७९
केशपाशः ...	४११-४१२	१-२७	(काष्ठी) ...	४३०	३८०-३८१
(अभ्यङ्गारम्भः) ...	४१२	२८-३०	जघनम् ...	४३०	३८२-३८५
(सीमन्तरचनम्) ...	४१२-४१३	३१-३८	मदनमन्दिरम् ...	४३०-४३१	३८६-३८७
(सीमन्तसिन्दूरम्) ...	४१३	३९-४०	ऊरू ...	४३१	३८८-३९८
ललाटः ...	४१३	४१	जङ्घे ...	४३१	३९९-४०२
(तिलकः) ...	४१३-४१४	४२-५२	चरणौ ...	४३१-४३२	४०३-४१६
भुवौ ...	४१४	५३-६०	गुल्फौ ...	४३२	४१७
नेत्रे ...	४१४-४१६	६१-९७	पादाङ्गुल्यः ...	४३२	४१८
(कटाक्षः) ...	४१६	९८-११३	नखाः ...	४३२	४१९-४२१
(अश्रूणि) ...	४१७	११४	(गमनम्) ...	४३२	४२२-४२५
नासा ...	४१७	११५-११८	(जृम्भा) ...	४३२	४२६-४२७
(नासाभूषणम्) ...	४१७	११९-१२३	(निद्रा) ...	४३२-४३३	४२८-४३०
कर्णौ ...	४१७	१२४-१३१	(कान्तिः) ...	४३३	४३१-४३२
(कर्णभूषणम्) ...	४१७-४१८	१३२-१३४	समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनम्	४३३-४३७	१-७७
कपोलौ ...	४१८	१३५-१३७	परस्परदर्शनम् ...	४३८	१-२
अधरः ...	४१८-४१९	१३८-१५४	नायकदर्शनम् ...	४३८	१-६
दन्ताः ...	४१९	१५५-१५८	नायिकादर्शनम् ...	४३८-४४०	१-३४
चिबुकः ...	४१९	१५९	विरहः ...	४४०	१
मुखम् ...	४१९-४२२	१६०-२०६	वियोगिनोऽवस्थावर्ण-		
(स्मितम्) ...	४२२	२०७-२१०	नम् ...	४४०-४४१	१-९
कण्ठः ...	४२२	२११-२१७	वियोगिन्या अवस्था-		
(वार्णा) ...	४२२	२१८-२२३	वर्णनम् ...	४४१-४४५	१-६५
बाहू ...	४२२-४२३	२२४-२२९	वियोगिनो विप्रलापाः	४४५-४५६	१-१२२
करी ...	४२३	२३०-२३५	मदनं प्रत्युक्तयः	४५३-४५४	१२३-१४३
(कङ्कणम्) ...	४२३	२३६-२४२	चन्द्रं प्रत्युक्तयः	४५४	१४४-१४८
(हस्तरेखा) ...	४२३	२४३	पवनं प्रत्युक्तयः	४५४	१४९-१५०
अङ्गुल्यः ...	४२३	२४४-२४५	मेघं प्रत्युक्तयः	४५४-४५५	१५१-१५३
(मुद्रिका) ...	४२३	२४६	अशोकं प्रत्युक्ती	४५५	१५४-१५५
स्तनौ ...	४२३-४२६	२४७-२९८	तमालं प्रत्युक्तिः	४५५	१५६
(कम्बुकी) ...	४२६	२९९	मृणालहारं प्रत्युक्तिः	४५५	१५७
(हारः) ...	४२६-४२७	३००-३११	मधुकरं प्रत्युक्तयः	४५५	१५८-१६१
मध्यदेशः ...	४२७	३१२-३२३	हंसं प्रत्युक्तिः	४५५	१६२
नाभिः ...	४२७-४२८	३२४-३२७	चकोरं प्रत्युक्तिः	४५५	१६३
वलित्रयम् ...	४२८	३२८-३३८	कृष्णसारं प्रत्युक्तिः	४५५	१६४

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
सारङ्गं प्रत्युक्तिः	४५५	१६५	ज्योत्स्नावर्णनम् ...	४८९-४९०	१२४-१३८
मयूरविषयकोक्तिः	४५६	१६६	सकलङ्कचन्द्रवर्णनम्	४९०-४९१	१३९-१६४
मुक्ताकलापं प्रत्यु-			नायकागमनावस्थावर्ण-		
क्तिः ...	४५६	१६७	नम् ...	४९१-४९२	१-६
वियोगिन्या विप्रलापाः	४५६-४५९	१-४२	नायकागमने नायिकां		
मदनं प्रत्युक्तयः	४५८	४३-४५	प्रति सखीवचनम्	४९२	१-४
चन्द्रं प्रत्युक्तयः	४५९	४६-४८	नायकातिथ्यवर्णनम्	४९२	१-४
रोहिणीं प्रत्युक्तिः	४५९	४९	नायकस्य नायिकां प्रति		
नायिकां प्रति सखीव-			प्रश्नः ...	४९३	१-३
चनम् ...	४५९-४६१	१-३३	प्रणयकलेहे नायिकानु-		
दूतीं प्रति स्वावस्था-			नयः ...	४९३-४९७	१-७०
कथनम् ...	४६१-४६२	१-१०	सख्यनुनयः ...	४९७-४९९	१-२३
नायकं प्रति दूतीप्रेष-			कलहान्तरिताप्रलापा-		
णम् ...	४६२	१-९	ख्यानम् ...	४९९-५००	१-१६
नायकस्याप्रे दूत्युक्तयः	४६२-४६८	१-९७	नायकानुनयः ...	५००	१-४
नायकं प्रति नायिका-			नायकयोरुक्तिप्रत्युक्त-		
संदेशः ...	४६८	१-४	यः ...	५००-५०१	१-१२
नायिकां प्रति संदेशप्रे-			नायकशिक्षा ...	५०१-५०२	१-८
षणम् ...	४६९	१	नायिकाप्रसादः ...	५०२	१-५
नायिकां प्रति नायक-			परस्परप्रसादः ...	५०२-५०४	१-३२
संदेशः ...	४६९-४७१	१-३६	प्रियचाटुक्तयः ...	५०४-५०९	१-७९
दूतीं प्रति नायिका-			पानगोष्ठीवर्णनम् ...	५०९-५१२	१-६७
प्रश्नाः ...	४७१	१-३	द्यूतक्रीडावर्णनम् ...	५१२	१-६
दूत्युपहासप्रश्नाः ...	४७१-४७२	१-१२	बाह्यरतक्रीडावर्णनम्	५१२-५१३	१-२८
नायिकां प्रति नायका-			आलिङ्गनम् ...	५१३-५१३	१-११
वस्थाकथनम् ...	४७२	१-५	चुम्बनम् ...	५१३	१२-१६
सूर्यास्तमनसमयवर्ण-			विहारः ...	५१३	१७-२८
नम् ...	४७२-४७६	१-७३	मुरतप्रशंसा ...	५१४	१-९
चक्रवाकावस्थाख्यानम्	४७६-४७७	१-१३	नववधूसंगमे सखावा-		
संध्यावर्णनम् ...	४७७-४७८	१-६	कथम् ...	५१४	१-४
रत्ननिवर्णनम् ...	४७८	१-६	नववधूसंगमः ...	५१५-५१६	१-१९
तमोवर्णनम् ...	४७८-४८०	१-४०	मुरतकैलिकथनम् ...	५१६-५१९	१-५१
अभिसारिकासंचारक-			विपरीतरतक्रिया ...	५१९-५२०	१-२१
थनम् ...	४८१-४८२	१-२३	मुरतनिवृत्तिः ...	५२०-५२२	१-३४
नक्षत्रोदयवर्णनम् ...	४८२	१-२	चन्द्रास्तसमयवर्णनम्	५२२-५२३	१-१४
चन्द्रोदयवर्णनम् ...	४८२-४९१	१-१२२	मथुराचक्रोडावर्णनम्	५२३	१-५
चन्द्रकलावर्णनम्	४८९	१२३	प्रभातवर्णनम् ...	५२३-५२८	१-६८

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।
प्रभातवायुवर्णनम् ...	५२८-५३०	१-४१	वर्षापथिकाः ...	५५७-५५८	८१-९६
सूर्योदयवर्णनम् ...	५३०-५३२	१-२५	वर्षापथिककामिनी	५५९	९७-१०९
नायिकानिर्गमनम् ...	५३२	१-६	खद्योतः ...	५५९	११०
संभोगाविष्करणम्	५३२-५३४	१-२३	हंसः ...	५५९	१११
प्रियप्रस्थानावस्थाकथ- नम् ...	५३४-५३५	१-२३	शरद्वर्णनम् ...	५६०-५६२	१-३
सखीं प्रति नायिका- वाक्यम् ...	५३५-५३६	१-३	शरत्समयस्वभावा- ख्यानम् ...	५६०-५६२	४-४७
नायकं प्रति नायिको- क्तयः ...	५३६	१-८	भ्रमरक्रीडा ...	५६२	४८-५४
नायकं प्रति सखीवा- क्यम् ...	५३६-५३७	१-४	शरद्वायवः ...	५६२	५५-५६
सखायं प्रति नायको- क्तिः ...	५३७	१	शरत्पथिकः ...	५६२	५७-५८
नायिकां प्रति सखी- वाक्यम् ...	५३७	१	हेमन्तवर्णनम् ...	५६२-५६५	१-३
देशान्तरोपगतो ना- यकः ...	५३७	१-३	हेमन्तसमयस्वभा- वाख्यानम् ...	५६३-५६४	४-३३
वसन्तवर्णनम् ...	५३७-५४५	१-३	कन्दुकक्रीडा ...	५६४-५६५	३४-४३
वसन्तसमयस्वभा- वाख्यानम् ...	५३७-५४२	४-१०१	हेमन्तवायवः ...	५६५	४४-४६
मदनपूजा ...	५४२	१०२	हेमन्तपथिकः ...	५६५	४७-५२
कुमुमावचयः ...	५४२-५४३	१०३-११९	शिशिरवर्णनम् ...	५६६-५६७	१
वसन्तवायवः ...	५४३-५४४	१२०-१३७	शिशिरसमयस्वभा- वाख्यानम्	५६६	२-१५
वसन्तपथिकाः ...	५४४-५४५	१३८-१४७	दृष्टमीलनक्रीडा	५६६	१६-१७
ग्रीष्मवर्णनम् ...	५४५-५५३	१-२	शिशिरवायवः ...	५६६-५६७	१८-१९
ग्रीष्मसमयस्वभा- वाख्यानम्	५४५-५४९	३-५८	शिशिरपथिकः ...	५६७	२०-२२
जलकैलिः ...	५४९-५५२	५९-११६	स्त्रीस्वभावनिन्दा ...	५६७-५७१	१-८३
प्रपापालिका ...	५५२	११७-१२३	सतीवर्णनम् ...	५७१-५७३	१-४१
ग्रीष्मवायवः ...	५५२-५५३	१२४-१२६	असतीचरितम् ...	५७३-५७९	१-६६
ग्रीष्मपथिकाः ...	५५३	१२७-१३०	पान्थसंकेतः ...	५७७-५७९	६७-८८
वर्षावर्णनम् ...	५५३-५५९	१-४	वेद्यागर्हणम् ...	५७९-५८०	१-११
वर्षासमयस्वभावा- ख्यानम् ...	५५३-५५७	५-७२	अष्टनायिकाः ...	५८०-५८७	१-१०३
दोलाकैलिः ...	५५७	७३-७७	स्वार्धनपत्तिका	५८०	१-९
वर्षावायवः ...	५५७	७८-८०	खण्डिता ...	५८०-५८१	१०-२१
			अभिसारिका ...	५८१-५८२	२२-४०
			कलहान्तरिता	५८२-५८४	४१-६८
			विप्रलब्धा ...	५८४-५८५	६९-७९
			प्रोषितभर्तृका ...	५८५-५८६	८०-८७
			वासकसजा ...	५८६	८८-९६
			उत्का ...	५८६-५८७	९७-१०३
			वीररसनिर्देशः	५८७-५९०	१-५१

विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः ।	विषयाः ।	पृष्ठानि ।	श्लोकाः
करुणारसनिर्देशः	५९०-५९२	१-४१	विषयोपहासः ...	६०७-६०८	११५-१३७
अङ्गुतरसनिर्देशः	५९२-५९३	१-२३	गर्भवासप्रयुक्तं		
हास्यरसनिर्देशः	५९४-५९६	१-५६	दुःखम् ...	६०८	१३८-१४३
भयानकरसनिर्देशः			अनित्यतानिरूप-		
शः ...	५९६-५९७	१-१४	णम् ...	६०८-६११	१४४-१८८
बीभत्सरसनिर्देशः	५९७-५९८	१-७	कालचरितम् ...	६११-६१२	१८९-२०४
रौद्ररसनिर्देशः	५९८-५९९	१-१६	पश्चात्तापः ...	६१२-६१३	२०५-२३०
शान्तरसनिर्देशः	५९९-६१६	१-२६३	विचारः ...	६१४-६१६	२३१-२६३
वैराग्यम् ...	५९९-६०७	१-११४			

ग्रन्थसमाप्तिः ।

विज्ञप्तिः ।

आशीर्वचनम् ।

सुभाषितरत्नखण्डमञ्जूषा ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

॥ श्रीः ॥

सुभाषितरत्नभाण्डागारम् ।

प्रकरणम् १ ।

मङ्गलाचरणप्रकरणम् ।

परब्रह्म ।

अथ स्वस्थाय देवाय नित्याय हतपाप्मने । त्यक्तकर्मविभागाय चैतन्यज्योतिषे नमः ॥ १ ॥
दिक्कालाद्यैनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये । स्वानुभूत्येकमौनाय नमः शान्ताय तेजसे ॥ २ ॥
मध्याह्नार्कमरीचिकास्त्रिव पयःपूरो यदज्ञानतः खं वायुर्ज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलोक्य-
मुन्मीलति । यत्तत्त्वं विदुषां निमीलति पुनः स्वम्भोगिभोगोपमं सान्द्रानन्दमुपास्महे तदमलं
स्वात्मावबोधं मेहः ॥ ३ ॥ यस्माद्विश्वमुदेति यत्र रमते यस्मिन्पुनर्लीयते भासा यस्य नग-
द्विभाति सहजानन्दोज्ज्वलं यन्महः । शान्तं शाश्वतमौक्रियं यमपुनर्भावाय भूतेश्वरं द्वैत-
ध्वान्तमपास्य यान्ति कृतिनः प्रस्तौमि तं पुरुषम् ॥ ४ ॥ यः सृष्टिस्थितिसंहतीर्वितनुते
ब्रह्मादिमूर्तित्रिकैर्यस्याधीनतया स्थितानि सदसत्कर्माण्यपि प्राणिनाम् । नित्येच्छाकृतिबु-
द्धिमानथ परो जीवात्परात्मा स्वयं सोऽयं वो विदधातु पूर्णमचिराच्चेतोगतं यद्भवेत् ॥ ५ ॥
शक्यं यन्न विशेषतो निगादितुं प्रेम्णैव यच्चिन्तितं मृद्वह्नीवदनेन्दुमण्डलमिव स्वान्ते विधत्ते
मुदम् । यन्मुग्धानयनान्तचेष्टितमिर्वीध्यक्षेऽपि नो लक्षितं तत्तेजो विनयार्दमन्दहृदयानन्दा-
य वन्दामहे ॥ ६ ॥ विश्वेशो वः स पायात्रिगुणसचिवतां योऽवलम्ब्यर्थांनुवारं विश्वं द्वीची-
नसृष्टिस्थितिविलयमजः स्वेच्छया निर्मिमीते । यस्येयं तन्तामतीत्य प्रभवति महिमा कोऽपि
लोकेऽव्यतीतस्त्यक्तो यश्चक्षुराद्यैरपि निपुणतमैर्वीक्षणादिक्रियासु ॥ ७ ॥

१ नाशितकिल्बिषाय. २ विधिः. ३ अविषयीकृता. ४ प्रमाणम्. ५ आकाशे दृश्यमानगलजलाय-
मानारश्मिसमूहः. मृगतृष्णेति यावत्. ६ ब्रह्मभिन्नतया तत्त्वेन भ्रमविषयीभवति. ७ स्ववाग्वादिरूपतद्विष-
त्वेन भ्रमाविषयीभवति. ८ भ्रमेण गृहीतो मालायां सर्पकाय इव. ९ निषिद्धानन्दस्वरूपम्. १० ब्रह्मात्म-
कज्ञानस्वरूपम्. ११ तेजः. १२ निश्चलम्. १३ पुनरुत्पत्त्यभावाय. १४ आनन्दम्. १५ समीपस्थेऽपि.
१६ बहु. १७ सत्त्वरजस्तमःसहायताम्. १८ वारंवारम्. १९ चराचरनिष्ठम्. २० सीमाम्. २१ सकल-
लोकातीतः.

गणेशः ।

वन्दे वैन्दारुमन्दारमिन्दुभूषणनन्दनम् । अमन्दानन्दसंदोहबन्धुरं सिन्धुराननम् ॥ १ ॥
 आलम्बे जगदालम्बे हेरम्बचरणाम्बुजे । शुष्यन्ति यद्रजःस्पर्शात्सद्यः प्रेत्यूहवार्धयः ॥ २ ॥
 गजाननाय महसे प्रत्यूहतिभिरच्छिदे । अपारकरुणापूरतरङ्गितदृशे नमः ॥ ३ ॥ नमस्तस्मै
 गणेशाय यत्कण्ठः पुष्करायते । मदाभोगर्धनध्वानो नीलकण्ठस्य ताण्डवे ॥ ४ ॥ अगजा-
 ननपद्मार्कं गजाननमहर्निशम् । अनेकदं तं भक्तानामेकदन्तमुपास्महे ॥ ५ ॥ चलत्कर्णानि-
 लोद्भूतसिन्दूरारुणिताम्बरः । जयत्यकालेऽपि सृजन्संध्यामिव गजाननः ॥ ६ ॥ एकदन्तद्युति-
 सितः शंभोः सूनुः श्रियेऽस्तु वः । विद्याकन्द इवोद्भिन्नवाङ्मुरमनोहरः ॥ ७ ॥ दुरित-
 समूहबलाहकपटलीसंहरणपवमानम् । शिवयोरङ्गाभरणं वन्दे किञ्चिद्गजाननं तेजः ॥ ८ ॥
 अविरलविगलन्मदजलकपोलपालीनिलीनमधुपकुलः । उद्भिन्ननवश्मश्रुश्रेणिरिव गणाधिपो
 जयति ॥ ९ ॥ एकरद द्वैर्मातुर निस्त्रिगुण चतुर्भुजापि पञ्चकर । जय षण्मुखनुत
 सप्तच्छदगन्धिमर्दौष्टतनुतनय ॥ १० ॥ मङ्गलकलशद्वयमयकुम्भमदम्भेन भजत गङ्गवदनम् ।
 यद्दानतोयतरलैस्तिलतुलनालम्बि रोल्लम्बैः ॥ ११ ॥ शिवयोः सुधाहरिद्रादीप्तिमतौः सारभृ-
 जगत्पित्रोः । त्रिभुवनविघ्नध्वंसी करिकल्पः कश्चिदरुणिमा जयति ॥ १२ ॥ युगपत्स्वगण्ड-
 चुम्बनलोलौ^१ पितरौ निरीक्ष्य हेरम्बः । तन्मुखमेलनकुतुकी स्वाननमपनीय परिहस-
 न्पायात् ॥ १३ ॥ हस्तपङ्कजनिविष्टमोदकव्याजसंचरदशेषपुमर्थम् । नौमि किञ्चिदवधूतित-
 शुण्डादण्डकुण्डलितमण्डितगण्डम् ॥ १४ ॥ अन्तरायतिमिरोपशान्तये शान्तपावनमचिन्त्यवै-
 भवम् । तं नरं वपुषि कुञ्जरं मुखे मन्महे किमपि तुन्दिलं महः ॥ १५ ॥ अशेषविघ्नप्रतिषे-
 धदक्षमन्त्राक्षतानामिव दिङ्मुखेषु । विक्षेपलीला करशीकराणां करोतु वः प्रीतिमिभाननस्य
 ॥ १६ ॥ दन्ताग्रनिभिन्नहिमाचलोर्वीरन्द्रोत्थिताहीन्द्रमणिप्रभौवे । नागाननः स्तम्भधिया कपो-
 लौ घर्षन्पितृभ्यां हसितः पुनातु ॥ १७ ॥ दन्ताञ्चलेन धरणीतलमुन्नमय्य पातालकेलिषु धृता-
 दिवराहलीलम् । उल्लाघनोत्फणफणाधरगीयमानक्रीडावदानमिभराजमुखं नमामः ॥ १८ ॥
 आनन्दमात्रमकरन्दमनन्तगन्धं योगीन्द्रसुस्थिरमिलिन्दमपास्तबन्धम् । वेदान्तसूर्यकिरणै-
 कविकासशीलं हेरम्बपादशरदम्बुजमानतोऽस्मि ॥ १९ ॥ गण्डस्थलीगलदमन्दमदप्रवाह-
 माद्यद्विरेफमधुरस्वरदत्तकर्णः । हर्षादिवालसनिमीलितनेत्रयुग्मो विघ्नच्छिदे भवतु भूतप-
 तिर्गणेशः ॥ २० ॥ लक्ष्मीं तनोतु सुतरामितरानपेक्षमङ्घ्रियं निगमशाखिशिखाप्रवालम् ।

१ भक्तजनकल्पवृक्षम्. २ सुन्दरम्. ३ गजाननम्. ४ जगदाधारभूते. ५ विघ्नसमुदाः. ६ मृदङ्गव-
 दाचरति. ७ निविडध्वनिः. ८ पार्वती. ९ मोक्षायनेकवस्तुदातारम्. १० गणेशम्. ११ पार्वतीगङ्गाह-
 पमाद्वयवत्त्वादित्यर्थः. १२ शुण्डामादाय पञ्चकरत्वमित्यर्थः. १३ महादेवः. १४ अमरैः. १५ चूर्णम्.
 १६ हस्तितुल्यः. १७ लुब्धः. १८ विघ्नः. १९ दन्ताग्रेण. २० हर्षित.

हैरम्बमम्बुरुहडम्बरचौर्यनिर्घ्नं विघ्नादिभेदशैतधारधुरंधरं नः ॥ २१ ॥ अविरलमदधाराचौ-
तकुम्भः शरण्यः फणिवरवृत्तगात्रः सिद्धसाध्यादिवन्द्यः । त्रिभुवनजनविघ्नध्वान्तविघ्न-
सदक्षो वितरतु गजवक्त्रः संततं मङ्गलं वः ॥ २२ ॥ जेतुं यस्त्रिपुरं हरेण हरिणा
व्याजाद्वलिं बध्नात्वा स्वष्टं वारिभवोद्भवेन भुवनं शेषेण धर्तुं धराम् । पार्वत्या महि-
षासुरप्रमथने सिद्धाधिपैः सिद्धये ध्यातः पञ्चशरेण विश्वजितये पायात्स नागाननः ॥ २३ ॥
विघ्नध्वान्तनिघ्नरणैकतरणिर्विघ्नाटवीहैव्यवाङ्घ्रिघ्नव्यालकुलाभिमानगरुडो विघ्नेभपञ्चाननः ।
विघ्नोत्तुङ्गगिरिप्रभेदनपविर्विघ्नान्मुधौ वाडवो विघ्नाघौघघनप्रचण्डपवनो विघ्नेश्वरः पातु वः
॥ २४ ॥ उच्चैर्ब्रह्माण्डखण्डद्विनयसहचरं कुम्भयुग्मं दधानः प्रेङ्खन्तीगारिपक्षप्रतिभटविकट-
श्रोत्रतालाभिरामः । देवः शंभोरपत्यं भुजगपतितनुस्पर्धिवर्धिष्णुर्हस्तत्रैलोक्याश्चर्यमूर्तिः स
जयति जगतामीश्वरः कुञ्जरास्यः ॥ २५ ॥ दोद्योतदन्तखण्डः सकलसुरगणाडम्बरेषु प्रच-
ण्डः सिन्दूराकीर्णगण्डः प्रकटितविलसच्चारुचान्द्रीयखण्डः । गण्डस्थानन्तर्घण्डः स्मरहरतनयः
कुण्डलीभूतशुण्डो विघ्नानां कालदण्डः स भवतु भवतां भूतये वक्रतुण्डः ॥ २६ ॥ विघ्नेशो
वः स पायाद्विह्वलिषु जलधीन्यः कैराग्रेण पीत्वा तस्मिन्नुद्धृत्य विश्वं विमृजति सकलं दृश्यते
व्योम्नि देवैः । कापीशः कापि विष्णुः कचन कमलभूः कार्प्यनन्तः कच श्रीः कार्प्यौर्वः
कापि शैलः कचन मणिगणाः कापि नक्रादिचक्रम् ॥ २७ ॥ विघ्नेशः सर्वविघ्नान्परिहरतु
स यत्कर्णतालादुदञ्चद्वायुव्याधूतगण्डस्थलयुगलगलद्रूरिसिन्दूरपूरैः । आरुण्याद्वैतभावं गतवति
जगति कापि नो भाति भानुनैवासौ शीतभानुः कचिदपि नितरां भासते वा कृशानुः ॥ २८ ॥
क्रोडं तातस्य गच्छन्विशदबिसधिया शावकं शीतभानोराकर्षन्मालवैश्वानरनिशितशिखारो-
चिषा तप्यमानः । गङ्गाश्वः पातुमिच्छुर्भुजगपतिफणाफूत्कृतैर्दूयमानो मात्रा संबोध्य नीतो
दुरितमपनयेद्बालवेषो गणेशः ॥ २९ ॥ उच्चैरुत्तालगण्डस्थलबहुलगलद्धानपानप्रमत्तस्फीर्तो-
लिघ्नातगीतिश्रुतिविधृतिकलोन्मीलितार्षाक्षिपक्ष्मा । भक्तप्रत्यूर्हृष्टैर्वीरुहनिवहसमुन्मूलनोच्चैरुद-
ञ्चच्छुण्डादण्डाग्र उग्रार्भक इभवदनो वः स पायादपायात् ॥ ३० ॥ कल्याणं वो विधत्तां कैर-
टर्मदधुनीलोलकल्लोलमालाखेलद्रोलम्बकोलाहलमुखरितदिवचक्रवालान्तरालम् । प्रलं वेतुण्ड-
रत्नं सततपरिचलत्कर्णतालप्ररोहद्वाताङ्कुराजिहीर्षादरं विवृतफणाशैलभूषाभुजंगम् ॥ ३१ ॥
यः सिन्धौ फेनराशिर्भुवि कुमुदवनं व्योम्नि नक्षत्रलक्ष्मीरब्धौ मुक्तासमूहस्तुरुषु सुमनसो मा-
नसे हंससंघः । श्रीकण्ठे भूतिलेशः शिखरिषु मणयो दिक्षु नीहोरपातः पाण्डुः शुण्डाग्रज-
न्मा जयति गणपतेः शीकराणां विलासः ॥ ३२ ॥ सानन्दं नन्दिहस्ताहतर्भुरेजरवाहूतकौमा-

१ अधीनम्. २ तन्मम्. ३ अग्निः. ४ तुल्यम्. ५ आधुन्वन्. ६ गरुडः. ७ प्रतिस्पर्धि.
८ शुण्डादण्डः. ९ भ्रमरः. १० शुण्डाग्रेण. ११ शेषः. १२ वाडवः. १३ बहु. १४ भ्रमरस-
मुदायः. १५ कृष्णः. १६ गण्डस्थलम्. १७ मदोदकसरित्. १८ पुरातनम्. १९ गजश्रेष्ठः. २० ई-
षत्. २१ अग्रभागः. २२ हिमम्. २३ मृदङ्गः.

रवर्हिर्त्रासान्नास्यमरन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगैसंकोचभाजि । गण्डोद्दीनालिमालामुस्सरितककु-
भस्तौण्डवे शूलपापेर्वेनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः ॥ ३३ ॥

सरस्वती ।

धातुश्रुतुर्मुखीकण्ठशृङ्गाटकविहारिणीम् । नित्यं प्रगल्भवाचालामुपतिष्ठे सरस्वतीम्
॥ १ ॥ सूक्ष्माय शुचये तस्मै नमो वास्तवतन्त्रवे । विचित्रो यस्य विन्यासो विदधाति
जगत्पटम् ॥ २ ॥ तद्विव्यमव्ययं धाम सरस्वतमुपास्महे । यत्प्रसादात्प्रलीयन्ते मोहान्ध-
तमसश्छैः ॥ ३ ॥ पातु वो निर्वेषप्रावा मतिहेम्नः सरस्वती । प्रोज्जेतरपरिच्छेदं वचसैव
करोति या ॥ ४ ॥ शारदा शारदाम्भोजवदना वदनान्भुजे । सर्वदा सर्वदास्माकं संनिधिं
संनिधिं क्रियात् ॥ ५ ॥ करबदरसदृशमखिलं भुवनतलं यत्प्रसादतः कवयः । पश्यन्ति
सूक्ष्मतयः सा जयति सरस्वती देवी ॥ ६ ॥ शरणं करवाणि शर्मदं ते चरणं वाणि
चराचरोपजीव्यम् । करुणार्मसृणैः कटाक्षपातैः कुरु मामम्ब कृतार्थसार्थवाहम् ॥ ७ ॥
आशामु राशीभवदङ्गवल्लीभासैव दासीकृतदुग्धसिन्धुम् । मन्दस्मितैर्निन्दितशारदेन्दुं व-
न्देऽरविन्दासनमुन्दरि त्वाम् ॥ ८ ॥ वचांसि वाचस्पतिमत्सरेण साराणि लब्धुं ग्रहमण्ड-
लीव । मुक्ताक्षसूत्रत्वमुपैति यस्याः सा सप्रसादास्तु सरस्वती वः ॥ ९ ॥ ज्योतिस्तमोहरम-
लोचनगोचरं तज्जिह्वादुरासदरसं मधुनः प्रवाहम् । दूरे त्वचः पुलकबन्धि परं प्रपद्ये सा-
रस्वतं किमपि कामदुग्धं रहस्यम् ॥ १० ॥ तव करकमलस्थां स्फटिकीर्मक्षमालां नखकि-
रणविभिर्झां दाडिमीबीजबुद्ध्या । प्रतिकलमनुकर्षन्येन कीरो निषिद्धः स भवतु मम
भूत्यै वाणि ते मन्दहासः ॥ ११ ॥ तैमोगणविनाशिनी सकलकालमुद्द्योतिनी धरातल-
विहारिणी जडसमानविद्वेषिणी । कैलानिधिसहायिनी लसदलोलसौदामिनी मन्दन्तरवल-
म्बिनी भवतु कापि कौदम्बिनी ॥ १२ ॥ या कुन्देन्दुतुषारहारधवलया या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना । या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा
वन्दिता सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाज्यापहा ॥ १३ ॥

शिवः ।

नमस्तुङ्गशिरश्चुम्बिचन्द्रचामरचारवे । त्रैलोक्यनगरारम्भमूलस्तम्भाय शंभवे ॥ १ ॥

१ मयूरः. २ भयात्. ३ फणा. ४ नृत्ये. ५ चालनम्. ६ चतुष्पथम्. ७ समूहः. ८ स्व-
र्णादिपरीक्षणशिला. ९ पण्डितमुख्योर्भेदम्. १० सर्वदात्री. ११ उत्तमनिधिम्. १२ कुशाप्रबुद्धयः. १३ क्षि-
ग्धम्. १४ स्फटिकमयीम्. १५ जपमालाम्. १६ मिश्राम्. १७ प्रतिक्षणम्. १८ शुक्रः. १९ स-
मृद्धयै. २० अज्ञानम्; (पक्षे) अन्धकारः. २१ मन्दबुद्धिः; (पक्षे) ढलयोः सावर्ण्यात् जलम्. २२ वि-
द्वजनः; (पक्षे) चन्द्रः. २३ सरस्वती; (पक्षे) मेघमाला.

वामाङ्गीकृतवीर्याङ्गि कुण्डलीकृतकुण्डलि । आविरस्तु पुरो वस्तु भूतिभूत्यम्बराम्बरम् ॥ २ ॥
 निर्हृपादानसंभारमभित्तावेव तन्वते । जगच्चित्रं नमस्तस्मै कैलाशकाध्याय शूलिने ॥ ३ ॥
 चन्द्राननार्धदेहाय चन्द्रांशुसितमूर्तये । चन्द्रार्कानलनेत्राय चन्द्रार्धशिरसे नमः ॥ ४ ॥ भु-
 जङ्गकुण्डली व्यक्तशशिशुभ्रांशुशीतगुः । जगन्त्यपि सदापायादव्याच्चेतोहरः शिवः ॥ ५ ॥
 पिनाकफणिबालेन्दुभस्ममन्दाकिनीयुता । पवर्गरचिता मूर्तिरपवर्गप्रदास्तु वः ॥ ६ ॥ संसेवि-
 तभृगुतुङ्गं विद्योतितवेदेवेदाङ्गम् । परिनर्तितभयरङ्गं मनसिजभङ्गं समाश्रये लिङ्गम् ॥ ७ ॥
 स जयति हिमकरलेखा चकास्ति यस्योमयोत्सुकान्निहिता । नयनप्रदीपकज्जलजिघृक्षया
 रजतशुक्तिरिव ॥ ८ ॥ पाणिग्रहे पुंलंकितं वपुरैशं भूतिभूषितं जयति । अङ्कुरित इव मर्नो-
 भूर्यस्मिन्भस्मावशेषोऽपि ॥ ९ ॥ मा वम संवृणु विषमिदमिति सातङ्कं पितामहेनोक्तः । प्रा-
 तर्जयति सलज्जः कज्जलमलिनाधरः शंभुः ॥ १० ॥ जयति प्रियापदान्ते गरलग्रैवेयैकः स्म-
 रारातिः । विषमैविशिखे विशन्निव शरणं गलबद्धकरवालः ॥ ११ ॥ संध्यासलिलाञ्जलि-
 मपि कङ्कणफणिपीयमानमविजानन् । गौरीमुखार्पितमना विजयाहसितः शिवो जयति
 ॥ १२ ॥ प्रणयकुपितप्रियापदलाक्षासंध्यानुबन्धमधुरेन्दुः । तद्वलयकनकनिकषप्रवावग्रीवः
 शिवो जयति ॥ १३ ॥ अहिभूषणोऽप्यभयदः सुकलितहालाहलोऽपि यो नित्यः । दिग्व-
 सनोऽप्यखिलेशस्तं शशधरशेखरं वन्दे ॥ १४ ॥ जयति जटाकिर्ज्जलकं गङ्गामधु मुण्डव-
 लयबीजमयम् । गलगरलपङ्कसंभवमम्भोरुहमाननं शंभोः ॥ १५ ॥ प्रतिबिम्बितगौरीमुख-
 विलोकनोत्कम्पशिथिलकरगलितः । स्वेदभरपूर्यमाणः शंभोः सलिलाञ्जलिर्जयति ॥ १६ ॥
 आदाय चार्पमचलं कृत्वाहीनं^१ गुणं विषमदृष्टिः । यश्चित्रमच्युतशरो लक्ष्यमैभाङ्गीन्नम-
 स्तस्मै ॥ १७ ॥ उपहरणं विभवानां संहरणं सकलदुरितजालस्य । उद्धरणं संसाराच्चरणं
 वः श्रेयसेऽस्तु विश्वपतेः ॥ १८ ॥ भिक्षुकोऽपि सकलेप्सितदाता प्रेतभूमिनिलयोऽपि
 पवित्रः । भूतमित्रमपि योऽभयसञ्जी तं विचित्रचरितं शिवमीडे ॥ १९ ॥ पाणिग्रहे पर्वत-
 राजपुत्र्याः पादाम्बुजं पाणिसरोरुहाम्याम् । अश्मानमारोपयतः स्मरारेर्मन्दस्मितं मङ्गल-
 मातनोतु ॥ २० ॥ पार्श्वस्थपृथ्वीधरराजकन्याप्रकोपविस्फूर्ज्जयुक्तातरस्य । नमोऽस्तु ते मात-

१ स्त्री. २ सर्पः. ३ दिगम्बरम्. ४ उपकरणम्; (पक्षे) तूलिकादिकम्. ५ संपत्तिः; (पक्षे) समूहः. ६ नानाकारम्; (पक्षे) आलेख्यम्. ७ चन्द्रकला; (पक्षे) आलेख्यक्रियाकौशलम्. ८ मोक्षः. ९ परिणये. १० संज्ञातपुलकम्. ११ भस्मनां शोभितम्. १२ मदनः. १३ कण्ठभूषा. १४ म-
 दने. १५ आरम्भः. १६ केसरः. १७ त्रिलोचनो हिमाचलं धनुः, वासुकिं ज्याम्, विष्णुं शरं च वि-
 धाय त्रिपुरासुरं जघानेति प्रकृतोऽर्थः. चलनशून्यं धनुः, अहीनो धनुर्दण्डादन्यूनो गुणः, विषमा लक्ष्यादन्यत्र
 निहिता दृष्टिः, न च्युतः शरो यस्य तथाविधः, तथापि लक्ष्यभङ्ग इति विरोधाभासः. १८ स्थिरम्; (पक्षे)
 पर्वतम्. १९ गुणरहितम्; (पक्षे) अहीनमिति पदच्छेदः. सर्पराजं गुणं कृत्वेत्यर्थः. २० असमदृक्;
 (पक्षे) त्रिलोचनत्वाद्विषमदृष्टिः. २१ न च्युतः शरो यस्य; (पक्षे) अच्युतो विष्णुः स एव शरो यस्य.
 २२ शरव्यम्. त्रिपुरमित्यर्थः. २३ वभञ्ज. २४ दातारम्. २५ वज्रनिर्घोषः.

रिति प्रणामाः शिवस्य संध्याविषया जयन्ति ॥ २१ ॥ क्व तिष्ठतस्ते पितरौ ममेवेत्य-
 पर्णयोक्ते परिहासपूर्वम् । क्व वा ममेव श्वशुरौ तवेति तामीरयन्सस्मितमीश्वरोऽव्यात् ॥ २२ ॥
 वक्त्राणि पञ्च कुचयोः प्रतिबिम्बितानि दृष्ट्वा दशाननसमागमनभ्रमेण । भूयोऽपि शैलपरि-
 वृत्तिभयेन गाढमालिङ्गितो गिरिजया गिरिशः पुनातु ॥ २३ ॥ संध्यानतौ नरपुरंभितनोः
 सरोषमुत्सारिते गिरिजया निजपाणिपद्मे । उत्सर्पिकङ्कणफणीन्द्रफणार्पणेन पूर्णोऽञ्जलिर्ज-
 यति बालमृगाङ्गमौलेः ॥ २४ ॥ यस्याहुरागमविदः परिपूर्णशक्तेरंशे कियत्यपि निविष्टमुं
 प्रपञ्चम् । तस्मै तमालरुचिभामुरकंधराय नारायणीसहचराय नमः शिवाय ॥ २५ ॥ कुसुम-
 शरविलासे भङ्गुरस्याद्रिपुत्रीकरतलवलयस्य क्षमागतस्यार्धमेकम् । निजमिव शशिखण्डं याच-
 मानस्य शंभोर्भवतु सह विवादः कान्तया कौतुकाय ॥ २६ ॥ कथयत कथमेषा मेनया वि-
 प्रदत्ता शिव शिव गिरिपुत्री वृद्धकापालिकाय । इति वदति पुरंभीमण्डले सिद्धिलेशव्यय-
 कृतवरवेषः पातु वः श्रीमहेशः ॥ २७ ॥ अरुणनयनं सभ्रभङ्गं दरस्फुरिताधरं सुतनु शशिनः
 छिष्टां कान्तिं करोतु तवाननम् । कृतमनुनयैः कोपोऽयं ते मनस्विनि वर्धतामिति
 गदितयास्त्रिष्टो देव्या शिवाय शिवोऽस्तु वः ॥ २८ ॥ प्रणयकुपितां दृष्ट्वा देवीं स-
 संभ्रमविस्मितस्त्रिभुवनगुरुर्भीत्या सद्यः प्रणामपरोऽभवत् । नमितशिरसो गङ्गालोके त-
 या चरणाहताववतु भवतरुयक्षस्यैतद्विलक्षमवस्थितम् ॥ २९ ॥ कस्त्वं शूली मृगय
 भिषेजं नीलैकण्ठः प्रियेऽहं केकामेकां कुरु पशुपतिर्नैव दृश्ये विषाणे । स्थाणुर्मुग्धे न वदति
 तरुर्जीवितेशः शिवाया गच्छाटव्यामिति हतवचाः पातु वश्चन्द्रचूडः ॥ ३० ॥ वन्दे
 देवं जलधिशरधिं देवतासार्वभौमं व्यासप्रपञ्चा भुवनविदिता यस्य वांहाधिवाहाः । भूषा-
 पेटी भुवनमर्धेरं पुष्करं पुष्पवाटी शीटीपालाः शतमखमुखाश्चन्दनद्रुमनोभूः ॥ ३१ ॥ च्यु-
 तामिन्दोर्लेखां रतिकलहभ्रमं च वलयं द्वयं चैकीकृत्य प्रहसितमुखी शैलतनया । अवो-
 चद्यं पश्येत्यवतु स शिवः सा च गिरिजा स च क्रीडाचन्द्रो दशनकिरणैः पूरिततनुः ॥ ३२ ॥
 नमस्तुभ्यं देवामुरमुकुटमाणिक्यकिरणप्रर्णालीसंभेदस्त्रापितचरणाय स्मरजिते । महाकल्प-
 स्वाहाकृतभुवनचक्रेऽपि नयने निरोद्धुं भूयस्तत्प्रसरमिव कामं हुतवते ॥ ३३ ॥ असोढा
 तत्कालोल्लसदसहभावस्य तपसः कथानां विश्रम्भेऽपि च रसिकः शैलदुहितुः । प्रमोदं वो
 दिश्यात्कपटवदुवेषापनयने त्वराशैथिल्याभ्यां युगपदभियुक्तः स्मरहरः ॥ ३४ ॥ सहस्रास्यो
 नागः प्रभुरपि मतः पञ्चवदनः षडास्यो हन्तैकस्तनय इतरो वारणमुखः । सदा भैक्ष्यं शश्व-

१ त्रिशूली; (पक्षे) शूलरोगवान्. २ वैद्यम्. ३ शिवः; (पक्षे) मयूरः. ४ मयूरवाणी. ५ शङ्खः.
 ६ शिवः; (पक्षे) छिन्नवृक्षप्रकाण्डम्. ७ पार्वत्याः; (पक्षे) कौटुयाः. ८ त्रिपुरसंहारे शरीकृतस्य वि-
 ष्णोर्विश्रान्तिस्थानत्वात्. ९ व्यासप्रमुखाः. १० वाहनानां वेदानामित्यर्थः. अधिवाहा वाहनाधिकृताः.
 ११ सर्पभूषणत्वादित्यर्थः. १२ पातालम्. १३ आकाशम्. १४ पुष्पस्थानीयचन्द्रोद्गमाधारत्वात्. १५ दि-
 गम्बरत्वेन दिशामेव शाटीरूपत्वात्. १६ इन्द्रादयो दिक्पाला इत्यर्थः. १७ चन्दनस्थानीयमस्मसंभ-
 न्धित्वात्. मदनभस्मना शिवस्याङ्गानामनुलेपनस्य प्रसिद्धेः. १८ ओषः.

त्प्रभवतु कथं वर्तनमिति श्वसन्त्यां पार्वत्यामथ जयति शंभुः स्मितमुखः ॥ ३९ ॥ मौनादस्त-
मितैव चादुभणितिः स्वस्तैकहस्ताद्गतं दूरेऽप्यङ्गलिबन्धनं प्रणमनं स्तब्धार्धमूर्धः कुतः । इत्थं
संघटितैकविग्रहतया वैद्यो गिरिग्रामणीर्जायां जातरुषं जयत्यनुनयन्देवस्त्रिलोकीगुरुः ॥ ३६ ॥
यस्मिन्बुद्बुदसंकरा इव बहु ब्रह्माण्डखण्डाः कचिद्भ्रान्तिः कापि च सीकरा इव विरिञ्चाद्याः
स्फुरन्ति भ्रमात् । चिद्रूपा लहरीव विश्वजननी शक्तिः कचिद्व्योतते स्वानन्दामृतनिर्भरं
शिवमहापाथोनिधिं तं नुमः ॥ ३७ ॥ कल्पान्ते शमितत्रिविक्रममहाकङ्कालबद्धस्फुरच्छेष-
स्यूतवृत्सिंहपाणिनखरप्रोतादिकोलाभिषः । विश्वैकार्णवताविशेषमुदितौ तौ मत्स्यकूर्मावुभौ
कर्षन्धीवरतां गतः स्यतु सतां मोहं महाभैरवः ॥ ३८ ॥ भीतिर्नास्ति भुजंगपुङ्गवविषात्प्री-
तिर्न चन्द्रामृतान्नाशौचं हि कपालदामलुलनाच्छौचं न गङ्गाजलात् । नोद्वेगश्चित्तिभस्मना
न च सुखं गौरीस्तनालिङ्गनादात्मारामतया हिताहितसमः स्वस्थो हरः पातु वः ॥ ३९ ॥
वेदान्तेषु यमाहुरेकपुरुषं व्याप्य स्थितं रोदसी यस्मिन्नीश्वर इत्यनन्यविषयः शब्दो यथा-
र्थोक्षरः । अन्तर्यश्च मुमुक्षुभिर्नियमितप्राणादिभिर्मृग्यते स स्थाणुः स्थिरभक्तियोगसुलभो
निःश्रेयसायास्तु वः ॥ ४० ॥ आनन्दश्छथिताः समाधिषु मुखे गौर्या विलासोल्लासाः सं-
भ्रान्ताः क्षणमुद्रताः क्षणमथ स्मेरा निजे वैरुते । क्रूराः कृष्टशरासने मनसिजे दग्धे धृ-
णाकूणितास्तत्कान्तरुदितेऽश्रुपूरतरलाः शंभोर्दृशः पान्तु वः ॥ ४१ ॥ स्वर्भानुः सुरवर्त्म-
नानुसरति ग्रासाभिलाषादसाविन्दोरिन्दुमुखि असेत किमुत भ्रान्त्या भवत्या सुखम् । इत्थं
नाथगिरा नभोर्षितदृशो वक्त्रे भवान्या भृशं मानिन्याः कृतचुम्बनस्त्रिनयनः स्तादिष्टसिद्धयै
सताम् ॥ ४२ ॥ विष्णोश्चागमनं निशम्य सहसा कृत्वा फणीन्द्रं भृङ्गं कौपीनं परि-
धाय चर्म करिणः शंभुः पुरो धावति । दृष्ट्वा विष्णुरथं सकम्पहृदयः सर्पोऽपतद्रूतले कै-
त्तिर्विस्वलिता द्वियानतमुखो नम्रो हरः पातु वः ॥ ४३ ॥ भस्मान्धोरगफूत्कृतिस्फुटभव-
द्भालस्थवैश्वानरज्वालास्त्रिभुजांशुमण्डलगलत्पीयूषधारारसैः । संजीवद्रजचर्मगजितभयभ्रा-
म्यहृषाकर्षणव्यासक्तः सहसाद्रिजोपहसितो नम्रो हरः पातु वः ॥ ४४ ॥ एकोऽन्ते द्विस-
मस्त्रिलोचन इति ख्यातश्चतुर्भिः स्तुतो वेदैः पञ्चमुखः पडाननपिता सप्तर्षिर्भिर्वन्दितः ।
अष्टाङ्गो नवतुल्य आमरगणे वासो दशाशा दधत्स्वश्चैकादश सोऽवतान्न विजितो यो द्वाद-
शात्मांशुभिः ॥ ४५ ॥ लीलाद्यूतजितां कलाधरकलां मौलीं दृढं कीलितां स्वीकर्तुं युगमुन्न-
मय्य भुजयोर्विश्लेषयन्त्यास्तदा । पार्वत्याः कुचकुम्भपार्श्वयुगले सप्रेमदत्तेक्षणः कौलक्षेपण-
मिन्दुमोचनविधौ देवः स नो रक्षतु ॥ ४६ ॥ भूत्यालेपनभूषितः प्रविलसन्नेत्राग्निदीपाङ्कुरः
कण्ठे पन्नगपुष्पदामसुभगो गङ्गाजलैः पूरितः । ईषत्ताम्रजटाग्रपल्लवयुतो न्यस्तो जगन्मण्डपे

१ शरीरम्. २ आकुलः. ३ वामनः. ४ अस्थिपङ्कजः. ५ वराहः. ६ व्यावापृथिव्यौ. ७ सतां
मोहं स्यतु खण्डयतु. ८ विकारे. ९ दयासंकुचिताः. १० राहुः. ११ सूत्रम्. १२ गरुडम्. १३ ग-
जचर्म. १४ कुर्वन्निति शेषः.

शंभुर्मङ्गलकुम्भतामुपगतो भूयात्सतां श्रेयसे ॥ ४७ ॥ मल्लीमाल्यधिया सुभाकरकलां कण्ठ-
श्रियं कज्जलभ्रान्त्या भालविलोचनानलशिखां सिन्दूरपूराशया । कैलासे प्रतिबिम्बितात्स्व-
वपुषो गृह्णन्सन्त्या मुहुः पार्वत्या प्रतिकर्मकर्मणि चिरं मुग्धो हरः पातु वः ॥ ४८ ॥ दा-
स्येऽहं परिरम्भणानि कितव द्यूते जितानि त्वया धैर्यं धेहि यतः कृतः शतमहोरात्राणि
तत्रावधिः । इत्युक्तः शिवया निशादिवसकृज्ज्योतिर्मयासिद्धयद्रागुन्मेषनिमेषकोटिघटना-
व्यग्रो हरः पातु वः ॥ ४९ ॥ मौलौ किं नु महेश मानिनि जलं किं वक्त्रमम्भोरुहं किं
नीलालकवेणिका मधुकरी किं भ्रूलता वीचिका । किं नेत्रे शफरौ किमु स्तनयुगं प्रेङ्खद्दे-
थाङ्गद्वयं साशङ्कामिति वञ्चयन्गिरिसुतां गङ्गाधरः पातु वः ॥ ५० ॥ देव्याः प्राक्परिर-
म्भणे किल करौ द्वौ द्वौ पुनस्तत्करौ रोद्धुं तन्मुखमुन्मुखं रचयितुं द्वौ चाधरास्वादने । द्वौ
नेत्रान्तपलालकोपनयने मोक्तुं च नीवीं दृढां द्वावित्थं सफलीकृताखिलकरः पायात्स वः
शंकरः ॥ ५१ ॥ न क्रोधः क्रियतां प्रिये स तु भवन्मौलिस्थगङ्गोदरे मुग्धे मानसपूजितं
त्यज कृतं युष्मन्नियोगद्वयम् । वक्त्रे श्लेषममुं निराकुरु कदाश्लिष्टोऽसि वक्त्रो मया वामा-
ङ्गयेति हतोत्तरः स्मरहरः स्मेराननः पातु वः ॥ ५२ ॥ अङ्गं येन रथीकृतं नयनयोर्युग्मं
रथाङ्गीकृतं पात्रं स्वं रथकर्मसारथिकृतं श्वासास्तुरंगीकृताः । कोदण्डीकृतमात्मवीर्यमचि-
रान्मौर्वीकृतं भूषणं वामाङ्गं विशिखीकृतं दिशतु नः क्षेमं स धन्वी पुमान् ॥ ५३ ॥ नृ-
त्यारम्भरसत्रसद्गिरिसुतारिक्तार्धसंपूर्तये निर्व्यूढभ्रमिविभ्रमाय जगतामीशाय तुभ्यं नमः ।
यच्चूडामुजेश्वरप्रभृतिभिस्तादृग्भ्रमन्तीदिशः पश्यद्विधेनघूर्णमाननयनैः शान्तोऽपि न श्र-
द्धये ॥ ५४ ॥ उद्दामभ्रमिवेगविस्तृतजटावल्लीप्रणालीपतत्स्वर्गङ्गाजलदण्डिकावलियतं निर्माय
तत्पञ्जरम् । संभ्राम्यद्गुजदण्डपक्षपटलद्वन्द्वेन हंसायितस्त्रैलोक्यव्ययनाटिकानयनटः स्वामी
जगत्त्रायताम् ॥ ५५ ॥ यन्नाट्यभ्रमिघूर्णमानवसुधाचक्राधिरूढे भृशं मेरौ पार्श्वनिवासिवास-
रनिशाचित्रे परिभ्राम्यति । तैजस्यस्तडितो भवन्तु शतशो दृष्टा हि तास्ताः कथं तामि-
स्योऽपि स वः पुनातु जगतामन्त्येष्टियज्वा विभुः ॥ ५६ ॥ तत्कालारंभटीविजृम्भणपरित्रा-
सादिव भ्रश्यता वामार्धेन तदेकशेषकरणं विभ्रद्वपुर्भैरवम् । तुल्यं चास्थिभुजंगभूषणमसौ
भोगीन्द्रकङ्कालकैविभ्राणः परमेश्वरो विजयते कल्पान्तकर्मान्तिकः ॥ ५७ ॥ चञ्चच्चन्द्रि-
कचन्द्रचारुकुसुमो माद्यजटापल्लवो दृप्यदारुणदर्दशूकमणिमांस्तत्पञ्चशाखालयः । स्था-
णुर्मे फलदो भवत्वतितरां गौरीमुखेन्दुद्रवत्पीयूषद्रवदोहदादिव दधद्देवद्रुमत्वं सदा ॥ ५८ ॥
वक्त्राम्भोरुहि विस्मिताः स्तवकिता वक्षोरुहि स्फारिताः श्रोणीसीमनि गुम्फिताश्रणयो-
रक्ष्णोः पुनर्विस्तृताः । पार्वत्याः प्रतिगात्रचित्रगतयस्तन्वन्तु भद्राणि वो विद्वस्यान्तिकपुष्प-
सायकशरैरीशस्य दृग्भङ्गयः ॥ ५९ ॥ शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमानगिरिजाहस्तोपगूढोल्लसद्रोमाञ्चा-

१ अक्षधृते. २ चक्रवाकः. ३ आलिङ्गने. ४ सर्पः. ५ समाप्त. ६ भ्रमणम्. ७ जलस्य निर्गमनमार्गे
मकरमुखादिरूपा. ८ दण्डः. ९ कर्तुरवर्णः. १० तमोमयाः. ११ नाट्यभेदः. १२ सर्पः. १३ दीयमानम्.

दिविसंष्टुलाखिलविधिव्यासङ्गभङ्गाकुलः । आः शैत्यं तुहिनाचलस्य करयोरित्यूचिवान्सस्मितं
 शैलान्तःपुरमातृमण्डलगणैर्दृष्टोऽवताङ्गः शिवः ॥ ६० ॥ दिक्कालात्मसमैव यस्य विभुता
 येस्तत्र विद्योतते यैत्रामुष्य सुधीभवन्ति किरणा राशेः सं यासामभूत् । यैर्स्तत्पित्तमुषःसु
 'योऽस्य हविषे यैर्स्तस्य जीवातवे वोढा यैर्द्वुणमेप' मन्मथरिपोस्ताः पान्तु नो मूर्तेयः ॥ ६१ ॥
 जीर्णेऽप्युत्कटकालकूटगरले छुष्टे तथा मन्मथे नीते भासुरभालनेत्रतनुतां कल्पान्तदावानले ।
 यः शक्त्या समलंकृतोऽपि शशिनं शैलात्मजां स्वर्धुनीं धत्ते कौतुकराजनीतिनिपुणः पायात्स
 वः शंकरः ॥ ६२ ॥ किं गोत्रं किमु जीवनं किमु धनं का जन्मभूः किं वयः किं चारि-
 त्र्यममुष्य के सहचराः के वंशजाः प्राक्तनाः । का माता जनकः शिवस्य क इति प्रहर्षे
 पृथ्वीभृता पृष्टाः सस्मितनम्रमूकवदनाः ससर्पयः पान्तु वः ॥ ६३ ॥ तादृक्सप्तसमुद्रमुद्रित-
 महीभूभृद्भिरभ्रंकपैः स्त्रोतोभिः परिवारिता दिशि दिशि द्वीपैः समन्तादयम् । यस्य स्फारफणाव-
 लीमणिचये मज्जत्कलङ्काकृतिः शेषः सोऽप्यगमद्यदङ्गदपदं तस्मै नमः शंभवे ॥ ६४ ॥ ता-
 रानायकशेखराय जगदाधाराय धाराधरच्छायाधारककन्धराय गिरिजासङ्गैकभृङ्गारिणे । नद्या
 शेखरिणे दृशा तिलकिने नारायणेनास्त्रिणे नागैः कङ्कणिने नगेन गृहिणे नाथाय नित्यं
 नतिः ॥ ६५ ॥ केयूरीकृतकङ्कणीकृतजटाजूटावतंसीकृतज्यावल्लीकृतकुण्डलीकृतकटीसूत्राकृ-
 ताहीश्वरः । पायाद्वस्त्रिकीकृतप्रियतमादर्शिकृताक्षीकृतद्यूतारम्यपणीकृतेन्दुशकलः का-
 त्यायनीकामुकः ॥ ६६ ॥ कान्तां कामपि कामयत्यनुदिनं ध्यानापदेशादयं येनामुं मुनयो-
 ऽप्यनादिनिधनं ध्यायन्ति धौतस्पृहाः । इत्यङ्गात्स्वकरे हृते गिरिजया पादे च पद्मासना-
 द्विश्वं पातु पुरंधिनद्वपुषः शंभोः समाधिव्ययः ॥ ६७ ॥ स्नातः स्वर्गतरङ्गिणीजलभरैर्ने-
 त्रोत्पलेनाञ्जितः पार्वत्याः सितभूतिचन्दनचयैरालिप्तगात्रोज्ज्वलः । देवश्चन्द्रकलासितभ्रुतिलको
 गौरीविवाहोत्सवारम्भे शैलकृतार्हणस्त्रिजगतामर्च्यो हरः पातु वः ॥ ६८ ॥ उज्जित्वा
 दिशमम्बरं वरतरं वामो वसानश्चिरं हित्वा वासरसं पुनः पितृवने कैलासहर्म्यश्रयः । त्य-
 क्त्वा भस्म कृताङ्गरागनिचयः श्रीखण्डसारद्वैदेवः पातु हिमाद्रिजापरिणयं कृत्वा गृहस्थः
 शिवः ॥ ६९ ॥ क्रीडन्मन्दरकन्दरोदरवलन्मन्दारवृन्दावने क्रोधान्धान्धकटातयाशु हरणे
 जृम्भन्निशूलोद्गमः । त्रैलोक्याखिलसंकटोत्कटभयोद्वेलान्धकारांशुमान्पायाद्वस्त्रिपुरप्रमाथनपटु-
 र्देवो हि पञ्चाननः ॥ ७० ॥ गर्जद्भीमभुजंगभीषणफणाफूत्कारभीतिप्रदः क्रीडत्प्रेतपिशाच-
 राक्षसगणः प्रत्यक्षतः प्रान्ततः । भालस्थप्रलयानलोद्गटशिखः संक्रान्तसर्वास्पदः शार्दूला-
 जिनभृङ्गयानकभयो भूयाद्भवो भूतये ॥ ७१ ॥ गौरीचुम्बनचञ्चलं परिचलद्गण्डप्रभामण्डलं
 व्यावल्गत्फणिकुण्डलं रतिसप्रस्विन्नगण्डस्थलम् । प्रौढप्रेमपरम्परापरिचयप्रोत्फुल्लनेत्राञ्चलं

१ आकाशस्य. २ सूर्यः. ३ चन्द्रे. ४ सूर्यस्य. ५ चन्द्रः. ६ अपाम्. ७ अग्निः. ८ अ-
 पाम्. ९ शुचिरुदकम्. १० यजमानः. ११ अग्नेः. १२ वायुः. १३ यजमानस्य. १४ पृथि-
 व्याः. १५ वायुः. १६ नख्रेण.

शंभोरस्तु विभूतये हि भवतामुन्मत्तगङ्गं शिरः ॥ ७२ ॥ पाणौ कङ्कणमुत्फणं फणिपतिर्नेत्रं
 लसत्पावकं कण्ठः कुण्ठितकालकूटविषमो वस्त्रं गजेन्द्राजिनम् । गौरीलोचनलोभनाय सुभगो
 वेषो वरस्यास्ति मे गण्डोच्छासविभावितः पशुपतेर्हासोद्गमः पातु वः ॥ ७३ ॥ दिव्यं वारि
 कथं यतः सुरधुनी मौलौ कथं पावको दिव्यं तद्धि विलोचनं कथमहिर्दिव्यं स चाङ्गे तव ।
 तस्माद्वचूतविधौ त्वयाद्य मुषितो हारः परित्यज्यतामित्थं शैलभुवा विहस्य लपितः शंभुः
 शिवायास्तु वः ॥ ७४ ॥ तातं तत्ताततातं कथय हरकुलेऽलंकृते संप्रदाने तच्छ्रुत्वा चन्द्र-
 मौलिर्नेतमुखकमलो जातलज्जो बभूव । ब्रह्मावादीत्तदानीं शृणुत हरकुलं वेदकण्ठोग्रकण्ठौ
 श्रीकण्ठान्नीलकण्ठः प्रहसितवदनः पातु वश्चन्द्रचूडः ॥ ७५ ॥ यैः सृष्टिः स्वप्नराद्या व-
 हति विधिद्वतं यैः हविर्यौ च होत्री ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा यैः स्थिता
 व्याप्य विश्वम् । यैः माहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यैः प्राणिनः प्राणवन्तः प्रत्यक्षाभिः प्रप-
 न्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥ ७६ ॥ एकैश्वर्यस्थितोऽपि प्रणतबहुफलो यः स्वयं
 कृत्तिवासाः कान्तासंमिश्रदेहोऽप्यविषयमनसां यः पुरस्ताद्यतीनाम् । अष्टाभिर्यस्य कृत्स्नं
 जगदपि तनुभिर्बिभ्रतो नाभिमानः सन्मार्गलोकनाय व्यपनयतु स नस्तामसीं वृत्तिमीशः
 ॥ ७७ ॥ कैलासाद्रावुदस्ते परिचलति गणेपृष्ठसत्कौतुकेषु क्रोडं मातुः कुमारे विशति
 विषमं चिः प्रेक्षमाणे सरोषम् । पादावष्टम्भसीदद्वपुषि दशमुखे याति पातालमूलं क्रुद्धो-
 ऽप्याश्लिष्टमूर्तिर्भयघनमुमया पातु हृष्टः शिवो नः ॥ ७८ ॥ क्रोधेद्धैर्दृष्टिपातैस्त्रिभिरुपश-
 मिता बह्व्योऽमी त्रयोऽपि त्रासार्ता ऋत्विजोऽधश्चपलगणहृतोष्णीपपट्टाः पतन्ति । दक्षः
 स्तौत्यस्य पत्नी विलपति कृष्णं विद्रुतं चापि देवैः शंसन्नित्यात्तहासो मग्नमथनविधौ पातु
 देव्यै शिवो वः ॥ ७९ ॥ आसीने पृष्णि तृष्णी व्यसनिनि शशिनि व्योम्नि कृष्णे सतृष्णे
 दैत्येन्द्रे जातनिद्रे द्रवति मघवति छान्तकान्तौ कृतान्ते । अब्रह्मण्यं ब्रुवाणे कैमलपुटकु-
 टीश्रोत्रिये शान्त्युपाये पायाद्वः कालकूटं ग्रष्टिति कवल्यैल्लीलया नीलकण्ठः ॥ ८० ॥
 केयं मूर्ध्न्यैर्ध्वकारे तिमिरमिह कुतः सुभ्रु कान्तेन्दुयुक्ते कान्ताप्यत्रास्ति काचिन्ननु भवतु
 मया पृष्टमेतावदेव । नाहं द्वन्द्वं करोमीत्यपनय शिरसस्तूर्णमेनामिदानीमित्थं प्रोक्तो भवा-
 न्या प्रतिवचनजितः पातु वश्चन्द्रचूडः ॥ ८१ ॥ धन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला
 किं नु नामैतदस्या नामैवास्यास्तदेतत्परिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः । नारीं पृच्छामि
 नेन्दुं कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दुर्देव्या निद्वोतुमिच्छोरिति सुरसरितं शाक्यमव्या-
 द्विभोर्वैः ॥ ८२ ॥ हर्षार्दम्भोजजन्मप्रभृतिदिविपदां संसदि प्रीतिमत्या श्वश्रवा मौलौ पुरा-

१ शपथविशेषः. २ उदकरूपा. ३ अमिरूपा. ४ यजमानरूपा. ५ सूर्यचन्द्ररूपे. ६ आका-
 शरूपा. ७ पृथ्वीरूपा. ८ वायुरूपा. ९ उत्क्षिप्ते. १० भुजान्तरे. ११ सर्पे. १२ दक्षिणगार्ह-
 पत्याहवनीयाख्याः. १३ दीनस्वरेण. १४ सूर्ये. १५ ब्रह्मणि. १६ अन्धकरिपो; (पक्षे) तमांसि.
 १७ ब्रह्मा.

रेर्दुहितृपरिणये साक्षतं चुम्ब्यमाने । तद्वक्त्रं मौलिवक्त्रे मिलितमिति भृशं वीक्ष्य चन्द्रः
 सहासो दृष्ट्वा तद्वृत्तमाशु स्मितमुभगमुखः पातु वः पञ्चवक्त्रः ॥ ८३ ॥ कल्पान्तकूरकेलिः
 क्रतुकदनकरः कुन्दकर्पूरकान्तिः क्रीडनैलासकूटे कलितकुमुदिनीकामुकः कान्तकायः ।
 कङ्कालक्रीडनोत्कः कलितकलकलः कालकालीकलत्रः कालिन्दीकालकण्ठः कलयतु कुशलं
 कोऽपि कापालिको नः ॥ ८४ ॥ दृष्टः सप्रेम देव्या किमिदमिति भयात्संभ्रमाच्चासुरीभिः
 शान्तान्तस्तत्त्वसारैः सकरुणमृषिभिर्विष्णुना सस्मितेन । आदायास्त्रं सगर्वैरुपशमितवधू-
 स्रमैर्देव्यवीरैः सानन्दं देवताभिर्मयपुरदहने धूर्जटिः पातु युष्मान् ॥ ८५ ॥ शिसो हस्ता-
 वलग्रः प्रसभमभिहतोऽप्याददानोऽशुकान्तं गृह्णन्केशेष्वपास्तश्चरणनिपतितो नेक्षितः संभ्र-
 मेण । आलिङ्गन्योऽवभूतस्त्रिपुरयुवतिभिः साश्रुनेत्रोत्पलाभिः कामीवार्द्रापराधः स दहतु
 दुरितं शाम्भवो वः शराम्भिः ॥ ८६ ॥ कल्याणं वः क्रियासुर्मिलर्द्धनिगुगस्थासुगीर्वाण-
 भोगिस्त्रैणव्यत्यस्तकल्पद्रुमनवमुमनोनागहारावलीनि । नैलीकाश्लिष्टलक्ष्मीकरतलकमलो-
 द्धान्तर्मोर्ध्वीकधारातिम्यत्फालेक्षणानि त्रिपुरहरधनुर्ज्यालताकर्षणानि ॥ ८७ ॥ कल्पान्ते
 क्रोधनस्य त्रिपुरविजयिनः क्रीडया संचरिष्णोः कृत्वापि प्राणिजातैर्निजमुखकुहरातिथ्यम-
 प्राप्ततृप्तेः । दिग्भिन्नीः प्रेक्ष्य शून्याः प्रलयजलनिधिं प्रेक्ष्य चात्मीयमूर्तिग्रासव्यासक्तमोव-
 श्रमजनितरुषः पान्तु वो गर्जितानि ॥ ८८ ॥ पर्यङ्कग्रन्थिवन्धद्विगुणितभुजगश्लेषसंवीर्त-
 जानोरन्तःप्राणावरोधव्युपरतसकलज्ञानरुद्धेन्द्रियस्य । आत्मन्यात्मानमेव व्यपगतर्करंणं
 पश्यतस्तत्त्वदृष्ट्या शंभोर्वः पातु शून्येक्षणप्रटितर्ल्यब्रह्मलग्नः समाधिः ॥ ८९ ॥ वृत्ता-
 भिरुयां हतार्या श्रितविविधगणां छन्दसां वर्णनीयां यातां सर्वादिमत्त्वं सुरगणकलितां भा-
 समत्त्वं दधानाम् । युक्तं स्थानं नयन्तीं लघुमपि सकलं विभ्रतीं मालयायान्वन्दे वार्धीभवर्णां
 धृतमुनियतिकां स्वर्धरां शंभुमूर्तिम् ॥ ९० ॥ देहार्थानद्धकान्ताकचकुमुमचयो भालनेत्रान-
 लार्चिःपीनोष्मा मौलिखेलन्मुखरमुरनदीनीररम्यो जगन्ति । स्फीतोत्तंसेन्दुकान्तिर्द्विरददृति-
 दृढाच्छादनव्यक्तशीतः शंभुर्भूषास्थिकुन्दप्रकरपरिवृतः पातु सर्वतुर्मूर्तिः ॥ ९१ ॥ हेयोपा-
 देयशून्यं मुनिगणमनसामद्वयानन्दहेतुः सेतुः संसारवारांनिधिसुखतरणे श्रीमहेशानसंज्ञम् ।
 प्रालेयं ज्योतिरन्तः परिणततिमिरव्यूहविच्छेददक्षं किञ्चिद्वाचामधीशं स्फुरतु मम हृदि
 त्र्यक्षरं विश्वसाक्षि ॥ ९२ ॥ शुद्धान्ते सीधुपानोन्मदमदनमदोन्मादमत्तालिकालीतालीसंता-
 ज्यमानोद्भटमुरजरवाडम्बरोह्यासिताङ्गः । नृत्यन्नगो विलज्जश्चलविकटतटैः स्वस्त्यैर्लोच-
 नार्धैर्दृष्टः स्त्रीभिः सहासं प्रहसनमुदितः पातु वो वामदेवः ॥ ९३ ॥ विभ्रत्पाथःकपर्दे मुर-
 नगरनरीमिन्दुलेखां ललाटे नेत्रान्तः कालवर्हि गरलमपि गले व्याघ्रचर्माङ्गभागे । पञ्चास्यो

१ धनुष्कोटिः. २ स्थिरतरम्. ३ विष्णुरूपः शरः. ४ पुष्परसः. ५ ब्रह्मात्मकं तृतीयलोचनम्.
 ६ योगशास्त्रप्रसिद्धासनविशेषः. ७ संधिः. ८ आवृत. ९ निवृत्त. १० चक्षुरादीन्येकादशेन्द्रियाणि
 बुद्धिरहंकारश्चेति त्रयोदशविधम्. ११ प्रपञ्चाभावः. १२ चित्तैकाग्रता.

वै त्रिनेत्रो वृषभगतिरतिर्वामभागार्धवामः संदिश्यात्संपदं वः सह सकलगुणैरबुता-
कार ईशः ॥ ९४ ॥

जटाजूटः ॥ स धूर्जटिजटाजूटो जायतां विजयाय वः । यस्यैकपलितभ्रान्तिं करो-
त्यद्यापि जाह्नवी ॥ ९५ ॥ चूडापीडकपालसंकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो विद्युत्प्रायल-
लाटलोचनपुटज्योतिर्विमिश्रत्विषः । पान्तु त्वामकठोरकेतकशिखासंदिग्धमुग्धेन्दवो भूतेश-
स्य भुजंगवल्लिवलयस्त्रङ्गजटा जटाः ॥ ९६ ॥ गङ्गावारिभिरुक्षिताः फणिफणैरुत्पल्ल-
वास्तच्छिखारत्नैः कोरकिताः सितांशुकलया स्मेरैकपुष्पश्रियः । आनन्दाश्रुपरिष्कृताशि-
हृतभुगधूमैर्मिलदोहदा नालपं कल्पलताः फलं ददतु वोऽभीष्टं जटा धूर्जटेः ॥ ९७ ॥

गङ्गा ॥ पर्वतभेदि पवित्रं जैत्रं नरकस्य बहुमतङ्गहनम् । हरिमिव हरिमिव हरिमिव सु-
रसरिदम्भः पतन्नमत ॥ ९८ ॥ इयं चिद्रूपापि प्रकटजडरूपा भगवती यदीयाम्भोविन्दु-
वितरति च शंभोरपि पदम् । पुनाना ध्रुवाना निखिलमपि नानाविधमघं जगत्कृत्स्नं पाया-
दनुदिनमपायात्सुरधुनी ॥ ९९ ॥ चूडाशीतकरस्तनंधयमुधानीरैर्नभ्रगन्धस्पृशः क्रीडाकङ्कण-
पद्मेश्वरफणापीतावशिष्टा मुहुः । अङ्गासीनगिरीन्द्रजास्तनटीहारावलीलोलनाः संतापं श-
मयन्तु वो हरजटागङ्गातरङ्गानिलाः ॥ १०० ॥ वायुर्वाति यदङ्गसंगमवशाच्छ्रीशंभुरूपप्रदो
गौरी रुप्यति तुप्यति त्वहिपतिर्विन्ध्याटवी शोचते । चन्द्रस्त्रस्यति कुप्यते हरिरपि ब्रह्मा
परं शङ्कते सा गङ्गा निखिलं कलङ्कनिचयं भङ्गं तरङ्गैर्नयेत् ॥ १०१ ॥ शार्ङ्गी ब्रह्मकमण्ड-
लोरधिगतैर्यैः प्रापि तीर्थाङ्कितां यैर्मृत्युंजयतामनायि गरलग्रस्तो जटाजूटगैः । येभ्योऽशि-
क्षत माधुरीं मृदुजटाजूटे मठे चन्द्रमास्तानीमानि पयांसि गौतमि तव श्रेयांसि यच्छन्तु
नः ॥ १०२ ॥ यन्नाम्नः प्रथमाक्षरं विजयते भानौ द्वितीयाक्षरं नित्यं नृत्यति सत्कवीन्द्रवदने
भूत्वान्त्यवर्णद्वयम् । रामो रावणमाजगान समरे शंभोः शिरःशालिनी सा सर्वाक्षरमालिनी
भवतु मे भाग्याय भागीरथी ॥ १०३ ॥ मुक्ताभा वृकपालशुक्तिपु जटावल्लीपु मल्लीनिभा
वह्नौ लाजनिभा दशोर्मणिनिभा भोगोत्करे भोगिनाम् । नृत्यावर्तविवर्तनेरितपयःसंमूर्च्छनोच्छा-
लिताः खेलन्तो हरमूर्ध्नि पान्तु भवतो गङ्गापयोविन्दवः ॥ १०४ ॥ एषा धर्मपताकिनी
तटतरुच्छायावसन्नाकिनी शुष्यत्पातकिनी भगीरथतपःसाफल्यसंदायिनी । प्रेमारूढपिना-
किनी गिरिसुतासौंकेकरालोकिनी पापाडम्बरडाकिनी त्रिभुवनानन्दाय मन्दाकिनी ॥ १०५ ॥
स्वच्छन्दोच्छलदच्छकेंच्छकुहरच्छातेतराम्बुच्छंटांमूर्च्छन्मोहमहर्षिर्हर्षविहितस्नानाद्विकौह्वय
वः । भिन्द्यार्द्विद्युद्वारदर्वरदरीदीर्घादरिद्रंद्रुमद्रोहोद्रेकमहोर्मिमेदुरेमदा मन्दाकिनी मैन्दताम्
॥ १०६ ॥ शैवालश्रेणिशोभां दधति हरजटावल्लीयो हन्त यस्यास्तद्धासोल्लासवेच्छद्वरश-

१ केशादौ जरसा यच्छीकल्पं तत्. २ तिर्यङ्गद्विमाला. ३ निविड. ४ तिर्यग्दृष्ट्या. ५ अनुपसदशः
कश्चिन्नयदिरुपान्तदेशः. ६ बलवान्. ७ पाङ्क्तिः. ८ नश्यत्. ९ झटिति. १० व्यक्तीभवत्. ११ अ-
क्षीणनाम्. महतामित्यर्थः. १२ सान्द्रस्निग्धः. १३ मान्द्यम्.

फरतुलां यत्र धत्ते कलावान् । उन्मीलद्गोगिभोगावलिमुभगसिताम्भोजसंभाविताम्भा गङ्गान-
ङ्गारिसङ्गा महति तव विधौ मङ्गलान्यातनोतु ॥ १०७ ॥ दृष्टाः संकष्टदाहाः श्रवणपथ-
गताः पुण्यपुञ्जावगाहाः स्पष्टाः संसारपाथोनिधिपतितधरोद्धारधुर्या वराहाः । पीतास्तापो-
पशान्तिप्रजननपटवस्ते सुधावारिवाहाः कल्याणं कल्पयन्तां कलिकलुषहरा विष्णुपद्याः
प्रवाहाः ॥ १०८ ॥ तावत्कर्णाध्वयाता जनघनकलुषाधूनने गन्धवाहा दृष्टाः किं हव्य-
वाहाः स्रुतदधदहने स्वर्गतौ पुण्यवाहाः । स्पष्टाः संसारहाहारवकटुकमहाम्भोधिमग्रे वरा-
हाः पीताः पीयूषधाराधिकतरमधुराः पान्तु गोदोदवाहाः ॥ १०९ ॥

शशिलेखा ॥ पूर्णनखेन्दुद्विगुणितमञ्जीरा प्रेमशृङ्खला जयति । हरशशिलेखा गौरीच-
रणाङ्गुलिमध्यगुल्फेषु ॥ ११० ॥ जयति परिमुपितलक्ष्मा भयादनुपसर्पतेव हरिणेन । इह
केसरिकरजाङ्कुरकुटिला हरमौलिविधुलेखा ॥ १११ ॥ श्रीकण्ठस्य कर्पदबन्धनपरिश्रान्तो-
रगग्रामणीसंदष्टां मुकुटावतंसकलिकां वन्दे कलामैन्दवीम् । या बिम्बप्रतिपूरणाय परितो
निष्पीड्य संदर्शिकायन्त्रेणैव ललाटलोचनशिखिज्वालाभिरावर्त्यते ॥ ११२ ॥

लोचनम् ॥ जयति ललाटकटाक्षः शशिमौलेः पश्मलः प्रियाप्रणतौ । धनुषि स्मरेण
निहितः सकण्ठकः केतकेपुरिव ॥ ११३ ॥ अन्तर्नाडीनियमितमरुल्लङ्घितब्रह्मरन्ध्रं स्वान्ते
शान्तिप्रणयिनि समुन्मीलदानन्दसौन्दर्यम् । प्रेत्यग्न्योतिर्जयति यमिनः स्पष्टललाटनेत्रव्या-
जव्यक्तीकृतमिव जगद्व्यापि चन्द्रार्धमौलेः ॥ ११४ ॥ सानन्दा गणनायके सपुलका गौ-
रीमुखाम्भोरुहे सक्रोधा कुसुमायुधे सकरुणा पादानते वज्रिणि । सस्मेरा गिरिजासखीषु
सनया शैलाधिनाथे वहन्मूमीन्द्र प्रादिशन्तु शर्म विपुलं शंभोः कटाक्षच्छटाः ॥ ११५ ॥
एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः पार्वत्या वदनाम्बुजस्तनतटे शृङ्गारभारालस-
म् । अन्यदूरविकृष्टचापमदनक्रोधानलोदीपितं शंभोभिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु
वः ॥ ११६ ॥ पश्मालीपिङ्गलिम्बः कण इव तडितां यस्य कृत्स्नः समूहो यस्मिन्ब्रह्माण्ड-
मीषद्विघटितमुकुले कालयज्वा जुहाव । अर्चिर्निःशेषचूडाशशिगलितमुधासारज्ञांकारि कोणं
तार्तीयिकं पुरारेस्तदवतु मदनछोषणं लोचनं वः ॥ ११७ ॥

कण्ठः ॥ पातु वो नीलकण्ठस्य कण्ठः श्यामाम्बुदोपमः । गौरीभुजलता यत्र विद्युल्लेखेव
राजते ॥ ११८ ॥ पातु वः शितिकण्ठस्य तमालश्यामलो गलः । संसक्तपार्वतीबाहुसुवर्ण-
निकषोपलः ॥ ११९ ॥ कस्तूरीतिलकान्ति भालफलके देव्या मुखाम्भोरुहे रोलम्बन्ति त-
मालबालमुकुलोत्तंसन्ति मौलिं प्रति । याः कर्णे विकचोत्पलन्ति कुचयोरंसे च कालागुरु-
स्थासन्ति प्रथयन्तु तास्तव शिवं श्रीकण्ठकण्ठविषः ॥ १२० ॥ कस्तूरीयन्ति भाले तदनु
नयनयोः कज्जलीयन्ति कर्णप्रान्ते नीलोत्पलीयन्त्युरासि मरकतालंकृतीयन्ति देव्याः । रो-

मालीयन्ति नाभेरुपरि हरिमणीमेखलीयन्ति मध्ये कल्याणं कुर्युरेते त्रिजगति पुरजित्कण्ठ-
भासां विलासाः ॥ १२१ ॥

शिरोमालिका ॥ पित्रोः पादाब्जसेवागतगिरितनयापुत्रपैत्रातिभीतक्षुभ्यङ्गषाभुजंगश्वस-
नगुरुमरुद्दीप्तनेत्राग्नितापात् । स्विद्यन्मौलीन्दुखण्डस्तुतबहुलमुधासेकसंजातजीवा पूर्वाधीतं पठ-
न्ती ह्यवतु विधिशिरोमालिका शूलिनो वः ॥ १२२ ॥

गणाः ॥ संध्याताण्डवडम्बरप्रणयिनो देवस्य चण्डीपतेर्भ्रष्टापण्डुविशीर्णमुण्डचयनञ्च-
ग्रा गणाः पान्तु वः । यैरौत्सुक्यवशीकृतैर्ग्रहगणाद्राहौ गृहीते जवात्सूर्याचन्द्रमसोर्मिथः
स्मितवतोर्जातं करास्फालनम् ॥ १२३ ॥

नन्दी ॥ कण्ठालंकारघण्टाघणचणरणिताध्मातरोर्दःकटाहः कण्ठेकालाधिरोहोचितधनसु-
भगंभावुकस्निग्धघट्टः । साक्षाद्धर्मो वपुष्मान्धवलककुदनिर्धूतकैलासकूटः कूटस्थो वः ककु-
द्धान्निविडतरतैःस्तोमर्तृण्यां विर्तृण्यात् ॥ १२४ ॥

ताण्डवम् ॥ देवा दिक्पतयः प्रयात परतः खं मुञ्चताम्भोमुचः पातालं ब्रज मेदिनि प्र-
विशत क्षोणीतलं भूधराः । ब्रह्मन्नुन्नय दूरमात्मभवनं नाथस्य नो नृत्यतः शंभोः संकटमेत-
दित्यवतु वः प्रोत्सारणा नन्दिनः ॥ १२५ ॥ दोर्दण्डद्वयलीलया चलगिरिभ्राम्यत्तदुच्चैरव-
ध्वानोद्गीतजगद्भ्रमत्पदभरालोलफणाग्रयोरगम् । भृङ्गापिङ्गजटाटवीपरिसरोद्गङ्गेमिमालाचलच्चन्द्रं
चारु महेश्वरस्य भवतां निःश्रेयसे ताण्डवम् ॥ १२६ ॥ संध्याताण्डवडम्बरव्यसनिनो
भर्गस्य चण्डभ्रमिव्यानृत्यदुजदण्डमण्डलभुवो झञ्झानिलाः पान्तु वः । येषामुद्धतताण्डवेन
झटिति व्यूहेषु भूमीभृतामुड्डीनेषु बिडौर्जसा पुनरसौ दम्भोलिरालोकितः ॥ १२७ ॥ यस्यां
मौलिमिलत्मुधांशुकलया संपूर्णविम्बार्पितं भालावस्थितलोचनेन सहसैवालातचक्रायितम् । आ-
वर्तायितमाकपदममरस्त्रोतस्वतीधारया पातु त्रीणि जगन्ति खण्डपरशोः सा ताण्डवाङ्गभ्रमिः
॥ १२८ ॥ पादस्याविर्भवन्तीमवनतिर्मवेने रक्षतः स्वैरपतैः संकोचेनैव दोष्णां मुहुरभिनयतः
सर्वलोकातिगानाम् । दृष्टिं लक्ष्येषु नोऽग्रां ज्वलनकणमुचं बध्नतो दाहभीतेरित्याधारानुरोधा-
त्रिपुरविजयिनः पातु वो दुःखनृत्यम् ॥ १२९ ॥ मूर्धव्याधूयमानध्वनदमरधुनीलोलकछो-
लजालोद्भूताम्भःक्षोर्ददम्भात्प्रसभमभिनभः क्षिप्तनक्षत्रलक्षम् । ऊर्ध्वन्यस्ताङ्घ्रिदण्डभ्रमिभवर-
भसोद्यन्नभस्वत्प्रवेशभ्रान्तब्रह्माण्डखण्डं प्रवितरतु शिवं शाम्भवं ताण्डवं वः ॥ १३० ॥
शैर्वाणीपाणितालैश्चलवलयझणत्कारिभिः श्लाघ्यमानं स्थाने संभाव्यमानं पुलकितवपुषा

१ षडाननः. २ वाहनम्. मयूर इत्यर्थः. ३ परित. ४ द्यावापृथिव्या. ५ शंकरः. ६ सुभगं
भवतीति तत्. ७ परिभूत. ८ निश्चलः. निर्विकारतया चिरजीवीत्यर्थः. ९ अज्ञाननिवहः. १० तृण-
समूहः. ११ स्नादतु. १२ इन्द्रेण. १३ वज्रम्. १४ पृथिव्याः. १५ यथेष्टं क्षेपणीः. १६ अति-
क्रान्तचतुर्दशभुवनानाम्. १७ आधारस्य पृथिव्यादेरनुरोधादनुसारात्. १८ कणाः. १९ पार्वती. २० उ-
चितम्.

शंभुना प्रेक्षकेण । खेलत्पिच्छालि केकाकलकलकलितं क्रौञ्चभिर्द्विहिंयूना हेरम्बाकाण्डवृ-
 ह्णातरलितमनसस्ताण्डवं त्वां धिनोतु ॥ १३१ ॥ पायादायासखेदक्षुभितफणिफणारत्न-
 निर्यन्निर्यच्छायामायापतङ्गद्युतिमुदितवियैद्वाहिनीचक्रवाकम् । अभ्रान्ताभ्रान्तचूडातुहिन-
 करकरानीकर्नालीकनालच्छेदामोदानुधावद्गुधिरमिव खगे धूर्जटेस्ताण्डवं नः ॥ १३२ ॥
 उच्चैरुत्तालखेलदुजवनपवनोद्धूतशैलौघपातस्फारोदञ्चत्पयोधिप्रकटितमुकुटस्वर्धुनीसंगमानि । जी-
 यासुस्ताण्डवानि स्फुटविकटजटाकोटिसंघटभूरिभ्राम्यन्नक्षत्रचक्रव्यवसितसुमनोवृष्टिपातानि
 शंभोः ॥ १३३ ॥ देवस्त्रैगुण्यभेदात्सृजति वितनुते संहरत्येष लोकानस्यैव व्यापिनीभिस्तनु
 भिरपि जगद्व्याप्तमष्टाभिरेव । वन्द्यो नास्येति पश्यन्निव चरणगतः पातु पुष्पाञ्जलिर्वः
 शंभोर्नृत्वावतारे वलयमणिफणाफूत्कृतैर्विप्रकीर्णः ॥ १३४ ॥ चञ्चद्देवेन्द्रकुट्यश्चलितदशदि-
 शाकीर्णकोटीरकोट्यः संगायत्स्वर्वधूव्यः सरभसविनमत्सिद्धगन्धर्वधाव्यः । विश्लिष्यच्चर्मपट्यो
 विगलितशतपत्रासनोद्यत्करोट्यस्तुत्यत्कैलासतट्यस्त्रिपुरविजयिनः पान्तु मामारभट्यः ॥ १३५ ॥

८ अर्धनारीश्वरः ॥ मन्दारमालाकुलितालकायै कपालमालाङ्कितशेखराय । दिव्याम्बरायै च
 दिगम्बराय नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥ १३६ ॥ एकः स्तनस्तुङ्गतरः परस्य वार्तामिव
 प्रष्टुमगान्मुखाग्रम् । यस्याः प्रियार्धस्थितिमुद्रहन्त्याः सा पातु वः पर्वतराजपुत्री ॥ १३७ ॥
 यस्योपवीतगुण एव फणावृतैकवशोरुहः कुंचपटीयति वामभागे । तस्मै ममास्तु तमसामव-
 सानसीन्ने चन्द्रार्धमौलिशिरसे महसे नमस्या ॥ १३८ ॥ स्वेदाद्रवामकुचमण्डनपत्रभङ्गसंशो-
 पिदक्षिणकराङ्गुलिभस्मरेणुः । स्त्रीपुंनपुंसकपदव्यतिलङ्घिनी वः शंभोस्तनुः सुखयतु प्रकृति-
 श्रुतुर्थी ॥ १३९ ॥ संभोगानतिरिच्यमानविभवो यद्विप्रलम्भो रसस्तद्विव्यं मिथुनं परस्परप-
 रिस्पृतं नमस्कुर्महे । एकस्याः प्रतिबिम्बसंभृतविपर्यासे मुहुर्दर्पणे सव्याङ्गस्थितिकौतुकं शमय-
 ति स्वामी स यत्रापरः ॥ १४० ॥ स्वच्छन्दैकस्तनश्रीरुभयदलमिलन्मौलिचन्द्रः फणीन्द्र-
 प्राचीर्नवीतवाही सुखयतु भगवानर्धनारीश्वरो वः । यस्यार्धे विश्वदाहव्यसनविस्मृमरज्योति-
 रर्धे कृपोद्यद्वाप्यं चान्योन्यवेगग्रहृतिसिमसिमाकारि चक्षुस्तृतीयम् ॥ १४१ ॥

पार्वती ।

हरकण्ठग्रहानन्दमीलिताक्षीं नमाम्युमाम् । कालकूटविषस्पर्शजातमूर्च्छागमामिव ॥ १ ॥
 पार्वतीमोषधीमेकामपणीं मृगयामहे । शैली हालाहलं पीत्वा यया मृत्युंजयोऽभवत् ॥ २ ॥
 अपर्णैव लता सेव्या विद्वद्भिरिति मे मतिः । यथावृत्तः पुराणोऽपि स्थाणुः सूतेऽमृतं फ-

१ बर्हपङ्कजः. २ पद्माननः. ३ अकालेभवम्. ४ गर्जितम्. ५ क्षुब्धचेतसः. मेघनिर्घोषभ्रान्त्येति
 भावः. ६ अनायासम् ७ सुरसरित्. ८ बाणः. ९ ताण्डवप्राचण्डयम्. १० कञ्चुकीभवति.
 ११ यज्ञोपवीतम्. १२ प्रसारी. १३ पर्वतसंबन्धिनीम्; (पक्षे) पर्वतपुत्रीम्. १४ पर्णरहिताम्; (पक्षे)
 एतन्नात्रीं पार्वतीम्. १५ शूलरोगवान्; (पक्षे) त्रिशूलधारी. १६ मृत्युनाशकः; (पक्षे) एतन्नात्रा प्रसिद्धः शिवः.

लम् ॥ ३ ॥ मृणालव्यालवलया वेणीबन्धकपर्दिनी । हरानुकारिणी पातु लीलया पार्व-
ती जगत् ॥ ४ ॥ जन्मान्तरीणरमणस्याङ्गसङ्गसमुत्सुका । सलजा चान्तिके सख्याः पातु ॥ ५ ॥
पार्वती सदा ॥ ५ ॥ तपस्वी कां गतोऽवस्थामिति स्मेराननाविव । गिरिजायाः स्तनौ
वन्दे भवभूतिसिताननौ ॥ ६ ॥ चण्डीजङ्घाकाण्डः शिरसा चरणस्पृशि प्रिये जयति ।
शंकरपर्यन्तजितो वीरस्तम्भः स्मरस्येव ॥ ७ ॥ उन्नालनाभिपङ्केरुह इव येनावभाति शं-
भुरपि । जयति पुरुषायितायास्तदाननं शैलकन्यायाः ॥ ८ ॥ अङ्गनिलीनगजाननशङ्का-
कुलबाहुलेयद्वन्द्वसौ । सस्मितहरकरकलितौ हिमगिरितनयास्तनौ जयतः ॥ ९ ॥ कैण्ठो-
चितोऽपि हुँकृतिमात्रनिरस्तः पदान्तिके पतितः । यस्याश्चन्द्रशिखः स्मरभङ्गनिभो जयति
सा चण्डी ॥ १० ॥ शिरसि धृतमुरापगे स्मरारावरुणमुखेन्दुरुचिर्गिरीद्रपुत्री । अथ च-
रणयुगानते स्वकान्ते स्मितसरसा भवतोऽस्तु भूतिहेतुः ॥ ११ ॥ तद्वः प्रमार्ष्टु विपदः
प्रणतार्तिहन्त्र्या न्यस्तं पदं महिषमूर्धनि चण्डिकायाः । वैरी यदीयनखरांशुपरीतशृङ्गः
शक्रायुधाङ्कितनवाम्बुधरप्रभोऽभूत् ॥ १२ ॥ श्रुत्वा षडाननजनुर्मुदितान्तरेण पञ्चाननेन
सहसा चतुराननाय । शार्दूलचर्म भुजगाभरणं सभस्म दत्तं निशम्य गिरिजाहसितं पुना-
तु ॥ १३ ॥ पञ्चास्यपञ्चदशनेत्रपिधानदक्षा दाक्षायणीमृदुकराः कृतिनः पुनन्तु । द्वौ व-
ल्लर्का कथमेति च वादयन्तावष्टादशोऽपि घटयन्तुतिमौनमुद्राम् ॥ १४ ॥ आनन्दम-
न्थरपुरंदरमुक्तमाल्यं मौलौ हठेन निहितं महिषामुरस्य । पादाम्बुजं भवतु वो विजयाय
मञ्जु मञ्जीरशिञ्जितमनोहरमम्बिकायाः ॥ १५ ॥ ब्रह्मादयोऽपि यदपाङ्गतद्भङ्ग्या सृष्टि-
स्थितिप्रलयकारणतां व्रजन्ति । लावण्यवारिनिधिवीचिपरिप्लुतायै तस्यै नमोऽस्तु सततं
हरवल्लभायै ॥ १६ ॥ ज्याकृष्टिबद्धखटकामुखपाणिपृष्ठप्रेङ्गवन्नांशुचयसंवलितोऽम्बिकायाः ।
त्वां पातु मञ्जरितपल्लवकर्णपूरलोभभ्रमरविभ्रमभृत्कटाक्षः ॥ १७ ॥ पौलस्त्यपीनभुजसं-
पदुदस्यमानकैलाससंभ्रमविलोलदृशः प्रियायाः । श्रेयांसि वो दिशतु निहृतकोपचिह्नमालि-
ङ्गनोत्पुलकमासितमिन्दुमौलेः ॥ १८ ॥ रचयति सहसा यच्चित्रमेतत्प्रपञ्चं प्रशमयति च
तद्वत्केनचित्कौतुकेन । अविदितमपरैस्तच्चण्डमुण्डादिनानादनुजदलनदक्षं शर्वसर्वस्वमव्यात्
॥ १९ ॥ प्रचण्डचण्डमुण्डयोर्महाबलैकखण्डिनी ह्यनेकरुण्डमुण्डयुग्रणे बलैकदायिनी । क-
चित्त्वशक्तिकारिणी रमाविलासदायिनी मुदेऽस्तु कालिका सदा समस्तपापहारिणी ॥ २० ॥

१ स्वतः सुखविशेषजनकतया तुच्छविषयपराङ्मुखस्याप्येतादृश्यवस्थासंपादनादिति भावः. २ स्त-
नयोः कुम्भिकुम्भसाम्यादिति भावः. ३ कथं मां विहायैव संगोप्य बहुकालं स्तन्यं प्रयच्छतीति धियेति
भावः. ४ कान्तिकेयः. ५ गजानननिर्णयार्थमिति भावः. ६ आलिङ्गनाहोऽपि; (पक्षे) अर्धचन्द्राकारतया
कण्ठलक्ष्ययोग्योऽपि. ७ न तु करतर्जनादिना; (पक्षे) बाणादिना. ८ प्रणामार्थमिति भावः; (पक्षे) वेगव-
शादिति भावः. ९ हस्तविन्यासविशेषः. १० इन्दुमौलेः प्रियायाः पार्वत्याः. ११ शर्वस्य शिवस्य सर्वस्वं
पार्वतीरूपम्.

पुरारितनुहारिणी दुरितसङ्घसंहारिणी भजन्मतिविवर्धिनी प्रबलदानवोन्मादिनी । तुषारगिरिनन्दिनी मुनिद्वन्द्वतरालम्बिनी कुमारमुखचुम्बिनी हरनितम्बिनी पातु वः ॥ २१ ॥ सत्त्वादिस्थैरगणितगुणैर्हन्त विश्वं प्रसूय व्यक्तं धत्ते प्रहसनकरिं या कुमारीति संज्ञाम् । मोहध्वान्तप्रसरविरतिर्विश्वमूर्तिः समन्तादाद्या शक्तिः स्फुरतु मम सा दीपवद्देहगेहे ॥ २२ ॥ औत्सुक्येन कृतत्वरा सहभुवा व्यावर्तमाना द्विया तैस्तैर्वन्धुषधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः । दृष्ट्वाग्रे वरमात्तसाध्वसरसा गौरी नवे संगमे संरोहत्पुलका हरेण हसता श्लिष्टा शिवायास्तु वः ॥ २३ ॥ आदौ प्रेमकषायिता हरमुखव्यापारलोला शनैर्ब्रीडाभारविघूर्णिता मुकुलिता धूमोद्गमव्याजतः । पत्युः संमिलिता दृशा सरभसव्यावर्तनव्याकुला पार्वत्याः परिणीतिमङ्गलविधौ दृष्टिः शिवायास्तु वः ॥ २४ ॥ प्रेत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्चनव्यग्रया दृष्ट्वाग्रे पेरिणेतुरेव लिखितां गङ्गाधरस्याकृतिम् । उन्मादस्मितरोषलज्जितधिया गौर्या कथंचिच्चिराद्वृद्धस्त्रीवचनात्प्रिये विनिहितः पुष्पाञ्जलिः पातु वः ॥ २५ ॥ रौमाद्याचय मेदिनीं धनपतेर्बीजं बालाञ्जलं प्रेतेशान्महिषं तवास्ति वृषभः फालं त्रिशूलं तव । शक्ताहं तव चान्नदानकरणे स्कन्दोऽस्ति गोरक्षणे खिन्नाहं हर भिक्षया कुरु कृपिं गौरीवचः पातु वः ॥ २६ ॥ हे हेरम्ब किमम्ब रोदिषि कथं कर्णौ लुठत्यग्निभूः किं ते स्कन्द विचेष्टितं मम पुरा संख्या कृता चक्षुषाम् । नैतत्तेऽप्युचितं गजास्य चरितं नासां मिमीतेऽम्ब मे तावेवं सहसा विलोक्य हसितव्यग्रा शिवा पातु वः ॥ २७ ॥ मातस्तातजटासु किं सुरसरिर्त्किं शेखरे चन्द्रमाः किं भाले हुतभुग्लुठत्युरसि किं नागाधिपः किं कटौ । कृत्तिः किं जघनद्वयान्तरगतं यदीधमालम्बते श्रुत्वा पुत्रवचोऽम्बिका स्मितमुखी लज्जावती पातु वः ॥ २८ ॥ धूमव्याकुलदृष्टिरिन्दुकिरणैराह्लादिताक्षी पुनः पश्यन्तीव समुत्सुका नतमुखी भूयो द्विया ब्रह्मणः । सेप्या पादनखेन्दुदर्पणगते गङ्गां दधाने हरे स्पर्शादुत्पुलका करग्रहविधौ गौरी शिवायास्तु वः ॥ २९ ॥ गोर्नासाय नियोजितागदरजाः सर्पाय बद्धौषधिः कण्ठस्थाय विषाय वीर्यमहतः पाणौ मणीन्विभ्रती । भर्तुर्भूतगणाय गोत्रर्जरीतिनिर्दिष्टमन्त्राक्षरा रक्षत्वद्रिसुता विवाहसमये प्रीतां च भीतां च वः ॥ ३० ॥ स्वेदस्यन्दितसान्द्रचन्दनचयं दोर्वल्लिबन्धश्रमादूर्ध्वश्वासपरिस्वलत्सरकथं संदर्ष्टदन्तच्छदम् । सीत्काराञ्छितलोचनं सपुलकं भ्रान्तभ्रुवृत्यत्करं पार्वत्यां सुरतं मुदे रसवतामास्तां मृडानीपतेः ॥ ३१ ॥ स्वेदस्ते कथमीदृशः प्रियतमे त्वन्नेत्रवद्देविभो कस्माद्वेपितमेतदिन्दुवदने भोगीन्द्रभीतेर्भव । रोर्माञ्चः कथमेष देवि भगवन्गङ्गाम्भसां सीकरैरित्थं भर्तारि भौवगोपनपरा गौरी चिरं पातु वः ॥ ३२ ॥ शम्भ्या-

१ समीपवती. २ भर्तुः. ३ चित्तविभ्रमः. ४ परशुरामात्. ५ कुबेरात्. ६ बलभद्रात्. ७ यमात्. ८ कृषकः. ९ स्कन्दः. १० गोनासादिसर्पभयनिवृत्तय इत्यर्थः. गोनासः सर्पजातिविशेषः. ११ वृद्धा. १२ यावज्जीवं कृततपसः फलोन्मुखत्वं समीप्येत्यर्थः. १३ भूतगणादिसाहित्यमालोक्येत्यर्थः. १४ चुम्बितावित्यर्थः. १५ निमीलित. १६ रोमहर्षणम्. १७ स्वाभिप्राय.

कस्य रजः प्रमृज्य चरणे दत्तो मया यावको निर्मृज्य स्तनकुम्भले च भेसितं पत्राङ्कुरो /
 मितः । स्वच्छन्दं विहरेति जल्पितगिरं साकूतमालीजनं दृष्ट्या केवलमाघृती कुटि
 दाक्षायणी पातु वः ॥ ३३ ॥ वक्त्रं शीतकरोऽधरो घनरसः कामप्रदो विग्रहः श्वासो .
 न्धवहः सरोरुहसुहृत्पाणिः स्मिताभा शुचिः । वक्षः पीनपयोधराधिकरणं पृथ्वी नितम्बस्थ-
 लीत्यष्टौ धूर्जटिर्मृत्यः स्मरभयाद्गुर्गाश्रिताः पान्तु वः ॥ ३४ ॥ पादाग्रस्थितया मुहुः स्त-
 नभरेणानीतया नम्रतां शंभोः सस्पृहलोचनत्रयपथं यान्त्या तदाराधने । ह्रीमत्या शिरसी-
 हितः सपुलकस्वेदोद्रमोत्कम्पया विश्लिष्यन्कुसुमाञ्जलिर्गिरिजया क्षिप्तोऽन्तरे पातु वः ॥ ३५ ॥
 कैलासालयभाललोचनरुचा निर्वर्तितालक्तकव्यक्तिः पादनखद्युतिर्गिरिभुवः सा वः सदा
 त्रायताम् । स्पर्शबन्धसमृद्धयेव सुदृढं रूढा यया नेत्रयोः कान्तिः कोर्कनदानुकारसरसा
 सद्यः समुत्सर्जते ॥ ३६ ॥ लग्नः केलिकचग्रहश्चथजटालम्बेन निद्रान्तरे मुद्राङ्कः शि-
 तिकन्धरेन्दुशकलेनान्तःकपोलस्थलम् । पार्वत्या नखलक्ष्मशङ्कितसखीनर्मस्मितव्रीडया प्रो-
 न्मृष्टः करपल्लवेन कुटिलाताप्रच्छविः पातु वः ॥ ३७ ॥ सव्रीडा दयितानने सकरुणां
 मातङ्गचर्माम्बरे सत्रासा भुजगे सविस्मयरसा चन्द्रेऽमृतस्यन्दिनि । सेप्या जह्नुमुताव-
 लोकनविधौ दीना कपालोदरे पार्वत्या नवसंगमप्रणयिनी दृष्टिः शिवायास्तु वः
 ॥ ३८ ॥ भिक्षुः क्वास्ति बलेर्मखे पशुपतिः किं नास्त्यसौ गोकुले मुग्धे पन्नगभूषणः सखि
 सदा शेते च तस्योपरि । आर्ये मुञ्च विर्पादमाशु कमले नाहं प्रकृत्या बली चेत्थं वै
 गिरिजासमुद्रसुतयोः संभाषणं पातु वः ॥ ३९ ॥ हे गङ्गाधरपति चक्रिवधु किं कुत्रा-
 स्त्यसौ नर्तको वृन्दारण्यभुवि क्व सर्पकुतुकी स्यात्कालियस्य हृदे । भिक्षुः कुत्र गतोऽस्ति
 यज्ञसदने क्वासौ विषादी बकीक्रोडे स्यादिति पद्मजागिरिजयोर्वामभङ्गयः पान्तु वः
 ॥ ४० ॥ वेणीबन्धकपर्दिनी सिततनुः श्रीखण्डपांशूत्करैः केतक्येकदलेन्दुभृद्विमलताव्यालोपवी-
 तिन्यपि । प्राक्पाणिग्रहणाद्विनोदरभसा सख्याः पुरो लीलया कुर्वाणानुकृतिं हरस्य दि-
 शतु श्रेयांसि वः पार्वती ॥ ४१ ॥ यस्याङ्घ्रिद्वितयं नमन्ति विबुधाः स त्वेककः सर्ववित्तं
 मृत्युञ्जयमामनन्ति मुनयः सोऽद्यापि यातिव्रताः । इत्याकर्ण्य कथां रहस्यपि यया पत्यु-
 र्विवाहात्पुरा भङ्क्त्वाङ्गानि विजृम्भितं गिरिभुवो मोट्टायितं पातु वः ॥ ४२ ॥ संध्याराग-
 वती स्वभावकुटिला गङ्गा द्विजिह्वः फणी वक्राङ्गैर्मलिनः शशी कपिमुखो नन्दी च मूर्खो
 वृषः । इत्थं दुर्जनसंकटे पतिगृहे वस्तव्यमेतत्कथं गौरीत्थं नृकपालपाणिकमला चिन्तान्विता
 पातु वः ॥ ४३ ॥ भिक्षार्थी स क्व यातः सुतनु बलिमखे ताण्डवं काद्य भद्रे मन्ये वृन्दाव-

१ लाक्षारसः. २ भस्म. ३ उदकम्; (पक्षे) अधिकारसः. ४ शरीरम्. यजमानरूपम्. ५ कम-
 लानां मित्रम्. सूर्य इत्यर्थः; (पाणिपक्षे) सरोरुहानां सदृशा कान्तिर्यस्य. ६ अग्निः. ७ स्तनौ; (पक्षे) मेघाः.
 ८ स्थानम्. आकाशं मेघानां स्थानमिति प्रसिद्धम्. ९ इष्टः. १० रक्तोत्पलम्. ११ खेदम्; (पक्षे)
 विषमस्तीति विषादस्त्वं शिवम्. १२ चञ्चला; (पक्षे) लक्ष्मीः.

नान्ते क नु स मृगशिशुर्नैव जाने वराहम् । बाले कञ्चिन्न दृष्टो ज्वरठवृषपतिर्गोप एवास्य
वेत्ता लीलासंलाप इत्थं जलनिधिहिमवत्कन्ययोस्त्रायतां वः ॥ ४४ ॥ दीप्तक्षुद्गेयोगादद-
नलहलहलम्बजिह्वाग्रलीढब्रह्माण्डसौद्रविन्दुप्रबलतरभवज्जाठराग्निस्फुलिङ्गाम् । काली कङ्काल-
शेषामतुलगलचलन्मुण्डमालाकरालां गुञ्जासंवादिनेत्रामजिननिवसनां नौमि पाशासिहस्ताम्
॥ ४५ ॥ उद्धाहारोपितार्द्राक्षतनिजपदयोः संगतामिन्दुमौलावानम्रे यां सुधांशोर्व्यधित किल
कलां तूर्णमेवान्नपूर्णां । सक्तानामक्षतानाममृतदृगनलापोधितः पक्वभावान्नानार्थैरन्नपूर्णां प्रण-
तजनततेः पूर्णतामातनोतु ॥ ४६ ॥ जङ्घाकाण्डोरुनालो नखकिरणलसत्केसरालीकरालः प्र-
त्यग्रालक्तकाभाप्रसरकिसलयो मञ्जुमञ्जीरभृङ्गः । भर्तुर्गुत्तानुकारे जयति निजतनुस्वच्छलाव-
प्यवापीसंभूताम्भोजशोभां विदधदभिनवो दण्डपादो भवान्याः ॥ ४७ ॥ विद्राणे रुद्रवृन्दे
सवितरि तरले वज्रिणि ध्वस्तवजे जाताशङ्के शशाङ्के विरमति मरुति त्यक्तवैरे कुबेरे । वै-
कुण्ठे कुण्ठितास्त्रे महिषमतिरुपं पौरुषोपघ्ननिघ्नं निर्विघ्नं निघ्नती वः शमयतु दुरितं भूरिभा-
वा भवानी ॥ ४८ ॥ वक्षःपीठे निरीक्ष्य स्फटिकमणिशिलामण्डलस्वच्छभासि स्तच्छायां
साम्भ्यसूया त्वमियमिति मुहुः सत्यमाश्वासितापि । वामे मे दक्षिणेऽस्याः श्रवसि कुवलयं
नाहमित्यालपन्ती दत्ताश्लेषा सहासं मदनविजयिना पार्वती वः पुनातु ॥ ४९ ॥ रामाचिन्ता-
ङ्गिरभिरामाकृतिः कृतविरामा सुपूर्वविपदां कामार्तिहृत्सफलकामा निदेशरतकामादिनिर्जरव-
धूः । भौमा हरस्य नुतर्भामा जैपासदृशभा माननीयचरिता सा मामवत्वखिलसामादृतस्तुति-
रसामान्यमुक्तिसुखदा ॥ ५० ॥ वौलीयुतश्रवणपालीयुगा ललितचूलीविराजिबकुला केली-
गतानुगमरालीकुला मधुरमौलीभिरादृतकथा । नौलीकटकुसुमनालीकपाणिरिह कौलीयशा-
सिसहजा तालीदलाभतनुमाली सदा भवतु काली शुभाय मम सा ॥ ५१ ॥

षण्मुखः ।

विकसदमरनारीनेत्रनीलाब्जखण्डान्यधिवसति सदा यः संयमाधःकृतानि । न तु रुचिर-
कलापे वर्तते यो मयूरे वितरतु स कुमारो ब्रह्मचर्यश्रियं वः ॥ १ ॥ अर्चिष्मन्ति विदार्य
वक्त्रकुहराण्यासृक्तो वामुकेरङ्गुल्या विपकर्षुराङ्गणयतः संस्पृश्य दन्ताङ्कुरान् । एकं
त्रीणि च सप्त पञ्च पडिति प्रध्वस्तसंख्याक्रमा वाचः क्रौञ्चरिपोः शिशुत्वविकलाः श्रे-
यांसि पुष्पन्तु वः ॥ २ ॥

१ जीर्णः. २ पलायितः. ३ पौरुषोपघ्नानां पराक्रमिणां निघ्न आयत्तस्तम्. ४ प्रभूतप्रभावा. ५ स्व-
प्रतिबिम्बम्. ६ सेध्या. ७ कर्णे. ८ दैत्यकृतदेवविपत्तीनाम्. ९ स्त्री. १० क्रोधः. असुरवधकालो-
त्पन्न इत्यर्थः. ११ अरुणेत्यर्थः. १२ कर्णभूषणविशेषः. १३ केशपाशः. १४ सखीभिः. १५ कम-
लनयना. १६ पुष्पशरहस्ता. १७ कालीयः सर्पस्तं शास्तीति स कृष्णस्तत्सहजा भगिनी. यशोदीदरे दुर्गा-
प्रादुर्भावस्य भागवते प्रसिद्धत्वात्.

हरिहरौ ।

जाह्नवी मूर्ध्नि पादे वा कालः कण्ठे वपुष्यथ । कामारिं कामतातं वा कंचिद्देवं भजामहे ॥ १ ॥ अबलाव्यविग्रहश्रीरैर्मर्त्यनतिरैक्षमालयोपेतः । पञ्चक्रमोदितमुखः पायात्परमेश्वरो मुहूर्तनादिः ॥ २ ॥ गवीशपत्रो र्गजजार्तिहारी कुमारतातः शंशिखण्डमौलिः । लङ्केशसंपूजितपादपद्मः पायादेनादिः परमेश्वरो वः ॥ ३ ॥ स्फटिकमरकतश्रीहारिणोः प्रीतियोगात्तदवतु वपुरेकं कामकंसद्विषोर्वः । भवति गिरिसुतायाः सार्धमम्भोधिपुत्र्या सदृशमहसि कण्ठे यत्र सीमाविवादः ॥ ४ ॥ संप्राप्तं मेकरध्वजेन मधेन त्वत्तो मदर्थे पुरा तद्युक्तं बहुमार्गां मम पुरो निर्लज्ज बोहुस्तव । तामेवानुनयस्व-भावकुटिलां हे कृष्णकण्ठ-ग्रहं मुखेत्याह रुषा यमद्वितनया लक्ष्मीश्च पायात्स वः ॥ ५ ॥ यौ तौ शङ्खकपालभूषितकरो मालास्थिमालाधरौ देवौ द्वारवतीश्मशाननिलयौ नागारिगोवाहनौ । द्वित्र्यक्षौ बलिदक्षयज्ञमथनौ श्रीशैलजावल्लभौ पापं वो हरतां सदा हरिहरौ श्रीवत्सगङ्गाधरौ ॥ ६ ॥ लोले ब्रूहि कपालिकामिनि पिता कस्ते पतिः पाथसां कः प्रत्येति जलादपत्यजननं प्रत्येति यः प्रेस्त-रात् । इत्थं पर्वतसिन्धुराजमुतयोराकर्ण्य वाक्चातुरीं संस्मेरस्य हरेर्हरस्य च मुदो निघ्नन्तु विघ्नं तु वः ॥ ७ ॥ यस्मादासीत्कुमारः कुवलयदलवल्लीलयोवाह गङ्गां वामा यस्याङ्ग-सङ्गा पिहितजनचयो यो गवीशध्वजोऽपि । लङ्केशाद्येकनाथो हिमेकररुचिभृद्बृशो-पाश्रमोऽसौ वर्णस्याद्यस्य लोपादपहरतु हरिः पातकं वः स्मरारिः ॥ ८ ॥

त्रिमूर्तयः ।

नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलात्मने । गुणत्रयविभागाय पश्चाद्देदमपेयुषे ॥ १ ॥ नमो विश्वसृजे पूर्वं विश्वं तदनु विभ्रते । अथ विश्वस्य संहर्त्रे तुभ्यं त्रेधास्थितात्मने ॥ २ ॥ रजोजुषे जन्मनि सत्त्ववृत्तये स्थितौ प्रजानां प्रलये तमःस्पृशे । अजाय सर्गस्थितिनाशहे-तवे त्रयीमयाय त्रिगुणात्मने नमः ॥ ३ ॥ श्यामश्वेतारुणाङ्गा जलधरणिधरोत्फुल्लपङ्केरु-

१ पार्वत्यर्धाङ्गीकर्णात्; (पक्षे) बलाढ्यो बलिष्ठः. २ देवसंपूजितः; (पक्षे) मृत्युलोकसंपूजितः. तस्य रक्षणात्. ३ अक्षमालाः जपमाला; (पक्षे) क्षमालयं पृथ्वी. ४ पञ्चाननः; (पक्षे) चक्रेण मोदितं मुखं यस्य सः. ५ परमेश्वरः शिवः; रमेश्वरो विष्णुः. ६ न विद्यते आदिर्यस्य सः; (पक्षे) आद्यवर्णरहितः. ७ गवीशो वृषो वाहनं यस्य; (पक्षे) आद्याक्षरस्य लोपात्. वाशो गरुडो वाहनं यस्य. ८ पार्वतीदुःखनाशकः; (पक्षे) गजेन्द्रपीडाहारकः. ९ कर्तारिकेयपिता; (पक्षे) मदनपिता. १० चन्द्रः शिरसि यस्य; (पक्षे) मयूरपिच्छानि शिरसि यस्य. ११ शिवसंपूजितचरणकमलः; (पक्षे) को ब्रह्मा, ईशः शिवः, एताभ्यां पूजितपाद-पद्मः. १२ न विद्यते आदिर्यस्य सः; (पक्षे) आद्याक्षरशून्यः. १३ शिवः; (पक्षे) विष्णुः. १४ शिवपक्षे मदनैतः; विष्णुपक्षे समुद्रैः. १५ विनाशः; (पक्षे) विलोडनम्. १६ नदीम्. गङ्गामित्यर्थः; (पक्षे) वेदयाम्. कंसस्य कुलजां दासीमित्यर्थः. १७ कृष्णकण्ठ नीलकण्ठ ग्रहं निर्बन्धं मुखः; (पक्षे) कृष्ण कण्ठग्रहं मत्कण्ठग्रहं मुख. १८ पाषाणात्. पार्वत्याः पर्वतगर्भमजननत्वात्. १९ स्त्री; (पक्षे) मा लक्ष्मीः. २० चन्द्रः; (पक्षे) मानः.

हस्ता मोर्मासाविड्युपेता रथचरणपिनाकोम्रहंकारशस्त्राः । देवा द्विव्यष्टनेत्रा जगदवन-
समुच्छेदनोत्पत्तिदक्षाः प्रीता वः पान्तु नित्यं हरिहरविधयस्तौर्क्ष्यगोहंसपत्राः ॥ ४ ॥

विष्णुः ।

आदिमध्यान्तरहितं दैशाहीनं पुरातनम् । अद्वितीयमहं वन्दे मद्रस्त्रसदृशं हरिम् ॥ १ ॥
जयति स भगवान्कृष्णः शेते यः शेषभोगशय्यायाम् । मध्येपयः पयोधेरपर इवाम्भोनिधिः
कृष्णः ॥ २ ॥ अतिविपुलं कुचयुगलं रहसि करैरामृशन्मुहुर्लक्ष्म्याः । तदपहृतं निजहृदयं
जयति हरिर्मृगयमाण इव ॥ ३ ॥ जयति स नाभिर्जगतां स्वनाभिरन्ध्रोद्भवज्जगद्बीजः ।
दामोदरो निजोदरगद्वरनिर्विष्टजगदण्डः ॥ ४ ॥ श्रीकरपिहितं चक्षुः सुखयतु वः पुण्ड-
रीकनयनस्य । जघनमिवेक्षितुर्मागतमञ्जननिभं नाभिर्मुपिरेण ॥ ५ ॥ श्यामं श्रीकुचकुङ्कुम-
पिञ्जरितमुरो मुरद्विषो जयति । दिनमुखनभ इव कौस्तुभविभाकरो यद्विभूषयति ॥ ६ ॥
प्रतिविम्बितप्रियातनु सकौस्तुभं जयति मधुभिदो वक्षः । पुंरुषायितमभ्यस्यति लक्ष्मीर्यद्वी-
क्ष्य मुँकुरमिव ॥ ७ ॥ केलिचलाङ्गुलिर्लम्बितलक्ष्मीनाभिर्मुद्विषश्चरणः । स जयति येन
कृता श्रीरनुरूपा पद्मनाभस्य ॥ ८ ॥ रोमावली मुरारेः श्रीवत्सनिवेशिताग्रभागा वः । उ-
न्नालनाभिर्नलिनच्छायेवोत्तापमपहरतु ॥ ९ ॥ कमलाकुचकनकाचलजलधरमाभीरमुन्दरीम-
दनम् । अधिततशेषफणावलिकमलवनभृङ्गमच्युतं वन्दे ॥ १० ॥ जीयादम्बुधितनयाधररस-
मास्वादयन्मुरारिरयम् । अम्बुधिमथनक्लेशं कलयन्विफलं च सफलं च ॥ ११ ॥ श्रीधाम्नि
दुग्धोदधिपुण्डरीके यश्चञ्चरीकट्युतिमातनोति । नीलोत्पलश्यामलदेहकान्तिः स वोऽस्तु भूत्यै
भगवान्मुकुन्दः ॥ १२ ॥ वक्षःस्थली रक्षतु सा जगन्ति जगत्प्रसूतेरुडध्वजस्य । श्रियो-
ऽङ्गरागेण विभाव्यते या सौभाग्यहेम्नः कैषपट्टिकेव ॥ १३ ॥ वृन्दारका यस्य भवन्ति भृङ्गा
मन्दाकिनी यन्मकरन्दविन्दुः । तवारविन्दाक्ष पदारविन्दं वन्दे चतुर्वर्गचतुष्पदं तत् ॥ १४ ॥
जयन्त्युपेन्द्रः स चकार दूरतो विभित्तया यः क्षणलब्धलक्ष्यया । दृशैव कोपारुणया रि-
पोरुरः स्वयं भयाद्विस्ममिवात्तपाटलम् ॥ १५ ॥ पद्मापयोधरतटीपरिरम्भलज्जकाश्मीरमुद्वि-
तमुरो मधुसूदनस्य । व्यक्तानुरागमिव खेलदंनङ्गस्वेदस्वेदाम्बुपूरमनुपूरयतु प्रियं वः ॥ १६ ॥
श्रेयः सदा दिशतु सालसपक्ष्मपाते निद्रायिते अपि दृशौ भृशमुन्नम्य । संवाह्यमानचरण-

१ मा लक्ष्मीः; उमा पार्वती. २ चक्रम्. ३ गरुडः. ४ वस्त्रस्य प्रान्तभागस्थाः सूत्रवतिकाः.
५ लक्ष्मीः. ६ रतरीतिवसनविहीनतया लज्जावशादिति भावः. ७ विहितेऽपि चक्षुर्गोलकेऽन्यमार्गेण
पुण्डरीकनयनमुत्पादयित्वा जघनत्रिलोकनं कृतमित्यर्थः. ८ रन्ध्रम्. ९ रत्तीकृतम्. दृढालिङ्गनादिति भावः.
१० प्रातःकालीननभसः स्वतो नीलिमत्वात्. ११ कौस्तुभमणिरेव सूर्यो यस्मिन्. १२ विपरीतरतम्.
१३ दर्पणम्. १४ स्मृष्टः. १५ चरणरूपपद्मनाभित्वेनेति भावः. १६ रोमावल्यां नालच्छायोत्प्रेक्षा. श्रीवत्से
च नलिनच्छायोत्प्रेक्षा. १७ महामंतापम्. १८ भृङ्गः. १९ निरुषणावा. २० सुरनायामः.

म्बुजजातहर्षो लक्ष्मीमुखेक्षणपरः परमेश्वरो वः ॥ १७ ॥ सकलभुवनबन्धोर्वैरमिन्दोः सरो-
जैरनुचितमिति मत्वा यः स्वपादारविन्दम् । घटयितुमिव मायी योजयत्याननेन्दौ वटदल-
पुटशायी मङ्गलं वः कृषीष्ट ॥ १८ ॥ कचकुचबुकाग्रे पाणिषु व्याप्तेषु प्रथमजलधि-
पुत्रीसंगमेऽनङ्गवान्नि । ग्रथितनिबिडनीवीबन्धनिर्मोचनार्थं चतुरधिककराशः पातु वश्चक्र-
पाणिः ॥ १९ ॥ विरमति महाकल्पे नाभीपथैकनिकेतनस्त्रिभुवनपुरः शिल्पी यस्य प्रति-
क्षणमात्मभूः । किमधिकरणा कीदृक्स्य व्यवस्थितिरित्यसावुदरमविशद्वष्टं तस्मै जगन्निधये
नमः ॥ २० ॥ लक्ष्मीपाणिद्वयविरचितं मूलमूर्धं श्रुतीनां व्यक्तं वन्दे चरणकमलद्वन्द्वमा-
द्यस्य पुंसः । यत्रैकस्य व्यधित वलिना पाद्यतोयैर्वितीर्णैरार्द्रस्यैव प्रणतितरलः क्षालनं प-
द्मयोनिः ॥ २१ ॥ अनादृतचमूपतिप्रहितहस्तमस्वीकृतप्रणीतमणिपादुकं किमिति विस्मिता-
न्तःपुरम् । अवाहनपरिष्क्रियं पतगराजमारोहतः करिप्रवरवृंहिते भगवतस्त्वरायै नमः ॥ २२ ॥
दृक्पातः कमलासनेऽस्तु भवतु ज्ञानं मनाञ्छोरुते श्रीकण्ठोऽयमितः सुरानिति नतांस्तार्क्ष्येण
विज्ञापितः । प्रेयस्याः क तदासनं क च रुतं कण्ठः क चेत्युल्लसद्वक्ष्यावासितमानसो
विजयते सुप्तप्रबुद्धो हरिः ॥ २३ ॥ निर्मयेन मयाम्भसि स्मरभरार्दालिः समालिङ्गिता
केनौलीकमिदं तवाद्य कथितं राधे मुधा ताम्यसि । इत्युत्स्वमपरम्परासु शयने श्रुत्वा वचः
शार्ङ्गिणः सव्याजं शिथिलीकृतः कमलया कण्ठग्रहः पातु वः ॥ २४ ॥ यं शैवाः समुपा-
सते शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो बौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटवः कर्तेति नैयायिकाः । अर्ह-
न्त्रित्यथ जैनशासनरताः कर्मेति मीमांसकाः सोऽयं वो विदधातु वाञ्छितफलं त्रैलोक्यनाथो
हरिः ॥ २५ ॥ येनोत्थाप्य समूलमन्दरगिरिश्छत्रीकृतो गोकुले राहुर्येन महाबलो सुररिपुः
कार्यादशेषीकृतः । कृत्वा त्रीणि पदानि येन वसुधा बद्धो बलिलीलया सोऽयं पातु युगे
युगे युगपतिस्त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ २६ ॥ मुग्धे मुखे विषादमत्र बलभित्कम्पो गुरुस्त्य-
ज्यतां सद्भावं भज पुण्डरीकनयने मान्यानिमान्मानय । इत्थं शिक्षयतः स्वयंवरविधौ ध-
न्वन्तरेर्वाक्यलादन्यत्र प्रतिषेधमात्मनि विधिं शृण्वन्हरिः पातु वः ॥ २७ ॥ नाभीपद्म-
वसच्चतुर्मुखमुखोद्गीतस्तवाकर्णनप्रोन्मीलत्कमनीयलोचनकलाखेलन्मुखेन्दुद्युतिः । सक्रोधं म-
धुकैटभौ सकरुणस्नेहं सुतामम्बुधेः सोत्प्रासप्रणयं सरोजवसतिं पश्यन्हरिः पातु वः
॥ २८ ॥ निष्प्रत्यूहमुपास्महे भगवतः कौमोदकीलक्ष्मणः कोकप्रीतिचकोरपारणपटुज्योति-
ष्मती लोचने । याम्यामर्धविबोधमुग्धमधुरश्रीरर्धनिद्रायितो नाभीपल्लवपुण्डरीकमुकुलः
कैम्बोः सपत्नीकृतः ॥ २९ ॥ भक्तिप्रद्विलोकनप्रणयिनी नीलोत्पलस्पर्धिनी ध्याना-

१ ब्रह्मणि; (पक्षे) लक्ष्म्या आसने. २ वार्या; (पक्षे) लक्ष्म्याः शब्दे. ३ शिवः; (पक्षे) लक्ष्म्याः कण्ठः.
४ सखी. ५ असत्यम्. ६ कुप्यामि. ७ खेदम्; (पक्षे) शिवम्. ८ बलं भिनत्तीति तम्; (पक्षे) इन्द्रम्.
९ बहु; (पक्षे) बृहस्पतिः. १० सुष्ठुभावम्; (पक्षे) सद्भावेन. ११ कमललोचने; (पक्षे) विष्णौ.
१२ शङ्खस्य. १३ भक्तिप्रद्विलोकनप्रणयिनी नेत्रपक्षे तनुपक्षे च क्रमेण द्विवचनैकवचनान्तानि.

लम्बनतां समाधिनिरतैर्नीते^१ हितप्राप्तये । लावण्यैकमहानिधी रसिकतां लक्ष्मीदृशोस्तन्वती
युष्माकं कुरुतां भवार्तिशमनं नेत्रे तनुर्वा हरेः ॥ ३० ॥ चत्वारः प्रथयन्तु विदुर्मलतार-
क्ताङ्गुलिश्रेणयः श्रेयः शोणसरोजकोरकरुचस्ते शाङ्गिणः पाणयः । भालेष्पवज्रभुवो लि-
खन्ति युगपद्ये पुण्यवर्णावलीः कस्तूरीमकरीः पयोधरयुगे गण्डद्वये च श्रियः ॥ ३१ ॥
आकल्पं मुरजिन्मुखेन्दुमधुरोन्मीलन्मरुन्माधुरीधरोदात्तमनोहरः सुखयतु त्वां पाञ्चजन्य-
ध्वनिः । लीलालङ्कितमेघनादविभवो यः कुम्भकर्णव्यथादायी दानवदन्तिनां दशमुखं दि-
क्चक्रमाक्रामति ॥ ३२ ॥ भ्राम्यन्मन्दरकन्दरोदरदरीव्यावृत्तिभिर्वारिधेः कल्लोलैरलमा-
कुलं कैलयतो लक्ष्म्या मुखाम्भोरुहम् । औत्सुक्यात्तरलाः स्मराद्विकसिता भीत्या समा-
कुञ्चिताः क्रोधेन ज्वलिता मुदा मुकुलिताः शौरेर्दृशः पान्तु वः ॥ ३३ ॥ पर्यङ्कीकृतनाग-
नायकफणाश्रेणीमणीनां गणे संक्रान्तप्रतिबिम्बसंवलनया विभ्रद्वर्णविक्रियाम् । पादाम्भो-
रुहधारिवारिधिसुतामक्षणां दिदृक्षुः शतैः कायव्यूहमिवाचरन्नुपचिताकूतो हरिः पातु वः
॥ ३४ ॥ प्रत्यग्रोन्मेषजिह्वा क्षणमनभिमुखी रत्नदीपप्रभाणामात्मव्यापारगुर्वी जनितजल-
लवा जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः । नागाङ्गं भोक्तुमिच्छोः शयनमूर्धं फर्णाचक्रवालोलपधानं निद्रा-
च्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरेर्दृष्टिराकेकरा वः ॥ ३५ ॥ श्रीराजीवाक्षवक्षःस्थलनिलयरमाह-
स्तवास्तव्यलोलछीलाब्जान्निःसरन्ती मधुरमधुञ्जरी नाभिपद्मे मुरारेः । अस्तोकं लोकमात्रा द्वि-
र्युगमुखशिशोराननेष्वर्प्यमाणं शङ्खप्रान्तेन दिव्यं पय इति विबुधैः शङ्ख्यमाना पुनातु ॥ ३६ ॥

गरुडः ॥ सौवर्णाङ्कितपद्ममारुतहताहिवातकान्ताकुचस्फूर्जन्मौक्तिकभूषणः खगपतिः पू-
र्णेन्दुबिम्बाननः । पद्माधोश्वरपादपद्मयुगलस्पर्शमलाङ्गानतः पायाद्वो विनतासुतो हरिकृपा-
लोकैकपात्रीकृतः ॥ ३७ ॥

शेषः ॥ ब्रह्माण्डकुम्भकारं भुजगाकारं जनार्दनं नौमि । स्फारे यत्फणचक्रे धरा शराव-
श्रियं वहति ॥ ३८ ॥

लक्ष्मीः ।

जयन्ति जगतां मातुः स्तनकुङ्कुमबिन्दवः । मुकुन्दाश्लेषसंक्रान्तकौस्तुभश्रीविडम्बिनः
॥ १ ॥ पायात्पयोधिदुहितुः कपोलामलचन्द्रमाः । यत्र संक्रान्तबिम्बेन हरिणा हारिणा-
यितम् ॥ २ ॥ देवेऽर्पितवरणस्त्रिजि बहुमाये वहति कैटभीरूपम् । जयति सुरासुरहसिता

१ नीता ईहितप्राप्तये इति तनुपक्षे छेदः. २ पश्यतः. ३ अदत्तपरपुत्रिकाप्रार्थकत्वेन. ४ संबद्ध.
५ बहुशरीरताम्. ६ समृद्धकामभावः. ७ उन्मीलनम्. ८ कुटिला. ९ शेषशिरःस्थानामित्यर्थः.
१० शेषनागक्रोडरूपम्. ११ बृहत्. १२ मण्डल. १३ ईषत्संकुचिता. १४ बहु. १५ ब्रह्मणः.
१६ हरिण इवाचरितम्.

लज्जाजिह्वेक्षणा लक्ष्मीः ॥ ३ ॥ तल्लीकृताहिरगणितगरुडो हाराभिहतविधिर्जयति । फ-
णशतपीतश्वासो रागान्धायाः श्रियः केलिः ॥ ४ ॥ स्मेराननेन हरिणा सस्पृहमाकारवेदि-
नाकलितम् । जयति पुरुषायितायाः कमलायाः कैटभीध्यानम् ॥ ५ ॥ कमलासनकमले-
क्षणकमलारिकिरीटकमलभृद्बाहैः । नुतपदकमला कमला करधृतकमला करोतु मे कम-
लम् ॥ ६ ॥ किञ्जल्कराजिरिव नीलसरोजलम्बा लेखेव काञ्चनमयी निकषोपलस्था । सौ-
दामनी जलदमण्डलगामिनीव पायादुरःस्थलगता कमला मुरारेः ॥ ७ ॥ दन्तैः कोरकिता
स्मितैर्विकसिता भ्रूविभ्रमैः पञ्चिता दोर्म्या पल्लविता नखैः कुसुमिता लीलाभिरुद्वेलिता ।
उत्तुङ्गस्तनमण्डलेन फलिता भक्ताभिलाषे हिता काचित्कल्पलता सुरासुरनुता पायात्सुधाब्धेः
सुता ॥ ८ ॥ उत्तुङ्गस्तनमण्डलोपरिलसत्प्रालम्बमुक्तामणेरन्तर्विम्बितमिन्द्रनीलनिकरच्छा-
यानुकारिद्युति । लज्जाव्याजमुपेत्य नम्रवदना स्पष्टं मुरारेर्वपुः पश्यन्ती मुदिता मुदेऽस्तु
भवतां लक्ष्मीर्विवाहोत्सवे ॥ ९ ॥ आख्याते हसितं पितामह इति त्रस्तं कपालीति च
व्यावृत्तं गुरुरित्ययं दहन इत्याविष्कृता भीरुता । पौलोमीपतिरित्यसूयितमथ व्रीडाविन-
म्रश्रिया पायाद्वः पुरुषोत्तमोऽयमिति यो न्यस्तः स पुष्पाञ्जलिः ॥ १० ॥ क्रीडाभिन्नहि-
रण्यशुक्तिकुहरे रक्तात्मनावस्थितान्हारं हारमुदारकुङ्कुमरसानव्याजभव्यान्नखैः । वीरश्री-
कुचकुम्भसीम्नि लिखतो वीरस्य पञ्चावलीस्तत्कालोचितभावबन्धमधुरं मन्दस्मितं पातु वः
॥ ११ ॥ पद्मायाः स्तनहेमसद्मनि मणिश्रेणीसमाकर्षके किञ्चित्कञ्चुकसंघिसंनिधिगते शौरेः
करे तस्करे । सद्यो जागृहि जागृहीति वलयध्वानैर्ध्रुवं गर्जता कामेन प्रतिबोधिताः प्र-
हरिका रोमाङ्कुराः पान्तु वः ॥ १२ ॥ यादृग्जानासि जाम्बूनदगिरिशिखरे कान्तिरिन्दोः
कलानामित्यौत्सुक्येन पत्यौ स्मितमधुरमुखाम्भोरुहं भाषमाणे । लीलादोलायमानश्रुतिकमल-
मिलद्वृङ्गसंगीतसाक्षी पायादम्भोधिजायाः कुसुमशरकलानाव्यनान्दीनकारः ॥ १३ ॥ उ-
त्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा धृत्वा चान्येन वासो विगलितकवरीभार-
मसे वहन्त्याः । भूयस्तत्कालकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः शय्यामालिङ्ग्य
नीतं वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥ १४ ॥

समुद्रः ॥ वत्से मा गा विषादं श्वसनमैरुजवं संत्यजोर्ध्वप्रवृत्तं कैम्पः को वा गुरुस्ते
किमिह बलभिदा जृम्भितेनात्र याहि । प्रेत्याख्यानं सुराणामिति भयशमनच्छद्मना कारयि-
त्वा यस्यै लक्ष्मीमदाद्वः स दहतु दुरितं मन्थमुग्धः पयोधिः ॥ १५ ॥

१ खेदम्; (पक्षे) हरम्. २ श्वासम्; (पक्षे) पवनम्. ३ महावेगम्. ४ कं जलं पातीति तथा वरुणः;
(पक्षे) कम्पः. ५ महान्; (पक्षे) बृहस्पतिः. ६ बलं प्रसिद्धं तद्विदा नाशकेन; (पक्षे) बलाख्यदैत्यनाशके-
नेन्द्रेण. ७ श्रीकृष्णसन्निधौ. ८ वर्जनम्. ९ भयनिवारणव्याजेन.

ब्रह्मा ।

तं वन्दे पद्मसद्भानमुपवीतच्छटाच्छलात् । गङ्गास्रोतस्त्रयेणैव यः सदैव निषेव्यते ॥ १ ॥
कृतकान्तकेलिकुतुकश्रीशीतश्वाससेकनिद्राणः । घोरितविततालिरुतो नाभिसरोजे विधि-
र्जयति ॥ २ ॥

दशावताराः ।

वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूलोकमुद्विभ्रते दैत्यं दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ।
पौलस्त्यं जयते हूलं कैलयते कारुण्यमातन्वते स्लेच्छान्मूर्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय
तुभ्यं नमः ॥ १ ॥ यस्यालीयत शैलकसीमि जलधिः पृष्ठे जगन्मण्डलं दंष्ट्रायां धरणी नखे
दितिमुताधीशः पदे रोदसी । क्रोधे क्षत्रगणः शरे दशमुखः पाणौ प्रलम्बासुरो ध्याने वि-
श्वमैसावधार्मिककुलं कस्मैचिदस्मै नमः ॥ २ ॥ पाठीनः कमठः किटिर्नरहरिः खर्वाकृतिर्भा-
र्गवो रामः कंसनिषूदनो दंशबलः कल्की च नारायणः । युष्माकं स विभूतयेऽस्तु भगवान्से-
तुर्भवाम्भोनिधावुत्ताराय युगे युगे युगपतिस्त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ ३ ॥ वेदा येन समुद्धृता
वसुमती पृष्ठे धृताप्युद्धृता दैत्येशो नखरैर्हतः फणिपतेर्लोकं बलिः प्रापितः । क्ष्माक्षत्रा जगती
दशास्यरहिता माता कृता रोहिणी हिंसा दोषवती धराप्ययवना पायात्स नारायणः ॥ ४ ॥

मत्स्यः ॥ मग्रे मेरौ पतति तपने तोयविन्दाविवेन्दावन्तर्लीने जलधिसलिले व्याकुले देव-
लोके । मात्स्यं रूपं मुखपुटतटाकृष्टनिर्मुक्तवाधिं श्रीकान्तस्य स्थलजलगतं वेत्यलक्ष्यं पुना-
तु ॥ ५ ॥ वियत्पुच्छार्धतुच्छोच्छलितजलगर्भं निधिरपामपांनाथः पांथः पृथुलवर्द्धुः स्थो
वियदभूत् । ^१निधिर्भासाभौर्वो^२ दिर्नपतिरभूदौर्वदहनश्रलत्काये यस्मिन्स जयति हरिर्मीन-
वपुषा ॥ ६ ॥ जीयामुः शंकुलाकृतेर्भगवतः पुच्छच्छटाछोटैर्नादुद्यन्तः शतचन्द्रिताम्बरतलं
ते बिन्दवः सैन्धवाः । यैर्व्यावृत्त्य पतद्भिरोर्विशिखिनस्तेजोर्जटां वपुः पार्नाध्मानवशादरो-
चकरुजां चक्रे चिरायौस्पदम् ॥ ७ ॥ दिश्याद्भः शकुलाकृतिः स भगवान्नैःश्रेयसीं संपदं
यस्य स्फूर्जदतुच्छपुच्छशिखरप्रेङ्खोलैर्नक्रीडनैः । क्षुभ्यद्दार्धिसमुच्छलज्जलभरैर्मन्दाकिनीसं-

१ लाङ्गलम्. २ धारयते. ३ त्वक्. ४ खड्गे. ५ मत्स्यः. ६ वगाहः. ७ बुद्धः. ८ बहु.
९ उदकम्. १० विपुलः. ११ दरिद्रः. १२ सूर्यः. १३ वडवानलः. यदा पानीयं मीनाकृत्या भग-
वता स्वपुच्छेनोच्छालितं तदा सर्वमपि सामुद्रं जलं वियति गतम्. तत्र च रविर्वतेत-एव. स वडवानलाकृत्याह-
श्यत इत्यर्थः. १४ समुद्रे पानीयाभावात्समुद्रस्याकाशकल्पना. तत्र च वाडवाग्नेः सूर्योपमेति भावः. १५ म-
त्स्याकृतेः. १६ इतस्तत आलोडनम्. १७ उर्ध्वं गच्छन्तः. १८ तेजोव्याप्तम्. १९ अग्निसंयोगाभा-
वः. २० अरुचिरोगाणाम्. २१ यो निदाघज्वरादिरुगाक्रान्तो बहुपानीयं पिबति तस्य पश्चात्पानीयस्यारु-
चिर्जायते तथैतस्य वाडवाग्नेरपीति भावः. २२ दोला.

गतैर्गङ्गासागरसंगमप्रणयिनी जाता विहायःस्थली ॥ ८ ॥ मायामीनतनोस्तनोतु भवतां पु-
 प्यानि पङ्कस्थितिः पुच्छाच्छोऽसमुच्छलज्जलगुरुप्राग्भाररिक्तोदधेः । पातालौवटमध्यसंकट-
 तया पर्याप्तकष्टस्थितेर्वेदोद्धारपरायणस्य सततं नारायणस्य प्रभोः ॥ ९ ॥ जृम्भाविस्तृत-
 वक्त्रपङ्कजविधेर्हत्वा श्रुतीः सागरे लीनं त्रस्तसमस्तनक्रनिकरं शङ्खं जघानाजिरे । पुच्छो-
 स्त्विप्तजलोत्करैः प्रतिदिशं संतर्प्य यो वै धरां पायाद्भः स मृणालकोमलतनुमीनाभिधानो
 हरिः ॥ १० ॥ हंहो मीनतनो हरे किमुदधे किं वेपसे शैत्यतः स्विन्नः किं वडवानलात्पु-
 लकितः कस्मात्त्वभावादहम् । इत्थं सागरकन्यकामुखशशिब्यालोकनेनाधिकप्रोद्यत्कामज-
 चिह्ननिर्हुतिपरः शौरिः शिवायास्तु वः ॥ ११ ॥ पुच्छं चेदहमुन्नयाम्यनवधिस्तुच्छो भवे-
 दम्बुधिः क्रीडां चेत्कलये मनागपि जले पीडा परं यादसाम् । निस्पन्दो भृशमामृशन्निति
 भरब्रह्माण्डभाण्डक्षयक्षोभाकुञ्चितवेष एष भगवान्प्रीणातु मीनाकृतिः ॥ १२ ॥ चन्द्रा-
 दित्योरुनेत्रः कंमलभवभवस्फारपृष्ठप्रतिष्ठो भास्वत्कालाग्निजिह्वः पृथुलगलगुहादृष्टनिःशेष-
 विश्वः । अद्भिः पुच्छोत्थिताभिश्चकितसुरवधूनेत्रसंभू चिताभिर्मत्स्यश्छिन्नाब्धिवेलं गगनतल-
 मलं क्षालयन्वः पुनातु ॥ १३ ॥ यं दृष्ट्वा मीनरूपं स्फुरदनलशिखायुक्तसंरक्तनेत्रं लोल-
 द्विस्तीर्णकर्णकुभितजलनिधिं नीलजीमूतवर्णम् । श्वासोच्छ्वासानिलौघैः प्रचलितगगनं पीत-
 वारिं मुरारिं दिङ्मूढोऽभूत्स शङ्खः स भवतु भवतां भूतये मीनरूपः ॥ १४ ॥ दिङ्मूढं तं
 मुरारिं किल शिर्तदशनैः पीड्यमानं रटन्तं हत्वा तीरे पयोधेः करतलकलितं पूरयामास
 शङ्खम् । नादेनाक्षोभ्य विश्वं प्रमुदितविबुधं त्रस्तदैत्यं स देवैर्दत्तार्थः पद्मयोनेः प्रहसितवद-
 नः पातु वो दत्तवेदः ॥ १५ ॥

कूर्मः ॥ निरवधि च निराश्रयं च यस्य स्थितमनिवर्तितकौतुकप्रपञ्चम् । प्रथम इह
 भवान्स कूर्ममूर्तिर्जयति चतुर्दशलोकवह्निःकन्दः ॥ १६ ॥ नमस्कूर्मः कूर्मं नमदमरको-
 टीरनिकरप्रसर्पन्माणिक्यच्छविमिलितमङ्गिष्ठवपुषम् । जरीजृम्भङ्गिर्भूतुर्मणिरमणीयांशुल-
 हरीपरीरम्भस्फूर्जद्वलभिर्दुपलाद्रिप्रतिभटम् ॥ १७ ॥ निष्प्रत्यूहमनल्पकल्पचरितस्त्रैलोक्य-
 रक्षागुरुः क्रीडाकूर्मकलेवरः स भगवान्दिश्यादमन्दां मुदम् । कल्पान्तोदधिर्मध्यमज्जन-
 वशाद्व्यासर्पतः संलुठत्पृष्ठे यस्य बभूव सैकतकणच्छायं धरित्रीतलम् ॥ १८ ॥ पृ-
 ष्ठभ्राम्यदमन्दमन्दरगिरिग्रावाग्रकण्डूयनैर्निद्रालोः कमठाकृतेर्भगवतः श्वासानिलाः पान्तु
 वः । यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्वेलाखलेनाम्भसां यातायातमतन्द्रितं जलनिधेर्नाद्यापि वि-

१ आकाशस्थली. यतः सागरजलं मत्स्यपुच्छेनोच्छालितं सुरनद्याः सङ्गमवाप ततो गङ्गासागरसंगमतीर्थं न-
 भस्यपि जज्ञ इति भावः. २ उल्लोलनम्. ३ भ्रून्ध्रम्. ४ संकीर्णतया. ५ वेदान्. ६ रणाङ्गणे.
 ७ भृत्वा. ८ अपलपनम्. ९ गरिष्ठ. १० ब्रह्मणो जातम्. ब्रह्माण्डमित्यर्थः. ११ सविस्मयं दृष्टाभिः.
 १२ व्याकुलः. १३ तीक्ष्णदन्तैः. १४ वादयामास. १५ अवस्थानम्. १६ मुकुटः. १७ लोहि-
 तम्. १८ अतिशयेन विकसनम्. १९ तरुणः. २० सूर्यः. २१ इन्द्रनीलपर्वतसदृशम्. २२ आकु-
 ष्वनप्रसारणादि.

श्राम्बति ॥ १९ ॥ दृग्भ्यां यस्य विलोकनाय जगतो द्राणीषदुत्तोलितग्रीवायोपरि विस्फुरद्बृहगणे छत्रायितायां भुवि । हा दिग्भूः किमभूदभूतदितरार्तिकं चेति पर्याकुलो हन्या-
देश हठादवानि कमठाधीशः कठोराणि वः ॥ २० ॥ यो धत्ते शेषनागं तदनु वसुमतीं स्वर्ग-
पातालयुक्तां युक्तां सर्वैः समुद्रैर्हिमगिरिकनकप्रस्थमुख्यैर्नगेन्द्रैः । एतद्ब्रह्माण्डमस्यामृतघट-
सदृशं भाति वंशे^१ मुरारेः पायाद्वः कूर्मदेहः प्रकटितमहिमा माधवः कामरूपी ॥ २१ ॥

वराहः ॥ हरेर्लीलावराहस्य दंष्ट्रादण्डः स पातु वः । हेमाद्रिकलसा यत्र धात्री छत्र-
श्रियं दधौ ॥ २२ ॥ स जयति महावराहो जलनिधिजठरे चिरं निमग्नोऽपि । येनान्नैरिव
सह फणिगणैर्बलादुद्धृता धरणी ॥ २३ ॥ पातु वः कपटकोल्लेशवो यस्य निश्वासितमारुतो-
द्धृता । उच्छ्रितप्रपतनैरँचीकृपत्केलिकन्दुकतुलामिला मुहुः ॥ २४ ॥ न पङ्कैरालेपं कल-
यति धैरित्रीव्ययभयान्न मुस्तामादत्तेऽप्युरगनगरभ्रंशभयतः । न धत्ते ब्रह्माण्डस्फुटनस-
णो घर्घररवं महाक्रोडः पायादिति सकलसंकोचितमुखः ॥ २५ ॥ पातु त्रीणि जगन्ति
सर्तमकूपारात्समभ्युद्धरन्धात्रीं कोलकलेवरः स भगवान्यस्यैकदंष्ट्राङ्कुरे । कूर्मः कन्दति
नैति द्विरसनः पङ्क्तिं दिग्दन्तिनो मेरुः कोशंति मेदिनी जलजति व्योमापि रो^{१४}-
यति ॥ २६ ॥ पातु श्रीस्तनपत्रभङ्गिमकरीमुद्राङ्कितोरःस्थलो देवो वः स जगत्पति-
विवधूक्त्रावजचन्द्रोदयः । क्रीडाक्रोडतनोर्नवेन्दुविशदे दंष्ट्राङ्कुरे यस्य भूर्भाति स्म प्रल-
ब्धिपल्लवतलोत्खातैकमुस्ताकृतिः ॥ २७ ॥ दृप्यदैत्यनितम्बिनीजनमनःसंतोषसंकोचनः
तुर्याद्विश्वमनश्चरं स भगवान्क्रोडावतारो हरिः । यदंष्ट्राङ्कुरकोटिकोटैर्कुटीकोणान्तरस्थे-
यसी पृथ्वी भात्यैवदातकेतकदलालीनेव भृङ्गाङ्गना ॥ २८ ॥ अष्टौ यस्य दिशो दलानि
विपुलः कोशः सुवर्णाचलः कान्तं केसरजालमर्ककिरणा भृङ्गाः पयोदावली । नालं
शेषमहोरगः प्रविततं वारांनिधेर्लीलया तद्वः पातु समुद्धरन्कुवलयं क्रोडाकृतिः केशवः
॥ २९ ॥ विभ्राणोऽभिनवेन्दुकोटिकुटिलं दंष्ट्राङ्कुरं लीलया क्रोडाकारधरो हरिः स भग-
वान्भूयाद्विभूतिप्रदः । यस्योत्क्षिप्तवतः क्षमाकमलिनीमालम्बमानः क्षणं लोलद्वालमृणाल-
नालतुलनां भेजे भुजङ्गेश्वरः ॥ ३० ॥ मुक्तैर्यास्यति कुत्रचिद्वसुमती दंष्ट्राङ्कुरस्थेयसी कुक्षौ
क्षोभमवाप्स्यति त्रिभुवनं रुद्धैरमीभिः क्रमात् । इत्यस्वलपविकल्पमीलितमतेः कण्ठे लु-
ठन्तो मुहुः क्रोडाकारधरस्य कैटभजितः श्वासानिलाः पान्तु वः ॥ ३१ ॥ भूयादेश सतां

१ पृष्ठ इति शेषः. २ तदुपरि. ३ पृष्ठवंशे. ४ वराहः. ५ अकरोत्. ६ यथा कन्दुकः स्त्री-
द्वया शिशुभिरुत्क्षिप्यतेऽपक्षिप्यते च तथेयं भूरपि श्वासवायुप्रेरितोर्ध्वाधःपतनैः कन्दुकतुलां तुलयतीति भावः.
७ यद्यहं धरित्र्यां सामुद्रे पङ्के लुठिष्यामि तदेयं भूर्मेद्वपुष्येव विलयं यास्यतीति विचार्य. ८ समुद्रात्. ९ कन्द
इवाचरति. १० नालमिवाचरति. ११ पत्राणीवाचरति. १२ कोरक इवाचरति. १३ कमल इवाच-
रति. १४ अमर इवाचरति. १५ यथा चन्द्रोदयेऽञ्जानि संकोचमाप्नुवन्ति तथा हरेरुदयान्मधुवधूवक्त्राम्भो-
रुहाणि निःश्रीकाण्यभवन्निति भावः १६ अग्रम्. १७ निष्ठुहभवनम्. १८ उज्ज्वलम्. १९ पृथ्वी-
मण्डलम्; (पक्षे) नलिनम्.

हिताय भगवान्कोलावतारो हरिः सिन्धोः क्लेशमपास्य यस्य दशनप्रान्ते नटन्त्या भुवः ।
तारा हारति वारिदस्तिलकति स्वर्वाहिनी मालयति क्रीडादर्पणति क्षपापतिरहर्देवश्च ताट-
ङ्कति ॥ ३२ ॥ लीने श्रोत्रैकदेशे नभसि नयनयोस्तेजसि कापि नष्टे श्वासग्रासोपभुक्ते
मरुति जलनिधौ पादरन्ध्रार्धपीते । पोत्रप्रान्तैकरोमान्तरविवरगतां मार्गतश्चक्रपाणेः क्रो-
डाकारस्य पृथ्वीमकलितविभवं वैभवं वः पुनातु ॥ ३३ ॥ सिन्धुष्वङ्गावगाहः खुरविवरवि-
शत्तुच्छतोयेषु नाप्तः प्राप्ताः पातालपङ्के न लुठितरुचयः पोत्रमात्रोपयोगात् । दंष्ट्रावि-
ष्टेषु नाप्तः शिखरिषु च पुनः स्कन्धकण्डूविनोदो येनोद्धारे धरित्र्याः स जयति विभु-
ताविघ्नितेच्छो वराहः ॥ ३४ ॥

नृसिंहः ॥ शत्रोः प्राणानिलाः पञ्च वयं दश जयोऽत्र कः । इति कोपादिवाताप्रा-
पान्तु वो नृहरेर्नखाः ॥ ३५ ॥ प्रोज्ज्वलज्ज्वलनज्वालाविकटोरुसटाच्छटः । श्वासक्षिप्त-
कुलक्षमाभृत्पातु वो नरकेसरी ॥ ३६ ॥ व्याधृतकेसरसटाविकरालवक्त्रं हस्ताग्रविस्फुरितश-
ङ्खगदासिचक्रम् । आविष्कृतं सपदि येन नृसिंहरूपं नारायणं तमपि विश्वसृजं नग-
मि ॥ ३७ ॥ वपुर्दलैर्नसंभ्रमात्स्वनग्वरं प्रविष्टे रिपौ क यात इति विस्मयात्प्रहित-
चनः सर्वतः । वृथेति करताडनान्निपतितं पुरो दानवं निरीक्ष्य भुवि रेणुवज्जयति जा-
सो हरिः ॥ ३८ ॥ चटच्चटिति चर्मणि च्छूमिति चोच्छलच्छोणिते धगद्धगिति मेदा-
स्फुटरवोऽस्थिनि घ्राणिति । पुनातु भवतो हरेरमरवैरिवीरोरसि कण्ठर्करजपञ्जरकंकच-
वर्षजन्मानलः ॥ ३९ ॥ ससत्वरमितस्ततस्ततविहस्तहस्ताटवीनिकृत्तमुरशत्रुद्वक्षतजस्ति-
क्तवक्षःस्थलः । स्फुरद्भरगभस्तिभिः स्थंगितसंस्तसप्तियुतिः समस्तनिर्गमस्तुतो नृहरिर-
नः स्वस्तये ॥ ४० ॥ चञ्चच्चण्डनवाग्रभेदं विगलद्दैत्येन्द्रवक्षःशरद्रक्तोभ्यक्तमुपाटलो-
टसटासंभ्रान्तभीमाननः । तिर्यक्कण्ठकटोरघोपघटनासर्वाङ्गखर्वीभवद्विघ्नानिरीक्षितो वि-
जयते वैकुण्ठकण्ठीरवः ॥ ४१ ॥ दंष्ट्रासंकेतवक्त्रकन्दरललज्जिह्वस्य हव्याशनज्वालाभ-
मुरभूरिकेसरसटाभारस्य दैत्यद्रुहः । व्यावल्गद्वलवद्धिरण्यकशिपुक्रोडस्थलास्फालनस्फारप्र-
स्फुटदस्थिपङ्कजरवक्रूरा नखाः पान्तु वः ॥ ४२ ॥ सोमार्घायितनिष्पिधानदशनः संध्या-
यितान्तर्मुखो बालार्कयितलोचनः मुरधनुर्लगायितभूलतः । अन्तर्नादनरोधपीवरगलस्वै-
कूपनिर्घत्तडितारस्फारसटावरुद्धगगनः पायानृसिंहः स वः ॥ ४३ ॥ विद्युच्चक्रकरालके-
सरसटाभारस्य दैत्यद्रुहः शोणंन्नेत्रहुताशडम्बरभृतः सिंहाकृतेः शार्ङ्गिणः । विस्फूर्जद्वल-
गजितजितककुम्मातङ्गदोदयाः संरम्भाः सुखयन्तु वः खरनखक्षुण्णद्विपद्वक्षसः ॥ ४४ ॥
दैत्यानामधिपे नखाङ्कुरकुटीकोणप्रविष्टात्मनि स्फारीभूतकरालकेसरसटासंघातघोराकृतेः ।

१ वराहमुखाग्रे. २ विदारणम्. ३ भयात्. ४ नखाः. ५ करपत्रकम्. ६ विस्तीर्णो. ७ व्या-
कुलौ. ८ रुधिरम्. ९ आच्छादिता. १० सूर्यः. ११ वेदाः. १२ विदारणम्. १३ तिक्ताः.
१४ संकीर्णः. १५ उत्सङ्गस्थलम्. १६ रोमकृपाः. १७ रक्तीभवन्.

सक्रोधं च सविस्मयं च सगुरुव्रीडं च सान्तःस्मितं क्रीडाकेसरिणो हरेर्विजयते तत्कालमा-
लोकितम् ॥ ४९ ॥ किं किं सिंहस्ततः किं नरसदृशवपुर्देव चित्रं गृहीतो नैतादृक्कापि
जीवोऽद्भुतमुपनय मे देव संप्राप्त एषः । चापं चापं न चापीत्यहहहहहहा कर्कशत्वं न-
खानामित्थं दैत्येन्द्रवक्षः खरनखमुखरैर्जघ्निवान्यः स वोऽव्यात् ॥ ४६ ॥ भूयः कण्ठाव-
धूतिव्यतिकरतरलोत्तंसैनक्षत्रमालाबालेन्दुक्षुद्रघण्टारणितदशदिशादन्तिचीत्कारकारी । अ-
व्याहो दैत्यराजप्रथमयमपुरीयानघण्टानिनादो नादो दिग्भित्तिभेदप्रसरसरभसः कूटकण्ठी-
रवस्य ॥ ४७ ॥ अन्तःक्रोधोज्ज्वलानज्वलनभवशिखाकारजिह्वावलीढप्रौढब्रह्माण्डभाण्डः
पृथुभुवनगुहागर्भगम्भीरनादः । दृष्यत्पारीन्द्रमूर्तिर्भुरजिदवतु वः सुप्रभामण्डलीभिः कुर्व-
न्निर्धूमधूमध्वजनिचित्तमिव व्योम रोमच्छटानाम् ॥ ४८ ॥ पायान्मायामृगेन्द्रो जगदखिल-
मपौ यत्तनूदर्पिर्चिज्वालाजालावलीढं वत भुवि सकलं व्याकुलं किं न भूयात् । न स्या-
च्चैवशु तस्याधिकविकटमटाकोटिभिः पाव्यमानादिन्दोरानन्दकन्दात्तदुपरि तुहिनासारसं-
दोद्युष्टिः ॥ ४९ ॥

वामनः ॥ अङ्घ्रिदण्डो हरेरूर्ध्वमुत्क्षिप्तो बलिर्निग्रहे । विधिविष्टरपद्मस्य नालदण्डो
स्तु नः ॥ ५० ॥ सर्वग्रन्थिविमुक्तसंधि विलसद्वक्षःस्फुरत्कौस्तुभं निर्यन्त्राभिसरोज-
ज्वालपुटीगम्भीरसौमध्वनि । पात्रावासिसमुत्सुकेन बलिना सानन्दमालोकितं पायाद्भः
सर्ववर्धमानमहिमाश्चर्यं मुरारेर्वपुः ॥ ५१ ॥ हस्ते शस्त्रकिणाङ्कितोऽरुणविभाकिर्मीरितो-
यलो नाभिमेङ्कितैर्दलिविलोचनयुगप्रोद्धतशीतातपः । बार्हृमिश्रितवह्निरेप तदिति व्या-
क्षिप्य वाक्यं केवेस्तारैरध्ययनैर्हरन्बलिमनः पायाज्जगद्दामनः ॥ ५२ ॥ स्वस्ति स्वाग-
तमर्थ्यहं वद विभो किं दीयतां मेदिनी का मात्रा मम विक्रमत्रयपदं दत्तं जलं दीयताम् ।
मा देहीत्युशनाब्रवीद्धरिरयं पात्रं किमस्मात्परं चेत्येवं बलिनाचितो मखमुखे पायात्स
वो वामनः ॥ ५३ ॥ ब्रह्माण्डच्छत्रदण्डः शैतधृतिभवनाम्भोरुहो नालदण्डः क्षोणीनौ-
र्कूपदण्डः क्षरदमरसरित्पट्टिकाकेतुदण्डः । ज्योतिश्चक्राक्षदण्डस्त्रिभुवनविजयस्तम्भदण्डोऽङ्घ्रि-
दण्डः श्रेयस्त्रैर्विक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदण्डः ॥ ५४ ॥ यस्मादाक्रामतो
द्यां गुरुडमणिशिलाकेतुदण्डायमानादांश्रयोतन्त्यावभासे सुरसरिदमला वैर्जयन्तीव कान्ता ।
भूमिष्ठो यस्तथान्यो भुवनगृहमहास्तम्भशोभां दधानः पातामेतौ पथोजोदरललिततलौ पङ्कजा-

१ हिरण्यकशिपोस्तदनुचरस्य चोक्तिप्रत्युक्तयः २ किं भयमित्यर्थः. ३ उक्तेःस्थायिनी. ४ उत्पद्य-
मानः. ५ सिंहः. ६ अग्निः. ७ व्यासम्. ८ बन्धने. ९ आसनम्. १० ब्रह्मणः सामवेदध्वनिः.
११ यतो हरेर्भगवतो हृदये कौस्तुभमणिलोहितच्छविरस्त्यतस्तत्प्रभाभिः कर्बुरितत्वं वक्षःस्थलस्यापीति भावः.
१२ यतो हरेर्नाभां कमलं वर्ततेऽतस्तत्र तत्सुरभिगन्धलोलुपतया भ्रमरागमनं घटत एवेति भावः. १३ ल-
हरी. १४ शुक्रस्य. १५ ब्रह्मा. १६ गुणवृक्षः. १७ नाभिक्षेप्यदारुदण्डः. १८ त्रिषु लोकेषु पा-
दन्वक्षस्ती यस्य तस्य. १९ मरुतमणिनिर्मितध्वजदण्डायमानात्. २० क्षरन्ती. २१ पताका. २२ आ-
रक्ततलाविति भावः.

क्षस्य पादौ ॥ ११ ॥ कस्त्वं ब्रह्मन्पूर्वः क्व च तव वसतिर्याखिला ब्रह्मसृष्टिः कस्ते नाथो ह्यनाथः क्व च तव जनको नैव तातं स्मरामि । किं तेऽभीष्टं ददामि त्रिपदपरिमिता भूमिरूपं किमेतन्नैलोक्यं भावगर्भं बलिमिदमवदद्दामनो वः स पायात् ॥ १६ ॥

परशुरामः ॥ कुलाचला यस्य महीं द्विजेभ्यः प्रयच्छतः सीमदृषत्वमापुः । बभूवुरुत्स-
र्गजलं समुद्राः स रैणुकेयः श्रियमातनोतु ॥ १७ ॥ किं दोर्म्या किमु कौर्मुकोपनिषदा
भर्गप्रसादेन किं किं वेदाधिगमेन भास्वति भृगोर्वशे च किं जन्मना । किं वानेन ममा-
द्भुतेन तपसा पीडां कृतान्तोऽपि चेद्विप्राणां कुरुते किमप्यनुशयो रामस्य पुष्पातु वः
॥ १८ ॥ नाशिष्यः किमभूद्वः किमभवन्नापुत्रिणी रेणुका नाभूद्विश्वकर्माकुं किमिति
वः प्रीणातु रामत्रपा । विप्राणां प्रतिमन्दिरं मणिगणोन्मिश्राणि दण्डाहतेनाब्धीनां स
मया यमोऽपि महिषेणाम्भांसि नोद्वाहितः ॥ १९ ॥ पायाद्वो जमदग्निवंशतिलको बी-
रव्रतालंकृतो रामो नाम मुनीश्वरो नृपवधे भास्वत्कुठारायुधः । येनाशेषहर्ताहिताङ्गरुधिरैः
संतर्पिताः पूर्वजा भक्त्या चाश्वमखे समुद्रवसना भूर्हन्तकारीकृता ॥ २० ॥ द्वारे कल्पत-
रुर्गृहे सुरगवी चिन्तामणीनङ्गदे पीयूषं सरसीषु विप्रवदने विद्याश्रतस्त्रो दश । एवं कर्तु-
मयं तपस्यति भृगोर्वशावतंसो मुनिः पायाद्वोऽखिलराजकक्षयकरो भूदेवभूषाः प्रणिः
॥ २१ ॥ नो संध्यां समुपासते यदि तदा लोकापवादाद्वयं सा चेत्स्त्रीक्रियते भविष्य
तदा राजन्यबीजे नतिः । इत्थं चिन्तयतश्चिरं भृगुपतेर्निश्वासकोष्णीकृतो नेत्रान्तःप्रतिवि-
म्बशोणसलिलः संध्याञ्जलिः पातु वः ॥ २२ ॥

रामचन्द्रः ॥ वन्दामहे महेशानचण्डकोदण्डखण्डनम् । जानकीहृदयानन्दचन्दनं ध्यु-
नन्दनम् ॥ २३ ॥ नमो रामपदाम्भोजं रेणवो यत्र संततम् । कुर्वन्ति कुमुदप्रीतिमरण्य-
गृहमेधिनः ॥ २४ ॥ स्वर्णेणाजिनशयनो योजितनयनो दशास्यदिग्भागे । मुहुरवलोकित-
तचापः कोऽपि दुरापः स नीलिमा शरणम् ॥ २५ ॥ अधिपञ्चवटीकुटीरवर्तिस्फुटितेन्दी-
वरमुन्दरोरूमूर्तिः । अपि लक्ष्मणलोचनैकसरूपं भजत ब्रह्मसरोरुहायताक्षम् ॥ २६ ॥
कनकनिकषभासा सीतयालिङ्गिताङ्गो नवकुवलयदामश्यामवर्णाभिरामः । अभिनव इव वि-
द्युन्मण्डितो मेघखण्डः शमयतु मम तापं सर्वतो रामचन्द्रः ॥ २७ ॥ परिणयविधौ

१ यदा ब्राह्मणेभ्यो भर्त्सिता तदा तेषां स्वस्वभूमिसीमार्थं कुलपर्वता एवासन्निति भावः. २ यदा याचके-
भ्यो दानं दीयते तदा दानात्प्राग्दालिभिरुत्सर्गजलं दीयते, अतस्तेनैतावदानं दत्तं येन समुद्रा उत्सर्गजलतयाभूव-
न्निति भावः. ३ धनुर्वेदविद्याज्ञानरहस्येन. ४ यतो महतामनुग्रहस्तदा सफलः स्याद्यद्युपकारः कस्यचित्कर्तुं
शक्येत. परं मया तत्पीडापि निवारिता न भवत्यतः शंभुप्रसादेन किमित्यर्थः. ५ यतस्तपसासाध्यमपि साध्यते.
परं यदि मया तत्कृत्यं नासाधि तदानेन तपसा किमिति भावः. ६ शत्रवः. ७ ब्राह्मणेभ्यो देयत्वेन विहि-
तेत्यर्थः. 'प्रासप्रमाणे भिक्षा स्यादग्रं प्रासचतुष्टयम् । अग्रं चतुर्गुणं प्राहुर्हन्तकारं द्विजोत्तमाः ॥' इत्युक्तत्वात्.
८ सूर्ये.

मङ्क्त्वानङ्गद्विषो धनुरग्रतो जनकसुतया दत्तां कण्ठे स्वजं हृदि धारयन् । कुमुमधनुषा
पाशेनेव प्रसह्य वशीकृतोऽवनतवदनो रामः पायाञ्जपाविनयान्वितः ॥ ६८ ॥ उत्फुल्लाम-
लकोमलोत्पलदलश्यामाय रामामनःकामाय प्रथमाननिर्मलगुणग्रामाय रामात्मने । योगारू-
ढमुनीन्द्रमानससरोहंसाय संसारविध्वंसाय स्फुरदोजसे रघुकुलोत्तंसाय पुंसे नमः ॥ ६९ ॥
यो रामो न जघान वक्षसि रणे तं रावणं सायकैर्हृद्यस्य प्रतिवासरं वसति सौ तस्या ह्यहं
राघवः । मय्यास्ते भुवनावली परिवृता द्वीपैः समं सप्तभिः स श्रेयो विदधातु नस्त्रिभुवनत्रा-
णैकचिन्तापरः ॥ ७० ॥ राज्यं येन पटान्तलग्नतृणवत्यक्तं गुरोराज्ञया पाथेयं परिगृह्य का-
र्मुकवरं घोरं वनं प्रस्थितः । स्वाधीनः शशिमौलिचापविषये प्राप्तो न वै विक्रियां पायाद्भः
स विभीषणाग्रजनिहा रामाभिधानो हरिः ॥ ७१ ॥ कारुण्यामृतनीरमाश्रितजनश्रीचात-
कानन्ददं शार्ङ्गाखण्डलचापमम्बुजभवाग्नीन्द्रादिवर्हीष्टदम् । चारुस्मेरमुखोल्लसजनकजासौदा-
मिनीशोभितं श्रीरामाम्बुदमाश्रयेऽखिलजगत्संसारतापापहम् ॥ ७२ ॥ कूर्मो मूलवदालवा-
लवदपाराशिर्लतावद्दिशो मेघाः पल्लववत्प्रमूनफलवन्नक्षत्रमूर्येन्द्रवः । स्वामिन्व्योमतरुः क्रमे
मम क्रियाञ्जुत्वेति गां मारुतेः सीतान्वेषणमादिशन्दिशतु वो रामः सलज्जः श्रियम्-॥७३॥
एतौ द्वौ दशकण्ठकण्ठकदलीकान्तारकान्तिच्छिदौ वैदेहीकुचकुम्भकुङ्कुमरजःसान्द्रारुणा-
ङ्गाङ्कितौ । लोकत्राणविधानसाधुसवनप्रारम्भयूपौ भुजौ देयाम्तामुरुविक्रमौ रघुपतेः श्रेयांसि
भूयांसि वः ॥ ७४ ॥ कल्याणानां निधानं कलिमलमथनं पावनं पावनानां पाथेयं यन्मुमु-
क्षोः सपदि परपदप्राप्तये प्रस्थितस्य । विश्रामस्थानमेकं कविवरवचसां जीवनं सज्जनानां
बीजं धर्मद्रुमस्य प्रभवतु भवतां भूतये रामनाम ॥ ७५ ॥ कल्याणोल्लाससीमा कलयतु
कुशलं कालमेघाभिरामा काचित्साकेतधामा भवगहनगतिच्छान्तिहारिप्रणामा । सौन्दर्य-
हीणकामा धृतजनकसुतासादरापाङ्गधामा दिक्षु प्रख्यातभूमा दिविपदभिनुता देवता राम-
नामा ॥ ७६ ॥ योऽद्धा योद्धावधीत्तान्सपदि पलभुजः संपराये परा ये येनायेनाश्रितानां
स्तुतिरवनमितेशानचापेन चापे । लङ्कालंकारहर्ता ककुभि ककुभि यः कान्तया सीतयासी-
दूनो दूनोऽथ हृष्टः स विभुरवतु वः स्वैःसभार्यः सभार्यः ॥ ७७ ॥ ऋक्षाणां भूरिधाम्नां
श्रितमधिपतिना प्रस्फुरद्भीमतरं स्फारं नेत्रानलेन प्रसभनियमितोच्चापमीनध्वजेन । रमायत्तं

१ समूहः. २ सीता. ३ विभीषणस्याग्रजन्मा रावणस्तं हन्तीति सः. ४ वाचम्. ५ निश्चितम्.
६ राक्षसान्. ७ युद्धे. ८ शत्रवः. ९ भाग्येन. १० प्राप्ताः. ११ विरहितः. १२ तु. स्थितम-
नाः. १३ देवसभास्वामी. १४ ऋक्षाणां भद्रकानामधिपतिना जाम्बुवता; (पक्षे) नक्षत्राणामधिपतिना च-
न्द्रेण. १५ भीमास्तारो वानरविशेषः; (पक्षे) भीमा तारा नेत्रकर्तृनिष्ठा. १६ नेत्रा नायकेन नलेन नलना-
म्ना वानरेण; (पक्षे) नेत्रानलेन तृतीयनेत्राग्निना. १७ उच्चा आपो यस्मिन्स उच्चापो मीनध्वजः समुद्रः;
(पक्षे) उद्गतचापो मीनध्वजः कामः. १८ रामायत्तं रामचन्द्राधीनम्; (पक्षे) रामायाः पार्वत्या अधीनम्.

पुरारेः कुमुदशुचि लसन्नीलेसुग्रीवमङ्गं छावङ्गं वापि सैन्यं दैशवदनशिरश्छेदहेतु श्रियेऽस्तु ॥ ७८ ॥ यस्तीर्थानामुपास्त्या गलितमलभरं मन्यते स्म स्वमेवं नाज्ञासीजज्ञिरे यन्मम चरणरजःपादपूतान्यमूनि । पादस्पर्शेन कुर्वन्नाटिति विघटितश्रावभावामहल्यां कौसल्यासूनूरुनं व्यपनयतु स वः श्रेयसा च श्रिया च ॥ ७९ ॥

(सीता) ॥ उन्मृष्टं कुचसीमि पत्रमकरं दृष्ट्वा हठालिङ्गनात्कोपो मास्तु पुनर्लिखाम्यमुमिति स्मेरे रघूणां वरे । कोपेनारुणितोऽश्रुपातदलितः प्रेम्णा च विस्तारितो दत्तो मैथिलकन्यया दिशतु नः क्षेमं कटाक्षाङ्कुरः ॥ ८० ॥

(हनुमान्) ॥ अशेषलङ्कापतिसैन्यहन्ता श्रीरामसेवाचरणैककर्ता । अनेकदुःखाहतलोकगोप्ता त्वसौ हनुमांस्तव सौख्यकर्ता ॥ ८१ ॥ कृतक्रोधे यस्मिन्नमरनगरी मङ्गलरवा नैवातङ्का लङ्का समजनि वनं वृश्चति सति । सदा सीताकान्तप्रणतिमतिविख्यातमहिमा हनुमान् नव्याहः कपिकुलशिरोमण्डनमणिः ॥ ८२ ॥

(रामकृष्णौ) ॥ त्रातः काँकोदरो येन द्रोग्धापि करुणात्मना । पूतनामारणव्यातः स मेऽस्तु शरणं प्रभुः ॥ ८३ ॥ मर्दितरावणकंसौ सरयूयमुजाविहारिणौ देवौ । अर्पितप्रकुमारौ हरिपतिर्हरिकेतनप्रियौ वन्दे ॥ ८४ ॥ यः पूतनामारणलब्धकीर्तिः काँकोदरो येन विनीतदर्पः । यशोदयालंकृतमूर्तिरव्यात्पतिर्यदूनामथवा रघूणाम् ॥ ८५ ॥

कृष्णः ॥ इन्दीवरदलयाममिन्दिरान्दकन्दलम् । वन्दारुजनमन्दारं वन्देऽहं यदुनन्दनम् ॥ ८६ ॥ देवः पायादपायान्नः स्मेरेन्दीवरलोचनः । संसारध्वान्तविध्वंसहंसः कंसनिषृदनः ॥ ८७ ॥ पान्तु वो जलदश्यामाः शार्ङ्गज्याघातकर्कशाः । त्रैलोक्यमण्डपस्तम्भाश्चत्वारो हरिबाहवः ॥ ८८ ॥ दर्पणापितमालोक्य मायास्त्रीरूपमात्मनः । आत्मन्येवानुरक्तो वः शिवं दिशतु केशवः ॥ ८९ ॥ हृदयं कौस्तुभोज्ञासि हरेः पुष्पानु वः श्रियम् । राधाप्रवेशरोधाय दत्तमुद्रमिव श्रिया ॥ ९० ॥ देहिं मत्कन्दुकं राधे परिधाननिगूहितम् । इति विस्त्रंसयन्नीवीं तस्याः कृष्णो मुदेऽस्तु नः ॥ ९१ ॥ मीमांसार्णवसोमं लसदर्कं तर्कपद्मस्य । वेदान्तविपिनसिंहं वन्दे गोविन्दसाभिधं ब्रह्म ॥ ९२ ॥ अवलोकितमनुमोदितमालिङ्गितमङ्गनाभिरनुरागैः । अभिवृन्दावनकुञ्जं मरकतपुञ्जं नमस्यामः ॥ ९३ ॥ मकरीविर-

१ कुमुदनाम्ना वानरेण शुचिः (पक्षे) कुमुदपुष्पवच्छुचि शुभ्रम्. २ नीलः सुग्रीवश्च वानरी; (पक्षे) नीला नीलवर्णा शोभना ग्रीवा. ३ दशवदनशिरश्छेदहेत्वित् सैन्यपक्षे स्फुटम्; अन्यत्र शिवप्रसादनार्थं रावणेनात्मनः शिरांसि च्छिन्नानीति प्रसिद्धिः. ४ सेवनया. ५ पत्रमकरम्. ६ नवभया. ७ अदरो मयशून्यः काकः; (पक्षे) कालियसर्पः. ८ पूतनामा पवित्रनामा रणे ख्यातश्च; (पक्षे) पूतनाया राक्षस्या मारणेन ख्यातः. ९ अर्जुनः. १० पूतनाया मारणेन लब्धा कीर्तिर्येन; (पक्षे) पवित्रनामा रणे लब्धा कीर्तिश्च येन. ११ कालियः सर्पः; (पक्षे) शृष्टः काकः. १२ यशोदया मात्रालंकृतो देहो यस्य; (पक्षे) यशसा दयया चालंकृतो देहो यस्य.

चनभङ्ग्या राधाकुचकलशपीडनव्यसनी । ऋजुमपि रेखां लुम्पन्बल्लववेपो हरिर्जयति ॥ ९४ ॥
 कठिनतरदामवेष्टनलेखासंदेहदायिनो यस्य । राजन्ति वलिविभङ्गा स पातु दामोदरो भवतः
 ॥ ९५ ॥ खिन्नोऽसि मुञ्च शैलं विभ्रमो वयमिति वदत्सु शिथिलभुजः । भरभुग्नविनतबा-
 हुषु गोपेषु हसन्हरिर्जयति ॥ ९६ ॥ नीतं नवनवनीतं कियदिति पृष्ठो यशोदया कृष्णः ।
 इयदिति गुरुजनसंसदि करधृतराधापयोधरः पातु ॥ ९७ ॥ राधामधुसूदनयोरनुदिनमुप-
 चीयमानस्य । प्रणयतरोरिव कुसुमं मिथोऽवलोकस्मितं पायात् ॥ ९८ ॥ श्रुतिमपरे स्मृ-
 तिमपरे भारतमपरे भजन्तु भवभीताः । अहमिह नन्दं वन्दे यस्यालिन्दे परं ब्रह्म ॥ ९९ ॥
 तप्तं कैर्न तपोभिः फलितं तद्रोपबालानाम् । लोचनयुगले यासामञ्जनमासीन्निरञ्जनं ब्रह्म
 ॥ १०० ॥ स्तनंधयन्तं जननीमुखाब्जं विलोक्य मन्दस्मितमुज्ज्वलाङ्गम् । स्पृशन्तमन्यं
 स्तनमङ्गुलीभिर्वन्दे यशोदाङ्गगतं मुकुन्दम् ॥ १०१ ॥ भुजप्रभादण्ड इवोर्ध्वगामी स पातु
 वः कंसरिपोः कृपाणः । यः पाञ्चजन्यप्रतिबिम्बभङ्ग्या धाराम्भसः फेनमिव व्यनक्ति
 ॥ १०२ ॥ विहाय पीयूषरसं मुनीश्वरा ममाङ्घ्रिराजीवरसं पिबन्ति किम् । इति स्वपादा-
 म्बुजपानकौतुकी स गोपबालः श्रियमातनोतु वः ॥ १०३ ॥ विलिख्य सत्याकुचकुम्भसी-
 म्नि पत्रावलिन्यासमिषेण राधाम् । लीलारविन्देन तथा सरोपं पायाद्विटः कोऽप्यभिहन्य-
 मानः ॥ १०४ ॥ कुञ्चिताधरपुटेन पूरयन्वांशिकां प्रचलदङ्गुलिपङ्क्तिः । मोहयन्निखिलवाम-
 लोचनाः पातु कोऽपि नवनीरदच्छविः ॥ १०५ ॥ अतसीकुमुभोपमेयकान्तिर्यमुनाती-
 रकदम्बमूलवर्ती । नवगोपवधुविनोदशाली वनमाली वितनोतु मङ्गलं वः ॥ १०६ ॥ गा-
 यन्तीनां गोपसीमन्तिनीनां स्फीताकाङ्क्षामक्षिरोलम्बमालाम् । निश्चाञ्चल्यामात्मवक्त्रारविन्दे
 कुर्वन्नव्यादेवकीनन्दनो वः ॥ १०७ ॥ पुञ्जीभूतं प्रेम गोपाङ्गनानां मूर्तीभूतं भागधेयं य-
 दूनाम् । एकीभूतं गुप्तवित्तं श्रुतीनां श्यामीभूतं ब्रह्म मे संनिधत्ताम् ॥ १०८ ॥ आनन्द-
 मादधतमायतलोचनानामानीलमावलितकन्धरमात्तवंशम् । आपादमामुकुटमाकलितामृतौघमा-
 कारमाकलयताममुमान्तरं नः ॥ १०९ ॥ त्वां पातु नीलनलिनीदलदामकान्तेः कृष्णस्य पा-
 णिसरसीरुहकोशबन्धः । राधाकपोलमकरीलिखनेषु योऽयं कर्णावतंसकमलं विपुलीचकार
 ॥ ११० ॥ अभिनवनवनीतप्रीतमाताप्रनेत्रं विकचनलिनलक्ष्मीस्पृधिं सानन्दवक्त्रम् । हृद-
 यभवनमध्ये योगिभिर्ध्यानगम्यं नवगगनतमालश्यामलं कंचिदीडे ॥ १११ ॥ अभिनवनवनीत-
 स्निग्धमापीतदुग्धं दधिकणपरिदिग्धं मुग्धमङ्गं मुरारेः । दिशतु भुवनकृच्छ्रच्छेदिनापिच्छ-
 गुच्छच्छवि नवशिखिपिच्छालाञ्छितं वाञ्छितं वः ॥ ११२ ॥ कनककलशस्वच्छे रा-
 धापयोधरमण्डले नवजलधरश्यामामात्मद्युतिं प्रतिबिम्बिताम् । असितसिचैयप्रान्तभ्रान्त्या मु-
 हूर्मुहूर्तुक्षिपञ्जयति जनितव्रीडाहासप्रियाहसितो हरिः ॥ ११३ ॥ ललितगमना नैर्यो

१ धारयामः. २ दुकूलम्. ३ गोपीपक्षे ललितं गमनं यासां ताः; कृष्णपक्षे ललिते मे गाने मनो यस्य सः. ४ स्त्रियः; (पक्षे) नास्त्यार्यः श्रेष्ठो यस्मात्सः.

राजन्मनोजनितान्तभाः सूरतिसदृशस्ताः सैन्मुख्यो भवानपि तद्भवे । वनभुवमितो गेहादे-
को न गच्छतु मां विनेत्यसकृदुदितः पुत्रः पित्रा जयत्यनघो हरिः ॥ ११४ ॥ देवः पा-
यात्पयसि विर्मले यामुने मञ्जतीनां याचन्तीनामनुनयपदैर्वञ्चितान्यंशुकानि । लज्जा-
लोलैरलसवलितैरुन्मिषत्पञ्चबाणैर्गोपस्त्रीणां नयनकुसुमैरञ्चितः केशवो नः ॥ ११५ ॥ वृन्दा-
रण्ये तपनतनयातीरवानीरकुञ्जे गुञ्जन्मञ्जुभ्रमरपटलीकाकलीकेलिभाजि । आभीराणां म-
धुरमुरलीनादसंमोहितानां मध्ये क्रीडन्नवतु नियतं नन्दगोपालबालः ॥ ११६ ॥ शिरश्चा-
यां कृष्णः क्षणमकृत राधाचरणयोर्भुजावच्छिच्छायाभिमयमपि तदीयप्रतिकृतौ । इति क्री-
डाकोपे निभृतमुभयोरप्यनुनयप्रसादौ जीयास्तामपि गुरुसमक्षं स्थितवतोः ॥ ११७ ॥
अवेमव्यापाराकलनमैतुरीस्पर्शमचिरादनुन्मीलत्तन्तुप्रकरघटनायासमसकृत् । विषीदत्पाञ्चाली-
विपदपनयैकप्रणयिनः पटानां निर्माणं पतगपतिकेतोरवतु नः ॥ ११८ ॥ कपोले पत्रालीं
पुलकिनि विधातुं व्यवसितः स्वयं श्रीराधायाः करकलितवर्तिर्मधुरिपुः । अभूद्वक्त्रेन्दौ य-
न्निहितनयनः कम्पितभुजस्तदेतत्सामर्थ्यं तदभिनवरूपस्य जयति ॥ ११९ ॥ जयश्रीवि-
न्यस्तैर्महितं इव मन्दारकुसुमैः स्वयं सिन्दूरेण द्विपरणमुदा मुद्रित इव । भुजापीडक्रीडा-
हतकुलयापीडकरिणः प्रकीर्णासिम्बिन्दुर्जयति भुजदण्डो मुरजितः ॥ १२० ॥ सुपर्णः स्व-
र्णाद्रौ रचितमणिशृङ्गे जलधिजामुखाम्भोजे भृङ्गो निगमविलसत्पञ्जरशुकः । त्रिलोकीकस्तू-
रीतिलकमनीयो ब्रजवधूविहारी श्रीकृष्णो दिशतु भवतां शर्म सततम् ॥ १२१ ॥ क-
यासि खलु चौरिके प्रमुषितं स्फुटं दृश्यते द्वितीयमिह मामकं वहमि कन्दुकं कञ्चुके ।
त्यजेति नवगोपिकाकुचयुगं प्रमथन्बलाल्लसत्पुलकपञ्जरो जयति गोकुले केशवः ॥ १२२ ॥
भैरवैर्भैरवम्भरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्राप्य ।
इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रंहैःकेल्यः
॥ १२३ ॥ कौन्तेर्यस्य सहायतां करुणया गत्वा विनीतात्मनो येनोच्छिद्वितसत्पथः कुरुप-
तिर्ध्वं कृतान्तातिथिः । त्रैलोक्यस्थितिसूत्रधारतिलको देवः सदा संपदे साधूनामसुरा-
धिनाथमथनः स्ताद्देवकीनन्दनः ॥ १२४ ॥ आताम्रे नयने स्फुरन्कुचभरः श्वासो न
विश्राम्यति स्वेदाम्भःकणदन्तुरं तव मुखं हेतुस्तु नो लक्ष्यते । धिको वेद मनः स्त्रिया

१ राजता मनोजेन मदनेन नितान्तात्यन्ता भाः कान्तियासां ताः; (पक्षे) राजन्मनोजनिः शोभमानमदन-
स्तान्तो म्लानो यस्यास्तादृशी भा यस्य सः. २ शोभायमानया रत्या कामपत्न्या सदृशः; (पक्षे) सुष्ठु रतौ
रमणे योग्यः. ३ सन्ति शोभनानि मुखान्याननानि यासां ताः; (पक्षे) सत्सु प्रशस्तेषु केलिचतुरेषु मुख्यः.
४ स्वच्छे. ५ स्नानं कुर्वतीनाम्. ६ वेमा वल्लव्युतिदण्डस्तद्व्यापाररहितम्. ७ तुरी च तन्तुवायानां य-
न्त्रविशेषः, तत्स्पर्शं विना. ८ पतगाः पक्षिणस्तेषां पतिर्गरुडः स केतुर्यस्य तस्य कृष्णस्येत्यर्थ. ९ वि-
क्षिप्तिः. १० पूजितः. ११ चित्रितः. १२ रक्तबिन्दुः. १३ व्यासमित्यर्थः. १४ राज्ञी. १५ ए-
कान्तक्रीडाः. १६ युधिष्ठिरस्य. १७ मारितः.

इति गिरा रुष्टां त्रियां भीषयंस्तस्यास्तत्क्षणकातरेक्षणपरिस्पृष्टो हरिः पातु वः ॥ १२५ ॥
 संसक्तानिव पातुमौपनिषदव्याहारमाध्वीरसानुन्मार्ष्टुं व्रजसुन्दरीकुचतटीपाटीरेणूनिव ।
 स्मृलन्मुरलीनिनादबहुलामोदोपसीदद्भवीजिह्वालीढमलीकबल्लवाशिशोः पादाम्बुजं पातु वः
 ॥ १२६ ॥ कृष्णो गोरसचौर्यमम्ब कुरुते किं कृष्ण मातः सुरापानं न प्रकरोमि राम
 किमिदं नाहं परस्त्रीरतः । किं गोविन्द वदत्यसौ हलधरो मिथ्येति तां व्याहरन्गोपीगो-
 पकदम्बकं विहसयन्मुग्धो मुकुन्दोऽवतु ॥ १२७ ॥ मातस्तर्णकरक्षणाय यमुनाकच्छं न
 गच्छाम्यहं कस्माद्वत्स पिनष्टि पीवरकुचद्वन्द्वेन गोपीजनः । भ्रूसंज्ञाविनिवारितोऽपि ब-
 हुशो जल्पन्यशोदाग्रतो गोपीपाणिसरोजमुद्रितमुखो गोपीपतिः पातु वः ॥ १२८ ॥ कासि
 त्वं वद चौर्यकारिणि कुतः कस्त्वं पुरो यामिकः किं ब्रूषे मुषितौ सुवर्णकलशौ भूपस्य केन
 त्वया । कुत्र स्तः प्रकटौ तवाञ्जलतटे कुत्रेति तत्पश्यतामित्युक्ते धृतबल्लवीकुचयुगस्त्वां
 पातु पीताम्बरः ॥ १२९ ॥ कृष्ण त्वं पठ किं पठामि ननु रे शास्त्रं किमु ज्ञायते तत्त्वं
 कस्य विभोः स कस्त्रिभुवनाधीशश्च तेनापि किम् । ज्ञानं भक्तिरथो विरक्तिरनया किं मु-
 क्तिरेवास्तु ते दध्यादीनि भजामि मातुरुदितं वाक्यं हरेः पातु वः ॥ १३० ॥ कृष्ण त्वं
 नवयौवनोऽसि चपलाः प्रायेण गोपाङ्गनाः कंसो भूपतिरञ्जनालमृदुलग्रीवा वयं गोदुहः ।
 तद्याचेऽञ्जलिना भवन्तमधुना वृन्दावनं महिना मा यासीरिति नन्दगोपवचसा नम्रो हरिः
 पातु वः ॥ १३१ ॥ कस्त्वं कृष्णमवेहि मां किमिह ते मन्मन्दिराशङ्कया युक्तं तन्नवनीत-
 भाजनपुटे न्यस्तः किमर्थं करः । कर्तुं तत्र पिपीलिकापनयनं सुप्ताः किमुद्वोषिता बाला
 वत्सगतिं विवेकुमिति संजल्पन्हरिः पातु वः ॥ १३२ ॥ स्वामी मुग्धतरो वनं घनमिदं
 बालाहमेकाकिनी क्षोणीमावृणुते तमालमलिनच्छाया तमःसंहतिः । तन्मे सुन्दर कृष्ण मुञ्च
 सहसा वर्त्मेति गोप्या गिरः श्रुत्वा तां परिरम्य मन्मथकलासक्तो हरिः पातु वः
 ॥ १३३ ॥ मातः किं यदुनाथ देहि चपेकं किं तेन पातुं पयस्तन्नास्त्यद्य कदास्ति तन्निशि
 निशा का वान्धकारोदये । आभील्याक्षियुगं निशाप्युपगता देहीति मातुः पुनर्वक्षोजाम्बरक-
 र्पणोद्यतकरः कृष्णः स पुष्पातु नः ॥ १३४ ॥ अर्धोन्मीलितलोचनस्य पिवतः पर्याप्तमेकं
 स्तनं सद्यःप्रस्तुतदुग्धदिग्धमपरं हस्तेन संमार्जतः । मात्रा चाङ्गुलिलालितस्य चुबुके स्मेरा-
 यमाणे मुखे विष्णोः क्षीरकणाम्बुधामध्वला दन्तद्युतिः पातु वः ॥ १३५ ॥ गच्छाम्यच्यु-
 त दर्शनेन भवतः किं तृप्तिरुत्पद्यते किं त्वेवं विर्जनस्थयोर्हतजनः संभावयत्यन्यथा । इ-
 त्यामन्त्रणभङ्गिसूचितवृथाप्रस्थानखेदालसामाश्लिष्यन्पुलकोत्कराश्रितवपुर्गोपीं हरिः पातु वः
 ॥ १३६ ॥ रामो नाम बभूव हं तदबला सीतेति हं तौ पितुर्वाचा पञ्चवटीवने निवसतस्ता-

१ वृषभालः. २ नगररक्षकः. ३ पानपात्रम्. ४ एकान्तगतयोः. ५ रचना. ६ यथा माता
 स्वपुत्रप्रस्त्रापनाय प्राचीनाः कथाः कथयति तथा यशोदापि राम इति कश्चिद्राजासीदिति वदति स्म. तच्छ्रुत्वा
 कृष्णोऽपि हुंकारं दत्तवान्.

माहरद्रावणः । कृष्णेनेति पुरातनीं निजकथामाकर्ण्य मात्रेरितां सौमित्रे क धनुर्धर-
रिति प्रोक्ता गिरः पान्तु वः ॥ १३७ ॥ कोऽयं द्वारि हरिः प्रयाह्युपवनं शाखामृगस्याग्र
किं कृष्णोऽहं दयिते बिभेमि सुतरां कृष्णादहं वानरात् । राधेऽहं मधुसूदनो ब्रह्म कृष्णं
तामेव पुष्पान्वितामित्थं निर्वचनीकृतो दयितया ह्रीणो हरिः पातु वः ॥ १३८ ॥ पीठे
पीठनिषण्णबालकगले तिष्ठन्सगोपालको यन्त्रान्तःस्थितदुग्धभाण्डमवभिद्याच्छाद्य घण्ट-
रवम् । वक्त्रोपान्तकृताञ्जलिः कृतशिरःकम्पं पिबन्त्यः पयः पायादागतगोपिकानयनयोगी-
ण्डूपफूत्कारकृत् ॥ १३९ ॥ पद्मे त्वन्नयने स्मरामि सततं भावो भवत्कुन्तले नीले मुह्यति
किं करोमि मंहितैः क्रीतोऽस्मि ते विभ्रमैः । इत्युत्स्वमवचो निशम्य सरुषा निर्भर्त्सितौ
राधया कृष्णस्तत्परमेव तद्व्यपदिशन्क्रीडावित् पातु वः ॥ १४० ॥ दृष्ट्या केशव गो-
पैरागद्वतया किञ्चिन्न दृष्टं मया तेनात्र स्खलितास्मि नाथ पतितान् किं नाम नालम्बसे ।
एकस्त्वं विषमेपुखिन्नमनसां सर्वाङ्गलानां गतिर्गोप्यैवं गदितः 'सैलेशमवताद्रोष्टे'^{१३} हरिर्विश्रि-
रम् ॥ १४१ ॥ केयं भाग्यवती तवोरसि मणी ब्रूयेऽग्रैर्वर्णं विना कृत्वास्याः प्रथमं विना
क सहजो वर्णो मणस्तादृशः । स्त्रीरूपं कथमस्य लिङ्गनियमादृच्छामि वध्वाकृतिं मुग्धे
त्वत्प्रतिबिम्बमित्यपलपनराधां हरिः पातु वः ॥ १४२ ॥ यां दृष्ट्वा यमुनापिपामुरनिशं
व्यूहो गवां गाहते विद्युत्वानिति नीलकण्ठनिवहो यां द्रष्टुमुत्कण्ठते । उत्तसाय तमालप-
ल्लवमिति च्छिन्दन्ति यां गोपिकाः कान्तिः कालियशासनस्य वपुषः सा पावनी पातु वः
॥ १४३ ॥ श्रीमद्रोपवधूस्वयंग्रहपरिष्वङ्गेषु तुङ्गस्तनव्यामर्दोद्गलितेऽपि चन्दनरजस्यङ्गे
वहन्सौरभम् । कश्चिज्जागरजातरागनयनद्वन्द्वः प्रभाते श्रियं बिभ्रत्कामपि वेणुनादरसिको
जाराग्रणीः पातु वः ॥ १४४ ॥ कण्ठालिङ्गनमङ्गलं घनकुचाभोगोपभोगोत्सवं श्रो-
णीसंगमसौभगं च सततं मत्प्रेयसीनां पुरः । प्राप्तुं कोऽयमितीर्ष्येव यमुनाकूले बलाद्यः
स्वयं गोपीनामहरहुकूलनिचयं कृष्णः स पुष्पातु नः ॥ १४५ ॥ कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तु-
मधुना मृद्वक्षिता स्वेच्छया सत्यं कृष्ण किमेवमाह मुंसली मिथ्याम्ब पद्याननम् । व्यादे-
हीति विक्रान्तिं च वदने दृष्ट्वा समस्तं जगन्माता यस्य जगाम विस्मयपदं पायात्स वः श्री-
पतिः ॥ १४६ ॥ अभ्व श्राम्यसि तिष्ठ गोरसमहं मथ्नामि मन्थानकं प्रालम्ब्य स्थितमी-

१ वानरः; (पक्षे) कृष्णः. २ कृष्णवर्णः; (पक्षे) कृष्णनामा. ३ भ्रमरः; (पक्षे) मधुसूदननामा. ४ आलम्बमानो रज्जुपट्टरः. शिष्य इति प्रसिद्धः. ५ हे रमे; (पक्षे) पद्मरूपे. ६ पूज्यैः. ७ गोपे त्वयि यो राग आसक्तिस्तद्गतयापहतया; (पक्षे) गवां परागैर्धूलिभिर्व्याप्तया. ८ युक्तायुक्तम्; (पक्षे) समविषमम्. ९ पतित्वम्; (पक्षे) पतनं प्राप्ताम्. १० विषमेषु पञ्चशरस्तेन खिन्नमनसाम्; (पक्षे) विषमेषु संकटेषु खिन्नमनसाम्. ११ स्त्रीणाम्; (पक्षे) बलरहितानाम्. १२ समूचनम्. १३ गोस्थानम्. १४ रमणीत्यर्थः. १५ बलभद्रः. १६ विक्रामय.

सर्वं सरभसं दीनाननो वासुकिः । सामूयं कैमलालया सुरगणः सानन्दमुद्यत्त्रयं राहुः प्रे-
 सत यं स वोऽस्तु शिवदो गोपालबालो हरिः ॥ १४७ ॥ कालिन्ध्याः पुलिनेषु केलिकु-
 षितामुत्सृज्य रासे रंसं गच्छन्तीमनुगच्छतोऽश्रुकलुषां कंसद्विषो राधिकाम् । तत्पादप्र-
 तिमानिवेशितपदस्योद्भूतरोमोद्भूतेरक्षुण्णोऽनुनयः प्रसन्नदयितादृष्टस्य पुष्पातु वः ॥ १४८ ॥
 कंसं ध्वंसयते मुरं तिरयते हंसं तथा हिंसते बाणं क्षीणयते बकं लघयते पौण्ड्रं तथा लुम्पते ।
 मौर्मं क्षानयते बलाद्वलभिदो दर्पं पराकुर्वते छिष्टं शिष्टगणं प्रणम्रमवते कृष्णाय तुभ्यं नमः
 ॥ १४९ ॥ रासोल्लासभरेण विभ्रमभूतामीभीरवामभ्रुवार्भम्यर्णे परिरम्य निर्भरमुरः प्रेमान्धया
 राधया । साधु त्वद्वदनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुतिव्याजार्द्वदत्तुम्बितः स्मितमनोहारी
 हरिः पातु वः ॥ १५० ॥ साकूतस्मितमाकुलकुलगलद्वम्बिह्वलमुल्लासितभ्रूवल्लीकमलीकंदर्शि-
 तभुजामूलार्धदृष्टस्तनम् । गोपीनां निर्भूतं निरीक्ष्य ललितं कांचिच्चिरं चिन्तयन्नन्तर्मुग्धमनोह-
 रो हरतु वः क्लेशं नैवं केशवः ॥ १५१ ॥ तिर्यक्कण्ठविलोलमौलितरलौचंसस्य वंशोच्चरद्रीत-
 स्थानकृतावधानललनालक्षैर्न संलक्षिताः । संमूर्धं मधुमूदनस्य मधुरे राधामुखेन्दौ मृदुस्पन्दं
 पल्लविताश्चिरं ददतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः ॥ १५२ ॥ वृष्टिव्याकुलगोकुलार्वनरसौदुहृत्य
 गोवर्धनं विभ्रद्वल्लववल्लभाभिरधिकानन्दाच्चिरं चुम्बितः । कंदर्पेण तदर्पिताधरतटीसिन्दूरमुद्रा-
 द्भितो बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भवतां श्रेयांसि कंसद्विषः ॥ १५३ ॥ राधामुग्धमुखारविन्दमर्धुप-
 त्तैलोक्यमौलिस्थलीनेर्पश्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारक्षमः । स्वच्छन्दब्रजसुन्दरीजनमन-
 स्तोषम्रदोपश्चिरं कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनन्दनः ॥ १५४ ॥ किं विभ्राम्यसि
 कृष्णभोगिभवने भौण्डीरभूमीरुहि भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचरमितः सानन्दनन्दास्पदम् । रा-
 धाया वचनं तदध्वगमुग्वान्नन्दान्तिके गोपितो गोविन्दस्य जयन्ति सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भा
 गिरः ॥ १५५ ॥ सान्द्रानन्दपुरंदरादिदिविषद्वन्दैरमन्दादरादानम्रैर्मुकुटेन्द्रनीलमणिभिः २१ सं-
 दर्शितेन्दीवरम् । स्वच्छन्दं मकरन्दसुन्दरगलन्मन्दाकिनीमेदुरं श्रीगोविन्दपदारविन्दम-
 शुभस्कन्दाय वन्दामहे ॥ १५६ ॥ प्रातर्नीलनिचोर्लम्च्युतमुरःसंवीतेपीतांशुकं राधा-
 याश्चकितं विलोक्य हसति स्वैरं सखीमण्डले । व्रीडाचञ्चलमैश्चलं नयनयोराधाय राधाने
 स्वादुस्मेरमुखोऽयमस्तु जगदानन्दाय नन्दात्मजः ॥ १५७ ॥ प्रीतिं वस्तनुतां हरिः कुवल-

१ समुद्रमथने रज्जुकृतस्य मम पुनरपि स एव भयंकरः प्रसङ्ग आगत इति ज्ञासेन. २ मम सपत्नी का-
 चिदुद्भविष्यतीत्यसूयया. ३ अमृतप्राप्तिर्भविष्यतीति धिया. ४ शिरश्छेदो भविष्यतीति बुद्ध्या. ५ रागम्.
 ६ सफलः. ७ गोपिकानाम्. ८ समीपम्. ९ प्रकटम्. १० उच्चैःकृता. ११ जृम्भणादिच्छेलेने-
 त्यर्थः. १२ गोप्यभावम्. १३ तरुणः. १४ अव्यक्तम्. १५ किंचिच्चलनं यथा स्यात्तथा. १६ र-
 क्षणम्. १७ अनुरागः. १८ नीलत्वादधरपानकर्तृत्वाच्च. १९ अलंकारः. २० रात्रिमुखे हि नार्यस्तु-
 ध्यन्तीति भावः. २१ कृष्णश्चासौ भोगी सर्पश्च तस्य भवने; (पक्षे) कृष्णस्य भोगिनः शृङ्गारिणो विलासगृहे.
 २२ भाण्डीरान्नि वटश्वक्षे. २३ संगोपनं कुर्वतः. २४ संदर्शित इन्दीवरभ्रमो यत्र. २५ नाशाय.
 २६ वल्लम्. २७ परिधानीकृत. २८ कटाक्षः.

यापीडेन सार्धं रणे राधापीनपयोधरस्मरणकृतकुम्भेन संभेदवान् । पत्रे विभ्यति यौलेति
क्षणमपि क्षिप्रं तदालोकनाद्व्यामोहेन जितं जितं जितमभूद्व्यालोलकोलाहलः ॥ १९८ ॥
त्वामप्राप्य मयि स्वयंवरपरां क्षीरोदतीरोदरे शङ्के सुन्दरि कालकूटमपिबन्मूढो मृडानीपतिः ।
इत्थं पूर्वकथाभिरन्यमनसो विक्षिप्य वासोज्ज्वलं राधायाः स्तनकोरकोपरि लसन्नेत्रो हरिः पातु
वः ॥ १९९ ॥ वामांसस्थलचुम्बिकुण्डलरुचा जातोत्तरीयच्छविं वंशीगीतिभवाग्निभङ्गवपुषं
भ्रूलस्यलीलापरम् । किञ्चित्त्वस्तशिखण्डशेखरमतिस्निग्धालिनीलालकं राधादिप्रमदाशतै-
वृतमहं वन्दे किशोराकृतिम् ॥ १६० ॥ अन्तर्मोहनमौलिधूर्णनवैलम्बनन्दारविस्त्रंसनः
स्तब्धकर्षणदृष्टिर्हर्षणमहामन्त्रः कुरङ्गीदृशाम् । दृप्यद्दानवदूयमानदिविषदुर्वारदुःखापदां
भ्रंशः कंसरिपोर्व्यपोहयतु वोऽश्रेयांसि वंशीरवः ॥ १६१ ॥ मौलौ केकिशिखण्डिनी म-
धुरिमा धाराधरे वंशिनी पीनांसे वनमालिनी हृदि लसत्कारुण्यकल्लोलिनी । श्रोण्यां पी-
तदुकूलिनी चरणयोर्व्यत्यस्तविन्यासिनी लीला काचन मोहनी विजयते वृन्दावनावासिनी
॥ १६२ ॥ मालाबर्हमनोज्ञकुन्तलभरां वन्यप्रसूनोक्षितां शैलेयागुरुसक्तचित्रतिलकां श-
श्वन्मनोहारिणीम् । लीलावेणुरवामृतैकरसिकां लावण्यलक्ष्मीमयीं बालां बालतमालनील-
वपुषं वन्दे परां देवताम् ॥ १६३ ॥ अंसारम्बितवामकुण्डलधरं मन्दोन्नतभ्रूलतं किञ्चित्कु-
ञ्चित्कोमलाधरपुटं साचिप्रसारीक्षणम् । आलोलज्जुलिपल्लवैर्मुर्लिकामापूरयन्तं मुदा मूले
कल्पतरोस्त्रिभङ्गललितं ध्याये जगन्मोहनम् ॥ १६४ ॥ अस्मिन्कुञ्जे विनापि प्रचलति पव-
नाद्वर्तते कोऽपि नूनं पश्यामः किं न गत्वेत्यनुसरति गणे भीतभीतेऽर्भकाणाम् । तस्मिन्ना-
धासखो वः सुखयतु विलसल्लीलया कैटभारिव्यातन्वानो मृगारिप्रबलधुरधुरारावरौद्रान्निदाना-
न् ॥ १६५ ॥ अङ्गुल्या कः कँपाटं प्रहरति कुटिले माधवः किं वसन्तो नो चक्री किं कु-
लालो नहि धरंणिधरः किं द्विजिह्वः फणीन्द्रः । नाहं घोरौहिमर्दी किमुत रंगपतिर्नो हँरिः
किं कपीन्द्र इत्येवं सत्यभामाप्रतिवचनजितः पातु वश्चक्रपाणिः ॥ १६६ ॥ वृन्दारण्ये चर-
न्ती विभुरपि सततं भुर्भूवःस्वः सृजन्ती नन्दोद्भूताप्यनादिः शिशुरपि निगमैर्लक्षिता वीक्षिता-
पि । विद्युल्लेखावनद्धोन्नमदमलमहाम्भोदसच्छायकाया माया पायादपायादविहितमहिभा
कापि पैताम्बरी वः ॥ १६७ ॥ नामोदस्ताखिलामो दमनियमयुजां यः प्रकामोदवाहश्यामो
दर्पाढ्यधामोदयमिलितयशोधाराया मोदते यः । वामोदन्यासदामोदरतरलदृशां दत्तकामोदयो
यः सामोदः श्रीललामो दलयतु दुरितं सोऽत्र दामोदरो वः ॥ १६८ ॥

(बलभद्रः) ॥ निष्पात्याशु हिमांशुमण्डलमधः पीत्वा तदन्तःसुधां कृत्वैनं चपकं हसन्निति

१ वाहने. २ मृते सति. ३ चञ्चलः. ४ साधु साध्विति शिरःकम्पनम्. ५ गुम्फितम्. ६ अ-
निच्छेदित्यर्थः. ७ द्वारम्. ८ लक्ष्मीपतिः; (पक्षे) वसन्तः. ९ चक्रधारी; (पक्षे) कुलालः. १० वि-
ष्णुः; (पक्षे) शेषः. ११ कृष्णपक्षेऽहिः कालियः; गरुडपक्षेऽहिः सर्पः. १२ गरुडः. १३ विष्णुः; (पक्षे)
वानरः.

हलापानाय कौतूहलात् । भो देव द्विजराजि मादृशी सुरास्पर्शोऽपि न श्रेयसे मां मुञ्चेति तदर्थितो हलधरः पायादपायाज्जगत् ॥ १६९ ॥ प्रेमोन्नामितरेवतीमुखगतामास्वाद्य कादम्बरीमुन्मत्तं क्वचिदुत्पतत्क्वचिदपि भ्राम्यत्क्वचित्प्रस्खलत् । रक्तापाङ्गमधीरलाङ्गालमलिश्यामाम्बराडम्बरं श्लेशं नः कवलीकरोतु सकलं पाकाभिरामं महः ॥ १७० ॥ उष्णालु क्वचिर्दकधामनि मनाङ्घ्रिद्रालु शीतानिले हालानां गृह्यालु चुम्बदसकलज्वालु जायामुखम् । नित्यं निष्पतयालु तिर्यगवनीशय्याशयालु क्षणं गीतेभ्यः स्पृहयालु धाम धवलं दीने दयालु श्रये ॥ १७१ ॥

(रुक्मिणी) ॥ श्लाघ्याशेषतनुं मुदर्शनकरः सर्वाङ्गलीलाजितत्रैलोक्यां चरणारविन्दललितेनाक्रान्तलोको हरिः । बिभ्राणां मुखमिन्दुमुन्दररुचं चन्द्रात्म चक्षुर्दधत्स्थाने यां स्वतनोरपश्यदधिकां सा रुक्मिणी वोऽवतात् ॥ १७२ ॥

(राधा) ॥ राधा पुनातु जगदच्युतदत्तचित्ता मन्थानमाकलयती दधिरिक्तपात्रे । यस्याः स्तनस्तबकचूचुकलोलट्टटिर्देवोऽपि दोहनधिया वृषभं दुदोह ॥ १७३ ॥ सुधाधाम्नः कान्तिस्तव वदनपङ्केरुहगुणैर्जितेव म्लानत्वं व्रजति सहसा प्राणदयिते । वदत्येवं कान्ते दिवसदिरहातङ्कचकिता तदङ्गे संलग्ना तव दिशतु राधा प्रियशतम् ॥ १७४ ॥

(नन्दकः) ॥ सान्द्रां मुदं यच्छतु नन्दको वः सोल्लासलक्ष्मीप्रतिबिम्बगर्भः । कुर्वन्नजस्रं यमुनाप्रवाहसलीलराधास्मरणं सुरारेः ॥ १७५ ॥

(वेणुः) ॥ क्रेङ्कारः स्मरकार्मुकस्य सुरतक्रीडापिकीनां रवो झङ्कारो रतिमञ्जरीमधुलिहां लीलाचकोरीध्वनिः । तन्व्याः कञ्जुलिकापसारणभुजाक्षेपस्खलत्कङ्कणकौणः प्रेम तनोतु वो नववयोलास्याय वेणुस्त्वनः ॥ १७६ ॥

बुद्धः ॥ पैट्चक्रेर्क्रमभावनार्परिगतं हृत्पद्ममध्यस्थितं संपश्यञ्छिवरूपिणं लयवशादात्मानमर्ध्याश्रितः । युष्माकं मधुमूदनो बुधवपुर्धारी स भूयान्मुदे यस्तिष्ठेत्कमलासने कृतेरुचिर्बुद्धैकलिङ्गाकृतिः ॥ १७७ ॥ रेतोरक्तमयान्यमूनि भविनां विष्मूत्रपूर्णोदराण्यालोक्येव कलेवराणि विगलत्तोयाद्भ्रन्ध्राणि यः । मायाजालनिर्यन्त्रितानि वृणया नोन्मीलयत्यक्षिणी निर्व्याजैर्प्रणिधाननिश्चलमतिर्बुद्धयै स बुद्धोऽस्तु वः ॥ १७८ ॥ ध्यानव्याजमुपेत्य चिन्तयसि कामुन्मील्य चक्षुः क्षणं पश्यानङ्गशरातुरं जनमिमं त्रातापि नो रक्षसि । मिथ्याकारुणिकोऽसि निर्घृणतरस्त्वत्तः कुतोऽन्यः पुमाञ्छश्वन्मारवधूभिरित्यभिहितो बुद्धो जिनः पातु वः ॥ १७९ ॥ बद्धा पद्मासनं यो नयनयुगमिदं न्यस्य नासाग्रदेशे धृत्वा

१ चन्द्रेण प्रार्थितः. २ शब्दः. ३ मूलाधार-स्वाधिष्ठान-मणिपूर-अनाहत-विशुद्धि-आज्ञाख्यानि षट् चक्राणि. ४ परिपाटी. ५ वासना. ६ व्यासम्. ७ चित्तैकाग्र्यवशात्. ८ स्थितः. ९ 'जङ्गाया मध्यभागे तु संक्षेपो यत्र जङ्गया । पद्मासनमिति प्रोक्तं तदासनविचक्षणैः ॥' १० ज्ञानी. ११ ज्ञानम्. १२ संसारिणाम्. १३ बद्धानि. १४ चेतःसमाधिना.

मूर्तौ च शान्तौ समरसमिलितौ चन्द्रसूर्याख्यवातौ । पश्यन्नन्तर्विशुद्धं किमपि च परमं ज्यो-
तिराकारहीनं सौख्याम्बोधौ निमग्नः स दिशतु भवतां ज्ञानबोधं बुधोऽयम् ॥ १८० ॥
कामेनाकृष्य चापं हतपटुपटहं वल्गुभिर्मरिचैर्भ्रूभङ्गोत्क्षेपजृम्भारिमतललितदृशा दिव्यनारी-
जनेन । सिद्धैः प्रहोत्तमाङ्गैः पुलकितवपुषा विस्मयाद्वासवेन ध्यायन्त्यो योगपीठादचलित
इति वः पातु दृष्टो मुनीन्द्रः ॥ १८१ ॥

कल्किः ॥ उद्यतकरकरवालः शक्तिमिरध्वंसने महानिपुणः । कल्किहरिर्वः पायादपा-
यतः कलिनिशान्तोत्थः ॥ १८२ ॥ यवनीनयनाम्बुधोरणीभिर्धरिणीनामपनीय तापवह्निम् ।
मुकृतद्रुमसेकमाचरन्तं धृतकल्कं प्रणमामि निर्विकल्पम् ॥ १८३ ॥ प्रेङ्खद्वाजितरंगमुन्मदगजग्रा-
हप्रगल्भं भटव्यावल्गत्स्फुटपुण्डरीकनिलयं डिण्डीरपिण्डावालम् । स्लेच्छानीकमहार्णवं सुवि-
पुलं सङ्ग्रामकल्पावधौ यश्चौर्वाग्निरिवाभवद्दयतु स वः कैल्कानि कल्की हरिः ॥ १८४ ॥

सूर्यः ।

खण्डितानेत्रर्कजालिमञ्जुरञ्जनपण्डिताः । मण्डिताखिलदिक्प्रान्ताश्चण्डांशोः पान्तु भा-
नवः ॥ १ ॥ शुकतुण्डच्छविसवितुश्चण्डरुचः पुण्डरीकवनवन्धोः । मण्डलमुदितं वन्दे कुण्ड-
लमखण्डलाशयाः ॥ २ ॥ अतिविततगगनसरणिप्रसरणपरिमुक्तविश्रमानन्दः । मरुदुल्ला-
सितसौरभकमलाकरहासकृद्रविर्जयति ॥ ३ ॥ प्राचीकुङ्कुमतिलकं पूर्वाचलरोहणैकमाणिक्य-
म् । त्रिभुवनगृहैकदीपं वन्दे लोकैकलोचनं देवम् ॥ ४ ॥ कटुभिरपि कठोरचक्रवाकोत्क-
रविरहज्वरशान्तिशीतवीर्यैः । तिमिरहतमयं महोभिरञ्जयति जगन्नयनौघमुष्णभानुः ॥ ५ ॥
यद्विम्बमम्बरमणिर्यदपां प्रसूतिर्नक्तं निषिञ्चति यदग्निशिखासु भासः । ज्योत्स्ना निशासु हि-
मधाम्नि च यन्मयूखाः पूषा पुराणपुरुषः स नमोऽस्तु तस्मै ॥ ६ ॥ यो रक्ततामतितरामतुलं
दधानो दिक्प्रौढदारनृहमोहनवाप्तवासः । योपिद्वयीपतिविडम्बनभृत्स शश्वत्पायादपायस-
मुदायहरो रविर्नः ॥ ७ ॥ ब्रह्माण्डसंपुटकलेवरमध्यवर्ति चैतन्यपिण्डमिव मण्डलमस्ति
यस्य । आलोकितोऽपि दुरितानि निहन्ति यस्तं मार्तण्डमादिपुरुषं प्रणमामि नित्यम्
॥ ८ ॥ सिन्दूरस्पृहया स्पृशन्ति करिणां कुम्भस्थमाधोरणा भिच्छीपल्लवशङ्कया विचिनुते
सान्द्रद्रुमद्रोणिषु । कान्ताकुङ्कुमकाङ्क्षया करतले मृद्वन्ति लग्नं च यत्तत्तेजः प्रथमोद्भवं भ्रम-
करं सौरं चिरं पातु वः ॥ ९ ॥ एकस्मिन्नयने भृशं तपति यः काले स दाहक्रमो येनात-
न्यत यत्प्रकाशसमयेनैषां पदं दुर्लभम् । सा व्योमावयवस्य यन्न विदिता लोके गतिः
शाश्वती श्रीसूर्यः सुरसेवितोऽपि हि महादेवः स नस्त्रायताम् ॥ १० ॥ जम्भारातीभकुम्भो-
द्भवमिव दधतः सान्द्रसिन्दूररेणुं रक्तैः सिक्ता इवौघैरुदयगिरितटीधातुधाराद्रवस्य । आ-

१ शरीरे. २ फेनपिण्डः. ३ खण्डयतु. ४ पापानि. ५ नायिकाविशेषा. ६ कमलम्. ७ पूर्व-
दिशः. ८ इन्द्रः.

यान्त्या तुल्यकालं कमलवनरुचेवारुणा वो विभूतै भूयासुर्भासयन्तो भुवनमभिनवा भानवो भानवीयाः ॥ ११ ॥ भक्तिप्रदाय दातुं मुकुलपुटकुटीकोटरक्रोडलीनां लक्ष्मीमाक्रष्टुकामा इव कमलवनोद्घाटनं कुर्वते ये । कालाकारान्धकाराननपतितजगत्साध्वसध्वंसकल्याः कल्याणं वः क्रियासुः किसलयरुचयस्ते करा भास्करस्य ॥ १२ ॥ साटोपव्योमहृष्टोषितरजनिवणिङ्गायकोन्मुक्ततारा मुक्ताहारापहारात्तरलखगरवप्रोत्थिताकीर्तिशान्त्यै । कर्षन्नम्भोजकुम्भोदरकुहरबहिर्निःसरत्पट्टदालीकालव्यालीं करेणाकलयतु दिनकृत्कल्मषोन्मूलनं वः ॥ १३ ॥ चैक्री चक्रारपङ्क्तिं हरिरपि च हैरीन्धूर्जेर्दिग्धुर्ध्वजान्तानक्षं नक्षत्रनाथोऽरुणमपि वरुणः कूबराम्रं कुबेरः । रंहः सङ्घः सुराणां जगदुपकृतये नित्ययुक्तस्य यस्य स्तौति प्रीतिप्रसन्नोऽन्वहमहिमरुचेः सोऽवतात्स्यन्दनो वः ॥ १४ ॥ किं छत्रं किं नु रत्नं तिलकमुत तथा कुण्डलं कौस्तुभो वा चक्रं वा वारिजं वेत्यमरयुवतिभिर्यद्वैलिद्वेषिदेहे । ऊर्ध्वमौलौ ललाटे श्रवसि हृदि करे नाभिदेशे च दृष्टं पायात्तद्वोऽर्कबिम्बं स च दनुजरिपूर्वर्षमानः क्रमेण ॥ १५ ॥ शीर्णघ्राणाङ्घ्रिपाणीर्न्मणिभिर्पेषधनैर्ध्वराव्यक्तघोषान्दीर्घाघ्रातानघौघैः पुनरपि घटयत्येक उल्लाघयन्त्यः । धर्मांशोस्तस्य वोऽन्तर्द्विगुणधर्मवृणानिघ्ननिघ्नघ्नवृत्तेर्दत्तार्घाः सिद्धिसंघैर्विदधतु धृणयः शीघ्रमंहोविघातम् ॥ १६ ॥

(किरणाः) ॥ सिन्दूराणीव सीदत्कृपणकुलवधूमूर्ध्नि ये संचरन्तः प्रेक्ष्यन्ते दिक्षु शैलाः शिखरभुधि लसत्पद्मरागाङ्कुरा यैः । धुन्वन्ते ध्वान्तधाराः सह दुरितचयैर्दूरदृश्याः सुदृश्याः पान्तु त्वां पद्मबन्धोरकरणकिरणाः पूरणाः पद्मबन्धोः ॥ १७ ॥

(तुरगाः) ॥ अवतु नः सवितुस्तुरगावली समतिलङ्घिततुङ्गपैयोधरा । स्फुरितमध्यगतोरुणनायका मेरैकतैकलतेव नभश्चिरयः ॥ १८ ॥

चन्द्रः ।

लालयन्तमरविन्दवनानि क्षालयन्तमभितो भुवनानि । पालयन्तमथ कोककुलानि ज्योतिषां पतिमहं महयामि ॥ १ ॥ रविमावसते सतां क्रियायै सुधया तर्पयते सुरान्पितृंश्च । तमसां निशि भूर्छतां विहन्त्रे हरचूडानिहितात्मने नमस्ते ॥ २ ॥ स्वर्भानुप्रतिवारपौरणमि-

१ क्रयविक्रयस्थानम्. २ विष्णुः. ३ कीलक. ४ इन्द्रः. ५ अश्वान्. ६ यानमुख. ७ चक्र. ८ युगंधर. ९ वेगः. १० चूडारत्नम्. ११ यतो विष्णोर्नाभिदेशे कमलं वर्तते. १२ वामनाकृत्या. १३ कुष्ठरोगविशीर्णनासिकापादपाणीन्. १४ क्षतविशिष्टैः. १५ शरीरैः. १६ चिरकालं प्रस्तान्. १७ सूर्यस्य. १८ सततकृपा. १९ रश्मयः. २० पापम्. २१ मेघाः; (पक्षे) स्तनौ. २२ अरुणरूपो नायकः सारथिर्यस्याः; (पक्षे) अरुण आरक्तो नायको हारमध्यमणिः. २३ सूर्यतुरंगमाणां हरितवर्णत्वादित्यः. २४ गिलनम्.

लङ्घन्तौर्वर्यन्त्रोद्भवम्भ्रालीर्षतयालुदीधितिमुधासारस्तुषारद्युतिः । पुँष्पेष्वासनतत्प्रियापरिण-
यान्नन्दाभिषेकोत्सवे देवः प्राप्तसहस्रधारकलशश्रीरस्तु नस्तुष्टये ॥ ३ ॥

पृथिवी ।

स्वर्गोकोभिरदोनिवासिपुरुषारब्धातिशुद्धाध्वरस्वाहाकारवषट्क्रियोत्थममृतं स्वादीय आ-
दीयते । आम्नायप्रवणैरलंकृतिजुषेऽमुष्यै मनुष्यैः शुभैर्दिव्यक्षेत्रसरित्पवित्रवपुषे देव्यै पृ-
थिव्यै नमः ॥ १ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे प्रथमं प्रकरणं समाप्तम् ।

१ छिद्रकरणसाधनम्. २ दन्तदशनकृतविवरपरम्परा. ३ पतनशीला. ४ मदनः. ५ विवाहः.
६ देवैः.

प्रकरणम् २ ।

सामान्यप्रकरणम् ।

सुभाषितप्रशंसा ।

भाषासु मुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाणभारती । तस्माद्धि काव्यं मधुरं तस्मादपि सुभाषितम् ॥ १ ॥ सुभाषितेन गीतेन युवतीनां च लीलया । मनो न भिद्यते यस्य स योगी ह्यथ-
वा पशुः ॥ २ ॥ सुभाषितमयद्रव्यसंग्रहं न करोति यः । प्रस्तावयज्ञे संप्राप्ते कां प्रदा-
स्यति दक्षिणाम् ॥ ३ ॥ संसारकटुवृक्षस्य द्वे फले ह्यमृतोपमे । सुभाषितरसास्वादः संगतिः
सुजने जने ॥ ४ ॥ सुभाषितरसास्वादजातिरोमाञ्चकञ्चुकाः । विनापि कामिनीसङ्गं कवयः
सुखमासते ॥ ५ ॥ पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलमन्नं सुभाषितम् । मूढैः पाषाणखण्डेषु रत्न-
संज्ञा विधीयते ॥ ६ ॥ धर्मो यशो नयो दाक्ष्यं मनोहारि सुभाषितम् । इत्यादिगुणरत्नानां
संग्रही नैवसीदति ॥ ७ ॥ संगीतमपि साहित्यं सरस्वत्याः स्तनद्वयम् । एकमापातमधुर-
मन्यदालोचनामृतम् ॥ ८ ॥ शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति नागरसं फणी । साहित्यरसमाधुर्यं
शंकरो वेत्ति वा न वा ॥ ९ ॥ द्वाक्षाम्लानमुखी जाता शर्करा चौश्मतां गता । सुभाषितर-
सस्याग्रे सुधा भीता दिवं गता ॥ १० ॥ संसदि तदेव भूषणमुपकारकमवसरे धनं मुख्यम् ।
सूक्तं दधति सुवर्णं कल्याणमनर्घ्यमिह धन्याः ॥ ११ ॥ कथमिह मनुष्यजन्मा संप्रविशति
सदसि विभूषणमितायाम् । येन न सुभाषितामृतमाह्लादि निपीतमातृप्रेतः ॥ १२ ॥ अकलित-
शब्दालंकारिर्नूकूला स्खलितपदनिवेशापि । अभिसारिकेव रमयति सूक्तिः सौर्त्तिकर्षगृह्णा-
रा ॥ १३ ॥ आस्वादितदयिताधरमुधारसस्यैव सूक्तयो मधुराः । अकलितरसालमुकुलो न
कोकिलः पल्लवं मुदयति ॥ १४ ॥ यस्य वक्त्रकुहरे सुभाषितं नास्ति नाप्यवसरे प्रजल्पति ।
आगतः सैव धीमतामसौ लेप्यनिर्मित इवावभासते ॥ १५ ॥ सुभाषितं हारि विशत्य-
धोगलान्न दुर्जनैस्त्यार्करिपोरिवामृतम् । तदेव धत्ते हृदयेन सज्जनो हरिर्महोरत्नमिवातिनि-

१ प्रसङ्गः. २ नश्यति. ३ पाषाणताम्रम्. ४ काञ्चनम्; (पक्षे) सुष्ठु पदैर्युक्तम्. ५ पण्डितपूर्णायां
देवयुक्तायां च. ६ न कलित शब्दस्यालंकारित्यया. अनुप्रासादिशब्दालंकारित्यन्येत्यर्थः; (पक्षे) अकलितः श-
ब्दो ययैतादृश्यलंकारिर्भूषणं यस्याः. सशब्दभूषणवत्त्वेऽन्यस्य ज्ञानं भविष्यतीति धियेति भावः. ७ हुतं रसप्र-
त्यायिका; (पक्षे) नावकचित्तानुकूल्यवती. ८ कोमलं सुसिद्धपदानां ग्रथनं यत्र; (पक्षे) स्थानादन्यत्र पतनं यथा
स्यात्तथा चरणविन्यासो यस्याः. ९ सुभाषितम्; (पक्षे) शोभनोक्तिमती. १० उल्कृष्टशालिशृङ्गाररसवती;
(पक्षे) अहमस्यायं ममेति रतिपरिपोषवती. ११ मधुरम्. १२ वदति. १३ बिले. १४ पङ्कजचितः.
१५ राहोः. १६ कौस्तुभमणि.

मेलम् ॥ १६ ॥ नायं प्रयाति विरक्तिं विरसो न यः स्यान्न क्षीयते बहुजनैर्नितरां निपीतः ।
जोष्यं निहन्ति रुचिमेति करोति तृप्तिं नूनं सुभाषितरसोऽन्यरसातिशायी ॥ १७ ॥ किं
हारैः किमु कङ्कणैः किमसमैः कर्णावतंसैरलं केयूरैर्मणिकुण्डलैरलमलं साडम्बरैरम्बरैः ।
पुंसामेकमखण्डितं पुनरिदं मन्यामहे मण्डनं गन्निष्पीडितपर्वणामृतकैरस्यन्दोपमाः सूक्त-
यः ॥ १८ ॥ खिन्नं चापि सुभाषितेन रमते स्वीयं मनः सर्वदा श्रुत्वान्यस्य सुभाषितं खलु
मनः श्रोतुं पुनर्वाञ्छति । अज्ञाज्ञानवतोऽप्यनेन हि वशीकर्तुं समर्थो भवेत्कर्तव्यो हि
सुभाषितस्य मनुजैरावश्यकः संग्रहः ॥ १९ ॥

विद्याप्रशंसा ।

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति । व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति संच-
यात् ॥ १ ॥ अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शकम् । सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य ना-
स्त्यन्ध एव सः ॥ २ ॥ सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुरनुत्तमम् । अहार्यत्वादन्वत्त्वादक्षय-
त्वाच्च सर्वदा ॥ ३ ॥ हर्तुर्न गोचरं याति दत्ता भवति विस्तृता । कल्पान्तेऽपि न या नश्ये-
त्किमन्यद्विद्यया समम् ॥ ४ ॥ ज्ञातिभिर्वर्ण्यते नैव चोरेणापि न नीयते । दाने नैव क्षयं
याति विद्यारत्नं महाधनम् ॥ ५ ॥ संयोजयति विद्यैव नीचगापि नरं सरित् । समुद्रमिव दुर्ध-
र्षं नृपं भाग्यमतः परम् ॥ ६ ॥ विद्या शास्त्रं च शास्त्रं च द्वे विद्ये प्रतिपत्तये । आद्या हा-
स्याय वृद्धत्वे द्वितीयाद्रियते सदा ॥ ७ ॥ शुनः पुच्छमिव व्यर्थं जीवितं विद्यया विना ।
न गुह्यगोपने शक्तं न च दर्शनिवारणे ॥ ८ ॥ सद्विद्या यदि का चिन्ता वैराकोदरपूरणे ।
शुकोऽप्यशनमाप्नोति हरे राम इति ब्रुवन् ॥ ९ ॥ वसुमतीपतिना नु सरस्वती बलवता
रिपुणापि न नीयते । समविभागहरैर्न विभज्यते विबुधबोधबुधैरपि सेव्यते ॥ १० ॥ श्रियः
प्रदुग्धे विपदो रुणद्धि यशांसि मूढे मलिनं प्रमाष्टि । संस्कारशौचेन परं पुनीते शुद्धा हि
बुद्धिः किल कामधेनुः ॥ ११ ॥ न चोरहार्यं न च राजहार्यं न भ्रातृभाज्यं न च भार-
कारि । व्यये कृते वर्धते एव नित्यं विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ॥ १२ ॥ मातेव ॥ इति पितेव
हिते निर्युङ्क्ते कान्तेव चापि रमयत्यपनीय खेदम् । लक्ष्मीं तनोति वितनोति १ दिक्षु कीर्तिं
किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥ १३ ॥ विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्न-
गुप्तं धनं विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः । विद्या बन्धुजनो विदे-
शगमने विद्या परं देवतं विद्या राजसु पूज्यते नहि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥ १४ ॥
विद्या नाम नरस्य कीर्तिरतुला भाग्यक्षये चाश्रयो धेनुः कामदुग्धा रतिश्च विरहे नेत्रं

१ विकारम्. २ मान्यम्. ३ अन्यरसानतिक्रम्य वर्तते इत्यर्थः. ४ कर्णभूषणैः. ५ वस्त्रादिभिः.
६ पूर्णः. ७ किरणाः. ८ नास्त्युत्तमं यस्मात्. ९ विभज्यते. १० ज्ञानाय. ११ मक्षिका.
१२ क्षुद्रकम्. १३ नियोजयति. १४ अन्तर्हितम्.

तृतीयं च सा । सत्कारायतनं कुलस्य महिमा रत्नैर्विना भूषणं तस्मादन्यमुपेक्ष्य सर्वविषयं विद्याधिकारं कुरु ॥ १९ ॥

काव्यप्रशंसा ।

कान्ठच्छामः सुराः स्वर्गे निवसामो वयं भुवि । किं वा काव्यरसः स्वादुः किं वा स्वा-
दीयसी मुधा ॥ १ ॥ निर्वद्यानि पद्यानि यद्यनाद्यस्य का क्षतिः । भिक्षुकक्षे विनिक्षिप्तः
किमिक्षुनीरसो भवेत् ॥ २ ॥ याता यान्ति च यातारो लोकाः शोकाधिका भुवि । काव्य-
संबन्धिनी कीर्तिः स्थायिनी निरपायिनी ॥ ३ ॥ नवोऽर्थो जातिरग्रास्या श्लेषोऽस्त्रिष्टुः स्फुटो
रसः । विकटाक्षरबन्धश्च कृत्स्नमेकत्र दुष्करम् ॥ ४ ॥ सद्भिर्भाव्ये हिते काव्ये वृथा
दुर्जनगर्जनम् । चण्डीशाङ्गीकृते चन्द्रेऽरुतुदः किं विधुतुदः ॥ ५ ॥ त एव पदविन्यासास्ता
एवार्थविभूतयः । तथापि नव्यं भवति काव्यं प्रथनकौशलात् ॥ ६ ॥ सरसापि कवेर्वाणी
हरिनामाङ्किता यदि । सादरं गृह्यते तज्ज्ञैः शुक्तिर्मुक्तान्विता यथा ॥ ७ ॥ काव्यस्या-
प्रफलस्यापि कोमलस्येतैरस्य च । बन्धच्छायाविशेषेण रसोऽप्यन्यादृशो भवेत् ॥ ८ ॥
शब्दशक्त्यैव कुर्वाणा सर्वदानवनिर्द्धतिम् । काव्यविद्या श्रुतिगता स्यान्मृतस्यापि जी-
वनी ॥ ९ ॥ श्लिष्टा सैमन्तानि सद्गुण्या निर्दोषा सद्गुणा मृदुः । नानाभङ्गीविलासा
चेत्कृतिर्विकृतिरन्यथा ॥ १० ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु वैचक्षण्यं कलासु च । करोति कीर्तिं
प्रीतिं च साधुकाव्यनिषेवणम् ॥ ११ ॥ अंध्वनि पदग्रहपरं मदयति हृदयं न वा
न वा श्रवणम् । काव्यमभिज्ञसभायां मञ्जीरं केलिवेलायाम् ॥ १२ ॥ अविदितगुणापि
सुकवेर्भणितिः^१ कर्णेषु किरिति मधुघाराम् । अनधिगतपरिमलापि हि हरति दृशं मालती-
माला ॥ १३ ॥ ख्यातिं गमयति सुजनः सुकविर्विदधाति केवलं काव्यम् । पुष्पाति कम-
लस्यो लक्ष्म्यौ तु रविर्नियोजयति ॥ १४ ॥ कृतमन्दर्पद्वय्यासा विर्वचश्रीश्चैरुशब्दभङ्ग-
वती । कस्य न कम्पयते^२ कं जरेव जीर्णस्य सत्कवेर्वाणी ॥ १५ ॥ सरसा सालंकारा
सुपदन्यासा स्वर्णमयमूर्तिः । आर्या तथैव भार्या न लभ्यते पुण्यहीनेन ॥ १६ ॥ सा कविता
सा वनिता यस्याः श्रवणेन दर्शनेनापि । कविहृदयं विटहृदयं सरलं तरलं च सत्वरं भवति

१ उत्कृष्टानि. २ मर्मस्पृक्. ३ कठिनस्येत्यर्थः. ४ सर्वकालं नवसौख्यम्; (पक्षे) सर्वेषां रक्षसामा-
नन्वम्. ५ कविता; (पक्षे) काव्यस्य शुक्रस्य विद्या. संजीविनीत्यर्थः. ६ नानार्थशब्दयुक्ता. ७ पद-
च्छेदवैचित्र्यादनेकार्थपक्षवती. ८ कविता. ९ रोगः. दुःखदत्वात्. १० व्यङ्ग्यार्थशून्यम्. यत्तु ध्वनिस्तत्तमं
काव्यं तद्विज्ञानित्वर्थः; (पक्षे) शिक्षितशून्यम्. ११ अनुप्रासमात्रार्थं पदग्रहः परमुत्कृष्टो यत्र; (पक्षे) अत्य-
न्तचरणसंलग्नम्. १२ लोके. १३ वर्षति. १४ सुतिष्ठन्तादि; (पक्षे) चरणः. १५ प्रफुल्लशोभा;
(पक्षे) विगता कचभीः केशशोभा यस्याः. १६ चारवो ये शब्दभङ्गा रचनाविशेषास्तद्वती; (पक्षे) स्खलि-
तशब्दवती. १७ शिरः.

॥ १७ ॥ अमरहिता सा कचवत्स्त्रीणां कुचवच्च सरसहिता । सैतदक्षरपीयूषाधरवत्कविता म-
हात्मनां जीयात् ॥ १८ ॥ सत्पात्रोपैतयोचितसंप्रतिबिम्बाभिनववस्तु । कस्य न जनयति
हर्षं सत्काव्यं मधुरवचनं च ॥ १९ ॥ सत्सूत्रसंनिधानं सदलंकारं सुवृत्तमच्छिद्रम् । को धार-
यति न कण्ठे सत्काव्यं माल्यमर्घ्यं च ॥ २० ॥ यदसेवनीयमसताममृतप्रायं सुवर्णविन्यासम् ।
सुरसार्थमयं काव्यं त्रिविष्टपं वा समं विद्मः ॥ २१ ॥ सत्कविरसनाशूष्णीं निस्तुषतरशब्दशा-
लिपाकेन । तृप्तो दयिताधरमपि नाद्रियते का सुधा दासी ॥ २२ ॥ काव्यस्याक्षरमैत्रीर्भाजो
न च कर्कशा न च श्रौम्याः । शब्दा अपि पुरुषा अपि सौधव एवार्थबोधाय ॥ २३ ॥ अन्त-
र्गूढार्थान्नव्यञ्जयतः प्रसादरहितस्य । संदर्भस्ये नदस्य च न रसेः प्रीत्यै रसज्ञानाम् ॥ २४ ॥
आन्तरमिव बहिरिव हि व्यञ्जयितुं रसमशेषतः सततम् । असती सत्कविमूर्तिः काचघटीति
त्रयं वेद ॥ २५ ॥ न ब्रह्मविद्या न च राज्यलक्ष्मीस्तथा यथेयं कविता कवीनाम् । लोको-
त्तरे पुंसि निवेश्यमाना पुत्रीव हर्षं हृदये करोति ॥ २६ ॥ अनभ्रवृष्टिः श्रवणामृतस्य सर-
स्वतीविभ्रमजन्मभूमिः । वैदर्भीरितिः कृतिनामुदेति सौभाग्यलाभप्रतिभूः पदानाम् ॥ २७ ॥
सहोदराः कुङ्कुमकेसराणां भवन्ति नूनं कविताविलासाः । न शौरादेशमपास्य दृष्टस्तेषां
यदन्यत्र मया प्ररोहः ॥ २८ ॥ अर्थो गिरामपिहितः पिहितश्च कश्चित्सौभाग्यमेति मरह-
ट्टवधूकुचाभः । नान्ध्रीपयोधर इवातितरां प्रकाशो नो गुर्जरीस्तेन इवातितरां निगूढः ॥ २९ ॥
रे रे खलाः शृणुत मद्बचनं समस्ताः स्वर्गे सुधास्ति सुलभा न तु सा भवद्भिः । कुर्मस्तदत्र
भवतामुपकारकारि काव्यामृतं पिबत तत्परमादरेण ॥ ३० ॥ वाणी ममैव सरसा यदि रञ्ज-
यित्री न प्रार्थये रसविदामवधानदानम् । सायंतनीषु मकरन्दवतीषु भृङ्गाः किं मल्लिकासु
परमन्त्रणमारभन्ते ॥ ३१ ॥ आख्यातनामरचनाचतुरस्वसंधिसद्भात्वलं कृतिगुणं सरसं सुवृ-
त्तम् । आसेदुषामपि दिवं कविपुंगवानां तिष्ठत्यग्वण्डमिह काव्यमयं शरीरम् ॥ ३२ ॥ सर-
सपरिषत्कर्णश्राव्यं कवित्वरसायनं विरसमनसां नेतुं नेहामहे श्रवणान्तिकम् । गूढमदरसं वि-
म्बौष्ठीनां कठोरकुचोचितं जघननिकटे छिन्ने लिम्पेज्जरन्महिषस्य कः ॥ ३३ ॥ अमृतजलधेः
पायं पायं पयांसि पयोधरः किरति करकास्ताराकारा यदि स्फटिकावनौ । तद्देह तुलनामा-

१ अमरेभ्यो भूतेभ्यो हिता; (पक्षे) अमेण भ्रान्त्या रहिता. २ सरैर्मालाभिः सहिता; (पक्षे) सरमेभ्यो
हिता. ३ लसच्छोभायमानमक्षरमविनाशि पीयूषं तद्वन्माधुर्यं यस्मिन्; (पक्षे) लसन्त्यक्षराणि वर्णा एव पीयूषं
यस्याम्. ४ स्थापनम्. ५ सम्यग्बोधः. ६ सहृदयभिन्नानाम्; (पक्षे) पापवताम्. ७ अमृततुल्यम्; (पक्षे)
अमृतबहुलम्. ८ शोभनाक्षराणां विन्यासो प्रथनं यत्र; (पक्षे) सुवर्णमयम्. ९ शोभनसार्थप्रचुरम्; (पक्षे)
देवसमूहबहुलम्. १० प्रसोदनम्. ११ निर्दोषः. १२ निर्दोषकाव्यास्वादेनेत्यर्थः. १३ एकवर्गपठि-
तत्वादिरूपम्. १४ श्रुतिकटवः; (पक्षे) क्रूरमतयः. १५ अविदग्धप्रयुक्ताः; (पक्षे) ग्राममात्रवासिनः.
१६ व्याकरणसिद्धाः (पक्षे) निर्मलमतयः. १७ अभ्यन्तरे गूढस्थितान्; (पक्षे) अभ्यन्तरे निलीनान्. १८ प्र-
तिपाद्यविषयान्; (पक्षे) पदार्थान्. १९ व्यञ्जनाविषयानकुर्वतः; (पक्षे) अप्रकटयताः. २० प्रसादेन काव्यगुणेन
रहितस्य; (पक्षे) निर्मलतया रहितस्य. २१ काव्यस्य. २२ शृङ्गारादिः; (पक्षे) जलम्. २३ कश्मीरदेशम्.

नीयन्ते क्षणं कठिनाः पुनः सततममृतस्यन्दोद्वारा गिरः प्रतिभावताम् ॥ ३४ ॥ समुच्छासो
वाचां सरसमधुनिष्यन्दलहरी समुन्मेषद्वेषी सकलरसपोषोपजनकः । न केषामाधत्ते मनसि
परितोषं नवनवैर्विलासैरुन्मीलद्विकचित्तमधूलीपरिमलः ॥ ३५ ॥ यथा यूनस्तद्वत्परमरमणी-
यापि रमणी कुमारानामन्तःकरणहरणं नैव कुरुते । मदुक्तिश्चेदन्तर्मदयति सुधीभूय सुधियां
किमस्या नाम स्यादरसपुरुषानादरभरैः ॥ ३६ ॥ परिच्छिन्नस्वादोऽमृतगुडमधुसौद्रपयसां कदा-
चिच्चाभ्यासाद्भजति ननु वैरस्यमधिकम् । प्रियाविम्बौष्ठे वा रुचिरकविवाक्येऽप्यनवधिर्नवा-
नन्दः कोऽपि स्फुरति तु रसोऽसौ निरुपमः ॥ ३७ ॥ प्रसत्तेर्यः पात्रं तिलकयति यं सू-
क्तिरचना य आद्यः स्वादूनां श्रुतिचुलुकलेहेन मधुना । यदात्मानो विद्याः परिणमति
यश्चार्थवपुषा स गुम्फो वाणीनां कविवृषनिषेव्यो विजयते ॥ ३८ ॥ सदा मध्ये यासामि-
यममृतनिष्यन्दसरसा सरस्वत्युद्दामा वहति बहुमार्गां परिमलम् । प्रसादं ता एता घनप-
रिचिताः केन महतां महाकाव्यव्योम्नि स्फुरितमधुरा यान्तु रुचयः ॥ ३९ ॥ नैव व्याकर-
णज्ञमेति पितरं न भ्रातरं तार्किकं दूरात्संकुचितेव गच्छति पुनश्चाण्डालवच्छान्दसात् ।
मीमांसानिपुणं नपुंसकमिति ज्ञात्वा निरस्तादरा काव्यालंकरणज्ञमेत्य कविताकान्ता वृणीते
स्वयम् ॥ ४० ॥ रम्यार्थोक्तितनूज्ज्वला रसमयप्राणा गुणोल्लासिनी चेतोरञ्जकरीतिवृत्तिक-
वितापाकं वयो बिभ्रती । भावालंकरणोचितागमवती सर्वत्र निर्दोषताशय्यामैश्चति कामि-
नीव कविता कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ४१ ॥ निर्ह्रादं क्रकचक्षतैः किरति किं कर्णामृतं
वल्लकी किंवा मुञ्चति मालती परिमलं पाषाणनिष्पेषणैः । इत्थं तारसकर्कशां धियमसौ ज-
ल्लैर्विकाल्याकुलैराकूटं कमनीयकान्तिदमितं कार्यं कथं स्यन्दते ॥ ४२ ॥ यन्त्राकृष्टसुवर्णसूत्र-
मिव यत्पद्यं सुमेरोस्तदादुन्मीलत्कुरुविन्दकन्दल इव स्वच्छः पदार्थोदयः । तत्राप्युल्लसदंशु-
कान्तिस्तत्कान्ताकुचान्तोपमं व्यङ्ग्यं यत्र तदेव काव्यमितरद्वाग्देवतोपप्लवः ॥ ४३ ॥
गुणैः पूज्यकुञ्जलद्युतिरुरस्तत्केसरोल्लासवानर्थोऽप्यन्तरसौरभप्रतिनिभं व्यङ्ग्यं चमत्कारि-
यत् । द्वित्रैर्यद्रसिकैश्चिरं सहृदयैर्भृङ्गैरिवास्वाद्यते तत्काव्यं न पुनः प्रमत्तकुक्कुरैर्यत्किंचिदु-
ज्जल्पितम् ॥ ४४ ॥ निन्द्यन्ते यदि नाम मन्दमतिभिर्वक्राः कवीनां गिरः स्तूयन्ते न च
नीरसैर्मृगदृशां वक्राः कटाक्षच्छटाः । तद्वैदग्ध्यविदां सतामपि मनः किं नेहते वक्रतां धत्ते
किं न हरः किरीटशिखरे वक्रां कलामैन्दवीम् ॥ ४५ ॥ सानन्दप्रमदाकटाक्षविशिष्यैर्येषां
न भिन्नं मनो यैः संसारसमुद्रपातविधुरेष्वन्येषु पोतायितम् । यैर्दुर्वारसरस्वतीविलसितं द्वित्रैः
पदैर्गुम्फितं तेषामप्युपरि स्फुरन्ति मतयः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ४६ ॥ वाणि त्वत्पदपद्मरे-
णुकणिका या स्वान्तभूमिं सतां संप्राप्ता कवितालता परिणता सैवेयमुज्जृम्भते । त्वकर्णेऽपि
चिराय यत्किंसलयं सूक्तापदेशं शिरःकम्पभ्रंशितपारिजातकलिकागुच्छे विधत्ते पदम् ॥ ४७ ॥

नाट्यप्रशंसा ।

प्रत्यङ्गमङ्कुरितसर्वरसावतारनव्योच्छसत्कुसुमराजिविराजिबन्धम् । धर्मेतरांशुरिव वक्रतया-
तिरम्यं नाट्यप्रबन्धमतिमञ्जुलसंविधानम् ॥ १ ॥ देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं क्रतुं
चाक्षुषं रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा । त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरितं नाना-
रसं दृश्यते नाट्यं भिन्नरुचेर्जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम् ॥ २ ॥

कुकाव्यनिन्दा ।

किं तेन किल काव्येन मृद्यमानस्य यस्य ताः । उदधेरिव नायान्ति रसामृतपरम्पराः
॥ १ ॥ यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो भृशं प्रदीप्तो हृदि मन्मथानलः । तदात्र भूयः
किमनर्थपण्डितैः कुकाव्यहव्याहुतयो निवेशिताः ॥ २ ॥

सामान्यकविप्रशंसा ।

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः । नास्ति येषां र्यशःकाये जरामरणजं भयम्
॥ १ ॥ प्रस्तावे हेतुयुक्तानि यः पठत्यविशङ्कितः । स कविस्तानि काव्यानि काव्ये तस्य
परिश्रमः ॥ २ ॥ सुकवेः शब्दसौभाग्यं सुकविर्वैत्ति नापरः । कैलादवन्न जानाति परः
कङ्कणचित्रताम् ॥ ३ ॥ सन्ति श्वान इवासंख्या जातिभाजो गृहे गृहे । उत्पादका न
बहवः कवयः शरभा इव ॥ ४ ॥ कवयः परितुष्यन्ति नेतरे कविसूक्तिभिः । न ह्यैकपारव-
त्कूपा वर्धन्ते विधुकान्तिभिः ॥ ५ ॥ कवीनां मानसं नौमि तरन्ति प्रतिभाम्भसि । यत्र
हंसवयांसीव भुवनानि चतुर्दश ॥ ६ ॥ अपूर्वो भाति भारत्याः काव्यामृतफले रसः । सर्वेणे
सर्वसामान्ये स्वादुवित्केवलं कविः ॥ ७ ॥ उत्फुल्लगल्लैरालापाः क्रियन्ते दुर्मुखैः । तेषां लो-
जानाति हि पुनः सम्यक्कविरेव कवेः श्रमम् ॥ ८ ॥ ते धन्यास्ते महात्मानो ज्ञाना-
स्थिरं यशः । यैर्निबद्धानि काव्यानि ये च काव्येषु कीर्तिताः ॥ ९ ॥ अमृतोत्प्रेक्षणे रागं
कुर्वन्त्युरगवज्जनाः । कविर्गुरुडवन्मान्यमिन्द्रवज्रादि वृत्रकृत् ॥ १० ॥ काव्यमय्यो गिरो
यावच्चरन्ति विशदा भुवि । तावत्सारस्वतं स्थानं कविरासाद्य तिष्ठति ॥ ११ ॥ अर्नन्तप-
दविन्यासरचना संरसा कैवेः । बुद्धो यदि समीपस्थो न कुंजन्मा पुरो यदि ॥ १२ ॥ कविः
करोति पद्यानि लालयत्युत्तमो जनः । तरुः प्रसूते पुष्पाणि मरुद्ब्रह्मति सौरभम् ॥ १३ ॥
कविः करोति काव्यानि स्वादु जानन्ति पण्डिताः । सुन्दर्या अपि लावण्यं पतिर्जानाति नो

१ कीर्तिशरीरे. २ स्वर्णकारः. ३ समुद्रः. ४ अनेकपदानि; (पक्षे) विष्णुपदम्. आकाशमित्यर्थः.
५ शृङ्गारादिरससहिता; (पक्षे) वृष्टिप्रदा. ६ कवयितुः; (पक्षे) शुक्रस्य. ७ पण्डितः; (पक्षे) बुधग्रहः.
८ नीचः; (पक्षे) कुः पृथ्वी तस्या जन्म यस्य. मङ्गल इत्यर्थः. ९ सौगन्ध्यम्.

पिता ॥ १४ ॥ कविः पिता पोषयति पालको रसिकः पतिः । कवितायुवतेनूनं सोदरास्तु
 विवेकिनः ॥ १५ ॥ तत्त्वं किमपि काव्यानां जानाति विरलो भुवि । मार्मिकः को मरन्दा-
 नामन्तरेण मधुव्रतम् ॥ १६ ॥ कतिपयनिमेषवर्तिनि जन्मजरामरणविद्वले जगति । कल्पा-
 न्तकोटिबन्धुः स्फुरति कवीनां यशःप्रसरः ॥ १७ ॥ कविवाक्यामृततीर्थस्नानैः पूता भृशं
 यशोदेहाः । येषां त एव भूपा जीवन्ति मृता वृथैवान्ये ॥ १८ ॥ काव्यप्रपञ्चर्चञ्चू रचयति
 काव्यं न सारविद्ववति । तरवः फलानि सुवते विन्दति सारं मतङ्गसमुदायः ॥ १९ ॥
 विगुणोऽपि काव्यबन्धः साधूनामाननं गतः स्वदते । फूत्कारोऽपि सुवशैरनूद्यमानः श्रुतिं
 हरति ॥ २० ॥ विद्वत्कवयः कवयः केवलकवयस्तु केवलं कपयः । कुलजा या सा जाया
 केवलजाया तु केवलं माया ॥ २१ ॥ अवयः केवलकवयः कीराः स्युः केवलं धीराः ।
 वीराः पण्डितकवयस्तानवमन्ता तु केवलं गवयः ॥ २२ ॥ अहमपि परेऽपि कवयस्त-
 थापि परमन्तरं परिज्ञेयम् । ऐक्यं रलयोरपि यदि तत्किं करमायते कलभः ॥ २३ ॥
 दिवमप्युपयातानामाकल्पमनल्पगुणगणा येषाम् । रमयन्ति जगन्ति गिरः कथमिव कवयो
 न ते वन्द्याः ॥ २४ ॥ शीलाविद्यामारुलामोरिकाद्याः काव्यं कर्तुं सन्ति विज्ञाः स्त्रियोऽपि ।
 विद्यां वेत्तुं वादिनो निर्विजेतुं दातुं वक्तुं यः प्रवीणः स वन्द्यः ॥ २५ ॥ लङ्कापतेः संकु-
 चितं यशो यद्यत्कीर्तिपात्रं रघुराजपुत्रः । स सर्व एवाधिकवेः प्रभावो न कोपनीयाः कवयः
 सितीन्द्रैः ॥ २६ ॥ जयन्ति ते पञ्चमनादमित्रचित्रोक्तिसंदर्भविभूषणेषु । सरस्वती यद्वद-
 नेषु नित्यमाभाति वीणामिव वादयन्ती ॥ २७ ॥ कुण्ठत्वमायाति गुणः कवीनां साहि-
 त्यविद्याश्रमवर्जितेषु । कुर्यादनाद्रेषु किमङ्गनानां केशेषु कृष्णागुरुधूपवासः ॥ २८ ॥
 महीपतेः सन्ति न यस्य पार्श्वे कवीश्वरास्तस्य कुतो यशांसि । भूपाः कियन्तो न बभूवु-
 रुर्व्या नामापि जानाति न कोऽपि तेषाम् ॥ २९ ॥ किं चारुचारित्रविलासशून्याः कुर्वन्ति
 भूपाः कविसंग्रहेण । किं जातु गुञ्जाफलभूषणानां सुवर्णकारेण वनेचरणाम् ॥ ३० ॥
 तर्केषु कर्कशतराः स्युरथापि पुंसां काले भवन्ति मृदवः कवितासु वाचः । दैत्येन्द्रशैलकु-
 लिशं दधिनाकपोले नाथस्य कोमलमुदाहरणं नखं नः ॥ ३१ ॥ अपि मुदमुपयान्तो वाग्वि-
 लासैः स्वकीयैः परमणिपिषु तृप्तिं यान्ति सन्तः कियन्तः । निजघनमकरन्दस्यन्दपूर्णा-
 लवालः कनककलशसेकं नेहते किं रसालः ॥ ३२ ॥ पदव्यक्तिव्यक्तीकृतसहृदयानन्द-
 सरणौ कवीनां काव्येन स्फुरति बुधमात्रस्य धिषणा । नवक्रीडावेशव्यसनपिशुनो यः
 कुलबधूकटाक्षाणां पन्थाः स खलु गणिकानामविषयः ॥ ३३ ॥ अयं मे वाग्मुम्फो विश-
 दपदवैदग्ध्यमधुरः स्फुरद्वन्धो बन्धो जडहृदि कृतार्थः कविहृदि । कटाक्षो वाताक्ष्या दरद-
 लितनेत्रान्तगलितः किशोरे निःसारः स तु किमपि यूतः स्थगयति ॥ ३४ ॥ महतीतिश्चेद-

न्तर्मदयति सुधीभूय सुधियः किमस्या नाम स्यादैरसपुरुषानादरभरैः । यथा यूनस्तद्वत्परम-
रमणीयापि रमणी कुमारानामन्तःकरणहरणं नैव कुरुते ॥ ३९ ॥ भुजतरुवनच्छायां
येषां निषेव्य महौजसां जलधिरशना मेदिन्यासीदसावकुतोभया । स्मृतिमपि न ते यान्ति
क्षमापा विना यदनुग्रहं प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥ ३६ ॥ यदि प्रभुरुदारधीः
सुरसकाव्यकौतूहलस्तथैव च सभासदः सदसि तद्गुणग्राहिणः । सुवर्णसदलंकृतिर्भवति तत्र
नृत्योद्यता मदीयरसनानटी रसघटीयमानन्दभूः ॥ ३७ ॥ वदन्तु कंतिचिद्धटात्वफल-
ठेति वर्णाञ्छठा घटः पट इतीतरे पटु रटन्तु वाक्पाटवात् । वयं वकुलमञ्जरीगलदमन्दमा-
ध्वीम्वरीधुरीणपदरीतिभिर्भणिमिभिः प्रमोदामहे ॥ ३८ ॥ हे राजानस्त्यजत सुकविप्रेमबन्धे
विरोधं शुद्धा कीर्तिः स्फुरति भवतां नूनमेतत्प्रसादात् । तुष्टैर्बद्धं तदलघु रघुस्वामिनः सच्च-
रित्रं क्रुद्धैर्नीतस्त्रिभुवनजयी हास्यमार्गं दशास्यः ॥ ३९ ॥ अर्थान्केचिदुपासते कृपणवत्के-
चित्त्वलंकुर्वते वेश्यावत्खलु धातुवादिन इवोद्धमन्ति केचिद्रसान् । अर्थालंकारसिद्धसद्भवमुचां
वाचां प्रशस्तिस्पृशां कर्तारः कवयो भवन्ति कतिचित्पुण्यैरगण्यैरिह ॥ ४० ॥ मन्दं निक्षि-
पते पदानि परितः ईर्ष्यं समुद्रीक्षते नानार्थाहरणं च कीदृङ्गति मुर्दालंकारमाकर्षति । आदत्ते
सकलं सुवर्णनिचयं धत्ते रसान्तर्गतं दोषान्वेषणतत्परो विजयते चोरोपमः सत्कविः ॥ ४१ ॥
स्वेच्छाभङ्गुरभाग्यमेघतडितः शक्या न रोद्धुं श्रियः प्राणानां सततं प्रयाणपटहश्रद्धा न
विश्राम्यति । त्राणं येऽत्र यशोमये वपुषि वः कुर्वन्ति काव्यामृतैस्तानाराध्य गुरुन्विधत्त
सुकवीन्निर्गर्वमुर्वीश्वराः ॥ ४२ ॥ कल्याणं भगवत्कथाकथनतः काव्यं विधातुः कवेस्तस्यै-
वाङ्गतया क्वचिद्रचयतः शृङ्गारवीरादिकम् । को दोषो भविता यदत्र कविताशीलैः समा-
श्रीयते पन्था व्यासर्वसुंधराश्रुतिभवग्रन्थादिषु प्रेक्षितः ॥ ४३ ॥ ते भूमीपतयो जयन्ति
नतयो येषां द्विषद्भूतां ते वन्द्या यतयो विशन्ति मतयो येषां परे ब्रह्मणि । ते श्लाघ्याः
कवयो वयोमदभरव्याजृम्भमाणाङ्गनाट्यपाता इव तोषयन्ति हृदयं येषां गिरां संचयाः
॥ ४४ ॥ भूतावेशनिवेशिताशय इव श्लोकं करोत्याशु यः श्लाघन्ते कविरिदुतोऽयमिति तं
मिथ्या जना विस्मिताः । द्वित्राण्येव पुरः पदानि रचयन्श्चात्समालोचयन्दूरं यः कवितां
निनीषति कविः कामीव स स्तूयताम् ॥ ४५ ॥ सत्यं सन्ति गृहे गृहेऽपि कवयो येषां वचश्चातुरी

१ तोषयति. २ नीरस. ३ शोभनान्यक्षणाणि; (पक्षे) हेम. ४ काव्यरसः; (पक्षे) उदकम्. ५
वैयाकरणाः. ६ नैयायिकाः. ७ द्रव्यम्; (पक्षे) काव्यार्थान्. ८ भूषणानि; (पक्षे) काव्यालंकरणानि.
९ पारदः; (पक्षे) काव्यरसः. १० सुसिद्धन्तादीनि; (पक्षे) पादविक्षेपे चरणान्. ११ शब्दः सुद्धो वाप-
शब्दो वेति सम्यग्विचारयति; (पक्षे) ध्वनिमाकर्णयति. १२ श्लेषेण ध्वनिना वानेकार्थानां संपादनम्; (पक्षे)
सुवर्णरूप्यादीनां हरणम्. १३ इच्छति. १४ उपमाद्यलंकारम्; (पक्षे) कङ्कणादिभूषणम्. १५ सुष्ठु
वर्णानां संचयम्; (पक्षे) हेमसंचयम्. १६ शृङ्गारादिरसमिश्रम्; (पक्षे) रसा पृथ्वी तदन्तर्गतम्. १७ काव्य-
दोषाणां गवेपणे तत्परः; (पक्षे) दोषा गात्रस्तस्यामन्वेपण आसक्तः. १८ वसुंधरा पृथ्वी तस्याः श्रुतिर्लक्षणया
वत्समीकं तत्र भवो वान्मौक्तिः.

स्वे हर्म्ये कुलकन्यकेव लभते स्वल्पैर्गुणैर्गौरवम् । दुष्प्रापः स तु कोऽपि कोविदमतिर्यद्वाग्र-
सग्राहिणां पण्यस्त्रीव कलाकलापकुशला चेतांसि हर्तुं क्षमा ॥ ४६ ॥ धन्यास्ते कवयो
यदीयरसनारूक्षाध्वसंचारिणी धावन्तीव सरस्वती द्रुतपदन्यासेन निष्क्रामति । अस्माकं
रसपिच्छले पथि गिरां देवी नवीनोदयत्पीनोत्तुङ्गपयोधरेव युवतिर्मन्यमालम्बते ॥ ४७ ॥
साहित्ये सुकुमारवस्तुनि दृढन्यासग्रहग्रन्थिले तर्के वा मयि संविधातरि समं लीलायते
भारती । शय्या वास्तु मृदूत्तरच्छदपटा दर्भाङ्कुरैरास्तृता भूमिर्वा हृदयंगमो यदि पतिस्तुल्या
रतिर्येषिताम् ॥ ४८ ॥ येषां कोमलकाव्यकौशलकलालीलावती भारती तेषां कर्कशतर्कव-
क्रवचनोदारेऽपि किं हीयते । यैः कान्ताकुचमण्डले कररुहाः सानन्दमारोपितास्तैः किं
मत्तकरीन्द्रकुम्भशिखरे नारोपणीयाः शराः ॥ ४९ ॥ तर्के कर्कशवक्रवाक्यगहने या नि-
ष्ठुरा भारती सा काव्ये मृदुलोक्तिसारसुरभौ स्यादेव मे कोमला । या प्रायः प्रियविप्रयु-
क्तवनिताहृत्कर्तने कर्तरी प्रेयोलालितयौर्वते न मृदुला सा किं प्रसूनावली ॥ ५० ॥ मात-
ङ्गीमिव माधुरीं ध्वनिविदो नैव स्पृशन्त्युत्तमां व्युत्पत्तिं कुलकन्यकामिव रसोन्मत्ता न पश्य-
न्त्यमी । कस्तूरीधनसारसौरभमुद्बुध्युत्पत्तिमाधुर्ययोगः कर्णरसायनं सुकृतिनः कस्यापि
संजायते ॥ ५१ ॥ यत्सारस्वतवैभवं गुरुलुपापीयूषपाकोद्वं तल्लभ्यं कविनैव नैव हठतः
पाठप्रतिष्ठाजुषाम् । कासारे दिवसं वसन्नपि पयःपूर्णं परं पङ्क्तिं कुर्वाणः कमलाकरस्य
लभते किं सौरभं सैरिभैः ॥ ५२ ॥ मौलौ मन्दारदामभ्रमदलिपटलीकाकलीं श्रोणिबिम्बे
कूजत्काञ्चीकलापं चरणकमलयोर्मञ्जुमञ्जीरशिजाम् । उत्सङ्गे कीरगीतिं स्तनभुवि मसृणं
वल्लकीपञ्चमं वा यत्काव्ये दत्तकर्णा शिव शिव मनुते भारती भारमेव ॥ ५३ ॥ कस्यांचि-
द्वाचि कैश्चिन्ननु यदि विहितं दूषणं दुर्दुरूटैश्छिन्नं किं नस्तदा स्यात्प्रथितगुणवतां काव्य-
कोटीश्वराणाम् । वाहाश्चेद्रन्धवाहाधिकविहितजवाः पञ्चशश्चान्धखजाः का हानिः शेरशा-
हक्षितिपकुलमणेश्वकोटीश्वरस्य ॥ ५४ ॥

विशिष्टकविप्रशंसा ।

अमरसिंहः ॥ प्रयोगव्युत्पत्तौ प्रतिपदविशेषार्थकथने प्रसक्तौ गाम्भीर्ये रसवति च काव्या-
र्थरचने । अगम्यायामन्यैदिशि परिणतावर्थवचसोर्मतं चेदस्माकं कविरमरसिंहो विजयते ॥ १ ॥

कालिदासः ॥ कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयमप्यमी । पर्वते परमाणौ च पदार्थत्वं
प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ निर्गतामलवाक्यस्य कालिदासस्य सूक्तिषु । प्रीतिर्मधुरसार्द्रासु मञ्ज-
रीष्विव जायते ॥ ३ ॥ कविरमरः कविरचलः कविरभिनन्दश्च कालिदासश्च । अन्ये कवयः
कपयश्चापलमात्रं परं दधते ॥ ४ ॥ साकूतमधुरकोर्मिलविलासिनीकण्ठकूजितप्राये । शिक्षा-

१ युवतिसमूहे. २ कर्पूर. ३ महिषः. ४ साभिप्रायम्. ५ रसोत्कर्षधायकरसनिष्ठगुणवत्.
६ शब्दगुणशालि.

समयेऽपि मुदे रतलीलाकालिदासोक्ती ॥ ५ ॥ पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिकाधि-
ष्ठितकालिदासा । अद्यापि तत्तुल्यकवेरभावादनमिका सार्थवती बभूव ॥ ६ ॥

गणेश्वरः ॥ गणेश्वरकवेर्वचोविरचनैकवाचस्पतेः प्रसन्नगिरिनन्दिनीचरणपङ्खवं ध्यायतः ।
तथा जयति भारती भगवती यथा सा सुधा मुषीभवति सुभ्रुवामधरमाधुरी म्लायति ॥ ७ ॥

गुणाढ्यः ॥ शश्वद्वाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । धनुषेव गुणाढ्येन निःशेषो रञ्जितो
जनः ॥ ८ ॥ सैमुद्दीपितकंदर्पा कृतगौरीप्रसाधना । हरलीलेव लोकस्य विस्मयाय बृह-
त्कथा ॥ ९ ॥ अतिदीर्घजीविदोषाद्व्यासेन यशोऽपहारितं हन्त । कैर्नोच्येत गुणाढ्यः
स एव जन्मान्तरापन्नः ॥ १० ॥

गोविन्दराजः ॥ इन्दुप्रभारसविदं विहगं विहाय कीरानने स्फुरसि भारति का रतिस्ते ।
आद्यं यदि श्रयसि जल्पतु कौमुदीनां गोविन्दराजवचसां च विशेष एषः ॥ ११ ॥

जगन्नाथपण्डितः ॥ कवयति पण्डितराजे कवयन्त्यन्येऽपि विद्वांसः । नृत्त्यपि पिनाक-
पाणौ नृत्त्यन्यन्येऽपि भूतवेतालाः ॥ १२ ॥ माधुर्यैरपि धुर्यैर्द्राक्षाक्षीरेक्षुमाक्षिकादीनाम् ।
बन्ध्यैव माधुरीयं पण्डितराजस्य कवितायाः ॥ १३ ॥ गिरां देवी वीणागुणरणनहीनादर-
करा यदीयानां वाचाममृतमयमाचामति रसम् । वचस्तस्याकर्ण्य श्रवणमुभगं पण्डितपतेरधु-
न्वन्मूर्धनं नृपशुरथवायं पशुपतिः ॥ १४ ॥ मधु द्राक्षा साक्षादमृतमथ वामाधरमुधा कदा-
चित्केषांचित्खलु हि विदधीरन्नपि मुदम् । ध्रुवं ते जीवन्तोऽप्यहह मृतका मन्दमतयो न
येषामानन्दं जनयति जगन्नाथभणितिः ॥ १५ ॥

जयदेवः ॥ साध्वी माध्वीक चिन्ता न भवति भवतः शर्करे कर्कशासि द्राक्षे द्रक्ष्यन्ति
के त्वाममृत मृतमसि क्षीर नीरं रसस्ते । माकन्द क्रन्द कान्ताधर धरणितलं गच्छ यच्छन्ति
भावं यावच्छृङ्गारसारस्वतमिह जयदेवस्य विष्णवचांसि ॥ १६ ॥

ज्योतिरीशः ॥ यश्चत्वारि शतानि बन्धघटनालंकारभाजि द्रुतं श्लोकानां विदधाति
कौतुकवशादेकाहमात्रे कविः । ख्यातः क्षमातलमण्डलेष्वपि चतुःपष्टैः कलानां निधिः संगी-
तागमनागरो विजयते श्रीज्योतिरीशः कृती ॥ १७ ॥

दण्डी ॥ जाते जगति वाल्मीकौ कविरित्यभिधाभवत् । कवी इति ततो व्यासे कवय-
स्त्वयि दण्डिनि ॥ १८ ॥ त्रयोऽग्रयस्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणाः । त्रयो दण्डिप्रब-
न्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥ १९ ॥

द्रोणः ॥ सरस्वतीपवित्राणां जातिस्तत्र न देहिनाम् । व्यासस्पर्धी कुललोऽभूद्यद्द्रोणो
भारते कविः ॥ २० ॥

१ अन्वयाः. २ कामोद्दीपका; (पक्षे) भस्मीकृतमदना. ३ वर्णितगौरीमाहात्म्या; (पक्षे) अलंकृता
पार्वती यथा. ४ गुणाढ्यकृतो ग्रन्थः. ५ जीवित्वम्. ६ शवाः. ७ हे मधो. ८ आक्रोशं कुरु.
९ सर्वतः.

धनदः ॥ यथेयं वाग्देवी सुकविमुखवासव्यसनिनी कुहूकण्ठीकण्ठे विलसति तथा चेदन-
वधि । तदा भूमीभागे निरुपमतमः किञ्चिदिव वा समाधत्ते साम्यं धनदमणितीनां मधुरिमा २१

नरहरिः ॥ यशोधननिधेर्यदा नरहरेर्वचो वर्ण्यते तदा गतमदा मदालसमरालबालारवाः ।
न विभ्रमचरीकरीभवति चाधरी माधुरी सुधाकरसुधाझरीमधुकथा वृथा जायते ॥ २२ ॥

प्रवरसेनः ॥ कीर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता कुमुदोज्ज्वला । सागरस्य परं पारं कपिसेनेव
सेतुना ॥ २३ ॥

बाणः ॥ हृदि लग्नेन बाणेन यन्मन्दोऽपि पदक्रमः । भवेत्कविकुरंगणां चापलं तत्र
कारणम् ॥ २४ ॥ शब्दार्थयोः समो गुम्फः पाञ्चाली रीतिरुच्यते । शीलाभट्टारिकावाचि
बाणोक्तिषु च सा यदि ॥ २५ ॥ जाता शिखण्डिनी प्राग्यथा शिखण्डी तथावगच्छामि ।
प्रागल्भ्यमधिकमाप्तुं वाणी बाणो बभूवेति ॥ २६ ॥ श्लेषे केचन शब्दगुम्फविषये केचिद्वसे
चापरेऽलंकारे कतिचित्सदर्थविषये चान्ये कथावर्णके । आः सर्वत्र गभीरधीरकवितान्ध्या-
टवीचातुरीसंचारे कविकुम्भिकुम्भभिदुरो बाणस्तु पञ्चाननः ॥ २७ ॥

बिहणः ॥ बिन्दुद्वन्द्वतरङ्गिताग्रसरणिः कर्ता शिरोबिन्दुकं कर्मेति प्रतिबोधितान्वय-
विदो ये येऽपि तेभ्यो नमः । ये तु ग्रन्थसहस्रशाणकपणत्रुच्यत्कलङ्कैर्गिरामुल्लेखैः कवयन्ति
बिहणकविस्तेष्वेव संनहति ॥ २८ ॥

भट्टारहरिचन्द्रः ॥ पदबन्धोज्ज्वलो हारी कृतवर्णक्रमस्थितिः । भट्टारहरिचन्द्रस्य
गद्यबन्धो नृपायते ॥ २९ ॥

भवभूतिः ॥ सुकविद्वितयं मन्ये निखिलेऽपि महीतले । भवभूतिः शुक्रश्रायं वाल्मी-
किस्तु तृतीयकः ॥ ३० ॥ भवभूतेः संबन्धाद्भूधरभूरेव भौरती भाति । एतैस्तुतकारुण्ये
किमन्यथा रोदिति श्रीवा ॥ ३१ ॥ रत्नावलीपूर्वकमन्यदास्तामसीमभोगस्य वचोमयस्य ।
पयोधरस्येव हिमाद्रिजायाः परं विभूषा भवभूतिरेव ॥ ३२ ॥

भासः ॥ सूत्रधारकृतारम्भैर्नाटकैर्बहुभूमिकैः । सर्पताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥ ३३ ॥

मयूरः ॥ तावत्कविविहंगानां ध्वनिर्लोकेषु शस्यते । यावन्नो विशते श्रोत्रे मयूर-

१ कुमुदवच्छुभ्राः (पक्षे) कुमुदो नाम कपिः शोभते यत्र. २ दिगन्तरे; (पक्षे) समुद्रमुल्लङ्घ्य लङ्कादेशे.
३ काव्यविशेषः; (पक्षे) सेतुबन्धः. ४ द्रुपदपुत्री. ५ यथा 'रावणः सीतां जहार' इति वाक्ये 'रावणः'
इति पदं बिन्दुद्वन्द्व(विसर्ग)युक्तं कर्तुं, 'सीतां' इति शिरोबिन्दु(अनुस्वार)युक्तं कर्म. एवमेव कर्तृकर्मपदे
सर्वत्र भवत इति निश्चयवन्तो जनाः. ६ सुसिङ्गन्ताद्यक्षरसमूहः; (पक्षे) चरणः. ७ मनोहरः; (पक्षे)
मुक्ताहारैर्युक्तः. ८ अक्षराणि; (पक्षे) ब्राह्मणक्षत्रियादिः. ९ शिवैश्वर्यस्य. १० नगेन्द्रकन्या. ११ सर-
स्वती. १२ भवभूतिकृतकृष्णारसप्रधाने नाटके. उत्तररामचरित इत्यर्थः. १३ 'अपि प्रावा रोदित्यपि
दलति वज्रस्य हृदयम्' इति पद्ये. १४ नाटकाचार्यः. (पक्षे) वास्तुविद्याज्ञाता. १५ प्रस्तावना; (पक्षे)
अट्टालादिगृहावयवविशेषः. १६ नाटकावयवविशेषः; (पक्षे) ध्वजः.

मधुरध्वनिः ॥ ३४ ॥ दर्पं कविभुजंगानां गता श्रवणगोचरम् । विषविद्येव मायूरी मायूरी
वाङ्मिहन्तति ॥ ३५ ॥

मातङ्गदिवाकरः ॥ अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातङ्गदिवाकरः । श्रीहर्षस्याभवत्सम्यः
समो बाणमयूरयोः ॥ ३६ ॥

मुरारिः ॥ भवभूतिमनादृत्य निर्वाणमतिना मया । मुरारिपदचिन्तायामिदमाधीयते मनः
॥ ३७ ॥ मुरारिपदभक्तिश्चेत्तदा माधे रतिं कुरु । मुरारिपदभक्तिश्चेत्तदा माधे रतिं कुरु
॥ ३८ ॥ देवीं वाचमुपासते हि बहवः सारं तु सारस्वतं जानीते नितरामसौ गुरुकुलछिद्यो
मुरारिः कविः । अन्विर्लङ्घित एव वानरभटैः किं त्वस्य गम्भीरतामापातालनिमग्नपीवरतनु-
र्जानाति मेन्थाचलः ॥ ३९ ॥

रत्नखेटदीक्षितः ॥ विप्रश्चित्तमपश्चिमे विवादकेलिनिश्चले सपत्नजित्ययत्नतस्तु रत्नखे-
टदीक्षिते । बृहस्पतिः क जल्पति प्रसर्पति क सर्पराडसंमुखस्तु षण्मुखः सुदुर्मुखश्चतुर्मुखः ४०

राजशेखरः ॥ बभूव वल्मीकभवः कविः पुरा ततः प्रपदे भुवि भर्तृमेण्डताम् । स्थितः
पुनर्यो भवभूतिरेखया स वर्तते संप्रति राजशेखरः ॥ ४१ ॥ पातुं श्रोत्ररसायनं रचयितुं
वाचः सतां संमता व्युत्पत्तिं परमामवाप्तुमर्वाधि लब्धुं रसस्वोतसः । भोक्तुं स्वादु फलं च
जीविततरोर्यद्यस्ति ते कौतुकं तद्भातः शृणु राजशेखरकवेः सूक्तीः सुधास्यन्दिनीः ॥ ४२ ॥

वाल्मीकिः ॥ कवीन्दुं नौमि वाल्मीकिं यस्य रामायणी कथाम् । चन्द्रिकामिव चिन्व-
न्ति चकोरा इव साधवः ॥ ४३ ॥ सर्दूषणापि निर्दोषा सखैरापि सुकोमला । नमस्तस्मै कृता
येन रम्या रामायणी कथा ॥ ४४ ॥ योगीन्द्रश्छन्दसां स्वष्टा रामायणमहाकविः । वल्मी-
कजन्मा जयति प्राच्यः प्राचेतसो मुनिः ॥ ४५ ॥ लौकिकानां हि साधूनामर्थं वागनुवर्तते ।
ऋषीणां पुनर्राद्यानां वाचमर्थोऽनुधावति ॥ ४६ ॥ आदिकवी चतुरास्यौ कमलजवल्मीकजौ
वन्दे । लोकश्लोकविधात्रोर्ययोर्भिदा लेशमात्रेण ॥ ४७ ॥ तमृषि मनुष्यलोकप्रवेशविश्राम-
शाखिनं वाचाम् । सुरलोकादवतारप्रान्तरखेटच्छिदं वन्दे ॥ ४८ ॥ विहितधनालंकारं विचि-
त्रवर्णवलीमयस्फुरणम् । शक्रायुधमिव वैक्रं वल्मीकभुवं मुनिं नौमि ॥ ४९ ॥ सति काकु-
त्स्थकुलोन्नतिकारिणि रामायणेऽपि किं काव्यम् । रोहति कुल्या गङ्गापूरे किं बहुरसे व-

१ शिवैश्वर्यम्; (पक्षे) एतन्नामानं कविम्. २ विष्णुः; (पक्षे) कविविशेषः. ३ माघकाव्ये. ४ अग्रे
पातके मा प्रीतिं कुर्वित्यर्थः. ५ मन्दरादिः. ६ पूर्व इत्यर्थः. ७ वासुकिः. ८ इषणो राक्षसविशेषः;
(पक्षे) काव्यशोभाः. ९ खरो राक्षसविशेषः; (पक्षे) कर्कशत्वम्. १० वाल्मीक्यादीनाम्. ११ ले लकारे
शकारमात्रयोगेण लोकश्लोकयोर्भेदः; (पक्षे) किञ्चिन्मात्रम्. १२ विहिता घना बहवोऽलंकारा उपमादयो येन
तम्; (पक्षे) विहितं घनानां मेघानामलंकरणं येन तम्. १३ विचित्रा वर्णानामक्षराणां यावली पङ्क्तिस्तत्प्र-
चुरं स्फुरणं स्फूर्तिर्यस्य तम्; (पक्षे) वर्णा नीलपीतादयस्तत्पङ्क्तिविकारः स्फुरणमुत्पत्तिर्यस्य तम्. १४ वक्रो-
त्तिकुशलम्; (पक्षे) यथाश्रुतम्. १५ वाल्मीकिम्; (पक्षे) वल्मीकाज्जातम्. इन्द्रधनुषोऽपि तत एवोत्पत्तिरिति
लौकिकम्. 'वल्मीकामात्रभवति धनुःखण्डमाखण्डलस्य' इति कालिदासः.

हति ॥ १० ॥ भास्वद्वंशवतंसकीर्तिरमणीरङ्गप्रसङ्गस्वनद्धादित्रयप्रथमध्वनिर्विजयते वल्मीकज-
न्मा मुनिः । पीत्वा यद्वदनेन्दुमण्डलगलत्काव्यामृताब्धेः किमप्याकल्पं कविनूतनाम्बुदमयी
कादम्बिनी वर्षति ॥ ११ ॥

विजया ॥ सरस्वतीव कर्णाटी विजयाङ्गा जयत्यसौ । या वैदर्भगिरां वासः कालि-
दासादनन्तरम् ॥ १२ ॥

विजिका ॥ नीलोत्पलदलश्यामां विजिकां मामजानता । वृथैव दण्डिना प्रोक्तं सर्व-
शुद्धा सरस्वती ॥ १३ ॥

व्यासः ॥ नमः सर्वविदे तस्मै व्यासाय कविवेधसे । चक्रे पुण्यं सरस्वत्या यो वर्षमिव
भारतम् ॥ १४ ॥ अचतुर्वेदनो ब्रह्मा द्विबाहुरपरो हरिः । अभाललोचनः शंभुर्भगवान्भौ-
दरायणः ॥ १५ ॥ श्रवणाञ्जलिपुटपेयं विरचितवान्भारताख्यममृतं यः । तमहमरागमनृप्यं
कृष्णद्वैपायनं वन्दे ॥ १६ ॥ व्यासगिरां निर्यासं सारं विश्वस्य भारतं वन्दे । भूषणतथैव
संज्ञां यैदङ्कितां भारती वहति ॥ १७ ॥

शाकल्लमल्लः ॥ एकोऽभूत्पुलिनात्ततस्तु नैलिनाच्चान्योऽपि नाकोरभूत्प्राच्यास्ते त्रय
एव दिव्यकवयो दीव्यन्तु देव्या गिरा । अर्वाचो यदि गद्यपद्यरचनाचातुर्यवागुद्धतास्तान्स-
र्वानतिशय्य खेलतितरां शाकल्लमल्लः कविः ॥ १८ ॥

सातवाहनः ॥ अविनाशिनमग्राम्यमकरोत्सातवाहनः । विशुद्धजातिभिः कोशं रत्नैरिव
सुभाषितैः ॥ १९ ॥

सुदर्शनः ॥ न सुग्धदयिताधरे न विषभाजि रत्नाकरे न राहुमुखकोटरे न किल
तार्क्ष्यपक्षान्तरे । सुदर्शनकवीश्वरे रसिकचक्रचूडामणौ गुणौकसि सुधा बुधास्त्यजत सान्द्र-
चन्द्रभ्रमम् ॥ २० ॥

सुबन्धुः ॥ कवीनामगलद्वर्षो नूनं वासवदत्तया । शक्त्येव पाण्डुपुत्राणां गतया कैर्णगो-
चरम् ॥ २१ ॥

कविद्वन्द्वम् ॥ उपमा कालिदासस्य भास्वरर्थगौरवम् । दण्डिनः पदलालित्यं माघे
सन्ति त्रयो गुणाः ॥ २२ ॥ माघेन विघ्नितोत्साहा नोत्सहन्ते पदक्रमे । स्मरन्ति भास्वरेव
कवयः कपयो यथा ॥ २३ ॥ श्रीरामायणभारतबृहत्कथानां कवीन्ममस्कुर्मः । त्रिस्तोता इव
सरसा सरस्वती स्फुरति यैर्भिन्ना ॥ २४ ॥ प्राचेतसव्यासपराशराद्याः प्राञ्चः कवीन्द्रा
जगदक्षितास्ते । गोष्ठी नवीनापि महाकवीनां पूज्या गुणज्ञैर्भुवनोपकर्त्री ॥ २५ ॥ धन्वन्त-
रिक्षपणकामरसिंहशङ्खवेतालभट्टघटखर्परकालिदासाः । ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां

१ व्यासः. २ भारतचिह्निताम्. ३ व्यासः. ४ ब्रह्मदेवः. ५ वाल्मीकिः. ६ चिरस्थायिनम्;
(पक्षे) नाशं न गच्छन्तम्. ७ मात्राछन्दादिः (पक्षे) मूल्यवन्तम्. ८ ग्रन्थविशेषः; (पक्षे) भाण्डागारम्.
९ एतन्नाम्ना प्रबन्धेन; (पक्षे) इन्द्रदत्तया. १० इन्द्रियविशेषम्; (पक्षे) कुरुमेनानायकः.

रत्नानि वै वररुचिर्नैव विक्रमस्य ॥ ६६ ॥ यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो भासो
 हासः कविकुल्युरुः कालिदासो विलासः । हर्षो हर्षो हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः केषां
 नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ॥ ६७ ॥ भासो रामिलसोमिलौ वररुचिः श्रीसाह-
 साङ्गः कविर्मेण्डो भारविकालिदासतरलाः स्कन्दः सुबन्धुश्च यः । दण्डी बाणदिवाकरौ गण-
 पतिः कान्तश्च रत्नाकरः सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती के तस्य सर्वेऽपि ते ॥ ६८ ॥
 वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिः गिरां जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूह-
 हृतेः । शृङ्गारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धनशार्ङ्गार्थो कोऽपि न विश्रुतः श्रुतिधरो धोईकवि-
 क्षमापतिः ॥ ६९ ॥ माघश्चोरो मयूरो मुररिपुरपरो भारविः सारविद्यः श्रीहर्षः कालिदासः
 कविरथ भवभूत्याह्वयो भोजराजः । श्रीदण्डी डिण्डिमाख्यः श्रुतिमुकुटगुरुर्महोदयो मट्टबाणः
 ख्याताश्चान्ये सुबन्धवादय इह कृतिभिर्विश्वमाहादयन्ति ॥ ७० ॥

कुकविनिन्दा ।

अप्रगल्भाः पैदन्यासे जैननीरागहेतवः । सन्त्येके बहुलालापाः कवयो बालका इव
 ॥ १ ॥ कविभिर्वृषसेवासु वित्तालंकारहारिणी । वाणी वेश्येव लोभेन परोपकरणीकृता
 ॥ २ ॥ अन्यवर्णपरावृत्त्या बन्धविहनिर्गूह्यैः । अनाख्यातः सतां मध्ये कविश्चोरो विभा-
 व्यते ॥ ३ ॥ प्रायः कुकवयो लोके रागाधिष्ठितदृष्टयः । कोकिला इव जायन्ते वाचालाः
 कामकारिणः ॥ ४ ॥ किं कवेस्तस्य काव्येन सर्ववृत्तान्तगामिनी । कथेव भारती यस्य
 न प्राप्नोति दिगन्तरम् ॥ ५ ॥ किं कवेस्तस्य काव्येन किं काण्डेन धनुष्मतः । परस्य
 हृदये लग्नं न घूर्णयति यच्छिरः ॥ ६ ॥ मुखमात्रेण काव्यस्य करोत्यहृदयो जनः । छाया-
 मच्छामपि श्यामां राहुस्तारापतेरिव ॥ ७ ॥ श्लोकार्थस्वादकाले तु शब्दोत्पत्तिविचिन्त-
 काः । नीवीविमोक्षवेलायां वस्त्रमौल्यविचिन्तकाः ॥ ८ ॥ अधिभिन्नपल्लिगल्लं बल्लवपल्लवो-
 ऽपि वाचालः । नागरनरवरपरिषदि कस्य मुखादक्षरं क्षरति ॥ ९ ॥ गणयन्ति नौपशब्दं
 न वृत्तभङ्गं क्षयं न चार्थस्य । रसिकत्वेनाकुलिता वेश्यापतयः कुकवयश्च ॥ १० ॥ दुर्ज-
 नहुताशदशं काव्यसुवर्णं विशुद्धिमुपयाति । दर्शयितव्यं तस्मान्मत्सरिमनसः प्रयत्नेन
 ॥ ११ ॥ कविरनुहरति च्छायां पदमेकं पादमेकमर्थं वा । सकलप्रबन्धहर्त्रे साहसकर्त्रे
 नमस्तस्मै ॥ १२ ॥ विपुलहृदयाभियोग्ये खिद्यति काव्ये जडो न मौल्ये स्वे । निन्दति
 कञ्चुकिकारं प्रायः शुष्कस्तनी नारी ॥ १३ ॥ अतिरमणीये काव्ये पिशुनोऽन्वेषयति

१ कविविशेषः. २ सुसिद्धन्तादिः (पक्षे) अङ्घ्रिः. ३ जनानां नीरागो विरमता तस्य हेतवः; (पक्षे)
 जनन्या मातुः रागहेतवः प्रीतिहेतुभूताः. ४ बहुला आलापा येषाम्; (पक्षे) बह्वी या लाला तां पिबन्ति ते.
 ५ वर्णान्तरपरिवर्तनेन. ६ गोपनैः. ७ रक्ततया; (पक्षे) कोपेन. ८ दुःशब्दम्. ९ इन्द्रवज्रादिः (पक्षे)
 शीलम्. १० वाच्यस्य; (पक्षे) द्रव्यस्य. ११ जाराः.

दूषणान्येव । अतिरमणीये वपुषि व्रणमेव हि मक्षिकानिकरः ॥ १४ ॥ द्राघीयसा धाष्टर्य-
गुणेन युक्ताः कैः कैरपूर्वैः परकाव्यखण्डैः । आडम्बरं ये वचसां वहन्ति ते केचिदार्याः
कवयो जयन्ति ॥ १५ ॥ कर्णामृतं सूक्तिरसं विमुच्य दोषेषु यत्नः सुमहान्खलस्य । अवे-
क्षते केलिवनं प्रविष्टः क्रैमेलकः कण्टकजालमेव ॥ १६ ॥ साहित्यपाथोनिधिमन्थनोत्थं
काव्यामृतं रक्षत हे कवीन्द्राः । यत्तस्य दैत्या इव लुण्ठनाय काव्यार्थचोराः प्रगुणीभवन्ति
॥ १७ ॥ गृह्णन्तु सर्वे यदि वा यथेच्छं नास्ति क्षतिः क्वापि कवीश्वराणाम् । रत्नेषु लुप्तेषु
बहुष्वमर्त्यैरद्यापि रत्नाकर एव सिन्धुः ॥ १८ ॥ काव्यं करोषि किमु ते सुहृदो न सन्ति
ये त्वामुदीर्णपवनं न निवारयन्ति । गव्यं वृतं पिव निवातगृहं प्रविश्य वाताधिका हि पुरु-
षाः कवयो भवन्ति ॥ १९ ॥ हठादाकृष्टानां कतिपयपदानां रचयिता जनः स्पर्धालुश्चेद-
हह कविना वश्यवचसा । भवेदद्य श्वो वा किमिह बहुना पापिनि कलौ घटानां निर्मातु-
स्त्रिभुवनविधातुश्च कलहः ॥ २० ॥ स्तुवद्भवनिवर्तके सति हरौ कविः सूक्तिभिः करोति
वरवर्णिनीचरितवर्णनं गर्हितम् । अनीतिरवनीपतिर्वत शुनीतनुं मौक्तिकैर्विभूषयति देवतामुकु-
टभागयोग्यैर्यथा ॥ २१ ॥ श्रीनाथस्तवनानुरूपकवनां वार्णां मनोहारिणीं कष्टं हा कवयः
कदर्यकुटिलक्ष्मपालसात्कुर्वते । दूरोपाहृतसौरसैन्धवपयो देवाभिषेकोचितं संसेके विनियुज्यते
सुमतयः शाखालवालस्य किम् ॥ २२ ॥ लीलालुण्ठितशारदापुरमहासंपद्गराणां पुरो
विद्यासद्मविनिर्गलत्कणमुषो वल्गन्ति चेत्पामराः । अद्य श्वः फणिनां शकुन्तशिशवो दन्ता-
वलानां वृकाः सिंहानां च सुखेन मूर्धसु पदं धास्यन्ति शालावृकाः ॥ २३ ॥ स्वाधीनो
रसनाञ्चलः परिचिताः शब्दाः कियन्तः क्वचित्क्षोणीन्द्रो न नियामकः परिषदः शान्ताः
स्वतन्त्रं जगत् । तद्युगं कवयो वयं वयमिति प्रस्तावनाहुंलुतिस्वच्छन्दं प्रतिसन्न गर्जत वयं
मौनव्रतालम्बिनः ॥ २४ ॥ स्वर्गानर्गलनिर्गलत्सुरसरित्पाथः प्रपातप्रथाप्रत्याख्यानपटीय-
सापि वचसा जिह्वेति जिह्वेहनः । एकद्वयक्षरकष्टपिष्टरचनादुर्वारगर्वग्रहाः कन्थामात्रकुवि-
न्दकाः कवयितुं सज्जन्ति लज्जामुचः ॥ २५ ॥

पण्डितप्रशंसा ।

पण्डिते हि गुणाः सर्वे मूर्खे दोषाश्च केवलाः । तस्मान्मूर्खसहस्रेभ्यः प्राज्ञ एको विशि-
ष्यते ॥ १ ॥ यत्र विद्वज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि । निरस्तपादपे देश एरण्डो-
ऽपि ह्रुमायते ॥ २ ॥ किं कुलेन विशालेन विद्याहीनस्य देहिनः । अकुलीनोऽपि विद्या-
वान्देवैरपि स पूज्यते ॥ ३ ॥ रोहणं सूक्तिरत्नानां वन्दे वृन्दं विपश्चिताम् । यन्मध्यपतितो
नीचः काचोऽप्युच्चैर्महीर्यते ॥ ४ ॥ विद्वानेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमम् । नहि

१ अतिदीर्घेण. २ प्रागल्भ्यम्. ३ उष्ट्रः. ४ राजवर्णनपराम्. ५ गङ्गाजलम्. ६ वृक्षवदाच-
रति. ७ विस्तीर्णेन. ८ पूज्यते.

वन्ध्या विजानाति गुर्वी प्रसववेदनाम् ॥ ९ ॥ प्राज्ञो हि जल्पतां पुंसां श्रुत्वा वाचः शुभा-
 शुभाः । गुणवद्वाक्यमादत्ते हंसः क्षीरमिवाम्भसः ॥ ६ ॥ विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं
 कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ ७ ॥ अलंकरोति यः श्लोकं शुक
 एव न मध्यमः । अलं करोति यः श्लोकं शुक एव न मध्यमः ॥ ८ ॥ सौदोषमपि निर्दोषं
 भवत्यग्रे विपश्चितः । रामस्यैवार्जुनवपुः कवेश्वरसं वचः ॥ ९ ॥ गुणदोषौ बुधो गृह्णन्नि-
 न्दुक्ष्वेर्दोषविवेश्वरः । शिरसा श्लाघते पूर्वं परं कण्ठे निर्यच्छति ॥ १० ॥ स्थिरा शैली^१
 गुणवतां खलबुद्ध्या न बाध्यते । रत्नदीपस्य हि शिखा वात्ययापि न नाशयते ॥ ११ ॥
 वेद्यानामिव विद्यानां मुखं कैः कैर्न चुम्बितम् । हृदयग्राहिणस्तासां द्वित्राः सन्ति न सन्ति
 वा ॥ १२ ॥ विदुषां वदनाद्वाचः सहसा यान्ति नो बहिः । याताश्चेन्न पराञ्चन्ति द्विर-
 दानां रदा इव ॥ १३ ॥ अर्थाहरणकौशल्यं किं स्तुमः शास्त्रवादिनाम् । अव्ययेभ्योऽपि
 ये चार्थान्निष्कर्षन्ति सहस्रशः ॥ १४ ॥ स एव रसिको लोके श्रुत्वा काव्यं परैः कृतम् ।
 उत्पद्यते च युगपन्नयनेऽक्ष्णोश्च यस्य वाः ॥ १५ ॥ श्रुते महाकवेः काव्ये नयने वदने
 च वाः । युगपद्यस्य नोदेति स वृषो महिषोऽथवा ॥ १६ ॥ विद्या विनयोपेता हरति न
 चेतांसि कस्य मनुजस्य । काञ्चनमणिसंयोगो नो जनयति कस्य लोचनानन्दम् ॥ १७ ॥
 सत्यं तपो ज्ञानमहिंसता च विद्वत्प्रणामं च सुशीलता च । एतानि यो धारयते स वि-
 द्वाङ्ग केवलं यः पठते स विद्वान् ॥ १८ ॥ कवीश्वराणां वचसां विनोदैर्नन्दन्ति विद्या-
 निधयो न चान्ये । चन्द्रोपला एव करैर्हिमांशोर्मध्ये शिलानां सरसा भवन्ति ॥ १९ ॥
 शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावान्पुरुषः स विद्वान् । सुचिन्तितं चौष-
 धमातुराणां न नाममात्रेण करोत्यरोगम् ॥ २० ॥ न पण्डिताः साहसिका भवन्ति
 श्रुत्वापि ते संतुलयन्ति तत्त्वम् । तत्त्वं समादाय समाचरन्ति स्वार्थं प्रकुर्वन्ति परस्य
 चार्थम् ॥ २१ ॥ इभतुरगशतैः प्रयान्तु मूढा धनरहिता विबुधाः प्रयान्तु पद्मयाम् ।
 गिरिशिखरगतापि काकपङ्क्तिः पुलिनगतैर्न समा हि राजहंसैः ॥ २२ ॥ सन्तश्चेदिह
 गुणविन्दवो बुधस्तान्संतुष्टः कवलयति स्फुटेऽपि दोषे । संयुक्तानपि पयसः कणान्वि-
 चिन्वन्नम्भस्तो ग्रसति हि मधु मल्लिकाक्षः ॥ २३ ॥ अन्या अङ्गद्वितमयी मनसः

१ महतीम्. २ प्रसवकाले या वेदना ताम्. ३ पर्याप्तं करोति. तिरस्करोतीत्यर्थः. ४ नमध्यमः
 शुको नकारो मध्ये यस्यैवंविधः शुनकः. आ इति भावः. ५ दोषसहितम्; (पक्षे) दोषो हस्तास्तत्सहितम्.
 ६ परशुरामस्य. ७ सहस्रार्जुनशरीरम्. ८ जानन्; (पक्षे) उपादानः. ९ गरलम्. १० अभिनन्द-
 यति; (पक्षे) धारयति. ११ निरुणद्धि. वाचा कण्ठाद्बहिर्नोद्घाटयतीत्यर्थः; (पक्षे) स्थापयति. १२ रीतिः.
 १३ अव्ययेभ्यः. अव्ययानामनेकार्थत्वात्; (पक्षे) व्ययरहितेभ्यः. कृपणेभ्य इति यावत्. १४ उदकम्;
 (पक्षे) 'वाः वाः' इति लौकिकशब्दः. १५ नयने वाः सलिलम्. आनन्दाश्रुजलमित्यर्थः. वदने च वाः 'वाह
 वाह' इति प्रशंसाबोधको देशी शब्दः. १६ सैकतगतैः. १७ राजहंसः. १८ लोकहितप्रचुरा.

प्रवृत्तिरन्यैव कापि रचना वचनावलीनम् । लोकोत्तरा च कृतिराकृतिरङ्गद्वया विद्यावतां
सकलमेव गिरां दैवीयः ॥ २४ ॥ अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मोवमंस्थास्तृणमिव लघुल-
क्ष्मीनैव तान्संरुणद्धि । मदमिलितमिलिन्दश्यामगण्डस्थलानां न भवति विसतन्तुर्वारणं
वॉरणानाम् ॥ २५ ॥ शैल्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्यप्रदेयागमा विख्याताः कवयो
वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः । तर्जाज्यं वसुधाधिपस्य कवयो ह्यर्थं विनापीश्वराः
कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षका न मणयो यैरर्घतैः पातिताः ॥ २६ ॥ हर्तुर्याति न गोचरं
किमपि शं^{११} पुष्पाति सर्वात्मना ह्यर्थिभ्यः प्रैतिपाद्यमानमैनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।
कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमेतद्धनं येषां तान्प्रति मानमुज्झत नृपाः कस्तैः
सह स्पर्धते ॥ २७ ॥

कुपण्डितनिन्दा ।

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किम् । लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं
करिष्यति ॥ १ ॥ मूर्खचिह्नानि षडिति गर्वो दुर्वचनं मुखे । विरोधी विपवादी च कृत्या-
कृत्यं न मन्यते ॥ २ ॥ मूर्खो हि जल्पतां पुंसां श्रुत्वा वाचः शुभाशुभाः । अशुभं
वाक्यमादत्ते^१ पुंरीषमिव सूकरः ॥ ३ ॥ उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ।
पयःपानं भुजंगानां केवलं विपवर्धनम् ॥ ४ ॥ वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह । न मूर्ख-
जनसंपर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ५ ॥ मूर्खोऽपि मूर्खं दृष्ट्वा च चन्दनादपि शीतलः । यदि
पश्यति विद्वांसं मन्यते पितृघातकम् ॥ ६ ॥ अन्तःसारविहीनस्य सहायः किं करिष्यति ।
मलयेऽपि स्थितो वेणुर्वेणुरेव न चन्दनः ॥ ७ ॥ यस्य नास्ति विवेकस्तु केवलं यो बहु-
श्रुतः । न स जानाति शास्त्रार्थान्दर्वीं पाकरसानिव ॥ ८ ॥ रूपयौवनसंपन्ना विशाल-
कुलसंभवाः । विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धाः किंशुका इव ॥ ९ ॥ विद्याविधिर्विहीने-
न किं कुलीनेन देहिनाम् । अकुलीनोऽपि यो विद्वान्दैवतैरपि पूज्यते ॥ १० ॥ मदोप-
शमनं शास्त्रं खलानां कुरुते मदम् । चक्षुःप्रकाशकं तेज उलूकानामिवान्वताम् ॥ ११ ॥
ज्ञानविद्याविहीनस्य विद्याजालं निरर्थकम् । कण्ठसूत्रं विना नारी अनेकाभरणैर्युता
॥ १२ ॥ मूर्खः स्वल्पव्ययत्रासात्सर्वनाशं करोति हि । कः सुधीः संत्यजेद्गण्डं शुल्क-
स्यैवातिसाध्वसात् ॥ १३ ॥ माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः । न शोभते

१ अतिदूरम्. २ अवमानं मा कुरु. ३ रोधं न कुरुते. ४ गजानाम्. ५ शास्त्रसंस्कारेण शुद्धा
ये शब्दास्तैः सुन्दरा गिरो येषां ते. ६ पण्डिताः. ७ देशे. ८ मौल्यम्. ९ मूल्यतः. १० अचि-
न्यम्. ११ सुखम्. १२ दीयमानम्. १३ निरन्तरम्. १४ त्यजत. १५ स्पर्धां करोति.
१६ विष्ठा. १७ सुरेन्द्राणां भवनेषु. स्वर्गादिलोकेष्वपीति भावः. १८ नेतव्यानेतव्यवस्तुसंबन्धी राजप्राप्त्यो
भागः.

सभामध्ये हंसमध्ये बको यथा ॥ १४ ॥ पुस्तकेषु च नाधीतं नाधीतं गुरुसंनिधौ । न शोभन्ते सभामध्ये हंसमध्ये बको यथा ॥ १५ ॥ विद्यया शस्यते लोके पूज्यते चोत्तमैः सदा । विद्याहीनो नरः प्राज्ञः सभायां नैव शोभते ॥ १६ ॥ शोभते विदुषां मध्ये नैव निर्गुणमानसः । अन्तरे तमसां दीपः शोभते नार्कतेजसाम् ॥ १७ ॥ बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः । अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥ १८ ॥ अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः । ज्ञानलवर्तुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ १९ ॥ गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी सुसंभ्रमाद्यस्य । तेनाम्बा यदि सैतिनी वद वन्द्या कीदृशी भवति ॥ २० ॥ निर्गुण इति मृत इति च द्वावेकार्थाभिधायिनौ विद्धि । पश्य धनुर्गुणशून्यं निर्जीवं यदिह शंसन्ति ॥ २१ ॥ अन्तर्भूतो निवसति जडे जडः शिशिरमहसि हरिण इव । अजडे शशीव तपने स तु प्रविष्टोऽपि निःसरति ॥ २२ ॥ साहित्यसंगीतकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छर्विषाणहीनः । तृणं न खादन्नपि जीवमानस्तद्वैगधेयं परमं पशूनाम् ॥ २३ ॥ जडेषु जातप्रतिभाभिमानाः खलाः कवीन्द्रोक्तिषु के वराकाः । प्राप्ताग्निनिर्वापणगर्वमम्बु रत्नाङ्कुरज्योतिषि किं करोति ॥ २४ ॥ येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः । ते मृत्युलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ २५ ॥ मुक्ताफलैः किं मृगपक्षिणां च मृष्टान्नपानं किमु गर्दभानाम् । अन्धस्य दीपो बधिरस्य गीतं मूर्खस्य किं धर्मकथाप्रसङ्गः ॥ २६ ॥ अज्ञातपाण्डित्यरहस्यमुद्रा ये काव्यमार्गे दधतेऽभिमानम् । ते गारुडीयाननधीत्य मन्त्रान्हालाहलास्वादनमारभन्ते ॥ २७ ॥ अवद्यर्जम्बालगवेपणाय कृतोद्यमानां खलसैरिषाणाम् । कवीन्द्रवाङ्मिर्जरनिर्झरिण्यां संजायते व्यर्थमनोरथत्वम् ॥ २८ ॥ वरं दरिद्रः श्रुतिशास्त्रपारगो न चापि मूर्खो बहुरत्नसंयुतः । सुलोचना जीर्णपटापि शोभते न नेत्रहीना कनकैरलंकृता ॥ २९ ॥ विविनक्ति न बुद्धिदुर्विधः स्वयमेव स्वहितं धृथ्यजनः । यदुदीरितमप्यदः परैर्न विजानाति तददुतं महत् ॥ ३० ॥ विदुरेर्धैर्यदपायमात्मना परतः श्रद्धधतेऽथ वा बुधाः । न परोपहितं न च स्वतः प्रेमिमीतेऽनुभवादृतेऽल्पधीः ॥ ३१ ॥ अथ वैभिनिविष्टबुद्धिषु व्रजति व्यर्थकतां सुभाषितम् । रविरागिषु शीतैरोचिषः करजालं कमलाकरेप्सिव ॥ ३२ ॥ इतरकर्मफलानि र्यदृच्छया विलिख तानि सहे चतुरानन । अरसिकेषु कवित्वनिवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख ॥ ३३ ॥ कतिचिदुद्धतनिर्भरमत्सराः कतिचिदात्मवचःस्तुतिशालिनः । अहह केऽपि निरक्षरकुक्षयस्तदिह संप्रति कं प्रति मे श्रमः ॥ ३४ ॥ ये के विचित्ररसशालिषु सत्कवीनां सूक्तेषु कर्णपथगामिषु ना-

१ विद्वत्तिभावं गतम्. २ रञ्जयितुमसमर्थो भवति. ३ पुत्रिणी. ४ मूर्खः (पक्षे) जलरूपत्वात्. ५ मूर्खः (पक्षे) पशुत्वात्. ६ शृङ्गम्. ७ दैनम्. ८ कर्दमः. ९ बुद्धिशून्यः. १० पामरजनः. ११ आगामिनम्. १२ जानाति. १३ दुराग्रहप्रस्तचित्तैषु. १४ शीतभानोः. १५ स्वेच्छया.

द्वियन्ते । ते मालतीपरिमलेष्वपि कन्दलत्सु नासापुटं करतलेन पिदध्युरेव ॥ ३९ ॥
 मद्वाणि मा कुरु विपादमनादरेण मात्सर्यमग्रमनसां सहसा खलानाम् । काव्यारविन्दमक-
 रन्दमधुव्रतानामास्येषु धास्यसितमां कियतो विलासान् ॥ ३६ ॥ अरण्यरुदितं कृतं शैव-
 शरीरमुद्भूतं स्थलेऽब्जमवरोपितं सुचिरमूपरे वर्षितम् । श्वपुच्छमैवनामितं बधिरकर्ण-
 जापः कृतो धृतोऽन्धमुखदर्पणो यदबुधो जनः सेवितः ॥ ३७ ॥ प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकर-
 वक्त्रदंष्ट्राङ्कुरात्समुद्रमपि संतरेत्प्रचलदूर्मिमालाकुलम् । भुजंगमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धा-
 रयेन्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ३८ ॥ लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः
 पीडयन्पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासादितः । कदाचिदपि पर्यटञ्चशशविषाणमा-
 सादयेन्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ३९ ॥ यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विर्प इव
 मदान्धः समभवं तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवंदवलितं मम मनः । यदा किञ्चिर्किञ्चिद्बुधज-
 नसकाशादवगतं तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥ ४० ॥ शिरः शीर्षं
 स्वर्गात्पशुपतिशिरैस्तः क्षितिधरं महीध्रादुत्तुङ्गादवनिमवनेश्चापि जलधिम् । अधोऽधो गङ्गेयं
 पदमुपगता स्तोकमधुना विवेकप्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ ४१ ॥ विर्तेरिति गुरुः
 प्राज्ञे विद्यां तथैव यथा 'जडे न तु खलु तयोर्ज्ञाने शक्तिं करोत्युपहन्ति वा । भवति च
 पुनर्भूर्यान्भेदः फलं प्रति तद्यथा प्रभवति रुचां विम्बोर्द्वौहे मणिर्न मृदां चयः ॥ ४२ ॥
 अविनयभुवामज्ञानानां शमाय भवन्नपि प्रकृतिकुटिलाद्विद्याभ्यासः खलत्वविवृद्धये । फणि-
 मयभृतामस्तूच्छेदक्षमस्तमसामसौ विषधरफणारत्नालोको भयं तु भृशायते ॥ ४३ ॥
 व्यासादीर्नैकविपुंगवानेनेचितैर्वाक्यैः सलीलं हसन्नुच्चैर्जल्प निमील्य लोचनयुगं श्लोकान्सगर्वं
 पठ । काव्यं धिक्कुरु यत्परैर्विरचितं स्पर्धस्व सार्धं बुधैर्यद्यभ्यर्थयसे श्रुतेन रहितः पाण्डि-
 त्यामातुं बलात् ॥ ४४ ॥ ये संसत्सु विवादिनः परयशःशल्येन शूलाकुलाः कुर्वन्ति स्वगु-
 णस्तवेन गुणिनां यत्नाद्गुणाच्छादनम् । तेषां रोपकैपायितोदरदृशां कोपोष्णनिःश्वासीनां
 दीप्ता रत्नशिखेव क्लृप्ताफणिनां विद्या जनोद्वेजिनी ॥ ४५ ॥ श्रीर्वास्तम्भभृतः पैरो-
 न्नतिकथामात्रे शिरःशूलिनः सोद्वेगभ्रमणप्रलापविपुलक्षोभाभिभूतस्थितेः । अन्तर्द्वेषविष-
 प्रवेशविषमक्रोधोष्णनिःश्वासिनः कष्टा नूनमैर्पण्डितस्य विक्लैर्तिर्भीमैर्ज्वरारम्भभूः ॥ ४६ ॥
 मूर्खत्वं सुलभं भजस्व कुमते मूर्खस्य चाष्टौ गुणा निश्चिन्तो बहुभोजनोऽतिमुखरो रात्रिदिवा

१ प्रेतशरीरम्. २ उद्धतं गवगोधूमादिचूर्णनं मलापकर्षणं तेन सुगन्धितम्. ३ निर्जलप्रदेशे.
 ४ ऋजुतासंपादनाय नम्रीकृतम्. ५ कर्णमन्त्रः. ६ बलात्कारं कृत्वा. ७ ज्ञानलेशशून्यत्वेन विपरी-
 तार्थप्राप्तिः. ८ बालुकासु. ९ मरीचिकासु. १० शृङ्गम्. ११ गजः. १२ सगर्वम्. १३ शर्वसं-
 बन्धि. १४ मस्तकात्. १५ ददाति. १६ मूर्खः. १७ नाशयति. १८ महान्. १९ विम्बग्रहणे.
 २० मृत्पिण्डः. २१ कविश्रेष्ठान्. २२ अयोग्यः. २३ रोषेण कषायितं ताम्रमुदरं गर्भो यस्यैवंविधा
 दृश्येषाम्. २४ कृष्णसर्पाणाम्. २५ त्रासदात्री. २६ श्रीवास्तम्भं धारयतः. २७ परोत्कर्षः.
 २८ मूर्खस्य. २९ विकारः. ३० दारुणज्वरारम्भकभूमिः.

स्वप्रभाक् । कार्याकार्यविचारणान्धबधिरो मानापमाने समः प्रायेणामयवर्जितो दृढवपुर्मूर्खः
 सुखं जीवति ॥ ४७ ॥ व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते छेत्तुं वैज्रमणी-
 विशीषकुसुमप्रान्तेन संनहते । माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीर्हते नेतुं वाञ्छति
 यः खलान्पथि सतां सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ४८ ॥ शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक्छ-
 त्रेण सूर्यातपो नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ । व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च
 विविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्विषं सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥ ४९ ॥ तोयं
 निर्मथितं धृताय मधुने निष्पीडितः प्रस्तरः पानार्थं मृगतृष्णिकोर्मितरला भूमिः समालो-
 किता । दुग्धा सेयमचेतनेन जरती दुग्धाशया सूकरी कष्टं यत्खलु दीर्घया धनतृषा नीचो
 जनः सेवितः ॥ ५० ॥ काव्ये भव्यतमेऽपि विज्ञानिवहैरास्वाद्यमाने मुहुर्दोषान्वेषणमेव
 मत्सरजुषां नैसर्गिको दुर्ग्रहः । कासारेऽपि विकासिपङ्कजचये खेलन्मराले पुनः क्रौञ्चश्च-
 ङ्गुपुटेन कुञ्चितवपुः शम्बूकमन्वेपते ॥ ५१ ॥ विद्ये हृद्यतरासि किं नु कृपणासंभावनैर्लज्जसे
 सन्त्यन्ये तव तोषणाहितधियो धन्या वदान्या भुवि । कान्तानां कुचकुम्भकौशलरुचां नो
 हानिरेतावता षण्डानां हृदयेऽपि यत्प्रणयते नानङ्गरागोदयः ॥ ५२ ॥ मीमांसा पठिता न
 यैरुपनिषन्नैव श्रुता तत्त्वतः श्रीमच्छङ्करभाष्यतो भगवती गीताप्यधीता न यैः । सिद्धा-
 न्तापगतं शिरोमणिमतं ज्ञात्वापि किञ्चित्ततो भट्टाचार्यपदं गताः कथमहो लज्जां लभन्ते न
 ते ॥ ५३ ॥ पेटीचीवरपट्टवस्त्रपटलश्वेतातपत्रच्छटाशाटीहारकघोटकस्फुटघटाटोपाय तुभ्यं
 नमः । येनानक्षरकुक्षयोऽपि जगतः कुर्वन्ति सर्वज्ञताभ्रान्ति येन विना तु हास्यपदवीं
 सन्तोऽपि कष्टं गताः ॥ ५४ ॥ प्रादुष्यात्पण्डितानां क्वैविवचसि कथं प्रत्ननूतनत्वचिन्ता
 विद्येरन्यदैवद्यान्यभिजहति तथा गृह्णते स्युर्गुणांश्चेत् । अन्यस्त्वन्यप्रमाणः परमवतनुते
 छिद्यते तावता किं नायं रत्नस्य दोषो दृषदिति यदिदं क्षिप्रमन्धाः क्षिपन्ति ॥ ५५ ॥

छान्दसप्रशंसा ।

नाध्यापयिष्यन्निर्गमाञ्श्रमेणोपाध्यायलोका यदि शिष्यवर्गान् । निर्वेदवादं किल निर्वि-
 तानमुर्वीतलं हन्त तदाभविष्यत् ॥ १ ॥

छान्दसनिन्दा ।

आः कष्टमप्रदृष्टा शिष्टा अपि वित्तचापलाविष्टाः । अध्यापयन्ति वेदानादाय चिराय
 मासि मासि भृतिम् ॥ १ ॥

१ रोगवर्जितः. २ सर्पम्. ३ विसम्. ४ हारकादीन्. ५ संनद्धो भवति. ६ इच्छति.
 ७ अमृतस्राविभिः. ८ तीक्ष्ण. ९ प्रादुर्भवेत्. १० काव्ये. ११ दोषाः. १२ वेदान्. १३ वेतनम्.

वैयाकरणप्रशंसा ।

वैयाकरणकिरातादपशब्दमुगाः क यान्ति संत्रस्ताः । ज्योतिर्नैवेतिगायकभिर्षगानन-
गैह्वराणि यदि न स्युः ॥ १ ॥ यद्यपि बहु नाधीषे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् । स्वजनः
श्वजनो मा भूत्सकलं शकलं सकृच्छकृत् ॥ २ ॥ कृतदुरितनिराकरणं व्याकरणं चतुरधी-
रधीयानः । बुधगणगणनावसरे कनिष्ठिकायां परं जयति ॥ ३ ॥ सूत्रं पाणिनिबद्धं कैलय-
न्युरुषः समुद्रहति मुद्रिशम् । वर्णादीनां धर्मान्बुद्ध्वा विधिर्वर्तयुङ्क्तेऽसौ ॥ ४ ॥ पतितं जले
विष्णुपदापगायाः पतितजले चापि नयेऽवगाहम् । औचसते शुद्धिदमा प्रेमूतेरा च क्षेते
रागमधोक्षजे च ॥ ५ ॥ नृणामेनभ्यस्तफणाभृदीशगिरां दुर्गपा बुधराजगोष्ठी । अंबुद्धचाप-
श्रुतिपद्धतीनां युद्धक्षमेवोद्धतयोद्धसार्था ॥ ६ ॥ नाङ्गीकृतव्याकरणौषधानामपाटवं वाचि
सुगाढमास्ते । कस्मिंश्चिदुक्ते तु पदे कथंचित्स्वैरं वपुः स्विद्यति वेपते^{३०} च ॥ ७ ॥ शब्द-
शास्त्रमनधीत्य यः पुमान्वक्तुमिच्छति वचः सभान्तरे । बन्धुमिच्छति वने मदोत्कटं हस्तिनं
कैमलनालतन्तुना ॥ ८ ॥

वैयाकरणनिन्दा ।

टिड्ढाणञ्द्वयसच्चुटूडसिङ्सोस्तिप्तस्त्रिसिप्थस्थमिब्वस्मस्ताहशिचष्टुनाष्टुरतइञ्शश्छोऽव्य-
चोऽन्त्यादिटि । लोपोव्योर्वलितृद्धिरेचियचिभंदाधाव्दाप्लेचटेरित्येवदानखिलाङ्गयन्ति कति-
चिच्छब्दान्पठन्तः कैटून् ॥ १ ॥ सूत्रैः पाणिनिनिमित्तैर्बहुतरैर्निष्पाद्य शब्दावलं वैकुण्ठ-
स्तवमक्षमा रचयितुं मिथ्याश्रमाः शाब्दिकाः । पक्कान्नं विविधं श्रमेणं विविधापूपाग्र्यसूपा-
न्वितं मन्दाग्रीननुरुन्धते मितबलानाघ्रातुमप्यक्षमान् ॥ २ ॥ कुप्वोऽकृष्टपौचशेषोऽप्यसखिस-
सजुषोरुर्विरामोऽवसानं शश्छोऽटीत्यादिशब्दैः सदसि यदि शैठाः शाब्दिकाः पण्डिताः

१ भिल्लः. २ भीताः. ३ गणकाः. ४ नाट्यकाराः. ५ जाराः. ६ वैद्याः. ७ गुहाः.
८ विष्टा. ९ व्याकरणसूत्रम्; (पक्षे) कङ्कणम्. १० पाणिनिना बद्धं रचितम्; (पक्षे) पाणौ हस्ते निबद्धम्.
विवाहकाले सूत्रनिमित्ते कङ्कणे वधूवरयोर्हस्तयोर्बध्नान्तीति प्रसिद्धिः. ११ अर्थज्ञानपूर्वकं विचारयन्; (पक्षे)
धारयन्. १२ सम्यग्धारयति; (पक्षे) सम्यगुद्बहति. पाणिग्रहणपूर्वकं स्वीकरोतीत्यर्थः. १३ शोभनां दृष्टिम्.
शुद्धाशुद्धविवेचनशक्तिमित्यर्थः; (पक्षे) शोभना दृश्यस्या एतादृशीं स्त्रियम्. १४ अकारप्रभृतिवर्णादीनाम्;
(पक्षे) ब्राह्मणवर्णादीनाम्. १५ ज्ञात्वा. १६ यथाशास्त्रम्. १७ प्रयोगं करोति; (पक्षे) योजयति.
१८ पतनम्. १९ गङ्गायाः. २० पतन्नलिनिमित्ते. २१ व्याकरणशास्त्रे. २२ मज्जनम्; (पक्षे)
अभ्यासम्. २३ वदन्ति. २४ जननादारम्य. २५ मरणान्तं च. २६ अनधीतमहाभाष्याणाम्.
२७ दुष्प्रापा. २८ पण्डितराजसभा. २९ अज्ञातधनुर्वेदमार्गाणाम्. ३० कम्पते. ३१ व्याकरणम्.
३२ अध्ययनमकृत्वा. ३३ विसतन्तुना. ३४ वर्षाणि. ३५ यापयन्ति. ३६ कर्णकठोरान्.
३७ विष्णुस्तवम्. ३८ कृत्वेति शेषः. ३९ धूर्ताः.

स्युः । तेषां को वापराधः कथयत सततं ये पठन्तीह थोन्तत्ताथय्याथय्यथय्याधिगधिगधि-
गधिव्यथय्यथयेति शब्दान् ॥ ३ ॥

नैयायिकप्रशंसा ।

अद्भुतस्तर्कपाथोधिर्गाधो यस्य वर्धकः । अक्षपादोऽर्तमः स्पष्टस्त्वकलङ्कः कैलानिधिः
॥ १ ॥ अपरीक्षितलक्षणप्रमाणैरपरामृष्टपदार्थसार्थतत्त्वैः । अवशीकृतजैत्रैर्युक्तिजालैरलमेतैर-
नधीततर्कविद्यैः ॥ २ ॥ मोहं रुणाद्धि विमलीकुरुते च बुद्धिं मूते च संस्कृतपदव्यवहार-
शक्तिम् । शास्त्रान्तराभ्यसनयोग्यतया युनक्ति तर्कश्रमो न तनुते किमिहोपकारम् ॥ ३ ॥
ज्ञानाब्धिर्धरैरक्षिचरणः कणभक्षकश्च श्रीपक्षिलोऽप्युदयनः स च वर्धमानः । गङ्गेश्वरः शश-
धरो बहवश्च नव्या ग्रन्थैर्व्यरुन्ध्यत इमे हर्दयान्धकारम् ॥ ४ ॥ प्रायः काव्यैर्गमितवयसः
पाणिनीयाम्बुराशेः सारज्ञस्याप्यपरिकलितन्यायशास्त्रस्य पुंसः । वादारम्भे वदितुमनसो
वाक्यमेकं सभायां मेढ्रा जिह्वा भवति कियतीं पश्य कष्टामवस्थाम् ॥ ५ ॥

नैयायिकनिन्दा ।

परामृशन्तो लिङ्गानि व्यभिचारविचारकाः । तार्किका यदि विद्वांसो विटैः किमपराध्यते
॥ १ ॥ गुरोर्गिरः पञ्च दिनान्यधीत्य वेदान्तशास्त्राणि दिनत्रयं च । अमी समाघ्रातवितर्क-
वादाः समागताः फूंकटपादमिश्राः ॥ २ ॥ कर्कशतर्कविचारव्यग्रः किं वेत्ति काव्यहृदया-
नि । ग्राम्य इव कृषिविलग्रश्चञ्चलनयनावचोरहस्यानि ॥ ३ ॥ नैयायिकानां नलिनाम्बराणां
जनुर्गतं रासभचिन्तयैव । तथापि वेद्यास्तनसंनिवेशस्तोतुः कवेः कोऽपि विशेष एव ॥ ४ ॥
न जिघ्रत्साम्नायं स्पृशति न तर्दङ्गान्यपि सकृत्पुराणं नादत्ते न गणयति किं च स्मृतिग-
णम् । पठञ्छुष्कं तर्कं परपरिभवार्थोक्तिभिरसौ नयत्यायुः सर्वं निहतपरलोकार्थयतनः ॥ ५ ॥
प्रयत्नैरस्तोकैः परिचितकुतर्कप्रकरणाः परं वाचोवश्यान्कतिपयपदौघान्विदधतः । सभायां
वाचाटाः श्रुतिकटु रटन्तो घटपटान्न लज्जन्ते मेढ्राः स्वयमपि तु जिह्वैर्विबुधः ॥ ६ ॥
कर्मब्रह्मविचारणां विजहतो भोगापवर्गप्रदां घोषं कंचन कण्ठशोपफलकं कुर्वन्त्यमी तार्कि-
काः । प्रत्यक्षं न पुनाति नापहरते पापानि पीलुच्छेदाव्याप्तिर्नावति नैव पात्यनुमितिर्नो प-

१ गायकानां तालशब्दानुकरणमेतत्. २ तर्कसमुद्रः. ३ गौतमः; (पक्षे) क्षपा ददातीति क्षपादः स न
भवतीति तथाविधः. चन्द्र इत्यर्थः. ४ अज्ञानेन; (पक्षे) राहुणा. ५ कलानां निधिः; (पक्षे) चन्द्रः.
६ अज्ञातपदार्थसमूहतत्त्वैः. ७ जययुक्ति. ८ अज्ञानम्. ९ रोधयति. नाशयतीत्यर्थः. १० उत्पा-
दयति. ११ योजयति. १२ गौतमः. १३ कणादः. १४ बुद्धेरज्ञानम्. १५ अनभ्यस्त. १६ वक्रा.
१७ वेदम्. १८ वेदाङ्गानि. १९ नागसम्. २० बहुभिः. २१ मूर्खाः. २२ लज्जां प्राप्नोति.
२३ कर्मचिन्तनं ब्रह्मचिन्तनं च. २४ परमाणुमुदायः.

क्षता रक्षति ॥ ७ ॥ हेतुः कोऽपि विशिष्टधीरनुमितौ न ज्ञानयुग्मं मैरुत्वाचो नेति च मोषवादमुखरा नैयायिकाश्चेद्बुधाः । मेषस्याण्डमियत्पलं बलिभुजो दन्ताः कियन्तस्तथेत्येवं संततचिन्तनैः श्रमजुषो न स्युः कथं पण्डिताः ॥ ८ ॥ साधु व्याकरणं हिताय विशदं काव्यं पिकीगीतवन्मीमांसा श्रुतितत्परा तदनुगं सांख्यं सपातज्जलम् । त्वं तु न्यायविशुद्ध-वैदिकविधिव्याकोपबौद्धागमव्याघाताय निगूढतर्कगहन क्रामोदमाधास्यसि ॥ ९ ॥ हे हे मित्र जिता मयातिबलिनो विप्रा धनं चार्जितं शेषेभ्यः शरयन्त्रदानमपि सत्संपादितं भूरिशः । ग्रन्थाश्चापि कृताः सुतर्कघटकाः शास्त्राणि संदूष्य वै सोऽहं तर्कविभूषणोऽत्र गहने धात्रा शृगालः कृतः ॥ १० ॥

मीमांसकप्रशंसा ।

भगवदनभ्युपगमनं दैवतचैतन्यनिर्ह्वयश्चैषाम् । कर्मश्रद्धावर्धकतत्प्राधान्यप्रदर्शनायैव ॥ १ ॥ आगमरूपविचारिण्यधिकरणसहस्रशिक्षितविपक्षे । स्वामिनि जैमिनियोगिन्युपरज्यति हृदय-मस्मदीयमिदम् ॥ २ ॥ शबरकुमारिलगुरवो मण्डनभवदेवपार्थसारथयः । अन्ये च विश्वमान्या जयन्ति संत्रायमाणतन्त्रास्ते ॥ ३ ॥ नैयायिका वा ननु शाब्दिका वा त्रयीशिरःसु श्रम-शालिनो वा । वांदाहवे बिभ्रति जैमिनीयन्यायोपरोधे सति मौनमुद्राम् ॥ ४ ॥ आदौ धर्मे प्रमाणं विविधविधिभिदाशेषतां च प्रयुक्तिं पौर्वापर्याधिकारौ तदनु बहुविधं चातिदेशं तथो-हम् । बाधं तन्त्रं प्रसङ्गं नयमनयशतैः सम्यगालोचयद्ब्रह्मो भिन्ना मीमांसकेभ्यो विदधति भुवि के सादरं वेदरक्षाम् ॥ ५ ॥

मीमांसकनिन्दा ।

ते मीमांसाशास्त्रलोकप्रसिद्धाः सर्वर्षीणां सेहिरे नैव सत्ताम् । चैतन्यस्यापह्नवं देवतानां चक्रुर्विश्वं नश्वरं मन्यमानाः ॥ १ ॥ मीमांसकाः कतिचिदत्र मिलन्ति वेदप्रामाण्यसाधन-कृतोऽपि न तेऽभिवन्द्याः । उद्धोषितोऽप्युपनिषद्भिरशेषशेषी^१ ब्रह्मैव नाभ्युपगतः पुरुषो-त्तमो यैः ॥ २ ॥

वैद्यप्रशंसा ।

गुरोरधीताखिलवैद्यविद्यः पीर्यृषपाणिः कुशलः क्रियासु । गतस्पृहो धैर्यधरः कृपालुः शुद्धोऽधिकारी भिषगीदृशः स्यात् ॥ १ ॥ रागादिरोगान्सततानुषक्तानशेषकायप्रसृतानशे-

१ व्यासि विशिष्टपक्षधर्मज्ञानविशिष्टः. २ पूर्वोक्तगतांशद्वयम्. ३ त्वगिन्द्रियप्रत्यक्षः. ४ जल्पाकाः. ५ काकाः. ६ लोपम्. ७ शाब्ददीपिकाकर्ता पार्थसारथिपण्डितः. ८ वेदत्रयी. ९ वादयुद्धे. १० न्यायरूपे प्रतिबन्धके. ११ प्रतीतपदार्थैः सहाविचाल्यः. १२ अमृतं पाणौ यस्य सः. अमृतवदवश्यमारोग्यद इत्यर्थः.

षान् । औत्सुक्यमोहोरतिदौञ्जवान् योऽपूर्ववैद्याय नमोऽस्तु तस्मै ॥ २ ॥ अन्यानि शा-
स्त्राणि विनोदमात्रं प्राप्तेषु वा तेषु न तैश्च किञ्चित् । चिकित्सितज्योतिषमन्त्रवादाः पदे पदे
प्रत्ययमावहन्ति ॥ ३ ॥ माबोधि वैद्यकमथापि महामयेषु प्राप्तेषु यो भिषगिति प्रथितस्त-
मेव । ओंकारयत्पखिल एव विशेषदर्शी लोकोऽपि तेन भिषगेण न दूषणीयः ॥ ४ ॥ मैस्ते
दुःसहवेदनाकवलिते मग्ने स्वरेऽन्तर्गलं तप्तायां ज्वरपावकेन च तनौ तान्ते हृषीकव्रजे । दूने
बन्धुजने कृतप्रलपने धैर्यं विधातुं पुनः कः शक्तः कलितामयप्रशमनो वैद्यात्परो विद्यते
॥ ५ ॥ भ्रान्ता वेदान्तिनः किं पठथ शठतयाद्यापि चाद्वैतविद्यां पृथ्वीतत्त्वे लुठन्तो विमृ-
शथ सततं कर्कशास्तार्किकाः किम् । वेदैर्नानागमैः किं ग्लपयथ हृदयं श्रोत्रिभ्याः श्रोत्रिशूलै-
र्वैद्यं सर्वानवद्यं विचिनुत शरणं प्राणसंप्रीणनाय ॥ ६ ॥

कुवैद्यनिन्दा ।

वैद्यराज नमस्तुभ्यं यमराजसहोदर । यमस्तु हरति प्राणान्वैद्यः प्राणान्धनानि च ॥ १ ॥
वैद्यराज नमस्तुभ्यं क्षपिताशेषमानव । त्वयि विन्यस्तभारोऽयं कृतान्तः सुखमेधते ॥ २ ॥
चित्तां प्रज्वलितां दृष्ट्वा वैद्यो विस्मयमागतः । नाहं गतो न मे भ्राता कस्येदं हस्तलाघवम्
॥ ३ ॥ कषायैरुपवासैश्च कृतामुल्लोघतां नृणाम् । निजौषधकृतां वैद्यो निवेद्य हरते धनम्
॥ ४ ॥ अज्ञातशास्त्रसंज्ञैवाञ्छास्त्रमात्रपरायणान् । त्यजेद्दूराद्विर्षेकपाशान्पाशान्वैर्वैस्त्वतानिव
॥ ५ ॥ मिथ्यौषधैर्हन्त मृषाकषायैरसह्यलेह्यैरयथार्थतैलैः । वैद्या इमे वञ्चितैर्गणवर्गाः पिच-
ण्डभाण्डं परिपूरयन्ति ॥ ६ ॥ नटोऽपि दद्याद्रणकोऽपि दद्यात्संप्रार्थितः पाशुपतोऽपि द-
द्यात् । वैद्यः कथं दास्यति याचमानो यो मर्तुकामादपि हर्तुकामः ॥ ७ ॥ न र्धातोर्विज्ञानं
न च परिचयो वैद्यकनये न रोगाणां तत्त्वावगतिरपि नो वस्तुगुणधीः । तथाप्येते वैद्या इति
तैरैल्यन्तो जडजनानैर्मूर्खैर्भृत्या इव वर्मुं हरन्ते गेदंजुषाम् ॥ ८ ॥ सत्कोणं लोलनेत्रं
कुल्युवतिमुखं दृश्यते सानुकम्पै रण्डानामर्धलज्जाञ्जितमधिपुलकं स्पृश्यते पीनमङ्गम् । छीबा-
नां खाद्यतेऽन्तश्चिरनिहितधनं काष्ठमूलाभितोयैः पूर्वा सिद्धां कलानां सकलगुणनिधिर्वैद्यवि-
द्याभिक्क्या ॥ ९ ॥

गणकप्रशंसा ।

चतुरङ्गबलो राजा जगतीं वशमानयेत् । अहं पञ्चाङ्गबलवानाकाशं वशमानये ॥ १ ॥

१ अविचार्यकार्यप्रवृत्तिः. २ विचाराशक्तिः. ३ असंतोषः. ४ आह्वयति. ५ मस्तके. ६ म्लाने.
७ इन्द्रियसमूहः. ८ स्त्रिजे. ९ वेदाध्यायिनः. १० कर्णकटुभिः. ११ सर्वेषां मध्ये निर्दोषम्. १२ नी-
रोगताम्. १३ वास्तवानर्थान्. १४ कुत्सिता भिषजो भिषकपाशास्तान्. १५ यमसंबन्धिनः. १६ रोगि-
समूहः. १७ उदरभाण्डम्. १८ पारदादेः. १९ भ्रामयन्तः. २० प्राणान्. २१ यमस्य. २२ द्रव्यम्.
२३ रोगिणाम्.

एकासनस्था जलवायुभक्षा मुमुक्षवस्त्यक्तपरिग्रहाश्च । पृच्छन्ति तेऽप्यम्बरचारिचारं दैवज्ञ-
मन्ये किमुतार्थचिन्ताः ॥ २ ॥ न दैवं न पित्र्यं च कर्मावसिद्धयेन्न यत्रास्ति देशे ननु ज्यो-
तिषज्ञः । न तारा न चारा नवानां ग्रहाणां न तिथ्यादयो वा यतस्तत्र बुद्धाः ॥ ३ ॥ दूतो
न संचरति खे न चलेच्च वार्ता पूर्वं न जल्पितमिदं न च संगमोऽस्ति । व्योम्नि स्थितं रवि-
शशिग्रहणं प्रशस्तं जानाति यो द्विजवरः स कथं न विद्वान् ॥ ४ ॥ वैद्विह्रासौ कुमुदमु-
द्ददः पुष्पवन्तो परागः शुक्रादीनामुदयविलयावित्यमी सर्वदृष्टाः । आविष्कुर्वन्त्यखिलवचने-
ष्वत्र कुम्भीपुलाकन्यायाज्ज्योतिर्नयगतिविदां निश्चलं मानभावम् ॥ ५ ॥ भानोः शीतकरस्य
वापि भुजगग्रासे पुरो निश्चिते तीर्थानामटनं जनस्य घटते तापत्रयोच्चाटनम् । इष्टे प्रागवधा-
रिते सति धृतेस्तुष्टेश्च लाभो भवेद्दृष्टे तु व्यसनेऽत्र तर्पिरिद्वितीः कर्तुं जपाद्यैः क्षमा ॥ ६ ॥

कुगणकनिन्दा ।

गणिकागणकौ समानधर्मौ निजपञ्चाङ्गनिदर्शकावुभौ । जनमानसमोहकारिणौ तौ विधिना
वित्तहरौ विनिर्मितौ ॥ १ ॥ असुखमथ सुखं वा कर्मणां पंक्तिवेलास्वहह नियतमेते भुञ्जते
देहमाजः । तदिह पुरत एव ग्राह मौहूर्तिकश्चेत्कथय फलममीषामन्ततः किं ततः स्यात्
॥ २ ॥ विलिखति सदसद्वा जन्मपत्रं जनानां फलति यदि तदानीं दर्शयत्यौत्सदाक्ष्यम् ।
न फलति यदि लग्नद्रष्टुरेवाह मोहं हरति धनमिहैवं हन्त दैवज्ञपाशः ॥ ३ ॥ भ्रमोदे खेदे
वाप्युपनमति पुंसो विधिवशान्मयैवं प्रागेवाभिहितमिति मिथ्या कथयति । जनानिष्टानिष्टा-
कलनपरिहारैकनिरतानसौ मेपादीनां परिगणनयैव भ्रमयति ॥ ४ ॥ ज्योतिःशास्त्रमहोदधौ
बहुतरोत्सर्गापवादात्मभिः कल्लोलैर्निबिडे कणान्कतिपर्याल्लब्ध्वा कृतार्था इव । दीर्घायुःसुत-
संपदादिकथनैर्दैवज्ञपाशा इमे गेहं गेहमनुप्रविश्य धनिनां मोहं मुहुः कुर्वते ॥ ५ ॥

पौराणिकनिन्दा ।

पौराणिकानां व्यभिचारदोषो नाशङ्कनीयः कृतिभिः कदाचित् । पुराणकर्तो व्यभिचार-
जातस्तस्यापि पुत्रो व्यभिचारजातः ॥ १ ॥

पुरोहितनिन्दा ।

पुरीषस्य च रोषस्य हिंसायास्तस्करस्य च । आद्याक्षराणि संगृह्य वेधाश्चेक्रे पुरोहितम् ॥ १ ॥

१ मोक्षेच्छवः, २ त्यक्तः परिग्रहः कलत्रं यैस्ते, ३ आकाशसंचारिग्रहगतिम्, ४ क्षयवृद्धौ, ५ च-
न्द्रस्य, ६ सूर्याचन्द्रमसौ, ७ ग्रहणम्, ८ स्थालीपुलाकन्यायेन, ९ ग्रहणे, १० दुःखे, ११ परि-
हारः, १२ परिपाककालेषु, १३ स्वचातुर्यम्, १४ कुदैवज्ञः, १५ हर्षे, १६ भ्रमं करोति, १७ कुदैवज्ञाः

कायस्थनिन्दा ।

काकाछौल्यं यमात्क्रौर्यं स्थपतेर्दृढघातिताम् । आद्याक्षराणि संयोज्य कायस्थो निर्मितः
पुरा ॥ १ ॥ कायस्थेनोदरस्थेन मातुर्मांसं न भक्षितम् । मा जानीहि दयालुत्वं तत्र हेतुर-
दन्तता ॥ २ ॥

सज्जनप्रशंसा ।

अहो किमपि चित्राणि चरित्राणि महात्मनाम् । लक्ष्मीं तृणाय मन्यन्ते तद्गारेण नम-
न्त्यपि ॥ १ ॥ नाल्पीयसि निबध्नन्ति पदमुन्नतचेतसः । येषां भुवनलाभेऽपि निःसीमानो म-
नोरथाः ॥ २ ॥ अञ्जलिस्थानि पुष्पाणि वासयन्ति करद्वयम् । अहो सुमनसां वृत्तिर्वामद-
क्षिणयोः समा ॥ ३ ॥ वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि । लोकोत्तराणां चेतांसि को
हि विज्ञातुमर्हति ॥ ४ ॥ गवादीनां पयोऽन्येद्युः सद्यो वा जायते दधि । क्षीरोदधेस्तु ना-
द्यापि महतां विरुतिः कुतः ॥ ५ ॥ गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा । पापं तापं
च दैन्यं च हन्ति सन्तो महाशयाः ॥ ६ ॥ छायावन्तो गतव्यालाः स्वरोहाः फलदायिनः ।
मार्गद्विषमा महान्तश्च परेषामेव भूतये ॥ ७ ॥ संपदो महतामेव महतामेव चापदः । वर्धते
क्षीयते चन्द्रो न तु तारागणः क्वचित् ॥ ८ ॥ अपकुर्वन्नपि प्रायः प्राप्नोति महतः फलम् ।
और्वं दहन्तमेवाग्निं संतर्पयति सागरः ॥ ९ ॥ महतां प्रार्थनेनैव विपत्तिरपि शोभते । दन्त-
भङ्गो हि नागानां श्लोष्ठ्यो गिरिविदारणे ॥ १० ॥ गुणग्रामाविसंवादि नामापि हि महात्म-
नाम् । यथा सुवर्णश्रीखण्डरत्नाकरसुधाकराः ॥ ११ ॥ वहन्ति शोकशङ्कं च कुर्वन्ति च
यथोचितम् । कोऽप्येष महतां हन्त गाम्भीर्यानुगुणो गुणः ॥ १२ ॥ नागुणी गुणिनं वेत्ति
गुणी गुणिषु मत्सरी । गुणी च गुणरागी च विरलः सरलो जनः ॥ १३ ॥ महात्मानो-
ऽनुगृह्णन्ति भजमामान्निपूनपि । सपत्नीः प्रापयन्त्यब्धिं सिन्धवो नगनिम्नगाः ॥ १४ ॥ सु-
खेन नोदिरत्यूर्ध्वं हृदयेन न यात्यधः । जैरयत्यन्तरे साधुर्दोषं विषमिवेश्वरः ॥ १५ ॥ विरुतिं
नैव गच्छन्ति सङ्गदोषेण साधवः । आवेष्टितं महासर्पैश्चन्दनं न विषायते ॥ १६ ॥ मान्या
एव हि मान्यानां मानं कुर्वन्ति नेतरे । शंभुर्विभर्ति मूर्ध्नेन्दुं स्वर्भानुस्तं जिघृक्षति ॥ १७ ॥
सुजनं व्यजनं मन्ये चारुवंशंसमुद्रवम् । आत्मानं च परिभ्राम्य परतापनिवारणम् ॥ १८ ॥
उदये सविता रक्तो रक्तश्चास्तमये तथा । संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता ॥ १९ ॥
आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यग्रा भवन्ति च । महारम्भाः कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराकुलाः
॥ २० ॥ सद्भिस्तु लीलया प्रोक्तं शिलालिखितमक्षरम् । असद्भिः शपथेनापि जले लिखित-
मक्षरम् ॥ २१ ॥ १३ हरेः पदाहतिः श्लाघ्या न श्लाघ्यं खररोहणम् । स्पर्धापि विदुषा युक्ता

१ लक्ष्मीभारेण. २ उदारचेतसः. ३ अन्यस्मिन्दिवसे. ४ विकारः. ५ स्तुत्यः. ६ पर्वतभेदने.
७ जीर्णं करोति. ८ राहुः. ९ ग्रहीतुमिच्छति. १० वेणुः; (पक्षे) कुलम्. ११ सिंहस्य. १२ पादताडनम्.

न युक्ता मूर्खमित्रता ॥ ३२ ॥ साधोः प्रकोपितस्यापि मनो नायाति विक्रियाम् । नहि तापयितुं शक्यं सागराम्भस्तृणोल्कया ॥ ३३ ॥ नारिकेलसमाकारा दृश्यन्तेऽपि हि सज्जनाः । अन्ये बदरिकाकारा बहिरेव मनोहराः ॥ ३४ ॥ स्नेहच्छेदेऽपि साधूनां गुणा नायान्ति विक्रियाम् । भङ्गेनापि मृणालानामेनुबद्धान्ति तन्तवः ॥ ३५ ॥ परोपदेशे पाण्डित्यं सर्वेषां सुकरं नृणाम् । धर्मे स्वीयमनुष्ठानं कस्यचित्सुमहात्मनः ॥ ३६ ॥ संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् । आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकैर्केशम् ॥ ३७ ॥ पतति व्यसने देवादारुणे दारुणात्मदि । संवर्मयति वज्रेण धैर्येण महतां मनः ॥ ३८ ॥ सन्तः स्वतः प्रकाशन्ते गुणा न परतो नृणाम् । आमोदो नहि कस्तूर्याः शपथेन विभाव्यते ॥ ३९ ॥ पातितोऽपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः । प्रायेण साधुवृत्तानामेस्थायिन्यो विपत्तयः ॥ ४० ॥ सकृत्कन्दुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि । तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ ४१ ॥ दन्तिदन्तसमानं हि निःसृतं महतां वचः । कूर्मग्रीवेन नीचानां पुनरायाति याति च ॥ ४२ ॥ श्लोकस्तु श्लोकतां याति यत्र तिष्ठन्ति साधवः । लंकारो लुप्यते तत्र यत्र तिष्ठन्त्यसाधवः ॥ ४३ ॥ किमत्र चित्रं यत्सन्तः परानुग्रहतत्पराः । नहि स्वदेहस्य त्याग जायन्ते चन्दनद्रुमाः ॥ ४४ ॥ काकैः सह प्रवृद्धस्य कोकिलस्य कैला गिरः । खलु नृपेऽपि नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ॥ ४५ ॥ यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः । चित्ते वाचि क्रियायां च साधूनामेकरूपता ॥ ४६ ॥ विवेकः सह संयत्या विनयो विवेचया सह । प्रभुत्वं प्रश्रयोपेतं चिह्नमेतन्महात्मनाम् ॥ ४७ ॥ उपकर्तुं प्रियं वक्तुं कर्तुं स्नेहमकृत्रिमम् । सुजनानां स्वभावोऽयं केनेन्दुः शिशिरीकृतः ॥ ४८ ॥ निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु द्रव्यां कुर्वन्ति साधवः । नहि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चाण्डालवेदमनि ॥ ४९ ॥ उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः । अपकारिषु यः साधुः स साधुः सद्भिरुच्यते ॥ ५० ॥ हृदयानि सतामेव कठिनानीति मे मतिः । खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भिद्यन्ते न मेनान्यतः ॥ ५१ ॥ अपेक्षन्ते न च स्नेहं^१ न पौत्रं न दंशान्तरम् । सदालोर्कैर्हितासक्ता रत्नदीपा इवोत्तमाः ॥ ५२ ॥ ब्रूतेऽन्यस्यासतोऽप्यार्यां गुणान्दोषांश्च दुर्जनः । तुल्येऽप्यसत्त्वे किं त्वेको गच्छेदूर्ध्वमधोऽपरः ॥ ५३ ॥ सन्तो मनसि कृत्वैव प्रवृत्ताः कृत्यवस्तुनि । कस्य प्रतिशृणोति स्म कमलेभ्यः श्रियं रविः ॥ ५४ ॥ आमरणान्ताः प्रणयाः कोपास्तत्क्षणभङ्गुराः । परित्यागाश्च निःसङ्गा भवन्ति हि महात्मनाम् ॥ ५५ ॥ सन्त एव सतां नित्यमापदुद्धरणक्षमाः । गजानां पङ्कमग्रानां गजा एव धुरंधराः ॥ ५६ ॥ नूनं दुग्धाब्धिमन्योत्थाविमौ सुजनदुर्जनौ । किं त्विन्दोः सोदरः पूर्वः कालकूटस्य चेतः ॥ ५७ ॥

१ विकारम्. २ संबन्धं कुर्वन्ति. ३ कठिनम्. ४ क्षणिकाः. ५ लंकारलोपाच्छ्लोक एवावतिष्ठते. ६ अव्यक्तमधुराः. ७ विनयः. ८ निष्कपटम्. ९ प्राणिषु. १० चन्द्रकान्तिम्. ११ चाण्डालगृहे. १२ किंचिदपि. १३ मैत्रीम्; (पक्षे) वृत्तादिम्. १४ योग्यताम्; (पक्षे) भाण्डम्. १५ अवस्थान्तरम्; (पक्षे) सूत्रवर्तिम्. १६ लोकानां हितं तस्मिन्नासक्ताः; (पक्षे) आलोकः प्रकाशस्तदेव हितं तस्मिन्नासक्ताः.

गोत्रस्थितिं न मुञ्चन्ति सदा सैन्नतिमाश्रिताः । उदन्वन्तश्च सन्तश्च महासैत्त्वतया तथा
 ॥ ४८ ॥ विगृहीतः पदाक्रान्तो भूयोभूयश्च खण्डितः । माधुर्यमेवावहति सुश्लोक इव स-
 ज्जनः ॥ ४९ ॥ प्रकृतिप्रत्ययोपेतः सदृक्तः साधुसंमतः । अर्थापणसमर्थश्च सुश्लोक इव स-
 ज्जनः ॥ ५० ॥ गुणोऽपि नूनं दोषाय दुषिधातोः खलस्य च । सन्मार्गसिद्धये वृद्धिर्मृजेः
 साधुजनस्य च ॥ ५१ ॥ मुञ्चन्तश्चापलरसं प्रस्थिताः पावने पथि । घना इवार्द्रहृदयाः सन्तो
 जीवनहेतवः ॥ ५२ ॥ धनिनोऽपि निरुन्मादा युवानोऽपि न चञ्चलाः । प्रभवोऽप्यप्र-
 मत्तास्ते महामहिमशालिनः ॥ ५३ ॥ साधुरेव प्रवीणः स्यात्सद्गुणामृतचर्वणे । नवचूता-
 ङ्कुरास्वादकुशलः कोकिलः किल ॥ ५४ ॥ उत्तमः क्लेशविक्षोभं क्षमः सोढुं न हीतरः ।
 मणिरेव महाशाणवर्षणं न तु मृत्कणः ॥ ५५ ॥ सज्जना एव साधूनां प्रथयन्ति गुणो-
 त्करम् । पुष्पाणां सौरभं प्रायस्तनुते दिक्षु मारुतः ॥ ५६ ॥ स्वभावं नैव मुञ्चन्ति सन्तः
 संसर्गतोऽसताम् । न त्यजन्ति रुतं मञ्जु काकसंपर्कतः पिकाः ॥ ५७ ॥ संपत्तौ को-
 मलं चित्तं साधोरापदि कर्कशम् । सुकुमारं मधौ पत्रं तरोः स्यात्कठिनं शुचौ ॥ ५८ ॥
 स्वभावं न जहात्येव साधुरापद्रतोऽपि सन् । कर्पूरः पावकस्पृष्टः सौरभं लभतेतराम् ॥ ५९ ॥
 अप्यापत्समयः साधोः प्रयाति श्लाघनीयताम् । विधोर्विधुर्नुदास्कन्दविपत्कालोऽपि सु-
 न्दरः ॥ ६० ॥ विना परीक्षां नो तत्त्वं प्रसिद्धं ज्ञायते सतः । स्ववर्मबन्धान्नो शुद्धिर्ज्ञायते
 कर्षणं विना ॥ ६१ ॥ दृष्टदुर्जनदौरात्म्यः सज्जने रज्यते जनः । आरुह्य पर्वतं पा-
 न्थः सानौ निर्वृतिमेत्यलम् ॥ ६२ ॥ क्षणक्षयिणि सापाये भोगे रज्यन्ति नोत्तमाः ।
 संत्यज्याम्भोजकिञ्चलकं न प्रार्थयति शैवलम् ॥ ६३ ॥ उत्तमं सुचिन्तनैव विपदोऽभिभव-
 न्त्यलम् । राहुग्रसनसंभूतक्षणो विच्छाद्ययेद्विधुम् ॥ ६४ ॥ प्रायः स्वभावं मुञ्चन्ति सन्तः संस-
 र्गतोऽसताम् । चण्डाश्चण्डातपात्पादा हिमांशोरमृतसृजः ॥ ६५ ॥ तुल्यं परीपतापित्वं क्रुद्धयोः
 साधुनीचयोः । न दाहे ज्वलतोभिन्नं चन्दनेन्धनयोः क्वचित् ॥ ६६ ॥ महतां तादृशं तेजो यत्र
 शाम्यन्त्यनौजसः । अस्तं यान्ति प्रकाशेन तारका हि विवस्वतः ॥ ६७ ॥ आस्थांमालम्ब्य
 नीतेषु वशं क्षुद्रेष्वरातिषु । व्यक्तिमायाति महतां माहात्म्यमनुकम्पया ॥ ६८ ॥ आपत्स्वेव हि
 महतां शक्तिरभिव्यज्यते न संपत्सु । अगुरोस्तथा न गन्धः प्रागस्ति यथाग्निपतितस्य ॥ ६९ ॥
 शून्येऽपि च गुणवत्तामातन्वानः स्वकीयगुणजालैः । विवराणि मुद्रयन्द्गूर्णायुरिव सज्जनो ज-
 यति ॥ ७० ॥ तरुमूलादिषु निहितं जलमाविर्भवति पल्लवाग्रेषु । निर्भृतं यदुपक्रियते तदपि
 महान्तो वहन्त्युच्चैः ॥ ७१ ॥ संपदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् । तं भुव-
 नत्रयतिर्लोकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ७२ ॥ दुर्जनवचनाङ्गारैर्दग्धोऽपि न विप्रियं वद-
 त्यार्यः । अगुरुरपि दह्यमानः स्वभावगन्धं परित्यजति किं नु ॥ ७३ ॥ अप्रियवचनदरिद्रैः

१ कुलमर्यादाम्; (पक्षे) पर्वतस्थितिम्. २ सत्प्रमनम्. ३ समुद्राः. ४ प्राणिनः; (पक्षे) धैर्यम्.
 ५ व्यक्ता भवति. ६ लता. ७ एकान्ते. ८ श्रेष्ठम्. ९ अनिष्टम्.

प्रियवचनाब्धैः स्वदारपरितुष्टैः । परपरिवादनिवृत्तैः क्वचित्क्वचिन्मण्डिता वसुधा ॥ ७४ ॥
 पतितोऽपि राहुवदने तैरणिर्बोधयति पद्मखण्डानि । भवति विपद्यपि महतामङ्गीकृतवस्तुनि-
 र्वाहः ॥ ७५ ॥ छिन्नोऽपि रोहति तरुश्चन्द्रः क्षीणोऽपि वर्धते लोके । इति विमृशन्तः सन्तः
 संतप्यन्ते न ते विपदा ॥ ७६ ॥ वासरगम्यर्मनूरोरम्बरमवनी च वामनैकपदा । जलधि-
 रपि पोतैलङ्घ्यः सतां मनः केन तुलयायाम् ॥ ७७ ॥ गौरीपतेर्गरीयो गरलं गत्वा गले जीर्णम् ।
 जीर्यति कर्णे महतां दुर्वादो नाल्पमपि विशति ॥ ७८ ॥ निजर्पदगतिगुणरञ्जितजगतां करिणां
 च सत्कवीनां च । वहतामपि मंहिमानं शोभायै संज्जना एव ॥ ७९ ॥ बाणं हरिरिव
 कुरुते सुजनो बहुदोषैर्मप्यैदोषमिव । यौवदोषं जाग्रति मल्लिच्छुचा इव पुनः पिशुनाः ॥ ८० ॥
 मंहतोः सुवृत्तयोः सखि हृदयग्रहयोग्ययोः समस्थितयोः । सज्जनयोः स्तनयोरपि निरन्तरं
 संगतं भवति ॥ ८१ ॥ मंहतोऽपि हि विश्वासान्महाशया दधति नाल्पमपि लघ्वैः । संवृ-
 णुतेऽद्रीनुदधिर्निदाघनद्यो न भेकमपि ॥ ८२ ॥ वैगुण्येऽपि हि महतां विनिर्मितं भवति
 कर्म शोभायै । दुर्वहनितम्बमन्थरमपि हरति नितम्बिनीनृत्यम् ॥ ८३ ॥ सज्जन एव हि
 विद्या शोभायै भवति दुर्जने मोघा । न विदूरदर्शनतया कैश्चिदुपादीयते गृध्रः ॥ ८४ ॥
 भवति सुभगत्वमधिकं विस्तारितपरगुणस्य सुजनस्य । वहति विकासितकुमुदो द्विगुणरुचिं
 हिमकरोद्दयोतः ॥ ८५ ॥ वदनं प्रसादसदनं सदयं हृदयं सुधामुचो वाचः । करणं परो-
 पकरणं येषां केषां न ते वन्द्याः ॥ ८६ ॥ उपकारमेव तनुते विपद्रतः सद्रणो महताम् ।
 मूर्च्छां गतो मृतो वा निदर्शनं पारदोऽत्र रसः ॥ ८७ ॥ गिरयो गुरवस्तेभ्योऽप्युर्वी गुर्वी
 ततोऽपि जगदण्डम् । तस्मादप्यतिगुरवः प्रलयेऽप्यचला महात्मानः ॥ ८८ ॥ अनवरतप-
 रोपकरणव्यग्रीभवदमलचेतसां महताम् । आपातकाटवानि स्फुरन्ति वचनानि भेषजानीव
 ॥ ८९ ॥ न भवति भवति च न चिरं भवति चिरं चेत्फले विसंवादी । कोपः सत्पुरुषाणां
 तुल्यः स्नेहेन नीचानाम् ॥ ९० ॥ इक्षोरग्रात्क्रमशः पर्वणि पर्वणि यथा रसविशेषः । तद्व-
 त्सज्जनमैत्री विपरीतानां च विपरीता ॥ ९१ ॥ परिचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति
 नो सदुपदेशम् । यास्तेषां स्वैरैकंथास्ता एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ ९२ ॥ सुजनो न याति
 विकृतिं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि चन्दनतरुः सुर्भयति मुखं कुंठारस्य ॥ ९३ ॥

१ दूषणम्. २ शोभिता. ३ सूर्यः. ४ विकासयति. ५ संकटकाले. ६ अरुणस्य. ७ नौका.
 ८ चरणाः; (पक्षे) सुतिष्ठन्तज्ञानम्. ९ महत्परिमाणम्; (पक्षे) प्रतिष्ठाम्. १० सत्पुरुषाः; (पक्षे) गजानां
 सज्जीकरणम्. ११ बाणासुरम्. १२ गुणभिन्नो दोषः; (पक्षे) बहुतरबाहुशालिनम्. १३ दोषशून्यम्;
 (पक्षे) बाहुरहितम्. १४ समग्रदोषम्; (पक्षे) यावद्रात्रिम्. १५ तद्विषयकगवेषणावन्तो भवन्ति; (पक्षे)
 निद्राभाववन्तो भवन्ति. १६ तस्कराः. १७ श्रेष्ठयोः; (पक्षे) महापरिमाणशालिनोः. १८ सुचरितयोः;
 (पक्षे) सुवर्तुल्योः. १९ आलिङ्गनयोग्ययोः. (पक्षे) वक्षःस्थितिशालिनोः. २० श्रेष्ठानपि; (पक्षे) महाप-
 रिमाणानपि. २१ श्रेष्ठाः; (पक्षे) गभीराः. २२ नीचाः; (पक्षे) स्वल्पपरिमाणशालिनः. २३ सेव्याः.
 २४ स्वैरालापाः. २५ सुगन्धयति. २६ परशोः.

अतिकुपिता अपि सुजना योगेन मृदूभवन्ति न तु नीचाः । हेमः कठिनस्यापि द्रवणोपायो-
ऽस्ति न तृणानाम् ॥ ९४ ॥ अनुकुरुतः खलसुजनावग्रिमपाश्चात्यभागयोः सूच्याः । विदे-
धाति रन्ध्रमेको गुणवानन्यस्तु पिदेधाति ॥ ९५ ॥ आस्तामन्यत्सुजनाः परोपकारैककरण-
दुर्ललिताः । संतापितपिशुनेषु स्वगुणेष्वपि हन्त खिद्यन्ते ॥ ९६ ॥ शरदि न वर्षति गर्जति
वर्षति वर्षासु निःस्वनो मेघः । नीचो वदति न कुरुते न वदति सुजनः करोत्येव ॥ ९७ ॥
यदमी दशन्ति दशना रसना तत्स्वादुसौख्यमनुभवति । प्रकृतिरियं विमलानां क्लिश्यन्ति
यदन्यकार्येषु ॥ ९८ ॥ तदपकृतं विधिनार्थिषु यत्सन्तः स्वल्पसंपदो विहिताः । तुच्छे प-
यसि धनानां सीदत्यति जीवलोकोऽयम् ॥ ९९ ॥ अमृतं किरति हिमांशुर्विषमेव फणी
समुद्भिरति । गुणमेव वक्ति साधुर्दोषमसाधुः प्रकाशयति ॥ १०० ॥ गुणिनामपि निजरूप-
प्रतिपत्तिः परत एव संभवति । स्वमहिमदर्शनमक्षोर्मुकुरतले जायते यस्मात् ॥ १०१ ॥
उत्कर्षवान्निजगुणो यथा यथा याति कर्ममन्यस्य । धनुरिव सुवंशजन्मा तथा तथा सज्जनो
नमति ॥ १०२ ॥ दुर्जनवदनविनिर्गतवचनभुजगेन सज्जनो दष्टः । तद्विषनाशनिमित्तं साधुः
संतोषमौषधं पिबति ॥ १०३ ॥ कमठकुलाचलदिग्गजफणिपतिविधृतापि चलति वमुधेयम् ।
प्रतिपन्नममलमनसां न चलति पुंसां युगान्तेऽपि ॥ १०४ ॥ अन्तःकटुरपि लघुरपि सहृत्तं
यः पुमान्न संत्यजति । स भवति सद्यो वन्द्यः सर्षप इव सर्वलोकस्य ॥ १०५ ॥ अद्यापि
दुर्निवारं स्तुतिकन्या भजति कौमूरम् । सद्यो न रोचते सासन्तोऽप्यस्यै न रोचन्ते ॥ १०६ ॥
मूकः परापवादे परदारनिरीक्षणेऽप्यन्धः । पङ्कः परधनहरणे स जयति लोकत्रये पुरुषः
॥ १०७ ॥ पेशैलमपि खलवचनं दहतितरां मानसं सुतत्त्वविदाम् । परुषमपि सुजनवाक्यं
मलयजरसवत्प्रमोदयति ॥ १०८ ॥ भक्तिर्भवे न विभवे व्यसनं शास्त्रे न युवतिकामास्त्रे ।
चिन्ता यशसि न वपुषि प्रायः परिदृश्यते महताम् ॥ १०९ ॥ उपरि कैरवालधाराकाराः
क्रूरा भुजंगमपुंगवाः । अन्तः साक्षाद्वाक्षादीक्षागुरवो जयन्ति केऽपि जनाः ॥ ११० ॥ स्व-
स्थानादपि विचलति मज्जति जलधौ च नीचमपि भजते । निजपक्षरक्षणमनाः सुजनो मैनाक-
शैल इव ॥ १११ ॥ दुर्जनसहवासादपि शीलोत्कर्षं न सज्जनस्त्यजति । प्रतिपर्वं तपनवासी
निःसृतमात्रः शशी शितः ॥ ११२ ॥ विप्रियमप्याकर्ण्य ब्रूते प्रियमेव सर्वदा सुजनः । क्षारं
पिबति पयोर्धेर्वर्षत्यम्भोधरो मधुरमम्भः ॥ ११३ ॥ खलसख्यं प्राङ्मधुरं वयोऽन्तराले निदाघ-
दिनमन्ते । एकादिमध्यपरिणतिरमणीया साधुजनमैत्री ॥ ११४ ॥ न विमोचयितुं शक्यः क्षमां
महान्मोचितो यदि कथांचित् । मन्दरगिरिरिव हि तलं निवर्तते न तु स समवाप्य ॥ ११५ ॥
स्वाधीनैव समृद्धिर्जनोपजीव्यत्वमुच्छ्रयञ्छाया । सत्पुंसो मरुभूरिव जीवनमात्रं समाशास्यम्

१ अनुकरणं कुरुतः. २ करोति. ३ सूत्रयुक्तः; (पक्षे) विद्याविनयादिगुणयुक्तः. ४ आच्छादयति;
५ शब्दरहितः. ६ वर्षति. ७ रज्जुः; (पक्षे) विनयादिः. ८ कर्णप्रदेशे; (पक्षे) श्रुतिगोचरताम्. ९ वेणुः;
(पक्षे) कुलम्. १० स्तुतिरेव कन्या. ११ कुमारिकात्वम्. १२ कौमलम्. १३ सङ्गम्.

॥ ११६ ॥ सर्वस्य सर्वदापि स्पर्शनयोगेन तापमपनेतुम् । सज्जनस्य व्यजनस्य च शक्तिम-
संगृह्यतः पश्य ॥ ११७ ॥ किं मधुना किं विधुना किं सुधया किं च वसुधयाखिलया ।
यदि हृदयहारिचरितः पुरुषः पुनरेति नयनयोरनयनम् ॥ ११८ ॥ किमपेक्ष्य फलं पयोध-
रान्धवनतः प्रार्थयते मृगाधिपः । प्रकृतिः खलु सा महीयसः सहते नान्यसंमुन्नतिं यया
॥ ११९ ॥ सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति विकृतिं रजस्यपि । अर्थितस्तु न महान्स-
मीहते जीवितं किमु धनं धनायितुम् ॥ १२० ॥ वचनैरसतां महीयसो न खलु व्येति गुरु-
त्वमुद्धतैः । किमपैति रंजोभिरैर्वरैर्वकीर्णस्य मणेर्महार्घता ॥ १२१ ॥ प्रकटान्यपि नैर्पुणं
महत्परंवाच्यानि चिराय गोपितुम् । विवरीतुमथात्मनो गुणान्भूशमाकौशलमार्यचेतसाम्
॥ १२२ ॥ किमिवाखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुणं महामनाः । वैदिता न लघीयसोऽपरः
स्वगुणं तेन वदत्यसौ स्वयम् ॥ १२३ ॥ विसृजन्त्येविकत्थिनः परे विषमौशीविषवन्नराः
कुधम् । दधतोऽन्तैरसाररूपतां ध्वनिसाराः पटहा इवेतरे ॥ १२४ ॥ जितरोषरया महाधियः
सपदि क्रोधजितो लघुर्जनः । विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्विः सह कैर्विरुध्यते ॥ १२५ ॥
इयमुन्नतसस्वशालिनां महतां कापि कठोरचित्तता । उपकृत्य भवन्ति दूरतः परतः प्रत्युप-
कारशङ्कया ॥ १२६ ॥ आदिमध्यनिधनेषु सौहृदं सज्जने भवति नेतरे जने । छेदतापन-
निघर्षताडनैर्नान्यभावमुपयाति कौञ्चनम् ॥ १२७ ॥ चातकस्त्रिचतुरान्पयःकणान्याचते जल-
धरं पिपासया । सोऽपि पूरयति विश्वमम्भसा हन्त हन्त महतामुदारता ॥ १२८ ॥ दोष-
जातमवधीर्य मानसे धारयन्ति गुणमेव सज्जनाः । क्षारभावमपनीय गृह्यते वारिधेः सलिल-
मेव वारिदाः ॥ १२९ ॥ सज्जनस्य हृदयं नवनीतं यद्वदन्ति कवयस्तदलीकम् । अन्यदेह-
विलसत्परितापात्सज्जनो द्रवति नो नवनीतम् ॥ १३० ॥ तुङ्गात्मनां तुङ्गताराः समर्था मनो-
रथान्पूरयितुं न नीचाः । धाराधरा एव धराधराणां निदाघदाहं शमितुं न नद्यः ॥ १३१ ॥
प्रकाममभ्यस्यतु नाम विद्या सौजन्यमभ्यासवशादलभ्यम् । कर्णौ सपत्न्यः प्रविशालयेयु-
र्विशालयेदक्षियुगं न कोऽपि ॥ १३२ ॥ सन्तोऽपि सन्तः क्व किरन्तु तेजः क्व नु ज्वलन्तु
क्व ननु प्रथन्ताम् । विधाय रुद्धा न तु वेधसैव ब्रह्माण्डकोणे घटदीपकल्पाः ॥ १३३ ॥
प्रसादमाधुर्यगुणोपपन्ना यत्नादनौचित्यपराङ्मुखाणाम् । अर्थाः कवीनामिव सज्जनानां सर्वस्य
सर्वावसरोपयोगाः ॥ १३४ ॥ वनेऽपि सिंहा मृगमांसमक्षिणो बुभुक्षिता नैव तृणं चरन्ति ।
एवं कुलीना र्धसनाभिभूता न नीचकर्माणि समाचरन्ति ॥ १३५ ॥ अहो महत्त्वं महता-
र्मपूर्वं विपत्तिकालेऽपि परोपकारः । यथास्यमध्ये पतितोऽपि राहोः कलानिधिः पुण्यचैयं

१ अमृतेन. २ स्थानम्. ३ शब्दान्कुर्वतः. ४ स्वभावः. ५ उत्कर्षम्. ६ निपुणैः. ७ भौमैः.
८ छत्रस्य. ९ कौशलम्. १० परदूषणानि. ११ वक्ता. १२ अनात्मश्लाघिनः. १३ क्रूरसर्पवत्.
१४ अभ्यन्तरे. १५ विकृतिम्. १६ सुवर्णम्. १७ शमयितुम्. १८ संकटव्याप्ताः. १९ अली-
किकम्. २० मुख्यमध्ये. २१ वृद्धिम्.

ददाति ॥ १३६ ॥ पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्भः स्वयं न खादन्ति फलानि वृक्षाः ।
 नादन्ति सस्यं खलु वारिवाहाः परोपकाराय सतां विभूतयः ॥ १३७ ॥ रत्नाकरः किं
 कुरुते स्वरत्नैर्विन्ध्याचलः किं करिभिः करोति । श्रीखण्डखण्डैर्मलयाचलः किं परोपका-
 राय सतां विभूतयः ॥ १३८ ॥ श्लाघ्यः स एको भुवि मानवानां स उत्तमः सत्पुरुषः
 स धन्यः । यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाभिभङ्गाद्विमुखाः प्रयान्ति ॥ १३९ ॥
 सन्तस्तृणोत्सारणमुत्तमाङ्गात्सुवर्णकोट्यर्पणमामनन्ति । प्राणव्यये वापि कृतोपकाराः खलाः
 परे वैरमिहोद्वहन्ति ॥ १४० ॥ कटु कणन्तो मलदायकाः खलास्तुदन्त्यलं बन्धनशृङ्खला
 इव । मनस्तु साधुध्वनिभिः पदे पदे हरन्ति सन्तो मणिनूपुरा इव ॥ १४१ ॥ क्षारं जलं
 वारिमुचः पिबन्ति तदेव कृत्वा मधुरं वमन्ति । सन्तस्तथा दुर्जनदुर्वचांसि पीत्वा च सू-
 क्तानि समुद्गिरन्ति ॥ १४२ ॥ अयं स्वभावः स्वत एव यत्परश्रमापनोदप्रवर्णं महात्म-
 नाम् । सुधां सुरेशः स्वयमर्ककर्कशप्रभाभितप्तमवति क्षितिं किल ॥ १४३ ॥ कर्णे-
 जपानां वचनप्रपञ्चान्महात्मनः क्वापि न दृषयन्ति । भुजंगमानां गरलप्रसङ्गान्नापेयतां
 यान्ति महासरांसि ॥ १४४ ॥ अपानिधिं वारिभिरर्चयन्ति दीपेन सूर्यं प्रतिबोधयन्ति ।
 ताम्भ्यां तयोः किं परिपूर्णता स्याद्वक्तव्या हि तुष्यन्ति महानुभावाः ॥ १४५ ॥ दानाय
 लक्ष्मीः सुकृताय विद्या चिन्ता परब्रह्मविनिश्चयाय । परोपकाराय वचांसि यस्य वन्द्य-
 स्त्रिलोकीतिलकः स एव ॥ १४६ ॥ न दुर्जनानामिह कोऽपि दोषस्तेषां स्वभावो हि गु-
 णासहिष्णुः । द्वेष्यैव केपामपि चन्द्रखण्डविपाण्डुरा पुण्ड्रकशर्करापि ॥ १४७ ॥ किं च-
 न्द्रमाः प्रत्युपकारलिप्सया करोति गोभिः कुमुदावबोधनम् । स्वभाव एवोन्नतचेतसां सतां
 परोपकारव्यसनं हि जीवितम् ॥ १४८ ॥ विपदि धैर्यमर्थाम्युदये क्षमा सदसि वाक्प-
 टुता युधि विक्रमः । यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुते प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्
 ॥ १४९ ॥ अविरतं परकार्यकृतां सतां मधुरिमातिशयेन वचोऽमृतम् । अपि च मानसम-
 म्बुनिधिर्यशो विमलशारदपार्वणचन्द्रिका ॥ १५० ॥ यदि दहत्यनलोऽत्र किमद्रुतं यदि च
 गौरवमद्विषु किं ततः । लवणमम्बु सदैव महोदधेः प्रकृतिरेव सतामविपादिता ॥ १५१ ॥
 आपद्रतः खलु महाशयचक्रवर्ती विस्तारयत्यकृतपूर्वमुदारभावम् । कालागुरुर्दहनमध्यगतः
 समन्ताल्लोकोत्तरं परिमलं प्रकटीकरोति ॥ १५२ ॥ यः प्रीणयेत्सुचरितैः पितरं स पुत्रो
 यद्वर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् । तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं यदेतन्नयं जगति पु-
 ण्यकृतो लभन्ते ॥ १५३ ॥ प्रेमैव मास्तु यदि चेत्पथिकेन सार्धं तेनापि चेद्गणवता न
 सैमं कदाचित् । तेनापि चेद्भवतु मास्तु कदापि भङ्गो भङ्गोऽपि चेद्भवतु वश्यमवश्यमायुः

१ धान्यम्. २ मेघाः. ३ ऐश्वर्याणि. ४ शिरसः. ५ त्रिलोक्यां तिलको भूषणभूतः. ६ उद-
 यकाले. ७ वक्तृत्वशक्तिः. ८ स्वभावसिद्धम्. ९ शास्त्रे. १० पान्थेन सार्धं मास्तु. ११ सह.
 १२ विघातः.

॥ १९४ ॥ चन्द्रः क्षयी प्रकृतिवक्रतनुर्जडोत्मा दोषाकरः स्फुरति मित्रविपत्तिकाले । मूर्धा
 तथापि विधृतः परमेश्वरेण नैवाश्रितेषु महतां गुणदोषशङ्का ॥ १९५ ॥ दोषाकरोऽपि कु-
 टिलोऽपि कलङ्कितोऽपि मित्रावसानसमये विहितोदयोऽपि । चन्द्रस्तथापि हँरवल्लभतामुपैति
 नैवाश्रितेषु महतां गुणदोषशङ्का ॥ १९६ ॥ लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वामत्यन्त-
 शुद्धद्वयामनुवर्तमानाम् । तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्र-
 तिज्ञाम् ॥ १९७ ॥ सत्पुरुषः खलु हिताचरणैरमन्दमानन्दयत्यखिललोकमनुक्त एव । आरा-
 धितः कथय केन करैरुदारैरिन्दुर्विकासयति कैरविणीकुलानि ॥ १९८ ॥ दाता न दापयति
 दापयिता न दत्ते यो दानदापनपरो मधुरं न वक्ति । दानं च दापनमथो मधुरा च वाणी त्री-
 ण्यप्यमूनि खलु सत्पुरुषे वसन्ति ॥ १९९ ॥ केनाञ्जितानि नयनानि मृगाङ्गनानां को वा
 करोति रूचिराङ्गरुहान्मयूरान् । कश्चोत्पलेषु दलसंनिचयं करोति को वा करोति विनयं
 कुलजेषु पुंसु ॥ १६० ॥ अद्यापि नोऽज्ञति हरः किल कालकूटं कूर्मो विभर्ति धरणीं खलु
 पृष्ठभागे । अम्भोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्निमङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥ १६१ ॥
 विश्वाभिरामगुणगौरवगुम्फितानां रोषोऽपि निर्मलधियां रमणीय एव । लोकप्रियैः परिमलैः
 परिपूरितस्य काश्मीरजस्य कटुतापि नितान्तरम्या ॥ १६२ ॥ किं जन्मना च महता
 पितृपौरुषेण शक्त्या हि याति निजया पुरुषः प्रतिष्ठाम् । कुम्भा न कूपमपि शोषयितुं
 समर्थाः कुम्भोद्वेन मुनिनाम्बुधरेव पीतः ॥ १६३ ॥ आरभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
 प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः । विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारभ्य चो-
 त्तमजना न परित्यजन्ति ॥ १६४ ॥ सौजन्यधन्यजनपुः पुरुषाः परेषां दोषानपास्य गु-
 णमेव गवेषयन्ति । त्यक्त्वा भुजंगमविषानि पटीरगर्भात्सौरभ्यमेव पवनाः परिशीलयन्ति
 ॥ १६५ ॥ आक्रोशितोऽपि मुजनो न वदत्यवाच्यं निष्पीडितो मधुरमुद्वमतीक्षुदण्डः ।
 नीचो जनो गुणशतैरपि सेव्यमानो हास्येन तद्वदति यत्कलहेऽप्यवाच्यम् ॥ १६६ ॥ यद्व-
 ज्जनाहितमतिर्वहुचाटुगर्भं कार्योन्मुखः खलजनः कृतकं ब्रवीति । तत्साधवो न न विदन्ति
 विदन्ति किं तु कर्तुं वृथा प्रणयमस्य न पारयन्ति ॥ १६७ ॥ उदधिर्वैधिरुर्व्यास्तं हनू-
 मास्ततार निरवधि गगनं चेत्काण्डकोशे विलीनम् । इति परिमितिमन्तो भान्ति सर्वेऽपि
 भावाः स तु निरवधिरेकः सज्जनानां विवेकः ॥ १६८ ॥ नहि भवति वियोगः स्नेहविच्छे-
 दहेतुर्जगति गुणनिधीनां सज्जनानां कदाचित् । र्धनतिमिरनिबद्धो दूरसंस्थोऽपि चन्द्रः

१ प्रकृत्या स्वभावेन वक्रा तनुर्यस्य. २ जडस्वभावः; (पक्षे) डलयोः सावर्ण्याज्जलात्मा जलरूपः.
 ३ दोषा रात्रिस्तस्याः करः; (पक्षे) दोषाणामाकरः. खनिरिति यावत्. ४ मित्रः सूर्यस्तस्य विपत्तिकालो-
 ऽस्तकालस्तस्मिन्; (पक्षे) मित्रं सुहृत्तद्विपत्तिकालः. ५ सदाशिवेन; (पक्षे) केनचित्स्वामिना. ६ सूर्यास्तसमये;
 (पक्षे) मित्रव्यसनकाले. ७ शिवप्रियताम्. ८ मनोहरलोभः. ९ न त्यजति. १० सुन्दर. ११ कुङ्कु-
 मस्य. १२ अगस्त्येन. १३ मर्यादा. १४ तीर्णवान्. १५ ब्रह्माण्डकोशे. १६ गाढान्धकारः.

किमु कुमुदवनानां प्रेमभङ्गं करोति ॥ १६९ ॥ धवलयति समग्रं चन्द्रमाजीवलोकं किमिति निजकलङ्कं नात्मसंस्थं प्रमादिति । भवति विदितमेतत्प्रायशः सज्जनानां परहितनिरतानामादरो नात्मकार्ये ॥ १७० ॥ प्रथमवयसि पीतं तोयमल्पं स्मरन्तः शिरसि निहितभारा नालिकेरा नराणाम् । उदकममृतकल्पं दद्युराजीवितान्तं नहि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ॥ १७१ ॥ मनसि वचसि काये पुण्यपीथैषपूर्णोस्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः । परगुणपरमाणून्पर्वतीकृत्य नित्यं निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ १७२ ॥ उदयति यदि भानुः पश्चिमे दिग्बिभागे प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः । विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां न भवति पुनरुक्तं भाषितं सज्जनानाम् ॥ १७३ ॥ व्यतिकरितदिगन्ताः श्वेतमानैर्यशोभिः सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम् । अकलितमहिमानः केतनं मङ्गलानां कथमपि भुवनेऽस्मिन्तादृशाः संभवन्ति ॥ १७४ ॥ वपुरविहितसिद्धा एव लक्ष्मीविलासाः प्रतिजनकमनीयं कान्तिमत्केतयन्ति । अमलिनमिव रत्नं रश्मयस्ते मनोज्ञा विकसितमिव पद्मं बिन्दवो माकरन्दाः ॥ १७५ ॥ वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां कमठपतिना मध्येष्टष्टं सदा स च धार्यते । तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोनिधिरादरादहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥ १७६ ॥ घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनश्चन्दनं चारुगन्धं छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनः स्वादु चैवेक्षुकाण्डम् । दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः काञ्चनं कान्तवर्णं न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ॥ १७७ ॥ केनादिष्टौ कमलकुमुदोन्मीलने पुष्पवन्तौ विश्वं तोयैः स्नपयितुमसौ केन वा वारिवाहः । विश्वानन्दोपचयचतुरो दुर्जनानां दुरापः श्लाघ्यो लोके जयति महतामुज्ज्वलोऽयं निसर्गः ॥ १७८ ॥ उदन्वच्छन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कलयति । इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिसुद्रामुकुलिताः सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥ १७९ ॥ यदेतन्नेत्राम्भस्तदपि च समासाद्य तरुणीं कपोले व्यासक्तं कुचकलशमस्याः कलयति । ततः श्रोणीबिम्बं व्यवसितविलासं तदुचितं स्वभावस्वच्छानां पतनमपि भाग्यं वितरति ॥ १८० ॥ यदिन्दोरन्वेति व्यसनमुदयं वा निधिरपामुपाधिस्तत्रायं जयति जनिकर्तुः प्रकृतिता । अयं कः संबन्धो यदनुहरते तस्य कुमुदं विशुद्धाः शुद्धानां ध्रुवमनभिसंधिप्रणयिनः ॥ १८१ ॥ गुणायन्ते दोषाः सुजनवदने दुर्जनमुखे गुणा दोषायन्ते तदिदमपि नो विस्मयपदम् । महामेघः क्षारं पिबति कुरुते वारि मधुरं फणी क्षीरं पीत्वा वमति गरलं दुःसहतरम् ॥ १८२ ॥ प्रियंप्राया वृत्तिर्विनयमधुरो वाचि नियमः प्रकृत्या कल्याणी मतिरनवगीतः परिचयः । पुरो वा पश्चाद्वा तदिदमविपर्यासितरसं रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते ॥ १८३ ॥ असाधुः साधुर्वा भवति खलु जात्यैव पुरुषो न सङ्गादौर्जन्यं नहि सुजनता कस्यचिदपि । प्ररूढे संसर्गे मणिभुज-

१ नाशयतीत्यर्थः. २ अमृततुल्यम्. ३ अमृतम्. ४ पङ्क्तिभिः. ५ आश्चर्यस्थानम्. ६ सर्पः.
७ आनन्दात्मिका. ८ संबन्धे.

गयोर्जन्मजनिते मणिर्नाहेर्दोषान्स्पृशति नहि सर्पो मणिगुणान् ॥ १८४ ॥ न साधुः कुत्रापि
 व्रजति खलु दोषं न गुणतां खलानां संसर्गैरपि कृतनिवासोऽपि निपुणः । यथा पक्षिव्यालैर-
 पिहिततनुश्चन्दनतरुर्न वैकृत्यं याति क्षपयति च तापं सुमनसाम् ॥ १८५ ॥ करे श्लाघ्य-
 स्यांगः शिरसि गुरुपादप्रणयिता मुखे सत्या वाणी विजयिभुजयोर्वीर्यमैतुलम् । हृदि स्वस्था
 वृत्तिः श्रुतमधिगतैकव्रतफलं विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥ १८६ ॥ अचि-
 न्त्याः पन्थानः किमपि महतामन्धकरिपोर्यदक्ष्णोऽभूत्तेजस्तर्दकृत कैंथाशेषमदनम् । मुनेर्नेत्रा-
 दत्रैर्यदजनि पुनर्ज्योतिरहह प्रतेने तेनेदं मदनमयमेव त्रिभुवनम् ॥ १८७ ॥ इहानेके सन्तः
 सततमुपकारिण्युपकृतिं कृतज्ञाः कुर्वन्तो जगति निवसन्तोऽपि सुधियः । कियन्तस्ते सन्तः
 सुकृतपरिपाकप्रणयिनो विना स्वार्थं येषां भवति परकृत्यव्यसनिता ॥ १८८ ॥ अभेदेनोपास्ते
 कुमुदमुदरे वा स्थितवतो विपक्षादम्भोजादुपगतवतो वा मधुलिहः । अपर्याप्तः कोऽपि स्वप-
 रपरिचर्यापरिचयप्रबन्धः साधूनामयमनभिसंधानमधुरः ॥ १८९ ॥ तृपातैः सारङ्गैः प्रति
 जलधरं भूरि विरुतं घनैर्मुक्ता धाराः सपदि पयसस्तान्प्रति मुहुः । खगानां के मेघाः क इह
 विहगा मा जलमुचामयाच्यो नार्तानामनुपकरणीयो न महताम् ॥ १९० ॥ शिला बाला जाता
 चरणरजसा यत्कुलशिशोः स एवायं सूर्यः सपदि निजपादैर्गिरिशिलाम् । स्पृशन्भूयो भूयो
 न खलु कुरुते कामपि वधूं कुले कश्चिद्धन्यः प्रभवति नरः श्लाघ्यमहिमा ॥ १९१ ॥ परा-
 र्थव्यासङ्गादुपजहदपि स्वार्थपरतामभेदैकत्वं यो वहति गुरु भूतेषु सततम् । स्वभावादस्यान्तः
 स्फुरति ललितोदात्तमहिमा समर्थो यो नित्यं स जयतितरां कोऽपि पुरुषः ॥ १९२ ॥ त-
 मांसि ध्वंसन्ते परिणमति भूयानुपशयः सकृत्संवादेऽपि प्रथत इह चामुत्र च शुभम् । अथ
 प्रत्यासङ्गः कमपि महिमानं वितरति प्रसन्नानां वाचः फलमपरिमेयं प्रमुवते ॥ १९३ ॥ प्रिया
 न्याय्या वृत्तिर्मिलिर्नमसुभेद्वेऽप्यमुकरं त्वसन्तो नोभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः क्लेशधनः ।
 विपद्युच्चैः स्थेयं पदमर्नुविधेयं च महतां सतां केनोद्दिष्टं^१ विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ १९४ ॥
 प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः प्रियं कृत्वा^२ मौनं सदसि कथनं नाप्युपकृतेः ।
 अनुत्सेको लक्ष्म्यां निरभिर्भवासाराः परकथाः सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम्
 ॥ १९५ ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिर्विपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च
 कपयः । तथाप्येको रामः सकलमवधीद्राक्षसकुलं क्रियांसिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नो-
 पेकरणे ॥ १९६ ॥ रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्त तुरगा निरालम्बो मार्गश्चैरणरहितः

१ सर्पस्य. २ दानम्. ३ निस्तुलम्. ४ भूषणम्. ५ शंकरस्य. ६ अकरोत्. ७ वार्ताव-
 शिष्ठो मदनो यस्मिंस्तत्तथाविधम्. ८ न्यायानुसारिणी. ९ वर्तनम्. १० पातकम्. ११ प्राणव्यये.
 १२ न याचितव्याः. १३ क्षीणधनः. १४ अनुसर्तव्यम्. १५ उपदिष्टम्. १६ अतिकठिनम्. १७ ख-
 ङ्गधाराताण्डवम्. १८ गुप्तम्. १९ अतिथौ. २० अनुद्धाटनम्. २१ उपकारस्य. २२ गर्वाभावः.
 २३ निन्दा. २४ रावणः. २५ कार्यसिद्धिः. २६ सामग्र्याम्. २७ अनूरः.

सारथिरपि । रविर्धात्येवान्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥ १९७ ॥ धनुः पौष्पं मौर्वी मैधुकरमयी चञ्चलदृशां दृशां कोणो बाणः सुहृदपि जडात्मा हिमकरः । तथाप्येकोऽनङ्गस्त्रिभुवनमपि व्याकुलयति क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥ १९८ ॥ विपक्षः श्रीकण्ठो जडतनुरमात्यः शशधरो वसन्तः सामन्तः कुसुममिषवः सैन्यमबलाः । तथापि त्रैलोक्यं जयति मदनो देहहरितः क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥ १९९ ॥ घटो जन्मस्थानं मृगपरिजनो भूर्जवसनं वने वासः कन्दैरशनमपि दुःस्थं वपुरिदम् । अगस्त्यः पाथोधि यदकृतं कराम्भोजकुहरे क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ॥ २०० ॥ ये जाते व्यसने निर्माकुलधियः संपत्सु नाभ्युन्नताः प्राप्ते नैव पराङ्मुखाः प्रणयिनि प्राणप्रयोगैरपि । ह्रीर्मन्तः स्वगुणप्रकाशनविधावन्यस्तुतौ पण्डितास्ते भूमण्डलमण्डनैकतिलकाः सन्तः कियन्तो जनाः ॥ २०१ ॥ ईर्ष्याः सन्ति सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोद्यताः स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सताम्रैः । दुष्पूरोदरपूरणाय पिबति स्रोतःपतिं वीडवो जीर्मूतस्तु निर्दाघतापितजगत्सन्तापविच्छिन्नये ॥ २०२ ॥ मज्जन्तोऽपि विपत्तयोधिगहने निःशङ्कधैर्यावृताः कुर्वन्त्येव परोपकारमनिशं सन्तो यथाशक्ति वै । राहोरुग्रकर्णालवक्रकुहरग्रासाभिभूतोऽप्यलं चन्द्रः किं न जनं करोति सुखिनं ग्रासावशेषैः करैः ॥ २०३ ॥ वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिगुरौ नम्रता विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्वयम् । भक्तिः शूलिनि शक्तिरौत्सुक्यमने संसर्गमुक्तिः खलेष्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ २०४ ॥ दृश्यन्ते भुवि भूरिनिम्बतरवः कुत्रापि ते चन्दनाः पाषाणैः परिपूरिता वसुमती वैज्रो मणिर्दुर्लभः । श्रूयन्ते कर्करावाश्च सततं चैत्रे कुहूकूजितं तन्मन्ये खलसंकुलं जगदिदं द्वित्राः क्षितौ सज्जनाः ॥ २०५ ॥ धर्मात् न तथा सुशीतलजलैः स्नानं न मुक्तावलिर्न श्रीखण्डविलेपनं मुखयति प्रत्यङ्गमप्यर्पितम् । प्रीत्यै सज्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसः सद्युक्तया च पुरस्कृतं मुक्तितानामाकृष्टिमन्त्रोपमम् ॥ २०६ ॥ धर्मे तत्परता मुखे मधुरता दाने समुत्साहिता मित्रेऽवञ्चकता गुरौ विनयिता चित्तेऽतिगम्भीरता । आचारे शुचिता गुणे रसिकता शास्त्रेऽतिविज्ञानिता रूपे सुन्दरता हरौ भजनिता सत्त्वेव संदृश्यते ॥ २०७ ॥ सौजन्यामृतसिन्धवः परहितप्रारब्धवीरव्रता वाचालाः पर-

१ पुष्पमयम्. २ ज्या. ३ भ्रमररूपा. ४ बुद्धिगहितः; (पक्षे डलयोः सावर्ण्यात्) जलात्मा जलरूपः. ५ अनङ्गः. ६ उत्पत्तिस्थानम्. ७ मृगा एव परिजनः. ८ समुद्रम्. ९ अकरोत्. १० संकटे. ११ अव्यग्रमनसः. १२ लजावन्तः. १३ नीचाः. १४ अग्रेसरः. १५ समुद्रम्. १६ वाङ्मयः. १७ मेघः. १८ ग्रीष्मः. १९ विपदेव पयोधिः समुद्रः. २० भयंकरम्. २१ किरणैः. २२ स्वस्त्रियाम्. २३ शंकरे. २४ मनोजये. २५ हीरकमणिः. २६ काकशब्दाः. २७ कोकिलशब्दाः. २८ मुक्ताक्षरः. २९ सुजनतामृतसमुद्राः.

वर्णने निजगुणालापे च मौनव्रताः । आपत्स्वप्यविलुप्तधैर्यनिचयाः संपत्स्वैनुत्सेकिनो मा भूव-
न्बलवक्त्रनिर्गतविषम्लानाननाः सज्जनाः ॥ २०८ ॥ ये दीनेषु दयालवः स्पृशति यानल्पो-
ऽपि न श्रीमदो व्यग्रा ये च परोपकारकरणे हृष्यन्ति ये याचिताः । स्वस्थाः सन्ति च
यौवनोन्मदमहाव्याधिप्रकोपेऽपि ये तैः स्तम्भैरिव सुस्थिरैः किल भरद्वाजान्ता धैरा धार्यते
॥ २०९ ॥ क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलुषश्चन्द्रो रविस्तापकृत्पर्जन्यश्चैपलाश्रयोऽभ्रपटला-
दृश्यः सुवर्णाचलः । शून्यं व्योम रसा द्विजिह्वविधृता स्वर्धामधेनुः पशुः काष्ठं कल्पतरुर्द-
ष्टमुरमणिस्तत्केन साम्यं सताम् ॥ २१० ॥ कस्मादिन्दुरसौ धिनोति जगतीं पीयूषगर्भैः
करैः कस्माद्वा जलधारयैव धरणि धाराधरः सिञ्चति । भ्रामं भ्राममयं च नन्दयति वा क-
स्मात्रिलोकीं रविः साधूनां हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः ॥ २११ ॥ अद्वैतं मुखदुः-
खयोरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यद्विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसा यस्मिन्नहार्यो रसः । कालेना-
वरणात्ययात्परिणते यत्स्नेहसारे स्थितं भद्रं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हि तत्प्रार्थ्यते
॥ २१२ ॥ गर्वं नोद्वहते न निन्दति परान्नो भाषते निष्ठुरं प्रोक्तं केनचिदप्रियं च सहते
क्रोधं च नालम्बते । श्रुत्वा काव्यमलक्षणं परकृतं संतिष्ठते मूकवदोषांश्छादयते स्वयं न
कुरुते ह्येतत्सतां लक्षणम् ॥ २१३ ॥ किं कूर्मस्य भवत्यथा न वपुषि क्ष्मां न क्षिपत्येष
यत्किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः । किं चाङ्गीकृतमुत्सृजन् हि मनसा श्ला-
घ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ॥ २१४ ॥ सेतूपक्रमकौ-
तुकाद्वतगिरिप्रक्षेपवेगोच्छलन्निःशेषाम्बुपरिस्फुटोदरदरीगम्भीरिमा सागरः । चक्रे गोप्पदव-
द्विलङ्घितवतोऽप्यन्तर्भयं मारुतेः पूर्णत्वादतिरिच्यते हि महतस्तुच्छस्य दुर्लङ्घ्यता ॥ २१५ ॥
शूराः सन्ति सहस्रशः प्रतिपदं विद्याविदोऽनेकशः सन्ति श्रीपतयो निरस्तधनदास्तेऽपि
क्षितौ भूरिशः । ये कर्मण्यनिरीक्ष्यवान्यमनुजं दुःखार्दितं यन्मनस्ताद्रूप्यं प्रतिपद्यते जगति
ते सत्पुरुषाः पञ्चषाः ॥ २१६ ॥ दीनानां कल्पवृक्षः सुगुणफलनतः सज्जनानां कुटुम्बी
आदर्शः शिक्षितानां सुचरितनिकषः शीलवेलासमुद्रः । सत्कर्ता नावमन्ता पुरुषगुणनिधिर्द-
क्षिणोदारसत्त्वो ह्येकः श्लाघ्यः स जीवत्यधिकगुणतया चोच्छ्वसन्तीव चान्ये ॥ २१७ ॥
नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः स्वार्थान्संपादयन्तो विततबहुतरारम्भ-
यत्नाः परार्थे । क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दुःखयन्तः सन्तः साश्चर्यचर्या जगति
बहुमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः ॥ २१८ ॥ वक्त्रे वल्गाप्रकर्षः समरभुवि तव प्राणरक्षापि दै-
वात्स्वेच्छाचारो न चास्ते नहि भवति तथा भारवाहो नितान्तम् । इत्युक्तोऽश्वः खरेण प्रह-
सितवदनो मूक एवावतस्थे तस्माज्जात्या महान्तोऽधमजनविषये मौनमेवाश्रयन्ते ॥ २१९ ॥

१ विपत्तिकालेषु. २ गर्वरहिताः. ३ हर्षयुक्ता भवन्ति. ४ पृथ्वी. ५ विद्युत्. ६ पृथ्वी.
७ प्रकटयन्तः. ८ सङ्ग्रामाङ्गणे.

दुर्जननिन्दा ।

खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति । आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्य-
ति ॥ १ ॥ न विना परवादेन रमते दुर्जनो जनः । काकः सर्वरसान्मुङ्क्ते विनामेधं न तृ-
प्यति ॥ २ ॥ विशिखव्यालयोरेन्त्यवर्णाभ्यां यो विनिर्मितः । परस्य हरति प्राणान्नैतच्चित्रं
कुलोचितम् ॥ ३ ॥ विषमा मलिनात्मानो द्विजिह्वा जिह्मगा इव । जगत्प्राणहरा नित्यं
कस्य नोद्वेजकाः खलाः ॥ ४ ॥ दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्यालंकृतोऽपि सन् । मणिना
भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ ५ ॥ खलानां कण्टकानां च द्विविधैव प्रतिक्रिया ।
उपानन्मुखभङ्गो वा दूरतो वापि वर्जनम् ॥ ६ ॥ अपूर्वः कोऽपि कोपाग्निः सज्जनस्य ख-
लस्य च । एकस्य शाम्यति स्नेहाद्वर्धतेऽन्यस्य वारितः ॥ ७ ॥ ऊर्जितं सज्जनं दृष्ट्वा द्वेष्टि
नीचः पुनः पुनः । कवलीकुरुते स्वस्थं विधुं दिवि विधुंतुदः ॥ ८ ॥ क्वचित्सर्पोऽपि मित्र-
त्वमीयान्नैव खलः क्वचित् । न शेषशायिनोऽप्यस्य वशे दुर्योधनो हरेः ॥ ९ ॥ उपकारोऽपि
नीचानामपकारो हि जायते । पयःपानं भुजंगानां केवलं विपवर्धनम् ॥ १० ॥ अलकाश्च
खलाश्चैव मूर्धभिः सुजनैर्धृताः । उपर्युपरि संस्कारेऽप्याविष्कुर्वन्ति वक्रताम् ॥ ११ ॥ खलानां
धनुषां चापि सद्दर्शजनुषामपि । गुणलाभो भवेदाशु परहृद्रेदकारकः ॥ १२ ॥ बहुनिष्कप-
टद्रोही बहुधान्योपघातकः । रन्ध्रान्वेषी च सर्वत्र दूषको मूषको यथा ॥ १३ ॥ नौश्च दुर्जन-
जिह्वा च प्रतिकूलविसर्पिणी । परंप्रतारणायैव दारुणा केन निर्मिता ॥ १४ ॥ यस्मिन्वंशे^१
समुत्पन्नस्तमेव निर्जचेष्टितैः । दूषयत्यचिरेणैव गुणकीट इवाधमः ॥ १५ ॥ स्वभावकठिन-
स्यास्य छेत्रिमां बिभ्रतो नैतिम् । गुणोऽपि परहिंसायै चापस्य च खलस्य च ॥ १६ ॥
अयःपिण्ड इवोत्तमे खलानां हृदये क्षणात् । पतिता एव नश्यन्ति गुणास्तोयकणा इव ॥ १७ ॥
वर्जनीयो मतिमता दुर्जनः सख्यवैरयोः । श्वा भवत्यपकाराय लिहन्नपि दशन्नपि ॥ १८ ॥
वक्रतां बिभ्रतो यस्य गुह्यमेव प्रकाशते । कथं न च समानः स्यात्पुच्छेन पिशुनः शुनः
॥ १९ ॥ स्नेहेनैव भूतिदानेन कृतः स्वच्छोऽपि दुर्जनः । दर्पणश्रान्तिके तिष्ठन्करोत्येकमपि
द्विधा ॥ २० ॥ आजन्मसिद्धं कौटिल्यं खलस्य च हलस्य च । सोढुं तयोर्मुखाक्षेपमलमेकैव

१ विष्ठाद्यशुचिः. २ बाणः. ३ सर्पः. ४ अन्त्यवर्णः खल इति. ५ वक्राः. ६ दुष्टस्वभावाः.
७ सर्पोः. ८ प्रतीकारः. ९ उपानहा पादस्थचर्मणा मुखभङ्गः. १० निवारणात्; (पक्षे) जलात्. ११ कुलम्;
(पक्षे) वेणुः. १२ विनयादिः; (पक्षे) रज्जुः. १३ बहु-निष्कपट-द्रोही; (पक्षे) बहु-निष्कपट-द्रोही इति
पदच्छेदः. १४ बहुधा-अन्योपघातकः; (पक्षे) बहु-धान्य-उपघातकः इति पदच्छेदः. १५ दूषणान्वेषी;
(पक्षे) छिद्रान्वेषी. १६ प्रतितीरम्; (पक्षे) विरुद्धम्. १७ परेषां प्रकर्षेण तागणाय; (पक्षे) परेषां वञ्चनाय.
१८ भयंकरा; (पक्षे) काष्ठेन. १९ वेणी; (पक्षे) कुले. २० स्वकर्मभिः. २१ काष्ठवेधकः कृमिः.
२२ क्रियया निर्वृताम्; (पक्षे) कपटयुक्ताम्. २३ नम्रत्वम्. २४ मौर्वी; (पक्षे) विनयादिः. २५ धनुषः.
२६ तैलेन; (पक्षे) ममतया. २७ भस्म; (पक्षे) वैभवम्. २८ लाहलम्.

सा क्षमा ॥ २१ ॥ यथा यथैव स्नेहेन भूयिष्ठमुपचर्यते । धत्ते तथा तथा तापं महान्वैश्वानरः
खलः ॥ २२ ॥ स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम् । अहो नु सदृशी वृत्तिस्तुला-
कोटेः खलस्य च ॥ २३ ॥ दुर्जनः कृतशिक्षोऽपि सज्जनो नैव जायते । अपि गङ्गाजल-
स्नानान्नाथः केशः कुशायते ॥ २४ ॥ दह्यमानाः सुतीक्ष्णेन नीचाः परयशोभिना । अश-
क्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रकुर्वते ॥ २५ ॥ खलः सत्क्रियमाणोऽपि ददाति कलहं स-
ताम् । दुग्धधौतोऽपि किं याति वायसः कलहंसताम् ॥ २६ ॥ दुर्जनस्य विशिष्टत्वं परो-
पद्रवकारणम् । व्याघ्रस्य चोपवासेन पारणं पशुमारणम् ॥ २७ ॥ संत्यज्य शूर्पवद्दोषान्गु-
णान्गृह्णाति पण्डितः । दोषग्राही गुणत्यागी पँछोलीव हि दुर्जनः ॥ २८ ॥ खलो न साधुतां
याति सद्भिः संबोधितोऽपि सन् । सरित्पूरप्रपूर्णोऽपि क्षारो न मधुरायते ॥ २९ ॥ सर्पदुर्जन-
योर्मध्ये वरं सर्पो न दुर्जनः । सर्पो दशति कालेन दुर्जनस्तु पदेपदे ॥ ३० ॥ अकस्मादेव
कुप्यन्ति प्रसीदन्त्यनिमित्ततः । शीलमेतदसाधूनामभ्रं पारिष्ठवं यथा ॥ ३१ ॥ अशक्ताः
शक्तिमात्मीयां श्लाघयन्ते च दुर्जनाः । ते भवन्त्युपहासाय महतामेव संनिधौ ॥ ३२ ॥ सर्पः
क्रूरः खलः क्रूरः सर्पात्क्रूरतरः खलः । मन्त्रेण शाम्यते सर्पो न खलः शाम्यते कदा ॥ ३३ ॥
दुर्जनं प्रथमं वन्दे सज्जनं तदनन्तरम् । मुखप्रक्षालनात्पूर्वं गुदप्रक्षालनं यथा ॥ ३४ ॥ दुर्जनः
सुजनो न स्यादुपायानां शतैरपि । अपानं मृतसहस्रेण धौतं चास्यं कथं भवेत् ॥ ३५ ॥
खलास्तु कुशलाः साधुहितप्रत्यूहकर्मणि । निपुणाः फणिनः प्राणानपहर्तुं निरौगसाम् ॥ ३६ ॥
अहो बत महत्कष्टं विपरीतमिदं जगत् । येनापन्नपते साधुरसाधुस्तेन तुप्यति ॥ ३७ ॥
तक्षकस्य विषं दन्ते मशिकाया विषं शिरः । वृश्चिकस्य विषं पुच्छं सर्वाङ्गे दुर्जनो विषम्
॥ ३८ ॥ दुर्जनो नार्जवं याति सेव्यमानोऽपि नित्यशः । स्वेदनाभ्यञ्जनोपायैः श्वपुच्छमिव
नामितम् ॥ ३९ ॥ वर्धनं वाथ संमानं खलानां प्रीतये कुतः । फलन्त्यमृतसेकेऽपि न पथ्यानि
विषद्रुमाः ॥ ४० ॥ दुर्जनैरुच्यमानानि वचांसि मधुराण्यपि । अकालकुसुमानीव भयं संज-
नयन्ति हि ॥ ४१ ॥ शतं दद्यान्न विवदेदिति विज्ञस्य संमतम् । विना हेतुमपि द्वन्द्वमेत-
न्मूर्खस्य लक्षणम् ॥ ४२ ॥ अहो खलभुजंगस्य विपरीतो वधक्रमः । अन्यस्य दशति
श्रोत्रमन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥ ४३ ॥ न यत्नकोटिशतकैरपि दुष्टः सुधीर्भवेत् । किं मर्दि-
तोऽपि कस्तूर्यां लशुनो याति सौरभम् ॥ ४४ ॥ पाषाणो भिद्यते टङ्कैर्वज्रं वज्रेण भिद्यते ।
सर्पोऽपि भिद्यते मन्त्रैर्दुष्टात्मा नैव भिद्यते ॥ ४५ ॥ दुर्जनो दोषमादत्ते दुर्गन्धमिव सूकरः ।
सज्जनश्च गुणग्राही हंसः क्षीरमिवाम्भसः ॥ ४६ ॥ अपूर्वा रसनाव्यालाः खलाननविले-
शयाः । कर्णमूले स्पृशन्त्यन्यं हरन्त्यन्यस्य जीवितम् ॥ ४७ ॥ दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं

१ पृथ्वी; (पक्षे) शान्तिः. २ बाहुल्येन. ३ पूज्यते. ४ अग्निः; (पक्षे) वैश्वानरः इति च्छेदः
५ तुलायुष्टे. ६ राजहंसत्वम्. ७ चालिनी. ८ चञ्चलम्. ९ निरपराधानाम्. १० लज्जां प्राप्नोति.
११ जिह्वारूपाः सर्पाः.

चापि न कारयेत् । उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् ॥ ४८ ॥ दुर्जनः प्रिय-
वादी च नैतद्विश्वासकारणम् । मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदि हालाहलं विषम् ॥ ४९ ॥ मन-
स्यन्यद्वचस्यन्यत्कार्ये चान्यहुरात्मनाम् । मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥ ५० ॥
जीवनग्रहणे नेत्रा गृहीत्वा पुनरुन्नताः । किं कनिष्ठाः किमु ज्येष्ठा धैर्यीयन्त्रस्य दुर्जनाः
॥ ५१ ॥ विभ्राणा गरलं कण्ठे भुजंगपरिवेष्टिता । शांभवीव तनुः कस्य न बन्धा दौर्जनी^१
सया ॥ ५२ ॥ अक्षमालापट्टित्तिज्ञा कुशासनपरिग्रहा । ब्राह्मीव दौर्जनी संसद्वन्दनीया समे-
खला ॥ ५३ ॥ खलः करोति दुर्वृत्तं नूनं फलति साधुषु । दशाननोऽहरत्सीतां बन्धनं च
महोदधेः ॥ ५४ ॥ कुर्वते स्वमुखेनैव बहुधान्यस्य खण्डनम् । नमः पतनशीलाय मुस-
लाय खलाय च ॥ ५५ ॥ अपवादादभीतस्य समस्य गुणदोषयोः । असद्वृत्तेरहो वृत्तं दुर्वि-
भावं विधेरिव ॥ ५६ ॥ न देवाय न धर्माय न बन्धुभ्यो न चार्थिने । दुर्जनस्याजितं वित्तं
भुज्यते राजतस्करैः ॥ ५७ ॥ मुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कोधमयुक्तं
त्रिविधं धूर्तलक्षणम् ॥ ५८ ॥ निष्णातोऽपि च वेदान्ते साधुत्वं नैति दुर्जनः । चिरं जल-
निधौ मग्नो मैनाक इव मार्दवम् ॥ ५९ ॥ खलः सज्जनकार्पासार्धक्षणेकहृताशनः । परदुः-
खामिधमनमारुतः केन वर्ण्यताम् ॥ ६० ॥ यशःसौरभ्यलेशुनः शान्तिशैत्यहृताशनः ।
कारुण्यकुसुमाकाशः खलः सज्जनदुःखदः ॥ ६१ ॥ अन्तर्मलिनदेहेन बहिराकादकारिणा ।
महाकालफलेनेव के खलेन न वञ्चिताः ॥ ६२ ॥ अहो प्रकृतिसादृश्यं श्लेष्मणो दुर्जनस्य
च । मधुरैः कोपमायाति कटुकेनैव शाम्यति ॥ ६३ ॥ ईषल्लब्धप्रवेशोऽपि स्नेहविच्छेद-
कारकः । कृतक्षोभो नैरीनर्ति खलो मन्थानदण्डवत् ॥ ६४ ॥ विवृण्वती पुरस्तेक्ष्णं प्र-
ष्ठतः कुर्वती गुणम् । कर्णान्विध्यति लोकस्य सूचीवत्सूचकस्य वाक् ॥ ६५ ॥ सर्वथा व्य-
वहर्तव्यं कुतो ह्यवचनीयता । यथा स्त्रीणां तथा वाचां साधुत्वे दुर्जनो जनः ॥ ६६ ॥
कापूरुषः कुक्कुरश्च भोजनैकपरायणः । लालितः पार्श्वमायाति वारितो न च गच्छति
॥ ६७ ॥ मालिन्यमवलम्बते यदा दर्पणवत्खलः । तदैव तन्मुखे देयं रजो नान्या प्रतिक्रिया
॥ ६८ ॥ नीचः समुत्थितोऽवश्यमनवाप्य पराश्रयम् । छिद्रेण रतिमाप्नोति दृष्टान्तोऽत्र

१ उदकम्; (पक्षे) प्राणाः. २ अधोमुखाः; (पक्षे) विनताः. ३ ऊर्ध्वमुखाः; (पक्षे) उद्धताः. ४ ए-
करज्जुसंबद्धघटमालारूपं 'राहाट' इति प्रसिद्धम्. ५ सपाः; (पक्षे) जागाः. ६ दुर्जनसंबन्धिनी. ७ अ-
क्षमा य आलापास्तेषां वृत्तिज्ञा; (पक्षे) अक्षमाला जपमाला तस्या अपवृत्तिभ्रमणं जानातीति सा. ८ कुत्सितं
यच्छासनं शिक्षा तस्य परिग्रहोऽवलम्बो यस्याः सा; (पक्षे) कुशासनं दर्भासनं तत्परिग्रहः स्वीकारो यस्याः सा.
९ समे साधौ खला; (पक्षे) मेखलया सहिता. १० बहुधा अन्यस्य परस्य खण्डनम्; (पक्षे) पुष्कल-
धान्यस्य खण्डनं चूर्णम्. ११ दहनम्. १२ कीर्तिरेव सौगन्ध्यं तन्नाशकत्वाल्लशुन इव. लशुनो हि कस्तू-
र्यादेः सौगन्ध्यं नाशयतीति प्रसिद्धिः. १३ शान्तिरेव शैत्यं तन्नाशकत्वादग्निरिव. १४ कारुण्यमेव कुसुमं
तस्याकाशः. आकाशस्य यथा पुष्पं कदापि नोपलभ्यते तद्वत्खले कारुण्यं कदापि नोपलभ्यत इत्यर्थः. १५ ध-
त्तूरफलेन. १६ स्वभावसाम्यम्. १७ कफस्य. १८ साधुव्रज्यैः; (पक्षे) सुवचनैः. १९ पुनः पुनर्वृत्त्यति.

कटीभवः ॥ ६९ ॥ दुर्जनः परिहर्तव्यः प्रत्यक्षो द्विपदः पशुः । विध्यते वा कुशल्येन अदृष्टः
 कण्टको यथा ॥ ७० ॥ यथा दृष्टिः समुद्रेषु भुक्तस्योपरि भोजनम् । एवं प्रीतिः खलैः
 सार्धमुत्पन्नेऽर्थेऽवसीदति ॥ ७१ ॥ क्वचित्कार्यवशान्नीचोऽप्यलं भवति नो महान् । कांस्य-
 स्यैव हि राज्ञोऽपि दर्पणः कनकस्य न ॥ ७२ ॥ दुर्जनो दूषयत्येव सतां गुणगणं क्षणात् ।
 मलिनीकुरुते धूमः सर्वथा विमलाम्बरम् ॥ ७३ ॥ यथा दोषो विभात्यस्य जनस्य न तथा
 गुणः । प्रायः कलङ्क एवेन्दोः प्रस्फुटो न प्रसन्नता ॥ ७४ ॥ संपत्तौ कर्कशं चित्तं खल-
 स्यापदि कोमलम् । शीतलं कठिनं प्रायस्तप्तं मृदु भवत्ययं ॥ ७५ ॥ प्रायः प्रकुप्य-
 तितरां प्रीत्यैव प्रखलो जनः । नयनं स्नेहसंपर्कात्कालुष्यं समुपेत्यलम् ॥ ७६ ॥ प्राप्य
 वित्तं जडास्तूर्णं निर्वृतिं यान्ति नान्यथा । तोयमासाद्य गर्जन्ति न रिक्ताः स्तनयिन्त्रवः
 ॥ ७७ ॥ नैवात्मनो विनाशं गणयति पिशुनः परव्यसनदृष्टः । प्राप्य सहस्रविनाशं समरे
 नृत्यति कैबन्ध इव ॥ ७८ ॥ रविरपि न दहति तादृग्यादृक्संदहति बालुकानिकैरः । अन्य-
 स्माल्लब्धपदो नीचः प्रायेण दुःसहो भवति ॥ ७९ ॥ त्यक्त्वापि निजप्राणान्परहितविघ्नं
 खलः करोत्येव । कवले पतिता सद्यो वमयति खलु मक्षिकान्नभोक्तारम् ॥ ८० ॥ कृत-
 मपि महोपकारं पय इव पीत्वा निरीतङ्कम् । प्रत्युत हन्तुं यतते काकोदरसोदरः खलो
 जगति ॥ ८१ ॥ नलिकागतमपि कुटिलं न भवति सरलं शुनः पुच्छम् । तद्वत्खलजनहृदयं
 बोधितमपि नैव याति साधुर्यम् ॥ ८२ ॥ एते स्निग्धतमा इति मा मा क्षुद्रेषु यात विश्वा-
 सम् । सिद्धार्थानामेषां स्नेहोऽर्प्यश्रूणि पातयति ॥ ८३ ॥ गुणिनां गुणेषु सत्त्वपि
 पिशुनजनो दोषमात्रमादत्ते । पुष्पे फले विरागी क्रैमेलकः कण्टकौघमिव ॥ ८४ ॥ सुज-
 नानामपि हृदयं पिशुनपरिष्वङ्गलिप्तमिह भवति । पवनः परागवाही रथ्यासु वहन्नर्ज-
 खलो भवति ॥ ८५ ॥ परिपूर्णोऽपि तटाके काकः कुम्भोदकं पिबति । अनुकूलेऽपि कलत्रे
 नीचः परदारलम्पटो भवति ॥ ८६ ॥ दुर्जनदूषितमनसां पुंसां सुजनेऽपि नास्ति विश्वासः ।
 पाणो पयसा दग्धे तक्रं फूत्कृत्य बालकः पिबति ॥ ८७ ॥ विषधरतोऽप्यतिविषमः खल
 इति न मृषा वदन्ति विद्वांसः । यदहिर्नकुलद्वेषी स्वकुलद्वेषी पुनः पिशुनः ॥ ८८ ॥
 अतिमलिने कर्तव्ये भवति खलानामतीव निर्पुणा धीः । ॥ ८९ ॥ तिमिरे हि कौशिकानां रूपं
 प्रतिपद्यते दृष्टिः ॥ ८९ ॥ लब्धोत्साहो नीचः प्रथमतः स्वामिनं पराभवति । भूमिरजो
 रथ्यादावुत्थापकमेव संवृणुते ॥ ९० ॥ उपकृतमनेन सुतरामित्यसतामास्ति न क्वचिद-

१ पुरुषव्यञ्जनम्. २ लोहम्. ३ मेघाः. ४ अशिरस्कं कलेवरम्. ५ समूहः. ६ वान्ति का-
 रयति. ७ निःशङ्कम्. ८ द्विपरीत्ये. ९ सर्पबन्धुः. १० श्वेतसर्पपाणाम्; (पक्षे) सिद्धोऽर्थः कार्यं येषां
 ते. ११ तैलम्; (पक्षे) स्नेहभावः. १२ नेत्रोदकम्. १३ उष्ट्रः. १४ वीथीषु. १५ रजोयुक्तः.
 १६ फूत्कारं कृत्वा. १७ नकुल-द्वेषी; (पक्षे) न कुल-द्वेषी. १८ अत्यन्तमलदूषिते. १९ पूर्णः. २० त-
 मसि. २१ घृणानाम्.

पेक्षा । होतुः स्वहस्तमाश्रितमुद्धृतोऽग्निर्दहत्येव ॥ ९१ ॥ परवादे दशवदनः पररन्ध्रनिरी-
क्षणे सहस्राक्षः । सदृत्तवित्तहरणे बाहुसहस्रार्जुनः पिशुनः ॥ ९२ ॥ परिशुद्धामपि वृत्तिं
समाश्रितो दुर्जनः परान्वर्यते । पैवनाशिनोऽपि भुजगाः परपरितापं न मुञ्चन्ति ॥ ९३ ॥
प्रेरयति परमनार्यः शक्तिविहीनोऽपि जगदभिद्रोहे । तेजयति शस्त्रधारां स्वयमसमर्था शिला
छेत्तुम् ॥ ९४ ॥ शिरसि निहितोऽपि नित्यं यत्नादपि सेवितो बहुस्नेहैः । तरुणीकच
इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ॥ ९५ ॥ व्योम्नि स वासं कुरुते चित्रं निर्माति सुन्दरं
पवने । रचयति रेखाः सलिले चरति खले यस्तु सत्कारम् ॥ ९६ ॥ अतिपेलवमतिपरि-
मितवर्णं लघुतरमुदाहरति शठः । परमार्थतः स हृदयं वहति पुनः कालकूटघटितमिव
॥ ९७ ॥ मृद्वटवत्सुखभेद्यो दुःसंधानश्च दुर्जनो भवति । सुजनस्तु कनकघटवद्बुधेश्चाशु
संधेयः ॥ ९८ ॥ मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् । लुब्धकधीवरपिशुना
निष्कारणवैरिणो जगति ॥ ९९ ॥ रे खल तव खलु चरितं विदुषामग्रे विविच्य वक्ष्यामि ।
अथवालं पापात्मन्कृतया कथयापि ते हतया ॥ १०० ॥ विध्वस्तपरगुणानां भवति खला-
नामतीव मलिनत्वम् । अन्तरितशशिरुचामपि सलिलमुचां मलिनमाभ्यधिकः ॥ १०१ ॥
परगुणगुप्तिनिपुणं गुणमयमखिलैः समीहितं नितराम् । ललिताम्बरमिव सजनमाखव इव
दूषयन्ति खलाः ॥ १०२ ॥ दूरेस्थापितहृदयो मूढरहस्यो निकामसाक्षिः । आश्लेषो
बालानां भवति खलानां च संभेदः ॥ १०३ ॥ धर्मरम्भेऽप्यसतां परहिमैव प्रयोजिका
भवति । काकानामभिषेकेऽकारणतां वृष्टिरनुभवति ॥ १०४ ॥ यद्रीक्ष्यते खलानां माहात्म्यं
क्वापि दैवयोगेन । काकानामिव शौक्ल्यं तदपि हि न चिरादनर्थाय ॥ १०५ ॥ यत्खलु ख-
लमुखहतवहविनिहितमपि शुद्धिमेव परमेति । तदनलशौचमिवांशुकमिह लोके दुर्लभं प्रेम
॥ १०६ ॥ वंशीवलम्बनं यद्यो विस्तारो गुणम्य या च नतिः । तजालस्य खलस्य च निर्जो-
ङ्गसुप्तमणाशाय ॥ १०७ ॥ सुगृहीतमलिनपक्षा लघवः परमेदिनस्तीक्ष्णाः । पुरुषा अपि

१ व्यथां करोति. २ नायुमक्षकाः. ३ बहुप्रकारैः स्नेहैः सुगन्धतेलादिभिः; (पक्षे) बहुधा प्रीत्या. ४ दुः-
खेन संधातुं शक्यः. ५ व्याधः. ६ निष्कारणशत्रवः. ७ नाशिताः. ८ मेघानाम्. ९ मालिन्यम्.
१० गुहागोपने निपुणम्. ११ तन्तुप्रचुरम्; (पक्षे) दयादाक्षिण्यादिप्रचुरम्. १२ दूरे स्थापितं हृदयं येन;
(पक्षे) दूरे स्थापितमन्तःकरणं येन. १३ अन्तःकरणविषयीभूतम्; (पक्षे) मन्त्रादि. १४ भीतिः; (पक्षे)
विश्वासाभावः. १५ कार्कः स्नाने कृते वृष्टिर्न भवतीति वृद्धव्यवहारः. १६ कुलस्य; (पक्षे) वेणोः. १७ ज-
न्यत्वम्; (पक्षे) आश्रितत्वम्. १८ आधिक्यम्; (पक्षे) दैर्घ्यम्. १९ पाण्डित्यशौच्योदेः; (पक्षे) रज्जोः.
२० विश्वस्तनाशयेत्यर्थः. २१ सम्यग्गृहीतो दुष्टानां पक्षोऽङ्गीकारो यैः; (पक्षे) झटिति निष्कासनानर्हाः
इयामपक्षवन्त इत्यर्थः. २२ नीचाः; (पक्षे) अल्पपरिमाणवन्तः. २३ परान्भेदयन्ति ते. अन्येषां परस्परभे-
दजननेन कलहप्रवर्तका इत्यर्थः; (पक्षे) इतरच्छेदकारकाः. २४ क्रूरकर्माणः; (पक्षे) यथाश्रुतम्.

विशिखा अपि गुणच्युताः कस्य न भयाय ॥ १०८ ॥ स्वकपोलेन प्रकटीकृतं प्रमत्तत्वकारणं किमपि । द्विरदस्य दुर्जनस्य च मदं चकारैव दानमपि ॥ १०९ ॥ संतापमोहकम्पान्संपादयितुं निहन्तुमपि जन्तून् । सखि दुर्जनस्य भृतिः प्रसरति दूरं ज्वरस्येव ॥ ११० ॥ अर्थग्रहणे न तथा व्यथयति कटुकूजितैर्यथा पिशुनः । रुधिरादानादधिकं दुनोति कर्णे क्लेशन्मशकः ॥ १११ ॥ क्षुद्रोद्भवस्य कंटुतां प्रकटयतो विदधतश्च मूदमुच्चैः । मधुनोऽधमपुरुषस्य च गरिमा लघिमा च भेदाय ॥ ११२ ॥ त्यजति च गुणान्सुदूरं तैनुमपि दोषं निरीक्ष्य गृह्णाति । मुक्त्वालंकृतकेशान्यूकामिव वानरः पिशुनः ॥ ११३ ॥ दोषालोकननिपुणाः परुषगिरो दुर्जनाश्च वृकाश्च । दर्शनमपि भयजननं येषामनिमित्तपिशुनानाम् ॥ ११४ ॥ पिशुनत्वमेव विद्या परदूषणमेव भूषणं येषाम् । परदुःखमेव सौख्यं शिव शिव ते केन वेधसा सृष्टाः ॥ ११५ ॥ हस्त इव भूतिमलिनो लङ्घयति यथा यथा खलः सुजनम् । दर्पणमिव तं कुरुते तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥ ११६ ॥ अन्यस्य लगति कर्णे जीवितमन्यस्य हरति बाण इव । हृदयं दुनोति पिशुनः कण्टक इव पादलग्नोऽपि ॥ ११७ ॥ स्वरसेन बध्नातां करमादाने कण्टकोत्करैस्तुदताम् । पिशुनानां पनसानां कोशाभोगोऽप्यविश्वास्यः ॥ ११८ ॥ वंशे घृण इव न विशति दोषो रसभाविते सतां मनसि । रसमपि तु न प्रतीच्छति बहुदोषः संनिपातीव ॥ ११९ ॥ परपरितापनकुतुकी गणयति नात्मीयमपि तापम् । परहृतिहेतोः पिशुनः संदंश इव स्वपीडनं सहते ॥ १२० ॥ सगुणापि हन्त विगुणा भवति खलास्याद्विचित्रवर्णापि । आखुमुखादिव शाटी पदपरिपाटी कवेः कापि ॥ १२१ ॥ कतिपयदिनपरमायुषि मदकारिणि यौवने दुरात्मानः । विदधति तथापराधं जन्मैव यथा वृथा भवति ॥ १२२ ॥ दुश्चरितैरेव निर्जैर्भवति दुरात्मा विशङ्कितो नित्यम् । दर्शनपथमापन्नं पन्नगकुलमाकुलीभवति ॥ १२३ ॥ स्वयमपि भूरिच्छिद्रश्चापलमपि सर्वतोमुखं तन्वन् । तित्तैस्तुषस्य पिशुनो दोषस्य विवेचनेऽधिकृतः ॥ १२४ ॥ पिशुनः खलु सुजनानां खलमेव पुरो निधाय जेतव्यः । कृत्वा ज्वरमात्मीयं जिगाय बाणं रणे विष्णुः ॥ १२५ ॥ वक्राः कपटस्त्रिधा मलिनाः कर्णान्तिके प्रसज्जन्तः । कं भेदयन्ति न सखे खलाश्च गणिकाकाटाक्षाश्च ॥ १२६ ॥ कस्तूरिकामृगाणामण्डाद्गन्धगुणमखिलमादाय । यदि पुनरहं विधिः स्यां खलजिह्वायां निवेशयिष्यामि ॥ १२७ ॥ आचरति दुर्जनो यत्सहसा मनसोऽप्यगोचरानर्थान् । तन्न न जाने जाने स्पृशति मनः किं तु नैव निष्ठुरताम् ॥ १२८ ॥ परितोषयिता न क-

१ साधुत्वादिगुणहीनाः; (पक्षे) ज्यायाश्च्युताः. २ स्वस्य गण्डस्थलेन प्रकटीकृतम्. दानस्य तत् उत्पत्तेरिति भावः; (पक्षे) स्वमुखेनाभिहितम्. एवं मया दानं कृतमिति. ३ गुणगुणेति शब्दं कुर्वन्. ४ मधुमक्षिका; (पक्षे) नीचः. ५ रुक्षताम्; (पक्षे) कटुभाषिताम्. ६ उन्मादम्; (पक्षे) गर्वम्. ७ सूक्ष्मम्. ८ दूषणानि; (पक्षे) रात्रिः. ९ बहुवाच्यः; (पक्षे) बहुरन्ध्रः. १० मौख्यम्; (पक्षे) चापल्यम्. ११ सकलजनसमक्षम्; (पक्षे) सर्वदिग्विपयम्. १२ चालनी. १३ निणये; (पक्षे) स्वीकारे.

श्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः । परदोषकथाभिरल्पकः स्वजनं तोषयितुं किलेच्छति ॥ १२९ ॥ सहजान्धदृशः स्वदुर्नये परदोषेक्षणदिव्यचक्षुषः । स्वगुणोच्चगिरो मुनिव्रताः परवर्णग्रहणेष्वसाधवः ॥ १३० ॥ सुकुमारमहो लघीयसां हृदयं तद्रतमप्रियं यतः । सहसैव समुद्गिरन्त्यमी क्षपयन्त्येव हि तन्मनीषिणः ॥ १३१ ॥ उपकारपरः स्वभावतः सततं सर्वजनस्य सज्जनः । असतामनिशं तथाप्यहो गुरुहृद्रोगकरी तदुन्नतिः ॥ १३२ ॥ परितप्यत एव नोत्तमः परितप्तोऽप्यपरः सुसंवृतिः । परवृद्धिभिराहितव्यथः स्फुटनिभिन्नदुराशयोऽधमः ॥ १३३ ॥ अनिराकृततापसंपदं फलहीनां मुमनोभिरुज्झिताम् । खलतां खलतामिवांसतां प्रतिपद्येत कथं बुधो जनः ॥ १३४ ॥ अपि वेत्ति षडक्षराणि चेदुपदेष्टुं शितिकेण्ठमिच्छति । वसनाशनमात्रमस्ति चेद्धनदादप्यतिरिच्यते खलः ॥ १३५ ॥ अहमेव गुरुः सुदारुणानामिति हालहल मा स्म तात दृष्यः । ननु सन्ति भवादृशानि भूयो भुवनेऽस्मिन्वचनानि दुर्जनानाम् ॥ १३६ ॥ वदने विनिवेशिता भुजंगी पिशुनानां रसनामिषेण धात्रा । अनया कथमन्यथावलीढा नहि जीवन्ति जना मनागमन्त्राः ॥ १३७ ॥ वहति विषधरान्पेटीरजन्मा शिरसि मषीपटलं दधाति दीपः । विधुरपि भजतेतरां कलङ्कं पिशुनजनं खलु बिभ्रति क्षितीन्द्राः ॥ १३८ ॥ मधुरिमरुचिरं वचः खलानाममृतमहो प्रथमं पृथु व्यनक्ति । अथ कथयति मोहेहेतुमन्तर्गतमिव हालहलं विषं तदेव ॥ १३९ ॥ अन्तर्वाणि मन्यमानः खलोऽयं पौरोर्भोग्यं मुक्तिमुक्तासु धत्ते । सर्वानन्दिन्यङ्गके कामिनीर्नमीर्म मार्गित्येष वै बम्भरालिः ॥ १४० ॥ बोधितोऽपि बहुमूक्तिविस्तरैः किं खलो जगति सज्जनो भवेत् । स्नापितोऽपि बहुशो नदीजलैर्गर्दभः किमु हयो भवेत्कचित् ॥ १४१ ॥ विद्यया विमलयाप्यलंकृतो दुर्जनः सैदसि माम्नु कश्चन । साक्षरा हि विपरीततां गताः केवलं जगति तेऽपि राक्षसाः ॥ १४२ ॥ दोषपोषमभियाति परं यो बाधमेति बहुसज्जनयोगात् । संमतौ विमतिमात्रसहायो दुर्जनो भ्रम इवातिचकाम्ति ॥ १४३ ॥ उन्नतं पदमवाप्य यो लघुर्हेलयैव स पतेदिति ब्रुवन् । शैलशेखरगतः पृष्ठद्वणश्चौरुमारुतधुतः

१ तुच्छः. २ स्वाभाविकी अन्धा अपश्यन्ती दृश्येतां ते. ३ स्वदोषे. ४ आत्मप्रशंसायां प्रगल्भ-
वाच इत्यर्थः. ५ मौनव्रतिनः. ६ परस्तुतिवचनेषु. ७ शोभना संवृतिः परितापगोपनं यस्य सः.
८ उत्पादितसंतापः. ९ स्फुटं निभिन्नः प्रकाशितो दुराशयः परशुभद्वेषलक्षणो दुग्भिप्रायो यस्य सः.
१० अनिराकृतानिवारिता तापसंपत्तापातिशयो यया ताम्; (पक्षे) संतापजननैकस्वभावादपरत्रासतद्व्याधि-
रहात्. ११ इहामुत्र चोपकारशून्याम्; (पक्षे) सर्वार्थगहिताम्. १२ बुधैरुज्झिताम्; (पक्षे) पुष्पैर्वर्जिताम्.
१३ खस्य लताम्. गगनलतिक्रामित्यर्थः. १४ दुष्टाम्; (पक्षे) निरुपाय्याम्. १५ शिवम्. १६ कुचेरात्.
१७ श्रेष्ठः. १८ अनितीवानाम्. १९ गर्वोद्धितो मा भव. २० जिह्वाच्छलेन. २१ सर्पान्. २२ च-
न्दनः. २३ शास्त्रवित्. २४ दोषैकदृक्त्वम्. २५ सूक्तय एव मुक्ताफलानि ताम्. २६ सर्वेषामाह्ला-
दके. २७ व्रणम्. २८ शोधयति. २९ मक्षिका. ३० सभायाम्. ३१ उत्कर्षम्; (पक्षे) उच्चस्था-
नम्. ३२ अल्पबुद्धिः; (पक्षे) अल्पपरिमाणः. ३३ अम्बुकणसमुदायः. ३४ मन्देन. ३५ कम्पितः.

पतत्यधः ॥ १४४ ॥ भैरवकुम्भशकलेन वै मलं बालकस्य जननी व्यपोहति । तद्वदोष्ठवदनेन
 दुर्जनो मातृतः शतगुणाधिको भवेत् ॥ १४५ ॥ अकरुणत्वमैकारणाविग्रहः परधने परयोषिति
 च स्पृहा । सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥ १४६ ॥ अकार-
 णाविष्कृतवैरदारुणादसज्जनात्कस्य भयं न जायते । विषं महाहेरिव यस्य दुर्वचः सुदुःसहं
 संनिहितं सदा मुखे ॥ १४७ ॥ तथारिभिर्न व्यथते शिलीमुखैर्हतो दिगन्ते हृदये न दूरतः ।
 यथा खलानां कुधियां दुरुक्तिभिर्दिवानिशं तप्यति मर्मताडितः ॥ १४८ ॥ गुणापवादेन तद-
 न्यरोपणादृशाधिरूढस्य समञ्जसं जनम् । द्विधेव कृत्वा हृदयं निगूहन् स्फुरन्नसाधोर्विवृणोति
 वागसिः ॥ १४९ ॥ न दुर्जनः सज्जनतामुपैति बहुप्रकारैरपि सेव्यमानः । भूयोऽपि सिक्तः
 पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ॥ १५० ॥ विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषां
 परिपीडनाय । खलस्य साधोर्विपरीतमेतज्ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय ॥ १५१ ॥ सद्द्वैतज्ञातं
 गुणकोटियुक्तं धनुः कथं पार्थिववामहस्ते । शरः परप्राणविहारदक्षः सपक्षपातोऽप्यधमो गरी-
 यान् ॥ १५२ ॥ एकः खलोऽपि यदि नाम भवेत्सभायां मोघीकरोति विदुषां निखिलप्रयासम् ।
 एकापि पूर्णमुदरं मधुरैः पदार्थैरालोभ्य रेचयति हन्त न मक्षिका किम् ॥ १५३ ॥ हालाहलं
 खलु पिपासति कौतुकेन कालानलं परिचुचुम्बिपति प्रकामम् । व्यालाधिपं च यतते परिर-
 व्धुमद्धा यो दुर्जनं वशयितुं कुरुते मनीषाम् ॥ १५४ ॥ ते दृष्टिमात्रपतिता अपि कस्य नात्र
 क्षोभाय पक्षमसदृशमलकाः खलाश्च । नीचाः सदैव सविलासमलीकलगा ये कालतां कुटिल-
 तामपि न त्यजन्ति ॥ १५५ ॥ प्राक्पादयोः पतति खादति पृष्ठमांसं कर्णे कलं किमपि रौति^१
 शनैर्विचित्रम् । छिद्रं निरूप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः सर्वं खलस्य चरितं भशकः करोति
 ॥ १५६ ॥ हित्वा मदं सममसज्जनसज्जनौ तौ वन्दे नितान्तकुटिलप्रगुणस्वभावौ । एकं भिया
 निरभिसंहितवैरिभावं प्रीत्या परं परमनिर्वृतिपात्रभूतम् ॥ १५७ ॥ पादाहतोऽपि दृढद-
 ण्डसमाहतोऽपि यं दंष्ट्राया स्पृशति तं किल हन्ति सर्पः । हर्षादिवैप पिशुनोऽत्र मनुष्य-
 धर्मा कर्णे परं स्पृशति हन्त्यपरस्य मूलम् ॥ १५८ ॥ उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य
 प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः । दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विपोऽस्य नीचस्य गोचरगतैः
 सुखमाप्यते कैः ॥ १५९ ॥ संवर्धितोऽपि भुजगः पयसा न वश्यस्तत्पालकानपि निहन्ति
 बलेन सिंहः । दुष्टः परैरुपकृतस्तदनिष्टकारी विश्वासलेश इह नैव बुधैर्विधेयः ॥ १६० ॥
 कस्तूरिकां तृणभुजार्मैर्दवीमृगाणां निक्षिप्य नाभिषु चकार च तान्वधारान् । मूढो विधिः सक-
 लदुर्जनलोलजिह्वामूले स्म निक्षिपति चेत्सकलोपकारः ॥ १६१ ॥ विसमलमशनाय स्वादु पा-

१ उत्कर्षाद्धीयते; (पक्षे) अघोदेशे पतति. २ भिन्नशगवखण्डेन. ३ निरर्थकविरोधः. ४ इच्छा.
 ५ असहनशीलता. ६ स्वभावसिद्धम्. ७ वेणुः; (पक्षे) कुलम्. ८ मौर्वी; (पक्षे) विद्याविनयादिः. ९
 अग्रम्; (पक्षे) संख्याविशेषः. १० मतिम्. ११ शब्दं करोति. १२ आविष्कृतसकलदुष्टस्य. १३
 अमर्यादस्य. १४ वनम्.

नाय तोयं शयनमवनिष्ठे वल्कले वाससी च । नवधनमधुपानभ्रान्तसर्वेन्द्रियाणामविनयम-
नुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ॥ १६२ ॥ मलयभुवि विरूढश्चन्दनेनाभिवृद्धो न भजति किल
वेणुः सौरभं चन्दनस्य । तदिह नहि विचित्रं सर्वदोषाकराणां नहि भवति खलानां साधु-
तागन्धलेशः ॥ १६३ ॥ दिगन्ते खेलन्ती सरसहृदयानन्दजननी मया नीता दुष्टप्रचुर-
नगरीं कापि कविता । अकस्मादुन्मीलत्खलवदनवल्मीकरसनाभुजंगीदष्टाङ्गी शिवशिव स-
मार्प्तिं गतवती ॥ १६४ ॥ अभूदम्भोराशेः सह वसतिरासीत्कमलया गुणानामाधारो नय-
नफलमिन्दुः प्रथयति । कथं सिंहासूनुस्तमपि तुदति प्रौढदशनैर्गुणानामास्वादं पिशुनरसना
किं रसयति ॥ १६५ ॥ न विषममृतं कर्तुं शक्यं प्रयत्नशतैरपि त्यजति कटुतां न स्वां
निम्बः स्थितोऽपि पयोहृदे । गुणपरिचितामार्यां वाणीं न जल्पति दुर्जनश्चिरमपि बला-
ध्माते लोहे कुतः कनकाकृतिः ॥ १६६ ॥ यदि परगुणा न क्षम्यन्ते यतस्व तदर्जने न
हि परयशो निन्दाव्याजैरलं परिमार्जितुम् । विरमसि न चेदिच्छाद्वेपप्रसक्तमनोरथो दिन-
करकरान्पाणिच्छत्रैर्नुदञ्चमप्यसि ॥ १६७ ॥ जिह्वो लोकः कथयति पुरा हन्त हित्वा गु-
णौघानम्भःक्षारं गुणगणनिधेस्तस्य रत्नाकरस्य । विश्वे छिद्रानुसरणसमारूढसर्वेन्द्रियाणां दोषे
दृष्टिः पिशुनमनसां नानुरागो गुणेषु ॥ १६८ ॥ सन्तः सच्चरितोदयव्यसनिनः प्रौढवैद्य-
न्त्रणाः सर्वत्रैव जनापवादचकिता जीवन्ति दुःखं सदा । अव्युत्पन्नमतिः कृतेन न सता
नैवासता व्याकुलो युक्तायुक्तविवेकशून्यहृदयो धन्यो जनः प्रोक्तः ॥ १६९ ॥ या लोभा-
त्संविधे खलस्य सुरसा वाणी बुधैर्नीयते नो जानाति स तामचेतनतया सैव स्वयं लीयते ।
भर्तुः स्नेहचयात्प्रविश्य दहने भस्मीभवत्यङ्गना गाढालिङ्गनतत्परेण मनसा प्रेतो न वेत्ति
प्रियाम् ॥ १७० ॥ नागच्छन्नपहूयते न वचनोत्थानासनैः पूज्यते नो पृच्छन्ननुभाष्यते न
च दृशा सान्द्रादरं वीक्ष्यते । ईर्ष्यावेशकपायिते हृदि वृणालेशोऽपि न स्पृश्यते किं त्वेकः
प्रवदन्समञ्जसमपि प्राज्ञः शठैर्हस्यते ॥ १७१ ॥ दूरादुच्छिन्नपाणिरार्द्रनयनः प्रोत्सारितार्धा-
सनो गाढालिङ्गनतत्परः प्रियकथाप्रश्नेषु दत्तादरः । अन्तर्भूतविषो बहिर्भुमयश्चातीव मया-
पटुः को नामायमपूर्वनाटकविधिर्यः शिक्षितो दुर्जनैः ॥ १७२ ॥ जाड्यं द्वीमंति गण्यते ब्र-
तरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं शूरे निर्वृण्णता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि । तेजस्विन्यै-
बलिप्तता मुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे तत्को नाम गुणो भवेत्स गुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः
॥ १७३ ॥ पोतो^१ दुस्तरवारिराशितरणे दीपोऽन्धकारागमे निर्वाते व्यजनं मदान्धकरिणां
दर्पोपशान्त्यै^२ सृणिः । इत्थं तदुवि नास्ति यस्य विधिना नोपायचिन्ता कृता मन्ये दुर्जनचि-
त्तवृत्तिहरणे धातापि भ्रष्टोद्यमः ॥ १७४ ॥ धातस्तात तवैव दूषणमिदं यन्नाम कस्तूरिका

१ कुटिलः. २ स्वेच्छाचरणनिर्गन्धो येषां ते. ३ अनिपुणमतिः. ४ नीचः. ५ अन्तिके. ६
कपटपटुः. ७ लज्जावति. ८ प्रतेषु रुचिः प्रीतिर्यस्य तस्मिन्. ९ शाश्वतम्. १० निर्दयता. ११ मनन-
शीले. १२ दीनत्वम्. १३ सगर्वता. १४ वाचालत्वम्. १५ नौका. १६ अङ्गुशः. १७ भग्नप्रयत्नः.

कान्तारान्तरचारिणां तृणभुजां यन्नाभिमूले कृता । यद्येवं पिशुनस्य हन्त रसनामूलेऽकरि-
प्यस्तदा प्रायासेन विनाभविष्यदतुला कीर्तिश्च निर्दोषता ॥ १७५ ॥ ते वै सत्पुरुषाः परा-
र्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये सामान्यास्तु परोपकारनिरताः स्वार्थाविरोधेन ये । तेऽमी मा-
नुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे
॥ १७६ ॥ नारीणां वचनेन कर्म कुरुते दीनं वचो भाषते नालस्यं विजहाति तिग्मकिरणे
प्रौढे समुत्तिष्ठति । किञ्चित्कापि न साहसं वितनुते देहे चिरं दूयते नो वा विन्दति पौरुषं
कुपुरुषः कोऽप्येष निर्णयिताम् ॥ १७७ ॥ वक्रत्वं ननु कुन्तलादिव मुखे तैक्ष्ण्यं कटाक्षा-
दिव क्रूरत्वं कुचमण्डलादिव सुनैर्वृण्यं स्वचित्तादिव । मालिन्यं नयनाञ्जनादिव किलाधैर्यं
स्वभावादिव स्वैरन्यैव सुशिक्षितोऽसि खल किं जातोऽस्यतोऽरुतुदः ॥ १७८ ॥ वाताहार-
तया जगद्विषधरैराश्वास्य निःशेषितं ते अस्ताः पुनरभ्रतोयकणिकातीव्रव्रतैर्बहिभिः । तेऽपि
क्रूरचमूरचर्मवसनैर्नीताः क्षयं लुब्धकैर्दम्भस्य स्फुरितं विदन्नपि जनो जाल्मो गुणानीहते
॥ १७९ ॥ कस्त्वं भद्रं खलेश्वरोऽहमिह किं घोरे वने स्थायते शार्दूलादिभिरेव हिंस्रप-
शुभिः स्वाद्योऽहमित्याशया । कस्मात्कष्टमिदं त्वया व्यवसितं मद्देहमांसाशिनः प्रत्युत्पन्न-
नृमांसभक्षणधियस्ते घ्नन्तु सर्वान्नरान् ॥ १८० ॥ भिक्षो मांसनिषेवणं किमुचितं किं तेन
मद्यं विना मद्यं चापि तव प्रियं प्रियमहो वाराङ्गनाभिः सह । वेश्या द्रव्यरुचिः कुतस्तव
धनं द्यूतेन चौर्येण वा चौर्यद्यूतपरिग्रहोऽपि भवतो भ्रष्टस्य कान्या गतिः ॥ १८१ ॥
भिक्षो कन्था श्रुत्या ते नहि शफरिवधे जालमश्रासि मत्स्यांस्ते वै मद्योपदंशाः पिबसि मधु
समं वेश्याया यासि वेश्याम् । दत्त्वाङ्घ्रिं मूर्ध्निरीणां तव किमु रिपवो भिन्निभेत्तास्मि येषां
चोरोऽमि द्यूतहेतोस्त्वयि सकलमिदं नास्ति नष्टे विचारः ॥ १८२ ॥ दैवादप्युत्तमानामप-
हरति यदा दुर्जनो वा कथाचिन्मानं नामोति तेषामनुजनितगुणानेव कुत्राधिकत्वम् । स्वर्भा-
नुर्भाणवीयान्हरति यदि पुनः शीतरश्मेर्मरीचीन्ब्रह्माण्डस्येह खण्डे तदपि नरपते किं ग्रहेश-
त्वेमेति ॥ १८३ ॥ हे पक्षिन्नागतस्त्वं कुत इह सरसस्तत्किञ्चिद्गो विशालं किं मद्भासोऽपि
बाढं तदतिविपुलतां पाप मा ब्रूहि मिथ्या । इत्थं कूपोदकस्थः शपति तटगतं ददुरो राज-
हंसं नीचः प्रायः शठार्थो भवति हि विषमो नापराधेन दृष्टः ॥ १८४ ॥

लक्ष्मीस्वभावः ।

या स्वसन्नानि पद्मेऽपि संध्यावधि विजृम्भते । ईन्दिरा मन्दिरेऽप्येषां कथं स्थास्यति
निश्चैला ॥ १ ॥ गुणिनं जनमालोक्य निजबन्धनशङ्कया । राजलक्ष्मीः कुरङ्गीव दूरं दूरं

१ दुर्गममार्गसंचारिणाम्. २ सूचकस्य. ३ जिह्वामूले. ४ प्रकृष्टेन यत्नेन. ५ खलराजः. ६ व्या-
घ्रादिभिः. ७ घातकपशुभिः. ८ भक्षणायः. ९ संध्याकालपर्यन्तम्. १० विराजते. ११ लक्ष्मीः.
१२ स्थिरा. १३ मृगीव.

पलायते ॥ २ ॥ शूरं त्यजामि वैधव्यादुदारं लज्जया पुनः । सापत्न्यात्पण्डितमपि तस्मा-
त्कृपणमाश्रये ॥ ३ ॥ गोभिः क्रीडितवान्कृष्ण इति गोसमबुद्धिभिः । क्रीडत्यद्यापि सा
लक्ष्मीरहो देवी पतिव्रता ॥ ४ ॥ अत्यार्यमतिदातारमतिशूरमतिव्रतम् । प्रज्ञाभिमानिनं चैव
श्रीर्भयान्नोपसर्पति ॥ ५ ॥ अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनम् । स्थिरारम्भमदीनं च नासौ
श्रीरूपतिष्ठते ॥ ६ ॥ मन्ये सत्यमहं लक्ष्मीः समुद्राद्भूलिरुत्थिता । पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति
सन्तो विद्वललोचनाः ॥ ७ ॥ समायाति यदा लक्ष्मीर्नारिकेलफलाम्बुवत् । विनिर्याति
यदा लक्ष्मीर्गजभुक्तकपित्थवत् ॥ ८ ॥ लक्ष्मीर्यादोनिधेर्यादो^१ नौदो वादोचितं वचः । वि-
भेति^२ धीवरेभ्यो या जडेष्वेव निर्मज्जति ॥ ९ ॥ कुटिला लक्ष्मीर्यत्र प्रभवति न सरस्वती
वसति तत्र । प्रायः श्वश्रुस्तुषयोर्न दृश्यते सौहृदं लोके ॥ १० ॥ अव्यवसायिनमलसं
दैर्घ्यपरं साहसाच्च परिहीनम् । प्रेमदा पतिमिव वृद्धं नेच्छति लक्ष्मीरुपस्थातुम् ॥ ११ ॥
गुणवद्भिः सह संगममुच्चैःपदमाप्तुमुत्सुका लक्ष्मीः । वीरकैरवालवसतिर्ध्रुवमसिधाराव्रतं चरति
॥ १२ ॥ श्रीपरिचयाजडा अपि भवन्त्यभिज्ञा विदग्धचरितानाम् । उपदिशति कामिनीनां
यौवनमद एव ललितानि ॥ १३ ॥ वाक्चक्षुःश्रोत्रलयं लक्ष्मीः कुरुते नरस्य को दोषः ।
गरलसहोदरजाता तच्चित्रं यन्न मारयति ॥ १४ ॥ अनुभवत ददत वित्तं मान्यान्मानयत
सजनान्भजत । अतिपरुषपवनविलुलितदीपशिखाचञ्चला लक्ष्मीः ॥ १५ ॥ रत्नाकरतनुज-
नुषि द्विजराजे राजनि श्रियो मित्रे । अमृतकरे च कलावति पद्मानि वा सा कुतो भवति
॥ १६ ॥ पूरयति पूर्णमेषां तरङ्गिणीसंहतिः समुद्रमिव । लक्ष्मीरधनस्य पुनर्लोचनमार्गेऽपि
नायाति ॥ १७ ॥ सुव्यवसायिनि शूरे क्लेशसहिष्णावनाकुलारम्भे । मयि पृष्ठतो विलम्बे
यास्यसि कमले कियद्दूरम् ॥ १८ ॥ अपि दोर्भ्यां परिबद्धा बद्धापि गुणैरनेकधा निपुणैः ।
निर्गच्छति क्षणादिव जलधिजलोत्पत्तिपिच्छला लक्ष्मीः ॥ १९ ॥ हरिभामिनि सिन्धु-
संभवे कमले किं कथयामि ते गुणान् । अनुरज्यसि हा जडे जने गुणगौरौ पुरुषे विरज्यसि
॥ २० ॥ वीक्षितानि तव वारिधिकन्ये यत्र पालितजगन्ति लगन्ति । चित्रमत्र च परत्र
च देही देहिशब्दमपहाय चकास्ति ॥ २१ ॥ यद्वदन्ति चपलेत्यपवादं नैव दूषणमिदं
कैमलायाः । दूषणं जलनिधेहि भवेत्तद्यत्पुरुषाणपुरुषाय ददौ ताम् ॥ २२ ॥ चाञ्चल्यमुच्चैः-
श्रवसस्तुरंगात्कौटिल्यमिन्दोर्विषतो विमोहः । इति श्रियाशिक्षि सहोदरेभ्यो न वेद्मि क-
स्माद्गुणवद्विरोधः ॥ २३ ॥ श्वश्रूं विना वृत्तिरिह स्वतन्त्रा प्रायः स्तुषाणामपवादहेतुः ।
यद्वाणि लोके रमया विहीनां सतीमपि त्वामसतीं वदन्ति ॥ २४ ॥ उत्साहसंपन्नमदी-
र्वसूत्रं क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् । शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं याति

१ समुद्रस्य. २ जलजन्तुः. ३ अदो वचो वादोचितं न. ४ कैवर्तेभ्यः; (पक्षे) बुद्धिभ्रेष्ठेभ्यः.
५ मूर्खेभ्यः; (पक्षे) डलयोः सावर्ण्यात् उदकेषु. ६ अन्तर्गच्छति; (पक्षे) सुस्थिरं तिष्ठति. ७ अनुद्योगिनम्.
८ नियन्त्रिणम्. ९ तरुणस्त्री. १० खड्गः. ११ लक्ष्म्याः. १२ नारायणाय; (पक्षे) वृद्धाय.

निवासहेतोः ॥ २९ ॥ ह्रींलाहलो नैव विषं विषं रमा जनाः परं व्यैत्ययमत्र मन्वते ।
 निषीय जागर्ति सुखेन तं शिवः स्पृशन्निमां मुह्यति निद्रया हरिः ॥ २९ ॥ तापापहे
 सुहृदये रुचिरे प्रबुद्धे मित्रानुरागनिरते धृतसद्गुणौघे । स्वाङ्गप्रदानपरिपूरितषट्कदौघे युक्तं
 तवेह कमले कमले स्थितिर्यत् ॥ २७ ॥ रत्नाकरस्तव पिता कमले निवासो भ्राता सु-
 धामयतनुः पतिरौदिदेवः । केनापरेण कमले बत शिक्षितानि सारङ्गशृङ्गकुटिलानि विचे-
 ष्टितानि ॥ २८ ॥ लक्ष्मि क्षमस्व वचनीयमिदं दुरुक्तमन्धीभवन्ति पुरुषास्त्वदुपासनेन ।
 नो चेत्कथं कमलपत्रविशालनेत्रो नारायणः स्वपिति पद्मभोगैर्गतल्पे ॥ २९ ॥ असौभाग्यं
 धत्ते परमसुखभोगास्पदमयं^१ विचित्रं तदेहं भवति पृथुकार्तस्वरमयम् । निविष्टः पल्यङ्गे
 कलयति स कान्तारतरणं प्रसादं कोपं वा जननि भवती यत्र तनुते ॥ ३० ॥ समुद्र-
 स्यापत्यं प्रथितमहिमामुद्रितभुवः स्वसा श्रीलेयांशोस्त्रिनयनशिरोधामवसतेः । सुरार्यो-
 पित्सा सरसिरुहकिञ्जल्कनिलया तथापि श्रीः स्त्रीत्वात्प्रकृतिचपलालिङ्गति खलान्
 ॥ ३१ ॥ तीक्ष्णादुद्विजते मृदौ परिभवत्रासान्न संतिष्ठते मूर्खान्द्वेष्टि न गच्छति प्रणयिता-
 मत्यन्तविद्वत्स्वपि । शूरेभ्योऽप्यधिकं विभेत्युपहमत्येकान्तभीरूनपि श्रीर्लब्धप्रसरेव वेश-
 वनिता दुःखोपचर्या भृशम् ॥ ३२ ॥ कस्मैचित्कपटाय कैटभरिपूरःपीठदीर्घालयां देवि
 त्वामभिवाद्य कुप्यसि न चेत्तत्किञ्चिदाचक्ष्महे । यत्ते मन्दिरमम्बुजन्म किमिदं विद्यागृहं
 यच्च ते नीचान्नीचतरोपसर्पणमपामेतत्किमाचार्यकम् ॥ ३३ ॥ पद्मे मूढजने ददासि द्र-
 विणं विद्वत्सु किं मत्सरो नाहं मत्सरिणी न चापि चपला नैवास्ति मूर्खे रतिः । मूर्खेभ्यो
 द्रविणं ददामि नितरां तत्कारणं श्रूयतां विद्वान्सर्वगुणेषु पूजिततनुर्मूर्खेभ्य नान्या गतिः
 ॥ ३४ ॥ तिर्यक्त्वं भजतु प्रतारयतु वा धर्मक्रियाकोविदं हन्तु स्तां जननीं पितृत्वपि
 सुरां शुद्धां वधूमृज्जतु । वेदान्निन्दतु वा हिनस्तु जनतां किं वानया चिन्तया लक्ष्मीर्यस्य
 गृहे स एव भजति प्रायो जगद्वन्द्यताम् ॥ ३५ ॥ आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापल्य-
 मुद्योगितां मूकत्वं मितभाषितां वितनुते मौढ्यं भवेदार्जवम् । पात्रापात्रविचारणाविरहिता
 यच्छत्युदारात्मतां मातर्लक्ष्मि तव प्रसादवशतो दोषा अमी स्युर्गुणाः ॥ ३६ ॥ हे लक्ष्मि
 क्षणिके स्वभावचपले मूढे च पापेऽधमे न त्वं चोत्तमपात्रमिच्छसि खले प्रायेण दुश्चा-
 रिणि । ये देवार्चनसत्यशौचनिरता ये चापि धर्मे रतास्तेभ्यो लज्जसि निर्दये गतमति-

१ विषभेदः. २ लक्ष्मीः. ३ विपरीतभावम्. ४ चन्द्रः. ५ नारायणः. ६ सर्पः. ७ शरी-
 रम्. ८ शय्यायाम्. ९ हे जननि, भवती यत्र यस्मिन्पुरुषे प्रसादं तनुते करोत्यसौ पुरुषो भाग्यमैश्वर्यं धत्ते.
 यत्र कोपं तनुते सोऽसौभाग्यं सौभाग्याभावं धत्ते. अयं प्रसादविषयः परमसुखभोगानामास्पदम्. अयं कोपवि-
 षयः परमत्यन्तमसुखभोगास्पदम्. भवतीति शेषः. १० तस्य पूर्वोक्तस्य पुरुषस्य गेहं विविधाचित्रयुक्तं तथा
 पृथु महत्कार्तस्वरं स्वर्णं तन्मयं भवति; (पक्षे) चित्ररहितं तथा पृथुकानां बालानामन्नाद्यभावप्रयुक्तनार्तस्वरेण
 प्रचुरम्. ११ स पूर्वोक्तः पुरुषः कान्ताया रतं रमणं तदेव रणयुद्धम्; (पक्षे) कान्तारं दुर्गमारण्यं तत्तरणं
 कलयति. १२ चन्द्रस्य.

नीचो जनो बल्लभः ॥ ३७ ॥ नाहं दुश्चरिणी न चापि चपला मूर्खो न मे रोचते नो
शूरो न च पण्डितो न च शठो हीनाक्षरो नैव च । पूर्वस्मिन्कृतपुण्ययोगविभवो भुक्तं
स मे सत्फलं लोकानां किमसह्यता सखि पुनर्दृष्ट्वा परां संपदम् ॥ ३८ ॥ हन्तुर्बन्धुज-
नान्धनार्थमेनधानान्तुः परस्त्रीशतं रन्तुर्जन्तुविहिंसकैः सह जनैः संतुप्यतो वञ्चनैः । वक्तु-
स्तीक्ष्णर्मयुक्तमेव वचनं पङ्क्तुमितं चौदनं नित्यं नृत्यमि मन्दिरेषु कमले कृत्यं तवैतन्म-
तम् ॥ ३९ ॥ यत्राभ्यागतदानमानचरणप्रक्षालनं भोजनं सत्सेवा पितृदेवतार्चनविधिः सत्यं
गवां पालनम् । धान्यानामपि संग्रहो न कलहश्चित्तानुरूपा प्रिया दृष्ट्वा प्राह हरिं वसामि
कमला तस्मिन्गृहे निश्चला ॥ ४० ॥ येषामन्यकैलत्रदर्शनकलाव्युत्पत्तिशून्ये दृशौ मूढं दृष्ट्वा
परार्थचिन्तनविधौ मिथ्यानभिज्ञं मुखम् । अप्रज्ञातपशून्बुभुक्षितशिश्नभ्रोदकैस्ताम्यतस्तेषां
लक्ष्मि गृहान्दृशापि भयभीतेवेह नो वीक्षसे ॥ ४१ ॥ नो जानाति कुलीनमुत्तमगुणं सत्त्वा-
न्वितं धार्मिकं नाचारप्रवणं न कार्यकुशलं न प्रज्ञयालंकृतम् । नीचं क्रूरमपेतमत्त्वमदयं य-
स्मादियं सेवते तद्वंशानुगुणं पयोधिसुतया लक्ष्म्या प्रमाणीकृतम् ॥ ४२ ॥ पीतोऽगस्त्येन
तातश्चरणतलहतो बल्लभोऽन्येन रोषादाबाल्याद्विप्रवर्यैः स्ववदनविवरे धारिता वैरिणी^१ मे ।
गेहं मे छेदयन्ति प्रतिदिवसमुमाकान्तपूजानिमित्तं तस्मात्स्वित्ना सदाहं द्विजकुलसदनं नाथ
नित्यं त्यजामि ॥ ४३ ॥

धनप्रशंसा ।

अहो कनकमाहात्म्यं वक्तुं केनापि शक्यते । नामसाम्यादहो चित्रं धनूरोऽपि मदप्रदः
॥ १ ॥ न वित्तं दर्शयेत्प्राज्ञः कस्यचित्स्वलपमप्यहो । मुनेरपि यतस्तस्य दर्शनाच्चलते मनः
॥ २ ॥ धनमर्जय काकुत्स्थ धनमूलमिदं जगत् । अन्तरं नैव पश्यामि निर्धनस्य मृतस्य च
॥ ३ ॥ ब्रह्मघ्नोऽपि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम् । शशिना तुल्यवंशोऽपि निर्धनः
परिभूयते ॥ ४ ॥ कुत आगत्य घटते विघट्य क्व नु याति च । न लक्ष्यते गतिश्चित्रा ध-
नस्य च धनस्य च ॥ ५ ॥ स्त्रीरूपं मोहकं पुंसो यून् एव भवेत्क्षणम् । कनकं स्त्रीबालवृ-
द्धषण्डानामपि सर्वदा ॥ ६ ॥ न नरस्य नरो दासो दासश्चार्थस्य भूपते । गौरवं लाघवं
वापि धनाधननिबन्धनम् ॥ ७ ॥ यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवा-
न्गुणज्ञः । स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ॥ ८ ॥ त्यजन्ति
मित्राणि धनैर्विहीनं पुत्राश्च दाराश्च सुहज्जनाश्च । तमर्थवन्तं पुनराश्रयन्ति ह्यर्थो हि लोके

१ प्रियः. २ निष्पापान्. ३ प्राणिविघातकैः. ४ अयोग्यम्. ५ मितपचम्. कृपणमिति भावः.
६ किंप्रकारकम्. ७ स्त्री. ८ समुद्रः. ९ भृगुणा. १० सरस्वती. ११ कमलम्. १२ 'धनूरः
कनकाक्षयः' इति कोशः. १३ परिभवं प्राप्नोति. १४ शास्त्रज्ञः. १५ प्रेक्षणीयः.

पुरुषस्य बन्धुः ॥ ९ ॥ बुभुक्षितैर्व्याकरणं न भुज्यते पिपासितैः काव्यरसो न पीयते । न च्छन्दसा केनचिदुद्धृतं कुलं हिरण्यमेवार्जय निष्फला गुणाः ॥ १० ॥ धनैर्निष्कुलीनाः कुलीना भवन्ति धनैरापदं मानवा निस्तरन्ति । धनेभ्यः परो बान्धवो नास्ति लोके धनान्यर्जयध्वं धनान्यर्जयध्वम् ॥ ११ ॥ दुन्दुभिस्तु सुतरामचेतनस्तन्मुखादपि धनं धनं धनम् । इत्थमेव निनदः प्रवर्तते किं पुनर्यदि जनः सचेतनः ॥ १२ ॥ त्यक्त्वा युवा स्वयुवति सुविलासयोग्यां दूरं विदेशवसतौ निवसन्धनार्थी । राज्यागमे स्मरति तां न समेति तस्मात्कान्ताभ्रमादपि वरः कनकभ्रमोऽयम् ॥ १३ ॥ जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो मज्जतां शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः संदह्यतां वह्निना । शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ १४ ॥ माता निन्दति नाभि-
नन्दति पिता भ्राता न संभाषते भृत्यः कुप्यति नानुगच्छति सुतः कान्ता च नालिङ्गते । अर्थप्रार्थनशङ्कया न कुरुते संभाषणं वै सुदृष्टस्माद्द्रव्यमुपार्जयस्व सुमते द्रव्येण सर्वे वशाः ॥ १५ ॥

धननिन्दा ।

अर्थार्थी जीवलोकोऽयं श्मशानमपि सेवते । जनितारमपि त्यक्त्वा निःस्वं गच्छति दूरतः ॥ १ ॥ लक्ष्मीवन्तो न जानन्ति प्रायेण परवेदनाम् । शोषे धराभरच्छान्ते शेते नारायणः सुखम् ॥ २ ॥ वैरं हालाहलं पीतं सद्यःप्राणहरं विषम् । न द्रष्टव्यं धनाव्यस्य भ्रूभङ्गकुटिलं मुखम् ॥ ३ ॥ भक्तद्वेषो जडप्रीतिः सुरुचिर्गुरुलङ्घने । मुखे कटुकता नूनं धनिनां ज्वरिणामिव ॥ ४ ॥ आलिङ्गिताः परैर्यान्ति प्रस्रवन्ति समे पथि । अव्यक्तानि च भाषन्ते धनिनो मद्यपा इव ॥ ५ ॥ आजन्मानुगतेऽप्यस्मिन्नाले विमुखमम्बुजम् । प्रायेण गुणपूर्णेषु रीतिर्लक्ष्मीवतामियम् ॥ ६ ॥ धनं तावदमुलभं लब्धं कृच्छ्रेण रक्ष्यते । लब्धनाशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिन्तयेत् ॥ ७ ॥ जनयन्त्यर्जने दुःखं तापयन्ति विपत्तिषु । मोहयन्ति च संपत्तौ कथमर्थाः सुखावहाः ॥ ८ ॥ यथा ह्यामिषमाकाशे पक्षिभिः श्वापदैर्भुवि । भक्ष्यते सलिले नक्रैस्तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ ९ ॥ राजतः सलिलादग्रेऽश्वोरतः स्वजनादपि । भयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणभृतामिव ॥ १० ॥ धनाशया खलीकारः कस्य नाम न जायते । दूरादामिषलोभेन वध्यते खैरः खगः ॥ ११ ॥ बधिरयति कर्णविवरं वाच मूकयति नयनमन्धयति । विकृतयति गात्रयष्टिं संपद्रोगोऽयर्मज्जतो राजन् ॥ १२ ॥ लक्ष्म्या परिपू-

१ 'धनं धनं धनम्' इत्यनुकरणशब्दः; (पक्षे) वित्तम्. २ मनाङ्गिप्रयम्. ३ भुक्कुटिमोटनेन वक्रम्. ४ भक्ताः शैवकास्तेषां द्वेषः; (पक्षे) भक्तमग्नं तद्वेषः. ५ जडेषु मूर्खेषु प्रीतिः; (पक्षे) डलयोः सावर्ण्यात्) जले रुचिः. ६ गुरुणां पित्रादीनामुलङ्घने; (पक्षे) गुरु यदङ्घनमुपवासस्तस्मिन्. ७ कटुभाषित्वम्; (पक्षे) कटुस्वम्. ८ अविषमे. ९ आकाशे चरन्नपि. १० विलक्षणः.

णोऽहं न भयं मेऽस्तीति मोहनिद्रैषा । परिपूर्णस्यैवेन्दोर्भवति भयं सिंहकामूनोः ॥ १३ ॥
 अर्जुनीयति यदर्जने जनो वर्जनीयजनतर्जनादिभिः । मेङ्कु नश्यति चिराय संचिता वञ्चिता
 जगति के न संपदा ॥ १४ ॥ वरमसिधारा तरुतलवासो वरमिह भिक्षा वरमुपवासः । वर-
 मपि घोरे नरके पतनं न च धनगर्वितबान्धवशरणम् ॥ १५ ॥ तानीन्द्रियाण्यविकलानि मन-
 स्तदेव सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव । अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव ह्यन्यः क्षणेन भ-
 वतीति विचित्रमेतत् ॥ १६ ॥ आपद्रतं हससि किं द्रविणान्ध मूढ लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति
 किमत्र चित्रम् । एतान्प्रपश्यसि घटाञ्जलयन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिता भरिताश्च रिक्ताः
 ॥ १७ ॥ धनमपि परदत्तं दुःस्वमौचित्यभाजां भवति हृदि तदेवानन्दकारीतरेषाम् । मलयज-
 रसबिन्दुर्वर्धते न प्रसन्नं नयति च रसवाहादेवमत्यन्तमत्र ॥ १८ ॥ लभेद्यदयुतं धनं तदधनं धनं
 यद्यपि लभेत निर्युतं धनं निधनमेव तज्जायते । तथा धनपरार्थकं तदपि भावहीनात्मकं यदक्ष-
 रपदद्वयान्तरगतं धनं तद्धनम् ॥ १९ ॥ दायादाः स्पृहयन्ति तस्करगणा मुष्णन्ति भूमीभुजो
 दूरेण च्छलमाकलय्य हतभुग्भस्मीकरोति क्षणात् । अम्भः छावयते क्षितौ विनिहितं यक्षा
 हरन्ति ध्रुवं दुर्वृत्तास्तनया नयन्ति निर्धनं धिग्धिग्धनं तद्वह् ॥ २० ॥

धनिप्रशंसा ।

धनवान्बलवांल्लोके सर्वः सर्वत्र सर्वदा । प्रभुत्वं धनमूलं हि राज्ञामप्युपजायते ॥ १ ॥
 वयोवृद्धास्तपोवृद्धा ये च वृद्धा बहुश्रुताः । सर्वे ते धनवृद्धानां द्वारि तिष्ठन्ति किंकराः
 ॥ २ ॥ न सा विद्या न तच्छीलं न दानं न च मा कला । अर्थार्थिभिर्न तच्छौर्यं धनिनां
 यन्न कीर्त्यते ॥ ३ ॥ पतन्ति खड्गधारामु विशन्ति मेकरालयम् । किं न कुर्वन्ति सुभगे
 कष्टमर्थार्थिनो नराः ॥ ४ ॥ एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर । एवमाशाग्रहग्र-
 स्तैः क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः ॥ ५ ॥ यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।
 यस्यार्थाः स पुमांल्लोके यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥ ६ ॥ को नाम नानुवृत्तिं सुमहानपि
 धनवतः कुरुते । वित्तेशभवनभित्तेः समीपमुपसेवते शंभुः ॥ ७ ॥ हेतुप्रमाणयुक्तं वाक्यं
 न श्रूयते दरिद्रस्य । अर्प्यति परुषमसत्यं पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ॥ ८ ॥ वैभवभाजां

१ राहोः. २ सहस्रबाहुवदाचरति. ३ भयत्रासादिभिः. ४ झटिति. ५ वैकल्यरहितानि. ६ अ-
 खण्डिता. ७ द्रव्यरूपोष्णतया. ८ विपद्भस्तम्. ९ दशसहस्रम्; (पक्षे) अकारेण युतं धनम्. अधनमि-
 त्यर्थः. १० लक्षसंख्याकम्; (पक्षे) निशब्देन युतं धनम्. निधनमित्यर्थः. ११ धनस्य परार्थं संख्याविशेषः;
 (पक्षे) धनशब्दसबन्धि परमर्थ 'न' इति तच्च भावहीनात्मकम्. अभावबोधकमित्यर्थः. १२ अक्षरः परमात्मा
 तन्त्रणद्वयान्तरे गतं प्राप्तं यद्धनं मोक्षरूपं धनं तदेव धनम्; (पक्षे) अक्षरयोः पकारदकारात्मकयोर्मध्यवर्ति धन
 इत्येतदक्षगद्वयरूपम्. धनमित्यर्थः. १३ हरन्ति. १४ कपटम्. १५ अग्निः. १६ दुष्टाचरणाः.
 १७ नाशम्. १८ समुद्रम्. १९ अतिकठोरम्.

दूषणमपि भूषणपक्ष एव निक्षिप्तम् । गुणमात्मनामधर्मं द्वेषं च गृणन्ति कौणादाः ॥ ९ ॥
 वाणी दरिद्रस्य शुभा हितापि ह्यर्थेन शब्देन च संप्रयुक्ता । न शोभते वित्तवतः समीपे
 भेरीनिनादोपैहतेव वीणा ॥ १० ॥ यादृशि तादृशि वित्तसनाथे पञ्च पिशाचशतानि
 वसन्ति । यानि पुनर्निवसन्ति महीशे तानि न केनचिदाकलितानि ॥ ११ ॥ न विद्यया
 नैव कुलेन गौरवं जनानुरागो धनिकेषु सर्वदा । कपालिना मौलिधृतापि जाह्नवी प्रयाति रत्ना-
 करमेव सत्वरम् ॥ १२ ॥ गङ्गां च धारयति मूर्ध्नि सदा कपाली सा तस्य चुम्बति मुखं न
 कदाचिदेव । रत्नाकरं प्रति चुचुम्ब सहस्रवक्त्रैर्गङ्गादयो युवतयः सधनानुकूलाः ॥ १३ ॥
 धिगम्ब्वेतां विद्यां धिगपि कवितां धिक्सुजनतां वयो रूपं धिग्धिग्धिगपि च यशो निर्धन-
 वतः । असौ जीयादेकः सकलगुणहीनोऽपि धनवान्बहिर्यस्य द्वारे तृणलवनिभाः सन्ति
 गुणिनः ॥ १४ ॥ परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां प्रसृतये स पश्चात्संपूर्णः कलयति
 धरित्रीं तृणसमाम् । अतश्चानैकान्त्याद्रुल्लुप्तयाधेषु धनिनामवस्था वस्तूनि प्रथयति च
 संकोचयति च ॥ १५ ॥

दरिद्रनिन्दा ।

उत्थाय हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः । बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां कुचाविव
 ॥ १ ॥ हे दारिद्र्य नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः । पश्याम्यहं जगत्सर्वं न मां पश्यति
 कश्चन ॥ २ ॥ इह लोकेऽपि धनिनां परोऽपि स्वजनायते । स्वजनोऽपि दरिद्राणां तत्क्ष-
 णाद्दुर्जनायते ॥ ३ ॥ परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां शीलं शौर्यं सुरूपताम् । विधिर्ददाति निपुणः
 कन्यामिव दरिद्रताम् ॥ ४ ॥ येनैवाम्बरखण्डेन संवीतो निशि चन्द्रमाः । तेनैव च दिवा
 भानुरहो दौर्गत्यमेतयोः ॥ ५ ॥ चाण्डालश्च दरिद्रश्च द्वावेतौ सद्यशाविह । चाण्डालोऽपि
 दरिद्रोऽपि सर्वकर्मसु निन्दितः ॥ ६ ॥ अधन तु विहीनस्य पुरुषस्याल्पमेधसः । क्रियाः
 सर्वा विनश्यन्ति ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ ७ ॥ द्वाविमावम्भसि क्षेप्यौ गाढं बद्धा गले
 शिलाम् । धनिनं चाप्रदातारं दरिद्रं चातपस्विनम् ॥ ८ ॥ अत्यन्तविमुखे दैवे व्यर्थे यत्ने
 च पौरुषे । मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत्कुतः सुखम् ॥ ९ ॥ दूये कान्ताकरं वीक्ष्य मणि-
 कङ्कणवर्जितम् । अतः परं परं दूये मणिकं कणवर्जितम् ॥ १० ॥ रात्रौ जानुर्दिवा भानुः
 केशानुः संध्योर्द्वयोः । पश्य शीतं मया नीतं जानुभानुकुशानुभिः ॥ ११ ॥ किं करोमि
 क्व गच्छामि कमुपैमि दुरात्मना । दुर्भरेणोदरेणाहं प्राणैरपि विडम्बितः ॥ १२ ॥ दुःखं
 दुःखमिति ब्रूयान्मानवो नरकं प्रति । दारिद्र्यादधिकं दुःखं न भूतं न भविष्यति ॥ १३ ॥

१ वैशेषिकशास्त्रप्रवर्तकाः. २ कल्याणी. ३ दुन्दुभिध्वनिलुतेव. ४ शंकरेण. ५ मस्तकः.
 ६ आकाशम्; (पक्षे) वज्रम्. ७ पराङ्मुखे. ८ खेदं प्राप्नोमि. ९ मणियुक्तं यत्कंकणं तेन वर्जितम्. १० अ-
 त्यन्तम्. ११ मृष्यपात्रम्. १२ धान्यकणरहितम्. १३ अग्निः.

किं चान्यैः सुकुलाचारैः सेव्यतामेति पुरुषः । धनहीनः स्वपत्नीभिस्त्वज्यते किं पुनः परैः
 ॥ १४ ॥ किं वाच्यं सूर्यशशिनोर्दारिद्र्यं महतां पुरः । दिनरात्रिविभागेन परिधत्तो यद-
 म्बरम् ॥ १५ ॥ शून्यमपुत्रस्य गृहं चिरशून्यं नास्ति यस्य सन्मित्रम् । मूर्खस्य दिशः
 शून्याः सर्वं शून्यं दरिद्रस्य ॥ १६ ॥ पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च तरुः सरश्च जलही-
 नम् । सर्पश्चोद्धृतदंष्ट्रस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ १७ ॥ अम्बा तुष्यति न मया न स्तुषया
 सापि नाम्बया न मया । अहमपि न तया न तया वद राजर्क्षस्य दोषोऽयम् ॥ १८ ॥ धैर्युकार्त-
 स्वरपात्रं भूषितनिःशेषपरिजनं देव । विलसत्करेणुगहनं संप्रति सममावयोः सदनम् ॥ १९ ॥
 दारिद्र्यान्मरणाद्वा मरणं संरोचते न दारिद्र्यम् । अल्पक्लेशं मरणं दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम्
 ॥ २० ॥ दारिद्र्यं भोस्त्वं परमं विवेकिं गुणाधिके पुंसि सदानुरक्तम् । विद्याविहीने गुणव-
 र्जिते च मुहूर्तमात्रं न रतिं करांषि ॥ २१ ॥ दारिद्र्यं शोचामि भवन्तमेवमस्मच्छरीरे सुहृदि-
 त्युषित्वा । विपन्नदेहे मयि मन्दभाग्ये ममेति चिन्ता क गमिष्यसि त्वम् ॥ २२ ॥ एको हि
 दोषो गुणसंनिपाते निमज्जतीन्दोरिति धौ बभाषे । न तेन दृष्टं कविना समस्तं दारिद्र्यमेकं
 गुणकोटिहारि ॥ २३ ॥ धनैर्विमुक्तस्य नरस्य लोके किं जीवितेनादित एव तावत् । यस्य
 प्रतीकारनिरर्थकत्वात्कोपप्रसादा विफलीभवन्ति ॥ २४ ॥ अहो नु कष्टं सततं प्रवासस्ततो-
 ऽतिकष्टः परंगेहवासः । कष्टाधिका नीचजनस्य सेवा ततोऽतिकष्टा धनहीनता च ॥ २५ ॥
 वरं वनं व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं द्रुमालयः पत्रफलाम्बुभोजनम् । तृणानि शय्या वसनं च वल्कलं
 न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम् ॥ २६ ॥ यदा तु भाग्यक्षयपीडितां दशां नरः कृतान्तोपहितां
 प्रपद्यते । तदास्य मित्राण्यपि यान्त्यमित्रतां चिरानुरक्तोऽपि विरज्यते जनः ॥ २७ ॥ अर्थी
 न सन्ति न च मुञ्चन्ति मां दुराशा त्यागे रतिं वहति दुर्ललितं मनो मे । याच्ञा हि लघव-
 करी स्ववधे च पापं प्राणाः स्वयं व्रजत किं भ्रूलिम्बितेन ॥ २८ ॥ धनं यदि गतं गतं चरण-
 गुम्भरेणूपमं धरा यदि गता गता कथय मे किमेतावता । इदं पुनरुत्तुदं धनिगणैरिदानींतनैर्द-
 रिद्रगणनाविधौ यदहमङ्गपाते धृतः ॥ २९ ॥ निवासश्चिन्तायाः परपरिभवो वैरमपरं जुगुप्सा
 मित्राणां स्वजनजनविद्वेषकरणम् । वनं गन्तुं बुद्धिर्भवति च कलत्रात्परिभवो हृदिस्थः
 शोकाग्निर्न च दहति संतापयति च ॥ ३० ॥ अये लाजानुच्चैः पथि वचनमाकर्ण्य गृहिणी

१ आकाशम्; (पक्षे) वस्त्रम्. २ दरिद्रस्येत्यर्थः. ३ पृथूनि कातस्वरस्य सुवर्णस्य पात्राणि यस्मिन्स्ततः
 (पक्षे) पृथुकानां बालानामार्तस्वरा रुदितशब्दास्तेषां पात्रं भाजनम्. ४ भूषिता अलंकृता निःशेषाः परिजना
 यस्मिन्; (पक्षे) भुवि उषिता निःशेषाः परिजना यस्मिन्. ५ विलसन्त्यः शोभमानाः करेणवो हस्तिन्य-
 स्ताभिर्गहनं निषिद्धम्; (पक्षे) बवयोः सावर्ण्यात्) विले सदनतीति विलसदः. विलसद एव विलसत्का विल-
 वान्तो ये रेणवो धूलयस्तैर्गहनं व्याप्तम्. ६ गृहम्. ७ विचारशीलम्. ८ प्रीतिम्. ९ स्थित्वा.
 १० विनष्टशरीरे. ११ हृतभाग्ये. १२ गुणसमुदाये. १३ कालिदासः. 'एको हि दोषो गुणसंनिपाते
 निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः' इति कुमारसंभवस्थे पद्ये. १४ कोटिगुणनाशकमिति भावः. १५ परगृह-
 वामः. १६ लघुत्वकारिणी. १७ कालदैर्घ्येणेति यावत्. १८ मर्मस्पृक.

शिशोः कर्णौ यत्नात्सुपिहितवती दीनवदना । मयि क्षीणोपाये यदकृत दृशावश्रुशब्दे
तदन्तःशल्यं मे त्वमिह पुनरुद्धर्तुमुचितः ॥ ३१ ॥ विधातुर्द्वे कन्ये सुगतिरपरा दुर्गतिरभू-
त्तयोराद्यां धाता गुणकुलविहीनाय स ददौ । ततः पश्चात्तापादिव सुगुणसज्जातमधुना कुली-
नं विद्वांसं वरमिह वरेण्यं मृगयते ॥ ३२ ॥ न भिक्षा दुर्भिक्षे मिलति दुरवस्थाः कथमृणं
लभन्ते कर्माणि द्विजपरिवृटान्कारयतु कः । अदत्तैव ग्रासं ग्रहपतिरसावस्तमयते क यामः
किं कुर्मो गृहिणि गहनो जीवनविधिः ॥ ३३ ॥ मा रोदीश्रिरमेहि वस्त्ररहितान्दृष्ट्वा च बा-
लानिमानायातस्तव वत्स दास्यति पिता त्रैवेय्यं वाससी । श्रुत्वैवं गृहिणीवचांसि निकटे कुं-
ज्यस्य निर्द्विचनो निःश्वस्याश्रुजललवण्डुतमुखः पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥ ३४ ॥ कन्याख-
ण्डमिदं प्रयच्छ यदि वा स्वाङ्गे गृहाणार्भकं रिक्तं भूतलमत्र नाथ भवतः पृष्ठे पैलालोच्चयः ।
दंपत्योरिति जल्पतोनिशि यदा चोरः प्रविष्टस्तदा लब्धं कर्पटमन्यतस्तदुपरि क्षिप्त्वा रुदन्नि-
र्गतः ॥ ३५ ॥ वृद्धोऽन्धः पतिरेप मञ्चकगतः स्थूणावशेषं गृहं कालोऽर्थ्यर्णजलागमः कुश-
लिनी वत्सस्य वार्तापि नो । यत्नात्संचिततैलविन्दुघटिका भग्रेति पर्यौकुला दृष्ट्वा गर्भभराल-
सां निर्जैवधूं श्वश्रूश्चिरं रोदिति ॥ ३६ ॥ नो सेवा विहिता गुरोरपि मनाङ्गे वा कृतं पूज-
नं देवानां विधिवन्न वा शिव शिव स्निग्धादयः सेविताः । किं तु त्वच्चरणौ सरस्वति रसा-
दा जन्मनः सेवितौ तस्मान्मां विजहाति सा भगवती शङ्के संपत्नी तव ॥ ३७ ॥ क्षुत्क्षामाः
शिशवः शवा इव भृशं मन्दाशया बान्धवा लिप्ता जर्जरकर्करी जंतुलवैर्नो मां तथा बाधते ।
गेहिन्या त्रुटितांशुकं घटयितुं कृत्वा सकाकुस्मितं कुप्यन्ती प्रतिवेशिलोकगृहिणी सूचीं यथा
याचिता ॥ ३८ ॥ दग्धं खाण्डवमर्जुनेन बलिना दिव्यैर्द्रुमैः सेवितं दग्धा वायुमुतेन रावणपु-
री लङ्का पुनः स्वर्णभूः । दग्धः पञ्चशरः पिनाकपतिना तेनाप्ययुक्तं कृतं दारिद्र्यं जनतापकार-
कमिदं केनापि दग्धं नहि ॥ ३९ ॥ उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्दह सखे दारिद्र्यभारं मम श्रान्तस्ता-
वदहं चिरान्मरणजं सेवे त्वदीयं सुखम् । इत्युक्तं धनवर्जितस्य वचनं श्रुत्वा श्मशाने शवो
दारिद्र्यान्मरणं वरं वरमिति ज्ञात्वैव तूष्णीं स्थितः ॥ ४० ॥ भद्रे वाणि ममाने कुरु दयां
वर्णानुपूर्व्या चिरं चेतः स्वास्थ्यमुपैहि याहि करुणे प्रज्ञे स्थिरत्वं ब्रज । लजे तिष्ठ पराङ्मु-
खी क्षणमहो तृष्णे पुरः स्थीयतां पापो यावदहं ब्रवीमि धनिनां देहीति दीनं वचः ॥ ४१ ॥
यो गङ्गामतरत्तथैव यमुनां यो नर्मदां शर्मदां का वार्ता सरिदम्बुलङ्घनविधौ यश्चार्णवांस्तीर्ण-
वान् । सोऽस्माकं चिरमास्थितोऽपि सहसा दारिद्र्यनामा सखा त्वदानाम्बुसरित्प्रवाहलहरी-
मग्नो न संभाव्यते ॥ ४२ ॥ दारिद्र्याद्ध्रियमेति ह्रीपरिगतः सत्त्वात्परिभ्रश्यते निःसत्त्वः प-

१ छादितवती. २ रोदनं मा कुरु. ३ कण्ठभूषणम्. ४ वस्त्रे. ५ भिक्षे. ६ दरिद्रः. ७ धा-
न्यतृणस्तत्तः. ८ जीर्णवस्त्रखण्डम्. ९ शय्या. १० गृहस्तम्भः. ११ समीपः. १२ व्याकुला.
१३ कुषाम्. १४ लक्ष्मीरित्यर्थः. १५ चालनीसदृशः सच्छिद्रः कुम्भः. १६ लाक्षाखण्डैः. १७ म-
दनः. १८ धारय. १९ मुखदात्रीम्. २० न दृश्यते. २१ लज्जां प्राप्नोति. २२ लज्जायुक्तः.

रिभूयते परिभवान्निर्वेदमापद्यते । निर्विण्णः शुचमेति शोकनिहतो बुद्ध्या परित्यज्यते निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वापदार्मास्पदम् ॥ ४३ ॥ शीतेनाध्युषितस्य माषशिमिवञ्चिन्तार्णवे मज्जतः शान्ताग्नेः स्फुटिताधरस्य धमतः क्षुत्क्षामकुक्षेर्मम । निद्रा क्वाप्यवमानितेव दयिता संत्यज्य दूरं गता तत्पात्रप्रतिपादितेव वसुधा न क्षीयते शर्वरी ॥ ४४ ॥ दारिद्र्यात्पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते सुस्तिग्धा विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फारीभवन्त्यापदः । सत्त्वं ह्रासमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते पापं कर्म च यत्परैरपि कृतं तत्तस्य संभाव्यते ॥ ४५ ॥ सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते संभाष्यते नादरात्संप्राप्तो गृहमुत्सवेषु धनिनां सावज्ञमालोक्यते । दूरादेव महाजनस्य विहरत्यल्पच्छदो लज्जया मन्ये निर्धनता प्रकाममपरं षष्ठं महापातकम् ॥ ४६ ॥ पौरैभ्यो न भयं न दण्डपतनं त्रासो न वा भूयतेनिःसङ्गं शयनं निशासु गमनं दुर्गेषु मार्गेषु च । दारिद्र्यं सुखमेव केवलमहो दाषद्वयं वर्तते जाया निन्दति चाङ्ग भोगसमये मुञ्चन्ति वै याचकाः ॥ ४७ ॥ वासश्चर्म विभूषणं शवशिरो भस्माङ्गलेपः सदा ह्येको गौः स च लाङ्गलाद्यकुशलः संपत्तिरेतादृशी । इत्यालोच्य विमुच्य शंकरमगाद्रत्नाकरं जाह्नवी कष्टं निर्धनिकस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ॥ ४८ ॥ मद्गहे मुसलीव मूषकवधूर्मूषीव मार्जारिका मार्जारीव शुनी शुनीव गृहिणी वाच्यः किमन्यो जनः । इत्यापन्नशिश्नसून्विजहतो दृष्ट्वा तु झिल्लिरवैर्लृता तन्तुवितानसंवृतमुखी जुल्ली चिरं रोदिति ॥ ४९ ॥ पीठैः कच्छपवत्तरन्ति सलिले संमार्जनी मीनवद्वर्षा सर्पविचेष्टितानि कुरुते संत्रासयन्ती शिशून् । शूर्पार्धावृतमस्तका च गृहिणी भित्तिः प्रपातोन्मुखी रात्रौ पूर्णतडागसंनिभमभूद्वाजन्मदीयं गृहम् ॥ ५० ॥ शीलं शातयति श्रुतं शमयति प्रज्ञां निहन्त्यादरं दैन्यं दीपयति क्षमां क्षपयति व्रीडामपि ह्यस्यति । तेजो जर्जरयत्यपास्यति मतिं विस्तारयत्यर्थितां पुंसः क्षीणधनस्य किं न कुरुते वैरं कुटुम्बग्रहः ॥ ५१ ॥ दारिद्रेण समीरितापि बहुशः कण्ठं समालम्बते कण्ठात्कष्टशतैः कथं कथमपि प्राप्नोति जिह्वातलम् । जिह्वाकीलककीलितैव सुदृढं तस्मान्न निर्यात्यसौ वाणी प्राणपरिक्षयेऽपि महतां देहीति नास्तीति च ॥ ५२ ॥

दानप्रशंसा ।

अनुकूले विधौ देयं यतः पूरयिता हरिः । प्रतिकूले विधौ देयं यतः सर्वं हरिष्यति ॥ १ ॥ यद्ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् । अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥ २ ॥ यद्ददासि विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नासि दिने दिने । तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषमन्यस्य रक्षसि ॥ ३ ॥ त्याग एको गुणः श्लाघ्यः किमन्यैर्गुणराशिभिः । त्यागाज्जगति पूज्यन्ते पशुपाषाणपादपाः ॥ ४ ॥ भवन्ति नरकाः पापात्पापं दारिद्र्यसंभवम् । दारिद्र्यमप्रदानेन तस्माद्दानपरो भवेत् ॥ ५ ॥ आसादपि तदर्थं च कस्मान्नो दीयतेऽर्थिषु । इच्छानुरूपो

विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥ ६ ॥ गौरवं प्राप्यते दानान्न तु वित्तस्य संचयात् । स्थि-
तिरुच्चैः पयोदानां पयोधीनामधः स्थितिः ॥ ७ ॥ दरिद्रान्भर कौन्तेय मा प्रयच्छेश्वरे
धनम् । व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्य किमौषधैः ॥ ८ ॥ दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनु-
पकारिणे । देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं विदुः ॥ ९ ॥ उपाजितानां वित्तानां
त्याग एव हि रक्षणम् । तडागोदरसंस्थानां परीवाह इवाम्भसाम् ॥ १० ॥ दानोपभोगवन्ध्या
या सुहृद्भिर्या न भुज्यते । पुंसां यदि हि सा लक्ष्मीरलक्ष्मीः कतमा भवेत् ॥ ११ ॥ किं
तया क्रियते लक्ष्म्या या वधूरिव केवला । या न वेश्येव सामान्या पथिकैरपि भुज्यते ॥ १२ ॥
आयासशतलब्धस्य प्राणेभ्योऽपि गरीयसः । गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥ १३ ॥
दानेन श्लाघ्यतां यान्ति पशुपाषाणपादपाः । दानमेव गुणः श्लाघ्यः किमन्यैर्गुणकोटिभिः
॥ १४ ॥ दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य । यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य
तृतीया गतिर्भवति ॥ १५ ॥ यो न ददाति न भुङ्क्ते सति विभवे नैव तस्य तद्व्ययम् । तृण-
मयकृत्रिमपुरुषो रक्षति सस्यं परस्यार्थे ॥ १६ ॥ दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे संग्रहो
न कर्तव्यः । पश्यामि मधुकरीणां संचितमर्थं हरन्त्यन्ये ॥ १७ ॥ मीयतां कथमभीप्सि-
तमेषां दीयतां द्रुतमयाचितमेव । तं धिगन्तु कलयन्नपि वाञ्छामर्थिवागवसरं सहते यः
॥ १८ ॥ प्रापितेन चटुकाकुविडम्बं लम्बितेन बहुयाचनलज्जाम् । अर्थिना यदग्रमर्जति दाता
तन्न लुम्पति विलम्ब्य ददानः ॥ १९ ॥ यत्प्रदेयमुपनीय वदान्यैर्दीयते सलिलमर्थिज-
नाय । याचनोक्तिविफलत्वविशङ्कात्रासमूर्च्छेनचिकित्सितमेतत् ॥ २० ॥ अर्थिने न तृण-
वद्धनमात्रं किंतु जीवनमपि प्रतिपाद्यम् । एवमाह कुशवज्जलदायी द्रव्यदानविधिरुक्ति-
विदग्धः ॥ २१ ॥ पङ्कसंकरविगर्हितमर्हं न श्रियः कमलमाश्रयणाय । अर्थिपाणिकमलं
विमलं तद्दासवेश्म विदधीत मुधीस्तत् ॥ २२ ॥ दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहि कोटिगुणि-
तं दिवि दायि । साधुरेति सुकृतैर्यदि कर्तुं पारलौकिककुसीदमसीदत् ॥ २३ ॥ अर्थो
विनैवार्थनयोपसीदन्नाल्पोऽपि धीरैरवधीरणीयः । मान्येन मन्ये विधिना वितोर्णः स प्रीति-
दायो बहुमन्तुमर्हः ॥ २४ ॥ दानेन भूतानि वशीभवन्ति दानेन वैराण्यपि यान्ति नाशम् ।
परोऽपि बन्धुत्वमुपैति दानैर्दानं हि सर्वव्यसनानि हन्ति ॥ २५ ॥ तुरगशतसहस्रं गोग-
जानां च लक्षं कनकरजतपात्रं मेदिनीं सागरान्ताम् । विमलकुलवधूनां कोटिकन्याश्च दद्या-
न्नहि सममेतैरन्नदानं प्रधानम् ॥ २६ ॥ कामं वाचः कतिचिदफलाः सन्तु लोके कवी-
नां सन्त्येवान्या मधुरिपुकथा संस्तवात्कामदोग्ध्यः । वित्तं कामं भवतु विफलं दत्तमश्रोत्रि-
येभ्यः पात्रे दत्तैर्भवति हि धनैर्धन्यता भूरिदातुः ॥ २७ ॥ देयं भो अधने धनं सुकृति-
भिर्नो संचितं सर्वदा श्रीकर्णस्य बलेश्च विक्रमपतेरद्यापि कीर्तिः स्थिता । आश्चर्यं मधु दान-

१ अनेकोपभोग्या. २ नाश इत्यर्थः. ३ तृणकृतकपटपुरुषः. सस्यरक्षणार्थमुच्चप्रदेशे श्वापदभयहेतुस्त-
णादिभिः पुरुषः क्रियत इति प्रसिद्धम्. ४ ऐश्वर्यं. ५ अमरीणाम्. ६ हास्यत्वम्. ७ तिष्ठतीति शेषः.

भोगरहितं नष्टं चिरात्संचितं निर्वेदादिति पाणिपादयुगलं वर्षन्त्यहो मक्षिकाः ॥ २८ ॥

लोभनिन्दा ।

लोभः प्रतिष्ठा पापस्य प्रसूतिर्लोभ एव च । द्वेषक्रोधादिजनको लोभः पापस्य कारणम् ॥ १ ॥ लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रजायते । लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥ २ ॥ लोभात्क्रोधः प्रभवति क्रोधाद्दोहः प्रवर्तते । द्रोहेण नरकं याति शास्त्रज्ञोऽपि विचक्षणः ॥ ३ ॥ मातरं पितरं पुत्रं भ्रातरं वा सुहृत्तमम् । लोभाविष्टो नरो हन्ति स्वामिनं वा सहोदरम् ॥ ४ ॥ लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो जनयते तृषाम् । तृषार्तो दुःखमाप्नोति परत्रेह च मानवः ॥ ५ ॥ लोभाविष्टो नरो वित्तं वीक्षते न स चापदम् । दुग्धं पश्यति मार्जारो यथा न लगुडाहतिम् ॥ ६ ॥ प्रायेण धनिनामेव धनलोभो निरन्तरम् । पश्य कोटिद्वयोपेतं लक्षाय प्रणतं धनुः ॥ ७ ॥ लोभः सदा विचिन्त्यो लुब्धेभ्यः सर्वतो भयं दृष्टम् । कार्याकार्यविचारो लोभविमूढस्य नास्त्येव ॥ ८ ॥ सत्यप्रशमतपोभिः शस्त्रधनैः शास्त्रवेदिभिर्विजितः । लोभोऽवटं प्रविष्टः कुटिलं हृदयं किराटीनाम् ॥ ९ ॥ स्नेहोपपन्न इति पूर्णदशाविशेषशाली स्वमात्मनि वसुप्रकरं निधाय । लुब्धोदये तमथ गृह्णाति पद्मवन्धौ दीपा भवन्ति कलुषा बलवान्हि लोभः ॥ १० ॥ यद्गुर्मिष्टवीमयन्ति विकटं क्रामन्ति देशान्तरं गाहन्ते गहनं समुद्रमथनच्छेदं कृपि कुर्वते । सेवन्ते कृपणं पतिं गजघटासंघट्टदुःसंचरं सर्पन्ति प्रेधनं धनान्धितधियस्तल्लोभविस्फूर्जितम् ॥ ११ ॥

उदारप्रशंसा ।

शतेषु जायते शूरः सहस्रेषु च पण्डितः । वक्ता दशसहस्रेषु दाना भवति वा न वा ॥ १ ॥ दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति । अदाता हि धनत्यागी धनं हित्वा हि गच्छति ॥ २ ॥ रक्षन्ति कृपणाः पाणौ द्रव्यं कर्तव्यमिवात्मनः । तदेव सन्तः सततमुत्सृजन्ति यथा मलम् ॥ ३ ॥ याचितो यः प्रहृष्येत दत्त्वा च प्रीतिमान्भवेत् । तं दृष्ट्वाप्यथवा श्रुत्वा नरः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ आकारमात्रे विज्ञाते संपादितमनोरथाः । ते धन्या ये न शृण्वन्ति दीनाः कामार्थिनां गिरः ॥ ५ ॥ कर्णलङ्घिगुणोत्कर्षास्त्यागिनो धन्विनस्तथा । निष्फलान्न विमुञ्चन्ति मार्गणान्संमुखे स्थितान् ॥ ६ ॥ देहि देहीति जल्पन्ति त्यागिनोऽप्यर्थिनोऽपि च । आलोकयन्ति भारः स्यादस्ति नास्तीति न क्वचित् ॥ ७ ॥ युध्यन्ते पक्षिपशवः पठन्ति शुक्रसारिकाः । दातुं शक्नोति यो वित्तं स शूरः स च पण्डितः ॥ ८ ॥ अयं निर्जः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ९ ॥

१ किराटी वणिग्जातिविशेषः. २ गहनम्. ३ अग्न्यम्. ४ युद्धम्. ५ विलासः. ६ मांसम्. ७ बाणान्; (पक्षे) याचकान्. ८ स्वकीयः.

लक्ष्मीपयोधरोत्सङ्गकुङ्कुमारुणितो हरेः । धन्यो बलिः स येनास्य भिक्षापात्रीकृतः करः ॥ १० ॥ कर्णस्त्वचं शिबिर्मांसं जीवं जीमूतवाहनः । ददौ दधीचिरस्थीनि नास्त्यदेयं महात्मनाम् ॥ ११ ॥ दाता नीचोऽपि सेव्यः स्यान्निष्फलो न महानपि । जलार्थं वारिधिं त्यक्त्वा पश्य कूपं निषेवते ॥ १२ ॥ सैव परं न विनश्यति तेनुरपि या श्रीर्निवेशिता सत्सु । अवशिष्यते हिमांशोः सैव कला या स्थिरा शंभौ ॥ १३ ॥ कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षाप्यकोटिरपि कियती । औदार्योन्नतमनसां रत्नवती वसुमती कियती ॥ १४ ॥ नाक्षराणि पठता किमपाठि पाठितोऽपि किमु विस्मृत एव । इत्थमर्थिजनसंशयदोलाखेलनां खलु चकार नकारः ॥ १५ ॥

कृपणनिन्दा ।

कृपणेन समो दाता न भूतो न भविष्यति । अस्पृशन्नेव वित्तानि यः परेभ्यः प्रयच्छति ॥ १ ॥ यदैर्ज्यते परिक्लेशैरजितं यन्न भुज्यते । विभज्यते यदन्तेऽन्यैः कस्यचिन्मास्तु तद्धनम् ॥ २ ॥ यत्करोत्यैरतिं क्लेशं तृष्णां मोहं प्रजागरम् । न तद्धनं कैदर्याणां हृदये व्याधिरेव सः ॥ ३ ॥ मृत्युः शरीरगोप्तारं धनरक्षं वसुंधरा । दुश्चारिणी च हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलम् ॥ ४ ॥ त्यागभोगविहीनेन धनेन धनिनो यदि । भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम् ॥ ५ ॥ दानोपभोगरहिता दिवसा यस्य यान्ति वै । स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ ६ ॥ अबुधैरर्थलाभाय पण्यस्त्रीभिरिव स्वयम् । आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥ ७ ॥ कृपणेन शवेनेव मृतेनापि न दीयते । मांसं वर्धयता तेन काकस्योपकृतिः कृता ॥ ८ ॥ बोधयन्ति न याचन्ते भिक्षाद्वारा गृहे गृहे । दीयतां दीयतां नित्यमदातुः फलमीदृशम् ॥ ९ ॥ द्वारं द्वारं रटन्तीह भिक्षुकाः पात्रपाणयः । दर्शयन्त्येव लोकानामदातुः फलमीदृशम् ॥ १० ॥ न दातुं नोपभोक्तुं च शक्नोति कृपणः श्रियम् । किं तु स्पृशति हस्तेन नपुंसक इव स्त्रियम् ॥ ११ ॥ किंशुके किं शुक्रः कुर्यात्फलितेऽपि बुभुक्षितः । अदातरि समृद्धेऽपि किं कुर्युरुपजीविनः ॥ १२ ॥ वरं विभवहीनेन प्राणैः संतर्पितोऽनलः । नोपचारपरिभ्रष्टः कृपणः प्रार्थितो जनः ॥ १३ ॥ उदारचरितस्त्यागी याचितः कृपणोऽधिकः । एको धनं ततः प्राणानन्यः प्राणांस्ततो धनम् ॥ १४ ॥ नोपभोक्तुमपि ह्रीवो जानात्युपचितां श्रियम् । ग्राम्यो विरागयत्येव रमयन्नपि कामिनीम् ॥ १५ ॥ कृपणः स्ववधूसङ्गं न करोति भयादिह । भविता यदि मे पुत्रः स मे वित्तं हरेदिति ॥ १६ ॥ यदधोऽधः क्षितौ वित्तं निर्वस्वान् मितंपचः । तदैधोनिरयं गन्तुं चक्रे

१ समुद्रम्. २ अल्पा. ३ संपाद्यते. ४ अवसाने. ५ अस्वस्थत्वम्. ६ विचाराशक्तिम्. ७ कृपणानाम्. ८ पीडिव. ९ कस्य का उपकृतिरुपकारः कृता. अपि तु न कस्यापि कापीत्यर्थः; (पक्षे) काकस्य पक्षिणः. १० भिक्षुका इति शेषः. ११ त्यजतीति शेषः. १२ आरोपयामास. १३ नरकम्.

पन्थानमग्रतः ॥ १७ ॥ निजसौख्यं निरुन्धानो यो धनार्जनमिच्छति । परार्थं भारवाहीव
 छेशस्यैव हि भाजनम् ॥ १८ ॥ असंभोगेन सामान्यं कृपणस्य धनं परैः । अस्येद-
 मिति संबन्धो हानौ दुःखेन गम्यते ॥ १९ ॥ सति द्राक्षाफले क्षीरे मृदामास्वादनं मु-
 दे । अहो मातुरियं रीतिः कृपणे गर्भवर्तिनि ॥ २० ॥ अदातुर्मानसं क्वापि न स्पृशन्ति
 कवेर्गिरः । दोषायैवातिवृद्धस्य विलासास्तरुणीकृताः ॥ २१ ॥ शरणं किं प्रपन्नानि विष-
 वन्मारयन्ति किम् । न त्यजन्ते न भुज्यन्ते कृपणेन धनानि यत् ॥ २२ ॥ धनं यदिह मे
 दत्से विधे मा देहि कर्हिचित् । औदार्यं धनिनो देहि यन्मदीये हृदि स्थितम् ॥ २३ ॥
 वीणेव श्रोत्रहीनस्य लोलाक्षीव विचक्षुषः । व्यसोः कुसुममालेव श्रीः कदर्यस्य निष्फला
 ॥ २४ ॥ लुब्धो न विसृजत्यर्थं नरो दारिद्र्यशङ्कया । दातापि विसृजत्यर्थं तयैव ननु
 शङ्कया ॥ २५ ॥ दैववशादुत्पन्ने सति विभवे यस्य नास्ति भोगेच्छा । न च परलोकसमी-
 हा स भवति धनपालको मूर्खः ॥ २६ ॥ उपभोगकातराणां पुरुषाणामर्थसंचयपरा-
 णाम् । कैन्यामणिरिव सद्ने तिष्ठत्यर्थः परस्यार्थे ॥ २७ ॥ यदि भवति धनेन धनी क्षि-
 तितैलनिहितेन भोगरहितेन । तस्माद्वयमपि धनिनस्तिष्ठति नः काञ्चनो मेरुः ॥ २८ ॥
 नन्दनरेन्द्रविणैर्दुष्कृतमिह किमपि विहितमतिघोरम् । वसुधातलोष्मपाको विरमति ना-
 द्यापि यत्तेभ्यः ॥ २९ ॥ दृढतरनिबद्धमुष्टेः कोशनिपण्णस्य सहजमलिनस्य । कृपणस्य
 कृपाणस्य च केवलमकारतो भेदः ॥ ३० ॥ कृपणस्य समृद्धीनां भोक्तारः सन्ति केचिद-
 तिनिपुणाः । जलसंपदोऽम्बु^१राशेर्यान्ति वशं शश्वदो^२वाग्नेः ॥ ३१ ॥ प्राप्तानपि न लभन्ते
 भोगान्भोक्तुं स्वकर्मभिः कृपणाः । मुसै^३पाकः किल भवति द्राक्षापाके बलिभुजां हि ॥ ३२ ॥
 अतिसाहसमतिदुष्करमत्याश्चर्यं च दानमर्थीनाम् । योऽपि ददाति शरीरं न ददाति स
 वित्तलेशमपि ॥ ३३ ॥ केचित्स्वभावलुब्धास्तीव्रतरां यातनामपि सहन्ते । न तु संत्यजन्ति
 वित्तं मात्सर्यमिवाधमाः सततम् ॥ ३४ ॥ मेषा इवातिलुब्धा भवन्ति धनलवणवारिबहुतृ-
 प्णाः । तृणलवमिव निजदेहं त्यजन्ति लेशं न वित्तस्य ॥ ३५ ॥ अंधिनि कवयति कैव-
 यति पठति च पठति स्तवोद्यते स्तौति । पश्चाद्यामीत्युक्ते कृपणः प्रणतोऽञ्जलिं कुरुते
 ॥ ३६ ॥ याचमानजनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न यस्य । तेन भूमिरतिभारवतीयं न
 द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः ॥ ३७ ॥ मा धनानि कृपणः खलु जीवन्तृपण्यार्पयतु जातु परस्मै ।

१ दारिद्र्यशङ्कयैव. २ इच्छा. ३ उत्तमकन्या. ४ भूम्यन्तर्गतेन. ५ उपभोगहर्षिनेन. ६ नव-
 नवतिकोटिमिताः कनकदीनाराः पाटलिपुत्रमहर्षिपतिना नन्देन भूमौ निहिता अद्यापि तिष्ठन्तीति प्रसिद्धिः.
 ७ दृढतरमतिनिबिडं निबद्धा मुष्टिर्येन; (पक्षे) दृढतरं निबद्धा मुष्टिस्ससूर्यस्य. ८ कोशागारे निषण्णस्य स्थि-
 तस्य; (पक्षे) कोशे खड्गपिधाने स्थितस्य. ९ स्वभावमलिनस्य. मलिनवेषत्वात्; (पक्षे) कृष्णवर्णत्वात्.
 १० आकारत आकृत्या भेदः; (पक्षे) कृपणशब्देऽकारो वर्तते, कृपाणशब्द आकारो वर्तते, एतावतैव भेदो
 भिन्नत्वम्. कृपाणः खड्गः. ११ समुद्रस्य. १२ वाढवाग्नेः. १३ मुखरोगः. १४ काकानाम्. १५ याच-
 के. १६ कवितां करोति. १७ नम्रः.

तत्र नैष कुरुते मम चित्रं यत्तु नार्पयति तानि मृतोऽपि ॥ ३८ ॥ लोक एष परलोकमु-
पेता हा विधाय निधने धनमेकः । इत्यमुं खलु तदस्य निनीषत्यर्थिबन्धुरुदयद्वयचित्तः
॥ ३९ ॥ फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्य-
सरिताम् । मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलता पल्लवमयी सहन्ते संतापं तदपि धनिनां द्वारि
कृपणाः ॥ ४० ॥ यदेते साधूनामुपरि विमुखाः सन्ति धनिनो न चैषावज्ञैषामपि तु निज-
वित्तव्ययभयम् । अतः खेदो नास्मिन्परममनुकम्पैव भवति स्वमांसत्रस्तेभ्यः क इह हरि-
णेभ्यः परिभवः ॥ ४१ ॥ जहाति सहसासनं झटिति पृच्छति स्वागतं नमस्यति कृताञ्जलिः
श्रुतिमनोहरं भाषते । ददाति कुमुदं फलं शिथिलयत्यभीष्टां क्रियामहो न परिचीयते
कृपणवञ्चनाचातुरी ॥ ४२ ॥ अयश्चणकचर्वणं फणिफणामणेः कर्षणं करेण गिरितोलनं
जलनिधेः पदा लङ्घनम् । प्रमुत्तहरिबोधनं निशितखड्गसंस्पर्शनं कदाचिदखिलं भवेन्न च
शाठाढनस्यार्जनम् ॥ ४३ ॥

याचकनिन्दा ।

वैपथ्यमलिनं वक्रं दीना वाग्द्रवः स्वरः । मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके
॥ १ ॥ विद्यावतः कुलीनस्य धनं याचितुमिच्छतः । कण्ठे पारावतस्येव वाक्करोति गताग-
तम् ॥ २ ॥ दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य प्रसारितकरस्य च । तेजस्तेजस्विनोऽर्कस्य हीयतेऽन्यस्य
का कथा ॥ ३ ॥ साधुरेवार्थिभिर्याच्यः क्षीणवित्तोऽपि सर्वदा । शुष्कोऽपि हि नदीमार्गः
खन्यते सलिलार्थिभिः ॥ ४ ॥ तृणादपि लघुस्तूलस्तूलादपि च याचकः । वायुना किं न
नीतोऽसौ मामेवं प्रार्थयेदिति ॥ ५ ॥ देहीति वचनं श्रुत्वा देहस्थाः पञ्चदेवताः । मुखान्नि-
र्गत्य गच्छन्ति श्रीद्विधीधृतिकीर्तयः ॥ ६ ॥ नवीनदीनभावस्य याचकस्यातिमानिनः । वचो-
जीवितयोरासीत्पुंरोनिःसरणे रणः ॥ ७ ॥ अट्टष्टमुखमङ्गस्य युक्तमन्धस्य याचितुम् । अहो
वत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि याचते ॥ ८ ॥ गतेर्भङ्गः स्वरो हीनो गात्रे स्वेदो महद्भयम् ।
मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥ ९ ॥ दारिद्र्यानलसंतापः शान्तः संतोषवा-
रिणा । याचकाशाविघातान्तर्दाहः केनोपशाम्यते ॥ १० ॥ दारिद्र्यस्य परा मूर्तिर्याच्ञा न
द्रविणाल्पता । अपि कौपीनवाञ्छांभुस्तथापि परमेश्वरः ॥ ११ ॥ वदनाच्च बहिर्यान्ति
प्राणा याच्ञाक्षरैः सह । ददामीत्यक्षरैर्दातुः पुनः कर्णाद्विशन्ति हि ॥ १२ ॥ देहीति वक्तु-
कामस्य यद्दुःखमुपजायते । दाता चेत्तद्विजानीयाद्दद्यात्स्वपिशितान्यपि ॥ १३ ॥ काक

१ उद्यत्करुणं चित्तं यस्य. २ क्लेशरहितम्. ३ वृक्षाणाम्. ४ सत्वरम्. ५ कर्ममधुरम्. ६ लो-
हम्. ७ निद्रितसिंहोत्थापनम्. ८ तीक्ष्णः. ९ कम्पः. १० दक्षिणदिशायां प्रवर्तमानस्य; (पक्षे) द-
क्षिणाया आशा तथा प्रवृत्तस्य. ११ प्रसारिता विस्तारिताः कराः किरणा येन; (पक्षे) प्रसारितः करो हस्तो
येन. १२ कापांसः. १३ अहमहमिकया अग्रतो निःसरणे. १४ मांसानि.

आह्वयते काकान्याचको न तु याचकान् । काकयाचकयोर्मध्ये वरं काको न याचकः॥१४॥
 तीक्ष्णधारेण खड्गेन वरं जिह्वा द्विधा कृता । न तु मानं परित्यज्य देहि देहीति भाषितम्
 ॥ १५ ॥ पुरतः प्रेरयत्याशा लज्जा पृष्ठावलम्बिनी । ततो लज्जाशयोर्मध्ये दोलायत्यर्थिनां
 मनः ॥ १६ ॥ कैरान्प्रसार्य रविणा दक्षिणाशावलम्बिना । न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि
 लघूकृतः ॥ १७ ॥ एकेन तिष्ठताधस्तादन्येनोपरि तिष्ठता । दातृयाचकयोर्भेदः कराभ्यामेव
 सूचितः ॥ १८ ॥ हृदि लज्जोदरे वह्निः स्वभावादग्निरुच्छिखः । तेन मे दग्धलज्जस्य पुनरा-
 गमनं नृप ॥ १९ ॥ सेवेव मानमखिलं ज्योत्स्नेव तमो जरेव लावण्यम् । हरिहरकथेव दु-
 रितं गुणशतमर्प्येति हारति ॥ २० ॥ याचकवीरो धन्यः कैरदानग्राहकः स्वदातृभ्यः ।
 कुरुते पराङ्मुखं वा ह्यतिनम्रं वा हरत्यसौ पुण्यम् ॥ २१ ॥ अनुसरति करिकपोलं भ्रमरः
 श्रवणेन ताज्यमानोऽपि । गणयति न तिरस्कारं दानान्धविलोचनो नीचः ॥ २२ ॥ कतर-
 त्पूरहर परुषं हालाहलकवलययाचनावचसोः । एकैव तव रसज्ञा तदुभयरसतारतम्यज्ञा॥२३॥
 अग्रे लविमा पश्चान्महतापि पिपीयते नहि महिम्ना । वामन इति त्रिविक्रममभिदधति दशा-
 वतारविदः ॥ २४ ॥ गुरुतामुपयाति यन्मृतः पुरुषस्तद्विदितं मयाधुना । ननु लाघवहेतुर-
 र्थिता न मृते तिष्ठति सा मनागपि ॥ २५ ॥ याचना हि पुरुषस्य महत्त्वं नाशयत्यखिल-
 मेव तथा हि । सद्य एव भगवानपि विष्णुर्वामनो भवति याचितुमिच्छन् ॥ २६ ॥ उत्तम-
 णधनदानशङ्कया पावकोत्थशिखया हृदिस्थया । देव दग्धवसना सरस्वती नास्यतो बहिरु-
 पैति लज्जया ॥ २७ ॥ नीचतामनवलम्ब्य जनः को याचनादवचिनोति फलानि । हन्त
 वामनपदं प्रतिपेदे भिक्षुतामुपगतो जगदीशः ॥ २८ ॥ अन्यतो यदि निजोपचिकीर्षा मान-
 हानिरिति भीतिरनीतिः । श्रीधरोऽपि हि बलेः श्रियमिच्छन्मानमातनुत वामनमेव ॥ २९ ॥
 संलापितानां मधुरैर्वचोभिर्मिथ्योपचारैश्च वशीकृतानाम् । आशावतां श्रद्धतां च लोके कि-
 मर्थिनां वञ्चयितव्यमस्ति ॥ ३० ॥ स्वार्थं धनानि धनिकात्प्रतिगृह्यतो यदास्यं भजेन्मलिनतां
 किमिदं विचित्रम् । गृह्णन्परार्थमपि वारिनिधेः पयोऽपि मेघोऽयमेति सकलोऽपि च कालि-
 मानम् ॥ ३१ ॥ जनस्थाने भ्रान्तं केनकमृगतृष्णाकुलतया वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु
 प्रलपितम् । कृतालंकाभर्तुर्वदनपरिपाटीषु घटना मयाप्तं रामत्वं कुशलवसुता न त्वधिगता

१ किरणान्; (पक्षे) हस्तान्. २ दक्षिणादिक्; (पक्षे) दक्षिणाया आशा स्पृष्टा. ३ चन्द्रकान्तिः.
 ४ याचकत्वम्. ५ करादस्तादानस्य ग्राहकः; (पक्षे) करो राजग्राह्यो दण्डस्तस्य दानं समर्पणं तद्ग्राहकः.
 ६ हे शिव. ७ किञ्चिदपि. ८ जनानां स्थानानि नगरपत्तनादीनि तेषु भ्रमणं कृतम्; (पक्षे) जनस्थाने
 नासिकाख्यजनपदे परिभ्रमणं कृतम्. ९ कनकं द्रव्यमेव मृगतृष्णा मरीचिका तथा; (पक्षे) कनकस्य मृगो
 मायारूपधारी मारीचो राक्षसस्तस्य तृष्णा तथा. १० वै इति पदच्छेदः. देहीति प्रलपितम्; (पक्षे) वैदेही
 जानकीति प्रलपितम्. ११ काभर्तुः कुत्सितस्वामिनो वदनपरिपाटीषु घटना अलमत्यर्थं कृता; (पक्षे) लंका-
 भर्तु रावणस्य वदनपरिपाट्यामिषुघटना बाणरचना कृता. १२ कुशलं च वसु च द्रव्यं तद्वाचो न संपादितः;
 (पक्षे) कुशलवौ सुतौ यस्याः सा वैदेही न प्राप्ता.

॥ ३२ ॥ क्व गन्तासि भ्रातः कृतवसतयो यत्र धनिनः किमर्थं प्राणानां स्थितिमनुविधातुं
 कथमपि । धनैर्याच्ञालब्धैर्ननु परिभवोऽभ्यर्थनफलं निकारोऽग्रे पश्चाद्वनमहह भोस्तद्धि
 निधनम् ॥ ३३ ॥ पङ्को वन्द्यस्त्वमसि न गृहं यासि योऽर्थां परेषां धन्योऽन्ध त्वं धनम-
 दवतां नेक्षसे यन्मुखानि । श्लाघ्यो मूक त्वमपि कृपणं स्तौपि नार्थाशया यः स्तोतव्य-
 त्वं बधिर न गिरं यः खलानां शृणोपि ॥ ३४ ॥ भ्रातर्धातरशेषयाचकजने वैरायसे
 सर्वथा यस्माद्विक्रमशालिवाहनमहीभृन्मुञ्जभोजादयः । अत्यन्तं चिरजीविनो न विहि-
 तास्ते विश्वजीवातवो मार्कण्डिध्रुवलोमशप्रभृतयः सृष्टाः प्रभूतायुषः ॥ ३५ ॥ उड्डीना गुण-
 पत्रिणः सुखफलान्योराद्विकीर्णान्यधः पर्यस्ताः परितो यशःस्तवकिताः संपछतापछवाः ।
 प्रागेवापसृतप्रमोदहरिणच्छाया कथान्तं गता दैन्यारण्यमतंगजेन सहसा भग्नेऽभिमान-
 द्रुमे ॥ ३६ ॥ शूराः केऽपि पुरःस्थितां रिपुनरश्रेणिं सहन्ते सुखं धीराः केचन काम-
 बाणसदृशां कान्तादृगन्ताहतिम् । केचित्कूररवांश्च पञ्चवदनान्दन्तीचपेटान्भट्टा नैवाधि-
 प्रकरं प्रसारितकरं कश्चिद्विसोढुं क्षमः ॥ ३७ ॥ दौर्गत्येन समीरिता हृदयतः कण्ठं
 समालम्बते कण्ठात्कष्टतरं कथं कथमपि प्राप्नोति जिह्वाञ्चलम् । लज्जाकीलककी-
 लितेव निविडं तस्मान्न निर्यात्यहो वाचा प्राणपरिक्षयेऽपि महतां देहीति नास्तीति
 च ॥ ३८ ॥ वक्रादुद्धस मे हठादधिवस त्वं वाणि वक्रं मनागीशानां तदनु कुषा भजतु
 मां लक्ष्मीरिमानुज्जतु । पश्चात्तेषु पठत्सु मां प्रति यशोगाथावलीस्तृष्णया वक्रं मय्यथ वक्र-
 यत्यनुभवन्तेऽपि तद्यातनाम् ॥ ३९ ॥ तावत्सर्वगुणालयः पटुमतिः साधुः सतां वल्लभः
 शूरः सञ्चरितः कलङ्करहितो मानी कृतज्ञः कविः । दक्षो धर्मरतः सुशीलगुणवांस्तावत्प्रति-
 ष्ठांस्त्वितो यावन्निष्ठुरवज्रपातसदृशं देहीति नो भाषते ॥ ४० ॥ आस्वाद्य स्वयमेव वच्मि
 महतीर्मर्मच्छिदो वेदना मा भूत्कस्यचिदप्ययं परिभवो याच्चेति संसारिणः । पश्य भ्रा-
 तरियं हि यौवनजरधिकारकेलिस्थली मानम्लानमपी गुणव्यतिकरप्रागल्भ्यगर्वच्युतिः ॥ ४१ ॥
 प्राणानां बत किं ब्रुवे कठिनतां तैरेव साविष्कृता निष्क्रामन्ति कथंचिदेव हि न ये
 याच्ञावचोभिः समम् । आत्मानं पुनराक्षिपामि विदितस्थैर्योऽपि येषामहो मिथ्याश-
 क्लिततद्वियोगविधुरो यत्प्रार्थये सर्वशः ॥ ४२ ॥ वासो वल्कलमास्तरः किसलयान्योर्किंस्तरू-
 णां तलं मूलानि क्षतये क्षुधां गिरिनदीतोयं तृषाशान्तये । क्रीडा मुग्धमृगैर्वयांसि सुहृदो
 नक्तं प्रदीपः शशी स्वाधीने विभवे तथापि कृपणा याचन्त इत्यद्भुतम् ॥ ४३ ॥ सन्नि-
 स्वादुफला वनेषु तरवः स्वच्छं पयो नैर्झरं वासो वल्कलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लतावल्लरी ।
 आलोकाय निशामु चन्द्रकिरणाः सम्यं कुरङ्गैः सह स्वाधीने विभवेऽप्यहो नरपति मेवन्त
 इत्यद्भुतम् ॥ ४४ ॥ निष्कन्दाः किमु कन्दरोदरभुवः क्षीणास्तरूणां त्वचः किं शुष्काः

१ गुणा एव पक्षिणः. २ समीपे. ३ दैन्यमेवाण्यग्नयः. ४ कान्ताकटाक्षवेधम. ५ मिहान.
 ६ गृहम्.

आह्वयते काकान्याचको न तु याचकान् । काकयाचकयोर्मध्ये वरं काको न याचकः ॥ १४ ॥
 तीक्ष्णधारेण खड्गेन वरं जिह्वा द्विधा कृता । न तु मानं परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् ॥ १५ ॥ पुरतः प्रेरयत्याशा लज्जा पृष्ठावलम्बिनी । ततो लज्जाशयोर्मध्ये दोलयत्यर्थिनां
 मनः ॥ १६ ॥ कैरान्प्रसार्य रविणा दक्षिणाशावलम्बिना । न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि
 लघुकृतः ॥ १७ ॥ एकेन तिष्ठताधस्तादन्येनोपरि तिष्ठता । दातृयाचकयोर्भेदः कराम्यामेव
 सूचितः ॥ १८ ॥ हृदि लज्जोदरे वह्निः स्वभावादग्निरुच्छिखः । तेन मे दग्धलज्जस्य पुनरा-
 गमनं नृप ॥ १९ ॥ सेवेव मानमखिलं ज्योत्स्नेव तमो जरेव लावण्यम् । हरिहरकथेव दु-
 रितं गुणशतमप्यर्थिता हरति ॥ २० ॥ याचकवीरो धन्यः कैरदानग्राहकः स्वदातृभ्यः ।
 कुरुते पराङ्मुखं वा ह्यतिनम्रं वा हरत्यसौ पुण्यम् ॥ २१ ॥ अनुसरति करिकपोलं भ्रमरः
 श्रवणेन ताड्यमानोऽपि । गणयति न तिरस्कारं दानान्धविलोचनो नीचः ॥ २२ ॥ कतर-
 त्पूरहर परुषं हालाहलकवल्याचनावचसोः । एकैव तव रसज्ञा तदुभयरसतारतम्यज्ञा ॥ २३ ॥
 अग्रे लघिमा पश्चान्महतापि पिथीयते नहि महिम्ना । वामन इति त्रिविक्रममभिदधति दशा-
 वतारविदः ॥ २४ ॥ गुरुतामुपयाति यन्मृतः पुरुषस्तद्विदितं मयाधुना । ननु लाघवहेतुर-
 र्थिता न मृते तिष्ठति सा मैनागपि ॥ २५ ॥ याचना हि पुरुषस्य महत्त्वं नाशयत्यखिल-
 मेव तथा हि । सद्य एव भगवानपि विष्णुर्वामनो भवति याचितुमिच्छन् ॥ २६ ॥ उत्तम-
 र्णधनदानशङ्कया पावकोत्थशिखया हृदिस्थया । देव दग्धवसना सरस्वती नास्यतो बहिरु-
 पैति लज्जया ॥ २७ ॥ नीचतामनवलम्ब्य जनः को याचनादवचिनोति फलानि । हन्त
 वामनपदं प्रतिपेदे भिक्षुतामुपगतो जगदीशः ॥ २८ ॥ अन्यतो यदि निजोपचिकीर्षा मान-
 हानिरिति भीतिरनीतिः । श्रीधरोऽपि हि बलेः श्रियमिच्छन्मानमातनुत वामनमेव ॥ २९ ॥
 संलापितानां मधुरैर्वचोभिर्मिथ्योपचारैश्च वशीकृतानाम् । आशावतां श्रद्धधतां च लोके कि-
 मर्थिनां वञ्चयितव्यमस्ति ॥ ३० ॥ स्वार्थं धनानि धनिकात्प्रतिगृह्यतो यदास्यं भजेन्मलिनतां
 किमिदं विचित्रम् । गृह्णन्परार्थमपि वारिनिधेः पयोऽपि मेघोऽयमेति सकलोऽपि च कालि-
 मानम् ॥ ३१ ॥ जनस्थाने भ्रान्तं केनकमृगतृष्णाकुलतया वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु
 प्रलपितम् । कृतालंकाभर्तुर्वदनपरिपाटीषु घटना मयाप्तं रामत्वं कुशलवमुता न त्वधिगता

१ किरणान्; (पक्षे) हस्तान्. २ दक्षिणदिक्; (पक्षे) दक्षिणाया आशा स्पृहा. ३ चन्द्रकान्तिः.
 ४ याचकत्वम्. ५ कराद्वस्तादानस्य ग्राहकः; (पक्षे) करो राजग्राह्यो दण्डस्तस्य दानं समर्पणं तद्ग्राहकः.
 ६ हे शिव. ७ किंचिदपि. ८ जनानां स्थानानि नगरपत्तनादीनि तेषु भ्रमणं कृतम्; (पक्षे) जनस्थाने
 नासिकाख्यजनपदे परिभ्रमणं कृतम्. ९ कनकं द्रव्यमेव मृगतृष्णा मरीचिका तथा; (पक्षे) कनकस्य मृगो
 मायारूपधारी मारीचो राक्षसस्तस्य तृष्णा तथा. १० वै इति पदच्छेदः. देहीति प्रलपितम्; (पक्षे) वैदेही
 जानकीति प्रलपितम्. ११ कामर्तुः कुत्सितस्वामिनो वदनपरिपाटीषु घटना अलमत्यर्थं कृता; (पक्षे) लंका-
 भर्तु रावणस्य वदनपरिपाट्यामिषुघटना बाणरचना कृता. १२ कुशलं च वसु च द्रव्यं तद्भावो न संपादितः;
 (पक्षे) कुशलवौ सुतौ यस्याः सा वैदेही न प्राप्ता.

॥ ३२ ॥ क्व गन्तासि भ्रातः कृतवसतयो यत्र धनिनः किमर्थं प्राणानां स्थितिमनुविधातुं कथमपि । धनैर्याच्ञालब्धैर्ननु परिभवोऽभ्यर्थनफलं निकारोऽग्रे पश्चाद्धनमहह भोस्तद्धि निधनम् ॥ ३३ ॥ पङ्को वन्द्यस्त्वमसि न गृहं यासि योऽर्थी परेषां धन्योऽन्ध त्वं धनमदवतां नेक्षसे यन्मुखानि । श्लाघ्यो मूक त्वमपि कृपणं स्तौषि नार्थाशया यः स्तोतव्यत्वं बधिर न गिरं यः खलानां शृणोषि ॥ ३४ ॥ भ्रातर्धातरशेषयाचकजने वैरायसे सर्वथा यस्माद्विक्रमशालिवाहनमहीभृन्मुञ्जभोजादयः । अत्यन्तं चिरजीविनो न विहितास्ते विश्वजीवातवो मार्केण्डिध्रुवलोमशप्रभृतयः सृष्टाः प्रभूतायुषः ॥ ३५ ॥ उड्डीना गुणपत्रिणः सुखफलान्यौराद्विक्रीणीन्यधः पर्यस्ताः परितो यशःस्तवकिताः संप्लुताप्लुताः । प्रागेवापसृतप्रमोदहरिणच्छाया कथान्तं गता दैन्यारण्यमतंगजेन सहसा भग्नेऽभिमानद्वमे ॥ ३६ ॥ शूराः केऽपि पुरःस्थितां रिपुनरश्रेणिं सहन्ते सुखं धीराः केचन कामबाणसदृशां कान्तादृगन्ताहतिम् । केचित्कूररवांश्च पञ्चवदनान्दन्तीचपेटान्भटा नैवार्थिप्रकरं प्रसारितकरं कश्चिद्विसोढुं क्षमः ॥ ३७ ॥ दौर्गत्येन समीरिता हृदयतः कण्ठं समालम्बते कण्ठात्कष्टतरं कथं कथमपि प्राप्नोति जिह्वाञ्चलम् । लज्जाकीलककीलितेव निविडं तस्मान्न निर्यात्यहो वाचा प्राणपरिक्षयेऽपि महतां देहीति नास्तीति च ॥ ३८ ॥ वक्रादुद्वस मे हठादधिवस त्वं वाणि वक्रं मनागीशानां तदनु क्रुधा भजतु मां लक्ष्मीरिमानुज्झतु । पश्चात्तेषु पठत्सु मां प्रति यशोगाथावलीस्तृप्ण्या वक्रं मय्यथ वक्रयत्यनुभवन्त्वेतेऽपि तद्यातनाम् ॥ ३९ ॥ तावत्सर्वगुणालयः पटुमतिः साधुः सतां वल्लभः शूरः सच्चरितः कलङ्करहितो मानी कृतज्ञः कविः । दक्षो धर्मरतः सुशीलगुणवांस्तावत्प्रतिष्ठान्वितो यावन्निष्ठुरवज्रपातसदृशं देहीति नो भापते ॥ ४० ॥ आत्माद्य स्वयमेव वच्मि महतीर्मर्मच्छिदो वेदना मा भूत्कस्यचिदप्ययं परिभवो याच्चेति संसारिणः । पश्य भ्रातरियं हि यौवनजराधिकारकेलिस्थली मानम्लानमपी गुणव्यतिकरप्रागल्भ्यगर्वच्युतिः ॥ ४१ ॥ प्राणानां वत किं ब्रुवे कठिनतां तैरेव साविष्कृता निष्क्रामन्ति कथंचिदेव हि न ये याच्ञावचोभिः समम् । आत्मानं पुनराक्षिपामि विदितस्थैर्योऽपि येषामहो मिथ्याशङ्किततद्वियोगविधुरो यत्प्रार्थये सर्वशः ॥ ४२ ॥ वामो वल्कलमास्तरः किसलयान्योर्कस्तूरूणां तलं मूलानि क्षतये क्षुधां गिरिन्दीतोयं तृषाशान्तये । क्रीडा मुग्धमृगैर्वयांसि सुहृदो नक्तं प्रदीपः शशी स्वाधीने विभवे तथापि कृपणा याचन्त इत्यद्भुतम् ॥ ४३ ॥ सन्नि स्वादुफला वनेषु तरवः स्वच्छं पयो नैर्ऋतं वामो वल्कलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लतावल्लरी । आलोकाय निशामु चन्द्रकिरणाः सख्यं कुरङ्गैः सह स्वाधीने विभवेऽप्यहो नरपति मेवन्त इत्यद्भुतम् ॥ ४४ ॥ निष्कन्दाः किमु कन्दरोदरभुवः क्षीणास्तरूणां त्वचः किं शुष्काः

१ गुणा एव पक्षिणः. २ समीपे. ३ दैन्यमेवाण्यगजः. ४ कान्ताकटाक्षवेधम. ५ मिहान. ६ गृहम्.

सरितः स्फुरद्भिरिगुरुग्रावस्खलद्वीचयः । प्रत्युत्थानमितस्ततः प्रतिदिनं कुर्वद्भिरुद्वीविभिर्य-
द्भारार्पितदृष्टिभिः क्षितिभुजां विद्वद्भिरप्यास्यते ॥ ४५ ॥ कामं जीर्णपलाशसंहतिकृतां
कन्थां वसानो वने कुर्यामम्बुभिरप्ययाचितमुखैः प्राणानुबन्धस्थितिम् । साङ्गुलानि सवेपितं
सचकितं सान्तर्निदाघज्वरं वक्तुं न त्वहमुत्सहे सकृपणं देहीति दीनं वचः ॥ ४६ ॥
द्वारे द्वारे परेषामविरलमटति द्वारपालैः कैरालैर्दृष्टो योऽप्याहतः सन्नरणाति गणयति स्वाप-
मानं तु नैव । क्षन्तुं शक्नोति नान्यं स्वसदृशमितरागारमप्याश्रयन्तं श्राम्यत्यात्मोदरार्थं
कथमहह शुना नो समो याचकः स्यात् ॥ ४७ ॥

परोपकारप्रशंसा ।

परोपकारः कर्तव्यः प्राणैरपि धनैरपि । परोपकारजं पुण्यं न स्यात्कृतुशतैरपि ॥ १ ॥
धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् । तन्निमित्तो वरं त्यागो विनाशे नियते सति
॥ २ ॥ रविश्चन्द्रो घना वृक्षा नदी गावश्च सज्जनाः । एते परोपकाराय युगे दैवेन निर्मि-
ताः ॥ ३ ॥ तृणं चाहं वरं मन्ये नरादनुपकारिणः । वासो भूत्वा पशुन्पाति भीरून्पाति
रणाङ्गणे ॥ ४ ॥ परोपकृतिकैवल्ये तोलयित्वा जनार्दनः । गुर्वीमुपकृतिं मत्वा ह्यवनारा-
न्दर्शाग्रहीत् ॥ ५ ॥ आत्मार्थं जीवलोकेऽस्मिन्को न जीवति मानवः । परं परोपकारार्थं
यो जीवति स जीवति ॥ ६ ॥ परोपकारशून्यस्य धिक्खनुप्यस्य जीवितम् । धन्यास्ते पशवो
येषां चर्माप्युपकरिष्यति ॥ ७ ॥ रागिणि नलिने लक्ष्मीं दिवसो निदधाति दिनकरप्र-
भवाम् । अनपेक्षितगुणदोषः परोपकारः सतां व्यसनम् ॥ ८ ॥ कृच्छ्रानुदृत्तयोऽपि हि
परोपकारं त्यजन्ति न महान्तः । तृणमात्रजीवना अपि करिणो दानद्रवार्द्रकराः ॥ ९ ॥
परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः परोपकाराय वहन्ति नद्यः । परोपकाराय दुहन्ति गावः परो-
पकारार्थमिदं शरीरम् ॥ १० ॥ भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमैर्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
अमुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ ११ ॥ श्रोत्रं श्रुतेनैव न
कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन । विभाति कायः खलु सज्जनानां परोपकारेण न चन्द-
नेन ॥ १२ ॥ पद्माकरं दिनकरो विकचं करोति चन्द्रो विकासयति कैरवचक्रवालम् । ना-
भ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥ १३ ॥ दातुः
परोपकृतिनिर्भरचित्तवृत्तेरासन्नदूरगणना नहि संश्रितेषु । भानुर्विकासयति हन्त सरोजखण्डं
पाणिस्थपङ्कजसमं भुवनान्तरेषु ॥ १४ ॥

१ विकरालैः. २ भीतान्. ३ परोपकारः. ४ मोक्षः. ५ उभयोस्तुलनां कृत्वा. ६ श्रेष्ठाम्.
७ महस्यार्दान. ८ जमाह. ९ कर्णः. १० शास्त्रेण. ११ कामागमः. १२ कृमुदमण्डलम्.

कृतघ्ननिन्दा ।

ब्रह्मणे च सुरोपे च चोरे भग्नव्रते तथा । निष्कृतिर्विहिता लोके कृतघ्ने नास्ति निष्कृ-
तिः ॥ १ ॥ उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमत्तौ यः समाचरति पापम् । तं जनमसत्यसंधं भग-
वति वमुधे कथं वहसि ॥ २ ॥ व्योमनि शम्बाकुरुते चित्रं निर्माति यत्नतः सलिले । स्न-
पयति पवनं सलिलैर्यस्तु खले चरति सत्कारम् ॥ ३ ॥ शोकं मा कुरु कुंकुर सत्त्वेष्वहमधम
इति मुधा साधो । कष्टादपि कष्टतरं दृष्ट्वा श्वानं कृतघ्ननामानम् ॥ ४ ॥

संतोषप्रशंसा ।

संतोषामृततृप्तानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् । कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम्
॥ १ ॥ अकृत्वा परसंतापमगत्वा खलनम्रताम् । अनुत्सृज्य सतां वर्त्म यत्स्वल्पमपि तद्वहु
॥ २ ॥ आगमिष्यन्ति ते भावा ये भावा मयि भाविनः । अहं तैरनुगन्तव्यो न तेषा-
मन्यतो गतिः ॥ ३ ॥ यो मे गर्भगतस्यापि वृत्तिं कल्पितवान्प्रभुः । शेषवृत्तिविधानाय
स किं सुप्तोऽथवा मृतः ॥ ४ ॥ अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् । सुखा-
न्यपि तथायान्ति दैन्यमत्रातिरिच्यते ॥ ५ ॥ पञ्चमेऽहनि पष्ठे वा शाकं पचति स्वे गृहे ।
अनृणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते ॥ ६ ॥ आत्माधीनशरीराणां स्वपतां निद्रया
स्वया । केदन्नमपि मर्त्यानाममृतत्वाय कल्पते ॥ ७ ॥ सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं यस्य
मानसम् । उपानद्रूपादस्य ननु चर्मावृतैव भूः ॥ ८ ॥ ते धन्याः पुण्यभाजस्ते तैस्तीर्णः
क्लेशसागरः । जगत्संमोहजननी यैराशौशीविषी जिता ॥ ९ ॥ अकिञ्चनस्य दान्तस्य
शान्तस्य समचेतसः । सदा संतुष्टमनसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १० ॥ न योजनशतं
दूरं बाध्यमानस्य तृष्णया । सन्तुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थे भवति नादरः ॥ ११ ॥ अर्थी करोति
दैन्यं लब्धार्थो गर्वपरितोषम् । नष्टधनश्च स शोकं सुखमास्ते निःस्पृहः पुरुषः ॥ १२ ॥
तन्मूलं गुरुतायास्तत्सौख्यं तद्यशस्तदौर्जित्यम् । तत्सौभाग्यं पुंसां यदेतदप्रार्थनं नाम
॥ १३ ॥ सर्पाः पिबन्ति पवनं न च दुर्बलास्ते शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवन्ति । कन्दैः
फलैर्मुनिवराः क्षपयन्ति कालं संतोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ॥ १४ ॥ चीराणि किं
पथि न सन्ति दिशन्ति भिक्षां नैर्वाङ्मिषाः फलभृतः सरितोऽप्यशुष्यन् । रुद्धा गुहाः
किमजितोऽवति नोपपन्नान्कस्माद्भजन्ति कवयो धनदुर्मदान्धान् ॥ १५ ॥ मन्निन्दया यदि
जनः परितोषमेति नन्वप्रयत्नसुलभोऽयमर्मुग्रहो मे । श्रेयोऽर्थिनोऽपि पुरुषाः परंतुष्टि-

१ असत्यप्रतिज्ञम्. २ व्योमन्याकाशे शम्बाकुरुते हलेन क्षेत्रं वारद्वयं कर्षति. ३ आलेख्यम्. ४ पू-
जाम्. ५ भषक. ६ व्यर्थम्. ७ मार्गम्. ८ जीवनोपायम्. ९ विशिष्यते. १० कुत्सितमन्त्रम्.
११ उपानद्रूपां गूढीं पिहितौ पादौ यस्य. १२ सर्पिणी. १३ गौरवस्य. १४ उत्साहशीलत्वम्. १५ अ-
याचनम्. १६ वृक्षाः. १७ भगवान्. १८ संतोषम्. १९ प्रसादः. २० कल्याणच्छब्दः. २१ अन्यसंतोषः.

हेतोर्दुःखार्जितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥ १६ ॥ वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं च लक्ष्म्या सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः । स हि भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान्को दरिद्रः ॥ १७ ॥ गन्धाढ्यां नवमल्लिकां मधुकरस्त्यक्त्वा गतो यूथिकां तां दृष्ट्वाशु गतः स चन्दनवनं पश्चात्सरोजं गतः । बद्धस्तत्र निशाकरेण सहसा रोदित्यसौ मन्दधीः संतोषेण विना पराभवपदं प्राप्नोति सर्वो जनः ॥ १८ ॥ मृत्युर्माद्यति मूर्ध्नि शश्वदुरगी घोरा जरारूपिणी त्वामेषा ग्रसते परिग्रहमयैर्गृध्रैर्जगद्वस्यते । धूत्वा बोधजलैर्बोधबहुलं तल्लोभजन्यं रजः संतोषामृतसागराम्भसि चिरं मग्नः सुखं स्थास्यसि ॥ १९ ॥

तृष्णानिन्दा ।

तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं धैर्यविर्लवकारिणि । विष्णुस्त्रैलोक्यपूज्योऽपि यत्त्वया वामनीकृतः ॥ १ ॥ तृष्णे कृष्णेऽपि ते शक्तिर्दृष्टा मर्त्येषु का कथा । त्रैलोक्यव्यापि यद्रूपं तद्रूपं वामनीकृतम् ॥ २ ॥ तृष्णां चेह परित्यज्य को दरिद्रः क ईश्वरः । तस्याश्चेत्प्रसरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितम् ॥ ३ ॥ वलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्गिनं शिरः । मात्राणि शिथिलायन्ते तृष्णैका तरुणायते ॥ ४ ॥ नास्त्यन्या तृष्णया तुल्या क्वचिदेव नितम्बिनी । या प्राणानपि मुष्णन्ती भवत्येवाधिकं प्रिया ॥ ५ ॥ च्युता दन्ताः सिताः केशा दङ्गिरोधः पदे पदे । पातसज्जमिमं देहं तृष्णा साध्वी न मुञ्चति ॥ ६ ॥ तृष्णे त्वमपि तृष्णान्धा त्रिषु स्थानेषु वर्तसे । व्याधितेष्वनपत्येषु जरापरिणतेषु च ॥ ७ ॥ तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं या त्वं सर्वस्य सर्वदा । उत्पादयस्ययत्नेन गोप्पदे सागरभ्रमम् ॥ ८ ॥ अपि मेरूरूपं प्राज्ञमपि शूरमपि स्थिरम् । तृष्णीकरोति तृष्णैका निमेषेण नरोत्तमम् ॥ ९ ॥ आशा नाम मनुष्याणां काचिदाश्चर्यशृङ्खला । यया बद्धाः प्रधावन्ति मुक्तास्तिष्ठन्ति पङ्गुवत् ॥ १० ॥ तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् । येनाशाः पृष्ठतः कृत्वा नैराश्यमवलम्बितम् ॥ ११ ॥ गिरिर्महान्गिरेरब्धिर्महानब्धेर्नभो महत् । नभसोऽपि महद्ब्रह्म ततोऽप्याशा गरीयसी ॥ १२ ॥ आशैव राक्षसी पुंसामाशैव विषमञ्जरी । आशैव जीर्णमदिराधिगाशा सर्वदोषभूः ॥ १३ ॥ क्षुत्तृडाशाः कुटुम्बिन्यो मयि जीवति नान्यगाः । तासामाशा महासाध्वी कदाचिन्मां न मुञ्चति ॥ १४ ॥ यौवनं जरया ग्रस्तमारोग्यं व्याधिभिर्हृतम् । जीवितं मृत्युरभ्येति तृष्णैका निरुपद्रवा ॥ १५ ॥ यत्र कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत्सुखम् । तृष्णाक्षयसुखस्यैते नार्हतः षोडशीं कलाम् ॥ १६ ॥ आशाया ये दासास्ते दासाः सर्वलोकस्य । आशा येषां दासी तेषां दासायते लोकः ॥ १७ ॥ दन्ता विश्लथदन्ताः

१ विलयम्. २ हस्वीकृतः. ३ स्त्री. ४ हरन्ती. ५ वृद्धेषु. ६ मेरुसदृशम्; ७ तृणवह्वृ-
करोति. ८ पर्वतः.

केशाः काशप्रसूनसंकाशाः । नयनं तमसामयनं तथापि चित्तं घनाङ्गनायत्तम् ॥ १८ ॥
 त्वामुदर साधु मन्ये शाकैरपि यदसि लब्धपरितोषम् । हतहृदयं ह्यधिकाधिकवाञ्छाशत-
 दुर्भरं न पुनः ॥ १९ ॥ अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं दैशनविहीनं जातं तुण्डम् । वृद्धो याति
 गृहीत्वा दण्डं तदपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् ॥ २० ॥ दिनयामिन्यौ सायंप्रातः शिशिर-
 वसन्तौ पुनरायातः । कालः क्रीडति गच्छत्यायुस्तदपि न मुञ्चत्याशावायुः ॥ २१ ॥ आ-
 शौवलम्बोपचिता न कस्य तृष्णालतानर्थफलं प्रसूते । दिने दिने लब्धरुचिर्विवैस्त्वान्मीनं
 च मेघं च वृषं च भुङ्क्ते ॥ २२ ॥ भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं शय्या च भूः परि-
 जनो निजदेहमात्रम् । वस्त्रं सुजीर्णशतखण्डमयी च कन्था हा हा तथापि विषयान्न
 जहाति चेतः ॥ २३ ॥ गदोदन्ता दन्ताः पलितकलितः कुन्तलभरस्तमःक्षेत्रे नेत्रेऽवि-
 षयपटुनी नः श्रुतिपुटे । अभूदङ्गं रङ्गद्वलिवलयवल्लीविलुलितं तथाप्येतच्चेतस्तरुण इव
 धावत्यनुदिनम् ॥ २४ ॥ गतं तत्तारुण्यं तरुणिहृदयानन्दजनकं विशीर्णा दन्ताल्लिनिज-
 गतिरहो यैष्टिशरणा । जडोभूता दृष्टिः श्रवणरहितं कर्णयुगलं मनो मे निर्लेज्जं तदपि
 विषयेभ्यः स्पृहयति ॥ २५ ॥ वपुः कुब्जीभूतं गतिरपि तथा यष्टिशरणा विशीर्णा द-
 न्ताल्लिः श्रवणविकलं श्रोत्रयुगलम् । शिरः शुक्लं चक्षुस्तिमिरपटलैरावृतमहो मनो मे नि-
 र्लेज्जं तदपि विषयेभ्यः स्पृहयति ॥ २६ ॥ खलोच्छापाः सोढाः कथमपि तदाराधनतया
 निगूह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा । कृतश्चित्तस्तम्भः प्रतिहतधियामञ्जलिरपि
 त्वमाशे मोवाशे किमु परमितो नर्तयसि माम् ॥ २७ ॥ निवृत्ता भोगेच्छा बहुपुरुषमानो
 विगलितः समानाः स्वर्थाताः सपदि मुह्यदो जीवितसमाः । शनैर्यष्टच्युत्थानं घनतिमिर-
 रुद्धे च नयने अहो दुष्टः कायस्तदपि मरणापायचकितः ॥ २८ ॥ अमीषां प्राणानां
 तुलितबिसिनीपत्रपयसां कृतं किं नास्माभिविगलितविवेकैर्व्यवसितम् । यदाढ्यानामग्रे द्रवि-
 णमदनिःसंज्ञमनसां कृतं वीतवीर्येनिजगुणकथापातकमपि ॥ २९ ॥ समारम्भा भयाः कति
 कति न वारांस्तव पशो पिपासोस्तुच्छेऽस्मिन्द्रविणमृगतृष्णार्णवजले । तथापि प्रत्याशा
 विरमति न ते मूढ शतधा न दीर्णं यच्चेतो नियतमैशानिग्राववटितम् ॥ ३० ॥ विवेकव्या-
 कोशे विकसति शमे शाम्यति तृषा परिष्वङ्गे तुङ्गे प्रमरतितरां सा परिणतिः । जरा जीर्णे-
 श्वर्यग्रसनगहनाक्षेपकृपणस्तृषापात्रं यस्यां भवति मरुतामर्प्यधिपतिः ॥ ३१ ॥ उत्खातं
 निर्धिर्शङ्कया क्षितितलं धमाता गिरेर्धातवो निस्तीर्णः सरितां पतिर्वृषतयो यत्नेन संतो-
 पिताः । मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः श्मशाने निशाः प्राप्तः कौण्वराटकोऽपि न
 मया तृष्णेऽधुना मुञ्च माम् ॥ ३२ ॥ निःस्वो र्वैष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो

१ शिरः. २ दन्तः. ३ मुखम्. ४ आश्रयः. ५ सूर्यः. ६ मत्स्यः; (पक्षे) मीनराशिः. ७ ए-
 डकः; (पक्षे) मेघराशिः. ८ वृषभः; (पक्षे) वृषभराशिः. ९ यष्टधनीना. १० धनिकानाम्. ११ शून्य-
 मनसाम्. १२ वज्रपापाणघटितम्. १३ इन्द्रः. १४ निक्षेपः. १५ सच्छिद्रकपर्दिका. १६ इच्छति.

लक्षेशः क्षितिराजतां क्षितिपतिश्चक्रेशतां वाञ्छति । चक्रेशः सुरराजतां सुरपतिर्ब्रह्मास्पदं वाञ्छति ब्रह्मा विष्णुपदं हरिः शिवपदं तृष्णावधिं को गतः ॥ ३३ ॥ माने नेच्छति वारय-
त्युपशमे क्षमामालिखन्त्यां हियां स्वातन्त्र्ये परिवृत्य तिष्ठति करौ व्याधूय धैर्यं गते । तृष्णे
त्वामनुबध्नता फलमियत्प्राप्तं जनेनामुना यः स्पृष्टो न पदा स एव चरणौ स्प्रष्टुं न संमन्यते
॥ ३४ ॥ दन्तैरुच्चलितं धिया तरलितं पाण्यङ्घ्रिणा कम्पितं दृग्भ्यां कुञ्जलितं बलेन ग-
लितं रूपश्रिया प्रोषितम् । प्राप्तायां यमभूषतेरिह महाधाव्यां धरायामियं तृष्णा केवलमे-
किकैव सुभटी धीरा पुरो नृत्यति ॥ ३५ ॥ भ्रान्तं याचनतत्परेण मनसा देहीति वाक्प्रेरिता
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहे साशङ्कितं काकवत् । साक्षेपं भृकुटीकटाक्षकुटिलं दृष्टं खला-
नां मुखं तृष्णे देवि यदन्यदिच्छसि पुनस्तत्रापि सज्जा वयम् ॥ ३६ ॥ भ्रान्तं देशमनेक-
दुर्गविषमं प्राप्तं न किञ्चित्फलं त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला ।
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहेष्वाशङ्कया काकवत्तृष्णे जृम्भसि पापकर्मनिरते नाद्यापि संतु-
प्यसि ॥ ३७ ॥ शान्तेर्मातुर्विवेकात्पितुरपि कृपणं मेङ्गु कृत्वा पृथङ्गामाशा योषा स्वतन्त्रा
व्रजति परगृहान्सर्वदा वीतलज्जा । संभक्ते मत्कृशत्वं मम यमनियमौ आतरौ भर्त्सयन्ती
पुष्टा चैवात्मबन्धुस्तदपि पुनर्हो हन्त बन्ध्यां श्रयामः ॥ ३८ ॥ लज्जे त्वं मज्ज सिन्धौ
गिरिवरशिखरे त्वं च तिष्ठ प्रतिष्ठे शान्ते भ्रान्ते दिशान्ते कुरु वमतिमहो गर्व स्वर्वो भवाशु ।
तेजः पातालमूलं भज भुवि भगवन्मान मा नाम तेऽस्तु प्रेम्णैकामाश्रयन्ती सततमहमिमां
तूर्णमाशां श्रयिष्ये ॥ ३९ ॥

धीरप्रशंसा ।

स एव धन्यो विपदि स्वरूपं यो न मुञ्चति । त्यजत्यर्ककरैस्तमं हिमं देहं न शीतताम्
॥ १ ॥ चलन्ति गिरयः कामं युगान्तपवनाहताः । कृच्छ्रेऽपि न चलत्येव धीराणां नि-
श्चलं मनः ॥ २ ॥ कृतं पुरुषशब्देन जातिमात्रावलम्बिना । योऽङ्गीकृतगुणैः श्लाघ्यः
सविस्मयमुदाहृतः ॥ ३ ॥ ग्रसमानमिवौजांसि सहसा गौरवेरितम् । नाम यस्याभिनन्दन्ति
द्विषोऽपि स मतः पुमान् ॥ ४ ॥ सह परिजनेन विलसति धीरो गैहनानि तरति पुनरेकः ।
विषमेकेन निपीतं त्रिपुरजिता सह सुरैरमृतम् ॥ ५ ॥ श्लाघ्या महतामुन्नतिरद्भुतमध्यवसितं
च धीराणाम् । कनकगिरिरनभिलङ्घ्यो रविरनिशमनुज्झितारम्भः ॥ ६ ॥ अङ्गनवेदी व-
सुधा कुल्या जलधिः स्थली च पातालम् । वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रतिज्ञस्य धीरस्य ॥ ७ ॥

१ पृथ्वी. २ तन्वानुबन्धं कुर्वतेत्यर्थः. ३ मुकुलितम्. ४ शीघ्रम्. ५ गतलज्जा. निर्लज्जेत्यर्थः.
६ अहो इत्याश्चर्यं. ७ दुस्तराणि. ८ शंकरेण. ९ व्यापारः. १० अजिरम्. ११ कृत्रिमसरित्.

कैदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रेमाष्टम् । अधोमुखस्यापि कृतस्य वहेर्नाधः
शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥ ८ ॥ अर्थः सुखं कीर्तिरपीह मा भूदनर्थ एवास्तु तथापि धीराः ।
निजप्रतिज्ञामधिरुह्यमाना महोद्यमाः कर्म समारभन्ते ॥ ९ ॥ रत्नैर्महाहैस्तुतुर्षुर्न देवा न
भेजिरे भीमविषेण भीतिम् । सुधां विना न प्रययुर्विरामं न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः
॥ १० ॥ निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु लक्ष्मीः समाविशन्तु गच्छन्तु वा यथेष्टम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ११ ॥ का-
न्ताकंटाक्षविशिखा न लुनन्ति यस्य चित्तं न निर्दहति कोपैकशानुतापः । कर्षन्ति भूरि
विषयांश्च न लोभपाशा लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स धीरः ॥ १२ ॥ आपत्समुद्धरणधी-
रधियः परेषां जाता महत्यपि कुले न भवन्ति सर्वे । विन्ध्याटवीषु विरलाः खलु पादपास्ते
ये दन्तिदन्तमुसलोच्छिखनं सहन्ते ॥ १३ ॥ विरम विरसायासादस्मादुरध्यवसायतो विपदि
महतां धैर्यध्वंसं यदीक्षितुमीहसे । अयि जड विधे कल्पापायव्यपेतनिजक्रमाः कुलशिख-
रिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः ॥ १४ ॥

वीरप्रशंसा ।

एकेनापि हि शूरेण पदाक्रान्तं महीतलम् । क्रियते भास्करेणेव स्फारस्फुरिततेजसा
॥ १ ॥ स्पृहयति भुजयोरन्तरमायतकरवालकररुहविदीर्णम् । विजयश्रीर्वीराणां व्युत्पन्नप्रौढव-
नितेव ॥ २ ॥ विनाप्यथैर्वीरः स्पृशति बहुमानोन्नतिपदं समायुक्तोऽप्यर्थैः परिभवपदं याति
कृपणः । स्वभावादुद्धृतां गुणसमुदयावाप्तिविषयां द्युतिं सैर्ही किं श्वा भृतकनकमालोऽपि
लभते ॥ ३ ॥ को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशस्तथा यं देशं श्रयते तमेव
कुरुते बाहुप्रतापाजितम् । यद्वैर्घ्नखलाङ्गलप्रहरणः सिंहो वनं गीहते तस्मिन्नेव हतद्विपेन्द्र-
रुधिरैस्तृष्णां छिनत्त्यात्मनः ॥ ४ ॥

तेजस्विप्रशंसा ।

बालस्यापि रवेः पीदाः पतन्त्युपरि भूभृताम् । तेजसा सह जातानां वयः कुत्रोपयुज्यते
॥ १ ॥ एकः स एव तेजस्वी सैहिकैर्यः सुरद्विषाम् । शिरोमात्रावशेषेण जीयन्ते येन श-
त्रवः ॥ २ ॥ मौनी पादप्रहारेऽपि न क्षमी नीच एव सः । आकृष्टशस्त्रो मित्रेऽपि न तेज-

१ दग्धस्य. २ दृक्कर्तुम्. ३ न्यायादनपेतात्. ४ मार्गात्. ५ कटाक्षा एव विशिखा बाणाः.
६ न छिन्दन्ति. ७ कोपः क्रोधः स एव कृशानुरभिस्तत्तापः. ८ संपूर्णम्. ९ पराजयस्थानम्. १० का-
न्तिम्. ११ सिंहसंबन्धिनीम्. १२ धृता कनकस्य सुवर्णस्य माला येन. १३ परदेशः. १४ दंष्ट्रा न-
खलाङ्गलाश्च प्रहरणं यस्य. नखा एव लाङ्गलानि विदारकस्वान् हलानि इति रूपकम्. 'पान्तु वो नरसिंहस्य
नखलाङ्गलकोटयः' इति कस्यचित्प्रयोगः. १५ प्रविशति. १६ किरणाः; (पक्षे) चरणाः. १७ पर्वता-
नाम्; (पक्षे) राज्ञाम्. १८ गद्गः.

स्वी खलो हि सः ॥ ३ ॥ तुल्येऽपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्तं चिरेण यत् । हिमांशुमाशु असते
 तन्म्रैर्दिनः स्फुटं फलम् ॥ ४ ॥ स्वयं प्रणमतेऽल्पेऽपि परवायावुपेयुषि । निर्दर्शनमसा-
 राणां लघुर्वहुतृणं नरः ॥ ५ ॥ तेजस्विमध्ये तेजस्वी दैवीयानपि गण्यते । पञ्चमः पञ्चतप-
 सस्तपनो जातवेदसाम् ॥ ६ ॥ अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु विद्विषाम् । कथंकारमनाल-
 म्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति ॥ ७ ॥ अङ्गाधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगलाञ्छनः । केसरी निष्ठुरशि-
 र्भैर्मृगयूथो मृगाधिपः ॥ ८ ॥ तेजस्विनि क्षमासारे नातिकार्कश्यमाचरेत् । अतिनिर्मथनाद-
 ग्रिश्रन्दनादपि जायते ॥ ९ ॥ तेजोहीने महीपाले स्वे परे च विकुर्वते । निःशङ्को हि जनो
 धत्ते पदं भस्मन्येनूप्मणि ॥ १० ॥ एकचक्रो रथो यन्ता विक्रलो विपमा हयाः । आक्रम-
 त्येव तेजस्वी तथाप्यर्को नभस्तलम् ॥ ११ ॥ साधनं सुमहद्यस्य यन्नान्यस्य विलोक्यते ।
 तस्य धीशालिनः कोऽन्यः सहेतारालितां भ्रुवम् ॥ १२ ॥ सिंहः शिशुरपि निपतति मद-
 मलिनकपोलभित्तिषु गजेषु । प्रकृतिरियं सैववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥ १३ ॥
 यदचेतनोऽपि पादैः स्पष्टः प्रज्वलति सवितुरिवैकान्तः । तस्तेजस्वी पुरुषः परकृतविकृतं
 कथं सहते ॥ १४ ॥ दर्शितोपोच्छ्रयैस्तेजोवाद्भिः सुगोत्रैः संजातैः । हीरैरप्स्विब धीरैराप-
 त्स्वपि गम्यते नाधः ॥ १५ ॥ दीप्यन्तां ये दीप्त्यै धृतिता मणयश्च वीरपुरुषाश्च । तेजः
 स्वविनाशाय तु भवति तृणानामिव लघूनाम् ॥ १६ ॥ मदसिक्तमुखैर्मृगाधिपः करिभिर्वर्त-
 यते स्वयंहतैः । लघयन्खलु तेजसा जगन्न महानिच्छति भूतिमन्यतः ॥ १७ ॥ तीव्रोष्ण-
 दुर्विषयवीर्यभृतः परेषां तेजस्विनो न गणयन्ति वपुर्महत्त्वम् । यत्पद्मरागशकलाकृतिरद्वि-
 तुङ्गं कात्स्न्येन भस्मयति काष्ठचयं स्फुलिङ्गः ॥ १८ ॥ न तेजस्तेजस्वी प्रैसृतमपरेषां प्र-
 सहते स तस्य स्वो भावः प्रैकृतिनियतत्वादकृतकः । मैयूवैरैश्रान्तं तपति यदि देवो
 दिनकरः किमैग्रेयग्रावा निरुत इव तेजांसि वमति ॥ १९ ॥ हस्ती स्थूलतनुः स चाङ्कु-
 शवशः किं हस्तिमात्रोऽङ्कुशो वज्रेणाभिहताः पतन्ति गिरयः किं शैलमात्रं पर्विः । दीपे
 प्रज्वलिते विनश्यति तमः किं दीपमात्रं तमस्तेजो यस्य विराजते स बलवान्स्थूलेषु कः
 प्रैत्ययः ॥ २० ॥ स्वल्पस्त्रायुवमावशेषमलिनं निर्मासमप्यस्थि गोः श्वा लब्ध्वा परितोष-
 मेति न तु तत्तस्य क्षुधः शान्तये । सिंहो जम्बुकमङ्गमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं

१ राहुः. २ सूर्यम्. ३ चन्द्रम्. ४ मार्दवस्य. ५ दृष्टान्तः. ६ दुर्बलानाम्. ७ निष्पौरुषः.
 ८ तृणकल्पमित्यर्थः. ९ दुग्धोऽपि. १० पञ्चाग्निमाध्यं तपो यस्य. ११ कथमित्यर्थः. १२ निराधारा.
 १३ हतः. १४ उष्मरहितः. १५ मार्गयः. १६ अरुणः. १७ तुरंगाः. १८ प्रशस्तकपोलेषु.
 १९ बलवताम्. २० सूर्यकान्तः. २१ विकारः. २२ कान्तिः; (पक्षे) प्रतापः. २३ कान्त्याधिक्यम्;
 (पक्षे) धनुष औन्नत्यम्. २४ प्रकाशकत्वम्; (पक्षे) सामर्थ्यम्. २५ पर्वतः; (पक्षे) कुलम्. २६ विधातु-
 निष्पादिताः. २७ विस्तृतम्. २८ स्वभावाधीनत्वात्. २९ अकृत्रिमः. ३० किर्णः. ३१ संततम्.
 ३२ सूर्यकान्तः. ३३ धिक्कृत इव. ३४ वज्रम्. ३५ विश्वामः.

सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥ २१ ॥ शमयति गजानन्यान्ग-
न्धद्विपः कलभोऽपि सन्भवति सुतरां वेगोदग्रं भुजंगशिशोर्विषम् । भुवमधिपतिर्बालावस्थो-
ऽप्यलं परिरक्षितुं न खलु वयसा जात्यैवायं स्वकार्यसहो भरः ॥ २२ ॥

मनस्विप्रशंसा ।

कौमं प्रियानपि प्राणान्विमुञ्चन्ति मनस्विनः । इच्छन्ति न त्वमित्रेभ्यो महतीमपि स-
त्क्रियाम् ॥ १ ॥ ब्रूत नूतनकृष्णामण्डफलानां के भवन्त्यमी । अङ्गुलीदर्शनाद्येन विलीयन्ते
मनस्विनः ॥ २ ॥ ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय मनस्विनः । शैफरीस्फुरितेनावधेः
क्षुब्धता जातु जायते ॥ ३ ॥ कुसुमस्तंबकस्येव द्वे वृत्ती स्तो मनस्विनः । मूर्ध्नि वा सर्व-
लोकस्य विशीर्येत वनेऽथवा ॥ ४ ॥ पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति । स्वस्थादेवाप-
मानेऽपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥ ५ ॥ समूलघातमघ्नन्तः पराज्ज्ञो ह्यन्ति मानिनः । प्रध्वंसि-
तान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः ॥ ६ ॥ स पुमानर्थवज्जन्मा यस्य नास्ति पुरःस्थिते । ना-
न्यामङ्गुलिमभ्येति संख्यायामुद्यताङ्गुलिः ॥ ७ ॥ स्थित्यतिक्रान्तिभीरूणि स्वच्छान्याकुं-
लितान्यपि । तोयानि तोयराशिनां मनांसि च मनस्विनाम् ॥ ८ ॥ शैक्तिवैकल्यनर्घस्य
निःसारत्वाद्धीयसः । जन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गतिः ॥ ९ ॥ अलङ्घ्यं
तत्तदुद्दीक्ष्य यद्यदुच्चैर्महीभृताम् । प्रियतां ज्यायसीं मा गान्महतां केन तुङ्गता ॥ १० ॥
तावदाश्रीयते लक्ष्म्या तावदस्य स्थिरं यशः । पुरुषस्तावदेवासौ यावन्मानान्न हीयते
॥ ११ ॥ दुरासदवनज्यायान्गम्यस्तुङ्गोऽपि भूधरः । न जहाति मेहौजस्कं मौनप्रांशुम-
लङ्घ्यता ॥ १२ ॥ गुरून्कुर्वन्ति ते वंश्यानन्वर्था तैर्वसुंधरा । येषां यशांसि शुभ्राणि हे-
पयन्तीन्दुमण्डलम् ॥ १३ ॥ उदाहरणमाशीःषु प्रथमे ते मनस्विनाम् । शुष्केऽशनिरिवा-
मर्षो यैररातिषु पात्यते ॥ १४ ॥ तुङ्गत्वमिर्तरो नाद्रौ नेद^{२३} सिन्धावगाधता । अलङ्घनी-
यताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि ॥ १५ ॥ न क्वचिच्च बहिर्यान्ति मानिनां प्रार्थनागिरः । यदि
निर्यातुमिच्छन्ति तदा प्राणपुरःसराः ॥ १६ ॥ असेवितेश्वरद्वारमदृष्टविरहव्यथम् । अनु-
क्तञ्छीबिबचनं धन्यं कस्यापि जीवितम् ॥ १७ ॥ मानिनो हतमानस्य मानोऽपि न सुख-
प्रदः । जीवनं मानमूलं हि माने म्लाने कुतः सुखम् ॥ १८ ॥ मनस्वी म्रियते कामं
कार्पण्यं न तु गच्छति । अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १९ ॥ मन-

१ बलानुरूपम्. २ यथेच्छम्. ३ मत्स्यीस्फुरणेन. ४ कदाचित्. ५ गुच्छस्य. ६ संतुष्टात्.
७ चेतनात्. ८ अनुन्मूलयन्तः. ९ शत्रून्. १० गाढं तमः. ११ सार्धकजन्मा. १२ पुच्छगण-
नाप्रस्तावे. १३ मर्यादोलङ्घनाद्धेतोभीरूणि. १४ संक्षोभितानि. १५ उत्साहादिशक्तिवैधुर्येण; (पक्षे) अव-
ष्टम्भसामर्थ्यविरहेण. १६ प्रह्वीभूतस्य; (पक्षे) विधेयभूतस्य. १७ दुर्बलत्वात्; (पक्षे) स्थिरांशरहितत्वात्.
१८ गौरवहीनस्य; (पक्षे) नीरसस्य. १९ जन्तोः. २० प्रतापसंपन्नम्. २१ मानोन्नतपुरुषम्. २२ अ-
गाधता. २३ तुङ्गत्वम्.

स्विहृदयं धत्ते रोषेणैव प्रसन्नताम् । भस्मना मुकुरः प्रायः प्रसादं लभतेतराम् ॥ २० ॥
मनस्विनो न मन्यन्ते परतः प्राप्य जीवनम् । बलिभुग्न्यो न काकेभ्यः स्पृहयन्ति हि
कोकिलाः ॥ २१ ॥ दूर्वाङ्कुरतृणाहारा धन्यास्तात वने मृगाः । विभवोन्मत्तचित्तानां न
पश्यन्ति मुखानि यत् ॥ २२ ॥ सुखं जीवन्ति हरिणा वनेष्वपरसेविनः । अर्थैरयत्नमु-
लभैर्जलदर्भाङ्कुरादिभिः ॥ २३ ॥ कामं वनेषु हरिणास्तृणेन जीवन्त्ययत्नमुलभेन । धनिषु
न दैन्यं विदधति ते किल पशवो वयं मुधियः ॥ २४ ॥ प्रेत्युपकुर्वन्बह्वपि न भवति
पूर्वोपकारिणा तुल्यः । एकोऽनुकरोति कृतं निष्कारणमेव यत्परः कुरुते ॥ २५ ॥ न
नटा न विटा न गायका न परद्रोहनिबद्धबुद्धयः । नृपसद्धानि नाम के वयं स्तनभारान-
मिता न योषितः ॥ २६ ॥ अभिमानधनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्तु यशश्चिषीतः । अचि-
रांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम् ॥ २७ ॥ ज्वलितं न हिरण्यरेतसं
चयमास्कन्दति भस्मनां जनः । अभिभूतिभयादमूनतः सुखमुज्जन्ति न धाम मानिनः
॥ २८ ॥ पुरो वा पश्चाद्वा वयमुपविशामः क्षितिभुजां ततः किं नश्छिन्नं वचनरचनाक्री-
तजगताम् । अगारे कान्तारे कुचकलशभारे मृगदृशां मणेस्तुल्यं मूल्यं सहजमुभगस्य
द्युतिमतः ॥ २९ ॥ अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतैर्भुवस्तस्या लाभे क इव
बहुमानः क्षितिभुजाम् । तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेखेऽपि पतयो विषादे कर्तव्ये विदधति
जडाः प्रत्युत मुदम् ॥ ३० ॥ क्वचिद्रूमौ शय्या क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनं क्वचिच्छाखा-
हारी क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः । क्वचित्कन्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो म-
नस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् ॥ ३१ ॥ स जातः कोऽप्यासीन्मदनरि-
पुणा मूर्ध्नि धवलं कपालं यस्योच्चैर्विनिहितमलंकारविधये । नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः
कैश्चिदधुना नमद्भिः कः पुंसामयमतुलदर्पज्वरभरः ॥ ३२ ॥ विपुलहृदयैर्धन्यैः कैश्चिज्ज-
गज्जनितं पुरा विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा । इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्च-
तुर्दश भुञ्जते कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ॥ ३३ ॥ वरमहिमुखे क्रोधाध्माते करो
विनिवेशितो विषमपि वरं पीत्वा सुप्तं कृतान्तनिवेशने । गिरिवरतटीमुक्तश्चात्मा वरं शतधा
कृतो न तु खलजनावामैरर्थैः कृतं हितमात्मनः ॥ ३४ ॥ नानीयन्ते मधुनि मधुपाः पारिजा-
तप्ररोहैर्नाभ्यर्थ्यन्ते तुहिनरुचिना चन्द्रिकायां चकोराः । अस्मद्वाचां धुरि मधुरिमा यद्य-
पूर्वावतारः सोल्लासाः स्युः स्वयमिह बुधाः किं मुधाभ्यर्थनाभिः ॥ ३५ ॥ मृत्पिण्डो जलरेखया
वलयितः सर्वोऽप्ययं नन्वणूरङ्गीकृत्य स एव संयुगशतै राज्ञां गणैर्भुज्यते । तद्वद्युर्ददते-
ऽथवा न किमपि क्षुद्रा दरिद्रा भृशं धिग्धित्कान्पुरुषाधमान्धनकणं वाञ्छन्ति तेभ्योऽपि
ये ॥ ३६ ॥ त्वं चेन्नीचजनानुरागरभसादस्मासु मन्दादरः का नो मानद मानहानिरियती
भूः किं त्वमेकः प्रभुः । गुञ्जापुञ्जपरम्परापरिचयाद्बिल्लीजनैरुज्जितं मुक्तादाम न धारयन्ति

किमहो कण्ठे कुरङ्गीदृशः ॥ ३७ ॥ त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः ख्यात-
स्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः । इत्थं मानद नातिदूरमुभयोरप्यावयोरन्तरं
यद्यस्मासु पराङ्मुखोऽसि वयमप्येकान्ततो निःस्पृहाः ॥ ३८ ॥ ब्रह्माण्डं कियदस्ति तत्र
वसुधापिण्डं किमाचक्ष्महे तत्राप्येकतरं तु खण्डममितास्तस्मिन्नुपाः केचन । तेभ्यो दैन्यश-
तोपनीतविभवा दृष्टानुकम्पास्तु ते धिक्कृद्दानस्पृहयन्ति हन्त किमपि स्वार्थो न तेभ्योऽपि
ये ॥ ३९ ॥ पातालान्न विमोचितो बत बली नीतो न मृत्युः क्षयं नोन्मृष्टं शशिलाञ्जनं
सुमलिनं नोन्मूलिता व्याधयः । शेषस्यापि भरं विधृत्य न कृतो भारावतारः क्षणं चेतः
सत्पुरुषाभिमानमनिशं मिथ्या वहन्विद्यसे ॥ ४० ॥ नास्माकं शिबिका न चास्ति कट-
काद्यालंक्रियासत्क्रिया नोत्तुङ्गस्तुरगो न कश्चिदनुगो नाप्यम्बरं सुन्दरम् । किं तु क्षमात-
लवर्त्यशेषषिदुषां साहित्यविद्याजुषां चेतस्तोषकरी शिरोनतिकरी विद्यानवद्यास्ति नः ॥ ४१ ॥
लक्ष्मीर्निर्वृतिमेति हीनचरितैर्यैरेव तच्छिक्षया किं नाद्यैव करोमि तामनुचर्यां रामां सका-
मामिव । ब्रह्माण्डे निपतत्यपि स्वलति न प्रायेण येषां मनस्तेषामार्यमनस्विनामनुपदं गन्ता-
स्मि नाहं यदि ॥ ४२ ॥ पुण्ये ग्रामे वने वा महति सितपटच्छन्नपालीं कैपालीमादाय
न्यायगर्भद्विजवरहुतभुग्धूमधून्प्रोपकण्ठम् । द्वारं द्वारं प्रवृत्तो वरमुदरदरीपूरणाय क्षुधातो
मानी प्राणी प्रवृत्तो न पुनरनुदिनं तुल्यकुल्येषु दीनः ॥ ४३ ॥ अर्थानामीशिषे त्वं वय-
मपि च गिरामीशमहे यावदित्थं शूरस्त्वं वादिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं नः । सेवन्ते
त्वां धनाढ्या मतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा मय्यप्यास्था न चेत्तत्त्वयि मम सुतरामेष
राजन्गतोऽस्मि ॥ ४४ ॥ श्रेयस्वी यत्र मानं व्रजति दुरितकृच्चापमानं मनुष्यैरज्ञेयं यत्र
दूतैः प्रभुमनु मनुजो नीयते चानपेक्षः । मृत्योर्गेहं वरं तन्न तु कुधनवतां यत्र सर्वापमानो
लोकैर्विज्ञायमानः स्वयमतिथितया यत्र चार्थी प्रयाति ॥ ४५ ॥

अपौरुषत्वनिन्दा ।

मौ जीवन्यः पैरावज्ञादुःखदग्धोऽपि जीवति । तस्यौजननिरेवास्तु जननीकेशकारिणः
॥ १ ॥ असंपादयतः कंचिदर्थं जातिक्रियार्गुणैः । यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म
केवलम् ॥ २ ॥

गुणप्रशंसा ।

गुणाः कुर्वन्ति दूतत्वं दूरेऽपि वसतां सताम् । केतकीगन्धमाघ्राय स्वयं गच्छन्ति पैट्टदाः

१ शुभ्रवस्त्रेण पिहिता पाली यस्याः. २ भिक्षापात्रम्. ३ गृहितं जीवतीति माजीवन्. ४ परः
कृता यावन्ना तदेव दुःखं तेन दग्धः खिन्नः. ५ अनुत्पत्तिः. ६ ब्राह्मणत्वादिः. ७ इज्याध्ययनादिः.
८ शौर्यादिः. ९ भ्रमराः.

॥ १ ॥ गुणवज्जनसंसर्गाद्याति स्वल्पोऽपि गौरवम् । पुष्पमालाप्रसङ्गेन सूत्रं शिरसि धार्यते
 ॥ २ ॥ कैलावतः सैव कैला ययौधः क्रियते भवः । बद्धीभिश्च कलाभिः किं याभिरैङ्कः प्रद-
 र्यते ॥ ३ ॥ न पुत्रत्वेन पूज्यन्ते गुणैरासाद्यते पदम् । रवेर्व्यापारमादत्ते प्रदीपो न पुनः
 शशी ॥ ४ ॥ गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते पितृवंशो निरर्थकः । वासुदेवं नमस्यन्ति वसुदेवं
 न ते जनाः ॥ ५ ॥ यदि सन्ति गुणाः पुंसां विकसन्त्येव ते स्वयम् । नहि कस्तू-
 रिकामोदः शपथेन निवार्यते ॥ ६ ॥ किमाढ्यत्वगुरुत्वाभ्यां चरमोऽपि गुणैर्गुरुः । केत-
 कीकुसुमे पश्य लघुपत्रेऽतिगौरवम् ॥ ७ ॥ केतकीकुसुमं भृङ्गः खण्ड्यमानोऽपि सेवते । दोषाः
 किं नाम कुर्वन्ति गुणापहतचेतसः ॥ ८ ॥ शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् । शरीरं
 क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्थायिनो गुणाः ॥ ९ ॥ गुणेष्वेव हि कर्तव्यः प्रयत्नः पुरुषैः सदा ।
 गुणयुक्तो दरिद्रोऽपि नेश्वरैरगुणैः समः ॥ १० ॥ गुणैः सर्वज्ञकल्पोऽपि सीदत्येको निरा-
 श्रयः । अनर्घमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते ॥ ११ ॥ गुणेषु क्रियतां यत्नः किर्माटोपैः
 प्रयोजनम् । विक्रीयन्ते न घण्टाभिर्गावः क्षीरविर्वजिताः ॥ १२ ॥ गुणैर्गौरवमायाति न
 महत्यापि संपदा । पूर्णेन्दुर्न तथा वन्द्यो निष्कलङ्को यथा कृशः ॥ १३ ॥ स्वयं स्वगुण-
 विस्तारादूर्णनाभः पतत्यधः । तमेव संहरन्भूयः पदमुच्चैर्विगाहते ॥ १४ ॥ गुणो दूषणतां
 याति दूषणं गुणतां क्वचित् । यथा हि नम्रता दोषः स्तनयोः स्तब्धता गुणः ॥ १५ ॥
 गुणैर्गौरवमायाति नोच्चैरासनमास्थितः । प्रीसादशिखरस्थोऽपि काकः किं गरुडायते ॥ १६ ॥
 अहो गुणानां प्राप्स्यर्थं यतन्ते बहुधा नराः । मुक्ता यदर्थं भग्रास्या इतरेषां च का कथा
 ॥ १७ ॥ गुणेन स्पृहणीयः स्यान्न रूपेण युतो जनः । सौगन्ध्यवर्ज्यं नादेयं पुष्पं कान्त-
 मपि क्वचित् ॥ १८ ॥ प्रभुभिः पूज्यते लोके कलैव न कुलीनता । कलावान्मान्यते मूर्ध्नि
 सत्सु देवेषु शंभुना ॥ १९ ॥ गुणयुक्तोऽपि पूर्णोऽपि कुम्भः कूपे निमज्जति । तस्य
 भारसहो नास्ति गुणकग्राहको यदि ॥ २० ॥ अहो वैचित्र्यमेतस्य संसारस्य किमुच्यते । गु-
 णोऽपि क्लेशहेतुः स्याद्विश्रान्तः कण्ठकन्दले ॥ २१ ॥ जात्युत्कृष्टस्य हि मणेर्नाचितं शाण-
 धर्षणम् । आदर्शे चित्रकारैः किं लिख्यते प्रतिबिम्बितम् ॥ २२ ॥ गुणयुक्तोऽप्यधो याति
 रिक्तैः कूपे यथा घटः । निर्गुणोऽपि भूतैः पश्य जनैः शिरसि धार्यते ॥ २३ ॥ गुणिनोऽपि
 हि सीदन्ति गुणग्राही न चेदिह । सगुणः पूर्णकुम्भोऽपि कूप एव निमज्जति ॥ २४ ॥ गुणो
 गुणान्तरापेक्षी स्वरूपस्यातिहेतवे । स्वभावस्य लावण्यं तारुण्येन मनोहरम् ॥ २५ ॥ गुणैः
 पूजा भवेत्पुंसां नैकस्माज्जायते कुलात् । चूडारत्नं शशी शंभोर्यानिमुच्चैः श्रवा हरेः ॥ २६ ॥

१ चन्द्रस्य; (पक्षे) विदुषः. २ षोडशो भागः; (पक्षे) चतुःषष्टिकलानामन्यतमा. ३ अधोभागे क्रि-
 यते; (पक्षे) तिरस्क्रियते. ४ शिवः; (पक्षे) संसारः. ५ कलङ्कः; (पक्षे) दोषः. ६ गुणाकृष्टान्तःकर-
 णस्य. ७ शिवतुल्यः. ८ दुःखं प्राप्नोति. ९ अमूल्यम्. १० आढम्बरैः. ११ राजभवनम्.
 १२ मौक्तिकानि; (पक्षे) मोक्षमापन्नाः. १३ रज्जुयुक्तः; (पक्षे) विनयादिगुणसंपन्नः. १४ रिक्तः; (पक्षे)
 निर्द्वयः. १५ पूर्णः.

सर्वत्र गुणवानेव चकास्ति प्रथितो नरः । मणिर्मूर्ध्नि गले बाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥ २७ ॥
 गुणानर्चन्ति जन्तूनां न जातिं केवलां क्वचित् । स्फाटिकं भाजनं भग्नं काकिन्यापि न गृह्यते
 ॥ २८ ॥ गुण आकर्षणयोग्यो धनुष इवैकोऽपि लक्षलाभाय । लूता तन्तुभिरव किं गुणैर्विम-
 र्दासहैर्बहुभिः ॥ २९ ॥ अनवसरे गुणवानपि हृदयादवतार्यते स्त्रिया हारः । पश्य शलाका-
 वसरे तृणाय भूपैः प्रसार्यते स्वकरः ॥ ३० ॥ गुणवन्तः क्षिप्रं प्रायेण भवन्ति निर्गुणाः
 सुखिनः । बन्धनमायान्ति शुका यथेष्टसंचारिणः काकाः ॥ ३१ ॥ गुणिनि गुणज्ञो रमते
 नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः । अलिरेति वनात्पद्मं न र्दुर्द्वरस्त्वेकवासोऽपि ॥ ३२ ॥
 अवलम्बितविष्णुपदः कर्षितजनचक्षुरतुल्यगतिः । पत्रमयोऽपि पदार्थः पतङ्गतामेति गुणयो-
 गात् ॥ ३३ ॥ अमितगुणोऽपि पदार्थो दोषेणैकेन निन्दितो भवति । निखिलरसायनर्महि-
 तो गन्धेनोद्रेण लशुन इव ॥ ३४ ॥ दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा गुणरागिणो न सिद्ध्य-
 न्ते । प्रीत्यैव शशिनि पतितं पश्यति लोकः कलङ्कमपि ॥ ३५ ॥ अन्तर्गतैर्गुणैः किं द्वित्रा
 अपि यत्र साक्षिणो विरलाः । स गुणो गीतेर्यदसौ वनेचरं हरिणमपि हरति ॥ ३६ ॥
 गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः । सुखादुतोयाः प्रभवन्ति नद्यः
 समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥ ३७ ॥ गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यो न किञ्चिदप्राप्यतमं गुणा-
 नाम् । गुणप्रकर्षाद्दुष्टेन शंभोरलङ्घ्यमुल्लङ्घितमुत्तमाङ्गम् ॥ ३८ ॥ निर्मलङ्कलयापि जनो
 यः संयुतः स खलु पूज्यते जनैः । भद्रं पश्य जडजोऽपि धार्यते शंकरेण शिरसा निशा-
 करः ॥ ३९ ॥ वक्रोऽपि पङ्कजनितोऽपि दुर्वासदोऽपि व्यालाश्रितोऽपि विफलोऽपि सक-
 ण्टकोऽपि । गन्धेन बन्धुरसि केतक पुष्पजेन ह्येको गुणः खलु निहन्ति समस्तदोषान्
 ॥ ४० ॥ न खनति खुरैः क्षोणीष्टं न नर्दति सादरं प्रकृतिपुरुषं प्रेक्ष्याप्यग्रे न कुप्यति
 गोवरः । वहति च धुरं बुर्यो धैर्यादनुद्धतकन्धरो जगति गुणिनः कार्योदार्यात्परानतिशेरते
 ॥ ४१ ॥ गुणानामज्ञाता प्रचुरधनदातापि न मुदे मुदे विद्याज्ञाता भवति मितदातापि गु-
 णिनाम् । दृशौ ग्राम्या दत्ते न पुनरवधत्ते च चतुरो दृशः प्रान्तं दत्त्वा वशयति नितान्तं
 पुरवधूः ॥ ४२ ॥ उपादाता यावन्न भवति गुणानां गुणवतामसत्कल्पास्तावन्निभुवनमहार्घा
 अपि गुणाः । अपि प्राग्दैत्यरेहृदयवसतेः कौस्तुभमणिः स किं नासीदब्धौ श्रुतिरपि न यस्य
 क्वचिदभूत् ॥ ४३ ॥ विवादप्रारम्भः प्रथयति परं दम्भमतुलं गुणानां गाम्भीर्यं तव भव-
 ति साक्षी कलकलः । पयःपूर्णः कुम्भो ध्वनति न तथा वातवलितो यथा रिक्तो भांभां-
 ध्वनिमनिभृतं मुञ्चति मुहुः ॥ ४४ ॥ कौशेयं कृमिजं सुवर्णमुपैलादिन्दीवरं गोमया-

१ विचारक्षमः; (पक्षे) यथाश्रुतम्. २ लक्षसंख्याकधनलाभाय; (पक्षे) वेधलाभाय. ३ विचारार्हः;
 (पक्षे) आकर्षणासहः. ४ क्लेशं प्राप्नुवन्ति. ५ भ्रमरः. ६ भेकः. ७ पतङ्गः सूर्यः; (पक्षे) पत्र(का-
 गद)निर्मितः सूत्रनिबद्धः क्रीडार्थं गगने उड्ढाप्यते. पतङ्ग इति नास्त्रैव देशभाषायां प्रसिद्धः. ८ पूज्यः.
 ९ चन्द्रेण. १० निर्मलविद्यया. ११ दुष्प्रापः. १२ पापानात्. १३ नीलं कमलम्.

त्पङ्कात्तामरसं शशाङ्क उदधेर्गोपित्ततो रोचैना । काष्ठादग्निरहेः फणादपि मणिर्दूर्वापि गो-
रोमतः प्राकाश्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो यास्यन्ति किं जन्मना ॥ ४९ ॥

उद्यमप्रशंसा ।

उद्योगः खलु कर्तव्यः फलं मार्जारवद्भवेत् । जन्मप्रभृति गौर्नास्ति पयः पिबति नित्यशः
॥ १ ॥ उद्यमः साहसं धैर्यं बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः । षडेते यत्र वर्तन्ते तत्र देवः सहाय-
कृत् ॥ २ ॥ उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः । नहि सिंहस्य सुप्तस्य प्रवि-
शन्ति मुखे गजाः ॥ ३ ॥ न दैवमिति संचिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मनः । अनुद्यमेन कस्तैलं
तिलेभ्यः प्राप्तुमर्हति ॥ ४ ॥ विहाय पौरुषं यो हि दैवमेवोवलम्बते । प्रासादसिंहवत्तस्य
मूर्ध्नि तिष्ठन्ति वायसाः ॥ ५ ॥ पूर्वजन्मकृतं कर्म तदैवमिति कथ्यते । तस्मात्पुरुषकारेण
विना दैवं न सिध्यति ॥ ६ ॥ यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् । एवं पुरुष-
कारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ७ ॥ यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति । एवमा-
त्मकृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥ निपानमिव मण्डूकाः सरः पूर्णमित्राण्डजाः । सो-
द्योगं नरमायान्ति विवशाः सर्वसंपदः ॥ ९ ॥ दैवं पुरुषकारेण साध्यसिद्धिनिबन्धनम् ।
योऽतिक्रामितुमिच्छेत् स लोके नावसीदति ॥ १० ॥ योजनानां सहस्रं तु शनैर्गच्छेत्पिपी-
लिका । अगच्छन्वैनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति ॥ ११ ॥ कामपि श्रियमासाद्य यस्त-
दृद्धौ न चेष्टते । तस्यायतिषु न श्रेयो^१ बीजभोजिकुटुम्बवत् ॥ १२ ॥ उद्योगिनः करा-
लम्बं करोति कर्मलालया । अनुद्योगिकरालम्बं करोति कर्मलाग्रजा ॥ १३ ॥ कौकताली-
यवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः । न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थमपेक्षते ॥ १४ ॥ आलस्यं
हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान्निपुः । नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वायं नावसीदति ॥ १५ ॥
संपदा सुस्थितमन्यो भवति स्वल्पयापि यः । कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम्
॥ १६ ॥ न लभन्ते विनोद्योगं जन्तवः संपदां पदम् । सुराः क्षीरोदविक्षोभमनुभूयामृतं
पपुः ॥ १७ ॥ पूर्वजन्मजानेतं पुराविदः कर्म दैवमिति संप्रचक्षते । उद्यमेन तदुपाजितं
चिरादैवमुद्यमवशं न तत्कथम् ॥ १८ ॥ उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दैवं प्रधानमिति
कौपुरुषा वदन्ति । दैवं विहाय कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र
दोषः ॥ १९ ॥

१ कर्दमात्. २ रक्तकमलम्. ३ गोरोचनम्. ४ आश्रयति. ५ प्रासादे देवालयशिखरे यः सिंह-
स्तद्वत्. ६ साध्यसिद्धयधीनं तदायत्तमित्यर्थः. ७ उलङ्घयितुम्. ८ व्यापारं न करोति. ९ उत्तरका-
लेषु. १० कल्याणम्. ११ लक्ष्मीः. १२ अलक्ष्मीः. १३ काकागमनमिव तालपतनमिव काकतालीयं
तद्वत्. अवितर्कितम्. अकस्मादिति यावत्. १४ स्त्रियो न भवति. १५ पुरुषश्रेष्ठम्. १६ कुत्सितपुरुषाः.

संहतिप्रशंसा ।

संहतिः श्रेयसी पुंसां स्वकुलैरल्पकैरपि । तृषेणापि परित्यक्ता न प्रैरोहन्ति तण्डुलाः ॥ १ ॥ अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका । तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बध्यन्ते मत्तदन्तिनः ॥ २ ॥ बहूनामल्पसाराणां समवायो दुरत्ययः । तृणैर्विधीयते रज्जुर्बध्यन्ते तेन दन्तिनः ॥ ३ ॥

क्षमाप्रशंसा ।

क्षमा शस्त्रं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति । अतृणे पतितो वह्निः स्वयमेवोपशाम्यति ॥ १ ॥ नरस्याभरणं रूपं रूपस्याभरणं गुणः । गुणस्याभरणं ज्ञानं ज्ञानस्याभरणं क्षमा ॥ २ ॥ क्षमा बलमशक्तानां शक्तानां भूषणं क्षमा । क्षमा वशीकृतिर्लोके क्षमया किं न सिद्ध्यति ॥ ३ ॥

विनयप्रशंसा ।

तिष्ठतां तपसि पुण्यमासृजन्संपदोऽर्जुगुणयन्मुखैषिणाम् । योगिनां परिणमन्निर्वमुक्तये केन नास्तु विनयः सतां प्रियः ॥ १ ॥

सत्यप्रशंसा ।

सूच्यते सर्वशास्त्रार्थनिश्चितज्ञानशोभितम् । भूषणं सर्ववचसां लजेव कुलयोपिताम् ॥ १ ॥ अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुल्या धृतम् । अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेव विशिष्यते ॥ २ ॥ गोभिर्विप्रैश्च वैदेश्य सतीभिः सत्यवादिभिः । अलुब्धैर्दानशूरैश्च सप्तभिर्धार्यते मही ॥ ३ ॥

असत्यनिन्दा ।

नासत्यवादिनः सख्यं न पुण्यं न यशो भुवि । दृश्यते नापि कल्याणं कालकूटमिवैश्वर्यः ॥ १ ॥ असत्यमप्रत्ययमूलकारणं कुवासनासन्नममृद्विवारणम् । विपन्निदानं परवञ्चनोर्जितं कृतापराधं कृतिभिर्विवर्जितम् ॥ २ ॥ यशो यस्माद्गस्मीभवति वर्नवद्देरिव वनं निर्दानं दुःखानां र्यदेवनिरुहाणामिव जलम् । न यत्र स्याच्छायातप इव तपःसंयमकथा कथंचित्तन्मिथ्यावचनमभिधत्ते न मतिमान् ॥ ३ ॥ जिह्वैकेव सतामुभे फेणवतां स्त्रैष्टुश्चतस्रश्च तास्ताः सप्तैव विर्भावसोर्नियमिताः षट्प्रातिकेयस्य च । पौलस्त्यस्य दशाभवनर्कणिपतेर्जिह्वासहस्रद्वयं जिह्वालक्षशतैककोटिनियमो नो दुर्जनानां मुखे ॥ ४ ॥

१ संधातः. २ धान्यत्वक्. ३ अङ्कुरजननक्षमा न भवन्तीति भावः. ४ रज्जुत्वम्. ५ शान्तिः. ६ तपो-
निष्ठानाम्. ७ संपादयन्. ८ अनुकूलयन्. ९ संपद्यमानः. १० अपवर्गाय. ११ विषम्. १२ भक्ष-
यतः. १३ अविश्वासः. १४ विपत्तेः कारणम्. १५ कुशलैः. १६ दावाग्नेः. १७ आदिकारणम्.
१८ वृक्षाणाम्. १९ वक्ति. २० सर्पाणाम्. २१ ब्रह्मणः. २२ अमेः. २३ रावणस्य. २४ शेषस्य.

आत्मश्लाघानिन्दा ।

परैः प्रोक्ता गुणा यस्य निर्गुणोऽपि गुणी भवेत् । इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्या-
पितैर्गुणैः ॥ १ ॥ न सुखं न च सौभाग्यं स्वयं स्वगुणवर्णने । यथैव च पुरंध्रीणां स्वहस्त-
कुचमर्दने ॥ २ ॥ स्वयं तथा न कर्तव्यं स्वगुणाख्यापनं पुनः । स्वगुणाख्यापनं युक्त्या
परद्वारा प्रयोजयेत् ॥ ३ ॥ न सौख्यसौभाग्यकरा गुणा वृणां स्वयं गृहीताः सुदृशां
स्तना इव । परैर्गृहीता द्वितयं वितन्वते न तेन गृह्णन्ति निजं गुणं बुधाः ॥ ४ ॥ निजगु-
णगरिमा सुखाकरः स्यात्स्वयमनुवर्णयतां सतां न तावत् । निजकरकमलेन कामिनीनां कुच-
कलशाकलनेन को विनोदः ॥ ५ ॥

स्वभाववर्णनम् ।

सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा नेतरे गुणाः । अतीत्य हि गुणान्सर्वान्स्वभावो मूर्ध्नि
वर्तते ॥ १ ॥ किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् । भवन्ति सुतरां स्फीताः सुक्षेत्रे
कण्टकिद्रुमाः ॥ २ ॥ यः स्वभावो हि यस्यास्ते स नित्यं दुरतिक्रमः । श्वा यदि क्रियते
राजा तर्हि नाश्वात्पुनः ॥ ३ ॥ परोपदेशकुशला दृश्यन्ते बहवो जनाः । स्वभाव-
मतिवर्तन्तः सहस्रेष्वपि दुर्लभाः ॥ ४ ॥ किं कुलेन विशालेन शीलमेवात्र कारणम् । कृ-
मयः किं न जायन्ते कुमुमेषु सुगन्धिषु ॥ ५ ॥ सति शीले गुणा भान्ति पुंसां शौर्यादयो
यथा । यौवने सदलंकाराः शोभां विभ्रति सुभ्रुवः ॥ ६ ॥ रक्तत्वं कमलानां सत्पुरुषाणां
परोपकारित्वम् । असतां च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रितयम् ॥ ७ ॥ वचो हि सत्यं
परमं विभूषणं यथाङ्गनायाः कृशता कटौ तथा । द्विजस्य विद्यैव पुनस्तथा क्षमा शीलं
हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ॥ ८ ॥ न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं न चापि वेदाध्ययनं
दुरात्मनः । स्वभाव एवात्र तथोक्तिरिच्यते यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः ॥ ९ ॥ निम्नो-
न्नतं वक्ष्यति को जलानां विचित्रभावं मृगपक्षिणां च । माधुर्यमिक्षौ केंदुतां च निम्बे स्वभा-
वतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ॥ १० ॥ वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणा-
न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतेः संघः कुरंगायते । व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीर्यूष-
वर्षायते यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥ ११ ॥ ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुज-
नता शौर्यस्य वैक्संयमो ज्ञानस्योपदेशमः कुलस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः । अक्रोध-
स्तपसः क्षमा बलवतां धर्मस्य निर्दयजता सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम्
॥ १२ ॥ काकः पद्मवने रतिं न कुरुते हंसो न कूपोदके मूर्खः पण्डितसंगमे न रमते

१ अतिक्रम्य. २ अतिक्रम्य वर्तते. ३ नीचोच्चम्. ४ तीक्ष्णताम्. ५ कृत्रिमसरिदिवाचरति. ५ स-
र्पः. ७ माला. ८ अमृतम्. ९ विजृम्भते. १० सौजन्यम्. ११ वाङ्मयमनम्. १२ शान्तिः.
१३ निष्कपटत्वम्. १४ सुस्वभावः.

दासो न सिंहासने । कुम्भी सज्जनसंगमे न रमते नीचं जनं सेवते या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते ॥ १३ ॥ व्याघ्रः सेवति काननं सुगहनं सिंहो गुहां सेवते हंसः सेवति पद्मिनीं कुसुमितां गृध्रः श्मशानस्थलीम् । साधुः सेवति साधुमेव सततं नीचोऽपि नीचं जनं या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते ॥ १४ ॥

वाग्वर्णनम् ।

तास्तु वाचः सभायोग्या याश्चित्ताकर्षणक्षमाः । स्वेषां परेषां विदुषां द्विषामविदुषामपि ॥ १ ॥ गानाब्धेस्तु परं पारं नोपेयाय सरस्वती । अतो निमज्जनभयात्तुम्बीं वहति वक्षसि ॥ २ ॥ प्रसन्नाः कान्तिहारिण्यो नार्नाश्लेषविचक्षणाः । भवन्ति कस्यचित्पुण्यैर्मुखे वाचो गृहे स्त्रियः ॥ ३ ॥ वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव । अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता ॥ ४ ॥ बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकीर्णमभिधीयते । अनुज्ञितार्थसंबन्धः प्रबन्धो दुर्गुदाहरः ॥ ५ ॥ प्रदीपसीमपि धनमनल्पगुणैर्कल्पिताम् । प्रसारयन्ति कुशलाश्चित्रां वाचं पटीमिव ॥ ६ ॥ सर्वालंकारयुक्तापि न श्लिष्टा वनितेव सा । वाणी मनोजातमुखं प्रौढानां न तनोति हि ॥ ७ ॥ या कर्षति निजयोगादन्तर्गतजीवनानि सरसानाम् । वाणी सैव गुणवती घटीव यद्वा वैधृटीव ॥ ८ ॥ रतरीतिवीतवसना प्रियेव शुद्धापि वाङ्मुदे सरसा । अरसा सौलंकृतिरपि न रोचते शैलमञ्जीव ॥ ९ ॥ मुखयतितरां न रक्षति परिचयलेशं गणैर्ज्ञानेव श्रीः । कुलकामिनीव नोज्झति वाग्देवी जन्मजन्मापि ॥ १० ॥ वाङ्माधुर्यान्नान्यदस्ति प्रियत्वं वाक्पाश्याच्चोपकारोऽपि नष्टः । किं तद्द्वयं कोकिलेनोपनीतं को वा लोके गर्दभस्यापराधः ॥ ११ ॥ कामान्दुर्गेषु विप्रकर्षत्यलक्ष्मीं कीर्तिं सूते दुष्कृतं या हिनस्ति । तां चाप्येतां मातरं मङ्गलानां त्रैलोक्ये धीराः सूनुतां वाचमाहुः ॥ १२ ॥ विविक्तैर्वर्णाभरणानि

१ गानसमुद्रस्य. २ न प्राप्तवती. ३ इक्ष्वाकुफलम्. जलतरणार्थं तुम्ब्याः संप्रहं लोकाः कुर्वन्तीति प्रसिद्धम्. ४ प्रसन्नवदनाः; (पक्षे) उत्तानार्थाः. ५ कान्त्या शोभया मनोहारिण्यः; (पक्षे) भाषणगुणेन मनोहारिण्यः. ६ आलिङ्गनम्; (पक्षे) श्लेषः. ७ परिमितः. ८ निषादादिभिः. ९ स्वप्रतिभानुसारेण. १० यथेष्टम्. ११ असंगतम्. १२ दुर्वचः. १३ अतिमुकुमाराक्षरम्; (पक्षे) श्लक्ष्णतराम्. १४ अर्थगुर्वम्; (पक्षे) सान्द्राम्. कदलीदलकल्पामित्यर्थः. १५ श्लेषादिभिः; (पक्षे) तन्तुभिः. १६ रचिताम्; (पक्षे) निर्मिताम्. १७ शब्दादिविचित्राम्; (पक्षे) विचित्ररूपाम्. १८ शाटीमिव. १९ उपमादिभिः; (पक्षे) कङ्कणादिभिः. २० श्लेषरहिता; (पक्षे) आलिङ्गनरहिता. २१ मनः प्रति जातं यत्मुखं तत्; (पक्षे) कामहर्षम्. २२ चतुराणाम्; (पक्षे) प्रकर्षेण विधिपूर्वकं विवाहितानाम्. २३ हृद्गतानि जीवनानि; (पक्षे) उदकानि. २४ रसिकानाम्; (पक्षे) कृपादीनाम्. २५ प्रागल्भ्यादिगुणयुक्ता; (पक्षे) रज्जुयुक्ता. २६ स्त्रीव. २७ अनुप्रासोपमादलंकाररहितापि. २८ शृङ्गारदिमती; (पक्षे) शृङ्गाररसवती. २९ रसशून्या. ३० अलंकृतियुतापि; (पक्षे) कटककुण्डलयुतापि. ३१ पुत्तलीव. ३२ वैश्येव. ३३ मनोरथान्. ३४ प्रपूरयति. ३५ सत्याम्. ३६ विविक्ताः संयोगादिनाश्लिष्टाः स्फुटोच्चारिता वर्णा अक्षराण्येवाभरणानि यस्याः सा; (पक्षे) विविक्तानि शुद्धानि वर्णै रूपमाभरणानि च यस्याः सा.

सुखश्रुतिः प्रसादयन्ती हृदयान्यपि द्विषाम् । प्रवर्तते नाकृतपुण्यकर्मणां प्रसन्नगम्भीरपदा
 सरस्वती ॥ १३ ॥ केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला न स्नानं न विले-
 पनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः । वाण्येका संमलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते क्षीयन्ते
 खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १४ ॥ अस्त्यद्यापि चतुःसमुद्रपरिखापर्यन्तमुर्वी-
 तलं वर्तन्तेऽपि च तत्र तत्र रसिका गोष्ठीषु सक्ता नृपाः । एकस्तत्र निरादरो भवति चेद-
 न्यो भवेत्सादरो वाग्देवी वदनाम्बुजे वसति चेत्को नाम दीनो जनः ॥ १५ ॥ ये सूक्तीन्दु-
 कलाकलङ्कजनका ये गाढगर्वज्वरा ये वा केवलतर्ककर्कशधियः साक्षाच्च ये श्रोत्रियाः । ये
 वा द्वेषमपीमलीमसधियस्तान्प्राज्ञगोष्ठीरसप्रौढप्रावृडवग्रहान्परिहरन्वाचां प्रसारं कुरु ॥ १६ ॥
 तथ्यं पथ्यं सहेतु प्रियमितमृदुलं सारवद्देन्यहीनं साभिप्रायं दुरापं सविनयमशठं चित्रम-
 र्ल्पाक्षरं च । बह्वर्थं कोपशून्यं स्मितयुतघनदाक्षिण्यसंदेहहीनं वाक्यं ब्रूयाद्रसज्ञः परिषदि
 समये सप्रमेयाप्रमत्तम् ॥ १७ ॥

वाग्मिप्रशंसा ।

विरोधिवचसो मूकान्वागीशानपि कुर्वते । जडानप्यनुलोमार्थान्प्रवाचः कृतिनां गिरः
 ॥ १ ॥ तीक्ष्णा नारुंतुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत् । नोपनापि मनः सोऽपि वागेका
 वाग्मिनः सतः ॥ २ ॥ प्रसादरम्यमोज्ज्वलं गरीयो लोववान्वितम् । साक्षाद्भूमनुपस्कारं
 विवंगति निरीकुलम् ॥ ३ ॥ न्यायनिर्णीतसारत्वान्निरपेक्षं विवंगमे । अप्रकम्प्यतयान्ये-
 पार्थोन्नायवचनोपमम् ॥ ४ ॥ अलङ्घ्यत्वाज्जनैरन्यैः क्षुभितोदन्वद्भूजितम् । औदार्यादर्थ-
 संपत्तेः शान्तं चित्तमृपेरिव ॥ ५ ॥ इदमीदृग्गुणोपेतं लब्धवासरसाधनम् । व्याकुर्यात्कः
 प्रियं वाक्यं यो वक्ता नेदृगाश्रयैः ॥ ६ ॥ श्रुतिसिद्धान्तशूरस्य तद्विरुद्धान्निरन्धतः ।

१ सुखा श्रुतिः श्रवणं यस्याः सा. श्राव्येत्यर्थः; (पक्षे) श्रूयत इति श्रुतिर्वाक्सा सुखा यस्याः सा. मञ्जु-
 भाषिणीत्यर्थः. २ प्रसन्नानि वाचकानि गम्भीराण्यर्थगुरुणि च पदानि सुप्तिङन्तरूपाणि यस्याः सा; (पक्षे)
 प्रसन्ना विमला गम्भीरपदालसचरणा. ३ बाहुभूषणानि. ४ चन्द्रवदुज्ज्वलाः. ५ मुगधर्तल्यादिना सं-
 स्कृताः. ६ केशाः. ७ सम्यगलंकरोति. ८ सरस्वती. ९ वक्ता. १० अनुकूलवादिनः. ११ प्र-
 गल्भवाचः. १२ कुशलानाम्. १३ अभिमानाणम्. १४ प्रसादः प्रसिद्धार्थपदत्वं तेन रम्यम्.
 १५ समासभूयिष्ठम्. १६ अर्थभूयस्त्वर्पागतम्. न तु शब्दादम्बरमात्रमित्यर्थः. १७ विस्तरदोषरहितम्.
 १८ आकाङ्क्षावत्पदकदम्भात्मकम्. न तु दशदाडिमादिवाक्यवदनाकाङ्क्षितमित्यर्थः. १९ अध्याहारदोषरहितम्.
 २० कृत्स्नार्थप्रतिपादकम्. न तु सावशेषार्थमित्यर्थः. २१ अमंकीर्णार्थम्. २२ न्यायेन युक्त्या निश्चिताथ-
 त्वात्. २३ स्वतन्त्रमिव. २४ शान्ते. २५ अनुमानादिभिरबाध्यत्वादप्रत्याख्याततया. २६ वेद-
 वाक्यतुल्यमित्यर्थः. २७ अनुलङ्घनीयत्वात्. २८ उद्वेलाग्भोधिगम्भीरम्. २९ अप्राम्यार्थत्वात्; (पक्षे)
 त्यागित्वात्. ३० प्रयोजनसंपत्तेः; (पक्षे) अणिमादिसमृद्धेः. ३१ लब्धे प्राप्ते अवसरसाधने कालोपार्थी येन
 तत्. ३२ व्याहरेत्. ३३ ३-६ इति श्लोकद्वयं विशेषकं ज्ञेयम्.

वल्गितं वावदूकस्य कृतिनः किं न शोभते ॥ ७ ॥ अल्पाक्षररमणीयं यः कथयति निश्चितं
 स खलु वाग्मी । बहुवचनमल्पसारं यः कथयति विप्रलापी सः ॥ ८ ॥ शुद्धकांस्यरचि-
 तापि लालिता जिह्वया यदि न योजिता भवेत् । किं तया कैरणमस्ति घण्टया जिह्वया ज-
 निमतां हि पूज्यता ॥ ९ ॥ भवन्ति ते सैम्यतमा विपश्चितां मनोगतं वाचि निवेशयन्ति
 ये । नयन्ति तेष्वप्युपपन्ननैपुणा गंभीरमर्थं कतिचित्प्रकाशताम् ॥ १० ॥ स्तुवन्ति गुर्वीम-
 भिर्यसंपदं विशुद्धिर्मुक्तेरपरे विपश्चितः । इति स्थितायां प्रतिपूरुषं रुचौ सुदुर्लभाः सर्व-
 मनोरमा गिरः ॥ ११ ॥ पिकस्तावत्कृष्णः परमरूपाया पश्यति दृशा परापत्यद्वेषी स्वमु-
 तमपि नो पालयति यः । तथाप्येषोऽभीषां सकलजगतां वल्लभतमो न दोषा गण्यन्ते खलु
 मधुरवाचां कचिदपि ॥ १२ ॥ आस्वाद्येष कषायमङ्कुरमुखप्रेमानुबद्धाशयो माकन्दस्य
 यशांसि कोकिलयुवा निर्माति दिग्भित्तिषु । माध्वीकानि निषीय तस्य मधुपास्तत्रैव गुञ्ज-
 न्त्यमी को ब्रूतामसतां सतां च वचसां वर्त्मातिगं चेष्टितम् ॥ १३ ॥ श्रोतृन्मूकयति ब्रुव-
 न्निर्धरतमं कुर्वन्नमीषां मनो निर्वाप्यः परवाप्यकृत्परदृशामेकाश्रयो नान्यदृक् । यस्त्यक्ताङ्ग-
 विकम्पनः प्रचलयन्नित्यं सतां मस्तकं क्षीरं श्रोतृषु मुख्यमात्मनि गुणं धत्ते स वक्तोत्तमः
 ॥ १४ ॥ तद्वक्ता सदसि ब्रवीतु वचनं यच्छृण्वतां चेतमः प्रोह्यैः संपूर्णं श्रवणयो-
 रक्षणोर्विकासश्रियम् । क्षुन्निद्राश्रमदुःखकालगतिद्वर्त्कार्यान्तरप्रस्मृतिं प्रोत्कण्ठामनिशं श्रुतौ
 वितनुते शोकं विरामादपि ॥ १५ ॥

मौनगुणाः ।

आत्मनो मुखदोषेण बध्यन्ते शुकसारिकाः । वक्तास्तत्र न बध्यन्ते मौनं सर्वार्थसाधनम्
 ॥ १ ॥ रूपवांश्चापि मुखोऽपि गत्वा च विपुलां सभाम् । संरक्षेच्च स्वकां जिह्वां भार्या
 दुश्चारिणीं यथा ॥ २ ॥ स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रा विनिर्मितं ह्येदमज्ञेतायाः । विशेषतः
 सर्वविदां सैमाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ३ ॥ कोलाहले काककुलस्य जाते विराजते
 कोकिलकूजितं किम् । परस्परं संवदतां खलानां मौनं विधेयं सततं सुधीभिः ॥ ४ ॥

स्थानमाहात्म्यम् ।

नैकैः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति । स एव प्रच्युतः स्थानाच्छृङ्खुनापि परिभूयते

१ प्रतिवक्तुः. २ घण्टाजिह्वा. ३ कर्तव्यम्. न किञ्चित्कार्यमस्तीति भावः. ४ सभायां साधुतमा
 निपुणतमाः. ५ विदुषाम्. ६ वाचोद्विरन्तीत्यर्थः. ७ वक्तृषु. ८ संभावितकौशलाः. ९ निगूढम्.
 १० अर्थसंपत्तिम्. ११ सामर्थ्यम्. १२ शब्दस्य. १३ कोकिलः. १४ आरक्त्या. १५ मूका-
 न्करोति. १६ अचलम्. तटस्थमिति यावत्. १७ प्रकर्षेणोल्लासं विकासम्. १८ रसानां शृङ्गारादीनां
 पूरणम्. १९ अन्यकार्यविस्मृतिम्. २० स्वस्याधीनम्. २१ पिधानम्. २२ मूर्खतायाः. २३ स
 भायाम्. २४ मकरः. २५ भवकेण.

॥ १ ॥ किञ्चिदाश्रयसंयोगाद्धत्ते शोभामसाध्वपि । कान्ताविलोचने न्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनम् ॥ २ ॥ कुस्थानस्य प्रवेशेन गुणवानपि पीड्यते । वैश्वानरोऽपि लोहस्थः कारुकैरभिहन्यते ॥ ३ ॥ पदस्थितस्य पद्मस्य मित्रे वरुणभास्करो । पदच्युतस्य तस्यैव छेददाहकरावुभौ ॥ ४ ॥ राजा कुलवधूर्विप्रा मन्त्रिणश्च पयोधराः । स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नरा नखाः ॥ ५ ॥ स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः । इति विज्ञाय मतिमान्स्वस्थानं न परित्यजेत् ॥ ६ ॥ पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिर्षमाधातुः । जलमिव समुद्रशुक्तौ मुक्ताफलतां पयोदस्य ॥ ७ ॥ अतिमात्रभास्वरत्वं पुण्यति भानोः परिग्रहादनलः । अधिगच्छति महिमानं चन्द्रोऽपि निशापरिगृहीतः ॥ ८ ॥ प्रायो यत्किञ्चिदपि प्राप्नोत्युत्कर्षमाश्रयान्महतः । मत्तेभकुम्भतटगतमेति शृङ्गारतां भस्म ॥ ९ ॥ अश्वः शास्त्रं शास्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च । पुरुषविशेषं प्राप्ता भवन्ति योग्या अयोग्याश्च ॥ १० ॥ आश्रयवशेन सततं गुरुता लघुता च जायते पुंसाम् । विन्ध्ये विन्ध्यसमानाः करिणो बतर्पणे लघवः ॥ ११ ॥ जानामि नागेन्द्र तव प्रभावं कण्ठे स्थितो गर्जसि शंकरस्य । स्थानं प्रधानं न बलं प्रधानं स्थाने स्थितः कापुरुषोऽपि शूरः ॥ १२ ॥ उभौ पक्षौ श्वेतौ विद्यति विषयेऽवारितगतिः सदा मीनं भुङ्क्ते वसति सकलस्थाणुशिरसि । वके सर्वश्रान्द्रो गुणसमुदयः कश्चिदधिको गुणाः स्थाने मान्या नरवर न तु स्थानरहिताः ॥ १३ ॥ सिंहशुण्णकरीन्द्रकुम्भगलितं रक्ताक्तमुक्ताफलं कान्तारे बदरीधिया द्रुतमगाद्रिछस्य पत्नी मुदा । पाणिभ्यामवगुह्य शुक्लकठिनं तद्वीक्ष्य दूरे जहावस्थाने पततामतीव महतामेतादृशी स्याद्रतिः ॥ १४ ॥

सत्संगातिप्रशंसा ।

महानुभावसंसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । रथ्याम्बु जाह्नवीमङ्गार्त्रिदशैरपि वन्द्यते ॥ १ ॥ महाजनस्य संसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ॥ २ ॥ महानुभावसंसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । हरिहस्तगतः शङ्खः पवित्रः प्रथितो भुवि ॥ ३ ॥ मलयाचलगन्धेन विन्धनं चन्दनायते । तथा सज्जनसङ्गेन दुर्जनः सज्जनायते ॥ ४ ॥ वीणावंशाश्रया तुम्बी चुम्बत्युच्चैः कुचौ स्त्रियः । पिबत्यनार्यसंयोगाद्भक्तं नक्तंचरी यथा ॥ ५ ॥ चन्दनं शीतलं लोके चन्दनादपि चन्द्रमाः । चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये शीतला साधुसंगतिः ॥ ६ ॥ साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि साधवः । कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः ॥ ७ ॥ करोति निर्मलाधारस्तुच्छस्यापि मर्हर्घताम् । अम्बुनो विन्दुरल्पोऽपि शुक्तौ मुक्ताफलं भवेत् ॥ ८ ॥ हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह

१ लोहकरिः. २ कौशलम्. ३ मौक्तिकत्वम्. ४ मेघस्य. ५ विन्ध्यपर्वते. ६ मत्स्यान्; (पक्षे) मीनराशिम्. ७ तरुशैलादयः; (पक्षे) शिवः. ८ देवैः. ९ आश्रयः. १० महामूल्यत्वम्.

समागमात् । समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ९ ॥ मन्दोऽप्यमन्दतामेति संस-
र्गेण विपश्चितः । पङ्कच्छिदः फलस्येव निकर्षणोविलं पैयः ॥ १० ॥ कीटोऽपि सुमनःस-
ङ्गादारोहति सतां शिरः । अश्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ११ ॥ काचः
काञ्चनसंसर्गाद्धत्ते मारकतीर्द्युतीः । तथा सत्संनिधानेन मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥ १२ ॥
यथोर्दयगिरौ द्रव्यं संनिकर्षेण दीप्यते । तथा सत्संनिधानेन हीनवर्णोऽपि दीप्यते ॥ १३ ॥
भुक्तिमुक्तिरुदेकान्तसमादेशनतत्परः । कस्य नानन्दनिस्यन्दं विदधाति सदागमः ॥ १४ ॥
यदि सत्सङ्गनिरतो भविष्यसि भविष्यसि । अथ दुर्जनसंसर्गे पतिष्यति पतिष्यति ॥ १५ ॥
अलब्ध्वापि धनं राज्ञः संश्रिता यान्ति संपदम् । महाहृदसमीपस्थं पश्य नीलं वनस्पतिम्
॥ १६ ॥ सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्यक्तुं न शक्यते । स सङ्गिः सह कर्तव्यः सन्तः
सङ्गस्य भेषजम् ॥ १७ ॥ क्षुद्रोऽपि तनुते तात तेजस्तेजस्वि सङ्गतः । अर्कसंपर्कतः पश्य दर्पणे
दहनव्युतिम् ॥ १८ ॥ बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति । संभूयाम्भोधिमभ्येति
महानद्या नगापमा ॥ १९ ॥ सज्जनसङ्गो मा भूद्यदि सङ्गो मास्तु तत्पुनः स्नेहः । स्नेहो
यदि मा विरहो यदि विरहो मास्तु जीवितस्याशा ॥ २० ॥ वंशभवो गुणवानपि सङ्गवि-
शेषेण पूज्यते पुरुषः । नहि तुम्बीफलविकलो वीणादण्डः प्रयाति महिमानम् ॥ २१ ॥
गुरुरपि लघूपनीतो न निमज्जति नियतमौशये निहितः । वानरकरोपनीतः शैलो मकरा-
लयस्येव ॥ २२ ॥ गर्वाशनानां स शृणोति वाक्यमहं हि राजन्वचनं मुनीनाम् । न चास्य
दोषो न च मद्रुणो वा संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ॥ २३ ॥ कल्पद्रुमः कल्पितमेव सूते
सा कौमधुक्कामितमेव दोग्धि । चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते सतां हि सङ्गः सकलं प्रसूते
॥ २४ ॥ असज्जनः सज्जनसङ्गिसङ्गात्करोति दुःसाध्यमपीह साध्यम् । पुष्पाश्रयाच्छंभु-
शिरोऽधिरूढा पिपीलिका चुम्बति चन्द्रबिम्बम् ॥ २५ ॥ शाखोटकैश्चन्दनसंगतोऽपि व-
क्षोजयोः क्रीडितमायताक्ष्याः । पयोऽपि मद्यं श्वपचे हि मन्यते संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति
॥ २६ ॥ सत्सङ्गाद्भवति हि साधुता खलानां साधूनां नहि खलसंगमात्खलत्वम् । आमोदं
कुसुमभवं मृदेव धत्ते मृद्गन्धं नहि कुसुमानि धारयन्ति ॥ २७ ॥ किं वापरेण बहुना
परिजल्पितेन संसर्ग एव महतां महते फलाय । अम्भोनिधेस्तटरुहास्तरवोऽपि येन वेलाज-
लोच्छलितरत्नकृतालवालाः ॥ २८ ॥ जौड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं मानोन्नतिं
दिशति पार्ष्णपाकरोति । चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं सत्संगतिः कथय किं
न करोति पुंसाम् ॥ २९ ॥ दूरीकरोति कुमतिं विमलीकरोति चेतश्चिरंतनमघं चुलुकीक-

१ कतकफलस्येव. २ कलुषम्. ३ उदकम्. ४ पाषाणः. ५ मरकतसंनिधानी. ६ उदयपर्वते.
७ सूर्यसंनिधानेन. ८ प्रकाशितो भवति. ९ अन्तःकरणे; (पक्षे) मध्ये. १० यवनानाम्. यवनगृहस्थितं
सहोदरं शुकमुद्दिश्य मुनिगृहस्थितस्य शुकस्योक्तिरियम्. ११ कल्पवृक्षः. १२ कामधेनुः. १३ सुगन्धम्.
१४ मान्यम्. १५ ददाति. १६ निगमरोति. १७ विस्तारयति.

रोति । भूतेषु किं च करुणां बहुलीकरोति सङ्गः सतां किमु न मङ्गलमातनोति ॥ ३० ॥
 कान्तारभूमिरुहमौलिनिवासशीलाः प्रायः पलायनपरा जनवीक्षणेन । कूजन्ति तेऽपि हि
 शुकाः खलु रामनाम सङ्गः स्वभावपरिवर्तविधौ निदानम् ॥ ३१ ॥ एके केचिद्यतिकरगताः
 पात्रसंज्ञां लभन्ते गायन्त्यन्ये सरसमधुरं वीणया संप्रयुक्ताः । एके तेषां सहगतिवशादुत्तरं
 तारयन्ति केचित्तेषां ज्वलितहृदया रक्तमेवापिबन्ति ॥ ३२ ॥ संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो
 नामापि न श्रूयते मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते । स्वात्यां सागरशुक्तिसंपु-
 टगतं तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ३३ ॥ गङ्गेबाध-
 विनाशिनी जनमनःसंतोषसञ्चन्द्रिका तीक्ष्णांशोरपि सत्प्रभेव जगदज्ञानान्धकारावहा ।
 छयेवाखिलतापनाशनकरी स्वर्धेनुवत्कामदा पुण्यैरेव हि लभ्यते सुकृतिभिः सत्संगतिर्दुर्लभा
 ॥ ३४ ॥ कीर्तिर्च्यति नर्तकीव भुवने विद्योतते साधुता ज्योत्स्नेव प्रतिभा सभाषु सरसा
 गङ्गेव संमीलति । चित्तं रञ्जयति प्रियेव सततं संपत्प्रसादोचिता संगत्या न भवेत्सतां किल
 भवेत्किं किं न लोकोत्तरम् ॥ ३५ ॥ बुद्धिं वर्धयति श्रियं वितनुते वैदग्ध्यमामुञ्चति श्रेयः
 पल्लवयत्यधानि दलयत्युन्मीलयत्युन्नतिम् । विज्ञानं परिशोधयत्युपचिनोत्युच्चैः कलाकौशलं
 किं किं नारभते हरेरिव कथाजयं सतां संगतम् ॥ ३६ ॥

असत्संगतिनिन्दा ।

अहो दुर्जनसंसर्गान्मानहानिः पदे पदे । पावको लोहसङ्केन मुद्गरैरभिहन्यते ॥ १ ॥
 अन्तर्मलिनसंसर्गाच्छ्रुतवानपि दुष्यति । यच्चक्षुःसंनिकर्षेण कर्णोऽभूत्कुटिलाश्रयः ॥ २ ॥
 दुष्टतां दुष्टसंसर्गाददुष्टमपि गच्छति । मुराविन्दुनिपातेन पञ्चगव्यघटी यथा ॥ ३ ॥ अ-
 गुरप्यसतां सङ्गो सदगुणं हन्ति विस्तृतम् । गुणरूपान्तरं याति तक्रयोगाद्यथा पयः ॥ ४ ॥
 दुर्वृत्तः क्रियते धूर्तैः श्रीमानात्मविवृद्धये । किं नाम खलसंसर्गः कुरुते नाश्रयाशवत् ॥ ५ ॥
 आनन्दमृगदावाग्निः शीलंशाखिमदद्विपः । ज्ञानदीपमहावायुरयं खलसमागमः ॥ ६ ॥ अ-
 सत्सङ्गादगुणज्ञोऽपि विषयासक्तमानसः । अकस्मात्प्रलयं याति गीतरक्तो यथा मृगः ॥ ७ ॥
 आहत्य रक्ष्यमाणापि यत्नेनान्तविरागिणी । असन्मैत्री च वेश्या च श्रीश्च कस्य कदा
 स्थिरा ॥ ८ ॥ पात्रर्मपात्रीकुरुते दहति गुणं स्नेहमाशु नाशयति । अमले मैलं नियच्छति
 दीपज्वालेव खलमैत्री ॥ ९ ॥ दुर्जनजनसंसर्गात्सज्जनपुरुषोऽत्र दोषमायाति । रावणकृताप-
 राधाज्जलधेरपि बन्धनं प्राप्तम् ॥ १० ॥ संगतिं स्वविपरीतगुणैस्त्वं मा कृथाः खलु सखे

१ तुम्बीत्यर्थः. २ लोहे. ३ आनन्द एव मृगस्तस्य दावाग्निरिव दाहकत्वात्. ४ शीलमेव शाखी
 वृक्षस्तस्य मदद्विप इव. उन्मूलकत्वात्. ५ ज्ञानमेव दीपस्तस्य महावात इव. निर्वाणकरणत्वात्. ६ अयो-
 ग्यम्. ७ सूत्रम्; (पक्षे) वितयादिः. ८ तैलम्; (पक्षे) प्रीतिः. ९ मयीम्; (पक्षे) दोषम्.

समयेऽस्मिन् । पश्य पूर्वमपि कृष्णरूपतार्मर्जुनोऽपि समवायनिश्चितम् ॥ ११ ॥ दुर्वृत्तसं-
गतिरनर्थपरम्पराया हेतुः सतां भवति किं वचनीयमत्र । लङ्केश्वरो हरति दाशरथेः कलत्रं
प्राप्नोति बन्धनमसौ किल सिन्धुराजः ॥ १२ ॥ हंसोऽध्वगः श्रममपोहयितुं दिनान्ते का-
रण्डकाकबककोककुलं प्रविष्टः । मूकोऽयमित्युपहसन्ति लुनन्ति पक्षान्नीचाश्रयो हि मह-
तामपमानहेतुः ॥ १३ ॥

स्नेहवचनम् ।

सखि साहजिकं प्रेम दूरादपि विराजते । चकोरीनयनद्वन्द्वमानन्दयति चन्द्रमाः ॥ १ ॥
केन्दोर्मण्डलमम्बुधिः क्व च रविः पद्माकरः क्व स्थितः काभ्राः सन्ति मयूरपङ्क्तिरमला क्वालः
क्व वा मालती । हारं प्रस्थितहंसवृन्दममसौ कासौ सरो मानसं यो यस्याभिमतः स तस्य
निकटे दूरेऽपि सन्वल्लभः ॥ २ ॥

सुमित्रप्रशंसा ।

कराविव शरीरस्य नेत्रयोरिव पक्ष्मणी । अविचार्य प्रियं कुर्यात्तन्मित्रं मित्रमुच्यते ॥ १ ॥
यस्य मित्रेण संभाषा यस्य मित्रेण संस्थितिः । मित्रेण सह यो भुङ्क्ते ततो नास्तीह पुण्य-
वान् ॥ २ ॥ शुचित्वं त्यागिता शौर्यं सामान्यं सुखदुःखयो । दक्षिण्यं चानुरक्तिश्च स-
त्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ३ ॥ अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत्स्वच्छान्तरात्मनः । प्रवर्ततेऽन्यथा
वाणी शाब्दोपहतचेतसः ॥ ४ ॥ उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे । राजद्वारे श्मशा-
ने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ५ ॥ स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणे क्षमः । न तु भीत-
परित्राणवस्तृपालम्भपण्डितः ॥ ६ ॥ औरसं कृतसंबन्धं तथा वंशक्रमागतम् । रक्षितं व्य-
सनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधम् ॥ ७ ॥ याचते कार्यकाले यः स किं भृत्यः स किं सुहृत् ।
अकार्यकार्यकर्ता यस्त्वंनादिष्टोऽप्यसौ सुहृत् ॥ ८ ॥ तदेवास्य परं मित्रं यत्र संक्रामति
द्वयम् । दृष्टे सुखं च दुःखं च प्रतिच्छायेव दर्पणे ॥ ९ ॥ व्याधितस्यार्थहीनस्य देशा-
न्तरगतस्य च । नरस्य शोकदग्धस्य सुहृद्दर्शनमौपधम् ॥ १० ॥ दर्शने स्पर्शने वापि
श्रवणे भाषणेऽपि वा । यत्र द्रवत्यन्तरङ्गं स स्नेह इति कथ्यते ॥ ११ ॥ स्वाभाविकं तु
यन्मित्रं भाग्येनैवाभिजायते । तद्वैकृत्रिमसौहार्दमापत्स्वपि न मुञ्चति ॥ १२ ॥ न मातरि
न दारेषु न सोदर्ये न चात्मनि । विश्वासस्तादृशः पुंसां यादृज्मित्रे स्वभावजे ॥ १३ ॥

१ मध्यमपाण्डवः; (पक्षे) शुक्लवर्णः. २ मिथो भाषणम्. ३ तस्मात्पुरुषात्. ४ निर्मलचित्तत्वम्.
५ दानशीलत्वम्. ६ क्षमानस्य भावः सामान्यम्. समत्वमित्यर्थः. ७ सरलत्वम्. ८ प्रीतिः. ९ अ-
कपटमित्रता.

शोकाराति भयत्राणं प्रीतिविश्रम्भभाजनम् । केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ १४ ॥
 उदयन्नेव सविता पद्मेष्ण्वर्षयति श्रियम् । विभावयन्समृद्धीनां फलं सुहृदनुग्रहम् ॥ १५ ॥
 नहि बुद्धिगुणेनैव सुहृदामर्थदर्शनम् । कार्यसिद्धिपथः सूक्ष्मः स्नेहेनाप्युपलभ्यते ॥ १६ ॥
 प्राणैरपि हिता वृत्तिरद्रोहो व्याजवर्जनम् । आत्मनीव प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाव्रतम् ॥ १७ ॥
 पापान्निवारयति योजयते हिताय गुह्यानि गूहति गुणान्प्रकटीकरोति । आपद्रतं च न ज-
 हाति ददाति काले सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥ १८ ॥ मित्रं प्रीतिरसायनं नय-
 नयोरानन्दनं चेतसः पात्रं यत्सुखदुःखयोः सह भवेन्मित्रेण तद्दुर्लभम् । ये चान्ये सुहृदः
 समृद्धिसमये द्रव्याभिलाषाकुलास्ते सर्वत्र मिलन्ति तत्त्वनिकषावा तु तेषां विपत् ॥ १९ ॥
 क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेऽखिलाः क्षीरे तापमवेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा
 केशानौ हुतः । गन्तुं पावकमुन्मनस्तदभवदृष्ट्वा तु मित्रापदं युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां
 मैत्री पुनस्त्वीदृशी ॥ २० ॥

कुमित्रनिन्दा ।

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् । वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम्
 ॥ १ ॥ रहस्यभेदो धाञ्जा च नैष्ठुर्यं चलचित्तता । क्रोधो निःसत्यता द्यूतमेतन्मित्रस्य
 दूषणम् ॥ २ ॥

संसारः ।

संसार तव निःसार पदवी न दवीयसी । अन्तरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मद्विरेक्षणाः
 ॥ १ ॥ संसारविषवृक्षस्य द्वे फले ह्यमृतोपमे । काव्यामृतरसास्वाद आलापः सज्जनैः सह
 ॥ २ ॥ दुःखाङ्गारकतीव्रः संसारोऽयं महानसो गहनः । इह विषयामृतलालस मानसमार्ज-
 र मा निपत ॥ ३ ॥ अयमविचारितचारुतया संसारो भाति रमणीयः । अत्र पुनः परमार्थ-
 दृशा न किमपि सारमणीयः ॥ ४ ॥ कचिद्विद्वद्गोष्ठी कचिदपि सुरामत्तकलहः कचिद्वी-
 णावादः कचिदपि च हाहेति रुदितम् । कचिद्रम्या रामा कचिदपि जराजर्जरतनुर्न जाने
 संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥ ५ ॥ कृच्छ्रेणामेर्ध्यमध्ये निर्यमिततनुभिः स्थीयते
 गर्भगर्ते कान्ताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषमे यौवने विप्रयोगः । नारीणामर्प्यवज्ञा विलसति
 नियतं वृद्धभावोऽप्यसाधुः संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्तोकेमप्यस्ति किञ्चित् ॥ ६ ॥

१ शत्रुः. २ विश्वासः. ३ सुहृत्स्वनुग्रहः प्रसादस्तम्. ४ प्रीते रसायनमिव रसायनम्. प्रीतिवर्धक-
 मित्यर्थः. ५ अमृतं. ६ मित्रविपत्तिम्. ७ गुप्तप्रकाशनम्. ८ प्रार्थनम्. ९ मार्गः. १० अति-
 दूरा. ११ मध्ये. १२ पाकगृहम्. १३ अशुचिमलादि तन्मध्ये. १४ जरायुणा वृद्धशरीरैः. १५ ग-
 भोशये. १६ अवमानः. १७ अल्पम्.

गृहस्थाश्रमप्रशंसा ।

न्यायार्जितधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः । शास्त्रवित्सत्यवादी च गृहस्थोऽपि विमुच्यते ॥ १ ॥ यदि रैमा यदि च रैमा यदि तनयो विनयध्रीगुणोपेतः । तनये तनयो-त्पत्तिः सुरवरनगरे किमाधिक्यम् ॥ २ ॥ सविप्रपादोदककर्दमानि सवेदशास्त्रध्वनिगर्जितानि । स्वाहास्वधाकारनिरन्तराणि स्वानन्दतुल्यानि गृहाणि तानि ॥ ३ ॥ सानन्दं सैदं सुताश्च सुधियः कान्ता न दुर्भाषिणी सन्मित्रं सुधनं स्वयोपिति रतिश्चाज्ञापराः सेवकाः । आतिथ्यं शिवपूजनं प्रतिदिनं मृष्टान्नपानं गृहे साधोः सङ्गमुपासते हि सततं धन्यो गृहस्थाश्रमः ॥ ४ ॥ मानुष्यं वैरवंशजन्म विभवो दीर्घायुरारोग्यता सन्मित्रं सुसुतः सती प्रियतमा भक्तिश्च नारायणे । विद्वत्त्वं सुजनत्वमिन्द्रियजयः सत्पात्रदाने रतिस्ते पुण्येन विना त्रयोदश गुणाः संसारिणां दुर्लभाः ॥ ५ ॥ वंशो विश्वायतंसो जनुरनुपहतं स्वान्त-मौन्नत्यकान्तं लीला शीलानुकूला क्षपितकलिमला कापि विद्योतवद्या । वाणी वेणी^{१२} गुणानां समधिकयशसां सौधिका साधिका श्रीः श्रीमद्गौरीर्मथूरीमुदिर पुरंहर त्वत्कृपाया विर्पाकः ॥ ६ ॥

गृहस्थाश्रमदूषणम् ।

यत्र नास्ति दधिमन्थनघोषो यत्र नो लघुलघूनि शिशूनि । यत्र नास्ति गुरुगौरवपूजा तानि किं बत गृहाणि वनानि ॥ १ ॥ न विप्रपादोदकपङ्क्तिरानि न वेदशास्त्रध्वनिगर्जितानि । स्वाहास्वधाकारविवर्जितानि श्मशानतुल्यानि गृहाणि तानि ॥ २ ॥ क्रोशन्तः शिशवः संधारि सदनं पङ्कावृतं चाङ्गणं शय्या दर्शयती च रूक्षमशनं धूमेन पूर्णं गृहम् । भार्या निष्ठुरभाषिणी प्रभुरपि क्रोधेन पूर्णः सदा स्नानं शीतलवारिणा हि सततं धिग्धिग्गृहस्थाश्रमम् ॥ ३ ॥ तावद्विद्योतवद्या गुणगणमहिमा रूपसंपत्तिशौर्यं स्वस्थाने सर्वशोभा परगुणकथने वाक्पटुस्तावदेव । यावत्पाकाकुलाभिः स्वगृहयुवतिभिः प्रेषितापत्यवक्रान्ते बाँबा नास्ति तैलं न च लवणमपीत्यादिवाचां प्रचारः ॥ ४ ॥

पुत्रप्रशंसा ।

इदं तत्स्नेहसर्वस्वं सममाख्यदरिद्रयोः । अचन्दनमनौशीरं हृदयस्यानुलेपनम् ॥ १ ॥

१ न्यायेन संपादितं धनं येन. २ मुक्तो भवति. ३ स्त्री. ४ लक्ष्मीः. ५ ब्राह्मणचरणक्षालनोदकेन पङ्क्तिरानि. ६ गृहम्. ७ उत्तमकुल उत्पत्तिः. ८ ऐश्वर्यम्. ९ विश्वभूषणम्. १० मनः. ११ निर्दोषा. १२ प्रवाहः. १३ साधयित्री. १४ गौर्येव मथूरी तस्या मुदिरो मेघः. १५ हे त्रिपुरनाशक. १६ परिणामः. फलमित्यर्थः. १७ उदकपूर्णम्. १८ मत्कुलपूर्णम्. १९ अस्त्रिगधम्. २० कठोर-भाषिणी. २१ इदं तु पितृलौकिकं संबोधनम्.

गृहे भानुवरः केल्यां पुण्यस्मितमुखान्दुजः । पुत्रः पुण्यवतामेव पात्रीभवति नेत्रयोः ॥ २ ॥
 स्वर्गसुक्तिनिमित्तं सुवृत्तं सुतमौक्तिकम् । वंशश्रीतिलकीभूतं मन्दभाग्यस्य दुर्लभम् ॥ ३ ॥
 वर्धते न चिरं लोके वंशलक्ष्मीरसंततिः । स्वल्पावशेषितस्नेहवर्तिमालेव दीपिका ॥ ४ ॥
 अन्तःकरणतत्त्वस्य दंपत्योः स्नेहसंश्रयात् । आनन्दग्रन्थिरेकोऽयमपत्यमिति बध्यते ॥ ५ ॥
 दिग्वाससं गतव्रीडं जटिलं धूलिधूसरम् । पुण्याधिका हि पश्यन्ति गङ्गाधरमिवात्मजम् ॥ ६ ॥
 धूलिधूसरसर्वाङ्गो विकसदन्तकेसरः । आस्ते कस्यापि धन्यस्य द्वारि दन्ती गृहेऽर्भकः ॥ ७ ॥
 निन्द्यते पितृभिस्तप्तैर्निरपत्यधनः पुमान् । अध्वनीनैरतिश्रान्तैरैवकेशीव पादपः ॥ ८ ॥ किं
 मृष्टं सुतवचनं मृष्टतरं किं तदेव सुतवचनम् । मृष्टान्मृष्टतमं किं श्रुतिपरिपक्वं तदेव सुत-
 वचनम् ॥ ९ ॥ उरोरुहादुद्रमितैः पयोभिरापूर्य केल्या निजमास्यगर्भम् । फूत्कृत्य मातु-
 र्वदने हसन्तं तनूभवं पश्यति कोऽपि धन्यः ॥ १० ॥ कृतचङ्क्रमणं गणेषु किञ्चित्क्षणव-
 त्किञ्चिणिरिङ्गदङ्घ्रिपद्मम् । यदि सन्महितं सुतं श्रितं स्यात्तदिदं सद्य हितं भवेत्तदानीम्
 ॥ ११ ॥ अहं किमम्बा किमभीष्टतापदे तवेति मातुर्धुरि तातप्रच्छया । प्रेलोभ्यतुल्यं प्रव-
 दन्तमर्भकं मुदा हसज्जिघ्रंति मूर्ध्नि पुण्यभाक् ॥ १२ ॥ आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
 रव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन् । अङ्गाश्रयप्रणयिनस्तनयान्वहन्तो धन्यास्तदङ्गरजसा मलि-
 नीभवन्ति ॥ १३ ॥ आनन्दस्तुतिरात्मनो नयनयोरन्तःसुधाभ्यञ्जनं प्रस्तारः प्रणयस्य मन्म-
 थतरोः पुष्पं प्रसादो रतेः । आलानं हृदयद्विपस्य विषयारण्येषु संचारिणो दंपत्योरिह लभ्यते
 सुकृततः संसारसारः सुतः ॥ १४ ॥

कन्यानिन्दा ।

जातेति कन्या महती हि चिन्ता कस्मै प्रदेयेति महान्वितर्कः । दत्ता सुखं यास्यति वा
 न वेति कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टम् ॥ १ ॥

सत्पुत्रप्रशंसा ।

एकोऽपि गुणवान्पुत्रो निर्गुणैः किं शनैरपि । एकश्चन्द्रो जगच्चक्षुर्नक्षत्रैः किं प्रयोजनम्
 ॥ १ ॥ एकेन हि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना । वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा
 ॥ २ ॥ प्रज्ञया वा विमोर्णिष्या यो बलेन धनेन वा । धुरं वहति गोत्रस्य जननी तेन पुत्रिणी
 ॥ ३ ॥ एकेनापि सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन भासते । कुलं पुरुषसिंहेन चन्द्रेणेव हि शर्वरी ॥ ४ ॥
 को धन्यो बहुभिः पुत्रैः कुशलापूरणादकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रूयते पिता ॥ ५ ॥

१ जानुभ्यां चरतीति सः. रिङ्गमाण इत्यर्थः. २ संततिगहिता. ३ नमस्. ४ पान्थः. ५ वन्ध्यः.
 ६ स्तनात्. ७ माता. ८ इष्टस्थाने. ९ प्रलोभ्यस्य प्रलोभनार्थं दशितस्य वस्तुनोऽनुहपम्. १० अवप्राणं
 करोति. ११ गजबन्धनस्तम्भः. १२ प्रसरणशीलया. १३ कार्यभारम्. १४ पुरुषश्रेष्ठेन. १५ रात्रिः.

पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः क्वाप्यतिदुष्करम् । तस्य पुत्रो भवेद्दृश्यः समृद्धो धार्मिकः सुधीः ॥ ६ ॥ वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि । एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणोऽपि च ॥ ७ ॥ एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भयम् । सहैव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति रीसभी ॥ ८ ॥ एकेनापि सुपुत्रेण जायमानेन सत्कुलम् । शशिना चैव गगनं सर्वदैवो-
ज्ज्वलीकृतम् ॥ ९ ॥ किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोकसंतापकारकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्राम्यते कुलम् ॥ १० ॥ कुम्भः परिमितमम्भः पिबत्यसौ कुम्भसंभवोऽम्भोधिम् । अति-
रिच्यते सुजन्मा कश्चिज्जनकं निजेन चरितेन ॥ ११ ॥ विद्याविहीना बहवोऽपि पुत्राः कल्पायुषः सन्तु पितुः किमेतैः । क्षयिष्णुना वापि कलावता वा तस्य प्रमोदः शशिनेव सिन्धोः ॥ १२ ॥ पात्रं न तापयति नैव मलं प्रसृते स्नेहं न संहरति नैव गुणान्क्षिणोति । द्रव्यावसानसमये चलतां न धत्ते सत्पुत्र एष कुलसद्गतिं कोऽपि दीपः ॥ १३ ॥

कुपुत्रनिन्दा ।

किं तेन जातु जातेन मातृयौर्वनहारिणा । आरोहति न यः स्वस्य वंशस्याग्रे ध्वजो यथा ॥ १ ॥ किं तथा क्रियते धेन्वा या न दोग्ध्री न गर्भिणी । कोऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वान्न धार्मिकः ॥ २ ॥ एकेन शुष्कवृक्षेण दह्यमानेन वह्निना । दह्यते तद्वनं सर्वं दुष्पुत्रेण कुलं तथा ॥ ३ ॥ कोटरान्तःस्थितो वह्निस्तरुमेकं दहेत्खलु । कुपुत्रस्तु कुले जातः स्वकुलं नाशयत्यहो ॥ ४ ॥ अजातमृतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चान्तिमः । सखदुःखकरावाद्यावन्तिमस्तु पदे पदे ॥ ५ ॥ अजातमृतमूर्खभ्यो मृताजातौ सुतौ वरौ । यतस्तावल्पदुःखाय यावज्जीवं जडो दहेत् ॥ ६ ॥ यस्य पुत्रो न वै विद्वान्न शूरो न च धार्मिकः । अप्रकाशं कुलं तस्य नष्टचन्द्रेव शर्वरी ॥ ७ ॥ अविनीतः सुतो जातः कथं न दहेत्नात्मकः । विनीतस्तु सुतो जातः कथं न पुंरूपोत्तमः ॥ ८ ॥ दाने तपसि शौर्ये च यस्य न प्रथितं यशः । विद्यायामर्थलाभे च मातुरुच्चार एव सः ॥ ९ ॥ निरुत्साहं निरानन्दं निर्वीर्यमरिनन्दनम् । मा स्म सीमन्तिनी काचिज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ॥ १० ॥ वरं गर्भस्त्रावो वरमपि च नैवाभिगमनं वरं जातप्रेतो वरमपि च कन्यैव जनिता । वरं बन्ध्या भार्या वरमपि च गर्भेषु वसतिर्न चाविद्वान्रूपद्रविणगुणयुक्तोऽपि तनयः ॥ ११ ॥ पित्रोर्नैव वचः शृणोति दिवसत्यागे ब्रजत्यालयं यान्तीभिर्गुवतीभिर्ध्वनि मुहुः कौतूहलं विन्दति । बन्धूनामुपदेशवाचि वदति क्रोधैकतानं वचः साधून्निन्दति दुर्जनं च मनुते मित्रं कुपुत्रो जनः ॥ १२ ॥

१ गर्दभी. २ अगस्त्यः. ३ अधिको भवति. ४ आचरणेन. ५ क्षयशीलेन. ६ कलापूर्णेन. ७ चन्द्रेण. ८ कुलमेव सद्य गृहं तस्मिन्. ९ कदाचित्. १० यौवननाशकेन. ११ दोग्धनीला. १२ प्रकाशरहितम्. १३ विनयरहितः; (पक्षे) अविना मेषेण नीतः. अग्नेर्मेषो वाहनम्. १४ अभिस्वरूपः. १५ विनययुक्तः. (पक्षे) विना पक्षिणा गरुडेन नीतः. १६ पुरुषश्रेष्ठः; (पक्षे) विष्णुः.

दैवाख्यानम् ।

दैवमुच्छ्रय यत्कार्यं क्रियते फलवन्न तत् । सरोम्भश्चातकेनात्तं गलरन्ध्रेण गच्छति
 ॥ १ ॥ भाग्यवन्तं प्रसूयेथा मा शूरं मा च पण्डितम् । शूराश्च कृतविद्याश्च वने सीदन्ति
 पाण्डवाः ॥ २ ॥ न केवलं मनुष्येषु दैवं देवेष्वपि प्रभु । सति मित्रे धनाध्यक्षे चर्मप्रावर-
 णो हरः ॥ ३ ॥ सच्छिद्रो मध्यकुटिलः कर्णः स्वर्णस्य भाजनम् । धिगदैवं निर्मलं चक्षुः
 पात्रं कज्जलभस्मनः ॥ ४ ॥ भगवन्तौ जगन्नेत्रे सूर्याचन्द्रमसावपि । पश्य गच्छत एवास्तं
 निर्यतिः केन लङ्घ्यते ॥ ५ ॥ किं करोति नरः प्राज्ञः शूरो वाप्यथ पण्डितः । दैवं यस्य
 फलान्वेषि करोति विफलाः क्रियाः ॥ ६ ॥ दैवे विमुखतां याते न कोऽप्यस्ति सहायवान् ।
 पिता माता तथा भार्या भ्राता वाथ सहोदरः ॥ ७ ॥ पिबन्ति मधु पद्मेषु भृङ्गाः केसरधूस-
 राः । हंसाः शैवालमश्नन्ति धिगदैवमसमञ्जसम् ॥ ८ ॥ करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमित-
 स्ततः । फलं पुनस्तदेवास्य यद्विधेर्मनसि स्थितम् ॥ ९ ॥ दैवं फलति सर्वत्र न विद्या न च
 पौरुषम् । समुद्रमथनाल्लेभे हरिर्लक्ष्मीं हरो विपम् ॥ १० ॥ दैवं फलति सर्वत्र न विद्या न
 च पौरुषम् । पापाणस्य कुतो विद्या येन देवत्वमागतः ॥ ११ ॥ यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो
 विन्दति मातरम् । तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ १२ ॥ अचोद्यमानानि यथा पु-
 ष्पाणि च फलानि च । स्वं कालं नातिवर्तन्ते तथा कर्म पुरा कृतम् ॥ १३ ॥ विपत्तौ किं
 विषादेन संपत्तौ हर्षणेन किम् । भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः ॥ १४ ॥ हरिणा-
 पि हरेणापि ब्रह्मणा त्रिदशैरपि । ललाटलिखिता रेखा न शक्या परिमार्जितुम् ॥ १५ ॥
 सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि । नानुस्मरन्ति स्वजनं यस्य दैवमदक्षिणम् ॥ १६ ॥
 अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैवमत्रातिरिच्यते ॥ १७ ॥
 अयाचितः सुखं दत्ते याचितश्च न यच्छति । सर्वस्वं चापि हरते विधिरुच्छृङ्खलो नृणाम्
 ॥ १८ ॥ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो दैवहतानपि । सिद्धयसिद्धयोः समं कुर्यादैवं हि फलसाधनम्
 ॥ १९ ॥ पिता रत्नाकरो यस्य लक्ष्मीर्यस्य सहोदराः । शङ्को रोदिति भिक्षार्थी फलं भाग्यानुसा-
 रतः ॥ २० ॥ तादृशी जायते बुद्धिर्व्यवसायोऽपि तादृशः । सहायास्तादृशाश्चैव यादृशी भवि-
 तव्यता ॥ २१ ॥ भवितव्यं भवत्येव नारिकेलफलाम्बुवत् । गन्तव्यं गतमित्याहुर्गजभुक्तकपित्थवत्
 ॥ २२ ॥ महतामाश्रयः पुंसां फलं भाग्यानुसारतः । ईशस्य कण्ठलग्नोऽपि वासुकिर्वायुभक्षकः
 ॥ २३ ॥ कर्मणा बाध्यते बुद्धिर्न बुद्ध्या कर्म बाध्यते । सुबुद्धिरपि यद्रामो हैमं हरिणमन्व-
 गात् ॥ २४ ॥ गुणोऽपि दोषतां याति वक्रीभूते विधातरि । सानुकूले पुनस्तस्मिन्दोषोऽपि
 च गुणायते ॥ २५ ॥ अवश्यं भाविनो भावा भवन्ति महतामपि । नश्वत्वं नीलकण्ठस्य म-
 हाहिशयनं हरेः ॥ २६ ॥ पुरुषः पौरुषं तावद्यावदैवं तु सन्मुखम् । विपरीतगते दैवे पुरु-

१ दैवम्. २ पराक्रमः. ३ प्राप्नोति. ४ अप्रेर्यमाणानि. ५ खेदेन. ६ दैवैः. ७ वामम्. प्र-
 तिकूलमिति यावत्.

षो न च पौरुषम् ॥ २७ ॥ न देवसेवया याति कर्मबन्धः परिक्षयम् । जघास घासमेवासौ -
 बलीवर्दः कर्पदिनः ॥ २८ ॥ अवश्यंभाविभावानां प्रतीकारो भवेद्यदि । तदा दुःखैर्न लिप्ये-
 रन्नलरामयुधिष्ठिराः ॥ २९ ॥ भवितव्यं यथा येन नासौ भवति चान्यथा । नीयते तेन मा-
 र्गेण स्वयं वा तत्र गच्छति ॥ ३० ॥ किं करोति नरः प्राज्ञः प्रेर्यमाणः स्वकर्मणा । प्रागेव
 हि मनुष्याणां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ ३१ ॥ लिखिता चित्रगुप्तेन ललाटेऽक्षरमालिका ।
 तां देवोऽपि न शक्नोति उल्लिख्य लिखितुं पुनः ॥ ३२ ॥ येन यत्रैव भोक्तव्यं सुखं वा दुः-
 खमेव वा । स तत्र बद्धा रज्ज्वेव बद्धादैवेन नीयते ॥ ३३ ॥ सा सा संपद्यते बुद्धिः सा
 मतिः सा च भावना । सहायास्तादृशा एव यादृशी भवितव्यता ॥ ३४ ॥ अनुरागवती
 संध्या दिवसस्तत्पूरःसरः । अहो देवगतिश्चित्रा तथापि न समागमः ॥ ३५ ॥ अघटितव-
 टितं घटयति सुघटितघटितानि दुर्घटीकुरुते । विधिरेव तानि घटयति यानि पुमान्नैव चिन्तय-
 ति ॥ ३६ ॥ विकटाटव्यामटनं शैलारोहणमपांनिधेस्तरणम् । निगडं गुहाप्रवेशो विधिपरि-
 पाकः कथं न संधार्यः ॥ ३७ ॥ किं त्वं न वेत्सि जगति प्रख्यातं लाभकारणे मूलम् ।
 विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः ॥ ३८ ॥ द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि
 जलनिधेर्दिशोऽप्यन्तात् । आनीय झटिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः ॥ ३९ ॥
 अनुकूले सति धातरि भवत्यनिष्टादपीष्टमविलम्बम् । पीत्वा विषमपि शंभुर्मृत्युंजयतामवाप
 तत्कालम् ॥ ४० ॥ अनुचितमेवाचरितं पशुपतिना यद्विधेः शिरश्छिन्नम् । छिन्नो न चास्य
 हस्तो येनायं दुर्लिपि लिखति ॥ ४१ ॥ नहि भवति यन्न भाव्यं भवति च भाव्यं विनापि
 यत्नेन । करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवितव्यता नास्ति ॥ ४२ ॥ सर्वाङ्गमर्पयन्ती
 लोलासुप्तं क्रमेण शय्यायाम् । अलसमपि भाग्यवन्तं भजते पुरुषायितेव श्रीः ॥ ४३ ॥
 आरोहतु गिरिशिखरं तरतु समुद्रं प्रयातु पातालम् । विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं
 न भूपालः ॥ ४४ ॥ सृजति च जगदिदमवति च संहरति च हेलयैव यो नियतम् ।
 अवसरवशतः शफरो जनार्दनः सोऽपि चित्रमिदम् ॥ ४५ ॥ यन्मनोरथशतैरगोचरं न
 स्पृशन्ति च गिरः कवेरपि । स्वप्रवृत्तिरपि यत्र दुर्लभा लीलयैव विदधाति तद्विधिः
 ॥ ४६ ॥ अरक्षितं तिष्ठति देवरक्षितं सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति । जीवत्यनाथो विपिने-
 ऽप्यरक्षितः कृतप्रयत्नोऽपि गृहे विनश्यति ॥ ४७ ॥ दाता बलिः प्रार्थयिता च विष्णुर्दानं
 भुवो वैजिमखस्य कालः । नमोऽस्तु तस्यै भवितव्यतायै यस्याः फलं बन्धनमेव जातम्
 ॥ ४८ ॥ प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं लङ्घयितुं न शक्तः । तस्मान्न शोचामि न
 विस्मयो मे यदस्मदीयं नहि तत्परेषाम् ॥ ४९ ॥ मा धाव मा धाव विनैव दैवं नो धावनं
 साधनमस्ति लक्ष्म्याः । चेद्धावनं साधनमस्ति लक्ष्म्याः श्वा धावमानोऽपि लभेत लक्ष्मीम्

१ शिवस्य. २ रक्तिमा; (पक्षे) रतिः. ३ अप्रवर्ती; (पक्षे) आत्माकरः. ४ दैवे. ५ दुर्लभम्.
 ६ अश्वमेधस्य. ७ दैवाय.

॥ १० ॥ ईशः करस्थीकृतकाञ्चनाद्रिः कुबेरमित्रं रजताचलस्थः । तथापि भिक्षाटनमस्य जातं विधौ शिरःस्थे कुटिले कुतः श्रीः ॥ ११ ॥ स्वयं महेशः श्वशुरो नैगेशः सखा धने-
शस्तनयो गणेशः । तथापि भिक्षाटनमेव शंभोर्बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥ १२ ॥ असंभवं हेममृगस्य जन्म तथापि रामो ललुभे मृगाय । प्रायः समासन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां मलिनीभवन्ति ॥ १३ ॥ न भूतपूर्वो न च केन दृष्टो हेमः कुरंगो न कदापि वार्ता । त-
थापि तृष्णा रघुनन्दनस्य विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ १४ ॥ धनानि भूमौ पशवश्च गोष्ठे भार्या गृहद्वारि जनः श्मशाने । देहश्रितायां परलोकमार्गे कर्मानुगो गच्छति जीव एकः ॥ १५ ॥ वने जने शत्रुजलाग्रिमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा । सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ १६ ॥ सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता परो ददातीति कुबुद्धिरेषा । अहं करोमीति वृथाभिमानः स्वकर्मसूत्रग्रथितो हि लोकः ॥ १७ ॥ यः सुन्द-
रस्तद्वनिता कुरूपा या सुन्दरी सा पतिरूपहीना । यत्रोभयं तत्र दरिद्रता च विधेर्विचित्रा-
णि विचेष्टितानि ॥ १८ ॥ भ्रमन्वनान्ते नवमञ्जरीषु न षट्पदो गन्धफलीमजिघ्रत् । सा किं न रम्या स च किं न रन्ता बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥ १९ ॥ विधौ विरुद्धे न पयः पयोनिधौ सुधौघसिन्धौ न सुधा सुधाकरे । न वाञ्छितं सिध्यति कल्पपादपे न हेम हेमप्रभवे गिरा-
वपि ॥ २० ॥ अवश्यमन्येष्वनवग्रहग्रहा यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा । तृणेन वात्येव तयानुगम्यते जनस्य चित्तेन भृशवशात्मना ॥ २१ ॥ निपतति किल दुर्बलेषु दैवं तदक्लि-
तं ननु येन कारणेन । बलवति न तथा यथाबलानां प्रभवति कृष्टशरासनो मनोभूः ॥ २२ ॥ हरशिरसि शिरांसि यानि रेजुः शिव शिव तानि लुठन्ति गृध्रपादे । अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ २३ ॥ क्व च ननु जनकाधिराजपुत्री क्व च दशकंधरमन्दिरे निवासः । अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ २४ ॥ क्व नु कुलमकलङ्कमायताक्ष्याः क्व नु रजनीचरसंगमापवादः । अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ २५ ॥ क्व वनं तरुवल्कभूषणं नृपलक्ष्मीः क्व महेन्द्रवन्दिता । नियतं प्रतिकूलवर्तिनो बत धातुश्चरितं सुदुःसहम् ॥ २६ ॥ सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः । तदपि तत्क्षणमङ्गि करोति चेदहह कष्टमपण्डि-
तता विधेः ॥ २७ ॥ गजभुजंगमयोरपि बन्धनं शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनम् । मतिमतां च समीक्ष्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ २८ ॥ यदपि जन्म बभूव पयोनिधौ निवसनं जगतीपतिमस्तके । तदपि नाथ पुराकृतकर्मणा पतति राहुमुखे खलु चन्द्रमाः ॥ २९ ॥ प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता । अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पति-
प्यतः करसहस्रमपि ॥ ३० ॥ यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च यावच्च यत्र च शु-

१ दैवे; (पक्षे) चन्द्रे. २ वक्त्रे; (पक्षे) विपरीते. ३ हिमालयः. ४ चम्पककलिकाम्. ५ क्लेशदः.
६ परिणामः. ७ मूर्खता. ८ दैवम्.

भाशुभमात्मकर्म । तस्माच्च तेन च तथा च तदा च तच्च तावच्च तत्र च विधातृवशादुपैति ॥ ७१ ॥ नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं विद्यापि नैव न च यत्कृतापि सेवा । भाग्यानि पूर्वतपसा किल संचितानि काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ७२ ॥ आकाशमुत्पततु गच्छतु वा दिगन्तमम्भोनिधिं विशतु तिष्ठतु वा यथेच्छम् । जन्मान्तरार्जितशुभाशुभकृन्नाणां छायेव न त्यजति कर्मफलानुबन्धः ॥ ७३ ॥ भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं सर्वो जनः सुजनतामुपयाति तस्य । कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ ७४ ॥ कैवर्तकर्कशकरग्रहणच्युतोऽपि जालान्तरे निपतितः शफरो वराकः । दैवात्ततो विगालितो गिलितो वकेन वक्रे विधौ वद कथं व्यवसायसिद्धिः ॥ ७५ ॥ दैवे समर्प्य चिरसंचितकर्मजालं सुस्थाः सुखं वसत किं परयाचनाभिः । मेरुं प्रदक्षिणयतोऽपि दिवाकरस्य ते तस्य सप्त तुरगा न कदाचिदष्टौ ॥ ७६ ॥ येनाञ्जलेन सरसीरुहलोचनायास्त्रातः प्रभूतपवनादुदये प्रदीपः । तेनैव सोऽस्तसमयेऽस्तमयं विनीतः क्रुद्धे विधौ भजति मित्रममित्रभावम् ॥ ७७ ॥ आधोरणाङ्कुशभयात्करिकुम्भयुग्मं जातं पयोधरयुगं हृदयेऽङ्गनानाम् । तत्रापि वल्लभनखक्षतभेदभिन्नं नैवान्यथा भवति यद्विखितं विधात्रा ॥ ७८ ॥ संजातसान्द्रमकरन्दरसां क्रमेण पातुं गतश्च कलिकां कमलस्य भृङ्गः । दग्धा निपत्य सहसैव हिमेन सैषा वामे विधौ नहि फलन्त्यभिवाञ्छितानि ॥ ७९ ॥ सिंहो बली गिरिगुहागहनप्रवासी वासोदरे वसति भूमिभृतां बिडालः । नो पौरुषं कुलमपि प्रचुरा न वाणी दैवं बलीय इति मुञ्च सखे विषादम् ॥ ८० ॥ सँदसि विदुरभीष्मद्रोणशारद्वतानां पतिभिर्भैरवकल्पैः पञ्चभिः पालितापि । अहह पैरिभवस्य द्रौपदी पात्रमासीद्वलवति सति दैवे बन्धुभिः किं विधेयम् ॥ ८१ ॥ गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ पैरिणतिर्देवधार्या यत्नतः पण्डितेन । अतिरभसकृतानां कर्मणामा विपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो त्रिपाकः ॥ ८२ ॥ स हि र्गगनविहारी कैलमपध्वंसकारी दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी । विधुरपि विधियोगाद्वस्यते राहुणासौ लिखितमिह ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥ ८३ ॥ अयममृतनिधानं नायकोऽप्योपधीनां शैतभिपगनुयातः शंभुमूर्धोऽवतंसः । विरहयति न चैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कं हतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ॥ ८४ ॥ शशिनि खलु कलङ्कः कण्टकं पद्मनाले युवतिकुचनिपातः पक्वता केशजाले । जलधिजलमपेयं पण्डिते निर्धनत्वं वयसि धनविवेको निर्विवेको विधाता ॥ ८५ ॥ प्रियसखि विपद्पण्डप्रान्तप्रपातपरम्परापरिचयचले चिन्तां चक्रे निधाय विधिः खलः । मृदमिव बलात्पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालवद्भ्रमयति मनो नो जानीमः किमत्र करिष्यति ॥ ८६ ॥

१ दैववशात्. २ सभायाम्. ३ देवतुल्यः. ४ पगभवस्य. ५ परिणामः. ६ निश्चेतव्या. ७ अतित्वरया. ८ आकाशसंचारी. ९ अन्धकागनाशकर्ता. १० नक्षत्राणाम्. ११ नक्षत्रविशेषेण; (पक्षे) भिषजां वैद्यानां शतेन.

क्वचित्पाणिप्राप्तं घटितमपि कार्यं विघटयत्यशक्यं केनापि क्वचिदघटमानं घटयति । तदेवं सर्वेषामुपरि परितो जाग्रति विधावुपालम्भः कोऽयं जनतनुधनोपार्जनविधौ ॥ ८७ ॥ नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगा विधिर्वन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः । फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ ८८ ॥ त्रिलोकेशः शार्ङ्गो शैबरशरलक्ष्यत्वमगमद्विधाता लोकानामलभत शिरःकृन्तनविधिम् । प्रयातौ तौ राहोर्दिनकरशशाङ्गौ कैवलतां प्रभुर्नग्नः शंभुः शिरसि लिखितं लङ्घयति कः ॥ ८९ ॥ सुधांशोर्जातेयं कथमपि कलङ्कस्य कणिका विधातुर्दोषोऽयं न च गुणनिधेस्तस्य किमपि । स किं नात्रेः पुत्रो न किमु हरचूडार्चनमणिर्न वा हन्ति ध्वान्तं जगदुपरि किं वा न वसति ॥ ९० ॥ लुलाये गोमयौ मृगपरिषदि श्वापदकुले करिष्यन्कार्पण्यं किमिह महिमानं गमयसि । निमग्नः पङ्केऽस्मिन्ननुभव करीन्द्राधिपदशामभद्रं भद्रं वा विधिलिखितमुन्मूलयति कः ॥ ९१ ॥ धुनोति ध्वान्तानि व्यपनयति नीहारपटलं कुलं राजीवानां दलयति रथाङ्गं रमयति । जगद्व्यापी देवः सुखयति जनानां च नयनं न याति स्थेमानं यदि तदिह दैवं जयतु कः ॥ ९२ ॥ त एवामी बाणास्तदपि हरलब्धं धनुरिदं स एवाहं पार्थः प्रमथितसुरारातिनिचयः । इमास्तास्ता गोप्यो हरिचरणचित्तैकशरणा ह्रियन्ते गोपालैर्विधिरिह बलीयान्न तु नरः ॥ ९३ ॥ अलंकारः शङ्काकरनरकपालं परिजनो विशीर्णाङ्गो भृङ्गी वमु च वृष एको बहुवयाः । अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति सर्वाभरणोर्विधौ वक्रे मूर्ध्नि स्थितवति वयं के पुनरमी ॥ ९४ ॥ पिता रत्नाधारः शुचिसहचरास्ते च मणयः स्वसास्त्रिग्धा लक्ष्मीरयमवरजः कल्पविटपी । अहो काम्यं धातुस्तदपि खलु शङ्कः प्रतिपदं रुदित्वा यद्दीर्घं दिशि दिशि वरैरटं मृगयते ॥ ९५ ॥ पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं नो लूकेन विलोक्यते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् । धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं तन्मूर्तिर्जितुं कः क्षमः ॥ ९६ ॥ या साधूंश्च खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् । तामाराधय सत्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं हे साधो व्यसननिगुणेषु विपुलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥ ९७ ॥ ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तः सदा संकटे । रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ९८ ॥ यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं

१ समर्थो भवति. २ कृष्णः. ३ शबरो जरानामा भिलः. प्रभासे परस्परं कलहेनाखिलयादवोपसंहारानन्तरमश्वत्थस्याधस्ताद्गोमर्या दक्षिणं पादं निधायास्थिते भगवति जरानाम्ना भिलेन दूरतो भगवच्चरणं दृष्ट्वा मृगमुखभ्रमाद्भगवत्पादो बाणेन त्रिद्व इति भागवते. ४ ब्रह्मा. ५ शिरःकर्तनम्. ६ प्राप्तताम्. ७ अन्धकारम्. ८ माह्वे. ९ मृगधूर्तके. १० सूर्यः. ११ चन्द्रे; (पक्षे) दैवे. १२ कपर्दकम्. १३ दिवामीतेन. १४ शोधयितुम्. १५ समर्थः. १६ कुम्भकारः.

स्तोकं महद्वा धनं तत्प्राप्नोति मरुस्थलेऽपि नितरां मेरौ ततो नाधिकम् । तद्धीरो भव वित्त-
वत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ९९ ॥
नेता यस्य बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं मुराः सैनिकाः स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः किल हरैरावणो वार-
णः । इत्याश्चर्यबलान्वितोऽपि बैलभिद्रग्रः परैः संगरे तद्युक्तं वरमेव दैवशरणं धिग्धिगृथा
पौरुषम् ॥ १०० ॥ जातः सूर्यकुले पिता दशरथः क्षोणीभुजामग्रणीः सीता सत्यपरायणा
प्रणयिनी यस्यानुजो लक्ष्मणः । दोर्दण्डेन समो न चास्ति भुवने प्रत्यक्षविष्णुः स्वयं रामो
येन विडम्बितोऽपि विधिना चान्ये जने का कथा ॥ १०१ ॥ जामाता पुरुषोत्तमो
भगवती लक्ष्मीः स्वयं कन्यका दूतो यस्य बभूव कौशिकमुनिर्यज्वा वसिष्ठः स्वयम् ।
दाता श्रीजनकः प्रदानसमये चैकादशस्था ग्रहाः किं ब्रूमो भवितव्यतां हतविधे रामोऽपि
यातो वनम् ॥ १०२ ॥ आमाद्यापि महोदधि न वितृपो जातो जलैर्वाडवो मेघं प्राप्य
न चातकोऽपि चरणौ भानुं न लेभेऽरुणः । चन्द्रः शंकरशेखरेऽपि निवसन्पक्षक्षये क्षी-
यते प्रायः सज्जनसंगतोऽपि लभते दैवानुरूपं फलम् ॥ १०३ ॥ आहारे शुचिता ध्व-
नौ मधुरता वाचालता मोक्षवे बन्धौ निर्ममता जनेषु निरता नीडे पराधीनता । एतैरेव
गुणैर्युताः परभृतास्त्यक्त्वा किमेते जना वन्दन्ते ग्वलु खञ्जनं लुमिभुजं चित्रा गतिः क-
र्मणाम् ॥ १०४ ॥ गीतं कोकिल ते मुदा रसविदः शृण्वन्ति कर्णामृतं नो किञ्चिद्वित-
रन्ति ते तरुदलैरेव स्वयं जीवसि । कर्णायुर्हरमुद्गिरन्ति विरुतं काकाम्तु तेभ्यो बलिं
प्राप्ता एव दिशन्ति हन्त धिगिदं वक्रं विधेः क्रीडितम् ॥ १०५ ॥ छित्त्वा पाशमपास्य
कूटरचनां भङ्क्त्वा बलाद्वाङ्गुरां पर्यन्ताग्रिशिखाकलापजटिलान्निःसृत्य दूरं वनान् । व्या-
धानां शरगोचरादतिजवेनोत्प्लुत्य धावन्मृगः कूपान्तः पतितः करोति विमुखे किंवा विधौ
पौरुषम् ॥ १०६ ॥ लब्धं जन्म सह श्रिया स्वयमपि त्रैलोक्यभूपाकरः स्थित्यर्थं पर-
मेश्वराभ्युपगतस्तेनापि मूढा वृतः । वृद्धिं शीतकरस्तथापि न गतः क्षीणः परं प्रत्युत
प्रायः प्राक्तनमेव कर्म बलवत्कः कस्य कर्तुं क्षमः ॥ १०७ ॥ रामे प्रव्रजनं बलेनियमनं
पाण्डोः सुतानां वनं वृष्णीनां निधनं नलस्य नृपते राज्यात्परिभ्रंशनम् । कारागारनिपेवणं
च मरणं संचिन्त्य लङ्केश्वरे सर्वः कालवशेन नश्यति नरः को वा परित्रायते ॥ १०८ ॥
भग्नशस्य करण्डपिण्डतनोम्लीनेन्द्रियस्य क्षुधा कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे
भोगिनः । तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा लोकाः पश्यत दैवमेव हि नृणां
वृद्धौ क्षये कारणम् ॥ १०९ ॥ माता यस्य धराधरेन्द्रदुहिता तातो महेशस्तथा भ्राता
विघ्नकुलान्तकः पितृसखो देवो धनानां पतिः । ख्यातः क्रौञ्चविदारणे मुरपतेः सेनाग्रगः
षण्मुखस्तद्दुर्दैवबलेन कुत्र घटते नाद्यापि पाणिग्रहः ॥ ११० ॥ कांश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति

१ आयुधम्. २ इन्द्रः. ३ यस्मिन्निवाहे इति शेषः. ४ वसन्ते. ५ कुलाये. ६ कोकिलाः.
७ मृगबन्धनी. ८ पार्वती. ९ गजाननः. १० कुबेरः. ११ विवाहः.

वा कांश्चिन्नयत्युज्जतिं कांश्चित्पातविधौ करोति च पुनः कांश्चिन्नयत्याकुलान् । अन्योन्यं प्रतिपक्षसंहतिमिमां लोकस्थितिं बोधयन्नेष क्रीडति कूपयन्त्रघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः ॥ १११ ॥ तुल्यं भूभृति जन्म तुल्यमुभयोर्मूल्यं च तुल्यं वपुस्तुल्यं दार्ढ्यमैदग्रटङ्कदलनं तुल्यं च पाषाणयोः । एकस्याखिलवन्दनाय विधिना देवत्वमारोपितं तद्वारे विहिता पर-स्य तु पदाघातास्पदं देहली ॥ ११२ ॥ यद्ग्रं धनुरीश्वरस्य समरे यज्जामदग्र्यो जित-स्यक्ता येन गुरोर्गिरा वसुमती सेतुः पयोधौ कृतः । एकैकं दशकंधरक्षयकृतो रामस्य किं वर्ण्यते दैवं वर्णय येन सोऽपि सहसा नीतः कथाशेषताम् ॥ ११३ ॥ खल्वाटो दिव-सेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके वाञ्छन्देशमनातपं विधिवशात्तालस्य मूलं गतः । तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदां भाजनम् ॥ ११४ ॥ भूयिष्ठं द्रैविणात्मजं जनयितुं लिप्सावता चेतसा नार्यः पञ्च मया क्रमेण कुलजाः काले समुद्वाहिताः । सद्विद्या कविता विदेशवमतिः सेवा तथाभ्यर्थना दैवेन प्रतिबन्धकेन युगपद्वन्ध्याः समस्ताः कृताः ॥ ११५ ॥ मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशि-खरं शत्रूञ्जयत्वाहवे वाणिज्यं कृपिसेवनादि सकला विद्याः कलाः शिक्षतु । आकाशं सकलं प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नं परं नोऽभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ ११६ ॥ लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातसहजः मूनुः सुधाम्मोनिर्धेदेवेन प्रणयप्रमादविधिना मूर्धा धृतः शंभुना । अद्याप्युज्जति नैव देवविहितं क्षेप्यं क्षपावल्लभः केनान्येन विलङ्घ्यते विधिगतिः पाषाणरेखासखी ॥ ११७ ॥ अम्भोधिः स्थलतां स्थलं जलघितां धूलिलवः शैलतां मेरुर्मृत्कणतां तृणं कुलिशतां वज्रं तृणप्रायताम् । वह्निः शीतलतां हिमं दहनता-मायाति यस्येच्छया लीलादुर्ललिताद्भुतव्यसनिने दैवाय तस्मै नमः ॥ ११८ ॥ जन्म ब्रह्मकुलेऽग्रजो धनपतिर्यः कुम्भकर्णाग्रजः सूनूर्वासवजित्स्वयं दशशिरा दोर्दण्डका विंश-तिः । अस्त्रं कामगमं विमानमजयं मध्येसमुद्रं पुरी सर्वं निष्फलमेतदेव नियतं दैवं परं दुर्जयम् ॥ ११९ ॥ यत्राखण्डलदन्तिदन्तमुसलान्याखण्डितान्याहवे धारा यत्र पिनीकपा-णिपरशोराकुण्ठितामागताः । तन्मे^{१२} तावदुरो नृसिंहकरजैर्व्यादीर्यते सांप्रतं दैवे दुर्बलतां गते तृणमपि प्रायेण वजायते ॥ १२० ॥ दोःसंदेहवैशंवदत्रिभुवनश्रीगर्वसर्वकषः कैला-सोद्धरणप्रचण्डचरितो वीरः कुबेरानुजः । यत्रायं स्वयमस्ति सेयममरावत्यापि वन्द्या पुरी नीता मर्कटेकेन कामपि दशां धिग्दैवमावश्यकम् ॥ १२१ ॥ येनाकारि मृणालपत्रमशनं क्रीडा करिण्या सह स्वच्छन्दं भ्रमणं च कन्दरगणे पीतं पयो नैर्झरम् । सोऽयं वन्यकरी नरेषु पतितः पुष्पाति देहं तृणैर्यदैवेन ललाटपञ्चलिखितं तत्प्रोज्झितुं कः क्षमः ॥ १२२ ॥

१ पर्वते. २ दृष्टता. ३ उदग्रा ये टङ्कास्तैर्दलनम्. ४ द्रविणं द्रव्यं तदेवात्मजः पुत्रस्तम्. ५ वि-वाहिताः. ६ निष्फलाः. ७ युद्धे. ८ वज्रताम्. ९ इन्द्रः. १० ऐरावतः. ११ शिवः. १२ हिरण्यकाशिपोरुक्तिरियम्. १३ समूहः.

दैवेन प्रभुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं तत्तस्योपनमेन्मनागापि महाज्ञैवाश्रयः कारणम् । सर्वाशापरिपूरके जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्राः पयोविन्दवः ॥ १२३ ॥ कान्तं वक्ति कपोतिकाकुलतया नाथान्तकालोऽधुना व्याधोऽधो धृतचापसज्जितशरः श्येनः परिभ्रामति । इत्थं सत्यहिना स दष्ट इषुणा श्येनोऽपि तेनाह-
तस्तूर्णं तौ तु यमालयं प्रति गतौ दैवी विचित्रा गतिः ॥ १२४ ॥ रेवतारिणि वारणेन विपुले राजीवराजीरजःपुञ्जापिञ्जरितोर्मिणि प्रविगलद्धानाम्बुगन्धोत्कटे । धौतं येन मृगारि-
रिक्तमसकृदन्तान्तरालस्थितं कोष्णं सोऽपि पयः पपौ हतविधेः को गोचरे नागतः ॥ १२५ ॥ केषांचिन्निजवेश्मनि स्थितवतामालस्यनिद्रावतां दृश्यन्ते फलिता लता इव फले-
राचूलमूलं श्रियः । अद्रिं लङ्घयतां गिरिं प्रयततां पृथ्वीतले धावतामुद्योगव्यवसायसाहस-
धियां तन्नास्ति यत्पच्यते ॥ १२६ ॥ स्थाल्यां वैदूर्यमय्यां पचति तिलकणांश्चान्दनैरिन्ध-
नौघैः सौवर्णैर्लीङ्गलाघ्रैर्निखनति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः । छित्त्वा कर्पूरखण्डान्धृतिमिह कुरु-
ते कोद्रवाणां समन्तात्प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपोमन्दभाग्यः ॥ १२७ ॥ पञ्चैते पाण्डुपुत्राः क्षितिपतितनया धर्मभीमार्जुनाद्याः शूराः सत्यप्रतिज्ञा दृढतरवपुषः केश-
वेनापि गूढाः । ते वीराः पाणिपात्रे लूपणजनगृहे भिक्षुचर्यां प्रवृत्ताः को वा कार्यं समर्थो भवति विधिवशाद्वाविनी कर्मरेखा ॥ १२८ ॥ यत्र श्यामाकबीजान्यपि चटकवधूचञ्चुको-
टिच्युतानि प्रोच्चीयन्ते स्ववैरमन्यशनविरहिते निर्धनश्रोत्रियाणाम् । दैवे दातृकस्माच्चटुल-
शिशुकुराकृष्टहारावलीतो भ्रष्टास्तत्रैव दृष्टा युवतिभिरलसं चूर्णिता मौक्तिकोघाः ॥ १२९ ॥ यन्माता विष्णुनाभिः पतिरपि च सुतो यस्य साक्षात्प्रजानां लक्ष्मीर्यत्संश्रयाभूद्यदपि कर-
तले भारती संवभार । भानुर्यस्यास्ति मित्रं तदपि सरसिजं क्षीणमिन्दोर्मयूखैस्त्रातुं नैवोत्स-
हन्ते गतमुकृतफलं प्राप्तकालं सहायाः ॥ १३० ॥ कुत्रायोध्या क्व रामो दशरथवचना-
दण्डकारण्यमागत्कासौ माराचनामा कनकमयमृगः कुत्र सीतापहारः । सुग्रीवे राममैत्री क्व जनकतनयान्वेषणे प्रेषितोऽहं योऽर्थोऽसंभावनीयस्तमपि घटयते क्रूरकर्मा विधाता ॥ १३१ ॥

जरावर्णनम् ।

अलंकरोति हि जरा राजामात्यभिपग्यतीन् । विडम्बयति पण्यस्त्रीमल्लगायनसेवकान् ॥ १ ॥ क्षणात्प्रबोधमायाति लङ्घयते तमसा पुनः । निर्वास्यतः प्रदीपस्य शिखेव जरतो मतिः ॥ २ ॥ शशिनीव हिमार्तानां घर्मातानां रवाविव । मनो न रमते स्त्रीणां जरा-
जीर्णेन्द्रिये पतौ ॥ ३ ॥ मालिनैरलकैरेतैः शुक्लत्वं प्रकटीकृतम् । तद्रोपादिव निर्याता वद-
नार्द्रदनावलिः ॥ ४ ॥ वृद्धत्वानलदग्धस्य सारयौवनवस्तुनः । दृश्यते देहगेहेषु भस्मैव

१ नर्मदोदके. २ भोजनार्थमिति शेषः. ३ रत्नविशेषः. ४ प्राचीरम्. ५ ब्रह्मा. ६ हनुमन्
उक्तिरियम्. ७ केशैः. ८ दन्तपङ्क्तिः. ९ वार्धक्यं तदेवानलस्तेन दग्धस्य.

पलितच्छलात् ॥ ९ ॥ वीक्ष्यते पलितंश्रेणिर्नैव वृद्धस्य मूर्धनि । मृषैव नीतं जन्मेति किं
 तु भस्म विधिर्न्यर्धात् ॥ ६ ॥ इयत्यामपि सामग्र्यां मुकुतं न कृतं त्वया । इतीव कुपितो
 दन्तनिन्तकः पातयत्यलम् ॥ ७ ॥ यममिव करधृतदण्डं हरिमिव सङ्गदं शशाङ्कमिव व-
 क्रम् । शिवमिव च विरूपाक्षं जरा करोत्यकृतपुण्यमपि ॥ ८ ॥ वदनं दैशनविहीनं वाचो
 न परिस्फुटा गता शक्तिः । अव्यक्तेन्द्रियशक्तिः पुनरपि बाल्यं कृतं जरया ॥ ९ ॥ पटु
 रटति पलितदूतो मस्तकमासाद्य सर्वलोकस्य । परिभवति जरा मरणं कुरु धर्म विरम
 पापेभ्यः ॥ १० ॥ शैतमन्युं दण्डधरं कुबेरमपि शूलिनं तथा गन्दिनम् । कुरुते जरा न
 सा किं कुर्यान्नरीरूपनामकं मनुजम् ॥ ११ ॥ कृष्णवर्त्मनि गुणान्गणयन्ती जीवनेऽपि
 र्जरन्त्यनुरागम् । आगता बत जरेव हिमानी सेव्यतां सुरतरंगवतीयम् ॥ १२ ॥ कृता-
 न्तस्य दूती जरा कर्णमूले समागत्य वक्तीति लोकाः शृणुध्वम् । परस्त्रीपरद्रव्यवाञ्छां
 त्यजध्वं भजध्वं रमानाथपादारविन्दम् ॥ १३ ॥ वर्ण सितं समभिवीक्ष्य शिरोरुहाणां स्थानं
 जरा परिभवस्य यदेव पुंसाम् । आरोपिताम्विशकलं परिरुह्य यान्ति चाण्डालकूपमिव
 दूरतरं तरुण्यः ॥ १४ ॥ श्रुतिः शिथिलतां गता स्मृतिरपि प्रनष्टाधुना गतिर्विपथमागता
 विगलिता द्विजानां ततिः । गवामपि च संहतिः समुचितक्रियातश्च्युता कृता नु जरया तथा
 कलियुगस्य सौधर्म्यता ॥ १५ ॥ गात्रं संकुचितं गतिर्विगलिता भ्रष्टा च दन्तावलिट्टि-
 छिर्नश्यति वर्धते वधिरता वक्रं च लालायते । वाक्यं नाद्रियते च बान्धवजनैर्भार्या न शु-
 श्रूषते हा कष्टं पुरुषस्य जीर्णवयसः पुत्रोऽप्यमित्रायते ॥ १६ ॥ स्थूलप्रावरणोऽतिवृत्त-
 कथकः कासाश्रुलालाविलो भग्नोरःकटिष्ठजानुजघनो मुग्धोऽतिथीन्वारयन् । शृण्वन्धृष्टवधू-
 वचांसि धनुषा संत्रासयन्वायसानाशापाशनिबद्धजीवविभवो वृद्धो गृहे रलयति ॥ १७ ॥ पादौ
 संस्तम्भयन्ती मुखमपि नमयन्त्यङ्गमाकुञ्चयन्ती हस्तावुत्कम्पयन्ती प्रणयिजनवचो न श्रुतीः

१ पलितमिषेण. २ पादौ. ३ व्यर्थमेव. ४ निक्षिप्तवान्. ५ पुण्यम्. ६ यमः. ७ गदया आगुध-
 विशेषेण सहितम् ; (पक्षे) गदेन रोगेण सहितम्. ८ विकृताक्षम्. ९ दन्तरहितम्. १० पलितमेव दन्तः.
 ११ इन्द्रम् ; (पक्षे) क्रोपनम्. १२ यमम् ; (पक्षे) याष्टधरम्. १३ धनाधिपम् ; (पक्षे) कुत्सितशरीरम्.
 १४ शिवम् ; (पक्षे) शूलयुक्तम्. १५ विष्णुम् ; (पक्षे) गदयुक्तम्. १६ अम्रौ ; (पक्षे) कृष्णस्य वर्त्म मार्ग-
 स्तस्मिन्. १७ उदके ; (पक्षे) प्राणे. १८ दृगकुर्वाणा. १९ हिमसंहतिः. २० सुरते रङ्गवती ; (पक्षे)
 सुराणां तरंगवती भार्गवती. २१ केशानाम्. २२ आरोपितमस्थनः शकलं खण्डं यस्मिन्. २३ अस्पृ-
 श्यत्वादिति भावः. २४ कर्णेन्द्रियम् ; (पक्षे) वेदः. २५ स्मरणम् ; (पक्षे) मन्त्रादिवाक्यम्. २६ आच-
 रणम् ; (पक्षे) गमनम्. २७ दन्तानाम् ; (पक्षे) ब्राह्मणानाम्. २८ इन्द्रियाणाम् ; (पक्षे) धेनूनाम्.
 २९ समानधर्मत्वम्. ३० शत्रुवदाचरति. ३१ अतिक्रान्तानि वृत्तानि कथयतीति. ३२ धार्ष्ट्ययुक्तास्त्री-
 वचनानि. ३२ खेदं प्राप्नोति. ३३ पादयोः स्तम्भनं कुर्वती.

श्रावयन्ती । रत्यामुद्वेजयन्ती वलिततनुमती नूतनोढा जरा वा तुल्या पूर्वा तु पुंसस्त्रसति
वत परा भीतिहेतुर्नरस्य ॥ १८ ॥

क्षुधावर्णनम् ।

नास्ति क्षुधासमं दुःखं नास्ति रोगः क्षुधासमः । नास्त्याहारसमं सौख्यं नास्ति क्रोध-
समो रिपुः ॥ १ ॥ शय्या वस्त्रं चन्दनं चारु हास्यं वीणा वाणी सुन्दरी या च नारी । न
भ्राजन्ते क्षुत्पिपासातुराणां सर्वास्मास्तण्डुलप्रस्थमूलाः ॥ २ ॥

भिक्षुकः ।

प्रतिदिनमयत्नमुलभे भिक्षुकजननि साधुजनकल्पलते । नृपनमननरकतारिणि भगवति
भिक्षे नमस्तुभ्यम् ॥ १ ॥ अगस्तितुल्याश्च घृताब्धिशोषणे दम्भोलितुल्या वटकाद्रिभेदेने ।
शाकावलीकौननवद्विरूपास्त एव भट्टा इतरे भट्टाश्च ॥ २ ॥ अष्टयो भुक्तिमतां प्रयोगस-
मये मन्त्रेषु पृष्ठं गतः पाकागारगतस्तु पाचकमनस्तोपाय वैचस्पतिः । उच्चायां निरतो
रतोऽर्भकगणे पिण्डेषु दत्तादरो नानाश्राद्धगणैकचालितमना भट्टोत्तमो राजते ॥ ३ ॥
उच्चैर्ध्वज्यनं पुरातनकथा स्त्रीभिः सहालापनं तामार्मर्भकलालनं पतिर्नुतिस्तत्पाकमिध्यास्तुतिः ।
आदेशस्य करावलम्बनविधिः पाण्डित्यलेखक्रिया होरांगारुडमन्त्रतन्त्रकविधिर्भिक्षोर्गुणा
द्वादश ॥ ४ ॥ प्रातः क्षालितलोचनाः करतले चञ्चत्पवित्राङ्कुरास्तत्तत्स्थाननिवेशितोर्ध्व-
तिलकाश्चैलान्तबद्धाक्षताः । को जातश्च मृतोऽथवा मृततिथिः कस्यालये वर्तते चेत्थं हर्षश-
तैर्युताः प्रतिदिनं धावन्त्यहो भिक्षुकाः ॥ ५ ॥

परगृहवासः ।

शिरसा धार्यमाणोऽपि सोमः सौम्येन शंभुना । तथापि कृशतां धत्ते कष्टः खलु परा-
श्रयः ॥ १ ॥ विना कार्येण ये मूढा गच्छन्ति परमन्दिरम् । अवश्यं लघुतां यान्ति कृष्ण-
पक्षे यथा शशी ॥ २ ॥ कष्टं खलु मूर्खत्वं कष्टं खलु यौवनेषु दारिद्र्यम् । कष्टादपि कष्ट-
तरं परगृहवासः परान्नं च ॥ ३ ॥ उद्दुग्णपरिवारो नायकोऽप्योषधीनाममृतमयशरीरः

१ उद्दुग्णं कुर्वती. २ वलयः संजाता यस्याः सा वलिता सा चासौ तनुश्च तद्वती; (पक्षे) वलितं वलनं
तद्युक्ता या तद्वती. ३ नवीन विवाहिता स्त्री. ४ नूतनोढा. ५ पुरुषात्. ६ उद्दुग्णं प्राप्नोति. ७ जग.
८ भयकारणम्. ९ सुन्दरम्. १० अरण्यम्. ११ योद्धारः. १२ अग्रगण्यः. १३ भोक्तृणाम्.
१४ बृहस्पतिः. १५ दक्षिणायाम्. अयं तु वैदिकानां सांकेतिकः शब्दः. १६ पठनम्. १७ शिशुः.
१८ स्तुतिः. १९ भाविशुभाशुभफलकथनप्रागल्भ्यमिति भावः. २० जन्मपञ्चादिफलकथनम्. २१ व-
स्त्रान्ते. २२ नक्षत्रसमूहः परिवारो यस्य. २३ वनस्पतीनाम्.

कान्तियुक्तोऽपि चन्द्रः । भवति विगतरश्मिर्मण्डलं प्राप्य भानोः परसदननिविष्टः को लं-
घुत्वं न याति ॥ ४ ॥

उदरपूरणदूषणम् ।

अस्य दग्धोदरस्यार्थं किं न कुर्वन्ति पण्डिताः । वानरीमिव वाग्देवीं नर्तयन्ति गृहे
गृहे ॥ १ ॥ किमकारि न कार्पण्यं कस्यालङ्घि न देहली । अस्य पापोदरस्यार्थं किमनादि
न नाटकम् ॥ २ ॥ एकः स एव जीवति हृदयविहीनोऽपि सहृदयो राहुः । यः सकललं-
घिमकारणमुदरं न विभर्ति दुःपूरम् ॥ ३ ॥ कंधरां समपहाय कं धरां प्राप्य संयति
जहास कस्यचित् । मां किलानमयतः स्वपूर्तये दुर्भरात्किमुदराद्वियोगतः ॥ ४ ॥ अहित-
हितविचारशून्यबुद्धेः श्रुतिसमयैर्बहुभिस्तिरस्कृतस्य । उदरभरणमात्रकेवलेच्छोः पुरुषप-
शोश्च पशोश्च को विशेषः ॥ ५ ॥ इयमुदरदरी दुरन्तपूरा यदि न भवेदभिमानभङ्गभूमिः ।
क्षणमपि न सहे भवादृशानां कुटिलकटाक्षनिरीक्षणं नृपाणाम् ॥ ६ ॥ अपहरति महत्त्वं
प्रार्थना किं न जाने जनयति गुरुलज्जामित्यहं किं न वेद्मि । तदपि वद वदान्यं तं सदा
प्रत्यहं मां जठरपिठरवतीं वदिरर्थीकरोति ॥ ७ ॥ गङ्गातरंगकणशीकरशीतलानि विद्या-
धराध्युषितचारुशिलातलानि । स्थानानि किं हिमवतः प्रलयं गतानि यत्सावमानपरपिण्ड-
रतो मनुष्यः ॥ ८ ॥ अभिमतमहामानग्रन्थिप्रभेदपटीयसी गुरुतरगुणग्रामाम्भोजस्फुटो-
ज्ज्वलचन्द्रिका । विपुलविलसल्लजावल्लीवितानकुठारिका जठरपिठरी दुष्पूरेयं करोति
विडम्बनम् ॥ ९ ॥ ये वर्धन्ते धनपतिपुरःप्रार्थनादुःखभाजो ये चाल्पत्वं दधति विपयक्षे-
पपर्यस्तबुद्धेः । तेषामन्तःस्फुरितहसितं वासराणां स्मरेयं ध्यानच्छेदे शिखरि कुहरग्रावश-
यानिपण्णः ॥ १० ॥ मातर्नातः परमनुचितं यत्त्वलानां पुरस्तादस्ताशङ्कं जठरपिठरी-
पूर्तये नर्तितमि । तत्क्षन्तव्यं सहजसरले वत्सले वाणि कुर्या प्रायश्चित्तं गुणगणनया गो-
पवर्षस्य विष्णोः ॥ ११ ॥ दीनो दीनमुखैस्तथैव शिशुकैराकृष्टजीर्णाम्बरां क्रोशद्भिः
क्षुधितैर्निरन्नविधुरां पश्येन्न चेद्रेहिनीम् । याच्ञाभङ्गभयेन गद्गदगलत्रुव्यद्विलीनाक्षरं को
देहीति वदेत्स्वदग्धजठरस्यार्थं मनस्वी जनः ॥ १२ ॥ हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशनं धात्रा
मरुत्कल्पितं व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरभुजः सृष्टाः स्थलीशायिनः । संसारार्णवलङ्घनक्षम-
धियां वृत्तिः कृता सा नृणां यामन्वेपथयां प्रयान्ति सततं सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ १३ ॥

१ निस्तेजाः. २ सूर्यस्य. ३ पगृहम्. ४ नीचताम्. ५ लघुत्वकारणम्. ६ धारयति. ७ दुः-
खेन पूरयितुं शक्यम्. ८ मस्तकम्. ९ बुद्धेः. १० सिद्धान्तः. ११ अम्बुकणः. १२ समर्था.
१३ जठरभाण्डम्. १४ उपहासः. १५ विषयाक्षेपेण पर्यस्ता अष्टा बुद्धिर्यस्य. १६ शिखरी पर्वतस्तस्य
कुहरं विलं तत्संबन्धी यो ग्रावा पाषाणः स एव शय्या तस्यां निषण्ण उपविष्टः. १७ उदरभाण्डम्. १८ गो-
पवेषधारिणः कृष्णस्य. १९ कृपणा. २० रोदनं कुर्वद्भिः. २१ भार्या.

किं कन्दाः कन्दरेभ्यः प्रलयमुपगता निर्झरा वा गिरिभ्यः प्रध्वस्ता वा तरुभ्यः सरसफल-
भृतो वल्कलिन्यश्च शाखाः । वीक्ष्यन्ते यन्मुखानि प्रसभमपगतप्रश्रयाणां खलानां दुःखोपात्ता-
ल्पवित्तस्मैयपवनवशान्नर्तितभ्रूलतानि ॥ १४ ॥

सेवकनिन्दा ।

स्वामिप्रायपरोक्षस्य परचित्तानुवर्तिनः । स्वयं विक्रीतदेहस्य सेवकस्य कुतः सुखम्
॥ १ ॥ चलेषु स्वामिचित्तेषु सुलभे पिशुने जने । यदि जीवन्त्यहो चित्रं क्षणमप्युपजी-
विनः ॥ २ ॥ सेवा श्ववृत्तिर्यैरुक्ता न तैः सम्यगुदाहृतम् । स्वच्छन्दचारी कुत्र श्वा वि-
क्रीतामुः क्व सेवकः ॥ ३ ॥ सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतम् । स्वातन्त्र्यं
यच्छरीरस्य मृद्वैस्तदपि हारितम् ॥ ४ ॥ वरं वनं वरं भैक्ष्यं वरं भारोपजीवनम् । पुंसां
विवेकहीनानां सेवया न धनार्जनम् ॥ ५ ॥ या प्रकृत्यैव चपला निपतत्यशुचावपि ।
स्वामिनो बहु मन्यन्ते दृष्टिं तामपि सेवकाः ॥ ६ ॥ मनुष्यजातौ तुल्यायां भृत्यत्वमति-
गर्हितम् । प्रथमो यो न तत्रापि स किं जीवत्सु गण्यते ॥ ७ ॥ तावज्जन्मातिदुःखाय ततो
दुर्गतता सदा । तत्रापि सेवया वृत्तिरहो दुःखपरम्परा ॥ ८ ॥ नाश्नाति सेवयौत्सुक्यादि-
निद्रो न प्रबुध्यते । न निःशङ्कं वचो ब्रूते सेवकोऽप्यत्र जीवति ॥ ९ ॥ भूशय्या ब्रह्मचर्यं
च कृशत्वं लघु भोजनम् । सेवकस्य यतेर्यद्वा द्विशेषः पापधर्मजः ॥ १० ॥ शीतातपादि-
कष्टानि सहते यानि सेवकः । धनाय तानि चाल्पानि यदि धर्माय मुच्यते ॥ ११ ॥
मृदुनातिसुवृत्तेन मुमुष्टेनातिहारिणा । मोदकेनापि किं तेन निष्पत्तिर्यस्य सेवया ॥ १२ ॥
स्वयं जहाति सेवकः सुखं च मानमेव च । यदर्थमर्थमीहंते तदेव तस्य हीयते ॥ १३ ॥
प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवितहेतोर्विमञ्चति प्राणान् । दुःखीयति सुखहेतोः को मूढः सेवका-
दन्यः ॥ १४ ॥ मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो र्जल्पको वा धृष्टः पार्श्वे वसति च सदा
दूरतस्त्वप्रगल्भः । क्षान्त्या भौर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः सेवादधर्मः परमगहनो
योगिनामप्यगम्यः ॥ १५ ॥ विज्ञैः स्निग्धैरुपकृतमपि द्वेषतामेति कश्चित्साक्षादन्यैरपकृ-
तमपि प्रीतिमेवोपयाति । चित्रं चित्रं किमथ चरितं नैकभावाश्रयाणां सेवादधर्मः परमगहनो
योगिनामप्यगम्यः ॥ १६ ॥ भक्तानामुपकारिणां परहितव्यापारयुक्तात्मनां सेवासंव्यव-
हारतत्त्वविदुषां द्रोहच्युतानामपि । व्यापत्तिः स्वखलितान्तरेषु नियता सिद्धिर्भवेद्वा न वा
तस्मादभ्युपेतैरिवावनिपतेः सेवा सदाशङ्किनी ॥ १७ ॥ आहारे वडवानलश्च शयने यः

१ दरीभ्यः. २ अविनीतानाम्. ३ गर्वः. ४ सूचके. ५ सेवकाः. ६ विक्रीता अमवः प्राणा
येन सः. ७ नाशितम्. ८ भिक्षा. ९ भारवाहकत्वेनोपजीवनम्. १० इच्छति. ११ बहुभाषकः.
१२ भयशीलः. १३ समुद्रस्य.

कुम्भकर्णायते संदेशे बधिरः पलायनविधौ सिंहः शृगालो रणे । अन्धो वस्तुनिरीक्षणेऽथ
गमने खञ्जः पटुः क्रैन्दने भाग्येनैव हि लभ्यते पुनरसौ सर्वोत्तमः सेवकः ॥ १८ ॥

जीवितसाफल्यम् ।

यस्य जीवन्ति धर्मेण पुत्रा मित्राणि बान्धवाः । सफलं जीवितं तस्य नात्मार्थं को हि
जीवति ॥ १ ॥ यस्य मित्राणि मित्राणि शत्रवः शत्रवस्तथा । अनुकम्प्योऽनुकम्प्यश्च स
जातः स च जीवति ॥ २ ॥ वाणी रसवती यस्य भार्या पुत्रवती सती । लक्ष्मीर्दानवती
यस्य सफलं तस्य जीवितम् ॥ ३ ॥ स जीवति यैशो यस्य कीर्तिर्यस्य स जीवति । अय-
शोऽकीर्तिसंयुक्तो जीवन्नपि मृतोपमः ॥ ४ ॥ चलं वित्तं चलं चित्तं चले जीवितयौवने ।
चलाचलमिदं सर्वं कीर्तिर्यस्य स जीवति ॥ ५ ॥ यस्मिं जीवति जीवन्ति बहवः स तु जीव-
ति । काकोऽपि किं न कुरुते चञ्च्वा स्वोदरपूरणम् ॥ ६ ॥ स जातो येन जातेन याति वंशः
समुन्नतिम् । परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥ ७ ॥ अञ्जलिरकारि लोकैर्ग्लानि-
मैनासैव रञ्जिता जगती । संध्याया इव वसतिः स्वल्पापि सखे सुखायैव ॥ ८ ॥ यज्जीवति
क्षणमपि प्रथितं मनुष्यैर्विज्ञानविक्रमयशोभिरभ्यज्यमानम् । तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति त-
ज्ज्ञाः काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च भुङ्क्ते ॥ ९ ॥ यो नात्मजे न च गुरौ न च भृत्य-
वर्गे दीने दयां न कुरुते न च बन्धुवर्गे । किं तस्य जीवितफलं हि मनुष्यलोके काकोऽपि
जीवति चिराय बलिं च भुङ्क्ते ॥ १० ॥ जातः कूर्मः स एकः पृथुभुवनभरायार्पितं येन पृष्ठं
श्लाघ्यं जन्म ध्रुवस्य भ्रमति नियमितं यत्र तेजस्विचक्रम् । संजातव्यर्थपक्षाः परहितकरणे
नोपरिष्टान्न बाधो ब्रह्माण्डोदुम्बरान्तर्मशकवदपरे जन्तवो जातनष्टाः ॥ ११ ॥

ऋणम् ।

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मसं विषमुच्यते । विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मसं पुत्रपौत्रिकम् ॥ १ ॥
पापं कर्तुमृणं कर्तुं मन्यन्ते मानवाः सुखम् । परिणामोऽतिगहनो महतामपि नाशकृत् ॥ २ ॥
लोकद्वयप्रतिभयैकनिर्दानमेतद्विक्प्राणिनामृणमहो परिणामघोरम् । एकः स एव हि पुमा-
न्परमस्ति लोके क्रुद्धस्य येन धनिकस्य मुखं न दृष्टम् ॥ ३ ॥

१ वार्ताहरणे. २ पादविकलः. ३ रोदने. ४ 'दानादिप्रभवा कीर्तिः शौर्यादिप्रभवं यशः'. ५ भ्र-
मणशीले. ६ अर्थदानार्थमिति भावः; (पक्षे) अञ्जलिकरणेन लोके आज्ञाकारित्वं ध्वन्यते. ७ निस्तेजस्क-
त्वम्; (पक्षे) असामर्थ्यम्. ८ आरक्ततां नीता; (पक्षे) अनुगमवती कृता. ९ प्रथ्यातम्. १० उदुम्बर-
फले यथा जन्तवस्तिष्ठन्ति तथा तादृशा मनुष्या ब्रह्माण्डरूपोदुम्बरे तिष्ठन्ति. ११ ऋणम्. १२ कारणम्.
१३ परिणामे भयंकरम्.

प्रवासः ।

यो न संचरते देशान्यो न सेवेत पण्डितान् । तस्य संकुचिता बुद्धिर्वृतबिन्दुरिवाम्भ-
सि ॥ १ ॥ यस्तु संचरते देशान्यस्तु सेवेत पण्डितान् । तस्य विस्तारिता बुद्धिस्तैलबि-
न्दुरिवाम्भसि ॥ २ ॥ व्यापारान्तरमुत्सृज्य वीक्षमाणो बधूमुखम् । यो गृहेष्वेव निद्राति
दैरिद्राति स दुर्मतिः ॥ ३ ॥ देशे देशे किमपि कुतुकादैर्द्रुतं लोकैमानाः संपाद्यैव द्रविण-
मैतुलं सैव भूयोऽप्यवाप्य । संयुज्यन्ते सुचिरविरहोत्कण्ठिताभिः सतीभिः सौख्यं धन्याः
किमपि दधते सर्वसंपत्समृद्धाः ॥ ४ ॥ आकिंचन्यादतिपरिचयाज्जाययोपेक्ष्यमाणो भूपालाना-
मननुसरणाद्विभ्यदेवाखिलेभ्यः । गेहे तिष्ठन्कुमतिरलसः कूपकूर्मैः संधर्मा किं जानीते भुवन-
चरितं किं सुखं चोपभुङ्क्ते ॥ ५ ॥ तीर्थानामवलोकनं परिचयः सर्वत्र वित्तार्जनं नानाश्चर्य-
निरीक्षणं चतुरता बुद्धेः प्रशस्ता गिरः । एते सन्ति गुणाः प्रवासविषये दोषोऽस्ति चैको
महान्यन्मृगधामधुराधराधरसुधापानं विना स्थीयते ॥ ६ ॥

व्यापारिणः ।

आसीत्सत्ययुगे बलिस्तदनु च त्रेतायुगे भार्गवो रामः सत्यपराक्रमोऽथ भगवान्धर्मस्तथा
द्वापरे । दाता कोऽपि न चास्ति संप्रति कलौ जीवन्ति केनार्थिनश्चेत्येवं कृतनिश्चयेन वि-
धिना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ १ ॥ शक्रोद्याननिवासितामधिगतो दाता स कल्पद्रुमः
पातालं किल कामधेनुरपि सा कामप्रसूरन्वगात् । इत्थं विश्वसृजा विचिन्त्य यवनागारा-
धिकारार्थिनः सद्दिव्यानिधिरक्षणार्थमधुना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ २ ॥ कौपीनं धृतवान्हरोऽपि
भगवान्विष्णुः प्रविष्टो जलं वारां राशिरपेयतामुपगतः को नाम दातुं क्षमः । इत्थं विश्वसृजा
विचिन्त्य यवनागाराधिकारार्थिनः सद्दिव्यानिधिजीवनार्थमधुना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ ३ ॥

कलिमहिमा ।

यवनैरवनिः क्रान्ता हिन्दवो विन्ध्यमाविशन् । बलिना वेदमार्गोऽयं कलिना कवली-
कृतः ॥ १ ॥ सीदन्ति चाग्निहोत्राणि गुरुपूजा प्रणश्यति । कुमार्यश्च प्रमूयन्ते प्राप्ते कलि-
युगे सदा ॥ २ ॥ परात्रेण मुखं दग्धं हस्तौ दग्धौ प्रतिग्रहात् । परस्त्रीभिर्मनो दग्धं कुतः
शापः कलौ युगे ॥ ३ ॥ राक्षसाः कलिमाश्रित्य जायन्ते ब्रह्मयोनिषु । ब्राह्मणानेव बाधन्ते
तत्रापि श्रोत्रियान्कृशान् ॥ ४ ॥ कुशलाः शब्दवार्तायां वृत्तिहीनाः सुरागिणः । कलौ
वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने बालका इव ॥ ५ ॥ वागुच्चारोत्सवं मात्रं तत्क्रियां कर्तुम-

१ दरिद्रो भवति. २ आश्चर्यम्. ३ वीक्षमाणाः. ४ द्रव्यम्. ५ बहुलम्. ६ गृहम्. ७ पु-
नः. ८ दारिद्र्यात्. ९ अवमानितः. १० सदृशः. ११ षोडशवार्षिकी. १२ अधगोष्ठः.

क्षमाः । कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने बालका इव ॥ ६ ॥ कृते च रेणुका कृत्या
 त्रेतायां जानकी तथा । द्वापरे द्रौपदी कृत्या कलौ कृत्या गृहे गृहे ॥ ७ ॥ मद्युग-
 मध्योत्पन्नाः कृतयुगधर्मानुसारिणः किमिति । इति रोषादिव कलिना पीड्यन्ते साधवो
 बलिना ॥ ८ ॥ नाधीतेऽत्र जनो यदि कश्चिदधीते शते सहस्रे वा । दुस्तर्केषु श्राम्यति
 दूरीकुरुते श्रुतिस्मृतिमुत्कर्णन् ॥ ९ ॥ सीदन्ति सन्तो विलसन्त्यसन्तः पुत्रा भ्रियन्ते
 जनकश्चिरायुः । परेषु मैत्री स्वजनेषु वैरं पश्यन्तु लोकाः कलिकौतुकानि ॥ १० ॥
 एतादृशे कलियुगेऽपि शतेषु कश्चिज्जातादरो जगति यः श्रुतिमार्ग एव । यत्किञ्चिदाच-
 रतु पात्रमसौ स्तुतीनां श्लाघ्यं मितापमपि किं न मैरौ सरश्चेत् ॥ ११ ॥ उपनयनविवा-
 हावुत्सवैकप्रधानौ कलिविभवत एषां कालभेदानभिज्ञाः । विजहति न कदाचिद्वेदपाठैक-
 योग्ये वयसि च यवनानीवाचनाभ्यासमेते ॥ १२ ॥ न देवे देवत्वं कपटपटवस्तापसजना
 जनो मिथ्यावादी विरलतरवृष्टिर्जलधरः । प्रसङ्गो नीचानामेवनिपतयो दुष्टमनसो जना
 भ्रष्टा नष्टा अहह कलिकालः प्रभवति ॥ १३ ॥ गता गीता नाशं क्वचिदपि पुराणं
 व्यपगतं विलीनाः स्मृत्यर्था निगमनिचयो द्रमगमत् । इदानीं रैदासप्रभृतिवचनैर्मोक्षप-
 दवी तदेवं जानीमो कलियुग तवैवैष महिमा ॥ १४ ॥ अपारैर्व्यापारैरहरिह नयन्तोऽशन-
 दशास्त्रं स्नाताः संध्यां विदधति न जातु स्वसमये । त्यजन्तः स्वां वृत्तिं द्विजकुलभव-
 ग्रामगणकीभवन्तो हन्तामी कथमपि च जीवन्ति बहवः ॥ १५ ॥ कुक्षेः पृत्यै यवनवितां
 तेभृत्यकृत्यानि कर्तुं विक्रीणीते वपुरपि निजं वेतनैरेतदास्ताम् । विप्रो भूत्वाप्यहह गणना-
 नैपुणैर्वञ्चयित्वा स्वर्णस्तेयं रचयति जनः स्वामिनां पोषकाणाम् ॥ १६ ॥ वेदव्यासः स
 नव दश यो वेद वेदाक्षराणि श्लोकं त्वेकं परिपठति यः स स्वयं जीवे एव । आपस्तम्बः
 स इह कलयेत्सम्यगौपासनं यः कष्टं शिष्टक्षितिकृति कलौ कार्श्यमृच्छन्ति विद्याः ॥ १७ ॥
 ये कायस्थजनाश्च ये नृपसुता ये च द्विजाः शास्त्रिणस्ते यत्नादनुसृत्य निर्दयतया शुष्कां-
 स्तुरुष्काधिपान् । देवान्भूमिसुरांश्च पान्ति कृतिनस्ते चेन्मुधोदासते ब्राह्मण्याय जलाञ्जलिः
 किल भुवि प्राज्ञैः प्रदेयो भवेत् ॥ १८ ॥ आक्रान्तासु वसुंधरामु यवनैरासेतुहेमाचलं वि-
 द्वाङ्गे क्षितिमृद्रणे विकरुणे निद्राति नारायणे । निर्विघ्नप्रसरे कलावपि बलान्निष्कण्टकं
 वैदिकं पन्थानं किल तत्र तत्र परिपात्येको हि लोकोत्तरः ॥ १९ ॥ अज्ञानामविराम-
 लौकिकवचोभाजाममीषां पुनर्मन्त्रोच्चारण एव पर्यवसितं मौनव्रतं कर्मसु । ग्रामायव्यय-
 लेखनेन नयतां कालानशेषानहो पारम्पर्यत ईदृशमिह नृणां ब्राह्मण्यमन्यादृशम् ॥ २० ॥
 ✓ ये मुष्णन्ति निशि प्रविश्य भवनं यो वा बलात्काननं नैते स्वामिधनं हरन्ति ननु तान्नि-
 न्दन्ति चोरा इति । सद्यो हन्त हरन्ति पोषकधनं संख्यां विपर्यस्य ये कष्टं तानपि वञ्च-

१ अध्ययनं न करोति. २ स्वल्पजलम्. ३ मरुदेशे. ४ राजानः. ५ बृहस्पतिः. ६ स्मार्ता-
 मिम्. ७ प्राप्नुवन्ति. ८ भ्लेच्छविशेषान्. ९ उदासीना भवेयुः. १० नष्टे.

कानिह पुरस्कुर्वन्ति सर्वे जनाः ॥ २१ ॥ सौहार्दं शशशृङ्गवत्सुजनता वन्ध्यासुतस्पर्धिनी
 किं ब्रूमो गुणिनां गुणग्रहिलता व्योमप्रसूनोपमा । दृष्टिः शीलमुधाहलाहलमयी राज्ञां
 सुधामण्डले लोके संप्रति यत्कले स जयति त्वदृष्टिलीलारसः ॥ २२ ॥ निर्वीर्या पृथिवी
 निरोषधिरसा नीचा महत्त्वं गता भूपाला निजकर्मधर्मरहिता विप्राः कुमार्गे रताः । भार्या
 भर्तृविरोधिनी पररता पुत्राः पितुर्द्वेषिणो हा कष्टं खलु वर्तते कलियुगे धन्या नरा ये
 मृताः ॥ २३ ॥ दूरादर्धिनमाकलय्य भजते सद्यो विरूपाक्षतां सङ्गे किं च विरोचनत्व-
 मथ संस्थाने र्दृष्टिहाकृतिम् । पाण्डित्योक्तिषु वक्रतुण्डरचनां दाने त्विपर्णात्मतामेकः पञ्च-
 सुरात्मकः प्रभुरहो भाग्यैः कलौ लभ्यते ॥ २४ ॥ धर्मः प्रव्रजितस्तपः प्रचलितं सत्यं च
 दूरे गतं पृथ्वी मन्दफला नराः कपटिनश्चित्तं च शाब्दोर्जितम् । राजानोऽर्थपरा न रक्ष-
 णपराः पुत्राः पितुर्द्वेषिणः साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्राप्ते कलौ दुर्गुणे ॥ २५ ॥ स-
 न्तः क्वापि न सन्ति सन्ति यदि वा दुःखेन जीवन्ति ते विद्वान्मोऽपि न सन्ति सन्ति यदि
 वा मात्सर्ययुक्ताश्च ते । राजानोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा लोभाद्धनग्राहिणो दातारोऽपि
 न सन्ति सन्ति यदि वा भवानुकूलाः कलौ ॥ २६ ॥ हर्म्यस्थानमधर्मकर्मविततेर्दुर्मानभर्मा-
 सनं शास्त्रस्तोमललाटभूलिपिलयः शान्तिः सवानामपि । सर्वाभ्यायवचःसमापनदिनं संस्था
 सदर्चाविधेरर्थाशाजनिभूरभूदिह महानर्थावहोऽयं कलिः ॥ २७ ॥ प्रातर्हन्त कृतार्होऽपि
 रजकस्पृष्टाञ्जडो रसमै रूढान्धारयते पटाननुदिनं धृत्वा बहिर्गच्छति । गत्वा म्लेच्छमु-
 खाशुचीन्स्पृशति च स्पृष्ट्वापि न स्नात्यहो न स्नातोऽप्यथ भुङ्क्ते एव चपलो भुङ्क्त्वापि न
 व्रीडति ॥ २८ ॥ शस्त्रैर्जावति शास्त्रमुज्जाति परं शूद्राहतैरम्बुभिः स्नात्वाचामति देवताः
 स्नपयति त्वैरं पचत्योर्दनम् । उच्छिष्टान्न विभेति याति यवनैरुच्चावचैः संगतिं मीतङ्गा-
 त्रिकटं गतानगणयन्मार्गान्मुहुर्गृहीते ॥ २९ ॥ नीचैर्दुर्यवैः शुनीभिरपि वा निःशङ्कमालो-
 कितं भुङ्क्ते पङ्क्तिर्विदूषकैः सह नरैरज्ञातवेदाक्षरैः । मद्यास्वादनमत्तचित्तजनतामोहाय भी-
 हानितः कर्माण्यारभते श्रुतिस्मृतिवचोद्वाराण्यैसारण्यहो ॥ ३० ॥ विद्वत्ता वसुधातले
 विगलिता पाण्डित्यधर्मा गतः श्रोतृणां हृदयेष्वबुद्धिराधिका ज्ञानं गतं चौरणे । गाथागीत-
 विनोदवाक्यरचनायुक्त्या जगद्भ्रजितं ज्योतिर्वैद्यकशास्त्रसारमखिलं क्षुद्रेषु जातं कलौ ॥ ३१ ॥
 भिक्त्वां रे कलिकाल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता हा कष्टं श्रुतिशालिनां व्यवहृतिस्त्रे-

१ वन्ध्यासुततुल्याम्. २ विकृतनेत्रत्वम्; (पक्षे) शिवताम्. ३ रुचिराहित्यम्; (पक्षे) सूर्यत्वम्. ४ नृ-
 सिंहस्य इव क्रूराकाकृतिम्; (पक्षे) र्दृष्टिहाकृतिम्. ५ वक्रा या तुण्डस्य रचना ताम्. मुखवक्रत्वमित्यर्थः;
 (पक्षे) वक्रतुण्डस्य गणपतेरिव या रचना ताम्. गणेशरूपत्वमित्यर्थः. ६ न विद्यन्ते पर्णान्यपि यस्य ताम्. अ-
 किञ्चनत्वमित्यर्थः; (पक्षे) अपर्णा पार्वती तद्रूपताम्. ७ सुवर्णनिर्मितमासनम्. ८ यज्ञानाम्. ९ वेदवच-
 साम्. १० मरणम्. ११ स्नानम्. १२ गर्दभैः. १३ न लज्जते. १४ अन्नम्. १५ उच्चनीचै-
 नकभेदभिर्यैः. १६ चाण्डालः. १७ प्रविशति. १८ दुष्टयवनैः. १९ पङ्क्तिबाह्यैः. २० श्रुतिस्मृति-
 बाह्यानि. २१ निष्फलानि. २२ नटादौ. २३ नीचेषु.

च्छोचिता दृश्यते । एकैर्वाभ्ययदेवता भगवती विक्रेतुमानीयते निःशङ्कैरपरैः परीक्षणविधौ सर्वाङ्गमुद्घाट्यते ॥ ३२ ॥ कन्यां कामप्युदूह्य प्रविजहदुदर्यद्यौवनामज्ञ एनां द्रव्याशापाश-
कृष्टो भ्रमति चिरतरं हन्त देशान्तरेषु । अन्योन्याश्लेषवाञ्छाविगलितवयसोरात्तमालिन्यम-
त्योर्दपत्योर्व्याकृतं वै हतविधिरुभयोर्लोकयोः शोकयोगम् ॥ ३३ ॥

मद्यपानगर्हणम् ।

वैकैल्यं धरणीपातमैयथोचितजल्पनम् । संनिपातस्य चिह्नानि मद्यं सर्वाणि दर्शयेत् ॥ १ ॥
एकतश्चतुरो वेदा ब्रह्मचर्यं तथैकतः । एकतः सर्वपापानि मद्यपानं तथैकतः ॥ २ ॥ मद्य-
पस्य कुतः सत्यं दया मांसाशिनः कुतः । कामिनश्च कुतो विद्या निर्धनस्य कुतः सुखम्
॥ ३ ॥ अयुक्तं बहु भाषन्ते यत्र कुत्रापि शेरते । नग्रा विक्षिप्य गात्राणि बालका इव
मद्यपाः ॥ ४ ॥ मत्तो हिर्नस्ति सर्वं मिथ्या प्रलपति हि विकलया बुद्ध्या । मातरमपि
कामयते सावज्ञं मद्यपानमत्तः सन् ॥ ५ ॥ चित्ते भ्रान्तिर्जायते मद्यपानाद्भ्रान्ते चित्ते पाप-
चर्यामुपैति । पापं कृत्वा दुर्गतिं यान्ति मूढास्तस्मान्मद्यं नैव पेयं न पेयम् ॥ ६ ॥

तमाखुः ।

तमाखुपत्रं राजेन्द्र भज माज्ञानदायकम् । तमाखुपत्रं राजेन्द्र भज माज्ञानदायकम्
॥ १ ॥ दारिद्र्यशीलोऽपि नरस्तमाखुं नैव मुञ्चति । निवारितोऽपि मार्जारस्तमाखुं नैव मु-
ञ्चति ॥ २ ॥ चिडौर्जाः पुरा पृष्ठवार्ण्येद्योनिं धरित्रीतले सारभूतं किमस्ति । चतुर्भिर्मुखै-
रित्यवोचद्विरिञ्चिस्तमाखुस्तमाखुस्तमाखुस्तमाखुः ॥ ३ ॥ न स्वादु नौषधमिदं न च वा सु-
गन्धि नाक्षिप्रियं किमपि शुष्कतमाखुचूर्णम् । किं चाक्षिरोगजनकं च तदस्य भोगे बीजं
वृणां नहि नहि व्यसनं विनान्यत् ॥ ४ ॥ सुपर्णपरिसेवितस्तदनु सार्धपूगान्वितो द्विर्जा-
वनमहापटुस्तदनु सारसंधानभाक् । सदैव सुधयाशनं भवति यस्य विष्णोः समस्तमाखु-
रिति सेव्यतां भवति वै यतो रागिता ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णः पूतनायाः स्तनमलमपिबत्काल-
कूटेन पूर्णं प्रस्कन्नं भूप्रदेशे किमपि च पिबतो यत्तदा तस्य वक्त्रात् । तस्मादेषा तमाखुः

१ संजातयौवनाम्. २ विकलत्वम्. ३ अयुक्तप्रलापः. ४ त्रिदोषस्य. ५ लक्षणानि. ६ नाश-
यति. ७ इच्छति. ८ पापाचरणम्. ९ नरकम्. १० आखुर्मूषिकः पत्रं वाहनं यस्य. ११ मा
लक्ष्मीः. १२ अज्ञानदायकं तमाखुपत्रं मा भजेति. १३ इन्द्रः. १४ ब्रह्मदेवम्. १५ सुपर्णेन गरुडेन
सेवितः; (पक्षे) सुष्ठुपर्णेन नागवल्लीदलेन सह परिसेवितः. १६ साधूनां पूगैः सदैरन्वितः; (पक्षे) साधुः सम्य-
क्पूगः क्रमुकस्तेनान्वितः. १७ द्विजा द्विजन्मानो ब्राह्मणादयस्तेषामवनं रक्षणं तस्मिन्महासमर्थः; (पक्षे) द्वि-
जा दन्ताः. १८ सारं श्रेष्ठवस्तु मोक्षादि तस्य संधानं संधिं भजति; (पक्षे) सारः खदिरसारस्तेन संधानं स-
म्यक्कैलनं भजति. १९ सुधयामृतेन यस्य भोजनं भवति; (पक्षे) सुधया चूर्णेन सहैव यस्य भक्षणं भवति.
२० यतो विष्णोररागिता विषयेष्वप्रीतिर्जायते; (पक्षे) यतस्तमाखोस्तमाखुपत्राद्वागिता मुखरक्तिमा जायते.

सुरवरपरमोच्छिष्टमेतद्दुरापं स्तुत्वा नत्वा मिलित्वा ह्यनिशमतिमुदा सेव्यते वैष्णवाग्र्यैः ॥ ६ ॥
 भ्रातः कस्त्वं तमाखुर्गमनमिह कुतो वारिधेः पूर्वपारात्कस्य त्वं दण्डधारी नहि तव विदितं
 श्रीकलेरेव राज्ञः । चातुर्वर्ण्यं विधात्रा विविधविरचितं ब्रह्मणा धर्महेतोरेकीकर्तुं बलात्तन्निखि-
 लजगति रे शासनादागतोऽस्मि ॥ ७ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे द्वितीयं प्रकरणं समाप्तम् ।

प्रकरणम् ३ ।

राजप्रकरणम् ।

राजसभावर्णनम् ।

सभाकल्पतरुं वन्दे वेदशाखोपशोभितम् । शास्त्रपुष्पसमाकीर्णं विद्वद्भ्रमरमण्डितम् ॥ १ ॥
विद्वांसः कवयो भट्टा गायकाः परिहासकाः । इतिहासपुराणज्ञाः सभा सप्ताङ्गसंयुता ॥ २ ॥
धनदैर्घ्यमराजैश्च कविभिर्गुरुभिर्वृता । सभा ते भाति भूमीन्द्र सुधर्मातोऽधिका क्षितौ ॥ ३ ॥
सुवर्णवर्णललिता पदविन्यासशालिनी । वाणीव भाति ललिता सभा ते जगतीपते ॥ ४ ॥
विबुधवर्णसंपूर्णा सुखपूर्णदिगीश्वरा । चतुराननसंपूर्णा स्वर्गादपि सभाधिका ॥ ५ ॥ गुरु-
रेकः कैविरिकः सदसि मैथोनः कैलाधरोऽप्येकः । अद्भुतमत्र सभायां गुरवः कवयः कलाधराः
सर्वे ॥ ६ ॥ अनेकविद्वज्जनरत्नपूर्णं वेदोदकन्यायतरंगरम्यम् । अलङ्घनीयं गुरुतीर्थमेकं
सभासमुद्रं शिरसा नमामि ॥ ७ ॥ सारम्बते स्रोतसि दूरमग्नैः सुग्रीवरैरुद्धृतसूक्तिरत्ने । न
तत्किमप्युर्वरितं यत्तेषामुपायनीकृत्य पुरो भवेयम् ॥ ८ ॥ सद्बोदिमध्योत्तमहेमकुम्भस्तना
सुवर्णाधिकृता प्रसन्ना । सद्रत्नभूषाविमला त्वयासौ कान्तेव संसन्नृप भाति रम्या ॥ ९ ॥
पद्मानना पद्मपलाशनेत्रा पद्मच्छविः पद्मकरामलांशुका । पद्मीशनाथैः परिशीलनीया लक्ष्मी-
रिवाभाति नरेश ते सभा ॥ १० ॥ साम्रयोऽपि किल शीतलशीला विश्रुता अपि बहु श्रुतव-
न्तः । पण्डिता अपि जडाः परवादे श्रोत्रिया इह सदा निवसन्ति ॥ ११ ॥ क्वचिच्चारुचा-
मीकरारम्भरम्या क्वचिद्रत्नविद्योतितध्वान्तदक्षा । क्वचिद्धीरकश्रेणिकैलासहासा क्वचित्क्षीर-
वीरप्रवीरप्रकाशा ॥ १२ ॥ नाहूतापि पुरः पदं रचयति प्राप्तोपकण्ठं हठात्प्रष्टा न प्रतिवक्ति
कम्पमयते स्तम्भं समालम्बते । वैवर्ण्यं स्वरभङ्गमञ्चति बलान्मन्दाक्षमन्दानना कष्टं भोः प्रति-
भावतोऽप्यभिसभं वाणी नवोदायते ॥ १३ ॥ चिन्तासक्तनिमग्नमन्त्रिसलिलं दूतोर्मिशङ्काकुलं
पर्यन्तस्थितचरितनक्रमकरं नागाश्वहिस्त्राश्रयम् । नानावांशककङ्कपक्षिरुचिरं कायस्थसर्पास्पदं
नीतिक्षुण्णतटं च राजकरणं हिंस्रैः समुद्रायते ॥ १४ ॥

१ बृहस्पतिः. २ शक्रः. ३ इन्द्रस्य. ४ चन्द्रः. ५ हस्तिनाथैः. ६ गुप्तचराः. ७ शब्दं कु-
र्वाणाः. पिशुना इत्यर्थः. ८ राज्ञोऽधिकरणम्.

राजमिलनम् ।

क्षुक्षामार्भकसंभ्रमोक्तिनिगडैः किमीरिता नर्मतो भार्याक्रन्दितकुन्तकीलितहृदो गर्वाद्गु-
रुत्वं गताः । प्रभ्रष्टाः पदतः कदापि नहि ये तेऽद्य त्वदीयैर्गुणैराकृष्टा विदुषां वरा वय-
महो त्वां द्रष्टुमभ्यागताः ॥ १ ॥

सामान्यराजप्रशंसा ।

राजंस्त्वदर्शनेनैव गलन्ति त्रीणि तत्क्षणात् । रिपोः शस्त्रं कवेर्देन्यं नीवीबन्धो मृगी-
दृशाम् ॥ १ ॥ चिराद्यत्कौतुकाविष्टं कल्पवृक्षमुदीक्षितुम् । तन्मे सफलमद्यासीन्नेत्रं त्वय्य-
वलोकिते ॥ २ ॥ सर्वदा सर्वदोऽसीति मिथ्या संस्तूयसे जनैः । नारयो लेभिरेष्टं न
वैक्षः परयोषितः ॥ ३ ॥ त्वया वीर गुणाकृष्टा ऋजुदृष्ट्या विलोकिताः । लेशं लब्ध्वैव
गच्छन्ति मार्गणा इव मार्गणाः ॥ ४ ॥ कल्पद्रुमो न जानाति न ददाति बृहस्पतिः । अयं
तु जगतीजानिर्जानाति च ददाति च ॥ ५ ॥ रविः करसहस्रेण दर्शांशपरिपूरकः । त्वमे-
केन करेणैव सहस्रांशप्रपूरकः ॥ ६ ॥ बलिः पातालनिलयोऽधः कृतश्चित्रमत्र किम् ।
अधःकृतो दिविस्थोऽपि चित्रं कल्पद्रुमस्त्वया ॥ ७ ॥ आर्तानामिह जन्तूनामातिच्छेदं
करोति यः । शङ्खचक्रगदाहीनो द्विभुजः परमेश्वरः ॥ ८ ॥ बहुधा राज्यलाभेन यस्तोष-
स्तव भूपते । बहुधाराज्यलाभेन स तोषो मम भूपते ॥ ९ ॥ भुजंगभोगसंक्रान्ता कलत्रं
तव मेदिनी । अहंकारः परां कोटिमरोहति कुतस्तव ॥ १० ॥ तुलामारुह्य रविणा वृश्चिके
निहितं पदम् । भवता शिरसि न्यस्तमयत्नेनैव भोगिनाम् ॥ ११ ॥ किं कृतेर्न न यत्र
त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः । कलौ चेद्वततो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥ १२ ॥ अस्मि-
धारापथे नाथ शत्रुशोणितपिच्छले । आजगाम कथं लक्ष्मीर्निर्जगाम कथं यशः ॥ १३ ॥
कोऽप्यन्यः कल्पवृक्षोऽयमेकोऽस्ति सितिमण्डले । यत्पाणिपल्लवोऽप्येकः कुरुतेऽधः सु-
रद्रुमम् ॥ १४ ॥ अपूर्वेयं धनुर्विद्या भवता शिक्षिता कुतः । मार्गणौघः समायाति गुणो
याति दिगन्तरम् ॥ १५ ॥ युधिष्ठिरोऽसि भीमोऽसि चरितैर्जुनो भवान् । प्रज्ञया सह
देवोऽसि वाच्यता न कुलस्य ते ॥ १६ ॥ बलिकर्णदधीचाद्याः पुरा पञ्चत्वमागताः ।
पञ्चत्वं न गताश्चित्रं त्वयि जीवति पञ्चमे ॥ १७ ॥ एक एव महान्दोषो भवतां विमले

१ वैरिणः. २ पलायनाभावादित्यर्थः. ३ उरःस्थलम्. ४ ज्या; (पक्षे) विनयादिः. ५ शरव्यम्;
(पक्षे) लक्षद्रव्यम्. ६ याचकाः. ७ बाणाः. ८ पृथिवीपतिः. ९ किरणा हस्ताश्च. १० दिशो मनो-
रथाश्च. ११ बहुधारा गलन्ति यस्य तदाज्यं घृतम्. १२ शेषः; (पक्षे) जारः. १३ फणा; (पक्षे) उ-
पभोगः. १४ भार्या. १५ तुलाराशिम्. १६ वृश्चिकगर्शा. १७ सर्पाणाम्; (पक्षे) कामिनाम्.
१८ कृतयुगेन. १९ याचकाः; (पक्षे) बाणाः. २० विनयादिः; (पक्षे) ज्या.

कुले । लुम्पन्ति पूर्वजां कीर्तिं जाता जाता गुणाधिकाः ॥ १८ ॥ भग्रासु रिपुसेनासु नरे-
न्द्र त्वं महामहाः । खड्गान्तर्निजमेवैकमद्राक्षीः संमुखं मुखम् ॥ १९ ॥ किं वर्ण्यतां कुच-
द्वन्द्वमस्याः कमलचक्षुषः । आसमुद्रकरग्राही भवान्यत्र करप्रदः ॥ २० ॥ वेधा वेदेनया-
श्लिष्टो गोविन्दोऽपि गैदान्वितः । शंभुः शूली विषादी च देव केनोपमीयसे ॥ २१ ॥
तृष्णापहारी विमलो द्विजावासो जनप्रियः । हृदः पद्माकरः किं तु बुधस्त्वं स जलाश्रयः
॥ २२ ॥ सदाहंसारसं बिभ्रन्मानसं प्रचलज्जलम् । भूभृन्नाथोऽपि नायाति यस्य साम्यं
हिमालयः ॥ २३ ॥ मीमांसको महीपोऽयमन्यथा शक्तिमान्कथम् । नैयायिकोऽपि स्या-
देव परशक्तेस्तु खण्डनात् ॥ २४ ॥ राजन्दौवारिकादेव प्राप्तवानस्मि वारणम् । मदेवार-
णमिच्छामि त्वत्तोऽहं जगतीपते ॥ २५ ॥ राजन्कनकधाराभिस्त्वयि सर्वत्र वर्षति । अभा-
ग्यछत्रसंच्छन्ने मयि नायान्ति बिन्दवः ॥ २६ ॥ सर्वज्ञ इति लोकोऽयं भवन्तं भाषते
मृषा । परमेकं न जानासि वक्तुं नास्तीति याचके ॥ २७ ॥ आश्वासस्त्रेहभक्तीनामेकमा-
लम्बनं महत् । प्रकृष्टस्येव धर्मस्य प्रसादो मूर्तिसंचयः ॥ २८ ॥ सत्यभामासमाश्लिष्टः
सौधुवृन्दावने रतः । यशोदयासमायुक्तस्त्वां पायात्वादृशो हरिः ॥ २९ ॥ भवान्हि भग-
वानेव गतो भेदः परस्परम् । महत्यागदयायुक्तः सत्यभामासमाश्रितः ॥ ३० ॥ एकमेव
गुणं प्राप्य नम्रतामगमद्धनुः । तवाशेषगुणा राज्ञः स्तब्धतेति सुविस्मयः ॥ ३१ ॥ भूष-
णारुपभोगेन प्रभुर्न भवति प्रभुः । परैरपरिभूताज्ञस्त्वमिव प्रभुरुच्यते ॥ ३२ ॥ कस्ते
शौर्यमदो योद्धुं त्वय्येकं संप्रिमास्थिते । संप्रसप्तिसमारूढा भवन्ति परिपन्थिनः ॥ ३३ ॥
हुतमिष्टं च तप्तं च धर्मश्चायं कुलस्य ते । गृहात्प्रतिनिवर्तन्ते पूर्णकामा यदर्धिनः ॥ ३४ ॥
फणीन्द्रस्ते गुणान्वक्तुं लिखितुं हैहयाधिपः । द्रष्टुमाखण्डलः शक्तः काहमेष क ते गुणाः
॥ ३५ ॥ अमितः संप्रितः प्राप्तैरुत्कर्षैर्हर्षद प्रभो । अहितः सहितः साधुयशोभिरसता-
मसि ॥ ३६ ॥ स्वप्नेऽपि समरेषु त्वां विजयश्रीर्न मुञ्चति । प्रभावप्रभवं कान्तं स्वाधीनप-
तिका यथा ॥ ३७ ॥ पश्यन्त्यसंख्यपथगां त्वद्दानजलवाहिनीम् । देव त्रिपथगात्मानं गो-

१ अत्र वंशे पूर्वापेक्षयोत्तरोत्तरः पुरुषो न कोऽपि न्यूनगुणोऽभूत्किं तु विशिष्टगुण एवाभवदिति भावः.
२ वेदनया दुःखेनाश्लिष्टः; (पक्षे) वेदेन नयेन चाश्लिष्टः. ३ गदेन रुजान्वितः; (पक्षे) गदया सहितः. ४ शू-
लेन युक्तः; (पक्षे) त्रिशूलेन युक्तः. ५ दुःखाः; (पक्षे) विषमस्तीति सः. ६ तया; (पक्षे) आशा. ७ प-
क्षिणः; (पक्षे) ब्राह्मणाः. ८ कमलम्; (पक्षे) लक्ष्मीः. ९ पण्डितः. १० उदकाश्रयः; (पक्षे) डलयोः
सावर्ण्यात्) जडाश्रयो मूर्खाश्रयः. ११ गजम्; (पक्षे) निवारणम्. १२ मदेन युक्तं वारणम्; (पक्षे)
मत्-अवारणम्. १३ सत्यभामयालिङ्गितः; (पक्षे) सत्यं भा कान्तिर्मा लक्ष्मीरेतैर्युक्तः. १४ साधु यद्वृन्दावनं
तस्मिन्नतः; (पक्षे) साधूनां वृन्दं समूहस्तस्यावनं रक्षणं तस्मिन्नासक्तः. १५ यशोदया नन्दपत्न्या युक्तः;
(पक्षे) यशः कीर्तिर्दया कारुण्यं ताभ्यां युक्तः. १६ गकारेण; (पक्षे) नष्टः. १७ महती या गदा तथा युक्तः;
(पक्षे) मह उत्सवस्त्यागो दानं दया करुणा एतैर्युक्तः. १८ सत्यभामया समन्वितः; (पक्षे) सत्यं सृजतं भा कान्तिर्मा
लक्ष्मीर्गभिः सम्यग्युक्तः. १९ अथम्. २० सूर्यमण्डलभेदिन इत्यर्थः. २१ शत्रवः. २२ सहस्रबा-
हुरर्जुनः. २३ युद्धात्

पयत्युग्रमूर्धनि ॥ ३८ ॥ यद्दीर्घं कूर्मराजस्य यश्च शेषस्य विक्रमः । पृथिव्या रक्षणे राज-
जन्नेकत्र त्वयि तत्स्थितम् ॥ ३९ ॥ त्वयि संगरसंप्राप्ते धनुषासादिताः शराः । शरैररि-
शिरस्तेन भूस्तया त्वं त्वया यशः ॥ ४० ॥ ययोरारोपितस्तारो हारस्तेऽरिवधूजनैः ।
निधीयन्ते तयोः स्थूलाः स्तनयोरश्रुबिन्दवः ॥ ४१ ॥ मधुपानप्रवृत्तास्ते मुहूर्द्धिः सह वै-
रिणः । श्रुत्वा कुतोऽपि त्वन्नाम लेभिरे विपमां दशाम् ॥ ४२ ॥ यस्य चेतसि निर्व्याजं
द्वयं तृणकणायते । क्रोधे विरोधिनां सैन्यं प्रसादे कनकाचलः ॥ ४३ ॥ देव त्वद्दानपा-
थोद्धौ दारिद्र्यस्य निमज्जतः । न कोऽपि हि करालम्बं दत्ते मत्तेभदायक ॥ ४४ ॥ राज-
चन्द्रं समालोक्य त्वां तु भूतलमागतम् । रत्नश्रेणिमिषान्मन्ये नक्षत्राण्यप्युपागमन् ॥ ४५ ॥
धारयित्वा त्वयात्मानं महात्यागधनाधुना । मोचिता बलिकर्णाद्याः स्वयशोगुप्तकर्मणः
॥ ४६ ॥ क्षणमप्यनुगृह्णाति यं दृष्टिस्तेऽनुरागिणी । ईर्ष्ययेव त्यजत्याशु तं नरेन्द्र दरि-
द्रता ॥ ४७ ॥ योऽसकृत्परगोत्राणां पैक्षच्छेदक्षणक्षमः । शतकोटिदतां बिभ्रद्विबुधेन्द्रः स
राजते ॥ ४८ ॥ ताम्बूलेन विना राजञ्जडीभूता सरस्वती । न निःसरेन्मुखाद्वाणी गृहात्कु-
लवधूरिव ॥ ४९ ॥ अर्थिप्रत्यर्थिलक्षैरप्यपराङ्मुखचेतसम् । त्वां पराङ्मुखतां निन्युः के-
वलं परयोषितः ॥ ५० ॥ तव निर्वर्णयद्वर्णं स्वर्णं वर्णय तादृशे । त्वत्कोशगृहान्निर्गत्य
तीर्थेषु वसति ध्रुवम् ॥ ५१ ॥ न समासः समर्थस्य वमुव्याकरणस्य ते । विग्रहो नैव
केनापि न परः सर्वनामभाक् ॥ ५२ ॥ अर्थिनां कृपणा दृष्टिस्त्वन्मुखे पतिता सकृत् ।
तदवस्था पुनर्देव नान्यस्य मुखमीक्षते ॥ ५३ ॥ धैर्यलावण्यगाम्भीर्यप्रमुखैस्त्वमुदन्वतः ।
गुणैस्तुल्योऽसि भेदस्तु वपुपैवेदृशेन ते ॥ ५४ ॥ अलौकिकमहालोकप्रकाशितजगन्नयः ।
स्तूयते देव सद्दंशमुच्चारत्नं न कैर्भवान् ॥ ५५ ॥ शासति त्वयि हे राजन्नखण्डावनिम-
ण्डलम् । न मनागपि निश्चिन्ते मण्डले शत्रुमित्रियोः ॥ ५६ ॥ मत्वा लोकमदातारं संतोषे
यैः कृता मतिः । त्वयि राजनि ते राजन्न तथा व्यवसायिनः ॥ ५७ ॥ पद्मोदयदिना-
धीशः सदागतिस्मीरणः । भूभृदावलिदम्भोलिरेक एव भवान्भुवि ॥ ५८ ॥ सन्नारीभ-
रणोमायमाराध्य विधुशेखरम् । सन्नारीभरणोऽमायस्ततम्बं पृथिवीं जय ॥ ५९ ॥ देव
त्वमेव पातालर्माशानां त्वं निबन्धनम् । त्वं चामरमरुद्भूमिरेको लोकत्रयात्मकः ॥ ६० ॥
जितेन्द्रियतया सम्यग्विद्यावृद्धनिषेविणः । अतिगाढगुणस्यास्य नाब्जवद्भुरा गुणाः

१ शिवमस्तके. २ शत्रुकुलानाम्; (पक्षे) प्रकृष्टपर्वतानाम्. ३ सहायः; (पक्षे) पतत्रः. ४ शतस्य
कोटेश्च दाहताम्; (पक्षे) वज्रेण खण्डकृताम्. ५ पण्डिताः; (पक्षे) देवाः. ६ मित्रः सूर्यः. ७ सतीर्ना-
रीर्षिर्भति पालयतीति सन्नारीभरणा तादृशीमुमां याति पत्नीत्वेन प्राप्नोति यस्तम्. ८ सन्ना अवसन्ना अरी-
णामिभा हस्तिनो यस्मात्तादृशो रणो यस्य तादृशोऽमायोऽकपटः. ९ अलमत्यर्थं पाता पालकः; (पक्षे)
पाताललोकः. १० आशानामभिलाषाणां निबन्धनं मूलम्; (पक्षे) आशानां दिशां निबन्धनं ज्ञापकः. भूलोक
इत्यर्थः. ११ चामरमरुतां चामरीयवायूनां भूमिराश्रयः. चामरवीज्यमानत्वात्; (पक्षे) अमराणां मरुद्गणानां
च भूमिराश्रयः. स्वर्गलोक इत्यर्थः.

॥ ६१ ॥ अखण्डमण्डलः श्रीमान्पश्यैष पृथिवीपतिः । न निशाकरवज्जातु कैलवैकल्य-
मागतः ॥ ६२ ॥ अरातिविक्रमालोकविक्रस्वरविलोचनः । कृपाणोदग्रदोर्दण्डः स सह-
स्त्रायुधीयति ॥ ६३ ॥ कानने सरिदुद्देशे गिरीणामपि कन्दरे । पश्यन्त्यन्तकसंकाशं
त्वामेकं रिपवः पुरः ॥ ६४ ॥ उदण्डे भुजदण्डे तव कोदण्डे परिस्फुरति । अरिमण्डलर-
विमण्डलरम्भाकुचमण्डलानि वेपन्ते ॥ ६५ ॥ भवतामहमिव बहवो मम तु भवानिव
भवानेव । कुमुदिन्यः कति न विधोर्विधुरिव विधुरेव कुमुदिन्याः ॥ ६६ ॥ लब्धार्धचन्द्र
ईशः कृतकंसभयं च पौरुषं विष्णोः । ब्रह्मापि नाभिजातः केनोपमिमामहे नृप भवन्तम्
॥ ६७ ॥ सरलप्रियंगुणाढ्यं लम्बितमालं विचित्रतिलकं च । वनमिव वपुस्तवैतत्कथमवनं
नृप जनस्यास्य ॥ ६८ ॥ बाणकरवीरदमनकशतपत्रकबन्धुजीवकुसुमानि । नृप विविधवि-
टपरूपस्तथापि विटैः कथं नासि ॥ ६९ ॥ स्तनयुगमश्रुस्नातं समीपतरवातिं हृदयशो-
काग्नेः । चरति विमुक्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुस्त्रीणाम् ॥ ७० ॥ कल्पतरुकामदोग्धी-
चिन्तामणिर्धनदर्शद्धानाम् । रचितो रजोभरपयस्तेजःश्रवासान्तराम्बरैरेव ॥ ७१ ॥ तिग्म-
रुचिरप्रतापो विधुरनिशाकृद्धिभो मधुरलीलः । मतिमानतत्त्ववृत्तिः प्रतिपदपक्षाग्रणीविभाति
भवान् ॥ ७२ ॥ शनिरशनश्च तमुच्चैर्निहन्ति कुप्यसि नरेन्द्र यस्मै त्वम् । यत्र प्रसीदमि
पुनः स भार्त्युदारोऽर्जुनदारश्च ॥ ७३ ॥ क्षणदासार्वक्षेणदा वनमेवैनं व्यसनमेव्यसनम् । वत
वीर तव द्विषतां पराङ्मुखे त्वयि पराङ्मुखं सर्वम् ॥ ७४ ॥ प्रधानध्वनि धीरधनुर्ध्वनिभृति
विधुरैरयोधि तव दिवसम् । दिवसेन तु नरप भवानयुद्ध विधिसिद्धमाधुवादपदम् ॥ ७५ ॥
गिरयोऽप्यनुन्नतियुजो मरुदप्यचलोऽब्धयोऽप्यगम्भीराः । विश्वभराप्यनिलघुर्नरनाथ तवा-
न्तिके नियतम् ॥ ७६ ॥ समदमतंगजमदजलनिस्यन्दतरङ्गिणीपरिष्वङ्गान् । क्षितितिलक
त्वयि तटजुषि शंकरचूडापगापि कालिन्दी ॥ ७७ ॥ विदलितसकलारिकुलं तव बलमिद-
मभवदाशु विमलं च । प्रखलमुखानि नराधिप मलिनानि च तानि जातानि ॥ ७८ ॥ पल्ल-

१ मण्डलं राज्यं विभ्यं च. २ कल्यैवदग्ध्यं चन्द्रपोलशांशश्च. ३ चन्द्रकला; (पक्षे) गलहस्तः.
४ कृतकंसभयम्; (पक्षे) कृत-कंस-भयम्. ५ न-अभिजातः कुलीनः; (पक्षे) नाभि-जातः. ६ सरला
वृक्षविशेषाः प्रियंगवश्चैतेषां समाहारस्तेनाढ्यं पूर्णम्; (पक्षे) सरलं च तत्प्रियं हृद्यं च गुणैर्गौरवणत्वादिभिर्गुणैः.
७ लम्बितस्तमाला यस्मिस्तत्; (पक्षे) लम्बिता माला मान्यं यस्य. ८ विचित्रा नानाविधास्तिलका वृक्ष-
विशेषा यस्मिस्तत्; (पक्षे) विचित्रो विचित्रवर्णस्तिलकः कस्तुरीकुङ्कुमादिकृतो यस्मिस्तत्. ९ विटान्पाल-
यतीति सः. १० कुबेरः. ११ निधिविशेषः. १२ परागममूहः. १३ शङ्खाभ्यन्तरमाकाशम्. १४ एष
राजा कल्पवृक्षादीनां क्रमेण रजोभरादिभिः पञ्चभिर्भूतं रचितं इत्यन्वयः. १५ विधुराणां शत्रूणां निशेव
निशा मरणं तत्कर्ता. १६ मतिर्वस्तुतत्त्वावधारणक्षमा बुद्धिः, मानं प्रमाणं ताभ्यां तत्त्वे याथार्थ्यं शीत्तरनुसरणं
यस्य सः. १७ प्रतिपदं प्रतिस्थानं पक्षाणामात्मीयानामग्रणीरग्रसरः. १८ शनिग्रहः. १९ वज्रम्.
२० महान्. २१ अनुगता दारा वनिता यस्य. वशीकृतवनिता इत्यर्थः. २२ अनुत्सवादा. २३ रक्ष-
कम्. शत्रूणां पलायनस्थानत्वात्. २४ वृत्तवृत्त्यादि. २५ अविस्तीर्णम्. दुःखदशायां तदविस्तारात्.

वतः कल्पतरोरेष विशेषः करस्य ते वीर । भूषयति कर्णमेकः परस्तु कर्णं तिरस्कुरुते ॥ ७९ ॥
 हरवन्न विषमदृष्टिर्हरिवन्न विभो विधूतविततवृषः । रविवन्न चातिदुःसहर्करतापितभूः क-
 दाचिदसि ॥ ८० ॥ स्तनयुगमुक्ताभरणाः कण्टककलिताङ्गयष्टयो देव । त्वयि कुपितेऽपि
 प्रागिव विश्वस्ता रिपुस्त्रियो जाताः ॥ ८१ ॥ संततमुसलासङ्गाद्बहुतरगृहकर्मघटनया नृपते ।
 द्विजपत्नीनां कठिनाः सति भवति कराः सरोजमुकुमाराः ॥ ८२ ॥ कमलेव मतिर्मतिरिव
 कमला तनुरिव विभा विभेव तनुः । धरणीव धृतिर्धृतिरिव धरणी सततं विभाति यस्य तव
 ॥ ८३ ॥ रत्नसानुशिखराङ्गणफुल्लकल्पपादपतलेषु निषण्णाः । उदृणन्ति नृपहंस सुवर्णं
 त्वद्यशः प्रवरकिंनररामाः ॥ ८४ ॥ गाढकान्तदशनक्षतव्यथासंकटादरविधूजनस्य यः ।
 ओष्ठविद्रुमदलान्यमोचयन्निर्दशन्युधि रूपा निजाधरम् ॥ ८५ ॥ बलमार्तभयोपशान्तये वि-
 द्दुषां संमतये बहुश्रुतम् । वसु तस्य न केवलं विभोर्गुणवत्तापि परप्रयोजनम् ॥ ८६ ॥ ता-
 वका कति न सन्ति मादृशा मादृशस्तु भवदेकजीवनः । अम्बुदस्य कति वा न चातकाश्चा-
 तकस्य पुनरेक एव सः ॥ ८७ ॥ निखिलेषु गुणेषु चित्रता ते मनसो वैभवमद्भुतं तवैव । न च
 ते परतः प्रमाणभावस्तदपि न्यायनिविष्टातिचित्रम् ॥ ८८ ॥ स्फुरदद्भुतरूपमुत्प्रतापज्वलनं
 त्वां सृजतानवद्यविद्यम् । विधिना मसृजे नवो मनोभूर्भुवि सत्यं सविता बृहस्पतिश्च ॥ ८९ ॥
 कलुषं च तवाहितेप्वक्ममात्सितपङ्केरुहसोदरश्चि चक्षुः । पतितं च महीपतीन्द्र तेषां वपुषि
 प्रस्फुटमापदां कटाक्षैः ॥ ९० ॥ गुणभेदविदग्रिमप्रसङ्गे व्यवधानादनुपस्थितं पुरस्तात् ।
 अपि वाजिनमात्रशेषमिष्टौ वट्यन्वाजिभिरर्थ्यसे विधिज्ञैः ॥ ९१ ॥ यदि वै मनसि प्रशा-
 न्तिरुच्चैः कुरु कल्पद्रुमदानकौशलम् । न भवेदिति वा वद स्फुटं कलिकर्णं प्रतियामि म-
 न्दिरम् ॥ ९२ ॥ नानन्वयस्ते न च ते विरोधोऽलंकारकोटौ तव नोपमापि । क्षितीश नो
 ते विषमं न किञ्चित्माहित्यमौहित्यनिधिस्तथापि ॥ ९३ ॥ अविरलकरवालकम्पनैर्भ्रुकुटी-
 तर्जनगर्जनैर्मुहुः । ददृशे तव वैरिणां मदः स गतः क्वापि तवक्षणे क्षणात् ॥ ९४ ॥ त-
 वाहवे साहसकर्मशर्मणः करं कृपाणान्तिकमानिनीपतः । भटाः परेषां विशरारुतामगुर्दध-
 त्यवाते स्थिरतां हि पांशवः ॥ ९५ ॥ विशांपते विस्तरतो न वक्तुं जानामि जानन्नपि ते
 गुणौघान् । यम्यैव योऽमि प्रथमानकीर्ते स एव तद्धानिति निर्निरूढि ॥ ९६ ॥ यशो-
 दयामण्डितकान्तदेहो बाल्येऽपि गोपालजनस्य नेता । गोमण्डलं पासि बलेन युक्तः कथं
 न राजन्युरूपोत्तमोऽसि ॥ ९७ ॥ नक्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रमूर्तेर्युक्तो नभोगैः खलु भोगभाजः ।
 सुजातरूपोऽपि न याति यस्य समानतां कांचन काञ्चनाद्रिः ॥ ९८ ॥ अखण्डिता श-
 क्तिरथोपमानं न स्वीकृतं न च्छलरीतिरस्ति । अस्पृष्टसंदेहविपर्ययस्य कोऽयं तव न्याय-
 नये निवेशः ॥ ९९ ॥ स्वतः प्रकाशो मनसो महत्त्वं धर्मेषु शक्तिर्न तथान्यथा धीः ।

१ गधेयम्. दानातिशयेनेत्यर्थः. २ असमदृष्टिः; (पक्षे) त्रिलोचनः. ३ मुकृतम्; (पक्षे) कृषासुरः.
 ४ राजप्रास्यभागः; (पक्षे) किरणाः.

भूपाल गोपालपदैकभक्तेरन्यैव नैयायिकता तवेयम् ॥ १०० ॥ यस्येषवः संयुगयामिनीषु
 प्रोतप्रतिक्ष्मापतिमौलिरत्नाः । गृहीतदीपा इव भिन्दते स्म खङ्गान्धकारे रिपुचक्रवालम्
 ॥ १०१ ॥ लब्ध्वा यदन्तःपुरमुन्दरीणां लावण्यनिःस्यन्दमुपान्तभाजाम् । गृहीतसारस्त्रि-
 दशैः पयोधिः पीयूषसंदर्शनसौख्यमाप ॥ १०२ ॥ यदि त्रिलोकी गणनापरा स्यात्तस्याः
 समाप्तिर्यदि नायुपः स्यात् । पारे परार्थं गणितं यदि स्याद्गणयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात्
 ॥ १०३ ॥ एतद्यशःक्षीरधिपूरगाहि पतत्यगाधे वचनं कवीनाम् । एतद्गुणानां गणनाङ्कपातः
 प्रत्यर्थिकीर्तिः खटिकाः क्षिणोति ॥ १०४ ॥ देवाधिपो वा भुजगाधिपो वा नराधिपो वा
 यदि हैहयः स्याम् । मंदर्शनं ते गुणकीर्तनं ते सेवाञ्जलिं ते तदहं विदध्याम् ॥ १०५ ॥
 अत्यादरादध्ययनं द्विजानामर्थोपलब्ध्या फलवद्विधाय । क्रतून्तुच्छानवितुं तवैषा मी-
 मांसकाद्याधिकृतिः प्रसिद्धा ॥ १०६ ॥ तुच्छान्तराध्याममसंनिकृष्टमध्यक्षमत्यन्तमनि-
 च्छतस्ते । अख्यातिमस्यानुगतद्विषश्च स्यानिस्थितानिर्वचनीयरूपा ॥ १०७ ॥ अन्या-
 र्थमङ्गीकृतवारिपाणौ विशङ्कमानस्तव दाननीरम् । परस्परं दीनमुखा न के वा देवाः मुमेरुं
 शुशुचुः स्वभूमिम् ॥ १०८ ॥ तवाग्रतो वीर महीमहेन्द्र मन्दं गजाः शृङ्गलिनो विभान्ति ।
 आवासदानादरिभूषतीनामाशान्तशैल्या इव सापराधाः ॥ १०९ ॥ कामं नृपाः सन्ति सह-
 स्वशोऽन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिम् । नक्षत्रताराग्रहसंकुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव
 रात्रिः ॥ ११० ॥ दारिद्र्यादादगणाधमेन दीनो द्विजोऽर्थेर्णपदानिमात्कृतः । जागर्ति
 नाथे त्वयि भो द्विजानां विधेहि तद्येन मुक्तं भजे नृप ॥ १११ ॥ कमलभूतनया वदनाम्बुजे
 वसतु ते कमला करपल्लवे । वपुषि ते रमतां कमलाङ्गजः प्रतिदिनं हृदये कमलापतिः ॥ ११२ ॥
 उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं धनोदयः प्राक्तदनन्तरं पयः । निमित्तनैमित्तिकयोरयं विधि-
 स्तव प्रसादस्य पुरस्तु संपदः ॥ ११३ ॥ अनेन सर्वार्थिकृतार्थनाकृता ह्यर्थिनौ कामगवीसुरद्रुमौ ।
 मिथः पयःसेचनपल्लवाशने प्रदाय दानव्यसनं समाप्नुतः ॥ ११४ ॥ मयि स्थितिर्नम्रतयैव लभ्यते
 दिगेव तु स्तब्धतया विलङ्घ्यते । इतीव चापं दधदाशुगं क्षिपन्नयं नयं सम्यगुपादिशद्विषाम्
 ॥ ११५ ॥ नृपः कराभ्यामुदतोलयन्निजं नृपानयं यान्पततः पदद्वये । तदीयचूडाकुरुविन्दर-
 श्मिभिः स्फुटयमेतत्करपादरञ्जना ॥ ११६ ॥ इदं नृपप्रार्थिभिरुज्झितोऽर्थिभिर्मणिप्ररोहेण
 विवृध्य रोहणः । कियद्विनैरम्बरमावरिष्यते मुधा मुनिर्विन्ध्यमरुद्ध भूधरम् ॥ ११७ ॥
 कृतं च गर्वाभिमुखं मनस्त्वया किमन्यदेवं निहताश्च नो द्विपः । तमांसि तिष्ठन्ति हि
 तावदंशुमान्न यावदायात्युदयाद्विमौलिताम् ॥ ११८ ॥ अनेन पर्यासयताश्रुविन्दून्मुक्ताफ-
 लस्थूलतमान्स्तनेषु । प्रत्यर्पिताः शत्रुविलासिनीनामाक्षेपसूत्रेण विनैव हाराः ॥ ११९ ॥
 अधीतिबोधाचरणप्रचारणैर्दशाश्रतस्तः प्रणयन्नुपाधिभिः । चतुर्दशत्वं कृतवान्कुतः स्वयं न
 वेन्नि विद्यासु चतुर्दशत्वयम् ॥ १२० ॥ अमुष्य विद्या रसनाग्रनर्तकी त्रयीव नीताङ्गु-

णेन विस्तरम् । अगाहताष्टादशतां जिगीषया नवद्वयद्वीपपथगजयश्रियाम् ॥ १२१ ॥
 दिगीशब्दन्दांशविभूतिरीशिता दिशां स कामप्रसरावरोधिनीम् । बभार शास्त्राणि दशं द्वा-
 धिकां निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम् ॥ १२२ ॥ पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना के
 न तपः प्रपेदिरे । भुवं यदेकाङ्घ्रिकनिष्ठया स्पृशन्दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम् ॥ १२३ ॥
 स्फुरद्धनुर्निस्वनतद्वनाशुगप्रगल्भवृष्टिव्ययितस्य संगरे । निजस्य तेजःशिखिनः परःशता
 वितेनुरङ्गारमिवायशः परे ॥ १२४ ॥ अनल्पदग्धारिपुरानलोऽज्ज्वलैर्निजप्रतापैर्वलयं ज्वल-
 द्भुवः । प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्टया रराज नीराजनया स राजधः ॥ १२५ ॥ सितांशुव-
 र्णैर्वयति स्म तद्गुणैर्महासिधेः सहकृत्वरी बहूम् । दिगङ्गनाङ्गाभरणं रणाङ्गणे यशःपटं
 तद्भटचातुरीतुरी ॥ १२६ ॥ प्रतीपभूपैरिव किं तनो भिया विरुद्धधर्मैरपि भेत्तुतोज्जिता ।
 अमित्रजिन्मिन्नजिदोजमा म यद्विचारदृक्चारदृगप्यवर्तत ॥ १२७ ॥ अयं दरिद्रो भवि-
 तेति वैधर्सी लिपिं लब्धोऽर्थिजनस्य जाग्रताम् । मृपा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः प्रणीय
 दारिद्र्यदरिद्रतां नृपः ॥ १२८ ॥ विभज्य भेरुर्न यदर्थिमात्कृतो न सिन्धुतुत्सर्गजलव्ययै-
 र्मरुः । अमानि तत्तेन निजायशोयुगं द्विफालवद्धाश्चिकुराः शिरःस्थितम् ॥ १२९ ॥ अज-
 स्त्रमभ्यासमुपेयुषा ममं मुदेव देवः कविना बुधेन च । दधौ पटीयान्समयं नयन्नयं दिनेश्वर-
 श्रीरुदयं दिने दिने ॥ १३० ॥ अधोविधानात्कमलप्रवालयोः शिरःसु दानादखिलक्षमा-
 भुजाम् । पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वैधसा पदं किमस्याङ्घ्रितमूर्ध्वरेखया ॥ १३१ ॥ सदुत्तंस
 दैवादयं कोऽपि दोनो ऋणाब्धौ विलीनो विहीनो गुणेन । भवत्सन्निधिं सन्निधिं प्राप्य
 पीनो बभूवाशु मीनो यथा नीरपूरम् ॥ १३२ ॥ कति नो विपया निभालिताः कति वा भू-
 मिभुजो न शीलिताः । धरणीधर तावकान्गुणानवधार्याजगणं गुरुं लघुम् ॥ १३३ ॥ तव
 नित्यमुत्सवपरम्परा भवत्वनिशं त्वमित्थमुपकारसादरः । निजकीर्तिकान्तिकलितोज्ज्वले जग-
 त्यथ सत्सुतादिभिरलं सुखं भज ॥ १३४ ॥ अभ्युद्धता वसुमती दलितं रिपूरः क्रोडीकृता
 बलवता बलिराजलक्ष्मीः । एकत्र जन्मनि कृतं यदनेन राज्ञा जन्मत्रये तदकरोत्पुरुषः पु-
 राणः ॥ १३५ ॥ एकस्त्रिधा वससि चेतसि चित्रमत्र देव द्विषां च विदुषां च मृगीदृशां
 च । तापं च संमदरसं च रतिं च पुष्पञ्छौर्योष्मणा च विनयेन च लीलया च ॥ १३६ ॥
 शक्तिं प्रमापयति वीर तवोपमानं प्रामाण्यमाप्तवचनेषु परैव जातिः । जातौ गुणा गुणगणा-
 श्रयिणो विशेषा वैशेषिकं किमपि दर्शनमद्भुतं ते ॥ १३७ ॥ किं कारणं सुकविराज मृगा
 यदेते व्योमोत्पतन्ति विलिखन्ति भुवं वराहाः । देव त्वदस्त्रचकिताः श्रयितुं स्वजातिमेके
 मृगाङ्गमृगमादिवराहमन्ये ॥ १३८ ॥ संभाव्यमिष्टभुवनाभयदानपुण्यसंभारमस्य वपुरत्र हि
 विस्फुरन्ति । लक्ष्मीश्च सात्विकगुणज्वलितं च तेजो धर्मश्च मानविजयौ च पराक्रमश्च
 ॥ १३९ ॥ प्रत्यक्षरस्तुतसुधारसनिर्विपाभिराशीभिरभ्यधिकभूषितभोगभाजः । गायन्ति क-

श्रुकविनिहुतरोमहर्षस्वेदोर्मयस्तव गुणानुरगेन्द्रकन्याः ॥ १४० ॥ भद्रात्मनो दुरधिरोहतनो-
विशालवंशोन्नतेः कृतशिलीमुखसंग्रहस्य । यस्यानुपलुप्तगतेः परवारणस्य दानाम्बुसेकसुभगः
सततं करोऽभूत् ॥ १४१ ॥ साकं कुरंगकटशा मधुपानलीलां कर्तुं मुहुरिपि वैरिणि ते
प्रवृत्ते । अन्याभिधायि तव नाम विभो गृहीतं केनापि तत्र विषमामकरोदवस्थाम् ॥ १४२ ॥
अत्यायतैर्नियमकारिभिर्लुब्धतानां दिव्यैः प्रभाभिरनपायमयैरुपायैः । शौरिर्भुजैरिव चतुर्भिरदः
सदा यो लक्ष्मीविलासभवनैर्भुवनं बभार ॥ १४३ ॥ नानाविधप्रहरणैर्नृप संप्रहारे स्वीकृत्य दारु-
णनिनादवतः प्रहारान् । दृष्टारिवीरविसरेण वसुंधरेयं निर्विप्रलम्भपरिलम्भविधिर्वितीर्णा ॥ १४४ ॥
अन्तःपुरीयसि रणेपु सुतीयसि त्वं पौरं जनं तव सदा रमणीयते श्रीः । दृष्टः प्रियाभिरमृतद्यु-
तिदर्शमिन्द्रसंचारमत्र भुवि संचरसि क्षितीश ॥ १४५ ॥ राजन्विभान्ति भवतश्चरितानि तानि
इन्दोर्द्युतिं दधति यानि रसातलेऽन्तः । धीर्देवले अतितते उचितानुवृत्ति आतन्वती विजयसं-
पदमेत्य भातः ॥ १४६ ॥ पौरं सुतीयति जनं समरान्तरेऽसावन्तःपुरीयति विचित्रचरित्रचञ्चुः ।
नारीयते समरसीम्नि कृपाणपाणेरालोक्य तस्य चरितानि सपत्नसेना ॥ १४७ ॥ दोर्म्या
तितीर्षति तरङ्गवतीभुजंगमादातुमिच्छति करे हरिणाङ्गबिम्बम् । मेरुं लिङ्गयिषति ध्रुवमेष
देव यस्ते गुणान्गादितुमद्यममादधाति ॥ १४८ ॥ हिमशिशिरवमन्तग्रीष्मवर्षाशरत्सु स्तन-
तपनवनाम्भोहर्म्यगोक्षीरपानैः । सुखमनुभव राजंस्त्वद्विपो यान्तु नाशं दिग्भक्तमललज्जा-
शर्वरीरेणुपङ्केः ॥ १४९ ॥ विदधतु धरणीशा दानमुच्चैर्धरायां प्रभवतु मुजनस्तत्प्रेरकः पुण्य-
शीलः । निजपरमतिहीनः केवलं सत्स्वदीनस्त्वमिह नृप कुलीनः कार्यकर्ता विभासि ॥ १५० ॥
कवीनां संतापो भ्रमणमभितो दुर्गतिरिति त्रयाणां पञ्चत्वं रचयामि न तच्चित्रमधिकम् । च-
तुर्णां वेदानां व्यरचि नवता वीर भवता द्विपत्मेनालीनामयुतमपि लेखं त्वमकृथाः ॥ १५१ ॥
समाजे सम्राजां सदसि विदुषां धाम्नि धनिनां निकाये नीचानामपि च तरुणीनां परिषदि ।
वयं यत्रैव स्मः क्षणमतिथयस्तत्र शृणुमः स्फुरद्रोमोद्गताः सुभग भवतः पौरुषकथाः ॥ १५२ ॥
न लोपो वर्णानां न खलु परतः प्रत्ययविधिर्निपातो नास्त्येव कचिदपि न भग्नाः प्रकृतयः ।
गुणो वा वृद्धिर्वा सततमुपकाराय जगतां मुनेर्दार्क्षिर्पुत्रादपि तव समर्थः पदविधिः ॥ १५३ ॥
न मिथ्यावादस्ते न च विगुणचर्चास्वभिरतिर्न वा वाच्यं किञ्चिद्वचसि न मनाज्जायिनि
मतिः । तथाप्येतच्चित्रं यदस्मि जगतीजानिरधुना त्वमेवैको लोके निगमपरभागार्थनिपुणः
॥ १५४ ॥ चकोराणां चन्द्रः कुसुमसमयः काननभुवां सरोजानां भानुः कुवलयकदम्बं
मधुलिहाम् । मयूराणां मेघः प्रथयति यथा चेतसि सुखं तथास्माकं प्रीतिं जनयति तवा-

१ राजपक्षे भद्रशिलीमुखवारणदानकरशब्दा यथाक्रमं शोभनवाणनिवारकवितरणहस्तबोधकाः. हस्तिपक्षे तु
भद्रजातिभ्रमरहस्तिमदजलशुण्डादण्डबोधकाः. २ उपायानां सततानुष्ठानमेवायतत्वं भुजानामाजानुलम्बितत्वम्
३ उद्धृत्तानां जनानाम्; (पक्षे) अनुराणाम्. ४ सामदानविधिभेदरूपैः; (पक्षे) चतुर्भिः. ५ लक्षसंख्या-
कम्; (पक्षे) शरव्यम्. ६ पाणिनेः.

लोकनमिदम् ॥ १९५ ॥ अदातारं दातृप्रवरमनयं विश्वविनयं विरूपं रूपाढ्यं विगतज-
यिनं विश्वजयिनम् । अकुल्यं कुल्यं त्वामहमवदमाशापरवशान्मृषावादेत्युक्तिस्त्वयि खलु
मृषावादिनि मयि ॥ १९६ ॥ यशःस्तोमानुच्चैरुपचिनु चकोरप्रणयिनीरसज्ञापाण्डित्य-
च्छिदुरशशिधामभ्रमकरान् । अपि त्वत्तेजोभिस्तमसि शमिते रक्षति दिशामसौ यात्रामैत्रीं
नभसि नितरामम्बरमणिः ॥ १९७ ॥ मुराणां पातासौ स पुनरतिपुण्यैकहृदयो ग्रहस्तस्या-
स्थाने गुरुरुचितमार्गे स निरतः । करस्तस्यात्यर्थं वहति शतकोटिप्रणयितां स सर्वस्वं दाता
तृणमिव सुरेशं विजयते ॥ १९८ ॥ मनोभूर्मुग्धासु क्षिपति यदि बाणावलिमसौ कथं ताभिः
क्षिप्तास्त्वयि नयनविक्षेपविशिखाः । अथ ज्ञानं ब्रूमः शृणु मुभग शृङ्गारनलिनीवनक्रीडा-
हंसं स्मरमिव विदुस्त्वां मृगदृशः ॥ १९९ ॥ यशश्चन्द्रैरुद्यत्मुकृतनरकल्पद्रुमकरैः परं
लक्ष्मीगर्भैर्द्विरदहयरत्नादिफलदैः । निजैर्दानाम्भोभिर्नियततुलितक्षीरजलधिश्चिरं जीयाज्जी-
यादधिधरणि सोऽयं नरपतिः ॥ २०० ॥ अयं मार्तण्डः किं स खलु तुरगैः सप्तभिरितः
कृशानुः किं सर्वाः प्रमरति दिशो नैव नियतम् । कृतान्तः किं साक्षान्महिषवहोऽसा-
विति चिरं समालोक्याजौ त्वां विदधति विकल्पान्प्रतिभटाः ॥ २०१ ॥ तुलाधारो धाता
वहति वसुधा शूर्पपदवीं फणीशः स्यात्मुत्रं कनकशिखरी मानपलिका । तुलादण्डः
सत्यं यदि भवति दामोदरगदा तथाप्येषोऽशक्यस्तव गुणसमूहस्तुल्यितुम् ॥ २०२ ॥
न तूणादुद्धारे न गुणघटने नाश्रुतिशिखं समाकृष्टौ दृष्टिर्न वियति न लक्ष्ये न च भुवि ।
नृणां पश्यत्यस्य क्व च न विशिखान्कितु पतितद्विपद्वक्षःश्वभ्रैरनुमितिर्मूङ्गोचरयति
॥ २०३ ॥ अमुष्योर्वोर्भर्तुः प्रसृमरचमृसिन्धुरभैरवैमि प्रारब्धे वमथुभिरवश्यायसमये । न
कम्पन्तामन्तः प्रतिवृपभटा म्लायतु न तद्व्यूवक्राम्भोजं भवतु न स तेषां कुदिवसः ॥ २०४ ॥
यशःपूर्णं दूरं तनु सुतनुनेत्रोत्पलवनीतमस्तन्द्राचन्द्रातप तप सहस्राणि शरदाम् । इयं
चास्तां युष्मद्गुणकथनपीयूषपटलश्रितोत्सङ्गानन्दसुरनरभुजङ्गा त्रिजगती ॥ २०५ ॥ स्वमु-
खनिरभिलापः खिद्यमे लोकहेतोः प्रतिदिनमथवा ते वृत्तिरेवंविधैव । अनुभवति हि मूर्धा
पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं छायाया संश्रितानाम् ॥ २०६ ॥ नियमयसि कुमार्यप्र-
स्थितानात्तदण्डः प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय । अतनुषु विभवेषु ज्ञातयः सन्तु
नाम त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम् ॥ २०७ ॥ अभिमतफलदाना त्वं च कल्प-
द्रुमश्च प्रकटमिह विशेषं कंचनोदाहरामः । कथमिव मधुरोक्तिप्रेमसंमानमिश्रं तुलयति
सुरशाखी देव दानं त्वदीयम् ॥ २०८ ॥ अकाण्डधृतमानसव्यवसितोत्सवैः सारसैरकाण्ड-
पटुताण्डवैरपि शिखण्डिनां मण्डलैः । दिशः समवलोकिताः सरसनिर्भरप्रोल्लसद्भवत्पृथुवरू-
थिनीरजनिभूरजःश्यामलाः ॥ २०९ ॥ सहस्रकरपूरणान्निखिलजन्तुवक्राम्बुजप्रकाशकरणा-

१ परिमाणपात्रताम्. २ परिमाणपाषाणः. ३ संधाने. ४ आकर्णान्तम्. ५ रन्ध्रेः. ६ प्रसारिणः.
७ करशीकरैः. ८ नीहारकाले.

दध प्रबलवैरितेजोवधात् । दरिद्रतिमिरोद्धृतेरखिलभूपचूडामणिर्जगन्मणिरहर्मणिर्जगदिदं च धत्तः समम् ॥ १७० ॥ यशःकिरणधोरणीतुलितरोहिणीवल्लभ त्वया क्षणमुदीक्ष्यते जगति यो दरिद्रो जनः । पयोधरमहीधरे नटति तस्य वामभ्रुवां रणत्कनककिङ्किणीकलरवेण देव स्मरः ॥ १७१ ॥ यमः प्रतिमहीभृतां हुतवहोऽसि तन्नीवृतां सतां खलु युधिष्ठिरो धनपतिर्धनाकाङ्क्षिणाम् । गृहं शरणमिच्छतां कुलिशकोटिभिर्निर्मितं त्वमेक इह भूतले बहुविधो विधात्रा कृतः ॥ १७२ ॥ आलोकान्तप्रतिहततमोवृत्तिरासां प्रजानां तुल्योद्योगस्तव च सवितुश्चाधिकारो मतो नः । तिष्ठत्येकः क्षणमधिपतिर्ज्योतिषां व्योममध्ये पष्ठे काले त्वमपि लभसे देव विश्रान्तिमद्वः ॥ १७३ ॥ अध्याक्रान्ता वसतिरमुनाप्याश्रमे सर्वभोग्ये रक्षायोगादयमपि तपः प्रत्यहं संचिनोति । अस्यापि द्यां स्पृशति वशिनश्चारणद्वन्द्वगीतः पुण्यः शब्दो मुनिरिति मुहुः केवलं राजपर्वः ॥ १७४ ॥ नैतच्चित्रं यदयमुदधिष्यामसीमां धरित्रीमेकः कृत्स्नो नगर्गपरिघप्रांशुवाहुर्भुनक्ति । आशंसन्ते समितिषु मुराः सक्तवैरा हि दैत्यैरस्याधिज्ये धनुषि विजयं पौरुहूते च वज्रे ॥ १७५ ॥ त्रातुं लोकानिव परिणतः कौयवानस्त्रवेदः क्षात्रो धर्मः श्रित इव तनुं ब्रह्मकोपस्य गुप्त्यै । सामर्थ्यानामिव समुदयः संचयो वा गुणानामाविर्भूय स्थित इव जगत्पुण्यनिर्माणराशिः ॥ १७६ ॥ हेपन्ते यजितजलधरध्वानमेते तुरंगा भूमिं पादैर्यदपि च मुहुर्दक्षिणैरालिखन्ति । यानौत्सुक्यं यदपि चलनाद्वैलधेर्व्यञ्जयन्ति त्वद्दण्डद्वितयवशगा तत्समग्रा जयश्रीः ॥ १७७ ॥ दृष्टः साक्षादसुरविजयी नाकिनां चक्रवर्ती मात्म्या न्यायः कथयति यथा वारुणीदण्डनीतेः । पातालैन्द्रादहिभयमथास्येव नित्यानुपक्तं तन्नः पुण्यैरजनि भवना वीर राजन्वती भूः ॥ १७८ ॥ यत्कीर्त्या धवलीकृतं त्रिभुवनं मूर्त्या जगन्मोहितं भक्त्येशः परितोषितः मुचरितैरानन्दिताः सज्जनाः । पूर्णाशा बहवः कृता वितरणैर्येन त्वया याचकास्तस्मै सर्वगुणाश्रयाय भवते दीर्घायुराशास्महे ॥ १७९ ॥ दाने कल्पतरुर्नये मुरगुरुः काव्ये कविस्तेजासि प्रौढग्रीष्मरविर्धने धनपतिः सत्ये दयायां शिविः । गाम्भीर्यं सरितांपतिनिरुपमे शौर्यं मुषट्पापतिः श्रीमान्धर्मरतिर्महीपतिरयं जीयात्सहस्रं समाः ॥ १८० ॥ विद्वन्मानमहं वैरिकमल्यसंकोचचन्द्रद्युते दुर्गामार्गणनीललोहित समित्स्वीकारवैश्वानर । मत्प्रतीतिविधानदक्ष विजयप्राग्भावभीम प्रभो साम्राज्यं वरवीर वत्सरशतं वैरिब्रमुच्चैः क्रियाः ॥ १८१ ॥ हस्तन्यस्तकुशोदके त्वयि न भू सर्वसहा वेपते देवागारतया स काञ्चनगिरिश्चित्ते न धत्ते भयम् । अज्ञातद्विपक्षिभिक्षुककुलवस्था नदुस्थाशया वेपन्ते मददन्तिनः परममी भूमीपते तावकाः ॥ १८२ ॥ अर्थिभ्रंशर्बहूभवत्फलभरव्याजेन कुंठजायितः सत्यस्मिन्नतिदानभाजि कथमप्या-

१ लोकालोकपर्वतपर्यन्तम्. २ दिवसस्य. ३ ऐन्द्रे. ४ साक्षात्. ५ पुच्छस्य. ६ कृपातोलिङ्. ७ असंभवेन. ८ व्ययाभावादुपचीयमानस्य. ९ लज्जयैवेति भावः. १० दानशौण्डे.

स्तां स कल्पद्रुमः । आस्ते निर्व्ययरत्नसंपदुदयोदग्रः कथं याचकश्रेणीवर्जनदुर्यशोनिबिडित-
तव्रीडस्तु रत्नाचलः ॥ १८३ ॥ देव त्वत्करनीरदे दिशि दिशि प्रारब्धपुण्योन्नतौ चञ्चत्कङ्क-
णरत्नकान्तितडिति स्वर्णामृतं वर्षति । स्फीता कीर्तितरंगिणी समभवत्तृप्ता गुणग्रामभूः पूर्णं
चार्थिसरः शशाम विदुषां दारिद्र्यदावानलः ॥ १८४ ॥ देव त्वामसमानदाननिहितैरर्थैः कृता-
र्थीकृतत्रैलोक्यं फलभारभङ्गुरशिराः कल्पद्रुमो निर्न्दति । टङ्कच्छेदनवेदनाविरमणात्संजातसौ-
ख्यस्थितिः प्राचीनव्रणिताङ्गुरोहणतया श्रीरोहणः स्तौति च ॥ १८५ ॥ गण्डौ पाण्डिमसा-
त्तनूस्तनिमसात्पक्ष्मावली बाष्पसात्कीरः पञ्जरसान्मनोऽपि हरसात्कण्ठोऽपि कैवल्यसात् ।
आसन्देव चैर्मूवरेण्य भवतः प्रत्यर्थिवामभ्रुवां कोदण्डे परिवेषभाजि विजयश्रीसाधने योधने
॥ १८६ ॥ देव त्वं मलयाचलोऽसि भवतः श्रीखण्डशाखी भुजस्तस्मिन्कालभुजंगमो निव-
सति स्फूर्जत्कृपाणच्छलात् । एष स्वाङ्गमर्नगलं रिपुतरुर्कन्धेषु संघट्टयन्दीर्घव्योमविसारि
निर्मलयशोनिमर्कमुन्मुञ्चति ॥ १८७ ॥ कर्पूरप्रतिपन्थिनो हिमगिरिआवाग्रसंघर्षिणः क्षीराम्भो-
निधिमध्यगर्भजयिनो गङ्गोघसर्वकपाः । स्वच्छन्दं हरिचन्दनद्युतितुदः कुन्देन्दुसंवादिनस्त-
स्यासन्नरविन्दकन्दरुचयोऽनेके गुणाः केचन ॥ १८८ ॥ मन्ये स्पर्शमणिं तवैनमतुलं पाणिं
द्विजाभ्यर्चने दुर्वर्णान्यपि भिक्षुभालफलकान्यासन्मुवर्णानि यत् । तच्चित्रं परमत्र मित्र भवता
दत्ताः स्वहस्तादिमा दुर्वर्णी न सुवर्णतामुपगताः क्षुद्रास्तु मुद्राः कथम् ॥ १८९ ॥ संतप्तश्रमहा-
रिशीतलतले पुण्याश्रमालंकृतावुद्यद्दैवदवानलेन कलिते विद्वत्तरूणां चये । मयो वर्ष सुवर्ण-
वारिद विभो स्वर्णाम्बुधारास्तनो विश्वव्यापियशाः शिरोऽवनिभूतामाक्रम्य नन्दानिशम्
॥ १९० ॥ इन्दुस्त्वद्यशमा जितोऽवनिपते भासानिधिस्तेजसा कन्दर्पो वपुषा मुद्राजलनिधि-
र्वाचोविलासेन च । तथ्यं ते जयशीलमेतदधुना त्वद्दानमदैन्ययोर्मध्ये कं नु विज्ञेयतीति विषये
दोलायते मे मनः ॥ १९१ ॥ यः पृष्ठं युधि दर्शयत्यरिभटश्रेणीषु यो वक्रतामस्मिन्नेव विभर्ति
यश्च किरति क्रूरध्वनिं निष्ठुरः । दोषं तस्य तथाविधस्य भजनश्चापस्य गृह्णन्गुणं विख्यातः
परमेव एव नृपतिः सीमा गुणग्राहिणाम् ॥ १९२ ॥ देव त्वं जय यस्य राजति महाराष्ट्री-
कुचोच्चं कुलं लाटीवाक्कृद् नर्म चेद्विनितानाभीगभीरं मनः । आभीरीकटिविस्तृता मतिर-
सिर्गौडीकचश्यामला कर्णाटीरतिनिष्ठुरो रणरसः कीरीमुत्तामं यशः ॥ १९३ ॥ ते कौपी-

१ लज्जासंवरणोपायामंभवादिति भावः. २ पानीयम्. ३ जलभर्तृद्वि प्राप्ता. ४ गुणसमूहभूमिः.
५ अनुपमदानाय न्यस्तैः सुवर्णादिभिः. ६ यतस्त्वया दानेन सर्वे याचकाः सफलीकृता अतस्तत्फलानां गृह-
यालवः केऽपि च नामन्ति भावः. ७ खनिर्धैः. ८ निर्व्रणतया. ९ पर्वतः. १० यतस्तथैव सर्वेषां
सरस्वतया रत्नार्थिनोऽभावाच्च कैश्चिदपि विद्वद्यत इति भावः. ११ सेनाप्रधान. १२ परिवेषो मण्डलीकरणं
धनुषस्तं भजते सेवतेऽसौ परिवेषभाक्तस्मिन्नाने मति. कर्णान्तमाकर्षणेन कुण्डलनां प्राप्ते सतीत्यर्थः. १३ रणे.
१४ चन्दनवृक्षः. १५ सङ्घः. १६ यथेच्छम्. १७ रिपुमस्तकेष्विति यावत्. १८ कञ्जुकम्. १९ यथा
कश्चन सर्पस्तद्वत्कन्धे संघट्टनं कुर्वन्स्वं कञ्जुकं परित्यजति तथा त्वत्कृपाणाहिः शत्रुतरुस्कन्धेषु संछिद्य यशः-
कञ्जुकं मुञ्चतीति भावः.

नैधनास्त एव हि परं धात्रीफलं भुञ्जते तेषां द्वारि नैदन्तिवाजिनिवहास्तैरेव लब्धा क्षितिः ।
 तैरेतत्समलंकृतं निजकुलं किंवा बहु ब्रूमहे ये दृष्टाः परमेश्वरेण भवता रुष्टेन तुष्टेन वा
 ॥ १९४ ॥ साशङ्कस्य समाकुलीकृतमतेरत्यन्तनिस्तेजसश्छिन्नाङ्गस्य विकम्पमानहृदयस्यारू-
 ढमन्योर्भृशम् । लज्जां संत्यजतः क्रमं विमृशतो विघ्नाबन्धून्पश्यतः क्लेशो योऽर्थिजनस्य वक्तुम-
 नसो मा भूत्स ते विद्विषाम् ॥ १९५ ॥ नो कामः प्रतिहन्यते प्रणयिषु स्वप्नेऽपि नाथ त्वया
 नैवाधःकुरुषे वृषं द्विरसना व्याला न ते वल्लभाः । नो बह्व्यस्तव मूर्तयो न च तनुर्नित्यं
 जडानुग्रहव्यग्रा नो विषमा च दृक्त्वमथ च ख्यातः क्षितावीश्वरः ॥ १९६ ॥ स्रग्भामाङ्गण-
 मागतेन भवता चापे समारोपिते देवाकर्णय येन येन सहसा यद्यत्समासादितम् । कोदण्डेन
 शराः शरैरिशिरस्तेनापि भूमण्डलं तेन त्वं भवता च कीर्तिरतुला कीर्त्या च लोकत्रयम्
 ॥ १९७ ॥ हारानाहर देव चन्द्रधवलान्नो चेत्पयोधेस्तटीं संप्राप्ते त्वयि सैन्यवारणगणैर्मज्ज-
 द्विरक्षोभितम् । सिन्दूरारुणमम्बु मेघपटलीपीतोज्झितं शुक्तिषु स्वल्पैरेव दिनैः करिष्यसि म-
 ह्यमाताम्रमुक्ताफलम् ॥ १९८ ॥ रूपणत्वं घनमण्डलस्य गलितं लग्नं मुखे त्वद्विषां विबुधा-
 म जगाम तावकमतिं गर्जिर्भवद्बुद्धिभिः । वृष्टिस्त्वत्परिपन्थिपार्थिववधूनेत्रेषु चक्रे स्थितिं चापं
 ते वसुधाधिनाथ बलभित्कोदण्डकान्तिः श्रिता ॥ १९९ ॥ नालिङ्गन्ति कुचद्वयं भवदिभ्रमो-
 चुङ्गकुम्भद्वयत्रासाद्वेणिलतामु नैव दधति प्रीतिं तवासिभ्रमात् । भ्रूभङ्गान्भवदीयदुर्गरधनुर्भ्रा-
 न्त्या भजन्ते न ते वैरिशोणिभुजो निजाम्बुजदृशां भूमण्डलाखण्डल ॥ २०० ॥ अस्य क्षो-
 णिपतेः परार्धपरया लक्ष्मीकृताः संख्यया प्रज्ञाचक्षुरवेक्ष्यमाणवधिरश्रान्त्याः किलाकीर्तयः ।
 गीयन्ते स्वरमष्टमं कैलयता जातेन वन्ध्योदरान्मृकानां प्रकरेण कर्मरमणीदुग्धोदधे रोधासि
 ॥ २०१ ॥ द्वारं खड्गिभिरावृतं बहिरपि प्रस्विन्नगण्डैर्गजैरन्तः कञ्चुकिभिः स्फुरन्मणिधरैर-
 ध्यासिता भूमयः । आक्रान्तं महिषीभिरेव शयनं त्वद्विद्विषां मन्दिरे राजन्मैव निरन्तरप्रण-
 यिनी शून्येऽपि राज्यस्थितिः ॥ २०२ ॥ शौर्यं केसरिणा परोपकरणं कल्पद्रुमेणार्पितं ला-
 वण्यं मकरध्वजेन च शरच्चन्द्रेण शुभ्रं यशः । धैर्यं ते कमठाधिपेन विपुलं गाम्भीर्यमम्भोधिना
 सौभाग्यं तु तवैव केवलमिदं तत्केन नो विद्महे ॥ २०३ ॥ कामं कामसमस्त्वमत्र जगति
 ख्यातोऽसि यत्सर्वदा रूपेणैव महीपते तव धनुःपाण्डित्यमन्यादृशम् । त्वं यस्मिन्विशिखं
 विमुञ्चसि तमेवोद्दिश्य मुक्तत्रपं श्रुत्यत्कञ्चुकमुद्रतस्पृहमहो धावन्ति देवाङ्गनाः ॥ २०४ ॥ सर्वं

१ कौपीनमेव धनं येषाम्; (पक्षे) कां पृथिव्यां पीनधनाः पुष्टधनाः. २ आमलकीफलम्; (पक्षे) पृथ्वी-
 फलम्. राज्यमित्यर्थः. ३ न इति पदच्छेदः. गजार्धममृहाः; (पक्षे) वाजिनिवहा अश्वममृहा नदन्ति हेयितं
 कुर्वन्तीत्यर्थः. ४ क्षयः; (पक्षे) भूमिः. ५ समलं सदोषं कृतम्; (पक्षे) सम्यगलंकृतम्. ६ युद्धभूमिम्.
 ७ धनुषि. ८ सर्जकृते. ९ परार्धसंख्यामतिक्रान्तया. १० अन्धः. अस्य राज्ञोऽकीर्तिरेव नास्तीति
 भावः. ११ स्त्रीकुर्वता. १२ समूहेन. १३ तीरे. १४ खड्गधारिभिः; (पक्षे) गण्डकैः. १५ द्वार-
 पालैः; (पक्षे) सैपैः. १६ पट्टाभिषिक्तस्त्रीभिः; (पक्षे) महिषस्त्रीभिः.

लुण्ठितमुद्गटैस्तव भैटैस्तेन द्विपत्सुभ्रुवस्त्राणाय त्वयि योजिताञ्जलिपुटं काकूक्तिमातन्वते । त्रा-
णं दूरत एव तिष्ठतु मनस्तासां त्वया लुण्ठितं तद्गम्भीर वदामि कुप्यसि न चेत्साधोरयं कः
क्रमः ॥ २०५ ॥ कोदण्डस्तव हस्तगो हृदि वलत्यर्तिस्तव द्वेषिणां त्वं दाता रभसेन मार्ग-
णगणस्तानेव संसेवते । देव त्वं तु जयस्यमित्रमनिशं ते यान्ति वैकुण्ठतां संग्रामे तव भूपते
महदिदं चित्रं समालोक्यते ॥ २०६ ॥ मेदिन्यां विपमेषुरित्यनुदिनं शृङ्गारवीरोद्गटाचार्यः
श्रीजगतीपतिः कमलदृक्कैर्नाम नो गीयते । शय्यायां च रणाङ्गणे च पतिताः सीदन्ति निश्चे-
तनाः कामिन्यश्च विरोधिनश्च शतशो येनामुना खण्डिताः ॥ २०७ ॥ दोर्दण्डद्वयकुण्डली-
कृतलसत्कोदण्डचण्डांशुगध्वस्तोदण्डविपक्षमण्डलमथ त्वां वीक्ष्य मध्येरणम् । वलग्नाण्डवमु-
क्तकाण्डवलयज्वालावलीताण्डवभ्रश्यत्वाण्डवरुष्टपाण्डवमहो को न क्षितीशः स्मरेत् ॥ २०८ ॥
को दण्डं न ददाति देव भवते कोदण्डमातन्वते को नारातिमुपैति पारमुदधेः कोणारुणे लो-
चने । का कुञ्जान्तरमेत्य वैरितरुणी काकुं न वा भापते राजन्गर्जति वारणे तव पुरः को
वा रणे वर्तताम् ॥ २०९ ॥ दृष्ट्वा मण्डलमध्यलग्नमधुलिङ्गेतण्डलक्षस्फुरत्तत्कोदण्डलसङ्घतेषु
लहरीः को न क्षमाखण्डल । स्वारात्ताण्डवभागकाण्डवनभुग्धाराज्वलत्वाण्डवक्रुध्यत्पाण्डव-
काण्डवर्षमतुलं ब्रह्माण्डवर्षं स्मरेत् ॥ २१० ॥ आल्यानं जयकुञ्जरस्य दृष्ट्वा सेतुर्विपद्वा-
रिधेः पूर्वाद्विः करवालचण्डमहमो लीलोपधानं श्रियः । संग्रामामृतसागरप्रमथनक्रीडाविधौ
मैन्दरो राजन्राजति वैरिराजवनितावैधव्यदस्ते भुजः ॥ २११ ॥ लावण्यौकसि सप्रतापग-
रिमण्यग्रेसरे त्यागिनां देव त्वय्यवनीभरक्षमभुजे निष्पादिते वेधसा । ईन्दुः किं घटितः
किमेष विहितः पूषा किमुत्पादितं चिन्तारत्नमहो मुधैव किममी सृष्टाः कुलक्षमाभृतः
॥ २१२ ॥ नानाभूषणभूषितः प्रतिभयापात्रं प्रभृता स्थितिर्भारसक्तकरो भवाधिकरुचिर्भूरी-
कृताश्वद्विपः । शश्वत्संगतभासमानमुकुटो भिक्षुप्रवृद्धादरस्त्वं राजेन्द्र रिपुस्तवापि नितरां
भेदः परं भेदकृत् ॥ २१३ ॥ प्रत्यावासकसज्जतां प्रथमतस्त्वां योद्धुमुत्कण्ठिता योधास्ते-
ऽभिसृता मनागरिचमूः स्वाधीननाथा स्थिता । भीत्या प्रोषितभर्तृका समभवत्त्वत्सायकैः
खण्डिता दूरादन्तरिता विधाय कलहं हा विप्रलब्धा विधे ॥ २१४ ॥ प्रामाण्यं स्वत एव
नैव परतो विज्ञायते मानता शब्दस्यापि यथार्थता स्तुतिवचोराशेर्मनोवृत्तयः । विश्वव्याप-
कतां गतो न च महानन्यो भ्रमः क्वापि ते नास्ते देव मतं किमस्ति भवतः शास्त्रेषु न ज्ञा-

१ बन्धनस्तम्भः. २ अनेनास्य सेतोरविनश्वरत्वं सूचितम्. ३ उदयाचलः. ४ सूर्यः. ५ विलो-
डनलीला. ६ यथा क्षीराब्धिमन्थने मन्दराचलस्तथा सङ्ग्रामामृतसागरविलोडने त्वद्भुजः. यथा च तत्रा-
मृतमुत्पन्नं तथात्र यश इति भावः. ७ यतस्त्वमेव विमलसकललावण्यगृहमतस्त्वत्पुरः सकलङ्कस्य चन्द्रस्य
लावण्यमयत्वेन घटनं व्यर्थमेवेति भावः. ८ यतः पूषा त्वत्प्रतापगरिमलक्षांशमपि नाप्नोतीति भावः. ९ य-
तश्चिन्तारत्नस्यायं प्रभावो यदाचक्रयचित्तार्थानां सद्य एव पूर्णं भवति तच्च त्वत्त एव भवतीति. अतश्चिन्ता-
मण्युत्पत्तिर्वैथेति भावः. १० यतः पृथ्वीभारस्त्वया भुजाभ्यामेव धारितोऽतस्तदुत्पत्तिर्वैथेति भावः.

यते ॥ २१९ ॥ प्रामाण्यं परतः स्वतोऽपि भवतो विज्ञायते सन्मते भूमीन्द्र प्रचुरक्षणस्थिर-
 तथा वर्णाश्रिरं स्थापिताः । सर्वज्ञैकसदीश्वरोऽपि न परं ब्रूते भवानीश्वरं तन्नैयायिकनाय-
 कस्य भवतो मीमांसकत्वं कुतः ॥ २१६ ॥ एकं वस्तु यदस्ति विश्वजनतानन्दप्रमोदात्मकं
 सत्यं तत्त्वमसीति वाक्यमखिलं त्वय्येव विश्राम्यति । त्वामाकर्ण्य न किञ्चिदन्यदवनीशृङ्गार
 भो मन्यते त्वय्याप्ते जनकादिकीर्तिजनके किं ज्ञानमीमांसया ॥ २१७ ॥ त्वद्वाणेषु यमो
 जयेषु नियमो पाते स्थिरं चासनं भ्रान्तौ श्वासविनिग्रहो गुणगणे प्रत्याहतिः श्रीमतः ।
 ध्यानं शूलिनि धारणा च धरणेर्धर्मे समाधिर्यतस्तन्निर्विण्णहृदः किमीश्वरपरे वाञ्छन्ति पात-
 ज्जले ॥ २१८ ॥ दृष्टान्तो न तवाम्नि वाचि न च ते संदेहलेशः क्वचिद्व्याजोक्तिर्न क-
 दापि शास्त्रकलने नैवानुमाने रुचिः । सामान्यं च विशेषवन्न मनुपे नाक्षेपबुद्धिर्मनाग्न्याघा-
 तोऽपि न वा मुखेऽप्यथ कथं साहित्यतर्कज्ञता ॥ २१९ ॥ मेघो भाति जलेन गौस्तु पय-
 सा विद्वन्मुखं भाषया तारुण्येन च कामिनी मधुरया वाण्या पिकः खं जलात् । मालिन्या-
 न्नयनं श्रिया च मदनं ताम्बूलरागान्मृगं ब्रह्माण्डं सकलं त्वया नरपते भाति स्म चित्रं म-
 हत् ॥ २२० ॥ दारिद्र्योपहतो यथा घनधनं चान्द्रीं चकोरः प्रभां कामार्तस्तरुणीं क्षुधाप-
 रिगतः सद्ब्रजजनं भोजनम् । सच्छिष्यः सुगुरुं वियोगविधुरो वत्सो यथा मातरं तद्वद्वः
 सततं स्मरामि मनसा मद्बत्सलाञ्छ्रीमतः ॥ २२१ ॥ लक्ष्मीस्ते सद्ने सदा विहरतां वित्ते
 च चिन्तामणिः स्वर्धेनुस्तव गोकुले सुरतरुश्चाराभूमौ तव । वाणी ते वदने दया नयन-
 योर्दानं करे चान्वहं विष्णुश्चेतमि ते मतिश्च वसतां कीर्तिश्च लोकत्रये ॥ २२२ ॥ गङ्गा-
 यत्यसितापगा फणिगणः शोषीयति श्रीपतिः श्रीकण्ठीयति कैरवीयति कुलं नीलोत्पलानां
 च वै । कर्पूरीयति कज्जलं पिककुलं लीलामरालीयति स्वःकुम्भीयति कुम्भिनामपि घटा
 त्वत्कीर्तिसंघट्टतः ॥ २२३ ॥ लक्ष्मीस्ते हृदि भारती च वदने मौलौ सदा केशवश्चण्डी
 ते भुजदण्डयोर्गुणनिधे गेहं कुबेरस्थितिः । चित्तं नाथ तवास्तु धर्मसद्ने दानप्रसङ्गः करे
 सर्वास्ते विपदः प्रयान्तु विपिने त्वं दीर्घजीवी भव ॥ २२४ ॥ आयुस्ते नरवीरं वर्धतु
 सदा हेमन्तरात्रिर्यथा लोकानां प्रियवर्धनो भव सदा हेमन्तमूर्त्यो यथा । लोकानां भयवर्धनो
 भव सदा हेमन्ततोयं यथा नाशं यान्तु तवारयोऽपि सततं हेमन्तपद्मं यथा ॥ २२५ ॥
 यद्वाहू वहतः पराक्रमहतां प्रत्यर्थिसीमन्तिनीचक्षुःकज्जलकालिकामिव धनुर्मौर्वीकिणश्यामि-
 काम् । यदोर्दुर्मदकर्मकामुकगुणप्रोत्तालकोलाहलैर्वैरिस्त्रीकलमेखलकलकलाः पीता इवास्तं
 गताः ॥ २२६ ॥ सौन्दर्यं मदनादपि प्रथयति प्रौढिप्रकर्षं पुरां भेत्तारं मदनारिमप्यधर-
 यत्युद्दामदोःक्रीडितम् । मुग्धत्वं मदनारिमौलिशशिनोऽप्युत्कर्षमालम्बते मूर्तैस्तत्किमसौ
 रसैर्विरचितः शृङ्गारवीराहुतैः ॥ २२७ ॥ आदाय प्रतिपक्षकीर्तिनिवहान्ब्रह्माण्डभूषान्तरे
 निर्विघ्नं धमता नितान्तमुदितैः स्वैरेव तेजोग्रिभिः । तत्तादृक्पुटपाकशोधितमिव प्राप्तं
 गुणोत्कर्षिणा पिण्डस्थं च महत्तरं च भवता निःक्षारतारं यशः ॥ २२८ ॥

व्यास्यं नैकतयास्थितं श्रुतिगणं जन्मी न वल्मीकतो नाभौ नाभवमच्युतस्य सुमहद्वाप्यं च नाभाविषम् । चित्रार्थां न बृहत्कार्थार्थकथं सुत्राभिण नासं गुरुर्देव त्वद्गुणवृन्दवर्णनमहं कर्तुं कथं शक्नुयाम् ॥ २२९ ॥ एकाभूत्कुसुमायुधेषुधिरिव प्रव्यक्तपुङ्खावली जेतुर्मङ्गलपालिकेव पुलकैरन्या कपोलस्थली । लोलाक्षी क्षणमात्रभाविविरहक्लेशासहां पश्यतो द्रागाकर्णयतश्च वीर भवतः प्रौढाहवाडम्बरम् ॥ २३० ॥ येषां दोर्बलमेव दुर्बलतया ते संमतास्तैरपि प्रायः केवलनीतिरीतिशरणैः कार्यं किमुर्वीश्वरैः । ये क्षमाशक्र पुनः पराक्रमनयस्वीकारकान्तक्रमास्ते स्युनैव भवादृशास्त्रिजगति द्वित्राः पवित्राः परम् ॥ २३१ ॥ अत्युच्चाः परितः स्फुरन्ति गिरयः स्फारास्तथामोघयस्तानेतानपि बिभ्रती किमपि न छान्तामि तुभ्यं नमः । आश्चर्येण मुहुर्मुहुः स्तुतिमिति प्रस्तौमि यावद्गुवस्तावद्विभ्रदिमां स्मृतस्तव भुजो वाचस्ततो मुद्रिताः ॥ २३२ ॥ येषां कण्ठपरिग्रहप्रणयितां संप्राप्य धीराधरस्तीक्ष्णः सोऽप्यनुरज्यते च कमपि स्नेहं परामो-
ति च । तेषां संगररङ्गमक्तमनसां राज्ञां त्वया भूपते पांशूनां पटलैः प्रसाधनविधिनिर्वर्त्यते कौ-
तुकम् ॥ २३३ ॥ द्वेप्याकीर्तिकैलिन्दशैलसुतया नद्यास्य यद्दोर्द्वयीकीर्तिश्रेणिमयी समागममगा-
द्गङ्गा रणप्राङ्गणे । तत्तस्मिन्निनिमज्ज्य बौद्धजभट्टैरिम्भि रम्भापरीरम्भानन्दनिकेतनन्दनवनक्री-
डादराडम्बरः ॥ २३४ ॥ अस्मिन्दिविजयोद्यते पनिरयं मे स्तादिति ध्यायति कैम्पं सात्विक-
भावर्मश्चति रिपुक्षोणीन्द्रादारा धरा । अस्थैवाभिमुखं निपत्य समरे यास्यद्विर्लुध्वं निजः
पन्था भौत्सति दृश्यते विलमयः प्रत्यर्थिभिः पार्थिवैः ॥ २३५ ॥ विद्राणे रणचत्तरादरिगणे
त्रस्ते समस्ते पुनः कोपात्कोऽपि निवर्तते यदि भटः कीर्त्या जगत्युद्धटः । आगच्छन्नपि
संमुखं विमुञ्चतामेवाधिगच्छत्यसौ द्रागेतच्छरिकारयेण ठणिति छिन्नापमर्पच्छिराः ॥ २३६ ॥
हित्वा दैत्यं रिपोरुरः स्वभवनं शून्यत्वदोषस्फुटासीदन्मर्कटकीटकृत्रिममितच्छत्रीभवत्कौस्तुभम् ।
उज्जित्वा निजमग्न पद्ममपि तद्व्यक्तौवनद्वीकृतं लूतातन्तुभिरन्तरद्य भुजयोः श्रीरस्य विश्रा-
म्यति ॥ २३७ ॥ सिन्धोर्जैत्रैर्मयं पवित्रमसृजत्तत्कीर्तिर्पूतोद्भुतं यत्र स्नान्ति जगन्ति सन्ति
कवयः के वा न वैचिंयमाः । यद्विन्दुश्रियमिन्दुरञ्चति जलं चाविश्य दृश्येतरो यस्यसौ^{३३}
जलदेवतास्फटिकभूर्जागतिं यौगेश्वरः ॥ २३८ ॥ युद्धा चाभिमुखं रणस्य चरणस्यैवौदसी-

१ अनेकशास्त्ररूपेण न विस्तारितवान्. तत्कर्ता व्यासो न भवामीत्यर्थः. २ वेदसमूहम्. ३ नाहं वा-
ल्मीकिरित्यर्थः. ४ नाहं चतुर्मुख इत्यर्थः. ५ नाहं सहस्रजिह्व इत्यर्थः. ६ नाहं गुणाढ्य इत्यर्थः. ७ इन्द्रे.
८ नाहं वाचस्पतिरित्यर्थः. ९ विस्तीर्णाः. १० खड्गम्. ११ तैलादिः (पक्षे) मिश्रत्वम्. १२ यमु-
नया. १३ क्षत्रियभट्टैः. १४ एतद्विगेषिनां मरणमेव शरणमिति भावः. १५ औत्पातिके भूकम्पे सा-
त्विकोत्प्रेक्षा. १६ प्राप्नोति. १७ ऊर्ध्वलोकम्. १८ आमन्नमृत्योरादित्यमण्डलं सच्छिद्रमिव दृश्यते.
१९ सूर्यमण्डले. २० रणाङ्गणान्. २१ प्रसिद्धः. २२ पराङ्मुखत्वम्; (पक्षे) विगतमुखत्वम्. २३ ठ-
णिति कश्चिदनुकरणशब्दः. २४ विष्णोः. २५ रिक्ततादोषः. २६ तन्तुवायकीटाः. २७ बद्धम्.
२८ लक्ष्मीः. २९ जेतुं जयशीलम्. ततोऽप्यधिकमित्यर्थः. ३० खातम्. ३१ सर्वेऽपि कवयो मौनिनो
भवन्ति. वर्णयितुमशक्यत्वादिति भावः. ३२ सावर्ण्याददृश्यः. ३३ इन्दुः. ३४ शिवलिङ्गः. ३५ अमुष्णः.

यस्य वा बुद्धान्तः स्वपरान्तरं निपततामुन्मुच्य बाणावलीः । छिन्नं वावनतीभवन्निजभियः
 खिन्नं भरेणोथवा राज्ञानेन हठाद्विलोठितैमभूद्भूमावरीणां शिरः ॥ २३९ ॥ राज्ञामस्य शतेन
 किं कलयतो हेति शतघ्नीं कृतं लक्षैर्लक्षभिदो दृशैव जयतः पद्मानि पद्मैरलम् । कर्तुं
 सर्वपैरच्छिदः किमपि नो शक्यं परार्धेन वा तत्संख्योपगमं विनास्ति न गतिः काचिद्वैत-
 द्विषाम् ॥ २४० ॥ क्षीरोदन्वदपः प्रमथ्य मथितोदेशेऽमरैर्निमिते^१ स्वीक्रम्यं सृजतस्तदस्य
 यशसः क्षीरोदसिंहासनम् । केषां नाजनि वा जनेन जगतामेतत्कवित्वामृतस्त्रोतः प्रोतपि-
 पासुकर्णकलसीभाजाभिपेकोत्सवः ॥ २४१ ॥ निर्विशत्रुटितारिवारणघटाकुम्भास्थिकूटो-
 वेष्टस्थानस्थायुकमौक्तिकोत्करकिरः कैरस्य नायं करः । उन्नतिश्चतुरङ्गसैन्यसमरत्वं^२ चतुरङ्ग-
 क्षुरक्षुण्णामु क्षितिषु क्षिपन्निव यशःशौणोर्जवीजव्रजम् ॥ २४२ ॥ यत्कस्यामपि भानु-
 मान्न ककुभि स्थैर्मानमालम्बते जातं यद्वनकाननैकशरणप्राप्तेन दावाग्रिना । एषैतदुजते-
 जसा विजितयोस्तावत्तयोरौचिति^३ धिक्तं वाडवमम्भसि द्विपिभिया येन प्रविष्टं पुनः
 ॥ २४३ ॥ आत्मन्यस्य संमुच्चितिकृतगुणस्याहोतरामौचिति यद्वात्रान्तरवर्जनादजैनयज्ञजानि-
 रेप द्विषाम् । भूयोऽहंक्रियते स्म येन च हृदा स्कन्धो न यश्चानमत्तन्मर्माणि दैलदलं सै-
 मिदलं कर्माणवाणव्रजः ॥ २४४ ॥ यद्वर्तुः कुरुतेऽभिपेर्णनमयं शक्रो भुवः सा ध्रुवं दिग्दा-
 हैरिव भस्मभिर्मघवता सृष्टैर्धृतोद्धूलना । शंभोमी वत सांध्यवेलनटनं भोजि व्रतं द्रागिति
 क्षौणी नृत्यति मूर्तिरष्टवपुषोऽसृग्दृष्टिसंध्याधिया ॥ २४५ ॥ प्रागेतद्वपुरामुवेन्दु सृजतः
 स्वष्टुः समग्रस्त्रिषां कोपः शोषमगादगाधजगतीशिल्पेऽप्यनल्पायितः । निःशेषद्युतिमण्ड-
 लव्ययवशादीपैल्लभैरेप वा शेषः केशमयः किमन्धतमसस्तोमैस्ततो निर्मितः ॥ २४६ ॥
 अस्यारिप्रकरः शरश्च नृपतेः संख्ये पतन्तावुभौ मीर्त्कारं च न संमुखौ रचयतः कैम्पं च
 न प्राप्नुतः । तद्युक्तं न पुनर्निर्वृत्तिरुभयोर्यागतिं यन्मुक्तयोरेकस्तत्र भिनत्ति मित्रमपरश्चा-
 मित्रमित्यद्भुतम् ॥ २४७ ॥ एतस्योन्नतमर्वकर्मकृतिनस्त्रैलोक्यचूडामणेः शंभुव्रह्मपुरंदरप्र-

१ नम्रीभवत्. २ भोग. ३ परिवर्तितम्. ४ आयुधम्. ५ अलम्. ६ लक्षसंख्या; (पक्षे) श-
 रव्यम्. ७ पद्मसंख्या; (पक्षे) अब्जानि. ८ पद्मसंख्याभिः. ९ शत्रुच्छिदः. १० परार्धसंख्या; (पक्षे)
 परेषामरीणामर्धेन. ११ एकत्वादिः; (पक्षे) युद्धम्. १२ विलोड्य. १३ मथनोद्गतो निर्जलो दधिक्षीर-
 विकारः. १४ रूपान्तरे. १५ रूपान्तरपादानेन क्षीराब्धावभावं गमिते सतीत्यर्थः. १६ स्वेनाक्रमणार्थम्.
 १७ पूरिते. १८ खड्गः. १९ संधातः. २० गर्तप्रदेशः. २१ स्थायिनः. २२ समूहः. २३ उ-
 त्प्रेक्षितः. २४ संचरत्. २५ कृष्टासु. २६ वपन्निव. २७ वृक्षः. २८ सूर्यः. २९ स्थिरत्वम्.
 ३० औचित्यम्. ३१ अग्नेर्जलं सहजद्वेषि तस्मिन्. ३२ समाहृतगुणस्य. ३३ दण्डनमकरोदित्यर्थः.
 ३४ दलयित्वा. ३५ अमोघवाण इत्यर्थः. ३६ सेनयाभियानम्. ३७ धृतमस्मानुलेपना. ३८ मा
 अभजि. ३९ सुलभैः. ४० युगपत्. ४१ दुःखाभावात्; (पक्षे) निर्गत्यभावात्. ४२ भयाभावात्;
 (पक्षे) दुष्प्रयोगाभावात्. ४३ अगमादिति भावः; (पक्षे) प्रत्यक्षादिति भावः. ४४ संसारदित्यर्थः; (पक्षे)
 चापादित्यर्थः. ४५ सूर्यम्; (पक्षे) यथाश्रुतम्.

भृतयः स्तुत्यै न शक्ता यदि । देवः पन्नगनायको भगवती वाणी स्वयं चेज्जडा सौन्दर्यस्य
 निरूपणे वद कथं शक्तो भवेन्मानवः ॥ २४८ ॥ अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं हर-
 स्याद्वत्तं देवेत्थं भुवनत्रये स्मरहराभावे संमुन्मीलति । गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला शे-
 षश्च पृथ्वीतलं सर्वज्ञत्वमधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनम् ॥ २४९ ॥ अन्यास्ता गु-
 णरत्नरोहणभुवो धन्या मृदन्यैव सा संभाराः खलु तेऽन्य एव विधिना यैरेव सृष्टो युवा ।
 श्रीमत्कान्तिजुषां द्विषां करतलात्स्त्रीणां नितम्बस्थलादृष्टे यत्र पतन्ति मूढमनसामस्त्राणि व-
 स्त्राणि च ॥ २५० ॥ यैर्दृष्टोऽसि तदा ललाटपतितप्रासप्रहारो युधि स्फीतासृक्क्षुतिपाटलीकृत-
 पुरोभागः परान्दारयन् । तेषां दुःसहकामदेहदहनप्रोद्धूतनेत्राञ्चलज्वालीभरभासुरे पुररिपाव-
 स्तं गतं कौतुकम् ॥ २५१ ॥ येऽणुत्वं मनसि स्वके विवृणुते रीत्या कयापि स्फुटं काणादाचरण-
 स्य तत्समुचितं मन्ये प्रतिक्षमाभृताम् । न्यायाभिज्ञतमोऽपि यत्प्रथमसे चित्ते महत्त्वं निजे
 मीमांसामतपक्षपातत इदं मन्ये त्वयाङ्गीकृतम् ॥ २५२ ॥ ये लब्धाश्रयमायतः फलभृतं
 कुर्वन्ति किञ्चिद्गुणं वार्धौ वारिमुचो न कस्य विदिताम्ले कर्ममीमांसकाः । आलोच्यैव नि-
 राश्रयान्फलभरैः संबन्धतः सद्गुणाञ्छ्रीमद्राम तवाद्भुतं पुनरिदं मीमांसकत्वं स्तुमः
 ॥ २५३ ॥ त्रैलोक्याभयलग्नेन भवता वीरेण विस्मारितः सज्जीभूतमूर्तमण्डलधनुःपाण्डित्य-
 माखण्डलः । किं चाजस्रमन्वापितेन हविषा संकुलमांसोल्लसत्सर्वाङ्गीणवलीविलुप्तनयनव्यूहः
 कथं वर्तते ॥ २५४ ॥ कल्पक्षोणिरुहोऽयमित्यनुदिनं भूमीसुरैर्भायसे कामोऽसाविति कामि-
 नीभिरभितश्रित्ते चिरं चिन्त्यसे । श्रीनारायण एव केवलमिति प्रेम्णा श्रिया ध्यायसे त्वं
 कालोऽयमिति प्रतिसिद्धिर्धरैरेकोऽप्यनेकात्मभृन् ॥ २५५ ॥ नीतिस्त्रीमुकुरो जयध्वजनवस्त-
 म्भः प्रतापांशुमत्पूर्वा दिम्परिपन्थिभूषणमहामंषन्मृगीवागुरा । उद्यत्पुण्यलतालवालमतनून्मत्त-
 द्विर्पोलानकं यः श्रीकैलिनिकेतनं गुणमणिश्रेणी नवीनाकरः ॥ २५६ ॥ रत्नान्यम्बुधितोय-
 गर्भमगमन्मेरुः सुराञ्छिश्रिये स्वीयाङ्के कमलां निधाय विदधे निद्रां हरिर्नारधौ । यस्मिन्दि-
 त्सति भूरि दातरि नृणां भालस्थले दुर्लिपिं व्रीडानघ्रशिराः कमण्डलुमयं जग्राह मार्तुं
 विधिः ॥ २५७ ॥ लक्ष्मीश्चेन्न सरस्वती तदुभयं यद्यस्ति नोदारता सा चैतन्नित्यं भवेच्च
 कुहचित्पुण्यैरगण्यैरपि । सौजन्यं न विजृम्भते तदपि चेन्नास्तेऽवकृष्टा मतिस्तत्सर्वं पर-
 मेश्वरस्य कृपया त्वय्येव संभाव्यते ॥ २५८ ॥ शत्रूणां यमदण्डतां मृगदृशां कंदर्पको-
 दण्डतां गीर्वाणद्वमभावमर्थविदुषां मध्ये त्रयाणामिति । आश्चर्यं मनुजेन्द्ररत्न भवतो य-
 द्बाहुदण्डद्वयं नानात्वं गतमेकमेव जगतां मध्ये त्रयाणामिति ॥ २५९ ॥ रक्तेनैव विलो-
 चनेन कैरुणारत्नाकरेण त्वया दृश्यन्ते नरदेवरत्न सुहृदां विद्वेषिणो नो नृपाः । किं
 सिक्ताः प्रथमं सुधाभिरभवन्दावानलैः किं परैः पूर्वं पल्लविताः कुतः किमपरे भस्मत्वमासा-

१ हरिणा. हरिहरात्मकस्यैकस्य विग्रहस्य प्रसिद्धेः. २ प्रकाशमाने. ३ पर्वतविशेषः. ४ आलानकं
 गजबन्धनस्तम्भः. ५ दयासागरेण.

दितम् ॥ २६० ॥ या लाक्षावलयानि बाहुयुगले कण्ठे च काचस्त्रजं मन्यन्ते बहुभूषणानि
 वनिता दीनद्विजानां पुरा । ता माणिक्यचितानि हेमवलयान्युज्जन्ति मुक्तास्त्रजं यद्गाराद्व-
 हुदानशीलनृपते त्वन्यागलीलायितम् ॥ २६१ ॥ मेरुर्दूरगतो हिमालयगिरिः प्रालेयरूपो-
 ऽभवच्चन्द्रे श्रीसहजेऽपि याचकभयात्क्षीणत्वमुन्मीलति । कौपीनं कृतवान्हरोऽपि भगवा-
 न्विष्णुर्जलं सेवते वारां राशिरपेयतामुपगतः को नाम दातुं क्षमः ॥ २६२ ॥ कल्याणं भवतां
 यशः प्रसरतां धर्मः सदा वर्धतां संपत्तिः प्रथतां प्रजा प्रणमतां शत्रुक्षयो जायताम् ।
 वाक्यं संवदतां वपुः प्रभवतां लक्ष्मीपतिः प्रीयतामायुस्ते शरदां शतं विजयतां दानाय दीर्घा-
 युषे ॥ २६३ ॥ दृष्ट्वैवाङ्कुशमुद्रया निगडितो दारिद्र्यदन्तावलो वाचा सुन्दरयार्चया मम
 कुतो गङ्गावगाहोत्सवः । अभ्युत्थाननमस्क्रियार्थवटनैर्मानोऽपि दानोत्तरो लील्यं भवता वयं तु
 विदुषां मूर्धानमध्यासिताः ॥ २६४ ॥ पद्मा सद्गानि केशवस्य गहने रत्नानि रत्नाकरे
 हेमाद्विहिंससानुना व्यवहितः स्वर्गे सुराणां तरुः । जम्बुद्वीपधरामु भूमिपतयो जाम्बूनदैर्दु-
 र्मदास्त्वं तावत्सकलाप्तयेऽमि सुलभो भार्गवैर्द्विजानामिह ॥ २६५ ॥ राजन्नभ्युदयोऽस्तु जीव
 शरदां साग्रं शतं तेऽरयो रोगैर्यान्तु लयं यशःशशधरः काष्ठासु देदीप्यताम् । शिष्टान्पाहि
 बुधान्नय प्रणतिभिर्देहार्थिनां स्वं सदा वाणी ते वदने रमा प्रतिदिनं गेहे भुजे स्ताञ्जयः
 ॥ २६६ ॥ प्रभ्रश्यच्छ्रुतिमस्तकः प्रविगलत्सद्वर्णविप्रस्थितिर्नश्यत्स्वाङ्गबलः प्रनष्टवचनप्रा-
 ग्भावपूर्णस्मृतिः । वृद्धोऽत्यन्तमयं स्वयं कलिमहाम्लेच्छेन निर्मूलितो धर्मः संप्रति चाल्यते
 तव करालम्बेन भूमीपते ॥ २६७ ॥ वन्दीकृत्य नृप द्विपां मृगदृशन्ताः पश्यतां प्रेयसां
 श्लिष्यन्ति प्रणयन्ति लान्ति परितश्चुम्बन्ति ते सैनिकाः । अस्माकं मुकुतैर्दृशोर्निपतितोऽस्यौ-
 चित्यवारांनिधे विध्वस्ता विपदोऽखिलास्तदिति तैः प्रत्यर्थिभिः स्तूयते ॥ २६८ ॥ हित्वा
 त्वामुपरोधशून्यमनसां मन्ये न मौलिः परो लज्जावर्जनमन्तरेण न रमामन्यत्र संदृश्यते । यस्यागं
 तनुतेतरां सुखशतैरेत्याश्रितायाः श्रियः प्राप्य त्यागकृतावमाननमपि त्वय्येव यस्याः स्थितिः
 ॥ २६९ ॥ धर्मं पालय नन्दय द्विजगणान् रामं समाराधय प्रत्यर्थिक्षितिपालभूरुहवनं निर्मूल-
 मुन्मूलय । कान्ताचित्तसरोजसौभगवने भृङ्गत्वमासादय स्फीतां कीर्तिमशेषलोकजयिनीमाकल्प-
 माकल्पय ॥ २७० ॥ ऐश्वर्यं नहुपस्य शंभुविषयश्रद्धा दशाम्यम्य सा शौर्यं श्रीर-
 धुनायकस्य सहजं गाम्भीर्यमम्भोनिधेः । दातृत्वं बलिकर्णयोरिह जगत्येकत्र चेत्स्यात्तदा
 श्रीवीरक्षितिपालमौलिनृपतेः साम्यं कथंचिद्वेत् ॥ २७१ ॥ भिक्षुद्वारि सदानवारिमधुपश्रे-
 णीमिभान्दूभ्रमादत्ते यन्तृवधूर्वधूकरतलं शोणाम्बुजाशङ्कया । सैवान्वेति पलायितेति च-
 किता हस्ताग्रमाधुनवती मुग्धा वीरमहीपते तदखिलं त्वद्दानलीलायितम् ॥ २७२ ॥ श्री-
 वीर क्षितिपाल ते सुललितं दानोद्यमे यद्वचः क्रास्ते सर्वहिरण्यमित्युदभवत्तत्कालमाकर्ण्य
 तत् । तापः प्राप हिरण्यरेतमि जनिं जाज्यं हिरण्याचले खेदाम्भोऽपि हिरण्यगर्भवपुपि

स्वापाय संत्रासतः ॥ २७३ ॥ राजानः शशिभास्करान्वयभुवः के के न संजज्ञिरे भर्तारं
 पुनरेकमेव हि भुवस्त्वां वीर मन्यामहे । येनाङ्गं परिमृद्य कुन्तलमथाकृष्य व्युदस्यायतं चोले
 प्राप्य च मध्यदेशमसकृत्काश्यां करः प्रापितः ॥ २७४ ॥ स्वान्ते वैभवमस्ति नैव परतः
 प्रामाण्यनिर्धारणं नैवातद्वति तत्प्रकारकमतिर्नैवोपमानं तव । त्वद्देशेषु विभाति न च्छल-
 कथा नो वा कचित्संशयः श्रीवीर प्रथिता कथं पुनरियं नैयायिकत्वप्रथा ॥ २७५ ॥
 वीर क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुपस्त्वत्कीर्तिस्तुलनां मृगाङ्गमलिनो धत्तां कथं च-
 न्द्रमाः । स्यादेतत्त्वदरातिसौधशिखरप्रोद्भूतदूर्वाङ्कुरग्रासव्यग्रमतिः पतेद्यदि पुनस्तस्याङ्ग-
 शायी मृगः ॥ २७६ ॥ श्रीमद्वीर महीमहेन्द्र भवतः प्रस्थानकालोद्भवद्वादित्रध्वनिभी-
 तभानुहरयो द्रागम्बरं प्रागमन् । तस्मिन्नेवमुपद्रवे किल विपर्यस्तं समस्तं स्वैर्युग्याः
 सप्तस्थाङ्गमेकमपदः सूतश्चिरादुद्भूतः ॥ २७७ ॥ गर्वग्रन्थिलगुर्जरज्वरकरः कर्णाटक-
 र्णाटवीदावाग्निर्द्रविडेन्द्रवीर्यदलनो गौडेन्द्रनिद्राहरः । हम्मीरप्रमदामदालसलसङ्गनर्तनस्त-
 म्भनः प्रस्थाने तव वीर डिण्डिमचमत्कारः समुज्जृम्भते ॥ २७८ ॥ चिन्तागम्भीरकृ-
 पादनवरतचलद्भीरुशोकारघटव्याकृष्टं निश्चसन्त्यः पृथुनयनघटीयन्त्रनिर्मुक्तधारम् । नासा-
 वंशप्रणालीविषमपथपतद्वाप्पपानीयमेता देव त्वद्वैरिनार्यः कुचकलशयुगेनान्वहं संवहन्ति
 ॥ २७९ ॥ त्वत्प्रारब्धप्रचण्डप्रैधननिर्वहितारातिवीरातिरेकक्रीडत्कीलालकुल्यावलिभिरल-
 भत स्यन्दमाकन्दमुर्वी । दम्भोलिस्तम्भभास्वदुज भुजगजगद्भर्तुराभर्तुरेनां तेनायं मूर्ध्नि रत्न-
 द्युतिततिमिषतः शोभते शोर्णभावः ॥ २८० ॥ आसीदासीमभूमिवलयमलयजालेपनेपथ्य-
 कीर्तिः सप्तकूपारपारीसदनजनर्धनोद्गीतचापप्रतापः । वीरादस्मात्परः कः पदयुगयुगपत्पाति-
 भूपातिभूयश्चूडारत्नोडुपत्नीकैरपरिचरणामन्दनन्दन्नखेन्दुः ॥ २८१ ॥ एतेनोर्त्तकृतकण्ठप्र-
 तिसुभटनैरारब्धनाट्यादुतानां कष्टं द्रष्टैव नाभूद्वि समरसमालोकिलोकास्पदेऽपि । अश्वैरस्वै-
 रवेगैः कृतस्वैरखुरलीमङ्गुसंक्षुब्धमानक्ष्माष्टोत्तिष्ठदन्धकरणरणधुरारेणुधाराव्यकारात् ॥ २८२ ॥
 मन्दोद्धूतैः शिरोभिर्मणिभरगुरुभिः प्रौढरोमाञ्चदण्डस्फायन्निर्मोकसंधिप्रसरदविगलत्संमदस्वेद-
 पूराः । जिह्वायुग्माभिपूर्णाननविषमसमुद्गीर्णवर्णाभिरामं वेलाशैलाङ्गभाजो भुजगयुवतयस्त्वद्गु-
 णानुदृणन्ति ॥ २८३ ॥ आ शैलेन्द्राच्छिलान्तःस्खलितमुरधुनीशीकरासारशीतादा तीरा-
 न्नैकरागस्फुरितमणिरुचो दक्षिणस्यार्णवस्य । आगत्यागत्य भीतिप्रणतचृपशतैः शश्वदेव
 क्रियन्ते चूडारत्नांशुगर्भास्तव चरणयुगस्याङ्गुलीरन्ध्रभागाः ॥ २८४ ॥ श्रावंश्रावं त्वदीयं
 गुणगणमखिलं सर्वदा याचकेभ्यस्त्वत्प्राप्ताभीप्सितेभ्यः सकलविषयजं भूपवर्गं विहाय ।

१ अश्वाः. २ जलमार्गः. ३ मङ्गलमः. ४ विनाशं प्राप्ताः. ५ रुधिरनदी. ६ श्रेणयः. ७ क्ष-
 रणम्. ८ वज्रम्. ९ शेषस्य. १० रक्तता. ११ समुद्रपरतीराणाम्. १२ निरन्तरम्. १३ अं-
 शवः; (पक्षे) हस्ताः. १४ छिन्नकण्ठः. १५ नर्तकः. १६ युद्धप्रेक्षकजनालयेऽपि. १७ अमन्दवेगः
 १८ खुरसंचारः. १९ सपदि. २० संचूर्ण्यमानात्.

त्वत्तोऽहं प्राप्नुमिच्छुर्विबुधतिलकतां त्वत्समीपेऽतिदूरादायातस्त्वं शतायुर्भवे कुरु च तथा
येन नान्यं भजेऽहम् ॥ २८५ ॥ विद्यावन्तो विनीताः प्रसभमभिसभं वाक्प्रपञ्चेषु जी-
वाः के वा नैवारभन्ते त्रिजगति विततां कीर्तिवल्लीमतल्लीम् । तेषामाधारभावं भुवनभरभृतो
बिभ्रतो ये लसन्ते ते तु त्रैलोक्यतुङ्गा विमलफलजुषः स्वःपतिं स्वल्पयन्ति ॥ २८६ ॥ व-
क्राम्भोजं सरस्वत्यधिवसति सदा शोणं एवाधरस्ते बाहुः काकुत्स्थवीर्यस्मृतिकरणपटुर्द-
क्षिणस्ते समुद्रः । वाहिन्यः पार्श्वमेताः क्षणमपि भवतो नैव मुञ्चन्त्यभीक्ष्णं स्वच्छेऽन्तर्मा-
नैसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानाभिलाषः ॥ २८७ ॥ केचिद्बद्धाः सहेलं निजभवनगता
मोचिताः केऽपि केचिद्देहाद्रेहान्तराणि क्षणमपि गमिताः केऽपि नीता निबन्धम् । हत्वा
हत्वा च केचित्प्रतिपदमदयं प्रापिता व्यर्थभावं क्षोणीनाथस्य तस्योन्नतभुजपरिधेनारयः
सारयश्च ॥ २८८ ॥ उच्चैः कल्याणवाही करजितवसुधः सर्वदा पूर्णकामो विख्यातः कर्ण-
धृत्या न च वचसि कटुश्चित्रपाकानुभावी । कोपापेक्षी परस्मादुचितबहुकथस्तत्परः पुण्य-
लोके चित्रं राजाधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र कैम्पं प्रतीमः ॥ २८९ ॥ उत्पत्त्युत्पन्न-
शिष्टा विविधगुणगणा यत्र यान्ति प्रतिष्ठां बाधेन प्राक्तनानां न च नियमविधिर्नापि सं-
ख्यार्थदाने । ऊहः सर्वत्र यस्य स्फुरति च सकलः सत्य एवार्थवादो मीमांसाभावमञ्जत्यभि-
नवमधुना मूर्तिरेषा त्वदीया ॥ २९० ॥ हेलाप्रस्थानवेलाहतपृथुपतनादुन्मिष्वानधाराधारा-
वाहिप्रसङ्गादसमनृपसकृत्तमंभ्रमभ्रान्तचित्ताः । दैवादाकुञ्चिताङ्गं विगलितनयनस्पन्दमिन्दी-
वराक्ष्यो लीयन्ते त्वद्विपूणां निजगृहवलभीचारुचित्राङ्गनामु ॥ २९१ ॥ श्रीर्कण्ठासक्तह-
स्तोऽधिगतमणिगणः शैशवाभ्यस्तविद्यो लावण्यध्वस्तकामो कविजनमिलितो यौवनाप्तप्र-
कामः । आदत्तक्षोणिदण्डो द्विजवशकृतधीः कङ्कणाहारयुक्तः स श्रीमान्वीर वीर त्वमिव
तव रिपुस्तत्र मुक्तादिवर्णः ॥ २९२ ॥ लोकानां मानमात्रं मनुजजनरतिस्त्वंसमृदाङ्घ्रिरक्षो
राज्ञामासत्त्वदक्षः कृतसमयरुचिर्मण्डितो वीरवर्गे । कायत्वञ्जीनकेतुः करकलितयवा कोप-
मानैर्विहीनः श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र मन्दं प्रतीमः ॥ २९३ ॥ वादानाशा-
नुयुक्तो नगरकृतमतियौवनाक्रान्तदेहः संग्रामप्राप्तधैर्यो न विदलितरुची राजलक्ष्म्यानिहीनः ।
नित्यं दारासमस्थः प्रखरतनुनिभो यः सुभिक्षानुवर्तो श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र
मुक्तादिवर्णः ॥ २९४ ॥ श्रीवीर त्वद्विपूणां रणशिरसि शरैर्भिन्नशीर्षाङ्गकाणां वीरावेशाद्ग-
तानां दिवमधिकरूपान्योन्यशौण्डीर्यभाजाम् । श्लेपे दिव्याङ्गनानां भुवि कचनिचयो द्राक्कटाक्षे
शरासासीषुभ्रान्त्यारिवीरभ्रमकुटिलहृदामाजिरावर्तते स्म ॥ २९५ ॥

१ वाणी; (पक्षे) नदीविशेषः. २ आरक्तः; (पक्षे) नदीविशेषः. ३ मुद्राभिः सहितः; (पक्षे) अलिङ्घः.
४ सेना; (पक्षे) नद्यः. ५ अन्तःकरणे; (पक्षे) सरोविशेषः. ६ अष्टापदाख्यक्रीडनकस्य गुटिकाः. ७ क-
कारस्थाने पकारम्. ८ इह पद्ये शत्रुपक्ष आद्याक्षरत्यागः. ९ अत्र पद्ये मकारस्थाने दकारः पठनीयः.

विशिष्टराजप्रशंसा ।

अकबरः ॥ हस्ताम्भोजालिमाला नखशशिरुचिरश्यामलच्छायवीचिस्तेजोऽग्नेर्धूमधारा वि-
तरणकरिणो गण्डदानप्रणाली । वैरिश्रीवेणिदण्डो लवणिमसरसीबालशैवालवल्ली वेष्टत्यम्भो-
धरश्रीरकवरधरणीपालपाणौ कृपाणः ॥ १ ॥ वीर त्वं कार्मुकं चेदकबर कलयस्युग्रटङ्कारघो-
षं दूरे सद्यः कलङ्का इव धरणिभृतो यान्ति कङ्कालशेषाः । शङ्कापन्नश्च किं कारणमिति मन-
सा भ्रान्तिपङ्कायितेन त्यक्त्वाहंकारमङ्गाद्विस्तृजति गृहिणीं किं च लङ्काधिनाथः ॥ २ ॥
कर्णाटं देहि कर्णाधिकविधिविहितत्याग लाटं ललाटप्रोत्तुङ्ग द्वाविडं वा प्रचलभुजबलप्रौढिमा-
गाद्वरादम् । प्रस्फूर्जद्गुरुरं वा दलितरिपुवभूगर्भं वैदर्भकं वा गाजी राजीवदृष्टे कुशशतमथवा
शाहर्जल्लुदीन ॥ ३ ॥ गाजीजल्लुदीन क्षितिपकुलमणे द्वाकप्रयाणे प्रतीते प्रेयस्यः प्रा-
रभन्ते तरलतरगतिव्याकुला मङ्गलानि । नेत्राग्निः पूरपूर्णस्तनकलशमुखन्यस्तबालप्रवालास्तुव्य-
न्मुक्ताकलापच्युतकुचकुमुमच्छन्ननाकीर्णलाजाः ॥ ४ ॥

अनङ्गभीमः ॥ पृथ्वी श्रीमदनङ्गभीम महती तद्वेष्टनं वारिधिः पीतोऽसौ कलशोद्भवेन
मुनिना स व्योम्नि खद्योतवत् । तद्विष्णोर्दनुजाधिनाथजयिनः पूर्णं पदं नाभवद्देवश्चेतसि व-
र्तते तव सदा त्वत्तो महान्नापरः ॥ ५ ॥

अर्जुनेन्द्रः ॥ आयातस्ते समीपं तव गुणविमलान्पण्डितो वादकर्ता काव्ये भव्ये हि
रेवाभवविगतरसे रुग्युगे रोपहर्ता । नाहं जाने चिकित्सां सकलगुणनिधे दुर्दरिद्रत्वरोगे श्री-
मद्राजार्जुनेन्द्र प्रबलमपि यते कल्पिता सा चिकित्सा ॥ ६ ॥

कर्णः ॥ मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कङ्कणभरो नितम्बे पत्राली सैतिलकमभूत्पाणि-
युगलम् । अरण्ये श्रीकर्ण नन्दरियुवतीनां विधिवशादपूर्वोऽयं भूपाविधिरहह जातः किमधु-
ना ॥ ७ ॥ त्वं द्वित्राणि पदानि गच्छसि महीमुल्लङ्घ्य यान्ति द्विषस्त्वं बाणान्दशपञ्च
मुञ्चसि परे सर्वाणि शस्त्राण्यपि । ते देवीपतयस्त्वदस्त्रनिहतास्त्वं मानुषीणां पतिर्निन्दा
तेषु कथं स्तुतिस्तव कथं श्रीकर्ण निर्णीयताम् ॥ ८ ॥ लोकेशः कर्णराजाद्भुतकनक-
मयस्तावकीनप्रतापाद्ब्रह्माण्डानां समूहो द्रव इव भवितेत्येव संभाव्य यत्नात् । तस्यापि छाव-
नार्थं जलनिधिनिकरे व्यर्थतामत्र याते देव त्वद्वैरिनारीनयननयनजैर्निर्ममे नीरधीर्न ॥ ९ ॥
श्रीकर्ण प्रौढतेजाः प्रबलरिपुबलासह्यसंतापदक्षो नायं श्रीमत्प्रतापो जगति विलसति श्रीम-
हाराज किंतु । मन्येऽहं कौशिकेनानुपमितमहसा नूतनस्वर्गसृष्टावुत्कृष्टः सृष्ट एष प्रखरत-
रकरो भास्करोऽसौ द्वितीयः ॥ १० ॥

कर्णाटवसुंधराधिपः ॥ मागाः प्रत्युपकारकातरधिया वैवर्ण्यमाकर्णय श्रीकर्णाटवसुंध-

१ अकबरस्यैव नामान्तरम्. २ मुखे हाहा इति रावस्य शब्दस्यावाप्तिः. ३ नयनयुगले कमुदकं तस्य
कणास्तेषां भरः. ४ नितम्बे पत्राणामालिः पङ्क्तिः. ५ तिलकवृक्षालम्बिपाणियुगलम्. ६ वैरिणः.
७ देवाङ्गनास्वामिनः.

राधिपसुधासिक्तानि सूक्तानि नः । वर्ण्यन्ते कति नाम नार्णवनदीदावाग्निविन्ध्याटवीसंध्यामा-
रुतनिर्झरप्रभृतयस्तेभ्यः किमाप्तं मया ॥ ११ ॥

कलिङ्गेश्वरः ॥ आयुर्दानमहोत्सवस्य विनतक्षोणीभृतां मूर्तिमान्विश्वासो नयनोत्सवो
मृगदृशां कीर्तेः प्रकाशः परः । आनन्दः कलिताकृतिः सुमनसां वीरश्रियो जीवितं धर्मस्यैष
निकेतनं विजयते वीरः कलिङ्गेश्वरः ॥ १२ ॥ धम्मिल्ले नवमल्लिकासमुदयो हस्ते सिताम्भोरुहं
हारः कण्ठतटे पयोधरयुगे श्रीगवण्डलेपो घनः । एकोऽपि त्रिकलिङ्गभूमितिलक त्वत्कीर्तिरा-
शिर्ययौ नानामण्डनतां पुरंदरपुरीवामभ्रुवां विग्रहे ॥ १३ ॥

कल्याणदासः ॥ कीर्तिस्वर्गतंरंगिणीहिमगिरिविद्यानटीरङ्गभूर्लावण्यामृतभाजनं रसि-
कतावल्लीरसालद्रुमः । कान्तापाङ्गमृगस्थली तरुणतालक्ष्मीविलासाम्बुजं जीयाद्विश्वविभूषणं
नरपतिः कल्याणदासाभिधः ॥ १४ ॥

काबिलेन्द्रः ॥ विस्फार्य व्योमगङ्गाबलदुरुलहरीकैतवात्केसरालीरुच्चैर्मस्तिष्कदेशे हिम-
करकपटान्मण्डलीकृत्य पुच्छम् । दिङ्मागारवल्ग्वलम्बस्तव विशदयशःकेसरी काबिलेन्द्र ब्रह्मा-
ण्डारण्यवीथीगिरिगहनदरीसंभ्रमी बभ्रमीति ॥ १५ ॥ वेलाभुल्लङ्घ्य हेलादलितधरणिभृष्टा-
हिनीकोटिपूरैरुद्वेष्टकाबिलेन्द्र प्रबलजलनिधिः छावनायोजनृम्भे । स्यान्मग्रा मेदिनीयं प्रब-
लभुजबलप्रौढतच्चन्द्रहासज्वालाभिः संततं चेन्न दहति वडवावीतिहोत्रोवधेता ॥ १६ ॥

कार्तवीर्यः ॥ काष्ठानुपङ्गात्परिवर्धमाने जाग्रत्प्रतापज्ज्वले त्वदीये । श्रीकार्तवीर्यं प्रसभं
पतन्ति प्रत्यर्थिपृथ्वीपतयः पतङ्गाः ॥ १७ ॥

कुसुमेन्द्रसाहिः ॥ वीर श्रीकुसुमेन्द्रसाहिनृपतेः प्रौढप्रतापो वरः कन्या काचनमालव-
क्षितिपतेः साम्राजलक्ष्मीरियम् । तस्या वेपकरग्रहस्य समये तत्कुम्भसंस्थापनं कर्तुं मण्डपबन्धनं
विरचितुं विप्रा वयं प्रेषिताः ॥ १८ ॥

कृष्णः ॥ श्रीकृष्ण त्वत्प्रतापेन प्रतप्ताङ्गीर्दिगङ्गनाः । दिग्गजा वीजयन्त्येव कर्णतालैः
पुनः पुनः ॥ १९ ॥ मन्येऽरण्ये कुलगिरिगुहागह्वरे पर्यटन्ती विद्धा दर्भैः किमपि चरणे
वासुदेवस्य कीर्तिः । इन्दौ कुन्दे कुमुदमुकुले चामरे चन्दने वा दत्त्वा दत्त्वा मृदुनि पुरतः
पादमेपा प्रयाति ॥ २० ॥ क्षीरक्षालितपाञ्चजन्यकिरणश्रीगर्वसर्वकपाः श्रीकृष्णार्जुनसा-
रथेऽसुररिपो त्वत्कीर्तिर्विस्फूर्तयः । कैलासन्ति हिमाचलन्ति विकसत्कुन्दन्ति कन्दन्ति च
क्षीरोदन्ति हलायुधन्ति विबुधाहारन्ति हीरन्ति च ॥ २१ ॥ त्वद्वाहोद्धूतधूल्यः करिकर-
निकरैः सीकराश्च प्रयुक्ता व्योम व्यापुः समन्ताद्यदुमुकुटमणे तत्र पङ्कोदुतोऽभूत् । आग-
च्छद्भिः सुरैः क्षमां तव भजनकृते स्फाटिकीभिः शिलाभिर्वद्धः पन्थास्तदानीं सुरसरिदिति तं
मानवा मानयन्ति ॥ २२ ॥

गुर्जराधीशः ॥ कालिन्दि ब्रूहि कुम्भोद्भव जलधिरहं नाम गृह्णासि कस्माच्छत्रोर्मं नर्म-
दाहं त्वमपि कथमहो मत्सपत्न्याश्च नाम । मालिन्यं ब्रूहि किं ते प्रविरलविगलत्कज्जलैर्मा-
लवीनां नेत्राम्भोभिः किमासां समजनि कुपितो गुर्जराणामधीशः ॥ २३ ॥

चोलेन्द्रः ॥ त्वत्खड्गखण्डितसैपत्नविलासिनीनां भूषा भवन्त्यभिनवा भुवनैकवीर । नेत्रेषु
कङ्कणमथोरुषु पञ्चवल्ली चोलेन्द्रसिंह तिलकं करपल्लवेषु ॥ २४ ॥ सिञ्चानैर्मञ्जरीति स्तनक-
लशयुगं चुम्बितं चञ्चरीकैस्तन्नासोच्छासलीलाः किसलयमनसा पाणयः कीरदष्टाः । तल्लोपा-
यालपन्त्यः पिकनिनदधिया ताडिताः काकलोकैरित्थं चोलेन्द्रसिंह त्वदरिमृगदृशां नाप्यरण्यं
शरण्यम् ॥ २५ ॥

जगद्देवः ॥ चक्रः पप्रच्छ पान्थं कथय मम सखे नास्ति स क्वापि देशो वस्तुं नो यत्र
रात्रिर्भवति भुवि खगायेति स प्रत्युवाच । नीते मेरौ समाप्तिं कनकवितरणैः श्रीजगद्देवनाम्ना
सूर्येऽनन्तर्हितेऽस्मिन्कतिपयदिवसैर्वासराद्वैतसृष्टिः ॥ २६ ॥

जनकः ॥ ज्याघातः कार्मुकस्य श्रयति करतलं कण्ठमौकारनादस्तेजो भाति प्रतापा-
भिधमवनितले ज्योतिरात्मीयमन्तः । राज्यं सिंहासनश्रीः शममपि परमं वक्ति पद्मासनश्री-
र्येषां ते सूर्यमेने निमिकुलकुमुदानन्दचन्द्रा नरेन्द्राः ॥ २७ ॥

दलपतिरायः ॥ चन्द्रं चन्द्रार्धचूडं चतुरुदधिचयं चन्द्रिकां चन्द्रकान्तं चार्वाङ्गीलोचना-
न्तं चमरसहचरीबालभारोच्चयं च । खर्वीकुर्वन्ति दर्वीकरतिलकमपि ध्वस्तगुर्वीतिभीति स्वर्वी-
थिप्रस्थितास्ते दलपतिगृहिणि त्वद्यशस्तोमसोमाः ॥ २८ ॥

दशरथः ॥ चिरादक्ष्णोर्जाज्यं शमयति समस्तासुरवधूकचारुष्टिक्रीडाप्रसभसुभगंभावुक-
भुजः । त्रिलोकीजङ्घालोज्ज्वलसहजतेजा मनुकुलप्रसूतिः सुत्राम्णो विजयसहकृत्वा दशरथः
॥ २९ ॥ यस्योद्यद्गुजदण्डचण्डिमवलत्कोदण्डलीलायितैर्निष्पीते दनुजेन्द्रचन्द्रवदनाभ्रवल्ली-
विभ्रमे । लक्ष्मीमत्स्वविपाटलक्षतमयीमालम्बते केवलं पौलोमीकरनाङ्कुरव्यतिकरादाखण्डलीयं
वपुः ॥ ३० ॥

दिल्लीन्द्रचूडामणिः ॥ राजेति क्षणदाकरं विजयते दानोरुलक्ष्मीरिति स्वर्नागं बहुवाहि-
नीपतिरिति क्षीरोदमास्कन्दति । दुर्गाधीश इति स्फुटं पुररिपुं विद्वेष्टि भोगोद्वेष्टश्रीरित्यर्हति
वासुकिं स्वयशसा दिल्लीन्द्रचूडामणिः ॥ ३१ ॥

नाना ॥ जयश्रियः कृपाणीयं वेणी नानाख्यभूपतेः । अस्यां करगृहीतायामसावभि-
मुखी तव ॥ ३२ ॥

१ नर्मदायाः समुद्रस्य च संवादोऽयम्. २ यमुनाभ्रान्त्या समुद्रेण कालिन्दीत्युक्ते कोपात्साकृतं नर्मदाया
उत्तारम् 'हे कुम्भोद्भव अगस्त्यमुने, ब्रूहि' इति. ३ शत्रुः. ४ जलकणम; (पक्षे) बलयम्. ५ पत्र-
युक्ता; (पक्षे) पत्रिकारचना. ६ तिलयुक्तं कं जलम्; (पक्षे) ललाटमूषणम्. ७ दलपतिरायः कश्चिन्नृप-
स्तत्पत्नीसंबोधनम्. ८ इन्द्रस्य.

निजामशाहः ॥ नृपतिनिजाम तवाद्भुतचरणार्पणबहलपीडाभिः । रचयति बहिरिव रस-
 नामरुणध्वजकैतवाद्वनिः ॥ ३३ ॥ धरणिधर निजामशाह युष्मत्करकरवालकरालकाल-
 सर्पः । द्विषदमुपवनं निपीय पीनो दिशि दिशि मुञ्चति कञ्चुकं यशस्ते ॥ ३४ ॥ अट्कट-
 कघोटकप्रकटपटङ्कारवच्चटच्चटदिति स्फुटं स्फुटति मेदिनी कर्परम् । निजामधरणीपतौ वल-
 ति कौतुकाडम्बरादिदं भुवनमण्डलं दरदरीदरीदर्यहो ॥ ३५ ॥ क्षोणीकाम निजामशाह
 भवतः प्रौढैः प्रतापानलैर्द्रागेव द्रवरूपतामुपगते चाभीकराणां चये । अश्यद्वासवधामधोरणि
 मुहुर्मज्जद्ब्रह्मामणि त्रस्यत्कामिनि निःपतद्वनितलं मेरोः समुन्मीलति ॥ ३६ ॥ क्षोणीकाम
 निजाम तावकभुजं लब्ध्वा भुजंगीश्वरं जानीमः करवालकालभुजगी किं नाम गर्भिण्यभूत् ।
 मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भविदलन्मुक्ताकलापच्छलादच्छामण्डपरम्परामधिरणं सूते स्फुरन्ती मुहुः
 ॥ ३७ ॥ वाहव्यूहखुरक्षतां वसुमतीं संवीक्ष्य मूर्च्छावतीं भेरीझाङ्कतिचञ्चलेन पयसा वारां-
 निधिः सिञ्चति । दिग्बाला तनुते निजामनृपतेर्वातं पताकांशुकैर्धूलिधोरणिरश्विनीसुतमिव
 प्रष्टुं दिवं धावति ॥ ३८ ॥ विद्वद्गोष्ठीगरिष्ठ प्रतिभट्टदमन श्रीनिजाम प्रतीमः कृत्वा त्व-
 त्कीर्तिगाथां वहति गणविधिं पद्मयोनिः कठिन्या । वक्रालेखा गुरूणाममृतकरकलां कञ्चुम-
 छीमरालाः शुद्धा लेखा लघूनां विसभुजगनभोनिम्नगादन्तिदन्ताः ॥ ३९ ॥ अङ्गाः संजात-
 भङ्गाद्यनवनवसनिप्राप्तरङ्गाः कलिङ्गास्तैलङ्गाः स्वर्गगङ्गाभिषवणमतयः शीर्यदङ्गाश्च वङ्गाः ।
 लाटाः स्विद्यल्ललाटाः पदगमनट्टाः श्वासलोलाश्च चोला जायन्ते श्रीनिजाम पृथुरण भवतः
 प्रौढनिःसाणनादात् ॥ ४० ॥

नृसिंहः ॥ आहवे जगदुद्वण्डराजमण्डलराहवे । श्रीनृसिंह महीपाल स्वस्यस्तु तव बा-
 हवे ॥ ४१ ॥ त्वयि लोचनगोचरं गते सफलं जन्म नृसिंहभूपते । अजनिष्ट ममेति सादरं
 युधि विज्ञापयति द्विषां गणः ॥ ४२ ॥ कौमुदीव तुहिनांशुमण्डलं जाह्नवीव शशिखण्ड-
 मण्डनम् । पश्य कीर्तिरनुरूपमाश्रिता त्वां विभाति नरसिंहभूपते ॥ ४३ ॥ गण्डाभोगे
 विहरति मदैः पिच्छिले दिग्गजानां वैरिस्त्रीणां नयनकमलेष्वञ्जनानि प्रेमाष्टि । यद्यप्येषा
 हिमकरकराद्वैतसौवंस्तिकी ते कीर्तिदिक्षु स्फुरति तदपि श्रीनृसिंह क्षितीन्द्र ॥ ४४ ॥
 विद्यारत्नं सरसकविता यानरत्नं तुरंगो वाञ्छारत्नं परमपदवी भोगरत्नं मृगाक्षी । स्रोतो-
 रत्नं विबुधतटिनी मासरत्नं वसन्तो भूभृद्रत्नं कनकशिखरी भूपरत्नं नृसिंहः ॥ ४५ ॥
 निशारत्नं चन्द्रः शयनतलरत्नं शशिमुखी सभारत्नं विद्वाञ्श्रवणपुटरत्नं हरिकथा । कला-
 रत्नं गानं दिविगमनरत्नं दिनकरो महीरत्नं मन्ये सपदि नरसिंहः क्षितिपतिः ॥ ४६ ॥
 श्रीलक्ष्मीनरसिंहसान्द्रजलदे चञ्चलखालीतडिद्धाग्नि चञ्चलरिपुप्रतापतपने कोपावलिं वर्षति ।
 पूर्णा शोणितवाहिनी सुरमनःसंतापदावानलः शान्तोऽभूद्धिरराम वैरिवनितासीमन्तमार्गोदयः

१ चन्द्रकलामूषणम्. हरमित्यर्थः. २ गण्डप्रदेशे. ३ पङ्क्तिः. ४ प्रोञ्छति. ५ स्वस्तीत्याहेत्यर्थः
 अतिशुभ्रेत्यर्थः.

॥ ४७ ॥ निर्यच्छोणितपूरताप्रवपुषः स्वैरुदन्तो मुहुर्देव श्रीनरसिंह ते रिपुजना दिग्वा-
ससो निरुपाः । उद्गच्छजठरान्त्रनालसहितास्ते नूनमासन्पुनर्जन्मानो रणभूमिमातुरुदरात्त-
त्कालमेव च्युताः ॥ ४८ ॥ देव त्वत्तरुणप्रतापशिखिनो निःशेषमेधायते शत्रूणां पटलं
तदीयमयशो जानामि धूमायते । मार्तण्डांशुलसन्नखावलिरसौ ज्वालाकलापायते दुःखानां
निकरस्तथा सुमनसां सङ्घः पतङ्गायते ॥ ४९ ॥ किं मध्याह्नदिवाकरोऽयमपरः किं वायमौ-
र्वानलः किं वासौ चपलाचयः पशुपतेः किं भालनेत्रानलः । किं वासौ प्रलयानलः किमथवा
सर्वोऽपि भौमानलः श्रीमत्सिंह भवत्प्रतापमहिमा नोदेति केषां मतिः ॥ ५० ॥ काठिन्यं
कुचकुम्भयोर्नयनयोश्चाञ्चल्यमेतद्भयं भो ब्रह्मन्भवता कथं न पदयोरस्माकमासादितम् । इत्थं
श्रीनरसिंह ते त्रिभुवनाधीशस्य धाटीभिया कान्तारेषु मिथः पलायनपरा जल्पन्ति वैरिस्त्रियः
॥ ५१ ॥ एताः संप्रति गर्भगौरवभराद्वाज्ञोऽवरोधाङ्गनाः कान्तारेषु पलायितुं बत कथं
पद्भ्यां भवेयुः क्षमाः । इत्थं चेतसि संविभाव्य सदयं वैकुण्ठकण्ठीरव त्वन्नादावलिभिः सग्री-
भिरिव किं तद्रर्षपातः कृतः ॥ ५२ ॥ स्नातस्त्वद्रिपुरक्तपाथसि यशो धौताम्बरं धारयँल्ल-
क्ष्मीश त्वदरातिवक्रकमलैर्भूदेवतां पूजयन् । जुह्वैतदमून्प्रकोपदहने युष्मत्प्रतापोदयः शत्रु-
च्छत्रभरार्थदर्पयशमां प्राणाहुतीराददे ॥ ५३ ॥ कीर्तिः श्रीनरसिंह ते त्रिपथगा तत्रोदितं
कैरवं चान्द्रं मण्डलमत्र नीलमिव यत्तद्गृह्णन्तं किम् । यद्वा त्वदलितारिवृन्दतरुणीचित्तेन्ध-
नाग्नेः स्थलं चन्द्रस्तत्र विभाति नीलमिव यद्दूमः स मन्यामहे ॥ ५४ ॥ अन्तर्विष्णोस्त्रि-
लोकी निवसति फणिनामीश्वरे सोऽपि शेते सिन्धोः सोऽप्येकदेशे तमपि तुलुकयां कुम्भयो-
निश्चकार । धत्ते खद्योतलीलामयमपि नभसि श्रीनृसिंह क्षितीन्द्र त्वत्कीर्तिः कर्णनीलोत्पल-
मिदमपि च प्रेक्षणीयं विभाति ॥ ५५ ॥ नृत्यद्गर्गाष्टहासप्रचयसहचरैस्तावकीनैर्यशोभिर्वा-
वल्यं नीयमाने त्रिजगति परितः श्रीनृसिंह क्षितीन्द्र । नेष्ट्यद्येष नाभीकमलपरिमलप्रौढि-
मासादयिष्यद्देवानां नाभविष्यत्कथमपि कमलाकामुकस्यावबोधः ॥ ५६ ॥ श्रीमद्वैकुण्ठक-
ण्ठीरव तव निनदाकर्णनत्रासधाः शृङ्गक्रेमोद्भिन्नगण्डस्थलविगलदतिस्वच्छमुक्तामणीनाम् । माला
तारावलीयं विलसति च पतद्धानपाथः पयोधिर्नो चेत्कत्या नु तारावलिरथ लवणः सागरोऽसौ
कुतस्त्यः ॥ ५७ ॥ द्विर्भावः पुष्पकेतोर्विबुधविटपिनां पौनरुक्त्यं विकल्पश्चिन्तारत्नस्य वीप्सा
तपनतनुभुवो वासवस्य द्विरुक्तिः । द्वैतं देवस्य दैत्याधिपमथनकलकलिकारस्य कुर्वन्नानन्दं
कोविदानां जगति विजयते श्रीनृसिंहः क्षितीन्द्रः ॥ ५८ ॥

परशुरामः ॥ आदर्शाय शशाङ्कमण्डलमिदं हर्म्याय हेमाचलं दीपाय गुमणिं महीमिव
कथं नो भिक्षवे दत्तवान् । दिक्तापल्लवितप्रमोदसलिलव्याकीर्णनेत्राशुभुजो जानीमो भृगुनन्दन-
स्तदखिलं न प्रायशो दृष्टवान् ॥ ५९ ॥ गोत्राचारविचारपारगतया वृद्धाभिरादिष्टया मात्रा

१ इन्धनायते. २ विष्णोरुदरे. ३ शेषे. ४ ज्योतिर्गङ्गाः. ५ विस्तारस्य. ६ सदृक्षः. ७ की-
र्तिवच्छुक्ल इत्यर्थः.

वस्तुषु तेषु तेषु पुरतः प्रस्तारितेषु क्रमात् । अन्नप्राशनवासरे सरभसं वक्षोभरोत्सर्पिणा ये-
नात्तं धनुरीक्षिताश्च सपदि क्षत्रावतंसा दिशः ॥ ६० ॥ तन्वन्ती तिमिरद्युतिं कृतवती प्रत्यर्थि-
चक्रव्यथामेषा भार्गव तावकी विजयते निस्त्रिंशधारा निशा । युद्धकुहविपक्षपक्षविदलत्कु-
म्भीन्द्रकुम्भस्थलभ्रश्यन्मौक्तिककैतवेन परितस्तारावलीं वर्षति ॥ ६१ ॥

पाण्डवः ॥ तवाङ्गणे सुन्दर वीर पाण्ड्य मतंगजाः शृङ्खलिनो विभान्ति । आवासदाना-
दरिभूपतीनामाशान्तशैला इव सापराधाः ॥ ६२ ॥ विन्ध्याद्रिः करसाधनी निरुपमो रत्नाकरः
कोशभृत्सौगन्धी मलयाचलः परिचराः सर्वेऽपि विद्याधराः । विश्वाशापरिपूरणं वितरणं देशो-
ऽप्यहो दक्षिणः पाण्ड्याखण्डल वीर पाण्ड्य भवतः किं किं न लोकोत्तरम् ॥ ६३ ॥ एतद्द-
न्तिबलैर्विलोक्य निखिलमालिङ्गिताङ्गी भुवं संग्रामाङ्गणसीम्नि जंगमगिरिस्तोमभ्रमाधायिभिः ।
पृथ्वीन्द्रः पृथुरेतदुग्रसमरप्रेक्षोपैनम्रामरश्रेणीमध्यचरः पुनः क्षितिधरक्षेपाय धत्ते धियम् ॥ ६४ ॥

पारसीक्षितीशः ॥ यदपि कटकयात्रारोधि पाथोधिना ते दिशि दिशि मम पत्या पारसीक-
क्षितीश । तदपि कुरु मुधा नो जीवितान्तं नितान्तं कथयति बहुभार्य नैकनारीवियोगः ॥ ६५ ॥

पृथ्वीराजः ॥ मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजनरसे तृष्णा न कृष्णार्चने स्तम्भः शंभुनितम्बिनी-
प्रणतिपु व्यग्रो न धातुर्गृहे । अस्माकं परमर्दनोऽस्ति वदने न्यस्तेन संरक्षितः पृथ्वीराजनरे-
श्वरादिति तृणं तत्पत्तने पूज्यते ॥ ६६ ॥

वङ्गालिदासः ॥ वङ्गालिदास भवतः शुभनामवर्णाः पञ्चेपुपञ्चविशिखन्ति नितम्बिनीषु ।
प्राणन्ति बन्धुषु विरोधिषु पाण्डवन्ति देवद्रुमन्ति कविपण्डितमण्डलीषु ॥ ६७ ॥

बल्लालः ॥ बल्लाल क्षोणिपाल त्वदहितनगरे संचरन्ती किराती कीर्णान्यालोक्य रत्ना-
न्युरुतरखदिराङ्गारशङ्काकुलाङ्गी । मुक्त्वा श्रीखण्डखण्डं तदुपरि मुकुलीभूतनेत्रा धमन्ती श्वा-
सामोदानुयातैर्मधुकरनिकरैर्धूमशङ्कां विभर्ति ॥ ६८ ॥

बाङ्गालक्षोणिपालः ॥ आग्नेयास्त्रप्रवीणप्रबलमृगभटाः शत्रुसंक्षोभदक्षा यस्य प्रौढप्रता-
पानलबहलशिखास्त्रिन्धनत्वं प्रयाति । सोऽयं प्राचीपयोधिप्रहितकरततीतूर्णसंपूर्णकोपो बाङ्गा-
लक्षोणिपालस्त्रिभुवनजनतागीतकीर्तिप्ररोहः ॥ ६९ ॥

बीसलः ॥ आ विन्ध्यादा हिमाद्रिर्विरचितविजयन्तीर्थयात्राप्रसङ्गादुद्धीवेषु प्रहर्षान्नृपतिषु
विनमत्कन्धरेषु प्रपन्नः । आर्यावर्तं यथार्थं पुनरपि कृतवान्म्लेच्छविच्छेदनाभिर्देवः शाकंभरी-
न्द्रो जगति विजयते बीसलः क्षोणिपालः ॥ ७० ॥

भावसिंहः ॥ यस्याग्निः कोपपुञ्जं वसति खुरपुटे वाजिनां गन्धवाहो लक्ष्मीः सस्नेहदृष्टौ
कमठकुलमणेर्वाचि वाचामधीशा । रौक्षे कौक्षेयकाग्ने क्षपितरिपुगणे कोपनोऽसौ कृतान्तः
कस्तं श्रीभावसिंहं प्रबलमखभुजामाश्रयं नाश्रयेत् ॥ ७१ ॥

भीमः ॥ रुधिरविसरप्रसाधितकरालकरवालरुचिरभुजपरिघः । झटिति भ्रुकुटिविडङ्कितल-
लाटपट्टो विभाति नृपभीमः ॥ ७२ ॥

भैरवः ॥ धनानि विद्वत्कविमण्डलीषु पञ्चेषुवाणानपि कामिनीषु । वर्षन्ति वज्राण्यरिषो-
रणीषु श्रीभैरवक्षोणिमणेः कटाक्षाः ॥ ७३ ॥

भोजः ॥ त्वच्चित्ते भोज निर्व्याजं द्वयं तृणकणायते । क्रोधे विरोधिनां सैन्यं प्रसादे
कनकोच्चयः ॥ ७४ ॥ भोज त्वद्दानपाथोर्ध्वं दरिद्रस्य निमज्जतः । न कोऽपि हि भुजालम्बं
दत्ते मेऽभयदायकम् ॥ ७५ ॥ निजानपि गजान्भोजं ददानं प्रेक्ष्य पार्वती । गजेन्द्रवदनं
पुत्रं रक्षत्यथ पुनः पुनः ॥ ७६ ॥ प्रतापभीत्या भोजस्य तपनो मित्रतामगात् । और्वो वाङ-
वतां धत्ते तडित्क्षणिकतां श्रिता ॥ ७७ ॥ भोज त्वत्कीर्तिकान्ताया नभोभालस्थितं महत् ।
कस्तूरीतिलकं राजन्गुणागारं विराजते ॥ ७८ ॥ अस्य श्रीभोजराजस्य द्वयमेव सुदुर्लभम् ।
शत्रूणां शृङ्गलैर्लोहं ताम्रं शासनपत्रकैः ॥ ७९ ॥ धारेश त्वत्प्रतापेन पराभूतस्त्विषां पतिः ।
सुवर्णपात्रव्याजेन देव त्वामेव सेवते ॥ ८० ॥ त्वद्यशोजलधौ भोज निमज्जनभयादिव ।
सूर्येन्दुबिम्बमिषतो धत्ते कुम्भद्वयं नभः ॥ ८१ ॥ शुक्तिद्वयपुटे भोज यशोब्धौ तव रोद-
सी । मन्ये तदुद्भवं मुक्ताफलं शीतांशुमण्डलम् ॥ ८२ ॥ अद्य धारा सदाधारा सदालम्बा
सरस्वती । पण्डिता मण्डिताः सर्वे भोजराजे भुवं गते ॥ ८३ ॥ श्रीभोज साम्यं तव कल्प-
वृक्षः सदा वदान्योऽपि कथं प्रयाति । यतो भवद्दानमुपुष्टविप्रहव्येन कुक्षिभरिरस्य भर्ता
॥ ८४ ॥ भोजप्रतापं तु विधाय धात्रा शेषैर्निरस्तैः परमाणुभिः किम् । हरेः करेऽभूत्पवि-
रम्बरे च भानुः पयोधेरुदरे कृशानुः ॥ ८५ ॥ भोजप्रतापाग्निरपूर्वं एष जागर्ति भूभृत्कटक-
स्थलीषु । यस्मिन्प्रविष्टे रिपुपार्थिवानां तृणानि रोहन्ति गृहाङ्गणेपु ॥ ८६ ॥ यथा यथा
भोजयशो विवर्धते सितां त्रिलोकीमिव कर्तुमुद्यतम् । तथा तथा मे हृदयं विदूयते प्रियालका-
लीधवलत्वशङ्कया ॥ ८७ ॥ पन्थाः संहर दीर्घतां त्यज निजं तेजः कठोरं रवे श्रीमन्विन्ध्य-
गिरे प्रसीद सदयं सद्यः समीपे भव । इत्थं दूरपलायनश्रमवतीं दृष्ट्वा निजप्रेयसीं श्रीमद्भोज
तव द्विषः प्रतिदिनं जल्पन्ति मूर्च्छन्ति च ॥ ८८ ॥ धाराधीश धरामहेन्द्रगणनाकौतूहली
यामयं वेधास्त्वद्गणने चकार खेटिकाखण्डेन रेखां दिवि । मैवेयं त्रिदशापगा समभवत्त्वत्तुल्य-
भूमीधराभावात्तु त्यजति स्म सोऽयमवनीष्टे तुषाराचलः ॥ ८९ ॥ राजन्मुञ्जकुलप्रदीप स-
कलक्षमापालचूडामणे युक्तं संचरणं तवाद्भुतमणिच्छत्रेण रात्रावपि । मा भूच्चन्द्रदनावलोक-
नवशास्त्रीडाभिनम्रः शशी मा भूच्चैयमरुन्धती भगवती दुःशीलताभाजनम् ॥ ९० ॥ छत्रं
सैन्यरजोभरेण भवतः श्रीभोजदेव क्षमारक्षादक्षिण दक्षिणक्षितिपतिः प्रेक्ष्यान्तरिक्षं क्षणात् ।
निःशङ्को निरपत्रपो निरनुगो निर्बान्धवो निःसुहृन्निःस्त्रीको निरपत्यको निरनुजो निर्हाटको

निर्गतः ॥ ९१ ॥ मुक्ताः केलिविसूत्रहारगलिताः संमार्जनीभिर्हताः प्रातः प्राङ्गणसीमि
मन्थरचलद्वालाङ्गिलाक्षारुणाः । दूराद्दाडिमबीजशङ्कितधियः कर्षन्ति केलीशुका यद्विद्वद्भवनेषु
भोजनृपतेस्तत्त्यागलीलायितम् ॥ ९२ ॥ विद्वद्वृन्दगुणानुरूपविभवत्यागैककल्पद्रुमे स्वर्गे वा-
सिनि भोजराजपतौ विद्यानवद्यात्मनि । दातारो भुवि नैव भूमिवलये मा सन्तु किं तावता
ज्ञातारोऽपि न सन्ति हन्त नितरामेतावता दूयते ॥ ९३ ॥ स्पष्टाकृष्टासिपिष्टोत्कटकरटिघ-
टाकुम्भकूटावदान्तनिष्ठचूतासूक्तटिन्यास्तटनिकटरटकोणपादाटहासः । भोजेन्द्र त्वद्रणस्मा-
क्षतभटविकटोरःस्थलत्रोटकुप्यद्रुधौघत्रोटिकोटिप्रकटचटचटाशब्दरौद्रोऽभवद्वाक् ॥ ९४ ॥ भो
भोः श्रीभोजदेवं श्रयत विनयतः शत्रवः क्षत्रवर्गाः प्राणत्राणाय नौका न भवति भवतां
क्वाप्यरण्यं शरण्यम् । मत्वा मातङ्गकुम्भद्वितयमिति पुरा क्रूरवृत्तिर्भिनन्ति क्रुद्धः शुद्धान्त-
कान्ताकुचकलशयुगं रंहसा सिंहशावः ॥ ९५ ॥ नीरक्षीरे गृहीत्वा सकलवृगपतीन्याति
नौलैकजन्मा चक्रं धृत्वा कराब्जे सकलजलनिर्धौश्रक्रपाणिर्मुकुन्दः । सर्वानुद्धृत्य शैलान्दहति
पशुपतिर्भालनेत्रेण पश्यन्व्याप्ता त्वत्कीर्तिकान्ता सकलवसुमती भोजराज क्षितीन्द्र ॥ ९६ ॥
स्वर्गाद्गोपाल कुत्र ब्रजसि सुरमुने भूतले कामधेनोर्वत्सम्यानेतुकामस्तृणचयमधुना मुग्धदुग्धं
न तम्याः । श्रुत्वा श्रीभोजराजप्रचुरवितरणं व्रीडशुष्कस्तनी मा व्यथो हि स्यात्प्रयामस्त-
दपि तदरिभिश्चर्वितं सर्वमुर्व्याम् ॥ ९७ ॥ कर्मः पातालगङ्गापयमि विहरतां तत्तटीरूढमु-
स्तामादत्तामादिपोत्री शिथिलयनु फणामण्डलं कुण्डलीन्द्रः । दिङ्मातङ्गा मृणालीकवलनक-
लनां कुर्वतां पर्वतेन्द्राः सर्वे स्वैरं चरन्तु त्वयि वहति विभो भोज देवी धरित्रीम् ॥ ९८ ॥

मणिपालः ॥ प्रामाण्यं परतो न शक्तिगणना सादृश्यलोपः सदा कार्यं चेश्वरकर्तृ नन्व-
नुमितौ ज्ञानं विशिष्टात्मकम् । सर्वं न्यायनयानुमागिविबुधे चैतन्यनाशोपमानश्चेत्तन्मणिपाल
भूप भवतो नैयायिकत्वं कुतः ॥ ९९ ॥

मल्लशाहः ॥ मृगः प्रमीललोचनः पिकः कृतोक्तिमोचनः श्रितानतिः कृताततिर्मरालिका-
स्खलद्रतिः । निरीक्ष्यते लसन्मते सुमल्लशाह भूपते तवारिकामिनी वृथाद्रुतं हुताटवी यथा
॥ १०० ॥ पलायिता तवारिवामलोचना यदा यदा पुलिन्दनायकैः मुलिप्तकालकृतमायकैः ।
विहाय नासिकामु मौक्तिकं स्वजं च मौक्तिकीं विलुण्ठिताः पुमर्थपञ्चमेह मल्लभूपते ॥ १०१ ॥
आदायादाय मुक्तास्तदनु शिखिधियादाय माणिक्यवर्गं धूमभ्रान्ति वहन्त्यः स्वदनकमला-
मोदलुब्धालिष्टन्दे । पक्तुं भिल्लघ्नः प्रवृत्ताः सरभममसकृद्यद्विपत्पत्तनेषु ब्रूमः किं कीर्तिपूरं
धवलितवमुग्धं मल्लशाहस्य तस्य ॥ १०२ ॥

माणिकः ॥ यशःशशाङ्काभ्युदये प्रवृद्धो द्विपदधूनेत्रजलाम्बुराशिः । नष्टं हि दारि-
द्यतमो बुधानां तव क्षितौ माणिक भूमिपाल ॥ १०३ ॥ सदग्रहारैर्भवता प्रदत्तैर्मदङ्गना
कण्ठतटाग्रहारैः । श्रीमाणिकक्षोणिपते प्रतुष्टा यथा यशो गायति तद्विधेहि ॥ १०४ ॥

संजाते द्रवरूपतां हि रजताद्रौ स्वर्णशैले द्रुतं भूमीपालललाम माणिकविभो प्रौढैः प्रतापानलैः । योगेऽभूदनयोः सुपाण्डुररुचिः सा तेऽरिकान्ताजनैर्नीता स्वीयकपोलयोश्च विरहव्याजेन गोपायते ॥ १०९ ॥ भोगासक्तैकचेता भयवशमुग्वकुट्टीतिहा स्वाश्रितानां भोगान्भव्याय यच्छञ्जगति भवततः साधु भण्डारतिश्च । भूपानां ग्लानिकर्ता भटनगजयभध्वंसदेहो हि भल्लाकीर्णः श्रीमाणिकेन्द्रस्त्वमिव तव रिपुस्तत्र दम्भं प्रतीमः ॥ १०६ ॥ सङ्ग्रामक्षोणिदृप्यञ्चपलरिपुचमूसिन्धुकीलालमालां पीत्वा कालः कृपाणोऽम्बुद उपसमरं गर्जते वीरयोपैः । वर्षत्युद्दामगौरं दिशि दिशि तव भोः कीर्तिवारीभकुम्भप्रोद्यन्मुक्ताहिमाश्मच्छुरितमरिततेर्माणिक क्षोणिपाल ॥ १०७ ॥

माधवः ॥ सत्यासक्तमना गुणाकरलताकीर्णा न दीनाश्रयोरिष्टध्वंसपराजयश्च सुमनोवृन्दैरलं वन्दितः । नानाम्थानकलाप्रधानमहिमा नित्यं सदानन्दकः श्रीमान्माधव एव माधवसमः क्षोणीतले राजते ॥ १०८ ॥

मानसिंहः ॥ काञ्ची काञ्ची न धत्ते कलयति न दृशा केलितल्पं कलिङ्गी सिन्दूरं दूर एव क्षिपति करतलन्यस्तमान्ध्री पुरंध्री । सौराष्ट्री माष्टि भूयः सपदि नयनयो रक्तता रक्तिमानं कार्णाट्री कर्णिकायां मलिनयति मनो मानसिंहप्रयाणे ॥ १०९ ॥

मालवाखण्डलः ॥ पर्यङ्को राजलक्ष्म्या हरितमणिमयः पौरुषाब्धेस्तरङ्गः सङ्ग्रामत्रामताम्यन्मुरलपतियशोहंसनीलाम्बुवाहः । भयप्रत्यर्थिवंशोल्बणविजयकरिस्त्रानदानाम्बुपट्टः खड्गः क्षमासौविदल्लः समिति विजयते मालवाखण्डलस्य ॥ ११० ॥

मुकुन्ददेवः ॥ करवारिरुहेण संपुनाने तरवारिं नृपतौ मुकुन्ददेवे । वरयन्त्यमरावतीतरुण्यः प्रथमं काञ्चनपारिजातमालाः ॥ १११ ॥

मुञ्जः ॥ लक्ष्मीर्यास्यति गोविन्दे वीरश्रीर्वीरमेप्यति । गते मुञ्जे यशःपुञ्जे निरालम्बा सरस्वती ॥ ११२ ॥

मुदाफरशाहः ॥ आकाश प्रसर प्रसर्पन दिशस्त्वं पृथिवि पृथ्वी भव प्रत्यक्षीकृतमादिराजयशसां युष्माभिरुज्जृम्भितम् । श्रीमुदाफरशाहपार्थिवयशोराशेः समुज्जृम्भणाद्वीजोच्छ्वासविदीर्णदाडिमदशां ब्रह्माण्डमारोक्ष्यति ॥ ११३ ॥

राजबहादुरः ॥ नित्यं वृद्धिमुपैषि संकलयसे सर्वाः कलाः सर्वदा सानन्दं कुमुदाकरं वितनुषे नास्ते कलङ्कस्तव । सर्वाशाः परिपूरयन्समुदयं धत्सेऽनिशं सर्वतो न श्रीराजबहादुरेन्द्र नृपते चन्द्राधिकस्त्वं कथम् ॥ ११४ ॥

राजेन्द्रसिंहः ॥ मूर्धा कल्याणवाही करजितवसुधः सर्वदा पूर्णकामो विख्यातः कर्णवृत्त्या वचसि न च कटुश्चित्रपाकानुभावी । कोपापेक्षी परस्मादुचितबहुकथः सर्वदा पूर्णलोक इत्थं राजेन्द्रसिंह त्वमिव तव रिपुस्तत्र कम्पं प्रतीमः ॥ ११५ ॥

रामचन्द्रः ॥ एकादशरुद्राणामेका गौरीत्यनौचितीं मत्वा । राघव नृप तव यशसा द-

शापि गौरीकृता हरितः ॥ ११६ ॥ त्वद्वैरिभवनलिखितां सीतामाहर्तुमुद्धृत्य । कपिकौणपमण्ड-
लयोः शिवशिव भूयो भवन्ति संरम्भाः ॥ ११७ ॥ शरासने सायकमादधाने श्रीरामभद्रक्षिति-
पालमौलौ । सुराङ्गनानां वरलालसानां वामानि नेत्राणि परिस्फुरन्ति ॥ ११८ ॥ गायन्तु किंनर-
गणाः सह किंनरीभिः श्रीरामचन्द्र शिखरेषु हिमाचलस्य । शेषेन्दुकुन्ददलबालमृणाल-
नालनीहारहारहरहाससितं यशस्ते ॥ ११९ ॥ नालीकभङ्गकृदतीव नैदीनवन्धुर्नक्षेत्रपो नैव-
सुधाविभवैकहेतुः । राजा किमिन्दुरपि नार्यभिमानहारी राजा परं जयति राघवसार्वभौमः
॥ १२० ॥ नृपतिमुकुटरत्न त्वत्प्रयाणप्रशस्तिं छवगपदनमदूनिर्भराक्रान्तभोगैः । लिखति
दशनटङ्कैरुन्नमद्भिर्नर्मद्विर्जरठकमठभर्तुः कर्परे सर्पराजः ॥ १२१ ॥ रघुतिलक नृपाल त्वद्विप-
त्क्षोणिपालप्रतिलसदपकीर्तिश्यामले विश्वजाले । भगवति भजमाने कृष्णतां शूलपाणौ
किमुदधिगिरिपुत्र्यौ चक्रतुस्तन्न विद्वः ॥ १२२ ॥ अधाक्षीन्नो लङ्कामयमयमुदन्वन्तमतर-
द्विशल्यं सौमित्रेरयमुपनिनायौषधिवनम् । इति स्मारंस्मारं त्वदरिनगरीभित्तिलिखितं ह-
नूमन्तं दन्तैर्दशति कुपितो राक्षसगणः ॥ १२३ ॥ यदि क्षुण्णं पूर्वैरिति जहति रामस्य
चरितं गुणैरेतावद्विर्जगति पुनरन्यो जयति कः । स्वमात्मानं तत्तद्गुणगरिमगम्भीरमधुरस्फुर-
द्वाग्ब्रह्माणः कथमुपकरिष्यन्ति कवयः ॥ १२४ ॥ अगिति जगतीमागच्छन्त्याः पितामहवि-
ष्टपान्महति पथि यो देव्या वाचः श्रमः समजायत । अथ कथमसौ मुञ्चेदेनं न चेद्वगाहते
रघुपतिगुणग्रामश्लाघासुधामयदीर्घिकाम् ॥ १२५ ॥ लज्जा कीर्तिर्जनकतनया शैवकोदण्डभङ्गे
तिस्रः कन्या निरुपमतया भेजिरे रामचन्द्रम् । अन्त्यापाणिग्रहणसमये ज्यायसी जातकोपा
भूयैः सार्धं खलु गतवती मध्यमाथो दिगन्तान् ॥ १२६ ॥ गेहे गेहे मुभग भवतो रामभद्र
क्षितीश त्वामालिख्य स्वमपि सविधे सम्प्रहं भावयन्त्यः । तस्मिन्नाकस्मिकमुपगते वल्लभे भीति-
भाजः पौष्पं चापं तव करतले वेपमाना लिखन्ति ॥ १२७ ॥ अहो रघुशिरोमणेःरभिनवप्रता-
पावलिप्रचण्डकिरणप्रथाप्रसरसाध्वमादाश्वयम् । सुराधिपतिरम्बुदान्कमलमिन्दिरा सेवते हि-
मांशुरपि चन्द्रमाः सततमम्बुधौ मज्जति ॥ १२८ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशरत्न भवनः स्वर्वाहि-
नीगाहिनी दिक्पालानखिलान्परीत्य दधती पाण्योः प्रतापानलम् । सप्ताम्भोनिधिमण्डलान्य-
धिगता त्वय्येकपत्नीव्रतस्यात्यै विष्णुपदं स्पृशत्यनुदिनं शेषस्य शीर्षाण्यपि ॥ १२९ ॥ कीर्ती
व्याप्तिमवेत्य वैरिविनावाप्नोदधेः साधनादुत्तुङ्गे पृथिवीभुजां परिवृढे शश्वद्विपक्षे स्थितम् ।
सर्वक्षमापतिमौलिमण्डनमणे श्रीरामचन्द्र प्रभो चित्रं पश्य तव प्रतापदहनं जानन्ति सत्ता-

१ अलीकभङ्गकृतः; (पक्षे) कमलविकासकृतः. २ अनाथवन्धुः; (पक्षे) नदीनः समुद्रस्तद्वन्धुः. ३ क्ष-
त्रियश्रेष्ठः; (पक्षे) नक्षत्रनायकः. ४ वसुधैवकुटुम्बस्य कारणम्; (पक्षे) नवीनायाः सुधाया यो विभवस्तस्य मुख्य-
कारणम्. ५ शत्रुमानहारी; (पक्षे) नारीणां मानहारकः. ६ शरीरम्. ७ कपालं. ८ शेषराजः.
९ स्वसतीत्वव्रतज्ञापनाय दिव्यकारणं युक्तमेव. अत्रायं भावः—या हि स्त्री दिव्यं कर्तुमिच्छति सा पूर्वं गङ्गां
गाहते, अपरं देवताः प्रदक्षिणीकृत्य पाण्योरनलं दधती सप्तमण्डलान्यतिक्रामति; ततो विष्णुपदं स्पृशति; तथा
सर्पं कर्षति. तद्वदियं त्वत्कीर्तिरपि जलामिराजपदविष्णुपदसर्पस्पर्शनाख्यानि पञ्चदिव्यानि स्वसतीत्वनिर्वाहाय
विधत्त इति.

किंकाः ॥ १३० ॥ श्रीराम त्वदनेकचित्रचरितप्रोद्दामकीर्तिश्रुतिप्रागल्भ्यादैवभूतमूर्ध्नि सकल-
त्रैलोक्यलोकेऽपि यत् । अश्रोत्राः फणिनस्तदेतदुचितं नो चेदहिस्वामिना व्याधूते शिरसि
क्व भूः क्व गिरयः क्वामी दिशामीश्वराः ॥ १३१ ॥ भ्रान्त्वा भूवल्यं दशास्यदमन त्वत्की-
र्तिहंसी दिवं याता ब्रह्मैरालसंगमवशात्सा तत्र गर्भिण्यभूत् । पश्य स्वर्गतंरंगिणीपरिसरे
कुन्दावदातं तथा मुक्तं भाति विशालमण्डकमिदं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ १३२ ॥ ये मज्जन्ति
निमज्जयन्ति च परांस्ते प्रस्तरा दुस्तरे वार्धौ वीर तरन्ति वानरभटान्संतारयन्तेऽपि च ।
नैते आवगुणा न वारिधिगुणा नो वानराणां गुणाः श्रीमद्दाशरथेः प्रतापमहिमा सोऽयं
समुज्जृम्भते ॥ १३३ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशदीप भवतो दूती मुरारेः प्रियां यस्मात्तुभ्यमदा-
त्तदादि गिरिशोऽभूद्धनारीश्वरः । ब्रह्माभूर्चतुराननः सुरपतिश्चक्षुःसहस्रं दधौ स्कन्दो मन्द-
मतिश्चकार न करस्पर्शं स्त्रियाः शैङ्कितः ॥ १३४ ॥ एकं कौञ्चनभूधरं सुवल्यं वासः
सुधावारिधिं तीरं तीरंकराजमण्डलमिदं संप्राप्य सत्कुण्डलम् । दूरस्थापि च तेन तेन
सदृशं त्वां भूषणं चापरं स्त्री मानग्रं हि लेव यौचितितरां श्रीराम कीर्तिस्तव ॥ १३५ ॥ सं-
ग्रामो दिव्यसायते तव भुजः पूर्वोचलेन्द्रायते त्वत्क्रोधोऽप्यैरुणायते तव लसच्छौर्यं प्रेक्षाशा-
यते । त्वद्वैरी तिमिरांयते तदबलाहर्त्तमूर्यकान्तायते त्वत्कीर्तिः कमलायते रघुपते त्वत्त्वङ्ग-

१ उत्कटा. २ कम्पितः. ३ शेषशिरोवधूने भूमेः पात एव स्यात्ततस्तेषां गिर्यादिवस्तूनां क्वावस्थानं
भवेद्यतस्तेषां भूम्याश्रितत्वात्तस्याश्च शेषाश्रितत्वादित्यर्थः. ४ हंसः. ५ तीरे. ६ कुन्दवदुज्ज्वलम्. ७ लक्ष्मीम्.
८ तदाप्रभृति. ९ महेश्वरेणेत्यं तर्कितम्, यद्यहमुमां स्वपार्श्वे न स्थापयिष्यामि तदेयं कीर्तिदूती लक्ष्मीमिवापहत्य
मम कामिनीं गौरीमपि गमाय प्रदास्यतीति मिया स्वाङ्ग एव गौरी स्थापिता तत्प्रभृत्यर्धनारीश्वरो ह्य इति ख्यातिः.
१० ब्रह्मणा स्वपत्नीरक्षणार्थं चतसृष्वपि दिक्षु मुखानि निर्मितानतीति भावः. ११ यतो बहूनि चक्षूषि मम चे-
द्भविष्यन्ति तदा स्वाप्सरसः प्रलोभ्यापहर्तुमागच्छन्ती कीर्तिदूतीमवलोकयिष्यामीति भावः. १२ मन्दा विवाहे-
ऽलसा मर्त्यस्य सः. १३ यतश्चेदहं कृच्छ्रेण प्राक्स्त्रियं परिणेष्यामि तथापि तदपहरेण मम तस्या नियोग एव
भावी, ततः किमनेन परिणयनारम्भेणेति विचारादिति भावः. १४ ममैकः काञ्चनगिरिर्दक्षिणे करे कटकोऽस्ति,
वामे तु न किमपीत्येकनेत्रा जनवत्र शोभेते पाणी, अनोऽपरं तादृशं वलयाख्यं भूषणं मर्त्यं देहीति प्रार्थयते. १५ यतो
न ह्येकं वास उपर्यधश्चाङ्गे परिधानं शक्यते. १६ उज्ज्वलम्. १७ इदमेकं तारकाणां राजा चन्द्रस्तस्य मण्डलं
लं सत्कुण्डलमेकस्मिन्कर्णे संप्राप्य तत्तममपरकुण्डलं द्वितीयकर्णाय याचति. १८ दिक्पर्यन्तं प्राप्तापि.
१९ स्त्रिया यो मानः स्वपतिर्माभाग्यमुरूपत्वादिगर्वस्तेन ग्रहिला ग्रहगृहीता. २० अन्यापि या मानिनां
मानग्रहगृहीता भवेत्सा विदेशस्यापि पतिं प्रमत्तिष्यन्तु तत्तद्वस्तु याचते यद्भूमण्डलेऽपि नाप्यते तथेयं कीर्तिरप्यपरं
भूषणं याचन इत्यर्थः. २१ यथा दिवमे सूर्यः प्रभाप्रगल्भतामुपैति तथा त्वत्खङ्गभानुरपि सङ्ग्रामे स्वस्प-
ष्टतां प्रकटयतीत्यर्थः. २२ यथा भानुरुदयाचले भासते तथा चासौ त्वद्भुजे भासत इत्यर्थः. २३ यथारुणो
रक्तवर्णोऽग्रे प्रादुर्भवति तथा क्रोधोऽपि रक्तमुखनेत्रादिना प्रादुर्भवतीत्यर्थः. २४ यथा सूर्यस्योदये सर्वत्र प्र-
काशः प्रसरति तथा त्वत्खङ्गभानोरुदये तव शौर्यं स्पष्टमुदेतीत्यर्थः. २५ यथा सूर्योदये तमांसि नाशमायान्ति
तथा त्वत्खङ्गभानुरुदये तव वैरिणो दिगन्तगामिनो भवन्तीत्यर्थः. २६ यथा भानोरुदये सूर्यकान्तमणिषु महान्-
स्तापः संजायते तथा चैतदुदये सति वैरिस्त्रीहृदयेषु महान्पश्चात्तापो भवतीत्यर्थः. २७ यथा भानोरुदये कम-
लानि विकस्वराणि भवन्ति तथा त्वत्खङ्गभानोरुदये त्वत्कीर्तिर्विकासमुपैतीत्यर्थः. २८ तिग्मांशुत्वात्खङ्गस्य
सर्वथा सूर्योपमत्वमस्तीति शेषः.

चण्डद्युतेः ॥ १३६ ॥ अस्माकं परमन्दिरस्य चरितं यद्यप्यवाच्यं भवेत्त्वामी त्वं कैथयामि तेन भवतः किञ्चित्प्रियादूषणम् । श्रीमद्राम नृप त्वया रणमुखे पाणिग्रहः सादरं यस्याः सासिलता परस्य हृदये दृष्टा लुठन्ती मया ॥ १३७ ॥ सत्यं सा बहुरूपिणी समभवत्सिद्धिस्वरूपा भवत्कीर्तिः श्रीरघुवंशरत्न विमला जागर्ति विश्वोदरे । क्षमापारे रिपुमन्दिरे नृपपुरे रत्नाकरे निर्गरे कान्तारे गिरिशेखरे विषधरागारे तथैवाम्बरे ॥ १३८ ॥ गर्वावेश-विशालरावणभुजप्रोद्यत्प्रतापानलज्वालाजालनवांस्तुदः कथमसौ सीतापतिर्विर्ण्यते । यस्या-रातिनृपाः कृपाणजलधौ मग्नाः पुरो गौरवादत्युच्चैर्गतयो भवन्ति च पुनर्भित्त्वा रवेर्मण्डलम् ॥ १३९ ॥ भीमं यज्जलधिं जवेन हनुमानुलङ्घ्य लङ्कां गतो यच्चाशोकमहावनं दलितवानक्षं च यत्क्षुण्णवान् । सीतोपायनमौलिरत्नसहितः प्राप्तश्च यस्त्वामसौ तत्राप्येष भवत्प्रतापमहिमा निर्यन्त्रेणः कारणम् ॥ १४० ॥ धत्ते नायक राम तावकयशो रामे शशाङ्के मरुद्वाहे स्वर्गगजे हरे फणिपतौ वाण्यां वृषे भे^१ रुचिम् । अन्येषां तु तैर्दम्बरे तैर्दहिते तद्वज्जने तन्मदे तत्कण्ठे च तदीक्षणे तदलके तैर्प्रोथके तैर्पथे ॥ १४१ ॥ श्रीमन्नायक रामभद्र भवतः पाणौ कृपाणं रणे दृष्ट्वा यद्यदभूदरिक्षितिभुजां तत्तत्समाकर्णय । अङ्गे वेपथुरन्धता नयनयोर्वक्त्रे तृणं भूयसी भीतिश्चेतसि वाचि संस्तुतिकथा हस्तद्वयं मेस्तके ॥ १४२ ॥ आकृष्टे कवचादहीन्द्ररसनाकल्पे कृपाणे त्वया श्रीमन्नायक रामचन्द्र भवतः प्रत्यर्थिनां वेश्मसु । गौहन्ते सहसा लुलायचंमरीशोर्दूलशोर्वाचरीयक्षोरक्षशृगालकोर्लेशैर्लभृद्वर्त्तकमिच्छादयः ॥ १४३ ॥ रेफ व्यञ्जनराजता तव तवाकार प्रकर्षः स्वरेष्वन्त्यम्यापि मकार विस्फुरति ते वैर्गोक्षरेष्वादिता । यैः संभूय निगद्यते रघुकुलालंकारहीराङ्कुरो देवः क्षोणिमुतापयोधरतटीशृङ्गारहारो हरिः ॥ १४४ ॥ स्वेदाम्भःकणमण्डलानि स्रुरलीखेलोद्भवान्यन्वहं तद्वाहो रंभयन्महाबल इति ख्यातिं गतो मौरुतः । तं चास्वाद्य मुहुः सहस्रफणताशाली बलीर्योर्निर्हिच्छे कोमलकोमल-

१ परस्त्रियाः. २ यतो भक्ताः स्वस्वामिनः कथमपि हानिं सोढुमक्षमाः. स्त्रीदुर्लक्षणं तु परमपमानकारणमनो ब्रवीमीत्यर्थः. ३ यथा काचिन्पाणिगृहीती परपुरुषस्य हृदये विलासं कुर्यान्नदा तस्या अमतीत्त्वलक्षणेन पुरुषस्य महदूषणं लभं भवेत्. ४ नानारूपत्वेन विश्वव्यापिन्यभूदिति भावः. ५ अणिमाद्यष्टसिद्धिमती. ६ यथा योगिनी सिद्धा गिरिदर्यादिषु स्वकामचारिणी भवेत्तथा त्वत्कीर्तिरपीति भावः. ७ देदीप्यमानाः. ८ समूहः. ९ अन्योऽप्यनलोऽम्बुदेन शाम्यते यथा तथा तत्प्रतापान्निर्गमिणं गमेण शामित इति भावः. १० स्वर्गयायिनो भवन्ति. अन्यो हि यो जलधौ निमग्नो भवति स च नीचैर्गतिरेव भवतीति प्रामदम्. ११ मारितवान्. १२ अस्खलितः. १३ बलभद्रे. १४ उच्चैःश्रवसि. १५ ऐगवते. १६ नक्षत्रे. १७ गमवस्त्रे. तद्वस्त्रस्य नीलत्वादिति भावः. १८ चन्द्रशर्चा. राहावित्यर्थः. १९ वृषनासिकायाम्. २० नक्षत्रपथे. आकाश इत्यर्थः. २१ येषां मुखे तृणं दृश्यते ते शूरा अपि गोवदवध्या इति भावः. २२ शिरसि करद्वयं त्वत्प्रणामार्थं कृतवन्त इत्यर्थः. २३ सदृशे. २४ तन्मन्दिराणां शून्यत्वेन वनचरतिरश्वां तत्र प्रवेशस्यानिवार्यत्वादिति भावः. २५ वनगावः. २६ व्याघ्राः. २७ वानर्यः. २८ शृङ्गराः. २९ शल्यकाः. ३० कक्षाः. ३१ व्यञ्जनेषु श्रेष्ठत्वम्. ३२ कखगादिषु. ३३ शस्त्राभ्यासः. ३४ आस्वादयन्. ३५ यदा त्वया वैरिणो हतास्तदा त्वहुजयोः परिश्रमजः स्वेद उत्पन्नस्तच्छोषणाद्वायुर्महाबलोऽभूदिति भावः. ३६ शेषः.

रपि फणैः श्रीरामचन्द्र स्थिराम् ॥ १४९ ॥ श्रीरामे मृगयां गतेऽपि धनुषा बाणे समारोपितेऽप्याकर्णान्तगतेऽथ मुष्टिगलितेऽप्येणाङ्गिलमेऽपि च । न त्रस्तं न पलायितं न चकितं नोत्कम्पितं न द्रुतं मृग्या मद्वशं करोति दयितं कामोऽयमित्याशया ॥ १४६ ॥ गाम्भीर्येण महोदयेन शरणत्राणेन मर्यादया सर्वाशापरिपूरणेन महता स्थैर्येण धैर्येण च । राम त्वामनुकर्तुमिच्छतितरां वारानिधिः किं त्वसौ पीतो वानरलङ्घितः प्रमथितो बद्धः श्रिया त्याजितः ॥ १४७ ॥ देव श्रीनृप रामचन्द्र भवतो दिग्जैत्रयात्रोत्सवे धावद्द्वारतुरंगचञ्चलखुरक्षुण्णक्षमामण्डलात् । वातोद्भूतजोमिलत्सुरनदीसंजातपङ्कस्थलीदृवाचुम्बनचञ्चवो हरिहयास्तेनैव वृद्धं दिनैः ॥ १४८ ॥ साधर्म्येण कथं गृणन्तु यमुनावोणीं कृपाणीं च ते श्रीमद्राम चमूवरेण्य भवतो वाग्ब्रह्मसिद्धान्तिनः । नाकृष्टां हलिना न कालियवशात्कूरां न धाराजडां न च्छायाजनितां न वक्त्रबहुलां न प्राप्तभङ्गां क्वचित् ॥ १४९ ॥ आबाल्यं पतिरेष मे जगदिदं जानाति तत्त्वं पूनर्भूमध्ये समुपागता तदपि ते विख्यायते यः पतिः । वृद्धा नाम्य गृहे वसामि मुचिरं तिष्ठन्स्थिरात्रेति तन्मात्सर्यादिव राम भूप भवतः कीर्तिर्दिगन्तं गता ॥ १५० ॥ का शृङ्गारकथा कुतूहलकथा गीतादिकानां कथा माद्यदन्तिकथा तुरंगमकथा कौण्डिनीक्षाकथा । एकैवास्ति परं पलायनकथा त्वद्वैरिभूमीभुजां देव श्रीरघुनाथ नाथ जगति स्वप्नेऽपि नान्या कथा ॥ १५१ ॥ त्वं चेत्कल्पतरुर्वयं मुमनसस्त्वं चेत्सुधात्मा कलाः संपूर्णा वयमीश्वरो यदि भवान्स्वच्छा विभूनिर्वयम् । संपूर्णः कमलाकरो यदि भवाञ्श्रीराजहंसा वयं स्वामिस्त्वं शृणु रामचन्द्र नृपते किं किं न तेऽङ्गं वयम् ॥ १५२ ॥ बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भङ्गावधि प्रहता ताते काननसेवनावधि कृपा मुग्रीवसल्यावधि । आज्ञा वारिधिवन्धनावधि यशो लङ्केशनाशावधि श्रीरामस्य पुनातु लोकवशता जानक्युपेक्षावधि ॥ १५३ ॥ त्वत्कीर्तिर्धनिका धनं मधुरिमा तस्याधमर्णा सुधा शीतांशुः प्रतिभूस्तदर्थनकृते सैषा दिवं धावति । सा लीना तव वाचि राम नृपते चन्द्रो निरस्तध्वनिः शङ्कातङ्कभृदंशुकावृततनुर्नक्तं समुत्सर्पति ॥ १५४ ॥ अस्त्रामास तृणं प्रियाद्गृहि तृणामास स्मरारेर्धनुर्दारामास मुनेः शिलापि नृवरामास स्वयं पादुका । कुल्यामास महार्णवोऽपि कपयो योधावभूवुस्तदा पौलस्त्यो मशकावभूव भगवंस्त्वं मानुषामासिथाः ॥ १५५ ॥ उप्ता कीर्तिलता गुणैस्तव विभो सिक्ता च दानोदकैर्भूस्तम्भमवाप्य दिक्षु वितता प्राप्ता नभोमण्डलम् । धूपैस्त्वत्प्रतिपक्षलक्षवनितानिःश्वासजैर्धूपिता ऋक्षैः कोरकितेन्दुना कुमुमिता श्रीरामचन्द्र प्रभो ॥ १५६ ॥ यद्वीजानि च मौक्तिकानि करिणां दन्ता यदीयाङ्कुरा यत्पत्राणि शरद्वना हिमगिरिर्यस्याः प्रकाण्डो महान् । यत्पुष्पाणि च तारका हिमरुचिर्यस्याः फलं सुन्दरं सेयं राजति रामकीर्तिलतिका ब्रह्माण्डभाण्डोदरे ॥ १५७ ॥ नो ग्लानिं भजते दिने न च

१ पृथ्वीम्. २ दूर्वाङ्कुरभक्षणे रता अरुणेन प्रेरिता अपि न तूर्णं प्रयान्ति किं तु शनैरेव. अत एव श्रीष्मर्तौ महान्तो दिवसा जायन्त इति भावः. ३ कथयन्तु. ४ छाया सूर्यमार्या. ५ पानीयवाहाः. ६ जाततरङ्गाम्.

सुराधीशैः समापीयते नो राहुर्ग्रसते न वा मृगदृशां वक्रैः पराजीयते । नो मेघैश्च पिधीयते न च कुहूकालेऽपि संक्षीयते श्रीरामक्षितिपाल भाति जगति त्वत्कीर्तिचन्द्रः सदा ॥ १९८ ॥ आरुष्टे युधि कर्मुके रघुपते वामोऽब्रवीदक्षिणं पुण्ये कर्मणि भोजने च भवतः प्रागल्भ्यमस्मिन्न किम् । वामान्यः पुनरब्रवीन्न मम भीः प्रच्छाम्यहं स्वामिनं छिन्द्यां रावणवक्रपङ्क्तिमथवेत्येकैकमादि-
श्यताम् ॥ १९९ ॥ अस्मः कर्दमतामुपैति सहसा पङ्कः पुनः पांसुतां रेणुर्वारणकर्णतालयुगलैर्दि-
क्प्रान्तनीहारताम् । निम्नत्वं गिरयः समं विषमतां शून्यं जैनाकीर्णतां निर्याते त्वयि रामचन्द्र
नृपते त्यक्तस्वरूपं जगत् ॥ १९० ॥ पाताले मञ्जु मूलं फणिपतिरभितः कीर्तिवह्नेस्तवैषा
स्थूणा कैलासशैलो गगनमिह महामण्डपः पाण्डुदण्डाः । दन्तीन्द्रस्थूलदन्ता दंलततिर-
तुला शारदाभ्राणि सारास्ताराः पुष्पाणि चन्द्रः फलमिदममलं राम राजेन्द्र मन्ये ॥ १९१ ॥
कूर्मः पादोऽस्य यष्टिर्भुजगपतिरसौ भोजनं भूतधात्री तैलापूराः समुद्राः कनकगिरिरयं
वृत्तवर्तिप्ररोहः । ज्योतिश्चण्डांशुरोचिर्गगनमलिनिमा कज्जलं दह्यमाना शत्रुश्रेणी पतङ्गा
ज्वलति रघुपते त्वत्प्रतापप्रदीपः ॥ १९२ ॥ शक्तिः सर्वातिरिक्ता विलसति न च ते पीलु-
पाकप्रियत्वं वाक्यं धर्मे प्रमाणं स्वयमपि रचितं नान्य ईशोऽस्ति कश्चित् । नो वस्यं
भेद आस्ते कचिदपि विषये नैव मिथ्याप्रवादश्चित्रं पाण्डित्यमेतद्वहसि रघुपते गौतमा-
द्यैरतर्क्यम् ॥ १९३ ॥ पूर्वत्रासिद्धबुद्धिर्द्विगुणितकरणेऽप्यस्ति तेऽल्पप्रयत्नो यः कश्चिन्नैव
लोपं भजति बहुतरापेक्षिणोऽप्यन्तरङ्गाः । नो वा बाधः परेण कचिदपि विषये नापवादो
गुणानां वृद्धीनां वर्णमात्रं सदनमिति नवो राम साधुत्वमार्गः ॥ १९४ ॥ प्रौढि धत्तां कलासु
प्रथयतु कुमुदं सत्पथे संचरं ह्य नेत्रानन्दं विधत्तामर्वतु च विबुधानस्तु राजा तथापि ।
दोषान्वेषी कलङ्की संहजजडतनुः संक्षयः पक्षपाती नैक्षत्रेशः कथं वा कलयतु तुलनां राम-

१ यतोऽम्ममो द्रवत्वेऽपि भवदीयाश्चायुष्यापितरजःसंपकात्तस्य कर्दमता जातेति भावः. २ घोटकखु-
रक्षुणाः सन्तः. ३ त्वत्मेवया वने प्रवेशादग्न्यमपि जनपदवद्भवति. ४ मनोहरम्. ५ स्तम्भः. ६ श्रे-
तयष्टिका. ७ पर्णसंततिः. ८ अवतम्ममेतुः. ९ दीपदण्डः. १० दीपधारपात्रम्. ११ मध्यवर्तित-
त्वाद्वर्तुलदशाङ्कः. १२ (चन्द्रपक्षे) तथा कलास्वशेषे प्रौढि प्रागल्भ्यं धत्तां विभर्तुः (रामपक्षे) यथा कलासु
विज्ञानेषु प्रौढि धत्ते. १३ (चन्द्रपक्षे) तथा कुमुदं प्रकाशं प्रथयतु विस्तारयतुः (रामपक्षे) यथा कौ पृथिव्यां
मुदं हर्षं जनयति. १४ (चन्द्रपक्षे) तथा सतां देवानां पन्थाः सत्पथ आकाशस्तस्मिन्संचरेत्; (रामपक्षे)
यथा सत्पथे सतां योग्ये मार्गे संचरति. १५ (चन्द्रपक्षे) तथा नेत्राणां लोचनानामानन्दं विधत्तां कुरुताम्;
(रामपक्षे) यथा नेत्राणां रक्षकाणामानन्दं जनयति. १६ (चन्द्रपक्षे) तथा विबुधान्देवानवतु रक्षतुः (रामपक्षे)
यथा विबुधान्पण्डितानवति. १७ (चन्द्रपक्षे) तथा च राजा शोभितोऽस्तुः (रामपक्षे) यथा नाम्ना क्रियया
गुणैश्च राजा. १८ (चन्द्रपक्षे) दोषा रात्रिस्तामन्वेषते तच्छीलः; (रामपक्षे) न दोषमन्वेषते किंतु गुणान्.
१९ (चन्द्रपक्षे) कलङ्कवान्; (रामपक्षे) कलङ्की न. २० (चन्द्रपक्षे) सहजतो जलमयी तनुर्यस्य सः; (रामपक्षे)
निसर्गतो मूढस्वभावो न. २१ (चन्द्रपक्षे) कृष्णपक्ष एकैककलाक्षयात्संक्षयः; (रामपक्षे) न कदाचन तस्य क्षयः;
किंतु सर्वदा बुद्धिरेव. २२ (चन्द्रपक्षे) पक्षेऽर्नतेऽस्मायां पतनशीलः; (रामपक्षे) पक्षपाती न. २३ (चन्द्रपक्षे)
नक्षत्राणां तारकाणामीशः स्वामी; (रामपक्षे) न च न क्षत्रेशः, किंतु सर्वेषां क्षत्राणामीशः.

चन्द्रेण चन्द्रः ॥ १६५ ॥ माद्यद्वैतैण्डगण्डच्युतमदमदिरासंचरञ्चञ्चरीकीझांकारानन्दगीताः
कविभवनभुवस्ताः पुरस्ताद्भवन्ति । पश्चादञ्चन्ति येषामुपरि करुणया रामभूपालमौलेरुद्वेष्ट-
ग्ववीचीबहलधवलमाबद्धकक्षाः कटाक्षाः ॥ १६६ ॥ बीजं चिन्तामणिश्चेत्कनकगिरितटी-
जन्मभूमिर्भवेच्चेत्सेत्री चेत्कामधेनुर्विधिकुलमखिलं मूलसंस्कारभृच्चेत् । वित्तेशो रक्षिता चेत्सर-
सिजनिलया मञ्जरी चेत्तदा स्याद्राम क्षमापालमौले तव भुजलतया कल्पवृक्षः सट्टक्षः ॥ १६७ ॥
मन्ये मृत्योः सपत्नी जगति सुविदिता कालकूटस्य कन्या धात्री कर्कोटकस्य स्मरणभयकरी
किं च वज्रस्य माता । कल्पान्ताग्रेः पुरंध्री प्रभवति भगिनी भीषणा कालरात्रेर्द्वितीयं ते कृ-
पाणी सुरपुरमुदशां रामचन्द्र क्षितीश ॥ १६८ ॥

रामजामः ॥ क्षुभ्यत्प्रत्यर्थिप्रथ्वीपतिहृदयसरस्तोपशोपं दधाने त्वदोष्णां सुप्रतापे तपति
बहुगुणे रामजाम क्षितीन्द्र । सूर्यो मित्रत्वमायात्समजनि दहनः कृष्णवर्त्मा निमज्जन्पारावा-
राम्बुपुरे निवसति वडवावदिरन्यत्किमु ग्राम ॥ १६९ ॥

रामनाथः ॥ करकम्पितगङ्गायष्टिभीमे रणमंनाहितरामनाथवरे । अरिभूभृदमर्त्यसुन्दरी-
णामचलन्दक्षिणवामलोचनानि ॥ १७० ॥

रुद्रः ॥ कर्तिपयदिवर्मः क्षयं प्रयायात्कनकगिरिः कृतवामर्गवमानः । इति मुदमुपयाति
चक्रवाकी वितरणशालिनि वीररुद्रदेवे ॥ १७१ ॥ कवीन्द्राणामासन्प्रथमतरेमेवाङ्गणभुवश्च-
लङ्कृङ्गासङ्गाकुलकरिमदामोदमधुराः । अर्मा पश्चात्तेषामुपरि पतिता रुद्रनृपतेः कटाक्षाः क्षीरो-
दप्रसरदुरुर्वीचीसहचराः ॥ १७२ ॥ भूयो भूयस्त्वदरिदलनाद्वामनाशासकाशाद्यातैर्वीतैर-
हह तरणेरुल्लवणेषु व्रणेषु । सायं सायं लवणसलिलस्पर्शवाधासमाधावस्यालस्याकलितवपुषो
रुद्र कः स्यादुपायः ॥ १७३ ॥ चन्द्रोऽनेन कलङ्कितो वन वने रामोऽमुना वञ्चितः किं चानेन
कुलाङ्गनानयनयोर्लवण्यलक्ष्मीहिता । सम्यानामभिलापकस्य भवतः श्रीरुद्रचन्द्र प्रभो तन्मन्ये
हरिणस्य हन्त हननायावेष्टकोपक्रमः ॥ १७४ ॥ रुद्रस्यापि दिगम्बरस्य कृपया स्वर्गेऽमराः
कोटिशो याचन्ते न कदापि काञ्चनमहो शश्वत्मदा भुञ्जते । एकोऽहं वसुधातले न च पुनः
स्नेहस्य पात्रं सदा याचिष्ये कथमन्यभूपतिमतः श्रीरुद्रभूमीपते ॥ १७५ ॥

रूपनारायणः ॥ अये यदि समीहसे परपुरावरोधं सदा समाकलय मद्भवः किमपि
रूपनारायण । प्रतीपनृपनागरीनयननीरकल्लोलिनीसमुत्तरणचातुरीं तुरगराजमध्यापय ॥ १७६ ॥

रूपमणिः ॥ श्रीमद्रूपमणे गुणेन युदयं हीनोऽपि नीतो गुरुर्गाढं गौरवमादरेण भवता
तेनास्ति शंभुर्भवान् । यत्तेनाप्यक्रजुः कलङ्कविकलो दोषाकरोऽपि स्फुटं विप्राधीशपदे वि-
धाय विधृतश्चन्द्रोऽनिशं मस्तके ॥ १७७ ॥

विक्रमार्कः ॥ तत्कृतं यन्न केनापि तद्वत्तं यन्न केनचित् । तत्साधितमसाध्यं यद्विक्र-
मार्केण भूभुजा ॥ १७८ ॥ सारसवत्ता विहता नवका विलसन्ति चरति नो कङ्कः । सर-

सीव कीर्तिशेषं गतवति भुवि विक्रमादित्ये ॥ १७९ ॥ हस्ती वन्यः स्फटिकघटिते भित्ति-
भागे स्वबिम्बं दृष्ट्वा दृष्ट्वा प्रतिगज इति त्वद्विषां मन्दिरेषु । दन्ताघातादलितदशनस्तं पुन-
र्वीक्ष्य सद्यो मन्दं मन्दं स्पृशति करिणीशङ्कया विक्रमार्के ॥ १८० ॥ कीर्तिस्ते दयिता
तदीयजठरे लोकत्रयं वर्तते तस्मात्त्वं जगतः पिता पितृधनं येनार्थिनां त्वद्धनम् । वीर श्रीवर
विक्रमार्के भवतस्त्यागं न मन्यामहे कस्त्यागः स्वकुटुम्बपोषणविधायर्थव्ययं कुर्वतः ॥ १८१ ॥

विग्रहराजः ॥ ब्रूते संप्रति चाहुवाणतिलकः शाकंभरीभूपतिः श्रीमान्विग्रहराज एष
विजयी संतानजानात्मनः । अस्माभिः करदं व्यधायि हिमवद्विन्ध्यान्तरालं भुवः शेषस्वीकर-
णाय मास्तु भवतामुद्योगशून्यं मनः ॥ १८२ ॥

वीरभानः ॥ लङ्काधामनि वीरभाननृपतेः प्रेक्ष्य प्रतापोदयं प्रत्यागारमधीरनीरजदृशो
भूयो हुताशत्रमात् । क्षुभ्यद्वाणि विभूतपाणि विगलन्मुक्तामणि प्रस्वलद्वाप्पश्रेणि विलोल-
वेणि दयितं कण्ठस्थले विभ्रति ॥ १८३ ॥ भेरीझाङ्कृतिभिस्तुरंगनिनदैः कुम्भीन्द्रकोलाहलैः
प्रस्थाने तव वीरभान दलितं ब्रह्माण्डभाण्डोदरम् । आधाय ज्वलति प्रतापदहने रङ्गैः पुन-
र्वेधसा तारानायकतारकासुरसरिद्विद्याजादिवायोजितम् ॥ १८४ ॥

वीरवरः ॥ कामो वामदृशां निर्धिर्नयजुषां कालानलो विद्विषां स्वःशाखी विदुषां गुरु-
गुणवतां पार्थो धनुर्धोरिणाम् । लीलावासगृहं कल्याकुलजुषां कर्णः सुवर्णाधिनां श्रीमान्वी-
रवरः क्षितिश्वरवरो वर्वति मर्वोपरि ॥ १८५ ॥ जम्बुद्वीपगृहप्रकाशनकरी स्नेहक्षमाधायिनी
नीत्योद्गीर्णमधीततिः खलजनश्रेणीपतङ्गान्तकृत् । गाजीन्द्राकवगक्षिनीश्वरमनश्चिन्तान्धका-
रापहा यस्य क्षोणिपतेरराजदखिलं दीपोपमा लेखनी ॥ १८६ ॥

वीरसिंहः ॥ वीरसिंहारिनारीणामञ्जनाक्ताश्रुविन्दवः । उरोजे पतिता रेजुः सरोजे
मधुषा इव ॥ १८७ ॥ यम्योच्छिन्ना न वेदा मनसि सदयता दूषणानामभावो दक्षो दूरे-
ऽणुदृष्ट्या जहति कठिनतां दानशक्तिर्गिरिष्ठा । आधत्ते यश्च कुन्दं शिरसि दरवतां यश्च
दूरीकृतातिः स श्रीमान्वीरसिंह त्वमिव तव रिपुस्तत्र दम्भं प्रतीमः ॥ १८८ ॥ वैकुण्ठाभ-
प्रकामः कमलयुतशिराः कुञ्जराकृष्टदृष्टिः कोदण्डोदारनामाप्यमितपरिजनो विश्वविख्यात-
कीर्तिः । मुन्दर्यासक्तचित्तः समरणविजयी कङ्कणाहारयुक्तो वीर श्रीवीरसिंह त्वमिव तव
रिपुः किंतु मुक्तादिवर्णः ॥ १८९ ॥

वेङ्कटपतिः ॥ अत्र मन्मथमिवातिमुन्दरं दानवारिमिव दिव्यतेजसम् । शैलराजमिव
धैर्यशालिनं वेद्वि वेङ्कटपतिं महीपतिम् ॥ १९० ॥

शाहिजहान् ॥ भूभृन्मौलितटीषु वर्षति महाधाराधरेऽस्मिन्नसौ जाता भूप सरस्वती वि-
जयिनी कल्लोलिनी पावनी । श्रीमच्छाहिजहां ब्रवीमि तदिदं माहात्म्यमस्याः कथं यस्यां
मज्जति पङ्कजीयति शिवस्तन्मूर्धजोऽलीयति ॥ १९१ ॥

सिन्धुराधीश्वरः ॥ अशर्मदहनज्वलत्कटुकटाक्षरूक्षेक्षणक्षणक्षपितशात्रवे जयति सिन्धुराधीश्वरे । वयं न बहु मन्महे निजभुजानमद्राण्डिवच्युतास्त्रशिखिताण्डवज्वलितखाण्डवं पाण्डवम् ॥ १९२ ॥

हम्मीरः ॥ मुञ्चति मुञ्चति कौषं भजति च भजति प्रेकम्पमरिवर्गः । हम्मीरवीरखड्गे त्यजति त्यजति क्षेमामाशु ॥ १९३ ॥ मा चक्र चक्रिविरहज्वरकातरो भूः संकोचमम्बुज न याहि न यामिनीयम् । हम्मीरभूपहयपादविदीर्णभूमीरेणूत्करैरयमकारि दिवान्धकारः ॥ १९४ ॥

राजविभूषावर्णनम् ।

यशःपटोऽयमद्भुतो न ते महीप कञ्चुकः । सुपुण्यकर्म भात्यदो जयप्रदं सुरक्षणम् ॥ १ ॥ प्रज्ञातृतीयोऽग्रविलोचनस्य भूत्योज्ज्वलस्येश्वरकामदातुः । कामारिमुत्सृज्य मुदा सकामा ह्युष्णीषगङ्गा तव भाति मूर्ध्नि ॥ २ ॥ चित्राभिरस्योपरि मौलिभाजां भाभिर्मणीनामनणीयसीभिः । अनेकधातुच्छुरिताश्मराशेर्गोवर्धनस्याकृतिरन्वकारि ॥ ३ ॥ तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघ्रनोत्तेजनया मणीनाम् । बंहीयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुरुल्लसन्ती ॥ ४ ॥ शिरोवेष्टनव्याजतस्ते मुखेन्द्रोः परं पक्षपाताद्वसत्येव राहुम् । रुपा मूर्ध्नि बद्धं कचच्छद्मनालं शशाङ्कोऽङ्गहीनो विभात्येव राजन् ॥ ५ ॥ ताराविनाथमभिनित्य मुखश्रियाद्धा राजस्त्वया पदककैतवतो व्यलम्बि । बन्दीकृता इव तदीयवधूसमूहा हारच्छलेन तव वक्षसि भान्ति नूनम् ॥ ६ ॥ धवलकुसुमभास्वत्कञ्चुकस्योपरिष्ठात्कनकपरिकरेण भ्राजसे राजराज । शरदिघनगणोद्यद्विद्युद्दामरेखाकलित इव धरेन्द्रः प्रोन्नतो विन्ध्यशैलः ॥ ७ ॥ स्वभावारक्तश्रीनखरमुषुमान्द्रकनकस्फुरद्विद्युद्वाजत्कटकयुगलाभ्यां तव करौ । विभातः काश्मीरद्रवविलुलिताविन्द्रविजये हने स्वर्गद्वारार्गल इव विभो द्विट्स्थितिकृते ॥ ८ ॥

गजप्रशंसा ।

नीता कुम्भस्थलकटिनता कामिनीनामुरोजैः स्तेयं धृत्वा धृतमणिगणैः कञ्चुकैरावृतैव । इत्याख्यातुं नरपतिगृहद्वारि कुम्भेन्द्रडिम्भाः शुण्डादण्डैर्वपुषि बहुलां धूलिमुद्धूलयन्ति ॥ १ ॥ सिन्दूरद्युतिमुग्धमूर्धनि घृतस्कन्धावधिष्यामिके व्योमोन्तःस्पृशि सिन्धुरेऽस्य समरारम्भोर्द्धुरेधावति । जानीमो नु यदि प्रदोषतिमिरव्यामिश्रसंध्याधियेवास्तं यान्ति समस्तबाहुजभुजातेजःसहस्रांशवः ॥ २ ॥ एतद्गन्धगजस्तृपाम्भसि भृशं कण्ठान्तमञ्जत्तनुः फेनैः पाण्डुरितः स्वदिक्करिजयक्रीडायशःस्पर्धिभिः । दन्तद्वन्द्वजलानुबिम्बनचतुर्दन्तः कराम्भोर्वमिव्याजार्दभ्र-

१ पिधानम्; (पक्षे) भाण्डागारम्. २ उल्लासनम्; (पक्षे) प्रकृष्टकम्पम्. ३ क्षान्तिम्; (पक्षे) पृथ्वीम्.
४ चक्रवाकीविरहातुः. ५ अभ्रं कषे. ६ अनर्गल इत्यर्थः. ७ क्षत्रिय. ८ सूर्यः. ९ प्रतिबिम्बेन.
१० करशीकर इत्यर्थः. ११ ऐरावतेन.

मुवच्छभेन विरहं निर्वापयत्यम्बुधेः ॥ ३ ॥ स्वीयोद्दानप्रगन्धप्रकुपितहृदयोत्तारितोद्दण्डशुण्डै-
रुद्रच्छत्पुच्छगुच्छप्रतिकरटिधिया सिन्धुरैर्धामानैः । तत्पादन्यासनम्रीभवदचलभरोद्भ्रान्तिधारा-
वधूर्णत्पारावाराम्बुपूर्णा धरणिरतितरां शङ्कमाना चकम्पे ॥ ४ ॥

तुरगप्रशंसा ।

मेखलीयति मेदिन्याः ककुभः कङ्कणीयति । मण्डलीस्तुरगः कुर्वजगतः कुण्डलीयति
॥ १ ॥ धावन्तमनुधावन्ति हरिणं तव वाजिनः । नाभिनिर्मुक्तकस्तूरीलुब्धा इव समीरणाः
॥ २ ॥ अनूनेवेगादयमद्वितीयश्छायातुरंगादपि लज्जमानः । खुरोद्धतैर्वीर तुरंगमस्ते रजोभि-
रह्वापतिमावृणोति ॥ ३ ॥ प्रयातुमस्माकमिदं कियत्पदं धरा तदम्भोधिरपि स्थलायताम् ।
इतीव वाहैर्निजवेगदर्पितैः पयोधिरोधक्षममुद्धतं रजः ॥ ४ ॥ इयती जगती कियती भविता
नमिता न नयामिति याति हयः । वियदङ्गणरिङ्गणरङ्गणभूर्विमृशन्निव नर्तनमातनुते ॥ ५ ॥
किमङ्गारवद्वां खुरैः स्पर्शयन्तः कुरङ्गा इवाङ्गानि संकोचयन्तः । अटन्तो नटन्तो भटं तोप-
यन्तस्तुरंगाः सुरङ्गाः पुरं गाहयन्ति ॥ ६ ॥ अलक्षितगतागतैः कुलवधूकटाक्षैरिव क्षणानु-
नयशीतलैः प्रणयकेलिकोपैरिव । मुवृत्तमसृणोन्नतैर्मृगदृशामुगेजैरिव त्वदीयतुरगैरिदं धर-
णिचक्रमाक्रम्यते ॥ ७ ॥ निर्मासं मुखमण्डले परिमितं मध्ये लघुं कर्णयोः स्कन्धे बन्धुरम-
प्रमाणमुरमि स्त्रिगुणं च रोमोद्गमे । पीनं पश्चिमपार्श्वयोः पृथुतरं पृष्ठे प्रधानं जवे राजा वा-
जिनमारुरोह सकलैर्युक्तं प्रशस्तैर्गुणैः ॥ ८ ॥ धृत्वाभिर्दिवसैर्नयन्वधिरयन्नाशाः खुराणां
रैवैवाति संयति खज्जयज्जयैः स्तोतृन्गुणैर्मृकयन् । धर्मासाधनमनियुक्तजगता राज्ञामुनाधि-
ष्ठितः सान्द्रोत्फालमिषाद्विगायति पदा मप्रष्टुं तुरंगोऽपि गाम् ॥ ९ ॥ वातं स्थावरयन्त्रभः
पुष्टकयन्त्रोत्तस्वती मृत्रयन्मिन्त्रं पल्वलयन्वनं विटपयन्मण्डलं लोष्टयन् । शैलं मर्षपय-
न्दिशं चपलयन्लोकात्रयं क्रोडयन्हेलारब्धरयो हयस्तव कथंकारं गिरां गोचरः ॥ १० ॥
तप्तां गामिव संस्पृशन्ति गतिभिर्द्यामुत्पतन्तो मृहुरन्तेवासिन आञ्जवश्रुतगतीवाध्यापय-
न्तोऽनिलान् । देव स्वीयखुराग्रदीर्णवसुधाधृलीवितानं बलारात्यश्वो नटनं पठिष्यति हि वस्त-
न्वन्ति वाहास्तव ॥ ११ ॥

खड्गप्रशंसा ।

वर्णयामि विमलत्वमम्भमः किं त्वदीयकरवालवर्तिनः । एति यत्प्रभवमैन्दवीं द्युतिं वि-
श्वशक्तिपुटमौक्तिकं यशः ॥ १ ॥ खड्गवारि भवतः किमुच्यते लोलशैवलमिवारिकुन्तलैः ।

१ अन्तर्गुणचरिणां दृष्टीः प्रतिबध्नन्त्यर्थः. २ तत्रत्यान्प्राणित इत्यर्थः. ३ वायोरप्यधिकवेग इत्यर्थः.
४ जगतो धर्मेकसाधनकारिणा. ५ वेगातिशयत्वाभिरन्तरमूर्धचरणनिक्षेपव्याजात्. ६ भुवम्; (पक्षे) धेनुम्.
'गोब्राह्मणानलान्भूमिं गोच्छिष्टं न पदा स्पृशेत्' इति निषेधादिति भावः.

यत्र राजति निवेशितं त्वया राजहंसनिवहोपमं यशः ॥ २ ॥ न पक्षवृत्तिर्न सपक्षवृत्तिर्वि-
 पक्षवृत्तिः करवालधूमः । तथापि ते भूमिपते जगत्यां प्रतापवद्विप्रमितिं करोति ॥ ३ ॥
 रिपुश्रियः किं कचसंचयोऽयं प्रतापवहेः किमु धूमराजिः । विलोक्य यत्पाणिगतं कृपाणमेवं
 जनस्तर्कयते रणेषु ॥ ४ ॥ सद्यः करस्पर्शमवाप्य चित्रं रणे रणे यस्य कृपाणलेखा । त-
 मालनीला शरदिन्दुपाण्डु यशस्त्रिलोक्याभरणं प्रसूते ॥ ५ ॥ दर्पान्धगन्धगजकुम्भकपाटकू-
 टसंक्रान्तनिघ्नघनशोणितशोणशोचिः । वीरैर्व्यलोकि युधि कोपकषायकान्तिः कालीकटाक्ष
 इव यस्य करे कृपाणः ॥ ६ ॥ धाराधरस्त्वदसिरेष नरेन्द्र चित्रं वर्षन्ति वैरिवनिताजनलो-
 चनानि । कोशेन संततमसंगतिराहवेऽस्य दारिद्र्यमभ्युदयति प्रतिपार्थिवानाम् ॥ ७ ॥ कुरं-
 गाक्ष्या वेणीं सुभगविपरीते रतिविभावधिस्कन्धं दृष्ट्वा किमपि निपतन्तीमरिभटः । अधिग्रीवं
 युष्मत्प्रचलकरवालव्यतिकरं स्मरन्नेव स्तब्धो विरमति परीरम्भरभसात् ॥ ८ ॥ कृपाणीयं
 काली तव रिपुयशःक्षीरमनिशं पिबन्ती व्यालीव प्रथयति तथा दुर्विपहताम् । यथा दूरा-
 दस्याः स्फुरणमपि संभाव्य सहसा विमुह्यन्ति प्रौढप्रहरणभूतोऽपि प्रतिभटाः ॥ ९ ॥ रा-
 जन्वीर विपक्षलक्षसुवध्वैधव्यदीक्षागुरुः सङ्ग्रामाध्वरकर्ममर्मकुशलः प्रत्यर्थिपृथ्वीभुजाम् ।
 प्राणानर्घ्यमणेर्मयापहरणं नाकारि किंतु प्रभो भ्रमङ्गेन तवेति दिव्यमपिबत्कोशं स खड्गः
 परः ॥ १० ॥ अम्यासिर्भुजगः स्वकोशविवराकृष्टः स्फुरत्कृष्णिमा कम्पोन्मीलदर्शाललीलव-
 लनस्तेषां भिये भूभुजाम् । सङ्ग्रामेषु निजाङ्गुलीमयमहासिद्धौषधीवीरुधः पर्वाम्ये विनिवेश्य
 जाङ्गुलिकता कैनाम नालम्बिता ॥ ११ ॥ भूमन्मैलितटीषु दर्शितसमारम्भोऽयमम्भोधरस्त्व-
 त्वङ्गः प्रतिपक्षपङ्कपटलं प्रक्षालयन्धारया । युद्धकुल्लविरुद्धसिन्धुरगलद्वण्डस्थलप्रस्वलन्मुक्ता-
 भिः करकाभिराशु समरे क्षोणीतले वर्षति ॥ १२ ॥ आश्चर्यं समरान्तरे रिपुयशश्चन्द्रप्रता-
 पार्कयोः सर्वग्रासमयं सदैव तनुते त्वत्खड्गराहुः कथम् । किं चान्यत्परलोकनिर्भय भवांस्त-
 स्मिन्प्रहत्युत्तमै गृह्णाति त्यजनामकम्पहृदयो राज्ञां समस्ता भुवः ॥ १३ ॥ देव त्वत्करपद्म-
 कोशविगलन्मत्तालिमालामामि वैधव्योद्धटधूमकेतुमपरे त्वद्वैरिवामभ्रवाम् । वेणीकालवधोः
 प्रतापहतभुग्धूमं च केचिज्जगुर्मन्ये कालभुजंगलोत्तरसना हाहाहलव्याघ्रता ॥ १४ ॥ सिक्तायां
 वीरकण्ठस्थलवहलगलद्रक्तधाराम्बुवर्षमाद्यन्मातंगकुम्भोद्धलनविलुलितैर्मौक्तिकैः पुष्पितायाम् ।
 सङ्ग्रामोद्यानभूमौ तुरगखुरपुटोत्तातकृष्टस्थलायां जातं ते खड्गवल्छ्याः फलमतुलसास्वा-
 दहृद्यं जयश्रीः ॥ १५ ॥ सर्पविषा कृपाणी तव भुजभुजगासंगतः संगरादौ मद्यःकृत्तारि-
 खण्डच्युतरुधिररजयोगमभ्यावहन्ती । दृष्यद्दानाम्बुपुरोत्कटकखरिवटनागण्डशैलेषु लीना सूते
 सद्यः किलाण्डान्यतिविमलगलदूरिमुक्ताच्छलेन ॥ १६ ॥ लेखन्ती व्योमगर्भं दिशि विदिशि
 मुहुर्निपतन्ती हरन्ती शश्वत्प्रौढान्धकारानखिलजनमनोविस्मयं वर्धयन्ती । यस्य स्फारा-
 सिधारा तडिदिव तरला वैरिकण्ठोपकण्ठं प्राप्तो सद्यो नटीव प्रणयकुतुकिनी मोहमाविष्क-

रोति ॥ १७ ॥ चूडापीडाभिरामः स्फुरदुरुमणिभिर्मुद्रिकाकल्पभूतैर्दोर्दण्डः कुण्डलीन्द्रस्तव
जयति जगन्मण्डलाधार एषः । क्षीरभ्रान्त्यारिकीर्ति सपदि समुदितां पातुकामः प्रसर्पजिह्वा-
मुच्चैः किमेनां चपलयति चमत्कारिणीं खड्गधाराम् ॥ १८ ॥

राजयात्रावर्णनम् ।

प्रयाणे तव राजेन्द्र मुक्ता वैरिमृगीदृशाम् । राजहंसगतिः पद्मयामाननेन शशिश्रुतिः
॥ १ ॥ दिङ्मारीणां स्पृशत्यर्को रजःसंदूषिताम्बरम् । प्रस्थाने नृपते सन्तोऽपथैर्यान्ति रजो-
वृताः ॥ २ ॥ त्वद्वाजिराजिनिर्धूतधूलीपटलपङ्क्तिनाम् । न धत्ते शिरसा गङ्गां भूरिभारभिया
हरः ॥ ३ ॥ यात्रामु यस्य ध्वजिनीभरेण दोलायमाना सकला धरित्री । आर्द्रव्रणाधिष्ठि-
तपृष्ठपीठमकर्मठं कूर्मपतिं चकार ॥ ४ ॥ अस्य प्रयाणेपु समग्रशक्तेरग्रेसरैर्वाजिभिरुत्थि-
तानि । कुर्वन्ति सामन्तशिखामणीनां प्रभाप्ररोहास्तमयं रजांसि ॥ ५ ॥ यदस्य यात्रासु
बलोद्धतं रजः स्फुरत्प्रतापानलधूममज्जिम । तदेव गत्वा पतितं मुधाम्बुधौ दधाति पङ्कीभवं-
दङ्कतां विधौ ॥ ६ ॥ त्वय्यागते किमिति वेपथ एष सिन्धुस्त्वं सेतुमन्यकृदतः किमसौ
बिभेति । द्वीपान्तरेऽपि न हि तेऽस्त्यवशंवदोऽद्य त्वां राजपुंगव निषेवत एव लक्ष्मीः ॥ ७ ॥
त्वयि प्रचलति प्रभो तुरगवल्गनासु स्फुरद्धरावलयधूलिभिः सकलमेव कीर्णं नभः । दिवाकर-
हयावली निरवलम्बसंचारतः श्रमापनयनाय किं वमुमतीयमूर्ध्वं गता ॥ ८ ॥ चोली चोली न
तु कलयते गुर्जरा जर्जराङ्गी भूर्जीक्रान्तं विशति विपिनं मालवी सालवीधीम् । नो संगीतं रच-
यति मनागङ्ग वङ्गी कृशाङ्गी नाङ्गी रागं रहसि तनुते भूपते त्वत्प्रयाणे ॥ ९ ॥ देव त्वद्विजय-
प्रयाणविलसत्स्वाजिराजव्रजक्षुण्णक्षमातललीनपांशुपटलव्याप्तोऽर्जुनमेपक्षणः । सुत्रामा बहु म-
न्यते फणिपतिं पातालमूलस्थितं सोऽप्युद्धामकरीन्द्रदुर्धरभग्नक्रान्तः सहस्रेक्षणम् ॥ १० ॥
देवे दिग्विजयोद्यते धृतधनुःप्रैत्यथिमीमन्तिनीवैधव्यव्रतदायिनि प्रतिदिशं क्रुद्धे परिभ्राम्यति ।
आस्तामन्यनितम्बिनी रतिरपि प्रायो न पौष्पं करं भर्तुर्धर्तुर्मदान्मदान्धमधुपीनीलीनिचोले
धनुः ॥ ११ ॥ देव त्वद्विजयोद्यमे हरिगुरुरर्वातक्षतक्षमातलात्प्रोद्धूते रजसः परागपटले
दिक्चक्रमाक्रामति । अक्षणां पङ्क्तिशतानि निन्दति निजं हस्तद्वयं निन्दति स्वां निन्दत्य-

१ सेतुश्च मन्यध्वेति. २ इन्द्रः. ३ शक्रः. ४ यदि मम भर्ता कामो धनुर्धारयिष्यति तदायं गजा
मद्गतारं धनुर्धरत्वाद्धनिष्यतीति भयात्स्वभर्ता धनुर्नाग्राह्यदिति भावः. ५ अथाः. ६ समूहः. ७ दश-
शतानि. ८ यतश्चैतावद्रजः समुच्छलितं येन तस्य सहस्रनेत्राणि निगोहितानि बभूवुस्तेन यदि मम नेत्रसहस्रं
नाभविष्यत्तदा चैतावद्रजोनिर्गस्तत्र नापतिष्यदतो नेत्रसहस्रं मम किमर्थमभवदिति. ९ सत्यपि नेत्रसहस्रे
तस्तिरोधानाय यदि हस्तसहस्रमप्यभविष्यत्तदा हस्तैः सर्वनेत्राच्छादनं कर्तुं शक्यमनो मम पाणिद्वयं व्यर्थमे-
मेवेति. १० यतो मया देवत्वादनिमेषता पक्ष्मपाताभावः किमिति प्राप्तः यस्माच्चक्षुषां रजःपटलाक्रान्तत्वमभूद्यदि
च मे नयनेष्वनिमेषता नाभविष्यत्तदा रजःपातोऽपि नाभविष्यदतः स्वामनिमेषतां निन्दतीति भावः.

निमेषतां परिपतद्वाष्पाम्बुधारो हैरिः ॥ १२ ॥ युष्मद्वाजिजिताजिराजि चरणक्षेपक्षतैर्मो-
हिनीं मङ्गु क्षोणिमवेक्ष्य सिञ्चति घनैर्मर्ता नदीनां जलैः । आशामण्डलमुत्कटध्वजपटैर्वीतं
तनोति द्रुतं चञ्चच्चलरेणुराश्विनमिवानेतुं दिवं गच्छति ॥ १३ ॥ धूर्ताधोरण देव वासव
करी पङ्केन लिप्तः कथं नीतः स्वर्गतरंगिणीजलमसौ तत्रास्ति पङ्कः कुतः । सर्वाशाविजयो-
त्सवं प्रति कृतोद्योगे धराधीश्वरे स्फायन्ते करिकर्णतालपवनोद्भूताश्चमूरेणवः ॥ १४ ॥
देव त्वद्गजवाजिर्षत्रपटलप्रोद्भूतधूलीभरैराकाशं वसुधायते स्वरकरः सोमायते निष्प्रभः ।
किं चाधो भरकुञ्चितः फणवतां नाथः स कूर्मायते कूर्मो भोर्गपतीयते किमपरं रात्रीयते
वासरः ॥ १५ ॥ वेष्टपक्षतिराजहंसयुवतिवृत्त्यन्मृणालावलिभ्राम्यत्पट्टदभूरिज्ञाङ्कृतिपतञ्च-
क्रीकृतक्रेङ्कृति । पर्यस्यन्नवपद्मसंहति पतद्भिग्वतिवेगस्थिति प्रस्थानध्वजवातलोलमजनि स्व-
र्गपगायाः पयः ॥ १६ ॥ सत्यं त्वं पुरुषोत्तमोऽसि नियतं तत्रापि रामो भवान्प्रस्थाने
तव लज्जयेव नमति व्यक्तं यतो मेदिनी । द्वाक्पूर्वाचलपश्चिमाचलकुचावावृण्वती प्रोच्छ-
लदृक्कारावचलत्पयोधिलहरीचेलाञ्चलैश्चञ्चलैः ॥ १७ ॥ प्रस्थाने तव भूमिपाल वसुधा जाता
रजोदोषला त्वद्विद्वद्वारपयोधरोऽञ्जनवृत्तं वर्षत्यधोऽश्रुदकम् । झञ्झाश्वासहिमापमौक्तिक-
गणान्वासाः किरन्ति द्विपस्मच्चोत्पात इति प्रतापदहने यास्यन्ति ते शत्रवः ॥ १८ ॥
एतद्वत्तासिघातस्त्रवदसृगमुहृदंशैर्सांद्रं न्वनैतदोरुदामप्रतापज्वलदनलमिलद्धूमभूमभ्रमाय । एत-
द्दिजैत्रयात्रासमसमरभरं पश्यतः कस्य नासीदेतद्दोसीरवाजिब्रजसुरजरजोराजिराजिर्स्थैलीषु
॥ १९ ॥ तत्तद्दिजैत्रयात्रोर्द्ध्वरतुरगसुराग्रोद्धतैरन्वकारं निर्वाणारिप्रतापानलजमिव सृज-
त्येष राजा रजोभिः । भूगोलच्छायर्मायामर्यगणितविदुन्नेयकायो भियाभूदेतत्कीर्तिप्रतानै-
र्विभुभिरिव युधे राहुराहूयमानः ॥ २० ॥ गान्धारा गुप्तदारास्त्वयि चलति गलद्वाष्प-
धारा विहारा रागस्त्रामान्वगाराः क्षितिपकुलमणे गुर्जरा जर्जराशाः । तैलङ्गास्त्यक्तलिङ्गा-
स्त्रिभुवनतिलक छिद्यदङ्गाः कलिङ्गा मोरङ्गा मुक्तरङ्गा सपदि समभवन्वीर गङ्गाविहंगाः
॥ २१ ॥ काचित्कीर्णा रजोभिर्दिवमनुविदधौ मन्दवक्त्रेन्दुलक्ष्मीश्रीकाः काश्चिदन्तर्दिश
इव दधिरे दाहमुद्गान्तसत्त्वाः । भ्रेमृवात्या इवान्याः प्रतिपदमपरा भूमिवत्कम्पमानाः प्र-
स्थाने पार्थिवानामशिवमिति पुरोभावि नार्यः शशंसुः ॥ २२ ॥ जाने युष्मत्प्रयाणे क्षि-
तितिलक रजोयोगदांषादशेषा दिग्योषाः स्नान्ति मद्यस्वदरितृपवधूनेत्रनीरापगासु । सं-

१ रजःकणसंसर्गात्परिपतन्ती निर्गच्छन्ती नेत्रभ्यो वाष्पाम्बुधाराश्रुजलप्रवाहो गस्य सः. २ इन्द्रः.
३ अश्विनीकुमारं वैद्यम्. ४ वाहनम्. ५ त्वद्वाहिन्येतावती विपुलासीद्यत्तत्संमर्दादाकाशमपि रजोमयं वभू-
वेति भावः. ६ चण्डांशुः. ७ यथा कूर्मः स्वं शरीरं संकोचयति तथा शेषोऽपि त्वद्वाहिनीभरेण संकुचित-
शरीरोऽभूदिति भावः. ८ संकुचितशरीरोऽपि प्रलम्बकायोऽभूदित्यर्थः. ९ यतस्तादृक्त्वद्वाहिन्या धूलिप-
टलं समुच्छलितं येन दिनमप्यन्धकारवशाद्वात्रिरेवाभवदिति भावः. १० चक्रवाकी. ११ वेणवः.
१२ सेनामुखम्. १३ रणभूमिषु. १४ उच्छृङ्खलः. १५ कपटम्. १६ गणितशास्त्रैकवेद्यः. ज्यो-
तिःशास्त्रप्रमाणकं यद्वाहोर्भूच्छायात्मकं तदेतत्कीर्तिचन्द्रभियेत्युत्प्रेक्षा.

गम्य त्वत्प्रतापैस्तदनु किमु दधुर्दोहनं देव तासां प्राची प्रातः प्रसूते यदियमुरुमहोऽखण्ड-
मार्तण्डबिम्बम् ॥ २३ ॥ घूर्णन्ते तूर्णमेतत्कुलधरणिभृतो दिग्द्विपा दिग्विदिक्षु क्षुभ्यन्ति
क्षोभयन्ति क्षितिमतिमृदितो मर्मणा कूर्मराजः । प्रस्थाने यस्य गर्जत्करटिवनघटासंभ्रमन्यञ्च-
दुर्वीमुर्वी दर्वीकरेन्द्रः कलयितुमुदितश्रायमार्तिं विभतिं ॥ २४ ॥ नृत्यन्वद्वाजिराजिप्रसरसु-
रपुटप्रोद्धतैर्धूलिजालैरालोकालोकभूमीधरमतुलनिरालोकभावं प्रयाते । विश्रान्तिं कामयन्ते
रजनिरिति धिया भूतले सर्वलोकाः कोकाः क्रन्दन्ति शोकानलविकलतया किं च नन्दन्त्यु-
लूकाः ॥ २५ ॥ इन्द्रः प्रक्षुब्धचित्तो दिशि दिशि सकलान्दिक्पतीन्सावधानान्कुर्वन्वजा-
च्छपाणिः सुरवरवलितां देवसेनां निगृह्य । स्वर्गद्वारे यदीयोद्धतबलनिहतप्रौढदक्कानिनादं
श्रुत्वा तिष्ठन्प्रकम्पत्कुचकलशतटीकिनरीगीयमानः ॥ २६ ॥ आजौ त्वद्वाजिराजिप्रस्वरसुर-
तरन्यासलीलाभिरुर्व्यां दीर्णायां देव निर्यन्त्रविरलमवनीपाल पातालवह्निः । अश्रीयाद्विश्वमेव
प्रतिनृपतिवधूनेत्रधाराभ्रधारावारा यद्येनमारादरिकुलदमन द्राङ्गु निर्वापयेयुः ॥ २७ ॥

पताका ॥ भयेन कृष्णान्यरुणानि रागात्पाण्डूनि कान्नादिवियोगभाजाम् । द्विपां म-
नांसि ध्वजकैतवेन लोलानि भोस्त्वां नृप संश्रयन्ति ॥ २८ ॥

दुन्दुभिः ॥ गङ्गाम्भसि सूरत्राण तव निःसाणनिःस्वनः । स्नातीवारिवधूर्वर्गगर्भपातनपा-
तकी ॥ २९ ॥ ब्रह्माण्डं प्रविग्वण्ड्य भूधरगुहामुप्तान्हरीन्बोधयन्गर्भान्वैरिवधूर्वजस्य नृपते
निष्पात्य हा पातकी । कीलालं परिशोष्य च प्रतिभटानां तेजसा तेऽद्भुतं शोढुं विष्णुपदं
स्पृशत्यधिपयोराशि छुतो दुन्दुभिः ॥ ३० ॥ पौरीन्द्राणां धुरीणैरवनिधरगुहागर्वतः प्रोच्छ-
लद्भिः स्वापभ्रंशापराधप्रचलितनयनप्रान्तमाकर्ण्यमानः । त्वत्प्रस्थानान्तरुद्यत्प्रलयजलधरध्वान-
धिकारधीरो घृष्टक्षीराम्बुतीरो जगति विजयते दुन्दुभिद्वन्द्वनादः ॥ ३१ ॥

गवाक्षविलोकनम् ॥ आलोकमार्गं सहसा व्रजन्या कयाचिदुद्वेष्टनवान्तमालयः । बह्वं
न संभावित एव तावत्करेण रुद्धोऽपि च केशपाशः ॥ ३२ ॥ प्रसाधिकालम्बितमग्रपाद-
माक्षिप्य काचिद्द्वरागमेव । उत्सृष्टलीलागतिरागवाक्षादलक्तकाङ्क्षां पदवीं ततान ॥ ३३ ॥
विलोचनं दक्षिणमञ्जनेन संभाव्य तद्वञ्चितवामनेत्रा । तथैव वातायनसंनिकर्षं ययौ शलाका-
मपरा वहन्ती ॥ ३४ ॥ जालान्तरप्रेषितदृष्टिरन्या प्रस्थानभिन्नां न वबन्ध नीवीम् । नाभि-
प्रविष्टाभरणप्रभेण हस्तेन तस्थाववलम्ब्य वासः ॥ ३५ ॥ अर्धाञ्जिता सत्वरमुत्थितायाः
पदे पदे दुर्निमिते गलन्ती । कस्याश्चिदानीमद्रशना तदानीमद्भुष्टमूलार्पितमूत्रशेषा ॥ ३६ ॥
स्तनं धयन्तं तनयं विहाय विलोकनाय त्वरया व्रजन्ती । संप्रस्तुतायां पदवीं स्तनाभ्यां सि-
पेच काचित्पयसा गवाक्षम् ॥ ३७ ॥ अभिवीक्ष्य सौमिकृतमण्डनं यैतीः कररुद्धनीविगल-
दंशुकाः स्त्रियः । दधिरेऽधिभिन्ति पटहप्रतिस्वनैः स्फुटमदहासमिव सौधपङ्क्तयः ॥ ३८ ॥
रभसेन हारपददत्तकाञ्चयः प्रतिमूर्धजं निहितकर्णपूरकाः । परिवर्तिताम्बरयुगाः समापतन्व-

लयीकृतश्रवणपूरकाः स्त्रियः ॥ ३९ ॥ व्यतनोदपास्य चरणं प्रसाधिकाकरपल्लवाद्रसवशेन
काचन । द्रुतयावकैकपदचित्रितावनिं पदवीं गतेव गिरिजा हरार्धताम् ॥ ४० ॥ व्यचल-
न्विशङ्कटकटीरकस्थलीशिखरस्खलन्मुखरमेखलाकुलाः । भवनानि तुङ्गतपनीयसंक्रमक्रमण-
त्कनकनूपुराः स्त्रियः ॥ ४१ ॥ करयुग्मपद्ममुकुलापवर्जितैः प्रतिवेश्म लाजकुसुमैरवाकिरन् ।
अवदीर्णशुक्तिपुटमुक्तमौक्तिकप्रकरैरिव प्रियरथाङ्गमङ्गनाः ॥ ४२ ॥ नलिनान्तिकोपहितप-
ल्लवश्रिया व्यवधाय चारु मुखमेकपाणिना । स्फुरिताङ्गुलीविवरनिःसृतोल्लसद्दशनप्रभाङ्कुर-
मजृम्भतापरा ॥ ४३ ॥

रणसामग्री ।

अथोच्चकैर्जरठकपोतकंधरातनूरुहप्रकरविषाण्डुरद्युति । बलैश्चलच्चरणविधूतमुच्चरद्वनावली-
रुदचरत क्षमारजः ॥ १ ॥ विपङ्क्तिभिर्भृशमितरेतरं क्वचित्चुरंगमैरुपरि निरुद्धनिर्गमाः । च-
लाचलैरनुपदमाहताः खुरैर्विवभ्रमुश्रिरमघ एव धूलयः ॥ २ ॥ गरीयसः प्रचुरमुखस्य रागिणो
रजोऽभवद्वचवहितसत्त्वमुत्कटम् । सिसृक्षतः सरसिजजन्मनो जगद्वलस्य तु क्षयमपनेतुमि-
च्छतः ॥ ३ ॥ पुरा शरक्षतिजनिता नि संयुगे नयन्ति नः प्रसभमसृञ्जि पङ्कताम् । इति ध्रुवं
व्यलधिपुरात्तभीतयः खमुच्चकैर्नलसखस्य केतवः ॥ ४ ॥ क्वचिल्लसद्वननिकुरम्बकर्बुरः
क्वचिद्धिरण्मयकणपुञ्जपिञ्जरः । क्वचिच्छरच्छशधरखण्डपाण्डुरः खुरक्षतक्षितितलरेणुरुद्ययौ
॥ ५ ॥ महीयसां महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषङ्गिणि । विसारितामजिहत
कोकिलावलीमलीमसां जलदमदाम्बुराजयः ॥ ६ ॥ शिरोरुहैरलिकुलकोमलैरमी मुधा मृधे
मृषत युवान एव मा । बलोद्धतं धवलितमूर्धजानिति ध्रुवं जनाञ्जरत इवाकरोद्वजः ॥ ७ ॥
सुसंहतैर्दधदपि धाम नीयते तिरस्कृतिं बहुभिरसंशयं परैः । यतः क्षितेरवयवसंपदोऽणव-
स्त्विषांनिधेरपि वपुरावरंभत ॥ ८ ॥ द्रुतद्रवद्रथचरणक्षतक्षमातोल्लसद्वहुलरजोवगुण्ठितम् ।
युगक्षयक्षणनिरवग्रहे जगत्पयोनिधेर्जल इव मग्नमावभौ ॥ ९ ॥ समुल्लसद्दिनकरवक्त्रका-
न्तयो रजस्वलाः परिमलिताम्बरश्रियः । दिगङ्गनाः क्षणमविलोकनक्षमाः शरीरिणां परिह-
रणीयतां ययुः ॥ १० ॥ निरीक्षितुं वियति समेत्य कौतुकात्पराक्रमं समरमुखे महीभृताम् ।
रजस्ततावनिमिपलोचनोत्पलव्यथाकृति त्रिदशगणैः पलाय्यत ॥ ११ ॥ विषङ्गिणि प्रतिप-
दमापिबल्यपो हताचिरद्युतिनि समीरलक्ष्मणि । शनैःशनैरुपचितपङ्कभारिकाः पयोमुचः प्रय-
युरपेतवृष्टयः ॥ १२ ॥ नभोनदीव्यतिकरधौतमूर्तिभिर्वियद्वतैरनधिगतानि लेभिरे । चलच्चमू-
तुरगखुराहतोत्पतन्महीरजःस्रपनमुखानि दिग्गजैः ॥ १३ ॥ गजव्रजाक्रमणभरावनम्रया रसा-
तलं यदखिलमानशो भुवा । नभस्तलं बहुलतरेण रेणुना ततोऽगमत्रिजगदिवैकतां स्फुटम्
॥ १४ ॥ समस्थलीकृतविवरेण पूरिता महीभृतां बलरजसा महागुहाः । रहस्रपाविधुरवधू-

रतार्थिनां नभःसदामुपकरणीयतां ययुः ॥ १९ ॥ गते मुखच्छदपटसादृशीं दृशः पथस्तिरो-
 दधति घने रजस्यपि । मदानिलैरधिमधुचूतगन्धिभिर्द्विपा द्विपानभिययुरेव रंहसा ॥ १६ ॥
 मदाम्भसा परिगलितेन सप्तधा गजाञ्जनः क्षमितरजश्चयानधः । उपर्यवस्थितघनपांशुमण्डला-
 नलोकयत्ततपटमण्डपानिव ॥ १७ ॥ तूणीरबन्धपरिणद्धभुजान्तरालमाकर्णलम्बिशिखिपिच्छ-
 कलापधारि । कोदण्डपाणि निनदत्प्रतिरोधकानामापातदुष्प्रसहमाविरभूदनीकम् ॥ १८ ॥
 आदावेव गजेन्द्रमौलिविलसद्दण्डा पताकावली पश्चाद्धारणराजधोरणिरतिप्रोद्धामयोधाश्रिता ।
 उद्वण्डध्वजलाञ्छिताप्यथ घनीभूता रथानां तती तत्पश्चात्तुरगावली विजयते योषैः समं स-
 र्वतः ॥ १९ ॥ योषैरेव वशीकृताः कथमपि प्रोद्धामरोषान्धिता गाढध्वान्तधराधरा इव रण-
 क्षौणीं समालम्बिताः । ईषन्मीलितवृणितं प्रतिदिशं प्रक्षिप्तनेत्राञ्चला मन्दान्दोलितमौलयो
 मदजलैराभान्ति दन्तावलाः ॥ २० ॥ आरूढक्षितिपालभालविगलत्स्वेदाम्बुसेकोद्धता भेरी-
 झाङ्कृतिचापटंकृतिचमत्कारोल्लसन्मानसा । क्षुब्धत्सोणितलं स्फुरत्स्वरपुटं चञ्चलत्केशरं म-
 न्दभ्रान्तविलोचनं प्रतिदिशं नृत्यन्ति वाजिब्रजाः ॥ २१ ॥ अन्यूनोन्नतयोऽतिमात्रपृथ्वः
 पृथ्वीधरश्रीभृतस्तन्वन्तः कनकावलीभिरुपमां सौदामिनीदामभिः । वर्षन्तः शममानयन्नुपलस-
 च्छृङ्गारलेखायुधाः काले कालियकायकालवपुषः पांशून्गजाम्भोमुचः ॥ २२ ॥ हेषाघोषैर्ह-
 रीणां जितघननिनदैर्बृंहितैः कुञ्जराणां ज्याघातोत्थैर्निनादैः पटुपटहरैर्मर्दलोद्धामशब्दैः । प्राप्तैः
 कर्णोपकण्ठं मदगजनिवहस्कन्धघण्टाप्रणादैः शृङ्गाराय त्वरन्ते त्रिदशमृगदृशो वीरवर्गानु-
 रक्ताः ॥ २३ ॥ सज्जन्तां कुम्भभित्तिच्युतमदमदिरामत्तभृङ्गाः करीन्द्रा युज्यन्तां स्यन्दनेषु
 प्रसभजितमरुच्चण्डवेगास्तुरंगाः । कुन्तैर्नीलोत्पलानां वनमिव ककुभामन्तराले सृजन्तः पा-
 दाताः संचरन्तु प्रसभमसिलसत्पाणयः पत्तयोऽपि ॥ २४ ॥

रणवर्णनम् ।

तनुत्राणं तनुत्राणं शस्त्रं शस्त्रं रथो रथः । इति शुश्रुविरे विष्वगुद्रयाः सुभयोक्तयः ॥ १ ॥
 पत्तिः पत्तिमभीयाय रणाय रथिनं रथी । तुरङ्गस्थं तुरङ्गस्थो दन्तिस्थं दन्तिनि स्थितः ॥ २ ॥
 सङ्ग्रामानन्दवधिष्णौ विग्रहे पुलकाङ्किते । आसीत्कवचविच्छेदो वीराणां मिलतां मिथः
 ॥ ३ ॥ निर्दयं खड्गभिन्नेभ्यः कवचेभ्यः समुच्छ्रितैः । आसन्व्योमदिशस्तूलैः पलितैरिव
 पाण्डुराः ॥ ४ ॥ खड्गा रुधिरसंलिप्ताश्चण्डांशुकरभासुराः । इतस्ततोऽपि वीराणां वैद्युतं
 वैभवं दधुः ॥ ५ ॥ गृहीताः पाणिभिर्विरैर्विकोशाः खड्गराजयः । कान्तिजालच्छलादाजौ
 व्यहसन्समदा इव ॥ ६ ॥ खड्गाः शोणितसंदिग्धा नृत्यन्तो वीरपाणिषु । रजोघने रणेऽनन्ते
 विद्युतां विभ्रमं दधुः ॥ ७ ॥ शस्त्रभिन्नेभकुम्भेभ्यो मौक्तिकानि च्युतान्यधुः । आहवक्षेत्रम-
 भ्युत्तकीर्तिबीजोत्करश्रियम् ॥ ८ ॥ वीराणां विषमैर्घोषैर्विद्रुता वारणा रणे । शास्यमाना

अपि त्रासाद्भुजधृताङ्कुशा दिशः ॥ ९ ॥ रणे बाणगणैर्भिन्ना भ्रमन्तो भिन्नयोधिनः । निम-
मज्जुर्गलद्रक्तनिमग्रासु महागजाः ॥ १० ॥ खड्गनिर्लूनमूर्धानो निपतन्तोऽपि वाजिनः । प्र-
थमं पातयामासुरसिना दारितानरीन् ॥ ११ ॥ वीराणां शस्त्रभिन्नानां शिरांसि निपतन्त्यपि ।
अधावन्दन्तदष्टौष्ठभीषणान्यरिषु क्रुधा ॥ १२ ॥ शिरांसि वरयोधानामर्धचन्द्रद्वितान्यपि ।
आददाना भृशं पादैः श्येना व्यानशिरे दिशः ॥ १३ ॥ उत्क्षिप्ता अपि हस्तीन्द्रैः कोपनैः
पत्तयः करैः । ते रिपूनहनन्खड्गपातैः स्वस्य पुरः प्रभोः ॥ १४ ॥ उत्क्षिप्य करिभिर्दूरं
मुक्तानां योधिनां दिवि । प्रापि जीवात्मभिर्दिव्याङ्गनाकण्ठपरिग्रहः ॥ १५ ॥ क्रुद्धस्य द-
न्तिनः पत्तिर्जिघृक्षोरसिना करम् । निर्भिद्य दन्तमुसलान्यारुरोह जिघृक्षया ॥ १६ ॥ खड्गे-
नामूलतो हत्वा दन्तिनोऽङ्घ्रिचतुष्टयम् । प्रपतिष्णोः प्रविष्टोऽपि पदातिर्निरगाद्भुतम् ॥ १७ ॥
करेण करिणा वीरः सुगृहीतोऽपि कोपिना । असिनासूजहाराशु तस्यैव स्वयमक्षतः ॥ १८ ॥
तुरङ्गी तुरगारूढं प्राप्तेनाहत्य वक्षसि । पततस्तस्य नाज्ञासीत्प्रासघातं स्वके हृदि ॥ १९ ॥
तुरङ्गसादिनं शस्त्रद्वतप्राणं गतं भुवि । अन्त्राढ्योऽपि महाबाजी नात्रस्तनयनोऽत्यजत्
॥ २० ॥ द्विषा प्रासद्वतप्राणो वाजिष्ठष्टददासनः । हस्तोद्धृतमहाप्रासो भटो जीवन्निवाभ्र-
मत् ॥ २१ ॥ खड्गेन शितधारेण भिन्नोऽपि रिपुणाश्वगः । नामूर्च्छत्कोपतो हन्तुमियेष च
पतन्नपि ॥ २२ ॥ रथिनो रथिभिर्बाणैर्द्वतप्राणा दृढासनाः । कृतकार्मुकसंधानाः सप्राणा
इव मेनिरे ॥ २३ ॥ मिथोऽर्धचन्द्रनिर्लूनमूर्धानो रुषितौ रुषा । खेचरौ भुवि नृत्यन्तौ स्वक-
बन्धावपश्यताम् ॥ २४ ॥ पत्तिः पदातिं रथिनं रथेशस्तुरंगसादी तुरगाधिरूढम् । यन्ता
गजस्याभ्यपतद्रजस्थं तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम् ॥ २५ ॥ उत्थापितः संयति रेणुरश्वैः
सान्द्रीकृतः स्यन्दनवंशचक्रैः । विस्तारितः कुञ्जरकर्णतालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यम् ॥ २६ ॥
रथो रथाङ्गध्वनिना विजज्ञे विलोलघण्टाक्वणितेन नागः । स्वभर्तुनामग्रहणाद्बभूव सान्द्रे
रजस्यात्मपरावबोधः ॥ २७ ॥ आवृण्वतो लोचनमार्गमाजौ रजोन्धकारस्य विजृम्भितस्य ।
शस्त्रक्षताश्वद्विपवीरजन्मा बालारुणोऽभूद्गुधिरप्रवाहः ॥ २८ ॥ स च्छिन्नमूलः क्षतजेन रेणु-
स्तस्योपरिष्ठात्पवनावधूतः । अङ्गारशेषस्य हुताशनस्य पूर्वोत्थितो धूम इवाबभासे ॥ २९ ॥
आधोरणानां गजसंनिपाते शिरांसि चक्रैर्निशितैः क्षुराग्रैः । हृतान्यपि श्येननखाग्रकोटि-
व्यासक्तकेशानि चिरेण पेतुः ॥ ३० ॥ तनुत्यजां वर्मभृतां विकोशैर्बृहत्सु दन्तेष्वसिभिः
पतङ्गिः । उद्यन्तमग्निं शमयांबभूवुर्गजा विविघ्नाः करशीकरेण ॥ ३१ ॥ शिलीमुखोत्कृत्त-
शिरःफलाढ्या च्युतैः शिरस्त्रैश्चषकोत्तरेव । रणक्षितिः शोणितमद्यकुल्या रराज मृत्योरिव
पानभूमिः ॥ ३२ ॥ केचिद्रदाः केऽपि सचापबाणानन्ये कृपाणीमपरे च शूलम् । शक्त्यु-
ष्टिमन्ये मुशलं परे च प्रोत्तानहस्ताः परिनर्तयन्ति ॥ ३३ ॥ सरोषयुद्धाङ्गनमध्यधावन्मत्त-
द्विपानामधिकोत्सुकानाम् । पादाभिघाताभिहताः पतन्ति रथाश्च योधाश्च तुरंगमाश्च

॥ ३४ ॥ रम्भातरुनुद्धतवातपूरा यथा तथा वारणयूथनाथाः । सङ्ग्रामभूमौ विनिपातयन्ति
 रथांश्च योधांश्च तुरंगमांश्च ॥ ३५ ॥ परस्परेण क्षतयोः प्रहर्त्रोरुत्क्रान्तवाय्वोः समकाल-
 मेव । अमर्त्यभावेऽपि कयोश्चिदासीदेकाप्सरःप्रार्थितयोर्विवादः ॥ ३६ ॥ महास्वनः सैन्य-
 विमर्दसंभवः कर्णान्तमूलंकषतामुपेयिवान् । पयोनिधेः क्षुब्धतरस्य मन्थनो बभूव भूम्ना
 भुवनोदरंभरिः ॥ ३७ ॥ महागजानां गुरुबृंहितैः शतैः सुहेषितैर्घोरतरैश्च वाजिनाम् ।
 घनै रथानां चलचण्डचीत्कृतैस्तिरोहितोऽभूत्पटहस्य निःस्वनः ॥ ३८ ॥ घनैर्विलोक्य स्थ-
 गितार्कमण्डलैश्चमूरजोभिर्निचितं नभस्तलम् । अयायि हंसैरभिमानसं घनभ्रमेण सानन्द-
 मनति केकिभिः ॥ ३९ ॥ विलोक्य धूलीपटलैर्भृशं भृतं द्यावापृथिव्योरलमन्तरं महत् ।
 किमूर्ध्वतोऽधः किमधस्त ऊर्ध्वतो रजोऽभ्युपैतीति जनैरतर्क्यत ॥ ४० ॥ नोर्ध्वं न चाधो न
 पुरो न पृष्ठतो न पार्श्वतोऽभूत्खलु चक्षुषो गतिः । सूच्यग्रभेदैः घनारजोभ्यैः सुनिर्भरं
 प्राणिगणस्य सर्वतः ॥ ४१ ॥ उद्दामदानद्विपबृंहितैः शतैर्नितान्तमुत्तुङ्गतुरंगहेषितैः । चल-
 द्ध्वजस्यन्दननेमिनिःस्वनैरभून्निरुद्धासमथाकुलं नभः ॥ ४२ ॥ महागजानां गुरुभिस्तु गर्जितै-
 र्विलोलघण्टारणितै रणोज्ज्वलैः । वीरप्रभेदैः प्रमदप्रमेदुरैर्वाचालतामादधिरेतरां दिशः ॥ ४३ ॥
 दन्तीन्द्रदानाम्बुधिवारिवीचिभिः सद्योऽपि नद्यो बहु ताः पुपूरिरे । धरारजोभिस्तुरगक्षतै-
 र्भृतं वाः पङ्कतामेत्य रजस्वलीकृतम् ॥ ४४ ॥ निम्नप्रदेशाः स्थलतामुपागमन्निम्नत्वमुच्चैरपि
 सर्वतः स्थलम् । तुरङ्गमाणां व्रजतां खुरैः क्षिती रथैर्गजेन्द्रैः परितः समीकृता ॥ ४५ ॥ नभो-
 दिगन्तप्रतिषोषभीषणैर्महार्महीभृत्तटदारणोत्वणैः । पयोधिनिर्धूननकेलिभिर्जगद्भूव भेरीस्व-
 नितैः समाकुलम् ॥ ४६ ॥ इतस्ततो वातविभूतचञ्चलैरारोहिताशागमनैर्ध्वजांशुकैः । लघु-
 कणत्काञ्चनार्ककिणीकुलैरमजि धूलीजलधौ नभोगतैः ॥ ४७ ॥ घण्टारवै रौद्रतरैर्निरन्त-
 रैर्विसृत्वैर्गर्जरवैः सुभैरवैः । मदद्विपानां प्रथयांबभूविरे न वाहिनीनां पटहस्य निःस्वनाः
 ॥ ४८ ॥ करालवाचालमुखैश्चमूरवैः स्वस्ताम्बरा वीक्ष्य रजस्वला दिशः । तिरोबभूवे ग-
 गने दिनेश्वरो रजोऽन्धकारे परितः कुतोऽप्यसौ ॥ ४९ ॥ आक्रान्तपूर्वा रभसेन सैनिकै-
 र्दिगङ्गना व्योमरजोभिर्दूषिता । भेरीरवाणां प्रतिशब्दितैर्धनैर्जगर्ज गाढं गुरुमत्सरादिव
 ॥ ५० ॥ गुरुसमीरसमीरितभूधरा इव गजा गगनं विजगाहिरे । गुरुतरा बहुवारिभराद्वना
 भुवमतीव नमन्त इवाभवन् ॥ ५१ ॥ संजग्माते तावपायानपेक्षौ सेनाम्बोधी धीरनादौ र-
 येण । पक्षच्छेदात्पूर्वमेकत्र देशे वाञ्छन्तौ वा विन्ध्यसह्यौ निलेतुम् ॥ ५२ ॥ पत्तिः पत्ति
 वैहमेयाय वाजी नागं नागः स्यन्दनस्थो रथस्थम् । इत्थं सेना वैल्लभस्येव रागादङ्गेनाङ्गं
 प्रत्यनीकस्य भेजे ॥ ५३ ॥ रथ्याघोषैर्वृहणैर्वारणानामैक्यं गच्छन्वाजिनां ह्येषया च ।
 व्योमव्यापी संततं दुन्दुभीनामव्यक्तोऽभूदीशितेव प्रणादः ॥ ५४ ॥ रोपावेशाद्रच्छतां प्र-

१ अश्वम्. २ प्रियतमस्य. यथा कान्ता कान्तस्योरुमुखानां करं करेण मुखं मुखेन भजति, तथा सेना प्र-
 तिसैन्यस्य पत्तिं पत्तिनाश्वमश्वेनेत्यादिक्रमेण भेज इत्यर्थः.

त्वमित्रं दूरोत्क्षिप्तस्थूलबाहुध्वजानाम् । दीर्घास्तिर्यग्वैजयन्तीसदृश्यः पादातानां भ्रेजिरे
 खङ्गलेखाः ॥ १९ ॥ उद्यन्नादं धन्विभिर्निष्ठुराणि स्थूलान्युच्चैर्मण्डलत्वं दधन्ति । आस्फा-
 ल्यन्ते कार्मुकाणि स्म कामं हस्त्यारोहैः कुञ्जराणां शिरांसि ॥ १९ ॥ घण्टानादो निस्वनो
 ङिण्डमानां ग्रैवेयाणामारवो बृंहितानि । आमेत्येवं प्रत्यवोचन्गजानामुत्साहार्थं वाचमाधो-
 रणस्य ॥ १७ ॥ रोषावेशादाभिमुख्येन कौचित्पाणिग्राहं रंहसैवोपयातौ । हित्वा हेतीर्म-
 छवन्मुष्टिघातं घ्नन्तौ बाहूबाहवि व्यासृजेताम् ॥ १८ ॥ शुद्धाः सङ्गं न क्वचित्प्राप्तवन्तो
 दूरान्मुक्ताः शीघ्रतां दर्शयन्तः । अन्तःसेनं विद्विषामाविशन्तो युक्तं चक्रुः सायका वै-
 जितायाः ॥ १९ ॥ आक्रम्याजेरग्रिमस्कन्धमुच्चैरास्थायाथो वीतशङ्कं शिरश्च । हेलोलो-
 लवर्त्म गत्वातिमर्त्यं द्यामैरोहन्मानभाजः सुखेन ॥ २० ॥ रोदोरन्ध्रं व्यश्रुवानानि लोलैर-
 ङ्गस्यान्तर्मापितैः स्थावराणि । केचिद्वीमेत्य संयन्निपेद्यां क्रीणन्ति स्म प्राणमूल्यैर्यशांसि
 ॥ २१ ॥ वीर्योत्साहश्लाघि कृत्वावदानं सङ्ग्रामाग्रे मानिनां लज्जितानाम् । अज्ञातानां
 शत्रुभिर्युक्तमुच्चैः श्रीमन्नाम श्रावयन्ति स्म नैत्राः ॥ २२ ॥ मिश्रीभूते तत्र सैन्यद्वयेऽपि
 प्रायेणायं व्यक्तमासीद्विशेषः । आत्मीयास्ते ये पराञ्चः पुरस्तादभ्यावर्ती संमुखो यः परो-
 ऽसौ ॥ २३ ॥ सद्वंशत्वादङ्गसंसङ्गिनीत्वं नीत्वा कामं गौरवेणावबद्धा । नीता हस्तं वञ्च-
 यित्वा परेण द्रोहं चक्रे कस्यचित्त्वा कृपाणी ॥ २४ ॥ नीते भेदं धौतधाराभिघातादम्भो-
 दाभे शास्त्रवेणापरस्य । सांसृग्राजिस्तीक्ष्णमार्गस्य मार्गो विद्युद्दीप्तः कङ्कटे लक्ष्यते स्म
 ॥ २५ ॥ आमूलान्तात्सायकेनायतेन स्यूते बाहौ मण्डुकश्छिष्टमुष्टेः । प्राप्यासह्यां वेदना-
 मस्तधैर्यादप्यभ्रश्यच्चर्म नान्यस्य पाणेः ॥ २६ ॥ भित्त्वा घोरैर्मौयसेनाधिवशः स्थूरीष्टो
 गीर्ध्रपक्षेण विद्धः । शिक्षाहेतोर्गादरज्ज्वेव बद्धो हर्तुं वक्रं नाशकदुर्मुखोऽपि ॥ २७ ॥
 विप्वर्द्धीचीर्विक्षिपन्मैत्र्यवीचीराजावन्तः क्वापि दूरं प्रयातम् । वभ्रामैको बन्धुमिष्टं दिदृक्षुः
 सिन्धौ बाधो मण्डलं गोर्वराहः ॥ २८ ॥ यावच्चक्रे नाञ्जनं बोधनाय व्युत्थानज्ञो हस्ति-
 चारी मदस्य । सेनास्वानादन्तिनामात्मनैव स्थूलास्तावत्प्रावहन्दानकुल्याः ॥ २९ ॥ प्रत्या-
 सन्ने दन्तिनि प्रातिपक्षे यन्त्रा नागः प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि । क्रोधाक्रान्तः क्रूरनिर्दारि-
 ताक्षः प्रेक्षाचक्रे नैव किञ्चिन्मदान्धः ॥ ३० ॥ अन्योन्येषां पुष्करैरामृशन्तौ दानोद्वे-
 दानुच्चकैर्भुग्नबालाः । उन्मूर्धनः संनिपत्यापरान्तैः प्रायुध्यन्त स्पष्टदन्तध्वनीभाः ॥ ३१ ॥
 द्राघीयांसः संहताः स्थेमभाजश्चारूदग्रास्तीक्ष्णतामत्यजन्तः । दन्ता दन्तैराहताः साम-
 जानां भङ्गं जग्मुर्न स्वयं सामजाताः ॥ ३२ ॥ मातङ्गानां दन्तसंघट्टजन्मा हेमच्छेदच्छा-

१ शस्त्राणि. २ अनुरूपं कर्म. ३ पक्षवत्तायाः. ४ यथा कथंचित्काश्चित्स्कन्धमूर्ध्वागोहणक्रमेण
 किंचिदुरारोहमव्रितटादिकमारोहति तद्वदिति भावः. ५ आपणम्. ६ महत्कर्म. ७ बन्दिनः. ८ परा-
 ब्रुखाः. ९ सरक्तरैः. १० खङ्गस्य. ११ कवचे. १२ नासाम्. १३ लोहमयेन. १४ नवा-
 रुद्धः. १५ बाणविशेषेण. १६ सर्वव्यापिनी. १७ पृथिव्याः. १८ शुण्डाग्रैः. १९ गजानाम्.

यच्चच्छिखाग्रः । लम्बोऽप्यग्निश्चामरेषु प्रकामं माञ्जिष्ठेषु व्यज्यते न स्म सैन्यैः ॥ ७३ ॥
 ओषामासे मत्सरोत्पातवाताश्लिष्यदन्तक्षमारुहां घर्षणोत्थैः । योगैर्नैर्वा वह्निभिर्वारणाना-
 मुच्चैर्मूर्ध्व्योन्नि नक्षत्रमाला ॥ ७४ ॥ सान्द्राम्भोदश्यामले सामजानां वृन्दे नीताः शोणितैः
 शोणिमानम् । दन्ताः शोभामापुरम्भोनिधीनां कन्दोद्ग्रेदा वैद्रुमा वारिणीव ॥ ७५ ॥ उ-
 त्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाम्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम् । शृङ्गप्रोतप्रावृषेण्याम्बुदस्य
 स्पष्टं प्रापत्साम्यमुर्वीधरस्य ॥ ७६ ॥ व्याप्तं लोकैर्दुःखलभ्यापसारं संरम्भित्वादेत्य धीरो
 महीयः । सेनामध्यं गाहते वारणः स्म ब्रह्मेव प्रागादिदेवोदरान्तः ॥ ७७ ॥ भृङ्गश्रेणी-
 श्यामभासां समूहैर्नाराचानां विद्धनीरन्ध्रदेहः । निर्भीकत्वादाहवेनाहतेच्छो हृष्यन्हस्ती हृष्ट-
 रोमेव रेजे ॥ ७८ ॥ आताम्राभा रोषभाजः कटान्तादाशूत्वाते मार्गणे धूर्गतेन । निश्चयो-
 तन्ती नागराजस्य जज्ञे दानस्याहो लोहितस्येव धारा ॥ ७९ ॥ कुर्वज्योत्स्नाविप्रुषां
 तुल्यरूपस्तारस्ताराजालसारामिव द्याम् । खड्गाघातैर्दारितादन्तिकुम्भादाभाति स्म प्रोच्छ-
 लन्मौक्तिकौघः ॥ ८० ॥ दूरोत्क्षिप्तक्षिप्रचक्रेण कृत्तं मत्तो हस्तं हस्तिराजः स्वमेव । भीमं
 भूमौ लोलमानं सरोपः पादेनासृक्पङ्कपेषं पिपेष ॥ ८१ ॥ आपस्काराल्लनगात्रस्य भूमिं
 निःसाधारं गच्छतोऽवाञ्छ्वस्य । लब्धायामं दन्तयोर्युग्ममेव स्वं नागस्य प्रापदुत्तम्भनत्वम्
 ॥ ८२ ॥ हस्तेनाग्रे वीतभीतिं गृहीत्वा कंचिद्व्यालः क्षिप्तवानूर्ध्वमुच्चैः । आसीनानां व्योन्नि
 तस्यैव हेतोर्दिव्यस्त्रीणामर्पयामास नूनम् ॥ ८३ ॥ आक्रम्यैकामग्रपादेन जङ्घामन्या-
 मुच्चैराददानः करेण । सांस्थिस्वानं दारुवद्दारुणात्मा कंचिन्मध्यात्पाटयामास दन्ती ॥ ८४ ॥
 उत्कृत्यारार्द्धचन्द्रेण लूने वक्त्रेऽन्यस्य क्रोधदष्टोष्ठदन्ते । सैन्यैः कण्ठच्छेदलीने कबन्धा-
 द्रूयो बिभ्ये वलगतः सासिपाणेः ॥ ८५ ॥ प्रत्यावृत्तं भङ्गभाजि स्वसैन्ये तुल्यं मुक्तैरा-
 किरन्ति स्म कंचित् । एकौघेन स्वर्णपुङ्खैर्द्विपन्तः सिद्धा माल्यैः साधुवादैर्द्वयेऽपि ॥ ८६ ॥
 बाणाक्षितारोहशून्यासनानां प्रक्रान्तानामन्यसैन्यैर्ग्रीहीतुम् । संरञ्जानां भ्राम्यतामाजिभूमौ
 वारी वारैः सस्मरे वारणानाम् ॥ ८७ ॥ कश्चिन्मूर्च्छामेत्य गाढप्रहारः सिक्तः शीतैः
 शीकरैर्वारणस्य । उच्छश्वास प्रस्थिता नं निवृत्तुर्व्यर्थाकृता नाकनारी मुमूर्च्छ ॥ ८८ ॥
 लूनग्रीवात्सायकेनापरस्य द्यामत्युच्चैराननादुत्पतिष्णोः । त्रेमे मुग्धैः सैहिकेयानुकाराद्वौ-
 द्राकारादप्सरोवक्त्रचन्द्रैः ॥ ८९ ॥ वृत्तं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचिद्रन्तुं तूर्णं मेरुकुञ्जं
 जगाम । त्यक्त्वा नागौ देहमेति स्म यावत्पत्नी सद्यस्तद्वियोगासमर्था ॥ ९० ॥ त्यक्तप्राणं
 संयुगे हस्तिनीस्था वीक्ष्य प्रेम्णा तत्क्षणादुद्रतासुः । प्राप्याखण्डं देवभूयं सतीत्वादाशिश्लेष
 स्वैव कंचित्पुरंग्री ॥ ९१ ॥ स्वर्गे वासं कारयन्त्या चिराय प्रत्यग्रत्वं प्रत्यहं धारयन्त्या ।
 कश्चिद्भेजे दिव्यनार्या परस्मिन्लोके लोकं प्रीणयन्त्येह कीर्त्या ॥ ९२ ॥ गत्वा नूनं वैबुधं

१ दग्धेत्यर्थः. २ युगान्तभवैरिव. ३ महादन्तः. ४ आमूलात्. ५ आयतम्. ६ दुष्टहस्ती.
 ७ भज्यमानास्थिपटकारशब्दयुक्तम्. ८ बाणेन. ९ बन्धनस्थानम्. १० वृन्दैः.

सन्न रम्यं मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा । भूयो दृष्टप्रत्ययाः प्राप्तसंज्ञाः साधीयस्ते यद्ग-
 णायद्वियन्ते ॥ ९३ ॥ कश्चिच्छस्त्रापातमूढोऽपवोर्दुर्लब्ध्वा भूयश्चेतनामाहवाय । व्यावर्तिष्ट
 क्रोशतः सख्युरुच्चैस्त्यक्तश्चात्मा का च लोकानुवृत्तिः ॥ ९४ ॥ भिन्नोरस्कौ शत्रुणाकृष्य
 दूरादासन्नत्वात्कौचिदेकेषुणैव । अन्योन्यावष्टम्भसामर्थ्ययोगादूर्ध्वावेव स्वर्गतावप्यभूताम्
 ॥ ९५ ॥ भग्नैर्दण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्रद्युतीनि । आहाराय प्रेतराजस्य
 रौप्यस्थालीनीव स्थापितानि स्म भान्ति ॥ ९६ ॥ रेजुर्ध्रष्टा वक्षसः कुङ्कुमाङ्का मुक्ताहाराः
 पार्थिवानां व्यसूनाम् । हासाल्लक्ष्याः पूर्णकामस्य मन्ये मृत्योर्दन्ताः पत्तिरक्तासवस्य ॥ ९७ ॥
 निन्नेष्वोषीभूतमस्त्रक्षतानामस्त्रं भूमौ यच्चकासांचकार । रागार्थं तत्किं नु कौसुम्भमम्भः 'सं-
 व्यानानामन्तकान्तःपुरस्य ॥ ९८ ॥ रामेण त्रिःसप्तकृत्वो हृदानां चित्रं चक्रे पञ्चकं क्षत्रियास्तैः ।
 रक्ताम्भोभिस्तत्क्षणादेव तस्मिन्संख्येऽसंख्याः प्रावहन्द्दीपैवत्यः ॥ ९९ ॥ संदानान्तादस्त्रिभिः
 शिक्षितास्तैराविश्याधः शातशस्त्रावलूनाः । कूर्मोपम्यं व्यक्तमन्तर्दीनमैभाः प्रापन्नङ्गयोऽसु-
 ष्मयीणाम् ॥ १०० ॥ पद्माकारैर्योधवक्त्रैरिभानां कर्णभ्रष्टैश्चामरैरेव हंसैः । सोपेस्काराः
 प्रावहन्नस्वतोयाः स्रोतस्विन्यो वीचिषूच्चैस्तरङ्गिः ॥ १०१ ॥ 'उत्क्रान्तानामामिषायोपरिष्ठा-
 दध्याकाशं बभ्रमुः पत्रवाहाः । मूर्ताः प्राणा नूनमद्याप्यवेक्षामासुः कायं त्याजिता दारुणास्तैः
 ॥ १०२ ॥ आतन्वद्भिर्दिक्षु पत्राग्रनादं प्राप्तैर्दूरादाशु तीक्ष्णैर्मुखाग्रैः । आदौ रक्तं सैनिका-
 नामजीवैर्जीवैः पश्चार्त्तपत्रिपूगैरपायि ॥ १०३ ॥ ओजोभाजां यद्गणे संस्थितानामादत्तीव्रं सा-
 र्धमङ्गेन नूनम् । ज्वालाव्याजादुद्धमन्ती तदन्तस्तेजस्तारं दीप्तजिह्वा वँवाशे ॥ १०४ ॥ नैर-
 न्तर्यच्छिन्नदेहान्तरालं दुर्भक्षस्य ज्वालिना वाशितेन । योद्धुर्बाणप्रोतमादीप्य मांसं पाकापूर्व-
 स्वादमादे शिवाभिः ॥ १०५ ॥ ग्लानिच्छेदि क्षुत्प्रबोधाय पीत्वा रक्कारिष्टं शोषिताजीर्ण-
 शेषम् । स्वादुंकारं कालखण्डोपदंशं क्रोष्टा डिम्बं व्यप्वणद्वयस्वनच्च ॥ १०६ ॥ क्रव्यात्पूगैः
 पुंष्कराण्यार्नकानां प्रेत्याशाभिर्मेदसो दारितानि । औभीलानि प्राणिनः प्रेत्यवश्यन्कालो नूनं
 व्याददावाननानि ॥ १०७ ॥ कीर्णा रेजे साजिभूमिः समन्तादप्राणद्भिः प्राणभाजां प्रेतीकैः ।
 बह्वारम्भैरर्धसंयोजितैर्वा रूपैः स्रष्टुः सृष्टिकर्मान्तशाला ॥ १०८ ॥ त्वत्पत्रमुक्तविशिखैरशनि-
 प्रकाशैरामूललूननवकेतककान्तदन्ताः । त्रासावसन्नमदधारकपोलभागाः संपादयन्ति करिणः
 करिणीभ्रमं नः ॥ १०९ ॥ मिलितमिहिरभासं मौलिमेतस्य दष्ट्रा परवरतनुपादालककं तर्कय-
 न्त्या । त्वदरिधरिणजानिर्भानुबिम्बेन गच्छन्सुरनगरमृगाक्ष्या वीक्ष्यते साभ्यसूयम् ॥ ११० ॥
 भवत्तुरगनिष्ठुरक्षुरदृढव्रणैराचिता क्षणात्समरविच्युतप्रतिनृपालचेलाञ्जिता । इयं रणधरा भवद्वि-
 रददानधाराजलैः किमु व्रणतलेऽर्पितं वसनपट्टमासिञ्चति ॥ १११ ॥ कृपाणकिरणानलं रुधि-

१ उत्तरीयाणाम्. २ नद्यः. ३ गुल्फदेशमधिकृत्य. ४ सपरिकराः. ५ मृतानाम्. ६ पक्षिणः;
 (पक्षे) बाणाः. ७ रौति स्म. ८ कलेवरम्. ९ भुक्तवान्. १० मुखानि. ११ तूर्याणाम्.
 १२ दृष्ट्वाभिः. १३ भयंकराणि. १४ अभ्यवहरन्. १५ अवयवैः.

रनीरपूरच्छटाजटाव्रततिसकुलं भटतिमिङ्गिलैराकुलम् । प्रमथ्य समराणिवं वरमकर्षिं लक्ष्मी-
 स्त्वया विधाय मदमन्थरं मथनमन्दरं सिन्धुरम् ॥ ११२ ॥ झणज्झणितकङ्कणकणितकिङ्कि-
 णीकं धनुर्ध्वनद्गुणाटनीकृतकरालकोलाहलम् । वितत्य किरतोः शरानविरतस्फुरच्चूडयो-
 र्विचित्रमभिवर्धते भुवनभीममायोधनम् ॥ ११३ ॥ प्रतीक्ष्यन्ते वीराः प्रतिमुखमुरोभिः सरभसं
 विपक्षाणां हेतीः प्रतिनियतधैर्यानुभवतः । विदीर्णत्वग्भारादलितपिशिताच्छिन्नधमनिप्रका-
 ण्डास्थिस्त्रायुस्फुटतरविलक्ष्यान्त्रनिवहाः ॥ ११४ ॥ शितैर्वाणैरेके मृधभुवि परे तीक्ष्णन-
 खरैः क्रियासातत्येनाप्यहमहमिकाक्रान्तमनसः । मिथो विध्यन्ति स्म प्रबलतमसंमर्दविदल-
 त्क्षितिक्षोदःपिष्टातकमुरभिवक्षस्तटभृतः ॥ ११५ ॥ भल्लैर्भिन्नाः प्रतिनृपतयः शङ्खनादानु-
 दाराञ्श्रुत्वा राजन्पुनरपि भुजादण्डकण्डूतिभाजः । आलिङ्गन्त्यास्त्रिदशसुदृशो भ्रूलतां वीक्ष्य
 भुग्रां चापभ्रान्त्या चपलमनसो हस्तमावर्तयन्ति ॥ ११६ ॥ मुञ्चद्भिर्मदवारि वारणगणैर्मेषा-
 यितं कर्मकैरैतैः शक्रशरासनायितमधश्छत्रैः शिलीन्ध्रायितम् । खद्योतायितमस्त्रघटनसमु-
 दूतस्फुलिङ्गैः स्फुरन्नाराचैश्चपलायितं रणभुवा सैन्यैर्नभस्यायितम् ॥ ११७ ॥ भुग्नभ्रूयुगलैः
 क्रुधा समधिकस्फारारुणाक्षैः क्षणात्सेदाम्भःपटलप्रकृष्टतिलकैर्दष्टाधरोष्ठैरपि । दृष्टश्मश्रुभि-
 रुत्पतद्भिरभितः संकीर्णमालक्ष्यते त्वद्धस्तास्त्रनिरुक्तैर्वरिसुभटश्रेणीशिरोभिर्वियत् ॥ ११८ ॥
 क्ष्वेडाभिः ककुभः पृषत्कनिकरैर्व्याम द्विधाखण्डितैर्देहैर्विद्विपतां धरातलमपि प्रच्छादयन्तौ
 चिरम् । कुर्वीतेऽश्रुजलाविलेक्षणपथान्येतावकाण्डोच्चरद्रोमाञ्चानि सवेपथून्यपि मुहुर्वर्ष्माणि
 नः पश्यताम् ॥ ११९ ॥ आगुञ्जद्भिरिकुञ्जकुञ्जरघटाविस्तीर्णकर्णज्वरं ज्यानिर्घोषममन्ददुन्दु-
 मिरवैराध्मातमुज्जृम्भयन् । वेल्हद्भैरवभूरिरुण्डनिकरैर्वारो विधत्ते भुवस्तृप्यत्कालकरालवक्र-
 विषसव्याकीर्यमाणा इव ॥ १२० ॥ नो चापाकलनं न पत्रिधरणं न ज्यासमाकर्षणं नो
 बाहुस्फुरणं न बाणगमनं संलक्ष्यते ते रणे । किं तु प्रौढकरीन्द्रकुम्भविगलन्मुक्तागणप्रस्फु-
 रत्प्रत्यर्थिक्षितिपालमौलिमणिभिविद्योतते भूरियम् ॥ १२१ ॥ वीराणां रुण्डतुण्डप्रविघटन-
 पटुस्फारदोर्दण्डखण्डव्यापारक्षिप्यमाणप्रतिभटविकटाटोपवर्ष्मप्ररूढः । कूटः कोऽप्येष युद्धा-
 जिरभुवि जरठश्चित्रकूटानुकारी लीयन्ते यत्र शत्रुप्रपतनविशः कोटिशः शूरकीटाः ॥ १२२ ॥
 प्रासप्तोतप्रवीरोल्बणरुधिरपरामृष्टबुक्काजिवत्साधावद्भ्राधिराजाप्रतिमतनुरुहच्छायया वारितो-
 ष्णाः । विश्राम्यन्ति क्षणार्धं प्रधानपरिसरेष्वेव मुक्ताभियोगा वीराः शस्त्रप्रहारव्रणभररु-
 धिरोद्गारदिग्धाखिलाङ्गाः ॥ १२३ ॥ जीवाकर्ण्य स चक्रे मृधभुवि धनुषः शत्रुरासीद्वता-
 मुल्लक्षास्तिर्मर्गिणानामभवदरिबले तद्यशस्तेन लब्धम् । मुक्ता तेन क्षमेति त्वरितमरिगणैरुत्तमाङ्गैः
 प्रतिष्ठा पञ्चत्वं द्वेषिसैन्ये स्थितमवनिपतिर्नाप संख्यान्तरं सः ॥ १२४ ॥ युष्मदोर्दण्डमण्ड-
 ल्यवनमितरणञ्चण्डकोदण्डदण्डोन्मुक्तेषु छिन्नमूर्च्छत्प्रतिनृपतिभुजाखण्डमुण्डावकीर्णा । गायन्तृ-
 त्यत्प्रवल्गद्गजनिचरवधूदत्ततालैः करालैर्वैतालैरट्टहासप्रकटितदशनैर्युद्धभूर्भीति भीमा ॥ १२५ ॥

अरिपलायनम् ।

सौलकाननयुक्तापि सौलकाननवर्जिता । हारावरुद्धकण्ठापि विहाराविधूस्तव ॥ १ ॥
 विचरन्ति विलासिन्यो यत्र श्रोणिभरालसाः । वृककाकशिवास्तत्र धावन्त्यरिपुरे तव ॥ २ ॥
 स्वकान्तदवकान्तारो यद्वैरिसुदृशामभूत् । जघनस्तनमुच्चैर्यो व्यलिखत्कण्ठकैर्नखैः ॥ ३ ॥
 काठिन्यं कुचयोः स्तुष्टुं वाञ्छन्त्यः पादपद्मयोः । निन्दन्ति विश्वधातारं त्वद्धाटीप्वरियो-
 षितः ॥ ४ ॥ वनेऽखिलकलासक्ताः परिहृत्य निजस्त्रियः । त्वद्वैरिवनितावृन्दे पुलिन्दाः
 कुर्वते रतिम् ॥ ५ ॥ वीर त्वद्विपुरमणी परिधातुं पल्लवानि संस्पृश्य । न हरति वनभुवि नि-
 जकरुरुहचूर्चिर्वचितानि पाण्डुपत्रधिया ॥ ६ ॥ त्वद्वैरिणो वीर पलायितस्य प्रकाशयन्नक्त-
 मरण्यमार्गान् । कृशानुरासीदभिनन्दनीयस्तुङ्गेषु लघो रिपुमन्दिरेषु ॥ ७ ॥ राजन्दिषस्ते भय-
 विद्वृतस्य भालस्थलं कण्ठकिनो वनान्ताः । अद्यापि किं वानुभविष्यतीति व्यपाटयन्द्रष्टु-
 मिवाक्षराणि ॥ ८ ॥ इतस्त्रसद्विद्रुतवैरिभूभृत्प्रियाथ दृष्टा वनमानवीजनैः । शशंस पृष्ठाद्भु-
 तमात्मदेशे शीतद्विषः शीतलशीलतां किल ॥ ९ ॥ समस्तावनीनाथमौले भवत्तः परास्ता
 द्विषः पद्मविस्तारिनेत्रा । नितान्तं विहस्ता स्वहस्तारविन्दैर्विधत्ते पुरस्तादुरस्ताडनानि
 ॥ १० ॥ अलसभुजलताभिर्नादृतो नागरीभिर्भवनदमनकानां नातिथिर्वा बभूव । त्वदरि-
 गरमध्ये संचरंश्चैत्रजन्मा जरदजगरपीतः क्षीयते गन्धवाहः ॥ ११ ॥ त्वदरिचपतिमाशावा-
 ससं धूलिधाराधवलमहह भिक्षुं वीक्ष्य भर्गभ्रमेण । मुरभिदुदधिबेलकाननं गाहमानो दि-
 शति कुसुमबाणं दूरतो निर्गमाय ॥ १२ ॥ त्वदरिचपतिकेलीसौधसंरूढदूर्वाङ्कुरकवलवि-
 लोऽलं वीक्ष्य रंङ्कुं मुधांशोः । उपवनहरिणानामुन्नतो भ्रूलतानां प्रसरति रतिजानिग्लानि-
 जन्मा विवर्तः ॥ १३ ॥ वर्षामु भीतमवशाङ्गिभुजं भुजंगमेकं निगृह्य शिरसि स्थितमञ्जना-
 भम् । शून्ये तवारिनगरे शबरी सशङ्कमादित्सते कनकमुष्टिकृपाणलोभात् ॥ १४ ॥ स्फुट-
 तरमटवीनां प्रान्तरे पर्यटन्ता हरिहतगजकुम्भोन्मुक्तमुक्ताफलानि । परिकरयति हस्ताम्भोज-
 शोणप्रभाभिः परिहरति च दूरान्मञ्जु गुञ्जाभ्रमेण ॥ १५ ॥ ये कन्दरासु निवसन्ति सदा
 हिमाद्रेस्त्वत्पातशङ्कितधियो विवशा द्विपस्ते । अप्यङ्गमुत्पुलकमुद्रहतां सकम्पं तेषामहो
 बत भियां न बुधोऽप्यभिज्ञः ॥ १६ ॥ कुरुबक कुचाघातक्रीडामुखेन वियुज्यसे बकुलवि-
 टपिन्स्मर्तव्यं ते मुखासवसेचनम् । चरणघटनावन्ध्यो यास्यस्यशोक सशोकतामिति निज-
 पुरत्यागे यस्य द्विषां जगदुः स्त्रियः ॥ १७ ॥ अनारतपरिस्वलन्नयनवारिधाराशतप्रवृद्ध-
 पथनिम्नगासलिलरुद्धयानोद्यमा । त्वदीयरिपुकामिनी बहुविदेशयानैषिणी विनिन्दति वल-
 दृशा गुरुपाश्रुषं प्रावृषम् ॥ १८ ॥ इतश्चेतश्चाद्विर्विघटिततटः सेतुरुदरे धरित्री दुर्लङ्घ्या
 बहुलहिमपङ्को गिरिरयम् । इदानीं निर्वृत्ते करितुरगनीराजनविधौ न जाने यातारस्तव च
 रिपवः केन च पथा ॥ १९ ॥ क्षणं कान्तागारप्रसरविलसन्मानसरतिः क्षणं शैलोत्सङ्गे

द्विजकुलरवाकृष्टहृदयः । क्षणं पत्रध्वानश्रुतिपुलकितो यद्वयभराद्धसन्प्राप्तोऽरण्ये रिपुरव-
 निपालस्थितिमिव ॥ २० ॥ अये मातस्तातः क्व गत इति यद्वैरिशिशुना दरीगेहे लीना
 निभृतमिह पृष्ठा स्वजननी । करेणास्यं तस्य द्रुतमथ निरुद्ध्याश्रुभृतया विनिश्वस्य स्फारं
 शिव शिव दृशैवोत्तरयति ॥ २१ ॥ अपर्ण्यं भूभृद्वनमटति वल्काम्बरधरा जटालो दि-
 ग्वासाः शिखरिणि शिवोऽयं निवसति । इति भ्रान्त्यान्योन्यं क्षणमिलितयोः क्षोणितिलक
 द्विषद्वंपत्योस्ते शिव शिव शिवन्ति प्रणतयः ॥ २२ ॥ पश्येत्कश्चिच्चल चपल रे का त्वराहं
 कुमारी हस्तालम्बं वितर हहहा व्युत्क्रमः कासि यासि । इत्थं पृथ्वीपरिवृद्ध भवद्विद्विषोऽर-
 ण्यवृत्तेः कन्या कंचित्फलकिसलयान्याददानाभिधत्ते ॥ २३ ॥ स्वरूपं ब्रूमः किमपि चरितं
 वीरवर्य त्वदीयं मिथ्यावादाः कवय इति नो दुःप्रवादो रुणद्धि । मुक्ता मुक्ता मलयशिखरे
 त्वद्विषक्षावरोधैरण्डभ्रान्त्या भुजगललनाः सादरं पालयन्ति ॥ २४ ॥ क्षोणीपाल त्वदरि-
 हरिणीलोचना शोचमाना गुञ्जाहारं कुचकलशयोनिःश्वसन्ती करोति । क्षुभ्यत्क्षीराम्बुधिल-
 हरिसंक्षोभिभिस्त्वद्यशोभिर्गौरं मुक्ताफलमयमिवाविन्दते नन्दतन्वा ॥ २५ ॥ विमुञ्चति पदे
 पदे रुचिरचीरहारादिकं शुक्लं गृहसमुत्सुकं त्यजति नैव जीवाधिकम् । पलायनपरस्यणा
 तव विभो रिपोरङ्गना मुहुर्वलितकंधरं मिहिरमण्डलं वीक्षते ॥ २६ ॥ धराधर तव द्विषां
 वनजुषां विहीनत्विषां दधे गुणनिधे धनुर्विगुणमप्यनेकं गुणम् । फलाहरणयष्टिकाकरणक-
 न्दरान्तःशिवानिवारणविहंगिकाकरणचुल्लिकाकर्पणैः ॥ २७ ॥ राजन्नाजमुता न पाठ-
 यति मां देव्योऽपि तूष्णीं स्थिताः कुब्जे भोजय मां कुमारसन्निवेशाद्यापि किं भुज्यते ।
 इत्थं नाथ शुकस्तवारिभवने मुक्तोऽध्वगैः पञ्जराच्चित्रस्थानवलोक्य शून्यबलभावंकैकमाभा-
 षते ॥ २८ ॥ क्रामन्त्यः क्षतकोमलाङ्गुलिगलद्रक्तैः सदर्भाः स्थलीः पादैः पातितर्यावकै-
 रिव गलद्वाप्पाम्बुधौताननाः । भीता भर्तृकरावलम्बितकरास्त्वद्वैरिनार्योऽधुना दावाग्नि प-
 रितो भ्रमन्ति पुनरप्युद्यद्विवाहा इव ॥ २९ ॥ तन्वीमुज्झितभूषणां कलगिरं रोमोद्गमं वि-
 भ्रतां वेपन्तीं व्रणिताधरां विवसनां सीत्कारमातन्वतीम् । दोर्भ्यां चण्डतुपारपातसभयामा-
 लिङ्ग्य कण्ठे भृशं स्वां मूर्तिं दयितामिवातिरसिकां त्वद्विद्विषः शेरते ॥ ३० ॥ भूसंपर्क-
 जोनिपातमलिनाः स्वस्माद्रहात्प्रच्युताः सामान्यैरपि जन्तुभिः करतलैर्निःशङ्कमालिङ्गिताः ।
 संलग्नाः क्वचिदेकतामुपगताः कापि प्रबुद्धाः क्वचित्सुप्ताः कापि च सारिवत्प्रतिगृहं भ्रान्ता-
 स्तवारिस्त्रियः ॥ ३१ ॥ कर्षद्भिः सिचयाञ्चलान्यतिरसात्कुर्वद्भिरालिङ्गनं गृहानैः कचमालिह-
 द्भिरधरं विभ्रामयद्भिः करौ । प्रत्यक्षेऽपि भवद्विरोधिनृपतेरन्तःपुराणामहो धिक्कष्टं विटपै-
 विटैरिव वने किं नाम नो चेष्टितम् ॥ ३२ ॥ स्नाताः प्रावृषि वारिवाहपटलैः प्रोदूतदूर्वा-
 ङ्कुरव्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैर्दत्त्वा निवापाञ्जलीन् । प्रासादास्तव विद्विषां परिपतत्कु-
 ङ्यस्थपिण्डच्छलात्कुर्वन्ति प्रतिवासरं निजपतिप्रेताय पिण्डक्रियाः ॥ ३३ ॥ मौलिं मानविधिं

विना नमयितुं हारं स्वयं गुम्फितुं निर्यातुं दयितस्य पाणिकमलच्छायां विना वर्त्मनि ।
 निद्रातुं च विनाङ्कपालिशयनं द्रष्टुं च शून्या दिशः सख्या त्वत्प्रतिवीर नीरजमुखी साक्-
 तमध्याप्यते ॥ ३४ ॥ घातं तालफलाशया स्तनतटं बिम्बभ्रमेणाधरो दष्टः पाकविदीर्णदा-
 ङ्गिमधिया लीढाः स्फुरन्तो रदाः । भ्राम्यन्ती भ्रमनिस्पृहानुविपिनं त्वद्वैरिसीमन्तिनी
 निद्राणा मुहुराहता मुहुरपि क्षिप्ता च शाखामृगैः ॥ ३५ ॥ त्वत्प्रत्यर्थिवसुंधरेशतरुणीः सं-
 त्रौसतः सत्वरं यान्तीवीर विलुण्ठितुं सरभसं याताः किराता वने । तिष्ठन्ति स्तिमितैः
 प्ररूढपुलकास्ते विस्मृतोपक्रमास्तासामुत्तैरलैः स्तनैरतितरां लोलैरपाङ्गैरपि ॥ ३६ ॥ एत-
 स्मिन्विजने वनेऽतनुतरुच्छन्नावकाशे सुखं तिष्ठामीति तव द्विषामधिपतिर्यावद्विधत्ते मतिम् ।
 तावत्तत्र निपातितं भुवि भवन्नामाङ्गसेछाहतं दृष्ट्वा केसरिणः कैरङ्गमसमत्रासो मुहुर्मूर्च्छति
 ॥ ३७ ॥ का त्वं पुत्रि नरेन्द्र लुब्धकवधूर्हस्ते किमेतत्पलं क्षामं किं सहजं ब्रवीमि नृपते
 यद्यस्ति ते कौतुकम् । गायन्ति त्वदरिप्रियाश्रुतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गना गीतान्धा न तृणं
 चरन्ति हरिणास्तेनामिपं दुर्बलम् ॥ ३८ ॥ स्वप्नेऽपि क्षितिपावतंस भवतो भीत्या व्रजन्ती
 वनं निर्मग्रा प्रतिपक्षवैरिरमणी कल्लोलिनीपाथसि । उत्क्षिप्ताननमुन्नतभ्रुचरणव्यासक्तमुक्ता-
 फलं भूयः स्फारितबाहुवह्निशयनादुद्भ्रान्तमुत्तिष्ठति ॥ ३९ ॥ तादृग्दण्डविवर्तनतितममी च-
 क्रादपक्रामिताः कापि कापि च कण्टकैरुपगता रेखोपरेखाभ्रमम् । यस्य प्रौढतरप्रतापद-
 हनज्वालाभिरन्ते दिशामापाके निपतन्ति पार्थिवघटाः शीर्यन्ति वीर्यन्ति च ॥ ४० ॥
 आगच्छागच्छ सज्जं कुरु वरतुरगं संनिधेहि द्रुतं मे खड्गः कासौ कृपाणीमुपनय धनुषा
 किं किमङ्गप्रविष्टम् । संरम्भोन्निद्रितानां क्षितिभृति गहनेऽन्योन्यमेवं प्रतीच्छन्वादः स्व-
 प्राभिदृष्टे त्वयि चकितदृशां विद्विषामाविरासीत् ॥ ४१ ॥ यातीतः पान्थ पन्था व्रजति
 ननु कथं स्थावरं वर्त्म मुग्धे मार्गं पृच्छामि पृच्छ स्थितमिदमिह ते विस्मितं वीक्ष्य नेत्रे ।
 अध्वानं ब्रूहपेतध्वनि भवति वचश्चित्रमुदामनेत्रा दृश्यन्ते दावमूढाः पथि पथिकवितैस्त्व-
 द्विषां नाथ नार्यः ॥ ४२ ॥ आत्ते सीमन्तरत्ने मरकतिनि हते हेमतादङ्गपत्रे लुप्तायां मेख-
 लायां कनकमणितुलाकोटियुग्मे गृहीते । शोणं बिम्बौष्ठकान्त्या त्वदरिमृगदृशामित्वरीणा-
 मरण्ये राजन्गुञ्जाफलानां स्वज इति शबरा नैव हारं हरन्ति ॥ ४३ ॥ प्राप्तास्त्रासात्पि-
 पासातिशयमुपगताः पातुमारण्यमम्भो युष्मद्विद्वेषियोषाः श्वसितसमुदयैस्तत्तदीयैरशोषि ।
 एतत्संवीक्ष्य मूर्च्छानिपतिततनवो नैव जीवेयुरेताश्चिन्तोपेताः शबर्यो निजनयनजलैः पल्वलं
 पूरयेयुः ॥ ४४ ॥ वीर त्वद्वैरिदारा गहनगिरिगुहागङ्गरान्तस्तमिस्त्रं त्वन्नासाद्रुह्यवासादर-
 कलितहृदो यद्यदेव प्रपन्नाः । तत्तज्ज्योत्स्नायमानं धरणिपरिवृढं प्रेक्ष्य युष्मद्यशोभिः सद्यो
 मोहान्धकारानुसरणशरणा वासरान्वाहयन्ति ॥ ४५ ॥ एतद्गीतारिनारी गिरिबिलविलगलद्वासरा

१ शत्रवः. २ भयात्. ३ स्तब्धाः. ४ अतिचपलैः. ५ महद्भिः. ६ शत्रुविशेषः. ७ अ-
 स्थिपङ्गुरम्. ८ अतुलत्रासः. ९ मांसम्. १० यदि नेति शेषः.

निःसरन्ती स्वक्रीडाहंसमोहग्रहिलशिशुभृशप्रार्थितोन्निद्रचन्द्रा । आक्रन्ददूरि यत्तन्नयनजल-
मिलच्चन्द्रहंसानुबिम्बप्रत्यासत्तिप्रदृष्यत्तनयविहसितैराश्वसीन्यश्वसीच्च ॥ ४६ ॥ धूलीधारा-
भिरन्धास्तदनु बधिरतामागता स्फारभेरीभूयोझाङ्काररवैरमृतकरकुलापीड यत्सैन्ययाने । धा-
वन्तो विन्ध्यभूभृद्वनघनकुहरे कण्टकारुष्टकेशास्त्रायध्वं मुञ्चतेति प्रतिहतविकला वैरिणः
संगिरन्ते ॥ ४७ ॥

प्रतापवर्णनम् ।

चित्रं तपति राजेन्द्र प्रतापतपनस्तव । अनातपत्रमुत्सृज्य सातपत्रं द्विपद्मम् ॥ १ ॥
राजन्सप्ताप्यैकूपारास्त्वत्प्रतापाग्निशोषिताः । पुनस्त्वद्वैरिवनिताबाष्पपूरेण पूरिताः ॥ २ ॥
दीपयन्तोदसीरन्ध्रमेष ज्वलति सर्वतः । प्रतापस्तव राजेन्द्र वैरिवंशदवानलः ॥ ३ ॥ त्वत्प्र-
तापानर्घहेमसंपुटेऽतिमनोहरे । ब्रह्माण्डशालिग्रामोऽसौ धराधीश विराजते ॥ ४ ॥ तवारिनारी-
नयनाम्बुपूरं निषीय राजन्भ्रमति प्रतापः । रिङ्गत्तरंगावलिनीरतुङ्गं यथा समुद्रं वडवाहुताशः
॥ ५ ॥ त्वत्प्रतापतपनातपतप्तस्तीक्ष्णरश्मिरपि दिक्षु नितान्तम् । धावति प्रतिदिनं मुकुटेश
त्वद्यशोद्यपतितस्तुहिनांशुः ॥ ६ ॥ उदितेऽपि तवावनीन्द्र तेजस्तपने स्फारगभस्तिभार-
भाजि । तव वैरिचृपायशस्तमांसि स्फुरदुज्जृम्भितमाचरन्ति चित्रम् ॥ ७ ॥ प्रत्यर्थिवामन-
यनानयनाम्बुपूरैः सद्यः स्खलद्ब्रह्मलज्जलजालनीलैः । युष्मत्प्रतापतपनस्तपनाद्यवीयानार-
भ्यते यदमुना यमुनासहस्रम् ॥ ८ ॥ मार्तण्डमण्डलसमं भवतः प्रतापं ये वर्णयन्ति नहि
ते कवयः प्रवीणाः । अम्भोनिधौ विलयमेति परं पतङ्गः पारं प्रयाति जलधेस्तु तव प्रतापः
॥ ९ ॥ उल्लास्य कालकरवालमहाम्बुवाहं देवेन येन जैरठोर्जितगजितेन । निर्वापितः स-
कल एव रणे रिपूणां धाराजलैस्त्रिजगति ज्वलितः प्रतापः ॥ १० ॥ वदन्तु देव तावकं
प्रतापमेव पावकं महातुषारशीतलं वदामहे वयं यतः । मुमेरुकन्दरोदरस्थितो गृहीतकम्ब-
लस्तवारिवर्गपङ्कजः प्रकम्पते मुहुर्मुहुः ॥ ११ ॥ अये नृपतिमण्डलीमुकुटरत्न युष्मद्भुजा-
महोष्मततिसंजुपा वत भवत्प्रतापाचिपा । द्विषामतिभृशं यशः प्रकटपारदो ध्मापनाहु-
दस्फुटत तारकाकपटतो विहायस्तटे ॥ १२ ॥ अत्युक्तौ यदि न प्रकुप्यसि मृपावादं
न चेन्मन्यसे तद्रूमोऽद्भुतदर्शनेन रसना केषां न कण्ठ्यते । देव त्वत्तरुणप्रतापदहनज्वा-
लावलीशोषिताः सर्वे वारिधयस्तवारिवनितानेत्राम्बुभिः पूरिताः ॥ १३ ॥ देव त्वत्तरुणप्र-
तापतपनत्रासादिव त्र्यम्बको नो गङ्गां विजहाति निःसरति न क्षीराम्बुधेर्माधवः । ताम्यंस्ता-
मरसान्तरालवसतिर्देवः स्वयंभूरभूपातालावधिपङ्कमग्रवपुषस्तिष्ठन्ति कूर्मादयः ॥ १४ ॥ अ-
ब्दैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती मुहुः संसर्गाद्वडवानलस्य समभूदापन्नसत्त्वा तडित् ।
मन्ये देव तथा क्रमेण जनितो युष्मत्प्रतापानलो येनारातिवधूविलोचनजलैः सिक्तोऽपि

संवर्धते ॥ १५ ॥ देव त्वदुजदण्डदर्पगिरिमोहीर्णप्रतापानलज्वालापक्लिमकीर्तिपारदधटीविस्फा-
रिता बिन्दवः । शेषाहिः कति तारकाः कति कति क्षीरोदधिः कत्यपि प्रालेयाचलशङ्खशु-
क्तिकरकाः कर्पूरकुन्देन्दवः ॥ १६ ॥ भङ्गाकीर्तिमपीमलीमसतया प्रत्यर्थिसेनाभटश्रेणीति-
न्दुककाननेषु विलसत्यस्य प्रतापानलः । अस्मादुत्पतिताः स्फुरन्ति जगदुत्सङ्गे स्फुलिङ्गाः
स्फुटं भालोद्भूतभैवाक्षिभानुहुतभुजम्भारिर्दम्भोलयः ॥ १७ ॥ तादृग्दीर्घविरिञ्चिवीसरविधौ
जानामि यत्कर्तृतां शङ्के यत्प्रतिबिम्बमम्बुधिपथःपूरोदरे वाडवः । व्योमव्यापिविपक्षराज-
कयशस्तारापराभावुकः कासामस्य न स प्रतापतपनः पारं गिरां गाहते ॥ १८ ॥ शंभुर्मा-
नससंनिधौ सुरधुनीं मूर्धा दधानः स्थितः श्रीकान्तश्ररणस्थितामपि वहन्नेतां निलीनोऽम्बुधौ ।
मग्नः पङ्कुरुहे कमण्डलुगतामेनां दधन्नाभिभूर्मन्ये वीर तव प्रतापदहनं ज्ञात्वोल्बणं भाविनम्
॥ १९ ॥ युष्मत्प्रौढतरप्रतापतपनज्वालावलीव्याकुले ब्रह्माण्डे मधुसूदनोऽहिशयने शेते पयः-
सोमर । शंभुर्जहुमुतां दधाति शिरसा भूमिस्तुपाराचलं तापव्याकुलितः पतत्यतितरां भानुः
समुद्रे मुहुः ॥ २० ॥ नार्यः कुङ्कुमशङ्कया निटिलगं प्रोज्झन्त्यपास्तद्विषां सांध्यं रागममुं
विभाव्य गगने गच्छन्ति केलीगृहम् । मुग्धा दावधियोऽरयस्तव विभो यान्ति द्रुतं कानने
लाक्षाराग इति प्रकुप्यति धवे कान्ता प्रतापोदये ॥ २१ ॥ यो नास्ताचलमस्तकं प्रति गतो
दीनत्वमालम्बते यो नायाति निशासु संशयपदं नोदेति गिर्याश्रयात् । यो राहोरपि कर्क-
शेषु दशनेष्वासीन्न वा गोचरः सोऽयं भूप तव प्रतापतपनो वर्वति सर्वोपरि ॥ २२ ॥ का-
न्तारे जलवृक्षवैरिणि मुहुस्त्वद्वैरिवामभ्रवो बालैराकुललोचनैः प्रतिपदं रुद्धक्रमाश्रङ्गमे ।
पृथ्वीचण्डरुचे पटच्चरदशासंघट्टदीप्तप्रभं सिञ्चन्त्यञ्जलिसंचिताश्रुभिरलं युष्मत्प्रतापानलम्
॥ २३ ॥ अध्यायोधनवेदि मार्गेणकुशानास्तीर्य खड्गस्तुचा हुत्वारैः पल्लं चरुं हविरसूक्त-
न्मस्तकस्वस्तिकैः । संवेष्ट्याहवनीयमानसदसिख्योऽसौ प्रतापानलोऽस्थापि द्वागुदकाञ्जली-
कृतचतुःपाथेधिना श्रीमता ॥ २४ ॥ देव त्वदुजदण्डचण्डिमचमत्कारिप्रतापानलज्वालाजा-
लभयादिवाभिविशति क्षीराम्बुधिं माधवः । भर्गः स्वर्गधुनीं दधाति शिरसा त्यक्तत्रिलोकी-
कृतिर्वैधा किं तु मुहुः कमण्डलुजलैरात्मानमामिञ्चति ॥ २५ ॥ श्रीमद्वीराधिवीर पृथुतरम-
हसस्त्वत्प्रतापाग्निकीर्त्यच्छृत्वाब्धेः शोपवार्ता शरणमनुगतः कुत्रचित्कश्चिदेव । चन्द्रः कीर्त्या
सुधास्ये त्रिदशतरुवरः पाणिपद्मे च कोशे लक्ष्मीः क्ष्वेदं च कोपे जलधरकुसुमं वैरिकान्ता-
दगन्ते ॥ २६ ॥ द्वागाक्रम्योदयाद्रिं चरमगिरिमतिस्पर्धया तिग्मरश्मेर्ममं पर्येव्य लङ्कानगर-

१ अत्रायं भावः. वैरिस्त्रियः स्वभर्तृमरणाद्यथायथाधिकं रुदन्ति तथातथाधिकं तन्नेत्राम्बुभिस्त्वत्प्रतापाभिः
संवर्धते. त्वत्प्रतापोऽधिको भवतीति यावत्. यतः स प्रतापाग्निर्यद्वानलारिपुस्तडितश्च मातुः समुत्पन्नस्तां
च पितरौ पानीययोगादेवोज्जृम्भतेऽतस्तत्पुत्रोऽपि त्वत्प्रतापो भवद्वैरिमणीनेत्राम्बुभिः सिच्यमानो वृद्धिमाप्नो-
तीत्येतदुचितमेवेति. २ पराजयः. ३ कालस्कन्दवनेषु. ४ तिनदुककाष्ठेभ्यो दह्यमानेभ्यो महान्तः स्फु-
लिङ्गा उत्तिष्ठन्तीति वृद्धव्यवहारः. ५ हर्गनिटिलनेत्रम्. ६ कुलिशम्. ७ 'चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणा
दिनमुच्यते' इति. ८ अर्चिः. ९ गरलम्.

मुपगतः कौतुकात्त्वत्प्रतापः । वीक्ष्यामुं वीतिहोत्रं पुनरपि विपदं देव निश्चिन्वतीनां यः क्षोभो
 राक्षसीनां क्षणमजनि स हि त्वद्विषां सर्वदास्ताम् ॥ २७ ॥ त्वत्त्वङ्गावातजातव्यथरिपुवनि-
 ताभुक्तबाष्पाम्बुधारसारादारादुदारादिशि दिशि सरितामुद्गवाश्चेद्भवेयुः । कल्पान्तकूरकेलि-
 प्रकरविजयिनो विस्फुरत्त्वत्प्रतापात्पारावारानपारानपि सपदि पराञ्जुष्यतः पूरयेत्कः ॥ २८ ॥
 दुर्वारारातिवाजीवनदवदहनः कौङ्कुमो दिग्वधूनां सर्वाङ्गीणोऽङ्गरागस्त्रिभुवनभवनध्वान्तवि-
 ध्वंसदीपः । त्वद्दोरुद्धामदर्वीकरमुखहुतभुग्भूतधात्रीपुरंध्या वासो माझिप्रमुर्वीरमणकुलमणे
 जागरीति प्रतापः ॥ २९ ॥ भूजाने किं न जाने भवदतुलभुजभ्राजमानप्रतापज्योतिर्ज्वाला-
 वलीभिर्जलनिधिवलयं निर्जलं किं न भूयात् । युष्मत्प्रत्यर्थिपृथ्वीपरिवृढवनितानीरनेत्रस्त्वव-
 न्तीसूतस्त्रोतःसहस्रैरयमिह परितश्चेन्न पूर्येत सद्यः ॥ ३० ॥

कीर्तिवर्णनम् ।

राजंस्त्वत्कीर्तिचन्द्रेण तिथयः पूर्णिमाः कृताः । मद्देहान्न बहिर्याति तिथिरेकादशी भ-
 यात् ॥ १ ॥ अस्थिवदधिवच्चैव कुष्ठवत्पिष्टवत्तथा । राजंस्तव यशो भाति शरच्चन्द्रमरीचि-
 वत् ॥ २ ॥ सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीर्वेश्मनि ते स्थिता । कीर्तिः किं कृपिता राजन्यैव
 देशान्तरं गता ॥ ३ ॥ यद्गुणैर्ग्रथितैः शुद्धैरमितैर्ब्रह्मगोलकः । विधत्ते कीर्तिकन्यायाः क्री-
 डाकन्दुककौशलम् ॥ ४ ॥ सिक्तं स्फटिककुम्भान्तः स्थितं श्वेतीकृतैर्जलैः । मौक्तिकं चे-
 छतां सूते तत्पुष्पैस्ते समं यशः ॥ ५ ॥ अहो विशालं भूपाल भुवनत्रितयोदरम् । माति
 मातुमशक्योऽपि यशोराशिर्यदत्र ते ॥ ६ ॥ त्वत्कीर्तिराजहंस्या वैरिवधूवदनभाजनस्थ-
 मपि । पीतं हासक्षीरं व्यक्तीकृतमश्रुनीरं च ॥ ७ ॥ कुचकलशेष्वबलानामलकायामथ
 पयोनिधेः पुलिने । क्षितिपाल कीर्तयस्ते हारन्ति हरन्ति हीरन्ति ॥ ८ ॥ रजनीषु विम-
 लभानोः करजालेन प्रकाशितं वीर । धवलयति भुवनमण्डलमखिलं तव कीर्तिसंततिः सत-
 तम् ॥ ९ ॥ दूरेऽपि श्रुत्वा भवदीयकीर्तिं कर्णो हि तृप्तो न च चक्षुषो मे । तयोर्विवादं
 परिहर्तुकामः समागतोऽहं तव दर्शनाय ॥ १० ॥ आकर्ण्य भूपाल यशस्त्वदीयं विधूनय-
 न्तीह न के शिरांसि । विश्वभैराभङ्गभयेन धात्रा नाकारि कर्णो भुजगेश्वरस्य ॥ ११ ॥
 यस्याञ्जनश्यामलखड्गपट्टजातानि जाने धवलत्वमापुः । अरातिनारीशरकाण्डपाण्डुगण्ड-
 स्थलीनिर्लुठनाद्यशांसि ॥ १२ ॥ यः कौटिहोमानलभूमजालैर्मलीमसीकृत्य दिशां मुखानि ।
 तत्कीर्तिभिः क्षालयति स्म शश्वदखण्डतारापतिपाण्डुराभिः ॥ १३ ॥ इयं यशांसि द्विषतः
 सुधारुचः किमङ्गमेतद्विषतः किमाननम् । यशोभिरस्याखिललोकधाविभिर्विभीषिता धावति
 तामसी मसी ॥ १४ ॥ अदः समित्संमुखवीरयौवंतवृट्द्रुजार्कम्बुमृणालहारिणी । द्विषद्वज्र-
 स्त्रैणद्वगम्बुनिर्गरे यशोमरालावालिरस्य खेलति ॥ १५ ॥ अनिःसरन्तीमपि देहगर्भा-

त्कीर्तिः परेषामसती वदन्ति । स्वैरं चरन्तीमपि च त्रिलोक्यां त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सतीं
 नु ॥ १६ ॥ करवालकरालवारिधारा यमुना दिव्यतरंगिणी च कीर्तिः । तव कामद तीर्थ-
 राज दूरादनुबध्नाति सरस्वती कवीनाम् ॥ १७ ॥ त्रिजगदङ्गनलङ्घनजाङ्घिकैस्तव यशोभिर-
 तीव पवित्रिताः । प्रथमपार्थिवपुंगवकीर्तयो विबुधसिन्धुजलैरिव सिन्धवः ॥ १८ ॥ त्वत्की-
 र्तिमौक्तिकफलानि गुणैस्त्वदीयैः संदर्भितुं विबुधवामदृशः प्रवृत्ताः । नान्तो गणेषु न च
 कीर्तिषु रन्ध्रलेशो हारो न जात इति ताश्च मिथो हसन्ति ॥ १९ ॥ पृथ्वीपते शुभमते
 भवतो भवस्य ब्रूमो वयं सुयशसा कियदन्तरं वा । गौरीचकार गिरिशो निजमर्ममङ्गं गौ-
 रीकृतं च भवता भुवनं समस्तम् ॥ २० ॥ कीर्तिस्तव क्षितिप याति भुजङ्गगेहं मातङ्गसंग-
 मकरी च दिगन्तकेषु । त्यक्त्वाम्बरं भजति नन्दनमर्प्यगम्यं किं किं करोति न निर्गलतां
 गता स्त्री ॥ २१ ॥ निर्मुक्तशेषधवलैरचलेन्द्रमन्थसंक्षुब्धदुग्धमयसागरगर्भगौरैः । राजन्निदं
 बहुलपक्षदलन्मृगाङ्कच्छेदोज्ज्वलैस्तव यशोभिरशोभि विश्वम् ॥ २२ ॥ प्रतिनगरमटन्ती प्र-
 त्यगारं व्रजन्ती प्रतिनरपतिवक्षःकण्ठपीठे लुठन्ती । गिरिगिरिमनितम्बाच्छादने सावधाना त-
 दपि च तव कीर्तिनिर्मलैवेति चित्रम् ॥ २३ ॥ त्यजसि यदपि लक्ष्मीं कीर्तिमासाद्य दानैर्व्र-
 जति तदपि कीर्तिः सिन्धुपारं न लक्ष्मीः कथय क इह हेतुर्नारवेश त्वदीये वसति हृदयपद्मे
 नन्दसुनुर्मुरारिः ॥ २४ ॥ अनुक्षणमनुक्षणं क्षितिप रक्ष्यमाणा त्वया प्रयाति विदिशो दश
 प्रबलकीर्तिरेकाकिनी । इयं नियतमर्थिषु प्रतिदिनं वितीर्णा रमा जहाति न तवान्तिकं
 द्वितयमेतदत्यद्भुतम् ॥ २५ ॥ समुन्नतधनस्तनस्तबकचुम्बितुम्बीफलकणनमधुरवीणया विबु-
 धलोकवामभ्रुवा । त्वदीयमुपगीयते हरकिरीटकोटिस्फुरत्तुपारकरकन्दलीकिरणपूरगौरं यशः
 ॥ २६ ॥ वनेषु वनदेवता दिवि दिवौकसां वल्लभा भुजङ्गकुलकन्यका भुजगलोकलीलावने ।
 यशः समरसंचितं नरमृगेन्द्र गायन्ति ते प्रभाविजितकौमुदीकुमुदपाण्डुताडम्बरम् ॥ २७ ॥
 अपायि मुनिना पुरा पुनरैमायि मर्यादया अंतारि कैपिना पुरा पुनरदाहि लङ्कारिणा ।
 अमन्थि मुरवैरिणा पुनरैन्धि लङ्कारिणा क नाम वसुधापते तव यशोम्बुधिः काम्बुधिः
 ॥ २८ ॥ महाराज श्रीमञ्जुगति यशसा ते धवलिते पयःपारावारं परमपुरुषोऽयं मृगयते ।
 कैपदी कैलासं सुरपतिरपि स्वं कैरिवरं कैलानाथं राहुः कैमलभवनो हंसमधुर्नो ॥ २९ ॥

१ नागलोकम्; (पक्षे) गणिकापतिगेहम्. २ ऐरावतादीनामष्टदिग्गजानां समागमकरी; (पक्षे) चण्डालसं-
 गमकारिणी. ३ दिक्पर्यन्तेषु; (पक्षे) विजनप्रदेशेषु. ४ व्योम; (पक्षे) वल्लम्. ५ सुरालयवनम्; (पक्षे) पुत्रम्.
 ६ गन्तुमशक्यम्; (पक्षे) गमनानर्हम्. ७ निष्प्रतिबन्धत्वम्. ८ पीतः. ९ अगस्तिना. १० मितः. ११ तीर्णः.
 १२ हनुमता. १३ मथितः. १४ बद्धः. १५ क्षीरसमुद्रम्. १६ विष्णुः. १७ शिवः. १८ इन्द्रः. १९ ऐ-
 रावतम्. २० चन्द्रम्. २१ विधिः. २२ यतः सर्वेषां समुद्राणां पर्वतानां गजानां सर्वभक्ष्याणां पक्षिणां च
 त्वच्छ्रेयस्कीर्त्या श्वेतत्वात्क्षीराब्ध्यादीनामनवगमस्तेषामतस्ते तान्सर्वत्रावलोकयन्तीति भावः.

कुंविन्दस्त्वं तावत्पटयसि गुणग्राममभितो यशो गायन्त्येते दिशि दिशि च नैग्रास्तव विभो । शरज्ज्योत्स्नागौरस्फुटविकटसर्वाङ्गमुभगा तथापि त्वत्कीर्तिर्भ्रमति विगताच्छादनमिह ॥ ३० ॥ पतत्येतत्तेजोहुतभुजि कदाचिद्यदि तदा पतङ्गः स्यादङ्गीकृततमपतङ्गापदुदयः । यशोऽमुष्येवोपार्जयितुमसमर्थेन विधिना कथंचित्क्षीराम्भोनिधिरपि कृतस्तत्प्रतिनिधिः ॥ ३१ ॥ इन्दोर्लक्ष्म त्रिपुरजयिनः कण्ठमूलं मुरारिर्दिङ्गागानां मदजलमणीभाञ्जि गण्डस्थलानि । अद्याप्युर्वीवल्यतिलक ईयामलिन्नानुलिप्तान्याभासन्ते वद धवलितं किं यशोभिस्त्वदीयैः ॥ ३२ ॥ किं वृत्तान्तैः परगृहगतैः किंतु नाहं समर्थस्तूष्णीं स्थातुं प्रकृतिमुखरो दाक्षिणात्यस्वभावः । गेहे गेहे विपणिषु तथा चत्वरं पानगोष्ठ्यामुन्मत्तेव भ्रमति भवतो वल्लभा देव कीर्तिः ॥ ३३ ॥ कैलासस्य प्रथमशिखरे वेणुसंमूर्च्छनाभिः श्रुत्वा कीर्तिं विबुधरमणीगीयमानां यदीयाम् । स्वस्तापाङ्गाः सरसविसिनीकाण्डसंजातशङ्का दिव्यातङ्गाः श्रवणपुलिने हस्तमावर्तयन्ति ॥ ३४ ॥ अध्याहारः स्मरहरशिरश्चन्द्रशेषस्य शेषस्याहेर्भूयःफणसमुचितः काययष्टीर्निकायः । दुग्धाम्भोधेर्मुनिचुलुकनत्रासनाशाभ्युपायः कायव्यूहः क जगति न जागर्त्यदः कीर्तिपूरः ॥ ३५ ॥ कथमवनिप दर्पो यन्निशातसिंधारादलनगलितमूर्ध्ना विद्विषां स्वीकृता श्रीः । ननु तव निहतारैरप्यसौ किं न नीता त्रिदिवमपगताङ्गैर्वल्लभा कीर्तिरेभिः ॥ ३६ ॥ समिति पतिनिपाताकर्णनद्रार्गदीर्णप्रतिनृपतिमृगाक्षीलक्षवक्षःशिलासु । लिखितलिपिरिवोस्ताडनव्यस्तहस्तप्रखरनखरटङ्कैरस्य कीर्तिप्रशस्तिः ॥ ३७ ॥ सुमितवसनलंकारायां कदाचन कौमुदीमहसि सुदृशि स्वैरं यान्त्यां गतोऽस्तमभूद्विधुः । तदनु भवतः कीर्तिः केनाप्यगीयत येन सा प्रियगृहमगान्मुक्ताशङ्का क नासि शुभप्रदः ॥ ३८ ॥ देव त्वद्यशसि प्रसर्पति जगल्लक्ष्मीसुधोच्चैःश्रवश्चन्द्रैरावणकौस्तुभाः स्थितिमिवामन्यन्त दुग्धाम्बुधौ । किं त्वेकः पुनरस्ति दूषणकणो यन्नोपयाति भ्रमात्कृष्णं श्रीः शितिकण्ठमद्रितनया नीलैम्बरं रोहिणी ॥ ३९ ॥ इन्दुं निन्दति चन्दनं न सहते मल्लीस्वजं नेक्षते हारं द्वेष्टि सिताब्जमुज्झति विसस्तोमं विगृह्णाति च । श्रीभूपालमहीधरेषु विपिनेष्वम्भोधितारेषु च त्वत्कीर्तिस्त्वदरिप्रिया च विलसत्युच्चैः स्फुरत्पाण्डिमा ॥ ४० ॥ इन्दुं निन्दति चन्दनं न सहते विद्वेष्टि पङ्केरुहं हारं भारमवैति नैव कुरुते कर्पूरपूरे मनः । स्वर्गङ्गामवगाहते हिमगिरिं गाढं समालिङ्गते त्वत्कीर्तिर्विरहातुरेव न मनागेकत्र विश्राम्यति ॥ ४१ ॥ यस्य क्षोणिपतेर्विहायसि यशोराशौ चमत्कुर्वति द्वाक्कर्पूरजोभ्रमेण वणिजो वीथीमुपस्कुर्वते । चञ्चुं चञ्चलयन्ति चन्द्रकिरणभ्रान्त्या चकोराः पयोबुद्ध्या व्योम्नि नियोजयन्ति

१ तन्तुवायः; (पक्षे) कुं पृथिवीं विन्दति लभते सः. २ पटं वस्त्रं करोषि; (पक्षे) पटुं करोषि. ३ तन्तुः; (पक्षे) सट्टणः. ४ नमाः, (पक्षे) स्तुतिपाठकाः. ५ कलङ्कः. ६ दिग्गजानाम्. ७ युक्तावि. ८ नीलिम्बा. ९ शेषपूरकः. १० समूहः. यावत्फणं कायैर्भविष्यति भावः. ११ कायसंघातः. १२ अभिज्ञा. अक्षरविन्यासयोग्या इति यावत्. १३ बलभद्रम्.

कलशीमानीय वामभ्रुवः ॥ ४२ ॥ कर्पूरादपि केतकादपि दलत्कुन्दादपि स्वर्णदीकछोलाद-
पि कैरवादपि चलत्कान्तादृगन्तादपि । दूरोन्मुक्तकलङ्कशंकरशिरःशीतांशुखण्डादपि श्वेता-
भिस्तव कीर्तिभिर्धवलता सप्तार्णवा मेदिनी ॥ ४३ ॥ देव त्वद्यशसा सदा मुमहसा गीर्वा-
णवृन्देऽखिले शंभोर्भावमवापिते तु सहसा यत्कौतुकं तच्छृणु । साकूताः सकुतूहलाः सच-
किताः सोत्कण्ठिताः साद्रुताः साशङ्काश्च मुहुर्मुहुर्मधुरिपौ लक्ष्म्या दशः पातिताः ॥ ४४ ॥
किं शीतांशुमरीचयः किमु सुरस्वोतस्विनीवीचयः किवा केतकसूचयः किमथवा चन्द्रोपलानां
चयः । इत्थं जातकुतूहलाभिरभितः सानन्दमालोकिताः कान्ताभिस्त्रिदिवौकसां दिशि दिशि
क्रीडन्ति यत्कीर्तयः ॥ ४५ ॥ श्रीमद्वाजशिखामणे तुलयितुं धाता त्वदीयं यशः कैलासं च
निरीक्ष्य तत्र लघुतां निक्षिप्तवान्पूर्ये । उक्षाणं तदुपर्युमासहचरं तन्मूर्ध्नि गङ्गाजलं तस्याग्रे
फणिपुंगवं तदुपरि स्फारं सुधादीधितिम् ॥ ४६ ॥ भारत्या वदनं श्रिया च सदनं श्रीक-
ण्ठभक्त्या मनो धर्मेण श्रवणौ परैश्च चरणौ शौर्येण बाहुद्वयम् । दानेनापि करौ समीक्ष्य
सकलं यस्याज्ञया भूतलं स्थातुं चानवकाशतां कथयितुं कीर्तिस्तु दूरं गता ॥ ४७ ॥ अ-
स्योर्वीरमणस्य पार्वणविधुद्वैराज्यसंज्ञं यशः सर्वाङ्गोज्ज्वलशर्वपर्वतसितश्रीगर्वनिर्वीसि यत् ।
तत्कम्बुप्रतिबिम्बितं किमु शरत्पर्जन्यराजिश्रियः पर्यायः किमु दुग्धसिन्धुपयसां सर्वानुवादः
किमु ॥ ४८ ॥ कर्पूरन्ति सुधाद्रवन्ति कमलाहासन्ति हंसन्ति च प्रालयन्ति हिमालयन्ति
करकासारन्ति हारन्ति च । त्रैलोक्याङ्गनरङ्गलङ्घिमगतिप्रागलभ्यसंभाविताः शीतांशोः कि-
रणच्छटा इव जयन्त्येतर्हि तत्कीर्तयः ॥ ४९ ॥ किं चित्रं भुवनानि पावयति यद्यच्चाहि-
तानां यशोहंसान्मज्जयति प्रतापदहनं निर्वापयत्याशु यत् । आश्चर्यं नृपनायकस्य भवतो
यत्कीर्तिमन्दाकिनी तानारोहति भूधराञ्जलिनीनुल्लङ्घ्य गच्छत्यपि ॥ ५० ॥ अर्धाङ्गा-
हितपैर्वकीर्तिवनितादीव्यत्सितांशुप्रभं कैलासीकृतदिकरीन्द्रशिरमि न्यस्तस्वपादाम्बुजम् ।
विश्वव्याप्यविनाशि शंकरपदं यायात्त्वदीयं यशो न स्यादस्य यदि क्षितीश भवतो दाना-
दिकेभ्यो जनिः ॥ ५१ ॥ कृत्वा भेरुमुदूखलं प्रहसता वृन्देन दिग्योषितां स्वर्गङ्गामुशलेन
शालय इव त्वत्कीर्तयः कण्डिताः । तासां राशिरसौ तुषारशिखरी तारागणास्तत्कणाः किं
चान्यच्छशिखण्डशूर्पविसरज्ज्योत्स्नाश्च तत्पांशवः ॥ ५२ ॥ कैलासीयति कैरवीयति लस-
त्कर्पूरपुञ्जीयति क्षीरोदीयति मौक्तिकीयति नभोगङ्गातरङ्गीयति । हंसौघीयति मानसीयति
शरन्मेघीयति क्षोणिभिन्नाथीयत्यमृतीयति क्षितितले देव त्वदीयं यशः ॥ ५३ ॥ गङ्गीय-
त्यसितापगा फणिगणं शेपीयति श्रीपतिः श्रीकण्ठीयति कैरवीयति कुलं नीलोत्पलानां
ध्वने । कर्पूरीयति कज्जलं पिककुलं लीलामरालीयति स्वःकुम्भीयति कुम्भिनामपि घटा त्वत्की-
र्तिसंग्रह्यतः ॥ ५४ ॥ पूर्णेन्दुः करकन्दुको हिमगिरिः क्रीडाविहारस्थली क्षीराब्धिगृहदी-

१ संनद्धम्. २ कैलासस्य. ३ कैलासादपि शुभ्रम्. ४ रूपान्तरम्. ५ सर्वस्यापि पुनरुक्तिः.
६ जले. ७ ऐरावणमिवाचरति. ८ हस्तिनाम्.

धिका प्रियसखी वाचां पतिर्देवता । शय्या दिग्गजराजदन्तवलभी त्वत्कीर्तिकन्याकृते पञ्चा-
लीमिथुनं व्यधायि विधिना गौरीगिरीशावपि ॥ ९९ ॥ शत्रुक्षत्रकलत्रनेत्रसलिलैर्जम्बालजा-
लस्पृशि भ्रान्त्वा भूपतिभालभूषण भवत्कीर्तिर्भुवो मण्डले । यद्यान्ती विबुधालयं प्रति सुधा-
कुण्डे सुधांशोर्व्यधादङ्घ्रिक्षालनमित्ययं किल मलस्तस्मिन्नातः स्मेरताम् ॥ १०० ॥ एतत्कीर्ति-
विवर्तधौतनिखिलत्रैलोक्यनिर्वासितैर्विश्रान्तिः कलिता कथासु जैरतां ईयामैः समग्रैरपि । जज्ञे
कीर्तिमयादहो भयभैरस्मादकीर्तिः पुनः सा यन्नास्य कथापथेऽपि मलिनच्छाया बबन्ध
स्थितिम् ॥ १०१ ॥ त्वत्तेजःप्रतिभाभयादपसृताः प्रत्यर्धिभूभृत्स्त्रियः कान्तारे घनकण्टकिद्रुम-
वनव्यस्तप्रयुक्ताम्बराः । आर्याणां पुरतस्त्रपापरवशा गच्छेयुरेताः कथं क्षौमाकारतया न
चेत्परिणमेत्तत्तावकीनं यशः ॥ १०२ ॥ चन्द्रश्चन्दनमिन्दुरिन्दुरमणं पीयूषमीशादयो विश्व-
स्योपकृतावनेन महता ते तेऽवतारा धृताः । एतद्यत्र न विद्यते त्रिभुवने न स्थानमेवंविधं
जाने जङ्गमपारिजातसगुणं ब्रह्मेव पूर्णं यशः ॥ १०३ ॥ चन्द्राद्रूप्यकमण्डलोः समुदयद्वौरा-
शुगङ्गाजलैर्ज्योत्स्नाचन्दनचर्चनैर्विकसितैस्ताराप्रसूनैरपि । एतद्विष्णुपदं किमञ्चति भवत्कीर्ति-
र्महायोगिनी पूजापूर्तिविधायि लक्ष्म तुलसीदात्रा कदान्विष्यति ॥ १०४ ॥ गङ्गासागरसंगमे
कृतशतस्नाना बदर्याश्रमे स्थित्वासौ परिधाय तद्रुणमयं श्वेनं दुकूलं पुनः । ब्राह्मं वैष्णवमै-
न्द्रमैश्वरमपि स्थानं स्पृशन्ती मुहुः कीर्तिस्ते पतिदेवता युगशतं दीर्घायुराकाङ्क्षति ॥ १०५ ॥
अर्घ्याम्बुधिरिन्दुमण्डलमपि श्रीचन्दनं तण्डुलास्तारा विल्वदलं नभः सुरधुनी धूपः प्रदीपो
रविः । खेटाः पञ्चफलानि किञ्च ककुभस्नाम्बूलमारार्तिकं मेरुः श्रीजगतीपते तव र्यशोयागेश्वर-
स्यार्चने ॥ १०६ ॥ देव क्षीरसमुद्रमान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुषस्त्वत्कीर्तिस्तुलनां कलङ्कमलिनो
धत्ते कथं चन्द्रमाः । स्यादेवं त्वदरातिमौधवलभीप्रोदृतदूर्वाङ्कुराग्रामव्यग्रमतिः पतेद्यदि पुन-
स्तस्याङ्कशायी मृगः ॥ १०७ ॥ भोगीन्द्रः प्रमदोत्तरङ्गमुरगीसंगीतगोष्ठीषु ते कीर्तिं देव शृणोतु
विंशतिशती यच्चक्षुषां वर्तते । रक्ताभिः सुरमुन्दरीभिरभिनो गीतं च कर्णद्वयीदुःस्थः श्रोप्य-
ति नाम किं स हि सहस्राक्षो न चक्षुःश्रवाः ॥ १०८ ॥ गीयन्ते यदि पन्नगीभिरनिशं त्वत्की-
र्तयस्तद्वयं तुष्टा एव परंतु चेतामि चमत्कारोऽयमारोहति । तासां तादृशभावभङ्गचलनासं-
स्थानसंदर्शिनि व्यालेन्द्रेऽप्यवधूतमूर्धनि महीचक्रं पुनर्भ्राम्यति ॥ १०९ ॥ यद्वन्धाद्विपदानवा-
रिभिरभूत्सङ्ग्रामम् पङ्क्तिं तस्यां वैरिकरीन्द्र मौक्तिकमयं बीजं च येनाहितम् । तस्मात्प्रा-
दुरभूद्यशस्तरुरयं तस्योद्भूताः कोरकास्तारास्तेषु च पूर्णचन्द्रकपटादेकैक उज्जृम्भते ॥ ११० ॥

१ सरस्वती. २ त्वत्कीर्तिरेव कन्या तदर्थम्. ३ पुष्पिकायुगलम्. ४ वैरिगजः. ५ कर्दमः.
६ अत्रायं भावः—यच्चन्द्रान्तः कालुष्यमवलोक्यते तत्पङ्क्तिभ्रमणेन कर्दमाङ्कितचरणया त्वत्कीर्त्या चन्द्रामृत-
कुण्डे स्वमलिनपादक्षालनतो जनितमिति. अन्योऽपि हि यो देवतालयां याति स जलपूर्णकुण्डे चरणौ प्रक्षाल्य
याति तथेयमपीति. ७ विलासः. ८ निष्कासितः. ९ वृद्धानाम्. १० श्यामवस्तुभिः. ११ यशो-
रूपस्य यागेश्वरस्य शिवस्य.

यत्कीर्तिर्वलयं भुवः सुविमलं संपाद्य संचारतः क्रान्त्वा मेरुगिरिं विधाय सरितांनाथस्य
सख्यं दृढम् । आराध्यामृतभानुशेखरमलं संपाद्य तद्रूपतां गच्छन्ती त्रिदशालयं द्रुतगतिः
शीतांशुना स्पर्धते ॥ ६७ ॥ शैलूषी तव कीर्तिरद्भुतकरी दृष्ट्वा समस्ता दिशो मेरुं वंशवरं
परीत्य परितस्तूर्णं समारुह्य तम् । भ्राम्यन्ती परितः प्रनर्तिततनुर्मुक्तावलीमौक्तिकैस्ताराभि-
स्तरलीकरोति गगनं भूमण्डलाग्वण्डल ॥ ६८ ॥ त्वत्कीर्तिः शशिनः समीपमगमत्कान्ति-
प्रतिस्पर्धया दृष्ट्वा तं च कलङ्किनं पुनरसौ स्नातुं जगामाम्बुधिम् । श्रुत्वा तं च धटोद्वेन
मुनिना पीतोद्भितं तत्पयः पुण्यं ब्रह्मकमण्डलुं कलयितुं ब्रह्माण्डमन्यं ययौ ॥ ६९ ॥
कैलासीयति केतकीयति हस्तकुन्दीयति प्रोच्छलत्क्षीरोदीयति चन्दनीयति लसत्कर्पूरपू-
रीयति । पीयूषीयति शर्करीयति शरच्चन्द्रीयति क्षमापते स्वर्गङ्गीयति शंकरीयति भवत्कीर्तिः
करीन्द्रीयति ॥ ७० ॥ विश्वासो भवता यशस्यपि निजे कार्यो न शौर्याधिके मा कोशा-
दिवशान्नपुंसकमिति ज्ञात्वावहेलां कृथाः । यज्जङ्घालधुरंधरेण धरणीनाथ द्विधा कुर्वता
ब्रह्माण्डं विदधेऽमुना भवदरिक्षोणीभुजां निर्गमः ॥ ७१ ॥ रिङ्गुत्तुङ्गतरङ्गमुन्दरमुधासिन्धुं
तरत्युज्ज्वला रागाच्छर्वपुरःसरानभिसभं देवान्मुदालिङ्गति । क्रूराहीश्वरमाश्लिषत्यधिगृहं याति
ध्रुवं भूपते साध्वीशब्दरता तथापि कुतुकं कीर्तिः प्रभक्ता क्षितौ ॥ ७२ ॥ कस्तूरी सिति-
मानमागतवती शौक्ल्यं गताः कुन्तला नीलं चोलमभूत्सितं धवलिमा जाता मणीनां गणे ।
ध्वान्तं शान्तमभूत्समं नरपते त्वत्कीर्तिचन्द्रोदये त्रैलोक्येऽप्यभिसारसाहसरसः शान्तः
कुरङ्गीदृशाम् ॥ ७३ ॥ स्नातुं वाञ्छसि किं मुधैव धवलक्षीरोदपूरोदरच्छायाहारिणि वा-
रिणि द्युसरितो दिक्पूरविस्तारिणि । आस्ते ते कलिकालकल्मषमपीप्रक्षालनैकक्षमा कीर्तिः
संनिहितैव सप्तभुवनस्वच्छन्दमन्दाकिनी ॥ ७४ ॥ क्षीरोदीयन्ति सद्यः सकलजलधयो
वासुकीयन्ति नागाः कैलासीयन्ति शैला दिवि च दिविषदः शंकरीयन्ति सर्वे । यौष्मा-
कीणे समन्तात्प्रचलति धवले चारुकीर्तिप्रताने मद्योषाकाचभूषाः किमिति न सहसा मौक्ति-
कीयन्ति देव ॥ ७५ ॥ उद्यद्वालाङ्कुरश्रीर्दिशि दिशि दशनैरेभिराशागजानां रोहन्मूला-
सुगौरैरुगपतिफणैरत्र पातालकुक्षौ । अस्मिन्नाकाशदेशे विकमितकुमुमा राशिभिस्तार-
काणां नाथ त्वत्कीर्तिवल्ली फलति फलमिदं बिम्बमिन्दोः मुधाब्धिम् ॥ ७६ ॥ वापी पाता-
लमूलं जलमुरगनदी कच्छपः स्वच्छकन्दः शेषो नालं दलानां विततिरपि फणाः कर्णिका
शैवशैलः । तारास्ताराः परागा मधु च मधुमती केसरा दन्तिदन्तास्तस्मिंस्त्वकीर्तिपद्मे
भ्रमति मधुकरः शर्वरीसार्वभौमः ॥ ७७ ॥ नेपालीनामराले विरचयति कचे केतकीपत्र-
कृत्यं कण्ठे मुक्ताकलापान्द्विगुणयति सितान्पाण्ड्यसीमन्तिनीनाम् । कर्णे कर्णाटिकानां प्रक-
टयति तमां दन्तताटङ्कलक्ष्मीं कार्पूरी पत्रवल्ली भवति तव यशो गण्डयोः केरलीनाम् ॥ ७८ ॥
लभं रागावृताङ्गया सुदृढमिह ययैवासि यष्टचारिकण्ठे मातङ्गानामपीहोपरि परपुरुषैर्या च
दृष्टा पतन्ती । तत्सक्तोऽयं न किञ्चिद्व्रणयति विदितं तेऽस्तु तेनास्मि दत्ता भूत्येभ्यः

श्रीनियोगाद्रदितुमिति गतेवाम्बुधिं यस्य कीर्तिः ॥ ७९ ॥ शक्तिर्निस्त्रिशजेयं तव भुज-
युगले नाथ दोषाकरश्रीर्वक्त्रे पार्श्वे तथैषा प्रतिवसति महाकुट्टनी खड्गयष्टिः । आज्ञेयं सर्वगा
ते विलसति च पुनः किं मया वृद्धया ते प्रोच्येवेत्थं प्रकोपाच्छशिकरसितया यस्य कीर्त्या
प्रयातम् ॥ ८० ॥ अन्तः संतोषबाष्पैः स्थगयति न दृशस्ताभिराकर्णयिष्यन्नङ्गेनानस्तिलोमा
रचयति पुलकश्रेणिमानन्दकन्दां । न क्षोणीभङ्गभीरुः कलयति च शिरःकम्पनं तन्न विद्वः
शृण्वन्नेतस्य कीर्तिः कथमुरगपतिः प्रीतिमाविष्करोति ॥ ८१ ॥ यावत्पौलस्त्यवास्तृभवदुभय-
हरिछोमेरेखोत्तरीये सेतुप्रालेयशैलौ चरति नरपतेस्तावदेतस्य कीर्तिः । यावत्प्रार्कप्रत्यगाशा-
परिवृढनगरारम्भमस्तम्भमुद्रावद्वी संध्यापताकारुचिरचितशिखाशोणशोभावुभौ च ॥ ८२ ॥
आस्ते दामोदरीयामियमुदरदरीं याधिशय्य त्रिलोकी संमातुं शक्तिमन्ति प्रथिमभरवशादत्र
नैतद्यशांसि । तमेतां पूरयित्वा निरगुरिव मधुध्वंसिनः पाण्डुपद्मच्छद्मापन्नानि तानि द्विपद-
शनसनाभीनि नाभीपथेन ॥ ८३ ॥ देव ब्रह्माण्डभाण्डे सदसि विकसितन्यायनान्दीनिनादै-
र्भूतेश्चप्रीतिहेतोर्भुवनधवलनं नाटकं नाटयन्त्याः । त्वत्कीर्तेर्मूर्त्योऽमी कुमुदकुमुदिनीकान्तक-
पूरकुन्दक्षीराब्धिक्षीरमुक्तामणिविबुधसरित्तरकाशेषशङ्खाः ॥ ८४ ॥ बीजं चेदिन्द्रदन्तिस्फु-
रितगलतटीमुक्तमुक्तामणिः स्याच्चन्द्रश्चेदालवालं यदि भवति सुधावारिसेकीन्दुमौलिः । तत्रो-
त्पन्ना लता काप्यमृतकरनिभं चेत्प्रसूनं प्रसूते मन्ये तत्स्यात्तदानीमवनिधव भवत्कीर्तिलेशो-
पमार्थम् ॥ ८५ ॥ दुग्धाम्भोधावगाधे विहरति सुधया क्षालयत्यङ्घ्रियुग्मं कृत्स्नां ज्योत्स्नां
दुकूलं कलयति मलयोद्धृतचर्चां तनोति । स्वच्छन्दं नृत्यति द्वाग्भुजगपतिशिरम्येव निद्राति
चन्द्रे त्वत्कीर्तिः स्वामिनीव त्रिजगति विहरत्येवमुर्वीश गुर्वी ॥ ८६ ॥ स्वर्गे कल्पद्रुमाधस्तव
जयति यशःपुञ्जयागेश्वरोऽयं यं नित्यं देवराजः स्तपयति नियतः कामधुग्धुधूपरैः । यन्मौलौ
बिल्वपत्रद्युतिमिदममलं व्योम धत्तेऽतिनीलं चन्द्रः पाटीरपङ्कं तदुपरि ललितास्तारकास्तण्डु-
लानि ॥ ८७ ॥ यत्कीर्तिः कापि गङ्गाखिलमलनिचयं नाशयन्ती गभीरं क्षीराब्धिं यत्प्रता-
पज्वलनकरगणैः शोषितं पूरयन्ती । भूलोकस्यान्तरालस्फुरदतुलमहादुःखपापौघपङ्कं भूयः
प्रक्षालयन्ती त्रिजगति महिता मौल्यमाविष्करोति ॥ ८८ ॥ तुङ्गब्रह्माण्डसिंहासनमिदमुद-
यच्चित्रमध्यास्य नित्यन्यद्दिव्यस्ववन्तीसितचमरचयं लालयन्दिग्धभूभिः । राकाचन्द्रातपत्रं
दिनकरमुकुटं ग्राहयँल्लोकपालान्निजित्यैन्द्रं करीन्द्रं तव जयति यशश्चक्रवर्ती बघेल ॥ ८९ ॥
कालिन्दीनर्मदाश्च स्तुतमदसलिलोत्सङ्गिनौ पुष्पवन्तौ विभ्राणः कुम्भयुग्मं गगनतलगतः
स्वर्धुनीपूरशुण्डः । घण्टालः साधुवादैरनभिमतयशोमृन्मलं संदधानः कीर्तिस्तोमाभ्रकुम्भी जग-
दुदरसरःसंभ्रमी बम्भ्रमीति ॥ ९० ॥ स्फूर्जद्ब्रह्माण्डशुक्लौ तव भुजजलदोदामदानौघवर्षप्रोद्य-

१ आच्छादयति. २ दृग्भिः. ३ अविविद्यमानलोमा. ४ विभीषणवैश्रवणयोः. ५ दक्षिणोत्तरदेशा-
वित्यर्थः. ६ प्रभू. इन्द्रवरुणावित्यर्थः. ७ उदयास्तशैलावित्यर्थः. ८ वैष्णवीम्. ९ महिमातिशयवशात्.
१० विष्णोः. ११ नाभिपुण्डरीकव्याजापन्नानि. १२ सूर्याचन्द्रमसौ.

त्वत्कीर्तिमुक्ताफलममलमहो वामकर्णे निधाय । अन्यं तेनैव तुल्यं धरणिधरसुता प्रार्थया-
मास पत्न्यौ तस्यालाभेन मन्ये प्रभुरपि जगतामर्धनारीश्वरोऽभूत् ॥ ९१ ॥

कीर्तिप्रतापौ ।

रात्रौ रवेर्दिवा चेन्दोरभावादिव स प्रभुः । भूमौ प्रतापयशसी सृष्टवान्सततोदिते
॥ १ ॥ मलिनयितुं खलवदनं विमलयति जगन्ति देव कीर्तिस्ते । मित्रांरूढं कर्तुं मित्राय
द्रुह्यति प्रतापोऽपि ॥ २ ॥ मिन्दूरं सीमन्तात्स्मितं मुखाद्वैरिराजवनितानाम् । यस्य प्रता-
पयशसी हरतः स्म सट्टगुणासहने ॥ ३ ॥ तदोजसस्तद्यशसः स्थिताविमौ वृथेति चित्ते
कुरुते यदा यदा । तनोति भानोः परिवेषकैर्तवात्तदा विधिः कुण्डलानां विधोरपि ॥ ४ ॥
कीर्त्यास्य चन्द्रकरकोमल्यातिशुभ्रं शोणं नवार्ककिरणप्रतिमप्रतापैः । श्यामद्युति द्विषदकी-
र्तिमपीभिरित्थं चित्रं तदाम्बरमराजत दिग्बधूनाम् ॥ ५ ॥ क्षितिप किमपि चित्रं जागरू-
केऽपि गुप्स्यशसि शशिकदम्बे त्वत्प्रतापेऽर्कबिम्बे । नयनकुवलयानि त्वद्विषत्कामिनी-
नामपि च वदनपद्मान्याशु यत्संकुचन्ति ॥ ६ ॥ गुणागारे गौरे यशसि परिपूर्णं विलसति
प्रतापो वा भिन्नान्द्रहति तव भूमीन्द्रतिलक । नवैव द्रव्याणीत्यकथयदहो मूढतमधीश्र-
तुर्धा तेजोऽपि व्यभजन कणादः कथमसौ ॥ ७ ॥ कीर्तिस्वर्गतरङ्गिणीभिरभितो वैकुण्ठ-
माळावितं क्षोणीनाथ तव प्रतापतपनैः संतापितः क्षीरधिः । इत्येवं दयितायुगेन हरिणा
त्वं याचितः स्वाश्रयं हृत्पद्मं हरये श्रिये स्वभवनं कण्ठं गिरे दत्तवान् ॥ ८ ॥ भूशक्रस्य
यशसि विक्रमभरणोपाजितानि क्रमादेतस्य स्तुमहे महेभदशनस्पर्धीनि कैरक्षरैः । लि-
म्पद्भिः कृतकं कृतोऽपि रजतं राज्ञां यशःपारदैरस्य स्वर्णगिरिः प्रतापदर्शनैः स्वर्णं
पुनर्निर्मितः ॥ ९ ॥

राज्याधिकारगर्हणम् ।

परैः संभुज्यते राज्यं स्वयं पापस्य भाजनम् । धर्मातिक्रमतो राजा सिंहो हस्तिवधादिव
॥ १ ॥ औत्सुक्यमात्रमेवसादयति प्रेतिष्ठा छिन्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव । नातिश्र-
मापनयनाय यथा श्रमाय राज्यं स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम् ॥ २ ॥ परार्थानुष्ठाने जडयति
नृपं स्वार्थपरता परित्यक्तस्वार्थो नियतमयथार्थः क्षितिपतिः । परार्थश्चेत्स्वार्थादभिमततरो हन्त
परवान्परायत्तः प्रीतेः कथमिव रसं वेत्तु पुरुषः ॥ ३ ॥ भयं तावत्सेव्यादभिनिविशते सेव-
कजनं ततः प्रेत्यासन्नाद्रवति हृदयेष्वेव निहितम् । अतोऽर्ध्यारूढानां पर्दमसुजनद्वेषजननं

१ सुहृत्. २ सूर्याय. ३ परिधिः. ४ छलात्. ५ कुण्डलानां वैयर्थ्यसूचिकां रेखावेष्टनाम्.
६ रज्जुभिः. ७ कृत्रिमम्. ८ रमलितमुवर्णं रजतमुवर्णं भवति तत्पुनरभिदाहात्प्रकृतिस्थं भवतीति प्रसि-
द्धमेव. ९ नाशयति. १० गुरुता. ११ निकटस्याधिजनात्. १२ अतिशयप्राप्तमहिम्नाम्. १३ दुर्जनस्य.

मतिः सोच्छ्रयाणां पतनमैनुकूलं कलयति ॥ ४ ॥ छैन्नं कार्यमुपक्षिपन्ति पुरुषा न्यायेन दूरीकृतं स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे रागाभिभूताः स्वयम् । तैः पक्षापरपक्षवर्धितबलैर्दोषैर्नृपः स्पृश्यते संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टृगुणो दूरतः ॥ ५ ॥

राजसेवकः ।

राजसेवा मनुष्याणामसिंधोरावलेहैर्नम् । व्याघ्रीगात्रपरिष्वङ्गो व्यालीवदनचुम्बनम् ॥ १ ॥ संपत्तयः पराधीनाः सदा चित्तमनिर्वृतम् । स्वजीवितेऽप्यविश्वासस्तेषां ये राजसेवकाः ॥ २ ॥ अन्तःपुराणां विहितव्यवस्थः पदे पदेऽहं स्वलितानि रक्षन् । जरातुरः संप्रति दण्डनीत्या सर्वं नृपस्यानुकरोमि वृत्तम् ॥ ३ ॥ अशुभपुपि कलावप्यप्रमत्ताः स्वधर्मादनुदिनमुपकारानाचरन्ते बुधानाम् । बहुजनपरिपुष्टा बद्धदीक्षास्त एते तनुमुखमपि हित्वा तन्वते राजसेवाम् ॥ ४ ॥ नैषां संध्याविधिरविकलो नाच्युतार्चापि साङ्गा न स्वे काले हवननियमो नापि वेदार्थचिन्ता । न क्षुद्वेलानियतमशनं नापि निद्रावकाशो न द्वौ लोकावपि तनुभृतां राजसेवापराणाम् ॥ ५ ॥ सर्वः कल्ये वयसि यतते लब्धुमर्थान्कुटुम्बी पश्चात्पुत्रैरुपहितभरः कैल्पते विश्रमाय । अस्माकं तु प्रतिदिनमियं सादयन्ती प्रतिष्ठां सेवाकाकुः परिणतिरभूत्स्त्रीषु कष्टोऽधिकारः ॥ ६ ॥ नोच्चैः सत्यपि चक्षुषीक्षितुमलं श्रुत्वापि नाकर्णितं शक्तेनाप्यधिकार इत्यधिकृता यष्टिः समालम्ब्यते । सर्वत्र स्वलिङ्गेषु दत्तमनसा यातं मया नोद्धतं सेवास्वीकृतजीवितस्य जरसा किं नाम यन्मे कृतम् ॥ ७ ॥ भेतव्यं नृपतेस्ततः सचिवतो राजस्ततो वल्लभादन्येभ्यश्च भवन्ति येऽस्य भवने लब्धप्रसादा विटाः । दैन्यादुन्मुखदर्शनापलपनैः पिण्डार्थमायस्यतः सेवां लाघवकारिणीं कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः ॥ ८ ॥ अप्राज्ञेन च कातरेण च गुणः स्याद्भक्तियुक्तेन कः प्रज्ञाविक्रमशालिनोऽपि हि भवेत्किं भक्तिहीनात्फलम् । प्रज्ञाविक्रमभक्तयः समुदिता येषां गुणा भूतये ते भृत्या नृपतेः कलत्रमितरे संपत्सु चापत्सु च ॥ ९ ॥

रथवेगवर्णनम् ।

आलिङ्गन्तो वसुधां निजखुरदलितामिवानुनेतुममी । वदनविनिर्गतचरणा इव लक्ष्यन्ते जवादश्वाः ॥ १ ॥ उद्धतपांशुपटलानुमितप्रबन्धभावत्खुराग्रचयचुम्बितभूमिभागाः । निर्मथ्यमानजलधिध्वनिघोरघोषमेते रथं गगनसीमि वहन्ति वाहाः ॥ २ ॥ मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकार्या निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः । वातोद्धतैरपि रजोभिरलङ्घनीया धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः ॥ ३ ॥ यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलतां य-

१ उन्नतानाम्. २ नियतम्. ३ सत्यमप्यसत्येनासत्यमपि सत्येन चावृतम्. ४ अर्थिप्रत्यर्थिप्रभृतयः.
५ खड्गधारा. ६ जिह्वा घटनम्. ७ सर्पिणी. ८ प्रयमे. ९ योग्यो भवति.

दन्तविच्छिन्नं भवति कृतसंधानमिव तत् । प्रकृत्या यद्वक्रं तदपि समरेखं नयनयोर्न मे दूरे किञ्चित्सङ्गमपि न पार्श्वे रथजवात् ॥ ४ ॥ विच्छिन्ना रथचक्रपद्धतिरियं हेलाष्टुतैर्वा-
जिनामाद्यान्तीव जवेन संमुखममी मार्गस्थिताः शाखिनः । खेदं पादतलाहतेरिव पुरो गन्तुं
गतो नेहते पादानामनुक्लमारुतभरोद्धूतोऽपि धूलिव्रजः ॥ ५ ॥ अग्रे यान्ति रथस्य रेणुव-
दमी चूर्णीभवन्तो घनाश्चक्रभ्रान्तिररान्तरेषु जनयत्यन्यामिवारावलिम् । चित्रन्यस्तमिवाचलं
हयशिरस्यायामवच्चावरं यष्टयग्रे च समं स्थितो ध्वजपटः प्रान्ते च वेगानिलात् ॥ ६ ॥

समुद्रवर्णनम् ।

साक्षात्किलाष्टमूर्तेस्तस्यैषा मूर्तिरम्मयी प्रथमा । गीतः सागर इति नृभिरपरिच्छेद्यात्म-
गाम्भीर्यः ॥ १ ॥ लक्ष्मीरस्य हि यादः कृष्णोरःस्थापि सुभटभुजवसतिः । इन्दुः स च
मुडूच्छुडामणिरपि जगतामलंकारः ॥ २ ॥ आश्लिष्टभूमिं रसितारमुच्चैर्ललदुजाकारबृहत्त-
रङ्गम् । फेनायमानं पतिमापगानामसावपस्मारिणमाशशङ्के ॥ ३ ॥ नाभिप्रभिन्नामुरुहास-
नेन संस्तूयमानः प्रथमेन धात्रा । अमुं युगान्तोचितयोगनिद्रः संहत्य लोकान्पुरुषोऽधिशेते
॥ ४ ॥ स्यादेव तोयममृतप्रकृतिर्यदि स्यान्नैकान्तमद्भुतमिदं पुनरद्भुतं नः । लक्ष्मीतुषारक-
रकौस्तुभपारिजातधन्वन्तरिप्रभृतयो यदपां विवर्तः ॥ ५ ॥ आकण्ठदृष्टशिरसाप्यभिभाव्य-
ष्टष्टपार्श्वोदरेण चिरमृगिरुपास्यमानः । नाभीसरोरुहजुषा चतुराननेन शेते किलात्र भग-
वानरविन्दनाभः ॥ ६ ॥

पर्वतवर्णनम् ।

अयमैतिजरठाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः । सततममुमतामगम्यरूपाः पैरि-
णतदिकरिकास्तटीविभतिं ॥ १ ॥ अयमभिनवमेघश्यामलोत्तुङ्गसानुर्मदमुखरमयूरीमुक्तसंसेक्त-
केकः । शकुनिशंवलनीडानोकहस्त्रिधर्वर्ष्मा वितरति बृहदश्मा पर्वतः प्रीतिमक्षणोः ॥ २ ॥
दधति कुंहरभाजामत्र भङ्गकयूनार्मनुरसितगुरूणि स्स्यान्मर्मभूतानि । शिशिरकटुकषायः
स्त्यायते सैलकीनामिभंदलितविकीर्णग्रन्थिनिप्यन्दगन्धः ॥ ३ ॥ इह समदशकुन्ताक्रान्त-
र्वानीरवीरुर्ध्रंसवसुरभिशीतस्वच्छतोया वहन्ति । फलभरपरिणामश्यामजम्बूनिकुञ्जस्वलनमु-
खरभूरिस्त्रोतसो निर्झरिण्यः ॥ ४ ॥ एते ते गिरिकूटसंघटशिलासंघटशीर्णाम्भसः प्रेङ्खन्नाम-

१ (गिरिपक्षे) कठिनाः; (वृद्धवेद्यापक्षे) जर्णाः. २ मेघः; (पक्षे) कुचाः. ३ परिणतास्तिर्यग्दन्तप्रहा-
रिणो दिग्गजा यासु ताः; (पक्षे) परिणते प्रकटे दिक्करिके दिग्बर्तुलं दशनक्षतम्, करिका नखक्षतम्, यासां ताः.
४ मिलिताः. ५ कर्बुरैः. ६ पक्षिवास्तृक्षाः. ७ शरीरम्. ८ विपुलशिलः. ९ गुहावासिनाम्.
१० प्रतिरवेण स्थूलाणि. ११ घनताम्. १२ सक्षेष्मकथूत्कारध्वनयः. १३ निबिडीभवति. १४ वृ-
क्षमेदानाम्. १५ खण्डित. १६ विस्तीर्ण. १७ पर्व. १८ वेतसलतानाम्. १९ पुष्पः. २० परिपाकेन.

रचारूसीकरकणस्मेरा दरीनिर्झराः । यत्पातेषु निकुञ्जकुञ्जरमुखभ्रश्यन्मृणालकुञ्जरादीनि-
तटं रटन्ति परितः कण्ठीरवा भैरवम् ॥ ५ ॥

सरोवरवर्णनम् ।

नेत्ररिवोत्पलैः पद्मैर्मुखैरिव सरःश्रियः । पद पदे विभान्ति स्म चक्रवाकैः स्तनैरिव ॥१॥

वनश्रीवर्णनम् ।

नीपस्कन्धे निवसति लसद्बर्हभारो मयूरो दीर्घपाङ्गश्वरति च तृणं शाद्वलेऽयं कुरंगः ।
कुम्भेनोच्चैः स्पृशति विटपे सल्लर्का कुञ्जरोऽसौ कस्मै नायं कमलनयने रोचतेऽरण्यभागः
॥ १ ॥ हरिणचरणक्षुण्णोपान्ताः सशाद्वलनिर्झराः कुसुमललितैर्विष्वक्वातैस्तरङ्गितपादपाः ।
विविधविहगश्रेणीचित्रध्वनिप्रतिनादिता मनसि न मुदं केषां दध्युः शिवा वनभूमयः ॥ २ ॥
वानीरप्रसवैर्निकुञ्जसरितामसक्तवामं पयः पर्यन्तेषु च यथिकासुमनसामुज्जृम्भितं जालकैः ।
उन्मीलत्कुटजप्रहासिषु गिरेरालम्ब्य सानूतितः प्राग्भारेषु शिखण्डिनाण्डवविधौ मेघैस्त्रिता-
नायते ॥ ३ ॥ जैम्भाजर्जरडिम्बडर्भरघनश्रीमत्कदम्बद्रुमाः शैलाभोगभुवो भवन्ति ककुभः
कौदम्बिनीश्यामलाः । उद्यत्कन्दलकान्तकेतकभृतः कंच्छाः मरिक्त्वातमामाविर्भूतशिलीन्ध्र-
लोभ्रकुसुमस्मेरा वनानां ततिः ॥ ४ ॥ निष्कृजन्तिमिताः कचिक्काचिदपि प्रोच्चैर्ण्डसंस्व-
स्वनाः स्वेच्छासुप्तगभीरभोगभुजगश्वासप्रदीप्ताग्रयः । सीमानः प्रदरोदरेषु विलसत्स्वल्पा-
म्भसो यास्वयं तृप्यद्भिः प्रतिसूर्यकैरजगरस्वेदद्रवः पीयते ॥ ५ ॥ वृन्तैः सुद्रप्रवालस्थ-
गितमिव तलं भाति शेफालिकानां गन्धः सप्तच्छदानां सपदि गजमदामोदमोहं करोति ।
एते चोन्निद्रपद्मच्युतबहलरजःकाणपिङ्गाङ्गरागा गायन्त्यत्राप्यवाचः किमपि मधुलिहो वा-
रुणीपानमत्ताः ॥ ६ ॥ श्रोत्रं हंसस्वनोऽयं मुखयति दयितानृपुराह्लादकारी दृष्टिप्रीतिं
विधत्ते तटतरुविवरालक्षिता मौधमाला । गन्धेनाम्भोरुहाणां परिमलपटुना जायते घ्राणसौख्यं
गात्राणां ह्लादमेते विदधति मरुतो वारिसंपर्कशीताः ॥ ७ ॥

मृगयावर्णनम् ।

निहत निहत तूर्णं धत्त धत्त त्वराभिर्मिलत मिलत के के कुत्र कुत्र प्रयान्ति । इत इत
इत एते यान्ति यान्तीत्यग्न्यादतुलकलकलश्रीः सर्वतः प्रादुरासीत् ॥ १ ॥ अनवरतधनुर्ज्या-
म्फालनक्रूरकर्मा रविकिरणसहिष्णुः स्वेदलेशैरभिन्नः । उपचितमपि गात्रं व्यायतत्वादलक्ष्यं

- १ लम्पसौरभम्. २ शिखरेषु. ३ विकासन. ४ पृथग्भूतः. ५ गोलकः. ६ आडम्बरेण.
७ मेघमालाश्यामाः. ८ विकसितैः. ९ नवाङ्गुरैः. १० कूलानि. ११ निःशब्दतया गम्भीराः.
१२ भीषणाः. १३ वनजन्तूनाम्. १४ भूविदारमध्येषु. १५ कृकलास्तैः.

गिरिचर इव नागः प्राणसारं विभर्ति ॥ २ ॥ मार्गं देहि पदं निधेहि निभृतं तं शब्दमाकर्णय
 श्वानं वारय कन्दलात्कलकलः कोऽयं सखे तावकः । इत्यन्योन्यमनेकधा मृगवधव्यापारपारं-
 गमैर्व्याधैः कोऽप्यधिको रसः प्रतिपदं जल्पन्निरुत्पाद्यते ॥ ३ ॥ क्ष्वेलातर्जितसिंहगर्जित-
 भयभ्राम्यद्गजग्रामणीभीट्टारद्रवदक्षदर्शनकृतभ्रूभङ्गशाखामृगम् । कुन्तक्षुण्णतरक्षुवक्रगलित-
 क्षोणीनिषण्णार्भकघ्राणं व्यापृतरोहिताहितवहूकारं वनाभ्यन्तरम् ॥ ४ ॥ एष क्षुभ्राति पङ्कः
 दैलति कमलिनीमत्ति गुन्द्राप्ररोहानारान्मुस्तास्थलानि स्थपुटयति जलान्यैत्कसेतूनि याति ।
 प्राप्तः प्राप्तः प्रविष्टो वनगहनमयं याति यातीति सैन्यैः पश्चादन्विष्यमाणः प्रविशति विष-
 मान्काननान्तान्वराहः ॥ ५ ॥ आस्तीर्यन्तामुपान्ते वनवृत्तिनिपुणैर्जालिकैर्जालबन्धा मुच्य-
 न्तां शृङ्खलाभ्यः श्वगणिभिरटवीगह्वरे सारमेयाः । आकीर्यन्तां स्थलानि श्रमशिथिलहयैः
 सादिभिः पाशहस्तैर्व्याधूयन्तां कृतान्तैरिव महिषचरैर्दण्डिभिः काननानि ॥ ६ ॥ शङ्कु-
 व्याकीर्णरङ्कुद्रुतनिशितशरक्षुण्णदीव्यत्तरक्षुव्याघोषषुब्धकण्ठारवरवचकितव्यस्तमातङ्गयूथम् ।
 खड्गव्यालूनकण्ठं तुमुलकलकलप्रान्तकूजच्छकुन्तं भल्लध्वस्ताच्छभल्लं वनभुवि मृगयाकर्म
 तेन प्रतेने ॥ ७ ॥

मृगयानिवृत्तिः ।

गाहन्तां महिषा निपानसलिलं शृङ्गैर्मुहुस्ताडितं छायाबद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्धम-
 भ्यस्यतु । विश्रब्धैः क्रियतां वराहपतिभिर्मुस्ताक्षतिः पल्वले विश्रान्तिं लभतामिदं च शि-
 थिलज्याबन्धमम्मद्धनुः ॥ १ ॥

ऋष्याश्रमवर्णनम् ।

विष्वक्तपोवनकुमारसमर्प्यमाणश्यामाकतण्डुलहतां च पिपीलिकानाम् । श्रेणीभिराश्रम-
 पथाः प्रथमानचित्रपत्रावलीवलयिनो मुदमुद्रहन्ति ॥ १ ॥ व्याजृम्भमाणवदनस्य हरेः करेण
 कर्षन्ति केसरसटाः कलभाः किलैके । अन्ये च केसरिकिशोरकपीतमुक्तं दुग्धं मृगेन्द्र-
 वनितास्तनजं पिबन्ति ॥ २ ॥ मधुरमिव वदन्ति स्वागतं भृङ्गनादैर्नतिमिव फलनम्रैः कुर्व-
 तेऽमी शिरोभिः । ननु ददत इवार्धं पुष्पवृष्टिं किरन्तः कथमतिथिसपर्यां शिक्षिताः शा-
 खिनोऽपि ॥ ३ ॥ नीपस्कन्धे कुहरिणि शुकाः स्वागतं व्याहरन्ति घ्राणग्राही हरति हृदयं
 हव्यगन्धः समीरः । एता मृगयः सलिलपुलिनोपान्तसंसक्तदर्भं पश्यन्त्योऽस्मान्सचकित-
 दृशो निर्झराम्भः पिबन्ति ॥ ४ ॥ कुल्याम्भोभिः पवनचपलैः शाखिनो धौतमूला भिन्नो
 रागः किसलयरुचामाज्यधूमोद्रमेन । एते चार्वागुपवनभुवि च्छिन्नदर्भाङ्कुरायां नष्टातङ्का

१ विलोडयति. २ विमर्दयति. ३ विषमोन्नतानि करोति. ४ उत्काः संशयमारुहाः सेतवो येषां
 तानि. ५ अरण्यवेष्टनपटुभिः.

हरिणशिशवो मन्दमन्दं चरन्ति ॥ ९ ॥ रसालानामन्तर्मदकलरणत्कोकिलकुलं समन्तादु-
न्मीलद्वकुलमुकुलामोदभरितम् । घनस्निग्धच्छायां क्रमुककदलीशीतलतलं ननु प्रीति धत्ते
नवमिदमृषेराश्रमपदम् ॥ ६ ॥ नीवाराः शुककोटरार्भकमुखभ्रष्टास्तरूणामधः प्रस्निग्धाः
क्वचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्ते एवोपलाः । विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते
मृगास्तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिप्यन्दरेखाङ्किताः ॥ ७ ॥ तत्तादृक्कृतृणपूलकोपनयनच्छे-
शाच्चिरद्वेषिभिर्मध्या वत्सतरी विहस्य बटुभिः सोल्लुण्ठमालभ्यते । अप्येष प्रतनूभवत्यति-
थिभिः सोच्छ्वासनासापुटेरापीतो मधुपर्कपाकसुरभिः प्राग्वंशजन्मानिलः ॥ ८ ॥ प्रत्यासन्न-
तुपारदीधितिकरक्लिश्यत्तमोवल्लीरीकल्पाभिर्मखधूमवल्लीभिरमी संमीलितव्यञ्जनाः । श्वः सं-
चीवरयिप्यमाणबटुकव्याधौतशुप्यत्वचो निद्राणातिथयस्तपोवनगृहाः कुर्वन्ति नः कौतुकम्
॥ ९ ॥ नीवारौदनर्मण्डमुष्णमधुरं सद्यः प्रसूताप्रियापीतादप्यधिकं तपोवनमृगः पर्याप्तमो-
चामति । गन्धेन स्फुरता मनागनुसृतो भैक्षस्य सौर्षिप्ततः कर्कन्धूलमिश्रशाकपचनामोदः
परिस्तीर्यते ॥ १० ॥ आमूलं क्वचिदुद्धृता क्वचिदपि च्छिन्ना स्थली वैहिंपामानम्रा कुमुमो-
च्चयाच्च सद्यारुष्टाग्रशाखा लता । एते पूर्वविलीनवल्कलतया रूढव्रणाः शाग्विनः सद्यश्छे-
दममी वदन्ति समिधां प्रस्यन्दिनः पादपाः ॥ ११ ॥ वामोऽर्थं दययैव नातिप्रथवः कृत्ता-
स्तरूणां त्वचो भग्नानेकजरत्कमण्डलु नभःस्वच्छं पयो नैर्झरम् । दृश्यन्ते त्रुटितोज्जिताश्च
बटुभिर्मौञ्ज्यः क्वचिन्मेखला नित्याकर्णनया शुक्रेण च पदं साम्नामिदं गीयते ॥ १२ ॥
क्रीडन्माणवकाङ्किताडनशतैरुज्जागरम्य क्षणं शार्दूलम्य नखाङ्कुरेषु कुरुते कण्डूविनोदं मृगः ।
चञ्चच्चन्द्रशिखण्डितुण्डघटनानिर्मोकनिर्मोचितः किं चायं पिबति प्रसुप्तनकुलश्वासानिलं पन्नगः
॥ १३ ॥ पङ्कानि प्रच्यवन्ते क्रमुकविटपिनामुच्छ्रितानां फलानि स्पन्दन्ते राजरम्भाः फल-
भरनमिता वाति मन्दानिलेऽपि । संदृश्यन्ते विपाकच्युतमधुरफलव्याप्तमूला रसाला भारेणा-
मी फलानां युवतिकृचभरम्पर्धिनो नालिकेराः ॥ १४ ॥

राजनीतिः ।

राजा ॥ राजास्य जगतो वृद्धेर्हर्तुवृद्धाभिसंगतः । नयनानन्दजननः शशाङ्क इव वा-
रिधेः ॥ १ ॥ राजानं प्रथमं विन्देत्ततो भार्या ततो धनम् । राजन्यसति लोकेऽस्मिन्कुतो
भार्या कुतो धनम् ॥ २ ॥ धार्मिकं पालनपरं सम्यक्परपुरंजयम् । राजानमभिमन्यन्ते प्रजा-
पतिमिव प्रजाः ॥ ३ ॥ पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः । विकलेऽपि हि पर्जन्ये
जीव्यते न तु भूपतौ ॥ ४ ॥ सदानुरक्तप्रकृतिः प्रजापालनतत्परः । विनीतात्मा हि नृपति-
र्भूयसीं श्रियमश्नुते ॥ ५ ॥ सर्वदेवमयो राजा मनुना संप्रकीर्तितः । तस्मात्तमेव सेवेत न
व्यलीकेन कर्हिचित् ॥ ६ ॥ सर्वदेवमयस्यापि विशेषो भूपतेरयम् । शुभाशुभफलं सद्यो

नृपाद्देवाद्भवान्तरे ॥ ७ ॥ बालोऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति भूमिपः । महती देवता
होषा नररूपेण तिष्ठति ॥ ८ ॥ यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयश्च पराक्रमे । मृत्युश्च वसति
क्रोधे सर्वतेजोमयो हि सः ॥ ९ ॥ अशुचिर्वचनाद्यस्य शुचिर्भवति पूरुषः । शुचिश्चैवाशुचिः
सद्यः कथं राजा न दैवतम् ॥ १० ॥ निकटस्थं दहत्यग्निर्न तु दूरापसर्पितम् । कुलं दहति
राजाग्निः सपशुद्रव्यवान्धवम् ॥ ११ ॥ पात्रे त्यागी गुणे रागी भोगी परिजनैः सह ।
भावबोद्धा रणे योद्धा प्रभुः पञ्चगुणो भवेत् ॥ १२ ॥ आक्षेपवचनं तस्य न वक्तव्यं कदाचन ।
अनुकूलं प्रियं चास्य वक्तव्यं जनसंसदि ॥ १३ ॥ इन्द्रात्प्रभुत्वं ज्वलनात्प्रतापं क्रोधो यमाद्वै-
श्रवणाच्च वित्तम् । पराक्रमं रामजनार्दनाभ्यामादाय राज्ञः क्रियते शरीरम् ॥ १४ ॥ उत्खाता-
न्प्रतिरोपयन्कुसुमितांश्चिन्वन्धून्वर्धयन्नत्युच्चान्नमयन्नतान्समुदयन्विश्लेषयन्संहतान् । क्षुद्रान्क-
ण्टकिनो बहिर्निर्गतयन्मलानान्पुनः सेचयन्मालाकार इव प्रयोगनिपुणो राजा चिरं नन्दति ॥ १५ ॥

सभासदः ॥ धर्मशास्त्रार्थकुशलाः कुलीनाः सत्यवादिनः । समाः शत्रौ च मित्रे च नृ-
पतेः स्युः सभासदः ॥ १६ ॥ श्रुत्यध्ययनसंपन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः । राज्ञा सभासदः
कार्या रिपौ मित्रे च ये समाः ॥ १७ ॥

पुरोहितः ॥ वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः । आशीर्वादपरो नित्यमेव राजपुरोहितः ॥ १८

धर्माध्यक्षः ॥ कुलशीलगुणोपेतः सर्वधर्मपरायणः । प्रवीणः प्रेपणाध्यक्षो धर्माध्यक्षो
विधीयते ॥ १९ ॥

वैद्यः ॥ आयुर्वेदकृताभ्यासः सर्वेषां प्रियदर्शनः । आर्यशीलगुणोपेत एव वैद्यो विधीयते ॥ २०

मन्त्री ॥ मन्त्रतन्त्रापितप्रीतिर्देशकालोचितस्थितिः । यश्च राज्ञि भवेद्रक्तः सोऽमात्यः
पृथिवीपतेः ॥ २१ ॥ स ह्यमात्यः सदा श्रेयान्काकिर्नी यः प्रवर्धयेत् । कोशः कोशवतः
प्राणाः प्राणाः प्राणा न भूयते ॥ २२ ॥ कमण्डलूपमोऽमात्यस्तनुत्यागो बहुग्रहः । नृपतिः
किंक्षणो मूर्खो दरिद्रः किंवगटकः ॥ २३ ॥ प्राप्तार्थग्रहणं द्रव्यपरिवर्तोऽनुरोधनम् । उ-
पेक्षा बुद्धिहीनत्वं भोगोऽमात्यस्य दूषणम् ॥ २४ ॥ स्वदेशजं कुलाचारं विशुद्धमथवा
शुचिम् । मन्त्रज्ञमव्यमनिनं व्यभिचारविवर्जितम् ॥ २५ ॥ अधीतव्यवहारज्ञं मौलं स्यातं
विपश्चितम् । अर्थस्योत्पादकं चैव विदध्यान्मन्त्रिणं नृपः ॥ २६ ॥ अन्तःसारैरकुटिष्ठैर-
च्छिद्रेः सुपरोक्षितैः । मन्त्रिभिर्धार्यते राज्यं सुस्तम्भैरिव मन्दिरम् ॥ २७ ॥ संग्रहं नाकु-
लीनस्य सर्पस्येव करोति यः । स एव श्लाघ्यते मन्त्री सम्यग्वारुडिको यथा ॥ २८ ॥
एष्टो ब्रूते न सत्यं यः परिणामे सुखावहम् । मन्त्री चेत्प्रियवक्ता स्यात्केवलं स रिपुः
स्मृतः ॥ २९ ॥ मूर्खं व्यसनितं लुब्धमप्रगल्भं भयाकुलम् । क्रूरमन्यायकर्तारं नाधिपत्ये
नियोजयेत् ॥ ३० ॥ दूरादर्थं घटयति नवं दूरतश्चापशब्दं त्यक्त्वा भूयो भवति निरतः
सत्सभारज्जनेषु । मन्दं मन्दं रचयति पदं लोकचित्तानुवृत्त्या कामं मन्त्री कविरिव सदा

खेदमारैरमुक्तः ॥ ३१ ॥ शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो वक्ता न च क्रोधनस्तुल्यो मि-
त्रपरस्वकेषु चरितं दृष्ट्वैव दत्तोत्तरः । स्त्रीबान्पालयिता शठान्वयथयिता धर्म्येऽतिलोमा-
न्वितो द्विर्भावे परतत्त्वबद्धद्वयो राज्ञश्च कोपापहः ॥ ३२ ॥

सेनापतिः ॥ समस्तनीतिशास्त्रज्ञो वाहने पूजितश्रमः । शौर्यवीर्यगुणोपेतः सेनाध्यक्षो
विधीयते ॥ ३३ ॥ शूरोऽर्थशास्त्रनिपुणः कृतशास्त्रकर्मा सङ्ग्रामकेलिचतुरश्च तुरङ्गयुक्तः ।
भर्तुर्निदेशवशगोऽभिमतश्च तन्त्रे सेनापतिर्नरपतेर्विजयागमाय ॥ ३४ ॥

गजाः ॥ यतः सत्यं ततो धर्मो यतो धर्मस्ततो धनम् । यतो रूपं ततः शीलं यतो
नागास्ततो जयः ॥ ३५ ॥ यतो गजैर्विना राज्ञां राज्यशोभा न जायते । जयप्रतापौ सै-
न्यस्य रक्षा तस्मादिहोच्यते ॥ ३६ ॥ यद्वद्वनमसिंहं च यद्वद्राष्ट्रमपार्थिवम् । यद्वच्छौर्य-
मशस्त्रं तु तद्वत्सैन्यमकुञ्जरम् ॥ ३७ ॥ प्राकारगोपुराट्टालकपाटोद्घाटनादिषु । भजने मर्दने
चैव नागा वज्रोपमाः स्मृताः ॥ ३८ ॥ शरजालाञ्चितमुखः कोऽन्यः शक्तः परं गजात् ।
हन्तुं प्राकारमुन्मथ्य रथांश्च नरकुञ्जरान् ॥ ३९ ॥ एकशक्तिप्रहारेण त्रियतेऽश्वो नरोऽपि
च । सहेच्छतं प्रहाराणां महायुद्धेषु वारणः ॥ ४० ॥ क्रीडासु च नरेन्द्राणां जले पुष्पि-
तपङ्कजे । स्नपयन्ति गजा हस्तैर्लग्नपुष्करपुष्करैः ॥ ४१ ॥ स्त्रियोऽवतारयन्त्येते मृगमया
इव निश्चलाः । नास्ति हस्तिसमो बन्धुर्नास्ति हस्तिसमः सखा ॥ ४२ ॥ चलन्ति येषां न
शतं गजेन्द्राः पुरः प्रयाणे वत शैलतुल्याः । वाञ्छन्ति चैवं विजयं कथं ते राजेति शब्दं
च कथं लभन्ते ॥ ४३ ॥ रक्षन्ति पक्षं मुदिताः स्वकीयं मथ्न्ति सैन्यं कुपिताः परेषाम् ।
प्राणैरपीच्छन्ति हितं प्रभूणां गजैः समानं क्व बलं बलीयः ॥ ४४ ॥ मेन्योत्तारणतो धुनीषु
सततं यो वारिबन्धायते यो मथ्नन्परितः परोद्धतबलं युद्धेषु योधायते । यः स्वीयक्षितिना-
थरक्षणविधौ प्रोञ्चेकदुर्गायते स प्राज्ञैर्विजिगीषुभिर्गजगणः कैः पार्थिवैर्नाऽभ्यते ॥ ४५ ॥
मातङ्गैरथ यैर्महेन्द्रभवनं पुण्याधिकं जन्यते यैः श्यामैरपि सर्वलोकमहिता कीर्तिः सिता त-
न्यते । यैर्मत्तैरपि संगरे रिपुमदः शोषं समानीयते तेऽमी भाग्यवतः प्रयान्ति पुरतः स्तम्बे-
रमा भूपतेः ॥ ४६ ॥ चीत्कारैर्नाशयन्तः स्वपतिभटमनो मोदयन्तो मदाढ्याः प्रोढाः सङ्ग्राम-
मसीम्नि स्वबलबलहतां बाढमाढौकमानाः । शुण्डादण्डप्रहारैः परममपि बलं कम्पयन्तः
परेषां येषां सर्वे गजेन्द्रा भुवि विजयविधौ ते मता भूमिपालाः ॥ ४७ ॥ सेतुं संभेदयन्तो
बलविक्रमभटप्रोन्नतिं त्रोटयन्तः प्राकारं दारयन्तः परमनसि परां भीतिमुत्पादयन्तः । व्यूहं
विद्रावयन्तः सुवनमपि वनं हेलयोत्पाटयन्तो येषामाजौ गजेन्द्राः खलु धरणिभुजां तज्जयः
सिद्ध एव ॥ ४८ ॥ तावद्गजन्ति वीर्यात्परनिधनविधौ युद्धमध्येऽपि धीरास्तावद्भावन्ति वेगं
परमपि दधतः संमुखीनास्तुरङ्गाः । शूरारूढः सुसज्जो मदमुदितमना मानिमानं विधुन्वन्या-
वन्नायाति कोपात्कृतविधिरवाटोप एकोऽपि नागः ॥ ४९ ॥

तुरगाः ॥ अश्वा यस्य जयस्तस्य यस्याश्वास्तस्य मेदिनी । अश्वा यस्य यशस्तस्य

यस्याश्वास्तस्य काञ्चनम् ॥ १० ॥ निपत्य युधि वेगेन मिषतां सर्वधन्विनाम् । शत्रुं निहत्य
यात्येकः शूरो वाजिप्रभावतः ॥ ११ ॥ शस्त्रास्त्रैर्भिन्नदेहोऽपि श्रान्तोऽपि गुरुभारतः । न
मुञ्चति रणे नाथमतः कोऽन्यो हयात्सुहृत् ॥ १२ ॥ दूरस्थोऽपि बली शत्रुर्न शेते रजनी-
ष्वपि । तस्य भीत्या गृहे यस्य हरयो वेगवत्तराः ॥ १३ ॥ न गजैर्न नरैः कार्यं सिद्धिम-
भ्येति भूभृताम् । तथा निमेषमात्रेण यथा वाहैः सुसाधितैः ॥ १४ ॥ राज्यं शतक्रतुसम-
द्विसमानमश्वैरश्वैः श्रियः सकलकामदुघा भवन्ति । अश्वैर्यशांसि विपुलानि समुल्लसन्ति
नाश्वैः प्रयान्ति सट्टशत्वमिमादयोऽपि ॥ १५ ॥ तीक्ष्णाग्रहेतिहतिभिः सुतलोलदन्तं चञ्चत्करा-
लकरवालविवटिताङ्गिम् । कोऽन्यो विहाय हयमावहजातमूर्च्छप्राणप्रयाणसमयेऽवतुमीशमीशः
॥ १६ ॥ पादाः कन्दुकवत्स्थितिश्च गिरिवद्धेषारवो मेघवन्नेत्रे नीरजवज्जवः पवनवच्चास्फा-
लनं सिंहवत् । विन्यासो नटवन्मुखं कुलवधूवक्त्रेन्दुवद्वाजिनो यस्य क्षोणिभुजो विशस्तदितरे
साम्राज्यमुर्वीतले ॥ १७ ॥

खड्गः ॥ खड्गाच्छमीस्तथा राज्यं यशः खड्गादवाप्यते । खड्गाद्वैरिविनाशं च यत्नात्तम-
भिदध्महे ॥ १८ ॥ यस्मिन्खड्गे शरीरं प्रतिफलति यथा खड्गराजोऽभिवन्द्यो वन्द्योऽयं देव-
वृन्दैरपि यदि स भवेदर्धचन्द्रोपपन्नः । नानावर्णैर्युतश्चेत्स भवति नृपतेः शत्रुनाशैकहेतुः से-
तुर्लक्ष्मीप्रवाहे निखिलरिपुकुलध्वंसने धूमकेतुः ॥ १९ ॥

सैन्यम् ॥ प्रथमं युद्धकारित्वं समस्तबलपालनम् । दिङ्मार्गयोधशोधित्वं पत्तिकर्म प्रचक्षते
॥ ६० ॥ स्वभावशूरमस्त्रज्ञमविरक्तं जितश्रमम् । प्रसिद्धक्षत्रियप्रायं बलं श्रेष्ठतमं विदुः ॥ ६१ ॥
वरमल्पबलं सारं न बद्धी मुण्डमालिका । कुर्यादसारभङ्गो हि सारभङ्गमपि स्फुटम् ॥ ६२ ॥

दुर्गाः ॥ न गजानां सहस्रेण न लक्षेण च वाजिनाम् । तथा सिध्यन्ति कार्याणि यथा
दुर्गप्रभावतः ॥ ६३ ॥ अदुर्गो विषयः कस्य नारः परिभवास्पदम् । अदुर्गोऽनाश्रयो राजा
पोतच्युतमनुप्यवत् ॥ ६४ ॥ विषहीनो यथा नागो मदहीनो यथा गजः । सर्वेषां वश्यतां
याति दुर्गहीनस्तथा नृपः ॥ ६५ ॥ शतमेकोऽपि संघत्ते प्राकारस्थो धनुर्धरः । तस्माद्दुर्गं
प्रशंसन्ति नीतिशास्त्रविदो जनाः ॥ ६६ ॥ एकः शतं योधयते प्राकारस्थो धनुर्धरः । शतं
सहस्राणि तथा सहस्रं लक्षमेव च ॥ ६७ ॥ दुर्गाणि राज्ञा कार्याणि सजलानि दृढानि
च । द्रव्यमन्नं च तेष्वेव स्थापनीयं प्रयत्नतः ॥ ६८ ॥

दूतः ॥ मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः परचित्तोपलक्षकः । धीरो यथोक्तवादी च एष दूतो
विधीयते ॥ ६९ ॥ उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा । सदैवावध्यभावेन यथार्थस्य
हि वाचकः ॥ ७० ॥ भक्तो गुणी शुचिर्दक्षः प्रगल्भोऽव्यसनी क्षमी । ब्राह्मणः परमर्मज्ञो
दूतः स्यात्प्रतिमानवान् ॥ ७१ ॥ साकारो निःस्पृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षणः । परचि-
त्तावगन्ता च राज्ञो दूतः स इष्यते ॥ ७२ ॥ नियोगिभिर्विना राज्यं नास्ति भूपे हि केवले ।
तस्मादमी विधातव्या रक्षितव्याः प्रयत्नतः ॥ ७३ ॥

भाण्डागारी ॥ प्रवीणो वाक्पटुर्धीमान्स्वामिभक्तश्च नित्यशः । अलुब्धः सत्यवादी च
भाण्डागारी स इष्यते ॥ ७४ ॥

लेखकः ॥ सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्तो जितेन्द्रियः । शब्दशास्त्रपरिज्ञाता एष लेखक
इष्यते ॥ ७५ ॥

प्रतीहारी ॥ इङ्गिताकारतत्त्वज्ञो बलवान्प्रियदर्शनः । समयज्ञः स्वामिभक्तः प्रतीहारी
स इष्यते ॥ ७६ ॥

सूपकारः ॥ पुत्रपौत्रगुणोपेतः शास्त्रज्ञो मृष्टपाचकः । शूरश्च कठिनश्चैव सूपकारः स
इष्यते ॥ ७७ ॥

चाराः ॥ भवेत्स्वपरराष्ट्राणां कार्याकार्यावलोकने । चारचक्षुर्महीभर्तुर्यस्य नास्त्यन्ध
एव सः ॥ ७८ ॥

अन्तःपुरवर्गाः ॥ काणाः कुब्जाश्च पण्डाश्च तथा वृद्धाश्च पङ्क्तवः । एते चान्तःपुरे
नित्यं निवोक्तव्याः क्षमाभृता ॥ ७९ ॥

स्त्रियः ॥ पक्वान्नमिव राजेन्द्र सर्वमाभारणाः स्त्रियः । पगोक्षे च समक्षे च रक्षितव्याः
प्रयत्नतः ॥ ८० ॥ सूक्ष्मेभ्योऽपि प्रसङ्गेभ्यो रक्षया नार्यो हि सर्वदा । द्रयोहि कुलयोः
शोकमावहेयुररक्षिताः ॥ ८१ ॥

महिषी ॥ महिष्या दृष्टया भाव्यं गृहकार्येषु दक्षया । मुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामु-
क्तहस्तया ॥ ८२ ॥

भृत्याः ॥ बहूनामप्यसाराणां समुदायो हि दारुणः । राज्ञा भृत्याः प्रकर्तव्यास्ते हि
सर्वक्रियाक्षमाः ॥ ८३ ॥ नृणैरावेष्टयते रज्जुस्तया नामो हि बध्यते । एवं ज्ञात्वा नरेन्द्रेण
भृत्याः कार्या विचक्षणाः ॥ ८४ ॥ न विना पार्थिवो भृत्यैर्न भृत्याः पार्थिवं विना । तेषां
च व्यवहारोऽयं परस्परनिबन्धनः ॥ ८५ ॥ भृत्यैर्विना स्वयं राजा लोकानुग्रहकार्यपि ।
मयूखैरिव दीप्रांशुस्तेजमयपि न शोभते ॥ ८६ ॥ अरैः मन्धार्यते नाभिर्नाभौ चाराः प्रति-
ष्ठिताः । स्वामिसेवकयोरेवं वृत्तिचक्रं प्रवर्तते ॥ ८७ ॥ शिरसा विधृता नित्यं तथा स्नेहेन
पालिताः । केशा अपि विरज्यन्ते निःस्नेहाः किं न सेवकाः ॥ ८८ ॥ ताडितोऽपि दुरु-
क्तोऽपि दण्डितोऽपि महीभुजा । न चिन्तयति यः पापं स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ८९ ॥
योऽनादृतः समम्येति द्वारे तिष्ठति सर्वदा । पृष्ठः सत्यं मितं व्रूते स भृत्योऽर्हो महीभुजाम्
॥ ९० ॥ अनादिष्टोऽपि भूपस्य दृष्टा हानिकरं च यः । यतते तस्य नाशाय स भृत्योऽर्हो
महीभुजाम् ॥ ९१ ॥ न क्षुधा पीड्यते यस्तु निद्रया न कदाचन । न च शीतातपाद्यैश्च न
भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ९२ ॥ श्रुत्वा साङ्ग्रामिकीं वार्तां भविष्यां स्वामिनं प्रति । प्रस-
न्नास्यो भवेद्यस्तु स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ९३ ॥ सीमा वृद्धिं समायाति शुक्लपक्ष इवो-
दुराट् । नियोगसंस्थिते यस्मिन्स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ९४ ॥ सीमा संकोचमायाति वह्नौ

चर्म इवाहितम् । स्थिते यस्मिन्स तु त्याज्यो भृत्यो राज्यं समीहता ॥ ९९ ॥ स्वाम्यादि-
ष्टस्तु यो भृत्यः समं विषममेव च । मन्यते न स संघार्यो भूभुजा भूतिमिच्छता ॥ ९६ ॥
स्वाम्यादेशात्सुभृत्यस्य न भीः संजायते क्वचित् । प्रविशेन्मुखमाहेयं दुस्तरं वा महार्णवम्
॥ ९७ ॥ सालसं मुखरं क्रूरं स्तब्धं व्यसनिनं शठम् । असंतुष्टमभक्तं च त्यजेद्भृत्यं नराधिपः
॥ ९८ ॥ स्वाम्युक्ते यो न यतते स भृत्यो भृत्यपाशकः । तज्जीवनमपि व्यर्थमजागलकु-
चाविव ॥ ९९ ॥ द्विजा अपि न गच्छन्ति यां गतिं नैव योगिनः । स्वाम्यर्थं संत्यजन्प्रा-
णास्तां गतिं याति सेवकः ॥ १०० ॥ राजा तुष्टोऽपि भृत्यानां मानमात्रं प्रयच्छति । तेऽपि
संमानमात्रेण प्राणैः प्रत्युपकुर्वते ॥ १०१ ॥ सारासारपरिच्छेत्ता स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः ।
अनुकूलः शुचिर्दक्षः प्रभोर्भृत्यो हि दुर्लभः ॥ १०२ ॥

स्नानम् ॥ स्नानं नाम मनःप्रसादजननं दुःस्वप्नविध्वंसनं शौचस्यायतनं मलापहरणं संव-
र्धनं तेजसः । रूपोद्घोषात्करं गदप्रशमनं कामाग्निसंदीपनं नारीणां च मनोहरं श्रमहरं स्नाने
दर्शते गुणाः ॥ १०३ ॥

ताम्बूलम् ॥ ताम्बूलं मुखरोगनाशि निपुणं संवर्धनं तेजमो नित्यं जाटवरद्विवृद्धिजननं
दुर्गन्धदोषापहम् । वक्त्रालंकरणं प्रहर्षजननं विद्वन्नृपाग्रे रणे कामस्यायतनं समुद्रवकरं लक्ष्म्याः
मुखस्यास्पदम् ॥ १०४ ॥

शस्त्रधारणम् ॥ दुष्टाविनीतशत्रूणां भयकृद्बन्धुमनिभम् । शस्त्रधारणमौजस्यं रक्षोवि-
द्युद्ग्रहापहम् ॥ १०५ ॥

छत्रधारणम् ॥ वर्षानिलरजोघर्महिमादीनां निवारणम् । राज्यलक्ष्म्या गृहं धन्यं चक्षुष्यं
छत्रधारणम् ॥ १०६ ॥

चामरम् ॥ चामरं श्रीकरं दिव्यं राज्यशोभाकरं परम् ।

सिंहासनम् ॥ सिंहासनं सुवैश्वर्यकरं लोकानुरजनम् ॥ १०७ ॥

मालाधारणम् ॥ मुमनोवररत्नानां धारणं दिव्यरूपकृत् ।

चन्दनलेपः ॥ पापलक्ष्मीप्रशमनं चन्दनाद्यनुलेपनम् ॥ १०८ ॥

मृगया ॥ मेदश्छेदकशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः सत्त्वानामपि लक्ष्यते विकृतिम-
च्चित्तं भयक्रोधयोः । उत्कर्षः स च धन्विनां यदिपवः सिध्यन्ति लक्ष्ये चले मिथ्यैव व्यसनं
वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः ॥ १०९ ॥

कटकप्रयाणम् ॥ वाजी चारुगतिः शशाङ्कधवलं छत्रं प्रिया पृष्ठतः प्रोत्तुङ्गस्तनमण्डला
विजयिनो भृत्याः पुरः पञ्चषाः । ताम्बूलं मधुरं सखा सुचतुरः संपद्यते चेत्पथि प्राहुस्तत्कट-
कप्रयाणमितरत्माणप्रयाणं बुधाः ॥ ११० ॥

उपवसानि ॥ नवं वयो हारि वपुर्वराङ्गनाः सखी कलावित्कलवल्लकीत्वनः । धनं हि

सर्वं विफलं सुखैषिणो विना विहारोपवनानि भूपतेः ॥ १११ ॥ पुंसां सर्वसुखैकसाधनफलाः
सौन्दर्यगर्बोद्धरक्रीडालोलविलासिनीजनमनःस्फीतप्रमोदावहाः । गुञ्जदृङ्गविनिद्रपङ्कजभरस्फा-
रोच्छसद्दीर्घिकायुक्ताः सन्ति गृहेषु यस्य विपुलारामाः स पृथ्वीपतिः ॥ ११२ ॥

(तरवः) ॥ बहुभिर्वत किं जातैः पुत्रैर्धर्मार्थवर्जितैः । वरमेकः पथि तरुर्यत्र विश्रमते जनः
॥ ११३ ॥ दशकूपसमा वापी दशवापीसमो हृदः । दशहृदसमः पुत्रो दशपुत्रसमो ह्रमः ॥ ११४ ॥

नीतिः ॥ सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः । अप्रियस्य च पृथ्व्यस्य वक्ता श्रोता
च दुर्लभः ॥ ११५ ॥ यः कुलभिजनाचारैरतिशुद्धः प्रतापवान् । धार्मिको नीतिकुशलः स
स्वामी युज्यते भुवि ॥ ११६ ॥ प्रजां संरक्षति नृपः सा वर्धयति पार्थिवम् । वर्धनाद्रक्षणं
श्रेयस्तन्नाशेऽन्यत्सदप्यसत् ॥ ११७ ॥ आत्मानं प्रथमं राजा विनयेनोपपादयेत् । ततोऽमा-
त्यांस्ततो भृत्यांस्ततः पुत्रांस्ततः प्रजाः ॥ ११८ ॥ राज्ञि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापाः समे
समाः । लोकास्मननुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजाः ॥ ११९ ॥ नृपाणां च नराणां च केवलं
तुल्यमूर्तिता । आधिक्यं तु क्षमा धैर्यमाज्ञा दानं पराक्रमः ॥ १२० ॥ प्रजां न रञ्जयेद्यस्तु
राजा रक्षादिभिर्गुणैः । अजागलस्तनम्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ १२१ ॥ अजामिव प्रजां
हन्याद्यो मोहात्पृथिवीपतिः । तस्यैका जायते तृप्तिर्द्वितीया न कथंचन ॥ १२२ ॥ प्रजापीड-
नसंतापात्समुद्रूतो हुताशनः । राज्ञः कुलं श्रियं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्तेते ॥ १२३ ॥ यथा
बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिवर्धितः । फलप्रदो भवेत्काले तद्वल्लोकाः सुरक्षिताः ॥ १२४ ॥
निजवर्षाहितस्नेहा बहुभक्तजनान्विताः । सुकाला इव जायन्ते प्रजापुण्येन भूभृतः ॥ १२५ ॥
यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्ज्ञेता ततः प्रजा । अकर्णधारा जलधौ विष्ठवेतेह नौरिव
॥ १२६ ॥ प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समृद्धापि न जीवति । अपि भन्वन्नरिवैद्यः किं क-
रोति गतायुषि ॥ १२७ ॥ नरेशे जीवलोकोऽयं निमीलति निमीलति । उदेत्युदीयमाने च
रवाविव सरोरुहम् ॥ १२८ ॥ हिरण्यभान्यरत्नानि गजेन्द्राश्चापि वाजिनः । तथान्यदपि
यत्किञ्चित्प्रजाम्यः स्यान्महीपतेः ॥ १२९ ॥ मा तात माहमं कार्पाविर्भवेर्गवेमागतः ।
स्वगात्राण्यपि भाराय भवन्ति हि विपर्यये ॥ १३० ॥ मा त्वं तात बले स्थित्वा वाधिष्ठा-
दुर्बलं जनम् । नहि दुर्बलदग्धानां काले किञ्चित्प्ररोहति ॥ १३१ ॥ यानि मिथ्याभिभूताः सन्ति
पतन्त्यश्रूणि रोदताम् । तानि संतापकान्मन्त्रिणं सपुत्रपशुबान्धवान् ॥ १३२ ॥ मा तात संपन्ने
दामग्रमारूढोऽस्मीति विश्वमीः । दूरोहपरिभ्रंशविनिपातो हि दारुणः ॥ १३३ ॥ कित्वा
यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति चारणाः । यं प्रशंसन्ति बन्धक्यः स पार्थ पुरुषाधमः ॥ १३४ ॥
राजानो यं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति वै द्विजाः । साधवो यं प्रशंसन्ति स पार्थ पुरुषोत्तमः
॥ १३५ ॥ प्रज्ञागुप्तशरीरस्य किं करिष्यन्ति संहताः । गृहीतहस्तछत्रस्य वारिधारा इवारयः
॥ १३६ ॥ कोऽत्रेत्यहमिति ब्रूयात्सम्यगादेशयेति च । आज्ञामवितथां कुर्याद्यथाशक्ति

महीपतेः ॥ १३७ ॥ अल्पेच्छुर्धृतिमान्प्राज्ञश्छायेवानुगतः सदा । आदिष्टो न विकल्पेत् स राजवसतिं वसेत् ॥ १३८ ॥ अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन् । प्राप्नुयाद्बुद्धयवज्ञानमपमानं च शाश्वतम् ॥ १३९ ॥ किं भक्तेनासमर्थेन किं शक्तेनापकारिणा । भक्तं शक्तं च मां राजन्नावज्ञातुं त्वमर्हसि ॥ १४० ॥ जनं जनपदा नित्यमर्चयन्ति नृपाक्षितम् । नृपेणावमतो यस्तु स सर्वैरवमन्यते ॥ १४१ ॥ नानिवेद्य प्रकुर्वीत भर्तुः किञ्चिदपि स्वयम् । कार्यमापत्प्रतीकारादन्यत्र जगतीपतेः ॥ १४२ ॥ अतिव्ययोऽनवेक्षा च तथार्जनमधर्मतः । मोक्षणं दूरसंस्थानं कोषव्यसनमुच्यते ॥ १४३ ॥ क्षिप्रमायमनालोच्य व्ययानश्च स्ववाञ्छया । परिक्षीयत एवासौ धनी वैश्रवणोपमः ॥ १४४ ॥ यो यत्र कुशलः कार्ये तं तत्र विनियोजयेत् । कर्मस्वदृष्टकर्मा यः शास्त्रज्ञोऽपि विमुह्यति ॥ १४५ ॥ एकं हन्यान्न वा हन्यादिषुर्मुक्तो धनुष्मता । बुद्धिर्बुद्धिमता युक्ता हन्ति राष्ट्रं मनायकम् ॥ १४६ ॥ न तच्छस्त्रैर्न नागेन्द्रैर्न हर्यैर्न च पत्तिभिः । कार्यं संमिद्धिमभ्येति यथा बुद्ध्या प्रसाधितम् ॥ १४७ ॥ दुर्योधनः समर्थोऽपि दुर्मन्त्री प्रलयं गतः । राज्यमेकश्चकारोच्चैः सुमन्त्री चन्द्रगुप्तकः ॥ १४८ ॥ अशृण्वन्नपि बोद्धव्यो मन्त्रिभिः पृथिवीपतिः । यथा स्वदोषनाशाय विदुरेणाम्बिकामुतः ॥ १४९ ॥ सभा वा न प्रवेष्टव्या वक्तव्यं वासमञ्जसम् । अब्रुवन्ब्रुवन्वापि नरो भवति किल्बिषी ॥ १५० ॥ तस्मात्सम्यः सभां गत्वा रागद्वेषविर्जितः । वचस्तथाविधं ब्रूयाद्यथा न नरकं व्रजेत् ॥ १५१ ॥ माता पिता गुरुर्भ्राता भार्या पुत्रः पुरोहितः । नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति स्वधर्मं यो न तिष्ठति ॥ १५२ ॥ विशोधयेन्महीपालो मन्त्रिशालामशेषतः । अयुक्तो नार्हति स्थातुमभ्यां मन्त्ररहस्यवित् ॥ १५३ ॥ षट्कर्णो भिद्यते मेन्त्रश्चतुःकर्णः स्थिरो भवेत् । द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥ १५४ ॥ त्रिविधाः पुरुषा राजन्नुत्तमाधममध्यमाः । नियोजयेत्तथैवैतांस्त्रिविधेष्वपि कर्मसु ॥ १५५ ॥ तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं सर्वज्ञं व्यवसायिनम् । अर्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १५६ ॥ निर्विशेषो यदा राजा समं भृत्येषु तिष्ठति । तत्रोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥ १५७ ॥ प्रसादो निष्फलो यस्य यस्य क्रोधो निरर्थकः । न तं राजानमिच्छन्ति सन्तं षतिमिवाङ्गनाः ॥ १५८ ॥ अविवेकिनि भूपाले नश्यन्ति गुणिनां गुणाः । प्रवासरन्त्येकं कान्ते यथा साध्व्याः स्तनोन्नतिः ॥ १५९ ॥ न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभृताम् । होतारमपि जुह्वन्तं दहत्येव हुताशनः ॥ १६० ॥ चक्रं सेव्यं नृपः सेव्यो न सेव्यः केवलो नृपः । पश्य चक्रस्य माहात्म्यं मृत्पिण्डः पात्रतां गतः ॥ १६१ ॥ यस्मिन्नेवाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः । कुलीनो वाकुलीनो वा स श्रियो भाजनं भवेत् ॥ १६२ ॥ राज्ञि मातरि देव्यां च कुमारे मुख्यमन्त्रिणि । पुरोहिते प्रतीहारे समं वर्तेत राजवत् ॥ १६३ ॥ पानमक्षास्तथा नार्यो मृगया गीतवादिने । एतानि युक्त्या सेवेत प्रसङ्गो ह्यत्र दोषवान्

॥ १६४ ॥ आयाच्चतुर्थभागेन व्ययकर्म प्रवर्तयेत् । प्रभूततैलदीपो हि चिरं भद्राणि पश्यति
 ॥ १६५ ॥ कर्मणा मनसा वाचा चक्षुषापि चतुर्विधम् । प्रसाधयति लोकं यस्तं लोको नु
 प्रसीदति ॥ १६६ ॥ संभोजनं संकथनं संप्रश्नोऽथ समागमः । ज्ञातिभिः सह कार्याणि न
 विरोधः कदाचन ॥ १६७ ॥ मृदोः परिभवो नित्यं वैरं तीक्ष्णस्य नित्यशः । उत्सृज्य
 तद्व्यं तस्मान्मध्यां वृत्तिं समाश्रयेत् ॥ १६८ ॥ अबुद्धिमाश्रितानां च क्षन्तव्यमपराधिना-
 म् । नहि सर्वत्र पाण्डित्यं सुलभं पुरुषे क्वचित् ॥ १६९ ॥ किमप्यसाध्यं महतां सिद्धि-
 मेति लघीयसाम् । प्रदीपो भूमिगेहान्तर्धान्तं हन्ति न भानुमान् ॥ १७० ॥ अरावप्युचितं
 कार्यमातिथ्यं गृहमागते । छेत्तुमप्यागते च्छायां नोपसंहरते द्रुमः ॥ १७१ ॥ अगाधद्वया
 भूपाः कूपा इव दुरासदाः । घटका गुणिनो नो चेत्कथं लभ्येत जीवनम् ॥ १७२ ॥ कथं
 नाम न सेव्यन्ते यवतः परमेश्वराः । अचिरेणैव ये तुष्टाः पूरयन्ति मनोरथान् ॥ १७३ ॥
 भोगिनः कञ्जकासक्ताः कूराः कुटिलगामिनः । मुदुष्टा मन्त्रमाध्याश्च राजानः पैङ्गवा इव
 ॥ १७४ ॥ अकस्माद्वेष्टि यो भक्तमाजन्मपरिमेवितम् । नव्यजनं रुचिर्यस्य त्याज्यो नृप
 इवार्तुरः ॥ १७५ ॥ सुगन्धं केतकीपुष्पं कण्टकैः परिवेष्टितम् । यथा पुष्पं तथा राजा दु-
 र्जनैः परिवेष्टितः ॥ १७६ ॥ अमत्प्रलापः पारुष्यं पैशुन्यमनृतं तथा । चत्वारि वाचा रा-
 जेन्द्र न जल्पेन्नैव चिन्तयेत् ॥ १७७ ॥ प्राज्ञे नियोज्यमाने तु सान्ति राजस्त्रयो गुणाः ।
 यशः स्वर्गनिवासश्च विपुलश्च धनागमः ॥ १७८ ॥ मूर्खे नियोज्यमाने तु त्रयो दोषा मही-
 पतेः । अयशश्चार्थनाशश्च नरके गमनं तथा ॥ १७९ ॥ इदमेव नेन्द्राणां स्वर्गद्वारमन-
 र्गलम् । यदात्मनः प्रतिज्ञा च प्रजा च परिपाल्यते ॥ १८० ॥ मन्त्रो योश्च इवाधीरः
 सर्वाङ्गैः संवृतैरपि । चिरं न सहते स्थातुं परेभ्यो भेदशङ्कया ॥ १८१ ॥ आत्मोदयः पर-
 ग्लानिर्द्वयं नीतिरितीयती । तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रनायते ॥ १८२ ॥ तृप्तियोगः
 परेणापि महिम्ना न महात्मनाम् । पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षां दृष्टान्तोऽत्र महर्षिर्वा ॥ १८३ ॥
 बुद्धिशस्त्रः प्रकृत्यङ्गो घनसंवृतिकञ्चुकः । चारुक्षणा दूतमुखः पुरुषः कोऽपि पार्थिवः
 ॥ १८४ ॥ तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः । नैकमोजः प्रसादो वा रसभावः
 विदः कवेः ॥ १८५ ॥ कृतापचारोऽपि परैरनाविष्कृतविक्रियः । अमाध्यः कुरुते कोपं प्रा-
 काले गदो यथा ॥ १८६ ॥ मृदुव्यवहितं तेजो भोक्तुमर्थान्प्रकल्पते । प्रदीपः स्नेहमाद-
 दशयाम्यन्तरस्थया ॥ १८७ ॥ नालम्बते दैष्टिकतां न निपीदति पौरुषं । शब्दार्थौ सत्क-
 विरिव द्वयं विद्वानपेक्षते ॥ १८८ ॥ स्थायिनोऽर्थं प्रवर्तन्ते भावाः संचारिणो यथा । रस-
 स्यैकस्य भूयांसस्तथा नेतुर्महीभृतः ॥ १८९ ॥ तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता ।

१ कार्यसाधकाः; (पक्षे) कुम्भाः. २ गुणवन्तः; (पक्षे) रज्जुयुक्ताः. ३ जीवनोपायभूतं द्रव्यम्; (पक्षे)
 उदकम्. ४ विलासिनः; (पक्षे) भोगवन्तः. ५ कवचम्; (पक्षे) सर्पकञ्चुकम्. ६ विचारः; (पक्षे) शा-
 बरादिः. ७ सर्पाः. ८ सेवकम्; (पक्षे) ओदनम्. ९ रोगी.

मुनिग्रहा नरेन्द्रेण फणीन्द्रा इव शत्रवः ॥ १९० ॥ करप्रचेयामुत्तुङ्गः प्रभुशक्तिं प्रतीय-
सीम् । प्रज्ञाबलबृहन्मूलः फलत्युत्साहपादपः ॥ १९१ ॥ स दोषः सचिवस्यैव यदसत्कु-
रुते नृपः । याति यन्तुः प्रमादेन गजो व्यालत्ववाच्यताम् ॥ १९२ ॥ न सर्पस्य मुखे
रक्तं न दष्टस्य कलेवरे । न प्रजामु न भूपाले धनं दृग्धिकाणि ॥ १९३ ॥ यद्यपि क्षि-
तिपालानामाज्ञा सर्वत्रगा स्वयम् । तथापि शास्त्रदीपेन चरत्येव मतिः मताम् ॥ १९४ ॥
असाध्यमन्यथा दोषं परिच्छिद्य शरीरिणाम् । यथा वेद्यस्तथा राजा शस्त्रपाणिर्विषहति
॥ १९५ ॥ जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधिं वा प्रशमं नयन् । अतिपुष्टाङ्गयुक्तोऽपि स प-
श्चात्तेन हन्यते ॥ १९६ ॥ पातकानां समस्तानां द्वे परे तात पातके । एकं दुःसचिवो राजा
द्वितीयं च तदाश्रयः ॥ १९७ ॥ राजा संपत्तिहीनोऽपि सेव्यः सेव्यगुणाश्रयः । भवत्या-
जीवनं तस्मात्फलं कालान्तरादपि ॥ १९८ ॥ स जया वरमातङ्गा यस्य तस्यास्ति मेदिनी ।
कोशो यस्य मुदुर्धर्षा दुर्गस्तस्य मुदुर्जयः ॥ १९९ ॥ सुवर्णैः पट्टचैलैश्च शोभा स्याद्धारयो-
पिताम् । पराक्रमेण दानेन राजन्ते राजनन्दनाः ॥ २०० ॥ यं यं नृपोऽनुरागेण संमान-
यति संसदि । तस्य तस्योत्तमारणाय यन्ते राजवल्लभाः ॥ २०१ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो
बन्धुर्नाधिकारे प्रशस्यते । ब्राह्मणः सिद्धमप्यर्थं कृच्छ्रेणापि न यच्छति ॥ २०२ ॥ नि-
युक्तः क्षत्रियो द्रव्ये खड्गं दर्शयते ध्रुवम् । सर्वस्वं ग्रसते बन्धुराक्रम्य ज्ञातिभावतः ॥ २०३ ॥
अपराधेऽपि निःशङ्को नियोगी चिरमेवकः । स स्वामिनमवज्ञाय चरेच्च निरवग्रहः ॥ २०४ ॥
उपकर्ताधिकारस्थः स्वापराधं न मन्यते । उपकारं ध्वजीकृत्य सर्वमेवावलुम्पति ॥ २०५ ॥
आज्ञाभङ्गकरानराजा न क्षाम्येत्स्वमुनानपि । विशेषः कोऽनुरागस्य राजचित्तगतस्य च
॥ २०६ ॥ तम्करेभ्यो नियुक्तेभ्यः शत्रुभ्यो नृपवल्लभात् । नृपतिर्निजलोभाच्च प्रजा रक्षे-
त्पितेव हि ॥ २०७ ॥ भोगस्य भाजनं राजा न राजा कार्यभाजनम् । राजकार्यपरिध्वंसा-
न्मन्त्री दोषेण लिप्यते ॥ २०८ ॥ वरं प्राणपरित्यागः शिरसो वापि कर्तनम् । न तु स्वा-
मिपदावाप्तिपातकेच्छोरुपेक्षणम् ॥ २०९ ॥ विषदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य चलितस्य च ।
अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं सुखम् ॥ २१० ॥ यः कुर्यात्सचिवायत्तां श्रियं तद्व्य-
सने मतिः । सोऽन्धवज्रगतीपालः सीदित्संचारकैर्विना ॥ २११ ॥ सदामात्यो न सिद्धः स्या-
त्समृद्धः सर्व एव हि । मिद्धानामयमादेश ऋद्धिश्चित्तविकारिणि ॥ २१२ ॥ मूलभृत्यान्परि-
त्यज्य नागन्तूनप्रतिमानयेत् । नातः परतरो दोषो राज्यभेदकरो यतः ॥ २१३ ॥ मन्त्र-
बीजमिदं गुप्तं रक्षणीयं यथा तथा । मनागपि न भिद्येत तद्विघ्नं न प्ररोहति ॥ २१४ ॥
मन्त्रिणा पृथिवीपालचित्तं विघटितं क्वचित् । बलयं स्फटिकस्येव को हि संधातुमीश्वरः ॥ २१५ ॥
वज्रं च राजतेजश्च द्वयमेवातिभीषणम् । एकमेकत्र पतति पतत्यन्यत्समन्ततः ॥ २१६ ॥
मृतः प्राप्नोति वा स्वर्गं शत्रुं हत्वा सुखानि वा । उभावपि हि शूराणां गुणावेतौ सुदुर्लभौ
॥ २१७ ॥ यत्रायुद्धे ध्रुवं मृत्युर्युद्धे जीवितसंशयः । तमेव कालं युद्धस्य प्रवदन्ति मनीषिणः

॥ २१८ ॥ अयुद्धे हि यदा पश्यन्न किञ्चिद्धितमात्मनः । युध्यमानस्तदा प्राज्ञो त्रियते
 रिपुणा सह ॥ २१९ ॥ जये च लभते लक्ष्मीं मृते चापि सुराङ्गनाम् । क्षणविध्वंसिनः
 कायाः का चिन्ता मरणे रणे ॥ २२० ॥ पिता वा यदि वा भ्राता पुत्रो वा यदि वा
 सुहृत् । प्राणच्छेदकरा राज्ञा हन्तव्या भूतिमिच्छता ॥ २२१ ॥ राज्यलोभादहंकारादि-
 च्छतः स्वामिनः पदम् । प्रायश्चित्तं तु तस्यैकं जीवोत्सर्गो न चापरम् ॥ २२२ ॥ आत्मनश्च
 परेषां च यः समीक्ष्य बलाबलम् । अन्तरं नैव जानाति स तिरस्क्रियतेऽरिभिः ॥ २२३ ॥
 राजा मत्तः शिशुश्चैव प्रमादी धनगर्वितः । अप्राप्यमपि वाञ्छन्ति किं पुनर्लभ्यतेऽपि यत्
 ॥ २२४ ॥ वर्णाकारप्रतिध्वानैर्नेत्रवक्रविकारतः । अप्यूहन्ति मनो धीरास्तस्माद्ब्रह्मसि मन्त्रयेत्
 ॥ २२५ ॥ आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च । नेत्रवक्रविकाराभ्यां ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः
 ॥ २२६ ॥ षट्कूर्णो भिद्यते मन्त्रस्तथा प्राप्तश्च वार्तया । इत्यात्मना द्वितीयेन मन्त्रः कार्यो महीभृता
 ॥ २२७ ॥ मन्त्रभेदेऽपि ये दोषा भवन्ति पृथिवीपतेः । न शक्यास्ते समाधातुमिति नीतिविदां
 मतम् ॥ २२८ ॥ न तथोत्थाप्यते ग्रावा प्राणिभिर्दारुणा यथा । अल्पोपायान्महासिद्धिरेतन्म-
 न्त्रफलं महत् ॥ २२९ ॥ विजेतुं प्रयतेतारीन्न युद्धेन कदाचन । अनित्यो विजयो यस्माद्दृ-
 श्यते युध्यमानयोः ॥ २३० ॥ साम्रा दानेन भेदेन समस्तैरथवा पृथक् । माधितुं प्रयतेतारीन्न
 युद्धेन कदाचन ॥ २३१ ॥ बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनम् । यद्युद्धं हस्तिना
 सार्धं नराणां मृत्युमावहेत् ॥ २३२ ॥ स पूर्वः कालमप्राप्य योऽपकर्तरि वर्तते । कलिर्बल-
 वता सार्धं कीटपक्षोद्गमो यथा ॥ २३३ ॥ महत्यल्पेऽप्युपायज्ञः सममेव भवेत्क्षमः । समु-
 न्मूलयितुं वृक्षांस्तृणानीव नदीरयः ॥ २३४ ॥ धान्यानां संग्रहो राजवृत्तमः सर्वसंग्रहात् ।
 निक्षिप्तं हि मुग्धे रत्नं न कुर्यात्प्राणधारणम् ॥ २३५ ॥ यथा प्रभुलुतान्मानाद्युध्यन्ते भुवि
 मानवाः । न तथा बहुभिर्दत्तैर्द्विविणैरपि भूषते ॥ २३६ ॥ अविद्वानपि भूषालं विद्यावृद्धो-
 पसेवया । परां श्रियमवाप्नोति जलामन्नतरुयथा ॥ २३७ ॥ पानं स्त्री मृगया द्यूतमर्थदूष-
 णमेव च । वाग्दण्डयोश्च पारुष्यं व्यसनानि महीभुजाम् ॥ २३८ ॥ शिष्टैरप्यविशेषज्ञ उ-
 ग्रश्च कृतनायकः । त्यज्यते किं पुनर्नान्यैर्यश्चाप्यात्मभरिर्नरः ॥ २३९ ॥ सत्यं शौर्यं दया
 त्यागो नृपस्यैते महागुणाः । एभिर्मुक्तो महीपालः प्राप्नोति खलु वाच्यताम् ॥ २४० ॥
 यो येन प्रतिबद्धः स्यात्सह तेनोदयी व्ययी । स विश्वस्तो नियोक्तव्यः प्राणेषु च धनेषु च
 ॥ २४१ ॥ धूर्तः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः स्युर्महीपतेः । अनीतिपवनक्षिप्तः कार्यबन्धौ
 स निमज्जति ॥ २४२ ॥ हर्षक्रोधौ समौ यस्य शास्त्रार्थं प्रत्ययः सदा । नित्यं भृत्यान-
 पेक्षा च तस्य स्याद्धनदा धरा ॥ २४३ ॥ दाता क्षमी गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते ।
 शुचिर्दक्षोऽनुरक्तश्च जाने भृत्योऽपि दुर्लभः ॥ २४४ ॥ आहवेषु च ये गूराः स्वाम्यर्थे
 त्यक्तजीविताः । भर्तृभक्ताः कृतज्ञाश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २४५ ॥ कृतकृत्यस्य
 भृत्यस्य कृतं नैव प्रणाशयेत् । फलेन मनसा वाचा दृष्ट्या चैनं प्रहर्षयेत् ॥ २४६ ॥

कोप्रसादवस्तूनि ये विचिन्वन्ति सेवकाः । आरोहन्ति शनैः पश्चाद्धुन्वन्तमपि पार्थिवम् ॥ २४७ ॥ विद्यावतां महेच्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम् । सेवावृत्तिविदां चैव नाश्रयः पार्थिवं विना ॥ २४८ ॥ ये जात्यादिमहागर्वावरेन्द्रास्त्रोपयान्ति च । तेषामामरणं भिक्षा प्रायश्चित्तं विनिर्मितम् ॥ २४९ ॥ ये च प्राहुर्दुरात्मानो दुराराध्या महीभुजः । प्रमादालस्यजाड्यानि स्यापितानि निजानि तैः ॥ २५० ॥ सर्पान्व्याघ्रान्गजान्तिहान्द्वोपायैर्वशीकृतान् । राजेति कियती मात्रा धीमतामप्रमादिनाम् ॥ २५१ ॥ राजानमेव संश्रित्य विद्वान्याति परां गतिम् । विना मलयमन्यत्र चन्दनं न प्ररोहति ॥ २५२ ॥ धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमाः । सदा मत्ताश्च नागेन्द्राः प्रसन्ने सति भूपतौ ॥ २५३ ॥ सुवर्णपुष्पां पृथिवीं चिन्वन्ति पुरुषास्त्रयः । शूरश्च कृतविद्यश्च यश्च जानाति संवितुम् ॥ २५४ ॥ सा सेवा या प्रभुहिता ग्राह्या वाक्यविशेषतः । आश्रयेत्पार्थिवं विद्वांस्तद्द्वारेणैव नान्यथा ॥ २५५ ॥ यो न वेत्ति गुणान्यस्य न तं सेवेत पण्डितः । नहि तस्मात्फलं तस्य मुकुटादूषरादिव ॥ २५६ ॥ द्रव्यप्रकृतिहीनोऽपि सेव्यः सेव्यगुणान्वितः । भवत्याजीवनं तस्मात्फलं कालान्तरादपि ॥ २५७ ॥ अपि स्थाणुवदासीनः शुष्यन्परिगतः क्षुधा । न त्वेवानात्मसंपन्नादृत्तिमीहेत पण्डितः ॥ २५८ ॥ सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम् । आत्मानं किं स न द्वेष्टि सेव्यासेव्यं न वेत्ति यः ॥ २५९ ॥ यमाश्रित्य न विश्रामं क्षुधार्ता यान्ति सेवकाः । सोऽर्कवन्नृपतिस्त्याज्यः सदा पुष्पफलोऽपि सन् ॥ २६० ॥ जीवेति प्रब्रुवन्प्रोक्तः कृत्यं कृत्यविचक्षणः । करोति निर्विकल्पं यः स भवेद्वाजवल्लभः ॥ २६१ ॥ प्रभुप्रसादजं वित्तं मुपात्रे यो नियोजयेत् । वस्त्राद्यं विदधात्यङ्गे स भवेद्वाजवल्लभः ॥ २६२ ॥ अन्तःपुरचरैः सार्धं यो मन्त्रं न समाचरेत् । न कलत्रैर्नरेन्द्रस्य स भवेद्वाजवल्लभः ॥ २६३ ॥ संमतोऽहं प्रभोर्नित्यमिति मत्वा व्यतिक्रमेत् । कृच्छ्रेष्वपि न मर्यादां स भवेद्वाजवल्लभः ॥ २६४ ॥ द्वेष्टिद्वेषपरो नित्यमिष्टानामिष्टकर्मकृत् । यो नरो नरनाथस्य स भवेद्वाजवल्लभः ॥ २६५ ॥ द्यूतं यो यमदूताभं हालां हालाहलोपमाम् । पश्येद्द्वारान्वृथाकारान्स भवेद्वाजवल्लभः ॥ २६६ ॥ युद्धकालेऽग्रगो यः स्यात्सदा पृष्ठानुगः पुरे । प्रभोर्द्वाराश्रितो हर्म्ये स भवेद्वाजवल्लभः ॥ २६७ ॥ दुराराध्या हि राजानः पर्वता इव सर्वदा । व्यालाकीर्णाः सुविषमाः कठिना दुःखसेविताः ॥ २६८ ॥ दुरारोहं पदं राज्ञां सर्वलोकनमस्कृतम् । स्वल्पेनाप्यपचारेण ब्राह्मण्यमिव दृष्यति ॥ २६९ ॥ दुराराध्याः श्रियो राज्ञां दुरापा दुष्परिग्रहाः । तिष्ठन्त्याप इवाधारे चिरमात्मनि संस्थिताः ॥ २७० ॥ अनभिज्ञो गुणानां यो न भृत्यैरनुगम्यते । धनाढ्योऽपि कुलीनोऽपि क्रमायातोऽपि भूपतिः ॥ २७१ ॥ सव्यदक्षिणयोर्यत्र विशेषो नोपलभ्यते । कस्तत्र क्षणमप्यार्यो विद्यमानगतिर्विसेत् ॥ २७२ ॥ काचे मणिर्मणौ काचो येषां बुद्धिः प्रवर्तते । न तेषां संनिधौ भृत्यो नाममात्रोऽपि तिष्ठति ॥ २७३ ॥ यस्मिन्कृत्यं समावेश्य निर्विशङ्केन चेतसा । आस्यते सेवकः स स्यात्कलत्रमिव चापरम् ॥ २७४ ॥

यः कृत्वा सुकृतं राज्ञो दुष्करं हितमुत्तमम् । लज्जया वक्ति नो किञ्चित्तेन राजा सहायवान् ॥ २७९ ॥ कुतः सेवाविहीनानां चामरोद्धूतसंपदः । उद्वण्डधवलच्छत्रवाजिवारणवाहिनी ॥ २७६ ॥ अपि स्वल्पमसत्यं यः पुरो वदति भूभुजाम् । देवानां च विनश्येत् स द्रुतं सुमहानपि ॥ २७७ ॥ अकुलीनोऽपि मूर्खोऽपि भूपालं योऽत्र सेवते । अपि संमानहीनोऽपि स सर्वत्रापि पूज्यते ॥ २७८ ॥ अपि कापुरुषो भीरुः स्याच्चेन्नृपतिसेवकः । यदाप्रोति फलं लोकात्तस्यांशमपि नो गुणी ॥ २७९ ॥ यत्सकाशान्न लाभः स्यात्केवलाः स्युर्विपत्तयः । स स्वामी दूरतस्त्याज्यो विशेषादनुजीविभिः ॥ २८० ॥ फलहीनं नृपं भृत्याः कुलीनमपि चोन्नतम् । संत्यज्यान्यत्र गच्छन्ति शुष्कं वृक्षमिवाण्डजाः ॥ २८१ ॥ भूपः कूप इवाभाति नमज्जनमुखावहः । ददाति गुणसंबन्धाद्यथापात्रानुरूपतः ॥ २८२ ॥ अपि संमानसंयुक्ताः कुलीना भक्तितत्पराः । वृत्तिभङ्गान्महीपालं त्यक्त्वा यान्ति सुसेवकाः ॥ २८३ ॥ कालातिक्रमणं वृत्तेर्यो न कुर्वीत भूपतिः । कदाचित्तं न मुञ्चन्ति भर्त्सिता अपि सेवकाः ॥ २८४ ॥ देशानामुपरि क्षमाया आनुराणां चिकित्सकाः । वणिजो ग्राहकाणां च मूर्खानामपि पण्डिताः ॥ २८५ ॥ प्रमादिनां तथा चौरा भिक्षुका गृहमेधिनाम् । गणिका कामुकानां च सर्वलोकस्य शिल्पिनः ॥ २८६ ॥ भामादिसज्जितैः पार्श्वैः प्रतीक्षन्ते दिवानिशम् । भुञ्जते च यथाशक्ति जलजाङ्गलजाः यथा ॥ २८७ ॥ शनैः शनैश्च यो राज्यमुपभुङ्क्ते यथाबलम् । रसायनमिव प्राज्ञः स भुष्टिं परमां व्रजेत् ॥ २८८ ॥ विधिना मन्त्रयुक्तेन रूक्षापि मथितापि च । प्रयच्छति फलं भूमिररणीव हुताशनम् ॥ २८९ ॥ प्रजानां पालनं शस्यं स्वर्गकोशस्य वर्धनम् । पीडनं धर्मनाशाय पापायायशमे स्थितम् ॥ २९० ॥ गोपालेन प्रजाधेनोर्वित्तदुग्धं शनैः शनिः । पालनात्पोषणाद्वाह्यं न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत् ॥ २९१ ॥ फलार्थी नृपतिर्लोकान्पालयेद्यत्नमास्थितः । दानमानादितोयेन मालाकारोऽङ्कुरानिव ॥ २९२ ॥ नृपदीपो धनस्नेहं प्रजाभ्यः मंहरन्नपि । अन्तरस्थैर्गुणैः शत्रैर्लक्ष्यते नैव केनचित् ॥ २९३ ॥ यथा गौर्दुह्यते कालं पाल्यते च तथा प्रजा । मिच्यते चीयते चैव लता पुष्पफलप्रदा ॥ २९४ ॥ लोकानुग्रहकर्तारः प्रवर्धन्ते नरेश्वराः । लोकानां संक्षयाच्चैव क्षयं यान्ति न संशयः ॥ २९५ ॥ उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्यः पथ्यमिच्छता । समौ हि शिष्टैराम्नातौ वत्स्यन्तावामयः स च ॥ २९६ ॥ मृतानां स्वामिनः कार्ये भृत्यानामनुवर्तिनाम् । भवेत्स्वर्गोऽक्षयो वासः कीर्तिश्च धरणीतले ॥ २९७ ॥ न यज्वानोऽपि गच्छन्ति तां गतिं नैव योगिनः । यां यान्ति प्रोङ्गितप्राणाः स्वाम्यर्थं सेवकोत्तमाः ॥ २९८ ॥ चाटतस्करदुर्वृत्तैस्तथा साहसिकादिभिः । पीड्यमानाः प्रजा रक्ष्याः कूटच्छद्मादिभिस्तथा ॥ २९९ ॥ प्रजानां धर्मपद्मागो राज्ञो भवति रक्षितुः । अधर्मादपि पद्मागो जायते

१ नमन्तो नम्रा ये जनास्तेषां मुखावहः; (पक्षे) मज्जने सुखावहो न भवतीति न मज्जनसुखावहः. २ वि-
शाविनयादिः; (पक्षे) रज्जवः.

यो न रक्षति ॥३००॥ राजा बन्धुरबन्धूनां राजा चक्षुरचक्षुषाम् । राजा पिता च माता च सर्वेषां न्यायवर्तिनाम् ॥ ३०१ ॥ गुणालयोऽप्यसन्मन्त्री नृपतिर्नाधिगम्यते । प्रसन्नस्वादुसलिलो दुष्टग्राहो यथा हृदः ॥ ३०२ ॥ चित्रास्वादकथैर्भृत्यैरनायासितकार्मुकैः । ये रमन्ते नृपास्तेषां रमन्ते रिपवः श्रिया ॥ ३०३ ॥ यः संमानं समाधत्ते भृत्यानां क्षितिपोऽधिकम् । वित्ताभावेऽपि तं दृष्ट्वा ते त्यजन्ति न कर्हिचित् ॥ ३०४ ॥ विश्वासः संपदां मूलं तेन यूथपतिर्गजः । सिंहो मृगाधिपत्येऽपि न मृगैरुपयुज्यते ॥ ३०५ ॥ कारुण्यं संविभागश्च यस्य भृत्येषु सर्वदा । संभवेत्स महीपालस्त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ॥ ३०६ ॥ अष्टष्टु नरः किञ्चिद्यो ब्रूते राजसंमदि । न केवलमसंमानं लभते च विडम्बनम् ॥ ३०७ ॥ अजन्मा पुरुषस्तावद्गतासु स्मृणमेव वा । यावन्नेषुभिरादत्ते विलुप्तमरिभिर्यशः ॥ ३०८ ॥ विपाकदारुणो राज्ञां रिपुरल्पोऽप्यसंतुदः । उद्वेजयति सूक्ष्मोऽपि चरणं कण्टकाङ्कुरः ॥ ३०९ ॥ निर्विषोऽपि यथा सर्पः फटाटोपैर्भयंकरः । तथा डम्बरवानराजा न परैः परिभूयते ॥ ३१० ॥ भूमिर्मित्रं हिरण्यं वा विग्रहस्य फलत्रयम् । नास्त्येकमपि यद्येषां न तत्कुर्यात्कथंचन ॥ ३११ ॥ सामैव हि प्रयोक्तव्यमादौ कार्यं विज्ञानता । सामसिद्धानि कार्याणि विक्रियां यान्ति न क्वचित् ॥ ३१२ ॥ शपथैः संधितस्यापि न विश्वासं ब्रजेद्विपोः । राज्यलोभोद्यतो विप्रः शक्रेण शपथैर्हतः ॥ ३१३ ॥ उपकारगृहीतेन शत्रुणा शत्रुमुद्धरेत् । पादलग्नं करम्येन कण्टकेनैव कण्टकम् ॥ ३१४ ॥ नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः शत्रुरल्पोऽप्यवज्ञया । वद्विरल्पोऽपि संवृद्धः कुरुते भस्ममाहनम् ॥ ३१५ ॥ कौर्म संकोचमास्थाय प्रहारानपि मर्षयेत् । प्राप्ते काले च मतिमानुत्तिष्ठेत्कृष्णमर्षवत् ॥ ३१६ ॥ स्वाम्यमात्यश्च राज्यं च कोपो दुर्गं बलं सुहृत् । एतावदुच्यते राज्यं सत्त्वबुद्धिव्यपाश्रयम् ॥ ३१७ ॥ संधिविग्रहयानानि संस्थितिः संश्रयस्तथा । द्वैधीभावश्च भूपानां पङ्गुणाः परिकीर्तिताः ॥ ३१८ ॥ उत्साहस्य प्रभोर्मन्त्रस्यैवं शक्तित्रयं मतम् । आत्मनः सुहृदश्चैव तन्मित्रस्योदयास्त्रयः ॥ ३१९ ॥ सामदाने भेददण्डावित्युपायचतुष्टयम् । हस्त्यश्वरथपादातं सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयम् ॥ ३२० ॥ क्षत्रियस्योरसि क्षत्रं पृष्ठे ब्रह्म व्यवस्थितम् । तेन पृष्ठं न दातव्यं पृष्ठदो ब्रह्महा भवेत् ॥ ३२१ ॥ रक्षाधिकारादीशत्वाद्दूतानुग्रहकारणान् । यदेव कुरुते राजा तत्प्रमाणमिति स्थितिः ॥ ३२२ ॥ राजा नाम चरत्येव भूमा साक्षात्सहस्रदृक् । न तस्याज्ञा मतिक्रम्य संतिष्ठेरन्निमाः प्रजाः ॥ ३२३ ॥ राज्ञामाज्ञाभयाद्यस्मान्न च्यवन्ते पथः प्रजाः । व्यवहारस्ततो ज्ञेयः शान्तितो राजशासनम् ॥ ३२४ ॥ नित्यार्येष्टिवीपालैश्चारित्र्यविधयः कृताः । चारित्र्येभ्यस्ततः प्राहुर्गरीयो राजशासनम् ॥ ३२५ ॥ पुष्पैरपि न योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः । जये भवति संदेहः प्रधानपुरुषक्षयः ॥ ३२६ ॥ अभिभूतोऽप्यवज्ञातो यो राज्ञां द्वारि तिष्ठति । स तु राज्ञां श्रियं भुङ्क्ते नाभिमानो कदाचन ॥ ३२७ ॥ अन्तःपुरधनाध्यक्षैर्वैरिभूते निराकृते । संसर्गं न ब्रजेद्वोके विना पार्थिवशासनात् ॥ ३२८ ॥ जृम्भां

निष्ठीवनं क्रौर्यं कोपं पर्यङ्किकां श्रमम् । भ्रुकुटिं वातमुद्रां च तत्समीपे विवर्जेयत् ॥३२९॥
 राज्ञस्तु दर्शनं कुर्याज्ज्ञात्वावसरसौष्ठवम् । गुणादिख्यापनात्पूर्वमुपनीतो महाशयैः ॥३३०॥
 दर्शनं नाधमद्वारा राज्ञः कार्यं विपश्चिता । गरिष्ठोऽप्यतिनीचः स्यादुपनीतो लघुर्भवेत् ।
 ॥ ३३१ ॥ शत्रोरत्यन्तमित्रं यत्तेन मैत्रीं विवर्जेयत् । अर्दयेत्तद्विरोधेन प्रतिष्ठा घातकारिणा
 ॥ ३३२ ॥ यत्रात्मीयो जनो नास्ति भेदस्तत्र न विद्यते । कुठारैर्दण्डनिर्मुक्तैर्मिद्यन्ते तरवः
 कथम् ॥ ३३३ ॥ एतदर्थं कुलीनानां नृपाः कुर्वन्ति संग्रहम् । आदिमध्यावसानेषु न ते
 यास्यन्ति विक्रियाम् ॥ ३३४ ॥ सर्व एव जनः शूरो ह्यनासादितसंगरः । अदृष्टपरसामर्थ्यः
 सदपः को भवेन्नहि ॥ ३३५ ॥ रुष्टोऽपि राजा यद्दद्यान्न तत्तुष्टो वणिग्जनः । अतो
 भूमिपतिः सेव्यस्त्याज्यो दूरतरेण सः ॥ ३३६ ॥ नापरीक्ष्य नयेद्दण्डं न च मन्त्रं प्रकाश-
 येत् । विसृजेन्नैव लुब्धेभ्यो विश्वसेन्नापकारिषु ॥ ३३७ ॥ चरेद्धीमानकटको युञ्जेत्स्नेहं न
 नास्तिकः । अशंसश्चरेदर्थं चरेत्कार्यमनुद्धतः ॥ ३३८ ॥ संदधीत न चानार्यैर्विगृह्णीयान्न
 बन्धुभिः । नाभक्तं चारयेच्चारं कुर्यात्कार्यमपीडया ॥ ३३९ ॥ सर्वे यत्र विनेतारः सर्वे
 यत्राभिमानिनः । सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति कुलं तदवसीदति ॥ ३४० ॥ अकृत्वा निजदेशस्य
 रक्षां यो विजिगीषते । स नृपः परिधानेन वृतमौलिः पुमानिव ॥ ३४१ ॥ विजिगीषुररिमित्रं
 पाष्णिग्राहोऽप्यमध्यमः । उदासीनोऽन्तरान्तधिरित्वेषा नृपतेः स्थितिः ॥ ३४२ ॥ गृध्रा-
 कारोऽपि सेव्यः स्याद्धंसाकारैः सभासदैः । हंसाकारोऽपि संत्याज्यो गृध्राकारैः सभासदैः
 ॥ ३४३ ॥ ये ह्याहवेषु वध्यन्ते स्वाम्यर्थमपराङ्मुखाः । विकटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो
 यथा ॥ ३४४ ॥ पदानि क्रतुनृल्यानि आहवेष्वनिवर्तिनाम् । राजा सुकृतमादत्ते हतानां
 विपलायिनाम् ॥ ३४५ ॥ तवाहंवादिनं ह्रीवं निर्हेति परमागतिम् । न हन्याद्विनिवृत्तं च
 युद्धं प्रेक्षितुमागतम् ॥ ३४६ ॥ सुतभृत्यमुहृद्वैरिस्वामिसद्गुरुदैवते । एकैकोत्तरतो वृद्ध्या
 श्रीकारः पन्नमूर्धनि ॥ ३४७ ॥ सपक्षो लभते काको वृक्षस्य विविधं फलम् । पक्षहीनो
 मृगेन्द्रोऽपि भूमिसंस्थो निरीक्षते ॥ ३४८ ॥ सपक्षो लभते लक्षं गुणमुक्तोऽपि मार्गणः ।
 न लक्षस्थो विपक्षः स्याद्गुणैरापूर्यते यदि ॥ ३४९ ॥ परस्परानुरक्ता ये योधाः शार्ङ्गधनु-
 र्धराः । संनद्धास्तुरगारूढास्ते जयन्ति रणे रिपून् ॥ ३५० ॥ जिते लक्ष्मीर्मृते स्वर्गः कीर्तिश्च
 धरणीतले । तस्माद्युद्धं विधातव्यं हन्तव्या परवाहिनी ॥ ३५१ ॥ विधाय वैरं सामर्थ्यं नरोऽरौ
 य उदासते । प्रक्षिप्योर्द्विपं कैक्षे शेरते तेऽभिमारुतम् ॥ ३५२ ॥ सद्दशसंभवः शुद्धः
 कोटिदोऽपि गुणान्वितः । कामं धनुरिव क्रूरो वर्जनीयः सतां प्रभुः ॥ ३५३ ॥ असमा-
 सजिगीषस्य स्त्रीचिन्ता का मनस्विनः । अनाक्रम्य जगत्कृत्स्नं नो संख्यां भजते रविः
 ॥ ३५४ ॥ चिन्त्यते नय एवादावमन्दं समुपेप्सुभिः । विनम्य पूर्वं सिंहोऽपि हन्ति हस्ति-
 नमोजसा ॥ ३५५ ॥ स्वजातीयं विना वैरी न जय्यः स्यात्कदाचन । विना वज्रमणिं

मुक्तामणिर्भेद्यः कथं भवेत् ॥ ३९६ ॥ युक्त्या परोक्षं बाधेत विपक्षक्षपणक्षमः । शोषयत्य-
चिरेणैव प्रान्तरस्थमलं पयः ॥ ३९७ ॥ दुर्गदेशप्रविष्टोऽपि शूरोऽभ्येति पराभवम् । गाढ-
पङ्कनिमग्नो मातङ्गोऽप्यवसीदति ॥ ३९८ ॥ नयेनाङ्कुरितं शौर्यं जयाय न तु केवलम् ।
अन्ययुक्तं विषं भुक्तं पथ्यं स्यादन्यथा मृतिः ॥ ३९९ ॥ मृदुभिर्बहुभिः शूरः पुंभिरको न
बाध्यते । कपोतपोतकैरेकः श्येनो जातु न बाध्यते ॥ ३६० ॥ विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा
खलु दुर्लभा । अनीत्वा पङ्कतां धूलिमुदकं नावतिष्ठते ॥ ३६१ ॥ ध्रियते यावदेकोऽपि रिपु-
स्तावत्कुतः सुखम् । पुरः क्लिश्नाति सोमं हि सैहिकेयोऽसुरद्वहाम् ॥ ३६२ ॥ रिक्ताः क-
र्मणि पटवस्तृप्तास्त्वल्पा भवन्ति भृत्या ये । तेषां जलौकसामिव पूर्णानां रिक्ताता कार्या
॥ ३६३ ॥ गन्तव्या राजसभा द्रष्टव्या राजपूजिता लोकाः । यद्यपि न भवन्त्यर्थास्तथाप्य-
नर्था विनश्यन्ति ॥ ३६४ ॥ अतितेजस्यपि राजा पानासक्तो न साधयत्यर्थान् । तृणमपि
दग्धुमशक्तो वडवाग्निः संपिबन्नब्धिम् ॥ ३६५ ॥ अचिराधिष्ठितराज्यः शत्रुः प्रकृतिष्वरू-
ढमूलत्वात् । नवसंरोपणशिल्लस्तुरुरिव सुकरः समुद्धर्तुम् ॥ ३६६ ॥ सप्रतिबन्धं कार्यं
प्रभुरधिगन्तुं सहायवानेव । दृश्यं तमसि न पश्यति दीपेन विना सचक्षुरपि ॥ ३६७ ॥
अभिमुखनिहतस्य सतस्तिष्ठतु तावज्जयोऽथवा स्वर्गः । उभयबलसाधुवादश्रवणमुखस्यैव ना-
स्त्यन्तः ॥ ३६८ ॥ अविवेकमतिर्नृपतिर्मन्त्री गुणवत्सु वक्रितग्रीवः । यत्र खलाश्च प्रबला-
स्तत्र कथं सज्जनावसरः ॥ ३६९ ॥ अतिगम्भीरे भूमे कूप इव जनस्य दुरवतारस्य । दधति
समीहितसिद्धिं गुणवन्तः पार्थिवा घटकाः ॥ ३७० ॥ सदैवनर्मसदनुशासनमाश्रितभरणं च
राजचिह्नानि । अभिषेकः पटबन्धो बालव्यजनं व्रणस्यापि ॥ ३७१ ॥ यदि तव हृदयं वि-
द्वन्सुनयं स्वप्नेऽपि मा स्म सेविष्टाः । सचिवजितं पण्डजितं युवतिजितं चैव राजानम् ॥ ३७२ ॥
आश्रयितव्यो नरपतिरर्जयितव्यानि भूरि वित्तानि । आरब्धव्यं वितरणमानेतव्यं यशो
दशापि दिशः ॥ ३७३ ॥ असमैः समीयमानः समैश्च परिहीयमाणसत्कारः । धुरि यो न
युज्यमानस्त्रिभिरर्थपतिं त्यजति भृत्यः ॥ ३७४ ॥ अनुयातानेकजनः परपुरुषैरुद्धतेऽस्य
निजदेहः । अधिकारस्थः पुरुषः शव इव न शृणोति वीक्षते कुमतिः ॥ ३७५ ॥ स क्षत्रि-
यस्त्राणसहः सतां यस्तत्कार्मुकं कर्मसु यस्य शक्तिः । वहन्द्वर्यां यद्यफलेऽर्थजाते करोत्यसं-
स्कारहतामिवोक्तिम् ॥ ३७६ ॥ क्षतात्किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः ।
राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा ॥ ३७७ ॥ अत्युच्छ्रिते मन्त्रिणि पा-
थिवे च विष्टभ्य पादावुपतिष्ठते श्रीः । सा स्त्रीस्वभावादसहा भरस्य तयोर्द्वयोरेकतरं ज-
हाति ॥ ३७८ ॥ यः काकिनीमप्यपथप्रपन्नां समुद्धरन्निष्कसहस्रतुल्याम् । कालेषु कोटि-
ष्वपि मुक्तहस्तस्तं राजसिंहं न जहाति लक्ष्मीः ॥ ३७९ ॥ उपेक्षितः क्षीणबलोऽपि शत्रुः
प्रमाददोषात्पुरुषैर्मदान्धैः । साध्योऽपि भूत्वा प्रथमं ततोऽसावसाध्यतां व्याधिरिव प्रयाति

॥ ३८० ॥ मित्राणि शत्रुत्वमिवानयन्ती मित्रत्वमप्यर्थवशाच्च शत्रून् । नीतिर्नयत्यस्मृतपूर्व-
वृत्तं जन्मान्तरं जीवत एव पुंसः ॥ ३८१ ॥ सन्मन्त्रिणा वर्धयते नृपाणां लक्ष्मीमहीधर्म-
यशःसमूहः । दुर्मन्त्रिणा नाशयते तथैव लक्ष्मीमहीधर्मयशःसमूहः ॥ ३८२ ॥ नियुक्तहस्ता-
पितराज्यभारास्तित्थन्ति ये सौधविहारमाराः । विडालवृन्दार्पितदुग्धपूराः स्वपन्ति ते मूढ-
धियः क्षितीन्द्राः ॥ ३८३ ॥ सुहृदामुपकारकारणाद्विषतामप्युपकारकारणात् । नृपसंश्रय
इष्यते बुधैर्जठरं को न विभर्ति केवलम् ॥ ३८४ ॥ विप्रेमोऽपि विगोह्यते नयः कृत-
तीर्थः पयसामिवाशयः । स तु तत्र विशेषदुर्लभः सन्दुपन्यस्यति कृत्यवर्त्म यः ॥ ३८५ ॥
द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्तरः सुमर्षणः । न महानपि भूतिमिच्छता फलसंप्र-
वणः परिक्षयः ॥ ३८६ ॥ अचिरेण परम्य भूयसीं विपरीतां विगणय्य चात्मनः । क्षय-
युक्तिमुपेक्षते कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा ॥ ३८७ ॥ अनुपालयतामुदेष्यतीं प्रभु-
शक्तिं द्विषतामनीहया । अपयान्त्यचिरान्महीभुजां जननिर्वादभयादिव श्रियः ॥ ३८८ ॥
क्षययुक्तमपि स्वभावजं दधतं धाम शिवं समृद्धये । प्रणमन्त्यनपायमुत्थितं प्रतिपञ्च-
न्द्रमिव प्रजा नृपम् ॥ ३८९ ॥ प्रभवः खलु कोऽर्शदण्डयोः कृतपञ्चाङ्गविनिर्णयो
नयः । स विधेयपदेषु दक्षतां नियतिं लोक इवानुरुध्यते ॥ ३९० ॥ अभिमानवतो
मनस्विनः प्रियमुच्चैः पदमारुरुक्षतः । विनिपातनिवर्तनक्षमं तममालम्बनमात्मपौरुषम्
॥ ३९१ ॥ विपदोऽभिभवन्त्यविक्रमं रहयत्यापदुपेतमायतिः । नियता लघुता निरायतेर-
गरीयान्न पदं नृपश्रियः ॥ ३९२ ॥ चञ्चलं वसु नितान्तमुन्नता मेदिनीमपि हरन्त्यरा-
तयः । भूधरस्थिरमुपेयमागतं भावमस्तं मुह्यदं महीपतिम् ॥ ३९३ ॥ आज्ञा कीर्तिः पा-
लनं ब्राह्मणानां दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च । येषामेते पङ्क्त्या न प्रवृत्ताः कोऽर्थस्तेषां
पार्थिवोपाश्रयेण ॥ ३९४ ॥ स किं सखा साधु न शास्ति योऽधिपं हितान्न यः संशृणुते
स किंप्रभुः । सदानुकूलेषु हि कुर्वते रतिं नृपेष्वमात्येषु च सर्वसंपदः ॥ ३९५ ॥ नरा-
धिपा नीचजनानुवर्तिनो बुधोपदिष्टेन न यान्ति ये पथा । विशन्त्यतो दुर्गममार्गनिर्गमं सम-
स्तसंवाधमनर्थपञ्जरम् ॥ ३९६ ॥ नृपोऽपकृष्टः सचिवात्तदर्पणस्तनययोऽत्यन्तशिशुः स्तना-
दिव । अदृष्टलोकव्यवहारमूढधीर्मुहूर्तमप्युत्सहते न वर्तितुम् ॥ ३९७ ॥ व्रजन्ति ते मूढ-
धियः पराभवं भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः । प्रविश्य हि घ्नन्ति शठास्तथाविधानसंवृ-

१ दुर्बोधोऽपि; (पक्षे) दुःप्रवेशोऽपि. २ विगृह्यते; (पक्षे) प्रविश्यते. ३ कृताभ्यासाद्युपायः सन्; (पक्षे)
कृतजलावतारः सन्. ४ देशकालाद्यविरुद्धम्. यथार्थमित्यर्थः; (पक्षे) गतप्राहपाषाणादिरहितम्. ५ संधि-
विग्रहादिकार्यम्; (पक्षे) स्नानादिकम्. ६ यथा केचित्कृततीर्थं पयसि गम्भारेऽपि प्रवेशारः सन्ति तीर्थंकरस्तु
विरलस्तद्वन्नीतावपि निगूढमपि तत्त्वं मतिं वक्तुमि बोद्धारः सन्ति वक्ता तु न सुलभ इत्यर्थः. ७ अत्यन्तदु-
रन्तः. क्षयोन्मुख इत्यर्थः. ८ फलसिद्धिगुन्मुखः. ९ अनुत्साहेन. १० क्षात्रं तेजः; (पक्षे) प्रकाशम्.
११ अर्थराशिः. १२ तुरंगसैन्यम्. १३ 'सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः । विनिपातप्रती-
कारः सिद्धिः पञ्चाङ्ग इष्यते ॥' इति.

ताङ्गान्निशिता इवेषवः ॥ ३९८ ॥ क्रतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये यशस्क्रे कर्मणि मित्र-
संग्रहे । प्रियासु नारीष्वधनेषु बन्धुषु धनव्ययस्तेषु न गण्यते बुधैः ॥ ३९९ ॥ परं विनी-
तत्वमुपैति सेवया महीपतीनां विनयो हि भूषणम् । प्रवृत्तदानो मृदुसंचरत्करः करीव
भद्रो विनयेन शोभते ॥ ४०० ॥ अवन्ध्यकोपस्य विहन्तुरापदां भवन्ति वश्याः स्वयमेव
देहिनः । अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहादेन न विद्विषादरः ॥ ४०१ ॥ यदि स-
मरमपास्य नास्ति मृत्योर्भयमिति युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम् । अथ मरणमवश्यमेव जन्तोः
किमिति मुधा मलिनं यशः क्रियेत ॥ ४०२ ॥ आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं विद्यावि-
हीनमकुलीनमसंगतं वा । प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति तं परिवेष्ट-
यन्ति ॥ ४०३ ॥ सत्यावृता च पैरुपा प्रियवादिनी च हिंसा दयालुरपि चार्थपरा
वेदान्या । नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च वेश्याङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥ ४०४ ॥
राजन्दुर्बुधसि यदि क्षितिधेनुमेतां तेनाद्य वत्समिव लोकममुं पुंषाण । तस्मिंश्च सम्य-
गनिशं परिपोष्यमाणे नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥ ४०५ ॥ सिध्यन्ति क-
र्मसु महत्स्वपि यन्नियोज्याः संभावनागुणमेवेहि तमीश्वराणाम् । किं प्राभविव्यदैरुणस्त-
मसां वधाय तं चेत्सहस्रकिरणो धुरि नाकस्मिन् ॥ ४०६ ॥ तातार्यमन्त्रिसुतसोदर-
पण्डितानां नित्यं भजन्ति विभजीकृतभव्यभोगान् । तस्मात्कदाचन रहस्यपि तद्विधाना-
माज्ञां विभज्य न दिशन्ति महीं महीशाः ॥ ४०७ ॥ ये बाहवो न युधि वैरिकठोरक-
ण्ठपीठोच्छलद्बुधिरराजिविराजितांसाः । नापि प्रियापुत्रपयोधरपत्रभङ्गसंक्रान्तकुङ्कुमरसाः खलु
निष्फलास्ते ॥ ४०८ ॥ नरपतिहितकर्ता द्वेष्यतां याति लोके जनपदहितकर्ता त्यज्यते पा-
थिवेन । इति महति विरोधे विद्यमाने समाने नृपतिजनपदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥ ४०९ ॥
नियतविषयवर्ता प्रायशो दण्डयोगाज्जगति परवशेऽस्मिन्दुर्लभः माधुवृत्तः । कृशमपि विकलं
वा व्याधितं वाधनं वा पतिमपि कुलनारी दण्डभीत्याभ्युपैति ॥ ४१० ॥ नृपः कामा-
सक्तो गणयति न कार्यं न च हितं यथेच्छं स्वच्छन्दश्चरति किल मत्तो गज इव । ततो
मानध्मातः पतति तु यदा शोकगहने तदा भृत्ये दोषान्क्षिपति न निजं वेत्यविनयम्
॥ ४११ ॥ अवज्ञानात्प्राज्ञो भवति मतिहीनः परिजनस्ततस्तत्प्रामाण्याद्भवति न समीपे
बुधजनः । बुधैस्त्यक्ते राज्ये न हि भवति नीतिर्गुणवती विपन्नायां नीतौ सकलमवशं सी-
दति जगत् ॥ ४१२ ॥ अयुक्तं युक्तं वा यद्भिहितमज्ञेन विमुना स्तुयादेतन्नित्यं जडमपि
गुरुं तस्य विनुर्यात् । विवत्सुर्नैर्स्पृह्यं कथमपि सभायामभिनयेत्स्वकार्यं संतुष्टे क्षितिभृति
रहस्येव कथयेत् ॥ ४१३ ॥ मुहुर्लक्ष्योद्देशा मुहुरधिगमाभावगहना मुहुः संपूर्णाङ्गी मुहुरति-

१ जातलेहेन. २ कर्कशा. ३ घातुका. ४ दानशोण्डा. ५ दोहनं कर्तुमिच्छसि. ६ पोषणं
कुरु. ७ भृत्याः. ८ गङ्गाम्. ९ सूर्यसागर्थः. १० सूर्यः. ११ उक्तम्. १२ तद्गुणैः स्वयमेव
कुर्यात्. १३ निस्पृहताम्. १४ अभिनयपूर्वकं दर्शयेत्. १५ एकान्ते.

कृशा कार्यवशतः । मुहुर्भ्रश्यद्वीजा मुहुरपि बहुप्रापितफलेत्यहो चित्राकारा नियतिरिव
नीतिर्नयविदः ॥ ४१४ ॥ इच्छेद्यस्तु सुखं निवस्तुर्मवनौ गच्छेत्स राज्ञः सभां कैल्याणीं
गिरमेव संसैदि वदेत्कार्यं विदध्यात्कृती । अक्लेशाद्धनमर्जयेदधिपतेरावर्जयेद्द्वैष्ट्यभान्कुर्वीतो-
पकृतिं जनस्य जनयेत्कस्यापि नैपक्रियाम् ॥ ४१५ ॥ अज्ञो वा यदि वा विपर्ययगते
ज्ञानेऽथ सदेहभृद्दृष्टादृष्टविरोधि कर्म कुरुते यस्तस्य गोप्ता गुरुः । निःसदेहविपर्यये सति
पुनर्ज्ञाने विरुद्धक्रियं राजा चेत्पुरुषं न शास्ति तदयं प्राप्तः प्रजाविध्वजः ॥ ४१६ ॥
सूचीमात्रविभेदसंभ्रमगुणः क्षोणीशवामभ्रुवामुत्तुङ्गस्तनमण्डलेषु लभते लीलारतिं कञ्चुकः ।
नाराचैर्निबिडैर्विभिन्नवपुषां पुंसां महायोधने स्वर्गस्त्रीकुचकुम्भसंभ्रमपरीरम्भः कथं दुर्लभः
॥ ४१७ ॥ एकं भूमिपतिः करोति सचिवं राज्ये प्रमाणं यदा तं मोहाच्छ्रूयते मदः स च
मदालस्येन निर्भिद्यते । निर्भिन्नस्य पदं करोति हृदये तस्य स्वतन्त्रस्पृहा स्वातन्त्र्यस्पृ-
हया ततः स नृपतेः प्राणान्तिकं द्रव्यति ॥ ४१८ ॥ ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः
सेवते तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु पुनस्ते तत्प्रतिष्ठाशया । भर्तुर्थे प्रलयेऽपि पूर्वमुकृतासङ्गेन
निःसङ्गा भक्त्या कार्यधुरां वहन्ति कृतिनस्ते दुर्लभास्तादृशाः ॥ ४१९ ॥ द्वारे रुद्धमु-
पेक्षते कथमपि प्राप्तं पुरो नेक्षते विज्ञप्तौ गजमीलनानि कुरुते गृह्णाति वाक्यच्छलम् । निर्या-
तस्य करोति दोषकथनं तद्विद्विषामग्रतः स स्वामी यदि सेव्यते कुमतिभिः किं नः पिशाचैः
कृतम् ॥ ४२० ॥ वृत्तिच्छेदविधौ द्विजातिमरणे मित्रार्थसंप्रेषणे संप्राप्ते मरणे कलत्रहरणे
स्वामिग्रहे गोग्रहे । प्राणत्राणपरायणैकमनसां येषां न शस्त्रग्रहस्तानालोक्य विलोकते च
मनसा सूर्योऽपि सूर्यान्तरम् ॥ ४२१ ॥ धर्मः प्रागेव चिन्त्यः सचिवगतिमती भावनीये
सदैव ज्ञेया लोकानुवृत्तिर्वचनयनैर्मण्डलं वीक्षणीयम् । प्रच्छाद्यौ रागरोषौ मृदुपुरुषयुतौ
वर्जनीयौ च काले स्वात्मा यत्नेन रक्ष्यो रणशिरसि पुनः सोऽपि नापेक्षणीयः ॥ ४२२ ॥
कोऽहं कौ देशकालौ समविषमगुणाः केऽरयः के सहायाः का शक्तिः कोऽभ्युपायः फल-
मिह च कियत्कीदृशी दैवसंपत् । संपत्तौ को निबन्धः प्रविदितवचनस्योत्तरं किं नु मे स्या-
दित्येवं कार्यसिद्धाववहितमनसो हस्तगाः संपदः स्युः ॥ ४२३ ॥

सामान्यनीतिः ।

१ अनुगन्तुं सतां वर्त्म कृत्स्नं यदि न शक्यते । स्वल्पमप्यनुगन्तव्यं मार्गस्थो नावसीदति
॥ १ ॥ प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरितमात्मनः । किं नु मे पशुभिस्तुल्यं किं नु सत्पुरुषैरिति
॥ २ ॥ सद्भिरेव सहासीत सद्भिः कुर्वीत संगतिम् । सद्भिर्विवादं मैत्रीं च नासद्भिः किञ्चिदा-
चरेत् ॥ ३ ॥ न द्विषन्ति न याचन्ते परनिन्दां न कुर्वते । अनाहूता न चायान्ति तेनाश्मा-
नोऽपि देवताः ॥ ४ ॥ पठतो नास्ति मूर्खत्वं जपतो नास्ति पातकम् । मौनिनः कलहो

नास्ति न भयं चास्ति जाग्रतः ॥ ९ ॥ गतेऽपि वयसि ग्राह्या विद्या सर्वात्मना बुधैः । यद्यपि स्यान्न फलदा सुलभा सामान्यजन्मनि ॥ १६ ॥ यस्य चाप्रियमन्विच्छेत्तस्य कुर्यात्सदा प्रियम् । व्याधा मृगवधं कर्तुं सम्यग्गायन्ति सुस्वरम् ॥ ७ ॥ प्रहरिष्यन्मियं ब्रूयात्प्रहृत्यापि प्रियोत्तरम् । अपि चास्य शिरशिष्ठत्वा रुद्याच्छोचेत्तथापि च ॥ ८ ॥ सुमन्त्रिते सुविक्रान्ते सुकृतौ सुविचारिते । प्रारम्भे कृतबुद्धीनां सिद्धिरव्यभिचारिणी ॥ ९ ॥ नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थान्न शठा न च मायिनः । न च लोकरवादीता न च शश्वत्प्रतीक्षिणः ॥ १० ॥ नोदन्वानर्थितामेति सदाभ्योभिः प्रपूर्यते । आत्मा तु पात्रतां नेयः पात्रमायान्ति संपदः ॥ ११ ॥ काकतालीययोगेन यदनात्मवति क्षणम् । करोति प्रणयं लक्ष्मीस्तदस्याः स्त्रीत्वचापलम् ॥ १२ ॥ यो यमर्थं प्रार्थयते यदर्थं घटेतेऽपि च । अवश्यं तदवाप्नोति न चेच्छ्रान्तो निर्वर्तते ॥ १३ ॥ केचिदज्ञानतो नष्टाः केचिन्नष्टाः प्रमादतः । केचिज्ज्ञानावलेपेन केचिन्नष्टैस्तु नाशिताः ॥ १४ ॥ मित्रस्वजनबन्धूनां बुद्धेर्धैर्यस्य चात्मनः । आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारताम् ॥ १५ ॥ दुष्टैरपि निजैरेव प्रावृतं सर्वमुत्तमम् । वरं जीर्णाम्बरं वापि हृष्टे कर्षटमर्हति ॥ १६ ॥ चिन्तनीया हि विपदामादावेव प्रतिक्रियाः । न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ॥ १७ ॥ वरं दारिद्र्यमन्यायप्रभवाद्भिभवादिह । कृशताभिमता देहे पीनता न तु शोफतः ॥ १८ ॥ स्त्री विनश्यति रूपेण ब्राह्मणो राजसेवया । गावो दूरप्रचारेण हिरण्यं लोभलिप्सया ॥ १९ ॥ अतिदानाद्वलिर्बद्धो ह्यतिमानात्सुयोधनः । विनष्टो रावणो लौल्यादति सर्वत्र वर्जयेत् ॥ २० ॥ धनमस्तीति वाणिज्यं किञ्चिदस्तीति कर्षणम् । सेवा न किञ्चिदस्तीति भिक्षा नैव च नैव च ॥ २१ ॥ स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगमः । हसन्नपि नृपो हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः ॥ २२ ॥ गीतशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् । व्यसनेन तु मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥ २३ ॥ जानन्ति पशवो गन्धाद्देहाजानन्ति पण्डिताः । चाराज्जानन्ति राजानश्चक्षुर्म्यामितरे जनाः ॥ २४ ॥ युक्तियुक्तं प्रगृहीयाद्वालादपि विचक्षणः । रवेरविषयं वस्तु किं न दीपः प्रकाशयेत् ॥ २५ ॥ वृथा वृष्टिः समुद्रेषु वृथा तृप्तस्य भोजनम् । वृथा दानं समर्थस्य वृथा दीपो दिवापि च ॥ २६ ॥ अजायुद्धमृषिश्राद्धं प्रभाते मेवडम्बरम् । दंपत्योः कलहश्चैव परिणामे न किञ्चन ॥ २७ ॥ अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च । वञ्चनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥ २८ ॥ अवृत्तिकं त्यजेद्देशं वृत्तिं सोपद्रवां त्यजेत् । त्यजेन्मायाविनं मित्रं धनं प्राणहरं त्यजेत् ॥ २९ ॥ सौहृदेन परित्यक्तं निःस्नेहं खलवत्यजेत् । सोदरं भ्रातरमपि किमुतान्यं पृथग्जनम् ॥ ३० ॥ यन्निमित्तं भवेच्छोको दुःखं वा त्रास एव च । आयासो वा यतः शूलस्तदेकाङ्गमपि त्यजेत् ॥ ३१ ॥ त्यजेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् । ग्रामं जनपदस्यार्थं ह्यात्मार्थं पृथिवीं त्यजेत् ॥ ३२ ॥ न गणस्याग्रतो गच्छे-

त्सिद्धे कार्ये समं फलम् । यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखरस्तत्र हन्यते ॥ ३३ ॥ धनिकः
 श्रोत्रियो राजा नदी वैद्यस्तु पञ्चमः । पञ्च यत्र न विद्यन्ते न तत्र दिवसं वसेत् ॥ ३४ ॥
 चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन पण्डितः । नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥ ३५ ॥
 अनायके न वस्तव्यं न वसेद्बहुनायके । स्त्रीनायके न वस्तव्यं न वसेद्बालनायके ॥ ३६ ॥
 सर्वथा संत्यजेद्वादं न कंचिन्मर्मणि स्पृशेत् । मर्वान्परित्यजेदर्थान्स्वाध्यायस्य विरोधिनः
 ॥ ३७ ॥ अनभिध्या परस्वेषु सर्वसत्त्वेषु मौह्यदम् । कर्मणां फलमस्तीति मनसा त्रितयं
 चरेत् ॥ ३८ ॥ प्राणातिपातः स्तैन्यं च परदाराभिर्मर्शनम् । त्रीणि पापानि कायेन
 नित्यशः परिवर्जयेत् ॥ ३९ ॥ न कश्चिदपि जानाति किं कस्य श्वो भविष्यति । अतः
 श्वः करणीयानि कुर्यादद्यैव बुद्धिमान् ॥ ४० ॥ अनेन मर्त्यदेहेन यल्लोकद्वयशर्मदम् ।
 विचिन्त्य तदनुष्ठेयं कर्म हेयं ततोऽन्यथा ॥ ४१ ॥ उपकारः परो धर्मः परार्थं कर्म नैपु-
 णम् । पात्रे दानं परः कामः परो मोक्षो वितृष्णता ॥ ४२ ॥ अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मी-
 कस्य तु संचयम् । अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ ४३ ॥ परदारा न गन्तव्याः
 सर्ववर्णेषु कर्हिचित् । न हीदृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ४४ ॥ मात्रा स्वस्त्रा
 दुहित्रा वा नैकशय्यामनो भवेत् । बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्पति ॥ ४५ ॥
 परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराङ्मुखः । गङ्गा वृते कदागत्य मामयं पावयिष्यति ॥ ४६ ॥ ब्रह्म-
 हत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुस्तत्संसर्गां च पञ्चमः ॥ ४७ ॥
 स्त्रीबालस्वामिमित्रघ्नो गोघ्नो विश्वासघातकः । सुरापो ब्रह्महा चोरो यान्त्येते सर्वनारकान्
 ॥ ४८ ॥ कूटसाक्षी मृषावादी यश्चामदनुशास्ति वै । ते मोहमृत्यवः सर्वे तथा ये वेद-
 निन्दकाः ॥ ४९ ॥ घटं भिन्द्यात्पटं छिन्द्यात्कुर्याद्वासभरोहणम् । येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः
 पुरुषो भवेत् ॥ ५० ॥ न हीदृशं संवननं त्रिषु लोकेषु विद्यते । दया मैत्री च भूतेषु दानं
 च मधुरा च वाक् ॥ ५१ ॥ विवादो धनमंबन्धो याचनं स्त्रीषु संगतिः । आदानमग्रतः
 स्थानं मैत्रीभङ्गस्य हेतवः ॥ ५२ ॥ दर्शितानि कलत्राणि गृहे भुक्तमशङ्कितम् । कथितानि
 रहस्यानि सौहृदं किमतः परम् ॥ ५३ ॥ दुःखेन श्लिष्यते भिन्नं श्लिष्टं दुःखेन भिद्यते ।
 भिन्नश्लिष्टा तु या प्रीतिः सा दुःखैकप्रदायिनी ॥ ५४ ॥ ययोरेव समं वित्तं ययोरेव
 समं कुलम् । तयोर्मैत्री विवाहश्च न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ ५५ ॥ उत्तमा आत्मना
 ख्याताः पितुः ख्याताश्च मध्यमाः । अधमा मातुलत्ख्याताः श्वशुराच्चाधमाधमाः ॥ ५६ ॥
 ऋणशेषश्चाग्निशेषः शत्रुशेषस्तथैव च । पुनः पुनः प्रवर्तन्ते तस्माच्छेषं न रक्षयेत् ॥ ५७ ॥
 कुभोज्येन दिनं नष्टं कुकलत्रेण शर्वरी । कुपुत्रेण कुलं नष्टं तन्नष्टं यन्न दीयते ॥ ५८ ॥
 बर्बरश्च तपस्वी स्याच्छूरश्चाप्यकृतव्रणः । मद्यपा स्त्री सती राजन्निति न श्रद्दधामहे ॥ ५९ ॥
 नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः । नान्तकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचनाः

॥ ६० ॥ सा भार्या या प्रियं ब्रूते स पुत्रो यत्र निर्वृतिः । तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीव्यते ॥ ६१ ॥ ब्रजत्यधः प्रयात्युच्चैर्नरः स्वैरेव चेष्टितैः । अधः कूपस्य खनक ऊर्ध्वं प्रासादकारकः ॥ ६२ ॥ कुर्यान्न परदारेच्छां विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत् । हतो दशास्यः सीतार्थी हतः पत्न्या विदूरथः ॥ ६३ ॥ न मद्यव्यसनी क्षीर्बः कुर्याद्वेतालचेष्टितम् । वृष्ण्यो हि ययुः क्षीवास्तृणैः प्रहरणैः क्षयम् ॥ ६४ ॥ दानं सत्त्वाश्रितं कुर्यान्न पश्चात्तापवान्भवेत् । बलिनात्मार्षितो बन्धे दानशेषस्य शुद्धये ॥ ६५ ॥ न स्त्रीजितः प्रमूढः स्याद्वाढरागवशीकृतः । पुत्रशोकाद्दशरथो जीवं जायाजितोऽत्यजत् ॥ ६६ ॥ क्षिपेद्वाक्यशरान्धोरान्न पारुष्यविषष्टतान् । वाक्पारुष्यरूपा चक्रे भीमः कुरुकुलक्षयम् ॥ ६७ ॥ परेषां क्लेशदं कुर्यान्न पैशुन्यं प्रभुप्रियम् । पैशुन्येन गतौ राहोश्चन्द्रार्कौ भक्षणीयताम् ॥ ६८ ॥ कुर्यान्नीचजनाभ्यस्तां न याच्छां मानहारिणीम् । बलिप्रार्थनया प्राप लघुतां पुरुषोत्तमः ॥ ६९ ॥ वक्रैः क्रूरतरैर्लुब्धैर्न कुर्यात्प्रीतिसंगतिम् । वसिष्ठस्याहरद्धेनुं विश्वामित्रो निमन्त्रितः ॥ ७० ॥ तीव्रे तपसि लीनानामिन्द्रियाणां न विश्वसेत् । विश्वामित्रोऽपि सोत्कण्ठं कण्ठे जग्राह मेनकाम् ॥ ७१ ॥ भक्तं रक्तं सदासक्तं निर्दोषं न परित्यजेत् । गमस्त्यक्त्वा सर्तीं सीतां शोकशल्याकुलोऽभवत् ॥ ७२ ॥ वर्जयेदिन्द्रियजयी निर्जने जननीमपि । पुत्रीकृतोऽपि प्रद्युम्नः कामितः शम्बरस्त्रिया ॥ ७३ ॥ प्रभुप्रसादे विश्वासं न कुर्यात्स्वप्नसंनिभे । नन्देन मन्त्री निक्षिप्तः शकटारोपि बन्धने ॥ ७४ ॥ अप्युन्नतपदारूढः पूज्यान्नैवापमानयेत् । नहुषः शक्रतां प्राप्य च्युतोऽगस्त्यावमाननात् ॥ ७५ ॥ हितोपदेशं शृणुयात्कुर्वीत च यथोदितम् । विदुरोक्तमकृत्वाभृत्कौरवः शोकशल्यभाक् ॥ ७६ ॥ न पुत्रायत्तमैश्वर्यं कुर्यादार्यः कथंचन । पुत्रार्पितप्रभुत्वोऽभृद्धतराष्ट्रस्तृणोपमः ॥ ७७ ॥ श्रुतिस्मृत्युक्तमाचारं न त्यजेत्साधुमेवितम् । दैत्यानां श्रीवियोगोऽभूत्सत्यधर्मक्रियामुचाम् ॥ ७८ ॥ नदीनां नखिनां चैव शृङ्गिणां शस्त्रपाणिनाम् । विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ ७९ ॥ न कुर्यादभिचारोग्रवश्यादिकुहकक्रियाम् । लक्ष्मणेनेन्द्रजित्कृत्याभिचारसमये हतः ॥ ८० ॥ व्याकुलोऽपि विपत्पातैः स्मरेद्विष्णुं सदा हृदि । शरतल्पगतो भीष्मः सस्मार गरुडध्वजम् ॥ ८१ ॥ चिन्ता जरा मनुष्याणामनध्वा वाजिनां जरा । असंभोगो जरा स्त्रीणां वस्त्राणामातपो जरा ॥ ८२ ॥ प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुप्यन्ति जन्तवः । तस्मात्तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ॥ ८३ ॥ पञ्चभिः सह गन्तव्यं स्थातव्यं पञ्चभिः सह । पञ्चभिः सह वक्तव्यं न दुःखं पञ्चभिः सह ॥ ८४ ॥ यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् । अपन्यान्तं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति ॥ ८५ ॥ विद्याभ्यासो विचारश्च समयोरेव शोभते । विवाहश्च विवादश्च समयोरेव शोभते ॥ ८६ ॥ लक्ष्मीर्वसति जिह्वाग्रे जिह्वाग्रे मित्रबान्धवाः । जिह्वाग्रे बन्धनं प्राप्तं जिह्वाग्रे मरणं ध्रुवम् ॥ ८७ ॥ यस्मिन्देशे न संमानो

न प्रीतिर्न च बान्धवाः । न च विद्यागमः कश्चिन्न तत्र दिवसं वसेत् ॥ ८८ ॥ वहेदमित्रं
स्कन्धेन यावत्कालविपर्ययः । अथैवमागते काले भिन्द्याद्धटमिवाश्मनि ॥ ८९ ॥ सर्वनाशो
समुत्पन्ने ह्यर्धं त्यजति पण्डितः । अर्धेन कुरुते कार्यं सर्वनाशो न जायते ॥ ९० ॥ मूर्ख-
शिष्योपदेशेन दुष्टस्त्रीभरणेन च । द्विषतां संप्रयोगेण पण्डितोऽप्यवसीदति ॥ ९१ ॥ मि-
त्रद्रुहः कृतघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य च । चतुर्णामपि चैतेषां निष्कृतिर्नैव विश्रुता ॥ ९२ ॥
गतश्रीर्गणकान्द्वेष्टि गतायुश्च चिकित्सकान् । गतश्रीश्च गतायुश्च ब्राह्मणान्द्वेष्टि भारत
॥ ९३ ॥ आत्मबुद्धिः सुखायैव गुरुबुद्धिर्विशेषतः । परबुद्धिर्विनाशाय स्त्रीबुद्धिः प्रलयावहा
॥ ९४ ॥ विस्मयः सर्वथा हेर्यः प्रेत्यूहः सर्वकर्मणाम् । तस्माद्विस्मयमुत्सृज्य साध्यसिद्धि-
र्विधीयताम् ॥ ९५ ॥ विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम् । नीचादप्युत्तमां विद्यां
स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ ९६ ॥ लुब्धमर्थेन गृहीयात्क्रुद्धमञ्जलिकर्मणा । मूर्खं छन्दानुवृत्त्या
च तत्त्वार्थेन च पण्डितम् ॥ ९७ ॥ जानीयात्संगरे भृत्यान्बान्धवान्यसनागमे । आपत्काले-
षु मित्राणि भार्या च विभवक्षये ॥ ९८ ॥ ग्वरं श्वानं गजं मत्तं रण्डां च बहुभाषिणीम् ।
राजपुत्रं कुमित्रं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ९९ ॥ दुरस्थं जलमध्यस्थं धावन्तं धनगर्वितम् ।
क्रोधवन्तं मदोन्मत्तं नमस्कारेऽपि वर्जयेत् ॥ १०० ॥ पिपीलिकार्जितं धान्यं मक्षिकासंचितं
मधु । लुब्धेन संचितं द्रव्यं समूलं च विनश्यति ॥ १०१ ॥ न सारणीया धीरेण रसना
नीरसे जने । को नाम कुरुते फेरौ नायकः सायकक्षतिम् ॥ १०२ ॥ धातुवादिषु वि-
त्ताशा मोक्षाशा कौलिके मते । जामातरि च पुत्राशा त्रयमेतन्निरर्थकम् ॥ १०३ ॥
द्वाविमौ पुरुषौ लोके सुखिनौ न कदाचन । यश्चाधनः कामयते यश्च कुप्यत्यनीश्वरः
॥ १०४ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके परप्रत्ययकारकौ । स्त्रियः कामितकामिन्यो लोकः पू-
जितपूजकः ॥ १०५ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनौ । परिव्राज्योगयुक्तश्च रणे
चाभिमुखो हतः ॥ १०६ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके स्वर्गस्योपरि तिष्ठतः । प्रभुश्च क्षमया युक्तो
दरिद्रश्च प्रदानवान् ॥ १०७ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके न भूतौ न भविष्यतः । प्रार्थितं यश्च
कुरुते यश्च नार्थयते परम् ॥ १०८ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके शिरःशूलकरावुभौ । गृहस्थश्च
निरारम्भो यतिश्च सपरिग्रहः ॥ १०९ ॥ शत्रुर्दहति संयोगे वियोगे मित्रमप्यहो । उभ-
योर्दुःखदायित्वं को भेदः शत्रुमित्रयोः ॥ ११० ॥ दुष्टा भार्या शठं मित्रं भृत्यश्चोत्तरदा-
यकः । ससर्पे च गृहे वासो मृत्युरेव न संशयः ॥ १११ ॥ ददतो युध्यमानस्य पठतः
पुलको न चेत् । आत्मनश्च परेषां च धिक्त्वागं पौरुषं श्रुतम् ॥ ११२ ॥ न तद्भुक्तं न
तत्पीतं न तत्सुप्तं न तद्रतम् । यन्मांसमाहिषक्षीरल्लनावान्निर्वर्जितम् ॥ ११३ ॥ निःसारस्य
पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान् । न सुवर्णे ध्वनिस्तादृग्यादृक्कांस्ये प्रजायते ॥ ११४ ॥
मासि मासि समा ज्योत्स्ना पक्षयोरुभयोरपि । तत्रैकः शुक्लपक्षोऽभूद्यशः पुण्यैरवाप्यते

॥ ११५ ॥ मत्स्यादयोऽपि जानन्ति नीरक्षीरविवेचनम् । प्रसिद्धिरेव हंसस्य यशः पुण्यैरवा-
प्यते ॥ ११६ ॥ पञ्चभिः कामिता कुन्ती तद्वधूरथ पञ्चभिः । सती वदति लोकोऽयं यशः
पुण्यैरवाप्यते ॥ ११७ ॥ सौभाग्यं विरलस्य स्यात्समकर्मगुणेष्वपि । षड्विंशदायुधा पृथ्वी खड्गा-
यत्तैव दृश्यते ॥ ११८ ॥ हस्तादपि न दातव्यं गृहादपि न दीयते । परोपकरणार्थाय व-
चने किं दरिद्रता ॥ ११९ ॥ वनानि दहतो वहेः सखा भवति मारुतः । स एव दीपना-
शाय कृशे कस्यास्ति सौहृदम् ॥ १२० ॥ भोज्यं भोजनशक्तिश्च रतिशक्तिर्वरस्त्रियः ।
विभवो दानशक्तिश्च नाल्पस्य तपसः फलम् ॥ १२१ ॥ जानन्ति हि गुणान्वक्तुं तद्विधा
एव तादृशम् । वेत्ति विश्वंभरा भारं गिरीणां गरिमाश्रयम् ॥ १२२ ॥ जीवन्तोऽपि
मृताः पञ्च व्यासेन परिकीर्तिताः । दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः ॥ १२३ ॥
अत्यामन्त्रा विनाशाय दूरनश्चाफलप्रदाः । मध्यभावेन मेव्यन्ते राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः
॥ १२४ ॥ अमृतं दुर्लभं नृणां देवानामुदकं तथा । पितृणां दुर्लभः पुत्रस्तक्रं शक्रस्य दुर्ल-
भम् ॥ १२५ ॥ शनैः पन्थाः शनैः कन्था शनैः पर्वतमस्तके । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चै-
तानि शनैः शनैः ॥ १२६ ॥ अन्वयागतविद्यानामन्वयागतसंपदाम् । विदुषां च प्रभूणां
च हृदयं नावलप्यते ॥ १२७ ॥ मक्षिका मशको वेश्या मृषको याचकस्तथा । ग्रामणी-
गणकश्चैव मत्तेते परमक्षकाः ॥ १२८ ॥ अकृतोपद्रवः कश्चिन्महानपि न पूज्यते । अर्च-
यन्ति नरा नागं न ताक्ष्यं न गजादिकम् ॥ १२९ ॥ शोभन्ते विद्यया विप्राः क्षत्रिया
विजयश्रिया । श्रियोऽनुकूलदानेन लज्जया च कुलाङ्गनाः ॥ १३० ॥ ब्राह्मणा गणका
वेश्याः सारमेयाश्च कुकुराः । दृष्टेऽप्यन्येषु कुप्यन्ति न जाने तस्य कारणम् ॥ १३१ ॥
पुत्रपौत्रवधूभृत्यैः संपूर्णमपि सर्वदा । भार्याहीनगृहस्थस्य शून्यमेव गृहं मतम् ॥ १३२ ॥
अक्षरद्वयमभ्यस्तं नास्ति नास्तीति यत्पुरा । तदिदं देहि देहीति विपरीतमुपस्थितम्
॥ १३३ ॥ नवे वयमि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः । धातुषु क्षीयमाणेषु शान्तिः
कस्य न जायते ॥ १३४ ॥ धिग्गृहं गृहिणीशून्यं धिक्कलत्रमपुत्रकम् । धिक्पुत्रमवि-
नीतं च धिग्ज्योतिषमजातकम् ॥ १३५ ॥ अश्वं नैव गजं नैव व्याघ्रं नैव च नैव च ।
अजापुत्रं बलिं दद्याद्देवो दुर्बलघातकः ॥ १३६ ॥ दुर्मन्त्री राज्यनाशाय ग्रामनाशाय कुञ्जरः ।
श्यालको गृहनाशाय सर्वनाशाय मातुलः ॥ १३७ ॥ जले तैलं खले गृहं पात्रे दानं
मैनांगपि । प्राज्ञे शास्त्रं स्वयं याति विस्तारं वैस्तुशक्तिः ॥ १३८ ॥ उद्योगः कलहः
कण्डूर्धूतं मद्यं परस्त्रियः । आहारो मैथुनं निद्रा मेवनात्तु विवर्धते ॥ १३९ ॥ कृतार्थः
स्वामिनं द्वेष्टि कृतदारस्तु मातरम् । जातापत्या पतिं द्वेष्टि गतरोगश्चिकित्सकम् ॥ १४० ॥

१ मित्रभावः. २ पञ्चमुवाक्येषु अतिवाक्येने सिध्यति आगेहति प्राप्यते वर्धते इति पञ्चक्रियाध्याहारः. ३ मा-
गतिब्राह्मणादीनि. ४ एतानि त्वरया न भवन्तीत्यर्थः. ५ वंशपरम्परागतविद्यानाम्. ६ सगर्वं न भजति. ७ कुल-
स्त्रियः. ८ श्वानः. ९ गजः. १० स्वल्पमपि. ११ वस्तुमाहृत्येत. १२ कृता दाराः स्त्री येन सः. १३ वैद्यम्.

चक्षुःपूर्तं न्यसेत्पादं वस्त्रपूर्तं जलं पिबेत् । सत्यपूर्तां वदेद्ब्राह्मीं मनःपूर्तं समाचरेत् ॥ १४१ ॥
 नास्ति यज्ञं स्त्रियः किञ्चिन्न व्रतं नोपवासकम् । या तु भर्तारि शुश्रूषा तया स्वर्गं जयत्यसौ
 ॥ १४२ ॥ शुचि भूमिगतं तोयं शुचिर्नारी पतिव्रता । शुचिः क्षेमकरो राजा संतोषी ब्राह्म-
 णः शुचिः ॥ १४३ ॥ नित्यमाभ्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने । वत्सोऽपि स्तनपाने
 स्याच्छृङ्गा मृगग्रहणे शुचिः ॥ १४४ ॥ भर्ता देवो गुरुर्भर्ता धर्मतीर्थव्रतानि च । तस्मात्सर्वं
 परित्यज्य पतिमेकं भजेत्सती ॥ १४५ ॥ अमारे खलु संसारे सारमेतच्चतुष्टयम् । काश्यां
 वासः सतां सङ्गो गङ्गात्मः शंभुमेवनम् ॥ १४६ ॥ उदारस्य तृणं वित्तं शूरस्य मरणं
 तृणम् । विरक्तस्य तृणं भार्या निःस्पृहस्य तृणं जगत् ॥ १४७ ॥ सप्तैतानि न पूर्यन्ते
 पूर्यमाणान्यनेकशः । ब्राह्मणोऽग्निर्यमो राजा पयोधिरुदरं गृहम् ॥ १४८ ॥ कल्पान्तवास-
 संक्षोभलङ्घिताशेषभूभृतः । स्थैर्यप्रसादमर्यादास्ता एव हि महोदधेः ॥ १४९ ॥ संपत्सरस्वती
 सत्यं संतानं सदनग्रहः । सत्ता मुक्तसंभारः सकाराः सप्त दुर्लभाः ॥ १५० ॥ अभ्रच्छा-
 या खलप्रीतिर्नवसस्यानि योषितः । किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १५१ ॥
 ८ परोऽपि हितवान्बन्धुर्वन्धुरप्यहितः परः । अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥
 ॥ १५२ ॥ जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः । स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च
 धनस्य च ॥ १५३ ॥ सौवर्णीनि सरोजानि निर्मातुं सन्नि शिल्पिनः । तत्र सौरभनिर्माणे
 चतुरश्रतुराननः ॥ १५४ ॥ साक्षरं पुरुषं दृष्ट्वा यो नरो नाभिमन्यते । बलीवर्दसमो
 ८ लोके खुरशृङ्गविवर्जितः ॥ १५५ ॥ को न याति वशं लोके मुखे पिण्डेन पूरितः । मृदङ्गो
 मुखलेपेन करोति मधुरध्वनिम् ॥ १५६ ॥ लुब्धानां याचकः शत्रुश्रोत्राणां चन्द्रमा रिपुः ।
 जारस्त्रीणां पतिः शत्रुर्मूर्खाणां बोधको रिपुः ॥ १५७ ॥ अमन्त्रमक्षरं नाम्नि नास्ति
 मूलमनौषधम् । अयोग्यः पुरुषो नाम्नि योजकस्तत्र दुर्लभः ॥ १५८ ॥ परोपदेशवे-
 लायां शिष्टाः सर्वे भवन्ति वै । विस्मरन्तीह शिष्टत्वं स्वकार्यं समुपस्थिते ॥ १५९ ॥
 गुणिनां निर्गुणानां च दृश्यते महदन्तरम् । हासः कण्ठगतः स्त्रीणां नूपुराणि च
 पादयोः ॥ १६० ॥ अलभ्यं लब्धुकामस्य जनस्य गतिरीदृशी । अलभ्येषु मनस्तापः
 संचितार्थो विनश्यति ॥ १६१ ॥ शत्रुवाक्यामृतं श्रुत्वा तेन सौहार्दमार्जवम् । नहि
 धीरेण कर्तव्यमात्मनः शुभमिच्छता ॥ १६२ ॥ शूराश्च कृतविद्याश्च रूपवत्यश्च योषितः ।
 यत्र यत्र गमिष्यन्ति तत्र तत्र कृतादराः ॥ १६३ ॥ चत्वारो धनदायादा धर्माग्निवृ-
 पतस्कराः । तेषां ज्येष्ठावमानेन त्रयः कुप्यन्ति बान्धवाः ॥ १६४ ॥ शीलभारवती कान्ता
 पुष्पभारवती लता । अर्थभारवती वाणी भजते कामपि श्रियम् ॥ १६५ ॥ पुरोत्पीडे
 तडागस्य पैरीवाहः प्रतिक्रिया । शोकक्षोभे च हृदयं प्रलापैरेव धार्यते ॥ १६६ ॥ उप-
 भोक्तुं न जानाति श्रियं प्राप्यापि मानवः । आकण्ठजलमग्नौऽपि श्वा लिहत्येव जिह्वया

॥ १६७ ॥ आर्ता देवान्नमस्यन्ति तपः कुर्वन्ति रोगिणः । निर्धना दानमिच्छन्ति वृद्धा नारी पतिव्रता ॥ १६८ ॥ जामाता जठरं जाया जातवेदा जलाशयः । पूरिता नैव पूर्यन्ते जकाराः पञ्च दुर्भराः ॥ १६९ ॥ जननी जन्मभूमिश्च जाह्नवी च जनार्दनः । जनकः पञ्चमश्चैव जकाराः पञ्च दुर्लभाः ॥ १७० ॥ सा श्रीर्या न मदं कुर्यात्स सुखी तृष्णयोजितः । तन्मित्रं यत्र विश्वासः पुरुषः स जितेन्द्रियः ॥ १७१ ॥ मुलमं वस्तु सर्वस्य न यात्या-
 दरणीयताम् । स्वदारपरिहारेण परदारार्थिनो जनाः ॥ १७२ ॥ एकस्य कर्म संवीक्ष्य करोत्यन्योऽपि गृहीतम् । गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः ॥ १७३ ॥ कचि-
 द्रुष्टः कचिच्छुष्टो रुष्टस्तुष्टः क्षणे क्षणे । अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः ॥ १७४ ॥ गुरुपत्न्यां निशाधीशो ब्राह्मण्यां पाकशामनः । गतः पञ्चेषु लक्ष्यत्वं का कथा-
 न्यस्य देहिनः ॥ १७५ ॥ यस्मिन् रुष्टे भयं नास्ति तुष्टे नैव धनागमः । निग्रहानुग्रहौ न स्तः स रुष्टः किं करिष्यति ॥ १७६ ॥ आलस्योपहता विद्या परहस्तगताः स्त्रियः । अल्पबीजं हतं क्षेत्रं हतं सैन्यमनायकम् ॥ १७७ ॥ निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या महती फणा । विषमस्तु न चाप्यस्तु फटाटोपो भयंकरः ॥ १७८ ॥ एक एव पदार्थस्तु त्रिधा भवति वीक्षितः । कुणपः कामिनी मांमं योगिभिः कामिभिः श्वभिः ॥ १७९ ॥ नारी परमुखद्रष्टी कविरव्यवहारवित् । अपश्यसेवी रोगी च कियद्विर्नोपहस्यते ॥ १८० ॥
 अन्यदा भूषणं पुंसां क्षमा लज्जेव योपिताम् । पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव ॥ १८१ ॥ सांसारिकमुखासक्तं ब्रह्मज्ञोऽस्मीति वादिनम् । कर्मब्रह्मोभयभ्रष्टं तं त्यजेद-
 न्त्यजं यथा ॥ १८२ ॥ शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥ १८३ ॥ प्रीतिर्लक्ष्मीर्व्ययः क्लेशः सा किं सा किं स किं स किम् । या लोभाद्या परद्रोहात्पगर्थं यः परार्थकृत् ॥ १८४ ॥ मनो मधुकरो मेधो मानिनी मदनो मरुत् । मा मदो मर्कटो मत्स्यो मकारा दश चञ्चलाः ॥ १८५ ॥ यावज्जीवं सुखं जीवेद्वृत्तं कृत्वा वृत्तं पिबेत् । भस्मीभूतस्य जीवस्य पुनरागमनं कुतः ॥ १८६ ॥
 असार एष संसारः सारं सारङ्गलोचनाः । तदर्थं धनमिच्छन्ति न त्यागेन धनेन किम् ॥ १८७ ॥ सत्यानुसारिणी लक्ष्मीः कीर्तिस्त्यागानुसारिणी । अभ्याससारिणी विद्या बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ १८८ ॥ उपाध्यायश्च वैद्यश्च ऋतुकाले वरस्त्रियः । सूतिका दूतिका नौका कार्यान्ते ते च शप्पवत् ॥ १८९ ॥ विशाखान्ता गता मेघाः प्रसूतान्तं च यौवनम् । प्रणामान्तः मतां कोपो याचनान्तं हि गौरवम् ॥ १९० ॥ कृतान्त-
 पाशबद्धानां दैवोपहतचेतमाम् । बुद्धयः कुब्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ॥ १९१ ॥ सदयं हृदयं यस्य भाषितं सत्यभूषितम् । कायः परहितो यस्य कलिस्तस्य करोति किम् ॥ १९२ ॥ अपत्यदर्शनस्यार्थे प्राणानपि च या त्यजेत् । त्यजन्ति तामपि क्रूरा मातरं दार-

हेतवे ॥ १९३ ॥ पुत्रसूः पाककुशला पवित्रा च पतिव्रता । पद्माक्षी पञ्चपैर्नारी भुवि
 संयाति गौरवम् ॥ १९४ ॥ दातुरुन्नतवित्तस्य गुणयुक्तस्य चार्थिनः । दुर्लभः खलु संयोगः
 सद्बीजक्षेत्रयोरिव ॥ १९५ ॥ आज्ञामात्रफलं राज्यं ब्रह्मचर्यफलं तपः । परिज्ञानफलं विद्या
 दत्तभुक्तफलं धनम् ॥ १९६ ॥ आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमौषधमैथुने । दानं मानापमानौ च
 नव गोप्यानि कारयेत् ॥ १९७ ॥ अग्नौ दग्धं जले मग्नं हनं तस्करपार्थिवैः । तत्सर्वं दान-
 मित्याहुर्द्यदि क्लृप्तं न भाषते ॥ १९८ ॥ भ्रम्रमः स्नेहमाख्याति वपुराख्याति भोजनम् ।
 विनयो वंशमाख्याति देशमाख्याति भाषितम् ॥ १९९ ॥ किं विद्यया किं तपसा
 किं योगेन श्रुतेन च । किं विविक्तेन मौनेन स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम् ॥ २०० ॥ यश्च
 मूढतमो लोके यश्च बुद्धेः परं गतः । तावुभौ सुखमेधेते क्लिश्यत्यन्तरितो जनः ॥ २०१ ॥
 त्यजेत्स्वामिनमत्युग्रमत्युग्रात्कृपणं त्यजेत् । कृपणादविशेषज्ञं तस्माच्च कृतशामनम् ॥ २०२ ॥
 पात्रापात्रविवेकोऽस्ति धेनुपन्नगयोरिव । तृणात्मंजायते क्षीरं क्षीरात्संजायते विषम् ॥ २०३ ॥
 शनैर्विद्यां शनैरर्थानारोहेत्पर्वतं शनैः । शनैरध्वमु वर्तेत योजनान्न परं व्रजेत् ॥ २०४ ॥
 द्यूतं पुस्तकवाद्ये च नाटकेषु च सक्ता । स्त्रियस्तन्द्री च निद्रा च विद्याविघ्नकराणि
 षट् ॥ २०५ ॥ अतिथिर्बालकः पत्नी जननी जनकस्तथा । पञ्चैते गृहिणः पोष्या
 इतरे च स्वशक्तिः ॥ २०६ ॥ गाढं गुणवती विद्या न मुदे विनयं विना । मूर्खतापि
 मुदे भूयान्महत्सु विनयान्विता ॥ २०७ ॥ अहो माहजिकं प्रेम दूरादपि विराजते ।
 चकोरनयनद्वन्द्वमाह्लादयति चन्द्रमाः ॥ २०८ ॥ माक्षरा विपरीताश्चेद्राक्षमा एव
 केवलम् । सरसो विपरीतश्चेत्सरसत्वं न मुञ्चति ॥ २०९ ॥ यदीच्छामि वशीकर्तुं जगदे-
 केन कर्मणा । परापवादसम्यग्भ्यो गां चरन्तीं निवारय ॥ २१० ॥ एकस्तपो द्विरध्यायी
 त्रिभिर्गतिं चतुः पथम् । सप्त पञ्च कृषीणां च सङ्ग्रामो बहुभिर्जनैः ॥ २११ ॥ काकः
 पक्षिषु चाण्डालः स्मृतः पशुषु गर्दभः । नराणां कोऽपि चाण्डालः स्मृतः सर्वेषु निन्दकः
 ॥ २१२ ॥ दातृत्वं प्रियवक्तृत्वं धीरत्वमुचितज्ञता । अभ्यासेन न लभ्येयुश्चत्वारः सहजा
 गुणाः ॥ २१३ ॥ लोभमूलानि पापानि रसमूलानि व्याधयः । इष्टमूलानि शोकानि त्रीणि
 त्यक्त्वा सुखी भव ॥ २१४ ॥ प्रदोषे दीपकश्चन्द्रः प्रभाते दीपको रविः । त्रैलोक्ये
 दीपको धर्मः सुपुत्रः कुलदीपकः ॥ २१५ ॥ सुखार्थी त्यजते विद्यां विद्यार्थी त्यजते
 सुखम् । सुखार्थिनः कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ॥ २१६ ॥ अन्नं दानात्परं दानं
 विद्यादानमतः परम् । अन्नेन क्षणिका तृप्तिर्यावज्जीवं च विद्यया ॥ २१७ ॥ दूरस्थाः
 पर्वता रम्या वेश्या च सुखमण्डने । युद्धस्य वार्ता रम्या च त्रीणि रम्याणि दूरतः ॥ २१८ ॥
 माता यदि विषं दद्याद्विक्रीणाति पिता सुतम् । राजा हरति सर्वस्वं तत्र का परिदेवना
 ॥ २१९ ॥ अहेरिव गणाद्रीतः परान्नाच्च विपादिव । राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्या-
 मधिगच्छति ॥ २२० ॥ अवज्ञाव्रुटितं प्रेम नवीकर्तुं क ईश्वरः । संधिं न याति स्फुटितं

लाक्षालेपेन मौक्तिकम् ॥ २२१ ॥ संनिकर्षोऽत्र मर्त्यानामनादरणकारणम् । गाङ्गं हित्वा
यथान्याम्भस्तत्रत्यो याति शुद्धये ॥ २२२ ॥ लेखनी पुस्तकं रामा परहस्ते गता गता ।
कदाचित्पुनरायाता भ्रष्टा मुष्टा च लुम्बिता ॥ २२३ ॥ पूर्वदत्तेषु या विद्या पूर्वदत्तेषु
यद्धनम् । पूर्वदत्तेषु या भार्या अग्रे धावति धावति ॥ २२४ ॥ श्रुत्वा धर्मं विजानाति
श्रुत्वा त्यजति दुर्मतिम् । श्रुत्वा ज्ञानमवाप्नोति श्रुत्वा मोक्षं च विन्दति ॥ २२५ ॥ मनो
धावति सर्वत्र मदोन्मत्तगजेन्द्रवत् । ज्ञानाङ्कुशसमा बुद्धिस्तस्य निश्चलते मनः ॥ २२६ ॥
इच्छेच्छेद्विपुलां मैत्रीं त्रीणि तत्र न कारयेत् । वाग्वादमर्थसंबन्धं तत्पत्नीपरिभाषणम्
॥ २२७ ॥ अयुक्तं स्वामिनो युक्तं युक्तं नीचस्य दूषणम् । अमृतं राहवे मृत्युर्विषं रुद्रस्य
भूषणम् ॥ २२८ ॥ पण्डिते चैव मूर्खे च बलवत्यपि दुर्जने । ईश्वरे च दरिद्रे च मृत्योः
सर्वत्र तुल्यता ॥ २२९ ॥ सङ्ग्रामे सुभटेन्द्राणां कवीनां कविमण्डले । दीप्तिर्वा दीप्तिहा-
निर्वा मुहूर्तादेव जायते ॥ २३० ॥ विषस्य विषयाणां हि दृश्यते महदन्तरम् । उपभुक्तं
विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥ २३१ ॥ पुराणान्ते श्मशानान्ते मैथुनान्ते च या मतिः ।
सा मतिः सर्वदा चेत्स्यात्को न मुच्येत बन्धनात् ॥ २३२ ॥ आकारेणैव चतुरास्तर्कयन्ति
परेद्धितम् । गर्भस्थं केतकीपुष्पमामोदेनेव षट्पदाः ॥ २३३ ॥ न ज्ञातुं नाप्यनुज्ञातुं नेक्षितुं
नाप्युपेक्षितुम् । स्वजनः स्वजने जातं विपत्पातं समीहते ॥ २३४ ॥ प्रायो दुरन्तपर्यन्ताः
संपदोऽपि दुरात्मनाम् । भवन्ति हि सुखोदका विपदोऽपि महात्मनाम् ॥ २३५ ॥ उदर्क-
भूतिमिच्छद्भिः सद्भिः खलु न दृश्यते । चतुर्याचन्द्रलेखेव परस्त्रीभालपट्टिका ॥ २३६ ॥ अ-
काण्डपातजातानामाद्रीणां मर्मभेदिनाम् । गाढशोकप्रहाराणामचिन्तैव महौषधम् ॥ २३७ ॥
अनिलोदितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो वृथा । निमित्तादपराद्धेषोर्धोनुष्कस्येव वल्गितम्
॥ २३८ ॥ शंभुः श्वेताक्षेपुष्पेण चन्द्रमा वस्त्रतन्तुना । अच्युतः स्मृतिमात्रेण साधवः क-
रसंपुष्टैः ॥ २३९ ॥ अकृत्वा पौरुषं या श्रीविकासिन्यपि किं तथा । जरद्वयोऽपि चा-
श्नाति देवादुपगतं नृणाम् ॥ २४० ॥ मन्दाकिनीपयःपानं मन्दाक्षीमुखलुम्बनम् । म-
न्दरोपवनक्रीडा मन्दानुष्ठानतः कुतः ॥ २४१ ॥ दापो भक्षयते ध्वान्तं कज्जलं च प्रसू-
यते । यदन्नं भक्षयेन्नित्यं जायते तादृशी प्रजा ॥ २४२ ॥ मौनं कालविलम्बश्च प्र-
याणं भूमिदर्शनम् । श्रुकुव्यन्यमुखी वार्ता नकारः षड्विधः स्मृतः ॥ २४३ ॥ अक्षराणि
परीक्ष्यन्तामम्बराडम्बरेण किम् । शंभुरम्बरहीनोऽपि सर्वज्ञः किं न जायते ॥ २४४ ॥
दोषोऽपि गुणतां याति प्रभोर्भवति चेत्कृपा । अङ्गहीनोऽपि सूर्येण सारथ्ये योजितोऽरुणः
॥ २४५ ॥ उत्तमं प्रणिपातेन शूरं भेदेन योजयेत् । नीचमल्पप्रदानेन इष्टं धर्मेण योज-
येत् ॥ २४६ ॥ अकुले पतितो राजा मूर्खपुत्रो हि पण्डितः । निर्धनस्य धनप्राप्तिस्तृणव-
न्मन्यते जगत् ॥ २४७ ॥ लोकेषु निर्धनो दुःखी ऋणग्रस्तस्ततोऽधिकम् । ताभ्यां रोग-
युतो दुःखी तेभ्यो दुःखी कुर्भायकः ॥ २४८ ॥ आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां विप्राणां मानव-

ण्डनम् । पृथक्शय्या च नारीणामशस्त्रवध उच्यते ॥ २४९ ॥ प्रस्तावसदृशं वाक्यं सद्भा-
वसदृशं प्रियम् । आत्मशक्तिसमं कोपं कुर्वाणो न विनश्यति ॥ २५० ॥ पठकः पाठकश्चैव
ये चान्ये शास्त्रपाठकाः । सर्वे व्यसनिनो ज्ञेया यः क्रियावान्स पण्डितः ॥ २५१ ॥
पण्डितैः सह सांगत्यं पण्डितैः सह संकथाः । पण्डितैः सह मित्रत्वं कुर्वाणो नावसीदति
॥ २५२ ॥ शीलं शौर्यमनालस्यं पाण्डित्यं मित्रसंग्रहः । अचोरहरणीयानि पञ्चैतान्य-
क्षयो निधिः ॥ २५३ ॥ मानवत्परदाराणि परद्रव्याणि लोष्टवत् । आत्मवत्सर्वभूतानि यः
पश्यति स पश्यति ॥ २५४ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते । अजागल-
स्तनस्यैव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २५५ ॥ स जीवति गुणा यस्य धर्मो यस्य स जी-
वति । गुणधर्मविहीनो यो निष्फलं तस्य जीवितम् ॥ २५६ ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्क-
लेन धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नोपलभ्यते ॥ २५७ ॥ पट्टदः पुष्पमध्यस्थो
यथा सारं समुद्धरेत् । तथा सर्वेषु शास्त्रेषु सारं गृह्णन्ति पण्डिताः ॥ २५८ ॥ गुणान्भूषयते
रूपं शीलं भूषयते कुलम् । मिद्धिभूषयते विद्यां भोगो भूषयते धनम् ॥ २५९ ॥ अगु-
णस्य हतं रूपमशीलस्य हतं कुलम् । असिद्धेस्तु हता विद्या अभोगस्य हतं धनम्
॥ २६० ॥ दिवा पश्यति नोल्को काको नक्तं न पश्यति । अपूर्वः कोऽपि कामान्धो
दिवा नक्तं न पश्यति ॥ २६१ ॥ यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता । एकैक-
मप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ २६२ ॥ मुख्यमेकं पुष्कृत्य शून्यात्मानोऽपि
साधकाः । भवन्ति ते विना नैव यथा संख्याङ्गबिन्दवः ॥ २६३ ॥ वचस्तत्रैव वक्तव्यं य-
त्रोक्तं सफलं भवेत् । म्यायीभवति चात्यन्तं रङ्गः शुक्लपटे यथा ॥ २६४ ॥ पिण्डे पिण्डे
मतिभिन्ना कुण्डे कुण्डे नवं पयः । जातौ जातौ नवाचरा नवा वाणी मुखं मुखे ॥ २६५ ॥
गान्धर्वं गन्धसंगुक्तं ताम्बूलं भारती कथा । इष्टा भार्या प्रियं मित्रमपूर्वाणि दिने दिने
॥ २६६ ॥ विद्यया सह मर्त्यं कुशिष्याय न दापयेत् । तथापि दीयते विद्या पश्चा-
त्संजायते रिपुः ॥ २६७ ॥ मर्कटस्य मुरापानं तस्य वृश्चिकदर्शनम् । तन्मध्ये भूतसंचारो
यद्वा तद्वा भविष्यति ॥ २६८ ॥ पुस्तकेषु च या विद्या परहस्तेषु यद्धनम् । सङ्ग्रामे च
गृहे सैन्यं तिस्रः पुंसां विडम्बनाः ॥ २६९ ॥ अमावधाने पाण्डित्यं क्रयकीतं च मैथुनम् ।
भोजनं च पराधीनं तिस्रः पुंसां विडम्बनम् ॥ २७० ॥ पादेन क्रम्यते पन्था मानहीनं च
भोजनम् । अविवेकिप्रभोः मेवा पातकं किमतः परम् ॥ २७१ ॥ तुष्यन्ति भोजनैर्विप्रा
मयूरा धनगर्जितैः । साधवः परसंतोषैः खलाः परविपत्तिषु ॥ २७२ ॥ प्रत्यक्षे गुरवः
स्तुत्या परोक्षे मित्रबान्धवाः । कर्मान्ते दासभृत्याश्च पुत्रा नैव तथा स्त्रियः ॥ २७३ ॥
विनयं राजपुत्रेभ्यः पण्डितेभ्यः मुभाषितम् । अनृतं द्यूतकारेभ्यः स्त्रीभ्यः शिषेत कैतवम्
॥ २७४ ॥ धनधान्यप्रयोगेषु विद्यासंग्रहणेषु च । आहारे व्यवहारे च त्यक्तलजः सुखी
भवेत् ॥ २७५ ॥ मुहूर्तमपि जीवेत नरः शुक्लेन कर्मणा । न कल्पमपि कृष्णेन लोकद्व-

यविरोधिना ॥ २७६ ॥ गते शोको न कर्तव्यो भविष्यं नैव चिन्तयेत् । वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः ॥ २७७ ॥ स्वभावेन हि तुष्यन्ति देवाः सत्पुरुषाः पिता । ज्ञातयस्त्वन्नपानेन वाक्प्रदानेन पण्डिताः ॥ २७८ ॥ नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः । चतुष्पदां शृगालस्तु स्वेच्छाचारी तपस्विनाम् ॥ २७९ ॥ चाण्डालः पक्षिणां काकः पशूनां चैव कुक्कुरः । कोपो मुनीनां चाण्डालः सर्वचाण्डालनिन्दकः ॥ २८० ॥ भ्रमत्संपूज्यते चक्रं भ्रमन्संपूज्यते द्विजः । भ्रमन्संपूज्यते राजा स्त्री भ्रमन्ती विनश्यति ॥ २८१ ॥ न पश्यति च जन्मान्धः कामान्धो नैव पश्यति । न पश्यति मदोन्मत्तो ह्यर्थी दोषं न पश्यति ॥ २८२ ॥ स्वयं कर्म करोत्यात्मा स्वयं तत्फलमश्नुते । स्वयं भ्रमति संसारे स्वयं तस्माद्विमुच्यते ॥ २८३ ॥ खड्गमूलं भवेद्राज्यमस्त्रीमूलं स्थिरं भवेत् । प्रजामूलं भवेदर्थी वैरमूलं विनश्यति ॥ २८४ ॥ ऋणकर्ता पिता शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी । अविनीता रिपुर्भार्या पुत्रः शत्रुरपण्डितः ॥ २८५ ॥ नास्ति कामसमो व्याधिर्नास्ति मोहममो रिपुः । नास्ति क्रोधसमो वद्विर्नास्ति ज्ञानात्परं सुखम् ॥ २८६ ॥ विद्या मित्रं प्रवासेषु भार्या मित्रं गृहेषु च । व्याधितस्यौषधं मित्रं धर्मो मित्रं मृतस्य च ॥ २८७ ॥ नास्ति मेघममं तोयं नास्ति चात्मसमं बलम् । नास्ति चक्षुःसमं तेजो नास्ति धान्यसमं प्रियम् ॥ २८८ ॥ अधना धनमिच्छन्ति वादमिच्छन्ति गर्विताः । मानवाः स्वर्गमिच्छन्ति मोक्षमिच्छन्ति देवताः ॥ २८९ ॥ सत्येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः । सत्येन वायवो वान्ति सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ २९० ॥ हस्तस्य भूषणं दानं मत्स्यं कण्ठस्य भूषणम् । श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणे किं प्रयोजनम् ॥ २९१ ॥ युक्तमुक्तं पुराविद्धिश्चिन्ता जैतिः सुदारुणा । न भेषजैर्लङ्घनैर्वा न चान्यैरुपशम्यति ॥ २९२ ॥ आवामः क्रियतां गाङ्गे पापहारिणि वारिणि । स्तनमध्ये तरुण्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥ २९३ ॥ सुभाषितरमास्वादः प्रौढस्त्रीसंगमस्तथा । सेवा विवेकिनो राज्ञो दुःखनिर्मूलनं त्रयम् ॥ २९४ ॥ ईर्ष्यां नृणां त्वसंतुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः । परभाग्योपजीवी च पडेते दुःखभागिनः ॥ २९५ ॥ नवं वस्त्रं नवं छत्रं नव्या स्त्री नूननं गृहम् । सर्वत्र नूतनं शस्त्रं सेवकान्ने पुरातनं ॥ २९६ ॥ वृद्धस्य वचनं ग्राह्यमापत्काले ह्युपस्थिते । सर्वत्रैवं विचारेण नाहारं न च मथुने ॥ २९७ ॥ अतिदूरपथश्रान्ताश्छायां यान्ति च शीतलाम् । शीतल्याश्च पुनर्यान्ति का कस्य परिदेवना ॥ २९८ ॥ अपमानं पुरस्कृत्य मानं कृत्वा च पृष्ठके । स्वकार्यमुद्धरेत्प्राज्ञः कार्यध्वंसो हि मूर्खता ॥ २९९ ॥ कृतस्य करणं नास्ति मृतस्य मरणं तथा । गतस्य शोचनं नास्ति ह्येतद्वेदविदां मतम् ॥ ३०० ॥ नाकाले म्रियते जन्तुर्विद्धः शरशंतरपि । कुशकण्टकविद्धोऽपि प्राप्तकालो न जीवति ॥ ३०१ ॥ निमग्नस्य पयोराशौ पर्वतात्पतितस्य च । तक्षकेनापि दष्टस्य आयुर्मर्माणि रक्षति ॥ ३०२ ॥ नानृषिः कुरुते काव्यं नारुद्रः

क्रमपाठकः । नादेवांशो ददात्यन्नं नाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥३०३॥ कवयः किं न पश्यन्ति
किं न भक्षन्ति वायसाः । मद्यपाः किं न जल्पन्ति किं न कुर्वन्ति योषितः ॥ ३०४ ॥
वह्निज्वालेव गृहिणी रक्षणीया प्रयत्नतः । वृद्धिक्षयविकाराभ्यां स्वाश्रयक्षेममिच्छता ॥३०५॥
ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति । भुङ्क्ते भोजयते चैव पट्टिधं प्रीतिलक्षणम्
॥ ३०६ ॥ अस्थिरं जीवितं लोके अस्थिरे धनयौवने । अस्थिराः पुत्रदाराश्च धर्मः कीर्ति-
र्द्वयं स्थिरम् ॥ ३०७ ॥ लालयेत्पञ्च वर्षाणि दश वर्षाणि ताडयेत् । प्राप्ते षोडशवर्षाणि
पुत्रे मित्रवदाचरेत् ॥ ३०८ ॥ गणेशः स्तौति मार्जारं स्ववाहस्याभिरक्षणे । महानपि प्रस-
ङ्गेन नीचं सेवितुमिच्छति ॥ ३०९ ॥ श्यामा मन्थरगामिन्यः पीनोन्नतपयोधराः । महिष्यश्च
महिष्यश्च सन्ति पुण्यवतां गृहे ॥ ३१० ॥ पदे पदे च रत्नानि योजने रसकूपिका । भाग्य-
हीना न पश्यन्ति बहुरत्ना वसुंधरा ॥ ३११ ॥ राजा वेश्या यमो वह्निः प्रावृणो बालया-
चकौ । परदुःखं न जानाति ह्यष्टमो ग्रामकण्टकः ॥ ३१२ ॥ क्रोधो मूलमनर्थानां क्रोधः
संसारबन्धनम् । धर्मक्षयकरः क्रोधस्तस्मात्क्रोधं विवर्जयेत् ॥ ३१३ ॥ प्रेम मर्त्यं तयोरेव
ययोर्योगवियोगयोः । वत्सरा वासरीयन्ति वासरीयन्ति वत्सराः ॥ ३१४ ॥ किं धनेन
कुबेरस्य सुभाषितगुणेन किम् । वाचस्पतेश्च दीपेन रवेः सिन्धोश्च बिन्दुना ॥ ३१५ ॥ म-
धुना सिञ्चयेन्निम्बं निम्बः किं मधुरायते । जातिस्वभावदोषोऽयं कटुकत्वं न मुञ्चति ॥३१६॥
कर्तव्यमेव कर्तव्यं प्राणैः कण्ठगतैरपि । अकर्तव्यं न कर्तव्यं प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥ ३१७॥
अग्निहोत्रं गृहं क्षेत्रं मित्रं भार्या सुतं शिशुम् । रिक्तपाणिर्न पश्येत राजानं देवतां गुरुम्
॥३१८॥ उत्तमं स्वार्जितं भुक्तं मध्यमं पितुरर्जितम् । कनिष्ठं भ्रातृवित्तं च स्त्रीवित्तमधमा-
धमम् ॥ ३१९ ॥ अलभ्यस्य कुतो विद्या अविद्यस्य कुतो धनम् । अधनस्य कुतो मित्रममि-
त्रस्य कुतः सुखम् ॥ ३२० ॥ अनर्घ्यमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते । अनाश्रया न शो-
भन्ते पण्डिता वनिता लताः ॥ ३२१ ॥ विप्रार्थेषु धनक्षीणं स्वदारगतयौवनम् । स्वामिकार्यं
हतप्राणमन्ते तिष्ठति माधवः ॥ ३२२ ॥ न विश्वसेदमित्रस्य मित्रम्यापि न विश्वसेत् ।
कदाचित्कुपितं मित्रं सर्वं गुह्यं प्रकाशयेत् ॥ ३२३ ॥ अभ्रच्छाया तृणाग्निश्च खले प्रीतिः
स्थले जलम् । वेश्यासक्तिः कुमित्रं च पडेते बुद्धदोषमाः ॥ ३२४ ॥ प्रमदा मदिरा लक्ष्मी-
र्विज्ञेया त्रिविधा सुरा । दृष्ट्वैवोन्मादयत्येका पीता चान्यातिमंचयात् ॥ ३२५ ॥ राजपत्नी
गुरोः पत्नी भ्रातृपत्नी तथैव च । पत्नीमाता स्वमाता च पश्चैता मानरः स्मृताः ॥ ३२६ ॥
इक्षुदण्डास्तिलाः शूद्राः कामिनी हेम मेदिनी । दधिचन्दनताम्बूलमर्दनं गुणवर्धनम् ॥३२७॥
पराधीनं वृथा जन्म परस्त्रीषु वृथा सुखम् । परगेहे वृथा लक्ष्मीर्विद्या या पुस्तके वृथा
॥ ३२८ ॥ असमाने तपोवृद्धिः संमानाच्च तपःक्षयः । पूजया पुण्यहानिः स्यान्निन्दया
सद्रतिर्भवेत् ॥ ३२९ ॥ ध्यानशस्त्रं बकानां च वेश्यानां मोहशस्त्रकम् । साधुत्वशस्त्रं
मैन्दानां परप्रणार्थहारकम् ॥ ३३० ॥ ललितान्तानि गीतानि प्रसूतान्तं च यौवनम् ।

विशाखान्तानि मेघानि तक्रान्तं खलु भोजनम् ॥ ३३१ ॥ धातुः परीक्षा दुर्भिक्षे स्त्रीपरीक्षा च निर्धने । युद्धे शूरपरीक्षा च मृत्योरत्यन्तमापदि ॥ ३३२ ॥ अन्यमाश्रयते लक्ष्मीस्त्वन्यमन्यं च मेदिनी । अनन्यगामिनी पुंसां कीर्तिरेका पतिव्रता ॥ ३३३ ॥ न कालः खड्गमुद्यम्य शिरः कृन्तति कस्यचित् । कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनम् ॥ ३३४ ॥ जानन्नपि जनो देवात्प्रकरोति विगर्हितम् । न कर्म गर्हितं लोके कस्यचिद्रोचते कृतम् ॥ ३३५ ॥ सद्भावेन जयेन्मित्रं सद्भावेन च बान्धवान् । स्त्रीभृत्यान्दानमानाभ्यां दाक्षिण्येनेतरं जनम् ॥ ३३६ ॥ संतोषस्त्रिषु कर्तव्यः स्वदारे भोजने धने । त्रिषु चैव न कर्तव्यो दाने तपसि पाठने ॥ ३३७ ॥ न पुत्रात्परमो लाभो न भार्यायाः परं सुखम् । न धर्मात्परमं मित्रं नानृतात्पातकं परम् ॥ ३३८ ॥ ज्यायांसमपि शीलेन विहीनं नैव पूजयेत् । अपि शूद्रं च धर्मज्ञं सहृत्तमभिपूजयेत् ॥ ३३९ ॥ शत्रोरपि गुणा वाच्या दोषा वाच्या गुरोरपि । सर्वदा सर्वयत्नेन पुत्रे शिष्यवदाचरेत् ॥ ३४० ॥ सुकुले योजयेत्कन्यां पुत्रं विद्यासु योजयेत् । व्यसने योजयेच्छत्रुमिष्टं धर्मेण योजयेत् ॥ ३४१ ॥ नक्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः । पृथिवीभूषणं राजा विद्या सर्वस्य भूषणम् ॥ ३४२ ॥ लालने बहवो दोषास्ताडने बहवो गुणाः । तस्मात्पुत्रं च शिष्यं च ताडयेन्न तु लालयेत् ॥ ३४३ ॥ दूरतः शोभते मूर्खो लम्बशाटपटावृतः । तावच्च शोभते मूर्खो यावत्किञ्चिन्न भाषते ॥ ३४४ ॥ सकृद्दुष्टं च मित्रं यः पुनः संधातुमिच्छति । स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥ ३४५ ॥ न कश्चित्कस्यचिन्मित्रं न कश्चित्कस्यचिद्विपुः । कारणेन हि जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥ ३४६ ॥ हस्ती हस्तसहस्रेण शतहस्तेन वाजिनः । शृङ्गिणो दशहस्तेन स्थानत्यागेन दुर्जनः ॥ ३४७ ॥ आपदर्थं धनं रक्षेद्दारान् रक्षेद्भनैरपि । आत्मानं सततं रक्षेद्दारेरपि धनैरपि ॥ ३४८ ॥ परदारं परद्रव्यं परीवादं परस्य च । परीहासं गुरोः स्थाने चापल्यं च विवर्जयेत् ॥ ३४९ ॥ अग्रगल्भस्य या विद्या कृपणस्य च यद्धनम् । यच्च बाहुबलं भीरोर्व्यर्थमेतन्नयं भुवि ॥ ३५० ॥ शरीरनिरपेक्षस्य दक्षस्य व्यवसायिनः । बुद्धिप्रारब्धकार्यस्य नास्ति किञ्चन दुष्करम् ॥ ३५१ ॥ असूयया हतेनैव पूर्वोपायोद्यमैरपि । कर्तृणां गृह्यते संपत्मुहूर्तिर्मन्त्रिभिस्तथा ॥ ३५२ ॥ अतिदाक्षिण्ययुक्तानां शङ्कितानां पदे पदे । परापवादभीरूणां दूरतो यान्ति संपदः ॥ ३५३ ॥ आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः । क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसम् ॥ ३५४ ॥ न स्वल्पस्य कृते भूरी नाशयेन्मतिमान्नरः । एतदेव हि पाण्डित्यं न स्वल्पादूरिनाशनम् ॥ ३५५ ॥ अफलानि दुरन्तानि समव्ययफलानि च । अशक्यानि च वस्तूनि नारमेत विचक्षणः ॥ ३५६ ॥ किं नु मे स्यादिदं कृत्वा किं नु मे स्यादकुर्वतः । इति संचिन्त्य मनसा प्राज्ञः कुर्वीत वा न वा ॥ ३५७ ॥ देहे पातिनि का रक्षा यशो रक्ष्यमपातवत् । नरः पतितकायोऽपि

यशःकायेन जीवति ॥ ३९८ ॥ निमेषमात्रमपि ते वयो गच्छन्न तिष्ठति । तस्माद्देहेष्व-
 निखेषु कीर्तिमेकामुपार्जय ॥ ३९९ ॥ बुधाग्रे न गुणान्ब्रूयात्साधु वेत्ति यतः स्वयम् ।
 मूर्खाग्रेऽपि च न ब्रूयाद्बुधप्रोक्तं न वेत्ति सः ॥ ३६० ॥ यावत्स्वस्थमिदं देहं यावन्मृ-
 त्युश्च दूरतः । तावदात्महितं कुर्यात्प्राणान्ते किं करिष्यसि ॥ ३६१ ॥ यः करोति वधो-
 दर्का निःश्रेयसकरीः क्रियाः । ग्लानिदोषच्छिदः स्वच्छाः स मूढः पङ्कयत्यपः ॥ ३६२ ॥
 मूलं दोषस्य हिंसादेरर्थकामौ स्म मा मुषः । तौ हि तच्चावबोधस्य दुरुच्छेदावुपप्लवौ
 ॥ ३६३ ॥ अभिद्रोहेण भूतानामर्जयन्गत्वरीः श्रियः । उदन्वानिव सिन्धूनामापदामेति
 पात्रताम् ॥ ३६४ ॥ या गम्याः सत्सहायानां यासु खेदो भयं यतः । तासां किं यन्न
 दुःखाय विपदामिव संपदाम् ॥ ३६५ ॥ दुरासदानगीनुग्रान्धृतेर्विश्वासजन्मनः । भोगान्भो-
 गानिवाहेयानध्यास्यापन्न दुर्लभा ॥ ३६६ ॥ नान्तरज्ञाः श्रियो जातु प्रियैरासां न भू-
 यते । आसक्तास्तास्वमी मूढा वामशीला हि जन्तवः ॥ ३६७ ॥ कोऽपवादः स्तुतिपदे
 यदशीलेषु चञ्चलाः । साधुवृत्तानपि क्षुद्रा विक्षिपन्त्येव संपदः ॥ ३६८ ॥ कृतवानन्य-
 देहेषु कर्ता च विधुरं मनः । अप्रियैरिव संयोगो विप्रयोगः प्रियैः सह ॥ ३६९ ॥
 शून्यमाकीर्णतामेति तुल्यं व्यसनमुत्सवैः । विप्रलम्भोऽपि लाभाय सति प्रियसमागमे
 ॥ ३७० ॥ तदा रम्याण्यरम्याणि प्रियाः शल्यं तदासवः । तदैकाकी सबन्धुः सन्निष्टेन
 रहितो यदा ॥ ३७१ ॥ युक्तः प्रमाद्यसि हितादपेतः परितप्यसे । यदि नेष्टात्मनः पीडा
 मा सञ्जि भवता जने ॥ ३७२ ॥ जन्मिनोऽस्य स्थितिं विद्वांल्लक्ष्मीमिव चलाचलाम् । भ-
 वान्मा स्म वधीद्व्याख्यं न्यायाधारा हि साधवः ॥ ३७३ ॥ अविज्ञातप्रबन्धस्य वचो वा-
 चस्पतेरिव । ब्रजत्यफलतामेव नयद्गृह इवेहितम् ॥ ३७४ ॥ कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः
 कर्मानुसारिणी । तथापि मुधिया भाव्यं सूविचार्यैव कुर्वता ॥ ३७५ ॥ मनसा चिन्तितं
 कर्म वचसा न प्रकाशयेत् । अन्यलक्षितकार्यस्य यतः सिद्धिर्न जायते ॥ ३७६ ॥ कुदेशं
 च कुवृत्तिं च कुभार्यां कुनर्दीं तथा । कुद्रव्यं च कुभोज्यं च वर्जयेत्तु विचक्षणः ॥ ३७७ ॥
 अस्ति पुत्रो वशे यस्य भृत्यो भार्या तथैव च । अभावे सति संतोषः स्वर्गस्थोऽसौ मही-
 तले ॥ ३७८ ॥ माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी । अरण्यं तेन गन्तव्यं
 यथारण्यं तथा गृहम् ॥ ३७९ ॥ कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् । विद्या
 रूपं कुरूपानां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ ३८० ॥ अविद्यं जीवनं शून्यं दिक्शून्या चेद-
 बान्धवा । पुत्रहीनं गृहं शून्यं सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ३८१ ॥ अदाता वंशदोषेण कर्मदो-
 षादरिद्रता । उन्मादो मातृदोषेण पितृदोषेण मूर्खता ॥ ३८२ ॥ अतिदर्पं हता लङ्का
 अतिमाने च कौरवाः । अतिदाने बलिर्बद्धः सर्वमत्यन्तगर्हितम् ॥ ३८३ ॥ वस्त्रहीनस्त्वलं-
 कारो घृतहीनं च भोजनम् । स्तनहीना च या नारी विद्याहीनं च जीवनम् ॥ ३८४ ॥
 पुत्रप्रयोजना दाराः पुत्रः पिण्डप्रयोजनः । हितप्रयोजनं मित्रं धनं सर्वप्रयोजनम् ॥ ३८५ ॥

दुर्लभं संस्कृतं वाक्यं दुर्लभः क्षेमकृत्सुतः । दुर्लभा सदृशी भार्या दुर्लभः स्वजनः प्रियः ॥ ३८६ ॥ अशोच्यो निर्धनः प्राज्ञोऽशोच्यः पण्डितबान्धवः । अशोच्या विधवा नारी पुत्रपौत्रप्रतिष्ठिता ॥ ३८७ ॥ अविद्यः पुरुषः शोच्यः शोच्यं मैथुनमप्रजम् । निराहाराः प्रजाः शोच्याः शोच्यं राज्यमराजकम् ॥ ३८८ ॥ कुलीनैः सह संपर्कं पण्डितैः सह मित्रताम् । ज्ञातिभिश्च समं मेलं कुर्वाणो न विनश्यति ॥ ३८९ ॥ कष्टा वृत्तिः पराधीना कष्टो वामो निराश्रयः । निर्धनो व्यवसायश्च सर्वकष्टा दरिद्रता ॥ ३९० ॥ तस्करस्य कुतो धर्मो दुर्जनस्य कुतः क्षमा । वेश्यानां च कुतः स्नेहः कुतः सत्यं च कामिनाम् ॥ ३९१ ॥ प्रेषितस्य कुतो मानं कोपनस्य कुतः सुखम् । स्त्रीणां कुतः सतीत्वं च कुतो मैत्री खलस्य च ॥ ३९२ ॥ दुर्बलस्य बलं राजा बालानां रोदनं बलम् । बलं मूर्खस्य मौनित्वं चौराणाममृतं बलम् ॥ ३९३ ॥ यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवं परिषेवते । ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च ॥ ३९४ ॥ शुष्कं मांसं स्त्रियो वृद्धा बालार्कस्तरुणं दधि । प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि पट् ॥ ३९५ ॥ सदयोमांसं नवान्नं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम् । वृतमुष्णोदकं चैव मद्यः प्राणकराणि पट् ॥ ३९६ ॥ सिंहादेकं वकादेकं पट् शुनस्त्रीणि गर्दभात् । वायसात्पञ्च शिक्षेच्च चत्वारि कुक्कुटादपि ॥ ३९७ ॥ प्रभूतमल्पकार्यं वा यो नरः कर्तुमिच्छति । सर्वारम्भेण तत्कुर्यात्सिंहादेकं प्रकीर्तितम् ॥ ३९८ ॥ सर्वेन्द्रियाणि संयम्य वक्वत्पतितो जनः । कालदेशोपपन्नानि सर्वकार्याणि साधयेत् ॥ ३९९ ॥ बद्धाशी स्वल्पसंतुष्टः मुनिर्द्रः शीघ्रचेतनः । प्रभुभक्तश्च शूरश्च ज्ञातव्याः पट् शुनो गुणाः ॥ ४०० ॥ अविश्रामं वहेद्भारं शीतोष्णं च न विन्दति । संसतोषस्तथानित्यं त्रीणि शिक्षेत गर्दभात् ॥ ४०१ ॥ गृहमैथुनघाष्टर्घ्यं च काले चालयसंग्रहम् । अप्रमादमनालस्यं पञ्च शिक्षेत नायसात् ॥ ४०२ ॥ गुह्यं च प्रातरुत्थानं भोजनं सह बन्धुभिः । स्त्रियमापद्रतां रक्षेच्चतुः शिक्षेत कुक्कुटात् ॥ ४०३ ॥ कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् । को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥ ४०४ ॥ आपदां कथितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः । तज्जयः संपदां मार्गो येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥ ४०५ ॥ न च विद्यासमो बन्धुर्न च व्याधिसमो रिपुः । न चापत्यसमः स्नेहो न च दैवात्परं बलम् ॥ ४०६ ॥ समुद्रावरणा भूमिः प्राकारावरणं गृहम् । नरेन्द्रावरणा देशाश्चरित्रावरणाः स्त्रियः ॥ ४०७ ॥ वृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् । तस्माद्धृतं च वह्निं च नैकत्र स्थापयेद्बुधः ॥ ४०८ ॥ आहारो द्विगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा । पञ्चगुणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ४०९ ॥ जीर्णमन्नं प्रशंसीयाद्भार्या च गतयौवनाम् । रणात्प्रत्यागतं शूरं सस्यं च गृहमागतम् ॥ ४१० ॥ असंतुष्टा द्विजा नष्टाः संतुष्टाश्च महीभुजः । सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जाश्च कुलस्त्रियः ॥ ४११ ॥ अवंशपतितो राजा मूर्खपुत्रश्च पण्डितः । अधनेन धनं प्राप्तं तृणवन्मन्यते जगत् ॥ ४१२ ॥ पुस्तकस्था तु या विद्या परहस्तगतं धनम् । कार्य-

काले समुत्पन्ने न सा विद्या न तद्धनम् ॥ ४१३ ॥ पादपानां भयं वातात्पद्मानां शिशि-
 राङ्गयम् । पर्वतानां भयं वज्रात्साधूनां दुर्जनाङ्गयम् ॥ ४१४ ॥ यस्य क्षेत्रं नदीतीरे भार्या
 वापि परप्रिया । पुत्रस्य विनयो नास्ति मृत्युरेव न संशयः ॥ ४१५ ॥ असंभाव्यं न
 वक्तव्यं प्रत्यक्षमपि दृश्यते । शिला तरति पानीयं गीतं गायति वानरः ॥ ४१६ ॥ सु-
 भिक्षं कृषके नित्यं नित्यं सुखमरोगिणि । भार्या भर्तुः प्रिया यस्य तस्य नित्योत्सवं गृहम्
 ॥ ४१७ ॥ हेल स्यात्कार्यनाशाय बुद्धिनाशाय निर्धनम् । याचना माननाशाय कुलना-
 शाय भोजनम् ॥ ४१८ ॥ प्रथमे नार्जिता विद्या द्वितीये नार्जितं धनम् । तृतीये नार्जितं
 पुण्यं चतुर्थे किं करिष्यति ॥ ४१९ ॥ नदीकूले च ये वृक्षाः परहस्तगतं धनम् । कार्यं
 स्त्रीगोचरं यत्स्यात्सर्वं तद्विफलं भवेत् ॥ ४२० ॥ कूपोदकं वटच्छाया श्यामा स्त्री चेष्टका-
 लयम् । शीतकाले भवेदुष्णं ग्रीष्मकाले च शीतलम् ॥ ४२१ ॥ विषं चङ्क्रमणं रात्रौ
 विषं राज्ञोऽनुकूलता । विषं स्त्रियोऽप्यन्यद्दो विषं व्याधिर्गवीक्षितः ॥ ४२२ ॥ दुरधीता
 विषं विद्या अजीर्णं भोजनं विषम् । विषं गोष्ठी दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥ ४२३ ॥
 प्रदोषे निहतः पन्थाः पतिता निहताः स्त्रियः । अल्पबीजं हतं क्षेत्रं मृत्युदोषाद्धतः प्रभुः
 ॥ ४२४ ॥ हतमश्रोत्रियं श्राद्धं हतो यज्ञस्त्वदक्षिणः । हता रूपवती वन्ध्या हतं सैन्य-
 मनायकम् ॥ ४२५ ॥ किं करिष्यन्ति वक्तारः श्रोता यत्र न विद्यते । नम्रक्षपणके देशे
 रजकः किं करिष्यति ॥ ४२६ ॥ अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् । गृहीत इव
 केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥ ४२७ ॥ आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ।
 पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ ४२८ ॥ यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न त-
 दन्यथा । इति चिन्ताविषमोऽयमगदः किं न पीयते ॥ ४२९ ॥ नाद्रव्ये निहिता का-
 चित्क्रिया फलवती भवेत् । न व्यापारशतेनापि शुकवत्पाठ्यते बकः ॥ ४३० ॥ शोक-
 स्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च । दिवसे दिवसे मृदमाविशन्ति न पण्डितम् ॥ ४३१ ॥
 उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् । मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति
 ॥ ४३२ ॥ अनिष्टादिष्टलाभेऽपि न गतिर्जायते शुभा । यत्रास्ते विपसंसर्गोऽमृतं तदपि
 मृत्यवे ॥ ४३३ ॥ न संशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति । संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति
 पश्यति ॥ ४३४ ॥ गतानुगतिको लोकः कुट्टनीमुपदेशिनीम् । प्रमाणयति नो धर्मं यथा
 गोघ्नमपि द्विजम् ॥ ४३५ ॥ प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा । आत्मौपम्येन
 भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ॥ ४३६ ॥ प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।
 आत्मौपम्येन पुरुषः प्रमाणमधिगच्छति ॥ ४३७ ॥ अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव
 क्रिया । दुर्भगाभरणप्रायो ज्ञानं भारः क्रियां विना ॥ ४३८ ॥ शङ्काभिः सर्वमाक्रान्त-
 मन्नं पानं च भूतले । प्रवृत्तिः कुत्र कर्तव्या जीवितव्यं कथं नु वा ॥ ४३९ ॥ सुमहा-
 न्त्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बहुश्रुताः । छेत्तारः संशयानां च क्लिश्यन्ते लोभमोहिताः

॥ ४४० ॥ षड्दोषाः पुरुषेणेह हातव्या भूतिमिच्छता । निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ ४४१ ॥ माता मित्रं पिता चेति स्वभावान्नितयं हितम् । कार्यकारणतश्चान्ये भवन्ति हितबुद्धयः ॥ ४४२ ॥ जातिमात्रेण किं कश्चिद्व्यन्यते पूज्यते क्वचित् । व्यवहारं परिज्ञाय बध्यः पूज्योऽथवा भवेत् ॥ ४४३ ॥ तृणानि भूमिरुदकं वाक्चतुर्थी च सूत्रता । एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ४४४ ॥ आपत्सु मित्रं जानीयाद्युद्धे शूरमृणे शुचिम् । भार्या क्षीणेपु वित्तेषु व्यसनेषु च बान्धवान् ॥ ४४५ ॥ सुहृदां हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् । विपत्संनिहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ४४६ ॥ अपराधो न मेऽस्तीति नैतद्विश्वासकारणम् । विद्यते हि नृशसेभ्यो भयं गुणवतामपि ॥ ४४७ ॥ दीपनिर्वाणगन्धं च मुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् । न जिघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुषः ॥ ४४८ ॥ मार्जारो महिषो मेषः काकः कापुरुषस्तथा । विश्वासात्प्रभवन्त्येते विश्वासस्तत्र नो हितः ॥ ४४९ ॥ यदशक्यं न तच्छक्यं यच्छक्यं शक्यमेव तत् । नोदके शकटं याति न च नौर्गच्छति स्थले ॥ ४५० ॥ द्रवत्वात्सर्वलोहानां निमित्तान्मृगपक्षिणाम् । भयाल्लोभाच्च मूर्खाणां संगतं दर्शनात्सताम् ॥ ४५१ ॥ पटुत्वं सत्यवादित्वं कथायोगेन बुध्यते । अस्तव्यत्वमचापल्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ ४५२ ॥ लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता । पञ्च यत्र न विद्यन्ते न कुर्यात्तत्र संस्थितिम् ॥ ४५३ ॥ अपुत्रस्य गृहं शून्यं सन्मित्ररहितश्च च । मूर्खस्य च दिशः शून्याः सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ४५४ ॥ परिच्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपत्तयः । अपरिच्छेदकर्तृणां विपदः स्युः पदे पदे ॥ ४५५ ॥ पानीयं वा निरायासं स्वाद्वन्नं वा भयोत्तरम् । विचार्य खलु पश्यामि तत्सुखं यत्र निर्वृत्तिः ॥ ४५६ ॥ जलमग्निर्विषं शस्त्रं क्षुद्रायाधिः पतनं गिरेः । निमित्तं किञ्चिदप्याद्य देही प्राणान्विमुञ्चति ॥ ४५७ ॥ नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छति शोचितम् । आपत्स्वपि न मुह्यन्ति नराः पण्डितबुद्धयः ॥ ४५८ ॥ सुखमापतितं सेव्यं दुःखमापतितं तथा । चक्रवत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ ४५९ ॥ वृत्त्यर्थं नातिचेष्टेत सा हि धात्रैव निर्मिता । गर्भादुत्पतिते जन्तौ मातुः प्रस्रवतः स्तनौ ॥ ४६० ॥ येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरितीकृताः । मयूराश्चित्रिता येन स ते वृत्तिविधास्यति ॥ ४६१ ॥ धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता । प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ ४६२ ॥ जन्मनि क्लेशबहुले किं नु दुःखमतः परम् । इच्छासंपद्यतो नास्ति यच्चेच्छा न निवर्तते ॥ ४६३ ॥ यद्यदेव हि वाञ्छेत ततो वाञ्छा प्रवर्तते । प्राप्त एवार्थतः सोऽर्थो यतो वाञ्छा निवर्तते ॥ ४६४ ॥ अम्मांसि जलजन्तूनां दुर्गं दुर्गनिवासिनाम् । स्वभूमिः श्वापदादीनां राज्ञां मन्त्री परं बलम् ॥ ४६५ ॥ कायः संनिहितापायः संपदः पदमापदाम् । समागमाः सापगमाः सर्वमुत्पादि भङ्गुरम् ॥ ४६६ ॥ अधोऽधः पश्यतः कस्य महिमा नोपचीयते । उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति ॥ ४६७ ॥ अलब्धं

चैव लिप्सेत लब्धं रक्षेद्वेक्षया । रक्षितं वर्धयेत्सम्यग्बुद्धं तीर्थेषु निक्षिपेत् ॥ ४६८ ॥ शीतवा-
तातपक्लेशान्सहन्ते यान्पराश्रिताः । तदंशेनापि मेधावी तपस्त्यक्त्वा सुखी भवेत् ॥ ४६९ ॥
एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता । ये पराधीनतां यातास्ते वै जीवन्ति के मृताः
॥ ४७० ॥ आश्रितानां भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने । पुत्रस्योत्पादने चैव न सन्ति प्रति-
हस्तकाः ॥ ४७१ ॥ पृष्ठतः सेवयेदर्कं जठरेण हुताशनम् । स्वामिनं सर्वभावेन परलो-
कममायया ॥ ४७२ ॥ पञ्चभिर्याति दासत्वं पुराणैः कोऽपि मानवः । कोऽपि लक्षैः कृती
कोऽपि लक्षैरपि न लभ्यते ॥ ४७३ ॥ वाजिवारणलोहानां काष्ठपाषाणवाससाम् । नारी-
पुरुषतोयानामन्तरं महदन्तरम् ॥ ४७४ ॥ आरोप्यते शिला शैले यत्नेन महता यथा ।
निपात्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥ ४७५ ॥ अनाहूतो विशेषस्तु अपृष्टो बहु
भाषते । आत्मानं मन्यते प्रीतिं भूपालस्य स दुर्मतिः ॥ ४७६ ॥ किमप्यस्ति स्वभावेन
सुन्दरं वाप्यसुन्दरम् । यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ॥ ४७७ ॥ यस्य यस्य हि
यो भावस्तेन तेन हि तं नरम् । अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत् ॥ ४७८ ॥
दोषभित्तेरनारम्भस्तत्कापुरुषलक्षणम् । कैरजीर्णभयाद्भ्रातर्भोजनं परिहीयते ॥ ४७९ ॥
स्थान एव नियोज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि च । नहि चूडामणिः पादे नूपुरं मूर्ध्नि धार्यते
॥ ४८० ॥ मुकुटे रोपितः काचश्चरणाभरणे मणिः । नहि दोषो मणेरस्ति किंतु साधो-
रविज्ञता ॥ ४८१ ॥ बालादपि गृहीतव्यं युक्तमुक्तं मनीषिभिः । रवेरविषये किं न प्रदी-
पस्य प्रकाशनम् ॥ ४८२ ॥ बन्धुस्त्रीभृत्यवर्गस्य बुद्धेः सत्त्वस्य चात्मनः । आपन्निकष-
पाषाणे नरो जानाति सारताम् ॥ ४८३ ॥ आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च ।
कल्याणवचनं ब्रूयादपृष्टोऽपि हितो नरः ॥ ४८४ ॥ कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः
प्रिय एव सः । अनेकदोषदृष्टोऽपि कायः कस्य न वल्लभः ॥ ४८५ ॥ अप्रियाण्यपि
कुर्वाणो यः प्रियः प्रिय एव सः । दग्धमन्दिरसारेऽपि कस्य वहावनादरः ॥ ४८६ ॥
अप्रियस्यापि पथ्यस्य परिणामः सुखावहः । वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः
॥ ४८७ ॥ न परस्यापराधेन परेषां दण्डमाचरेत् । आत्मनावगतं कृत्वा बध्नीयात्पूजयेच्च
वा ॥ ४८८ ॥ गुणदोषावनिश्चित्य विधिर्न ग्रहनिग्रहे । स्वनाशाय यथा न्यस्तो दर्पात्स-
र्पमुखे करः ॥ ४८९ ॥ पराभवं परिच्छेत्तुं योग्यायोग्यं न वेत्ति यः । अस्तीह यस्य वि-
ज्ञानं स कृच्छ्रेऽपि न सीदति ॥ ४९० ॥ द्वयोरेव समं वित्तं द्वयोरेव समं बलम् । तयो-
र्विवादो मैत्री वा नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ ४९१ ॥ बलवानपि निस्तेजाः कस्य नाभि-
भवास्पदम् । निःशङ्कं दीयते लोकैः पश्य भस्मचये पदम् ॥ ४९२ ॥ बन्धुः को नाम
दुष्टानां कुप्येत्को नातियाचितः । को न तृप्यति वित्तेन कुकृत्ये को न पण्डितः ॥ ४९३ ॥
धर्मार्थकामतत्त्वज्ञो नैकान्तकरुणो भवेत् । नहि हस्तस्थमप्यन्नं क्षमावान्भक्षितुं क्षमः

॥ ४९४ ॥ क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतीनामेव भूषणम् । अपराधिषु सत्त्वेषु नृपाणां सैव दूषणम् ॥ ४९५ ॥ सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः । यदि दैवात्फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ॥ ४९६ ॥ हीनसेवा न कर्तव्या कर्तव्यो महदाश्रयः । पयोऽपि शौण्डिकीहस्ते वारुणीत्यभिधीयते ॥ ४९७ ॥ महानप्यल्पतां याति निर्गुणे गुणविस्तरः । आधाराधेयभावेन गजेन्द्र इव दर्पणे ॥ ४९८ ॥ वैद्यानामातुरः श्रेयान्वयसनीमौनियोगिनाम् । विदुषां जीवनं मूर्खः सद्गुणो जीवनं सताम् ॥ ४९९ ॥ तावद्भयाद्धि भेतव्यं यावद्भयमनागतम् । आगतं तु भयं वीक्ष्य प्रहर्तव्यमभीतवत् ॥ ५०० ॥ सुपूरा स्यात्कुनदिका सुपूरो मूषकाञ्जलिः । सुसंतुष्टः कापुरुषः स्वल्पकेनापि तुष्यति ॥ ५०१ ॥ अभ्यसा भिद्यते सेतुस्तथा मन्त्रोऽप्यरक्षितः । पैशुन्याद्धिद्यते स्नेहो वाचा भिद्येत कातरः ॥ ५०२ ॥ अन्यप्रतापमासाद्य यो दृढत्वं न गच्छति । जातुषाभरणस्येव रूपेणापि हि तस्य किम् ॥ ५०३ ॥ भये वा यदि वा हर्षे संप्राप्ते यो विमर्शयेत् । कृत्यं न कुरुते वेगान्न स संतापमाप्नुयात् ॥ ५०४ ॥ न वध्यन्ते ह्यविश्वस्ता बलिभिर्दुर्बला अपि । विश्वस्तामेव वध्यन्ते बलिनो दुर्बलैरपि ॥ ५०५ ॥ महामतिरपि प्राज्ञो न विश्वासं ब्रजे द्विषौ । विश्वासात्रिदशेन्द्रेण दितेर्गर्भो विदारितः ॥ ५०६ ॥ मन्त्रिणां भिन्नसंधाने भिषजां सान्निपातिके । कर्मणि व्यज्यते प्रज्ञा स्वस्थे को वा न पण्डितः ॥ ५०७ ॥ अमृतं शिशिरे बद्धिरमृतं प्रियदर्शनम् । अमृतं राजसंमानममृतं क्षीरभोजनम् ॥ ५०८ ॥ सर्पाणां च खलानां च परद्रव्यापहारिणाम् । अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥ ५०९ ॥ नाविदग्धः प्रियं ब्रूयात्स्फुटवक्ता न वञ्चकः । निःस्पृहो नाधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः ॥ ५१० ॥ औषधार्थमुमन्त्राणां बुद्धेश्चैव महात्मनाम् । असाध्यं नास्ति लोकेऽत्र यद्ब्रह्माण्डस्य मध्यगम् ॥ ५११ ॥ न यस्य चेष्टितं विद्यान्न कुलं न पराक्रमम् । न तस्य विश्वसेत्प्राज्ञो यदीच्छेच्छ्रेयमात्मनः ॥ ५१२ ॥ नष्टं मृतमतिक्रान्तं नानुशोचन्ति पण्डिताः । पण्डितानां च मूर्खाणां विशेषोऽयं यतः स्मृतः ॥ ५१३ ॥ अशोच्यानीह भूतानि यो मूढस्तानि शोचति । स दुःखे लभते दुःखं द्वावनर्थो निषेवते ॥ ५१४ ॥ स मुहूर्द्धयसने यः स्यात्स पुत्रो यस्तु भक्तिमान् । स भृत्यो यो विधेयज्ञः सा भार्या यत्र निर्वृतिः ॥ ५१५ ॥ यत्र देशेऽथवा स्थाने भोगान्भुक्त्वा स्ववीर्यतः । तस्मिन्विभवहीनो यो वसेत्स पुरुषाधमः ॥ ५१६ ॥ येनाहंकारयुक्तेन चिरं विलसितं पुरा । दीनं वदति तत्रैव यः परेषां स निन्दितः ॥ ५१७ ॥ मूर्खाणां पण्डिता द्वेष्या निर्धनानां महाधनाः । व्रतिनः पापशीलानामसतीनां कुलस्त्रियः ॥ ५१८ ॥ मित्रद्रोही कृतघ्नश्च तथा विश्वासघातकः । ते नरा नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ५१९ ॥ जिह्वालौल्यप्रसक्तानां जलमध्यनिवासिनाम् । अचिन्तितो वधोऽज्ञानां मीनानामिव जायते ॥ ५२० ॥

व्यसनेष्वेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न हीयते । स तेषां पारमभ्येति तत्प्रभावादसंशयम् ॥ १२१ ॥
 मित्रवान्साधयत्यर्थान्दुःसाध्यानपि वै यतः । तस्मान्मित्राणि कुर्वीत समानान्येव चात्मनः
 ॥ १२२ ॥ अपि संपूर्णतायुक्तैः कर्तव्याः सुहृदो बुधैः । नदीशः परिपूर्णोऽपि चन्द्रोदय-
 मपेक्षते ॥ १२३ ॥ यो मित्रं कुरुते मूढ आत्मनोऽसदृशं कुर्याः । हीनं वाप्यधिकं वापि
 हास्यतां यात्यसौ जनः ॥ १२४ ॥ कारणान्मित्रतां याति कारणाद्याति शत्रुताम् । त-
 स्मान्मित्रत्वमेवात्र योज्यं वैरं न धीमता ॥ १२५ ॥ उपकाराच्च लोकानां निमित्तान्मृग-
 पक्षिणाम् । भयाल्लोभाच्च मूर्खाणां मैत्री स्याद्दर्शनात्सताम् ॥ १२६ ॥ यस्य न ज्ञा-
 यते वीर्यं न कुलं न विचेष्टितम् । न तेन संगतिं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ॥ १२७ ॥
 शनैः शनैश्च भोक्तव्यं स्वयं वित्तमुपाजितम् । रसायनमिव प्राज्ञैर्हंलया न कदाचन
 ॥ १२८ ॥ मृतो दरिद्रः पुरुषो मृतं मैथुनमप्रजम् । मृतमश्रोत्रियं श्राद्धं मृतो यज्ञस्त्वद-
 क्षिणः ॥ १२९ ॥ गुरोः सुतां मित्रभार्यां स्वामिसेवकगेहिनीम् । यो गच्छति पुमांल्लोके
 तमाहुर्ब्रह्मघातिनम् ॥ १३० ॥ अयशः प्राप्यते येन येन चापगतिर्भवेत् । स्वर्गाच्च अश्यते
 येन तत्कर्म न समाचरेत् ॥ १३१ ॥ यः स्तोकेनापि संतोषं कुरुते मन्दधीर्जनः । तस्य
 भाग्यविहीनस्य दत्ता श्रीरपि मार्ज्यते ॥ १३२ ॥ कृतनिश्चयिनो वन्द्यास्तुङ्गिमा नोपभु-
 ज्यते । चातकः को वराकोऽयं यस्येन्द्रो वारिवाहकः ॥ १३३ ॥ नावत्स्यात्सर्वकृत्येषु
 पुरुषोऽत्र स्वयं प्रभुः । स्त्रीवाक्याङ्कुशविक्षुण्णो यावन्नो ध्रियते बलात् ॥ १३४ ॥ अकृत्यं
 मन्यते कृत्यमगम्यं मन्यते सुगम् । अभक्ष्यं मन्यते भक्ष्यं स्त्रीवाक्यप्रेरितो नरः ॥ १३५ ॥
 अग्निहोत्रफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् । रतिपुत्रफला दारा दत्तभुक्तफलं धनम्
 ॥ १३६ ॥ आपन्नाशाय विबुधैः कर्तव्याः सुहृदोऽमलाः । न तरत्यापदं कश्चिद्योऽत्र मि-
 त्रविवर्जितः ॥ १३७ ॥ व्यसनं प्राप्य यो मोहात्कवलं परिदेवयेत् । क्रन्दनं वर्धयत्येव
 तस्यान्तं नाधिगच्छति ॥ १३८ ॥ केवलं व्यसनस्योक्तं भेषजं नयपण्डितैः । तस्योच्छेदस-
 मारम्भो विषादपरिवर्जनम् ॥ १३९ ॥ नदीनां च कुलानां च मुनीनां च महात्मनाम् ।
 परीक्षा न प्रकर्तव्या स्त्रीणां दुश्चरितस्य च ॥ १४० ॥ मद्विः संबोध्यमानोऽपि दुरात्मा
 पापपूरुषः । वृष्यमाण इवाङ्गारो निर्मलत्वं न गच्छति ॥ १४१ ॥ जैनिता चोपनेता च
 यश्च विद्यां प्रयच्छति । अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः ॥ १४२ ॥ वरं वरयते
 कन्या माता वित्तं पिता श्रुतम् । बान्धवाः कुलमिच्छन्ति मृष्टान्नमितरे जनाः ॥ १४३ ॥
 यः पृष्ट्वा कुरुते कार्यं प्रष्टव्यान्स्वान्हितान्गुरून् । न तस्य जायते विघ्नः कस्मिंश्चिदपि क-
 र्मेणि ॥ १४४ ॥ कलहान्तानि हर्म्याणि कुवाक्यान्तं च सौहृदम् । कुराजान्तानि राष्ट्राणि
 कुकर्मान्तं यशो नृणाम् ॥ १४५ ॥ कृते प्रतिकृतिं कुर्याद्विसिते प्रतिहिंसितम् । न तत्र
 दोषं पश्यामि दुष्टे दुष्टं समाचरेत् ॥ १४६ ॥ सर्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्वसहाश्च ये ।

सर्वस्याश्रयभूताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ९४७ ॥ योऽस्ति यस्य यदा मांसमुभयोः प-
श्यतान्तरम् । एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ ९४८ ॥ मर्त्यमिति यदुःखं
पुरुषस्योपजायते । शक्यते नानुमानेन परेण परिवर्णितम् ॥ ९४९ ॥ स्वच्छन्दवनजातेन
शाकेनापि प्रपूर्यते । अस्य दग्धोदरस्यार्थं कः कुर्यात्पातकं महत् ॥ ९५० ॥ विद्यया वि-
नयावाप्तिः सा चेदविनयावहा । किं कुर्मः कं प्रति ब्रूमो गैरदायां स्वमातरि ॥ ९५१ ॥
वेधा द्वेधा भ्रमं चक्रे कान्तासु कनकेषु च । तामु तेप्स्यनामक्तः साक्षाद्गो नराकृतिः
॥ ९५२ ॥ द्विः शरं नाभिसंधत्ते द्विः स्थापयति नाश्रितान् । द्विर्ददाति न चार्थिभ्यो
रामो द्विनैव भाषते ॥ ९५३ ॥ मुनेरपि वनस्थस्य स्वानि कर्माणि कुर्वतः । तत्रापि संभ-
वन्त्येते मित्रोदासीनशत्रवः ॥ ९५४ ॥ पञ्चैतानि विलिख्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः । आयुः
कर्म च विद्या च वित्तं निधनमेव च ॥ ९५५ ॥ नास्ति सत्यं द्यूतकारे न शौचं वृषलोपतौ ।
मद्यपे सौहृदं नास्ति धूर्तेषु त्रितयं नहि ॥ ९५६ ॥ सर्वमहा ये ऋजवः प्रतिज्ञानार्थपा-
लकाः । परोपकारिणः सेव्या निर्धना अपि ते जनाः ॥ ९५७ ॥ शरणागतरक्षार्थं स्त्रीगोद्वि-
जहिताय च । स्वाम्यर्थं यस्त्यजेत्प्राणांस्तस्य लोकाः मनातनाः ॥ ९५८ ॥ कृतघ्नस्य शिशु-
घ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य च । चतुर्णामपि चैतेषां निष्कृति नैव शुश्रुमः ॥ ९५९ ॥ परं प्रद्वि-
तक्रायेन कर्तव्यः श्रुतसंग्रहः । न तत्र धनिनो यान्ति यत्र यान्ति बहुश्रुताः ॥ ९६० ॥
विश्वासप्रतिपन्नानां वञ्चने का विदग्धता । अङ्गमारुह्य सुप्तानां हन्तुः किं नाम पौरुषम्
॥ ९६१ ॥ नाजारजः पितृद्वेषी नाजारा भर्तृवैरिणी । नालम्पटोऽधिकारी स्यान्नाकामी म-
ण्डनप्रियः ॥ ९६२ ॥ अचला कमला कस्य कस्य मित्रं महीपतिः । शरीरं च स्थिरं
कस्य कस्य वश्या वराङ्गना ॥ ९६३ ॥ गर्दभः पटहो दासी ग्रामण्यः पशवः स्त्रियः ।
दण्डेनाक्रम्य भुञ्जीयान्न ते संमानभाजनम् ॥ ९६४ ॥ बहुभिर्न विरोद्धव्यं दुर्जनैः स्वजनै-
रपि । स्फुरन्तमपि नागेन्द्रं भक्षयन्ति पिपीलिकाः ॥ ९६५ ॥ क्षन्तव्यो मन्दबुद्धीनाम-
पराधो मनोपिणा । नहि सर्वत्र पाण्डित्यं सुलभं पुरुषे क्वचित् ॥ ९६६ ॥ राजा पश्यति
कर्णाभ्यां युक्त्या पश्यन्ति पण्डिताः । पशुः पश्यति गन्धेन भूतैः पश्यन्ति बर्बराः ॥ ९६७ ॥
प्रत्यूहः सर्वसिद्धीनामुत्तापः प्रथमः किल । अतिशीतलमप्यम्भः किं भिनत्ति न भूमृतः
॥ ९६८ ॥ अव्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्तुमिच्छति । स तत्र निधनं याति कीलोत्पाटीव
वानरः ॥ ९६९ ॥ हतं ज्ञानं क्रियाहीनं हताश्चाज्ञानिनो नराः । हतं चानायकं सैन्यम-
भर्तारो हताः स्त्रियः ॥ ९७० ॥ कन्या निष्कासिता श्रेष्ठा वधूः श्रेष्ठा प्रवेशिता ।
अन्नं संकलितं श्रेष्ठं धर्मः श्रेष्ठो दिने दिने ॥ ९७१ ॥ सत्यं सत्यं मुनेर्वाक्यं नादत्तमुप-
तिष्ठते । अम्बुभिः पूरिता पृथ्वी चातकस्य मरुस्थली ॥ ९७२ ॥ न स्वप्नेन जयेन्निद्रां
न कामेन स्त्रियं जयेत् । नेन्धनेन जयेद्वादि न पानेन सुरां जयेत् ॥ ९७३ ॥ तद्वृहं यत्र

वसतिस्तद्गोमं येन जीवति । तन्मुक्तये तदेवाक्तं ज्ञानमज्ञानमन्यथा ॥ ९७४ ॥ पिता
 रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्थाविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ ९७५ ॥
 पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरहोऽटनम् । स्वप्रमन्यगृहे वासो नारीणां दूषणानि षट्
 ॥ ९७६ ॥ हन्तुं मेषोऽपसरति मृगेन्द्रः संकुचत्यति । बुद्धिमन्तः सहन्ते च निधाय हृदि
 किञ्चन ॥ ९७७ ॥ यदपश्यवतामायुर्यदनीतिमतां श्रियः । तदेतत्काकतालीयं तदेतच्च धु-
 णाक्षरम् ॥ ९७८ ॥ वस्त्रं गां च बहुक्षीरां जलपात्रमुपानहौ । औषधं बीजमाहारं संक्री-
 णीत यथामुयात् ॥ ९७९ ॥ रागे द्वेषे च माने च द्रोहे पापे च कर्मणि । अप्रिये चैव क-
 र्तव्ये चिरकारी प्रशस्यते ॥ ९८० ॥ बन्धूनां सुहृदां चैव भृत्यानां स्त्रीजनस्य च । अव्य-
 क्तेष्वपराधेषु चिरकारी प्रशस्यते ॥ ९८१ ॥ चिरेण मित्रं संधीयाच्चिरेण न कृतं त्यजेत् । चि-
 रेण विहितं मित्रं चिरं वारणमर्हति ॥ ९८२ ॥ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः । येषां
 हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनो हरिः ॥ ९८३ ॥ धनाशा जीविताशा च गुर्वी प्राणभृतां
 सदा । वृद्धस्य तरुणी भार्या प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ ९८४ ॥ चित्रास्वातिगता वर्षाः प्र-
 सूता गतयौवना । प्रवासी गतसौम्यश्च याचना गतगौरवा ॥ ९८५ ॥ शाखां मृगस्य शा-
 खायाः शाखां गन्तुं पराक्रमः । उल्लङ्घितो यदम्भोधिः प्रभावः प्राभवो हि सः ॥ ९८६ ॥
 राः पुण्यं च कलत्राणि पुत्रोत्पत्तिर्निविस्तथा । मुक्तादपि लभ्यन्ते नैव पार्थ पराक्रमात्
 ॥ ९८७ ॥ धर्महान्याजिते वित्तेऽनुभवन्ति सुखं परे । स्वयं पापस्य पात्रं स्यात्सिंहो गजव-
 धादिव ॥ ९८८ ॥ यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः । तथा वेदं विना विप्रस्त्र-
 यस्ते नामधारकाः ॥ ९८९ ॥ वरं कृतध्वस्तगुणादत्यन्तमगुणः पुमान् । प्रकृत्या ह्यगुणः
 श्रेयान्नालंकारश्च्युतोपलः ॥ ९९० ॥ दूरस्थोऽपि समीपस्थो यो यस्य हृदि वर्तते । यो यस्य
 हृदये नास्ति समीपस्थोऽपि दूरगः ॥ ९९१ ॥ मद्यपाः किं न जल्पन्ति किं न भक्षन्ति
 वायसाः । कवयः किं न पश्यन्ति किं न कुर्वन्ति योपितः ॥ ९९२ ॥ अशक्तः सततं साधुः
 कुरूपा च पतिव्रता । व्याधितो देवभक्तश्च निर्धना ब्रह्मचारिणः ॥ ९९३ ॥ तावन्महत्त्वं
 पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकिता । यावज्ज्वलति नाङ्गेषु स्वतः पञ्चेपुपावकः ॥ ९९४ ॥ वा-
 हितं चाश्ववाणिज्यं राजसेवा तपोवनम् । धीराश्चत्वारि कुर्वन्ति कृषिं कुर्वन्ति कातराः
 ॥ ९९५ ॥ न देवो विद्यते काष्ठे न पापाणे न मृण्मये । भावेषु विद्यते देवस्तस्माद्भावो
 हि कारणम् ॥ ९९६ ॥ अन्यायोपाजितं द्रव्यं दशवर्षाणि तिष्ठति । प्राप्ते चैकादशे वर्षे
 समूलं च विनश्यति ॥ ९९७ ॥ तृप्त्यर्थं भोजनं येषां संतानार्थं च मैथुनम् । वाक्सत्यवच-
 नार्थाय दुर्गीण्यतितरन्ति ते ॥ ९९८ ॥ नित्यं क्रोधाच्छिद्रं रक्षेत्तपो रक्षेच्च मत्सरात् ।
 विद्यां मानापमानाभ्यामात्मानं तु प्रमादतः ॥ ९९९ ॥ क्षमातुल्यं तपो नास्ति न संतोषा-
 त्परं सुखम् । न च तृष्णापरो व्याधिर्न च धर्मो दयापरः ॥ १०० ॥ दानेन भोगी भवति
 मेधावी वृद्धसेवया । अहिमया च दीर्घायुरिति प्राहुर्मनीषिणः ॥ १०१ ॥ यच्छक्यं ग्र-

सितुं प्राप्तं ग्रस्तं परिणमेच्च यत् । हितं च परिणामे स्यात्तत्कार्यं भूतिमिच्छता ॥ ६०२ ॥
 बुद्धौ कलुषिभूतायां विकारे प्रत्युपस्थिते । अनयो नयसंकाशो हृदयान्नापसर्पति ॥ ६०३ ॥
 यदैव भर्ता जानीयान्मन्त्रमूलपरां स्त्रियम् । उद्विजेत तदैवास्याः सर्पाद्वेस्मगतादिव ॥ ६०४ ॥
 न क्रोधयातुधानस्य धीमान्गच्छेद्विधेयताम् । निपीतभ्रातुरुधिरः प्राप निन्दां वृकोदरः
 ॥ ६०५ ॥ न लोकायतवादेन नास्तिकः स्याददैवतः । हरिर्हिरण्यकशिपुं जवान स्तम्भ-
 निर्गतः ॥ ६०६ ॥ संदेहो वैष्णवे मार्गे न कार्योऽन्यैः कुदर्शनैः । रामप्रभावमद्यापि प-
 योद्धवौ पश्य सेतुना ॥ ६०७ ॥ गौर्गौः कामदुघा सम्यक्प्रयुक्ता स्मर्यते बुधैः । दुःप्रयुक्ता
 पुनर्गौत्वं प्रयोक्तुः सैव शंसति ॥ ६०८ ॥ न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । ह-
 विषा कृष्णवर्त्मैव भूय एवाभिवर्धते ॥ ६०९ ॥ नाष्टः कस्यचिद्ब्रूयान्न चान्यायेन पृच्छतः ।
 जानन्नपि हि मेधावी जडवल्लोक आचरेत् ॥ ६१० ॥ धर्मार्थौ यत्र न स्यातां शुश्रूषा वापि
 तद्विधा । तत्र विद्या न वक्तव्या शुभं बीजमिवोपरे ॥ ६११ ॥ विद्ययैव समं कामं मर्त्यव्यं
 ब्रह्मवादिना । आपद्यपि हि घोरायां न त्वेनामिरणे वपेत् ॥ ६१२ ॥ सावित्रीमात्रसारोऽपि
 वरं विप्रः सुयन्त्रितः । नायन्त्रितश्चतुर्वेदः सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ ६१३ ॥ न हायनैर्न
 पलितैर्न वित्तेन न बन्धुभिः । ऋण्यश्चक्रिरे धर्मं योऽनूचानः स नो महान् ॥ ६१४ ॥ नारु-
 त्तुदः स्यादार्तोऽपि न परद्रोहकर्मभिः । ययास्योद्विजते वाचा नालोक्यां तामुदीरयेत् ॥ ६१५ ॥
 यथा खनन्वनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति । तथा गुरुगतां विद्यां शुश्रूपरधिगच्छति ॥ ६१६ ॥
 यं मातापितरौ क्लेशं सहेते संभवे नृणाम् । न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि
 ॥ ६१७ ॥ पित्रोर्नित्यं प्रियं कुर्यादाचार्यस्य च सर्वदा । तेषु हि त्रिषु तृष्टेषु तपः सर्वं समाप्यते
 ॥ ६१८ ॥ श्रद्धघ्नानः शुभां विद्यामाददीतावरादपि । अन्त्यादपि परं धर्मं स्त्रीरत्नं दुष्कु-
 ल्यादपि ॥ ६१९ ॥ यद्यत्पग्वशं कर्म तत्तद्यत्नेन वर्जयेत् । यद्यदात्मवशं तु स्यात्तत्तत्सेवेत
 यत्नतः ॥ ६२० ॥ यत्कर्म कुर्वन्नोऽस्य स्यात्परितोपोऽन्तरात्मनः । तत्प्रयत्नेन कुर्वीत वि-
 परीतं तु वर्जयेत् ॥ ६२१ ॥ न द्रव्याणामविज्ञाय विधिं धर्म्यं प्रतिग्रहेत् । प्रातः प्रतिग्रहं
 कुर्यादवसीदन्नपि क्षुधा ॥ ६२२ ॥ सर्वपाप्मेव शौचानामर्थशौचं परं स्मृतम् । योऽर्थं शु-
 चिः स हि शुचिर्न मृद्धारिशुचिः शुचिः ॥ ६२३ ॥ नास्ति विद्यासमं चक्षुर्नास्ति मत्स्यसमं
 तपः । नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागसमं सुखम् ॥ ६२४ ॥ नात्यर्थमर्थार्थितया लुब्ध-
 मुद्वेजयेज्जनम् । अब्धिर्दत्त्वाश्वरत्नं स्त्रीर्मथ्यमानोऽसृजद्विषम् ॥ ६२५ ॥ न स्यात्तव्यं न
 गन्तव्यं क्षणमप्यधमैः सह । पयोऽपि शौण्डिकीहस्ते मंदिरां मन्यते जनः ॥ ६२६ ॥
 अकिंचिदपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति । तत्तस्य किमपि द्रव्यं यो हि यस्य प्रियो
 जनः ॥ ६२७ ॥ अत्युष्णात्सप्तवृतादन्नादच्छिद्राच्चैव वाससः । अपरप्रेष्यभावाच्च भूय इच्छ-
 न्यतत्पथः ॥ ६२८ ॥ आपदामापतन्तीनां हितोऽप्यायाति हेतुताम् । मातृजङ्घैव वत्सस्य

स्तम्भो भवति बन्धने ॥ ६२९ ॥ भवत्येकस्थले जन्म गन्धस्तेषां पृथक्पृथक् । उत्प-
 लस्य मृणालस्य मत्स्यस्य कुमुदस्य च ॥ ६३० ॥ तत्र मित्रं न वस्तव्यं यत्र नास्ति
 चतुष्टयम् । ऋणदाता च वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी ॥ ६३१ ॥ सच्छिद्रनिकटे वासो
 न कर्तव्यः कदाचन । घटी पिबति पानीयं ताड्यते झल्लरी यथा ॥ ६३२ ॥ तृणं ब्रह्मविदः
 स्वर्गस्तृणं शूरस्य जीवितम् । जिताक्षस्य तृणं नारी निस्पृहस्य तृणं जगत् ॥ ६३३ ॥ गुरो-
 रर्प्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः । उत्पथप्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति शासनम् ॥ ६३४ ॥ म-
 नसैव कृतं पापं न शरीरकृतं कृतम् । येनैवाल्लिङ्गिता कान्ता तेनैवाल्लिङ्गिता सुता ॥ ६३५ ॥
 भिक्षे चित्ते कुतः प्रीतिः स्याद्वा प्रीतिः कुतः सुखम् । त्वं च स्मरसि तं पुत्रं पुच्छच्छेदं
 स्मराम्यहम् ॥ ६३६ ॥ मक्षिका व्रणमिच्छन्ति धनमिच्छन्ति पार्थिवाः । नीचाः कलहमिच्छ-
 न्ति शान्तिमिच्छन्ति साधवः ॥ ६३७ ॥ हस्ती चाङ्कुशहस्तेन कशाहस्तेन वाजिनः । शृङ्गी
 लगुडहस्तेन खड्गहस्तेन दुर्जनः ॥ ६३८ ॥ देशानुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ।
 तत्रैव निधनं यान्ति काकाः कापुरुषाः मृगाः ॥ ६३९ ॥ वाग्वादमर्थसंबन्धं परोक्षे द्वारदर्श-
 नम् । यदीच्छेद्विपुलां प्रीतिं त्रीणि तत्र न कारयेत् ॥ ६४० ॥ अर्थानामर्जनं कार्यं वर्धनं
 रक्षणं तथा । भक्ष्यमाणो निरादायः सुमेरुरपि हीयते ॥ ६४१ ॥ आपदर्थं धनं रक्षेन्महतां
 कुत आपदः । कदाचित्कुपितो देवः संचितं चापि नश्यति ॥ ६४२ ॥ युध्यन्ति पशवः
 सर्वे पठन्ति शुक्रमारिकाः । दातुं जानाति यो वित्तं स शूरः स च पण्डितः ॥ ६४३ ॥
 नदीतीरेषु ये वृक्षा यस्य नारी निरङ्कुशा । मन्त्रिहीनो भवेद्वाजा तस्य राज्यं विनश्यति
 ॥ ६४४ ॥ गुणं पृच्छस्व मा रूपं शीलं पृच्छस्व मा कुलम् । सिद्धिं पृच्छस्व मा विद्यां
 भोगं पृच्छस्व मा धनम् ॥ ६४५ ॥ गुणो भूयते रूपं शीलं भूयते कुलम् । सिद्धिर्भू-
 पयते विद्यां भोगो भूयते धनम् ॥ ६४६ ॥ यस्य न ज्ञायते शीलं कुलं विद्या नरस्य
 च । कस्तेन मह विश्वामं पुमान्कुर्याद्विचक्षणः ॥ ६४७ ॥ का प्रीतिः सह मार्जारैः का
 प्रीतिरवनीपतौ । गणिकाभिश्च का प्रीतिः का प्रीतिर्भिक्षुकैः सह ॥ ६४८ ॥ धीराणां
 भूषणं विद्या मन्त्रिणां भूषणं नृपः । भूषणं च पतिः स्त्रीणां शीलं सर्वस्य भूषणम् ॥ ६४९ ॥
 महानदीप्रतरणं महापुरुषविग्रहम् । महाजनविरोधं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ६५० ॥
 नारुहेद्विषमं वृक्षं जीर्णं नावं न चारुहेत् । कूपे नालोकयेत्तायं न वात्मानं विनाशयेत्
 ॥ ६५१ ॥ संकटे न च गन्तव्यं विषमे न कदाचन । महापथे न गन्तव्यं गन्तव्यं चात्मनः
 पथम् ॥ ६५२ ॥ अनादायी व्ययं कुर्यादसहायी रणप्रियः । आतुरः सर्वभक्षी च नरः
 शीघ्रं विनश्यति ॥ ६५३ ॥ सुसंदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य चलितस्य च । अमात्यस्य
 च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं वरम् ॥ ६५४ ॥ दीर्घशृङ्गमनङ्गाहं रण्डां च बहुभाषिणीम् ।

१ सगर्वस्य. २ उन्मार्गप्रवर्तिनः. ३ 'पम्बी संकटे प्रोक्तं रण्डा च विषमं पथम् । वैश्या महापथं प्रोक्तं स्वपर्यायः पिता ध्रुवः ॥'.

शूद्रमक्षरसंयुक्तं दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ६९९ ॥ सिद्धमन्त्रौषधं धर्मं गृहच्छिद्रं च मैथु-
नम् । कुभुक्तिं कुश्रुतं चैव वचनं न प्रकाशयेत् ॥ ६९६ ॥ धनेषु जीवितव्येषु स्त्रीषु
भोजनवृत्तिषु । अतृप्ता मानवाः सर्वे याता यास्यन्ति यान्ति च ॥ ६९७ ॥ सौहार्दस्वर्ण-
रेखाणामुच्चावचभिदाजुषाम् । परोक्षमिति कोऽप्यस्ति परीक्षानिकषोपलः ॥ ६९८ ॥
परापकारनिरतैर्दुर्जनैः सह संगतिः । वदामि भवतस्तत्त्वं न विधेया कदाचन ॥ ६९९ ॥
नरत्वं दुर्लभं लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा । कवित्वं दुर्लभं तत्र शक्तिस्तत्र सुदुर्लभा ॥ ६६० ॥
वारिजेनेव सरमी शशिनेव निशीथिनी । यौवनेनेव वनिता नयेन श्रीमर्नोहरा ॥ ६६१ ॥
दानं वित्तादृतं वाचः कीर्तिधर्मौ तथायुपः । परोपकरणं कायादसारात्सारमाहरेत् ॥ ६६२ ॥
श्रुतं कृतधियां सङ्गाज्जायते विनयः श्रुतात् । लोकानुरागो विनयान्न किं लोकानुरागतः
॥ ६६३ ॥ किमाराध्यं सदा पुण्यं कश्च सेव्यः सदागमः । को ध्येयो भगवान्विष्णुः किं
काम्यं परमं पदम् ॥ ६६४ ॥ एकामिषामिलापो हि बीजं वैरमहातरोः । तिलोत्तमा-
मिलापो हि यथा मुन्दोपमुन्दयोः ॥ ६६५ ॥ आचान्तकान्तिरुन्निद्रैर्मयूखैरहि-
मत्विषः । धूमरापि कला चान्द्री किं न ब्रूयाति लोचनम् ॥ ६६६ ॥ हेतुर्नैसर्गिकः
कोऽपि प्रीतेर्यद्वि न वर्तते । मालती मधुरास्तीति मधुपः केनः शिक्ष्यते ॥ ६६७ ॥
देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे देवजे भेषजे गुरौ । यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी
॥ ६६८ ॥ न माता शपते पुत्रं न दोषं लभते मही । न हिंसां कुरुते साधुर्न देवः सृष्टि-
नाशकः ॥ ६६९ ॥ प्रायः सन्त्युपदेशार्हा धीमन्तो न जडाशयाः । तिलाः कुसुमसौ-
गन्ध्यावाहिनो न यवाः क्वचित् ॥ ६७० ॥ संस्थितस्य गुणोत्कर्षः प्रायः प्रस्फुरति स्फुटम् ।
दग्धस्यागुरुवण्डस्य स्फारीभवति सौरभम् ॥ ६७१ ॥ उपकर्तुं यथा स्वल्पः समर्थो न
तथा महान् । प्रायः कृष्णशृणां हन्ति सततं न तु वारिधिः ॥ ६७२ ॥ जडे प्रभवति
प्रायो दुःखं विभ्रति साधवः । शितांशावुदिते पद्माः संकोचं यान्ति वारिणि ॥ ६७३ ॥
कश्चित्कम्यचिदेव स्यात्मुहुद्विस्त्रम्भभाजनम् । पदं विकामयत्यर्कः संकोचयति कैरवम्
॥ ६७४ ॥ ईश्वराः पिशुनाञ्शश्वद्विभ्रतीति किमद्भुतम् । प्रायो निधय एवाहीन्द्रजिह्वा-
न्दधतेतराम् ॥ ६७५ ॥ संपद्यान्ते परैः साकं विषदि स्वजनैर्जडः । जृम्भत्यम्भोरुहे भृङ्गः
शुष्यत्युदकशैवलैः ॥ ६७६ ॥ नीचावमानमलिनां यो भुङ्के संपदं पुमान् । लशुनाक्तां स
कर्पूरचर्चा वितनुते तनौ ॥ ६७७ ॥ व्यमनानन्तरं सौम्यं स्वल्पमप्यधिकं भवेत् । काषाय-
रसमास्वाद्य स्वाद्वतीवाम्बु विन्दते ॥ ६७८ ॥ गुणानामन्तरं प्रायस्तज्ज्ञो जानाति नेतरः ।
मालतीमल्लिकामोदं घ्राणं वेत्ति न लोचनम् ॥ ६७९ ॥ प्रभूतवयसः पुंसो धियः पाकः
प्रवर्तते । जीर्णस्य चन्दनतरोरामोद उपजायते ॥ ६८० ॥ धनागमेऽधिकं पुंसां लोभम-
भ्येति मानसम् । निदावकाले प्रालेयः प्रायः शैत्यं वहत्यलम् ॥ ६८१ ॥ सहजोऽपि गुणः

पुंसां साधुवादेन वर्धते । कामं सुरसलेपेन कान्तिं वहति काञ्चनम् ॥ ६८२ ॥ निन्दां यः
 कुरुते साधोस्तथा स्वं दूषयत्यसौ । खे भूतिं यस्त्यजेदुच्चैर्मूर्ध्नि तस्यैव सा पतेत् ॥ ६८३ ॥
 शुभं वाप्यशुभं कर्म फलकालमपेक्षते । शरद्येव फलत्याशु शालिर्न सुरभौ क्वचित् ॥ ६८४ ॥
 भोगेच्छा नोपभोगेन भोगिनां जातु शाम्यति । लवणेनान्तरालेन तृष्णा प्रत्युत जायते
 ॥ ६८५ ॥ दुर्लभोऽप्युत्तमः प्रायः स्वजातीयेन लभ्यते । कर्णकोटरगं वारि वारिणैवाव-
 कृष्यते ॥ ६८६ ॥ जन्तोर्निरुपभोगस्य दृश्यते भुवि रूक्षता । वाताशिनो द्विजिह्वत्वं
 विहितं पश्य वेधसा ॥ ६८७ ॥ आकरः कारणं जन्तोर्दोर्जन्यस्य न जायते । कालकूटः
 सुधासिन्धोः प्राणिनां प्राणहारकः ॥ ६८८ ॥ न व्याप्तिरेषा गुणिनो गुणवाञ्छायते
 ध्रुवम् । चन्दनोऽनलसंदग्धो न भस्म सुरभि क्वचित् ॥ ६८९ ॥ कार्यापेक्षी जनः प्रायः
 प्रीतिमाविष्करोत्यलम् । लोभार्थी शौण्डिकः शप्पैर्मपं पुष्पाति पेशलैः ॥ ६९० ॥ दुर्ज-
 नो जीयते युक्त्या विग्रहेण न धीमता । निपात्यते महावृक्षस्तत्समीपक्षितिक्षयात्
 ॥ ६९१ ॥ स्वभावमुन्दरं वस्तु न संस्कारमपेक्षते । मुक्तारत्नस्य शाणाश्मवर्षणं नोपयुज्यते
 ॥ ६९२ ॥ येनात्मा पण्यतां नीतः स एवान्विष्यते जनैः । हस्ती हेमसहस्रेण क्रीयते
 न मृगाधिपः ॥ ६९३ ॥ विक्रीतं निजमात्मानं वस्त्रैः संस्कुरुते जडः । परेभ्यः स्वशरी-
 रस्य के वा भूषां वितन्वते ॥ ६९४ ॥ अमंभवगुणस्तुत्या जायते स्वात्मनस्त्रया । क-
 णिकारं सुगन्धीति वदन्को नोपहास्यते ॥ ६९५ ॥ तटस्थैः ख्यापिताश्चेतो विशन्ति गु-
 णिनां गुणाः । उत्कोचितानां पद्मानां गन्धो वायुभिराहतः ॥ ६९६ ॥ निजाशय-
 वदाभाति पुंसां चित्ते पराशयः । प्रतिमा मुखचन्द्रस्य लुपाणे याति दीर्घताम् ॥ ६९७ ॥
 अधमं बाधते भूयो दुःखवेगो न तूत्तमम् । पादद्वयं रुजत्याशु शीतस्पर्शां न
 चक्षुषी ॥ ६९८ ॥ यत एवागतो दोषस्त्वत एव निर्वर्तते । अग्निदग्धस्य वि-
 स्फोटशान्तिः स्यादग्निना ध्रुवम् ॥ ६९९ ॥ बुद्धिमत्त्वाभिमानः को भवेत्प्रज्ञो
 पजीविनाम् । अन्यदीयैरलंकारैर्नहिंकारो विभूषणे ॥ ७०० ॥ उत्तमोऽप्यधमस्य
 स्याद्याच्चानम्रकरः क्वचित् । कौस्तुभादीनि रत्नानि ययाचे हरिरम्बुधिम् ॥ ७०१ ॥
 प्रयत्ने समके केचिदेव स्युः फलभागिनः । क्षीरोदमथनाद्देवैरमृतं प्रापि नामुरैः ॥ ७०२ ॥
 भोगः परोपतापेन पुंसां दुःखाय न स्थिरः । पानमप्यसृजः क्षिप्रं स्वपीडार्थं जलौकसाम्
 ॥ ७०३ ॥ नोपभोगपरानर्थान्कोऽपि संचिनुते चिरम् । आखवः किमलंकारानात्मन्या-
 हृत्य कुर्वते ॥ ७०४ ॥ विवर्णवचनैर्मृत्युर्गूढोऽप्यन्तः प्रकाशते । इन्धनान्तरसंस्थैश्च
 ज्वलत्यग्निः पयःकणैः ॥ ७०५ ॥ निकटस्थं गरीयांसमपि लोको न मन्यते । पवित्रामपि
 यन्मर्त्या न नमस्यन्ति जाह्नवीम् ॥ ७०६ ॥ स्वजनः स्वात्मवज्जन्तुर्जायते गुणवान्परैः ।
 गोपैर्गोपिवदाज्ञायि हरिर्देवो जगत्पतिः ॥ ७०७ ॥ उत्तमस्तोषमायाति तदङ्गं पोष्यते यदि ।
 वृक्षः प्रसीदति प्रायः पादाभ्यङ्गेन न स्वयम् ॥ ७०८ ॥ दुर्भगः स्यात्प्रकृत्या यो

विभूत्यापि स तादृशः । गोमयं श्रीनिवासोऽस्ति न तथापि मनोहरम् ॥ ७०९ ॥
 आगच्छदुत्सवो भाति यथैव न तथा गतः । हिमांशोरुदयः सायं चकास्ति न तथो-
 षसि ॥ ७१० ॥ संतोषक्षतये पुंसामाकस्मिकधनागमः । मरसां सेतुभेदाय वर्षौघः
 स च न स्थिरः ॥ ७११ ॥ संतुप्यत्युत्तमः स्तुत्या धनेन महताधमः । प्रसीदन्ति जपै-
 र्देवा बलिभिर्भूतविग्रहाः ॥ ७१२ ॥ स्वजातीयविघाताय माहात्म्यं दृश्यते नृणाम् ।
 श्येनो विहंगमानेव हिनस्ति न भुजंगमान् ॥ ७१३ ॥ गुरुं प्रयोजनोद्देशादर्चयन्ति न
 भक्तितः । दुग्धदात्रीति गौर्गौहे पोष्यते न तु धर्मतः ॥ ७१४ ॥ गुरुरग्निर्द्विजातीनां व-
 र्णानां ब्राह्मणो गुरुः । पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ ७१५ ॥ बहुभिर्मूर्खै-
 र्संघातैरन्योन्यं पशुवृत्तिभिः । प्रच्छाद्यन्ते गुणाः सर्वे मेवैरिव दिवाकरः ॥ ७१६ ॥ मनाग-
 नभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी । क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं क्षमेत कः ॥ ७१७ ॥
 कामाय स्पृहयत्यात्मा संयतोऽपि मनीषिणः । वीथीनियमितोऽप्युक्षा शप्पमासाद्य धावति
 ॥ ७१८ ॥ रोगशोकपरीतापबन्धनव्यसनानि च । आत्मापराधवृक्षाणां फलान्येतानि देहि-
 नाम् ॥ ७१९ ॥ भूमिपतावर्षपतौ बाले वृद्धे तपोनिधौ विदुषि । योपिति मूर्खे गुरुषु च
 विदुषा नैवोत्तरं देयम् ॥ ७२० ॥ कटुकं वा मधुरं वा प्रस्तुतवाक्यं मनोहारि । वामे
 गर्दभनादश्चित्प्रतीत्यै प्रयागेषु ॥ ७२१ ॥ अतिपरिचयादवज्ञा संततगमनादनादरो भ-
 वति । लोकः प्रयागवासी कृपे स्नानं समाचरति ॥ ७२२ ॥ अतिपरिचयादवज्ञा संतत-
 गमनादनादरो भवति । मलये भिल्लपुंरंध्री चन्दनतरुकाष्ठमिन्धनं कुरुते ॥ ७२३ ॥ अति-
 परिचयादवज्ञा इति यद्वाक्यं मृषैव तद्भाति । अतिपरिचितेऽप्यनादौ संसारेऽस्मिन्न जाय-
 तेऽवज्ञा ॥ ७२४ ॥ अविधेयो भृत्यजनः शठानि मित्राण्यदायकः स्वामी । अविनयवती
 च भार्या मस्तकशूलानि चत्वारि ॥ ७२५ ॥ वैद्यमन्त्रकविहीनो निर्लज्जा कुलवधूर्यतिर्मूर्खः ।
 कटके च प्राहुणिको मस्तकशूलानि चत्वारि ॥ ७२६ ॥ शक्तिरहितोऽपि कुप्यति सेवा-
 सक्तोऽपि मानमुद्रहति । अधनोऽपि हि कामयते जानाति विधिर्विडम्बयितुम् ॥ ७२७ ॥
 त्यजति भयमकृतपापं मुमिन्नमयशः प्रमादिनं विद्या । ह्रीः कामिनमलसं श्रीः क्रूरं स्त्री
 दुर्जनं लोकः ॥ ७२८ ॥ अनुचितकर्मारम्भः स्वजनविरोधो बलीयसा स्पर्धा । प्रेमदा-
 जनविश्वासो मृत्युद्वाराणि चत्वारि ॥ ७२९ ॥ अन्यमुखे दुर्वादो यः प्रियवदने स एव
 परिहासः । इतरेर्धनजन्मा यो धूमः सोऽगुरुभवो धूपः ॥ ७३० ॥ अशठमलोभमजिह्वं त्या-
 गिनमनुरागिणं विशेषज्ञम् । यदि नाश्रयति नरं श्रीः श्रीरेव हि वञ्चिता तत्र ॥ ७३१ ॥
 व्यथयतितरामुपेतः स्वस्थप्रकृतेरवद्यलेशोऽपि । भृशमुद्विजते चक्षुः सक्तेन रजःकणेनापि
 ॥ ७३२ ॥ शरदि समग्रनिशाकरकरशतहततिमिरमंचया रजनी । जलदान्तरिताकर्मपि

१ मलयपर्वतः. २ भिल्लः. ३ आगन्तुकः. ४ स्त्रीषु विश्वासः. ५ दुष्टभाषणम्. ६ काष्ठम्.
 ७ सरलम्. ८ दानशालम्.

दिवसच्छायां न पूरयति ॥ ७३३ ॥ यत्र न फलितास्तरवो विकसितसरसीरुहाः सरस्यो
वा । न च सज्जनाः स देशो गच्छतु निधनं श्मशानसमः ॥ ७३४ ॥ गुणमधिगतमपि
धनवानचिरान्नाशयति रक्षति दरिद्रः । मज्जयति रज्जुमम्मसि पूर्णः कुम्भो न खलु
तुच्छः ॥ ७३५ ॥ अबुधा अजंगमा अपि कयापि गत्या परं पदमवाप्ताः । मन्त्रिण इति
कीर्त्यन्ते नयवलगुटिका इव जनेन ॥ ७३६ ॥ स्वल्पा इति रामबलैर्ये न्यस्ता नाशये
पयोराशेः । ते शैलाः स्थितिमन्तो हन्त लघिन्नेव बहुमानः ॥ ७३७ ॥ यत्रार्जवेन लघिमा
गरिमाणं वक्रता तनुते । छन्दःशास्त्र इवास्मिच्छोके सरलः सग्वे किमसि ॥ ७३८ ॥ सु-
हृदि निरन्तरचित्ते गुणवति भृत्ये प्रियासु नारीषु । स्वामिनि शक्तिसमेते निवेद्य दुःखं जनः
सुखी भवति ॥ ७३९ ॥ प्राप्य चलानधिकाराशत्रुषु मित्रेषु बन्धुवर्गेषु । नापकृतं नोपकृतं
न सत्कृतं किं कृतं तेन ॥ ७४० ॥ वित्तं परिमितमधिकव्ययशीलं पुरुषमाकुलीकुरुते ।
ऊनांशुकमिव पीनस्तनजघनायाः कुलीनायाः ॥ ७४१ ॥ अप्रतिबुद्धे श्रोतरि वृक्तुर्वीक्यं
प्रयाति वेफलयम् । नयनविहीने भर्तारि लावण्यमिवेह खञ्जनाक्षीणाम् ॥ ७४२ ॥ बहुतर-
हिते रसातले उत्तिष्ठन्ते हि सुमनसमूर्धपमि । कान्तारैर्जनवेगं विपद्य सद्रमफलोस्तु वि-
रलाः स्युः ॥ ७४३ ॥ प्रतिगृहकोणं गुणिनो लूताकीटा इव स्फुरन्ति शतम् । तद्गामकः
स्वंगोभिः को वा रविरिव गुणज्ञोऽस्ति ॥ ७४४ ॥ रमणीयः स हि पुरुषो रमणी यत्रैव
रज्यति विदग्धः । श्लोकः स एव सुभगश्चित्तं मत्तं हि यत्र रमिकस्य ॥ ७४५ ॥ आ-
परितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम् । बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः
॥ ७४६ ॥ अबला यत्र प्रबला शिशुरवनीशो निरक्षरो मन्त्री । नहि नहि तत्र धनाशा
जीवितं^३ आशापि दुर्लभा भवति ॥ ७४७ ॥ ज्वलति चलितेन्वनोऽग्निविप्रकृतः पन्नगः फणां
कुरुते । प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात्प्रतिपद्यते जन्तुः ॥ ७४८ ॥ राजनि विदुषां मध्ये
वरसुरतानां समागमे स्त्रीणाम् । सौध्वसदृपितहृदयो वैकिपटुगपि कातरो भवति ॥ ७४९ ॥
अलिरनुसरति परिमलं लक्ष्मीरनुसरति नयगुणसमृद्धिम् । निम्नमनुसरति सलिलं विधिलि-
खितं बुद्धिरनुसरति ॥ ७५० ॥ स्वार्धनेऽपि कलत्रे नीचः परदारलम्पटो भवति । संपू-
र्णेऽपि तडागे काकः कुम्भोदकं पिबति ॥ ७५१ ॥ किं क्रूरं फणिहृदयं पुनरपि किं क्रूर-
मङ्गनाहृदयम् । क्रूरात्क्रूरतरं किं पतिमुतधनहीनकामिनीहृदयम् ॥ ७५२ ॥ अनुकूलां विम-
लाङ्गीं कुलजां कुशलां सुशीलसंपन्नाम् । पञ्चलकारां भार्यां पुरुषः पुण्योदयाल्लभते

१ चतुरङ्गायुधक्रीडनकस्य गुटिकाः. २ अल्प वस्त्रम्. ३ सुखं. ४ खड्गगतनयनानाम्. ५ तर-
हिते रसातले. रमाले आम्रवृक्षे इत्यर्थः. ६ पुष्पाणि; (पक्षे) शोभनमनसः. मुनय इत्यर्थः. ७ माघमासे; (पक्षे)
तपश्चर्यायाम्. ८ कान्तागमरण्यम्. दुर्गममार्ग इति यावत्. तत्संबन्धि एतन्वेगं कम्पनवेगं विपद्य सहित्वा
सद्रसानि फलानि येषामेवंविधा विरलाः स्युः; (पक्षे) कान्ता स्त्री, रा द्रव्यं, जनवेगो जनमत्तापः, एतान्मर्ष-
यित्वा सद्रसो मोक्षरसः स एव फलं येषामेतादृशा विरलाः स्युः. ९ प्रकाशकः. १० स्ववाणीभिः; (पक्षे)
स्वकिर्णैः. ११ चतुर्णां. १२ अविश्वस्तम्. १३ जावने. १४ भयम्. १५ वाग्मा.

॥ ७९३ ॥ अरसिकजनभाषणतो रसिकजनैः सह वरं कलहः । लम्बकुचालिङ्गनतो लि-
कुचकुचापादताडनं श्रेयः ॥ ७९४ ॥ आपदि मित्रपरीक्षा शूरपरीक्षा रणाङ्गणे भाति ।
विनये वंशपरीक्षा स्त्रियः परीक्षा तु निर्धने पुंसि ॥ ७९५ ॥ अनवसरे च यदुक्तं सुभा-
षितं तच्च भवति हास्याय । रहसि प्रौढवधूनां रतिसमये वेदपाठ इव ॥ ७९६ ॥ आरो-
ग्यं विद्वत्ता सज्जनमैत्री महाकुले जन्म । स्वाधीनता च पुंसां महदैश्वर्यं विनाप्यर्थैः
॥ ७९७ ॥ अवसरपठिता वाणी गुणगणरहितापि शोभते पुंसाम् । रतिसमये युवतीनां भूषा-
हानिर्विभूषणं भवति ॥ ७९८ ॥ अद्याकरणमधीतं भिन्नद्रोण्या तरङ्गिणीतरणम् । भेषजम-
पश्यसहितं त्रयमिदमकृतं वरं न कृतम् ॥ ७९९ ॥ यः पठति लिखति पश्यति परिपृच्छति
पण्डितानुपाश्रयति । तस्य दिवाकरकिरणैर्नलिनीदलमिव विकास्यते बुद्धिः ॥ ८०० ॥ विरला
जानन्ति गुणान्विरलाः कुर्वन्ति निर्धने स्नेहम् । विरलाः परकार्यरताः परदुःखेनापि दुःखिता
विरलाः ॥ ८०१ ॥ उद्वेजयति दरिद्रं परमुद्राया अणत्कारः । गृहपतिरतिमिलितायाः
कङ्कणनादो यथा जारम् ॥ ८०२ ॥ कोऽन्धो योऽकार्यरतः को वधिरो यः शृणोति नै-
तानि । को सूको यः काले प्रियाणि वक्तुं न जानाति ॥ ८०३ ॥ कुत्र विधेयो यत्नो वि-
द्याभ्यासे सदैवपथे दाने । अवधीरणा क्व कार्या खलपर्यापित्परधनेषु ॥ ८०४ ॥ कुत्र
विधेयो वामः सज्जनकण्ठे यथा काश्याम् । कः परिहार्यो देशः पिशुनयुतो लुब्धभूपश्च
॥ ८०५ ॥ दधि मधुरं मधु मधुरं द्राक्षा मधुरा मुधापि मधुरैव । तस्य तदेव हि मधुरं
यस्य मनो यत्र संलग्नम् ॥ ८०६ ॥ अविदितपरमानन्दो वदति जनो विषयमेव रमणीयम् ।
तिलतैलमेव मृष्टं येन न दृष्टं घृतं क्वापि ॥ ८०७ ॥ रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी प-
रावसथशायी । यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः ॥ ८०८ ॥ को धर्मो भू-
तदया किं सौख्यमरोगिता जगति । कः स्नेहः सद्भावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः
॥ ८०९ ॥ दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् । वित्तं त्यागनियुक्तं दुर्ल-
भमेतच्चतुर्भद्रम् ॥ ८१० ॥ कल्पयति येन वृत्तिं येन च लोके प्रशस्यते सद्भिः । स
गुणस्तेन च गुणिना रक्ष्यः संवर्धनीयश्च ॥ ८११ ॥ दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणापात्रभृद्वति
राजा । कृपणानुसारि च धनं मेघो गिरिजलधिवर्षी च ॥ ८१२ ॥ कृतशतमसत्सु नष्टं
सुभाषितशतं च नष्टमबुधेषु । वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टम् ॥ ८१३ ॥
दक्षः श्रियमधिगच्छति पश्याशी कल्यतां सुखमरोगी । उद्युक्तो विद्यान्तं धर्मार्थ-
यशांसि च विनीतः ॥ ८१४ ॥ निरतिशयं गरिमाणं तेन जनन्याः स्मरन्ति विद्वां-
सः । यत्कमपि वहति गर्भं महतामपि यो गुरुर्भवति ॥ ८१५ ॥ अप्रकटीकृतशक्तिः
शक्तोऽपि जनस्तिरस्क्रियां लभते । निवसन्नन्तर्दारुणि लङ्घ्यो वह्निर्न तु ज्वलितः ॥ ८१६ ॥
विषमस्थस्वादुफलग्रहणव्यवसायनिश्चयो येषाम् । उष्ट्राणामिव तेषां मन्येऽहं शंसितं जन्म
॥ ८१७ ॥ दुरधिगमः परभागो यावत्पुरुषेण पौरुषं न कृतम् । जयति तुलामधिरूढो भा-

स्नानपि जलदपटलानि ॥ ७७८ ॥ आपदि येनोपकृतं येन च हसितं दशासु चान्त्यासु ।
 उपकृतदपटलपि च तयोर्व्यस्तं पुरुषं परं मन्ये ॥ ७७९ ॥ असती भवति सलज्जा क्षारं मीरं
 च शीतलं भवति । दम्भो भवति विवेकी प्रियवक्ता भवति धूर्तजनः ॥ ७८० ॥ पश्यति
 परस्य युवतिं सकाममपि तन्मनोरथं कुरुते । ज्ञात्वैव तदप्राप्तिं व्यर्थं मनुजो हि पापभाग्भ-
 वति ॥ ७८१ ॥ स्त्रीणां हि साहचर्याद्भवन्ति चेतांसि भर्तृसदृशानि । मधुरापि हि मूर्खयते
 विषैविटपिसमाश्रिता वल्ली ॥ ७८२ ॥ सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं विबुधा जानन्ति सारतां तस्य ।
 हस्ततुल्यापि निपुणाः पलप्रमाणं विजानन्ति ॥ ७८३ ॥ कविहृदयेष्वनमूया कस्तूरीकर्द-
 मेष्वालिन्यम् । अक्षारता पयोधाववनीपालेषु पाण्डित्यम् ॥ ७८४ ॥ वस्तुनि चिराभिल-
 षिते कथमपि दैवात्प्रसक्तसंघटने । प्राक्प्राप्तान्यपि बहुशो दुःखानि परं सुखानि जायन्ते
 ॥ ७८५ ॥ विस्त्रब्धघातदोषः स्वधायं ग्लम्य वीरकोपकरः । नवतरुभङ्गध्वनिरिव हरि-
 निद्रातस्करः करिणः ॥ ७८६ ॥ सत्यपि च मुकृतकर्मणि दुर्नीतिश्चेच्छ्रियं हरत्येव । तैलैः
 सदोपयुक्तां दीपशिखां दलति वातालिः ॥ ७८७ ॥ उपचारः कर्तव्यो यावदनुत्प-
 न्नसौहृदाः पुरुषाः । उत्पन्नसौहृदानामुपचारः कैतवं भवति ॥ ७८८ ॥ स्नेहो हि वरमध-
 टितो न वरं संजातविघटितस्नेहः । हतनयनो हि विपादी न विपादी भवति जात्य-
 न्धः ॥ ७८९ ॥ नलिनीदलगतजलवत्तरलं किं यौवनं धनं चायुः । के शशधरकरनिकरा-
 नुकारिणः सज्जना एव ॥ ७९० ॥ किं क्रूरं स्त्रीहृदयं किं गृहिणः प्रियहिताय दारगुणाः ।
 कः कामः संकल्पः किं दुष्करसाधनं प्रज्ञा ॥ ७९१ ॥ वितरति यावद्दाता तावत्सकल्योऽपि
 भवति कलभाषी । विरते पयसि घनेभ्यः शाम्यन्ति शिखण्डिनां ध्वनयः ॥ ७९२ ॥ व्यस-
 ने मित्रपरीक्षा शूरपरीक्षा रणाङ्गणे भवति । विनये भृत्यपरीक्षा दानपरीक्षा च दुर्भिक्षे
 ॥ ७९३ ॥ आलस्यं स्त्रीमेवा मरोगता जन्मभूमिवात्मल्यम् । संतोषो भीरुत्वं पटु व्याघ्रा-
 ता महत्त्वस्य ॥ ७९४ ॥ अप्येकवंशजनुषोः पश्यत पूर्णत्वतुच्छताभानोः । ज्याकामुकयोः क-
 श्चिदुणभूतः कश्चिदपि भर्ता ॥ ७९५ ॥ अन्धत्वमन्धसमये बधिरत्वं बधिरकाल आलम्ब्य ।
 श्रीकेशवयोः प्रणयी परमेष्ठी नाभिवास्तव्यः ॥ ७९६ ॥ नियतैः पदैर्निषेव्यं स्वलितेऽनर्था-
 वहं समाश्रयति । संभवदन्त्यगतिः कः संक्रमकाष्ठं दुरीशं च ॥ ७९७ ॥ सम्यगनिष्पन्नः
 सन्योऽर्थस्त्वरया स्फुटीक्रियते । म व्यङ्ग्य एव भवति प्रथमो विनतातनूज इव ॥ ७९८ ॥
 अधरस्य मधुरिमाणं कुचकाठिन्यं दृशोस्तथा तैक्ष्ण्यम् । कवितायाः परिपाकाननुभवरसिको
 विजानाति ॥ ७९९ ॥ सविता विधवति विधुरपि सवितरति तथा दिनन्ति यामिन्यः ।
 यामिनयन्ति दिनानि च मुखदुःखवशीकृते मनसि ॥ ८०० ॥ निजदोषावृतमनसामतिमुन्द-
 रमेव भाति विपरीतम् । पश्यति पित्तोपहतः शशिशुभ्रं शङ्खमपि पीतम् ॥ ८०१ ॥
 राज्ये सारं वसुधा वसुधायामपि पुरं पुरे सौधम् । सौधे तल्पं तल्पे वराङ्गनानङ्गसर्वस्वम्

॥ ८०२ ॥ वाप्यो भवन्ति विमलाः स्फुटन्ति कमलानि वापीषु । कमलेषु पतन्त्यलयः
 करोति संगीतमलिषु पदम् ॥ ८०३ ॥ संनिहितेऽपि दुरापे वस्तुनि मनसोऽनवाप्तविषयस्य ।
 भवति न संशयनाशो बहुशोऽप्याश्वास्यमानस्य ॥ ८०४ ॥ स्ववशः करोति कर्म प्र-
 मादयुक्तस्तु परवशो भवति । स्ववशो रोहति वृक्षं निपतत्यवशस्ततः पुरुषः ॥ ८०५ ॥
 भोगाक्षमस्य रक्षां दृष्ट्वात्रेणैव कुर्वतोऽनभिमतस्य । वृद्धस्य प्रमदापि श्रीरपि भृत्यस्य भोगाय
 ॥ ८०६ ॥ सर्वथा स्वहितमाचरणीयं किं करिष्यति जनो बहुजल्पः । विद्यते नहि स
 कश्चिदुपायः सर्वलोकपरितोपकरो यः ॥ ८०७ ॥ कस्यचित्किमपि नो हरणीयं मर्मवाक्य-
 मपि नोच्चरणीयम् । श्रीपतेः पदयुगं स्मरणीयं लीलया भवजलं तरणीयम् ॥ ८०८ ॥ आ-
 सुरं कुलमनादरणीयं चित्तमेतदमलीकरणीयम् । रामधाम शरणीकरणीयं लीलया भवजलं
 तरणीयम् ॥ ८०९ ॥ जीवितं तदपि जीवितमध्ये गण्यते मुक्तितिभिः किमु पुंसाम् । ज्ञान-
 विक्रमकलाकुलज्जात्यागभोगरहितं विफलं यत् ॥ ८१० ॥ लोक एष गतलोचनत्रयः
 कस्य वा न विवृणोति वाच्यताम् । लोचनोत्सवमशेषजीवनं यत्कलङ्कयति चन्द्रमण्डलम्
 ॥ ८११ ॥ यः परस्य विषमं विचिन्तयेत्प्राप्नुयात्स कुमतिः स्वयं हि तत् । पूतना हरिव-
 श्वार्थमाययौ प्राप सैव वधमात्मनस्ततः ॥ ८१२ ॥ काके शौचं द्यूतकारे च सत्यं संपं क्षान्तिः
 स्त्रीषु कामोपशान्तिः । स्त्रीषु धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ॥ ८१३ ॥
 एको देवः केशवो वा शिवो वा एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा । एका भार्या सुन्दरी वा दूरी
 वा एको वासः पत्तने वा वने वा ॥ ८१४ ॥ चित्तायत्तं धातुवद्धं शरीरं नष्टे चित्ते धातवो
 यान्ति नाशम् । तस्माच्चित्तं सर्वदा रक्षणीयं स्वस्थे चित्ते बुद्धयः संभवन्ति ॥ ८१५ ॥ शुक्ले
 पक्षे शीतरश्मिर्वलीयान्न प्राधान्यं तारकायास्तु दृष्टम् । शक्त्या युक्ते विद्यमानेऽपि कान्ते
 न प्राधान्यं योपितां कापि दृष्टम् ॥ ८१६ ॥ दाता दानस्यान्तरा स्यात्पथिव्यां गेहे गेहे
 याचकानां समूहः । चिन्तारत्नस्यास्ति सत्त्वे विवादो मार्गे मार्गे रेणवः सन्त्यसंख्याः
 ॥ ८१७ ॥ मांसं मृगाणां देशनौ गजानां मृगद्विषां चर्म फलं द्रुमाणाम् । स्त्रीणां सुरूपं
 च नृणां हिरण्यमेते गुणा वैरकरा भवन्ति ॥ ८१८ ॥ शाक्येन धर्मं कपटेन मित्रं परोपता-
 पेन समृद्धिभावम् । सुखेन विद्यां परुषेण नारीं वाञ्छन्ति ये व्यक्तमपण्डितास्ते ॥ ८१९ ॥
 राजा वृणी ब्राह्मणः सर्वभक्षी स्त्री चावशा दुष्टबुद्धिः सहायः । प्रेप्यः प्रतीपोऽधिकृतः
 प्रमादी त्याज्या इमे यश्च कृतं न वेत्ति ॥ ८२० ॥ मूर्खो द्विजातिः स्थविरो गृहस्थः कामी
 दरिद्रो धनवांस्तपस्वी । वेश्या कुरूपा नृपतिः कदर्यो लोके पडेतानि विडम्बितानि
 ॥ ८२१ ॥ दानं दरिद्रस्य प्रभोश्च शान्तिर्यूनां तपो ज्ञानवतां च मौनम् । इच्छानिवृत्ति-
 श्च सुखान्वितानां दया च भूतेषु दिवं नयन्ति ॥ ८२२ ॥ अर्थागमो नित्यमरोगिता च
 प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च । वश्यश्च पुत्रोऽर्थकरी च विद्या षड् जीवलोकस्य सुखानि रा-

जन् ॥ ८२३ ॥ आरोग्यमानृष्यमविप्रवासः सप्रत्यया वृत्तिरभीतिवासः । सद्धिर्मुन्यैः सह
 संप्रयोगः षड् जीवलोकस्य सुखानि राजन् ॥ ८२४ ॥ मृतस्य लिप्सा कृपणस्य दिक्ता वि-
 मार्गगायाश्च रुचिः स्वकान्ते । सर्पस्य शान्तिः कुटिलस्य मैत्री विधातृसृष्टौ नहि दृष्ट-
 पूर्वा ॥ ८२५ ॥ आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् । दिनस्य
 पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ ८२६ ॥ भार्यावियोगः स्वजनापवादो
 ऋणस्य शेषं कृपणस्य सेवा । दारिद्र्यकाले प्रियदर्शनं च विनाग्निना पञ्च दहन्ति कायम्
 ॥ ८२७ ॥ अश्वघ्नृतं वासवगर्जितं च स्त्रीणां च चित्तं पुरुषस्य भाग्यम् । अवर्षणं चा-
 प्यतिवर्षणं च देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ॥ ८२८ ॥ राष्ट्रस्य चित्तं कृपणस्य वित्तं
 मनोरथं दुर्जनमानुषाणाम् । स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः
 ॥ ८२९ ॥ किं पौरुषं रक्षति यो न वार्ताङ्किकं वा धनं नार्थिजनाय यत्स्यात् । सा किं
 क्रिया या न हितानुबद्धा किं जीवितं साधुविरोधि यद्वै ॥ ८३० ॥ अन्यायवित्तेन कृ-
 तोऽपि धर्मः सव्याज इत्याहुरशेषलोकाः । न्यायार्जिनार्थेन स एव धर्मो निर्व्याज इत्या-
 र्यजना वदन्ति ॥ ८३१ ॥ यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यमंख्यामतिवर्तितुं वा ।
 निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः ॥ ८३२ ॥ शास्त्रेषु निष्ठा सह-
 जश्च बोधः प्रागल्भ्यमभ्यस्तगुणा च वाणी । कालानुरोधः प्रतिभानवच्चमेते गुणाः काम-
 दुधाः क्रियासु ॥ ८३३ ॥ न स्वल्पमप्यध्यवसायभीरोः करोति विज्ञानविधिर्गुणं हि ।
 अन्धस्य किं हस्ततलस्थितोऽपि प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ ८३४ ॥ न कस्यचित्क-
 श्चिदिह स्वभावादवत्युदारोऽभिमतः खलो वा । लोके गुरुत्वं विपरीततां वा स्वचेष्टिता-
 न्येव नरं नयन्ति ॥ ८३५ ॥ अपायमदर्शनजां विपत्तिमुपायसंदर्शनजां च सिद्धिम् ।
 मेधाविनो नीतिविधिप्रयुक्तां पुरः स्फुरन्तोमिव दर्शयन्ति ॥ ८३६ ॥ दन्तस्य निर्वर्षणकेन
 राजन्कर्णस्य कण्डूयनकेन वापि । तूणेन कार्यं भवतीश्वराणां किमङ्ग वाक्पाणिमता नरेण
 ॥ ८३७ ॥ त्यजत्क्षुधातो महित्यं सपुत्रां स्वादेत्क्षुधातो भुजगी स्वमण्डम् । बुभुक्षितः किं
 न करोति पापं क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ॥ ८३८ ॥ दारेषु किञ्चित्स्वजनेषु किञ्चि-
 द्दोष्यं वयस्येषु सुतेषु किञ्चित् । युक्तं न वा युक्तमिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनुरो-
 धात् ॥ ८३९ ॥ मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरंगैः । मूर्खाश्च मूर्खैः
 सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यमनेषु सख्यम् ॥ ८४० ॥ त्याज्यं न धैर्यं विधुरेऽपि काले
 धैर्यात्कदाचिदतिमाप्नुयात्सः । यथा समुद्रेऽपि च पोतभङ्गे सांयात्रिको वाञ्छति तर्तुमेव
 ॥ ८४१ ॥ दानेन तुल्यो विधिरस्ति नान्यो लोभाच्च नान्योऽस्ति परः पृथिव्याम् । विभू-
 षणं शीलसमं न चान्यत्संतोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ॥ ८४२ ॥ एकस्य दुःखस्य न
 यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिवार्णवस्य । तावद्वितीयं समुपस्थितं मे छिद्रेष्वनर्था बहुलीभ-

वन्ति ॥ ८४३ ॥ क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्ष्णं धनक्षये वर्धति जाठराग्निः । आपत्सु वै-
राणि समुद्रवन्ति छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ॥ ८४४ ॥ अर्थातुराणां न गुरुर्न बन्धुः
कामातुराणां न भयं न लज्जा । विद्यातुराणां न सुखं न निद्रा क्षुधातुराणां न रुचिर्न
वेला ॥ ८४५ ॥ विवाहकाले ऋतुसंप्रयोगे प्राणात्यये सर्वधनापहारे । विप्रस्य चार्थेऽप्य-
नृतं वदेयुः पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ ८४६ ॥ यत्रास्ति लक्ष्मीर्विनयो न तत्र अभ्यागतो
यत्र न तत्र लक्ष्मीः । उभौ च तौ यत्र न तत्र विद्या नैकत्र सर्वो गुणसंनिपातः ॥ ८४७ ॥
द्वारि प्रविष्टः सहसा ततः किं दृष्टः प्रभुः स्मेरमुखस्ततः किम् । कथा श्रुता श्रोत्ररसा
ततः किं व्यथा न शान्ता यदि जाठरीया ॥ ८४८ ॥ सुपात्रदानाच्च भवेद्धनाढ्यो धन-
प्रभावेण करोति पुण्यम् । पुण्यप्रभावात्सुरलोकवासी पुनर्धनाढ्यः पुनरेव भोगी ॥ ८४९ ॥
कुपात्रदानाच्च भवेद्दरिद्रो दारिद्र्यदोषेण करोति पापम् । पापप्रभावान्नरकं प्रयाति पुनर्द-
रिद्रः पुनरेव पापी ॥ ८५० ॥ प्रभुविवेकी धनवांश्च दाता विद्वान्विरागी प्रमदा सुशीला ।
तुरंगमः शस्त्रनिपातधीरो भूमण्डलस्याभरणानि पञ्च ॥ ८५१ ॥ स्वदेशजातस्य नरस्य नूनं
गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा । निजाङ्गना यद्यपि रूपराशिस्तथापि लोकः परदारसक्तः
॥ ८५२ ॥ गन्धः सुवर्णं फलमिक्षुदण्डे नाकारि पुष्पं खलु चन्दनेषु । विद्वान्धनाढ्यो न
तु दीर्घजीवी धातुः पुरा कोऽपि न बुद्धिदोऽभूत् ॥ ८५३ ॥ मर्षस्य रत्ने कृपणस्य वित्ते
सत्याः कुचे केसरिणश्च केशे । मानोन्नतानां शरणागते च मृतौ भवेदन्यकरप्रचारः
॥ ८५४ ॥ श्रुतिविभिन्ना स्मृतयश्च भिन्ना नैको मुनिर्यस्य वचोऽप्रमाणम् । धर्मस्य तत्त्वं
निहितं गुहायां महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥ ८५५ ॥ प्रागल्भ्यहीनस्य नरस्य विद्या
शस्त्रं यथा कापुरुषस्य हस्ते । न तृप्तिमुत्पादयते शरीरे वृद्धस्य दारा इव दर्शनीयाः
॥ ८५६ ॥ राजाश्रयस्तस्करताश्चपण्यमाश्वर्षणं चापि समुद्रयानम् । एतानि सिध्यन्ति
महाफलानि विपर्यये प्राणहराणि पञ्च ॥ ८५७ ॥ स्वर्गच्युतानामिह भूमिलोके चत्वारि चि-
द्धानि वसन्ति देहे । दानप्रसङ्गो मधुरा च वाणी सुरार्चनं ब्राह्मणतर्पणं च ॥ ८५८ ॥ नि-
रक्षरे वीक्ष्य महाधनत्वं विद्यानवद्या विदुषा न हेया । रत्नावतंसाः कुलटाः समीक्ष्य
किमार्यनार्यः कुलटा भवन्ति ॥ ८५९ ॥ गीर्भिर्गुरूणां परुषाक्षराभिस्तिरस्कृता यान्ति
नरा महत्त्वम् । अलब्धशाणोत्कषणां नृपाणां न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ॥ ८६० ॥
किमिष्टमन्नं खरसूकराणां किं रत्नहारो मृगपक्षिणां च । अन्धस्य दीपो बधिरस्य गीतं
मूर्खस्य किं शास्त्रकथाप्रसङ्गः ॥ ८६१ ॥ ये शान्तदान्ताः श्रुतिपूर्णकर्णा जितेन्द्रियाः
स्त्रीविषये निवृत्ताः । प्रतिग्रहे संकुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः ॥ ८६२ ॥
पतिव्रतायाः कुचकुम्भयुग्ममत्युग्रशार्दूलनखावलिश्च । वीरस्य शस्त्रं कृपणस्य वित्तं लभ्या-
नि चत्वारि तदन्तकाले ॥ ८६३ ॥ देशाटनं पण्डितमित्रता च वाराङ्गना राजसभाप्र-
वेशः । अनेकशास्त्रार्थविलोकनं च चातुर्यमूलानि भवन्ति पञ्च ॥ ८६४ ॥ न वेत्ति यो

यस्य गुणप्रकर्षं स तं सदा निन्दति नात्र चित्रम् । यथा किराती करिकुम्भजातां मुक्तां
 परित्यज्य विभर्ति गुडाम् ॥ ८६५ ॥ गिरौ मयूरा गगने पयोदा लक्षान्तरेऽर्कश्च जलेषु
 पद्मम् । इन्दुद्विलक्षं कुमुदस्य बन्धुर्यो यस्य मित्रं नहि तस्य दूरम् ॥ ८६६ ॥ सुभा-
 षितज्ञेन जनेन साकं संभाषणं सुप्रभुसेवनं च । आलिङ्गनं तुङ्गपयोधराणां प्रत्यक्षसौख्यं त्रयमेव
 लोके ॥ ८६७ ॥ अर्थो नराणां पतिरङ्गनानां वर्षा नदीनामृतुराट् तरूणाम् । स्वधर्मचारी नृप-
 तिः प्रजानां गतं गतं यौवनमानयन्ति ॥ ८६८ ॥ जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं गुणप्रकर्षो
 विनयादवाप्यते । गुणाधिके पुंसि जनोऽनुरज्यते जनानुरागः प्रभवो हि संपदः ॥ ८६९ ॥
 संपूर्णकुम्भो न करोति शब्दमर्थो घटो घोषमुपैति नूनम् । विद्वान्कुलीनो न करोति गर्वं
 गुणैर्विहीना बहु जल्पयन्ति ॥ ८७० ॥ धिग्जीवितं शास्त्रकलोऽज्ञितस्य धिग्जीवितं चो-
 द्यमवर्जितस्य । धिग्जीवितं व्यर्थमनोरथस्य धिग्जीवितं ज्ञातिपराजितस्य ॥ ८७१ ॥
 रूपं जरा सर्वसुखानि तृष्णा खलेषु सेवा पुरुषाभिमानम् । याच्ञा गुरुत्वं गुणमात्मपूजा
 चिन्ता बलं हन्त्यदया च लक्ष्मीम् ॥ ८७२ ॥ शुष्केन्धने वदिरुपैति वृद्धिं बालेषु शोकश्चप-
 लेषु कोपः । कान्तामु कामो निपुणेषु वित्तं धर्मो दयावत्सु महत्सु धैर्यम् ॥ ८७३ ॥ निर्वाण-
 दीपे किमु तैलदानं चैरे गते वा किमु सावधानम् । वयोगते किं वनिताविलासः पयोगते
 किं खलु सेतुबन्धः ॥ ८७४ ॥ त्रिविक्रमोऽभूदपि वामनोऽसौ स शूकरश्चेति स वै नृमिहः ।
 नीचैरनीचैरतिनीचर्नाचैः सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम् ॥ ८७५ ॥ कुग्रामवासः कुजनस्य
 सेवा कुभोजनं क्रोधमुखी च भार्या । मूर्खश्च पुत्रो विधवा च कन्या विनाग्निना संदहते
 शरीरम् ॥ ८७६ ॥ अल्पीयसामेव निवासभूमित्यागाद्विपत्तिर्महतां न जातु । रत्नाक-
 रात्सन्मणयोऽभियान्ति राज्ञां शिरः काकमुखाणि भेकाः ॥ ८७७ ॥ अनेकशास्त्रं बहु
 वेदितव्यमल्पश्च कालो बहवश्च विघ्नाः । यत्सारभूतं तदुपासितव्यं हंसो यथा क्षी-
 रमिवाम्बुमध्यात् ॥ ८७८ ॥ अनन्तपारं किल शब्दशास्त्रं स्वल्पं तथायुर्वहवश्च वि-
 घ्नाः । सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ॥ ८७९ ॥ क्रोधो
 हि शत्रुः प्रथमो नराणां देहस्थितो देहविनाशनाय । यथा स्थितः काष्ठगतो हि वह्निः
 स एव वह्निर्देहते शरीरम् ॥ ८८० ॥ यथा विहंगास्तरुमाश्रयन्ति नद्यो यथा साग-
 रमाश्रयन्ति । यथा तरुण्यः पतिमाश्रयन्ति सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ८८१ ॥
 यती व्रती चापि पतिव्रताश्च वीराश्च शूराश्च दयापराश्च । त्यागी च भोगी च बहुश्रुता-
 श्च सुमङ्गमात्रेण दहन्ति पापम् ॥ ८८२ ॥ वसन्त्यग्नयेषु चरन्ति दूर्वाः पिबन्ति तोया-
 न्यपरिग्रहाणि । तथापि वध्या हरिणा नराणां को लोकमाराधयितुं समर्थः ॥ ८८३ ॥
 न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् । धर्मो न वै यत्र च
 नास्ति सत्यं सत्यं न तद्यच्छलनानुविद्धम् ॥ ८८४ ॥ वरं सखे सत्पुरुषापमानितो न नीच-
 संसर्गगुणैरलंकृतः । वराश्वपादेन हतो विराजते न रासभस्योपरि संस्थितो नरः ॥ ८८५ ॥

आदित्यचन्द्रावनलानिलौ च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च । अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये
 धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ८८६ ॥ उपाधिभिः संततसंगतोऽपि नहि स्वभावं विजहाति
 भावः । आजन्म उन्मज्जति दुग्धसिन्धौ तथापि काकः किल कृष्ण एव ॥ ८८७ ॥ किं
 वामसा तत्र विचारणीयं वासः प्रधानं खलु योग्यतायाः । पीताम्बरं वीक्ष्य ददौ स्वकन्यां
 चर्माम्बरं वीक्ष्य विषं समुद्रः ॥ ८८८ ॥ करोति नोऽशेषजनातिरिक्तां संभावनामर्थवतीं
 क्रियाभिः । संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या ॥ ८८९ ॥ नरस्य चिह्नं
 नरकागतस्य विरोधिता बन्धुजनेषु नित्यम् । स्रोगता नीचगतेषु सेवा ह्यतीव दोषः कटुका
 च वाणी ॥ ८९० ॥ स्थितो न खादामि हसन्न जल्पे गतं न शोचामि कृतं न
 मन्ये । द्वयोस्तृतीयो न भवामि राजन्केनास्मि मूर्खो वद कारणेन ॥ ८९१ ॥ यस्मि-
 न्कुले यः पुरुषः प्रधानः स सर्वयत्नेन हि रक्षणीयः । तस्मिन्निनष्टे सकलं विनष्टं न ना-
 भिमङ्गे ह्यरका वहन्ति ॥ ८९२ ॥ पुराणमित्येव न माधु सर्वं न चापि काव्यं नवमि-
 त्यवद्यम् । सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः ॥ ८९३ ॥ संचिन्त्य
 संचिन्त्य जगत्प्रमत्तं त्रयः पदार्था हृदयं प्रविष्टाः । इक्षोर्विकाराः कृतयः कवीनां मुग्धा-
 ङ्गनापाङ्गतरङ्गितानि ॥ ८९४ ॥ बालमखित्वमकारणहास्यं स्त्रीषु विवादमसजनसेवा । गर्दभ-
 यानमसंस्कृतवाणी पटमु नरो लघुतामुपयाति ॥ ८९५ ॥ वयमि गते कः कामविकारः क्षीणे
 वित्ते कः परिवारः । शृङ्गे तीरे कः कासारो ज्ञाते तत्त्वे कः संसारः ॥ ८९६ ॥ जवो
 हि सन्नेः परमं विभूषणं त्रपाङ्गनायाः कृशता तपस्विनः । द्विजस्य विद्या नृपतेरपि क्षमा
 पराक्रमः शस्त्रबलोपजीविनाम् ॥ ८९७ ॥ धनेन किं यो न ददाति याचके बलेन किं
 यश्च रिपुं न बाधते । श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरेत्किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत्
 ॥ ८९८ ॥ श्रुतेन बुद्धिर्व्यसनेन मूर्खता मदेन नारी सलिलेन निम्नगा । निशा शशाङ्केन
 धृतिः समाधिना नयेन चालंक्रियते नरेन्द्रता ॥ ८९९ ॥ प्रकीर्णकेशामनवेक्ष्यकारिणीं
 सदा च भर्तुः प्रतिकूलभाषिणीम् । परस्य वेश्माभिरतामपत्रपामेवंविधां योपितमाशु वर्ज-
 येत् ॥ ९०० ॥ सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां जनोऽन्यथा भर्तृमतीं विशङ्कते । अतः स-
 मीपे परिणेतुरिष्यते प्रियाप्रिया वा प्रमदा स्वबन्धुभिः ॥ ९०१ ॥ मनीषिणः सन्ति न ते
 हितैषिणो हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः । मुह्यच्च विद्वानपि दुर्लभो नृणां यथौषधं
 स्वादु हितं च दुर्लभम् ॥ ९०२ ॥ परोऽवजानाति यदज्ञताजडस्तदुन्नतानां न विहन्ति
 धीरताम् । समानवीर्यान्वयपौरुषेषु यः करोत्यतिक्रान्तिमसौ तिरस्क्रिया ॥ ९०३ ॥ यदा
 विगृह्णाति हतं तदा यशः करोति मैत्रीमथ दूषिता गुणाः । स्थितिं समीक्ष्योभयथा परी-
 क्षकः करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्जनम् ॥ ९०४ ॥ वनेषु दोषाः प्रभवन्ति रागिणां गृहेषु
 पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः । अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम्

॥ ९०५ ॥ सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः । सुचिन्त्य
चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रियाम् ॥ ९०६ ॥ तृणानि नोन्मू-
लयति प्रमञ्जनो मृदूनि नीचैः प्रणतानि सर्वतः । समुच्छ्रितानेव तरून्प्रबाधते महान्मह-
त्त्वेव करोति विक्रमम् ॥ ९०७ ॥ निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति ध्रुवं स तस्यापगमे
प्रसीदति । अकारणद्वेषि मनस्तु यस्य वै कथं जनस्तं परितोषयिष्यति ॥ ९०८ ॥ न
साहसैकान्तरसानुवर्तिना न चाप्यपायोपहतान्तरात्मना । विभूतयः शक्यमवाप्तुमूर्जिता नये
च शौर्यं च वसन्ति संपदः ॥ ९०९ ॥ मुदं विषादः शरदं हिमागमस्तमो विवस्वान्मु-
कृतं कृतघ्नता । प्रियोपपत्तिः शुचमापदं नयः श्रियः समृद्धा अपि हन्ति दुर्नयः
॥ ९१० ॥ उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहन्ति चोदिताः । अनुक्त-
मप्यूहति पण्डितो जनः परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥ ९११ ॥ असत्यता निष्ठुरताकृत-
ज्ञता भयं प्रमादोऽलसता विषादिता । वृथाभिमनो ह्यतिदीर्घमूत्रता तथाङ्गुरौक्ष्यादि विनाशनं
श्रियः ॥ ९१२ ॥ दरिद्रता धीरतया विराजते कुरूपता शीलतया विराजते । कुंभोजनं
चोष्णतया विराजते कुवस्त्रता शुभ्रतया विराजते ॥ ९१३ ॥ यथा चतुर्भिः कनकं परी-
क्ष्यते निघर्षणच्छेदनतापताडनैः । तथा चतुर्भिः पुरुषः परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुलेन क-
र्मणा ॥ ९१४ ॥ कुदेशमासाद्य कुतोऽर्थसंचयः कुपुत्रमामाद्य कुतो जलाञ्जलिः । कुगे-
हिनीं प्राप्य गृहे कुतः सुखं कुशिष्यमध्यापयतः कुतो यशः ॥ ९१५ ॥ मातासमं नास्ति
शरीरपोषणं चिन्तासमं नास्ति शरीरशोषणम् । भार्यासमं नास्ति शरीरतोषणं विद्यासमं
नास्ति शरीरभूषणम् ॥ ९१६ ॥ गृणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो बली बलं वेत्ति न
वेत्ति निर्बलः । पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः करी च सिंहस्य बलं न मूषकः
॥ ९१७ ॥ सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते धनान्धकारेष्विव दीपदर्शनम् । सुखाच्च यो
याति नरो दरिद्रतां धृतः शरीरेण मृतः स जीवति ॥ ९१८ ॥ स दीक्षितो यः सकलं
सदीक्षते स पण्डितो यः करणैरखण्डितः । स तापसो यः परतापकर्षणः स धार्मिको यः पर-
मर्म न स्पृशेत् ॥ ९१९ ॥ यश्चक्रे कर्मणि मित्रसंग्रहे प्रियासु नारीष्वधनेषु बन्धुषु ।
कृतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये धनव्ययस्त्वेषु न गण्यते बुधैः ॥ ९२० ॥ विवादशीलां स्व-
यमर्थचोरिणीं परानुकूलां बहुपाकपाकिनीम् । सक्त्रोधिनीं चान्यगृहेषु वासिनीं त्यजन्ति भार्या
दशपुत्रमातरम् ॥ ९२१ ॥ अतिप्रचण्डा बहुदुःखभागिनी विवादशीला परगेहगामिनी ।
भर्तुः स्वयं निन्दति या च तस्करी त्यजेत्स्वभार्या दशपुत्रपुत्रिणीम् ॥ ९२२ ॥ कुले कलङ्कः
कवले कदम्बता सुतः कुबुद्धिर्भवने दरिद्रता । रुजः शरीरे कलहप्रिया प्रिया गृहागमे
दुर्गतयः षडेते ॥ ९२३ ॥ प्रकटं मृदु नाम जल्पतः परुषं सूचयतोऽर्थमन्तरा । शकुनादिव
मार्गवर्तिभिः पुरुषादुद्विजितव्यमीदृशात् ॥ ९२४ ॥ मतिरेव बलाद्गरीयसी यदभावे करि-
णामियं दशा । इति घोषयतीव डिण्डिमः करिणो हस्तिपकाहतः क्रणन् ॥ ९२५ ॥ मह-

तां यदि निन्दने रतिर्गुणसंख्यैव तदा विधीयताम् । असतामपि चेत्स्तवे रतिर्न तु तद्दूषणमेव
गण्यताम् ॥ ९२६ ॥ अवगच्छति मूढचेतनः प्रियनाशं हृदि शल्यमर्पितम् । स्थिरधीस्तु
तदेव मन्यते कुशलद्वारतया समुद्धृतम् ॥ ९२७ ॥ महतस्तरसा विलङ्घयन्निजदोषेण कुधीवि-
नश्यति । कुरुते न खलु स्वयेच्छया शलभानिन्धनमिद्धदीधितिः ॥ ९२८ ॥ क्रियते धवलः
खलूच्चकैर्धवलैरेव सितेतरैरधः । शिरसौघमधत्त शंकरः सुरसिन्धोर्मधुजित्तमङ्किणा ॥ ९२९ ॥
कृतिनामकृती कथं कथं वा तुलनां यातु कृतैर्वचःप्रपञ्चैः । बहुभिर्विधृतैः कचैः कलापैर्वि-
धवा किं सधवोपमानमेति ॥ ९३० ॥ अरुचिर्निशया विना शशी शशिना सापि विना
महत्तमः । उभयेन विना मनोभवस्फुरितं नैव चकास्ति कामिनोः ॥ ९३१ ॥ उपकारक-
मायतेभृशं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः । अनपायि निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति सा-
धनम् ॥ ९३२ ॥ जरा रूपं हरति हि धैर्यमाशा मृत्युः प्राणान्धर्मचर्यामसूया । कामो
ह्रियं वृत्तमनार्यसेवा क्रोधः श्रियं सर्वमेवाभिमानः ॥ ९३३ ॥ गुणवानपि नोपयाति पूजां
पुरुषः सत्पुरुषैरकल्यमानः । न हि सौरमणिः स्वभावकान्तिं रविपादैरनधिष्ठितः करोति
॥ ९३४ ॥ सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् । वृणते हि विमृश्य-
कारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ॥ ९३५ ॥ विना गोरसं को रसो भोजनानां विना
गोरसं को रसो भृतीनाम् । विना गोरसं को रसः कामिनीनां विना गोरसं को रसः
पण्डितानाम् ॥ ९३६ ॥ सकलापि कला कलावतां विकला पुण्यकलां विना खलु ।
सकले नयने वृथा यथा तनुभाजां हि कनीनिकां विना ॥ ९३७ ॥ सुकुलजन्म विभूति-
रनेकधा प्रियसमागमसौख्यपरम्परा । नृपकुले गुरुता विमलं यशो भवति पुण्यतरोः फ-
लमीदृशम् ॥ ९३८ ॥ कैनकभूषणसंग्रहणोचितो यदि मणिस्त्रिपुणि प्रणिधीयते । न स
विरौति न चापि हि शोभते भवति योजयितुर्वर्चनीयता ॥ ९३९ ॥ सहजमलिनषक-
भावभाजां भवति भवः प्रभवात्मनाशहेतुः । जलधरपदवीमवाप्य धूमो ज्वलनविनाशमनु
प्रयाति नाशम् ॥ ९४० ॥ परिहरत पराङ्गनानुषङ्गं बत यदि जीवितमस्ति वल्लभं वः ।
हरहर हरिणीदृशो निमित्तं दश दशकंधरमौलयो लुठन्ति ॥ ९४१ ॥ शिशुरपि निपुणो
गुरोर्गरीयान्न तु वर्षपुंष्व महान्महत्प्रतिष्ठः । मणिरणुरपि भूषणाय पुंसां न तु पृथुलैव
शिला विलासहेतुः ॥ ९४२ ॥ अनुदिनमनुकूलमाचरन्तं विहितमतिः प्रतिकूलमाचरेत्कः ।
शमितगरलजातकण्ठदाहं शितिकण्ठः शशिनं शिरःसु धत्ते ॥ ९४३ ॥ नितम्बो विशालः
कटिर्मध्यमूक्ष्मा कुचद्वन्द्वमत्यन्तभव्यं मुग्धं च । वचश्चेन्न किञ्चिद्रसालं रमण्यास्ततः किं ततः
किं ततः किं ततः किम् ॥ ९४४ ॥ स्तब्धस्य नश्यति यशो विपमस्य मैत्री नष्टक्रियस्य
कुलमर्थपरस्य धर्मः । विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नरा-

१ ऐश्वर्यम्. २ गौरवम्. ३ सुवर्णालंकारसंग्रहयोग्यः. ४ हीरकादिः. ५ वहे. ६ निन्दा.
७ शास्त्रवेत्ता. ८ श्रेष्ठः. ९ मत्सु प्रतिष्ठा यस्य.

धिपस्य ॥ ९४९ ॥ दुर्मन्त्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः संतापयन्ति कमपथ्यभुजं न
 रोगाः । कं श्रीर्न दर्शयति कं न निहन्ति मृत्युः कं स्वीकृता न विषया ननु तापयन्ति
 ॥ ९४९ ॥ वित्तेन किं वितरणं यदि नास्ति दीने किं सेवया यदि परोपकृतौ न यत्नः ।
 किं संगमेन तनयो यदि नेक्षणीयः किं यौवनेन विरहो यदि वल्लभायाः ॥ ९४७ ॥
 किं भूषणं सुदृढमत्र यशो न रत्नं किं कार्यमार्यचरितं सुकृतं न दोषः । किं चक्षुरप्रति-
 हतं धिषणा न नेत्रं जानाति कस्त्वदपरः सदसद्विवेकम् ॥ ९४८ ॥ प्राप्ताः श्रियः स-
 कलकामदुःशास्ततः किं दत्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किम् । संप्रीणिताः प्रणयिनो
 विभवेस्ततः किं कल्पं स्थितं तनुभृतां तनुभिस्ततः किम् ॥ ९४९ ॥ आदौ न वा प्रण-
 यिनां प्रणयो विधेयो दत्तोऽथवा प्रतिदिनं परिपोषणीयः । उत्क्षिप्य यत्क्षिपति तत्प्रक-
 रोति लज्जां भूमौ स्थितस्य पतनाद्वयमेव नास्तिः ॥ ९५० ॥ वाञ्छैव सूचयति पूर्वतरं
 भविष्यं पुंसां यदन्यतनुजं त्वशुभं शुभं वा । विज्ञेयं शिशुरजातकलापचिह्नः प्रत्युद्गतैर-
 पसरन्सरसः कलापी ॥ ९५१ ॥ शस्त्रैर्हतास्तु नित्यं प्रज्ञाहताश्च नि-
 तरां सुहता भवन्ति । शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शस्त्रं यशश्च
 हन्ति ॥ ९५२ ॥ स्थानेषु शिष्यनिवहैर्विनीयुः शिष्यः शिष्यवत्तरमात-
 नोति । आदाय शुक्तिषु बलाहकविप्रकीर्णं रत्नं ॥ ९५३ ॥
 वार्ता च कौतुककरी विमला च विद्या लोकोत्तरः परिमलश्च कुरगनाभः । तलस्य बिन्दुरिव
 वारिणि दुर्निवारमेतन्नयं प्रसरति स्वयमेव भूमौ ॥ ९५४ ॥ अत्यन्तमन्धनकदर्शनमुत्स-
 हन्ते मर्यादया नियमिताः किमु साधवोऽपि । लक्ष्मीसुधाकरसुधाद्युपनीय शेषे रत्नाकरो-
 ऽपि गरलं किमु नोज्जगार ॥ ९५५ ॥ अर्था हसन्त्युचितदानविहीनलुब्धं भूम्यो ह-
 सन्ति मम भूमिरिति ब्रुवाणम् । जारा हसन्ति तनयानुपलालयन्तं मृत्युर्हसत्यवनिपं रण-
 रङ्गभीरुम् ॥ ९५६ ॥ वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकाराज्योतिर्विदो ग्रहगतिं परिवर्त-
 यन्ति । भूताभिपङ्ग इति भूतविदां वदन्ति प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ॥ ९५७ ॥
 कस्यापि कोऽप्यतिशयोऽस्ति स तेन लोके ख्यातिं प्रयाति नहि सर्वविदस्तु सर्वे । किं
 केतकी फलति किं पनसः सुपुष्पः किं नागवल्लभ्यपि च पुष्पफलैरुपेता ॥ ९५८ ॥ शी-
 लावलम्बनमहर्निशमिष्टचिन्तावित्तानुरूपमशनाभरणादि कार्यम् । वार्यं च दुर्जनसमाजनिज-
 प्रशंसाहास्यादि सज्जनवचो हृदये निधेयम् ॥ ९५९ ॥ पश्यन्ति नैव कवयो निजकाव्यदोषं
 भक्षन्ति नो बलिभुजो निजजातिमांसम् । जल्पन्ति नैव मधुपा निजमर्मवाक्यं कुर्वन्ति नो
 युवतयः पुरुषेषु बीजम् ॥ ९६० ॥ कीर्तिं मृणालकमनीयभुजामनिद्रचन्द्राननां स्मितसरो-
 रुहचारुनेत्राम् । ज्योत्स्नास्मितामपहतां दयितामिव स्वां लब्धुं न कः परमुपक्रममातनोति
 ॥ ९६१ ॥ शास्त्रं मुनिश्चलधिया परिचिन्तनीयं सेव्यो नृपोऽपि सततं परिसेवनीयः ।

अङ्गे स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतः स्थिरत्वम् ॥ ९६२ ॥
 हंसो विभाति नलिनीदलपुञ्जमध्ये सिंहो विभाति गिरिगह्वरकंदरामु । जात्यो विभाति तुर-
 गो रणयुद्धमध्ये विद्वान्विभाति पुरुषेषु विचक्षणेषु ॥ ९६३ ॥ हंसो न भाति बलिभोजन-
 वृन्दमध्ये गोमायुमण्डलगतो न विभाति सिंहः । जात्यो न भाति तुरगः खरयूथमध्ये वि-
 द्वात्र भाति पुरुषेषु निरक्षरेषु ॥ ९६४ ॥ विश्वेश्वरस्तु सुधिया गलितेऽपि भेदे भावेन भ-
 क्तिसहितेन समर्चनीयः । प्राणेश्वरश्चतुरया मिलितेऽपि चित्ते चैलाञ्जलव्यवहितेन निरीक्ष-
 णीयः ॥ ९६५ ॥ किं कोकिलस्य विरुतेन गते वसन्ते किं कातरस्य बहुशस्त्रपरिग्रहेण ।
 मित्रेण किं व्यसनकालपराङ्मुखेन किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षरेण ॥ ९६६ ॥ हारः प्रल-
 भितपयोधरमध्यवर्ती शुक्लस्तनान्तरगतो वरकञ्चुकश्च । काणेश्चक्षणाञ्जनममूर्ध्नि च पुष्पमाला
 दीनाश्रयो बुधजनः खलु पञ्च दुःखम् ॥ ९६७ ॥ नीचं समृद्धमपि सेवति नीच एव तं
 दूरतः परिहरन्ति पुनर्महान्तः । शाखोटकं मधुरपक्वफलैरुपेतं सेवन्ति वायसगणा न तु रा-
 जहंसाः ॥ ९६८ ॥ माकन्दराजपरिरम्भणलालितापि मल्लीवधूर्मधुपरागवती बभूव । दृष्ट्वापि
 तत्कुटिलतां न जहाति चूतः प्रायः कुजातिनिवहेषु कुतोऽभिमानः ॥ ९६९ ॥ कालक्रमेण
 परिणामवशादनव्या भावा भवन्ति खलु पूर्वमतीव तुच्छाः । मुक्तामणिर्जलदतोयकणोऽप्य-
 णीयान्संपद्यते च चिरकीचकरन्ध्रमध्ये ॥ ९७० ॥ यच्चिन्तितं तदिह दूरतरं प्रयाति यच्चे-
 तसापि न कृतं तदिहाम्युपैति । इत्थं विधेर्विधिविपर्ययमाकलय्य सन्तः सदा सुरसरित्तट-
 माश्रयन्ति ॥ ९७१ ॥ अन्तःप्रतप्तमरुसैकतदह्यमानमूलस्य चम्पकतरोः क्व विकासचिन्ता ।
 प्रायो भवत्यनुचितस्थितिदेशभाजां श्रेयः स्वजीवपरिपालनमात्रमेव ॥ ९७२ ॥ उचितमनु-
 चितं वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन । अतिरभसकृतानां कर्मणामा
 विपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ९७३ ॥ व्यतिपजति पदार्थानान्तरः कोऽपि
 हेतुर्न खलु बहिरुपाधीन्प्रीतयः संश्रयन्ते । विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं द्रवति च
 हिमरश्मावुद्रते चन्द्रकान्तः ॥ ९७४ ॥ प्रथमदिवसचन्द्रः सर्वलोकैकवन्द्यः स च सकल-
 कलाभिः पूर्णचन्द्रो न वन्द्यः । अतिपरिचयदोषात्कस्य नो मानहानिर्नवनवगुणरागी प्रा-
 यशः सर्वलोकः ॥ ९७५ ॥ भवति हृदयहारी कोऽपि कस्यापि हेतुर्न खलु गुणविशेषः
 प्रेमबन्धप्रयोगे । किसलयितवनान्ते कोकिलारावरम्ये विकसति न वसन्ते मालती कोऽत्र
 हेतुः ॥ ९७६ ॥ परीवादस्तथ्यो भवति वितथो वापि महता तथाप्युच्चैर्धाम्नो हरति महिमानं
 जनरवः । तुलोत्तीर्णस्यापि प्रकटितहताशेषतमसो रवेस्तादृक्तेजो नहि भवति कन्यां गतवतः
 ॥ ९७७ ॥ बहिः सर्वाकारप्रगुणरमणीयं व्यवहरन्पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगय-
 ति । जनं विद्वानेकः सकलमभिस्ंधाय कपटैस्तटस्थः स्वानर्थान्घटयति च मौनं च भजते
 ॥ ९७८ ॥ कलारत्नं गीतं गगनतलरत्नं दिनमणिः सभारत्नं विद्वान्श्रवणपटुरत्नं हरि-

कथा । निशारत्नं चन्द्रः शयनतलरत्नं शशिमुखी महीरत्नं श्रीमाञ्जयति रघुनाथो नृपवरः ॥ ९७९ ॥ नराः संस्कारार्हा जगति किल केचित्सुकृतिनः समानायां जात्यामपि वयसि सत्यां परधियः । अयं दृष्टान्तोऽत्र स्फुटकरगतोऽत्यभ्यसनतः शुकः श्लोकान्वक्तुं प्रभवति न काकः कचिदपि ॥ ९८० ॥ वरं तुङ्गाच्छृङ्गाद्गुरुशिखरिणः कापि पुलिने पतित्वायं कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः । वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीव्रदशने वरं वह्नौ पातस्तदपि न कृतः शीलविलयः ॥ ९८१ ॥ विदैवज्ञं ग्रामं विबुधविधुरां भूपतिसभां मुखं श्रुत्या हीनं मनुजपतिशून्यं च विषयम् । अनाचारान्दारानपहरिकथं काव्यमपि च प्रवक्तृत्वापेतं गुरुमपि सुबुद्धिः परिहरेत् ॥ ९८२ ॥ मणिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेनिनिर्हतो मदक्षीणो नौगः शरदि सरितः रैयानपुलिनाः । कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु नृपाः ॥ ९८३ ॥ किमासेव्यं पुंसां सविधमनवद्यं द्युसरितः किमेकान्ते ध्येयं चरणयुगलं कौस्तुभभूतः । किमाराध्यं पुण्यं किमभिलषणीयं च करुणा यदासक्त्या चेतो निरवधि विमुक्तौ प्रभवति ॥ ९८४ ॥ वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदनृतं वरं क्लेशं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् । वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिमुखिर्वरं भिक्षाशित्वं न च परधनात्त्वादनसुखम् ॥ ९८५ ॥ वरं शून्या शाला न च खलु वरो दुष्टवृषभो वरं वेश्या पत्नी न पुनरविनीता कुलवधूः । वरं वासोऽरण्ये न पुनरविवेकाधिपपुरे वरं प्राणत्यागो न पुनरधमानामुपगमः ॥ ९८६ ॥ दृढः प्रेमा भग्नः सैदसिरिव संधि न भजते भजेतापि प्रायः स्वलति खलु यत्नैरपि धृतः । स्वलेन्नो चेत्साम्यं भजति न भजेद्वा न भवति च्युताशङ्कश्चेत्स्यात्समृतिमुपगतस्तु व्यथयति ॥ ९८७ ॥ इयं प्रीतिर्वल्ली हृदयभुवि दैवात्समुदिता तथा यत्नाद्ब्रक्ष्या प्रकृतिमृदुलापायबहुला । यथा नैनां स्फीतां पिशुनजनदुर्वीक्यदहनो दहत्यन्तः शोषं व्रजति न पुनः सौहृदनिधे ॥ ९८८ ॥ न रम्यं नारम्यं प्रकृतिगुणतो वस्तु किमपि प्रियत्वं यत्र म्यादितरदपि तद्वाहकवशात् । रथाङ्गाहानानां भवति विधुरङ्गारशकटी पटीराम्भःकुम्भः स भवति चकोरीनयनयोः ॥ ९८९ ॥ अरण्यं सारङ्गैर्गिरिकुहरगर्भाश्च हरिभिर्दिशो दिर्घातङ्गैः सलिलमुषितं पङ्कजवनैः । प्रियाचक्षुर्मध्यस्तनवदनमौन्दर्यविजितैः मतां माने म्लाने मरणमथवा दूरगमनम् ॥ ९९० ॥ नमोभूषा पूर्णा कमलवनभूषा मधुकरो वचोभूषा सत्यं वरविभवभूषा वितरणम् । मनोभूषा मैत्री मधुसमयभूषा मनसिजः सौदोभूषा सूक्तिः सकलगुणभूषा च विनयः ॥ ९९१ ॥ कलासीमा काव्यं सकलगुणसीमा वितरणं भये सीमा मृत्युः सकलसुखसीमा सुवदना । तपःसीमा मुक्तिः सकलकृतिसीमाश्रितभृतिः प्रिये सीमाह्लादो

१ रहिताम्. २ देशम्. ३ निकषपाषाणेनोच्छ्रितः. ४ आयुधैः कृतक्षतः. ५ हस्ती. ६ शुष्क. ७ नपुंसकत्वम्. ८ दुश्चरिता. ९ मसीचीनः खड्ग इव. १० मृगैः. ११ सिंहैः. १२ दिग्गजैः. १३ सूर्यैः. १४ सभा.

श्रवणसुखसीमा हरिकथा ॥ ९९२ ॥ शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी सरो
विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः । प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो नृपाङ्गणगतः
खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥ ९९३ ॥ प्रसरति मनः कार्यारम्भे दृढीभवति स्पृहा
स्वयमुपनयन्नर्थान्मन्त्रो न गच्छति विष्टवम् । फलति सकलं कृत्यं चित्तं समुन्नतिमश्नुते
भवति च रतिः श्लाघ्ये कृत्ये नरस्य भविष्यतः ॥ ९९४ ॥ सरसि बहुशस्तागच्छाये
क्षणात्परिवर्द्धितः कुमुदविटपान्वेषी हंसो निशामु विचक्षणः । न दशति पुनस्ताराशङ्की
दिवापि सितोत्पलं कुहकचकितो लोकः सत्येऽप्यपायमपेक्षते ॥ ९९५ ॥ स्वफलनिचयः
शाखाभङ्गं करोति वनस्पतेर्गमनमलसं बर्हाद्येषः करोति शिखण्डिनः । चतुरगमनो जात्यो
योऽश्वः स गौरिव वाह्यते गुणवति जने प्रायेणेते गुणाः खलु दूषणम् ॥ ९९६ ॥ कृमि-
कुलचितं लालाच्छिन्नं विगन्धि जुगुप्सितं निरुपमरसप्रीत्या खादन्नरास्थि निर्रामिषम् ।
सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते नहि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहर्फलु-
ताम् ॥ ९९७ ॥ मधुकरगणश्चूतं त्यक्त्वा गतो नवमल्लिकां पुनरपि गतो रक्ताशोकं कद-
म्बवनं ततः । तदपि सुचिरं स्थित्वा तेभ्यः प्रयाति सरोरुहं परिचितजनद्वेषी लोको नवं
नवमीहते ॥ ९९८ ॥ दद्यात्साधुर्यदि निजपदे दुर्जनाय प्रवेशं तन्नाशाय प्रभवति ततो
वाञ्छमानः स्वयं सः । तस्माद्देवो विपुलमभिर्भावाकाशोऽधमानां जारोऽपि स्याद्बृहपति-
रिति श्रूयते वाक्यतोऽत्र ॥ ९९९ ॥ मौने मौनी गुणिनि गुणवान्पण्डिते पण्डितोऽसौ
दीने दीनः सुखिनि सुखवान्भोगिनि प्राप्तभोगः । मूर्खे मूर्खो युवतिषु युवा वाग्मिषु प्रौढ-
वाग्मी धन्यः कोऽपि त्रिभुवनजया योऽवधूतेऽवधूतः ॥ १००० ॥ विद्यातीर्थे जगति
विबुधाः साधवः सत्यतीर्थे गङ्गातीर्थे मलिनमनसो योगिनो ध्यानतीर्थे । धारातीर्थे धरणि-
पतयो दानतीर्थे धनाढ्या लज्जातीर्थे कुलयुवतयः पातकं क्षालयन्ति ॥ १००१ ॥ साध्वी-
स्त्रीणां दयितविरहे मानिनां मानभङ्गे सल्लोकानामपि जनरवे निग्रहे पण्डितानाम् । अन्यो-
द्वेके कुटिलमनसां निर्गुणानां विदेशे भृत्याभावे भवति मरणं किं तु संभावितानाम् ॥ १००२ ॥
शीतेऽतीते वसनमशनं वासरान्ते निशान्ते क्रीडारम्भं कुवलयदृशां यौवनान्ते विवाहम् ।
सेतोर्बन्धं पयसि चलिते वार्धके तीर्थयात्रां वित्तेऽतीते वितरणमिति कर्तुमिच्छन्ति मूढाः
॥ १००३ ॥ श्रेयो नूनं ब्रजति स पुमाञ्छिक्षया वर्धितो यः स्वच्छन्दं यश्चरति स परा-
भूतिमाप्नोति काले । पूज्यो वेणुर्भवति च नतिं प्रापितो भूपतीनामन्यं नृत्तोचितमिति करे
नर्तकाः कल्पयन्ति ॥ १००४ ॥ बाले बाला विदुषि विबुधा गायने गायनेशाः शूरे शूरा
निगमविदि चान्नायलीलागृहाणि । सिद्धे सिद्धा मुनिषु मुनयः सत्सु सन्तो महान्तः प्रौढे
प्रौढाः किमिति वचसा तादृशा यादृशेषु ॥ १००५ ॥ चान्द्रीं लेखां दशति दशनैर्दरुणः

१ दरिद्रः. २ कीटकसमूहैर्व्यासप्तः. ३ लालयार्द्रम्. ४ आमगन्धि. ५ गर्हितम्. ६ निमां-
सम्. ७ इन्द्रम्. ८ क्षुल्लकत्वम्.

सैहिकेयो नभ्यां बह्नीं दवदहनकश्चान्दनीं दन्दहीति । अप्युन्मत्तः कुवलयमयीं मालिकामालुनीते मूलादुन्मूलयति नलिनीं दुष्टहस्ती करेण ॥ १००६ ॥ यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः । आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्संदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ १००७ ॥ निर्वृत्तौ ध्वरकृत्य ऋत्विजमहो तीर्णोपगो नाविकं युद्धान्ते सुभटं च सिद्धविजयो वोढारमासस्थलः । वृद्धं वारवधूजनं च कीर्तवो निर्वृष्टतद्यौवनो ध्वस्तातङ्कचयश्चिकित्सकमपि द्वेष्टि प्रदेयार्थिनम् ॥ १००८ ॥ मित्रं स्वच्छतया रिपुं नैयबलैर्लुब्धं धनैरीश्वरं कार्येण द्विजमादरेण युवतिं प्रेम्णा शमैर्बान्धवान् । अत्युग्रं स्तुतिभिर्गुरुं प्रणतिभिर्मूर्खं कथाभिर्बुधं विद्याभी रसिकं रसेन सकलं शीलेन कुर्याद्वशम् ॥ १००९ ॥ दौर्मन्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालनाद्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् । द्वीर्मद्यादनेवक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रयान्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्यागात्प्रमादाद्धमम् ॥ १०१० ॥ कोऽर्थान्प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्यापदोऽस्तं गताः स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः । कः कालस्य न गोचरान्तरगतः कोऽर्थी गतो गौरवं को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् ॥ १०११ ॥ वैद्यं पानरतं नटं कुपठिनं स्वाध्यायहीनं द्विजं योधं कापुरुषं हयं गतरयं मूर्खं परिव्राजकम् । राजानं च कुमन्त्रिभिः परिवृतं देशं च सोपद्रवं भार्यां यौवनगर्वितां पररतां मुञ्चन्ति ते पण्डिताः ॥ १०१२ ॥ वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसा निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टं नृपं मन्त्रिणः । पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुषा दग्धं वनान्तं मृगाः सर्वे कार्यवशाज्जनोऽभिरमते तत्कस्य को वल्लभः ॥ १०१३ ॥ सन्तश्चेदमृतेन किं यदि खलस्तत्कालकूटेन किं दातारो यदि कल्पशाखिभिरलं यद्यर्थिनः किं तृणैः । किं कर्पूरशलाकया यदि दृशः पन्थानमेति प्रिया संसारेऽपि सतीन्द्रजालमपरं यद्यस्ति तेनापि किम् ॥ १०१४ ॥ लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् । सौजन्यं यदि किं गुणैः स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ १०१५ ॥ छेदश्चन्दनचूतचम्पकवने रक्षापि शाखोटके हिंसा हंसमयूरकोकिलकुले काकेषु नित्यादरः । मातङ्गेन खरक्रयः समतुला कर्पूरकार्पासयोरेषा यत्र विचारणा गुणिगणे देशाय तस्मै नमः ॥ १०१६ ॥ या राका शशिशोभना गतघना सा यामिनी यामिनी या सौन्दर्यगुणान्विता पतिरता सा कामिनी कामिनी । या गोविन्दरसप्रमोदमधुरा सा माधुरा माधुरी या लोकद्वयसाधनी तनुभृतां सा चातुरी चातुरी ॥ १०१७ ॥ किं तीर्थं हरिपादपद्मभ-

१ हजाराहितम्. २ उद्योगः. ३ संपादितयज्ञकृत्यः. ४ उत्तीर्णा नदी येन सः. ५ योद्धारम्. ६ धर्मः. ७ निरस्तगोसंचयः. ८ वैद्यम्. ९ नीतिशक्तिभिः. १० दुष्टता.

जनं किं रत्नमच्छा मतिः किं शास्त्रं श्रवणेन यस्य गलति द्वैतान्धकारोदयः । किं मित्रं सततोपकाररसिकं तत्त्वावबोधः सखे कः शत्रुर्वद खेददानकुशलो दुर्वीसनासंचयः ॥ १०१८ ॥ क्षान्तिश्चेद्वचनेन किं किमरिभिः क्रोधोऽस्ति चेद्देहिनां ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि मुहूर्द्धिव्यौषधैः किं फलम् । किं सर्वैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्यानवद्या यदि ब्रीडा चेत्किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ॥ १०१९ ॥ सूनुः सञ्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः स्निग्धं मित्रमवञ्चकः परिजनो निःश्लेशलेशं मनः । आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं मुग्धं तुष्टे विष्टपकष्टहारिणि हरौ संप्राप्यते देहिना ॥ १०२० ॥ का श्लाघ्या गुणिनां क्षमा परिभवः को यः स्वकुल्यैः कृतः किं दुःखं परसंश्रयो जगति कः श्लाघ्यो य आश्रीयते । को मृत्युर्व्यसनं गुचं जहति के यैर्निर्जिताः शत्रवः कैर्विज्ञातमिदं विराटनगरे छन्नस्थितैः पाण्डवैः ॥ १०२१ ॥ स स्निग्धोऽकुशलात्त्रिवारयति यस्तत्कर्म यन्निर्मलं सा स्त्री यानुविधायिनी स मतिमान्यः सद्गिरभ्यर्च्यते । सा श्रीर्या न मदं करोति स सुखी यस्तृप्ण्या मुच्यते तन्मित्रं यदकृत्रिमं स पुरुषो यः खिद्यते नेन्द्रियैः ॥ १०२२ ॥ प्रायेणात्र कुलान्वितं कुकुलजाः श्रीवल्लभं दुर्भगा दातारं कृपणा ऋजूनृजवां वित्तान्वितं निर्धनाः । वैरूप्योपहताश्च कान्तवपुषं धर्माश्रयं पापिनो नानाशास्त्रविक्षणं च पुरुषं निन्दन्ति मूर्खा जनाः ॥ १०२३ ॥ पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे दोषं न विज्ञातवान्रामेणापि कथं न हेमहरिणस्यासंभवो लक्षितः । अक्षैश्चापि युधिष्ठिरेण सहसा प्राप्तो ह्यनर्थः कथं प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते ॥ १०२४ ॥ सिंहो व्याकरणस्य कर्तुरहरत्प्राणान्प्रियान्पाणिनेर्मीमांसाकृतमुन्मथ स-हसा हस्ती मुनिं जैमिनिम् । छन्दोज्ञाननिधिं जघान मकरो वेलातटे पिङ्गलमज्ञानावृतचेतसामतिरुषां कोऽर्थस्तिरश्चां गुणैः ॥ १०२५ ॥ शक्तेनापि सता जनेन विदुषा कालान्तरप्रेक्षिणा वस्तव्यं खलु वज्रपातविषमे क्षुद्रेऽपि पापे जने । दर्वीव्यग्रकरेण धूममलिनेनायासयुक्तेन किं भीमेनातिबलेन मत्स्यभवनेऽपूपा न संघटिताः ॥ १०२६ ॥ सिद्धिं वाञ्छयता जनेन विदुषा तेजो निगृह्य स्वकं सत्त्वोत्साहवतापि दैवगतिषु स्थैर्यं प्रकायं क्रमात् । देवेन्द्रद्रुहिणोपमैर्बहुगुणैरभ्यर्चितो भ्रातृभिः किं स्लिष्टः सुचिरं विराटभवने पूर्वं न धर्मात्मजः ॥ १०२७ ॥ रूपेणाप्रतिमेन यौवनगुणैः श्रेष्ठे कुले जन्मना गन्तव्यानि दिनानि दैववशतो भूयो धनं वाञ्छता । सैरन्ध्रीति विगर्हिता युवतिभिः साक्षेपमाज्ञाभयाद्वौषद्या किल मत्स्यराजभवने घृष्टं न किं चन्दनम् ॥ १०२८ ॥ किं चित्रं यदि राजनीतिकुशलो राजा भवेद्भार्मिकः किं चित्रं यदि वेदशास्त्रनिपुणो विप्रो भवेत्पण्डितः । तच्चित्रं यदि रूपयौवनवती साध्वी भवेत्कामिनी तच्चित्रं यदि निर्धनोऽपि पुरुषः पापं न कुर्यात्कचित् ॥ १०२९ ॥ वासांसि व्रजचारिवारिजदृशां हत्वा हठादुच्चैर्कर्यः प्राग्भूरुह-

मारुरोहस पुनर्वस्त्राणि विस्तारयन् । व्रीडाभारमपाचकार सहसा पाञ्चालजायाः स्वयं
 को जानाति जनो जनार्दनमनोवृत्तिः कदा कीदृशी ॥ १०३० ॥ अर्थी लाघवमुच्छ्रितो
 निपतनं कामातुरो लाञ्छनं निःस्त्रो वञ्चनमुन्मना विकलतां दोषाकुलः संशयम् । लुब्धो-
 ऽकीर्तिमसंगरः परिभवं दुष्टोऽन्यदोषे रतिं दुर्वागप्रियतां दुरोदरवशः प्राप्नोति कष्टं मुहुः
 ॥ १०३१ ॥ नीतिर्भूमिभुजां नतिर्गुणवतां ह्रीरङ्गनानां रतिर्दपत्योः शिशवो गृहस्य कविता
 बुद्धेः प्रसादो गिराम् । लावण्यं वपुषः श्रुतं सुमनसः शान्तिर्द्विजस्य क्षमा शक्तस्य द्रविणं
 गृहाश्रमवतां स्वास्थ्यं सतां मण्डनम् ॥ १०३२ ॥ कार्पण्येन यशः क्रेधा गुणचयो दम्भेन
 सत्यं क्षुधा मर्यादा व्यसनैर्धनं च विपदा स्थैर्यं प्रमादैर्द्विजः । पैशुन्येन कुलं मदेन विनयो
 दुश्चेष्टया पौरुषं दारिद्रेण जनादरो ममतया चात्मप्रकाशो हतः ॥ १०३३ ॥ तारुण्यं
 तरुणीजने विकचता पुष्पे विधौ चन्द्रिका कासारं कुमुदं वने पिचुवनं दानं द्विपेऽनर्गले ।
 आर्तुण्यं गृहिणां गृहस्य गृहिणी पित्रोः शुभा संततिर्लावण्यं तनुते द्विजेऽतिपलिते विद्वच्च-
 तुर्थाश्रमः ॥ १०३४ ॥ माधुर्यं प्रमदाजनेषु ललितं दाक्षिण्यमार्ये जने शौर्यं शत्रुषु नम्रता
 गुरुजने धर्मिष्ठता साधुषु । मर्मज्ञेष्वनुवर्तनं बहुविधं मानं जने पण्डिते शाक्यं पापिजने नरस्य
 कथिताः पर्यन्तमष्टौ गुणाः ॥ १०३५ ॥ इन्दुं निन्दति तस्करो गृहपतिं जारो सुशीलं खलः
 साध्वीमप्यसती कुलीनमकुलो जह्याज्जरन्तं युवा । विद्यावन्तमनक्षरो धनपतिं नीचश्च रूपो-
 ज्ज्वलं वैरूप्येण हतः प्रबुद्धमबुधो कृष्टं निकृष्टो जनः ॥ १०३६ ॥ विद्वान्संसदि
 पौक्षिकः परवशो मानी दरिद्रो गृही द्रव्याढ्यः कृपणो यतिर्वसुमना वृद्धो विवाहो-
 द्यतः । राजा दुःसचिवप्रियः सुकुलजो मूर्खः पुमान्स्त्रीजितो वेदान्ती हतसत्क्रियः कि-
 मपरं ह्यस्यास्पदं भूतले ॥ १०३७ ॥ का विद्या कवितां विनार्थिनि जने त्यागं विना
 श्रीश्च का को धर्मः कृपया विना क्षितिपतिः को नाम नीतिं विना । कः सूनुर्विनयं विना
 कुलवधूः का स्वामिभक्तिं विना भोग्यं किं रमणीं विना क्षितितले किं जन्म कीर्तिं विना
 ॥ १०३८ ॥ दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शाक्यं सदा दुर्जने प्रीतिः साधुजने नैयो नृप-
 जने विद्वज्जनेष्वार्जवम् । शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता ये चैवं पुरुषाः कलासु
 कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥ १०३९ ॥ स्वाधीना दयिता सुतावधि सुतोऽसौ षोडशाब्दावधि
 स्यात्कन्या करपीडनावधि सुतस्त्रीस्तद्वशात्त्वावधि । जामाता बहुलापितावधि सखा साधुप्रलापा-
 वधि शिष्यो गृह्यनिरूपणावधि परे चैते धनत्वावधि ॥ १०४० ॥ स्त्रीणां यौवनमर्थिनामनुगमो
 राज्ञां प्रतापः सतां स्वास्थ्यं स्वल्पधनस्य संहतिरसदृत्तेश्च वाग्दम्बरः । स्वाचारस्य सदचनं
 परिणतेर्विद्या कुलस्यैकता प्रज्ञाया धनमुन्नतेरतिनतिः शान्तेर्विवेको बलम् ॥ १०४१ ॥

१ कलङ्कम्. २ निर्धनः. ३ अस्वस्थान्तःकरणः. ४ अदृष्टयुद्धप्रमङ्गः. ५ दुर्वचनशीलः. ६ शू-
 तवशः. ७ लजा. ८ प्रसन्नता. ९ क्रोधिनः. १० गुणसमुदायः. ११ सभायाम्. १२ पक्षधारी.
 १३ गृहस्थाश्रमी. १४ स्त्रीणः. १५ हास्यस्थानम्. १६ सरलभावः. १७ शट्त्वम्. १८ नीतिः.

नागो भाति मदेन ^१कं जलरुहैः पूर्णेन्दुना शर्वरी शीलेन प्रमदा जैवेन तुरगो नित्योत्स-
वैर्यन्दिरम् । वाणी व्याकरणेन हंसमिथुनैर्नद्यः सभा पण्डितैः सत्पुत्रेण कुलं नृपेण वसुधा
लोकत्रयं विष्णुना ॥ १०४२ ॥ एहि स्वागतमाविशासनमिदं कस्माच्चिराद्दृश्यसे का वार्ता
परिदुर्बलोऽसि नितरां प्रीतोऽस्मि ते दर्शनात् । इत्येवं समुपागतं द्विजवरं संभावयन्त्याद-
रात्तेषां युक्तमशङ्कितेन मनसा गेहेषु गन्तुं सदा ॥ १०४३ ॥ स्यादत्यन्तनिरक्षरः क्षिति-
पतिः श्रीकारमात्राश्रयान्मन्त्री तत्कथितार्थलेखनपरस्तत्सेवको जायते । अध्येता तदगार-
मेव भजते विद्वांस्तु तं याचते यावान्यस्य गिरा समं परिचयस्तावान्निर्दूरे श्रियः ॥ १०४४ ॥
को लाभो गुणिसंगमः किमसुखं प्राज्ञेतैरैः संगतिः का हानिः समयच्युतिर्निपुणता का
धर्मतत्त्वे रतिः । कः शूरो विजितेन्द्रियः प्रियतमा कानुव्रता किं धनं विद्या किं सुखमप्र-
वासगमनं राज्यं किमाज्ञाफलम् ॥ १०४५ ॥ सम्यानि स्वयमप्ति चेद्वसुमती माता सुतं
हन्ति चेद्वेलामम्बुनिधिर्विलङ्घयति चेद्भूमिं दहेत्पावकः । आकाशं जनमस्तके पतति चेदन्नं
विषं चेद्वेदवेदन्यायं कुरुते यदि क्षितिपतिः कस्तं निरोद्धुं क्षमः ॥ १०४६ ॥ वासः
शुभ्रमृतुर्वसन्नसमयः पुष्पं शरन्मालती धानुष्कः कुमुमायुधः परिमलः कस्तूरिकास्त्रं
धनुः । वाणी तर्करमोज्ज्वला प्रियतमा श्यामा वयो नूतनं मार्गः शांभव एव पञ्चमलया
गीतिः कविर्विह्वलः ॥ १०४७ ॥ ^२रालम्बैर्न विलम्बितं विघटितं धूमाकुलैः कोकिलैर्मयूरै-
श्रलितं पुरैव रभसात्कौरैरधीरैर्गतम् । एकेनापि सुपल्लवेन तरुणा दावानलोपल्लवः सोढः को
न विपत्सु मुञ्चति जनो मूर्धापि यो लालितः ॥ १०४८ ॥ ^३क्षोणीशाश्रयिणां परोपकर-
णाभार्वाद्वाप्तश्रियां कार्पण्यात्सुधियामनध्ययनतो यूनां प्रवासाश्रयात् । ज्ञातृणां जगदी-
शभक्तिविरहादायुर्वृथा गच्छतीत्येवं कांस्यसमुद्भवः प्रतिदिनं नादो वदत्युच्चकैः ॥ १०४९ ॥
मानुष्ये सति दुर्लभा पुरुषता पुंस्त्वे पुनर्विप्रता विप्रत्वे बहुविद्यतातिगुणता विद्यावतोऽर्थ-
ज्ञता । अर्थज्ञस्य विचित्रवाक्यपटुता तत्रापि लोकज्ञता लोकज्ञस्य समस्तशास्त्रविदुषो
धर्मं मतिर्दुर्लभा ॥ १०५० ॥ आयाते च तिरोहितो यदि पुनर्दृष्टोऽन्यकार्ये रतो वाचि
स्मेरमुखो विपण्णवदनः स्वच्छेशवादे मुहुः । अन्तर्वस्मनि वासमिच्छति भृशं व्याधीति
यो भाषते भृत्यानामपराधकीर्तनपरस्तन्मन्दिरं न व्रजेत् ॥ १०५१ ॥ बन्दी विन्दति चे-
दमात्यपदवीं शिष्टैरलं भूरिभिः पुंभिश्चेत्प्रतिपाद्यते रतिकला केणीदृशामादरः । विश्रान्ता
यदि वैखरीषु कविता काव्येन भव्येन किं भूपाले यवने समस्तभुवने वैदग्ध्यमस्तं गतम्
॥ १०५२ ॥ आहूतेषु विहंगमेषु मशको नायान्तपुरो वार्यते मध्येवारिधि वा वसंस्तृणमणि-
धत्ते मणीनां रुचम् । खद्योतोऽपि न कम्पते प्रविचलन्मध्येऽपि तेजस्विनां धिक्सामान्य-
मचेतसं प्रभुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् ॥ १०५३ ॥ मूर्खोऽशान्तस्तपस्वी क्षितिपतिरलसो

१ उदकम्. २ वेगेन. ३ कुशः. ४ अत्यन्तदूरे. ५ मूर्खैः. ६ भ्रमरैः. ७ विलम्बो न
कृतः. ८ मयूरसमूहैः. ९ शुकैः. १० राजाश्रयवताम्. ११ धनिनाम्.

मत्सरो धर्मशीलो दुःस्थो मानी गृहस्थः प्रभुरतिकृपणः शास्त्रभृद्धर्महीनः । आज्ञाहीनो नरेन्द्रः शुचिरपि सततं यः परान्नोपभोजी वृद्धो रोगी दरिद्रः स च युवतिपतिर्धिविडम्ब-
प्रकारान् ॥ १०९४ ॥ रुयातः शक्रो भगाङ्को विधुरपि मलिनो माधवो गोपजातो वेश्या-
पुत्रो वसिष्ठो रतिपतिरतनुः सर्वभक्षी हुताशः । व्यासो मत्स्योदरीयो लवणजलनिधिः पा-
ण्डवा जारजाता रुद्रः प्रेतास्थिधारी त्रिभुवनविषये कस्य दोषो न चास्ति ॥ १०९५ ॥
प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामू-
कमावः परेषाम् । तृष्णास्त्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा सामान्यः सर्वशा-
स्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ १०९६ ॥ आविर्भूतानुरागाः क्षणमुदयगिरेरुज्जि-
हानस्य भानोः पत्रच्छायैः पुरस्तादुपवनतरवो दूरमाश्वेव गत्वा । एते तस्मिन्निवृत्ताः
पुनरितरककुप्प्रान्तपर्यस्तबिम्बे प्रायो भृत्यास्त्यजन्ति प्रचलितविभवं स्वामिनं सेवमानाः
॥ १०९७ ॥ मणिना वलयं वलयेन मणिर्मणिना वलयेन विभाति करः कविना च विभु-
विभुना च कविः कविना विभुना च विभाति सभा । शशिना च निशा निशया च शशिः
शशिना निशया च विभाति नभः पयसा कमलं कमलेन पयः पयसा कमलेन विभाति
सरः ॥ १०९८ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे तृतीयं प्रकरणं समाप्तम् ।

प्रकरणम् ४ ।

चित्रप्रकरणम् ।

समस्याख्यानम् ।

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । दलितश्रकितश्छन्नस्तव सैन्ये विसर्पति ॥ १ ॥
कामं कामदुग्धं धुङ्क्व मित्राय वरुणाय च । वयं धीरेण दानेन सर्वान्कामानशीमहि ॥ २ ॥
असमाने समानत्वं भविता कलहे मम । इति मत्वा ध्रुवं मानी मृगात्सिंहः पलायते ॥ ३ ॥
हीनहत्या दधात्येव लाघवं महतामपि । इति मत्वा द्विपद्वेषी मृगात्सिंहः पलायते ॥ ४ ॥
तिष्ठार्जुनाद्य सङ्ग्रामे त्वां हनिष्याम्यहं शरैः । तिष्ठामि कर्णं किं मूढ मृगात्सिंहः पलायते ॥ ५ ॥
ऋषेरस्याश्रमे पुण्ये शापसंत्रस्तमानसः । मुद्बोधतापि प्रायोऽयं मृगात्सिंहः पलायते ॥ ६ ॥
अयं मृगः समायाति त्वरितैस्त्वरितैः पदैः । ततो वेगात्पलायस्व मृगात्सिंहः पलायते ॥ ७ ॥
विद्यायां दुर्मदो येषां कार्पण्यं विभवे सति । तेषां देवाभिशापानां सलिलादग्निरुत्थितः ॥ ८ ॥
सीताममागमोत्कण्ठाकर्णान्ताकृष्टधन्वनः । राघवस्य शैराङ्गारैः समुद्रादग्निरुत्थितः ॥ ९ ॥
दामोदरकराघातविद्वलीकृतचेतसा । दृष्टं चाणूरमल्लेन शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १० ॥
चलत्तरङ्गरङ्गायां गङ्गायां प्रतिबिम्बितम् । सचन्द्रं शोभतेऽत्यर्थं शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ ११ ॥
विधेः पिधेहि शीतांशुं यावन्नायाति मे प्रियः । आगते दयिते कुर्याः शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १२ ॥
सुमेरुशिखरप्रान्तस्फुरद्विव्यवधूमखैः । परितः स्फुरितैः शङ्के शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १३ ॥
घृतं न श्रूयते कर्णे दधि स्वप्नेऽपि दुर्लभम् । मुग्धे दुग्धस्य का वार्ता तक्रं शक्रस्य दुर्लभम् ॥ १४ ॥
अकृतवङ्गमतस्तक्रं न शतक्रतुना हुतम् । नादत्तमिति वाक्यार्थात्तक्रं शक्रस्य दुर्लभम् ॥ १५ ॥
भीष्मग्रीष्मर्तुसंतप्तशून्यरथ्यान्तरस्थयोः । अन्योन्यालापमुखिनोर्यूनोश्चन्द्रायते रविः ॥ १६ ॥
स्वस्ति क्षत्रियदेवाय जगद्देवाय भूभुजे । यद्यशःपुण्डरीकान्तर्गगनं भ्रमरायते ॥ १७ ॥
स्फुरिते जठरे विष्णोर्नवनीतभुजः शिशोः । मक्षिकापादघातेन कम्पितं भुवनत्रयम् ॥ १८ ॥
अतसीपुष्पसंकाशं खं

(१) 'सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्' इति समस्या. (२) 'कामं कामदुग्धं धुङ्क्व', 'मित्राय वरुणाय च', 'सर्वान्कामानशीमहि' इति च समस्या. (३, ४, ५, ६, ७) 'मृगात्सिंहः पलायते' इति समस्या. (८) 'सलिलादग्निरुत्थितः' इति समस्या. (९) 'समुद्रादग्निरुत्थितः' इति समस्या. (१०, ११, १२, १३) 'शतचन्द्रं नभस्तलम्' इति समस्या. (१४, १५) 'तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्' इति समस्या. (१६) 'यूनोश्चन्द्रायते रविः' इति समस्या. (१७) 'गगनं भ्रमरायते' इति समस्या. (१८) 'मक्षिकापादघातेन कम्पितं भुवनत्रयम्' इति समस्या.

१ शरा एवाङ्गाराः. २ अयज्ञाङ्गम्. ३ इन्द्रेण. ४ दारुणः. ५ अन्योन्यभाषणेन जाताङ्गादयोः.

वीक्ष्य जलदागमे । ये वियोगेऽपि जीवन्ति न तेषां विद्यते भयम् ॥ १९ ॥ वागर्थाविव
संष्टकौ शतकोटिप्रविस्तरम् । तुरासाहं पुरोधाय नेमुः सर्वे सुरः शिवौ ॥ २० ॥ आपा-
दी कार्तिकी माघी वचा शुण्ठी हरीतकी । गयायां पिण्डदानेन पुण्या श्लेष्महरानृणी
॥ २१ ॥ जम्बूफलानि पक्वानि पतन्ति विमले जले । कपिकम्पितशाखाभ्यो गुलुगुगुलुगुगुलु
॥ २२ ॥ विदग्धे सुमुखे रक्ते नितम्बोपरि संस्थिते । कामिन्याश्छिष्टसुगले कूजितं रति-
कूजितम् ॥ २३ ॥ प्रलयसहायकरा इति गोलानाचम्य सकलभूमिरुहाम् । विलसति
दवदहनावलिर्हि जलवाहः परं शरणम् ॥ २४ ॥ निजपतिराद्यः प्रणयी हरिर्द्वितीयः
करोमि किं गोपि । शृणु सखि पाणिनिमूत्रं विप्रतिपेधे परं कार्यम् ॥ २५ ॥ दैत्यानां
मनसि दया जाता कृष्णं हि रक्षितुं कस्मान् । द्रष्टुं देवमनसं दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः
॥ २६ ॥ श्रीनाथ नः श्रुतमिति बहुधा भ्रमता मया नृलोकेषु । शीलं वारवधूनां दैत्यस्त्री-
णामपि प्रीतिः ॥ २७ ॥ रामाभिपेके मदविद्वलाया हस्ताङ्गुतो हेमवटस्तुरुण्याः । सोप्रा-
नमासाद्य करोति शब्दं ठंठंठंठंठंठंठंठं ॥ २८ ॥ कर्पूरपूरच्छविवादविद्यासंवावदूक-
द्युतिशुक्ति तात्रे । इन्द्रो नृपद्वेपि तमो वितान सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी ॥ २९ ॥ वि-
लोक्य बालामुखचन्द्रबिम्बं कण्ठे च मुक्तावलिहारताराः । पुनर्निशाया भयभीतभीता सूर्यो-
दये रोदिति चक्रवाकी ॥ ३० ॥ सर्वस्य जन्तोर्भवति प्रमोदो विरोधिवर्गे परिभूयमाने ।
तिरोहिते त्वद्यशसा नरेन्द्र चन्द्रोदये नृत्यति चक्रवाकी ॥ ३१ ॥ न कापि रामाहितसं-
शयो या विना न नात्वं जनकात्मजायाः । पुरः सुराणाङ्कपुरःसुराणामङ्गारपूर्णं कमलं
प्रफुल्लम् ॥ ३२ ॥ पुञ्जायमानारुणरत्नहारे कान्तोरसि स्त्रावदनङ्ग भाति । सिध्येदमुष्यो-
पमितिर्व्यदि स्यादङ्गारपूर्णं कमलं प्रफुल्लम् ॥ ३३ ॥ रे पुत्र सत्सङ्गमवामुहि त्वमसत्प्रसङ्गं
त्वरया विहाय । धन्योऽपि निन्दां लभते कुसङ्गात्सिन्दूरविन्दुर्विधवाललाटे ॥ ३४ ॥
श्रुत्वा प्रदग्धं तनयं सशोका पुनर्निशम्यात्तशरीरभावम् । पश्यत्सु देवेषु च धावमाना रमा
मुदा शंकरमालिलिङ्ग ॥ ३५ ॥ सुतं पतन्तं प्रसमीक्ष्य पावके न बोधयामास पतिं पति-

(१९) 'अतसीपुष्पसंकाशम्', 'न तेषां विद्यते भयम्' इति च समस्या. (२०) 'वागर्थाविव सं-
ष्टकौ', 'शतकोटिप्रविस्तरम्' इति च समस्या. (२१) 'पुण्या श्लेष्महरानृणी' इति समस्या. (२२)
'गुलुगुगुलुगुगुलु' इति समस्या. (२३) 'कूजितं रतिकूजितम्' इति समस्या. (२४) 'प्रलयसहा-
यकरा इति गोलानाचम्य' इति समस्या. (२५) 'विप्रतिपेधे परं कार्यम्' इति समस्या. (२६, २७,)
'दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः' इति समस्या. (२८) 'ठंठंठंठंठंठंठंठंठं' इति समस्या. (२९, ३०)
'सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी' इति समस्या. (३१) 'चन्द्रोदये नृत्यति चक्रवाकी' इति समस्या.
(३२, ३३) 'अङ्गारपूर्णं कमलं प्रफुल्लम्' इति समस्या. (३४) 'सिन्दूरविन्दुर्विधवाललाटे' इति समस्या.
(३५) 'रमा मुदा शंकरमालिलिङ्ग' इति समस्या.

१ इन्द्रम्. २ पार्वतीशंकरौ. ३ आपादी कार्तिकी माघी एकादशी पुण्या. वचा शुण्ठी हरीतकी श्लेष्म-
हरा. गयायां पिण्डदानेनानृणी पित्रर्णान्मुक्त इति योजना. ४ श्रेष्ठचन्दनम्.

व्रता । तदा ह्यसौ तद्व्रतशक्तिपीडितो हुताशनश्चन्दनपङ्कशीतलः ॥ ३६ ॥ उन्नमय्य सैक-
चग्रहमोस्यं चैम्बति प्रियैतमे हैठवृत्त्या । कूजितं जयति मानधनाया हूँहुँहुँहुँहुँहुँहुँहुँ
॥ ३७ ॥ मम करग्रहणाय पणीकृतं न यदि राघवतोऽप्यधिरोहति । सखि तदैवमभून्मम
जीविते शशकशृङ्गमयं कठिनं धनुः ॥ ३८ ॥ नीलाब्जद्युतिनयनं नितान्तवृत्तमास्यश्रीपरि-
चितचन्द्रिकाविलासम् । स्नातायाः सरसि विलोक्य वक्रचन्द्रं मध्याह्ने मुकुलितमम्बुजं वनान्ते
॥ ३९ ॥ कांचिर्दिनार्धसमये रंविशमितप्तां नीलांशुंकाञ्चलनिलीनमुखेन्दुबिम्बाम् । तां ता-
दृशीं समनुवीक्ष्य कविर्जगाद राहुर्दिवा असति पर्व विना किलेन्दुम् ॥ ४० ॥ बहलबलस-
मर्था मेघनादादयो मे सपदि युधि विशन्तः कीटहस्ते निपेतुः । इति वदति दशस्यो हस्त-
तालं वितस्य मशकगलकरन्ध्रे हस्तियूथं प्रविष्टम् ॥ ४१ ॥ मृगशिशुनयनाया अक्षिपक्ष्म-
प्रकोणे विलसति तरला या तारका तारकेव । प्रतिफलित इहोष्ट्रे भ्रान्तिरास्ते जनानां ति-
लतुपपुटकोणे मक्षिकोष्ट्रं प्रसूता ॥ ४२ ॥ मधौ मन्दं मन्दं मरुतिः शिशिरे वाति रुचिरे
कुलस्त्रीभिः कृष्णे विहरति तथा वृष्णिनिकरे । उषा योषा तोषाद्वदनमनिरुद्धस्य मिषतो
पुरः पत्युः कामाच्छशुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४३ ॥ स्वयं संराध्येशं पुरभिदमनल्पेन त-
पसा महेन्द्रं संतोष्य त्रिदशरिपुनाशादमुकरात् । समायाते पार्थे द्रुपदतनया क्लेशविकला
पुरः पत्युः कामाच्छशुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४४ ॥ कदाचित्पाञ्चाली विपिनभुवि भीमेन
बहुशः कृशाङ्गि श्रान्तामि क्षणमिह निर्षादेति गदिता । शनैः शीतच्छायं तटविटपिनं
प्राप्य मुदिता पुरः पत्युः कामाच्छशुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४५ ॥ तपापाये गोदापरतट-
भुवि स्थातुमनसि प्रविष्टे तत्पूरं भगवति मुनौ कुम्भजनुषि । द्रुतं लोपामुद्रा स्वयमविकलं
गन्तुमुदिता पुरः पत्युः कामाच्छशुरमियमालिङ्गति सती ॥ ४६ ॥ सर्वस्य द्वे सुमतिकुमती
संपदापत्तिहेतू एको गोत्रे प्रभवति पुमान्यः कुटुम्बं विभर्ति । वृद्धो यूना सह परिचयात्य-
ज्यते कामिनीभिः स्त्रीपुंवच्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टम् ॥ ४७ ॥ ये^{१४} पापं शमयन्ति

(३६) 'हुताशनश्चन्दनपङ्कशीतलः' इति समस्या. (३७) 'हूँहुँहुँहुँहुँहुँहुँहुँ' इति समस्या. (३८) 'शश-
कशृङ्गमयं कठिनं धनुः' इति समस्या. (३९) 'मध्याह्ने मुकुलितमम्बुजं वनान्ते' इति समस्या. (४०)
'राहुर्दिवा असति पर्व विना किलेन्दुम्' इति समस्या. (४१) 'मशकगलकरन्ध्रे हस्तियूथं प्रविष्टम्' इति
समस्या. (४२) 'तिलतुपपुटकोणे मक्षिकोष्ट्रं प्रसूता' इति समस्या. (४३, ४४, ४५, ४६) 'पुरः पत्युः
कामाच्छशुरमियमालिङ्गति सती' इति समस्या. (४७) 'सर्वस्य द्वे', 'एको गोत्रे', 'वृद्धो यूना', 'स्त्रीपु-
वच्च' इति चत्वारि पाणिनेः सूत्राणि समस्या.

१ केशप्रहसहितम्. २ मुखम्. ३ चुम्बनं कुर्वति सति. ४ कान्ते. ५ बलात्कारेण. ६ कण्ठे-
ऽव्यक्तशब्दः. ७ मान एव धनं यस्याः. मानिन्या इत्यर्थः. ८ मध्याह्ने. ९ सूर्यकिरणसंतप्तम्.
१० नीलवस्त्राञ्चलपिहितमुखचन्द्राम्. ११ स्वर्भानुः. १२ द्रौपद्याः श्वशुरो वायुः. १३ लोपामुद्रायाः
श्वशुरः पूतरणसाधनं कुम्भः. १४ ये गङ्गावत्संगतिभूतां पापं शमयन्ति, ये गजगण्डवद्वाशृङ्गारिणः, येषां
चित्तं गगनवदतीव निर्मलतरम्, येषां व्रतं गाङ्गेयवन्न भग्नम्, ये गेयवत्सर्वान्मुखयन्ति, इति योजना.

संगतिभृतां ये दानशृङ्गारिणो येषां चित्तमतीव निर्मलतरं येषां न भयं व्रतम् । ये सर्वा-
 न्मुखयन्ति हि प्रतिदिनं ते साधवो दुर्लभा गङ्गावद्गजगण्डवद्गगनवद्गङ्गेयवद्देयवत् ॥ ४८ ॥
 हारो भाति कुचद्वयं तव शुभे मध्यं वपुः सद्यः केशा नासिकमौक्तिकं सुवदनं दर्पाङ्ग-
 रागो दृशः । गङ्गावद्गजगण्डवद्गगनवद्गङ्गेयवद्देयवज्जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जाल-
 वत् ॥ ४९ ॥ यत्कण्ठे गरलं विराजतितरां शीर्षे च मन्दाकिनी उत्सङ्गे च शिवामुखं क-
 टितटे शार्दूलचर्माम्बरम् । माया यस्य रुणद्धि विश्वमखिलं तस्मै नमः शंभवे जम्बूवज्जलबि-
 न्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५० ॥ ख्यातस्त्वं फलवृष्टिपुष्टिसुमनःस्वाधीनजाम्बूनदः
 शीर्णास्ते रिपुसंपदः प्रतिदिनं मित्रोदये मोदसे । पान्थानां कुरुषे विलम्बनमहो दत्तान्तर-
 स्तेजसा जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५१ ॥ सङ्ग्रामे रिपुभूजानां मुखरु-
 चिर्जीवश्च देवाङ्गनाचक्षुः प्रोच्छसदस्त्रमांसनिवहैस्तन्मेदिनीमण्डलम् । त्वच्चापोद्गतचाणसंहति-
 रभूच्छ्रीराम भूमीपते जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५२ ॥ वैदेहीं समवाप्य
 दाशरथिनारब्धे प्रयाणेऽग्रतो दृष्टाः पृष्पकसंस्थितेन रभसादाकाशमारोहता । लङ्कासागर-
 जानकीवनरणक्षौण्यश्चमत्कारिका जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५३ ॥ यौ
 द्रोणाचलमादधौ करतले योऽतीतरत्सागरं यश्चोत्वातितवांस्तरूनुदवहत्पुच्छेन दावानलम् । यो
 रक्षान्समरेऽरुणत्कपिवरः पायाद्धनूमानसौ जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५४ ॥
 कस्तूरीतिलकं ललाटरचितं नासामणिं निस्तलं वक्त्रं कुञ्चितकेशपाशमनिशं दृष्टिं निस्पृष्टां पुरः ।
 पुंसां मानसमत्स्यबन्धनविधौ धत्सेऽत्र वत्से स्वयं जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत्
 ॥ ५५ ॥ विद्धि श्रीहृदयं सदान्तमलिनं भीमं भवाम्भोनिधिं विज्ञाने सुरतं महीशभवनं गूढं
 दृढं कण्ठकैः । दारागारसमागमं सुविपमं मोहं परं दुस्तरं जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बाल-
 वज्जालवत् ॥ ५६ ॥ शुण्ठी गोकुशुरयोर्विचार्य मनसा कल्काशनं यन्मया प्रोक्तं तद्विपरीतकं
 कृतमहो गोः खरमात्रं ददौ । नार्थो मूर्खजनालये न च सुखं नो वा यशो लभ्यते सदैवे
 कविभूपतौ हरिहरे लाभः परं गोवधः ॥ ५७ ॥ पञ्चाम्यस्य पराभवाय भषको मांसेन गोर्भू-
 यसा दध्यन्नैरपि पायसैः प्रतिदिनं संवर्धितो यो मया । सोऽयं सिंहवाहुहान्तरगमद्वीत्याकु-
 लः संप्रमाद्वन्ताशा विलयं गता हतविधे लाभः परं गोवधः ॥ ५८ ॥ पारीन्द्रस्य पराभवाय
 सुरभीमांसेन दुर्मेधसा पोष्यन्ते किल पीवराः कटुगिरः श्वानः प्रयत्नादमी । न त्वेभिर्मदम-
 त्तवारणचमूविद्रावणः केसरी जेतव्यो भवता किरातवृपते लाभः परं गोवधः ॥ ५९ ॥ अ-
 स्माकं जलजीविनां जलमिदं सैद्वाजिराजिघ्रजैः पातव्यं पररक्तसक्तमनसां तृप्तिः पतीनां क्षयः ।

(४८) 'गङ्गावद्गजगण्डवद्गगनवद्गङ्गेयवद्देयवत्' इति समस्या. (४९) 'गङ्गावद्गजगण्डवद्गगनवद्गङ्गेयवद्देयवत्', 'ज-
 म्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत्' इति च समस्या. (५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६)
 'जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत्' इति समस्या. (५७, ५८, ५९) 'लाभः परं गोवधः'
 इति समस्या.

१ कस्तूरिकाकृतोऽङ्गरागः. २ कर्दमवत्. ३ जलैकजीवितानाम्. ४ तुरंगपङ्क्तिसमूहैः.

मत्तैवं किल राजदेव नृपते त्वज्जैत्रयात्रोत्सवे मत्सी रोदिति मक्षिका च हसति ध्यायन्ति वामभ्रुवः ॥ ६० ॥ श्रुत्वा सागरबन्धनं दशशिराः सर्वैर्मुखैरेकदा तूर्णं पृच्छति वार्तिकान्सचकितो भीत्या परं संभ्रमात् । बद्धः सत्यमपांनिधिर्जलनिधिः कीलालधिस्तोयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः ॥ ६१ ॥ पाषाणाः पयसि प्रबद्धवपुषस्तिष्ठन्ति सेतुं गताः श्रुत्वैवं वदतां दशाननधरः क्रुद्धः समुद्रं प्रति । धिक्त्वां नाम तवाम्बुधिः सलिलधिः पानीयधिस्तोयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः ॥ ६२ ॥ अम्बा कुप्यति तात मूर्ध्नि विधृता गङ्गेयमुत्सृज्यतां विद्वन्पण्मुख का गतिर्मम चिरं मूर्ध्नि स्थिताया वद । कोपविशवशादंशेषवदनैः प्रत्युत्तरं दत्तवान्पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः ॥ ६३ ॥ माध्वीके विधुमण्डले वरवधूवक्त्रे च गीतान्तरे सक्ते वक्त्रचतुष्टये दशमुखो विज्ञापितस्तच्चरैः । बद्धोऽसाविति चेतैर्भयवशादूचे वक्त्रः संभ्रमात्पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः ॥ ६४ ॥ पीतस्त्वं कलशोद्धवेन मुनिना ध्वस्तोऽसि देवामुरैराबद्धोऽसि च राघवेण मृदुना शाखामृगैर्लङ्घितः । नाम्नामारभटी वृथैव भवतो लोकैरियं घुप्यते पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः ॥ ६५ ॥ तर्तुं पर्वतसंनिभेन कपिर्नालाबुं कृतां वक्षसि क्षिप्रं वीक्ष्य निमज्जतीमथ तव स्पष्टास्तरन्तीः शिलाः । लोके नृत्यपरे विभीषणजने सीताह सेतूद्यमे तुम्बी मज्जति संतरन्ति दृपदः प्रेतो दिवा नृत्यति ॥ ६६ ॥ त्वं नो गोत्रपतिस्तवेन्दुरधिपस्तस्यामृतं त्वत्करे तेन व्याधशराहतां प्रणयिनीमेनां पुनर्जावय । इत्यूर्ध्वगगने निशापतिमृगे कारुण्यमातन्वतः शृङ्गाग्रादपतन्मृगस्य रुदतो बाष्पाम्बु भूमण्डले ॥ ६७ ॥ उन्नादाम्बुदर्वधितान्धतमसि प्रभ्रष्टदिष्मण्डले काले यामिकजाग्रदुग्रसुभटव्याकीर्णकोलाहले । कर्णस्यासुहृदण्वाम्बुवडवावह्यैर्दन्तःपुरादायातासि तदम्बुनाशि कृतकं मन्ये भयं योषितम् ॥ ६८ ॥ उग्रग्राहमुदन्वतो जलमतिक्रामत्यनालम्बने व्योम्नि भ्राम्यति दुर्गमक्षितिभृतां मूर्धानमारोहति । व्याप्तं याति विपाकुलैरहिकुलैः पातालमेकाकिनी कीर्तिस्ते मदनाभिराम कृतकं मन्ये भयं योषितम् ॥ ६९ ॥ चित्रं नर्तनमम्बरे शिखरिणौ शीतांशुबिम्बे तमः संचारं जलजं कपोतरणितं कामागमप्रक्रियाः । मीनौ विद्युति तारका

(६०) 'मत्सी रोदिति मक्षिका च हसति ध्यायन्ति वामभ्रुवः' इति समस्या. (६१) 'अपांनिधिर्जलनिधिः कीलालधिस्तोयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः' इति समस्या. (६२) 'अम्बुधिः सलिलधिः पानीयधिस्तोयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः' इति समस्या. (६३, ६४, ६५) 'पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वांनिधिर्वारिधिः' इति समस्या. (६६) 'तुम्बी मज्जति संतरन्ति दृपदः प्रेतो दिवा नृत्यति' इति समस्या. (६७) 'शृङ्गाग्रादपतन्मृगस्य रुदतो बाष्पाम्बु भूमण्डले' इति समस्या. (६८, ६९) 'कृतकं मन्ये भयं योषितम्' समस्या.

१ विजययात्रोत्सवे. २ चिन्तयन्ति. ४ सेतुबन्धम्. ४ रावणः. ५ झटिति. ६ वृत्तान्तज्ञापकान्. ७ माता. ८ मस्तके. ९ त्यज्यताम्. १० क्रोधपरत्वेन. ११ षड्भिर्मुखैरित्यर्थः. १२ अलाबुस्तुम्बी.

विहरणं ज्योत्स्ना विकोशाम्बुजे कुर्वते कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्यलंकुर्वते ॥ ७० ॥ यस्य द्वारि सदा समीरवरुणौ संमार्जनं हव्यवाट् पाकं शीतगुरातपत्रकरणं दस्त्रौ प्रतीहारताम् । देवा लास्यविधिं च दास्यममरा वर्ण्यो दशास्यः कथं कुर्वते कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्यलंकुर्वते ॥ ७१ ॥ कश्चित्पान्थस्तृपार्तः पथि तपनक्तौ गम्यमानोऽन्यपान्थं पप्रच्छा-
नन्दलीनो वद पथिक कुतो जह्नुकन्याप्रवाहः । तेनासौ शीघ्रवाचा प्रचलितमनसा विप्रव-
र्येण चोचे सूच्यग्रे कूपषट्कं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः ॥ ७२ ॥ राम त्वत्कीर्तिवृ-
क्षाद्बहुतरममलादुत्थिताः कोरका ये तन्मध्ये रुद्ररूपोऽप्यजनि खलु यशःकोरकस्तस्य चा-
ग्रे । अस्य श्रोत्राक्षिकूपास्तदुपरि च शिरस्तत्र चास्ति स्रवन्ती सूच्यग्रे कूपषट्कं तदुपरि न-
गरी तत्र गङ्गाप्रवाहः ॥ ७३ ॥ उद्दामार्काशुदीप्यद्दिनमणिमणिभिर्भस्मितान्ते समन्ताद्वायु-
व्याधूयमानज्वलनकणगणाकीर्णधूलिप्रकीर्णे । कान्तरेऽस्मिन्नृपार्ते पथि पथिकभवे कापि पा-
थोथतेना सूच्यग्रे कूपषट्कं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः ॥ ७४ ॥ मां साक्षीकृत्यं मुग्धे
विजयमभिलषंस्तेखयामास शंभुर्भूत्या मन्मौलिमालां सदशनवशतीमक्षपातान्विजित्य । गौर्य-
प्यानज्जट्टष्टीजितनखनवभूस्तन्वि शेषा तदित्थं शीर्षाणां सेव बन्ध्या मम नवतिरभूल्लोचना-
नामशीतिः ॥ ७५ ॥ प्रत्येकं दिक्पतीशानिलतपनवसून्मन्नतस्त्वं यथा भूरश्रौपीस्त्वं यथा च
स्वरसहितलसन्मूर्च्छनागानतानात् । कृष्णन्यस्तान्यमौलीक्षणवद्वसरे सा च सा च प्रसादाच्छी-
र्षाणां शेष बन्ध्या नव नवतिरभूल्लोचनानामशीतिः ॥ ७६ ॥ इन्द्राद्या लोकपाला हरिवि-
धुतपना नागविद्याधराद्या द्वेष्ट्याः सर्वेऽपि देवाः प्रिय तव वरदः कोऽस्ति बन्धो गरीयान् ।
श्रुत्वा वाचं प्रियाया इति दशमुखतः प्राह वाक्यं दशास्यः शूली शंभुः पिनाकी शिवभव-
पशुपाः सर्व ईशश्च भर्गः ॥ ७७ ॥

प्रहेलिकाः ।

अपदो दूरगामी च साक्षरो न च पण्डितः । अमुखः स्फुटवक्ता च यो जानाति स
पण्डितः ॥ १ ॥ वने जाता वने त्यक्ता वने तिष्ठति नित्यशः । पण्यस्त्री न तु सा वेश्या यो

(७०, ७१) 'कुर्वते कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्यलंकुर्वते' इति समस्या. (७२, ७३, ७४) 'सूच्यग्रे कूपषट्कं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः' इति समस्या. (७५) 'शीर्षाणां सेव बन्ध्या मम नवतिरभूल्लोचनानामशीतिः' इति समस्या. (७६) 'शीर्षाणां शेष बन्ध्या तव नवतिरभूल्लोचनानामशीतिः' इति समस्या. (७७) 'शूली शंभुः पिनाकी शिवभवपशुपाः सर्व ईशश्च भर्गः' इति समस्या.

(१) लेखपत्रम्.

१. १९२० इति संख्या. २ सहस्रशिरसो द्विसहस्राक्षस्य स्वभार्यो प्रति गौरीगिरीशयूतक्रीडोपन्यासः.
३ अरण्ये काष्ठरूपेणोत्पन्ना. ४ उदके. ५ मूल्यं दत्त्वा भोग्या स्त्री. गणिका यथा द्रव्यदानेन भोग्या
तथेयमपीत्यर्थः.

जानाति स पण्डितः ॥ २ ॥ गोपालो नैव गोपालस्त्रिशूली नैव शंकरः । चक्रपाणिः स
नो विष्णुर्यो जानाति स पण्डितः ॥ ३ ॥ उच्छिष्टं शिवनिर्माल्यं वमनं शवकर्पटम् ।
ककविष्टासमुत्पन्नः पञ्चतेऽतिपवित्रकाः ॥ ४ ॥ अनेकसुपिरं वाद्यं कान्तं च ऋषिसंज्ञितम् ।
चैक्रिणा च सदाराध्यं यो जानाति स पण्डितः ॥ ५ ॥ वने वसति को वीरो योऽस्थि-
मांसविवर्जितः । असिवत्कुरुते कार्यं कार्यं कृत्वा वनं गतः ॥ ६ ॥ रविजा शशिकुन्दाभा
तापहारी जगत्प्रिया । वर्धते वनसङ्गेन न तापी यमुनापि न ॥ ७ ॥ तरुण्यालिङ्गितः कण्ठे
निर्तम्बस्थलमाश्रितः । गुरुणां संनिधानेऽपि कः कूजति मुहुर्मुहुः ॥ ८ ॥ अवलोक्य
स्तनौ वध्वा गुञ्जाफलविभूषितौ । निःश्वस्य रोदितुं लग्ना कुतो व्याधकुटुम्बिनी ॥ ९ ॥
आपाण्डु पीनकठिनं वर्तुलं सुमनोहरम् । करैराकृष्यतेऽत्यर्थं किं वृद्धेरपि सस्पृहम् ॥ १० ॥
एकचक्षुर्न काकोऽयं बिलमिच्छन्न पन्नगः । क्षीयते वर्धते चैव न समुद्रो न चन्द्रमाः
॥ ११ ॥ छत्रधारी न राजामौ जटाधारी न चेश्वरः । सृष्टिकर्ता न स ब्रह्मा छिद्रकर्ता न
तत्करः ॥ १२ ॥ अस्मि नास्ति शिरो नास्ति बाहुरस्ति निरङ्गुलिः । नास्ति पादद्वयं
गाढमङ्गमालिङ्गति स्वयम् ॥ १३ ॥ अस्मि ग्रीवा शिरो नास्ति द्वौ भुजौ करवर्जितौ ।
सीताहरणसामर्थ्यो न रामो न च रावणः ॥ १४ ॥ नरनारीसमुत्पन्ना सा स्त्री देहविव-
र्जिता । अमुग्वी कुरुते शब्दं जातमात्रा विनश्यति ॥ १५ ॥ दन्तैर्हीनः शिलाभक्षी
निर्जीवो बहुभाषकः । गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि परपादेन गच्छति ॥ १६ ॥ न तस्यादिर्न
तस्यान्तो मध्ये यस्तस्य तिष्ठति । तवाप्यस्मि ममाप्यस्मि यदि जानासि तद्वद ॥ १७ ॥
य एवादिः स एवान्तो मध्ये भवति मध्यमः । य एतन्नाभिजानीयात्तृणमात्रं न वेत्ति सः
॥ १८ ॥ पर्वताग्रे रथो याति भूमौ तिष्ठति सारथिः । चलते वायुवेगेन पदमेकं न गच्छति

(२) नौका. (३) महोक्षः. (४) दुग्धं गङ्गा मधु पद्माम्बरं पिप्पलश्च. (५) वर्त्मकम्. (६) कुलालदोरकः.
(७) तक्रम्. (८) कलशः. (९) शबरस्त्री पुत्रजायायाः स्तनौ गुञ्जाफलालङ्कृतौ दृष्ट्वा कुतो निःश्वस्य रु-
रोद. यतो मत्पुत्र एतामनुगस्तथा क्षाणतां गतो यथा गजान्विनश्य तद्रण्डस्थलमुक्ताफलहारः स्तनौ
विभूषयितुं नालम्, अतो निःप्रयासलभ्यैर्गुञ्जाफलैर्विभूषयति. क्षाणे च सति पुत्रे तदजितधननिर्वाहवृत्तिकस्य
सर्वस्यापि कुटुम्बस्य जीवितमंदेहः. अतो व्याधकुटुम्बिनी दुःखान्निःश्वस्य रोदितुं लग्ना. (१०) पद्मविल्वफलं
कुचयुगलं च. (११) मूचिका. (१२) ? (१३, १४) कञ्चुकः. (१५) छोटिका. (१६) उपानत.
(१७) नयनम्. (१८) यवसम्.

१ धेनूनां पतित्वात्पालकः. २ तप्तत्रिशलाङ्कितत्वात्तच्छिद्वान्. ३ बाहौ तप्तचक्राङ्कितत्वात्तच्छिद्वान्.
४ बिलम्. ५ वकार आद्यो यस्य. ६ ककारोऽन्ते यस्य. ७ सपेण. ८ रविर्गति महाराष्ट्रभाषायां
मन्यानदण्डस्य नाम. ९ कुम्भः कूपसरोवरादौ जलेन भृत्वा शिरस्यागोपणसमये तरुण्या हस्ताभ्यामालिङ्गयते.
भर्तापि तरुण्या सोत्कण्ठमालिङ्गयते. १० कुम्भो नितम्बस्थाने गृह्यते. भर्तापि नितम्बस्थाने गुह्यप्रदेशे
तिष्ठेत्. ११ कुम्भो गुरुणां वृद्धघटानामुपर्युपविश्य कूजति बडबडायते. भर्तापि गुरुणां मातृपितृश्वश्रु-
रजनानामग्रे स्त्रियं कामयते. १२ शब्दं करोति. १३ नासिकाचूर्णनिक्षेपणार्थं वृद्धेरपि प्रियत इति प्रसिद्धिः.
१४ अङ्गुष्ठमध्यमाङ्गुली.

॥ १९ ॥ श्यामं च वर्तुलाकारं पुंनाम चतुरक्षरम् । शकारादि मकारान्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ २० ॥ अर्धचन्द्रवदाकारं स्त्रीनामाथ च त्र्यक्षरम् । नकारादि रिकारान्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ २१ ॥ अष्टपादश्चतुःकर्णो द्विमुखी द्विमुखस्तथा । राजद्वारे पठेद्धोरो न च देवो न राक्षसः ॥ २२ ॥ वृक्षस्याग्रे फलं दृष्टं फलाग्रे वृक्ष एव च । अकारादि सकारान्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ २३ ॥ चतुर्मुखो न च ब्रह्मा वृषारूढो न शंकरः । निर्जीवी च निराहारी अजस्रं धान्यभक्षणम् ॥ २४ ॥ कृष्णमुखी न मार्जरी द्विजिह्वा न च सर्पिणी । पञ्चभर्ता न पाञ्चाली यो जानाति स पण्डितः ॥ २५ ॥ अपूर्वोऽयं मया दृष्टः कान्तः कमललोचने । शोऽन्तरं यो विजानाति स विद्वान्नात्र संशयः ॥ २६ ॥ पर्वताग्रे रथारूढो भूमौ तिष्ठति सारथिः । चक्रवर्द्धमते पृथ्वी तस्याहं कुलबालिका ॥ २७ ॥ अर्धचन्द्रसमायुक्तं पुंनाम चतुरक्षरम् । ककारादि लकारान्तमिह जानाति पण्डितः ॥ २८ ॥ अनुनेतुं मानिन्या दयितश्चरणे सरागचरणायाः । यावत्पतितः स तथा तत्क्षणमवधीरितः कस्मात् ॥ २९ ॥ गीत्वा किमपि व्याधः शृङ्गं जग्राह तरुणहरिणस्य । तमथ स्मीक्ष्योद्यतकरमेणीमपि लज्जिता व्याधी ॥ ३० ॥ काचिन्मृगाक्षी प्रियविप्रयोगे निशीथिनी-पारमपारयन्ती । आगातुमादाय करेण वीणामुद्वीवमालोक्य शनैरहासीत् ॥ ३१ ॥ सदा-रिमैध्यापि न वैरियुक्ता नितान्तरक्तापि सितैर्वै नित्यम् । यथोक्तवादिन्यपि नैव दूती का नाम केन्तेति निवेदयाशु ॥ ३२ ॥ वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजस्त्रिनेत्रधारी न च शूलपाणिः । त्वग्वस्त्रधारी न च सिद्धयोगी जलं च बिभ्रन्न घटो न मेघः ॥ ३३ ॥

(१९, २०, २१, २२) ? (२३) अननस. (२४) ? (२५) लेखनी. (२६) अशोकः. (२७) कुम्भकारस्य. (२८) ? (२९) गजस्वला यतः. (३०) व्याधः किमप्यद्वुतं गीतं गीत्वा गीतविमोहितविलीनचित्तस्य तरुणह-रिणस्य शृङ्गं जग्राह. किमर्थम्. यतो मर्द्दातमुखितस्त्वं याचकस्य म इदं शिगे दानं देहाति. अथ तं च हरिणं शिरोदानायोग्यतकर्तुं समीक्ष्य तज्जागं हरिणामपि पश्युर्भक्त्या निजशिरोदानायोग्यतकर्तुं समीक्ष्य धर्मार्थेचारिणी व्याधी लज्जिता. केन हेतुना. यतोऽयं हरिणो दाता, इयं च हरिणा पतिभक्ता दातृजाया, मत्कान्तस्तु याचकः. अहं च याचकजाया. वरमेतं पशवो न वयं मनुष्याः. इयमिमेत्य लज्जतेति प्रथमोऽर्थः ॥ अथवा व्याधजायायाः पूर्वपरिणीतपुरुषो मृतः स च विद्यमानः संगृहीतो द्वितीयः पुरुषः. तं च विलोक्य चिन्तित. वती. यतो निजकान्तविद्योगासहिष्णुः शिरोदानायोग्यतकर्तुं पतिभक्ता वरमियं हरिणी. अहं च परिणीतप्रिय-मरणेऽपि जीविता संगृहीतभर्तृका चासती मानुषा. इति लज्जतेति द्वितीयोऽर्थः ॥ अथवा इति चिन्तितं तथा. यतो येन कर्णेन गीतं श्रुतं तस्य दातुः कर्णस्य पुरो याच्यार्थं कर्णे न प्रसारितो व्याधेन. नीरसकठिनकुटिलस्य शृङ्गस्य तु पुरः प्रसारित इत्यनुचितं कृतं मूढेन. कृतेऽप्यनैचिन्त्ये स्वयं मृगयुधपतिगीतरसज्ञोऽकृतपात्रविचारः स्वभावकृपणं याचकं जानन्निजशिरोदानायोग्यतकरो जातः. अतो व्याधी तं हरिणं चतुरं ज्ञात्वा तं च व्याधं मूर्खं ज्ञात्वैषीं चैतादृशचतुरपतिपत्नीत्वेन सुभगां संभाव्य लज्जतेति तृतीयोऽर्थः. (३१) यतोऽयं गीतप्रियो मृगोऽङ्ग मृगो मत्पयुक्तं गीतमाकर्णयितुं चन्द्राच्छेदवतरेत्तदा चन्द्रो निकलङ्कः स्यात्. तेन मन्मुखसाम्यं च लभेत्. प्रियविप्रयोगे च संतापकरो मे हिमांशुः. अतोऽस्य शत्रोश्चन्द्रमसो मन्मुखसाम्यं मा भूदित्याश-येन वीणामहासीदित्यर्थः. (३२) सारिका. (३३) नारिकेरफलम्.

१ अद्भुतम्. २ रिकारी मध्ये यस्याः. ३ सकारेणेता युक्ता. ४ ककारोऽन्ते यस्याः.

वृक्षाग्रवासी न च पक्षिजातिवृणं च शय्या न च राजयोगी । सुवर्णकायो न च हेमधातुः
 पुंसश्च नाम्ना न च राजपुत्रः ॥ ३४ ॥ चक्री त्रिशूली न हरो न विष्णुर्महान्वलिष्ठो न
 च भीमसेनः । स्वच्छन्दचारी नृपतिर्न योगी सीतावियोगी न च रामचन्द्रः ॥ ३५ ॥ आद्येन
 हीना जलधावदृश्यं मध्येन हीनं भुवि वर्णनीयम् । अन्तेन हीनं ध्वनते शरीरं हेमाभिधः
 स श्रियमातनोतु ॥ ३६ ॥ सर्वस्वापहरो न दस्युकुलजः खट्वाङ्गभृन्नेश्वरो दोषानिष्टकरो न
 धर्मनिरतः कीलालपो नामुरः । नृणां पृष्ठपलाशनो न पिशुनः शीघ्रगमो नो हयः शश्वद्वा-
 त्रिचरो न राक्षसगणः कोऽयं सखि ब्रूहि मे ॥ ३७ ॥ सर्वस्वापहरो न तस्करगणो रक्षो
 न रक्ताशनः सर्पो नैव विलेशयोऽखिलनिशाचारी न भूतोऽपि च । अन्तर्धानपटुर्न सिद्ध-
 पुरुषो नाप्याशुगो मारुतस्तीक्ष्णास्यो न तु सायकस्तमिह ये जानन्ति ते पण्डिताः ॥ ३८ ॥
 जाता शुद्धकुले जघान पितरं हत्वापि शुद्धा पुनः स्त्री चैषा वनिता पितैव सततं विश्वस्य
 या जीवनम् । सङ्गं प्राप्य पितामहेन जनकं प्राप्तुं या कन्यका सा सर्वैरपि वन्दिता क्षि-
 तितले सा नाम का नायिका ॥ ३९ ॥

अपहृतयः ।

वदन्ती जारवृत्तान्तं पत्यौ धूर्ता सखीधिया । पतिं बुद्ध्वा सखि ततः प्रबुद्धास्मीत्यपूर-
 यत् ॥ १ ॥ रुचिरस्वरवर्णपदा रसभाववती जगन्मनो हरति । तत्किं तरुणी नहि नहि
 वाणी वाणस्य मधुरशीलस्य ॥ २ ॥ सीत्कारं शिक्षयति व्रणयत्यधरं तनोति रोमाञ्चम् ।
 नागरिकः किं मिलितो नहि नहि सखि हेमनः पवनः ॥ ३ ॥ काले पयोधराणामपतितया
 नैव शक्यते स्थातुम् । उत्काण्ठितासि बाले नहि नहि सखि पिच्छिञ्जलः पन्थाः ॥ ४ ॥
 प्रहरति न पञ्चबाणः केवलमचले निमेषोऽपि । वर्षति परं न देवः क्षणदायी विप्रयोगं ते
 ॥ ५ ॥ मधुरस्वना धृतोर्णा मण्याभरणा मुशोभना मुदती । मत्स्कन्धोचितदण्डा भिक्षो
 दयितास्ति किं न मे वीणा ॥ ६ ॥ रागी भिनत्ति निद्रां तल्पं न जहाति निष्ठुरं दशति ।
 चतुरे किं प्राणेशो नहि नहि सखि मत्कुणव्रातः ॥ ७ ॥ आदौ गृहीतपाणिः पश्चादारूढज-
 घनकटिभागा । नगमुखलालनमुग्वदा सा किं रामास्ति नैव भोः पामा ॥ ८ ॥ नाथ विलोक्य
 मेवं नहि नहि पापं तवातिपुण्यायाः । नहि कथयामि पयोधरमपसारय कञ्चुकीमुरसः
 ॥ ९ ॥ पञ्चदशीरजनिसमा तारामणिभूषणापि कोकिलवाक् । चन्द्रसमा गतवसना हस्त-
 गता स्त्री न मे वीणा ॥ १० ॥ नाथ मेयूरो नृत्यति तुरगाननवक्षसः कथं नृत्यम् । नहि

(३४) आम्रः. (३५) वृषभः. (३६) करजः. (३७, ३८) मत्कुणः. (३९) ?.

१ हेमन्तसंबन्धी. २ पतिं विना; (पक्षे) पतनाभावेन. ३ पङ्क्तिः. ४ धृतोर्णादिदशा; (पक्षे) धृतो-
 र्णाविवक्षा. ५ शोभना दन्ता यस्याः सा; (पक्षे) हस्तिदन्तनिर्मितालंकारवती. ६ अनुरक्तः; (पक्षे) रक्तवर्णः.
 ७ कण्डूः. ८ अम्बुदम्; (पक्षे) मेऽयं पापम्. ९ मेघम्; (पक्षे) स्तनम्. १० 'मे उरः' इति पदच्छेदः.

कथयामि कलापिनमिह सुखलापी प्रिये कोऽस्ति ॥ ११ ॥ अक्षरमैत्रीभाजः सालंकारस्य चारुवृत्तस्य । किं ब्रूमे सखि यूने नहि नहि सखि पद्यबन्धस्य ॥ १२ ॥ इह पुरोऽनिलकम्पितविग्रहा मिलति का न वनस्पतिना लता । स्मरसि किं सखि कान्तरतोत्सवं न हि घनागमरीतिरुदाहृता ॥ १३ ॥ तन्वी चारुपयोधरा सुवदना श्यामा मनोहारिणी नीता निष्करुणेन केनचिदहो देशान्तरादागता । उत्सङ्गोचितया तथा रहितया किं जीवनं प्रेक्षसे भिक्षो ते दयितास्ति किं नहि नहि प्राणप्रिया तुम्बिका ॥ १४ ॥ या पाणिग्रहलालिता सुसरला तन्वी सुवंशोद्भवा गौरी स्पर्शमुखावहा गुणवती नित्यं मनोहारिणी । सा केनापि हृता तथा विरहितो गन्तुं न शक्तोऽस्म्यहं रे भिक्षो तव कामिनी नहि नहि प्राणप्रिया यष्टिका ॥ १५ ॥

कूटानि ।

केशवं पतितं दृष्ट्वा द्रोणो हर्षमुपागतः । रुदन्ति कौरवाः सर्वे हा केशव कथं गतः ॥ १ ॥ पानीयं पातुमिच्छामि त्वत्तः कमललोचने । यदि दास्यसि नेच्छामि नो दास्यसि पिबाम्यहम् ॥ २ ॥ विपं भुङ्क्ते महाराज स्वजनैः परिवारितः । विना केन विना नान्ध्यां कृष्णाजिनमैकैकण्टकम् ॥ ३ ॥ अर्जुनस्य दमे बाणा नेमे बाणाः शिखण्डिनः । सोदन्ति मम गात्राणि मयिमामे गवा इव ॥ ४ ॥ यस्य पट्टा चतुर्था च विहस्य च विहाय च । अहं कथं द्वितीया स्याद्वितीयो म्यामहं कथम् ॥ ५ ॥ समरे हेमरेखाङ्क बाणं मुञ्चति राघवे । सरावणोऽपि मुमुचे मध्येरीतिधरं शरम् ॥ ६ ॥ शिलापितपदद्वन्द्वं नान्धापितकरद्वया । अभृद्यक्तस्तनी नारी कथमेतद्विप्यति ॥ ७ ॥ सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णस्य च जानकि । प्रेषिता तव रामेण सुवर्णस्य च मृद्रिका ॥ ८ ॥ निश्चितं समुद्रः कोऽपि न कुलीनः समे मतिः । सर्वथा मुरसंबन्धं काव्यं यो नाभिनन्दति ॥ ९ ॥ येनाकारि

१ समीपे स्थानुं योग्यया; (पक्षे) अङ्गमारेणु योग्यया. २ विवाहः; (पक्षे) पाणी धारणम्. ३ कुलम्; (पक्षे) वेणुः. ४ जले. ५ मृतकम्. ६ कृष्णकाकः. ७ शृगालः. ८ यदि दासी असि नेच्छामि, नो दासी असि तदा पिबाम्यहमिति पदच्छेदः. ९ विगतः प्रकारे यस्मान्. १० प्रकारेण विना. ११ नकारद्वयरहितम्. १२ कृष्णाजिनम्. अत्र ककार-पकार-नकाराणां निष्कासने 'क आ जि अम्' इति स्थिते संधौ कृते 'राज्यम्'. १३ अनुग्रहितम्. १४ 'माघमा कर्कटी प्रोक्ता तदप्यानि मेगवाः' इत्युक्तेः कर्क-स्थ्या अपत्यानि यथा जन्मसमये तस्या अङ्गानि विदार्य वर्धयन्ति तद्वदिमे बाणा ममाङ्गानि विदारयन्तीत्यर्थः. १५ सहधर्मिणी. १६ मध्यभागे गतिः पित्तलं तद्विशिष्टम्; (पक्षे) मध्ये रीकारविशिष्टं शरम्. शरीरमित्यर्थः. १७ 'अधस्तादाशुनि शिला' १८ 'नासा दाहपि स्थितम्.' १९ उज्ज्वलवर्णस्य. २० शोभना वर्णा नामाक्षराणि यत्र तस्य. २१ अर्शानिगत्तिकापरिमितस्य. २२ काञ्चनस्य. २३ सुगया सहितः. मद्यप इत्यर्थः; (पक्षे) सः सुरः इति पदच्छेदे सुगो देवः. २४ मत्कुलप्रसूतः; (पक्षे) कौलीनः. २५ समे साधौ अमतिः. श्रद्धारहित इति यावत्; (पक्षे) समे विष्णो मतिर्यस्य सः. २६ शोभनरसविशिष्टं बद्धं रचितम्; (पक्षे) अमुरैः संबद्धं युक्तम्. २७ कविकृतिम्; (पक्षे) शुक्रम्.

पराभूतिर्दिननायकमूनवे । यद्गोत्रैर्यत्तमभवाकान्तं तन्महः श्रेयसेऽस्तु वः ॥ १० ॥ विजिता-
त्मभवद्वेषिगुरुपादहतो जनः । हिमापहामित्रधरैर्व्याप्तं व्योमाभिनन्दति ॥ ११ ॥ शंकरं प-
तितं दृष्ट्वा पार्वती हर्षनिर्भरा । रुरुदुः पन्नगाः सर्वे हा हा शंकर शंकर ॥ १२ ॥ हनूमति हतारामे
वानरा हर्षनिर्भराः । रुदन्ति राक्षसाः सर्वे हाहाराम हताः हताः ॥ १३ ॥ विराजराजपुत्रारेर्य-
न्नाम चतुरक्षरम् । पूर्वार्धं तव शत्रूणां परार्धं तव संगरे ॥ १४ ॥ अंष्टशूला जनपदाः शिव-
शूलाश्चतुष्पथाः । प्रमदाः केशशूलिन्यो भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ १५ ॥ कुन्दकुञ्जमं
पश्य सरसीरुहलोचने । अमुना कुन्दकुञ्जेन सग्वि मे किं प्रयोजनम् ॥ १६ ॥ राजन्कमल-
पत्राक्ष तत्ते भवतु चाक्षयम् । आसादयति यद्द्रुपं करेणुः करणैर्विना ॥ १७ ॥ स्तैनमण्ड-
लमाश्रित्य नखस्य वरयोषिताम् । कदाकर्णयते गीतं रमया सह रङ्गराट् ॥ १८ ॥ एको-
ना विंशतिः स्त्रीणां स्नानार्थं मर्युं गता । विंशतिः पुनरायाता एको व्याघ्रेण भक्षितः
॥ १९ ॥ त्रैलोक्ये नोपमैतस्याः सग्वे किमिति भाषंस । अनन्तरा मा नादिर्वा न तृती-
येति मे मतिः ॥ २० ॥ सुवर्णीलंकृता कन्या हेमालंकारवर्जिता । सा कन्या विधवा जाता
गृहे रोदिति तत्पतिः ॥ २१ ॥ अहं च त्वं च राजेन्द्र लोकेनाथावुभावपि । बहुव्रीहिरहं
राजन्षष्ठीतत्पुरुषो भवान् ॥ २२ ॥ अपः पिबन्प्रपापालीमनुरक्तो विलोकयन् । अगस्त्यं

१ पराजयः, (पक्षे) परा उत्कृष्टा भर्तिर्यथैवम्. २ कर्णाय सुप्रीवाय यमाय च. ३ गात्रायन्ते ते गो-
पास्तेषामात्मभवा गोपिकास्तामां कान्तं मनोहरम्. अथ च गोत्रायाः प्रख्या आत्मभवा माता मा कान्ता यस्य
तन्. अथ च गोत्रस्य हिमालयस्यात्मभवा पार्वती सा कान्ता यस्य तन्. ४ कृष्णाख्यं रामाख्यं शिवाख्यं च.
५ विना गरुडेनामृताहरणमये जित इन्द्रस्तदात्मभवोऽर्जुनस्तेदृशी कर्णस्तदुरुः पिता सूर्यस्तत्पादहतस्तत्किरण-
संतप्तः. हिमापहोऽग्निस्तदात्मत्रं पानीयं तद्वरं मेघः सूर्यकिरणसंततो जनो मेघाच्छत्रमाकाशमभिनन्दतीति ता-
त्पर्यार्थः. ६ श्रेष्ठचन्दनम्. ७ पर्वतवामिनी स्त्री, भिन्नी. ८ हते आगमे. रावणस्योद्याने दाहिने सती-
त्यर्थः. ९ वयः पक्षिणस्तेषां राजा गरुडस्तद्राजा विष्णुस्तत्पुत्रो मदनस्तदागः शिवस्तस्य चतुरक्षरं नाम 'मृ-
त्युंजयः' इति. तत्पूर्वार्धं मृत्युर्गति संगरे तव शत्रूणाम्. उत्तरार्धं जय इति तव. १० 'अष्टमन्त्रं शिवो वेदो
ब्राह्मणश्च चतुष्पथः । केशो भग इति प्रोक्तः शूलो विक्रय उच्यते' इति. ११ मुकारग्रहितेन. मुकुन्दकुञ्जे-
नेति यावत्. १२ करेणु. कर्णैर्विना ककार-भेद-णकारैर्विना यद्रूपमासादयति प्राप्नोति तत्तेऽक्षयं भवत्वित्यन्व-
यः. उक्तव्यं ननत्रयग्रहितम् 'अ ए उः' इति स्वरत्रयम्. तत्र अ ए इत्यत्र वृद्धौ ऐ उः इत्यत्र आयादेशे 'आयुः'
इति सिद्धम्. १३ स्वस्याकाशस्य मण्डलमार्थम् हे कद मेघ मा स्तन गर्जितं मा कुरु. यतो रङ्गराट् इनाथो
रमया सह वरयोषितां गीतमाकर्णयत इत्यन्वयः. १४ एकोना इति विंशतेर्विशेषणेन विरोधः. एको ना नरः
इति पदच्छेदेन परिहारः. १५ कश्चित्स्वनायिकां स्तौति. तं प्रति अन्यः प्रतिभाषते. हे सखे एतस्याल्लैलोक्ये
उपमा नास्तीति किमिति कुतो भाषमे. यतः मा उपमैव अनन्तरा मध्यवर्णरहिता. उमेति यावत्. अथवा सैव
उमा अनदिः आद्यवर्णरहिता. मा लक्ष्मीरिति यावत्. उपमा उपमानमस्तीति भावः. तृतीया नास्तीति मे बु-
द्धिः. १६ सुष्ठुवर्णेन कान्त्यालंकृता. १७ विष्णुदित्यर्थः. १८ विविधा धवाः पतयो यस्या सा. जारिणी-
त्यर्थः. १९ (बहुव्रीहिपक्षे) लोका जना नाथाः स्वामिनो यस्यैवंविधोऽहम्. याचकत्वात्. (षष्ठीतत्पुरुषपक्षे)
लोकानां जनानां नाथ एवंविधस्त्वम्. राजत्वेन पालकत्वात्. २० समुद्रमपि करे चुलुकयतो मुनेः सामर्थ्य-
मम चेत्स्यात्तर्हि ऋषिर्गति तद्विशान्त्यभावाच्चिरमेनां पश्यामीति पान्थाभिप्रायः. यदि चतुरः सागराः संनिहिताः
स्युस्तदानवरतं जलधारां विशृजन्ती चिरमेतद्दर्शनमुखमनुभवैयमिति प्रपापान्यभिप्रायः.

चिन्तयामास चतुरः सापि सागरान् ॥ २३ ॥ ब्रह्म नान्तमपि स्त्रीवं मनः सान्तं न पश्यति ।
 किं चित्रं लोकजनकं वाक्कान्ता नैत्यकान्तकम् ॥ २४ ॥ अर्धरात्रे दिनस्यार्धे अर्धचन्द्रेऽर्ध-
 भास्करे । रावणेन हता सीता कृष्णपक्षे सिताष्टमी ॥ २५ ॥ शमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य
 गर्भस्य यो रिपुः । रिपुगर्भस्य यो भर्ता स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ २६ ॥ कैहमस्मि गुहा-
 वक्ति प्रश्नेऽमुष्मिन्किमुत्तरम् । कथमुक्तं न जानासि कदर्थयसि यत्सखि ॥ २७ ॥ 'विहं-
 गा वाहनं येषां त्रिकंचधरपाणयः । पांसालसहिता देवाः सदा तिष्ठन्तु ते गृहे ॥ २८ ॥
 शस्त्रं न खलु कर्तव्यमिति पित्रा नियोजितः । तदेव शस्त्रं कृतवान्पितुराज्ञा न लङ्घिता ॥ २९ ॥
 कान्ते धावय मे पादाविति भर्त्रा निवेदिता । न तया धावितौ पादौ भर्तुराज्ञा न लङ्घिता
 ॥ ३० ॥ देवराजो मया दृष्टो वारिवारणमस्तके । भक्षयित्वा कर्पणानि विषं पीत्वा र्क्षयं गतः
 ॥ ३१ ॥ कुमारसंभवं दृष्ट्वा रघुवंशे मनोऽदधत् । राक्षसानां कुलश्रेष्ठो रामो राजीवलोचनः
 ॥ ३२ ॥ विनायौवनमार्गेण गच्छन्तौ लपितं मया । हरेः कृत्यं दर्शयतां पश्यत्युक्ते न
 दृश्यते ॥ ३३ ॥ विनायकपतेः शत्रुस्तस्य नाम पडक्षरम् । पूर्वार्धं तव राजेन्द्र उत्तरार्धं तु
 वैरिणाम् ॥ ३४ ॥ कोलाकृतिरपारेवो मोरोहंसो जलोदरी । कंसारिरात्तलीलो वो वाघलो
 भूकलोऽवतु ॥ ३५ ॥ रामरा मेऽतिरामेऽतिरामे रामे मनोरमे । सहस्रनामनत्तुल्यं रामनाम

१ न विद्यतेऽन्तो यस्य तत्; (पक्षे) नकारान्तम्. २ अन्तेन सहितम्; (पक्षे) सकारान्तम्. ३ क-
 कारोऽन्ते यस्याः; (पक्षे) कान्ता रमणी. ४ अकस्य दुःखस्यान्तकं नाशकम्; (पक्षे) ककारान्तं न भवतीति
 तत्. सान्तं मनो नान्तं ब्रह्म न पश्यतीति युक्तमेव. परं स्वयं कान्ता वाक् अकान्तकमपि लोकजनकत्वा-
 त्कान्तं ब्रह्म नीतीति चित्रमिति भावः. ५ कृष्णपक्षे याष्टमी तस्य दिनस्यार्धे रावणेन सीता हता. किलक्ष-
 णाष्टमी. अर्धरात्रे मिता. पु० कि० अर्धचन्द्रे. किभूतेऽर्धचन्द्रे. अर्ध भाः करोति अर्धभास्करस्तस्मिन्.
 ६, ७, १. ८ विः गरुडः, हंसः, गो वृषभः. ९ विश्वः, कम्बुः, चक्रम्. १० पार्वती, सावित्री,
 लक्ष्मीः. ११ नखाङ्गुनातीति नखलु नखच्छेदकम्. १२ नतया नम्रीभूतया. १३ हे देवर अजश्रद्धागः.
 १४ मेतुः. १५ पानीयम्. १६ वामः. १७, १८ ? १९ वीनां पाक्षिणां नायको गरुडस्तस्य पति-
 विष्णुस्तस्य. २० 'हिरण्यकशिपुः' इत्यर्थः. २१ हिरण्यं सुवर्णम्. २२ कशिपुस्तत्पम्. तव शत्रवो
 निद्रिस्ता भवन्तिवति भावः. २३ कंसारिः श्रीकृष्णो वो युष्मानवतु रक्षतु. कथंभूतः कंसारिः. कोलाकृतिः.
 कोलस्य सूकरस्य रूपं यस्य सः. पु० क०. अपारेवः. अपारं समारे अवति रक्षति तथा. यद्वा अपारे समुद्रे
 वसतीति सः. क्षीरसमुद्रशायीत्यर्थः. पु० क०. मोरोहंसः मायाः लक्ष्म्याः उरो वक्षस्तत्र हंस इव हंसः. पु०
 क०. जलोदरी. जले उदके उदरं गृहं यस्यास्तीति सः. पु० क०. आत्तलीलः. आत्ता अङ्गीकृता लीला
 विलासो येन सः. पु० क०. वाघलः. वा निश्चयेन अर्धं लुनातीति सः. पु० क०. भूकलः. भुवं कलयति उद्ध-
 रति सः. २४ हे वरानने अहं रामे अतिरामे. कथंभूते रामे. अतिरामे. अतिक्रान्ता रामा येनासौ तस्मि-
 न्छुद्धे ब्रह्मणि. पु० क०. मनोरमे. मनो रमयतीति तस्मिन्. कथंभूतः अहम्. रामराः राम एव रा
 द्रव्यं यस्य सः. यतः कारणान्मे मम सहस्रनामभिस्तुल्यं रामनाम अत इति कारणात् ॥ अथवा अहं रामे
 अतिरामे. कथंभूते रामे. वरानने वरमाननं यस्यासौ तस्मिन्. उत पार्वत्याः संबोधनं वा. कथंभूतं राम-
 नाम. सहस्रनामतत्. सहस्रनाम तनोतीति सहस्रनामतत्. 'रमन्ते योगिनो यत्र परानन्दे शिवात्मनि ।
 अता रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीयते ॥' इति.

वरानने ॥ ३६ ॥ यथा नयति कैलासं नगं गानसरस्वती । तथा नयति कैलासं न गङ्गा न सरस्वती ॥ ३७ ॥ मोमरामममादन्द्रे हयागदलनंभषः । यस्यैतानि न विद्यन्ते स याति परमां गतिम् ॥ ३८ ॥ तातेन कथितं पुत्रं लेखं लिख ममाज्ञया । न तेन लिखितो लेखः पितुराज्ञा न लोपिता ॥ ३९ ॥ वासनावासुदेव स्य वासितं भुवनत्रयम् । सर्वभूतनिवासीनां वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥ ४० ॥ अत्रिलोचनसंभूतज्योतिरुद्रमभासिभिः । सदृशं शोभतेऽत्यर्थं भूपाल तव चेष्टितम् ॥ ४१ ॥ मुद्रदाली धृतव्याली कवीन्द्रवितुपा कथम् । भक्तवल्लभसंयोगाज्जाता विगतकञ्चुकी ॥ ४२ ॥ प्राभ्रभ्राड्विष्णुधामाप्य विषमाश्वः करोत्ययम् । निद्रां सहस्रपर्णानां पलायनपरायणाम् ॥ ४३ ॥ कैति ते कचरीभारः सुमनःसङ्गात्प्रियेऽति^१ नीलत्वात् । भवति च कैलापवस्वान्निर्जरसेव्यैः कथं न स्यात् ॥ ४४ ॥ यामि विधौवम्युदिने पुनरेप्यामीति यदुदितं भवता । जानात्युदन्तमेतं नेदं तत्त्वेन सुगन्धधूः ॥ ४५ ॥ अधुना मधुकरपतिना गिलितोऽप्यपकारदंपती येन । त्रातः स पालयेत्त्वां विगतेविकारो विनायको लक्ष्म्याः ॥ ४६ ॥ उपरिगतं हि सवर्णं हत्वा करतो ददासि रन्तुं मे । धन्यः सरोजयु-

१ गानसरस्वती यथा कैलासं नगं नयति तथा न गङ्गा न सरस्वती प्रापयति. २ मोहः माया रागः मदः मलः मानं दम्भः द्वेषः इति प्रथमार्धाक्षगनुक्रमेण ग्रहणम्. ३ नतेन नम्रीभूतेन. ४ हे वासन वासयतीति वासनस्तस्य संबुद्धौ. त्वं भुवनत्रयं अव रक्ष पालय. कथंभूतं भुवनत्रयम्. सर्वभूतनिवासि. सर्वाणि भूतानि निवसन्त्यस्मिन्स्तत्. हे असुदेव प्राणेश्वर इनां कामादीनां वासितं स्य अन्तं कुरु. हे वासुदेव ते तुभ्यं नमः अस्तु ॥ अथवा अस्तुते न स्तौताति अस्तुत् तस्मै स्तोतुमशक्याय. वसुभिर्दीव्यतीति वासुदेवः तस्य संबुद्धौ हे वासुदेव. अथवा वसुदेवश्चिदितं शुद्धं सत्त्वं तत्रभवो वासुदेवस्तस्य संबुद्धौ ते तुभ्यं नमः अस्तु. असू-न्ददातीति असुदेवः. यद्वा असूनां देवः असुदेवः. हे असुदेव ॥ गणेशपक्षे—हे सर्वभूतनिवासीन सर्वभूतैः सह निवासकारी रुद्रः स इनः पितृत्वात्स्वामी यस्येति तथोक्तस्तथा. हे अम्बासुद अम्बा पार्वती माता तस्यै सुखं ददाति तथोक्तः. हे पार्वतीनन्दनेत्यर्थः. तथा हे इव इं महीं वाति भक्ताननुग्रहीतां प्राप्नोतीति तत्संबुद्धौ. ते तुभ्यं नमो नतिरस्तु. त्वं भुवनत्रयं त्रिलोकीं अवसि पालयामि. कथंभूतं भुवनत्रयम्. अवसितम्. वास आश्रयो जातो यस्येति वासितम्. न वासितं अवसितम्. निराश्रयमित्यर्थः. कया अवसि. वास एवाश्रय एव नाः दुःखसागरतरणाय हेतुभूता तर्गा तथा. किं० सुदे. शोभनप्रदे वरदानपरायणे वरदसमूहे श्रेष्ठे इति शेषः ॥ ह-रिपक्षे—हे इन स्वामिन्. तथा हे अम्बासुद अम्बावन्मातृवत् सु शोभनं ददातीति हे तथोक्त. तथा हे इव इं लक्ष्मीं वाति प्राप्नोति स इवः तत्संबुद्धौ. यद्वा हे अम्बासुदेव इत्येकं संबोधनपदम्. अम्बा माता असुदः प्राण-दाता पिता कथ्यते तयैव लक्ष्मीं वाति प्राप्नोतीति हे तथोक्त. जगतां मातृत्वं पितृत्वं वेति संबोधनाभिप्रायः ते नमोऽस्तु. ५ चन्द्रविकासिभिः कुमुदैरित्यर्थः. ६ जलदे भ्राजमानः. ७ आकाशम्. ८ सप्ताश्वः. सूर्य इत्यर्थः. ९ संकोचम्. १० पञ्चानाम्. ११ क इव ब्रह्मेव आचरति. १२ पुष्पाणाम्; (पक्षे) देवानाम्. १३ अ इव विष्णुर्वाचरति. १४ भव इव शिव इवाचरति. १५ कलापो भूषणं तद्वत्त्वात्; (पक्षे) कलापश्चन्द्रस्तद्वत्त्वात्. १६ जरारहितैस्तरुणैः सेव्यः; (पक्षे) निर्जरैर्देवैः सेव्यः. १७ देवैः; (पक्षे) चन्द्रे. १८ वृत्तान्तम्; (पक्षे) उकारान्तम्. १९ इदं तत्त्वेन सत्यत्वेन; (पक्षे) इदन्तत्वेन इकारान्तत्वेन. २० अपगतो धुकारो यस्मात्तेन. २१ मधुकरपतिर्मकरपतिस्तेन. २२ पकारशून्यो दंपती. दन्तीत्यर्थः. २३ विगतो विकारो यस्मात्स विनायकः. नायक इत्यर्थः. २४ कृष्णो राधिकां पृच्छति. उपरिगतं सवर्णं समानवर्णं सरोजयुगलं करतो हत्वा स्वहस्तेन आहृत्य मे रन्तुं ददासि. ततो राधया तस्मिन्दातुं गृहीते सति

गलं त्यक्त्वा स्तनयुगमथास्पृशत्कृष्णः ॥ ४७ ॥ अच्युतभक्तिवशादिह समभावस्तत्प्रसङ्गेन ।
सारमतेरभ्युदयति रतिरिति नैवाहुतं किञ्चित् ॥ ४८ ॥ मञ्जुलधौ संभावितगुणे क्वचिन्नाप-
दाधारे । अयि सखि तत्रोपपत्तौ मम चेतो न त्वनीदृशे पत्यौ ॥ ४९ ॥ अयि सखि शस्तः
सखिवत्पतिरिति किं त्वं न जानासि । शस्तोऽतिसखिवदुपपतिरित्यालि कथं त्वयापि नाबोधि
॥ ५० ॥ द्वन्द्वो द्विगुरपि चाहं मदेहे नित्यमव्ययीभावः । तत्पुरुष कर्म धारय येनाहं
स्यां बहुव्रीहिः ॥ ५१ ॥ त्वद्विरहमसहमाना निन्दति बाला दिवानिशं शंभुम् । राहुमपि
रामचन्द्रं रामानुजमपि च पन्नगारातिम् ॥ ५२ ॥ स जयति चित्रचरित्रो यस्य हि वैरच-
रणपुष्करकरेणुः । महिषीमृषिमिहस्य प्राजीजनदपि वृषोदये हेतुः ॥ ५३ ॥ रविमुतक-
तगोकर्णः श्रुतिविषयगुणाम्बरो वनात्मधरः । नरकशिरा जगदग्निलं चिरमव्यादसमैरु-
क्पाणिः ॥ ५४ ॥ सौम्यकसहायबाहो मकरध्वजनियमितक्षमाधिपते । अञ्जुरुचिभास्वरस्ते
भातितरामवनिष श्लोकेः ॥ ५५ ॥ वाताच्छीतिररिधोऽरं वो हरतान्महासुरीदयितः ।

उवर्णेन परिगतं युक्तं सवर्णरहितं एतादृशं सगेजयुगलं उरोजयुगलमेव इति धिया कमलयुगं त्यक्त्वा स्तनयु-
गलमेव कृष्णोऽस्पृशत्.

१ इह संसारे अच्युतभक्तिवशात्समभावः समत्वं शत्रुमित्रादिषु. तत्प्रसङ्गेन भक्तिप्रमहेन सागमतेः
श्रेष्ठबुद्धेः पुंसः रतिः प्रातिः अभ्युदयति इति न किञ्चिदत्राहुतम् ॥ व्याकरणपक्षे—भो अच्युतभ अच्युता
अहीना भा प्रतिभा यस्य. क्तिवशान् क्तिप्रत्ययवशात् स प्रमिद्धो मभावः मकारस्याभावो लोपः. भव-
तीति शेषः. तत्प्रसङ्गेन क्तिप्रत्ययप्रसङ्गेन रमतेर्धानोः सा रतिः अभ्युदयतीत्यपि नाहुतम्. रमु क्रीडायामित्यस्मा-
द्धातोः क्तिनि अनुदात्तोपदेशेति मलोपे रतिरिति रूपं सिद्ध्यति. २ कापि विदुषितग नायिका सखी प्रति वदति.
अयि सखि तत्र तस्मिन्नुपपत्तौ मम चेतः. अस्तीति शेषः. क्रीडाशे. मञ्जुलधौ. मञ्जुः सुन्दरः स चासौ लघुगृष्टश्च.
पु० क्री०. संभावितगुणे. संभाविता गुणाः सौन्दर्यादयो यत्र. पु० क्री०. क्वचित्कदाचिदपि न आपदाधारे आप-
द्रहिहे इत्यर्थः. अनीदृशे उक्तगुणरहिते पत्यां मम चेतो नास्तीति ॥ व्याकरणपक्षे—उपपत्तौ उपपत्तिशब्दे मम
मनोऽस्ति. क्री०. मञ्जुला घिसंज्ञा यस्मिन्. संभावितः 'घोडिति' इति गुणो यस्य. ना इति पदस्य 'आडो ना
स्त्रियाम्' इति सूत्रविरहितस्याधारे आश्रये. अनीदृशघिसंज्ञागुणनादेः शरहिते केवले पतिशब्दे. ३ अयि सखि
पतिः सखिवत् शस्त मित्रवद्विश्रमनीय इति त्वं किं न जानामि. सखी प्रत्याह. हे आलि, उपपत्तिर्जागः अति-
सखिवत् अतिशयितमित्रवत् शस्त इति त्वयापि कथं नाबोधि ॥ व्याकरणपक्षे—पतिशब्दः शस्तः शस इति
शस्तः पञ्चम्यन्तात्तमिः. द्वितीयावहुवचनात्परं सखिवत्सखितुल्यरूपो ज्ञेयः. नादेशाभावेन कार्यकयात्. उपपत्ति-
शब्दः शस्तः द्वितीयावहुवचनात्परं अतिसखिशब्दवत् नादेशभाक्. ४ यतः स्त्रीपुरुषरूपव्यक्तिद्वयात्मकः.
५ द्वौ गावौ यस्य. ६ भावो वस्तुमात्रम्. अव्ययी व्यायाभाववान्. मदेहे कस्यापि वस्तुनो व्ययो नास्तीत्यर्थः.
यद्वा अव्ययीभवनं अव्ययीभावः. ७ तत्तस्माद्धे पुरुष येनाहं बहुव्रीहिवहुधान्यविशिष्टः स्यां तत्कर्म धारये-
त्यन्वयः. समासपट्कप्रतिपादनमत्र चित्रम्. ८ मन्मथावशेषणाच्छंभुम्, चन्द्रावशेषणाद्राहुम्, मलयावशेषणा-
द्रामचन्द्रम्, मन्मथजनकत्वादल्लारामानुजम्, वायुभक्षिसर्पहननात्पन्नगागाति गरुडं निन्दितवर्तीति भावः.
९ वरः श्रेष्ठो यश्चरणकमलसंबन्धी रेणुः. १० कपिश्रेष्ठस्य गीतमस्य पत्नीम्. ११ वृषः सुकृतम्. १२ उ-
त्कृष्टचरणशुण्डाग्रो गजः सिंहस्य महिषी जनयामास. वृषो वृषभस्तस्योदये हेतुर्गति चित्रम्. १३ न समो-
ऽसमो विषमः स चासौ रुक् च समरुक् शूलगोः. त्रिशूलमित्यायुधविशेषः स पाणी हस्ते यस्य सः शूलपाणिः.
शिव इत्यर्थः. १४ खड्गः. १५ समुद्रः. १६ चन्द्रः. १७ यशः. १८ महासुरीदयित इत्यस्मात्
ईदयित इति विशेष्यपदं गुप्तं धृतमस्ति.

व्रीडव्राज्यानौकाः वार्वहाभो समस्तानाः ॥ १६ ॥ लम्बोदर तव चरणावादरतो यो न
पूजयति । स भवति विश्वामित्रो दुर्वासा गौतमश्चेति ॥ १७ ॥ अम्बरमम्बुनि पत्रमरातिः
प्रीतमहीनगणस्य ददाह । यस्य वधूस्तनयं गृहमब्जा पातु स वो हरलोचनवह्निः ॥ १८ ॥
वायुमित्रमुतबन्धुवाहनारातिभूषणशिरोवलम्बिनी । तज्जैरिभगिनीपतेः सखा पातु मां क-
मललोचनो हरिः ॥ १९ ॥ अतनुज्वरपीडितासि बाले तव सौख्याय मतो ममोपवासः ।
रसमर्षय वैद्यनाथ नाहं भवदावेदितलङ्घने समर्था ॥ २० ॥ अंकुबेरपुरीविलोकनं न धीरा-
सूनुकरं कदाचन । अथ तत्प्रतिकारहेतवेऽर्द्धमयन्तीपतिलोचनं भज ॥ २१ ॥ रौमं सीतां
लक्ष्मणं जीविकार्थे विक्रीणीते यो नरस्तं च धिग्धिक् । अस्मिन्पद्ये योऽपशब्दान्न वेत्ति
व्यर्थप्रज्ञं पण्डितं तं च धिग्धिक् ॥ २२ ॥ गोगैर्वाहनभोजनभक्ष्योद्भूतपमित्रसपत्नजशत्रोः ।
वाहनवैरिहतासनतुष्टा मामिह पातु जगन्नयनुष्टा ॥ २३ ॥ नदीज लङ्केशवनारिकेतुर्नगा-
ह्वयो नाम नगारिसूनुः । एषोऽङ्गनावेपथरः प्रमाथी जित्वा वयं नेप्यति चाद्य गावः ॥ २४ ॥
गोकर्णगुडाभरणं यदीयं यद्व्यहव्यादजमाददाह । कुं भेनचूडामणिरादिगन्तात्पायादपाया-
नुरमार्गजार्थः ॥ २५ ॥ विलासिनीं काञ्चनपट्टिकायां पीटीरपट्टैर्विरही विलिख्य । तस्याः
कपोले व्यलिख्यर्पवर्गं तैर्वर्गमोष्टे चरणे टैर्वर्गम् ॥ २६ ॥ कौचिद्वियोगानलतप्तगात्री प्राणा-

१ जगतः शत्रुः. २ मलिनवस्त्रः. ३ पशुः. ४ स कृष्णो वो गुष्मान्पातु. यस्याम्बरं पीतम्. यस्य
गृहमम्बुनि. यस्य पत्रं वाहनं अहीनगणस्यारातिर्गृहः. यस्य वधूरब्जा कमला. यस्य तनयं हरलोचनवह्निः
ददाह. ५ वायुमित्रमस्मिन्स्तमुतः पण्डितस्तद्वन्धुर्गजाननस्तद्वाहनं सपत्नस्तद्वपुः शिवस्तच्छि-
रोवलम्बिनी गङ्गा तज्जो भीष्मस्तद्वैरी शिखण्डी तद्भगिनी द्रौपदी तस्याः पतिर्जुनस्तत्सखा कृष्णः. ६ म-
हान्; (पक्षे) कामः. ७ लङ्घनम्; (पक्षे) समीपस्थितिः. ८ भेषजम्; (पक्षे) प्रीतिम्. ९ उपवासे;
(पक्षे) उलङ्घने. १० अनलका. विधवेत्यर्थः. ११ महलकारकम्. १२ अनललोचनं शिवम्. १३ 'जी-
विकार्थे चापण्ये' इत्यत्र अपण्ये इत्युक्तत्वाद्वास्तिकान्विक्रीणीते इत्यत्रैव रामकं सीतां लक्ष्मणकं इति प्रयोगा
एव साधवः. १४ गवा गच्छतीति गोगः शिवस्तज्जः कातिकेयतस्य वाहनं मयूरस्तस्य भोजनं भक्ष्यं सर्प-
स्तस्य भक्ष्यं वायुस्तद्वृत्तो हनूमास्तं पार्ताति सः तपः सुग्रीवस्तस्य मित्रं रामस्तस्य सपत्नी रावणस्तज्ज
इन्द्रजित्तस्य शत्रुर्गिन्द्रस्तस्य वाहनं ऐरावतस्तस्य वैरी सिंहस्तत्रापविष्टा अत एव सर्वोपरि तुष्टा अम्बिका मां
पातु रक्षतु. १५ भो नदीज गङ्गातनय भीष्म, एष दृश्यमानः अङ्गनावेपथरः स्त्रीरूपधारी लङ्केशवनारिकेतुः
रावणवनभञ्जकहनूमद्रजः नगाह्वयोऽर्जुननामा नगारिसूनुर्गिन्द्रपुत्रः. भो भोः कौरवाः, अयं प्रमाथी हन्ता अय
वो गुष्माञ्जित्वा गात्रं नेप्यतीत्यर्थः. १६ उः शिवः कुं धर्षणं अपायात्राशात्पायाद्रक्षतु. सः कः. गोकर्णा-
सर्पास्तेषां राट् वासुकिः यदीयं आभरणम्. हूयते यद्व्ययम्. गौरिदं गव्यं च तद्व्ययं च गव्यहव्यम्. गव्यहः
व्यम्बतीति गव्यहव्याद् वह्निः यस्य शिवस्य. गव्याहव्याद्वह्निरित्यनेन व्यम्बकस्य तृतीयनेत्रोत्पत्तिरित्यर्थः. सः
अजं अनङ्गं आददाह. यस्य तृतीयनेत्रोत्पत्त्यो गव्यहव्याद्वह्निः मदनं भस्मीचक्रमित्यर्थः. किंभूतः भानां ऋक्षाणा
इवः स्वामी चन्द्रः स एव चूडामणिमुकुटरस्तं यस्य सः. पु० क०. अगात्मजा पार्वती अर्थे अर्थं वा यस्य सः.
आदिगन्तादिगन्तेभ्य आ इति दिशामन्तं मर्यादीकृत्य आदिगन्तं तस्मात्. १७ चन्दनद्रवः. १८ गले.
१९ चर्कस्य ओष्ठस्यानीयत्वात् ओष्ठाभ्यां तत्र चुम्बनं करिष्यामीति सूचितम्. २० तवर्गस्य दन्तस्थान-
त्वाद्दन्तैस्तवैष्टौ खण्डयिष्यामीति सूचितम्. २१ टवर्गस्य मूर्धस्थानत्वाद्यदि त्वं रुष्टासि तर्हि त्वां शिरसा न-
मामीति सूचितम्. २२ सर्वप्रासमीत्या प्राणाः स्वतो न निर्गमिष्यन्तीत्याशयेन बाह्योर्भुजगं लिलेख. चन्द्रश्च स

न्समाधारयितुं लिलेख । बाहोर्भुजंगं हृदि राहुबिम्बं नाभौ च कर्पूरमयं महेशम् ॥ ६७ ॥
 नेतुः प्रयाणोन्मुखतां समीक्ष्य नक्षत्रमुक्तावलिमस्य कण्ठे । अधारयत्सा स तु वासराणां
 संख्यापरोऽभूत्सखि कोऽत्र भावः ॥ ६८ ॥ गौरीक्षेपं भूधरजाहिनाथः पत्रं तृतीयं दयि-
 तोपवीतम् । यस्याम्बरं द्वादशलोचनाख्यः काष्ठा मुतः पातु सदाशिवो वः ॥ ६९ ॥ पुष्पे-
 पुमाता पुरुषायमाणा लज्जावती विश्वसृजं विलोक्य । नाभीसरोजे नयनं मुरारेर्वामेतरं वार-
 यति स्म चित्रम् ॥ ७० ॥ मृगत्रयं भाति वपुष्यवेपे फलानि चत्वारि सुमानि पञ्च । कपो-
 लपट्कं प्रमदालतायाः पृच्छन्ति मध्यं विदुषः कवीन्द्राः ॥ ७१ ॥ इन्दीवराक्ष्याः स्फुटविड्ढु-
 मोष्ठ्याः संकेतमुद्दिश्य वने चरन्त्याः । चौरैः समस्ताभरणानि हत्वा नासामणिर्नोऽपहृतः
 किमेतत् ॥ ७२ ॥ नृसिंहदेवे चलिते भरेण प्रत्यर्थिभूतैः क्रियते भरेण । कण्ठे कुठारः कमण्ड-
 ठकारः शेषे ढकारस्तपने चकारः ॥ ७३ ॥ कुंभेनसुप्रीनयनाश्रयाशदग्धोन्मदा दर्दुरहर्ष-
 काले । स्वजन्मभक्षप्रियभोजनाशा नृत्यन्ति भीमानुजगोजभाजः ॥ ७४ ॥ शिरसि देवनदी
 पुरंवैरिणः सपदि वीक्ष्य धराधरकन्यका । निविडमानवती रमणाङ्गे कचन चुम्बनमुारभते
 स्म सा ॥ ७५ ॥ कांचिद्विलोलनयना रमणे स्वकीये दूरं गते सति मनोभववाणलिङ्गा ।
 त्यक्तुं शरीरमचिरार्मिलयाद्विवायुं सौरभ्यशालिनमहो पिबति स्म चित्रम् ॥ ७६ ॥ कान्ता
 रुचिं मुनिजनस्तरुणोऽवियोगी कामश्च रत्नमणिरुज्ज्वलकङ्कणेन । धत्ते पयोधरयुगे कुच-
 भूषणेन हारे हरे हिमकरे मकरे करे च ॥ ७७ ॥ विकसति नयनाभ्यां कैरवं पङ्कजं च श्लथ-

भागतया श्रुतिसिद्धं मृतानां मनो ग्रहीतुमागच्छेदिद्याशयेन हृदि राहुम्, मन्मथत्रासाय शिवं च लिलेखेति भावः.

१ नक्षत्रमालाधारणेन नक्षत्रोदयवेलायामागमनं कर्तव्यमिति तया सूच्यते. वामरसंख्याकरणेन सप्तदिनमध्य
 एव मयागम्यत इति तेन सूचितम्. २ सः मदाशिवो यो गुप्मान्पातु. सः कः. यस्य गाँः वृषभः पत्रं रथः.
 तथा ईक्षेपं तृतीयं यस्य. भूधरत्रा पार्वती दयिता यस्य. अहिनाथः शेषः उपवीतं यस्य. अम्बरं वस्त्रं काष्ठाः
 दिशो यस्य. द्वादशलोचनाख्यः कुमारः मुतो यस्य इत्यन्वयः. ३ पुष्पेषोमेदनस्य माता लक्ष्मीः पुरुषायमाणा
 पुरुषवदाचरन्ती. विपरीतगतं कुर्वतीत्यर्थः. विश्वसृजं भगवन्नाभिसरोजस्थं ब्रह्माणं विलोक्य लज्जावती सती
 मुरारेर्दक्षिणं नयनं वारयति स्म. यतो भगवन्नेत्रे हि सूर्यचन्द्रात्मके, तत्र दक्षिणस्य सूर्योत्पत्तत्वात्तद्वारणेन स-
 रोजं मुकुलितं भवेत्. ततश्च ब्रह्मापि सराजकोशेऽन्तर्हितो भवेत्. इति मनसि कृत्वा तद्वारयामासेति भावः.
 ४ ? . ५ उपरि अक्ष्णोः नीलच्छाया. अधस्तात् ओष्ठस्य रक्तवर्णच्छाया. तयोः प्रतिबिम्बितं नासामौ-
 क्तिकं गुणाफलमिति मनसि कृत्वा चौरैर्न हनम् इत्यभिप्रायः. ६ ? . ७ कुं पृथ्वी धरन्ति ते कुम्भाः पर्व-
 तास्तेषामिनः स्वामी हिमाचलस्तस्य सूः पुत्री पार्वती तां प्रीणातीति प्रीमहादेवस्तस्य नयनस्य आश्रयाशो ने-
 त्रवह्निस्तेन दग्धो यः कामस्तेन उन्मदा उन्मत्ताः. ८ दर्दुराणां मण्डूकानां हर्षकालो वर्षाकालस्तस्मिन्.
 ९ स्वस्माज्जन्म येषां तानि स्वजन्मानि स्वापत्यानि तानि भक्षयन्ति ते स्वजन्मभक्षाः सर्पास्त एव प्रिया भो-
 जनस्य आशा येषां ते ईदृशाः. मयूरा इत्यर्थः. १० सविषे गले. ११ मलयस्थचन्दनेध्वनिशं सर्पनिवा-
 सात्तच्छाससंपृक्तस्य वायोः मविषत्वात्तत्पानेन झटिति मे मरणं स्यादिति बुद्ध्या तं पपाविति गुहाशयः.
 १२ कान्ता हारे रुचिं धत्ते, मुनिजनो हरे रुचिं धत्ते, अवियोगी तरुणो हिमकरे रुचिं धत्ते, कामो
 मकरे निजचिह्नभूते रुचिं धत्ते, रत्नमणिरुज्ज्वलकङ्कणेन सह करे, कुचभूषणेन सह पयोधरयुगे च
 रुचिं धत्ते. १३ स पद्मनाभः पद्मया सह फणिनं शेषमधिशेते. यस्य नयनाभ्यां चन्द्रसूर्यलक्षणाभ्यां कैरवं

यति चरणाम्बु ब्रह्मचर्यं पयोधेः । उरसि लसति यस्य श्रेयसां संप्रदायः स फणिनमधिशेते
पद्मया पद्मनाभः ॥ ७८ ॥ अहिरिपुपतिकान्तातातसंबद्धकान्ताहरतनयनिहन्तृप्राणदातृ-
ध्वजस्य । सखिमुतमुतकान्तातातसंपूज्यकान्तापितृशिरसि पतन्ती जाह्नवी नः पुनातु ॥ ७९ ॥
उदितवति परस्मिन्प्रत्यये शास्त्रयोनौ गतवति विलयं च प्राकृतेऽतिप्रपञ्चे । सपदि पदमुदीतं
केवलः प्रत्ययो यस्तदियदिति च वक्तुं कः क्षमः पण्डितोऽपि ॥ ८० ॥ हैरिद्रायां राहुप्र-
सरपिहितेच्छापरिषदि प्रयुक्तालंकृत्यै विद्युतगरुतां दुर्गकुरटीम् । वयं सार्कोपेताः प्रहर इति
सेनाधिपकृताममात्येभ्यो लेखां प्रति दिशति सिंहक्षितिपतिः ॥ ८१ ॥ गैता सा किं स्थानं
पथि सह तया का स्थितवती वृषेणेत्यं पृष्टा सखि चतुरदूती स्थितवती । विलोक्यालंकारं
निजमथ च शाकं नरपतिं निराकाङ्क्षं चक्रे कथय कथमेतत्प्रभवति ॥ ८२ ॥ स्तनान्ते नो
हारो रजतगिरिमूले न धनदः मुकेशीनां मध्ये विहरति न कामो नवयुवा । रसान्ते नैवा-
ब्धिर्विबुधनगरीसीम्नि न सुरस्तथान्यस्मिन्पद्ये स्फुटमवतु देवं किमपि नः ॥ ८३ ॥ काचि-
द्वाला रंमणवसतिं प्रपयन्ती करण्डं सा तन्मूले सभयमलिखर्द्द्यालमस्योपरिष्ठात् । गौरी-
नैथं पवनर्तनयं चम्पकं चास्य भावं पृच्छत्यार्यान्प्रति कथमिदं मल्लिनाथः कवीन्द्रः ॥ ८४ ॥

पङ्क्तं च विकसति. यस्य चरणाम्बु गङ्गाजलं पयोधेर्ब्रह्मचर्यं श्रूयति दुर्गकरोति. गङ्गायाः समुद्रपत्नीत्वात्.
यस्योरसि श्रेयसां संप्रदायः कौस्तुभमणिलंमति. एवंविधः पद्मनाभः फणिनमधिशेते.

१ अहिः सर्पस्तद्विपुर्गुरुद्वस्तत्पतिर्विष्णुस्तत्कान्ता लक्ष्मीस्तत्तातः समुद्रः स सम्यग्बद्धो येन स गमस्त-
त्कान्ता जानकी तस्या हरो हर्ता रावणस्तत्तनय इन्द्रजित्त्रिहन्ता लक्ष्मणस्तत्प्राणदाता हनुमान्स ध्वजे यस्यै-
तादृशोऽर्जुनस्तस्य सखा कृष्णस्तन्मुतो मदनस्तन्मुतोऽनिरुद्धस्तत्कान्ता उषा तत्तातो बाणामुरस्तस्य सम्य-
क्पूज्यः शिवस्तत्कान्ता पार्वती तत्पिता हिमालयस्तच्छिरसि पतन्ती जाह्नवी. भार्गीरथीत्यर्थः. २ सिंहक्षि-
तिपतिः सेनाधिपकृतां लेखां अमात्येभ्यः प्रधानेभ्यः प्रति दिशति कथयति इति. लेखां प्रतीति किम्. वयं
सार्कोपेताः. अर्केशब्देन इनः लक्ष्यते सयुक्तः इनः. सेनोपेताः. हरिद्रायां निशायां राहुप्रसरपिहितेच्छापरिषदि
सत्याम्. राहुशब्देन तमः, पिहितशब्देनाच्छादनम्, इच्छाशब्देन आशा दिशा, परिषच्छब्देन मण्डलम्. प्रयुक्तो
योऽलंकारः द्वारः तस्य कृत्यै प्रहारार्थम्. विद्युतगरुताम्. गरुत्पक्ष उच्यते, विकारयुक्तानां पक्षाणां विपक्षा-
णाम्. दुर्गकुरटीम्. कुरटीशब्देन नगरी लक्ष्यते, दुर्गनगरीं प्रहर इत्यर्थः. ३ काचिद्राजा काञ्चिन्नायिकां
स्वगृहमानयत्. ततश्च तद्भर्तागमागतं दृष्ट्वा तां स्वगृहं प्रापयितुं दूतीमाज्ञापयति स्म. सा च दूती तां स्वगृहं
प्राप्य पुनः राजनिकटे आगत्य स्थितवती. तां प्रत्याह राजा. सा किं स्वस्थानं गता. गतवत्या तया सह पथि
मार्गे का स्थितवती. एवं राजा पृष्ट्वा चतुरा दूती स्थितवती सती निजमलंकारं 'पोहोंची' इति महाराष्ट्रभाषा-
प्रसिद्धं तथा शाकं 'मेथी' इति महाराष्ट्रभाषाप्रसिद्धं शाकविशेषं चावलोक्य तावन्मात्रेणैव नरपतिं निराकाङ्क्षमुत्तर-
विषये आकाङ्क्षहितं चक्रे. एतदलंकारशाकावलोकनं कथं प्रभवति राज्ञो निराकाङ्क्षसंपादने कथं समर्थं
भवतीति कथयेति कविप्रश्नः. अत्र प्रथमप्रश्नस्य प्रतियर्थकं 'पोहोंची' इति हिन्दीभाषयोत्तरम्. द्वितीयप्रश्नस्य
तु अहमासमित्यर्थकं 'मेथी' इति हिन्दीभाषयोत्तरमिति तात्पर्यं बोध्यम्. ४. ५. प्रियनिवामम्. ६. करण्ड-
स्थितपुष्पसौरभं गन्धवाहो हरेदिति तद्भक्षकं सर्पम्. ७. पुष्पबाणो बाणार्थं हरेदिति तद्द्वैरिणं शिवम्.
८. सूर्यः पुष्पं स्वकरैः शोषयेदिति जन्मकाले एव भक्षयिष्यद्वा हर्तुं प्रवृत्तं भयजननाय हनूमन्तम्. ९. तन्म-
कान्दं भृङ्गो हरेदिति चम्पकमलिखदिति भावः. चम्पके भृङ्गा न गच्छन्तीति प्रसिद्धेः.

सर्वज्ञः सन्वदसि बहुधा दीयते दीयते वै दाधातूनां भवति सदृशं रूपमेषां चतुर्णाम् । द्वौ दानार्थौ भवति च तथा पालने खण्डने वा नो जानीमः कथयति भवान्कस्य धातोः प्रयोगम् ॥ ८५ ॥ चञ्चद्वादशनीलनीरजयुतं सप्ताम्बुजोद्भासितं नित्यं षोडशशोणपद्म-
रुचिरं धात्रानिशं सेवितम् । क्षीराम्भोधिगृहं सहस्रदलसत्पयङ्कविश्रान्ति यत्पायाद्भः
कमलाङ्गसङ्गिशयनं तन्नीलरोचिर्महः ॥ ८६ ॥ रौमं वानरवाहिनीं पुररिपुं राहुं रवेः
सारथिं कुम्भीगर्भसमुद्भवं मुररिपुं मारस्य मौर्वीरवम् । तन्वी नूतनपल्लवैर्विरचिते श-
य्यातले शायिनी सख्या वीजिततालवृन्तपवना बाला मुहुर्निन्दति ॥ ८७ ॥ सै-
त्यासक्तमनाः प्रवृद्धनरकच्छेदी द्विजेन्द्राश्रयो युक्तानेकमुखोद्भास्यदमलं श्रीर्यत्र सं-
राजते । योगंगां च विभर्ति यश्च सशिवो यः कामदेहाश्रयः सङ्गः साम्यमयं प्रयातु

१ त्वं सर्वज्ञः सन् बहुधा वारंवारं दीयते दीयते इति वदसि. दीयते इति रूपं चतुर्णामपि दाधा-
तूनां सदृशं भवति. तन्मध्ये द्वौ दानार्थौ; दाण् दाने, डदाच् दाने इति. एकः पालने; देह रक्षणे इति. एकः
खण्डने; दोऽवखण्डने इति. एतन्मध्ये भवान्कस्य धातोः प्रयोगं कृत्वा वदति तं न जानीमः. २ तन्नी-
लोचिः श्यामप्रभं महस्तेजः कृष्णलक्षणं वो गुष्मान्पायात्. तत्किमृतम्. कमलाङ्गसङ्गिशयनं लक्ष्मीसनाथं
शय्यम्. पु० कि०. सहस्रदलसत्पयङ्कविश्रान्ति सहस्रफलदिव्यशयनशेषस्थितम्. पु० कि०. क्षीराम्भोधिगृहं
दुग्धसमुद्भनिवासम्. पु० कि०. धात्रा नाभिसरोरुहस्थेन ब्रह्मणा अनिशं सेवितमध्यासितम्. पु० कि०.
षोडशशोणपद्मरुचिरं षोडशारुणकमलमनोहरम्. षोडशशोणपद्मानां विवृतिः—विष्णोश्चत्वारो हस्ताः. द्वौ च-
रणौ. तावन्त एव ब्रह्मणः. द्वौ करौ द्वौ चरणौ लक्ष्म्याः. इत्येवं षोडशशोणपद्मरुचिम्. पु० कि०.
नित्यमविनाशि. पु० कि०. सप्ताम्बुजोद्भासितं सप्तकमलशोभितम्. सप्ताम्बुजानां विवृतिः—चत्वारि मुखानि
ब्रह्मणः. एकं नाभिसरोरुहम्. एकं विष्णोर्मुखम्. एकं लक्ष्मीमुखम्. इत्येव सप्ताम्बुजोद्भासितम्. पु०
कि०. चञ्चद्वादशनीलनीरजयुतं शोभमानद्वादशनीलोत्पलयुक्तम्. द्वादशनीलनीरजानां विवृतिः—अष्टौ नयनानि
ब्रह्मणः. द्वे विष्णोः. द्वे लक्ष्म्याः. इत्येवं द्वादशनीलनीरजयुतम्. ३ कोकिलरक्षककाकावशेषकत्वाद्रामम्.
मलयाग्रवशेषणाद्वानरवाहिनीम्. मन्मथावशेषणात्पुररिपुम्. चन्द्रावशेषणाद्राहुम्. रवेः शीघ्रमस्ताद्रिप्रापणेन
रात्रिसंपादनादनूरुम्. चन्द्रोत्पादकसमुद्रावशेषणादगस्त्यम्. मन्मथोत्पादनान्मुररिपुं निनिन्देति भावः. कोक-
लादीनां कामोद्दीपकत्वं रसशास्त्रे प्राप्तम्. ४ अयं भवतां सङ्गः कृष्णेन रुद्रेण वा साम्यं प्रयातु प्राप्नोतु.
किंभूतेन कृष्णेन. अर्थवशाद्विपरिणामः. किंभूतः. सत्यासक्तमनाः सत्यभामायामासक्तं मनो यस्यासौ. नामै-
कदेशे नामग्रहणम्. प्रवृद्धो नरकामुरस्त्वं छिनत्तीति. द्विजानां पक्षिणामिन्द्रो गरुडस्तस्याश्रयः सेव्यः. युक्तान्य-
नेकमुखानि यस्य ब्रह्मणस्तस्य उद्भवो यस्मात्कमलात्तत् यस्यास्पदम्. अलमन्ययं यत्र श्रीलक्ष्मी राजते. योऽयं
गोवर्धनं गां पृथ्वीं च विभर्ति. शिवेन सह वर्तमानः 'विष्णोश्च हृदयं शिवः' इति वचनान्. यः कामदेहः
प्रद्युम्नस्तस्याश्रयः ॥ किंभूतो रुद्रः. सत्यामासक्तं चित्तं यस्य 'उमा गौरी सती चण्डी' इत्यभिधानात्. प्रवृद्धं
यन्नरस्य ब्रह्मणः कं शिरस्तस्य छेत्ता. द्विजानां ब्राह्मणानामिन्द्रश्चन्द्रस्तस्याश्रयः. अनेकमुखानामुद्भवो यस्य
कीर्तिकेयस्य तदास्पदम्. श्रीर्यत्र संराजते निधिपतित्वात्. यो गङ्गां विभर्ति. यः शिवया पार्वत्या सह
वर्तमानः. कामं यति खण्डयति एवंविधा या ईहा तस्या आश्रयः ॥ किंभूतः सङ्गः. सत्या सूत्रता वाक्
तत्र लभं मनो यस्य सः. प्रवृद्धं यन्नरकं दुःखं तस्य नाशकः. द्विजेन्द्रा ब्राह्मणास्तेषामाश्रयः. युक्तानि
योग्यानि यानि अनेकमुखानि तेभ्यः उद्भवो यस्या धर्मवार्तायाः तस्या आस्पदम्. यत्र श्रीः शोभा राजते.
यो गां वाणीं धत्ते. कामं ददातीति कामदा इच्छा तदाश्रयः.

भवतां कृष्णेन रुद्रेण वा ॥ ८८ ॥ येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुरा स्त्रीकृतो यो गंगां च दधेऽन्धकक्षयकरो यो बर्हिपत्रमियः । यस्याहुः शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्यं च नामामराः सोऽव्यादिष्टभुजंगहारवलयस्त्वां सर्वदोमाधवः ॥ ८९ ॥ यो व्योमाडिन- गोऽहरीडुडुपगोयुग्मः कगप्रोऽपभीभीमर्भ्वर्यमुकी रमारतरसो नाम्यवुडासीनकः । द्योषञ्च- स्वनम्यपत्सलिलजो वार्धिस्वपोष्टार्धदोराद्यो गद्यसि वाडवाद्मृतपाः पायात्स वः कंदभाः ॥ ९० ॥ लक्ष्मीवन्कृतकूरसू रणदहिन्दूधक्षमः पापडीलाडूदोऽकलधी वडाञ्छन वडी खाजा-

१ त्वां सर्वदा स उमाधवोऽव्याद्रक्षतुः सः कः. येन बलि जितवानिति बलिजिद्विष्णुस्तस्य कायः शरीरं पुरा त्रिपुरवधकालेऽस्त्रीकृतोऽस्त्रत्वे संपादितः. किभूतेन. ध्वस्तो मनोभवो मारो येन ध्वस्तमदनः. पु० स कः. यो गङ्गां दधे. पु० की०. अन्धकनामा दैन्यस्तस्यान्तकः. पु० की०. यो बर्ही मयूर एव पत्रं रथो यस्य सः स्कन्दः प्रियो यस्य सः. पु० की०. स्तन्यमोक्षं नाम यस्य अमरा इति आहुः. इतीति किम्. हर इति. किभूतः. शशिमच्छिः. शशिरस्ति यस्मिन्स्तच्छशिमन्. तादृशं शिरो यस्य सः. हाराश्च वलयानि च हारव- लयम्. इष्टाश्च ते भुजंगाश्च इष्टभुजंगाः ते हारवलयानि यस्य सः. इष्टा वल्लभा भुजंगाः सर्पो हारः कण्ठभूषणं वलयं कटकं बाहुभूषणमित्यर्थः. यद्वा इष्टानि भुजंगा एव हारवलयानि यस्येति ॥ हरिपक्षे—सर्वं ददातीति स- र्वदः स माधवो लक्ष्मीपतिः मा लक्ष्मीस्तस्या धनो भर्ता माधवः. त्वामव्यान्. सः कः. येन भवेनेत्युत्पन्नमा- त्रेण धृतविग्रहेणेत्यर्थः. अनो ध्वस्तं शकटाकृतिं दनुजं हतवानित्यर्थः. अथवा अभवेनेति घोरसंसारसागरे प्रा- त्तनकर्मानुसारेण विद्यते भवो जन्म यस्य सः. तेन कृष्णलीलामृतविग्रह इति. पु० स कः. येनामृतवि- भागार्थं रुद्रमोक्षार्थं वा बलिजित्चासी कायश्चेति पुरा स्त्रीकृतः स्त्रीभावं प्रापितः. पु० की०. यः अङ्गं गोवर्धनं गां पृथ्वीं च दधे. पु० की०. यः अन्धे अगाधे के जले क्षयं गृहं करोतीति. विष्णुस्तु जलशायीति. पु० की०. बर्हिणो मयूरस्य पत्राणि बर्हीणि पिच्छानि प्रियाणि वल्लभानि यस्य सः. पु० की०. अमरा यस्य इति स्तुत्यं नाम आहुः. इतीति किम्. शशिमच्छिरोहर इति. शशिनं चन्द्रं मथ्नातीति शशिमन् राहुः तस्य शिः हरतीति सः. तथा इष्टः भुजंगहा गरुडो यस्य सः. तथा अङ्गं मुद्रशनं वलयं यय सः. तथा रथे परब्रह्मणि लयो यस्य सः रवलयः इति. २ कं जलं ददातीति कंदस्तनेपां भा इव भा यस्य सः श्रीकृष्णो यो युष्मान्पायाद्रक्षतुः सः कः. यः व्योमाडिनगः व्योमाटां पक्षिणां इनो गरुडस्तेन गच्छतीति सः. तथा अहः ईदं अहरीट् सूर्यः उडुपश्चन्द्रस्ती गोयुग्मं तैत्रद्वयं यस्य सः. तथा कुः पृथ्वी अगाः गिरयः तान्धरतीति तथा. अपगता भीमं यस्मात्स तथा. पु० क०. भीमर्भ्वर्यमुकीः. ऋभूणां देवानां अरयः ऋभ्वरयः. भीमाश्च ते ऋभ्वरयश्च भीमर्भ्वर्यः. भीमर्भ्वरीणां असून् प्राणान् किरतीति सः. ऋभवः अमराश्च तेषामरयो दैन्या भी- माश्च ते ऋभ्वरयश्च भीमर्भ्वर्यश्च तेषामसून् किरति कलेवराद्वियोजयति तथा. तथा ग्मा लक्ष्मीः तस्या रते क्रीडायां रम आसक्तिर्यस्य सः. अप्पु रहति इति अबुट् कमले नाभावग्रुटि आसीनः कः ब्रह्मा यस्येति तथा- आद्यः अनादिरित्यर्थः. गर्दी गन्तव्याः असि खड्गं वहति मोक्षं ददाति. ३ हे लक्ष्मीवन्, त्वं मां सेवकं अ- व्याः रक्ष. कथंभूतस्त्वम्. कृतकूः. कृतं कोः पृथिव्याः ऊः अवनं रक्षणं येनासी. पु० क०. अमः. सयते उ- त्पद्यते असी सः. न सः. अमः. अज इत्यर्थः. पु० क०. रणदहिन्. रणं सङ्ग्रामं ददति ते णदाः शत्रवस्ता- न्हिनस्ति असौ. शत्रुहा इत्यर्थः. पु० क०. दूधक्. दुवं दुःखं दहतीति दूधक्. पु० क०. क्षमः. क्षमास्या- स्तीति सः. पु० क०. पापडी. डलयोगभेदात् पापली. पापं लुनातीति सः. पु० क०. इलाट्. इलायो पृथि- व्यां अटतीति इलाट्. पुरा वामनादिरूपेण बलेः सकाशं प्राप्तः. उक्तं च—‘बहवो मां न जानन्ति मम माया- विमोहिताः । सदाहं द्विजरूपेण विचरामि महीतले ॥’ इति भारतवचनात्. पु० क०. विविभुना उडः. वीनां पक्षिणां विभुर्गरुडस्तेन उडः. बाध्यमान इत्यर्थः. पु० क०. अकलधी. अकं दुःखं लहयतीति अकलधी. पु० क०. अवलाञ्छन अवगतं लाञ्छनं यस्य सः अवलाञ्छनस्तस्य संबुद्धौ हे अवलाञ्छन. अवाप्योरुपमर्गयो-

म्बुदालीरुचिः । मङ्गाशाकरखण्डनो विविभुना क्षीरावसातुल्य मां सासुं हलितडिन्निभाङ्गव-
सनोऽन्याः सेवकं सारवान् ॥ ९१ ॥ खाटीच्छशिपलेहपापडवडीप्यारोडभाजी गणो यद्ग-
क्तोऽनिमिषीव वाकुलचणा ध्यायन्ति यां योगिनः । कालाभीलकरालभूखलमहादैत्येन्द्रमा-
थार्थिनी सा सासूयरसा तवाघतटये स्तात्कर्णमोटी चिरम् ॥ ९२ ॥ सुंदारा उलपाडिमेख-
लतटी कच्छोटजा विभ्रती पूता रेभरडीननीलजसभा नागीव पातालगा । खाधोऽसावज-
कालियारिहरिणव्याधैः समं पीडितामामोघोघरवाघवावारणपदं मन्दाकिनी वः क्रियात् ॥ ९३ ॥
जायन्ते नव सौ तथामि च नव भ्याम्भिस्सभ्यसां संगमे षट्संख्यानि पडेव सुप्यथ शसि
त्रीण्येव तद्वज्जसि । चत्वार्यन्यवचःसु यस्य विबुधा शब्दस्य रूपाणि तज्जानन्ते यदि
शक्तिरस्ति गदितुं पाण्मासिकोऽत्रावधिः ॥ ९४ ॥ सुंद्रीदालिमिशालितूअरतणीगावं सुदुग्धं
घृतं नीकादूहपलेहपापडवडी कोरीवधारीवडा । मूलाकोठकुठीवडा च कपिटाटीटीदुराची-
भडा आदामूरणरायताहादिवडा कुर्वन्तु वो मङ्गलम् ॥ ९५ ॥ वैश्वारेड्वजधधृतोड्वधि-

रकारलोपः. पु० क०. वडी. बवयोः डलयोश्च सावर्ण्यात् बली. बलमस्यास्तीति सः. पु० क०. खाजाम्बु-
दालीरुचिः. खे आकाशे अजन्ति गच्छन्ति ते खाजाः गगनचराः. ते च ते अम्बुदाश्च तेषामालिः पङ्क्तिस्तस्या
रुचिरिव रुचिर्यस्यासौ. घनदयाम् इत्यर्थः. पु० क०. मङ्गाशाकरखण्डनः. मङ्गाश्चाणुरादयस्तेषामाशा वाञ्छा त-
स्या आकरः ममूहः तं खण्डयतीति सः. मङ्गेच्छाममहनाशन इत्यर्थः. पु० क०. क्षीरावसः. क्षीरे क्षीरसमुद्रे
आसमन्ताद्भावेन वसतीति तस्य संबुद्धौ हे क्षीरावसः. हे अतुल्य. नास्ति तुल्यो यस्य सः तस्य संवोधने. की-
दृशं माम्. सासुम्. असवः प्राणास्तेः सह वर्तमानम्. पु० क०. अलितडिन्निभाङ्गवसनः. अङ्गं च वसनं च
अङ्गवसने. अलिश्च तडिच्च अलितडितौ तयोर्निभेव निभा ययोस्ते. अलिर्तडिन्निभे अङ्गवसने यस्यासौ अलि-
तडिन्निभाङ्गवसनः. पु० क०. सारवान् सारो बलमस्यास्तीति सः. पालनसमर्थ इत्यर्थः.

१ सा कर्णमोटी चामुण्डा तवाघतटये अघहरणाय स्तात् अस्तु. कथंभूता सा. सासूयरसा. असूया को-
पस्तस्य रसः. तेन सहवर्तमाना. कथंभूता सा. कालाः कृष्णवर्णाः. भीलाः भीषणाः. तेषांऽपि कगलाः. अ-
तिरीद्रा इत्यर्थः. भुवि खलाः भूखला दुर्जनाः. ते च ते महादैत्याश्च तेषां माथो मथनं तमर्थयतीति एवंविधा
तथा वाकुलचणाः कुलख्याताः योगिनः ध्यायन्ति तथा. यद्गक्तो गणः यस्याः सेवको गणः यत्प्रसादेनानिमि-
षीव देवराज इव. वर्तते इति वाक्यशेषः. तामेव विशिनष्टि. खे वियत्यटतीति खाटी. इच्छया अश्रातीति
इच्छाशी. पले आमिपे ईहा स्तृहा यस्येति पलेहः. तथा डलयोरैक्यात् पापं लुनातीति पापडः. बवयोस्त-
थैक्यात् बलमस्यास्तीति बली. तथा ईर्ष्याया गेलं लोलं भजते इति स चासी स च इति कर्मधारयः
२ उलपानि हरितटणानि तेषामालिः पङ्क्तिः सैव मेखला काञ्ची यस्यास्तद्विधा तटी भृगुर्यस्याः सा. तथा कच्छे
जलप्राये देशे उटजानि पर्णकुटीः विभ्रती विभ्राणा. तथा पूता पावना. तथा रेभः शब्दः तं राति अङ्गीक-
रोति इति रेभग सशब्दा. मुखग इत्यर्थः. तथा लीनानां एकान्तगतानां नीरजानां पद्मिस्थानां हंसचक्रवाकक-
लहंसादीनामित्यर्थः. समा परिषत् सभा यस्याः सा. तथा खाधः अम्बुगदधः नागीव पातालगा. भोगवती
इत्यर्थः. तथाजो ब्रह्मा कालियारिः हरिणव्याधो रुद्रः तैः समं महेव. युगपदित्यर्थः. पीडितावगाहितेत्यर्थः.
तथा मा मीयते इति मा तद्विरुद्धा. इयत्ताशून्या इत्यर्थः. अमोघो नेतृणां मोक्षप्रदः ओघवरो स्रोतोध्वनिर्य-
स्याः सा. तथा एवंगुणविशिष्टा मन्दाकिनी सुंदारा सुतरां उदाग वो युष्माकं इति शेषः. अघवारणपदं
अघवारणस्य पदं अवस्थितिं क्रियात् करोतु. यद्वा वो युष्मान् अघवारणपदं अघवारणसमर्थानित्यर्थः. ३
गवाकृशब्दस्येत्यर्थः. ४ ? . ५ वारुं चरन्ति तेषां ईदृ स्वामी मकरः स ध्वजो यस्य तं कामं
दहतीति वाश्वारेड्वजधक्. घृत उड्नां नक्षत्राणामधिपतिर्येन. कुं पृथ्वीं धरन्ति तेषामीदृ हिमालयस्तस्मा-

पतिः कुप्रेड्जजानिर्गणेङ्गोराडाडुरुःसरेडुरुतरग्रैवेयकभ्राडरम् । उड्डीडुरुङ्गनरकास्थिधु-
क्त्रिद्विगेडेडार्द्राजिनाच्छच्छविः स स्तादम्बुमदम्बुदालिगलरुदेवो मुदे वो मृडः ॥ ९६ ॥

क्रियागुप्तादयः ।

क्रियागुप्तम् ॥ आगतः पाण्डवाः सर्वे दुर्योधनसमीहया । तस्मै गां च सुवर्णं च रत्नानि
विविधानि च ॥ १ ॥ निरुद्यमानवद्याङ्गयाचकान्द्रुःखसंचयान् । अत्र क्रियापदं गुप्तं
यो जानाति स पण्डितः ॥ २ ॥ प्रातः प्रातः समुत्थाय द्वौ मुनी च कमण्डलू । अत्र
क्रियापदं वक्तुमवधिर्ब्रह्मणो वयः ॥ ३ ॥ ललाटतिलकोपेतः कृष्णः कमललोचनः । गोकु-
लेऽत्र क्रियां वक्तुं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ ४ ॥ पम्पासरसि रामेण सस्नेहं सविलासया ।
सीतया किं कृतं सार्धमत्रैवोत्तरमीक्ष्यताम् ॥ ५ ॥ राजन्नवचनश्याम निस्त्रिंशार्कं दुर्जय ।
आकल्पं वमुधामेतां विद्विषोद्य रणे बहून् ॥ ६ ॥ कान्तया कान्तसंयोगे किमकारि नवो-
दया । अत्रापि चोत्तरं वक्तुमवधिर्ब्रह्मणो वयः ॥ ७ ॥ दामोदराय पुण्यात्मनुप्पमूलफला-
न्यपि । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ८ ॥ विराटनगरे राजन्कीचका-
दुपकीचकम् । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ९ ॥ कान्तं विना नदीतीरं
मदमालोक्य केकिनी । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ १० ॥ अम्लान-
पङ्कजा माला कण्ठे रामस्य सीतया । मुधा बुधा भ्रमन्त्यत्र प्रत्यक्षेपि क्रियापदे ॥ ११ ॥
नारसिंहाकृतिं वीक्ष्य वने मत्तमतंगजः । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ १२ ॥
संध्यावन्दनवेलायां तडागान्ते द्विजोत्तमैः । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः
॥ १३ ॥ पुंस्कोकिलकुलस्यैते नितान्तमधुरारवैः । सहकारद्वया रम्या वसन्ते कामपि श्रि-

(१) यः धनसमीहया धनेच्छया आगतस्तस्मै सर्वं पाण्डवाः गां च सुवर्णं च विविधानि रत्नानि च, 'अदुः'
ददति स्म. (२) ? (३) 'प्रातः' इति क्रिया. प्रा पूर्णे. लट्. प्रथमपुरुषद्विवचनम्. (४) 'ललाट' इति.
लट् बाल्ये. लिट्. (५) 'सस्ने' इति. घ्णा शौचे. कर्मणि लिट्. (६) 'अव' इति. अव रक्षणे. 'य'
इति च. दोऽवखण्डने. लोट्. (७) 'अत्रापि' इति. जूप्ल लज्जायाम्. कर्मणि लुङ्. (८) हे दामोदर
पुष्पमूलफलानि 'आय' आनय. 'इटकिटकिट' इत्यत्र प्रक्षिष्टस्य ईधातोराङ्पूर्वस्य लोटो रूपमिदम्. उपसर्ग-
समभिव्याहारेण आनयनार्थकत्वम्. (९) विः पक्षा कीचकाद्वेणोः कीचकान्तरं 'आट' बभ्राम. (१०) केकिनी
मयूरी इरमदं मेघज्योतिः. विद्युतमिति यावत्. आलोक्य 'विनानदीति.' विशेषेण पुनः पुनर्वी शब्दं करोती-
त्यर्थः. (११) 'प्रत्यक्षेपि' क्षिप्ता. (१२) गजः सिंहस्याकृतिं वीक्ष्य 'नार' न जगाम. कृ गतौ. कर्तरि
लिट्. (१३) हे द्विजोत्तम 'ऐः' आगच्छ.

ज्जाता पार्वती सा जाया यस्य सः कुप्रेड्जजानिः. गणानां प्रमथानामाशः. गवां राजा नन्दी तमारोहतीति
आरुहः. उरसा सरन्ति ते भुजंगास्तेषामीद् स एवोरुतरं ग्रैवेयकं कण्ठभूषणं तेन अरमत्यन्तं भ्राजते तथा.
उड्ढणामीशस्य रुक् यस्य सः. नरकपालास्थिधारकः. त्रिनेत्रः. इमानां हास्तिनामीद् तस्यार्द्राजिनं तेनाच्छा
छविर्व्यस्य सः मृडः देवः वः मुदे स्तात्. आशिपि 'अस् भुवि' इत्यस्य लोटो रूपम्. अम्बु विद्यते येषां ते
अम्बुमन्तः एतादृशा अम्बुदा मेघास्तेषामालिमांला सेव कण्ठच्छविर्व्यस्य एतादृशः.

यम् ॥ १४ ॥ बिम्बाकारं सुधाधारं कान्तावदनपङ्कजम् । अत्र क्रियापदं गुप्तं मर्यादा दश-
वार्षिकी ॥ १५ ॥ राघवस्य शरैर्घोरैर्घोररावणमाहवे । अत्र क्रियापदं गुप्तं मर्यादा दशवा-
र्षिकी ॥ १६ ॥ पामारागाभिभूतस्य श्लेष्मव्याधिनिपीडित । यदि ते जीवितस्येच्छा तदा
भोः शीतलं जलम् ॥ १७ ॥

कर्तृगुप्तम् ॥ गौरीनखरसादृश्यश्रद्धया शशिनं दधौ । इहैव गोप्यते कर्ता वर्षेणापि न
लभ्यते ॥ १८ ॥ अन्नवस्त्रमुवर्णानि रत्नानि विविधानि च । ब्राह्मणेभ्यो नदीतीरे ददाति
ब्रज सत्वरम् ॥ १९ ॥ राक्षसेभ्यः सुतां हत्वा जनकस्य पुरीं ययौ । अत्र कर्तृपदं गुप्तं
मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २० ॥ श्यामौ तव स्तनावेतौ पिबन्ति सततं मुदा । अत्र कर्तृपदं
गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २१ ॥ व्ययवासाः पञ्चशिरा यरिर्वीनारिभूषणः । असिरोमा
क्रियादुर्वः शङ्कालायनवीक्षणः ॥ २२ ॥ व्यामोहं तव भिन्दन्तु छिन्दन्तु दुरितानि च ।
कर्तृगुप्तमिमं श्लोकं ये जानन्ति विचक्षणाः ॥ २३ ॥ न करोति नाम रोषं न वदति परुषं
न हन्त्ययं शत्रून् । रञ्जयति महीमखिलां तथापि धीरस्य वीरस्य ॥ २४ ॥ शरदिन्दुकुन्दध-
वलं नगपतिनिलयं मनोहरं देवम् । यैः सुकृतं कृतमनिशं तेषामेव प्रसादयति ॥ २५ ॥

कर्मगुप्तम् ॥ शीकरासारसंवाहिसरोजवनमारुतः । प्रक्षोभयति पान्थस्त्रीनिःश्वासैरिव
मांसलः ॥ २६ ॥ सुभग तवाननपङ्कजदर्शनसंजातनिर्भरप्रीतेः । शमयति कुर्वन्दिवसः पुण्य-
वतः कस्य रमणीयः ॥ २७ ॥ एहि हे रमणिं पश्य कौतुकं धूलिधूसरतनुं दिगम्बरम् ।
सापि तद्वदनपङ्कजं पपौ भ्रातरुक्तमपि किं न बुध्यते ॥ २८ ॥

करणगुप्तम् ॥ पृतिपङ्कमयेऽत्यर्थं कासारं दुःखिता अमी । दुर्वारा मानसं हंसा गमि-
प्यन्ति घनागमे ॥ २९ ॥ अहं महानसायातः कल्पितो नरकस्तव । मया मांसादिकं भुक्तं
भीमं जानीहि मां वक् ॥ ३० ॥

(१४) 'अधुः' दधति स्म. (१५) पूर्वोक्तं कान्तावदनं 'दश' चम्बस्वेति. (१६) हे राघव त्वं रावण आ-
हवे शरैः कृत्वा 'स्य' मारय इति. (१७) भो श्लेष्मव्याधिनिपीडित यदि जीवितस्येच्छा तर्हि शीतलं
जलं 'मा पाः' मा पिबेति. (१८) इः कामस्तं हन्तीति 'इहा' ईश्वर इति. (१९) हे ब्राह्मण 'इभ्यः'
समृद्धः. (२०) राक्षसानां 'इभ्यः' स्वामी रावणः जनकस्य मुतां मीता हत्वा पुरीं लङ्कां ययौ. (२१)
'श्यामौतवः' कृष्णमार्जाराः. (२२) 'उः' महादेवः. (२३) उः शिवः इः ब्रह्मा अः विष्णुः इत्यनेन व्यः
इति जातम्. तस्य बहुवचने 'व्याः' हरविधिहरयः तव मोहं भिन्दन्तु दुरितानि छिन्दन्तु. ये कर्तृज्ञास्ते वि-
चक्षणाः. (२४) अयं पुरुषो रोषं न करोति. परुषं कटोरं न वदति. शत्रून् हन्ति. नामेति प्रसिद्धम्. तथापि
अस्य वीरस्य 'धीः' अखिलां महीं रञ्जयति. (२५) यैरनिशं सुकृतं कृतं तेषामेव 'मनः' शरदिन्दुकुन्दधवलं
नगपतिनिलयं देवं हरं प्रसादयति. (२६) पान्थस्त्रीनिःश्वासैर्मांसलः पुष्ट इवेत्युत्प्रेक्षा. शीकरासारसंवाहि
जवनमारुतो वेगवान्वायुः 'सरः' प्रक्षोभयति. (२७) दिवसः 'शं' सुखं कुर्वन् अयति गच्छति. (२८) हे
रमणि एहि कौ पृथिव्यां 'तुकं' बालकं धूलिधूसरतनुं दिगम्बरं पश्य. (२९) दुष्टं वाः जलं दुर्वाः तेन 'दुर्वारा'
कल्पितजलेन. (३०) महच्च तत् अनः शकटं च महानः तेन 'महानसा' महता शकटेन आयातः आगतः.
नरको मृत्युः.

संप्रदानगुप्तम् ॥ अम्भोरुहमये स्नात्वा वापीपयसि कामिनी । ददाति भक्तिसंपन्ना पुत्र-
सौभाग्यकाम्यया ॥ ३१ ॥ प्रशस्त्यायुक्तमार्गस्य तव संमानितां श्रिताः । स्पृहयन्ति न के
नाम गुणरत्नालय प्रभो ॥ ३२ ॥

अपादानगुप्तम् ॥ शिलीमुखैस्त्वया वीर दुर्वारैर्निर्मितो रिपुः । बिभेत्त्यन्तमलिनो बने-
ऽपि कुसुमाकुले ॥ ३३ ॥ सरसीतोयमुद्धृत्य जनः कंदर्पकारकम् । पिबत्यम्भोजसुरभि स्व-
च्छमेकान्तशीतलम् ॥ ३४ ॥

संबन्धगुप्तम् ॥ तूणेव मधुमासेऽस्मिन्सहकारद्रुमञ्जरी । इयमुन्निद्रमुकुलैर्भाति न्यस्ताशि-
लीमुखा ॥ ३५ ॥ भानुर्वै जायते लक्ष्म्या सरस्वत्याथवा मना । अत्र पष्ठीपदं गुप्तं मर्यादा
दशवार्षिकी ॥ ३६ ॥ प्राप्तमदो मधुमासः प्रबला रुक्मिप्रयतमोऽपि दूरस्थः । असती संनि-
हितेयं संहतशीला सखी नियतम् ॥ ३७ ॥

अधिकरणगुप्तम् ॥ या कटाक्षच्छटापातैः पवित्रयति मानवम् । एकान्ते रोपितप्रीति-
रस्ति सा कमलालया ॥ ३८ ॥ विपद्यमानता सिद्धा सर्वस्यैव निरूप्मणः । यथात्र भस्म
पद्भ्यां च निर्वाणं हन्ययं जनः ॥ ३९ ॥

आमन्त्रितगुप्तम् ॥ कमले कमले नित्यं मधुनि पिबतस्तव । भविष्यन्ति न संदेहः कष्टं
दोषाकरोदये ॥ ४० ॥ सर्वज्ञेन त्वया किञ्चिन्नाम्यविज्ञातमीदृशम् । मिथ्यावचस्तथा च
त्वमसत्यं वेत्ति न क्वचित् ॥ ४१ ॥ पिबतस्ते शरावेण वारि कल्लारशीतलम् । केनेमौ दुर्वि-
दग्धेन हृदये मंनिरोपितौ ॥ ४२ ॥ वटवृक्षो महानेप मार्गमावृत्य तिष्ठति । तावत्त्वया न
गन्तव्यं यावन्नान्यत्र गच्छति ॥ ४३ ॥

कर्तृक्रियागुप्तम् ॥ घनघनाघनकान्तिघनोऽघनदनुजपुञ्जमिनात्रिजगुर्विगः । मकमलोऽपि-
नर्धसमां क्रियामिह विलोकयितुं च सकर्तृकाम् ॥ ४४ ॥

(३१) अम्भोरुहमये इत्यत्र 'अये' इः कामः तस्मै. (३२) प्रशस्त्यायुक्तमार्गस्य इत्यत्र 'प्रशस्त्यै' कल्याणाय
उक्तमार्गस्य. (३३) 'अलिनः' भ्रमरात्. (३४) 'सरसीतः' सरोवरात्. कं जलम्. (३५) उन्निद्रमुकुला
'एः' इति भिन्ने पदे क्रियते. इः कामस्तस्य एः (३६) भा कान्तिः. 'नुः' नगस्य. (३७) 'मासः' चन्द्रस्य.
अदो मधु मयं प्राप्तम्. (३८) 'ए' कृष्णे 'कान्ते' भर्तृणि. (३९) विपद्यमानता इत्यत्र 'विपदि' कष्टे. निर्गतः
ऊष्मा इत्यरूपो यस्मान्तस्य निरूप्मणः. अमानता आदराभावः. शान्तमण्डरहितमित्यर्थः. (४०) कमले
इत्यत्र 'क अले' इति पदच्छेदः. हे 'अले' कं मुखे यया स्यात्तथा पिबतस्तव. (४१) सर्वं जानातीति सर्व-
ज्ञस्तस्य इनः स्वामी तत्संबोधनं हे 'सर्वज्ञेन' हे पण्डितश्रेष्ठ. (४२) हे 'एण' मृग कल्लारशीतलं वारि उदकं
पिबतः ते हृदये केन दुर्विदग्धेन इमौ शरीं वाणीं मंनिरोपितौ इत्यन्वयः. (४३) वयोरैक्यात् हे 'वटो' ब्रा-
ह्मण. क्रक्षः भल्लूकः. आवृत्य रुद्धा. (४४) घनः सान्द्रः स चासौ घनाघनः पर्जन्यश्च तस्य कान्तिस्तद्वत्
घनः सुन्दरः. घनवत्सुन्दर इत्यर्थः. तथा अघनत् अघहन्ता. इनः सूर्यः अत्रिजगन्धरः तावेव गार्वा नेत्रगुग्मे
यस्य सः. तथा विना गृह्णेन गच्छतीति 'विगः'. कमलया लक्ष्म्या सह वर्तते इति. अतः विष्णुः रामावतारे
कृष्णावतारे च दनुजपुञ्जं दैत्यनिचयं 'अपिनट्' चूर्णितवान्. अत्र श्लोके सकर्तृकां कर्त्रा सह वर्तमानां क्रियां
क्रियापदं विलोकयितुं अर्धसमां अर्धवर्षं ददामीति श्लोककर्ता प्रतिज्ञां करोति.

कर्तृकर्मक्रियागुप्तम् ॥ भवानिशंकरोमेशं प्रति पूजापरायणः । कर्तृकर्मक्रियागुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ४९ ॥ वीरमत्यद्भुतं लोके किमहं वच्म्यतः परम् । कर्तृकर्मक्रियागुप्तं मर्यादा ब्रह्मणो वयः ॥ ४६ ॥

संधिगुप्तम् ॥ न मया गोरसाभिज्ञं चेतः कस्मात्प्रकुप्यसि । अस्थानरुदितैरैतैरलमालोहितेक्षणे ॥ ४७ ॥

समासगुप्तम् ॥ विषादी भैक्ष्यमश्नाति सदारोगं न मुञ्चति । रुष्टेनापि त्वया वीर शंभुनारिः समः कृतः ॥ ४८ ॥ नित्यमाराधिता देवैः कंसस्य द्विपतस्तनुः । मण्डलाग्रे गदाशङ्खं चक्रं जयति विभ्रती ॥ ४९ ॥

लिङ्गगुप्तम् ॥ नितान्तस्वच्छहृदयं सखि प्रेयान्समागतः । त्वां चिरादर्शनप्रीत्या यः समालिङ्ग्य रंस्यते ॥ ५० ॥ कलिकालमियं यावदगस्त्यस्य मुनेरपि । मानसं खण्डयत्यत्र शशिखण्डानुकारिणी ॥ ५१ ॥

सुवचनगुप्तम् ॥ प्रमोदं जनयत्येव सदारा गृहमेधिनः । यदि धर्मश्च कामश्च भवेतां संगताविमौ ॥ ५२ ॥

तिङ्वचनगुप्तम् ॥ कस्मात्त्वं दुर्बलासीति सख्यस्तां परिपृच्छति । त्वयि संनिहिते तामुदद्यात्कथय सोत्तरम् ॥ ५३ ॥

मात्राच्युतकादयः ।

मात्राच्युतकम् ॥ महाशयमतिस्वच्छं नीरं संतापशान्तये । खलवासादतिश्रान्ताः समाश्रयत हे जनाः ॥ १ ॥ तुषारधवलः स्फूर्जन्महामणिधरोऽनघः । नागराजो जयत्येकः पृथिवीधरणक्षमः ॥ २ ॥

(४५) हे 'कर' 'उमेश' प्रति अनिशं पूजापरायणो 'भव'. (४६) ? . (४७) न निषेधः मे मम आगोरसाभिज्ञमिति पदच्छेदः. मे चेतः आगोरसाभिज्ञं अपराधगमाभिज्ञं नेत्यर्थः. (४८) विषादी खिन्नः; (पक्षे) विषं कालकूटमत्तीति सः विषादी. तत्पुरुषममासः. मदा सर्वदा रोगं व्याधि न मुञ्चति; (पक्षे) दारैः सहवर्तमानः सदारः सखीकः अगं शैलं न मुञ्चति. तत्पुरुषसमामः. (४९) नित्यं देवैः आराधिता; (पक्षे) नित्यं मा लक्ष्मीर्यस्यां सा नित्यमा देवैः राधिता. बहुव्रीहिसमासः. (५०) अयं नितान्तमनिशयेन स्वच्छं निर्मलं हृत् हृदयं यस्य सः नितान्तस्वच्छहृत् प्रेयान् समागतः पुंलिङ्गनिर्देशः. (५१) इयं अगस्त्यस्य वृक्षस्य कलिका अल्पमत्यन्तं मुनेर्मनः खण्डयति. खीलिङ्गनिर्देशः. (५२) सदाराः इत्यत्र 'राः' इति प्रथमैकवचनं सुबन्तम्. गृहमेधिनः इति षष्ठी. (५३) अतिशयेन पृच्छतीति परिपृच्छति. 'इति' यद्बलुगन्ते अन्ति परतो रूपमास्ति. इदमेव रूपमेकवचनं शायते. नतु बहुवचनेन इति. तिङ्वचनगुप्तम्.

(१) एकस्मिन्नर्थे 'नीरं' जलम्. द्वितीयेऽर्थे नीरशब्दस्य ईकारस्थाने अकारः क्रियते. तदा 'नरं' पुरुषं इत्यवशिष्यते. (२) एकस्मिन्नर्थे 'नागराजः' शेषः. द्वितीयेऽर्थे नागराज इत्यस्य आकारस्थाने अकारः क्रियते तदा 'नगराजः' हिमाचलः इति स्यात्.

१ यत्र प्रश्ने मात्राबिन्दुविमर्शाणां च्युतकेषु कृतेषु सत्सु द्वितीयोऽर्थः प्रकटो जायते तन्मात्राच्युतकादिकम्. च्युतकशब्देन कुत्रचित्स्थाने नाशः, कुत्रचिद्विनिमयः.

बिन्दुच्युतकम् ॥ सुश्यामा चन्दनवती कान्ता तिलकभूषिता । कस्यैवानङ्गभूः प्रीतिं भुजंगस्य करोति न ॥ ३ ॥ यथा सत्प्रसवः स्निग्धः सन्मार्गविहितस्थितिः । तथा सर्वाश्रयः सत्यमयं मे वकुलद्रुमः ॥ ४ ॥

विसर्गच्युतकम् ॥ महीरुहो विहंगानामेते हृद्यैः कलापिनाम् । विरुतैः स्वागतानीव नीरवाहाय कुर्वते ॥ ५ ॥ अगस्त्यस्य मुनेः शापाद्ब्रह्मस्यन्दनमास्थितः । महासुः खात्परिभ्रष्टो नहुषः सर्पतां गतः ॥ ६ ॥

अक्षरच्युतकम् ॥ महानपि सुधीरोऽपि बहुरत्नयुतोऽपि सन् । विरसः कुपरीवारो न दीनः केन सेव्यते ॥ ७ ॥ सुशीलः स्वर्णगौराङ्गः पूर्णचन्द्रनिभाननः । सुगतः कस्य न प्रीतिं तनोति हृदि संस्थितः ॥ ८ ॥

स्थानच्युतकम् ॥ तनोतु ते यस्य फणी गरुत्मान्पाणौ मुरारिर्दयिता च शय्या । नाभौ स्फुरन्भद्रमशुभ्रदेहः पद्मा गतिश्चक्रमसौ विधाता ॥ ९ ॥ हरः क्षयी तापकरः सुदेशः शान्तो हरिर्गोत्ररिपुर्विवस्वान् । चन्द्रो द्विजिह्वाश्रित इत्युपेक्ष्य लक्ष्म्या वृतः पातु विधिर्जगन्ति ॥ १० ॥

व्यञ्जनच्युतकम् ॥ भिक्षवो रुचिराः सर्वे रसाः सर्वजनप्रियाः । क्षमायामभिसंपन्ना दृश्यन्ते मगधे परम् ॥ ११ ॥ सत्यशीलदयोपेतो दातामुचिरमत्सरः । जिन सर्वात्मना सेव्यः पदमुच्चैरभीप्सता ॥ १२ ॥

च्युतदत्ताक्षरम् ॥ सदागतिहयोच्छ्रायस्ममसो वश्यतां गतः । अस्ममेप्यति दीपोऽयं विधुरेकः शिवे स्थितः ॥ १३ ॥ पूर्णचन्द्रमुखी रम्या कामिनी निर्मलाम्बरा । तनोति कस्य

(३) एकस्मिन्नर्थे 'अनङ्गभूः' कामस्य स्थानं ईदृशी स्त्री. द्वितीयेऽर्थे अनुस्वारो लुप्यते तदा 'नङ्गभूः' पर्वतस्य भूमिः इत्यवशिष्यते. (४) एकस्मिन्नर्थे 'अयं मे' मम 'वकुलद्रुमः' वयोरङ्कः. द्वितीयेऽर्थे अनुस्वारस्यागेन 'अयमेव कुलद्रुमः' इति स्थितम्. अयं पुमान् कुले द्रुम इव. द्रुमो वृक्षः. (५) एकस्मिन्नर्थे 'हृद्यैः' मनोहरैः विरुतैः शब्दैः. द्वितीयेऽर्थे विसर्गलोपे कृते 'हृद्यैकलापिनाम्' इति जातम्. हृद्य मुन्दरं एकं अद्वितीयं लपन्ति वदन्ति ते हृद्यैकलापिनस्त्वेतां विहंगानाम्. (६) एकस्मिन्नर्थे 'महासुः' महान्तोऽसवः प्राणा यस्य सः 'खात्' आकाशान्. द्वितीयेऽर्थे विसर्गलोपे 'महासुखात्' महच्च तत्सुखं च तस्मात् गज्यान्. (७) एकस्मिन्नर्थे नदीनां इनः स्वामी 'नदीनः' ममूत्रः. द्वितीयेऽर्थे नदीनः इत्यस्मान् नकारं मस्वरं लुप्यते तदा 'दीन' इति तिष्ठति. दीनशब्देन कृपणधनी पुमान्. (८) एकस्मिन्नर्थे 'सुगतो' बुद्धः जिनः. द्वितीयेऽर्थे सुगत इत्यस्मात् गकारः सस्वरो लुप्यते तदा 'सुत' इति स्यात्. सुतः पुत्रः. (९, १०) एषां श्लोकानां मध्ये अर्थयोजनिकायां कृतायां सत्यां योजनिका स्थानान्तरे धृतास्ति. यो यस्य शब्दस्य अन्वयत्वेन लगति सशब्दस्तत्पार्थं धृतो नास्ति. (११) एकस्मिन्नर्थे 'भिक्षवः' श्रैताम्बराः. द्वितीयेऽर्थे भिक्षव इति पदान् भकारलोपः क्रियते तदा 'इक्षवः' गुडवृक्षाः. (१२) एकस्मिन्नर्थे 'जिनो' वीतरागः. द्वितीयेऽर्थे जिन इत्यस्माज्जकारो लुप्यते तदा 'इन' इति स्थितम्. इनः स्वामी राजा वा. (१३) एकस्मिन्नर्थे 'दीपः' द्वितीयेऽर्थे दीप इत्यत्र पकारं लुप्त्वा तत्स्थाने नकारो दीयते तदा 'दीन' इति. अयं दीनो विभुश्चन्द्रः एक एव शिवे स्थितः.

१ कर्तृकर्मक्रियापदानां स्थानान्तरे धृतत्वात् अन्वयो दुर्लभो यस्य वृत्तस्य तत् स्थानच्युतकम्. २ 'स्फी-टयित्वाक्षरं किञ्चित्पुनरन्यस्य दानतः । यत्रापरो भवेदर्थश्च्युतदत्ताक्षरं हि तत् ॥' इति.

न स्वान्तमेकान्तमदनातुरम् ॥ १४ ॥ कूजन्ति कोकिलाः साले यौवने फुल्लमम्बुजम् । किं करोतु कुरङ्गाक्षी वदनेन निपीडिता ॥ १५ ॥

अन्तरालापाः ।

कस्तूरी जायते कस्मात्को हन्ति करिणां कुलम् । किं कुर्यात्कातरो युद्धे मृगात्सिंहः पलायनम् ॥ १ ॥ कः खे चरति का रम्या का जप्या किं विभूषणम् । को वन्द्यः कीदृशी लङ्का वीरमर्कटकम्पिता ॥ २ ॥ सीमन्तिनीषु का शान्ता राजा कोऽभूदुणोत्तमः । विद्वद्भिः का सदा वन्द्या अत्रैवोक्तं न बुध्यते ॥ ३ ॥ युधिष्ठिरः कस्य पुत्रो गङ्गा वहति कीदृशी । हंसस्य शोभा का वास्ति धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥ ४ ॥ भोजनान्ते च किं पेयं जयन्तः कस्य वै सुतः । कथं विष्णुपदं प्रोक्तं तक्रं शक्रस्य दुर्लभम् ॥ ५ ॥ पृथ्वीसंबोधनं कीदृक् कविना परिकीर्तितम् । केनेदं मोहितं विश्वं प्रायः केनाप्यते यशः ॥ ६ ॥ भवत इवातिः स्वच्छं कस्याभ्यन्तरमगाधमतिशिशिरम् । काव्यामृतरसमग्नस्त्वमिव सदा कः कथय सरसः ॥ ७ ॥ वीरे सरुपि रिपूणां नियतं का हृदयशायिनी भवति । नभसि प्रस्थितजलदे का राजति हन्त वद तारा ॥ ८ ॥ भ्रमरहितः कीदृशो भवतितरां विकसितः पद्मः । ज्यौतिषिकः कीदृक्षः प्रायो भुवि पृज्यते लोकैः ॥ ९ ॥ प्रभवः को गङ्गाया नगपतिरतिमुभग-शृङ्गधरः । के सेव्यन्ते मेवकसार्थैरत्यर्थमर्थरतैः ॥ १० ॥ अयमुदितो हिमरश्मिर्वनितावदनस्य कीदृशः सदृशः । नीलादिकोपलम्भः स्फुरति प्रत्यक्षतः कस्य ॥ ११ ॥ गैरिकमनःशिलादिः प्रायेणोत्पद्यते कुतो नगतः । यः खलु न चलयति पुरुषः स्थानादुक्तः स कीदृक्षः ॥ १२ ॥ कस्य मरौ दुरधिगमः कमले कः कथय विरचितावामः । कैस्तुप्यति चामुण्डा रिपवस्ते वद कुतो भ्रष्टाः ॥ १३ ॥ कं संजघान कृष्णः का शीतलवाहिनी गङ्गा । के दारपोषणरताः कं (१४) एकस्मिन्नर्थे 'कामिनी' स्त्री. द्वितीयेऽर्थे 'यामिनी' गन्त्रिः. (१५) अत्र 'रमाले' इति वक्तव्ये 'साले' इति रश्मयुतः. 'वने' इत्यत्र 'यौवने' इति यौवर्तः. 'वदनेन' इत्यत्र 'मदनेन' इति मश्मयुतो वा दत्तः.

(१) कस्तूरी कस्मात् जायते—मृगात्. करिणां कुलं को हन्ति—सिंहः. कातरो युद्धे किं कुर्यात्—पलायनम् इति योजना. (२) खे कः चरति—विः पक्षा. रम्या—रमा. जप्या—कृक्. विभूषणम्—कटकम्. वन्द्यः—पिता. लङ्का—वीरमर्कटहेनमर्दादिभिः कम्पिता नाशितेत्यर्थः. (३) चरणाद्यन्ताक्षरयोर्मेलनेनोत्तमम्. यथा सीता. रामः. विद्या. (४, ५) चतुर्थपादस्यपदत्रयेण प्रश्नत्रयस्योत्तमम्. (६) 'कविना.' हे को हे पृथ्वि. इना कामेन. कविना काव्यकर्त्रा. (७) 'सरसः' तडागस्य. रसेन शृङ्गारादिना सहवर्तमानः. (८) 'तारा.' आग चर्मप्र-भेदिनी शङ्खाणां मनसि दुःखरूपा. तारा नक्षत्रम्. (९) 'भ्रमरहितः'. भ्रमराणां शृङ्गाणां हितो हितकृत्. भ्रमेण मिथ्यामया रहितः शुद्धज्ञानवान्. (१०) 'प्रभवः'. उत्पत्तिस्थानम्. महान्तः ईश्वराः. (११) 'सदृशः'. समान इव दृश्यतेऽसौ. तुल्य इत्यर्थः. दृशा नेत्रेण सहवर्तमानः सदृक् तस्य सनेत्रस्य मनुष्यस्य. (१२) 'नगतः'. नगात्पर्वतान्. न गतः स न जगामेत्यर्थः. (१३) 'कस्य' के जलं तस्य. 'कः' ब्रह्मा. 'कः' मस्तकैः. 'कुतः' पृथ्व्याः सकाशात्. पृथ्व्यधिकागात्पतिता इत्यर्थः.

बलवन्तं न बाधते शीतम् ॥ १४ ॥ कः कौ के कं कौ कान् हसति च हसतो हसन्ति
हरिणाक्ष्याः । अधरः पल्लवमङ्गी हंसौ कुन्दस्य कोरकान्दन्ताः ॥ १५ ॥ का शंभुकान्ता
किमु चन्द्रकान्तं कान्तामुखं किं कुरुते भुजंगः । कः श्रीपतिः का विषमा समस्या गौरी-
मुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १६ ॥ का लोकमाता किमु देहमुख्यं रतेः किमादौ कुरुते मनुष्यः ।
को दैत्यहन्ता वद वै क्रमेण गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १७ ॥ का शैलपुत्री किमु
नेत्ररम्यं शुकार्भकः किं कुरुते फलानि । मोक्षस्य दाता स्मरणेन को वा गौरीमुखं चुम्बति
वासुदेवः ॥ १८ ॥ के भूषयन्ति स्तनमण्डलानि कीदृश्यमा चन्द्रमसः कुतः श्रीः । किमाह
सीता दशकण्ठनीता हारामहादेवरतातमातः ॥ १९ ॥ रवेः कवेः किं समरस्य सारं कृषे-
र्भयं किं किमुशन्ति भृङ्गाः । खलाद्रयं विष्णुपदं च केषां भागीरथीतीरसमाश्रितानाम्
॥ २० ॥ व्रजन्ति पद्मानि कदा विकासं प्रिया गते भर्तरि किं करोति । रात्रौ च नित्यं
विरहाकुला का सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी ॥ २१ ॥ सन्तश्च लुब्धाश्च महर्षिसंघा विप्राः
कृपिष्ठाः खलु माननीयाः । किं किं समिच्छन्ति तथैव सर्वे नेच्छन्ति किं माधवदाघयानम्
॥ २२ ॥ का पाण्डुपत्नी गृहभूषणं किं को रामशत्रुः किमगस्त्यजन्म । कः सूर्यपुत्रो
विपरीतप्रच्छा कुन्तीमुतो रावणकुम्भकर्णीः ॥ २३ ॥ करोति शोभामलके स्त्रियाः को
दृश्या न कान्ता विधिना च कांक्षा । अङ्गे तु कस्मिन्दहनः पुरारेः सिन्दूरविन्दुर्विधवाल-
लाटे ॥ २४ ॥ किं भूषणं सुन्दरमुन्दरीणां किं दूषणं पान्थजनस्य नित्यम् । कस्मिन्विधात्रा
लिखितं जनानां सिन्दूरविन्दुर्विधवाललाटे ॥ २५ ॥ कीदृक्षा गिरिशतनुर्जये च धातुर्विष्णौ
का विबुधजरातममृताया । मध्यार्णे सति कथमात्मकोऽस्ति देशः सोमाज्यं सकलकला ज-
सातसाहा ॥ २६ ॥ विवाहे पुरंध्रार्जनेलिप्यन्ते का न के मानमायान्ति गर्वोन्नता का । वने
वारिधौ रामतः कम्पन्ते का हरिद्रा दरिद्राः सरिद्रावणश्रीः ॥ २७ ॥ कस्मिन्वसन्ति वद मीनगणा
विकल्पं किं वापदं वदति किं कुरुते विवस्वान् । विद्युल्लतावलयवान्पथिकाङ्गनानामुद्वेजको
भवति कः खलु वारिवाहः ॥ २८ ॥ शब्दः प्रभूत इति प्रचुराभिदायी कीदृग्भवेद्वदत
शब्दविदो विचिन्त्य । कीदृग्मृहस्पतिमते विहिताभियोगः प्रायः पुमान्भवति नास्तिकवर्ग-

(१४) कृष्णः कं संजघान-कंसम्. शीतलवाहिनी गङ्गा का-काशीनलवाहिनी. दारपोषणरताः के-के-
दारपोषणरताः. शीतं बलवन्तं कं न बाधते-कम्बलवन्तम्. (१५) हरिणाक्ष्याः कः कं हसति-अ-
धरः पल्लवम्. कौ कौ हसतः-अङ्गी हंसौ. के कान् हसन्ति-दन्ताः. कुन्दस्य कोरकान्. (१६,
१७, १८) गौरी. मुखम्. चुम्बति. वासुदेवः. गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः. भुजंगो जारः. (१९)
हाराः. महादेवरता. तमातः रात्रिः. हा राम, हा देवर, हा तात, हा मातः. (२०) भा कान्तिः.
गीः वाणी. रथी योद्धा. ईतिः अनावृष्ट्यादिः. भृङ्गा रम उशन्ति वाञ्छन्ति. आश्रितानाम्. भागी-
रथीतीरसमाश्रितानाम्. (२१) सूर्योदये. रोदिति. चक्रवाकी. (२२) मानम्. धनम्. वनम्. दानम्.
धनम्. यानम्. माधवदाघयानं माधवे वैशाखे दाघः ऊष्मा तस्मिन् यानं गमनं नेच्छन्ति. (२३, २४, २५)
चतुर्थपादस्थपदैः प्रशस्योत्तरम्. (२६) ? (२७) चतुर्थपादस्थचतुर्भिः पदैः क्रमेण चत्वारि उत्तराणि.
(२८) 'वारिवाहः.' वारि जले. वा विकल्पार्थे. अहः दिनम्. वारिवाहो मेघः.

मध्यः ॥ २९ ॥ कः प्रार्थयते मदनविद्वलया युवत्या भाति क पुण्ड्रकमुपैति कथं बतायुः ।
 कानादरो भवति केन च रज्यतेऽब्जं बाह्यास्थि किं फलमुदाहर नालिकेरम् ॥ ३० ॥ क
 वसति लघु जन्तुः किं निदानं हि वान्तेर्जटिति वद पशुं कं लम्बकण्ठं वदन्ति । प्रसवसमय-
 दुःखं वेत्ति का कामिनीनां तिलतुषपुटकोणे मक्षिकोष्टं प्रसूता ॥ ३१ ॥ को निर्दग्धस्त्रिपुर-
 रिपुणा कश्च कर्णस्य हन्ता नद्याः कूलं विघटयति कः कः परस्त्रीरतश्च । कः संनद्धो भवति
 समरे भूषणं किं कुचानां किं दुःसङ्गाद्रवति महतां मानपूजापहारः ॥ ३२ ॥ कः कान्तार-
 मगात्पितुर्वचनतः संश्लिष्य कण्ठस्थलीं कामी किं कुरुते च गृध्रहठतश्छिन्नं प्ररूढं च किम् ।
 का रक्षःकुलकालरात्रिरभवच्चन्द्रातपं द्द्रेष्टि को रामश्चुम्बति रावणस्य वदनं सीतावियोगा-
 तुरः ॥ ३३ ॥ कीदृज्जन्तमतंगजः कमभिनत्पादेन नन्दात्मजः शब्दं कुत्र हि जायते युव-
 तयः कस्मिन्सति व्याकुलाः । विक्रेतुं दधि गोकुलात्प्रचलिता कृष्णेन मार्गे धृता गोपी का-
 चन तं किमाह करुणं दानी अनोखे भये ॥ ३४ ॥ किं कुर्वन्त्युपसि द्विजाः प्रतिदिनं कै
 माननीयाः प्रभोः का वा साहसिकी निशासु सततं द्यौः कीदृशी वर्तते । कुत्रास्ते मधु
 नालिकेरजफले कैः स्यात्पिपासाशमः संध्यावन्दनमाचरन्ति विबुधा नारीभगान्तर्जलैः ॥ ३५ ॥
 लंकाभूपनिशाचरो रघुपतिं युद्धे कथं दृष्टवान्दीनं पानि पितेव यः पशुपतिः कम्तस्य वाहः
 प्रियः । केनापूर्वफलं नरैः सुकृतिभिः कस्मिन्स्थले भुज्यते जारा ये भुवि तान्प्रशास्ति कतमो
 ह्येषामिहैवोत्तरम् ॥ ३६ ॥ कुत्रोदेत्युदयाचलस्य तैरणी रम्या गतिः कस्य खे कान्त्या भान्ति च
 किं करोति गणको यष्टि विधृत्येति कः । कस्मिन्जाग्रति जन्तवो न च कदा मृते च का कः
 प्रियः शृङ्गाग्रे तुरगस्य भानि गणयत्यन्धोऽह्नि वन्ध्यामुनः ॥ ३७ ॥ अन्यस्त्रीस्पृहयालवो
 जगति के पद्मचामगम्या च का को धातुर्दशने समस्तमनुजैः का प्रार्थयतेऽहर्निशम् । दृष्ट्वाकां
 यवनेश्वरो निजपुरे पद्माननां कामिनीं मित्रं प्राह किमादरेण सहसा यारानदीदंशमा ॥ ३८ ॥
 कस्मिञ्शेते मुरारिः क नु खलु वमतिर्वीर्यसी को निषेधः स्त्रीणां रागस्तु कस्मिन्क नु खलु
 सितिमौ शौरिसंबोधनं किम् । संबुद्धिः काहिमांशोर्विधिहरवयमां चापि संबुद्धयः का ब्रूते

(२९) नास्ति कवर्गमध्यः न विद्यते कवर्गो गकारो मध्ये यस्य सः प्रभूतशब्दः प्रभूतः प्रचुरवाची. नास्तिका-
 नां अपुनर्जन्मवादिनां वर्गः समुहस्तस्य मध्येऽन्तर्वर्ती. (३०) 'नालिकेरम्.' ना पुरुषः. अलिके भाले. अरं
 शीघ्रम्. पुनः प्रतिलोमम्. रङ्गे श्रुते. अलिना भ्रमेण. बाध्यैऽस्थि यस्य एवंविधं नालिकेरम्. (३१) चतुर्थ-
 पादस्थपदचतुष्टयेन प्रश्नचतुष्टयस्योत्तरम्. (३२) मारः मदनः. नरः. पशुः. जागः. परः. हागः. मानपूजापहारः
 मानपूजयोरपहारो नाशः. (३३) चतुर्थपादस्यपदैरनुक्रमेण उत्तराणि. (३४) दानी दानमस्यास्तीति. अनः
 शकटम्. खे आकाशं. भये सति. दानी अनोखे भये यावनीभापया प्रत्युत्तरम्. (३५) चतुर्थपादस्थपदै-
 रनुक्रमेणोत्तराणि. (३६) लंका-काले. दीन-नदी. केन मुखेन-नाके स्वर्गं. जागः-राजा. (३७) च-
 तुर्थपादस्थपदैरनुक्रमेणोत्तराणि. (३८) यारा जागः. नदी. दंश. मा लक्ष्मीः. यारानदीदंशमा हे मित्र एतादृशी
 दीपकलिका मया कदापि न दृष्टा इत्यर्थकं यावनीभापया उत्तरम्.

लुब्धः कथं वा कुरुकुलहननं केन तत्केशवेन ॥ ३९ ॥ गच्छन्ति क्वाजिवह्नौ हृतनिजतनवः
का भिनत्ति स्वकूलं किं स्याद्योज्यं विकल्पे क्लृप्तचनिभनखैः किं नृसिंहेन भिन्नम् । कीदृ-
ग्दित्याः प्रसूतिः किमनलशमनं का नृपैः पालनीया को वन्द्यः कः प्रमार्ष्टि त्रिभुवनकलुषं
स्वधुनीवारिपूरः ॥ ४० ॥ पुंसः संबोधनं किं विदधति करिणां के रूचोऽग्नेर्द्विषात्किं का
शून्या ते रिपूणां नरवर नरकं कोऽवधीद्वोचैकं किम् । के वा वर्षासु न स्युर्बिसमिव हरिणा
किं नखाग्रैर्विभिन्नं को वा मार्गं विसर्पन्निवदयति तरून् नर्मदावारिपूरः ॥ ४१ ॥ किं
तृष्णाकारि कीदृग्रथचरणमहो रौतिं कः काब्धिकाञ्चिः कोऽपस्मारी भुजंगे किमु कलिश-
मनं त्वार्यसंबोधनं किम् । का सुन्दर्यामपीन्दुः कथमचलभृतः का च संबुद्धिरग्नेर्बीजं किं
कावनीजारमणमतिहरा हेमसारङ्गलीला ॥ ४२ ॥ ताराविष्णूरणत्विट्खगहृदयरमास्कन्द-
संबुद्धयः क क स्याद्वातुत्रयं लुग्विकरणपठितं कुत्र तत्त्वावबोधः । चत्वारस्तद्धिताः स्युः
क नु खलु विगर्तकैकवर्णस्वरूपाः किं सूत्रं पाणिनीयं विकसति न सह स्तोक्तिभिर्भा-
स्वरेऽपि ॥ ४३ ॥

बहिरालापाः ।

पूजायां किं पदं प्रोक्तमस्तनं को विभर्त्युरः । क आयुधतया ख्यातः प्रलम्बासुरविद्विषः
॥ १ ॥ को दुराख्यस्य मोहाय का प्रिया मुरविद्विषः । पदं प्रश्रवितर्के किं को दन्तच्छ-
दभूषणम् ॥ २ ॥ पक्षिश्रेष्ठसखीबभ्रूसुरा वाच्याः कथं वद । ज्येष्ठे मामि गताः शोषं
कीदृश्योऽल्पजला भुवः ॥ ३ ॥ विश्वंभराप्रलम्बघ्नव्रीहिमानुषसंयुगाः । कथं वाच्या भव-

(३९) के उदके. शवे प्रेते. न नवे. शक्ने यवनविशेषे. केशव. इन. क. ईश. वे. न केशवेन. (४०) स्वः
स्वर्गे. धुनी नदी. वा. रिपुः. रिपोर्हिरण्यकशिपोरुरःस्थलम्. स्वधुनी स्वः स्वर्गं धूनयति कम्पयतीति तादृशी.
वाग्नि उदकम्. पुः पुरी. अः विष्णुः. स्वधुनीवारिपूरः. (४१) नः. मदाः. वारि. पूः नगरी. अः विष्णुः.
नर्म क्रीडानर्म. दावाः दावानलाः. रिपुः. हिरण्यकशिपोरुरःस्थलम्. नर्मदावारिपूरः. (४२) हेम. सारं अ-
राभिः सहितम्. गली प्रशस्तकण्ठः. इला पृथ्वी. लाली लालावान्. गरं विषम्. साम सान्त्वम्. हे. हेला
लीला. मली मलवान्. कलङ्गीति यावन्. साग अर्गवृक्षैः सहित. रम्. हेमसारङ्गलीला हेमः सुवर्णस्य सा-
रङ्गो मृगः तस्य लीला. (४३) हे भ. हे अ. अवे. भाः. वे. भाव. इ. भावे. भा दीप्तौ. वा गति-
गन्धनयोः. इण् गनी. भावे. भवस्यापत्यं भाविः अवस्थाविः. वस्य विः. अस्य इः. सश्च रश्च अश्च स्नाः. तेषा-
मुक्तयः स्रोक्तयः ताभिः सह 'भास्वरे' इत्यस्मिन्पदे 'भावे' इत्युत्तमं स्फुरति. 'भास्वरे' इत्यत्र सकार-अकार-रे-
फैर्विना 'भावे' इति पाणिनिमूत्रमुद्धवतीत्यर्थः.

(१) 'सुनासीरः.' सुः पूजायाम्. ना पुरुषः. सीरो हलम्. (२) 'रामानुरागः.' राः धनम्. मा लक्ष्मीः.
नु इति वितर्कः. रागः आरक्तत्वम्. (३) 'विवरालीनकुलीराः.' विः पक्षी. वरं श्रेष्ठम्. आली सखी. नकुली
नकुलसखी. इरा मदिरा. विवरेषु छिद्रेषु आलीनाः प्रविष्टाः कुलीराः जलचरजीवविशेषा यामु ताः.

१ संप्रामात्री. २ त्यक्तानजदेहाः. ३ करपत्रसदृशनखैः. ४ शोभाः. ५ रमणीयम्. ६ गा-
यति. ७ अवनीजा सीता तद्रमणो रामः.

न्येता दिनान्ते विकसन्ति काः ॥ ४ ॥ आनन्दयति कोऽत्यर्थं सज्जनानेव भूतले । प्रबो-
धयति पद्मानि तमांसि च निहन्ति कः ॥ ५ ॥ अटवी कीदृशी प्रायो दुर्गमा भवति
प्रिये । प्रियस्य कीदृशी कान्ता तनोति सुरतोत्सवम् ॥ ६ ॥ कीदृक्किं स्यान्न मत्स्यानां
हितं स्वेच्छाविहारिणाम् । गुणैः परेषामत्यर्थं मोदते कीदृशः पुमान् ॥ ७ ॥ अगस्त्येन
पयोराशेः कियत्किं पीतमुज्झितम् । त्वया वैरिकुलं वीर समरे कीदृशं कृतम् ॥ ८ ॥ के
स्थिराः के प्रियाः स्त्रीणां कोऽप्रियो नक्तमाह्वय । नृत्यभूः कीदृशी रम्या नदी कीदृग्घना-
गमे ॥ ९ ॥ का कृता विष्णुना कीदृग्योषितां कः प्रशस्यते । असेव्यः कीदृशः स्वामी
को निहन्ता निशातमः ॥ १० ॥ लक्ष्मणेत्युत्तरं यत्र प्रश्नः स्यात्तत्र कीदृशः । ग्रीष्मे द्विर-
दवृन्दाय वनाली कीदृशी हिता ॥ ११ ॥ प्रायः कार्यं न मुह्यन्ति नराः सर्वत्र कीदृशाः ।
नाथा इति भवेच्छब्दो नौवाची वद कीदृशः ॥ १२ ॥ कामुकाः स्युः कया नीचाः सर्वैः
कस्मिन्प्रमोदते । अर्थिनः प्राप्य पुण्याहं करिष्यध्वे वसूनि किम् ॥ १३ ॥ को दुःखी सर्वै-
कार्येषु किं भृशार्थस्य वाचकम् । यो यस्माद्विरतो नित्यं ततः किं स करिष्यति ॥ १४ ॥
वारणेन्द्रो भवेत्कीदृक्प्रीतये भृङ्गसंहतेः । यद्यवश्यं तदास्मै किमकरिष्यमहं धनम् ॥ १५ ॥
काले देशे यथायुक्तं नरः कुर्वन्नपैति काम् । भुक्तवन्नावलप्स्येतां किमन्नमकरिष्यताम् ॥ १६ ॥

(४) 'कुवलयवनराजयः' कुः पृथ्वी. (वयोरैक्यात्) बलो बलभद्रः. यतो धान्यभेदः. नरो मनुष्यः
आजिः संप्रामः. कुवलयानां कमलानां वनानां राजयः पङ्क्तयः. (५) 'मित्रोदयः' मित्राणां सखी-
नामुदयो वृद्धिः. मित्रस्य सूर्यस्य उदय उद्गमनम्. (६) 'मदनवर्ता' मदना मदनवृक्षा विद्यन्ते
यस्यां सा अतिगहनत्वाद्दुर्गमा. मदनः कामो विद्यते यस्याः सा. सयौवना इत्यर्थः. (७) 'विमत्सरः' वयः प-
क्षिणो विद्यन्ते यस्मिन्तत् विमत् ईदृशं सरस्तहागम्. विगतो मत्सरोऽहंकारो यस्य सः. (८) 'सफलकम्.'
सकलं समस्तं कं पानीयं मूत्रं च. कलङ्केन लाञ्छनेन सहवर्तमानं कृतम्. (९) 'अगाधवारिपूरजनिततरङ्गा'.
अगाः पर्वताः. धवाः भर्तारः. रिपुः शत्रुः. हे रजति. नतरङ्गा ततो विस्तीर्णां रङ्गो नर्वनमण्डपो यस्यां सा.
अगाधेन अतलस्पर्शेन वारिपूरेण जलसमूहेन जनिता उत्पादितास्तरङ्गा लहरीं यस्यां सा. (१०) 'कुमुद-
वनबान्धवोदयः' कोः पृथिव्याः मुत् कुमुत्. पृथिव्याः मध्ये प्रातिः कृतेत्यर्थः. अवनं रक्षणं विद्यते यस्यासौ
अवनवान् रक्षाकरः धवो भर्ता. नास्ति दया यस्य सः अदयः दयारहितः. कुमुदानां चन्द्रविकासिकमलानां
वनानां बान्धवो भ्राता चन्द्रस्तस्योदयः. (११) 'कामारमहिता' सारसस्य पक्षिणो हिता प्रिया का इति
प्रश्नः. सारसस्य योषिन् लक्ष्मणाकासार्णेन अखातसरोवरेण सहिता सहवर्तमाना. (१२) 'सावधानाः' सह
अवधानेन समाधिना वर्तत इति. अव्यप्रचित्ता इत्यर्थः. सौ अधा ना म् इति पदच्छेदः. अस्यार्थः. औ-
कारेण सहवर्तमानः सौ. न धा अधा धार. हिनः एवंविधः ना इति शब्दः. सकारस्य विसर्गः. 'नौ' इति
नौवाची भवेदिति योजना. (१३) 'दास्यामहे' दास्या वेश्यया. महे महोत्सवे. दास्यामहे दानं दा-
स्यामः. (१४) 'प्रयास्यति' प्रयास आयासोऽस्यास्तीति प्रयासी. अति भृशम्. प्रयास्यति प्रकुर्वेण त-
त्स्थानं विमुच्य गमिष्यति. (१५) 'समदास्यः' समदं मदसहितं आस्यं मुखं यस्य सः समदास्यः. भ्रमरा हि
गजानां मदमाघ्राय हृष्यन्ति. समदास्यः त्वं दानं व्यतिरिष्यः. (१६) 'अहास्यताम्' हास्यस्य भावो हा-
स्यता. न हास्यता अहास्यता ताम् युक्तक्रियां कुर्वतो न कश्चिद्वसेदित्यर्थः. ओहाक् त्यागे. क्रियातिपत्तौ
स्यप्. तदन्नं तावत्त्यक्ष्यतामित्यर्थः.

हिमानीस्थगिरौ स्यातां कीदृशौ शशिभास्करो । कः पूज्यः कः प्रमाणेभ्यो न प्रभाकरसं-
मतः ॥ १७ ॥ के प्रवीणाः कुतो हीनं जीर्णं वासोऽशुमांश्च कः । निराकरिण्णवो बाह्यं
योगाचाराश्च कीदृशाः ॥ १८ ॥ न श्लाघते खलः कस्मै सुप्तिङन्तं किमुच्यते । लादेशानां
नवानां च तिङां किं नाम कथ्यताम् ॥ १९ ॥ सततं श्लाघते कस्मै नीचो भुवि किमुत्त-
मम् । कर्तर्यपि रुचादीनां धातूनां किं पदं भवेत् ॥ २० ॥ किमव्ययतया ख्यातं कस्य लोपो
विधीयते । ब्रूत शब्दविदो ज्ञात्वा समाहारः क उच्यते ॥ २१ ॥ कौ विख्यातावहेः शत्रू
शोकं वदति किं पदम् । कोऽभीष्टोऽतिदरिद्रस्य सेव्यन्ते के च भिक्षुभिः ॥ २२ ॥ किं
मुञ्चन्ति पयोवाहाः कीदृशी हरिवल्लभा । पूजायां किं पदं कोऽग्निः क कृष्णेन हतो
रिपुः ॥ २३ ॥ वद वल्लभ सर्वत्र साधुर्भवति कीदृशः । गोविन्देनानसि क्षिप्ते नन्दवेश्मनि
काभवत् ॥ २४ ॥ यत्नादन्विष्य का ग्राह्या लेखकैर्मसिमल्लिका । घनान्धकारे निःशङ्कं
मोदते केन बन्धकी ॥ २५ ॥ किमनन्ततया ख्यातं पादेन व्यङ्गमाद्वय । जनानां लोचना-
नन्दं के तन्वन्ति घनात्यये ॥ २६ ॥ प्रायेण नीचलोकस्य कः करोतीह गर्वताम् । आदौ
वर्णद्वयं दत्त्वा ब्रूहि के वनवासिनः ॥ २७ ॥ सानुजः काननं गत्वा नैकपेयाञ्जघान कः ।
मध्ये वर्णत्रयं दत्त्वा रावणः कीदृशो वद ॥ २८ ॥ धत्ते वियोगिनीगण्डस्थलपाण्डुफ-
लानि का । वद वर्णौ विधायान्ते सीता दृष्टा भवेत्कया ॥ २९ ॥ विष्णोः का वल्लभा
देवी लोकत्रितयपावनी । वर्णीवाद्यन्तयोर्दत्त्वा कः शब्दस्तुल्यवाचकः ॥ ३० ॥ पुरुषः

(१७) 'अभावः' अभी नास्ति भा दीप्तिययोस्तौ कान्तिरहितौ, अः कृष्णः, अभावः प्रमाणशास्त्रे प्रसिद्धः
सप्तमः पदार्थः, प्रभाकरास्तु अभावस्वरूपं सप्तमं पदार्थं प्रमाणत्वेन न मन्यन्ते, (१८) 'विज्ञानवादिनः' विज्ञा
विशेषेण जानन्ति ते चतुर्गः, नवान् नूतनान्, जीर्णं हि वस्त्रं नवान् हीनमुत्थं स्यादित्यभिप्रायः इनः सूर्यः,
विज्ञानवादिनः विशेषेण ज्ञानस्य तत्त्वार्थज्ञानस्य वादो विद्यते येषु ते विज्ञानवादिन इति पदं बौद्धशास्त्रे प्रसिद्धम्,
(१९) 'परस्मैपदम्,' आत्मव्यतिरिक्तः परः तस्मै परस्मै अन्यस्मै न स्तौति, पदं पदमंजे सुप्तिङन्तं पदम्,
परस्मैपदं नवानामपि तिङां तिप् तम् मि इत्यादीनां परस्मैपदमंज्ञा, (२०) 'आत्मनेपदम्,' आत्मने स्वस्मै,
पदं प्रतिष्ठास्थानम्, आत्मनेपदं त आताम् झ इत्यादीनि नव वचनानि भवन्ति इति भावः, (२१) 'स्वरि-
तः' स्वरः स्वरव्ययं स्वर्गे निपातः, इतः इत्संज्ञकस्य, स्वरितः दस्वादयस्त्रयः स्वराः प्रत्येकमुदात्तानुदात्तस्व-
रितसंज्ञाः समाहारः स्वरितः इति तात्पर्यार्थः, (२२) 'वीहाराः' विश्व विश्व वा गरुडमयूरी, हा इति खेदे,
राः द्रव्यम्, वीहाराः तीर्थभूमयः, (२३) 'कंसामुरः' कं जलम्, सा एन कृष्णेन सहवर्तमाना लक्ष्मी, सुः
पूजायाम्, रः अग्निः, कंसामुरः एतन्नामा दैन्यः, (२४) 'दीनरक्षी-क्षीगर्दी,' दीनान्दुःस्थान् भिक्षाचारादीन्
रक्षत इत्येवंशीलो दीनरक्षी दीनपालकः, क्षीरं दुग्धं तस्य नदी क्षीरगर्दी, (२५) 'नालिकेरजा-जारकेलिना,'
नालिकेरगज्जाता नालिकेरजा, जगिण उपपतिता सह कैलिः क्रीडा तथा जारकेलिना, (२६) 'खंजनाः' खं
आकाशम्, आकाशस्य सर्वत्र वर्तमानत्वादन्तो नास्ति, हे खञ्ज, खञ्जनाः पक्षिविशेषाः, (२७) 'शवराः' राः
द्रव्यम्, शवराः भिक्षाः, (२८) 'राक्षसोत्तमः' गमः दाशर्गयः, राक्षसोत्तमः राक्षसानां मध्ये उत्तमः श्रेष्ठः,
(२९) 'लवलीलया,' लवली लताविशेषः, लवलीलया लवो नाम पुत्रस्तस्य लीला क्रीडा तथा, (३०) 'स-
मानः' मा लक्ष्मीः, समानः तुल्यः.

कीदृशो वेत्ति प्रायेण सकलाः कलाः । मध्यवर्णद्वयं त्यक्त्वा बृहिं कः स्यात्सुरालयः ॥ ३१ ॥ यजमानेन कः स्वर्गहेतुः सम्यग्विधीयते । विहायाद्यन्तयोर्वर्णौ गोत्वं कुत्र स्थितं वद ॥ ३२ ॥ नीचेषु यावनी वाणी का कः स्याच्छुभदो जने । शंभोरावरणं किं कं भजन्ते व्याधयो जनम् ॥ ३३ ॥ कस्मिन्स्वपिति कंसारिः का वृत्तिरधमा नृणाम् । किं ब्रूते पितरं बालः किं दृष्ट्वा रमते मनः ॥ ३४ ॥ किमिच्छति नरः काश्यां भूपानां को रणे हितः । को वन्द्यः सर्वदेवानां दीयतामेकमुत्तरम् ॥ ३५ ॥ भागीरथी कथंभूता कामिनी प्राह किं प्रियम् । एकमेवोत्तरं देहि शास्त्रलौकिकभाषया ॥ ३६ ॥ बुधः कीदृश्वचो ब्रूते को रोगी कश्च नास्तिकः । कीदृक्चन्द्रं नमस्यन्ति किं सूत्रं पाणिनेर्वद ॥ ३७ ॥ राज्ञः संबोधनं किं स्यात्सुग्रीवस्य तु का प्रिया । अधनास्तु किमिच्छन्ति आर्तैः किं क्रियते वद ॥ ३८ ॥ किमस्ति यमुनानद्यां जारान्क वक्ति जारिणी । आन्ध्रगीर्वाणभाषाभ्यामेकमेवोत्तरं वद ॥ ३९ ॥ का कान्ता कालियारातेः पुनरर्थे किमव्ययम् । किं वन्द्यं सर्वदेवानां फलेषु किमु सुन्दरम् ॥ ४० ॥ केदारे कीदृशो मार्गः कुत्र शेते जनार्दनः । स्त्रीचित्तं कुत्र रमते स्वामी किं वक्ति चेटिकाम् ॥ ४१ ॥ कः कुर्याद्भुवनं सर्वं कः समुन्मूलयेद्भुमान् । किं प्रतीके भवेन्मुख्यं कः परत्रैति पुण्यताम् ॥ ४२ ॥ वनममये शिखिषु स्यान्नृत्यं कीदृक्षु किं घनात्पतति । प्रावृषि कस्य न गमनं मानसगमनाय कीदृशा हंसाः ॥ ४३ ॥ चादय इति यत्र स्यादुत्तरमथ तत्र कीदृशः प्रश्नः । कथय त्वरितं के स्युर्नोकाया वाहनोपायाः ॥ ४४ ॥ वदतानुत्तमवचनं ध्वनिरुच्चैरुच्यते स कीदृक्षः । तव सुहृदो गुणनिवहै रिपुनिवहं किं नु कर्तारः ॥ ४५ ॥ को माद्यति मकरन्दैस्तनयं कममूत जनकराजसुता । कथय कृपीवल सस्यं पक्वं किमचीकरस्त्वमपि ॥ ४६ ॥ पृच्छति पुरुषः केऽस्यां समभूवन्वज्रकृत्तपक्षतयः । बहुभयदेशं जिगमिपुरेकाकी वार्यते स कथम् ॥ ४७ ॥ को नयति

(३१) 'नागरिकः' नागरिकः नगरनिवासी चतुरो वा. नाकः स्वर्गः. (३२) 'यागविधिः' यागः यजनं तस्य विधिः. गविशब्दे गोत्वं वर्तते. (३३) 'अवेलाभोजनम्.' अवे. लाभः. अजिनम्. अवेलाभोजनम्. (३४) 'शेपेस्तेवावापरूपम्.' शेपे. सेवा. वा. पररूपम्. (३५) 'मृत्युंजयः.' मृत्युम्. जयः. मृत्युंजयः. (३६) 'मलापहा.' मलापहा. मला पहा. (३७) 'अर्थवदधातुप्रत्यय. प्रातिपदिकम्.' अर्थवत्. अधातुः. अप्रत्ययः. प्रातिपदिकम्. अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम्. (३८) 'देवतागधनम्.' देव. तागा. धनम्. देवतागधनम्. (३९) ? (४०) 'मातुलिङ्गम्.' मा. तु. लिङ्गम्. मातुलिङ्गम्. (४१) ? (४२) 'समुत्सुकमनसः.' समुत्सु मुदा हर्षेण सहवर्तमानाः समुदस्तेषु कं पानीयम्. अनमः शक्यस्य. समुत्सुकं उत्कण्ठायुक्तं मनो यथां ते समुत्सुकमनसः. (४४) 'केनिपाताः.' अत्र के निपाता इति प्रश्नः प्रथमवारमेव द्वितीयवारं तूत्तरम्. निपाताः के भवन्तीति प्रश्नः. चादयो निपातसंज्ञाः के पार्श्वे निपतन्ति ते केनिपाताः अरित्राणि. (४५) 'अवमन्तारः.' अवमं नीचार्थवाचकम्. तारः अत्युच्चैर्वर्तिः. अवमन्तारः अस्मन्मित्राणि रिपूणामपमानं करिष्यन्ति इत्यर्थः. (४६) 'अलीलवम्.' अली भ्रमरः. लवं लवनामानं पुत्रम्. अहं अलीलवं छेदनमकारवम्. (४७) 'मानवनगाः.' हे मानव. नगाः पर्वताः. इन्द्रेण हि पर्वतानां पक्षच्छेदः कृत इति पौराणिकी कथा, मानवन गाः हे अनवन न

जगदशेषं क्षयमथ विभरां बभूव कं विष्णुः । नीचः कुत्र सगर्वः पाणिनिमूत्रं च कीदृक्षम् ॥ ४८ ॥ किं स्याद्विशेष्यनिष्ठं का संख्या वदत पूरणी भवति । नीचः केन सगर्वः सूत्रं चन्द्रस्य कीदृक्षम् ॥ ४९ ॥ सुकपरिविन्दः शब्दः सुब्रह्मण्यस्य वाचकः केन । स्तनभरन-
मिता नारी केनोनायेन रञ्जयेत्कान्तम् ॥ ५० ॥ कीदृग्गृहं याम्यगृहं गतस्य कास्त्राणमम्भ-
स्तरणे जनानाम् । भूपा कथं कण्ठ न ते नु पृष्ठे मुक्ताकलापैरिति चोत्तरं किम् ॥ ५१ ॥
कीदृग्वनं स्यान्न भयाय पृष्ठे यदुत्तरं तस्य च कीदृशस्य । वाच्यं भवेद्दीक्षणजातमम्बु कं
चाधिशेते गवि कोऽर्चनीयः ॥ ५२ ॥ दधौ हरिः कं शुचि कीदृगभ्रं पृच्छत्यकः किं कुरुते
सशोकः । श्लोकं विधायापि किमित्युदारः कविर्न तोपं समुपैति भूयः ॥ ५३ ॥ लक्ष्मीधरः
पृच्छति कीदृशः स्यान्नृपः सपत्नैरपि दुर्निवारः । अकारि किं ब्रूहि नरेण सम्यक्पितृत्वमा-
रोपयितुं स्वकीयम् ॥ ५४ ॥ कीदृशं वद मरुस्थलं मतं द्वारि कुत्र सति भूषणं भवेत् ।
ब्रूहि कान्त सुभटः सकर्मकः कीदृशो भवति कुत्र विद्विषाम् ॥ ५५ ॥ का प्रियेण रहिता
वराङ्गना धाम्नि केन तनयेन नन्दिता । कीदृशेन पुरुषेण पक्षिणां बन्धनं समभिलष्यते सदा
॥ ५६ ॥ कीदृशं हृदयहारि कृजितं कः सखा यशसि भूपतेर्मतः । कस्तवास्ति विपिने भ-
याकुलः कीदृशश्च न भवेन्निशाकरः ॥ ५७ ॥ कीदृशी निरयभूनेकधा मेन्यते परमपाप-
कर्मभिः । प्रेतराक्षसपिशाचमेविता कीदृशी च पितृकाननस्थली ॥ ५८ ॥ केसरद्रुमतलेषु

विद्यते अवनं रक्षणं यस्य सः अतवनः तन्मेशोधनं हे अर्गक्षित त्वं मा गाः गमनं मा कुर्याः. (४८) 'यमोग-
नाने,' यमः कृतान्तः. अगं गोवर्धनम्. धने. यमो गन्धने पाणिनीयव्याकरणमध्ये इदं सूत्रमस्ति. (४९) 'वि-
शेषणमेकार्थेन,' विशेषणम्. एका. शून्यानां संख्यापूरकं एकमेव भवति. एकादि अङ्को लिख्यते तदा बिन्दुना
साफल्यं स्यादन्यथा शून्यमेव. अर्थेन द्रव्येण. विशेषणमेकार्थेन इदं चन्द्रव्याकरणसूत्रमस्ति. (५०) 'उपरि-
विहरणेन,' आद्ये सुकपरिविन्दशब्दे उ प रि वि इत्येतेषां वर्णानां दृग्णेन निष्कार्मनेन स्कन्दः इति शब्दः
सुब्रह्मण्यस्य पठाननस्य वाचको भवति. द्वितीये उपरि विहरणेन इत्यस्य विपरितगत्येनेत्यर्थः. (५१) 'हारा-
विनावः,' हागवि. हा इति स्वेदे. हा इति गावः शब्दो विद्यते यस्मिन्स्तत्. नाव. नौकाः. हे हागः वो गु-
प्मान्विता. (५२) 'अहिंस्यमहिमः,' अहिंस्यम् न सन्ति हिंसा पातुका जावविशेषा यस्मिन्स्तत्. अहिमः न
विद्यते हिम् अहिम तस्य अहिमः सतः कोऽर्थः. यदा अहिंस्यशब्दान् हिम् इर्गक्रियते तदा अस्त्रं इति तिष्ठेत्.
अस्त्रं नेत्रजलं अश्रुपातः. अहिं शेषनागम्. अः कृष्णः पूज्यः मन् अधिशेते. (५३) 'अगमक्रमकरोदिति,'
अगं गोवर्धनम्. अकं न विद्यते कं जलं यत्र तन. हे अक न विद्यते कं मुखं यस्य सः हे दुःखिन. रोदिति रोदनं
करोति. अगमक्रमकरोदिति एवं श्लोकं अगम्यं अकरोत् इति विचारयन् नृष्टो न भवति. (५४) 'समजनितनयः,'
हे सम मा लक्ष्मीस्तया सहवर्तमान हे लक्ष्मीधर. जनितनयः कृतो नयो न्यायो येन सः समजनि तनयः तनयः
पुत्र. समजनि उत्पादितः. (५५) 'अवारितोरणे,' अवारि न विद्यते वारि जलं यस्मिन्स्तत्. तोरणे बहिर्द्वारे
सति. अवारितो रणे रणे संग्रामे अवारितः न वारयितुं शक्यते सः. (५६) 'शकुन्तलाभरतेन,' शकुन्तला
नाम्नी कृषेः पुत्री भरतनाम्ना पुत्रेण. नन्दिता इत्यर्थः. शकुन्तानां पक्षिणां लाभोऽर्जनं तत्र रत आसक्तस्तेन.
व्याधेनेत्यर्थः. (५७) 'कलंकविरहितः,' कलं मधुरः शब्दः. कविः काव्यादिकृत्. अहितः शत्रुः. कलङ्गेन
मृगरूपाभिज्ञानेन विरहितः. न स्यात् इति भावार्थः. (५८) 'नरकपालरचिता,' नरकाणां पालाः नारकजी-
वरक्षका यमभटास्तै रचिता उपस्कृता. नराणां कपालानि कर्पराणि तैः कृत्वा रचिता. श्मशानभूमिस्तु मनु-
ष्याणां मुण्डैः सहिता भवति.

संस्थितः कीदृशो भवति मत्तकुञ्जरः । तत्त्वतः शिवमपेक्ष्य लक्षणैरर्जुनः समिति कीदृशो भवेत् ॥ ५९ ॥ निर्जितसकलारातिः प्रच्छति को नैको मृत्योर्भयमृच्छति । मेघात्ययकृतरुचिराशायाः किं तिमिरक्षयकारि निशायाः ॥ ६० ॥ विहगपतिः कं हतवानहितं कीदृग्भवति पुरं जनमहितम् । किं कठिनं विदितं वद धीमन्यादः पतिरपि कीदृग्भवत्युत् ॥ ६१ ॥ अनुकूलविधायिदैवतो विजयी स्यान्ननु कीदृशो नृपः । विरहिण्यपि जानकी वने निवसन्ती मुदमादधौ कुतः ॥ ६२ ॥ कुसुमं पतदेत्य नाकतो वद कस्मै स्पृहयन्ति भोगिनः । अधिगम्य रतं वराङ्गना क्व नु यत्नं कुरुते सुशिक्षिता ॥ ६३ ॥ कवयो वद कुत्र कीदृशाः कठिनं किं विदितं समन्ततः । अधुना तव वैरियोपितां हृदि तापः प्रबलो विहाय काः ॥ ६४ ॥ वसति कुत्र सरोरुहमन्ततिदिनकृतो ननु के तिमिरच्छिदः । पवनभक्षसपत्नरणात्सुकं पुरुषमाह्वय को जगति प्रियः ॥ ६५ ॥ न भवति मलयस्य कीदृशी भूः क इह कुचं न विभर्ति कं गता श्रीः । भवदरिनिवहेषु कास्ति नित्यं बलमथनेन विपद्ग्रहायि केपाम् ॥ ६६ ॥ समयमिह वदन्ति कं निशीथं शमयति कान्वद वारिवाहवृन्दम् । वितरति जगतां मनुष्यसु कीदृग्बुद्धमतिमात्रमयं महानडागः ॥ ६७ ॥ किमकरवमहं हरिर्महीध्रं स्वभुजबलेन गवां हितं विधित्सुः । प्रियतमवदनेन पीयते कः परिणतविम्बफलोपमः प्रियायाः ॥ ६८ ॥ परिहरति भयात्तवाहितः किं कमथ कदापि न विन्दतीह भीतः । कथय किमकरोरिमां धरित्रीं नृपतिगुणैर्नृपते स्वयं त्वमेकः ॥ ६९ ॥ प्रच्छति शिरसिरुहो मधुमथनं मधुमथनस्तं शिरसिरुहं च । कः खलु चपलतया भुवि विदितः का ननु यानतया गवि गदिताः ॥ ७० ॥ कीदृक्तोयं दुस्तरं स्यात्तिनीर्षोः का पूज्याम्मिन्वद्भूमामन्त्रयस्व । दृष्ट्वा धूमं दूरतो मान-

(५९) 'दानवकुलभ्रमरहितः' दानेन मदेन वकुलानां वृक्षाणां भ्रमरेभ्यः सकाशात् हित हितकृदित्यर्थः. दानवानां दैत्यानां कुले यो भ्रमो दानवा अर्मा युध्यन्तीति मिथ्याज्ञानं तेन रहितः. (६०) 'विधुतागतेजः' हे विधुतागते विधुताः कम्पिताः अगतयः शत्रवो येन स तत्संबोधनम्. अजः ब्रह्मा. विधुश्चन्द्रः ताग नक्षत्राणि तासां तेजः प्रकाशः. (६१) 'अहिमकरमयः' अहि सर्पम्. अकरं नास्ति करो राजदण्डो यस्मिन्स्तत्. अयः लाहम्. अहयः सर्पाः मकराः मत्स्यविशेषास्तन्मयः. (६२) 'कुशलवर्धितः' कुशलैः शुभसूचकशकुनैर्वर्धितो वर्धापितः. कुशश्च लवश्च कुशलवो नामानां पुत्रौ तयोर्कृद्भिः संपत्तस्मात्. (६३) 'सुरतरवे.' सुरतरवे कल्पवृक्षाय वाञ्छन्ति. सुरनस्य सभोगस्य रवः शब्दस्तस्मिन्. (६४) 'गिरिसारमुखाः' गिरि वाण्यां सारं प्रधानं स्फुटोच्चारणवन्मुखं वदनं येषां ते. गिरिसारं लाहम्. उखाः स्थालीः. (६५) 'केकिरणोत्क्राः' के पानीये. किरणानां उत्क्राः समष्टाः. हे केकिरणोत्क्र केका विद्यते येषां ते केकिनः तेषां मयूगाणां रणे शब्दे उत्क्र उत्सुकः तत्संबोधनम्. राः द्रव्यम्. (६६) 'विपन्नगानाम्' विगताः पन्नगाः सर्पा यस्याः सा विपन्नगा न किंतु पन्नगसहितैव. ना पुमान् अं कृष्णम्. विपत्संपर्यभावः दरिद्रता. नगानां पर्वतानाम्. (६७) 'अरविदवान्' अरवि नास्ति रविः सूर्यो यस्मिन्सः अरविस्तम्. दवान्दवानलान्. अरविन्दवान् अरविन्दानि कमलानि विद्यन्ते यस्मिन्सः. (६८) 'अधरः' हे कृष्ण त्वं गोवर्धनपर्वतं अधरः हस्ते धृतवान्. अधरः ओष्ठः. (६९) 'समरंजयम्' समरं संप्रामम्. जयं जयवादम्. अहं समरंजयं रागिणीं पृथ्वीमकरवम्. (७०) 'केशवनीकाः' हे केश. वनीकाः वने ओको गृहं यस्यासौ वानरः. हे केशव. नौकाः नावः.

विज्ञाः किं कर्तास्मि प्रातरेवाश्रयाशम् ॥ ७१ ॥ कीदृक्प्रातर्दीपवर्तेः शिखा स्यादुष्टः
 पृच्छत्याभजन्ते मृगाः किम् । देवामात्ये किं गते प्रायशोऽस्मिन्नलोकः कुर्यान्नो विवाहं वि-
 विक्रतः ॥ ७२ ॥ कीदृक्सेना भवति रणे दुर्वारा वीरः कस्मै स्पृहयति लक्ष्मीमिच्छन् ।
 का संबुद्धिर्भवति भुवः संग्रामे किं कुर्वीध्वं सुभटजना भ्रातृव्यान् ॥ ७३ ॥ कंसारातेर्वद
 गमनं केन स्यात्कस्मिन्दृष्टिं लभते स्वल्पेच्छुः । कं सर्वेषां शुभकरमूर्चुर्धाराः किं कुर्या-
 स्त्वं मुजन सशोकं लोकम् ॥ ७४ ॥ कीदृक्षः सकलजनो भवेत्सुराज्ञः कः कालो विदित
 इहान्धकारहेतुः । कः प्रेयान्कुमुदवनस्य को निहन्ति भ्रातृव्यं वद शिरसा जितस्त्वया
 कः ॥ ७५ ॥ संग्रामे स्फुरदसिना हस्तास्त्वया के दुःखं के बत निरये नरस्य कुर्युः । क-
 स्मिन्नुद्भवति कदापि नैव लोम ज्ञाताः के जगति महालघुत्वभाजः ॥ ७६ ॥ कीदृक्षं
 समिति बलं निहन्ति शत्रुं विष्णोः का मनसि मुदं सदा तनोति । तुच्छं सच्छरधिमुखं
 निगद्यते किं पञ्चत्वैः समपमान एव केषु ॥ ७७ ॥ कामरिरहितामिच्छति भूपः कामुद्ध-
 रयति शूकररूपः । केनाकारि हि मन्मथजननं केन विभाति च तरुणीवदनम् ॥ ७८ ॥
 हिमांशुखण्डं कुटिलोज्ज्वलप्रभं भवेद्वराहप्रवरस्य कीदृशम् । विहाय वर्णं पदमध्यसंस्थितं
 न किं करोत्येव जिनः करोति किम् ॥ ७९ ॥ वसन्तमासाद्य वनेषु कीदृशा पिकेन
 राजन्ति रसालभूरुहाः । निरस्य वर्णद्वयमत्र मध्यमं तव द्विषां कान्ततमा तिथिश्च का
 ॥ ८० ॥ उरःस्थलं कोऽत्र विना पयोधरं बिभर्ति संबोधय मारुताशनम् । वदन्ति कं
 पत्तनसंभवं जनाः फलं च किं गोपवधूकुचोपमम् ॥ ८१ ॥ वमन्तमामाद्य वनेषु राजते
 विकामि किं वल्लभ पुष्पमुच्यताम् । विहंगमं कं च परिस्फुटाक्षरं वदन्ति किं पङ्कजसंभवं
 विदुः ॥ ८२ ॥ समुद्यते कुत्र न याति पांमुला समुद्यते कुत्र भयं भवेज्जलात् । समुद्यते
 (७१) 'अनुमाताम.' अनु न विद्यते नौः यत्र तत् नौकागहितमित्यर्थः. माता जनित्री. हे असं खड्ग. अनु-
 मातासे त्वं अनुमानं करिष्यामि. (७२) 'विभाकरभवनम्.' विभा विगता भा कान्तित्यस्याः सा. हे करभ
 उष्ट्र. वनम्. विभाकरभवनं विभाकरस्य सूर्यस्य भवनं गृहं तत्. सिहरारांश गते जीवे लोकाः विवाहादिशुभ-
 कार्याणि न कुर्वन्ति. सिहस्याधिपतिः सूर्यः. (७३) 'पराजयेमहि.' परा उत्कृष्टा. उत्कृष्टा एव सेना जयं
 प्राप्नुयादित्यर्थः. आजये सग्रामाय. हे महि हे पृथिव. वयं पराजयेमहि जयेम. (७४) 'विनोदयेयम्.' विना
 गरुडेन. उदये मति परस्योन्नती सत्याम्. अयं भाग्यम् अहं तं विनोदयेयं विनोदेन युक्तं कुर्यामित्यर्थः.
 (७५) 'विधुग्विगहित.' विधुग्वेण कष्टेन विगहितः सुखीत्यर्थः. विधुश्च रविश्च विधुग्वी चन्द्रादित्यौ ताभ्यां
 रहितः. विधुश्चन्द्रः अवि. उर्णायुः. अहितः शत्रुः. (७६) 'नरकगेणवः' नराश्च कर्णेणवश्च मनुष्यह-
 स्तिनः. नरकस्य रेणवो ध्वज्यः अग्निरूपाः वालुका इत्यर्थः. नरकरे पुरुषाणां हस्ततले. अणवः परमाणवः.
 (७७) 'अभिमानिपु.' अभि नास्ति भीम्यं यस्य तत्. मा लक्ष्मीः. अनिपु न विद्यन्ते इपवो बाणा यस्मि-
 स्तत्. अभिमानिपु गर्ववत्सु (७८) 'कुंकुमेन.' कुं पृथ्वीम्. कुं धराम्. एन कृष्णेन. कुंकुमेन. (७९)
 'दंष्ट्राभम्.' दंष्ट्रा दाढा तद्वत् आभा शोभा यस्य तत्. द्वितीयायामुदयं प्राप्तश्चन्द्रो वक्रोज्ज्वलगुणेन सूकरदंष्ट्रा
 सहोपमीयते. दम्भं कपटं जिनः न करोति. भन्दं कल्याणं जिनः करोति. (८०) 'कान्तगिरा.' कान्तगिरा.
 कान्ता मनोहरा गीर्वाणी यस्यासी कान्तगीस्तेन. कागा बन्दिगृहम्. राका पूर्णमासी. (८१) 'नागरंगम्.' ना
 पुमान्. हे नाग हे सर्प. नागरः नगरे भवस्तम्. नागरङ्गं नागङ्गीफलम्. (८२) 'किंशुकम्.' किंशुकं पलाशम्.

कुत्र तवापयात्यरिः प्रहीणसंबोधनवाचि किं पदम् ॥ ८३ ॥ तपस्विनोऽत्यन्तमहासुखा-
शया वनेषु कस्मै स्पृहयन्ति सत्तमाः । इहापि वर्णाद्वितयं निरस्य भोः सदा स्थितं कुत्र
च सत्वमुच्यताम् ॥ ८४ ॥ पदमनन्तरवाचि किमिष्यते कपिपतिर्विजयी ननु कीदृशः ।
परगुणं गदितुं गतमत्सराः कुरुत किं सततं भुवि सज्जनाः ॥ ८५ ॥ वदति रामममुष्य
जघन्यजो वसति कुत्र सदालसमानसः । अपि च शक्रमुतेन तिरस्कृतो रविमुतः किमसौ
विदधे त्वया ॥ ८६ ॥ मेघात्यये भवति कः समदः सुभगं च किं कमधरन्मुरजित् । कटु-
तैलमिश्रितगुडो नियतं विनिहन्ति कं त्रिगुणसप्तदिनैः ॥ ८७ ॥ वर्षासु का भवति निर्मधु
कीदृगञ्जं शेषं विभर्ति वमुधासहितं क एकः । आमन्त्रयस्व धरणीधरराजपुत्रीं को
भूतिभस्मनिचिताङ्गजनाश्रयः स्यात् ॥ ८८ ॥ कौ शंकरस्य वलयावपयोधरः कः कीदृक्परस्य
नियतं वशमेति भूपः । संबोधयोरगपतिं विजयी च कीदृदुर्योधनो नहि भवेद्वद कीदृशश्च
॥ ८९ ॥ कामुजहार हरिरम्बुधिमध्यमग्रां कीदृक्श्रुतं भवति निर्मलमानसानाम् । आमन्त्र-
यस्व वनमग्निशिखावलीढं तच्चापि को दहति के मदयन्ति भृङ्गान् ॥ ९० ॥ मेघात्यये
भवति किं सुभगावगाहं का वा विडम्बयति वारणमल्लवेश्याः । दुर्वारवीर्यविभवस्य भवे-
द्रणे कः काः स्मेरवक्रमुभगास्तरणिप्रभाभिः ॥ ९१ ॥ कल्याणवाक्त्वमिव किं पदमत्र
कान्तं सद्रूपतेस्त्वमिव कः परितोपकारी । कः सर्वदा वृषगतिस्त्वमिवातिमात्रं भूत्याश्रितः
कथय पालितसर्वभूतः ॥ ९२ ॥ सूर्यस्य का तिमिरकुञ्जरवृन्दमिही सत्यस्य का सु-
कृतवारिधिचन्द्रलेखा । पार्थश्च कीदृगरिदावहुताशनोऽभूत्का मालतीकुमुदाम हरस्य
मूर्ध्नि ॥ ९३ ॥ मेघात्यये भवति का सुभगावगाहा वृत्तं वसन्ततिलकं कियदक्षराणाम् ।
भो भोः कदर्यपुरुषा विपुवद्दिने च वित्तं च वः सुबहु तत्क्रियतां किमेतत् ॥ ९४ ॥ प्राप्ते

शुकं कीरम्, कं ब्रह्माणम्. (८३) 'हिमकरः' हिमकरो चन्द्रे उद्भूते सति. मकरे मत्स्ये उपपन्ने सति. करो हस्ते सायुधे ऊर्ध्वोद्धृते सति. रेरे दाम इति चामन्त्रणे. (८४) 'तपमे.' तपोगुणाय. से सकारभावः सकारे वर्तते. (८५) 'अनुसरामः.' अनु पश्चाद्वाचि. रामेण सहवर्तमानः सरामः अनुसरामः वयं परगुणं प्रति अनु-सरणं कुर्मः. (८६) 'अनुजगृहे.' हे अनुज भ्रातः. गृहे मया अनुजगृहे अनुगृहीतः. (८७) 'श्रासरो-गम्.' श्वा तेषु दिनेषु मैथुनेच्छो भवेत्. सरस्तडागम्. अगं गोवधनम्. श्वासरोगम्. (८८) 'कालिकापालिक्रमठ.' कालिका श्यामता. अपगता अलया भ्रमरा यस्मात्तदपालि भ्रमरग्रहितम्. क्रमठः कच्छपः. हे कालि हे पार्वति. कापालिको योगी तस्य मठः. (८९) 'अर्हीनाक्षतनयः.' अही सर्पिः. ना पुमान्. क्षतनयः क्षतः खण्डितो नयो न्यायो येन सः. अन्यायवान्. हे अर्हीन सर्पाणां स्वामिन् अक्षतनयः न क्षनो नयो न्यायो येन सः अखण्डन्यायवान्. हीने आक्षणी यस्यासौ हीनाक्षोऽन्धस्तस्य तनयः पुत्रः. न हीनक्षतनयो अहीनाक्षतनयः. धृतराष्ट्रो हि हीनाक्षोऽन्ध इति पाणिनिः. तत्पुत्रो दुर्योधनोऽहीनाक्षतनयो न भवति किंतु अन्धपुत्र इत्यर्थः. (९०) 'कुन्दमकरन्दविन्दवः.' कुं पृथ्वीम् दमकरं उपशमक्षमायुक्तं भवति इत्यर्थः. हे दविन् दवौ विद्यते यस्मिंस्तत् दवी तत्संबोधनम्. दवः वनाग्निः. कुन्दमकरन्दविन्दवः कुन्दानां पुष्पविशेषाणां मकरन्दः पुष्परसस्तस्य विन्दवः कणाः. (९१) 'सरोजराजयः.' सरस्तडागम्. जरा वयोहानिः. जयः. सरो-जराजयः कमलश्रेणयः. (९२) 'शंकरः.' शं सुखम्. करो गजभागः. शंकरो महादेवः. (९३) 'भार्गी-रथी.' भा कान्तिः. गीः वाणी. रथी रथो विद्यते यस्य सः. भार्गीरथी गङ्गा. (९४) 'नदीयताम्.' नदी.

वसन्तसमये वद किं तरूणां किं क्षीयते विरहिणामुरगः किमेति । किं कुर्वते मधुलिहो मधुपानमत्ताः कीदृग्वनं मृगगणास्त्वरितं त्यजन्ति ॥ ९५ ॥ दुर्वारवीर्यं सरुषि त्वयि का प्रसुप्ता इयामा सपत्नहृदये सुपयोधरा च । तुष्टे पुनः प्रणतशत्रुसरोजसूर्ये सैवाद्यवर्णरहिता वद नाम का स्यात् ॥ ९६ ॥ उरसि मुरभिदः का गाढमालिङ्गितास्ते सरसिजमकरन्दामोदिता नन्दने का । गिरिसमलघुवर्णैरण्णवारुयातिसंख्यैर्गुरुभिरपि कृता का छन्दसां वृत्तिरस्ति ॥ ९७ ॥ समरशिरसि सैन्यं कीदृशं दुर्निवारं विगतघननिशीथे कीदृशे व्योम्नि शोभा । कमपि विधिवशेन प्राप्य योग्याभिमानं जगदखिलमनिन्द्यं दुर्जनः किं करोति ॥ ९८ ॥ भवति गमनयोग्या कीदृशी भूरथानां किमतिमधुरमम्लं भोजनान्ते प्रदेयम् । प्रियतम वद नीचामन्त्रणे किं पदं स्यात्कुमतिकृतविवादाश्चक्रिरे किं समर्थैः ॥ ९९ ॥ भवति जयिनी काजौ सेनाद्वयाधरभूषणं वहति किमहिः पुष्पं कीदृक्कुमुम्भसमुद्भवम् । महति समरे वैरी वीर त्वया वद किं कृतः कमलमुकुले भृङ्गः कीदृक्विषवन्मधु राजते ॥ १०० ॥ आह्वानं किं भवति हि तरोः कस्यचित्प्रश्नविज्ञाः प्रायः कार्यं किमपि न कलौ कुर्वते के परेषाम् । पूर्णं चन्द्रं वहति ननु का पृच्छति म्लानचक्षुः केनोदन्याजनितमसमं कष्टमाप्नोति लोकः ॥ १०१ ॥ का संबुद्धिः सुभट भवतो बृहि पृच्छामि सम्यक्प्रातः कीदृग्भवति विपिनं संप्रबुद्धैर्विहंगैः । लोकः कस्मिन्प्रथयति मुदं का त्वदीया च जैत्री प्रायो लोके स्थितमिह सुखं जन्तुना कीदृशेन ॥ १०२ ॥ गतच्छेशायासा विमलमनसः कुत्र मुनयस्तपस्यन्ति स्वस्थाः सुररिपुरिपोः का च दयिता । कविप्रेयः किं स्यान्नवलघुयुतैरष्टगुरुभिर्बुधा वृत्तं वर्णैः स्फुटघटितबन्धं कथयत ॥ १०३ ॥ विभति वदनेन किं क इह सत्त्वपीडाकरं कुलं भवति

इयतां एतावदक्षराणाम्, न दीयताम्. (९५) 'द्वविकलम्.' दलम्, बलम्, बिलम्, कलं अव्यक्तमधुरम्, द्वविकलं दावाग्निना व्याकुलम्. (९६) 'शर्खा.' आद्यवर्णरहिता 'खी.' हे दुर्वारवीर्यं त्वयि सरुषि सति सपत्नहृदये का प्रसुप्ता-शर्खा. प्रणतशत्रुसरोजसूर्यं त्वयि तुष्टे सति सपत्नहृदये प्रसुप्ता सैवाद्यवर्णरहिता का-र्खा. (९७) 'मालिनी.' मा लक्ष्मीः, अलिनी भ्रमरा, मालिनी नाम छन्दोवृत्तम्. (९८) 'अभिभवति.' अभि नास्ति भार्यस्य तत् भयग्रहितम्, भवति भानि नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्मिन्भवन् भवन् तस्मिन् नक्षत्रयुक्ते, अभिभवति पराभवति, नीचो बृद्धि गतो दुःखदायक एव भवेदिति भावः. (९९) 'समादधिरे' समा अविषमा, दधि क्षीरजम्, रे इति नीचसंबोधनं दीयते, समाहिताः, (१००) 'परागरजितः.' परा उत्कृष्टा, हे राग आरक्तत्व, गरं गरलम्, रजितं रक्ततोत्येवंशीलं तत्, जितः, परागरजितः परागेण केसरेण रजितः प्रीणितमनाः, (१०१) 'नारापकारेण.' हे नीप वृक्षाविशेष, परे अन्ये, आत्मनः कार्याणि सर्वे कुर्वन्ति परकार्यकृत्तु विरलः, राका पूर्णिमा, हे काण एकाक्ष, नारापकारेण नारस्य, जलस्य अपकारो अभावस्तेन, नारं विना तया कष्टं ददाति, (१०२) 'वीहारमेविना.' हे वीर, रवि रवः शब्दो विद्यते यस्मिन् तत् शब्दयुक्तम्, हासे हास्ये, सेना सैन्यम्, वीहारमेविना वीहार उपवनादिषु खेलनं सेवते इत्येवंशीलस्तेन, (१०३) 'शिखरिणी,' शिखराणि विद्यन्ते यस्मिन्सर्वे शिखरी पर्वतः तस्मिन् शिखरिणि, ई लक्ष्मीः, शिख-

१ श्यामवर्णो लोहमयत्वात्; (पक्ष) षोडशवार्षिकी. २ सुष्ठु पयः जले धरतीति सुपयोधरा. लोहानिर्मिते शस्त्रे पानीयं दीयते इति प्रसिद्धिः; (पक्ष) सुस्तनी. ३ विष्णोः. ४ अष्टभिर्लघुभिः सप्तभिश्च गुरुभिर्नित्यैः. ५ कविप्रियम्.

कीदृशं गलितयौवनं योषिताम् । बभार हरिरम्बुधेरुपरि कां च केन स्तुतो हतः कथय क-
स्त्वया नगपतेर्भयं कीदृशात् ॥ १०४ ॥ हरिर्वहति कां तवास्त्यरिपु का गता कं च का
कमर्चयति रोगवान्धनवती पुरी कीदृशी । हरिः कमधरद्वलिप्रभृतयो धरां किं व्यधुः कया
सदसि कस्त्वया बुध जितोऽम्बुधिः कीदृशः ॥ १०५ ॥ पवित्रमतितृप्तिरुत्तिकमिह किं भटा-
मन्त्रणं ब्रवीति धरणीधरश्च किमजीर्णसंबोधनम् । हरिर्वदति को जितो मदनवैरिणा संयुगे
करोति ननु कः शिखण्डिकुलताण्डवाडम्बरम् ॥ १०६ ॥ को मोहाय दुरीश्वरस्य विदितः
संबोधनीयो गुरुः को धात्र्यां विरलः कलौ नवधनः किं वन्न कीदृग्विजः । किं लेखावचनं
भवेदतिशयं दुःखाय कीदृक्खलः को विघ्नाधिपतिर्मनोभवसमो मूर्त्या पुमान्कीदृशः ॥ १०७ ॥
कामिन्याः स्तनभारमन्थरगतेर्लीलाचलञ्चक्षुषः कंदर्पैकविलासमित्यवसतेः कीदृक्पुमान्वल्लभः ।
हेलाकृष्टकृपाणपाटितगजानीकात्कुतस्तेऽरयः श्वासायासविशुष्ककण्ठकुहरा निर्यान्ति जीवा-
र्थिनः ॥ १०८ ॥ दैत्यारातिरसौ वराहवपुषा कामुज्जहाराम्बुधेः का रूपं विनिहन्ति की-
मधुवधूवैधव्यदीक्षागुरुः । स्वच्छन्दं नवसल्लकीकवलनैः पम्पासरोमजनैः के विन्ध्याद्विबुधे
वसन्यभिमतक्रीडाभिरामस्थिताः ॥ १०९ ॥ का चक्रे हरिणा धने कृपणधीः कीदृग्भुजंगे-
ऽस्ति किं कीदृक्कुम्भममुद्रवस्य जठरं कीदृग्न्यासुर्वधुः । श्लोकः कीदृग्भीप्सितः सुकृतिनां
कीदृङ्मो निर्मलं क्षोणीमाह्वय सर्वगं किमुदितं रात्रौ सरः कीदृशम् ॥ ११० ॥ मुण्डः

रिणी छन्दः. (१०४) 'विषमपाद निकुञ्जगताहितः.' विषं गरलम्. अपान् सर्पः. अनि नास्ति इः कामो
यस्मिन् तत् कंदर्पगहितम्. कुं पृथ्वीम् जगता संसारेण. अहितः शत्रुः. विषमपादनिकुञ्जगताहितः. विषमाणां
दुर्गमाणां पादानां प्रत्यन्तपर्वतानां निकुञ्जेषु गहनस्थानेषु गता अहयः सर्पा यस्मिन्सः विषमपादनिकुञ्जगताहि-
स्तस्मात्. यत्र पर्वते शिलाया अधस्तात्सर्पा निर्गच्छन्ति ततः पर्वताद्विर्भायते. (१०५) 'कुम्भीरमीनमकराग-
मदुर्गवारिः.' कुं पृथ्वीम्. भीः भयम्. अं विष्णुम्. ईः लक्ष्मीः. इनं सूर्यम्. अकरा नास्ति करो राजदण्डो
यस्यां सा. अगं गोवर्धनपर्वतम्. अदुः ददति स्म. गत्वा वाण्या वादेन कृत्वा. आगिः प्रतिवादी. कुम्भीरमी-
नमकरागमदुर्गवारिः कुम्भीरा नकाश्च मीना मत्स्याश्च मकराश्च तेषां आगमौ आगमनगमने ताभ्यां कृत्वा दुर्गे
दुस्तरं वारि जलं यस्यासौ ईदृशः समुद्रो भवति. (१०६) 'पयोधरसमयः.' पयो जलम्. हे योध. हे धर
पर्वत. हे रस अजीर्ण. हे मम मा लक्ष्मीस्तस्या सहवर्तमान हरे. मयः मयो नामा कश्चिद्व्यविशेषो हरेण
हत इति भावार्थः. पयोधरसमयः पयोधरस्य मेघस्य समयः कालः. मेघागमे हि मय्या विशेषेण नृत्यन्तीत्यर्थः.
(१०७) 'गर्जावमन्त्रिभवदनः.' राः द्रव्यम्. हे जीव हे गुणो. सन् सज्जनः. इभवत् हस्तिवत्. न विद्यते अः
कृष्णोऽस्मिन्निति अतः. ब्राह्मणो हि कृष्णरहितः कदाचित् स्यादित्यर्थः. गर्जा पङ्क्तिः वसन् निवासं कुर्वन्.
इभवदनः इभवत् हस्तिवत् वदनं मुखं यस्यासौ. गणेश इत्यर्थः. गर्जावेन कमलेन सन्निभं महत् वदनं
मुखं यस्यासौ राजीवमन्त्रिभवदनः. (१०८) 'समगतः.' समं तुल्यं रतं सौगक्रिया यस्य सः. संप्रामात.
(१०९) 'कुंजराः.' कुं पृथ्वीम्. जरा वृद्धत्वम्. अः कृष्णः. कुंजरा हस्तिनः. (११०) 'कुमुद-
वनपरागरंजिताम्भोविहितगमागमकोकमुग्धरेखम्.' कुमुदं पृथ्व्या हर्षोऽकारि. पृथ्वी उद्धृता इत्यर्थः. अवनपरा
अवनं रक्षणं धनस्य गोपनं तत्र परा सावधाना. गर विषम्. जितानि पीतानि अम्भांसि जलानि येन तज्जि-
ताम्भः विहितगमा विहितः कृतो गमो गमनं यया सा. गमकः अर्थोभिप्रायेण गम्यते प्राप्यते स गमकः.
अकमुक् कं पानीयं मुञ्चन्ति ते कमुचो मेघाः न विद्यन्ते कमुचो यस्मिन् तत् अकमुक्. मेघे रहितमित्यर्थः.
हे धरे हे पृथिव. खं आकाशम्. कुमुदवनपरागरंजिताम्भो विहितगमागमकोकमुग्धरेखं कुमुदानां चन्द्रविका-

पृच्छति किं मुरारिशयनं का हन्ति रूपं नृणां कीदृग्वीरजनश्च कोऽतिगहनः संबोधयाव-
 क्षितम् । का धात्री जगतो बृहस्पतिवधूः कीदृक्कविः क्वादृतः कोऽर्थः किं भवता कृतं रिपु-
 कुलं कीदृक्सरो वासरे ॥ १११ ॥ कस्मै यच्छति सज्जनो बहुधनं सृष्टं जगत्केन वा शंभो-
 र्भाति च को गले युवतिभिर्वेण्यां च का धार्यते । गौरीशः कमताडयच्चरणतः का रक्षिता
 राक्षसैरारोहादवरोहतः कलयतामेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११२ ॥ कः स्यादम्बुदयाचको युव-
 तयः कं कामयन्ते पतिं लज्जा केन निवार्यते निकटके दासे कथं यावनी । भाषा दर्शय-
 तेति वस्तुषु महाराष्ट्रे कदा वा भवेदाद्यन्ताक्षरयोर्हि लोपरचनाचातुर्यतः पूर्यताम् ॥ ११३ ॥
 का मेघादुपयाति कृष्णदयिता का वा सभा कीदृशी कां रक्षत्यहिहा शरद्विकचयेत्कं धैर्य-
 हन्त्री च का । कं धत्ते गणनायकः करतले का चञ्चला कथ्यतामारोहादवरोहतश्च निपु-
 णैरेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११४ ॥ कुत्र श्रीः स्थिरतामुपैति भुवि को दुःखी किमीपत्पदं धर्मा-
 दीन्विनिवारयन्ति पथि के पान्थस्य दीनस्य च । का संबुद्धिरिह श्रियश्च तमसः कौ नाश-
 कौ प्रोच्यतां गच्छन्तं पथिकं किमाह यवनः सङ्गाभिलाषान्वितः ॥ ११५ ॥ कः खे भाति
 हतो निशाचरपतिः केनाम्बुधौ मज्जति कः कीदृक्तरुणीविलासगमनं को नाम राज्ञां प्रियः ।
 पत्रं किं नृपतेः किमप्सु ललितं को रामरामाहरो मत्प्रश्नोत्तरमध्यमाक्षरपदं यत्तत्तवाशी-
 र्वचः ॥ ११६ ॥ किं त्राणं जगतां न पश्यति च कः के देवताविद्विपः किं दातुः करभूषणं
 निरुदरः कः किं पिधानं दशाम् । के खे खेलनमाचरन्ति सुदृशां किं चारुताभूषणं बुद्ध्या
 ब्रूहि विचार्य सूक्ष्ममतिमंस्वेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११७ ॥ कः कर्णारिपिता गिरीन्द्रतनया
 कस्य प्रिया कस्य तुक्को जानाति परेङ्गितं विषमगुः कुत्रोदभूत्कामिनाम् । भार्या कस्य विदे-
 हजा तुदति का भौमेऽदि निन्द्यश्च कस्तत्प्रत्युत्तरमध्यमाक्षरपदं सर्वार्थसंपत्करम् ॥ ११८ ॥

सिकमलानां वनानि तेषां परागेण रजसा रञ्जितं रङ्गयुक्तं कृतं अम्भो जलं यस्मिन् तत् ईदृशं सरः. पुनः
 कीदृशम्. विहितां निष्पादितां गमागमौ गमनागमने याभ्यां तौ विहितगमागमौ तौ च तौ कोकी च ताभ्यां
 कृत्वा मुग्धा सुन्दरा रेखा पङ्क्तिर्यस्मिन् तत्. यतस्तौ चक्रवाकीचक्रवाकौ अन्योन्यं विद्युत्तौ सन्तौ राज्ञौ मि-
 लनाय तीरातीरं पर्यटतः तयोर्गमनागमनेन जलरेखायाः भवात् राज्ञौ सर ईदृशं इति भावः. (१११) 'विक-
 चवारिजराजिसमुद्भवोच्छलितभूरिपरागविगजितम्.' हे विकच विगताः कचाः केशा यस्य सः तत्संबोधनम्. हे
 वालरहित. वारि जलम्. महाप्रलये हरिः शेषशय्यायां समुद्रजले शेते. जग वृद्धत्वम्. आजिसमुद् आजौ
 संप्रामे समुत् सहर्षः. भवः संसारः. हे अच्छलित हे अवक्षित. भूः पृथ्वी. इपरा इः कामस्तेन परा उत्कृष्टा
 नित्यर्यावनवती. गवि वाण्याम्. राः द्रव्यम्. जितम्. विकचवारिजराजिसमुद्भवोच्छलितभूरिपरागविगजितं
 विकचानां प्रफुल्लानां वारिजानां कमलानां राज्ञिः पङ्क्तिस्तस्याः समुद्रवस्तेन उच्छलितौ यो भूरि प्रचुरः परागः
 तेन विराजितं शोभितम्. (११२, ११३, ११४, ११५) ? (११६) ग्रहेशः गमेण. मनाकः. मंथरम्. सचिवः. तुरंगः
 गजः. राजीवम्. रावणः. एतन्मध्यमाक्षरघटितं वाक्यं 'हे मे नाथ चिरं जीव' इति राजानं प्रति आशीर्वाचनम्.
 (११७) अन्धः अन्नं दम्बिहीनश्च. दानवाः दैत्याः दानवारि च. दानोदकमित्यर्थः. तमः राहुः अन्धकारश्च.
 वयः पक्षिणः तारुण्यं च. (११८) वासवः. हरस्य. ह्रस्वस्य. तुगागमो 'ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्' इति सूत्रेण.
 मतिमान्. मनसि. रामस्य. कुस्तुतिः. अभ्यङ्गः. एतन्मध्यमाक्षरघटितं वाक्यं 'सरस्वति नमस्तुभ्यम्' इति. वि-
 धमाः पञ्चगात्रो वाणा यस्येति विषमगुः कामः.

लावण्यं क्व नु योषितां नभसि के संचारमातन्वते कासादुच्चतरा भवन्ति निनदाः क्व क्रीडतो दंपती । केषु श्रीः प्रकटीचकार भगवान्सीतापतिः पौरुषं मत्प्रश्नोत्तरमध्यवर्णघटितो देवो मुदे सोऽस्तु वः ॥ ११९ ॥ कः पूज्यो मुजनत्वमेति कतिमः क्व स्थीयते पण्डितैः श्रीमत्या शिवया च केन भुवने युद्धं कृतं दारुणम् । किं वाञ्छन्ति सदा जना युवजना ध्यायन्ति किं मानसे मत्प्रश्नोत्तरमध्यमाक्षरपदं भूयात्तवाशीर्वचः ॥ १२० ॥ क्षोणी कं सहते करोति दिवि का नृत्यं शिवायाः पतिर्भूतानां कमयुङ्क्त जीवहरणे का रामशत्रोः पुरी । कं रक्षन्ति च साधवः पशुपतेः किं वाहनं प्रोच्यतामालोमप्रतिलोमशास्त्रचतुरैरेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ १२१ ॥

प्रश्नोत्तराणि ।

भारतं चेक्षुदण्डं च सिन्धुमिन्दुं च वर्णय । पादमेकं प्रदास्यामि प्रतिपर्वरसोदयः ॥ १ ॥
 कियन्मात्रं जलं विप्र जानुदघ्नं नराधिप । तथापीयमवस्था ते नहि सर्वे भवादृशाः ॥ २ ॥
 अहो केनेदृशी बुद्धिर्दार्ढ्या तव निर्मिता । त्रिगुणा श्रूयते बुद्धिर्न तु दारुमयी क्वचित् ॥ ३ ॥
 भूरिभारभराक्रान्तो बाधति स्कन्ध एष ते । न तथा बाधते स्कन्धो यथा बाधति बाधते ॥ ४ ॥
 निरर्थकं जन्म गतं नलिन्या यया न दृष्टं तुहिनांशुबिम्बम् । उत्पत्तिरिन्दोरपि निष्फलैव कृता विनिद्रा नलिनी न येन ॥ ५ ॥
 अङ्गणं तदिदमुन्मदद्विपश्रेणिशोणितविहारिणो हरेः । उल्लसत्तरुणकेलिपल्लवां सल्लर्कां त्यजति किं मतङ्गजः ॥ ६ ॥
 इदमनुचितमक्रमश्च पुंसां यदिह जरास्वपि मान्मथा विकाराः । इदमपि न कृतं नितम्बिनीनां स्तनपतनावधि जीवितं रतं वा ॥ ७ ॥
 यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदलवलीलां वितनुते तदाचष्टे लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा । अहं त्विन्दुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रान्ततरुणीकटाक्षोल्कापातव्रणकिणकलङ्काङ्किततनुम् ॥ ८ ॥
 भवित्री रम्भोरु त्रिदशवदनगलानिरधुना स रामो मे स्थाता न युधि पुरतो लक्ष्मणसखः । इयं यास्यत्युच्चैर्विपदमधुना वानरचमूर्लधिष्ठेदं पष्ठाक्षरपरविलोपात्पठ पुनः ॥ ९ ॥
 अष्टौ हाटककोट्यस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः पञ्चाशन्मधु-

(११९, १२०) ? . (१२१) भारं-रंभा. कालं-लंका. दीनं-नदी.

(१) पूर्वार्धं भोजराजस्योक्तिः. उत्तरार्धं तु कालिदासस्य प्रत्युक्तिः. (२) प्रथमपादस्वतीयपादश्च नदीमुत्ति-
 तीर्थोभोजस्योक्तिः. द्वितीयपादश्चतुर्थपादश्च राजदर्शनार्थं छद्मना काष्ठभारवाहपण्डितस्य प्रत्युक्तिः. (३) ? . ४ पूर्वार्धं
 मृगयाया गृहमागच्छतः शिबिकारूढस्य भोजराजस्योक्तिः. उत्तरार्धं च राजदर्शनार्थं गच्छतः शिबिकावाहकस्य
 पण्डितस्य प्रत्युक्तिः. (५) पूर्वार्धं बिह्वणस्योक्तिः. उत्तरार्धं राजकन्यायाः. (६) पूर्वार्धं तच्चित्तपरीक्षिकाया
 राजकन्याया उक्तिः. उत्तरार्धं तदनुरक्तस्य बिह्वणस्य प्रत्युक्तिः. (७) पूर्वार्धं सारकाङ्ठो कुर्वत्याः शीलाभट्टारि-
 कायाः. उत्तरार्धं च भोजस्य. (८) पूर्वार्धं रात्री चन्द्रं वर्णयतो भोजस्योक्तिः. उत्तरार्धं च राजदर्शनार्थं आ-
 गतस्य छद्मचौरपण्डितस्य. (९) प्रतिचरणसप्तमाक्षरविलोपात् द्वितीयोऽर्थ उद्भवति. पूर्वचरणत्रयं रावणस्य
 सीतां प्रति उक्तिः. चतुर्थचरणस्तु तस्याः प्रत्युत्तरम्.

गन्धमत्तमधुपाः क्रोधोद्धताः सिन्धुराः । अश्वानामयुतं प्रपञ्चचतुरं पण्याङ्गनानां शतं दण्डे
पाण्ड्यनृपेण दौकितमिदं वैतालिकायार्पय ॥ १० ॥

चित्रम् ।

नमामि मामनोनुन्नमानं मुनिममानिनम् । नानाननममानाममौनामानमुमेनमुम् ॥ १ ॥ तार-
तारतरैरैरैरुत्तरोत्तरतो रुतैः । रतार्ता तिच्चिरी रौति तीरे तीरे तरौ तरौ ॥ २ ॥ तनुता
तनुतां नीता तेन ते नीतनीतिना । नाता नूतनता तान्ति तनौ तेनातनोति नः ॥ ३ ॥ या
माता ममता माया मा परोक्षक्षरोपमा । तारोने गगनेऽरो तामक्षगच्छगक्षम् ॥ ४ ॥ सर
स्वतिप्रसादं मे स्थितिं चित्तसरस्वति । सरस्वति कुरु क्षेत्रकुरुक्षेत्रसरस्वति ॥ ५ ॥ ससार
साकं दर्पेण कंदर्पेण ससारसा । शरं नवाना बिभ्राणा नाबिभ्राणा शरन्नावा ॥ ६ ॥ मारा-
रिशक्ररामेभमुखैरासारंरंहसा । सारारब्धस्तवा नित्यं तदतिहरणक्षमा ॥ ७ ॥ माता नतानां
संघट्टः श्रियां बाधितसंभ्रमा । मान्याथ सीमा रामाणां शं मे दिश्यादुमादिजा ॥ ८ ॥ सरला
बहलारम्भतरलालिबलारवा । वारलाबहलामन्दकरला बहलामला ॥ ९ ॥ भासते प्रतिभासार
(१०) निखिलमपि पद्यं विज्ञापयतो भाण्डागारकस्योक्तिः. वैतालिकायार्पय इति च सप्ताक्षराणि वैतालिकगीत-
दत्तकर्णस्य विक्रमादित्यस्य प्रयुक्तिः.

(१) द्व्यक्षरं पद्यम्. नमामि नमस्करोमि. कम. उं विष्णुम्. न केवलं तमेव अपि तु उमेनं पार्वतीनाथम्.
हरिहरमित्यर्थः. किंभूतम्. मामनोनुन्नमानं मा लक्ष्मीस्तस्या मनसो नुन्नोऽपहृतो मानो येन स तथा तं लक्ष्मीचा-
ञ्चन्यगर्वापहारिणम्. पु० कि०. मुनि योगीश्वरं अमानिनं मानरहितम्. पु० कि०. नानाननं नानाविधानि आन-
नानि मुखानि यस्यासां तं दशावतारत्वादनेकविधमुखम्. पु० कि०. अमानानां अमानमाकाशममति अतिक्राम-
तात्यमानामस्तम्. पु० कि०. ओनामानं ब्रह्मस्वरूपम्. एवंविधं उमेनं हरं उं हरिं च नमामि. (२,३) द्व्यक्षरः.
(४) उ इति संबोधनम्. हे अक्षगच्छगक्षम् अक्षगच्छन्ति प्रतिपद्यन्ते ते अक्षगच्छाः विषयाः तेषां छगः
नाशः तत्र क्षमः समर्थः तस्य संबोधनम्. हे महायोगिन. गगने आकाशे तां अग प्राप. किंभूते गगने. तारोने
ताराभिः उतं तस्मिन्. तां काम. या माता अर्थान् विश्वस्य माता. पु० की०. या ममता ममतास्वरूपेण वर्तते.
या वैष्णवी माया. पु० की०. या मा लक्ष्मीः. पु० की०. या परोक्षक्षरोपमा परश्रवां उक्षा च परोक्षा वृषभः
तेन क्षरति गच्छतीति स श्रीमहादेवः तेन उपमीयतेति सा. (५) स्वतिप्रसादं सुन्दरातिप्रसन्नतां सर प्राप्नुहि.
चित्तसरस्वति चित्तममुदे. क्षेत्रं शरीरमेव कुरुक्षेत्रं तत्र सरस्वत्याख्यनदीरूपे. नद्याः समुद्रस्थितेरीचित्येन मम
चित्तममुदे स्थितिं कुरु इत्यर्थः. (६) नवा शरन् कंदर्परेण दर्पेण साकं ससार. किंभूता. ससारसा सारसेन
पक्षिविशेषेण पद्मेन वा महिता. शरं काण्डं विभ्राणा पोषयन्ता. परिपाकं प्रापयन्तीत्यर्थः. नवाना नवमनः शकटं
कर्दमाभावेन पथि यस्यां सा. न अबिभ्राणा कीनां पक्षिणां भ्राणः शब्दः न तेन गहिता च. (७, ८) खड्गव-
न्धोऽयम्. उमा गौरी शं सुखं मे मत्तं दिश्याद्व्यात्. कीदृशी. आदिजा जगदादिभवा. तथा मारारिः शंभुः, शक्र
इन्द्रः, रामो जामदग्न्यो दाशरथिर्वा, इभमुखो गणाधिपस्तेरामारंरंहसा वेगवर्षवेद्रेगेनादरावेशात्सार उत्कृष्ट आर-
ब्धः प्रकृतः स्तवः स्तुतिर्यस्याः सा. तथा नित्यं सदा तेषां मारारिप्रभृतीनामंतः पीडाया हरणेऽपनयने क्षमा स-
मर्था. तथा नतानां मातेव माना. वत्सलत्वात्. तथा संघट्टः समूहः. कासां श्रियामृद्धीनाम्. तथा बाधितो ना-
शितो भक्तानां संभ्रमो भयं यया सा तथाभूता. तथा मान्या पूज्या. अथ सीमा मर्यादा रामाणां स्त्रीणाम्. सर्वोत्त-
मेत्यर्थः. (९) मुरजवन्धोऽयम्. शरद्वर्णनमेतत्. सरलो दीर्घ आसमन्ताद्बहलेन प्रभूतेनारम्भेण तरलानां चञ्चला-
नामलबलानां भ्रमसैन्यानामारवः शब्दो यस्यां सा सरलाबहलारम्भतरलालिबलारवा. तथा वारलाभिर्बहमी-
भिर्बहला संतता. यदि वा वारण परिपाक्या लावा लवनं येषां तानि तथाविधानि हलानि हलकृष्टधान्यक्षेत्राणि

रसाभाताहताविभा । भावितात्मा शुभा वादे देवाभा बत ते सभा ॥१०॥ मारमासुषमा चारु
रुचा मारवधूत्तमा । मात्तधूर्ततमावासा सा वामा मेऽस्तु मा रमा ॥११॥ रसा साररसा सार सा-
यताक्ष क्षतायसा । सातावात तवातासा रक्षतस्त्वस्त्वतक्षर ॥१२॥ यदानतोऽयदानतो नया-
त्ययं न यात्ययम् । शिवे हितां शिवेहितां स्मरामितां स्मरामि ताम् ॥ १३ ॥ आम्राया-
नामाहान्यावागीतिनीतिभीतिः प्रीतिः । भोगो रोगो मोदो मोहो ध्येयेच्छेच्छेक्षेमे देशे ॥१४॥
नागविशेषे शेषे शेषेऽशेषेऽपि संहते जगति । हंस्यसिकालं कालं का लङ्कालङ्कने स्तुतिर्भ-
वतः ॥ १५ ॥ विनायमेनो नयतामुखादिना विना यमेनोनयता मुखादिना । महाजनोऽदी-
यत मानसादरं महाजनोदी यतमानसादरम् ॥ १६ ॥ विश्वस्य हेतुरमरैर्बहु गीयसे त्वं वि-
श्वंभरे शिवशिवे त्रिगुणात्ममूर्ते । चिद्वद्योमनोऽपि परमां प्रथमां वदन्ति त्वां योगिनः स्तुति-
पराः प्रणिधानदृष्ट्या ॥ १७ ॥ पायाद्वः करणोऽरणो रणरणो राणो रणोवारणो दत्ता
येन रमारमारमरमा रामारमाः सा रामा । स श्रीमानुदयोदयो दयदयो दायोदयोदेदयो वि-
ष्णुर्जिष्णुरभीरभीराभिरभीराभीरभीसारभीः ॥ १८ ॥

यस्यां सा तथाविधा. तथा करं लान्ति गृह्णन्ति ये ते करला नृपाः. अमन्दा यात्रायां सोद्यमाः करला यस्मै सा
तथाविधा. तथा बहलानि प्रभूतान्यामलान्यामलकीफलानि यस्यां सा तथाविधा. तथा बहलानि प्रभूतान्या-
मलान्यामलकीफलानि यस्यां सा तथाविधा. यदि वा बहलमलार्थममला निर्मला बहलामला. (१०,११)
पञ्चबन्धः. (१२) सर्वतोभद्रः. हे सार उत्कृष्ट, तव रक्षतः पालयतः सतः सा रमा पृथ्वी साररसा उत्कृष्ट-
रसास्तु भवतु. हे आयताक्ष दीर्घलोचन, तथा सा क्षतायमा चास्तु. क्षतो नाशित आयोऽर्थगमो यस्ते क्षता-
याश्चौरादयस्तान्पश्यन्तं नयतीति कृत्वा. तथा सातं मुखमवतीति मातावा, श्रेयस्कराण्यर्थः. अस्त्विति सर्वत्र
योज्यम्. हे अत, अतति नियमेवोद्यमं भजत इत्यर्थः. तथा अनामा अक्षया रमा. भवत्वित्यत्रापि योगः.
तुनियमे. रक्षत एव, न त्ववलिप्तस्य. तथा हे अतक्षर तक्षणं तक्षस्वन्करणं तं राति ददातीति तक्षरः,
न तक्षरोऽतक्षरः पुष्टि इत्यर्थः. (१३) यस्यामानतोऽयं जनः नयात्ययं नीतिविशेषं न याति. कुतः
अयदानतः अर्थात् तवैवास्य शुभावहविधिदानात्. शिवे मदले हितां अनुकूलाम्. शिवेन महादेवेन ईहिताम्
प्रार्थनीयाम्. स्मरेण कर्पेन अमितां मातुमयोग्याम्. अनभिभूतामित्यर्थः. (१४) चतुर्मात्रिको विद्युन्माला-
छन्दः. आम्रायानां वेदानामन्या वाक् उपनिषद् आह अकथयत्. किम्. इतिः नीतिः भीतिः प्रीतिः भोगः
गोगः मोदः मोहः क्षेमे शुभे देशे स्थाने आत्मपरात्मनोः ध्येयेन् इच्छेच्च. (१५) मानुप्राप्तः. हे गम त्वया
अशेषे समस्तेऽपि जगति संहते त्वे नागविशेषे शेषनागे शेषे स्वपिपि. तथा अमिवत् खदवत् कालं कृष्णं
कालं हंसि मागयामि. अतो भवनस्तव लङ्काया लङ्कने पारगमने का स्तुतिः स्तवनं न किमपीत्यर्थः. (१६) मृतं
जटायुषं दृष्ट्वा रामं प्रति लक्ष्मणोक्तिरियम्. अयं विना पक्षिस्वरूपः पुरुषः जटायुः यमेन यतमानमादरं यत-
मानानां रक्षितुमुद्यतां सादं विषादं गति ददातीति तन् यथा स्यात्तथा अरं शीघ्रं मानसात् मानसं चित्त-
मेव मानसं मानसरस्तस्मात् अदीयत अखण्डयत्. अयं किभूतः. महाजनः महात्मा महाजनोदी च
महं उत्सवमजन्ति क्षिपन्ति ये दुर्जनास्तन्नोदी तदपसारकः. यमेन किभूतेन. एनो विना अपराधमृते नयता
स्वपुरं प्रापयता अमुखादिना प्राणभक्षकेण मुखादिना उनयता च हीनं कुर्वता च इत्यर्थः. (१७) अस्य वसन्त-
तिलकाछन्दसो दुर्गास्तुतिरूपस्य पद्यस्य चतुर्णामपि पादानां षष्ठसप्तमाष्टमाक्षरलोपेन इन्द्रवज्रावृत्तं शिवस्तुतिश्च
जायते. (१८) सः पुराणप्रसिद्धः वेवेष्टि व्याप्नोतीति विष्णुर्भगवान्त्रौ युष्मान्पायादित्यर्थः. वः इति बहुवचनेन
सर्वसमत्वं सूचितम्. माययास्पृष्टस्य तस्य कथं रक्षकत्वं भवत्वित्यत आह. श्रीमानिति. श्रीनित्यमस्यास्तीति
श्रीमान् माया विनाभूदित्यर्थः. ननु बहूनां रक्षणपरिपन्थिनां विद्यमानत्वात्कथमस्य रक्षकत्वमित्याह. जिष्णुरिति.

भाषाचित्रम् ।

उत्तरङ्गकलितोरुकटारीभाजिरा उत भयंकरभालाः । सन्तु पायकगणा जय तैस्त्वं गाम-
गोहरमिलाव इलावी ॥ १ ॥ हरनयनहुताशज्वालया जो जलाया रतिनयनजलौघे खाक
बाकी बहाया । तदपि दहति चित्तं माक क्या मैं करोंगी मदनसरसि भूयः क्या बला
आग लागी ॥ २ ॥ नूनं बादलशाह शोहपसरी निःसाणशब्दः खरः शत्रुं पाडि लुटा-
लितो विहणिसो एवं भणन्त्युद्धटाः । रूढे गर्दभरामघालि सहसा रे कं तमेरे कहे कण्ठे
पागनिवेशि याहि शरणं श्रीमच्छदेवं प्रभुम् ॥ ३ ॥

जातिवर्णनम् ।

सिंहः ॥ गर्जनहरिः साम्भसि शैलकुञ्जे प्रतिध्वनीनात्मकतान्निशम्य । पदं बबन्ध
क्रमितुं सरोषः प्रतर्कयन्नन्यमुगेन्द्रनादम् ॥ १ ॥ लीढग्रस्तविपाण्डुराग्रनखयोराकर्णदीर्घं मुखं
विन्यस्याग्रिमयोर्युगे चरणयोः सद्यो विभिन्नद्विपः । एतस्मिन्मदगन्धवासितसटः सावज्ञतिर्य-
क्चलत्सृक्कान्ताहतिधूतलोलमधुपः कुञ्जेषु शेते हरिः ॥ २ ॥ पश्योदञ्चदवाञ्चदञ्चितवपुः पश्चा-
र्धपूर्वार्धभाक्स्तब्धोत्तानितपृष्ठनिष्ठितमनाम्भुग्राग्रलाङ्गूलभृत् । दंष्ट्राकोटिविशङ्कटास्यकुहरः कुर्व-

जयनशीलः इत्यर्थः. तथा च रक्षणपरिपन्थिनोऽपि तद्वशमा इति भावः. इदानीं वः इति बहुवचनोक्तं सर्वसमत्वं
द्रव्यितुमवतारविशेषान्विशेषणमुखेनाह. करण इति. कं जलं रणति गच्छतीति करणः. मत्स्यकर्मावतारवति-
त्यर्थः. पुनः अरणः न विद्यते रणः संग्रामो यस्य स तथा. अनेन च ब्रह्मकर्ममात्रप्रणयी वामनावतार उक्तो भ-
वति. यस्येति शेषः. स कः. यस्य विष्णोः राणः रणस्यायं राणः; रणमवन्धीत्यर्थः. रणरणः रणाच्छब्दाज्जाय-
मानो रणः शब्दो रणरणः प्रतिशब्दः रणोवारणः रणस्य उः लक्षणं व्रणादिचिह्नं येषां ते रणवः वीराः तान्
वाग्यतीति रणोवारणः अभूत्. उकारस्त्विह लक्षणम्. अनेन नृसिंहावतार उक्तो भवति. वः सः. येन अरं
शङ्घं अगीणां समहो आरं अरिबुद्धं मिनाति हिनस्तीति आरमाः तेन आरमा अरिबुद्धानिहन्त्रा रमा लक्ष्मी-
विप्रेभ्यो विश्राणिता दत्ता. तथा रमया रमते अमौ रमारमो विष्णुस्तस्मिन्मनन्ते ते रमारमरमाः ब्राह्मणास्तान्
आरमयति आह्लादयति सः तथा आस वभूवेत्यर्थः. अनेन क्षत्रियान्तकारिपरशुरामावतार उक्तो भवति. पु०
क०. उदयोदयः. याति प्राप्नोतीति यः न यः अयः अप्राप्तः उदयो येन तन् अयोदयं भूधरादि. उत
उद्धृतं अयोदयं अप्राप्तोदयं जलनिमग्नं भूधरादि येन सः तथा. अनेन आदिशराह उक्तो भवति. पु०
क०. अदयदयः अदयेषु दयते स तथा. ऋषेष्वापि दयावानित्यर्थः. अनेन बौद्धावतार उक्तो भवति. पु०
क०. दायोदयोदेदयः दायार्थं विभागार्थं उद्धृतं अयो लोहमयं शस्त्रं यैस्ते दायोदयाः धातंराष्ट्राः तान्यति खण्ड-
यतीति तथाविधोऽङ्गुनः तस्मिन् दयते स तथा. अनेन कृष्णावतार उक्तो भवति. पु० क०. अभीरभीरभिः
पराङ्गनाहरणादिभ्यः कृत्येभ्यो अभीरा निर्भयाः रावणादयस्तेषु भियै भयार्थं रमते रामस्येन वर्तते स तथा. अनेन
रामावतार उक्तो भवति. पु० क०. अभीराभीरभीसारभीः अभीराः शूराः भीराः कातराः तेष्वपि कोट्या लोभा-
दिवशात् भियं सारयन्ति प्रयच्छन्ति ते दुष्टम्लेच्छास्तेषां भीः यस्मात् स तथा. अनेन कल्क्यवतार उक्तो भवति.

(१) हे राजन् तव पायकगणाः सेवकलोका उत्तरङ्गकलितोरुकटारीभाजिराः उत्तरङ्गा अतिमुदिताः कलि-
तोरुकटाः सज्जिततृधुलकपोला ये अगीभाः शत्रुगजास्तेषां योऽसौ आजिः संग्रामः तं रान्ति ददतीति ते सन्तु.
उत पुनः भयंकरभालाः भृकुटीभीषणललाटाः सन्तु. तैः पायकगणैः इलावः पृथ्वरिक्षकः इलावीजितकंदर्पस्त्वं
अगोहरं अगोप्रहं यथा स्यात्तथैवं गां पृथ्वीं जय परदेशानात्मीयान्कुरु.

नसामुत्कटामुत्कर्णः कुरुते क्रमं करिपतौ कूराकृतिः केसरी ॥ ३ ॥ उत्कर्णोऽयमकाण्डच-
ण्डिमपटुः स्फारस्फुरत्केसरः कूराकारकरालवक्रविकटस्तब्धोर्ध्वलाङ्गलभृत् । चित्रेणापि न
शक्यतेऽभिलिखितुं सर्वाङ्गसंकोचनाच्चीत्कुर्वद्विरिकुञ्जकुञ्जरशिरःकुम्भस्थलस्थो हरिः ॥ ४ ॥

तरक्षुः ॥ लाङ्गलेनाभिहत्य क्षितितलमसकृद्धारयन्नप्रपङ्ग्यामात्मन्येवावलीय द्रुतमथ ग-
गनं प्रोत्पतन्विक्रमेण । स्फूर्जेज्ज्वलकारघोषः प्रतिदिशमखिलान्द्रावयन्नेष जन्तून्कोपाविष्टः प्र-
विष्टः प्रतिवनमरुणोच्छूनचक्षुस्तरक्षुः ॥ ५ ॥

करिणः ॥ अम्भोमुचां सलिलमुद्रमतां निशीथे तालीवनेषु निभृतं स्थिरकर्णतालाः ।
आकर्णयन्ति करिणोऽर्धनिमीलिताक्षा धारारवान्दशनकोटिनिषण्णहस्ताः ॥ ६ ॥

मृगः ॥ ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभ-
याद्भूयसा पूर्वकायम् । दभैरर्धवलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा पश्योदग्रभ्रुतत्वा-
द्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्या प्रयाति ॥ ७ ॥

भल्लः ॥ नयनपथनिरोधाक्रोधनिर्धूतभालभ्रमदविरलोमस्तोमबद्धान्धकारः । कृमिकवल-
नलोभोत्खातवल्मीकरन्ध्रोत्थितफणिफणवातैरुच्छलत्येव भल्लः ॥ ८ ॥

हयः ॥ यावच्छकलितो वायुरेकीभवितुमर्हति । तावदेव तुरंगोऽयमाजगाम जगाम च
॥ ९ ॥ मण्डले मण्डलाकारो रेखा वाजीमयी जवे । सव्यापसव्ये द्विमुखो नकुलाधिष्ठितो
हयः ॥ १० ॥ पुरो नुन्नः पश्चाद्भजति विधृतश्चोच्छ्रिततनुः समुत्पत्योत्तानः पतति पथि
लोकान्प्रविशति । हयः किञ्चिद्वच्छेद्यदि नयति पत्तिं क्वचिदहो कशाघाते तिष्ठत्यथ चरण-
घातेन खनति ॥ ११ ॥ आकर्षन्निव गां वमन्निव खुरौ पश्चार्धमुज्झन्निव स्वीकुर्वन्निव खं
पिबन्निव दिशो वायूंश्च मुष्णन्निव । साङ्गारप्रकरां स्पृशन्निव भुवं छायाममृष्यन्निव प्रेङ्खन्ना-
मरवीज्यमानवदनः श्रीमान्हयो धावति ॥ १२ ॥ पश्चादङ्गी प्रसार्य त्रिकनतिविततं द्राव-
यित्वाङ्गमुच्चैरासज्याभुग्नकण्ठो मुखमुरसि सटां धूलिधृष्टां विधूय । वासग्रासाभिलापादनवरत-
चलत्प्रोथतुण्डस्तुरङ्गो मन्दं शब्दायमानो विलिखति शयनादुत्थितः क्षमां खुरेण ॥ १३ ॥

कपिः ॥ यदर्कांशुच्छान्तस्फुरदरुणपुष्पोदरधिया प्रविष्टो नासान्तः कणितमणिडिम्भः
प्रकुरुते । कपिः स्थित्वा स्थित्वा तदिदमनुशृण्वन्विचकितो धुनोत्यास्यं रौति प्रचलति चल-
त्युच्छलति च ॥ १४ ॥

महोक्षः ॥ गर्जित्वा मेघधीरं प्रथममथ शनैर्मण्डलीकृत्य देहं शृङ्गाभ्यां भीषयन्तावभि-
मुखमवनीं दारयन्तौ खुराग्रैः । मन्दं मन्दं समेत्य स्थिरनिहितपदं दत्तघातौ सरोपं युध्येते
चालयन्तौ कुटिलितमसकृत्पुच्छमेतौ महोक्षौ ॥ १५ ॥

धेनुः ॥ आहत्याहत्य मूर्ध्ना द्रुतमनुपिबतः प्रस्नुतं मातुरूधः किञ्चित्कुब्जैकजानोरनवर-
तचलच्चारुपुच्छस्य धेनुः । उत्कर्णं तर्णकस्य प्रियतनयतया दत्तहंकारमुद्रा विस्त्रंसत्क्षीर-
धारालवशबलमुखस्याङ्गमातृप्तिं लेदि ॥ १६ ॥

रासभः ॥ आघ्रायाघ्राय गन्धं विकटमुखपुटो दर्शयन्दन्तपङ्क्तिं धावत्युन्मुक्तनादो मुहु-
रपि च रसाद्गृष्टया पृष्ठलग्नः । गर्दभ्याः पादघातद्विगुणितसुरतप्रीतिराकृष्टशिश्रो वेगादा-
रुह्य मुह्यन्नवतरति स्वरः खण्डितेच्छश्रिरेण ॥ १७ ॥

अजः ॥ घ्रात्वा श्रोणीमजाया विततमभिमुखं वक्रसंकोचभङ्गं स्थित्वा सूर्यं निरीक्ष्य प्र-
विकसितसटो घट्टयन्क्ष्मां खुरेण । बोबोकारान्प्रकुर्वन्मणिशकलनिभं चालयन्नेत्रयुग्मं छागश्वा-
दूननेकांश्चतुर इव वियो मन्मथान्धः करोति ॥ १८ ॥

मेषः ॥ पार्श्वस्फालावलेपाच्चटुलितचरणोल्लेखिताकाशदेशः संघटाटोपकोपप्रसरितरसना-
पल्लवालीढसृक् । किञ्चित्साचीकृतास्यः स्फुरदधरपुटः स्फारितानाम्रचक्षुर्घोणाघाताभिलाषा-
दपसरति रूपं दर्शयन्नेप मेषः ॥ १९ ॥

मयूरः ॥ मण्डलीकृत्य बर्हाणि कण्ठैर्मधुरगीतिभिः । कलापिनः प्रवृत्त्यन्ति काले जीमू-
तमालिनि ॥ २० ॥

चातकः ॥ दम्भोलिस्फूर्जदम्भोधरविपुलतडिहम्भगम्भीरनादैरम्भः संभारसंभावनकुतुकिकुलं
चातकानां प्रवृत्त्यत् । ऊर्ध्वं विन्यस्तचञ्चृपुटमुपरि परिभ्रास्यदुत्पातवातैरम्भोदोन्मुक्तमम्भः कण-
मपि न चिरात्प्राप्य नम्रं मिथोऽभृत् ॥ २१ ॥

पारावतः ॥ कलकणितगर्भेण कण्ठेनार्घूणितेक्षणः । पारावतः परावृत्य रिरंसुश्चुम्बति
प्रियाम् ॥ २२ ॥

बकः ॥ नालेनेव स्थित्वा पादेनैकेन कुञ्चितग्रीवम् । जनयति कुमुदभ्रान्तिं वृद्धबको
बालमत्स्यानाम् ॥ २३ ॥ स्थित्वा धैर्यादुपाग्मः समजठरशिराश्चक्रमूर्तिर्मुहूर्तं धूर्तः संत्य-
क्ततीरः कतिचिदपि पदान्युच्चकैः कुञ्चिताङ्घ्रिः । पश्चाद्ग्रीवां प्रसार्य त्वरितगतिरपां मध्य-
माविश्य चञ्चवा चञ्चन्तीमूर्ध्वकण्ठः कथमपि शफरीं स्फारिताक्षो बकोऽस्ति ॥ २४ ॥

कुक्कुटः ॥ न्यञ्चच्चञ्चलचञ्चुचुम्बनचलच्चूडाग्रमुग्रपतच्चक्राकारकरालकेसरसटास्फारस्फुरत्क-
न्धरम् । वारंवारमुदङ्घ्रिचञ्चलघनभ्रश्यन्नखक्षुण्णयोर्दृष्टा कुक्कुटयोर्द्वयोः स्थितिरिति क्रूरक्रमं
युध्यतोः ॥ २५ ॥ पक्षावुत्क्षिप्य धुन्वन्सकलतनुरुहान्भोगविस्तारितात्मा प्रागेवोद्धीननिद्रः
स्फुरदरुणकरोद्भासितं खं निरीक्ष्य । प्रातः प्रोत्थाय नीडस्थितचपलतनुर्ध्वरध्वानमुच्चैरुद्धीवं
पूर्वकायोन्नतविकटसटः कुक्कुटो रारटीति ॥ २६ ॥

गौरखरकृकलासौ ॥ ग्रीष्मादित्यकरप्रतप्तसिकतामध्योपविष्टः सुखं शेते गौरखरो मरु-
स्थलभुवि प्रोथं निधाय क्षितौ । गुञ्जजाहककण्टकाहतमरुद्धूतोत्पतद्भूलिभिश्छिन्नाङ्गः कृकला-
सकोऽपि निभृतं मार्तण्डमुद्धीक्षते ॥ २७ ॥

सर्पः ॥ आलोकत्रस्तनारीकृतसभयमहानादधावज्जनौघव्याप्तद्वारप्रदेशप्रचुरकलकलाकर्ण-
नस्तब्धचक्षुः । काष्ठं दण्डं गृहाणेत्यतिमुखरजनैस्ताडितो लोष्टघातैर्भीतः सर्पो गृहस्यानधि-
गतविवरः कोणतः कोणमेति ॥ २८ ॥

पुलिन्दः ॥ वामस्कन्धनिषण्णशार्ङ्गकुटिलप्रान्तापिताधोमुखस्यन्दच्छोणितलम्बमानशश-
कान्वेणीस्खलच्चामरान् । ज्यान्तप्रोतकपोतपोतनिपतद्रक्ताक्ततूणीरकान्सोऽपश्यत्कारिकुम्भभेदज-
नितास्कन्दान्पुलिन्दान्पुरः ॥ २९ ॥

पथिकः ॥ गायति हसति च नृत्यति हृदयेन धृतां प्रियां विचिन्तयति । समविषमं न
च विन्दति गृहगमनसमुत्सुकः पथिकः ॥ ३० ॥ मातर्धर्मपरे दयां कुरु मयि श्रान्तेऽद्य वै-
देशिके द्वारालिन्दककोणके सुनिभृतं यास्यामि सुप्त्वा निशि । इत्युक्ते सहसा प्रचण्डगृ-
हिणीवाक्येन निर्भर्त्सितः स्कन्धन्यस्तपलालमुष्टिविभवः पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥ ३१ ॥
भद्रं ते सदृशं यदध्वगशतैः कीर्तिस्तवोद्गुप्यते स्थाने रूपमनुत्तमं सुकृतिना दानेन कर्णो
जितः । इत्यालोक्य भृशं दृशा करुणया शीतातुरेण स्तुतः पान्थेनैकपलालमुष्टिरुचिना
गर्वायते हालिकः ॥ ३२ ॥ देशैरन्तरिता शतैश्च सरितामुर्वीभृतां काननैर्यत्नेनापि न याति
लोचनपथं कान्तंति जानन्नपि । उद्वीवश्चरणार्धरुद्धवमुधः कृत्वाश्रुपूर्णे दृशौ तामाशां पथि-
कस्तथापि किमपि ध्यायन्मुहुर्वीक्षते ॥ ३३ ॥

शूरः ॥ खड्गहस्तोऽरिमालोक्य हर्षामर्षसमन्वितः । शूरः पुलकितो रक्तनेत्रो हसति जृम्भते ॥

बालाः ॥ धूलीधूसरतनवो राज्यस्थितिरचनकल्पितैकनृपाः । कृतमुग्ववाद्यविकाराः क्री-
डन्ति सुनिर्भरं बालाः ॥ ३५ ॥ आयातो भवतः पितेति सहमा मातुर्निशम्योदितं धूलीधू-
सरितो विहाय शिशुभिः क्रीडारसान्प्रस्तुतान् । दूरात्स्मेरमुखः प्रमार्थं ललितं बाहुद्वयं
बालको ना धन्यस्य पुरः समेति परया प्रीत्या रटन्धर्वरम् ॥ ३६ ॥

कुमारः ॥ अर्कचरम्भोऽपि प्रतिबुद्धकदेशं करतलं प्रतिज्ञायां कुर्वन्युवतिषु दृशं स्निग्धतर-
लाम् । कुमारोऽहंकारात्परिपदि समानानगणयन्भुजौ वक्षः पश्यन्नववयसि कान्तिं विननुते ३७
नर्तकी ॥ स्वेदच्छेदितकङ्कणां भुजलतां कृत्वा मृदङ्गाश्रयां चेटीहस्तसमर्पितैकचरणा
मञ्जरिसंधित्तया । सा भूयः कुचकम्पसूचितरयं निःश्वासमामुञ्चती रङ्गस्थानमनङ्गसात्कृतवती
तालावधौ तस्थुषी ॥ ३८ ॥

लेखनकर्त्री ॥ उन्नमितैकभ्रूलतमाननमस्याः पदानि रचयन्त्याः । कण्टकितेन प्रथयति
मय्यनुरागं कपोलेन ॥ ३९ ॥ यद्भूलते तरलिते यदुदङ्गुलीकः पाणिः पुरो यदपि चक्षुरल-
ब्धलक्ष्यम् । उन्मुद्रिताधरदलं च यदास्यमस्यास्तत्काव्यकर्मणि निषिक्तमवैमि चेतः ॥ ४० ॥

कलमकण्डनीगीतयः ॥ विलासमसृणोल्लसन्मुसललोलदोःकन्दलीपरम्परपरिस्खलद्वल-
यनिःस्वनोद्वन्धुराः । लसन्ति कलहुंकृतिप्रमभकम्पितोरःस्थलवृट्प्रमकसंकुलाः कलमकण्ड-
नीगीतयः ॥ ४१ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम् ।

प्रकरणम् ५ ।

अन्योक्तिप्रकरणम् ।

सूर्यान्योक्तयः ।

रवेरेवोदयः श्लाघ्यः कोऽन्येषामुदयग्रहः । न तमांसि न तेजांसि यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥ १ ॥ खद्योतो द्योतते तावद्यावन्नोदयते शशी । उदिते तु संहस्तांशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ २ ॥ तस्यैवाभ्युदयो भूयाद्भानोर्यस्योदये सति । विकासभाजो जायन्ते गुणिनः कमलाकराः ॥ ३ ॥ निमीलनाय पद्मानामुदयायाल्पतेजसाम् । तमसामवकाशाय व्रजत्य-
स्तमसौ रविः ॥ ४ ॥ कैरस्फोटोऽम्बरत्यागस्तेजोहानिः सरागता । वैरुणीसंजवावस्था भा-
तुनाप्यनुभूयते ॥ ५ ॥ अजस्रं लसत्पद्मिनीवृन्दसङ्गं मधूनि प्रकामं पिवन्तं मिलिन्दम् ।
रविर्मेचयत्यब्जकारागृहेभ्यो दयालुर्हि नो दुष्टवद्दोषदर्शः ॥ ६ ॥ एतावत्सरसिजकुडुमलस्य
कृत्यं भित्त्वाम्भः सरसि विनिर्गमो बहिर्यत् । आमोदो विकसनमिन्दिरानिवामस्तत्सर्वं दिन-
करकृत्यमामनन्ति ॥ ७ ॥ देवो हरिर्वहतु वक्षसि कौस्तुभं तन्मन्ये च काचन पुनर्द्यु-
मणेः प्रतिष्ठा । यत्पादसंगतिसमर्पितसौरभाणि धत्ते स एव शिरसा सरसीरुहाणि ॥ ८ ॥
उद्यन्त्वमूनि सुबहूनि महामहांसि चन्द्रोऽप्यलं भुवनमण्डलमण्डनाय । सूर्यादिते न तदुदेति
न चास्तमेति येनोदितेन दिनमस्तमितेन रात्रिः ॥ ९ ॥ दिक्श्रीतमोहतिजगज्जनरञ्जनादि
सर्वं भविष्यति रवेरिव चन्द्रतोऽपि । किं त्वस्तगामिनि रवौ भविता न जाने राजीव-
जीवनविधौ कतमः प्रकारः ॥ १० ॥ अधिगमनमनेकास्तारका राजमानाः प्रतिगृह-
मपि दीपाः प्राप्नुवन्ति प्रतिष्ठाम् । दिशि दिशि विकसन्तः सन्ति खद्योतपोताः स-
वितरि उदितेऽस्मिन्किं नु लोकैरलोकि ॥ ११ ॥ गते तस्मिन्भानौ त्रिभुवनसमुन्मेष-
विरहव्यथां चन्द्रो नेप्यत्यनुचितमितो नास्ति किमपि । इदं चेतस्तापं जनयतितरामत्र
यदमी प्रदीपाः संजातास्तिमिरहतिवद्बोद्धुरशिखाः ॥ १२ ॥ पातः पूर्णो भवति महते
नोपतापाय यस्मात्कालेनास्तं क इह न गता यान्ति यास्यन्ति चान्ये । एतावत्तु व्यथ-
यति यदालोकबाह्यैस्तमोभिस्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोऽवकाशः ॥ १३ ॥
पततु नभसो गच्छत्वस्तं निमज्जतु वारिधौ व्रजतु वरुणागारद्वारं प्रभाभिरनादृतः । तदपि
तरणिर्दत्त्वा पादं शिरःसु महीभृतां दलिततिमिरव्रातः प्रातः पुनः सकृदेप्यति ॥ १४ ॥
येनोन्मथ्य तमांसि मांसलघनस्पर्धीनि सर्वं जगच्चक्षुष्मत्परमार्थतः कृतमिदं देवेन तिग्म-

१ ज्योतिरिङ्गणः. २ सूर्यः. ३ किरणाः; (पक्षे) हस्ताः. ४ आकाशः; (पक्षे) वस्त्रम्. ५ वरुण-
दिक्; (पक्षे) मद्यविशेषः.

त्विषा । तस्मिन्नस्तमिते विवस्वति कियान्कूरो जनो दुर्जनो यद्वधाति धृतिं शशाङ्कश-
कलालोके प्रदीपेऽथवा ॥ १५ ॥ यत्पादाः शिरसा न केन विधृताः पृथ्वीभृतां मध्यत-
स्तस्मिन्भास्वति राहुणा केवलिते लोकत्रयीचक्षुषि । खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं तारा-
भिरुज्जृम्भितं धूकैरुत्थितमाः किमत्र करवै किं किं न कैश्चेष्टितम् ॥ १६ ॥ पूर्वाद्धे
प्रतिबोध्य पङ्कजवनान्युत्सार्य नैशं तमः कृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।
मध्याद्धे सरितां पयः प्रविततैरापीय दीप्तैः करैः सायाद्धे रविरस्तमेति विवशः किं नाम शो-
च्यं भवेत् ॥ १७ ॥ दूरं यान्तु निशाचराः शशिकराः क्लेशं लभन्तांतरामुद्योतं कलयन्तु
हन्त न चिरं खद्योतका द्योतले । ध्वान्तं ध्वंसमुपैतु हंसनिवहः पद्माकरे शाम्यतु प्राचीप-
र्वतमौलिमण्डनमणिः सूर्यः समुज्जृम्भते ॥ १८ ॥

चन्द्रान्योक्तयः ।

आलोकवन्तः सन्त्येव भूयांसो भास्करादयः । कलावानेव तु ग्रावद्रावकर्मणि कर्मठः
॥ १ ॥ दैवाद्यद्यपि तुल्योऽभूद्भूतेश्च परियग्रहः । तथापि किं कर्पालानि तुलां यान्ति क-
लानिधेः ॥ २ ॥ अहो नक्षत्रराजस्य साभिमानं विचेष्टितम् । परिक्षीणस्य वक्रत्वं संपू-
र्णस्य सुवृत्तता ॥ ३ ॥ व्यज्यमानकलङ्कस्य वृद्धौ सति कलानिधेः । आशास्महे वयं पूर्वा
सर्वश्लाघ्यां कृशां दशाम् ॥ ४ ॥ क्षीणः क्षीणः समीपत्वं पूर्णः पूर्णोऽतिदूरताम् । उपैति
मित्रैद्यच्चन्द्रो युक्तं तन्मलिनात्मनः ॥ ५ ॥ निशाचरोऽपि दीनोऽपि सकलङ्कोऽपि च-
न्द्रमाः । चकोरीनयनद्वन्द्वमानन्दयति सर्वदा ॥ ६ ॥ हरमुकुटे सुरतटिर्नानिकटस्थिति-
लाभतो द्विजेन्द्रेण । अपि गरलं फणिफृत्कृतिरीक्षणीक्षणीक्षणाशुशुक्षणिः क्षान्तः ॥ ७ ॥ नि-
जकरनिकरसमृद्ध्या धवल्य भुवनानि पार्वण शशाङ्क । मुचिरं हन्त न सहते हतविधि-
रिह सुस्थितं कमपि ॥ ८ ॥ यद्यपि शिरोऽधिरोहति रौद्रः क्रोधेन सिंहिकातनयः । त्य-
जति न शरणं यातं सागरमूनमृगं तदपि ॥ ९ ॥ प्रोपितवति रजनिकरे बन्धुतया न खलु
कैरवाप्येव । म्लायन्ति किंतु सहसा भुवनान्यपि तमसि मज्जन्ति ॥ १० ॥ शंकरशिरसि
निवेशितपदेति मा गर्वमुद्वहेन्दुकले । फलमेतस्य भविष्यति तव चण्डीचरणरेणुमृजा ॥ ११ ॥
या महेशशिरसो विभूषणं या त्रिलोकजनलोचनोत्सवः । सेयमिन्दुकलिका दिनात्यये तापि-
ता कमिह नातितापयेत् ॥ १२ ॥ रजिता न ककुभो निवेशिता नार्चिषो वत चकोरचक्षुषु ।
कष्टमिन्दुरुदये निपीयते दारुणेन तर्मसा बलीयसा ॥ १३ ॥ किरति प्रकरं गवां प्रकर्ष सु-
मनः स्वच्छतरं विधौ कलानाम् । कति चेत्कलयन्ति यत्प्रबोधं कति चेन्नेति स तत्स्वभाव

१ किरणाः; (पक्षे) चरणाः. २ शैलानाम्; (पक्षे) राज्ञाम्. ३ सूर्ये. ४ प्रस्ते. ५ दिवान्धेः. ६ उग्रा-
ग्राणि कृत्वा. ७ निशासंबन्धि. ८ प्रकाशवन्तः. ९ बहवः. १० पाषाणः. ११ समर्थः. १२ कपाला-
स्थीनि. १३ सूर्यात्; (पक्षे) स्निग्धात्. १४ कलाङ्गिनः. १५ तृतीयनेत्रस्थितस्तीक्ष्णाग्निः. १६ राहुणा.

एव ॥१४॥ निधेः कलानामपि रीतिरेषा मर्माणि मे संस्पृशतीव भूयः । कुतो विशेषात्कु-
मुदेऽनुरागः कुतो विरागश्च कुशेशेषु ॥ १५ ॥ निष्पीडितो यद्यपि दैवयोगान्निशाकर-
श्चापि विधुंतुदेन । तथापि पीयूषविशेषवर्षी सुधाकरः कैरवकाननेषु ॥ १६ ॥ वक्रोऽस्तु
बाल्ये तदनु प्रवृद्धः कलङ्कवानस्तु जडोऽस्तु चन्द्रः । महेशमौलौ च पदं दधातु जायेत
वन्द्यो विविधोपकारान् ॥ १७ ॥ तारागणाश्चन्द्रमसं भजन्ते न जातु नैथं नलिनाकरा-
णाम् । एतावता तस्य किमस्ति हानिर्ज्ञाता तयोरन्तरमेष लोकः ॥ १८ ॥ यस्योदयेनैव
दिशां प्रसादस्तापापनोदोऽपि जगत्रयस्य । चकोरचक्षुपुटपारणे तु चन्द्रस्य तस्यास्ति कि-
यान्नयासः ॥ १९ ॥ प्रकुर्वता संगतिमिन्दुनाधुना किं किं च लब्धं जगदीश्वरेण वै ।
कलङ्कहानिः सुरसिन्धुसंगमः कलाक्षयित्वं च पदं तथोच्चकैः ॥ २० ॥ नयनमसि जना-
र्दनस्य शंभोर्मुकटमणिः सुट्टशां त्वमादिदेवः । त्यजसि न मृगमात्रमेकमिन्दो चिरमिति
येन कलङ्किनं वदन्ति ॥ २१ ॥ विरमतिमिर साहसादमुष्माद्यदि रविरस्तमितः स्वत-
स्ततः किम् । कल्यसि न पुरो महोर्मिधाराद्युतिनिधिरभ्युदयत्ययं शशाङ्कः ॥ २२ ॥
आस्ते विधुः परमनिर्वृत एव मौलौ शंभोरिति त्रिजगतीजनचित्तवृत्तिः । अन्तर्निगूढनय-
नानलदाहदुःखं जानाति कः परमृते वन शीतरश्मेः ॥ २३ ॥ एकैव सामृतमयी सुतराम-
नर्था काप्यस्त्यसौ हिमकरस्य कला ययैव । आरोपितो गुणविदा परमेश्वरेण चूडामणौ न
गणितोऽस्य कलङ्कदोषः ॥ २४ ॥ श्रेयान्विधोर्बहुलपक्षपरिक्षयोऽपि नो पूर्णतापि जलधे-
रिह वर्णनीया । यद्धारि न स्पृशति हन्त पृथग्जनोऽपि यस्यामृतैर्मग्नभुजोऽपि मुदं लभन्ते
॥ २५ ॥ मारस्य मित्रमसि किं च सुधामयूषं शंभावपि प्रणयितां प्रकटीकरोपि । विश्वा-
सपात्रमसि यद्विषतोस्तयोरप्येतत्तव प्रकृतिशुद्धतनोश्चरित्रम् ॥ २६ ॥ रत्नाकरो जनयिता
सहजश्च वर्गः किं कथ्यताममृतकौस्तुभपारिजाताः । किं तैरचिन्त्यमिह तत्पुनरन्यदेव त-
त्त्वान्तरं कुमुदबन्धुरसौ यदिन्दुः ॥ २७ ॥ नानन्दि कैरवमवधिं न वाम्बुराशिरादीपि
नाम्बरमहारि न वान्धकारः । धिग्दैवदुर्विलसितं यदसौ सुधांशुरभ्युद्यतश्च तमसा क-
वलीकृतश्च ॥ २८ ॥ चन्द्रं समाश्रयति नाम तिथिस्त्वनेका क्षीणस्तु बिम्बपरिपूर्णमपूर-
णाय । एवं पुनः सकलमण्डलपूर्णवर्णं सा पूर्णमैव खलु पूरयितुं समर्था ॥ २९ ॥ स्मेरा
दिशः कुमुदमुद्गिदुरं पिबन्ति ज्योत्स्नाकरम्भमुदरं भरयश्चकोराः । आः कीदृगत्रिमुनि-
लोचनदूषिकायां पीयूषदीधितिरिति प्रथितोऽनुरागः ॥ ३० ॥ हिमकर परभागं भूषयिष्य-
न्मुमेरोर्व्रजसि यदि तदाहं न क्षमः संनिरोद्धुम् । इति तु बहुविधाभिः काकुभिः प्रार्थये
त्वां पुनरपि कुमुदानामेत्यहार्यो विषादः ॥ ३१ ॥ कलास्तास्ताः सम्यग्वहसि यदसि त्वं द्वि-
जपतिर्द्युतिस्तादृग्भूतना जनिरपि च रत्नाकरकुले । बहु ब्रूमः किंवा पुरहरशिरोमण्डनमसि

१ राहुणा. २ कुमुदवनेषु. ३ सूर्यम्. ४ अयथाबलमारम्भान्. ५ पश्यसि. ६ गुप्तः. ७ मद-
नस्य. ८ प्रीतिम्. ९ राहुणा.

त्वदीयं तत्सर्वं शशधर कलङ्काद्विफलितम् ॥ ३२ ॥ पादन्यासं क्षितिधरगुरोर्मूर्ध्नि कृत्वा
 सुमेरोः क्रान्तं येन क्षपिततमसा मध्यमं धाम विष्णोः । सोऽयं चन्द्रः पतति गगनादल्पशे-
 र्भैर्ययैर्दूरारोहो भवति महतामप्यपभ्रंशहेतुः ॥ ३३ ॥ त्वं भोः शंभोर्निवससि शिरोदेश-
 माश्रित्य नित्यं तत्त्वां याचे जगदुपकृतिव्यापतिव्यग्रमिन्दो । यः सद्भावस्तव परिणतः कै-
 रवे वा चकोरे स्पृश्यस्तेन प्रतिनिशमसौ चक्रवाको वराकः ॥ ३४ ॥ यज्जातोऽसि पयो-
 निधौ हरजटाजूटे प्रसिद्धोऽसि यद्विश्वस्योदरदीपकोऽसि विधिना सृष्टोऽसि यच्चात्मृतैः ।
 भ्रातः शीतमयूख सर्वमधुना म्लानीकृतं तत्त्वया राजीवं यदपास्य कैरवकुलं नीतं विका-
 सास्पदम् ॥ ३५ ॥ पीयूषं वपुषोऽस्य हेतुरुदयो विश्वस्य नेत्रोत्सवः झुष्टं भानुकैरिदं
 त्रिभुवनं ज्योत्स्नाभरैः सिञ्चति । सर्वाशाप्रतिरोधकान्धतमसध्वंसाय बद्धोद्यमो धिग्धातार-
 मिहापि लक्ष्म लिखितुं यस्य प्रवृत्तं मनः ॥ ३६ ॥ उच्चैःस्थानकृतोदयैर्बहुविधैर्ज्योतिर्भिरु-
 द्यत्प्रभैः शुक्राद्यैः किममीभिरत्र वितथां प्रौढं दधानैरपि । यावल्लोकतमोपहेन भवता ल-
 क्ष्मीर्न विस्मर्यते तावच्चन्द्र कथं प्रयाति परमां वृद्धिं स रत्नाकरः ॥ ३७ ॥ जन्म क्षीरम-
 हार्णवे सहभुवः श्रीपारिजातादयो विभवं यस्य मुधामयं त्रिभुवनाधीशस्य मूर्ध्नि स्थितिः । इत्थं
 सर्वचराचरप्रियकरे यस्योदये चेद्वेत्संकोचः कमलस्य दुष्कृतिरसौ निन्द्यो न ताराधिपः
 ॥ ३८ ॥ इन्दुं निन्दतु नाम वाथ नलिनीं निन्दन्तु चक्रादया नैवानेन मुधाकरस्य सुषमा
 हानिर्न वा दुर्यशः । एतेनैव कृतार्थतास्य जनता यन्मोदमालम्बते यज्ज्योत्स्नासु चिरं च-
 कोरपरिषच्चक्षुषुष्टं न्यस्यति ॥ ३९ ॥ लक्ष्मीकेलिगृहे कुशेशयट्टशां पाणिद्युतिद्रोहिणि श्या-
 मामूक्तिमुधासहोदरमधुप्रस्यन्दसंदोहिनि । जीवातुस्त्रिदिवौकसां त्रिजगतामाप्यायनं चन्द्र-
 मस्त्वं चेदम्बुरुहे न रज्यसि गुणश्लाघा वताम्नं गता ॥ ४० ॥ यातेयं रजनी सहैव भवता
 भात्री प्रकाशो दिशां सूर्येणापि चिरं चकोरनिचयैः स्थेयं क्वचित्कानने । उद्यद्धारुणचण्ड-
 भानुजदवज्वाले जगन्मण्डले कस्मै चन्द्र समर्प्य कैरवकुलं व्योमान्तमालम्बसे ॥ ४१ ॥
 नक्षत्राणि बहूनि सन्ति परितः पूर्णोदयान्यम्बरे किं तेः शान्तिमुपैति दीर्घतिमिरं किं वार्धि-
 रुज्जृम्भते । किं स्यादार्तचकोरपारणविधिभ्रातः मुधादीधिते तच्चूनं भुवनैकतापशमनः श्ला-
 द्यस्तवैवोदयः ॥ ४२ ॥ प्रेमाता भालतलानलैः कवलिता कण्ठस्थहालाहलैरालीढाथ जटा-
 टवीविलुठितैरंशीविपाणां गणैः । लज्जा भस्मभिराहतास्थिपटलैः क्लिन्नाद्र्चर्माम्बरैः स्वीयां
 मुञ्चति माधुरीं हरशिरोरत्नं किमिन्दोः कला ॥ ४३ ॥ श्रीमाहेश्वरमौलिमण्डनमणिवै-
 श्वंभरं लोचनं त्वं रत्नाकरसंभवः किमपरं भूदेवदेवो भवान् । यद्वाल्यानलसङ्गदोषभसा-
 द्दन्दहासे नोग्रजाजातं तत्किमिहास्ति ते सुमनसश्चित्रं कलानां निधे ॥ ४४ ॥ येनास्य-
 म्युदितेन चन्द्र गमितः क्लान्तिं रवौ तत्र ते युज्येत प्रतिकर्तुमेव न पुनस्तस्यैव पादग्रहः ।

१ नक्षत्रैः. २ समुद्रः. ३ तापिता. ४ जटारूपा या अटवी अरण्यं तस्मिन्विलुठितैः. ५ सर्पो-
 णाम्. ६ क्लेदयुक्ता.

क्षीणेनैतदनुष्ठितं यदि ततः किं लज्जसे नो मनागस्त्वेवं जडधामता तु भवतो यद्वयोन्नि
विस्फूर्जसे ॥ ४५ ॥ जन्म क्षीरनिधौ तथैव विपुलं पीयूषपूर्णं वपुः संतापार्तिहरं हरस्य शि-
रसि स्थानं सदा सुन्दरम् । तारानाथ निशामुखैकतिलक ख्यातौषधीनां पते चन्द्र त्वां वसना-
ञ्चलस्य दशया संभावयामः कथम् ॥ ४६ ॥ इन्दुर्यद्युदयाद्रिमूर्ध्नि न भवत्यद्यापि तन्मा स्म
भून्नासीरेऽपि तमः समुच्चयममूरुन्मूलयन्ति त्विषः । अप्यक्ष्णोर्मुदमुद्वहन्ति कुमुदैरामोद-
यन्ते दिशः संप्रत्यूर्ध्वमसौ तु लाञ्छनमभिव्यक्तं प्रकाशिष्यते ॥ ४७ ॥ पूर्णः पङ्कजलोच-
नामुखतुलामायासि कालक्रमात्क्षीणोऽपि क्षणदापते पशुपतेरायासि भूषास्पदम् । एतस्मि-
न्नथ सैहिकेयकवल्लेक्षे मनाग्वर्तिनि त्वं साधारणवत्सुधाकर मुधा हा हन्त किं ताम्यसि
॥ ४८ ॥ भीतो वाडववासतो जलनिधौ शंभोः शिरः स्वीकृतं तत्र त्र्यम्बकमौलिवा मुकि-
विषज्वालावलीत्रामितः । तस्माल्लोकमगादिवं निपतितस्तत्रैव राहोर्मुखं प्रायो गच्छति यत्र
भाभ्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥ ४९ ॥

मेघान्योक्तयः ।

प्रावृषेण्यस्य मौलिन्यं दोषः कोऽभीष्टवर्षणः । शारदाभ्रस्य शुभ्रत्वं वद कुत्रोपयु-
ज्यते ॥ १ ॥ चातकः स्वानुमानेन जलं प्रार्थयन्तेऽम्बुदात् । म त्त्वादार्थतया सर्वा छावय-
त्यम्बुना महीम् ॥ २ ॥ त्वयि वर्षति पर्जन्ये सर्वं पल्लविता द्रुमाः । अस्माकमर्कवृक्षाणां
पूर्वपत्रेऽपि संशयः ॥ ३ ॥ आमन्यावन्ति याचञ्जासु चातकाश्रूणि चाम्बुद । तावन्तोऽपि
त्वया मेघ न मुक्ता वारिबिन्दवः ॥ ४ ॥ त्वमेव चातकाधार इति केषां न गोचरः । धिग-
म्भोधर तस्यापि कार्पण्योक्तिं प्रतीक्षमे ॥ ५ ॥ यदम्बुकणमादाय प्राप्तोऽसि जलदोन्न-
तिम् । तस्योपर्यम्बुधेर्गर्जा मलिनस्योचितैव ते ॥ ६ ॥ नोपेक्षा न च दाक्षिण्यं न प्रीतिर्न च
संगतिः । तथापि हरते तापं लोकानामुद्यतो घनः ॥ ७ ॥ समागमिष्यतोऽम्भोद वेत्ति कः
समयं तव । रौति नो यदि सारङ्गस्तदोच्चैः खे पुरःसरः ॥ ८ ॥ आश्रयः कियतामेव तरुः
सन्मार्गमाश्रितः । पाथोद सिच्यतां काले नोपेक्ष्यो दूरभावनः ॥ ९ ॥ सन्ति कृपाः स्फुर-
द्रूपाः सागरः सरितस्तथा । तथापि चातकस्यैको फलदो जलदोदयः ॥ १० ॥ नदेभ्योऽपि
हृदेभ्योऽपि पिबन्त्यन्ये सदा पयः । चातकस्य तु जीमूत भवानेवावलम्बनम् ॥ ११ ॥
एकस्य तस्य मन्ये धन्यामभ्युन्नतिं जलधरस्य । विश्वं सशैलकाननमाननमवलोकने यस्य
॥ १२ ॥ संप्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि देवता वरदाः । जलद त्वयि विश्रा-
म्यति सृष्टिरियं भुवनलोकस्य ॥ १३ ॥ क्षणदृष्टनष्टतडितो निजसंपत्तेः पयोदनिवहेन ।
ज्ञातं साधु यदुचितं भुवनेभ्यो वितरता वारि ॥ १४ ॥ जलधर जलभरनिकरैरपहर परिता-
पमुद्धतं जगतः । नो चेदपसर दूरं हिमकरकरदर्शनं वितर ॥ १५ ॥ अयि जलद यदि न

दास्यसि- कतिचिच्चं चातकाय जलकाणिकाः । तदयमचिरेण भविता सलिलाञ्जलिदानयो-
 ग्यस्ते ॥ १६ ॥ नैताः स्वयमुपभोक्ष्यसि मोक्ष्यसि जलदोषरादिषु कापि । तत्किं तत्र न
 मुञ्चसि मुक्ता मुक्ता भवन्ति यत्रापः ॥ १७ ॥ धीरध्वनिभिरलं ते नीरद मे मासिको
 गर्भः । उन्मदवारणबुद्ध्या मध्ये जठरं सैमुच्छलति ॥ १८ ॥ जलदः समुद्रसेवामाचरति
 समग्रभुवनभरणाय । कुरुते तामपि हंतमतिर्रात्मभरिरनिशमैर्वाग्निः ॥ १९ ॥ सर्वं वनं
 तृणाल्या पिहितं पीताः सितांशुरविताराः । प्रध्वस्ताः पन्थानो मलिनेनोद्गम्य मेघेन ॥ २० ॥
 प्रावृषि शैलश्रेणीनितम्बमुज्झन्दिगन्तरं भ्रमसि । चपलान्तरं घनं किं तव वचनीयं पवन-
 वश्योऽसि ॥ २१ ॥ यद्यपि सन्ति बहूनि सरांसि स्वादुमुशीतलमुरभिपयांसि । चातकपो-
 तस्तदपि च तानि त्यक्त्वा याचति जलदजलानि ॥ २२ ॥ एतदत्र पथिकैकजीवितं पश्य
 शुष्यतितरां महत्सरः । धिङ्मुधाम्बुधर रुद्धसद्रतिर्वर्धिता किमिह तेऽद्विवाहिनी ॥ २३ ॥
 मुञ्च मुञ्च सलिलं दयानिधे नास्ति नास्ति ममयो विलम्बने । अद्य चातककुले मृते पुन-
 र्वारि वारिधर किं करिष्यसि ॥ २४ ॥ चातकस्य खलु चक्षुमपुटे नो पतन्ति किल वारि-
 बिन्दवः । सागरीकृतमहीतलस्य किं दोष एष जलदस्य दीयते ॥ २५ ॥ ऊपरेषु विवरेषु
 चाम्भसां वीचयोऽपि भवता विनिर्मिताः । क्षेत्रसीमि निहितास्तु बिन्दवो वारिवाह भवतो
 नवो नयः ॥ २६ ॥ आपो विमुक्ताः क्वचिदाप एव क्वचिन्न किंचिद्भरलं क्वचिच्च । य-
 स्मिन्विमुक्ताः प्रभवन्ति मुक्ताः पयोद तस्मिन्विमुखः कुतस्त्वम् ॥ २७ ॥ पानीयमानीय
 परिश्रमेण पाथोद पाथोनिधिमध्यतस्त्वम् । कल्पद्रुमे सीदति साभिलाषे महोपरे मुञ्चसि
 किंनिमित्तम् ॥ २८ ॥ पपात पाथःकणिका न भूमाववाप शान्तिं कक्भां न तापः । दृ-
 ष्ट्वैव जीवातुरयं तडित्वान्कृषीवलयानां मुदमाततान् ॥ २९ ॥ प्रथितोऽमि यतस्ततः पृथिव्या-
 मपि जीमूत जनस्य जीवनेन । विषयानपि गच्छतः किमेतान्ध्वनिभिर्भीष्यसीह राजहंसान्
 ॥ ३० ॥ गर्जितवधिरीकृतककुभा किमपि कृतं न घनेन । कियती चातकचक्षुपुटी सापि
 भृता न जलेन ॥ ३१ ॥ गर्जसि मेघ न यच्छसि तोयं चातकपक्षी व्याकुलितोऽहम् ।
 दैवादिह यदि दक्षिणवातः क्व त्वं क्वाहं क्व च जलपातः ॥ ३२ ॥ वितर वारिद वारि
 दैवातुरे चिरपिपासितचातकपोतके । प्रचलिते मरुति क्षणमन्यथा क्व च भवान्क्व पयः क्व
 च चातकः ॥ ३३ ॥ किसलयानि कुतः कुसुमानि वा क्व च फलानि तथा नववीरुधाम् ।
 अयमकारणकारुणिको न चेद्वितरतीह पयामि पयोधरः ॥ ३४ ॥ पयोद हे वारि द-
 दासि वा न वा त्वदेकचित्तः पुनरेष याचकः । वरं महत्या त्रियते पिपासया तथापि ना-
 न्यस्य करोत्युपासनाम् ॥ ३५ ॥ दीनानामिह परिहाय शुष्कसस्यान्यौदार्यं प्रकटयतो
 महीधरेषु । औन्नत्यं परममवाप्य दुर्मदस्य ज्ञानोऽयं जञ्जर तावको विवेकः ॥ ३६ ॥ अ-

१ गम्भीरशब्दैः. २ मत्तहस्तिबुद्ध्या. ३ उद्गानं करोति. ४ समुद्रसेवाम्. ५ मन्दमतिः.
 ६ खोदगर्भकः. ७ अहोरात्रम्. ८ वाडवाग्निः. ९ दावानलपीडिते. १० वायौ.

न्योऽपि चन्दनतरोर्महनीयमूर्तेः सेकार्थमुत्सहति तद्गुणबद्धतृष्णः । शाखोटकस्य पुनरस्य
 महाशयोऽयमम्भोद एव शरणं यदि निर्गुणस्य ॥ ३७ ॥ आश्वास्य पर्वतकुलं तपनोष्म-
 तप्तं दुर्दाववह्निविधुराणि च काननानि । नानानदीनदशतानि च पूरयित्वा रिक्तोऽसि यज्ज-
 लद सैव तवोत्तमा श्रीः ॥ ३८ ॥ एतेषु हा तरुणमारुतधूयमानदावानलैः कवलितेषु मही-
 रुहेषु । अम्भो न चेज्जलद मुञ्चसि मा विमुञ्च वज्रं पुनः क्षिपसि निर्दय कस्य हेतोः ॥ ३९ ॥
 शोषं गते सरसि शैवलमञ्जरीणामन्तर्स्तिर्मिलुठति तापविशीर्णदेहः । अत्रान्तरे यदि न वा-
 रिद वारिपूरैराञ्जावयेस्तदनु किं मृतमण्डनेन ॥ ४० ॥ शृण्वन्पुरः परुषगर्जितमस्य हन्त
 रे पान्थ विह्वलमना न मनागपि स्याः । विश्वातिवारणसमर्पितजीवनोऽयं नाकर्णितः किमु
 सखे भवताम्बुवाहः ॥ ४१ ॥ यत्तादृशेषु सरलेषु न पक्षपातो जातो बत स्फुटमसौ कुटजेषु
 रागः । विश्वैकजीवनपटोरपि वारिवाह दुर्वारवायुवशगस्य न तद्विचित्रम् ॥ ४२ ॥ यत्प-
 ल्लवः समभवत्कुमुदं यदासीत्तत्सर्वमस्य भवतः पयसः प्रसादः । यद्गुरुहे फलविधौ न द-
 दासि वारि प्राचीनमम्बुद यशो मलिनीकरोषि ॥ ४३ ॥ नैवालवालवल्यं भरितं द्रुमाणां
 नार्द्राकृतापि बत चातकपोतचक्षुः । दावानलाकुलतरुः शमितो न शीघ्रं भाराय वारिधर
 वारिपदं तवाभूत् ॥ ४४ ॥ के वा न सन्ति भुवि वारिरुहावतंसा हंसावलीवल्यिनो जलसं-
 निवेशाः । किं चातकः फलमपेक्ष्य स वज्रपातां पौरंदरीं कलयते नववारिधाराम् ॥ ४५ ॥
 वातैर्विधूनय विभीषय भीमनादैः संचूर्णय त्वमथवा करकाभिघातैः । त्वद्धारिबिन्दुपरिपालि-
 तजीवितम्य नान्या गतिर्भवति वारिद चातकस्य ॥ ४६ ॥ व्याजस्तुतिस्तव पयोद मयो-
 दितेयं यज्जीवनाय जगतस्तव जीवनानि । स्तोत्रं तु ते महदिदं घन धर्मराजसाहाय्यमर्ज-
 यसि यत्पथिकान्निहत्य ॥ ४७ ॥ संपादिताः सपदि दर्दरदीर्घनादा यत्कोकिलाकलरुतानि
 निराकृतानि । निष्पीतमम्बु लवणं न तु देवनद्याः पर्जन्य तेन भवता विहितो विवेकः
 ॥ ४८ ॥ यस्योदये गुरुमनोरथमन्धरेण संचिन्तितं किमपि चेतमि चातकेन । आः कष्टमि-
 ष्टफलदानविधानहेतोरम्भोधरात्पतति संप्रति वज्रवह्निः ॥ ४९ ॥ देवदहनजटालज्वालजा-
 लाहतानां परिगलितलतानां म्लायतां भूरुहाणाम् । अयि जलधर शैलश्रेणिशृङ्गेषु तोयं वि-
 तरसि बहु कोऽयं श्रीमदस्तावकीनः ॥ ५० ॥ नभसि निरवलम्बे सीदता दीर्घकालं त्वद-
 भिमुखनिषण्णोत्तानचक्षुपुटेन । जलधर जलधारा दूरतस्तावदास्तां ध्वनिरपि मधुरस्ते न श्रुत-
 श्रातकेन ॥ ५१ ॥ अये हेलालालुलितकुलशैले जलनिधौ कुतो वारामोघं बत जलद
 मोघं वितरसि । समन्तादुत्तालज्वलदनलकीलाकवलनच्छमोपेतानेतानुपकुरु पयोभिर्विदपिनः
 ॥ ५२ ॥ अमुं कालक्षेपं त्यज जलद गम्भीरमधुरैः किमेभिर्निर्वोपैः सृज झटिति झाङ्का-
 रि सलिलम् । अये पश्यावस्थामकरुणसमीरव्यतिकरज्वलद्वावज्वालावलिजटिलमूर्तेर्विदपिनः

१ मत्स्यविशेषः. २ शोभया. ३ दावाभिः. ४ ग्लानिं प्राप्नुवताम्. ५ व्योमोत्थितैर्मघगर्जितैः.
 ६ शीघ्रम्. ७ व्यासदेहस्य. ८ वृक्षस्य.

॥ ९३ ॥ अकूपाराद्धारि प्रचुरतरमादाय जलदः स दानाध्यक्षोऽपि प्रकिरति जलं नाकु-
तमिदम् । स मेघो धन्यो यत्परिकिरति मुक्ताफलतया यदीयासौ कीर्तिर्नयति वृपनारीकु-
चतटे ॥ ९४ ॥ तवैव प्रावीण्यं जलद जगदानन्दकरणं यदम्भःपालीराहरसि खलसत्त्वा-
ज्जलनिधेः । निसर्गात्क्षारास्ता नयसि च कथंचिन्मधुरतामथासारैस्तासां युगपदुपकर्तासि
जगतः ॥ ९५ ॥ विलपति तथा सारङ्गोऽयं भवानयमुन्नतो जलमपि च ते संयोगोऽयं कथं-
चिदुपस्थितः । उपकुरु कुरु प्रह्वं चेतो न वेत्ति यदग्रतो जलधर पुनः क्व त्वं क्वायं क्व ते
जलविन्दवः ॥ ९६ ॥ नीरं दूरं तदपि विरसं जंगमा नो लताद्यास्तस्मिन्दातर्त्यपि जलनिधौ
को लभेताम्बुविन्दुम् । दानाध्यक्षे त्वयि जलधर क्वापि कुत्रापि शैलाः शालावन्तोऽमृतनि-
भजलैस्तर्पिताः सर्व एते ॥ ९७ ॥ तृप्त्या नद्यः कमलसरसी राजहंसावतंसाः पुण्याश्चेतो
हिमगिरिभुवस्त्वत्कृते येन मुक्ताः । संप्राप्तेऽस्मिञ्जलद दहनोच्चण्डदाहे निदाघे पर्जन्य स्वी-
कुरु तमधुना चातकं पातकं वा ॥ ९८ ॥ शैलेयेषु शिलातलेषु च गिरे शृङ्गेषु गर्जेषु च श्रीखण्डेषु
विभीतकेषु च तथा पूर्णेषु रिक्तेषु च । स्निग्धेन ध्वनिनाखिलेऽपि जगतीचक्रे समं वर्षतो
वन्दे वारिद सार्वभौम भवतो विश्वोपकारि व्रतम् ॥ ९९ ॥ नीहाराकरसारमागरसरित्कासा-
रनीरश्रियं त्यक्त्वा तोयद चातकेन महती सेवा समालम्बिता । तस्यैतत्फलितं समुज्झसि
शिलासंताडनं मस्तके गाढं गर्जसि वज्रमुज्झसि तडिल्लेखाभिरातर्जसि ॥ १०० ॥ आरामा-
भरणस्य पल्लवचयैरापीततिग्मत्विषः पाथोद प्रशमं नयागुरुतरोरेतस्य दावज्वरम् । ब्रूमस्त्वा-
मुपकारकातर गतप्रायाः पयःसंपदां दग्धोऽप्येष तरुदिशः परिमलैरापूर्य निर्वास्यति ॥ १०१ ॥
यावत्तिष्ठति चातकोऽयममुभिः कण्ठस्थलम्यायिभिस्तावदेहि पयः पयोद फलतु त्वद्धारि
कल्पद्रुमः । नो चेदस्य नृपार्तपीडिततनोः प्राणैः प्रयाणे कृते कस्मै दाम्यमि को ग्रही-
ष्यति पुनस्तापस्तु ते स्थास्यति ॥ १०२ ॥ कूपे पानमधोमुखं भवति मे नद्यो वराक्यः
स्त्रियः सामान्यं वकटिद्विभैः सह सरस्येवं समालोकयन् । शुष्यत्तालुगलोऽपि कम्पिततनुः
श्रुत्वा गभीरध्वनिं धैर्याद्बद्धतकन्धरो जलधर त्वां याचते चातकः ॥ १०३ ॥ मार्गो भूरि
जलं मरुस्थलभुवि स्वप्नेऽपि नो लभ्यते तीव्रो वाति ममीरणः क्वचिदपि च्छायाभृतो न
द्रुमाः । अङ्गारप्रकरान्किरन्निव रविर्ग्रीष्मे तपत्यम्बरे तद्गोः पान्थहिताय पूरय धरां पाथोद
पाथोभरैः ॥ १०४ ॥ भैकैः कोटरशायिभिर्मृतमिव क्षमान्तर्गतं कच्छपैः पाटीनैः पृथुपङ्कपी-
ठलुठितैर्यस्मिन्मुहुर्मूर्च्छतम् । तस्मिन्शुष्कसरस्यकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं यत्राकुम्भनिम-
श्रवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते ॥ १०५ ॥ कालातिक्रमणं कुरुष्व तडितां विस्फूर्जितैस्त्रासय
स्फारैर्भीषणगर्जितैरतितरां काण्ड्यं मुखे दर्शय । अस्यानन्यगतेः पयोद मनसो जिज्ञासया
चातकस्याधेहि त्वमिहाखिलं तदपि न त्वत्तः परं याचते ॥ १०६ ॥ भूयो गर्जितमम्बुद प्र-
कटिता विद्युत्त्वमापूरितं दूरावग्रह तिष्ठ तिष्ठ तदलं वृष्ट्या तवातःपरम् । निर्दग्धाखिलशा-

लिहालिकवधूसंनद्धनेत्रैः परं नैराश्यादिह वर्णितव्यमधुना केदारपूरं पयः ॥ ६७ ॥ गर्जन्नम्बु
ददाति तच्च कणिकारूपेण यत्र क्वचिद्वर्षाकालमपेक्ष्य दानसमये कौण्डिन्यं विधत्ते मुखे ।
पश्चात्पाण्डुरतामुपैति लघुतामप्येति भूयस्ततः श्रीमद्राम नृपालशेखरविभो दाता किया-
न्वारिदः ॥ ६८ ॥ आसक्ताः प्रतिकोटं विपधरा भानोः करा मूर्धनि ज्वालाजालकराल-
दावदहनः प्रत्यङ्गमालिङ्गति । सर्वानन्दनचारुचन्दनतरोरेतस्य जीवातवे रे जीमूत विमुञ्च
वारि बहुशो युष्मद्यशो जृम्भताम् ॥ ६९ ॥ ते ते चातकपोतका वितृषिता दावाग्निमग्र
वनं संनिर्वापितमुष्णतापितमही निर्वापिता सर्वतः । कासाराः परिपूरिताः पृथुपयोधाराभि-
रम्भोधर त्वय्येवायमहो महोर्जितमहादानावदानक्रमः ॥ ७० ॥ तापं लुम्पसि सर्वतो वि-
तरसे मुक्ताफलं शुक्तिषु क्षेत्रं सिञ्चसि किं च पल्लवयसि श्रीग्वण्डमुख्यान्हुमान् । क्षारं
क्षारमिदं जलं जलनिधेरादाय जीमूत हे विश्वं जीवयसि ब्रवीतु जगति प्रौढोऽपि कस्ते
गुणान् ॥ ७१ ॥ संतापं जगतो विलुम्पसि धरां धाराभिरासिञ्चसि क्षेत्राण्यङ्कुरयस्यमृन्मुकुल-
यस्यह्वाय नीपद्रुमान् । सारङ्गस्य नभोनिवेशितदृशश्च शूषुटीपूरणे वैमुख्यं वहसि त्वमम्बुद
यदि प्रत्येतु को नाम तत् ॥ ७२ ॥ कूपाम्भांसि पिबन्तु कूपरसिका वापीषु वापीजुषो
नादेयाश्च पतत्रिणोऽपि मुदिता आस्वादयन्तामपः । सारङ्गस्य नभोनिवेशितदृशः किं तेन
यावन्महीमम्भोभिः स्तपयन्नसावुदयते न प्रावृषेण्यो घनः ॥ ७३ ॥ कर्तव्यो हृदि वर्तते
यदि तरोरस्योपकारस्तदा मा कालं गमयाम्बुवाह समये सिञ्चैनमम्भोभरैः । शीर्णे पुष्प-
फले दले विगलिते मूले गते शुष्कतां कस्मै किं हितमाचरिष्यसि परीतापस्तु ते स्थास्यति
॥ ७४ ॥ नो चिन्तामणिभिर्न कल्पतरुभिर्ना कामधेन्वादिभिर्ना देवैश्च परोपकारनिरतैः
स्थूलैर्न सूक्ष्मैरपि । अम्भोदेह निरन्तरं जलभरैस्तामुर्वरां सिञ्चता धौरेयेण धुरं त्वयाद्य व-
हता मन्ये जगज्जीवितम् ॥ ७५ ॥ हे पाथोद यथोन्नतेन भवता दिग्ग्यावृता सर्वतो मन्ये
धीर तथा करिष्यमि खलु क्षीराब्धितुल्यं मरः । किं त्वेष क्षमते नहि क्षणमपि ग्रीष्मो-
ष्मणा व्याकुलः पाठीनादिगणस्त्वदेकशरणस्तद्वर्ष तावत्कियत् ॥ ७६ ॥ नान्धौ स्कन्ध-
नतिः सरःसु न मनो वापीषु नापीहितं कर्णेऽप्यर्णवसंकथा न च कृता नाद्यापि नद्यां
मनः । सारङ्गेण समुत्तरङ्गरसनादण्डेन चण्डातपङ्कान्तेनापि निरन्तरं जलद हे त्वय्येव दत्तं
मनः ॥ ७७ ॥ निःपद्मं शिशिरेण धीवरगणैर्निर्मत्स्यनिःकूर्मकं व्याधैर्निर्विहगं निरम्बु र-
विणा निर्नालकं दन्तिभिः । निःशालूकमकारि शूकरगणैर्नामैकमात्रं सरो हे जीमूत परोप-
कारक पयोदानेन मां पूरय ॥ ७८ ॥ कासारेषु सरित्सु सिन्धुषु तथा नीचेषु नीरग्रहं
धिकतत्रापि शिरोनतिः किमपरं हेयं भवेन्मानिनाम् । इत्यालोच्य विमुच्य चातकयुवा तेषु
स्पृहामादराद्बुद्धीवस्तव वारिवाह कुरुते धाराधरालोकनम् ॥ ७९ ॥ रे धाराधर धीर नीर-
निकरैरेषा रसा नीरसा शेषा पूषकरोत्करैरतिखरैरापूरि भूरि त्वया । एकान्तेन भवन्तम-

न्तरगतं स्वान्तेन संचिन्तयन्नाश्चर्यं परिपीडितोऽभिरमते यच्चातकस्तृष्णया ॥ ८० ॥ आ-
 रामाधिपतिविवेकविकलो नूनं रसा नीरसा वात्याभिः परुषीकृता दश दिशश्चण्डातपो
 दुःसहः । एवं धन्वनि चम्पकस्य सकले संहारहेतावपि त्वं सिञ्चन्नमृतेन तोयद कुतो-
 ऽप्याविष्कृतो वेधसा ॥ ८१ ॥ ग्रीष्मे भीष्मतरैः करैर्दिनकृता दग्धोऽपि यच्चातकस्त्वां
 ध्यायन्घन वासरान्कथमपि द्राघीयसो नीतवान् । दैवाल्लोचनगोचरेण भवता तस्मिन्निदानीं
 यदि स्वीचक्रे करकानिपातनकृपा तत्कं प्रति ब्रूमहे ॥ ८२ ॥ स क्षारो जलधिः सरांसि
 वितरन्त्यभ्यागतेभ्यो मितं गृह्यन्ते सरितः श्रमेण परितोऽप्याधारबन्धं बलात् । प्राप्यं कूप-
 कतः कथंचन किमप्यारोप्य कण्ठे पदं तत्त्वां त्यागिनमेकमेव भगवन्पर्जन्य मन्यामहे ॥ ८३ ॥
 हर्षं वर्षन्विधत्से चिरसमयतृपाशुष्यतां चातकानां भूमेस्तापोपशान्तिं वितरसि तरसा लोक-
 शोकं ध्रुवोषि । अम्भोदैतत्तत्त्वं परममनुचितं यत्पिधत्से सुधांशुं वाचामीशं कविं वा बुध-
 मपि वहसि प्रेम खद्योतवर्गे ॥ ८४ ॥

वाय्वन्योक्तयः ।

वायुरेव महाभूतं वदन्तु निखिला जनाः । आयुरेवैष भूतानामिति मन्यामहे वयम् ॥ १ ॥
 अलिपटलैरनुयातां स्वहृदयहृदयज्वरं विलुम्पन्तीम् । मृगमदपरिमललहरीं समीर किं पाम-
 रेपु रे किरसि ॥ २ ॥ परमो मरुत्सखाग्रेस्तेजोवृद्धिं तनोतु तं जेतुम् । दीपं हरति तदस्य
 ज्ञातं प्रतिपत्तिनिर्वहणम् ॥ ३ ॥ प्राथमिकी घनदृष्टिः प्राप्ता शिखिनो निदावतप्तस्य ।
 आकस्मिकेन सा पुनरपनीता क्वापि पवनेन ॥ ४ ॥ वरतरुविघटनपटवः कटवश्चञ्चन्ति वा-
 यवो बहवः । तत्कुमुदहलपरिमलगुणविन्यासे कृती त्वेकः ॥ ५ ॥ गन्धवाह गहनानि
 गाहसे गन्धजातमिह संचिनोपि च । नैपुणच्युतिरियं तु तावकी यत्र तत्र सदसद्विवेचनम्
 ॥ ६ ॥ अहह चण्डसमीरण दारुणं किमिदमाचरितं चरितं त्वया । यदिह चातकचक्षुषु-
 टोदरे पतति वारि तदेव निवारितम् ॥ ७ ॥ अनिल निखिलविश्वं प्राणिति त्वत्प्रयुक्तं स-
 पदि च विनिमीलत्याकुलं त्वद्वियोगात् । वपुरसि परमेशस्योचितं नोचितं ते सुरभिमुपरि
 वा यत्समं स्वीकरोषि ॥ ८ ॥ राजीविनीविपिनसौरभसारगन्धिर्योऽभृद्वसन्तदिवसेषु जनैक-
 बन्धुः । रथ्यारजांसि विकिरन्विरुजन्नेन्द्रानुन्मत्तवद्भ्रमति पश्यत सोऽद्य वायुः ॥ ९ ॥
 ये जात्या लववः सदैव गणनां याता न ये कुत्रचित्पद्मचामेव विमदिताः प्रतिदिनं भूमौ
 विलीनाश्चिरम् । उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता पश्यान्तरिक्षे सखे तुङ्गानामुपरि स्थितिं क्षि-
 तिभृतां कुर्वन्त्यमी पांसवः ॥ १० ॥ हंहो दग्धसमीर सर्पति भवत्यस्मिन्वने शाखिनां
 शाखाघर्षणजः स कोऽपि सुचिरं जज्वाल दावानलः । येनादाहि पलायमानहरिणं भस्मी-
 भवद्गुरुहं शुष्यन्निर्झरमुत्पतत्स्वगकुलं चेष्टदुजगं वनम् ॥ ११ ॥ हंहो धीर समीर हन्त ज-

ननं ते चन्दनक्ष्माभृतो दाक्षिण्यं जगदुत्तरं परिचयो गोदावरीवारिभिः । प्रत्यङ्गं दहतीह मे त्वमपि चेदुद्दामदावाग्निवन्मत्तोऽयं मलिनात्मको वनचरः किं वक्ष्यते कोकिलः ॥ १२ ॥ कोऽयं भ्रान्तिप्रकारस्तव पवन घनावस्करस्थानजातं तेजस्वित्रातसेव्ये नभसि नयसि यत्पां-सुपूरं प्रतिष्ठाम् । अस्मिन्नुत्थाप्यमाने जननयनपथोपद्रवस्तावदास्तां केनोपायेन सह्यो वपुषि कलुषतादोष एषस्तवैव ॥ १३ ॥

पर्वतान्योक्तयः ।

नाधन्यानां निवासं विदधति गिरयः शेखरीभूतचन्द्राः शृङ्गैर्ज्योत्स्नाप्रवाहं द्रुतमिव तु-हिनं दिङ्मुखेषु क्षिपन्तः । येषामुच्चैस्तरूणामविहतगतिना वायुना कम्पितानामाकाशे विप्र-कीर्णः कुसुमचय इवाभाति ताराग्रहौघः ॥ १ ॥

हिमाचलः ॥ तरुकुलमुपमापहरां जनयन्तीं जगति जीवजातार्तिम् । केन गुणेन भवा-नीतात हिमानीमिमां वहमि ॥ २ ॥ विन्ध्यमन्दरमुमेरुभृतां यत्पतिस्तुहिनपर्वतोऽभवत् । ईश्वरश्वशुरताप्रभावतस्तद्गुवं जगति जृम्भते यशः ॥ ३ ॥ क्षोणी यस्य हिरण्मयी मणि-मयः प्राकारशिल्पोच्चयः कृजाः कल्पलतामयाः सुरधुनीधारामयो निर्झरः । किं चेन्द्रादिसम-स्तदिक्पतिपुरीमय्यन्ति यत्पल्लवाः शैलः सोऽपि गिरिर्वयं च गिरयस्त्वय्येव मे का मतिः ॥ ४ ॥

मेरुः ॥ ये संतोषमुखप्रबुद्धमनसस्तेषामभिन्नो मृदो येऽप्यन्ये धनलोभसंकुलधियस्तेषां तु दूरे नृणाम् । इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक्पदं संपदां स्वात्मन्येव समाप्तहेम-महिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ ५ ॥

विन्ध्यः ॥ आचक्ष्महे तव किमद्यतनीमवस्थां तस्याद्य विन्ध्य शिखरस्य मनोहरस्य । यत्रैव सप्तमुनयस्तपसा निपेदुः सोऽयं विलासवसतिः पिशिताशनानाम् ॥ ६ ॥

मलयः ॥ किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्राश्रिता हि तरवस्तरवस्त एव । म-न्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण शाखोटनिम्बकुटजा अपि चन्दनानि ॥ ७ ॥ विद्योतन्ते कति न गिरयस्तेषु किं नोदयन्ते शाखावन्तः स्रदिरवदरीशालशाखोटकाद्याः । धन्यस्तावन्मलय-शिखरी यत्र जातास्त एव स्वैरामोदैस्त्रिभुवनमथ प्रीणयन्तः स्फुरन्ति ॥ ८ ॥

मन्दरः ॥ मुरारातिर्लक्ष्मीं त्रिपुरविजयी शीतकिरणं करीन्द्रं पौलोमीपतिरपि च लेभे जलनि-धेः । त्वया किंवा लब्धं कथय मथितो मन्दरगिरे शरण्यः शैलानां यदयमदयं रत्ननिलयः ॥ ९ ॥

मैनाकः ॥ शक्रादरक्षि यदि पक्षयुगं तथापि मैनाक सन्ति तव नेह गतागतानि । निःसत्त्वता च निर्पत्रपता च किंतु पाथोनिधौ निवसता भवतार्जितात्र ॥ १० ॥ वरं पक्ष-च्छेदः समदमघवन्मुक्तकुलिशप्रहारैरुद्रच्छद्बहलदहनोद्गारगुरुभिः । तुषाराद्रेः सूनोरहह पि-तरि श्लेशविवशे न चासौ संपातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥ ११ ॥

लोकालोकः ॥ एकस्यायमुदेति मूर्धनि गिरेरन्यस्य चैव क्रमादस्तं याति कलानिधि-
स्तदुभयोरस्तः प्रशस्तोऽचलः । को नामोदयिनं करोति न शिरोमाणिक्यमस्तं पुनर्यातं यः
कुरुते भवानिव स दुःप्रापोऽस्ति पृथ्वीतले ॥ १२ ॥

रोहणः ॥ रोहणाचल शैलेषु कस्तुलां तुलयेत्तव । यस्य पापाणखण्डानि मण्डनानि
महीभृताम् ॥ १३ ॥ रत्नानां न किमालयो जलनिधिः किं न स्थिरा मेदिनी किं न व्योम
महत्पदं सुकृतिनां किं नाम नैवोन्नतम् । हंहो रोहण किं न याचकचमूनिःशङ्कटङ्काहति-
क्षान्तिस्वीकरणेन गोत्रतिलकस्त्रैलोक्यवन्द्यो भवान् ॥ १४ ॥ यामस्ते शिवमस्तु रोहणगिरे
मत्तः स्थितिप्रच्युता वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेऽपि मैवं कृथाः । भ्रातस्ते मणयो वयं
यदि भवन्नामप्रसिद्धास्ततः किं शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो नाङ्गीकरिष्यन्ति नः ॥ १५ ॥

(पर्वतदरी) ॥ यस्यां स केसरियुवा पदमावबन्ध गन्धद्विपेन्द्ररुधिरारुणिताङ्गणायाम् ।
तामद्य पर्वतदरीं धृतधूम्रलोमा गोमायुरेष वपुषा मलिनीकरोति ॥ १६ ॥

(गिरिनिर्झरः) ॥ कल्लोलसंचलदगाधजलैरलोलैः कल्लोलिनीपरिवृष्टैः किमपेयतोयैः । जी-
यात्स जर्जरतनुगिरिनिर्झरोऽयं यद्विप्रुपापि तृपिता विनृपीभवन्ति ॥ १७ ॥

समुद्रान्योक्तयः ।

नैवज्ञा नाप्यैवैदम्यमुदधेर्महिमैव मः । यत्तीरपङ्कमग्रानि महारत्नानि शेरते ॥ १ ॥ य-
द्यपि स्वच्छभावेन दर्शयत्युदधिर्मणीन् । तथापि जानुदघ्नोऽयमिति चेतसि मा कृथाः ॥ २ ॥
रत्नैरापूरितस्यापि मद्वलेशोऽस्मि नान्मुधेः । मुक्ताः कतिपयाः प्राप्य मातङ्गा मद्विह्वलाः
॥ ३ ॥ अधः करोपि रत्नानि मूर्ध्ना धारयमे तृणम् । दोषस्तैवैव जलधे रत्नं रत्नं तृणं
तृणम् ॥ ४ ॥ वैनोलासितकल्लोल धिक्ते सागर गर्जितम् । यस्य तीरे तृपाक्रान्तः पान्थः
पृच्छति वाषिकाम् ॥ ५ ॥ अयं रत्नाकरोऽम्भोधिगित्यमेवि धनाशया । धनं दूरेऽस्तु वद-
नमपू्रि क्षारवारिभिः ॥ ६ ॥ यद्यपि बद्धः शैलैर्यद्यपि गिरिमथनमुपितसर्वम्भः । तदपि
परभीतभूधररक्षायां दीक्षितो जलधिः ॥ ७ ॥ किं खलु रत्नैरेतैः किं पुनरभ्रायितेन वपुषा
ते । सलिलमपि यन्न तावकमर्णव वदनं प्रयाति तृपितानाम् ॥ ८ ॥ मा कुरु गुरुतागर्वं
लघुरन्यो नास्ति सागर त्वत्तः । जलसंग्रहमन्यम्मात्त्वयि सति कुर्वन्ति पौर्तस्थाः ॥ ९ ॥
किमाधिकमस्य ब्रूमो महिमानं वारिधेर्हरिर्यत्र । अज्ञान एव शंते कुक्षौ निक्षिप्य भुवनानि
॥ १० ॥ लघुरयमाह न लोकः कामं गर्जन्तमपि पतिं पयसाम् । सर्वमलज्जाकरमिह
यत्कुर्वन्तीह परिपूर्णाः ॥ ११ ॥ तृपां धरायाः शमयत्यशेषां यः सोऽम्बुदो गर्जति गर्ज-
तुच्चैः । यस्त्वेव कस्यापि न हन्ति तृष्णां स किं वृथा गर्जति निस्त्रपोऽब्धिः ॥ १२ ॥

१ अवमानः. २ अचतुरत्वम्. ३ जानुप्रमाणः. ४ वायुनोलासिता उत्पादिताः कल्लोला महोर्मयो
यस्य. ५ गिरिमथनेन हतं सर्वं स्वं चतुर्दशरत्नात्मकं धनं यस्य. ६ नैकास्थिताः. नाविका इत्यर्थः.

त्वमद्य सिन्धो जगदेकबन्धो रत्नानि दातुं विमुखोऽसि कस्मात् । किं वा सुतः कल्पमही-
रुहस्ते दानैः कृतार्थीकुरुते जगन्ति ॥ १३ ॥ अयि रोषमुरीकरोषि नो चेत्किमपि त्वां
प्रति वारिधे वदामः । जलदेन तवार्थिना विमुक्तान्यपि तोयानि महान्न हा जहासि
॥ १४ ॥ तोयानामधिपतिराकरो मणीनां शैलानामभयपदं महान्महद्भयः । अग्राहो
भवसि यदि त्वमेव तावत्को नु स्याज्जगति तदा जनावलम्बः ॥ १५ ॥ स्वस्वस्तु
विद्रुमवनाय नमो मणिभ्यः कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिमाला । प्राप्तं मया सक-
लमेव फलं पयोधे यद्दारुणैर्जलचरैर्न विदारितोऽस्मि ॥ १६ ॥ आदाय वारि परितः
सरितां मुखेभ्यः किं तावदजितमनेन दुरणवेन । क्षारीकृतं च वडवादहने द्रुतं च पाताल-
कुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ॥ १७ ॥ निःपीतपीनतिमिराणि मनोहराणि रत्नानि सन्ति न
कियन्ति तवान्तिकेषु । एनस्य कौस्तुभमणेर्व्रजतः परंतु पाथोनिधे स्मरणमान्तरमावहेथाः
॥ १८ ॥ कछोलेवेल्लितदृष्टपुरुषप्रहारै रत्नान्यमृनि मकरालय मावमंस्थाः । किं कौस्तुभेन
विहितो भवतो न नाम याच्ञाप्रसारितकरः पुरुषोत्तमोऽपि ॥ १९ ॥ लज्जामहे वयमहो
वचनेऽपि हन्त सांयात्रिकाः सलिलराशिमयी विशन्ति । अंमाधिरोपिततदीयतटोपकण्ठकौ-
पेयकाम्बुद्वतयो यदुदीर्णतृष्णाः ॥ २० ॥ चपलतरतरंगैर्दूरमुत्सारितोऽपि प्रथयति तव
कीर्तिं दक्षिणावर्तशङ्खः । परिगणय पयोधे पैद्मनाभार्घ्ययोग्यस्तव निकटनिषण्णैः सुल्लुक्कैः
श्लाघ्यता का ॥ २१ ॥ यद्दीचीभिः स्पृशामि गगनं यच्च पातालमूलं रत्नैरुदीपयसि
पयसा यत्पिधत्से धरित्रीम् । धिक्सर्वं तत्तव जलनिधे यद्विमुच्याश्रुधारास्तीरे नीर-
ग्रहणरसिकैरध्वगैरुज्जितोऽसि ॥ २२ ॥ अयं वारामेको निर्लय इति रत्नाकर इति
श्रितोऽस्माभिस्तृष्णातरलिनमनोभिर्जलनिधिः । क एवं जानीते निजकरपुटीकोटरगतं क्ष-
णादेनं ताम्यत्तिमिमकरमापास्यति मृनिः ॥ २३ ॥ अये वारां राशे कुलिशकरकोपप्रति-
भयादयं पक्षप्रंस्था गिरिवरमुतस्त्वामुपगतः । त्वदन्तर्वास्तव्यो यदि पुनरयं वाडवशिखी
प्रदीप्तः प्रत्यङ्गं ग्लपयति ततः कोऽस्य शरणम् ॥ २४ ॥ इतः स्वपिति केशवः कुल-
मितस्तदीयद्विपामितश्च शरणार्थिनः शिखरिपत्रिणः शेरते । इतोऽपि वडवानलः सह सम-
स्तसंवर्तकैरहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥ २५ ॥ ग्रावाणो मणयो हरिर्ज-
लचरो लक्ष्मीः पयोमानुषी मुक्तौघाः सिकताः प्रवाललतिकाः शैवालमम्भः सुधा । तीरे
कल्पमहीरुहाः किमपरं नाम्नापि रत्नाकरो दूरे कर्णरसायनं निकटतस्तृष्णापि नो शास्यति
॥ २६ ॥ एतस्मादमृतं सुरैः शतमुखेनोच्चैःश्रवाः सद्रुणः कृष्णेनाद्भुतविभ्रमैकवसतिर्लक्ष्मीः
समासादिता । इत्यादि प्रचुराः पुरातनकथाः सर्वेभ्य एव श्रुता अस्माभिर्न च दृष्टमत्र

१ दक्षिणभागे आवर्तो यस्यैतादृशः शङ्खः. २ जानीहि. ३ विष्णुपूजायोग्यः. ४ क्षुद्रशङ्खैः. ५ ज-
लानाम्. ६ स्थानम्. ७ पिपासा; (पक्षे) अर्थाभिलाषः. ८ अगस्त्यः. ९ शिखरिणः पर्वतास्त एव
पत्रिणः पक्षिणः. १० संवर्तकसङ्घर्षमेषैः.

जलधौ मृष्टं पयोऽपि क्वचित् ॥ २७ ॥ संख्येया न भवन्ति ते युगशतैर्गाम्भीर्यमुख्या
गुणाः सत्यं वारिनिधे तथापि तदिदं चित्ते विधत्ते व्यथाम् । स्वच्छन्देन तिमिगिलास्त्रि-
जकुलप्रासं मुहुः कुर्वतो यत्ते वारयितुं निजेऽपि विषये न स्वामिता विद्यते ॥ २८ ॥ क-
छोलैः स्थगयन्मुखानि ककुभामभ्रलिहैरम्भसा क्षारेणापि दिवानिशं जलनिधे गर्जन वि-
श्राम्यसि । एतत्ते यदि घोरनक्रनिलयं स्वादु व्यथास्यद्विधिः किं कर्तासि तदा न वेत्ति
तरलैः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥ २९ ॥ द्यामारोहति वाञ्छति स्थगयितुं तेजोऽपि तेजस्विनामु-
च्चैर्गर्जति पूरयन्नपि महीमम्भोभिरम्भोधरः । कांश्चिद्वागुपजीव्य तोयचुलकान्मिन्धो भवत्सं-
निधौ पानीयप्रचयेषु सत्त्वपि न ते जातो विकारः क्वचित् ॥ ३० ॥ किं वाच्यो महिमा
तवात्र जलधे यस्येन्द्रवज्राहतित्रस्तक्षमाभृदमज्जदम्बुनिचये मज्जत्कलङ्काकृतिः । मैनाको-
ऽपि गभीरनीरविलसत्पाटीनपष्टोल्लमच्छैवालाङ्कुरकोटिकोटरकुटीकुड्यान्तरे निर्वृतः ॥ ३१ ॥
आस्तां तावदहो समुद्रमहिमा दूरेऽपि कर्णप्रियस्तीरे यस्य पिपामयैव मरणं प्राप्नोति शीघ्रं
जनः । तस्मादम्बुनिधेर्वरं लघुमरः कृपोऽथवा वापिका यत्र स्वीयकरद्वयेन सलिलं पे-
पीयते स्वेच्छया ॥ ३२ ॥ देवैर्यद्यपि तक्रवद्विमथितः केदारवद्धानैरर्वद्वः सिद्धवदञ्जनावि-
जनुपा कुल्यावदुल्लङ्घितः । किं चासीच्चुलकेऽम्बुविन्दुवदयं द्राकुम्भयोनेर्मुनेर्नातारोयमिति
प्रथा जलनिधेरामीदथापि श्रुथा ॥ ३३ ॥ पीयूषेण सुराः श्रिया मुररिपुर्मयादया मेदिनी
शक्रः कल्परुहा शशाङ्ककलया श्रीशंकरस्तोषितः । मैनाकादिनगा निजोदरगताः संस्थानतः
स्थापितास्त्वच्चूलीकरणे घटोद्भवमुनिः केनापि नो वारितः ॥ ३४ ॥ हे हेलाजितबोधि-
सत्त्व वचसां किं विस्तरैस्तेयधे नास्ति त्वत्सदृशः परः परहिताधाने गृहीतव्रतः । तृण्य-
त्पान्थजनोपकारघटनावैमुख्यलब्धायशोभारप्रोद्वहने करोषि कृपया साहायकं यन्मरोः
॥ ३५ ॥ पीयूषेण कृतार्थिता दिविषदो लक्ष्म्या हरिः प्रीणितश्चन्द्रार्धेन विभूषितः पशु-
पतिः कल्पद्रुमैर्वामवः । आत्मानं परिमन्थिनाप्युदधिना किं किं न तेषां कृतं तस्यागस्त्यमु-
निप्रपीतपयसो नोच्चैः कृतैकाङ्गुलिः ॥ ३६ ॥ लक्ष्म्या श्रीः पुरुषोत्तमो हिमरुचा गौरी-
प्रियोऽलंकृतो देवेन्द्रोऽपि विमानवारणहयस्त्रीरत्नकल्पद्रुमैः । पीयूषैरमितैस्त्वया दिविष-
दश्चान्ये कृतार्थकृताः श्रीमन्वारिनिधे त्वदीयमहिमा नूनं न वागोचरः ॥ ३७ ॥ हंहो
वारिनिधे विधेः समुचितं येनासि रत्नाकरो रत्नांश्चद्वमन्यसे वद विभो नैतत्पदं विन्दसि ।
पश्यालंकरणं पुरंदरपुरे चिन्तामणिः कौस्तुभं विष्णोर्वक्षसि मीनकेतनरिपोः शीर्षे कलानां नि-
धिः ॥ ३८ ॥ पीत्वा गर्जन्यपन्ते दिशि दिशि जलदास्त्वं शरण्यो गिरीणां सुत्रामत्रासभाजां
त्रिदशविटपिनां जन्मभूमिस्त्वमेव । गाम्भीर्यं तच्च तादृक्त्वयि सलिलनिधे किंतु विज्ञाप्यमेत-
त्सर्वोपायेन मैत्रावरुणिमुनिकृपादृष्टयः काङ्क्षणीयाः ॥ ३९ ॥

क्षीरसागरः ॥ दिशि दिशि गिरिग्रावाणः स्वां वमन्तु सरस्वतीं तुलयतु मिथस्तामापा-
तस्फुरद्भिनिडम्बरात् । स परमपरः क्षीरोदन्वान्यदीयमुदीर्यते मथितुरमृतं खेदच्छेदि प्रभोर-

नुमोदनम् ॥ ४० ॥ साकं ग्रावगणैर्लुठन्ति मणयो बालार्कबिम्बोपमा नीरे नीरचरैः समं स भगवान्निद्राति नारायणः । एवं वीक्ष्य तवाविवेकमथ च प्रौढं परामुन्नतेः किं निन्दाम्यथवा स्तवीमि कथय क्षीरार्णव त्वामहम् ॥ ४१ ॥

अगस्त्यः ॥ मुनिर्जयति योगीन्द्रो महात्मा कुम्भसंभवः । येनैकचतुलुके दृष्टौ दिव्यौ तौ मत्स्यकच्छपौ ॥ ४२ ॥ अखर्वपर्वर्गतेषु विच्छिन्नो यस्य वारिधिः । हास एव मुनेः पाणिर-धस्ताद्विन्ध्यभूभृतः ॥ ४३ ॥ अल्पीयसैव पयसा यत्कुम्भः पूर्यते प्रसिद्धं तत् । ब्राह्मं तेजः पश्यत कुम्भोद्भूतः पपौ वार्धिम् ॥ ४४ ॥ गतोऽस्मि तीरं जलधेः पिपासया स चापि शुष्क-ञ्जलुकीकृतो मया । न लक्ष्यते दोषलवोऽपि तोयधर्ममेव तत्कर्मफलं विजृम्भते ॥ ४५ ॥ कम्पन्ते गिरयः पुरंदरभिया मैनाकमुख्याः पुनः क्रन्दन्त्यम्बुधराः स्फुरन्ति वडवावक्रोद्रता वह्नयः । भो कुम्भोद्भव मुच्यतां जलनिधिः स्वस्त्यस्तु ते सांप्रतं निद्रालुश्च्यवाहुवह्निकमला-श्लेषो हरिः सीदति ॥ ४६ ॥

रत्नानि ॥ मणिलुठति पादेषु काचः शिरसि धार्यते । यथैवास्ते तथैवास्तां काचः काचो मणिर्मणिः ॥ ४७ ॥ अप्याकरसमुत्पन्ना मणिजातिरसंस्कृता । जातरूपेण कल्याणि नहि संयोगमर्हति ॥ ४८ ॥ अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् । येन पापाणखण्डस्य मूल्यमल्पं वसुंधरा ॥ ४९ ॥ धन्योऽयं मणिरेकश्छिन्नो भिन्नश्च क्रकचनिर्गुह्यः । युक्तस्तेजो-निचयैर्धन्यो दुःखेऽपि योऽधिकाभासः ॥ ५० ॥ भ्रष्टं नृपतिकिरीटादूमौ पतितं तिरोहितं रजसा । विधिविलसितेन रत्नं जनचरणविडम्बनां सहते ॥ ५१ ॥ वपुःपरीणाहगुणेन तेभ्यो यशस्विनः किं मणयो भवन्ति । तथापि चूडामु महीपतीनां त एव खेलन्ति न गण्डशैलाः ॥ ५२ ॥ सिन्धुस्तरङ्गैरुपकल्प्य फेनान्तरत्नानि पङ्क्तमेलिनीकरोति । तथापि तान्येव महीपतीनां किरीटकोटीषु पदं लभन्ते ॥ ५३ ॥ विरम रत्न मुधा तरलायसे तव न कश्चिदिहास्ति परी-क्षकः । विधिवशेन परिच्युतमाकराच्चमपि काचमणीकृतमीश्वरैः ॥ ५४ ॥ अनिभालित एव केवलं खनिगर्भे निधिरेव जीर्यतु । न तु सीदतु मूल्यहानितो वणिजालोकनगोचरीकृतः ॥ ५५ ॥ समुद्रेणान्तस्थस्तदभुवि तरङ्गैरकरुणैः समुत्क्षिप्तोऽस्मीति त्वमिह परितापं त्यज मणे । अवश्यं क्वापि त्वद्गुणपरिचयाकृष्टहृदयो नरेन्द्रस्त्वां कुर्यान्निजमुकुटकोटिप्रणयिनम् ॥ ५६ ॥ पयोधेः सर्वस्वं शिरसि धृतवान्यं नृपगणः पणो यस्य क्षोणी चतुरुदधिसीमाव-धिरभूत् । स एवायं दैवाच्छबरवनितापाणिपतितो मणिर्मेषग्रीवाद्विगुणगुणबद्धो विहरति ॥ ५७ ॥ आघातं परिलीढमुग्रनखरैः क्षुण्णं च यच्चर्वितं क्षिप्तं यद्धत नीरसत्वकुपितेनेति व्यथां मा कृथाः । हे सद्रत्न तवैतदेव कुशलं यद्द्वानरेणाग्रहादन्तःसारविचारणव्यसनिना चूर्णीकृतं नाशमना ॥ ५८ ॥ उत्तंसेषु न नर्तितः क्षितिभुजां न प्रेक्षकैर्लक्षितः साकाङ्गं लु-

१ पाषाणसमूहः. २ ब्राह्मणसामर्थ्यम्. ३ समुद्रम्. ४ इन्द्रभयेन. ५ छादितम्. ६ दैवदुर्वि-पाकेन. ७ विशालता. ८ आस्वादितम्. ९ तत्परेण. १० पाषाणेन.

ठितो न च स्तनतटे लीलावतीनां कचिद् । कष्टं भोश्चिरमन्तरेण जलधेर्देवाद्विशीर्णोऽभव-
त्खेलव्यालकुलाङ्गघर्षणपरिक्षीणप्रमाणो मणिः ॥ १९ ॥ ये गृह्णन्ति हठात्तृणानि मणयो ये
चाप्ययःखण्डकं ते दृष्टाः प्रतिधाम दग्धमणयो विच्छिन्नसंख्याश्चिरम् । नो जाने किमभा-
वतः किमथवा देवादहो श्रूयते नामाप्यत्र न तादृशस्य हि मणे रत्नानि गृह्णाति यः ॥ २० ॥
यन्मुक्तामणयोऽम्बुधेरुदरतः क्षिप्ता महावीचिभिः पर्यन्तेषु लुठन्ति निर्मलरुचः स्पष्टादृहासा
इव । तत्तस्यैव परिक्षयो जलनिधेर्द्वीपान्तरालम्बिनो रत्नानां तु परिग्रहव्यसनिनः सन्त्येव
सांयात्रिकाः ॥ २१ ॥ यत्रानुल्लिखिताख्यमेव निखिलं निर्माणमेतद्विधेरुत्कर्षप्रतियोगिकल्प-
नमपि न्यक्कारकोटिः परा । याताः प्राणभृतां मनोरथगतीरुल्लङ्घ्य यत्संपदस्तस्याभासम-
णीकृताश्मसु मणेरश्मत्वमेवोचितम् ॥ २२ ॥ काचाः काञ्चनभूषिताः कति न वा मुष्णन्ति
रत्नश्रियं मौलौ वा कति नोद्वहन्त्यपधियस्तानेव रत्नभ्रमात् । अक्षणां ये पुनरुन्मृजन्ति
तिमिरं यैर्नाम रत्नाकरः सिन्धुस्ते पृथगेव हन्त मणयस्तेष्वप्यभिज्ञाः पृथक् ॥ २३ ॥

(वज्रमणिः) ॥ यस्य वज्रमणेर्भेदे भिद्यन्ते लोहसूचयः । करोति तत्र किं नाम नारी-
नखविलेखनम् ॥ २४ ॥

(कौस्तुभमणिः) ॥ न श्वेतांशुवदन्धकारदलनादुद्व्योतिने रोदसी नाप्यैरावतवन्निरस्तदि-
तिजत्रासः कृतो वासवः । नो चिन्तामणिरत्नवन्निभुवने छिन्ना विपद्दार्थिनां भूत्वा तस्य हरे-
रुरःप्रणयिना किं कौस्तुभेनाजितम् ॥ २५ ॥

(सोमकान्तमूर्यकान्तौ) ॥ सोमकान्तो मणिः स्वच्छः सूर्यकान्तस्तथा न किम् । उद्वारे
तु विशेषोऽस्ति तयोरमृतवद्वयः ॥ २६ ॥

(चन्द्रकान्तः) ॥ मुधाकरकरस्पर्शाद्विहृद्वति सर्वतः । चन्द्रकान्तमणेस्तेन मृदुत्वं लोक-
विश्रुतम् ॥ २७ ॥

(स्फटिकः) ॥ स्फटिकस्य गुणो योऽसौ स एवायाति दोषताम् । धत्ते स्वच्छतया छायां
यतो मलवतामपि ॥ २८ ॥

(मरकतः) ॥ त्यज निजगुणाभिमानं मरकत पतितोऽसि पौमरे वणिजि । काचमणेरपि
मौल्यं लभसे यत्तदपि ते श्रेयः ॥ २९ ॥ केनासीनः मुखमकरुणेनाकरादुद्धृतस्त्वं विक्रेतुं
वा समभिलषितः केन वास्मिन्कुदेशे । यस्मिन्वित्तव्ययभरसहो ग्राहकस्तावदास्तां नास्ति
भ्रातर्मरकतमणे त्वत्परीक्षाक्षमोऽपि ॥ ३० ॥ आसीत्पूर्वं विमलजलधौ मण्डनं भूपतीनां
नारीणां च प्रबलमुकुटे काञ्चनेन प्रसङ्गात् । तन्त्रीबद्धः कथमिदमहो काचखण्डेन सौर्धं भि-
ल्लीकण्ठे मरकतमणे कामवस्थां गतोऽसि ॥ ३१ ॥

(माणिक्यम्) ॥ पौरस्त्यैर्दाक्षिणात्यैः स्फुरदुरुमतिभिर्मित्र पाश्चात्यसंघैरौदीच्यैर्यत्परीक्ष्य

क्षितिपतिमुकुटे न्यासि माणिक्यमेकम् । यद्येतस्मिन्कथंचित्कथयति कृपणः कोऽपि मालि-
न्यमन्ये प्रेक्षावन्तस्तदा तं निरवधिजडतामन्दिरं संगिरन्ते ॥ ७२ ॥

काचः ॥ अज्ञतया प्रेम्णा वा चूडामणिमाकलय्य काचमणिम् । नृपतिर्वहेत शिरसा
तेनासौ न ह्यनर्घ्यमणिः ॥ ७३ ॥

शङ्खः ॥ अन्तः कुटिलतां विभ्रच्छङ्खः स खलु निष्ठुरः । हुंकरोति यदा ध्मातस्तदैव बहु
गण्यते ॥ ७४ ॥ उच्चैरुच्चरतु चिरं झिल्ली वर्त्मनि तरुं समारुह्य । दिग्भ्यापिनि शब्दगुणे
शङ्खः संभावनाभूमिः ॥ ७५ ॥ कीटगृहं कुटिलोऽन्तः कठिनः क्षाराम्बुसंभवः शून्यः ।
शङ्खः श्रीपतिनिकटे केन गुणेन स्थितिं लेभे ॥ ७६ ॥ जलनिधौ जननं धवलं वपुर्मुदरिपोरपि
पाणितले स्थितिः । इति समस्तगुणान्वित शङ्खः भो कुटिलता हृदये न निवारिता ॥ ७७ ॥
ध्वनिरतिमधुरः शुचित्वमुच्चैर्जनिरपि शङ्ख नदीनतस्तवाभूत् । अवगतमखिलं बहिः सितत्वं
कुटिलतरं पुनरन्तरं न विद्वः ॥ ७८ ॥ क्व वाम्भोधौ जन्म क्व च वपुरिदं कुन्दधवलं क्व
चावासस्थानं कृतमहह विष्णोः करतलम् । क्व नीचानामास्ये परिणतिरियं चुम्बनविधावि-
तीवायं शङ्खः करुणकरुणं रोदिति मुहुः ॥ ७९ ॥ तातः क्षीरनिधिः स्वसा जलधिजा भ्राता
सुरेशद्रुमः सौजन्यं सह कौस्तुभेन शुचिता यस्य द्विजेशादपि । धिक्कर्माणि स एव कम्बुर-
धुना पाखण्डकान्ताकरे विश्रान्तः प्रतिवामरं प्रतिगृहं भैक्ष्येण कुक्षिभरिः ॥ ८० ॥

(पाञ्चजन्यः) ॥ सर्वाशापरिपूरिहुंकृतिमदो जन्मापि दुग्धोदधेर्गोविन्दाननचुम्बि सुन्दरतरं
पूर्णन्दुबिम्बाद्वपुः । श्रीरेषा सहजा गुणाः किमपरं भण्यन्त एते हि यत्कौटिल्यं हृदि पाञ्च-
जन्य भवतस्तेनातिलज्जामहे ॥ ८१ ॥ शङ्खाः सन्ति सहस्रशो जलनिधेर्वीचिच्छटाघटिताः
पर्यन्तेषु लुठन्ति ये दलशतैः कल्माषितश्मातलाः । एकः कोऽपि स पाञ्चजन्य उदभूदाश्चर्य-
धामा सतां यः संवर्तभरक्षमैर्मधुरिपोः श्वासानिलैः पूर्यते ॥ ८२ ॥

नद्यन्योक्तयः ।

तटिनि चिराय विचारय विन्ध्यभुवस्तव पवित्रायाः । शुष्यन्त्या अपि युक्तं किं खलु
रथ्योदकादानम् ॥ १ ॥ कतिपयदिवसस्थायी पूरो दूरोन्नतोऽपि भविता ते । तटिनि तट-
द्रुमपातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ २ ॥ यास्यति जलधरसमयस्तव च समृद्धिर्लघीयसी भ-
विता । तटिनि तटद्रुमपातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ ३ ॥ कुरु गम्भीराशयतां कल्लोलैर्ज-
नय लोकविभ्रान्तिम् । वीतपयोधरलक्ष्मीः कस्य न चरणैर्विलङ्घ्यासि ॥ ४ ॥ मलयस्य गि-
रेरपत्यमादौ तदनु भ्रातृमती पटीरवृक्षैः । किमु चित्रमपांनिधेः कलत्रं तटिनी काचन मौक्ति-
कानि सूते ॥ ५ ॥ नावर्तो न च तरलास्तरंगमाला नेदानीं जलरयजा रवाः करालाः । सैव
त्वं तटिनि तटद्रुमान्विपाद्य प्रौढानामपयशसामिवासि पात्रम् ॥ ६ ॥ छायां प्रकुर्वन्ति न-

मन्ति पुष्पैः फलानि यच्छन्ति तदद्भुता ये । उन्मूल्य तानेव नदी प्रयाति तैरंगिणां क प्रै-
तिपन्नमस्ति ॥ ७ ॥ न वारयामो भवतीं विशन्तीं वर्षानदि स्तोतसि जह्नुजायाः । न युक्तमे-
तत्तु पुरो यदस्यास्तरंगभङ्गान्प्रकटीकरोषि ॥ ८ ॥

गङ्गा ॥ यद्यपि दिशि दिशि सरितः परितः परिपूरिताम्भसः सन्ति । तदपि पुँरंदरतरु-
णीसंगतिमुखदायिनी गङ्गा ॥ ९ ॥ स किमु सहेत सुधांशुः स्मरहरभालानलज्वालाः । शि-
शिरैः शीकरनिवहैः सिञ्चति मुरनिम्नगा नो चेत् ॥ १० ॥

शोणः ॥ आजन्मस्थितयो महीरुह इमे कूले समुन्मूलिताः कल्लोलाः क्षणभङ्गुराः पुन-
रमी नीताः परामुन्नतिम् । अन्तर्ग्राहपरिग्रहो बहिरपि भ्राम्यन्ति गन्धद्विपा भ्रातः शोण न
सोऽस्ति यो न हसति त्वत्संपदां विष्ठवान् ॥ ११ ॥

तडागान्योक्तयः ।

आगच्छतामपूर्णानां पूर्णानामपि गच्छताम् । यदध्वनि न संघट्टा घटानां किं सरोवरम् ॥ १ ॥
अयमवसरः सरस्ते सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामनिशम् । इदमतिमुलभं चाम्भो भवति पुरा जल-
धराभ्युदये ॥ २ ॥ कस्य तृषं न क्षपयति पिबति न कस्तव पयः प्रविश्यान्तः । यदि स-
न्मार्गसरोवर नक्रो न क्रोडमधिवसति ॥ ३ ॥ तानि तानि कमलानि तज्जलं तानि षट्-
दकुलानि ते खगाः । सर्वमेकपद एव विच्युतं पङ्कशेषमचिरादभूत्सरः ॥ ४ ॥ विहगैर्गतं
मधुकरैश्चलितं प्रकरैः प्रयातमपि पद्मदशाम् । विभवे गते सकलमेव गतं ध्रुवमेकमञ्चति यशः
सरसः ॥ ५ ॥ आपेदिरेऽम्बरपथं परितः पतङ्गा भृङ्गा रसालमुकुलानि समाश्रयन्ति । संको-
चमञ्चति सरस्त्वयि दीनदीनो मीनो नु हन्त कतमां गतिमभ्युपेतु ॥ ६ ॥ इयत्यां संपत्ता-
वपि च सलिलानां त्वमधुना न तृष्णामार्तानां हरसि यदि कासार सहसा । निर्दाये चण्डांशौ
किरति परितोऽङ्गारनिकरं कृशीभूतः केपामहह परिहर्तासि खलु ताम् ॥ ७ ॥ क्रौञ्चः क्री-
डतु कूर्दतां च कुररः कङ्कः परिष्वज्यतां मर्दुमाद्यतु सारसश्च रसतु प्रोद्धीयतां टिट्ठिभः ।
मेकाः सन्तु बका वसन्तु चरतु स्वच्छन्दमाटिस्तटे हंहो पद्मसरः कुतः कतिपयैर्हसैर्विना
श्रीस्तव ॥ ८ ॥ एतस्मिन्मरुमण्डले परिचलत्कल्लोलकोलाहलक्रीडत्कङ्कमपङ्कमङ्कविलसन्निःश-
ङ्कमत्स्यव्रजम् । केनेदं विकसत्कुशेशयकुटीकोणकणत्पट्पदं स्त्रैणप्रीणितपान्थमुज्ज्वलजलं
चक्रे विशालं सरः ॥ ९ ॥ स्तोकाम्भःपरिवर्तिताङ्गशफरीग्रासार्थिनः सर्वतो लप्स्यन्ते बक-
टिट्ठिमप्रभृतयः स्वल्पेपु साधु स्थितिम् । सद्यः शोषमुपागतेऽद्य सरसि श्रीसद्यपद्याकरे
तस्मिन्पङ्कजिनीविलासरुचयो हंसाः क यास्यन्त्यमी ॥ १० ॥ माद्यदिगजदानलिसकरटप्र-

१ पुष्पैः सह फलानि ददतीत्यर्थः. २ तरंगवन्मपलस्वभावानाम्. ३ अङ्गीकृतम्. ४ इन्द्रक्षीणां
रम्भोर्विश्यादीनां समागममुखदात्री. ५ आकाशमार्गम्. ६ प्राप्नुवति सति. ७ हे सरः. ८ प्रीप्ते.
९ सूर्ये. १० खेलतु. ११ जलकाकः.

क्षालनक्षोभिता व्योम्नः सीम्नि विचेरुरप्रतिहता यस्योर्मयो निर्मलाः । कष्टं भाग्यविपर्ययेण सरसः कल्पान्तरस्थायिनस्तस्याप्येकबकप्रचारकलुषं कालेन जातं जलम् ॥ ११ ॥ रे पद्माकर यावदस्ति भवतो मध्ये पयः पूरितं तावच्चक्रकोरकङ्कुररश्रेणीं समुल्लासय । पश्चात्त्वं समटद्वकोटचटुलत्रोटीपुटव्याहतिवृत्त्यत्कर्कटकर्परव्यतिकरैर्निन्दास्पदं यास्यसि ॥ १२ ॥ याते मय्यचिरान्निदाघमिहिरज्ज्वालाशतैः शुष्कतां गन्ता कं प्रति पान्थसंततिरसौ संतापमालाकुला । एवं यस्य निरन्तराधिपटलैर्नित्यं वपुः क्षीयते धन्यं जीवनमस्य मूर्ध्नि सरसो धिग्वारिधीनां जनुः ॥ १३ ॥ सोपानानि तिरोहितानि पदवी छन्ना तृणैर्नूतनैः कालुष्यं पयसां विलोक्य शनकैरुड्डीय हंसा गताः । माधुर्यं न मधुव्रतोदितगिरां पद्मानि मग्नानि के भेकानामिह गर्जितं परमहो वृद्धयैव नष्टं सरः ॥ १४ ॥ आपूर्येत पुनः स्फुरच्छफरिकासारोर्मिभिर्वारिभिर्भूयोऽपि प्रविजृम्भमाणनलिनं पश्येम तोयाशयम् । इत्याशाशततन्तुबद्धद्वयो नक्तं दिवं दीनधीः शुष्यत्यातपशोषितस्य सरसस्तीरे जरत्सारसः ॥ १५ ॥ उद्धानाम्बुदवर्धमानशिखिनीकेकातिरेकाकुले संप्राप्यं सलिलं स्थलेष्वपि सदा निस्तर्षवर्षागमे । भीष्मग्रीष्मभटे परस्परभयादालोच्यमानं मुहुर्दानं मीनकुलं न पालयसि चेत्कासार का सारता ॥ १६ ॥ सौवर्णः कमलाकरः शशिशिलासोपानबन्धक्रमो वारि क्षीरसहोदरं तटतरुश्रेणीमुखाः क्षोणयः । सर्वं ते रुचिरं सरोवर परं निन्द्यः कुतोऽयं विधिः कूटग्राहभयात्प्रयान्ति विमुखाः पान्था निदाघेऽप्यमी ॥ १७ ॥ उड्डीनं विहगैर्मृतं जलचरैः क्षमान्तर्गतं कच्छपैः पाटीनैः पृथुपङ्कपीठलुठनाद्यस्मिन्मुहुर्मूर्च्छितम् । तस्मिन्नेव सरस्यकालजलनेनागत्य तच्चेष्टितं येनाकुम्भनिमग्नवन्यकरिणां यूयैः पयः पीयते ॥ १८ ॥ हंसैर्लब्धप्रशंसैस्तरलितकमलस्वस्तरङ्गैस्तरंगैर्नरैरन्तर्गभीरैश्चपलवककुलत्रासलीनैश्च मीनैः । पालीरूढद्रुमालीतलमुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतैर्भाति प्रक्रीडदातिस्तवसलिलचलच्चक्रवाकस्तडागः ॥ १९ ॥

मानसम् ॥ नो वा कियन्तः परितः स्फुरन्ति जलाशया निर्मलभूरितोयाः । सदावदातं परमेकमेव हंसस्य विश्रामपदं वदन्ति ॥ २० ॥

कूपान्योक्तयः ।

हे कूप त्वं चिरं जीव स्वल्पतोये बहुव्ययः । गुणवद्विक्तपात्राणि प्राप्नुवन्ति हि पूर्णताम् ॥ १ ॥ रे कूप जीवनागार यदि दानृत्वमिच्छसि । तदा त्वं गुणवत्पात्रमेकं वा संनिधौ कुरु ॥ २ ॥ अमुना मरुकूपेन के के नाम न वञ्चिताः । रुदत्पथिकनेत्राम्बुपिच्छिलप्रान्तभूमिना ॥ ३ ॥ सैगुणैः सेवितोपान्तो विनतैः प्राप्तदर्शनः । नीचोऽपि कूपः सत्पात्रैर्जीर्विनार्थं समाश्रितः ॥ ४ ॥ यद्यपि बहुगुणगम्यं जीवनमेतस्य कूपमुख्यस्य । जयति तथापि विवेको

१ सूर्यः. २ गमिष्यति. ३ मनोव्ययपरंपराभिः. ४ मार्गे यः सरस्तस्य. ५ रज्जुसहितैः. ६ उदकार्यकम्.

दानं पात्रानुमानेन ॥ ५ ॥ निर्तरां नोचोऽस्मीति त्वं खेदं कूप मा कदापि कृथाः । अत्यन्तसैरसह्यदयो यतः परेषां गुणग्रहीतासि ॥ ६ ॥ चित्रं न तद्यदयमम्बुधिरम्बुदौघसिन्धु-
प्रवाहपरिपूरणया महीयान् । त्वं त्वर्थिनामुपकरोषि यदल्पकूप निष्पीड्य कुक्षिकुहरं हि
महत्त्वमेतत् ॥ ७ ॥ दिनमवसितं विश्रान्ताः स्म त्वया मरुकूप हे परमुपकृतं शेषं वक्तुं
वयं न पुनः क्षमाः । भवति मुक्तैरध्वन्यानामशेषजलो भवानियमपि घनच्छाया भूयात्तवो-
पतटं शमी ॥ ८ ॥ भीमेश्यामप्रतनुवदन क्रूरपातालकुक्षिक्रोडप्रान्तोपहितविभवस्याथ किं ते
ब्रवीमि । येन त्वत्तः समभिलषितं वाञ्छतः क्षुद्र कूप छाम्यन्मूर्तेर्भवति सहसा कस्य नाधो-
मुखत्वम् ॥ ९ ॥

मरुस्थलान्योक्तयः ।

मरौ नास्त्येव सलिलं कृच्छ्राद्यदपि लभ्यते । तत्कटु स्तोकमुष्णं च न करोति वितृष्ण-
ताम् ॥ १ ॥ सत्पादपान्विपुलपल्लवपुष्पपुञ्जसंपत्परीतवपुषः फलभारनम्रान् । यो मार्गसि-
ञ्जितशकुन्तसमाश्रितोरुशाखान्मरौ मृगयते न ततोऽस्ति मुग्धः ॥ २ ॥ पायं पायं पिब पिब
पयः सिञ्च सिञ्चाङ्गमङ्गं भूयो भूयः कुरु कुरु सखे मज्जनोन्मज्जनानि । एषोऽशेषश्रमशम-
पटुर्दुःखिताध्वन्यबन्धुः सिन्धुर्दूरीभवतु भवतो मारवः पान्थ पन्थाः ॥ ३ ॥ कल्याणं नः
किमधिकमितो जीवन्तार्थं यतस्त्वं छित्त्वा वृक्षानहह दहमि भ्रातरङ्गारकार । नन्वेतस्मिन्नश-
निपिशुनैरातपैराकुलानामध्वन्यानामशरण मरुप्रान्तरे कोऽभ्युपायः ॥ ४ ॥ किमसि विर-
नाः किं चोन्मादी क्षणादपि लक्ष्यसे पुनरपि सखे प्रेक्षापूर्वा न काश्चन ते क्रियाः । स्वय-
मजलदां जानानोऽपि प्रविश्य मरुस्थलीं शिशिरमधुरं वारि प्राप्तुं यदध्वग वाञ्छसि ॥ ५ ॥
भो भोः किं किमकाण्ड एव पतितस्त्वं पान्थ कान्या गतिस्तत्ताडकृतृषितस्य मे खलमतिः
सोऽयं जलं गूहते । अस्थानोपगतामकालमुलभां तृष्णां प्रति क्रुध्य हे त्रैलोक्यप्रथितप्रभा-
वमहिमा मार्गोऽस्त्यसौ मारवः ॥ ६ ॥

दावानलान्योक्तयः ।

हे दावानल शैलाग्रवामिनः साधुशाखिनः । मुग्ध व्यर्थं त्वया दग्धाः प्रेरितेन प्रभञ्जनैः
॥ १ ॥ यस्यां महत्त्वभाजो भवन्ति गुणिनोऽमिता धनुर्दण्डाः । दहतस्तां वंशालिं को वन-
वह्ने विवेकस्ते ॥ २ ॥ दवदहनादुत्पन्नो धूमो घनतामवाप्य वर्षेस्तम् । यच्छमयति तद्युक्तं
सोऽपि च दवमेव निर्दहति ॥ ३ ॥ अभ्युन्नतेऽपि जलदे जगदेकसारसाधारणप्रणयहारिणि
हा यदेते । उच्छासलास्यललितं तरवो न यान्ति हे दावपावक स तावक एव दोषः ॥ ४ ॥

१ अत्यन्तम्. २ विघ्नः. ३ रसयुक्तं हृदयं यस्य. ४ भीमं भयंकरं श्यामं अन्धकारयुक्तत्वात् प्रतनु
संकुचितं मुखं यस्य. ५ वायुभिः. ६ असंख्याः. ७ वेणुपङ्क्तिम्.

छायाफलानि मुकुलानि च यस्य विश्वमाह्लादयन्ति सहकारमहीरुहस्य । आमृष्य तस्य शिखया नवपल्लवानि मग्रासिरे दवहुताश हताश कष्टम् ॥ ५ ॥ दुर्दैवप्रभवप्रभञ्जनभयादुद्धूत भूमी-
रुहानेतान्सत्त्वगुणाश्रयानकरुणः शुष्यन्किमुन्माद्यसि । ब्रूमस्त्वां वनहव्यवाह यदमी दग्धा-
र्धदग्धा अपि द्रष्टव्यास्तव तत्क्षणाद्विलयिनो नामापि न ज्ञायते ॥ ६ ॥ विध्वस्ता मृगप-
क्षिणो विधुरतां नीताः स्थलीदेवता धूमैरन्तरिताः स्वभावमलिनैराशा मही तापिता । भस्मी-
कृत्य सपुष्पपल्लवफलैर्नान्नामहापादपानुद्धृत्तेन दवानलेन विपिनं वल्मीकशेषं कृतम् ॥ ७ ॥
दिवक्त्रं तृणभस्मना कवलितं मूलान्यपि क्षमारुहां निर्दग्धानि न चार्मकोऽपि हरिणीयूथस्य
शेषीकृतः । आः कष्टं विपिनौकसोऽपि मुनयः छुष्टाः कृतान्तक्रियां कृत्वेत्थं वनवह्निना
किमधुना शान्तेन दीप्तेन वा ॥ ८ ॥

वाडवानलः ॥ तेजांसि यस्य प्रशमं प्रयान्ति वारां प्रवाहेण स वह्निरन्यः । अयं पुन-
र्वाडवनामधेयः समुद्रमापीय बिभर्ति तेजः ॥ ९ ॥

व्योमचरान्योक्तयः ।

गरुडः ॥ दामोदरमुदराहितभुवनं यो वहति लीलया गरुडः । कस्य तरोरुपरिष्ठात्स्वि-
न्नोऽसौ श्रान्तिमपनयतु ॥ १ ॥ अहिरहिरिति संभ्रमपदमिनरजनः किमपि कातरो भवतु ।
विहंगपतेराहारे स तु सरलमृणालदलरुचिरः ॥ २ ॥

हंसः ॥ कंसारिचरणोद्धृतमिन्धुकल्लोललालितम् । मन्ये हंस मनो नीरे कुल्यानां रमते
न ते ॥ ३ ॥ अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरजमण्डितम् । रमते न मरालस्य मानसं मौनसं
विना ॥ ४ ॥ एकेन राजहंसेन या शोभा सरसो भवेत् । न सा बकसहस्रेण परितस्तीरवासिना
॥ ५ ॥ हंसः श्वेतबकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः । नीरक्षीरविभागे तु हंसो हंसो बको बकः
॥ ६ ॥ बककोयष्टिभिर्जुष्टे पल्वले मानसं कुतः । मोदते हि मरालस्य सन्मानसविहारिणः
॥ ७ ॥ अपसरणमेव शरणं मौनं वा तत्र राजहंसस्य । कटु रटति निकटवर्ती वाचाट्टि-
ट्टिभो यत्र ॥ ८ ॥ यदि नाम दैवगत्या जगदमरोजं कदाचिदपि जातम् । अवकरनिकरं
विकिरति तत्किं कृकवाकुरिव हंसः ॥ ९ ॥ नीरक्षीरविवेके हंसालस्यं त्वमेव तनुषे चेत् ।
विश्वस्मिन्नधुनान्यः कुलव्रतं पालयिष्यति कः ॥ १० ॥ सैव सैव सरसी रमणीया यत्र यत्र
वल्लते तव रागः । राजहंस रसिक स्मरणीया श्रीमता तदपि मानसकेलिः ॥ ११ ॥ गाङ्गमम्बु
सितमम्बु यामुनं कजलाभमुभयत्र मज्जतः । राजहंस तव सैव शुभ्रता चीयते न च न चाप-
चीयते ॥ १२ ॥ कंचिदेव समयं समागतं त्वां न विस्मरति शश्वदम्बुजम् । मानसे विहर
हंस मानसे मा विमुञ्च पुनरस्य सौहृदम् ॥ १३ ॥ यत्रापि कुत्रापि भवन्ति हंसा हंसा

१ वनानल. २ उदरे आहितं स्थापितं भुवनं ब्रह्माण्डं येन. ३ श्रान्तः. ४ गरुडस्य. ५ विष्णुः.
६ कृत्रिमसरिताम्. ७ मानससरोवरम्. ८ संकरसंचयम्. ९ ताम्रचूडः.

महीमण्डलमण्डलानि । हानिस्तु तेषां हि सरोवराणां येषां मरालैः सह विप्रयोगः ॥ १४ ॥
 अम्भोजिनीवनविलासनमेव हन्त हंसस्य हन्तु नितरां कुपितो विधाता । न त्वस्य दुग्धज-
 लभेदविधिप्रसिद्धां वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १५ ॥ भृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारिणी-
 तराजीवरेणुकणकीर्णपिशङ्गतोयाम् । रम्यां हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस हे हे हताश वद
 कां दिशमुत्सुकोऽसि ॥ १६ ॥ स्थित्वा क्षणं विततपक्षतिनान्तरिक्षे मातङ्गसङ्गकलुषां नलिनीं
 विलोक्य । उत्पन्नमन्युपरिधर्वरानिःस्त्रनेन हंसेन साश्रु परिवृत्य गतं नलिन्याः ॥ १७ ॥
 रे राजहंस किमिति त्वमिहागतोऽसि योऽसौ बकः स इह हंस इति प्रतीतः । तद्रम्यता-
 मनुपदेन पुनः स्वभूमौ यावद्वदन्ति न बकं खलु मूढलोकाः ॥ १८ ॥ ये वर्धिताः कनक-
 पङ्कजरेणुमध्ये मन्दाकिनीविमलनीरतरंगभङ्गैः । ते सांप्रतं विधिवशात्खलु राजहंसाः शैवा-
 लजालजटिलं जलमाश्रयन्ति ॥ १९ ॥ हा हन्त मानससरःसलिलावतंस रे राजहंस प-
 यसोः प्रविवेचनाय । चेच्छक्तिमान्खलु भवान्न तदा किमु स्यात्किंवा कपोत उत वा क-
 लविङ्गपोतः ॥ २० ॥ नेदं सरः सरसवारि न वारिजं वा नैतन्मधूनि मधुपाः सहवासिनो
 वा । हेमारविन्दवनवासविलासभाजो रे हंस मानमजुपस्तव मानमेऽपि ॥ २१ ॥ हंसः
 प्रयाति शनैर्यदि यातु तस्य नैसर्गिकी गतिरियं नहि तत्र चित्रम् । गत्या तया जिग-
 मिषुर्बक एष मूढश्चेतो दुनोति सकलस्य जनस्य नूनम् ॥ २२ ॥ भुक्ता मृणालपटली भ-
 वता निपीतान्यम्बुनि यत्र नलिनानि निषेवितानि । रे राजहंस वद तस्य सरोवरस्य कृ-
 त्येन केन भवितासि कृतोपकारः ॥ २३ ॥ तरौ तीरोद्भूते कचिदपि दलाच्छादिततनुः
 पतङ्गारासारां गमय विषमां प्रावृषमिमाम् । निवृत्तायां तस्यां सरसि सरसोत्फुल्लनलिने स
 एव त्वं हंसः पुनरपि विलासास्त इह ते ॥ २४ ॥ गतं तद्गाम्भीर्यं तटमपि चितं जालिक-
 शतैः सखे हंसोत्तिष्ठ त्वरितममुतो गच्छ सरसः । न यावत्पङ्कान्तःकलुषिततनुर्भूरिविलस-
 द्बकोऽसौ वाचालश्चरणयुगलं मूर्ध्नि कुरुते ॥ २५ ॥ पुरा सरसि मानसे विकचसारसालि-
 स्वलत्परागसुरभीकृते पयसि यस्य यातं वयः । स पैल्वलजलेऽधुना मिल्दनेकभेककुले
 मरालकुलनायकः कथय रे कथं वर्तताम् ॥ २६ ॥ वातान्दोलितपङ्कजस्थितरजःपुञ्जाङ्गरा-
 गोञ्ज्वलो यः शृण्वन्कलकूजितं मधुलिहां संजातहर्षः पुरा । कान्ताचञ्चुपुटापवर्जितविस-
 आसग्रहेऽप्यक्षमः सोयं संप्रति हंसको मरुगतः कौपं पयो याचते ॥ २७ ॥ यो दिव्या-
 म्बुजलोममत्तमधुपप्रोद्गीतरम्यं सरस्यक्त्वा मानसमल्पवारिणि रतिं ब्रध्नाति कैदारिके । त-
 स्यालीकमुखाशया परिभवक्रोडीकृतस्याधुना हंसस्योपरि टिट्ठिभो यदि पदं धत्तेऽत्र को
 विस्मयः ॥ २८ ॥ अन्या सा सरसी मराल मुनिभिर्यत्तीरसोपानिकाविन्यस्तांस्तिलतण्डुला-
 न्कवल्यन्दष्टोऽसि हृष्टैर्मुखैः । एषा पक्कणवापिका कमलिनीखण्डेन गुप्तात्मभिर्व्याधैस्त्व-
 द्विषमुग्धबन्धनविधौ कं नाम नो सूज्यते ॥ २९ ॥ कस्त्वं रोहितलोचनास्यचरणो हंसः

कुतो मानसार्त्तिकं तत्रास्ति सुवर्णपङ्कजवनान्यम्भः सुधासंनिभम् । रत्नानां निचयाः प्रवाल-
मणयो वैदूर्यरोहं क्वचिच्छम्बुकाः अपि सन्ति नेति च बकैराकर्ण्य हीहीकृतम् ॥ ३० ॥ यः
संतापमपाकरोति जगतां यश्चोपकारक्षमः सर्वेषाममृतात्मकेन वपुषा प्रीणाति नेत्राणि यः ।
तस्याप्युन्नतिमम्बुदस्य सहसे यन्न त्वमेतावता वर्णेनैव परं मराल धवलः कृष्णश्चरित्रैरसि
॥ ३१ ॥ आकारः कमनीयता कुलगृहं लीलालसा सा गतिः संपर्कः कमलालयैः कल-
तया लोकोत्तरं कूजितम् । यस्येयं गुणसंपदस्ति महती तस्यातिभव्यस्य ते संरब्धत्वमस-
द्रुमद्रुकलहे नाहं सहे हंस हे ॥ ३२ ॥ नद्यो नीचगता दुरापपयसः कूपाः पयोराशयः
क्षारा दुष्टबकोटसंकटटोद्देशास्तडागादयः । इत्थं भूतल आकलय्य सकलानम्भोनिवेशानिति
त्वां भो मानस संस्मरन्पुनरसौ हंसः समभ्यागतः ॥ ३३ ॥ हंसी वेत्ति परागपिञ्जरतनुः
कुत्रापि पद्माकरे प्रेयान्मे विसकन्दलीकिसलयं भुङ्क्ते हयं निर्वृतः । नो जानाति तपस्वि-
नी यदनिशं जम्बालमालोडयञ्चैवालाङ्कुरमप्यसौ न लभते हंसो विशीर्णच्छदः ॥ ३४ ॥
प्रम्लाना नलिनो जलानि किरणैः सूर्यस्य शोषं ययुर्नाशं प्राप विहंगमावलिरियं तृष्णावि-
शीर्णक्षणा । एते तीरमहीरुहा अपि पतत्पत्रश्रियोऽद्यापि रे कोऽयं राजमराल शुष्कसर-
सीतीरे रतिप्रक्रमः ॥ ३५ ॥ एषा पुष्करिणी मराल मलिनैश्छन्ना कुवीर्यजलैर्यस्यामज्ञ-
तया विधेरकृपया चेद्वस्तुमाकाङ्क्षसे । विश्रम्भो बकमण्डलेषु विनयो भेकेषु संबन्धिता
रात्र्यन्धेषु विधीयतां कृपणता कोयष्टिकश्रेणिषु ॥ ३६ ॥ पीतं येन पुरा पुरंदरपुरे र-
म्भोरुकेलिसखलन्मन्दाराङ्कुरकर्णपूरसुरभि स्वर्गापगायाः पयः । सोऽयं मारववारि पामरवधू-
पादार्पणप्रोच्छलत्पङ्कातङ्कितभेकभिन्नमृगो हंसः समाशंसते ॥ ३७ ॥ काके काण्ड्यम-
लौकिकं धवलिमा हंसे निसर्गस्थितो गाम्भीर्ये महदन्तरं वचसि यो भेदः स किं कथ्यते ।
एतावत्सु विशेषणेष्वपि सखे यन्नेदमालोक्यते के काकाः खलु के च हंसशिशवो देशाय
तस्मै नमः ॥ ३८ ॥ क्रुद्धोलूकनखप्रपातविगलत्पक्षा अपि स्वाश्रयं ये नोज्झन्ति पुरीषपु-
ष्टवपुषस्ते केचिदन्ये द्विजाः । ये तु स्वर्गतरंगिणीविसलतालेशेन संवर्धिता गाङ्गं नीरम-
पि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसा वयम् ॥ ३९ ॥ भो हंसास्तावदम्भोरुहकुहररजोरजि-
ताङ्गाः सहेलं हंसीभिः पद्मखण्डे मधुरमधुकरारावरम्ये रमध्वम् । यावन्नायं दुरन्तो हरग-
लगरलव्यालजालालिनीलप्रोन्मीलन्मेघमालामलिनसकलदिङ्मण्डलोऽभ्येति कालः ॥ ४० ॥

मधुकरः ॥ सरजस्कां पाण्डुवर्णां कण्टकप्रकराङ्किताम् । केतकीं सेवसे हन्त कथं रोले-
म्भ निस्त्रैप ॥ ४१ ॥ फलानां च दलानां च सन्तु ते ते विवेकिनः । मकरन्दविशेषज्ञो मि-
लिन्दमपहायः कः ॥ ४२ ॥ पलाशकुसुमभ्रान्त्या शुकतुण्डे पतत्यलिः । सोऽपि जम्बूफ-
लभ्रान्त्या तमलिं धर्तुमिच्छति ॥ ४३ ॥ क्वचित्क्वचिदयं यातु स्थातुं प्रेमवशंवदः ।
न विस्मरति तत्रापि राजीवं भ्रमरो हृदि ॥ ४४ ॥ भ्रम भ्रमर यूथीषु मालतीषु चिरं

मिल । मा पुनः पङ्कजारण्यस्त्रेहशून्यं मनः कृथाः ॥ ४९ ॥ मधुपे मालतीपुष्पं सतृष्णं
यातुमुद्यते । हन्त दैवादुपागम्योपात्तमारण्यकेन तत् ॥ ४६ ॥ मधुकर तव करनिकरैः किं
किं क्रान्तं वनं न कुसुमानाम् । तद्वद सरसिजकमले लब्धं किञ्चिदन्यतस्तत्किम् ॥ ४७ ॥
गौरीं चम्पककलिकामपहाय भ्रान्तदुर्बुद्धे । शाल्मलिकुसुमदलेषु स्वैरं गुञ्जन्न लज्जसे मधुप
॥ ४८ ॥ मदनमवलोक्य निष्फलमनित्यतां बन्धुजीवकुसुमानाम् । वनमुपगम्य भ्रमरः सं-
प्रति जातो जपासक्तः ॥ ४९ ॥ अपसर मधुकर दूरं परिमलबहुलेऽपि केतकीकुसुमे ।
इह न हि मधुलवलाभो भवति परं धूलिधूसरं वदनम् ॥ ५० ॥ कृत्वापि कोशपानं भ्रम-
रयुवा पुरत एव कमलिन्याः । अभिलषति बकुलकलिकां मधुलिहि मलिने कुतः सत्यम्
॥ ५१ ॥ येनामन्दमरन्दे दैलदरविन्दे दिनान्येनायिषत । कुटजे खलु तेनेहा तेने हा म-
धुकरेण कथम् ॥ ५२ ॥ अमरतरुकुसुमसौरभसेवनसंपूर्णकामस्य । पुष्पान्तरसेवेयं भ्रम-
रस्य विडम्बना महती ॥ ५३ ॥ इह रूपमात्रसारे चित्रगते कनककल्लारे । न रसो
नापि च गन्धो मधुकर बन्धो मुधा भ्रमसि ॥ ५४ ॥ अपनीतपरिमलान्तरकथे पदं न्यस्य
देवतरुकुसुमे । पुष्पान्तरेऽपि गन्तुं वाञ्छसि चेद्भ्रमर धन्योऽसि ॥ ५५ ॥ मलिनेऽपि रा-
गपूर्णां विकसितवदनामनल्पजल्पेऽपि । त्वयि चपलेऽपि च सरमां भ्रमर कथं वा सरो-
जिनीं त्यजसि ॥ ५६ ॥ नन्दनजन्मा मधुपः सुरतरुकुसुमेषु पीतमकरन्दः । दैवादवनिमु-
पेतः कुटजे कुटजे समीहते वृत्तिम् ॥ ५७ ॥ दूरतया स्थूलतया नीलतया दानलोलुपैर्भ-
धुपैः । भ्रामितमिभराजधिया हन्ताभूदन्ततो महिपः ॥ ५८ ॥ नष्टे वारिजविपिने कष्टे
नष्टेऽथ मालतीनिकरे । तत्किं जीवति लोके मूलकमकरन्दविन्दुना यदलिः ॥ ५९ ॥
पवनापनीतसौरभदूरोदकपूरपद्मिनीलुब्धः । अपरिक्षतस्वपक्षो गन्ता हन्तापदं मधुपः
॥ ६० ॥ कति कति नलिताः कलिताः संचरता चञ्चरीकरमिकेण । नलिनि भवन्मधु म-
धुरं यत्पीतं तत्तदेव परिपीतम् ॥ ६१ ॥ मधुकर मा कुरु शोकं विचर करीरद्रुमस्य कुसु-
मेषु । घनतुहिनपातदलिता कथं नु सा मालती मिलति ॥ ६२ ॥ यस्तोपं न गतः कमलेषु
मल्लीचम्पकबकुलकुलेषु । तस्यालेर्यदि निम्बे वासः कथय कथं न भवत्युपहामः ॥ ६३ ॥
आलिङ्गसे चारुलतां लवङ्गीमातृम्बसे चाम्बुजिनीं क्रमेण । तां चूतवल्लीं मधुप प्रकामं संता-
डयस्येव पदैः किमेतत् ॥ ६४ ॥ वेत्रत्वचा तुल्यरुचां वधूनां कर्णाग्रतो गण्डतलागता-
नि । भृङ्गाः सहेलं यदि नापतिप्यन्कोऽवेदयिप्यन्नवचम्पकानि ॥ ६५ ॥ किं न पश्य-
सि महेन्द्रदिङ्मुखे शीतदीधितिरसावुदञ्चति । मीलितैव नलिनीह मा कृथास्तन्मधुव्रत मु-
धा गतागतम् ॥ ६६ ॥ चञ्चरीक चतुरोऽसि चन्द्रिकावैभवे कुमुदिनीं निषेवसे । भास्करे

१ पीतवर्णम्. २ मदनबाणाल्यं पुष्पम्. ३ जपापुष्पे सक्तः; (पक्षे) जपे जपन आसक्तः. ४ दूरं
गच्छ. ५ प्रचुरपुष्परसे. ६ विकसितकमले. ७ नीतानि. ८ इच्छा. ९ विस्तारिता. कृतेति या-
वत्. १० कल्पवृक्षः. ११ सौमन्यम्.

जयिनि पुष्करे नवे प्रोन्मिषन्नवदलेऽनुरज्यसि ॥ ६७ ॥ नीरजान्यपि निषेव्य निर्भरं नीर-
 सानि कुटजानि वाञ्छसि । चञ्चलत्वमिह चञ्चरीक ते साहसं कथमिदं विमोक्ष्यसि
 ॥ ६८ ॥ पीतमत्र मधु यापिताः क्षपा भृङ्ग सर्वमचिरेण विस्मृतम् । हीनमानमुषमां हि-
 मागमे पद्मिनीं यदिह नावलोकसे ॥ ६९ ॥ कुन्दकुञ्जलमुपास्यता त्वया यत्र शीतसमयो-
 ऽतिवाहितः । चञ्चरीक परिहीनसौरभा रोचते न भवते सरोजिनी ॥ ७० ॥ भ्रमर भ्रमता
 दिगन्तराणि क्वचिदासादितमीक्षितं श्रुतं वा । वद सत्यमपास्य पक्षपातं यदि जातीकुसुमा-
 नुकारि पुष्पम् ॥ ७१ ॥ अभिनवनलिनीविनोदलुब्धो मुकुलितकैरविणीवियोगभीरुः । भ्र-
 मति मधुकरोऽयमन्तराले श्रयति न पङ्कजिनीं कुमुद्वतीं वा ॥ ७२ ॥ अलिरयं नलिनीद-
 लमध्यगः कमलिनीमकरन्दमदालसः । विधिवशात्परदेशमुपागतः कुटजपुष्परमं बहु मन्य-
 ते ॥ ७३ ॥ अपि दलन्मुकुले बकुले यया पदमधायि कदापि न हेलया । अहह सा सह-
 सा विधुरे विधौ मधुकरी बदरीमनुमेवते ॥ ७४ ॥ यदपि भेकगणेन निषेवितं प्रकट-
 कण्टककोटिसमन्वितम् । तदपि पङ्कजमेति मधुव्रतः सुरससौरभमुन्दरताश्रयम् ॥ ७५ ॥
 आनम्राः स्तबकभरेण पल्लविन्यः शोभन्ते कति न लताः परागपूर्णाः । आमोदे मधुनि
 च मार्दवे च तामां यो भेदः स खलु मधुव्रतैकवेद्यः ॥ ७६ ॥ निःशङ्कं गजपतिगण्डदान-
 धारामाराध्य भ्रमर दिनान्यमन्यनैषीः । यावन्न स्फुरति करालकर्णतालस्तावत्त्वं नय नलि-
 नीवनीमुपेत्य ॥ ७७ ॥ रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं भास्वानुदेष्यति हसिष्यति
 पङ्कजश्रीः । इत्थं विचिन्तयति कोशगते द्विरेफे हा मूलतः कमलिनीं गज उज्जहार
 ॥ ७८ ॥ अन्यामु तावदुपमर्दसहामु भृङ्ग लोलं विनोदय मनः सुमनोलताम् । मुग्धार्म-
 जातरजमं कलिकामकाले वालां कंदर्पयसि किं नवमालिकायाः ॥ ७९ ॥ फुल्लेषु यः क-
 मलिनीकमलोदरेषु तूतेषु यो विलसितः कलिकान्तरस्थः । पश्याद्य तस्य मधुपस्य शर-
 द्दृशपाये कृच्छ्रेण वेणुविवरे दिवसाः प्रयान्ति ॥ ८० ॥ ये वर्धिताः करिकपोलमदेन
 भृङ्गाः प्रोत्फुल्लपङ्कजरजःसुरभीकृताङ्गाः । ते सांप्रतं प्रतिदिनं क्षपयन्ति कालं निम्बेषु चा-
 र्केकुसुमेषु च दैवयोगात् ॥ ८१ ॥ एणीदृशः श्रवणसीमि यदानयन्ति तेनैव तस्य म-
 हिमा नवचम्पकस्य । त्वं तत्र नो विहरसे यदि भृङ्ग तेन नैतस्य किञ्चिदपि तत्तु तवैव
 हानिः ॥ ८२ ॥ सानन्दमेष मकरन्दमिहारविन्दे विन्देत पटपद्युवेति जनैरटङ्कि । दैवाद-
 काण्डपरिमुद्रितपुण्डरीककोषादभूदहह निःसरणं पुमर्थः ॥ ८३ ॥ आजन्मकल्पतरुकानन-
 कामचारी यत्कौतुकादुपगतः कुटजं मिलिन्दः । तत्कर्मणः सुसदृशं फलमेतदेव यत्प्राप
 साम्यमधुना मधुमाक्षिकाभिः ॥ ८४ ॥ मा गा विषादमलिपोतक केतकीनामन्तर्निगूढमन-
 वाप्य मधुप्रकर्षम् । लाभः स एव परमो ननु कण्टकानां श्रेणीभिरक्षतशरीरतया प्रयासि

१ उपमर्दं सहन्ते ताः. २ सत्पणम्. लुब्धमिति यावत्. ३ अनुत्पन्नपरागाम. ४ अयोग्ये काले.

॥ ८९ ॥ नालिङ्गिता नवलवङ्गलता न वापि संभाविता विटपिनः कलगुञ्जितेन । आसादिता सपदि काचन रीतिरन्या माकन्दकोरकमुदीक्ष्य मधुव्रतेन ॥ ८६ ॥ मन्दारमेदुरमरन्दर-
 सालसाङ्गः स्वर्नागरीनयननन्दन एष भृङ्गः । दैवादुपेत्य जगतीमगतिर्विषीदञ्छाखोटकोटर-
 कुटीषु निलीय शेते ॥ ८७ ॥ किं केतकीपरिमलोत्थितगन्धलुब्धो गुञ्जन्मन्मन्मर वाञ्छ-
 सि रन्तुमेताम् । तत्कण्टकैः परिवृतामतुलामगम्यां संत्यज्यतां व्रज निकुञ्जलतां सपुष्पाम् ॥ ८८ ॥ इह सरसि सहर्षं मञ्जु गुञ्जाभिरामं मधुकर कुरु केलिं सार्धमम्भोजिनीभिः ।
 अनुपममकरन्दाभोददत्तप्रमोदा त्यजति वत न निद्रां मालती यावदेषा ॥ ८९ ॥ भ्रमर म-
 रणभीतिं मुञ्च चाप्येयपुष्पे विहर हर तदीयं सौरभं सौहृदेन । मधुकर सुकरं चेद्वस्तु ह-
 स्तेन लब्धुं भवतु तदुपभोगेऽनिष्टमिष्टं फलं वा ॥ ९० ॥ गन्धैराढ्या जगति विदिता
 केतकी स्वर्णवर्णा पद्मभ्रान्त्या क्षुधितमधुपः पुष्पमध्ये पपात । अन्धीभूतस्तदनु रजसा क-
 ण्टकैश्छिन्नपक्षः स्थातुं गन्तुं क्षणमपि सम्ये नैव शक्तो द्विरेफः ॥ ९१ ॥ दृष्ट्वा स्फीतो-
 ऽभवदलिरसौ लेख्यपद्मं विशालं चित्रं चित्रं किमिति किमिति व्याहरन्निष्पपात । नास्मि-
 न्गन्धो न च मधुकणा नास्ति तत्सौकुमार्यं वर्णन्मूर्ध्ना वत नतशिरा व्रीडया निर्जगाम ॥ ९२ ॥ सदम्भोजाम्भोजं परिषजति संभोगरहितो गतोऽमन्दे कुन्दे वहति मकरन्दं न
 हि मनः । ततो मन्येऽरण्ये क्वचिदधिकपुण्येऽपि ललितां लवङ्गीमासङ्गीं भजति नवभृङ्गीप-
 रिवृढः ॥ ९३ ॥ निरानन्दः कौन्दे मधुनि विधुरो बालवकुले न माले सालम्बो लवमपि ल-
 वङ्गे न रमते । प्रियङ्गो नासङ्गं रचयति न चूतेऽपि रमते स्मरंलक्ष्मीलीलाकमलमधुपानं मधु-
 करः ॥ ९४ ॥ श्रियो वामाम्भोजे त्रिदिवमरिदम्भोजकुहरे हरेर्नाभीपद्मे मधु मधुकरो
 यः किल पपौ । स दैवादुन्मीलत्तपनकरतापव्यतिकरव्यथाकम्पः संप्रत्यतरुमरुभूमौ विचरति ॥ ९५ ॥ लतास्तास्तास्तद्वत्पुष्पसवतीः पङ्कजवनीः समालिङ्गंश्चुम्बन्नयमगमयदूरिसमयम् ।
 इदानीं चेन्नाचे विचरति रुचरेष लकुचे कुचेष्टेयं धातुर्भवति नहि वाच्यो मधुकरः ॥ ९६ ॥ मधूके माध्वीकं पिबसि शतपत्रेऽभिरममे मधुलीमिश्रान्तर्मधुप सहकारेऽपि रमसे ।
 वसन्ते वासन्तीमधु मधुरमश्नासि बहुशो दुरावेशोऽयं ते तदपि कुटजे यद्विचरसि ॥ ९७ ॥ भ्रमन्त्वैरं भ्रातर्भ्रमर नवयूथेषु बहुशो मधूलीमन्विष्यन्कुमुदवनवीथीषु विचर । वसन्तप्रार-
 म्भस्फुरितमधुसंभारसुभगो न ते विस्मर्तव्यः क्वचन सहकारव्यतिकरः ॥ ९८ ॥ अये मधुप
 मा कृथा वत वृथा मनोदीनतां तुषारसमये लताशतनिपेवणव्याकुलः । इयं पुरत एव ते
 सरसपुष्पमासोदये रसालनवमञ्जरी मधुञ्जरी जरीजृम्भते ॥ ९९ ॥ नो मल्लीमयमीहते न
 भजते मत्तेभकुम्भस्थलीं वासन्तीं सहते न चन्दनवनीमालम्बते न क्वचित् । जातीमे-
 व हृदीश्वरीमिव महानन्दैककन्दाङ्कुरां ध्यायन्निवृत्तिमेति पट्पदयुवा योगीव वीतभ्रमः ॥ १०० ॥ किं क्वापि प्रलयातलैर्विटपिनो निर्दह्य भस्मीकृताः किंस्विदेवगजेन पङ्कजवनं

निष्कन्दमुन्मूलितम् । किंवा हन्त कृतान्तकेसरिभयात्यक्तो मदः कुञ्जरैर्येनास्मिन्विरसे करी-
रकुमुमे हा भृङ्ग विश्राम्यसि ॥ १०१ ॥ यस्याः संगमवाञ्छया न गणिता वाप्यो विनिद्रो-
त्पला यामालिङ्ग्य समुत्सुकेन मनसा यातः परां निर्वृतिम् । भग्नां तामवलोक्य चन्दनलतां
भृङ्गेण यज्जीव्यते धैर्यं नाम तदस्तु तस्य न पुनः स्नेहानुरूपं कृतम् ॥ १०२ ॥ दग्धा
सा वकुलावली कवलितास्ते ते रसालद्रुमाः झुष्टास्तेऽपि विनिद्रपुष्पपटलीपीतातपाः पादपाः ।
भ्रातर्भृङ्ग दवाग्निना वनमिदं वल्मीकशेषं कृतं किं त्वं संप्रति काननान्तरपरिस्पन्दाय मन्दा-
यसे ॥ १०३ ॥ दूरादुज्जति चम्पकं न च भजत्यम्भोजराजीरजो नो जिघ्रत्यपि पाटलाप-
रिमलं धत्ते न चूर्ते रतिम् । मन्दारे यदनादरो विचैकिलोपान्ते न संतृप्यते तन्मन्ये क्वचि-
दङ्ग भृङ्गतरुणेनास्त्रादिता मालती ॥ १०४ ॥ येनामोदिनि केसरस्य मुकुले पीतं मधु स्वे-
च्छया नीता येन निशा शशाङ्कधवला पद्मोदरे शारदी । भ्रान्तं येन मदप्रवाहमलिने
गण्डस्थले दन्तिनां सोऽयं भृङ्गगुवा करीरविष्टे वध्नाति तुष्टिं कुतः ॥ १०५ ॥ भ्रातर्भ्राम्य
लवङ्गवल्लिषु पिव स्वैरं नवाम्भोरुहं माध्वीमाधविकामधूनि मधुराण्याकण्ठमास्वादय । कस्मा-
दापतितोऽसि केतकमिदं यस्मिन्नुदीर्णं रजो दृष्टिं लुम्पति सूचयः प्रविचिताः कृन्तन्ति मर्मा-
प्यपि ॥ १०६ ॥ आस्वाद्यात्र मधूनि षट्पद मदं मा गाः कपायाङ्कुरैर्मैकन्दस्य पिका-
न्प्रतारितवतो मूर्धानमध्यामितः । प्रत्यासन्नवमे पिकेऽपि भवते येनार्पिता तादृशी माध्वी
तस्य विवेकविच्युतिरियं सादृश्यमेतन्न ते ॥ १०७ ॥ नीतं जन्म नवीननीरजवने पीतं मधु
स्वेच्छया मालत्याः कुमुमेषु येन सततं केली कृता हेलया । तेनेयं मधुगन्धलुब्धमनसा गु-
ञ्जालता सेव्यते हा विषदैवकृतं स एव मधुपः कां कां दशां नागतः ॥ १०८ ॥ प्रारम्भे
कुसुमाकरस्य परितो यस्योल्लसन्मञ्जरीपुञ्जं मञ्जुलगुञ्जितानि रचयंस्तानातनोरुत्सवान् । त-
स्मिन्नद्य रसालशाम्बिनि दशां देवात्कृशामञ्चति त्वं चेन्मुखसि चञ्चरीक विनयं नीचस्त्वद-
न्योऽस्मि कः ॥ १०९ ॥ सोऽपूर्वा रमनाविपर्ययविधिस्तत्कर्णयोश्चापलं दृष्टिः सा मैद-
विस्मृतस्वैरदिकिं भूयसोक्तेन वा । सर्वं विस्मृतवानसि भ्रमर हे यद्धारणोऽद्याप्यसावन्तः-
शून्यकरो निषेव्यत इति भ्रातः क एष ग्रहः ॥ ११० ॥ केतक्यः कटुकण्टकाः कुमुदिनी
दोषोदयान्मोदते जायन्ते विकलाः कलावति पुनः पङ्केरुहां पङ्कयः । अन्यानि प्रसवानि
षट्पदपदन्यासैरवाञ्चि कचिद्भृङ्गो भ्राम्यति कल्पवृक्ष विपशामन्तर्भवन्तं विना ॥ १११ ॥
यद्यप्याभ्रतरोरमुप्य वनिताकर्णावतंसोचितामाजिघ्रन्नवमञ्जरीं मधुप हे जातोऽसि पूर्णोत्सवः ।
विस्मर्तुं भवतस्तथाप्यनुचितं तद्वन्द्यमिन्दीवरं यस्यास्वाद्य मधूनि चानताशिरो मञ्जु त्वयो-

१ कृतान्तः कलाः स एव केसरी सिंहः. २ विचकिलः पुष्पभेदः. ३ शरत्संवन्धिनी. ४ अग्नि-
शापात्करिणां जिह्वापरिवृत्तिः; (पक्षे) पूर्वविपरीतामिधानम्. ५ कर्णचापलं प्रसिद्धम्; (पक्षे) पिशुनप्रतार्यत्वं
च. ६ मदः प्रसिद्धः; (पक्षे) गर्वः. ७ सपरयोर्दिङ्मार्गः; (पक्षे) आसानासविभागः. ८ गजः; (पक्षे)
वारकः. ९ सरन्ध्रः; (पक्षे) धनरहितः. १० शुण्डा; (पक्षे) हस्तः.

दुञ्जितम् ॥ ११२ ॥ माकन्दे मधुपानमम्बु बकुले क्रीडा कदम्बद्रुमे दोलाखेलनकौतुकं
कुबलये कः को न वा विभ्रमः । येनाकारि मधुव्रतेन सहसा सोऽयं मधूके मधौ माध्वीकं
परिपीय पीवरतनुर्जीवत्यहो जीवनम् ॥ ११३ ॥ पीतं पङ्कजकानने मधु मया नीपेऽपनीतं
वयो वन्धूके वरबन्धुता विरचिता रक्तं रसालद्रुमे । किं चाकारि कुमुद्वतीपरिकरे क्रीडा-
कलाकौशलं कस्तद्वेत्तु विधीयतेऽद्य बदरीवृन्दस्य यद्वन्दनम् ॥ ११४ ॥

कोकिलः ॥ समुद्रिरसि किं वाचः पुंस्कोकिल सुकोमलाः । श्वभ्रेऽस्मिञ्जडापाषाणगुरुनि-
र्घोषभैरवे ॥ ११५ ॥ त्वैतद्वाचि माधुर्यं जान कोकिल कृत्रिमम् । प्रपोषितो यैस्तानेव
जातपक्षो जहामि यन् ॥ ११६ ॥ रसालशिखरासीनाः शतं मन्तु पतत्रिणः । तन्मञ्जरीर-
सामोदं विदुरेव कुहमुखाः ॥ ११७ ॥ भद्रं भद्रं कृतं मौनं कोकिलैर्जलदागमे । वक्तारो दैर्दुरा
यत्र तत्र मौनं हि शोभते ॥ ११८ ॥ शृगालशशशार्दूलद्विपितं दण्डकावनम् । पञ्चमं गाय-
तानेन कोकिलेन प्रतिष्ठितम् ॥ ११९ ॥ काकः कृष्णः पिकः कृष्णः को भेदः पिककाक-
योः । वसन्तसमये प्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः ॥ १२० ॥ तावन्मौनेन नीयन्ते कोकिलैश्चैव
वासराः । यावत्सर्वजनानन्ददायिनी वाक्प्रवर्तते ॥ १२१ ॥ कोकिलोऽहं भवान्काकः समानः
कालिमावयोः । अन्तरं कथयिष्यन्ति काकलीकोविदाः पुनः ॥ १२२ ॥ महकारे चिरं
स्थित्वा सलीलं बालकोकिल । तं हित्वाद्यान्यवृक्षेषु विचरन्न विलज्जे ॥ १२३ ॥ कलकण्ठ
यथा शोभा सहकारे भवद्भिरः । खदिरे वा पलाशे वा किं तथा म्याद्विचारय ॥ १२४ ॥
कोकिल कलमालापरिमलमालोकमे रसालं किम् । शरनिकरभरितशरधिः शबरः सैरतीह
पेरिसरे सधनुः ॥ १२५ ॥ तत्किं स्मरमि न भुक्तं यत्पिक रे काकमन्दिरे पूर्वम् । सहका-
रकुसुमकाले हठेन कुरुपेऽधुना रावम् ॥ १२६ ॥ तावत्कोकिल विरसान्यापय दिवसान्वना-
न्तरे निवसन् । यावन्मिलदलिमालः कोऽपि रसालः समुल्लसति ॥ १२७ ॥ एकस्त्वं गह-
नेऽस्मिन्कोकिल न कलं कदाचिदपि कुर्याः । साजात्यशङ्कयामी न त्वां निघ्नन्तु निर्दयाः
काकाः ॥ १२८ ॥ अथ कोकिल कुरु मौनं जलधरसमयेऽपि पिच्छिला भूमिः । विकसति
कुटजकदम्बे वक्तरि भेके कुतस्तवावसरः ॥ १२९ ॥ मलिनात्मना विरागः प्रकटीकृत एव
कोकिलखलेन । जीवनदानामुन्नतिसमये वाच्यमीभवता ॥ १३० ॥ रे रे कोकिल मा
भज मौनं किंचिदुद्वेग्य पञ्चमरागम् । नो चेन्वामिह को जानीते काककदम्बकपिहिते
चूते ॥ १३१ ॥ अस्यां सग्रे वधिरलोकनिवासभूमौ किं कृजिनेन खलु कोकिल
कोमलेन । एते हि दैवहतकार्मदभिन्नवर्णं त्वां काकमेव कलयन्ति कलानभिज्ञाः
॥ १३२ ॥ रे बालकोकिल करीरमरुस्थलीषु किं दुर्विदग्धमधुरध्वनिमातनोषि । अन्यः
स कोऽपि संहकारतरुप्रदेशो राजन्ति यत्र तव विभ्रमभाषितानि ॥ १३३ ॥ किं

१ लजसि. २ वर्षाकाले. ३ भेकाः. ४ संवर्गति. ५ आसमन्ताद्भागो. ६ कोकिल. ७ नय.
८ काकसमानवर्णम्. ९ आश्रयः.

कोमलैः कलरवैः पिक तिष्ठ तूष्णीमेते तु पामरनराः स्वरमाकलय्य । को वा रट-
त्ययमये निकटे कटूनि रे वध्यतामिति वदन्ति गृहीतदण्डाः ॥ १३४ ॥ तावच्चकोर-
चरणायुधचक्रवाकपारावतादिविहगाः कलमालपन्तु । यावद्वसन्तरजनीघटिकावसानमा-
साद्य कोकिलयुवा न कुहूकरोति ॥ १३५ ॥ येनोषितं रुचिरपल्लवमञ्जरीषु श्रीखण्ड-
मण्डलरसालवने सदैव । देवात्स कोकिलयुवा निपपात निम्बे तत्रापि रुष्टबलिपुष्टकुलै-
र्विवादः ॥ १३६ ॥ हे कोकिलाग्विललतासु फलानि सन्ति संत्यज्य तानि ननु चूतलतां
सपुष्पाम् । किं काङ्क्षसीह रमितुं फलभोक्तुकामो न ज्ञायमे नृपतिसेवकभीषणीयाम्
॥ १३७ ॥ परभृतशिशो मौनं तावद्विधेहि नभस्तलोत्पतनविषये पक्षौ स्यातां न याव-
दिमौ क्षमौ । ध्रुवमपरथा द्रष्टव्योऽमि स्वजातिविलक्षणध्वनितकुपितध्वाङ्गत्रोटीपुटाहतिज-
र्जरः ॥ १३८ ॥ अहंयुवरवर्णिनीजनमदायतोदग्रतस्फुरच्चतुरपञ्चमस्वरजितान्यपक्षिव्रजः ।
रसालतरुणा कृतामसमतुल्यतामात्मनो विहन्तुमिह कोकिलः फलिनमन्यमुद्धीक्षते ॥ १३९ ॥
क्वचिज्जिह्वानादः क्वचिदतुलकौकोलकलहः क्वचित्कङ्कारावः क्वचिदपि कपीनां कलकलः ।
क्वचिद्गोरः फेरुध्वनिरयमहो देववटनात्कथंकारं तारं रंसति चकितः कोकिलयुवा ॥ १४० ॥
मूकीभूय तमेव कोकिल मधुं वन्धुं प्रतीक्षस्व हे हेलोछामितमल्लिकापरिमलामोदानुकूलानि-
लम् । यत्रैतास्त्वव मृत्ययः सफलतामायान्त्यमी तृल्लमत्पांशून्ससृतो निदाघदिवसाः संता-
पसंदायिनः ॥ १४१ ॥ येनानन्दमये वसन्तममये सौगम्यहेलामिलदृङ्गालीमुखरे रसाल-
शिखरे नीताः पुरा वामराः । आः कालम्य वशेन कोकिलयुवा सोऽप्यद्य सर्वा दिशः
खेलद्वायसचञ्चुघातविदलन्मूर्धा मुहुर्धीवति ॥ १४२ ॥ दैत्यूहाः सरसं रसन्तु सुभगं गा-
यन्तु कैकाभृतः कौदम्बाः कलमालपन्तु मधुरं कूजन्तु कोयष्टयः । दैवाद्यावदसौ रसाल-
विटपिच्छायामनासादयन्निर्विण्णः कुटजेषु कोकिलयुवा संजातमौनव्रतः ॥ १४३ ॥ भ्रातः
कोकिल कूजितेन किमलं नाद्याप्यनर्घ्यां गुणस्तूष्णीं तिष्ठ विशीर्णपर्णपटलच्छन्नः क्वचित्को-
टरे । प्रोद्दामद्रुमसंकटे कटुरटकाकावलीसंकुलः कालोऽयं शिशिरस्य संप्रति सखे नायं
वसन्तोन्मवः ॥ १४४ ॥ अम्भोजप्रकरोऽथ केतककुलं कुन्दोत्करः कैरवव्रातो मल्लिग-
णोऽथ चम्पकचयो जातीसमूहोऽथवा । नो चेदादरमातनोति पिक ते खेदं वृथा मा कृथा
यस्मात्क्रापि कदापि कोऽपि भविता यस्त्वद्गुणाञ्ज्ञास्यति ॥ १४५ ॥ आसाद्याम्रवनी-
मिमां प्रति नवामास्वाद्य तन्मञ्जरीं मैवं पञ्चममख नन्दनवनभ्रान्त्या तया कोकिल । एषा
वायसमण्डली घनशिरःशूलाहतिव्याकुला कुध्वानैर्बधिरीकरिष्यति वृथा श्रोत्राणि सत्पत्रि-
णाम् ॥ १४६ ॥

चातकः ॥ एक एव खगो मानी चिरं जीवतु चातकः । म्रियते वा पिपासायां या-

१ श्लोकाकः. २ जम्बुकध्वनिः. ३ अत्युच्चं यथा तथा. ४ कूजति. ५ कालकण्टकः, जल-
काक इति प्रसिद्धः. ६ मयूराः. ७ कलहंसाः. ८ अव्यक्तमधुरम्. ९ टिट्ठिभाः.

चते वा पुरंदरम् ॥ १४७ ॥ पिपासाक्षामकण्ठेन याचितं चाम्बु पक्षिणा । नवमेघोज्झिता
 चास्य धारा निपतिता मुखे ॥ १४८ ॥ शक्यते येन केनापि जीवनेनैव जीवितुम् ।
 किंतु कौलव्रतोद्गङ्गप्रसङ्गः परदुःसहः ॥ १४९ ॥ अवश्यकारणैः प्राणान्धारयत्येव चा-
 तकः । प्रार्थनाभङ्गभीतोऽपि शक्रादपि न याचते ॥ १५० ॥ चातक धूमसमूहं दृष्ट्वा मा
 धाव वारिधरबुद्ध्या । इह हि भविष्यति भवतो नयनयुगादेव वारिणां पूरः ॥ १५१ ॥
 यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति जलधरमकालवेलायाम् । तदपि न कुप्यति जलदो गतिरिह
 नान्या यतस्तस्य ॥ १५२ ॥ दीनोन्नतचलपक्षतया बह्वपि लब्धमवस्तु । चातक सत्सं-
 भावनया किमपि यदस्ति तदस्तु ॥ १५३ ॥ विश्वोपजीव्ये न पिबत्यपोऽयं पद्माकरे य-
 द्यपि चातकश्चेत् । स्वार्थक्षतिस्तस्य तृषातुरस्य लघुत्वमेवास्ति न किंचिदस्य ॥ १५४ ॥
 ऊर्ध्वोक्ततर्भावमहो मुधैव किं याचसे चातकपोत मेघम् । अन्यूर्जितं गर्जितमात्रमस्मिन्न-
 म्भोधरे बिन्दुलवस्तु दूरे ॥ १५५ ॥ वृथा कथं वृत्त्यासि चातक त्वं न नीलमेघोऽथ ग-
 जो मदान्धः । स त्वादृशेभ्यो न ददाति नूनं मातङ्गदानं मधुपेभ्य एव ॥ १५६ ॥ आ-
 त्मानमम्भोनिधिरेतु शोषं ब्रह्माण्डमासिञ्चतु वा तरंगैः । नास्ति क्षतिर्नोपचितिः कदापि
 पयोदवृत्तेः खलु चातकस्य ॥ १५७ ॥ रक्ताब्जपुञ्जरजसारुणितान्विमुच्य स्वच्छान्मुधास-
 मरसानपि वारिराशीन् । यच्चातकः पिबति वारिधरोदबिन्दुन्मन्ये तदानेतिभयाच्छिरमो-
 ऽभिमानी ॥ १५८ ॥ अन्येऽपि सन्ति वन तामरसावतंसा हंभावलीवलयिनो जलसंनिवे-
 शाः । कोऽप्याग्रहो गुरुग्रं वन चातकस्य पौरंदरीं यदभिवाञ्छति वारिधाराम् ॥ १५९ ॥
 धिम्वारिदं परिहतान्यजलाशयस्य यच्चातकस्य कुरुते न तृषाप्रशान्तिम् । धिक्चातकं त-
 मपि योऽर्थितर्यास्तलज्जस्तं तादृशं च यदुपैति पिपासितोऽपि ॥ १६० ॥ बीजैरङ्कुरितं
 लताभिरुदितं वल्लीभिरुज्जृम्भितं कन्दैः कन्दलितं जनैः प्रमुदितं धाराधरे वर्षति । भ्रात-
 श्चातक पातकं किमपि ते सम्यङ् न जानीमहे येनास्मिन्न पतन्ति चक्षुष्ये द्वित्राः पयोवि-
 न्दवः ॥ १६१ ॥ अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णां विनिघ्नन्ति ये भ्रातश्चातक किं
 वृथा विरुदितैः खिन्नोऽसि विश्रम्यताम् । मेघः शारद एष कांशधवलः पानीयरिक्तोदरो
 गर्जत्येव हि केवलं भृशतरं नो बिन्दुमप्युज्जति ॥ १६२ ॥ यः कृष्णं कुरुते मुखं जन-
 यति त्रासं तडिद्विस्तु यो यश्च प्रार्थयते परं दलयति श्रोत्रं निजैर्गजितैः । सत्यं चातक
 तं तथाविधमपि भ्रातस्त्वया याचता जीमूतं कृतमेव तुल्यमनयोरर्थित्वतिर्यक्तत्वयोः ॥ १६३ ॥
 रे रे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयतामम्भोदा बहवो वसन्ति गगने सर्वेऽपि नै-
 तादृशाः । केचिद्वृष्टिभिराद्रयन्ति धरणां गर्जन्ति केचिद्वृथा यं यं पश्यसि तस्य तस्य पु-
 रतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥ १६४ ॥ वापी स्वल्पजलाशयो विपमयो नीचावगाहो हृदः

१ नमनभयात्. २ ऐन्द्रांम्. मेघोत्पन्नमित्यर्थः. ३ परिहृतास्यका अन्ये जलाशयाः समुद्रादयो येन.
 ४ गतलज्जः. निर्लज इत्यर्थः. ५ काशपुष्पवत्पाण्डुरः.

क्षुद्रात्क्षुद्रतरो महाजलनिर्धिग्ण्डूपमेकं मुनेः । गङ्गाद्याः सरितः पयोनिधिगताः संत्यज्य
तस्मादिमान्संमानी खलु चातको जलमुचामुच्चैः पयो वाञ्छति ॥ १६५ ॥ अन्ये ते विहगाः
पयोद परितो धावन्ति तृष्णातुरा वापीकूपतडागसागरजले मज्जन्ति दत्तादराः । मामद्यापि न
वेत्ति चातकशिर्षं यच्छुष्ककण्ठोऽपि सन्नान्यं वाञ्छति नोपसर्पति न च प्रस्तौति न ध्या-
यति ॥ १६६ ॥ उत्कूजन्तु वटे वटे बत बकाः काका वराका अपि क्रांकुर्वन्तु सदा निना-
दपटवस्ते पिप्पले पिप्पले । सोऽन्यः कोऽपि रसालपल्लवलवग्रासोल्लसत्पाटवक्रीडत्कोकिल-
कण्ठकूजनकललीलाविलासक्रमः ॥ १६७ ॥

मयूरः ॥ अहमस्मि नीलकण्ठस्तव खलु तुष्यामि शब्दमात्रेण । नाहं जलधर भवत-
श्चातक इव जीवनं याचे ॥ १६८ ॥ यत्नादपि कः पश्यति शिखिनार्माहारनिर्गमस्थानम् ।
यदि जलदनिनदमुदितास्त एव मूढा न नृत्येयुः ॥ १६९ ॥ वेगज्वलद्विदपिपुञ्जमहारयो-
ऽयं गर्जने तीव्रतरहेतिरियं न शम्पा । दावाग्निधूमनिवहोऽयमये न मेघः किं नृत्यसि द्रुत-
मितो ब्रज तत्कलापिन् ॥ १७० ॥ अस्मान्विचित्रवपुस्तव पृष्ठलग्नान्कस्माद्विमुञ्चति भवा-
न्यदि वा विमुञ्च । रे नीलकण्ठ गुरुहानिरियं तवैव मौलौ पुनः क्षितिभृतो भविता स्थि-
तिर्नः ॥ १७१ ॥ अयं नीलग्रीव क नु खलु सखे तेऽद्य मुनयः परं तोषं येषां तव रववि-
लासो वितनुते । अमी दूरात्क्राः कणितमिदमाकर्ण्य सहसा त्वरन्ते हन्तुं त्वामहह शबराः
पुङ्खितशराः ॥ १७२ ॥ समन्तादाक्रान्ता दवदहनसङ्घैः शिखरिणः किरातैराकीर्णाः करक-
लितकाण्डैर्वनभुवः । बिडालैरालीढाः सपदि सरसीनां परिमराः शिखण्डी पाण्डित्यं निज-
महह कुत्र प्रकटयेत् ॥ १७३ ॥ एतस्मिन्मलयाचले बहुविधैः किं तैरकिंचित्करैः काकोलूक-
कपोतकोकिलकुलैरेकोऽपि पार्श्वस्थितः । केकी कूजति चेत्तदा विघटितव्यालावलीबन्धनः
सेव्यः स्यादिह सर्वलोकमनसामानन्दनश्चन्दनः ॥ १७४ ॥ हारीताः सरसं रसन्तु मधुरं
कूजन्तु पुंस्कोकिलाः सानन्दं गिरमुद्गिरन्तु च शुकाः किं तैः शिरस्थैरपि । एकेनापि तल-
स्थितेन नदता श्रीग्वण्ड निस्तर्जनाद्व्यालानां च शिखण्डिना न तु महत्पाण्डित्यमुद्गण्डितम्
॥ १७५ ॥ किं दूरेण पयोधरा उपरि किं नान्यै रटन्तः श्रुता निर्व्यापारतया च पक्षिषु
गताः किं वा न पक्षा वृथा । रम्यं वा गगने न किं विहरणं किं तूग्रकाकावलीपर्यायप्रतिप-
त्तिलाघवभयाद्भूमौ स्थिता वर्हिणः ॥ १७६ ॥ केका कर्णामृतं ते सकुमुमकवरीकान्तिहाराः
कलापाः कण्ठच्छाया पुरारर्गलरुचिरुचिरा सौहृदं मेघसङ्घैः । विश्वद्वेषिद्विजिह्वस्फुरदुरु-
पिशितैर्नित्यमाहारवृत्तिः कैः पुण्यैः प्राप्तमेतत्सकलमपि सखे चित्रवृत्तं मयूर ॥ १७७ ॥

चक्रवाकः ॥ त्यज चक्रवाकि शोकं बन्धान धैर्यं सहस्र समयममुम् । अयमेव वासर-
मणिर्हरिष्यते शापमूर्च्छां ते ॥ १७८ ॥ अस्तंगतोऽयमरविन्दवनैकबन्धुर्भास्वान्न लङ्घयति

कोऽपि विधिप्रणीतम् । हे चक्र धैर्यमवलम्ब्य विमुञ्च शोकं धीरास्तरन्ति विषदं न तु दीनचित्ताः ॥ १७९ ॥

शुकः ॥ अखिलेषु विहंगेषु हन्त स्वच्छन्दचारिषु । शुक पञ्जरबन्धस्ते मधुराणां गिरां फलम् ॥ १८० ॥ किंशुकं शुक मा तिष्ठ चिरं भाविफलेच्छया । बाह्यरङ्गप्रसङ्गेन के के नानेन वञ्चिताः ॥ १८१ ॥ काकाः किं किं न कुर्वन्ति क्रोङ्कारं यत्र यत्र वा । शुक एव परं वक्ति नृपहस्तोपलालितः ॥ १८२ ॥ शुक तव पठनं व्यैसनं न गुणः स गुणाभासः । समजनि येनौमरणं शरणं पञ्जरवासः ॥ १८३ ॥ कीर नीरसकीरपादपे किं स्थितोऽसि कथयामि धीरतः । मामकीनसहकारपादपा दुःसमीरलहरीभिराहताः ॥ १८४ ॥ सुभाषितस्याध्ययनेऽनुषक्तं शुकं वराकाः प्रहसन्ति काकाः । तमेव संसत्सु गिरं किरन्तं दृष्ट्वा भवन्ति त्रपयानतास्याः ॥ १८५ ॥ द्राक्षां प्रदेहि मधु वा वदने निधेहि देहे विधेहि किमु वा करलालनानि । जातिस्वभावचपलः पुनरेष कीरस्तत्रैव यास्यति क्लृप्तोदरि मुक्तबन्धः ॥ १८६ ॥ हे कीर कैरवमुगीरिति संकलय्य मा मात्र संरससि सजनरञ्जनाय । बालोऽपि यत्र कलकण्ठमुकण्ठपीठः संलेदि कोमलकुहूतपूर्णकर्णः ॥ १८७ ॥ इदमपटु कपाटं जर्जरः पञ्जरोऽयं विरमति न गृहेऽस्मिन्क्रूरमार्जारयात्रा । शुक मुकुलितजिह्वः स्वीयतां किं वचोभिस्तव वचनविनोदे नादरः पामराणाम् ॥ १८८ ॥ अमृतवचनलीलाविभ्रमैरज्ञपानं रचय चतुर कीर भ्रान्तचित्तेषु तेषु । अकलितपरसेवातापपापः पिकोऽसौ भजतु विपिनवाटीमेप पीयूषकण्ठः ॥ १८९ ॥ अमुष्मिन्नुद्याने विहगखल एष प्रतिकलं विलोलः कैकोलः कृणति खलु यावत्कटुतरम् । सखे तावत्कीर द्रढय हृदि वाचंयमकलां न मौनेन न्यूना भवन्ति गुणभाजां गुणगणः ॥ १९० ॥ इयं पल्लीभिछैरनुचितसमारम्भरीसकैः समन्तादाक्रान्ता विषविषमबाणप्रणयिभिः । तरोरस्य स्कन्धे गमय समयं कीर निभृतं न वाणी कल्याणी तदिह मुग्धमुद्रैव शरणम् ॥ १९१ ॥ अमुष्मिन्नारामे तरुभिरभिरामे विटपिनः स्फुटं नृत्यदृङ्गीविविधनवसंगीतकलनात् । पराः नन्दैः पूर्णाः क इव तव वर्णावलिपदक्रमश्रोता वेत्ता द्विजवर शुक श्राम्यसि कुतः ॥ १९२ ॥ अये कीरश्रेणीपरिवृद्ध वृथा वासरशतं किमर्थं त्वं व्यर्थं क्षपयसि पलाशे रभसतः । यदा पुष्पारम्भे मुखमलिनिमा किंशुकतरोस्तदैवेदं ज्ञातं फलपरिचयो दुर्लभतरः ॥ १९३ ॥ अपारः पाथोधिः पुलिनपदवी योजनशतं निरालम्बो मार्गो वियति किल शून्या दश दिशः । इतीवायं कीरः कतिपयपदान्येव गगने मुहुर्भ्राम्यन्भ्राम्यन्पतति गूणवृक्षे पुनरपि ॥ १९४ ॥ द्विजकुलपते मेधासिन्धो सुभाषितकोविद त्वयि गृहमुपायाते जातं बहूपकृतं मम । यदिह नियतं बाला वृद्धाः स्त्रियः परिचारिकाः शुक भगवतो नाम प्रीता

१ पलाशवृक्षे. २ दोषः. ३ मरणपर्यन्तम्. ४ द्रोणकाकः. ५ वयांचमो मौनी. ६ पोतमध्यस्थिते कृपये.

गृणन्ति मुहुर्मुहुः ॥ १९९ ॥ वासः काञ्चनपञ्चरे नृपकराम्भोजैस्तनूमार्जनं भक्ष्यं स्वादुर-
सालदाडिमफलं पेयं सुधाभं पयः । पाठः संसदि रामनाम सततं धीरस्य कीरस्य मे हा हा
हन्त तथापि जन्मविटपिक्रोडं मनो धावति ॥ १९६ ॥ सत्सांगत्यमवाप्य यः पुरवने नाना-
रसास्वादवत्कीरः शास्त्रविचारचारुवचनैरानन्दकारी जने । दैवेनास्फुटवाक्प्रपञ्चपिहित-
श्रोत्रस्य तस्याटवीं प्राप्तस्यात्मसमाप्रगल्भकपिपु स्यान्मौनमेवोचितम् ॥ १९७ ॥ भ्रातः
कीर कठोरचञ्चुकपणक्रोधायितैः कूजितैः किं माधुर्यनिपिक्तमूक्तिविशदः कण्ठावटुः शोष्य-
ते । सेयं दैववशाद्दशा परिणता राजन्यपात्रस्य ते भिल्लैश्छिद्रितभित्तिमुद्रितघटः प्राप्तो यतः
पञ्जरः ॥ १९८ ॥ माणिक्यद्रवलिभमौक्तिकतुलां विभ्रन्ति नो दाडिमीबीजान्येष निरीक्षते
न रमते हैमेऽप्यहो पञ्जरे । तत्ताटग्वनवाससंमदमहामोदैकमेदस्विनी वृत्तिर्मे गलितानया हत-
गिरेत्येवं शुकः शोचति ॥ १९९ ॥ याने यातमधःस्थितं स्थितमप्यर्थालोकिने लोकितं यद्यु-
द्यानशुकोऽयमाकलयते शूद्रानहस्तस्थितः । तत्सर्वं मणिभित्तिमत्य भवता छायाशुकाङ्गी-
कृतं तस्मिन्कर्णमुधां वितन्वति गिरं तूष्णीं किमु स्थीयते ॥ २०० ॥ स्वस्वव्याप्तमग्रमान-
सतया मत्तो निवृत्ते जने चञ्चूकोटिविघटिताररपुटे यास्याम्यहं पञ्जरात् । इत्थं कीरवरे
मनोरथमयं पीयूषमास्वादयत्यन्तः संप्रविवेश वारणकराकारः फणिग्रामणीः ॥ २०१ ॥ दृष्ट्वा
शाखावकीर्णं फलभरनमितं भूमिभागावनन्दं त्यक्त्वा शालप्रकाण्डं पनममुपगतश्चिन्नयित्वेति
कीरः । हत्वा चञ्चुं प्रहर्षीद्विगलितपयसा संभृताशेषपक्षो भिन्नश्चोढ्वीय गन्तुं गगनपरिचिता
या गतिः सापि नष्टा ॥ २०२ ॥

काकः ॥ अयं काका अयं काका जल्पन्तीति प्रंगे ट्टिकाः । निमिगारिस्त्वमो हन्यादिति
शङ्कितमानमाः ॥ २०३ ॥ तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः । केन विज्ञायते
काकः स्वयं यदि न भाषते ॥ २०४ ॥ अहो मोहो वराकस्य काकस्य यदमौ मुहुः । सरी-
सति नरीनर्ति पुरतः शिग्विहंमयोः ॥ २०५ ॥ आमरणादपि विरुतं कुर्वाणाः स्पर्धया सह
मयुरैः । किं जानन्ति वराकाः काकाः केकारवं कर्तुम् ॥ २०६ ॥ तत्काक त्वयि युक्ताः
कटुवाग्वैवर्ण्यभूर्तताशुचिताः । यदि विष्टारुमिपुष्टे तत्र न दोषा हि तच्चित्रम् ॥ २०७ ॥
विधिरेव विशेषगैर्हणीयः कंरट त्वं रंरट कस्तवापराधः । सहकारतरो चकार यस्ते सह वासं
सरलेन कोकिलेन ॥ २०८ ॥ काकस्य गात्रं यदि काञ्चनस्य माणिक्यरत्नं यदि चञ्चुदेशे ।
एकैकपक्षे ग्रथितं मणीनां तथापि काको न तु राजहंसः ॥ २०९ ॥ त्रोटिपुटं करट कुञ्ज-
ल्याद्य तात यावत्प्रतिव्रजति नाकमयं मरालः । नो चेदमङ्गलकठोररवा विहंगाः सर्वे भुवी-
ति निजसंसदि शंसिता नः ॥ २१० ॥ प्रत्यङ्गणं प्रतितरुं प्रतिवारितीरं काकाश्चरन्ति चल-
चञ्चुपुटा रटन्तः । नो यान्ति तृप्तिमथ मण्डितपुण्डरीकखण्डे वसन्नहह तृप्यति राजहंसः

१ राजमहिषीकगप्रस्थित. २ प्रातःकाले. ३ द्वौ ककारौ नाभि विद्येते येषां ते. ४ निन्यः. ५ काक.
६ शब्दं कुरु. ७ प्रथमम्.

॥ २११ ॥ कृष्णं वपुर्वहतु चुम्बतु सत्फलानि रम्येषु संवसतु चूतवनान्तरेषु । पुंस्कोकिलस्य चरितानि करोतु कामं काकः कलध्वनिविधौ स तु काक एव ॥ २१२ ॥ पथि निपतितां शून्ये दृष्ट्वा निरावरणाननां दधिभृतघटीं गर्वोन्नद्धः समुद्धतकंधरः । निजसमुचितास्तास्ताश्चेष्टा विकारशताकुला यदि न कुरुते काणः काकः कदा नु करिष्यति ॥ २१३ ॥ गात्रं ते मलिनं तथा श्रवणयोरुद्वेगकृत्केङ्कृतं भक्ष्यं सर्वमपि स्वभावचपलं दृष्ट्वेष्टितं ते सदा । एतैर्वायससंगतोऽस्यविनयैर्दोषैरमीभिः परं यत्सर्वत्र कुटुम्बवत्सलमतिस्तेनैव धन्यो भवान् ॥ २१४ ॥ रूक्षस्यामथुरस्य चातिमलिनच्छायस्य धृष्टस्य च क्षुद्रस्य क्षतकारिणोऽतिचपलस्याह्लादविच्छेदिनः । येयं निम्बफलेषु काक भवतस्तिक्तेषु नैमर्गिकी प्रीतिस्तत्सदृशं विधेर्विलसितं निष्पन्नमेतच्चिरात् ॥ २१५ ॥ कर्णारुतुदमन्तरेण रैणितं गाहस्व काक स्वयं मौकन्दं मकरन्दशालिनमिह त्वां मन्महे कोकिलम् । धन्यानि स्थलवैभवेन कतिचिद्वस्तूनि कस्तूरिकां नेपालक्षितिपालफालपतिने पङ्के न शङ्केत कः ॥ २१६ ॥ काक त्वं फलनप्रमाप्रविपिनं दैवात्समासादयन्किं कर्णो बधिरीकरोपि परुषक्रेकारकोलाहलैः । मौनं चेदवलम्बसे रतभरप्रच्छान्तपुंस्कोकिलभ्रान्त्यापि त्वयि मंचरन्ति न कथं मुग्धाकटाक्षच्छटाः ॥ २१७ ॥ नो चारू चरणौ न चापि चतुरा चर्चुर्न वाच्यं वचो नो लीलाचतुरा गतिर्न च शुचिः पक्षग्रहोऽयं तव । कूरक्रेकृतिनिर्भरां गिरमिह स्थाने वृथैवोद्विरन्मूर्ख ध्वाङ्क् न लज्जेऽप्यसदृशं पाण्डित्यमुन्नाटयन् ॥ २१८ ॥ यस्याकर्ण्य वचः सुधाकवलितं वाच्यमानामपि व्यग्राणि व्यथयन्ति मन्मथकथाश्चेतामि चैत्रोत्सवे । रे रे काकवराक मौकममुना पुंस्कोकिलेनाधुना स्पर्धाबन्धमुपेयुपस्तव तु किं लज्जापि नोजागरा ॥ २१९ ॥ आलापं कलकण्ठिका न कुरुते कीरा न धीरध्वनिं व्याहारं कलयन्ति कौमलगिरः कृजन्ति नो बहिणः । नीराडम्बरदुर्दिनाम्बरनले दूरे द्विरेफध्वनिः काकाः केवलमेव केंकृतरवैः कुर्वन्ति कर्णज्वरम् ॥ २२० ॥ बन्धं लब्धवतः परस्य वदनं भिक्षाशया पश्यतः स्वावामच्युनिवेदनां विदधतः कान्तां विना सीदतः । भ्राम्यन्तः मह भार्यया प्रतिदिशं प्रत्यापगं प्रत्यगं कीरम्याध्ययनं हसन्ति विविधक्रीडालसा वायमाः ॥ २२१ ॥ किं केकीव शिखण्डमण्डिततनुः किं कीरवत्पाठकः किं वा हंस इवाङ्गनागतिगुरुः मौरीव किं मुस्वरः । किं वा हन्त शकुन्तवाल्पिकवत्कर्णामृतं स्यन्दते काकः केन गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥ २२२ ॥ अत्रस्थः सखि लक्ष्यो जनगतस्यापि प्रियम्यागमं वेत्याख्याति च धिक्शुकादय इमे सर्वे पठन्तः स्थिताः । मत्कान्तस्य वियोगतापदहनज्वालावलीवारिदः काकस्तेन गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥ २२३ ॥ अम्मिन्नम्भोदवृन्दध्वनिजनितरुपि प्रेक्षमाणेऽन्तरिक्षं मा काक व्याकुलो भूस्त-रुशिखरशवक्रव्यलेशानशान । धत्ते मत्तेभकुम्भव्यतिकरकरजग्रामवज्राग्रजाग्रद्वासव्यासक्तमुक्ताधवलितकवलो न स्पृहामत्र सिंहः ॥ २२४ ॥

बकः ॥ एष बकः सहसैव विपन्नः शाब्दमहो क नु तद्रतमस्य । साधु कृतान्त न कश्चिदपि त्वां वञ्चयितुं सुशठोऽपि समर्थः ॥ २२५ ॥ न कोकिलानामिव मञ्जु गुञ्जितं न लब्धलास्यानि गतानि हंसवत् । न बर्हिणानामिव चित्रपक्षता गुणस्तथाप्यस्ति बके बक-
व्रतम् ॥ २२६ ॥ बकोट ब्रूमस्त्वां लघुनि सरमि कापि शफरैस्तव न्याय्या वृत्तिर्न पुनर-
वगाढुं समुचितः । इतश्चेतश्चाभ्रंलिहलहरिहेलातरलितक्षितिध्रग्रासैकग्रहिलतिमिपोतः पतिर-
पाम् ॥ २२७ ॥ नैर्मल्यं वपुस्तवास्ति वसतिः पद्माकरे जायते मन्दं याहि मनोरमां वद
गिरं मौनं च संपादय । धन्यस्त्वं बक राजहंसपदवीं प्राप्तोऽसि किं तैर्गुणैर्नारक्षीरविभाग-
कर्मनिपुणा शक्तिः कथं लभ्यते ॥ २२८ ॥ जातिस्तस्य न मानसे न शुचिभिर्वृत्तिर्मृणालाङ्कुरैर्न
ब्रह्मोद्बहनेन निर्मलयशः प्राप्ता न वाचः कलाः । जीवन्सत्त्वबधेन बाह्यध्वलो भ्राम्यन्सगर्व
पुनर्मिथ्यैवोन्नतकंधरः शठबको हंसैः सह स्पर्धते ॥ २२९ ॥ रे रे शिष्टबकोट नाकतटिनीतीरे
तपस्त्रिव्रतं ध्याननानिभिपोपभोगमनसा युक्तं करोपीदृशम् । एवं यत्किल मानसस्य पदवीं
काङ्क्षस्ययुक्तं हि तन्नीरक्षीरविवेकनिर्मलधियो हंसस्य नान्यस्य सा ॥ २३० ॥ न भ्रूणां स्फु-
रणं न चञ्चुचलनं नो चूलिकाकम्पनं न ग्रीवाचलनं मनागपि न यत्पक्षद्वयोत्क्षेपणम् । नासा-
ग्रेक्षणमेकपाददमनं कष्टैकनिष्ठं परं यावत्तिष्ठति हीनमीनवदनस्तावद्वकस्तापसः ॥ २३१ ॥

घूकः ॥ यद्यपि तरणेः किरणैः मकलयमिदं विश्वमुज्ज्वलं विदधे । तदपि न पश्यति
घूकः पुराकृतं भुज्यते कर्म ॥ २३२ ॥

सारङ्गः ॥ अये वापीहंमा निजवसतिमंकोचापिशूनं कुरुध्वं मा चेतो वियति वहतो
वीक्ष्य विहगान् । अमी सारङ्गास्ते भुवनमहनीयव्रतभृतो निरीहाणां येषां तृणमिव भवन्त्य-
म्बुनिधयः ॥ २३३ ॥

खद्योतः ॥ जर्जरनृणाग्रमदहनसर्पकणमप्रकाशयन्नूनम् । कीटवमात्मतत्त्वात्खद्योतः ख्या-
पयन्नवति ॥ २३४ ॥ घनसन्तमसमलीमस दशदिशि निशि यद्विराजमि तदन्यत् । कीट-
मणे दिनमधुना तरणिकरान्तरितसितकिरणम् ॥ २३५ ॥ कापि गतः पतिरह्नां जलदा-
न्तरितः शशी सनक्षत्रः । शून्यं तमसि भवानपि खद्योत द्योततां नाम ॥ २३६ ॥ इन्दुः
प्रयास्यति विनङ्ख्यति तारकश्रीः स्थास्यन्ति लीढतिमिरा न मणिप्रदीपाः । अन्धं समग्र-
मपि कीटमणे भविष्यत्युन्मेषमेप्यति भवानपि दूरमेतत् ॥ २३७ ॥ आजिप्णवो नभसि
मेवकृतान्तराले स्वल्पप्रभा अपि परैरनिरस्तभासः । खद्योतकाः प्रकटितोरुतरप्रभावास्ता-
वन्न सैततुरगः समुदेति यावत् ॥ २३८ ॥ अदृष्टव्यापारं गतवति दिनानामधिपतौ यैशःशे-
षीभूते शशिनि रीतधाम्नि ग्रहणे । तथा ध्वान्तं जातं जगदुपनते मेघसमये यथामी गण्यन्ते
तमसि पटवः कीटमणयः ॥ २३९ ॥

१ जन्म. २ शुभ्रैः. ३ जीवनम्. ४ ब्रह्मण उद्बहनेन वाहनतया पृष्ठे धारणेन. ५ सूर्यः. ६ दर्श-
नव्यापाररहितं यथा स्यात्तथा. ७ यशोमात्रावशिष्टे. ८ गततेजसि.

स्थलचरान्योक्तयः ।

सिंहः ॥ एकोऽहमसहायोऽहं कृशोऽहमपरिच्छदः । स्वप्नेऽप्येवंविधा चिन्ता मृगेन्द्र-
स्य न जायते ॥ १ ॥ मृगेन्द्रं वा मृगारिं वा सुखं व्याहरतां जनः । तस्योभयमपि व्रीडा
क्रीडादलितदन्तिनः ॥ २ ॥ मृगेभ्यो रक्ष्यते क्षेत्रं नरैर्मृणमयैरपि । सिंहाक्रान्तं पुनर्मूढ न
हयैर्न च दन्तिभिः ॥ ३ ॥ मृगैर्नष्टं शशैर्लानं वराहैश्चलितं स्थलात् । हयानां हेपितं श्रुत्वा
सिंहैः पूर्ववदासितम् ॥ ४ ॥ ग्वनन्नाखुबिलं सिंहः पापाणशकलाकुलम् । प्राप्नोति नख-
भङ्गं वा फलं वा मूपको भवेत् ॥ ५ ॥ जीर्णोऽपि क्रैमर्हानोऽपि कृशोऽपि यदि केसरी ।
तथापि यूथनाथस्य शङ्कातङ्काय कल्पते ॥ ६ ॥ नाभिपेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते
वने । विक्रमाजितमत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥ ७ ॥ वेतैण्डगण्डकण्डूतिपाण्डित्यपैरिप-
न्थिना । हरिणा हरिणालीपु कथ्यतां कः पराक्रमः ॥ ८ ॥ उत्तुङ्गमत्तमातङ्गमस्तकन्यस्त-
लोचनः । आसन्नेऽपि च सारङ्गे न बाञ्छां कुरुते हरिः ॥ ९ ॥ जातः स्तन्यं न जग्राह
कण्ठीरवकिशोरकः । चक्षुर्व्यापारयामाम कुञ्जे कुञ्जरशालिनि ॥ १० ॥ वरमुन्नतर्लाङ्गला-
त्सटाधूननभीषणात् । सिंहात्पादप्रहारोऽपि न शृगाव्याधिरोहणम् ॥ ११ ॥ शूरोऽसि कृतविद्यो-
ऽसि दर्शनीयोऽसि पुत्रक । कुले तस्मिन्प्रजातोऽसि गजो यत्र न हन्यते ॥ १२ ॥ यस्मिञ्जी-
वति सिंहे वनमिदमामीदुरामदं द्विरदैः । वयन्ते कटिमृत्रं तस्य मयाभिः शवगशिशवः ॥ १३ ॥
एकाकिनि वनवामिन्येराजलक्ष्मण्यनीतिशास्त्रजे । सर्व्वोच्छिन्ने मृगपतौ राजेति गिरः परि-
णमन्ति ॥ १४ ॥ अनिशं मतङ्गजानां वृंहितमाकर्ष्यते यथा विपिनं । मन्ये तथा न जी-
वति गजेन्द्रैपलकवलनः सिंहः ॥ १५ ॥ यद्यपि च देवयोगात्मिहः पतितोऽतिदुस्तरे
कूपे । तदपि च बाञ्छति मतनं करिकुम्भविदारणं मनमि ॥ १६ ॥ यद्यपि रटति मरोपं
मृगपतिपुरतोऽपि मत्तगोमायुः । तदपि न कुप्यति सिंहोऽप्यमदृशपुरुषेषु कः कोपः ॥ १७ ॥
जठरज्वलनज्वलताप्यपगतशङ्कं ममागतापि भुरः । करिणामग्निना हरिणा हरिणाली हन्यतां
नु कथम् ॥ १८ ॥ हेत्याविदलितकरिकुल कण्ठीरव कीदृशः प्रकोपोऽयम् । लोलं बालशृ-
गाले केवलकोलाहल्याधारे ॥ १९ ॥ गजिनमाकर्ष्य मनागङ्गे मार्तुनिशार्धजातोऽपि । हरि-
शिशुरुत्पतितुं द्रागङ्गान्याकुञ्च्य लीयते निभृतम् ॥ २० ॥ वयोभिमानादपमानता चेद्वि-
धीयते फेरुजरत्तरेण । हेत्याहतानेककरीन्द्रयूनां हरीन्द्रमृनोर्नहि कापि हानिः ॥ २१ ॥
भिनन्ति भीमं करिराजकुम्भं विभन्ति वेगं पवनादतीव । करोति वामं गिरिगद्वरेषु तथापि
सिंहः पशुरेव नान्यः ॥ २२ ॥ गम्यते यदि मृगेन्द्रमन्दिरे लभ्यते करिकपोलमौक्तिकम् ।
जम्बुकालयगतेन लभ्यते वत्सपुच्छगुरचर्मखण्डनम् ॥ २३ ॥ येन भिन्नकरिकुम्भविस्त्व-
लनमौक्तिकावलिभिरञ्जिता मही । अद्य तेन हरिणान्तिके कथं कथ्यतां नु हरिणा परा-

१ परिवारहीनः. २ पराक्रमरहितः. ३ मत्तगजानाम्. ४ वैरिणा. ५ मृगपङ्क्तिषु. ६ मृगे. ७ सिंहः.
८ पुच्छम्. ९ कम्पनम्. १० राजचिह्नरहिते. ११ बलोन्नते. १२ गजितम्. १३ हस्तिमांसप्रासकरः.

क्रमः ॥ २४ ॥ हरिरलसविलोचनः सहेलं बलमवलोक्य पुनर्जगाम निद्राम् । अधिगत-
पतिविक्रमास्तभीतिर्न तु वनितास्य विलोक्यांचकार ॥ २५ ॥ उत्तुङ्गशैलशिखरस्थितपाद-
पस्य काकोऽपि पक्कफलमा लभते सपक्षः । सिंहो बली गजविदारणदारुणोऽपि सीदत्यहो
तरुतले खलु हीनपक्षः ॥ २६ ॥ अन्तर्बलान्यहममुप्य मृगाधिपस्य वाचा निवेद्य कथमद्य
लघूकरोमि । जानन्ति किं तु करजक्षतकुम्भिकुम्भनिर्मुक्तमौक्तिकमयानि वनान्तराणि ॥ २७ ॥
आबद्धकृत्रिमसटाजटिलांमभित्तिगरोपितो मृगपतेः पदवीं यदि श्वा । मत्तेभकुम्भतटपाटन-
लम्पटस्य नादं करिष्यति कथं हरिणाधिपस्य ॥ २८ ॥ भिन्ना महागिरिशिलाः करजाग्र-
जाग्रदुद्दामशौर्यनिकरैः करटिभ्रमेण । दैवे पराञ्चि करिणामरिणा तथापि कुत्रापि नापि खलु
हा पिशितस्य लेशः ॥ २९ ॥ पौरीन्द्रशावक न तावकरीतिरेपा वेपान्नैर्विहरसि श्वशृ-
गालशवैः । कुम्भीन्द्रकुम्भदलनोत्पननाक्रमेच्छां वंशोचितां न खलु रीतिमुरीकरोषि
॥ ३० ॥ उत्प्लुत्य यः शिखरिणं मदकुम्भिकुम्भमुद्विद्य सानुशतमायतमुल्लङ्घे । पञ्चाननो
नियतया जरयाभिभूतः सोऽयं करौ लिहति बृंहितलोहिताक्षः ॥ ३१ ॥ दिगन्ते
श्रूयन्ते मदमलिनगण्डाः करटिनः करिण्यः कारुण्यास्पदमममशीलाः खलु मृगाः । इदानीं
लोकेऽस्मिन्ननुपमशिखानां पुनरयं नखानां पाण्डित्यं प्रकटयतु कस्मिन्मृगपतिः ॥ ३२ ॥
न यत्र स्थेमानं दधृगतिभयभ्रान्तनयना गलद्दानोद्वेकभ्रमदलिकदम्बाः करटिनः । लुठन्मु-
क्ताभारे भवति परलोकं गतवनो हरेरद्य द्वारे शिव शिव शिखानां कलकलः ॥ ३३ ॥
कुरङ्गीणां यथं निभृतमिदमङ्गीकृतमयं निरातङ्को यन्निर्दयद्वयभावोऽर्दयतु तत् । निवेद्यो वा
कस्मिन्नयमविनयः केसरियुवा हठान्मत्तेभानां युवतिषु विधत्ते नखपदम् ॥ ३४ ॥ स्थितिं
नो रे दध्याः क्षणमपि मदान्वेक्षणं सखे गजश्रेणीनाथ त्वमिह जटिलायां वनभुवि । असौ
कुम्भिभ्रान्त्या खरनखरनिर्दारीतमहागुरुग्रावग्रामः स्वपिति गिरिगर्भं हरिपतिः ॥ ३५ ॥
पिब स्तन्यं पोत त्वमिह मददन्तावलधिया दृगन्तानाधत्मे किमिति हैरिदन्तेषु परुषान् ।
त्रयाणां लोकानामपि हृदयतापं परिहरन्नयं धीरं धीरं ध्वनति नवनीलो जलधरः ॥ ३६ ॥
क्षुद्राः सन्ति सहस्रशोऽपि विपिनं शौण्डीर्यवीर्योद्धतास्त्रम्यैकस्य पुनः स्तवीमहि महः मिहस्य
विश्वोत्तरम् । केलिः कोलकुलैर्मदो मदकलैः कोलाहलो नाहलैः संहर्षो महिषैश्च यस्य
मुमुचे साहं कृते हुंकृते ॥ ३७ ॥ कोलः केलिमलंकरोतु करिणः क्रीडन्तु कान्तासखाः
कासारे वनकासराः सरभसं मज्जन्तिवह स्वेच्छया । अभ्यस्यन्तिवभयोपितश्च हरिणा भू-
योऽनुरूपां गतिं कान्तारान्तरमंचरिष्णुरधुना पञ्चाननो वर्तते ॥ ३८ ॥ नास्योच्छ्रायवती
तनुर्न दशनौ नो दीर्घदीर्घः करैः सत्यं वारण नैप केसरिशिशुस्वादम्बरैः स्पर्धते । तेजोबीज-
मजेयमस्य हृदये न्यस्तं पुनर्वेधसा तादृक्त्वादृशमिव येन सुतरां भोज्यं पशुं मन्यते ॥ ३९ ॥

१ मृगयार्थमागतं सेनाम्. २ हे सिंहशिशो. ३ गजाः. ४ स्थितिम्. ५ सिंहस्य. ६ क्रोशी-
नाम्. ७ दिगन्तेषु. ८ नीचाः. ९ 'नाहलो म्लेच्छजात्यन्तरे' इति हैमः. १० शुण्डादण्डः.

क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्रायोऽपि कष्टां दशमापन्नोऽपि विपन्नधीधृतिरपि प्राणेषु
 गच्छत्स्वपि । मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भपिशितग्रासैकबद्धस्पृहः किं जीर्णं तृणमस्ति मानमहता-
 मग्रेसरः केसरी ॥ ४० ॥ येनानर्गलकालकेलिकलितप्रेत्यग्रकादम्बिनीधाराधोरणिधौतधा-
 तुषु पुरा शैलेषु लीलायितम् । सोऽयं शृङ्गनिपातभग्नचरणः स्फारस्फुरत्फेरवीफूत्कारैः कु-
 पितोऽद्य खादति मुहुः पाणी मृगग्रामणीः ॥ ४१ ॥ ग्रामाणामुपश्लयसीमनि मदोद्वेकस्फु-
 रत्सौष्ठवाः फेत्कारध्वनिमुद्गिरन्ति बहवः संभूय गोमायवः । सोऽन्यः कोऽपि घनाघनध्व-
 निघनः पारीन्द्रगुञ्जारवः शुष्यद्वण्डमलोलशुण्डमचलत्कर्णं गजैर्यः श्रुतः ॥ ४२ ॥ एणः
 क्रीडति शूकरश्च खनति द्वीपी च गर्वायते क्रोष्टा क्रन्दति वलगते च शशको वेगाद्गुरुधा-
 वति । निःशङ्कः करिपोतकस्तरुलतामुन्मोटते लीलया हंहो सिंह विना त्वयाद्य विपिने
 कीदृग्दशा वर्तते ॥ ४३ ॥ हे मातङ्ग मदाम्बुडम्बरतया रोलम्बरोलं वहद्वन्यानामवलम्बनं
 वनमिदं भङ्गं यदुत्कण्ठसे । दृष्टस्तत्किमहो महान्नतधराधौरेयधात्रीधरप्रस्थप्रस्थितमेघयूथ-
 मथनोत्कण्ठी न कण्ठीरवः ॥ ४४ ॥ यस्म्यैवन्ध्यरुपः प्रतापवमनेनीदेन धैर्यद्रुहः शुष्यन्ति
 स्म मदप्रवाहसरितः मद्योऽपि दिग्दन्तिनाम् । दैवात्कष्टदशावशं गनवतः सिंहस्य तस्या-
 धुना कर्पन्त्येव करेण केसरमटाभारं जैरत्कुञ्जराः ॥ ४५ ॥ यः शौर्यावधिरिव यस्य सहसा
 दिग्दन्तिनोऽप्यन्तिकं नायाताः किल येन विन्ध्यवमुधा गम्या न कस्याप्यभून् । तस्मिन्कौ-
 तुकिना त्वया करिपतौ लुप्ते कपोलस्थलीभङ्गः केसरिवीर संप्रति पुनः कुत्रैव विश्राम्यतु
 ॥ ४६ ॥ यूना येन विभिन्नवारणघटाकुम्भोच्छलन्मौक्तिकश्रेणीभिः परिपूरितास्तटभुवो
 भूमीभृतां कोटिशः । तम्यैवाद्य निवासमीप्ति कलभाः क्रीडन्ति निःमाध्वसं पारीन्द्रस्य जरा-
 तुरस्य तदहो जीर्णो जिगीपारसः ॥ ४७ ॥ कः कः कुत्र न युर्वरायितवुरीधरो घुरेच्छू-
 करः कः कः कं कमलाकरं विमलकं कर्तुं करी नोद्यतः । के के कानि वनान्यरण्यमहिषा
 नोन्मूलयेयुर्यतः सिंहीस्नेहविलामबद्धवमतिः पञ्चाननो वर्तते ॥ ४८ ॥ मातङ्गाः किमु
 वल्लितैः किमफलैराडम्बरैर्जम्बुकाः मारङ्गा महिषा मदं व्रजन् किं शून्येषु शूरा न के । कों-
 पाटोपसमुद्रात्कटसटाकोटेरिभारे पुनः सिन्धुध्वानिनि हुंहुते स्फुरति यत्तद्गर्जितं गर्जितम्
 ॥ ४९ ॥ काकः पक्षबलेन भूपतिगृहे ग्रासं यदि प्राप्तवान्किंवा तस्य महत्त्वमस्य ल-
 घुता पञ्चाननस्यागता । येनाक्रम्य करीन्द्रगण्डयुगलं निर्भिद्य हेलालवाल्लब्ध्वा ग्रा-
 सवरं वैराटकधिया मुक्तागणस्यज्यते ॥ ५० ॥ निद्रामीलितलोचनो मृगपतिर्यावद्गुहां
 सेवते तावत्त्वैरममी चरन्तु हरिणाः स्वच्छन्दसंचारिणः । उन्निद्रस्य विधूतकेसरसटा-
 भारस्य निर्गच्छतो नादे श्रोतृपथं गते गतधियः सन्त्वेव दीर्घायुपः ॥ ५१ ॥ स्मेराः
 सन्तु सुभासदः करिचमूर्दर्पज्वरोत्सारिणा हर्यक्षेण समं च जम्बुकयुवा युद्धाय बद्धादरः ।

१ क्षुधया कृशः. २ नूतनमेघमाला. ३ जम्बुकी. ४ सफलकोपस्य. ५ वृद्धगजाः. ६ सिंहस्य.
 ७ कपर्दकबुद्धया.

तत्रापि प्रथयन्ति तुल्यबलतामेके तयोरुच्चकैरन्ये संशयशंसिनस्तदपरे बाढं विपर्यासिनः ॥ ९२ ॥ हे हर्यक्ष सहस्व संप्रति लघुर्गोमायुरग्रे सतां मत्साधारणवन्यजन्तुमनसा गुङ्गारवं संव्यधात् । नीचानां प्रकृतिभ्रमो मुखरता चातः कथं खिद्यसे शार्दूले द्विरदे मृगे शश-कुले कस्ते विपक्षग्रहः ॥ ९३ ॥ दिङ्नागाः प्रतिपेदिरे प्रथमतो जात्यैव जेतव्यतां संभाव्य स्फुटविक्रमोऽथ वृषभो गौरेव गौरीपतेः । विक्रान्तेनिकषं करोतु कतमं नाम त्रिलोकीतले कण्ठेकालकुटुम्बिनीकरुणया सिक्तः स कण्ठीरवः ॥ ९४ ॥

गजः ॥ गजस्य पङ्कमग्रस्य त्रपाकरमिदं महत् । पादमुद्धृत्य यद्वच्छन्हरिणोऽपि हस-त्यसौ ॥ ९५ ॥ मलोत्सर्गं गजेन्द्रस्य मूर्ध्नि काकः करोति चेत् । कुलानुरूपं तत्तस्य यो गजो गज एव सः ॥ ९६ ॥ ग्रासादलितसिक्थस्य किं गतं करिणो भवेत् । पिपीलिकस्तु तेनैव सकुटुम्बोऽपि जीवति ॥ ९७ ॥ बन्धनस्थो हि मातङ्गः सहस्त्रभरणक्षमः । अपि स्वच्छन्द-चारी श्वा स्वोदरेणापि दुःखितः ॥ ९८ ॥ अन्नर्वसति मार्जारी शुनी वा राजवेस्मनि । ब-हिर्वद्भोऽपि मातङ्गस्ततः किं लघुतां गतः ॥ ९९ ॥ रवितप्तो गजः पद्मांस्तद्रृष्टान्बाधितुं ध्रुव-म् । सरो विशति न स्नातुं गजस्नानं हि निष्फलम् ॥ १०० ॥ कौपे पयसि लघीयमि तापेन करः प्रसारितः करिणा । सोऽपि न पयसा लितो लाघवमात्मा परं नीतः ॥ १०१ ॥ यदि मत्तोऽसि मतंगज किममीभिरसारसरलतरुदलनैः । हेरिमनुमर खरनखरं व्यपनेप्यनि ते स करटकण्डू-तिम् ॥ १०२ ॥ कलभ तवान्तिकमागतमलिमेनं मा कदाप्यवज्ञासीः । अपि दानसुन्दराणां द्विपधुर्याणामयं शिरोधार्यः ॥ १०३ ॥ लीलामुकुलितनयनं किं सुखशयनं समातनुपे । परि-णामविषमहरिणा करिनायक वर्धते वैरम् ॥ १०४ ॥ आपातालगभीरे मज्जति नीरे निदा-वसंततः । न स्पृशति पल्वलाम्भः पञ्जरशेषोऽपि कुञ्जरः क्वापि ॥ १०५ ॥ सूते सूकरगृ-हिणी शुतशतमतिदुर्भगं झटिति । करिणी चिराय सूते कमपि महीपालालितं कलभम् ॥ १०६ ॥ गिरिगह्वरेषु गुरुगर्वगुम्फितो गजराजपोत न कदापि संचर । यदि बुध्यते ह-रिशिशुः स्वनंधयो भविता करेणुपरिशेषिता मही ॥ १०७ ॥ केलिं कुरुष्व परिभुङ्क्ष्व सरोरुहाणि गौहस्व शैलतटनिर्झरिणीपयांसि । भावानुरक्तकरिणीकरलालिताङ्ग मातङ्ग मुञ्च मृगराजराणाभिलापम् ॥ १०८ ॥ भो भोः करीन्द्र दिवसानि कियन्ति तावदस्मिन्मरौ संम-तिवाहय कुत्रचिच्चम् । रेवाजलैर्निजकरेणुकरप्रयुक्तैर्भूयः शमं गमयितासि निदावदाहम् ॥ १०९ ॥ दानार्थिनो मधुकरा यदि कर्णतालैर्दूरीकृताः करिवरेण मदान्धबुद्ध्या । तस्यैव गण्डयुगमण्डनहानिरेषा भृङ्गाः पुनर्विकचपद्मवने चरन्ति ॥ ११० ॥ लौङ्गलचालनमधश्चर-णावपातं भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च । श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु धीरं विलो-

१ कण्ठेकालः शिवस्तात्कुटुम्बिनी पार्वती. २ सिंहम्. ३ क्रीडाम्. ४ मज्जनं कुरु. ५ मरुदेशे. ६ यापय. ७ दानोदकार्थिनः. ८ प्रफुल्लकमलवने. ९ पुच्छविक्षेपणम्. १० गजश्रेष्ठः.

कयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥ ७१ ॥ गण्डस्थले हि मदवारिजलौघलुब्धमत्तभ्रमद्भ्रमरपादतला-
हतोऽपि । कोपं न गच्छति नितान्तबलोऽपि नागस्तुल्ये बले हि बलवान्परिकोपमेति
॥ ७२ ॥ न स्वां करेणुमपि नापि निजान्किशोरान्नात्मानमेष परिशोचति वारणेन्द्रः ।
दावाग्रिमग्रतनुरत्र यथोपसन्नान्दानार्थिनो मधुकरानधिरूढभावान् ॥ ७३ ॥ दानं ददत्यपि
जैलैः सहस्राधिरूढे को विद्यमानगतिरसिर्तुमुत्सहेत । यदन्तिनः कँटकटाहतदार्निमङ्गो-
र्मङ्गदपाति परितः पटलैरलीनाम् ॥ ७४ ॥ न गृह्णाति ग्रामं नवकमलकिञ्जल्किनि
जले न पङ्कैर्वाह्यदं विशति विमभङ्गार्धशबलैः । ललन्तीं प्रेमाद्रामपि विपहते नान्यकरिणीं
स्मरन्दावभ्रष्टां हृदयदयितां वारणपतिः ॥ ७५ ॥ गले पाशस्तीव्रश्ररणयुगले गाढनिगडो
दृढं स्कन्धे बन्धः शिरसि सृणिपातः स्वरतरः । नरः स्कन्धारूढो बत मरणयोग्येऽपि
विषये न जानीमोऽत्यर्थं द्विरद वद कस्मात्तव मदः ॥ ७६ ॥ निषेवन्तामेते वृषमहिषमे-
पाश्च हरिणा गृहाणि क्षुद्राणां कतिपयनृणैरेव सुखिनः । गजानामास्थानं मदमलिलज-
म्बालितभुवां तदेकं विन्ध्याद्रेर्विपिनमथवा भूपमदनम् ॥ ७७ ॥ न कुर्याः प्राग्वयं किमपि
करिपोत प्रतिभिया हरीणां हेलेयं यदिह बहुवेलं विहरमि । अकस्मादेतेषां कुटिलदृशि
रोपस्पृशि मनाद्भिरर्थं भाविन्यो मदकरिदरिद्रा वनभुवः ॥ ७८ ॥ जर्हीहि गुरुगर्जितं वि-
जहि शुण्डया सीत्कृतं परिभ्रम शनैर्वनं किमु गजेन्द्र गर्वायमे । यथा न किल केसरी गि-
रिदरीषु निद्रां त्यजन्विमूर्च्छयति जृम्भया सुभग तावकीनं मनः ॥ ७९ ॥ रे चाखल्य-
जुपो मृगाः श्रितनगाः कङ्गोलमालाकुलोमेतामम्बुधिगामिनीं व्यवसिताः संगहितुं वा
कथम् । अत्रैवोच्छलदम्बुनिर्भरमहावर्तैः समावर्तितो यद्वावेव रमानलं पुनरमौ यातो गज-
ग्रामणीः ॥ ८० ॥ नीर्वारिप्रमवाग्रमुष्टिकवलयैर्वा वधितः शैशवे पीतं येन सरोजपत्रपुटके
होमावशेषं पयः । तं पश्चान्मदमन्थगलिवलयव्यालुप्तगण्डं गजं सानन्दं ममयं च पश्यति
मुहुर्दूरे स्थितस्तापसः ॥ ८१ ॥ कर्णे चामरचारुकम्बुकलिकाः कण्ठे मणीनां गणाः सिन्दूर-
प्रकरः शिरःपरिमरे पार्श्वान्तिके किङ्किणी । लब्धश्चेन्नृपवाहनेन करिणा बद्धेन भूपावि-
धिस्तत्किं भूधरधूलिधूमरतनुमान्यो न वन्यः करी ॥ ८२ ॥ पीतं यत्र हिमं पयः कव-
लिता यस्मिन्मृणालाङ्कुरास्तापातेन निमज्ज्य यत्र मरसो मध्ये विमुक्तः श्रमः । धिक्तस्यैव
जलानि पङ्किलयतः पाथोजिनीं मभ्रतो मूलान्युत्वनतः करीन्द्र भवतो लज्जापि नो जा-
यते ॥ ८३ ॥ तापो नापगतमृषा न च लुशा धौता न धूली तनोर्न स्वच्छन्दमकारि क-
न्दकवलः का नाम केलीकथा । दूरोत्क्षिप्तकरेण हन्त करिणा स्पृष्टा न वा पद्मिनी प्रा-
रब्धो मधुपैरकारणमहो ज्ञाङ्कारकोलाहलः ॥ ८४ ॥ नाभूवन्मुवि यस्य कुत्रचिदपि स्पर्धा-

१ वितरणम्; (पक्षे) मदजलम्. २ उदकैः; (पक्षे) डलयोरभेदात्) जडैः. ३ आक्रान्ते. ४ स-
गतिकः; (पक्षे) बुद्धिमान्. ५ स्थातुम्. ६ शक्त्यात्. ७ गण्ड. ८ मज्जनं कर्तुमिच्छोः. ९ शी-
घ्रम्. १० अङ्गुशपात. ११ तृणधान्यानि.

कराः कुञ्जराः सिंहेनापि न लङ्घिता किमपरं यस्योद्धता पद्धतिः । कष्टं सोऽपि कैदर्थ्यते
 करिवरः स्फारारवैः फेरवैरापातालगभीरपङ्कपटलीमग्नोऽद्य भेगोद्यमः ॥ ८९ ॥ पादाघात-
 विघूर्णिता वसुमती त्रासाकुलाः पक्षिणः पङ्काङ्कानि सरांसि गण्डकषणक्षोदक्षताः शाखिनः ।
 प्राप्येदं कतिपोतकैर्विविधशाच्छादूलशून्यं वनं तत्तन्नाम कृतं विशृङ्खलतया वक्तुं न यत्पा-
 र्यते ॥ ८९ ॥ आरामोऽयमनर्गलेन बलिना भग्नः समग्नो मयेत्यन्तः संभृतहर्षवर्धितमदो-
 दग्नः किमुन्माद्यसि । मातङ्ग प्रतिवर्षमेव भवतो भावी निदाघज्वरस्तत्रापि प्रतिकारमहसि
 सखे सम्यक्समालोचितुम् ॥ ८७ ॥ कौपं वारि विलोक्य वारणपते किं विस्मितेनास्यते प्रा-
 यो भौजनमस्य संप्रति भवांस्तत्पीयतामादरात् । उन्मज्जच्छफरीर्षुलिन्दललनापीनस्तनास्फा-
 लनस्फारीभूतमहोर्मिनिर्मलजला दूरेऽधुना नर्मदा ॥ ८८ ॥ नो मन्ये दृढबन्धनात्क्षतमिदं
 नैवाङ्कुशाघातनं स्कन्धारोहणताडनात्परिभवं नैवान्यदेशागमम् । चिन्तां मे जनयन्ति चे-
 तसि यथा स्मृत्वा स्वयूथ्यान्वने सिंहत्रासितभीतभीरुकैलभा यास्यन्ति कस्याश्रयम्
 ॥ ८९ ॥ पत्युर्यत्पतितावशेषकवलग्रासेन वृत्तिः कृता पीतं यच्च करावगाहकलुषं तत्पी-
 तशेषं पयः । प्राणान्पूर्वतरं विहाय तदिदं प्राप्तं करिण्या फलं यद्वन्धव्रणकातरस्य करिणः
 क्लिष्टं न दृष्टं मुग्धम् ॥ ९० ॥ क्रीडाकारि तडागवारिणि गतातङ्कं न पङ्केरुहैर्वल्ली काचन
 शल्लकीतरुगतानाकर्षिता हर्षतः । नाश्लिष्टा करिणी करेण करिणा कामातुरेणामुना दं-
 द्राभिर्विकटाननः शिव शिव व्यालोकि पञ्चाननः ॥ ९१ ॥ सान्द्रमोदवतीः स्वकीयव-
 सतीः पङ्केरुहाणां ततीस्त्वक्त्वायं भ्रमरः करोन्द्र भवतामभ्याशमभ्यागतः । एतच्चेतसि सं-
 प्रधार्य जगतीविख्यातदानैस्तथा युष्माभिः क्रियतां यथोपरमते हास्याय नास्यागमः ॥ ९२ ॥
 त्यक्तो विन्ध्यगिरिः पिता भगवती माता च रेवोज्झिता त्यक्ताः स्नेहनिबद्धबन्धुरधियस्तु-
 ल्योदया दन्तिनः । त्वल्लोभान्ननु हस्तिनि प्रतिदिनं बन्धाय दत्तं वपुस्त्वं दूरीक्रियसे लु-
 ठन्ति च शिरःपीठे कठोराङ्कुशाः ॥ ९३ ॥ स्पर्धन्तां मुखमेव कुञ्जरतया दिक्कुञ्जरैः
 कुञ्जरा ग्राम्या वा वनवासिनो मदजलप्रस्निग्धगण्डस्थलाः । आः कालस्य कुतूहलं शृणु
 सखे प्राचीनपालीमलैः प्रायः स्निग्धकपोलपालिरधमः कोलोऽपि संस्पर्धते ॥ ९४ ॥ य-
 त्प्रत्यग्रदलावलीकवलनैर्जातोऽसि शैलोपमो यच्छायासु कदर्थितोऽसि न कदाप्यर्काशुभिः
 कर्कशैः । घोराघातकिरातपत्रिपतने यैर्वारबाणायितं तन्मातङ्ग मदन्ध पाटयसि किं वि-
 न्ध्याटवीपादपान् ॥ ९५ ॥ ऊर्णा नैष दधाति नापि विषयो वाहस्य दोहस्य वा
 तृप्तिर्नास्य महोदरस्य बहुशो घासैः पल्लैरपि । हा कष्टं कथमस्य पृष्ठशिखरे गोणी स-
 मारोप्यते को गृह्णाति कपर्दकैरमुमिति ग्राम्यैर्गजो हस्यते ॥ ९६ ॥ घासग्रासं गृहाण
 त्यज करिकलभ प्रीतिबन्धं करिण्याः पाशग्रन्थिव्रणानामविरलमधुना देहि पङ्कानुलेपम् ।
 दूरीभूतास्तवैते शबरवरवधूविभ्रमोद्भ्रान्तदृश्या रेवातीरोपकण्ठच्युतकुसुमरजोधूसरा विन्ध्य-

पादाः ॥ ९७ ॥ यूथान्यग्रेगतानि प्रबलबलभृतो बद्धवैरा मृगेन्द्रा मूलादाकृष्यमाणाः
सपदि तटुरुहो भूरुहा निष्पतन्ति । दृष्ट्वा हृष्यन्ति हन्त प्रतिदिनमखिला भिल्लपल्लया
अधीशा हस्तालम्बाय केषां कलयतु वदनं पङ्कमग्रः करीन्द्रः ॥ ९८ ॥

मृगः ॥ इह किं कुरङ्गशावक केदारे कलममञ्जरीं त्यजसि । तृणधन्वा तृणबाणस्तृणघटितः
कपटपुरुषोऽयम् ॥ ९९ ॥ तृणमुखमपि न खलु त्वां त्यजन्ति हे हरिण वैरिणः शबराः ।
यशसैव जीवितमिदं त्यज योजितशृङ्गसङ्ग्रामः ॥ १०० ॥ विद्धा मृगी व्याधशिलीमुखेन
मृगस्तु तत्कातरवीक्षितेन । विहाय देहं विगतव्यथैका परस्य जीवावधिराधिरासीत्
॥ १०१ ॥ कति कति न मदोद्धताश्चरन्ति प्रतिशिखरं प्रतिकाननं कुरङ्गाः । क्वचिदपि
पुनरुत्तमा मृगास्ते मदयति यन्मद एव मेदिनीशान् ॥ १०२ ॥ अयि कुरङ्गि तपोवनवि-
भ्रमादुपगतासि किरातपुरीमिमाम् । इह न पश्यसि दारय मारय ग्रस पिबेति शुकानपि
जल्पतः ॥ १०३ ॥ अयि कुरङ्गि तुरङ्गमविक्रमे त्यज वनं जवनं गमनं कुरु । इह वने
विचरन्ति हि नायकाः सुरभिलोहितलोहितसायकाः ॥ १०४ ॥ मेयं स्थली वनतृणाङ्कुर-
जालमेतत्सेयं मृगीति हृदि जातमुदः कुरङ्गः । नैवं तु वेत्ति यदिहान्तरितो लताभिरायाति
सज्जितकठोरशरः किरातः ॥ १०५ ॥ रोमैन्धमारचय मन्थरमेत्य निद्रां मुख श्रमं तदनु
संचर रे यथेच्छम् । दूरे स पामरजनो मुनयः किलैते निष्कारणं हरिणपोत विभेषि क-
स्मात् ॥ १०६ ॥ ऐणीगणेषु गुरुगर्वनिमीलिताक्षः किं कृष्णसार खलु खेलसि कान-
नेऽस्मिन् । सीमामिमां केलय भिन्नकरीन्द्रकुम्भमुक्तामयीं हरिविहारवसुंधरायाः ॥ १०७ ॥
कस्तूरिकां हरिण मुख वनोपकण्ठं मा सौरभेण ककुभः सुरभीकुरुष्व । आस्तां यशो ननु
किरातशराभिघातात्रातापि हन्त भविता भवतो दुरापः ॥ १०८ ॥ द्रुततरमितो गच्छ
प्राणैः कुरङ्ग विद्युज्यसे किमिति वलितग्रीवं स्थित्वा मुहुर्मुहुरीक्षसे । विदधति हतव्याधानां
ते मनागपि नार्द्रतां कठिनमनसामेषामेते विलोकितविभ्रमाः ॥ १०९ ॥ स्थलीनां द-
ग्धानामुपरि मृगतृष्णामुपसरंस्तृषार्तः सारङ्गो विरमति न खिन्नेऽपि मनसि । अजानान-
स्तत्त्वं न स मृगयतेऽन्यत्र सरसीमभूमौ प्रत्याशा न च फलति विघ्नं च कुरुते ॥ ११० ॥
पुरो रेवापारे गिरिरितिदुरारोहशिखरो धनुष्पाणिः पश्चाच्छबरनिकरो धावति पुनः । सरः
सव्येऽसव्ये दवदहनदाहव्यतिकरो क यामः किं कुर्मो हरिणशिशुरेवं विलपति ॥ १११ ॥
अग्रे व्याधः करधृतशरः पार्श्वतो जालमाला पृष्ठे बद्धिर्दहति नितरां संनिधौ सारमेयाः ।
एणी गर्भादलसगमना बालकै रुद्धपादा चिन्ताविष्टा वदति हि मृगं किं करोमि क यामि
॥ ११२ ॥ सौरभ्येण त्रिभुवनमनोहारिणा काननेऽस्मिन्सत्कस्तूरीहरिण भवता वासितो
दिग्विभागः । तस्यैतत्ते फलमुपगतं पत्रिभिर्लुब्धकानां विद्धः प्राणांस्त्यजसि न गुणः श्रे-

१ हरिणि. २ तपोवनभ्रान्त्या. ३ चर्वितस्य पुनश्चर्वणम्. ४ हरिणीसंघेषु. ५ जानीहि. ६ सिंह-
विहारस्थानस्य. ७ श्वानः.

यसे निर्गुणेषु ॥ ११३ ॥ अल्पायासबलेन यत्र पतनं कृच्छ्रेण यत्रोन्नतिर्द्वारे वेत्रलतावि-
तानगहने कष्टः प्रवेशक्रमः । हे सारङ्ग मनोरमा वनभुवस्त्यक्त्वा विशेषार्थिना किं
भूभृत्कटकस्थितिव्यसनिना व्यर्थं खुराः शातिताः ॥ ११५ ॥ सारङ्गो न लता-
गृहेषु रमते नो पांशुले भूतले नो रम्यासु वनोपकण्ठहरितच्छायासु शीतास्त्रपि । तामे-
वायतलोचनामनुदिनं ध्यायन्महुः प्रेयसीं शैलेन्द्रोदरकन्दरामु गतधीः शृङ्गावशेषः स्थितः
॥ ११५ ॥ आः कष्टं वनवाससाम्यकृतया सिद्धाश्रमश्रद्धया पल्लीं बालकुरङ्ग संप्रति कुतः
प्राप्तोऽसि मृत्योर्मुखम् । यत्रानेककुरङ्गकोटिकदनक्रीडोल्लसल्लोहितस्त्रोतोभिः परिपूरय-
न्ति परिखामुङ्गामराः पामराः ॥ ११६ ॥ स्वच्छन्दं हरिणेन या विहरता दैवात्समासा-
दिता भङ्गप्रस्तुतदुग्धबिन्दुमधुरा शालेर्नवा मञ्जरी । निःश्वासानलदग्धकोमलतृणप्रख्या-
पितान्तर्व्यथस्तामेव प्रतिवासरं मुनिरिव ध्यायन्वने शुष्यति ॥ ११७ ॥ त्यक्तं जन्मवनं
तृणाङ्कुरवती मातेव मुक्ता स्थली विश्रान्तिस्थितिहेतवो न गणिता वन्धूपमाः पादपाः । बा-
लापत्यवियोगकातरमुखी त्यक्तार्धमार्गे मृगी मृग्यन्तः पदवीं तथाप्यकरुणा व्याधा न मुञ्च-
न्ति माम् ॥ ११८ ॥ यद्वक्त्रं मुहुरीक्षसे न धनिनां व्रूषे न चाट्टमृषा नैषां गर्वगिरिः शृणो-
षि न च तान्प्रत्याशया धावसि । कैले बालतृणानि ग्वादसि परं निद्रासि निद्रागमे तन्मे
ब्रूहि कुरङ्ग कुत्र भवता किं नाम तप्तं तपः ॥ ११९ ॥ नात्र व्याधशराः पतन्ति परितो
नैवात्र दावानलो नाप्युच्चावचभीतिरस्ति कुहचिन्नो वागुरा भङ्गुराः । पर्यालोच्य कुरङ्गेण
विहितो नक्षत्रनाथाश्रयो नो जानाति यदत्र दास्यति विधिः स्वर्भानुदन्तव्रणम् ॥ १२० ॥
व्योमार्धं ज्वलितो रविः कवलितं दावानलैः काननं धूम्याभिर्न दिशः स्फुरन्ति परितः
पन्थाः शिलादन्तुरः । इत्थं लोहितसिक्तसृक्कणि यथाप्राणं मृगे धावति व्याधेनापि शरासने
करुणया नारोपितः सायकः ॥ १२१ ॥ भुक्त्वा भव्यतृणानि नव्यसलिलान्यापीय वापीत-
लाग्निः शङ्कं परिशील्य शीतलतरून्रोमन्धमभ्यस्यति । या सैवाद्य मृगी मृगादनमुखप्राप्ता
शिगुं शोचते तद्वधा बहुधा विपद्भिरचने बीजानि नापेक्षते ॥ १२२ ॥ पाशक्षुण्णखुरस्य बाण-
पतनप्रव्यक्तरक्तच्छटाच्छत्राङ्गस्य दवाग्निदाहविकलस्यासेदुषोऽप्याश्रमम् । धिग्दैवं विषमा मृ-
गस्य दिवसाः सर्वानुकम्पामयो मा भैषीरिति भाषणेऽपि यदभूद्वाच्यमोऽयं मुनिः ॥ १२३ ॥
करभः ॥ वपुर्विषमसंस्थानं कर्णज्वरकरो रवः । कैरभस्योऽशुगत्यैव छादिता दोषसंहतिः
॥ १२४ ॥ दासेरको रसत्येष युक्तं भारेऽधिरोहति । उत्तार्यमाणोऽपि पुनर्यत्तत्र किमु कु-
र्महे ॥ १२५ ॥ तुभ्यं दासेर दासीयं बदरी यदि रोचते । एतावता हि किं द्राक्षा न साक्षा-
दमृतप्रिया ॥ १२६ ॥ दुःप्रापमम्बु पवनः परुषोऽतितापी छायाभृतो न तरवः फलभार-
नम्राः । इत्थं सखे करभ वच्मि भवन्तमुच्चैः का संगतिः खलु मरौ रमणीयतायाः ॥
॥ १२७ ॥ अस्याननस्य भवतः खलु कोटिरेषा कण्टारिका यदि भवेद्विशोर्णपर्णा ।

योग्याः कथं करभ कल्पतरोर्लतायास्ते पल्लवा विमलविद्रुमभङ्गभाजः ॥ १२८ ॥ रूक्षं
वपुर्न च विलोचनहारि रूपं न श्रोत्रयोः सुखदमारटितं कदापि । इत्थं न साधु
तव किञ्चिदिदं च साधु तुच्छे रतिः करभ कण्टकिनि द्रुमे यत् ॥ १२९ ॥ कुमुद-
शबलैः फुल्लाम्भोजैः सरोभिरलंकृतां मरकतमणिश्यामां शैष्पैर्विहाय वनस्थलीम् । स्म-
रति करभो यद्दृक्षाणां चरन्मरुधन्वनां परिचयरतिः सा दुर्वारा न सा गुणवैरिता ॥
॥ १३० ॥ करभदयिते योऽसौ पीलुस्त्वया मधुलुब्धया व्यपगतघनच्छायस्त्वक्तो
न सादरमीक्षितः । चलकिमलयः सोऽपीदानीं प्ररूढनवाङ्कुरः करभदयितावृन्दैरन्यैः सुखं
परिभुज्यते ॥ १३१ ॥ करभदयिते यत्तत्पीतं मुदुर्लभमेकदा मधु वनगतं तस्यालभे
विरोषि किमुत्सुका । कुरु परिचितैः पीलोः पत्रैर्धृतिं मरुगोचरैर्जगति सकले कस्या-
वाप्तिः सुखस्य निरन्तरा ॥ १३२ ॥ यस्मिन्नुच्चैर्विषमगहनान्तर्गता स्वादुवल्ली स्वेच्छं
भुक्ता सरलितगलेनात्मचेतोनुलगा । तत्तारुण्यं करभ गलितं कुत्र ते प्राग्विलासा य-
त्त्वाधीनं यदपि सुलभं तेन तुष्टिं विधेहि ॥ १३३ ॥ चिन्तां मुख गृहाण पल्लवमिदं छ-
क्षस्य शालस्य वा गाङ्गस्यास्य जलस्य चन्द्रवपुषो गण्डूषमेकं पिव । जीवन्द्रक्ष्यसि ताः
पुनः करभ हे दासेरकीया भुवो रम्याः पीलुशमीकरीरवदरीकृजत्कपोताकुलाः ॥ १३४ ॥
यस्यासीन्नवलीलुपत्रवदरग्रासोऽपि संतुष्टये दीर्घाध्वन्यनुगम्यते न पदवी यस्य स्वयूथैरपि ।
सोऽयं संप्रति याति बालकरभः क्षीणोद्यमः क्षामतां मन्ये नूनमनेन देवहतकेनास्वादितं तन्म-
धु ॥ १३५ ॥ पीलूनां फलवत्कषायमधुरं रोमन्थयित्वा मरौ शाखाग्रं यदखादि चारु कर-
भोवक्त्रार्पितं प्रेमतः । तत्समृत्वा करभेण खेदविधुरं दीर्घं तथा फूत्कृतं प्राणानामभवत्तदेव
सहसा प्रस्थानतूर्यं यथा ॥ १३६ ॥ यस्याः संभृतमालवालवल्यं भृपालशृङ्गारिणीभृङ्गारो-
दरविप्रलम्भविधुरैर्नरैः सुधाबन्धुभिः । तामेनां मृदुलप्रवालललितां द्राक्षालतामारटनुद्वीवः प्र-
कटीकृतार्धदशनो दासेरकः कृन्तति ॥ १३७ ॥

रासभः ॥ रे रे रासभ वस्त्रभारवहनात्कुग्रासमश्नासि किं राजांश्चावसथं प्रयाहि चण-
काम्यूपान्मुखं भक्षय । सर्वान्पुच्छवतो हया इति वदन्त्यत्राधिकारे स्थिता राजा तैरुपदिष्ट-
मेव मनुते सत्यं तैटस्थाः परे ॥ १३८ ॥

वृषभः ॥ नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च वाहगुणः क्वचित् । देवागारे बलीवर्दस्तथाप्यक्षा-
ति भोजनम् ॥ १३९ ॥ गुणानामेव दौरात्म्याद्धरि धुर्यो नियुज्यते । असंजातकिणस्कन्धः
सुखं त्वपिति गौर्गलिः ॥ १४० ॥ जालमो गुरुः सुवृष्टो वामेतरचरणभेद उपदेशः । ख्याति-
गुणधवल इति भ्रमसि सुखं वृषभ रथ्यासु ॥ १४१ ॥ अनसि सीदति सैकैतवर्त्मनि प्रचुर-
भारभरक्षपितौक्षके । गुरुभरोद्धरणोद्धरकन्धरं स्मरति सारधिरेष धुरंधरम् ॥ १४२ ॥

१ बालवृष्टैः, २ पीलुवृक्षः, ३ पल्लवः, ४ गर्दभः, ५ अश्वशालाम्, ६ अपक्वचणकान्,
७ उदासीनाः, ८ शकटे, ९ बालुकामयमार्गे.

एतानि बालधवल प्रविहाय कामं गोष्ठाङ्गणे तरलतर्णकचेष्टितानि । स्कन्धं निधेहि धुरि पू-
र्वधुरीणमुक्ते नेतव्यतामुपगतोऽस्ति तवैव भारः ॥ १४३ ॥ गुरुर्नायं भारः कचिदपि न
पन्थाः स्थपुटितो न ते कुण्ठा शक्तिर्वहनमपि तेऽङ्गे न विकलम् । इह त्वङ्गे नान्यस्तव गुण-
समानस्तदधुना धुनानेन स्कन्धं धवल किमु मुक्तः पथि भरः ॥ १४४ ॥ मार्गे कर्दमदुर्गमे
जलभृते गर्ताशतैराकुले खिन्ने शोकटिके भरेऽतिविषमे दूरं गते रोधसि । शब्देनैतदहं ब्र-
वीमि महता कृत्वोच्छ्रितां तर्जनीमीदृशे विषमे विहाय धवलं वोढुं क्षमः को धुरम् ॥ १४५ ॥
दन्ताः सप्त चलं विषाणयुगलं पुच्छाञ्चलः कर्बुरः कुक्षिश्रन्द्रकितो वपुः कुमुमितं संघूर्णितं
चेष्टितम् । अस्मिन्दुष्टवृषे मृषा मितगुणग्रामानभिज्ञात्मनो ग्रामीणस्य तथापि चेतसि चिरं
धुर्यभ्रमः स्फूर्जति ॥ १४६ ॥ केषांचिद्धवलाश्विरं निवसिताश्वित्ते परेषां पुनर्नीलो वा कपि-
लोऽथवा वरवृषो रक्तोऽथवा मेचकः । ग्रामीणैरवधीरितोऽपि शिथिलस्कन्धोऽप्यनुच्चैःश्रवाः
स्वान्ते मे परतन्वतुन्दिलतनुर्जागत्ययं कर्बुरः ॥ १४७ ॥ न ध्वानं कुरुषे न यासि विकटं
नोच्चैर्वहस्याननं दर्पांनोल्लिखसि क्षितिं खुरपुटैर्नावज्ञया वीक्षसे । किंतु त्वं वसुधातलैकधवलः
स्कन्धाधिरूढे भरे तीराण्युच्चतटीविटङ्कविषमाण्युल्लङ्घयन्क्षीयसे ॥ १४८ ॥ यस्यादौ
ब्रजमण्डनस्य वहतो मुर्वी धुरं धैर्यतो धौरैर्यैः प्रगुणीकृतो न युगपत्स्कन्धः समस्तैरपि ।
तस्यैवं श्लथकम्बलस्य धवलस्योत्थापने सांप्रतं द्रङ्गेऽत्रैव जरावसादिततनोर्गोः पुण्यमु-
द्वोप्यते ॥ १४९ ॥

कपिः ॥ हारं वक्षसि केनापि दत्तमज्ञेन मर्कटः । लेदि जिघ्रति संक्षिप्य करोत्युन्नत-
माननम् ॥ १५० ॥ कपिरपि च कापिशायनमदमत्तो वृश्चिकेन संदष्टः । अपि च पिशा-
चग्रस्तः किं ब्रूमो वैकृतं तस्य ॥ १५१ ॥ वृक्षान्दोलनमद्य ते क नु गतं नर्म स्वयूथस्य
वा यूकान्वेषणरोषसौख्यबहुलाश्चेष्टा मुखोत्थाः क ताः । कारण्ये फलपूर्णगल्लकुहरस्यान्येषु
ता भीषिका भीतः संप्रति कौशिकाद्रलवलद्व्यालः कपे नृत्यमि ॥ १५२ ॥

वराहः ॥ सर्वलोकपरितोषकारिणि स्वर्धुनीविमलवारिणि स्थिते । पूर्तिगन्धवति पल्लवलो-
दके सूकरः सुखमतीव मन्यते ॥ १५३ ॥ आकर्ण्य गर्जितरवं घनगर्जतुल्यं सिंहस्य
यान्ति वनमन्यदिभा भयार्ताः । तत्रैव पौरुषनिधिः स्वकुलेन सार्धं दर्पाद्धुरो वसति वीतभयो
वराहः ॥ १५४ ॥

(आदिवराहः) ॥ निष्कन्दामरविन्दिनीं स्थपुटितोद्देशां कैसेरुस्थलीं जम्बालाविलमम्बु
कर्तुमितरा सूते वराही सुतान् । दंष्ट्रायां प्रलयार्णवोर्मिसलिलैराष्ठावितायामियं यस्या एव
शिशोः स्थिता विपदि भूः सा पोत्रिणी पुत्रिणी ॥ १५५ ॥

१ श्वभ्रम्. २ शकटस्वामिति. ३ नगरे. ४ दुर्गन्धवन्ति. ५ अल्पजलाशयोदके. ६ विषमो-
न्नतदेशम्. ७ कन्दविशेषवतीम्. ८ पङ्कः.

श्वा ॥ पिब पयः प्रसर क्षितिपान्तिकं कलय कांचन काञ्चनशृङ्खलाम् । इदमवद्यतमं हि यदीहसे भषक संप्रति केसरिणस्तुलाम् ॥ १९६ ॥

वृश्चिकः ॥ विषभारसहस्त्रेण गर्वं नायाति वामुकिः । वृश्चिको बिन्दुमात्रेण ऊर्ध्वं वहति कण्टकम् ॥ १९७ ॥

भेकः ॥ दिव्यं चूतरसं पीत्वा गर्वं नो याति कोकिलः । पीत्वा कर्दमपानीयं भेको रट-रटायते ॥ १९८ ॥ गङ्गादीनां सकलसरितां प्राप्य तोयं समुद्रः किञ्चिद्वर्षं न भवति वपु-दिव्यरत्नाकरोऽपि । एको भेकः परममुदितः प्राप्य गोष्पादनीरं को मे को मे रटति बहुधा स्पर्धया विश्वमुच्चैः ॥ १९९ ॥

जम्बुकः ॥ उदम्योच्चैः पुच्छं शिरसि निहितं जीर्णजटिलं यदृच्छाव्यापन्नद्विपपिशितले-शाः कवलिताः । गुहागर्ते शून्ये सुचिरमुषितं जम्बुक सखे किमेतस्मिन्कुर्मो यदसि न गतः सिंहसमताम् ॥ १६० ॥

सर्पः ॥ तावद्गर्जन्ति मण्डूकाः कूपमाश्रित्य निर्भयाः । यावत्करिकराकारः कृष्णसर्पो न विद्यते ॥ १६१ ॥ यस्मै ददाति विवरं भूमिः फूत्कारमात्रभीतेव । आशीविषः स दैवा-ङ्गैर्भूकरण्डे स्थितिं सहते ॥ १६२ ॥ मौलौ सन्मणयो गृहं गिरिगुहा त्यागः किलैतन्मत्व-चो निर्यत्नोपनतैश्च वृत्तिरनिलैरेकत्रचर्येदृशी । अन्यत्रानुजुवर्त्मता द्विरसना वक्त्रे विषं वी-क्षणं सर्वामङ्गलमूचकं कथय भो भोगिन्सखे किं निवदम् ॥ १६३ ॥

(शेषः) ॥ अनेके फणिनः सन्ति भेकभक्षणतत्पराः । एक एव हि शेषोऽयं धरणीधरण-क्षमः ॥ १६४ ॥ युक्तोऽसि भुवनभारे मा वक्रां वितनु कन्धरां शेष । त्वय्येकस्मिन्दुःखिनि सुखितानि भवन्ति भुवनानि ॥ १६५ ॥

जलचरान्योक्तयः ।

मत्स्यः ॥ क्षारं वारि न चिन्तितं न गणिताः क्रूराश्च नक्रादयश्चञ्चद्भीचिकदम्बडम्बर-मिलत्रासोऽपि दूरीकृतः । मध्येऽम्भोनिधि मत्स्यरङ्ग भवता जम्पः कृतो लीलया संपत्तिर्मक-रार्जनं विपदिह प्राणप्रयाणावधिः ॥ १ ॥

(रोहितः) ॥ अगाधजलमंचारी न गर्वं याति रोहितः । अङ्गुष्ठोदकमात्रेण शफरी फुर्कु-रायते ॥ २ ॥

(राघवः) ॥ यस्मिन्वेच्छति सर्वतः परिचलत्कल्लोलकोलाहलैर्मन्याद्रिभ्रमणभ्रमं हृदि हरि-दन्तावलाः पेदिरे । मोऽयं नृङ्गतिमिगिलाङ्गकवलीकारक्रियाकोविदः क्रोडे क्रीडतु कस्य के-लिकलहृत्यक्तार्णवो राघवः ॥ ३ ॥

१ सर्पः. २ गरुडिकरण्डे. ३ आत्मभोगकञ्चुकस्य. ४ वर्तनम्. ५ वक्रमार्गता. ६ द्विरावृ-त्ता रसना, रसनाद्वयमित्यर्थः.

कूर्मः ॥ भ्रमति गिरिराट् पृष्ठे गर्जत्युपर्यति सागरो दहति विततज्वालाजालो जगन्ति विषानलः । स तु विनिहितग्रीवाकाण्डः कटाहकुटोदरे स्वपिति भगवान्कूर्मो निद्राभरालस-
लोचनः ॥ ४ ॥ पुत्रिण्यः कति नात्र सन्ति भुवनेऽभूवन्कियन्त्योऽथवा सौभाग्यैकमठी त-
थादिकमठी स्त्रीषु प्रशंसास्पदम् । भग्रे भोगिनि भङ्गुरेषु कंरिषु भ्रष्टोत्सवे दंष्ट्रिणि क्षोणीं
साहसिकाग्रणीस्तुल्यितुं जागर्ति यस्याः सुतः ॥ ५ ॥

वृक्षान्योक्तयः ।

अहो एषां वरं जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् । धन्या महीरुहा येभ्यो निराशा यान्ति ना-
र्थिनः ॥ १ ॥ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवलकलदारुभिः । गन्धनिर्यासभस्मास्थितोक्मैः कामा-
न्वितन्वते ॥ २ ॥ प्रेत्यग्रैः पत्रनिचयैस्तरुयैरेव शोभितः । जहाति जीर्णास्तानेव किंवा
चित्रं कुंजन्मनः ॥ ३ ॥ छायायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे । फलान्यपि परार्थाय
वृक्षाः सत्पुरुषा इव ॥ ४ ॥ परोपसर्पणानन्तचिन्तानलशिखाशतैः । अचुम्बितान्तःकरणाः
साधु जीवन्ति पादपाः ॥ ५ ॥ मुखेन गरलं मुञ्चन्मूले वसति चेत्फणी । फलसंदोर्हगुरुणा
तरुणा किं प्रयोजनम् ॥ ६ ॥ शाखाशतचितवियतः सन्ति कियन्तो न कानने तरवः ।
परिमलभरमिलदलिकुलदलितदलाः शाग्विनो विरलाः ॥ ७ ॥ तीव्रो निदाघसमयो बहुप-
थिकजनश्च मारवः पन्थाः । मार्गस्थिततरुरेकः कियतां संतापमपहरति ॥ ८ ॥ हिमसमयो
वनवह्निर्जनः पवनस्तडिल्लताविभवः । हन्त सहन्ते यावत्तावद्भुम कुरु परोपकृतिम् ॥ ९ ॥
अध्वन्यध्वनि तरवः पथि पथि पथिकैरुपास्यते छाया । विरलः स कोऽपि विटपी यमध्वगो
गृहगतः स्मरति ॥ १० ॥ कश्चिन्नवं पल्लवमादधाति कश्चित्प्रमूनानि फलानि कश्चित् । परं
करालेऽस्य निदाघकाले मूले न दाता सलिलस्य कश्चित् ॥ ११ ॥ व्यागुञ्जन्मधुकरपुञ्जम-
ञ्जुगीतान्याकर्ण्य श्रुतिमदजालयातिरेकात् । आभूमीतलनतकन्धराणि मन्येऽरण्येऽस्मिन्नव-
निरुहां कुटुम्बकानि ॥ १२ ॥ भुक्तानि यैस्तव फलानि पंचेलिमानि क्रोडस्थितैरहह वीत-
भयैः प्रसुप्तम् । ते पक्षिणो जलरयेण विरुण्यमाणं पश्यन्ति पादप भवन्तममी तटस्थाः
॥ १३ ॥ धत्ते भरं कुसुमपत्रफलावलीनां धर्मव्यथां वहति शीतभवां रुजं च । यो देह-
मर्षयति चान्यमुखस्य हेतोस्तस्मै वैदान्यगुरवे तरवे नमस्ते ॥ १४ ॥ इहोद्याने संप्रत्यहह
परिशिष्टाः क्रमवशादमी वल्मीकास्ते भुजगकुललीलावसतयः । गतास्ते विस्तीर्णस्तबकभर-
सौरभ्यलहरीर्परीतव्योमानः प्रकृतिगुरवः केऽपि तरवः ॥ १५ ॥ विपन्नं पद्मिन्या मृतम-
निमिषैर्यातमलिभिः खगैरप्युड्डीनं रथचरणहंसप्रभृतिभिः । दशां दीनां नीते सरसि विषमग्री-
ष्मदिवसैः कुलीनत्वादास्ते तटरुहतरुः कोऽपि तदपि ॥ १६ ॥ इयं बाला वल्ली मृदुक्सिलयं

१ दिग्गजेषु. २ नूतनैः. ३ कुः पृथ्वी तस्या जन्म यस्य; (पक्षे) कुत्सितं जन्म यस्य. ४ समूहः.
५ मन्ददेशसंबन्धी. ६ पकानि. ७ दानशीण्डानां गुरवे. ८ व्यासम्. ९ स्वभावतो महान्तः.

तापविलयं घनच्छायं शालं नवमतिविशालं परिगता । परं त्वस्याभ्यान्तर्गललवभस्मीकृतवर्णं
 भुजंगं मोत्तुङ्गं कथमिव वराकी कलयतु ॥ १७ ॥ किं जातोऽसि चतुष्पथे घनतरं छन्नोऽसि किं
 छायाया छन्नश्चेत्फलितोऽसि किं फलभरैराढ्योऽसि किं संनतः । हे सदृक्ष सहस्र संप्रति सखे
 शाखाशिखाकर्षणक्षोभामोदनभञ्जनानि जनतः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥ १८ ॥ छायासुप्तमृगः
 शकुन्तनिवहैर्विष्वग्विलुप्तच्छदः कीटैरावृतकोटरः कपिकुलैः स्कन्धे कृतप्रश्रयः । विश्रब्धं
 मधुपैर्निपीतकुसुमः श्लाघ्यः स एकस्तरुर्यत्राङ्गीकृतसत्त्वसंज्ञवभरे भग्रापदोऽन्ये द्रुमाः ॥ १९ ॥
 भुक्तं स्वादुफलं कृतं च शयनं शाखाग्रजैः पल्लवैस्त्वच्छायापरिशीतलं सुसलिलं पीतं
 व्यपेतश्रमैः । विश्रान्ताः सुचिरं परं सुमनसः प्रीतिः किमत्रोच्यते त्वं सन्मार्गतर्क्यं च
 पथिका यामः पुनर्दर्शनम् ॥ २० ॥ पान्थाधार इति द्विजाश्रय इति श्लाघ्यस्तरूणामिति
 स्निग्धच्छाय इति प्रियो दृश इति स्थानं गुणानामिति । पर्यालोच्य महातरो तव घनच्छा-
 यां वयं संश्रितास्तत्त्वत्कोटरवासिनो द्विरमना दूरीकरिष्यन्ति नः ॥ २१ ॥ मूलं स्थूल-
 मतीव बन्धनदृढं शाखाः शतं मौमला वामो दुर्गमहीधरे तरुपते कुत्रास्ति भीतिस्तव ।
 एकः किंतु मनागयं जनयति स्वान्ते ममाधिज्वरं ज्वालालीवलयीभवन्नकरुणो दावानलो
 घस्मरः ॥ २२ ॥ ये पूर्वं परिपालिताः फलभरच्छायादिभिः प्राणिनो विश्रामद्रुम कथ्यतां
 तव विपत्काले क्व ते सांप्रतम् । एताः संगतिमात्रकल्पितपुरस्कारास्तु धन्यास्त्वचो यासां
 छेदनमन्तरेण पतितो नायं कुठारस्त्वयि ॥ २३ ॥ वृद्धिर्यस्य तरोर्मनोरथशतैराशावता प्रार्थि-
 ता जातोऽसौ सरसप्रकामफलदः सर्वाश्रितोपाश्रयः । नानादेशसमागतैरविदितैराक्रान्तमन्यैः
 खगैस्तं लब्धवासरोऽपि वृद्धशकुनिदूरे स्थितो वीक्षते ॥ २४ ॥ छायाभिः प्रथमं ततस्तु
 कुसुमैः पश्चात्फलैः स्वादुभिः प्रीणात्येव तरुः पथीति पथिकैः श्रान्तैः सुखं स्थायते । को
 जानाति यदत्र कोटरगतः प्रत्यग्रहालाहलज्वालाजालकरालवक्रकुहरः कृष्णः फणी वर्तते
 ॥ २५ ॥ आमोदैर्मरुतो मृगः किसलयोल्लासैस्त्वचा तापसाः पुष्पैः पट्चरणाः फलैः शकु-
 नयो घर्मादिताडयया । स्कन्धैर्गन्धगजाम्बवैव विहिताः सर्वे कृतार्थास्ततस्त्वं विश्वोपकृ-
 तिक्षमोऽमि भवता भग्रापदोऽन्ये द्रुमाः ॥ २६ ॥ रोळम्बैर्निमित्तं गृहं विप्रटितं धूमाकुलैः
 कोकिलैर्भायूरैश्चलितं पुरैव रभसा कीरैरधीरैर्गतम् । एकेनापि सपल्लवेन तरुणा दावानलो-
 पल्लवः सोढः को न विपत्सु मुञ्चति जनो मूर्धापि यो लालितः ॥ २७ ॥ एकस्त्वं मरु-
 भूरुहेन्द्र विततैः शाखाशतैरञ्जितः पुष्प्यत्पुष्पफलान्वितैरमृदितैर्जीव्याः सहस्रं समाः । अ-
 श्रान्तं श्रमरुणपान्थजनतामर्थनिर्वाहणं कस्त्वां सात्त्विकमन्तरेण भुवने निर्मातुं धर्मा-
 शयः ॥ २८ ॥ धत्से मूर्धनि दुःसहा दिनमणेरुद्धामधामच्छटाश्रयाभिः पथिकान्निदा-
 धमथितान्पुष्पासि पुष्पैः फलैः । धैर्यं मुञ्चसि नैव येन भवता शाखा सुविस्तारिता तेना-
 शामु वनस्पते तव यशस्तोमः समुज्जृम्भते ॥ २९ ॥ तीव्रोऽयं नितरां निदाघसमयः

प्रोद्यत्प्रचण्डद्युतिर्मार्गो मारव एष तत्र पथिकाः संचारिणः कोटिशः । तेषां कश्चिदिहा-
श्रयस्तरुवरो दैवेन संपादितः सोऽप्येकः सुकृती करोतु कियतां संतापनिर्वाणम् ॥ ३० ॥

कल्पद्रुमः ॥ कल्पद्रुमोऽपि कालेन भवेद्यदि फलप्रदः । को विशेषस्तदा तस्य वन्धैरन्यै-
र्महीरुहैः ॥ ३१ ॥ न मया रचितं तवालवालं पयसा वा विहितस्तवाभिषेकः । अयि क-
ल्पतरो परोपकारे भवतो विश्वविलक्षणः प्रकारः ॥ ३२ ॥ किं न द्रुमा जगति जाग्रति
लक्षसंख्यास्तुल्योपनीतपिककाकफलोपभोगाः । धन्यस्तु कल्पविटपी फलसंप्रदानं कुर्व-
न्सदैव विबुधानमृतैकवृत्तीन् ॥ ३३ ॥ स्वर्णैः स्कन्धपरिग्रहो मरकतैरुल्लामिताः पल्लवा
मुक्ताभिः स्तवकश्रियो मधुलिहां वृन्दानि नीलोत्पलैः । संकल्पानुविधायि यस्य फलितं
कस्तस्य धत्ते तुलां धिग्जानु द्रुमसंकथामु यदयं कल्पद्रुमोऽपि द्रुमः ॥ ३४ ॥ औदार्यं
भुवनत्रयेऽपि विदितं संभूतिरम्भोनिधेर्वसो नन्दनकानने परिमलो गीर्वाणचेतोहरः ।
एवं दातृगुणोत्करः सुरतरोः सर्वोऽपि लोकोत्तरः स्यादर्थप्रवरार्थितार्पणविधावेको
विवेको यदि ॥ ३५ ॥ न द्वारि द्विरदावली न परितो वानायुजश्रेणयः किंवा शौक्तिकमौ-
क्तिकैर्मृगदृशां तारा न हारावलिः । हे कल्पद्रुम दूरतोऽस्तु भवतः मेवाभवं वैभवं तुष्यामि
त्वयि तावतापि यदि न स्मेरा भवन्ति द्विपः ॥ ३६ ॥ जन्माभूदुदयौ विधौ सहजता
वृन्दारकैर्वन्द्यता तत्तत्कामफलाय शक्तिरतुला यस्यास्ति वश्यानिशम् । विश्रामाय चिराय
कल्पलतिका भूयोऽयमालम्बने कम्त्वां स्तोतुमपि क्षमोऽस्मि तदपि त्वं जल्प कल्पद्रुम ॥ ३७ ॥

पारिजातः ॥ पारिजातवरं यावन्न लभेत मधुव्रतः । भ्रमणं तावदेवास्य कुञ्जे कुञ्जे
तरौ तरौ ॥ ३८ ॥ परिमलमुरभितनभमो बहवः कनकाद्रिपरिमरे तरवः । तदपि सुराणां
चेतसि निवसितमिव पारिजातेन ॥ ३९ ॥

चन्दनः ॥ सन्त्येव लिखिताकाशा महीयांसो महीरुहः । तथापि जेननाचित्तानन्दनश्च-
न्दनद्रुमः ॥ ४० ॥ यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलकुसुमवर्जितो विहितः । निजवपुषैव
परेषां तथापि संतापमपहरति ॥ ४१ ॥ अयि मलयज महिमायं कस्य गिरामस्तु विषयस्ते ।
उद्भिरतो यद्भरलं फणिनः पुष्पासि परिमलोद्धारैः ॥ ४२ ॥ पाटीर तव पंटीयान्कः परिपा-
टीमिमामुंरीकर्तुम् । यत्पिपेतामपि नृणां पिष्टोऽपि तनोपि परिमलः पुष्टिम् ॥ ४३ ॥ यैस्त्वं
गुणगणवानपि सतां द्विजिद्वैरसेव्यतां नीतः । तानपि वहसि पटीरज किं कथयामस्त्वदी-
यमौन्नत्यम् ॥ ४४ ॥ जनकः सानुविशेषो जातिः काष्ठं भुजंगमैः सङ्गः । रूगुणैरेव पटीरज
यातोऽसि तथापि महिमानम् ॥ ४५ ॥ मूलं भुजंगैः शिखरं लंबकैः प्राखा विहंगैः कुसु-
मानि भृङ्गैः । नास्त्येव तच्चन्दनपादपस्य यन्नाश्रितं सत्त्वमैः ॥ ४६ ॥

१ संभवः. २ वसतिः. ३ इन्द्रवने. ४ आमोदः. ५ जनसमूहः. ६ चन्दन. ७ अतिशयेन
पटुः समर्थः. ८ गीतिम्. ९ अङ्गीकर्तुम्. १० पेषणं कुर्वताम्. ११ सपैः. १२ वानरैः.

कति न सन्ति महीषु महीरुहः सुरभिपुष्परसालफलालयः । सुरभयन्ति न केऽपि च
भूरुहानिति यशोऽस्ति परं तव चन्दन ॥ ४७ ॥ धिक्चेष्टितानि परशो परिशोचनीयबा-
लप्रवालमलयादिरुहद्रुहस्ते । निर्भिद्यमानहृदयोऽपि महानुभावः स त्वन्मुखं पुनरभीः सुर-
भीकरोति ॥ ४८ ॥ कालागरौ सुरभितातिशयेऽपि सङ्गादारभ्यते सुरभितापरपादपेऽपि ।
पाटीर पाटवमिदं तव सङ्गिवातैस्तादात्म्यमेति कतरो न तरोः समूहः ॥ ४९ ॥ उपानी-
तं दूरात्परिमलमुपाधाय मरुता समायामीदभिमन्मभ्रमभ्रुलोभान्मधुकरः । परो दूरे ला-
भः कुपितफणिनश्चन्दनतरोः पुनर्जीवन्यायाद्यदि तदिह लाभोऽयमतुलः ॥ ५० ॥ कान्ता-
केलिं कलयतु तरुः कोऽपि कश्चित्प्रभूणामत्यानन्दं जनयतु फलैः कोऽपि लोका-
न्विनोतु । धन्यं मन्ये मलयजमहो यः प्रभूतोपतापं संसारस्य दुःखमपनयत्यात्मदेहव्ययेन
॥ ५१ ॥ आमोदैस्ते दिशि दिशि गतैर्दूरमाकृष्यमाणा साक्षाल्क्ष्मीं तव मलयज द्रष्टु-
मभ्यागताः स्मः । किं पश्यामः सुभग भवतः क्रीडति क्रीड एव व्यालस्तुभ्यं भवतु
कुशलं मुञ्च नः साधु यामः ॥ ५२ ॥ केचिल्लोचनहारिणः कतिपये सौरभ्यसंभारिणः केऽप्य-
न्ये फलधारिणः प्रतिदिनं ते सन्तु हन्त द्रमाः । धन्योऽयं हरिचन्दनः परिसरे यस्य स्थितैः
शाखिभिः शाखोटादिभिरप्यहो मृगटशामङ्गेषु लीलायितम् ॥ ५३ ॥ भ्रातश्चन्दन किं ब्र-
वीमि विटपस्फूर्जत्फणाभीषणा गन्धस्यापि महाविषाः फणभृतो गुह्ये यदेते कृताः । दैवा-
त्पुष्पफलान्वितो यदि भवानत्राभविष्यत्तदा नो जाने किमकल्पयिष्यदधिकं रक्षार्थमस्या-
त्मनः ॥ ५४ ॥ एतैर्दक्षिणगन्धवाहचलनैः श्रीखण्ड किं सौरभं ब्रूमन्ने परितो मधुव्रतयुवा
येनायमानीयते । माकन्दादपहृत्य पङ्कजवनादुद्धृत्य कुन्दोदरादुद्धृत्य द्विपगण्डमण्डलदला-
दाकृष्य हृष्यन्मनाः ॥ ५५ ॥ वामः शैलशिलान्तरेषु सहजः मङ्गो भुजंगः मह प्रह्वत्सार-
पयोधिवीचिभिरभूदुद्धृतमेकक्रिया । जानीमो न वयं प्रमीदतु भवाञ्श्रीखण्ड तत्कथ्यतां
कस्मात्ते परतापखण्डनमहो पाण्डित्यमप्यागतम् ॥ ५६ ॥ लोकानन्दन चन्दनद्रुम सखे
नास्मिन्वने स्थायतां दुर्वशैः परुषैरसारहृदयैराक्रान्तमेतद्धनम् । ते ह्यन्योन्यनिर्घर्षजातदह-
नज्वालावलीसंकुला न स्वान्येव कुलानि केवलमिदं सर्वं दहेयुर्वनम् ॥ ५७ ॥ सौरभ्यं भु-
वनत्रयेऽपि विदितं शैत्यं नु लोकोत्तरं कीर्तिः किं च दिगङ्गनाङ्गनगता किं त्वेतदेकं शृणु ।
सर्वानेव गुणानियं निगिरति श्रीखण्ड ते सुन्दरानुज्जन्ती खलु कोटरेषु गरलज्वालां
द्विजिह्वावली ॥ ५८ ॥ श्रीमच्चन्दनवृक्ष सन्ति बहवस्ते शाखिनः कानने येषां सौरभमा-
त्रकं निवसति प्रायेण पुष्पश्रिया । प्रत्यङ्गं सुकृतेन तेन शुचिना ख्यातः प्रमिद्धात्मना यो-
ऽसौ गन्धगुणस्त्वया प्रकटितः कासाविह प्रेक्ष्यते ॥ ५९ ॥ जातः केलिकलावतीकुचतटी-
सौभाग्यमासादिनं स्यादधिपतेर्यशः कथयितुं भाले विपद्वापितुम् । किं वाच्यं गुणगौ-
रवस्य महिमा स्मरतोऽखिले भूतले धिदैव कलये यदत्र मलये भग्नः पटीरद्रुमः ॥ ६० ॥

एकस्मिन्मलयाचले बहुविधैः किं तैरकिंचित्करैः काकोलूककपोतकोकिलकुलैरेकोऽपि पार्श्व-
स्थितः । केकी कूजति चेत्तदा विघटितव्यालावलीबन्धनः सेव्यः स्यादिह सर्वलोकमनसा-
मानन्दनश्चन्दनः ॥ ६१ ॥

अगुरुः ॥ अगुरुरिति वदतु लोको गौरवमत्रैव पुनरहं मन्ये । दर्शितगुणैव वृत्तिर्यस्य
जने जनितदाहेऽपि ॥ ६२ ॥ एणाद्याः पशवः किरातपरिपन्नैषा गुणग्राहिणी संचारोऽस्ति
न नागरस्य विपयोच्छिन्नं मुनीनां मनः । धूमेनातिसुगन्धिनात्र विपिने दिक्चक्रमामोदयन्ना-
मूलं परिदह्यतेऽगुरुतरुः कस्मै किमाचक्ष्महे ॥ ६३ ॥

चम्पकः ॥ साधारणतरुबुद्ध्या न मया बद्धस्तवालवालोऽपि । लज्जयसि मामिदानीं
चम्पक भुवनाधिवासिभिः कुमुदैः ॥ ६४ ॥ यद्यपि खदिरारण्ये गुप्तौ वस्ते हि चम्पको
वृक्षः । तदपि च परिमलमतुलं दिशि दिशि कथयेत्समीरणस्तस्य ॥ ६५ ॥ रूपसौरभस-
मृद्धिममेतं चम्पकं प्रति यगुर्न मिलिन्दाः । कामिनस्तु जगृहुस्तदशेषा ग्राहका हि गुणिनां
कति न स्युः ॥ ६६ ॥ केनात्र चम्पकतरो वन रोपितोऽसि कुग्रामपामरजनान्तिकवाटिका-
याम् । यत्र प्रवृद्धवनशाकविवृद्धिलोभाद्गो भग्नवाटघटनोचितपल्लवोऽसि ॥ ६७ ॥ उद्यानपा-
ल कलशाम्बुनिषेचनानामेतस्य चम्पकतरोरयमेव कालः । अस्मिन्निदाघनिहते घनवारिणा
वा संवर्धिते तव वृथोभयथोपयोगः ॥ ६८ ॥ यन्नाटनस्त्वमलिना मलिनाशयेन किं तेन
चम्पक विपादमुरीकरोपि । विश्वाभिरामनवनीरदनीलवेषाः केशाः कुशेशयट्टशः कुशलीभ-
वन्तु ॥ ६९ ॥ कोपं चम्पक मुञ्च याचकजनैरायामितस्त्वं मन्त्रे मा म्लामीः परितो विलो-
कय तरुः कस्तेऽधिरूढस्तुल्यम् । कोपश्चेन्नियतस्तवास्ति हृदये धात्रे तथा कुप्यतां येन त्वं
हि सुवर्णवर्णकुमुमामोदोऽद्वितीयः कृतः ॥ ७० ॥ सन्त्येकेऽपि महीरुहाः प्रतिदिनं संस-
क्तमत्तालयस्तत्तटगुणिनो लवङ्गलवलीमाकन्दकुन्दादयः । आशाम्यं जनुरस्य चम्पकतरो-
र्यत्कोरकान्तर्दलं स्वेरङ्गैरुपमीय राजरमणी सामूयमालोकते ॥ ७१ ॥

बकुलः ॥ निमर्गादारामे तरुकुलममारोपमुत्थती कृती मालाकारो बकुलमपि कुत्रापि
निदधे । इदं को जानीते यदयमिह कोणान्तरगतो जगज्जालं कर्ता कुमुमभरसौरभ्यभरि-
तम् ॥ ७२ ॥ दधानः प्रेमाणं तरुपु समभावेन विपुलं न मालाकारोऽसावकृत करुणां बाल-
बकुले । अयं तु द्रागुद्यत्कुसुमनिकराणां परिमलैर्दिगन्तानातेने मधुपकुलमङ्गारभरितान् ॥ ७३ ॥

अशोकः ॥ गर्वायसे विकचकोरकमञ्जुगुञ्जदुद्धृतपटपदवटाविभवेन किं नु । वामभ्रुवां
चरणताडनदोहदानि किं नाम न स्मरसि तावदशोक तानि ॥ ७४ ॥ उन्मीलयन्ति कुमु-
मानि मनोरमाणि के नाम नात्र तरवः समयोचितानि । कस्येदृशं कथय दोहदमस्ति त-
स्य यादृग्विनिर्मितमशोकमहीरुहस्य ॥ ७५ ॥ मृदूनां स्वादूनां लघुरपि फलानां न
विभवस्तवाशोक स्तोकैः स्तवकमहिमा सोऽर्प्येभ्यः । यदेतन्नो तन्वीकरचरणलावण्य-

मुभगं प्रवालं बालं स्यात्तरुषु स कलङ्कः किमपरः ॥ ७६ ॥ किं ते नम्रतया किमुन्नत-
तया किं वा घनच्छायया किं वा पल्लवलीलया किमनया वाशोक पुष्पश्रिया । यत्त्वन्मू-
लनिषण्णखिन्नपथिकस्तोमैः स्तुवन्नन्वहं न स्वादूनि मृदूनि खादति फलान्याकण्ठ-
मुत्कण्ठितः ॥ ७७ ॥

यूथी ॥ यूथि यथोचितविधिना विधेयमातिथ्यमेतस्मिन् । मालतिकाप्राणेशः प्राधुणि-
कस्ते घुणाक्षरन्यायात् ॥ ७८ ॥

मालती ॥ कुमुमस्तवकानम्राः सन्त्येव परितो लताः । तथापि भ्रमरश्रान्तिं हरत्येकैव
मालती ॥ ७९ ॥ मालतीकुमुमे भाति गुञ्जन्मत्तमधुव्रतः । प्रयाणे पञ्चबाणस्य शङ्खमापूरय-
न्निव ॥ ८० ॥ गुञ्जति मञ्जु मिलिन्दे मालति मा मौनमुपयासीः । शिरसा वदान्यगुरवः सा-
दरमेनं वहन्ति सुरतरवः ॥ ८१ ॥ अयि किं गुणवति मालति जीवति भवतीं विना मधुपः ।
अथ यदि जीवति जीवतु जीवितमपि तस्य जीवनाभासः ॥ ८२ ॥ मा मालति म्लायसि
यद्यविद्यश्चुम्ब तुम्बीकुमुमं पङ्कजः । पदैश्चतुर्भिर्हि युतः पशुश्चेत्स पट्टिरध्यर्धपशुः कथं
नो ॥ ८३ ॥ कति मन्ति लवङ्गलता ललिता नवकोरकिता धरणीमुत्तले । कति बन्धुरगन्ध-
भृतस्तरयो गुन्वो निवसन्ति गिरौ मलये ॥ ८४ ॥ अयि मालति सौरभमारविनिजितमविक-
सत्कमलानिलये । मधुपानविधौ मधुपस्य पुनर्भुवने भवतीमहमाकलय ॥ ८५ ॥ किं मा-
लतीकुमुम ताम्यमि निष्ठुरेण केनापि यत्किल विलीनमिनो लताग्रात् । लोकोत्तरेण विलसद्गु-
णगौरवेण को नामुना शिरमि नाम करिष्यति त्वाम् ॥ ८६ ॥ प्रेदीयस्त्वाधिकयान्न भवति
विमर्दक्षममिदं न चान्येभ्यो रूपं भवति कुमुमेभ्योऽधिकतरम् । प्रमृत्तं मालत्यास्तदपि हृद-
याद्वादकरणं प्रवीणरामोदैर्भवति जगतो मौलिनिलयम् ॥ ८७ ॥ अम्मिन्केलिवने मुगन्धपव-
ने क्रीडत्पुरंध्राजने गुञ्जद्गुञ्जकुले विशालवकुले कुजत्पिकीमंकुले । उन्मालन्नवपाटलापरिमले म-
ल्लीप्रसूनाकुले यद्येकापि न मालती विकसिता तत्किं न रम्यो मधुः ॥ ८८ ॥

मल्लिका ॥ न च रन्ध्रवहेन चुम्बिता न च पीता मधुपेन मल्लिका । 'पिहितैव कठार-
शाखया परिणामस्य जगाम गोचरम् ॥ ८९ ॥

दमनकः ॥ वद प्रादुर्भावावधि पश्मिलावस्थितदृशा जगत्यां विख्याता दमनक प्र-
तीपास्तव गुणाः । तथाप्यस्मिन्भृङ्गे मधुलवपिपासापरवशे दृढप्रेमाबद्धे कथय कथमौदास्य-
मकरोः ॥ ९० ॥

केतकी ॥ कालक्रमकमनीयक्रोडेयं केतकीति का शङ्का । वृद्धिर्यथा यथास्यास्तथा
तथा कण्टकोत्कर्षः ॥ ९१ ॥ पत्राणि कण्टकशतैः परिवेष्टितानि वार्तापि नास्ति मधुनो
रजसान्धकारः । आमोदमात्ररसिकेन मधुव्रतेन नालोकितानि तव केतकि दूषणानि ॥ ९२ ॥

१ समूहः. २ अर्थोद्भवे. ३ खिद्यसि. ४ मूढः. ५ इक्ष्वाकुकुमुमम्. ६ षट्पदः. ७ संतापं
कुरुष्व. ८ छिन्नम्. ९ मार्दवाधिक्यात्. १० वायुना. ११ छारिता. १२ परिणतिं प्राप्तेत्यर्थः.

एतासु केतकिलतासु विकामिनीषु सौभाग्यमद्भुततरं भवती विभर्ति । यत्कण्टकैर्व्यथितमात्मवपुर्न जानंस्त्वामेव सेवितुमुपक्रमते द्विरेफः ॥ ९३ ॥ एकेन चेत्परिहृतोऽसि महेश्वरेण किं तेन केतक विषादमुरीकरोषि । अन्ये न किं जगति सन्ति महागुणज्ञा ये त्वां वहन्ति शिरसा नरदेवदेवाः ॥ ९४ ॥ हे हेमकेतकि कथं बहु गर्वितासि संसेव्यसे मधुरैरखिलैरितीव । नैषा रसातिशयता नलिनीवियोगात्तैर्दीयते विकटकण्टकशूलग्रम्पः ॥ ९५ ॥ रोलम्बस्य चिराय केतकपरिप्वङ्गेष्वभङ्गो रसः सुज्ञातं वत केतकस्य च मनो भृङ्गप्रसङ्गोत्सुकम् । जानात्येव मिथोऽनुरागमनयोः सर्वोऽपि नैसर्गिकं प्रत्युहाय दलेषु धिक्समभवन्मर्माविधः कण्टकाः ॥ ९६ ॥

पाटला ॥ पाटलया वनमध्ये कुसुमितया मोहितस्तथा भ्रमरः । सैवेयमिति यथाभूत्प्रतीतिरस्यान्यपुष्पेऽपि ॥ ९७ ॥

सहकारः ॥ अरविन्देषु कुन्देषु रमितं कालयोगतः । अये माकन्द जानीहि तवैवायं मधुव्रतः ॥ ९८ ॥ यद्यपि दिशि दिशि तरवः परिमलबहुलाश्च पारिजाताद्याः । तदपिरसार्लोऽप्येकः कोकिलहृदये सदा वसति ॥ ९९ ॥ वेत्ता कोकिल एव ज्ञाता च रसाल एव नियतमिदम् । यः पञ्चममुद्गायति यस्यास्थिषु पुलकमुकुलानि ॥ १०० ॥ लोडितमखिलं गहनं परितो दृष्टाश्च विटपिनः मवं । सहकार न प्रपेदे मधुपेन तत्रापमा जगति ॥ १०१ ॥ कुन्दे कदम्बे कुमुदेऽरविन्दे यथाकथंचित्ममयं नयन्ति । प्राप्ते वसन्ते पुनरुत्तरङ्गा रसाल जानीहि तवैव भृङ्गाः ॥ १०२ ॥ भूरिशोऽपि च वमन्ति कानने शाखिनो फलविशेषशालिनः । कोकिलस्य तदपीह मानसं नो रसालमपहाय तुष्यति ॥ १०३ ॥ आम्न यद्यपि गता दिवसास्ते पुष्पमौरभफलप्रचुरा ये । हन्त संप्रति तथापि जनानां आश्रयैव दलयस्यतितापम् ॥ १०४ ॥ फलितस्य रसाल शाखिनः फलदानव्यसनैकशालिनः । विनिपत्य ददातु कः फलं श्रममुत्ताध्वगपाणिपल्लवे ॥ १०५ ॥ कति पल्लविता न पुष्पिना वा तरवः सन्ति समन्ततो वमन्ते । जगतीविजये तु पुष्पकेतोः सहकारी महकार एक एव ॥ १०६ ॥ वहसि बलिभुजां कुलानि मौल्यं यदि सहकार तदत्र किं निषिद्धा । परमुदयति पल्लवाञ्चलेषु स्फुरदलिभिस्तव सारभप्रसिद्धिः ॥ १०७ ॥ दिङ्मण्डलं परिमलैः सुरभीकरोषि सौन्दर्यमावहसि लोचनलोभनीयम् । हंहो रसाल फलवर्ष तथापि दूये यद्वन्धिलं च कठिनं हृदयं विभर्षि ॥ १०८ ॥ उत्तंसकौतुकरमेव विलासिनीभिर्लूनानि यस्य न नखैरपि पल्लवानि । उद्यानमण्डनतरो सहकार स त्वमङ्गारकारकरगोचरतां गतोऽसि ॥ १०९ ॥ यावत्फलोदयमुखः सहकार जातः प्रागेव कण्टकचयेन वृतोऽसि तावत् । छायापि ते न सुलभा फलमस्तु दूरे तन्निष्फलोऽपि हि वरं सुखसेवनीयः ॥ ११० ॥ उत्फुल्लरम्य सहकार रसाल बन्धो कूजत्पिकावलिनिवास तथा विधेहि । गुञ्जमङ्गमरकस्त्वयि बद्धतृष्णो नान्या-

नप्रयाति पिचुमन्दकरीरवृक्षान् ॥ १११ ॥ शश्वन्निर्गमलिनाः सहकार कामं लुण्ठन्ति
तान्यपि मधूनि तव द्विरेफाः । युक्तं न तत्तव कषायरसप्ररोहैरेतान्प्रतारयसि किं कल-
कण्ठयूनः ॥ ११२ ॥ रे रे रसाल तरुसार वचो विधेहि वासन्तिकीं स्वफलपल्लवपुष्प-
लक्ष्मीम् । तावद्विकस्वरपिकद्विजसात्कुरु द्राङ् न व्यग्रितोऽसि कलभैः शलभैश्च यावत्
॥ ११३ ॥ यद्यध्वनीन चिरमध्वनि धर्मखिन्नः कासारतीररुहमाश्रय नम्रमाम्रम् । छायां न
केवलमितः श्रमिता लभन्ते कामं पचेलिमफलं विमलं जलं च ॥ ११४ ॥ सौरम्यगर्भ-
मकरन्दकरम्बितानि पङ्केरुहाण्यपि विहाय समागतस्त्वाम् । संसारसार सहकार तथा विधेहि
येनोपहासविषयो न भवेद्विरेफः ॥ ११५ ॥ कति कति न वसन्ते वल्लयः शाखिनो वा कि-
सलयसुमनोभिः शोभमाना बभूवुः । तदपि युवजनानां प्रीतये केवलोऽभूदभिनवकलिकाली-
भारशाली रसालः ॥ ११६ ॥ यदेकस्मिन्वर्षे न फलति रसालस्तरुरयं पिकः किं काकेष्टं
फलितमपि निम्बं व्रजति किम् । व्रजन्मलानि ग्लानिं न वदति च कस्यापि पुरतः स्मरन्वा-
रंवारं पुनरपि रसालं मृगयते ॥ ११७ ॥ अधिश्रीरुद्याने त्वमसि भवतः पल्लवचयो धुरीणः
कल्याणे तव जगति शाखा श्रमहरा । मुदे पुष्पोल्लेखः फलमपि च तुष्ट्यै तनुभृतां रसाल
त्वां तस्माच्छ्रूयति शतशः कोकिलकुलम् ॥ ११८ ॥ न तादृक्कर्पूरे न च मलयजे नो मृग-
मदे फले वा पुष्पे वा तव मिलति यादृक्परिमलः । परं त्वेको दोषस्त्वयि खलु रसाले यद-
धिकः पिके वा काके वा लघुगुरुविशेषं न मनुषे ॥ ११९ ॥ चिरश्रान्तो दूरादहमुपगतो
हन्त मलयात्तदेकं त्वद्रेहे तरुणि परिणेष्यामि दिवसम् । समीरेणोक्तैवं नवकुमुमिता चूत-
लतिका धुनाना मूर्धानं नहि नहि नहीत्येव वदति ॥ १२० ॥ वियुक्ता वामन्ती बकुलमुकुले
नापि मिलितं व्यलोकि व्याकोशः क्षणमपि न कोऽपि क्षितिरुहः । यमालोक्योत्कण्ठातरल-
मिह भृङ्गेन चलितं विदूरान्माकन्दः स खलु दलितो यूथपतिना ॥ १२१ ॥ येऽभिज्ञाः कुमु-
मोद्गमादनुदिनं त्वामाश्रिताः पटपदास्ते भ्राम्यन्ति फलाद्विर्बहिरहो दृष्ट्वा न संभाषसे । ये
कीटास्तव दृक्पथं न च गतास्ते त्वत्फलाभ्यन्तरे धिक्त्वां चूततरो परापरपरिज्ञानानभिज्ञो भ-
वान् ॥ १२२ ॥ आकर्ण्याम्रफलस्तुति जलमभूत्तन्नारिकेलान्तरं प्रायः कण्टकितं तथैव पनमं
जातं द्विधोर्वारुकम् । आस्तेऽधोमुखमेव कादलमलं द्राक्षाफलं क्षुद्रतां शमामत्वं वत जाम्बवं
गतमहो मात्सर्यदोषादिह ॥ १२३ ॥ यो दृष्टः स्फुरदस्थिमंपुटवशात्तिर्यक्प्रवालाङ्कुरो दैवा-
त्स द्विदलादिकक्रमवशादारूढशाखाशतः । स्निग्धं पल्लवितो वनं मुकुलितः स्फारच्छदं
पुष्पितः सोत्कर्षं फलितो भृशं च विनतः कोऽप्येष चूतद्रुमः ॥ १२४ ॥ एतस्मिन्वन-
मार्गभूपरिसरे सौन्दर्यमुद्राङ्कितः प्रोद्यद्भिः फलपुष्पपत्रनिचयैश्चूतः स एकः परम् । यं
वीक्ष्य स्मितवक्त्रमुद्रितमहासंनोपमुह्यमितस्फारोत्कण्ठमकुण्ठितक्रमममी धावन्ति पान्थ-
व्रजाः ॥ १२५ ॥ कूष्माण्डीफलवत्फलं न यदपि न्यग्रोधवन्नोच्चता रम्भापत्रनिभं दलं न

कुसुमं नो केतकीपुष्पवत् । सौरभ्यं कुसुमे फले तदपि तत्किञ्चित्समुज्जृम्भते लोको येन
रसाल शालनिकरांस्त्यक्त्वा गुणान्स्तौति ते ॥ १२६ ॥ गर्वं मा कुरु शर्करे तव गुणाञ्जा-
नन्ति राज्ञां गृहे ये दीना धनवर्जिताश्च कृपणाः स्वप्नेऽपि पश्यन्ति नो । आग्नोऽहं मधु-
कूपकैर्मम फलैस्तृप्ता हि सर्वे जना हे रण्डे तव किं गुणा मम फलैस्तुल्यं न किञ्चित्फलम्
॥ १२७ ॥ उन्मीलद्रसचिन्दुगन्धकुसुमा वल्लभो वसन्तोदये कान्ताः कोमलपल्लवाः कति
कति क्रीडावने सन्ति न । सौभाग्यैकनिधे रमाल तदपि श्रीमञ्जरीशालिनस्त्वत्तोऽन्यत्र
च कुत्रचिन्मधुकरश्रेणी न विश्राम्यति ॥ १२८ ॥ स्निग्धाग्राः फलिनो वृताः परिमलैः
पौष्पैर्मधुस्यन्दिनो नानन्दाय भवन्ति किं वनभुवां भूमिरुहो भूरिशः । माधुर्यं मधुनस्तवैव
परमं माकन्द मन्यामहे माध्वीमर्मविदो दृढं मधुलिहः स्यूता यतो मर्मणि ॥ १२९ ॥
आस्तां गाढतरानुशीलनविधिः संस्पर्शनं दूरतः संभाषाविषयीकृतोऽमि न मनागक्ष्णोः
पदं प्रापितः । किं ब्रूमः सहकार तावकगुणानन्यादृशैर्दुर्लभान्सौरभ्येण यदध्वगानपि
मुहुः प्रीणामि दूरादपि ॥ १३० ॥ त्वं सामान्यतरुभ्रमेण सकलक्षोणीरुहक्ष्मापतौ माकन्देऽपि
किरात पातय मुधा मास्मिन्कुठारं हठात् । एष श्लाघ्यजनस्य जीवितमलिव्यूहस्य बन्धुर्मधोः
सर्वस्वं कुसुमायुधस्य विजयामात्यः पिकानां गुरुः ॥ १३१ ॥ शान्ता घर्मकणाः श्रमः शिथि-
लितस्तीर्णस्तृपामुद्गमो वारंवारमुदारकोकिलरवैरानन्दितं मानसम् । सर्वं प्राप्तमभीप्सितं तव
तले चूत प्रमत्ता द्विजश्रेणीकूञ्जितरञ्जिताखिलमनो यामो वयं स्वस्ति ते ॥ १३२ ॥

पनसः ॥ गरीयः सौरभ्यं रसपरिचये नार्हति सुधा सिता मृद्वीकापि प्रथिमनि निमग्नः
फलभरः । परार्थं कोशश्रीरिति पुलकितं कण्टकमिपादहो ते चारित्र्यं पनस मनसः कस्य
न मुदे ॥ १३३ ॥

तमालः ॥ पास्यन्ति कस्य कुसुमं मधुपा मधूनि स्थास्यन्ति कस्य शिखरेषु विहंगमालाः ।
इत्येव शोचति परं परितो विसारिदावाग्निमग्नवपुरेष तरुस्तमालः ॥ १३४ ॥

कदली ॥ तालीतरोरनुपकारि फलं फलित्वा लज्जावशादुचित एव विनाशयोगः । एत-
त्तु चित्रमुपकृत्य फलैः परेभ्यः प्राणान्निजाञ्जयति यत्कदली जहाति ॥ १३५ ॥

द्राक्षा ॥ दासेरकस्य दासीयं बदरी यदि रोचते । एतावतैव किं द्राक्षा न साक्षादमृत-
प्रदा ॥ १३६ ॥ यद्यपि न भवति हानिः परकीयां चरति रामभे द्राक्षाम् । असमञ्जसमिति
मत्वा तथापि खलु म्रियते चेतः ॥ १३७ ॥

दाडिमः ॥ मयि जीवति बीजादये किमन्ये बीजपूरकाः । इति संचिन्त्य मनसा विदद्रे
दाडिमीफलम् ॥ १३८ ॥ आ पुष्पप्रसवान्मनोहरतया विश्वास्य विध्वं जनं हंहो दाडिम ता-
वदेव सहसे वृद्धिं स्वकीयामिह । यावन्नैति परोपभोगसहतामेषा ततस्तां तथा ज्ञात्वा ते हृद-
यं द्विधा दलति यत्तेनातिवन्द्यो भवान् ॥ १३९ ॥

नालिकेरः ॥ उच्चैरेष तरुः फलं च विपुलं दृष्ट्वैव दृष्टः शुकः पक्वं शालिवनं विहाय जडधीस्तं नालिकेरं गतः । तत्रारुह्य बुभुक्षितेन मनसा यत्नः कृतो भेदने आशा तस्य न केवलं विगलिता चर्शूर्गता चूर्णताम् ॥ १४० ॥

तालः ॥ अये ताल व्रीडां व्रज गुरुतया भाति न भवान्फले न छाया नो कठिनपरिवारो हि भवतः । इयं धन्या धन्या सरलकदली मुन्दरदला परात्मानं मन्ये सुखयति फलेनामृतवता ॥ १४१ ॥ अध्वन्यध्वनि भूरुहः फलभृतो नम्रानुपेक्ष्यादरादूरादुन्नतिसंश्रयन्यसनिनः पान्थस्य मूढात्मनः । यन्मूलं समुपागतस्य मधुरच्छायाफलैः का कथा शीर्णेनापि हि नोपयोगमगमत्पर्णेन तालद्रुमः ॥ १४२ ॥

भूर्जः ॥ दौर्जन्यमात्मनि परं प्रथितं विधात्रा भूर्जद्रुमस्य विफलत्वसमर्पणेन । किं चर्मभिर्निशितशस्त्रशतावकृतैराशां न पूरयति सोऽर्थिपरम्पराणाम् ॥ १४३ ॥ कुर्वन्तु नाम जनतोपकृतिं प्रसूनच्छायाफलैरविकलैः सुलभैर्द्रुमास्ते । सोढास्तु कर्तनरुजः पररक्षणार्थमेकेन भूर्जतरुणा करुणापरेण ॥ १४४ ॥

अश्वत्थः ॥ वर्धितैः सेवितैः किं तैः मत्स्यश्वत्येऽन्यपादपैः । वर्धितो नरकाद्रक्षेत्प्रष्टोऽरिष्ठानि हन्ति यः ॥ १४५ ॥

न्यग्रोधः ॥ महातरुर्वा भवति समूलो वा विनश्यति । नान्तरप्रत्ययानेति न्यग्रोधकणिकाङ्कुरः ॥ १४६ ॥ न्यग्रोधे फलशालिनि स्फुटतरं किञ्चित्फलं पच्यते बीजान्यङ्कुरगोचराणि कतिचित्मिध्यन्ति तस्मिन्नपि । एकस्नेष्वपि कश्चिदङ्कुरवरः प्राप्नोति तामुन्नतिं यामासाद्य निदाघपीडिततनुर्गुलिनिच्छिदे भावति ॥ १४७ ॥ विस्नीर्णो दीर्घशास्त्राश्रितशकुनिशतः शाखिनामैग्रणीस्त्वं न्यग्रोध क्रोधमन्तः प्रकटयसि न चेद्वच्चि किञ्चित्तदल्पम् । जल्पोऽप्येव त्रैपाकृतप्रलघुपरिकरा कापि कृष्माण्डवल्ली पल्लीष्टप्रतिष्ठा हमति हि फलेने त्वत्फलानां किमन्यत् ॥ १४८ ॥

मधूकः ॥ तत्तेजस्तरणेर्निदाघसमये तद्वारि मेवागमे तज्जाज्यं शिशिरे यदेकशरणैः सोढं पुरा यैर्दलैः । आयातोऽप्यधुना फलस्य समयः कोऽयं विना तैरिति स्मृत्वा तानि शूचेव रोदिति गलत्पुष्पैर्मधूकद्रुमः ॥ १४९ ॥ मूलादेव यदस्य विस्मृतिभरश्छायाप्यनन्यादृशी ते यस्य प्रसवाः सुमञ्जुलरमैरानन्दयन्तः प्रजाः । स्नेहं च प्रकटीकरोति परमं भूयः फलानां गुणैर्हितैकैकगुणांस्तरुन्मज सखे तस्मान्मधूकद्रुमम् ॥ १५० ॥

शाल्मलिः ॥ विशालं शाल्मल्या नयनसुभगं वीक्ष्य कुसुमं शुकस्यासीदुद्धिः फलमपि भवेत्तादृशमिति । चिरं तत्र स्थित्वा फलमपि च काले परिणतं विपाकेतूलोऽन्तः सपदि मरुता सोऽप्यपहतः ॥ १५१ ॥ दूरे मार्गान्निवससि पुनः कण्टकैरावृतोऽसि छायाशून्यफलमपि च ते वानरैरप्यभक्ष्यम् । निर्गन्धस्त्वं मधुपरहितः शाल्मले सारशून्यः सेवाः

स्माकं भवति विफला तिष्ठ निःश्वस्य यामः ॥ १९२ ॥ हंसाः पद्मवनाशया मधुलिहः सौ-
रभ्यलाभाशया पान्थाः स्वादुफलाशया बलिभुजो गृध्राश्च मांसाशया । दूरादुत्तमपुष्पराग-
निकरैर्निःसारमिथ्योन्नते रे रे शाल्मलिपादप प्रतिदिनं के न त्वया वञ्चिताः ॥ १९३ ॥
कायः कण्टकभूषितो न च घनच्छायीकृताः पल्लवाः पुष्पाणि च्युतसौरभाणि न दलश्रेणी
मनोहारिणी । किं ब्रूमः फलपाकमस्य यदुपन्यासेऽपि लज्जामहे तद्गोः केन गुणेन शाल्मलितरो
जातोऽसि सीमद्भूमः ॥ १९४ ॥

निम्बः ॥ निम्ब किं बहुनोक्तेन निःफलानि फलानि ते । यानि संजातपाकानि काका
निःशेषयन्त्यमी ॥ १९५ ॥ यैश्च निम्बं परशुना यश्चैनं मधुसर्पिषा । यश्चैनं गन्धमाल्याद्यैः
सर्वस्य कटुरेव सः ॥ १९६ ॥ पश्यानुरूपमिन्द्रिन्द्विरेण माकन्दशेखरो मुखरः । अपि च पितु-
मन्दमुकुले मौकुलिकुलमाकुलं मिलति ॥ १९७ ॥ चित्रं चित्रं बत बत महच्चित्रमेतद्विचि-
त्रं जातो देवादुचितवटनासंविधाता विधाता । यन्निम्बानां परिणतफलस्यैतीतिरास्वादनीया य-
च्चैतस्याः केवलनकलाकोविदः काकलोकः ॥ १९८ ॥ यस्मादर्थिजनो मनोभिलषितं लब्ध्वा
मुदा मेदुरः सार्धं बन्धुजनैश्चकार विविधान्भोगान्विलासोद्भुरः । तं दैवेन विवेकशून्यमनसा
निर्मूल्य चूतद्रुमं स्थाने तस्य तु काकलोकवसतिर्निम्बः समारोपितः ॥ १९९ ॥

बब्रुलः ॥ पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या कदाप्यदृष्टं वृतं च खलु शूकैः । उपसर्पेभ्यो भवन्तं बब्रु-
ल वद कस्य लोभेन ॥ १६० ॥ गात्रं कण्टकसंकटं प्रविरलच्छाया न चायासहन्निर्गन्धः
कुसुमोत्करस्तव फलं न क्षुद्धिनाशक्षमम् । बब्रुलद्रुम मूलमेति न जनस्तत्तावदास्तामहो ह्यन्ये-
षामपि शाखिनां फलवतां गुप्त्यै वृतिर्जायसे ॥ १६१ ॥ आमूलाग्रनिबद्धकण्टकतनुर्निर्गन्धपुष्पो-
द्गमश्छाया न श्रमहारिणी न च फलं क्षुत्क्षामसंतोषकम् । रे रे बब्रुल साधुमङ्गरहितस्तत्ता-
वदास्तामहो ह्यन्येषामपि शाखिनां फलवतां गुप्त्यै वृतिर्जायसे ॥ १६२ ॥ शाखाः कण्टक-
कोटिभिः परिवृता वज्रं फलं कुत्सितं पत्रं क्षुद्रतरं न चास्ति गहना छायापि पान्थप्रिया ।
अन्येषामपि शाखिनां फलवतां रक्षार्थमानीयसे बब्रुल द्रुम कैर्गुणैर्गुरुतरैर्वृक्षेषु संभाव्यसे ॥ १६३ ॥

खदिरः ॥ विना खदिरमारण हारेण हरिणीदृशाम् । नाधरे जायते रागो नानुरागः प-
योधरे ॥ १६४ ॥ चन्दने विषंधरान्सहामहे वस्तु सुन्दरमगुप्तिमत्कुतः । रक्षितुं वद किमा-
त्मसौष्ठवं संचिताः खदिर कण्टकास्त्वया ॥ १६५ ॥ परं तदिह नास्ति यत्र खदिरैः खरैरा-
वृतं न तेऽपि खदिरा न ये कुटिलकण्टकैरावृताः । न ते कुटिलकण्टकाः किमपि ये न मर्म-
च्छिदः समुज्जत वृथास्थितिं बत सहध्वमध्वश्रमम् ॥ १६६ ॥

किंशुकः ॥ किंशुक किं शुकमुखवत्कुसुमानि विकासयस्यनिशाम् । यस्या जनोऽनुरागी सा

१ काकाः. २ व्यर्थानि. ३ अत्र वृश्चति सिञ्चति अर्चति इत्यध्याहारेण वाक्यानि पूरणीयानि. ४ भ्र-
मरेण. ५ काककुलम्. ६ समृद्धिः. ७ भक्षणचातुर्यम्. ८ निवातः. ९ पुष्पप्रकरः. १० प्राचीरम्.
११ सर्पान्. १२ रक्षारहितम्. १३ पलाशवृक्ष.

गीरैतैः कदापि नोच्चार्या ॥ १६७ ॥ त्यज किंशुक पुष्पिताभिमानं निजशिरसि भ्रमरोपसे-
वनेन । विकसन्नवमालिकावियोगात्कुसुते वह्निधिया त्वयि प्रवेशम् ॥ १६८ ॥ उपनदिपुलिने
महापलाशः पवनसमुच्छलदेकपत्रपाणिः । द्रवदहनविनष्टजीवितानां सलिलमिवैष ददाति पा-
दयानाम् ॥ १६९ ॥

शाखोटः ॥ शाखोट शाल्मलिपलाशकरीरकाद्याः शृण्वन्तु पुण्यनिलयो यदसौ वसन्तः ।
युष्मभ्यमर्पयति पल्लवपुष्पलक्ष्मीं सौरभ्यसंभवविधिस्तु विधेरधीनः ॥ १७० ॥ कस्त्वं भोः क-
यथामि दैवहतकं मां विद्धि शाखोटकं वैराग्यादिव वक्षि साधु विदितं कस्मादिदं कथ्यते ।
वामेनात्र वटस्तमध्वगजनः सर्वान्मना सेवते न च्छायापि परोपकारकृतये मार्गस्थितस्यापि
मे ॥ १७१ ॥

पीलुः ॥ धन्याः सूक्ष्मफला अपि प्रियतमास्ते पीलुवृक्षाः क्षितौ क्षुत्क्षीणेन जनेन
हि प्रतिदिनं येषां फलं भुज्यते । किं तैस्तत्र महाफलैरपि पुनः कल्पद्रुमाद्यैर्द्रुमैर्येषां
नाम मनागपि श्रमनुदे छायापि न प्राप्यते ॥ १७२ ॥

करीरः ॥ फलं दूरतरेऽप्यास्तां पुष्पाणि कुमुमैर्जनान् । इतरे तरवो मन्ये करीर तव
किंकराः ॥ १७३ ॥ किं पुष्पैः किं फलैस्तस्य करीरस्य दुरात्मनः । येन वृद्धिं समासाद्य
न कृतः पत्रसंग्रहः ॥ १७४ ॥

बिल्वः ॥ आमोदीनि सुमेदुराणि च मृदुत्वाद्गन्धि च क्षमारहामुद्यानेषु वनेषु लब्धज-
नुषां सन्तीतिरेषामपि । किं तु श्रीफलता तवैव जयिनी मालूर दिङ्माण्डले यम्येतानि फलानि
यौवनवतीवक्षोजलक्ष्मीगृहाः ॥ १७५ ॥

शालिः ॥ शाखासंततिसंनिरुद्धनभसां भूयांस एवावनौ विद्यन्ते तरवः फलैरविकलैरा-
तिच्छिदः प्राणिनाम् । किंतु द्वित्रदलैरलंकृततनोः शाले स्तुमस्तुङ्गतां दत्त्वा येन निजं शिरः
सुकृतिना को नाम न प्रीणितः ॥ १७६ ॥

कुटजः ॥ समुपागतवति दैवादवलेहां कुटज मधुकरे मा गाः । मकरन्दतुन्दिलानामर-
विन्दानामयं महामान्यः ॥ १७७ ॥

इक्षुः ॥ कान्तोऽसि नित्यमधुरोऽसि रसाकुलोऽसि किंचासि पञ्चशरकार्मुकमद्वितीयम् ।
इक्षो तवास्ति सकलं परमेकमूनं यत्सेवितो भजसि नीरसतां क्रमेण ॥ १७८ ॥ परार्थे यः
पीडामनुभवति भङ्गेऽपि मधुरो यदीयः सर्वपाणिह खलु विकारोऽप्याभमतः । न संप्राप्तो
वृद्धिं यदि स भ्रशमक्षेत्रपतिनः किमिक्षोर्दोषोऽसौ न पुनरगुणाया मरुभुवः ॥ १७९ ॥ मुखे
यद्वैरस्यं वपुरपि पुनर्ग्रन्थिनिचितं न संतप्तः कोऽपि क्षणमपि भजेन्मूलमभितः । फलं चैवा-
प्राप्यं विर्तथरसलिप्सस्य भवतस्तदिक्षोर्नायुक्तं विहितमितरैर्यत्तु दलनम् ॥ १८० ॥

१ समित्पत्रछायादिभिः. २ फलानीति शेषः. ३ गुडशर्करादिः. ४ अग्रे. ५ पर्वव्याप्तम्.
६ वितथा दलनानिगुक्तसाधनाभावेन विफला रमस्य लिप्सा लब्धुमिच्छा यास्मिस्तस्य.

लवङ्गी ॥ अयि दुष्कृतकेन केन वत्से हलिकद्वारि लवङ्गि पुष्पितासि । स्तवकास्तव पांसुभिः परीताः परितः प्राङ्गणसीमि यल्लुठन्ति ॥ १८१ ॥ लूनं मत्तमतंगजैः कियदपि च्छिन्नं तुषारादितैः शिष्टं ग्रीष्मजतीक्ष्णभानुकिरणैर्भस्मीकृतं काननम् । एषा कोणगता मुहुः परिमलैरामोदयन्ती दिशो हा कष्टं ललिता लवङ्गलतिका दावाग्निना दह्यते ॥ १८२ ॥ सौ-रभ्येण समावृणोपि ककुभः पुष्पासि पुष्पंधयांद्धृतातन्तु वृथा तथापि कियतीस्त्वं यापयेर्या-मिनीः । अस्मिन्दासपुरे परस्तत इतो विन्यस्तविस्वामिषे मालाकारमृते लवङ्गि ललिताङ्कस्ते गुणाञ्ज्ञास्यति ॥ १८३ ॥

कार्पासः ॥ नीरसान्यपि रोचन्ते कार्पासस्य फलानि मे । येषां गुणमयं जन्म परेषां गु-ह्यगुप्तये ॥ १८४ ॥ श्लाघ्यं कार्पासफलं यस्य गुणै रन्ध्रवन्ति पिहितानि । मुक्ताफलानि तरुणीकुचकलशतटेषु विलसन्ति ॥ १८५ ॥ निप्पेपोऽस्थिचयस्य दुःसहतरः प्राप्तस्तुलरो-हणं आम्यस्त्रीनग्वचुम्बनव्यतिकरस्तन्त्रीप्रहारव्यथा । मातङ्गोक्षितमण्डवारिकणिकापानं च कू-र्चाहतिः कार्पासेन परार्थमाधनविधौ किं किं न चाङ्गीकृतम् ॥ १८६ ॥

शणः ॥ भूर्जः परोपकृतये निजकवचविकर्तनं सहते । परबन्धनाय तु शणः प्रेक्षध्वमि-हान्तरं कीदृक् ॥ १८७ ॥

कण्टकारिका ॥ उचितं नाम नारङ्ग्यां केतक्यामपि कण्टकाः । रसगन्धोज्झिते किं ते कण्टकाः कण्टकारिके ॥ १८८ ॥

धत्तूरः ॥ माधुर्यसाराधरितामृतस्य तत्कण्टकित्वं पनसस्य सह्यम् । उन्मादिनो मातुल-पुत्रकस्य कथं सहामो वन कण्टकित्वम् ॥ १८९ ॥ धत्तूर धूर्त तरुणेन्दुनिवासयोग्ये स्थाने पिशाचपतिना विनिवेशितोऽसि । किं कैरवाणि विकसन्ति तमः प्रयाति चन्द्रोपलो द्रवति वार्धिरुपैति वृद्धिम् ॥ १९० ॥ धत्तूरकण्टक फलप्रतिरोधबुद्ध्या वैरं वृथैव कुरुषे पनसेन सार्धम् । सन्तो हसन्ति न भजन्ति च चेतसा त्वां भ्रान्ता भवन्ति पुरुषास्तव सेवनेन ॥ १९१ ॥ महेशस्त्वां धत्ते शिरमि रसरजस्य जयिनी विशुद्धिस्त्वं तसङ्गात्कनकमयमेतन्निभुवनम् । तनो-ति त्वत्मेवां ननु कनकवृक्ष त्वदपरः परः को नु स्यात्तद्यदि न सुलभीभावमभजः ॥ १९२ ॥

पलाण्डुः ॥ कर्पूरधूल्योरचितालवालः कस्तूरिकाकुङ्कुमलिप्तदेहः । सुवर्णकुम्भैः परिषिच्य-मानो निजं गुणं मुञ्चति किं पलाण्डुः ॥ १९३ ॥

तृणानि ॥ रूढस्य सिन्धुतटमनु तस्य तृणस्यापि जन्म कल्याणम् । यत्सलिलमज्जदा-कुलजनस्य हस्तावलम्बनं भवति ॥ १९४ ॥ उत्तुङ्गैस्तरुभिः किमेभिरखिलैराकाशसंस्पर्शि-

१ शुष्काणि. २ सूत्रमयम्. ३ मातङ्गेनान्यजेनोक्षितं सिक्तं यन्मण्डवारि सिक्थद्रवोदकं तत्कणिकायाः गानम्. अतीवाशुचीति भावः. ४ माधुर्यमारेण तुच्छीकृतममृतं येन. ५ धत्तूरफलस्य. ६ शंकरेण. ७ चन्द्रकान्तः. ८ जयिनी उत्कर्षवती रसरजस्य पारदस्य विशुद्धिः एतत्त्रिभुवनं कनकमयं सुवर्णमयं त-नोतीत्यन्वयः. ९ जातेति शेषः. १० कंदर्पः.

भिर्धन्योऽसौ नितरामूलपविटपी नद्यास्तटेऽवस्थितः । एवं यः कृतबुद्धिरुज्झितजलन्यालो-
लबीचीवशान्मज्जन्तं जनमुद्धरामि सहसा तेनैव मज्जामि वा ॥ १९९ ॥

कलमाः ॥ कलमाः पाकविनम्रा मूलतलाघ्रातमुरभिकहाराः । पवनाकम्पितशिरसः प्रायः
कुर्वन्ति परिमलश्लघाम् ॥ १९६ ॥ अस्मानवेहि कलमानलमोहतानां येषां प्रचण्डमुसलैरैव-
दाततैव । स्नेहं विमुच्य सहसा खलतां प्रयान्ति ये स्वल्पपीडनवशान्न वयं तिलास्ते ॥ १९७ ॥

ताम्बूलम् ॥ किं वीरुधो भुवि न सन्ति सहस्रशोऽन्या यामां दलानि न परोपकृति
भजन्ते । एकैव वल्लिषु विराजति नागवल्ली या नागरीवदनचन्द्रमलंकरोति ॥ १९८ ॥ व-
ल्लीनां कति न स्फुरन्ति परितः पत्राणि किं तैरिह स्निग्धैरप्यतिकोमलैरपि निजामेवाश्रयङ्किः
श्रियम् । तानेव स्तुमहे महाजनमुखश्रीकारिजन्मव्रतान्यान्मृते नवनागरीप्रियतमांस्ताम्बूल-
वल्लीदलान् ॥ १९९ ॥

तुम्बी ॥ सर्वास्तुम्ब्यः समकटुरसास्तुम्बिवल्लीप्रसूतास्ताः संबद्धा अपि कतिपया दुस्तरं
तारयन्ति । शब्दायन्ते सरसमपराः शुष्ककाष्ठे निपण्णास्तन्मध्येऽन्या ज्वलितहृदयाः शो-
णितं संपिबन्ति ॥ २०० ॥ एके तुम्बा व्रतिकरगताः पात्रतामानयन्ति गायन्त्यन्ये सरसम-
धुरं गुह्यवंशे विलग्राः । एके तावद्वथितसगुणा दुस्तरं तारयन्ति तेषां मध्ये ज्वलितहृदया
रक्तमेके पिबन्ति ॥ २०१ ॥

वंशः ॥ छिन्नः सुनिशितैः शस्त्रैर्विद्धश्च नवमप्रधा । तथापि हि मुवंशेन विरमं नाप-
जल्पितम् ॥ २०२ ॥

कुन्दः ॥ एष पट्पदयुवा मदायतः कुन्द यापयति यामिनीम्बयि । दुर्वहा तदपि ना-
पचीयते पद्मिनीविरहवेदना हृदि ॥ २०३ ॥ संदर्शयस्व मधुर्वैभवमस्मि यत्ते रे कुन्द किं दुरभि-
मानमुरीकरोषि । एतन्न चेतसि करोषि मरोजबन्धुः पुष्पं धयोऽपि मम सौरभमातनोति ॥ २०४ ॥

कमलानि ॥ वरमश्रीकता लोके नासमानसमानता । इतीव कुमुदोद्गदे कमलैर्मुकुला-
यितम् ॥ २०५ ॥ प्रसारितकरे मित्रे जगद्बुद्ध्योतकारिणी । किं न कैरव लज्जा ते कुर्वतः
कोशसंवृतिम् ॥ २०६ ॥ लक्ष्मीसंपर्कजातोऽयं दोषः पद्मस्य निश्चितम् । यदेष गुणसंदोह-
धाम्नि चन्द्रे पराङ्मुखः ॥ २०७ ॥ अन्तश्छिद्राणि भूयांसि कण्टका बहवो बहिः । कथं
कमलनालस्य नाभूवन्भङ्गुरा गुणाः ॥ २०८ ॥ मालतीमुकुला याताः कुन्दा मन्दायितास्तथा ।
पङ्कज त्वामिदं व्रमः कुत्र यातु मधुव्रतः ॥ २०९ ॥ पङ्कज जलेषु वासः । प्रीतिर्मधुपेषु
कण्टकैः सङ्गः । यद्यपि तदपि तत्रैतच्चित्रं । मित्रोदये हर्षः ॥ २१० ॥ कुमुमं कोशातक्या

१ शालिविशेषान्. २ कण्डितानाम्. ३ शुभ्रत्वम्. ४ तैलम्; (पक्षे) प्रातिम्. ५ दुर्जेतत्वम्; (पक्षे)
खलरूपत्वम्. ६ लता. ७ तुम्बाफलानि. ८ शब्दं कुर्वन्ति. ९ रक्तम्. १० कोशसंवरणम्. ११ र-
न्त्राणि; (पक्षे) दोषस्थानानि. १२ शूकाः. (पक्षे) खलाः. १३ सौभाग्यादायः; (पक्षे) तन्तवः. १४ उदकेषु;
(पक्षे) डल्लयोः सावर्ण्यात्) जडेषु मूर्खेषु. १५ भ्रमरेषु; (पक्षे) मधुपेषु. १६ स्वाङ्गरुहैः; (पक्षे) दुष्टैः. १७ सूर्यः;
(पक्षे) स्निग्धः.

विकसति रात्रौ दिवा च कूष्माण्ड्याः । अलिकुलनिचयै रुचिरं किं तु यशः कुमुदकमल-
योरेव ॥ २११ ॥ उदितवति द्विजराजे कस्य न हृदये मुदः पदं दधति । संकुचसि कमल
यदयं हर हर वामो विधिर्भवतः ॥ २१२ ॥ एते हि गृणाः पङ्कज सन्तोऽपि न ते प्रका-
शमायान्ति । यच्छक्ष्मीवसतेस्तव मधुपैरुपजीव्यते कोशः ॥ २१३ ॥ पद्मिनि किमिति क्री-
डसि मधुपैर्लज्जालवोऽपि न हि किं ते । हर हर विस्मृत्योक्तं क तु लज्जा संवितुरक्तायाः
॥ २१४ ॥ किं कुप्यसि कस्मैचन सौरभसाराय कुप्य निजमधुने । यस्य कृते शतपत्र प्र-
तिपत्रं तेऽद्य मृग्यते भ्रमरैः ॥ २१५ ॥ अयि मकरन्दस्यन्दिनि पद्मिनि मन्ये तवैव सुभ-
गत्वम् । पुष्पवतीमपि भवतीं त्यजति न वृद्धः शुचिर्हर्षः ॥ २१६ ॥ मधुप इव मारुतेऽस्मि-
न्मा सौरभलोभमम्बुजिनि संस्थाः । लोकानामेव मुदे महितोऽप्यात्मानुमार्थितां नीतः ॥ २१७ ॥
न कुले वापि न शीले न वास्ति रूपेऽपि कश्चिदुत्कर्षः । यत्पुष्पाणि मिलिन्दानरविन्द
महन्त्वमेतत्ते ॥ २१८ ॥ रे पद्मिनीपत्र भवच्चरित्रं चित्रं प्रतीमो वयमत्र किञ्चित् ।
त्वं पङ्कजन्मापि यदच्छभावादपि स्पृशस्यम्बु न पङ्कमङ्गि ॥ २१९ ॥ जनिः सरोङ्काद-
तिपङ्किनो यदल्लोलुपैर्वा मधुपैर्विहारः । कलङ्क एवैव कुमुदतीनां कलङ्किनः किं तु कलाव-
तीनाम् ॥ २२० ॥ अपि त्वया कैरविणि व्यधायि मुधा मुधाबन्धुनि बन्धुभावः । जना-
पवादः परितः प्रयातः समागमो हन्त न जातु जानः ॥ २२१ ॥ कमलिनि मलि-
नीकरोषि चेतः किमिति वकैर्वहेलितानभिज्ञैः । परिणतमकरन्दमार्मिकास्ते जगति भ-
वन्तु चिरायुषो मिलिन्दाः ॥ २२२ ॥ रुचिरतिरुचिरा शुचित्वमुच्चैः शिरमि धृतः स्वय-
मेव शंकरेण । कमलिनि मलिनीकरोषि कम्मान्मुखमिदमिन्दुमुदीक्ष्य लोककान्तम्
॥ २२३ ॥ नलिनि निपुणतां वदामि किं ते भ्रमरविलासिनि लाम्यलालसायाः ।
त्रिभुवननयनोत्सवं यदिदं नयमि न हन्त दृगन्तवर्तममीमाम् ॥ २२४ ॥ स्वच्छन्दं
दलदरविन्द ते मरन्दं विन्दन्तो विदधतु गुञ्जितं मिलिन्दाः । आमोदानथ हरिदन्तराणि
नेतुं नैवान्यो जगति मर्मैरणात्प्रवीणः ॥ २२५ ॥ यावत्त्वां न खलु हसन्ति कै-
रविण्यो यावत्त्वां तरणिकराः परामृशन्ति । यावत्ते मधुविभवो नवोऽस्ति तावन्माध्वीकं
वितर सरोज पट्पदेभ्यः ॥ २२६ ॥ रे पद्मिनीदल तवात्र मया चरित्रं दृष्टं विचित्र-
मिव यद्विदितं ध्रुवं तत् । यैरेव शुद्धसलिलैः परिपालितस्त्वं तेभ्यः प्रथग्भवसि पङ्कभवोऽसि
यस्मात् ॥ २२७ ॥ कामं भवन्तु मधुलम्पटपट्पदौघमंघट्टधरधनध्वनयोऽञ्जखण्डाः ।
गायन्नपि श्रुतिसुखं विधिरेव यत्र भृङ्गः स कोऽपि धरणीधरनाभिपद्मः ॥ २२८ ॥ वि-
भ्रम्य काननमसौ दिवसावसाने त्वय्येव पट्पदयुवा हृदयं बबन्ध । राजीव चेन्मलिनिमान-

१ सूर्यानुरक्तायाः; (पक्षे) सविता पिता तस्मिन्नक्तायाः. पितृगामिन्या इत्यभिप्रायः. २ पुष्पयुक्ताम्;
(पक्षे) रजस्वलाम्. ३ श्वेतः; (पक्षे) पवित्रः. ४ राजहंसः; (पक्षे) परमहंसः. ५ चन्द्रस्य. ६ क-
लुषीकरोषि. ७ अवहेलां नीता. तिरस्कृतेति यावत्. ८ अपण्डितैः. ९ मर्मज्ञाः. १० भ्रमराः.
११ दिगन्तराणि. १२ वायोः. १३ कर्दमोत्पन्नः.

मुरीकरोषि कः स्यादहो मधुलिहामधुनावलम्बः ॥ २२९ ॥ स्वामोदवासितसमग्रदिगन्त-
 राला रक्ता मनोहरशिखा सुकुमारमूर्तिः । सेव्या सरोजकलिका तु यदैव जाता नीत-
 स्तदैव विधिना मधुपोऽन्यदेशम् ॥ २३० ॥ किं बान्धवेन रविणा हरिणाथ किंवा
 लक्ष्म्या च किं च जलजोदरजेन किंवा । एतस्य शुद्धचरितस्य सरोरुहस्य नैषा तुषारजनिता
 शमिता विपत्तिः ॥ २३१ ॥ लक्ष्मीनिवास इति वारिरुहां प्रसिद्धिरन्वेषिताः कतिपया
 वैरटास्तु सन्ति । राज्ञि प्रसारितकरे किमहं ददामि संकोचितं वदनमम्बुरुहैरितीव
 ॥ २३२ ॥ लक्ष्मीः स्वयं निवसति त्वयि लोकधात्रि मित्रेण चापि विदितोऽस्ति दृढो-
 ऽनुरागः । बन्दीव गायति गुणांस्तव चञ्चरीकः कः पुण्डरीक तव साम्यमुरीकरोति
 ॥ २३३ ॥ अयि दलदरविन्द स्यन्दमानं मरन्दं तव किमपि लिहन्तो मञ्जु गुञ्जन्तु
 भृङ्गाः । दिशि दिशि निरपेक्षस्तावकीनं विवृण्वन्परिमलमयमन्यो बान्धवो गन्धवाहः
 ॥ २३४ ॥ समुत्पत्तिः स्वच्छे सरसि हरिहस्ते निवसनं निवासः पैद्वायाः सुरहृदयहारी
 परिमलः । गुणैरैतैरन्यैरपि च ललितस्याम्बुज तव द्विजोत्तंसे हंसे यदि रतिरतीवोन्नतिरि-
 यम् ॥ २३५ ॥ नालस्य प्रसरो जलेष्वपि कृतावामस्य कोशे रुचिर्दण्डे कर्कशता मुखेऽति-
 मृदुता मित्रे महान्प्रश्रयः । आमूलं गुणसंग्रहव्यसनिता द्वेषश्च दोषाकरे यस्यैषा स्थितिर-
 म्बुजस्य वसतिर्युक्तैव तत्र श्रियः ॥ २३६ ॥ नीरान्निर्मलतो जनिर्मथुरता वामामुखस्पर्धिनी
 वासो यस्य हरेः करे परिमलो गीर्वाणचेतोहरः । सर्वस्वं तदहो महाकविगिरां कामस्य
 चाम्भोरुह त्वं चेत्प्रीतिर्मुरीकरोपि मधुपे किं त्वां प्रति ब्रूमहे ॥ २३७ ॥ एकस्मिन्ननिरा-
 वयोः समजनि स्वच्छे सरोवारिणि भ्रातः काचिदिहैव कानिचिदहान्यत्र व्यतीतानि नौ ।
 लब्धं तामरसं त्वया मृगदृशां लीलावतंसस्पर्दं शैवालं विलुटामि पामरवधूपादाहते
 पाथसि ॥ २३८ ॥ वैमुख्यं मृगलाञ्छनस्य मनसो निर्माति मे न व्यथां नो दूये चिरलालिता
 मधुलिहः सर्पन्ति यन्नान्तिकम् । जल्पन्तीव दुरक्षराणि मधुपश्रेणीरवच्छन्नना यत्का-
 दम्ब कुमुद्वती हसति मां तन्मे मनस्ताम्यति ॥ २३९ ॥ संभूतिस्तव मानसे सरसिज
 त्वत्सौरभैर्वासिताः सर्वास्ताः ककुभस्तवास्ति परमो बन्धुर्विवस्वानिनि । त्वं चेदद्य गुणान-
 वद्य शिशिरे शीतानिलैः शीर्यसि प्रायः प्राप्तमिदं तदत्र परमं दिष्टेऽब्ददृष्टं बलम्
 ॥ २४० ॥ खद्योताम्ररला भवन्ति भगवानस्तंगतो भानुमान्कोकः शोकमुपैति मत्तमनसः
 क्रेङ्कुर्वते कौशिकाः । इत्थं चेत्सदसद्विवेकविभुरो धाता तदेतादृशं न द्रष्टव्यमितीव मुद्दि-
 तवती पद्मेक्षणं पद्मिनी ॥ २४१ ॥ पौलोमीपतिकानने विलसतां गीर्वाणभूमिरुहां येन
 घ्रातसमुज्जितानि कुसुमान्याजघ्निरे निर्जरैः । तस्मिन्नद्य मधुव्रते विधिवशान्माध्वीकमाका-
 ङ्क्षति त्वं चेदञ्चासि लोभमम्बुज तदा किं त्वां प्रति ब्रूमहे ॥ २४२ ॥

१ ब्रह्मणा. २ हंस्यः; (पक्षे) कपर्दकाः. ३ लक्ष्म्याः. ४ पक्षिश्रेष्ठे. ५ दोषाणामाकरे; (पक्षे)
 चन्द्रे. ६ देवमनोहरः. ७ अर्द्धाकरोषि.

लताः ॥ लतानामेतासामुदितकुसुमानां मरुदयं मतंलास्यं दत्त्वा श्रयति भृशमामोदमसमम् ।
लतास्त्वध्वन्यानामहह दशमादाय सहसा ददत्याधिव्याधिभ्रमिरुदितमोहव्यतिकरम् ॥२४३॥

संकीर्णान्योक्तयः ।

शिवः ॥ भस्मनि स्मररिपोरनुरागो हीयते न घनसारपरागः । भूषणं यदि फणी न
मणीनां काचिदप्यपचितिर्न च हेमः ॥ १ ॥ उरसि फणिपतिः शिखी ललाटे शिरसि
विधुः सुरवाहिनी जटायाम् । प्रियसखि कथयामि किं रहस्यं पुरमथनस्य रहोऽपि संस-
देव ॥ २ ॥ इयं तावल्लीला यदधिरुरुहे वृद्धवृषभा यदुन्नेहे रुण्डं यदिह चितिभस्मापि
लिलिपे । अयं को व्यापारो यदतिलकि भाले हुतवहो यदग्रैवि व्यालो यदकवलि हाला-
हलमपि ॥ ३ ॥ विभ्राणे त्वयि भस्म कः समभवन्मन्दादरश्चन्दने कः क्षौमं कलयांचकार
न कृती कृत्ति वसाने त्वयि । धत्तूरस्पृहयालुतां त्वयि गते तत्याज कः केतकीं स्वातन्त्र्या-
ज्जहिहि त्वमीश्वर गुणांल्लोकोऽस्ति तद्वाहकः ॥ ४ ॥ त्वं चेत्संचरसे वृषेण लघुता का
नाम दिग्दन्तिनां व्यालैः काञ्चनकुण्डलानि कुरुषे हानिर्न हेमः पुनः । मूर्धा चेद्वहसे
जैडांशुमयशः किं नाम लोकत्रयीदीपम्याम्बुजबान्धवस्य जगतामीशोऽसि किं ब्रूमहे ॥ ५ ॥
छेत्ति ब्रह्माशिरो यदि प्रथयसि प्रेतेषु सख्यं यदि क्षीर्बिः क्रीडसि मातृभिर्यदि रतिं धत्से
श्मशाने यदि । सृष्ट्वा संहरसि प्रजा यदि तथाप्याधाय भक्त्या मनः कं सेवे करवाणि किं
त्रिजगती शून्या त्वमेवेश्वरः ॥ ६ ॥

परशुरामः ॥ त्वं जामदग्न्य जननीवधपातकेन संदूषितः क्रतुविदां धुरि नाभविष्यः ।
गीर्वाणवन्द्यचरणस्तव चन्द्रमौलिराचार्यकं स भगवान्यदि नाकरिष्यत् ॥ ७ ॥

रामचन्द्रः ॥ सङ्ग्रामाङ्गणमागते दशमुखे सौमित्रिणा विस्मितं सुग्रीवेण विवर्तितं हनुमता
व्यालोलमालोकिताम् । श्रीरामेण परंतु पीनपुलकस्फूर्जत्कपोलश्रिया सान्द्रानन्दरसालसा नि-
दधिरे बाणासने दृष्टयः ॥ ८ ॥

सीता ॥ वनान्ते खेलन्ती शशकशिशुमालोक्य चकिता भुजप्रान्तं भर्तुर्भजति भयहर्तुः
सपदि या । अहो सेयं सीता दशवदननीता हलरदैः परीता रक्षोभिः श्रयति विवशा
कामपि दशाम् ॥ ९ ॥

इन्द्रः ॥ जम्भारिरेव जानानि रम्भासंयोगविभ्रमम् । घंटीचेटीविटः किंस्विजानार्त्यमरका-
मिनीम् ॥ १० ॥

स्मरः ॥ पुरो गीर्वाणानां निजभुजबलाहोपुरुषिकामहो कारं कारं पुरभिदि शरं संमुख-
यतः । स्मरस्य स्वर्वालानयनशुभमालार्चनपदं वपुः सद्यो भालानलभसितजालास्पदममूतम् ॥ ११ ॥

१ नन्दिना. २ दिग्गजानाम्. ३ जलांशुं चन्द्रम्; (पक्षे) जडांशुम्. ४ सूर्यस्य. ५ व्यापयसि.
६ मत्तः. ७ ब्राह्म्यादिभिः. ८ इन्द्रः. ९ घटवाहिका दासी तस्या जारः. १० देवाङ्गनाम्.

आकाशम् ॥ यः पीयूषसहोदरैः स्नपयति ज्योत्स्नाजलैः सर्वतो यश्च त्वामधिकाधिकं ज्वलयति प्रोद्धामतापैः करैः । भ्रातव्योमि तयोरपि स्थितिमिह व्यातन्वतो विक्रियानिर्मुक्तस्य महत्त्वमेतदसमं दूरेऽधिरूढं तव ॥ १२ ॥

पृथ्वी ॥ विश्वास्य मधुरवचनैः साधून्ये वञ्चयन्ति नम्रतमाः । तानपि दधासि मातः कार्श्यं यैतस्तवापि च विवेकः ॥ १३ ॥

जलम् ॥ शैत्यं नाम गुणस्तवैव सहजः स्वाभाविकी स्वच्छता किं ब्रूमः शुचितां भवन्ति शुचयः स्पर्शेन यस्यापरे । किंवातः परमुच्यते स्तुतिपदं यजीवनं देहिनां त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ॥ १४ ॥ अञ्जं त्वञ्जमथाञ्जभूस्तत इदं ब्रह्माण्डमण्डात्पुनर्विश्वं स्थावरजंगमं तदितरत्वनमूलमित्थं पयः । धिक्त्वां चोर इव प्रयासि निभृतं निर्गत्य जालान्तरैर्बध्यन्ते विवशास्त्वदेकशरणास्त्वामाश्रिता जन्तवः ॥ १५ ॥

मारुतः ॥ सैन्ना नाविकधोरणी निपतिता मध्येजलं क्षेपणी पन्थाः पर्वतदुर्गमो घनघनच्छन्नश्च तारापथः । हंहो मारुत दुस्तरा जलनिधिः शीर्णा च नौः सांप्रतं मध्ये मज्जय वा तटं गमय वा हस्ते तवास्ते ह्ययम् ॥ १६ ॥

मृगतृणिका ॥ जलभ्रमोत्पत्तिकृतो गुणौघान्प्रकाशयन्त्यां मृगतृणिकायाम् । जलाशयभ्रान्तिरभून्ममैषा प्रभूतसंतापकरी पिपासा ॥ १७ ॥

सुवर्णम् ॥ अग्निदाहे न मे दुःखं छेदे न निकपे न वा । यत्तदेव महद्दुःखं गुञ्जया सह तोलनम् ॥ १८ ॥ न वै ताडनात्तापनाद्वह्निमध्ये न वै विक्रयात्स्त्रिदशमानोऽहमस्मि । सुवर्णस्य मे मुख्यदुःखं तदेकं यतो मां जना गुञ्जया तोलयन्ति ॥ १९ ॥

मौक्तिकम् ॥ अत्यच्छेनाविरुद्धेन सुवृत्तेनानिचारुणा । अन्तर्भिन्नं संप्राप्तं मौक्तिकेन निबन्धनम् ॥ २० ॥ हृदये कुरु संचयं गुणानां यदि रे वाञ्छसि नासिके निवासम् । इति मौक्तिकं ते वदामि नूनं गुणहीनो नहि नासिके विभाति ॥ २१ ॥ रत्नाकरे परिहृता वसतिः किमन्यदङ्गीकृतः कठिनवन्धनदुःखभारः । वक्षोजकुम्भपरिरम्भणलोलुपेन किं किं न तेन विहितं वन मौक्तिकेन ॥ २२ ॥

सुवर्णकारः ॥ हे हेमकार परदुःखविचारमूढ किं मां मुहुः क्षिपसि वारशतानि वदौ । संदीप्यते मयि सुवर्णगुणातिरेको लाभः परं तव मुखे खलु भस्मपातः ॥ २३ ॥

हारः ॥ मुक्ताहार गुणीभूय नोपसर्प्यः स्तनस्त्वया । विभवे यस्य काठिन्यं व्यर्थं तदुपसर्पणम् ॥ २४ ॥ गुणवतस्तव हारं न युज्यते परकलत्रकुचेपु विलुण्ठनम् । स्पृशति शीतं करो जघनस्थलीमुचितमस्ति तदेव कैलङ्किनः ॥ २५ ॥ सदृत्तसद्गुणविचित्रमहार्हकान्ते कान्ताघनस्तनतटाञ्चितचारुमूर्ते । आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नभङ्ग हा हार हारितमहो भवता

१ भूमे. २ गतः. ३ गलिता. ४ जलमध्ये. ५ निबिडघनाच्छादितः. ६ अन्तरिक्षम्. ७ भिन्ना. ८ सूत्रवतः (पक्षे) गुणयुक्तस्य. ९ चन्द्रः. १० कलङ्कयुक्तस्य.

गुणित्वम् ॥ २६ ॥ दीर्णोऽसि चेत्कनकमूत्रनिवेशनाय मुक्ताकलाप किमतो भवतो विषादः । यत्पञ्चबाणजयमङ्गलहेमकुम्भकुम्भस्तनीस्तनतटे भवितानुषङ्गः ॥ २७ ॥ अन्येऽपि सन्ति कति नो गुणिनो जगत्यां हार त्वमेव गुणिनामुपरिस्थितोऽसि । एणीदृशामुरासि नित्यमवस्थितस्य सदृत्तता च शुचिता च न खण्डिता यत् ॥ २८ ॥ येनाकारि महीभृतामविरलं कण्ठेषु लीलायितं येन प्रापि सरोजमुन्दरदृशां तुङ्गस्तनालिङ्गनम् । जातं येन गजेन्द्रगण्डपुलिने साधारणं गुञ्जया मुक्तादाम तदेव पामरपुरे नावाप कां कां दशाम् ॥ २९ ॥

कञ्चुकः ॥ श्रीमता कथय कञ्चुक पूर्वं कानि कानि सुकृतानि कृतानि । जन्म यापयसि येन समस्तं हारहृद्यहृदये हरिणाक्ष्याः ॥ ३० ॥

कुण्डलम् ॥ यत्पूर्वं पवनाग्रिशस्त्रसलिलैश्चीर्णं तपो दुष्करं तस्यैतत्फलमीदृशं परिणतं यर्जातरूपं वपुः । मुग्धापाण्डुकपोलचुम्बनसुखं सङ्गश्च रत्नोत्तमैः प्राप्तं कुण्डल वाञ्छसे किमपरं यन्मूढ दोलायसे ॥ ३१ ॥

नासाभूषणम् ॥ हारस्यातिदुरापमस्ति भुवने हे नासिकाभूषण त्वत्सौभाग्यमिति प्रतीहि वनितावक्त्रेन्दुकान्तिप्रद । यत्कान्तातनुसंगमाय सहते सोऽन्तर्विभेदव्यथां सा नासा पुटभेदनादपि भवत्सङ्गं यतो वाञ्छति ॥ ३२ ॥

वलयः ॥ गुणानामज्ञानादनुभवतु तावत्प्रतिपदं मुहुर्बाहुच्छेदव्यतिकरमसौ स्वर्णवलयः । अपि ज्ञाते तत्त्वे तत्र गुणसमुद्रस्य पुरतः समं गुञ्जापुञ्जस्तुलनमतिलजाकरमिदम् ॥ ३३ ॥

रङ्गः ॥ हे रङ्ग हेमतुल्या तुलितोऽमि नित्यं मानं जहीहि किमु पश्यसि नो विशेषम् । स्वर्णं सरत्नघटितं नृपशेखरेषु त्वं पाप पामरवधूचरणेषु लीनः ॥ ३४ ॥

वीणादण्डः ॥ यदेतत्कामिन्याः सुरतविरतौ पल्लवरुचा करेणानीतस्त्वं वससि सह हारेण गुणिना । मुहुः कुर्वन्गीतं कुचकलशपीठोपरि लुठन्नये वीणादण्ड प्रकटय फलं कस्य तपसः ॥ ३५ ॥

मुरली ॥ माधवस्य मुरली मुखलम्बा रागमावहतु किंतु वयस्ये । वंशजाहमिति मास्तु सगर्वा या विभर्ति बहुशो विवराणि ॥ ३६ ॥ परिपीड्य करद्वयेन गाढं परपुंसा परिचुम्बिताननापि । मुरली महनीयवंशजाता मुहुराक्रन्दममन्दमातनोति ॥ ३७ ॥

कुविन्दः ॥ भ्रातर्ग्राम्यकुविन्द कन्दलयता वस्त्राण्यमूनि त्वया गोणीविभ्रमभाजनानि सुबहून्यात्मा किमायास्यते । किं त्वेकं रुचिरं चिरादभिनवं वासस्तदामूत्र्यतां यन्नोज्झन्ति कुचस्थलात्क्षणमपि क्षोणीभुजां वल्लभाः ॥ ३८ ॥

लाङ्गलिकः ॥ रे लाङ्गलिक निषद्याक्रोडे लोहं पुरा यदद्वाक्षीः । स्पर्शस्पर्शविशेषात्तदखिलमजनिष्ट हेम नृपयोग्यम् ॥ ३९ ॥

कर्णधारः ॥ दुर्गा नदी शिथिलबन्धविडम्बिनी नौरभ्युन्नता जलमुचो विषमः समीरः ।
आरूढवान्निजकुटुम्बयुतोऽध्वनीनस्तत्कर्णधार कुरु यत्सदृशं कुलस्य ॥ ४० ॥ जीर्णा तरिः
सरिदियं च गभीरनीरा नक्राकुला वहति वायुरतिप्रचण्डः । तार्याः स्त्रियश्च शिशवश्च त-
थैव वृद्धास्तत्कर्णधारभुजयोर्बलमाश्रयामः ॥ ४१ ॥

तैलिकः ॥ अमी तिलास्तैलिक नूनमेतां स्नेहादवस्थां भवतोपनीताः । द्वेप्योऽभविष्य-
द्यदमीषु नूनं तदा न जाने किमिवाकरिष्यः ॥ ४२ ॥

पञ्जरलावकः ॥ भ्रातः पञ्जरलावक मा कुरु संतोषमन्यनिधनेन । प्रातस्तवैव धातुः स्वा-
मित्वं किं न जानासि ॥ ४३ ॥

व्याधः ॥ एको विश्वसतां हराम्यपवृणः प्राणानहं प्राणिनामित्येवं परिचिन्त्य मा स्वम-
नसि व्याधानुतापं कृथाः । भूपानां भवनेषु किञ्च विमलक्षेत्रेषु गृहाशयाः साधूनामरयो व-
सन्ति कति नो त्वत्तुल्यकक्षाः खलाः ॥ ४४ ॥ सर्वोद्वेगकरं मृगादनममुं संत्यज्य हा धि-
क्त्वया लोकस्यानपकारिणं गिरिनदीतीराटवीनिर्वृतम् । अश्वन्तं तृणभेणशावमदयं व्याध
घ्नतामुं वृथा देवो दुर्बलघातकोऽयमिति सा गाथा यथार्थीकृता ॥ ४५ ॥

विषमन्त्री ॥ भेकेन कणता सरोपपरुषं यत्कृष्णसर्पानने दातुं कर्णचपेटमुज्जितभिया
हस्तः समुद्धासितः । यच्चाधोमुखमक्षिणी विदधता नागेन तूष्णीं स्थितं तत्सर्वं विषमन्त्रिणो
भगवतः कस्यापि लीलायितम् ॥ ४६ ॥

मालाकारः ॥ तोयैरल्पैरपि करुणया भीमभानौ निदाघे मालाकार व्यरचि भवता
या तरोरस्य पुष्टिः । सा किं शक्या जनयितुमिह प्रावृषेण्येन वारां धारासारानपि विकिरता
विश्वतो वारिदेन ॥ ४७ ॥

कायस्थः ॥ विप्रेभ्यः माधुदानं रिपुजनमुहदां चोपकारान्कुरु त्वं सौजन्यं बन्धुर्गे निज-
हितमुचितं स्वामिकार्यं यथार्थम् । श्रोत्रे ते तथ्यमेतत्कथयति मनतं लेखनी भाग्यशालिन्नो
चेन्नष्टेऽधिकारे मम मुखसदृशं तावकास्यं भवेद्धि ॥ ४८ ॥

कविः ॥ कस्त्वं भोः कविरस्मि तत्किमु मग्ने क्षीणोऽस्यनाहारतो धिग्देशं गुणिनोऽपि
दुर्गतिरियं देशं न मामेव धिक् । पाकार्थी क्षुधितो यदैव विदधे पाकाय बुद्धि तदा विन्ध्ये
नेन्धनमम्बुधौ न सलिलं नान्नं धरित्रीतले ॥ ४९ ॥

बालाः ॥ ये शिरसा निहिता अपि न भवन्ति सखे समानमुखदुःखाः । चिकुरा इव ते
बाला एव जरापाण्डुभावेऽपि ॥ ५० ॥

शैलूषः ॥ वंशः प्रांशुरसौ घुणव्रणमयो जीर्णा वरत्रा इमाः कीलाः कुण्ठतया विशन्ति
न महीमाहन्यमाना अपि । आरोहव्यवसायसाहसमिदं शैलूष संत्यज्यतां दूरे श्रीर्निकटे कृ-
तान्तमहिषत्रैवेयघण्टारवः ॥ ५१ ॥

कुशीलवाः ॥ मौलिः स्वर्णकिरीटकान्तिरुचिरः केयूरमयौ भुजौ त्वद्वृत्त्याः किल कञ्चुकि-
प्रभृतयो देवेति विज्ञाप्यसे । इत्थं कल्पनया कुशीलवनृपाहंकारदाढ्यं वृथा नृत्यान्ते भवतो
भविष्यति मसीमात्रावशेषं वपुः ॥ ९२ ॥

बाला ॥ स्वग्दाम मूर्धनि निषेहि गवेषुकानां गुञ्जामयीमुरसि धारय हारयष्टिम् । बाले
कलावति चिरं पतितासि पल्लौ तल्लौहमन्यदपि भूषणमेषणीयम् ॥ ९३ ॥

पल्लीपतिपुत्री ॥ एतन्मन्दविपक्वतिन्दुकफलश्यामोदरापाण्डुरप्रान्तं हन्त पुलिन्दसुन्दरक-
रस्पर्शक्षमं लक्ष्यते । तत्पल्लीपतिपुत्रि कुञ्जरकुलं कुम्भाभयाम्भयर्थनादीनं त्वामनुनाथते कुचयुगं
पत्रावृतं मा लुथाः ॥ ९४ ॥

पान्थः ॥ न यत्र गुणवत्पात्रमेकमप्यस्ति संनिधौ । कस्तत्र भवतः पान्थ कूपाम्बुग्रहणा-
ग्रहः ॥ ९५ ॥ वापी कापि कदापि न श्रुतचरी को वेद कीटकसरो व्योमाम्भोजवनीष चात्र
तटिनी कैर्नाम विज्ञायते । हंहो पान्थ दुरन्तसाहसभरैरत्रागतं चेन्मरौ मण्डूकाकुलपङ्कसंकुल-
जलादन्धोः केवन्धं पिव ॥ ९६ ॥

कस्तूरिका ॥ अयि त्यक्तासि कस्तूरि पामरैः पङ्कशङ्कया । अलं खेदेन भूपालाः किं न
सन्ति महीतले ॥ ९७ ॥ यद्यपि देवाल्लब्धा कस्तूरीभूमिरत्र भूरितरम् । नेया किमसौ तदपि
हि शौचार्थं जानता पुंसा ॥ ९८ ॥ दुर्लीलपल्लीपतिपुत्रहस्ते कस्तूरि कस्ते वद दुर्विपाकः ।
आरम्य सौरभ्यकथामु मौनं मालिन्यमात्रे वचसोऽवकाशः ॥ ९९ ॥ अयि बत गुरुगर्वं मा
स्म कस्तूरि यासीरखिलपरिमलानां मौलिना सौरभेण । गिरिगहनगुहायां लीनमत्यन्तदीनं
स्वजनकममुनैव प्राणहीनं करोषि ॥ १०० ॥ जन्मस्थानं न ग्वलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो
दूरे पुंसां वपुषि रचना पङ्कशङ्कां करोति । यद्यप्येवं सकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारी को जानी-
ते परिमलगुणः कोऽपि कस्तूरिकायाः ॥ १०१ ॥

दीपः ॥ रक्ष पात्रगतं स्नेहं प्रदीप श्रीविवर्धनम् । प्रयास्यन्ति विना तेन भस्मत्वं यद्-
वहुणाः ॥ १०२ ॥ बहिरतिनिर्मलरूपं वहतस्ते दीप दैवतो जगति । अवगतमचिरादान्तरमौ-
ज्ज्वल्यं कज्जलद्वारा ॥ १०३ ॥ न मणेरितोऽधिका भा नो मृदुता न प्रकाशसमता वा । अ-
चिरस्थितिरिति दीपो न हि बहुमूल्योऽभवत्प्रायः ॥ १०४ ॥ यां कान्तिं वहसि परां प्रदीप
भद्र स्वीयासाविति हृदि मा स्म मन्यथास्त्वम् । सस्नेहे त्वयि निशि भानुनाहितासौ नैवं चे-
दहनि सतिक्वा वा गता सा ॥ १०५ ॥ प्रदीप किमु कुप्यसि प्रलयमारुतप्रज्वलत्प्रभापटल-
पाटलप्रकटपावकव्यक्तये । त्वमङ्ग किमु कामिनीकुचतटीपटीपल्लवप्रकम्पनपरिस्फुरत्पवनलेशपारं
गतः ॥ १०६ ॥ रे रे दीप तिरस्कृताखिलतमःस्तोमारिवर्गस्य ते रात्रौ गूढनिजाङ्गपातिशल-
भाघातेन किं पौरुषम् । तत्कर्माचर येन तावक्यशो भूयात्प्रभाते पुनर्न स्नेहो न च सा दशा
नहि परं ज्योतिः परं त्थास्यति ॥ १०७ ॥

तुला ॥ गुरुषु मिलितेषु शिरसा प्रणमसि लघुषून्नता समेषु तुला । उचितज्ञासि तुले किं तुलयसि गुञ्जाफलैः कनकम् ॥ ६८ ॥ प्राप्य प्रमाणपदवीं को नामास्ते तुलेऽवलेपस्ते । नयसि गरिष्ठमधस्तात्तदितरमुच्चैस्तरां कुरुषे ॥ ६९ ॥

कुम्भः ॥ दृढतरगलकनिबन्धः कूपनिपातोऽपि कलश ते धन्यः । यज्जीवनदानैस्त्वं तर्षामर्षं नृणां हरसि ॥ ७० ॥ श्लाघ्यं नीरमकाष्ठताडनशतं श्लाघ्यः प्रचण्डातपः क्लेशः श्लाघ्यतरः सुपङ्कनिचयैः श्लाघ्योऽतिदाहानलः । यत्कान्ताकुचपार्श्वबाहुलतिकाहिन्दोललीलामुखं लब्धं कुम्भवर त्वया नहि सुखं दुःखैर्विना लभ्यते ॥ ७१ ॥

कलशः ॥ भ्रातः काञ्चनलेपगोपितबहिस्ताम्राकृते सर्वतो मा भैषीः कलश स्थिरो भव चिरं देवालयस्योपरि । ताम्रत्वं गतमेव काञ्चनमयी कीर्तिः स्थिरा तेऽधुना नान्तस्तत्त्वविचारणप्रणयिनो लोका बहिर्बुद्धयः ॥ ७२ ॥

दुग्धम् ॥ को हि तुलामधिरोहति शुचिना दुग्धेन सहजमधुरेण । तप्तं विकृतं मथितं तथापि यत्स्नेहमुद्रिरति ॥ ७३ ॥

बडिशदण्डाः ॥ यत्सद्गुणोऽपि सरलोऽपि तटस्थितोऽपि वंशोद्भवोऽपि विदधासि नृशंसकर्म । वक्रात्मनो बडिशदण्ड तदेव तस्य जानामि संगतिफलं तव कण्टकस्य ॥ ७४ ॥

शरः ॥ कोटिद्वयस्य लाभेऽपि नतं सद्दंशजं धनुः । असद्दंश्यः शरः स्तब्धो लक्षलाभाभिकाङ्क्षया ॥ ७५ ॥

लम्पाकः ॥ प्रागल्भ्यं प्रथयन्त्यशो विशदयन्वाटीं मुखे योजयन्भूपानां कलयन्कथां विरचयन्हस्ताङ्गुलीः स्फोटयन् । दानं पल्लवयन्गुणं द्विगुणयन्नेत्राञ्चलं घूर्णयन्लम्पाकः सविधं समेत्य सुदृशां किं नाम नो भाषते ॥ ७६ ॥

खलः ॥ किमहं वदामि खल दिव्यमतं गुणपक्षपातमभिनो भवतः । गुणशालिनो निखिलसाधुजनान्यदहर्निशं न खलु विस्मरसि ॥ ७७ ॥

कण्टकः ॥ सुमुखोऽपि सुवृत्तोऽपि सन्मार्गपतितोऽपि सन् । सतां वै पादलग्नोऽपि व्यथयत्येव कण्टकः ॥ ७८ ॥

कालकूटम् ॥ नन्वाश्रयस्थितिरियं तव कालकूट केनोत्तरोत्तरविशिष्टपेदापदिष्टा । प्रागर्णवस्य हृदये वृषलक्ष्मणोऽथ कण्ठेऽधुना वससि वाचि पुनः खलानाम् ॥ ७९ ॥

जिह्वा ॥ द्वात्रिंशद्दंशनद्वेषिमध्ये भ्रमसि नित्यशः । तदिदं शिक्षितं केन जिह्वे संचारकौशलम् ॥ ८० ॥

नन्दनवनम् ॥ स्वर्लोकस्य शिखामणिः सुरतरुग्रामस्य धामाद्गतं पौलोमीपुरुहूतयोः

१ काञ्चनलेपेन गोपिता बाह्या ताम्राकृत्यस्य. २ लम्पटो धूर्तो वा. ३ आश्रयो निवासस्तत्र स्थितिः. ४ उत्कृष्टम्. ५ स्थानम्. ६ अभ्यन्तरे. ७ सदाशिवस्य. ८ दन्ताः.

परिणतिः पुण्यावलीनामसि । सत्यं नन्दन किं त्विदं सहृदयैर्नित्यं विधिः प्रार्थ्यते त्वत्तः
खाण्डवरङ्गताण्डवनटो दूरेऽस्तु वैश्वानरः ॥ ८१ ॥

वसन्तः ॥ धूमायिता दशदिशो दलितारविन्दा देहं दहन्ति दहना इव गन्धवाहाः ।
त्वामन्तरेण मृदुताम्रदलाग्रमञ्जुञ्जन्मधुव्रत मधो किल कोकिलस्य ॥ ८२ ॥

मुसलः ॥ जगति विदितमेतत्काष्ठमेवासि नूनं तदपि च किल सत्यं कानने वर्धितोऽसि ।
नवकुवलयनेत्रापाणिसङ्गोत्सवेऽस्मिन्मुसल किमल्यं ते नत्क्षणाद्यन्न जातम् ॥ ८३ ॥

संकीर्णाः ॥ गतास्ते दिवसा यत्र ह्यवज्ञा कल्पशाखिनाम् । औदुम्बरफलेभ्योऽपि स्पृ-
हयामोऽद्य जीवितुम् ॥ ८४ ॥ नौकां वै भजते तावद्यावत्पारं न गच्छति । उत्तीर्णे तु
नदीपारे नौकायाः किं प्रयोजनम् ॥ ८५ ॥ एका भूरुभयोरैक्यमुभयोर्दलकाण्डयोः ।
शालिदयामाकयोर्भेदः फलेन परिचीयते ॥ ८६ ॥ कौस्तुभमुरमि मुरारेः शिरसि शशी द्यो-
तते पुरंजयिनः । ननु जन्मना नु जलधेर्जगत्पुरियतीं गतिं पश्य ॥ ८७ ॥ साधो कुण्डलघ-
टनापरिश्रमादलमविद्धकर्णा पृः । वसति दिग्म्बरनगरे रजकश्चतुरोऽपि किं कुरुते ॥ ८८ ॥
शतपदी सति पादशते क्षमा यदि न गोप्पदमप्यतिवर्तितुम् । किमियता द्विपदस्य हनूमतो
जलनिधेः क्रमणे विवदामहे ॥ ८९ ॥ हे मल्लि हे मालति हे लवङ्गि न तादृशी कापि
भवादृशीनाम् । क्षणं समाधाय मधुव्रतं या विस्मारयेदम्बुजिनीवियोगम् ॥ ९० ॥ यः कु-
न्तपाणिरिह भूप इति प्रसिद्धो भूखण्डमात्रविभवः परमेवकश्च । तस्यात्मजः सततमिच्छति
राजशब्दं व्रीडे जगज्जननि हन्त निराश्रयामि ॥ ९१ ॥ इन्द्रो यमोऽसि वरुणोऽसि हुता-
शनोऽसि ब्रह्मा हरौ हरिरसीत्यसकृद्यदुक्तिः । भूपालमौलिमणिरञ्जितपादपीठ तस्यावृतस्य
फलमिन्धनमृद्धहामि ॥ ९२ ॥ आः सर्वतः स्फुरन्तु कैरवमाः पिबन्तु ज्योत्स्नाकरम्भमुदरंभर-
यश्चकोराः । यातो यदेष चरमाचलमूलचुम्बी पङ्केरुहप्रकरजागरणप्रदीपः ॥ ९३ ॥ खरन-
खरविमुक्ता रक्तरक्ताश्च मुक्ताः परिणतवदराणां विभ्रमेणोपगृह्य । सपदि सरसि धौताः
प्रत्यभिज्ञाय मुक्ता इति किरति किराती हन्त कान्तार एव ॥ ९४ ॥ अढ्येरम्भः स्थगित-
मुवनाभोगपातालकुक्षेः पोतोपाया इह हि बहवो लङ्घनेऽपि क्षमन्ते । आहो रिक्तः कथमपि
भवेदेष दैवात्तदानीं को नाम स्यादवटकुहरालोक्नेऽप्यस्य कल्पः ॥ ९५ ॥ इयत्येतस्मिन्वा
निरवधिचमत्कृत्यतिशये वराहो वा राहुः प्रभवति चमत्कारविषयः । महीमेको भग्नां यद-
यमवहदन्तमुसलैः शिरःशेषः शत्रुं निगिलति परं संत्यजति च ॥ ९६ ॥ श्रुत्वा कुम्भस-
मुद्भवेन मुनिना किञ्चित्तदात्याहितं सिन्धवार्वैधुकुटुम्बदर्दुरफुलं हर्षादिदं ध्यायति । गाम्भी-
र्याद्यदि ते न बिभ्यति न वा त्रस्यन्ति भेकीशिशोरत्रागत्य सुखं वसन्तु तिमयो जातानुक-
म्पा वयम् ॥ ९७ ॥ वक्रां नैष तनूविवर्तनगतिं गृह्णाति साचिस्मितस्मेरैर्दृग्बलनैरमुष्य न म-
नाक्चेतः परावर्तते । हस्ते त्वं मुनिदारकस्य पतिता कल्याणि तस्त्रीयतां वेदीमार्जनबर्हिरप-

णवषट्कर्तव्यपाकैर्वयः ॥ ९८ ॥ सन्त्यन्येऽपि बृहस्पतिप्रभृतयः संभाविताः पञ्चषास्तान्प्रत्येष
विशेषविक्रमरुची राहुर्न वैरायते । द्वावेव असते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भासुरौ भ्रातः
पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः ॥ ९९ ॥ वीणाप्येकगुणेन राजरमणीनीरन्ध्रपीन-
स्तनद्वन्द्वे खेलति शुष्कदारुनिचया निःसारतुम्बीफला । चञ्चत्पार्विकशर्वरीपरिवृढप्रौढप्रथा-
भामुरं मुक्ताजातमपीह निर्गुणतया योग्यं न संभाव्यते ॥ १०० ॥ तृष्णालोलविलोचने क-
लयति प्राचीं चकोरीगणे मौनं मुञ्चति किं च कैरवकुले कामे धनुर्धुन्वति । माने मानवतीज-
नस्य सपदि प्रस्थातुकामेऽधुना धातः किं नु विधौ विधातुमुचितो धाराधराडम्बरः ॥ १०१ ॥
कस्मै हन्त फलाय सज्जनगुणग्रामार्जने सज्जसि स्वात्मोपस्करणाय चेन्मम वचः पश्यं समाक-
र्णय । ये भावा हृदयं हरन्ति नितरां शोभाभरैः संभृतास्तैरेवास्य कलेः कलेवरपुपो दैनंदिनं
वर्धनम् ॥ १०२ ॥ मर्यादानिलयो महोदधिरयं रत्नाकरो निश्चितः सर्वाशापरिपूरकोऽनुग-
मितः संपत्तिहेतोर्मया । शम्भूकोऽपि न लभ्यते किमपरं रत्नं महार्घं परं दोषोऽयं न महोद-
धेः फलमिदं जन्मान्तरीयं मम ॥ १०३ ॥ एकः कर्णमहीपतिः प्रतिदिनं लक्षाधिका याच-
काः कस्मै किं वितरिष्यतीति मनसा चिन्तां वृथा मा कृथाः । आस्ते किं प्रतियाचकं सुरतरुः
प्रत्यम्बुजं किं रविश्चन्द्रः किं प्रतिकैरवं प्रतिलतागुल्मं किमम्भोधरः ॥ १०४ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे पञ्चमं प्रकरणं समाप्तम् ।

प्रकरणम् ६ ।

नवरसप्रकरणम् ।

शृङ्गाररसनिर्देशः ।

मनसिजप्रशंसा ।

अनङ्गेनावलासङ्गाजिता येन जगन्नयी । स चित्रचरितः कामः सर्वकामप्रदोऽस्तु वः
॥ १ ॥ एकं वस्तु द्विधा कर्तुं बहवः सन्ति धन्विनः । धन्वी स मार एवैको द्वयोरैक्यं
करोति यः ॥ २ ॥ न कठोरं न वा तीक्ष्णमायुधं पुष्पधन्वनः । तथापि जितमेवासीदमुना
भुवनत्रयम् ॥ ३ ॥ स एकस्त्रीणि जयति जगन्ति कुसुमायुधः । हरतापि तनुं यस्य शंभुना
न हतं बलम् ॥ ४ ॥ कर्पूर इव दग्धोऽपि शक्तिमान्यो जने जने । नमोऽस्त्ववार्यवीर्याय
तस्मै मकरकेतवे ॥ ५ ॥ बाणेष्वारोप्य गुणान्विधाय चापं वियोगिनीनयने । स्वयमतनुर्ज-
गदेतज्जयति सुमास्त्रो विचित्रधानुष्कः ॥ ६ ॥ संपद्मतरललम्ब्यामनन्यसामान्यबहलदर्प-
निधेः । पुष्पातु चित्तयानेरघटितघटनापटीयसी विभुता ॥ ७ ॥ याभिरनङ्गः साङ्गीकृतः
स्त्रियोऽस्त्रीकृताश्च ता येन । वामाचरणप्रवणौ प्रणमतौ कामिनीकामौ ॥ ८ ॥ जयति
मनसिजः सुखैकहेतुमिथुनकुलस्य वियोगिनां कठोरः । वपुषि यद्विषुपातवारणार्थं वहति
वधूं शशिखण्डमण्डनोऽपि ॥ ९ ॥ चेतोभुवश्चापवति प्रसङ्गे का वा कथा मानुषलोकभा-
जाम् । भर्तुः पुरामप्यलिकेक्षणस्य तथाविधं पौरुषमर्धमासीत् ॥ १० ॥ शिव शिव हि
शिवेन पुष्पधन्वा प्रलयनटेन किमित्यकारि भस्म । स हि पुनरुदितश्छंलाय लोके स तु
मणिमन्त्रमहोपधैरसाध्यः ॥ ११ ॥ शंभुस्त्वयंभुहरयो हरिणेक्षणानां येनाक्रियन्त सततं
गृहकर्मदासाः । वाचामगोचरचरित्रविचित्रिताय तस्मै नमो भगवते कुसुमायुधाय ॥ १२ ॥
वक्षःस्थलीवदनवामशरीरभागैः पुष्यन्ति यस्य विभुतां पुरुषास्त्रयोऽपि । सोऽयं जगन्नितय-
जित्वरचापधारी मारः परान्प्रहरतीति न विस्मयाय ॥ १३ ॥ स्तोत्रैस्तस्मादधनवता भवता
मनोज्ञैस्त्रैर्जगज्जितमनङ्गतयापि सर्वम् । स्याच्चेद्वान्वहुशरः प्रतिलब्धगात्रः कुर्या-
स्ततो यदपि कर्म कियन्न जाने ॥ १४ ॥ हारो जलार्द्रवसनं नलिनीदलानि प्रालेयसी-

१ 'शृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः । श्रीभक्तरोद्रशान्ताश्च नवधा कीर्तिता रसाः ॥'. २ प्रलयका-
लिको नर्तकः. शिव इति यावत्. ३ कृतः. ४ उत्पन्नः. ५ छलं कर्तुम्. ६ अचिकित्स्यः. ७ स्त्री-
णाम्. ८ गृहकर्मकरा दासाः. ९ मदनाय. १० अल्पानि. ११ मदन. १२ स्वेच्छया.

करमुचस्तुहिनांशुभासः । यस्येन्धनानि सरसानि च चन्दनानि निर्वाणमेप्यति कथं स मनोभवाग्निः ॥ १५ ॥ कुलगुरुरबलानां केलिदीक्षाप्रदाने परमसुहृदनङ्गो रोहिणीवल्लभस्य । अपि कुसुमपट्टकैर्देवदेवस्य जेता जयति सुरतलीलानाटिकासूत्रधारः ॥ १६ ॥ हृदयतृणकुटीरे दीप्यमाने स्मराग्रावुचितमनुचितं वा वेत्ति कः पण्डितोऽपि । किमु कुवलयनेत्राः सन्ति नो नाकनार्यस्त्रिदशपतिरहल्यां तापसीं यत्तिषेवे ॥ १७ ॥ न गम्यो मन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो न चापि प्रध्वंसं व्रजति विविधैः शान्तिकशतैः । भ्रमावेशादङ्गे किमपि विदधद्भ्रमसमं स्मरार्पस्मारोऽयं भ्रमयति दृशं घूर्णयति च ॥ १८ ॥ कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युल्लसत्पीनोत्तुङ्गपयोधरेति सुमुखाम्भोजेति सुभूरिति । दृष्ट्वा माद्यति मोदतेऽभिरमते प्रस्तौति विद्वानपि प्रत्यक्षाशुचिपुत्रिकां स्त्रियमहो कामस्य दुश्चेष्टितम् ॥ १९ ॥ चन्द्रे शीतलयत्यलीकनयनं शंभोः सुधाशीकरैर्विष्वग्याकुलयत्सु संयमधनान्कान्तादृगन्तेषु च । लीलायै परमैश्वर्यं धनुरिषून्विभ्रत्प्रसूनात्मनः स्वच्छन्दं रतिवल्लभो विजयते त्रैलोक्यवीरः स्मरः ॥ २० ॥ इक्षुर्धन्व शराः प्रसूनविततिर्भृङ्गावली सिञ्जिनी यस्याज्ञावशवर्तिनः प्रमनसो निर्विष्टराष्ट्रादयः । यद्वाणा विहता विरश्चिमुर्जिन्मृत्युंजयेन्द्रादयो व्याप्ताशेषमुक्ता इव त्रिभुवनं पायादजेयः स्मरः ॥ २१ ॥ प्रासादीयति वैणवादिगहनं दीपीयति द्राक्तमः पर्यङ्कीयति भूतलं दृषदपि श्लक्ष्णोपधानीयति । कस्तूरीयति कर्दमः किमपरं यूनो रसाविष्टयोर्धेनालोकितयोः स वन्द्यमहिमा देवो नमस्यः स्मरः ॥ २२ ॥

स्त्रीप्रशंसा ।

दृशा दग्धं मैनसिजं जीर्वयन्ति दृशैव याः । विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुवं वामलोचनाः ॥ १ ॥ न हर्षेन च मातङ्गेन रथेन च पत्तिभिः । स्त्रीणामपाङ्गदृष्ट्यैव जीयते जगतां त्रयम् ॥ २ ॥ सोमः शौचं ददौ तासां गन्धर्वाश्च शुभां गिरम् । अग्निः सर्वाङ्गकान्तित्वं तस्मान्निष्कंसमाः स्त्रियः ॥ ३ ॥ स्त्रियः पवित्रमतुलं नैना दुप्यन्ति कर्हिचित् । मासि मासि रजो यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ ४ ॥ अमृतम्येव कुण्डानि रत्नानामिव राशयः । रतेरिव निधानानि निर्मिताः केन योषितः ॥ ५ ॥ प्राणानां च प्रियायाश्च मूढाः सादृश्यकारिणः । प्रिया कण्ठगता रत्यै प्राणा मरणहेतवः ॥ ६ ॥ अकृत्रिमप्रेमरसा विलासालसगामिनी । असारे दग्धसंसारे सारं सारङ्गलोचना ॥ ७ ॥ हरिणप्रेक्षणा यत्र गृहिणी न विलोक्यते । सेवितं सर्वसंपद्भिरपि तद्वनं वनम् ॥ ८ ॥ यासामञ्जलवातेन दीपो निर्वाणतां गतः । तासामालिङ्गने पुंसां नरके पतनं कुतः ॥ ९ ॥ नामृतं न विषं किञ्चि-

१ पुष्पबाणैः. २ हृदयमेव तृणगृहम्. ३ इन्द्रः. ४ औषधोपायसाध्यः. ५ नाशम्. ६ रोगविशेषः. ७ कामम्. ८ जीवन्तं कुर्वन्ति. ९ शिवस्य. १० सुवर्णमदृशाः.

देकां मुक्त्वा नितम्बिनीम् । यस्याः सङ्गेन जीव्येत ध्रियेत च वियोगतः ॥ १० ॥ यासां
नाम्नापि कामः स्यात्संगमं दर्शनं विना । तासां दृक्संगमं प्राप्य यन्न द्रवति कौतुकम्
॥ ११ ॥ यावदृष्टिर्मृगाक्षीणां नो नरीनर्ति भङ्गुरा । तावज्ज्ञानवतां चित्ते विवेकः कुरुते
पदम् ॥ १२ ॥ समाश्लिष्टाः समाश्लेषैश्चुम्बिताश्चुम्बनैरपि । दष्टाश्च दशनैः कान्तं दासी-
कुर्वन्ति योषितः ॥ १३ ॥ ज्योत्स्नेव नयनानन्दः मुरेव मदकारणम् । प्रभुतेव समाकृष्ट-
सर्वलोका नितम्बिनी ॥ १४ ॥ कार्पासकृतकूर्पासशतैरपि न शाम्यति । शीतं शातोदरी-
पीनवक्षोजालिङ्गनं विना ॥ १५ ॥ संपन्न रमणी शीलसंपन्नरमणीं विना । इत्यूढवाच्चर-
मणी रमणीं रुक्मिणीं हरिः ॥ १६ ॥ पादसंवाहने वैज्री केशसंमार्जने कैणी । अहो
भाग्यं पुरंध्रीणां दधिसंमन्थने रंविः ॥ १७ ॥ प्रभवति मनसि विवेको विदुषामपि शास्त्रसं-
भवस्तावत् । निपतन्ति दृष्टिविशिखा यावन्नेन्दीवराक्षीणाम् ॥ १८ ॥ सन्तु विलोकनभा-
षणविलामपरिहासकेलिपरिरम्भाः । स्मरणमपि कामिनीनामलमिह मनभो विकाराय ॥ १९ ॥
हादनतापनशक्ती सहजे स्तः सुभ्रुवां कटाक्षेषु । तत्राद्या प्रबला स्यान्नेदीयस्त्वे परा दवी-
यस्त्वे ॥ २० ॥ अवलोकनमपि सुग्वयति कुवलयदलचारुचपलनयनायाः । किं पुनरमृतस-
मानं सरभसमालिङ्गनं तस्याः ॥ २१ ॥ व्रीडावेलारुद्धं सागरमलिलमिव योषितां हृदयम् ।
रगेन्दुरुदयमानो भूयो भूयस्तरङ्गयति ॥ २२ ॥ आदानपानलेपैः काश्चिद्भ्रूलोपतापहारिण्यः ।
पुरतः स्थितैव सिद्धौपधिवल्ली कापि जीवयति ॥ २३ ॥ उपनिषदः परिपीता गीतापि च
हन्त मतिपथं नीता । तदपि न हा विधुवदना मानससदनाद्वहिर्याति ॥ २४ ॥ यस्य न सविधे
दयिता दवदहनस्तुहिनदीधितिस्तस्य । यस्य च सविधे दयिता दवदहनस्तुहिनदीधितिस्तस्य
॥ २५ ॥ यत्र पतत्यबलानां दृष्टिर्निशिताः पतन्ति तत्र शराः । तच्चापरोपितशरो धावत्यासां
पुरः स्मरो मन्ये ॥ २६ ॥ स्वपरप्रतारकोऽसौ निन्दति योऽलीकपण्डितो युवतीः । यस्मात्तप-
सोऽपि फलं स्वर्गः स्वर्गेऽपि योषितोऽप्सरसः ॥ २७ ॥ अंकुशं कुचयोः कृशं विलम्बे विततं च-
क्षुपि विस्तृतं नितम्बे । अरुणाधरमाविरस्तु चित्ते करुणाशालि कैपालिभागधेयम् ॥ २८ ॥ अधरे
नववीटिकानुरागो नयने कज्जलमुज्ज्वलं दुकूलम् । इदमाभरणं नितम्बिनीनामितरद्रूपणम-
ङ्गदूषणाय ॥ २९ ॥ रत्नानि विभूषयन्ति योषा भूष्यन्ते वनिता न रत्नकान्त्या । चेतो वनिता
हरन्त्यरत्ना नो रत्नानि विनाङ्गनाङ्गसङ्गात् ॥ ३० ॥ तावदेव विदुषां विवेकिनी बुद्धिरस्ति
भवबन्धभेदिनी । यावदिन्दुवदना न कामिनी वीक्षिता रहसि हंसगामिनी ॥ ३१ ॥ तरुणिमनि
कृतावलोकना ललितविलासविलब्धविग्रहा । स्मरशरविसराचितान्तरा मृगनयना हरते मुने-
र्मनः ॥ ३२ ॥ तावदेव कृतिनां हृदि स्फुरत्येष निर्मलविवेकदीपकः । यावदेव न कुरङ्ग-

१ मर्षामिव. २ पादस्थमलनिर्हरणार्थं कृतो भर्जितेष्टकाखण्डो वज्रीति लोके कथ्यते; (पक्षे) इन्द्रः.
३ दन्तपत्रिका; (पक्षे) शेषः. ४ मन्थाः; (पक्षे) सूर्यः. ५ ब्रह्मप्रतिपादकाः श्रुतिशिरोभागाः. ६ अ-
भ्यस्ताः. ७ स्थूलम्. ८ मध्ये. ९ हरस्य. १० स्वच्छम्.

चक्षुषां ताज्यते चपललोचनाञ्चलैः ॥ ३३ ॥ जये धरिऽयाः पुरमेव सारं पुरे गृहं सद्गनि
 चैकदेशः । तत्रापि शय्या शयने वरा स्त्री रत्नोज्ज्वला राज्यसुखस्य सारः ॥ ३४ ॥ आस्यं
 सैहास्यं नयनं सलास्यं सिन्दूरबिन्दूदयशोभि भालम् । नवा च वेणी हरिणीदृशश्चेदन्यै-
 रगण्यैरपि भूषणैः किम् ॥ ३५ ॥ मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्यमार्याः समर्यादमिदं वदन्तु ।
 सेव्या नितम्बा किमु भूधराणामुत स्मरस्मेरविलासिनीनाम् ॥ ३६ ॥ स्मितेन भावेन च
 लज्जया भिर्या पराङ्मुखैरर्धकटाक्षवीक्षणैः । वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया समस्तभावैः खलु
 बन्धनं स्त्रियः ॥ ३७ ॥ अविश्वसन्धूर्तधुरंधरोऽपि नरः पुरं धीपुरतोऽन्ध एव । अशेष-
 शिक्षाकुशलोऽपि काकः प्रेतार्यते किं न पिकाङ्गनाभिः ॥ ३८ ॥ उदुराजमुखी मृगराजक-
 टिर्गजराजविराजितमन्दगतिः । यदि सा वनिता हृदये निहिता क जपः क तपः क स-
 माधिरतिः ॥ ३९ ॥ तदाखण्डलाशां महीमण्डलाशां तथा भोगिभोगानुरागं त्यजामः ।
 मनःक्षोभदक्षान्कृपातः कटाक्षान्कुरंगेक्षणाश्चेत्क्षणं पातयन्ति ॥ ४० ॥ भ्रूचातुर्याकुञ्चिता-
 क्षाः कटाक्षाः स्निग्धा वाचो लज्जिताश्चैव हासाः । लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च
 स्त्रीणामेतद्वृषणं चायुधं च ॥ ४१ ॥ नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधा ये नित्यमाहुरबला
 इति कामिनीस्ताः । याभिर्विलोलतरतारकट्टिपातैः शक्रादयोऽपि विजितास्त्वबलाः कथं
 ताः ॥ ४२ ॥ नान्दीपदानि रतिनाटकविभ्रमाणामाज्ञाक्षराणि परमाण्यथवा स्मरस्य । दष्टे-
 ऽधरे प्रणयिना विधुताग्रपाणेः सीत्कारशुष्करुदितानि जयन्ति नार्याः ॥ ४३ ॥ अलमति-
 चपलत्वात्स्वप्रमायोपमत्वात्परिणतिविरस्तत्वात्संगमेनाङ्गनायाः । इति यदि शतकृत्वस्तत्त्व-
 मालोचयामस्तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यन्तरात्मा ॥ ४४ ॥ द्रुतं यस्यालोकाद्विरहिज-
 नशोकापनयनं यदङ्गे सानन्दं नयनमरविन्दं विहरति । न यस्यापैति श्रीः कचनिचयरा-
 होरपि पुरः स मे खेदं रामावैदनहिमधामा शमयतु ॥ ४५ ॥ श्रुतं दृष्टं स्पृष्टं स्मृतमपि
 नृणां ह्लादजननं न रत्नं स्त्रीभ्योऽन्यत्कचिदपि कृतं लोकपतिना । तदर्थं धर्मार्थौ विभव-
 वरसौख्यानि च ततो गृहे लक्ष्यो मान्याः सततमबला मानविभवैः ॥ ४६ ॥ ललाटे
 कस्तूरीतिलकमबलाः कज्जलरुचिं दृशोः कर्णद्वन्द्वे विमलमणिताटङ्कयुगलम् । गले मुक्ता-
 मालां शुचि वसनमङ्गे च सततं वशीकर्तुं विश्वं दधति खलु बाह्योपकरणम् ॥ ४७ ॥
 भवन्तो वेदान्तप्रणिहितधियामत्र गुरवो विदग्धाद्यापानां वयमपि कवीनामनुचराः । तथा-
 प्येतद्भूमो न हि परहितात्पुण्यमधिकं न चास्मिन्संसारं कुवलयदृशो रम्यमपरम् ॥ ४८ ॥
 विमुञ्चति बुधो जनः सुकृतचिन्तनं दूरतो जहाति च मुनिस्तपस्यजति धीरतां शंकरः ।
 विधिर्भवति चञ्चलस्त्रिजगतीपतिः क्षुभ्यति क्षणं कुटिलदृष्टयो यदि पतन्ति वामभ्रुवः
 ॥ ४९ ॥ अमृतममृतं कः संदेहो मधून्यपि नान्यथा मधुरमधिकं चूतस्यापि प्रसन्नरसं
 फलम् । सकृदपि पुनर्मध्यस्थः सन्नरसान्तरविज्जनो वदतु यदिहान्यत्त्वाद् स्यात्प्रियारद-

नच्छदात् ॥ ९० ॥ वचसि भवति सङ्गत्यागमुद्दिश्य वार्ता श्रुतिमुखरमुखानां केवलं पण्डितानाम् । जघनमरुणरत्नग्रन्थिकास्त्रीकलापं कुवलयनयनानां को विहातुं समर्थः ॥ ९१ ॥ किमिह बहुभिरुक्तैर्युक्तिशून्यैः प्रलपैर्द्वयमिह पुरुषाणां सर्वदा सेवनीयम् । अभिनवमदलीलालालमं सुन्दरीणां स्तनभरपरिविन्नं यौवनं वा वनं वा ॥ ९२ ॥ यासां सत्यपि सद्गुणानुसरणे दोषानुरागो भृशं याः प्राणान्परमर्पयन्ति न पुनः संपूर्णदृष्टिं प्रिये । अत्यन्ताभिमतेऽपि वस्तुनि विधिर्यासां निषेधात्मकस्तत्तत्कैलिषु दक्षिणा अपि सदा वामा जयन्त्येव ताः ॥ ९३ ॥ स्त्रीमुद्रां कुमुमायुधस्य परमां सर्वार्थसंपत्करीं ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कुबियो मिथ्याफलान्वेषिणः । ते तेनैव निहत्य निर्दयतरं नग्रीकृता मुण्डिताः केचिद्रक्तपटीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे ॥ ९४ ॥ द्रष्टव्येषु किमुत्तमं मृगदृशः प्रेमप्रसन्नं मुखं घ्रातव्येष्वपि किं तदास्यपवनः श्राव्येषु किं तद्वचः । किं स्वाद्येषु तदोष्ठपल्लवरसः स्पृश्येषु किं तद्वपुर्ध्वयं किं नवयौवने सहृदयैः सर्वत्र तद्विभ्रमः ॥ ९५ ॥ यत्रैता लहरीचलाचलदृशां व्यापारयन्ति भ्रुवं यत्तत्रैव पतन्ति संततममी मर्मस्पृशो मार्गणाः । तच्चक्रीकृतचापमञ्चितशरप्रेङ्खत्करः क्रोधनो धावत्यग्रत एव शामनधरः सत्यं सदासां स्मरः ॥ ९६ ॥ विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो वाताम्बुपर्णाशनास्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः । शाल्यन्नं सवृतं पयोदधियुतं ये भुञ्जते मानवास्तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरं तस्मादेव ॥ ९७ ॥ आलोलैरुपगम्यते मधुकरैः केशेषु माल्यग्रहः कान्तिः कापि कपोलयोः प्रथयते ताम्बूलमन्तर्गतम् । अङ्गानामनुलेपनं परिमलैरालेपनप्रक्रिया वेषः कोऽपि सरोजमुन्दरदृशः सूते मुखं चक्षुषोः ॥ ९८ ॥ सद्गुणस्फारहारा भयवरदकरा स्वस्तधम्मिल्लभारा मूल्याधाराधिकारा निगमनिधिधरा काव्यकोटिप्रचारा । संसारानल्पकारा सदनमयहरा चिद्वनकावनारा तारा शृङ्गारधारा मनसि वसतु ते सर्वदा सर्वसार ॥ ९९ ॥ संसारोऽस्मिन्नमारे परिणतिरले द्वे गती पण्डितानां तत्त्वज्ञानामृताम्भःपुलकितमनसां यातु कालः कदाचित् । नो चेन्मुग्धाङ्गनानां स्तनजवनभराभोगसंभोगिनीनां स्थूलोपस्थस्थलीषु स्थगितकरतलम्पशीलोभोद्यतानाम् ॥ १०० ॥ संसारेऽस्मिन्नसारे कुट्टपतिभवनद्वारसेवाकलङ्कव्यासङ्गव्यस्तर्पयं कथममलधियो मानसं संविदध्युः । यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभूता न स्युरम्भोजनेत्राः प्रेङ्खकास्त्रीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यभागास्तरुण्यः ॥ १०१ ॥

युववर्णनम् ।

अधारि पद्मेषु तदङ्गिणा घृणा क तच्छयच्छायलवोऽपि पल्लवे । तदास्यदास्येऽपि गतोऽधिकारितां न शारदः पार्विकशर्वरीश्वरः ॥ १ ॥ किमस्य रोम्णां कपटेन कोटिभिर्विधिर्न लेखाभिरजीगणद्गुणान् । न रोमकूपौवमिपाज्जगत्कृता कृताश्च किं दूषणशून्यविन्दवः ॥ २ ॥ अमुष्य दोर्म्यामरिदुर्गलुण्ठने भ्रुवं गृहीतार्गलदीर्घपीनता । उरःश्रिया तत्र च

गोपुरस्फुरत्कपाटदुर्धर्षतिरःप्रसारिता ॥ ३ ॥ स्वकेलिलेशस्मितनिन्दितेन्दुनो निजांश-
द्वक्तीजितपद्मसंपदः । अतद्व्रयोजित्वरमुन्दरान्तरे न तन्मुखस्य प्रतिमा चराचरे ॥ ४ ॥
सरोरुहं तस्य दृशैव तर्जितं जिताः स्मितेनैव विधोरपि श्रियः । कुतः परं भव्यमहो मही-
यसी तदाननस्योपमितौ दरिद्रता ॥ ५ ॥ स्वबालभारस्य तदुत्तमाङ्गजैः समं चमर्येव
तुलाभिलाषिणः । अनागसे शंसति बालचापलं पुनः पुनः पुच्छविलोलनच्छलात् ॥ ६ ॥
निमीलनभ्रंशजुषा दृशा भृशं निपीय तं यस्त्रिदशीभिरर्जितः । अमृत्समभ्यासभरं विवृण्वते
निमेषनिःस्वैरधुनापि लोचनैः ॥ ७ ॥ विलोकयन्तीभिरजस्त्रभावनाबलादमं तत्र निमीलने-
ष्वपि । अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने न विघ्नलेशोऽपि निमेषनिर्मितः ॥ ८ ॥ न का निशि
स्वप्नगतं ददर्श तं जगाद गोत्रस्त्रलिते च का न तम् । तदात्मनाध्यातधवा रते च का
चकार वा न स्वमनोभवोद्ववम् ॥ ९ ॥

बालावर्णनम् ।

अभ्यासः कर्मणां सम्यगुत्पादयति कौशलम् । विधिना तावदभ्यस्तं यावत्सृष्टा मृगे-
क्षणा ॥ १ ॥ न देवकन्यका नापि गन्धर्वकुलसंभवा । तथाप्येषा तपोभङ्गं विधातुं वेधसो-
ऽप्यलम् ॥ २ ॥ इयं व्याधायते बाला भूरभ्याः कार्मुकायते । कटाक्षाश्च शरायन्ते मनो
मे हरिणायते ॥ ३ ॥ मनोऽपि शङ्कमानाभिर्वालाभिरुपजीव्यते । अपदक्षीणपाङ्गुष्यमन्त्री
मकरकेतनः ॥ ४ ॥ अतन्द्रचन्द्राभरणा समुद्दीपितमन्मथा । तारकातरला श्यामा मानन्दं
न करोति कम् ॥ ५ ॥ निर्माणकौशलं धातुश्चन्द्रिका लोकचक्षुषाम् । क्रीडाग्रहमनङ्गस्य
सेयमिन्दीवरेक्षणा ॥ ६ ॥ प्रेङ्गणप्रेक्षणात्पापान्कुर्वत्यः सम्मिनत्रपम् । न वीणायाः प्रवीणायाः
स्वजनं स्मररजनम् ॥ ७ ॥ दग्धो विधिविधत्ते न सर्वगुणमुन्दरं जनं कमपि । इत्यपवा-
दभयादिव मुग्धाक्षी निर्मिता विधिना ॥ ८ ॥ मीनवती नयनाभ्यां चरणाभ्यामपि प्रफुल्ल-
कमलवती । शैवालिनी च केशः सुरमेयं मुन्दरी सरसी ॥ ९ ॥ अलिकुलमञ्जुकेशी
परिमलवहुला रसावहा तन्वी । किमलयपेशलपाणिः कोकिलकलभाषिणी प्रियतमा मे
॥ १० ॥ अमृतं तदधरचिम्बे वचनेष्वमृतं विलोकनेऽप्यमृतम् । अमृतधृतौ कुचकुम्भौ
सत्यं सा सृष्टिरपरैव ॥ ११ ॥ स्तनकलशम्बलदम्बगमवगणव्यग्रपाणिकमलायाः ।
निपतन्ति भाग्यभाजामुपरि कटाक्षाः सरोजाक्ष्याः ॥ १२ ॥ कुङ्कुमपङ्केनाङ्कितदेहा गौरप-
योधरकम्पितहारा । नृपूरहंमरणत्पदपद्मा कं न वशीकुरुते भुवि रामा ॥ १३ ॥ मन्दम-
न्दगमना करिणी किं वा विशालनयना हरिणी किम् । पूर्णचन्द्रवदना रजनी किं पश्य
गच्छति सखे तरुणी किम् ॥ १४ ॥ उत्तुङ्गस्तनभरतान्ततान्तमध्यं विश्लिष्यद्वनकचवान्त-
वान्तमूनम् । वक्राब्जभ्रमदलिभीतभीतनेत्रं मुग्धाक्षी मम धुरि मन्दमन्दमेति ॥ १५ ॥

उदयदुदयदीक्षणाय पत्युश्चपलदृशस्त्रपया निरुध्यमानम् । मन इव कृपणस्य दानकाले
 कति न ततान गतागतानि चक्षुः ॥ १६ ॥ अदम्भा हि रम्भा विलक्षा च लक्ष्मी-
 र्भृताची द्विया चीरसंच्छादितास्या । अहो जायते मन्दवर्णाप्यपर्णा समाकर्ण्य तस्या
 गुणस्यैकदेशम् ॥ १७ ॥ एकान्तमुन्दरविधानजडः क वेधाः सर्वाङ्गकान्तिचतुरं क
 च रूपमस्याः । मन्ये महेश्वरभयान्मकरध्वजेन प्राणार्थिना युवातिरूपमिदं गृहीतम्
 ॥ १८ ॥ किं कौमुदीः शशिकलाः सकला विचूर्ण्य संयोज्य चामृतरसेन पुनः प्रय-
 त्नात् । कामस्य घोरहरहुंकृतिदग्धमूर्तेः संजीवनौषधिरियं विहिता विधात्रा ॥ १९ ॥ नेदं
 मुखं मृगवियुक्तशशाङ्कबिम्बं नेमौ स्तनावमृतपूरितहेमकुम्भौ । नैवालकावलिरियं मदनास्त्र-
 शाला नैवेदमक्षियुगलं निर्गडं हि गृणाम् ॥ २० ॥ चित्ते निवेद्य परिकल्पितसच्चयोगान्कू-
 पोच्चयेन विधिना विहिता कृशाङ्गी । स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे धातुर्विभुत्वमनु-
 चिन्त्य वपुश्च तस्याः ॥ २१ ॥ चन्द्रो जडः कदलिकाण्डमकाण्डशीतमिन्दीवराणि च
 विमुद्रितविभ्रमाणि । येनाक्रियन्त सुतनोः स कथं विधाता किं चन्द्रिकां कचिदशीतरुचिः
 प्रभूते ॥ २२ ॥ निर्मुक्तशैशवदशाशिशिरा नवीनमंप्राप्तयौवनवमन्तमनोरमश्रीः । उन्मी-
 लितस्तननवस्तवका निकाममेणीदृशस्तनुलता तनुने मुदं नः ॥ २३ ॥ नीलोत्पलोल्लसित-
 तज्जनमञ्जुनेत्रा संपूर्णशारदमुधाकरकान्तवक्त्रा । बाला जगत्रितयमोहनदिव्यमूर्तिर्मन्ये विभाति
 जगति स्मरवीरकीर्तिः ॥ २४ ॥ एताः स्खलद्वल्यमहंतिमेखलोत्थग्रङ्गारनृपूररवाहतराजहं-
 साः । कुर्वन्ति कस्य न मनो विवशं तरुण्यो विश्वस्तमुग्धहरिणीमदृशैः कटाक्षैः ॥ २५ ॥
 एषा भविष्यति विनिद्रमरोरुहाक्षी कामस्य कापि दयिता तनुजानुजा वा । यः पश्यति
 क्षणमिमां कथमन्यथासौ कामस्तमस्तकरुणस्वरुणं हिनस्ति ॥ २६ ॥ अपाङ्गतरले
 दृशौ तरलवक्रवर्गी गिरे विलोमभरमन्थरा गतिरतीव कान्तं मुखम् । इति स्फुरितमङ्गके
 मृगदृशां स्वतो लीलया तदत्र न मदोदयः कृतपदोऽपि संलक्ष्यते ॥ २७ ॥ दृशः पृथुत-
 रीकृता जितनिजावजपत्रत्वपश्चतुर्भिरपि माधु माध्विति मुग्धैः समं व्याहृतम् । शिरांसि च-
 लितानि विस्मयवशाद्भुवं वेधमो विधाय ललनां जगन्नयल्लामभूतामिमाम् ॥ २८ ॥ क्वचि-
 त्सुभ्रूभङ्गैः क्वचिदपि च लज्जापरिणतैः क्वचिद्रीतित्रस्तैः क्वचिदपि च लीलाविलसितैः ।
 नवोद्गानामेभिर्वदनकमलैर्नेत्रचलितैः स्फुरल्लीलालीनाप्रकरपरिपूर्णा इव दृशः ॥ २९ ॥
 अमुष्या लावण्यं मृदुलमृदुलानप्यवयवान्मनोलैल्यं धातुः करकठिनतां मे विमृशति । पदं
 चित्ते धत्ते मतिरिति पुरा पङ्कजभुवा ध्रुवं कल्याणीयं कलितमुक्तैरेव रचिता ॥ ३० ॥
 समीचीना चीनांशुकपरिवृताङ्गी प्रविलमत्कुचापीना हीना जवनवनभागेऽवजवदना । न
 दीना दीनान्तःकलितमदना सेयमधुना नवीना मीनाक्षी व्यथयति सुनीनामपि मनः ॥ ३१ ॥

१ ब्रह्मा. २ स्त्रीरूपम्. ३ शृङ्गला. ४ नेत्रप्रान्तचञ्चले. ५ विलासभरेण मन्थरा मन्दा गतिः.
 ६ कृतस्थितिः.

स्फुरन्नानारत्नारुणितवसना वृत्तमसृणस्तनापीना मत्ता तरलजवना हंसगमना । स्मराधीना-
सीना कविहृदि जिताशेषललना नवीना मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३२ ॥
उदासीनालीनामपि वचसि लीनातनुलमन्त्रपाधीना दीनालपनपदवीनायकधृता । कवीना-
मासीना हृदि कुमुदिनीनाथवदना नवीना मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३३ ॥
निलीना वेश्मान्तः कथमपि मखीनामभिहितैः कृतार्थानाहीनाकृतिरपि मतीनामविषया ।
कवीनामज्ञत्वं ज्ञपयति विपीना तनुतया नवीना मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३४ ॥
कुचाभ्यां भास्वन्ती विजितलकुचाभ्यां युवमनो हरन्ती विवोक्तैः सरसि विहरन्ती मधुरगीः ।
तरुण्या लावण्यं किमपि विदधानार्भकविधौ नवीना मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३५ ॥
अमलमृणालकाण्डकमनीयकपोलरुचेस्तरलमलीलनीलनलिनप्रतिफुल्लदृशः । विकसदशोक-
शोणकरकान्तिभूतः सुतनोर्मदलुलितानि हन्त ललितानि हरन्ति मनः ॥ ३६ ॥ किमिन्दुः
किं पद्मं किमु मुकुरविम्बं किमु मुखं किमञ्जु किं मीनौ किमु मदनवाणौ किमु दृशौ ।
खगौ वा गुच्छौ वा कनककलशौ वा किमु कुक्षौ तडिद्वा तारा वा कनकलतिका वा
किमबला ॥ ३७ ॥ तनुस्पृशीदस्या द्रुमुकुलिते हन्त नयनं उदञ्चद्रोमाञ्चं व्रजति जडता-
मङ्गमखिलम् । कपोलौ घर्माद्रीं ध्रुवमुपरताशेषविषयं मनः सान्द्रानन्दं स्पृशति झटिति
ब्रह्म परमम् ॥ ३८ ॥ मधुरवचनैः सभ्रूमङ्गैः कृताङ्गुलितर्जनैरलमवलितैरङ्गन्यामैर्महो-
त्सवबन्धुभिः । अमलदमकृत्स्कारस्फुरैरपाङ्गवियोक्तिर्वस्त्रिभुवनजये मा पञ्चषोः करोति
सहायताम् ॥ ३९ ॥ कर्पूरेण स्थलविरचना कुङ्कुमेनालवाचं माध्वीकानि प्रतिदिनपयः
पञ्चबाणः कृपाणः । तत्रोत्पन्ना यदि किल भवत्काञ्चना कापि बल्ली सा चेदस्याः किमपि
लभते सुभ्रुवः सौकुमार्यम् ॥ ४० ॥ लावण्यामृतदीधिका कुलगृहं मौन्दर्यसौभाग्ययोस्त्रै-
लोक्याकररत्नकन्दलिरियं जीव्यात्महन्त्रं ममाः । रूपालोकनकौतुकं बहुना शिल्पश्रमे-
णादरान्मन्ये यां विधिना विधाय विहितं सृष्टध्वजारोपणम् ॥ ४१ ॥ अस्याः सर्गविधौ
प्रजापतिरभृच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैरकरमः स्वयं नु मदनो मामो नु पुष्पाकरः ।
वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहल्यो निर्मातुं प्रभवेन्मनोहरमिदं रूपं पुराणो
मुनिः ॥ ४२ ॥ वक्त्रं चन्द्रविकामि पङ्कजपरीहासक्षमे लोचने वर्णः स्वर्णमेषाकरिष्णुरलिनी-
जिष्णुः कचानां चयः । वक्षोजविभक्तुम्बविभ्रमहरौ गुर्वी नितम्बस्थली वाचां हारि च
मार्दवं युवतिषु स्वाभाविकं मण्डनम् ॥ ४३ ॥ अस्याश्चेद्व्रतिमौकुमार्यमधुना हंसस्य गवै-
रलं संलीपो यदि धार्थतां परभृतैर्वीचयैर्मन्वव्रतम् । अङ्गानामकठोरता यदि दृष्टप्राप्यैव सा
मालती कान्तिश्चेत्कमला किमत्र बहुना कौपायमालम्बताम् ॥ ४४ ॥ निर्मित्सुः सु-
दतीर्मनो विरचिते वक्त्रे शशिभ्रान्तितः कोशीभूतनिजाम्बुजासनमधिष्ठानं न शक्तो विधिः ।

१ उत्पत्तिविधाने. २ जीर्णः. ३ तुच्छं कुर्वन्. ४ जयशीलः. ५ मनोहरम्. ६ मियो भाषणम्. ७ मौनव्रतम्.
८ पाषाणरूपा. ९ लक्ष्मीः. १० कापायवन्नम्. ११ निर्मानुमिच्छुः. १२ ब्रह्मा. १३ मुकुटीभूतस्वकीयकमलासनम्

मध्यं विस्पृतवान्कुचौ च कठिनौ पीनौ नितम्बौ कचान्वक्रान्निर्मितवान्मतिः स्फुरति हि स्वस्थे नृणां चेतसि ॥ ४५ ॥ सौन्दर्यस्य तरङ्गिणी तरुणिमोत्कर्षस्य हर्षोद्गमः कान्तेः कर्मणकर्म नर्मरहसामुल्लासनावासभूः । विद्या वक्रगिरां विधेरनवधिप्रावीण्यसाक्षात्क्रिया बाणाः पञ्चशिलीमुखस्य ललनाचूडामणिः सा प्रिया ॥ ४६ ॥ दृष्टिः सालसतां बिभर्ति न शिशुक्नीडामु बद्धादरा श्रोत्रे प्रेषयति प्रवर्तितसखीसंभोगवार्तास्वपि । पुंसामङ्गमपेतशङ्कमधुना नारोहति प्राग्यथा बाला नूतनयौवनव्यतिकरावष्टभ्यमाना शनैः ॥ ४७ ॥ आयाति श्रियमञ्जसा नयनयोरम्भोरुहप्रेयसी संनाहः स्तनयोरयं कथयते संभोगयोग्यां दशाम् । वैदग्ध्यं महासिकां वितनुते वाचामियं प्रक्रिया मुग्धायाः पुनरैन्दवी न महते मुग्न्यामभिरुयां मुखम् ॥ ४८ ॥

वयःसंधिवर्णनम् ।

यथा यथा विशत्यस्या हृदये हृदयेश्वरः । तथा तथा बहिर्यातौ मन्ये संकोचतः कुचौ ॥ १ ॥ अन्तरङ्गमनङ्गस्य शृङ्गारकुलदेवनम् । अङ्गीकरोति तन्वङ्गी सा विलासमयं वयः ॥ २ ॥ अन्येयं रूपमपत्तिरन्या वैदग्ध्यधोर्गेणी । नैपा नलिनपत्राक्षी सृष्टिः साधारणी विधेः ॥ ३ ॥ अनायामकृशं मध्यमशङ्कतरले दृशौ । अभूषणमनोहारि वपुर्वयमि मुभ्रुवः ॥ ४ ॥ दृश्यं दृशां सहस्रैर्मनसामयुतैर्विभावनीयं च । मुकुतशतकोटिभोग्यं किमपि वयः मुभ्रुवो जयति ॥ ५ ॥ न्यञ्चति वयमि प्रथमे मगुदञ्चति तरुणिमनि मुदृशः । दधति स्म मधुरिमाणं वाचो गतयश्च विभ्रमाश्च भ्रशम् ॥ ६ ॥ यदवधि विलासभवनं यौवनमुदियाय चन्द्रवदनायाः । दहनं विनैव तदवधि गृणां हृदयानि दहन्ते ॥ ७ ॥ अधरः किमलयरागः कोमलविटपानुकारिणो बाहू । कुमुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु मंनदम् ॥ ८ ॥ मृदुलवलिललितमध्यं पृथुकुचं चारु विपुलभृजघनम् । पुंनगास्पृहणीयं स्फुरति वनं यौवनं च नारीणाम् ॥ ९ ॥ संभिन्नयोरमुप्या वयमोः पयसोरिवाङ्गेषु । अनयो रसद्विभेदं मानसजन्मा परं वेद ॥ १० ॥ स्तनतटमिदमुत्तुङ्गं निम्नो मध्यः समुन्नतं जघनम् । विषमे मृगशावाक्ष्या वपुषि नवे क इव न स्तलति ॥ ११ ॥ उदयति तरुणिमतरणौ शैशवशशिनि प्रशान्तिमायाते । कुचचक्रवाकयुगलं तरुणितटिन्यां मिथो मिलति ॥ १२ ॥ अचलं चलदिव चक्षुः प्रकृतमपीदं समुदादिव वक्षः । अतदिव तदपि शरीरं संप्रति वामभ्रुवो

१ चानुर्यम्. २ परिपाटी. ३ ध्येयम्. ४ गच्छति सति. ५ उदयं प्राप. ६ स्पृहणीयम्. ७ मृद्वी या लवलितवृक्षविशेषस्तेन ललितो मध्यभागो यस्य तत्; (पक्षे) मृदुला या वलयो वलित्रितयं तेन ललितो मध्यो यस्मिन्. ८ पृथ्वः स्थूला लकुचा यस्मिन्; (पक्षे) पृथुलौ कुचौ यस्मिन्. ९ सुन्दरम्. १० विपुला ये भूजा वृक्षास्तैर्धनं निविडम्; (पक्षे) विपुला भूयेषां ते विपुलभुव एतादृशा जघना यस्मिन्स्तत्. बहुप्रदेशव्यापकजघनमित्यर्थः. ११ पुंनगः केसरवृक्षः स्पृहणीयम्; (पक्षे) पुरुषश्रेष्ठः स्पृहणीयम्.

जयति ॥ १३ ॥ अयमङ्कुरभाव एव तावत्कुचयोः कर्षति लोकलोचनानि । इतरेतरपी-
 डनीमवस्थां गतयोः श्रीनरयोः कथं भवित्री ॥ १४ ॥ परिहरति यथा यथा वयोऽस्याः
 स्फुरदुरुकन्दलशालिबालभावम् । द्रव्यति धनुषस्तथा तथा ज्यां स्पृशति शरानपि सज्ज-
 यन्मनोभूः ॥ १५ ॥ निशितशरधियार्पयत्यनङ्गो दृशि सुदृशः स्वबलं वयस्यराले । दिशि
 निपतति यत्र सा च तत्र व्यतिकरमेत्य समुन्मिषन्त्यवस्थाः ॥ १६ ॥ यथा यथास्याः
 कुचयोः समुन्नतिस्तथा तथा लोचनमेति वक्रताम् । अहो सहन्ते वत नो परोदयं
 निसर्गतोऽन्तर्मलिना ह्यसाधवः ॥ १७ ॥ ममं विलासोऽङ्कुरितः स्तनाभ्यां त्रपा विला-
 सेन सहावतीर्णा । अवर्तितान्यस्त्रपयैव साकं कान्तः प्रकारो वचसां कृशाङ्ग्याः ॥ १८ ॥
 उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्याशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम् । बभूव तस्याश्चतुरश्रशोभि व-
 पुर्विभक्तं नवयौवनेन ॥ १९ ॥ असंभृतं मण्डनमङ्गयष्टेरनामवास्यं करणं मदस्य ।
 कामस्य पुष्पव्यतिरिक्तमस्त्रं बाल्यात्परं साधु वयः प्रपेदे ॥ २० ॥ आवृणोति यदि
 सा मृगदृशी स्वाञ्चलेन कुचकाञ्चनाचलम् । भूय एव वहिरेति गौरवादुन्नतो न सहते
 तिरस्क्रियाम् ॥ २१ ॥ अत्युन्नतस्तनमुरो नयनं सुदीर्घं वक्रं भ्रुवावतितरां वचनं ततो-
 ऽपि । मध्योऽधिकं तनुरननगुरुनितम्बो मन्दा गतिः किमपि चाद्भुतलोचनायाः ॥ २२ ॥
 भ्रूपल्लवो धनुरपाङ्गतरङ्गितानि बाणा गुणाः श्रवणपालिरिति स्मरेण । तस्यामनङ्गज-
 यजंगमदेवतायामस्त्राणि निजितजगन्ति किमपि तानि ॥ २३ ॥ दृशोः सीमावादः श्रव-
 णयुगलेन प्रतिकलं स्तनाभ्यां संरुद्धे हृदि मनमिजस्तिष्ठति बलान् । नितम्बः साक्रन्दं क्षि-
 पति रशनादाम परतः प्रवेशस्तन्वङ्ग्या वपुषि तरुणिम्रो विजयते ॥ २४ ॥ अनाघातं पुष्पं
 किसलयमल्लनं कररुहैरनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् । अवण्डं पुण्यानां फलमिव
 च तद्रूपमनघं न जाने भोक्तारं कमिह समुपस्थास्यति विधिः ॥ २५ ॥ भ्रुवो काचिच्छीला-
 परिणतिरपूर्वा नयनयोः स्तनाभोगो व्यक्तस्तरुणिमसमारम्भसमये । इदानीं बालायाः किम-
 मृतमयः किं विषमयः किमानन्दः साक्षाद्भूतितमधुरः पञ्चमरवः ॥ २६ ॥ अनाकूतैरेव प्रि-
 यसहचरीणां शिशुतया वचोभिः पाञ्चालीमिथुनमधुना संगमयितुम् । उपादत्ते नो वा विर-
 मति न वा केवलमियं कपोलौ कल्याणी पुलकमुकुलैर्दन्तुरयति ॥ २७ ॥ प्रगल्भा-
 नामन्तः प्रविशति शृणोति प्रियकथां स्वयं तत्तच्चेष्टाशतमभिनयैर्वञ्चयति च । स्पृहामन्तः
 कान्ते वहति न समभ्येति निकटं यथैवेयं बाला हरति हि तथा चित्तमधिकम् ॥ २८ ॥
 स्मितं किञ्चिद्वक्त्रे सरलतरलो दृष्टिविभवः परिस्यन्दो वाचामभिनवविलासोक्तिसरसः ।
 गतीनामारम्भः किसलयितलीलापरिकरः स्पृशन्त्यास्तारुण्यं किमिह न हि रम्यं मृगदृशः
 ॥ २९ ॥ इमे तारुण्यश्रीनवपरिमलाः प्रौढसुरतप्रतापप्रारम्भाः स्मरविजयदानप्रतिभुवः ।
 चिरं चेतश्चौरा अभिनवविकारैकरुचयो विलासव्यापाराः किमपि विजयन्ते मृगदृशः ॥ ३० ॥

अपक्रान्ते बाल्ये तरुणिमनि चागन्तुमनसि प्रयाते मुग्धत्वे चतुरिमणि चाश्लेषरसिके । न
केनापि स्पृष्टं यदिह वयसा मर्म परमं यदेतत्पञ्चषोर्जयति वपुरिन्दीवरदृशः ॥ ३१ ॥
तदात्वग्रोन्मीलन्म्रदिमरमणीयाः कठिनतां विचित्य प्रत्यङ्गादिव तरुणभावेन घटितौ । स्तनौ
संबिभ्राणाः क्षणविनयवैयात्यमसृणस्मरोन्मेषाः केषामुपरि न रसानां युवतयः ॥ ३२ ॥
न शीलं दृग्भङ्गी कलयति कुरङ्गीनयनयोः कुचश्रीः कर्कन्धूफलमपि न बन्धूकृतवती ।
मुधायाः सघ्नीची न च वचनवीची परिचिता तथापि श्रीरस्या युवजननमस्या विजयते
॥ ३३ ॥ उदञ्चद्वक्षोजद्वयतटभरक्षोभितकटि स्फुरद्दृग्भ्यां मन्दीकृतविलसदिन्दीवरयुगम् ।
समुद्यद्भङ्गं प्रविहितधनुर्भङ्गमनिशं वयस्तत्पद्माक्ष्याः कथमिव मनो न व्यथयतु ॥ ३४ ॥ मुखं
विकसितस्मितं वैशितवक्रिम प्रेक्षितं समुच्छलितविभ्रमा गतिरपास्तसंस्था मतिः । उरो मुकु-
लितस्तनं जघनमंसबन्धोर्द्वरं बतेन्दुवदनातनौ तरुणिमोद्रमो मोदते ॥ ३५ ॥ न दन्तुर-
मुरःस्थलं वचसि नाश्रिता चातुरी विकारि न विलोकितं भ्रुवि न वक्रिमोपक्रमः । तथापि
हरिणीदृशो वपुषि कापि कान्तिच्छटा पटावृतमहामणिद्युतिरिवात्र संलक्ष्यते ॥ ३६ ॥ इदं
परमसुन्दरं तनुपुरं कुरङ्गीदृशां निवार्य खलु शैशवं स्वयमनेन नीतं बलात् । तदागमनश-
ङ्कया मकरकेतुना किं कृतं पयोधरधराधरौ त्रिवलिवाहिनीदुस्तरौ ॥ ३७ ॥ स्थिरत्वमचिर-
द्युतौ तममि कोऽपि बन्धग्रहो विधौ किमपि सौरभं मधुनि कापि वर्णात्मता । शिरीषनव-
दामनि स्फुरति कोऽपि शैलोदयो वयोऽभिनववेधमस्तदिह मन्महे कौशलम् ॥ ३८ ॥ क्षणं
सरलवीक्षणं क्षणमपाङ्गसंवीक्षणं क्षणं रजमि खलनं क्षणमतीव भूपादरः । क्षणं द्रुततरा
गतिः क्षणमतीव मन्दा गतिः क्षणक्षणविलक्षणं जयति चेष्टितं मुधुव ॥ ३९ ॥
क्षोभं धत्ते यदतिबहलः स्निग्धलावण्यपूरः प्रत्यङ्गं यत्तटमनुमरन्त्युर्मयो विभ्रमाणाम् । उन्मग्नं
यत्स्फुरति च मनाकुम्भयोर्द्वन्द्वमेतत्तन्मन्येऽभ्याः स्मरगजयुवा गाहते हृत्तडागम् ॥ ४० ॥
मन्दं मन्दं श्रवणपुटकोपान्तगन्ता दृगन्तः किञ्चित्किञ्चिद्विरमति मनो धूलिकेलीरसेभ्यः ।
आविर्भावः स्तनमुकुलयोः कापि कान्तिः समन्तादद्य श्वो वा कुमुमधनुषो यौवराज्याभि-
षेकः ॥ ४१ ॥ संनद्धोऽयं नवतरुणिमा काममास्कन्दुकामो नैनां मुखत्यहह सहसा कौतुकी
बालभावः । तद्वैराज्यं वरतरतनुस्वर्णभूमौ प्रवृत्तं प्रायस्त्वस्मादनुदिनमयं क्षीयते मध्यदेशः
॥ ४२ ॥ श्रोणीबन्धस्त्यजति तनुतां सेव्यते मध्यभागः पद्भ्यां मुक्तास्तरलगतयः संश्रिता
लोचनाभ्याम् । धत्ते वक्षः कुचसचिवतामद्वितीयं तु वक्रं तद्वात्राणां गुणविनिर्भयः कल्पितो
यौवनेन ॥ ४३ ॥ सभ्रुभङ्गं करकिसलयावर्तनैरालपन्ती सा पश्यन्ती ललितललितं लोचन-
स्याञ्जलेन । विन्यस्यन्ती चरणकमले लीलया स्वैरयातैर्निःसङ्गीतं प्रथमवयसा नर्तिता पङ्क-
जाक्षी ॥ ४४ ॥ दोलायां जघनस्थलेन चलता लोलेक्षणा लज्जते साशङ्कं तनुकण्टकक्षत-

१ स्वायत्तीकृतम्. २ समुद्रतः. ३ नियतकविण्यता. ४ उन्नतम्. ५ उत्कर्षभागवति.
६ जघनबन्धः. ७ सूक्ष्मताम्. ८ चञ्चलगमनानि. ९ विपर्ययः.

भिया क्रीडावने क्रीडति । धत्ते दिक्षु निरीक्षणं स्मितमुखी पारावतानां रुतैः सज्जं मौग्ध्यवि-
सर्जनाय सुतनोः शृङ्गारमित्रं वयः ॥ ४९ ॥ वक्षस्यावरणादरस्तनयुगोद्रेदं विनाप्यङ्गुलीमु-
द्रासूचितहास्यमास्यमधिकं नो पुत्रिकादौ रसः । तिर्यग्लोचनवीक्षितानि वचसां छेकोक्तिसं-
क्रान्तयस्तस्याः सीदति शैशवे समभवत्कोऽप्येष नव्यः क्रमः ॥ ४६ ॥ लावण्यामृतनिर्गरेण
सुदृशः सिक्ताखिलाङ्गस्थली जातस्तत्र नवीनयौवनकलालीलालतामण्डपः । तस्मिन्नेषविशे-
पशीतलतरच्छायामु सुप्तोन्थितः कंदर्पस्त्रिजगज्जयोद्यमपरोऽप्यद्यापि निद्रालसः ॥ ४७ ॥
बाल्ये गेहपतौ निमीलति वयःसंधिं विधाय स्मरश्चौरश्चाकृतं विवेश निभृतं बालाशरी-
रालयम् । चाञ्चल्यं चरणे पृथुत्वमुदरे निर्लज्जतां चेतसि क्षामत्वं हृदये दृशोः सरलतां
सर्वस्वमस्याहरत् ॥ ४८ ॥ एतस्यां रतिवल्गुभक्षितिपतेः क्रीडासरस्यां शनैः संशोषं
नयतीव शैशवजलं तारुण्यतिग्मद्युतिः । अन्तस्था च यथा यथा विकसति प्रायः कुचो-
च्चस्थली स्थौल्यं हन्त तथा तथा वितनुते टक्पीनमीनावली ॥ ४९ ॥ रेखा काचन कञ्ज-
लस्य नयनाम्भोजे मिथः कौशलादालीभिः सरलीकृतापि कुटिलीभावं समालम्बते । लक्ष्या
वक्षसि पाणिपद्मविषमस्पर्शोदयादुन्नतिर्जानीमो वयमेणशावनयने बाल्यं न पाल्यं तव
॥ ५० ॥ मध्यस्य प्रथिमानमेति जघनं वक्षोजयोर्मन्दतां दूरं यात्युदरं च रंमलतिका ने-
त्रार्जवं धावति । कंदर्पं परिवीक्ष्य नूतनमनोराज्याभिषिक्तं क्षणादङ्गानीव परम्परं विदधते
निर्लुण्ठनं सुभ्रुवः ॥ ५१ ॥ दृष्टिः शैशवमण्डना प्रतिकलं लावण्यमभ्यस्यते पूर्वाकारमुर-
स्तथापि कुचयोः शोभां नवामीहते । संप्राप्ता गुरुतां तथाप्युपचिताभोगा निनम्बस्थली
तन्व्याः स्वीकृतमन्मथं विजयते तन्त्रत्रेपयं वयः ॥ ५२ ॥ तत्तस्याः कमनीयकान्ति वि-
जितत्रैलोक्यनारीवपुः शृङ्गारस्य निकेतनं समभवत्संसारमारं वयः । यस्मिन्विस्मृतपक्ष्म-
पालिचलनाः कामालसा दृष्टयो नो यूनां पुनरुत्पतन्ति पतिताः पाशे शकुन्ता इव
॥ ५३ ॥ केलिकौतुकमादराच्छ्रवणयोरालीभिराश्राव्यने बालाभिस्तु पुरः पुरं रजसि
क्रीडार्थमाहूयते । वेतो याति न वा ततस्तदुभयोरेणीदृशः सांप्रतं मध्ये चुम्बकयोरगःश-
कलवन्निःपक्षपातं मनः ॥ ५४ ॥ उत्तालालकभञ्जनानि कवरीपाशेषु शिक्षारमो दन्तानां
परिकर्म नीविनहनं भ्रूलस्ययोग्याग्रहः । तिर्यग्लोचनचेष्टितानि वचसां छेकोक्तिसंक्रान्तयः
स्त्रीणां म्लायति शैशवे प्रतिकलं कोऽप्येष केलिक्रमः ॥ ५५ ॥ मात्रानर्तनपण्डितभ्रु व-
दनं किञ्चित्प्रगल्भे दृशौ स्तोकोद्रेदनिवेशितस्तनमुरो मध्यं दरिद्राति च । अस्या यज्जघनं
घनं च कलया प्रत्यङ्गमेणीदृशः सत्यंकारमिव स्मरैकसुहृदा तद्यौवनेनार्पितम् ॥ ५६ ॥
लावण्यामृतमाहितं वरतनोरङ्गे स्थितं यत्पुरा तत्तारुण्यवनोदयेन बहुधा संवर्धितं पद्मभूः ।
वीक्ष्य स्यन्दनशङ्कितः कुचयुगव्याजान्नितम्बस्थलाच्चक्रे सेतुयुगं न चेदिह कुतस्तादृशस-
ंस्थास्तुता ॥ ५७ ॥ विस्तारी स्तनभार एष गमितो न स्वोचितामुच्चाति रेखोद्भासिकृतं व-

लित्रयमिदं न स्पष्टनिम्नोन्नतम् । मध्येऽस्या ऋजुरायतार्धकपिशा रोमावली निर्मिता रम्यं
यौवनशैशवव्यतिकरोन्मिश्रं वयो वर्तते ॥ ९८ ॥ चाञ्चल्यं चरणौ विहाय नयनप्रान्तं
प्रतिष्ठासते वस्तुं वाञ्छति वाचि काचिदमृतस्पर्धाकरी माधुरी । कान्तिः काचन वक्षसो
विजयते तन्व्या दुकूलाञ्चलं तन्मन्ये दिवसैः कियद्विरतनुर्जेता जगन्मण्डलम् ॥ ९९ ॥
आलापान्धूविलासो विरलयति लसद्बाहुविक्षिप्ति यातं नीविग्रन्थि प्रथिन्ना प्रतनयति म-
नाब्धध्यनिम्नो नितम्बः । उत्पुण्यत्पार्श्वमूर्च्छत्कुचाशिखरमुरो नृनमन्तः स्मरेण स्पष्टा को-
दण्डकोट्या हरिणशिशुदृशो दृश्यते यौवनश्रीः ॥ १०० ॥

तरुणीपृथगवयववर्णनम् ।

केशपाशः ॥ अस्या मनोहराकारकवरीभारनिर्मिताः । लज्जयेव वने वामं चक्रुश्चमर-
बर्हिणः ॥ १ ॥ भाति विन्यस्तकङ्कारं मुक्तेः केशमंचयम् । शोणितार्द्रैः शरैः पूर्णं तूणी-
रमिव मान्मथम् ॥ २ ॥ स्ननाभोगे पतन्मानि कपोलात्कुटिलोऽलकः । शशाङ्कविम्बतो
मेरो लम्बमान इवोरगः ॥ ३ ॥ चलत्कामिमनोमीनमादातुं चित्तजन्मनः । गलयष्टिरिवा-
भाति बालावेणी गुणोज्ज्वला ॥ ४ ॥ एणीदृशो विजयते वेणी पृष्ठावलम्बिनी । कशेव
पञ्चबाणस्य युवतर्जनहेतवे ॥ ५ ॥ तमस्तोम भृशं सोममण्डलोपरि राजसे । धूमपानेन किं
नाम धाम गम्यमतः परम् ॥ ६ ॥ वेणी श्यामा भुजंगीयं नितम्बान्मस्तकं गता । वक्रच-
न्द्रमुधां लेदुं सान्द्रमिन्दूरजिह्वा ॥ ७ ॥ तस्याः कचभरव्याजात्तनयस्नेहलालितः ।
आरूढः पार्वतीबुद्ध्या गुह्यवर्हीव मूर्धनि ॥ ८ ॥ श्यामा मिलिन्दमाला बालाया वदनप-
द्ममकरन्दम् । आस्वादितुमिव मिलिता ललिता वेणीमिषादेया ॥ ९ ॥ मलिना अपि
संयमनात्कुटिला अपि सुमनसां समागतः । बाला अपि मुक्तानामनुपङ्गात्रिंशत्तन्मपयान्ति
॥ १० ॥ स्नानार्द्रमुक्तेष्वनुधूपवासं विन्यस्तसायंतनमल्लिकेपु । कामो वसन्तात्ययमन्दवीर्यः
केशेषु लेभे बलमङ्गनानाम् ॥ ११ ॥ एणीदृशः पाणिपुटे निरुद्धा वेणी विरेजे शयनो-
त्थितायाः । सरोजकोशादिव निष्पतन्ती श्रेणी घनीभूय र्भुव्रतानाम् ॥ १२ ॥ इयं मु-
खाभोरुहसंनिधाने विलम्बिधम्मिलिततिच्छलेन । समागतां सादरमेव बाला द्विरेफमाला-
मुन वा दधाति ॥ १३ ॥ अस्याः सपक्षैकविधोः कचौघः स्थाने मुखस्योपरि वासमाप ।
पक्षस्थतावद्बहुचन्द्रकोऽपि कलापिनां येन जितः कलापः ॥ १४ ॥ अस्या यदास्येन पुर-
स्तिरश्च तिरस्कृतं शीतरुचान्यकारम् । स्फुटस्फुरद्भङ्गिकचच्छलेन तदेव पश्चादिदमस्ति
बद्धम् ॥ १५ ॥ अस्याः कचानां शिखिनश्च किं नु विधिं कचार्पो विमतेरगाताम् । तेना-

१ बन्धनात्; (पक्षे) इन्द्रियनिग्रहात्. २ पुष्पाणाम्; (पक्षे) देवानाम्. ३ केशाः; (पक्षे) अर्भकाः.
४ मौक्तिकानाम्; (पक्षे) जीवन्मुक्तानाम्. ५ जागरहितत्वम्; (पक्षे) देवत्वम्. ६ कमलकुम्भलात्.
७ पङ्क्तिः. ८ भ्रमराणाम्.

यमेभिः किमपूजि पुष्पैरभर्त्सि दत्त्वा स किमर्धचन्द्रम् ॥ १६ ॥ आभाति शोभातिशयं प्र-
पञ्चादेणीदृशोऽस्या रमणीयशोभा । वेणी लसत्कुन्तलधोरणीनां श्रेणीव किं चास हरिन्म-
णीनाम् ॥ १७ ॥ विधिः किमस्या नितराममान्तमङ्गेषु शृङ्गाररसं सुकेश्याः । स्निग्धोल्लस-
त्कुन्तलकैतवेन निधाय मुग्धि स्तवकीचकार ॥ १८ ॥ चिकुरप्रकरा जयन्ति ते विदुषी मूर्ध-
नि यान्निवर्ति सा । पशुनाप्येपुरस्कृतेन तत्तुलनामिच्छति चामरेण कः ॥ १९ ॥ लसन्मौ-
क्तिकश्रेणिगङ्गातरङ्गा स्वयं नन्दिनी भास्वतो नीलवर्णा । मसीमन्तसिन्दूरसारस्वताभा त्रिवे-
णीयमेणीदृशो मौलिवेणी ॥ २० ॥ उत्थितो निशि कलानिधिर्भवेदेतदीयमुखतुल्यतामये ।
प्रापितो मलिनभावमेतया लज्जया नभमि यात्यदृश्यताम् ॥ २१ ॥ एतां नवाम्बुधरकान्ति-
मुदीक्ष्य वेणीमेणीदृशो यदि वदन्ति वदन्तु नाम । ब्रूमो वयं मुखमुधांशुमुधाभिलाषादभ्या-
गतां भुजगिनीं मणिमुद्रहन्तीम् ॥ २२ ॥ स्वर्भानुराकलयितुं स समुद्यतोऽभूद्राकां विनानन-
सुधांशुमहो यदस्याः । मन्ये नदम्य न च तिष्ठति पूर्णिमायां भावो हि किंतु परिपूर्णकले
सुधांशौ ॥ २३ ॥ विकचकचकलापः किञ्चिदाकुञ्चितोऽयं कुचकलशनिवेशी शोभते श्याम-
लाक्ष्याः । मधुरसपरितोषात्किञ्चिदुत्फुल्लकोशे कमल इव निलीनः पेटकः षट्पदानाम् ॥ २४ ॥
न जीमूतच्छेदः स हि गगनचारी न च तमो न तस्येन्दोर्मैत्री न च मधुकरास्ते हि मुखराः ।
न पिच्छं तत्केकिन्युचितमसितोऽयं न च मणिर्मृदुत्वादाज्ञातं घनचिकुरपाशो मृगदृशः
॥ २५ ॥ ध्रुनोतु ध्वान्तं नस्तुलितदालितेन्दीवरवनं घनस्निग्धं श्लक्ष्णं चिकुरनिकुरम्बं
तव शिवे । यदीयं सौरभ्यं सहजमुपलब्धं सुमनसो वसन्त्यस्मिन्मन्ये बलमथनवाटीवित-
पिनाम् ॥ २६ ॥ उन्मीलद्वदनेन्दुकान्तिविसरैर्दूरं समत्सारितं भग्नं पीनकुचस्थलस्य च
रुचा हस्तप्रभाभिर्हतम् । एतस्याः कलविङ्ककण्ठकदलीकल्पं मिलत्कौतुकादप्राप्ताङ्गमुखं रूपेव
सहसा केशेषु लग्नं तमः ॥ २७ ॥

(अभ्यङ्गारम्भः) ॥ अस्याः पीठोपविष्टाया अभ्यङ्गं वितनोत्यसौ । लसच्छ्रोणि चल-
द्वेणि नटद्वरुपयोधरम् ॥ २८ ॥ आवर्त्य कण्ठं मिचयेन सम्यगावक्ष्य वक्षोरुहकुम्भयु-
ग्मम् । कामौ करालम्बिततैलपात्रा मन्दं ममासीदति सुन्दरीं ताम् ॥ २९ ॥ वक्षोजौ
निविडं निरुद्ध्य मिचयेनाकुड्य मध्यं शनैः कृत्वा चम्पकतैलमेकमवला संपीड्य मन्दं
शिरः । पाणिभ्यां चलकङ्कणोद्यतझणत्कारोत्तराभ्यां करोत्यभ्यङ्गं परिपश्यतः सकुतुकं दोर-
न्तरं प्रेयसः ॥ ३० ॥

(सौमन्तरचनम्) ॥ स्नेहसंवर्धितान्बालान्दृढं बध्नाति सुन्दरी । करुणा हरिणाक्षीणां
कुतः कठिनचेतसाम् ॥ ३१ ॥ संप्राप्तचिकुरभावः कचनिचयो वा युवा करे लग्नः । स्त्री-
भिर्दृढं निबद्धो न चेत्परकलत्रमनुसरति ॥ ३२ ॥ यथा यथायं वलते भुजोऽस्या उद-

ञ्चितः संयमने कचानाम् । तथा तथा वल्गति काममेकः स एव वक्षोरुह उत्पलाक्ष्याः ॥ ३३ ॥ जानुभ्यामुपविश्य पार्श्वनिहितश्रोणीभरा प्रोन्नमद्दोर्वल्ली नमदुन्नमत्कुचतटी दी-
व्यन्नखाङ्कावलिः । पाणिभ्यामवधूय कङ्कणझणत्कारावतारोत्तरं बाला नैह्यति किं निजाल-
कभरं किंवा मदीयं मनः ॥ ३४ ॥ अश्रान्तं दृढयन्त्रणेन कुचयोरत्यक्तकाठिन्ययोराबद्ध-
स्फुटमण्डलोन्नतिमिलञ्चोलं विमुच्योरसः । नीवीविच्छुरितं विधाय तममुं वामस्तनालम्बिनीं
वेणीं पाणिनखाञ्चलैः शिथिलयत्याक्रम्य पीठं पदा ॥ ३५ ॥ आभुग्राङ्गुलिपल्लवौ कचभरे
व्यापारयन्ती करौ बन्धोत्कर्षनिबद्धमानसतया शून्यां दधाना दृशम् । बाहूत्क्षेपसमुन्नते कु-
चतटे पर्यस्तचोलाकुशा हीसंकोचितबाहुमूलमुभयं बध्नाति जूटीं वधूः ॥ ३६ ॥ जानुस्थापि-
तदर्पणं परिणमद्वीवं समुद्यद्भुजं न्यञ्जत्कूर्परमुन्नमद्भुजलसत्कक्षान्तरोहत्कुचम् । पाणिभ्यां प्र-
विभज्य केशनिचयं सीमन्तकर्मोद्यता चेतः कम्य वशीकरोति न बलाद्वाला विलोलेक्षणा
॥ ३७ ॥ केशान्वामकरावलम्बितशिखान्भूयो रणत्कङ्कणं व्याधूयाथ कनिष्ठिकानखमुखेना-
कुञ्चितान्याङ्गुलि । सीमन्तं विरचय्य तस्य कैरभेणोन्मृज्य पार्श्वद्वयं तान्पश्चाद्युगपत्प्रणीय
करयोर्युग्मेन बध्नात्यसौ ॥ ३८ ॥

(सीमन्तसिन्दूरम्) ॥ वहन्ती सिन्दूरं प्रबलकवरीभारतिमिरत्विषां वृन्दैर्बन्दीकृतमिव
नवीनार्कभरणम् । तनोतु क्षेमं नस्तव वदनसौन्दर्यलहरीपरीवाहस्रोतःसरणिरिव सीमन्तस-
रणिः ॥ ३९ ॥ अये मातर्दृष्ट्वा मुखममृतभानुभ्रमवशात्कचच्छद्वा राहुर्वसति किमु तृष्णा-
तरलितः । किमेवं क्रंदर्पान्तकतरुणि सिन्दूरसरणिच्छलाद्भोक्तुं भूयो बहिरिव रसज्ञां कल-
यति ॥ ४० ॥

ललाटः ॥ केशान्वकारादथ दृश्यभालस्थलार्धचन्द्रा स्फुटमष्टमीयम् । एनां यदासाद्य
जगज्जयाय मनोभुवा सिद्धिरमाधि साधु ॥ ४१ ॥

(तिलकः) ॥ बाले ललामलेख्यं भाले भल्लीव राजते । भ्रूलताचापमाकृष्य न विद्वः
कं हनिष्यति ॥ ४२ ॥ कस्तूरीतिलकं बाले भाले मा कुरु मा कुरु । अद्य साम्यं भजा-
मीति जृम्भते शशलाञ्छनः ॥ ४३ ॥ श्यामलेनाङ्कितं भाले बाले केनापि लक्ष्मणा । मुखं
तवान्तरामुपभृङ्गफुल्लाम्बुजायते ॥ ४४ ॥ नासावंशविनिर्मुक्तमुक्ताफलसनाभिना । भाति
भालतलस्थेन बाला चन्दनचिन्दुना ॥ ४५ ॥ लोचनफुल्लाम्भोजद्वयलोभान्दोलितैकमनाः ।
कस्तूरीतिलकमिषादयमलिकेऽलिः समुल्लसति ॥ ४६ ॥ अस्या ललाटे रचिता सखीभिर्वि-
भाव्यते चन्दनपत्रलेखा । आपाण्डुरक्षामकपोलभित्तावनङ्गवाणव्रणपट्टिकेव ॥ ४७ ॥ अ-
स्यास्तनुस्यन्दनसंस्थितो वै स मीनकेतुर्जगतीं विजेतुम् । सकुङ्कुमालेखमिषेण वीरो व्यमोचय-
च्चारुतरां पताकाम् ॥ ४८ ॥ विराजतेऽस्यास्तिलकोऽयमश्वितो विकुञ्चितभ्रूलतिकाद्वयान्तरे ।

१ बध्नाति. २ संततम्. ३ वसनग्रन्थिसंनिहितम्. ४ कृत्वा. ५ करबहिर्भागेन. ६ निष्क-
लङ्गमुखस्य कस्तूरीतिलकेन लाञ्छनवत्वाच्चन्द्रः साम्यं भजेदिति भावः. ७ श्यामवर्णेन. ८ चिहेन.

विजित्य लोकद्वितयं दिवं प्रति स्मरेण बाणो धनुषीव योजितः ॥ ४९ ॥ अस्याः सुगन्धि-
नवकुङ्कुमपङ्कदत्तो मुग्धश्चकास्ति तिलको मदिरक्षणायाः । आविष्टरागमभिराममुखारविन्द-
निष्पन्दलग्नमिव मे हृदयं द्वितीयम् ॥ ५० ॥ अस्याः संयमवान्कचो मधुकरैरभ्यर्च्यमानो
मुहुर्भृङ्गीगोपनजाभिशापमचिरादुन्मार्ष्टुकामो निजम् । सीमन्तेन करेण कोमलरुचा सिन्दूर-
चिन्दुच्छलादातप्तायसपिण्डमण्डलमसावादातुमाकाङ्क्षति ॥ ५१ ॥ केयूरं न करे पदे न क-
टकं मौलौ न माला पुनः कस्तूरीतिलकं तथापि तनुते संसारसारश्रियम् । सर्वाधिक्यमलेखि
भालफलके यत्सुभ्रुवो वेधसा जानीमः किमु तत्र मन्मथमहीपालेन मुद्रा कृता ॥ ५२ ॥

भ्रुवौ ॥ भ्रूरेखायुगलं भाति तस्याश्चटुलचक्षुषः । पत्रद्वयीव हरिता नासावंशविनिर्गता
॥ ५३ ॥ अमितात्मा समुन्नद्धः समाविष्कृतचापलः । भुजंगकुटिलस्तस्या भ्रूविक्षेपः खला-
यते ॥ ५४ ॥ स्मरकल्पद्रुमो बाले तव भाले द्विपत्रकः । पत्रयोरनयोऽङ्गाया भ्रुवोर्व्याजा-
दुदञ्चति ॥ ५५ ॥ किञ्चित्सविभ्रमोदञ्चिभ्रूलता भाति भामिनी । बालक्रीडाप्रतिद्वन्द्वि तर्ज-
यन्तीव यौवनम् ॥ ५६ ॥ कामकार्मुकतया कथयन्ति भ्रूलतां मम पुनर्मनमन्यत् । लोचना-
म्बुरुहयोरुपरिस्थं भृङ्गशावकततिद्वयमेतत् ॥ ५७ ॥ तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्ति-
भ्रुवोरायतलेखयोर्या । तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः स्वचापसौन्दर्यमदं मुमोच
॥ ५८ ॥ भ्रूम्यां प्रियाया भवता मनोभूचापेन चापे घनमारभावः । निजां यदङ्गोपदशाम-
पेक्ष्य संप्रत्यनेनाधिकवीर्यतार्जि ॥ ५९ ॥ स्मारं धनुर्यद्विधुनोज्जितास्या यास्येन भूतेन च
लक्ष्मलेखा । एतद्भ्रुवौ जन्म तदाप युग्मं लीलाचलत्वोचितबालभावम् ॥ ६० ॥

नेत्रे ॥ नूनमाज्ञाकरस्तस्याः सुभ्रुवो मकरध्वजः । यतस्तन्नेत्रसंचारसूचितेषु प्रवर्तते
॥ ६१ ॥ निःसीमशोभामौभाग्यं नताङ्ग्या नयनद्वयम् । अन्योन्यालोकनानन्दविरहादिव
चञ्चलम् ॥ ६२ ॥ आसां व्रतमतीवाक्ष्णोर्यत्पुरः परिसर्पणम् । सह यातं मनस्तत्र त्यक्त्वा
भूयो निवर्तनम् ॥ ६३ ॥ अर्जुनः कृष्णसंयुक्तः कर्ण यत्रानुधावति । तन्नेत्रं तु कुरुक्षेत्र-
मिति मुग्धे मृशामहे ॥ ६४ ॥ एकमेवाक्षि वामाक्षि रज्जयाञ्जनलेखया । जायतामैन्दवे
बिम्बे खञ्जनाम्बुजसंगमः ॥ ६५ ॥ अमुष्य मुषिता लक्ष्मीश्चक्षुपति न नूतनम् । न वेद्मि
कथयत्यस्याः कर्णे लग्नं किमुत्पलम् ॥ ६६ ॥ मृगमन्वन्धिनी दृष्टिरसौ यदि न सुभ्रुवः ।
धावति श्रवणोत्तंसलीलादूर्वाङ्कुरे कुतः ॥ ६७ ॥ तस्याः श्रवणमार्गेण चलिते यदि लोचने ।
कुतः प्रकामधवले धत्तः कृष्णानुरक्तताम् ॥ ६८ ॥ श्रूयतां कौतुकं सोऽपि स्मरः शृङ्गा-
रिणां गुरुः । अमुष्याः शिष्यतामेति श्रवणोन्मुखयोर्दृशोः ॥ ६९ ॥ भास्वत्कुण्डलमा-
णिक्यप्रभाप्रतिहतेरिव । नताङ्ग्याः श्रवणोत्सङ्गमारूढा नयनद्वयी ॥ ७० ॥ नयनस्य
तुलां चक्रे नलिनेन नतभ्रुवः । ऊनेन चलिते भृङ्गं सामरंभाद्विधिर्दधौ ॥ ७१ ॥ अन-

ङ्गमङ्गलभुवस्तदपाङ्गस्य भङ्गयः । जनयन्ति मुहुर्यूनामन्तः संतापसंततिम् ॥ ७२ ॥ यदि
 स्यान्मण्डले सक्तमिन्दोरिन्दीवरद्वयम् । तदोपमीयते तस्या वदनं चारुलोचनम् ॥ ७३ ॥
 श्रमयति शरीरमधिकं भ्रमयति चेतःकरोति संतापम् । मोहं मुहुश्च कुरुते विषविषमं वी-
 क्षणं तस्याः ॥ ७४ ॥ अतिपूजिततारेयं दृष्टिः श्रुतिलङ्घनक्षमा सुतनुः । जिनसिद्धान्तस्थि-
 तिरिव सवासना के न मोहयति ॥ ७५ ॥ नयनच्छलेन सुतनोर्वदनजिते शशिनि कुलपतौ
 क्रोधात् । नासानालनिबद्धं स्फुटितमिवेन्दीवरं द्वेधा ॥ ७६ ॥ आयामिनोस्तदक्षणोरञ्जनरेखा-
 विधिं वितन्वन्त्याः । पाणिः प्रसाधिकायाः प्रापदपाङ्गं चिरेण विश्रम्य ॥ ७७ ॥ प्रवातनी-
 लोत्पलनिर्विशेषमधीरविप्रेक्षितमायताक्ष्या । तया गृहीतं नु मृगाङ्गनाभ्यस्ततो गृहीतं नु मृ-
 गाङ्गनाभिः ॥ ७८ ॥ मुखारविन्दोपरिभागसंस्थं नेत्रद्वयं खञ्जनमामनन्ति । प्रफुल्लवक्त्राम्बु-
 जपार्श्ववर्ति दलद्वयं भृङ्गयुतं मतं मे ॥ ७९ ॥ इन्दीवरं लोचनयोस्तुलायै निर्माय यत्नेन
 विधिः कदाचित् । अतुल्यतां वाक्ष्य ततो रजांसि निक्षिप्य चिक्षेप स पङ्कमध्ये ॥ ८० ॥
 इषुत्रयेणैव जगत्रयस्य विनिर्जयात्पुष्पमयाशुगेन । शेषा द्विवाणी सफलीकृतं प्रियादृग-
 भोजपदेऽभिपिच्य ॥ ८१ ॥ सेयं मृदुः कौमुमचापयष्टिः स्मरस्य मुष्टिग्रहणार्हमध्या ।
 तनोति नः श्रीमदपाङ्गमुक्तां मोहाय या दृष्टिशरीरवृष्टिम् ॥ ८२ ॥ आवृणितं पक्ष्मलम-
 क्षिपद्मं प्रान्तद्युतिश्चेत्यजितामृतांशु । अस्या इवास्याश्चलदिन्द्रनीलगोलामलस्यामलतारतारम्
 ॥ ८३ ॥ कर्णोत्पलेनापि मुखं सनाथं लभेत नेत्रद्युतिनिजितेन । यद्येतदीयेन ततः कृ-
 तार्था स्वचक्षुषी किं कुरुते कुरङ्गी ॥ ८४ ॥ त्वचः समुत्तार्य दलानि रीत्या मोचात्वचः
 पञ्चषपाटनानाम् । सारैर्गृहीतैर्विधिरुत्पलौवादस्यामभूदीक्षणरूपशिल्पी ॥ ८५ ॥ चकोरने-
 त्रेणदृगुत्पलानां निमेषयन्त्रेण किमेष कृष्टः । सारः सुधोद्गारमयः प्रयत्नैर्विधातुमेतन्नयने
 विधातुः ॥ ८६ ॥ कर्णीकृता किं हरिणीभिरासीदम्याः सकाशान्नयनद्वयश्रीः । भूयो-
 गुणैर्यं सकला वलाद्यत्ताभ्योऽनयालभ्यत विभ्यतीम्यः ॥ ८७ ॥ दृशौ किमस्याश्चपलस्व-
 भावे न दूरमाक्रम्य मिथ्या मिलेताम् । न चेत्कृतः स्यादनयोः प्रयाणे विघ्नः श्रवःकूपनि-
 पातभीत्या ॥ ८८ ॥ केदारभाजा शिशिरप्रवेशात्पुण्याय मन्ये मृतमृत्पलिन्या । जाता य-
 तस्तत्कुसुमेषणेर्यं यतश्च तत्कोरकदृक्चकोरः ॥ ८९ ॥ नतभ्रुवो लोचनखञ्जरीटौ विहारमा-
 नङ्गमिहारभेते । कथं न सानन्दद्वदो युवानस्तासुप्यमन्तनिधिमुन्नयन्तु ॥ ९० ॥ स्वदृशो-
 र्जनयन्ति सान्त्वतां खुरकण्डूयनकैतवान्मृगाः । जितयोरुदयत्प्रमीलयोस्तदसर्वेक्षणशोभया
 भयात् ॥ ९१ ॥ नलिनं मलिनं विवृण्वती पृथ्वीमस्पृशती तदीक्षणे । अपि खञ्जनमञ्ज-
 नाञ्जिते विदधाते रुचिगर्वदुर्विधम् ॥ ९२ ॥ श्रुतिलङ्घनमीहमानयोर्मलिनाभ्यन्तरयोरधी-
 रयोः । स्मृतितापकरत्वभेतयोरुचितं लोचनयोर्मृगीदृशः ॥ ९३ ॥ लोचने हरिणगर्वमोचने
 सा विदूषय नताङ्गि कज्जलैः । सायकः सपदि जीवहारकः किं पुनर्हि गैरलेन लेपितः

॥ ९४ ॥ कामिनीनयनकज्जलपङ्कादुत्थितो मदनमत्तवराहः । कामिमानसवनान्तरचारी
मूलमुत्सवति मानलतायाः ॥ ९५ ॥ रामाविलोलनयने किमु मीनबालौ नीलोत्पले किमथवा
किमु खञ्जरीदौ । किं वा जगन्नयनयाय कृतिर्न जाने कर्दपभूपरचिता नवकर्मणस्य ॥ ९६ ॥
मुखविधुपरिवृत्तोत्तानताटङ्कपाशावधिक्षितचकोरीकान्तिचौरं तदक्षि । त्रिभुवनयुवचेतो-
बन्धसंकेतहेतोः सहचरमिव कर्तुं पाशमाशङ्क्य याति ॥ ९७ ॥

(कटाक्षः) ॥ यान्ती गुरुजनैः सार्धं स्मयमानमुखाम्बुजा । तिर्यग्ग्रीवं यदद्राक्षीत्तन्नि-
ष्पन्नाकरोज्जगत् ॥ ९८ ॥ क्वचित्कृष्णार्जुनगुणा क्वचित्कर्णान्तगामिनी । अपाङ्गश्रीस्तवाभाति
सुभ्रूर्भारतगीरिव ॥ ९९ ॥ विशालाक्षीकटाक्षस्य साक्षी त्र्यक्षो महेश्वरः । नाद्यापि प्र-
कृतिं याति येन विद्धो दिगम्बरः ॥ १०० ॥ यासां कटाक्षविशिखैः स्मरचौरेण ताडिताः ।
हृतचैतन्यसर्वस्वा मोह्यन्ते मुग्धकामुकाः ॥ १०१ ॥ रे रे घट्ट मा रोदीः कं कं न आ-
मयन्त्यमूः । कटाक्षवीक्षणादेव कराकृष्टस्य का कथा ॥ १०२ ॥ हत्वा लोचन-
विशिखैर्गत्वा कतिचित्पदानि पद्माक्षी । जीवति युवा न वा किं भूयो भूयो विलो-
कयति ॥ १०३ ॥ अस्याः कररुहखण्डितकाण्डपटप्रकटनिर्गता दृष्टिः । पटविग-
लितनिःकलुषा स्वदेते पीयूषधारेव ॥ १०४ ॥ वसन्तनीलोत्पलपटपदानां गीतामृतं श्रोतु-
मिवोत्तरङ्गौ । नतभ्रुवो लोचनकृष्णसारौ कर्णान्तिकं संततमाश्रयेते ॥ १०५ ॥ नयनाञ्चल-
चञ्चरीकपूरो वलतेऽयं यत एव पक्ष्मलाक्ष्याः । तत एव भवन्ति नीलपक्षप्रकराणां ननु वृष्ट-
यो नवीनाः ॥ १०६ ॥ यत्र यत्र वलते शनैः शनैः सुभ्रुवो नयनकोणविभ्रमः । तत्र तत्र
शतपत्रधोरणी तोरणीभवति पुष्पधन्वनः ॥ १०७ ॥ भवनभुवि सृजन्तस्तारहारवतारान्दि-
शि दिशि विकिरन्तः केतकानां कुटुम्बम् । वियति च रचयन्तश्चन्द्रिकां दुग्धमुग्धां प्रति-
नयननिपाताः सुभ्रुवो विभ्रमन्ति ॥ १०८ ॥ प्रणालीदीर्घस्य प्रतिपदमपाङ्गस्य सृद्धः कटा-
क्षव्याक्षेपाः शिशुशफरफालप्रतिभुवः । सुवानाः सर्वस्वं कुसुमधनुषोऽस्मान्प्रति सखे नवं ने-
त्राद्वैतं कुवलयदृशः संनिदधति ॥ १०९ ॥ दिनान्ते स्त्रीतीनां कनककलशाकारकुचयोरु-
पर्यस्यन्तीनां कमलकलिकाकोमलकरौ । समुद्यत्कालिन्दीतरलतरकल्लोलकुटिलः कटाक्षः का-
न्तानां कमिह कमितारं न कुरुते ॥ ११० ॥ शिलासम्यग्धौतोऽज्ज्वलधवलवारापरिसरानि-
मानन्तःश्यामानिव विषमबाणस्य विशिखान् । दृढप्रज्ञावर्माण्यपि हृदयमर्माणि रुजतः कटा-
क्षानेतस्या मुनिरपि न सोढुं प्रभवति ॥ १११ ॥ पिपासुरिव चञ्चलं विकटकर्णकूपाज्जलं ततः
प्रतिचलन्मुहुः श्रवणपाशभीतोऽभितः । तनोति तरलाकृतिस्तरललोचने संततं गतागतकुतू-
हलं मुहुरपाङ्गरैङ्कुस्तव ॥ ११२ ॥ सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां लज्जां
तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव । भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्ष्माण
एते यावल्लीलावतीनां हृदि न धृतिमुपो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥ ११३ ॥

(अश्रूणि) ॥ अश्रुच्छलेन सुदृशो हुतपावकधूमकलुषाक्ष्याः । अप्राप्य मानमङ्गे विगलति लावण्यवारिपूर इव ॥ ११४ ॥

नासा ॥ पुराणवाणत्यागाय नूतनास्त्रकुतूहलात् । तन्नासा भाति कामेन तूणीवाधोमुखी-
कृता ॥ ११५ ॥ दन्ताल्लिदाडिमीबीजभक्षणोत्कण्ठचेतसः । मन्ये मारशुकस्येयं नासा च-
शूर्विराजते ॥ ११६ ॥ नासादसीया तिलपुष्पतूणं जगत्रयन्यस्तशरत्रयस्य । श्वासानिलामोदभ-
रानुमेयां दधद्विबाणीं कुमुमायुधस्य ॥ ११७ ॥ केचित्तिलस्य कुमुमं शुकचञ्चुमन्ये नासां
वदन्ति कथयाम्यहमन्यदेव । संरक्षितो निजशरासनसंनिधाने कामेन केतकदलैकमयो नि-
षङ्गः ॥ ११८ ॥

(नासाभूषणम्) ॥ नासामौक्तिकमबले किमधरबिम्बेन विद्रुमं कुरुषे । दृष्ट्या गु-
ञ्जाबीजं शिव शिव भूयस्तदेव हसितेन ॥ ११९ ॥ श्लेष्मागारे वसतिर्जीतास्माकं तदत्र मा
यात । आन्दोलनच्छलादिह निवारयन्तीव मौक्तिकानि विटान् ॥ १२० ॥ सुधामयोऽपि
क्षयरोगशान्त्यै नासाग्रमुक्ताफलकच्छलेन । अनङ्गमंजीवनदृष्टशक्तिर्मुखामृतं ते पिबतीव
चन्द्रः ॥ १२१ ॥ आकाशात्पतितं पुनर्जलनिधौ मध्ये चिरं संस्थितं पश्चाद्दुःसहदेहरन्ध्रज-
नितच्छेशान्वितं मौक्तिकम् । बाले बालकुरङ्गलोचनयुगे वोरं तपः संचरन्नासाभूषणतामुपैति
सखि ते बिम्बाधरापेक्षया ॥ १२२ ॥ अस्याः कामनिवासरम्यभवनं वक्रं विलोक्यादरान्नि-
श्चित्येव सुधाकरं प्रियतमं भूमीगतं शोभनम् । नासामौक्तिककैतवेन रुचिरा तारापि सा रो-
हिणी मन्ये तद्विरहामहिष्णुहृदया तत्संनिधिं सेवते ॥ १२३ ॥

कर्णौ ॥ सौन्दर्यपात्रे वक्त्रेन्दौ कुरङ्गामङ्गभीतया । सूचितौ श्रोत्रपाशाभ्यां पाशाविव
मृगीदृशा ॥ १२४ ॥ कमनीयतानिवासः कर्णस्तस्या विचित्रमणिभूषः । सविधप्रसूतरत्नं
शङ्खनिधीं दूरतरमकरोत् ॥ १२५ ॥ तालीदलं काञ्चनकर्णपाशौ प्रसारयन्ती सुतनुः करा-
भ्याम् । रराज कर्णान्तनिषण्णदृष्टिः शाणे दधानेव कटाक्षबाणान् ॥ १२६ ॥ वियोगबा-
प्पाश्रितनेत्रपद्मच्छद्धान्वितोत्सर्गपयःप्रमूनौ । कर्णौ किमस्या रतितत्पतिभ्यां निवेद्यपूवौ
विधिशिल्पमीदृक् ॥ १२७ ॥ इहाविशद्येन पथातिवक्रः शास्त्रौघनिष्पन्दरसप्रवाहः । सो-
ऽस्याः श्रवःपत्रयुगे प्रणालीरेखेव धावत्यभिकर्णकूपम् ॥ १२८ ॥ अस्या यदष्टादश संवि-
भज्य विद्याः श्रुती दध्नुरर्धमर्धम् । कर्णान्तरुत्कीर्णगभीररेखः किं तस्य संख्यैव न वा न-
वाङ्कः ॥ १२९ ॥ मन्येऽमुना कर्णलतामयेन पाशद्वयेन च्छिदुरेतरेण । एकाकिपाशं वरुणं
विजिग्येऽनङ्गीकृतायासतती रतीशः ॥ १३० ॥ आत्मैव तातस्य चतुर्भुजस्य जातश्रुतुर्दो-
चितः स्मरोऽपि । तच्चापयोः कर्णलते भ्रुवोर्ज्ये वंशत्वंगंशौ चिपिटे किमस्याः ॥ १३१ ॥

(कर्णभूषणम्) ॥ मुक्ताताटङ्कयुगं प्रतिमुक्तं कर्णपार्श्वयोरस्याः । मुखकमलमिव नि-
षेवितुमागतममृतांशुबिम्बयुगम् ॥ १३२ ॥ ताटङ्कमस्यास्तरलेक्षणाया मुक्ताफलैश्चारुरुचिं

विधत्ते । मुखश्रिया चन्द्रमिवाभिभूय बन्दीकृतं तारकचक्रवालम् ॥ १३३ ॥ शशी हर्तुं
लोभान्मुखकमलशोभां श्रुतितलं सिषेवे सातङ्कस्तव तरुणि ताटङ्कपट्यात् । तदन्तःपीयूषं नि-
खिलमथ निक्षेप्तुमधरे मनोजन्मा मुष्णन्मुहुरहह तुच्छं तमकरोत् ॥ १३४ ॥

कपोलौ ॥ कपोलपार्लीं तव तन्वि मन्ये लावण्यधन्ये दिशमुत्तराख्याम् । विभाति यस्यां
ललितार्लकायां मनोहरा वैश्रवणस्य लक्ष्मीः ॥ १३५ ॥ स्वर्णच्छवीनामसितेक्षणानां कर्णा-
न्ततो गण्डलतातलानि । ऋङ्गा सहेलं यदि नापतिप्यन्कोऽवेदयिष्यन्नवचम्पकानि ॥ १३६ ॥
आबध्नन्परिवेषमण्डलमलं वक्त्रेन्दुबिम्बाद्बहिः कुर्वत्पङ्कजजृम्भमाणकलिकाकर्णावतंसक्रियाम् ।
तन्वङ्ग्याः परित्यतीव हसतीवोत्सर्पतीवोल्बणं लावण्यं ललतीव काञ्चनशिलाकान्ते कपो-
लस्थले ॥ १३७ ॥

अधरः ॥ तवैष विद्वंमच्छाया मरुमार्ग इवाधरः । करोति कस्य नो मुग्धे पिपासाकुलितं मनः
॥ १३८ ॥ अल्पेनापि मुरक्तेन साधनेन प्रयोजनम् । ओष्ठद्वयसहायेन कान्तास्येन जगज्जितम्
॥ १३९ ॥ सर्वस्यैव हि रत्नस्य व्रणेऽर्धः परिहीयते । दयिताधररत्नं तु व्रणितं यात्य-
नर्घताम् ॥ १४० ॥ अधरोऽयमधीराक्ष्या बन्धुजीवप्रभाहरः । अन्यजीवप्रभां हन्त हरतीति
किमद्भुतम् ॥ १४१ ॥ मुखारविन्ददत्तश्रीः सुतनोररुणोऽधरः । कुरुते हारमाणिक्यप्र-
दीपान्पाण्डुरत्विपः ॥ १४२ ॥ संततोदयसंध्येव वदनेन्दोरनिन्दिता । तदोष्ठमुद्रा लावण्य-
समुद्रस्येव विद्रुमः ॥ १४३ ॥ अधरोऽसौ कुरङ्गाक्ष्याः शोभने नासिकानले । सुवर्णनलिका-
मध्यान्माणिक्यमिव विच्युतम् ॥ १४४ ॥ अधरं ग्लु बिम्बनामकं फलमाभ्यामिति भव्य-
मन्वयम् । लभतेऽधरविम्ब इत्यदः पदमस्या रदनच्छदे वदत् ॥ १४५ ॥ अपि मृगाक्षि त-
वाधरपल्लवे दयितदन्तपदं न भवत्यदः । भुवनमोहनमन्त्रपदाङ्कितं किमुत यन्त्रमिदं स्मरय-
न्त्रिणः ॥ १४६ ॥ अभिलषन्ति तवाधरमाधुरीं तदिह किं हरिणाक्षि मुधा बुधाः । सुर-
सुधामधरीकुरुते यतस्त्वदधरोऽधरतामगमत्ततः ॥ १४७ ॥ पुष्पं प्रवालोलपहितं यदि स्यान्मु-
क्ताफलं वा स्फुटविद्रुमस्थम् । ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य
॥ १४८ ॥ बन्धूकबन्धूभवदेतदस्या मुखेन्दुनानेन सहोज्जिहानम् । रागश्रिया शैशवयौ-
वनीयां स्वमाह संध्यामधरोष्ठलेखा ॥ १४९ ॥ अस्या मुखेन्दावधरः सुधाभूर्बिम्बस्य युक्तः
प्रतिबिम्ब एषः । तस्याधवा श्रीर्द्रुमभाजि देशे संभाव्यमानास्य तु विद्रुमेऽसौ ॥ १५० ॥
जानेऽतिरंगादिदमेव बिम्बं बिम्बस्य च व्यक्तमितोऽर्धरत्वम् । द्वयोर्विशेषौवगमाक्षमाणं
नास्ति भ्रमोऽभूदनयोजनानाम् ॥ १५१ ॥ प्रियामुखीभूय सुखी सुधांशुर्वसत्यसौ राहुभय-

१ अलकाः केशाः; (पक्षे) कुबेरनगरी. २ वैश्रवणस्य कुबेरस्य; (पक्षे) वै इति पदच्छेदः. श्रवणस्य कर्ण-
स्य. ३ प्रवालकान्तिः; (पक्षे) विगता द्रुमच्छाया यस्मात्. ४ मरुदेशस्यमार्गः. ५ छिद्रे. जाते सती-
त्यध्याहार्यम्. ६ मूल्यम्. ७ संजातव्रणम्. ८ अमूल्यताम्. ९ बन्धूकपुष्पम्; (पक्षे) बन्धुभूता जीवाः.
१० लौहित्यात्. ११ निकृष्टत्वम्. १२ तारतम्यम्.

व्ययेन । इमां दधाराधरबिम्बलीलां तस्यैव बालं करचक्रवालम् ॥ १९२ ॥ अधरममृतं कः
संदेहो मधून्यपि नान्यथा मधुरमधिकं द्राक्षायाश्च प्रसन्नरसं फलम् । सकृदपि पुनर्मध्यस्थः
सन्नसान्तरविज्जनो वदतु यदिहान्यस्त्वादु स्यात्प्रियादशनच्छदात् ॥ १९३ ॥ त्वं पीयूष
दिवोऽपि भूषणमसि द्राक्षे परीक्षेत को माधुर्यं तव विश्वतोऽपि विदितं माध्वीक माध्वी-
कता । एतत्किं तु मनार्गुरुतुदमिव ब्रूमो न चेत्कुप्यसि यः कान्ताधरपल्लवे मधुरिमा नान्यत्र
कुत्रापि सः ॥ १९४ ॥

दन्ताः ॥ द्विधा विधाय शीतांशुं कपोलौ कृतवान्विधिः । तन्व्यास्तद्वसनिप्यन्दवि-
न्दवो रदनावलिः ॥ १९५ ॥ चन्द्राधिकैतन्मुखचन्द्रिकाणां दरायतं तात्किरणाद्वनानाम् ।
पुरःपरिस्त्वस्तपष्ट्वितीयं रदावलिद्वन्द्वति बिन्दुद्वन्द्वम् ॥ १९६ ॥ राजौ द्विजानामिह रा-
जदन्ताः संविभ्रति श्रोत्रियविभ्रमं यत् । उद्वेगरागादिमृजावदाताश्चत्वार एते तदवैमि मुक्ताः
॥ १९७ ॥ यावद्यावत्कुवलयदृशा मृज्यते दन्तपालिस्तावत्तावद्विगुणमधरच्छायया शोण-
शोचिः । काचित्त्वस्याः परिमलकलाहृतमात्रालिकान्त्या वक्राश्वासे प्रसरति मुहुः श्यामिका-
प्याविरासीत् ॥ १९८ ॥

चिबुकः ॥ विलोकितास्या मुखमुन्नम्य किं वेधसेयं सुपमाममाप्ता । धृत्युद्गवा यच्चि-
बुके चकास्ति निम्ने मनागङ्गुलियन्त्रणव ॥ १९९ ॥

मुखम् ॥ जितेन्द्रपद्मलावण्यं कः कान्तावदनं जयेत् । मुक्त्वा तदेव मुरतश्रमजिह्वित-
लोचनम् ॥ १९० ॥ चलदृङ्गमिवाभोजमधीरनयनं मुखम् । तदीयं यदि दृश्येत कामः कु-
ब्धोऽस्तु किं ततः ॥ १९१ ॥ विलमत्याननं तस्या नासाग्रस्थितमौक्तिकम् । आलक्षितबु-
धाश्लेषं राकेन्दोरिव मण्डलम् ॥ १९२ ॥ मुखं वहति बन्धूकचन्धुरणाधरेण सा । पूर्णेन्दु-
मिव सौंदर्यादङ्गलालितकौस्तुभम् ॥ १९३ ॥ विधायापूर्वपूर्णेन्द्रुमस्या मुखमभूद्वम् । धाता
निजासनाभोजविनिमीलनदुःस्थितः ॥ १९४ ॥ शरत्कालसमुल्लासिपूर्णमाशर्वरीप्रियम् ।
करोति ते मुखं तन्वि चपेटापातनातिथिम् ॥ १९५ ॥ राकायामकलङ्कं चेदमृतांशोर्भवेद्वपुः ।
तस्या मुखं तदा साम्यपराभवमवामुयात् ॥ १९६ ॥ आननं मृगशावाक्ष्या वीक्ष्य लोलाल-
कावृतम् । भ्रमद्भ्रमरसंकीर्णं स्मरामि सरसीरुहम् ॥ १९७ ॥ इयं सुनयना दासीकृतताम-
रसश्रिया । आननेनाकलङ्केन जयतीन्द्रं कलङ्किनम् ॥ १९८ ॥ लावण्यमधुभिः पूर्णमास्यम-
स्या विकस्वरम् । लोकलोचनरोलम्बकदम्बैः कर्ण पीयते ॥ १९९ ॥ ननु नीलाञ्जलसंवृत-
माननमाभाति हरिणनयनायाः । प्रतिविम्बित इव यमुनागभीरनीरान्तरेणाङ्कः ॥ २०० ॥
अम्बुजमम्बुनि मग्नं त्रासादाकाशमाश्रितश्चन्द्रः । मंप्रति कः परिपन्थी यं प्रति कोपारुणं
वदनम् ॥ २०१ ॥ आसायं सलिलभरे सवितारमुपास्य सादरं तपसा । अधुनाब्जेन मना-
क्तव मानिनि तुलना मुखस्याप्ता ॥ २०२ ॥ सुविरलमौक्तिकतारे धवलांशुकचन्द्रिकाचम-

त्कारे । वदनपरिपूर्णचन्द्रे सुन्दरि राकास्ति नात्र संदेहः ॥ १७३ ॥ पुंसां दर्शय सुन्दरि
मुखेन्दुमीषत्रपामपाकृत्य । जायाजित इति रूढा जनश्रुतिर्मे यशो भवतु ॥ १७४ ॥ अबले
सलिले तपस्यता ते मुखभावो गमितो न पङ्कजेन । कथमौदिमवर्णतान्त्यजस्य द्विज-
राजेन कृतोरुनिग्रहस्य ॥ १७५ ॥ सुषमाविषये परीक्षणे निखिलं पद्मभाजि तन्मुखात् ।
अधुनापि न भङ्गलक्षणं सलिलोन्मज्जनमुज्झति स्फुटम् ॥ १७६ ॥ यः ससर्ज कमलं रमा-
गृहं विश्वलोचनमहोत्सवं विधिः । एष तादृगसृजन्मृगीदृशो मीनकेतननिकेतनं मुखम्
॥ १७७ ॥ साधु चन्द्रमसि पुष्करैः कृतं मीलितं यदभिरामताधिके । उद्यता जयिनि का-
मिनीमुखे तेन साहसमनुष्ठितं पुनः ॥ १७८ ॥ तस्या मुखस्यातिमनोहरस्य कर्तुं न शक्तः
सैदृशं प्रियायाः । अद्यापि शीतद्युतिरात्मबिम्बं निर्माय निर्माय पुनर्भिनत्ति ॥ १७९ ॥
अनेन रम्भोरु तवानेन पीयूषभानोस्तुलया धृतस्य । ऊनस्य नूनं परिपूर्णाय ताराः स्फु-
रन्ति प्रतिमानखण्डाः ॥ १८० ॥ अस्या मुखस्यास्तु न पूर्णिमास्यं पूर्णस्य जित्वा महिमा
हिमांशुम् । भ्रूलक्ष्मण्डं दधदर्धमिन्दुभीलस्तृतीयः खलु यस्य भागः ॥ १८१ ॥ व्यधत्त
धाता मुखपद्ममस्याः सम्राजमम्भोजकुलेऽग्निलेऽपि । मरोजराजौ सृजतोऽदसीयां नेत्राभि-
धेयावत एव सेवाम् ॥ १८२ ॥ दिवारजन्यो रविमोमभीते चन्द्राम्बुजे निक्षिपतः स्वलक्ष्मीम् ।
अस्या यदास्ये न तदा तयोः श्रीरेकश्रियेदं तु कदा न कान्तम् ॥ १८३ ॥ अस्या मुख-
श्रीप्रतिबिम्बमेव जलाच्च तातान्मुकुराच्च मित्रात् । अभ्यर्थ्य धत्तः खलु पद्मचन्द्रौ विभू-
षणं याचितकं कदाचित् ॥ १८४ ॥ अस्या मुखेनैव विजित्य नित्यस्पर्धी मिलत्कुङ्कुमरोष-
भासा । प्रसह्य चन्द्रः खलु नह्यमानः स्यादेव तिष्ठन्परिवेपपाशः ॥ १८५ ॥ विधोर्विधि-
बिम्बशतानि लोपं लोपं कुहूरात्रिषु मासि मासि । अभङ्गुरश्रीकमसुं किमस्या मुखेन्दुमस्था-
पयदेकशेषम् ॥ १८६ ॥ कपोलपत्रान्मकरात्सकेतुर्भ्रूयां जिगीर्षुर्धनुषा जगन्ति । इहावल-
म्ब्यास्ति रतिं मनोभू रज्यद्वयस्यो मधुनाधरेण ॥ १८७ ॥ धिक्कृतस्य मन्दमनसः कुकवेः
कवित्वं यः स्त्रीमुखं च शशिनं च समं करोति । भ्रूभङ्गविभ्रमकटाक्षनिरीक्षितानि कोपप्रसाद-
हसितानि कुतः शशाङ्क ॥ १८८ ॥ चन्द्रं कलङ्करहितं शफरद्वयं च निस्तोयमन्धतममं च सु-
गन्धि तन्व्याः । वक्रच्छलेन भुवि सृष्टवतो विधातुर्वर्ण्येत केन करकौशलमद्भुतं तत् ॥ १८९ ॥
अस्यामपूर्वं इव कोपकलङ्करिक्तश्चन्द्रोऽपरः किमुत तन्मकरध्वजेन । रोमावलीगुणमिलत्कुचम-
न्दरेण निर्मथ्य नाभिजलधिं ध्रुवमुद्धृतः स्यात् ॥ १९० ॥ लोके कलङ्कमपहातुमयं शशाङ्को
जातो यतस्त्व मुखं तरलायताक्षि । तत्रापि कल्पयसि तन्वि कलङ्कलेखां नार्यः समाश्रित-
जनं हि कलङ्कयन्ति ॥ १९१ ॥ यन्मञ्जुसिञ्जितमितो रसनामणीनां यच्छ्वाससौरभबला-

१ मुखत्वम्. मुखसाम्यमित्यर्थः. २ आर्द्रा मवर्णो यस्य तस्य भावस्तत्ता. पकारादेः पङ्कजस्य मकारा-
दित्वं कथमित्यर्थः; (पक्षे) ब्राह्मणत्वम्. ३ अन्त्ये जकारो यस्यैतादृशस्य पङ्कजस्य; (पक्षे) अतिशूद्रस्य.
४ चन्द्रेण; (पक्षे) ब्राह्मणश्रेष्ठेन. ५ कृत उरुर्महान्निग्रहो दण्डो यस्य. ६ तुल्यम्.

दलयो वदन्ति । यद्रीतयः स्वलदलंकृतयश्च लीला दोलाविलासतरलस्तदयं मुखेन्दुः ॥ १९२ ॥ प्रविश झटिति गेहं मा बहिस्तिष्ठ कान्ते ग्रहणसमयवेला वर्तते शीतरश्मेः । तव मुखमकलङ्कं वीक्ष्य नूनं स राहुर्ग्रसति तव मुखेन्दुं पूर्णचन्द्रं विहाय ॥ १९३ ॥ यद-
मरशतैः सिन्धोरन्तः कथंचिदुपार्जितं सकलमपि तद्वात्रा कान्तामुखे विनिवेशितम् । सुरसुमनसः श्वासामोदे शशी च कपोलयोरमृतमधरे तिर्यग्भूते विषं च विलोचने ॥ १९४ ॥
असावन्तश्चञ्चलकचनवलीलाब्जयुगलस्तलस्फूर्जत्कम्बुविलसदलिसंघात उपरि । विना दोषासङ्गं सततपरिपूर्णाखिलकलः कुतः प्राप्तश्चन्दो विगलितकलङ्कः सुमुखि ते । ॥ १९५ ॥
जगन्नेत्रानन्दं वदनमतुलं पक्ष्मलटशः कथंकारं पङ्केरुहमनुविधातुं प्रभवति । अयं चेदाकाङ्क्षी सह मदनकोदण्डलतया वराको राकेन्दुः कुवलययुगं किं न वहति ॥ १९६ ॥
अनाकाशे चन्द्रः सरसिजदलद्वन्द्वसहितो गृहीतः पश्चार्धे कुटिलकुटिलैः सोऽपि तिमिरैः । सुधां मुञ्चत्युच्चैरशनिमथ संमोहजननीं किमुत्पातालीयं वदत जगत् कर्तुरुदिता ॥ १९७ ॥
सुधाबद्धग्रासैरुपवनचकोरैरनुसृतां किरज्योत्स्नामच्छां नवलवलिपाकप्रैणयिनीम् । उपप्राकाराग्रं प्रेहिणु नयने तर्कय मैनागनाकाशे कोऽयं गलितहरिणः शीतकिरणः ॥ १९८ ॥
विना सायं कोऽयं समुदयति सौरभ्यसुभगः किरज्योत्स्नाधारामधिधरणि तारापरिवृट् । धनुर्धत्ते स्मारं तिरयति विहारं न तमसां निरातङ्कः पङ्केरुहयुगलमङ्के नटयति ॥ १९९ ॥
अनुच्छिष्टो देवैरपरिदलितो राहुदशनैः कलङ्केनास्पृष्टो न खलु परिभूतो दिनकृता । कुहूभिर्नां लुप्तो न च युवतिवक्त्रेण विजितः कलानाथः कोऽयं कनकलतिकायामुदयतं ॥ २०० ॥
स्मितज्योत्स्नागङ्गा तपनतनया श्यामलरुचिः सरस्वत्योष्ठाभारुणकिरणमौन्दर्यजयिनी । इमास्तिस्वस्तीर्थाधिप इव मुखे सुधु मिलितास्तवेदं सेवन्को न लभत इहानन्दलहरीम् ॥ २०१ ॥
कोपः स्फीततरः स्थितानि परितः पत्राणि दुर्गं जलं मैत्रं मण्डलमुज्ज्वलं चिरमधो नीतास्तथा कण्टकाः । इत्याकृष्टशिलीमुखेन रचनां कृत्वा तदत्यद्भुतं यत्पद्मेन जिगीषुणापि न जितं मुग्धे त्वदीयं मुखम् ॥ २०२ ॥
आरब्धे दयितामुखप्रतिसमे निर्मातुमस्मिन्नपि व्यक्तं जन्मसमानमेव मिलितामंशुच्छटां वर्षति । आत्मद्रोहिणि रोहिणीपरिवृटे पर्यङ्कपकेरुहः संकोचादथ दुःस्थितस्य न विधेस्तच्छीलमुन्मीलितम् ॥ २०३ ॥
तानि प्राञ्चि दिनानि यत्र रजनीं सेहे तमिस्त्रापदं सा सृष्टिर्विरराम यत्र भवति ज्योत्स्नामयो नातपः । अद्यान्यः समयस्तथाहि तिथयोऽप्यस्या मुखस्योदये हस्ताहस्तिकया हरन्ति परितो राकावराकीयशः ॥ २०४ ॥
अज्ञातेन्दुपराभवं परिलसद्द्वयालोलनेत्राञ्जनं भ्रान्तभ्रूलतमैणनाभितिलकं श्रीखण्डपत्रालकम् । बन्धूकाधरसुन्दरं सुरमुनिव्यामोहि वाक्यामृतं त्रैलोक्याद्भुतपङ्कजं वरतनोरास्यं न कस्य प्रियम् ॥ २०५ ॥
चातुर्यस्यैकचिह्नं फलममलगिरां मूलमुत्तापशान्तेः पद्मायाः सप्रसादं स्थलमपि च रुचां कोशभूतं फलानाम् ।

शृङ्गारस्यातिमान्यं शरदमृतकरस्पर्धि सौभाग्यसिन्धोरास्यं तस्याः सहास्यं मनसि न मृदुले कस्य लास्यं तनोति ॥ २०६ ॥

(स्मितम्) ॥ कामबाणप्रहारेण मूर्च्छितानि पदे पदे । जीवन्ति युवचेतांसि युवतीनां स्मितामृतैः ॥ २०७ ॥ समयमानमायताक्ष्याः किञ्चिदभिव्यक्तदशनशोभि मुखम् । असम-
ग्रलक्ष्यकेसरमुच्छ्वसदिव पङ्कजं दृष्टम् ॥ २०८ ॥ धवलीकरोति हरितो मलिनीकुरुते मनः
सपत्नीनाम् । अस्या हास्यविकासो मम तु मनो रक्तमाचरति ॥ २०९ ॥ यदि प्रसादीकुरुते सुधां-
शोरेषा सहस्रांशमपि स्मितस्य । तत्कौमुदीनां कुरुते तमेव निर्मित्य देवः सफलं स्वजन्म ॥ २१० ॥

कण्ठः ॥ कण्ठस्य विदधे कान्तिं मुक्ताभरणता यथा । नास्याः स्वभावरम्यस्य मुक्ताभ-
रणता तथा ॥ २११ ॥ असावुद्वेललावण्यरत्नाकरसमुद्भवः । जगद्विजयमङ्गल्यशङ्कः कुमु-
मधन्वनः ॥ २१२ ॥ श्रोत्रपीयूषगण्डूपैः काकलीकलगीतिभिः । कण्ठः कुण्ठितचातुर्यो
विपञ्चीपञ्चमध्वने ॥ २१३ ॥ अयं त्रयाणां ग्रामाणां निधानं मधुरध्वनिः । रेखात्रय-
मितीवास्याः सूत्रितं कण्ठकन्दले ॥ २१४ ॥ कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकला-
पस्य च निस्तलस्य । अन्योन्यशोभाजननाद्भवं साधारणो भूषणभूष्यभावः ॥ २१५ ॥
कवित्वगानप्रियवादसत्यान्यस्या विधाना न्यधिताधिकण्ठम् । रेखात्रयन्यासमिषादमीषां वासाय
सोऽयं विवभाज सीमाः ॥ २१६ ॥ मुक्तोत्करः संकटशुक्तिमध्याह्निनिर्गतः मारसलो-
चनायाः । जानीमहेऽस्याः कमनीयकम्बुग्रीवाधिवासाद्गुणवत्त्वमाप ॥ २१७ ॥

(वाणी) ॥ अमृतद्रवमाधुरीधुरीणां गिरमाकर्ण्य कुरङ्गलोचनायाः । मुहुरभ्यसनं क-
षायकण्ठी कलकण्ठी कुरुते कुहुरुतेन ॥ २१८ ॥ स्वरेण तस्याममृतस्तुतेव प्रजल्पितायाम-
भिजातवाचि । अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्त्रीरिव ताड्यमाना ॥ २१९ ॥ शि-
रीषकोषादपि कोमलाया वेधा विधायाङ्गमशेषमस्याः । प्राप्तप्रकर्षः सुकुमारसर्गे समापयद्वाचि
मृदुत्वमुद्राम् ॥ २२० ॥ प्रसूनवाणाद्वयवादिनी सा कापि द्विजेनोपनिपत्तिपकेन । अस्याः
किमास्यद्विजराजतो वा नाधीयते भैक्षभुजा तरुभ्यः ॥ २२१ ॥ पद्माङ्गमद्मानमवेक्ष्य ल-
क्ष्मीमेकस्य विष्णोः श्रयणात्सपत्नीम् । आस्येन्दुमस्या भजते जिताब्जं सरस्वती तद्विजि-
गीषया किम् ॥ २२२ ॥ कण्ठे वसन्ती चतुरा यदस्याः सरस्वती वादयते विपञ्चीम् । त-
देव वाग्भूय मुखे मृगाक्ष्याः श्रोतुः श्रुतौ याति सुधारमत्वम् ॥ २२३ ॥

बाहू ॥ दयिताबाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः । जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यैषव-
र्जितः ॥ २२४ ॥ शब्दवद्विरलंकारैरुपेतमतिकोमलम् । सुवृत्तं काव्यवद्वेजे तद्बाहुल्यतिकाङ्क्ष-
यम् ॥ २२५ ॥ सरले एव दोलंखे यदि चञ्चलचक्षुषः । अमुग्धाभ्यो मृणालीभ्यः कथमा-
जहूतुः श्रियम् ॥ २२६ ॥ बाहू तस्याः कुचाभोगनिरुद्धान्योन्यदर्शनौ । मन्त्रितं
कथमेताभ्यां मृणालीकीर्तिलुण्ठनम् ॥ २२७ ॥ बाहू प्रियाया जयतां मृणालं द्वन्द्वे

जयो नाम न विस्मयोऽस्मिन् । उच्चैस्तु तच्चित्रममुष्य भग्नस्यालोक्यते निर्व्यथं यदन्तः
॥ २२८ ॥ अजीयतावर्तशुभंयुनाभ्या दोभ्या मृणालं किमु कोमलाभ्याम् । निःसूत्रमास्ते
घनपङ्कभृत्सु मूर्तासु नाकीर्तिषु तन्निमग्नम् ॥ २२९ ॥

करौ ॥ कुसुमायुधकोदण्डे हस्तौ विस्तीर्णचक्षुषः । अशोकपल्लवास्त्राणां प्रतिहस्तत्वमा-
गतौ ॥ २३० ॥ नायं धार्यमधीराक्षि मुखेन्दोः संमुखं त्वया । इतीव लीलापद्मेन करेऽस्याः
कान्तिरर्पिता ॥ २३१ ॥ स्पष्टस्त्वयैष दयिते स्मरपूजाव्याघ्रतेन हस्तेन । उद्भिन्नापरमृदुतर-
किसलय इव लक्ष्यतेऽशोकः ॥ २३२ ॥ अस्याः करस्पर्शनगर्धनद्विर्बालत्वमापत्स्वलु पल्लवो
यः । भूयोऽपि नामाधरसाम्यगर्वं कुर्वन्कथं वास्तु न स प्रवालः ॥ २३३ ॥ अस्यैव सर्गाय
भवत्करस्य सरोजसृष्टिर्मम हस्तलेखः । इत्याह धाता हरिणेशणायां किं हस्तलेखीकृतया तया
स्याम् ॥ २३४ ॥ मुग्धे प्रतारयमि किं कुसुमानि हर्तुमेतान्यशोकाविटपस्य कुतूहलेन ।
अस्यैव तन्वि नवपल्लवडम्बरेषु त्वं हारयिष्यसि ननु स्वयमेव पाणी ॥ २३५ ॥

(कङ्कणम्) ॥ गौराङ्ग्या भुजलावण्यमीलितं हेमकङ्कणम् । कण्ठाश्लेषे वयस्याभिः
काठिन्यादन्वमीयत ॥ २३६ ॥ प्रकोष्ठबन्धे बिम्बोष्ठ्यास्तस्याः काञ्चनकङ्कणम् । नालं व-
लयितं हस्ते हेमाब्जस्येव राजते ॥ २३७ ॥ सौवर्णकङ्कणश्रेण्या भाति तद्वाहुकन्दली । तूण-
चम्पकमौर्व्येव पुष्पचापेन वेष्टिता ॥ २३८ ॥ सहेमकटकं धत्ते सा करं पद्मतस्करम् । प-
द्मिनीवल्लभस्येव मूले वेष्टितमंशुना ॥ २३९ ॥ हस्ते चकास्ति बालायास्तस्याः कङ्कणमालि-
का । मनः कुरङ्गबन्धाय पाशालीव मनोभुवः ॥ २४० ॥ रुशाङ्ग्याः कुचभारेण दूरमुत्सा-
रितौ भुजौ । वहतः कलहायेव वाचालां वलयावलिम् ॥ २४१ ॥ न्यस्तानि दन्तवलयाणि
करे कदाचित्तानीन्दुखण्डवटितानि ममैष तर्कः । अस्या निमर्गमृदुपाणिसरोजमेषामामोचने
ऽति यन्मुकुलीवभूव ॥ २४२ ॥

(हस्तरेश्मा) ॥ आयूरेखां चकारास्याः करे द्वाधीयमां विधिः । शौण्डीर्यगर्वनिर्वाह-
प्रत्याशां च मनोभुवः ॥ २४३ ॥

अङ्गुल्यः ॥ सुदीर्घा रागशालिन्यो बहुपर्वमनोहराः । तस्या विरेजुरङ्गुल्यः कामिनां
संकथा इव ॥ २४४ ॥ रज्यन्नखस्याङ्गुलिपञ्चकस्य मिषादसौ हैङ्गुलपद्मतूणे । हैमैकपुङ्खा-
स्ति विशुद्धपर्वा प्रियाकरे पञ्चशरी स्मरस्य ॥ २४५ ॥

(मुद्रिका) ॥ अङ्गुलीषु कुरङ्गाक्ष्याः शोभते मुद्रिकावलिः । प्रोतेव बाणैः पुष्पेषोः सू-
क्ष्मलक्ष्यपरम्परा ॥ २४६ ॥

स्तनौ ॥ मृद्वङ्गि कठिनौ तन्वि पीनौ सुमुखि दुर्मुखौ । अत एव बहिर्यातौ हृदयात्ते
पयोधरौ ॥ २४७ ॥ तन्वङ्ग्याः स्तनयुग्मेन मुखं न प्रकटीकृतम् । हाराय गुणिने स्थानं
न दत्तमिति लज्जया ॥ २४८ ॥ यन्न माति तदङ्गेषु लावण्यमतिसंभृतम् । पिण्डीकृतमुरो-
देशे तत्पयोधरतां गतम् ॥ २४९ ॥ स्वयंभूः शंभुरभोजलोचने त्वत्पयोधरः । नखेन कस्य

धन्यस्य चन्द्रचूडो भविष्यति ॥ २९० ॥ अविवेकि कुचद्वन्द्वं हन्तु नाम जैगन्नयम् । श्रुति-
प्रणयिनोरक्षणोरयुक्तं जनमारणम् ॥ २९१ ॥ प्रायश्चित्तं न गृहीतस्तन्वङ्गयाः पतितौ स्तनौ ।
अत एव तयोः स्पर्शं लोकोऽयं शिथिलादरः ॥ २९२ ॥ पयोधरघनीभावस्तावर्दम्बरम-
ध्यगः । आश्लेषोपगमस्तत्र यावन्नैव प्रवर्तते ॥ २९३ ॥ भाति निर्विवरे तस्याश्चित्रं कुचयु-
गान्तरे । क्रीडाकुण्डलितोच्चण्डकोदण्डः कुसुमायुधः ॥ २९४ ॥ कुचद्वये चकोराक्षी चि-
बुकप्रान्तचुम्बिनि । नमोक्तिषु न शक्नोति स्थातुं लज्जानतानना ॥ २९५ ॥ शङ्के तच्चित्त-
मल्लेशसाध्यं कुसुमधन्वनः । काठिन्यं बहिरेवास्याः स्तनाभ्यां येन धारितम् ॥ २९६ ॥
सा स्तनाञ्जलिवन्धेन मन्मथं प्रथमागतम् । करोतीवोन्मुखं बाला बान्धवं यौवनश्रियः ॥ २९७ ॥
अस्त्वप्रतिसमाधेयं स्तनद्वन्द्वस्य दूषणम् । स्फुटतां कञ्चुकानां यन्नायात्यावरणीयताम् ॥ २९८ ॥
कुम्भौ सदम्भौ करिणां कलशौ मन्दकौशलौ । चक्रवाकौ वराकौ च तदीय-
कुचयोः पुरः ॥ २९९ ॥ मुखेन्दुचन्द्रिकापूरच्छाव्यमानौ पुनः पुनः । शीतभीताविवान्योन्यं
तस्याः पीडयतः स्तनौ ॥ ३०० ॥ तत्कुचौ चरतः किञ्चिन्नूनं मनसिजव्रतम् । नित्योन्मुखौ
यदासाते मौलिरत्नस्य भास्वनः ॥ ३०१ ॥ सा धारयत्यधीराक्षी दुर्वहं स्तनमण्डलम् ।
गर्वपर्वतमारूढश्चित्रं कुसुमकार्मुकः ॥ ३०२ ॥ तस्यास्तुङ्गस्तनच्छाया चकास्ति त्रिवलीतटे ।
लीना तिमिरलेखेव वदनेन्दोरगोचरे ॥ ३०३ ॥ स्वकीयं हृदयं भित्त्वा निर्गतौ यौ पयोधरौ ।
हृदयस्यान्यदीयस्य भेदने का कृपा तयोः ॥ ३०४ ॥ अल्पं निर्मितमाकाशमनालोच्यैव
वेधसा । इदमेवंविधं भावि भवत्याः स्तनमण्डलम् ॥ ३०५ ॥ उच्छ्वसन्मण्डलप्रान्तरेखमाब-
द्धकुङ्कुलम् । अपर्याप्तमुरो वृद्धेः शंसत्यस्याः स्तनद्वयम् ॥ ३०६ ॥ मध्येन तनुमध्या मे
मध्यं जितवतीत्ययम् । इभकुम्भौ भिनत्यस्याः कुचकुम्भनिभौ हरिः ॥ ३०७ ॥ पटविघटि-
तमपि कुचतटमकपटमनमः कुरङ्गनयनायाः । मणिभवमयूखपटलीपटलीनतया न सम्यगालोचि
॥ ३०८ ॥ प्रतिपक्षो यदि वक्षोरुहपरिणाहः कुरङ्गनयनायाः । आकाशवासतपसः श्री-
फल विफलस्तवायासः ॥ ३०९ ॥ चञ्चत्काञ्चनशैलावस्या वक्षोरुहौ तन्व्याः । नो चेत्ता-
वधिरूढा कथमानेमिषतां भजेत मे दृष्टिः ॥ ३१० ॥ करतलयुगपरिणद्धे कुचकलशे कु-
ङ्कुमारुणे तस्याः । सिन्दूरिते करिपतेः कुम्भे नक्षत्रमालेव ॥ ३११ ॥ काठिन्यमङ्गैरखिलै-
र्निरस्तं कुचौ युवत्याः शरणं जगाम । अधः पतिष्याव इतीव भीत्या न शक्नुतस्तावपि हा-
तुमेतत् ॥ ३१२ ॥ दिवानिशं वारिणि कण्ठदग्धे दिवाकराराधनमाचरन्ती । वक्षोजताम्यै
किमु पक्षमलाक्ष्यास्तपश्चरत्यम्बुजपङ्क्तिरेषा ॥ ३१३ ॥ अन्योन्यमुत्पीडयदुत्पलाक्ष्याः स्तन-

१ विशेषदर्शनरहितम्; (पक्षे) विश्लेषशून्यम्. परस्परं संश्लिष्टत्वात्. २ वेदः; (पक्षे) कर्णः. ३ पाप-
निष्कृतिम्; (पक्षे) प्रायो बाहुल्येन चित्तं स्वान्तम्. ४ पातकिनी; (पक्षे) गलितौ. ५ पयोधराणां मेघानां
घनीभावः प्राचुर्यम्. ६ आकाशमध्यवर्ती च. ७ आश्लेषानक्षत्रस्योदयः; (पक्षे) सुगमम्. ८ कण्ठप्रमाणे.
९ सूर्योराधनम्.

द्वयं पाण्डु तथा प्रवृद्धम् । मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम् ॥ २७४ ॥ किं नर्मदाया मम सेयमस्या दृश्याभितो बाहुलतामृणाली । कुचौ किमुत्तस्थतुर-
न्तरीपे स्मरोष्मशुष्यत्तरबाल्यवारः ॥ २७५ ॥ तालं प्रभु स्यादनुकर्तुमेतावुत्थानमुस्थौ पतितं
न तावत् । परं च नाश्रित्य तरुं महान्तं कुचौ कृशाङ्ग्याः स्वत एव तुङ्गौ ॥ २७६ ॥ एत-
त्कुचस्पर्धितया घटस्य ख्यातस्य शास्त्रेषु निदर्शनत्वम् । तस्माच्च शिल्पान्मणिकादिकारी
प्रसिद्धनामाजनि कुम्भकारः ॥ २७७ ॥ निःशङ्कसंकोचितपङ्कजोऽयमस्यामुदीतो मुखमिन्दु-
बिम्बः । चित्रं तथापि स्तनकोकयुग्मं न स्तोकमप्यञ्चति विप्रयोगम् ॥ २७८ ॥ आभ्यां
कुचाम्यामिभकुम्भयोः श्रीरादीयतेऽसावनयोः क्व ताभ्याम् । भयेन गोपायितमौक्तिकौ
तौ प्रव्यक्तमुक्ताभरणाविमौ यत् ॥ २७९ ॥ कराग्रजाग्रच्छतकोटिरर्थी ययोरिमौ तौ तुल-
येत्कुचौ चेत् । सर्वे तदा श्रीफलमुन्मदिष्णु जातं वंटीमप्यधुना न लब्धुम् ॥ २८० ॥
मध्यं तनूक्त्य यदीदमीयं वेधा न दध्यात्कमनीयमंशम् । केन स्तनौ संप्रति यौवनेऽस्याः
सृजेदनन्यप्रतिमाङ्गयष्टेः ॥ २८१ ॥ तवोपकण्ठस्थिततारहारस्फुरत्प्रभाशैवल्लिनीजलेषु । लीनो
मनोजद्विप एव तस्य व्यक्तौ नु गण्डौ किमुरोजपिण्डौ ॥ २८२ ॥ सतां समालोकयतां
विवेकान्हवीषि हुत्वा स्मरबाणवदौ । धत्ते स्तनः श्यामशिरोमिषेण तनूदरि त्रयायुषभस्मवि-
न्दुम् ॥ २८३ ॥ नयननीरज किं भवता कृतं मुखशशी यदयं रिपुराश्रितः । इति वचो वितरी-
तुमिवोन्मुखं वरतनोः स्तनचक्रयुगं बभौ ॥ २८४ ॥ वदरामलकाप्रदाडिमानामपहृत्य श्रिय-
मुन्नतौ क्रमेण । अधुना हरणे कुचौ यतेने दयिते ते करिशिवकुम्भलक्ष्म्याः ॥ २८५ ॥
कनकक्रमुकायितं पुरस्तादथ पङ्केरुहकोरकायमाणम् । क्रमशः कलशायमानमास्ते सुदृशो
वक्षसि कस्य भागधेयम् ॥ २८६ ॥ अपि तद्वपुषि प्रमर्षतेर्गमिते कान्तिभ्रैररगाधताम् । स्म-
रयौवनयोः खलु द्वयोः लवकुम्भौ भवतः कचावुभौ ॥ २८७ ॥ कलशे निजहेतुदण्डजः किमु
चक्रभ्रमिकारिता गुणः । स तदुच्चकुचौ भवन्प्रभाग्रचक्रभ्रमिमातनोति यत् ॥ २८८ ॥ ज-
म्बीरश्रियमतिलङ्घ्य लीलयैव व्यानम्रीकृतकमनीयहेमकुम्भौ । नीलाम्भोरुहनयनेऽधुना
कुचौ ते स्पर्धते किल कनकाचलेन सार्धम् ॥ २८९ ॥ शुकीचभूत्स्वातच्छवि फलयुगं यौव-
नतरोरयः शङ्कुक्षुण्णं मदनकरिणः कुम्भयुगलम् । समुद्रं भोगायामृतकलशयुग्मं सुकृतिनः कु-
चद्वन्द्वं तन्व्या नवनखपदाङ्गं विजयते ॥ २९० ॥ कुचावस्याः कामद्विपकलभकुम्भाविति
परे वदन्त्यन्ये वक्षःसरसि कमले काञ्चनघटौ । ममायं सिद्धान्तः स्फुरति मदनेन त्रिज-
गतीं विनिर्जित्य न्युब्जीकृतमिव निजं दुन्दुभियुगम् ॥ २९१ ॥ जम्बीरं वा कमलमुकुलं हेम-
गुच्छं यथेच्छं मङ्गल्यं वा कलयतु जनो भूपतेर्मन्मथस्य । एतद्वन्द्वं कलयति मतिर्मांमकीना
नवीना केनाप्यस्या हृदि विनिहितं मन्मथानन्दकन्दम् ॥ २९२ ॥ पुष्पेषोरभिपेकहेमक-
लशौ हारप्रभावाहिनीचैकादौ मदनोन्मदद्विपतेः कुम्भौ रतेः कन्दुकौ । कन्दौ बाहुमृ-

णालिकायुगलयोर्लीलालतासत्फले नव्यौ रत्नसमुद्रकौ वहति सा लावण्यपूर्णौ स्तनौ ॥ २९३ ॥
 यूनां मोहमहाफलप्रसविनीं नाभ्यालवालोल्लिखितां सेक्तुं रोमलतां मुखामृतनिधेर्लावण्यनामा-
 मृतम् । नेष्यन्सारणिकां विभज्य कृतवान्कूटद्वयं पार्श्वयोः पञ्चेपुस्तदिदं पयोधरयुगं लोकाः
 समाचक्षते ॥ २९४ ॥ उद्विन्नं किमिदं मनोभववृत्तक्रीडारविन्दद्वयं सूते तत्कथमेकतः किल
 लसद्गोमावलीनालतः । चक्रद्वन्द्वमिदं क्षमं तदपि न स्थातुं मुखेन्दोः पुरो लावण्याम्बुनि
 मग्नयौवनगजस्यावैमि कुम्भद्वयम् ॥ २९५ ॥ उद्वेदं प्रतिपद्य पक्वदरीभावं समेत्य क्रमात्पुं-
 नागाकृतिमाप्य पृगपदवीमारुह्य विल्वश्रियम् । लब्ध्वा तालफलोपमां च ललितामासाद्य
 भूयोऽधुना चञ्चत्काञ्चनकुम्भजृम्भणमिमावस्याः स्तनौ विभ्रतः ॥ २९६ ॥ रेत्याप्तप्रियलाञ्छने
 कठिनतावासे रेत्यालिङ्गिते प्रेक्षादेकरसे क्रैमादुपचिते भृशद्रुत्वापहे । कोकस्पर्धिनि भो-
 गंभाजि जनितानङ्गे र्वलीनोन्मुखे भाति श्रीरमणावतारदशकं बाले भवत्याः स्तने ॥ २९७ ॥
 मध्योऽयं बलिसद्व दृष्टिरधिकं पृथ्वी सुपर्वालयो बाह्वस्तत्कमलेक्षणा त्रिजगतीमकैव संर-
 क्षति । इत्येवं स्तनयोर्मिषेण कनकक्षोणीभृता संभृतौ यस्यामात्मकिशोरकौ पविभयव्यग्रेण
 जम्भद्विषः ॥ २९८ ॥

(कञ्चुकी) ॥ उपरि पीनपयोधरपातिता पटकुटीव मनोभवभूपतेः । विजयिनिस्त्रिपुरा-
 रिजिगीषया तव विराजति भामिनि कञ्चुकी ॥ २९९ ॥

(हारः) ॥ घटीयन्त्रायते हारो नाभिकूपे मृगीदृशः । संसेक्तुमिव लावण्यपयसा यौव-
 नद्रुमम् ॥ ३०० ॥ हारः कुरङ्गशावाक्ष्या राजति स्थूलमौक्तिकः । नाभिलावण्यपानीयघटी-
 यन्त्रगुणोपमः ॥ ३०१ ॥ मौतङ्गकुम्भसंसर्गजातपातकशङ्कया । स्नातीव मुक्ताहारोऽस्याः
 स्फुरत्कान्तिजटे गले ॥ ३०२ ॥ प्राणेश्वरपरिष्वङ्गविभ्रमप्रतिपत्तिभिः । मुक्ताहारेण लसता
 हसतीव स्तनद्वयम् ॥ ३०३ ॥ हारोऽयं हरिणाक्षीणां लुठति स्तनमण्डले । मुक्तानामप्यव-
 स्थेयं के वयं स्मरकिकराः ॥ ३०४ ॥ मणिहारलता विभाति तन्व्याः स्तनसिंहासनसीमि त-
 स्थिवांसम् । अभिपेक्तुमनङ्गदेवराजं गलशङ्खाद्रलितेव दुग्धधारा ॥ ३०५ ॥ श्रीवाहुतैवावटु-
 शोभितापि प्रसाधिता माणवकेन मेयम् । आलिङ्ग्यतामप्यवलम्बमाना सुरूपताभागसिलोर्ध्व-

१ संपुटी. २ रतावासं प्राप्तं प्रियस्य लाञ्छनं चिह्नं नखक्षताराङ्गरागादिकं येन तथाभूते; (पक्षे) रत्या आसः
 प्रियः कामस्तस्य लाञ्छनं मत्स्यस्तदूपे. ३ कठिनताया आवासे स्थानभूते; (पक्षे) कठिनताया आवासे कूर्मे.
 ४ रसेनालिङ्गिते; (पक्षे) रमया पृथिव्या स्वोद्गणकाले आलिङ्गिते वराहे. ५ प्रकृष्टादादे एकरसे तत्परे; (पक्षे)
 प्रेक्षादे एको रसः प्रीतिर्यस्य तस्मिन्मृषिहे. ६ क्रमादुदगमलकादिपरिमाणलाभेनोपचिते प्रवृद्धे; (पक्षे) क्रमः
 पादविक्षेपस्तदनुसारेणोपचिते प्रवृद्धे वामने. ७ भृशतां पर्वतानां गुरुत्वमपहन्ति नाशयति तादृशे. ततोऽपि म-
 हत्वात्; (पक्षे) भृशतां राज्ञां गौरवनाशके भार्गवे. ८ चक्रवाकस्पर्धाशीले. तत्सदृशत्वात्; (पक्षे) सीतावियो-
 गातुरतया चक्रवाकशापदे रामे. ९ भोगः मुखं शरीरं वा तद्भाजि; (पक्षे) भोगः फणा तद्भाजि शेषावतारे
 बलभद्रे. १० जनितमदने; (पक्षे) जनितमनङ्गमङ्गस्य शरीरस्य विरुद्धं मौनभोगत्यागसमाधिप्रभृति येन तस्मिन्-
 न्युद्धे. ११ खेष्टिन्द्रियेषु लीना आसक्ता उन्मुक्ता यस्मिन्स्तादृशे; (पक्षे) खलीनमश्वस्य वल्गा तदुन्मुखे कल्कि-
 नीति. १२ विष्णोः. १३ अन्वजः; (पक्षे) गजः.

काया ॥ ३०६ ॥ स्तनातटे चन्दनपङ्क्तिरेऽस्या जातस्य यावद्युवमानसानाम् । हारावलीरत्नमयू-
खधाराकाराः स्फुरन्ति स्वलनस्य रेखाः ॥ ३०७ ॥ निबिडानुषक्तकुचकोकदंपती मुखतारका-
परिवृढेन शासितुम् । अवतारितेव निजतारकावली हरिणीदृशः स्फुरति हारवल्ली ॥ ३०८ ॥
एकावलीकलितमौक्तिककैतवेन तन्व्याः समुन्नतपयोधरयुग्मसेवाम् । चक्रुर्मनांसि यमिनाम-
तिनिर्मलानि कंदर्पमुक्तशरपातकृतान्तराणि ॥ ३०९ ॥ सारङ्गाक्ष्याः कुचकलशयोरन्तराकाश-
देशः प्राप्तच्छेदः क्वचिदपि चलन्प्रस्वलन्निःपपात । नाभीकूपः समजनि नतस्तस्य देहच्यु-
तासौ नक्षत्राणां ततिरिव समालम्बते हारशोभाम् ॥ ३१० ॥ मुक्तावली स्मरविदाहविपाण्डु-
मूले नद्धा चकास्ति जितकम्बुनि कण्ठकाण्डे । निश्चिन्वती मृगदृशो वदनं मृगाङ्गं नक्षत्र-
पङ्क्तिरिव संपतिता नभस्तः ॥ ३११ ॥

मध्यदेशः ॥ युक्तं मध्ये कृशा तन्वी कार्मुकीकरणाय यत् । अत्रैव कुसुमास्त्रेण पी-
ज्यते श्लिष्टमुष्टिना ॥ ३१२ ॥ स्तनौ भारार्पणव्यग्रौ काञ्ची कलकलोन्मुखी । कस्यां दिशि
न मध्यस्य तस्याः कार्यं सहेतुकम् ॥ ३१३ ॥ मध्यं तव सरोजाक्षि पयोधरभरादितम् ।
अस्ति नास्तीति संदेहः कस्य चित्ते न भाषते ॥ ३१४ ॥ स्मरमानसिकसमस्यात्स्यास्तनिमा
निरवधिर्मध्यः । श्रीरेव पूरयति यां न गिरां देवी न चापि गुरुरस्याः ॥ ३१५ ॥ अस्मि-
न्प्रकृतिमनोज्ञे लग्ना प्रायेण मान्मथी दृष्टिः । मुन्दरि यतो भवत्याः प्रतिक्षणं क्षीयते मध्यः
॥ ३१६ ॥ वयःप्रकर्षार्दुपचीयमानस्तनद्वयस्योद्वहनश्रमेण । अत्यन्तकार्श्यं वनजायताक्ष्या
मध्यो जगामेति ममैव तर्कः ॥ ३१७ ॥ बद्धा द्वियोमा त्रिवलीगुणेन गृह्णाति रोमावलिनेत्र-
वल्लीम् । इतीव चिन्ताकुलभङ्गुरोऽयं मध्यो मृगाक्ष्याः कृशतामुपैति ॥ ३१८ ॥ काञ्चीगुणै-
र्विरचिता जघनेषु लक्ष्मीर्लब्धा स्थितिः स्तनतटेषु च रत्नहारैः । नो भूषिता वयमितीव नित-
म्बिनीनां कार्यं निरर्गलमधार्यत मध्यभागैः ॥ ३१९ ॥ स्फुटमैसदवलग्नं तन्वि निश्चिन्वते
ते तदनुपलभमानास्तर्कयन्तोऽपि लोकाः । कुचगिरिवरयुग्मं यद्विनाधारमास्ते तदिह मकर-
केतोरिन्द्रजालं प्रतीमः ॥ ३२० ॥ तुङ्गाभोगं स्तनगिरियुगे प्रौढबिम्बे नितम्बे सीमादेशं
हरति वृषतौ यौवने जृम्भमाणे । मध्यो भीरुः क्वचिदपि ययौ पद्मपत्रेक्षणायाः शून्यं मध्य-
स्थलमिति ततः किंवदन्ती वदन्ति ॥ ३२१ ॥ देहं हेमद्युति परिहृताम्भोजवृष्टिं च दृष्टि रा-
शीभूतभ्रमरपटलीचारुवेषं च केशम् । दृष्ट्वा सद्यो विपुलहृदयानन्दभूदेन धात्रा सारङ्गाक्ष्याः
किमु रचयितुं विस्मृतो मध्यदेशः ॥ ३२२ ॥ आक्रान्ते शैशवेऽस्मिन्नभिनववयसा शासना-
न्मीनकेतोर्बालाया नेत्रयुग्मं श्रुतियुगमविशद्वयुगेनापि सार्धम् । वक्षोजद्वन्द्वमुच्चैर्बहिरिह नि-
रगाच्छ्रोणिबिम्बेन साकं मध्यः संगृह्य बद्धस्त्रिवलिभिरभितः कार्यमङ्गीकरोति ॥ ३२३ ॥

नाभिः ॥ मन्ये समाप्तलावण्यसारे सर्गे मृगीदृशः । अपूरयित्वेव गतो नाभिरन्ध्रं चतु-
र्मुखः ॥ ३२४ ॥ कुचकुम्भौ समालम्ब्य तरन्ती कान्तिनिग्नगाम् । भ्रमादितस्ततो दृष्ट्वा

दृष्टिर्नाभौ निमज्जति ॥ ३२५ ॥ स्तनौ तुङ्गौ समारूढे चापन्यस्तभरे स्मरे । कोदण्डाटनि-
मुद्रेव जाता नाभी नतभ्रुवः ॥ ३२६ ॥ उरोजवच्चक्रमनोज्जरूपा केशावलीव भ्रमराजिता
वा । संगीतवत्सत्पुटभेदहृद्या विद्येत नाभीसरसी मृगाक्ष्याः ॥ ३२७ ॥

वलित्रयम् ॥ एकमेव बलिं बद्ध्वा जगाम हरिरुन्नतिम् । तन्व्यास्त्रिवलिवन्धेऽपि सैव
मध्यस्य नम्रता ॥ ३२८ ॥ स्तनभाराय मध्येन त्रिवलिव्याजतः कृता । तस्याः शङ्कितभङ्गेन
भ्रूमङ्गानामिवावलिः ॥ ३२९ ॥ तदीयत्रिवलीमार्गसोपानारोहणश्रमः । अनङ्गत्वादनङ्गस्य
जातो रत्येकगोचरः ॥ ३३० ॥ परिहृत्य दुरारोहं तस्याः स्तनतटं कृता । कंदर्परथसंचार-
मार्गालीव वलित्रयी ॥ ३३१ ॥ दरिद्रमुदरं दृष्ट्वा चक्रे लावण्यपूर्णयोः । पन्थानं स्तनयो-
स्तस्यास्त्रिवलीविषमं विधिः ॥ ३३२ ॥ राजति त्रिवली तस्याः स्तनभारोन्नतिक्रमात् । उप-
र्युपरि जातेव हारमुद्रापरम्परा ॥ ३३३ ॥ मध्यत्रिवलीत्रिपथे पीवरकुचचत्वरे च चपलदृशा-
म् । छलयति मदनपिशाचः पुरुषं हि मनागपि स्वलितम् ॥ ३३४ ॥ मध्येन सा वेदिवि-
लग्रमध्या वलित्रयं चारु बभार बाला । आरोहणार्थं नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्र-
युक्तम् ॥ ३३५ ॥ अनन्यसाधारणकान्तिकान्तनोरमुप्याः किमु मध्यदेशः । जगत्रयी ज-
न्मभृतां निषण्णा चित्तावलीयं त्रिवलीमिषेण ॥ ३३६ ॥ मध्यात्ममानीय सुसारभागं वक्षो-
जमुत्पादयिता विधाता । अतिप्रयत्नात्रिवलीमिषेण सोपानवर्त्मत्रितयं चकार ॥ ३३७ ॥
मत्वा चापं शशिमुखि निजं मुष्टिना पुष्पधन्वा तन्वीमेनां तव तनुलतां मध्यदेशे बभार ।
यस्मादत्र त्रिभुवनवशीकारमुद्रानुकारास्तिस्रो भान्ति त्रिवलिकपटादङ्गुलीसंधिरेखाः ॥ ३३८ ॥

रोमावलिः ॥ नाभिरन्ध्रं प्रविष्टास्याः श्यामला रोमवल्लरी । त्रस्ता तिमिरलेखेव मेखला-
मणिकान्तितः ॥ ३३९ ॥ भाति रोमावली तस्याः पयोधरभरोन्नतौ । जाता रत्नशलाकेव
श्रोणिवैदूर्यभूमितः ॥ ३४० ॥ नाभिमङ्गेन गौराङ्ग्याः शोभते रोममञ्जरी । कंदर्पहेमकट-
काह्लाक्षाधारेव निर्गता ॥ ३४१ ॥ नाभीवल्लयसंबद्धा रोमाली भाति सुभ्रुवः । सहिता नि-
गडेनेव गृङ्गला स्मरदन्तिनः ॥ ३४२ ॥ रोमावली विलासिन्याः प्रविष्टा नाभिमण्डलम् ।
कियद्राम्भीर्यमत्रेति तात्पर्यमिव बिभ्रती ॥ ३४३ ॥ लिखन्त्याः कामसाम्राज्यशासनं यौवन-
श्रियः । गलितेव मपीधारा रोमाली नाभिगोलकान् ॥ ३४४ ॥ जाने रात्रिषु तन्मध्ये द-
दाति शनकैः पदम् । गम्भीरनाभिकुहरप्रवेशाशङ्कया स्मरः ॥ ३४५ ॥ कुचदुर्गराजधान्यो-
र्मध्येमार्गं मृगीदृशो मदनः । किमकृत नाभीवापीमपि रोमालीतमालवनरेखाम् ॥ ३४६ ॥
वयसी शिशुतातदुत्तरे मुदृशि स्वाभिविधिं विधित्सुनी । विधिनापि न रोमरेखया कृतसीमि
प्रविभज्य रज्यतः ॥ ३४७ ॥ तस्याः प्रविष्टा नतनाभिरन्ध्रं रराज तन्वी नवरोमराजिः ।
नीवीमातिक्रम्य सितेतरस्य तन्मेखलामध्यमणेरिवाचिः ॥ ३४८ ॥ गौरीव पत्या सुभगा क-
दाचित्कर्त्रीयमप्यर्धतनूसमस्याम् । इतीव मध्ये निदधे विधाता रोमावलीमेवकमूत्रमस्याः

॥ ३४९ ॥ रोमावलीरज्जुमुरोजकुम्भौ गम्भीरमासाद्य च नाभिकूपम् । मद्दृष्टितृष्णा विरमेद्य-
दि स्यान्नैषां बतैषा सिचयेन गुप्तिः ॥ ३५० ॥ उन्मूलितालानविलाभनाभिश्छिन्नस्वलच्छृङ्ख-
लरोमदामा । मत्तस्य सेयं मदनद्विपस्य प्रस्वापवप्रोच्चकुचास्तु वास्तु ॥ ३५१ ॥ रोमावलि-
भ्रूकुसुमैः स्वमौर्वीचापेषुभिर्मध्यललाटमूर्ध्नि । व्यस्तैरपि स्थासुभिरेतदीयैर्जैत्रैः स चित्रं रतिजा-
निवीरः ॥ ३५२ ॥ गम्भीरनाभिहृदसंनिवेशे रराज तन्वी नवरोमराजिः । मुखेन्दुभीतस्तन-
चक्रवाकद्वन्द्वोज्जिता शैवलमञ्जरीव ॥ ३५३ ॥ स्वर्णवदातद्युतिकायकाण्डे संपूर्णपीयूषमयू-
खमुख्यः । एणीदृशः पृष्ठविलम्बिवेणीबिम्बः पुरो राजति रोमराजी ॥ ३५४ ॥ पयोधर-
स्तावदयं समुन्नतो रसस्य वृष्टिः सविधे भविष्यति । अतः समुद्रच्छति नाभिरन्ध्रतो विसारि
रोमालिपिपीलिकावलिः ॥ ३५५ ॥ गम्भीरनाभीहृदपार्श्ववर्तिनी विराजते लोमतती मृगीदृशः ।
मुखारविन्दस्य रसाभिलाषिणी द्विरेफपङ्क्तिश्चलितेव नीरवा ॥ ३५६ ॥ समुदितकुचकुम्भम-
ङ्गनाया हृदयमनङ्गमतङ्गजोऽधिसेते । तदखिलपदबन्धनाय रोमावलिरिह शृङ्खलिका विलोक्य-
ते यत् ॥ ३५७ ॥ दत्तं मया पदमिदं नवयौवनाय त्वं सत्वरं कचन शैशव साधयेति ।
कामस्य हस्तलिखिताक्षरमालिकेव रोमावली विजयते जलजेक्षणायाः ॥ ३५८ ॥ नाभीबि-
लान्तरविनिर्गतपन्नगीयं संप्रस्थिता नयनगञ्जनभक्षणाय । नासामुदीक्ष्य गरुडभ्रममुद्वहन्ती
गुप्तेव पीनकुचपर्वतयोरधस्तात् ॥ ३५९ ॥ अतिबहुतरलजाशृङ्खलाबद्धपादो मदननृपति-
वाहो यौवनोन्मत्तहस्ती । प्रकटितकुचकुम्भो लोमराजीकरेण पिबति सरसि नाभीमण्ड-
लाख्ये पयांसि ॥ ३६० ॥ रचयति युवनेत्रक्षेत्रपीयूषवृष्टि नवजलधररेखा रोमराजिच्छलेन ।
यदुदयति कलापिप्रक्रियेयं तदुच्चैःस्तनघनसमयोऽस्यामाविरस्तीति विद्मः ॥ ३६१ ॥
अमुष्मिच्छावण्यामृतसरसि नूनं मृगदृशः स्मरः शर्वष्टुष्टः पृथुजघनभागे निपतितः । यद-
ङ्गाङ्गाराणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमावलिमिषात्
॥ ३६२ ॥ इयं सृष्टा चञ्चत्कनकलतिका पङ्कजभुवा निपक्ता लावण्यामृतरसभरेणानुदिव-
सम् । अकस्माद्रोमालीमधुपपटलीह स्फुरति यत्ततः शङ्के पुष्पोद्गमसमयमायातमधुना
॥ ३६३ ॥ हरक्रोधज्वालावलिभिरवलीढेन वपुषा गभीरे ते नाभीसरसि कृतज्ञम्पो मन-
सिजः । समुत्तस्थौ तस्मादचलतनये धूमलतिका जनस्तां जानीते तव जननि रोमावलिरि-
ति ॥ ३६४ ॥ निर्णेतव्यो मनसिजकलातन्त्रसिद्धान्तसारो जेतव्या च त्रिदशमुदृशामङ्गला-
वण्यलक्ष्मीः । रोमश्रेणीलिखनसुभगं पत्रमादर्शयन्ती पत्रालम्बं जगति कुरुते सुभ्रुवो यौ-
वनश्रीः ॥ ३६५ ॥ उत्तुङ्गस्तनपर्वतादवतरद्रङ्गेव हारावली रोमाली नवनीलनीरजरुचिः सेयं
कैलिन्दात्मजा । जातं तीर्थमिदं सुपुण्यजनकं यत्रानयोः संगमश्चन्द्रो मज्जति लाञ्छनापहत-
ये नूनं नैखाङ्गच्छलात् ॥ ३६६ ॥ उत्तुङ्गस्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते रागान्धेषु
तदोष्ठपल्लवमिदं कुर्वन्तु नाम व्यथाम् । सौभाग्याक्षरपङ्क्तिरेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं

मध्यस्थापि करोति तापमधिकं रोमावली केन सा ॥ ३६७ ॥ यूनां धैर्यतृणाङ्कुरं कवलयन्त्री-
डाम्बुपूरं पिबञ्जशृङ्गारो हरिणस्तव स्तनगिरेः सीमानमारोहति । नाभेः काचन तस्य निःसृत-
वती कस्तूरिकामालिका रोमश्रेणिमहोत्सवं वितनुते कल्याणि जानीमहे ॥ ३६८ ॥ सौन्द-
र्यस्य मनोभवेन गणनारेखा किमेषा कृता लावण्यस्य विलोकितुं त्रिजगतामेषा किमुद्वीविका ।
आनन्दद्रुमकन्दली नयनयोः किंवा समुज्जृम्भते सुन्दर्याः किमु वा स्वभावसुभगा रोमालिरु-
न्मीलति ॥ ३६९ ॥

पृष्ठभागः ॥ अस्याः खलु ग्रन्थिनिबद्धकेशमल्लीकदम्बप्रतिबिम्बवेशात् । स्मरप्रशस्ती
रजताक्षरेयं पृष्ठस्थलीहाटकपट्टिकायाम् ॥ ३७० ॥

नितम्बः ॥ तन्नितम्बस्य निन्दन्ति वृद्धिं परिजनाङ्गनाः । काञ्चीनवनवग्रन्थिग्रथनेन क-
दर्थिताः ॥ ३७१ ॥ नितम्बविम्बं विम्बोष्ठी चन्द्रकान्तशिलाघनम् । धत्ते कंदर्पदोःस्तम्भ-
प्रशस्तिफलकोपमम् ॥ ३७२ ॥ विस्तारिणा मुहुस्तम्याः श्रोणीविम्बेन पीडिता । त्रुटिता त्रुटि-
तास्मीति पूत्करोतीव मेखला ॥ ३७३ ॥ अपर्याप्तभुजायामः मग्नेदोऽम्याः सखीजनः । श्रोण्यां
कथंचित्कुरुते रशनादामवन्धनम् ॥ ३७४ ॥ नितम्बगौरवेणासौ गौराङ्गी विद्यते दृढम् । हा-
रयत्परिस्पन्दा कन्दुकं क्रीडितेषु यत् ॥ ३७५ ॥ स कथं न स्पृहणीयो विषयतैस्तन्नित-
म्बविन्यासः । शान्तात्मनापि विहितं विश्वेसृजा गौरवं यत्र ॥ ३७६ ॥ पृथुवर्तुलनितम्ब-
कृन्मिहिरस्यन्दनशिल्पशिक्षया । विधिरेकचक्रचारिणं किमु निर्मित्सति मान्मथं रथम्
॥ ३७७ ॥ चक्रेण विश्वं युधि मत्स्यकेतुः पितुर्जितं वीक्ष्य सुदर्शनेन । जगज्जिगीषत्यमुना
नितम्बद्वयेन किं दुर्लभदर्शनेन ॥ ३७८ ॥ रोमावलीदण्डनितम्बचक्रे गुणं च लावण्यजलं
च बाला । तारुण्यमूर्तेः कुचकुम्भकर्तृविभक्तिं शङ्के सहकारिचक्रम् ॥ ३७९ ॥

(काञ्ची) ॥ बद्धा मणिमयकाञ्ची तम्याः परिणाहशालिनि नितम्बे । पङ्क्तिरिव मारसा-
नां मुरसरितः पुलिनमण्डलाभोगे ॥ ३८० ॥ स्वस्तां नितम्बादवरोपयन्ती पुनः पुनः केसर-
पुष्पकाञ्चीम् । न्यासीकृतां स्थानविदा स्मरेण द्वितीयमौर्वीमिव कर्मकम्य ॥ ३८१ ॥

जघनम् ॥ तस्याः पद्मपलाशाक्ष्याम्नन्यास्तज्जघनं वनम् । दृष्टं मखीभिर्याभिस्ताः पुं-
भावं मनसा ययुः ॥ ३८२ ॥ अनङ्गरङ्गपीठोऽम्याः शृङ्गारस्वर्णविष्टरः । लावण्यसारसंघातः
सा घना जघनस्थली ॥ ३८३ ॥ तदीयजघनाभोगगरिमा विस्मयास्पदम् । दूरपाती पृष्ठको-
ऽभूद्येनानङ्गस्य साङ्गना ॥ ३८४ ॥ वपुरुपमं नाभेरूर्ध्वं विधाय मृगीदृशां ललितललितै-
रङ्गन्यासैः पुरा रभसादिव । तदनु सहसा विज्ञेनेव प्रजापतिना भृशं पृथुलपृथुला स्थूलस्थू-
ला कृता जघनस्थली ॥ ३८५ ॥

मदनमन्दिरम् ॥ अङ्गेन केनापि विजेतुमस्या गवेप्यते किं चलपत्रपत्रम् । न चेद्विशे-

षादितरच्छदेभ्यस्तस्यास्तु कम्पस्तु कुतो भयेन ॥ ३८६ ॥ गौरमुग्धवनितावराङ्गके रेजुरु-
त्थिततनूरुहाङ्कुराः । तर्पणाय मदनस्य वेधसा स्वर्णशुक्तिनिहितास्तिला इव ॥ ३८७ ॥

ऊरू ॥ मन्ये तदूरू संभाव्य हस्तसर्वस्वहारिणौ । वहन्त्यस्पृश्यताहेतोर्मतङ्गत्वं मतङ्ग-
जाः ॥ ३८८ ॥ लम्बिताः कदलीस्तम्भास्तदूरुभ्यां पराभवम् । अत्यन्तमृदुभिर्लेब्धो जडैः
क जयडिण्डिमः ॥ ३८९ ॥ ऊरुः कुरङ्गकटशश्चञ्चलचेलाञ्चलो भाति । सपताकः कनक-
मयो विजयस्तम्भः स्मरस्येव ॥ ३९० ॥ तरुमूरुयुगेण सुन्दरी किमु रम्भां परिणाहिना
परम् । तरुणीमपि जिष्णुरेव तां धनदापत्यनपःफलस्तनीम् ॥ ३९१ ॥ रम्भापि किं चि-
द्वयति प्रकाण्डं न चात्मनः स्वेन न चैतदूरू । स्वस्यैव येनोपरि सा ददाना पत्राणि जाग-
र्त्यनयोर्भ्रमेण ॥ ३९२ ॥ विधाय मूर्धानमधश्चरं चेन्मुञ्चेत्तपोभिः स्वमसारभावम् । जाड्यं च
नाञ्चेत्कदली बलीयस्तदा यदि स्यादिदमूरुचारुः ॥ ३९३ ॥ ऊरुप्रकाण्डद्वितयेन तस्याः
करः पराजीयत वारणीयः । युक्तं द्विया कण्डलनच्छलेन गोपायति स्वं मुखपुष्करं सः
॥ ३९४ ॥ अस्यां मुनीनामपि मोहमूढे भृगुर्महान्यत्कुचशैलशीली । नानारदाह्लादि मुखं
श्रितोरुर्व्यासो महाभारतसर्गयोग्यः ॥ ३९५ ॥ पश्यन्हतो मन्मथबाणपातैः शक्तो विधातुं
न निमील्य चक्षुः । ऊरू विधात्रा हि कथं कृतौ तौ विन्यासवत्याः सुमतेर्वितर्कः ॥ ३९६ ॥
नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकैकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः । लब्ध्वापि लोकं परिणाहि रूपं
जातास्तदूर्वरूपमानबाह्याः ॥ ३९७ ॥ कदली कदली करभः करभः करिराजकरः करिरा-
जकरः । भुवनत्रितयेऽपि विभर्ति तुलामिदमूरुयुगं न चमूरुदृशः ॥ ३९८ ॥

जङ्घे ॥ जङ्घे तदीये संतापं यज्जनस्यानुरागिणः । जनयांचक्रतुस्तीव्रं तत्र हेतुर्विलोमता
॥ ३९९ ॥ हेममञ्जीरमालाभ्यां भाति जङ्घालताद्वयम् । लावण्यशाखिनः स्थानं कुङ्कुमेनेव वे-
ष्टितम् ॥ ४०० ॥ वृत्तानुपूर्वं च न चातिदीर्घं जङ्घे शुभे सृष्टवत्तत्तदीये । शेषाङ्गनिर्माणविधौ
विधातुर्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः ॥ ४०१ ॥ क्रमोद्वता पीवरताधिजङ्घं वृक्षाधिरूढं
विदुषी किमस्याः । अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गं वासो लतावेष्टितकप्रवीणम् ॥ ४०२ ॥

चरणौ ॥ अमूल्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् । इति कोपादिवाताग्रं पादयुग्मं
मृगीदृशः ॥ ४०३ ॥ जाग्रतः कमलालङ्घ्नीं यज्जग्राह तदद्भुतम् । पादद्वन्द्वस्य मत्तेभगतिस्तेये
तु का स्तुतिः ॥ ४०४ ॥ स्तनभारोऽत्र वक्त्रेन्दुचन्द्रिकावरणं मम । इति तत्पादयोर्लज्जा
वेक्षि प्राङ्गणपद्मिनी ॥ ४०५ ॥ अत्यपूर्वस्य रागस्य पूर्वपक्षाय पल्लवाः । पद्मानि पादयु-
ग्मस्य प्रत्युदाहरणानि च ॥ ४०६ ॥ दृश्यन्ते मानसोत्तंसा राजहंसाः क्वचिद्यदि । गतौ
चरणयोस्तस्याः प्रक्ष्यते यावदन्तरम् ॥ ४०७ ॥ नितम्बपीड्यमानेन पादयुग्मेन सुभ्रुवः ।
कृता भ्रुकुटिभङ्गीव नीलनूपुरमालया ॥ ४०८ ॥ चरणकमलं तदीयं लाक्षाबालातपेन
संवलितम् । अध्यास्त भृङ्गमालावलिभिर्मणिखचितनूपुरव्याजात् ॥ ४०९ ॥ अननुरणम-

णिमेखलमविरलसिञ्जानमक्षुमञ्जीरम् । परिसरणमरुणचरणे रणरणकमकारणं कुरुते ॥ ४१० ॥ दशकैरवबान्धवान्धधानौ जडसंसर्गविमुक्तिसावधानौ । चरणौ नलिनेन तोलयन्तः कथमस्याः कवयो न यान्ति लज्जाम् ॥ ४११ ॥ अम्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्भागमिवोद्विरन्तौ । आजहत्तुस्तच्चरणौ पृथिव्यां स्थलारविन्दश्रियमव्यवस्थाम् ॥ ४१२ ॥ अस्याः पदौ चारुतया महान्तावपेक्ष्य सौक्ष्म्याल्लवभावभाजः । जाता प्रवालस्य महीरुहाणां जानीमहे पल्लवशब्दलब्धिः ॥ ४१३ ॥ जगद्धूमूर्धसु रूपदर्पाद्यदेतयाधायि पदारविन्दम् । तत्सान्द्रसिन्दूरपरागरागैर्द्वयं प्रवालप्रवलारुणं तत् ॥ ४१४ ॥ यानेन तन्वया जितदन्तिनाथौ पदाब्जराजौ परिशुद्धपाष्णीं । जाने न शुश्रूषयितुं स्वमिच्छू नतेन मूर्ध्ना कतरस्य राज्ञः ॥ ४१५ ॥ प्रियासखीभूतवतो मुदेदं व्यधाद्विधिः साधुदशत्वमिन्दोः । एतत्पदच्छन्नसरागपद्मसौभाग्यभाग्यं कथमन्यथा स्यात् ॥ ४१६ ॥

गुल्फौ ॥ अरुन्धतीकामपुरं ध्रुवक्ष्मीजम्भद्विषदारनवाम्बिकानाम् । चतुर्दशीयं तदिहोचितैव गुल्फद्वयाप्ता यददृश्यसिद्धिः ॥ ४१७ ॥

पादाङ्गुल्यः ॥ एष्यन्ति यावद्रणनादिगन्तान्नृपाः स्मरार्ताः शरणे प्रवेष्टुम् । इमे पदाब्जे विधिनापि सृष्टास्तावत्य एवाङ्गुलयोऽत्र रेखाः ॥ ४१८ ॥

नखाः ॥ तस्याः पादनखश्रेणिः शोभते किल सुभ्रुवः । रत्नावलीव लावण्यरत्नाकरसमुद्रता ॥ ४१९ ॥ तत्पादनखरत्नानां यदलक्तकमार्जनम् । इदं श्रीखण्डलेपेन पाण्डुरीकरणं विधोः ॥ ४२० ॥ तद्वक्त्रं नेत्रपद्मं प्रकटितमसकृत्स्पर्धितं यन्मयैतज्जातं तस्मात्कृशाच्च ग्रहणमपि ततो जायमानः कलङ्कः । तत्सर्वं क्षम्यतां मे पुनरपि न करोम्येवमुक्त्वा तु तस्या गाढं लग्नः शशाङ्कश्चरणनखमणिच्छन्नना पादयुग्मम् ॥ ४२१ ॥

(गमनम्) ॥ सलीलमियमायाति कामिनी गजगामिनी । उन्नतं हि नखज्योतिःपुष्पैर्भुवमिवार्चते ॥ ४२२ ॥ मारयन्त्या जनं सर्वं निरागसमिवाज्ञया । मातङ्गानां गतिर्यादृक्तादृगासीदसंशयम् ॥ ४२३ ॥ सा राजहंसैरिव संनताङ्गी गतेषु लीलाञ्जितविक्रमेषु । व्यनीयत प्रत्युपदेशलुब्धैरादितुभिर्नृपूरसिञ्जितानि ॥ ४२४ ॥ गुरुतरकलनूपुरानुनादं सललितनर्तितवामपादपद्मा । इतरदनतिलोलादधाना पदमथ मन्मथमन्थरं जगाम ॥ ४२५ ॥

(जृम्भा) ॥ चक्रीकृतभुजलतिकं वक्रीकृतवक्त्रमुन्नमद्वीवम् । नो हरति कस्य हृदयं हरिणदृशो जृम्भणारम्भः ॥ ४२६ ॥ आस्येन्दोः परिवेषवद्व्रतपतेश्चाप्येकोदण्डवद्वम्बिच्छाम्बुमुचः क्षणद्युतिवदासजौ क्षिपन्ती भुजौ । विश्लिष्यद्वलि लक्ष्यनाभि विगलन्नीव्युन्नमन्मध्यमं किञ्चित्किञ्चिदुदञ्चदञ्चलमहो कुम्भस्तनी जृम्भते ॥ ४२७ ॥

(निद्रा) ॥ सार्थकानर्थकपदं ब्रुवती मन्थराक्षरम् । निद्रार्धमीलिताक्षी सा लिखितेवास्ति मे हृदि ॥ ४२८ ॥ उत्तानामुपधाय बाहुलतिकामेकामपाङ्गश्रितामन्यामप्यलसां निधाय विपुलाभोगे नितम्बस्थले । नीवीं किञ्चिदवश्रथां विदधती निश्वासलोलालका तल्पो-

त्पीडनतिर्यग्गुञ्जतकुचं निद्राति शातोदरी ॥ ४२९ ॥ आमीलन्नवनीलनीरजतुलामालम्बते लोचनं
शैथिल्यं नवमल्लिकासहचरैरङ्गैरपि स्वीकृतम् । आलापादधरः स्फुरत्कलयति मेङ्गलप्रवालोप-
मामानन्दप्रभवाश्च बाष्पकणिका मुक्ताश्रियं बिभ्रति ॥ ४३० ॥

(कान्तिः) ॥ सुन्दरी सा भवत्येवं विवेकः केन जायते । प्रभामात्रं हि तरलं दृश्यते
नात्र संशयः ॥ ४३१ ॥ अवयवेषु परस्परबिम्बितेष्वतुलकान्तिषु राजति तत्तनोः । अयमयं
प्रविभाग इति स्फुटं जगति निश्चिनुते चतुरोऽपि कः ॥ ४३२ ॥

समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनम् ।

सा दृष्टा यैर्न वा दृष्टा मुषिताः सममेव ते । हृदयं हृत्मेकेषामन्येषां चक्षुषोः फलम्
॥ १ ॥ मुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः । पादाभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव
सा ॥ २ ॥ गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता । शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहम-
यीव सा ॥ ३ ॥ फलायते कुचद्वन्द्वमियं हेमलतायते । अङ्गानि कुसुमायन्ते मनो मे भ्रम-
रायते ॥ ४ ॥ वक्रे गुरुत्वं यदि ते छन्दःशास्त्रविदो विदुः । कठिने कुचयुग्मेऽस्या वदतां
किं नु हीयते ॥ ५ ॥ विकसन्नेत्रनीलाब्जे तथा तन्व्याः स्तनद्वयी । तव दत्तां
सदा मोदं लसत्तरलहारिणी ॥ ६ ॥ दन्तप्रभापुष्पचिता पाणिपल्लवशोभिनी । केशपाशा-
लिवृन्देन सुवेपा हरिणेषणा ॥ ७ ॥ अकृशं नितम्बभागे क्षामं मध्ये समुन्नतं कुचयोः ।
अत्यायतं नयनयोर्मम जीवितमेतदायाति ॥ ८ ॥ अव्याजसुन्दरीं तां विज्ञानेनाद्भुतेन
योजयता । उपकल्पितो विधात्रा बाणः कामस्य विषदिग्धः ॥ ९ ॥ आलोक्य चिकु-
रनिकरं सततं सुमनोधिवासयोग्यं ते । कामो निजं निषङ्गं परिवृत्य परामर्षं साशङ्कः
॥ १० ॥ आलपति पिकवधूरिव पश्यति हरिणीव चलति हंसीव । स्फुरति तडिलितिकेव
स्वदते तुहिनांशुलेखेव ॥ ११ ॥ वेणीबन्धमहीनं कृष्णं नेत्रान्तमचलरूपं तम् । कुचमस्याः
स्वीकुर्वन्पुरुषो लीलां बहत्सहो शंभोः ॥ १२ ॥ अङ्गं भूषणनिकरो भूषयतीत्येष लौकिको
वादः । अङ्गानि भूषणानां कामपि सुषुमामजीजनंस्तस्याः ॥ १३ ॥ सौरभमम्भोरुहवन्मु-
खस्य कुम्भाविष्य स्तनौ पीनौ । हृदयं मदयति वदनं तव शरदिन्दुर्यथा बाले ॥ १४ ॥
मधुरः सुधावदधरः पल्लवतुल्योऽतिपेलवः पाणिः । चकितमृगलोचनाभ्यां सदृशी चपले
च लोचने तस्याः ॥ १५ ॥ कलयति कुवलयमालालितं कुटिलः कटाक्षविक्षेपः । अधरः
किसलयलीलामाननमस्याः कलानिधिविलासम् ॥ १६ ॥ तरुणिमनि कलयति कलामनुम-
दनधनुर्ध्रुवोः पठत्यग्रे । अधिवसति सकलललनामौलिमियं चकितहरिणचलनयना ॥ १७ ॥
नयनयुगासेचनकं मानसवृत्त्यापि दुष्प्रापम् । रूपमिदं मदिराक्ष्या मदयति हृदयं दुनोत्यपि
च ॥ १८ ॥ संन्यस्तभूषापि नवैव नित्यं विनापि हारं हसतीव कान्त्या । मदं विनापि
स्खलतीव भावैर्वाचं विना व्याहरतीव दृष्टा ॥ १९ ॥ भ्रूयुग्ममुच्चैर्धनुरुज्झितज्यं बाणाः

कटाक्षाः कुटिला नितान्तम् । तथापि यूनां हृदयं भिनत्ति कोऽयं विलासो वनिताजनस्य
 ॥ २० ॥ अलीकरूपो यदि मध्यभागः पयोधराकारभृतश्च केशाः । उत्सङ्गशोभापि सरो-
 रुहाक्ष्याः करस्य शोभां कलयेन्न कस्मात् ॥ २१ ॥ सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं
 विनिवेशितेन । सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव ॥ २२ ॥ प्रत्यङ्गम-
 स्यामभिकेन रक्षां कर्तुं मघोनेव निजास्त्रमस्ति । वज्रं च भूषामणिमूर्तिधारि नियोजितं
 तद्व्युत्तिकामुक्तं च ॥ २३ ॥ भ्रूश्चित्ररेखा च तिलोत्तमास्या नासा च रम्भा च यदूरुसृष्टिः ।
 दृष्टा ततः पूरयतीयेकानेकाप्सरःप्रेक्षणकौतुकानि ॥ २४ ॥ कर्णाक्षिदन्तच्छदबाहुपाणि-
 पदादिनः स्वाखिलतुल्यजेतुः । उद्वेगभागद्वयताभिमानादिहैव वेधा व्यधित द्वितीयम् ॥ २५ ॥
 यशः पदाङ्गुष्ठनखौ मुखं च विभतिं पूर्णेन्दुचतुष्टयं या । कलाचतुःषष्टिरूपैति वासं तस्यां
 कथं मुभ्रुवि नाम नास्याम् ॥ २६ ॥ कात्स्न्येन निर्वर्णयितुं च रूपमिच्छन्ति तत्पूर्वसमा-
 गतानाम् । न तु प्रियेष्वायतलोचनानां समग्रपातीनि विलोचनानि ॥ २७ ॥ यतो यतोऽङ्गा-
 दपयाति कञ्चुकं ततस्ततः स्वर्णमरीचिवीचयः । यतो यतोऽस्या निपतन्ति दृष्टयस्ततस्ततः
 श्यामसरोजवृष्टयः ॥ २८ ॥ तदा तदङ्गस्य विभतिं सभ्रमं विलेपनामोदमुचः स्फुरदुचः ।
 दरस्फुरत्काञ्चनकेतकीदलात्सुवर्णमभ्यस्यति सौरभं यदि ॥ २९ ॥ अधरे मधुरा सरस्वतीयं
 ननु कर्णे मणिकणिकाप्रवाहः । शिरसि प्रतिभाति चारुवेणी कथमेणीनयना न तीर्थराजः
 ॥ ३० ॥ वेणी विडम्बयति मत्तमधुव्रतालीमङ्गीकरोति गुणमैन्दवमास्यमस्याः । बाहू मृणाल-
 ललतिकाश्रियमाश्रयेते पुङ्गवानुपुङ्गवयति कामशरान्कटाक्षः ॥ ३१ ॥ बन्धूकबन्धुरधरः सित-
 केतकाभं चक्षुर्मधूककलिकामधुरः कपोलः । दन्नावली विजितदाडिमवीजराजिरास्यं पुनर्वि-
 कचपङ्कजदत्तदास्यम् ॥ ३२ ॥ येनोत्पलानि च शशी च मृणालिकाश्च रम्भालताश्च कम-
 लानि च निर्मितानि । नूनं स एव मृगशावटशोऽपि वेधाः सृष्टिक्रमो यदयमेकतया च-
 कास्ति ॥ ३३ ॥ मा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा । तस्याः
 सखे नियतमिन्दुमुधामृणालज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधाः ॥ ३४ ॥ राजीव जीवसि
 मुधा न मुधाकर त्वमस्याः समः पदनस्य कुतो मुखस्य । अग्रे दशोर्मृगदृशः कतमः कुर-
 ङ्गस्तत्खञ्जन त्वमपि किं जनरञ्जनाय ॥ ३५ ॥ मा दुग्धमुग्धमधुरच्छविरङ्गयष्टिस्ते लोचने
 तरुणकेतकपत्रद्विधे । कम्बोर्विडम्बनकरश्च स एव कण्ठः मैवेयमिन्दुवदना मदनायुधं वा
 ॥ ३६ ॥ ऊरुद्वयं मृगदृशः कदलेश्च काण्डौ मध्यं च वेदिरतुलं स्तनयुग्ममस्याः । लाव-
 ण्यवारिपरिपूरितशातकुम्भकुम्भौ मनोजन्तृपतेरभिपेचनाय ॥ ३७ ॥ तन्वी शरत्रिपथगा पु-
 लिने कपोलौ लोले दृशौ रुचिरचञ्चलखञ्जरीटौ । तद्वन्धनाय मुचिरार्पितमुभ्रुचापचाण्डालपा-
 शयुगलविव शून्यकर्णौ ॥ ३८ ॥ व्याकोशकोकनदशोककरः करोऽयं खेलञ्चकोरमदचो-
 रमिदं च चक्षुः । उद्विन्नविट्पुमरहस्यहरोऽधरोऽयं तत्स्यादरण्यमपि वश्यमवश्यमस्याः

॥ ३९ ॥ मुखं यदि किमिन्दुना यदि चलाञ्जले लोचने किमुत्पलकदम्बकैर्यदि तरङ्गभङ्गी भ्रुवौ ।
 किमात्मभवधन्वना यदि सुसंयताः कुन्तलाः किमम्बुरुहडम्बरैर्यदि तनूरियं किं श्रिया ॥ ४० ॥
 इदं वक्त्रं साक्षाद्विरहितकलङ्कः शशधरः सुधाधाराधारश्चिरपरिणतं बिम्बमधरः । इमे नेत्रे रात्रि-
 दिवमधिकशोभे कुवलये तनुर्लावण्यानां जलधिरवगाहे सुखतरः ॥ ४१ ॥ विनैवाम्भोवाहं बहु-
 लरुचिदीप्ताम्बरतलात्तडिच्छेत्ता हेमद्युतिविततिरम्या विलसति । विनैव स्वर्गङ्गां नभसि रभसव्य-
 ग्रशफरीपरीवर्तेः सार्धं स्फुरति विकचेन्दीवरवनम् ॥ ४२ ॥ तमःस्तोमः पूर्वं तदनु सकलः शी-
 तकिरणस्ततः कोकद्वन्द्वं तदनु च न किञ्चित्पुनरभूत् । अधस्तस्यावर्तस्तदनु कदलीकाण्डयुगलं
 ततोऽवाञ्चौ पद्मौ शिवशिव विधेः शिल्परचना ॥ ४३ ॥ पदाम्भ्यामुन्निद्रामधरयति शोणाम्बु-
 जरुचिं कराम्भ्यामादत्ते नवकिसलयानामरुणताम् । प्रवालस्य च्छायां दशनवसनाग्रेण पिबति
 स्मितज्योत्स्नापूरैरुपहसति कान्तिं हिमरुचेः ॥ ४४ ॥ वहत्यस्या दृष्टिर्विकचनवनीलोत्पलतु-
 लामखण्डस्याभिख्यां वदनमिदमिन्दोः कलयति । कुचौ किञ्चिन्मीलत्कमलतुलनां कन्दलयतस्त-
 मःशोभां चित्रां चिकुरनिकुरम्बं हि कुरुते ॥ ४५ ॥ करं वेणीमेणीसदृशनयना स्नानविरतौ
 दधाना हर्म्याग्रे हरनयनतेजोहुतमपि । इयं मुग्धा दुग्धाम्बुधिबहलकल्लोलसदृशा दृशा
 वारंवारं मनमिजतरुं पल्लवयति ॥ ४६ ॥ दायादत्वं मनमिजधनुर्भ्रूविलासस्य धत्ते योगक्षे-
 मौ वहति नयनद्वन्द्वमिन्दीवराणाम् । तद्वात्राणां पुनरिह जगज्जैत्रलावण्यभाजामाभात्यग्रे
 मलवदखिलं स्नानवर्णं मुवर्णम् ॥ ४७ ॥ नीलाब्जानां नयनयुगलद्राधिमा दत्तपत्रः कुम्भा-
 वैभौ कुचपरिकरः पूर्वपक्षीचकार । भ्रूविश्रान्तिर्मदनधनुषो विभ्रमानन्ववादीदृक्त्रज्योत्स्ना
 शशधररुचं दूषयामास तस्याः ॥ ४८ ॥ तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्वबिम्बाधरोष्ठी
 मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः । श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्यां
 या तत्र स्याद्युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः ॥ ४९ ॥ वापी कापि स्फुरति गैगने तत्परं
 सूक्ष्मपैद्या सोपानालीमधिगतवती काञ्चनीमैन्द्रीनीली । अग्रे शैलौ सुकृतिमुगमौ चन्दन-
 च्छन्नदेशौ तत्रत्यानां सुलभममृतं संनिधानात्पुधांशोः ॥ ५० ॥ तद्वक्त्रं यदि मुद्रिता श-
 शिकथा तच्चेत्स्मितं का मुग्धा तच्चक्षुर्यदि हारितं कुवलयैस्ताश्चेद्गिरो धिक्पु । धिक्कन्द-
 र्पधनुर्भ्रुवौ यदि च ते किं वा बहु ब्रूमेहे यत्सत्यं पुनरुक्तवस्तुविरसः सर्गक्रमो वेधसः
 ॥ ५१ ॥ सौरभ्यं मृगलाञ्छने यदि भवेदिन्दीवरे वक्रता माधुर्यं यदि विद्रुमे तरलता
 कन्दर्पचापे यदि । रम्भायां यदि विप्रतीपगमनं प्राप्तोपमानं तदा तद्वक्त्रं तदुदीक्षणं तदधर-
 स्तद्वस्तदूरुयुगम् ॥ ५२ ॥ वेणीवेल्लनमङ्गणं किमु वल्लेणीदृशो मध्यमं संव्यानं किमिदं
 विवृत्तिविषमाद्वासः स्तनात्स्वंसते । नृत्यन्तीव किमन्तिके वलितयोः स्निग्धा दृशोः कान्तयः

१ तद्वक्त्रम्भीरा नाभिः. २ सूक्ष्मतया तद्वदुलक्ष्ये मध्ये. ३ सरणिस्तच्छायारोमावली. ४ सोपान-
 पार्श्वे तत्सदृशीं त्रिवलीम्. ५ कुचौ. ६ पुण्यकृतां सुगम्यौ; (पक्षे) सुलभगमनौ. ७ चन्दनपङ्केतः;
 (पक्षे) चन्दनपङ्केतः.

साकूतस्मितगर्भितं किमु मुखं वक्तुं सखीं वाञ्छति ॥ ९३ ॥ बाहू द्वौ च मृणालमास्यक-
मलं लावण्यलीलाजलं श्रोणीतीर्थशिला च नेत्रशैफरीधम्मिल्लशैवालकम् । कान्तायाः स्तन-
चक्रवाकयुगलं कन्दर्पबाणानलैर्दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्यं सरो निर्मितम् ॥ ९४ ॥
जिघ्रत्याननमिन्दुकान्तिरधरं बिम्बप्रभा चुम्बति स्पष्टं वाञ्छति चारुपद्ममुकुलच्छायाविशेषः
स्तनौ । लक्ष्मीः कोकनदस्य खेलति करावालम्ब्य किं चादरादेतस्याः सुदृशः करोति प-
दयोः सेवां प्रवालद्युतिः ॥ ९५ ॥ कर्णारुतुदमेव कोकिलरुतं तस्याः श्रुते भाषिते चन्द्रे
लोकरुचिस्तदाननरुचेः प्रागेव संदर्शनात् । चक्षुर्मीलनमेव तन्नयनयोरग्रे मृगीणां वरं हैमी
वह्यपि तावदेव ललिता यावन्न सा लक्ष्यते ॥ ९६ ॥ चक्षुर्मैत्रैकमम्बुजं विजयते वक्रस्य
मित्रं शशी भ्रूसूत्रस्य सेनाभि मन्मथधनुर्लावण्यपण्यं वपुः । लेखा कापि रदच्छदे च सुत-
नोर्गात्रे च तत्कामिनीमेनां वर्णयिता स्मरो यदि भवेद्वैदग्ध्यमभ्यस्यति ॥ ९७ ॥ स्निग्ध-
स्मेरविलोलमुग्धमधुरा यन्नेत्रयोर्विभ्रमा यद्व्यामृष्टविलासपन्नलतिका घर्माद्रमाद्रण्डयोः ।
यच्च प्रौढकदम्बकुञ्जलसखी काप्यङ्गके विक्रिया तत्तस्यां किमपि स्फुटं रतिपतेः कोदण्डवि-
स्फूर्जितम् ॥ ९८ ॥ स्निग्धेन्द्रोपलमुन्दरः कचभरो वक्रं सगोत्रं विधोर्विशोजौ मणिकुम्भड-
म्बरमुषौ मध्योऽस्ति वा नास्ति वा । श्रोणीमण्डलमूरुदुर्वहमहो शोणाञ्जतुल्ये पदे मन्ये
मञ्जुगिरो र्भरालमहिलाध्येयो गतेर्विभ्रमः ॥ ९९ ॥ नेत्रोपान्तवतंसिते श्रुतिपुटे नीलोत्पलं
निष्फलं हासश्रीपरिकर्मिते स्तनतटे हारोऽन्यहारः कथम् । पिण्डालक्तकपातनं चरणयोः
पीडाफलं ताम्रयोर्वामाक्ष्या वपुषि स्वभावसुरभौ व्यर्थानुलेपव्यथा ॥ १०० ॥ एतस्याः स्तन-
पद्मकोरकयुगं यस्याननेन्दोः सितज्योत्स्नाभिर्न भजत्यदो मृगदृशः शङ्के विकासं पुनः ।
तस्मिँल्लोचनपङ्कजं विकसितं भ्रूभृङ्गममेवितं स्वान्ते संशयमातनोति सुतरामेतन्ममैवासकृत्
॥ १०१ ॥ पानायाधरतोऽमृतं वसतयेऽप्यस्याः स्तनक्षमाधरोऽधस्तात्संजघनान्तकन्दरधरः
सक्याय चक्षुर्मृगः । जप्यो मन्त्रवरो मनोहरकथा ध्यानाय वक्राम्बुजं चेत्य देहतपःस्थले
सति कथं सन्तो वनान्तं गताः ॥ १०२ ॥ कर्णोत्सङ्गविसर्पिणी नयनयोः कान्तिवर्तंसोत्पलं
लाक्षासंभ्रमनिर्व्यपेक्षमधरं लावण्यमेवाञ्छति । हारोऽस्याः स्मितचन्द्रिकैव कुचयोरङ्गप्रभाक-
श्रुकी तन्व्याः केवलमङ्गभारमधुना मन्ये परं भूषणम् ॥ १०३ ॥ अस्याश्चेदलकावली कृत-
मलिश्रेणीभिरेणीदृशः सौन्दर्यं यदि चक्षुषोस्तरलयोः किं मन्मथस्यायुधैः । का प्रीतिः
कनकारविन्दमुकुले पीनौ स्तनौ चेदतो मन्ये काचिदयं मनोभवकृता माया जगन्मोहिनी
॥ १०४ ॥ ऊर्ध्वं नीरददृन्दमैन्दवमिदं बिम्बं त्वधो निर्मितं व्योमः पल्लवचित्रितस्य नि-
हितौ शैलावुपर्युन्नतौ । किं चाधः पुलिनोच्चयस्य कदलीकाण्डाववारोपितौ तन्मन्ये चतुरस्य
पुष्पधनुषः सर्गोऽयमन्यादृशः ॥ १०५ ॥ भृङ्गालीमुदरे क्षिपन्ति शतशः पद्मानि शस्त्रीमिव

१ बिसम्. २ मत्सी. ३ नीलम्. ४ झूलेखायाः. ५ तोदरम्. ६ हंसी. ७ सज्जघनः
(पक्षे) सत्-जघन.

प्रत्यागच्छति लङ्घनार्थमसकृद्व्योमाङ्गणं चन्द्रमाः । वक्त्रेणापहते कुरङ्गमुदशस्त्रैलोक्यरूपो-
 च्चये प्रत्यावर्तनवाञ्छयेव कति न क्लेशं समातन्वते ॥ ६६ ॥ वक्त्रं निर्मलमुन्नता कुचतटी
 मध्यप्रदेशः कृशः श्रोणीमण्डलमङ्गनाकुलगुरोर्देवस्य सिंहासनम् । कृत्वा चारुदशश्रुष्ट-
 यमिदं तुष्टाव मन्ये विधिर्हर्षाद्गदगद्यपद्यरचनागर्भैश्चतुर्भिर्मृतैः ॥ ६७ ॥ मध्यं विष्णुपदं
 कुचौ शिवपदं वक्त्रं विधातुः पदं धम्मिल्लः सुमनःपदं प्रविलसत्काञ्ची नितम्बस्थली । वाणी
 चेन्मधुराधरोऽरुणधरः श्रीरङ्गभूमिर्वपुस्तस्याः किं कथयामि पुण्यचरितं मान्या सदा निर्जरैः
 ॥ ६८ ॥ यत्तीर्थाम्बु मुखाम्बुजासवरसो नेत्रे नवेन्दीवरे दन्तश्रेणिरखण्डिताक्षतचयो दूर्वा च
 रोमावली । उत्तुङ्गं च कुचद्वयं फलयुगं पात्रं कराम्भोरुहं तन्मन्ये मदनार्चनाहितमतिः स्वा-
 ङ्गोपहारैरियम् ॥ ६९ ॥ दीर्घाक्षं शरदिन्दुकान्ति वदनं बाहू नतावंसयोः संक्षिप्तं निबि-
 डोन्नतस्तनमुरः पार्श्वे प्रमृष्टे इव । मध्यः पाणिमितो नितम्बि जघनं पादावुदग्राङ्गुली छन्दो
 नर्तयितुर्यथैव मनमः सृष्टं तथास्या वपुः ॥ ७० ॥ नेत्रे खञ्जनगजने सरसिजप्रत्यर्थि पा-
 णिद्वयं वक्षोजौ करिकुम्भविभ्रमकरीमत्युन्नतिं गच्छतः । कान्तिः काञ्चनचम्पकप्रतिनिधि-
 र्वाणी सुधास्पधिनी स्मेरेन्दीवरदामसोदरवपुस्तस्याः कटाक्षच्छटाः ॥ ७१ ॥ दृष्टिः कापि
 सुरा सुधा स्मितमिदं वक्त्रं कलानां निधिर्वक्षः कुम्भि झणौ दशौ विजयते धन्वन्तरिः स-
 त्कृपा । कान्तिः श्रीस्त्रिवलीतरङ्गलहरी नाभी गतावर्तमेतस्यामचिरेण भाविकलने लाव-
 ण्यवारानिधौ ॥ ७२ ॥ किं तारुण्यतरोरियं रसभरोद्भिन्ना नवा वल्लरी वेलाप्रोच्छलितस्य
 किं लहरिका लावण्यवारानिधेः । उद्रादोत्कलिकावतां स्वसमयोपन्यासविश्रम्भिणः किं
 साक्षादुपदेशयष्टिरथवा देवस्य शृङ्गारिणः ॥ ७३ ॥ जानीमो वदनं सरोरुहदृशो निर्माय
 पश्यन्मुहुर्हृष्यन्कामकठोरपावकशिखामंतापितः पद्मभूः । रम्भामूरुतटी स्तनं रसघटी पीयू-
 पवीची वचो बाहू बालविमं करं किसलयं नाभीं सरो निर्ममे ॥ ७४ ॥ जानीमो वयमासनस्य
 कमले तस्या मुखेन्दोस्त्रिषा संकोचं समुपागते स भगवान्दुःस्थः सरोजासनः । भुग्नं भ्रूल-
 तिकायुगं विहितवान्वक्रे दृशौ सृष्टवान्मध्यं विस्मृतवान्कचांश्च कुटिलान्वामभ्रुवः सृष्टवान्
 ॥ ७५ ॥ मुक्ता विद्वममन्तरा मधुरसः पुष्पं पैरं धूर्वहं प्रालेयद्युतिर्मण्डले खलु तयोरेका-
 सिकौ नार्णवे । तच्चोदञ्चति शङ्खमूर्ध्नि न पुनः पूर्वाचलाभ्यन्तरे तानीमानि विकल्पयन्ति
 त इमे येषां न सा दृक्पथे ॥ ७६ ॥ इन्दुलिप्त इवाञ्जनेन जडिता दृष्टिर्मृगाणामिव प्र-
 म्लानारुणिमेव विद्वमदलं श्यामेव हेमप्रभा । कार्कश्यं कलया च कोकिलवधूकण्ठेऽपि व
 प्रस्तुतं सुन्दर्याः पुरतश्च हन्त शिखिनां बर्हाः सगर्हा इव ॥ ७७ ॥

१ मध्ये. २ केवलम्. ३ भारवाहकम्, न तु मधुरसयुक्तम्. ४ चन्द्रमण्डले. ५ एकस्मिन्नासिकाव-
 स्थितिः. ऐकाधिकरण्यमित्यर्थः.

परस्परदर्शनम् ।

स्मरतोरभिलाषकल्पितान्वहुशः स्वप्नभुवः समागमान् । अपि दृष्टिपथं प्रपन्नयोर्निवि-
शश्वास चिरं मनस्तयोः ॥ १ ॥ आघातं कमलं प्रियेण सुदृश स्मित्वापनीतं मुखं दत्तं
विभ्रमकन्दुके नखपदं सीत्कृत्य गूढौ स्तनौ । दत्ता चम्पकमालिकोरसि भुजानिभिन्नरोमा-
ञ्चया मीलछोचनया स्थितं प्रणयिनोर्दूरेऽपि पूर्णो रसः ॥ २ ॥

नायकदर्शनम् ।

न जाने संमुखायाते प्रियाणि वदति प्रिये । सर्वाण्यङ्गानि किं यान्ति नेत्रतामुत कर्ण-
ताम् ॥ १ ॥ यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षीं सा सा हिया नम्रमुखी बभूव । निःशङ्कमन्याः
सममाहितेर्ष्यास्तत्रान्तरे जघ्मुरमुं कटाक्षैः ॥ २ ॥ काचिन्निवारितबहिर्गमना जनन्या द्रष्टुं
प्रियं भवनजालकमासमाद । तस्या विलोचनमदृश्यत दाशदत्तयन्त्रोपरुद्धशफरोपमितं
क्षणेन ॥ ३ ॥ कृच्छ्रेण कापि गुरुणैव जने निरोधमुल्लङ्घ्य नायकसमीपभुवं प्रतस्थे । हा
हन्त शीघ्रगमनप्रतिरोधहेतुस्तस्याः पुनः स्तनभरोऽपि गुरुर्बभूव ॥ ४ ॥ नान्तः प्रवेशमरु-
णद्विमुखी न चासीदाचष्ट दोषपरुषाणि न चाक्षराणि । सा केवलं सरलपक्ष्मभिरक्षिपातैः
कान्तं विलोकितवती जननिर्विशेषम् ॥ ५ ॥ किञ्चित्कुञ्चितहारयष्टि सरलभ्रूवल्लि साचि-
स्मितं प्रान्तभ्रान्तविलोचनद्युति भुजापर्यस्तकर्णोत्पलम् । अङ्गुल्या स्फुरदङ्गुलीयकरुचा क-
र्णस्य कण्डूयनं कुर्वाणा नृपकन्यका सुकृतिनं सव्याजमालोक्ते ॥ ६ ॥

नायिकादर्शनम् ।

प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरैः । प्राप्यते येन निर्वाणं सरागेणापि चेनमा ॥ १ ॥
क्षीरसागरकल्लोललोललोचनयानया । असारोऽपि हि संसारः सारवानिव लक्ष्यते ॥ २ ॥
सेयं सीधुमयी वा मुधामयी वा हलाहलमयी वा । दग्भ्यां निपीतमात्रा मदयति मोदयति
मूर्च्छयति ॥ ३ ॥ गच्छति न तृप्तिमेतत्सुललितमम्याः समापिवद्रूपम् । नयनयुगं मम
नूनं संप्रति समुपैति मफलतां चैवम् ॥ ४ ॥ जानीमहेऽस्याः खलु सारसाक्ष्या विराजते-
ऽन्तः प्रियवक्त्रचन्द्रः । तत्कान्तिजालैः प्रसृतैस्तदङ्गेष्वापाण्डुता कुञ्जलताक्षिपन्ने ॥ ५ ॥
सेयं ममाङ्गेषु सुधारसच्छटा सुपूरकपूर्णशलाकिका दृशोः । मनोरथश्रीर्मनसः शरीरिणी
प्राणेश्वरी लोचनगोचरं गता ॥ ६ ॥ तामनङ्गजयमङ्गलश्रियं किञ्चिदुच्चभुजमूललोकि-
ताम् । नेत्रयोः कृतवतोऽस्य गोचरे कोऽप्यजायत रसो निरन्तरः ॥ ७ ॥ इयमसौ
तरलायतलोचना गुरुसमुन्नतपीनपयोधरा । पृथुनितम्बभरालसगामिनी प्रियतमा मम जीवि-
तहारिणी ॥ ८ ॥ इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुम्भा कुसुम्भारुणं चारु वांसो वसाना ।

समस्तस्य लोकस्य चेतःप्रवृत्तिं गृहीत्वा घटे न्यस्य यातीव भाति ॥ ९ ॥ कर्पूरधूलिधवलद्युतिपूरधौतदिष्मण्डले शिशिररोचिषि तस्य यूनः । लीलाशिरोशुकानिवेशविशेषकृत्तिव्यक्तस्तनोन्नतिरभून्नयनावनौ सा ॥ १० ॥ अर्धस्मितेन विनिमन्त्र्य दैशार्धबाणमर्धं विधूय वसनाञ्चलमर्धमार्गे । अर्धेन नेत्रविशिखेन निवृत्य सार्धमर्धार्धमेव तरुणी तरुणं चकार ॥ ११ ॥ आधाय कोमलकराम्बुजकेलिनालीमालीसमाजमधिकृत्य समालपन्ती । मन्दस्मितेन मयि साचिविलोकितेन चेतश्चकोरनयना जुलुकीचकार ॥ १२ ॥ मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती रतिरिव मूर्तिमती विभाति येयम् । मम हृदयमनङ्गवह्निताम्रं भृशमिव चन्दनशीतलं करोति ॥ १३ ॥ पुरः स्थित्वा किञ्चिद्वलितमुखमालोक्य सखे सखेदाः स्थास्यन्ति ध्रुवमिदमदृष्ट्वा तव दृशः । इतश्चञ्चत्काञ्चीरणितमुखरात्सौधशिखरादराकायां कोऽयं कवलयति चान्द्रेण महसा ॥ १४ ॥ अये केयं लीलाधवलगृहवातायनतले तैलाकोटिकाणैः कुमुमविशिखं जागरयति । अहो नेत्रद्वन्द्वं विकसति विलङ्घ्य श्रुतिमहो कथं न त्रैलोक्यं जयति मदनः स्मेरवदनः ॥ १५ ॥ तडिल्लेखा नेयं विलसति परं सौधशिखरे वसन्त्याः कस्याश्चित्कनकरुचिरा गात्रलतिका । अपीदं नोन्मजत्कुवलयवनं मीनतरलं परं तस्या एव स्फुरति नयनालोकललितम् ॥ १६ ॥ सखे सायं स्नात्वा कनकरुचिकौमुभवसनं वसानायास्तिर्यग्वलितचिकुरस्यन्दिसलिलम् । दिशन्त्या दृष्टेति कुमुमशरकोदण्डलतिकामकम्पादस्माकं मृगशिशुदृशो दर्शनमभूत् ॥ १७ ॥ अमृतममृतं चन्द्रश्चन्द्रस्तथाम्बुजमम्बुजं रतिरपि रतिः कामः कामो मधूनि मधून्यपि । इति न भजते वस्तु प्रायः परस्परसंकरं तदियमवला धत्ते लक्ष्मीं कुतः सकलात्मिकाम् ॥ १८ ॥ केयं श्यामोपलविरचितोलेखहेमैकरेखालग्रैरङ्गैः कनककदलीकन्दलीगर्भगौरैः । हारिद्राम्बुद्रवसहचरं कान्तिपूरं वहद्भिः कामक्रीडाभवनवलभीदीपिकेवाविरस्ति ॥ १९ ॥ अर्कच्छायं तिरयति मुधालिप्तविद्युन्मतली चक्रप्रख्यं महति सुषुमामण्डले दूर्मग्रम् । रक्तादर्शप्रतिफलमिव श्रीमदङ्गं वहन्ती दृष्ट्वा काचित्तरलनयना देवतेव स्मरस्य ॥ २० ॥ नेयं विद्यद्भुवमधिगता काञ्चनी नापि वल्ली मन्दं मन्दं प्रचलति यतो नापि वा पन्नगस्य । चूडारत्नस्फुरदुरुशिखा क्वापि धत्ते सरोजं का वा तर्हि प्रकृतिमुभगा तत्सखे न प्रतीमः ॥ २१ ॥ वक्रोपान्तं नयनयुगलं सर्वतो निक्षिपन्ती श्रोणीभाराच्छिथिलशिथिलन्यस्तपादारविन्दा । आरादालीकरकिसलये दत्तहस्तावलम्बा काचित्कान्त्या विकसितमहीचक्रमायाति तन्वी ॥ २२ ॥ इयं भुजगिनीश्रिता लसदनेकपुष्पान्विता द्विरेफततिमेविता प्रमदखञ्जनालंकृता । फलद्वयभरानता विलसितानवैः पल्लवैर्विलोचनपथं गता भवति कापि हैमी लता ॥ २३ ॥ पातालाद्भुवनावलोकनपरा किं नागकन्योत्थिता मिथ्या तत्खलु दृष्टमेव हि मया तस्मिन्कुतोऽस्तीदृशी । मूर्ता स्यादिह कौमुदी न घटते तस्या दिवा दर्शनं केयं हस्ततलस्थितेन कमलेनालोक्यते श्रीरिव ॥ २४ ॥ अच्छिन्नामृतबिन्दुवृष्टिसदृशीं प्रीतिं ददत्या दृशां

याताया विगलत्पयोधरभराद्दृष्टव्यतां कामपि । अस्याश्चन्द्रमसस्तनोरिव करस्पशस्पर्दत्वं
 गता नैते यन्मुकुलीभवन्ति सहसा पद्मास्तदेवाद्भुतम् ॥ २९ ॥ श्रोणीभारभरालसा दरग-
 लन्माल्यापवृत्तिच्छलाल्लीलोत्क्षिप्तभुजोपदर्शितकुचोन्मीलन्नखाङ्कावलिः । नीलेन्दीवरदामदी-
 र्घतरया दृष्ट्या धयन्ती मनो दूरान्दोलनलोलकङ्कणझणत्कारोत्तरं सर्पति ॥ २६ ॥ लग्नं
 पादतले नखेषु विलुठत्संसक्तमूर्वोर्ध्वे विश्रान्तं जघनस्थले निपतितं नाभीसरोमण्डले । शून्यं
 मध्यमवेक्ष्य रोमलतिकामालम्बमानं क्रमादारूढं स्तनयोः छुतं नयनयोर्लीनं मनः कैशिके
 ॥ २७ ॥ अस्या धामसरोवरे भुजबिम्बे वक्त्रारविन्दे भ्रमन्नेत्रभ्रूभ्रमरे सुयौवनजले कस्तूरि-
 कापङ्किले । वक्षोजप्रतिकुम्भिकुम्भदलनक्रोधादुपेत्य द्रुतं मग्नश्चित्तमतंगजः कथमसावुत्थाय
 निर्यास्यति ॥ २८ ॥ स्वैरं सस्मितमीक्षते क्षणमलं व्याजृम्भते वेपते रोमाञ्चं तनुते मुहुः
 स्तनतटे व्यालम्बते नाम्बरम् । आलिङ्ग्य परां तनोति चिकुरं प्रत्युत्तरं याचते केयं काम-
 कलाविलासवसतिर्लोलेक्षणा भाविनी ॥ २९ ॥ खेलत्खञ्जननेत्रया परिलसत्स्वर्णारविन्दा-
 स्यया पीनोत्तुङ्गनिरन्तरस्तनभरव्यालोलसन्मध्यया । स्फीतस्फीतनितम्बया क्षजमपि व्या-
 लोकिताश्चानया किं न स्याद्दृशिनां वरः स्मरहरः स्मरैः शरैर्जर्जरः ॥ ३० ॥ सायं चन्द्र-
 कलाभृतोदयगिरिस्पर्धा दधानः स्तनस्पर्शोत्तुङ्गतरो नखाङ्गरुचिरः शोणाम्बराम्यन्तरे ।
 अस्याः कं न विलोकनोत्कमकरोत्तीक्ष्णः कटाक्षः क्षणं भृङ्गाकृष्टगरिष्ठकेतकदलभ्रान्ति व-
 हन्नप्ययम् ॥ ३१ ॥ उत्तुङ्गस्तनशैलदुस्तरमुरो निम्नातिनाभिस्थली भीमं देहवनं स्फुरद्बु-
 जलतं लोमालिजालाकुलम् । व्याधः पञ्चशरः किरत्यनितरांस्तीक्ष्णान्कटाक्षाशुगांस्तन्मे
 बृहि मनःकुरङ्ग शरणं कं सांप्रतं यास्यसि ॥ ३२ ॥ वक्त्रश्रीजितजर्जरेन्दुमलिनं कृत्वा
 करे कन्दुकं क्रीडाकौतुकमिश्रभावमनया ताम्रं वहन्त्याननम् । भृङ्गाग्रग्रहकृष्णकेतकदल-
 स्पर्धावतीनां दृशां दीर्घापाङ्गतरङ्गितैकमुहदामेपोऽस्मि पात्रीकृतः ॥ ३३ ॥ स्कन्धे विन्यस्य
 सख्या भुजमपरकरस्यार्धचन्द्रेण मध्यं विभ्राणा धूयमानस्तनतटवमना गन्धवाहेन मन्दम् ।
 पन्थानं दृग्विलासैरिव नलिनदलैः कोमलैरामृणन्ती मौधाग्रे कस्य साक्षात्परिणमति त-
 पःसिद्धिरेषा सुवेषा ॥ ३४ ॥

विरहः ।

समानकुलशीलयोः सुवयसोः परायत्तयोः परस्परविलोकनाकुलितचेतसोः प्रेयसोः ।
 तनुत्वमनुविन्दतोर्बहुविधां व्यथां विन्दतोरशक्यविनिवेदना विरहवेदना वर्धते ॥ १ ॥

वियोगिनोऽवस्थावर्णनम् ।

प्रियाविरहितस्यास्य हृदि चिन्ता समागता । इति मत्वा गता निद्रा के कृतघ्नमुपासते
 ॥ १ ॥ अत्राशितं शयितमत्र निपीतमत्र तोयं तथा सह मया विधिवञ्चितेन । इत्यादि

हन्त परिचिन्तयता वनान्ते हा तस्य लोचनपयोभिरभूत्पयोधिः ॥ २ ॥ मन्दं मरुद्ब्रह्मति
गर्जति वारिवाहो विद्युच्छता चलति नृत्यति नीलकण्ठः । एतावति व्यतिकरे तरुणस्य तस्य
मूर्च्छैव केवलमभूदवलम्बनाय ॥ ३ ॥ गमनमलसं शून्या दृष्टिः शरीरमसौष्ठवं श्वसितम-
धिकं किं न्वेतत्स्यात्किमन्यदितोऽथवा । भ्रमति भुवने कंदर्पाज्ञा विकारि च यौवनं ललि-
तमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम् ॥ ४ ॥ धत्ते चक्षुर्मुकुलिनि रणत्कोकिले बाल-
चूते मार्गे गात्रं क्षिपति वकुलामोदगर्भस्य वायोः । दाहप्रेम्णा सरसविसिनीपत्रमात्रान्तरा-
यस्ताम्यन्मूर्तिः श्रयति बहुशो मृत्यवे चन्द्रपादान् ॥ ५ ॥ रम्यं द्रष्टुं यथा पुरा प्रकृ-
तिभिर्न प्रत्यहं सेव्यते शय्योपास्तविवर्तनैर्विगमयत्युन्निद्र एव क्षपाः । दाक्षिण्येन ददाति
वाचमुचितामन्तःपुरेभ्यो यदा गोत्रेषु स्खलितस्तदा भवति च व्रीडावनम्रश्चिरम् ॥ ६ ॥
प्रत्यादिष्टविशेषमण्डनविधिर्वामप्रकोष्ठे श्लथं विभ्रत्काञ्चनमेकमेव वलयं श्वासापरक्ताधरः ।
चिन्ताजागरणप्रताम्रनयनस्तेजोगुणैरात्मनः संस्कारोल्लिखितो महामणिरिव क्षीणोऽपि ना-
लक्ष्यते ॥ ७ ॥ चन्द्रश्चण्डकरायते मृदुगतिर्वीतोऽपि वज्रायते माल्यं सूचिकुलायते मैल-
यजालेपः स्फुलिङ्गायते । रात्रिः कल्पशतायते विधिवशात्प्राणोऽपि भारायते हा हन्त
प्रमदावियोगसमयः संहारकालायते ॥ ८ ॥ माकन्दाक्षिप मा मरन्दनिकरं मूको भव त्वं
शुक स्फारं कोकिल कोमलं कलरवं भ्रातः क्षणं संहरं । सौगन्ध्यं वह गन्धवाह न म-
नाक्सर्वैः क्षणं क्षम्यतां जानीध्वं तरुणस्य तस्य यदयं कालः करालो महान् ॥ ९ ॥

वियोगिन्या अवस्थावर्णनम् ।

दह्यमानेऽपि हृदये मृगाक्ष्या मन्मथाग्निना । स्नेहस्तथैव यत्तस्थौ तदाश्चर्यमिवाभवत्
॥ १ ॥ जीवेन तुलितं प्रेम सखि मूढेन वेधसा । लघुजीवो ययौ कण्ठं गुरु प्रेम हृदि स्थितम्
॥ २ ॥ कपोलफलकावस्याः कष्टं भूत्वा तथाविधौ । अपश्यन्ताविवान्योन्यमीदृशां क्षामतां गतौ
॥ ३ ॥ वल्लभोत्पलसङ्गेन विना हरिणचक्षुषः । राकाविभावरीजानिर्विषज्वालाकुलोऽभवत् ॥ ४ ॥
अस्तमितविषयसङ्गा मुकुलितनयनोत्पला मुहुः श्वमिता । ध्यायति किमप्यलक्ष्यं बाला योगा-
भियुक्तेव ॥ ५ ॥ लिखति न गणयति रेखा निर्जरवाप्साम्बुधौतमण्डितया । अवधिदिवमावसानं
मा भूदिति शङ्किता बाला ॥ ६ ॥ अपसारय वनमारं कुरु हारं दूर एव किं कमलैः । अलमल-
मालि मृणालैरिति वदति दिवानिशं बाला ॥ ७ ॥ पातयति हृदयदेशे प्रियजनगर्भे पुनः पुनर्मुग्धा ।
वर्णितमदनातङ्का वाष्पवती भावमन्थरां दृष्टिम् ॥ ८ ॥ श्लिप्यति पश्यति तुम्बति पुनः पुनः पु-
लकमुकुलितैरङ्गैः । प्रियसङ्गाय स्फुरितां वियोगिनी वामबाहुलताम् ॥ ९ ॥ कमले निधाय कमलं
कलयन्ती कमलवासिनं कमले । कमलयुगादुद्धूतं कमलं कमलेन वारयति ॥ १० ॥ नयनोत्पलचल-
धारां दृष्ट्वा वारांनिधिभ्रान्त्या । वडवानल इव भगवान्वसति तनौ क्लृप्ततनोस्तापः ॥ ११ ॥ ली-

नानसूनसरोरुहदृष्टेरन्वेष्टुमेष कुसुमेषुः । भ्रमति द्वाग्वपुरन्तः संतापं दीपमादायै ॥ १२ ॥ कुसु-
मितलताभिरहताप्यधत्त रुजमलिकुलैरदष्टापि । परिवर्तते स्म नलिनी लहरीभिलोलिताप्यवू-
र्णत सा ॥ १३ ॥ शशभृन्नवपल्लवे शशाङ्के मकरन्दस्तुति वारिणी सरोजे । अपि चास्य
मरुद्गणान्प्रसूते तिलकुसुमं स्फुटचम्पकौषदाग्नि ॥ १४ ॥ अधिदेहलि हन्त हेमवल्ली शरदिन्दुः
सरसीरुहे शयानः । उपखञ्जनचञ्चु मौक्तिकाली फलितं कस्य मुजन्मनस्तपोभिः ॥ १५ ॥
विश्रम्य विश्रम्य वनद्रुमाणां छायासु तन्वी विचचार काचित् । तनूत्तरीयेण करोद्धृतेन नि-
वारयन्ती शशिनो मयूखान् ॥ १६ ॥ अपि मरणमुपैति सा मृगाङ्गे विलसति कैव कथा
रसान्तरस्य । अपि कथमधुना दधातु शान्तिं विषमशरज्वरतीव्रदेहदाहः ॥ १७ ॥ निविश-
ते यदि शूकशिखा पदे सृजति सा कियतीमिव न व्यथाम् । मृदुतनोवितनोतु कथं न तामव-
निभृत्तु निविश्य हृदि स्थितः ॥ १८ ॥ सा तोरणान्तिकमुपेत्य दिशोऽवलोक्य निःश्वस्य दी-
र्घमुपधाय करं कपोले । मत्वा च तं पुरत एव ससंभ्रमत्वाज्ज्ञात्वांस मोहलिखितेव न किं
किमासीत् ॥ १९ ॥ अस्यास्तनौ विरहताण्डवरङ्गभूमौ स्वेदोदबिन्दुकुसुमाञ्जलिमाविकीर्य ।
नान्दी पपाठ पृथुवेपथुवेपमानकाञ्चीलताकलरवैः स्मरसूत्रधारः ॥ २० ॥ मदनदहनशुष्यत्का-
न्तकान्ताकुचान्तर्धनमलयजपङ्के गाढवद्धाखिलाङ्घ्रिः । उपरि वितनपक्षो लक्ष्यतेऽर्लिनिमग्नः
शर इव कुसुमेषोरेप पुङ्खावशेषः ॥ २१ ॥ नवकिसलयतल्पं कल्पितं तापशान्त्यै करसरसि-
जसङ्गात्केवलं स्लापयन्त्याः । कुसुमशरकृशानुप्रापिताङ्गारतायाः शिवशिव परितापं को वदेत्को-
मलाङ्गयाः ॥ २२ ॥ दरललितहरिद्राग्रन्थिगौरै शरीरे स्फुरति विरहजन्मा कोऽप्ययं पाण्डु-
भावः । वलति सति हि यस्मिन्सार्धमावर्त्य हेम्ना रजतमिव मृगाश्याः कल्पितान्यङ्गकानि
॥ २३ ॥ किसलयमिव मुग्धं बन्धनाद्विप्रलूतं हृदयकुसुमशोषा दारुणो दीर्घशोकः । ग्लप-
यति परिपाण्डु क्षाममस्याः शरीरं शरदिज इव धर्मः केतकीगर्भपत्रम् ॥ २४ ॥ परिमृदित-
मृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि परिवारप्रार्थनाभिः क्रियाम् । कलयति च हिमांशोर्नि-
ष्कलङ्कस्य लक्ष्मीमभिनवकरिदन्तच्छेदकान्तः कपोलः ॥ २५ ॥ स्थगयति नयनास्त्रं लक्ष्मणा
धूमधूमं प्रथयति च नितान्तं कार्श्यमङ्गप्रकृत्या । अहह विरहवाधां छादयत्यम्बुजाक्षी त-
दपि वदति साक्षी पाण्डुरां गण्डदेशः ॥ २६ ॥ परिम्लानं पीनस्तनजघनमङ्गार्दभयतस्तनो-
र्मध्यस्यान्तःपरिमिलनमप्राप्य हँरितम् । इदं व्यस्तन्यासं श्लथभुजलताक्षेपवलनैः कृशाङ्गयाः
संतापं वदति विमिनीपत्रशेयनम् ॥ २७ ॥ प्रयातेऽस्तं भानौ श्रितशकुनिनीडेषु तरुषु स्फु-
रत्संध्यारामे शशिनि शनैरुल्लसति च । प्रियप्रत्याख्यानद्विगुणविरहोत्कण्ठितदृशा तदार-
ब्धं तन्व्या मरणमपि यत्रोत्सवपदम् ॥ २८ ॥ लतामूले लीनो हरिणपरिहीनो हिमकरः
स्वलन्मुक्ताकारा गलति जलधारा कुवल्यात् । धुनीते बन्धूकं तिलकुसुमजन्मा हि पवनो

१ आसति क्रियापदम्. २ प्राप्तमदी. ३ सखीजनः. ४ ऊर्ध्वाधोभागयोः. ५ कृशस्य. ६ सं-
घर्षम्. ७ हरिद्वर्णम्. ८ अनुमापयति. ९ शय्या.

गृहद्वारे पुण्यं परिणमति कस्यापि कृतिनः ॥ २९ ॥ मरालश्रेणीभिर्नियतमुपनीतं सफलतां
 गतिस्पर्धावेरं मृदुकलरवैरम्बुजदृशः । यदेताञ्छृण्वत्याः प्रियविरहवत्याः कृतनोरगादस्याः
 स्तम्भादहह गतिसंभावनमपि ॥ ३० ॥ अगारेऽस्मिन्कान्ते गिरिशमनिशानाथशकलं भुजं-
 गानुत्तुङ्गान्सकलमपि वातायनपथे । निकुञ्जेषु श्येनानधिगृहशिरो राहुवलयं लिखन्त्या नीय-
 न्ते शिवशिव तथा हन्त दिवसाः ॥ ३१ ॥ स्तनन्यस्तोशीरं प्रशिथिलमृणालैकवलयं प्रिया-
 याः साबाधं तदपि कमनीयं वपुरिदम् । समस्तापः कामं मनमिजनिदावप्रसरयोर्न तु ग्रीष्म-
 स्यैवं सुभगमपराद्धं युवतिषु ॥ ३२ ॥ कपोले पाण्डुत्वं किमपि जलधारां नयनयोस्तनौ
 काश्यं दैन्यं वचसि हृदि दावानलशिखाम् । अवज्ञां प्राणेषु प्रकृतिषु विपर्यासमधुना
 किमन्यद्वैराग्यं सकलविषयेष्वाकलयते ॥ ३३ ॥ निकामं क्षामाङ्गी सरसकदलीर्गर्भसुभगा
 कलाशेषा मूर्तिः शशिन इव नेत्रोत्सवकरी । अवस्थामापन्ना मदनदहनोद्वाहविधुराभिर्यं
 नः कल्याणी रमयति मनः कम्पयति च ॥ ३४ ॥ वनोऽयं चेदखदुपरि विकिरंश्चन्दनर-
 सानुदाराज्ञैहारी सरिद्वरमि हारीभवति वा । समन्तात्प्राणाली चिरमुपवनाली मिलति
 वा तदप्यस्यास्तापो प्रियविरहजः किं विरमति ॥ ३५ ॥ इतो विद्युद्वल्लीविलसितमितः केत-
 करजः स्फुरद्बन्धं प्रोद्यज्जलदनिनदम्फृजितमितः । इतः केकिक्कीडाकलकलभरः पक्ष्मलदृशां
 कथं याम्यन्येत विरहदिवसाः संप्रमरसाः ॥ ३६ ॥ न नीतमुपनामिकं परिमलव्ययाशङ्कया
 न हन्त विनिवेशितं विरहवद्विकुण्डे हृदि । दृशोर्वहिरिति श्रुतौ न निहितं प्रियप्रेषितं करे
 कमलमर्षितं मृगदृशा दृशा पीयते ॥ ३७ ॥ वीणामेङ्क कथमपि सखीप्रार्थनाभिबिधाय स्वैरं
 रत्यां सरसिजदृशा गातुमारब्धमेव । तन्वीबुद्ध्या किमपि विरहक्षीणदीनाङ्गवल्लीमेनामेव
 स्पृशति बहुशो मूर्च्छना चित्रमेतत् ॥ ३८ ॥ अन्तस्तारं तरलतरलाः स्तोकमुत्पीडभाजः पक्ष्मा-
 ग्रेषु ग्रथितपृषतः कीर्णधाराः क्रमेण । चित्तातङ्कं निजगरिमतः सम्यगासूत्रयन्तो निर्यान्त्य-
 स्याः कुवलयदृशो बाष्पवारां प्रवाहाः ॥ ३९ ॥ मुक्त्वानङ्गः कुसुमविशिखान्पञ्च कुण्ठीकृता-
 ग्रान्मन्ये मुग्धां प्रहरति हटात्पत्रिणा वारुणेन । वारां पूरः कथमपरथा स्फारनेत्रप्रणालीव-
 कत्रोद्धान्तस्त्रिवलिविपिने सारणीसाम्यमेति ॥ ४० ॥ स्विन्नौ गण्डौ स्फुरितमधरं स्पन्दितं चू-
 चुकाग्रं सन्नौ बाहू मसृणमुकुले लोचने भ्रूश्चलैव । अङ्गादङ्गादजनि पुलकश्रेणिरूखू सकम्पौ
 किं च श्वासास्तरलितदुकूलाञ्चलाश्चञ्चलाक्ष्याः ॥ ४१ ॥ पीनोत्तुङ्गस्तनकलशयोस्तारहारं न
 धत्ते हस्तेनापि स्पृशति सहसा नैव कर्पूरवीटम् । मध्वं नापि श्रयति शयितुं हंसतूलास्तरा-
 ल्यं तादृक्तन्वी गुरुजनभयाद्गोप्तुकामा स्वतापम् ॥ ४२ ॥ गण्डे पाण्डौ कलयति पुनश्चान्द-
 नान्पञ्चभङ्गान्निद्रालाभे स्वयमरुणदृक्पृच्छति त्वान्निदानम् । प्रत्यासन्ने मधुरलपिते गृह्यके की-
 रशावे कण्ठे धत्ते कमलनयना चारु वैदूर्यहारम् ॥ ४३ ॥ नीवीबन्धोच्छ्वसनमधरस्पन्दनं दो-
 विषादः स्वेदश्चक्षुर्मसृणमधुराकेकरस्तिग्धमुग्धम् । गात्रस्तम्भः स्तनमुकुलयोरुत्प्रबन्धः प्रकम्पो
 गण्डाभोगे पुलकपटलं मूर्च्छना चेतना च ॥ ४४ ॥ संध्यां कोषं तत उपगतां हन्त रात्रि कृ-

पाणीं चन्द्रं चक्रं विरहविधुरा तारकापङ्क्तिमुग्राम् । तूणीरान्तर्गतशरतर्ती प्रज्वलत्पुङ्खभागां
 संनद्धास्त्रं कलयति पुनर्मन्मथं राक्षसेन्द्रम् ॥ ४९ ॥ लीलावल्लीभवनकुहरे पञ्चरन्ध्राञ्चकोरीच-
 शुस्वस्तं शशिकरकणं वीक्ष्य मूर्च्छामुपैति । लीलारामात्पिकमुखरितात्का कथा सा बिभेति
 स्वालोपेभ्यश्चाकिननयना यत्कुहूकोमलेभ्यः ॥ ४६ ॥ व्यजनमरुतः श्वासश्रेणीमिमामुपचिन्वते
 मलयजरसो धाराबाष्पं प्रपञ्चयितुं प्रभुः । कुसुमशयनं कामास्त्राणां करोति सहायतां द्विगु-
 णगरिमा कामोन्मादः कथं नु विरस्यति ॥ ४७ ॥ विषयविधुरा दृष्टिः श्वासानिला ग्लपि-
 ताधरास्तनुरपि भृशं म्लाना लूनेव पल्लवमञ्जरी । अपि च लवलीपाकोद्रेदाभिरामवदावदः
 स्फुरति कुचयोर्मूले गण्डे च कश्चन पाण्डिमा ॥ ४८ ॥ कथमपि कृतप्रत्यावृत्तौ प्रिये स्व-
 लितोत्तरे विरहकृशया कृत्वा व्याजं प्रकल्पितमश्रुतम् । असहनसवीश्रोत्रप्राप्तिप्रमादसं-
 भ्रमं प्रचलितदृशा शून्ये गेहे समुच्छ्वसितं पुनः ॥ ४९ ॥ तन्वङ्ग्या गुरुसंनिधौ नयनजं
 यद्धारि संस्तम्भितं तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः । मन्ये तस्य निरस्य-
 मानकिरणस्यैषा मुखेनोद्भूता श्वासायाससमागतालिसरणिव्याजेन धूमावली ॥ ५० ॥ मुग्धा-
 स्वप्नसमागते प्रियतमे तत्पाणिसंस्पर्शनं रोमाञ्चाञ्चितया शरीरलतया संभाव्य कोपात्किल ।
 मा मा वल्लभ संस्पृशेति सहसा शून्यं वदन्ती मुहुः सख्या नो हसिता सचिन्तमसकृत्संशो-
 चिता प्रत्युता ॥ ५१ ॥ शीघ्रं भूमिगृहे गृहाण वसतिं प्राणैः किमु क्रीडसि प्राप्तां प-
 श्यसि किं न दैवहतिकां ज्योत्स्नां गवाक्षोदरे । इत्थं मन्मथतीव्रसंज्वरजुषो गेहेषु वामभ्रुवा-
 मुद्रच्छन्ति कुरङ्गलाञ्छनभयादीनाः सखीनां गिरः ॥ ५२ ॥ शय्या पुष्पमयी परागमय-
 तामङ्गार्षणादश्रुते ताम्यन्यन्तिकतालवृन्तनलिनीपत्राणि दाहोष्मणा । न्यस्तं च स्तनम-
 ण्डले मलयजं शीर्णान्तरं दृश्यते कथादाशु भवन्ति फेनिलमुखा भूषामृणालाङ्कुराः
 ॥ ५३ ॥ आदातुं सक्तदीक्षितेऽपि कुसुमे हस्ताग्रमालोहितं लाक्षारञ्जनवार्तयापि सहसा
 रक्तं तलं पादयोः । अङ्गानामनुलेपनस्मरणमप्यत्यन्तखेदावहं हन्ताधीरदृशः किमन्यदल-
 कामोदोऽपि भारायते ॥ ५४ ॥ अङ्गासङ्गिमृणालकाण्डमैयते भृङ्गावलीनां रैचं नासामौ-
 क्तिकमिन्द्रनीलसरणिं श्वासानिलाद्दीहते । क्षिप्ता सा हिमंवालुकापि कुचयोर्धत्ते क्षणं दी-
 र्घतां तैसायःपतिताम्बुवत्करतले धाराम्बु संलीयते ॥ ५५ ॥ केदौः कोमलमालिकामपि
 चिरं या विभ्रती खिद्यते या गात्रेषु धनं विलेपनमपि न्यस्तं न वोढुं क्षमा । दीपस्यापि
 शिखां न चापि भवने स्वप्नेऽपि या वीक्षितुं तापं सा विरहानलम्य महतः सोढुं कथं श-
 क्ष्यते ॥ ५६ ॥ उद्धूयेत तनूलेतेति बिसिनीपत्रेण नो वीज्यते स्फोटः स्यादिति नाङ्गकं
 मलयजक्षोदाम्भसा सिच्यते । स्यादस्यातिभरात्पराभव इति त्रासान्न वा पल्लवारोपो व-
 क्षसि तत्कथं वरतनोराधिः समाधीयताम् ॥ ५७ ॥ निःश्वासनलविद्धदन्तवसना नेत्राम्बु-

१ चञ्चलदृशः. २ विसखण्डम्. ३ प्राप्नोति. ४ भृङ्गपङ्क्तिनाम्. ५ कान्तिम्. ६ प्राप्नोति.
 ७ कर्पूरः. ८ दीपरूपताम्. ९ तसलोद्भवतितजलवत्.

सिक्तस्तनी हस्तन्यस्तकपोलदीनवदना हरैकभूषावती । बिभ्राणांसपदेन तुङ्गजघना विस्त्रि-
सित्रीं वेणिकामास्ते स्थण्डिल एव पाण्डुमधुरक्षामालसैरङ्गकैः ॥ ५८ ॥ क्षामक्षामकपोलमा-
ननमुरः काठिन्यमुक्तस्तनं मध्यः छान्ततरः प्रकामविनतावंसौ छविः पाण्डुरा । शोच्या च
प्रियदर्शना च मदनग्लानेयमालक्ष्यते । पत्राणामिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा लता माधवी
॥ ५९ ॥ कर्पूराम्बुनिषेकभाजि सरसैरम्भोजिनीनां दलैरास्तीर्णेऽपि विवर्तमानवपुषः स्व-
स्तस्त्रजि स्वस्तरे । मन्दोन्मेषदृशः किमन्यदभवत्सा काप्यवस्था तदा यस्याश्चन्दनचन्द्रच-
म्पकदलश्रेण्यादि वदीयते ॥ ६० ॥ आलीचालितपद्मिनीदलचलत्सर्वाङ्गमङ्गीकृतस्वाङ्गा-
लिङ्गनमर्मरीकृतनवाम्भोजालिशय्या चिरात् । चैतन्यं कथमप्युपेत्य शनकैरुन्मिल्य नेत्रा-
ञ्चलं बाला केवलमेव शून्यद्वया शून्यं जगत्पश्यति ॥ ६१ ॥ न क्रीडासु कुतूहलं वित-
नुते नालंकृतौ सादरा नाहारेऽपि च सम्प्रहा न गणयत्यालापलोलां सखीम् । बाला केव-
लमङ्गकैरनुकलक्षामैर्विविक्तस्थले ध्यायन्ती किल किञ्चिदन्तरधुना निम्पन्दमास्ते सदा
॥ ६२ ॥ सोन्मेषो न सखीजनः परिजनः प्रागल्भ्यभूमिर्न वा वात्सल्यादविभावितस्फुटव-
योवस्थाविशेषो गुरुः । आयाता नवमल्लिकापरिमलकूराः शरद्भासराः कस्याख्यातु नि-
तम्बिनी पितृगृहावस्थानदुःस्थं जनुः ॥ ६३ ॥ दुःखं दीर्घनरं वहत्यपि सखीवर्गाय नो
भाषते शैवालैः शयनं सृजत्यपि पुनः शेते न वा लजया । कण्ठे गद्गदवाचमञ्चति दृशा
धत्ते न बाष्पोदकं संतापं सहते यदम्बुजमुखी तद्वेद चेतोभवः ॥ ६४ ॥ कण्ठे मौक्तिक-
मालिकाः स्तनतटे कार्पूरमच्छं रजः सान्द्रं चन्दनमङ्गके वलयिताः पाणौ मृणालीलताः ।
तन्वी नक्तमियं चकास्ति तनुनी चीनांशुके बिभ्रती शीतांशोरधिदेवतेव गलिता व्योमाग्र-
मारोहतः ॥ ६५ ॥

वियोगिनो विप्रलापाः ।

यदि प्रियावियोगेऽपि रुच्यते दीनदीनकम् । तदिदं दग्धमरणमुपयोगं क्व यास्यति ॥ १ ॥
दिव्यचक्षुरहं जातः सरागेणापि चक्षुषा । इहस्थो येन पश्यामि देशान्तरगतां प्रियाम् ॥ २ ॥
नपुंसकमिति ज्ञात्वा तां प्रति प्रहितं मनः । तत्तु तत्रैव रमते हैताः पाणिनिना वयम् ॥ ३ ॥
न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं ह्येति सा । एतदेवानुशोचामि वयोऽस्या ह्यतिवर्तते ॥ ४ ॥
यसि स्मरामि तन्वङ्गीं जीविताशा कुतो मम । अथ विस्मृत्य जीवामि जीवितव्यसनेन किम्
॥ ५ ॥ मुखं तस्याः स्मितस्मेरं किञ्चिदञ्चलसंवृतम् । मदालोकनलोलाक्षं स्मृत्वा मन्ये मुग्धा
मुग्धा ॥ ६ ॥ तद्वियोगसमुत्थेन तच्चिन्ताविपुलार्चिषा । रात्रिदिवं शरीरं मे दह्यते मदना-
ग्निना ॥ ७ ॥ विशालाक्ष्याः कटाक्षेण विकृष्टं रश्मिनेव मे । हृदयं किं करिष्यामि न पु-

१ रोदनं क्रियते. २ अतीन्द्रियज्ञानवान्. ३ वञ्चिताः. ४ स्मितेन हास्येन स्मेरं पसन्नम्.
५ वञ्चान्मलेनावगुण्ठितम्. ६ अमृतम्. ७ व्यर्थम्.

नर्विनिवर्तते ॥ ८ ॥ सति प्रदीपे सत्यग्नौ सत्सु तारारवीन्दुषु । विना मे मृगशावाक्ष्या त-
मोभूतमिदं जगत् ॥ ९ ॥ दत्त्वा कटाक्षमेणाक्षी जग्राह हृदयं मम । मया तु हृदयं दत्त्वा
गृहीतो मदनज्वरः ॥ १० ॥ अपूर्वो दृश्यते वह्निः कामिन्याः स्तनमण्डले । दूरतो दहते
गात्रं हृदि लग्नस्तु शीतलः ॥ ११ ॥ भ्रूचापवल्लीं मुमुक्षी यावन्नयति वक्रताम् । तावत्क-
टाक्षविशिशैर्भिद्यते हृदयं मम ॥ १२ ॥ मनः प्रकृत्यैव चलं दुर्लक्ष्यं च तथापि मे । कामे-
नैतत्कथं विद्धं समं सर्वैः शिलीमुखैः ॥ १३ ॥ या जयश्रीर्मनोजस्य यया जगदलंकृतम् ।
यामेणाक्षीं विना प्राणा विफला मे कुतोऽद्य सा ॥ १४ ॥ अरविन्दमिदं वीक्ष्य खेलत्वञ्ज-
नमञ्जुलम् । स्मरामि वदनं तस्याश्चारु चञ्चललोचनम् ॥ १५ ॥ स्पर्शः स्तनतटस्पर्शो वी-
क्षणं वक्त्रवीक्षणम् । तस्याः केलिकथालापसमयः समयः सते ॥ १६ ॥ कुतः प्रेमलवोऽप्य-
स्ति खले मे हृदये खलु । सुन्दरीं तामनालोक्य यदहं प्राणिमि प्रिय ॥ १७ ॥ नृ-
नमयं मे पापः कान्ताविरहो रमायनीभूतः । वर्षसहस्राभ्यधिकान्नयामि कथमन्यथा दिव-
सान् ॥ १८ ॥ संगमविरहवितर्के वरमिह विरहो न संगमस्तस्याः । मङ्गे मैव तथैका त्रि-
भुवनमपि तन्मयं विरहे ॥ १९ ॥ अनिशमपि मकरं कर्तुर्मनसो रुजमावहन्नभिमतो मे ।
यदि मदिरायतनयनां तामधिकृत्य प्रहरतीति ॥ २० ॥ देवादहमत्र तया चपलायतनेत्रया
वियुक्तश्च । अविरलविलोलजलदः कालः समुपागतश्चायम् ॥ २१ ॥ स्मरं विधाय
नयनं विकसितमिव नीलमुत्पलं मयि सा । कथयामाम कृशाङ्गी मनोगतं निखिलमा-
कृतम् ॥ २२ ॥ आनन्दममन्दमिमं कुवलयदललोचने ददासि त्वम् । विरहस्त्वयैव जनि-
तस्तापयति तिरां शरीरं मे ॥ २३ ॥ तस्यां सुतनुमरस्यां चेतो नयनं च निष्पति-
तम् । चेतो गुरु तु निमग्नं लघु नयनं सर्वतो भ्रमति ॥ २४ ॥ निष्कासयन्त्यनेके साग-
रसरिदम्बुपूरपरिपतितम् । हृदयहृदे विनिमग्नमिन्दुमुखीं मा बहिः कुरुताम् ॥ २५ ॥
दर्शनपथमुपयाता यदवधि मदिरायतेक्षणा सहसा । तदवधि हृदयेनाहं मदेनेषुभयादिवो-
न्मुक्तः ॥ २६ ॥ अपसरति न चक्षुषो मृगाक्षी रजनिरियं च न याति नैति निद्रा ।
प्रहरति मदनोऽपि दुःखितानां वत बहुशोऽभिमुखीभवन्त्यपायाः ॥ २७ ॥ पुनरपि
मिलनं यदाकदाचित्प्रियतमया कृपया भवेद्विधातुः । हरिरिव कर्ग्वै हृदि प्रतिष्ठामिह
रमणीं तनवै तनोरभिन्नाम् ॥ २८ ॥ स्तलदंशुकमव्यवस्थितारं स्मितकान्तिस्त्रपिताधर-
प्रवालम् । असमाप्तनकारमाप्तशोभं हरिणाङ्गं हरिणीदृशः स्मरामः ॥ २९ ॥ अधृत-
परिपतन्निचोलवन्धं मुपितनकारमवक्रट्टापतम् । प्रकटहसितमुन्नतास्यबिम्बं पुरमुदृशः
स्मरचेष्टितं स्मरामि ॥ ३० ॥ नयनेन निरीक्षिता नताङ्गी हृदये हन्त पतत्रिणः पतन्ति ।
विषमा विषमायुधव्यथासौ परिभूयेत परः परापराधैः ॥ ३१ ॥ यत्राकृतिस्तत्र गुणा
वसन्ति नैतद्धि सम्यक्कविभिः प्रणीतम् । येनातिचार्वङ्ग्यपि मे हृदिस्था दुनोति

गात्रं विरहे प्रियासौ ॥ ३२ ॥ पञ्चसायकमहेन्द्रजालिना पाणिपद्मसमुदञ्चिता स्वयम् ।
 मोहनाय मनसः प्रगल्भते पिच्छिकेव मम चञ्चलेक्षणा ॥ ३३ ॥ दूरमस्तु दूरघूर्णिततारं
 शारदेन्दुमुखवीक्षणमक्ष्णोः । एतदेव मम पुण्यमगण्यं यत्कशोदरि दृशोरतिथिस्त्वम्
 ॥ ३४ ॥ ग्रसति कोऽपि विमोहविधुंतुदो हृदयचन्द्रमसं मम दारुणः । तदपि हन्त
 तदन्तरशायिनी लगति चिह्नमृगीव मृगेक्षणा ॥ ३५ ॥ असुलभा सकलेन्दुमुखी च सा
 किमपि चेदमनङ्गविचेष्टितम् । अभिमुखीप्विव वैञ्छितसिद्धिषु व्रजति निर्वृतिमेकपदे मनः
 ॥ ३६ ॥ तप्ते महाविरहवद्विशिखावलीभिरापाण्डुरस्तनतटे हृदये प्रियायाः । मन्मार्गवी-
 क्षणनिवेशितदीनदृष्टेर्नूनं लमच्छमिति बाष्पकणाः पतन्ति ॥ ३७ ॥ कान्तामुखं सुरतकेलि-
 विमर्दखेदसंजातधर्मकणविच्छुरितं रतान्ते । आपाण्डुरं विलसदर्भनिमीलिताक्षं संस्पृश्य हे
 हृदय किं शतधा न यासि ॥ ३८ ॥ अद्यापि तत्प्रचलकुण्डलमृष्टगण्डं वक्रं स्मरामि वि-
 परीतरताभियोगे । आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दुमुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः
 ॥ ३९ ॥ निद्रार्थमीलितदृशो मदमन्थराणि नाप्यर्थवन्ति न च नाम निरर्थकानि । अद्यापि
 मे मृगदृशो मधुराणि तस्यास्तान्यक्षराणि हृदये किमपि ध्वनन्ति ॥ ४० ॥ अद्यापि तां
 कनकचम्पकदामगौरीं फुल्लारविन्दनयनां तनुरोमराजिम् । मुप्तेत्थितां मदनविह्वलललासाङ्गीं
 विद्यां प्रमादगलितामिव चिन्तयामि ॥ ४१ ॥ अद्यापि सा मनसि संप्रति वर्तते मे रात्रौ
 मयि क्षुनवति क्षितिपालपुत्र्या । जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपात्कर्णे कृतं कनकपत्रम-
 नालपन्त्या ॥ ४२ ॥ आसन्नमार्गमतिलङ्घ्य नतेन मूर्ध्ना पश्चात्प्रमङ्गवलितेन मुखेन
 यान्त्या । आरोपिताः कतिपये मयि पङ्कजाभ्यां साकृतहाममनतिप्रकटाः कटाक्षाः ॥ ४३ ॥
 राजललाटफलका कमनीयकूजत्काञ्चीगुणप्रणयिनी धृतकेशपक्षा । हा किं करोमि मम सा
 हृदयं प्रविष्टा नाराचयष्टिरिव पुष्पशिल्पमुग्रस्य ॥ ४४ ॥ यत्र क्षिपामि दृशमन्यदिदृक्ष-
 याहं तत्राग्रतः स्फुरति केवलमेतदेव । तद्वक्त्रविम्बमरुणाधरलोभनीयं ते लोचने तदलसा-
 लसमीक्षितं च ॥ ४५ ॥ मन्दस्मितेन मधुराधरपल्लवेन कुम्भोन्नमत्कुचभरेण कशोदरेण ।
 विद्युन्निभाङ्गलतया च विचिन्त्यमाना चेतां धुनोति च धिनोति च चञ्चलाक्षी ॥ ४६ ॥
 तामिन्दुसुन्दरमुर्वीं सुचिरं विभाव्य चेतः कथं कथमपि व्यपवर्तते मे । लज्जां
 विजित्य विनयं विनिवार्य धैर्यमुन्मथ्य मन्थरविवेकमकाण्ड एव ॥ ४७ ॥ यद्विस्मय-
 स्मिमितमस्तमितान्यभावमानन्दमन्दममृतप्लवनादिवाभूत् । तत्संनिधौ तदधुना हृदयं
 मदीयमङ्गारचुम्बितमिव व्यथमानमास्ते ॥ ४८ ॥ पश्यामि तामित इतः पुरतश्च पश्चाद-
 न्तर्बहिः परित एव विवर्तमानाम् । उद्धुब्धमुग्धकनकाब्जनिभं वहन्तीमासक्ततिर्यगपवर्ति-
 तदृष्टि वक्रम् ॥ ४९ ॥ लीलास्मितेन शुचिना मृदुनोदितेन व्यालोकितेन लघुना गुरुणा
 गतेन । व्याजृम्भितेन जघनेन च दर्शितेन सा हन्ति तेन गलितं मम जीवितेन ॥ ५० ॥

यान्त्या मुहुर्वलितकंधरमाननं तदावृत्तवृन्तशतपञ्चनिभं वहन्त्या । दिग्धोऽमृतेन च
विषेण च पक्ष्मलाक्ष्या गाढं निखात इव मे हृदये कटाक्षः ॥ ९१ ॥ तां हेमचम्पकरुचिं
मृगशावकाक्षीं पार्श्वे स्थितां च पुरतः परिवर्तमानाम् । पश्चात्तथा दशदिशामु परित्स्फुरन्तीं
पश्यामि तन्मयमहो भुवनं किमेतत् ॥ ९२ ॥ अद्यापि तिष्ठति दृशोरिदमुत्तरीयं धर्तुं
पुरः स्तनतटात्पतितं प्रवृत्ता । वाचं निशम्य नयनं नयनं ममेति किञ्चित्ता यदकरोत्स्मित-
मायताक्षी ॥ ९३ ॥ राकासुधाकरमुखी तरलायताक्षी सस्मेरयौवनतरङ्गितविभ्रमास्या । तर्कि-
करोमि कथमत्र तनोमि मैत्रीं तत्स्वीकृतिव्यतिकरे क इहाभ्युपायः ॥ ९४ ॥ यान्त्याः स-
रः सलिलकेलिकुतूहलाय व्याजादुपेत्य मयि वर्तमनि वर्तमाने । अन्तःस्थितद्युतिचमत्कृतिदृ-
क्तरङ्गैरङ्गीकृतं किमपि वामदृशः स्मरामि ॥ ९५ ॥ मन्दादरः कुसुमपत्रिषु पेलवेषु नूनं
विभर्ति मदनः पवनास्त्रमद्य । हारप्रकाण्डसरलाः कथमन्यथामी श्वासाः प्रनर्तितदुकूलदशाः
सरन्ति ॥ ९६ ॥ पीतो यतः प्रभृति कामपिपासितेन तस्या मयाधररसः प्रचुरः प्रियायाः ।
तृष्णा ततः प्रभृति मे द्विगुणत्वमेति लावण्यमस्ति बहु तत्र किमप्यपूर्वम् ॥ ९७ ॥ अलस-
विलसितानामुल्लसद्भूलतानां मसृणमुकुलितानां प्रान्तविस्तारितानाम् । प्रतिनयननिपाते कि-
ञ्चिदाकुञ्चितानां विविधमहमभूवं पात्रमालोकितानाम् ॥ ९८ ॥ अलसवलितमुग्धस्निग्धनि-
स्पन्दमन्दैरधिकविकसदन्तर्विस्मयस्मेरतारैः । हृदयमशरणं मे पक्ष्मलाक्ष्याः कटाक्षैरपहत-
मपविद्धं पीतमुन्मूलितं च ॥ ९९ ॥ क्रमसरलितकण्ठप्रक्रमोद्धासितोरस्तरलितवलिलेखासू-
त्रसर्वस्वमस्याः । स्थितमतिचिरमुच्चैरग्रपादाङ्गुलीभिः करकलितसखीकं मां दिदृक्षोः स्मरामि
॥ १०० ॥ श्रीढायोगान्नतवदनया संनिधाने गुरूणां ब्रह्मोत्कम्पस्तनकलशया मन्युमन्तर्निर्गृह्य । ति-
ष्ठेत्युक्तं किमिव न तथा यत्समुत्सृज्य बाष्पं मय्यासक्तश्चकितहरिणीहारिनेत्रत्रिभागः ॥ १०१ ॥
वारंवारं तिरयति दृशोरुद्रं बाष्पपूरस्तत्संकलोपहितजडिम स्तम्भमभ्येति गात्रम् । सद्यः
स्विद्यन्नयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः पाणिलेखाविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि ॥ १०२ ॥
हा हा देवि स्फुटति हृदयं स्वंसते देहबन्धः शून्यं मन्ये जगदविरतज्वालमन्तर्ज्वलामि ।
सीदन्नन्धेतमसि विधुरो मज्जतीवान्तरात्मा विष्वक्कोहः स्थगयति कथं मन्दभाग्यः करोमि
॥ १०३ ॥ ऊरू रम्भा दृगपि कमलं शेवलं केशपाशो वक्रं चन्द्रो लपितममृतं मध्यदेशो
मृणालम् । नाभिः कूपो वलिरपि सरित्पल्लवः किं च पाणिर्यस्याः सा चेदुरसि न कथं हन्त
तापस्य शान्तिः ॥ १०४ ॥ प्रासादे सा दिशि दिशि च सा पृष्ठतः सा पुरः सा पर्यङ्के सा
पथि पथि च सा तद्वियोगातुरस्य । हंहो चेतः प्रकृतिरपरा नास्ति मे कापि सा सा सा
सा सा सा जगति सकले कोऽयमद्वैतवादः ॥ १०५ ॥ कुन्दं दन्तैर्मधुनिगदितैः षट्पदं द-
ग्विलासैरेभिर्हासैरमृतलहरिं कुन्तलैरम्बुवाहम् । इन्दोर्बिम्बं वदनशशिना पङ्कजं च
स्तनाभ्यां त्वं जित्वा तान्वससि हृदये तेन मां विद्विषन्ति ॥ १०६ ॥ स्वप्ने दृष्टा किमपि

पिशुनाशङ्कया नैव घृष्टा स्पृष्टा नीवी न खलु भयतः किङ्किणीनिकणानाम् । आश्ले-
षाय स्पृहयति मयि द्वाग्वरंसीदसीमा निद्रामुद्रा शिव शिव दृशोरीदृशो दुर्विपाकः ॥ ६७ ॥
दलति हृदयं गाढोद्वेगं द्विधा न तु भिद्यते वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम् ।
ज्वलयति तनूमन्तर्दाहः करोति न भस्मसात्प्रहरति विधिर्मर्मच्छेदी न क्लृप्तति जीवितम्
॥ ६८ ॥ जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः प्रकृतिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मद-
यन्ति ये । मम तु यदियं याता लोके विलोचनचन्द्रिका नयनविषयं जन्मन्येकः स एव
महोत्सवः ॥ ६९ ॥ मयि सकपटं किञ्चित्कापि प्रणीतविलोचने किमपि नयनं प्राप्ते
तिर्यग्विजृम्भिततारकम् । स्थितमुपगतामालीं दृष्ट्वा सलज्जमवाञ्छितं कुवलयदृशः स्मेरं स्मेरं
स्मरामि तदाननम् ॥ ७० ॥ हृदयमिषुभिः कामम्यान्तः सशल्यमिदं सदा कथमुपलभे
निद्रां स्वप्ने समागमकारिणीम् । न च सुवदनामालेख्येऽपि प्रियामसमाप्य तां मम नयन-
योरुद्वाप्यत्वं सखे न भविष्यति ॥ ७१ ॥ कुसुमशयनं न प्रत्यग्रं न चन्द्रमरीचयो न च
मलयजं सर्वाङ्गीणं न वा मणियष्टयः । मनमिजरुजं सा वा दिव्या ममालमपोहितुं रहसि
लवयेदारब्धा वा तदाश्रयिणी कथा ॥ ७२ ॥ ईदमंशिशिरैरैन्तस्तापाद्विर्वर्णमणीकृतं निशि
निशि भुज्जन्यस्तापाद्गप्रवर्तिभिरश्रुभिः । अनतिलुलितज्याघाताङ्कं मुहुर्मणिबन्धनात्कनकव-
लयं स्वस्तं स्वस्तं मया प्रतिसार्यते ॥ ७३ ॥ कदा कान्तागारे परिमलमिलत्पुष्पशयने
शयानः श्यामायाः कुचयुगमहं वक्षसि वहन् । अये स्निग्धे मुग्धे चपलनयने चन्द्रव-
दने प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिपमिव नेप्यामि दिवसान् ॥ ७४ ॥ तथा गाढं मुक्तो भ्रुवि ध-
नुषि संधाय निशितः कटाक्षेषुर्नान्यैः सह पठनयोग्यः शरगणैः । पतन्नात्रे गात्रे परममृ-
तमास्त्रौदिव तदा दवीयानद्यायं दलयति पुनर्न व्रणयति ॥ ७५ ॥ तदामुग्धं वक्रं कि-
सलयसखः सोऽधरमणिर्विशाले ते नेत्रे स्तनभरनता सा तनुलता । सलीलं तद्यातं जनन-
यनसंजीवनमुधा प्रिया सा सा सा सेत्यजनि हृदयं तन्मयमहो ॥ ७६ ॥ कटाक्षेणापीष-
त्क्षणमपि निरीक्षेत यदि सा तदानन्दः सान्द्रः स्फुरति निहताशेषविषयः । सरोमाब्धोदञ्च-
त्कुचकलशनिर्भिन्नवसनः परीरम्भारम्भः क इव भविताम्भोरुहदृशः ॥ ७७ ॥ पुरस्ताद्-
च्छन्ती सह सहचरीभिः प्रियतमा ममालापं श्रुत्वा सचकितपरावृत्तवदना । किमग्रे व्यास-
ङ्गादहमहं यामीति विनयप्रणालीमालीनां यदकृत तदन्तर्व्यथयति ॥ ७८ ॥ ममुत्कीर्णे
तन्व्या निशितनयनान्तेन मृदिते स्तनद्वन्द्वस्पन्दैः स्मितलवमुधाभिः लुतिमति । मदन्तःके-
दारे मदनकृषिकारेण जनिता चिरादाशावली किमिति न फलं हन्त लभते ॥ ७९ ॥ वि-
लीयेन्दुः साक्षादमृतरसवापी यदि भवेत्कलङ्कस्तत्रत्यो यदि च विकचेन्दीवरवनम् । ततः

१ कनकवलयमित्यर्थः. २ उष्णः. अधुभिरित्यनेन संबन्धः. ३ अभ्यन्तरे विरहजन्यतापाद्वेतोः.
४ विवर्णा हीनवर्णा मणयो यस्मिन्नेवंविधं कृतम्. ५ नेत्रप्रान्तः. ६ मूर्ध्निर्घर्षणजन्यः क्षिणः. ७ सुवर्ण-
कङ्कणम्. ८ वाग्वारं गलितम्. ९ विकसितम्.

स्नानक्रीडाजनितजडभावैरवयवैः कदाचिन्मुख्यं मदनशिखिपीडान्वयतिकरम् ॥ ८० ॥ परागैः
 कार्पूरैस्तुहिनसलिलैश्चान्दनरसैः सुधाभिर्ज्योत्स्नाभिः स्नपितमिव यः प्रागकृत माम् । स ए-
 वासौ मारः शिवशिव वियोगे मृगदृशः करालं काकोलं किरति मयि कालानलमपि ॥ ८१ ॥
 न दूतीसंचारो न सरसपरोक्षोक्तिकलना न सांमुख्ये हासः क्वचिदपि न वाचां व्यतिकरः ।
 अहो चित्रं चेतः क्षणपरिचितालोकनवशान्मुहुर्धावंधावं व्रजति मुदृशं नो विरमति ॥ ८२ ॥
 शरीरं क्षामं स्यादसति दयितालिङ्गनसुखे भवेत्सात्त्वं चक्षुः क्षणमपि न सा दृश्यत इति ।
 तथा सारङ्गाक्ष्या त्वमसि न कदाचिद्विरहितं प्रसक्ते निर्वाणे हृदय परितापं वहसि किम्
 ॥ ८३ ॥ दृगन्तव्यापारप्रबलनिगडेन स्फुरदुरस्तटीकारागारे तव समुचितं बन्धनमिदम् ।
 अरे चेतस्त्यक्त्वा यदिह जनमाजन्ममुद्वदं क्षणप्राप्तामेतामधरमधुलाभेन भजसे ॥ ८४ ॥
 विपत्तिन्धुं बन्धुं विगलितजलं नेत्रयुगलं सशोकं भूलोकं भुवनवल्यं खेदनिलयम् । अनङ्गं
 नीरङ्गं विघटितधनं कोशभवनं विधातुं किं धातस्तव हृदि न लज्जा प्रभवति ॥ ८५ ॥
 न वक्षोजाश्लेषप्रभृतिकुतुकानामवगमो न पीयूषस्वादस्मितवलितवाचामनुभवः । न चासीन्मे
 तादृग्दृढपरिचयः पङ्कजदृशः कुतो हेतोस्तन्वी क्षणमपि न निर्याति मनसः ॥ ८६ ॥
 आः पात्री स्यामकृतकधनप्रेमविस्फारितानां सत्रीडानां सकलकरणानन्दनाडिधमानाम् । तेषां
 तेषां हृदयनिहिताकूतनिप्यन्दिनेत्रव्यापाराणां पुनरपि तथा सुभ्रुवो विभ्रमाणाम् ॥ ८७ ॥
 तदङ्गमपि नाम तत्सहजकान्तिपूराभुतं सुवर्णकदलीदलोद्दलितगर्भगौरं पुनः । कठोरमदन-
 व्यथापिशुनपाण्डिमाधिष्ठितप्रथीयकुचमण्डलं परिरभेय वीक्षेय वा ॥ ८८ ॥ जाने कोपपरा-
 ब्धुखी प्रियतमा स्वप्नेऽद्य दृष्टा मया मा मा संस्पृश पाणिनेति रुदती गन्तुं प्रवृत्ता पुरः ।
 नो यावत्परिरम्य चाटुकशतैराश्वासयामि प्रियां भ्रातस्तावदहं शटेन विधिना निद्रादरि-
 द्रीकृतः ॥ ८९ ॥ याताः किं न मिलन्ति सुन्दरि पुनश्चिन्ता त्वया मत्कृते नो कार्या नि-
 तरां कृशासि कथयत्येवं सबाप्ये मयि । लज्जामन्धरतारकेण निपतत्पीताश्रुणा चक्षुषा दृष्ट्वा
 मां हसितेन भाविमरणोत्साहस्तया सूचितः ॥ ९० ॥ श्वासा एव मृगीदृशो न गणिताः
 के नाम झञ्झानिलास्तीर्णा बाष्पपरम्परैव सरितां वृन्देषु कः सन्त्रमः । मोढा कातरदृष्टिरेव
 कियती वज्राभिघातव्यथा प्रेमैवायमुपेक्षितो यदि तदा प्राणेषु कोऽनुग्रहः ॥ ९१ ॥ सा
 बाला वयमप्रगल्भवचसः सा स्त्री वयं कातराः सा पीनोन्नतिमत्पयोधरयुगं धत्ते सखेदा
 वयम् । साक्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं दोषैरन्यजनाश्रयैरपटवो जाताः
 स्म इत्यद्भुतम् ॥ ९२ ॥ प्रेमाद्रीः प्रणयस्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदयास्तास्ता मुग्धदृशो
 निसर्गमधुराश्चेष्टा भवेयुर्मयि । यास्वन्तःकरणस्य बाह्यकरणव्यापारोधी क्षणादाशंसापरि-
 कल्पितास्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लयः ॥ ९३ ॥ धन्या सा गृहदेहली स्पृशति या तत्पा-
 दपद्मप्रभां जाता सा सरसी रसाद्विशति सा यस्यां विहारेच्छया । वन्द्यः कोऽपि स एव

यः खलु तया नेत्रेण संभाव्यते धिग्धिवेधसमेषु मां यदनयन्नैकं कथंचित्कथम् ॥ ९४ ॥
किं मे सद्गुरुसेवनैः प्रतिदिनं किं व्योमकेशार्चनैः किं स्यादध्ययनेन वा सुरपुरप्राप्त्याथवा
किं फलम् । एतस्याः कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भप्रभावोद्भवस्वेदाम्भोभिरनङ्गवहिरधुना निर्वा-
पितो नो यदि ॥ ९५ ॥ तन्वी सा यदि गायति श्रुतिकटुर्वीणाध्वनिर्जायते यद्याविष्कु-
रुते स्मितानि मलिनैवालक्ष्यते चन्द्रिका । आस्ते म्लानमिवोत्पलं नवमपि स्याच्चेत्पुरो ने-
त्रयोस्तस्याः श्रीरवलोक्यते यदि तडिद्वल्ली विवर्णैव सा ॥ ९६ ॥ तानि स्पर्शसुखानि
ते च तरलस्निग्धा दशोर्विभ्रमास्तद्वक्त्राब्जसौरभं स च सुधास्यन्दी गिरां वक्रिमा । सा
बिम्बाधरमाधुरीति विषयासङ्गेऽपि मन्मानसं तस्यां लग्नसमाधि हन्त विरहव्याधिः कथं
वर्तते ॥ ९७ ॥ तस्मिन्पञ्चशरे स्मरे भगवता भर्गेण भस्मीकृते जानाम्यक्षयसायकं कम-
लभूः कामान्तरं निर्ममे । यस्यामीभिरितस्ततश्च विशिखैरापुङ्गवमग्रात्मभिर्जातं मे विदलत्कद-
म्बमुकुलस्पष्टोपमानं वपुः ॥ ९८ ॥ ज्योत्स्नीं श्यामलिमानमानयत भोः सान्द्रैर्मषीकूर्चकैर्मन्त्रं
तन्त्रमथ प्रयुज्य हरत श्वेतोत्पलानां स्मितम् । चन्द्रं चूर्णयत क्षणाच्च कणशः कृत्वा शि-
लापट्टके येन द्रष्टुमहं क्षमे दश दिशस्तद्वक्त्रमुद्राङ्किताः ॥ ९९ ॥ किं तिष्ठामि किमु ब्रजामि
किमहं जागमि निद्रामि किं किं जानामि किमु भ्रमामि किमु वा सुख्यामि दुःख्यामि वा ।
किं नास्म्यस्मि किमित्यनल्पकलिते न कापि पक्षे स्थितः प्राप्यानिर्वचनीयमेव कमपि कूरं
विकारं सखे ॥ १०० ॥ आसीनः शयितः स्थितः प्रचलितः स्वमायितो जागृतः पश्यन्मी-
लितलोचनो व्यवहरन्मौनं प्रपन्नोऽथवा । तां प्रेमाकुलवीक्षितां स्मितमुखीं सखीडमन्दागमां
श्लिष्यन्तीं प्रणयार्द्रमुग्धलपितां पश्यामि नक्तंदिवम् ॥ १०१ ॥ नीलेन्दीवरशङ्कया नयन-
योर्बन्धुकबुद्ध्याधरे पाणौ पद्मधिया मधूककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयोः । लीयन्ते कवरीषु
बान्धवजनव्यामोहजातस्पृहा दुर्वारा मधुपाः कियन्ति तरुणि स्थानानि रक्षिष्यसि ॥ १०२ ॥
सा मे यद्यपि सुन्दरी भगवतो मामेव चेतोभुवो न स्वप्ने न च जागरे नयनयोः पन्थानमा-
सादिता । तामाकर्ण्य तथापि तादृशदशवैभुर्यमासेदुषीमानन्दाद्भुतशोककौतुकभयव्रीडाकुलं
मे मनः ॥ १०३ ॥ सा संचारचमत्कृतिर्नयनयोः स भ्रूलताविभ्रमस्तद्विम्बाधरपाटलस्मितयुत-
स्यास्यस्य सा वैखरी । सेयं चङ्क्रमचातुरी चरणयोः सोऽप्यङ्गहारक्रमो दिष्ट्या तन्मम
नेत्रपात्रमखिलं जायेत जीवामि च ॥ १०४ ॥ लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरू-
पेव च प्रत्युप्तेव च वज्रलेपघटितेवान्तर्निखातेव च । सा नश्चेतसि कीलितेव विशिखैश्चेतो-
भुवः पञ्चभिश्चिन्तासंततितन्तुजालनिविडस्यूतेव लग्ना प्रिया ॥ १०५ ॥ सा विद्याधरक-
न्यका किमु भुवं पुण्यैः प्रपन्ना नृणां लावण्यामृतसागराद्विमथिता लक्ष्मीः किमन्योत्थिता ।
आ ज्ञातं घनसारचन्दनसुधाज्योत्स्नामृणालादिभिः प्रारब्धा हृदयं मम भ्रमयितुं पौष्पेष्वी-
शाम्बरी ॥ १०६ ॥ इत्वा पद्मवनद्युतिं प्रियतमेवेयं दिनश्रीर्गता रागोऽस्मिन्मम चेतसीव
सवितुर्विम्बेऽधिकं लक्ष्यते । चक्राहोऽहमिव स्थितः सहचरीं ध्यायन्नलिन्यास्तटे संजाताः

सहसा ममैव भुवनस्याप्यन्धकारा दिशः ॥ १०७ ॥ नेत्रे खड्गनगजने नवसुधाधारानुकारा
 गिरः पाणिः पद्मसहोदरः कचरुचिः शैवालजालोपमा । वक्त्रं कार्तिकपौर्णिमापतिसमं हारिद्र-
 ह्यं वपुस्त्वं यस्मै वलसे विलासिनि हृदा तेनैव तप्तं तपः ॥ १०८ ॥ आस्तां दूरतया तदी-
 यवदनाम्भोजामृतत्वादनेन नोदेत्येव मनोरथोऽपि हृदये तत्सङ्गमाशां प्रति । उत्कण्ठाशिथि-
 लीकृताङ्गलतिकं वीक्षेत मामेकदा सस्नेहं यदि सा सरोजवदना धन्या वयं तावता ॥ १०९ ॥
 निद्रे लोचनमुद्रणं विरचय स्वप्न त्वमप्याचर प्राणाभिन्नतमां चिरात्प्रियतमां मञ्चेतसो
 गोचरम् । भ्रातर्बोध दृढानुरोध न तथा कुर्या यथा प्रेयसीप्रौढाश्लेषविघट्टनेन भवतः क्री-
 डन्ति दुष्कीर्तयः ॥ ११० ॥ लज्जैवोद्धृता किमत्र कुलिशोद्धिग्रा कपाटावली मर्यादैव
 विलङ्घिता सखि पुनः केयं कलिन्दात्मजा । आक्षिप्ता खलु दृष्टिरेव किमियं व्यालावली
 वा पुनः प्राणा एव समर्पिताः सखि पुनस्तस्मै किमेषा तनुः ॥ १११ ॥ सव्याजं तिलका-
 लकान्विरलयंछोलाङ्गुलिः संस्पृशन्वारंवारमुदञ्चयन्कुचयुगप्रोदञ्चिनीलाञ्चलम् । यद्भूभङ्गत-
 रङ्गिताञ्चितदृशा सावज्ञमालोकितं तद्गर्वादवधीरितोऽस्मि न पुनः कान्ते कृतार्थीकृतः ॥ ११२ ॥
 काकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि दृश्येत सा दोषाणां प्रशमाय नः श्रुतमहो
 कोपेऽपि कान्तं मुग्धम् । किं वक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतधियः स्वमेऽपि सा दुर्लभा चेतः स्वा-
 स्थ्यमुपैहि कः खलु युवा धन्योऽधरं पास्यति ॥ ११३ ॥ हा धिक् सा किल तामसी
 शशिमुखी दृष्टा मया यत्र सा तद्विच्छेदरुजान्धकारितमिदं दग्धं दिनं कल्पितम् । किं कुर्मः
 कुशले सदैव विधुरो धाता न चेत्तत्कथं तादृश्यामवतीमयो भवति मे नो जीवल्लोकोऽधुना
 ॥ ११४ ॥ स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरमुता वारोऽङ्गराजस्वमुर्ध्वै रात्रिरियं जिता कमलया
 देवी प्रसाद्याद्य च । इत्यन्तःपुरमुन्दरीः प्रति मया विज्ञाय विज्ञापिते देवेनाप्रतिपत्तिमूढ-
 मनसा द्वित्राः स्थितं नाडिकाः ॥ ११५ ॥ सा सौन्दर्यनिधिविलासभवनं मीनध्वजस्यापि
 वा कान्तीनामधिदेवताधिकरणं माधुर्यसारस्य वा । तामुद्रीक्ष्य सखे तदादि गतवान्सर्वे-
 न्द्रियाणामहं सार्धं तद्रतमानसेन गलितोत्साहः किलानीशताम् ॥ ११६ ॥ तस्याः किं
 मुखपङ्कजं स्मितरुचा चन्द्रद्युतेनिन्दकं किं वा नेत्रयुगं कटाक्षचतुरं किं भ्रूलताविभ्रमम् ।
 किं वा स्निग्धमवेक्षितं मयि पुनर्यान्त्या सखीनां पुरः किं किं संप्रति चिन्तयामि हृदये
 कामेन लक्ष्यीकृते ॥ ११७ ॥ शीताङ्गुविषसोदरः फणभृतां लीलास्पदं चन्दनं हारः क्षार-
 पयोभवः प्रियमुद्वह्यङ्गेरुहं भास्वतः । इत्येषां किमिवास्तु वस्तु मदनज्वालाविघाताय यद्वा-
 ह्याकारपरिभ्रमेण तु वयं तत्त्वत्यजो वञ्चिताः ॥ ११८ ॥ जाने स्वप्रविधौ ममाद्य चुलुको-
 त्सेक्यं पुरस्तादभूत्प्रत्यूषे परिवेषमण्डलमिव ज्योत्स्नासपत्नं महः । तस्यान्तर्नखनिस्तुषीकृत-
 शरच्चन्द्रप्रभैरङ्गकैर्दृष्टा काप्यबला बलात्कृतवती सा मन्मथं मन्मथम् ॥ ११९ ॥ सौमित्रे
 ननु सेव्यतां तरुतलं चण्डांशुरुज्जृम्भते चण्डांशोर्निशि का कथा रघुपते चन्द्रोऽयमुन्मी-
 लति । वत्सैतद्विदितं कथं तु भवता धत्ते कुरङ्गं यतः कासि प्रेयसि हा कुरङ्गनयने चन्द्रा-

नने जानकि ॥ १२० ॥ पादाङ्गुष्ठेन भूमिं किंसलयरुचिना सौपदेशं लिखन्ती भूयोभूयः
क्षिपन्ती मयि सितशबले लोचने लोलैतारे । वक्रं ह्रीर्नम्रमीषत्स्फुरदधरपुटं वाक्यगर्भं द-
धाना यन्मां नोवाच किञ्चित्स्थितमपि पुरतो मानसं तद्वुनोति ॥ १२१ ॥ चक्षुःप्रीत्या नि-
षण्णे मनसि परिचयाच्चिन्त्यमानेऽभ्युपाये याते रागे विवृद्धिं प्रविसरति गिरां विस्तरे दृ-
तिकायाः । आस्तां दूरे स तावत्सरभसदयितालिङ्गनानन्दलाभस्तद्देहोपान्तरध्याभ्रमणमपि
परां निर्वृतिं संतनोति ॥ १२२ ॥

मदनं प्रत्युक्तयः ॥ स्वयमप्राप्तदुःखो यः स दुनोति न विस्मयः । त्वं स्मर प्राप्त-
दाहोऽपि दहसीति किमुच्यते ॥ १२३ ॥ भवनेत्रभवो वह्निरद्यापि त्वयि मन्मथ । ज्वलती-
वान्यथा किं ते विशिखास्तत्कणा इव ॥ १२४ ॥ अद्यापि नूनं हरकोपवह्निस्त्वयि ज्वल-
त्यैर्वै इवाम्बुराशौ । त्वमन्यथा मन्मथ मद्विधानां भस्मावशेषः कथमेवमुष्णः ॥ १२५ ॥
वृथैव संकल्पशतैरजस्वमनङ्ग नीतोऽसि मयातिवृद्धिम् । आकृष्य चापं श्रवणोपकण्ठे मय्येव
युक्तस्तव बाणमोक्षः ॥ १२६ ॥ क रुजा हृदयप्रमाथिनी क्व च ते विश्वसनीयमायुधम् ।
मृदुतीक्ष्णतरं यदुच्यते तदिदं मन्मथ दृश्यते त्वयि ॥ १२७ ॥ अनुममार न मार कथं नु
सा रतिरतिप्रथितापि पतिव्रता । अयमनाथवधूवधपातकी दयितयापि तयासि किमुज्झितः
॥ १२८ ॥ भुवनमोहनजेन किमेनसा तव परेत बभूव पिशाचता । यदधुना विरहाधिमलीम-
सामभिभवन्भ्रमसि स्मर मद्विधाम् ॥ १२९ ॥ स्मर नृशंसतमस्त्वमतो विधिः सुमनसः कृत-
वान्भवदायुधम् । यदि दृढं धनुरायसमाशुगं तव सृजेत्रिजगत्प्रलयं व्रजेत् ॥ १३० ॥ विधि-
रनंशमभेद्यमवेक्ष्य ते जनमनः खलु लक्ष्यमकल्पयत् । अपि स वज्रमदास्यत चेत्तदा त्वदिषु-
भिर्व्यदलिप्यदसावपि ॥ १३१ ॥ अपि विधिः कुमुमानि तवाशुगान्स्मर विधाय स निर्वृति-
माप्तवान् । अदित पञ्च हि ते स नियम्य तांस्तदपि तैर्वैत जर्जरितं जगत् ॥ १३२ ॥ सह तया
स्मर भस्म झटित्यभूः पशुपतिं प्रतियामिषुमग्रहीः । ध्रुवमभूदधुना वितनोः शरस्तव कटुस्वर
एव स पञ्चमः ॥ १३३ ॥ त्वमुचितं नयनाचिपि शंभुना भुवनशान्तिकहोमहविः कृतः । तव
वयस्यमपास्य मधुं मधुं हतवता हरिणा बत किं कृतम् ॥ १३४ ॥ बाणाग्रिमस्तकरुणो
विकिरन्ममाङ्गे प्रायो न वेत्ति विषमास्त्रवर स्वपीडाम् । संताप एष भवता किमु नान्वभावि
चण्डीपतेरलिकलोचनगोचरेण ॥ १३५ ॥ तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दोर्द्वयमिदमय-
थार्थं दृश्यते मद्विधेषु । विसृजति हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखैस्त्वमपि कुसुमबाणान्वर्जसा-
रीकरोषि ॥ १३६ ॥ हृदि विसलताहारो नायं भुजंगमनायकः कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न
सा गरलद्युतिः । मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग कुधा

१ कोमलपल्लवकान्तिना. २ सव्याजम्. ३ लोला चञ्चला तारा कनीनिका ययोः. ४ लज्जया
नम्रम्. ५ संतापयति. ६ वद्विषाभिः. ७ समुद्रे. ८ दैत्यविशेषम्. ९ असत्यम्. १० वज्रवत्क-
ठिनान्कगेषि. ११ वासुकिः.

किमु धावसि ॥ १३७ ॥ पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्व
मूर्च्छितजनाघातेन किं पौरुषम् । तस्या एव मृगीदृशो मनसिजप्रेङ्खत्कटाक्षानलश्रेणीजर्जरितं
मनागपि मनो नाद्यापि संधुक्षते ॥ १३८ ॥ रे रे निर्दयं दुर्निवार मदन प्रोत्फुल्लपङ्केरुहं
बाणं संवृणु संवृणु त्यज धनुः किं पौरुषं मां प्रति । कान्तासङ्गवियोगदुःखदहनज्वालाव-
लीढं वपुः शूराणां मृतमारणे न हि परो धर्मः प्रयुक्तो बुधैः ॥ १३९ ॥ आपुङ्गाग्रममी शरा
मनसि मे मग्नाः समं पञ्च ते निर्दग्धं विरहाग्निना वपुरिदं तैरेव सार्धं मम । तत्कंदर्प निरा-
युधोऽसि भवता जेतुं न शक्तः परो दुःखी स्यामहमेक एव सकलो लोकः सुखं जीवतु
॥ १४० ॥ बाणाः पञ्च मनोभवस्य नियतास्तेषामसंख्यो जनः प्रायोऽस्मद्विध एव लक्ष्य
इति यल्लोके प्रसिद्धिं गतम् । दृष्टं तत्त्वयि विप्रतीपमधुना यस्मादसंख्यैरयं विद्धः कामिजनः
शरैरशरणो नीतस्त्वया पञ्चताम् ॥ १४१ ॥ तद्विच्छेदकृशस्य कण्ठलुठितप्राणस्य मे निर्दयं
क्रूरः पञ्चशरः शरैरतिशितैर्भिन्दन्मनो निर्भरम् । शंभोर्भूतकृपाविधेयमनसः प्रोद्दामनेत्रानल-
ज्वालाजालकरालितः पुनरसावास्तां समस्तात्मना ॥ १४२ ॥ बाणान्संहर मुञ्च कार्मुकलतां
लक्ष्यं तव त्र्यम्बकः के नामात्र वयं शिरीषकलिकाकल्पं यदीयं मनः । तत्कारुण्यपरिग्रहा-
त्कुरु दयामस्मिन्विधेये जने स्वामिन्मन्मथ तादृशं पुनरपि स्वप्रादुतं दर्शय ॥ १४३ ॥

चन्द्रं प्रत्युक्तयः ॥ चण्डीशचूडाभरण चन्द्र लोकतमोपह । विरहिप्राणहरण कदर्थय
न मां वृथा ॥ १४४ ॥ तारापते कुमुदिनीमनुकूलकान्तां पादेन पीडयसि कम्पयसि द्विजा-
तीन् । विद्वेषमाचरसि किं च वियोगिलोके नैतन्मयस्य भवतः करुणा कुतः स्यात् ॥ १४५ ॥
किं रे विधो मृगदृशां मुखमद्वितीयं कंदर्प दृप्यसि दृगम्बुजमन्यदेव । झङ्कारमावहसि
भङ्गतनुर्न तादृक्कर्माणि धिङ् न पुनरीदृशमीक्षणियम् ॥ १४६ ॥ अभिलषसि यदिन्दो
वक्रलक्ष्मीं मृगाक्ष्याः पुनरपि सक्तदन्तौ मज्ज संक्षालयाङ्गम् । सुविमलमथ विम्बं पारिजातस्य
गन्धैः सुरभय वद नो चेत्त्वं क्व तस्या मुग्वं क्व ॥ १४७ ॥ मूर्तिर्दुग्धसमुद्रतो भगवतः
श्रीकौस्तुभौ मोदरौ सौहार्दं कुमुदाकरेषु किरणाः पीयूषधाराकिरः । स्पर्धा ते वदनाम्बुजैर्मृ-
गदृशां तत्स्थाणुचूडामणे हंहो चन्द्र कथं नु सिञ्चसि मायि ज्वालामुचो रोचिषः ॥ १४८ ॥

पवनं प्रत्युक्तयः ॥ उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रश्च्योतद्गन्धनमकरन्दगन्धवन्धो । तामी-
षप्रचलविलोचनां नताङ्गीमालिङ्गन्पवन मम स्पृशाङ्गमङ्गम् ॥ १४९ ॥ व्याधूय यद्वसनम-
म्बुजलोचनाया वक्षोजयोः कनककुम्भविलासभाजोः । आलिङ्गसि प्रसभमङ्गमशेषमस्या ध-
न्यस्त्वमेव मलयाचलगन्धवाह ॥ १५० ॥

मेघं प्रत्युक्तयः ॥ भो मेघ गम्भीरतरं नद त्वं तव प्रसादात्स्मरपीडितं मे । संस्पृशरों-
माञ्चितजातरागं कदम्बपुष्पत्वमुपैति गात्रम् ॥ १५१ ॥ भ्रमय जलदानम्भोगर्भान्प्रमोहय
चातकान्कलय शिखिनः केकोत्कण्ठान्कठोरय केतकान् । विरहिणि जने मूर्च्छां लब्ध्वा वि-

नोदयति व्यथामकरुण पुनः संज्ञाव्याधिं विधाय किमीहसे ॥ १५२ ॥ मलयमरुतां व्राता
याता विकासितमल्लिकाः परिमलमरो भग्नो ग्रीष्मस्त्वमुत्सहसे यदि । घन घटयितुं निःस्नेहं
तं य एव निर्वर्तने प्रभवति गवां किं नश्छिन्नं स एव धनंजयः ॥ १५३ ॥

अशोकं प्रत्युक्ती ॥ रक्तस्त्वं नवपल्लवैरहमपि श्लाघ्यैः प्रियाया गुणैस्त्वामायान्ति शिल्लीमुखाः
स्मरधनुर्मुक्तास्तथा मामपि । कान्तापाहतलाहतिस्तव मुदे तद्वन्ममाप्यावयोः सर्वं तुल्यमशोक
केवलमहं धात्रा सशोकः कृतः ॥ १५४ ॥ रक्ताशोकं कृशोदरो क्व नु गता त्यक्त्वानुरक्तं
जनं नो दृष्टेति मुधैव चालयसि किं वातावधूतं शिरः । उत्कण्ठाघटमानषट्पदघटासंघट्ट-
दष्टच्छदस्तत्पादाहतिभन्तरेण भवतः पुष्पोद्गमोऽयं कुतः ॥ १५५ ॥

तमालं प्रत्युक्तिः ॥ धन्यस्त्वमसि तमाल स्पष्टस्तन्वया लतावदनया यत् । अद्य स्थाव-
रजन्मा जातस्त्वं जङ्गमादधिकः ॥ १५६ ॥

मृणालहारं प्रत्युक्तिः ॥ परिच्युतस्तत्कुचकुम्भमध्यात्किं शोषमायासि मृणालहार । न
सूक्ष्मतन्तोरपि तावकस्य तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात् ॥ १५७ ॥

मधुकरं प्रत्युक्तयः ॥ वदनमिदं न सरोजं नयने नेन्दीवरे एते । इह सविधे मुग्धदृशो
मधुकर न मुधा परिभ्राम्य ॥ १५८ ॥ भ्रातृद्विरेफ भवता भ्रमता समन्तात्प्राणाधिका मि-
यतमा मम वीक्षिता किम् । ब्रूये किमोमिति सखे कथयाशु तन्मे किं किं व्यवस्यति कुतो-
ऽस्ति च कीदृशीयम् ॥ १५९ ॥ चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं रहस्याख्यायीव
स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः । करौ व्याधुन्वनत्याः पिवसि रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषाम्-
धुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥ १६० ॥ उन्मीलन्नयनान्तकान्तिलहरीनिष्पीतयोः केवलादा-
मोदादवधारणीयवपुषोः कान्तासखेन क्षणम् । यत्कर्णोत्पलयोः स्थितेन भवता किञ्चित्समुद्बु-
जितं भ्रातृस्तिष्ठति कुत्र तत्कथय मे कान्तं प्रियाया मुग्धम् ॥ १६१ ॥

हंसं प्रत्युक्तिः ॥ हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हता । विभावितैकदेशेन देयं
यदभियुज्यते ॥ १६२ ॥

चकोरं प्रत्युक्तिः ॥ तुलुकयासि चन्द्रदीधितिमविरलमश्रासि नूनमङ्गारान् । अधि-
करणमुष्णमनयोः किमिह चकोरावधारयसि ॥ १६३ ॥

कृष्णसारं प्रत्युक्तिः ॥ स्नेहं स्वीकुरु कृष्णसार कथय कागान्मम प्रेयसी नो जानासि
यदावयोः समजनि व्यापारतो मित्रता । स्फीते यत्किल मण्डले हिमरुचेर्जातं त्वया लाञ्छनं
भव्ये भास्करमण्डले तदधुना दत्तः कलङ्को मया ॥ १६४ ॥

सारङ्गं प्रत्युक्तिः ॥ रे सारङ्गा वनवसतयस्तत्त्वमारुयात यूयं कुत्राधीतं त्रिभुवनमनोहारि चा-
ञ्चल्यमक्षोः । आं जानीमो गमनसमये हन्त कान्तारसीमन्येकाकिन्याः कुवलयदृशो लुण्ठि-
ता यौवनश्रीः ॥ १६५ ॥

१ रक्तवर्णः; (पक्षे) अनुरक्तः. २ भ्रमराः; (पक्षे) बाणाः. ३ कान्तापादघातः. 'पादाहतः प्रम-
दया विकसत्यशोकः.' ४ सीतावियोगद्वयमानमानसस्य सूर्यवंशमुक्तामणेः श्रीरामस्योक्तिरियम्.

पयूरविषयकोक्तिः ॥ मृदुपवनविभिन्नो मत्प्रियाया विनाशाद्वनरुचिरकलापो निःसपत्नो-
ऽद्य जातः । रतिविगलितबन्धे केशपाशे सुकेस्याः सति कुसुमसनाथे किं हरेदेष बर्हः ॥ १६६ ॥

मुक्ताकलापं प्रत्युक्तिः ॥ सूचीमुखेन सक्तदेव कृतव्रणस्त्वं मुक्ताकलाप लुठसि स्तनयोः
प्रियायाः । बाणैः स्मरस्य शतशो विनिकृत्तमर्मा स्वप्नेऽपि तां कथमहं न विलोकयामि ॥ १६७ ॥

वियोगिन्या विप्रलापाः ।

हारो नारोपितः कण्ठे मया विश्लेषभीरुणा । इदानीमन्तरे जाताः पर्वताः सरितो द्रुमाः
॥ १ ॥ विभेमि सखि संवीक्ष्य भ्रमरीभूतकीटकम् । यद्धयानादागते पुंस्त्वे तेन सार्धं रतिः
कथम् ॥ २ ॥ याः पश्यन्ति प्रियं स्वप्ने धन्यास्ताः सखि योषितः । अस्माकं तु गते कान्ते
गता निद्रापि वैरिणी ॥ ३ ॥ यदीयबलमालोक्य गतः प्रेयान्वियुज्यते । आलोक्ये कथं
सख्यस्तस्य चन्द्रमसो मुखम् ॥ ४ ॥ विरमत विरमत सख्यो नलिनीदलतालवृन्तपवनेन ।
हृदयगतोऽयं वद्विर्झटिति कदाचिज्ज्वलत्येव ॥ ५ ॥ अनलस्नग्धनविद्यां सुभग भवान्नियत-
मेव जानाति । मन्मथशराग्नितप्ते हृदि मे कथमन्यथा वससि ॥ ६ ॥ अजनि प्रतिदिनमेवा
कर्दमशेषा मदङ्गसङ्गेन । प्रतिनिशमपूरि पैम्पा दक्षिणसंपतिभिः सलिलैः ॥ ७ ॥ मद-
कलकृतान्तकासरस्वरपुटनिर्धूतधूलिसंकाशम् । केतकरजो निवार्य सखि यदि कार्यं
मम प्राणैः ॥ ८ ॥ आलि बालिशतया बलिस्मै दीयतां बलिभुजे न कदापि ।
केवलं हि कलकण्ठशिशूनामेव एव कुशलेषु निदानम् ॥ ९ ॥ गरलद्रुमकन्दमिन्दुबिम्बं
करुणावारिजवारणो वसन्तः । रजनी स्मरभूपतेः कृपाणी करणीयं किमतःपरं विधातः
॥ १० ॥ हन्तालि संतापनिवृत्तयेऽभ्याः किं तालवृन्तं तरलीकरोपि । उत्ताप एषोऽन्त-
रदाहहेतुर्नतभ्रुवो नैव्यजनापनोद्यः ॥ ११ ॥ वरमसौ दिवसो न पुनर्निशा ननु निशैव
वरं न पुनर्दिनम् । उभयमेतदुपैत्वथवा क्षयं प्रियजनेन न यत्र समागमः ॥ १२ ॥ अह-
मिह स्थितवत्यपि तावकी त्वमपि तत्र वसन्नपि मामकः । न तनुसंगम एव मुसंगमो
हृदयसंगम एव मुसंगमः ॥ १३ ॥ वकुलमालिकयापि मया न सा तनुरभूपि तदन्तरभी-
रुणा । तदधुना विधिना कृतमावयोमिरिदरीनगरीशतमन्नरम् ॥ १४ ॥ दहनजा न पृथुर्द-
वथुर्व्यथा विरहजैव यथा यदि नेदृशम् । दहनमाशु विशन्ति कथं स्त्रियः प्रियमपासुमुपासि-
तमुद्धुराः ॥ १५ ॥ कति न सन्ति जना जगतीतले तदपि तद्विरहाकुलितं मनः । कति न
सन्ति निशाकरतारकाः कमलिनी मलिनी रविणा विना ॥ १६ ॥ अरतिरियमुपैति नापि निद्रा
गणयति तस्य गुणान्मनो न दोषान् । विगलति रजनी न संगमाशा व्रजति तनुस्तनुतां न चानु-
रागः ॥ १७ ॥ प्रियसखि न तथा पटीरपङ्को न च नलिनीदलमारुतोऽपि शीतः । शमयति

१ वियोगः २ विरामं कुरुतं. ३ एतन्नामकं सरः. इयमपि रामोक्तिः. ४ नव्या नवीनो जनस्तरुणः;
(पक्षे) व्यजनं तालवृन्ताम्.

मम देहदाहमन्तः सपदि कथा स यथा नेरन्द्रसूनोः ॥ १८ ॥ एतानि निःसहतनोरसमञ्ज-
सानि शून्यं मनः पिशुनयन्ति गतागतानि । एते च तीरतरवः प्रथयन्ति तापमालम्बितोज्झि-
ततरुलपितैः प्रवालैः ॥ १९ ॥ अन्तर्गता मदनवद्विशिखावली या सा बाधते किमिह चन्द-
नचर्चितेन । यः कुम्भकारपवनोपरि पङ्कलेपस्तापाय केवलमसौ न च तापशान्त्यै ॥ २० ॥
बत सखि कियदेतत्पश्य वैरं स्मरस्य प्रियविरहकृशोऽस्मिन्नागिलोके तथाहि । उपवन-
सहकारोद्भासिभृङ्गच्छलेन प्रतिविशिखमनेनोद्वृङ्कितं कालकूटम् ॥ २१ ॥ कलयति मम
चेतस्तल्पमङ्गारकल्पं ज्वलयति मम गात्रं चन्दनं चन्द्रकश्च । तिरयति मम नेत्रे मोहज-
न्मान्धकारो विकृतबहुविकारं मन्मथो मां दुनोति ॥ २२ ॥ रिपुरिव सखीसंवासोऽयं
शिखीव हिमानिलो विषमिव सुधारश्मिर्यस्मिन्दुनोति मनोगते । हृदयमदये तस्मिन्नेवं पुनर्व-
ल्लते बलात्कुवलयदृशां वामः कामो निकामनिरङ्कुशः ॥ २३ ॥ ज्वलतु गगने रात्रौ रात्रा-
वखण्डकलः शशी दहतु मदनः किं वा मृत्योः परेण विधास्यति । मम तु दयितः श्लाघ्य-
स्तातो जनन्यमलान्वया कुलममलिनं न त्वेवायं जनो न च जीवितम् ॥ २४ ॥ इदानीं
तीव्राभिर्देहन इव भाभिः परिवृतो ममाश्चर्यं सूर्यः किमु सखि रजन्यामुदयति । अयं मुग्धे
चन्द्रः किमिति मयि तापं प्रकटयत्यनाथान्तां बाले किमिव विपरीतं न भवति ॥ २५ ॥
पिकाली वाचालीभवति बहुधालीकवचने मृणाली व्यालीव व्यथयनितरामङ्गमनिशम् ।
विषज्वालाजालं सखि किरति पीयूषकिरणो जगत्प्राणः प्राणानपहरति केयं परिणतिः ॥ २६ ॥
मनोरागस्तीव्रं विषमिव विमर्षित्यविरतं प्रमाथी निर्धूमं ज्वलति विधुतः पावक इव । हि-
नस्मि प्रत्यङ्गं उवर इव गरीयानित इतो न मां त्रातुं तातः प्रभवति न चाम्बा न भवती ॥ २७ ॥
आदौ हालाहलहुतभुजा दत्तहस्तावलम्बो बाल्यं शंभोर्निटिलमहसा बद्धमैत्री-
निरूढः । प्रौढो राहोरपि मुखविषेर्णान्तरङ्गीकृतो यः सोऽयं चन्द्रस्तपति किरणैर्मामिति
प्राप्तमेतत् ॥ २८ ॥ मस्मीभूतः कुसुमविशिखः शंभुनैत्राग्निनाभूज्ज्वालादायी तदनु मनसि
प्राप्तजन्मा बभूव । भूयस्तस्मिन्विरहदहनैर्दाहितोऽसौ मयैवं कुत्रोत्पन्नो व्यथयति पुनर्मा-
महो तन्न वेद्वि ॥ २९ ॥ पञ्चत्वं तनुरेतु भूतनिवहाः स्वांशैर्मिलन्तु ध्रुवं धातारं प्रणिपत्य
हन्त शिरसा तत्रापि याचे वरम् । तद्वापीषु पयस्तदीयमुकुरे ज्योतिस्तदीयाङ्गनव्योम्नि व्योम
तदीयवर्मनि धरा तत्तालवृन्तेऽनिलः ॥ ३० ॥ यास्यामीति समुद्यतस्य गदितं विश्रब्धमाक-
णितं गच्छन्दूरमुपेक्षितो मुहुरसौ व्यावृत्य तिष्ठन्नपि । तच्छून्ये पुनरागतास्मि भवने प्राणान्त
एते दृढाः सख्यस्तिष्ठत जीवितव्यसनिनी दम्भादहं रोदिमि ॥ ३१ ॥ यात्रामङ्गलसंविधा-
नरचनाव्यग्रे सखीनां जने बाष्पाम्भःपिहितेक्षणे गुरुजने तद्वत्सुहृन्मण्डले । प्राणेशस्य मही-
क्षणार्पितदृशः कृच्छ्रादपि क्रामतः किं व्रीडाहतया मया भुजलतापाशो न कण्ठेऽर्पितः

१ दत्तम्. २ ललाटेनैत्राग्निना. ३ प्रसिद्धः. ४ ग्रहणकाले संपर्कातिशयादन्तरङ्गतां प्रापित इत्यर्थः.
५ न्यायप्राप्तमित्यर्थः.

॥ ३२ ॥ दाक्षिण्यं मलयानिलस्य विदितं शैल्यं सुधादीधितेर्वाचामेव न गोचरे मलयज-
स्यापि स्फुटं सौष्ठवम् । विश्लेषे तव के न मे परिचिताः प्राणेश तत्तत्कथाविष्कारे पुनर-
प्रमाणयति मामव्याहतेयं तनुः ॥ ३३ ॥ दुर्वाराः स्मरमार्गणाः प्रियतमो दूरे मनोऽत्यु-
त्सुकं गाढं प्रेम नवं वयोऽतिकठिनाः प्राणा कुलं निर्मलम् । स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथमु-
हृत्कालः कृतान्तोऽक्षमी नो सख्यश्चतुराः कथं नु विरहः सोढव्य इत्थं मया ॥ ३४ ॥
शंवत्तच्चविबोधवत्कुसुमवत्पीयूषवन्मित्रवद्यान्यासन्भजति प्रिये मृगदृशोऽथ प्रस्थिते तत्क्ष-
णात् । गेहं तन्मुकुरं तदेव वलयं तच्चन्दनं सा निशा कारावत्करवालवत्क्रकचवत्काको-
लवत्कालवत् ॥ ३५ ॥ रोलम्बा मेधुपः पिकस्तु परभृद्रन्ध्रानुसारी मरुदंसाः केवलपक्षपा-
तनिरताश्चन्द्रोऽपि दोषाकरः । चेतो नैति शुकस्त्वैकपठिताख्यायी पयोदो जडः कं
वाहं प्रहिणोमि हन्त कठिनस्वान्ताय कान्ताय मे ॥ ३६ ॥ आयाता मधुयामिनी यदि
पुनर्नयात एव प्रभुः प्राणा यान्तु विभावसौ यदि पुनर्जन्मग्रहं प्रार्थये । व्याधः कोकिर्-
बन्धने हिमकरध्वमे च राहुग्रहः कंदर्पे हरनेत्रदीधितिर्हं प्राणेश्वरे मन्मथः ॥ ३७ ॥
रात्रिर्मे दिवसायते हिमरुचिश्चण्डांशुलक्षायते तारापङ्क्तिरपि प्रदीप्तवडवावह्निस्फुलिङ्गायते ।
धीरो दक्षिणमारुतोऽपि दहनज्वालावलीढायते हा हा चन्दनबिन्दुरद्य जलवत्संचारिरङ्गायते
॥ ३८ ॥ गुञ्जन्ति प्रतिकुञ्जमम्बुजदलद्रोणीषु भृङ्गाङ्गनाः फुलत्पुष्परमालवीधिशि-
खरे कूजन्ति माद्यत्पिकाः । कामः काममयं करोति विशिखैर्हन्तुं मुहुर्दुर्दिनं का सा तन्म-
लयानिलस्य सखि मे भीतिस्त्वयोद्गाव्यते ॥ ३९ ॥ रोलम्बाः परिपूरयन्तु हरितो झङ्कार-
कोलाहलैर्मन्दं मन्दमुपैतु चन्दनवनीजातो नभस्वानपि । माद्यन्तः कलयन्तु चृतशिखरे केली-
पिकाः पञ्चमं प्राणाः सत्वरमस्मसारकठिना गच्छन्तु गच्छन्त्वमी ॥ ४० ॥ वार्यन्तां मन्दमन्दं
मधुकरनिकरप्रौढझङ्कारधाराः क्षिप्यन्तां यत्र कुत्र प्रतिदिशमधुना भूरिभाराश्च हाराः ।
दहन्तां सर्व एते कमलदलयुताः किं च हा पुष्पभारास्तारा नाराचधारा विकिरति हृदये
मन्मथोऽयं हताशः ॥ ४१ ॥ श्रुत्वा नामापि यस्य स्फुटघनपुलकं जायतेऽङ्गं समन्ताद्दृष्ट्वा
यस्याननेन्दुं भवति वपुरिदं चन्द्रकान्तानुकारि । तस्मिन्नागत्य कण्ठग्रहणसरभमस्थायिनि
प्राणनाथे भग्ना मानस्य चिन्ता भवति मम पुनर्वज्रमय्याः कदा नु ॥ ४२ ॥

मदनं प्रत्युक्तयः ॥ हृदयमाश्रयमे यदि मामकं ज्वलयामीत्यमनङ्ग तदेति कम् । स्वय-
मपि क्षणदग्धनिजेन्धनः क्व भवितामि हताश हुताशवत् ॥ ४३ ॥ जटा नेयं वेणीकृतकचक-
लापो न गेरलं गले कस्तूरीयं शिरसि शशिलेखा न कुसुमम् । इयं भूतिर्नाङ्गे प्रियविरहजन्मा
ध्वलिमा पुरारातिभ्रान्त्या कुसुमशर किं मां व्यथयसि ॥ ४४ ॥ पञ्चत्वं यान्तु बाणाः सम-
यपरिणतस्ते विदीर्णोऽस्तु चापः क्रूरः क्रूराहिवक्त्रं विशतु तव रथो मा भव त्वं शरीरी ।
किं ते शापेन मादृग्युवतिवधमहापातकिन्मीनकेतो शप्यः पाथोजयोनिः स खलु रचितवान्पा-
पिनो दीर्घमायुः ॥ ४५ ॥

चन्द्रं प्रत्युक्तयः ॥ संतापय चिरं चन्द्रं न तत्र प्रतिषिध्यसे । निवारय करस्पर्शं राम-
स्याहं परिग्रहः ॥ ४६ ॥ मुग्धस्य ते वद विधुंतुद किं वदामि किं त्यक्तवानसि मुखे पतितं
शशाङ्कम् । अस्यार्द्रबिम्बगलितेन सुधारसेन संधानमेति तव किं न जरत्कबन्धः ॥ ४७ ॥
प्रियविरहमहोष्णमर्मरामङ्गलेखामपि हतक हिमांशो मा स्पृश क्रीडयापि । इह हि तव
लुठन्तः छोषपीडां भजन्ते दरजरटमृणालीकाण्डमुग्धा मयूखाः ॥ ४८ ॥

रोहिणीं प्रत्युक्तिः ॥ भो रोहिणि त्वमसि रात्रिचरस्य भार्या एनं निवारय पतिं सखि
दुर्निवारम् । जालान्तरेण मम सद्मनि मंनिविष्टः श्रोणीतटं स्पृशति किं कुलधर्म एषः ॥ ४९ ॥

नायिकां प्रति सखीवचनम् ।

वियोगवद्विकुण्डेऽस्मिन्हृदये ते वियोगिनि । प्रियमङ्गमुग्धायैव मुक्ताहारस्तपस्यति
॥ १ ॥ पाण्डु क्षामं वदनं हृदयं सरसं तवालसं च वपुः । आवेदयति नितान्तं क्षेत्रियरोगं
मखि हृदन्तः ॥ २ ॥ सखि पतिविरहहृताशः किमिति प्रशमं न याति नैन्यनोदैः । शृणु
कारणं निनम्बिनि मुञ्चसि नयनोदकं नु सस्नेहम् ॥ ३ ॥ सहसा हृदये निधाय चेतो नयना-
दीन्द्रियमुद्रणां विधाय । अयि कण्टकिताङ्गयष्टि सत्यं कथय ध्यायामि किं रहो निषण्णा
॥ ४ ॥ सहचरि शपथाः शतं मदीया वद विरहग्लपितां निजामवस्थाम् । सहचरि परि-
प्रच्छ भानुकन्यानवदलिनीनलिनानिकुञ्जशय्याः ॥ ५ ॥ नलिनीदलतालवीजनं सखि तन्व्या
विनिवारितं मया । तनुवल्लिविभूतिशङ्कया विनिवार्यः श्वसितानिलः कथम् ॥ ६ ॥ अयं
विपाको वद कस्य यूनः कल्याणि कल्याणपरम्पराणाम् । यदक्षिकोणस्त्रवदच्छधारा हारा-
वतारो गुणमन्तरेण ॥ ७ ॥ वामस्तदेव वपुषो वलयं तदेव हस्तस्य सैव जघनस्य च
रत्नकाञ्ची । वाचालभृङ्गमुभगे सुरभौ समस्तमद्याधिकं भवति ते सखि किं निदानम्
॥ ८ ॥ उत्पादयत्यलमिदं मनसो विषादं सीदत्सरोरुहनिभं वदनं त्वदीयम् । ज्ञा-
त्वा निदानमहमत्र ममानदुःखा प्राणैरपि प्रियतमे भवितुं समीहे ॥ ९ ॥
अनुदिनमधिकं ते कम्पते कायवल्ली शिव शिव नयनान्तं नाश्रुधारा जहाति । कथय क-
थय कोऽयं यत्कृते कोमलाङ्गि त्यजति न परिणद्धं पाण्डमानं कपोलः ॥ १० ॥ वि-
लुलितमतिपूरैर्बाष्पमानन्दशोकप्रभवमवसृजन्ती तृणयोत्तानदीर्घा । स्नपयति हृदयेशं स्नेह-
निप्यन्दिनी ते धवलबहलमुग्धा दुग्धकुल्येव दृष्टिः ॥ ११ ॥ अधिकरतलतल्पं कल्पितस्वा-
पलीलापरिमिलननिमीलत्पाण्डिमा गण्डपाली । सुतनु कथय कस्य व्यञ्जयस्यञ्जसैव
स्मरनरपतिलीलायौवराज्याभिषेकम् ॥ १२ ॥ अलसवलितैः प्रेमार्द्राद्रैर्मुहुर्मुकुलीकृतैः क्ष-
णमभिमुखैलज्जालोलैर्निमेषपराङ्मुखैः । हृदयनिहितं भावाकूतं वमद्भिरिवेक्षणैः कथय सु-

१ मुक्तस्यक्त आहारो येन; (पक्षे) मुक्तानां मोक्तिकानां हारः २ पत्युर्विरहो वियोग एव हुताशोऽभिः.
३ नेत्रोदकैः. अश्रुभिरिति यावत्.

कृती कोऽयं मुग्धे त्वयाद्य विलोक्यते ॥ १३ ॥ भगिनि मदनः श्रीमानेष त्वया यदि
 लिख्यते किमपि सुमुखि व्यग्रासीति व्रजामि निजालयम् । यदपि मकरोऽधस्तात्पौष्पं करे
 च शरासनं तदपि परितो दृष्टिर्देया जनः सखि नागरः ॥ १४ ॥ गोपायन्ती विरह-
 जनितं दुःखमग्रे गुरूणां किं त्वं मुग्धे नयनगलितं बाष्पपूरं रुणत्सि । नक्तं नक्तं नयनस-
 लिलैरेष आर्दीकृतस्ते शय्योपान्तः कथयति दशामातपे शोष्यमाणः ॥ १५ ॥ शोणौ
 कोणौ सखि नयनयोरुद्यतौ गोपनाय शङ्कामेव स्फुटयतितरां स्वेदबिन्दुप्रचारः । अन्तः
 प्रेमाङ्कुरपरिकरारम्भकं कन्दमस्याः किञ्चित्किञ्चित्कथयति पुनः कापि दिव्या मुखश्रीः
 ॥ १६ ॥ मुक्ताहारं न च कुचगिरेः कङ्कणं नैव हस्तात्कर्णात्स्वर्णभरणमपि वा नीतवा-
 न्नैव तावत् । आहो स्वप्ने बकुलकुसुमं भूषणं संदधानः कोऽयं चौरो हृदयमहरत्तन्वि तन्न
 प्रतीमः ॥ १७ ॥ सायं दामग्रथनसमये लग्नया कर्णमूले सग्न्या मन्दस्मितसुभगया सादरं
 सूच्यमानः । धन्यः कोऽयं कमलनयने यत्कथायां पुरस्तादङ्गुल्यग्रं निजमपि मुहुः सूचि-
 विद्धं न वेत्सि ॥ १८ ॥ मुखं पाण्डुच्छायं नयनयुगलं बाष्पतरलं तनुः क्षामक्षामा ग-
 तमविशदं धैर्यविगमः । दियं मुक्त्वा मूढे कथयामि न मे सारवचनान्यवस्था येनेयं तव
 सखि मुहूर्तेन पतिता ॥ १९ ॥ पश्माग्रग्रथिताश्रुविन्दुनिकरैर्मृक्ताफलस्पर्धिभिः कुर्वत्या
 हरहासहारि हृदये हारावलीभूषणम् । बाले बालमृणालनालवलयालंकारकान्ते करे वि-
 न्यस्याननमायताक्षि मुकृती कोऽयं त्वया स्मर्यते ॥ २० ॥ आसन्नामवलम्ब्य केसरल-
 तामेकेन पुष्पोज्ज्वलां सख्यं निःसहया नितम्बफलके कृत्वा कराम्भोरुहम् । आमीलन्न-
 यनान्तवान्तसलिलं श्लाघ्यस्य निन्द्यस्य वा कस्येदं दृढसौहृदे प्रतिदिनं दीनं त्वया स्म-
 र्यते ॥ २१ ॥ उज्जृम्भाननमुल्लसत्कुचतटं लोलङ्गमञ्जूलतं स्वेदाम्भःक्षपिताङ्गयष्टिविगल-
 द्वीडं सरोमाञ्चया । धन्यः कोऽपि युवा स यस्य वदने व्यापारिताः सांप्रतं मुग्धे दुग्ध-
 महाब्धिफेनपटलप्रख्याः कटाक्षच्छटाः ॥ २२ ॥ मुग्धे दोर्लतिकां निधाय न कृतो द्वारो-
 परोधस्त्वया लग्ना नो रुदती गतामि रभमात्तस्योत्तरीयांशुके । कालेऽस्मिन्कुसुमाकरे
 द्विगुणितप्रेमोत्सवे रागिणां गच्छन्नग्रत एव मूढ हृदये मुक्तस्त्वया वल्लभः ॥ २३ ॥
 विश्रान्तो दिवसस्तटीमयमटल्यस्ताचलस्यांशुमान्संप्रत्यङ्कुरितान्धकारपटलैर्लम्बालका द्यौर-
 भूत् । एह्यन्तर्विश वेश्मनः शशिमुखि द्वारस्थलीतोरणस्तम्भालम्बितबाहुवल्लि रुदिती किं
 त्वं पथः पश्यसि ॥ २४ ॥ आहारे विरतिः समग्रविषयग्रामे निवृत्तिः परा नासाग्रे नयनं
 यदेतदपरं यच्चैकतानं मनः । मौनं चेदमिदं च शून्यमखिलं यद्विश्वमाभाति ते तद्भूयाः
 सखि योगिनी किमसि भोः किं वा वियोगिन्यासि ॥ २५ ॥ यत्तालीदलपाकपाण्डु वदनं
 यद्दुर्दिनं नेत्रयोर्यत्मेहोलितकेलिपङ्कजवनाः श्वासाः प्रसर्पन्ति च । गौरी कृध्यतु वर्तते
 यदि न ते तत्कोऽपि चित्ते युवा धिग्धिकत्वां खलु पांसुखेलनसन्वीलोकेऽपि यन्निद्ववः
 ॥ २६ ॥ क्षामं गात्रमतीव पाण्डु वदनं स्निग्धा कपोलस्थली कोऽसौ चेतसि वर्तते तव

युवा लोकैकमान्याकृतिः । त्यक्त्वा किञ्चिदपत्रपां कथय मे खिन्नासि किं त्वं वृथा घोरः
पञ्चशरो यदि त्वमबला वक्ष्यामि नातः परम् ॥ २७ ॥ चिन्ताभिः स्तिमितं मनः करतले
लीना कपोलस्थली प्रत्यूषक्षणेदेशपाण्डुवदनं श्वासैकखिन्नोऽधरः । अम्भः शीकरपद्मिनी-
किसलयैनापैति तापः शमं कोऽस्याः प्रार्थितदुर्लभोऽस्ति सहते दीनां दशामीदृशीम् ॥ २८ ॥
लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः क्लेशो महानजितः स्वच्छन्दं चरतो जैनस्य हृदये चिन्ता-
ज्वरो निर्मितः । एषापि स्वगुणानुरूपरमणाभावाद्धराकी हता कोऽर्थश्चेतसि वेषसा वि-
निहितस्तन्वीमिमां तन्वता ॥ २९ ॥ जानीमस्तव गौरि चेतसि चिरं शंभुः समुज्जृम्भते
तापो नेत्रतनूनपादिव तनौ तीव्रः समुन्मीलति । अक्षणोरस्तमिषेण गच्छति बहिर्गङ्गातर-
ङ्गावलिः पाण्डिन्नः कपटेन चन्द्रकलिकाकान्तिः समुन्मीलति ॥ ३० ॥ न प्रीतिः पवने
रतिर्न रसने प्रेमा न पङ्केरुहं न स्नेहः कुसुमे सुगन्धं न शयने यत्नो न वा जीवने । चन्द्रे
नेव चमत्कृतिर्मृगमदे मोदो न मौनव्रते तेने तेन कियास्तपस्तरुणिमा यस्मै तवेदं दशा
॥ ३१ ॥ मातः कं हृदये निधाय मुचिरं रोमाञ्चिताङ्गी मुहुर्जृम्भा मन्थरतारकां सुललि-
तापाङ्गां दधाना दशम । मुतेवालिखितेव शून्यहृदया लेखावशेषीभवस्यात्मद्रोहिणि किं
द्विया कथय मे गृहो निहन्ति स्मरः ॥ ३२ ॥ स्वामास्ते सखि सूचयन्त्यविरताः संताप-
बाधां परं विद्वन्मित्र न कारणं वयमिति स्वान्तेऽतिचिन्ताभरः । किं वा वर्मनिपीडिता तव
तनूवल्ली निकामं प्रिये पुष्पादप्यतिकोमला मलिनतां याता मृणाली यथा ॥ ३३ ॥

दूर्ती प्रति स्वावस्थाकथनम् ।

अद्विसंवीक्षणं चक्षुरद्विसंमीलनं मनः । अद्विसंस्पर्शनः पाणिरद्य मे किं करिष्यति
॥ १ ॥ हन्त कान्तमपि तं दिदृक्षते मानसं मम न साधु यत्पते । इन्दुरिन्दुमुखि मन्दमा-
रुतश्चन्द्रनं च वितनोति वेदनाम् ॥ २ ॥ तुष्यन्तु मे छिद्रमवाप्य शत्रवः करोतु मे शास्ति
भरं गृहेश्वरः । मणिस्तु वक्षोरुहमध्यभूषणं ममास्तु सौन्दर्यनिकेतनं प्रियः ॥ ३ ॥
कालो मधुः कुपित एष च पुष्पधन्वा धीरा वहन्ति रतिवेदहराः समीराः । केलीवनीय-
मपि वञ्चलकुञ्जमञ्जुर्दूरे पतिः कथय किं करणीयमद्य ॥ ४ ॥ कान्तः कृतान्तचरितः
कुटिला तदम्बा वज्रोपमानि वचनानि च दुर्जनानाम् । प्रत्यङ्गमन्तरतनोः प्रहरन्ति बाणाः
प्राणाः पुनः सखि बहिर्न खलु प्रयान्ति ॥ ५ ॥ अकस्मादेकस्मिन्पथि सखि मयामुं वन-
तटं व्रजन्त्या दृष्टो यो नवजलधरश्यामलतनुः । स दग्धङ्गया किं वाकुरुत नहि जाने तत
इदं मनो मे व्यालोलं क्वचन गृहकृत्ये न वलते ॥ ६ ॥ गते प्रेमाबन्धे प्रणयबहुमाने
विगलिते निवृत्ते सद्भावे प्रणयिनि जने गच्छति पुरः । तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतां-
स्तांश्च दिवसान्न जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयम् ॥ ७ ॥ स्वामी कुप्यति कु-

प्यतां परिजना निन्दन्तु मामन्यवर्तिक तावत्प्रथतामयं तु जगति प्रौढो ममोपद्रवः । आ-
शास्यं पुनरेतदेव यदिदं चक्षुश्चिरं वर्धतां येनेदं परिचीयते मुररिपोः सौन्दर्यसारं वपुः
॥ ८ ॥ निःस्नेहः पतिरुज्जिता करुणया श्वश्रूरजस्वं वृथा वाग्बाणैर्हृदयं भिनत्ति कलहो-
त्तालाः पुनर्यातरः । नित्यं निन्दति नैव नन्दति कदाप्येषा ननान्दापि तन्मातः कं शरणं
ब्रजामि तरुणी दीनाहमेकाकिनी ॥ ९ ॥ किं स्वप्नः किमु जागरः किमथवा रात्रिः
किमासीद्दिनं मोहावस्थितया मया न किमपि ज्ञातं किमेतत्सखि । यन्नामश्रवणादनन्तर-
मिदं वृत्तं तमेव प्रियं चेतो दुर्लभमप्यपास्तसकलव्यापारमाकाङ्क्षति ॥ १० ॥

नायकं प्रति दूतीप्रेषणम् ।

अपूजितैवास्तु गिरीन्द्रकन्या किं पक्षपातेन मनोभवस्य । यद्यस्ति दूती मरसोक्तिदक्षा
दामः पतिः पादतले वधूनाम् ॥ १ ॥ न च मेऽवगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा च
कुरुते म मयि । निपुणं तथैनमवगम्य वदेरभिदृति काचिदिति संदिदिशे ॥ २ ॥ ननु संदि-
शेति सदृशोदितया त्रपया न किञ्चन किलाभिदधे । निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः रुशि-
तं शरीरमशरीरशरैः ॥ ३ ॥ दिशि दिशि परिहासगूढगर्भाः पिशुनगिरो गुरुगञ्जनं च
तादृक् । सहचरि हृदये निवेदनीयं भवदनुरोधवशादयं विपाकः ॥ ४ ॥ वृथा गाथाश्लोकैर-
लमलमलीकां मम रुजं कदाचिद्धूर्तोऽसौ कविवचनमित्याकलयति । इदं पार्श्वे तस्य प्रहिणु
परिन्नाञ्जनचयस्त्रवद्वाप्नोत्पीडम्यगितलिपि तादृक्कयुगलम् ॥ ५ ॥ वाच्यं तस्मै सहचरि
भवद्गुरविश्लेषवद्गौ स्नेहैरिद्धे मम वपुरिदं कामहोता जुहोति । प्राणानस्मै तदिहमुचितां
दक्षिणां दानुमीहे तत्रादेशो भवतु भवतां यच्चमेषामधीशः ॥ ६ ॥ जीवामीति वियोगिनी
यदि लिखेदत्रैव वृत्ताः कथा अद्य श्वोऽथ मरिष्यतीति मरणे कालात्ययः किं कृतः । आगन्त-
व्यमिहेति संप्रति सखे संभावनानिष्फला भ्रातः संप्रति याहि नास्ति लिखितं तद्गूहि यत्ते क्षमम्
॥ ७ ॥ उल्लङ्घ्यापि सखीवचः समुचितामुलङ्घ्य लज्जामलं भित्त्वा भीतिभरं निरम्य च निजं
सौभाग्यगर्वं मनाक् । आज्ञां केवलमेव मन्मथगुरोरादाय नूनं मया त्वं निःशेषविलासिवर्गगण-
नाचूडामणिः संभृतः ॥ ८ ॥ दूति त्वं तरुणी युवा स चपलः श्यामास्तमोभिर्दिशः संदेशः
स रहस्य एव विपिने संकेतकावासकः । भूयोभूय इमे वसन्तमरुतश्चेतो नयन्त्यन्यथा गच्छ
क्षेमममागमाय निपुणे रक्षन्तु ते देवताः ॥ ९ ॥

नायकस्याग्रे दूत्युक्तयः ।

सुभग त्वत्कथारम्भे कर्णकण्डूतिलालसा । उज्जृम्भवदनाम्भोजा भिनच्यङ्गानि साङ्गना
॥ १ ॥ त्वयि दृष्टे कुरङ्गाक्ष्याः स्वंसते मदनव्यथा । यथा ह्युदयभाजीन्दौ ग्लानिः कुमुदसंहतेः
॥ २ ॥ विरहे तव तन्वङ्गी कथं क्षपयतु क्षपाम् । दारुणव्यवसायस्य पुरस्ते मणितेन किम्

॥ ३ ॥ सा सुन्दर तव विरहे सुतनुरियन्मात्रलोचना सपदि । एतावतीमवस्थां याता दिवसै-
रियन्मात्रैः ॥ ४ ॥ तव विरहे विधुवदना मदनाधिक का न मीदन्ति । सीदसि विरहे
यस्याः साधु तपस्याफलं तस्याः ॥ ५ ॥ प्राणेश तव विरहिणी हिमकरकिरणेषु हर्म्यभिलि-
तेषु । संतापनिःसहाङ्गी मुञ्चति निचयं चकोराणाम् ॥ ६ ॥ अनयनपथे प्रिये न व्यथा
यथा दृश्य एव दुःप्रापे । स्लानैव केवलं निशि तपनशिला वासरे ज्वलति ॥ ७ ॥ सा
सर्वथैव रक्ता रागं गुञ्जेव न तु मुखे वहति । वचनपटोस्तव रागः केवलमाम्ये शुकस्येव ॥ ८ ॥
न सवर्णो न च रूपं न संस्क्रिया नैव सा प्रकृतिः । बाला त्वद्विरहापदि जातापञ्चशभावे-
व ॥ ९ ॥ सा विरहदहनदूना मृत्वा मृत्वापि जीवति वराकी । सारीव कितव भवतानुकूलि-
ता पातिताक्षेण ॥ १० ॥ गायति गीते शंसति वंशे वादयति सा विपञ्चीषु । पाठयति पञ्जर-
शुकं तव संदेशाक्षरं रामा ॥ ११ ॥ तव विरहमसहमाना सा तु प्राणान्विमुक्तवती । किंतु तथावि-
धमङ्गं न सुलभमिति तेन मुञ्चन्ति ॥ १२ ॥ अभिनवनलिनीकिसलयमृणालवलयदि दवदहनराशिः ।
सुभग कुरङ्गदृशोऽस्या विधिवशतस्त्वद्वियोगपविपाते ॥ १३ ॥ त्वद्विरहे विस्तारितरजनौ जनि-
तेन्दुचन्दनद्वये । बिसिनीव माघमासे विना हुताशेन सा दग्धा ॥ १४ ॥ या दक्षिणा त्वम-
स्यामदक्षिणो दक्षिणस्तदितरस्याम् । जलधिरिव मध्यसंस्थो न वेलयोः सदृशमाचरसि
॥ १५ ॥ अनुरागवर्तिना तव विरहेणोग्रेण सा गृहीताङ्गी । त्रिपुररिपुणेव गौरी वरतनुरर्धाव-
शिष्टैव ॥ १६ ॥ अगणितगुणेन सुन्दर कृत्वा चारित्रमप्युदासीनम् । भवतानन्यगतिः सा
विहितावर्तेन तरणिरिव ॥ १७ ॥ कितव प्रपञ्चिता सा भवता मन्दाक्षमन्दसंचारा । बहुदा-
यैरपि संप्रति पाशकसारीव नायाति ॥ १८ ॥ रुष्टे का परपुष्टे मन्दे का हन्त मारुते
चर्चा । त्वयि गतवति हृदये शो जीवनदातापि जीवनं हरति ॥ १९ ॥ कुशलं तस्या जीवति
कुशलं प्रच्छाभि जीवतीत्युक्तम् । पुनरपि तदेव कथयसि मृता तु कथयामि या श्वमिति
॥ २० ॥ उद्धयेत नतभ्रूः पक्ष्मनिपातोद्भवैः पवनैः । इति निनिमेषमस्या विरहवयस्या वि-
लोकते वदनम् ॥ २१ ॥ त्वयि दृष्ट एव तस्या निर्वाति मनो मनोभवज्वलितम् । आलोकं
हि हिमांशोर्विकसति कुमुदं कुमुद्वत्याः ॥ २२ ॥ तव विरहे हरिणाक्षी निरीक्ष्य नवमालिकां
दलिताम् । हन्त नितान्तमिदानीमाः किं हतजल्पितैरथवा ॥ २३ ॥ स्मरशरशतविधुराया
भणामि सख्याः कृते किमपि । क्षणमिह विश्राम्य मखे निर्दयहृदयस्य किं वदाम्यथवा
॥ २४ ॥ तव विरहे मलयमरुद्धानलः शशिरुचोऽपि सोप्माणः । हृदयमरुतमपि
भिन्ते नलिनीदलमपि निदाघरविरस्याः ॥ २५ ॥ व्यजनं व्यजनं जलं जलं घनसारो
घनसार इत्यपि । अवरोधगृहेषु मुभ्रवां कुररीणामिव कातरो ध्वनि ॥ २६ ॥ मम
रूपकीर्तिमहरद्भुवि यस्तदनुप्रविष्टहृदयेयमिति । त्वयि मत्सरादिव निरस्तदयः सुतरां
क्षिणोति खलु तां मदनः ॥ २७ ॥ तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन
मुहुः । घनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमृतस्रतया ॥ २८ ॥ उपताप्यमानमलघु

णिमभिः श्वसितैः सितेतरसरोजदृशः । द्रवतां न नेतुमधरं क्षमते नवनागवह्निदलराग-
 रसः ॥ २९ ॥ दधति स्फुटं रतिपतेरिषवः शिततां यदुत्पलपलाशदृशः । हृदयं निर-
 न्तरबृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन् ॥ ३० ॥ कुसुमादपि स्मितदृशः सुतरां
 सुकुमारमङ्गमिति नापरथा । अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशिखैः
 ॥ ३१ ॥ विषतां निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्यमदः । अमृतस्तुतोऽपि
 विरहाद्रवतो यदमूं दहन्ति हिमरश्मिरुचः ॥ ३२ ॥ उदितं म्रियां प्रति सहार्दमिति श्रद-
 धीयत प्रियतमेन वचः । विदितेङ्गिते हि पुर एव जने सपदीरिताः खलु लगन्ति गिरः
 ॥ ३३ ॥ त्वं विनिर्जितमनोभवरूपः सा च सुन्दर भवत्यनुरक्ता । पञ्चभिर्युगपदेव शरैस्तां
 तापयत्यनुशयादिव कामः ॥ ३४ ॥ क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे नयननिमीलनखिन्नया
 यया ते । श्वसिति कथमसौ रसालशाखां चिरविरहेण विलोक्य पुष्पिताग्राम् ॥ ३५ ॥
 सखि दयितमिहानयेति सा मां प्रहितवती कुसुमेषुणाभितप्ता । हृदयमहृदया न नाम पूर्वं
 भवदुपकण्ठमुपागतं विवेद ॥ ३६ ॥ चिरमपि कलितान्यपारयन्त्या परिगदितुं परिशुष्यता-
 मुखेन । गतवृण गमितानि सत्सखीनां नयनयुगैः सममार्द्रतां मनांसि ॥ ३७ ॥ अचकमत
 सपल्लवां धरित्रां मृदुसुरभिं विरहय्य पुष्पशय्याम् । भृशमरतिमवाप्य तत्र चास्यास्तव
 सुखशीतमुपैतुमङ्गमिच्छा ॥ ३८ ॥ हारावशेषा ननु कण्ठनाला त्वन्नामशेषा रसना तदीया ।
 लावण्यशेषा तनुमात्रयष्टिस्त्वह्मचानशेषं परमं तदायुः ॥ ३९ ॥ तस्या महाविरहवह्निशि-
 खाकलापतप्ते स्थितोऽसि हृदये सततं प्रियायाः । प्रालेयमीकरसमे हृदि सा कृपालो बाला
 क्षणं वसति नैव खलु त्वदीये ॥ ४० ॥ अङ्गानि मे दहतु कान्तवियोगवह्निः संरक्षतां प्रिय-
 तमो हृदि वर्ततेयः । इत्याशया शशिमुखी गलदश्रुभिन्दुधाराभिरुष्णमभिषिञ्चति हृत्प्रदेशम्
 ॥ ४१ ॥ संकेतकुञ्जभुवि सा शयनोपधानव्यालं कृतं सुभग कुण्डलिनं न वेद । तत्कण्ठलग्नव-
 नचन्दनगन्धलुब्धस्तत्रैव निश्चलमुवास चिराय सोऽपि ॥ ४२ ॥ राकासुधाकरकरैर्निलिनी-
 दलैश्च नीहारहारघनसारभरैः किमेतैः । किंवा भयन हरिचन्दनपङ्कजैर्नैव त्वां विना मृग-
 दृशः परितापशान्तिः ॥ ४३ ॥ त्वामञ्जनीयति कलासु विलोकयन्ती त्वां शृण्वती कुवलयो-
 यति कर्णपूरम् । त्वां पूर्णमाविधुमुखी हृदि भावयन्ती वक्षोनिलीननवनीलमणीकरोति
 ॥ ४४ ॥ अविरलपरिवाहैरश्रुणः सारणीनां स्मरदहनशिखोष्णश्वासपूरैश्च तस्याः । सुभग
 बत कृशाङ्गयाः स्पर्धयान्योन्यमेभिः क्रियत इव पुरोभूः पङ्क्तिः पांसुला च ॥ ४५ ॥ स्मर-
 दवधुनिमित्तं गूढमुन्नैतुमस्याः सुभग तव कथायां प्रस्तुतायां सखीभिः । भवति विततप्रसो-
 दस्तपीनस्तनाग्रा ततवलयितवाहुर्जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः ॥ ४६ ॥ विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्का-
 रमन्तर्जनितजडिमकाकुव्याकुलं व्याहरन्ती । तव कितव विधायामन्दकंदर्पचिन्तारसजलनिधिमग्रा
 ध्यानलम्बा मृगाक्षी ॥ ४७ ॥ अङ्गेऽनङ्गज्वरहुतवहश्चक्षुषि ध्यानमुद्रा कण्ठे जीवः करकिस-
 लये दीर्घशायी कपोलः । अंसे वेणी कुचपरिसरे चन्दनं वाचि मौनं तस्याः सर्वं स्थितमपि

न तु त्वां विना क्वापि चेतः ॥ ४८ ॥ किं पृष्टेन कृततरमितो गम्यतां सा प्रिया ते दृष्टा
मार्गे दिवसमखिलं सास्त्रमेका मयैवम् । पान्थे पान्थे त्वमिति रभसोद्वीवमालोकयन्ती दृष्टे
दृष्टे न भवति भवानित्युदश्रुर्वलन्ती ॥ ४९ ॥ चित्रोत्कीर्णादपि विषधराद्रीतिभाजो
निशायां किं नु ब्रूमस्त्वदभिसरणे साहसं नाथ तस्याः । ध्वान्ते यान्त्या यदतिनिभृतं बालया
सप्रकाशां त्रासात्पाणिं पथि फणिफणारत्नरोधी व्यधायि ॥ ५० ॥ यावद्यावद्भवति कलया
पूर्णकामः शशाङ्कस्तावत्तावद्द्युतिमयवपुः क्षीयते सा मृगाक्षी । मन्ये धाता घटयति विभुं
सारमादाय तस्यास्तस्माद्यावन्न भवति सखे पूर्णिमा तावदेहि ॥ ५१ ॥ हस्ताम्भोजे वदन-
मलकानायतान्बाहुमूले द्वारि स्वैरं नयनमधरे तर्जनीं संनिधाय । दीर्घोच्छ्वासं विरतविषयास्वा-
दमुस्कण्ठितोष्णं मुग्धाक्षी त्वां हृदि विदधती बाष्पमाविष्करोति ॥ ५२ ॥ आद्यः कोपस्त-
दनु मदनस्त्वद्वियोगस्तृतीयः शान्त्यै दूतीवचनमपरः पञ्चमः शीतभानुः । इत्थं बाला नि-
रवधि परं त्वां फलं प्रार्थयन्ती हा हा पञ्चज्वलनमधुना सेवते योगिनीव ॥ ५३ ॥ धातुः
शिल्पातिशयनिकषस्थानमेषा मृगाक्षी रूपे देवोऽप्ययमनुपमो दत्तपादः स्मरस्य । जातं दैवा-
त्सदृशमनयोः संगतं यत्तदेतच्छृङ्गारस्योपनतमधुना राज्यमेकातपत्रम् ॥ ५४ ॥ अभ्रध्वानैर्मु-
खरितदिशः श्रेणयस्तोयदानां धारासारैर्धरणिबल्यं सर्वतः छावयन्ति । तेन स्नेहं वहति वि-
पुलं मत्सखी युक्तमेतत्त्वं निःस्नेहो यदसि तदिदं नाथ मे विस्मयाय ॥ ५५ ॥ प्रादुर्भूते नवज-
लधरे त्वत्पथं द्रष्टुकामाः प्राणाः पङ्केरुहदलदृशः कण्ठदेशं प्रयान्ति । अन्यार्त्कि वा तव मुखविभुं
द्रष्टुमुद्दीय गन्तुं वक्षः पक्षं सृजति विसिनीपल्लवम्य च्छलेन ॥ ५६ ॥ गृहीतं ताम्बूलं परिजनवचो-
भिः कथमपि स्मरत्यन्तःशून्या सुभग तव मूर्तिं प्रतिदिनम् । तथैवास्ते हस्तः कलितफणिवल्ली-
किसलयस्तथैवासीत्तस्याः क्रमुकफलफालीपरिचिन्तम् ॥ ५७ ॥ गलत्येका मूर्च्छा भवति
पुनरन्या यदनयोः किमप्यामीनमध्ये सुभग सकलायामपि निशि । लिखन्त्यास्तत्तस्याः
कुसुमशरलेखं तव कृतं समाप्तिं स्वस्तीति प्रथमपदभागोऽपि न गतः ॥ ५८ ॥ सखीभिक्षां
याचे वत नतशिरास्त्वामिदमहं न चेदस्मि प्रीतिः कुरु तदपि कारुण्यकणिकाम् । अवस्था
सा तस्याः सुकृतमयमस्यां किमपरं प्रमोहो विश्रामस्त्वमथ मरणं वा प्रतिकृतिः ॥ ५९ ॥
विमुञ्चन्त्या प्राणांश्चिरविरहदुःखासहनया तथा संदिष्टं ते कठिनहृदयापश्चिममिदम् ।
अपत्यं बालैका मम विधिहतायाः मलिलदा तथा नेयं सेव्या व्यसनरुचये दीयत इति
॥ ६० ॥ न हारं नाहारं कलयति विहारं विषमिव स्मरन्ती सा रामा सुभग भवतश्चागम-
दिनम् । परं क्षीणा दीना परममुखहीना मुवदना कुहूपक्षग्लौवच्चपलनयनाङ्गीकृतगतिः ॥ ६१ ॥
क्षणं मूर्च्छामेति भ्रमति परितोऽथ क्षणमपि क्षणं प्रैति स्तम्भं निरवधि भवद्भयाननिरता ।
क्षणं स्वप्ने बाला तव सुभग योगं च लभते क्षणं तेजः शंभोर्नयनजमथ ध्यायति यमम्
॥ ६२ ॥ कुसुमशयनेऽप्यङ्गं ताम्यत्यनङ्गविवर्तनं वदनपवनैः श्यामच्छायो बभूव सखीजनः ।
हृदयनिहितः शीतो लेपश्छमीति रवं करोत्यहह कठिनावस्था तस्यास्त्वयैवमुपेक्ष्यते ॥ ६३ ॥

विरहविषमः कामः कामं तनुं कुरुते तनुं दिवसगणनादक्षश्रायं व्यपेतवृणोपमः ।
 त्वमपि वशगो मानव्याधेर्विचिन्तय नाथ हे किसलयमृदुर्जीवत्येवं कथं प्रमदाजनः
 ॥ ६४ ॥ मृगशिशुदशस्तस्यास्तापं कथं कथयामि ते दहनपतिता दृष्टा मूर्तिर्मया न हि
 वैधवी । इति तु विदितं नारीरूपः स लोकदृशां मुधा तव शठतया शिल्पोत्कर्षो विधेर्विषटि-
 प्यते ॥ ६५ ॥ मुहुर्व्यजनवीजनैः सरसचन्दनासेचनैः सरोजदलेष्वेष्टनैरपि न चेष्टते सुन्दरी ।
 तथापि तव नामनि प्रियसखीभिरावेदिते निवेदयति जीवितं श्रवणसीमि रोमोद्गमः ॥ ६६ ॥
 गेहादङ्गणमङ्गणादपि बहिर्बाह्याच्च पृथ्वीतलं तामार्तिं यदि वेत्ति सैव सुमुखी किं चान्यदाचक्ष्म-
 हे । पर्यङ्केऽपि तवाङ्गसङ्गसुभगैः स्वेदाम्भसां निर्झरैर्धारामण्डपतामनीयत तथा तस्मिन् रुदत्या
 मुहुः ॥ ६७ ॥ दृष्टे चन्द्रमसि प्रलूनतमसि व्योमाङ्गणस्थेयसि स्फूर्जन्निर्मलतेजसि त्वयि गते
 दूरं निजप्रेयसि । श्वासः कैरवकोरकीयति मुखं तस्याः सरोजीयति क्षीरोदीयति मन्मथो मृग-
 दशो दृक्चन्द्रकान्तीयति ॥ ६८ ॥ आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते तापो
 निःश्वसितेन दावदहनज्वालाकरालायते । सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणीरूपायते हा कथं क-
 न्दर्पोऽपि यमायते विरचयश्शार्दूलविक्रीडितम् ॥ ६९ ॥ अच्छिन्नं नयनाम्बु बन्धुषु कृतं तापः
 सखीष्वाहितो दैन्यं न्यस्तमशेषतः परिजने चिन्ता गुरुभ्योऽर्पिता । अद्य श्वः किल नि-
 र्वृतिं व्रजति सा श्वासैः परं खिद्यते विश्रब्धो भव विप्रयोगजनितं दुःखं विभक्तं तथा ॥ ७० ॥
 त्वच्चिन्तापरिकल्पितं सुभग सा संभाव्य रोमाञ्चिता शून्यालिङ्गनसंचलदुजयुगेनात्मानमालिङ्ग-
 ति । किं चान्यद्विरहव्यथाप्रशमनीं संप्राप्य मृच्छां चिरात्प्रत्युज्जीवति कर्णमूलपठितैस्त्वन्ना-
 ममन्त्राक्षरैः ॥ ७१ ॥ नीरागा मृगलाञ्छने मृगमपि स्वं नेक्षत दर्पणे व्रस्ता कोकिलकूजि-
 तादपि गिरं नोन्मुद्रयत्यात्मनः । चित्रं दुःसहदाहदायिनि धृतद्वेषापि पुष्पायुधे सा बाला
 सुभगं प्रति प्रतिपदं प्रेमाधिकं पुष्यति ॥ ७२ ॥ उन्मीलन्ति नखैर्लुनीहि वहति क्षौमाञ्च-
 लेनावृणु क्रीडाकाननमाविशन्ति वलयक्लाणैः समुत्रासय । इत्थं वञ्जुलदक्षिणानिलकुहूकण्ठेषु
 साङ्केतिकव्याहाराः सुभग त्वदीयविरहे तस्याः सखीनां मिथः ॥ ७३ ॥ वर्षन्ति स्तनयि-
 त्वो न सरले धारा गृहे वर्तते गर्जन्ति प्रतिकूलवादिनि न ते द्वारि स्थिता दन्तिनः । इत्येवं
 गमितो घनव्यतिकरः सा राजपुत्री पुनर्वीतो वाति कदम्बपुष्पसुरभौ केन प्रतारिष्यते ॥ ७४ ॥
 संप्राप्तेऽवधिवासरे क्षणमनु त्वद्वर्त्मवातायनं वारंवारमुपेत्य निष्कृप तथा निश्चित्य किञ्चि-
 त्छिरम् । संप्रत्येव निवेद्य केलिकुररीः सास्त्रं सखीभिः शिशोर्माधव्याः सह कारकेण
 करुणः पाणिग्रहो निर्मितः ॥ ७५ ॥ नायं मुञ्चति सुभ्रुवामपि तनुत्यागे वियोग-
 ज्वरस्तेनाहं विहिताञ्जलिर्यदुपते पृच्छामि सत्यं वद । ताम्बूलं कुसुमं पटीरमुदकं यद्वन्धुभिर्दी-
 यते स्यादत्रैव परत्र तत्किमुचितज्वालावलीदुःसहम् ॥ ७६ ॥ श्वासान्मुञ्चति भूतले विलुठति
 त्वन्मार्गमालोकते दीर्घं रोदिति निक्षिपत्यविरतं क्षामां भुजावल्लीम् । किं च प्राणसमा न
 काङ्क्षितवती स्वप्नेऽपि ते संगमं निद्रां वाञ्छति न प्रयच्छति पुनर्दग्धो विधिस्तामपि ॥ ७७ ॥

कोदण्डो विशिखो मनोनिवसतिः कामस्य तस्या अपि भ्रूवल्ली नयनाञ्चलं मनसि ते वासः
समुन्मीलति । इत्थं साम्यविधौ तयोः प्रभवति स्वामिस्तथा स्निह्यतां तन्वाना तनुतां क्रमाद-
तनुतां नैषा यथा गच्छति ॥ ७८ ॥ शोकोत्पत्तिरशोकतः सुमनसो यद्वैमनस्योदयो वैरस्यं
च रसालतो विकलता तावत्कलानां निधेः । किं चान्यन्नलदो भवत्यनलदो निर्णीतमुन्नीयते
वामः केवलमेक एव न भवानस्यामशेषं जगत् ॥ ७९ ॥ नैष्ठुर्यं कलकण्ठकोमलगिरां पूर्णस्य
शीतद्युतेस्तिग्मत्वं ब्रत दक्षिणस्य मरुतो दाक्षिण्यहानिश्च ताम् । स्मर्तव्याकृतिमेव कर्तुमबलां
संनाहमातन्वते तद्विघ्नः क्रियते तृणादिचलनोद्धूतैस्त्वदासिभ्रमैः ॥ ८० ॥ या चन्द्रस्य कल-
ङ्किनो जनयति स्मेराननेन त्रपां वाचा मन्दिरकीरसुन्दरगिरो या सर्वदा निन्दति । निःश्वा-
सेन तिरस्करोति कमलामोदान्वितान्यानिलान्सा तैरेव रहस्त्वया विरहिता कांचिद्दशां नीय-
ते ॥ ८१ ॥ चन्द्रं चन्दनकर्दमेन लिखितं संमार्ष्टि दष्टाधरा कामः पुष्पशरः किलेति सुम-
नोवर्गं लुनीते च यत् । वन्द्यं निन्दति यच्च मन्मथमसौ भङ्क्त्वाग्रहस्ताङ्गुलीस्तत्कामं सुभग
त्वया वरतनुर्वातूलतां लम्बिता ॥ ८२ ॥ तापोऽम्भः प्रसृतिपचः प्रचयवान्बाष्पः प्रणालो-
चितः श्वासाः कम्पितदीपवर्तिकलिकाः पाण्डिभि मग्नं वपुः । कीं चान्यत्कथयामि रात्रिम-
खिलां त्वन्मार्गवातायने हस्तच्छत्रनिरुद्धचन्द्रमहसस्तस्याः स्थितिर्वर्तते ॥ ८३ ॥ विभ्राणा
हृदये त्वया विनिहितं प्रेमाभिधानं नवं शल्यं यद्विदधाति सा विधुरिता साधो तदाकर्ण्यता-
म् । शेते शुण्यति ताम्यति प्रलपति प्रम्लायति प्रेङ्गति भ्राम्यत्युलुठति प्रेणयति गलत्यु-
न्मूर्च्छति क्रुद्यति ॥ ८४ ॥ काश्यं चेत्प्रतिपत्कला हिमरुचः स्थूलैव चेत्पाण्डिमा लीना
एव मृणालिका यदि पुनर्बाष्पः कियानम्बुधिः । संतापो यदि शीतलो हुतवहस्तस्याः किय-
द्वर्ण्यतां किं तु त्वत्स्मृतिमात्रमेव शरणं लावण्यशेषं वपुः ॥ ८५ ॥ सौधादुद्विजते त्यजत्यु-
पवनं द्वेष्टि प्रभामैन्दर्वी द्वारात्रम्यति चित्रकेलिसदसो वेपं विपं मन्यते । आस्ते केवलम-
ब्जिनीकिसलयप्रस्तारशय्यातले संकल्पोपनमत्त्वदाकृतिरसायत्तेन चित्तेन सा ॥ ८६ ॥ सा
न स्नाति न चानुलिम्पति न वा केशेषु धत्ते स्वजं न क्रीडासु मनो दधाति न
सखीरालोकते चाटुपु । किं तु न्यस्य मुखाम्बुजं करतले बाष्पायमाणक्षणं निःश्वासगलपिताधरं
च शयने जागर्ति ते चिन्तया ॥ ८७ ॥ सा रोमाञ्चति सीत्करोति विलपत्युत्कम्पते ता-
म्यति ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमीलति पतत्युद्याति मूर्च्छत्यपि । एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्न किं
ते रसात्स्ववैद्यप्रतिम प्रसीदसि यदि त्यक्तोऽन्यथा हस्तकः ॥ ८८ ॥ कंदर्पज्वरसंज्वरा-
कुलतनोराश्रयमस्याश्रिरं चेतश्चन्दनचन्द्रमःकमलिनीचिन्तासु संताम्यति । किं तु क्षान्ति-
वशेन शीतलतनुं त्वामेवमेकं प्रियं ध्यायन्ती रहसि स्थिता कथमसौ क्षीणा क्षणं प्रा-
णिति ॥ ८९ ॥ अङ्गेष्वाभरणं करोति बहुशः पत्रेऽपि संचारिणि प्राप्तं त्वां परिशङ्कते

१ विरहविह्वला. २ ग्लानिं प्राप्नोति. ३ चलति. ४ नैर्बल्यातिशयेन मृतप्राया भवति. ५ खेदा-
तिशयादित्यर्थः. ६ क्षीणा भवति.

वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति । इत्याकल्पविकल्पतत्परचनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापि
 विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति ॥ ९० ॥ आलम्ब्याङ्गणवापिकापरिसरे चूतद्रुमे
 मञ्जरीं सर्पत्सान्द्रपरागलम्पटरणदृङ्गाङ्गनाशोभिनीम् । मन्ये स्वां तनुमुत्तरीयशकलेनाच्छाद्य
 बाला स्फुरत्कण्ठध्वाननिरोधकम्पितकुचश्वासोद्गमा रोदिति ॥ ९१ ॥ चित्राय त्वयि
 चिन्तिते स्मृतिभुवा सजीकृतं स्वं धनुर्वीर्ति धर्तुमुपागतेऽङ्गुलियुगे बाणा गुणे योजिताः ।
 प्रारब्धे तव चित्रकर्मणि पुनस्तद्वाणभिन्ना सती भित्तिं द्रागवलम्ब्य सिंहलपते सा तत्र
 चित्रायते ॥ ९२ ॥ आदावञ्जनपुञ्जलिप्तवपुषां श्वासानिलोच्छासितप्रोत्सर्पद्विरहानलेन च
 ततः संतापितानां दृशाम् । संप्रत्येव निषेकमश्रुपयसा देवस्य चेतोभुवो भल्लीनामिव पान-
 कर्म कुरुते कामं कुरङ्गक्षणा ॥ ९३ ॥ ज्योत्स्ना मौक्तिकदाम चन्दनरमः शीतांशुकान्त-
 द्रवः कर्पूरं कदली मृणालवलयान्यम्भोजिनीपल्लवाः । अन्तर्मानसमाम्बुया प्रभवता तस्याः
 स्फुलिङ्गोत्करव्यापाराय भवन्ति हन्त किमनेनोक्तेन न ब्रूहे ॥ ९४ ॥ पाणिर्नीरवकङ्कणं
 स्तनतटी निष्कम्पमानांशुका दृष्टिर्निश्चलतारका समभवन्निस्ताण्डवं कुण्डलम् । कश्चित्रार्पि-
 तया समं कृशतनोर्मदो भवेन्नो यदि त्वन्नामस्मरणेन कोऽपि पुलकारम्भः समुज्जृम्भते ॥ ९५ ॥
 दत्तोऽस्याः प्रणयम्वयैव भवता चेयं चिरं लालिता देवादद्य किल त्वमेव कृतवानस्या नवं
 विप्रियम् । मन्युर्दुःसह एष यान्युपशमं नो सान्त्वनादैः स्फुटं हे निस्त्रिंश वियुक्तकण्ठ-
 रुणं तावत्सखी रोदितु ॥ ९६ ॥ तूडारत्नमपांनिधिर्यदि भवेच्चेत्कुन्तलं गण्डकी कावेरी
 यदि कङ्कणं यदि पुनर्त्रैवेयकं गौतमी । मुक्ता स्वस्मुरनिम्नगा यदि यदि स्यान्मेखला नर्मदा
 कौशेयं यदि कौशिकी कृशतनोस्तापस्तदाप्येति वा ॥ ९७ ॥

नायकं प्रति नायिकामंदेशः ।

अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे विश्लेषभीरुता । नादृष्टे न च दृष्टेन भवता विद्यते सु-
 खम् ॥ १ ॥ आलीभिः सह भाषितं किमपि तद्वत्तर्मापि संवीक्षितं पञ्चेपुः कुमुमरपृञ्जि कथम-
 प्याधाय चित्ते मनाक् । तेनापि प्रिय चेत्तथा मयि कृपाकार्पण्यमालम्बसे प्राणेश प्रबलं
 तदत्र निखिलं तत्प्रातिकूल्यं विधेः ॥ २ ॥ नित्यं ब्रह्म यथा स्मरन्ति मुनयो हंसा यथा
 मानसं सानन्दाः स्फुटशलकीवनयुतां ध्यायन्ति रेवां गजाः । युष्मद्दर्शनलालसाः प्रतिदिनं
 युष्मान्स्मरामो वयं धन्यः कोऽपि स वासरोऽत्र भविता यत्रावयोः संगमः ॥ ३ ॥ इन्दुं
 करविणीव कोकपटलीवाम्भोजिनीबान्धवं मेघं चातकमण्डलीव मधुपश्रेणीव पुष्पाकरम् ।
 माकन्दं पिकसुन्दरीव तरुणी प्राणेश्वरं प्रोषितं चेतोवृत्तिरियं मम प्रियसखे त्वां द्रष्टुमुक्त-
 ण्ठते ॥ ४ ॥

नायिकां प्रति संदेशप्रेषणम् ।

दैवात्पश्येर्जगति विचरन्निच्छया मत्प्रियां चेदाश्वास्यादौ तदनु कथयेर्मामकीनामव-
स्थाम् । आशातन्तुर्न च कथयतात्यन्तमुच्छेदनीयः प्राणत्राणं कथमपि करोत्यायनाक्ष्याः स
एकः ॥ १ ॥

नायिकां प्रति नायकसंदेशः ।

त्वं दूरमपि गच्छन्ती हृदयं न जहासि मे । दिनावसाने ज्ञायेव पुरो मूलं वनस्पतेः
॥ १ ॥ स्मर्तव्योऽहं त्वया कान्ते न स्मरिष्याम्यहं तव । स्मरणं चेतसो धर्मस्तच्चेतो
भवता हृतम् ॥ २ ॥ त्वया मम समेतस्य कल्पा अपि ममासमाः । भवता विप्रयुक्तस्य
कल्पकल्पः क्षणोऽपि मे ॥ ३ ॥ यतः प्रभृति ते कान्तं मुखमालोकितं मया । कामः
कामं ममाङ्गानि व्यथयत्यभितः शरैः ॥ ४ ॥ तपति तनुगात्रि मदनस्त्वामनिशं मां पुनर्द-
हत्येव । ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वर्ती दिवसः ॥ ५ ॥ किमकारि
मन्दमतिना रतिपतिना कामतन्त्रनिपुणेन । स्यूतासि हरिणनयने हन्त हृदि स्नेहतन्तुना न
तनौ ॥ ६ ॥ कृष्णा ते कचसंहतिरम्बुजनयने तवाधरः शोणः । त्वं सुरतरङ्गिणी कथम-
भितस्तापी न ते वियोगः स्यात् ॥ ७ ॥ दूरं मुक्तालतया विससितया विप्रलोभ्यमानो मे ।
हंस इव दर्शिताशो मानमजन्मा त्वया नीतः ॥ ८ ॥ स्निग्धमालप मुरुक्षमेव वा त्वत्क-
थैव सखि मे रसायनम् । शीतलं सलिलमुष्णमेव वा पावकं हि शमयेदसंशयम् ॥ ९ ॥
स्वप्नेऽपि देवि रमसे न मया विना त्वं स्वापे त्वया विरहितो मृतवद्भवामि । दूरीकृतासि
विधिदुर्ललितैस्तथापि जीवत्येवेहि मन इत्यसवो दुरन्ताः ॥ १० ॥ वल्गत्कुचानि वलनास-
हमध्यमानि कण्ठोदयत्कलरुतानि गलत्कुचानि । आस्वादिताधरदलान्यलसेक्षणानि तान्येव
तन्नि सुरतानि तव स्मरामि ॥ ११ ॥ अद्यापि सुन्दरि तवाननचन्द्रबिम्बं बन्दीकृताम्बुज-
गुगं परिचुम्ब्य चेतः । त्वत्संगमोद्भवमुखं तनुते तथापि वैरं करोति करुणाविकलो विवेकः
॥ १२ ॥ त्वदीयमुखपङ्कजं यदि विधोरलं वार्तया तवाधरमुवा यदा भवति किं मुधा नो
मुधा । त्वदङ्गपरिरम्भणं भण कृतं मुधागाहनैस्त्वदीयदृगनुग्रहस्तदपि धिग्धिगैन्द्रं पदम् ॥ १३ ॥
भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः ।
तव यदि तथाभूतं प्रेम प्रपन्नमिमां दशां प्रकृतिरले का नः पीडा गते हतजीविते ॥ १४ ॥
यदिन्दोर्लक्ष्मीस्ते वदनकमले वासमकरोत्तमःस्तोमस्येमा तव तरुणि धम्मिल्लमभजत् । अनु-
प्राप्ता हारावलिमपि च तारावलिचुचिः शरण्यायाः कस्ते मम शरणदाने परिभवः ॥ १५ ॥
भवत्या विच्छेपे गुरुहृदयखेदेन तनुतां तनुनित्यं धत्ते सदृशमिति मत्तेभगमने । इदं तावच्चित्रं
कमलमुखि सर्वैरवयवैः सुरूपा त्वं लोके नियतमसुरूपा भवसि नः ॥ १६ ॥ सुमध्ये वाग्भ-

जैर्वचनविधिमङ्गीकुरु न वा स्मितज्योत्स्नाकान्तं कुरु वदनमेतन्मयि न वा । त्रिलोकीमूर्धन्या
 यदि विविधपुण्याधिकतया मया दृष्टासि त्वं तदिह सफलं मेऽजनि जनुः ॥ १७ ॥ यदि
 प्राणा एव प्रणयपरिणाहः कथमयं विभिन्ना तेभ्यश्चेत्कथमियमभेदव्यवसितिः । न भिन्ना
 नाभिन्ना यदि भवसि किं नाम तदसि त्वमेकासि त्वं मे कुवलयदलश्रेणिनयने ॥ १८ ॥
 यदेकः कासारं रचयति तथा कूपमथवा तदाकाङ्क्षां देवो वितरति तिरां श्रीपतिरपि । मया तु
 त्वद्धेतोः कमलमुखि सान्द्राश्रुसलिलैः कृताः पारावारास्तदपि गणना ते न हृदये ॥ १९ ॥
 इतो विद्युत्पुञ्जस्फुरितमसकृद्वाययतु मामितः केकानेका हरतु हृदयं निर्दयमिदम् । इतः
 कामो वामः प्रहरतु मुहुः पुङ्खितशरो गतासि त्वं दूरं चपलनयने प्राप्स्यसि कुतः ॥ २० ॥
 हिमांशुश्रृण्वांशुर्नवजलधरो दावदहनः सरिद्धीचीवातः कुपितफणिनिःश्वासपवनः । नवा
 मल्ली भल्ली कुवलयवनं कुन्तगहनं मम त्वद्विश्लेषात्सुमुखि विपरीतं जगदिदम् ॥ २१ ॥
 आस्तां तावद्वचनरचनाभाजनत्वं विदूरे दूरे चास्तां तव तनुपरीरम्भसंभावनापि । भूयो भूयः
 प्रणतिभिरहं किंतु याचे विधेया स्मारं स्मारं स्वजनगणने कापि लेखा ममापि ॥ २२ ॥
 श्यामस्वङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं वक्रच्छायां शशिनि शिखिनां वर्हभारेषु केशान् ।
 उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्हनैकस्मिन्कचिदपि न ते चण्डि सादृश्यमस्ति
 ॥ २३ ॥ त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलायामात्मानं ते चरणपतितं यावदि-
 च्छामि कर्तुम् । अस्वैस्तावनमुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ
 कृतान्तः ॥ २४ ॥ मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतोर्लब्धायास्ते कथमपि मया स्व-
 प्रसंदर्शनेषु । पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां मुक्तास्थूलास्तरुकिमलयेस्वश्रु-
 लेशाः पतन्ति ॥ २५ ॥ भित्त्वा सद्यः किसलयपुटान्देवदारुद्रुमाणां ये तत्क्षीरस्तुतिमुर-
 भयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः । आलिङ्ग्यन्ते गुणवति मया ते तृपाराद्रिवाताः पूर्वं स्पृष्टं यदि
 किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति ॥ २६ ॥ संक्षिप्येत क्षण इव कथं दीर्घायामा त्रियामा सर्वाव-
 स्थास्वहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात् । इत्थं चेत्तदुलनयने दुर्लभप्रार्थनं मे गाढोष्माभिः
 कृतमशरणं त्वद्वियोगव्यथाभिः ॥ २७ ॥ कस्याग्न्याय व्यतिकरमिमं मुक्तदुःखो भवेयं को
 जानीते निभृतमुभयोरावयोः स्नेहमारम् । जानात्येकं शशधरमुखि प्रेमतत्त्वं मनो मे त्वामे-
 वैतच्चिरमनुगतं तत्प्रिये किं करोमि ॥ २८ ॥ त्वद्रूपातपानदुर्ललितया दृष्ट्या क
 विश्रम्यतां त्वद्वाक्यश्रवणाभियोगपरयोः श्रव्यं कृतः श्रोत्रयोः । एभिस्त्वत्परिरम्भनिर्भ-
 ररसैरङ्गैः कथं स्वीयतां कष्टं त्वद्विरहेण संप्रति वयं कष्टामवस्थां गताः ॥ २९ ॥ यत्त्व-
 न्नेत्रसमानकान्ति सलिले मग्नं तदिन्दीवरं मेधैरन्नरितः प्रिये तव मुखच्छायानुकारी शशी ।
 येऽपि त्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसा गतास्त्वत्सादृश्यविनोदमात्रमपि मे दैवेन न
 क्षम्यते ॥ ३० ॥ गूढालिङ्गनगण्डनुम्बनकुचस्पर्शादिलीलायितं सर्वं विस्मृतमेव । विस्तृत-

[प्र०६ नायिकां प्रति नायकसंदेशः—दूर्ती प्रति नायिकाप्रश्नाः—दूत्युपहासप्रश्नाः । ४७१

वतो बाले खलेभ्यो भयात् । संलापस्त्वधुना सुदुर्घटतमस्तत्रापि नातिव्यथा यत्त्वद्दर्शनम-
प्यभूदसुलभं तेनैव दूये भृशम् ॥ ३१ ॥ धन्यस्तन्वि स एष पाण्डिमवरश्चुम्बन्कपोलस्थलं
धन्यं तन्वि तदेव कार्श्यमिह यत्प्रत्यङ्गमालिङ्गति । धन्योऽयं विरहानलस्तव मनो यस्या-
नुवृत्तेः पदं दूरे हन्त तया तु पातकितया मादृग्जनः सीदति ॥ ३२ ॥ न स्नानं न च
भोजनं न पठनं नान्यत्र सौख्यं धृतिर्नान्यस्त्रीजनसेवनं न च कथानिद्राविलासोद्यमः ।
किंतु त्वां परिचिन्तयामि सततं ध्यानेन चेतःस्थितां स्वप्नालोकनकामकेलिविधिना जीवामि
कान्ते तव ॥ ३३ ॥ रात्रिः कालयुगोपमा मलयजो गन्धानिलः किं विषं सोमः सूर्य इवा-
भवन्मलयजालेपः स्फुलिङ्गोपमः । तिक्तः सुस्वरगीतवाद्यपरभृत्पारावतादिध्वनिर्वज्रस्याहतिरेव
कर्णयुगले विच्छेदतो मे तव ॥ ३४ ॥ चन्द्रो द्वादश भास्कराः समभवन्रात्रिर्युगानां शतं
मिष्टं तिक्तसं विलेपनमहो दीप्तानलो मे तव । विच्छेदान्मलयानिलः प्रियतमे किं कालकूटः
श्रुतौ गीतादिध्वनिरेव वज्रसदृशोऽरण्यं विचित्रं गृहम् ॥ ३५ ॥ स्थानान्निर्गत्य दूरं व्रज-
ति मयि चिरं मुक्तकण्ठं रुदित्वा पश्चादुन्मृज्य नेत्रे प्रणतिमुपगता वेपमानाङ्गयष्टिः । कान्ते
यन्मामवोचः प्रलयघनघटाटोपबद्धान्वकारे काले कापालिकोऽपि प्रवमति न गृहात्तन्मनो
मे दुनोति ॥ ३६ ॥

दूर्ती प्रति नायिकाप्रश्नाः ।

उल्लापयन्त्या दयितस्य दूर्ती वध्वा विभूषां च निवेशयन्त्या । प्रसन्नता कापि मुखस्य
जज्ञे वेषश्रिया नु प्रियवार्तया नु ॥ १ ॥ अलमलमवृणम्य तस्य नाम्ना पुनरपि सैव कथा
गतः स कालः । कथय कथय वा तथापि दूति प्रतिवचनं द्विपतोऽपि माननीयम् ॥ २ ॥
कथय निपुणे कस्मिन्दृष्टः कथं नु कियच्चिरं किमिव लिखितं किं तेनोक्तं कदा स इहै-
प्यति । इति बहुविधप्रेमालापप्रपञ्चितविस्तराः प्रियतमकथाः स्वप्नेऽप्यर्थे प्रयान्ति न
नष्टताम् ॥ ३ ॥

दूत्युपहासप्रश्नाः ।

पार्श्वभ्यां सप्रहाराभ्यामधरे व्रणवृण्डिते । दूति सङ्ग्रामयोग्यासि न योग्या दूतकर्मणि
॥ १ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन दूति मत्कार्यसिद्धये । स्वमांसान्यपि दत्तानि वक्तव्येषु तु का
कथा ॥ २ ॥ किं त्वं निगूहसे दूति स्तनौ वक्रं च पाणिना । खण्डिता एव शोभन्ते शूरा-
धरपयोधराः ॥ ३ ॥ त्वं दूति निरगाः कुञ्जं न तु पापीयसो गृहम् । किंशुकाभरणं देहे
दृश्यते कथमन्यथा ॥ ४ ॥ दूति त्वया कृतमहो निखिलं मदुक्तं न त्वादृशी परहितप्रव-
णास्ति लोके । श्रान्तासि हन्त मदुलाङ्गि गता मदर्थं सिध्यन्ति कुत्र सुकृतानि विना श्रमेण
॥ ५ ॥ रजन्यामन्यस्यां सुरतपरिवृत्तावनुचितं मदीयं यद्वासः कथमपि ह्वतं तेन सुहृदा ।

त्वया प्रत्यानीतं निजवसनदानात्पुनरिदं कुतस्त्वादृग्दूती स्वलितशमनोपायनिपुणा ॥ ६ ॥
 निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरो नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तथेयं तनुः ।
 मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमे वार्पी स्नातुमितो गतासि न पुनस्तस्याधम-
 स्यान्तिकम् ॥ ७ ॥ दूतीदं नयनोत्पलद्वयमहो तान्तं नितान्तं तव स्वेदाम्भःकणिका लला-
 टफलके मुक्ताश्रियं बिभ्रति । निःश्वासाः प्रचुरीभवन्ति नितरां हा हन्त चन्द्रातपे याताया-
 तवशाद्दृथा मम कृते श्रान्तासि कान्ताकृते ॥ ८ ॥ दूति श्वासविशेष एष किमहो चण्डि-
 त्वराधावनाद्विभ्रष्टालकवल्लरी कथमहो त्वन्नाथपादार्पणात् । निर्मृष्टाधररागपल्लवरुचिस्त्व-
 त्कार्यसंजल्पनाद्वासस्तस्य किमङ्गसंगतमहो विश्वासहेतोस्तव ॥ ९ ॥ श्वासः किं त्वरिता-
 गता पुलकिता कस्मात्प्रसादः कृतः स्वस्ता वेण्यपि पादयोर्निपतनाच्चीवी गमादागमात् ।
 स्वेदाद्र्गं मुखमातपेन गमितं क्षामा किमत्युक्तिभिर्दूति स्नानसरोरुहाकृतिधरस्यौष्ठस्य किं
 वक्ष्यसि ॥ १० ॥ स्निग्धं केन मुखं दिवाकरकरैस्ते रागिणी लोचने रोषात्तद्वचनोत्थिताद्वि-
 लुलिता नीलालका वायुना । भ्रष्टं कुङ्कुममुत्तरीयकषणात्छान्तासि गत्यागतैर्युक्तं तत्सकलं
 किमत्र वद हे दूति क्षतस्याधरे ॥ ११ ॥ सायं स्नानमुपासितं मलयजेनाङ्गं समालेपितं
 यातोऽस्ताचलमौलिमम्बरमणिर्विश्रब्धमन्दा गतिः । आश्चर्यं तव सौकुमार्यमभितः छान्तासि
 येनाधुना नेत्रद्वन्द्वममीलनव्यतिकरं शक्नोमि तेनासितुम् ॥ १२ ॥

नायिकां प्रति नायकावस्थाकथनम् ।

पदशब्दलीनहृदयो रूपालंकारभावनानिपुणः । कविरिव सचिन्तमुद्रस्तरुणि तवार्थं परं
 स युवा ॥ १ ॥ परिहरति रतिं मतिं लुनीते स्मलतितरां परिवर्तते च भूयः । इति तव वि-
 षमा दशास्य देहं परिभवति प्रसभं किमत्र कुर्मः ॥ २ ॥ विकिरति मुहुः श्वासान्नाशां पुरो
 मुहुरीक्षते प्रविशति मुहुः कुञ्जात्कुञ्जं मुहुर्वह्नु ताम्यति । रचयति मुहुः शय्यां पर्याकुलं मु-
 हुरीक्षते मदनकदनछान्तः कान्ते प्रियस्तव वर्तते ॥ ३ ॥ मा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति स्मर-
 कथां प्रत्यङ्गमालिङ्गनैः प्रीतिं यास्यति रम्यते सखि समागत्येति चिन्ताकुलः । मार्गं पश्यति
 वेपते पुलकयत्यानन्दति स्विद्यति प्रत्युद्गच्छति मृच्छति स्थिरतमःपुञ्जे निकुञ्जप्रियः ॥ ४ ॥
 पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धयस्तस्मिन्नेव निकुञ्जमन्मथमहानीयं पुनर्माधवः ।
 ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमन्त्रावलीर्भूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भामृतं वाञ्छति ॥ ५ ॥

मूर्यास्तमनसमयवर्णनम् ।

मन्त्रसंस्कारसंपन्नास्तन्वदौदन्वतीरपः । एतन्नय्यामयं ज्योतिरादित्याख्यं निमज्जति ॥ १ ॥
 तापनैरिव तेजोभिर्दग्धनिर्वाणमेचकाः । दिशो जाताः प्रतीची तु समुदाचरति क्रमात् ॥ २ ॥

१ क्षालितो रागो रक्तिमा यस्य. २ अतिशयम्. ३ अञ्जनरहिते.

पुराणरश्मिजालेषु स्वस्तेष्वस्तावलम्बनम् । बिम्बमम्बुरुहां नेतुरम्बरादवलम्बते ॥ ३ ॥ वि-
लोक्य संगमे रागं पश्चिमाया विवस्वतः । कृतं कृष्णं मुखं प्राच्या नहि नार्यो विनेर्ष्यया
॥ ४ ॥ करिष्यति कलानाथः कुतुकीकरमम्बरे । इति निर्वापयामास रविदीपं निशाङ्गना
॥ ५ ॥ निलीयमानैर्विहगैर्निमीलद्भिश्च पङ्कजैः । विकसन्त्या च मालत्या गतोऽस्तं ज्ञायते
रविः ॥ ६ ॥ अस्तंगतवति संवितरि भर्तारि मैधुपं निवेश्य कोशान्ते । कमलिन्योऽपि
रमन्ते किमत्र चित्रं मृगाक्षीणाम् ॥ ७ ॥ कृतोपकारं प्रियबन्धुमर्कं मा द्राक्ष्य हीनांशुमधः
पतन्तम् । इतीव मत्वा नलिनीवधूमिर्निमीलितान्यम्बुरुहेक्षणानि ॥ ८ ॥ सान्ध्यरागरुधि-
रारुणमारान्निःपपात रविमण्डलमब्धौ । क्रूरकालकैरवालविल्लूनं वासरस्य सहसैव शिरो नु
॥ ९ ॥ नो रविर्न च तमो न तमीशो न द्युतिर्ग्रहगणो न च संध्या । यादृशी प्रथमतः
किल सृष्टेस्तादृगेव भुवनं श्रियमूहे ॥ १० ॥ भानुबिम्बमिदमस्तगामि च प्रोद्यतं कुमुदब-
न्धुमण्डलम् । दृश्यते रतिपतेः प्रवासिनां क्रोधरक्तमिव लोचनद्वयम् ॥ ११ ॥ स्थानमा-
दिकमपास्य दन्तिनः सल्लकीवितपभङ्गवासितम् । आविभातचरणाय गृह्णते वारि वारिरुहब-
द्धपद्मम् ॥ १२ ॥ पश्य पश्चिमदिगन्तलम्बिना निर्मितं कथमिदं विवस्वता । दीर्घया
प्रतिमया सरोम्भसां तापनीयमिव सेतुबन्धनम् ॥ १३ ॥ उत्तरन्ति विनिकीर्य पल्वलं
गाढपङ्कमतिवाहितातपाः । दंष्ट्रिणो वनवराहयूथपा दष्टभङ्गुरबिसाङ्कुरा इव ॥ १४ ॥
एष वृक्षशिखरे कृतास्पदो जातरूपरसगौरमण्डलः । हीयमानमहरत्ययातपं पीवरोरु
पिबतीव बर्हिणः ॥ १५ ॥ पूर्वभागतिमिरप्रवृत्तिभिर्यत्कपङ्कमिव जातमेकतः । खं हतात-
पजलं विवस्वता भाति किंचिदिव शेषवत्सरः ॥ १६ ॥ आविशद्विरुटजाङ्गणं मृगैर्मूलसेक-
सरसैश्च वृक्षकैः । आश्रमाः प्रविशदश्यधेनवो बिभ्रति श्रियमुदीरिताग्रयः ॥ १७ ॥
बद्धकोशमपि तिष्ठति क्षणं सावशेषविवरं कुशेशयम् । पट्पदाय वसति ग्रहीष्यते प्रीति-
पूर्वमिव दातुमन्तरम् ॥ १८ ॥ दूरलग्नपरिमेयरश्मिना वारुणी दिगरुणेन भानुना । भाति केसर-
वतेव मण्डिता बन्धुजीवतिलकेन कन्यका ॥ १९ ॥ सान्ध्यमस्तमितशेषमातपं रक्तलेखमपरा
बिभर्ति दिक् । संपरायवमुधा सशोणितं मण्डलाग्रमिव तिर्यगुत्थितम् ॥ २० ॥ कोऽत्र
भूमिवलये जनान्मुधा तापयन्मुचिरमेति संपदम् । वेदयन्निति दिनेन भानुमानाससाद चर-
माचलं ततः ॥ २१ ॥ मध्यमोपलनिभे लसदंशवेकतश्रुतिमुपेयुषि भानौ । द्यौरुवाह प-
रिवृत्तिविलोलां हारयष्टिमिव वासरलक्ष्मीम् ॥ २२ ॥ अंशुपाणिभिरतीव पिपासुः पद्मजं
मधु भृशं रसायित्वा । क्षीवतामिव गतः क्षितिमेप्यङ्घ्रोहितं वपुरुवाह पतङ्गः ॥ २३ ॥ मुक्त-
मूललघुरुज्झितपूर्वः पश्चिमे नभसि संभृतसान्द्रः । सामि मज्जति रवौ न विरेजे खिन्नजिह्वा
इव रश्मिसमूहः ॥ २४ ॥ कान्तदूत्य इव कुङ्कुमताम्राः सायमण्डनमभि त्वरयन्त्यः । सादरं
ददृशिरं वनिताभिः सौधजालपतिता रविभासः ॥ २५ ॥ अग्रसानुषु नितान्तपिशङ्गैर्भूरुहा-

नृदुकरैरवलम्ब्य । अस्तशैलगहनं नु विवस्वानाविवेश जलधिं नु महीं नु ॥ २६ ॥ आकु-
लश्चलपतत्रिकुलानामारवैरनुदितौषसरागः । आययावहरिदश्वविपाण्डुस्तुल्यतां दिनमुखेन
दिनान्तः ॥ २७ ॥ आस्थितः स्थगितवारिदपङ्कचा संध्यया गगनपश्चिमभागः । सोमिवि-
ह्वमवितानविभासा रजितस्य जलधेः श्रियमूहे ॥ २८ ॥ प्राञ्जलावपि जने नतमूर्ध्नि प्रेम
तत्प्रवणचेतसि हित्वा । संध्ययानुविदधे विरमन्त्या चापलेन सुजनेतरमैत्री ॥ २९ ॥ अभि-
तापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव । पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरधिरोढुमस्तगिरि-
मभ्यपतत् ॥ ३० ॥ गतया पुरः प्रतिगवाक्षमुखं दधती रतेन भृशमुत्सुकताम् । मुहुरन्तरा-
लभुवमस्तगिरेः सवितुश्च योषिदमिमीत दृशा ॥ ३१ ॥ विरलातपच्छविरनुष्णवपुः परितो
विपाण्डु दधदभ्रशिरः । अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दमूर्त्यनयनो दिवसः ॥ ३२ ॥
अपराह्णशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलितलताङ्गुलये । निलयाय शाग्विन इवाह्वयते ददु-
राकुलाः खगकुलानि गिरः ॥ ३३ ॥ उपसंध्यमास्त तनु सानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीत-
रुचः । करजालमस्तसमयेऽपि सतामुचितं खलूच्चतरमेत्य पदम् ॥ ३४ ॥ नवकुङ्कुमारुणप-
योधरया स्वकरावसक्तचिराम्बरया । अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषा-
रकरः ॥ ३५ ॥ गतवत्यराजत जपाकुमुमस्तवकद्युतौ दिनकरेऽवनतिम् । बहलानुरागकुरु-
विन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्बलयम् ॥ ३६ ॥ द्रुतशातकुम्भनिभमंशुमतो वपुरर्धमग्रवपुषः
पयसि । रुरुचे विरिञ्चिनग्वभिन्नबृहज्जगदण्डकैकतरखण्डमिव ॥ ३७ ॥ अनुरागवन्तमपि
लोचनयोर्दधत् वपुः सुखमतापकरम् । निरैकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादैपरदिग्गणिका
॥ ३८ ॥ अभितिग्मरश्मि चिरमा विरमादवधानखिन्नमनिमेषतया । विगलन्मधुव्रतकुलाश्रु-
जलं न्यमिमीलदठजनयनं नलिनी ॥ ३९ ॥ अविभाव्यतारकमट्टहिमद्युतिबिम्बमस्तमित-
भानुनभः । अवसन्नतापमतमिस्त्रमभादपदोपतैव विगुणस्य गुणः ॥ ४० ॥ रुचिधाम्नि भर्तेरि
भृशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः । ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा मुलभोऽन्यज-
न्मनि स एव पतिः ॥ ४१ ॥ महद्गिरोधैस्त्वमसामभिद्रुतो भयेऽप्यसंमूढमतिर्भ्रमान्क्षितौ ।
प्रदीपवेपेण गृहे गृहे स्थितो विग्वण्ड्य देहं बहुधेव भास्करः ॥ ४२ ॥ अयमसौ गगनाङ्ग-
णदीपकस्तरलकालभुजंगशिखामणिः । क्षणविडम्बितवाडवविग्रहः पतति वारिनिधौ विधुरो
रविः ॥ ४३ ॥ अभिभूय सतामवस्थितिं जडजेषु प्रतिपाद्य च श्रियम् । जगतीपरितापकृ-
त्कथं जलधौ नावपतेदसौ रविः ॥ ४४ ॥ परिपतति पयोनिधौ पतङ्गः सरसिरुहामुदरेषु
मत्तभृङ्गः । उपवनतरुकोटरे विहंगस्तरुणिजनेषु शनैः शनैरनङ्गः ॥ ४५ ॥ शुचिरिति प-
रितः प्रसिद्धिभाजि प्रकटिततेजसि दुर्जये रुशानौ । निजैवमुनिकुरम्बमस्तवेलाव्यतिकर-
वार्त्रिदधे संरोजबन्धुः ॥ ४६ ॥ जगदिव बहुलातपाभितप्तं जनयितुमद्य जलाभिषेक-

१ प्रीतियुक्तम्; (पक्षे) रक्तिमयुक्तम्. २ बहिर्निष्कासयामास. ३ अपेतं गतं वसु द्रविणं तेजश्च यस्मात्.
४ अपरदिगेव गणिका. ५ निजद्रव्यसमूहम्; (पक्षे) किरणसमूहम्. ६ स्थापयामास. ७ सूर्यः.

शीतम् । परिधृतरविशातकुम्भकुम्भा प्रचलति पश्चिमवारिधिं दिनश्रीः ॥ ४७ ॥ पतति
 रविरपूर्ववारिराशौ हृदि पथिकस्य यथात्मभूर्हुताशः । प्रसरति चरमां तमःप्ररोहः प्रतिप-
 दमद्य यथा मनोविमोहः ॥ ४८ ॥ अस्तावलम्बिरविबिम्बतयोदयाद्रिचूडोन्मिषत्सकलच-
 न्द्रतया च सायम् । संध्याप्रवृत्तहरहस्तगृहीतकांस्यतालद्वयेव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मीः
 ॥ ४९ ॥ यातोऽस्मि पद्मनयने समयो ममैष सुप्ता मयैव भवती प्रतिबोधनीया । प्रत्या-
 यनामयमितीव सैरोरुहिण्याः सूर्योऽस्तमस्तकनिविष्टकरः करोति ॥ ५० ॥ कृत्वा प्रबुद्ध-
 कमलामखिलां त्रिलोकीमम्भोनिधेर्विशति गर्भमसाविदानीम् । अन्तःप्रसुप्तहरिनामिसरोज-
 बोधकौतूहलीव भगवानरविन्दबन्धुः ॥ ५१ ॥ पूर्वा क्षणक्रमनिरस्तसमस्तरागां हित्वा
 निजान्तिकमुपेत्य रवौ सरागे । आलोकतः पुनरमुष्य धृतप्रसादा जाता चिरेण चरमा पर-
 मानुरक्ता ॥ ५२ ॥ स्पष्टोच्छसत्किरणकेसरसूर्यबिम्बविस्तीर्णकैर्णिकमथो दिवसारविन्दम् ।
 श्लिष्टाष्टदिग्दलकलापमुषावतारबद्धान्धकारमधुपावलि संचुकोच ॥ ५३ ॥ पृथु गगनकैव-
 न्धस्कन्धचक्रं किमेतत्किमु रुधिरकपालं कालकापालिकस्य । कललभरितमन्तः किं नु
 तैर्क्ष्याण्डखण्डं प्रजनयति वितर्कं सांध्यमर्कस्य बिम्बम् ॥ ५४ ॥ अयमपि खरयोषित्कर्ण-
 काषायमीषद्विसृमरतिमिरोर्णार्जरोपान्तमर्चिः । मदकलकलविङ्कीकाकुनान्दीकरेम्यः शि-
 तिरुहशिखरेभ्यो भानुमानुच्चिनोति ॥ ५५ ॥ गतवति दिननाथे पश्चिमक्षमाधरान्तं शिशि-
 रकरमयूखैर्निर्भरं दह्यमाना । परिहृतमिलितालिः पान्थकान्तेव दीना सपदि कमलिनीयं
 हास्यहीना बभूव ॥ ५६ ॥ उदयगिरितटस्थः पद्मिनीर्बोधयित्वा मृदुतरकिरणाग्रैस्ताः स्वयं
 चोपभुज्य । मलिनमधुपसङ्गात्तामु संजातकोपः कृतरुधिरविरोचिर्भानुरस्तं प्रयातः ॥ ५७ ॥
 अयमपि पुरुहूतप्रेयसीमूर्ध्नि पूर्णः कलश इव मुधांशुः साधुरुच्छालसीति । मदनविजयया-
 त्राकालविज्ञापनाय स्फुरति जलधिमध्ये ताम्रपात्रीव भानुः ॥ ५८ ॥ रवेरस्तं तेजः प्रमु-
 दयति खद्योतपटली मरालाली मूका कलकलपरोलूकपटली । इदं कष्टं दृष्ट्वा चिरमस-
 हमाना कमलिनी भ्रमद्वङ्गव्याजात्कवल्यति हालाहलमिव ॥ ५९ ॥ सैरन्ध्रीकरकृष्टकङ्कण-
 सरस्त्रीध्वनिःसंचरद्वीतिसूत्रितसंधिविग्रहविधिः सोष्ठासलीलाधरः । वारस्त्रीजनसज्जमानश-
 यनः संनद्धपुष्पायुधः श्रीखण्डद्वयधौतसौधशिखरो रम्यः क्षणो वर्तते ॥ ६० ॥ विश्लेषाकु-
 लचक्रवाकमिथुनैरुत्पक्षमाक्रन्दितं कारुण्यादिव मीलितामु नलिनीप्वस्तं च मित्रे गते । शोकेनेव
 दिगङ्गनाभिरभितः श्यामायमानैर्मुखैर्निःश्वासानिलधूमवर्तय इवोद्गीर्णास्तमोराजयः ॥ ६१ ॥
 निर्याद्वासरजीवपिण्डकरणिं बिभ्रत्कवोष्णैः करैर्मज्जिष्ठं रविबिम्बमम्बरतलादस्ताचलं चु-
 म्बति । किं च स्तोकतमःकलापकलनाश्यामायमानं मनाग्धूमश्यामपुराणचित्ररचनारूपं
 जगज्जायते ॥ ६२ ॥ संध्याताण्डवचण्डदण्डपरशुप्रारब्धभीमभ्रमीवेगस्वस्तकपर्दवामुकिफणा-

१ विश्वासोत्पादनम्. २ कमलिन्याः. ३ वराटः. ४ दिवसरूपमरविन्दम्. ५ प्रकाशाभावेन परस्परं मिलिताः.
 ६ अशिरस्ककलेवरम्. ७ काल एव कापालिको भिक्षुः. ८ गरुडः. ९ वियोगाकुलैः.

माणिक्यशङ्कावहम् । मग्नं पाथसि पश्चिमस्य जलधेर्मार्तण्डबिम्बं ततो ध्वान्तैर्भूतगणै-
रगाहि भुवनं मन्ये तदन्वेषिभिः ॥ ६३ ॥ पाश्चात्याम्बुधिदृष्टपूर्ववडवासंदर्शनोत्कण्ठया
धावद्ध्यतुरंगनिष्ठुरखुरक्षुण्णेऽस्तशैलस्थले । तस्मादुच्चलितेन धातुरजसा लिप्तानुरक्ताङ्गको
मन्दांशुः प्रियदर्शनः खलु सहस्त्रांशुर्दरीदृश्यते ॥ ६४ ॥ तद्रोदोऽन्तरसंततान्धतमसं नि-
भिद्य तिग्मांशुभिः संलेतुं बलिसद्गगं कृतमतिर्भानुर्जगाहेऽम्बुधिम् । अन्यत्संप्रति संनिपत्य
वृणुते लोके तमोमण्डलं कीं चैतस्य नयत्यहो परिभवं पाथोजिनीं वल्लभाम् ॥ ६५ ॥
द्रागैन्द्रीमनुचुम्ब्य सस्मितमुखीमामोदिनीं पद्मिनीं कृत्वासौ परिरम्भसंभ्रमपरिश्रान्तां च
वारस्त्रियम् । संरक्तो हिमभानुरद्य चरमां श्लिष्यत्यहो रागिणीं काश्मीरोपलसत्पयोधरभरां
कान्तां दिशं वारुणीम् ॥ ६६ ॥ ध्याता भालतलानलैः कवलिता कण्ठोत्थहालाहलैराली-
दाथ जटाटवीवलयितैराशीविषाणां गणैः । कीर्णा भस्मभिराहतास्थिपटलैर्विद्धा जटाग्रैरपि
स्वीयामुज्जति माधुरीं हरशिरोरत्नं किमिन्दोः कला ॥ ६७ ॥ आवासोत्सुकपक्षिणः
कलरुतं क्रामन्ति वृक्षालयान्कान्ताभाविवियोगभीरुरधिकं क्रन्दत्ययं कातरः । चक्राह्नौ
मधुपाः सरोजगहनं धावन्त्युलूको मुदं धत्ते चारुणतां गतो रविरसावस्ताचलं चुम्बति
॥ ६८ ॥ अध्वानं नैकचक्रः प्रभवति भुवनभ्रान्तिदीर्घं विलङ्घ्य प्रातः प्राप्तुं रथो मे पुन-
रिति मनासि न्यस्तचिन्तातिभारः । संध्याकृष्ठावशिष्टस्वकरपरिकरैः स्पष्टहेमारपङ्क्तिं व्या-
कृष्यावस्थितोऽस्तक्षितिभृति नयतीवैष दिक्चक्रमर्कः ॥ ६९ ॥ प्राचीमालम्बमाने घनति-
मिरचये बान्धवे बन्धकीनां संप्राप्ते च प्रतीचीं शशिकरनिकरे वैरिणि स्वैरिणीनाम् ।
अर्धश्यामोपलार्धस्फटिकमिव दिशामन्तरालं विधत्ते कालिन्दीजङ्गुकन्यामिलदमलजलस्य-
न्दसंदोहमैत्रीम् ॥ ७० ॥ संध्यावध्यस्त्रशोणं तनुदहनचिताङ्गारमन्दार्कबिम्बं तारा-
नारास्थिकीर्णं विशदनरकरङ्गायमाणोज्ज्वलेन्दु । हृष्यन्नक्तंचरौघं घनतिमिरमहाधूमधूम्रानु-
कारं जातं लीलाश्मशानं जगदखिलमहो कालकापालिकस्य ॥ ७१ ॥ गाढं प्रौढाङ्गनाभिः
सुरतरतमनःसंदोत्सारिताक्षं मुग्धाभिः स्वस्तनेत्रं रतिसमरभयं चिन्तयन्तीभिरेवम् । पान्था-
नामङ्गनाभिः ससलिलनयनं शून्यचित्ताभिरुच्चैः कष्टं दृष्टोऽस्तशैलं भृशमभजदयं मण्डल-
श्रण्डरस्मेः ॥ ७२ ॥ व्योम्नस्तापिच्छगुच्छावलिभिरिव तमोवल्लरीभिर्वयन्ते पर्यन्ताः
प्रान्तवृत्त्या पथसि वसुमती नूतते मज्जतीव । वात्यासंवेगविष्वग्विततवलयितस्फीतधूम्या-
प्रकाशं प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु ॥ ७३ ॥

चक्रवाकावस्थारूपानाम् ।

रतिकेलिकलः कश्चिदेषो मन्मथमन्थरः । पश्य सुभ्रु समाश्वस्तां कादम्बञ्चुम्बति त्रि-

१ संध्यायां कृष्ठा उपसंहृतास्तेभ्योऽवशिष्टो यः स्वकराणां परिकरः समृद्धस्तद्रूपा स्पष्टा हेमनिर्मितानामरा-
णां पङ्क्तिर्यस्मिन्स्तत् । २ दिशां चक्रं मण्डलं, रथाङ्गं च ।

याम् ॥ १ ॥ दष्टतामरसकेसरत्यजोः क्रन्दतोर्विपरिवृत्तकण्ठयोः । निघ्नयोः सरसि चक्र-
वाकयोरल्पमन्तरमनल्पतां गतम् ॥ २ ॥ आतपे धृतिमता सह वध्वा यामिनीविरहिणा
विहगेन । सेहिरे न किरणा हिमरश्मेर्दुःखिते मनसि सर्वमसह्यम् ॥ ३ ॥ गम्यतामुपगते
नयनानां लोहितायति सहस्रमरीचौ । आससाद विरहय्य धरित्रीं चक्रवाकद्वयान्य-
भितापः ॥ ४ ॥ इच्छतां सह वधूभिरभेदं यामिनीविरहिणां विहगानाम् । आपुरेव
मिथुनानि वियोगं लङ्घयते न खलु कालनियोगः ॥ ५ ॥ यच्छति प्रतिमुखं दयितायै
वाचमन्तिकगतेऽपि शकुन्तौ । नीयते स्म नतिमुज्झितहर्षं पङ्कजं मुखमिवाम्बुरुहिण्या
॥ ६ ॥ आयाति याति पुनरेव जलं प्रयाति पद्माङ्कुरं च विचिनोति धुनोति पक्षम् ।
उन्मत्तवद्भ्रमति कूजति मुक्तकण्ठः कान्तावियोगविधुरो निशि चक्रवाकः ॥ ७ ॥ एके-
नाक्षणा प्रविततरुषा वीक्षते लम्बमानं भानोर्बिम्बं जलविलुलितेनापरेण स्वकान्तम् ।
अदृशेदे दयितविरहाशङ्किनी चक्रवाकी द्वौ संकीर्णौ रचयति रसौ नर्तकीव प्रगल्भा
॥ ८ ॥ वापीतोयं तटरुहवनं पद्मिनीपत्रशय्या चन्द्रालोको विकचकुसुमामोदद्वयः
संमीरः । यत्रैतेऽपि प्रियविरहिणो दाहिनश्चक्रनाम्नस्तत्रोपायः क इव भवतु प्राणसं-
धारणो यः ॥ ९ ॥ चक्राद्वो विरही हतोऽपि हृदये बाणेन न त्यक्तवान्प्राणान्प्राणसमा-
समागममुखध्यानैकतानश्चिरम् । स्वां छायामवलोक्य वारिणि गलद्रक्तामवेक्ष्य प्रियां भ्रा-
न्तस्तद्रणवेदनापरिगतः कष्टं मृतः सांप्रतम् ॥ १० ॥ तीरात्तीरमुपैति रौति करुणं चिन्तां
समालम्बते किञ्चिद्व्यायति निश्चलेन मनसा योगीव युक्तेक्षणः । स्वां छायामवलोक्य कूजति
पुनः कान्तेति मुग्धः खगो धन्यास्ते भुवि ये निवृत्तमनसो धिग्दुःखितान्कामिनः ॥ ११ ॥
मिश्रे क्वापि गते सरोरुहवने बद्धाने ताम्यति क्रन्दत्सु भ्रमरपु वीक्ष्य दयिताश्लिष्टं पुरः
सारसम् । चक्राद्देन वियोगिना विसलता नास्वादिता नोज्झिता वक्त्रे केवलमर्गलेव निहिता
जीवस्य निर्गच्छतः ॥ १२ ॥ भङ्क्त्वा भोक्तुं न भुङ्क्ते कुटिलविमलताकोटिमिन्दोर्वितर्का-
त्ताराकारास्तृषार्तः पिबति न पयसां विप्रुपः पत्रसंस्थाः । छायामम्भोरुहाणामलिकुलस-
त्रलां वेत्ति संध्यामसंध्यां कान्ताविश्लेषभीरुर्दिनमपि रजनीं मन्यते चक्रवाकः ॥ १३ ॥

संध्यावर्णनम् ।

उच्चैस्तरादम्बरशैलमौलेश्रुतो रविर्गौरिकण्डशैलः । तस्यैव पातेन विचूर्णितास्य संध्यार-
जोराजिरिवोज्झीते ॥ १ ॥ विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भकुसुमारुणताम् ।
चिरमुज्झतापि तनुरौज्झदसौ न पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः ॥ २ ॥ अथ सान्द्रसाध्यकिरणा-
रुणितं हरिहेतिहूति मिथुनं पततोः । पृथगुत्पपात विरहार्तिदलद्वयस्तुतासृगनुलिप्तमिव
॥ ३ ॥ निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तथा । दिवसात्ययात्तदपि मु-
क्तमहो चपलाजनं प्रति न चोद्यमदः ॥ ४ ॥ दिवसोऽनुमित्रमगमद्विलयं किमिहास्यते बत

मयावलया । रुचिभर्तुरस्य विरहाधिगमादिति संध्यायापि सपदि व्यगमि ॥ १ ॥ सुग्धस्य
केलिविजितस्मरचापयष्टेरातन्वती रुचिमतीव सुधाकरस्य । रागोद्धुरा स्फुटमुदञ्चिततारकश्रीः
संध्याविरस्ति ननु कापि पतिवरेव ॥ ६ ॥

रजनिवर्णनम् ।

व्योमपात्रमपि चैकपाणिना विस्फुटोडुकुसुमानि विभ्रती । अन्यपाणिकलितेन्दुदर्पणा का-
मिनीव रजनीयमागता ॥ १ ॥ नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचारं परगृहदूषणानिश्रितैकवीरम् । धनति-
मिरनिरुद्धसर्वभावा रजनिरियं जननीव संवृणोति ॥ २ ॥ अस्तोदयाचलविलम्बिरवीन्दुबि-
म्बव्याजात्क्षणं श्रवणयोर्निहितारविन्दा । ताराच्छलेन कुसुमानि समुत्क्षिपन्ती संध्येयमागत-
वती प्रमदेव काचित् ॥ ३ ॥ शशाङ्के संनद्धे भरत इव संध्यायवनिकातिरोभूत्वा पुष्पाञ्जलि-
मिव विकीर्योडुनिकरम् । कलं गायन्तीभिः कुमुदवनभृङ्गीभिरधुना नभोरङ्गं प्राप्ता विहरति
निशालासिकवधूः ॥ ४ ॥ उन्मुक्ताभिर्दिवसमधुना सर्वतस्ताभिरेव स्वच्छायाभिर्निचुलित-
मिव प्रेक्ष्यते विश्वमेतत् । पर्यन्तेषु ज्वलति जलधौ रत्नसानौ च मध्ये चित्राङ्गीयं रमयति
तमःस्तोमनीला धरित्री ॥ ५ ॥ ज्योत्स्नाभस्मच्छुरणधवला विभ्रती तारकास्थीन्यन्तर्धा-
नव्यंसनरसिका रात्रिकौपालिकीयम् । द्वीपाद्वीपं भ्रमति दधती चन्द्रमुद्राकपाले न्यस्तं
सिद्धाञ्जनपरिमलं लाञ्छनस्य च्छलेन ॥ ६ ॥

तमोवर्णनम् ।

लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः । अमत्पुरुषमेवैव दृष्टिनिष्फलतां गता
॥ १ ॥ अविज्ञातविशेषस्य सर्वतेजोपहारिणः । स्वामिनो निर्विवेकस्य तमसश्च किमन्त-
रम् ॥ २ ॥ आपूरितमिदं श्यामतममंतमसैरलम् । ब्रह्माण्डमण्डलं भाति सकज्जलक-
रण्डवत् ॥ ३ ॥ तनुलम्बा इव ककुभः क्षमावल्यं चरणचारपात्रमिव । वियदपि चालिक-
दघ्नं मुष्टिग्राह्यं तमः कुरुते ॥ ४ ॥ अम्बरविपिनमिदानीं तिमिरवराहोऽवगाहते जलधेः ।
रोमसु यदस्य लग्नास्तारकजलविन्दवो भान्ति ॥ ५ ॥ घटितमिवाञ्जनपुञ्जैः पूरितमिव
मृगमदक्षोदैः । ततमिव तमालतरुभिर्वृतमिव नीलांशुकैर्भुवनम् ॥ ६ ॥ औपसातपभया-
दपलीनं वासरच्छविविरामपटीयः । संनिपत्य शनकैरिव निम्नादन्धकारमुदवाप समानि
॥ ७ ॥ एकतामिव गतस्य विवेकः कस्यचिन्न महतोऽप्युपलेभे । भास्वता निदधिरे भुव-
नानामात्मनीव पतितेन विशेषाः ॥ ८ ॥ रञ्जिता नु विविधास्तरुशैला नामितं नु गगनं
स्थगितं नु । पूरिता नु विषमेषु धरित्री संहता नु ककुभस्तिमिरेण ॥ ९ ॥ रात्रिरागम-
लिनानि विकासं पङ्कजानि रहयन्ति विहाय । स्पष्टतारकमियाय नभःश्रीर्वस्तुमिच्छति

निरापदि सर्वः ॥ १० ॥ नोर्ध्वमीक्षणगतिर्न चाप्यधो नाभितो न पुरतो न पृष्ठतः ।
 लोक एष तिमिरौघवेष्टितो गर्भवास इव वर्तते निशि ॥ ११ ॥ शुद्धमाविलमवस्थितं चलं
 वक्रमार्जवगुणान्वितं च यत् । सर्वमेव तमसा समीकृतं धिक्कहत्वमसतां हतान्तरम् ॥ १२ ॥
 पिदधति तिमिरे^१ समस्तलोकं प्रलयमहाब्धिनिभे भृतोच्चनीचे । व्यरुचदुद्गुणो वल्लक्षरो-
 चिर्बहुविधेफेनसमूहतुल्यरूपः ॥ १३ ॥ पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिबिम्बरोषित इवा-
 म्बुनिधौ । अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमांसि परितस्तरिरे ॥ १४ ॥ व्यसरन्तु
 भूधरगुहान्तरतः पटलं बहिर्बहलपङ्कुरुचि । दिवसावसानपट्टनस्तमसो बहिरेत्य चाधिकम-
 भक्त गुहाः ॥ १५ ॥ किमलम्बताम्बरविलग्रमधः किमवर्धतोर्ध्वमवनीतलतः । विससार
 तिर्यग्ध दिग्भ्य इति प्रचुरीभवन्न निरधारि तमः ॥ १६ ॥ स्थगिताम्बरक्षितितले परि-
 तस्तिमिरे जनस्य दशमन्धयति । दधिरे रसाज्जनमपूर्वमतः प्रियवेश्मवर्त्म सुदृशो ददृशुः
 ॥ १७ ॥ अवधार्य कार्यगुरुतामभवन्न भयाय सान्द्रतममन्तमसम् । सुतनोः स्तनौ च
 दयितोपगमे तनुरोमराजिपथवेपथवे ॥ १८ ॥ ददृशेऽपि भास्कररुचाद्वि न यः स तर्मां
 तमोभिरभिगम्य तताम् । द्युतिमग्रहीद्वहगणो लघवः प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः
 ॥ १९ ॥ अनुलेपनानि कुसुमान्यवलाः कृतमन्यवः पतिषु दीपशिखाः । समयेन तेन
 चिरसुप्तमनोभवबोधनं सममबोधिपत ॥ २० ॥ विवस्वतानायिषतेव मिश्राः स्वगोसै-
 हस्तेण समं जनानाम् । गावोऽपि नेत्रापरनामधेयास्तेनेदमान्ध्यं खलु नान्धकारैः ॥ २१ ॥
 चरमगिरिनिक्कुञ्जमुष्णभानौ भगवति गच्छति विप्रयोगाखिन्ना । मुकुलितनयनाम्बुजा धरित्री
 वपुषि बभार तमांसि शैवलानि ॥ २२ ॥ काश्मीरगौरवपुष्पामभिसारिकाणामाबद्धरेखम-
 भितो मणिमञ्जरीभिः । एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्त्वं तत्प्रेमहेमनिकषोपलतां तनोति
 ॥ २३ ॥ उद्दामदिगिद्वरदचञ्चलकर्णपूरगण्डस्थलोच्चलदलिस्तबकाकृतीनि । मीलन्नभांसि
 मृगनाभिसमानभांसि दिक्कन्द्रेषु विलसन्तितमां तमांसि ॥ २४ ॥ सिन्धोः सुधांशुशकलं
 परिगृह्य संध्याक्षेमंकरी निपतिताम्बरभूरुहाग्रे । चञ्चूपुटेन चपलेन तया विकीर्णास्तारा-
 मिषेण पतिता इव पक्ष्मण्डाः ॥ २५ ॥ व्यसनिन इव विद्या क्षीयते पङ्कजश्रीर्गुणिन इव
 विदेशे दैन्यमायान्ति भङ्गाः । कुनृपतिरिव लोकं पीडयत्यन्धकारो धनमिव कृपणस्य
 व्यर्थतामेति चक्षुः ॥ २६ ॥ इदं नभसि भीषणभ्रमदुकूलकोलाहलैर्निशाचरविलासिनी-
 निवहदत्तनेत्रोत्सवम् । परिस्फुरति निर्भरप्रचुरपङ्कमश्लोमद्वराहकुलमांसलप्रबलबन्धमन्धं
 तमः ॥ २७ ॥ पुरः पूर्वमेव स्थगयति ततोऽन्यामपि दिशं क्रमात्क्रामन्नद्रिद्रुमपुरविभा-
 गांस्तिरयति । उपेतः पीनत्वं तदनु भुवनस्येक्षणपथं तमःसंघातोऽयं हरति हरकण्ठद्युति-
 हरः ॥ २८ ॥ अमुष्मिन्नुद्यानद्रुमकुहरनीरन्ध्रभरिते तमःखण्डे पिण्डीकृतबहलकालायस-
 वने । यैतामद्यास्माकं कथमपि पुरोन्यस्तचरणं निमेषेऽप्युन्मेषे नहि नहि विशेषो नय-

नयोः ॥ २९ ॥ कैकोलं कलकण्ठिका कुवल्यं कैदम्बिनी कर्दमः कंसारिः कैबरी कै-
पाणलतिका कस्तूरिका कज्जलम् । कालिन्दी कषपट्टिका कैरिघटा कामारिकण्ठस्थली
यस्यैते कैरदा भवन्ति सखि तद्वन्दे विनिद्रं तमः ॥ ३० ॥ किं भूमौ परितः स्फुरन्ति
करिणः कस्तूरिकाया रसैः सिक्ताः किं निखिला दिशः किमखिलं व्याप्तं मषीभिर्नभः ।
किं व्याप्तं भुवनं समस्तमपि च श्रीकण्ठकण्ठत्विषा कालिन्दीजलकान्तिभाजि निबिडे
जातेऽन्धकारेऽधुना ॥ ३१ ॥ सद्यः सान्द्रमषीविलुप्तककुभः स्निग्धेन्द्रनीलद्रवव्यामी-
लन्नभसो निरन्तरमिलन्नीलीरसश्रयोतिनः । एते कोकिलकायकालिमहतो लुम्पन्ति वृत्तिं
दृशोरुन्निद्राजनपुञ्जमेचकरुचो भीमास्तमप्रक्रमाः ॥ ३२ ॥ चिन्वच्चोरचिकीर्षितानि घ-
ट्यद्वेतालगोष्ठीमुखं तन्वानं शिवसाधनोद्धतरसं निर्व्याजवीरात्मनाम् । कुर्वत्कामकृशा-
नुतप्तमनसां गुप्ताङ्गनासंगमं दृष्यत्कोकिलकालकण्ठमलिनं ध्वान्तं समुज्जृम्भते ॥ ३३ ॥
नाकाशं न दिशो न भूधरकुलं नाम्बोधयो न क्षितिर्न द्यौर्नाम्बुधरा न तीव्रकिरणो नै-
न्दुर्न तारागणः । एतैः षट्पदकायकान्तिपटलीपाण्डित्यवैतण्डिकैः कल्लोलैस्तमसामसां प्र-
तमयं विश्वव्ययः कल्प्यते ॥ ३४ ॥ एतद्वचोमवनीवराहवल्यं विश्वैकवीरस्मरस्कन्धावा-
रमदान्धसिन्धुरकुलं श्यामावधूकैशिकम् । चक्षुष्याञ्जनवस्तु धूकसदसां विश्लिष्टचक्राद्वय-
स्तोमान्तर्गतधूमकेतनमहाधूम्या तमस्तार्यते ॥ ३५ ॥ सर्वे ध्वान्तमिदं वदन्तु बहुधा
सिद्धान्त एवं तु नः स्वाधारेषु करेषु पुष्करमणेः स्वस्तेषु नूनं शनैः । अस्तालम्बतयाम्ब-
रेण पतता ग्रस्ते समस्ते जगत्युन्मीलत्करकन्दलैरपि विधोस्तत्तावदुच्चार्यते ॥ ३६ ॥ विश्वं
चाक्षुषमस्तमस्ति हि तमःकैवल्यमौपाधिकप्राच्यादिव्यवहारबीजविरहाद्दिङ्मात्रमेव स्थितम् ।
गृह्यन्ते भयहेतवः पटुभिरप्यक्षान्तैर्भाति च ध्वान्तेनातिघनेन वस्तु वचसा ज्ञातः स्वरे-
णामुकः ॥ ३७ ॥ व्योम्नि प्राङ्गणसीम्नि सांध्यकिरणं विस्तार्य चेलाञ्चलं ध्वान्तैः कार्मण-
पांसुभिश्च जगतां द्राङ् मोहयित्वा दृशौ । ताराशौक्तिकमौक्तिकानि विहगश्रेणीरवच्छ-
न्नना जिजिह्वत्य च मायिकः स्मरनटो वक्त्राद्वह्निर्वर्षति ॥ ३८ ॥ उत्त्वातच्छिन्नसंध्यारु-
णकमलवनो व्योमकासारमध्यं मन्ये मत्तो निशीथाद्वयवनमहिषो मङ्गक्ष्वविक्षन्मिमङ्गुः । त-
त्कालोद्भिद्यमानैः सह तनुपृथुभिस्तारकाबुद्बुदैर्वैस्तस्मादेवोजिहीते कलुषितभुवनं भीषणो
ध्वान्तपङ्कः ॥ ३९ ॥ चूडारत्नैः स्फुरद्भिर्विषधरविवराण्युज्ज्वलानुज्ज्वलानि प्रेक्ष्यन्ते चक्र-
वाकीमनसि निविशते सूर्यकान्तात्कृशानुः । किं चामी शल्ययन्तस्तिमिरमुभयतो नि-
र्भराहस्तमिस्त्रासंघट्टोत्पिष्टसंध्याकणनिकरपरिस्पर्धिनो भान्ति दीपाः ॥ ४० ॥

१ विषमेदः. २ मेघपङ्क्तिः. ३ केशपाशः. ४ खड्गलतिका. ५ गजसमूहः. ६ करप्रदाः. ७ कर्तव्यकर्माणि.
८ प्रेतसाधनविधिः.

अभिसारिकासंचारकथनम् ।

मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु मुञ्चन्त्वशनिमेव वा । गणयन्ति न शीतोष्णं रमणाभिमुखाः स्त्रियः
 ॥ १ ॥ मल्लिकामालभारिण्यः सर्वाङ्गीणार्द्रचन्दनाः । क्षौर्मवत्यो न लक्ष्यन्ते ज्योत्स्नाया-
 मभिसारिकाः ॥ २ ॥ मल्लिकाचितधम्मिल्लाश्वारुचन्दनचर्चिताः । अविभाव्याः सुखं यान्ति
 चन्द्रिकास्वभिसारिकाः ॥ ३ ॥ गर्ज वा वर्ष वा मेघ मुञ्च वा शतशोऽशानिम् । न
 शक्या हि स्त्रियो रोद्धुं प्रस्थिता दयितं प्रति ॥ ४ ॥ प्राणेशमभिसरन्ती पथि स्वलन्ती
 सुपिच्छिले मुग्धा । अवलम्बनाय वारां धारासु करं प्रसारयति ॥ ५ ॥ अधियामिनि ग-
 जगामिनि कामिनि सौदामिनीव यं व्रजसि । जलदेनेव न जाने कति कति मुकृतानि तेन
 विहितानि ॥ ६ ॥ जलधर निर्लजस्त्वं यन्मां दयितस्य वेश्म गच्छन्तीम् । स्तनितेन
 भीषयित्वा धाराहस्तैः परामृशसि ॥ ७ ॥ यद्वदहल्याहेतोर्मृषा वदसि शक्र गौतमो-
 ऽस्मीति । तद्वन्ममापि दुःखं निरवेक्ष्य निवार्यतां जलदः ॥ ८ ॥ यदि गर्जति वारिधरो
 गर्जतु तन्नाम निष्ठुराः पुरुषाः । अयि विद्युत्प्रमदानां त्वमपि च दुःखं न जानासि ॥ ९ ॥
 रभसादभिसर्तुमुद्यतानां वनितानां सखि वारिदो विवस्वान् । रजनी दिवसोऽन्धकारमर्चि-
 विपिनं वेश्म विमार्ग एव मार्गः ॥ १० ॥ चन्द्रोदये चन्दनमङ्गकेषु विहस्य विन्यस्य
 विनिर्गतायाः । मनो निहन्तुं मदनोऽपि बाणान्करेण कौन्दान्विभरां वभूव ॥ ११ ॥
 स्फुरदुरमिजभारभङ्गुराङ्गी किमलयकोमलकान्तिना पदेन । अथ कथय कथं सहेतुं गन्तुं यदि
 न निशासु मनोरथो रथः स्यात् ॥ १२ ॥ संचरन्ति मृगनाभिचर्चिता मेचकाम्बरकृतावगुण्ठनाः ।
 प्राणनाथमभिसर्तुमुद्यताः सुभ्रुवस्तिमिरदेवता इव ॥ १३ ॥ क्व प्रस्थितामि करभोरु धेने
 निर्झाथे प्राणाधिपो वसति यत्र जनः प्रियो मे । एकाकिनी वद कथं न बिभेषि बाले नन्वस्ति
 पुङ्खितशरो मदनः सहायः ॥ १४ ॥ मन्दं निधेहि चरणौ परिधेहि नीलं वासः पिधेहि वलयाव-
 लिमञ्चलेन । मा जल्प साहसिनि शारदचन्द्रकान्तदन्तांशवस्तव तमांसि समापयन्ति
 ॥ १५ ॥ मूढे निरन्तरपयोधरया मयैव कान्तः सहाभिरमते यदि किं तवात्र । मां ग-
 र्जितैरिति मुहुर्विनिवारयन्ती मार्गं रुणद्धि कुपितेव निशा सपत्नी ॥ १६ ॥ उरसि नि-
 हितस्तारो हारः कृता जघने घने कलकलवती काञ्ची पादौ रणन्मणिनूपुरौ । प्रियमभि-
 सरस्येवं मुग्धे त्वमाहतडिण्डिमा यदि किमधिकत्रासोत्कम्पं दिशः समुदीक्षमे ॥ १७ ॥
 न जल्प दशनत्विषा भवति ते तमिस्त्रक्षतिस्तरङ्गय दृगञ्चलं भवतु तेन गाढं तमः । अ-
 पीह सखि साध्वसं पथि जहीहि निम्रोन्नते स्मरं समदसिन्धुरं समधिरुह्य निर्गच्छसि
 ॥ १८ ॥ वातोद्धूतमुखी प्रनष्टतिलका तोयार्द्रलीनांशुका मेघानां निनदेन भीतहृदया
 गत्वा प्रियस्यालयम् । द्वारं नेच्छति लज्जया प्रलपितुं देहीति वर्षाहता पादौ नूपुरकर्द-
 मप्रतिहतौ संशब्दयन्ती स्थिता ॥ १९ ॥ मुक्तं मौक्तिकदाम हेमवलयश्रेणी समुत्सारिता

वासो नीलमुरीकृतं नियमितो मञ्जीरकोलाहलः । गच्छन्त्यास्तव साहसं न सहते तन्वङ्गि
संगोपनं धम्मिल्लच्युतमल्लिकापरिमलप्रौढो निशीथानिलः ॥ २० ॥ जाताः प्रासादपाली-
कनकवलभिकान्यस्तमाणिक्यदीपच्छायाविच्छर्दतुच्छीकृतविरलतमा ये निशीथान्धकाराः ।
तेऽमी स्फारीक्रियन्ते प्रतिविशिखमितः कान्तसंकेतधावद्वामभ्रमुक्तनेत्रोत्पलतरलतरत्तारका-
मेचकिम्ना ॥ २१ ॥ उत्तंसः केकिपिच्छैर्मरकतवल्यैः श्यामले दोःप्रकाण्डे हारः सान्द्रे-
न्द्रनीलैर्मृगमदरचितो वक्रपत्रप्रपञ्चः । नीलाब्जैः शेखरश्रीरसितवसनता चेत्यभीकाभि-
सारे संप्रत्येणेषणानां तिमिरभरसखी वर्तते वेषलीला ॥ २२ ॥ मलयजरसविलिप्ततनवो
नवहारलताविभूषिताः सिततरदन्तपत्रकृतवक्ररुचो रुचिरामलांशुकाः । शशभृति विततधा-
मि धवलयति धरामविभाव्यतां गताः प्रियवसति प्रयान्ति सुखमेव निरस्तभियोऽभि-
सारिकाः ॥ २३ ॥

नक्षत्रोदयवर्णनम् ।

घनतरतिमिरघुणोत्करजग्धानामिव पतन्ति काष्ठानाम् । छिद्वैरमीभिरुडुभिः किरणव्या-
जेन चूर्णानि ॥ १ ॥ उद्धर्तुं किल शैलकेलिरभसस्त्वस्तानि पाथोनिधेरन्तर्भूषणमौक्तिकानि
दिविजस्त्रीभिः समुत्कण्ठया । गाढं तत्र निमज्जितेन रविणा बद्धा दृढं रश्मिभिः प्रोत्क्षि-
प्तानि निपत्य तानि गगने तारापदेशं दधुः ॥ २ ॥

चन्द्रोदयवर्णनम् ।

ततः कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना । नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकृता ॥ १ ॥
कुमुदेष्वधिकं भान्ति पतिताश्चन्द्ररश्मयः । अतिप्रकृष्टशीलेषु कुलेष्विव समृद्धयः ॥ २ ॥
आनन्दं कुमुदादीनामिन्दुः कन्दलयन्नयम् । लङ्घयत्यम्बराभोगं हनूमानिव सागरम् ॥ ३ ॥
पिनष्टीव तरङ्गाग्रैः समुद्रः फेनचन्दनम् । तदादाय कैरिन्दुलिम्पतीव दिगङ्गनाः ॥ ४ ॥
नयनानन्ददारीन्दोर्बिम्बमेतत्प्रसीदति । अधुना विनिरुद्धाशं प्रविशीर्णमिदं तमः ॥ ५ ॥
नाशयन्तो घनध्वान्तं तापयन्तो वियोगिनः । पतन्ति शशिनः पादा भामयन्तः क्षमातलम् ॥ ६ ॥
ज्योत्स्नाचयः पयःपूरस्तारकाः कैरवाणि च । राजति व्योमकासारराजहंसः मुधाकरः ॥ ७ ॥
इदमाभाति गगने भिन्दानं संततं तमः । अमन्दनयनानन्दकरं मण्डलमैन्दवम् ॥ ८ ॥
उदयतटान्तरितमियं प्राची सूचयति दिङ्मिश्रानाथम् । परिपाण्डुना मुखेन प्रियमिव हृदय-
स्थितं रमणी ॥ ९ ॥ अथ पथिकवधूदहनः शनकैरुदभून्निशाकरालोकः । कुमुदप्रबोध-
दूतो व्यसनगुरुश्रृङ्खवाकीणाम् ॥ १० ॥ त्रिनयनचूडारत्नं मित्रं सिन्धोः कुमुद्वतीदयितः ।
अयमुदयति घुसुणारुणरमणीवदनोपमश्चन्द्रः ॥ ११ ॥ हंसो यथा राजति पञ्जरस्थः सिंहो

यथा मन्दरकन्दरस्थः । वीरो यथा दर्पितकुञ्जरस्थश्चन्द्रोऽपि बभ्राम तथाम्बरस्थः ॥ १२ ॥
 आकाशवापीसितपुण्डरीकं शाणोपलं मन्मथसायकानाम् । पश्योदितं शारदमम्बुजाक्षि सं-
 ध्याङ्गनाकन्दुकमिन्दुबिम्बम् ॥ १३ ॥ वीथीषु वीथीषु विलासिनीनां मुखानि संवीक्ष्य
 शुचिस्मितानि । जालेषु जालेषु करं प्रसार्य लावण्यभिक्षामटतीव चन्द्रः ॥ १४ ॥ नभो-
 लताकुञ्जमुपागतायाः प्रमोदपर्याकुलतारकायाः । निशाङ्गनायाः स्फुरता करेण शशी त-
 मःकञ्चुकमुन्मुमोच ॥ १५ ॥ मनोजराजस्य सितातपत्रं श्रीखण्डचित्रं हरिदङ्गनायाः ।
 विराजति व्योम सरःसरोजं कर्पूरपूरप्रभमिन्दुबिम्बम् ॥ १६ ॥ अथ मन्मथवाहिनीपरागः
 किमपि हि ज्योतिरुदस्फुरत्पुरस्तात् । तिमिरस्य जरा चैकोरकूरं कुलटाकेलिवनीदवा-
 नलार्चिः ॥ १७ ॥ नवकुङ्कुमचर्चिका रजन्या गगनाशोकतरोः प्रवालपङ्क्तिः । मणिकुन्त-
 लता स्मरस्य मन्ये शशिनः प्राथमिकी मयूखलेखा ॥ १८ ॥ उपोदरगेण विलोलतारकं
 तथा गृहीतं शशिना निशामुखम् । यथा समस्तं तिमिरांशुकं तथा पुरोऽपि रागाद्गलितं
 न लक्षितम् ॥ १९ ॥ करमुदयमहीधरस्तनाग्रे गलिततमःपटलांशुके निवेश्य । विकसित-
 कुमुदेक्षणं विचुम्बत्ययममरेशदिशो मुखं सुधांशुः ॥ २० ॥ अन्धकारगरलं यतो जगन्मोहकारि
 मृशमत्ति नित्यशः । उज्ज्वलं जठरमोषधीपतेरञ्जनाभमभवत्ततः प्रिये ॥ २१ ॥ मानिनी-
 जनविलोचनपातानुष्णवाष्पकलुषान्प्रतिगृह्णन् । मन्दमन्दमुदितः प्रययौ खं भीत भीत इव
 शीतमयूखः ॥ २२ ॥ शंकरार्धतनुबद्धपार्वतीकुङ्कुमाक्तकुचकोरकाकृतिः । मूच्यते कमलिनी-
 भिरुन्नमत्पद्मकोशकरलीलया शशी ॥ २३ ॥ इन्दुरिन्दुरिति किं दुराशया बिन्दुरेष
 पयसो विलोक्यते । नन्विदं विजयते मृगीदृशः श्यामकोमलकपोलमाननम् ॥ २४ ॥
 रुद्धनिर्गमनमा दिनक्षयात्पूर्वदृष्टतनुचन्द्रिकास्मितम् । एतदुद्गिरति रात्रिचोदिता दिग्ग-
 हस्यमिव चन्द्रमण्डलम् ॥ २५ ॥ पश्य पद्मफलिनीफलत्विषा बिम्बलाञ्छितवियत्सरो-
 म्भसा । विप्रकृष्टविवरं हिमांशुना चक्रवाकमिथुनं विडम्ब्यते ॥ २६ ॥ अङ्गुलीभिरिव के-
 शसंचयं संनियम्य तिमिरं मरीचिभिः । कुड्मलीकृतसरोजलोचनं चुम्बतीव रजनीमुखं
 शशी ॥ २७ ॥ रक्तभावमपहाय चन्द्रमा जात एव परिशुद्धमण्डलः । विक्रिया न खलु
 कालदोषजा निर्मलप्रकृतिषु स्थिरोदया ॥ २८ ॥ उन्नतेषु शशिनः प्रभा स्थिता निम्न-
 संश्रयपरं निशातमः । नूनमात्मसदृशी प्रकल्पिता वेधसैव गुणदोषयोर्गतिः ॥ २९ ॥
 चन्द्रपादजनितप्रवृत्तिभिश्चन्द्रकान्तजलबिन्दुभिर्गिरिः । मेखलातरुषु निद्रितानमून्बोधयत्य-
 समये शिखण्डिनः ॥ ३० ॥ उन्नतावनतभागवत्तया चन्द्रिका सतिमिरा गिरिरियम् ।
 भक्तिभिर्बहुविधाभिरर्पिताभाति भूतिरिव मत्तदन्तिनः ॥ ३१ ॥ एतदुच्छ्वसितपीतमैन्दवं
 सोढुमक्षममिव प्रभारसम् । मुक्तषट्पदविरावमञ्जसा भिद्यते कुमुदमा निबन्धनात् ॥ ३२ ॥

१ आकाश एव वापी तस्याः श्वेतकमलम्. २ शाणपाषाणः. शब्बादितीक्ष्णकरणार्हः पाषाण इति यावत्.
 ३ सौन्दर्यस्य याचनाम्. ४ चकोराणां कूरमोदनम्. भोजनमिति यावत्.

आननानि हरिणीनयनानामद्भुतानि च समीक्ष्य जगत्याम् । लज्जयैव घनमण्डललीनो मन्द-
 मन्दमहहेन्दुरुदेति ॥ ३३ ॥ व्यानशे शशधरेण विमुक्तः केतकीकुसुमकेसरपाण्डुः । चूर्ण-
 मुष्टिरिव लम्बितकान्तिर्वासवस्य दिशमंशुसमूहः ॥ ३४ ॥ उज्जती शुचमिवाशु तमिस्रा-
 मन्तिकं व्रजति तारकराजे । दिक्प्रसादगुणमण्डनमूहे रश्मिहासविशदं मुखमैन्द्री ॥ ३५ ॥
 नीलनीरजनिभे हिमगौरं शैलरुद्धवपुषः सितरश्मेः । खे रराज निपतत्करजालं वारिधेः
 पयसि गाङ्गमिवाम्बः ॥ ३६ ॥ द्यां निरुन्धदतिनीलघनाभं ध्वान्तमुद्यतकरेण पुरस्तात् ।
 क्षिप्यमाणमसितेतरभासा शंभुनेव करिचर्म चकासे ॥ ३७ ॥ अन्तिकान्तिकगतेन्दुविसृष्टे
 जिह्मतां जहति दीधितिजाले । निःसृतस्तिमिरभारनिरोधादुच्छ्वसन्निव रराज दिगन्तः ॥ ३८ ॥
 लेखया विमलविद्भुमभासा संततं तिमिरमिन्दुरुदासे । दंष्ट्रया कनकटङ्कपिशङ्कया मण्डलं
 भुव इवादिवराहः ॥ ३९ ॥ दीपयन्नथ नभः किरणौघैः कुङ्कुमारुणपयोधरगौरः । हेमकुम्भ इव
 पूर्वपयोधेरुन्मज्ज शनकैस्तुहिनांशुः ॥ ४० ॥ उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्रां पश्यति स्म रजनीमर्षि-
 तृप्तः । व्यंशुकस्फुटमुखीमतिजिह्मां व्रीडया नववधूमिव लोकः ॥ ४१ ॥ न प्रसादमुचितं गमितं
 द्यौर्नोद्धतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः । दिङ्मुखेषु न च धाम विकीर्णं भूषितैव रजनी हिमभासा ॥ ४२ ॥
 श्लिष्यतः प्रियवधूरूपकण्ठं तारकास्ततकरस्य हिमांशोः । उद्गमन्नभिरराज समन्तादङ्गराग इव
 लोहितरागः ॥ ४३ ॥ प्रेरितः शशधरेण करौघः संहतान्यपि नूनोद तमांसि । क्षीरसिन्धुरिव
 मन्दरभिन्नः काननान्यविरलोच्चतरूणि ॥ ४४ ॥ शारतां गमितया शशिपादैश्छायया
 विटपिनां प्रतिपेदे । न्यस्तशुक्लवलिचित्रतलाभिस्तुल्यता वसतिवैश्ममहीभिः ॥ ४५ ॥
 गन्धमुद्धतरजःकणवाही विक्षिपन्विकसतां कुमुदानाम् । आदुधाव परिलीनविहङ्गा या-
 मिनीमरुदपां वनराजीः ॥ ४६ ॥ मंविधातुमभिषेकमुदासे मन्मथस्य लसदंशुजलौघः । यामि-
 नीवनितया ततचिह्नः सोत्पलो रजतकुम्भ इवेन्दुः ॥ ४७ ॥ ओजसापि खलु नूनमनूनं ना-
 सहायमुपयाति जयश्रीः । यद्विभुः शशिमयूखसखः मन्नाददे विजयि चापमनङ्गः ॥ ४८ ॥
 कलितमम्बरमाकलयन्करैर्मृदितपङ्कजकोशपयोधरः । विकसदुत्पलनेत्रविलोकितः सखि
 निशां सरसीकुरुते विधुः ॥ ४९ ॥ वसुधान्तनिःसृतमिवाहिपतेः पटलं फणामणिसहस्ररु-
 चाम् । स्फुरदंशुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माधवनीम् ॥ ५० ॥ विशदप्रभाप-
 रिगतं विवभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः । मुखमप्रकाशदशनं शनकैः सविलासहासमिव
 शक्रदिशः ॥ ५१ ॥ कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरौघजटम् । क्षणमभ्य-
 पद्यत जनैर्न मृषा गगनं गणाधिपतिमूर्तिरिति ॥ ५२ ॥ नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्णतमः कबरी-
 भृतो मलयजार्द्रमिव । ददृशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरश्मिदलम् ॥ ५३ ॥
 प्रथमं कलाभवदधार्धमथो हिमदीधितिर्महदभूदुदितः । दधति ध्रुवं क्रमश एव न तु द्युति-
 शालिनोऽपि सहसोपचयम् ॥ ५४ ॥ उदमज्जि कैटभजितः शयनादपनिद्रपाण्डुरसरो-
 जरुचा । प्रथमप्रबुद्धनदराजमुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥ ५५ ॥ अथ लक्ष्मणानुगत-

कान्तवपुर्जलधिं विलङ्घ्य शशिदाशरथिः । परिवारितः परित ऋक्षगणैस्तिमिरौघराक्षसकुलं
 विभिदे ॥ ५६ ॥ उपजीवति स्म सततं दधतः परिमुग्धतां वणिगिवोडुपतेः । घनवीथिवी-
 थिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुपचयाय कलाः ॥ ५७ ॥ रजनीमवाप्य रुजमाप शशी
 सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् । अविलम्बितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमञ्चरितम् ॥ ५८ ॥
 दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां रुदतीमिवानवरतालिरुतैः । मुहुरामृशन्मृगधरोऽग्रकरैरुद-
 शिश्वसत्कुमुदिनीवनिताम् ॥ ५९ ॥ प्रतिकामिनीति ददृशुश्चकिताः स्मरजन्मधर्मपयसोप-
 चिताम् । मुदृशोऽभिर्भृशशिरश्मिगलज्जलबिन्दुमिन्दुमणिदारुवधूम् ॥ ६० ॥ अमृतद्रवैर्विद-
 धदब्जदृशामपमार्गमोषधिपतिः स्म करैः । परितो विसर्पिं परितापि भृशं वपुषोऽवतारयति
 मानविषम् ॥ ६१ ॥ अमलात्मसु प्रतिफलन्नभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः । विससार
 सान्द्रतरमिन्दुरुचामधिकावभासितादिशां निकरः ॥ ६२ ॥ उपगूढवेलमलधूमिभुजैः सरितामन्तु-
 क्षुभदधीशमपि । रजनीकरः किमिव चित्रमहो यदुरागिणां गणमनङ्गलघुम् ॥ ६३ ॥ भवनो-
 दरेषु परिमन्दतया शयितोऽलसः स्फटिकयष्टिरुचः । अवलम्ब्य जालकमुखोपगतानुद-
 तिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः ॥ ६४ ॥ अविभावितेषुविषयः प्रथमं मदनोऽपि नूनमभवत्तमसा ।
 उदिते दिशः प्रकटयत्यमुना यदधर्मधाम्नि धनुराचक्षुषे ॥ ६५ ॥ युगपद्विकासमुदयाद्ग-
 मिते शशिनः शिलीमुखगणोऽलभत । द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदेऽङ्गनामनसि चा-
 वसरम् ॥ ६६ ॥ ककुभां मुखानि सहसोज्ज्वलयन्दधदाकुलत्वमधिकं रतये । अदिदीप-
 दिन्दुरपरो दहनः कुसुमेषुमत्रिनयनप्रभवः ॥ ६७ ॥ ख्याता वयं समधुपा मधुकोशवत्य-
 श्रन्द्रः प्रसारितकरो द्विजराज एषः । अस्मत्समागमकृतोऽस्य पुनर्द्वितीयो मा भूत्कलङ्क
 इति संकुचिता नलिन्यः ॥ ६८ ॥ उद्गर्भहृणतरुणीरमणोपमर्दभुग्नोन्नतस्तननिवेशनिभं
 हिमांशोः । बिम्बं कठोरविसकाण्डकडारमेतदम्भापदं प्रथममग्रकरैर्व्यनक्ति ॥ ६९ ॥ तारा-
 क्षतान्प्रविकिरन्कलकण्ठनादान्मन्त्राक्षराणि निगदन्कुसुमेपुरेपः । लाभाय वासरमणेरुषि-
 तस्य सायं संचारयत्यमृतर्दाधितिकांस्यपात्रम् ॥ ७० ॥ एतद्विभानि चरमाचलचूडचुम्बि-
 हिण्डीरपिण्डरुचिशीतमरीचिबिम्बम् । उज्ज्वालितस्य रजनीं मदनानलस्य धूमं दधत्प्रक-
 टलाञ्छनकैतवेन ॥ ७१ ॥ भूयस्तराणि यदमूनि तमस्विनीषु ज्योत्स्नीषु च प्रविरलानि
 ततः प्रतीमः । संध्यानलेन भृशमम्बरमूषिकायामावर्तितैरुडुभिरेव कृतोऽयमिन्दुः ॥ ७२ ॥
 उज्जृम्भते कुमुदिनीमुक्तं मृगाङ्को विष्वग्विकीर्णपरिपाटलरश्मिदण्डः । उत्सूतविद्रुमकुलो
 जलधेस्तरङ्गादुत्क्षिप्यमाण इव कश्चन राजकम्बुः ॥ ७३ ॥ गगनविपिनसिंहः कामभूपातपत्रं
 निखिलदिग्बलानां कन्दुकं क्रीडनाय । मणिरिव रतिर्भुः कर्मणः पार्वणोऽयं जयति कुमुदबन्धु-
 र्बन्धुरश्चन्द्रबिम्बः ॥ ७४ ॥ अयमुदयति चन्द्रो वारिधेरम्बुगर्भादमृतकणकरालैरंशुभिर्दीप्यमानः ।
 भुजगशयनवक्षोहर्म्यदेशे ललन्त्या वदनमिव यदृच्छोत्तानितं विश्वमातुः ॥ ७५ ॥ अयमुदयति
 चन्द्रश्चन्द्रिकाघौतविश्वः परिणतविमलिन्नि व्योम्नि कर्पूरगौरः । ऋजुरजतशलाकास्पर्धिभिर्व्यस्य

पादैर्जगदमलमृणालीपञ्जरस्थं विभाति ॥ ७६ ॥ उदयति कलमन्दैः कण्ठतालैरलीनां
 कुमुदमुकुलकेषु व्यञ्जयन्नङ्गहारान् । मदमुखरचकोरीतोयकर्मान्तिकोऽयं तुहिनरुचिरधामा
 दक्षिणं लोकचक्षुः ॥ ७७ ॥ मृगाङ्कोऽयं धत्ते गगनजलतः फेनतुलनां सितच्छत्रा-
 कारां मदनवृपतेर्विश्वजयिनः । त्रियामारामाया मलयजविशेषप्रतिकृतिं जगद्धात्रीदेव्या
 मणिमुकुटलक्ष्मीं च विमलाम् ॥ ७८ ॥ कपोले मार्जारः पय इति करांछेदि शशिनस्तरु-
 च्छिद्रप्रोतान्विसमिति करी संकलयति । रतान्ते तल्पस्थान्हरति वनिताप्यंशुकमिति प्रभा-
 मत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विष्टवयति ॥ ७९ ॥ अयं नेत्रादत्रैरजनि रजनीवल्लभ इति भ्रमः
 कोऽयं प्रज्ञापरिचयपराधीनमनसाम् । सुधानामाधारः स खलु रतिबिम्बाधरसुधारसासैकस्ति-
 ग्धादजनि नयनात्पुष्पधनुषः ॥ ८० ॥ जटाभाभिर्भाभिः करधृतकलङ्काक्षवलयो वियोगिव्या-
 पत्तेरिव कलितवैराग्यविशदः । परिप्रेङ्खत्तारापरिकरकपालाङ्किततले शशी भस्मापाण्डुः
 पितृवन इव व्योम्नि चरति ॥ ८१ ॥ तथा पौरस्त्यायां दिशि कुमुदकेदारकलिकाकवाट-
 घ्नीमिन्दुः किरणलहरीमुल्लसयति । समन्तादुन्मीलद्वहलजलबिन्दुस्तवकिनो यथा पुञ्जायन्ते
 प्रतिगुडकमेणाङ्कमणयः ॥ ८२ ॥ सुधारश्मिः सद्यस्तिमिरनिकरान्तं विरचयन्नलिन्देभ्यः
 स्यन्दं शशिमणिसमुत्थं च वितरन् । उदेत्यादौ रक्ताम्बुजसमरुचिः कैरववने प्रमोदं
 तन्वानो मधुपवनितागीतिमधुरम् ॥ ८३ ॥ त्रिनयनजटावल्लीपुष्पं निशावदनस्मितं ग्रहकिस-
 लयं संध्यानारीनितम्बनखक्षतिः । तिमिरभिदुरं व्योम्नः शृङ्गं मनोभवकार्मुकं प्रतिपदि नवस्ये-
 न्दोर्विम्बं सुखोदयमस्तु नः ॥ ८४ ॥ प्रथममरुणच्छायस्तावत्ततः कनकप्रभः तदनु विरहोत्ता-
 म्यत्तन्वीकपोलतलद्युतिः । उदयति ततो ध्वान्तध्वंसक्षमः क्षणदामुखे सरसत्रिसिनीकन्दच्छे-
 दच्छविर्मृगलाञ्छनः ॥ ८५ ॥ मयूखनखरवृष्टतिमिरकुम्भिकुम्भस्थलोच्छलत्तरलतारकागण-
 विकीर्णमुक्तागणः । पुरंदरहरिद्रीकुहरगर्भसुप्तोत्थितस्तुपारकरकेमरी गगनकाननं गाहते
 ॥ ८६ ॥ प्रसारणपरैः करैः प्रकटितानुरागोदये सुधाकिरणकामुके त्वरितमम्बरालम्बिनि ।
 तदा विगलितोच्छसत्तिमिरजालनीलांशुका पुरंदरदिगङ्गना पुलकितैव तारागणैः ॥ ८७ ॥
 कलानिधिरयं रवेः समुपलभ्य रूपं स्वयं दिनान्तसमयेऽष्टशतसपदि पद्मिनीं रागवान् । ध-
 वान्यकरसंगमान्मुकुलितेति पूर्वाकृतिं समीक्ष्य जहमुः प्रिया भ्रुवमभूदतः पाण्डुरः ॥ ८८ ॥
 दर्पोद्रेकः कुसुमधनुषो जीवितं कैरवाणां जीवजीवप्रणयगरिमा भाग्यराशिनिशायाः ।
 शृङ्गारश्रीललितहसितं पानपात्रं सुराणां पौरस्त्याद्रेर्जयति शिखरं किं तमः स्थातुमीष्टे
 ॥ ८९ ॥ तैः सर्वज्ञीभवदभिसृतानेत्रसिद्धाञ्जनैर्वा नीरन्ध्रैर्वा त्रिभुवनदृशामन्धपट्टैस्तमोभिः ।
 व्याप्तं पृथ्वीवलयमखिलं क्षालयन्नुच्छलद्विज्योत्स्नाजालैरयमुदयते शर्वरीसार्वभौमः ॥ ९० ॥
 पश्योदेति वियोगिनीदिनमणिः शृङ्गाररक्षामणिस्तारामौक्तिकहारनायकमणिश्चण्डीशचूडा-

१ सूर्यातः. २ पतिः. ३ पूर्ववदाकृतिः स्वरूपं यस्य तथा बिम्बम्. प्रथम पद्मिनीदर्शनेन विकृताकृतिं पश्चा-
 न्मुकुलीभावेन निराश्रयता विकारापगमेन स्वरूपस्थितिं प्राप्तमित्यर्थः. ४ कैरवविषयः. ५ विरहिणीनां सूर्यवत्तापकः.

मणिः । प्रौढानङ्गमुज्ज्वलमस्तकमणिः कन्दर्पसीमन्तिनीकाञ्चीमध्यमणिश्चकोरपरिषञ्चिन्तामणि-
 श्रन्द्रमाः ॥ ९१ ॥ ॐकारो मदनद्विजस्य गगनक्रौडैकदंष्ट्राङ्कुरस्तारामौक्तिकशुक्तिरन्धत-
 मसस्तम्बेरमस्याङ्कुशः । शृङ्गारार्गलकुञ्चिका विरहिणीमर्मच्छिदाकर्तरी संध्यावारवधूनखक्ष-
 तिरियं चान्द्री कला राजते ॥ ९२ ॥ स्वैरं कैरवकोरकान्विदलयन्यूनां मनो दोलयन्नम्भो-
 जानि निमीलयन्मृगदृशां मानं समुन्मूलयन् । ज्योत्स्नां कन्दलयन्दिशो धवलयन्नम्भोधिमु-
 द्देलयन्कोकानाकुलयंस्तमः कवलयन्निन्दुः समुज्जृम्भते ॥ ९३ ॥ एष स्वर्गतरेङ्गिणीजल-
 मिलदिग्दन्तिदन्तद्युतिर्भ्रश्यद्राजतकुम्भविभ्रमधरः शीतांशुरभ्युद्यतः । हंसीयत्यमलाम्बुजी-
 यति लसद्भिण्डोरपिण्डीयति स्फारस्फाटिककुण्डलीयति दिशामानन्दकन्दीयति ॥ ९४ ॥
 अद्यापि स्तनशैलदुर्गविषमे सीमन्तिनीनां हृदि स्थातुं वाञ्छति मान एष धिगिति क्रोधादि-
 बालोहितः । उद्यद्दूरतरप्रसारितकरः कर्षत्यसौ तत्क्षणात्फुल्लतैरवकोशनिःसरदलिश्रेणीकृ-
 पाणं शशी ॥ ९५ ॥ कैलासायितमद्रिभिर्विदपिभिः श्वेतातपत्रायितं मृत्पङ्केन दधीयितं
 जलनिधौ दुग्धायितं वारिभिः । मुक्ताहारलतायितं व्रततिभिः शङ्खायितं श्रीफलैः श्वेतद्वी-
 पजनायितं जनपदैर्जाते शशाङ्कोदये ॥ ९६ ॥ पीयूषाश्रपणं जगत्रयदृशामालानलेखा-
 लवो विश्वोन्माथहुताशनस्य ककुभासुद्धाटिनी कुञ्चिका । वीरेषु प्रथमा च पुष्पधनुषो रेखा
 मृगाक्षीमुखश्रीणां च प्रतिराजबीजमधिकानन्दी नवश्चन्द्रमाः ॥ ९७ ॥ दिग्बालाकरक-
 न्दुकः स्मरवधूसीमन्तमुक्तामणिः कामक्षोणिपतेर्विहारवलभीनिर्व्यूहपारावतः । हृद्योष्णि
 विकीर्णतारकमणिः श्यामा वणिक्सुभ्रुवः स्फारः स्फाटिकसंपुटः कुमुदिनीकान्तोऽयमुन्मी-
 लति ॥ ९८ ॥ यातस्यास्तमनन्तरं दिनकृतो वेषेण रागान्वितः स्वैरं शीतकरः करं कम-
 लिनीमालिङ्गितुं योजयन् । शीतस्पर्शमुपेत्य संप्रति तया रुद्धे मुक्ताम्भोरुहे हासेनेव कुमुद-
 त्विवनितया वैलक्ष्यपाण्डूकृतः ॥ ९९ ॥ एतत्कोककुटुम्बिनीजनमनःशल्यं चकोराङ्गनाच-
 श्रूकोटिकपाटयोर्घटितयोरुद्धाटिनी कुञ्चिका । दग्धस्यापि नवाङ्कुरः स्मरतरोराद्रागसां प्रेय-
 सीमानोद्दामगजाङ्कुशो विजयते मुग्धं सुधांशोर्वपुः ॥ १०० ॥ क्षीराब्धेर्लेहरीषु फेनधवला-
 श्रन्द्रोपलेषु स्रवत्पाथःसीकरिणो विकासिकुमुदक्रोडे रजःपिञ्जराः । उन्मीलन्ति चकोरच-
 भ्रुगहने छिन्नप्ररूढाश्चमत्कुर्वन्तः प्रियविप्रयुक्तरमणीगात्रे सुधांशोः कराः ॥ १०१ ॥
 ध्वान्तौघे शितिकण्ठकण्ठमहसि प्राप्ते प्रतीचीमुखं प्राचीमञ्चति किं च दुग्धलहरीमुग्धे वि-
 धोर्धामनि । एतत्कोकचकोरशोकरभसम्प्लानप्रसन्नोल्लसद्दृक्पातोर्मिकदम्बचुम्बितमिव त्रैलो-
 क्यमाभासते ॥ १०२ ॥ शीतांशुस्फटिकालवालवलयद्रागुलसत्कौमुदीवल्लीनूतनपल्लवाञ्चि-
 तमिव प्राप्य क्षणं ताम्रताम् । चञ्चन्मत्तचकोरचभुघटनाच्छिन्नाग्रकाण्डस्तुक्षीरस्यन्दनिरन्त-
 राद्भुतमिव श्वेतं वियद्भासते ॥ १०३ ॥ यः श्रीखण्डतमालपत्रति दिशः प्राच्याः स्मरक्षमापतेः
 पाण्डुच्छन्नति दन्तपन्नति वियल्लक्ष्मीकुरङ्गीदृशः । केलिश्वेतसहस्रपन्नति रतेः किं च क्षपायो-

षितः क्रीडाराजतसीधुपात्रति शशी सोऽयं जगन्नेत्रति ॥ १०४ ॥ ये पूर्व यवसूचिसूत्रसुहृदो
 ये केतकाग्रच्छदच्छायासाम्यभृतो मृणाललतिकालावण्यभाजोऽत्र ये । ये धाराम्बुविडम्बिनः
 क्षणमथो ये तारहारश्रियस्तेऽमी स्फाटिकदण्डडम्बरजितो जाताः सुधांशोः कराः ॥ १०५ ॥
 सद्यश्चन्दनपङ्कपिच्छिलमिव व्योमाङ्गणं कल्पयन्पदयैरावतकान्तदन्तमुसलच्छेदोपमेया-
 कृतिः । उद्गच्छत्ययमच्छमौक्तिकलताप्रालम्बलम्बैः करैर्मुग्धानां स्मरलेखाचनकलाकेलि-
 प्रदीपः शशी ॥ १०६ ॥ कोकानाकुलयंश्चकोरतरुणीवैकल्यमुन्मूलयन्नम्भोजानि निमील-
 यन्कुमुदिनीरुन्मीलयन्सर्वतः । पान्थानाकुलतां नयन्कुलवधूचेतः समुच्छासयन्नस्तं याति
 दिवापतिः समुदयं यात्येष दोषापतिः ॥ १०७ ॥ स्वर्गामामृतपानचारुचषकं किं कामदे-
 वाङ्गनाक्रीडाकन्दुक एष किं सुरनदीडिण्डीरपिण्डः किमु । किं छत्रं स्मरभूपतेः किमु य-
 शःपुञ्जं पुरस्तादिदं चेतःसंशयकारकं समुदितं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ १०८ ॥ पद्मिन्या द-
 यितेऽनुधावति रुषा स्वं पद्मिनीद्रोहिणं भ्रान्त्वा भीतमना दिगन्तमखिलं चन्द्रो जगह-
 ऽम्बुधिम् । गाढे तत्र च तत्र विह्वलममुं कर्षन्ति ताराः पतिं सोऽयं तच्छ्रमवारिकुङ्कुमरसैः
 सिक्तोऽरुणो दृश्यते ॥ १०९ ॥ भानावभ्युदिते तथा मयि गते किं स्यान्मम प्रेयसी हा
 हेत्यस्तमितः शशी रमवशादिन्दीवरिण्याः स्मरन् । सोऽयं संप्रति नीलिमाङ्किततनुस्तस्मा-
 द्दरीदृश्यते ये वै यत्किल संस्मरन्ति चरमे तद्रूपमेप्यन्ति ते ॥ ११० ॥ आदायामृतपूर्ण-
 मर्कचषकं शोणारविन्दप्रभे पाणाविन्द्रवधूर्विलोक्य च पुनस्तस्मिन्नभःश्यामिकाम् । चिक्षे-
 पोपरि कोपतः परिजनेऽसंशोध्य दत्ता सुधेत्येनं तं शशिनं प्रशंसति जनस्तत्पाणिमुक्तार्जु-
 नम् ॥ १११ ॥ आनीलां करपल्लवैरपनयन्नच्छां तमःकञ्चुकीमाशां संप्रति वासवीमनुसर-
 न्नक्षीणरागः शशी । अस्याश्च स्तनसङ्गिनीमिव वहन्नङ्गेन कस्तूरिकामालिङ्गत्ययमादरेण
 रजनीमर्धोन्मिषत्तारकाम् ॥ ११२ ॥ यत्पीयूषमयूखमालिनि तमःस्तोमावलीढायुषां नेत्रा-
 णामपमृत्युहारिणि पुरः सूर्योऽह एवातिथौ । अम्भोजानि पराश्रिततन्निजमघं दत्तैव तेभ्यस्ततो
 गौराङ्गीवदनोपमासुकृतमादत्ते पतिर्यज्वनाम् ॥ ११३ ॥ यं प्राक्प्रत्यगवागुदञ्चि ककुभां
 नामानि संविभ्रतं ज्योत्स्नाजालञ्जलज्जलाभिरभितो लृम्पन्तमन्धं तमः । प्राचीनादचलादि-
 तस्त्रिजगतामालोकबीजाद्वहिर्निर्यान्तं हरिणाङ्कमङ्कुरमिव द्रष्टुं जनो जीवति ॥ ११४ ॥ स
 श्रीकण्ठकिरीटकुट्टिमपरिष्कारप्रदीपाङ्कुरो देवः कैरवबन्धुरन्धतमसप्राग्भारकुक्षिभरिः । सं-
 स्कर्ता निजकान्तिमौक्तिकमणिश्रेणीभिरेणीदृशां गीर्वाणाधिपतेः सुधारसवतीपौरोगवः प्रो-
 दगात् ॥ ११५ ॥ प्राचीनाचलत्रुम्विचन्द्रमणिभिर्निर्व्यूढपाद्यं निजैर्निर्यासैरुडुभिर्निजेन
 वपुषा दत्तार्चलाजाञ्जलि । अन्तःप्रौढकलङ्कतुच्छमभितः सान्द्रं परिस्तीर्यते बिम्बादङ्कुरभ-
 ग्रनैशिकतमःसंदोहमिन्दोर्महः ॥ ११६ ॥ सायं नायमुदेति वासरमणिश्चन्द्रो नु चण्डद्यु-
 तिर्दावाग्निः कथमम्बरे किमशनिः स्वच्छान्तरीक्षे कुतः । हन्तेदं निरणायि पान्थरमणीप्रा-
 णानिलाशाशया धावद्वोरविभावरीविषधरीभोगम्य भीमो मणिः ॥ ११७ ॥ प्राणायामोप-

देष्टा सरसिरुहमुनेयौवनोन्मादलीलागोष्ठीनां पीठमर्दस्त्रिभुवनवनिनानेत्रयोः प्रातराशः ।
 कामायुष्टोमयज्वा शमितकुमुदिनीमौनमुद्रानुरागः शृङ्गाराद्वैतवादी प्रभवति भगवानेष पीयू-
 षभानुः ॥ ११८ ॥ कल्लोलक्षिसपङ्कत्रिपुरहरशिरःस्वःस्ववन्तीमृणालं कर्पूरक्षोदजालं कुसुम-
 शरवधूसीधुभृङ्गारनालम् । एतदुग्धाब्धिवन्धोर्गगनकमलिनीपत्रपानीयविन्दोरन्तस्तोषं न केषां
 किसलयति जगन्मण्डनं खण्डमिन्दोः ॥ ११९ ॥ संरम्भोद्विक्तनक्तंसमयदशमुखोच्चण्डदोर्द-
 ण्डहेलाकैलासः सप्तलोकीजयमुदितमनोजन्मवादित्रशङ्कः । लोलाक्षीगण्डपालीलवाणिमजलधे-
 रुद्रतः फेनपिण्डः पश्य व्योमावकाशं विशति विरहिणां दत्तशङ्कः शशाङ्कः ॥ १२० ॥
 कैतन्मार्तण्डबिम्बं सरसि सरसिजश्रेणिहास्यं क्व यातं कैते याता रथाङ्गाः सपदि गतद्वियः
 क्व प्रविष्टा मरालाः । संध्यारागारुणाङ्गः कुपित इव पतिः प्रोद्यतोऽयं हिमांशुर्मन्ये हर्षादि-
 वेयं हसति कुमुदिनी जाग्रतीवालिनदैः ॥ १२१ ॥ प्राचीभागे सरागे धरणिविरहिणीच्छा-
 न्तवक्त्रे समुद्रे निद्रालौ नीरजालौ विकसति कुमुदे निर्विकारे चकोरे । आकाशे सावकाशे
 तमसि शममिते नागलोके सशोके कंदर्पे मन्ददर्पे वितरति किरणाञ्शर्वरीसार्वभौमः ॥ १२२ ॥

चन्द्रकलावर्णनम् ॥ अकलङ्कचन्द्रकलया कलिता सा भाति वारुणी तरुणी । भाल-
 स्थलीव शंभोः संध्याध्यानोपविष्टस्य ॥ १२३ ॥

ज्योत्स्नावर्णनम् ॥ दलविततिभृतां तले तरूणामिह तिलतण्डुलितं मृगाङ्करोचिः ।
 मदचपलचकोरचभुकोटीकवलननुच्छमिवान्तरान्तराभूत् ॥ १२४ ॥ आलोक्य चन्द्रमसमभ्यु-
 दितं समन्तादुद्वेष्टदूर्गमिविचलत्कलशाम्बुराशेः । विष्वग्विसारिपरमाणुपरम्परैव ज्योत्स्नात्मना
 जगदिदं धवलीकरोति ॥ १२५ ॥ सितकिरणकपोलीमालिमालोकयन्ती तिमिरविरहतापव्या-
 कुलां व्योमलक्ष्मीम् । रजनिरमलताराशीकरैः सिक्तमस्याः परिमलयति गात्रं चन्द्रिकाचन्द-
 नेन ॥ १२६ ॥ अपि पिवत चकोराः कृत्स्नमुन्नाम्य कण्ठं क्रमकवलनचञ्चच्चवश्चन्द्रि-
 काम्भः । विरहविधुरितानां जीवितत्राणहेतोर्भवति हरिणलक्ष्मा येन तेजोदरिद्रः ॥ १२७ ॥
 सह कुमुदकदम्बैः काममुल्लासयन्तः सह घनतिमिरोवैधैर्यमुत्सारयन्तः । सह सरसिजखण्डैः
 स्वान्तमामीलयन्तः प्रतिदिशममृतांशोरंशवः संचरन्ति ॥ १२८ ॥ भास्वत्कर्कशशाणचक्रक-
 षणैराकाशकालायसाद्यच्चूर्णं निबिडं निपत्य तम इत्याख्यां जगत्यामगात् । यच्चेन्दोश्चल-
 सिद्धपारदमहाबिन्दोः समायोगतो जातं रूप्यरजोमयं वयमिदं ज्योत्स्नां समाचक्ष्महे ॥ १२९ ॥
 एतत्तर्क्य कैरवच्छमहरे शृङ्गारदीक्षागुरौ दिक्कान्तामुकुरे चकोरसुहृदि प्रौढे तुषारत्विषि ।
 कर्पूरैः किमपूरि किं मलयजैरालेपि किं पारदैरक्षालि स्फटिकोपलैः किमघटि द्यावापृथि-
 व्योर्वेषुः ॥ १३० ॥ उन्मीलन्ति मृणालकोमलरुचो राजीवसंवर्तिकासंवर्तव्रतवृत्तयः कति-
 पये पीयूषभानोः कराः । अप्युस्रैर्धवलीभवत्सु गिरिषु क्षुब्धोऽयमुन्मज्जता विश्वेनेव तमो-
 मयो निधिरपामहाय केनायते ॥ १३१ ॥ किं नु ध्वान्तपयोधिरेष कतकक्षोदैरिवेन्दोः
 करैरत्यच्छोऽयमघश्च पङ्कपटलं छायापदेशाद्भूत् । किं वा तत्करकर्तरीभिरभितो निस्तक्ष-

णादुज्ज्वलं व्योमैवेदमितस्ततश्च पतिताश्चायाच्छलेन त्वचः ॥ १३२ ॥ पौलोमीकुचकुम्भकु-
कुमरजःस्वाजन्यजन्मोद्धताः शीतांशोर्द्युतयः पुरंदरपुरीसीन्नामुपस्कूर्वते । एताभिर्लिहतीभि-
रन्धतमसान्युद्वभ्रतीभिर्दिशः सौणीमास्तृणतीभिरन्तरतमं व्योमेदमोजायते ॥ १३३ ॥ नैवायं
भगवानुदञ्चति शशी गव्यूतिमात्रीमपि द्यामद्यापि तमस्तु कैरवकुलश्रीचादुकाराः कराः ।
मभ्रन्ति स्थलसीमि शैलगहनोत्सङ्गेषु संरुन्धते जीवग्राहमिव क्वचित्क्वचिदपि च्छायासु
गृह्णन्ति च ॥ १३४ ॥ यन्त्रद्रावितकेतकोदरदलस्रोतश्रियं बिभ्रती येयं मौक्तिकदामगुम्फ-
नविधौ योग्यच्छविः प्रागभूत् । उत्सेच्या कलशीभिरञ्जलिपटैर्ग्राह्या मृणालाङ्कुरैः पातव्या च
शशिन्यमुग्धविभवे सा चन्द्रिका वर्तते ॥ १३५ ॥ मुग्धा दुग्धधिया गवां विदधते कुम्भा-
नधौ बल्लवाः कर्णे कैरवशङ्कया कुवलयं कुर्वन्ति कान्ता अपि । कर्केन्धूफलमुच्चि-
नोति शबरी मुक्ताफलाकाङ्क्षया सान्द्रा चन्द्रमसो न कस्य कुरुते चित्तभ्रमं चन्द्रिका
॥ १३६ ॥ इन्दोरस्य त्रियामायुवतिकुचतटीचन्दनस्थासकस्य व्योमश्रीचामरस्य त्रिपुर-
रजटावल्लरीकोरकस्य । कंदर्पक्षोणिपालस्फटिकमणिगृहस्थैतदाखण्डलाशानासामुक्ताफलस्य
स्थगयति जगतीं कोऽपि भासां विलासः ॥ १३७ ॥ लक्ष्मीक्रीडातडागो रतिधवलगृहं दर्पणी
दिवधूनां पुष्पं श्यामालतायास्त्रिभुवनजयिनो मन्मथस्यातपत्रम् । पिण्डीभूतं हरस्य स्मितम-
मरसरित्पुण्डरीकं मृगाङ्गो ज्योत्स्नापीयूषवापी जयति सितवृषस्तारकागोकुलस्य ॥ १३८ ॥

सकलङ्कचन्द्रवर्णनम् ॥ दोषागमनमाशङ्क्य रविरेष तिरोहितः । कथमिन्दुः स-
भायाति कुतः शङ्का कलङ्किनः ॥ १३९ ॥ यक्षं विरहिणं कंचिन्नासयामास तेजसा ।
यक्ष एव विलोमेन संलम्बोऽभूद्विधौ क्षयः ॥ १४० ॥ शिवभालानलोत्थेन धूमयो-
गेन कालिमा । विधौ शुद्धतरे किं वा इति मन्मानसाशयः ॥ १४१ ॥ इन्दोरेककलाया
रुद्रेणोद्धृत्य मूर्धनि धृतायाः । स्थानमिव तुच्छमेतत्कलङ्करूपेण परिणमति ॥ १४२ ॥
अस्तं गतवति सवितरि पायसपिण्डं सुधाकरं प्राची । विरचयदम्बरकुशभुवि चरति कलङ्क-
स्तदन्तरे काकः ॥ १४३ ॥ कृष्णवर्णहृदयं सितदीप्तिं दुर्धियः किल कलङ्किनमाहुः ।
कृष्णवर्णसमुदीरणमात्रादेव यद्रलति दृश्यकलङ्कः ॥ १४४ ॥ आयताग्रसितरश्मिनिबद्धं
लाञ्छनच्छविमपीरसदिग्धम् । चन्द्रकैतवमरुत्पटचक्रं क्रीडयोत्सृजति किं स्मरबालः
॥ १४५ ॥ शम्बरारिरमृतं विषगर्भं चन्द्रबिम्बकपटात्प्रयुनक्ति । यद्वहिः सितमथासित-
मन्तः प्रोषितान्दहति दर्शनमात्रात् ॥ १४६ ॥ अयं पुरः पार्वणशर्वरीशः किं दर्पणोऽयं
रजनीरमण्याः । यतस्तदीयं प्रतिबिम्बमस्मिन्संलक्ष्यते लाञ्छनकैतवेन ॥ १४७ ॥ प्रदो-
षमातङ्गमनङ्गदेवस्तुङ्गं समारुह्य समागतोऽयम् । सिन्दूरिते तस्य सुधांशुकुम्भे किमङ्कुशो
लक्ष्ममिषेण दत्तः ॥ १४८ ॥ मम प्रियां कैरविणीं करेण संतापयामास दिनाधिनाथः ।
इतीव दुःखैर्विकलः कलावान्पपौ विषं लक्ष्ममिषेण सद्यः ॥ १४९ ॥ कलाधिनाथानयनाय
सायं कुमुद्वतीमेषित एष भृङ्गः । किमिन्दुनालिङ्ग्य सरागमङ्गे कृतः कलङ्कभ्रममातनोति

॥ १९० ॥ नेदं नभोमण्डलमम्बुराशिर्नैताश्च तारा नवफेनमङ्गाः । नायं शशी कुण्डलितः
 फणीन्द्रो नासौ कलङ्कः शयितो मुरारिः ॥ १९१ ॥ मधुव्रतौघः कुपितः स्वकीयमधुप्रपा-
 पद्मनिमीलनेन । बिम्बं समाक्रम्य बलात्सुधांशोः कलङ्कर्मङ्गे ध्रुवमातनोति ॥ १९२ ॥
 अत्रान्तरे च कुलटाकुलवर्त्मपातसंजातपातक इव स्फुटलाञ्छनश्रीः । वृन्दावनान्तरमदीप-
 यदंशुजालैर्दिवसुन्दरीवदनचन्दनबिन्दुरिन्दुः ॥ १९३ ॥ अच्छप्रकाशवति चन्द्रमसि प्रिये-
 ऽस्मिन्नाह्लादकारिणि सुधावति पूर्णबिम्बे । धाता विचिन्त्य मनसाखिलदृष्टिपातं हर्तुं चकार
 किमु कज्जलबिन्दुयोगम् ॥ १९४ ॥ दष्टे जगद्वपुषि कालभुजंगमेन तत्रान्वकारमिषमा-
 विरभूद्विषं यत् । संजातलक्ष्मणि तदिन्दुमणौ निपाय्य ज्योत्स्नामये पयसि तत्क्षिपति स्म
 धाता ॥ १९५ ॥ दिग्यन्ततस्तिमिरचूर्णविशेषपूर्णादुद्रत्वरोडुमयरञ्जकविस्फुलिङ्गात् । कालेन
 पूर्वगिरिदुर्गजुषा प्रयुक्तो वृत्तोपलो विधुमिषात्पथिकान्हिनस्ति ॥ १९६ ॥ मन्थानभूमिधर-
 मूलशिलासहस्रसंघट्टनव्रणकिणैः स्फुरतीन्दुमध्ये । छाया मृगः शशक इत्यतिर्षामरोक्ति-
 स्तेषां कथंचिदपि तत्र हि न प्रसक्तिः ॥ १९७ ॥ अवाप्तः प्रागल्भ्यं परिणतरुचः शैलत-
 नये कलङ्को नैवायं विलसति शशाङ्कस्य वपुषि । अमुप्येयं मन्ये विगलदमृतस्यन्दशिशिरे
 रतिश्रान्ता शेते रजनिरमणी गाढमुरसि ॥ १९८ ॥ समयशबरो व्योमारण्ये सुधाशनमक्षि-
 कासुविहितसुधाबिम्बक्षौद्रस्फुरत्पटलं प्रति । कलयति कलङ्काख्यं धूमं निपीड्य पुनश्च तत्कि-
 रति मधुरज्योत्स्नाक्षौद्रं महीतलभाजने ॥ १९९ ॥ रुचिभिरभितष्टङ्कोत्कीर्णैरिव त्रसरेणुभि-
 र्यदुदुभिरपि च्छेदैः स्थूलैरिव भ्रियते नभः । प्रकृतिमलिनो भास्वद्विम्बोन्मृजाकृतकर्मणस्तदय-
 मपि हि त्वष्टुः कुन्दे भविष्यति चन्द्रमाः ॥ १९० ॥ तरुणतमालकोमलमलीमसमेतदयं
 कलयति चन्द्रमाः किल कलङ्कमिति ब्रुवते । तदनृतमेव निर्दयविधुंतुददन्तपदव्रणाविवरोपदर्शि-
 तमिदं हि विभाति नभः ॥ १९१ ॥ अङ्कं केऽपि शशङ्किरे जलनिधेः पङ्कं परे मेनिरे
 सारङ्गं कतिचिच्च संजगद्विरे भूच्छायमैच्छन्परे । इन्दौ यद्वलितेन्द्रनीलशकलश्यामं दरीदृ-
 श्यते तत्सोऽन्द्रं निशि पीतमन्धतमसं कुक्षिस्थमाचक्षमे ॥ १९२ ॥ रङ्गावङ्कगते त्रिविष्टप-
 वनीखेलत्कुरङ्गीगणैः साकं क्रीडनकौतुकेन रभसादुत्प्लुत्य याते दिवम् । तच्छायानुगतात्म-
 मूर्तिरधुना धर्तुं तमेन शशी मन्दं व्यायतरश्मिजालकलितः खाग्रं समारोहति ॥ १९३ ॥
 कास्मीरेण दिहानमम्बरतलं वामभ्रुवामाननद्वैराज्यं विदधानमिन्दुदृषदां भिन्दानमम्भःसिराः ।
 मृत्युद्यत्पुरुहूतपत्तनवधूदत्तार्धदूर्वाङ्कुरक्षीबोत्सङ्गकुरङ्गमैन्दवमिदं बिम्बं समुज्जृम्भते ॥ १९४ ॥

नायकागमनावस्थावर्णनम् ।

श्रुत्वायान्तं बहिः कान्तमसमाप्तविभूषया । भालेऽञ्जनं दृशोर्लाक्षा कपोले तिलकः

१ मध्यभागे. २ मन्दरः. ३ चिद्रम्. ४ मूलैः. ५ छायादीनाम्. ६ कलङ्कम्. ७ अबुवनः.
 ८ स्फुटित. ९ घनम्. १० गाढध्वान्तम्.

कृतः ॥ १ ॥ आगच्छन्सूचितो येन येनानीतो गृहं प्रति । प्रथमं सखि कः पूज्यः किं काकः किं क्रमेलकः ॥ २ ॥ सज्जितसकलशरीरा क्षणे क्षणे मनसि किमपि गणयन्ती । उत्सवमिव तं दिवसं मनुते मुग्धा प्रियागमने ॥ ३ ॥ अभ्युन्नतस्तनयुगा तरलायताक्षी द्वारि स्थिता तदुपयानमहोत्सवाय । सा पूर्णकुम्भनवनीरजतोरणस्वक्संभारमङ्गलमयत्नकृतं विधत्ते ॥ ४ ॥ आयातो दयितस्तवेति सहसा न श्रद्धे भाषितं सद्यः संमुखतां गतेऽपि मुमुखी भ्रान्तिं निजां मन्यते । कण्ठाश्लेषिभुजेऽपि शून्यहृदया स्वप्नान्तरं शङ्कते प्रत्यावृत्तिमियं प्रियस्य कियता प्रत्येतु शातोदरी ॥ ५ ॥ द्वारोपान्तनिर्न्तरे मयि तथा सौन्दर्यसारश्रिया प्रोद्धास्योरुयुगं परस्परसमासक्तं समासादितम् । आनीतं पुरतः शिरोंऽशुकमधः क्षिप्ते चले लोचने वाचस्तच्च निवारितं प्रसरणं संकोचिरे दोर्लभे ॥ ६ ॥

नायकागमने नायिकां प्रति सखीवचनम् ।

नित्यं मनोरथस्यापि सखि दुर्गम एव यः । अभवत्संप्रतं कामं प्रत्यक्षेण विभासितः ॥ १ ॥ धैर्यमाधाय लज्जां च व्यपनीय विलासिनम् । संभावयसि किं नैनं दिष्ट्या स्वयमुपस्थितम् ॥ २ ॥ अपाङ्गसंसर्गं तरङ्गितं दृशोर्भुवोररालान्तविकासि वेष्टनम् । विसारि रोमाञ्चितकञ्चुकं तनोस्तनोति योऽसौ सुभगे तवागतः ॥ ३ ॥ कलय वलयं धम्मिल्लेऽस्मिन्निवेश्य मल्लिकां रचय सिचयं मुक्ताहारं विभूषय सत्वरम् । मृगमदमपीपत्रालेपं कुरुष्व कपोलयोः सहचरि समायातः प्रातः स ते हृदयप्रियः ॥ ४ ॥

नायकातिथ्यवर्णनम् ।

आयाते दयिते मरुस्थलभुवामुत्प्रेक्ष्य दुर्लङ्घ्यतां गेहिन्या परितोषवाप्पकलिलामासज्य दृष्टिं मुखे । दत्त्वा पीलुशमीकरीरकवलं चेलाञ्जलेनादरादुन्मृष्टं करभस्य केसरसटाभाराग्रलग्नं रजः ॥ १ ॥ बाला वन्दनमालिकाकिमलयग्रन्थीनधः कुर्वतः श्रुत्वा वल्लभवाहनस्य रटितं दासेरकम्याङ्गने । आक्रन्दात्सुहृदो वनाद्गुरुजनं नासाग्रसङ्गादसूकान्तं स्त्रीवधपातकात्स्मरमसत्कीर्तेः परावर्तयत् ॥ २ ॥ किञ्चित्कम्पितपाणिक्ङ्कणरवैः पृष्टं ननु स्वागतं व्रीडानम्रमुखाब्जया चरणयोन्यस्ते च नेत्रोत्पले । द्वारस्थस्तनयुग्ममङ्गलघटे दत्तः प्रवेशो हृदि स्वामिन्कि भवतोऽतिथेः समुचितं सख्यानयानुष्ठितम् ॥ ३ ॥ दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्ट्यैव नेन्दीवरैः पुष्पाणां प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः । दत्तः स्वेदमुच्चा पयोधरभरेणार्थ्यो न कुम्भाम्भसा स्वैरेवावयवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृतं मङ्गलम् ॥ ४ ॥

नायकस्य नायिकां प्रति प्रश्नः ।

कृशा केनासि त्वं प्रकृतिरियमङ्गस्य ननु मे मलाधूम्ना कस्माद्गुरुजनगृहे पाचकतया ।
स्मरस्यस्मान्कञ्चिन्नहि नहि नहीत्येवमवदच्छिरःकम्पं बाला मम हृदि निपत्य प्ररुदिता ॥ १ ॥
कृशासीत्बालीना मलिनवसनासीत्यवनता चिराद्दृष्टासीति स्तनकलशकम्पं प्ररुदिता । परि-
ष्वक्ता यावत्प्रणयपदवीं कामपि गता ततः सारङ्गाक्ष्या हृदयसदने लीनमभवत् ॥ २ ॥
अङ्गानामतितानवं कथमिदं कम्पश्च कस्मात्कुतो मुग्धे पाण्डुकपोलमाननमिति प्राणेश्वरे
पृच्छति । तन्न्या सर्वमिदं स्वभावजमिति व्याहृत्य पश्मान्तरव्यापी बाष्पभरस्तया चलि-
तया निःश्वस्य मुक्तोऽन्यतः ॥ ३ ॥

प्रणयकलहे नायिकानुनयः ।

अनिर्दयोपभोगस्य रूपस्य मृदुनः कथम् । कठिनं खलु ते चेतः शिरीषस्येव बन्धनम्
॥ १ ॥ किं त्वां भणामि विच्छेददारुणायासकारिणि । कामं कुरु वरारोहे देहि मे परिर-
म्भणम् ॥ २ ॥ मयि ते पादपतिते किंकरत्वमुपागते । प्रिये कामातुरः कोपं कान्ते कोऽन्यो-
ऽपनेष्यति ॥ ३ ॥ दाक्षिण्यं नाम बिम्बोष्ठि नायकानां कुलव्रतम् । तन्मे दीर्घाक्षि ये
प्राणास्ते त्वदाशानिवन्धनाः ॥ ४ ॥ मुक्त्रमिन्दुर्यथा पाणिः पल्लवेन समः प्रिये । वाचः सुधा
इवोष्ठस्ते बिम्बतुल्यो मनोऽश्मवत् ॥ ५ ॥ सोढुमलमस्मि नाहं सुन्दरि मन्दागमाद्विलम्बं ते ।
पञ्चशरास्त्रहतं मां संजीवय चारुगात्रि परिरम्भैः ॥ ६ ॥ सकृदिव समर्प्य बाले मम हस्ते मद-
नवर्मतप्तस्य । अपहरसे कुचकुम्भं तृषितकरादमृतकुम्भमिव ॥ ७ ॥ अपराधी नूनमहं प्रसीद
रम्भोरु विरम संरम्भात् । सेव्यो जनश्च कुपितः कथं नु दासो निरपराधः ॥ ८ ॥ त्वामयमाब-
द्धाञ्जलि दासजनस्तमिममर्थमर्थयते । स्वपिहि मया सह सुरतव्यतिकरखिन्नैव मा मैवम् ॥ ९ ॥
सरले साहसरागं परिहर रम्भोरु मुख संरम्भम् । विरसं विरहायासं वोढुं तव चित्तमसहं मे ॥ १० ॥
क्षीणः क्षीणोऽपि शशी भूयो भूयोऽभिवर्धते नित्यम् । विरम प्रसीद सुन्दरि यौवनमनिवर्ति
यातं तु ॥ ११ ॥ अङ्गानि खेदयसि किं शिरीषकुसुमपरिपेलवानि मुधा । अयमीहितकुसुमा-
नां संपादयिता तवास्ति दासजनः ॥ १२ ॥ मधुधारेव न मुखसि मानिनि रूक्षापि माधुरीं
सहजाम् । कृतमुखभङ्गापि रसं ददासि मम निम्नगा यथाम्भोधेः ॥ १३ ॥ विराममेवानलया-
तितोषात्तथापि रोषारुणितेव दृष्टिः । निशापतिः श्लिष्यति पश्चिमाशामये किमाशां
विफलीकरोषि ॥ १४ ॥ यदि प्रिये वेत्सि तव प्रभुं मामनन्यसाधारणदासमङ्गयोः ।
तदद्य वक्षो मम पात्रमस्तु स्वयंग्रहाश्लेषमहोत्सवानाम् ॥ १५ ॥ उत्तरङ्गय कुरङ्गलोचने लोचने
कमलगर्वमोचने । अस्तु सुन्दरि कलिङ्गनन्दिनीवीचिडम्बरगभीरमम्बरम् ॥ १६ ॥ शशि-
मुखि तव भाति भङ्गुरभूर्युवजनमोहकरालकालसर्पः । यदुदितभयभञ्जनाय यूनां त्वदधरसी-

धुसुधैव सिद्धमन्त्रः ॥ १७ ॥ त्वयि निबद्धरतेः प्रियवादिनः प्रणयभङ्गपराङ्मुखचेतसः ।
 कमपराधलवं मयि पश्यसि त्यजसि मानिनि दासजनं यतः ॥ १८ ॥ विसृज सुन्दरि संग-
 मसाध्वसं ननु चिरात्प्रभृति प्रणयोन्मुखे । परिगृहाण गते सहकारतां त्वमतिमुक्तलताचरितं
 मयि ॥ १९ ॥ मोहान्मया सुतनु पूर्वमुपेक्षितस्ते यो बाष्पबिन्दुरधरं परिबाधमानः । तं
 तावदाकुटिलपद्मविलग्नमद्य कान्ते प्रमृज्य विगतानुशयो भवामि ॥ २० ॥ मुग्धे विधेहि
 मयि निर्दयदन्तदंशं दोर्वल्लिबन्धानिबिडस्तनपीडनानि । चण्डि त्वमेव मुदमुख्य पञ्चबाण-
 चण्डालकाण्डदलनादसवः प्रयान्ति ॥ २१ ॥ मा मा ससाध्वसमपेहि विलोलेनेत्रे दासे जने
 किमिति सभ्रमकातरासि । किं युज्यते वत मया चिरकाङ्क्षितस्य मध्ये वराङ्गि परिरम्भसु-
 खस्य भङ्गः ॥ २२ ॥ किं शीकरैः क्लमविमर्दिभिरार्द्रवातं संचालयामि नलिनीदलतालवृन्तम् ।
 अङ्गे विधाय चरणवुत पद्मताम्रौ संवाहयामि करभोरु यथासुखं ते ॥ २३ ॥ आताम्रताम-
 पनयामि विलक्ष एष लाक्षारुतां चरणयोस्तव देवि मूर्ध्ना । कोपोपरागजनितां तु मुखेन्दु-
 बिम्बे हर्तुं क्षमो यदि परं करुणा मयि स्यात् ॥ २४ ॥ ईन्दौवरेण नयनं मुखमम्बुजेन
 कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन । अङ्गानि चम्पकदलैः स विधाय वेधाः कान्ते कथं घटित-
 वानुपलेन चेतः ॥ २५ ॥ किं मुक्तमासनमलं मयि सभ्रमेण नोत्थातुमित्यमुचितं मम तन्तु-
 मध्ये । दृष्टिप्रसादविधिमात्रहतो जनोऽयमत्यादरेण किमिति क्रियते विलक्षः ॥ २६ ॥
 भुमालकं स्मितपराजितचन्द्रलेखं दृग्गलीलया कुवलयश्रियमाददानम् । एतन्मुखं दिविषदा-
 मपि दुर्निरीक्ष्यं तन्वङ्गि मामिव मुधा किमधःकरोषि ॥ २७ ॥ लावण्यकान्तिपरिपूरितदि-
 ब्बुखेऽस्मिन्मेरेऽधुना तव मुखे तरलायताक्षि । क्षोभं यदेति न मनागपि तेन मन्ये
 सुव्यक्तमेव जलराशिरयं पयोधिः ॥ २८ ॥ किं ते निसर्गरुचिरौ चरणौ कराभ्यां
 संवाहयामि नयने च तवाञ्जनेन । किं रञ्जयामि किमु ते स्तनयोर्विचित्रां पत्रावलीं
 विरचयाम्यचिरेण तन्वि ॥ २९ ॥ सुतनु जहिहि मौनं मुख वाचो जडत्वं प्रणयिनि
 मयि कोपं किंकरे किं करोषि । अथ यदि तव चित्ते सापराधोऽस्मि बाले निजभुजयुगवल्ली-
 बन्धनं मां विधेहि ॥ ३० ॥ किमपि किमपि शङ्के मङ्गलेभ्यो यदन्यद्विरमतु परिहासश्चण्डि
 पर्युत्सुकोऽस्मि । कलयसि कलितोऽहं वल्लभे देहि वाचं भ्रमति हृदयमन्तर्विह्वलं निर्दयासि
 ॥ ३१ ॥ यदिदमगणयित्वा दुर्वहं श्रोणिभारं मदभिसरणलोभात्प्रस्थितं पद्मताम्रम् ।
 अयमहमभिवाञ्छाम्यप्रमृज्यैव पांसुं सुमुखि पदतलं ते नृडितुं चुम्बितुं च ॥ ३२ ॥ वितरय
 कुचयोस्त्वद्दर्शनोपक्रमाणां मदनशररुजानां शान्तये मामकीनाम् । सकृदपि परिरम्भं सुभ्रु
 दोर्मूलकूलंकषधनपरिणाहस्यातयोरेतयोस्ते ॥ ३३ ॥ चरणकमलदासस्त्वेष संकल्पसङ्गे
 सुमुखि यदभिधत्से त्वं बलात्कारधूर्तम् । प्रसभविधृततर्षः पीडयाम्यात्मनैव द्विरद इव सरोजं
 पाणिमापाटलं ते ॥ ३४ ॥ विकिर धवलदीर्घापाङ्गसंसर्पिं चक्षुः परिजनपथवर्तिन्यत्र किं

संभ्रमेण । स्मितमधुरमुदारं देवि मामालपोच्चैः प्रभवति मम पाण्योरञ्जलिः सेवितुं त्वाम् ॥ ३९ ॥ परिलुठति ललाटे भङ्गुरा भ्रूलता किं मदनजयपताकाविभ्रमं विभ्रतीयम् । स्फुरति च किमकाण्डे चण्डि बिम्बाधरोऽयं मृदुपवनविधूतोन्निद्रबन्धूकबन्धुः ॥ ३६ ॥ मुहुर्मुहुरवेक्षणं सरसमञ्जसा संस्तवः समुच्चलतरङ्गिणि प्रचुरनर्ममर्मस्पृहा । मुहुर्निबिडनम्रता परिजनव्यपेक्षापि नो कुतः समुखि शिक्षिता कथय कोपरीतिस्त्वया ॥ ३७ ॥ तरङ्गय दृशोऽङ्गने पततु चित्रमिन्दीवरं स्फुटीकुरु रदच्छदं व्रजतु विद्रुमः श्वेतताम् । क्षणं वपुरपावृणु स्पृशतु काञ्चनं कालिमामुदञ्चय मुखं मनाग्भवतु च द्विचन्द्रं नभः ॥ ३८ ॥ उदञ्चय दृगञ्जलं चलतु चञ्चरीकोञ्चयः प्रपञ्चय वचः सुधाश्रवणपालिमालिङ्गतु । भ्रुवं नटय नागरि त्यजतु मन्मथः कार्मुकं मुखं च कुरु संमुखं व्रजतु लाघवं चन्द्रमाः ॥ ३९ ॥ पुरो दिगनुरागिणी तदपि नानुरागोदयः कृशोदरि निशा कृशा तदपि ते न मानः कृशः । प्रसन्नमिदमम्बरं तदपि न प्रसन्नं मनो ननाद चरणायुधस्तदपि मौनमालम्बसे ॥ ४० ॥ कृतो दूरादेव स्मितमधुरमभ्युद्रमविधिः शिरस्याज्ञा न्यस्ता प्रतिवचनमुच्चैः प्रणमितम् । न दृष्टेः शैथिल्यं मिलत इति चेतो दहति मे निगूढान्तःकोपा कठिनहृदये संवृतिरियम् ॥ ४१ ॥ गतप्राया रात्रिः शशिमुखि शशी शीर्यत इव प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घूर्णत इव । प्रणामान्तो मानस्तदपि न जहासि ध्रुवमहो कुचप्रत्यासत्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम् ॥ ४२ ॥ इदं दूर्वाकाण्डद्युतिमुषि कपोले कतिपयैः श्रमाम्भोभिः कीर्णं सहजबकुलामोदसुमगम् । समाकाङ्क्षे ताम्राधरमनुमनुष्व प्रियतमे मनोज्ञं ते पातुं मुखकमलमाध्रातुमथवा ॥ ४३ ॥ प्रसादे वर्तस्व प्रकटय मुदं संत्यज रुषं प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः । निधानं सौख्यानां क्षणमभिमुखं स्थापय मुखं न मुग्धे प्रत्येतुं प्रभवति गतः कालहरिणः ॥ ४४ ॥ प्रसीदेति ब्रूयामिदमसति कोपे न घटते करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः । न मे दोषोऽस्तीति त्वमिदमपि हि ज्ञास्यसि मृषा किमेतस्मिन्वक्तुं क्षममिति न वेद्मि प्रियतमे ॥ ४५ ॥ कृतेऽप्याज्ञामङ्गे कथमिव मया ते प्रणतयो धृताः स्मित्वा हस्ते विसृजसि रुषं सुभ्रु बहुशः । प्रकोपः कोऽप्यन्यः पुनरयमसीमाद्य गुणितो वृथा यत्र स्निग्धाः प्रियसहचरीणामपि गिरः ॥ ४६ ॥ कपोले पत्राली करतलनिरोधेन मृदिता निपीतो निःश्वासैरयममृतदृशोऽधररसः । मुहुः कण्ठे लग्नस्तरलयति बाष्पः स्तनतटं प्रियो मन्युर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम् ॥ ४७ ॥ सुतनु हृदयात्प्रत्यादेशव्यलीकमपैतु ते किमपि मानसः संमोहो मे तदा बलवानभूत् । प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु हि वृत्तयः क्षैजमपि शिरस्थन्धः क्षिप्तां धुनोर्त्यहिशङ्कया ॥ ४८ ॥ परिहर कृतातङ्गे शङ्कां त्वया सततं घनस्तनजघनया क्रान्ते स्वान्ते परानवकाशिनि । विशति वितनोरन्यो धन्यो न कोऽपि ममान्तरं स्तनभरपरीरम्भारम्भे विधेहि विधेयताम् ॥ ४९ ॥ व्यथयति वृथा मौनं

तन्नि प्रपञ्चय पञ्चमं तरुणि मधुरालापैस्तापं विनोदय दृष्टिभिः । सुमुखि विमुखीभावं
 तावद्विमुख न वञ्चय स्वयमतिशयस्निग्धो मुग्धे प्रियोऽहमुपस्थितः ॥ ९० ॥ कठिनहृदये
 मुञ्च भ्रान्तिं व्यलीककथाश्रितां पिशुनवचनैर्दुःखं नेतुं न युक्तमिमं जनम् । किमिदमथवा
 सत्यं मुग्धे त्वया हि विनिश्चितं यदभिरुचितं तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्यताम् ॥ ९१ ॥
 पादासक्ते सुचिरमिह ते वामता कैव कान्ते सन्मार्गस्थे प्रणयिनि जने कोपने कोऽपराधः ।
 इत्थं तस्याः परिजनकथा कोपवेगोपशान्तौ बाष्पोद्भेदैस्तदनु सहसा न स्थितं न
 प्रयातम् ॥ ९२ ॥ कोऽयं कोपविधिः प्रयच्छ करुणागर्भं वचो जायतां पीयूषद्रवदी-
 र्घिकापरिमलैरामोदिनी मेदिनी । आस्तां वा स्पृहयालुलोचनमिदं व्यावर्तयन्ती मुहु-
 र्यस्मै कुप्यसि तस्य सुन्दरि तपोवृन्दानि वन्दामहे ॥ ९३ ॥ सूर्येऽस्ताचलमौलि-
 मालिनि गृहे दीपावलीशालिनि प्राणस्वामिनि मानिनि प्रतिपदं सत्कारमातन्वति ।
 यन्मानं न जहासि कोपकलनादालोहितस्तत्क्षणादिन्दुः सुन्दरि पूर्वपर्वतशिरःसीमानमारो-
 हति ॥ ९४ ॥ सन्त्येवात्र गृहे गृहे युवतयस्ताः पृच्छ गत्वाधुना प्रेयांसः प्रणमन्ति किं
 तव पुनर्दासो यथा वर्तते । आत्मद्रोहिणि दुर्जनप्रलपितं कर्णे वृथा मा कृथाश्छिन्नस्नेहरसा
 भवन्ति पुरुषा दुःखानुवर्त्या यतः ॥ ९५ ॥ क्षीणांशुः शशलाञ्छनः सखि पुनः क्षीणो
 न मानस्तव स्मेरं^१ पद्मवनं मनागपि न ते स्मेरं मुखाम्भोरुहम् । पीतं श्रोत्रयुगेन पैटपदरुतं
 पीतं न ते जल्पितं रक्ता शैक्रदिगङ्गना रविकरैर्नाद्यापि रक्तामि किम् ॥ ९६ ॥ किं कण्ठे
 शिथिलीकृतो भुजलतापाशः प्रमादान्मया निद्राच्छेदविवर्तनेष्वभिमुखी नाद्यापि संभाविता ।
 अन्यस्त्रीजनसंकथालघुरहं स्वप्ने त्वया लक्षितो दोषं पश्यसि किं प्रिये परिजनोपालम्भयोग्ये
 मयि ॥ ९७ ॥ चक्षुर्जाड्यमपैतु मानिनि मुखं संदर्शय श्रोत्रयोः पीयूषस्तुतिसौख्यमस्तु
 मधुरां वाचं प्रिये व्याहर । तापः शाम्यतु मे प्रसादशिशिरां दृष्टि शनैः पातय त्यक्त्वा
 दीर्घमभूतपूर्वमचिराद्दोषं सखीदोषजम् ॥ ९८ ॥ कल्याणाङ्गरुचानुरक्तमनसा त्वं येन संप्रा-
 र्थ्यते यस्यार्थे सुमुखि त्वया पुनरमुत्यागेऽपि संनह्यते । सोऽयं सुन्दरि पञ्चबाणविशिख-
 व्यालीढदोरन्तरस्त्रैरोत्पीडितपीवरस्तनतटस्त्वद्दोर्लतापञ्जरे ॥ ९९ ॥ शीतांशुर्मुखमुत्पले तव
 दृशौ पद्मानुकारौ करौ रम्भागर्भनिभं तवोरुयुगलं बाहू मृणालोपमौ । इत्याह्लादकराखि-
 लाङ्गि रभसान्निःशङ्कमालिङ्ग्य मामङ्गानि त्वमनङ्गतापविधुराण्येहोहि निर्वापय ॥ १०० ॥
 स्निग्धं यद्यपि वीक्षितं नयनयोस्ताम्रा तथापि द्युतिर्माधुर्यापि सती स्वलल्यनुपदं ते गददा
 वागियम् । निःश्वासा नियता अपि स्तनभरोत्कम्पेन संलक्षिताः कोपस्ते प्रकटं प्रयत्नवि-
 धृतोऽप्येष स्फुटं लक्ष्यते ॥ १०१ ॥ भ्रूमङ्गैः क्रियते ललाटशशिनः कस्मात्कलङ्को मुधा
 वाताकम्पितबन्धुपुष्पसमतां नीतोऽधरः किं स्फुरन् । मध्यश्राधिककम्पितस्तनभरेणायं पुनः
 खिद्यते कोपं मुञ्च तवैव चित्तहरणायैतन्मया क्रीडितम् ॥ १०२ ॥ भ्रूमङ्गं न करोषि रोदिषि

मुहुर्मुग्धेक्षणे केवलं नातिप्रस्फुरिताधरानवरतं निःश्वासमेवोज्झसि । वाचं नापि ददासि तिष्ठसि परं प्रध्यातनम्रानना कोपस्ते स्तिमितोऽतिपीडयति मां गूढप्रहारोपमः ॥ ६३ ॥ धृष्टः किं पुरतोऽवरुध्य विहसन्गृह्णामि कण्ठे प्रियां किं वा चाटुशतप्रचण्डरचनाप्रीतां करिष्यामि ताम् । किं तिष्ठामि कृताञ्जलिर्निपतितस्तस्याः पुरः पादयोः सत्यं सत्यमहो न वेदयनुनय-स्तस्याः कथं स्यादिति ॥ ६४ ॥ सुभ्रु त्वं कुपितेत्यपास्तमशनं त्यक्ताः कथा योषितां दूरा-देव मयोज्झिताः सुरभयः स्वगन्धधूपादयः । रागं रागिणि मुञ्च मय्यवनते दृष्टे प्रसीदा-धुना सद्यस्त्वद्विरहे भवन्ति सुभगे सर्वा ममान्धा दिशः ॥ ६५ ॥ व्यावृत्तं खलु सर्वतो विषयतस्त्वयैव लीनं मनो नित्यं च त्वदधीनमेव नियतं मज्जीवितं मानिनि । मत्त्वैवं मयि नूनमन्यविषया शङ्का त्वया त्यज्यतां किवान्यत्र निशाकरोऽभिरमते मुक्त्वा क्षणं कौमुदीम् ॥ ६६ ॥ यद्रम्यं गुरुगौरवस्य मुहदो यस्मिंल्लभन्तेऽन्तरं यद्वाक्षिण्यवशात्प्रसह्य सहते नर्मोपचारानपि । यल्लज्जा निरुणद्धि यत्र शपथैरुत्पाद्यते प्रत्ययस्तर्किकं प्रेम स उच्यते परिचयस्तत्रापि कोपेन किम् ॥ ६७ ॥ मुग्धे मानिनि कोपरीतिरियती युक्ता न तथ्यं त्विदं कान्ते किं त्वदुपेक्षिता मम तनुः शोभेत नेहादुतम् । अन्यायो भवति च्छलस्य करणे दक्षे जनेऽन्यादृशं काहेति प्रतिरुद्धवागकरवं वाक्स्तम्भनं चुम्बनैः ॥ ६८ ॥ मानं मानिनि मुञ्च देवि दयिते मिथ्या वचः श्रूयते किं कोपो निजसेवके यदि वचः सत्यं त्वया गृह्यते । दोर्भ्यां बन्धनमाशु दन्तदलनं पीनस्तनास्फालनं दोषश्चेन्मम ते काटाक्षवि-शिखैः शस्त्रैः प्रहारं कुरु ॥ ६९ ॥ सुभ्रु त्वं नवनीतकल्पहृदया केनापि दुर्मन्त्रिणा मिथ्यैव प्रियकारिणा मधुमुखेनास्मासु चण्डीकृता । किं त्वेतद्विमृश क्षणं प्रणयिना-मेणाक्षि कस्ते हितः किं धात्रीतनया वयं किम् सखी किं वा किमस्मत्सुहृत् ॥ ७० ॥

सख्यनुनयः ।

मुग्धे मानं न ते कर्तुं युक्तं प्राणाधिके प्रिये । धत्से मत्सी कियत्कालं जीवितं जीवनं विना ॥ १ ॥ कुपितासि यदा तन्वि निधाय करजक्षतम् । बधान भुजपाशाभ्यां कण्ठमस्य दृढं तदा ॥ २ ॥ स्मेरराजीवनयने नयने किं निमीलिते । पश्य निर्जितकंदर्पं कंदर्पवशगं प्रियम् ॥ ३ ॥ रमणे चरणप्रान्ते प्रणतिप्रवणेऽधुना । वदामि सखि ते तत्त्वं कदाचिन्नो-चिताः क्रुधः ॥ ४ ॥ यदि कुप्यसि नास्ति रतिः कोपेन विनाथवा कुतः कामः । कुप्य च कोपय च त्वं प्रसीद च त्वं प्रसादय च कान्तम् ॥ ५ ॥ अरुणे च तरुणि नयने तव मलिनं च प्रियस्य मुखम् । मुखमानतं च सखि ते ज्वलितश्चास्यान्तरे स्मरज्वलनः ॥ ६ ॥ अञ्चति रजनिरुदञ्चति तिमिरमिदं चञ्चति मनोभूः । उक्तं न त्यज युक्तं विरचय रक्तं मन-स्तस्मिन् ॥ ७ ॥ वियदलिमलिनाम्बुगर्भमेघं मधुकरकोकिलकूजितैर्दिशां श्रीः । धरणिरभि-नवाङ्कुराङ्कटङ्का प्रणतिपरे दयिते प्रसीद मुग्धे ॥ ८ ॥ जहीहि कोपं दयितोऽनुगम्यतां

पुरोऽनुशेते तव चञ्चलं मनः । इति प्रियं कांचिदुपैतुमिच्छतीं पुरानुनिन्ये निपुणः सखी-
जनः ॥ ९ ॥ समयचकितं विन्यस्यन्तीं दृशं तिभिरे पथि प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मन्दं
पदानि वितन्वतीम् । कथमपि रहःप्राप्तामङ्गैरनङ्गतरङ्गिभिः समुखि सुभगः स त्वां पश्यन्नु-
पैतु कृतार्थताम् ॥ १० ॥ चपलहृदये किं स्वातन्त्र्यात्स्वयं गृहमागतश्चरणपतितः प्रेमा-
द्वीद्विः प्रियः समुपेक्षितः । तदिदमधुना यावज्जीवं निरस्तमुखोदया रुदितशरणा दुर्जितानां
सहस्रं रुपां फलम् ॥ ११ ॥ लिखन्नास्ते भूमिं बहिरिवनतः प्राणदयितो निराहाराः सख्यः
संततरुदितोच्छूननयनाः । परित्यक्तं सर्वं हसितपठितं पञ्जरशुकैस्तवावस्था चेयं विमृज
कंठिने मानमधुना ॥ १२ ॥ असदृशो नायं न च ग्वलु गुणैरेव रहितः प्रियो मुक्ताहारस्तव
चरणमूले निपतितः । गृहाणैनं मुग्धं व्रजतु तव कण्ठप्रणयितामुपायो नास्त्यन्यस्तव हृदय-
दाहोपशमने ॥ १३ ॥ अनालोच्य प्रेम्णः परिणतिमनादृत्य मुहदस्त्वयाकाण्डे मानः कि-
मिति सरले संप्रति कृतः । समाकृष्टा ह्येते प्रलयदहनोद्गामुरशिखाः स्वहस्तेनाङ्गारास्तदल-
मधुनारण्यरुदितैः ॥ १४ ॥ अयेऽस्तमयते शशी नहि कृशीभवत्या ग्रहो विनश्यति
तमो हठं किमणुमप्यपास्ते मनः । सखि प्रकटितोऽरुणो न करुणोदयस्ते मनावप्रयाति
खलु यामिनी न विमनीकृथा नायकम् ॥ १५ ॥ आयातः कुमुदेश्वरो विजयते सर्वेश्वरो
मारुतो भृङ्गः स्फूर्जति भैरवो न निकटं प्राणेश्वरो मुञ्चति । एते सिद्धरसाः प्रसूनविशिखो
वैद्योऽनवद्योत्सवो मानव्याधिरयं कृशोदरि कथं त्वच्चेतसि स्थास्यति ॥ १६ ॥ मानं मा-
निनि मुञ्च मानसभुवः साम्राज्यमुज्जृम्भतां हा हा गच्छति यामिनी न समयो यातः पुनः
प्राप्यते । अत्यल्पागसि कल्पिताधिकमये कान्ते पदान्तानते कोऽयं कोकिलवासिकेलिस-
मये कोपस्त्वयालम्बितः ॥ १७ ॥ स्निग्धे यत्परुपासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्वागिणि
द्वेषस्थासि यदुन्मुखे विमुखतां यातासि तस्मिन्प्रिये । तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव श्रीख-
ण्डचर्चा विपं शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवतः क्रीडामुदो यातनाः ॥ १८ ॥ त्वां चित्तेन चिरं
वहन्नयमतिश्रान्तो भृशं तापितः कन्दर्पेण च पातुमिच्छति सुधासंवादि विम्बाधरम् । अ-
स्याङ्गं तदलंकुरु क्षणमिह भृक्षेपलक्ष्मीलवक्रीते दासजनेऽपि सेवितपदाम्भोजे कुतः संभ्रमः
॥ १९ ॥ मुग्धे किं नखरैः क्षिपस्यविरतं नेत्राम्बु मानोन्नते पश्यैनं चरणाग्रनम्रशिरसं स्वं
कान्तमात्ताञ्जलिम् । अप्यङ्गे तव चेतसि प्रणयिनि प्राप्तेऽतिनिर्विण्णतामन्यासक्तमनस्युपे-
क्षितगता फूत्कृत्य रोदिष्यति ॥ २० ॥ मुग्धे मुग्धतयैव नेतुमखिलः कालः किमारभ्यते
मानं धत्स्व धृतिं बधान कञ्जुतां दूरे कुरु प्रेयसि । सख्यैवं प्रतिबोधिता प्रतिवचस्ता-
माह भीतानना नीचैः शंस हृदि स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति ॥ २१ ॥
अङ्गुल्यग्रनखेन बाष्पसलिलं निक्षिप्य निक्षिप्य किं तूष्णीं रोदिषि कोपने बहुतरं फूत्कृत्य

१ नम्रः. २ उपवासशीलाः. ३ संततरोदनेन शोथयुक्तानि नयनानि यासाम्. ४ पाषाणहृदये. ५ मौक्ति-
कानां द्वारः; (पक्षे) मुक्तस्यक्त आहारोऽशनं येन. प्रियेणेत्यर्थः. ६ हृदयदाहशान्त्यै. ७ सरलत्वम्. ८ कथय.

रोदिष्यसि । यस्यास्ते पिशुनोपदेशबचनैर्मानेऽतिभूमिं गते निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेप्यति ॥ २२ ॥ नो तल्पं भजसे न जल्पसि सुधाधारानुकारा गिरो दृक्पातं कुरुषे न वा परिजने कोपप्रकाशच्छलात् । इत्थं केतकगर्भगौरि दयिते कोपस्य संगोपनं तत्स्यादेव न चेत्पुनः सहचरी कुर्वीत साचिम्मितम् ॥ २३ ॥

कलहान्तरिताप्रलापाख्यानम् ।

उपचारानुनयास्ते कितवस्योपेक्षिताः सखीवचसा । अधुना निष्ठुरमपि यदि स वदति कलिकैतवाद्यामि ॥ १ ॥ प्रयाहि तत्रैव ययानुरज्यसे किमत्र निस्त्रिश तव प्रयोजनम् । न कञ्चुकग्रन्थिमपाकुरुष्व मे कथं हृदि ग्रन्थिमपाकरिष्यसि ॥ २ ॥ अकरोः किमु नेत्रशो-
णिमानं किमकार्षीः करपल्लवावरोधम् । कलहं किमधाः कुधा रसज्ञे हितमर्थं न विदन्ति दैवदष्टाः ॥ ३ ॥ स्फुरसि बाहुलते किमनर्थकं त्वमपि लोचनभावमहो गता । तमहमा-
गतमप्यपराधिनं न परिरब्धुमलं न च वीक्षितुम् ॥ ४ ॥ मानोन्नतेत्यसहनेत्यतिपण्डि-
तेति मय्येव धिक्कृतिरनेकमुखी सखीनाम् । दाक्षिण्यमात्रमसृणेन विचेष्टितेन धूर्तस्य तस्य हि गुणानुपवर्णयन्ति ॥ ५ ॥ नवनखपदभङ्गं गोपयस्यंशुकेन स्थगयसि पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम् । प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गशंसी विसर्पन्नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम् ॥ ६ ॥ इदं कृष्णं कृष्णं प्रियतम ननु श्वेतमथ किं गमिष्यामो यामो भवतु गमनेनाथ भवतु । पुरा येनैवं मे चिरमनुमृता चित्तपदवी स एवान्यो जातः सखि परिचिताः कस्य पुरुषाः ॥ ७ ॥ कथमपि सखि क्रीडाकोपाद्भजेति मयोदितं कठिनहृदयस्त्यक्त्वा शय्यां बलाद्रत एव सः । इति सरभसध्वस्तप्रेम्णि व्यपेतवृणे स्पृहां पुनरपि हतव्रीडं चेतैः करोति करोमि किम् ॥ ८ ॥ अद्यारभ्य यदि प्रिये पुनरहं मानस्य चान्यस्य वा गृहीयां शठदुर्नेयेन मनसा नामापि संक्षोभतः । तत्तेनैव विना शशाङ्ककिरणस्पष्टाद्वासा निशा एको वा दिवसः पयोदमलिना भूयान्मम प्रावृषि ॥ ९ ॥ मानव्याधिनिपीडिताहमधुना शक्नोमि तस्यान्तिकं नो गन्तुं न सखीजनोऽपि चतुरो यो मां बलान्नेप्यति । मानी सोऽपि जनो न लावणभयादभ्येति मातः स्वयं कालो याति चलं च जीवितमिदं क्षुण्णं मनश्चिन्तया ॥ १० ॥ निःश्वासा वदनं दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मूलयते निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिनं रुद्यते । अङ्गं शोषमुपैति पादपतितः प्रेयांस्तथोपेक्षितः सख्यः कं गुणमाकलय्य दयिते मानं वयं कारिताः ॥ ११ ॥ तद्वक्त्राभिमुखं मुखं विनमितं दृष्टिः कृता पादयोस्तस्यालापकुतूहला-
कुलतरे श्रोत्रे निरुद्धे मया । पाणिभ्यां च तिरस्कृतः सपुलकः स्वेदोद्गमो गण्डयोः सख्यः किं करवाणि यान्ति शतशो यत्कञ्चुके संधयः ॥ १२ ॥ नो चाटु श्रवणं कृतं न च दृशा हारोऽन्तिके वीक्षितः कान्तस्य प्रियहेतवे निजसखीवाचोऽपि दूरीकृताः । पादान्ते विनि-

पत्य तत्क्षणमसौ गच्छन्मया मूढया पाणिभ्यामवरुध्य हन्त सहसा कण्ठे कथं नार्पितः
॥ १३ ॥ भर्तुर्यस्य कृते गुरुर्लघुरभूद्गोष्ठी कनिष्ठीकृता धैर्यं कोषघनं गतं सहचरी नीतिः
कृता दूरतः । निर्मुक्ता तृणवत्रपा परिचिता स्त्रोतस्त्रिनी बिन्दुवत्स क्रोधादवधीरितो हतधिया
मातर्बलीयान्विधिः ॥ १४ ॥ यत्पङ्केरुहलक्ष्म पाणिकमलं भाग्यालये यद्गुरुर्न्यस्तं वा मम
यल्ललाटफलके भाग्याक्षरं वेधसा । तत्सर्वं सखि यो यथार्थमकरोत्तस्मिन्प्रकोपः कृतो धिङ् मां
धिङ् मम जीवितं धिगतनुं धिन्चेष्टितं धिग्वयः ॥ १५ ॥ केकाभिः कलयन्तु केकिनिवहाः
संभूय कर्णज्वरं विद्युद्भिः सह भीषयन्तु परितः पाथोधराणां घटाः । पञ्चेषुर्बधिरिकरोतु
ककुभः सर्वाः शराणां रवैर्नाहं दग्धदुरन्तजीवनकृते कस्यापि वश्या सखि ॥ १६ ॥

नायकानुनयः ।

वनघनमपि दृष्टं व्योम वातो मरुत्वाञ्छिखिकुलकलवाचां श्रोत्रमासीन्निवासः । असु-
सम न मृताहं त्वद्वियोगेऽपि जाते तव घनपरिरम्भप्रार्थनाशावशेन ॥ १ ॥ मयि मलयस-
मीरो वर्षतीव स्फुलिङ्गानहह हिमकरो मामग्निना सिञ्चतीव । किमिति मकरकेतोः किं नु
वक्ष्ये कठोरं कथमपि तदहं ते नाथ नोपेक्षणीया ॥ २ ॥ त्वं तावद्बहुवल्लभो नवयुवा कान्तः
सुखी निर्धृणो नो जानासि परव्यथां शठमते नैवासि दुःखी यतः । किं त्वन्याः परिष्टच्छ
मन्मथशरैः पीडामसह्यामिमां त्राता नो भव येन सज्जनजनैः कापालिको नोच्यसे ॥ ३ ॥
मुक्तो मानपरिग्रहः सह सखीसार्थेन तन्मन्त्रिणा शक्ता त्वच्चरणप्रसादरहिता नाहं क्षणं प्रा-
णितुम् । पश्य त्वं कृशकं शरीरकमिदं यां यामवस्थां गतं सैषाहं तव पादयोर्निपातिता
नाथ प्रसीदाधुना ॥ ४ ॥

नायकयोरुक्तिप्रत्युक्तयः ।

सार्धं मनोरथशतैस्तव धूर्त कान्ता सैव स्थिता मनसि कृत्रिमभावरम्या । अस्माकमस्ति
न कथंचिदिहावकाशस्तस्मात्कृतं चरणपातविडम्बनाभिः ॥ १ ॥ तदवितथमवामदीर्यन्मम त्वं
प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः । मदधिवसति मागाः कामिनां मण्डनश्रीर्ब्रजति
हि सफलत्वं वल्लभालोकनेन ॥ २ ॥ यदा त्वं चन्द्रोऽभूः शिशिरकरसंपर्करुचिरस्तदाहं
जाता द्राक्शशधरमणीनां प्रतिकृतिः । इदानीमर्कस्त्वं खररुचिसमुत्सारितरसः किरन्ती को-
पाग्नीनहमपि रविग्रावघटिता ॥ ३ ॥ तवेदं पश्यन्त्याः प्रसरदनुरागं बहिरिव प्रियापा-
दालक्तच्छुरितमरुणद्योतिहृदयम् । ममाद्य प्रख्यातप्रणयभरभङ्गेन कितव त्वदालोकः शोका-
दपि किमपि लज्जां जनयति ॥ ४ ॥ कृतककृतकैर्मायाशाब्दैस्त्वयाप्यतिवर्तितं निभृति-
निभृतैः कार्यालपैर्मयाप्युपलक्षितम् । भवतु विदितं नेष्टा तेऽहं वृथा परिखिद्यते अहमसह-

ना त्वं निःस्नेहः समेन समं गतम् ॥ ९ ॥ कोपो यत्र भ्रुकुटिरचना निग्रहो यत्र मौनं यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः । तस्य प्रेम्णस्तदिदमधुना वैशसं पश्य जातं त्वं पादान्ते लुठसि न च मे मन्युमोक्षः खलायाः ॥ ६ ॥ बाले नाथ विमुख मानिनि रूषं रोषान्मया किं कृतं खेदोऽस्मासु न मेऽपराध्यति भवान्सर्वेऽपराधा मयि । तत्किं रोदिषि गदनेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते नन्वेतन्मम का तवास्मि दयिता नास्मीत्यतो रुद्यते ॥ ७ ॥ किं किं वक्त्रमुपेत्य चुम्बसि बलान्निर्लज्ज लज्जा कृते वस्त्रान्तं शठ मुख मुख शपथैः किं धूर्त वाग्बन्धनैः । खिन्नाहं तव रात्रिजागरवशात्तामेव याहि प्रियां निर्माल्योज्जितपुष्प-दामनिकरे का षट्पदानां रतिः ॥ ८ ॥ साहारं वचनं प्रयच्छसि न मे नो वाञ्छितं यच्छ-सि प्रायः प्रोच्छसिषि द्रुतं हुतवहज्वालासमं रात्रिषु । कण्ठाश्लेषपरिग्रहे शिथिलिता य-न्नादराच्चुम्बसे तत्ते धूर्त हृदि स्थिता प्रियतमा काचिन्ममेवापरा ॥ ९ ॥ सत्यं तद्यदवो-चथा मम महान्रागस्त्वदीयादिति त्वं प्राप्तोऽसि विभात एव सदनं मां द्रष्टुकामो यतः । रागं किं च बिभर्षि नाथ हृदये काश्मीरपत्रोदितं नेत्रे जागरजं ललाटफले लक्षारसा-पादितम् ॥ १० ॥ रोहन्तौ प्रथमं ममोरसि तव प्राप्तौ विवृद्धिं स्तनौ संलापास्तव वाक्य-भङ्गमलिना मौग्ध्यं परं त्याजिताः । धात्रीकण्ठमपास्य बाहुलतिके कण्ठे तवासिजिते निर्दाक्षिण्य करोमि किं नु विशिखाप्येषा न पन्थास्तव ॥ ११ ॥ अज्ञानेन पराङ्मुखीं परिभवादाक्षिप्य मां दुःखितां किं लब्धं चटुल त्वयेह नयता सौभाग्यमेतां दशाम् । पश्यै-तदयिताकुचव्यतिकरोन्मृष्टाङ्गरागारुणं वक्षस्ते मलतैलपङ्कशबलैर्वेणीपदैरङ्कितम् ॥ १२ ॥

नायकशिक्षा ।

अङ्गुलीकिसलयाग्रतर्जनं भ्रूविभङ्गकुटिलं च वीक्षितम् । मेखलाभिरसकृच्च बन्धनं वञ्चय-प्रणयिनीरवाप सः ॥ १ ॥ अधिरजनि जगाम धाम तस्याः प्रियतमयेति रुपा स्वजावनद्धः । पदमपि चलितुं युवा न सेहे किमिव न शक्तिहरं ससाध्वसानाम् ॥ २ ॥ सालक्तकेन नवपल्लवकोमलेन पादेन नूपुरवता मदनालसेन । यस्ताज्यते दयितया प्रणयापराधात्सो-ऽङ्गीकृतो भगवता मकरध्वजेन ॥ ३ ॥ सालक्तकं शतदलाधिककान्तिरम्यं रत्नौघधामनि-करारुणनूपुरं च । क्षिप्तं भृशं कुपितया तरलोत्पलाक्षया सौभाग्यचिह्नमिव मूर्ध्नि पदं विरेजे ॥ ४ ॥ कोपात्किंचिदुपानतोऽपि रभसादाकृत्य केशेष्वलं नीत्वा मोहनमन्दिरं दयितया हारेण बद्धा दृढम् । भूयो यास्यसि तद्रहानिति मुहुः कण्ठार्धरुद्धाक्षरं जल्पन्त्याः श्रव-णोत्पलेन मुकृती कश्चिद्रहस्ताज्यते ॥ ५ ॥ सा बाढं भवतेक्षितेति निबिडं संयम्य बाढोः स्वजा भूयो द्रक्ष्यसि तां शटेति नितरां संभर्त्स्य संतर्ज्य च । आलीनां पुर एव निद्रुतिपरः कोपाद्रसन्नूपुरं मानिन्याश्ररणप्रहारविधिना प्रेयानशोकीकृतः ॥ ६ ॥ पादे मूर्धनि ताम्रता-

मुपगते कर्णोत्पले चूर्णिते छिन्ने हारलतागुणे करतले संपातजातव्रणे । अप्राप्तप्रियताडन-
व्यतिकरा हन्तुं पुनः कोपिता वाञ्छन्ती मुहुरेणशावनयना पर्याकुला रोदिति ॥ ७ ॥
कोपात्कोमललोलबाहुलतिकापाशेन बद्धा दृढं नीत्वा केलिनिकेतनं दयितया सायं सखीनां
पुरः । भूयोऽप्येवमिति स्वलत्कलगिरा संसूच्य दुश्चेष्टितं धन्यो हन्यत एव निहुतिपरः
प्रेयान् रुदत्या हसन् ॥ ८ ॥

नायिकाप्रसादः ।

भवति विततश्वासोन्नाहप्रणुन्नपयोधरं हृदयमपि च स्निग्धं चक्षुर्निजप्रकृतौ स्थितम् ।
तदनु वदनं मूर्च्छाच्छेदात्प्रसादि विराजते परिगतमिव प्रारम्भेऽहः श्रिया सरसीरुहम्
॥ १ ॥ आविर्भूते शशिनि तमसा मुच्यमानेव रात्रिर्नैशस्यार्चिर्हुतभुज इव छिन्नभूयिष्ठधूमा ।
मोहेनान्तर्वरतनुरियं लक्ष्यते मुक्तकल्पा गङ्गा रोधःपतनकल्पा गृह्णीव प्रसादम् ॥ २ ॥
कुरङ्गीवाङ्गानि स्तिमितयति गीतध्वनिषु यत्सखीं कान्तोदन्तं श्रुतमपि पुनः प्रश्नयति यत् ।
अनिद्रं यश्चान्तः स्वपिति तदहो वेदयभिनवां प्रवृत्तोऽस्याः सेक्तुं हृदि मनसिजः प्रेमल-
तिकाम् ॥ ३ ॥ परिम्लाने माने मुखशशिनि तस्याः करधृते मयि क्षीणोपाये प्रणिपतन-
मात्रैकशरणे । तया पक्ष्मप्रान्तव्रजपुटनिरुद्धेन सहसा प्रसादो वाप्पेण स्तनतटविशीर्णेन
कथितः ॥ ४ ॥ कृष्णस्निग्धकनीनिके विकसतः कर्णान्तदीर्घे दृशावृत्कम्पो हृदयस्य
वेपितकुचाभोगः शनैः शाम्यति । धत्ते शीतरुचो विधुंतुदमुखान्मुक्तस्य लक्ष्मीमिदं मुग्धाङ्गया
विगलद्विमोहतिमिरं वक्त्रं प्रसीदत्क्रमात् ॥ ५ ॥

परस्परप्रसादः ।

पदप्रणतमालोक्य कान्तमेकान्तकातरम् । मुञ्चन्ती वाप्पमंतानं मुमुखी तेन तु-
म्बिता ॥ १ ॥ इह स्फुटं तिष्ठति नाथ कण्टकः शनैः शनैः कर्षं नखाग्रलीलया । इति
च्छलात्काचिदलग्नकण्टकं पदं तदुत्सङ्गतले न्यवेशयत् ॥ २ ॥ निपपात संभ्रमभृतः श्र-
वणादसितभ्रुवः प्रणदितालिकुलम् । दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम्
॥ ३ ॥ उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसा कलिताम् । रभसोत्थितामुपगतः सहसा
परिरम्य कश्चन वधूमरुधत् ॥ ४ ॥ अनृदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्रहता ।
मुकुरेण वेपथुभृतोऽतिभरात्कथमप्यपाति न वधूकरतः ॥ ५ ॥ अवनम्य वक्षसि निमग्नकुच-
द्वितयेन गाढमुपगूढवता । दयितेन तत्क्षणचलद्रशनाकलकिङ्किणीरवमुदासि वधूः ॥ ६ ॥
कररुद्धनीवि दयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया । क्षणदृष्टहाटकशिलासदृशस्फुर-
दूरुभित्ति वसनं ववसे ॥ ७ ॥ पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ ब्रुवते जनाय वद कोऽयमिति ।

अभिधातुमध्यवससौ न गिरा पुलकैः प्रियं नववधूर्न्यगदत् ॥ ८ ॥ उदितोरुसादमतिवेष-
 थुमत्सुदृशोऽभिभर्तु विधुरं त्रपया । वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढमभूत्
 ॥ ९ ॥ परिमन्थराभिरलधूरुभरादधिवेश्म पत्युरुपचारविधौ । स्वलिताभिरप्यनुपदं प्र-
 मदाः प्रणयातिभूमिमगमन्गतिभिः ॥ १० ॥ मधुरोन्नतभ्रु ललितं च दृशोः सकरप्रयोग-
 चतुरं च वचः । प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुटनृत्यलीलमभवत्सुतनोः ॥ ११ ॥ लोलां-
 शुक्लस्य पवनाकुलितांशुकान्तं त्वद्दृष्टिहारि मम लोचनबान्धवस्य । अध्यासितुं तव चिरं जव-
 नस्थलस्य पर्याप्तमेव करभोरु ममोरुयुग्मम् ॥ १२ ॥ सुतनु जहिहि मौनं पश्य
 पादानतं मां न खलु तव कदाचित्कोप एवंविधोऽभूत् । इति निगदति नाथे तिर्य-
 गामीलिताक्ष्या नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित् ॥ १३ ॥ वचोवीचीदानं
 स्फुरदधरपानं विविनयं कृशीभूते माने मयि मृगयमाणे मृगदृशः । बभूव भ्रूभङ्गः
 सनयनतरङ्गः सपदि यः प्रभुत्वं व्यातेने जगदुपरि तेनेह मदनः ॥ १४ ॥ तदेवाजिह्वाक्षं
 मुखमविशदस्ता गिर इमाः स एवाङ्गश्लेषो मयि सरसमाश्लिष्यति तनुम् । तदुक्तं
 प्रत्युक्तं यदपटु शिरः कम्पनपरं प्रिया मानेनेयं पुनरपि कृता मे नववधूः ॥ १५ ॥
 दृष्टैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्यादरादेकस्या नयने निमील्य विहितक्रीडानुबन्ध-
 च्छलः । ईषद्वक्रितकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसामन्तर्हासलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां
 चुम्बति ॥ १६ ॥ आगत्य प्रणिपातमान्वितसखीदत्तान्तरे सागसि स्रैरं कुर्वति तल्प-
 पार्श्वनिभूते धूर्तेऽङ्गसंवाहनम् । ज्ञात्वा स्पर्शवशात्प्रियं किल सखीभ्रान्त्या स्वमञ्चं शनैः
 खिन्नासीत्यभिधाय मीलितदृशा सानन्दमारोपितः ॥ १७ ॥ सत्यं दुर्लभ एष वल्लभतरो रागो
 ममास्मिन्पुनः कोपोऽस्यातिगुर्न चातिनिपुणाः सख्योऽपि संबोधने । संचिन्त्येति मृगीदृशा
 प्रियतमे दृष्टे श्लथां मेखलां बध्नन्त्या न गतं स्थितं न च चलद्वासोऽथवा संवृतम् ॥ १८ ॥
 वाचो वाग्मिनि किं तवाद्य परुषाः सुभ्रु भ्रुवो विभ्रमोऽप्युद्भ्रान्तः कृत एष लोलनयने किं
 लोहिते लोचने । नास्त्यागो मयि किं मुधैव कुपितेत्युक्ते पुनः प्रेयसा मानिन्या जलबिन्दुद-
 न्तरपुट्टा दृष्टिः सखीप्वाहिता ॥ १९ ॥ सा यावन्ति पदान्यलीकवचनैरालीजनैः पाठिता
 तावन्त्येव कृतागसो द्रुततरं संलप्य पत्युः पुरः । प्रारेभे पुरतो यथा मनसिजस्येच्छा तथा
 वर्तितुं प्रेम्णो मौग्ध्यविभूषणस्य सहजः कोऽप्येष कान्तः क्रमः ॥ २० ॥ दृष्टे लोचनवन्म-
 नाब्जुकुलितं पार्श्वस्थिते वक्त्रवङ्ग्यभूतं बहिरासितं पुलकवत्स्पर्शं समातन्वति । नीवीबन्धवदा-
 गतं शिथिलतां संभाषमाणे क्षणान्मानेनापसृतं ह्रियेव सुदृशः पादस्पृशि प्रेयसि ॥ २१ ॥
 एकस्मिन्शयने पराब्जुखतया वीतोत्तरं ताम्यतोरन्योन्यस्य हृदि स्थितेऽप्यनुनये संरक्षतोर्गौ-
 रवम् । दंपत्योः शनैरुपाङ्गवलनान्मिश्रीभवच्चक्षुषोर्भग्नो मानकलिः सहासरभसव्यासक्तक-
 ण्ठग्रहः ॥ २२ ॥ कृत्वा विग्रहमश्रुपातकलुषं शय्यासनादुत्थिता क्रोधाच्चापि विहाय गर्भ-

भवनद्वारं रुषा प्रस्थिता । दृष्ट्वा चन्द्रमसं प्रभाविरहितं प्रत्यूषवाताहता हा रात्रिस्त्वरिता
 गतेति पतिता कान्ता प्रियस्योरसि ॥ २३ ॥ पश्यामः किमियं प्रपद्यत इति स्थैर्यं मया-
 ल-
 बितं किं मां नालपतीत्ययं खलु शठः कोपस्तयाप्याश्रितः । इत्यन्योन्यविलक्षदृष्टिच-
 तुरे तस्मिन्नवस्थान्तरे सव्याजं हमितं मया धृतिहरो मुक्तस्तु बाष्पस्तया ॥ २४ ॥ चक्षुर्लु-
 समधीकणं कवलितस्ताम्बूलागोऽधरे विश्रान्ता कवरी कपोलफलके लुप्तेव गात्रद्युतिः ।
 जाने संप्रति मानिनि प्रणयिना कैरप्युपायक्रमैर्भग्नो मानमहातरुस्तरुणि ते चेतःस्थली-
 वर्धितः ॥ २५ ॥ तस्याः सान्द्रविलेपनस्तनयुगप्रश्लेषमुद्राङ्कितं किं वक्षश्चरणानतिव्यति-
 करव्याजेन गोपाय्यते । इत्युक्ते क्व तदित्युदीर्य सहसा तत्संप्रमार्ष्टुं मया संश्लिष्टा रभसेन
 तत्सुखवशात्तन्व्यापि तद्विस्मृतम् ॥ २६ ॥ नापेतोऽनुनयेन यः प्रियसुहृद्वाक्यैर्न यः संहतो
 यो दीर्घं दिवसं विषह्य हृदये यत्नात्कथंचिद्धृतः । अन्योन्यस्य हृते मुखे विहितयोस्ति-
 र्यक्कथंचिद्धृशोः संभेदे सपदि स्मितव्यतिकरे मानो विहस्योज्झितः ॥ २७ ॥ शून्यं वासगृहं
 विलोक्य शयनादुत्थाय किंचिच्छनैर्निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम्
 विश्रब्धं परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीं लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला
 चिरं चुम्बिता ॥ २८ ॥ कान्ते घोरकृतान्तवक्त्रकुहरात्वं पुण्यपुञ्जेन मे मुक्ताकृन्ततदर्जन-
 श्रमभरं प्रत्यङ्गमालिङ्ग्य माम् । इत्याकर्ण्य निमीलितार्धनयनं स्मेरं शनैरानतं सोच्छासं
 वदनाम्बुजं मृगदृशः स्वैरं चुचुम्बे प्रियः ॥ २९ ॥ एकस्मिन्शयने सरोरुहदृशोर्विज्ञाय
 निद्रां तयोरेकां पल्लवितावगुण्ठनवतीमुत्कन्धरो दृष्टवान् । अन्यस्याः सविधं समेत्य निभृत-
 व्यालोलहस्ताङ्गुलिव्यापारैर्वसनाञ्चलं चपलयन्त्वापच्युतिं क्लृप्तवान् ॥ ३० ॥ लीलाता-
 मरसाहतोऽन्यवनितानिःशङ्कदृष्टाधरः कश्चित्केसरदृषितेक्षण इव व्यामीलय नेत्रे स्थितः ।
 मुग्धा कुम्बलिताननेन दधती वायुं स्थिता तस्य सा भ्रान्त्या धूर्ततया च वेपथुमती तेनानिशं
 चुम्बिता ॥ ३१ ॥ जाता नोत्कलिका स्तनौ न ललितौ गात्रं न रोमाञ्चितं वक्त्रं स्वेदक-
 णाञ्चितं न सहसा यावच्छटेनामुना । दृष्टेनैव मनो हतं धृतिमुषा प्राणेश्वरेणाद्य मे तत्के-
 नापि निरूप्यमाणानिपुणो मानः समाधीयताम् ॥ ३२ ॥

प्रियचातृक्तयः ।

मुग्धे धानुष्कता केयमपूर्वा त्वयि दृश्यते । यया विध्यसि चेतांसि गुणैरेव न सायकैः
 ॥ १ ॥ कृष्णार्जुनानुरक्तापि दृष्टिः कर्णावलम्बिनी । याति विश्वसनीयत्वं कस्य ते कल-
 भाषिणि ॥ २ ॥ स्मितपुष्पोद्गमोऽयं ते दृश्यतेऽधरपल्लवे । फलं तु जातं मुग्धाक्षि चक्षुषोर्मम
 पश्यतः ॥ ३ ॥ अपूर्वं चौर्यमभ्यस्तं त्वया चञ्चललोचने । दिवैव जाग्रतां पुंसां चेतो
 हरसि दूरतः ॥ ४ ॥ कुतः कुवल्यं कर्णे करोषि कलभाषिणि । किमपाङ्गमपर्याप्तमस्मि-

नर्कर्मणि मन्यसे ॥ ५ ॥ दृष्टिं देहि पुनर्बाले कमलायतलोचने । श्रूयते हि पुरा लोके
विषस्य विषमौषधम् ॥ ६ ॥ विभ्रमैर्विश्वहृद्यैस्त्वं विद्यायाप्यनवद्यया । केनापि हेतुना
मन्ये प्राप्ता विद्याधरी सितिम् ॥ ७ ॥ त्वदङ्गमार्दवे दृष्टे कस्य चित्ते न भासते । माल-
तीशशभ्रुलेखाकदलीनां कठोरता ॥ ८ ॥ बिम्बोष्ठ एव रागस्ते तन्वि पूर्वमदृश्यत । अधुना
हृदयेऽप्येष मृगशावाक्षि दृश्यते ॥ ९ ॥ पातालमिव ते नाभिः स्तनौ सितिधरोपमौ ।
वेणीदण्डः पुनरयं कालिन्दीपातसंनिभः ॥ १० ॥ अनङ्गोऽयमनङ्गत्वमद्य निन्दिष्यति
ध्रुवम् । यदनेन न संप्राप्तः पाणिस्पर्शोत्सवस्तव ॥ ११ ॥ कमले कमलोत्पत्तिः श्रूयते न च
दृश्यते । बाले तव मुखाम्भोजे दृष्टमिन्दीवरद्वयम् ॥ १२ ॥ आकर्ण्य सरोजाक्षि
वचनीयमिदं भुवि । शशाङ्कस्तव वक्त्रेण पामरैरुपमोयते ॥ १३ ॥ नीतानामौकुलीभावं
लुब्धैर्भूरिशिलीमुखैः । सदृशे वनवृद्धानां कैमलानां त्वदीक्षणे ॥ १४ ॥ यन्मध्यदेशा-
दपि ते सूक्ष्मं लोलाक्षि दृश्यते । मृणालसूत्रमपि ते न संमाति स्तनान्तरे ॥ १५ ॥ अनयो-
रनवद्याङ्गि स्तनयोर्जृम्भमाणयोः । अवकाशो न पर्याप्तस्तव बाहुलतान्तरे ॥ १६ ॥ निर्णेतुं
शक्यमस्तीति मध्यं तव नितम्बिनि । अन्यथा नोपपद्येत पयोधरभरस्थितिः ॥ १७ ॥ राकावि-
भावरीकान्तसंक्रान्तद्युति ते मुखम् । तपनीयशिलाशोभी कटिश्च हरते मनः ॥ १८ ॥ आक्षि-
पन्त्यरविन्दानि मुग्धे तव मुखश्रियम् । कोषदण्डसमग्राणां किमेषामस्ति दुष्करम् ॥ १९ ॥
आवर्त एव नाभिस्ते नेत्रे नीलसरोरुहे । तरङ्गा वलयस्तेन त्वं लावण्याम्बुवापिका ॥ २० ॥
साहजिकरूपवत्या भवति भवत्या विभूषणं भारः । सर्वाङ्गसौरभिण्या दमनकवल्लयाः किमालि
कुसुमेन ॥ २१ ॥ इन्दुः किं क्व कलङ्कः सरसिजमेतत्किमम्बु कुत्र गतम् । ललितसविलासवच-
नैर्मुखमिति हरिणाक्षि निश्चितं परतः ॥ २२ ॥ आरुह्य शैलशिखरं त्वद्वदनापहतकान्तिसर्वस्वः ।
पूत्कर्तुमिवोर्ध्वकरः स्थितः पुरस्तान्निशानाथः ॥ २३ ॥ कौटिल्यं कचनिचये करचरणाधरद-
लेषु रागस्ते । काठिन्यं कुचयुगले तरलत्वं नयनयोर्वसति ॥ २४ ॥ आक्षिपसि कैर्णमक्ष्णा
बलिरपि बद्धस्त्वया त्रिधा मध्ये । इति जितसकलवदान्ये तनुदाने लज्जसे सुतनु ॥ २५ ॥
नयननिपातेऽङ्कुरितः पल्लवितो वचसि पुष्पितो हसिते । फलतु कृशाङ्गि तवाङ्गस्पर्शेन
मनोरथोऽस्माकम् ॥ २६ ॥ उचितं गोपनमनयोः कुचयोः कनकाद्रिकान्तितस्करयोः ।
अवधीरितविधुमण्डलमुखमण्डलगोपनं किमिति ॥ २७ ॥ वदनेन निर्जितं तव निलीयते
चन्द्रबिम्बमम्बुधरे । अरविन्दमपि च सुन्दरि निलीयते पार्थसां पूरे ॥ २८ ॥ सत्यं तपः
सुगत्यै यत्तत्पाम्बुषु रविप्रतीक्षं सत् । अनुभवति सुगतिमब्जं त्वत्पदजन्मनि समस्तक-

१ इन्दीवरसदृशं नेत्रयुगलम्. २ अलीकतया निन्दितम्. ३ व्यासताम्; (पक्षे) चपलताम्.
४ लोभशीलैः; (पक्षे) व्याधैः. ५ भ्रमरैः; (पक्षे) बाणैः. ६ जलम्; (पक्षे) अरण्यम्; ७ पद्मानाम्; (पक्षे)
हरिणानाम्. ८ आर्तव्याहरणं पूत्कारः. ९ श्रोत्रम् (पक्षे) अङ्गाधिपम्. १० बलिनामा दैत्यः; (पक्षे) बवयोः
सावर्ण्यात्) वलिः वलिचितयम्. ११ जितसर्वदानशौण्डे. १२ जलानाम्.

मनीयम् ॥ २९ ॥ दलदमलकोमलोत्पलपलाशशङ्काकुलोऽयमलिपोतः । तव लोचनयोर-
नयोः परिसरमनुवेलमनुसरति ॥ ३० ॥ तव कुवल्यासि वक्षसि कुण्डलिता कापि काञ्चनी
कान्तिः । कुसुमेषोर्विजिगीषोर्भवति च भवतीह भूयसी कण्डुः ॥ ३१ ॥ कम्बुकण्ठि चरणः
शनैश्चरो राहुरेष तव केशकलापः । न च्युतं तदपि यौवनमेतत्सा पयोधरगुरोरनुकम्पा
॥ ३२ ॥ कमलासि विलम्ब्यतां क्षणं कमनीये कचभारबन्धने । दृढलग्नमिदं दृशोर्युगं
शनैरैरद्य समुद्धराम्यहम् ॥ ३३ ॥ अयि मन्मथचूतमञ्जरि श्रवणायतचारुलोचने । अप-
हृत्य मनः क्व यासि तत्किमराजकमत्र राजते ॥ ३४ ॥ भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलासि शिरो
मदीयं यदि याति यातु । नीतानि नाशं जनकात्मजार्थं दशाननेनापि दशाननानि ॥ ३५ ॥
ताम्बूलरागोऽधरलोलुपो यद्यदञ्जनं लोचनचुम्बनोत्सुकम् । हरश्च कण्ठग्रहलालसो
यत्स्वार्थः स तेषां न तु भूषणं ते ॥ ३६ ॥ यत्पद्ममादित्सु तवाननीयां कुरङ्गलक्ष्मा च
मृगासि लक्ष्मीम् । एकार्थलिप्साकृत एव मन्ये शशाङ्कपङ्केरुहयोर्विरोधः ॥ ३७ ॥
सदा प्रदोषो मम याति जाग्रतः सदा च मे निःश्वसतो गता निशा । त्वया समेतस्य
विशाललोचने ममाद्य शोकान्तकरः प्रदोषकः ॥ ३८ ॥ तवाननं सुन्दरि फुल्लपङ्कजं स्फुटं
जपापुष्पमसौ तवाधरः । विनिद्रपद्मं तव लोचनद्वयं तवाङ्गमन्यत्किल पुष्पसंचयः ॥ ३९ ॥
प्रिये सदा पूर्णतरं मनोहरं ते निष्कलङ्कं मुखचन्द्रमण्डलम् । विलोक्य सत्रीडतया निशाप-
तिर्गतः प्रतप्तो जलधेर्जलान्तरम् ॥ ४० ॥ त्वद्वर्तुलस्थूलमुवर्णकान्ति रम्यस्तनश्रीफलयुग्ममे-
तत् । दृष्ट्वा वने श्रीफलमाकुलं किं लज्जाभिरालम्बितमेव वृक्षे ॥ ४१ ॥ जघान बाणैर्दश-
भिर्दशस्यशिरांसि सीताहरणे स रामः । त्वदङ्गसङ्गाय सदानुरक्ते प्रयातु मे मस्तकमेकमेव
॥ ४२ ॥ शिखरिणि क्व नु नाम कियच्चिरं किमभिधानमसावकरोत्तपः । सुमुखि येन
तवाधरपाटलं दशति बिम्बफलं शुकशावकः ॥ ४३ ॥ अनधिगतमनोरथस्य पूर्वं शतगुणि-
तेव गता मम त्रियामा । यदि तु तव समागमे तथैव प्रसरति सुभ्रु ततः कृती भवेयम्
॥ ४४ ॥ दलितकुचनखाङ्गमङ्गपालिं रचय ममाङ्गमुपेत्य पीवरोरु । अनुहर हरिणासि
शंकराङ्गस्थितहिमशैलमुताविलासलक्ष्मीम् ॥ ४५ ॥ कुमुदकमलनीलनीरजालिलितविलास-
जुषोर्दृशोः पुरः का । अमृतममृतरश्मिरम्बुजन्म प्रतिहतमेकपदे तवाननस्य ॥ ४६ ॥
नारब्धं कुचपरिरम्भणेषु वाम्यं वैमुख्यं किमपि न चुम्बने कदाचित् । किं नीवीगतमबले
रुणात्सि पाणिं विक्रीते करिणि किमङ्कुशे विवादः ॥ ४७ ॥ दासे कृतागसि भवेदुचितः
प्रभूणां पादप्रहार इति मानिनि नास्मि दूये । उद्यत्कठोरपुलकाङ्कितकण्टकाग्रैर्यद्विद्यते तव
पदं ननु सा व्यथा मे ॥ ४८ ॥ बाले तवाधरसुधारसपानकाले चेतो मदीयमभिवाञ्छति
शेषभावम् । आलिङ्गने तव विरोचनपौत्रभावमाल्पण्डलत्वमखिलाङ्गनिरीक्षणे ते ॥ ४९ ॥ एको हि

१ अस्मीत्यहमर्थे. २ शेषत्वम्. जिह्वासहस्रवत्वात्. ३ बाणासुरत्वम्. हस्तसहस्रवत्वात्. ४ इन्द्र-
त्वम्. चक्षुःसहस्रवत्वात्.

खञ्जनवरो नलिनीदलस्थो दृष्टः करोति चतुरङ्गबलाधिपत्यम् । किंवा करिष्यति भवद्वदनार-
विन्दे जानामि नो नयनखञ्जनयुग्ममेतत् ॥ १० ॥ कोपस्त्वया हृदि कृतो यदि पङ्कजाक्षि
सोऽस्तु प्रियस्तव किमत्र विधेयमन्यत् । आश्लोषमर्पय मदपितपूर्वमुच्चैर्दन्तक्षतं मम समर्पय
चुम्बनं च ॥ ११ ॥ म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकासनानि संतर्पणानि सकलेन्द्रियमोहनानि ।
एतानि ते सुवचनानि सरोरुहाक्षि कर्णामृतानि मनसश्च रसायनानि ॥ १२ ॥ मालिन्यम-
ब्जशशिर्नोर्मधुलिङ्गलङ्कौ धत्तो मुखे तु तव दृक्कितलकाञ्जनाभाम् । दोषावित्तैः क्वचन
मेलैनतो गुणत्वं वक्तुर्गुणो हि वचसि भ्रमविप्रलम्भौ ॥ १३ ॥ पादास्त एव शशिनः सुखय-
न्ति गात्रं बाणास्त एव मदनस्य ममानुकूलाः । संरम्भरूक्षमिव सुन्दरि यद्यदासीत्त्वत्संगमेन
मम तत्तद्दिवानुनीतम् ॥ १४ ॥ पद्मातपत्ररसिके सरसीरुहस्य किं बीजमर्पयितुमिच्छसि
वापिकायाम् । कालः कलिर्जगदिदं न कृतज्ञमज्ञे स्थित्वा हरिष्यति मुखस्य तवैव
लक्ष्मीम् ॥ १५ ॥ त्वद्वक्त्रसाम्यमयमम्बुजकोशैर्मुद्राभङ्गात्तत्सुषममिन्द्रकरोपकृष्या ।
लब्ध्वापि पर्वणि विधुः क्रमहीयमानः शंसत्यनीत्युपचितां श्रियमाशुनाशाम् ॥ १६ ॥
मृदुलकनककान्ति श्वाससौरभ्यरम्यं वदनकमलमेतन्नेत्रमत्तद्विरेफम् । तव किमु सुसमीक्ष्य
ब्रीडया पद्मवृन्दं सरसि सलिलपूर्णं मर्तुकामं विवेश ॥ १७ ॥ यः प्रागासीदभिनववयो-
विभ्रमावाप्तजन्मा चित्तोन्माथी विगतविषयोपल्लवानन्दसान्द्रः । वृत्तीरन्तस्तिरयति तवा-
श्लेषजन्मा स कोऽपि प्रौढप्रेमा नव इव पुनर्मान्मथो मे विकारः ॥ १८ ॥ गोत्रे साक्षा-
दजनि भगवानेष यत्पद्मयोनिः शय्योत्थायं यदखिलमहः प्रीणयन्ति द्विरेफान् । एकाग्रां
यद्दधति भगवत्युष्णभानौ च भक्तिं तत्प्रापुस्ते सुतनु वदनौपम्यमम्भोरुहाणि ॥ १९ ॥
उन्मेषं यो मम न सहते जातिवैरी निशायामिन्दोरिन्दीवरदलदृशा तस्य सौन्दर्यदर्पः ।
नीतः शान्तिं प्रसभमनया वक्त्रकान्त्येति हर्षाल्लग्न्या मन्ये ललिततनु ते पादयोः पद्मलक्ष्मीः
॥ २० ॥ हस्तस्वेदस्त्रापित इव यश्चन्दनक्षोदवृन्दैरालिप्तोऽलङ्कृतपरिसरः फुल्लकलारहारैः ।
आराधीत्यं तव नवकुरङ्गाक्षि वक्षोजशंभुः साक्षात्कारं तदपि न दिशत्येष किं वा करोमि
॥ २१ ॥ विनिश्चेतुं शक्यो न सुखमिति वा दुःखमिति वा प्रमोहो निद्रा वा किमु विष-
विसर्पः किमु मदः । तव स्पर्शे स्पर्शे मम हि परिमूढेन्द्रियगणो विकारश्चैतन्यं भ्रमयति च
संमीलयति च ॥ २२ ॥ स्मितज्योत्स्नाभिस्ते धवल्यति विश्वं शशिमुखि दृशस्ते पीयूषद्रव-
मिव विमुञ्चन्ति परितः । वपुस्ते लावण्यं किरति मधुरं दिक्षु तदिदं कुतस्ते पारुष्यं सुतनु
हृदयेनाद्य गुणितम् ॥ २३ ॥ स्तुमः कं वामाक्षि क्षणमपि विना यं न रमसे विलेभे कः
प्राणान्रणमखमुखे यं मृगयसे । सुलभे को जातः शशिमुखि यमालङ्गसि बलात्तपःश्रीः
कस्यैषा मदननगरि ध्यायसि तु यम् ॥ २४ ॥ पुराभूदस्माकं प्रथममविभिन्ना तनुरियं

१ मलिनत्वम्. २ प्राप्तः. ३ मिथो मिलनात्. ४ आन्तिप्रतारणे. ५ कुङ्कुलः; (पक्षे) भाण्डारगृहम्.
६ मुकुलीभावः; (पक्षे) मुद्रणम्. ७ गृहीता. ८ शोभा. ९ सूर्यकिरणाः; (पक्षे) सुहृत्पाणयः. १० एका.

ततोऽनु त्वं प्रेयान्वयमपि हताशाः प्रियतमाः । इदानीं नाथस्त्वं वयमपि कलत्रं किमपरं
 हतानां प्राणानां कुलिशकठिनानां फलमिदम् ॥ ६५ ॥ दृशौ तव मदालसे वदनमिन्दु-
 मत्यान्वितं गतिर्जनमनोरमा विधुतरम्भमूरुद्वयम् । रतिस्तव कलावती रुचिरचित्रलेखे
 भ्रुवावहो विबुधयौवतं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥ ६६ ॥ दिनकरकरामृष्टं बिभ्रद्भ्युति
 परिपाटलां दशनकिरणैरुत्सर्पद्भिः स्फुटीकृतकेसरम् । आयि मुखमिदं मुग्धे सत्यं समं कम-
 लेन ते मधु मधुकरः किं त्वेतस्मिन्निबन्न विभाव्यते ॥ ६७ ॥ बन्धूकद्युतिबान्धवोऽयमधरः
 स्निग्धो मधूकच्छविर्गण्डश्चण्डि चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनम् । नासाभ्येति
 तिलप्रसूनपदवीं कुन्दाभदन्ति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं स पुष्पायुधः ॥ ६८ ॥
 केशाः सूर्यमिनः श्रुतेरपि परं पारं गते लोचने ह्यन्तर्वक्त्रमपि स्वभावशुचिभिः कीर्णं द्वि-
 जानां गणैः । मुक्तानां सततं निवासरुचिरं वक्षोजकुम्भद्वयं चेत्थं तन्वि वपुः प्रशान्तमग्नि
 ते रागं करोत्येव नः ॥ ६९ ॥ भ्रूचापे निहितः कंटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां श्या-
 मात्मा कुटिलः करोतु कबरीभारोऽपि मारोद्यमम् । मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिम्बा-
 धरो रागवान्सदृत्तः स्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ ७० ॥ ये ये खञ्जनमेकमेव
 कमले पश्यन्ति दैवात्कचित्ते सर्वे कवयो भवन्ति सुतरां प्रख्यातभूमीभुजः । त्वद्वक्त्राम्बुज-
 नेत्रखञ्जनयुगं पश्यन्ति ये ये जनास्ते ते मन्मथबाणजालविकला मुग्धे किमत्यदुतम् ॥ ७१ ॥
 धत्ते बर्हमरे शिखी तव न किं धम्मिल्लभारश्रियं सारङ्गो भजते न किं तव दृशोः सौभा-
 ग्यमालोकने । मत्तेमश्च शिरःपदे वहति ते वक्षोजलक्ष्मीं न किं तन्मन्ये तरुणि त्वया
 विवृणुते साम्यं वनश्रीरियम् ॥ ७२ ॥ किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते न
 किं वृद्धिं वा शैषकेतनस्य कुरुते नालोकमात्रेण किम् । वक्त्रेन्दौ तव सत्ययं यदपरः
 शीतांशुरुज्जृम्भते दर्पः स्यादमृतेन चेदिह तदप्यस्त्येव बिम्बाधरे ॥ ७३ ॥ लावण्यामृत-
 वर्षणि प्रतिदिशं लृष्ट्यागरुश्यामले वर्षाणामिव ते पयोधरभरे तन्वङ्गि दूरोन्नते । नासाव-
 शमनोज्ञकेतकतनुर्भूपत्रगर्भोल्लसत्पुष्पश्रीस्तिलकः सहेलमलकैर्भृङ्गैरिवापीयते ॥ ७४ ॥ अन्तः-
 कूजदुदारकण्ठमसलन्मुञ्चेति लोलेक्षणं प्रायः स्मेरकपोलमूलममृतप्रस्यन्दि बिम्बाधरम् ।
 आधूताङ्गुलिपल्लवाग्रमलमित्यानर्तितभ्रूलतं पीतं येन मुखं त्वदीयमबले सोऽयं हि धन्यो युवा
 ॥ ७५ ॥ हुंकारैर्ददता मया प्रतिवचो यन्मौनमासेवितं यद्वावानलदीप्तिभिस्तनुरियं चन्द्रा-
 तपैस्तापिता । ध्यातं यत्सुबहून्यनन्यमनसा नक्तंदिनानि प्रिये तस्यैतत्तपसः फलं मुखमिदं
 पश्यामि यत्तेऽधुना ॥ ७६ ॥ काश्मीरद्रवगौरि हन्त किमयं भूयोऽङ्गरागे ग्रहः को
 वा नीलसरुरुहाक्षि नितरां नेत्राञ्जने संध्रमः । रक्ताशोकदलोपमेयचरणे किं लाक्षया

१ वज्रवत्कठोराणाम्. २ बन्धनयुक्ताः; (पक्षे) नियमवन्तः. ३ कर्णस्य; (पक्षे) वेदस्य. ४ दन्तानाम्; (पक्षे)
 ब्राह्मणानाम्. ५ मौक्तिकानाम्; (पक्षे) जीवन्मुक्तानाम्. ६ भ्रूरेव चापस्तस्मिन्. ७ कंटाक्ष एव विशिखो बाणः.
 ८ मलिनस्वभावः. ९ समुद्रस्य; (पक्षे) कामस्य. १० आलोकः; (पक्षे) प्रकाशः. ११ उदितो भवति.

दत्तया नो रागान्तरमीहते निजरुचा विभ्राजमानो मणिः ॥ ७७ ॥ तन्वि त्वद्वदनस्य
विभ्रमलघं लावण्यवारानिधेरिन्दुः सुन्दरि दुग्धसिन्धुलहरीविन्दुः कथं विन्दतु । उत्कल्लो-
लविलोचने क्षणमयं शीतांशुरालम्बतामुन्मीलन्नवनीलनीरजवनीखेलन्मरालश्रियम् ॥ ७८ ॥
वेणीं ते प्रसमीक्ष्य चित्रकुसुमैरुद्रासितां बहिणो लज्जन्ते निजबर्हवृन्दमधिकं भारं विदित्वा
प्रिये । निर्याताः शनैरिति खनिलयादूरे निलीय स्थिताः पश्यैतानपि लज्जयेव मधुपान्व-
ल्लीर्विहायोद्व्रतान् ॥ ७९ ॥

पानगोष्ठीवर्णनम् ।

दृश्यते पानगोष्ठीषु कान्तावक्त्रगतं मधु । स्मरं सहायमासाद्य अस्तो राहुरिवेन्दुना
॥ १ ॥ सागसि प्रियतमे कृतकोपा याङ्गियुग्मपतितेऽपि न तुष्टा । सैव मद्यपरिलुप्तविवे-
का तं तथैव परितोषयति स्म ॥ २ ॥ मूर्तिमन्तमिव रागरसौघं ते परस्परसमर्पितवक्त्राः ।
आननासवमिषेण तदानीमक्षिपन्त हृदयेषु युवानः ॥ ३ ॥ सज्जितानि सुरभीण्यथ यूना-
मुल्लसन्नयनवारिरुहाणि । आययुः सुवटितानि सुरायाः पात्रतां प्रियतमावदनानि ॥ ४ ॥
सोपचारमुपशान्तविचारं सानुतर्षमनुतर्षपदेन । ते मुहूर्तमथ मूर्तमपीप्यन्मेम मानमवधूय
वधूः स्वाः ॥ ५ ॥ क्रान्तकान्तवदनप्रतिबिम्बे मग्नबालसहकारमुगन्धौ । स्वादुनि प्रण-
दितालिनि शीते निर्ववारं मधुनीन्द्रियवर्गः ॥ ६ ॥ कापिशायनमुगन्धि विघूर्णन्नुन्मदो-
ऽधिशयितुं समशेत । फुल्लदृष्टि वदनं प्रमदानामब्जचारु चषकं च षडङ्घ्रिः ॥ ७ ॥ बि-
म्बितं भृतपरिस्तुति जानन्भाजने जलजमित्यबलायाः । घ्रातुमक्षि पतति भ्रमरः स्म भ्रा-
न्तिभाजि भवति क्व विवेकः ॥ ८ ॥ दत्तमिष्टतमया मधु पत्युर्बाढमाप पिबतो रसवत्ताम् ।
यत्सुवर्णमुकुटांशुभिरासीच्चेतनाविरहितैरपि पीतम् ॥ ९ ॥ स्वादनेन सुतनोरविचारादो-
ष्ठतः समचरिष्ट रसोऽत्र । अन्यमन्यदिव यन्मधु यूनः स्वादमिष्टमतनिष्ट तदेव ॥ १० ॥
बिभ्रतौ मधुरतामतिमात्रं रागिभिर्युगपदेव पपाते । आननैर्मधुरसो विकसद्भिर्नासिकाभि-
रसितोत्पलगन्धः ॥ ११ ॥ पीतवत्यभिमते मधुतुल्यस्वादमोष्ठरुचकं विद्वदङ्घ्रौ । लभ्यते
स्म परिरक्तयात्मा यावकेन वियतापि युवत्याः ॥ १२ ॥ कस्यचित्समदनं मदनीय
प्रेयसीवदनपानपरस्य । स्वादितः सकृदिवासव एव प्रत्युत क्षणविदंशपदेऽभूत् ॥ १३ ॥
पीतशीधुमधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृतं चषकान्तः । व्रीडया रुददिवालि विरावैर्नीलनीर-
जमगच्छदधस्तात् ॥ १४ ॥ प्रातिभं त्रिसरेकेण गतानां वक्रवाक्यरचनारमणीयः । गूढ-
सूचितरहस्यसहासः सुभ्रुवां प्रवृत्ते परिहासः ॥ १५ ॥ हावहारि हसितं वचनानां कौ-
शलं दृशि विकारविशेषाः । चक्रिरे भृशमृजोरपि वध्वाः कामिनेव तरुणेन मदेन ॥ १६ ॥
अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ कोपदीप्तमुररीकृतधैर्यम् । क्षालितं नु शमितं नु वधूनां द्रावितं

नु हृदयं मधुवारैः ॥ १७ ॥ सन्तमेव चिरमप्रकृतत्वादप्रकाशितमदिद्युतदङ्गे । विभ्रमं
 मधुमदः प्रमदानां धातुलीनमुपसर्ग इवार्थम् ॥ १८ ॥ सावशेषपदमुक्तमुपेक्षा स्वस्तमाल्यव-
 सनाभरणेषु । गन्तुमुत्थितमकारणतः स्म द्योतयन्ति मदविभ्रममासाम् ॥ १९ ॥ मद्य-
 मन्दविगलत्रपमीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या । वीक्ष्यते स्म शनकैर्नववध्वा कामिनो
 मुखमधोमुखयैव ॥ २० ॥ या कथंचन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतमं प्रजगल्मे । व्रीड-
 जाज्यमभजन्मधुपा सा स्वां मदात्प्रकृतिमेति हि सर्वः ॥ २१ ॥ छादितः कथमपि त्रपया-
 न्तर्यः प्रियं प्रति चिराय रमण्याः । वारुणीमदविशङ्कमथाविश्रक्षुषोऽभवदसाविव रागः
 ॥ २२ ॥ आगतानगणितप्रतियातान्वल्लभानभिसिसारयिषूणाम् । प्रापि चेतसि स विप्र-
 तिसारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण ॥ २३ ॥ मा पुनस्तमभिर्सीसरमागस्कारिणं मदविमोहि-
 तचित्ता । योषिदित्यभिललाष न हालां दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः ॥ २४ ॥ ह्रीन्नि-
 मोहमहरद्वयितानामन्तिकं रतिसुखाय निनाय । सप्रसादमिव सेवितमासीत्सद्य एव फलदं
 मधु तासाम् ॥ २५ ॥ दत्तमात्तवदनं दयितेन व्याप्तमातिशयिकेन रसेन । सस्वदे मुख-
 सुरं प्रमदाभ्यो नाम रूढमपि च व्युदपादि ॥ २६ ॥ लब्धसौरभगुणो मदिराणामङ्गनां-
 स्यचषकस्य च गन्धः । मोदितालिरितरेतरयोगादन्यतामभजतातिशयं नु ॥ २७ ॥ मा-
 नभङ्गपटुना सुरतेच्छां तन्वता प्रथयता दृशि रागम् । लेभिरे सपदि भावयतान्तर्योषितः
 प्रणयिनेव मदेन ॥ २८ ॥ पानधौतनवयावकरागं सुभ्रुवो निभृतचुम्बनदक्षाः । प्रेयसा-
 मधररागरसेन स्वं किलाभरमुपालि ररञ्जुः ॥ २९ ॥ अपितं रसितवत्यपि नाम ग्राहम-
 न्ययुवतेर्दयितेन । उज्जति स्म मदमप्यपिबन्ती वीक्ष्य मद्यमितरा तु ममाद ॥ ३० ॥
 अन्ययान्यवनितागतचित्तं चित्तनाथमभिशङ्कितवत्या । पीतभूरिसुरयापि न मेदे निर्वृतिर्हि
 मनसो मदहेतुः ॥ ३१ ॥ कोपवत्यनुनयानगृहीत्वा प्रागथो मधुमदाहितमोहा । कोपितं
 विरहखेदितचित्ता कान्तयेव कलयन्त्यनुनिन्ये ॥ ३२ ॥ कुर्वता मुकुलिताक्षियुगानामङ्ग-
 सादमवसादितवाचाम् । ईर्ष्ययेव हरता ह्रियमासां तद्रुणः स्वयमकारि मदेन ॥ ३३ ॥
 गण्डभित्तिषु पुरा सदृशीषु व्याञ्जि नाञ्चितदृशां प्रतिमेन्दुः । पानपाटलितकान्तिषु पश्चा-
 द्धोभ्रचूर्णतिलकाकृतितरासीत् ॥ ३४ ॥ उद्धतैरिव परस्परसङ्गादीरितान्युभयतः कुचकु-
 म्भैः । योषितामतिमदेन जुगूर्णुर्विभ्रमातिशयपुंषि वपूंषि ॥ ३५ ॥ चारुता वपुर-
 भूषयदासां तामनूननवयौवनयोगः । तं पुनर्मकरकेतनलक्ष्मीस्तां मदो दयितसंगमभूषः
 ॥ ३६ ॥ क्षीबतामुपगतास्वनुवेलं तासु रोषपरितोषवतीषु । अग्रहीन्नु सशरं धनुरुज्झा-
 मास नूज्झतनिषङ्गमनङ्गः ॥ ३७ ॥ शङ्कयान्ययुवतौ वनिताभिः प्रत्यभेदि दयितः स्फु-
 टमेव । न क्षमं भवति तत्त्वविचारे मत्सरेण हतसंवृति चेतः ॥ ३८ ॥ आननैर्विचकसे
 ह्यपिताभिर्वल्लभानभि तनूभिर्भावि । आर्द्रतां हृदयमाप च रोषो लोलति स्म वचनेषु
 वधूनाम् ॥ ३९ ॥ रूपमप्रतिविधानमनोज्ञं प्रेम कार्यमनपेक्ष्य विकासि । चाटु चाकृतक-

संभ्रममासां कार्मेणत्वमगमनमणेषु ॥ ४० ॥ लीलयैव सुतनोस्तुल्यित्वा गौरवाढ्यमपि
 लावणिकेन । मानवञ्चनविदा वदनेन क्रीतमेव हृदयं दयितस्य ॥ ४१ ॥ शीधुपानवि-
 धुरासु निगृह्यन्मानमाशु शिथिलीकृतलज्जः । संगतासु दयितैरुपलेभे कामिनीषु मदनो नु
 मदो नु ॥ ४२ ॥ पातुमाहितरतीन्यभिलेषुस्तर्षयन्त्यपुनरुत्तरसानि । सस्मितानि वद-
 नानि वधूनां सोत्पलानि च मधूनि युवानः ॥ ४३ ॥ कान्तसंगमपराजितमन्यौ वारुणी-
 रसनशान्तविवादे । मानिनीजन उपाहितसंधौ संदधे धनुषि नेषुमनङ्गः ॥ ४४ ॥ कुप्य-
 ताशु भवतानतचित्ताः कोपितांश्च वरिवस्यत यूनः । इत्यनेक उपदेश इव स्म स्वाद्यते
 युवतिभिर्मधुवारः ॥ ४५ ॥ भर्तृभिः प्रणयसंभ्रमदत्तां वारुणीमतिरसां रसयित्वा । ह्रीवि-
 मोहविरहादुपलेभे पाटवं नु हृदयं नु वधूभिः ॥ ४६ ॥ स्वादितः स्वयमथैधितमानं ल-
 म्मितः प्रियतमैः सह पीतः । आसवः प्रतिपदं प्रमदानां नैकरूपरसतामिव भेजे ॥ ४७ ॥
 भ्रूविलासमुभगाननुकर्तुं विभ्रमानिव वधूनयनानाम् । आददे मृदुविलोलपल्यशैरुत्पलैश्च-
 षकवीचिषु कम्पः ॥ ४८ ॥ ओष्ठपल्लवविदंशरुचीनां हृद्यतामुपययौ रमणानाम् । फुल्ल-
 लोचनविनीलसरोजैरङ्गनास्यचषकैर्मधुवारः ॥ ४९ ॥ प्राप्यते गुणवतापि गुणानां व्यक्त-
 माश्रयवशेन विशेषः । तत्तथा हि दयिताननदत्तं व्यानशे मधु रसातिशयेन ॥ ५० ॥
 वीक्ष्य रत्नचषकेष्वतिरिक्तां कान्तदन्तपदमण्डनलक्ष्मीम् । जज्ञिरे बहुमताः प्रमदानामोष्ठ-
 यावकनुदो मधुवाराः ॥ ५१ ॥ लोबनाधरकृताहतरागा वासिताननविशेषितगन्धा । वा-
 रुणी परगुणात्मगुणानां व्यत्ययं विनिमयं नु वितेने ॥ ५२ ॥ तुल्यरूपमसितोत्पलम-
 क्ष्णोः कर्णगं निरुपकारि विदित्वा । योषितः सुहृदिव प्रविभेजे लम्बितेक्षणरुचिर्मदरागः
 ॥ ५३ ॥ क्षीणयावकरसोऽप्यतिपानैः कान्तदन्तपदसंभृतशोभः । आययावतितरामिव
 वध्वाः सान्द्रतामधरपल्लवरागः ॥ ५४ ॥ रागकान्तनयनेषु नितान्तं विद्वमारुणकपोलत-
 लेषु । सर्वगापि दृष्टो वनितानां दर्पणेऽपि मुखेषु मदश्रीः ॥ ५५ ॥ बद्धकोपविकृती-
 रपि रामाश्चारुताभिमततामुपनिन्ये । वश्यतां मधुमदो दयितानामात्मवर्गहितमिच्छति सर्वः
 ॥ ५६ ॥ वाससां शिथिलतामुपनाभि ह्रीनिरासमपदे कुपितानि । योषितां विदधती
 गुणपक्षे निर्ममार्जं मदिरा वचनीयम् ॥ ५७ ॥ भर्तृषूपसखि निक्षिपतीनामात्मनो
 मधुमदोद्यमितानाम् । व्रीडया विफलया वनितानां न स्थितं न विगतं हृदयेषु ॥ ५८ ॥
 रुन्धती नयनवाक्यविकासं सादितोभयकरा परिरम्भे । व्रीडितस्य ललितं युवतीनां क्षी-
 बता बहुगुणैरनुजह्ने ॥ ५९ ॥ योषिदुद्धतमनोभवरागा मानवत्यपि ययौ दयिताङ्गम् ।
 कारयत्यनिभृता गुणदोषे वारुणी खलु रहस्यविभेदम् ॥ ६० ॥ आहिते नु मधुना
 मधुरत्वे चेष्टितस्य गमिते नु विकासम् । आबभौ नव इवोद्धतरागः कामिनीष्ववसरः
 कुसुमेषोः ॥ ६१ ॥ मा गमन्मदविमूढधियो नः प्रोज्झ्य रन्तुमिति शङ्कितनाथाः ।
 योषितो न मदिरां भृशमीषुः प्रेम पश्यति भयान्यपदेऽपि ॥ ६२ ॥ चित्तनिर्वृतिनिधायि

विविक्तं मन्मथो मधुमदः शशिभासः । संगमश्च दयितैः स्म नयन्ति प्रेम कामपि भुवं प्रम-
दानाम् ॥ ६३ ॥ धाष्टर्घलङ्घितयथोचितभूमौ निर्दयं विलुलितालकमाल्ये । मानिनीरतिविधौ
कुसुमेषुर्मत्तमत्त इव विभ्रममाप ॥ ६४ ॥ शीघ्रुपानविधुरेषु वधूनां निघ्नतामुपगतेषु वपुःषु ।
ईहितं रतिरसाहितभावं वीतलक्ष्यमपि कामिषु रेजे ॥ ६५ ॥ पीतस्तुषारकिरणो मधुनेव
सार्धमन्तः प्रविश्य चषकप्रतिबिम्बवर्ती । मानान्धकारमपि मानवतीजनस्य नूनं बिभेद
यदसौ प्रससाद सद्यः ॥ ६६ ॥ पिपिप्रिय ससत्त्वयं मुमुस्वासवं देहि मे ततत्यज दुदुद्रुतं
भमभभाजनं काञ्चनम् । इति स्खलितजल्पितं मदवशात्कुरङ्गीदृशः प्रगे हसितहेतवे सह-
चरीभिरध्येयत ॥ ६७ ॥

द्यूतक्रीडावर्णनम् ।

स्मितेनोपायनं दूरादागतस्य कृतं मम । स्तनोपपीडमाश्लेषः कृतो द्यूते पणस्तया ॥ १ ॥
आश्लेषचुम्बनरतोत्सवकौतुकानि क्रीडादुरोदरपणः प्रतिभूरनङ्गः । भोगः स यद्यपि जये च
पराजये च यूनोर्मनस्तदपि वाञ्छति जेतुमेव ॥ २ ॥ रतिक्रीडाद्यूते कथमपि समासाद्य
समयं मया लब्धे तस्याः कणितकलकण्ठार्धमधरे । कृतभ्रूभङ्गासौ प्रकटितविलक्षार्धरुदित-
स्मितक्रोधोद्भ्रान्तं पुनरपि विदध्यान्मयि मुखम् ॥ ३ ॥ अद्य द्यूतजिताधरग्रहविधावीशो
सि तत्त्वण्डनादाधिक्ये वद को भवानिति मृषा कोपाञ्चितभूलता । सद्यः स्विन्नकराग्रकु-
न्तलपरायत्तीकृतास्यस्य मे मुग्धाक्षी प्रतिकृत्य तत्कृतवती द्यूतेऽपि यन्नाजितम् ॥ ४ ॥
गाढालिङ्गनपूर्वमेकमनया द्यूते जिते चुम्बनं तत्किंचित्परिरभ्य दत्तममुना प्रत्यर्पितं चानया ।
नैतत्तादृगिदं न तादृशमिति प्रत्यर्पणप्रक्रमैर्यूनोश्चुम्बनमेकमेव बहुधा रात्रिर्गता तन्वतोः
॥ ५ ॥ आश्लेषे प्रथमं क्रमेण विजिते हृद्येऽधरस्यार्पणे नर्मद्यूतविधौ पणं प्रियतमे कान्तां
पुनः पृच्छति । अन्तर्हासनिरोधसंभृतरसोद्देदस्फुरद्रण्डया स्वैरं सारिविसारणाय विहितः
स्वेदाम्बुगर्भः करः ॥ ६ ॥

बाह्यरतिक्रीडावर्णनम् ।

आलिङ्गनम् ॥ ह्रीतया गलितनीवि निरस्यन्नन्तरीयमवलम्बितकाञ्चि । मण्डलीकृत-
पृथुस्तनभारं सखजे दयितया हृदयेशः ॥ १ ॥ उत्तरीयविनयात्रपमाणा रुन्धती किल
तदीक्षणमार्गम् । आवरिष्ट विकटेन विवोदुर्वक्षसैव कुचमण्डलमन्या ॥ २ ॥ अंशुकं हत-
वता तनुबाहुस्वस्तिकापिहितमुग्धकुचाग्रा । भिन्नशङ्खवलयं परिणेत्रा पर्यरम्भि रमसाद-
चिरोढा ॥ ३ ॥ संजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहय्य विरोधम् । संहितं रतिपतिः
स्मितभिन्नक्रोधमाशु तरुणेषु महेषुम् ॥ ४ ॥ स्वंसमानमुपयन्तरि वध्वाः श्लिष्टवत्युपसपत्नि
रसेन । आत्मनैव रुरुधे कृतिनेव स्वेदसङ्गि वसनं जघनेन ॥ ५ ॥ पीडिते पुर उरःप्र-
तिपेषं भर्तेरि स्तनयुगेन युवत्याः । स्पष्टमेव दलतः प्रतिनार्यास्तन्मयत्वमभवद्दयस्य

॥ ६ ॥ दीपितस्मरमुरस्युपपीडं वल्लभे घनमभिष्वजमाने । वक्रता न ययतुः कुक्कुम्भौ
सुभ्रुवः कठिन्तातिशयेन ॥ ७ ॥ संप्रवेष्टुमिव योषित ईषुः श्लिष्यतां हृदयमिष्टतमानाम् ।
आत्मनः सततमेव तदन्तर्वर्तिनो न खलु नूनमजानन् ॥ ८ ॥ स्नेहनिर्भरमधत्त वधूनामार्द्रतां
वपुरसंशयमन्तः । यूनि गाढपरिरम्भिणि वस्त्रक्रोपमम्बु ववृषे यदनेन ॥ ९ ॥ न स्म माति
वपुषः प्रमदानामन्तरिष्टतमसंगमजन्मा । यद्वहुर्बहिरवाप्य विकासं व्यानशे तनुरुहाप्यपि
हर्षः ॥ १० ॥ यत्प्रियव्यतिकराद्वनितानामङ्गजेन पुलकेन बभूवे । प्रापि तेन भृशमुच्छ्व-
सिताभिर्नीविभिः सपदि बन्धनमोक्षः ॥ ११ ॥

चुम्बनम् ॥ लोलदृष्टि वदनं दयितायाश्चुम्बति प्रियतमे रभसेन । व्रीडया सह विनीवि
नितम्बादंशुकं शिथिलतामुपपेदे ॥ १२ ॥ आदृता नखपदैः परिरम्भाश्चुम्बितानि घनदन्त-
निपातैः । सौकुमार्यगुणसंभृतकीर्तिर्वाम एव सुरतेष्वपि कामः ॥ १३ ॥ ह्रीभरादवनतं परि-
रम्भे रागवानवदुजेष्ववकृष्य । अपि तोष्ठदलमाननपद्मं योषितो मुकुलिताक्षमधासीत् ॥ १४ ॥
पल्लवोपमिति साम्यसपक्षं दष्टवत्यधरबिम्बमभीष्टे । पर्यकूजि सरुजेव तरुण्यास्तारलोलवलयेन
करेण ॥ १५ ॥ केनचिन्मधुरमुल्बणरागं बाष्पतप्तमधिकं विरहेषु । ओष्ठपल्लवमपास्य
मुहूर्तं सुभ्रुवः सरसमक्षि चुचुम्बे ॥ १६ ॥

विहारः ॥ आवृतान्यपि निरन्तरमुच्चैर्योषितामुरसिजद्वितयेन । रागिणामित इतो
विमृशद्भिः पाणिभिर्जगृहिरे हृदयानि ॥ १७ ॥ कामिनामसकलानि विभ्रुग्रैः स्वेद-
वारिमृदुभिः करजाग्रैः । अक्रियन्त कठिनेषु कथंचित्कामिनीकुचतटेषु पदानि ॥ १८ ॥
सोष्मणस्तनशिलाशिखराग्रादात्तधर्मसलिलैस्तरुणानाम् । उच्छ्वसत्कमलचारुषु हस्तैर्निम्न-
नाभिसरसीषु निपेते ॥ १९ ॥ आमृशद्भिरभितो वलिवीचीर्लोमानवितताङ्गुलिहस्तैः ।
सुध्रुवामनुभवत्प्रतिपेदे मुष्टिमेयमिति मध्यमभीष्टैः ॥ २० ॥ प्राप्य नाभिनदमजनमाशु
प्रस्थितं निवसनग्रहणाय । औपनीविकमरुन्ध किल स्त्री वल्लभस्य करमात्मकराम्याम्
॥ २१ ॥ कामिनः कृतरतोत्सवकालक्षेपमाकुलवधूकरसङ्घि । मेखलागुणविलग्रमसूयां
दीर्घसूत्रमकरोत्परिधानम् ॥ २२ ॥ अम्बरं विनयतः प्रियपाणेर्योषितश्च करयोः कलहस्य ।
वारणामिव विधातुमभीक्ष्णं कक्षयया च वलयैश्च शिशिजे ॥ २३ ॥ ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं हृदये-
शे वाससः स्पृशति मानघनायाः । भ्रूयुगेण सपदि प्रतिपेदे रोमभिश्च सममेव विभेदः ॥ २४ ॥
आशु लङ्घितवतीष्टकराग्रे नीविमर्धमुकुलीकृतदृष्ट्या । रक्तवैणिकहताधरतन्त्रीमण्डल-
कणितचारु चुकूजे ॥ २५ ॥ आयताङ्गुलिरभूदतिरिक्तः सुभ्रुवां क्रशिमशालिनि मध्ये ।
श्रोणिषु प्रियकरः पृथुलासु स्पर्शमाप सकलेन तलेन ॥ २६ ॥ चक्रुरेव ललनोरुषु
राजीः स्पर्शलोभवश्लोलकराणाम् । कामिनामनिभृतान्यपि रम्भास्तम्भकोमलतलेषु
नखानि ॥ २७ ॥ ऊरुमूलचपलेक्षणमग्रन्यैर्वतंसकुसुमैः प्रियमेताः । चक्रिरे सपदि तानि
यथार्थं मन्मथस्य कुसुमायुधनाम् ॥ २८ ॥

सुरतप्रशंसा ।

सुरते च समाधौ च माया यत्र न लीयते । ध्यानेनापि हि किं तेन किं तेन सुरतेन वा ॥ १ ॥ यत्र न वदनविकारः सद्भावसमर्पणं न गात्राणाम् । तस्मिन्नुद्धतभावे पशुकर्मणि पशव एव रज्यन्ते ॥ २ ॥ प्रतिक्षणसमुल्लसन्नवकलाकलापान्वितक्षपाकरविलोकने यदि तवास्ति कौतूहलम् । विलोक्य तदा सखे सुरतसंगरालोकनप्रहृष्टदयितामुखं निबिडकञ्जुकोत्तारणे ॥ ३ ॥ नरैर्विफलजन्मभिर्गिरिदरी न किं सेव्यते न चेच्छ्रवणगोचरीभवति जातुचिज्जन्मानि । कपोतरवमाधुरीविरचनानुकारादरीरतासहस्रशोदरीवचनकाकुरीतिध्वनिः ॥ ४ ॥ संदष्टाधरपल्लवा सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती मा मा मुञ्च शठेति कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता । सीत्काराश्रितलोचना सरभसं यैश्चुम्बिता मानिनी प्राप्तं तैरमृतं श्रमाय मथितो मूढैः सुरैः सागरः ॥ ५ ॥ किं चैतैर्गुरुसेवनैः किमपरव्योमार्चनैः किं फलं किं स्यादध्ययनेन मे सुरपदप्राप्त्याथ किं वा फलम् । एतस्याः कुचकुम्भसंभ्रमपरीरम्भप्रवाहोद्गमस्वेदाम्भोभिरनङ्गवह्निरधुना निर्वापितो नो यदि ॥ ६ ॥ प्राङ् मा मेति ततो नवोदयगुणं मानाभिलाषं ततः सव्रीडं तदनु श्लथोद्यममथ प्रभ्रष्टधैर्यं पुनः । प्रेमाद्रिस्पृहणीयनिर्भरतरं क्रीडाप्रगल्भं ततो निःसङ्गाङ्गविमर्शनाधिकमुखं रम्यं कुलस्त्रीरतम् ॥ ७ ॥ शङ्काशृङ्खलितेन यत्र नयनप्रान्तेन न प्रेक्ष्यते केयूरध्वनिभूरिभीतिचकितं नो यत्र वाञ्छिष्यते । नो वा यत्र शनैरलग्नदशनं बिम्बाधरः पीयते नो वा यत्र विधीयते च मणितं तत्किं रतं कामिनोः ॥ ८ ॥ आकाशे नटनं सरोरुहयुगे मञ्जीरमञ्जुध्वनिः शीतांशौ कलकूजितं किसलये पीयूषपाणोत्सवः । स्वर्गक्षोणिधरे नखात्परिभवो ध्वान्ते कराकर्पणं रम्भायां रसनारवस्तरुणयोः पुण्यानि मन्यामहे ॥ ९ ॥

नववधूसंगमे सखीवाक्यम् ।

रक्षामालिकया बाले बद्धया किं प्रयोजनम् । अवश्यंभाविनावेतौ कुचग्रहकचग्रहौ ॥ १ ॥ बाला तन्वी मृदुतनुरियं त्यज्यतामत्र शङ्का दृष्टा कापि भ्रमरभरतो मञ्जरी भज्यमाना । तस्मादेषा रहसि भवता निर्दयं पीडनीया मन्दाक्रान्ता विसृजति रसं नेशुयष्टिः समग्रम् ॥ २ ॥ नीरन्ध्रं परिरभ्यते प्रियतमो भूयस्तरां चुम्ब्यते तद्वाढं क्रियते यदस्य रुचिरं चाटूकैः स्तूयते । सख्या मुग्धवधूरसौ रतविधौ यत्नेन सा शिक्षिता निर्भ्रान्तं गुरुणा पुनः शतगुणं पञ्चेषुणा कारिता ॥ ३ ॥ नार्यस्तन्वि हठाद्धरन्ति रमणं तिष्ठन्ति नो वारितास्तत्किं ताम्यसि किं च रोदिषि मुधा तासां प्रियं मा कृथाः । कान्तः केलिरुचिर्युवा सहृदयस्तादृक्पतिः कातरे किं नो बर्बरकर्कशैः प्रियशतैराक्रम्य विक्रीयते ॥ ४ ॥

नववधूसंगमः ।

यावकरसार्द्रपादप्रहारशोणितकचेन दयितेन । मुग्धा साध्वसतरला विलोक्य परि-
 चुम्बिता सहसा ॥ १ ॥ आभाति बालिकेयं पाणिस्पर्शेन पुलकितावयवा । अभिनववसन्त-
 सङ्गादाविर्मुकुलेव बालचूतलता ॥ २ ॥ खिद्यति कूणति वेछति विवलयति निमिषति विलोकयति
 तिर्यक् । अन्तर्नन्दति चुम्बितुमिच्छति नवपरिणया वधूः शयने ॥ ३ ॥ भुजपञ्जरे गृहीता नव-
 परिणीता वरेण रहसि वधूः । तत्कालजालपतिता बालकुरङ्गीव वेपते नितराम् ॥ ४ ॥ असंमु-
 खालोकनमाभिमुख्यं निषेध एवानुमतिप्रकारः । प्रत्युत्तरं मुद्रणमेव वाचो नवाङ्गनानां नव एव
 पन्थाः ॥ ५ ॥ चुम्बनेषु परिवर्तिताधरं हस्तरोधि रसनानिघट्टने । विघ्नितेच्छमपि तस्य
 सर्वतो मन्मथेन्धनमभूद्वधूरतम् ॥ ६ ॥ विरम नाथ विमुञ्च ममाञ्चलं शमय दीपमिमं समया
 सखी । इति नवोदवधूवचनैर्युवा मुदमगादधिकां मुरतादपि ॥ ७ ॥ नीवीदृढार्पितकरां
 निबिडीकृतोरुं व्रीडानतां तत इतो वदनं हरन्तीम् । आरोप्य वक्षसि सुखं परिरञ्जुमेनां
 बालां बलादभिलषामि न पारयामि ॥ ८ ॥ पटालग्रे पत्यौ नमयति मुखं जातविनया हठा-
 श्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि निभृतम् । न शक्नोत्याख्यातुं स्मितमुखसखीदत्तनयना द्विया
 ताम्यत्यन्तः प्रथमपरिहासे नववधूः ॥ ९ ॥ समाकृष्टं वासः कथमपि हठात्पश्यति तदा
 क्रमादूरुद्वन्द्वं जरठशरगौरं मृगदृशः । तया दृष्टिं दत्त्वा महति मणिदीपे निपुण्या
 निरुद्धं हस्ताभ्यां झटिति निजनेत्रोत्पलयुगम् ॥ १० ॥ बलान्नीता पार्श्वं मुखमभिमुखं नैव
 कुरुते धुनाना मूर्धानं हरति बहुशश्चुम्बनविधिम् । हृदि न्यस्तं हस्तं क्षिपति गमनारोपित-
 मना नवोढा वोढारं सुखयति च संतापयति च ॥ ११ ॥ स्फुरद्रोमोद्रेदस्तरलतरताराकुल-
 दृशो भयोत्कम्पोत्तुङ्गस्तनयुगभरासङ्गसुभगः । अधीराक्ष्या गुञ्जन्मणिवलयदोर्वल्लिरचितः
 परीरम्भो मोदं जनयति च संमोहयति च ॥ १२ ॥ अप्यौत्सुक्ये महति दयितप्रार्थनासु
 प्रतीपाः काङ्क्षन्त्योऽपि व्यतिकरमुखं कातराः स्वाङ्गदाने । आबाध्यन्ते न खलु मदनेनैव
 लब्धान्तरत्वादाबाधन्ते मनसिजमपि क्षिप्तकालाः कुमार्यः ॥ १३ ॥ दृष्ट्वा दृष्टिमधो ददाति
 कुरुते नालापमाभाषिता शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते । निर्यान्तीषु
 सखीषु वासभवनान्निर्गन्तुमेवेहते बाला वामतया प्रियस्य नितरां प्रीत्यै नवोढाभवत् ॥ १४ ॥
 अंसाकृष्टदुकूलया सरभसं गूढौ भुजाभ्यां स्तनावाकृष्टे जघनांशुके कृतमधःसंसक्तमूरुद्व-
 यम् । नाभीमूलनिबद्धचक्षुषि तया व्रीडानताङ्ग्या प्रिये दीपः फूत्कृतवातवेपितशिखः कर्णो-
 त्पलेनाहतः ॥ १५ ॥ हस्तं कम्पवती रुणद्धि रशनाव्यापारलोलाङ्गुलिं हस्तौ स्वौ नयति
 स्तनावरणतामालिङ्ग्यमाना बलात् । पातुं पक्ष्मलचक्षुरुन्नमयतः साचीकरोत्याननं व्याजे-
 नाप्यभिलाषपूरणसुखं निर्वर्तयत्येव मे ॥ १६ ॥ कण्ठाश्लेषिणमुन्नतस्तनभरश्रोणीतटग्रा-
 हिणं संसत्कोरुयुगं गृहीतजघनप्राकारमप्यन्ततः । द्रागेव श्लथबन्धमिन्दुवदना गाढावम-
 दांसहं विज्ञायात्यजदाशु काञ्चनपटं व्रीडाकुलापि क्षणम् ॥ १७ ॥ कान्ते कञ्जलि-

कावलोकिनि कलावत्या नमन्त्या स्थितं तस्मिन्कोमलकाकुभाषिणि तया स्पन्दी नि-
रुद्धोऽधरः । उत्थायाथ करस्पृशि प्रियतमे यूनोर्नवे संगमे काञ्चीकूजितकैतवेन म-
दनो द्यौःशान्तिमम्यस्यति ॥ १८ ॥ इत्थं तल्पतलाधिरोहणमियं पर्णार्पणप्रक्रिया
शय्याया वचनक्रमस्य दयितस्यैवविधाराधना । एवं केलिगृहोपदेहलि बलादानीयमाना मु-
हुश्चादूक्तिप्रकरैश्चिरं नववधूरालीभिरध्याप्यते ॥ १९ ॥

सुरतकेलिकथनम् ।

आस्तां दूरेण विश्लेषः प्रियामालिङ्गतो मम । स्वेदः किं नु सरिन्नाथो रोमाञ्चः किं नु
पर्वतः ॥ १ ॥ उग्ररूपं कुचद्वन्द्वं हारगङ्गाधरं तव । चन्द्रचूडं करिष्यामि कुरु तावद्दिग-
म्बरम् ॥ २ ॥ कान्ते कलितचोलान्ते दीपे वैरिणि दीप्यति । आसीदसितपद्माक्ष्याः
पक्षो नयनमुद्रणम् ॥ ३ ॥ ब्रह्मानन्दप्रचुरं किमपीदं नेति रतिषु वचनेन । श्रुतिसीमसं-
गताक्षी मुग्धे सारङ्गमादिशसि ॥ ४ ॥ तव तन्वि तरुणपुण्यादम्बरमणिमकरसंक्रमो जा-
तः । अधिवेणि भवति नियमः फलमविलम्बेन भावि कामस्य ॥ ५ ॥ विधृताः प्रियस्य
केशाः कण्ठे लग्नं भुजे वलितम् । मज्जन्त्या रससिन्धौ किं किं न कृतं तया सुदृशा ॥ ६ ॥
पृष्ठे कञ्चुकमुक्त्यै सुतनुरसव्यं प्रहिण्वती पाणिम् । हन्तुमिव चित्तहरिणं यूनस्तूणादिवेषु-
मादत्ते ॥ ७ ॥ चारुनूपुरझणत्कृतं रते कामिनां हरति मानसं यथा । नो तथा मधुरगी-
तवादितं केकिचातकपिकस्वना अपि ॥ ८ ॥ हेमकुम्भमिव तुङ्गमुरोजं वल्लभे स्पृशति
चोरवदस्याः । जाग्रति स्म सहसैव तदानीं यामिका इव तनूरुहसंघाः ॥ ९ ॥
पाणिपल्लवविधूननमन्तः सीत्कृतानि नयनार्धनिमेषाः । योषितां रहसि गद्गदवाचा-
मस्त्रतामुपययुर्मदनस्य ॥ १० ॥ धैर्यमुल्बणमनोभवभावा वामतां च वपुरर्पितवत्यः ।
ब्रीडितं ललितसौरतधाष्टर्यास्तेनिरेऽभिरुचितेषु तरुण्यः ॥ ११ ॥ पाणिरोधमविरोधित-
वाञ्छं भर्त्सनाश्च मधुरस्मितगर्भाः । कामिनः स्म कुरुते करभोरूह्यारि शृङ्गकुरुदिते च
सुखेऽपि ॥ १२ ॥ वारणार्थपदगद्गदवाचामीर्ष्यया मुहुरपत्रपया च । कुर्वते स्म सुदृशा-
मनुकूलं प्रातिकूलिकतयैव युवानः ॥ १३ ॥ अन्यकालपरिहार्यमजस्वं तद्वयेन विदधे
द्वयमेव । धृष्टता रहसि भर्तृषु ताभिर्निर्दयत्वमितरैरबलासु ॥ १४ ॥ बाहुपीडनकचग्रह-
णाम्यामाहतेन नखदन्तनिपातैः । बोधितस्तनुशयस्तरुणीनामुन्मिमील विशदं विषमेषुः
॥ १५ ॥ कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढः प्रौढपाणिरपनेतुमियेष । संहतस्तनतिरस्कृतद-
ष्टिर्भ्रष्टमेव न दुकूलमपश्यत् ॥ १६ ॥ आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढमधुनेति प-
पात । त्रुञ्चतः प्रियतमोरसि हारात्पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः ॥ १७ ॥ सीत्कृतानि
मणितं करुणोक्तिः स्निग्धमुक्तमलमर्थवचांसि । हासभूषणरवाश्च रमण्याः कामसूत्रपदता-
मुपजग्मुः ॥ १८ ॥ उद्धतैर्निभृतमेकमनेकैश्छेदवन्मृगदृशामविरामैः । श्रूयते स्म मणितं

कलकाञ्चीनूपुरध्वनिभिरक्षतमेव ॥ १९ ॥ ईदृशस्य भवतः कथमेतच्छाघवं मुहुरतीव
 रतेषु । क्षिप्तमायतमदर्शयदुर्व्यां काञ्चिदाम जघनस्य महत्त्वम् ॥ २० ॥ प्राप्यते स्म गत-
 चित्रकचित्रैश्चित्रमार्द्रनखलक्ष्म कपोलैः । दध्निरेऽथ रभसच्युतपुष्पाः स्वेदबिन्दुकुसुमान्य-
 लकान्ताः ॥ २१ ॥ यद्यदेव रुरुचे रुचिरेभ्यः सुभ्रुवो रहसि तत्तदकुर्वन् । आनुकूलिक-
 तथा हि नराणामाक्षिपन्ति हृदयानि तरुण्यः ॥ २२ ॥ प्राप्य मन्मथरसादतिभूमिं दुर्व-
 हस्तनभराः सुरतस्य । शश्रमुः श्रमजलाद्रललाटश्छिष्टकेशमसितायतकेदयः ॥ २३ ॥
 पत्युः प्रवृत्तस्य रतौ जिगीषावचो निशम्याथ न किञ्चिदूचे । कलावती किं तु विहस्य
 तस्य कपोलयोः स्वेदमपाचकार ॥ २४ ॥ उरुरुहाम्भोरुहदर्शनाय विमुञ्चतः कञ्चुकबन्धनानि ।
 आनन्दनीराकुललोचनस्य प्रियस्य जातो विपुलः परिश्रमः ॥ २५ ॥ स्वामिन्प्रभो प्रिय
 गृहाण परिष्वजस्व किं किं शठोऽस्यकरुणोऽसि सुखोचितोऽसि । हा दुःखस्यलमलं
 विरमेति वाचः स्त्रीणां भवन्ति सुरते प्रणयानुकूलः ॥ २६ ॥ मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कु-
 ङ्कुमार्द्रे कान्तापयोधरयुगे रतिस्वेदस्त्रिभुजः । वक्षो निधाय भुजपञ्जरमध्यवर्ती धन्यः क्षपां
 क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः ॥ २७ ॥ कान्ते तथा कथमपि प्रथितं मृगाक्ष्या चातुर्यमुद्धतमनो-
 भवया रतेषु । तत्कूजितान्यनुवदद्भिरनेकवारं शिष्यायितं गृहकपोतशतैर्यथास्याः ॥ २८ ॥
 आमीलितालसविवर्तिततारकाक्षीमुत्कण्ठबन्धनदरश्लथबाहुवल्लीम् । प्रस्वेदवारिकणिकाचि-
 तगण्डबिम्बां संस्मृत्य तामनिशमेति न शान्तिमन्तः ॥ २९ ॥ रतिरभसनिनान्तश्रान्त-
 कान्ताकुचान्तश्चलदमलकराग्रा नाभिदेशेष्वधो वा । स्मितमधुरमुखीनां ह्रीणनेत्रोत्पला-
 नामधरमधु वधूनां भाग्यवन्तः पिबन्ति ॥ ३० ॥ अविदितसुखदुःखं निर्गुणं वस्तु किञ्चि-
 ज्जडमतिरिह कश्चिन्मोक्ष इत्याचक्षे । मम तु मतमनङ्गस्मेरतारुण्यघूर्णन्मदकलमदिरा-
 क्षीनीविमोक्षो हि मोक्षः ॥ ३१ ॥ अभिनवपुलकालीमण्डिता गण्डपाली निगदति विनि-
 गूढानन्दहिन्दोलि चेतः । सुदति वदति पुण्यैः कस्य धन्यैर्मनोजप्रसरमसकृदेतच्चापलं
 लोचनस्य ॥ ३२ ॥ भजन्त्यास्तल्पान्तं कृतकपटकण्डूतिपिहितस्मितं याते गेहाद्वहिरव-
 हितालीपरिजने । प्रियास्यं पश्यन्त्याः स्मरशरसमाकूतमुभगं सलज्जाया लज्जा व्यगम-
 दिव दूरं मृगदृशः ॥ ३३ ॥ दुकूलं दोर्मूलात्प्रणयिनि परीरम्भरसिके हरत्यम्भोजाक्षी
 निभृतनिभृतं नम्रवदना । प्रियाश्लेषद्वेषिण्यपसरतु लज्जा स्फुटमिति स्मितक्षीरेणैव स्तन-
 कलशशंभुं स्तपयति ॥ ३४ ॥ चिरविरहिणो रत्युत्कण्ठाश्लथीकृतगात्रयोर्नवमिव जग-
 ज्जातं भूयश्चिरादभिनन्दतोः । कथमपि दिने दीर्घे याते निशामधिरूढयोः प्रसरति कथा
 बद्धी यूनोर्यथा न तथा रतिः ॥ ३५ ॥ दृशा सपदि मीलितं दशनरोचिषा निर्गतं
 करेण परिवेषितं वलयकैरथाक्रन्दितम् । प्रियैः समदयोषितां ननु विखण्ड्यमानेऽधरे
 परव्यसनकातराः किमिव कुर्वतां साधवः ॥ ३६ ॥ नैषा वेगं मृदुतरतनुस्तावकीनं
 विसोढुं शक्ता नैनां चपल नितरां स्वेदयेन्दीवराक्षीम् । रत्यभ्यासं विदधत इति प्रा-

णनाथस्य गत्वा कर्णोपान्ते निभृतनिभृतं नूपुरं शंसतीव ॥ ३७ ॥ आयाते द-
यिते मनोरथशतैर्नीते कथंचिद्दिने वैदग्ध्यापगमाज्जडे परिजने दीर्घा कथां कुर्वति ।
दष्टास्मीत्यभिधाय सत्वरपदं व्याधूय चीनांशुकं तन्वङ्ग्या रतिकातरेण मनसा नीतः प्र-
दीपः शमम् ॥ ३८ ॥ गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्विन्नरोमोद्रमा सान्द्रस्नेहरसातिरेक-
विगलच्छ्रीमन्निभम्बाम्बरा । मा मा मानद माति मामलमिति क्षामाक्षरोद्धापिनी मुप्ता किं
नु मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥ ३९ ॥ दोर्म्या संयमितः पयोधरभ-
रेणापीडितः पाणिजैराविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः । हस्तेनानमितः करे-
ऽधरमुधास्पन्देन संमोहितः कान्तः कामपि तृप्तिमाप तदहो कामस्य वामा गतिः ॥ ४० ॥
ईषन्मीलितदृष्टि मुग्धहसितं सीत्कारधारावशादव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसदन्तांशुधौताध-
रम् । श्वासोत्कम्पिपयोधरोपरि परिष्वङ्गात्कुरङ्गीदृशो हर्षोत्कर्षविमुक्तनिःसहतनोर्धन्यो
धयत्याननम् ॥ ४१ ॥ स्विन्नं मण्डलमैन्दवं विगलितं स्वग्भारबद्धं तमः प्रागेव प्रथमानके-
तकशिखावीरायितं च स्थितम् । शान्तं कुण्डलताण्डवं कुवलयद्वन्द्वं तिरोमीलितं वीतं
विदुमसीत्कृतं नहि ततो जाते किमासीदिति ॥ ४२ ॥ गाढाश्लेषनिपीडनान्निपतितामालो-
क्य हारावलीं स्थातुं हन्त भिया क्षणं निविडया नीव्यापि न व्याप्तम् । विश्लेषज्वरवे-
दनासहनयोः कारुण्यकीर्णात्मना क्वापि प्रापितयोः समागममुखं यूनोर्मनोजन्मना ॥ ४३ ॥
हारस्तुत्यति कङ्कणं निपतति स्रक्कौमुदी छिश्यति ध्वान्तं धावति सीत्करोति रजनीजानि-
र्वली भज्यति । काञ्ची क्षुभ्यति काञ्चनक्षितिधरे किं च क्षतं चञ्चति प्रारम्भे मदनाहवस्य
विजयी देवो मनोभूरभूत् ॥ ४४ ॥ मिन्दूरं रविमिन्दुमाननमसौ धम्मिल्लराहुस्त्वयं यद्वाढं
ग्रसतीव तत्प्रियतमे निर्णीतमौत्पातिकम् । चोले चञ्चलता भविष्यति मुहुः स्यात्कुन्तले
कर्षणं नीवी स्थास्यति न स्थिरा समुदयेदङ्गे महान्संगरः ॥ ४५ ॥ पश्यन्तीं परिणामके-
लिषु मुहुर्निःशङ्कमालिङ्ग्य तां प्रोत्कूजत्कलमग्रहीपमधरं स्पर्धावती साप्यभूत् । नाहं वेद्मि
न वेत्ति सा च दयिता तत्रावयोश्चेष्टितं शय्या वेत्ति न वेत्ति वा स तु कुतः सङ्ग्रामलोलः
स्मरः ॥ ४६ ॥ प्रत्यूहः पुलकाङ्कुरेण निविडाश्लेषे निमेषेण च क्रीडाकूतविलोकितेऽधर-
मुधापाने कथाकेलिभिः । आनन्दाधिगमेन मन्मथकलायुद्धेऽपि यस्मिन्नभूदुद्धूतः स तयोर्बभूव
सुरतारम्भः प्रियंभावुकः ॥ ४७ ॥ ईषत्कम्पपयोधरं गुरुकटिप्रौढप्रहाराद्भुतं स्विद्यद्भालम-
नेकहास्यसरसं संरम्भमन्दव्यथम् । वारंवारमुरःप्रहारसुभगं संदश्यमानाधरं किञ्चिद्वत्त-
नितम्बदेशनखरं धन्यो रतं सेवते ॥ ४८ ॥ त्वं मुग्धाक्षि विनैव कञ्चुलिकया
धत्से मनोहारिणीं लक्ष्मीमित्यभिधायिनि प्रियतमे तद्दीटिकासंस्पृशि । शय्योपान्तनिविष्ट-
सस्मितसखीनेत्रोत्सवानन्दितो निर्यातः शनकैरलीकवचनोपन्यासमालीजनः ॥ ४९ ॥
काकेः स्तोकिविमुक्तमौक्तिकभरो निस्पन्दमिन्दीवरं चापं चापलवर्जितं हिमकरक्रोडे तमः
क्रीडति । वातः कातरयत्पपाकृतरसं बन्धूकमेतावती वार्ता क्वापि कदापि पाणिपिहिता

कस्यापि वा तिष्ठति ॥ ५० ॥ धम्मिल्लो भङ्गमेतु प्रविशतु तिलकः केशपाशान्धकारं पञ्चा-
ली गण्डपालिं त्यजतु च विवरं कर्णयोर्गन्तुकामा । वामायाः कान्तदत्तक्षतततिसहने एक
एवाधरोऽसौ वीरः कामाहवेऽस्मिन्निति वदति मुहुर्नूपुरः क्राणभङ्गया ॥ ५१ ॥

विपरीतरतक्रिया ।

प्रशान्ते नूपुरारावे श्रूयते मेखलाध्वनिः । कान्ते नूनं रतिश्रान्ते कामिनी पुरुषायते
॥ १ ॥ पततु तवोरसि सततं दयिताधम्मिल्लमल्लिकानिकरः । रतरसरभसकचग्रहलुलिताल-
कवल्लीगलितः ॥ २ ॥ विपरीतमविपरीतं यद्रतमन्यत्तदेव विपरीतम् । तरुमारोहति लतिका
नारोहति च लतिकां तरुः क्वापि ॥ ३ ॥ साक्षादभूत्स्वयंभूरथ मुक्तास्तिमिरनिकरभराः ।
प्रणनाम शीतरोचिस्तव पाठं मेखला विदधे ॥ ४ ॥ वियति विलोलति जलदः स्खलति
विधुश्चलति कूजति कैपोतः । निष्पतति तौरकाततिरान्दोलति वीचिरमरवाहिन्याः ॥ ५ ॥
स्थगयति तमः शशाङ्कः चलति गिरिः स्ववति तारकापटलम् । कथयति मन्ये काञ्चीपु-
रसीम्नि किमपि संशोभम् ॥ ६ ॥ मुक्ताः पतन्ति भूमौ बालाः कलयन्ति केवलं मुक्तिम् ।
चुम्बत्यम्बरमवनिं विपरीते किं न विपरीतम् ॥ ७ ॥ वल्गत्कुचं व्याकुलकेशपाशं स्विद्यन्मुखं
स्वीकृतमन्दहासम् । पुण्यातिरेकात्पुरुषा लभन्ते पुंभावमम्भोरुहलोचनानाम् ॥ ८ ॥
वक्त्रस्यन्दिस्वेदबिन्दुर्बन्धैर्दृष्टा भिन्नं कुङ्कुमं कापि कण्ठे । पुंस्त्वं तन्व्या व्यञ्जयन्ती व-
यस्या स्मित्वा पाणौ खङ्गेरेखां लिलेख ॥ ९ ॥ मधुपानसमुल्लसत्प्रवालं चलहेमाचलका-
न्तिभिर्जटालम् । विधुनिःपतदन्धकारजालं शुभकालं क पुनर्विलोकयामः ॥ १० ॥ अभि-
मुखपतयालुभिर्ललाटश्रमसलिलैरपनीतपत्रलेखः । कथयति पुरुषायितं वधूनां मृदितहिमद्यु-
तिनिर्मलः कपोलः ॥ ११ ॥ तन्नास्ति कारयति यन्न मनोभवस्य सा शक्तिरप्रतिहता
भुवने तथाहि । उद्धात्य पीवरपयोधरमण्डलाग्रं वल्गन्ति यत्पुरुषवत्प्रमदा अपीह ॥ १२ ॥
मुग्धे तवास्मि दयिता दयितो भव त्वमित्युक्तया नहि नहीति शिरो विधूय । स्वस्मात्करा-
त्प्रियकरे वलयं क्षिपन्त्या वाचं विनाभ्युपगमः कथितो मृगाक्ष्या ॥ १३ ॥ वीरायितेषु
मृगशावविलोचनानां कण्ठोदितान्यचरमं कलकूजितानि । आग्नेडयद्विरथ सौधगतैः कपोतैः
शङ्के गृहीत इति संप्रति शिष्यभावः ॥ १४ ॥ तमःस्तोमं सोमं गिलति वमतीवोडुनिकरं
रथाङ्गद्वन्द्वेऽस्मिन्नमरतटिनी खेलति मुहुः । लतायामुत्कम्पो मदनवसतीकाञ्चनगिरिर्विपर्येति
प्रायो रतिपतिमते सर्वमधुना ॥ १५ ॥ विहायसि विहारिणी भवतु नाम सौदामिनी सुमेरुशि-
खरादधः पततु नाम मन्दाकिनी । परं तदिदमद्गतं यदयमेत्य भूमीतलं नमन्नमृतदीधितिः
कमलसारमाकर्षति ॥ १६ ॥ प्रारब्धे रतिकेलिसंकुलरणारम्भे तया साहसप्रायं कान्त-
जयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भितत्संभ्रमात् । खिन्ना येन कदीतटी शिथिलिता दोर्वल्लिरु-

त्कम्पितं वक्षो मीलितमैक्षि पौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिध्यति ॥ १७ ॥ आलोलाम-
लकावलिं सकुसुमां विभ्रच्चलत्कुण्डलं किञ्चिन्मृष्टविशेषकं तनुतरैः स्वेदाम्मसः सीकरैः ।
तन्व्या यत्सुरतान्ततान्तनयनं वक्रं रतिव्यत्यये तत्त्वां पातु चिराय किं हरिहरब्रह्मादिभिर्दे-
वतैः ॥ १८ ॥ प्रारब्धे विपरीतनामानि रते सर्वं तदाभूत्क्षणात्क्षामाङ्ग्यां विपरीतमेव कुटिला
मुक्ताः सुवृत्ता अपि । मुक्ता निःपतिता भवन्ति तरलास्तौ चाचलौ चेलतुः सीदन्ति
श्रुतिपारगाः सुमनसः कान्ता नु कान्तायते ॥ १९ ॥ निःशेषं व्यपनीय नीविवसनं मञ्जु-
क्लणन्मेखलं क्रीडान्दोलनखिन्नमध्यलतिकं किञ्चित्प्रकम्पस्तनम् । उद्यत्कुण्डलताण्डवं
च रुचिरं विक्रम्य कान्तोपरि छान्ता वक्षसि कामिनां मुकुलितप्रान्ताक्षिकं शेरते
॥ २० ॥ प्रागल्भ्यं पुरुषायिते मम पुरः पश्येति संनद्धया तन्व्या ताम्यदुरोजयापि मुचिरं
विक्रम्य रम्यं तथा । श्रान्ता वक्षसि मे निपत्य च पुनः सापत्रपं सस्मितं साकूतं च
समीक्षितं मृगदृशा यत्तत्कथं कथ्यते ॥ २१ ॥

सुरतनिवृत्तिः ।

संन्यासमकृत काञ्ची जहौ कलत्रं दुकूलमबलायाः । तत्याज रागमधरो मुक्तिमुरीच-
क्रिरे चिकुराः ॥ १ ॥ सुतनु श्रुतिसेवनतो मन्ये नयनं निरञ्जनं जातम् । मुग्धा स्नेहात्कबरी
युक्तां मुक्तिं कथं प्राप ॥ २ ॥ खिन्नालसनयनान्तं खिन्नालिकलप्रकुन्तलस्तवकम् ।
वदनमवलुप्ततिलकं मदनं नेदयति दवयति धृतिं मे ॥ ३ ॥ पापत मेरोः सुरसिन्धुधारा
ववर्ष तारागणमन्धकारः । बभूव भृङ्गावलिरप्यकम्पा शशाम शम्फालतिकाविलासः ॥ ४ ॥
पपात गङ्गा हरमौलिसङ्गादन्धंतमोभूतमपेतबन्धम् । तडिल्लता चञ्चलतामहासीदस्पन्दमा-
सीदरविन्दयुग्मम् ॥ ५ ॥ कामसंगरविधौ मृगीदृशः प्रौढपौरुषधरे पयोधरे । स्वेदराजि-
रुदियाय सर्वतः पुष्पवृष्टिरिव पुष्पधन्वनः ॥ ६ ॥ संगताभिरुचितैश्चलितापि प्रागमुच्यत
चिरेण सखीव । भूय एव समगंस्त रतान्ते ह्रीर्वधूभिरसहा विरहस्य ॥ ७ ॥ प्रेक्षणीय-
कमिव क्षणमासन्हीविभङ्गुरविलोचनपाताः । संभ्रमद्रुतगृहीतदुकूलच्छाद्यमानवपुषः सुरता-
न्ताः ॥ ८ ॥ अप्रभूततमनीयसि तन्वी काञ्चिधाम्नि पिहितैकतरोरु । क्षौममाकुलकरा वि-
चकर्ष क्रान्तपल्लवमभीष्टतमेन ॥ ९ ॥ मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिर्भ्रष्टभूषणकदर्थितमाल्यः ।
सापराध इव मण्डनमासीदात्मनैव सुदृशामुपभोगः ॥ १० ॥ योषितः पतितकाञ्चनकाञ्चौ
मोहनातिरभसेन निन्तवे । मेखलेव परितः स्म विचित्रा राजते नवनवक्षतलक्ष्मीः ॥ ११ ॥
भातु नाम सुदृशां दशनाङ्कः पाटलो धवलगण्डतलेषु । दन्तवाससि समानगुणश्रीः संमु-
खोऽपि परभागमवाप ॥ १२ ॥ सुभ्रुवामधिपयोपरपीठं पीडनैस्तुटितवत्यपि पत्युः । मुक्त-
मौक्तिकलघुर्गुणशेषा हारयष्टिरभवद्गुरुरेव ॥ १३ ॥ विश्रमार्थमुपगूढमज्जं यत्प्रियैः प्रथ-
मरत्यवसाने । योषितामुदितमन्मथमादौ तद्वितीयसुरतस्य बभूव ॥ १४ ॥ आस्तुतेऽभि-

नवपल्लवपुष्पैरप्यनारतरताभिरताभ्यः । दीयते स्म शयितुं शयनीये न क्षणः क्षणदयापि
 वधूम्यः ॥ १५ ॥ उपबर्हमम्बुजदृशो निजं भुजं विरचय्य वक्त्रमपि गण्डमण्डले । नि-
 जसक्थि सक्थिनि निधाय सादरं स्वपिति स्तनार्पितकराम्बुजो युवा ॥ १६ ॥ करकिसलयं
 धूत्वा धूत्वा विमार्गति वाससी क्षिपति सुमनोमालाशेषं प्रदीपशिखां प्रति । स्थगयति मुहुः
 पत्युर्नेत्रे विहस्य समाकुला सुरतविरतौ रम्या तन्वी मुहुर्मुहुरीक्षते ॥ १७ ॥ सुरतविरत-
 क्रीडावेशश्रमश्चहस्तया रहसि गलितं तन्व्या प्राप्तुं न पारितमंशुकम् । रतिरसजडैरङ्गैरङ्गे
 पिधातुमशक्तया प्रियतमतनौ सर्वाङ्गीणं प्रविष्टमधृष्टया ॥ १८ ॥ प्रियकृतपटस्तेयव्रीडा-
 विलम्बनविह्वलां किमपि कृपणालापां बालां विलोक्य ससंभ्रमः । अपि विचलिते स्कन्धा-
 वारे गते सुरताहवे त्रिभुवनमहाधन्वी स्थाने न्यवर्तत मन्मथः ॥ १९ ॥ शयानस्योत्तानं
 हृदि निहितवक्षोरुहभरा तिरश्चीने वक्त्रे निबिडकलितात्मीयवदना । समाक्रम्योरुभ्याम-
 तिदृढतरं सक्थियुगलं स्वपित्यम्भोजाक्षी शिथिलभुजबन्धेयमधुना ॥ २० ॥ मुखं जृम्भारम्भि
 प्रसरति मदामोदलहरी दृशोस्तन्द्राभारः स्फुरति विगलत्यङ्गलतिका । त्वमेतादृक्कान्तिः
 कमलमुखि धन्यैव नितरामसौ धन्यो यस्ते सकलरजनीं जागरयिता ॥ २१ ॥ प्रियायाः
 प्रत्यूपे गलितकबरीबन्धनविधावुदञ्चदोर्वल्लीदरदलितचेलाञ्चलमुरः । घनाकूते पश्यत्यथ
 मयि समन्दाक्षिवलितं नमन्त्या यद्रूपं नहि लिखितमीशो मनसिजः ॥ २२ ॥
 रतान्ते प्राणेशे वसनमददाने कथमपि स्थिताया याचन्त्या वितर मम चेलं गुणनिधे ।
 सरोषं पश्यन्त्याः किमपि च हसन्त्याः परिचलन्नमन्त्यास्तद्रूपं नहि लिखितुमीशो मनसिजः
 ॥ २३ ॥ शान्ते मन्मथसंगरे रणभृतां सत्कारमातन्वती वासोऽदाजघनस्य पीनकुचयोर्हारं
 श्रुतेः कुण्डलम् । बिम्बोष्ठस्य च वीटिकां सुनयना पाण्यो रणत्कङ्कणे पश्चाच्छम्बिनि केश-
 पाशानिचये युक्तो हि बन्धक्रमः ॥ २४ ॥ नेपथ्यादपि राजते हि नितरां व्यालुप्तभूषा
 तनुः संभोगश्रममीलितं विजयते चक्षुः कटाक्षादपि । गाढालिङ्गनकौतुकादपि नवं दोर्व-
 छिविस्त्रंसनं प्रीत्यालापरसादपि प्रियतमं मौनं कुरङ्गीदृशः ॥ २५ ॥ निर्वृत्ते सुरतोत्सवे
 बहुविधे जातेऽधिकेऽङ्गकृमे तल्पे स्वेदजलाद्र्चन्दनमये किञ्चिद्रूढीतेऽम्बरे । सान्द्रस्नेहवशा-
 द्विशेषविषयव्यासङ्गजिह्वात्मनोर्दपत्योः स्मरघस्मरातुरतया भूयोऽपि जाता स्पृहा ॥ २६ ॥
 मुक्ताभूषणमिन्दुबिम्बमजनि व्याकीर्णतारं नभः स्मारं चापमपेतचापलमभूदिन्दीवरे मु-
 द्रिते । व्यालीनं कलकण्ठकण्ठनिनदैर्मन्दानिलैर्मन्दितं निष्कम्पस्तबकापि चम्पकलता
 साभून्न जानेऽथ किम् ॥ २७ ॥ नीव्यां संयमनं कचे नियमनं श्रोणीतले चासनं नि-
 श्वासाभ्यसनं मुखे समभवत्प्रत्याहृतिर्भूषणे । ध्यानं प्रेमणि धारणा स्तनतटे तन्व्याः
 समाधिः प्रिये निर्वेदादिव किं रतान्तसुलभात्सर्वाङ्गयोगोत्सवः ॥ २८ ॥ निर्लेपौ कुचकुब्जलौ
 कचभरस्तत्याज बन्धं ययौ काञ्ची निर्गुणतां निरञ्जनदशा दृग्भ्यां समासादिता । नीरागो-
 ऽधरपल्लवश्च गुरुणा केनापि गौराङ्गि ते शङ्के शम्बरशासनोपनिषदां तत्त्वावबोधः कृतः

॥ २९ ॥ तन्द्रातुन्दिलशोणलोचनयुगं दत्ताङ्कदन्तच्छदं पर्यस्तालकवल्लि धर्मपटलप्रोक्त्रिन्नप-
ञ्चावलि । जृम्भोज्जृम्भितसीधुसौरभमिलदृङ्गीभिरङ्गीकृतस्तोत्रं शंसति वृत्तमेव रजनीवृत्तान्त-
मेणीदृशः ॥ ३० ॥ स्वामिन्मङ्गुरयालकं सतिलकं भालं विलासिन्कुरु प्राणेश त्रुटितं पयो-
धरतटे हारं पुनर्योजय । इत्युक्त्वा सुरतावसानसमये संपूर्णचन्द्रानना स्पष्टा तेन तथैव जा-
तपुलका प्राप्ता पुनर्मोहनम् ॥ ३१ ॥ व्यालोलः केशपाशस्तरलितमलकैः स्वेदलोलौ कपोलौ
छिष्टा बिम्बाधरश्रीः कुचकलशरुचा हारिता हारयष्टिः । काञ्ची काञ्चिद्रताशां स्तनजघनपदं
पाणिना छादयन्ती भूषाहीनापि काचित्प्रियद्वयमहो प्रीणयत्येव मुग्धा ॥ ३२ ॥ सव्या-
सव्योरुबाहुव्यतिकरमधुरं कूर्परन्यस्तशीर्षं संसक्तास्याब्जयुग्मश्वासितहतचलच्चारुनासाविभूषम् ।
भूयो निद्रातिरेकात्क्रमशिथिलभुजाश्लेषदत्तावकाशोच्छ्वासोदञ्चत्कुचाग्रप्रतिहतद्वयं शेरतेऽमी
रतान्ते ॥ ३३ ॥ व्यामिश्रैकैकबाहु प्रवलितपृथुलैकैकचारुरूकाण्डं दृष्ट्वा दृष्ट्वाधरोष्ठं दारशि-
थिलतनुश्लेषमालिङ्ग्य कान्ताः । शश्वन्निःश्वासवेगस्फुरितगुरुकुचद्वन्द्वसंघृष्टवक्षाः श्रान्तः
शेते रतान्ते सुखमिह मुकृती लीलया कामिलोकः ॥ ३४ ॥

चन्द्रास्तसमयवर्णनम् ।

कलङ्कदाशो गगनाम्बुराशौ प्रसार्य चन्द्रातपतन्तुजालम् । लग्नोडुमीनांल्लघु संजिघृक्षुश्च-
न्द्रलवस्थश्चरमाब्धिमेति ॥ १ ॥ असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमस्तं व्रजत्युन्नतकोटिरिन्दुः ।
जलावगाढस्य वनद्विपस्य तीक्ष्णं विषाणाग्रमिवावशिष्टम् ॥ २ ॥ वृन्देन तारावलितण्डु-
लानामङ्गेन च श्रीफलपल्लवेन । अभ्यर्च्य जागेश्वरमिन्दुबिम्बं विसर्जयत्येष नभोमुनीन्द्रः
॥ ३ ॥ मन्दमग्निमैधुर्यमोपला दर्शितधैर्यथु चाभवत्तमः । दृष्टयस्तिमिरजं सिधेविरे
दोषमोषधिपेतरसंनिधौ ॥ ४ ॥ अरुणकिरणजालैरन्तरिक्षे गतर्क्षं चलति शिशिरवाते मन्दमन्दं
प्रभाते । युवतिजनकदम्बे नाथमुक्तौष्ठबिम्बे चरमगिरिनितम्बे चन्द्रबिम्बं ललम्बे ॥ ५ ॥
जरठ इव मरालो जर्जराग्रैर्मयूखैः स्खलति शिशिरभानुः पश्चिमाग्नेधिपारे । श्लथगरुत
इवामूस्तत्र तत्रान्तरिक्षे विरलविरलभासः किं च तारा लुठन्ति ॥ ६ ॥ चरमगिरिकुरङ्गी-
शृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमिदानीमन्तरिन्दोः कुरङ्गः । परिणतरविगर्भव्याकुला पौरुहूती
दिगपि घनकपोतीहुंकृतैः कुप्यतीव ॥ ७ ॥ उदयमुदितदीप्तिर्याति यः संगतौ मे पतति न वर-
मिन्दुः सोऽपरामेप गत्वा । स्मितरुचिरिव सद्यः साम्यसूयं प्रभेति स्फुरति विशदमेषा पूर्व-
काष्ठाङ्गनायाः ॥ ८ ॥ नवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गादधिकरुचिरशेषामप्युषां जाग-
रित्वा । अयमपरदिशोऽङ्के मुञ्चति स्वस्तहस्तः शिशयिषुरिव पाण्डुम्लानमात्मानमिन्दुः
॥ ९ ॥ सपदि कुमुदिनीभिर्मिलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः । इति

१ शिवम्. २ मन्दीभूतममिम्; (पक्षे) रोगविशेषः. ३ धृतवन्तः. ४ सूर्यकान्ताः. ५ पुष्टत्वम्;
(पक्षे) रोगविशेषः. ६ आन्ध्यम्; (पक्षे) रोगविशेषः. ७ चन्द्रस्य; (पक्षे) वैद्यस्य.

दयितकलत्रश्चिन्तयन्नङ्गमिन्दुर्वहति कृशमशेषं अष्टशोभं शुचेव ॥ १० ॥ प्रकटमलिनलक्ष्मा
मृष्टपत्रावलीकैरधिगतरीतिशोभैः प्रत्युषःप्रोषितश्रीः । उपहसित इवासौ चन्द्रमाः कामि-
नीनां परिणतशरकाण्डापाण्डुभिर्गण्डभागैः ॥ ११ ॥ विकसितमुखी रागासङ्गाद्रलत्तिमिरावृतिं
दिनकरकरस्पष्टमैन्द्रीं निरीक्ष्य दिशं पुरः । जरठलवलीपाण्डुच्छायो भृशं कलुषान्तरः
श्रयति हरितं हन्त प्राचेतसीं तुहिनद्युतिः ॥ १२ ॥ नक्षत्रक्षितिनायकोऽयमधुना
रुद्धः प्रभातागमे सप्ताश्वेन बलीयसातिमहसा रोषारुणज्योतिषा । अश्वद्वान्तशिरोरुहां
प्रविलगत्तारालिहारावलीमादाय क्षणदां प्रियां क्षितिधरं पाश्चात्यमारोहति ॥ १३ ॥ संछिष्टा
सानुरागं स्वकरपरिचयप्राप्तभूरिप्रसादा या पूर्वा भुक्तपूर्वा रविकरकलितां तामुदीक्ष्यामृ-
तांशुः । निस्तेजाः पश्चिमाब्धौ प्रविशति हि सतां दुःसहो मानभङ्गः किं वक्तव्यं सितांशोः
स तु सकलसैतां मण्डलस्यापि नेता ॥ १४ ॥

मध्यरात्रक्रीडावर्णनम् ।

शमितनिखिलदीपे सुप्तनिद्रालुलोके रतपरवशचित्ता मध्यरात्रे विबुद्धाः । प्रथमसुरत-
खिन्नां मुग्धिकां बोधयन्तो बहुदृढपरिरम्भैः कामुकाः खेदयन्ति ॥ १ ॥ अनुनयमगृहीत्वा
व्याजमुक्ता पराची रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य कल्प्ये । कथमपि परिवृत्ता निद्रयान्धा
किल स्त्री मुकुलितनयनैवाश्लिष्यति प्राणनाथम् ॥ २ ॥ चिररतिपरिखेदप्राप्तनिद्रासुखानां
चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रबुद्धाः । अपरिचलितगात्राः कुर्वते न प्रियाणामशिथिलभुजच-
क्राश्लेषभेदं तरुण्यः ॥ ३ ॥ वदनशशिनः स्पर्शे शीतादिवागतवेपथुः स्तनयुगलके
भ्रान्त्वा तुङ्गे निविष्ट इव भ्रमात् । ज्वलितमदनाङ्गारे तन्व्यास्ततो जघनस्थले सपुलकजलः
पत्युः पाणिर्विलीन इवाभवत् ॥ ४ ॥ रतिकृतिगते मायानिद्रां प्रवर्तितचुम्बना पुलकप-
यसा तत्त्वं मत्वा मुखादहृतानना । कृतकशयनो निग्राह्योऽसीत्युदीर्य कलं वधूर्व्रणितमधरं
कृत्वा दन्तैरपूरयत स्पृहाम् ॥ ५ ॥

प्रभातवर्णनम् ।

ततोऽरुणपरिस्पन्दमन्दीकृतवपुः शशी । दध्रे कामपरिक्षामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥ १ ॥
कुक्कुटे कुर्वति क्राणमाननं श्लिष्टयोस्तयोः । दिवाकरकराक्रान्तं शशिकान्तमिवाबभौ ॥ २ ॥
विकसितसंकुचितपुनर्विकस्वरेष्वम्बुजेषु दुर्लक्ष्याः । कलिकाः कथयति नूतनविकासिनीर्मधुलि-
हामर्धः ॥ ३ ॥ प्रियवसतेरपयान्त्यो मिथः करम्बितकराम्बुजन्मानः । करजपदव्रणविरल-
स्तनपुलकममूः किमपि विवदन्ते ॥ ४ ॥ आश्लेषशेषा रतिरङ्गनानामामोदशेषा कुचकुङ्कुमश्रीः ।
तूणीरशेषः कुसुमायुधोऽपि प्रभातशेषा रजनी बभूव ॥ ५ ॥ नभोवनं नक्तमसौ विगाह्य नक्षत्रसे-

नासहितः शशाङ्कः । कराग्रलग्नान्कतिचित्प्रहृत्य पान्थान्प्रभाते प्रपलायतेऽद्य ॥ ६ ॥ चन्द्रकान्तगलदम्बुनाधुना हा चकोरनयने समाश्रिते । कोकलोकहृदयानलः पुनः सूर्यकान्तमणिमाश्रयत्यहो ॥ ७ ॥ संनिगृह्य चिकुरं तमोमयं यामिनी तदनु केलिविच्युतम् । कुर्वती श्रवसि चन्द्रमण्डलं कुण्डलं गगनकेलिमुज्जति ॥ ८ ॥ तरुणां दिवाकरमयूखमञ्जरीमरुणामशोकशिखरावलम्बिनीम् । कमनीयपुष्पमनसा समाश्रितां मधुपो विडम्बयति मञ्जुभाषिणीम् ॥ ९ ॥ प्राची दिगम्बरमणौ दयिते विभाते प्रान्तेऽम्बरं स्पृशति वासकसज्जिकेयम् । धीरा जगाद रमणस्य न दूषणानि रोषारुणा त्यजति तारकभूषणानि ॥ १० ॥ यात्येकतोऽस्तशिखरं पतिरोषधीनामाविष्कृतारुणपुरःसर एकतोऽर्कः । तेजोद्वयस्य युगपद्वचसोदयाम्यां लोको नियम्यत इवैष दशान्तरेषु ॥ ११ ॥ अन्तर्हिते शशिनि सैव कुमुद्वतीयं दृष्टिं न नन्दयति संस्मरणीयशोभा । इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनेन दुःखानि नूनमतिमात्रदुरुद्धहानि ॥ १२ ॥ प्रालेयमिश्रमकरन्दकरालकोशैः पुष्पैः समं निपतिता रजनीप्रबुद्धैः । अर्काशुभिन्नमुकुलोदरसान्द्रगन्धसंसूचितानि कमलान्यलयः पतन्ति ॥ १३ ॥ दिङ्मण्डलीमुकुटमण्डनपद्मरागरत्नाङ्कुरे किरणमालिनि गर्भितेऽपि । सौख्यप्रसुप्तिकमधुव्रतचक्रवालावाचालपङ्कजवनीसरसाः सरस्यः ॥ १४ ॥ पीत्वा भृशं कमलकुञ्जलशुक्तिकांषा दोषातनीं तिमिरवृष्टिमथ स्फुटन्तः । निर्यन्मधुव्रतकदम्बमिषाद्वमन्ति बिभ्रन्ति कारणगुणानिव मौक्तिकानि ॥ १५ ॥ आपाटलैः प्रथममङ्कुरितैर्मयूखैरद्वापतिः प्रथमशैलविहारिणीनाम् । सोऽयं करोति सुरपुंगवसुन्दरीणां कर्णेषु कल्पतरुपल्लवभङ्गलक्ष्मीम् ॥ १६ ॥ अन्यत्र यापितनिशं परिलोहिताङ्गमन्याङ्गनागतमिवागतमुष्णरश्मिम् । प्रातर्निरीक्ष्य कुपितेव हि पद्मिनीयमुत्फुल्लहल्लकसुलोहितलोचनाभूत् ॥ १७ ॥ का काबला निधुवनश्रमपीडिताङ्गी निद्रां गता दयितबाहुलतानुबद्धा । सा सा तु यातु भवनं मिहिरोद्रमोऽयं संकेतवाक्यमिति काकचया वदन्ति ॥ १८ ॥ दिशि दिशि मृगयन्ते वल्गुना घासमेते मुहुरपगतनिद्राः सप्तयो हेषितेन । अयमपि च सरोषैः कामिभिः श्रूयमाणो नैदति मधुरतारं ताम्रचूडो विहंगः ॥ १९ ॥ अविरतमविरामा रागिणां सर्वरात्रं नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनाभिवीक्ष्य । इदमुदवसितानामस्फुटालोकसंपन्नयनमिव सनिद्रं घूर्णते दैपमर्चिः ॥ २० ॥ रतिरभसविलासाभ्यासतान्तं न यावन्नयनयुगममीलत्तावदेवाहतोऽसौ । रजनिविरतिशंसी कामिनीनां भविष्यद्विरहविहितनिद्राभङ्गमुच्चैर्मृदङ्गः ॥ २१ ॥ प्रहरकमपनीय स्वं निदिद्रासतोच्चैः प्रतिपदमुपहूतः केनचिज्जागृहीति । मुहुरविशदवर्णा निद्रया शून्यशून्यां दददपि गिरमन्तर्बुध्यते नौ मनुष्यः ॥ २२ ॥ विपुलतरनितम्बाभोगरुद्धे रमण्याः शयितुमनधिगच्छञ्जीवितेशोऽवकाशम् । रतिपरिचयनश्यन्नैन्द्रतन्द्रः कथंचिद्रमयति शयनीये शर्वरी किं करोतु ॥ २३ ॥ द्रुततरकरदक्षाः क्षिप्तवैशाखशैले दधति दधनि धीरानारवान्वारिणीव । शशिन-

मिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते कलशिमुदधिगुर्वी बल्लवा लोडयन्ति ॥ २४ ॥ परि-
 शिथिलितकर्णग्रीवमामीलिताक्षः क्षणमयमनुभूय स्वप्नमूर्ध्वक्षुरेव । रिरसयिषति भूयः
 शष्पमग्रे विकीर्णं पटुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोथमश्वः ॥ २५ ॥ कृतधवलमभेदैः कुङ्कुमे-
 नेव किञ्चिन्मलयरुहरजोभिर्भूषयन्पश्चिमाशाम् । हिमरुचिररुणिन्ना राजते रज्यमानैर्जर-
 ठकमलकन्दच्छेदगौरैर्मयूखैः ॥ २६ ॥ शिशिरकिरणकान्तं वासरान्तेऽभिसार्य श्वसनमुर-
 भिगन्धिः सांप्रतं सत्त्वेव । व्रजति रजनिरेषा तन्मयूखाङ्गरागैः परिमिलितमनिन्द्यैरम्बरान्तं
 वहन्ती ॥ २७ ॥ व्रजति विषयमक्षणामंशुमाली न यावत्तिमिरमखिलमस्तं तावदेवारुणेन ।
 परपरिभवितेजस्तन्वतामाशु कर्तुं प्रभवति हि विपक्षोच्छेदमग्रेसरोऽपि ॥ २८ ॥ विगत-
 तिमिरपङ्कः पश्यति व्योम यावद्भुवति विरहखिन्नः पक्षती यावदेव । रथचरणसमाहस्तावदौ-
 त्मुक्यनुन्ना सरिदपरतटान्तादागता चक्रवाकी ॥ २९ ॥ अरुणजलदराजीमुग्धहस्ताग्रपादा
 बहुलमधुपमालाकज्जलेन्दीवराक्षी । अनुपतति विरावैः पत्रिणां व्याहरन्ती रजनिमचिरजाता
 पूर्वसंध्या सुतेव ॥ ३० ॥ अयमुदयमहीभृन्मूर्ध्नि पाणिं गृहीत्वा दिवसपतिरहौषीदिन्दुपादान्ह-
 वीषि । अरुणकिरणवह्नौ कन्यका पौरुहूती हरिदपि किमकार्षीत्तारकालाजहोमम् ॥ ३१ ॥
 कुमुदवनर्मपश्चि श्रीमदम्भोजखण्डं त्यजति मुदमूलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः । उदयमहिमरोचि-
 र्याति शीतांशुरस्तं हतविधिलसितानां ही विचित्रो विपाकः ॥ ३२ ॥ ललितनयनताराः क्षामव-
 कत्रेन्दुविम्बा रजनय इव निद्राच्छान्तनीलोत्पलाक्ष्यः । तिमिरमिव दधानाः स्तंसिनः केश-
 पाशान्वनिपतिगृहेभ्यो यान्त्यमूर्वार्वध्वः ॥ ३३ ॥ शिथिलयति सरागो यावदर्को नलिन्याः
 कमलमुकुलनीवीग्रन्थिमुद्रां करेण । प्रविकसदलिमाला गुञ्जितैर्मञ्जुशब्दा जनयति मुदमुच्चैः
 कामिनां कामिनीव ॥ ३४ ॥ नभसि विरलतारा मौक्तिकानीव भान्ति स्फुटतरमयमस्त-
 क्षमाधरं चुम्बतीन्दुः । रविरुदयधरित्रीधारिर्मूर्धानमेतुं हृदयमनु नितान्तोच्छासमङ्गीकरोति
 ॥ ३५ ॥ अभूत्प्राची पिङ्गा रसपतिरिव प्राश्य कनकं गतच्छायश्चन्द्रो बुधजन इव ग्रा-
 म्यसदसि । क्षणं क्षीणास्तारा नृपतय इवांनुद्यमपरा न दीपा राजन्ते द्रविणरहितानामिव
 गुणाः ॥ ३६ ॥ इतः शुक्ला चन्द्रद्युतिभिरिह रक्त्वारुणकैरस्तमितैरप्यन्तःस्वलितगतिभि-
 र्भेचकरुचिः । प्रभातश्रीरेषा विलसति पुरस्था मुकृतिनां मिमङ्गूणां जह्नुमणिविधिजासंगम
 इव ॥ ३७ ॥ तमोभिः पीयन्ते गतवयसि पीयूषवपुषि ज्वलिष्यन्मार्तण्डोपलपटलधूमैरिव
 दिशः । सरोजानां कर्षन्नलिमयमयस्कान्तमणिवत्क्षणादन्तःशल्यं तपति पतिरद्यापि न रु-
 चाम् ॥ ३८ ॥ इतः पौरस्त्यायां ककुभि विवृणोति क्रमदलत्तमिस्त्रामर्मणं किरणकलिका-
 मम्बरमणिः । इतो निष्क्रामन्ती नवरतिशुरोः प्रोज्झति वधूः स्वकस्तूरीपत्राङ्गरमकरिकामु-
 द्रितमुरः ॥ ३९ ॥ द्रुमाः पाण्डुप्राया धृतनिबिडगर्भाः स्त्रिय इव प्रफुल्लास्ते कुन्दा नृपति-

१ उर्ध्वजातुः. २ गतशोभम्. ३ घृक. ४ चञ्चलनयनकनीनिकाः. ५ क्षामं कृशं वक्रैन्दुमण्डलं
 यासां ताः. ६ शिथिलान्. ७ राजगृहेभ्यः. ८ वारस्त्रियः. ९ पारदः. १० उद्योगरहिताः.

कृतमाना इव जनाः । पिको मन्दं मन्दं हृदि मदननामानि जपति प्रभोरग्रे पूर्वापरिचितसभाकः
 कविरिव ॥ ४० ॥ विरलविरलीभूतास्ताराः कलौ मुजना इव व्यपसरति च ध्वान्तं चित्तात्सता-
 मिव दुर्जनः । मन इव मुनेः सर्वत्रापि प्रसन्नमभून्नभो विगलति निशा क्षिप्रं लक्ष्मीरनुद्य-
 मिनामिव ॥ ४१ ॥ व्रजत्यपरवारिधिं रजतपिण्डपाण्डुः शशी न भान्ति जलबुद्बुदद्युतिसप-
 त्निकास्तारकाः । कुरण्टकविपाण्डुरं दधति धाम दीपाङ्कुराश्चकोरनयनारुणा भवति दिक्चसौ-
 त्रामणी ॥ ४२ ॥ अयं मृदुमृणालिनीवनविलासवैहासिकस्त्विषां वितपते पतिः सपदि दृश्य-
 माना निजाः । स्तनौ पुलकयन्ति चोत्पलदृशां प्रियोरःस्थले विपर्ययितवृत्तयो घुसृणपङ्कपत्रा-
 ङ्कुराः ॥ ४३ ॥ जृम्भारम्भप्रविततदलोपान्तजालप्रविष्टैर्हस्तैर्भानोर्नृपतय इव स्पृश्यमाना विबु-
 द्धाः । स्त्रीभिः सार्धं घनपरिमलस्तोकलक्ष्याङ्गरागा मुञ्चन्त्येते विकचनलिनीगर्भशय्यां द्विरेफाः
 ॥ ४४ ॥ यः सैन्ये स्मरपार्थिवस्य विरहिप्रैत्यर्थिनामैग्रणीज्योत्स्नानिर्झरमुज्जति स्म जगतां यस्ता-
 पनिर्वारणम् । सोऽयं तारकनायकः किमपरं शृङ्गारसंजीवनं जातः पृष्ठपरागपाण्डुरं रजत्कूष्मा-
 ण्डपिण्डाकृतिः ॥ ४५ ॥ ये कुण्ठीकृतवल्लभप्रणतयः शस्त्रैरनङ्गस्य ये न प्राप्ताश्च निशीथि-
 नीपतिकरैः शैथिल्यवीथीमपि । ते निःशङ्कविटङ्कतालुमुलप्रोतप्लुतझावितैश्छिन्नाः कुक्कु-
 टकूजितैर्मृगदृशां मानग्रहग्रन्थयः ॥ ४६ ॥ कान्ते जग्मुषि ताम्रचूडरटितं श्रुत्वा प्रबुद्धा
 जैवात्किंचिद्भासवदिद्भुखं प्रविकसद्वृष्टा गवाक्षाध्वना । संत्रासेन समीरिता प्रियतमप्रेम्णावरुद्धा
 शनैरुत्थानोपनिवेशनानि कुरुते तल्पे मुहुः पांसुला ॥ ४७ ॥ निर्यान्त्या रतिवेश्मनः परि-
 णतप्रायां विलोक्य क्षिपां गाढालिङ्गनचुम्बनानि बहुशः कृत्वाप्यसंतुष्टया । एकं भूमितले
 निधाय चरणं तल्पे प्रैकलप्यापरं तन्वङ्गया परिवर्तिताङ्गलतया प्रेयांश्चिरं चुम्बितः ॥ ४८ ॥
 पद्मिन्याः सकलां विधाय विकलां ताराधिपः संपदं तत्प्रेयस्युदयोन्मुखे सति रवावुद्धिर्भू-
 तामाश्रितः । ताराः स्वस्य कैरैर्विकृष्य सहसा गच्छन्ति तोऽस्ताचलं लग्नाः काश्चन ताः
 प्रभाकरकरे पश्यन्परिम्लायति ॥ ४९ ॥ एते केतकधूलिधूसररुचः शीतद्युतेरंशवः प्राप्ताः
 संप्रति पश्चिमस्य जलधेस्तीरं जराजर्जराः । अप्येते विकसत्सरोरुहवनीट्कपातसंभाविताः
 प्राचीरागमुदीरयन्ति तरणेस्तारुण्यभाजः कराः ॥ ५० ॥ सद्यः संघटमानकोकमिथुनव्या-
 जेन पीनस्तनद्वन्द्वव्यञ्जितयौवनोज्ज्वलरुचो निर्माय दिक्कन्यकाः । दुर्दैवाक्षरमालिकामिव
 झटित्याकृष्य भृङ्गावलीं लक्ष्मीमम्बुजिनीजनस्य तनुते देवस्त्विषामीश्वरः ॥ ५१ ॥ उन्मी-
 लन्ति निशानिशाचरवधूत्प्रोच्चाटनामान्त्रिकाः सायं सालसमुत्पङ्कजवनप्रोद्धोधवैतालिकाः ।
 फुल्लत्पङ्कजकोशगर्भकुहरप्रोद्धूतभृङ्गावलीशङ्कारप्रणवोपदेशगुरवस्तीव्रद्युतेरंशवः ॥ ५२ ॥ ए-

१ रौप्यगोलकवत्पाण्डुरः २ ऐन्द्री. प्राचीत्यर्थः. ३ शङ्खणाम्. ४ श्रेष्ठः. अग्रेसर इत्यर्थः. ५ ज्यो-
 त्स्नाप्रवाहम्. ६ शृङ्गारस्य जीवनापधम्. ७ जाणं. ८ कुक्कुटारावम्. ९ संप्रमेण. १० प्राचीमुखम्.
 ११ स्वैरिणी. १२ निर्गच्छन्त्या. १३ केलिमन्दिरात्. १४ प्रभातप्रायाम्. १५ रात्रिम्. १६ निधाय.
 १७ वलिताङ्गवर्णिया सा. १८ प्रियतमः. १९ हीनाम्. २० शोभाम्. २१ खिन्नत्वम्. २२ किरणैः.

तत्तर्कय चक्रवाकसुदृशामाश्वासनादायिनः प्रौढध्वान्तपयोधिमग्नजगतीदत्तावलम्बोत्सवाः ।
दीप्तांशोर्विकसन्ति दिङ्मृगदृशां काश्मीरपङ्कोदकव्यात्युक्षीचतुराः सरोरुहवनश्रीकेलिकाराः
कराः ॥ ५३ ॥ द्वित्रैर्व्योम्नि पुराणमौक्तिकमणिच्छायैः स्थितं तारकैर्ज्योत्स्नापानभरालसे-
न वपुषा मत्ताश्रकोराङ्गनाः । यातोऽस्ताचलचूलमुद्रसमधुच्छत्रच्छविश्रन्द्रमाः प्राची बाल-
विडाललोचनरुचां जाता च पात्रं ककुप् ॥ ५४ ॥ जाताः पङ्कपलाण्डुपाण्डुमधुरच्छाया-
किरस्तारकाः प्राचीमङ्कुरयन्ति किञ्चन रुचो राजीवजीवातवः । लूतातन्तुवितानवर्तुलमितो
बिम्बं दधञ्चुम्बति प्रातः प्रोषितरोचिरम्बरतलादस्ताचलं चन्द्रमाः ॥ ५५ ॥ प्राचीविभ्रम-
कर्णिकाकमलिनीसंवर्तिकाः संप्रति द्वे तिस्रो रमणीयमम्बरमणेर्धामुच्चरन्ते रुचः । सूक्ष्मो-
च्छ्वासमपीदमुत्सुकतया संभूय कोषाद्वहिर्निष्क्रामद्भ्रमरौघसंभ्रमभरादम्भोजमुज्जृम्भते ॥ ५६ ॥
एकद्विप्रभृति क्रमेण गणनामेषामिवास्तं यतां कुर्वाणा समकोचयद्दशशतान्यम्भोजसंवर्तिकाः ।
भूयोऽपि क्रमशः प्रसारयति ताः संप्रत्यमूनूद्यतः संख्यातुं सकुतूहलेव नलिनी भानोः सहस्रं
करान् ॥ ५७ ॥ प्रत्यासन्नसुरेन्द्रसिन्धुरशिरःसिन्दूरसान्द्रारुणा यत्तेजस्त्रसरेणवो वियदितः
प्राचीनमाचिन्वते । शङ्के संप्रति यावदभ्युदयते तत्तर्कुटङ्कोन्मृजारज्यद्विम्बरजश्छटावलयितो
देवस्त्विषामीश्वरः ॥ ५८ ॥ प्रत्यग्रज्वलितैः पतङ्गमणिभिर्नीराजिता भानवः सावित्राः कुरुवि-
न्दकन्दलरुचः प्राचीमलंकुर्वते । प्रौढध्वान्तकरालितस्य वपुषश्छायाछलेन क्षणादप्रक्षालित-
निर्मलं जगदहो निर्मोकमुन्मुञ्चति ॥ ५९ ॥ स्तोकोन्निद्रनिदाघदीधितिमहस्तन्द्रालुचन्द्रातपा-
स्तायन्ते ककुभो रथाङ्गगृहिणीगार्हस्थ्यगर्हाभिदः । अद्यापि स्वकुलायशाखिशिरसि स्थित्वा
रुवन्तो मुहुस्तूर्णां प्रत्यभिजानते बलिभुजो भीताः स्वयूथ्यस्वरान् ॥ ६० ॥ प्राचीं वासक-
सज्जिकामुपगते भानौ दिशां वल्लभे पश्येता रुचयः पतङ्गदृषदामाग्नेयनाडिधमाः । लोकस्य
क्षणदानिरङ्कुशरसौ संभोगनिद्रागमौ कोकद्वन्द्वकुमुदतीविपिनयोर्निक्षेपमातन्वते ॥ ६१ ॥
मालिन्यं परिदृश्यते हिमरुचौ मन्दश्रियस्तारकाः शीताः केचन संचरन्ति कमलामोदस्पृशो
मारुताः । आसीदन्ति च चक्रवाकमिथुनान्यन्योन्यमुत्कण्ठया पादैस्ताडितकैरवा मधुलिहो
गच्छन्ति पद्माटवीम् ॥ ६२ ॥ किञ्चिद्विश्रुतकेशवान्तकुसुमाः क्रीडाविलोलांशुका लुप्तालु-
पशरीरचन्दनतया लोकैकनेत्रोत्सवाः । संभोगश्रमविह्वलैरवयवैः संकेतशालान्तरान्निद्राशो-
षकषयितार्धनयना निर्यान्ति वाराङ्गनाः ॥ ६३ ॥ सौरभ्ये चलिते रसे विगलिते चाप्ता-
लिवर्गे गते म्लानातीव कुमुदतीयमधुना मूर्च्छा परामृच्छति । तामुद्रीक्ष्य तथाविधां कम-
लिनी जाता प्रहासोन्मुखी हन्तोदीक्ष्य विपन्नवैरिवनितां का वा न संतुष्यति ॥ ६४ ॥
आलोकैरतिपाटलैरचरमां विस्तारयद्भिर्दिशं नक्षत्रद्युतिमाक्षिपद्भिरचिरादाशङ्क्य सूर्योदयम् ।
पुञ्जीभूय भयादिवान्धतमसं मन्ये द्विरेफच्छलान्मीलनीलसरोरुहोदरकुटीकोणान्तरे लीयते
॥ ६५ ॥ भिन्दानो मानिनीनां पतिषु रुषमयं हर्म्यपारावतेभ्यो वाचालत्वं ददानः
कवितृषु कविताप्रातिभं संदधानः । प्रातस्त्यस्तूर्यनादः स्थगयति गगनं मांसलः

पांशुतल्पादस्वल्पादुत्थितानां नरवरकरिणां शृङ्खलासिञ्जितेन ॥ ६६ ॥ कुर्वन्नाभुमपृष्ठो
मुखनिकटकटीस्कन्धरो मातिरश्रीं लोलेनाहन्यमानस्तुहिनकणमुचा चञ्चता केशरेण ।
निद्राकण्डूकषायं कषति निबिडितश्रोत्रशुक्तिस्तुरंगः त्वङ्गत्पक्ष्माग्रलग्रप्रतनुबुसकणं कोण-
मक्षणः खुरेण ॥ ६७ ॥ कोकानुद्वीवयन्तः पथि पथि कुलटामानसं कम्पयन्तः प्रस्थातारं
प्रभाते प्रियतममबला गाढमालिङ्गयन्तः । उत्थातुं चाङ्गभङ्गीः कुलकमलदृशां कारयन्तो
निशान्ते कूकाराः कुक्कुटानां मधुमधुरसमारम्भगम्भीरधीराः ॥ ६८ ॥

प्रभातवायुवर्णनम् ।

लतां पुष्पवतीं स्पृष्ट्वा स्नातो विमलवारिणा । पुनः संपर्कशङ्कीव मन्दं चरति मारुतः
॥ १ ॥ लवङ्गलतिकाभङ्गदयालुर्दक्षिणानिलः । कथमुन्मूलयत्येष मानिनीमानपर्वतान् ॥ २ ॥
सुरतभरखिन्नपन्नगाविलासिनीपानकेलिजर्जरितः । पुनरपि विरहिश्वासैर्मलयमरुन्मांसली-
क्रियते ॥ ३ ॥ दरफुल्लकमलकाननसौरभसंभारमन्थरः पवनः । दयितोरसि शयितामपि
दयितां संतापयांचक्रे ॥ ४ ॥ भिक्षितकमलकुटुम्बाः शिक्षितगजगामिनीगतयः । लक्षितहि-
मगिरिपादाः प्रातरमी मातरिश्वानः ॥ ५ ॥ आदाय बकुलगन्धानन्धीकुर्वन्पदे पदे भ्रमरान् ।
अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारिपावनः पवनः ॥ ६ ॥ अपहाय शनैः पटीरवाटीरिह ला-
टीजनमानलुण्ठनाय । समुदेति मनोजराजधाटीपरिपाटीपटुरेष गन्धवाहः ॥ ७ ॥ वासो
विधूय स्तनयोरमुष्याः कपोलकीर्णा कबरीमुदस्य । अवारितः प्रोज्झति वारिधारां मुखे
मृगाक्ष्याः सुकृती समीरः ॥ ८ ॥ अरविन्दवृन्दमकरन्दतुन्दिलो मरुदेति मन्दमिह मन्द-
राचलान् । सुरतान्ततान्तमुदतीमतल्लिकाकबरीपरीमलझरीपरीवृतः ॥ ९ ॥ उत्सार्य कुन्तल-
मपास्य दुकूलकूलमुन्नाम्य बाहुलतिकामलसास्तरुण्यः । स्वेदाम्बुसिक्ततनवः स्पृहयन्ति
यस्मै तस्मै नमः सुकृतिने मलयानिलाय ॥ १० ॥ चोलाङ्गनाकुचनिचोलतलानुलीनो द्रा-
क्केरलीविरलकुन्तलकम्पलोलः । लाटीललाटतटशोषणमानसोऽयं फुल्लारविन्दघनबन्धुरुपैति
वायुः ॥ ११ ॥ वैभातिको मरुदनुक्रमवर्धमानपद्माटवीपरिमलप्रसरानुमेयः । आयाति
सोऽयमलसोत्थितसारसाक्षीपुंभाववृत्त्यपुनरुद्यमसूत्रधारः ॥ १२ ॥ झञ्झानिलोऽपि सुर-
तान्तनितान्ततान्तकान्ताकुचान्तघनधर्ममपाकरोति । भूयोऽभिलाषजनननी पुनरन्यथैव स्वे-
दापनोदनकला मलयानिलस्य ॥ १३ ॥ विकचकमलगन्धैरन्धयन्भृङ्गमालाः सुरभितमक-
रन्दं मन्दमावाति वातः । प्रमदमदनमाद्यद्यौवनोद्दामरामारमणभसस्वेदस्वेदविच्छेददक्षः
॥ १४ ॥ स्तनपरिसरभागे दूरमावर्तमानाः स्फुटतनिमनिमध्ये किञ्चिदेव स्वलन्तः ।
ववुरलघुनितम्बाभोगरुद्धा वधूनां निधुवनरसस्वेदच्छेदिनः प्राह्ववाताः ॥ १५ ॥ दरविगलि-
तमल्लीवल्लिचञ्चत्परागप्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि । इह हि दहति चेतः केतकीग-
न्धबन्धुः प्रसरदसमबाणप्राणवद्रन्धवाहः ॥ १६ ॥ सललितमलकानां वल्लरीर्नर्तयन्तो

मधुसुरभिमुखाब्जोच्छ्वासगन्धानुबन्धाः । नवतररतभाजां योषितां स्वेदबिन्दूस्तृष इव पि-
बन्तो वान्ति मन्दं समीराः ॥ १७ ॥ उषसि मलयवासी जालमार्गप्रविष्टो विकचकम-
ल्रेणुं व्याकिरन्मोहचूर्णम् । सपदि शमितदीपो वायुचोरो वधूनां हरति सुरतस्वेदस्वेद-
मुक्ताफलानि ॥ १८ ॥ कुसुमपरिमलेनामोदितालिर्लतानां बलितकिसलयानां लास्यलीलो-
पदेष्टा । लुलितकमलवृन्दः शीकरासारवोढा मृदुमलयसमीरो वाति वैभातिकोऽयम्
॥ १९ ॥ विलुलितकमलौघः कीर्णवल्लीवितानः प्रतिवनमवधूताशेषशाखिप्रसूनः । क-
चिदयमनवस्थः स्थास्तुतामेति वायुर्वधुकुसुमविमर्दोद्गन्धिवेश्मान्तरेषु ॥ २० ॥ पुरातनप-
रीमलप्रकरमेदुरा मारुता न वान्ति मुकुलीभवत्कुमुदगर्भलीना इव । चरन्ति नवसौरभाः
पुनरमी समीराङ्गराः सजृम्भणसरोजिनीसरसिजास्यमुक्ता इव ॥ २१ ॥ अमी तटसमीप-
निर्झरतरङ्गरिङ्गत्पयोजडीकृतपटीरभूरुहकुटीरसंचारिणः । मनो विधुरयन्ति मे मलयमेख-
लामेदुरादुरासदवनप्रियप्रियतमारुता मारुताः ॥ २२ ॥ लताकुञ्जे गुञ्जन्मदवदलिपुञ्जं
चपलयन्समालिङ्गन्नङ्गं दृढतरमनङ्गं प्रबलयन् । मरुन्मन्दं मन्दं दलितमरविन्दं तरलय-
न्मृजोवृन्दं विन्दन्किरति मकरन्दं दिशि दिशि ॥ २३ ॥ अनन्यक्षुण्णश्रीर्मलयवनजन्मा-
यमनिलो निपीय स्वेदाम्बु स्मरमकरसंभुक्तविभवम् । विदर्भाणां भूरि प्रियतमपरीरम्भरभस-
प्रसङ्गादङ्गानि द्विगुणपुलकासञ्जि तनुते ॥ २४ ॥ वृथा धूलीधाराः परिकिरसि वात्याः
प्रथयसे नवावेगः कोऽयं पवन तव हा नन्वसमये । रतान्तश्रान्ताभिः स्तिमितनय-
नान्ताभिरनिशं स्मृतो यत्कान्ताभिर्न सुलभतरः कापि च भवान् ॥ २५ ॥ वारंवारं धु-
तकुसुमितारण्यरेवातटे वा सेवापुण्यं परिणतमिदं तावकं तर्कयामि । यत्त्वां मत्वान्तिकमुप-
गतं कामवामाभिरामा रामाः स्वैरं कुचकलशतो वस्त्रमुत्सारयन्ति ॥ २६ ॥ चूतश्रेणी-
परिमलमुषश्चर्रीकानुयाता भूयो भूयः कुवलयकुटीकोटरे लीयमानाः । मन्दं मन्दं
सुरतविरतौ वान्ति सीमन्तिनीनां गण्डाभोगश्रमजललवग्राहिणो गन्धवाहाः ॥ २७ ॥
रामाणां रमणीयवक्त्रशशिनः स्वेदोदबिन्दुल्लुतो व्यालोलालकमञ्जरीः प्रचलयन्धुन्वन्नित-
म्बाम्बरम् । प्रातर्वाति मधौ प्रकामविकसद्राजीवराजीरजःपुञ्जामोदमनोहरो रतिरसग्लानि
हरन्मारुतः ॥ २८ ॥ उत्सिक्तः कुसुमासवैः कुमुदिनीं राजप्रियां पुष्पिणीमालिङ्गन्निशि
निर्भयं परिचयं कुर्वन्पुनः पल्लवैः । यावत्पङ्कजसौरभस्वमखिलं गृह्णन्त्यु प्रस्थितस्तावत्कैल्य
उपस्थिते मरुदयं विष्वग्भयाद्धावति ॥ २९ ॥ अद्योत्सङ्गवसद्गुंगकवल्लेक्षादिवेशाच-
लप्रालेयल्लवनेच्छयानुसरति श्रीखण्डशैलानिलः । किं च स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्य
हर्षोदयादुन्मीलन्ति कुहूः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानां गिरः ॥ ३० ॥ नारीणां मृग-
नाभिकुङ्कुमरसप्रक्षालनस्यामलान्संभोगश्रमशीकरान्परिहरन्नाकम्पयन्कुन्तलान् । पुष्पाभो-

१ मत्तः; (पक्षे) संपृक्तः. २ चन्द्रप्रियाम्; (पक्षे) नृपप्रियाम्. ३ पुष्पयुक्ताम्; (पक्षे) रजस्वलायम्.
४ किसलयैः; (पक्षे) विटैः. ५ पङ्कजसौरभं कमलामोदस्तदेव त्वं धनम्. ६ सत्वरम्. ७ प्रभाते.

दमनोरमान्विगलितानम्भोजगन्धं वहन्प्रातस्त्यः पवनो वहत्ययमलं स्वान्तप्रमोदप्रदः
 ॥ ३१ ॥ प्रातः सीमन्तिनीनां निधुवनलुलितान्त्वंसयन्केशपाशानुन्मीलत्पङ्कजान्तःपरिम-
 लसुरभिः स्फारयन्कामलीलाः । स्वच्छावश्यायबिन्दून्दिशि दिशि विकिरन्थूलमुक्ता-
 फलाभान्धूलीभिः केतकीनां धवलितभुवनो वाति मन्दं नभस्त्वान् ॥ ३२ ॥ धुन्वानाश्चन्द-
 नालीं बकुलमुकुलजां धूलिमुद्गलयन्तश्चुम्बन्तश्चूतयष्टीः परिमलबहलांश्चम्पकान्कम्पयन्तः ।
 आरादारामसीमातटघटितघटीयन्त्रनिर्मुक्तवारां धारामाधारयन्तः श्रमशमपटवो वान्त्यमी
 गन्धवाहाः ॥ ३३ ॥ कुप्यल्लङ्केशबाहुप्रकरनियमिताशेषलेखाम्बुजाक्षीशापक्षीणाः क्षरन्तः
 क्षणपरिकलिताः केकिनां कामिनीभिः । कार्णाटीनामकाण्डे मृगमदमसृणं केशपाशं स्पृ-
 शन्तः पम्पासंपातसम्पा मलयजमरुतो जातकम्पाः पतन्ति ॥ ३४ ॥ कृत्वा कार्णाटका-
 न्ताकुचकनकगिरिप्रान्तसंचारलीलां झम्पामासाद्य पम्पापयसि वनभुवि क्षिप्तमल्लीरजस्काः ।
 आकर्षन्तः पुरस्तान्निगडमिव कलध्वानपुष्पधयालीं धावन्त्येते मदन्धा मदननरपतेः
 सिन्धुरा गन्धवाहाः ॥ ३५ ॥ एते पाटीरवाटीनवविटपनटीलास्यशिक्षातिदक्षा दोलाखेल-
 त्पुरंध्रीश्रमजलकणिकाजालपातिप्रतानाः । सौरभ्यादापतद्भिर्मधुकरपटलैः पृष्ठतोऽनुप्रयाताः
 कामाग्रेः स्फारधाय्याः पथिककुलवधूबद्धवैराः समीराः ॥ ३६ ॥ एष क्रीडान्तताम्यत्कुसु-
 मपुरवधूवक्त्रसौरभ्यबन्धुर्मुग्धं निद्राजडानां रमितमनुसरो द्राघयन्सारसानाम् । आवा-
 त्यङ्गानुकूलश्चलितविचकिलश्रेणिगन्धानुधावद्रोलम्बोद्बुध्यमाणस्मरजयविरुदाडम्बरो मातरिश्वा
 ॥ ३७ ॥ कावेरीवारिवेल्लहरिपरिकरक्रीडनक्रान्तशान्तम्फीतश्रीखण्डखण्डभ्रमणभरभ-
 वद्भूरिसौरभ्यगर्भाः । चोलस्त्रीचीनचेलाञ्चलकलनकलाक्रान्तकान्ताकुचान्ता वान्ति प्रेमा-
 ग्निकीलकलितवरवधूबद्धवैराः समीराः ॥ ३८ ॥ चञ्चत्कर्पूरचौरा मलयगिरिगुरुग्रावहा-
 वादवाप्ता मन्दानन्दैर्मिलिन्दैरहमहमिकयानुद्रवद्दीर्घपान्थाः । कावेरीवारिसेका विरलतर-
 तरत्तीरवानीरसिक्ता मुक्ताद्राः स्वेदनिद्रालव इव पवनास्तालवन्यां विशन्ति ॥ ३९ ॥
 लीलादोलातिखेलारसरभसलसद्वालचेलाञ्चलानां चोलीनामापिबन्तो मृगमदसुरभिस्वेदवि-
 न्दूनमन्दान् । लोलन्तः केरलीनां कुचकलशलसत्कुङ्कुमालेपनेषु श्लिष्यन्तो मालवीनां
 मलयजमधुराः कशुकीर्वान्ति वाताः ॥ ४० ॥ मृङ्गालीकण्ठमालाः स्फुटितकमलिनीधूलि-
 मिर्धूसराङ्गाश्चन्तश्चन्द्रकल्पालयुतरलहरीशीकरासारलालाः । अङ्गादङ्गं व्रजन्तो वि-
 कसितविलसत्केतकीमालतीनां मोदन्ते मन्दमन्दं मलयगिरिदरीगर्भतो वातपोताः ॥ ४१ ॥

मूर्योदयवर्णनम् ।

ततः कोकवधूबन्धुर्बन्धूककुसुमप्रभः । उदयाद्रिशिरोरत्नमुद्ययौ तेजसां निधिः ॥ १ ॥
 निजांशुकावृतां प्रार्ची चुम्बत्यर्केऽतिरागिणीम् । लज्जयेव ययौ क्वापि श्यामा मीलि-

तलोचना ॥ २ ॥ निसर्गसौरभोद्भान्तभृङ्गसंगीतशालिनी । उदिते वासराधीशे स्मेराजनि
 सरोजिनी ॥ ३ ॥ पुरुहूतदिगङ्गना प्रसूता रविमुद्दामसुतं चिरादुपेतम् । अलिनो नलिनो-
 दराद्विमुक्ताः प्रियबाहुद्वयबन्धनान्नवोढाः ॥ ४ ॥ उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्ज्वावहिमरुचौ
 हिमभान्नि याति चास्तम् । वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टाद्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम्
 ॥ ५ ॥ घटमानकोककुचमामृशन्करैर्विकसत्पयोजनयनावलोकितः । परिचुम्बतीदमरुण-
 प्रभाधरं रविरद्य वारवनितामुखं मुहुः ॥ ६ ॥ आगत्य संप्रति वियोगविसंस्थुला-
 ङ्गीमम्भोजिनीं क्वचिदपि क्षपितत्रियामः । एतां प्रसादयति पश्य शनैः प्रभाते तन्वङ्गि
 पादपतनेन सैहस्तरश्मिः ॥ ७ ॥ उन्निद्रकोकनदरेणुपिशङ्गिताङ्गा गायन्ति मञ्जु मधुपा
 गृहदीर्घिकामु । एतच्चकास्ति च रवेर्नवबन्धुजीवपुष्पच्छदाभमुदयाचलचुम्बि बिम्बम्
 ॥ ८ ॥ भूयो निपीय लवणाम्बुधिमाप्रभातं पुञ्जीभवन्नुदयते तपनच्छलेन । और्वाग्रिर-
 म्बरपयोनिधिमद्य पातुं लीनोडुबुदुदकदम्बमिति प्रतीमः ॥ ९ ॥ अयमुदयति मुद्रा-
 भञ्जनः पद्मिनीनामुदयगिरिवनालीबालमन्दारपुष्पम् । विरहविधुरकोकद्वन्द्वबन्धुर्विभिन्दन्कु-
 पितकपिकपोलक्रोडताम्रस्तमांसि ॥ १० ॥ करनखरविदीर्णध्वान्तकुम्भीन्द्रकुम्भात्तु-
 हिनकणमिषेण क्षिप्तमुक्ताप्ररोहः । अयमुदयधरित्रीधारिमूर्धाधिरूढो नयनपथमुपेतो
 भानुमत्केसरीन्द्रः ॥ ११ ॥ नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातुः ककुभि कुलिशपाणे-
 र्भाति भासां वितानम् । जनितभुवनदाहारम्भमम्भांसि दग्ध्वा ज्वलितमिव महाब्धेरूर्ध्वमौ-
 र्वानलार्चिः ॥ १२ ॥ विततपृथुरत्रातुल्यरूपैर्मयूखैः कलश इव गरीयान्दिग्भिराकृष्यमाणः ।
 कृतचपलविहङ्गालापकोलाहलाभिर्जलनिधिजलमध्यादेश उत्तार्यतेऽर्कः ॥ १३ ॥ पयसि
 सलिलराशेर्नक्तमन्तर्निमग्नः स्फुटमनिशमतापि ज्वालया वाडवाग्नेः । यदयमिदमिदानीमङ्गमु-
 द्यन्द्धाति ज्वलितखदिरकाष्ठाङ्गारगौरं विवस्वान् ॥ १४ ॥ अतुहिनरुचिनासौ केवलं
 नोदयाद्विः क्षणमुपरिगतेन क्षमाभूतः सर्व एव । नवकरनिकरेण स्पष्टबन्धूकसूनस्तवकर-
 चितमेते शेखरं बिभ्रतीव ॥ १५ ॥ उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेप्वेव रिङ्गन्सकमलमुखहासं वीक्षितः
 पद्मिनीभिः । विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः परिपतति दिवोऽङ्गे हेलया बालसूर्यः
 ॥ १६ ॥ क्षणमयमुपविष्टः क्षमातलन्यस्तपादः प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमहाय लोकम् ।
 भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमाणः क्षितिधरतटपीठादुत्थितः सप्तसप्तिः ॥ १७ ॥ उदयमयते
 दिक्पालिन्यं निराकुरुतेतरां नयति निधनं निद्रामुद्रां प्रवर्तयति क्रियाः । रचयतितरां
 स्वैराचारप्रवर्तनकर्तनं बत बत लसत्तेजःपुञ्जो विभाति विभाकरः ॥ १८ ॥ अयं खलु
 मृणालिनीनवविलासवैहासिकस्त्रिषां वितपते पतिः सपदि दृश्यमाना निजाः । स्तनौ
 पुलकयन्ति चोत्पलदृशां प्रियोरःस्थले विपर्यतितवृत्तयो घुसृणपङ्कपत्राङ्कुराः ॥ १९ ॥
 आयान्त्या दिवसश्रियः पदतलस्पर्शानुभावादिव व्योमाशोकतरोर्नवीनकलिकागुच्छः समु-

जृम्भते । आतन्वन्नवतंसविभ्रमसावाशाकुरङ्गीदृशामुन्मीलत्तरुणप्रभाकरकरस्तोमः समु-
 द्रासते ॥ २० ॥ एतत्तर्क्य चक्रवाकहृदयाश्वासाय तारागणप्रासाय स्फुरदिन्दुमण्डलपरी-
 हासाय भासां निधिः । दिक्कान्ताकुचकुम्भकुङ्कुमरसन्यासाय पङ्केरुहोच्छासाय स्फुटवैरकैरव-
 वनप्रासाय विद्योतते ॥ २१ ॥ मीलत्कैरवलोचनां प्रविगलत्ताराच्छहारावलीं ग्लायच्चन्द्र-
 मुखां विशृङ्खलतमःकेशां सशेषाम्बराम् । प्राप्तः सत्वरमित्वरीमिव बलादुद्राढरागैः
 कैरैराकर्षन्निव यामिनीमनुपतत्यम्भोजिनीवल्लभः ॥ २२ ॥ यावद्वीरनिधेः प्रभातसमयः प्रो-
 ळृत्य लोकत्रयीमाणिक्यं रविबिम्बमम्बरवणिग्वीथीपथे न्यस्यति । तावत्कर्तुमिवास्य मूल्य-
 मुचितं पद्माकरेण स्वयं लक्ष्मीर्लब्धविकासपङ्कजकरन्यस्ता पुरः स्थाप्यते ॥ २३ ॥
 मञ्जिष्ठारुणदीधितिर्मेधुकैरैर्मङ्गल्यगीतिस्तुतः कोकाह्लादपटुः सरोरुहवनं प्रीत्या समुज्जृम्भयन् ।
 लोकालोककरः कैरैश्च तमसां स्तोमं समुत्सारयन्नारोहत्युदयाचलं रविरयं बन्धूकगुच्छ-
 च्छविः ॥ २४ ॥ कीललैः कुङ्कुमानां सकलमपि जगज्जालमेतन्निषिक्तं मुक्ताश्चोन्मत्तपृङ्गा
 विघटितकमलक्रोडकारागृहेभ्यः । उत्सृष्टं गोसहस्रं किमुत कलकलः श्रूयते च द्वि-
 जानां भाग्यैर्वृन्दारकाणां हरिहयहरिता सृयते पुत्ररत्नम् ॥ २५ ॥

नायिकानिर्गमनम् ।

निद्रानिवृत्तापुदिते द्युरत्ने सखीजने द्वारपदं पराप्ते । श्लथीकृताश्लेषरसे भुजङ्गे चचाल
 नालिङ्गनतोऽङ्गना सा ॥ १ ॥ गुरुत्रासादासादितभवदुपालम्भवचसा मुहुः स्मारं स्मारं
 कथमपि निशीथे समगमम् । इदानीं मुञ्च त्वं दयित पुनरेप्यामि समभूदुषःकालीनोऽयं
 चटुलचटकालीकलकलः ॥ २ ॥ प्रबुद्धायाः प्रातर्लसदलसदोर्वल्लिवलयं गलन्मल्लीदाम्नः
 शिथिलकबरीबन्धसमये । प्रियालोके घूर्णन्नयनमसृणस्मेरमधुरो मुखे जृम्भारम्भो जयति
 भृशमिन्दीवरदृशः ॥ ३ ॥ प्राणेशेन प्रहितनखरेष्वङ्गकेषु क्षपान्ते जातातङ्का रचयति
 चिरं चन्दनालेपनानि । धत्ते लाक्षामसकृदधरे दत्तदन्तावघाते क्षामाङ्गीयं चकितमभित-
 श्रक्षुषी विक्षिपन्ती ॥ ४ ॥ धम्मिल्लं परिवधती नखमुखैः सीमन्तमातन्वती पश्यन्ती न-
 खरोत्सवं कुचयुगे सव्यापसव्यं मुहुः । नाभीसीमनि कुञ्चिताङ्गुलिदलं नीवीभरं रुन्धती
 शय्यागारविनिर्गतापि हृदयान्नाद्यापि निष्क्रामति ॥ ५ ॥ एषा का भुक्तमुक्ता विलुलि-
 तवसना स्वेदलग्नान्तवस्त्रा प्रत्यूषे याति बाला मृग इव चकिता सर्वतः शङ्कयन्ती । के-
 नेदं वक्त्रपद्मं ह्यधरमधुरसं खण्डितं केन पीतं स्वर्गः केनाद्य भुक्तो हरनयनहतो म-
 न्मथः कस्य तुष्टः ॥ ६ ॥

संभोगाविष्करणम् ।

रतस्त्रिन्नतरां प्रातर्लज्जानम्रमुखीं वधूम् । स्मरन्तीं रात्रिचरितं दृष्ट्वाप्नोति न को मुदम्
 ॥ १ ॥ राजते राजरामाया एष बिम्बाधरव्रणः । सुधां पीत्वेव कान्तेन तच्छेषोऽयं सुमु-

द्वितः ॥ २ ॥ आच्छादयसि किं मुग्धे वस्त्रेणाधरपल्लवंम् । खण्डिता एव शोभन्ते वीरा-
 धरपयोधराः ॥ ३ ॥ सखि दशनक्षतमधरे किं गोपयसे प्रयत्नेन । संप्रति रजनिरहस्यं
 नयनालस्यं निवेदयति ॥ ४ ॥ संवरणाय वधूटी बहुपरिपाटीं करोतु किं तेन । संप्रति
 रजनिरहस्यं नयनालस्यं निवेदयति ॥ ५ ॥ उषसि परिवर्तयन्त्या मुक्तादामोपवीततां नी-
 तम् । पुरुषायितवैदग्ध्यं लज्जावति कैर्न कलितं ते ॥ ६ ॥ चन्दनं स्तनतटेऽधरबिम्बे
 यावकं घनतरं च सपत्न्याः । प्रातरीक्ष्य कुपितापि मृगाक्षी सागसि प्रियतमे परितुष्टा
 ॥ ७ ॥ दर्पणेषु परिभोगदर्शिनी पृष्ठतः प्रणयिनो निषेदुषः । प्रेक्ष्य बिम्बमनुबिम्बमा-
 त्मनः कानि कानि न चकार लज्जया ॥ ८ ॥ किमपि कान्तभुजान्तरवर्तिनी कृतवती
 यदियं कलमाषिणी । तदनुकृत्य गिरा गुरुसंनिधौ द्वियमनीयत सारिकया वधूः
 ॥ ९ ॥ धन्यासि या कथयसि प्रियसंगमेऽपि नर्मोक्तिचाटुकशतानि रतान्तरेषु । नीवीं
 प्रति प्रणिहिते तु करे प्रियेण सख्यः शपामि यदि किञ्चिदपि स्मरामि ॥ १० ॥ बहु
 जगद पुरस्तात्तस्य मत्ता किलाहं चकर च किल चाटु प्रौढयोषिद्वदस्य । विदि-
 तमिति सखिभ्यो रात्रिवृत्तं विचिन्त्य व्यपगतमदयाहि व्रीडितं मुग्धवध्वा ॥ ११ ॥
 शशपदमणिमालं चन्द्ररेखाभिरामं ललितपुलकजालं लक्ष्यबिन्दुप्रवालम् । वपुरनघममुष्या
 वक्ति कस्यापि यूनः सुरतकलहलीलासूक्ष्ममार्गाभियोगम् ॥ १२ ॥ प्रभाते पृच्छन्ती-
 रनुरहसवृत्तं सहचरीर्नवोढा न व्रीडामुकुलितमुखीयं सुखयति । लिखन्तीनां पत्राङ्कुरमनि-
 शमस्यास्तु कुचयोश्चमत्कारो गूढं करजपदमासां कथयति ॥ १३ ॥ क्वचित्ताम्बूलाक्तः
 क्वचिदगुरुपङ्काङ्कमलिनः क्वचिच्चूर्णोद्गारी क्वचिदपि च सालक्तकपदः । वलीभङ्गाभोगैर-
 लकपतितैः कीर्णकुसुमैः स्त्रियः सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपटः ॥ १४ ॥ नखक्षतपुरः-
 स्थलेऽधरदले रदस्य व्रणं च्युता बकुलमालिका विगलिता च मुक्तावली । रतान्तसमये
 मया सकलमेतदालोकितं स्मृतिः क्व च रतिः क्व च क्व च तवालि शिक्षाविधिः ॥ १५ ॥
 वक्षस्ते दृढलग्नकर्कशकुचद्वन्द्वावभग्नान्तरं कण्ठः कङ्कणरत्नकोटिकलनामुव्यक्तमुद्राङ्कितः ।
 व्यत्यासव्यतिषञ्जितश्च तिलकः फाले तवायं सखे कस्याश्चित्प्रकटीकरोति सुरतप्रौढिं
 परां सुभ्रुवः ॥ १६ ॥ तस्याः पाटलपाणिजाङ्कितमुरो निद्राकषाये दृशौ निर्धूताधरशो-
 णिमा विलुलितस्त्रस्तस्त्रजो मूर्धजाः । काञ्चीदाम दरश्लथाञ्चलमिति प्रातर्निखातैर्दृशोरेभिः
 कामशरैस्तदद्भुतमहो पत्युर्मनः कीलितम् ॥ १७ ॥ यद्वात्रौ रहसि व्यपेतविनयं वृत्तं
 रसात्कामिनोरन्योन्यं शयनीयमीहितरसावाप्तिप्रवृत्तस्पृहम् । तत्सानन्दमिलदृशोः कथमपि
 स्मृत्वा गुरूणां पुरो हासोद्भेदनिरोधमन्थरमिलत्तारं कथंचित्स्थितम् ॥ १८ ॥ दंपत्योर्निशि
 जरूपतोर्गृहशुकेनाकर्णितं यद्वचस्तत्प्रातर्गुरुसंनिधौ निगदतस्तस्योपहारं वधूः । कर्णाल-
 म्बितपद्मरागशकलं विन्यस्य चक्षुषुटे व्रीडार्तां प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाम्बन्धनम्
 ॥ १९ ॥ धन्यास्ताः सखि योषितः प्रियतमे सर्वाङ्गलम्बेऽपि याः प्रागल्भ्यं रचयन्ति

मन्मथविधावालम्ब्य धैर्यं महत् । अस्माकं तु तदीयपाणिकमलेनोन्मोचयत्यंशुकं कोऽयं
का वयमत्र किं च सुरतं नैव स्मृतिर्जायते ॥ २० ॥ कान्ते तल्पमुपागते विगलिता
नीवी स्वयं बन्धनाद्वासो विश्रथमेखलागुणधृतं किञ्चिन्नितम्बे स्थितम् । एतावत्सखि वेद्मि
केवलमहं तस्याङ्गसङ्गे पुनः कोऽयं का वयमत्र किं नु सुरतं स्वल्पापि मे न स्मृतिः
॥ २१ ॥ गाढाश्लेषविशीर्णचन्दनरजःपुञ्जप्रसारादियं शय्या संप्रति कोमलाङ्गि परुषे-
त्यारोप्य मां वक्षसि । गाढौष्ठग्रहपूर्वमाकुलतया पादाग्रसंदंशकेनाकृप्याम्बरमात्मनो
यदुचितं धूर्तेन तत्प्रस्तुतम् ॥ २२ ॥ निद्रातुन्दिलशोणलोचनयुगं दत्ताङ्गदन्तच्छदं पर्य-
स्तालकवल्ली धर्मपटलप्रामृष्टपत्रावलि । जृम्भाजृम्भितसीधुसौरभमिलद्रुङ्गीभिरङ्गीकृतस्तोत्रं
शंसति वक्त्रमेव रजनीवृत्तान्तमेणीदृशः ॥ २३ ॥

प्रियप्रस्थानावस्थाकथनम् ।

मुग्धा कान्तस्य यात्रोक्तिश्रवणादेव मूर्च्छिता । बुद्ध्वा वक्ति प्रियं दृष्ट्वा किं चिरेणा-
गतो भवान् ॥ १ ॥ यामीति प्रियपृष्ठायाः कान्तायाः कण्ठवर्त्मनि । वचोजीवितयोरा-
सीद्वहिर्निःसरणे रणः ॥ २ ॥ बाष्पाकुलं प्रलपतोर्गृहिणि निवर्तस्व कान्त गच्छेति । यातं
दंपत्योर्दिनमनुगमनावधिसरस्तीरे ॥ ३ ॥ यामि न यामीति धवे वदति पुरस्तात्क्षणेन
तन्वङ्ग्याः । गलितानि पुरोवलयान्यपराणि तथैव दलितानि ॥ ४ ॥ मनसि निविशते स
कोऽपि तापः प्रणयिनि बाहुलतान्तरस्थितेऽपि । सरसिजमकरन्दगन्धबन्धुर्वहति यदेष
शनैः शनैः समीरः ॥ ५ ॥ कान्ते कथंचिद्रदितप्रयाणे क्षणं विनम्रा विरहार्दिताङ्गी । ततः
समालोक्य कदागतोऽसीत्याख्याय कान्ता मुदमाससाद ॥ ६ ॥ लज्जां विहाय रुदितं
विधृतः पटान्ते मा गास्त्वमित्युदितमङ्गुल्यो मुखेऽस्ताः । स्थित्वा पुरः पतितमेव निवर्तनाय
प्राणेश्वरे व्रजति किं न कृतं कृशाङ्ग्या ॥ ७ ॥ गन्तुर्विवस्वदुदये हृदयेश्वरस्य प्रत्यूषप-
क्षिनिनदश्रमजातकम्पा । निद्रां जलैरशिशिरैर्नयनाब्जजातैः कान्ता तदंसशिखरे पतितैर्ज-
हार ॥ ८ ॥ प्राणेश्वरे किमपि जल्पति निर्गमाय क्षामोदरी वदनमानमयांचकार । आली
पुनर्निभृतमेत्य लतानिकुञ्जमुन्मत्तकोकिलकलध्वनिमाततान ॥ ९ ॥ गन्तुं प्रिये वदति
निःश्वसितं न दीर्घमासीन्न वा नयनयोर्जलमाविरासीत् । आयुर्लिपिं पठितुमेणदृशः परंतु
भालस्थलीं किमु करः समुपाजगाम ॥ १० ॥ प्रहरविरतौ मध्ये बाह्वस्ततोऽपि परेण वा
किमुत सकले यातेऽप्यङ्गि प्रिय त्वमिहैष्यसि । इति दिनशतप्राप्यं देशं प्रियस्य यियासतो
हरति गमनं बालालापैः सबाष्पझलज्जलैः ॥ ११ ॥ पितुरधिपुरं त्यक्ताः सख्यः समं
निजबान्धवैर्न च परिचितीर्जाता पत्युर्गृहेऽपि कयाचन । कतिपयदिनोदञ्चत्प्रेम्णि प्रिये
प्रवसत्यसौ कथयतु मनस्तापं कस्मै नवं नवकामिनी ॥ १२ ॥ सान्त्वप्रायैः प्रणयवचनैर्गन्तु-

माष्टच्छमाने कान्ते तिर्यङ्गमितवदना रुन्धती बाष्पपूरम् । दीर्घोच्छ्वासस्थगनविकलोत्कम्भि
नासापुटान्ता संख्याशून्यं गणयति मृगीलोचना कङ्कणानि ॥ १३ ॥ यामीत्युक्ते हृदयप-
तिना पञ्चशः शङ्खभूषाः स्वैरं स्वैरं झटिति गलिताः पाणिपङ्केरुहाग्रात् । नो यास्यामीत्य-
नुपदमिमां वाचमाकर्णयन्त्यास्तन्व्याः शेषा अपि चटचटेत्येव भङ्गं समीयुः ॥ १४ ॥
आयाते श्रुतिगोचरं प्रियतमप्रस्थानकाले बलात्तल्पान्तःस्थितया तया जनमलं दृष्ट्वा चिरं
मुग्धया । सोच्छ्वासं दृढमन्युनिर्भरगलद्वाष्पाम्बुधौतं तया स्वं वक्त्रं विनिवेश्य भर्तृहृदये
निःशब्दकं रुद्यते ॥ १५ ॥ दृष्टः कातरनेत्रया चिरतरं बद्धाञ्जलिं याचितः पश्चादंशुक-
पल्लवेन विधृतो निर्व्याजमालिङ्गितः । इत्याक्षिप्य समस्तमर्थमवृणो गन्तुं प्रवृत्तः शठः पूर्वं
प्राणपरिग्रहो दयितया मुक्तस्ततो वल्लभः ॥ १६ ॥ लग्ना नांशुकपल्लवे भुजलता नो
द्वारदेशेऽर्पिता नो वा पादयुगे तया निपतितं तिष्ठेति नोक्तं वचः । काले केवलमम्बुदा-
लिमलिने गन्तुं प्रवृत्तः शठस्तन्व्या बाष्पजलौघकल्पितनदीपूरेण रुद्धः प्रियः ॥ १७ ॥
दूरं सुन्दरि निर्गतासि नगरादेशे द्रुमः क्षीरवानस्मादेव निवर्त्यतामिति शनैरुक्त्वाध्वगेन
प्रियाम् । गाढालिङ्गनचक्रितस्तनतटाभोगस्फुटत्कभुक् वीक्ष्योरःस्थलमश्रुपूरितदशः प्रस्थान-
भङ्गः कृतः ॥ १८ ॥ यामि प्रेयसि वारिदागमदिने जानीहि मामागतं चिन्तां चेतसि मा
विधेहि कथयत्येवं सबाष्पे मयि । निःश्वासैः पवनायितं वरतनोरङ्गैः कदम्बायितं कान्त्या
केतकपत्रकामितमहो दृग्भ्यां पयोदायितम् ॥ १९ ॥ यामीत्यप्रियवादिनि प्रियतमे मुद्रा-
भवत्कङ्कणं केलीसद्मबहिर्गतैकचरणे भूमौ शरीरस्थितिः । अन्तर्धानगते पुनर्मृगदृशो वाच्या
किमन्या दशा लाजास्फोट इव स्फुटत्यविरलं हारोऽपि वामभ्रुवः ॥ २० ॥ प्रस्थानं वलयैः
कृतं प्रियसखैरसैरजस्वं गतं धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुरः । यातुं
निश्चितचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता गन्तव्ये सति जीवितप्रियसुहृत्सार्थः किमु
त्यज्यते ॥ २१ ॥ गच्छामीति मयोक्तया मृगदृशा निःश्वासमुद्रेकिणं त्यक्त्वा तिर्यग्वेक्ष्य
बाष्पकलुपेणैकेन मां चक्षुषा । अद्य प्रेम मदर्पितं प्रियसखीवृन्दे त्वया बध्यतामित्थं
स्नेहविवर्धितो मृगशिशुः सोत्प्रासमाभाषितः ॥ २२ ॥ चिन्तामोहविनिश्चलेन मनसा
मौनेन पादानतः प्रत्याख्यानपराङ्मुखः प्रियतमो गन्तुं प्रवृत्तोऽधुना । सव्रीडैरलसैर्निरन्तर-
लुठद्वाष्पाकुलैर्लोचनैः श्वासोत्कम्पकुचं निरीक्ष्य सुचिरं जीवाशया वारितः ॥ २३ ॥

सखीं प्रति नायिकावाक्यम् ।

वयो नव्यं स्वान्तं विषयतरलं हन्त सततं प्रियो दूरे देशे जनकनगरं दुर्लभतरम् ।
जनश्रायं दुष्टो भृशमिदमनर्थाय सततं कथंकारं पारं कथय सखि यामोऽस्य वयसः ॥ १ ॥
आयाता जलदावली सरभसं विद्युत्समालिङ्गिता शैलानां परितः सशब्दमहिभुक्श्रेणी

नरीवृत्त्यति । एवं सत्यपि हन्त संप्रति पतिर्देशान्तरं प्रस्थितस्तदुःखं विनिवेद्यतां सखि
कथं कस्याधुनाग्रे मया ॥ २ ॥ कान्तो यास्यति दूरदेशमिति मे चिन्ता परं जायते लोका-
नन्दकरो हि चन्द्रवदने वैरायते चन्द्रमाः । किं चायं वितनोति कोकिलकलालापो विला-
पोदयं प्राणानेव हरन्ति हन्त नितरामाराममप्दानिलाः ॥ ३ ॥

नायकं प्रति नायिकोक्तयः ।

गच्छ गच्छसि चेत्कान्त पन्थानः सन्तु ते शिवाः । ममापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो
भवान् ॥ १ ॥ न चिरं मम तापाय तव यात्रा भविष्यति । यदि यास्यसि यातव्यमलमाशङ्क-
यापि ते ॥ २ ॥ सहिष्ये विरहं नाथ देहादृश्याञ्जनं मम । यदक्तेत्रां कंदर्पः प्रहर्तुं मां न
शक्यति ॥ ३ ॥ प्राणेश विज्ञप्तिरियं मदीया तत्रैव नेया दिवसाः कियन्तः । संप्रत्ययो-
ग्यस्थितिरेष देशः करा हिमांशोरपि तापयन्ति ॥ ४ ॥ एतस्मिन्सहसा वसन्तसमये
प्राणेश देशान्तरं गन्तुं त्वं यतसे तथापि न भयं तापात्प्रपद्येऽधुना । यस्मात्कैरवसारसौ-
रभमुषा साकं सरोवायुना चान्द्री दिक्षु विजृम्भते रजनिषु स्वच्छा मयूखच्छटा ॥ ५ ॥
लोलैर्लोचनवारिभिश्च शपथैः पादप्रमाणैः परैरन्यास्ता विनिवारयन्ति कृपणाः प्राणेश्वरं
प्रस्थितम् । पुण्याहं व्रज मङ्गलं सुदिवसः प्रातः प्रयातस्य यत्त्वत्त्रेहोचितमीहितं प्रिय
मया त्वं निर्गतः श्रोष्यसि ॥ ६ ॥ भास्वांश्चूततरुर्गुरुर्मनसिजः कोऽप्येष भृङ्गस्तमो मन्दो
गन्धवहः सितो मलयजो दोषाकरो माधवः । अङ्गारो नवपल्लवः परमृतो विज्ञो गुरोराज्ञया
निर्यातोऽसि विचारिताः कथममी क्रूरा ग्रहा न त्वया ॥ ७ ॥ मा याहीत्यपमङ्गलं बत सखे
स्नेहेन हीनं वचस्तिष्ठेति प्रभुता यथारुचि कुरुष्वैषाप्युदासीनता । नो जीवामि विना त्वयेति
वचनं संभाव्यते वा न वा तन्मां शिक्षय नाथ यत्समुचितं वक्तुं त्वयि प्रस्थिते ॥ ८ ॥

नायकं प्रति सखीवाक्यम् ।

किमिति सखे परदेशे गमयसि दिवसान्धनाशया लुब्धः । वर्षति मौक्तिकनिकरं तव
भवनद्वारि काञ्चनी वल्ली ॥ १ ॥ या बिम्बौष्ठरुचिः क्व विद्रुममणिः स्वप्नेऽपि तां लब्धवा-
न्हासश्रीसदृशैस्तपोभिरपि किं मुक्ताफलैर्भूयते । तत्कान्तिः शतशोऽपि वह्निपतनैर्हेम्नः
कुतः सेत्स्यति त्यक्त्वा रत्नमयीं प्रयासि दयितां कस्मै धनायाध्वग ॥ २ ॥ उक्तद्वहिषि
दुर्दुरारवपुषि प्रक्षीणपान्थायुषि श्रयोतद्विप्रुषि चन्द्ररुड्मुषि सखे हंसद्विषि प्रावृषि । मा
मुञ्चोच्चकुचान्तसंततगलद्वाप्पाकुलां बालिकां काले कालकरालनीलजलदव्यालुप्तभास्व-
त्विषि ॥ ३ ॥ मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतैरभ्यर्थितस्त्वं मया बाला प्राङ्गणमागतेन

भवता प्रामोत्यवस्थां पराम् । किं चास्याः कुचभारनिःसहतरैरङ्गैरनङ्गाकुलैरुयुव्यत्कथु-
कजालकैरनुदिनं निःसूत्रमस्मद्रुहम् ॥ ४ ॥

सखायं प्रति नायकोक्तिः ।

शेते शीतकरोऽम्बुजे कुवलयद्वन्द्वाद्विनिर्गच्छति स्वच्छा मौक्तिकसंहतिर्धवल्लिमा हैमीं
लतामञ्चति । स्पर्शात्पङ्कजकोशयोरभिनवा यान्ति स्वजः क्लान्ततामेषोत्पातपरम्परा मम सखे
यात्रास्पृहां कृन्तति ॥ १ ॥

नायिकां प्रति सखीवाक्यम् ।

वारंवारमुदश्रु लोचनयुगं पर्याकुलं जायते निःश्वासा विरमन्ति न क्षणममी व्याश्लिष्ट-
दन्तच्छदाः । प्रस्थानश्रवणादपि प्रियतमस्याहो तवेयं स्थितिर्नो जाने निलयं गते तु दयिते
कीदृग्दशामाप्यसि ॥ १ ॥

देशान्तरोपगतो नायकः ।

दिदृक्षमाणः क्षणमायताक्ष्या मुखाम्बुजं मञ्जुलमध्वनीनः । मुहूर्तमात्रं समुहूर्तकालं सर्व-
कालं कलयांचकार ॥ १ ॥ निशम्य केलीभवनोपकण्ठे मञ्जीरमञ्जुध्वनिमध्वनीनः । यथा-
तथा बद्धकथावशेषं समापयामास समं मुहुरिः ॥ २ ॥ मुखं प्रियायाः समुदीक्ष्यमाणः कान्तो
दिनस्यान्तमपेक्षमाणः । मुहुर्मुहुर्व्योमनि तिग्मभानौ निवेशयामास विलोचनानि ॥ ३ ॥

वसन्तवर्णनम् ।

मधुपराजिपराजितमानिनीजनमनःसुमनःसुरभिश्चयम् । अभृत वारितवारिजविल्लवं स्फु-
टितताम्रतताम्रवनं जगत् ॥ १ ॥ रणत्कङ्कणानां झणझूपाणां चलत्कुण्डलानां कण-
त्किङ्किणीनाम् । वधूनां मुखाम्भोरुहं द्रष्टुकामो रथं मन्थरं चक्रबन्धुश्चकार ॥ २ ॥ विक-
सितसहकारभारहारिपरिमलपुञ्जितगुञ्जितद्विरेफः । नवकिसलयचारुचामरश्रीर्हरति मुनेरपि
मानसं वसन्तः ॥ ३ ॥

वसन्तसमयस्वभावाख्यानम् ॥ कोकिलश्चूतशिखरे मञ्जीरेणुपिञ्जरः । गदितैर्व्य-
क्ततामेति कुलीनश्रेष्ठितैरिव ॥ ४ ॥ परिचुम्बति संश्लिष्य भ्रमरश्रूतमञ्जीरम् । नवसं-
गमसंहृष्टः कामी प्रणयिनीमिव ॥ ५ ॥ आप्रे पल्लविते स्थित्वा कोकिला मधुरस्वरम् ।
चुकूज कामिनां चित्तमाकर्षन्तीव दूतिका ॥ ६ ॥ सुभगे कोटिसंख्यत्वमुपेत्य मदनाशुगैः ।
वसन्ते पञ्चता त्यक्ता पञ्चतासीद्वियोगिनाम् ॥ ७ ॥ पैतङ्गपाकसमये पैतङ्गपतिवि-

क्रमाः । पंतङ्गस्योदये चेलुः पंतङ्गा इव वानराः ॥ ८ ॥ सहकारकुसुमकेसरनिकर-
भरामोदमूर्छितदिगन्ते । मधुरमधुविधुरमधुपे मधौ भवेत्कस्य नोत्कण्ठा ॥ ९ ॥ मलया-
निलमिलनोत्कटमदकलकलकण्ठकलकलललामः । मधुरमधुविधुरमधुपो मधुरयमधुना धिनोति
धराम् ॥ १० ॥ किंशुककलिकान्तर्गतमिन्दुकलास्पर्धिकेसरं भाति । रक्तनिचोलकपिहितं
धनुरिव जतुमुद्रितं वितनोः ॥ ११ ॥ आयाता मधुरजनी मधुरजनीगीतिद्वयेयम् । अङ्कु-
रितः स्मरविटपी स्मर विट पीनस्तनीमबलाम् ॥ १२ ॥ अविरलकमलविकासः सकलालिम-
दश्च कोकिलानन्दः । रम्योऽयमेति संप्रति लोकोत्कण्ठाकरः कालः ॥ १३ ॥ सपदि सखी-
भिर्निभृतं विरहवतीस्त्रातुमत्र भज्यन्ते । सहकारमञ्जरीणां शिखोद्गमग्रन्थयः प्रथमे ॥ १४ ॥
असौ मरुच्चुम्बितचारुकेसरः प्रसन्नतोर्राधिपमण्डलाग्रणीः । वियुक्तरांमातुरदृष्टिवीक्षितो
वसन्तकालो हनुमानिवागतः ॥ १५ ॥ प्रसूनशृङ्गैर्मकरन्दतोयं सलीलमादाय वसन्तकामी ।
वनस्थलीवामदृशां मुखानि सिञ्चत्यसौ मन्दमरुत्करेण ॥ १६ ॥ व्यतीतकल्पे शिशिरैक-
बाल्ये संकल्पपुष्पोद्गमबन्धुराङ्गी । इयं लवङ्गी युवभृङ्गसङ्गादुच्छूनगुच्छस्तनिकेव भाति
॥ १७ ॥ दत्ते जनोऽसौ खलु विद्यमानमविद्यमानं तु न कोऽपि तावत् । वियोगिनां पुष्प-
नमन्नशोकः शोकप्रदोऽभूदतिचित्रमेतत् ॥ १८ ॥ जगौ विवाहावसरे वनस्थलीवसन्तयोः
कामहुताशसाक्षिणि । पिकद्विजः प्रीतमना मनोरमं मुहुर्मुहुर्मङ्गलमन्त्रमादरात् ॥ १९ ॥ रथ-
स्थितानां परिवर्तनाय पुरातनानामिव वाहनानाम् । उत्पत्तिभूमौ तुरगोत्तमानां दिशि प्रतस्थे
रविरुत्तरस्याम् ॥ २० ॥ आस्वादितं स्वादुमरन्दबिन्दुस्वच्छन्दमिन्दीवरसुन्दरीभिः । माकन्दपुष्पं
प्रमदाजनस्य प्रमोदमामोदभरैरकार्षीत् ॥ २१ ॥ कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समयं
विलङ्घ्य । दिग्दक्षिणा गन्धवहं मुखेन व्यलीकनिश्वासमिवोत्ससर्ज ॥ २२ ॥ असूत सद्यः कुसु-
मान्यशोकः स्कन्धात्प्रभृत्येव सपल्वानि । पादेन नापैक्षत सुन्दरीणां संपर्कमासिञ्जितनू-
पुरेण ॥ २३ ॥ सद्यः प्रवालोल्लसचारुपत्रे नीते समाप्ति नवचूतबाणे । निवेशयामास मधु-
द्विरेफान्नामाक्षराणीव मनोभवस्य ॥ २४ ॥ वर्णप्रकर्षे सति कर्णिकारं दुनोति निर्गन्धतया
स्म चेत् । प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः ॥ २५ ॥ बालेन्दु-
वक्राप्यविकासभावाद्वभुः पलाशान्यतिलोहितानि । सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षता-
नीव वनस्थलीनाम् ॥ २६ ॥ लग्नद्विरेफाजनभक्तिचित्रं मुखे मधुश्रीस्तिलकं प्रकाश्य ।
रागेण बालारुणकोमलेन चूतप्रवालोल्लसलंचकार ॥ २७ ॥ मृगाः प्रियालल्लुममञ्जरीणां
रजःकर्णैर्विभ्रितदृष्टिपाताः । मदोद्धताः प्रत्यनिलं विचेरुर्वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः ॥ २८ ॥
चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज । मनस्विनीमानविघातदक्षं तदेव
जातं वचनं स्मरस्य ॥ २९ ॥ हिमव्यपायाद्विशदाधराणामापाण्डुरीभूतमुखच्छवीनाम् । स्वे-

१ सूर्यस्य. २ शलभाः. ३ पुनागः; (पक्षे) सटाः. ४ चन्द्रबिम्बः; (पक्षे) सुग्रीवस्य सेना.
५ स्त्री; (पक्षे) दशरथपुत्रः.

दोद्रमः किंपुरुषाङ्गनानां चक्रे पदं पत्रविशेषकेषु ॥ ३० ॥ मधु द्विरेफः कुसुमैकपात्रे पपी
 प्रियां स्वामनुवर्तमानः । शृङ्गेण च स्पर्शनिमीलिताक्षीं मृगीमकण्डूयत कृष्णसारः ॥ ३१ ॥
 ददौ रसात्पङ्कजरेणुगन्धि गजाय गण्डूषजलं करेणुः । अर्घोपभुक्तेन विसेन जायां संभा-
 वयामास रथाङ्गनामा ॥ ३२ ॥ गीतान्तरेषु श्रमवारिलेशैः किञ्चित्समुच्छ्वासितपत्रलेखम् ।
 पुष्पासवाघूर्णितनेत्रशोभि प्रियामुखं किंपुरुषश्चुत्तुम्बे ॥ ३३ ॥ पर्याप्तपुष्पस्तबकस्तनाभ्यः
 स्फुरत्प्रवालोल्लसन्मनोहराभ्यः । लतावधूम्यस्तरवोऽप्यवापुर्विनम्रशाखाभुजबन्धनानि ॥ ३४ ॥
 न तज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं न पङ्कजं तद्यदलीनषट्पदम् । न षट्पदोऽसौ कलगुञ्जितो न यो
 न गुञ्जितं तन्न जहार यन्मनः ॥ ३५ ॥ कुसुमजन्म ततो नवपल्लवास्तदनु षट्पदकोकिलकू-
 जितम् । इति यथाक्रममाविरभून्मधुर्द्रुमवतीमवतीर्य वनस्थलीम् ॥ ३६ ॥ उपहितं शिशिरापग-
 मश्रिया मुकुलजालमशोभत किंशुके । प्रणयिनीव नखक्षतमण्डनं प्रमदया मदयापितलज्जया
 ॥ ३७ ॥ व्रणगुरुप्रमदाधरदुःसहं जघननिर्विषयीकृतमेखलम् । न खलु तावदशेषमपोहितुं
 रविरलं विरलं कृतवान्हिमम् ॥ ३८ ॥ अभिनयान्परिचेतुमिवोद्यता मलयमारुतकम्पितपल्लवा ।
 अमदयत्सहकारलता मनः सकलिका कलिकामजितामपि ॥ ३९ ॥ नयगुणोपचितामिव भूपतेः
 सदुपकारफलां श्रियमर्थिनः । अभिययुः सरसो मधुसंभृतां कमलिनीमलिनीरपतत्रिणः ॥ ४० ॥
 कुसुममेव न केवलमार्तवं नवमशोकतरोः स्मरदीपनम् । किसलयप्रसवोऽपि विलासिनां मद-
 यिता दयिताश्रवणार्पितः ॥ ४१ ॥ विरचिता मधुनोपवनश्रियामभिनवा इव पत्रविशेषकाः ।
 मधुलिहां मधुदानविशारदाः कुरबका रवकारणतां ययुः ॥ ४२ ॥ सुवदनावदनासवसंभृतस्त-
 दनुवादिगुणः कुसुमोद्रमः । मधुकरैरकरोन्मधुलोलुपैर्बकुलमाकुलमायतपङ्क्तिभिः ॥ ४३ ॥
 प्रथममन्यभृताभिरुदीरिताः प्रविरला इव मुग्धवधूकथाः । सुरभिगन्धिषु शुश्रुविरे गिरः
 कुसुमितासु मिता वनराजिषु ॥ ४४ ॥ श्रुतिमुखभ्रमरस्वनगीतयः कुसुमकोमलदन्तरुचो
 बभुः । उपवनान्तलताः पवनाहतैः किसलयैः सलयैरिव पाणिभिः ॥ ४५ ॥ ललितविभ्र-
 मबन्धविचक्षणं सुरभिगन्धपराजितकेसरम् । पतिषु निर्विविशुर्मधुमङ्गनाः स्मरसखं रसखण्ड-
 नवर्जितम् ॥ ४६ ॥ शुशुभिरे स्मितचारुतराननाः स्त्रिय इव श्लथशिञ्जितमेखलाः । विक-
 चतामरसा गृहदीर्घिका मदकलोदकलोलविहंगमाः ॥ ४७ ॥ उपययौ तनुतां मधुखण्डिता
 हिमकरोदयपाण्डुमुखच्छविः । सदृशमिष्टसमागमनिर्वृतिं वनितयानितया रजनीवधूः ॥ ४८ ॥
 अपतुषारतया विशदप्रभैः सुरतसङ्गपरिश्रमनोदिभिः । कुसुमचापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो
 मकरोर्जितकेतनम् ॥ ४९ ॥ हुतहुताशनदीप्ति वनश्रियः प्रतिनिधिः कनकाभरणस्य यत् ।
 युवतयः कुसुमं दधुराहितं तदलके दलकेसरपेशलम् ॥ ५० ॥ अलिभिरञ्जनबिन्दुमनोहरैः
 कुसुमपङ्क्तिनिपातिभिरङ्कितः । न खलु शोभयति स्म वनस्थलीं न तिलकस्तिलकः प्रमदा-
 मिव ॥ ५१ ॥ अमदयन्मधुगन्धसनाथया किसलयाधरसंततया मनः । कुसुमसंभृतया नव-
 मल्लिका स्मितरुचा तरुचारुविलासिनी ॥ ५२ ॥ अरुणरागनिषेधिभिरंशुकैः श्रवणलब्ध-

पदैश्च यवाङ्कुरैः । परभृताविरुतैश्च विलासिनः स्मरबलैरबलैकरसाः कृताः ॥ १३ ॥ उप-
 चितावयवा शुचिभिः कणैरलिकदम्बकयोगमुपेयुषी । सदृशकान्तिरलक्ष्यत मञ्जरी तिलक-
 जालकजालकमौक्तिकैः ॥ १४ ॥ ध्वजपटं मदनस्य धनुर्भूतश्छविकरं मुखचूर्णमृतुश्रियः ।
 कुसुमकेसररेणुमलिग्रजाः सपवनोपवनोत्थितमन्वयुः ॥ १५ ॥ अनुभवन्नवदोलमृतूत्सवं
 पटुरपि प्रियकण्ठाजिघृक्षया । अनयदासनरज्जुपरिग्रहे भुजलतां जलतामबलाजनः ॥ १६ ॥
 त्यजत मानमलं बत विग्रहैर्न पुनरेति गतं चतुरं वयः । परभृताभिरितीव निवेदिते स्मरमते
 रमते स्म वधूजनः ॥ १७ ॥ नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम् । मृदुलतान्त-
 लतान्तमलोकयत्स सुरभिं सुरभिं सुमनोभरैः ॥ १८ ॥ विलुलितालकसंहितिरामृशन्मृगदृशां श्र-
 मवारि ललाटजम् । तनुतरङ्गततिं सरसां दलत्कुवलयं वलयन्मरुदाववौ ॥ १९ ॥ स्फुटमिवोज्ज्व-
 लकाञ्चनकान्तिभिर्युतमशोकमशोभत चम्पकैः । विरहिणां हृदयस्य भिदाभृतः कपिशितं पि-
 शितं मदनप्रिना ॥ २० ॥ स्मरहुताशनमुर्मुरचूर्णतां दधुरिवाम्रवणस्य रजःकणाः । निपतिताः
 परितः पथिकव्रजानुपरि ते परितेपुरतो भृशम् ॥ २१ ॥ रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुधः प्रियतमेषु
 वधूरनुनायिका । बकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः ॥ २२ ॥ प्रियसखीस-
 दृशं प्रतिबोधिताः किमपि काम्यगिरा परपुष्टया । प्रियतमाय वपुर्गुरुमत्सरच्छिदुरयादुरया-
 चितमङ्गनाः ॥ २३ ॥ मधुकरैरपवादकरैरिव स्मृतिभुवः पथिका हरिणा इव । कलतया व-
 चसः परिवादिनीस्वरजिता रजिता वशमाययुः ॥ २४ ॥ समभिसृत्य रसादवलम्बितः प्रम-
 दया कुसुमावचिचीषया । अविनमन्न रराज वृथोच्चकैरनृतया नृतया वनपादपः ॥ २५ ॥ वद-
 नसौरभलोभपरिभ्रमद्भ्रमरसंभृतसंभृतशोभया । चलितया विदधे कलमेखलाकलकलोऽलकलो-
 लदृशान्यया ॥ २६ ॥ कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहाः । मरणमप्य-
 पराः प्रतिपेदिरे किमु मुहुर्मुमुहूर्गतभर्तृकाः ॥ २७ ॥ मधुरया मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धि-
 समेधितमेधया । मधुकराङ्गनया मुहुरुन्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे ॥ २८ ॥ अरुणि-
 ताखिलशैलवना मुहुर्विदधती पथिकान्परितापिनः । विकचकिशुकसंहतिरुच्चकैरुदवहद्व-
 हव्यवहश्रियम् ॥ २९ ॥ कमलिनी मलिनी दयितं विना न सहते सह तेन निषेवितुम् ।
 तमधुना मधुना निहितं हृदि स्मरति सा रतिसारमहर्निशम् ॥ ३० ॥ सुहृदस्तरुणीनखक्ष-
 तानां प्रतिपक्षाः पथिकाङ्गनाजनानाम् । दहनद्युतिदस्यवः समन्ताद्विपिने किशुककुड्मला
 विरेजुः ॥ ३१ ॥ किशुकक्षितिरुहां विलसन्तः कुड्मलाः कुटिलतां कलयन्तः । पान्थवा-
 रणविदारणताम्राः कामकेसरिनखा इव रेजुः ॥ ३२ ॥ प्रस्फुरत्प्रचुरबालपल्लवा वीरुधश्च
 तरलाश्चकाशिरे । क्रीडिता इव कुसुम्भवारिभिः काममित्रसमये समागते ॥ ३३ ॥ कूजि-
 तानि कलयन्वनप्रियो न प्रियो विरहिणामजायत । मन्मथाग्निरपि भस्मना दरं सादरं
 मुनिमनोऽम्बुजं व्यधात् ॥ ३४ ॥ बकुलकुलमिलन्मिलिन्दमालामदकलकोकिलकूजितोद-
 येन । अहह नियमिनोऽपि तत्त्वचिन्ताच्युतमतयो मतयोषितो बभूवुः ॥ ३५ ॥ कुसुमनग-

वनान्युपैतुकामा किसलयिनीमवलम्ब्य चूतयष्टिम् । कणदलिकुलनूपुरा निरासे नलिनवनेषु
 पदं वसन्तलक्ष्मीः ॥ ७६ ॥ विकसितकुसुमाधरं हसन्तीं कुरवकराजिवधूं विलोकयन्तम् ।
 ददृशुरिव सुराङ्गना निषण्णं सशरमनङ्गमशोकपल्लवेषु ॥ ७७ ॥ मुहुरनुपतता विधूयमानं
 विरचितसंहति दक्षिणानिलेन । अलिकुलमलकाकृतिं प्रपेदे नलिनमुखान्तविसर्पिं पङ्क-
 जिन्याः ॥ ७८ ॥ श्वसनचलितपल्लवाधरोष्ठे नवनिहितेर्ष्यमिवावधूनयन्ती । मधुसुरभिणि
 षट्पदेन पुष्पे मुख इव शाललतावधूश्चुम्बे ॥ ७९ ॥ उत्त्स्नमम्बुजदृशमिव मानरत्न-
 मादाय षट्पदतिलान्मधुवारिपूरान् । पुंस्कोकिलस्य कलकूजितकैतवेन संकल्पवाक्यमयमा-
 तनुते रसालः ॥ ८० ॥ उत्फुल्लपङ्कजनिषक्तलसद्भिरेफः किञ्चिद्विनिद्रकुमुदोत्करसंभृतश्रीः ।
 आमूलनद्धविविधाद्रुतमाल्यमालश्रित्रं न कस्य तनुते ललितस्तमालः ॥ ८१ ॥ ध्रुवन्त्यमूनि
 मदमूर्च्छदलध्वनीनि धूताध्वनीनहृदयानि मधोर्दिनानि । निस्तन्द्रचन्द्रवदनावदनारविन्द-
 सौरभ्यसौहृदसगर्वसमीरणानि ॥ ८२ ॥ कुपितापि मनःपतिना सह का सहकारविलोक-
 नजातरसा । तरसा रमते स्म न हा रमणी रमणीयतनुः सुतनुः सुरभौ ॥ ८३ ॥ स्थलकमल-
 तरूणां कामिनीलोचनेषु क्षिपति मुकुलमुष्ट्या धूलिजातं विशालम् । तदनु हरति हन्त
 स्वान्तसर्वस्वमासामयमनयविदग्धो धूर्तवन्मीनकेतुः ॥ ८४ ॥ पथि पथि शुक्चञ्चूचरुभा-
 ङ्कुराणां दिशि दिशि पवमानो वीरुधां लासकश्च । नरि नरि किरति द्वाक्सायकान्पुष्प-
 धन्वा पुरि पुरि विनिवृत्ता मानिनीमानचर्चा ॥ ८५ ॥ इह मधुपवधूनां पीतमल्लीमधूनां विल-
 सति कमनीयः काकलीसंप्रदायः । इह नटति सलीलं मञ्जरी वञ्जुलस्य प्रतिपदमुपदिष्टा द-
 क्षिणेनानिलेन ॥ ८६ ॥ विकसति सहकारे स्फारसौरभ्यसारे वहति ध्रुतपटीरे मन्दमन्दं
 समीरे । कलयति कलवाचं कोकिलोकोऽपि रुष्टः क्षणमपि न मृगाक्ष्या वल्लभो दुर्लभोऽभूत्
 ॥ ८७ ॥ इदं हि नववसन्ते मञ्जरीरेणुपुञ्जचरुणधवलदेहा बद्धहेलं सरन्ति । तरलमलि-
 समूहा हारिहंकारिकण्ठा बहलपरिमलालीसुन्दरं सिन्दुवारम् ॥ ८८ ॥ स्थाने स्थाने
 मलयमरुतः पूरयन्त्यङ्कपालीं पुष्पालीं स्मरगजरजःस्नानयोग्याः परागाः । जातं चूते मधु
 मधुकरप्रेयसीजानुदघ्नं निविघ्नत्वं सपदि भवते रागराज्याभिषेकः ॥ ८९ ॥ प्रसूनकलिका-
 कुलैः किसलयैः करस्पर्धिभिः स्फुरन्मधुमदभ्रभङ्गमरकोकिलाकूजितैः । इति क्रमसमुद्गतैरु-
 पवनावलीमण्डलीममण्डयदिव प्रियामुतुवसुंधरावल्लभः ॥ ९० ॥ विलासिभिरिवोन्मदै रचि-
 तरम्यगुञ्जारवैः प्रसूनसुरभीकृतैर्विगलितत्रपास्तापसाः । अशोकशिखरस्थितैः सुनयना-
 न्वितैः षट्पदैर्निरन्तरनिषेवितामितमधौ मधौ रेमिरे ॥ ९१ ॥ मन्दोऽयं मलयानिलः कि-
 सलयं चूतद्रुमाणां नवं माद्यत्कोकिलकूजितं विचकिलामोदः पुराणं मधु । बाणानित्युपदी-
 करोति सुरभिः पञ्चैव षष्ठेधवे यूनाभिन्द्रियपञ्चकस्य युगपत्समोहसंपादनः ॥ ९२ ॥ उ-
 द्यद्भिर्द्रुमकान्तिभिः किसलयैस्ताम्रां त्विषं बिभ्रतो भृङ्गालीविरुतैः कलैरविशदव्याहारली-

लाभृतः । भ्राम्यन्तो मलयानिलाहतिचलैः शाखासहस्रैर्मुहुर्भान्ति प्राप्य मधुप्रसङ्गमधुना
 मत्ता इवामी द्रुमाः ॥ ९३ ॥ चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका बध्नाति न स्वं रजः संनद्धं
 यदपि स्थितं कुरवकं तत्कोरकावस्थया । कण्ठेषु स्वलितं गतेऽपि शिशिरे पुंस्कोकिलानां
 रुतं शङ्के संहरति स्मरोऽपि चकितस्तूणार्धकृष्टं शरम् ॥ ९४ ॥ पुष्पाणि प्रथमं ततः प्रक-
 टिताः स्वान्तोत्सवाः पल्लवाः पश्चादुन्मदकोकिलालिललनाकोलाहलः कोमलः । इत्थं प्रा-
 दुरभूदुपेत्य परितः प्राज्यप्रमोदप्रदः प्रोद्दामद्रुमराजिराजितवनक्षोणीमृतुक्षमापतिः ॥ ९५ ॥
 स्तोत्रं चैत्रगुणोदयस्य विरहिप्राणप्रयाणानकष्टकारः स्मरकार्मुकस्य सुदृशां शृङ्गारशिक्षा-
 गुरुः । दोलकेलिकलामु मङ्गलपदं वन्दी वनान्तश्रियां नादोऽयं कलकण्ठकण्ठकुहरप्रेङ्खो-
 लितः श्रूयते ॥ ९६ ॥ माकन्दच्युतपुष्परेणुपटलीकूप्तालवालोदरे मन्दस्यन्दिमरन्दपूरभरिते
 वातोत्थपुष्पल्लवैः । खेलन्तो ललितं मधोर्गुणगणान्गायन्ति पुष्पंधयाः कान्तानामधरे ध्वं-
 यन्ति मधुरं सक्तं मधूलीरसम् ॥ ९७ ॥ आरूढो मलयानिलद्विपवरं युक्तो विलासानुगैः
 पीतः पुष्पविलोचनैर्नवलतापौराङ्गनानां गणैः । अभ्राम्यद्वनपत्तने मधुमहीपालस्ततः कोकि-
 लालीलालापमिलज्झमज्झमरिकाभाङ्कारभेरीरवैः ॥ ९८ ॥ वारस्त्रीव वनस्थली नवनवां शोभां
 बभारान्वहं पान्थान्पीडयति स्म तस्कर इव क्रूरैः शरैर्मन्मथः । शृङ्गारः सगुणः क्षमापति-
 रिव प्राप्तः प्रतिष्ठां परां रात्रिः स्वीकुरुते स्म मुग्धललनालज्जेव कार्थ्यं क्रमात् ॥ ९९ ॥
 साम्यं संप्रति सेवते विचिकिलं षाण्मासिकैर्मौक्तिकैर्बाह्वीकीदशनव्रणारुणतरैः पत्रैरशोकश्रितः ।
 भृङ्गालङ्घितकोटि किंशुकमिदं किञ्चिद्विवृन्तायते माञ्जिष्ठस्तबकैश्च पाटलितरोरन्यैव काचि-
 ह्लिपिः ॥ १०० ॥ गर्भग्रन्थिषु वीरुधां सुमनसो मध्येऽङ्कुरं पल्लवा वाञ्छामात्रपरिग्रहः
 पिकवधूकण्ठोदरे पञ्चमः । किं च त्रीणि जगन्ति जिष्णु दिवसैर्द्वित्रैर्मनोजन्मनो देवम्यापि
 विरोज्जितं यदि भवेदभ्यासवश्यं धनुः ॥ १०१ ॥

मदनपूजा ॥ कुसुममुकुमारमूर्तिर्दधती नियमेन तनुतरं मध्यम् । आभाति मकरकेतोः
 पार्श्वस्था चापयष्टिरिव ॥ १०२ ॥

कुसुमावचयः ॥ निजनयनप्रतिबिम्बैरम्बुनि बहुशः प्रतारिता कापि । नीलोत्पलेऽपि विमृ-
 शति करमर्पयितुं कुसुमलावी ॥ १०३ ॥ असंख्यपुष्पोऽपि मनोभवस्य पञ्चैव बाणार्थमयं ददाति ।
 एवं कदर्यत्वमिवावधार्य सर्वस्वमग्राहि मधोर्वधूभिः ॥ १०४ ॥ अताडयत्पल्लवपाणिनैकं पुष्पो-
 च्चये राजवधूरशोकम् । तच्छेदहेतोरलिपङ्क्तिभङ्गया विकृन्तिता बाललता स्मरेण ॥ १०५ ॥
 अन्यत्र यूयं कुसुमावचायं कुरुध्वमत्रास्मि करोमि सख्यः । नाहं हि दूरं भ्रमितुं समर्था प्र-
 सीदतायं रचितोऽञ्जलिर्वः ॥ १०६ ॥ उच्चित्य प्रथममवस्थितं मृगाक्षी पुष्पोधं श्रितवित्पं
 ग्रहीतुकामा । आरोढुं पदमदधादशोकयष्टावामूलं पुनरपि तेन पुष्पिता सा ॥ १०७ ॥
 मुखकमलकमुन्नमय्य यूना यदभिनवोदवधूर्बलादचुम्बि । तदपि न किल बालपल्लवाग्रग्रहप-
 रया विविदे विदग्धसख्या ॥ १०८ ॥ व्रततिविततिभिस्तिरोहितायां प्रतियुवतौ वदनं प्रियः

प्रियायाः । यदधयदधरावलोपनृत्यत्करवलयस्वनितेन तद्विषये ॥ १०९ ॥ विलसितमनुकुर्वती पुरस्ताद्धरणिगुहाधिरुहो वधूर्लतायाः । रमणमृजुतया पुरः सखीनामकलितचापलदोषमालिलिङ्ग ॥ ११० ॥ सललितमवलम्ब्य पाणिनांसे सहचरमुच्छ्रितगुच्छवाञ्छयान्या । सकलकलमकुम्भविभ्रमाभ्यामुरसि रसादवतस्तरे स्तनाभ्याम् ॥ १११ ॥ मृदुचरणतलाग्रदुःस्थितत्वादसहतरा कुचकुम्भयोर्भरस्य । उपरि निरवलम्बनं प्रियस्य न्यपतदथोच्चतरोच्चिषयान्या ॥ ११२ ॥ उपरिजतरुजानि याचमानां कुशलतया परिरम्भलोलुपोऽन्यः । प्रथितपृथुपयोधरां गृहाण स्वयमिति मुग्धवधूमुदास दोर्म्याम् ॥ ११३ ॥ इदमिदमिति भूरुहां प्रसूनैर्मुहुरतिलोभयता पुरः पुरोऽन्या । अनुरहसमनायि नायकेन त्वरयति रन्तुमहो जनं मनोभूः ॥ ११४ ॥ विजनमिति बलादमुं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य विपक्षमन्तिकेऽन्या । अभिपतितुमना लघुत्वभीतेरभवदमुञ्चति वल्लभेऽतिगुर्वी ॥ ११५ ॥ पूर्वं द्विरेफपरिभूतिभयाद्भवत्यायत्केशपुष्पभरणं हरिणाक्षि मुक्तम् । व्यर्थं तदद्य पुनरप्यलकेषु भृङ्गाः पुञ्जीभवन्निजकुलभ्रमतः पतन्ति ॥ ११६ ॥ सन्तु द्रुमाः किसलयोत्तरपुष्पभाराः प्राप्ते वसन्तसमये कथमित्थमेव । न्यासैर्नवद्युतिमतोः पदयोस्तवेयं भूः पुष्पिता मुतनु पल्लवितेव भाति ॥ ११७ ॥ अनुभवत युवत्यो भाग्यवत्यो नितान्तं कुसुमवलयवेलासङ्गखेलासुग्वानि । मम तु मधुकराणां वाटपाटच्चराणां सपदि पतति धाटी पुष्पवाटीनिवेशे ॥ ११८ ॥ पाणौ पद्मधिया मधूककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयोर्नीलेन्दीवरशङ्कया नयनयोर्बन्धूकबुद्ध्याधरे । लीयन्ते कबरीभरे निजकुलव्यामोहजातस्पृहा दुर्वारा मधुपाः कियन्ति तरुणि स्थानानि रक्षिष्यसि ॥ ११९ ॥

वसन्तवायवः ॥ यथायथं ताः सहिता नभश्चरैः प्रभाभिरुद्भासितशैलवीरुधः । वनं विशन्त्यो वनजायतेक्षणाः क्षणद्युतीनां दधुरेकरूपताम् ॥ १२० ॥ विनयति सुदृशो दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन । तदहितयुवतेरभीक्षणमक्षोर्द्वयमपि रोषरजोभिरापुपूरे ॥ १२१ ॥ स्फुटमिदमभिचारमन्त्र एव प्रतियुवतेरभिधानमङ्गनानाम् । वरतनुरमुनोपहूय पत्या मृदुकुसुमेन यदाहताप्यमूर्च्छत् ॥ १२२ ॥ विपुलकमपि यौवनोद्धतानां धनपुलकोदयकोमलं चकाशे । परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वलमेव कामिनीनाम् ॥ १२३ ॥ हिमलवसदृशः श्रमोदबिन्दूनपनयता किल नूतनोदवध्वाः । कुचकलशकिशोरकौ कथंचित्तरलतया तरुणेन पस्पृशाते ॥ १२४ ॥ समदनमवतंसितेऽधिकर्णप्रणयवता कुसुमे सुमध्यमायाः । व्रजदपि लघुतां बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः ॥ १२५ ॥ अतिमन्दचन्दनमहीधरवातं स्तबकाभिरामलतिकातरुजातम् । अपि तापसानुपवनं मदनार्तान्मदमञ्जुगुञ्जदलिपुञ्जमकार्षीत् ॥ १२६ ॥ उपवनतरुनृत्याध्यापने लब्धवर्णो विरचितजलकेलिः पद्मिनीकामिनीभिः । प्रियसुदृढसमेषोराययौ योगियोगस्थितिबिदलनदक्षो दक्षिणो गन्धवाहः ॥ १२७ ॥ आलिङ्गन्ते मलयजतरूनास्त्वजन्ते वनान्तानाष्ट-

चञ्चन्ते चिरपरिचितान्मालयान्निर्झरीघान् । अद्य स्थित्वा द्रविडमहिलाभ्यन्तरे श्वः प्रभाते
 प्रस्थातारो मलयमरुतः कुर्वते संनिधानम् ॥ १२८ ॥ लताकुञ्जं गुञ्जन्मदवदलिपुञ्जं च-
 पलयन्समालिङ्गन्नङ्गं द्रुततरमनङ्गं प्रवलयन् । मरुन्मन्दं मन्दं दलितमरविन्दं तरलयन्-
 जोवृन्दं विन्दन्किरति मकरन्दं दिशि दिशि ॥ १२९ ॥ मलयशिखरादाकैलासं मनोभव-
 शासनाद्भुवनवलयं जेतुं वाञ्छन्वसन्तसमीरणः । विहितवसतिं कैलासाग्रे भुजङ्गधरं हरं
 मनसि विमृशन्भीतः शङ्के प्रयाति शनैः शनैः ॥ १३० ॥ पथि पथि लतालोलाक्षीभिः
 स्तवन्मधुसूकरं कुसुमनिकरं वर्षन्तीभिः सहर्षमिवाचिंतः । मधुकरवधूगीतासक्तं कुरङ्गक-
 मास्थितः प्रसरति वने मन्दं मन्दं वसन्तसमीरणः ॥ १३१ ॥ उदञ्चत्कावेरीलहरिषु
 परिष्वङ्गरङ्गे नटन्तः कुहूकण्ठीकण्ठीरवरवलवत्रासितप्रोपितेभाः । अमी चैत्रे मैत्रावरुणि-
 तरुणीकेलिकङ्केल्लिमलीचलद्वल्लीहल्लीसकमुरभयश्रण्डि चञ्चन्ति वाताः ॥ १३२ ॥ हेमा-
 म्भोरुहपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिलस्तत्रत्यैरिव यामिकैर्मधुरैरारब्धकोलाहलः ।
 निर्यातस्त्वरया ब्रजन्निपतितः श्रीखण्डपङ्कद्वैलिप्ते केरलकामिनीकृत्तटे खञ्जः शनैर्ग-
 च्छति ॥ १३३ ॥ प्राप्तः प्राज्यमिव श्रमं जलजिनीसौरभ्यभारं वहन्नुद्दामस्तवकानमन्न-
 वलतालक्ष्मीमिवालययन् । स्त्रीकुर्वन्मदमन्थरानिव गतेर्वामभ्रुवां विभ्रमान्मन्दं मन्दमुपाज-
 गाम पवनः पाटीरवाटीतटात् ॥ १३४ ॥ पानीयं नारिकेलीफलकुहरकुहूत्कारि कल्लोल-
 यन्तः कावेरीतीरतालद्रुमभरितमुराभाण्डभाङ्गारचण्डाः । एते तन्वन्ति वेलावनललितलता-
 ताण्डवं द्राविडस्त्रीकर्पूरापाण्डुगण्डस्थललुठितरया वायवो दाक्षिणात्याः ॥ १३५ ॥
 कावेरीतीरभूमिरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशिष्टः कर्णाटीचीनपीनस्तनवसनदशान्दोलनस्पन्द-
 मन्दः । लोलछाटीललाटालकललितलतालास्यलीलाविलोलः कष्टं भो दाक्षिणात्यः प्रस-
 रति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः ॥ १३६ ॥ ये दोलाकेलिकाराः किमपि मृगदृशां
 मानतन्तुच्छिदो ये सद्यः शृङ्गारदीक्षाव्यतिकरगुरवो ये च लोकत्रयेऽपि । ते कण्ठे लोठयन्तः
 परभृतवयसां पञ्चमं रागराजं वान्ति स्वैरं समीराः स्मरविजयमहासाक्षिणो दाक्षिणात्याः ॥ १३७ ॥

वसन्तपथिकाः ॥ वक्रेण शिरसि पतता नित्यं रुधिरारुणेन दुर्वारः । मत्तद्विष इव
 पथिकः किंशुककुसुमाङ्कुशेन भृतः ॥ १३८ ॥ समवलोक्य विलासवनस्थलीं न पथिकैः
 पथि कैः पतितं भुवि । मलयजद्रुमसौरभमेदुरोदरसमीरसमीरितवल्लरीम् ॥ १३९ ॥
 वसन्तप्रारम्भे चिरविरहखिन्ना सहचरी यदि प्राणान्मुञ्चेत्तदिह वधभागी भवति कः ।
 वयो वा स्नेहो वा कुसुमविशिखो वेति विमृशंस्तुंहीति प्रव्यक्तं पिकनिकरझाङ्गारमशृ-
 णोत् ॥ १४० ॥ रे पान्थाः स्वगृहाणि गच्छत सुखं सेवाक्षणो मुच्यतां मानं
 मानिनि मुञ्च वल्लभजने कोपानुबन्धेन किम् । आयातः कुसुमाकरः क्षपयति प्राणा-
 न्वियोगातुरेष्वित्येवं परपुष्टनादपटहो वक्तीव कामाज्ञया ॥ १४१ ॥ सा तन्वीति घनस्त-

नीति विकसस्त्रीलाब्जनेत्रेति च त्वैरं संचरतीति वक्ति मधुरां वाचं विचित्रामपि । इत्थं विह्वमपाटलाधरपुटां सीमन्तिनीं ध्यायतो रोमाञ्चो रुदितं स्मितं प्रलपितं पान्थस्य संजायते ॥ १४२ ॥ अध्वन्यस्य वधूर्वियोगविधुरा भर्तुः स्मरन्ती यदि प्राणानुज्जति कस्य तत्खलु महत्संजायते पातकम् । यावन्नो कृतमध्वगेन हृदये तावत्तरोर्मूर्धनि प्रोद्धुष्टं परपुष्टया तव तवेत्युच्चैर्वचोऽनेकशः ॥ १४३ ॥ उन्मीलन्मधुगन्धलुब्धमधुपव्याधूतचूताङ्कुर-क्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः । नीयन्ते पथिकैः कथं कथमपि ध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासमागमरसोह्लासैरमी वासराः ॥ १४४ ॥ अध्वन्यैर्मकरन्दशीकर-सुरामत्तकण्ठकोकिले मार्गे मार्गनिरोधिनी परिहृता शङ्केऽशुभाशङ्कया । पान्थस्त्रीवधपातकादुपनतं चण्डालचिह्नं मधोरेषा ^१खिङ्गिणिकेव षट्पदपयी भाङ्गारिणी संहतिः ॥ १४५ ॥ सव्याधेः कृशता क्षतस्य रुधिरं दष्टस्य लालास्रुतिः किञ्चिन्नैतदिहास्ति तत्कथमसौ पान्थस्तपस्वी मृतः । आ ज्ञातं मधुलम्पटैर्मधुकरैरारब्धकोलाहले नूनं साहसिकेन चूतमुकुले दृष्टिः समारोपिता ॥ १४६ ॥ एतस्मिन्दक्षिणाशानिलचलितलतालीनमत्तालिमालापक्ष-क्षोभावधूतच्युतबहलरजोह्लादिहृद्ये वसन्ते । प्रेमस्वेदार्द्रबाहुश्चथवलयलसत्प्रौढसीमन्तिनीनां मन्दः कण्ठग्रहोऽपि ग्लपयति हृदयं किं पुनर्विप्रयोगः ॥ १४७ ॥

ग्रीष्मवर्णनम् ।

रेजे पुष्पैर्ग्रीष्ममासाद्य मल्ली मल्ली सद्यः संश्रयन्ते स्म भृङ्गाः । भृङ्गैस्तत्रारम्भि हर्षेण गानं गाने लौल्यं लेभिरे योगिनोऽपि ॥ १ ॥ अत्युल्लसद्विसरहस्ययुजा भुजेन वक्त्रेण शारदसुधांशुसरोरुहेण । पीयूषपोषभुभगेन च भाषितेन त्वं चेत्प्रसीदसि मृगाक्षि कुतो निदाघः ॥ २ ॥

ग्रीष्मसमयस्वभावाख्यानम् ॥ प्रतिगतमर्थिजनानां विच्छिन्नाशं समूहमवलोक्य । स्फुटितमपयसस्तापादिव हृदयमलं तडागस्य ॥ ३ ॥ सुभगसलिलावगाहाः पाटलसंसर्ग-सुरभिवनवाताः । प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः ॥ ४ ॥ देशे देशे जैडिमकुरङ्गास्तेजोभल्लैर्दिनकरभिल्ले । धावं धावं प्रहरति राज्ञां धारागेहं शरणमवापुः ॥ ५ ॥ संजातपत्रप्रेकरान्वितानि समुद्रहन्ति स्फुटपाटलत्वम् । विर्कस्वराण्यर्ककराभिर्मर्शादिनानि पद्मानि च वृद्धिमीर्युः ॥ ६ ॥ प्रचण्डभानुः स्पृहणीयचन्द्रमाः सदावगाहक्षत-वारिसंचयः । दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो निदाघकालः समुपागतः प्रिये ॥ ७ ॥ दुःप्रेक्ष्यमुच्चैर्गगनं निदाघे कोपाकुलस्येव मुखं नृपस्य । हरेः शयानस्य मृणालबुद्ध्या कर्षन्ति पुच्छं करिणः करेण ॥ ८ ॥ प्रायश्चित्त्वा वसुधामशेषां छायासु विश्रम्य ततस्त-

१ चण्डालवल्लकी. २ हिमान्येव कुरङ्गा मृगाः. ३ धावित्वा धावित्वा. ४ समूहाः. ५ वृक्षविशेषाः; (पक्षे) पाटलवर्णीनि. ६ भासुराणि; (पक्षे) विकासशालीनि. ७ आपुः. ८ हेमन्ते इत्यर्थः. ९ वसन्ते इत्यर्थः.

रूणाम् । प्रौढं गते संप्रति तिग्मभानौ शैत्यं शनैरन्तरपामयासीत् ॥ ९ ॥ रवितुरङ्ग-
तनूरुहतुल्यतां दधति यत्र शिरीषरजो रुचः । उपययौ विदधन्नवमल्लिकाः शुचिरसौ
चिरसौरभसंपदः ॥ १० ॥ दलितकोमलपाटलकुञ्जले निजवधूश्चसितानुविधायिनि । मरुति
वाति विलासिभिरुन्मदध्रमदलौ मदलौल्यमुपाददे ॥ ११ ॥ निदधिरे दयितोरसि तत्क्ष-
णस्तपनवारितुषारभृतास्तनाः । सरसचन्दनरेणुरनुक्षणं विचकरे च करेण वरोरुभिः
॥ १२ ॥ कथमिव तव संमतिर्भवित्री सममृतुभिर्मुनिनावधीरितस्य । इति विरचितमल्लि-
काविकासः स्मयत इव स्म मधुं निदाघकालः ॥ १३ ॥ बलवदपि बलं मिथोविरोधि
प्रभवति नैव विपक्षनिर्जयाय । भुवनपरिभवी न यत्तदानीं तमृतुगणः क्षणमुन्मनीचकार
॥ १४ ॥ अपि शिशिरतरोपचारयोग्यं द्वितयमिदं युगपन्न सह्यमेव । जरठितरविदीधि-
तिश्च कालो दयितजनेन समं च विप्रयोगः ॥ १५ ॥ तप्ता मही विरहिणामिव चित्तवृ-
त्तिस्तृष्णाध्वेषु कृपणेष्विव वृद्धिमेति । सूर्यः करैर्दहति दुर्वचनेः खलो नु छाया सतीव
न विमुञ्चति पादमूलम् ॥ १६ ॥ छाया वियोगिवनितेव गता कृशत्वं तप्तं पयः पिशुन-
मानसवद्भव । केनायुना बत मनागवलोकनीयः क्रुद्धोत्तमर्णमुखमण्डलवत्पतङ्गः ॥ १७ ॥
रिक्तेषु वारिकथया विपिनोदरेषु मध्याह्नजृम्भितमहातपतापतप्ताः । स्कन्धान्तरोत्थितदवा-
ग्निशिखाच्छलेन जिह्वां प्रसार्य तरवो जलमर्थयन्ते ॥ १८ ॥ मुखकृतविसखण्डश्चण्ड-
मार्तण्डतापात्सितजलजतलस्थो राजते राजहंसः । रजतघट इवायं विद्वुर्माबद्धधाराविवर-
विगलदम्बुः कम्बुकण्ठि प्रतीहि ॥ १९ ॥ रजनिचरमयामेष्वादिशन्तो रतेच्छां किमपि क-
ठिनयन्ती नालिकेरीफलाम्भः । अपि परिणमयित्री राजरम्भाफलानां दिनपरिणतिभोग्या
वर्तते ग्रीष्मलक्ष्मीः ॥ २० ॥ निजां कायच्छायां श्रयति महिषः कर्दमधिया च्युतं गुञ्जापुञ्जं
रुधिरमिति काकः कलयति । समुत्सर्पन्सर्पः सुपिरविवरं तापविवशः सचीत्काराधूतं
प्रविशति करं कुञ्जरपतेः ॥ २१ ॥ तदात्वस्नातानां दरदलितमल्लीमुकुलिताः स्त्रजो
बिभ्राणानां मलयजरसार्द्राद्रिवपुषाम् । निदावाग्निष्ठोपग्लपितमभिसायं मृगदृशां परिष्वङ्गो-
ऽनङ्गं पुनरपि शनैरङ्कुरयति ॥ २२ ॥ जलार्द्राः शष्पाणां विसकिसलयैः केलिवलयाः
शिरीषैरुत्तंसा विचकिलमयी हाररचना । शुचावेणाक्षीणां मलयजरसार्द्राश्च तनवो विना
तन्त्रं मन्त्रं रतिरमणमृत्युंजयविधिः ॥ २३ ॥ हरन्ति हृदयानि यच्छ्रवणशीतला वेणवो
यदर्दति करम्बिता शिशिरवायुना वारुणी । भवन्ति च हिमोपमाः स्तनभुवो यदेणीदृशो
रुचेरुपरि संस्थितो रतिपतं प्रसादो गुरुः ॥ २४ ॥ मूलं बालकवीरुधां सुरभयो जाती-
तरूणां त्वचः सारश्चन्दनशाखिनां किसलयान्यार्द्राण्यशोकस्य च । शैरीपी कुसुमोन्नतिः
परिणमन्मोचश्च सोऽयं गणो ग्रीष्मेणोष्महरः पुरा किल ददे दग्धाय पञ्चेषवे ॥ २५ ॥
अङ्गारैः खचितेव भूविद्यदपि ज्वालाकरालं करैस्तिग्मांशोः किरतीव तीव्रमभितो वायुः कुक्-

लानलम् । अप्यम्भांसि नखंपचानि सरितामाशा ज्वलन्तीव च ग्रीष्मेऽस्मिन्नववद्विदीपित-
मिवाशेषं जगद्धर्तते ॥ २६ ॥ पाश्चात्यैर्मरुमारुतैस्त्रिजगतामुन्मूलयन्नाद्रतां दावाग्निर्ज्वलितै-
रपारगहनान्यप्यानयन्मस्मताम् । वात्याभिस्तृणपत्रधूलिनिकरान्धुन्वन्विहायःस्थले ग्रीष्मः
शुष्यदतुच्छपल्वललुठन्मत्स्यः समभ्यागतः ॥ २७ ॥ अत्यच्छं सितमंशुकं शुचि मधु
स्वामोदमच्छं रजः कार्पूरं विधृताद्रिचन्दनकुचद्वन्द्वाः कुरङ्गीदृशः । धारावेश्म सपाटलं वि-
चकिलस्त्रदाम चन्द्रत्विषो धातः सृष्टिरियं वृथैव तव न ग्रीष्मोऽभविष्यद्यदि ॥ २८ ॥
माकन्दद्रुममञ्जरीषु वसतिस्तत्पल्लवैर्वर्तनं सा नो मञ्जुलता वचःसु मधुना सर्वं सह प्रस्थि-
तम् । एतत्तिष्ठतु दुःश्रवं मृदुहृदां निःस्वामिनस्तत्सखे प्रोन्मीलत्करुणो द्विजोऽयमिति हि
त्वं ग्रीष्ममुष्णाहि नः ॥ २९ ॥ कानि स्थानानि दग्धान्यतिशयगहनाः सन्ति के वा प्रदेशाः
किं वा शेषं वनस्य स्थितमिति पवनासङ्गविस्पष्टतेजाः । चण्डज्वालावलीदस्फुटिततनु-
लताग्रन्थिमुक्ताद्रहासो दावाग्निः शुष्कवृक्षे शिखरिणि गहनेऽधिष्ठितः पश्यतीव ॥ ३० ॥
बाले मालेयमुच्चैर्न भवति गगनव्यापिनी नीरदानां किं त्वं पश्मान्तवान्तैर्मलिनयसि मुधा व-
क्त्रमश्रुप्रवाहैः । एषा प्रोद्धतमत्तद्विपकटकषण्भुण्णविन्ध्योपलानां दावाग्नेः संप्रवृद्धा मलि-
नयति दिशां मण्डलं धूमलेखा ॥ ३१ ॥ स्फीतं शीतं गतं क क शिशिरकिरणः क्वास्ति
हेमन्तमासः क्वेते पानीयपूर्णा मलिनजलधराः क्वाद्य विद्युत्प्रमोदः । इत्युच्चैर्जल्पमानैरिव
मुखरमुखैर्झिल्लिदूतैरुपेतो वातौघश्चागतोऽसौ प्रकटितविजयस्तम्भचिह्नैर्निदाघः ॥ ३२ ॥

मध्याह्नः ॥ एष सूर्याशुसंतप्तो मृगः कुतरुमाश्रितः । साधुर्भाग्यपरिक्षीणो नीचं प्राप्येव
सीदति ॥ ३३ ॥ मध्याह्ने नूनमापोऽपि तिग्मतापोपशान्तये । दधुः कमलिनीपञ्चमातपत्र-
मित्रोपरि ॥ ३४ ॥ दुःसहसंतापभयात्संप्रति मध्यस्थिते दिवसनाथे । छायामिव वाञ्छन्ती
छायापि गता तरुतलानि ॥ ३५ ॥ रवेर्मयूखैरभितापितो भृशं विदह्यमानः पथि तप्तपां-
सुभिः । अवाक्फणो जिह्मगतिः श्वसन्मुहुः फणी मयूरस्य तले निपीदति ॥ ३६ ॥ अ-
स्मद्विपूणामनिलाशनानां दत्तो निवासः खलु चन्देनन । इतीव रोपाद्व्यजनस्य वायुर्व्य-
शोपयच्चन्दनमङ्गसंस्थम् ॥ ३७ ॥ स्पृशति तिग्मरुचौ ककुभः करैर्दयितयेव विजृम्भितता-
पया । अतनुमानपरिग्रहया स्थितं रुचिरया चिरयायिदिनश्रिया ॥ ३८ ॥ तरुणतरणि-
तेजःपुञ्जसंतप्तदेहः पतति जरठखङ्गः पल्वले पङ्कलेहः । हरिरपि सलिलार्थी शङ्कया
तस्य नीरं न पिबति न च याति क्लिश्यति प्राप्य तीरम् ॥ ३९ ॥ किरति मिहिरे
विष्वद्वीचः करानतिवामनी स्थलकमठवद्देहच्छाया जनस्य विचेष्टते । गजपतिमुखोद्गीर्णैरा-
प्यैरथ त्रसरेणुभिः शिशिरमधुरामेणाः कच्छस्थलीमधिशेरते ॥ ४० ॥ भानोः पादैर्दहनप-
रुषैर्दह्यमानान्तराणामुत्क्रामन्तः किल विटपिनां प्राणपिण्डा इवामी । गाढोदन्याकुलितमनसो
भिन्नचक्षुपुटान्ताः कोक्यन्ते विहगशिशवः कोटराणां मुखेषु ॥ ४१ ॥ वहद्वहलमारुत-
प्रसरदग्निखण्डैरिव स्फुरद्द्युमणिमण्डलद्युतिवितानकैस्तापिता । विसारि वपुरात्मनः स-

पदि वासरश्रीरियं चलन्मरुमरीचिकासिचयपल्लवेनाञ्चति ॥ ४२ ॥ विशन्तीनां स्नातुं
जघनपरिवेषैर्मृगदृशां यदम्भः संप्राप्तं प्रमदवनवाप्यास्तटभुवम् । गभीरे तन्नाभीकुहरपरि-
णाहाध्वनि रसत्कुहुंकारस्फारं रचयति निनादं नयति च ॥ ४३ ॥ धत्ते पद्मलतादले-
प्सुरुपरि स्वं कर्णतालं द्विपः शप्पस्तम्बरसान्नियच्छति शिखी मध्येशिखण्डं शिरः ।
मिथ्या लेढि मृणालकोटिरभसादंष्ट्राङ्कुरं शूकरो मध्याह्ने महिषश्च वाञ्छति निजच्छाया-
महाकर्दमम् ॥ ४४ ॥ सर्पत्सारिणिवारिशितलतले विन्यस्तपुष्पोत्करे नीरन्ध्रे कदलीवने
गुरुदलच्छायाहतार्कत्विति । कर्पूरगरुपङ्कपिच्छलधनोत्तुङ्गस्तनालिङ्गिभिः कान्ताके-
लिरतैरहो सुकृतिभिर्मध्यंदिनं नीयते ॥ ४५ ॥ उद्दामद्युमणिद्युतिव्यतिकरप्रक्रीडदकोपल-
ज्वालाजालजटालजाङ्गलतटीनिष्कूजकोयष्टयः । भौमोष्मप्लवमानसूर्यकिरणाः क्रूरप्रकाशा
दशमायुःकर्म समापयन्ति धिगर्ममध्याह्नशून्या दिशः ॥ ४६ ॥ मध्याह्ने हरितो हुताश-
नमुचः कामोऽपि वामभ्रुवां पाटीरद्रवचर्चितां स्तनतटीमासाद्य निद्रायते । एणाः केस-
रिणोऽपि केसरसटोपान्तश्रिताः शेरते छायामङ्गतां न मुञ्चति तरुवोढा नवोढामिव
॥ ४७ ॥ मध्याह्ने चलतालवृन्तमनिलः सर्वात्मना सेवते वारि स्वेदमिषेण शीतलवधूवक्षो-
जमालम्बते । निद्रा नेत्रमुपैति पक्ष्मयुगलच्छायाश्रिता दैहिकी पान्थानामथ पादयोर्निपतति
छायापि मा यान्त्विति ॥ ४८ ॥ काश्मर्याः कृतमालमुद्रतदलं कोयष्टिकटीकते तीराश्म-
न्तकशिम्बिचुम्बितमुखा धावन्त्यपः पूर्णिकाः । दात्यूहैस्तिनिशस्य कोटरवति स्कन्धे निली-
य स्थितं वीरुन्नीडकपोतकूजितमनुक्रन्दन्त्यधः कुक्कुटाः ॥ ४९ ॥ स्वे स्वे कर्मणि संनि-
योज्य सुहृदो भूमीसुरान्मान्नित्रणश्चक्रं निर्भयमारचय्य भगवान्संप्राप्तरागोदयः । स्वालोक-
क्षेणकान्दिशीयमधुनोत्सवातुं विचिन्वन्निव ध्वान्तं कापि निलीनमम्बरमणिर्व्यामाग्रमारो-
हति ॥ ५० ॥ छाया संश्रयते तलं विटपिनां श्रान्तेव पान्थैः समं मूलं याति सरो
जलस्य जडता ग्लानेव मीनैः सह । आचामत्यहिमांशुदीधितिरपस्तप्तेव लोकैः समं निद्रा
गर्भगृहं सह प्रविशति छान्तेव कान्ताजनैः ॥ ५१ ॥ उष्णालुः शिशिरे निषीदति तरो-
र्मूलालवाले शिखी निर्भद्योपरिकर्णिकारकुसुमान्याशेरते पटपदाः । तप्तं वारि विहाय
तीरनलिनीं कारण्डवः सेवते क्रीडावेश्मनिवेशिपञ्जरशुकः छान्तो जलं याचते ॥ ५२ ॥
स्कन्धान्निस्सुधुरयूथगण्डकषणव्यासक्तदंनोदकान्सेवन्ते मधुपा महीरुहशिरः पुष्पाणि
हित्वा भृशम् । लीयन्ते वलभीकुलायकुहरे निस्पर्न्दमेते खगा जिह्वालीढवधूमुखो मृगगण-
श्छायासु विश्राम्यति ॥ ५३ ॥ उत्तप्तोऽयमुरंगमः शिखितलच्छायां समालम्बते वैरं सा-
हजिकं विहाय च शिखी मूलं तरोर्गच्छति । याचन्ते च जलं निकुञ्जभवने तृष्णातुराः
सारिकास्तप्ते वारिणि पङ्कजानि मधुपास्त्यक्त्वा श्रयन्ते लताः ॥ ५४ ॥ अङ्गं चन्दन-

१ द्विजान्. २ भयद्रुतम्. ३ गुप्तम्. ४ सूर्यः. ५ पिबति. ६ उष्णछान्तः. ७ मयूरः.
८ भ्रमराः. ९ गजसमूहस्य. १० लिप्तमदोदकान्. ११ शृङ्गाः. १२ नीडरन्ध्रे. १३ निश्चलम्.

पाण्डु पल्लवमृदुस्ताम्बूलताम्रोऽधरो धारायन्त्रजलाभिषेककलुषे धौताञ्जने लोचने । अन्तः
पुष्पसुगन्धिरार्द्रकवरी सर्वाङ्गलग्नम्बरं रामाणां रमणीयतां विदधति ग्रीष्मापराह्णगमे
॥ ९९ ॥ पान्थानां प्रमदा इव प्रतिदिनं दैन्यं हृदिन्यो ययुर्दृश्यन्ते स्म दिग्म्वरा इव
नवे पत्रोज्झिताः पादपाः । निःश्वासा इव दुःसहा विरहिणां वाता ववुः सर्वतः पायं
पायमिव प्रियाधररसं पाथः पपुः प्राणिनः ॥ १०० ॥ अस्वाध्यायः पिकानां मदनमखस-
मारम्भणस्याधिमसो निद्राया जन्मलग्नं किमपि मधुलिहां कोऽपि दुर्भिक्षकालः ।
विष्टिर्यात्रोत्सुकानां मलयजमरुतां पान्थकान्ताकृतान्तः प्रालेयोन्मूलमूलं समजनि समयः
कश्चिदौत्पातिकोऽयम् ॥ १०१ ॥ पत्रच्छायासु हंसा मुकुलितनयना दीर्घिकापद्मिनीनां
सौधान्यत्यर्थतापाद्वलभपरिचयद्वेषिपारावतानि । बिन्दूक्षेपान्पिपासुः परिसरति शिखी
भ्रान्तिमद्वारियन्त्रं सर्वैरुत्सैः समग्रस्त्वमिव नृपगुणैर्दीप्यते सैतससिः ॥ १०२ ॥

जलकेलिः ॥ निजप्रियमुखभ्रान्त्या हर्षेणाचुम्बदम्बुजम् । दष्टाधरा तु भृङ्गेण
सीत्कारमकरोन्मृदु ॥ १०३ ॥ ललितमुरसा तरन्ती तरलतरङ्गौघचालितनितम्बा । विप-
रीतरतासक्ता किमदृश्यत सरसि या सरस्या ॥ १०४ ॥ एता गुरुश्रोणिपयोधरत्वादात्मानमुद्रो-
दुमशक्रुवत्यः । गाढाङ्गदैर्बाहुभिरप्सु बालाः क्लेशोत्तरं रागवशात्कृन्वन्ते ॥ १०५ ॥ अमी शिरीषप्र-
सवावतंसाः प्रभ्रंशिनो वारिविहारिणीनाम् । पारिज्जवाः स्त्रोतसि निम्नगायाः शैवाललोलांश्छल-
यन्ति मीनान् ॥ १०६ ॥ आसां जलास्फालनतत्पराणां मुक्ताफलस्पधिषु शीकरेषु । पयो-
धरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः संलक्ष्यते न च्छिदुरोऽपि हारः ॥ १०७ ॥ आवर्तशोभा नतनाभि-
कान्तेर्भङ्गचो भुवां द्रन्ध्वचराः स्तनानाम् । जातानि रूपावयवोपमानान्यद्वर्तानि विला-
सिनीनाम् ॥ १०८ ॥ तीरस्थलीर्बाहिभिरुत्कलापैः प्रस्निग्धकैरभिनन्द्यमानम् । श्रोत्रेषु
समूर्छति रक्तमासां गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम् ॥ १०९ ॥ संदष्टवस्त्रेष्वबलानितम्बेष्विन्दु-
प्रकाशान्तरितोडुतुल्याः । अमी जलापूरितसूत्रमार्गा मौनं भजन्ते रशनाकलापाः ॥ ११० ॥
एताः करोत्पीडितवारिधारा दर्पात्सखीभिर्वदनेषु सिक्ताः । वक्रेतराग्रैरलकैस्तरुण्यश्चूर्णा-
रुणान्वारिलवान्वहन्ति ॥ १११ ॥ उद्वन्धकेशश्च्युतपत्रलेखो विश्लेषिमुक्ताफलपत्रवेष्टः ।
मनोज्ञ एव प्रमदामुखानामम्भोविहाराकुलितोऽपि वेषः ॥ ११२ ॥ उन्मृष्टपत्राः कलि-
तालकान्ताः कण्ठेषु लग्ना जघनं स्पृशन्तः । स्तनस्थलेष्वाहतिमादधाना गता वधूनां
प्रियतां जलौषाः ॥ ११३ ॥ हृतोऽङ्गरागस्तिलकं विमृष्टं लब्धान्तरैरेभिरतीव मत्वा ।
सुसंहितेनेति तदा जलानामदायि मध्यं न कुचद्वयेन ॥ ११४ ॥ निरीक्ष्य वेणीप्रतिबिम्बमे-
णीदृशो भुजंगभ्रममावहन्त्यः । पतद्भुक्तं धुतबाहुमूलं झम्पाप्रकम्पाकुलिताः प्रचेलुः ॥ ११५ ॥
अथ स्फुरन्मीनविधूतपङ्कजा विपङ्कतीरस्वलितोर्मिसंहतिः । पयोऽवगाढं कलहंसनादिनी
समाजुहावेव वधूः सुरापगा ॥ ११६ ॥ प्रशान्तघर्माभिभवः शनैर्विवान्विलासिनीभ्यः परिमृ-

षट्पङ्कजः । ददौ भुजालम्बमिवात्तशीकरस्तरङ्गमालान्तरगोचरोऽनिलः ॥ ७३ ॥ गतैः
 सहावैः कलहंसविक्रमं कलत्रभारैः पुलिनं नितम्बिभिः । मुखैः सरोजानि च दीर्घलोचनैः
 सुरस्त्रियः साम्यगुणान्निरासिरे ॥ ७४ ॥ विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्कयः पुरो विगाढा स-
 खिभिर्मरुत्वतः । कथंचिदापः सुरमुन्दरीजनैः समीतिभिस्तत्प्रथमं प्रपेदिरे ॥ ७५ ॥ वि-
 गाढमात्रे रमणीभिरम्भसि प्रयत्नसंवाहितपीवरोरुभिः । विभिद्यमाना विससार सारसा-
 नुदस्य तीरेषु तरङ्गसंहतिः ॥ ७६ ॥ शिलाघनैर्नाकसदामुरःस्थलैर्बृहन्निवेशैश्च वधूपयो-
 धरैः । तटाभिर्नीतेन विभिन्नवर्चिना रूपेव भेजे कलुषत्वमम्भसा ॥ ७७ ॥ विधूतकेशाः
 परिलोलितस्त्रजः सुराङ्गनानां प्रविलुप्तचन्दनाः । अतिप्रसङ्गाद्विहितागसो मुहुः प्रकम्पमीयुः
 सभया इवोर्मयः ॥ ७८ ॥ विपक्षचित्तोन्मथना नखव्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन ये ।
 हतस्य शेषानिव कुङ्कुमस्य तान्विकत्थनीयान्दधुरन्यथा स्त्रियः ॥ ७९ ॥ प्रियेण संग्रथ्य
 विपक्षसंनिधावुपाहितां वक्षसि पीवरस्तने । स्वजं न काचिद्विजहौ जलविलां वसन्ति हि
 प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि ॥ ८० ॥ असंशयं न्यस्तमुपान्तरक्ततां यदेव रोढुं रमणीभिरञ्ज-
 नम् । हतेऽपि तस्मिन्मलिलेन शुद्धतां निरास रागो नयनेषु न श्रियम् ॥ ८१ ॥ द्युतिं
 वहन्तो वनितावतंसका हताः प्रलोभादिव वेगिभिर्जलैः । उपप्लुतास्तत्क्षणशोचनीयतां
 च्युताधिकाराः सचिवा इवाययुः ॥ ८२ ॥ विपन्नलेखा निरलक्तकाधरा निरञ्जनाक्षीरपि
 विभ्रतीः श्रियम् । निरीक्ष्य रामा बुबुधे नभश्चरैरलंकृतं तद्वपुषैव मण्डनम् ॥ ८३ ॥
 तथा न पूर्वं कृतभूषणादरः प्रियानुरागेण विलासिनीजनः । यथा जलाद्रौ नखमण्डन-
 श्रिया ददाह दृष्टीश्च विपक्षयोपिताम् ॥ ८४ ॥ शुभाननाः साम्बुरुहेषु भीरवो विलोल-
 हाराश्चलफेनपङ्क्तिषु । नितान्तगौर्यो हतकुङ्कुमेष्वलं न लेभिरे ताः परभागमूर्मिषु ॥ ८५ ॥
 हृदाम्भसि व्यस्तवधूकराहते रवं मृदङ्गध्वनिधीरमुज्जति । मुहुस्तनैस्तालसमं समाददे
 मनोरमं नृत्यमिव प्रवेपितम् ॥ ८६ ॥ श्रिया हसद्भिः कमलानि सम्मितैरलंकृताम्बुः
 प्रतिमागतैर्मुखैः । कृतानुकूल्या सुरराजयोपितां प्रसादसाफल्यमवाप जाह्नवी ॥ ८७ ॥
 परिस्फुरन्मीनविषट्ठितोरवः सुराङ्गनास्त्रासविलोलदृष्टयः । उपाययुः कम्पितपाणिपल्लवाः
 सखीजनस्यापि विलोकनीयताम् ॥ ८८ ॥ भयादिवाश्लिष्य द्रपाहतेऽम्भसि प्रियं मुदान-
 न्दयति स्म मानिनी । अकृत्रिमप्रेमरसाहितैर्मनो हरन्ति रामाः कृतकैरपीहितैः ॥ ८९ ॥
 तिरोहितान्तानि नितान्तमाकुलैरपां विगाहादलकैः प्रसारिभिः । ययुर्वधूनां वदनानि तु-
 ल्यतां द्विरेफवृन्दान्तरितैः सरोरुहैः ॥ ९० ॥ करौ धुनाना नवपल्लवाकृती पयस्यगाधे
 किल जातसंभ्रमा । सखीषु निर्वाच्यमघाष्ट्यर्चदूषितं प्रियाङ्गसंश्लेषमवाप मानिनी ॥ ९१ ॥
 प्रियैः सलीलं करवारिवारितः प्रवृद्धनिःश्वासविकम्पितस्तनः । सविभ्रमाभूतकराग्रपल्लवो
 यथार्थतामाप विलासिनीजनः ॥ ९२ ॥ उदस्य धैर्यं दयितेन सादरं प्रसादितायाः करवारि-
 वारितम् । मुखं निमीलन्नयनं नतध्रुवः श्रियं सपत्नीवदनादिवाददे ॥ ९३ ॥ विहस्य

पाणौ विधृते धृताम्भसि प्रियेण बध्वा मदनार्द्रचेतसः । सखीव काञ्ची पयसा घनीकृता
 बभार वीतोच्चयबन्धमंशुकम् ॥ ९४ ॥ निरञ्जने साचिविलोकितं दृशावयावकं वेपथुरोष्ठ-
 पल्लवम् । नतभ्रुवो मण्डयति स्म विग्रहे बलिक्रिया चातिलकं तदास्पदम् ॥ ९५ ॥
 निमीलदाकेकरलोलचक्षुषां प्रियोपकण्ठं कृतगात्रवेपथुः । निमज्जतीनां श्वसितोद्धतस्तनः
 श्रमो नु तासां मदनो नु पप्रथे ॥ ९६ ॥ प्रियेण सिक्ता चरमं विपक्षतश्चुकोप काचिन्न
 तुतोष सान्त्वनैः । जनस्य रूढप्रणयस्य चेतसः किमप्यमर्षोऽनुनये भृशायते ॥ ९७ ॥
 अञ्जलौ जलमधीरलोचना लोचनप्रतिशरीरलाञ्छितम् । आत्तमात्तमपि कान्तमुक्षितुं का-
 तरा शफरशङ्किनी जहौ ॥ ९८ ॥ निम्ननाभिकुहरेषु यदम्भः छावितं चलदृशां लहरीभिः ।
 तद्वैः कुहुरुतैः सुरनार्यैः स्मारिताः सुरतकण्ठरुतानाम् ॥ ९९ ॥ संक्षोभं पयसि पुनर्महेभकुम्भ-
 श्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाने । विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नोरुद्धृतः क इव सुखावहः
 परेषाम् ॥ १०० ॥ किं तावत्सरसि सरोजमेतदारादाहोस्विन्मुखमवभासते तरुण्याः ।
 संशय्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चिद्विबोर्कैर्वकसहवासिनां परोक्षैः ॥ १०१ ॥ योग्यस्य
 त्रिनयनलोचनानलाचिर्निर्दग्धस्मरपटतनाधिराज्यलक्ष्म्याः । कान्तायाः करकलशोद्यतैः प-
 योभिर्वक्त्रेन्दोरकृत महाभिषेकमेकः ॥ १०२ ॥ पर्यच्छे सरसि द्वतंऽशुके पयोभिर्लो-
 लाक्षे सुरतगुरावपत्रपिण्णोः । सुश्रोण्या दलवसनेन वीचिहस्तन्यस्तेन द्रुतमकृताब्जिनी
 सखीत्वम् ॥ १०३ ॥ नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्रीविजितविकासिवारिजानाम् ।
 लोलत्वादपहरतां तदङ्गरागं संजज्ञे स कलुष आशयो जलानाम् ॥ १०४ ॥ सौगन्ध्यं
 दधदपि काममङ्गनानां दूरत्वादृतमहमाननोपमानम् । नेदीयो जितमिति लज्जयेव तासा-
 मालोले पयसि महोत्पलं ममज्ज ॥ १०५ ॥ प्रभ्रष्टैः सरभसमम्भसोऽवगाहक्रीडाभिर्विद-
 लितयूथिकापिशङ्गैः । आकल्पैः सरसि हिरण्मयैर्वधूनामौर्वाग्रिद्युतिशकलैरिव व्यराजि
 ॥ १०६ ॥ आस्माकी युवतिदृशामसौ तनोति च्छायैव श्रियमनपायिनीं किमेभिः । मत्तैवं
 स्वगुणपिधानसाम्यसूयैः पानीयैरिति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥ १०७ ॥ निर्धौते सति
 हरिचन्दने जलौघैरापाण्डोर्गतपरभागयाङ्गनायाः । अदाय स्तनकलशद्वयादुपेये विच्छेदः
 सहृदययेव हारयष्टया ॥ १०८ ॥ अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती संकुलस्फुरितसरोरुहा-
 वतंसा । प्रेयोभिः सह सरसी निषेव्यमाणा रक्तत्वं व्यधित वधूदृशां सुरेव ॥ १०९ ॥
 स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचित्रौ रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ । हाराणां मणिभि-
 रूपाश्रितौ समन्तादुत्सूत्रैर्गुणवदुपघ्नकाम्ययेव ॥ ११० ॥ आरूढः पतित इति स्वसंभ-
 वोऽपि स्वच्छानां परिहरणीयतामुपैति । कर्णेभ्यश्च्युतमसितोत्पलं वधूनां वीचीभिस्तटमनु
 यन्निरासुरापः ॥ १११ ॥ दन्तानामधरमयावकं पदानि प्रत्यग्रास्तनुमविलेपनां नखाङ्काः ।
 आनिन्युः श्रियमधितोयमङ्गनानां शोभायै विपदि सदाश्रिता भवन्ति ॥ ११२ ॥ कस्या-
 श्रिन्मुखमनु धौतपत्रलेखं व्यातेने सलिलभरावलम्बिनीभिः । किञ्जल्कव्यतिकरपिञ्जरा-

न्तरामिश्रित्रश्रीरलमलकाग्रवल्लरीभिः ॥ ११३ ॥ अविरलमिदमम्भः स्वेच्छयोच्छालयन्त्या
विकचकमलशोभोत्तानहस्तद्वयेन । परिकलित इवार्धः कामबाणातिथिम्यः सलिलमिव
वितीर्णं बाललीलामुखेभ्यः ॥ ११४ ॥ जलविलुलितवस्त्रव्यक्तनिम्नोन्नताभिः परिगततटभू-
मिस्तानमात्रोत्थिताभिः । कनकरुचिरकुम्भश्रीमदाभोगतुङ्गस्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्व-
धूभिः ॥ ११५ ॥ एतस्याः करिकुम्भसंनिभकुचप्राग्भारपृष्ठे लुठट्टुजागर्भगेन्द्रमौक्तिक-
सरश्रेणीमनोहारिणि । दूरादेत्य तरङ्ग एष पतितो वेगाद्विलीनः कथं को वान्योऽपि
विलीयते न सरसः सीमन्तिनीसंगमे ॥ ११६ ॥

प्रपापालिका ॥ यथोर्ध्वासः पिबत्यम्बु पथिको विरलाङ्गुलिः । तथा प्रपापालिकापि
धारां वितनुते तनुम् ॥ ११७ ॥ अङ्गुल्यग्रनिरोधतस्तनुतरां धारामियं कुर्वती कर्कर्या नि-
तरां पयोनिपुणिका दातुं प्रपापालिका । विच्छिष्टाङ्गुलिना करेण दशनापीडं शनैः पान्थ हे
निस्पन्दोर्ध्वविलोचनस्त्वमपि हा जानासि पातुं पयः ॥ ११८ ॥ दूरादेव कृतोऽञ्जलिर्न तु
पुनः पानीयपानोचितो रूपालोकनकौतुकात्प्रचलितो मूर्धा न शान्त्या तृषः । रोमाञ्चोऽपि
निरन्तरं प्रकटितः प्रीत्या न शैत्यादपामक्षुण्णो विधिरध्वगेन विहितो वीक्ष्य प्रपापालिकाम्
॥ ११९ ॥ गन्तुं सत्वरमीहसे यदि पुनर्व्यालोलवेणीलतां द्रष्टुं वा स्वकुटुम्बिनीमनुदिनं कान्तां
समुत्कण्ठसे । तत्तृप्यन्नपि मुग्धमन्थरवलङ्घनेत्रान्तरुद्धाध्वगामेतां दूरत एव हे परिहर भ्रातः
प्रपापालिकाम् ॥ १२० ॥ मध्याह्नेऽतिखरे निदाघसमये तापोऽध्वनो वर्तते शीते कुञ्जतटे
विचित्रविटपे भो पान्थ विश्रम्यताम् । एकाकी च भवानहं च तरुणी शून्या प्रपा वर्तते
लज्जेऽहं झुवती स्वयं च चतुरो जानासि कालोचितम् ॥ १२१ ॥ कस्येयं तरुणि प्रेपा
पथिक नः किं पीयतेऽस्यां पय्यो धेनूनामथ माहिषं पथिक रे वारः कथं मङ्गलः । सोमो वाथ
शनैश्चरोऽमृतमिदं तत्तेऽधरे दृश्यते भो भोः पान्थ विलासमुन्दर सखे यद्वोचते तत्पिब ॥ १२२ ॥
मध्याह्नं गमय त्यज श्रमजलं स्थित्वा पयः पीयतां मा शून्येति विमुञ्च पान्थ विवशः
शीतः प्रपामण्डपः । तामेव स्मर धस्मरस्मशरत्रस्तां निजप्रेयसीं त्वच्चित्तं तु न रञ्जयन्ति
पथिक प्रायः प्रपापालिकाः ॥ १२३ ॥

ग्रीष्मवायवः ॥ आभ्यातोद्धतदाववह्निमुद्ददः कीर्णोष्णरेणूत्कराः संतप्ताध्वगमुक्तखेदवि-
षमश्वासोष्णसंवादिनः । तृष्णार्ताजगरायतास्यकुहरक्षिप्रप्रवेशोत्कटा भ्रूमङ्गैरिव तर्जयन्ति
पवना दग्धस्थलीकज्जलैः ॥ १२४ ॥ कार्ज्जो कुञ्जयन्तो निजजरठरवव्यञ्जितावीरकोशानुत्पा-
कान्कृष्णलानां पृथुमुषिरगताग्निश्विकान्पाटयन्तः । झिल्लीकाझल्लरीणां बधिरितकुभं झञ्जितं
खे क्षिपन्तः सिञ्जानाश्वत्थपत्रप्रकरझणझणाराविणो वान्ति वाताः ॥ १२५ ॥ व्योमव्यालो-
लमुक्ताफलधवलगलद्विन्दुसंदोहगर्भानम्भोदान्मर्त्सयित्वा दिशि दिशि भुवने भीतिमुद्गावयन्तः ।

१ सूक्ष्मम्. २ पानीयशालिका. ३ जलम्; (पक्षे) क्षीरम्. ४ जलानि; (पक्षे) सोमादिवासरः.
५ उदकम्; (पक्षे) पीयषम्.

एते रक्षोमृगाक्षीगतलुलितमदक्षोभसंरम्भरूक्षा वाताः पातालकुक्षिस्थितमपि सलिलं तत्क्षणाद्भक्षयन्ति ॥ १२६ ॥

ग्रीष्मपथिकाः ॥ सर्वाशारुधि दग्धवीरुधि सदा सारङ्गबद्धक्रुधि क्षामक्षमारुहि मन्दमुन्मधुलिहि स्वच्छन्दकुन्दद्रुहि । शुष्यच्छोतसि तप्तभूमिरजसि ज्वालयमानार्णसि ग्रीष्मे मासि ततार्कतेजसि कथं पान्थ ब्रजजीवसि ॥ १२७ ॥ वाताकीर्णविशीर्णवीरण-तृणश्रेणीझणत्कारिणि ग्रीष्मे सोष्मणि चण्डसूर्यकिरणप्रकाशयमानाम्भसि । चित्तारोपित-कामिनीमुखशशिज्योत्स्नाहृतच्छान्तयो मध्याह्नेऽपि सुखं प्रयान्ति पथिकाः स्वं देशमुत्कण्ठिताः ॥ १२८ ॥ ग्रीष्मोष्मञ्छोषशुष्यत्यसि बकमयोद्भ्रान्तपाठीनभाजि प्रायः पङ्क्तैकमात्रं गतवति सरसि स्वल्पतोये लुठित्वा । कृत्वा कृत्वा जलाद्रीकृतमुरसि जरत्कर्पटार्थं प्रपायां तोयं जग्ध्वापि पान्थः पथि वहति हहाहेति कुर्वन्निपासुः ॥ १२९ ॥ भ्राम्यच्ची-त्कारचक्रभ्रमभरितघटीयन्त्रचक्रप्रमुक्तस्त्रोतःपूर्णप्रणालीपथसरणिशिरासारिसात्कारि वारि । कौपं पान्थाः प्रकामं शितमणिमुसलाकारविस्फारधारं विक्षिप्तक्षुण्णमुक्ताकणनिकरनिभा-सारपातं पिबन्ति ॥ १३० ॥

वर्षावर्णनम् ।

चलद्बलाकादशनाभिरामः परिस्त्रवद्धारिमदाम्बुधारः । आहन्यमानस्तडिदङ्कुशेन स्मरस्य दध्वान घनद्विपेन्द्रः ॥ १ ॥ या कामिनी सा यदि मानिनी स्यात्स्मरस्य राज्ञो ह्यपरा-धिनी स्यात् । इतीव दण्डैः किमु ताड्यतेऽसौ कादम्बिनी कामनृपस्य ढक्का ॥ २ ॥ चन्द्रबिम्बरविविम्बतारकामण्डलानि घनमेघडम्बरैः । भक्षितानि जलदोदरेषु तद्रोदनध्वनि-रिवैष गर्जितम् ॥ ३ ॥ निद्रितस्य बत शम्बरद्विषो जागराय किमु वारिवाहकः । ऊर्जितं दधद-तीव गर्जितं संध्रमन्नभसि संध्रमाद्ययौ ॥ ४ ॥

वर्षासमयस्वभावख्यानम् ॥ शीतलादिव संत्रस्तं प्रावृषेण्यान्नभस्वनः । नभो बभार नी-रन्ध्रं जीमूतकुलकम्बलम् ॥ ५ ॥ स्फुरन्तः पिङ्गलाभासो धरण्यामिन्द्रगोपकाः । सरक्तवान्तपान्थ-स्त्रीजीवा इव चकाशिरे ॥ ६ ॥ पतत्यविरतं वारि नृत्यन्ति च कलापिनः । अद्य कान्तः कृतान्तो वा दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ७ ॥ उत्कण्ठयति मेघानां माला वर्गं कैलापिनाम् । यूनां चोत्कण्ठ-यत्यद्य मानसं मकरध्वजः ॥ ८ ॥ अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं नित्यदुःप्रापम् । प्रावृषि सुरेन्द्र-चापं विभाव्यते युवतिचित्तमिव ॥ ९ ॥ नन्दयति कस्य न मनः सबलैर्बनधूलिधूसरच्छायैः । आक्रम्य पुत्रकैरिव मलिनीकृतमम्बरं जलदैः ॥ १० ॥ आयाताः सखि वर्षा वर्षादपि यासु वासरो दीर्घः । दिशि दिशि नीरतरङ्गो नीरतरङ्गो ममापि हृदयेशः ॥ ११ ॥ गर्जति वारिदपटले वर्षति नयनारविन्दमबलायाः । भुजवल्लिमूलसेके विरहलता पल्लवं सूते ॥ १२ ॥ अतिशयितकदम्बा मोदकदम्बानिलो वहति । वियदम्बुदमेदुरितं मे दुरितं पश्य नागतो

दयितः ॥ १३ ॥ शमयति जलधरधारा चातकयूनां लृषं चिरोपनताम् । क्षपयति च व-
धूलोचनजलधारा कामिनां प्रवासरुचिम् ॥ १४ ॥ आस्वाद्य निर्विशेषं विरहिवधूनां मृदूनि
मांसानि । करकामिषेण मन्ये निष्ठीवति नीरदोऽस्थीनि ॥ १५ ॥ वर्षासु जाता नवयौवनश्री-
राशावधूः प्रौढपयोधराभूत् । पुष्पोद्गमोऽजायत मालतीनां बभूवुरस्पृश्यतमास्तटिन्यः ॥ १६ ॥
वसन्तविश्लेषमपारयन्त्या भुवो निदाघस्मरतापशान्त्यै । आशावयस्याभिरुदाह्रियन्ते पयोद-
नीलोत्पलपल्लवानि ॥ १७ ॥ घनोद्यमे गाढतमेऽन्धकारे न कोऽपि निर्णेतुमहः शशाक ।
स्पृशन्मुहुः किंतु करेण नाभीसरोजमभीरकुलाधिनाथः ॥ १८ ॥ कामेन कामं प्रहिता
ज्वेन प्रावृट् चचाल त्रिजगद्विजेतुम् । किं चन्द्रबिम्बं दधि भक्षयन्ती संधारयन्ती हरितः
शुभाय ॥ १९ ॥ निरीक्ष्य विद्युन्नयनैः पयोदो मुखं निशायामभिसारकायाः । धारानिपातैः
सह किं नु वान्तश्चन्द्रोऽयमित्यार्ततरं रैरास ॥ २० ॥ सजलजलधरं नभो विरेजे विवृति-
मियाय रुचिस्तडिल्लितानाम् । व्यवहितरतिविग्रहैर्वितेने जलगुरुभिः स्तनितैर्दिगन्तरेषु ॥ २१ ॥
परिसुरपतिसूनुधाम सद्यः समुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम् । विरलमपजहार बद्धबिन्दुः सरज-
सतामवनेरपां निपातः ॥ २२ ॥ प्रतिदिशमभिगच्छताभिर्मृष्टः ककुभविकाससुगन्धिनानिलेन ।
नव इव विबभौ स चित्तजन्मा गतधृतिराकुलितश्च जीवलोकः ॥ २३ ॥ व्यथितमपि भृशं मनो
हरन्ती परिणतजम्बुफलोपभोगहृष्टा । परभृतयुवतिः स्वनं वितेने नवनवयोजितकण्ठरागरम्यम्
॥ २४ ॥ अभिवति मनः कदम्बवायौ मदमधुरे च शिखण्डिनां निनादे । जन इव न धृतेश्च-
च्चाल जिष्णुर्नहि महतां सुकरः समाधिभङ्गः ॥ २५ ॥ धृतविसवल्यावलिर्वहन्ती कुमुदवनैकदु-
कूलमात्तचाणा । शरदमलतले सरोजपाणौ घनसमयेन वधूरिवाललम्बे ॥ २६ ॥ समद-
शिखिरुतानि हंसनादैः कुमुदवनानि कदम्बपुष्पवृष्ट्या । श्रियमतिशयिनीं समेत्य जम्मु-
र्गुणमहतां महते गुणाय योगः ॥ २७ ॥ सरजसमपहाय केतकीनां प्रसवमुपान्तिकनीप-
रेणुकीर्णम् । प्रियमभ्रुरसनानि षट्पदाली मलिनयति स्म विनीलबन्धनानि ॥ २८ ॥
मुकुलितमतिशय्य बन्धुजीवं धृतजलबिन्दुषु शाद्वलस्थलीषु । अविरलवपुषः सुरेन्द्रगोपा
विकचपलाशचयश्रियं समीयुः ॥ २९ ॥ रटतु जलधरः पतन्तु धाराः स्फुरतु तडिन्मरुतो-
ऽपि वान्तु शीताः । इयमुरसि महौषधीव कान्ता निखिलभयप्रतिघातिनी स्थिता मे ॥ ३० ॥
स्फुरदधीरतडिन्नयना मुहुः प्रियमिवागलितोरुपयोधरा । जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमया-
समयाज्जगतीधरम् ॥ ३१ ॥ गजकदम्बकमेचकमुच्चकैर्नभसि वीक्ष्य नवाम्बुदमम्बरे ।
अभिससार न वल्लभमङ्गना न चकमे च कमेकरसं रहः ॥ ३२ ॥ अनुययौ विविधोप-
लकुण्डलद्युतिवितानकसंवलितान्शुकम् । धृतधनुर्वलयस्य पयोमुचः शबलिमा वलिमानमुषो
वपुः ॥ ३३ ॥ द्रुतसमीरचलैः क्षणलक्षितव्यवहिता विटपैरिव मञ्जरी । नवतमालनिभस्य

१ मेघः (पक्षे) निर्गता रदा दन्ता यस्य. दन्तानामभावादस्थिचर्चणासमर्थः संस्त्यजतीति भावः. २ भग-
वान्पद्मनाभः. ३ आक्रन्दनं कृतान्.

नमस्तरोरचिररोचिररोचत वारिदैः ॥ ३४ ॥ पटलमम्बुमुचां पथिकाङ्गना सपदि जीवितसं-
 शयमेप्यती । सनयनाम्बुसखीजनसंभ्रमाद्विधुरबन्धुरबन्धुरमैक्षत ॥ ३५ ॥ प्रवसतः सुतरामु-
 दकम्पयद्विदलकन्दलकम्पनलालितः । नमयति स्म वनानि मनस्विनीजनमनोनमनो
 घनमारुतः ॥ ३६ ॥ जलदपङ्क्तिरनर्तयदुन्मदं कलविलापि कलापिकदम्बकम् । कृतस-
 मार्जनमर्दलमण्डलध्वनिजया निजया स्वनसंपदा ॥ ३७ ॥ नवकदम्बरजोरुणिताम्बरैरधि-
 पुरंभि शिलीन्ध्रमुगन्धिभिः । मनसि रागवतामनुरागिता नवनवा वनवायुभिरादधे ॥ ३८ ॥
 शमिततापमपोढमहीरजः प्रथमबिन्दुभिरम्बुमुचोऽम्भसाम् । प्रविरलैरचलाङ्गनमङ्गनाजन-
 सुगं न सुगन्धि न चक्रिरे ॥ ३९ ॥ द्विरददन्तवलक्षमलक्ष्यत स्फुरितभृङ्गमृगच्छवि केत-
 कम् । घनघनौघविघटनया दिवः कृशशिखं शशिखण्डमिव च्युतम् ॥ ४० ॥ दलित-
 मौक्तिकचूर्णविपाण्डवः स्फुरितनिर्झरशीकरचारवः । कुटजपुष्पपरागकणाः स्फुटं विदधिरे
 दधिरेणुविडम्बनाम् ॥ ४१ ॥ नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसंततिसंततसङ्गिभिः । प्रच-
 लितोडुनिभैः परिपाण्डमा शुभरजोभरजोऽलिभिराददे ॥ ४२ ॥ निजरजः पटवासमिवाकि-
 रद्भूतपटोपमवारिमुचां दिशाम् । प्रियवियुक्तवधूजनचेतसामनवनी नवनीपवनावलिः ॥ ४३ ॥
 प्रणयकोपभृतोऽपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधरारवभीरवः । प्रणयिनः परिरब्धुमथाङ्गना
 ववलिरे वलिरेचितमध्यमाः ॥ ४४ ॥ विगतरागगुणोऽपि जनो न कश्चलति वाति पयो-
 दनभस्वति । अभिहितेऽलिभिरेवमिवोच्चकैरननृते ननृते नवपल्लवैः ॥ ४५ ॥ प्रौढमौक्ति-
 करुचः पयोमुचां बिन्दवः कुटजपुष्पवन्धवः । विद्युतां नभसि नाट्यमण्डले कुर्वते स्म
 कुसुमाञ्जलिश्रियम् ॥ ४६ ॥ महीमण्डलीमण्डपीभूतपाथोधरारब्धहर्षासु वर्षासु सद्यः ।
 कदम्बे प्रसूनं प्रसूने मरन्दो मरन्दे मिलिन्दो मिलिन्दे मदोऽभूत् ॥ ४७ ॥ उन्निद्रक-
 न्दलदलान्तरलभ्यमानगुञ्जन्मदान्धमधुपे घनमेघकाले । स्वप्नेऽपि यः प्रवसति प्रविहाय
 कान्तां तस्मै विषाणरहिताय नमो वृषाय ॥ ४८ ॥ घनसमयमहीभृत्पत्तनस्याम्बरस्य
 त्रिभुवनपतिचापं गोपुरत्वं प्रपेदे । अपि विरसवचोभिः प्राप्तपङ्काभिषेकाः कुकवय इव
 भेकाः खेदयन्ति स्म लोकान् ॥ ४९ ॥ घनतरघनवृन्दच्छादिते व्योम्नि लोके सवितुरथ
 हिमांशोः संकथैव व्यरंसीत् । रजनिदिवसभेदं मन्दवाताः शशंसुः कुमुदकमलगन्धानाह-
 रन्तः क्रमेण ॥ ५० ॥ घनतरघनवृन्दच्छादिते व्योम्नि लोके सवितुरथ हिमांशोः संकथैव
 व्यरंसीत् । विरहमनुभवन्ती संगमं चापि भर्त्रा रजनिदिवसभेदं चक्रवाकी शशंस ॥ ५१ ॥
 अथ नभसि निरीक्ष्य व्याप्तदिवचक्रवालं सजलजलदजालं प्राप्तहर्षप्रकर्षः । विहितवि-
 पुलबर्हाडम्बरो नीलकण्ठो मदमृदुकलकण्ठो नाट्यमङ्गीचकार ॥ ५२ ॥ अभिनवयवस-
 श्रीशालिनि क्ष्मातलेऽस्मिन्नतिशयपरभागं भेजिरे जिष्णुगोपाः । कुवलयशयनीये सुधमु-
 ग्धेक्षणाया मणय इव विमुक्ताः कामकेलिप्रसङ्गात् ॥ ५३ ॥ मलिनहृतभुग्धूमश्यामैर्दिशो
 मलिना घनैरविरलतृणश्यामा भूमिर्नवोदितकन्दलैः । सुरतसुभगो नूनं कालः स एष समागतो

मरणशरणा यस्मिन्नेते भवन्ति वियोगिनः ॥ १४ ॥ क्षपां क्षामीकृत्य प्रसभमपहृत्याम्बु सरितां
 प्रताप्योर्वा कृत्स्नां तरुगहनमुच्छोष्य सकलम् । क्व संप्रत्युष्णांशुर्गत इति तदन्वेषणपरा-
 स्तडिद्दीपालोका दिशि दिशि चरन्तीव जलदाः ॥ १५ ॥ मेघाटोपैः स्तनितमुभगं वीक्ष्य खं हस्ति-
 दन्तैः कृत्वा भित्तीनुपरिसदनं चामरैश्छादयित्वा । कर्पूरैस्ता मृगमदरसैर्भूमिमाल्येऽप्यशेते
 सैहे चर्मण्युरसि दयिताबाहुरूढः पुलिन्दः ॥ १६ ॥ उपैति घनमण्डली नदति नीलकण्ठा-
 वल्ली तडिल्लसति सर्वतो वहति केतकीमारुतः । इतोऽपि यदि नागतः प्रियतमो नु
 मन्येऽधुना दधाति मकरध्वजस्तुटितशिञ्जिनीकं धनुः ॥ १७ ॥ दिशां हाराकाराः शमित-
 शमभाराः शमवतामसूचीसंचाराः कृतमदविकाराश्च शिखिनाम् । हृताध्वव्यापारास्तुहिन-
 कणसारा विरहिणीमनःकीर्णाङ्गाराः किरति जलधारा जलधरः ॥ १८ ॥ देवे
 वर्षत्यशनपवनव्याघ्रता वहिहेतोर्गेहाद्रेहं फलकनिचितैः सेतुभिः पङ्कभीताः । नीध्र-
 प्रान्तानविरलजलान्पाणिभिस्ताडयित्वा शूर्पच्छत्रस्थगितशिरसो योषितः संचरन्ति ॥ १९ ॥
 आकर्ण्य स्मरयौवराज्यपटहं जीमूतधीरध्वनिं नृत्यत्केकिकुटुम्बकस्य दधतं मन्दं मृदङ्गक्रियाम् ।
 उन्मीलन्नवनीलकन्दलदलव्याजेन रोमाञ्जिता हर्षेणैव समुत्थिता वसुमती दध्रे शिलीन्ध्र-
 ध्वजान् ॥ २० ॥ वजेण त्रिजगत्पतेर्बलरिपोरच्छिन्नपक्षाः पुरा ये भीता निममञ्जुरब्धि-
 जठरे तांलूनपक्षान्गिरीन् । आश्वास्य व्रणदुःखजां शमयितुं तेषामुदग्रव्यथामुत्तस्थुर्जलद-
 च्छलेन जलधेरूर्ध्वेऽम्भसः पर्वताः ॥ २१ ॥ मन्दं मुद्रितपांशवः परिपतज्जंकारिज्ञञ्ज्ञा-
 मरुद्वेगध्वस्तकुटीरकाग्रनिपतच्छिद्रेषु लब्धान्तराः । कर्मव्यग्रकुटुम्बिनीकुचतटस्वेदच्छिदः
 प्रावृषः प्रारम्भे निपतन्ति कन्दलदलोच्छासाः पयोबिन्दवः ॥ २२ ॥ किञ्चिन्मुद्रितपांशवः
 शिखिकुलैरुत्कण्ठमालोकिता जीर्णावासरुद्धरिद्रगृहिणीश्वासानिलैर्जर्जराः । एते ते नि-
 पतन्ति नूतनघनप्रावृड्भरारम्भिणो विच्छायाकृतविप्रयुक्तवनितावक्त्रेन्दवो बिन्दवः
 ॥ २३ ॥ काले नीलबलाहके सतडिति प्रीतिप्रदे बहिणामाश्चर्यं कथयामि वः शृणुत भो
 यदृत्तमस्मद्रूहे । सौभाग्यव्ययशङ्क्यैकशयने कान्ताप्रियाभ्यामहो मानिभ्यां वत रात्रिमेव
 सकलां चीर्णं प्रवासिन्नतम् ॥ २४ ॥ उत्फुल्लार्जुनसर्जवासितवहत्पौरस्यज्ञानिलप्रेङ्खो-
 लस्खलितेन्द्रनीलशकलस्निग्धाम्बुदश्रेणयः । धारासिक्तवसुंधरामुरभयः प्राप्तास्त एवाधुना
 वर्माभ्योविगमगमव्यतिकरश्रीवाहिनो वासराः ॥ २५ ॥ आच्छन्ने क्षितितेजसी मनसिज-
 व्यापारमेयं मनः स्वात्मा च द्वयमेतदस्ति दशमं द्रव्यं परेषां तमः । कालाकाशदिशां
 निरस्तमधुना नामापि वर्षागमे द्रव्यं वारि गुणश्च वारिदरवः कर्मापि वारिक्रिया ॥ २६ ॥
 आसारेण न हर्म्यतः प्रियतमैर्यातुं बहिः शक्यते शीतोत्कम्पनिमित्तमायतदृशा गाढं
 समालिङ्ग्यते । जालैः शीकरशीतलैश्च मरुतो रत्यन्तखेदच्छिदो धन्यानां वत दुर्दिनं मुदि-
 नतां याति प्रियासंगमे ॥ २७ ॥ उद्योगः क्षयमेति हन्त सहसा जाड्यं समुज्जृम्भते

मित्रस्यापि च दर्शनं भवति नो किंवान्यदाचक्ष्महे । यल्लोकस्पृहणीयतां गतमभूत्तज्जीवनं
व्यर्थतां प्राप्तं येन दुनोति तन्मम मनो दुर्दैववहुर्दिनम् ॥ ६८ ॥ सर्वत्रोद्गतकन्दला
वसुमती वृद्धिर्जलानां परा जातं निष्कमलं जगत्सुमलिनैर्लब्धा धनैरुन्नतिः । सर्पन्ति
प्रतिमन्दिरं द्विरसनाः संत्यक्तमार्गो जनो वर्षाणां च कलेश्च संप्रति जयत्येकैव राज्यस्थितिः
॥ ६९ ॥ नैतद्वारिदगर्जितं रतिपतिप्रस्थानदङ्कारवो नैते वारिधराः स्ववन्मदजलास्तत्सि-
न्धुराः प्रोद्धुराः । नैषा विद्युदियं विभाति रुचिरा तच्चन्द्रहासप्रभा मन्ये मानिनि मानदुर्ग-
मधुना जेतुं किमायात्यसौ ॥ ७० ॥ दृष्ट्वाडम्बरमम्बरे धनकृतं सौदामिनीनर्तकीवृत्त्यारम्भ-
मृदङ्गमङ्गलरवं श्रुत्वा च तद्गर्जितम् । पुष्प्यत्पुष्पभरानताङ्गणतरुस्कन्धावसद्वायसक्काणाक-
र्णनसोत्सवप्रियतमं पान्था ययुर्मन्दिरम् ॥ ७१ ॥ सद्मन्येव निरन्तरं निवसतिमित्राद्यना-
लोकनं पन्थाः पङ्कसमाकुलः कलुषता वारां सदा दुर्दिनम् । एवं यद्यपि दूषणानि तदपि
स्वर्भूजनोद्भासकृत्सस्योत्पत्तिनिमित्तैकगुणतः प्रावृट् प्रपेदे यशः ॥ ७२ ॥

दोलाकेलिः ॥ सौकर्यमिन्दीवरलोचनानां दोलासु लोलासु यदुल्लस । यदि प्रसादा-
ल्लभते कवित्वं जानाति तद्वर्णयितुं मनोभूः ॥ ७३ ॥ प्रसार्य पादौ विहितस्थितीनां दोलासु
लोलांशुकपल्लवानाम् । मनोरथानामपि यन्न गम्यं तद्वृष्टमापुः सुदृशां युवानः ॥ ७४ ॥
उन्नम्य दूरं मुहुरानमन्त्यः कान्ताः श्लथीभूतनितम्बबिम्बाः । दोलाविलासेन जितश्रमत्वात्प्र-
कर्षमापुः पुरुषायितेषु ॥ ७५ ॥ दृशा विदधिरे दिशः कमलराजिनीराजिताः कृता हसि-
तरोचिषा हरति चन्द्रकावृष्टयः । अकारि हरिणीदृशः प्रबलदण्डकप्रस्फुरद्वपुर्विपुलरोचिषा
वियति विद्युतां विभ्रमः ॥ ७६ ॥ प्रत्यासन्नमुखी कराम्बुजयुगप्रेङ्खोलिता प्रेङ्खिकामारुह्ये-
यमुदस्तहारलतिकाव्याविद्धतुङ्गस्तनी । दृष्टादृष्टमुखा गतागतवशादालोलमानांशुका तन्वङ्गी
गगने करोति पुरतः शातहृदं विभ्रमम् ॥ ७७ ॥

वर्षावायवः ॥ एते ते दुरतिक्रमक्रममिलद्वर्मोर्मिमर्मच्छिदः कादम्बेन रजोभरेण ककुभो रुन्ध-
न्ति झञ्झानिलाः । गाढारम्भनिगूढनीरदघटासंघटनीलीभवद्वद्योमक्रोडकटाहपातुकपयोवेणीकण-
ग्राहिणः ॥ ७८ ॥ धाराधौतं धुनानाः शशधरधवलं केसरं केतकीनां कैलासे किनरीणां चलदल-
कलतालास्यलीलां दधानाः । आमूलं मानिनीनां मनसि विनिहितं मानमुन्मूलयन्तो वान्त्येते वा-
रिवाहव्यतिकरशिशिराः प्रावृषेण्याः समीराः ॥ ७९ ॥ गोकर्णं गाहमानाः पृथुतरष्टपतग्राहि-
णः शंवरौघानाकर्षन्तो दिगन्तानपि च विदधतः कन्दलीसुप्रचारान् । एते धावन्ति वार्षश्रवस-
मुरुधनुर्धारयन्तः समन्तादावृण्वन्तोऽभ्रवीथीं वनमिव शबरभ्रान्तिभाजोऽम्बुवाहाः ॥ ८० ॥

वर्षापथिकाः ॥ उपरि पयोधरमाला दूरे दयिता किमेतदापतितम् । हिमवति
दिव्यौषधयः कोपाविष्टः फणी शिरसि ॥ ८१ ॥ उपरि घनं घनपटलं तिर्यगिरयोऽपि
नर्तितमयूराः । क्षितिरेपि कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क्व पातयतु ॥ ८२ ॥ किं
गतेन यदि सा न जीवति प्राणिति प्रियतमा तथापि किम् । इत्युदीक्ष्य नवमेघ-

मालिकां न प्रयाति पथिकः स्वमन्दिरम् ॥ ८३ ॥ शिखिनि कूजति गर्जति
 तोयदे स्फुटति जातिलताकुसुमाकरे । अहह पान्थ न जीवति ते प्रिया नभसि मासि
 न यासि गृहं यदि ॥ ८४ ॥ रसति तरुणीकेशश्यामे पयोभृति निर्भरं स्फुटति
 चपले वारंवारं क्षणद्युति तेजसि । उपगुरुजनं मन्ये दैन्यात्पराङ्मुखमुत्तया निभृतनिभृतं
 मन्दोच्छ्वासं तथा बत रुद्यते ॥ ८५ ॥ निशीथे लीनानां झटिति तडितां वीक्ष्य विषयं
 घनानामाभोगं रसिकपथिकेनोन्मुखदृशा । न गीतं सौत्कण्ठं न च रुदितमुत्कण्ठतरलं
 न मुक्ता निःश्वासाः स्फुरदनुमतं किं तु हृदयम् ॥ ८६ ॥ यथा रन्ध्रं व्योम्नश्चलजलदधूमः
 स्थगयति स्फुलिङ्गानां रूपं दधति च यथा कीटमणयः । यथा विद्युज्ज्वालोद्भसितपरि-
 पिङ्गाश्च ककुभस्तथा मन्ये लग्नः पथिकतरुखण्डे स्मरदवः ॥ ८७ ॥ बह्वीं रौति बका
 रटन्ति तडितो भ्राम्यन्त्यतिव्याकुला विक्रोशन्ति घना घना च विलपत्युच्चैर्बलाकाव-
 लिः । आत्मानं मरुतः क्षिपन्ति सलिलासारः पतत्यग्रतो मुक्त्वा प्रावृषि साहसैकरसिके
 याति प्रियामध्वगे ॥ ८८ ॥ नृत्यच्चन्द्रकिणि कणन्मधुलिहि श्यामायमानक्षितौ धीरध्वा-
 नपथोमुचि प्रविलसत्सौदामिनीदामनि । धाराम्भःकणवाहिशीतमरुति प्राणान्पयोदा-
 गमे हाहा हास्यति मुग्धिका नववधूरित्यध्वगः क्रन्दति ॥ ८९ ॥ श्रुत्वा बालमृगीविलो-
 लनयना शब्दं वनानां पुरा भीत्या वक्षसि संश्रितापि निबिडं भूयः समालिङ्गति । या
 वक्त्रादपहृत्य रोपितवती कण्ठे ममैवाननं सा द्रक्ष्यत्यधुना कथं नु विरहे बाला पयो-
 दावलीम् ॥ ९० ॥ रात्रौ वारिभरालसाम्बुदरवोद्विग्नेन जाताश्रुणा पान्थेनात्मवियोगदुःख-
 पिशुनं गीतं तथोत्कण्ठया । आस्तां जीवितहारिणः प्रवसनालापस्य संकीर्तनं मानस्यापि
 जलाञ्जलिः सरभसं लोकेन दत्तो यथा ॥ ९१ ॥ ग्रामेऽस्मिन्पथिकाय पान्थ वसतिर्नैवा-
 धुना दीयते रात्रावत्र विहारमण्डपतले पान्थः प्रसुप्तो युवा । तेनोद्गीय खलेन गर्जति घने
 स्मृत्वा प्रिया तत्कृतं येनाद्यापि करङ्कदण्डपतनाशङ्की जनस्तिष्ठति ॥ ९२ ॥ भ्रातः पान्थ
 कुतो भवान्नगरतो वार्ता नवा वर्तते बाढं ब्रूहि युवा पयोदसमये त्यक्त्वा प्रियां जीवति ।
 सत्यं जीवति जीवतीति कथिता वार्ता मयापि श्रुता विस्तीर्णा पृथिवी जनोऽपि विविधः
 किं किं न संभाव्यते ॥ ९३ ॥ धीरं वारिधरस्य वारि किरतः श्रुत्वा निशीथे ध्वनिं
 दीर्घोच्छ्वासमुदश्रुणा विरहिणीं बालां चिरं ध्यायता । अध्वन्येन विमुक्तकण्ठकरुणं रात्रौ
 तथा क्रन्दितं ग्रामीणैः पुनरध्वगस्य वसतिर्ग्रामे निषिद्धा यथा ॥ ९४ ॥ भ्रातः पान्थ
 प्रसीद प्रतिविरम समुत्सृज्य बालामकाण्डे गन्तुं बाष्पाङ्गुलपूरङ्गुतनयनमुखीं प्रेयसीं ते न युक्त-
 म् । वृत्तं ग्रामेतिकष्टं यदिह गृहपतेः प्रोषितस्य प्रियाया मुक्ताक्रन्दास्तदेतान्सलिलवितरणे नि-
 र्गतान्पश्य बन्धून् ॥ ९५ ॥ भद्रात्र ग्रामके त्वं वससि परिचयस्तेऽस्ति जानासि वार्तास्मि-
 न्नाध्वन्यजाया जलधररसितोत्का न काचिद्विपन्ना । इत्थं पान्थः प्रवासावधिदिनविग-
 मापायशङ्की प्रियायाः पृच्छन्वृत्तान्तमारात्स्थितनिजभवनोऽप्याकुलो न प्रयाति ॥ ९६ ॥

वर्षापथिककामिनी ॥ अदृष्टपूर्वमस्माभिर्यदेतद्दृश्यतेऽधुना । विषं विषधरैः पीतं मू-
छिताः पथिकाङ्गनाः ॥ ९७ ॥ सखि हे पश्य रसमयं जलधरसमयं समुन्नद्धम् ।
विलसति कापि बलाका कापि बलाका मुदं धत्ते ॥ ९८ ॥ शिशिरसीकरवा-
हिनि मारुते चरति शीतभयादिव सत्वरः । मनसिजः प्रविवेश वियोगिनीहृदयमाहित-
शोकहुताशनम् ॥ ९९ ॥ एष्यन्त्यवश्यमधुना हृदयाधिनाथा मुग्धा मुधा कुरुत मा
विविधं विलापम् । इत्थं शशंसुरिव गर्जितकैतवेन पाथोधराः पथिकपङ्कजलोचनाभ्यः
॥ १०० ॥ आकर्णितानि रसितानि यया प्रसर्पत्प्रद्युम्नराजरथनिस्वनसोदराणि । उच्चै-
रणच्चरणनूपुरया पुरन्ध्या क्षिप्रं प्रियं कुपितयापि तयाभिसस्त्रे ॥ १०१ ॥ प्रणतिभिरपि
पत्युः प्रार्थनाभिश्च सख्याः क्षणमपि न मनस्तो मानिनी मानमौज्जत् । तमसमशरशस्त्री-
भूतगानप्रकारः फणिनमिव शिखण्डो किं न खण्डीचकार ॥ १०२ ॥ नभसि जलदलक्ष्मीं
सास्त्रया वीक्ष्य दृष्ट्या प्रवससि यदि कान्तेत्यर्धमुक्त्वा कथंचित् । मम पटमवलम्ब्य प्रो-
ल्लिखन्ती धरित्रीं तदनु कृतवती सा यत्र वाचो निवृत्ताः ॥ १०३ ॥ विरमत घनाः किं
वो वृष्ट्या मुधैव विसृष्ट्या व्रजत ककुभं कामप्यन्यां मनोरुचिरामतः । न तदिह वनं
नासौ मार्गो न तच्च धरातलं विरहगलितैस्तन्व्या यन्न क्षुतं नयनाम्बुभिः ॥ १०४ ॥ प्रस-
रदलकाकीर्णे कर्णे न केकिरुतं श्रुतं श्वसितविजितो वातो घ्रातो न वा कुटजोत्कटः । न च
परिचितासावासंपत्स्नुताश्रुणि लोचने तदपि किमपि प्रावृट्श्यामा धुनोति वियोगिनीः
॥ १०५ ॥ मैवैर्व्योम नवाम्बुभिर्वसुमती विद्युल्लताभिर्दिशो धाराभिर्गगनं वनानि कुटजैः
पूरैर्वृता निम्नगाः । एकां घातयितुं वियोगविधुरां दीनां वराकीं स्त्रियं प्रावृट्काल हताश
वर्णय कृतं मिथ्या किमाडम्बरम् ॥ १०६ ॥ वाता वान्तु कदम्बरेणुशबला नृत्यन्तु सर्प-
द्विषः सोत्साहा नववारिगर्भगुरवो मुञ्चन्तु नादं घनाः । मग्रां कान्तवियोगशोकजलधौ मां
वीक्ष्य दीनाननां विद्युत्किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणे स्त्रीत्वे समाने सति ॥ १०७ ॥ अम्भोवा-
हमुरद्विषो निवसनं ध्वान्ताद्रिदिव्यौषधी कन्दर्पस्य विलासचम्पकधनुर्वर्षालतामञ्जरी । लेखा
व्योमकषोपले विरचिता चामीकरस्य स्फुरद्भान्नः पान्थविलासिनीजनमनःकम्पाय शम्पाभ-
वत् ॥ १०८ ॥ श्रुत्वा तन्व्या निशीथे नवघनरसितं विश्वथाङ्गं पतित्वा शय्यायां भूमिपृष्ठे
करतलधृतया दुःखितालीजनेन । सोत्कण्ठं मुक्तकण्ठं कठिनकुचतटाघातशीर्णाश्रुबिन्दु
स्मृत्वा स्मृत्वा प्रियस्य स्वलितमृदुवचो रुद्यते पान्थवध्वा ॥ १०९ ॥

खद्योतः ॥ प्राचीमहीधरशिलाविनिवेशितस्य धाराधरस्फुरदयोधनताडितस्य । तप्ताय-
सस्य तपनस्य कणा विकीर्णाः खद्योतपोतसुषुमां स्फुटमावहन्ति ॥ ११० ॥

हंसः ॥ तटमुपगतं पद्मे पद्मे निवेशितमाननं प्रतिपुटकिनीपत्रच्छायां मुहुर्महुरासितम् ।
मुहुरुपगतैरस्त्रैः कोष्णीकृता जलवीचयो जलदमलिनां हंसेनाशां विलोक्य पिपासता ॥ १११ ॥

शरद्वर्णनम् ।

अहो बाणस्य संधानं शरदि स्मरभूपतेः । अपि सोऽयं त्विषामीशः कन्याराशिमुपागतः
॥ १ ॥ अपीतक्षीर्बकादम्बमसंसृष्टामलाम्बरम् । अप्रसादितसूक्ष्माम्बु जगदासीन्मनोरमम्
॥ २ ॥ अथोपगूढे शरदा शशाङ्के प्रावृज्ययौ शान्ततडित्कटाक्षा । कासां न सौभाग्यगु-
णोऽङ्गनानां नष्टः परिभ्रष्टपयोधराणाम् ॥ ३ ॥

शरत्समयस्वभावाख्यानम् ॥ दर्शयन्ति शरन्नद्यः पुलिनानि शनैः शनैः । नवसंगम-
सत्रीडा जघनानीव योषितः ॥ ४ ॥ एकेन चुलकेनाविधर्निपीतः कुम्भजेन यत् । तस्यो-
दयेऽन्तः कालुष्यं त्यजन्त्यापो भयादिव ॥ ५ ॥ पाथोदजालजटिलं मलिनं शरदङ्गना ।
अम्बरं धावयामास चन्द्रिकाचयवारिभिः ॥ ६ ॥ धन्याः शरदि सेवन्ते प्रोष्ठसच्चित्रशा-
लिकान् । प्रासादान्त्रीसखाः पौराः केदारांश्च कृषीवलाः ॥ ७ ॥ नमिताः फलभारेण न
मिताः शालमञ्जरीः । केदारेषु हि पश्यन्तः के दारेषु विनिस्पृहाः ॥ ८ ॥ हंसश्चन्द्र
इवाभाति जलं व्योमतलं यथा । विमलाः कुमुदानीव तारकाः शरदागमे ॥ ९ ॥ राजीव-
मिव राजीवं जलं जलमिवाजनि । चन्द्रश्चन्द्र इवातन्द्रः शरत्समुदयोद्यमे ॥ १० ॥ काशाः
क्षीरनिकाशा दधिशरवर्णानि सप्तपर्णानि । नवनीतनिभश्चन्द्रः शरदि च तक्रप्रभा ज्योत्स्ना
॥ ११ ॥ द्वयमिदमत्यन्तसमं नीचप्रभविष्णुता शरच्चेयम् । क्षेत्रेभ्यः प्राप्य फलं खलेषु
निःक्षिप्यते यस्याम् ॥ १२ ॥ अथ प्रसन्नेन्दुमुखी सिताम्बरा समाययावुत्पलपत्रलोचना ।
सपङ्कजा श्रीरिव गां निषेवितुं सहस्रबालव्यजना शरद्वधूः ॥ १३ ॥ समुल्लसत्पङ्कजलोचनेन
विनोदयन्ती तरुणानशेषान् । शुद्धाम्बरा गुप्तपयोधरश्रीः शरन्नवोदेव समाजगाम ॥ १४ ॥
पयोदकेशेषु विरुप्य रोषान्निःकास्य सा कोकनदायताक्षी । वर्षावधूं स्वां श्रियमुन्नयन्ती
प्रौढा सपत्नीव शरच्चकाशे ॥ १५ ॥ चन्द्रायते शुक्लरुचापि हंसो हंसायते चारुगतेन
कान्ता । कान्तायते स्पर्शमुखेन वारि वारीयते स्वच्छतया विहायः ॥ १६ ॥ ऐन्द्रं धनुः
पाण्डुपयोधरेण शरदधानार्द्रनखक्षताभम् । प्रमोदयन्ती सकलङ्गमिन्दुं तापं रवेरभ्यधिकं
चकार ॥ १७ ॥ उपैति सस्यं परिणामरम्यतां नदीरनौडित्यमपङ्कता महीम् । नवैर्गुणैः
संप्रति संस्तवस्थिरं तिरोहितं प्रेम घनागमश्रियः ॥ १८ ॥ पतन्ति नास्मिन्विशदाः पत-
त्रिणो धृतेन्द्रचापा न पयोदपङ्कयः । तथापि पुष्पाति नभः श्रियं परां न रम्यमाहार्य-
मपेक्षते गुणम् ॥ १९ ॥ विपाण्डुभिर्म्लानतया पयोधरैश्चयुताचिराभागुणहेमदामभिः । इयं
कदम्बानिलभर्तुरत्यये न दिग्वधूनां कृशता न राजते ॥ २० ॥ विहाय वाञ्छामुदिते
मदात्ययादरक्तकण्ठस्य रुते शिखण्डिनः । श्रुतिः श्रयत्युन्मदहंसनिःस्वनं गुणाः प्रिय-
त्वेऽधिकृता न संस्तवः ॥ २१ ॥ अमी पृथुस्तम्बभृतः पिशङ्गतां गता विपाकेन फलस्य
शालयः । विकासि वप्राम्भसि गन्धसूचितं नमन्ति निघ्रातुमिवासितोत्पलम् ॥ २२ ॥

विहारभूमेरभिषोपमुत्सुकाः शरीरजेभ्यश्च्युतयूथपङ्क्तयः । असक्तमूर्धांसि पयः क्षरन्त्यमूरुपाय-
नानीव नयन्ति धेनवः ॥ २३ ॥ जगत्प्रसूतिर्जगदेकपावनी ब्रजोपकण्ठं तनयैरुपेयुषी । द्युतिं
समग्रां समितिर्गवामसावुपैति मन्त्रैरिव संहिताहुतिः ॥ २४ ॥ कृतावधानं जितबर्हिणध्वनौ
सुरक्तगोपीजनगीतनिःस्वने । इदं जिघत्सामपहाय भूयसीं न सस्यमभ्येति मृगीकदम्बकम्
॥ २५ ॥ असावनास्थापरयावधीरितः सरोरुहिण्या शिरसा नमन्नपि । उपैति शुष्यन्कलमः स-
हाम्भसा मनोभुवा तप्त इवाभिषाण्डुताम् ॥ २६ ॥ अमी समुद्रूतसरोजरेणुना हृताहृतासारकणेन
वायुना । उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न निश्चेतुमलं शिलीमुखाः ॥ २७ ॥ मुखैरसौ
विद्वमभङ्गलोहितैः शिखाः पिशङ्गीः कमलस्य विभ्रती । शुकावलिर्व्यक्तशिरीषकोमला धनुः-
श्रियं गोत्रभिदोऽनुगच्छति ॥ २८ ॥ ददतमन्तरिताहिमदीधितिं ग्वगकुलाय कुलायनिला-
यिताम् । जलदकालमबोधकृतं दिशामपरथाप रथावयवायुधः ॥ २९ ॥ स विकचोत्पलचक्षुष-
मैक्षत क्षितिभृतोऽङ्कगतां दयितामिव । शरदमच्छगलद्वसनोपमाक्षमघनामघनाशनकीर्तनः
॥ ३० ॥ जगति नैशमशीतकरः करैर्वियति वारिद्वृन्दमयं तमः । जलजराजिपु नेद्रमदि-
द्रवन्न महतामहताः क्व च नारयः ॥ ३१ ॥ समय एव करोति बलावलं प्रणिगदन्त इतीव
शरीरिणाम् । शरदि हंसरवाः परुषीकृतस्वरमयूरमयू रमणीयताम् ॥ ३२ ॥ तनुरुहाणि
पुरोविजितध्वनेर्धवलपक्षविहङ्गमकृजितैः । जगलुरक्षमयेव शिखण्डिनः परिभवोऽरिभवो हि
सुदुःसहः ३३ ॥ अनुवनं वनराजिवभूमुखे बहलरागजवाधरचारुणि । विकचत्राणदलावल-
योऽधिकं रुरुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः ॥ ३४ ॥ कनकभङ्गपिशङ्गदलैर्दधे सरजसारुणकेस-
रचारुभिः । प्रियविमानितमानवतीरुपां निरसनै रसनैरवृथार्थता ॥ ३५ ॥ मुखसरोजरुचं
मदपाटलामनुचकार चकोरदृशां यतः । धृतनवातपमुत्सुकतामतो न कमलं कमलम्भयद-
म्भसि ॥ ३६ ॥ विगतसस्यजिघत्समघट्टयत्कलमगोपवधूर्न मृगव्रजम् । श्रुततदीरित-
कोमलगीतकध्वनिमिषेऽनिमिषेक्षणमग्रतः ॥ ३७ ॥ कृतमदं निगदन्त इवाकुलीकृतजगत्र-
यमूर्जमतङ्गजम् । ववुरयुक्छदगुच्छमुगन्धयः सततगास्ततगानगिरोऽलिभिः ॥ ३८ ॥ तीक्ष्णं
रविस्तपति नीच इवाचिराढ्यः शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः । तोयं प्रसीदति मुने-
रिव चित्तवृत्तिः कामं दरिद्र इव शोषमुपैति पङ्कः ॥ ३९ ॥ आसादितप्रकटनिर्मलचन्द्र-
हासः प्राप्तः शरत्समय एष विशुद्धकान्तः । उत्खाय गाढतमसं घनकालमुग्रं रामो दशा-
स्यमिव संभृतबन्धुजीवः ॥ ४० ॥ वृद्धाङ्गनेव विजहौ सरिदुद्धतत्वं वेदान्तिनामिव मनः शुचि
नीरमासीत् । चन्द्रे प्रभा युवतिवक्त्र इवाद्गुताभूद्विद्वत्कवित्वमिव केकिरुतं न रेजे ॥ ४१ ॥
मधुमधुरिममङ्गीं भेजिरे हंसनादास्तुहिनपटललीलां लेभिरे वारिवाहाः । क्षितिर्भवदपङ्का किं
च रोलम्बबालावलिकलितनलिन्यः शैवलिन्यस्तदासन् ॥ ४२ ॥ स्फुटं स्फुटपलाशवत्सुभगभा-
सिचक्षुपुटे विपाककपिशिकृताः कमलमञ्जरीर्बिभ्रती । बभौ दिवि शुकावलिः कुवलयच्छवि-
र्जङ्गमा स्वभावद्वयंगमा विबुधचापलक्ष्मीरिव ॥ ४३ ॥ अपाकृत्याशेषाप्यपि च घनजा-

लानि परितस्तमोभूमस्तोमोद्भवमलिनिमानं च तदनु । शरच्चन्द्रः शिल्पी रतिपतिमुदेऽसौ
निजकरैः सुधासंदोहाद्रैर्भुवनभवनं पाण्डुरयति ॥ ४४ ॥ रम्यं हर्म्यतलं नवाः सुनयना
गुञ्जद्विरेफा लताः प्रोन्मीलन्नवमालतीसुरभयो वाताः सचन्द्राः क्षपाः । यद्येतानि जयन्ति
हन्त परितः शस्त्राण्यमोघानि मे तद्गोः कीदृगसौ विवेकविभवः कीदृक्प्रबोधोदयः ॥ ४५ ॥
अर्धं सुप्तो निशायाः सरभससुरतायाससन्नश्छाङ्गः प्रोद्गतासह्यतृष्णो मधुमदविरतौ ह-
र्म्यपृष्ठे प्रबुद्धः । संभोगच्छान्तकान्ताशिथिलभुजलतावर्जितं कर्करीतो ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधारं
न पिबति सलिलं शारदं मन्दपुण्यः ॥ ४६ ॥ चेतः कर्षन्ति सप्तच्छदकुसुमरसासारसौरभ्य-
लुभ्यदृङ्गीसंगीतमङ्गिश्रुतिमुभगदिशो वासराः शारदीनाः । किं च व्याकोशपङ्केरुहमधुरमुखीं
संचरच्चञ्चरीकश्रेणीवेणीसनाथां रमयति तरुणः पद्मिनीमंशुमाली ॥ ४७ ॥

भ्रमरक्रीडा ॥ अलक्षितकुचाभोगं भ्रमन्ती नृत्यभूमिषु । स्मरेणापि सरोजाक्षी न लक्ष्यी-
क्रियते शरैः ॥ ४८ ॥ भ्रमात्प्रकीर्णे भ्रमरीषु किंचिच्चेलाञ्चले चञ्चललोचनायाः । कुचौ कदाचिज्ज-
घनं युवानो विलोक्य साफल्यमवापुरक्ष्णोः ॥ ४९ ॥ परिभ्रमन्त्या भ्रमरीविनोदे नितम्बबिम्बा-
द्विगलङ्गकूलम् । विलोक्य कस्याश्चन कोमलाङ्ग्याः पुंभावमन्याः सुदृशो ववाञ्जुः ॥ ५० ॥
यतो यतः पट्चरणोऽभिवर्तते ततस्ततः प्रेरितलोललोचना । विवर्तितभूरियमद्य शिक्षते भयाद-
कामापि हि दृष्टिभिन्नम् ॥ ५१ ॥ करौ धुनाना नवपल्लवाकृती वृथा कृथा मानिनि मा
परिश्रमम् । उपेयुषी कल्पलताभिः शङ्कया कथं न्वितस्त्रस्यति पट्पदावलिः ॥ ५२ ॥ चेला-
ञ्चलेन चलहारलताप्रकाण्डैर्वेणीगुणेन च चलद्वलयीकृतेन । हेलहितभ्रमरकभ्रमण्डली-
भिश्छत्रत्रपं रचयतीव चिरं नतभ्रूः ॥ ५३ ॥ मुक्ते काञ्चनकुण्डले निपतिते माणिक्यभूषा-
मणौ कीर्णे केलिसरोरुहे विगलिते मुक्ताकलापे सति । निःश्वस्याम्बुजलोचनाभ्रमरिकानृत्या-
वसाने पुनः प्राणेशच्युतिशङ्कयेव हृदये हस्तारविन्दं ददौ ॥ ५४ ॥

शरद्वायवः ॥ वान्ति रात्रौ रतिच्छान्तकामिनीसुहृदोऽनिलाः । ललनालोलधम्मिल्लमलिका-
मोदवासिताः ॥ ५५ ॥ वान्ति कल्लारमुभगाः सप्तच्छदसुगन्धयः । वाता नवरतग्लानव-
धूगमनमन्थराः ॥ ५६ ॥

शरत्पथिकः ॥ पङ्कानुषङ्गं पथि विस्मरन्तः कथावशेषे च पयोदवृन्दे । मार्गेषु चन्द्रा-
तपपिच्छलेषु पदे पदे चस्वलुरध्वनीनाः ॥ ५७ ॥ इह निचुलनिकुञ्जे वंशसंभारभाजि स्व-
पिषि यदि मुहूर्तं पश्यति क्षेत्रमेतत् । इति पथिकमकस्मान्मार्ग एवोपविष्टं वदति तरुणका-
न्तं गोपिका साङ्गभङ्गम् ॥ ५८ ॥

हेमन्तवर्णनम् ।

हेमन्तहिमनिस्पन्दमवलोक्य मनोभवम् । प्रहर्तुं सुभ्रुवां चेतो रविर्देवो धनुर्दधौ ॥ १ ॥
दुराशेव दरिद्रस्य तृष्णेव कृपणस्य च । अहो न विरमत्येषा हन्त हेमन्तयामिनी ॥ २ ॥

हेमन्ते बहुदोषाढ्ये द्वौ गुणौ सर्वसमतौ । अयत्नशीतलं वारि सुरतं स्वेदवर्जितम् ॥ ३ ॥

हेमन्तसमयस्वभावाख्यानम् ॥ हे हेमन्त स्मरिष्यामि त्वय्यतीते गुणद्वयम् । अयत्न-
शीतलं वारि निशाश्च सुरतक्षमाः ॥ ४ ॥ हसन्तीं वा हसन्तीं वा हसन्तीं वामलोच-
नाम् । हेमन्ते ये न सेवन्ते ते नूनं दैववञ्चिताः ॥ ५ ॥ कामिनो हन्त हेमन्तनिशि
शीतज्वरातुराः । जीवन्ति हरिणाक्षीणां वक्षोजाश्लेषरक्षिताः ॥ ६ ॥ अद्य शीतं वरीवर्ति
सरोसर्ति समीरणः । अपत्नीको मरीमर्ति नरीनर्ति कुचोष्मवान् ॥ ७ ॥ हिमधवलदन्त-
केशी मन्दद्युतितारका बृहत्तिमिरा । द्विगुणीभूता रजनी वृद्धेव शनैः शनैर्याति ॥ ८ ॥
अम्बरमेष रमण्यै यामिन्यै वासरः प्रेयान् । अधिकं ददौ निजाङ्गादथ संकुचितः स्वयं
तस्थौ ॥ ९ ॥ विकसति सूर्ये विकसति मुकुलति चास्तं गते तस्मिन् । शिशिरे निःस्वकु-
टुम्बः पङ्कजलीलां समुद्रहति ॥ १० ॥ कन्याप्रसूतस्य धनुःप्रसङ्गादङ्गाधिकासादित-
विक्रमस्य । धनंजयाधीनपराक्रमस्य हिमस्य कर्णस्य च को विशेषः ॥ ११ ॥ अलं
हिमानीपरिदीर्णगात्रः समापितः फाल्गुनसंगमेन । अत्यन्तमाकाङ्क्षितकृष्णवर्त्मा भीष्मो
महात्माजनि माघतुल्यः ॥ १२ ॥ अविरलफलिनीवनप्रसूनः कुसुमितकुन्दसुगन्धिगन्ध-
वाहः । गुणमसमयजं चिराय लेभे विरलतुषारकणस्तुषारकालः ॥ १३ ॥ निचयिनि
लवलीलताविकासे जनयति लोभ्रसमीरणे च हर्षम् । विवृतिमुपययौ न पाण्डुमूनुश्चलति
नयान्न जिगीपतां हि चेतः ॥ १४ ॥ कतिपयसहकारपुष्परम्यस्तनुतुहिनोऽल्पविनिद्रसि-
न्दुवारः । सुरभिमुखहिमागमान्तशंसी समुपययौ शिशिरः स्मरैकबन्धुः ॥ १५ ॥ गजपति-
द्वयसीरपि हैमनस्तुहिनयन्सरितः पृथतां पतिः । सलिलसंततिमध्वगयोपितामतनुतातनुता-
पकृतं दृशाम् ॥ १६ ॥ इदमयुक्तमहो महदेव यद्वरतनोः स्मरयत्यनिलोऽन्यदा । स्मृत-
सयौवनसोप्मपयोधरान्सतुहिनस्तु हिनस्तु वियोगिनः ॥ १७ ॥ प्रियतमेन यया सरुषा
स्थितं न सहसा सहसा परिरम्य तम् । श्लथयितुं क्षणमक्षमताङ्गना न सहसा सहसा
कृतवेपथुः ॥ १८ ॥ भृशमदूयत याधरपल्लवक्षतिरनावरणा हिममारुतैः । दशनरश्मिप-
टेन च सीत्कृतैर्निवासितेव सितेन सुनिर्ववौ ॥ १९ ॥ व्रणभृता मुतनोः कलसीत्कृतस्फुरि-
तदन्तमरीचिमयं दधे । स्फुटमिवावरणं हिममारुतैर्मृदुतया दुतयाधरलेखया ॥ २० ॥
धृततुषारकणस्य नभस्वतस्तरुलताङ्गुलितर्जनविभ्रमाः । पृथुनिरन्तरमिष्टभुजान्तरं वनित-
यानितया न विषेहिरे ॥ २१ ॥ हिमक्रतावपि ताः स्म भृशस्विदो युवतयः सुतरामुपका-
रिणि । प्रकटयत्यनुरागमकृत्रिमं स्मरमयं रमयन्ति विलासिनः ॥ २२ ॥ प्रालेयशैल-
शिखरानिलसंप्रयोगः प्रोत्फुल्लकुन्दमकरन्दद्वतालिवृन्दः । कालोऽयमातपति कुङ्कुमपङ्कपि-

१ कन्याराशानुत्पन्नस्य; (पक्षे) कुमारिकायां प्रसूतस्य. २ धनुराशिसंगमेनाङ्गेषु शरीरेष्वधिकमासादितः
संपादितो विक्रमो रोमाञ्चोत्पादनादिरूपः पराक्रमो येन; (पक्षे) धनुर्विद्ययाङ्गदेशेषु संपादितः पराक्रमो येन.
३ धनंजयोऽभिस्तदधीनः पराक्रमो बलं यस्य; (पक्षे) धनंजयोऽर्जुनस्तदधीनपराक्रमः.

ङ्गप्रोत्तुङ्गरम्यरमणीकुचसङ्गयोग्यः ॥ २३ ॥ शुकहरितयवानां सीन्नि नीहारभासः सपदि विगतनिद्राः क्रौञ्चकान्ताः क्षपान्ते । विदधति कमनीयक्वाणमुद्यत्ककारं सरलितगलनालं जर्जरस्फाररेफम् ॥ २४ ॥ लघुनि तृणकुटीरे क्षेत्रकोणे यवानां नवकलमपलालस्वस्तरे सोप- धाने । परिहरति सुपुत्रं हालिकद्वन्द्वमारात्कुचकलशमहोष्माबद्धरेखस्तुषारः ॥ २५ ॥ अपि दिनमणिरेश क्लेशितः शीतसंघैरथ निशि निजभार्या गाढमालिङ्ग्य दोर्म्याम् । स्वपिति पुनरुदेतुं सालसाङ्गस्तु तस्मात्किमु न भवतु दीर्घा हैमिनी यामिनीयम् ॥ २६ ॥ जरीजृम्भत्प्रौढद्युमणिकरसंदोहसदृशस्फुरद्दीप्तिव्रातप्रगुणतरतारुण्यमुभगाम् । हसन्ती हेमन्ते परिजनयुतां वा सुवदनां हसन्तीं सेवन्ते परिणतमहाभाग्यनिचयाः ॥ २७ ॥ वेपन्ते कपयो भृशं कृतजडं गोजाविकं म्लायति श्वा चुल्लीकुहरोदरं क्षणमपि प्राप्यापि नैवोज्झति । शीतातिव्यसनातुरः पुनरसौ दीनो जनः कर्मवत्त्वान्यङ्गानि शरीर एव हि निजे निहो- तुमाकाङ्क्षति ॥ २८ ॥ शीतांशोरिव नूतनस्य रुचयो विद्या इवामेषसां विप्रातिक्रमिणां विभूतय इव क्षीवस्य बोधा इव । भावैः संवलिता इव प्रियतमे दग्धङ्गयः सुभ्रुवां प्रादुर्भूय तिरोभवन्ति सहसा हैमन्तिका वासराः ॥ २९ ॥ लज्जा प्रौढमृगीदृशामिव नवस्त्रीणां रतेच्छा इव स्वैरिण्या नियमा इव स्मितरुचः कुल्याङ्गनानामिव । दंपत्योः कलहा इव प्रणयिता वाराङ्गनानामिव प्रादुर्भूय तिरोभवन्ति सहसा हैमन्तिका वासराः ॥ ३० ॥ हेमन्ते दधिदुग्धसर्पिरशना माञ्जिष्ठवासोभृतः काश्मीरद्रवलितचारुवपुषः खिन्ना विचित्रै रतैः । वृत्तोरुस्तनकामिनीजनकृताश्लेषा गृहाभ्यन्तरे ताम्बूलीदलपूगपूरितमुखा धन्याः सुखं शरते ॥ ३१ ॥ चक्रे चण्डरुचा समं रणमसौ हेमन्तपृथ्वीपतिर्ये यं तत्र जिता दिवाकरकरास्ते तेऽमुना तत्क्षणात् । कान्तानां कुचभूयरे निदधिरे मन्येऽहमेवं तदा नो चेन्मन्दकरः कथं दिनकरस्तप्तश्च तन्वीस्तनः ॥ ३२ ॥ प्रौढत्प्रौढारविन्दद्युति- भृति विदलत्कुन्दमाद्यद्विरेफे काले प्रालेयवातप्रबलविकसितोद्दाममन्दारदान्नि । येषां नो कण्ठलग्ना क्षणमपि तुहिनक्षोददक्षा मृगाक्षी तेषामायामियामा यमसदनसमा यामिनी याति नूनम् ॥ ३३ ॥

कन्दुकक्रीडा ॥ पयोधराकारधरो हि कन्दुकः करेण रोपादिव ताड्यते मुहुः । इतीव नेत्राकृतिभीतिमुत्पलं तस्याः प्रसादाय पपात पादयोः ॥ ३४ ॥ वनिताकरतामर- साभिहतः पतितः पतितः पुनरुत्पतसि । विदितं खलु कन्दुक ते हृदयं वनिताधरसंगम- लुब्धमिव ॥ ३५ ॥ सानन्दकन्दुकविहारविधौ वधूनां दोलायमानमणिकङ्कणनिष्कणेन । उड्वायितेषु युवचित्तविहंगमेषु श्येना इव स्मृतिभुवो विशिखा विलग्राः ॥ ३६ ॥ स्मरशर- धिनिकाशं कर्णपाशं कृशाङ्गी रयविगलिततालीपत्रताटङ्कमेकम् । वहति हृदयचोरं कुङ्कुम- न्यासगौरं वलयितमिव नालं लोचनेन्दीवरस्य ॥ ३७ ॥ अमन्दमणिनूपुरक्कणनचारुचा- रिक्कमं झणज्झणितमेखलास्खलिततारहारच्छटम् । इदं तरलकङ्कणावलिविशेषवाचालितं

मनो हरति सुभ्रुवः किमपि कन्दुकक्रीडनम् ॥ ३८ ॥ भ्रमच्चरणपल्लवकणदमन्दमञ्जीरकं
परिस्वलदुरोरुहस्तबककम्पमानांशुकम् । रणत्कनकमेखलं करसरोरुहाभ्यां पुरः पतन्तम-
पराददे कुसुमकन्दुकं सुन्दरी ॥ ३९ ॥ वक्रश्रीजितलज्जितेन्दुमलिनं कृत्वा करे कन्दुकं
ब्रीडाकौतुकमिश्रभावमनया तिर्यग्वहन्त्याननम् । भृङ्गाग्रग्रहकृष्णकेतकदलस्पर्धावतीनां दृशां
दीर्घापाङ्गतरङ्गणैकमुद्भवां कोऽप्येष पात्रीकृतः ॥ ४० ॥ व्यावल्गत्कुचभारमाकुलकचं
व्यालोलहारावलि प्रेङ्खत्कुण्डलशोभिण्डयुगलं प्रस्वेदिवक्त्राम्बुजम् । शश्वद्वत्तकरप्रहारम-
धिकश्वासं रसादेतया यस्मात्कन्दुक सादरं सुभगया संसेव्यसे तत्कृती ॥ ४१ ॥ चञ्चल-
लाञ्छलानि प्रतिसरणिचलव्यस्तवेणीनि बाहोर्विक्षेपादक्षिणस्य प्रचलितवलयस्फारकोलाहला-
नि । श्वासत्रुव्यद्वचांसि द्रुतमितरकरोत्सेपलोलालकानि स्वस्तस्त्रज्जि प्रमोदं दधति मृगदृशां
कन्दुकक्रीडितानि ॥ ४२ ॥ अस्याः स्वेदाम्बुबिन्दुच्युततिलकतया व्यक्तवक्त्रेन्दुकान्ते-
वारिवारेण वेगप्रहणनगणनाकेलिवाचालितायाः । तत्पातोत्थानतालक्रमनमितदृशस्ताण्डवो-
त्तालतालीलालित्याल्लोभिताः स्मः प्रतिकलममुना कन्दुकक्रीडितेन ॥ ४३ ॥

हेमन्तवायवः ॥ दधत्यधरचुम्बनं नयनपङ्कजं मुद्रयत्यमन्दपुलकं मनागमलमङ्गमा-
लिङ्गते । विचालयति चालकं चपललोचनानां हठात्तनोत्यविनयं मरुत्प्रिय इवैष हैमन्तिकः
॥ ४४ ॥ हूणीसीमन्तमुद्रां सपदि तरलयन्कीरकान्ताकुचान्तः स्वच्छन्दस्तस्तव स्त्री चलच-
पलतया लोलयन्हारवल्लीम् । प्रालेयावासपृथ्वीधरशिखरचलच्चारुवारिप्रवाहप्रक्षोभप्रातिभश्रीः
प्रसरति परितो हैमनो गन्धवाहः ॥ ४५ ॥ नीत्वोच्चैर्विक्षिपन्तः कृततुहिनकणासारसङ्गान्प-
रागान्कान्दानानन्दितालीनतितरमुरभीन्भूरिशो दिङ्मुखेषु । एते ते कुङ्कुमाक्तस्तनकलशभरा-
स्फालनादुच्छलन्तः पीत्वा सीत्कारिवक्त्रं शिशुहरिणदृशां हैमना वान्ति वाताः ॥ ४६ ॥

हेमन्तपथिकः ॥ आहूतोऽपि सहायैरेमीत्युक्त्वा विमुक्तनिद्रोऽपि । गन्तुमना अपि
पथिकः संकोचं नैव शिथिलयति ॥ ४७ ॥ हेमन्ते पथिकजनाः प्रियावियुक्ता लोकानां
गृहबहिरङ्गणे शयानाः । कन्दर्पाकुलमनसां निशासु तेषां शीतं किं लगति जगत्प्रकम्प-
कारि ॥ ४८ ॥ हेमन्ते हिमकरबिम्बचारुमुख्या रामाया मृदुभुजपञ्जरे शयानाः । ये कालं
परममुखं नयन्ति तेषां शीतं किं लगति जगत्प्रकम्पकारि ॥ ४९ ॥ हे पान्थ प्रियविप्रयो-
गहुतभुग्ज्वालानभिज्ञोऽसि किं किंवा नास्ति तव प्रिया गतवृणः किंवा विहीनो धिया ।
येनास्मिन्नवकुङ्कुमारुणरुचिव्यासङ्गधर्मोचिते कुन्दानन्दितमत्तपट्पदकुले काले गृहान्निर्गतः
॥ ५० ॥ शीतार्तिप्रसरस्तथाकुलपदन्यासैः समुत्कम्पिभिः पान्थैर्निर्देयतुच्छगोधननदद्वापारवैः
सूचिताः । प्राप्यन्ते हिमपीडितानि निभृतप्रोद्धाटभूमा घनस्तोकालक्षकुटीरकाः कथमपि
प्राप्ता गिरिग्रामकाः ॥ ५१ ॥ अन्योन्याहतिदन्तनादमुखरं वक्रं मुखं कुर्वता नेत्रे साश्रु-
कणे निमील्य पुलकव्यासङ्गि कण्डूयता । हाहाहेति सुनिष्ठुरं विवदता बाहु प्रसार्य क्षणं
पुण्याग्निः पथिकेन पीयत इव ज्वालाहतश्मश्रुणा ॥ ५२ ॥

शिशिरवर्णनम् ।

प्रावारैरङ्गारैर्गर्भगृहैः स्तनतटैश्च दयितानाम् । संतर्जितमाढ्यानां निपतति शीतं दरिद्रेषु ॥ १ ॥

शिशिरसमयस्वभावाख्यानम् ॥ कारणोत्पन्नकोपोऽपि सांप्रतं प्रमदाजनः । निशि शीतापदेशेन गाढमालिङ्गति प्रियम् ॥ २ ॥ एते समुल्लसद्भासो राजन्ते कुन्दकोरकाः । शीतभीता लताकुन्दमाश्रिता इव तारकाः ॥ ३ ॥ अंशुकमिव शीतभयात्संस्थानत्वच्छलेन हिमधवलम् । अम्भोभिरपि गृहीतं पश्यत शिशिरस्य माहात्म्यम् ॥ ४ ॥ आचुम्ब्य बिम्बाधरमङ्गवल्लीमालिङ्ग्य संस्पृश्य कपोलपालिम् । श्रीखण्डमादाय करेण कान्तः संत्रासयामास सरोरुहाक्षीम् ॥ ५ ॥ तपनस्तपति स्म मन्दमन्दं ज्वलनोऽपि ज्वलति स्म किञ्चिदेव । शरणं शिशिरेऽथ किं च यूनां युवतीनां स्तनयुग्ममात्रमासीत् ॥ ६ ॥ कुसुमयन्फलिनरीरलिनरिवैर्मदविकासिभिराहितहंक्रुतिः । उपवनं निरभर्त्सयत प्रियान्वियुवतीर्युवतीः शिशिरानिलः ॥ ७ ॥ उपचितेषु परेष्वसमर्थतां व्रजति कालवशाद्बलवानपि । तपसि मन्दगभस्तिरभीषुमान्नाहि महाहिमहानिकरोऽभवत् ॥ ८ ॥ अभिषेधेणयिषुं भुवनानि यः स्मरमिवाख्यत लोधरजश्चयः । क्षुभितसैन्यपरागविपाण्डुरद्युतिरयं तिरयन्नुदभूदिशः ॥ ९ ॥ शिशिरमाममपास्य गुणोऽस्य नः क इव शीतहरस्य कुचोष्मणः । इति धियास्तरुषः परिरेभिरे धनमतो नमतोऽनुमतान्प्रियाः ॥ १० ॥ अधिलवङ्गममी रजसाधिकं मलिनिताः सुमनोदलतालिनः । स्फुटमिति प्रसवेन पुरो हसत्सपदि कुन्दलता दलतालिनः ॥ ११ ॥ द्वारं गृहस्य पिहितं शयनस्य पार्श्वे वह्निर्ज्वलत्युपरि तूलपटो गरीयान् । अङ्गानुकूलमनुरागवशं कलत्रमित्थं करोति किमसौ स्वपतस्तुषारः ॥ १२ ॥ वहेः शक्तिर्जलमिव गता दर्शनाद्वाहवृत्तेनित्योद्गन्धे नवमरुवके वर्तते पुष्पकार्यम् । शीतत्रासं दधदिव रविर्याति सिन्धोः कृशानुः शीतैर्भीता इव च दिवसाः सांप्रतं संकुचन्ति ॥ १३ ॥ पीनोत्तुङ्गपयोधराः परिलसत्संपूर्णचन्द्राननाः कान्ता नैव गृहे गृहे न च दृढं जात्यं न काश्मीरजम् । ताम्बूलं न च तूलिका न च पटी तैलं न गन्धाविलं सद्यो गोघृतपाचिता न वटकाः शीतं कथं गम्यते ॥ १४ ॥ चूलीसीमनि गोरसाद्रमशानं भुक्त्वा परीतोऽर्भकैरभ्याशे स्वरूपीक्षुयन्त्रनिनदं हर्षात्समाकर्णयन् । शेते संहतगोणोष्मणि गृहे स्वस्ताम्बरां गेहिनीमालिङ्ग्यागणयन्निशामु तुहिनं प्रोड्डामरः पामरः ॥ १५ ॥

दृङ्मीलनक्रीडा ॥ न पाणिप्रच्छाद्यं नयनयुगमत्यायतमिदं नितम्बस्यौदार्यात्त्वरितगति-योगोऽप्यसुलभः । अतिस्वलपौ पाणी स्तनभरनिरिधान्न मिलितौ निमीलक्रीडायां कलुषयसि मुग्धे किमिति नः ॥ १६ ॥ नैतस्याः प्रसृतिद्वयेन सरले शक्ये पिधातुं दृशौ सर्वत्रैव विलोक्यते मुखशशिज्योत्स्नावितानैरियम् । इत्थं बालतया सखीभिरसकृद्दृङ्मीलनाकेलिषु व्यापिद्धा रजनीमुखे च नयने स्वे गर्हते कन्यका ॥ १७ ॥

शिशिरवायवः ॥ केशानाकुलयन्दृशौ मुकुलयन्वासो बलादाक्षिपन्नातन्वन्पुलकोद्गमं प्र-

कटयन्नावेगकम्पं गतेः । वारंवारमुदारसीत्कृतिभरैर्दन्तच्छदं पीडयन्प्रायः शैशिर एष संप्रति मरुत्कान्तासु कान्तायते ॥ १८ ॥ चुम्बन्तो गण्डभिर्त्तीरलकवति मुखे सीत्कृतान्यादधाना वक्षःसूत्कङ्कुकेषु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः । ऊरूनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटात्स्वंसयन्तोऽशुकानि व्यक्तं कान्ताजनानां विटचरितभृतः शैशिरा वान्ति वाताः ॥ १९ ॥

शिशिरपथिकः ॥ पुण्याग्रौ पूर्णवाञ्छः प्रथममगणितल्लोषदोषः प्रदोषे पान्थः सुप्त्वा यथेच्छं तदनु च सतृणे धामनि ग्रामदेव्याः । उत्कम्पी कर्पटार्थे जरति परिजडे छिद्रिणि च्छिन्ननिद्रे वाते वाति प्रकामं हिमकणनि कणन्कोणतः कोणमेति ॥ २० ॥ संविष्टो ग्रामदेव्याः कुटघटितकुटीकुज्यकोणैकदेशे शीते संवाति वायौ हिमकणिनि रणदन्तपङ्क्तिद्वयाग्रः । पान्थः कन्थां निशीथे परिकुथितजरत्तन्तुसंतानगुर्वी ग्रीवापादाग्रजानुग्रहणचटचटकर्पटां प्रावृणोति ॥ २१ ॥ आरात्कारीषवद्देर्विविधचिततृणप्रस्तरान्तर्निषण्णैः संशीर्णग्रन्थिकन्थाविवरवशविशच्छीतवाताभिभूतैः । नीताः कृच्छ्रेण पान्थैः श्वभिरिव निविडं जानुसंकोचकुब्जैरन्तर्दुर्वारदुःखद्विगुणतरकृता यामयामास्त्रियामाः ॥ २२ ॥

स्त्रीस्वभावनन्दा ।

अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ १ ॥ स्त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा दुर्मर्षाः प्रियसाहसाः । घ्नन्त्यल्पार्थेऽपि विश्रब्धं पतिं भ्रातरमप्युत ॥ २ ॥ स्त्रियो हि नाम खल्वेता निर्मर्गादेव पण्डिताः । पुरुषाणां तु पाण्डित्यं शास्त्रेणैवोपदिश्यते ॥ ३ ॥ विधायौलीकविश्रम्भमज्ञेषु त्यक्तसौहृदाः । नवं नवमभीप्सन्त्यः पुंश्चल्यः स्वैरवृत्तयः ॥ ४ ॥ जल्पन्ति सार्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमम् । हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषिताम् ॥ ५ ॥ स्त्रीणां द्विगुण आहारो लज्जा चापि चतुर्गुणा । साहसं षड्गुणं चैव कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ६ ॥ अन्तःक्रूराः सौम्यमुखा अगाधहृदयाः स्त्रियः । अन्तर्विषा बहिःसौम्या भक्ष्या विषकृता इव ॥ ७ ॥ कामनाम्ना किंरतेन विरतता मूढचेतसाम् । नार्यो नैरविहंगानामङ्गबन्धनवर्गिणः ॥ ८ ॥ दर्शनाद्भ्रसते चित्तं स्पर्शनाद्भ्रसते धनम् । संगमाद्भ्रसते सत्त्वं नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥ ९ ॥ चतुरः सृजतः पूर्वमुपायास्तेन वेधसा । न सृष्टः पञ्चमः कोऽपि गृह्यन्ते येन योषितः ॥ १० ॥ स्त्रियस्तु यः कामयते संनिकर्षं च गच्छति । ईषत्प्रकुरुते सेवां तं तमिच्छन्ति योषितः ॥ ११ ॥ स्थानं नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः । तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १२ ॥ यो मोहान्मन्यते मूढो रक्तेयं मम कामिनी । स तस्या वशगो नित्यं भवेत्क्रीडाशकुन्तवत् ॥ १३ ॥ अनर्थित्वान्मनुष्याणां भयात्परिजनस्य च । मर्यादा-

१ असत्यम्. २ कपटम्. ३ दुःसहाः. ४ स्वभावतः. ५ कपटविश्वासम्. ६ जारिण्यः. ७ स्वेच्छावृत्तयः. ८ सह. ९ भिक्षेन. १० प्रसृताः. ११ नरा एव विहंगाः पक्षिणस्तेषाम्. १२ पाशाः. १३ बलम्.

याममर्यादाः स्त्रियस्तिष्ठन्ति सर्वदा ॥ १४ ॥ नासां कश्चिदगम्योऽस्ति नासां च वयसि स्थितिः । विरूपं रूपवन्तं वा पुमानित्येव भुज्जते ॥ १५ ॥ रक्तोऽभिजायते भोग्यो नारीणां शाटको यथा । वृष्यते यो दशालम्बी नितम्बे विनिवेशितः ॥ १६ ॥ अलक्तको यथा रक्तो निष्पीड्य पुरुषस्तथा । अबलाभिर्बलाद्रक्तः पादमूले निपात्यते ॥ १७ ॥ शम्बरस्य च या माया या माया नमुचेरपि । बलेः कुम्भीनसेश्चैव सर्वास्ता योषितो विदुः ॥ १८ ॥ हसन्तं प्रहसन्त्येता रुदन्तं प्ररुदन्त्यपि । अप्रियं प्रियवाक्यैश्च गृह्णन्ति कालयोगतः ॥ १९ ॥ उशना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद बृहस्पतिः । स्त्रीबुद्ध्या न विशेष्येत तस्माद्रक्ष्याः कथं हि ताः ॥ २० ॥ अनृतं सत्यमित्याहुः सत्यं चापि तथानृतम् । इति यास्ताः कथं धीरैः संरक्ष्याः पुरुषैरिह ॥ २१ ॥ अन्तर्विषमया हेता बहिश्चैव मनोरमाः । गुञ्जाफलसमाकारा योषितः केन निर्मिताः ॥ २२ ॥ यदि स्यात्पावकः शीतः प्रोष्णो वा शशलाञ्छनः । स्त्रीणां तदा सतीत्वं स्याद्यदि स्याद्दुर्जनो हितः ॥ २३ ॥ या भार्या दुष्टचरिता सततं कलहप्रिया । भार्यारूपेण सा ज्ञेया विदग्धैर्दारुणा जरा ॥ २४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नामापि परिवर्जयेत् । स्त्रीणामिह हि सर्वासां य इच्छेत्सुखमात्मनः ॥ २५ ॥ के नाम न विनश्यन्ति मिथ्याज्ञानान्नितम्बिनीम् । रम्यां बुद्धोपसर्पन्ति ये ज्वालां शलभा इव ॥ २६ ॥ यदन्तस्तन्न जिह्वायां यजिह्वायां न तद्वहिः । यद्वहिस्तन्न कुर्वन्ति विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥ २७ ॥ ताडिता अपि दण्डेन शस्त्रैरपि विखण्डिताः । न वशं योषितो यान्ति न दानैर्न च संस्तवैः ॥ २८ ॥ आस्तां तावत्किमन्येन दौरात्म्येनात्र योषिताम् । विधृतं स्वोदरेणापि घ्नन्ति पुत्रमपि स्वकम् ॥ २९ ॥ रूक्षायां स्नेहसंभारं कठोरायां सुमार्दवम् । नीरसायां रसं बालो बालिकायां विकल्पयेत् ॥ ३० ॥ भोजनाच्छादने दद्यात्तु काले च संगमम् । भूषणाद्यं च नारीणां न ताभिर्मन्त्रयेत्सुधीः ॥ ३१ ॥ यत्र स्त्री यत्र कितवो बालो यत्र प्रशासिता । राजन्निर्मूलतां याति तद्वृहं भार्गवोऽब्रवीत् ॥ ३२ ॥ तावत्स्यात्सुप्रसन्नास्यस्तावद्गुरुजने रतः । पुरुषो योषितां यावन्न शृणोति वचो रहः ॥ ३३ ॥ एताः स्वार्थपरा नार्यः केवलं स्वसुखे रताः । न तासां वल्लभः कोऽपि सुतोऽपि स्वसुखं विना ॥ ३४ ॥ यदि स्याच्छीतलो वह्निश्चन्द्रमा दहनात्मकः । सुस्वादः सागरः स्त्रीणां तत्सतीत्वं प्रजायते ॥ ३५ ॥ संगतानि मृगाक्षीणां तडिद्विलसितान्यपि । क्षणद्वयं न तिष्ठन्ति घनारब्धान्यपि स्वयम् ॥ ३६ ॥ उत्तमानामपि स्त्रीणां विश्वासो नैव विद्यते । राजप्रियाः कैरविष्यो रमन्ते मधुपैः सह ॥ ३७ ॥ न लज्जा न विनीतत्वं न दाक्षिण्यं न भीरुता । प्रार्थनाभाव एवैकः सतीत्वे कारणं स्त्रियाः ॥ ३८ ॥ न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया । न शस्त्रेण न शास्त्रेण सर्वथा विषमाः स्त्रियः ॥ ३९ ॥ सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा आतुरं यदि वा सुतम् । योनिः क्लिद्यति नारीणामामपात्रमिवाम्भसा ॥ ४० ॥ न स्त्रीणामप्रियः कश्चित्प्रियो वापि न विद्यते । गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति नवं नवम् ॥ ४१ ॥

कुलीना रूपवत्यश्च नाथवत्यश्च योषितः । मर्यादासु न तिष्ठन्ति स दोषः स्त्रीषु नारद
 ॥ ४२ ॥ समयज्ञानर्थवतः प्रतिरूपान्वशे स्थितान् । पतीनां तटमासाद्य नालं नार्यः
 प्रतीक्षितुम् ॥ ४३ ॥ न भयात्ताप्यनुक्रोशान्नार्थहेतोः कथंचन । न ज्ञातिकुलसंबन्धा-
 त्स्त्रियस्तिष्ठन्ति भर्तृषु ॥ ४४ ॥ माद्यति प्रमदां दृष्ट्वा सुरां पीत्वा न माद्यति । यस्माद्दृ-
 ष्टिमदा नारी तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ४५ ॥ यौवने वर्तमानानां मृष्टाभरणवाससाम् ।
 नारीणां स्वैरवृत्तीनां स्पृहयन्ति कुलस्त्रियः ॥ ४६ ॥ या हि शश्वद्वहुमता रक्ष्यन्ते दयिताः
 स्त्रियः । अपि ताः संप्रसज्यन्ते कुब्जान्धजडवामनैः ॥ ४७ ॥ पङ्गुष्वपि च देवर्षे
 ये चान्ये कुत्सिता जनाः । स्त्रीणामगम्यो लोकेऽस्मिन्नास्ति कश्चिन्महामुने ॥ ४८ ॥
 अलाभात्पुरुषाणां हि भयात्परिजनस्य च । वधबन्धभयाच्चैव तथा गुप्ता हि योषितः
 ॥ ४९ ॥ लोकानामपि दातारं कर्तारं मानसान्त्वयोः । रक्षितारं न मृष्यन्ति भर्तारं परम-
 स्त्रियः ॥ ५० ॥ न कामभोगान्बहुलान्नलंकारार्थसंचयान् । तथाहि बहु मन्यन्ते यथा
 रत्याः परिग्रहम् ॥ ५१ ॥ असद्धर्मस्त्वयं स्त्रीणामस्माकं भवति प्रभो । पापीयसो नरान्यद्वै-
 लज्जां त्यक्त्वा भजन्ति ताः ॥ ५२ ॥ अविद्वांसमलं लोके विद्वांसमपि वा पुनः । प्रमदा
 ह्युत्पथं नेतुं कामक्रोधवशानुगम् ॥ ५३ ॥ यस्य स्त्री तस्य भोगेच्छा निःस्त्रीकस्य क्व
 भोगभूः । स्त्रियं त्यक्त्वा जगत्त्यक्तं जगत्त्यक्त्वा सुखी भवेत् ॥ ५४ ॥ यस्य जिह्वासहस्रं
 स्याज्जीवेत्साग्रशतं च यः । अनन्यकर्मा स्त्रीदोषान्सोऽप्यनुक्त्वा लयं व्रजेत् ॥ ५५ ॥ न
 विषेण न शस्त्रेण नाग्निना न च मृत्युना । अप्रतीकारपारुष्याः स्त्रीभिरेव स्त्रियः कृताः
 ॥ ५६ ॥ नयनविकारैरन्यं वचनैरन्यं विचेष्टितैरन्यम् । रमयति सुरतेनान्यं स्त्रीबहुरूपा
 निजा कस्य ॥ ५७ ॥ स्त्रीषु न रागः कार्यो रक्तं पुरुषं स्त्रियः परिभवन्ति । रक्तैव
 हि रन्तव्या विरक्तभावा तु हातव्या ॥ ५८ ॥ हृदयं हरन्ति नार्यो मुनेरपि भ्रूकटाक्ष-
 विक्षेपैः । दोर्मूलनाभिदेशं प्रदर्शयन्त्यो महाचपलाः ॥ ५९ ॥ सुमुखेन वदन्ति वल्गुना
 प्रहरन्त्येव शितेन चेतसा । मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदये हालहलं महद्विषम् ॥ ६० ॥
 अत एव निपीयतेऽधरो हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते । पुरुषैः सुखलेशवञ्चितैर्मधुलुब्धैः कमलं
 यथालिभिः ॥ ६१ ॥ गुणाश्रयं कीर्तियुतं च कान्तं पतिं विधेयं सधनं रतिज्ञम् । विहाय
 शीघ्रं वनिता व्रजन्ति नरान्तरं शीलगुणादिहीनम् ॥ ६२ ॥ समुद्रवीचीव चलस्वभावाः
 संध्याभ्रलेखेव मुहूर्तरागाः । स्त्रियो ह्येतार्थाः पुरुषं निरर्थं निर्णपीडितालक्तकवत्यजन्ति
 ॥ ६३ ॥ स्त्रियो हि मूलं निधेनस्य पुंसः स्त्रियो हि मूलं व्यसनस्य पुंसः । स्त्रियो हि मूलं नर-
 कस्य पुंसः स्त्रियो हि मूलं कलहस्य पुंसः ॥ ६४ ॥ अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे ये स्त्रीषु च
 श्रीषु च विश्वसन्ति । श्रियो हि कुर्वन्ति तथैव नार्यो भुजंगकन्यापरिसर्पणानि ॥ ६५ ॥ अन्यं

१ प्रतीकाररहितं पारुष्यं क्रौर्यं यासां ताः. २ तरङ्गः. ३ सायंतनाभ्रमिव क्षणमनुरागिण्यः. ४ नि-
 ष्पीडितलाक्षारसरञ्जितकार्पासवत्. ५ मरणस्य. ६ दुःखस्य.

मनुष्यं हृदयेन कृत्वा अन्यं ततो दृष्टिभिराह्वयन्ति । अन्यत्र मुञ्चन्ति मदप्रसेकमन्यं शरी-
रेण च कामयन्ते ॥ ६६ ॥ नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यो नेच्छेद्वलं स्त्रीषु विवर्धमानम् । अति-
प्रसक्तैः पुरुषैर्यतस्ताः क्रीडन्ति काकैरिव लूनपक्षैः ॥ ६७ ॥ कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रियाणि यावन्न
जानन्ति नरं प्रसक्तम् । ज्ञात्वाथ तं मन्मथपाशबद्धं अस्तामिषं मीनमिवोद्धरन्ति ॥ ६८ ॥
संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति । एताः प्रविश्य
सदयं हृदयं नराणां किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥ ६९ ॥ स्त्रीणामशिक्षितपटुत्व-
ममानुषीणां संदृश्यते किमुत याः परिबोधवत्यः । प्रागन्तरिक्षगमनात्स्वमपत्यजातमन्यद्विजैः
परभृताः किल पोषयन्ति ॥ ७० ॥ अनङ्कुरितकूर्चकः स तु सितोपलाब्धं पयः स एव धृतकूर्चकः
सलवणाम्बुतक्रोपमः । स एव सितकूर्चकः कथितगुग्गुलूद्वेगकृद्भवन्ति हरिणीदृशां प्रिय-
तमेषु भावास्त्रयः ॥ ७१ ॥ शृणु हृदय रहस्यं यत्प्रशस्तं मुनीनां न खलु न खलु योषि-
त्संनिधिः संविधेयः । हरति हि हरिणाक्षी क्षिप्रमक्षिभुरप्रैः पिहितशमतनुत्रं चित्तमप्युत्त-
मानाम् ॥ ७२ ॥ शास्त्रज्ञोऽपि प्रकटाविनयोऽप्यत्माबोधेऽपि गाढं संसारेऽस्मिन्भवति
विरलो भाजनं सद्रतीनाम् । येनैतस्मिन्निरयनगरद्वारमुद्घाटयन्ती वामाक्षीणां भवति कुटिला
भ्रूलता कुञ्चिकेव ॥ ७३ ॥ अपसरत रे दूरादस्मात्कटाक्षविषानलात्प्रकृतिविषमाद्योषि-
त्सर्पाद्विलासफणाभृतः । इतरफणिना दष्टः शक्यश्चिकित्सितुमौषधैश्चटुलवनिताभोगि-
ग्रस्तं त्यजन्ति हि मन्त्रिणः ॥ ७४ ॥ स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरे च वसतिर्यात्रोत्सवे संग-
तिर्गोष्ठीपूरुषसंनिधाननियमो वासो विदेशे तथा । संसर्गः सह पुंश्चलीभिरसकृद्दृत्तेर्निजा-
याः क्षतिः पत्युर्वीर्यकमीप्सितं प्रेवसनं नाशस्य हेतुः स्त्रियः ॥ ७५ ॥ अग्राह्यं हृदयं
तथैव वदनं यद्दर्पणान्तर्गतं भावः पर्वतसूक्ष्ममार्गविषमः स्त्रीणां न विज्ञायते । चित्तं पुंस्कर-
पत्रतोयतरलं विद्वद्भिराशंसितं नारी नाम विपाङ्कुरैरिव लतादोषैः समं वर्धिता ॥ ७६ ॥
एकेन स्मितपाटलाधररुचो जल्पन्त्यनल्पाक्षरं वीक्षन्तेऽन्यमितः स्फुटकुमुदिनीफुल्लो-
सल्लोचनाः । दूरोदारचरित्रचित्रविभवं ध्यायन्ति चान्यं धिया केनेत्थं परमार्थतोऽर्थवदिव
प्रेमास्ति वामभ्रुवाम् ॥ ७७ ॥ कार्कश्यं स्तनयोद्विशोस्तरलतालीकं मुग्धे दृश्यते कौटिल्यं
कचसंचये प्रवचने मान्द्यं त्रिके स्थूलता । भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं मायाप्रयोगः प्रिये
यासां दोषगणो गुणा मृगदृशां ताः किं नराणां प्रियाः ॥ ७८ ॥ भर्ता यद्यपि नीतिशा-
स्त्रनिपुणो विद्वान्कुलीनो युवा दाता कर्णसमः प्रसिद्धविभवः शृङ्गारदीक्षागुरुः । स्वप्राणा-
धिककल्पिता स्ववनिता स्नेहेन संलालिता तं कान्तं प्रविहाय सैव युवती जारं पतिं
वाञ्छति ॥ ७९ ॥ आलापैर्मधुरैश्च काश्चिदपरानालोकितैः सस्मितैरन्यान्विभ्रमकल्पना-

१ अनुव्रतश्मश्रूः. २ शर्करायुक्तं दुग्धमिव सुखावहः. ३ सितकूर्चकस्तु स्त्रीणां कथितगुग्गुलवदुद्वेग-
जनकः. न कथमपि संतोषजनक इत्यर्थः. ४ समागमः. ५ प्रवासः. ६ चित्ताभिप्रायः. ७ पर्वतस्य
सूक्ष्ममार्गवदतिकठिनः. ८ कमलपत्रगतजलाभिन्दुवच्चञ्चलम्. ९ उपदेष्टा.

भिरितरानङ्गैरनङ्गोज्ज्वलैः । आचारैश्चतुरैः परानभिनवैरन्यान्भ्रुवः कम्पनैरित्थं काश्चन
रञ्जयन्ति सुदृशो मन्ये मनस्त्वन्यथा ॥ ८० ॥ हासस्तूत्कलिकाप्रदीपनपटुर्हस्ताङ्किनेत्राननं
तन्वङ्ग्या विषजातमेव भुजगी वेणी च रोमावलिः । किं च श्रीफलमुन्नतस्तनभरः कामं
मनस्तामिमां सर्वाकारविषोग्रमूर्तिमबलां प्राप्यापि यज्जीवति ॥ ८१ ॥ मुक्ताहारलता रण-
न्मणिमया हैमास्तुलाकोटयो रागः कुङ्कुमसंभवः सुरभयः पौष्प्यो विचित्राः स्त्रजः । वास-
श्चित्रदुकूलमल्पमतिभिर्नार्यामहो कल्पितं बाह्यान्तः परिपश्यतां तु निरयो नारीति
नाम्ना कृतः ॥ ८२ ॥ आवर्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां दोषाणां संनिधानं
कपटशतमयं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् । दुर्ग्राह्यं यन्महद्भिर्नरवरवृषभैः सर्वमायाकरण्डं स्त्रीयन्त्रं
केन लोके विषममृतमयं धर्माशायं सृष्टम् ॥ ८३ ॥

सतीवर्णनम् ।

यस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्तारमनुगामिनी । नित्यं मधुरवक्त्री च सा रमा न रमा रमा
॥ १ ॥ नित्यं स्नाता सुगन्धा च नित्यं च प्रियवादिनी । अल्पभुङ्मितवक्त्री च देवता सा
न मानुषी ॥ २ ॥ असारभूते संसारे सारभूता नितम्बिनी । इति संचिन्त्य वै शंभुरर्धाङ्गे
पार्वतीं दधौ ॥ ३ ॥ सैव साध्वी सुभक्तश्च सुस्नेहः सरसोज्ज्वलः । पौकः संजायते यस्याः
करादप्युदरादपि ॥ ४ ॥ रूपसंपन्नमंग्राम्यं प्रेमप्रायं प्रियंवदम् । कुलीनमनुकूलं च कैलत्रं
कुत्र लभ्यते ॥ ५ ॥ न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते । गृहं तु गृहिणीहीनं कान्ता-
रादतिरिच्यते ॥ ६ ॥ वृक्षमूलेऽपि दयिता यत्र तिष्ठति तद्गृहम् । प्रासादोऽपि तया
हीनो ह्यरण्यसदृशः स्मृतः ॥ ७ ॥ तावत्कुलस्त्रीमर्यादा यावल्लज्जावगुण्ठनम् । द्वे त-
स्मिन्कुलस्त्रीभ्यो वरं वेश्याङ्गनाजनः ॥ ८ ॥ कार्यं दासी रतौ वेश्या भोजने जननीसमा ।
विपत्तौ बुद्धिदात्री च सा भार्या सर्वदुर्लभा ॥ ९ ॥ वश्यभावेन सुमनाः सुव्रता सुसमा-
हिता । अनन्यचित्ता सुमुखी भर्तुः सा धर्मचारिणी ॥ १० ॥ न कार्येषु न भोगेषु नैश्वर्ये
न सुखे तथा । स्पृहा स्याच्च यथा भर्तुः सा नारी सुखभागिनी ॥ ११ ॥ कल्योत्थानपरा
नित्यं गुरुशुश्रूषणे रता । सुसंमृष्टगृहा चैव गोशकृत्कृतलेपना ॥ १२ ॥ श्वश्रूःश्वशुरयोः
पादौ तोषयन्ती पतिव्रता । मातापितृपरा नित्यं या नारी सा पतिव्रता ॥ १३ ॥
पतिर्हि देवो नारीणां पतिर्वन्धुः पतिर्गतिः । पत्युर्गतिसमानास्ति दैवतं वा यथा पतिः
॥ १४ ॥ बालया वा युवत्या वा वृद्धया वापि योषिता । न स्वातन्त्र्येण कर्तव्यं
किञ्चित्कार्यं गृहेष्वपि ॥ १५ ॥ नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणम् ।
पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥ १६ ॥ पाणिग्राहस्य साध्वी स्त्री जीवतो वा

१ पवित्रा. २ लक्ष्मीः. ३ पक्काम्रम्; (पक्षे) बालकः. ४ सौन्दर्यपूर्णम्. ५ सद्व्यवहारचतुरम्.
६ प्रेमबहुलम्. ७ मधुरभाषि, ८ पत्नी. ९ लज्जयावगुण्ठनं संवरणम्.

मृतस्य वा । पतिलोकमभीप्सन्ती नाचरेत्किंचिदप्रियम् ॥ १७ ॥ सदा प्रहृष्टया भाव्यं
 गृहकार्ये च दक्षया । सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया ॥ १८ ॥ जीवति जीवति
 नाथे मृते मृता या मुदा युता मुदिते । सहजस्नेहरसाला कुलवनिता केन तुल्या स्यात्
 ॥ १९ ॥ प्रतिरजनि प्रतिदिवसं विहर बहिश्चण्डि डिण्डिमं दत्त्वा । कोणवधूट्गवलितै-
 विंशं पुनराकुलीभवति ॥ २० ॥ दीपदशा कुलयुवती वैदग्ध्येनैव मलिनतामेति । दोषा
 अपि भूषायै गणिकायाः शशिकलायाश्च ॥ २१ ॥ प्रतिपक्षेणापि पतिं सेवन्ते भर्तृव-
 त्सलाः साध्व्यः । अन्यरुदितां शतानि हि समुद्रगाः प्रापयन्त्यब्धिम् ॥ २२ ॥ तल्पे
 प्रभुरिव गुरुरिव मनसिजशास्त्रे श्रमे भुजिष्येव । गेहे श्रीरिव गुरुजनपुरतो मूर्तेव सा
 व्रीडा ॥ २३ ॥ ढक्कामाहत्य मदं वितन्वते करिण इव चिरं पुरुषाः । स्त्रीणां करिणी-
 नामिव मदः पुनः स्वकुलनाशाय ॥ २४ ॥ अकरुण कातरमनसा दर्शितनीरा निरन्तरा-
 लेयम् । त्वामनुधावति विमुखं गङ्गेव भगीरथं दृष्टिः ॥ २५ ॥ परपतिनिर्दयकुलटाशोपि-
 त शठ नेर्ष्या न कोपेन । दग्धममतोपतप्ता रोदिमि तव तानवं वीक्ष्य ॥ २६ ॥ कार्येषु
 मन्त्री करणेषु दासी भोज्येषु माता शयनेषु रम्भा । धर्मानुकूला क्षमया धरित्री भार्या च
 षाङ्गुण्यवतीह दुर्लभा ॥ २७ ॥ बहिर्न लोला दृगपाङ्गमूलादुपैति कूलादिव सागरोर्मिः । न
 वा सतीनामभिलाषबन्धं व्यनक्ति गन्धं कलिकेव चेतः ॥ २८ ॥ लज्जावशावनतमन्थरद-
 ष्टिपातं यैश्चुम्बितं कुलवधूवदनारविन्दम् । तेषामनेकपुरुषव्रणिताधरेषु सक्तिः कथं भवति
 वेशवधूमुखेषु ॥ २९ ॥ नातः परं कुलमतः परतो न शीलं नातः परं च करुणासदनं मृगाक्ष्याः ।
 यद्वाप्यबिन्दुरपराधवतोऽपि पत्युरुत्सङ्गितेन चरणेन तथापनिन्ये ॥ ३० ॥ मानाग्रिवर्ध-
 नमहौषधमेतदेव स्त्रीणां सपत्नवनिताह्वयकीर्तनं यत् । अन्याजनिर्भरभयप्रणतोत्तराणां मन्ये
 विशेषत इदं कुलकन्यकानाम् ॥ ३१ ॥ पदन्यासो गेहाद्वहिरहिकणारोपणसमो निर्मावा-
 सादन्यद्रवनमपरद्वीपतुलितम् । वचो लोकालम्भ्यं रूपणधनतुल्यं मृगदृशः पुमानन्यः कान्ता-
 द्विधुरिव चतुर्थीसमुदितः ॥ ३२ ॥ चतुर्थेऽद्वि स्नातां त्रिदिनविरहात्पाण्डुवदनां रजोमुक्तां
 तन्वीं चपलनयनां कामकलिताम् । हिमत्वङ्मार्जारीमलयभवगन्धप्रणयिनीमधन्यः को
 भुङ्क्ते च्युतकुसुमशेषामिव लताम् ॥ ३३ ॥ गतागतकुतूहलं नयनयोरपाङ्गावधि स्मितं
 कुलनतभ्रुवामधर एव विश्राम्यति । वचः प्रियतमश्रुतेरतिथिरेव कोपक्रमः कदाचिदपि
 चेत्तदा मनसि केवलं मज्जति ॥ ३४ ॥ भक्तिः प्रेयसि संश्रितेषु करुणा श्वश्रूषु नम्रं
 शिरः प्रीतिर्यातृषु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागस्यपि । अम्लाना कुलयोषितां व्रतविधिः
 सोऽयं विधेयः पुनर्मङ्गलुर्देयिता इति प्रियसखीबुद्धिः सपत्नीष्वपि ॥ ३५ ॥ अभ्युत्थान-
 मुपागते गृहपतौ तद्भाषणे नम्रता तत्पादार्पितदृष्टिरासनविधिस्तस्योपचर्या स्वयम् । सुप्ते

१ सपैः. २ स्वगृहात्. ३ कान्तात्प्रियादन्यः पुमान्वरदचतुर्थीदितश्चन्द्र इव दर्शनानर्ह इत्यर्थः. ४ भर्तृ. ५ आश्रितेषु. ६ क्षमा. ७ अपराधिनि. ८ प्रफुल्लवदना. ९ पञ्जा.

तत्र शयीत तत्प्रथमतो जहाच्च शय्यामिति प्राच्यैः पुत्रि निवेदितः कूलवधूसिद्धान्त-
धर्मागमः ॥ ३६ ॥ शुश्रूषस्व गुरून्कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने भर्तुर्विप्रकृतापि रोष-
णतया मा स्म प्रतीपं गमः । भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भोगेष्वनुत्सेकिनी यान्त्येवं
गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥ ३७ ॥ निर्व्याजा दयिते ननान्दुषु नता श्वश्रूषु भक्ता
भव स्निग्धा बन्धुषु वत्सला परिजने स्मेरा सपत्नीष्वपि । भर्तुर्मित्रजने सनम्रवचना खिन्ना
च तद्वैरिषु प्रायः संवननं नतश्रु तदिदं वीतौषधं भर्तृषु ॥ ३८ ॥ स्नानाम्भो बहु साधि-
ता रसवती देवाभिकार्योचितः संभारो रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते । स्नानं
नाथ विधीयतामतिथयः सीदन्ति नान्या त्वरा धन्यं बोधयते शनैरिति पतिं मध्याह्नसुप्तं
सती ॥ ३९ ॥ संचारो रतिमन्दिरावधि सखीकर्णावधि व्याहतं चेतः कान्तसमीहिताव-
धि महामानोऽपि मौनावधि । हास्यं चाधरपल्लवावधि पदन्यासावधि प्रेक्षितं सर्वं सावधि
नावधिः कुलभुवां प्रेम्णः परं केवलम् ॥ ४० ॥ शुश्रूषामनुरुन्धती गुरुजने वाक्ये नना-
न्दुः स्थिता दक्षिण्यैकपरायणा परिजने स्निग्धा सपत्नीष्वपि । सन्नद्धातिथिसत्कृतौ गृहभरे
नैस्तन्ममाविभ्रती वत्से किं बहुना भजस्व कुशलं भर्तुः प्रिये जाग्रती ॥ ४१ ॥

असतीचरितम् ।

यस्य भार्या विरूपा च कैश्मला कलहप्रिया । अधिकाधिकभक्षा च सा जैरा न जरा
जरा ॥ १ ॥ एषैव योषितां धन्या शीलं च लभते सुखम् । दिवा पतिव्रता भूयो नक्तं
च कुलटा यतः ॥ २ ॥ पर्यङ्कः स्वास्तरणः पतिरनुकूलो मनोहरं सदनम् । तृणमिव लघु
मन्यन्ते कामिन्यश्चौर्यरतिलुब्धाः ॥ ३ ॥ दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसंचारासु नगरवीथीषु ।
पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥ ४ ॥ इह वटवृक्षे यक्षः प्रतिवसति दिवापि
यत्र भयशङ्का । तस्मिन्नभिनववध्वा नीता वीतोदयाः क्षणदाः ॥ ५ ॥ सुखशय्या ताम्बूलं
विश्रब्धाश्लेषचुम्बनादीनि । तुलयन्ति न लक्षांशं त्वरितक्षणचौर्यसुरतस्य ॥ ६ ॥ दिवसे
घटिकास्त्रिंशस्त्रिंशद्घटिकाः परं रजनौ । लक्षं नगरयुवानस्तात विधातः किमाचरितम् ॥ ७ ॥
आरोपिता शिलायामश्मेव त्वं भवेति मन्त्रेण । मग्नापि पैरिण्यापदि जारमुखं वीक्ष्य हसि-
तैव ॥ ८ ॥ कुलर्पतनं जनगैर्ह्यं बन्धनमपि जीवितस्य संदेहम् । अङ्गीकरोति सकलं वनिता
परपुरुषसंस्क्ता ॥ ९ ॥ सखि सुखयत्यैवकाशे प्राप्तः प्रेयान्यथा तथा न गृहे । वातादवा-
रितादपि भवति गवाक्षानिलः शीतः ॥ १० ॥ द्वारि स्तम्भविलग्ना प्रियसखि दृष्टिं
पथि क्षिपसि । प्रहिणोषि भाग्यभाजि प्रेयसि दूतीमिव भ्रमरीम् ॥ ११ ॥ सुभगं वदति
जनस्तं निजपतिरिति नैष रोचते मह्यम् । पीयूषेऽपि हि भेषजभावोपहिते भवत्यरुचिः

१ त्यजेत्. २ अमङ्गला. ३ वृद्धत्वम्. ४ दुर्दिने. ५ रात्रयः. ६ स्थापिता. ७ परिणयरूपायामापदि संकटे. ८ भ्रष्टताम्. ९ निन्दाम्. १० अवसरे.

॥ १२ ॥ इह नगरे प्रैतिरथ्यं भुजंगसंबाधरुचिरसंचारे । सुन्दरि मम मतमेतन्नैकुलप्रतिपालनं श्रेयः ॥ १३ ॥ केलिः प्रदहति मजां शृङ्गारोऽस्थीनि चाटवः कटवः । बन्धक्याः परितोषो न स्यादनभीष्टदंपत्योः ॥ १४ ॥ संदिग्धे परलोके जनापवादे च जगति बहुचित्रे । स्वाधीने पररमणे धन्यास्तारुण्यफलभाजः ॥ १५ ॥ यदि भवति दैवयोगात्पुमान्विरूपोऽपि बन्धकी रहसि । न तु कृच्छ्रादपि भद्रं निजकान्तं सा भजत्येव ॥ १६ ॥ यदवधि विवृद्धमात्रा विकसितकुसुमोत्करा शणश्रेणी । पीतांशुकप्रियेयं तदवधि पल्लीपतेः पुत्री ॥ १७ ॥ तिमिरेऽपि दूरदृश्या कठिनाश्लेषे च रहसि मुखरा च । दन्तमयवलयराजी गृहपतिशिरसा सह स्फुटतु ॥ १८ ॥ एष्यति मा पुनरयमिति गमने यदमङ्गलं मयाकारि । अधुना तदेव कारणमवस्थितौ दग्धगेहपतेः ॥ १९ ॥ ग्रामतरुणं तरुण्या नववैञ्जुलमञ्जरी सनाथकरम् । पश्यन्त्या भवति मुहुर्नितरां मलिना मुखच्छाया ॥ २० ॥ मया कुमार्यापि न सुप्तमेकया न जारमुत्सृज्य पुमान्विलोकितः । अनेन गोत्रस्थितिपालनेन मे प्रसन्नतामेतु भवोपकारिणी ॥ २१ ॥ पाणौ गृहीतापि पुरस्कृतापि स्नेहेन नित्यं परिवर्धितापि । परोपकाराय भवेदवश्यं वृद्धस्य भार्या करदीपिकेव ॥ २२ ॥ प्रियो मयैवावचितैः प्रमूनेर्दृष्टो हरस्यातनुते सपर्याम् । अतो नतानेकलतावृतानि यास्यामि सायं विपिनानि सख्यः ॥ २३ ॥ निभृतं निभृतं निभालयन्त्या वरुणाशाभरणायितं पतङ्गम् । गुरुयन्त्रितयापि गोपवध्वा नयनान्तेन निमन्त्रितो मुकुन्दः ॥ २४ ॥ शिरसि शिरसिजं दृशोर्निमेषं विटपिनि पल्लवमालये तृणं वा । गणयितुमपि पारयन्ति केचित्प्रियसखि के कथयन्तु जारसंख्याम् ॥ २५ ॥ पतिरतीव धनी सुभगो युवा परविलासवतीषु पराङ्मुखः । शिशुरलंकुरुते भवनं सदा तदपि सा सुदती रुदती कुतः ॥ २६ ॥ नाम्बुजैर्न कुसुमैरुपमेयं स्वैरिणीनयनपङ्कजयुग्मम् । नोदये दिनकरस्य न वेन्दोः केवलं तमसि यस्य विकासः ॥ २७ ॥ दृग्भङ्गभङ्गिमशतैरसतीरहस्यमन्वेपयन्कपटभिक्षुक लक्षितोऽसि । स्वस्य प्रभुर्न च भवामि ततः क्षमस्व भिक्षोपद्वौकनमिषादयमञ्जलिस्ते ॥ २८ ॥ ब्रह्मैव सत्यमखिलं नहि किञ्चिदन्यत्तस्मान्न मे सखि परापरभेदबुद्धिः । जारे तथा निजवरे सदृशोऽनुरागो व्यर्थ किमर्थमसतीति कदर्थयन्ति ॥ २९ ॥ जन्मैव मास्तु यदि वा न नितम्बिनीषु तत्रापि चेदहह नैव कुलाङ्गनासु । हा धिग्विधे कुलवधूरथ चेद्भवेयं नैवास्तु च कचन मे मनसोऽनुबन्धः ॥ ३० ॥ गोष्ठेषु तिष्ठति पतिर्बधिरा नानान्दा नेत्रद्वयस्य च न पाटवमस्ति यातुः । इत्थं निशम्य तरुणी कुच-

१ रथ्यायां रथ्यायाम्. २ सर्पाः; (पक्षे) जाराः. ३ संमर्दः. ४ नकुलस्य पालनम्; (पक्षे) न इति पदच्छेदः. कुलप्रतिपालनं न श्रेयः. ५ अशोककलिका. ६ अशोकतरुतले कृतसंकेतं तत्र गत्वा तदीयमञ्जरीमादाय प्रतिनिवृत्तं दृष्ट्वा गृहव्यापारावेशात्स्वकृतसंकेतभङ्गात्स्वापराधभावनया तस्या मुखच्छाया लज्जया मलिना भवतीत्यर्थः. ७ प्रीत्या; (पक्षे) तैलेन. ८ सुन्दरः; (अथ च) सुष्ठु भं नक्षत्रं तस्मिन्गच्छति. कुयोगं त्यक्त्वा भार्या व्रजति. इदमेव रोदनकारणम्. ९ उपमातुं योग्यम्.

कुम्भसीन्नि रोमाञ्चकञ्चुकमुदञ्चितमाततान ॥ ३१ ॥ वयं बाल्ये बालांस्तैरुणिमनि यूनः
 पैरिणतावपीच्छामो वृद्धान्परिणयविधौ नः स्थितिरियम् । त्वयारब्धं जन्म क्षपयितुमनेनैक-
 पतिना न मे गोत्रे पुत्रि कचिदपि सतीलाञ्छनमभूत् ॥ ३२ ॥ दृशा किंचित्किंचिच्चलि-
 तभुजलीलाविलसितैः कराघातैः किंचिन्नखविलिखनैः किंचिदधिकम् । स्पृशन्त्यः संबाधे
 गुरुभिरनभिप्रेक्षितपथे यथेष्टं चेष्टन्ते स्फुटकुचतटाः पश्य कुण्डलाः ॥ ३३ ॥ अनार्यप्रज्ञा-
 नामिह जनवधूनां हि मनसो महाशल्यं कर्णे तव नवकजम्बूकिसलयः । भ्रमन्मिक्षाहेतोर-
 धिनगरि बुद्धोऽसि न मया त्वयैतावद्वेषः पथिक न विधेयः पुनरपि ॥ ३४ ॥ अयं रेर्वा-
 कुञ्जः कुसुमशरसेवासमुचितः समीरोऽयं वेलानवविदलदेलापरिमलः । इयं प्रावृद्धं धन्या
 नवजलदविन्यासचतुरा पराधीनं चेतः सखि किमपि कर्तुं मृगयते ॥ ३५ ॥ स्थितिर्गेहो-
 पान्ते परिजनपरीहासकलना मुहुर्यातायाते सकृदपि गृहे व्याजगमनम् । मुहुस्तद्गोत्रेऽपि
 क्षणपरिचयो वस्तुनि दृशः समुत्पन्नप्रेम्णः सकलमिदमापातमुखदम् ॥ ३६ ॥ नितम्बिन्यो
 नित्यं विनयपथविन्यस्तमनसः पताकाः स्युः पुत्रि प्रतिनियतमेताः स्वकुलयोः । गुरोरित्या-
 देशं सदसि सुदृशामोक्तवती गतातङ्गं राधा हरिमुखमृगाङ्गं मृगयते ॥ ३७ ॥ अये को
 जानीते निजपुरुषसङ्गो नहि तथा यथा स्त्रीणां चेतः परपुरुषसङ्गो रमयति । अपि स्वैरं
 भुक्ता दिवसमखिलं वासरकृता करस्पर्शादिन्दोर्मुकुलयति नेत्राणि नलिनी ॥ ३८ ॥
 ताम्बूलाक्तं दशनमसकृदर्शयन्तीह चेटी घोटीद्वेषा विकृतविरुतं हेतुहीनं हसन्ती । स्थानस्था-
 नस्वलितपदविन्यासमाभासमाना यूनामग्रे वसति कुटिलं नर्तितोच्चैर्नितम्बम् ॥ ३९ ॥ ज्ञाता
 भैत्री सहजमधुरापातिभिलोचितान्तैः कर्णाकर्णि प्रथितमयशो बन्धुवर्गेरभाणि । संप्रत्येवं
 तदपि न मनाव्युञ्जति प्राणनाथं को जानीते कुवलयदृशः कीदृशः प्रेमबन्धः ॥ ४० ॥
 भ्रूभेदैः कतिचिद्विरा कुटिलया काश्चित्कियत्यः स्मितैः स्वैरिण्यः कथयन्ति मन्मथरसव्या-
 पारवश्यं मनः । कासांचित्पुनरङ्गकेषु मसृणच्छायेषु मध्यस्थितो भावः काचपुटेषु पुंकरमिव
 प्रव्यक्तमालोक्यते ॥ ४१ ॥ यः कौपीरहरः स एव हि वरस्ता एव चैत्रक्षपास्ते चोन्मी-
 लितमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः । सा चैवास्मि तथापि चौर्यसुरतव्यापारलीला-
 विधौ रेवारोधसि वेतसीतरुतले चेतः समुत्कण्ठते ॥ ४२ ॥ दृष्टिं हे प्रतिवेशिनि क्षणमि-
 हाप्यस्मद्गृहे दास्यसि प्रायेणास्य शिशोः पिता न विरसाः 'कौपीरपः' पास्यति । एकाकि-
 न्यपि यामि तद्वरमितः स्रोतस्तमालाकुलं नीरन्ध्रास्तनुमालिखन्तु जरठच्छेदा नलग्नन्थयः
 ॥ ४३ ॥ शुश्रूषस्व गुरुन्निवर्तय सखीर्वन्दस्व बन्धुस्त्रियः क्वावेरीतटसंनिविष्टनयने मुग्धे
 किमुत्ताम्यसि । आस्ते पुत्रि समीप एव भमनादेलालतालिक्रितन्यञ्चद्वालतमालदनुरदरी

१ बाल्यावस्थायाम्. २ तारुण्ये. ३ वार्धक्ये. ४ इच्छाविषयान्कुर्मः. ५ जनसंमर्दे. ६ व्यापारं कुर्वते.
 ७ स्वैरिण्यः. ८ नर्मदा. ९ लतागृहम्. १० जलम्. ११ पतिः. १२ श्रेष्ठः. विलक्षणरतिक्रम इत्यर्थः.
 १३ कूपसंबन्धिनीः.

तत्रापि गोदावरी ॥ ४४ ॥ भद्रं तस्य तरोः स्वयं चिरकृतप्रस्थानकं कथ्यतां दुर्वारस्तम-
रण्यवहिरदहृद्विदारुणं दुर्वचः । मा खिद्यस्व ततः प्रभृत्यनुदिनं तस्याः पतद्विद्वेशोरम्भो-
भिः परिणद्धपल्लवघनच्छायस्तरुर्वर्धते ॥ ४५ ॥ स्वामी निःश्वसितेऽप्यसूयति मनोजिघ्रः
सपत्नीजनः श्वश्रुरिज्जितदैवतं नयनयोरीहालिहो यातरः । तदूरादयमञ्जलिः किमधुना
दृग्भङ्गिभावेन ते वैदग्धीमधुरप्रपञ्चचतुर व्यर्थोऽयमत्र श्रमः ॥ ४६ ॥ आयातासि विमुञ्च
वेपथुभरं दृष्टासि नो केनचिन्नोलं चोलममुं विमुञ्च हरतु स्वेदं निशीथानलः । इत्यन्तर्भ-
यसन्नकण्ठमसक्तदामीति तल्पं गता जल्पन्ती परिरम्यते सुकृतिभिः स्वैरं नवस्त्रैरिणी ॥ ४७ ॥
सत्रीडार्धनिरीक्षणं यदुभयोर्दृष्टिसंप्रेषणमद्य श्वो भविता समागम इति प्रीतिप्रसादश्च यः ।
प्राप्ते कालसमागमे सरभसं यच्चुम्बनालिङ्गनं तत्कामस्य फलं तदेव मुरतं शेषा पशूनां स्थितिः
॥ ४८ ॥ इन्दुर्यत्र न निन्द्यते न मधुरं दूतीवचः श्रूयते नोच्छ्वासा हृदयं दहन्त्यशिशिरा
नोपैति कार्यं वपुः । स्वाधीनामनुकूलिकां स्वगृहिणीमालिङ्ग्य यत्सुप्यते तत्किं प्रेम गृहाश्र-
मव्रतमिदं कष्टं समाचर्यते ॥ ४९ ॥ चेत्पौरादपि शङ्कसे हिमरुचोरप्याचिषो लज्जसे भोगै-
न्द्रादपि चेद्विभेषि तिमिरस्तोमादपि त्रस्यसि । चेत्कुञ्जादपि दूयते जलघटध्वानादपि क्षुभ्य-
सि प्रायः पुत्रि हतास्मि हन्त भविता त्वत्तः कलङ्कः कुले ॥ ५० ॥ आः पाकं न करोषि
पापिनि कथं पापी त्वदीयः पिता रण्डे जल्पसि किं तवैव जननी रण्डा त्वदीया स्वसा ।
निर्गच्छ त्वरितं गृहाद्वहिरितो नेदं त्वदीयं गृहं हा हा नाथ ममाद्य देहि मरणं शप्यं मदीयं
गतम् ॥ ५१ ॥ कार्यं सत्यपि जातु याति न बहिर्नाप्यन्यमालोकते साध्वीरप्यनूकुर्वती
गुरुजनं श्वश्रू च शुश्रूषते । विस्वम्भं कुरुते च पत्युरधिकं प्राप्ते निशीथे पुनर्निद्राणे
सकले जमे शशिमुखी निर्याति रन्तुं विटैः ॥ ५२ ॥ आकारेण शशी गिरा परभृतः पा-
रावतश्रुम्बने हंसश्रृङ्गमणे समं दयितया रत्यां प्रमत्तो गजः । इत्थं भर्तरे मे समस्तयुवति-
श्चाध्यैर्गुणैः सेविते क्षुण्णं नास्ति विवाहितः पतिरिति स्यान्नैष दोषो यदि ॥ ५३ ॥ ज्ञातं
ज्ञातिजनैः प्रमृष्टमयशो दूरं गता धीरता त्यक्ता द्वीः प्रतिपादितोऽप्यविनयः साध्वीपदं प्रो-
ज्झितम् । लुप्ता चोभयलोकसाधुपदवी दत्तः कलङ्कः कुले भूयो दूति किमन्यदस्ति यदसा-
वद्यापि नागच्छति ॥ ५४ ॥ देहे दुर्ललितस्य देवरशिशोः स्फोटव्रणो दारुणो यातस्तेन
वनस्पतिवचमुपाहर्तुं मया गम्यते । दृप्यन्तु श्वसितानि घर्मसलिलैः पत्राणि लुप्यन्तु वा
वक्षो वा विलिखन्तु हन्त नखरैः क्रुद्धाः कपिश्रेणयः ॥ ५५ ॥ अम्ब श्वश्रु यदि त्वया
हतशुकः संवर्धनीयस्तदा लौढं पञ्जरमस्य दुर्नयवतो गादान्तरं कारय । अद्यैनं बदरीनिकुञ्ज-
कुहरे संलीनमन्विष्यती दृष्टा यन्न भुजङ्गमेव तदतिश्रेयः किमेभिः क्षतैः ॥ ५६ ॥ न्यस्तं
पन्नगमूर्ध्नि पादशुगलं भक्तिर्विमुक्ता गुरोस्त्यक्ता प्रीतिरकारि किं न भवतो हेतोर्मया दुष्कृ-

१ भगिनी. २ कदाचित्. ३ अनुकरणं कुर्वाणा. ४ विश्वासम्. ५ शयने. ६ क्रीडितुम्.
७ जारैः. ८ कोकिलः. ९ गमने. १० संबोधनपदम्. 'जातः' इति वा पाठः.

तम् । अङ्गानां शतयातना नयनयोः कोऽपि क्रमो रौरवः कुम्भीपाकपराभवश्च मनसो युक्तं त्वयि प्रस्थिते ॥ ५७ ॥ नारीणां खलु बन्धुरन्धतमसं पाथोधरः सोदरः कुञ्जं नाभिगृहं निशा सहचरी सेव्यः स्मरः क्षमापतिः । इत्थं चारुचकोरचञ्चलदृशां यासां मतिर्जायते ता-
सामेव यशः सुधांशुधवलं तासां च सौख्यं सदा ॥ ५८ ॥ हंसैः शैवलमञ्जरीति कबरी च-
शूभिराकर्षिता वक्त्रे चन्द्रधिया चकोरवनिता चक्रे नखैरक्रमम् । भृङ्गैः पङ्कजकोरकप्रतिभया
वक्षोरुहो वीक्षितस्तन्मातः करवै पुनर्न सरसीतोयावगाहोद्यमम् ॥ ५९ ॥ आस्तां विश्वसनं
सखीषु विदिताभिप्रायसारे जने तत्राप्यर्पयितुं दृशं सुरुचिरां शक्रोमि न ब्रीडया । लोको-
ऽप्येष परोपहासकुशलः सूक्ष्मेङ्गितज्ञोऽप्यलं मातः कं शरणं ब्रजामि हृदये जीर्णोऽनुरागा-
नलः ॥ ६० ॥ कार्येणापि विलम्बनं परगृहे श्वश्रून् संमन्यते शङ्कामारचयन्ति यूनि भवनं प्राप्ते
मिथो यातरः । वीथीनिर्गमनेऽपि तर्जयति च क्रुद्धा ननान्दा पुनः कष्टं हन्त मृगीदृशां पति-
गृहं प्रायेण कारागृहम् ॥ ६१ ॥ एकान्ते बत नो गृहं शशिमुखोऽप्यन्यादृशो दृश्यते क्षिप्रं
साधय यातु पुत्रि स दिने भुक्त्वान्यमावासकम् । श्वश्र्वा संप्रमिता किलेति बहुशः संप्रेरयन्त्या
वधूः पान्थं वीक्ष्य बभञ्ज सम्मितमुखी सैवार्धसिद्धोदनम् ॥ ६२ ॥ एते वारिकणान्कि-
रन्ति पुरुषान्वर्षन्ति नाम्भोधराः शैलाः शाद्वलमुद्रमन्ति न सृजन्येते पुनर्नायकान् । त्रै-
लोक्ये तरवः फलानि सुवते नैवारभन्ते जनान्धातः कातरमालपामि कुलटाहेतोस्त्वया
किं कृतम् ॥ ६३ ॥ संपत्कस्याद्य तारा भवति तरलिता यत्पुरो नेत्रतारा दृष्टा केनाद्य
काञ्ची यदभिमुखगता वेपते रत्नकाञ्ची । उग्रः कस्याद्य तुष्टः सखि यदनुमते कश्चिदु-
ग्रोऽनुतापः स्नातं केनाद्य वेणीपयसि विलुलिता यत्कृते कापि वेणी ॥ ६४ ॥ पश्यन्ति
स्निग्धमुग्धं प्रतिकलमधुरैर्मोहयन्त्यङ्गहारैः साकूतैर्मन्दहासैरपि परपुरुषाञ्शश्वदानन्दयन्ति ।
चेष्टन्ते चेत एते किमपि परिचयाद्वारयिष्यन्ति तेषां प्राणान्को वेद लोके परजलजदृशां
चित्तमत्यन्तलोलम् ॥ ६५ ॥ पृथ्वी तावत्रिकोणा विपुलनदनदीप्रावरुद्धं तदर्धं तत्राप्यर्धं
युवत्यः शिशुगतवयसो रोगिणो योगिनश्च । त्याज्यास्तत्रापि मान्याः स्वशुरपितृमुखाः
सन्ति शेषाः कियन्तो मिथ्यावादो ममायं मुखरमुखरवः पुंश्चली पुंश्चलीति ॥ ६६ ॥

पान्थसंकेतः ॥ ग्रामेऽस्मिन्प्रस्तरप्राये न किञ्चित्पान्थ विद्यते । पैयोधरोन्नतिं दृष्ट्वा वस्तु-
मिच्छसि चेद्वस ॥ ६७ ॥ पान्थ मन्दमते किंवा संतापमनुविन्दसि । पैयोधरं समाशास्व
येन शान्तिमवाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ वीक्षितु न क्षमा श्वश्रूः स्वामी दूरतरं गतः । अहमेकाकिनी
बाला तवेह वसतिः कुतः ॥ ६९ ॥ त्वमिव पथिक प्रियो मे विटपिस्तोमेषु गमयति क्लेशान् ।
किमितोऽन्यत्कुशलं मे संप्रति यत्पान्थ जीवामि ॥ ७० ॥ किमिति कृशासि कृशोदरि

१ पाषाणबहुले; (पक्षे) पाषाणतुल्ये. २ आस्तरणादिकम्; (पक्षे) समागमप्रतिबन्धकम्. ३ मेघानामु-
न्नतिः; (पक्षे) स्तनयोरुन्नतिः. ४ मेघम्; (पक्षे) स्तनम्. ५ सम्यक्प्रार्थनां कुरु. ६ कान्तः. ७ वृक्षसमूहेषु.

किं तव परकीयवृत्तान्तैः । कथय तथापि मुँदे मम कथयिष्यति पान्थ तव जाया ॥ ७१ ॥
 यदि गन्तासि दिगन्तं पथिक पतिस्तत्र संबोध्यः । नयनश्रवणविहीना कथमुपचर्या मयैकया
 जननी ॥ ७२ ॥ निबिडतमतमालमल्लिवह्लीविचकिलराजिविराजितोपकण्ठे । पथिक समु-
 चितस्तवाद्य तीव्रे सवितरि तत्र सरित्छटे निवासः ॥ ७३ ॥ भो पान्थ पुस्तकधर क्षणमत्र
 तिष्ठ वैद्योऽसि किं गणितशास्त्रविशारदोऽसि । केनौषधेन मम पश्यति भर्तुरम्बा किं
 वागमिष्यति पतिः सुचिरप्रवासी ॥ ७४ ॥ एकाकिनी यदबला तरुणी तथाहमस्मिन्गृहे
 गृहपतिश्च गतो विदेशे । कं याचसे तदिह वासमियं वराकी श्वश्रूर्ममान्धबधिरा ननु मूढ
 पान्थ ॥ ७५ ॥ रथ्यारजोरुणितधूसरिताङ्गयष्टेः कच्चित्पितुः स्मरसि पुत्रक निर्घृणस्य ।
 उक्तवैवमङ्गगतयायतमायताक्ष्या पान्थस्त्रिया प्ररुदितं करुणं दिनान्ते ॥ ७६ ॥ भवनमिव
 मदीयं निर्जनः पान्थ पन्थाः कुसुमशर इवास्मिस्तस्करा दुर्निवाराः । गृहप इव पतङ्ग-
 ऽप्येष यातो दिगन्तान्मदनसुभग भूयो नैव गन्तुं समीहे ॥ ७७ ॥ अहमिव दिनलक्ष्मीः
 प्रोषितप्राणनाथा त्वमिव पथिक पन्था मुक्तपान्थानुबन्धः । अयमपि परदेशः सोऽपि य-
 त्रासि गन्ता मदनमधुरमूर्ते किं वृथा सत्त्वरोऽसि ॥ ७८ ॥ यामिन्येषा बहलजलदैर्ब-
 र्द्धभीमान्धकारा निद्रां यातो मम पतिरसौ क्लेशितः कर्मदुःखैः । बाला चाहं मनसिजभ-
 यात्प्राप्तगाढप्रकम्पा ग्रामश्रौरैरयमुपहतः पान्थ निद्रां जहीहि ॥ ७९ ॥ कुत्रायासीः कि-
 मिदमकरोः साहसं पान्थ बन्धो यद्येतस्मिन्निवससि पुरे सावधानस्तदा स्याः । अत्रोत्तालाः
 कतिचिदबलाः सन्ति यासां विलासैरुत्पद्यन्ते सपदि मदनव्याधयो दुर्निवाराः ॥ ८० ॥
 इयं सुरतरंगिणी न पुनरत्र नौसंगमो भवेत्तरणिमज्जनं पथिक नैव पान्थागमः । निधाय
 हृदये सदा विपुलचारुकुम्भद्वयं सखे घनघनागमे घनैरसस्य पारं व्रज ॥ ८१ ॥
 वाणिज्येन गतः स मे गृहपतिर्वार्तापि न श्रूयते प्रातस्तज्जननी प्रसूततनया जामातृगेहं
 गता । बालाहं नवयौवना निशि कथं स्थातव्यमस्मिन्गृहे सायं संप्रति वर्तते पथिक हे स्थाना-
 न्तरं गम्यताम् ॥ ८२ ॥ रे रे पान्थ कुतो भवान्नगरतो वार्ता न चापि श्रुता बौद्धं ब्रूहि
 युवा पथोदसमये हित्वा प्रियां जीवति । सत्यं जीवति जीवतीति कथिता वार्ता मयापि
 श्रुता विस्तीर्णा पृथिवी जनोऽपि विविधः किं किं न संभाव्यते ॥ ८३ ॥ शून्यं वेदम
 चिरैर्यितो गृहपतिर्जाताधुना शर्वरी स्थातुं नोचितमत्र गच्छ निभृतं लोकैर्नैलक्षितः ।
 इत्थं लोलदृशा ह्यसावभिहितो दासीमुखेनाध्वगः स्थित्वा किञ्चिदिव क्व यामि रजनी

१ हर्षाय. २ कक्षे पुस्तकधारिणं पान्थं प्रति कस्याश्चित्कामिन्याः स्वाभिप्रायसूचिकोक्तिः. औषधप्रश्नेन
 श्वश्वा अन्धत्वं सूचितम्. प्रोषितस्य पत्युः कदागमनं भविष्यतीति प्रश्नेन सोऽपि गृहे नास्तीति सूचितम्.
 ३ गृहस्वामीव. ४ सूर्यः. ५ रात्रिः. ६ भयंकरगाढान्धकारा. ७ कर्मजन्यैर्दुःखैः श्रान्त इत्यर्थः. ८ उक्ते-
 र्हेतुभिर्मनसि जातं यद्द्वयं तस्मात्. (पक्षे) कामभयात्. ९ सुराणां तरंगिणी. नदी इत्यर्थः. १० उदकस्य.
 ११ वाणिज्यार्थं परदेशं गतः. १२ भर्ता. १३ सत्यम्. १४ वर्षाकाले. १५ चिरकालं दूरं गतः. १६ अदृष्टः.

प्राप्तेत्युदीर्य स्थितः ॥ ८४ ॥ स्मर्तव्या वयमिन्दुसुन्दरमुखि प्रस्तावतोऽपि त्वया स्यादेवं
यदि नाथ दास्यति विधिर्जातिस्मरत्वं मम । एकस्मिन्नपि जन्मनि प्रियतमे जातिस्मरत्वं
कुतः प्राणाः पान्थ समं त्वयैव चलिताः काद्यापि जन्मैकता ॥ ८५ ॥ भ्रातः पान्थ पथि
त्वया न पथिकः कश्चित्समासादितो बाले नैकशतानि कीदृश इति प्रख्यायतां वल्लभः । यं
दृष्ट्वा प्रमदाजनस्य भवतः स्फारे मुदा लोचने स ज्ञेयो दयितो ममेति पथिकायावेद्य मोहं
गता ॥ ८६ ॥ भो पान्थ त्वरितोऽसि तिष्ठ निमिषं किञ्चिद्वदामो वयं मार्गोऽयं पुरतो द्विधा
खलु भवेद्द्वामेन नो गम्यताम् । तत्रास्ते सहकारकोमलतरोर्मूले प्रपापालिका तस्या लोचनवा-
गुरानिपतितो न त्वं पुनर्यास्यसि ॥ ८७ ॥ नाथो मे विपणिं गतो न गणयत्येषा सपत्नी
च मां त्यक्त्वा मामिह पुष्पिणीति गुरवः प्राप्ता गृहाभ्यन्तरम् । शय्यामात्रसहायिनीं परि-
जनः श्रान्तो न मां सेवते स्वामिन्नागमलालनीय रजनीं लक्ष्मीपते रक्ष माम् ॥ ८८ ॥

वेश्यागर्हणम् ।

वेश्यासौ मदनज्वाला रूपेन्धनसमेधिता । कामिभिर्यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च
॥ १ ॥ अयं च सुरतज्वाला कामाग्निः प्रणयेन्धनः । नराणां यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि
च ॥ २ ॥ इह सर्वस्वफलिनः कुलपुत्रमहाद्रुमाः । निष्फलत्वमलं यान्ति वेश्याविहगभ-
क्षिताः ॥ ३ ॥ धनाशा कैर्तवस्नेहो^१ वितथैश्चित्ततोषणम् । एकमप्यस्ति नास्मासु कथं वेश्या-
समा वयम् ॥ ४ ॥ कष्टं जीवति गणिका गणकोऽपि च राजसेवको वैद्यः । दिवसे दिवसे
मरणं परस्य यच्चित्तरञ्जनं वृत्तिः ॥ ५ ॥ न पर्वताग्रे नलिनी प्ररोहति न गर्दभा वाजिधुरं
वहन्ति । यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति शालयो न वेशजाताः शृचयस्तथाङ्गनाः ॥ ६ ॥ हार-
हीरकहिरण्यभूषणैस्तोषमेति गणिका^२ धनैषिणी । प्रेमकोमलकटाक्षवीक्षितैरेव जीवति कु-
लाङ्गनाजनः ॥ ७ ॥ एता हसन्ति च रुदन्ति च वित्तेहेतोर्विश्वासयन्ति पुरुषं न च
विश्वसन्ति । तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन वेश्याः र्मेशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ ८ ॥
जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च जराजीर्णाखिलाङ्गाय च ग्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलत्कु-
ष्ठाभिभूताय च । यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीर्लवश्चन्द्रया^३ पण्यस्त्रीषु विवेककल्पल-
तिकाशस्त्रीषु रज्येत कः ॥ ९ ॥ केशः कुन्दमिपादिवोपहसति द्रव्यैर्विहीनाङ्गनान्यूनां
अन्धिधनं विलोकितुमिवोद्रीवस्तनस्तिष्ठति । प्रेमच्छेदकृपाणवल्लिसुषुमां रोमालिरालम्बते
यस्याः सा कथमस्तु चेतसि चमत्काराय वाराङ्गना ॥ १० ॥ वाप्यां स्नाति विचक्षणो

१ उक्त्वा. २ गोष्ठीप्रसङ्गेन. ३ वामभागेन. ४ लोचनमेव वागुरा मृगबन्धिनी. जालमित्यर्थः.
५ पण्यवीथिका. ६ रजस्वला. ७ आगमेन वेदेन लालनीयः स्तुत्यः; (पक्षे) आगमेनेन लालनीयः. ८ रजनीं
व्याप्येत्यर्थः. ९ वाराङ्गना. १० रूपमेवेन्धनं काष्ठं तेन सम्यक्प्रदीप्ता. ११ कपटस्नेहः. १२ असत्यगोष्ठीभिः.
१३ धनेच्छावती. १४ र्मेशानस्थिता घटिकाः. घटयो घटा इति यावत्. एता यथा अस्पृश्यास्तथैव ता वर्ज-
नीया इति भावः. १५ जन्मनान्धाय. १६ ग्राम्याय. १७ अर्पयन्तीषु. १८ लक्ष्मीलेशाशया. १९ गणिकासु.

द्विजवरो मूर्खोऽपि वर्णाधमः फुल्लं नाम्यति वायसोऽपि हि लतां या नामिता बर्हिणा ।
ब्रह्मक्षत्रविशस्तरन्ति च यया नावा तयैवेतरे त्वं वापीव लतेव नौरिव जनं वेश्यासि
सर्वं भज ॥ ११ ॥

अष्टनायिकाः ।

स्वाधीनपतिका ॥ यदपि रतिमहोत्सवे नकारो यदपि करेण च नीविधारणानि ।
प्रियसखि पतिरेष पार्श्वदेशं तदपि न मुञ्चति तत्किमाचरामि ॥ १ ॥ मा गर्वमुद्रह कपो-
लतले चकास्ति कान्तस्वहस्तलिखिता मम मञ्जरीति । अन्यापि किं न सखि भाजनमीदृ-
शानां वैरी न चेद्भवति वेथपुरन्तरागः ॥ २ ॥ अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे ग्रैवेयकं
नोज्ज्वलं नो वक्रा गतिरुद्धतं न हसितं नैवास्ति कश्चिन्मदः । किं त्वन्येऽपि जना वदन्ति
सुभगोऽप्यस्याः पतिर्नान्यतो दृष्टिं निक्षिपतीति विश्वमियता मन्यामहे दुःखितम् ॥ ३ ॥
श्वश्रूः पश्यति नैव पश्यति यदि भ्रूभङ्गवक्रेक्षणा मर्मच्छेदपटु प्रतिक्षणमसौ ब्रूते ननान्दौ
वचः । अन्यासामपि किं ब्रवीमि चरितं स्मृत्वा मनो वेपते कान्तः स्निग्धदृशा विलोक-
यति मामेतावदागः सखि ॥ ४ ॥ वक्रस्याधरपल्लवस्य वचसो हास्यस्य लास्यस्य वा ध-
न्यानामरविन्दसुन्दरदृशां कान्तस्तनोति स्तुतिम् । स्वप्नेनापि न गच्छति श्रुतिपथं चेतः
पथं दृक्पथं काप्यन्या दयितस्य मे सखि कथं तस्यास्तु भेदग्रहः ॥ ५ ॥ स्त्रीयाः सन्ति
गृहे गृहे मृगदृशो यासां विलासकणत्काञ्चीकुण्डलहेमकङ्कणज्ञणत्कारो न विश्राम्यति । को
हेतुः सखि कानने पुरपथे सौधे सखीसंनिधौ भ्राम्यन्ती मम वल्लभस्य परितो दृष्टिर्न मां
मुञ्चति ॥ ६ ॥ सन्त्येव प्रतिमन्दिरं युवतयो यासां सुधासागरस्तोतःस्यूतसरोजसुन्दरचम-
त्कारा दृशोविभ्रमाः । चित्रं किं तु विचित्रमन्मथकलवैशद्यहेतोः पुनर्वित्तं चित्तहरं प्रय-
च्छति युवा मध्येव किं कारणम् ॥ ७ ॥ एतत्किं प्रणयिन्यपि प्रणयिनी यन्मानिनी जायते
मन्ये मानविधौ भविष्यति सुखं किञ्चिद्विशिष्टं रसात् । वाञ्छा तस्य सुखस्य मेऽपि हृदये
जागर्ति नित्यं परं स्वप्नेऽप्येष न मेऽपराध्यति पतिः कुप्यामि तस्मै कथम् ॥ ८ ॥ मध्ये
न क्रशिमा स्तने न गरिमा देहे न वा कान्तिमा श्रोणौ न प्रथिमा गतौ न गरिमा नेत्रे
न वा वक्रिमा । लास्ये न द्रढिमा न वाचि पटिमा हास्ये न वा स्फीतिमा प्राणेशस्य तथा-
पि मज्जति मनो मध्येव किं कारणम् ॥ ९ ॥

खण्डिता ॥ वक्षः किमु कलशाङ्कितमिति किमपि प्रष्टुमिच्छन्त्याः । नयनं नवोदसुदृशः
प्राणेशः पाणिना पिदधे ॥ १० ॥ सत्यमेव गदितं त्वया विभो जीव एक इति यत्पुरा-
वयोः । अन्यदारनिहिता नखव्रणास्तावके वपुषि पीडयन्ति माम् ॥ ११ ॥ सन्यलीकमव-
धीरितखिन्नं प्रस्थितं सपदि कोपपदेन । योषितः सुहृदिव स्म रुणद्धि प्राणनाथमभिबाष्प-
निपातः ॥ १२ ॥ शङ्किताय कृतबाष्पनिपातामीर्ष्या विमुखितां दयिताय । मानिनीमभि-

मुखाहितचित्तां शंसति स्म घनरोमविभेदः ॥ १३ ॥ वक्षोजचिह्नितमुरो दयितस्य वीक्ष्य दीर्घं
न निश्चसति जल्पति नैव किञ्चित् । प्रातर्जलेन वदनं परिमार्जयन्ती बाला विलोचनजलानि
तिरोदधाति ॥ १४ ॥ कान्तं निरीक्ष्य वलयाङ्कितकण्ठदेशं मुक्तास्तया परभिया परुषा
न वाचः । दूतीमुखे मृगदृशा स्वलदम्बुपूरा दूरात्परं निदधिरे नयनान्तपाताः ॥ १५ ॥
भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः ।
तव यदि तथा रूढं प्रेम प्रपन्नमिमां दृशां प्रकृतितरले का नः पीडा गते हतजीविते ॥ १६ ॥
उरस्तव पयोधराङ्कितमिदं कुतो मे क्षमा ततो मयि विधीयतां वसु पुरा यदङ्गीकृतम् । इति
प्रचलचेतसः प्रियतमस्य वारस्त्रिया कणत्कनककङ्कणं करतलात्समाकृत्यते ॥ १७ ॥ जा-
तस्ते निशि जागरो मम पुनर्नैत्राम्बुजे शोणिमा निःपीतं भवता मधु प्रविततं व्याघूर्णितं मे
मनः । आश्रमदृङ्गवने निकुञ्जभवने लब्धं त्वया श्रीफलं पञ्चपुः पुनरेष मां बहुतरैः क्रूरैः
शरैः कृतन्ति ॥ १८ ॥ प्रातः प्रातरुपागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषोर्मन्दाया मम गौरवं
व्यपहृतं प्रोत्पादितं लाघवम् । किं तद्यन्न कृतं त्वया रमण भीर्मुक्ता मया गम्यतां दुःखं
तिष्ठमि यच्च पश्यमधुना कर्तास्मि तच्छ्रोष्यसि ॥ १९ ॥ लाक्षालक्षं ललाटपट्टफलके के-
यूरमुद्रा गले वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागोऽपरः । दृष्ट्वा कोपविधायि मण्डन-
मिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो लीलातामरसोदरे मृगदृशः स्वासाः समाप्तिं गताः ॥ २० ॥ कान्तं
वीक्ष्य विपक्षपक्षमलदृशः पादाम्बुजालक्तकैरालिसाननमानतीकृतमुखी चित्रार्पितेवाभवत् । रूक्षं
नोक्तवती न वा कृतवती निश्वासकोष्णे दृशौ प्रातर्मङ्गलमङ्गनाकरतलादादर्शमादर्शयत् ॥ २१ ॥

अभिसारिका ॥ भीतासि नैव भुजगात्पथि मधुजस्य सङ्गे पुनः किमपि कम्पमुरीक-
रोषि । अम्भोधरध्वनिभिरक्षुभितासि तन्वि मद्वाचि साचिवदनासि किमाचरामि ॥ २२ ॥
इह जगति रतीशप्रक्रियाकौशलिन्यः कति कति न निशीथे सुभ्रुवः संचरन्ति । मम तु वि-
धिहताया जायमानस्मितायाः सहचरि परिपन्थी हन्त दन्तांशुरेव ॥ २३ ॥ अम्भोजाक्ष्याः
पुरनवलताधाम्नि संकेतभाजश्चेतोनाथे चिरयति भृशं मोहनिद्रां गतायाः । स्वच्छं नाभीह-
दवलयितं कान्तरत्नांशुजालं तोयभ्रान्त्या पिबति हरिणी विस्मयं च प्रयाति ॥ २४ ॥
किमुत्तीर्णः पन्थाः कुपितभुजगीभोगविषमो विसोढा भूयस्यः किमिति कुलपालीकटुगिरः ।
इति स्मारं स्मारं दरदलितशीतद्युतिरुचौ सरोजाक्षी शोणं दिशि नयनकोणं विकिरति
॥ २५ ॥ जनो दुर्लक्ष्योऽयं कुलममलिनं वर्त्म विषमं पतिद्विद्वान्वेषी प्रणयिवचनं दुःपरिह-
रम् । अतः काचित्तन्वी रतिविहितसंकेतगतये गृहाद्वारंवारं निरगमदथ प्राविशदथ ॥ २६ ॥
सितं वसनमर्पितं वपुषि नीलचोलभ्रमान्मया मृगमदाशया मलयजद्रवः सेवितः । करेण प-
रिबोधितः स्वजनशङ्कया दुर्जनः परं परमपुण्यतः सखि न लङ्घिता देहली ॥ २७ ॥ प्रत्या-
वृत्त्य यदि ब्रजामि भवनं वाचां भवेत्प्रच्यवो निर्गच्छामि निकुञ्जमेव यदि वा को वेद किं
स्यादितः । तिष्ठामो यदि वा क्वचिद्वनतटे किं जातमेतावता मध्ये वर्त्म कलानिधेः समुदयो

जातः किमातन्यताम् ॥ २८ ॥ भ्रातः कङ्कण किं कदाप्यसि घनाश्लेषेषु विश्लेषितं दूरे किङ्किणि किं कृताप्यसि रतारम्भे रणत्कारिणि । किं मञ्जीर बहिः कृतोऽप्यसि रहस्तल्पाधिरोहे मया संकेताध्वनि बद्धवैरमिव यन्मौख्यमालम्बसे ॥ २९ ॥ उत्क्षिप्तं करकङ्कणद्वयमिदं बद्धा दृढं मेखला यत्नेन प्रतिपादिता मुखरयोर्मञ्जीरयोर्मूकता । आरब्धे रभसान्मया प्रियसखि क्रीडाभिसारोत्सवे चण्डालस्तिमिरावगुण्ठनपटक्षेपं विधत्ते विधुः ॥ ३० ॥ एषा फुल्लकदम्बनीपमुरभौ काले घनोद्भासिते कान्तस्यालयमागता समदना हृष्टा जलार्द्रालका । विद्युद्धारिदगर्जितैः सचकिता त्वद्दर्शनाकाङ्क्षिणी पादौ नूपुरलप्रकर्दमधरौ प्रक्षालयन्ती स्थिता ॥ ३१ ॥ मार्गे पङ्कचिते घनान्धतमसे निःशब्दसंचारया गन्तव्या च मया प्रियस्य वसतिर्मुग्धेति कृत्वा मतिम् । आजानूदृतनूपुरा करतलेनाच्छाद्य नेत्रे भृशं कृच्छ्रेणाप्तपदस्थितिः स्वभवने पन्थानमभ्यस्यति ॥ ३२ ॥ छिन्द्रान्वेषणतत्परः प्रियसखी प्रायेण लोकोऽधुना रात्रिश्चापि घनान्धकारबहला गन्तुं न ते युज्यते । मा मैवं सखि वल्लभः प्रियतमस्तस्थोत्सुका दर्शने युक्तायुक्तविचारणा यदि भवेत्स्नेहाय दत्तं जलम् ॥ ३३ ॥ दूती विद्युदुपागता सहचरी रात्रिः सहस्थायिनी दैवज्ञो दिशति स्वनेन जलदः प्रस्थानवेलां शुभाम् । वाचं माङ्गलिकीं तनोति तिमिरस्तोमोऽपि झिल्लिरवैर्जातोऽयं दयिताभिसारसमयो मुग्धे विमुञ्च त्रपाम् ॥ ३४ ॥ द्वित्रैः केलिसरोरुहं त्रिचतुरैर्धम्मिल्लमल्लोत्तमं कण्ठान्मौक्तिकमालिकां च तदनु त्यक्त्वा पदैः पञ्चभिः । अन्तः कान्तवियोगकातरतया दूराभिसारातुरा तन्वङ्गी निरुपायमध्वनि परं श्रोणीभरं निन्दति ॥ ३५ ॥ भ्रातः प्राणगणप्रयाणसमये प्राणाधिनाथस्य मे कुर्याः स्थैर्यमपि क्षणं करुणया कण्ठस्थलेऽपि स्थितः । यावल्लोचननीरनिर्मितनदीवन्याभिरन्यादृशं पन्थानं परिकल्पयामि भविता येनावयोर्वाञ्छितम् ॥ ३६ ॥ कान्ते कत्यपि वासराणि गमय त्वं मीलयित्वा दृशौ सत्यं नाथ निमीलयामि नयने यावन्न शून्या दृशः । आयाता वयमागमिष्यसि मुहूर्तस्य भाग्योदयैः संदेशं वद कस्तवाभिलषितस्तीर्थेषु तोयाञ्जलिः ॥ ३७ ॥ उद्दामाम्बुदवर्धितान्धतमसि प्रभ्रष्टदिङ्मण्डले काले यामिकजाग्रदुग्रमुभटव्याकीर्णकोलाहले । कर्णस्यामुहूर्तार्णवाम्बुवडवावह्वैर्यदन्तःपुरादायातासि तदम्बुजाक्षि कृतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥ ३८ ॥ पल्लीनामधिपस्य पङ्कजदृशां पर्वोत्सवामन्त्रणे जाते सद्यजना मिथः कृतमहोत्साहं पुरः प्रस्थिताः । सव्याजं स्थितयोर्विहस्य गतयोः शुद्धान्तमन्त्रान्तरे यूनोः स्विन्नकपोलयोर्विजयते कोऽप्येष कण्ठग्रहः ॥ ३९ ॥ लोलञ्जोलचमत्कृति प्रविलसत्काञ्चीतालझङ्कृति न्यञ्जत्कुक्कुवन्धबन्धुरचलद्वक्षोजकुम्भोन्नति । स्फूर्जद्दीधिति विस्फुरद्गति चलञ्चामीकरालंकृति क्रीडाकुञ्जगृहं प्रयाति कृतिनः कस्यापि वाराङ्गना ॥ ४० ॥

कलहान्तरिता ॥ द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलौ जीवितं त्वयि कुतः कलहोऽस्याः । कामिनामिति वचः पुनरुक्तं प्रीतये नवनवत्वमियाय ॥ ४१ ॥ चकितहरिणलोललोचनायाः

क्रुधि तरुणारुणतारहारकान्ति । सरसिजमिदमाननं च तस्याः सममिति चेतसि सं-
 मदं विधत्ते ॥ ४२ ॥ विरमति कथनं विना न खेदः सति कथने समुपैति कापि लज्जा ।
 इति कलहमधोमुखी सखिभ्यो लपितुमनालपितुं समाचकाङ्क्ष ॥ ४३ ॥ अनुनयति पतिं
 न लज्जमाना कथयति नापि सखीजनाय किञ्चित् । प्रसरति मलयानिले नवोढा व-
 हति परंतु चिराय शून्यमन्तः ॥ ४४ ॥ प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्रं
 दयितेन लम्बिता । न किञ्चिदूचे चरणेन केवलं लिलेख बाष्पाकुललोचना भुवम्
 ॥ ४५ ॥ न बरीभरीति कबरीभरे स्वजो न चरीकरीति मृगनाभिचित्रकम् । विजरीहरीति न
 पुरेव मत्पुरो विवरीवरीति न च विप्रियं प्रिया ॥ ४६ ॥ तत्तद्वदत्यपि यथावसरं हस-
 त्यप्यालिङ्गनेऽपि न निषेधति चुम्बनेऽपि । किं तु प्रसादनभयादपि निहुतेन कोपेन कोऽपि
 विहितोऽद्य रसावतारः ॥ ४७ ॥ न तिर्यग्वलोकितं भवति चक्षुरालोहितं वचोऽपि
 परुषाक्षरं न च पदेषु संगच्छते । हिमार्ते इष वेपते सकल एव बिम्बाधरः प्रकामविनते
 भ्रुवौ युगपदेव भेदं गते ॥ ४८ ॥ मय्यायाते सपदि शयनादुत्थितं चाटु वाक्यं बद्धा पाणी
 बहु निगदितं क्षालितं पादपद्मम् । दत्त्वा वीटीं सविनयमथोद्धीजितं तालवृन्तैर्ब्रूते कोपं कुव-
 ल्यदृशो भूयसी भक्तिरेव ॥ ४९ ॥ चरणपतनप्रत्याख्यानात्प्रसादपराङ्मुखे निभृतकित-
 वाचारेत्युक्त्वा रुपा परुषीकृते । व्रजति रमणे निःश्वस्योच्चैः स्तनस्थितहस्तया नयनस-
 लिलच्छन्ना दृष्टिः सखीषु निवेशिता ॥ ५० ॥ स्फुटतु हृदयं कामः कामं करोतु तनुं
 तनुं न सखि चटुलप्रेम्णा कार्यं पुनर्दयितेन मे । इति सरभसं मानोद्रेकादुदीर्य वचस्तया
 रमणपदवीं सारङ्गाक्ष्या ससंभ्रममीक्षिता ॥ ५१ ॥ पयःपीठं दत्ते त्वरितमभिधत्ते न च
 वचः समाज्ञामाधत्ते शिरसि न विधत्ते च मिलनम् । इति स्वान्ते गोपायितनिबिडकोषा
 प्रतिपदं कृशोदर्याश्रया प्रियमहह पर्याकुलयति ॥ ५२ ॥ पुरस्तन्व्या गोत्रस्खलनच-
 कितोऽहं नतमुखः प्रवृत्तो वैलक्ष्यात्किमपि लिखितुं दैवहतकः । स्फुटो रेखान्यासः कथ-
 मपि स तादृक्परिणतो गता येन व्यक्तिं पुनरवयवैः सैव तरुणी ॥ ५३ ॥ ततश्चाभिज्ञाय
 स्फुरदरुणगण्डस्थलरुचा मनस्विन्या रोषप्रणयरभसाद्रद्रदगिरा । अहो चित्रं चित्रं स्फुट-
 मिति निगद्याश्रुकलुषं रुपा ब्रह्मास्त्रं मे शिरसि निहितो वामचरणः ॥ ५४ ॥ चलं
 चेतः पुंसां सहजसरलाः पङ्कजदृशो भवत्येव क्रोधः क्वचिदपि कदाचित्चरुणयोः । दहेदङ्गं
 भृङ्गी विधुरपि विदध्यात्परिभवं स्मरो मां मन्थीयादिति किमपि नाज्ञासिषमहम् ॥ ५५ ॥
 आनन्दं क्वचिदञ्च मुखं हृदयं चातुर्यं धैर्यं त्वया स्थेयं केति विचार्यतां रसिकते नि-
 र्याहि पर्याकुला । रक्ताम्भोजपरीतषट्पददत्पक्षोपमानक्षमक्षुभ्यत्पक्षमचलाचलेक्षणयुगं
 पश्यामि तस्या मुखम् ॥ ५६ ॥ मानम्लानमना मनागपि नतं नालोकते वल्लभं
 निर्याते दयिते निरन्तरमियं बाला परं तप्यते । आनीते रमणे बलात्परिजनैर्मौनं समाल-
 म्बते धत्ते कण्ठगतानसून्प्रियतमे निर्गन्तुकामे पुनः ॥ ५७ ॥ आयस्ता कलहं
 पुरेव कुरुते न स्वंसने वाससो भुम्रभूरतिखण्ड्यमानमधरं धत्ते न केशग्रहे । अङ्गान्यर्प-

यति स्वयं भवति नो वामा हठालिङ्गने तन्व्या शिक्षित एष संप्रति कुतः कोपप्रकारोऽपरः ॥ ५८ ॥ एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमादूरतस्ताम्बूलानयनच्छलने रभसाश्लेषोऽपि संविघ्नितः । आलापोऽपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयन्त्यान्तिके कान्तं प्रत्युपचारत-
श्चतुरया कोपः कृतार्थीकृतः ॥ ५९ ॥ आशङ्क्य प्रणतिं पटान्तपिहितौ पादौ करो-
त्यादराद्व्याजेनागतमावृणोति हसितं न स्पष्टमुद्दीक्षते । मय्यालापवति प्रतीपवचनं सख्या
सहाभाषते तन्व्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रणयिता मानोऽपि रम्योदयः ॥ ६० ॥ दूरादुत्सुकमा-
गते विवर्लितं संभाषिणि स्फारितं संश्लिष्यत्यरुणं गृहीतवसने कोपाश्रितभ्रूलतम् । मानिन्या-
श्ररणानतिव्यतिकरे बाष्पाम्बुपूर्णेक्षणं चक्षुर्जातमहो प्रपञ्चचतुरं जातागसि प्रेयसि ॥ ६१ ॥
तारल्यं मुखमेलने न च वचोवैदग्ध्यमन्यादृशं न भ्रूभङ्गपरिग्रहो न च रहःप्रश्लेऽपि मौन-
स्थितिः । एवं संप्रति तर्क्यते तु मुदृशः कोपस्तु मद्वस्तुनि स्वाधीनेऽपि पुरेव पङ्कजदृशो
यत्र प्रभुत्वग्रहः ॥ ६२ ॥ शोणं वीक्ष्य मुखं विचुम्बितुमहं यातः समीपं ततः पादेन प्रहृतं
तया सपदि तं धृत्वा सहासे मयि । किञ्चित्तत्र विधातुमक्षमतया बाष्पं त्यजन्त्याः सखे
ध्यातश्चेतसि कौतुकं वितनुते कोपोऽपि वामभ्रुवः ॥ ६३ ॥ सा पत्युः प्रथमापराधसमये
सख्योपदेशं विना नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनावक्रोक्तिसंसूचनम् । स्वच्छैरच्छकपोलमूलग-
लितैः पर्यस्तनेत्रोत्पला बाला केवलमेव रोदिति लुठल्लोलालकैरश्रुभिः ॥ ६४ ॥ एकास्मिञ्शयने
विपक्षरमणीनामग्रहे मुग्धया सद्यः कोपपरिग्रहग्लपितया चाटूनि कुर्वन्नपि । आवेगादवधी-
रितः प्रियतमस्तूष्णीं स्थितस्तत्क्षणं मा भूत्सुप्त इवेत्यमन्दवलितग्रीवं पुनर्वीक्षितः ॥ ६५ ॥
तल्पोपान्तमुपेयुषि प्रियतमे वक्रीकृतग्रीवया काकुव्याकुलवाचि साचिहसितस्फूर्जत्कपोल-
श्रिया । हस्तन्यस्तकरे पुनर्मृगदृशा लाक्षारसक्षालितप्रोष्ठीपृष्ठमयूखमांसलरुचो विस्फा-
रिता दृष्टयः ॥ ६६ ॥ भ्रूमेदो रचितश्चिरं नयनयोरभ्यस्तमामीलनं रोद्धुं शिक्षितमादरेण
हसितं मौनेऽभियोगः कृतः । धैर्यं कर्तुमपि स्थिरीकृतमिदं चेतः कथंचिन्मया बद्धो मानप-
रिग्रहे परिकरः सिद्धिस्तु दैवे स्थिता ॥ ६७ ॥ न ब्रूते परुषां गिरं वितनुते न भ्रूयुगं
भङ्गुरं नोत्तंसं क्षिपति क्षितौ श्रवणतः सा मे स्फुटेऽप्यागसि । कान्ता गर्भगृहे गवाक्ष-
विवरव्यापारिताक्ष्या बहिः सख्या वक्रमभिप्रयच्छति परं पर्यश्रुणी लोचने ॥ ६८ ॥

विप्रलब्धा ॥ उत्तिष्ठ दूति यामो यामो यातस्तथापि नायातः । यातः परमपि जीवेज्जी-
वितनाथो भवेत्तस्याः ॥ ६९ ॥ निःस्नेह निःकरुण निस्त्रप निर्निमित्तं मद्वञ्चक त्वमपि संप्रति
वञ्चितः स्याः । इत्यक्षराणि लिखितानि समीक्ष्य काश्चित्संकेतकेतकदले नितरामताम्यत् ॥ ७० ॥
संकेतकेलिगृहमेत्य निरीक्ष्य शून्यमेणीदृशो निभृतनिःश्वसिताधरायाः । अर्धाक्षरं वचन-
मर्धविकासि नेत्रं ताम्बूलमर्धकवलीकृतमेव तस्थौ ॥ ७१ ॥ कपटवचनभाजा केनचिद्धार-
योषा सकलरसिकगोष्ठीवञ्चिका वञ्चितासौ । इति विहसति रिङ्गदृङ्गविक्षिप्तचक्षुर्विकचकु-

सुमकान्तिच्छदना केलिकुञ्जः ॥ ७२ ॥ नायातो यदि निर्दयः सखि शठस्त्वं दूति किं दूयसे स्वच्छन्दं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् । पश्याद्य प्रियसंगमाय दधित-
स्याकृष्यमाणं गुणैरुत्कण्ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥ ७३ ॥ शून्यं
कुञ्जगृहं निरीक्ष्य कुटिलं विज्ञाय चेतोभुवं दूती नापि निवेदिता सहचरी पृष्ठापि नो
वानया । शंभो शंकर चन्द्रशेखर हर श्रीकण्ठ शूलिञ्जिव त्रायस्वेति परंतु पङ्कजदृशा
भर्गस्य चक्रे स्तुतिः ॥ ७४ ॥ तत्किं कामपि कामिनीमभिसृतः किंवा कलाकेलिभिर्बद्धो
बन्धुभिरन्धकारिणि वनोपान्ते किमु भ्राम्यति । कान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि प्रस्थातु-
मेवाक्षमः संकेतीकृतमञ्जुवञ्जुललताकुञ्जेऽपि यन्नागतः ॥ ७५ ॥ सास्त्रे मा कुरु लोचने
विगलति न्यस्तं शलाकाञ्जनं तीव्रं निःश्वसितं निर्वर्तय नवास्ताम्यन्ति कण्ठस्वजः । तल्पे
मा लुठ कोमलाङ्गि तनुतां हन्ताङ्गरागोऽश्रुते नातीतो दयितोपयानसमयो मा स्मान्यथा
मन्यथाः ॥ ७६ ॥ अन्यत्र व्रजतीति का खलु कथा नाप्यस्य तादृक्सुदृढो मां नेच्छति
नागतश्च हहहा कोऽयं विधेः प्रक्रमः । इत्यल्पेतरकल्पनाकवलितस्वान्ता निशान्तान्तरे
बाला वृत्तविवर्तनव्यतिकरा नाप्नोति निद्रां निशि ॥ ७७ ॥ दत्त्वा धैर्यभुजंगमूर्ध्नि चरणा-
वुल्लङ्घ्य लज्जानदीमङ्गीकृत्य वनान्धकारपटलं तन्व्या न दृष्टः प्रियः । संतापाकुलया
तया च परितः पाथोधरे गर्जति क्रोधाक्रान्तकृतान्तमत्तमहिषभ्रान्त्या दृशौ योजिते ॥ ७८ ॥
आलीभिः शपथैरनेककपटैः कुञ्जोदरं नीतया शून्यं तच्च निरीक्ष्य विक्षुभितया न प्रस्थितं
न स्थितम् । न्यस्ताः किंतु नवोदनीरजदृशा कुञ्जोपकण्ठे रुपा तादृग्भृङ्गकदम्बडम्बरचम-
त्कारस्पृशो दृष्टयः ॥ ७९ ॥

प्रोषितभर्तृका ॥ अर्पयति प्रतिदिवसं प्रियस्य पथि लोचने बाला । निक्षिपति कमल-
मालाः कोमलमिव कर्तुमध्वानम् ॥ ८० ॥ आकस्मिकस्मितमुग्रीषु सखीषु विज्ञा विज्ञास्वपि
प्रणयनिहवमाचरन्ती । तत्रैव रङ्गनयना नयनारविन्दमस्पन्दमाहितवती दयिते गतेऽपि ॥ ८१ ॥
विरहविदितमन्तः प्रेम विज्ञाय कान्तः पुनरपि वसु तस्मादेत्य मे दास्यतीति । मरिचनिय-
ममक्षोन्यस्य बाष्पोदबिन्दून्विस्तृजति पुरयोषिद्वारदेशोपविष्टा ॥ ८२ ॥ तां जानीथाः प-
रिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवैकाम् । गाढोत्कण्ठां गु-
रुषु दिवसेष्वेषु गच्छत्सु बालां जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम् ॥ ८३ ॥
माला बालाम्बुजदलमयी मौक्तिकी हारयष्टिः काञ्ची याते प्रभवति हरो मुभ्रुवः प्रस्थितैव ।
अन्यद्वूमः किमपि धमनी वर्तते वा न वेति ज्ञातुं बाहोरहह वलयं पाणिमूलं प्रयाति ॥ ८४ ॥
समर्प्य हृदि दारुणां मदनवेदनां भूयसीमनेन तव वर्त्मना प्रचलितः स मे वल्लभः । न वाम-
दिशि शब्दितं किमिति बालयाबायस त्वया मदनसारिके किमिति वा कृतं न क्षतम् ॥ ८५ ॥
आदृष्टिप्रसरात्प्रियस्य पदवीमुद्गीक्ष्य निर्विण्णया विश्रान्तेषु पथिष्वहःपरिणतौ ध्वान्ते
समुत्सर्पति । दत्त्वैकं सशुचा गृहं प्रतिपदं पान्थस्त्रियास्मिन्क्षणे मा भूदागत इत्यमन्दव-

लितग्रीवं पुनर्वीक्षितम् ॥ ८६ ॥ श्वश्रूः पद्मदलं ददाति तदपि भ्रूसंज्ञया गृह्यते सद्यो
मर्मरशङ्कया न च तथा संस्पृश्यते पाणिना । यातुर्वाचि सुहृद्रणस्य वचसि प्रत्युत्तरं दी-
यते श्वासः किंतु न मुच्यते हुतवहकूरः कुरङ्गीदृशा ॥ ८७ ॥

वासकसज्जा ॥ निजपाणिपल्लवतटस्वलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितैः । अपरा परीक्ष्य
शानकैर्मुमुदे मुखवासमास्यकमलश्वसनैः ॥ ८८ ॥ नेदं समीरितमकारि कला न चेयमित्या-
कुलाः कथमपि प्रथमार्धमहः । एवं विधेयमथ वाच्यमिदं मयेति शेषं प्रियाः सुकृतिनामति-
वाहयन्ति ॥ ८९ ॥ कृतं वपुषि भूषणं चिकुरधोरणी धूपिता कृता शयनसंनिधौ क्रमुकवी-
टिकासंभृतिः । अकारि हरिणीदृशा भवनमेत्य देहत्विषा स्फुरत्कनककेतकीकुसुमकान्ति-
भिर्दुर्दिनम् ॥ ९० ॥ विदूरे केयूरे कुरु करयुगे रत्नवल्यैरलं गुर्वी ग्रीवाभरणलतिकेयं
किमनया । नवामेकामेकावलमपि मयि त्वं विरचयेर्न पथ्यं नेपथ्यं बहुतरमनङ्गोत्सवविधौ
॥ ९१ ॥ श्वश्रूं स्वापयति च्छलेन च तिरो धत्ते प्रदीपाङ्कुरं धत्ते सौधकपोतपोतनिनदैः सां-
केतिकं चेष्टितम् । शश्वत्पार्श्वविवर्तिताङ्गलतिकं लोलत्कपोलद्युति क्वापि क्वापि कराम्बुजैः
प्रियधिया तल्पान्तिके न्यस्यति ॥ ९२ ॥ चोलं नीलनिचोलकर्षणविधौ चूडामणिं चुम्बने
याचिष्ये कुचयोः करार्पणविधौ काञ्चीं पुनः काञ्चनीम् । इत्थं चन्दनचर्चितैर्मृगमदैरङ्गानि
संस्कुर्वती तत्किं यन्न मनोरथं वितनुते वारेषु वाराङ्गना ॥ ९३ ॥ दृष्ट्वा दर्पणमण्डले निज-
वपुर्भूषां मनोहारिणीं दीप्ताचिःकपिशं च मोहनगृहं त्रस्यत्कुरङ्गीदृशा । एवं नौ सुरतं भ-
विष्यति चिरादयेति सानन्दया कामं कान्तदिदृक्षया च ललिता द्वारेऽर्पिता दृष्टयः ॥ ९४ ॥
हारं गुम्फति तारकान्तिरुचिरं ग्रथ्नाति काञ्चीलतां दीपं न्यस्यति किंतु तत्र बहुलं स्नेहं
न धत्ते पुनः । आलीनामिति वासकस्य रजनौ कामानुरूपां क्रियां साचिस्मेरमुखी नवो-
दसुमुखी दूरात्समुद्रीक्षते ॥ ९५ ॥ शिल्पं दर्शयितुं करोति कुतुकात्कहारहारस्वजं चि-
त्रप्रेक्षणकैतवेन किमपि द्वारं समुद्रीक्षते । गृह्णात्याभरणं नवं सहचरीभूषाजिगीषामिषा-
दित्थं पद्मदृशः प्रतीत्य चरितं स्मेराननोऽभूत्स्मरः ॥ ९६ ॥

उत्का ॥ अम्भोरुहाक्षि शंभोश्चरणावाराधितौ केन । यस्मै विवलितवदना मदनाकृतं वि-
भावयसि ॥ ९७ ॥ सखि स विजितो वीणावाद्यैः कयाप्यपरस्त्रिया पणितमभवत्ताभ्यां तत्र
क्षपाललितं ध्रुवम् । कथमितरथा शेफालीषु स्वलत्कुसुमास्त्वपि प्रसरति नभोमध्येऽपीन्दौ
प्रियेण विलम्ब्यते ॥ ९८ ॥ भ्रूमङ्गे रचितेऽपि दृष्टिरधिकं सोत्कण्ठमुद्रीक्षते रुद्धायामपि
वाचि सस्मितमिदं दग्धाननं जायते । कार्कश्यं गमितेऽपि चेतसि तनू रोमाञ्चमालम्बते दृष्टे
निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन्ने ॥ ९९ ॥ किं रुद्धः प्रियया कयाचिदथवा स-
ख्या ममोद्वेजितः किंवा कारणगौरवं किमपि यन्नाद्यागतो वल्लभः । इत्यालोच्य मृगीदृशा
करतले विन्यस्य वक्त्राम्बुजं दीर्घं निःश्वसितं चिरं च रुदितं शिघ्राश्च पुष्पस्रजः ॥ १०० ॥

यन्माद्यापि समागतः पतिरिति प्रायः प्रपेदे परामित्थं चेतसि चिन्तयन्त्यपि सखीं न व्री-
डया पृच्छति । दीर्घं निश्वसितं दधाति चकितं न प्रेक्षते केवलं किञ्चित्पक्वपलाण्डुपाण्डुर-
रुचिं धत्ते कपोलस्थलीम् ॥ १०१ ॥ आनेतुं न गता किमु प्रियसखी भीतो भुजंगात्किमु
क्रुद्धो वा प्रतिषेधवाचि किमसौ प्राणेश्वरो वर्तते । इत्थं कर्णसुवर्णकेतकरजःपातोपघात-
च्छलादक्ष्णोः कापि नवोदनीरजमुखी बाष्पोदकं मुञ्चति ॥ १०२ ॥ स्नानं वारिदवारि-
भिर्विरचितो वासो धने कानने शीतैश्चन्दनविन्दुभिर्मनसिजो देवः समाराधितः । नीता
जागरणव्रतेन रजनी व्रीडा कृता दक्षिणा तप्तं किं न तपस्तथापि स कथं नायाति
नेत्रातिथिः ॥ १०३ ॥

वीररसनिर्देशः ।

भर्तुः पिण्डानृणकरो यशःक्रयमहापणः । सुराङ्गनास्वयंग्राहो रम्यः कालोऽयमागतः
॥ १ ॥ प्रायेण सुकरं दानं प्रायेण सुकरं तपः । प्राणानपेक्षी व्यापारः पुनर्वीरस्य
दुःकरः ॥ २ ॥ मा भैष्ट नैते निस्त्रिंशा नीलोत्पलदलत्विषः । एते वीरावलोकिन्या
लक्ष्म्या नवनविभ्रमाः ॥ ३ ॥ खङ्गास्तिष्ठन्तु मत्तेभकुम्भकूटाट्टहासिनः । एकदोर्दण्डशे-
षेऽपि कः सहेत पराभवम् ॥ ४ ॥ हतेऽभिमन्यौ क्रुद्धेन तत्र पार्थेन संयुगे । अक्षौ-
हिणीः सप्त हत्वा हतो राजा जयद्रथः ॥ ५ ॥ लोहितायति चादित्ये त्वरमाणो धनंजयः ।
पञ्चविंशतिसाहस्वान्निजघान महारथान् ॥ ६ ॥ रथेभ्यो गजवाजिभ्यः सङ्ग्रामे वीरसंकराः ।
पतिताः पात्यमानाश्च दृश्यन्तेऽर्जुनताडिताः ॥ ७ ॥ पूर्णे शतसहस्रे द्वे पदातीनां नरो-
त्तमः । प्रजज्वाल रणे भीष्मो विभूम इव पावकः ॥ ८ ॥ आकर्णपलितः श्यामो वयसा
शीतिपञ्चकः । रणे पर्यचरद्दोणो वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥ ९ ॥ लक्ष्मणो लघुसंधानो दूर-
पाती च राघवः । कर्णो दृढप्रहारी च पार्थस्यैते त्रयो गुणाः ॥ १० ॥ न कालस्य न
शक्रस्य न विष्णोर्वित्तदस्य च । श्रूयन्ते तानि कर्माणि यानि युद्धे हनूमतः ॥ ११ ॥
सप्तषष्टि हताः कोट्यो वानराणां तरस्विनाम् । पश्चिमेनाद्दशेषेण मेघनादेन सायकैः
॥ १२ ॥ धृतधनुषि शौर्यशालिनि शैला न नमन्ति यत्तदाश्चर्यम् । रिपुसंज्ञकेषु गणना
कैव वराकेषु काकेषु ॥ १३ ॥ जीवन्नेव मृतोऽसौ यस्य जनो वीक्ष्य वदनमन्योन्यम् ।
कृतमुखभङ्गो दूरात्करोति निर्देशमङ्गुल्या ॥ १४ ॥ रविमणिरपि निश्चेष्टः पादैस्तिग्मद्यु-
र्तेर्मनाक्पृष्टः । ज्वलतितरामिति को वा मन्युं सोढुं क्षमो मानी ॥ १५ ॥ छिन्नेऽपि शस्त्र-
भिन्नेऽप्यापत्पतितेऽपि निर्विशेषेऽपि । हनुमति कृतप्रतिज्ञे दैवमदैवं यमोऽप्ययमः ॥ १६ ॥
लोकः शुभस्तिष्ठतु तावदन्यः पराब्जुखानां समरेषु पुंसाम् । पत्न्योऽपि तेषां न द्विया
मुखानि पुरः सखीनामपि दर्शयन्ति ॥ १७ ॥ हा तात तातेति सवेदनार्तः कणञ्जकृन्मू-
त्रकफानुलिप्तः । वरं मृतः किं भवने किमाजौ संदष्टदन्तच्छदभीमवक्रः ॥ १८ ॥

संमूर्च्छितं संयुगसंप्रहारैः पश्यन्ति सुप्तप्रतिबुद्धतुल्यम् । आत्मानमङ्गेषु सुराङ्गनानां
 मन्दाकिनीमारुतवीजिताङ्गम् ॥ १९ ॥ कश्चिद्विषत्सङ्गद्वतोत्तमाङ्गः सद्यो विमानप्रभुतामु-
 पेत्य । वामाङ्गसंसक्तमुराङ्गनः स्वं नृत्यत्कबन्धं समरे ददर्श ॥ २० ॥ ते क्षत्रियाः कुण्ड-
 लिनो युवानः परस्परं सायकविक्षताङ्गाः । कुम्भेषु लग्नाः सुषुपुर्गजानां कुचेषु लग्ना
 इव कामिनीनाम् ॥ २१ ॥ भूरेणुदिग्धान्नवपारिजातमालारजोवासितबाहुमध्याः । गाढं
 शिवाभिः परिरम्यमाणाः सुराङ्गनाश्लिष्टभुजान्तरालाः ॥ २२ ॥ सलीलयातानि न
 भर्तुरभ्रमोर्न चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमम् । अनुदुतः संयति येन केवलं बलस्य शत्रुः प्रशशंस
 शीघ्रताम् ॥ २३ ॥ कोऽप्येष खण्डितशिरा विकसन्मुखश्रीः प्रारब्धताण्डवविधिः
 सुरकामिनीभिः । आलोक्यते निजकराभिनयानुरूपव्यापारितेक्षणनिवेदितसत्त्वसारः
 ॥ २४ ॥ स्त्रीषु प्रवीरजननी जननी तवैव देवी स्वयं भगवती गिरिजापि यस्य । त्वद्दो-
 र्वशीकृतविशाखमुखावलोकव्रीडाविदीर्णद्वया स्पृहयांबभूव ॥ २५ ॥ शस्त्रीकृतस्त-
 वरः कपिपुंगवेन लङ्केशवक्षसि मृणालमृदुः पपात । तत्र स्थितैश्च कुसुमैः कुसुमेषुरेन सीता-
 वियोगविधुरं दृढमाजघान ॥ २६ ॥ दृष्टिस्तृणीकृतजगत्रयसत्त्वसारा धीरोद्धता नमयतीव
 गतिर्धरित्रीम् । कौमारकेऽपि गिरिवद्गुरुतां दधानो वीरो रसः किमयमेत्युत दर्प एषः
 ॥ २७ ॥ अप्राकृतस्य चरितातिशयैश्च दृष्टैरत्यद्गुतैरपहृतस्य तथापि नास्था । कोऽप्येष
 वीरशिशुकाकृतिरप्रमेयमाहात्म्यसारसमुदायमयः पदार्थः ॥ २८ ॥ समरविहरदस्मद्ग-
 छनिःपातभिन्नप्रतिनरपतिभिन्नाद्वास्वता बिम्बमध्यात् । वयमहह धरायां पातयामः
 पताकावसनपवनलोलं वारि दिव्यापगायाः ॥ २९ ॥ वयस्याः क्रोष्टारः प्रतिशृणुत
 बद्धोऽञ्जलिरयं किमप्याकाङ्क्षामः क्षरति न तथा वीरचरितम् । मृतानामस्माकं भवति परवश्यं
 वपुरिदं भवद्भिः कर्तव्यं नहि नहि पराचीनचरणम् ॥ ३० ॥ कपोले जानक्याः करिक-
 लभदत्तद्युतिमुषि स्मरस्मेरं गण्डोडुमरपुलकं वक्रकमलम् । मुहुः पश्यञ्शृण्वन्रजनिचरसे-
 नाकलकलं जटाजूटग्रन्थि द्रव्यति रघूणां परिवृढः ॥ ३१ ॥ महोसेनो यस्य प्रमदयमदंष्ट्रा-
 सहचरैः शरैर्मुक्तो जीवन्द्भिरिव शरजन्मा समभवत् । इमां च क्षत्राणां भुजवनमहादुर्ग-
 विषमामयं वीरो धीमानजयदुपविंशान्वसुमतीम् ॥ ३२ ॥ पुरोजन्मा नाद्य प्रभृति मम
 रामः स्वयमहं न पुत्रः पौत्रो वा रघुकुलभुवां च क्षितिभुजाम् । अधीरं धीरं वा कलयतु
 जनो मामयमयं मया बद्धो दुष्टद्विजदमनदीक्षापरिकरः ॥ ३३ ॥ चापाचार्यस्त्रिपुरविजयी
 कार्तवीर्यो विजेयः शस्त्रव्यस्तः सदनमुदधिर्भूरियं हन्तकारः । अस्त्वैवैतत्किमु कृतवतो
 रेणुकाकण्ठबाधां बद्धस्पर्धस्तव परशुना लज्जते चन्द्रहासः ॥ ३४ ॥ अन्तैः स्वैरपि संय-
 ताग्रचरणो मूर्च्छाभिरामः क्षणे स्वाधीनव्रणिताङ्गशस्त्रनिचिते रोमोद्गमं वर्णयन् । भग्नानु-
 द्वल्यन्निजान्परभटान्संतर्जयन्निष्ठुरं धन्यो धाम जयश्रियः पृथुरणस्तम्भे पताकायते ॥ ३५ ॥

जन्मेन्दोरमले कुले व्यपदिशस्यद्यापि धत्से गदां मां दुःशासनकोष्णशोणितसुराक्षीवं
 रिपुं भाषसे । दर्पान्धो मधुकैटभद्विषि हरावप्युद्धतं चेष्टसे मन्त्रासानृपशो विहाय स-
 मरं पङ्केऽधुना लीयसे ॥ ३६ ॥ वीरोऽसौ किमु वर्ण्यते दशमुखच्छिन्नैः शिरोभिः स्वयं
 यः पूजास्त्रजमुत्सुको घटयितुं देवस्य खट्वाङ्गिनः । सूत्रार्थी हरकण्ठसूत्रभुजगव्याकर्षणा-
 योद्यतः साटोपं प्रमथैः कृतभ्रुकुटिभिश्छित्त्वान्तरे वारितः ॥ ३७ ॥ संतुष्टे तिसृणां पुरा-
 मपि रिपौ कण्डूलदोर्मण्डलीक्रीडाकृत्तपुनःप्ररूढशिरसो वीरस्य लिप्सोर्वरम् । याच्ञादैरन्य-
 परास्त्रि यस्य कलहायन्ते मिथस्त्वं वृणु त्वं वृण्वित्यभितो मुखानि स दशग्रीवः कथं
 वर्ण्यते ॥ ३८ ॥ भूमात्रं कियदेतदर्णवमितं तत्साधितं हार्यते यद्वीरेण भवादृशेन वदति
 त्रिःसप्तकृत्वो जयः । वीरोऽयं नवबाहुरीदृशमिदं घोरं च वीरव्रतं तत्क्रोधाद्विरम प्रसीद
 भगवज्जात्यैव पूज्योऽसि नः ॥ ३९ ॥ तात त्वं निजकर्मणैव गमितः स्वर्गं यदि स्वस्ति ते
 ब्रूमस्त्वेकमिदं वधूद्वतिकथां तातान्तिकं मा कृथाः । रामोऽहं यदि तद्दिनैः कतिपयैर्ब्रीडा-
 नमत्कंधरः सार्धं बन्धुजनैः सुरेन्द्रविजयी वक्ता स्वयं रावणः ॥ ४० ॥ त्वय्यर्धासनभाजि
 किंनरगणोद्गीतैर्भवद्विक्रमैरन्तःसंभृतमत्सरोऽपि भगवानाकारगुप्तौ कृती । उन्मीलद्ववदी-
 यदक्षिणभुजारोमाञ्चविद्धोच्चरद्वाप्यैरेव विलोचनैरभिनयत्यानन्दमाखण्डलः ॥ ४१ ॥ श-
 स्त्राशस्त्रिकथैव काननमगाद्गीर्वाणपाणिधमाः पन्थानो दिवि संकुचन्ति वसुधा बन्ध्या न
 मूते भटान् । लक्ष्मीरप्यरविन्दसौधवलभीनिर्व्यूहपर्यङ्किकाविश्रान्तैरलिभिर्न कुञ्जरघटाग-
 ण्डोत्करैर्मोदते ॥ ४२ ॥ अस्त्रौघप्रसरेण रावणिरसौ यं दुर्यशोभागिनं चक्रे गौतमशापय-
 त्रित्तभुजस्थेमानमाखण्डलम् । कच्छागर्तकुलीरतां गमयता वीर त्वया रावणं तत्संमृष्ट-
 महो विशल्यकरिणी जागर्ति सत्पुत्रता ॥ ४३ ॥ चत्वारो वयमृत्विजः स भगवान्कर्मो-
 पदेष्टा हरिः सङ्ग्रामाध्वरदीक्षितो नैरपतिः पत्नी गृहीतव्रता । कौरव्याः पशवः प्रियापरि-
 भवक्लेशोपशान्तिः फलं राजन्योपनिमन्त्रणाय रैसति स्फीतं यशोदुन्दुभिः ॥ ४४ ॥ अ-
 द्यारभ्य कठोरकार्मुकलताविन्यस्तहस्ताम्बुजस्तावन्न प्रकटीकरोमि नयने शोणे निमेषो-
 दयात् । यावत्सायककोटिपाटितरिपुक्ष्मापालमौलिस्खलन्मल्लीमाल्यमिलत्परागपटलैरामोदिनी
 मेदिनी ॥ ४५ ॥ नो तावत्कलयामि केलिकृपणे वामभ्रुवो लोचने तावन्न प्रणयावलीढमन-
 सः पश्यामि मातुर्मुखम् । यावत्तारकुठारपातनिपतत्प्रत्यर्थिष्ठ्वीपतिभ्राम्यत्स्वर्णकिरीटवद्धशि-
 रसो भ्राम्यन्ति नो फेरवः ॥ ४६ ॥ निःपीते कलशोद्भवेन जलधौ गौरीपतेर्गङ्गया होतुं हन्त
 वपुर्ललाटदहने यावत्कृतः प्रक्रमः । तावत्तत्र मया विपक्षनगरी नारीदृग्भोरुहद्वन्द्वप्रस्वल-
 दस्त्रवारिपटलैः सृष्टाः पयोराशयः ॥ ४७ ॥ आजन्मब्रह्मचारी पृथुलभुजशिलास्तम्भविभ्रा-
 जमानज्याघातश्रेणिसंज्ञान्तरितवसुमतीचक्रजैत्रप्रशस्तिः । वक्षःपीठे घनास्त्रव्रणकिणकठिने
 संक्षुवानः पृषत्कान्प्राप्तो राजन्यगोष्ठीवनगजमृगयाकौतुकी जामदग्न्यः ॥ ४८ ॥ क्षुद्राः

संत्रासमेते विजहितहरयो भिन्नमत्तेभकुम्भा युष्मद्देहेषु लज्जां दधति परममी सायका
निःपतन्तः । सौमित्रे तिष्ठ पात्रं त्वमसि न हि रुषां नन्वहं मेघनादः किञ्चित्संरम्भलीला-
नियमितजलधिं राममन्वेषयामि ॥ ४९ ॥ अस्त्रज्वालावलीढप्रतिबलजलधेरन्तरौर्वायमाणे
सेनानाथे स्थितेऽस्मिन्मम पितरि गुरौ सर्वधन्वीश्वराणाम् । कर्णालं संभ्रमेण व्रज कृप
समरं मुञ्च हार्दिक्य शङ्कां ताते चापद्वितीये वहति रणभुरं को भयस्यावकाशः ॥ ५० ॥
कृष्टा केशेषु भार्या तव तव च पशोस्तस्य राज्ञस्तयोर्वा प्रत्यक्षं भूपतीनां मम भुवनपतेराज्ञया-
द्युतदासी । तस्मिन्वैरानुबन्धे वद किमपकृतं तैर्हता ये नरेन्द्रा बाह्वोर्वीर्यातिभारद्रविणगुरुपदं
मामजित्वैष गर्वः ॥ ५१ ॥

करुणारसनिर्देशः ।

अस्याः कुसुमशय्यापि कोमलाङ्गया रुजाकरी । साधिशेते कथं देवी ज्वलन्ती
मधुना चिताम् ॥ १ ॥ साक्षान्मघवतः पौत्रः पुत्रो गाण्डीवधन्वनः । स्वस्तीयो वासुदेवस्य
तं गृध्राः पर्युपासते ॥ २ ॥ असहायः सहायार्थी मामनुध्यातवान्भुवम् । पीड्यमानः
शरैस्तीक्ष्णैर्द्रोणैर्द्रौणिक्कृपादिभिः ॥ ३ ॥ मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं सुतः ।
अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न शोचति ॥ ४ ॥ अथ बद्धजटे रामे सुमन्त्रे गृहमागते ।
त्यक्तो राजा सुतत्यागादविश्वस्तैरिवासुभिः ॥ ५ ॥ देशे देशे कलत्राणि देशे देशे च
बान्धवाः । तं देशं नैव पश्यामि यत्र भ्राता सहोदरः ॥ ६ ॥ प्रियस्य सुहृदो यत्र मम
तत्रैव संभवः । भूयादमुष्य भूयोऽपि भूयासमनुसंचरः ॥ ७ ॥ विरुन्ततीव मर्माणि देहं
शोषयतीव मे । दहतीवान्तरात्मानं क्रूरः शोकाग्निरुत्थितः ॥ ८ ॥ अविशीर्णकान्तपात्रे
नव्यदशे सुमुखि संभृतत्नेहे । मद्देहदीपकलिके कथमुपयातासि निर्वाणम् ॥ ९ ॥ वत्स
गच्छ मम वाचिकमेतद्भामचन्द्रचरणे कथयेथाः । आवयोरिव भवेदनुरागो नावयोरिव
विधिः प्रतिकूलः ॥ १० ॥ शैशवात्प्रभृति योषितां प्रियैः सौहृदादप्यथाशयां प्रियाम् ।
छद्मना परिददामि मृत्यवे सौनिको गृहशकुन्तिकामिव ॥ ११ ॥ शीलानि ते चन्दनशी-
तलानि श्रुतानि भूमीतलविश्रुतानि । तथापि जीर्णो पितरावतस्मिन्विहाय हा वत्स कथं
प्रयासि ॥ १२ ॥ वनी मुनीनामटवी तरूणां दरी गिरीणां तु गवेधितैव । अतः परं ल-
क्ष्मण पक्ष्मलाक्षीं प्राणा बहिर्भूय गवेषयन्तु ॥ १३ ॥ अर्थो हि कन्या परकीय एव ता-
मद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः । जातो ममायं विशदः प्रकामं प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा
॥ १४ ॥ गृहिणीसचिवः सखी मिथः प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ । करुणाविमुखेन
मृत्युना हरता त्वां वद किं न मे हृतम् ॥ १५ ॥ अपहस्तितबान्धवे त्वया विहितं साह-
समस्य तृष्णया । तदिहानपराधिनि प्रिये सखि कोऽयं करुणोऽज्ञितक्रमः ॥ १६ ॥ वि-
पिने क जटानिबन्धनं तव चेदं क मनोहरं वपुः । अनयोर्घटनाविधेः स्फुटं तनु खड्गेन

शिरीषकर्तनम् ॥ १७ ॥ मदेकपुत्रा जननी जरातुरा नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी । गतिस्त-
योरेष जनस्तमर्दयन्नहो विधे त्वां करुणा रुणद्धि न ॥ १८ ॥ मदर्धसंदष्टमृणालमन्थरः
प्रियः कियद्दूर इति त्वयोदिते । विलोकयन्त्या रुदतोऽथ पक्षिणः प्रिये स कीदृग्भविता
तव क्षणः ॥ १९ ॥ इयमियं मयदानवनन्दिनी त्रिदशनाथजितः प्रसवस्थली । किम-
परं दशकंधरगेहिनी त्वयि करोति करद्वययोजनम् ॥ २० ॥ उत्स्वातदैवतमिवायतनं
मुरारेरस्ताचलान्तरितसूर्यमिवान्तरिक्षम् । हम्मीरभूभुजि गते मुरवेऽम विश्वं पश्यामि हार-
मिव नायकरत्नशून्यम् ॥ २१ ॥ आदाय मांसमखिलं स्तनवर्जमङ्गान्मां मुञ्च वागुरिक यामि
कुरु प्रसादम् । सीदन्ति शप्पकवलग्रहणानभिज्ञा मन्मार्गवीक्षणपराः शिशवो मदीया ॥ २२ ॥
सद्यः पुरीपरिसरेऽपि शिरीषमृद्धी गत्वा जवात्रिचतुराणि पदानि सीता । गन्तव्यमस्ति किय-
दित्यंसकृद्भुवाणा रामाश्रुणः कृतवती प्रथमावतारम् ॥ २३ ॥ हत्वा पतिं नृपमवेक्ष्य
भुजङ्गदष्टं देशान्तरे विधिवशाद्रणिकास्मि जाता । पुत्रं पतिं समधिगम्य चितां प्रविष्टा
शोचामि गोपगृहिणी कथमद्य तक्रम् ॥ २४ ॥ अस्तंगते शशिनि सैव कुमुद्वती मे
दृष्टिं न नन्दयति संस्मरणीयशोभा । इष्टप्रवासजनिता न्यबलाजनस्य दुःखानि नूनमति-
मात्रमुदुःसहानि ॥ २५ ॥ यस्य त्वया व्रणविरोपणमिङ्गुदीनां तैलं न्यषिच्यत मुखे
कुशसूचिविद्धे । श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृ-
गस्ते ॥ २६ ॥ दैवे पराश्वदनशालिनि ह्यन्त जाते याते च संप्रति दिवं प्रति बन्धु-
रत्ने । कस्मै मनः कथयितासि निजामवस्थां कः शीतलैः शमयिता वचनैस्तर्वाधिम्
॥ २७ ॥ सर्वेऽपि विस्मृतिपथं विषयाः प्रयाता विद्यापि खेदकलिता विमुखीबभूव ।
सा केवलं हरिणशावकलोचना मे नैवापयाति हृदयादधिदेवतेव ॥ २८ ॥ धृत्वा
पदस्खलनभीतिवशात्करं मे यारूढवत्यासि शिलाशकलं विवाहे । सा मां विहाय कथमद्य
विलासिनि धामारोहसीति हृदयं शतधा प्रयाति ॥ २९ ॥ भूमौ स्थिता रमण नाथ मनो-
हरेति संबोधनैर्यमधिरोपितवत्यसि द्याम् । स्वर्गं गता कथमिव क्षिपसि त्वमेणशावाक्षि तं
धरणिधूलिषु मामिदानीम् ॥ ३० ॥ कनकहरिणं हत्वा रामो ययौ निजमाश्रमं जनकत-
नयां प्राणेभ्योऽपि प्रियामविलोकयन् । दृढमुपगतैर्बाष्पापूरैर्निमीलितलोचनो न विशति
कुटीमाशातन्तुप्रणाशभयादसौ ॥ ३१ ॥ अथेदं रक्षोभिः कनकहरिणच्छेद्मविधिना तथा वृत्तं
पौपैर्व्यथयति यथा क्षालितमपि । जनस्थाने शून्ये करुणकरुणैरार्यचरितैरपि त्रीणां
रोदित्यपि र्दलति वज्रस्य हृदयम् ॥ ३२ ॥ ध्रुवं ध्वंसो भावी जलनिधिमहीशैलसरितामतो
मृत्योः शीर्यत्कणलघुषु का जन्तुषु कथा । तथाप्युच्चैर्बन्धुव्यसनजनितः कोऽपि विषयो

१ अयोध्यासमीपदेशे. २ शिरीषकुसुमवत्कोमला. ३ वारंवारम्. ४ पराङ्मुखे. ५ खेदे. ६ मनोव्यथाम्.
७ श्रमसंपादिता. ८ स्वर्गम्. ९ कपटम्. १० आचरितम्. ११ दुष्टैः. १२ अत्यन्तकरुणैः. १३ पाषाणः.
१४ शीर्यति. १५ नाशः.

विवेकप्रोन्मायी दहति हृदयं शोकदहनः ॥ ३३ ॥ अक्षत्रारिकृताभिमन्युहननप्रोद्धूतती-
व्रकुषः पार्थस्याकृतशात्रवप्रतिकृतेरन्तः शुचा मुह्यतः । कीर्णा बाष्पकणैः पतन्ति धनुषि
व्रीडाजडा दृष्टयो हा वत्सेति गिरः स्फुरन्ति न पुनर्निर्यान्ति वक्त्राद्वहिः ॥ ३४ ॥ कोऽहं
ब्रूहि सखे स्वयं स भगवानार्यः स को राघवः के यूयं बत नाथ नाथ किमिदं दासोऽस्मि
ते लक्ष्मणः । कान्तारे किमिहास्महे बत सखे देव्या गतिर्मृग्यते का देवी जनकाधिरा-
जतनया हा जानकि कासि हा ॥ ३५ ॥ मध्याह्ने द्रववह्निनोष्मसमये दंदह्यमानाद्विरेः
कृच्छ्राग्निर्गतमुत्तृषं जलमथो वीक्ष्यैकरक्षाक्षमम् । प्रेम्णा जीवयितुं मिथः पिबपिबेत्युच्चार्य
मिथ्या पिबन्निर्मन्नास्यमपीतवारि हरणद्वन्द्वं विपन्नं वने ॥ ३६ ॥ हा मातस्त्वरितासि
कुत्र किमिदं हा देवताः काशिषो धिक्प्राणान्पतितोऽशनिर्हुतवहस्तेऽङ्गेषु दग्धे दृशौ ।
इत्थं घर्षरमध्यरुद्धकरुणाः पौराङ्गनानां गिरश्चित्रस्थानपि रोदयन्ति शतधा कुर्वन्ति
भित्तीरपि ॥ ३७ ॥ यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया कण्ठस्तम्भितबाष्प-
वृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम् । वैक्लव्यं मम तावदीदृशमपि स्नेहादरण्यौकसः पीड्यन्ते
गृहिणः कथं न तैनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः ॥ ३८ ॥ पातुं न प्रथमं व्यवस्यति जलं युष्मास्व-
पीतेषु या नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम् । आदौ वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या
भवत्युत्सवः सेयं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वैरनुज्ञायताम् ॥ ३९ ॥ या केलिच्युतकेशलेश-
विषमां शय्यां न भजे पुरा या जालान्तरनिर्गतार्ककिरणद्योतादपि म्लायते । सेयं निष्ठुर-
काष्ठसंचितचितां देदीप्यमानानलां सस्मेरा भजते यदि प्रियमुखं स्नेहस्य किं दुष्करम्
॥ ४० ॥ ध्वस्तः काव्योरुमेरुः कविविपणिमहारत्नराशी विशीर्णः शुष्कः शब्दौघसिन्धुः
प्रलयमुपगतो वाक्यमाणिक्यकोशः । दिव्योक्तीनां निधानं निधनमुपगतं हा हता दिव्यवाणी
बाणे गीर्वाणवाणी प्रणयिनि विधिना शायिते दीर्घनिद्राम् ॥ ४१ ॥

अद्भुतरसनिर्देशः ।

तस्मिन्युद्धे क्षणेनैव त्वरितो वानरध्वजः । सरथं सध्वजं साश्वं भीष्ममन्तर्दधे शरैः
॥ १ ॥ रत्नभित्तिषु संक्रान्तैः प्रतिबिम्बशतैर्वृतः । ज्ञातो लङ्केश्वरः कृच्छ्रादाञ्जनेयेन
तत्त्वतः ॥ २ ॥ चतुर्वर्षि समुद्रेषु संध्यामन्वास्य तत्क्षणात् । कक्षाक्षिप्तं निशान्ते स्वे
वालिः पौलस्त्यमत्यजत् ॥ ३ ॥ न केनापि श्रुतं दृष्टं वारिणा वारि शुष्यति । अहो
गोदावरीवारा भवसिन्धुर्विशुष्यति ॥ ४ ॥ एष वन्ध्यामुतो याति स्वपुष्पकृतशेखरः ।
मृगतृष्णाम्भसि स्नातः शशशृङ्गधनुर्धरः ॥ ५ ॥ कस्मै किं कथनीयं कस्य मनःप्रत्ययो

१ विवेकोन्मूलनः. २ अरण्यवासिनः. ३ गृहस्थाश्रमिणः. ४ कन्यावियोगदुःखैः. ५ उदकेन. ६ स्वमा-
काशं तस्य पुष्पेण कृतः शेखरः शिराभूषणं येन. ७ मरुमरीचिकोदके कृतमञ्जनः. ८ शशशृङ्गकृतधनुर्धारी.
९ विश्वासः.

भवति । रमयति गोपर्वधूटी कुञ्जकुटीरे परं ब्रह्म ॥ ६ ॥ चित्रं कनकलतायां पल्लव एवामृतं
 सूते । कुसुमसमुद्रमसमये नो जाने किं परं भावि ॥ ७ ॥ अम्बुजमम्बुनि जातं न हि
 दृष्टं जातमम्बुजादम्बु । अधुना तद्विपरीतं चरणसरोजाद्विनिर्गता गङ्गा ॥ ८ ॥ जाता
 लता हि शैले जातु लतायां न जायते शैलः । अधुना तद्विपरीतं कनकलतायां गिरिद्वयं
 जातम् ॥ ९ ॥ कमलमनम्भसि कमले कुवलयमेतानि कनकलतिकायाम् । सा च सुकुमार-
 सुभगेत्युत्पातपरम्परा केयम् ॥ १० ॥ चित्रं कनकलतायां शरदिन्दुस्तत्र खञ्जनद्वितयम् ।
 तत्र च मनोजधनुषी तदुपरि गाढान्धकाराणि ॥ ११ ॥ चित्रं महानेष बतावतारः क्व
 कान्तिरेषाभिनवैव भङ्गिः । लोकोत्तरं धैर्यमहो प्रभावः क्वाप्याकृतिर्नूतन एष सर्गः
 ॥ १२ ॥ स्थाणुः स्वयं मूलविहीन एव पुत्रो विशाखो रमणी त्वपर्णा । परोपनीतैः
 कुसुमैरजस्रं फलत्यभीष्टं किमिदं विचित्रम् ॥ १३ ॥ किं क्रमिष्यति किलैष वामनो याव-
 दित्थमहसन्त दानवाः । तावदस्य न ममौ नभस्तले लङ्घितार्कशशिमण्डलः क्रमः ॥ १४ ॥
 युगान्तकालप्रतिसंहतात्मनो जगन्ति यस्यां स विकासमासत । तनौ ममुस्तस्य न कैटभद्विष-
 स्तपोधनाभ्यागमसंभवा मुदः ॥ १५ ॥ कथमुपरि कलापिनः कलापो विलसति तस्य त-
 लेऽष्टमिन्दुखण्डम् । कुवलययुगलं ततो विलोलं तिलकुसुमं तदधः प्रवालमस्मात् ॥ १६ ॥
 विपुलेन सागरशयस्य कुक्षिणा भुवनानि यस्य पपिरे युगक्षये । मदविभ्रमासकलया पपे
 पुनः स पुरस्त्रियैकतमयैकया दृशा ॥ १७ ॥ पश्चात्प्रात्यभागमिह सानुषु संनिषण्णाः पश्यन्ति शान्त-
 मलसान्द्रतरांशुजालम् । संपूर्णलब्धललनालपनोपमानमुत्सङ्गसङ्ग्रहणस्य हिमांशुमूर्तेः
 ॥ १८ ॥ इदं तावच्चित्रं यदवनितले पार्वणशशी कलङ्कादुन्मुक्तः किमपि च तदन्तर्वि-
 लसति । प्रवालं माणिक्यं कुवलयदलं मन्मथधनुर्मनोवीणावादध्वनिरिति महच्चित्रमधरम्
 ॥ १९ ॥ मूकारब्धं कमपि बधिराः श्लोकमाकर्णयन्ति श्रद्धालुस्तं विलिखति कुंभिः श्ला-
 वया वीक्षतेऽन्धः । अम्यारोहत्यहह सहासा पङ्कुरप्यद्रिर्शृङ्गं सान्द्रालस्याः शिशुभरणतो
 मन्दमायान्ति वन्ध्याः ॥ २० ॥ काकुत्स्थेन शिरांसि यानि शतशशिञ्जन्नानि मायानिधेः
 पौलस्त्यस्य विमानसीमनि तथा भ्रान्तानि नाकौकसाम् । तान्येवास्य धनुःश्रमप्रशमनं
 कुर्वन्ति सीतापतेः क्रीडाचामरडम्बरानुकृतिभिर्दोलायमानैः कचैः ॥ २१ ॥ किं ब्रूमो
 हरिमस्य विश्वमुदरे किंवा फणान्भोगिनः शेते यत्र हरिः स्वयं जलनिधेः सोऽप्येकदेशे
 स्थितः । आश्चर्यं कलशोद्भवो मुनिरसौ यस्यैकहस्तेऽम्बुधिर्गण्डूषीयति पङ्कजीयति फणी
 भृङ्गीयति श्रीपतिः ॥ २२ ॥ दोर्दण्डाञ्चितचन्द्रशेखरधनुर्दण्डावभङ्गोद्यतपृङ्गारध्वनिरार्य-
 बालचरितप्रस्तावनाडिण्डिमः । द्राक्पर्यस्तकपालसंपुटमिलद्ब्रह्माण्डभाण्डोदरभ्राम्यत्पिण्डि-
 तचण्डिमा कथमहो नाद्यापि विश्राम्यति ॥ २३ ॥

१ स्त्री. २ सुवर्णवर्णं तनुल्यायामङ्गयष्टयाम्. ३ पर्वततुल्यं स्तनद्वयमिति भावः. ४ श्रद्धावान्.
 ५ विकलपाणिः. ६ शिखरम्. ७ अगस्त्यः.

हास्यरसनिर्देशः ।

जिह्वायाश्छेदनं नास्ति न तालुपतनादयम् । निर्विशेषेण वक्तव्यं निर्लज्जः को न पण्डितः ॥ १ ॥ परान्नं प्राप्य दुर्बुद्धे मा प्राणेषु दयां कुरु । दुर्लभानि परान्नानि प्राणा जन्मनि जन्मनि ॥ २ ॥ विना मद्यं विना मांसं परस्वहरणं विना । विना परापकारेण दिविरो दिवि रोदिति ॥ ३ ॥ पूर्वं चेटी ततो वेटी पश्चाद्भवति कुट्टिनी । सर्वोपायपरिभ्रष्टा वेश्या भवति तापसी ॥ ४ ॥ यदक्षिभ्रूलतापाङ्गैः स्त्रियः कुर्वन्ति चापलम् । जवनेष्वेव तत्सर्वं पतत्यनपराधिषु ॥ ५ ॥ केशलुञ्चनसाम्येऽपि हन्त पश्यैतदन्तरम् । उपस्थाः कीटमश्नन्ति शृतभक्तं दिगम्बराः ॥ ६ ॥ सामगायनपूतं मे नोच्छिष्टमधरं कुरु । उत्कण्ठितासि चेद्वद्रे वामं कर्णं दशस्व मे ॥ ७ ॥ भस्माङ्गुलिर्वकोड्यायी बालशौची तथा हिही । धारावतीं चक्रवतीं षडेते पुरुषाधमाः ॥ ८ ॥ प्रेषकः प्रैष्यकः काण्डः किष्किः स्तम्भलीनकः । योगी तत्कालरोगी च षडेते सेवकाधमाः ॥ ९ ॥ आदौ वेश्या पुनर्दासी पश्चाद्भवति कुट्टिनी । सर्वोपायपरिक्षीणा वृद्धा नारी पतिव्रता ॥ १० ॥ गताः केचित्प्रबोधाय स्वयं तं कुम्भकर्णकम् । तदधःपवनोत्सर्गादुड्डीय पतिताः क्वचित् ॥ ११ ॥ असारैः खलु संसारे सारं स्वशुरमन्दिरम् । हरो हिमालये शेते हरिः शेते महोदधौ ॥ १२ ॥ कमले कमला शेते हरः शेते हिमालये । क्षीराब्धौ च हरिः शेते मन्ये मत्कुणशङ्कया ॥ १३ ॥ बिलाद्वहिर्बिलस्यान्तःस्थितमार्जारसर्पयोः । मध्ये चाखुरिवाभाति पत्नीद्वययुतो नरः ॥ १४ ॥ सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा पूजामपेक्षते । कन्याराशिस्थितो नित्यं जामाता दशमो ग्रहः ॥ १५ ॥ स्वयं पञ्चमुखः पुत्रौ गजाननषडाननौ । दिगम्बरः कथं जीवेदन्नपूर्णां न चेदृहे ॥ १६ ॥ उदरद्वयभरणमयादर्धाङ्गाहितदारः । यदि नैवं तस्य सुतः कथमद्यापि कुमारः ॥ १७ ॥ अङ्गुलिभङ्गविकल्पनविविधविवादप्रवृत्तपाण्डित्यः । जपचपलोष्ठः सजने ध्यानपरो नगररथ्यासु ॥ १८ ॥ मुण्डो जटिलो नग्नश्चञ्च्री दण्डी कषायचीरी वा । भस्मस्मेरशरीरो दिशि दिशि भोगी विजृम्भते दम्भः ॥ १९ ॥ भृकुटीकुटिलललटः कण्टकिताङ्गः कटाक्षविकटाक्षः । कवलयति पृथुलकवलैस्तण्डुलमचलं द्विजः क्रुद्धः ॥ २० ॥ क्रयविक्रयकूटतुलालाघवनिःक्षेपरक्षणव्याजैः । एते हि दिवसचौरा मुष्णन्ति महाजनं वणिजः ॥ २१ ॥ आख्यायिकानुरागी व्रजति सदा पुण्यपुस्तकं श्रोतुम् । दष्ट इव कृष्णसर्पैः पलायते दानधर्मैर्मयः ॥ २२ ॥ दत्त्वा दिशि दिशि दृष्टिं याचकचकितोऽवगुण्ठनं कृत्वा । चौर इव कुटिलचारी पलायते कुटिलरथ्याभिः ॥ २३ ॥ गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समागमं विशाखायाः । विविधभुजंगक्रीडासक्तां गृहिणीं न जानाति ॥ २४ ॥ कलमाग्रनिर्गतमषीबिन्दुव्याजेन साज्जनाश्रुकणैः । कायस्थलुण्ठ्यमाना रोदिति खिन्नेव राज्यश्रीः ॥ २५ ॥ वाचयति नान्यलिखितं लिखितमनेनापि वाचयति

नान्यः । अयमपरोऽस्य विशेषः स्वयमपि लिखितं स्वयं न वाचयति ॥ २६ ॥ अर्थो नाम जनानां जीवितमखिलक्रियाकलापश्च । तं संहरन्ति धूर्ता छगलगला गायना लोके ॥ २७ ॥ तमसि वराकश्चौरो हाहाकारेण याति संत्रस्तः । गायनचौरः कपटो हाहा कृत्वा न याति लक्ष्यं च ॥ २८ ॥ आन्मत्रणजयशब्दैः प्रतिपदहुंकारघर्घरावैः । स्वयमुक्तसाधुवादैरन्तरयति गायनो गीतम् ॥ २९ ॥ मेरुः स्थितोऽतिदूरे मनुष्यभूमिं परां परित्यज्य । भीतो भयेन चौर्याद्वोराणां हेमकाराणाम् ॥ ३० ॥ तस्मान्महीपतीनामसंभवे दस्युचौराणाम् । एकः सुवर्णकारो निग्राह्यः सर्वथा नित्यम् ॥ ३१ ॥ उपभुक्तखदिरवीटकजनिताधररागभङ्गभयात् । पितरि मृतेऽपि हि वेश्या रोदिति हा ताततातेति ॥ ३२ ॥ वर्णनदयितः कश्चिद्धनदयितो दानकर्मदयितोऽन्यः । रक्षादयितश्चान्यो वेश्यानां नर्मदयितोऽन्यः ॥ ३३ ॥ शृणु सखि कौतुकमेकं ग्राम्येण कुकामिना यदद्य कृतम् । सुरतसुखमीलिताक्षी मृतेति भीतेन मुक्तास्मि ॥ ३४ ॥ श्रमणः श्रावकवध्वाः सुरतविधौ दशति नाधरं दत्तम् । मदिराक्षि मांसभक्षणमस्मत्समये निषिद्धमिति ॥ ३५ ॥ द्विजराजशेखरो यदृष-
भारूढः सदा सदारस्त्वम् । चक्रे हर तद्विधिना पुनरुपनयनं ललाटघटितं ते ॥ ३६ ॥ विनापि तातेत विना जनन्या गजाननः शंभुमुताभिधानः । विनैव शास्त्रेण विनैव वेदैर्माध्यंदिनानामिव पाठकोऽभूत् ॥ ३७ ॥ शिक्षितापि सखिभिर्ननु सीता रामचन्द्रचरणौ न नमाम । किं भविष्यति मुनीश्वधूवद्भालरत्नमिह तद्रजसेति ॥ ३८ ॥ अयं पटो मे पितुरङ्गभूषणं पितामहाद्यैरुपभुक्तयौवनः । अलंकरिष्यत्यथ पुत्रपौत्रकान्मयाधुना पुष्पवदेव धार्यते ॥ ३९ ॥ वैराग्यभङ्गिरचनावचनैः प्रतार्य रण्डां चिराय विकटस्तनसंनताङ्गीम् । ब्रह्मोपदेशमिषसंगतगण्डभित्तिनिःशङ्कुचुम्बनरसैः कितवा द्रवन्ति ॥ ४० ॥ धान्याकनागरनिशार्द्रकदाडिमत्वक्कुस्तुम्बरीलवणतैलमुसंस्कृतान्नः । मत्स्यान्मुशीतसितभक्ततले ददाति स ब्रह्मलोकमधिगच्छति पुण्यकर्मा ॥ ४१ ॥ खट्वा नितान्तलघुका शिथिलप्रताना द्वेष्यः पतिः स च निरन्तरचाटुकारी । तत्रापि दैवहतिकाः खलु माघरात्र्यो हा सह्यतां कथमयं व्यसनप्रपञ्चः ॥ ४२ ॥ आकुञ्च्य पाणिमशुचिं मम मूर्ध्नि वेश्या मन्त्राम्भसां प्रतिपदं पृथैः पवित्रे । तारस्वरं प्रहितयूत्कमदात्प्रहारं हा हा हतोऽहमिति रोदिति विष्णुशर्मा ॥ ४३ ॥ गौरी तनुर्नयनमायतमुन्नता च नासा कृशा कटितटी च पटी विचित्रा । अङ्गानि रोमरहितानि सुखाय भर्तुः पुच्छं न तुच्छमिति कुत्र समस्तवस्तु ॥ ४४ ॥ आपाण्डुरा शिरसिजास्त्रिवली कपोले दन्तावली विगलिता न च मे विषादः । एणीदृशो युवतयः पथि मां विलोक्य तातेति भाषणपराः खलु वज्रपातः ॥ ४५ ॥ कटी मुष्टिग्राह्या द्विपुरुषभुजग्राह्यमुदरं स्तनौ घण्टालोलौ जघनमधिगन्तुं व्यवसितौ । स्मितं भेरीनादो मुखमपि च यत्तद्व्यकरं तथाप्येषा रण्डा परिभवति संतापयति च ॥ ४६ ॥ एका भार्या प्रकृतिमुखरा चञ्चला च द्वितीया पुत्रस्त्वेको भुवनविजयी

मन्मथो दुर्निवारः । शेषः शय्या शयनमुदधौ वाहनं पन्नगारिः स्मारं स्मारं स्वगृहचरितं दारुभूतो मुरारिः ॥ ४७ ॥ गत्वा द्वारवतीं नयामि दिवसानाराधयन्ती हरिं त्यक्त्वा वानशनेन जीवितमिदं मुञ्चामि भागीरथीम् । प्रातः प्रातरिति प्रवर्तितकथा निर्वेदमातन्वती रण्डा नक्तमनन्तजारसुरतप्रीता सुखायास्तु वः ॥ ४८ ॥ पाणौ ताम्रघटी कुशः करतले धौते सिते वाससी भाले मृत्तिलकः सचन्दनरसो न्यस्तैकपुष्पं शिरः । दूरात्क्षिप्रपदा गतिर्द्वेदतरव्याश्लिष्टदन्ता गिरः सोऽयं वञ्चयितुं जगद्भगवतो दम्भस्य देहक्रमः ॥ ४९ ॥ यत्नोत्थापनमात्रनिःसहजरच्चर्मवशेषश्चयश्चोफसिर्दुर्वलाङ्गचलनव्यर्थोद्यमालिङ्गने । लज्जाधायिनि खिद्यमानयुवतौ वृद्धस्य कृच्छ्रे रते यत्स्यात्तत्प्रतिभाव्य किं नु हसितुं युक्तं किमारोदितुम् ॥ ५० ॥ धत्ते वक्षसि कौस्तुभोपलमयं मत्वा श्रियः सोदरं तन्नाभी-गृहमाकलय्य मकरावासं मनाङ्गोज्जति । तन्नामप्रणयान्न लुम्पति हरिः श्रीवत्समङ्के स्थितं किं केन क्रियतां स एव यदभूदेतादृशः स्त्रीवशः ॥ ५१ ॥ अत्तुं वाञ्छति वाहनं गणपतेरौखं क्षुधार्तः फणी तं च क्रौञ्चपतेः शिखी च गिरिजासिंहोऽपि नागाननम् । गौरी जह्नुसुतामैसूयति कलानाथं कपालानलो निर्विण्णः स पपौ कुटुम्बकलहादीशोऽपि हालाहलम् ॥ ५२ ॥ रण्डा पीनपयोधरा कृतमया चण्डानुरागादुजं दोर्दण्डद्वयपीवरस्तनभरं नो गाढमालिङ्गिता । बुद्धेभ्यः शतशः शमे यदि पुनः कुत्रापि कापालिनी पीनोत्तुङ्गकुचावपीडनभरः प्राप्तः प्रबोधोदयः ॥ ५३ ॥ जग्ध्वा माषमयानपूपवटकानाध्मायमानोदरे फट्-फट्फाडिति पायवीयपवनं योगेश्वरे मुञ्चति । उड्डीनं विहगैर्घटैर्विघटितं दोलायितं भित्तिभिः शिष्यैर्धोवितमर्भकैर्निपतितं कोलाहलोऽभून्मठे ॥ ५४ ॥ पीठीप्रक्षालनेन क्षितिपतिकथया सज्जनानां प्रवादैर्नीत्वा यामार्धमेवं कुशकुसुमसमारम्भणव्यग्रहस्ताः । पश्चादेते निमज्जत्पुरयुवति-कुचाभोगदत्तेक्षणार्थाः प्राणायामापदेशादिह सरिति सदा वासराणि क्षिपन्ति ॥ ५५ ॥ रे रे लोकाः कुरुध्वं श्रवणपुटपिधानं द्रुतं हस्तयुग्मैः शैलाः सर्वेऽपि यूयं भवत गुरुतराः सावधाना धरित्र्याम् । शीघ्रं रे रावण त्वं विरचय वसनैर्नीसिकानां पिधानं सुप्तोऽयं कुम्भकर्णः कटुरवविकटं र्शधते दीर्घमुच्चैः ॥ ५६ ॥

भयानकरसनिर्देशः ।

इदं मघोनः कुलिशं धारासंनिहितानलम् । स्मरणं यस्य दैत्यस्त्रीगर्भपाताय केवलम् ॥ १ ॥ ततः परामर्शविवृद्धमन्योर्भ्रूभङ्गदुःप्रेक्ष्यमुखस्य तस्य । स्फुरन्नुदधिः सहसा तृतीयादक्ष्णः कृशानुः किल निःपपात ॥ २ ॥ विनिर्गतं मानदमात्ममन्दिराद्भवत्युपश्रुत्य यदृच्छयापि यम् । ससंभ्रमेन्द्रद्रुतपातितार्गला निमीलिताक्षीव भियामरावती ॥ ३ ॥ अशक्नुवन्सोढुमधीरलोचनः सहस्त्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम् । प्रविश्य

हेमाद्रिगुहागृहान्तरं निनाय बिभ्यदिवसानि कौशिकः ॥ ४ ॥ महाप्रलयमारुतक्षुभितपु-
ष्करावर्तकप्रचण्डघनगर्जितप्रतिरवानुकारी मुहुः । रवः श्रवणभैरवः स्थगितरोदसीकन्दरः
कुतोऽद्य समरोदधेरयमभूतपूर्वः पुरः ॥ ५ ॥ किञ्चित्कोपकलाकलापकलनाहुंकारबिभ्रद्भु-
वोर्विक्षेपादकरोदसौ रघुपतिर्लङ्कापतेः पत्तनम् । क्रन्दत्फेरु रटत्करीटु विघटद्धारु स्फुटद्गुल्लु
प्रोत्क्रीडत्कपि निःश्वसत्फणि रणज्झिल्लि भ्रमद्भीषि च ॥ ६ ॥ अद्याप्युन्मदयातुधानतरुणी-
चञ्चत्करास्फालनव्यावल्गन्नृकपालतालरणितैर्नृत्यत्पिशाचाङ्गनाः । उद्रायन्ति यशांसि यस्य
विततैर्नादैः प्रचण्डानिलप्रक्षुभ्यत्कारिकुम्भकूटकुहरव्यक्तै रणक्षोणयः ॥ ७ ॥ गीर्वाणाः
प्रतियन्ति नैव पिदधे कर्णौ सुधर्माधिपः कर्णाकर्णिकयन्ति हन्त निभृतं शंभुत्सयंभू-
गणाः । दूरादेत्य कृतान्तदूतनिवहाः स्वाकारसंगोपनैरुद्धीवं कलयन्ति कोणपचमूनाथे
शयाने रणे ॥ ८ ॥ निःशङ्कं बहिरम्ब चण्डमनसो नामानुरूपा क्रिया स्वर्वेश्यापदवर्ध-
रस्वनवती न कापि रङ्गस्थली । किञ्चान्यद्दशकंधराङ्घ्रियुगले कल्याणभाजि स्फुटं लङ्कायां
प्रतिपक्षविक्रमयथाशङ्काकरी भ्राम्यति ॥ ९ ॥ अन्त्राकल्पचलत्पयोधरभरव्याविद्धमेघ-
च्छटार्सृक्स्थामिपगृध्रगृध्रगैरुदास्फालोच्चलन्मूर्धजा । व्यादायाननमट्टहासविकटं दूरेण ता-
रापथात्रस्यत्सिद्धपूरंभ्रिवृन्दरभसोन्मुक्तादुपक्रामति ॥ १० ॥ प्रौढच्छेदानुरूपोच्छलन-
रयवशात्सैहिकेयोपमेयत्रासाकृष्टाश्वतिर्यग्वलितरविरथेनारुणेनेक्ष्यमाणम् । कुर्वन्काकुत्स्थवी-
र्यस्तुतिमिव मरुतां कंधरारन्ध्रभाजां झाङ्कारैर्भीममेतन्निपतति वियतः कुम्भकर्णोत्तमाङ्गम्
॥ ११ ॥ माद्यन्मातङ्गकुम्भस्थलबहलवसावासनाविस्त्रगन्धव्यासक्तव्यक्तमुक्ताफलशकल-
लसत्केसरालीकरालः । एणी वैधव्यवेधाः स्वभुजबलमदग्रस्ततेजस्विधामा गुञ्जन्कुञ्जे गिरी-
णां हरिरिह शबरीगर्भपातं विधत्ते ॥ १२ ॥ मन्यायस्तार्णवाम्भः प्रतिकुहरवलन्मन्दरध्वा-
नधीरः कोणाघातेषु गर्जत्प्रलयघनघटान्योन्यसंघट्टचण्डः । कृष्णाक्रोधाग्रदूतः कुरुकुलनि-
धनोत्पातनिर्घातवातः केनास्मत्सिहनादप्रतिरसितसखो दुन्दुभिस्ताडितोऽयम् ॥ १३ ॥
निर्मज्जचक्षुरन्तर्भ्रमदतिकपिलक्रूरतारा नरास्थिग्रन्थि दन्तान्तरालग्रथितमविरतं जिह्वया घट-
यन्ती । ध्वान्तेऽपि व्यात्तवक्रज्वलदनलशिखाजर्जरे व्यक्तकर्मा निर्मान्ती गृध्ररौद्रीं दि-
वमुपरि परिक्रीडते ताडकेयम् ॥ १४ ॥

बीभत्सरसनिर्देशः ।

प्रस्वेदमलदिग्धेन वहता मूत्रशोणितम् । व्रणेन विकृतेनेदं सर्वमन्धीकृतं जगत् ॥ १ ॥
विकीर्णहरिचन्दनद्रविणि यत्र लीलालसा निपेतुरतिचञ्चलाश्रतुरकामिनीदृष्टयः । तदेतदुप-
रिभ्रमन्निबिडगृध्रजालं जनैर्लुट्ठकमि कलेवरं पिहितनासिकैर्वीक्ष्यते ॥ २ ॥ अन्त्रैः कल्पित-
मङ्गलप्रतिसराः स्त्रीहस्तरक्तोत्पलव्यक्तोत्तंसभृतः पिनह्य शिरसा हृत्पुण्डरीकस्त्रजः । एताः

शोणितपङ्ककुङ्कुमजुषः संभूय कान्तैः पिबन्त्यस्थित्तेहसुराः कपालचषकैः प्रीताः पिशाचा-
ङ्गनाः ॥ ३ ॥ उत्कृत्य ज्वलितां शवात्कथमपि प्रेताशनः पेशितीं पेशीमग्निमयीं निगीर्य
सहसा दन्दह्यमानोदरः । धावत्युत्थ्वते मुहुर्निपतति प्रोत्तिष्ठति प्रेक्षते विष्वक्कोशतिं संपि-
नष्टि जठरं मुष्ट्या चलन्मस्तकः ॥ ४ ॥ अन्त्रप्रोतबृहत्कपालनलकक्रूरकणत्कङ्कणप्राय-
प्रेक्षितभूरिभूषणरवैराघोषयन्त्यम्बरम् । पीतच्छर्दितरक्तकर्दमघनप्राग्भारघोरोल्लसद्द्व्यालोल-
स्तनभारभैरवपुर्दपोद्धतं धावति ॥ ५ ॥ रक्तं नक्तंचरौघः पिबति वमति च ग्रस्तकुन्तः श-
कुन्तः क्रव्यं नव्यं गृहीत्वा प्रणदति मुदितो मत्तवेतालबालः । क्रीडत्यब्रीडमस्मिन् रुधि-
रमदवशात्पूतना नूतनाङ्गी योगिन्यो मांसमेदः प्रमुदितमनसः शूरशक्तिं स्तुवन्ति ॥ ६ ॥
उत्कृत्योत्कृत्य कृत्तिं प्रथममथ पृथुच्छोफभूयांसि मांसान्यंसस्किं पृष्टपिण्डाद्यवयवसुलभा-
न्युग्रपूतीनि जग्ध्वा । आत्तस्त्राय्वन्त्रनेत्रः प्रकटितदशनः प्रेर्तरेङ्कः कंरङ्कादङ्कस्थादस्थि-
संस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमस्ति ॥ ७ ॥

रौद्ररसनिर्देशः ।

स रोषदष्टाधरलोहिताक्षैर्व्यक्तोर्ध्वरेखा भृकुटीर्वहद्भिः । तस्तार गां भल्लनिकृत्तकण्ठैर्हु-
कारगर्भैर्द्विषतां शिरोभिः ॥ १ ॥ पातालतः किमु सुधारसमानयामि निष्पीड्य चन्द्रममृतं
किमु बाहरामि । उद्यन्तमद्य तपनं किमु वारयामि कीनाशपाशमथवा किमु चूर्णयामि
॥ २ ॥ चञ्चुजुगभ्रमितचण्डगदाभिघातसंचूर्णितोरुयुगलस्य सुयोधनस्य । स्त्यानावनद्ध-
घनशोणितशोणपाणिरुत्तंसयिष्यति कचांस्तव देवि भीमः ॥ ३ ॥ कृतमनुमतं दृष्टं वा
यैरिदं गुरुपातकं मनुजपशुभिर्निर्मर्यादैर्भवद्भिरुदायुधैः । नैरकरिपुणा सार्धं तेषां सभीम-
किरीटिनामहमयमसृज्जेदोमांसैः करोमि दिशां बलिम् ॥ ४ ॥ यत्सत्यव्रतभङ्गभीरुमनसा
यत्नेन मन्दीकृतं यद्विस्मर्तुमपीहितं शमवता शान्तिं कुलस्येच्छता । तद्व्युत्तारणिसंभृतं
नृपसुताकेशाम्बराकर्षणैः क्रोधज्योतिरिदं महत्कुरुवने यौधिष्ठिरं जृम्भते ॥ ५ ॥ येन
त्वां विनिहत्य मातरमपि क्षत्रास्त्रपूरासवास्वादोन्मत्तपरश्वधेन विदधे निःक्षत्रिया मेदिनी ।
यद्वाणव्रणवर्त्मनः शिखरिणः क्रौञ्चस्य हंसच्छलादद्याप्यस्थिकणाः पतन्ति स पुनः क्रुद्धो
मुनिर्भार्गवः ॥ ६ ॥ देशः सोऽयमरातिशोणितजलैर्यस्मिन्हृदाः पूरिताः क्षत्रादेव तथाविधः
परिभवस्तातस्य केशग्रहः । तान्येवाहितशस्त्रवस्मरगुरूण्यस्त्राणि भास्वन्ति मे यद्वामेण
कृतं तदेव कुरुते द्रोणात्मजः क्रोधनः ॥ ७ ॥ यैः प्राणापहतिः कृता मम पितुः क्रुद्धैर्युधि-
क्षत्रियै रामोऽहं रमणीर्विहाय बलवान्निःशेषमेषां हठात् । भास्वत्प्रौढकुठारकोटिघनका-

१ इमशाने शवं भुञ्जानं प्रेतं दृष्ट्वा माधवस्योक्तिरियम्. २ चर्म. ३ कटिदेशस्थमांसपिण्डः. ४ अत्यन्तदु-
र्गन्धीनि. ५ भक्षयित्वा. ६ प्रेतदरिद्रः ७ मृतशरीरात्. ८ निम्नोन्नतप्रदेशस्यम्. ९ मांसम्. १० स्वयं मृ-
तद्रोणशिरश्छेदकुद्धस्याश्वत्यान्न उक्तिरियम्. ११ कृष्णेन. १२ अर्जुनः.

काण्डवृत्तकंधरास्त्रोतोऽन्तःस्तुतशोणशोणितभरैः कुर्यां क्रुधां निर्वृतिम् ॥ ८ ॥ राज्ञो मानधनस्य कार्मुकभृतो दुर्योधनस्याग्रतः प्रत्यक्षं कुरु बान्धवस्य च तथा कर्णस्य शल्यस्य च । पीतं तस्य ममाद्य पाण्डवधूकेशाम्बराकर्षिणः कोष्णं जीवत एव तीक्ष्णकरजक्षुणादस्र-
ग्वक्षसः ॥ ९ ॥ स्पष्टा येन शिरोरुहे नृपशुना पाञ्चालराजात्मजा येनास्याः परिधानम-
प्यपहृतं राज्ञां कुरूणां पुरः । यस्योरःस्थलशोणितासवमहं पातुं प्रतिज्ञातवान्सोऽयं मधु-
जपञ्जरे निपतितः संरक्ष्यतां कौरवाः ॥ १० ॥ रक्तोत्फुल्लविशाललोलनयनः कम्पोत्त-
राङ्गो मुहुर्मुक्त्वा कर्णमपेतभीर्धृतधनुर्बाणो हरेः पश्यतः । आध्मातः कटुकोक्तिभिः स्वमस-
कृद्दोर्विक्रमं कीर्तयन्त्रंसास्फोटपट्युधिष्ठिरमसौ हन्तुं प्रविष्टोऽर्जुनः ॥ ११ ॥ त्रैलोक्य-
त्राणशौण्डः सरसिजवसतेः संप्रसूतो भुजाभ्यां सुक्षत्रं नाम वर्णः कुलिशकठिनयोर्यस्य
दोर्ध्वोर्विलीनः । ज्वालाजिह्वालकालानलकवलभयभ्रान्तदेवासुराणि व्यातन्वानो जगन्ति
ज्वलति मुनिरयं पार्वतीधर्मपुत्रः ॥ १२ ॥ अन्योन्यास्फालभिन्नद्विपरुधिरवसामांसमस्ति-
ष्कपङ्के मग्नानां स्यन्दनानामुपरि कृतपदन्यासविक्रान्तपत्तौ । स्फीतामृक्पानगोष्ठीरसदशिव-
शिवातूर्यनृत्यत्कबन्धे सङ्गमैकार्णवान्तः प्रविचरितुमलं पण्डिताः पाण्डुपुत्राः ॥ १३ ॥
रे धृष्टा धार्तराष्ट्राः प्रबलभुजबृहत्ताण्डवा पाण्डवा रे रे वार्ष्णेयाः सकृष्णाः शृणुत मम
वचो यद्वीम्यूर्ध्वबाहुः । एतस्योत्खातबाहोर्द्विपदन्तपसुतातापिनः पापिनोऽहं पाता हृच्छो-
णितानां प्रभवति यदि वस्तत्किमेतं न पाथ ॥ १४ ॥ नाहं रक्षो न भूतो रिपुरुधिरजला-
ह्लादिताङ्गः प्रकाशं विस्तीर्णोरुप्रतिज्ञाजलनिधिगहनः क्रोधनः क्षत्रियोऽस्मि । भो भो
राजन्यवीराः समरशिखिशिखाभुक्तशेषाः कृतं वस्त्रासेनानेन लीनैर्हतकरितुरगान्तर्हितैरा-
स्यते यत् ॥ १५ ॥ योः यः शस्त्रं बिभर्ति स्वभुजगुरुमदः पाण्डवीनां चमूनां यो यः पा-
ञ्चालगोत्रे शिशुरधिकवया गर्भशय्यां गतो वा । यो यस्तत्कर्मसाक्षी चरति मयि रणे यश्च
यश्च प्रतीपः क्रोधान्धस्तस्य तस्य स्वयमिह जगतामन्तकस्यान्तकोऽहम् ॥ १६ ॥

शान्तरसनिर्देशः ।

वैराग्यम् ॥ को देशः कानि मित्राणि कः कालः कौ व्ययागमौ । कश्चाहं का च मे
शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥ १ ॥ पुत्रमित्रकलत्रेषु सक्ताः सीदन्ति जन्तवः । सरः-
पङ्काण्वे मग्ना जीर्णा वनगजा इव ॥ २ ॥ मन्ये मायेयमज्ञानं यत्सुखं स्वजनादपि । निदा-
घवारणायालं निजच्छाया न कस्यचित् ॥ ३ ॥ विपत्प्रशान्त्यै सेव्यन्ते यदि कष्टेन
भूभृतः । तत्करिष्यति कष्टापि विपत्किमधिकं ततः ॥ ४ ॥ मितमायुर्वयो नित्यं नैति
यातं कदाचन । परामृशन्ति तदपि न भवं भोगलोलुपाः ॥ ५ ॥ निःस्नेहो याति नि-
र्वाणं स्नेहोऽनर्थस्य कारणम् । निःस्नेहेन प्रदीपेन यदेतत्प्रकटीकृतम् ॥ ६ ॥ अशनीमहि

वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि । शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः ॥ ७ ॥ यावत्ः
 कुरुते जन्तुः संबन्धान्मनसः प्रियान् । तावन्तोऽस्य निखन्यन्ते हृदये शोकशङ्कवः ॥ ८ ॥
 प्रचण्डवासनावतैरुद्धता नौर्मनोमयी । वैराग्यकर्णधारेण विना रोद्धुं न शक्यते ॥ ९ ॥
 रागिण्यपि विरागिण्यः स्त्रियस्तासु रमेत कः । अहं च कलये मुक्तिं या विरागिणि रागिणी
 ॥ १० ॥ लावण्यं तदसौ कान्तिस्तद्रूपं स वचःक्रमः । तदा सुधास्पदमभूदधुना तु ज्वरो
 महान् ॥ ११ ॥ पूरयित्वा र्थिनामाशां प्रियं कृत्वा द्विषामपि । पारं गत्वा श्रुतौघस्य
 धन्या वनमुपासते ॥ १२ ॥ पुत्रदारादिसंसारः पुंसां समूढचेतसाम् । विदुषां शास्त्रसंसारः
 सद्योगाभ्यासविघ्नकृत् ॥ १३ ॥ गतः कामकथोन्मादो गलितो यौवनज्वरः । गतो मोहश्रुता
 तृष्णा कृतं पुण्याश्रमे मनः ॥ १४ ॥ वनान्यमूनि न गृहाण्येता नद्यो न योषितः । गृहा
 इमे न दायादास्तन्मे नन्दति मानसम् ॥ १५ ॥ शान्तिकन्थालसत्कण्ठो मनःस्थालीमि-
 लत्करः । त्रिपुरारिपुरद्वारि कदाहं मोक्षभिक्षुकः ॥ १६ ॥ उद्धाटितनवद्वारे पञ्जरे
 विहगोऽनिलः । यत्तिष्ठति तदाश्चर्यं प्रयाणे विस्मयः कुतः ॥ १७ ॥ निर्विवेकतया बाल्यं
 कामोन्मादेन यौवनम् । वृद्धत्वं विकलत्वेन सदा सोपद्रवं नृणाम् ॥ १८ ॥ प्रातर्भूत्रपुरी-
 षाभ्यां मध्याह्ने क्षुत्पिपासया । तृप्ताः कामेन बाध्यन्ते प्राणिनो निशि निद्रया ॥ १९ ॥
 गंतसारेऽत्र संसारे सुखभ्रान्तिः शरीरिणाम् । लालापानमिवाङ्गुष्ठे बालानां स्तन्यविभ्रमः
 ॥ २० ॥ दिनमेकं शशी पूर्णः क्षीणस्तु बहुवासरान् । सुखाद्दुःखं सुराणामप्यधिकं का कथा नृणाम्
 ॥ २१ ॥ न विषयभोगो भाग्यं योग्यं खलु यत्र जन्तुमात्रमपि । ब्रह्मेन्द्ररुद्रमृग्यं भाग्यं
 विषयेषु वैराग्यम् ॥ २२ ॥ पाषाणखण्डेष्वपि रत्नबुद्धिः कान्तेति धीः शोणितमांसपिण्डे । पञ्चा-
 त्मके वर्ष्मणि चात्मभावो जयत्यसौ काचन मोहलीला ॥ २३ ॥ त्रयन्तसिद्धाञ्जननिर्मला-
 क्षैस्तपोधनैरप्यनवेक्षितं यत् । अवेक्ष्यते धाम तदेव काश्यामात्यन्तिकेनाक्षिनिमीलनेन ॥ २४ ॥
 कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य पुंसः कुलं च शीलं च गुणाश्च सर्वे । अपक्वकुम्भे निहिता इवापः
 प्रयान्ति देहेन समं विनाशम् ॥ २५ ॥ सुरमन्दिरतरुमूलनिवासः शय्या भूतलमजिनं
 वासः । सर्वपरिग्रहभोगत्यागः कस्य सुखं न करोति विरागः ॥ २६ ॥ निर्विलं जग-
 देव नैश्वरं पुनरस्मिन्नितरां कलेवरम् । अथ तस्य कृते कियानयं क्रियते हन्त जनैः प-
 रिश्रमः ॥ २७ ॥ मलयानिलकालकूटयो रमणीकुन्तलभोगिभोगयोः । श्वपचात्मभुवोः कि-
 मन्तरं मम भूयात्परमात्मनि स्थितिः ॥ २८ ॥ नवनीलमेघरुचिरः परः पुमानर्वाणीमवाप्य
 धृतगोषविग्रहैः । नवनीयकीर्तिरमरैरपि स्वयं नवनीतभिक्षुरधुना स चिन्त्यते ॥ २९ ॥
 सार्वभौमभवनं वनवासो निखभावभवभावनया ते । बालिशो हि विषयेन्द्रियचौरैर्मुष्यते
 स्वभवने च वने च ॥ ३० ॥ इतो न किञ्चित्परतो न किञ्चिद्यतो यतो यामि ततो न किं-

१ प्रज्यायाम्. २ प्राणनायुः. ३ विचारशून्यत्वेन. ४ शैशवम्. ५ निःसारे. ६ संपूर्णम्. ७ ना-
 शवत्. ८ शरीरम्. ९ चाण्डालः. १० ब्रह्मा. ११ पृथ्वीम्. १२ देहः.

चित् । विचार्य पश्यामि जगन्न किञ्चित्स्वात्मावबोधादधिकं न किञ्चित् ॥ ३१ ॥
 व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् । आयुः
 परिस्त्रवति भिन्नघटादिवाम्भो लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥ ३२ ॥
 दैन्यं क्वचित्क्वचन मन्मथजा विकाराः कुत्राप्यनेकविधबन्धुजनप्रपञ्चः । कापि प्रभु-
 त्वधनकल्पितमीश्वरत्वमित्येकवैकृतमिदं जगदाविभाति ॥ ३३ ॥ आस्तामकण्टकमिदं
 वसुधाधिपत्यं त्रैलोक्यराज्यमपि नैव तृणाय मन्ये । निःशङ्कमुत्तरहरिणीकुलसंकुलासु चेतः
 परं वलति शैलवनस्थलीषु ॥ ३४ ॥ ते तीक्ष्णदुर्जननिकारशरैर्न भिन्ना धीरास्त एव
 शमसौख्यभुजस्त एव । सीमन्तिनीभुजलतागहनं व्युदस्य येऽवस्थिताः शमफलेषु तपो-
 वनेषु ॥ ३५ ॥ बुद्धेरगोचरतया न गिरां प्रचारो दूरे गुरुप्रथितवस्तुकथावतारः । तत्त्वं
 क्रमेण विदुषां करुणावदाते श्रद्धावतां हृदि पदं स्वयमादधाति ॥ ३६ ॥ दधति ताव-
 दमी विषयाः सुखं स्फुरति यावदियं हृदि मूढता । मनसि तत्त्वविदां तु विवेचके क्व
 विषयाः क्व सुखं क्व परिग्रहाः ॥ ३७ ॥ क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः
 क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च संपूर्णविभवः । जराजीर्णैरङ्गैर्नैव वलीमण्डिततनुर्नैः संसा-
 राङ्के विशति यमधानीजवनिकाम् ॥ ३८ ॥ क्वचित्कन्याधारी क्वचिदपि च दिव्याम्ब-
 रधरः क्वचिद्भीमशयः क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनः । क्वचिद्विशावृत्तिः क्वचिदपि च मृष्टा-
 शनरुचिर्महात्मा योगज्ञो न गणयति दुःखं न च सुखम् ॥ ३९ ॥ अहौ वा हारे वा
 बलवति रिपौ वा सुहृदि वा मणौ वा लोष्ट्रे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा । तृणे वा स्त्रौणे
 वा मम समदृशो यान्तु दिवसाः क्वचित्पुण्यारण्ये शिवशिवशिवेति प्रलपतः ॥ ४० ॥
 गतास्तातभ्रातृप्रमुखमुखपीयूषमभुराः पुरा लक्ष्मीसैव्यव्यसनसरसास्तेऽपि दिवसाः । अदः
 शान्तं त्वान्तं सपदि यदि निर्वेदपदवीं भजत्यभ्यासोऽयं जनयति सुखं भावविमुखम्
 ॥ ४१ ॥ अवश्यं यातारश्चिरतरमुपित्वापि विषया वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो
 यत्स्वयममून् । ब्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय मनसः स्वयं त्यक्तास्त्वेते शमसुख-
 मनन्तं विदधति ॥ ४२ ॥ न संसारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं विपाकः पुण्यानां
 जनयति भयं मे विमृशतः । महद्भिः पुण्यौघैश्चिरपरिगृहीताश्च विषया महान्तो जायन्ते
 व्यसनमिव दातुं विषयिणाम् ॥ ४३ ॥ धनं तावल्लब्धं कथमपि तथाप्यस्य नियतं विनाशे-
 ऽलभे वा तव सति वियोगोऽप्युभयथा । अनुत्पादः श्रेयान्किमु कथय तस्याथ विलयो
 विनाशो लब्धस्य व्यथयतितरां न त्वनुदयः ॥ ४४ ॥ परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य
 बहुधा प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् । प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्ता-
 मणिगुणे विविक्तः संकल्पः किमिव हि फलं पुण्यति न ते ॥ ४५ ॥ यदेतत्स्वच्छन्दं
 विहरणमकार्पण्यमशनं सहायैः संलापः श्रुतमुपशमैकव्रतफलम् । मनो मन्दस्पन्दं बहिरपि

चिरस्यापि विमृशन्न जाने कस्यैषा परिणतिरुदारस्य तपसः ॥ ४६ ॥ तडिन्मालालोऽं
 प्रतिदिवसदत्तान्धतमसं भवे सौख्यं हित्वा शममुखमुपादेयमनघम् । इति व्यक्तोद्गारं
 चटुलवचसः शून्यमनसो वयं वीतव्रीडाः शुक इव पठामः परममी ॥ ४७ ॥ यदासौ
 दुर्वारः प्रसरति मदश्चित्तकरिणस्तदा तस्योद्दामप्रसररसरूढैर्व्यवसितैः । क्व तद्वैर्यालानं
 क्व च निजकुलाचारानिगडः क्व सा लज्जारज्जुः क्व विनयकटोराङ्कुशमपि ॥ ४८ ॥
 कुरङ्गाः कल्याणं प्रतिविटपमारोग्यमटवि श्रवन्ति क्षेमं ते पुलिन कुशलं भद्रमुपलाः ।
 निशान्तादस्वन्तात्कथमपि विनिष्क्रान्तमधुना मनोऽस्माकं दीर्घामभिलषति युष्मत्परिचि-
 तिम् ॥ ४९ ॥ गतः कालो यत्र प्रणयिनि मयि प्रेमकुटिलः कटाक्षः कालिन्दीलघुलह-
 रिवृत्तिः प्रभवति । इदानीमस्माकं जरठकमठीष्टकठिना मनोवृत्तिस्तार्त्तिक व्यसननिनि मुधैव
 ग्लपयसि ॥ ५० ॥ गतः कालो यत्र द्विचरणपशूनां क्षितिभुजां पुरः स्वस्तीत्युक्त्वा विष्-
 यमुखमास्वादितमभूत् । इदानीमस्माकं तृणमिव समस्तं कलयतामपेक्षा भिक्षायामपि किमपि
 चेतस्त्रपयति ॥ ५१ ॥ अहंकार कापि ब्रज वृजिन हे मा त्वमिह भूरभूमिर्दर्पणामहम-
 पसर त्वं पिशुन हे । अरे क्रोध स्थानान्तरमनुसरानन्यमनसां त्रिलोकीनाथो नो हृदि वसतुं
 देवो हरिरसौ ॥ ५२ ॥ अतिक्रान्तः कालो ललितललनाभोगमुखदो भ्रमन्तः शान्ताः
 स्मः सुचिरमिह संसारसरणौ । इदानीं स्वःसिन्धोस्तटभुवि समाक्रन्दनगिरः सुतारैः
 फूत्कारैः शिवशिवशिवेति प्रतनुमः ॥ ५३ ॥ मैहाशय्या भूमिर्मर्षेणमुपधानं भुजलता वितानं
 चाकाशं व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः । स्फुरद्दीपश्चन्द्रः स्वधृतिवनितासङ्गमुदितः सुखं
 शान्तः शेते विगतभवभीतिर्नृप इव ॥ ५४ ॥ कदा वृन्दारण्ये नवघननिभं नन्दतनयं
 परीतं गोपीभिः क्षणरुचिमनोज्ञाभिरभितः । गमिष्यामस्तोषं नयनविषयीकृत्य कृतिनो वयं
 प्रेमोद्रेकस्खलितगतयो वेपथुभृतः ॥ ५५ ॥ कदा भिक्षाभक्तैः करकलितगङ्गाम्बुतरलैः शरीरं
 मे स्थास्यत्युपरतसमस्तेन्द्रियमुखम् । कदा ब्रह्माभ्यासस्थिरतनुतयारण्यविहगाः पति-
 प्यन्ति स्थाणुभ्रमहतधियः स्कन्धशिरसि ॥ ५६ ॥ कदा वृन्दारण्ये विमलयमुनातीरपुलिने
 चरन्तं गोविन्दं हलधरमुदामादिसहितम् । अये कृष्ण स्वामिन्मधुरमुरलीवादन विभो प्रसी-
 देत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ५७ ॥ कदा वा सांकेते विमलसरयूतीरपु-
 लिने चरन्तं श्रीरामं जनकतनयालक्ष्मणयुतम् । अये राम स्वामिजनकतनयावल्लभ विभो
 प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ५८ ॥ कदा वाराणस्यार्ममरतटिनी-
 रोधसि वसन्वसानः कौपीनं शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम् । अये गौरीनाथ त्रिपुरहर
 शंभो त्रिनयन प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ५९ ॥ भूः पर्यङ्को
 निजभुजलतागेन्दुकः खं वितानं दीपश्चन्द्रो विरतिवनितालब्धयोगप्रमोदः । दिक्कन्यानां

१ पद्धती. २ स्वर्णद्याः. ३ पर्यङ्कः. ४ मृदु. ५ उल्लोचः. ६ स्वधृतिः स्वीय धैर्यं तदेव वनिता स्त्री
 तस्याः सङ्गेन मुदितो हृष्टः सन्. ७ अयोध्यायाम्. ८ भागीरथीतीरे. ९ उपधानम्.

व्यजनपवनेर्वीज्यमानोऽनुकूलैर्भिक्षुः शेते नृप इव सदा वीतरागो जितात्मा ॥ ६० ॥ आ-
 संसारात्रिभुवनमिदं चिन्वतां तात तादृङ्गो वास्माकं नयनपदवीं श्रोत्रवर्त्मगतो वा । योऽयं
 धत्ते विषयकरिणीगादगूढाभिमानक्षीबस्यान्तःकरणकरिणः संयमालानलीनाम् ॥ ६१ ॥
 आयुर्वायुव्यथितनलिनीपञ्चमित्रं किमन्यत्संपच्छम्पाद्युतिसहचरी स्वैरचारी कृतान्तः ।
 कस्मादस्मिन्भ्रमासि तमासि त्वं प्रयाहि प्रयागं पौनःपुन्यं भुवि भगवती स्वर्धुनी ते धुनीते
 ॥ ६२ ॥ पूर्वं तावत्कुवलयदृशां लोलोलैरपाङ्गैराकर्षद्भिः किमपि हृदयं पूजिता यौव-
 नश्रीः । संप्रत्यन्तर्निहितसदसद्भावलब्धप्रबोधप्रत्याहारैर्विशदहृदये वर्तते कोऽपि भावः
 ॥ ६३ ॥ मातर्माये भगिनि कुमते हे पितर्मोहजाल व्यावर्तध्वं भवतु भवतामेष दीर्घो
 वियोगः सद्यो लक्ष्मीरमणचरणभ्रष्टगङ्गाप्रवाहव्यामिश्रायां दृषदि परमब्रह्मदृष्टिर्भवामि
 ॥ ६४ ॥ गङ्गातीरे हिमगिरिशिलाबद्धपद्मासनस्य ब्रह्मज्ञानाम्यसनविधिना योगनिद्रां
 गतस्य । किं तैर्भाव्यं मम सुदिवसैर्यत्र ते निर्विशङ्काः कण्डूयन्ते जरठहरिणाः शृङ्गमङ्गे
 मदीये ॥ ६५ ॥ भेदाभेदौ सपदि गलितौ पुण्यपापे विशीर्णे मायामोहौ क्षयमुपगतौ
 नष्टसंदेहवृत्तेः । शब्दातीतं त्रिगुणरहितं प्राप्य तच्चावबोधं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को
 विधिः को निषेधः ॥ ६६ ॥ यद्वात्मानं सकलवपुषामेकमन्तर्बहिस्थं दृष्ट्वा पूर्णं खमिव
 सततं सर्वभाण्डस्थमेकम् । नान्यत्कार्यं किमपि च ततः कारणाद्विन्नरूपं निस्त्रैगुण्ये पथि
 विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६७ ॥ हेमः कार्यं हुतवहगतं हेममेवेति यद्वत्क्षीरे क्षीरं समरस-
 तया तोयमेवाम्बुमध्ये । एवं सर्वं समरसतया त्वंपदं तत्पदार्थं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को
 विधिः को निषेधः ॥ ६८ ॥ यस्मिन्निश्चवं सकलभुवनं सामरस्यैकभूतमुर्वी ह्यापोऽनलमनिलखं
 जीवमेवं क्रमेण । यत्क्षाराब्धौ समरसतया सैन्धवैकत्वभूतं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को
 विधिः को निषेधः ॥ ६९ ॥ यद्वन्नद्योदधिसमरसौ सागरत्वं ह्यवाप्तौ तद्वज्जीवालयपरिगतौ
 सामरस्यैकभूतौ । भेदातीतं परिलयगतं सच्चिदानन्दरूपं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को
 विधिः को निषेधः ॥ ७० ॥ दृष्ट्वा वेद्यं परमथ पदं स्वात्मबोधस्वरूपं बुद्ध्यात्मानं सकलवपुषा-
 मेकमन्तर्बहिस्थम् । भूत्वा नित्यं सदुदिततया स्वप्रकाशस्वरूपं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को
 विधिः को निषेधः ॥ ७१ ॥ कार्याकार्यं किमपि सततं नैव कर्तृत्वमस्ति जीवन्मुक्तस्थि-
 तिरवगतो दग्धवस्त्रावभासः । एवं देहे प्रविलयगते तिष्ठमानो विमुक्तो निस्त्रैगुण्ये पथि
 विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ७२ ॥ कस्मात्कोऽहं किमपि च भवान्कोऽयमत्र प्र-
 पञ्चः स्वं स्वं वेद्यं गगनसदृशं पूर्णतत्त्वप्रकाशम् । आनन्दाख्यं समरसघने बाह्यमन्तर्वि-
 हीने निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ७३ ॥ किं कंदर्पं करं कदर्थ-
 यसि रे कोदण्डटङ्कारितै रे रे कोकिल कोमलैः कलरवैः किं त्वं मुधा वल्गसि । मुग्धे
 स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः कटाक्षैरलं चेतश्शुम्बितचन्द्रचूडचरणध्यानामृतं वर्तते ॥ ७४ ॥
 मातर्मेदिनि तात मारुत सखे ज्योतिः सुबन्धो जल भ्रातर्व्योम निबद्ध एष भवतामन्त्यः

प्रणामाञ्जलिः । युष्मत्सङ्गवशोपजातमुक्ततोद्रेकः स्फुरन्निर्मलज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा
लीये परे ब्रह्मणि ॥ ७५ ॥ आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गाकुला रागग्री-
हवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी । मोहवर्तमुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी तस्याः
पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः ॥ ७६ ॥ येषां बल्लभया सह क्षणमपि क्षिप्रं
क्षया क्षीयते तेषां शीतकरः शशी विराहिणामुल्केव संतापकृत् । अस्माकं तु न बल्लभा
न विरहस्तेनोभयभ्रंशिनामिन्दू राजति दर्पणाकृतिरसौ नोष्णो न वा शीतलः ॥ ७७ ॥
धावन्तः प्रतिवासरं दिशि दिशि प्रत्याशया संपदां दृष्ट्वा कालवशेन हन्त फलितं कस्यापि
दैवद्रुमम् । श्रावं श्रावमवज्ञयोपहसितं सर्वत्र भग्नोद्यमा जीवामः परमार्थशून्यहृदयास्तृप्ता
मनोमोदकैः ॥ ७८ ॥ सन्त्येके धनलाभमात्रगहनव्यामोहसंमूर्छिताः केचिदैवतसुन्दरी-
स्तनपरीरम्भभ्रमव्याकुलाः । अन्तर्भूतसमस्ततत्त्वनिवहं चिन्मात्रशेषं शिवं दृष्ट्वा हृष्टवै-
रुहाङ्कुरभराः कष्टं न शिष्टाः क्वचित् ॥ ७९ ॥ आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते ज्जी-
वितं व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालोऽपि न ज्ञायते । दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रा-
सश्च नोत्पद्यते पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥ ८० ॥ यत्रैकं श्रुतमक्षरं
पशुपतेर्हेतुः श्रुतीनां कृतौ सद्यो रोहति चाष्टधा तनुभृतां यत्रैकमुद्यद्वपुः । यत्रैकाभ्रनदी-
कणेऽपि विधृते सर्वे सा धार्यते सा दृष्टादुतवैभवा कविगिरां पारे हि वाराणसी ॥ ८१ ॥
स्मारस्मेरमदोन्नमत्कुचतटीकान्ताकरान्दोलितैः पुष्पाम्भोनिचितैरुशीररचितैः किं तालवृन्तै-
र्मम । अन्वानन्दवनं सुखं शिशयिषोरर्धप्रमीलदृशो यातायातपरिश्रमं शमयिता गङ्गातरङ्गा-
निलः ॥ ८२ ॥ एकद्वैः किमभावि सूरिभिरथ द्वित्राणि मित्राणि किं व्यापन्नानि गताश्च
किं त्रिचतुरा घोरा महाव्याधयः । सप्ताष्टैरलमिष्टमेतदपि नश्चेतः क्षणान्पञ्चपान्स्वात्मन्येव
रमस्व तेजसि गलेकालेऽथ वा सर्वतः ॥ ८३ ॥ नित्यानित्यविचारणा प्रणयिनी वैराग्यमेकं सुह-
न्मित्राण्येव यमादयः शमदमप्रायाः सखायो मताः । मैत्र्याद्याः परिचारिकाः सहचरी नित्यं
मुमुक्षा बलादुच्छेद्या रिपवश्च मोहममतासंकल्पवैरादयः ॥ ८४ ॥ पुण्यैर्मूलफलैः प्रियप्रणयिनीं
वृत्तिं कुरुष्वानुना भूशय्यां नवपल्लवैः कुरु तृणैरुत्तिष्ठ यामो वने । क्षुद्राणामविवेकमूढम-
नसां यत्रेश्वराणां सदा वित्तव्याध्यविवेकसंकुलगिरां नामापि न श्रूयते ॥ ८५ ॥ भस्मो-
द्धूलन भद्रमस्तु भवते रुद्राक्षमाले शुभं हा सोपानपरम्परे गिरिसुताकान्तालयालंकृते ।
अद्याराधनतोषितेन विभुना युष्मत्सपर्यामुखालोकोच्छेदिनि मोक्षनामनि महामोहे निधीया-
महे ॥ ८६ ॥ कृत्वा दीननिपीडनां निजजने बद्धा वचोविग्रहं नैवालोच्य गरीयसीरपि
चिरादामुष्मिकीर्यातनाः । द्रव्यौघाः परिसंचिताः खलु मया यस्याः कृते सांप्रतं नीवारा-
ञ्जलिनापि केवलमहो सेयं कृतार्था तनुः ॥ ८७ ॥ रथ्यान्तश्चरतस्तथा धृतजरत्कन्धालव-
स्याध्वगैः सत्रासं च सकौतुकं च सदयं दृष्टस्य तैर्नागरैः । निर्व्याजीकृतचित्तुधारसमुदा

निद्रायमाणस्य मे निःशङ्कं कंरटः कदा करपुटीभिक्षां विलुण्ठिष्यति ॥ ८८ ॥ सौजन्या-
म्बुमरुस्थली सुचरितालेख्यद्युभित्तिर्गुणज्योत्स्नाकृष्णचतुर्दशी सरलतायोगश्वपुच्छच्छटा ।
यैरेषापि दुराशया कलियुगे राजावली सेविता तेषां शूलिनि भक्तिमात्रमुलभे सेवा किय-
त्कौशलम् ॥ ८९ ॥ भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्वयं माने दैन्यभयं
बले रिपुभयं रूपे तरुण्या भयम् । शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्वयं सर्वं
वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥ ९० ॥ शय्या शाद्वलमासनं शुचि शिला
सद्यः द्रुमाणामधः शीतं निर्झरवारि पानमशनं कन्दाः सहाया मृगाः । इत्यप्रार्थितलभ्यसर्व-
विभवे दोषोऽयमेको वने दुष्प्रापार्थिनि यत्परार्थघटनावन्ध्यैर्वृथा स्थीयते ॥ ९१ ॥ या-
च्ञाशून्यमयत्नलभ्यमशनं वायुः कृतो वेधसा व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरभुजः सुस्थाः स्थ-
लीशायिनः । संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां यामन्वेषयतां प्रयान्ति सततं
सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ ९२ ॥ बीभत्सा विषया जुगुप्सिततमः कायो वयो गत्वरं प्रायो
बन्धुभिरध्वनीव पथिकैर्योगो वियोगावहः । हातव्योऽयमसार एष विरसः संसार इत्या-
दिकं सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ९३ ॥ पुत्रः स्यादिति
दुःखितः सति मुते तस्यामये दुःखितस्तद्दुःखादिकमार्जने तदनये तन्मूर्खतादुःखितः । जा-
तश्चेत्सगुणोऽथ तन्मृतिभयं तस्मिन्मृते दुःखितः पुत्रव्याजमुपागतो रिपुरयं मा कस्यचि-
जायताम् ॥ ९४ ॥ आहारः फलमूलमात्मरचितं शय्या मही वल्कलं संवीताय परि-
च्छदः कुशसमित्पुष्पाणि पुत्रा मृगाः । वस्त्रान्नाश्रयदानभोगविभवा निर्यन्त्रणाः शाखिनो
मित्राणीत्यधिकं गृहेषु गृहिणां किं नाम दुःखादृते ॥ ९५ ॥ सूक्तिं कर्णसुधां व्यनक्तु
सुजनस्तस्मिन्न मोदामहे घृतां वाचमसूयको विषमुचं तस्मिन्न खिद्यामहे । या यस्य प्र-
कृतिः स तां वितनुतां किं नस्तया चिन्तया कुर्मस्तत्खलु कर्म जन्मनिगडच्छेदाय यज्जायते
॥ ९६ ॥ यत्क्षान्तिः समये श्रुतिः शिवशिवेत्युक्तौ मनोनिर्वृतिर्भैक्षे चाभिरुचिर्धनेषु विरतिः
शश्वत्समाधौ रतिः । एकान्ते वसतिर्गुरौ प्रतिनतिः सद्भिः समं संगतिः सत्त्वे प्रीतिरनङ्गनि-
जितिरसां सन्मुक्तिमार्गे स्थितिः ॥ ९७ ॥ संभोगाद्विषयामिषस्य परितः सौहित्यमस्ता-
खिलज्ञानोन्मेषतया कथं तव भवेदत्यास्पदं देहिनः । साध्यं तद्धि तदेव साधनमितो
व्यावृत्तिरेवामिषात्तस्यां ज्योतिरुपैत्यनिन्धनमिदं दोषत्रयं धक्ष्यति ॥ ९८ ॥ सत्यं
वक्तुमशेषमस्ति सुलभा वाणी मनोहारिणी दातुं दानवरं शरण्यमभयं स्वच्छं पितृभ्यो
जलम् । पूजार्थं परमेश्वरस्य विमलः स्वाध्याययज्ञः परं क्षुद्रचाधेः फलमूलमस्ति शमनं
क्लेशात्मकैः किं धनैः ॥ ९९ ॥ जिह्वे लोचन नासिके श्रवण हे त्वक् चापि नो वार्यसे
सर्वेभ्योऽस्तु नमः कृताञ्जलिरहं सप्रश्रयं प्रार्थये । युष्माकं यदि संमतं तदधुना नात्मान-
मिच्छाम्यहं होतुं भूमिभुजां निकारदहनज्वालाकराले गृहे ॥ १०० ॥ भिक्षाहारमदन्य-

मप्रतिहतं भीतिच्छिदं सर्वदा दुर्मात्सर्यमदाभिमानमथनं दुःखौघविध्वंसनम् । सर्वत्रान्वह-
मप्रयत्नमुलभं साधुप्रियं पावनं शंभोः सत्त्रमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति योगीश्वराः ॥ १०१ ॥
मातर्लक्ष्मि भजस्व कंचिदपरं मत्काङ्क्षिणी मा स्म भूर्भोगेभ्यः स्पृहालवो नहि वयं का
निःस्पृहाणामसि । सद्यःस्यूतपलाशपत्रपुटके पात्रे पवित्रीकृते भिक्षासक्तुभिरेव संप्रति वयं
वृत्तिं समीहामहे ॥ १०२ ॥ धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी सत्यं
सूनुयं दया च भगिनी भ्राता मेनःसंयमः । शय्या भूमितलं दिशोऽपि विसनं ज्ञानामृतं
भोजनमेते यस्य कुटुम्बिनो वद सखे कस्माद्भयं योगिनः ॥ १०३ ॥ संध्यावन्दन भद्र-
मस्तु भवते भो स्नान तुभ्यं नमो भो देवाः पितरश्च तर्पणविधौ नाहं क्षमः क्षम्यताम् । यत्र
क्वापि निषद्य यादवकुलोत्तंसस्य कंसद्विषः स्मारं स्मारमघं हरामि तदलं मन्ये किमन्येन
मे ॥ १०४ ॥ एणाक्षीस्पृहालुता न कथमप्यास्ते विवेकोदयान्नित्यं प्रच्युतिशङ्कया
क्षणमपि स्वर्गे न मोदामहे । अप्यन्येषु विनाशिवस्तुविषयाभोगेषु तृष्णा न मे स्वर्णद्याः
पुलिने परं हरिपदध्यानं मनो वाञ्छति ॥ १०५ ॥ जातोऽहं जनको ममैष जननी क्षेत्रं
कलत्रं कुलं पुत्रा मित्रमरातयो वसु बलं विद्या सुदृढान्ववाः । चित्तस्पन्दितकल्पनामनु-
भवन्विद्वानविद्यामर्थी निद्रामेत्य विघूर्णितो बहुविधान्स्वप्नानिमान्पश्यति ॥ १०६ ॥ ला-
टीनेत्रपुटीपयोधरघटीक्रीडाकुटीदोस्तटीपाटीरद्वमवर्णनेन कविभिर्मूर्दैर्दिनं नीयते । गोवि-
न्देति जनार्दनेति जगतां नाथेति कृष्णेति च व्याहारैः समयस्तदेकमनसां पुंसामतिक्रा-
मति ॥ १०७ ॥ वेदस्याध्ययनं कृतं परिचितं शास्त्रं पुराणं स्मृतं सर्वं व्यर्थमिदं पदं न
कमलाकान्तस्य चेत्कीर्तितम् । उत्स्वातं सट्शीकृतं विरचितः सेकोऽम्भसा भूयसा सर्वं
निष्फलमालवालवले क्षिप्तं न बीजं यदि ॥ १०८ ॥ हेयं हर्म्यमिदं निकुञ्जभवनं श्रेयं
प्रदेयं धनं पेयं तीर्थपयो हरेर्भगवतो गेयं पदाम्भोरुहम् । नेयं जन्म चिराय दर्भशयने
धर्मे नियेधं मनः स्थेयं तत्र सितासितस्य सविधे ध्येयं पुराणं महः ॥ १०९ ॥ गङ्गोत्तु-
ङ्गतरङ्गरिङ्गणलवूत्सर्पन्मरुच्छीतलान्गुञ्जन्षट्पदमञ्जुवञ्जुलसत्कुञ्जोपकण्ठान्मुदा । अध्यास्य
प्रणिधाय मानसमहो शंभोः पदाम्भोरुहे धन्याः प्राप्य परं पदं प्रतिदिनं नन्दन्ति योगं
विना ॥ ११० ॥ कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस्तादृशी निश्चिन्तं सुखसाध्यभैक्ष-
मशनं शय्या श्मशाने बने । मित्रामित्रसमानता पशुपतेश्चिन्ताथ शून्यालये स्वात्मानन्दमद-
प्रमोदमुदितो योगी सुखं तिष्ठति ॥ १११ ॥ धिग्धिक्तान्कृमिनिर्विशेषवपुषः स्फूर्जन्महा-
सिद्धयो निष्पन्दीकृतशान्तयोऽपि च तमःकारागृहेष्वासते । तं विद्वांसमिह स्तुमः कर-
पुटीभिक्षान्नशाकोऽपि वा बालावक्त्रसरोजिनीमधुनि वा यस्याविशेषो रसः ॥ ११२ ॥
पाणिः पात्रं पवित्रं भ्रमणपरिगतं भैक्षमक्षय्यमन्नं वस्त्रं विस्तीर्णमाशादशकममलिनं तल्प-

१ उपजीवनम्. २ वाञ्छामहे. ३ गृहस्था पत्नी. ४ पुत्रः. ५ मनोनिग्रहः. ६ वज्रम्.
७ आश्रयणीयम्.

मस्वल्पमुर्वी । येषां निःसङ्गताङ्गीकरणपरिचितिः स्वान्तसंतोषिणस्ते धन्याः संन्यस्तदैन्य-
व्यतिकरनिकराः कर्म निर्मूलयन्ति ॥ ११३ ॥ आशा निष्ठा प्रतिष्ठा मम किल महि-
लास्तासु सौख्यं कदा स्याद्या प्रान्त्या सा विदध्यादिह किमपि तथा मध्यमा सा परत्र ।
आद्या सा नोभयत्राप्यहह तदपि किं सक्ततां यामि तस्यां या प्रौढ्यादप्रगल्भे प्रतिदि-
वसमुभे ते कदर्थीकरोति ॥ ११४ ॥

विषयोपहासः ॥ नित्यमाचरतः शौचं कुर्वतः पितृतर्पणम् । यस्य नोद्विजते चेतः शा-
स्त्रं तस्य करोति किम् ॥ ११५ ॥ कृमयो भस्म विष्ठा वा निष्ठा यस्येयमीदृशी । स कायः
परतापाय युज्यतामिति को नयः ॥ ११६ ॥ रक्तमांसमयः कायः स्त्रीणां स्पर्शमुखाय नः ।
तमेवाश्रन्ति सिंहाद्या रम्यं नास्तीह वस्तुतः ॥ ११७ ॥ अङ्गमङ्गेन संपीड्य मांसं मांसेन
तु स्त्रियः । पुराहमभवं प्रीतो यत्तन्मोहविजृम्भितम् ॥ ११८ ॥ उत्तानोच्छूनमण्डूकपाटितो-
दरसंनिभे । क्लेदिनि स्त्रीव्रणे सक्तिरकृमेः कस्य जायते ॥ ११९ ॥ दृष्ट्वैव विकृतं कायं
वायुस्पर्शविवर्जितम् । ये तु निर्व्याजमासक्तास्तेभ्योऽपि विभिमो वयम् ॥ १२० ॥ अन्यत्र
भीष्माद्वाङ्मेयादन्यत्र च हनूमतः । हरिणीखुरमात्रेण चर्मणा मोहितं जगत् ॥ १२१ ॥ त्वङ्मां-
सरुधिरस्त्रायुमेदोमज्जास्थिसंहतौ । विष्मूत्रपूये रमतां कृमीणां कियदन्तरम् ॥ १२२ ॥
चर्मखण्डं द्विधाभिन्नमपानोद्गारधूपितम् । ये रमन्ते नरास्तत्र कृमितुल्याः कथं न ते ॥ १२३ ॥
सर्वाशुचिनिधानस्य कृतघ्नस्य विनाशिनः । शरीरकस्यापि कृते मूढाः पापानि कुर्वते ॥ १२४ ॥
लालां वक्त्रासवं वेत्ति मांसपिण्डौ पयोधरौ । मांसास्थिकूटं जघनं जनः कामग्रहातुरः
॥ १२५ ॥ दाराः परिभवकारा बन्धुजनो बन्धनं विषं विषयाः । कोऽयं जनस्य मोहो ये
रिपवस्तेषु सुहृदाशा ॥ १२६ ॥ केशः काशस्तत्रकविलासः कायः प्रकटितकरभविलासः ।
चक्षुर्दग्धवराटककल्पं त्यजति न चेतः काममनल्पम् ॥ १२७ ॥ आलोचनं च वचनं च निगूह-
नं च यासां स्मरन्नमृतवत्सरसं कृशस्त्वम् । तासां किमङ्ग पिशितास्तपुरीषपात्रं गात्रं स्मर-
न्मृगदृशां न निराकुलोऽसि ॥ १२८ ॥ प्रादुर्भवन्ति वपुषः कति नाम कीटा यान्यत्नतः खलु
तनोरपसारयन्ति । मोहः क एष जगतो यदपत्यसंज्ञां तेषां विधाय परिशोषयति स्वदेहम्
॥ १२९ ॥ स्तनौ मांसग्रन्थी कनककलशावित्युपमितौ मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशाङ्गेन
तुलितम् । स्ववन्मूत्रस्त्रिंशं करिवरकरस्पर्धि जघनं परं निन्द्यं रूपं कविजनविशेषैर्गुरु
कृतम् ॥ १३० ॥ तृषा शुष्यत्यास्ये पिबति सलिलं खादु सुरभि क्षुधार्तः सञ्जालीन्क-
वलयति मांसाज्यकलितान् । प्रदीप्ते कामाग्नौ सुहृदतरमाश्लिष्यति वधूं प्रतीकारं व्याधेः
सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥ १३१ ॥ कृशः काणः खड्गः श्रवणरहितः पुच्छविकलो
व्रणी पूयस्त्रिंशः कृमिकुलशतैराचिततनुः । क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरककपालावृतगलः
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव मदनः ॥ १३२ ॥ श्रियो दोलालोला विषयजरसाः

प्रान्तविरसा विपद्रेहं देहं महदपि धनं भूरि निधनम् । बृहच्छोको लोकः सततमबला
दुःखबहलास्तथाप्यस्मिन्धोरे पथि बत रता हन्त कुषियः ॥ १३३ ॥ समाश्लिष्यत्युच्चैर्धन-
पिशितपिण्डं स्तनधिया मुखं लालाक्लिन्नं पिबति चैषकं सौसवमिव । अमेध्यक्लेदाद्रै पथि च
रमते स्पर्शरसिको महामोहान्धानां किमिव रमणीयं न भवति ॥ १३४ ॥ बाला मामि-
यमिच्छतीन्दुवदना सानन्दमुद्रीक्षते नीलेन्दीवरलोचना पृथुकुचोत्पीडं परीरप्सते । का
त्वामिच्छति का च पश्यति पशो मांसास्थिभिर्निर्मिता नारी वेद न किञ्चिदत्र स पुनः
पश्यत्यमूर्तः पुमान् ॥ १३५ ॥ आस्यं यस्याः सुधांशुं कलयति नयनाभ्यां जितः पुंस-
मोहो कान्त्या विद्युत्कचाभ्यां तरुणजलरुहे निर्जितेऽस्याः सुधांशुम् । कुप्टं दुर्गन्धियुक्तं
लघुकृमिविकृतं पूयमज्जास्त्रवाहिव्याप्तं तन्मक्षिकाभिर्गतिरिति वपुषः कुत्सिता नास्ति लोके
॥ १३६ ॥ कैतद्वक्त्रारविन्दं क्व तदधरमधु कायतास्ते कटाक्षाः कालापाः कोमलास्ते क्व
च मदनधनुर्भङ्गुरो भ्रूविलासः । इत्थं खट्वाङ्गकोटौ प्रकटितदशनं मञ्जुगुञ्जत्समीरं रागान्वा-
नामिवोच्चैरुपहसति महामोहजालं कपालम् ॥ १३७ ॥

गर्भवासप्रयुक्तं दुःखम् ॥ कैमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम् । मूर्च्छामाप्नोत्यु-
रुक्लेशो गर्भस्थैः क्षुधितैर्भृशम् ॥ १३८ ॥ कटुतीक्ष्णोष्णलवणक्षाराम्लादिभिर्बल्वणैः । मातृ-
भुक्तैरुपस्पृष्टः सर्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥ १३९ ॥ उल्बेन संवृतस्तस्मिन्नाद्रैश्च बहिरावृतः । आ-
स्ते कृत्वा शिरः कुक्षौ भुग्नस्पृष्टशिरोधरः ॥ १४० ॥ अकल्पः स्वाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव
पञ्जरे । अनुच्छ्वसन्स्मरन्पूर्वं गर्भे किं नाम विन्दते ॥ १४१ ॥ निःसृतोऽहं करिष्यामि सुकृ-
तानीति चिन्तयन् । मेदोसृग्दिग्धसर्वाङ्गो जरायुपुटसंवृतः ॥ १४२ ॥ निष्क्रामन्भृशदुःखार्तो
रुदन्नुच्चैरधोमुखः । यन्त्रादिव विनिर्मुक्तः पतत्युत्तानशाय्यथ ॥ १४३ ॥

अनित्यतानिरूपणम् ॥ एता याः प्रेक्षसे लक्ष्मीश्चित्रचामरचञ्चलाः । स्वप्न एष महाबुद्धे दि-
नानि त्रीणि पञ्च वा ॥ १४४ ॥ एकेऽद्य प्रातरपरे पश्चादन्ये पुनः परे । सर्वे निःसीम्नि संसारे यान्ति
कः केन शोच्यते ॥ १४५ ॥ येषां निमेषोन्मेषाभ्यां जगतां प्रलयोदयौ । तादृशाः पुरुषा याता
मादृशां गणनैव का ॥ १४६ ॥ गलितानीन्द्रलक्षाणि बुद्बुदानीव वारिणि । मां जीवितनिबद्धांशं
विहसिष्यन्ति साधवः ॥ १४७ ॥ संसाररात्रिदुःस्वप्ने शून्ये देहमये भ्रमे । आस्थां
चेदनुबध्नामि तन्मूर्खो नास्ति मत्परः ॥ १४८ ॥ येषु येषु दृढं बद्धा भावना दृष्टवस्तुषु ।
तानि तानि विनष्टानि दृष्टानि किमिहोत्तमम् ॥ १४९ ॥ यन्मध्ये यच्च पर्यन्ते यदापाते
मनोरमम् । सर्वमेवापवित्रं तद्विनाशमेध्यदूषितम् ॥ १५० ॥ नीलोत्पलाभनयनाः परम-

१ मांसपिण्डम्. २ पानपात्रम्. ३ मद्ययुक्तम्. ४ कीटकैः. ५ महाकष्टयुक्तः. ६ उत्कर्षः.
७ जरायुणा. ८ व्याप्तः. ९ असमर्थः. १० चलनादिव्यापारे. ११ पक्षीव. १२ उच्छ्वासं त्यक्तुमशक्तः.
१३ प्राचीनं कर्म. १४ गर्भाशयाच्युतः. १५ मेदोरक्तलितसर्वाङ्गः. १६ जरायुकोशव्याप्तः. १७ बहिर्निः-
सरन्. १८ निःसरणकालेऽत्यन्तदुःखयुक्तः. १९ उच्चस्वरेण रोदनं कुर्वन्. २० उत्तानं शेतेऽसौ.

प्रेमभूषणम् । हासायैव विलासिन्यः क्षणभङ्गितया स्थिता ॥ १९१ ॥ गन्धर्वनगराकारः संसारः
 क्षणभङ्गुरः । मनसो वासनैवेयमुभयोर्भेदसाधनम् ॥ १९२ ॥ गतेनापि न संबन्धो न सुखेन
 भविष्यता । वर्तमानं क्षणातीतं संगतिः कस्य केन वा ॥ १९३ ॥ पृथिवी दहते यत्र
 मेरुश्चापि विशीर्यते । सुशोषं सागरजलं शरीरे तत्र का कथा ॥ १९४ ॥ इदं युगसह-
 स्रस्य भविष्यदभवद्दिनम् । तदप्यद्यत्वमापन्नं का कथा मरणावधेः ॥ १९५ ॥ लब्धास्त्य-
 क्ताश्च संसारे यावन्तो बान्धवास्त्वया । न सन्ति खलु तावन्त्यो गङ्गायामपि बालुकाः
 ॥ १९६ ॥ आसन्नतामेति मृत्युरायुर्याति दिने दिने । आघातं नीयमानस्य वध्यस्येव पदे
 पदे ॥ १९७ ॥ अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत । अव्यक्तनिधनान्येव तत्र
 का परिदेवना ॥ १९८ ॥ एकसार्थप्रयातानां सर्वेषां तत्र गामिनाम् । यद्येकस्त्वरितं
 यातस्तत्र का परिदेवना ॥ १९९ ॥ सत्यं मनोरमा रामाः सत्यं रम्या विभूतयः । किंतु
 मत्ताङ्गनापाङ्गभङ्गलोलं हि जीवितम् ॥ २०० ॥ मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
 तवानन्तानि यातानि कस्य ते कस्य वा भवान् ॥ २०१ ॥ सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः
 समुच्छ्रयाः । संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ २०२ ॥ बिडालभक्षिते
 दुःखं यादृशं गृहकुक्कुटे । न तादृक्ममताशून्ये कलविक्षेपे मूषके ॥ २०३ ॥ शरदम्बु-
 धरच्छाया गत्वयौ यौवनश्रियः । आपातरम्या विषयाः पर्यन्तपरितापिनः ॥ २०४ ॥
 अन्तकः पर्यवस्थाता जन्मिनः संततापदः । इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जनः ॥ २०५ ॥
 न्यस्तं यथा मूर्ध्नि मुदात्ति मेषो यवाक्षताद्यं बलिकल्पितः सन् । मृत्युं समीपस्थितमप्यजान-
 न्मुनक्ति मर्त्यो विषयांस्तथैव ॥ २०६ ॥ नन्दन्ति मन्दाः श्रियमाप्य नित्यं परं विपीदन्ति
 विपद्रुहीताः । विवेकदृष्ट्या चरतां नराणां श्रियो न किञ्चिद्विपदो न किञ्चित् ॥ २०७ ॥
 हरिष्यमाणो बहुधा परस्वं करिष्यमाणः सुतसंपदादि । धरिष्यमाणोऽरिशिरःसुपादं न स्वं म-
 रिष्यन्तमवैति कोऽपि ॥ २०८ ॥ उत्तुङ्गवातायनगोपुराणि गृहाणि वित्तानि दुरजितानि । क्ष-
 णादधःपातकराणि हन्त चितातिथेरस्य निरर्थकानि ॥ २०९ ॥ मरणं प्रकृतिः शरीरिणां
 विकृतिर्जीवनमुच्यते बुधैः । क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसन्यदि जन्तुर्ननु लाभवानसौ ॥ २१० ॥
 क्षिपसि शुक्रं वृषदंशकरदने मृगमर्पयसि मृगादनवदने । वितरसि तुरगं महिषविषाणे
 विदधच्चेतो भोगविताने ॥ २११ ॥ नलिनीदलगतजलमतितरलं तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् ।
 विद्धि व्याधिव्यालग्रस्तं लोकं शोकहतं च समस्तम् ॥ २१२ ॥ अष्टकुलाचलसप्तसमुद्रा ब्रह्म-
 पुरंदरदिनकररुद्राः । न त्वं नाहं नायं लोकस्तदपि किमर्थं क्रियते शोकः ॥ २१३ ॥
 चेतोहरा युवतयः स्वजनोऽनुकूलः सद्बान्धवाः प्रणतिगर्भगिरश्च भृत्याः । गर्जन्ति
 दन्तिनिवहास्तरलास्तुरङ्गाः संमीलने नयनयोर्नहि किञ्चिदस्ति ॥ २१४ ॥ मित्रं कलत्र-
 मितरः परिवारलोको भोगैकसाधनमिमाः किल संपदो नः । एकः क्षणः स तु भविष्यति

यत्र भूयो नायं न यूयमितरे न वयं न चैते ॥ १७५ ॥ अहमिह कृतविद्यो वेदिता
 सत्कलानां धनपतिरहमेको रूपलावण्ययुक्तः । इति कृतगुणगर्वः सिद्यते किं जनोऽयं
 कतिपयदिनमध्ये सर्वमेतन्न किञ्चित् ॥ १७६ ॥ वयं येभ्यो जाताश्चिरतरगता एव खलु ते
 समं यैः संवृद्धाः स्मरणपदवीं तेऽपि गमिताः । इदानीमेते स्मः प्रतिदिवसमासन्नपतना गता-
 स्तुल्यावस्थां सिकतिलनदीतीरतरुभिः ॥ १७७ ॥ यदस्माभिर्दृष्टं क्षणिकमभवत्स्वप्नमिव
 तत्किञ्चिन्तो भावाः स्युः स्मरणविषयादप्यवगताः । अहो पश्यन्पश्यन्स्वजनमखिलं यान्त-
 मनिशं हतव्रीडं चेतस्तदपि न भवेत्सङ्गरहितम् ॥ १७८ ॥ अमीषां जन्तूनां कतिपयनि-
 मेषस्थितिजुषां वियोगे धीराणां क इह परितापस्य विषयः । क्षणादुत्पद्यन्ते विलयमपि
 यान्ति क्षणममी न केऽपि स्थातारः सुरगिरिपयोधिप्रभृतयः ॥ १७९ ॥ आयुर्वर्षशतं नृणां
 परिमितं रात्रौ तदर्धं गतं तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः । शेषं व्याधि-
 वियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते जीवे वारितरङ्गबुद्धदसमे सौख्यं कुतः प्राणिनाम्
 ॥ १८० ॥ रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रव्यं न गेयादिकं किंवा प्राणसमासमाग-
 मसुखं नैवाधिकं प्रीतये । किं तूद्भ्रान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपाङ्कुरच्छायाचञ्चलमाकलय्य
 सकलं सन्तो वनान्तं गताः ॥ १८१ ॥ भूत्वा कल्पशतायुषोऽण्डजभुवः सेन्द्राश्च देवामुरा
 मन्वाद्या मुनयो महीजलधयो नष्टाः पराः कोटयः । मोहः कोऽयमहो महानुदयते लो-
 कस्य शोकावहो बन्धोः फेनसमे गते वपुषि यत्पञ्चात्मके पञ्चताम् ॥ १८२ ॥ आक्रान्तं
 मरणेन जन्म जरया यात्युल्बणं यौवनं संतोषो धनलिप्सया शमसुखं प्रौढाङ्गनाविभ्रमैः ।
 लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनभुवो व्यालैर्नृपा दुर्जनैरस्थैर्येण विपत्तयोऽप्युपहता ग्रस्तं न किं
 केन वा ॥ १८३ ॥ आधिव्याधिशतैर्जनस्य विविधैरारोग्यमुन्मूल्यते लक्ष्मीर्यत्र पतन्ति
 तत्र विवृतद्वारा इव द्यापदः । जातं जातमवश्यमाशु विवंशं मृत्युः करोत्यैवमात्तत्किं
 तेन निरङ्कुशेन विधिना यन्निमित्तं सुस्थिरम् ॥ १८४ ॥ भोगास्तुङ्गतरङ्गभङ्गचपलाः प्राणाः
 क्षणध्वंसिनः स्तोकांन्येव दिनानि यौवनसुखं स्फूर्तिः क्रियास्तस्थिरा । तत्संसारमसारमेव
 निखिलं बुद्धा बुधा बोधका लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समाधीयताम् ॥ १८५ ॥
 भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदामनीचञ्चला आयुर्वायुविघटिताभ्रपटलीलीनाम्बुवद्भ-
 ङ्गुरम् । लोला यौवनलालसास्तनुभृतामित्याकलय्य द्रुतं योगे धैर्यसमाधिसिद्धिमुलभे बुद्धिं
 विद्धं बुधाः ॥ १८६ ॥ साक्षात्प्रेमावतारः कमलदलदृशो दिक्षु लक्ष्मीरनन्ताः सत्पुत्राः
 सन्ति मित्राण्यपि विषमविपत्संविभागी कुटुम्बः । एतत्सर्वं हि तावत्मुकृतविलसितं दृश्यमानं
 मनोज्ञं यच्चैतत्क्षिप्रनाशप्रणयि बत मनाग्म्लायते तेन चेतः ॥ १८७ ॥ आयुः कल्लोल-

१ उच्छ्रितम्. २ शान्तिमुखम्. ३ विलासैः. ४ विपत्तयः. ५ पराधीनम्. ६ कालः.
 ७ आत्माधीनम्. ८ स्वतन्त्रेण. ९ तुङ्गा उच्चा येतरङ्गा उर्मयस्तेषां भङ्गस्तद्वच्चपलाः. १० अल्पानि.
 ११ मृदुलेन.

लोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीरर्थाः संकल्पकल्पा र्वनसमयतडिद्विभ्रमा भोग-
पूगाः । कण्ठाश्लेषोपगूढं तदपि च न चिरं यत्प्रियाभिः प्रणीतं ब्रह्मण्यासक्तचित्ता भवत
भवभयाम्भोधिपारं तरीतुम् ॥ १८८ ॥

कालचरितम् ॥ मातुलो यस्य गोविन्दः पिता यस्य धनंजयः । सोऽपि कालवशं
प्राप्तः कालो हि दुरतिक्रमः ॥ १८९ ॥ पुरंदरसहस्राणि चक्रवर्तिशतानि च । निर्वापि-
तानि कालेन प्रदीपा इव वायुना ॥ १९० ॥ अद्यैव हसितं गीतं पठितं यैः शरीरिभिः ।
अद्यैव ते न दृश्यन्ते कष्टं कालस्य चेष्टितम् ॥ १९१ ॥ म्रियमाणं मृतं बन्धुं शोचन्ते प-
रिदेविनः । आत्मानं नानुशोचन्ति कालेन कवलीकृतम् ॥ १९२ ॥ ब्रह्मा विष्णुदिने
याति विष्णू रुद्रस्य वासरे । ईश्वरस्य तथा सोऽपि कः कालं लङ्घितुं क्षमः ॥ १९३ ॥
अप्सु ढलवन्ते पापाणा मानुषा घ्नन्ति राक्षसान् । कपयः कर्म कुर्वन्ति कालस्य कुटिला
गतिः ॥ १९४ ॥ अंशनं मे वसनं मे जाया मे बन्धुवर्गो मे । इति मेमेकुर्वाणं कालवृको
हन्ति पुरुषाजम् ॥ १९५ ॥ प्राप्ता जरा यौवनमप्यतीतं बुधा यतध्वं परमार्थसिद्धयै ।
आयुर्गतप्रायमिदं यतोऽसौ विश्राम्य विश्राम्य न याति कालः ॥ १९६ ॥ भगीरथाद्याः
सगरः ककुत्स्थो दशाननो राघवलक्ष्मणौ च । युधिष्ठिराद्याश्च बभूवुरेते सत्यं क्व याता बत
ते नेरेन्द्राः ॥ १९७ ॥ आराध्य भूपतिमवाप्य ततो धनानि भुञ्जामहे वयमिह प्रसभं सुखानि ।
इत्याशया बत विमोहितमानमानां कालो जगाम मरणावधिरेव पुंसाम् ॥ १९८ ॥ यत्रनेके
क्वचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र नैकोऽपि चान्ते । इत्थं चेमौ
रजनिदिवसौ दोलयन्द्वाविवांसौ कालः काल्या भुवनं फले क्रीडति प्राणिसारैः ॥ १९९ ॥
भ्रातः कष्टमहो महान्स वृषाः सौमन्तचक्रं च तत्पार्श्वे सा च विदर्भराजपरिषत्ताश्चन्द्र-
चिम्बाननाः । उद्धृत्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते बन्दिनस्ताः कथाः सर्वं यस्य वशादगा-
त्स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः ॥ २०० ॥ कांश्चित्कल्पशतं कृतस्थितिचयान्कांश्चिद्युगानां
शतं कांश्चिद्वर्षशतं तथा कतिपयाञ्जन्तून्दिनानां शतम् । तांस्तान्कर्मभिरात्मनः प्र-
तिदिनं संक्षीयमाणा युपः कालोऽयं कवलीकरोति सकलान्भ्रातः कुतः कौशलम्
॥ २०१ ॥ कालेन क्षितिवारिवह्निपवनव्योमादियुक्तं जगद्ब्रह्माद्याश्च सुराः प्रयान्ति
विलयं विद्मो विचारादिति । पर्यामोऽपि विनश्यतोऽनवरतं लोकानेकान्मुधा माया
मोहमयी भवप्रणयिनी नास्थां जहीमो वयम् ॥ २०२ ॥ व्योमैकान्तविहारिणोऽपि
विहंगाः संप्राप्नुवन्त्यापदं बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादपि । दुर्नीतं

१ संकल्पतुल्याः. २ वर्षाकालविशुद्धिलासाः. अतिचञ्चला इत्यर्थः. ३ कान्ताभिः. ४ तरन्ति.
५ भोजनम्. ६ वस्त्रम्. ७ काल एव वृकः. ८ पुरुष एवाजः. ९ पाशाः. १० भुवनमेव फलकः
सारीपटस्तस्मिन्. ११ प्राणिन एव सारास्तैः. १२ माण्डलिकमण्डलम्. १३ चतुस्रभा. १४ स्तुतिपाठकाः.
१५ केवलमाकाशसंचारिणः. १६ पक्षिणः. १७ विपत्तिम्. १८ कुशलैः.

किमिहास्ति किं सुचरितं कः स्थानलाभे गुणः कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ २०३ ॥ मान्धाता स महीपतिः क्षितितलेऽलंकारभूतो गतः सेतुर्येन महोदधौ विरचितः कासौ दशास्यान्तकः । अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यावन्त एवाभवन्नेकेनापि समं गता वसुमती मुञ्ज त्वया यास्यति ॥ २०४ ॥

पश्चात्तापः ॥ जन्मैव व्यर्थतां नीतं भवभोगप्रलोभिना । काचमूल्येन विक्रीतो हेन्त चिन्तामणिर्मया ॥ २०५ ॥ तरत्तरलतृष्णेन किमिवास्मिन्धरातले । मया न कृतमज्ञेन पश्चात्तापाभिर्वृद्धये ॥ २०६ ॥ यातं यौवनमधुना वनमधुना शरणमेकमस्माकम् । स्फुरदुरुहारमणीनां हा रमणीनां गतः कालः ॥ २०७ ॥ धनवानिति हि मदो मे किं गतविभवो विषादमुपयामि । करनिहतकन्दुकसमाः पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ २०८ ॥ भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः । कालो न यातो वयमेव या- तास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ २०९ ॥ पुनः प्रभातं पुनरेव शर्वरी पुनः शशाङ्कः पुनरुद्यते रविः । कालस्य किं गच्छति याति यौवनं तथापि लोकः कथितं न बुध्यते ॥ २१० ॥ न चाराधि राधाधवो माधवो वा न वापूजि पुष्पादिभिश्चन्द्रचूडः । परेषां धने धन्वने नीतकालो दयालो यमालोकने कः प्रकारः ॥ २११ ॥ न काकारिकामारिकंसारिसेवा न वा स्नेष्टमाचेष्टितं हन्त किञ्चित् । मनः प्रेयसीरूपपङ्के निमग्नं किमन्ते कृतान्ते मयावेदनीयम् ॥ २१२ ॥ चिन्तं भूवित्तभूमत्तभूपालकोपासनावासनायासनानाभ्रमैः । साधुता सा धुता साधिता साधिता किं तथा चिन्तया चिन्तयामः शिवम् ॥ २१३ ॥ अजानन्दाहा- र्तिं पतति शलभस्तीव्रदहने न मीनोऽपि ज्ञात्वा बडिशयुतमश्नाति पिशितम् । विजानन्तो- ऽप्येते वयमिह विपज्जालजाटिलान्न मुञ्चामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥ २१४ ॥ चिरं ध्याता रामा क्षणमपि न रामप्रतिकृतिः परं पीतं रामाधरमधु न रामाङ्घ्रिसलिलम् । नता रुष्टा रामा यदरचि न रामाय विनैतिर्गतं मे जन्माग्र्यं न दशरथजन्मा परिगतः ॥ २१५ ॥ कुचौ तु परिचर्चितौ परिचितं चिरं चन्दनं कृताः परमुरोजयोः परिसरेऽरवि- न्दश्रियः । स्तुतिर्नतिरपि स्मृतिर्वरतनोः कृतैवादरादिदं तु निखिलं मया विरचितं पुनर्नेश्वरे ॥ २१६ ॥ नाभ्यस्ता भुवि वादिवृन्ददमनी विद्या विनीतोचिता खड्गाग्रैः करिकुम्भपीठदल- नैर्नार्कैः^१ न नीतं यशः । कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये तारुण्यं गतमेव निः- फलमहो शून्यालये दीपवत् ॥ २१७ ॥ न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत्संसारविच्छिन्नं स्वर्ग- द्वारकपाटपाटनपटुर्धर्मोऽपि नोपार्जितः । नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्नेऽपि नालिङ्गितं मातुः केव- लमेव यौवनवनच्छेदे कुठारा वयम् ॥ २१८ ॥ क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतो-

१ निष्फलत्वम्. २ हन्तेति खेदे. ३ रत्नविशेषः. ४ वित्तभूः कामः, वित्तभूमदः, ताभ्यां मत्तो यो भूपाल- कस्तस्योपासनायां वासना तथा आयासस्ततो ये नाना भ्रमास्तैः. ५ अधिसहितत्वम्. ६ स्त्री. ७ राममूर्तिः. ८ रामपादोदकम्. ९ नमस्कारः. १० दशरथाज्जन्म यस्य स रामः. ११ स्वर्गम्. १२ छेदनाय. ११ परश्वधाः.

षतः सोढा दुःसहशीतवाततपनक्लेशा न तप्तं तपः । ध्यातं वित्तमहर्निशं नियमितप्राणैर्न
 शंभोः पदं तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिस्तैस्तैः फलैर्वञ्चितम् ॥ २१९ ॥ धन्यानां गिरि-
 कन्दरे निवसतां ज्योतिः परं ध्यायतामानन्दाश्रुजलं पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्केशयाः ।
 अस्माकं तु मनोरथोपरचितप्रासादवापीतटक्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः परं क्षीयते
 ॥ २२० ॥ मन्त्रोद्भावितादिवैतैर्न विधिवद्दासीकृताः सिद्धयो योगाभ्याससमाहितैरनुदिनं
 तीर्णो न मोहार्णवः । क्षुभ्यत्क्षुद्रनरेन्द्रदत्तविगलत्संपल्लवोल्लासितैर्धिब्यूढैरिव पण्डितैरपि
 बलात्कालः कथं नीयते ॥ २२१ ॥ धावित्वा सुसमाहितेन मनसा दूराच्छिरो नामितं भूपा-
 नां प्रतिशब्दकैरिव चिरं प्रोद्बुष्टमिष्टं वचः । द्वाराध्यक्षनियन्त्रणापरिभवप्रम्लानवक्त्रैः स्थितं
 भ्रातः किं करवाम मुञ्चति मनो नाद्याप्यविद्याग्रहम् ॥ २२२ ॥ नो धर्माय ततो न तत्र
 निरतानार्थाय येनेदृशाः कामोऽप्यर्थवतां तदर्थमपि नो मोक्षः कचित्कस्यचित् । तत्के नाम वयं
 वृथैव घटिता ज्ञातं पुनः कारणं जीवन्तोऽपि मृता इति प्रवदतां शब्दार्थसंसिद्धये ॥ २२३ ॥
 ब्रह्मज्ञानविवेकिनोऽमलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं यन्मुञ्चन्त्युपभोगवन्त्यपि धनान्येकान्ततो निः-
 स्पृहाः । न प्राप्तानि पुरा नसंप्रति न च प्राप्ता दृढप्रत्ययो वाञ्छामात्रपरिग्रहाण्यपिपरित्य-
 क्तं न शक्ता वयम् ॥ २२४ ॥ विद्या नोधिगता कलङ्करहिता वित्तं च नोपाजितं शुश्रूषापि
 समाहितेन मनसा पित्रोर्न संपादिता । आलोलायतलोचना युवतयः स्वप्नेऽपि नालिङ्गिताः कालो-
 ऽयं परपिण्डलोलुपतया काकैरिव प्रेरितः ॥ २२५ ॥ दन्तैः प्रस्थितमग्रतस्तदनु भोः शौक्ल्यं
 धृतं मूर्ध्नैः कर्णाभ्यामपि वाग्विलासरचना कष्टात्समाकर्ण्यते । नेत्राभ्यामपि चापलं युव-
 तिषु त्यक्तं गतं यौवनं सार्थेऽस्मिंश्चलिते कथं पुनरहं यातास्मि तच्चिन्तये ॥ २२६ ॥
 रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वा मुधा जन्तवो धावन्त्युद्यमिनस्तथैव निभृतप्रारब्धत-
 त्तत्क्रियाः । व्यापारैः पुनरुक्तभुक्तविषयैरेवंविधेनामुना संसारेण कदर्थिताः कथमहो
 मोहान्न लज्जामहे ॥ २२७ ॥ कृत्वा शस्त्रविभीषिकां कतिपयग्रामेषु दीनाः प्रजा
 मथनन्तो विटजल्पितैरुपहताः क्षोणीभुजस्ते किल । विद्वांसोऽपि वयं किल त्रिजगतीसर्ग-
 स्थितिर्व्यापदामीशस्तत्परिचर्यया न गणितो यैरेष नारायणः ॥ २२८ ॥ क्षोणीपर्यटनं
 श्रमाय विदुषां वादाय विद्याजिता मानध्वंसनहेतवे परिचितास्ते ते धराधीश्वराः । विश्लेषाय
 सरोजमुन्दरदृशामास्ये कृता दृष्टयः कुज्ञानेन मया प्रयागनगरे नाराधि नारायणः ॥ २२९ ॥
 देशे देशे दुराशाकवलितद्वयो निष्कृपाणां नृपाणां धावंधावं पुरस्तादतिकुमतिरहं जन्म
 संपादयामि । आधायाधाय राधाधव तव चरणाम्भोजमन्तः समाधावन्येऽरण्येऽतिपुण्ये
 पुलकितवपुषो वासरान्वाहयन्ति ॥ २३० ॥

१ ब्रह्मज्ञानविचारेण शुद्धान्तःकरणाः. २ दुःखेन कर्तुमशक्यम्. ३ स्वभावतः, नैरन्तर्येणेति वा.
 ४ निरिच्छाः. ५ संपादिता. ६ स्वस्थेन. ७ माता च पिता च पितरौ तयोः.

विचारः ॥ मृत्योर्विभेषि किं मूढ भीतं मुञ्चति किं यमः । अजातं नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मनि ॥ २३१ ॥ अधीत्य चतुरो वेदान्याकृत्याष्टादश स्मृतीः । अहो श्रमस्य वैफल्यमात्मापि कलितो न चेत् ॥ २३२ ॥ आदरेण यथा स्तौति धनवन्तं धनेच्छया । तथा चेद्विश्वकर्तारं को न मुच्येत बन्धनात् ॥ २३३ ॥ स्वमस्तकसमारूढं मृत्युं पश्येज्जनो यदि । आहारोऽपि न रोचेत किमुतान्या विभूतयः ॥ २३४ ॥ विवेक एव व्यसनं पुंसां क्षपयितुं क्षमः । अपहर्तुं समर्थोऽसौ रविरेव निशातमः ॥ २३५ ॥ यस्मिन्वस्तुनि ममता मम तापस्तत्र तत्रैव । यत्रैवाहमुंदासे तत्र मुंदासे स्वभावसंतुष्टः ॥ २३६ ॥ मृण्डी जटी बल्कलवांस्त्रिदण्डी कषायवासा व्रतकर्शिताङ्गः । त्यक्तैहिको वा यदि नाप्त-तत्त्वस्तदा तु तस्योभयमेव नष्टम् ॥ २३७ ॥ जडास्तपोभिः शमयन्ति देहं बुद्धा मनश्चापि विकारहेतुम् । श्वा मुक्तमस्त्रं दशतीति कोपात्क्षेप्तारमुद्दिश्य हिनस्ति सिंहः ॥ २३८ ॥ किं ते धनैर्बन्धुभिरेव वा किं दारैश्च किं ब्राह्मण यो मरिष्यति । आत्मानमन्विच्छ गुह्यं प्रविष्टं पितामहास्ते क्व गताः पिता च ॥ २३९ ॥ धर्मं प्रसङ्गादपि नाचरन्ति पापं प्रयत्नेन समाचरन्ति । आश्चर्यमेतद्वि मनुष्यलोकेऽमृतं परित्यज्य विषं पिबन्ति ॥ २४० ॥ बालिकारचितवस्त्रपुत्रिकाक्रीडनेन सदृशं मुरार्चनम् । यत्र शाम्यति मनो न निश्चलं स्फीतवज्रलधिमज्जनामलम् ॥ २४१ ॥ केचिद्वदन्ति धनहीनजनो जघन्यः केचिद्वदन्ति गुणहीनजनो जघन्यः । व्यासो वदत्यखिलवेदविशेषविज्ञो नारायणस्मरणहीनजनो जघन्यः ॥ २४२ ॥ भिक्षाशनं भवनमायतनैकदेशः शय्या भुवः परिजनो निजदेहभारः । वासश्च जीर्णपटस्वण्डनिबद्धकन्था हा हा तथापि विषयान्न जहाति चेतः ॥ २४३ ॥ केनाप्यनर्थ-रुचिना कपटं प्रयुक्तमेतत्सुहृत्तनयबन्धुमयं विचित्रम् । कस्यात्र कः परिजनः स्वजनो जनो वा स्वमेन्द्रजालसदृशः खलु जीवलोकः ॥ २४४ ॥ अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः पृष्ठे लीलावलयरणितं चामरग्राहिणानाम् । यद्यस्यैवं कुरु भवरसास्वादाने लम्पटत्वं नो चेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥ २४५ ॥ यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं तदा दृष्टं नारीमयमखिलमेतज्जगदिति । इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनजुषां समीभूता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥ २४६ ॥ परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः पुनर्जन्मन्यस्मिन्ननुभवपथं यो न गतवान् । विवेकप्रध्वंसादुपचितमहामोहगहनो विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च कुरुते ॥ २४७ ॥ विशीर्णः प्रारम्भो वपुरपि जरा-व्याधिविधुरं गतं दूरे विप्रस्वजनभरणं वाञ्छितमपि । इदानीं व्यामोहादहह विपरीते हत-विधौ विधेयं यत्तत्त्वं स्फुरति मम नाद्यापि हृदये ॥ २४८ ॥ शुचां पात्रं धात्री परिणति-रभेध्यप्रचयभूरयं भूतावासो विमृश कियतीं याति न दशाम् । तदस्मिन्धीराणां क्षणमपि किमास्थातुमुचितं खलीकारः कोऽयं यदहमहमेवेति रभसः ॥ २४९ ॥ यदा पूर्वं नासी-

दुपरि च तथा नैव भविता तदा मध्यावस्थाक्षणपरिचयो भूतनिचयः । अतः संयोगेऽस्मि-
 न्परिणतिवियोगे च सहजे किमाधारः प्रेमा किमधिकरणाः सन्तु च शुचः ॥ २९० ॥
 स्थिरापायः कायः प्रणयिषु सुखं स्थैर्यविमुखं महाभोगा रोगाः कुवलयदृशः सर्पसदृशः ।
 महावेशः क्लेशः प्रकृतिचपला श्रीरपि खला यमः स्वैरी वैरी तदपि न हितं कर्म विहि-
 तम् ॥ २९१ ॥ विवेकः किं सोऽपि स्वरसजनिता यत्र न कृपा स किं योगो यस्मिन्न
 भवति परानुग्रहरसः । स किं धर्मो यत्र स्फुरति न परद्रोहविरतिः श्रुतं किं तद्वा स्याद्दु-
 पशमफलं यन्न भवति ॥ २९२ ॥ दिवसरजनीकूलच्छेदैः पतद्विरनारतं वहति निकटे
 कालस्त्रोतः समस्तभयावहम् । इह हि पततां नास्त्यालम्बो न चापि निवर्तनं तदिह महतां
 कोऽयं मोहो यदेव मदाविलः ॥ २९३ ॥ माने म्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थं प्रयाते-
 ऽर्थिनि क्षीणे बन्धुजने गते परिजने नष्टे शनैर्योवने । युक्तं केवलमेतदेव मुधियां यज्जहुक-
 न्यापयः पृतग्रावगिरीन्द्रकन्दरदरीकुञ्जे निवासः क्वचित् ॥ २९४ ॥ अद्वैतोक्तिपटून्बटून्पि वयं
 बालान्नमस्कुर्महे ये तु द्वन्द्ववदास्तदीयशिरसि न्यस्याम वामं पदम् । सिंहः स्वीयशिशून्नि-
 वेद्य हृदये सान्द्रादरादामृशत्यावेशेन भिनत्ति संप्रमपदं मत्तेभकुम्भस्थलम् ॥ २९५ ॥
 क्लेशत्यागकृतेऽर्पितेन करणव्यूहेन देहेन च स्वानर्थं वत जन्तुरर्जयति चेन्मेन्तुर्नियन्तुः कुतः ।
 शस्त्रे शत्रुजयाय नैजगुरुणा दत्तेऽथ तेनैव चेत्पुत्रो हन्ति निजं वपुः कथय रे तत्रापराधी
 तु कः ॥ २९६ ॥ बीभत्साः प्रतिभान्ति किं न विषयाः किं तु स्पृहायुष्मती देहस्यापचयो
 मृतौ निविशते गाढो ग्रहेषु ग्रहः । ब्रह्मोपास्यमिति स्फुरत्यपि हृदि व्यावर्तिका वामना का
 नामेयमतर्क्यहेतुगहना दैवी सतां यातना ॥ २९७ ॥ नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिजगतामेका-
 धिपे चेतसा सेव्ये स्वस्य पदस्य दातरि सुरे नारायणे तिष्ठति । यं कंचित्पुरुषाधमं कति-
 पयग्रामेशमल्पार्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूढा वराका वयम् ॥ २९८ ॥ रेतःशोणि-
 तयोरियं परिणतिर्यद्वर्ष्म तत्राभवन्मृत्योरास्पदमाश्रयो गुरुशुचां रोगस्य विश्रामभूः । जान-
 न्नप्यवशी विवेकविरहान्मज्जन्नविद्याम्बुधौ शृङ्गारीयति पुत्रकाम्यति वत क्षेत्रीयति स्त्रीयति
 ॥ २९९ ॥ इन्द्रस्याशुचिशूकरस्य च सुखे दुःखे च नास्त्यन्तरं स्वेच्छाकल्पनया तयोः
 खलु मुधा विष्टा च काम्याशनम् । रम्भा चाशुचिशूकरी च परमप्रेमास्पदं मृत्युतः संत्रासोऽपि
 समः स्वकर्मगतिभिश्चान्योन्यभावः समः ॥ ३०० ॥ अर्थप्राणविनाशसंशयकरां प्राप्यापदं
 दुस्तरां प्रत्यासन्नभयं न वेत्ति विभवं स्वं जीवितं काङ्क्षति । उत्तीर्णस्तु ततो धनार्थमपरां भू-
 यो विशत्यापदं प्राणानां च धनस्य चाधमधियामन्योन्यभावः पणः ॥ ३०१ ॥ अग्रे कस्य-
 चिदस्ति कंचिदभितः केनापि पृष्ठे कृतः संसारः शिशुभावयौवनजराभारावतारादयम् । बा-
 लस्तं बहु मन्यताममुलभं प्राप्तं युवा सेवतां वृद्धस्त्वं विषयाद्वहिष्कृत इव व्यावृत्त्य किं पश्य-
 सि ॥ ३०२ ॥ येषां श्रीमद्यशोदासुतपदकमले नास्ति भक्तिर्नराणां येषामाभीरकन्याप्रियगु-

णकथने नानुरक्ता रसज्ञा । येषां श्रीकृष्णलीलालितगुणरसे सादरौ नैव कर्णौ धिक्ता-
न्धितान्धिगेतान्कथयति सततं कीर्तनस्थो मृदङ्गः ॥ २६३ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे षष्ठं प्रकरणं समाप्तम् ।

ग्रन्थसमाप्तिः ।

इति विरचितबन्धा पद्धतिर्या मयेयं सकलगुणिगणानां प्रीतये सास्तु नित्यम् ।
विपुलविमलदीव्यत्सुकलानां निधानं तरुणतरणिरुद्धा विद्विषत्कौशिकानाम् ॥

अस्याभ्यासाद्ग्रन्थवर्यस्य शिष्यः सर्वज्ञः स्याद्विस्फुरच्चारुबुद्धिः ।

अर्थं कामं वेत्ति धर्मं च मोक्षं निःसंदेहं शीलितुं पण्डितोऽपि ॥

शास्त्रान्धि सकलं विलोड्य नितरां ग्रन्थः कृतोऽयं मया

लोकानन्दकरः समस्तसुकलासंतानजैवातृकः ।

अस्यास्वाद्य सुभाषितामृतरसानानन्दपूर्णान्तराः

सन्तः संप्रति नाकवासनिरतान्देवान्हसन्तु ध्रुवम् ॥

विज्ञप्तिः ।

दृष्टं किमपि लोकेऽस्मिन्न निर्दोषं न निर्गुणम् ।

आवृणुध्वमतो दोषान्विवृणुध्वं गुणान्बुधाः ॥

आशीर्वचनम् ।

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिदुःखभाग्भवेत् ॥

सुभाषितरत्नखण्डमञ्जूषा ।

अकाण्डपातोपनता न कं लक्ष्मीर्विमोहयेत् । कथासरित्सागरे ।
अकालमेघवद्वित्तमकस्मादेति याति च । कथासरित्सागरे ।
अकृत्यं मन्यते कृत्यम् ।
अक्षोभ्यतैव महतां महत्त्वस्य हि लक्षणम् । कथासरित्सागरे ।
अगच्छन्वैनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति ।
अगम्यं मन्यते सुगम् ।
अगाधजलमंचारी न गर्व याति रोहितः ।
अगुणस्य हतं रूपम् ।
अङ्कमारुह्य सुप्तं हि हत्वा किं नाम पौरुषम् ।
अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ।
अचिन्त्यं शीलगुप्तानां चरितं कुलयोषिताम् । कथासरित्सागरे ।
अचिन्त्यं हि फलं मूढे सद्यः सुकृतपादपः । कथासरित्सागरे ।
अचिन्त्यो बत देवेनाप्यापातः सुखदुःखयोः । कथासरित्सागरे ।
अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम् ।
अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ।
अजानतो हठात्कुर्वन्प्राज्ञमानी विनश्यति । कथासरित्सागरे ।
अजीर्णे भोजनं विषम् ।
अज्ञता कस्य नामेह नोपहासाय जायते । कथासरित्सागरे ।
अज्ञानामृतचेतसामतिरुषां कोऽर्थस्तिरश्चां गुणैः ।
अतर्क्या कुट्टनी कूटरचना हि विधेरपि । कथासरित्सागरे ।
अतिदानाद्वलिर्बद्धः ।
अतिपरिचयादवज्ञा संततगमनादनादरो भवति ।
अतिभुक्तिरतीवोक्तिः सद्यः प्राणापहारिणी ।
अतिलोभो न कर्तव्यश्चक्रं भ्रमति मस्तके ।
अति सर्वत्र वर्जयेत् ।
अतृणे पतितो वह्निः स्वयमेवोपशाम्यति ।
अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः । रघुवंशे ।

अत्युच्चैर्भवति लघीयसां हि धाष्टर्यम् । शिशुपालवधे ।
 अथास्य तत्त्वेषु कृतेऽवभासे समुन्मिलेव चिराय चक्षुः ।
 अदाता वंशदोषेण ।
 अधरेष्वमृतं हि योषितां हृदि हालाहलमेव केवलम् ।
 अधर्मयुद्धेन जयं को हीच्छेत्क्षत्रियो भवन् । कथासरित्सागरे ।
 अधर्मविषवृक्षस्य पच्यते स्वादु किं फलम् । कथासरित्सागरे ।
 अधिकस्याधिकं फलम् ।
 अनध्वा वाजिनां जरा ।
 अनन्तपुष्पस्य मधोर्हि चूते द्विरेफमाला सविशेषसङ्गा । कुमारसंभवे ।
 अनन्यगामिनी पुंसां कीर्तिरेका पतिव्रता ।
 अनपायिनि संश्रयद्रुमे गजभग्रे पतनाय बह्वरी । कुमारसंभवे ।
 अनपेक्ष्य गुणागुणौ जनः स्वरुचिं निश्चयतोऽनुधावति । शिशुपालवधे ।
 अनवसरे याचितमिति सत्पात्रमपि कुप्यते दाता ।
 अनाथा कृच्छ्रपतिता विदेशे स्त्री करोति किम् । कथासरित्सागरे ।
 अनार्यः परदारव्यवहारः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 अनार्यजुष्टेन पथा प्रवृत्तानां शिवं कुतः । कथासरित्सागरे ।
 अनार्यसंगमाद्धरं विरोधोऽपि समं महात्मभिः । किरातार्जुनीये ।
 अनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लताः ।
 अनियुक्तोऽपि च ब्रूयाद्यदीच्छेत्स्वामिनो हितम् । कथासरित्सागरे ।
 अनिर्वर्णनीयं परकलत्रम् । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 अनिश्रितावधिं धीराः सहन्ते विरहं चिरम् । कथासरित्सागरे ।
 अनुकूलेऽपि कलत्रे नीचः परदारलम्पटो भवति ।
 अनुगृह्णन्ति हि प्रायो देवता अपि तादृशम् । कथासरित्सागरे ।
 अनुत्सेकः खलु विक्रमालंकारः ।
 अनुभवति हि मूर्धा पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं लायया संश्रितानाम् । अ-
 भिज्ञानशाकुन्तले ।
 अनुरागपरायत्ताः कुर्वते किं न योषितः । कथासरित्सागरे ।
 अनुरागान्धमनसां विचारसहता कुतः । कथासरित्सागरे ।
 अनुसृत्य सतां वर्त्म यत्स्वल्पमपि तद्वद् ।
 अनुहंकुरुते घनध्वनिं नहि गोमायुरुतानि केसरी । शिशुपालवधे ।
 अन्तरापाति हि श्रेयः कार्यसंपत्तिमूचकम् । कथासरित्सागरे ।

अन्तःसारविहीनानामुपदेशो न विद्यते ।
 अन्धस्य दीपः ।
 अन्यस्माल्लब्धपदो नीचः प्रायेण दुःसहो भवति ।
 अन्यायं कुरुते यदा क्षितिपतिः कस्तं निरोद्धुं क्षमः ।
 अन्योन्यशोभाजननाद्वभूव साधारणो भूषणभूष्यभावः ।
 अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः । रघुवंशे ।
 अपन्यानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति ।
 अपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ।
 अपायो मस्तकस्थो हि विषयग्रस्तचेतसाम् । कथासरित्सागरे ।
 अपां हि तृप्ताय न वारिधारा स्वादुः सुगन्धि स्वदते तुषारा । नैषधीयचरिते ।
 अपि गङ्गाजलस्नानादधःकेशः कुशायते ।
 अपि ग्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम् ।
 अपि धन्वन्तरिवैद्यः किं करोति गतायुषि ।
 अपि मुदमुपयान्तो वाग्विलसैः स्वकीयैः परभणितिषु तृप्तिं यान्ति सन्तः कियन्तः ।
 अपि स्वदेहात्किमुतेन्द्रियार्थाद्यशोधनानां हि यशो गरीयः । रघुवंशे ।
 अपुत्रस्य गृहं शून्यम् ।
 अपेक्षन्ते हि विपदः किं पेलवमपेलवम् । कथासरित्सागरे ।
 अप्यप्रसिद्धं यशमे हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म । कुमारसंभवे ।
 अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनस्तिरस्क्रियां लभते ।
 अप्राप्यं नाम नेहास्ति धीरस्य व्यवमायिनः । कथासरित्सागरे ।
 अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ।
 अबला यत्र प्रबला ।
 अबुद्धा चित्तमप्राप्य विस्त्रम्भं प्रभविष्णुषु । कथासरित्सागरे ।
 अभक्ष्यं मन्यते भक्ष्यम् ।
 अभद्रं भद्रं वा विधिलिखितमुन्मूलयति कः ।
 अभितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैव कथा शरीरिषु । रघुवंशे ।
 अभोगस्य हतं धनम् ।
 अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्माध्यस्थमीष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे । कुमारसंभवे ।
 अभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः ।
 अमर्षणः शोणितकाङ्क्षया किं पदा स्पृशन्तं दशति द्विजिह्वः । रघुवंशे ।
 अमृतं क्षीरभोजनम् ।

सुभाषितरत्नभाण्डागारम् ।

अमृतं प्रियदर्शनम् ।

अमृतं राजसंमानम् ।

अमृतं शिशिरे बद्धिः ।

अमृतायते हि स्तुतयः सुकर्मणाम् । किरातार्जुनीये ।

अमोघो देवतानां च प्रसादः किं न साधयेत् । कथासरित्सागरे ।

अम्बुगर्भो हि जीमूतश्चातकैरभिनन्द्यते । रघुवंशे ।

अयमश्वः पताकेयमथवा वीरघोषणम् ।

अयशोभीरवः किं न कुरुते बत साधवः । कथासरित्सागरे ।

अयाच्यो नार्तानामनुपकरणीयो न महताम् ।

अयातपूर्वा परिवादगोचरं सतां हि वाणी गुणमेव भाषते । किरातार्जुनीये ।

अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ।

अयोविकारे स्वरितत्वमिष्यते कुतोऽयसां सिद्धरससृष्टशामपि । नैषधीयचरिते ।

अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशा विदधति सोपधि संधिदूषणानि । किरातार्जुनीये ।

अरुंतुदत्वं महतां ह्यगोचरः । किरातार्जुनीये ।

अर्थभारवती वाणी भजते कामपि श्रियम् ।

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः मुखलेशः सत्यम् ।

अर्थातुराणां न गुरुर्न बन्धुः ।

अर्थिनि जने त्यागं विना श्रीश्च का ।

अर्थो हि कन्या परकीय एव । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

अर्धमात्रालाघवेनापि पुत्रोत्सवं मन्यन्ते वैयाकरणाः ।

अर्धो घटो घोषमुपैति नूनम् ।

अलब्धशाणोत्कषणा नृपाणां न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ।

अलोकसामात्यमचिन्त्यहेतुकं द्विषन्ति मन्दाश्चरितं महात्मनाम् । कुमारसंभवे ।

अल्पबीजं हतं क्षेत्रम् ।

अल्पविद्यो महागर्वी ।

अल्पश्च कालो बह्वश्च विघ्नाः ।

अल्पसत्त्वेषु धीराणामवज्ञैव हि शोभते । कथासरित्सागरे ।

अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन्विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम् । रघुवंशे ।

अल्पाक्षररमणीयं यः कथयति निश्चितं स खलु वाग्मी ।

अल्पीयसोऽप्यामयतुल्यवृत्तेर्महापकाराय रिपोर्विवृद्धिः । किरातार्जुनीये ।

अवसाययितुं क्षमाः सुखं न विधेयेषु विशेषसंपदः । किरातार्जुनीये ।

अवस्तुनि कृतकेशो मूर्खो यात्यवहास्यताम् । कथासरित्सागरे ।
 अविचार्यं प्रभूणां हि शुचेर्वाक्यं स्वमन्त्रिणः । कथासरित्सागरे ।
 अविज्ञातेऽपि बन्धौ हि बलात्प्रह्लादते मनः । किरातार्जुनीये ।
 अविद्याजीवनं शून्यम् ।
 अविनीता रिपुर्भार्या ।
 अविश्रमो लोकतन्त्राधिकारः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः ।
 अव्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम् । रघुवंशे ।
 अशनेरमृतस्य चोभयोर्वशिनश्चाम्बुधराश्च योनयः । कुमारसंभवे ।
 अशीलं कस्य नाम स्यान्न खलीकारकारणम् । कथासरित्सागरे ।
 अशीलं कस्य भूतये । कथासरित्सागरे ।
 अशीलस्य हतं कुलम् ।
 अशोच्या हि पितुः कन्या सङ्गर्तृप्रतिपादिता । कुमारसंभवे ।
 अश्रुते स हि कल्याणं व्यसने यो न मुह्यति । कथासरित्सागरे ।
 अश्रेयसे न वा कस्य विश्वासो दुर्जने जने । कथासरित्सागरे ।
 अश्वा यस्य जयस्तस्य ।
 अश्वा यम्य यशस्तस्य ।
 असंतुष्टा द्विजा नष्टाः ।
 असन्मैत्री हि दोषाय कलच्छायेव सेविता । किरातार्जुनीये ।
 असंभाव्या अपि नृणां भवन्तीह समागमाः । कथासरित्सागरे ।
 असंभोगो जरा स्त्रीणाम् ।
 असाध्यं सत्यसाध्वीनां किमस्ति हि जगत्रये । कथासरित्सागरे ।
 असाध्यं साधयत्यर्थं हेलयाभिमुखो विधिः । कथासरित्सागरे ।
 असारे दग्धसंसारे सारं सारङ्गलोचनाः ।
 असारेऽस्मिन्भवे तावद्भावाः पर्यन्तनीरसाः । कथासरित्सागरे ।
 असिद्धार्था निवर्तन्ते नहि धीराः कृतोद्यमाः । कथासरित्सागरे ।
 असिद्धेस्तु हता विद्या ।
 अस्थाने पतिता सतीव महतामेतादृशी स्याद्भक्तिः ।
 अस्थिरं जीवितं लोके ।
 अस्थिराः पुत्रदाराश्च ।
 अस्थिरे धनयौवने ।

अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टम् ।
 अहह कलिकालः प्रभवति ।
 अहह कष्टमपण्डितता विधेः ।
 अहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ।
 अहितो देहजो व्याधिः ।
 अहो अतीव भोगाशा कं नाम न विडम्बयेत् । कथासरित्सागरे ।
 अहो चित्राकारा नियतिरिव नीतिर्नयविदः ।
 अहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता । किरातार्जुनीये ।
 अहो दैवाभिशाप्तानां प्राप्तोऽप्यर्थः पलायते । कथासरित्सागरे ।
 अहो नवनवाश्चर्यनिर्माणे रसिको विधिः । कथासरित्सागरे ।
 अहो रूपमहो ध्वनिः ।
 अहो विधेरचिन्त्यैव गतिरद्भुतकर्मणाम् । कथासरित्सागरे ।
 अहो विधौ विपर्यस्ते न विपर्यस्यतीह किम् । कथासरित्सागरे ।
 अहो विनेन्द्रजालेन स्त्रीणां चेष्टा न विद्यते । कथासरित्सागरे ।
 अहो विश्वास्य वञ्चयन्ते धूर्तैश्छद्मभिरीश्वराः । कथासरित्सागरे ।
 अहो सहन्ते वत नो परोदयम् ।
 आकण्ठजलमग्नोऽपि श्वा लिहत्येव जिह्वया ।
 आकरः स्वपरभूरिकथानां प्रायशो हि सुहृदोः सह वासः । नैपथीयचरिते ।
 आकृष्टः कामलोभाभ्यामपायः को हि पश्यति । कथासरित्सागरे ।
 आचारः प्रथमो धर्मः ।
 आज्ञा गुरूणां ह्यविचारणीया । रघुवंशे ।
 आत्मबुद्धिः सुखायैव ।
 आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ।
 आत्मेश्वराणां नहि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति । कुमारसंभवे ।
 आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव । रघुवंशे ।
 आदावसत्यवचनं पश्चाज्जाता हि कुस्त्रियः । कथासरित्सागरे ।
 आपत्काले च कष्टेऽपि नोत्साहस्त्यज्यते बुधैः । कथासरित्सागरे ।
 आपत्सु धीरान्पुरुषान्स्वयमायाति संपदः । कथासरित्सागरे ।
 आपदि स्फुरति प्रज्ञा यस्य धीरः स एव हि । कथासरित्सागरे ।
 आपदेत्युभयलोकदूषणी वर्तमानमपथे हि दुर्मतिम् । किरातार्जुनीये ।
 आपद्यपि त्याज्यं न सत्त्वं संपदेषुभिः । कथासरित्सागरे

आपद्यपि सतीवृत्तं किं मुञ्चन्ति कुलस्त्रियः । कथासरित्सागरे ।
 आपन्नत्राणविकलैः किं प्राणैः पौरुषेण वा । कथासरित्सागरे ।
 आपन्नस्य विषयवासिन आर्तिहरेण राज्ञा भवितव्यम् । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 आपन्नार्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम् । मेघदूते ।
 आपो वहन्तीह हि लोकयात्रां यथा न भूतानि तथापराणि । नैषधीयचरिते ।
 आमुखापाति कल्याणं कार्यसिद्धिं हि शंसति । कथासरित्सागरे ।
 आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः ।
 आरब्धा ह्यसमाप्तैव किं धीरैस्त्यज्यते क्रिया । कथासरित्सागरे ।
 आरब्धे हि मुहुष्करेऽपि महतां मध्ये विरामः कुतः । कथासरित्सागरे ।
 आर्जवं हि कुटिलेषु न नीतिः । नैषधीयचरिते ।
 आलस्योपहता विद्या ।
 आवेष्टितो महासर्पैश्चन्दनः किं विषायते ।
 आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे
 रुणद्धि । मेघदूते ।
 आशु बध्नाति हि प्रेम प्राग्जन्मान्तरसंस्तवः । कथासरित्सागरे ।
 आश्वस्तो वेत्ति कुसृतिं प्रभुः को हि स्वमन्त्रिणाम् । कथासरित्सागरे ।
 आसुरं कुलमनादरणीयम् ।
 आहारे व्यवहारे च त्यक्तलज्जः सुखी भवेत् ।
 आहुः सप्तपदी मैत्री ।
 आहता हि विषयैकतानता ज्ञानधौतमनसं न लिम्पति । नैषधीयचरिते ।
 इच्छादानपरोपकारकरणं पात्रानुरूपं फलम् ।
 इतो भ्रष्टस्ततो भ्रष्टः ।
 इदं च नास्ति न परं च लभ्यते ।
 इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः ।
 इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम् । शिशुपालवधे ।
 इष्टं धर्मेण योजयेत् ।
 इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनम्य दुःखानि नूनमतिमात्रमुदुःसहानि । अभिज्ञान-
 शाकुन्तले ।
 इष्टमूलानि शोकानि ।
 इहामुत्र च नारीणां परमा हि गतिः पतिः । कथासरित्सागरे ।
 ईर्ष्या हि विवेकपरिपन्थिनी । कथासरित्सागरे ।

सुभाषितरत्नभाण्डागारम् ।

ईश्वराणां हि विनोदरसिकं मनः । कथासरित्सागरे ।
उच्छ्रायं नयति यदृच्छयापि योगः । किरातार्जुनीये ।
उत्पद्यन्ते विलीयन्ते ।
उत्तरोत्तरशुभो हि विभूनां कोऽपि मञ्जुलतमः क्रमवादः । नैषधीयचरिते
उत्सवप्रियाः खलु मनुष्याः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
उत्सहन्ते नहि द्रष्टुमुत्तमाः स्वजनापदम् । कथासरित्सागरे ।
उत्साहैकघने हि वीरहृदये नाप्नोति खेदोऽन्तरम् । कथासरित्सागरे ।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।
उदारसत्त्वं वृणुते स्वयं हि श्रीरिवाङ्गना । कथासरित्सागरे ।
उदारस्य तृणं वित्तम् ।
उदिते तु सहस्त्रांशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ।
उदिते परमानन्दे नाहं न त्वं न वै जगत् ।
उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं घनोदयः प्राक्तनदन्तरं पयः । निमित्तनैमित्तिकयोरयं
क्रमः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
उद्धृतौ भवति कस्य वा भुवः श्रीवराहमपहाय योग्यता । शिशुपालवधे ।
उद्योगं पुरुषलक्षणम् ।
उद्धृतः क इव सुखावहः परेषाम् । शिशुपालवधे ।
उन्नतो न सहते तिरस्क्रियाम् ।
उन्मादो मातृदोषेण ।
उपकृत्य निसर्गतः परेषामुपरोधं नहि कुर्वते महान्तः । शिशुपालवधे ।
उपदेशपराः परेष्वपि स्वविनाशाभिमुखेषु साधवः । शिशुपालवधे ।
उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ।
उपपन्ना हि दारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
उपभुक्ते हि तारुण्ये प्रशमः सद्भिरिष्यते । कथासरित्सागरे ।
उपहितपरमप्रभावधाम्नां न हि जयिनां तपसामलङ्घ्यमस्ति । किरातार्जुनीये ।
उप्तं सुकृतबीजं हि सुक्षेत्रेषु महत्फलम् । कथासरित्सागरे ।
उष्णत्वमग्न्यातपसंप्रयोगाच्छैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य । रघुवंशे ।
उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् ।
ऋणकर्ता पिता शत्रुः ।
ऋते कृशानोर्नहि मन्त्रपूतमर्हन्ति तेजांस्यपराणि हव्यम् । कुमारसंभवे ।
ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः । शिशुपालवधे ।

ऋद्धिश्चित्तविकारिणी ।
 एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।
 एकाग्रो हि बहिर्वृत्तिनिवृत्तस्तत्त्वमीक्षते । कथासरित्सागरे ।
 एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा ।
 एको देवः केशवो वा शिवो वा ।
 एकोऽप्याश्रमहीनोऽपि लक्ष्मीं प्राप्नोति सत्त्ववान् । कथासरित्सागरे ।
 एको वासः पट्टने वा वने वा ।
 एको हि दोषो गुणसंनिपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः । कुमारसंभवे ।
 एते गुणाः कामदृष्टाः क्रियामु ।
 ऐकचित्ते द्वयोरेव किमसाध्यं भवेदिति । कथासरित्सागरे ।
 औचित्यं गणयति को विशेषकायः । शिशुपालवधे ।
 क उष्णोदकेन नवमल्लिकां सिञ्चति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 कठिनाः खलु स्त्रियः । कुमारसंभवे ।
 कणशः क्षणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत् ।
 कण्ठे सुधा वसति वै खलु मज्जनानाम् ।
 कथं हि लङ्घ्यते भृत्यैर्ग्रहिकस्य प्रभोर्वचः । कथासरित्सागरे ।
 कथंचिन्नहि दिव्यानां वीर्यं भजति मोघताम् । कथासरित्सागरे ।
 कथमपि भुवनेऽस्मिस्तादृशाः संभवन्ति ।
 कदर्याणां परे प्राणाः प्रायेण ह्यर्थसंचयाः । कथासरित्सागरे ।
 कदापि सत्पुरुषाः शोकवास्तव्या न भवन्ति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 कन्या नाम महद्दुःखं धिगहो महतामपि । कथासरित्सागरे ।
 कमलवनभूषा मधुकरः ।
 कमिवेशते रमयितुं न गुणाः । किरातार्जुनीये ।
 करुणार्द्रा हि सर्वस्य सन्तोऽकारणबान्धवाः । कथासरित्सागरे ।
 कर्तव्यं हि सतां वचः । कथासरित्सागरे ।
 कर्तव्यो महदाश्रयः ।
 कर्मणो गहना गतिः ।
 कर्मणो ज्ञानमतिरिच्यते ।
 कर्मदोषाद्विरिद्रता ।
 कर्मानुगो गच्छति जीव एकः ।
 कर्मायत्तं फलं पुंसाम् ।

कलहान्तानि हर्म्याणि ।

कलारत्नं गाने ।

कलासीमा काव्यम् ।

कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने बालका इव ।

कल्पवृक्षोऽप्यभव्यानां प्रायो याति पलाशताम् । कथासरित्सागरे ।

कवयः किं न पश्यन्ति ।

कवले पतिता सद्यो वमयति मक्षिकान्नभोक्तारम् ।

कष्टं शिष्टक्षतिकृति कलौ कार्श्यमृच्छन्ति विद्याः ।

कष्टं निर्धनिकस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ।

कष्टः खलु पराश्रयः ।

कष्टाः कुलखलीकारहेतवो बत कुस्त्रियः । कथासरित्सागरे ।

कष्टादपि कष्टतरं परगृहवासः परान्नं च ।

कष्टा हि कुटिलश्चश्रूपरतञ्चवधूस्थितिः । कथासरित्सागरे ।

कष्टो हि बान्धवस्नेहं राज्यलोभेऽतिवर्तते । कथासरित्सागरे ।

कष्टो ह्यविनयक्रमः । कथासरित्सागरे ।

कस्त्यागः स्वकुटुम्बपोषणविधौ व्ययं कुर्वतः ।

कस्मिन्वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम् । शिशुपालवधे ।

कस्मै नायं कमलनयने रोचतेऽरण्यभागः ।

कस्य नेष्टं हि यौवनम् । कथासरित्सागरे ।

कस्यचित्किमपि नो हरणीयम् ।

कस्य नाभ्युदये हेतुर्भवेत्साधुसमागमः । कथासरित्सागरे ।

कस्य नोच्छृङ्खलं बाल्यं गुरुशामनवर्जितम् । कथासरित्सागरे ।

कस्य सत्सङ्गो न भवेच्छुभः । कथासरित्सागरे ।

कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ।

मेघदूते ।

कस्याश्वसिति चेतो हि विहितस्त्रैसाहसम् । कथासरित्सागरे ।

कः कालस्य न गोचरान्तरगतः ।

कः परः प्रियवादिनाम् ।

कः पैतामहगोलकेऽत्र निखिलैः संमानितो वर्तते ।

कः प्राज्ञो वाञ्छति स्नेहं वेश्यासु सिकतासु च । कथासरित्सागरे ।

कः शरीरनिर्वापयित्रीं शारदीं ज्योत्स्नां पटान्तेन वारयिष्यति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

कः सहकारमन्तरेणातिमुक्तलतां पल्लवितां सहते । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 कः सूनुर्विनयं विना ।
 का कस्य परिदेवना ।
 काकाः किमपराध्यन्ति हंसैर्जग्धेषु शालिषु । कथासरित्सागरे ।
 काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च भुङ्के ।
 का नाम कुलजा हि स्त्री भर्तृद्रोहं करिष्यति । कथासरित्सागरे ।
 कान्ता रूपवती शत्रुः ।
 कान्ते कथं घटितवानुपलेन चेतः ।
 कामक्रोधौ-हि विप्राणां मोक्षद्वारार्गलावुभौ । कथासरित्सागरे ।
 कामं न श्रेयसे कस्य संगमः पुण्यकर्मभिः । कथासरित्सागरे ।
 कामं व्यसनवृक्षस्य मूलं दुर्जनसंगतिः । कथासरित्सागरे ।
 कामातुराणां न भयं न लज्जा ।
 कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु । मेघदूते ।
 कामिनश्च कुतो विद्या ।
 कायः कस्य न वल्लभः ।
 कार्यं निदानाद्धि गुणानधीते । नैषधीयचरिते ।
 कार्यान्ते ते च शप्पवत् ।
 कालप्रयुक्ता खलु कर्मविद्विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति । कुमारसंभवे ।
 कालयुक्त्या हरिर्मित्र जायते न च सर्वदा । कथासरित्सागरे ।
 कालस्य कुटिला गतिः ।
 काले खलु समारब्धाः फलं वध्नन्ति नीतयः । रघुवंशे ।
 काले दत्तं वरं ह्यल्पमकाले बहुनापि किम् । कथासरित्सागरे ।
 कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः ।
 कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी । मालतीमाधवे ।
 का विद्या कवितां विना ।
 काश्मीरजस्य कटुतापि नितान्तरम्या ।
 का ह्यब्जिनी विना हंसं कश्च हंसोऽब्जिनीं विना । कथासरित्सागरे ।
 किं वा धाराधिरूढं हि जाड्यं वेदजडे जने । कथासरित्सागरे ।
 किं वा भविष्यदरुणस्तमसां विभेत्ता तं चेत्सहस्रकिरणो धुरि नाकरिष्यत् ।
 अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 किं वा सुलभपापी हि भवन्त्युन्मार्गवृत्तयः । कथासरित्सागरे ।

किं हि न भवेदीश्वरेच्छया । कथासरित्सागरे ।
 किं किं करोति न निरर्गलतां गता स्त्री ।
 किंचित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ।
 किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षरेण ।
 किं तदस्ति हि संसारे पर्यन्तविरसं हि यत् । कथासरित्सागरे ।
 किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
 किं न कुर्वन्ति योषितः ।
 किं न भक्षन्ति वायसाः ।
 किं नाम न सहन्ते हि भर्तृभक्ताः कुलाङ्गनाः । कथासरित्सागरे ।
 किमज्ञेयं हि धीमताम् । कथासरित्सागरे ।
 किमत्र चित्रं यदि विशाखे शशाङ्कलेखामनुवर्तेते । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 किमदेयमुदाराणामुपकारिषु तुष्यताम् । कथासरित्सागरे ।
 किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने ।
 किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 किमिव हि शक्तिहरं ससाध्वसानाम् । शिशुपालवधे ।
 किमिवावसादकरमात्मवताम् । किरातार्जुनीये ।
 किमिवास्ति यन्न सुकरं मनस्विभिः । किरातार्जुनीये ।
 किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृतः कृतिनो भवन्ति मुहदः सुहृदाम् । शिशुपालवधे ।
 किं परस्य स गुणः समश्नुते पथ्यवृत्तिरपि यद्यरोगिताम् । शिशुपालवधे ।
 किं मर्दितोऽपि कस्तूर्यां लशुनो याति सौरभम् ।
 किं मिष्टमन्नं खरसूकराणाम् ।
 कुकर्मान्तं यशो नृणाम् ।
 कुकृत्ये को न पण्डितः ।
 कुगेहिनीं प्राप्य गृहे कुतः सुखम् ।
 कुण्डे कुण्डे नवं पयः ।
 कुतः परस्मिन्पुरुषे विकारः । किरातार्जुनीये ।
 कुतः शङ्का कलङ्किनः ।
 कुतः सत्यं च कामिनाम् ।
 कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ।
 कुदेशमासाद्य कुतोऽर्थसंचयः ।
 कुदेशेष्वपि जायन्ते क्वचित्केचिन्महाशयाः । कथासरित्सागरे ।

कुपात्रदानाच्च भवेद्दरिद्रः ।
 कुपुत्रमासाद्य कुतो जलाञ्जलिः ।
 कुपुत्रेण कुलं नष्टम् ।
 कुप्येत्को नातियाचितः ।
 कुभोजनं चोष्णतया विराजते ।
 कुभोज्येन दिनं नष्टम् ।
 कुरहस्यसहाये हि मृत्ये मृत्यायते प्रभुः । कथासरित्सागरे ।
 कुराजान्तानि राष्ट्राणि ।
 कुरूपता शीलतया विराजते ।
 कुरूपी बहुचेष्टिकः ।
 कुर्वन्त्यकालेऽभिव्यक्तिं न कार्यपेक्षिणो बुधाः । कथासरित्सागरे ।
 कुलवधूः का स्वामिभक्तिं विना ।
 कुले कश्चिद्धन्यः प्रभवति नरः श्लाघ्यमहिमा ।
 कुवस्त्रता शुभ्रतया विराजते ।
 कुवाक्यान्तं च सौहृदम् ।
 कुशिष्यमध्यापयतः कुतो यशः ।
 कृतघ्ना धनलोभान्धा नोपकारेक्षणक्षमाः । कथासरित्सागरे ।
 कृतघ्नानां शिवं कुतः । कथासरित्सागरे ।
 कृतघ्नाश्चिरसिद्धार्था नपि भ्रश्यन्ति हि ध्रुवम् । कथासरित्सागरे ।
 कृतज्ञे सत्परीवारे प्रभो सेवाफला कुतः । कथासरित्सागरे ।
 कृतार्थः स्वामिनं द्वेष्टि ।
 कृपणानुसारि च धनम् ।
 कृशे कस्यास्ति सौहृदम् ।
 कृप्यां दहन्नपि खलु क्षितिमिन्धनेद्धो बीजप्ररोहजननीं ज्वलनः करोति । रघुवंशे ।
 केचिदज्ञानतो नष्टाः ।
 केचिन्नष्टाः प्रमादतः ।
 केचिन्नष्टेस्तु नाशिताः ।
 केनेत्थं परमार्थतोऽर्थवदिव प्रेमास्ति वामभ्रुवाम् ।
 केवलोऽपि सुभगो नवाम्बुदः किं पुनस्त्रिदशचापलाञ्छितः । रघुवंशे ।
 के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः । मेघदूते ।
 केषां न स्यादभिमतफला प्रार्थना ह्युत्तमेषु । मेघदूते ।

केषां नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ।
 केषां हि नापदां हेतुरतिलोभान्धबुद्धिता । कथासरित्सागरे ।
 को जानाति जनो जनार्दनमनोवृत्तिः कदा कीदृशी ।
 कोऽतिभारः समर्थानाम् ।
 को धर्मः कृपया विना ।
 को न तृप्यति वित्तेन ।
 को न याति वशं लोके मुखे पिण्डेन पूरितः ।
 को नाम राज्ञां प्रियः ।
 कोऽन्यो हुतवहाद्गन्धुं प्रभविष्यति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 कोऽर्थान्प्राप्य न गर्वितः ।
 कोऽर्थी गतो गौरवम् ।
 कोऽवकाशो विवेकस्य हृदि कामान्धचेतसः । कथासरित्सागरे ।
 को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् ।
 को विदेशः समर्थानाम् ।
 को विहन्तुमलमास्थितोदये वासरश्रियमशीतदीपितौ । शिशुपालवधे ।
 को हि मार्गमार्गं वा व्यसनान्धो निरीक्षते । कथासरित्सागरे ।
 को हि वित्तं रहस्यं वा स्त्रीषु शक्नोति गृहितुम् । कथासरित्सागरे ।
 को हि संपत्सु चपलास्वाश्वास्ये वनितासु च । कथासरित्सागरे ।
 को हि स्वशिरसश्छायां विधेश्चोलङ्घयेद्भक्तिम् । कथासरित्सागरे ।
 क्रियाणां खलु धर्म्याणां सत्पत्न्यो मूलकारणम् । कुमारसंभवे ।
 क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ।
 क्रिया हि वस्तुषहिता प्रसीदति । रघुवंशे ।
 क्रुद्धे विधौ भजति मित्रममित्रभावम् ।
 क्रोधः संसारबन्धनम् ।
 क्रोधो मूलमनर्थानाम् ।
 क्लेशः फलेन हि पुनर्नवतां विधत्ते । कुमारसंभवे ।
 क्वचिद्वै नास्ति विश्वासः क्षुद्रकर्मणि दुर्जने । कथासरित्सागरे ।
 क्व वा निधिर्निर्धनमेति किं च तं स वाक्कवाटं घटयन्निरस्यति । नैषधीयचरिते ।
 क्वाश्रयोऽस्ति दुरात्मनाम् ।
 क्षणविध्वंसिनः कायाः का चिन्ता मरणे रणे ।
 क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः । शिशुपालवधे ।

क्षमन्ते न विचारं हि मूर्खा विषयलोलुपाः । कथासरित्सागरे ।
 क्षमया किं न सिध्यति ।
 क्षान्तितुल्यं तपो नास्ति ।
 क्षारं पिबति पयोर्धेर्वषत्यम्भोधरो मधुरमम्भः ।
 क्षितितले किं जन्म कीर्तिं विना ।
 क्षितिपतिः को नाम नीतिं विना ।
 क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ।
 क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैःशिरसां सतीव । कुमारसंभवे ।
 क्षुधातुराणां न रुचिर्न पक्वम् ।
 क्षुभ्यन्ति प्रसभमहो विनापि हेतोर्लीलाभिः किमु सति कारणे रमण्यः । शिशुपालवधे ।
 खटाटोपो भयंकरः ।
 खण्डिता एव शोभन्ते वीराधरपयोधराः ।
 खलसङ्गेऽपि नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ।
 गणयन्ति न राज्यार्थेऽपत्यस्त्रेहं महीभुजः । कथासरित्सागरे ।
 गतं न शोचामि कृतं न मन्ये ।
 गतस्य शोचनं नास्ति ।
 गतानुगतिको लोको न लोकः परमार्थिकः ।
 गन्तव्यं राजपथे ।
 गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ।
 गुणसंहतेः समतिरिक्तमहो निजमेव सत्त्वमुपकारि सताम् । किरातार्जुनीये ।
 गुणान्भूषयते रूपम् ।
 गुणार्जनोच्छ्रायविरुद्धबुद्धयः प्रकृत्यमित्रा हि सतामसाधवः । किरातार्जुनीये ।
 गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ।
 गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।
 गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणः ।
 गुणैर्विहीना बहु जल्पयन्ति ।
 गुरुतां नयन्ति हि गुणा नसंहतिः । किरातार्जुनीये ।
 गुर्वपि विरहदुःखमाशाबन्धः साहयति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 गृहानुपैतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः । शिशुपालवधे ।
 गृहे या पुण्यनिष्पत्तिः साध्वनि भ्रमतः कुतः । कथासरित्सागरे ।
 असते हि तमोपहं मुहुर्न तु राह्वाहमहर्पति तमः । शिशुपालवधे ।

प्रहीतुमार्यान्परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः । शिशुपालवधे ।
 ग्रामनाशाय कुञ्जरः ।
 ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
 ग्रावाणोऽप्याद्रितां सम्यग्भजन्त्यभिमुखे विधौ । कथासरित्सागरे ।
 ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 घनाम्बुना राजपथे हि पिच्छिले क्वचिद्दुधैरप्यपथेन गम्यते । नैषधीयचरिते ।
 घनाम्बुभिर्बहुलितानिघ्नगाजलैर्जलं नहि व्रजति विकारमम्बुधेः । शिशुपालवधे ।
 घ्नन्ति सहजमपि भूरिभियः सममागताः सपदि वैरमापदः । किरातार्जुनीये ।
 चकास्ति योग्येन हि योग्यसंगमः । नैषधीयचरिते ।
 चक्रवत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ।
 चक्षुःपूतं न्यसेत्पादम् ।
 चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये शीतला साधुसंगतिः ।
 चपलौ किल शूराणां रणे जयपराजयौ । कथासरित्सागरे ।
 चाण्डालः पक्षिणां काकः ।
 चाण्डालोऽपि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम् ।
 चाराजानन्ति राजानः ।
 चित्तं जानाति जन्तूनां प्रेम जन्मान्तरार्जितम् । कथासरित्सागरे ।
 चित्तमेतदमलीकरणीयम् ।
 चित्ते वाचि क्रियायां च साधूनामेकरूपता ।
 चित्रा गतिः कर्मणाम् ।
 चिन्ता जरा मनुष्याणाम् ।
 चिन्ताममं नास्ति शरीरशोषणम् ।
 चेष्टाप्रतिरूपिका कामिजनमनोवृत्तिः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 चोराणामनृतं बलम् ।
 चौरे गते वा किमु सावधानम् ।
 छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुलभावकाशा । अभिज्ञान-
 शाकुन्तले ।
 छाया हि भूमेः शशिनो मलत्वेनारोपिता शुद्धिमतः प्रजाभिः । रघुवंशे ।
 छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ।
 छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ।
 जठरं को न बिभर्ति केवलम् ।

जनानुरागप्रभवा हि संपदः ।
 जनो बहु क्षपयति स्वल्पस्यार्थे धनान्वधीः । कथामरित्सागरे ।
 जपतो नास्ति पातकम् ।
 जरा रूपं हरति ।
 जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।
 जातं तु जातं न पुनः प्रयाति ।
 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः ।
 जातापत्या पतिं द्वेष्टि ।
 जातौ जातौ नवाचाराः ।
 जानन्ति पशवो गन्धात् ।
 जामाता दशमो ग्रहः ।
 जायन्ते बत मृदानां संवादा अपि तादृशाः । कथामरित्सागरे ।
 जारस्त्रीणां पतिः शत्रुः ।
 जितक्रोधेन सर्वं हि जगदेतद्विजीयते । कथामरित्सागरे ।
 जितक्रोधो न दुःखस्यास्पदीभवेत् । कथामरित्सागरे ।
 जितशान्तेषु धीराणां स्नेह एवोचितोऽरिषु । कथामरित्सागरे ।
 जिह्वालक्षशतैककोटिनियमो नो दुर्जनानां मुखे ।
 जीवन्तमेव कुण्णाति काकीव कुकुटुम्बिनी । कथामरित्सागरे ।
 जीवन्नोऽसति मूढोऽर्थान्मावदर्थैः स नोज्जितः । कथामरित्सागरे ।
 जीवन्हि धीरोऽभिमतं किं नाम न यदाप्नुयान् । कथामरित्सागरे ।
 जीवो जीवस्य जीवनम् ।
 ज्ञातास्वादो विवृतजवनां को विहातुं समर्थः । मेघदूते ।
 ज्ञानमार्गे ह्यहंकारः परिघो दुरतिक्रमः । कथामरित्सागरे ।
 ज्ञानमेव शक्तिः ।
 ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ।
 ज्ञानस्याभरणं क्षमा ।
 ज्येष्ठभ्राता पितुः समः ।
 ज्वलयति महतां मनांस्यमर्षे न हि लभतेऽवसरं सुखाभिलाषः । किरातार्जुनीये ।
 झटिति पराशयवेदिनो हि विज्ञाः । नैपथीयचरिते ।
 तक्रान्तं खलु भोजनम् ।
 तत्कार्मुकं कर्मसु यस्य शक्तिः ।

तत्क्षणं किं नु कुर्याद्धि प्रसादः पारमेश्वरः । कथासरित्सागरे ।
 तत्र सौरभनिर्माणे चतुरश्रतुराननः ।
 तदेव दुःसहं स्त्रीणामिह प्रणयखण्डनम् । कथासरित्सागरे ।
 तपःसीमा मुक्तिः ।
 तपोधीना हि श्रेयांसि ह्युपायोऽन्यो न विद्यते । कथासरित्सागरे
 तपोधीना हि संपदः । कथासरित्सागरे ।
 तमस्तपति घर्मांशौ कथमाविर्भविष्यति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 तरुणीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ।
 तस्करस्य कुतो धर्मः ।
 तस्माच्छेषं न रक्षयेत् ।
 तस्माज्जात्या महान्तोऽधमजनविषये मौनमेवाश्रयन्ते ।
 तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतिमेकं भजेत्सती ।
 तस्य तदेव हि मधुरं यस्य मनो यत्र संलग्नम् ।
 तस्य विस्तारिता बुद्धिस्तैलबिन्दुरिवाम्भसि ।
 तस्य संकुचिता बुद्धिर्धृतबिन्दुरिवाम्भसि ।
 तिष्ठत्येकां निशां चन्द्रः श्रीमान्संपूर्णमण्डलः ।
 तीव्रसत्त्वस्य न चिराद्भवन्त्येव हि सिद्धयः । कथासरित्सागरे ।
 तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम् ।
 तुष्यन्ति भोजनैर्विप्राः ।
 तृष्णैका तरुणायते ।
 तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते । रघुवंशे ।
 ते भूयण्डलमण्डनैकतिलकाः सन्तः कियन्तो जनाः ।
 तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरेत्सागरम् ।
 त्यजन्त्युत्तमसत्त्वा हि प्राणानपि न सत्पथम् । कथासरित्सागरे
 त्यजेदेकं कुलस्यार्थं ।
 त्यागाज्जगति पूज्यन्ते पशुपाषाणपादपाः ।
 त्राणाभावे हि शापास्त्राः कुर्वन्ति तपसो व्ययम् । रघुवंशे ।
 त्रिभुवनविषये कस्य दोषो न चास्ति ।
 त्रैलोक्ये दीपको धर्मः ।
 ददाति तीव्रसत्त्वानामिष्टमीश्वर एव हि । कथासरित्सागरे ।
 दया मांसाशिनः कुतः ।

दयितं जनः खलु गुणीनि मन्यते । शिशुपालवधे ।
 दयितास्वनवस्थितं नृणां न खलु प्रेम चलं मुह्यन्ने । कुमारसंभवे ।
 दरिद्रता धीरतया विराजते ।
 दर्दुरा यत्र वक्तास्तत्र मौनं हि शोभनम् ।
 दशाननोऽहरत्सीतां बन्धनं च महोदधेः ।
 दारिद्र्यदोषेण करोति पापम् ।
 दारिद्र्यदोषो गुणराशिनाशी ।
 दारिद्र्यं परमाञ्जनम् ।
 दावानलच्छोषविषत्तिमन्योऽरण्यस्य हर्तुं जलदात्मभुः किम् । कुमारसंभवे ।
 दिक्शून्या चेदबान्धवाः ।
 दिवि गमनरत्नं दिनकरः ।
 दिशत्यपायं हि सतामतिक्रमः । किरातार्जुनीये ।
 दुःखान्धा हि पतन्त्येव पिपच्छ्रेषु कातराः । कथासरित्सागरे ।
 दुग्धधौतोऽपि किं याति वायसः कलहंसताम् ।
 दुरधिगमा हि गतिः प्रयोजनानाम् । किरातार्जुनीये ।
 दुरधीता विषं विद्या ।
 दुरितघ्नतपःशुद्धिः सव्यपेक्षा हि सिद्धयः । कथासरित्सागरे ।
 दुर्गहीनस्तथा नृपः ।
 दुर्जनस्य कुतः क्षमा ।
 दुर्जनस्याजितं वित्तं भुज्यते राजतस्करैः ।
 दुर्जया हि विषया विदुषापि । नैषधीयचरिते ।
 दुर्बलस्य बलं राजा ।
 दुर्मन्त्री राज्यनाशाय ।
 दुर्लक्ष्यचिह्ना महतां हि वृत्तिः । किरातार्जुनीये ।
 दुर्लभं क्षेमकृत्सुतः ।
 दुर्लभं भारते जन्म मानुष्यं तत्र दुर्लभम् ।
 दुर्लभः स गुरुल्लोके शिष्यचिन्तापहारकः ।
 दुर्लभः स्वजनप्रियः ।
 दुष्टं हि जन्तुमुत्थाप्य कस्यात्मनि सुखं भवेत् । कथासरित्सागरे ।
 दुष्टेऽपि पत्यौ साध्वीनां नान्यथावृत्ति मानसम् । कथासरित्सागरे ।
 दूरतः पर्वता रम्याः ।

दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातो हि दारुणः ।
 दृष्टतत्त्वश्च न पुनः कर्मजालेन बध्यते । कथासरित्सागरे ।
 दृष्टो हि वृष्वन्कलभप्रमाणोऽप्याशाः पुरोवातमवाप्य मेघः । रघुवंशे ।
 देवद्विजसपर्या हि कामधेनुर्मता सताम् । कथासरित्सागरे ।
 देवा हि नान्यद्वितरन्ति किं तु प्रसह्य ते साधुधियं ददन्ते । नैषधीयचरिते ।
 देवो दुर्बलघातकः ।
 देहपातमपीच्छन्ति सन्तो नाविनयं पुनः । कथासरित्सागरे ।
 देहस्नेहो हि दुस्त्यजः । कथासरित्सागरे ।
 दैवमेव हि साहाय्यं कुरुते मत्वशालिनाम् । कथासरित्सागरे ।
 दैवी विचित्रा गतिः ।
 दैवे दुर्जनतां गते तृणमपि प्रायेण वज्रायते ।
 दैवेनैव हि साध्यन्ते सदर्याः शुभकर्मणाम् । कथासरित्सागरे ।
 दोषग्राही गुणत्यागी पल्लोलीव हि दुर्जनः ।
 दोषाय निर्विमर्शयं भौतप्रश्नोत्तरक्रिया । कथासरित्सागरे ।
 दोषोऽपि गुणतां याति प्रभोर्भवति चेत्कृपा ।
 द्यौर्न काचिदथवास्ति निरूढा सैव सा चलति यत्र हि नित्यम् । नैषधीयचरिते ।
 द्रव्येण सर्वे वशाः ।
 धनं सर्वप्रयोजनम् ।
 धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् ।
 धनिनामितरः सतां पुनर्गुणवत्संनिधिरेव संनिधिः । शिशुपालवधे ।
 धन्यास्तं भुवि ये निवृत्तमनसो धिग्दुःखितान्कामिनः ।
 धर्मक्षयकरः क्रोधः ।
 धर्मसंरक्षणार्थेव प्रवृत्तिर्भुवि शाङ्गिणः । रघुवंशे ।
 धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायाम् ।
 धर्मस्य त्वरिता गतिः ।
 धर्मः कीर्तिर्द्वयं स्थिरम् ।
 धर्मः सत्येन वर्धते ।
 धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति ।
 धर्मेण चरतां सत्ये नामत्यनभ्युदयः क्वचित् । कथासरित्सागरे ।
 धर्मेण हीनाः पशुभिः समानाः ।
 धर्मो मित्रं मृतस्य च ।

धर्मो हि सांनिध्यं कुरुते सताम् । कथासरित्सागरे ।
 धर्मो ह्यसम्यङ्किर्णीतो निहन्त्युभयलोकयोः । कथासरित्सागरे ।
 धिक्कलत्रमपुत्रकम् ।
 धिक्पुत्रमविनीतं च ।
 धिगाशा सर्वदोषभूः ।
 धिगिमां देहभूतामसारताम् । रघुवंशे ।
 धिग्गृहं गृहिणीशून्यम् ।
 धिग्जीवितं चोद्यमवर्जितस्य ।
 धिग्जीवितं ज्ञातिपराजितस्य ।
 धिग्जीवितं व्यर्थमनोरथस्य ।
 धिग्जीवितं शास्त्रकलोद्भितस्य ।
 धिग्ज्योतिषमजातकम् ।
 धीराणां व्रजति हि सर्व एव नान्तःपातित्वादभिभवनीयतां परस्य । शिशुपालवधे ।
 धीराश्च सोढविरहाः प्राप्नुवन्तोऽसंगमम् । कथासरित्सागरे ।
 धीर्न चित्रीयते कस्मादभित्तौ चित्रकर्मणा । कथासरित्सागरे ।
 धूमो निवर्त्येत समीरणेन यतस्तु कक्षस्तत एव वह्निः । रघुवंशे ।
 धूर्ताः क्रीडन्त्येव हि बालिशैः । कथासरित्सागरे ।
 ध्रुवमभिमते को वा पूर्णं मुदा न हि माद्यति । कुमारसंभवे ।
 ध्रुवं फलाय महते महतां सह संगमः । कथासरित्सागरे ।
 न कस्य वीर्याय वरस्य संगतिः । कुमारसंभवे ।
 न काचस्य कृते जानु युक्ता मुक्तामणः क्षतिः । कथासरित्सागरे ।
 न कामसदृशो रिपुः ।
 न कूपस्वननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ।
 न क्वापि सौख्यमपराधकृतः प्रभूणाम् ।
 नक्षत्रभूषणं चन्द्रः ।
 न क्षुद्रोऽपि प्रथममुकृतापेक्षया मंश्रयाय प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः । मेघदूते ।
 न खलु धीमतां कश्चिदविषयो नाम । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 न खलु स उपरतो यस्य बल्लभो जनः स्मरति ।
 न च दैवात्परं बलम् ।
 न च धर्मो दयापरः ।
 न चलति खलु वाक्यं सज्जनानां कदाचित् ।

न च विद्यासमो बन्धुः ।
 न च व्याधिसमो रिपुः ।
 न चापत्यसमः स्नेहः ।
 न जात्ववसरे प्राप्ते सत्त्ववानवसीदति । कथासरित्सागरे ।
 न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ।
 न ज्ञानात्परमं चक्षुः ।
 न तथा कृतवेदिनां करिष्यन्प्रियतामेति यथा कृतावदानः । किरातार्जुनीये ।
 न तोषात्परमं सुखम् ।
 न तोषो महतां मृषा । कथासरित्सागरे ।
 न दयासदृशं ज्ञानम् ।
 न दरिद्रस्तथा दुःखी लब्धक्षीणधनो यथा ।
 न दुष्प्रापं परच्छिद्रं जाग्रद्विनिपुणैर्यतः । कथासरित्सागरे ।
 न देवः परमो विष्णोः ।
 न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते । कुमारसंभवे ।
 न धर्मसदृशं मित्रम् ।
 न धर्मात्परमं मित्रम् ।
 न नन्दनालोकनमङ्गलेषु क्षणं क्षणं हृष्यति कस्य चेतः । कुमारसंभवे ।
 न नश्यति तमो नाम कृतया दीपवार्तया ।
 ननु तैलनिषेकबिन्दुना सह दीपार्चिरुपैति मेदिनीम् । रघुवंशे ।
 ननु प्रवातेऽपि निष्कम्पा गिरयः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 ननु वक्तृविशेषनिस्पृहा गुणगृह्या वचने विपश्चितः । किरातार्जुनीये ।
 ननु विमृश्य कृती कुरुतेऽखिलम् ।
 न पतिव्यतिरेकेण सुस्त्रीणामपरा गतिः । कथासरित्सागरे ।
 न परिचयो मलिनात्मनां प्रधानम् । शिशुपालवधे ।
 न परेषु महौजसश्छलादपकुर्वन्ति मलिम्लुचा इव । शिशुपालवधे ।
 न परोदितं हि कलयन्ति कुमाराः । हरिविलासे ।
 न पादपोन्मूलनशक्तिरंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य । रघुवंशे ।
 न पुत्रात्परमो लाभः ।
 न प्रभातरलं ज्योतिरुदेति वसुधातलात् । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ।
 न भयं चास्ति जाग्रतः ।

न भवति पुनरुक्तं भाषितं सज्जनानाम् ।
 न भवति महतां हि क्वापि मोघः प्रसादः । हरिविलासे ।
 न भविष्यति हन्त साधनं किमिवान्यत्प्रहरिष्यतो विधेः । रघुवंशे ।
 न भार्यायाः परं सुखम् ।
 न भूतो न भविष्यति ।
 न भेकः कौकनदिनीर्किंजल्कास्वादकोविदः । कथासरित्सागरे ।
 नभोभूषा पूषा ।
 न मुक्तेः परमा गतिः ।
 नयनसुखं को निवारयति ।
 नयवर्त्मगाः प्रभवतां हि धियः ।
 न युक्तं ते रोषादतिथिमिव धिक्कृत्य गमनम् ।
 नये च शौर्ये च वसन्ति संपदः ।
 नयेन चालंक्रियते नरेन्द्रता ।
 नरः प्रत्युपकारार्थं विपत्तिमभिवाञ्छति ।
 न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत् । कुमारसंभवे ।
 नराणां नापितो धूर्तः ।
 नर्मैकसादरं हि नवं वयः । कथासरित्सागरे ।
 न वस्तु दैवस्वरसाद्वितश्वरं सुरेश्वरोऽपि प्रतिकर्तुमीश्वरः । नैषधीयचरिते ।
 नवाङ्गनानां नव एव पन्थाः ।
 नवा वाणी मुखे मुखे ।
 न वैराग्यात्परं भाग्यम् ।
 न शरीरं पुनः पुनः ।
 न शान्तेः परमं सुखम् ।
 न शास्त्रं वेदतः परम् ।
 न शिक्षितः प्रयत्नो हि धीराणां हृदये भिया । कथासरित्सागरे ।
 न शूरा विसहन्ते हि स्त्रीनिमित्तं पराभवम् । कथासरित्सागरे ।
 न षट्पदश्रेणिभिरेव पङ्कजं सशैवलासङ्गमपि प्रकाशते । कुमारसंभवे ।
 न स शक्नोति किं यस्य प्रज्ञा नापदि हीयते । कथासरित्सागरे ।
 न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः ।
 न सुवर्णे ध्वनिस्तादृग्यादृक्कांस्ये प्रजायते ।
 न स्त्री चलितचारित्रा निम्नोन्नतमवेक्षते । कथासरित्सागरे ।

न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ।
 न स्नेहो न च दाक्षिण्यं स्त्रीष्वहो चापलादते । कथासरित्सागरे ।
 न स्पृशति पल्वलाम्भः पञ्जरशेषोऽपि कुञ्जरः कापि ।
 न स्वेच्छं व्यवहर्तव्यमात्मनो भूतिमिच्छता । कथासरित्सागरे ।
 नहि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ।
 नहि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुताम् ।
 नहि तापयितुं शक्यं सागराम्भस्तृणोल्कया ।
 नहि दुर्बलदग्धानां काले किञ्चित्प्ररोहति ।
 नहि दुष्करमस्तीह किञ्चिदध्यवसायिनाम् । कथामरित्सागरे ।
 नहि नार्यो विनेर्ष्यया ।
 नहि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षान्तरं काङ्क्षति पट्टपाली । रघुवंशे ।
 नहि प्रियं प्रवक्तुमिच्छन्ति मृषा हितैषिणः । किरातार्जुनीये ।
 नहि मूला प्रसिद्ध्यति ।
 नहि वन्ध्याश्रुते दुःखं यथा हि मृतपुत्रिणी ।
 नहि विचलति भैत्री दूरतोऽपि स्थितानाम् ।
 नहि सत्त्वावसादेन स्वल्पाप्यापद्विलङ्घ्यते । कथामरित्सागरे ।
 नहि सर्वविदः सर्वे ।
 नहि सर्वेऽपि कुर्वन्ति सभ्या युक्तिविवेचनम् ।
 नहि सिंहो गजास्कन्दी भयाद्विरिगुहाशयः । रघुवंशे ।
 नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।
 नहीङ्गितज्ञोऽवसरेऽवसीदति । किरातार्जुनीये ।
 नहीश्वरव्यादृतयः कदाचित्पुष्पन्ति लोके विपरीतमर्थम् । कुमारसंभवे ।
 नातिपीडयितुं भग्नानिच्छन्ति हि महौजसः । किरातार्जुनीये ।
 नाधर्मश्चिरमृद्धये । कथासरित्सागरे ।
 नानातत्त्वविचारणप्रणयिनो लोका बहिर्बुद्धयः ।
 नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ।
 नावृतात्पातकं परम् ।
 नारीणां भूषणं पतिः ।
 नार्कातपैर्जलजमेति हिमैस्तु दाहम् । नपथीयचरिते ।
 नार्यः समाश्रितजनं हि कलङ्कयन्ति ।
 नाल्पीयान्वहु मुक्तं हिनस्ति दोषः । किरातार्जुनीये ।

ना विष्णुः पृथिवीपतिः ।
 नासद्भिः किञ्चिदाचरेत् ।
 नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ।
 नास्ति कामसमो व्याधिः ।
 नास्ति क्रोधसमो वह्निः ।
 नास्ति चक्षुःसमं तेजः ।
 नास्ति चात्मसमं बलम् ।
 नास्ति ज्ञानात्परं सुखम् ।
 नास्ति तृष्णासमो व्याधिः ।
 नास्ति धान्यसमं प्रियम् ।
 नास्ति प्राणसमं भयम् ।
 नास्ति बन्धुसमं बलम् ।
 नास्ति मेघसमं तोयम् ।
 नास्ति मोहसमो रिपुः ।
 नास्ति व्यसनिनां किञ्चिद्भुवि पर्याप्तये धनम् । कथामरित्मागरे ।
 नास्ति हस्तिसमः सखा ।
 नास्ति हस्तिसमो बन्धुः ।
 नास्त्यदेयं महात्मनाम् ।
 नास्त्यहो स्वामिभक्तानां पुत्रे वात्मनि वा स्पृहा । कथामरित्मागरे ।
 निजामृतैर्लोचनसेचनाद्वा पृथक्किमिन्दुः सृजति प्रजानाम् । नैपथीयचरिते ।
 निपातनीया हि सतामसाधवः । शिशुपालवधे ।
 निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान् ।
 निजेऽप्यपत्ये करुणा कठिणप्रकृतेः कुतः । प्रसन्नराघवे ।
 निरस्तपादपे देश एरण्डोऽपि द्रुमायते ।
 निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्वनं नार्दति चातकोऽपि । रघुवंशे ।
 निर्जितेषु तरसा तरस्विनां शत्रुषु प्रणतिरेव कीर्तये । रघुवंशे ।
 निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिकाः ।
 निर्धनता सर्वापदामास्पदम् ।
 निर्धनस्य कुतः सुखम् ।
 निर्वाणदीपे किमु तैलदानम् ।
 निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ।

निर्विमर्शा हि भीरवः । कथासरित्सागरे ।
 निवसन्ति पराक्रमाश्रया न विषादेन ममं समृद्धयः । किरातार्जुनीये ।
 निवसन्नन्तर्यरूणि लङ्घ्यो वह्निर्न तु ज्वलितः ।
 निवृत्तपापसंपर्काः सन्तो यान्ति हि निर्वृतिम् । कथासरित्सागरे ।
 निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् ।
 निशारत्नं चन्द्रः ।
 निष्प्रज्ञास्त्ववसीदन्ति लोकोपहसिताः सदा । कथासरित्सागरे ।
 निष्प्रज्ञो नाशयत्येव प्रभोरर्थमथात्मनः । कथासरित्सागरे ।
 निसर्गः स हि धीराणां यदापद्यधिकं दृढम् । कथासरित्सागरे ।
 निसर्गचपलानां हि मादृशां संयमं कुतः । कथासरित्सागरे ।
 निसर्गतोऽन्तर्मलिना ह्यसाधवः ।
 निसर्गसिद्धो नारीणां सपत्नीषु हि मत्सरः । कथासरित्सागरे ।
 निस्पृहस्य तृणं जगत् ।
 नीचाश्रयो हि महतामपमानहेतुः ।
 नीचैरनीचैरतिनीचनीचैः सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम् ।
 नीचो वदति न कुरुते वदति न साधुः करोत्येव ।
 नूनं विरूपैरधिकं हासनैः क्रीडति स्मरः । कथासरित्सागरे ।
 नृपस्य वर्णाश्रमपालनं यत्स एव धर्मः । रघुवंशे ।
 नेन्दुः क्षिपति किं कालं परिक्षीणोऽर्कमण्डले । कथासरित्सागरे ।
 नेप्या भर्तृहितैषिण्यो गणयन्ति हि सुखियः । कथासरित्सागरे ।
 नैकत्र सर्वो गुणसंनिपातः ।
 नैवात्मनीनमथवा क्रियते मदान्वैः । शिशुपालवधे ।
 नैवान्यथा भवति यल्लिखितं विधात्रा ।
 नैवाश्रितेषु महतां गुणदोषशङ्का ।
 न्याय्यमुपेक्षते हि कः । नैषधीयचरिते ।
 न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत् ।
 न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ।
 पङ्क्तो हि नमसि क्षिप्तः क्षेप्तुः पतति मूर्धनि । कथासरित्सागरे ।
 पञ्चभिर्मिलितैः किं यज्जगतीह न साध्यते । नैषधीयचरिते ।
 पठतो नास्ति मूर्खत्वम् ।
 पथः श्रुतेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम् । रघुवंशे ।

पदं हि सर्वत्र गुणैर्विधीयते ।
 पदं सहेतु भ्रमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुनः पतत्रिणः । कुमारसंभवे ।
 पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ।
 पद्मानां शिशिराद्भयम् ।
 पयःपानं भुजंगानां केवलं विषवर्धनम् ।
 पयोगते किं खलु सेतुबन्धः ।
 पयोमुचां पङ्क्तिषु विद्युतेव ।
 परदुःखेनापि दुःखिता विरलाः ।
 परबुद्धिर्विनाशाय ।
 परबुद्धिषु बद्धमत्सराणां किमिव ह्यस्ति दुरात्मनामलङ्घ्यम् । किरातार्जुनीये ।
 परभुक्ते हि कमले किमलेर्जायते रतिः । कथासरित्सागरे ।
 परमं लाभमरातिभङ्गमाहुः । किरातार्जुनीये ।
 परमार्थमविज्ञाय न भेतव्यं क्वचिन्नृभिः । कथामरित्सागरे ।
 परलोकगतस्य को बन्धुः ।
 परलोकजुषां स्वकर्मभिर्गतयो भिन्नपथा हि देहिनाम् । रघुवंशे ।
 परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम् । शिशुपालवधे ।
 परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति ।
 परसेवैकसक्तानां को हि स्नेहो निजे जने । कथासरित्सागरे ।
 परहस्तगताः स्त्रियः ।
 परहितनिरतानामादरो नात्मकार्ये ।
 पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम् ।
 परार्थप्रतिपन्ना हि नेक्षन्ते स्वार्थमुत्तमाः । कथासरित्सागरे ।
 परिजनतापि गुणाय सद्गुणानाम् । किरातार्जुनीये ।
 परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
 परेङ्कितज्ञानफला हि बुद्धयः ।
 परैरनिन्द्यं चरितं मनस्विनां वयोनुसारोचितमेव शोभते । कथासरित्सागरे ।
 परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम् । किरातार्जुनीये ।
 परोपकारजं पुण्यं न स्यात्कृतुशतैरपि ।
 परोपकाराय सतां विभूतयः ।
 परोपकारार्थमिदं शरीरम् ।
 परोपदेशवेलायां शिष्टाः सर्वे भवन्ति वै ।

परोऽपि हितवान्वन्धुः ।
 पर्यायंपीतस्य सुरैर्हिमांशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि वृद्धेः । रघुवंशे ।
 पर्वतानां भयं वज्रात् ।
 पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीक्षुडिम्भः । नैषधीयचरिते ।
 पवनः परागवाही रथ्यामु वह्नरजस्वलो भवति ।
 पश्यन्तु लोकाः कलिकौतुकानि ।
 पश्यन्तु लोकाः कलिदोषकानि ।
 पाणौ पयसा दग्धे तक्रं फूत्कृत्य पामरः पिवति ।
 पात्रत्वाद्धनमाप्नोति ।
 पात्रानुसारं फलम् ।
 पादपानां भयं वातात् ।
 पापप्रभावान्नरकं प्रयाति ।
 पापे कर्मण्यवज्ञातहितवाक्ये कुतः सुखम् । कथासरित्सागरे ।
 पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना ।
 पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकेषु ।
 पितृदोषेण मूर्खता ।
 पिपासितैः काव्यरसो न पीयते ।
 पिबामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसान् ।
 पिशुनजनं खलु विभ्रति क्षितीन्द्राः ।
 पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ।
 पुंसामदृष्टे दृष्टे वा श्रेयोऽहंकारिणां कुतः । कथासरित्सागरे ।
 पुण्यवन्तो हि संतानं पश्यन्त्युच्चैः कृतान्वयम् । कथासरित्सागरे ।
 पुण्यैरेव हि लभ्यते सुकृतिभिः सत्संगतिर्दुर्लभा ।
 पुत्रः पिण्डप्रयोजनः ।
 पुत्रः शत्रुरपण्डितः ।
 पुत्रप्रयोजना दाराः ।
 पुत्रहीनं गृहं शून्यम् ।
 पुत्रादपि भयं यत्र तत्र सौख्यं हि कीदृशम् ।
 पुत्रोदये माद्यति का न हर्षात् । कुमारसंभवे ।
 पुनर्दरिद्री पुनरेव पापी ।
 पुनर्धनाढ्यः पुनरेव भोगी ।

पुरुषा अपि बाणा अपि गुणच्युताः कस्य न भयाय ।
 पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपाः ।
 पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ।
 पूर्वपुण्यतया विद्या ।
 पूर्वावधीरितं श्रेयो दुःखं हि परिवर्तते । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 पृथिवीभूषणं राजा ।
 पेशलं हि सतीमनः । कथासरित्सागरे ।
 प्रकृतिः खलु सा महीयसः सहते नान्यसमुन्नतिं यया ।
 प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ।
 प्रकृतिरियं सत्त्वताम् ।
 प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ।
 प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ।
 प्रकृत्या ह्यमणिः श्रेयान्नलंकारश्च्युतोपलः । किरातार्जुनीये ।
 प्रच्छन्नमप्युहते हि चेष्टा । किरातार्जुनीये ।
 प्रजानामपि दीनानां राजैव सदयः पिता ।
 प्रजापतेर्विसर्गो हि प्राणिसर्गोऽधिकाधिकः । कथासरित्सागरे ।
 प्रज्ञा नाम बलं ह्येवं निष्प्रज्ञस्य बलेन किम् । कथासरित्सागरे ।
 प्रज्ञाबलं च सर्वेषु मुख्यं कार्येषु साधनम् । कथासरित्सागरे ।
 प्रणामान्तः सतां कोपः ।
 प्रणिपातप्रतीकारः संरम्भो हि महात्मनाम् । रघुवंशे ।
 प्रतिकारविधानमायुषः सति शेषे हि फलाय कल्पते । रघुवंशे ।
 प्रतिक्रियं यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः ।
 प्रतिपन्नमुह्यकार्यनिर्वाहं धीरसत्त्वता । कथासरित्सागरे ।
 प्रतिपन्नार्थनिर्वाहः सहजं हि सतां व्रतम् । कथासरित्सागरे ।
 प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः । रघुवंशे ।
 प्रतिभातश्च पश्यन्ति सर्वं प्रज्ञावतां धियः । कथासरित्सागरे ।
 प्रतीयन्ते न नीतिज्ञा कृतावज्ञस्य वैरिणः । कथासरित्सागरे ।
 प्रत्ययः स्त्रीषु मुष्णाति विमर्शं विदुषामपि । कथासरित्सागरे ।
 प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते ।
 प्रत्युक्तं हि प्रणमिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव । मेघदूते ।
 प्रत्युत्पन्नमति स्त्रैणम् । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

प्रथमालीढमधुराः पिबन्ति कटु भेषजम् ।

प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु हि वृत्तयः स्वजमपि शिरस्यन्धः क्षिप्तां धुनोत्यहिशङ्कया ।

अभिज्ञानशाकुन्तले ।

प्रभुचित्तमेव हि जनोऽनुवर्तते । शिशुपालवधे ।

प्रभुप्रसादो हि मुदे न कस्य । कुमारसंभवे ।

प्रभुश्च निर्विचारश्च नीतिज्ञैर्न प्रशस्यते । कथासरित्सागरे ।

प्रभुस्तु विबुधाश्रयः कति न सन्ति कुक्षिभराः ।

प्रभूणां हि विभूत्यन्वा धावत्यविषये मतिः । कथासरित्सागरे ।

प्रभौ हठप्रवृत्ते हि कस्य प्रत्यायना भवेत् । कथासरित्सागरे ।

प्रमदालोचनन्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनम् ।

प्रमाणं परमं श्रुतिः ।

प्रमाद्यतां संवृणोति खलु दोषममता । किरातार्जुनीये ।

प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु । कुमारसंभवे ।

प्रयोल्लसितस्य वारिधेः परिवाहो जगतः करोति किम् । शिशुपालवधे ।

प्रवादमोहितः प्रायो न विचारक्षमो जनः । कथासरित्सागरे ।

प्रसन्नानां वाचः फलमपरिमेयं प्रमुवते ।

प्रसन्ने हि किमप्राप्यमस्तीह परमेश्वरे । कथासरित्सागरे ।

प्रसादचिह्नानि पुरःफलानि ।

प्रसादसौम्यानि सतां मुहज्जने पतन्ति चक्षुषि न दारुणाः शराः । अभिज्ञान-
शाकुन्तले ।

प्रसूतान्तं च यौवनम् ।

प्रस्तुतार्थविरुद्धं हि कोऽभिदध्यादबालिशः । कथासरित्सागरे ।

प्रहर नमतु चापं प्राक्प्रहारप्रियोऽहम् ।

प्रद्वेषनिर्वन्धरूपो हि सन्तः । रघुवंशे ।

प्रागेव मुक्ता नयनाभिरामाः प्राप्येन्द्रनीलं किमुतोन्मयूखम् । रघुवंशे ।

प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ।

प्राज्ञः सत्त्वहितं कुर्यात्सम्यक्संबोधलब्धये । कथासरित्सागरे ।

प्राणव्ययाय शूराणां जायते हि रणोत्सवः । कथासरित्सागरे ।

प्राणानुदारा विसृजन्त्यर्थितो न पराङ्मुखाः । कथासरित्सागरे ।

प्राणिनां हि निकृष्टापि जन्मभूमिः परा प्रिया । कथासरित्सागरे ।

प्राणेष्वोऽपि हि धीराणां प्रिया शत्रुप्रतिक्रिया । नैषधीयचरिते ।

प्राणेभ्योऽप्यर्थमात्रा हि कृपणस्य गरीयसी । कथासरित्सागरे ।
 प्राणैरपि हि भृत्यानां स्वामिसंरक्षणव्रतम् । कथासरित्सागरे ।
 प्राप्तोऽप्यर्थः क्षणादेव हार्यते मन्दबुद्धिना । कथासरित्सागरे ।
 प्राप्नोतीष्टमविच्छ्रवः । कथासरित्सागरे ।
 प्राप्यते किं यशः शुभ्रमनङ्गीकृत्य साहसम् । कथासरित्सागरे ।
 प्रायः प्रत्ययमाधत्ते स्वगुणेषूत्तमादरः । कुमारसंभवे ।
 प्रायः श्वश्रूस्तृषयोर्न दृश्यते सौहृदं लोके ।
 प्रायः सज्जनसंगतौ हि लभते दैवानुरूपं फलम् ।
 प्रायः सत्पुरुषाश्रितोऽपि लभते दैवानुरूपं फलम् ।
 प्रायः समानविद्याः परस्परयशःपुरोभागाः ।
 प्रायः समासन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां मलिनीभवन्ति ।
 प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा । मेघदूते ।
 प्रायः स्त्रियो भवन्तीह निसर्गविषमाः शठाः । कथासरित्सागरे ।
 प्रायः स्वं महिमानं क्रोधात्प्रतिपद्यते हि जनः ।
 प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु कुटुम्बिनः । कुमारसंभवे ।
 प्रायेण भार्यादौःशील्यं स्नेहान्धो नेक्षते जनः । कथासरित्सागरे ।
 प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति तं परिवेष्टयन्ति ।
 प्रायेण सत्यपि हितार्थकरे विधौ हि श्रेयांसि लब्धुमसुखानि विनान्तरायैः । किरा-
 तार्जुनीये ।
 प्रायेण साधुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः ।
 प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः । कुमारसंभवे ।
 प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ।
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदां भाजनम् ।
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ।
 प्रायो वारितवामा हि प्रवृत्तिर्मनसो वृणाम् । कथासरित्सागरे ।
 प्रायोऽशुभस्य कार्यस्य कालहारः प्रतिक्रिया । कथासरित्सागरे ।
 प्रारम्भ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति ।
 प्रासादशिखरस्थोऽपि काकः किं गरुडायते ।
 प्रियबन्धुविनाशोत्थः शोकाग्निः कं न तापयेत् । कथासरित्सागरे ।
 प्रियमनु मुकुतां हि स्वस्पृहाया विलम्बः । नैषधीयचरिते ।
 प्रियमांसमृगाधिपोज्झितः किमवद्यः करिकुम्भजो मणिः । शिशुपालवधे ।

प्रियानाशे कृत्स्नं किल जगदरण्यं हि भवति ।
 प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता । कुमारसंभवे ।
 प्रिये सीमाह्लादः ।
 प्रौढं विक्रान्तमासीद्धन इव भवता शूरशून्ये रणेऽस्मिन् ।
 फलं भाग्यानुसारतः ।
 फलेन फलमादिशेत् ।
 बत स्त्रीणां चञ्चलाश्रितवृत्तयः । कथासरित्सागरे ।
 ब्रताश्रितानुरोधेन किं न कुर्वन्ति साधवः । कथासरित्सागरे ।
 बधिरस्य गानम् ।
 बधिरान्मन्दकर्णः श्रेयान् ।
 बध्नात्यार्यपरीवादं खलसंवादशृङ्खला । कथासरित्सागरे ।
 बन्धुः को नाम दुष्टानाम् ।
 बन्धुरप्यहितः परः ।
 बलवति सति दैवे बन्धुभिः किं विधेयम् ।
 बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 बलं मूर्खस्य मौनित्वम् ।
 बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः ।
 बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ।
 बहुरत्ना वसुंधरा ।
 बहुवचनमल्पसारं यः कथयति विप्रलापी सः ।
 बहुविघ्नास्तु सदा कल्याणसिद्धयः । कथासरित्सागरे ।
 बद्धाश्चर्या हि मेदिनी । कथासरित्सागरे ।
 बालानां रोदनं बलम् ।
 बुद्धयः कुब्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ।
 बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
 बुद्धिर्नाम च सर्वत्र मुख्यं मित्रं न पौरुषम् । कथासरित्सागरे ।
 बुद्धेः फलमनाग्रहः ।
 बुद्ध्या वा जितमपरेण काममाविष्कुर्वीत स्वगुणमपन्नपः क एव । शिशुपालवधे ।
 बुभुक्षितः किं न करोति पापम् ।
 बुभुक्षितं न प्रतिभाति किञ्चित् ।
 बुभुक्षितैर्व्याकरणं न भुज्यते ।

बोधे बोधे सच्चिदानन्दभासः ।
 ब्रुवते हि फलेन साधवो न तु कण्ठेन निजोपयोगिताम् । नैषधीयचरिते ।
 भक्तानामनिर्वाच्यं हि चेष्टितम् । कथासरित्सागरे ।
 भक्त्या कार्यधुरं वहन्ति कृतिनस्ते दुर्लभास्त्वादृशाः ।
 भक्त्या हि तुष्यन्ति महानुभावाः ।
 भक्ष्यमाणो निरुदयः सुमेरुरपि हीयते ।
 भङ्गेऽपि हि मृणालानामनुब्रूयन्ति तन्तवः ।
 भजन्ति वैतर्सीं वृत्तिं राजानः कालवेदिनः । कथासरित्सागरे ।
 भजन्यात्मभरित्वं हि दुर्लभेऽपि न साधवः । कथासरित्सागरे ।
 भद्रकृतप्राप्त्याद्भद्रमभद्रं चाप्यभद्रकृत् । कथासरित्सागरे ।
 भद्रमभद्रं वा कृतमात्मनि कल्प्यते । कथासरित्सागरे ।
 भयकार्कश्यकोपानां गृहं हि छान्दसा द्विजाः । कथासरित्सागरे ।
 भये सीमा मृत्युः ।
 भर्ता च स्त्रीकृतं पापम् ।
 भर्तारं हि विना नान्यः सतीनामस्ति बान्धवः । कथासरित्सागरे ।
 भर्तृमार्गानुसरणं स्त्रीणां च परमं व्रतम् । कथासरित्सागरे ।
 भवति महत्सु न निष्फलः प्रयासः । शिशुपालवधे ।
 भवति योजयितुर्वचनीयता ।
 भवति हि विरुद्धता गुणोऽङ्गनानाम् । शिशुपालवधे ।
 भवन्ति श्लेशबहुलाः सर्वस्थापीह सिद्धयः । कथासरित्सागरे ।
 भवन्ति वाचोऽवसरे प्रयुक्ता ध्रुवं प्रविस्पष्टफलोदयाय । कुमारसंभवे ।
 भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेष्वतिगौरवाः क्रियाः । कुमारसंभवे ।
 भवन्त्यव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रताः । कुमारसंभवे ।
 भवन्त्युदयकाले हि सत्कल्याणपरम्पराः । कथासरित्सागरे ।
 भवन्त्येव हि भद्राणि धर्मादेव यदादरात् । कथासरित्सागरे ।
 भवितव्यता बलवती । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः ।
 भवितव्यस्य नासाध्यं दृश्यते बत दृश्यताम् । कथासरित्सागरे ।
 भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सर्वत्र । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 भवेन्न यस्य यत्कर्म स तत्कुर्वन्विनश्यति । कथासरित्सागरे ।
 भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम् ।

भस्मीभूतस्य भूतस्य पुनरागमनं कुतः । नैषधीयचरिते ।
 भाग्येनैव हि लभ्यते पुनरसौ सर्वोत्तमः सेवकः ।
 भार्या मित्रं गृहेषु च ।
 भार्यासमं नास्ति शरीरतोषणम् ।
 भार्याहीनं गृहस्थस्य शून्यमेव गृहं मतम् ।
 भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 भिक्षुको भिक्षुकं दृष्ट्वा श्वानवद्गुरुरायते ।
 भिन्नरुचिर्हि लोकः । रघुवंशे ।
 भीता इव हि धीराणां यान्ति दूरे विपत्तयः । कथासरित्सागरे ।
 भूतार्थकथने यस्य स्थेयस्येव सरस्वती ।
 भूतार्थव्याहृतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः ।
 भृशद्वलं कनकशिखरी ।
 भूयोऽपि सिक्तः पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ।
 भोगरत्नं मृगाक्षी ।
 भोगो भूयते धनम् ।
 भोग्यं किं रमणीं विना ।
 अष्टस्य का वा गतिः ।
 मणेस्तुल्यं मूल्यं सहजसुभगस्य द्युतिमतः ।
 मतिरेव बलाद्वरीयसी ।
 मदमूढबुद्धिषु विवेकिता कुतः । शिशुपालवधे ।
 मद्यपस्य कुतः सत्यम् ।
 मद्यपाः किं न जल्पन्ति ।
 मद्ये मारैकमुद्बुद्धिं प्रसक्ता स्त्री सती कुतः । कथासरित्सागरे ।
 मधुमयभूषा मनसिजः ।
 मधुरविधुरमिश्राः सृष्टयो हा विधातुः । प्रसन्नराघवे ।
 मधुरापि हि मूर्च्छयते विषविटपिसमाश्रिता बल्ली ।
 मनःपूर्तं समाचरेन् ।
 मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ।
 मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ।
 मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् ।
 मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः ।

मनोभूषा मैत्री ।

मनोरथानामगतिर्न विद्यते । कुमारसंभवे ।

मनो हि जन्मान्तरसंगतिज्ञम् । रघुवंशे ।

मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः । मेघदूते ।

मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि भग्नोद्यमः ।

मयि तु कृतनिघाते किं विदध्याः परेण ।

मय्युल्लङ्घितमर्यादे को हि तिष्ठेत्स्ववर्त्मनि । कथासरित्सागरे ।

मरणं प्रकृतिः शरीरिणाम् ।

मर्दनं गुणवर्धनम् ।

मर्मवाक्यमपि नोच्चरणीयम् ।

महतां हि धैर्यमभिभाव्यवैभवम् । किरातार्जुनीये ।

महतां हि सर्वमथवा जनातिगम् । शिशुपालवधे ।

महतामनुकम्पा हि विरुद्धेषु प्रतिक्रिया । कथासरित्सागरे ।

महतीमपि श्रियमवाप्य विस्मयः सुजनो न विस्मरति जातु किञ्चन । शिशुपालवधे ।

महते रुजन्नपि गुणाय महान् । किरातार्जुनीये ।

महाजनो येन गतः स पन्थाः ।

महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेवितुमिच्छति ।

महानुभावः प्रतिहन्ति पौरुषम् । किरातार्जुनीये ।

महान्महत्येव करोति विक्रमम् ।

महीतलस्पर्शनमात्रभिन्नमृद्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः । रघुवंशे ।

महीपतीनां विनयो हि भूषणम् ।

महेश्वरमनाराध्य न सन्तीप्सितसिद्धयः । कथासरित्सागरे ।

महोदयानामपि संघवृत्तितां सहायसाध्याः प्रदिशन्ति सिद्धयः । किरातार्जुनीये ।

मातर्लक्ष्मि तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्युर्गुणाः ।

माता दुश्चारिणी रिपुः ।

मातापितृभ्यां शप्तः सन्न जातु सुखमश्नुते । कथासरित्सागरे ।

मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने ।

मात्सर्यरागोपहृतात्मनां हि स्खलन्ति साधुष्वपि मानसानि । किरातार्जुनीये ।

मात्सर्येण दुरात्मकोऽपि सुजनं दृष्ट्वा सदा हासते ।

मात्रा समं नास्ति शरीरपोषणम् ।

मादृशो हि कथं कुर्युः सत्त्वोच्छ्वन्नसाध्वसम् । कथासरित्सागरे ।

माने स्थाने कुतः सुखम् ।

मासरत्नं वसन्तः ।

मितं च सारं च वचो हि वाग्मिता । नैषधीयचरिते ।

मित्रार्थगणितप्राणा दुर्लभा हि महोदयाः । कथासरित्सागरे ।

मिथ्या परोपकारो हि कुतः स्यात्कस्य शर्मणे । कथासरित्सागरे ।

मिष्टान्नमितरे जनाः ।

मुक्त्वा बलिभुजं काकी कोकिले रमते कथम् । कथासरित्सागरे ।

मुखं विमुच्य श्वसितस्य धारया वृथैव नासापथधावनश्रमः । नैषधीयचरिते ।

मुखरतावसरे हि विराजते । किरातार्जुनीये ।

मुख्यमङ्गं हि मन्त्रस्य विनिपातप्रतिक्रिया । कथासरित्सागरे ।

मुह्यत्येव हि कृच्छ्रेषु संभ्रमज्ज्वलितं मनः । किरातार्जुनीये ।

मुह्यन्मार्गममार्गं वा रागान्धः को हि पश्यति । कथासरित्सागरे ।

मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः ।

मूर्खस्य किं शास्त्रकथाप्रसङ्गः ।

मूर्खस्य हृदयं शून्यम् ।

मूर्खाणां बोधको रिपुः ।

मूर्खैर्हि सङ्गं कस्यास्ति शर्मणे । कथासरित्सागरे ।

मूर्खो दृष्टव्यलीकोऽपि व्याजसान्त्वेन तुप्यति । कथासरित्सागरे ।

मूर्खोऽनुभवति क्लेशं न कार्यं कुरुते पुनः । कथासरित्सागरे ।

मूर्च्छन्त्यमी विकाराः प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

मृत्योः सर्वत्र तुल्यता ।

मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे ।

मेघदूते ।

मेघो गिरिजलधिवर्षी च ।

मोघा हि नाम जायेत महत्सूपकृतिः कुतः । कथासरित्सागरे ।

मोहान्धमविवेकं हि श्रीश्रिराय न सेवते । कथासरित्सागरे ।

मौनं विधेयं सततं सुधीभिः ।

मौनं सर्वार्थसाधकम् ।

मौनिनः कलहो नास्ति ।

म्लायति श्रीः कुलस्त्रीव गृहे बन्धक्यधिष्ठिते । कथासरित्सागरे ।

यतः सतां.....संगतं मनीषिभिः साप्तपदीनमुच्यते । कुमारसंभवे ।

यतः सत्यं ततो धर्मः ।
 यतो धर्मस्ततो धनम् ।
 यतो नागास्ततो जयः ।
 यतो रूपं ततः शीलम् ।
 यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
 यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः ।
 यत्र विद्वज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि ।
 यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति ।
 यत्रास्ति लक्ष्मीर्विनयो न तत्र ।
 यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः ।
 यथा देशस्तथा भाषा ।
 यथा बीजं तथाङ्कुरः ।
 यथा भूमिस्तथा तोयम् ।
 यथा राजा तथा प्रजा ।
 यथा वृक्षस्तथा फलम् ।
 यथाशक्त्यतिथेः पूजा धर्मो हि गृहमेधिनाम् । कथासरित्सागरे ।
 यथोत्तरेच्छा हि गुणेषु कामिनः । किरातार्जुनीये ।
 यथौषधं स्वादु हितं च दुर्लभम् ।
 यदध्यासितमर्हद्विस्तद्धि तीर्थं प्रचक्षते । कुमारसंभवे ।
 यदनुद्वेगतः साध्यः पुरुषार्थः सदा बुधैः । कथासरित्सागरे ।
 यदन्नं भक्षयेन्नित्यं जायते तादृशी प्रजा ।
 यदि वात्यन्तमृदुता न कस्य परिभूतये । कथासरित्सागरे ।
 यदेव रोचते यस्यै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ।
 यद्देवेन ललाटपत्रलिखितं तत्प्रोज्झितुं कः क्षमः ।
 यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं तन्मान्जितुं कः क्षमः ।
 यद्वावितात्मा म्रियते जन्तुस्तद्रूपमश्नुते । कथासरित्सागरे ।
 यद्यपि शुद्धं लोकविरुद्धं नाकरणीयं नाचरणीयम् ।
 यद्वा तद्वा भविष्यति ।
 यशः पुण्यैरवाप्यते ।
 यशस्तु रक्ष्यं परतो यशोधनैः । रघुवंशे ।
 यस्याश्वास्तस्य काञ्चनम् ।

यस्याश्वास्तस्य मेदिनी ।

यः क्रियावान्स पण्डितः ।

या गोविन्दरसप्रमोदमधुरा सा माधुरी माधुरी ।

याचको याचकं दृष्ट्वा श्वानवद्गुरुरायते ।

याचनान्तं हि गौरवम् ।

याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा । मेघदूते ।

यादृशो यः कृतो धात्रा भवेत्तादृश एव सः । कथासरित्सागरे ।

यादृशास्तन्तवः कामं तादृशो जायते पटः । कथासरित्सागरे ।

यानरत्नं हि तुरगः ।

यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् । प्रसन्नराधवे ।

या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते ।

या राका शशिशोभना गतवना सा यामिनी यामिनी ।

या लोकद्वयसाधनी तनुभृतां सा चातुरी चातुरी ।

या सौन्दर्यगुणान्विता पतिरता सा कामिनी कामिनी ।

युक्तं न वायुक्तमिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनुरोधात् ।

युक्तानां खलु महतां परोपकारे कल्याणी भवति रुजत्स्वपि प्रवृत्तिः । किरातार्जुनीये ।

युक्तानां विमलतया तिरस्क्रियायै नाक्रामन्नपि हि भवत्यलं जलौघः । शिशुपालवधे ।

युक्तियुक्तं प्रगृह्णीयाद्वालादपि विचक्षणः ।

युद्धस्य वार्ता रम्या स्यात् ।

ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ।

येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् ।

येन श्रियः संश्रयदोषरूढं स्वभावलोलेत्यशः प्रमृष्टम् ।

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां जानन्तु ते किमपि तान्प्रति नैष यत्नः । माल-
तीमाधवे ।

येनेष्टं तेन गम्यताम् ।

योगस्तडित्तोयदयोरिवास्तु ।

योजकस्तत्र दुर्लभः ।

यो यद्धपति बीजं हि लभते सोऽपि तत्फलम् । कथासरित्सागरे ।

रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ।

रङ्गः शुक्लपटे यथा ।

रत्नदीपस्य हि शिखा वात्ययापि न नश्यते ।

रत्नव्ययेन पाषाणं को हि रक्षितुमर्हति । कथासरित्सागरे ।
 रत्नं समागच्छतु काञ्चनेन ।
 रत्नाकरे युज्यत एव रत्नम् । कुमारसंभवे ।
 रन्ध्रोपनिपातिनोऽनर्थाः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 रम्याणां विहृतिरपि श्रियं तनोति । किरातार्जुनीये ।
 रविपीतजला तपात्यये पुनरोद्येन हि युज्यते नदी । कुमारसंभवे ।
 रसमूला हि व्याधयः ।
 रहस्यं साधूनामनुपदिविरुद्धं विजयते ।
 राजा राष्ट्रकृतं पापम् ।
 राजा सहायवाञ्छूरः सोत्साहो जयति द्विपः । कथासरित्सागरे ।
 राज्ञः पापं पुरोहितः ।
 रामधाम शरणीकरणीयम् ।
 रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय । मेघदूते ।
 रिक्तपाणिर्न पश्येत् राजानं देवतां गुरुम् ।
 रिपुष्वपि हि भीतेषु सानुकम्पा महाशयाः । कथासरित्सागरे ।
 लक्ष्मीरनुसरति नयगुणसमृद्धिम् ।
 लक्ष्मीर्यस्य गृहे स एव भवति प्रायो जगद्वन्द्यताम् ।
 लङ्केश्वरो हरति दाशरथेः कलत्रं प्राप्नोति बन्धमथ दक्षिणसिन्धुराजः ।
 लब्धदिव्यरसास्वादः को हि रज्येद्रसान्तरे । कथासरित्सागरे ।
 लब्धस्पर्शानां भवति कुतोऽथवा व्यवस्था । शिशुपालवधे ।
 लभेत् वा प्रार्थयिता न वा श्रियं श्रिया दुरापः कथमीप्सितो भवेत् । अभिज्ञान-
 शाकुन्तले ।
 ललितान्तानि गीतानि ।
 लाभः परं खलु मुखे तत्र भस्मपातः ।
 लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितं कः समर्थः ।
 लीलया भवजलं तरणीयम् ।
 लुब्धमर्थेन गृहीयात् ।
 लुब्धानां याचकः शत्रुः ।
 लोके पशुश्च मूर्खश्च निर्विवेकमती समौ । कथासरित्सागरे ।
 लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति ।
 लोकोपहसिताः शश्वत्सीदन्त्येव ह्यबुद्धयः । कथासरित्सागरे ।

लोभः पापस्य कारणम् ।

लोभमूलानि पापानि ।

वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः ।

वक्ति जन्मान्तरप्रीतिं मनः स्निह्यदकारणम् । कथासरित्सागरे ।

वक्त्रे विधौ वद कथं व्यवसायसिद्धिः ।

वचने किं दरिद्रता ।

वचोभूषा सत्यम् ।

वञ्चयन्ते हेलयैवेह कुस्त्रीभिः सरलाशयाः । कथासरित्सागरे ।

वज्रादपि हि वीराणां चित्तरत्नमग्वण्डितम् । कथासरित्सागरे ।

वद प्रदोषे स्फुटचन्द्रतारका विभावरी यद्यरुणाय कल्पते । कुमारसंभवे ।

वनेषु दोषाः प्रभवन्ति रागिणाम् ।

वयोगते किं वनिताविलासः ।

वरं हि मानिनो मृत्युर्न दैन्यं स्वजनाग्रतः । कथासरित्सागरे ।

वरं क्लेशं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् ।

वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचिः ।

वरं भिक्षाशित्वं न च परधनास्वादनमुत्तमम् ।

वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदवृत्तम् ।

वरविभवभूषा वितरणम् ।

वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः ।

वशिनां न निहन्ति धैर्यमनुभावगुणः । किरातार्जुनीये ।

वसुमत्या हि नृपाः कलत्रिणः । रघुवंशे ।

वस्त्रपूतं पिबेज्जलम् ।

वस्त्राणामातपो जरा ।

वाङ्मात्रोत्पादिता सह्यवैरात्को नानुत्पद्यते । कथासरित्सागरे ।

वाञ्छारत्नं परमपदवी ।

वाते वाति कदम्बपुष्पसुरभौ केन प्रतारिष्यते ।

वामे विधौ न हि फलन्त्यभिवाञ्छितानि ।

वासः प्रधानं खलु योग्यतायाः ।

वासोविहीनं विजहाति लक्ष्मीः ।

विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वानारम्भः प्रतिकारस्य । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः । कुमारसंभवे ।

विक्रियायै न कल्पन्ते संबन्धाः सदनुष्ठिताः । कुमारसंभवे ।
 विक्रीते करिणि किमङ्कुशे विवादः ।
 विघ्नवत्यः प्रार्थितार्थसिद्धयः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 विचित्रमायाः कितवा ईदृशा एव सर्वदा । कथासरित्सागरे ।
 विचित्ररूपाः खलु चित्तवृत्तयः । किरातार्जुनीये ।
 विचित्रविधये तस्मै सर्वदा विधये नमः । कथासरित्सागरे ।
 विचित्राः खलु वासनाः ।
 विचित्रो बत कायस्य विपाकविषमः क्रमः । कथासरित्सागरे ।
 विज्ञानतोऽपि ह्यनयस्य रौद्रतां भवत्यपाये परिमोहिनां मतिः । किरातार्जुनीये ।
 विदग्धा अपि वञ्चयन्ते विटवर्णनया स्त्रियः । कथासरित्सागरे ।
 विदेशे बन्धुलाभो हि मरावमृतनिर्झरः । कथासरित्सागरे ।
 विद्यातुराणां न सुखं न निद्रा ।
 विद्या ददाति विनयम् ।
 विद्या मित्रं प्रवासेषु ।
 विद्यारत्नं सरसकविता ।
 विद्या रूपं कुरूपिणाम् ।
 विद्यासमं नास्ति शरीरभूषणम् ।
 विद्या सर्वस्य भूषणम् ।
 विद्या स्तब्धस्य निष्फला ।
 विद्वान्कुलीनो न करोति गर्वम् ।
 विद्वान्सर्वगुणेषु पूजिततनुर्मूर्खस्य नान्या गतिः ।
 विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ।
 विधिरहो बलवानिति मे मतिः ।
 विधिरुच्छृङ्खलो नृणाम् ।
 विधिर्हि घटयत्यर्थानचिन्त्यानपि संमुखः । कथासरित्सागरे ।
 विधिलिखितं बुद्धिरनुसरति ।
 विधेर्विचित्राणि विचेष्टितानि ।
 विधेर्विलासानब्धेश्च तरङ्गान्को हि तर्कयेत् । कथासरित्सागरे ।
 विनयाद्याति पात्रताम् ।
 विनयो हि सतीव्रतम् । कथासरित्सागरे ।
 विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ।

विना मलयमन्यत्र चन्दनं न प्ररोहति ।
 विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ।
 विनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लताः ।
 विना हि गुर्वादेशेन संपूर्णाः सिद्धयः कुतः । कथासरित्सागरे ।
 विनियोगप्रसादा हि किंकराः प्रभविष्णुषु । कुमारसंभवे ।
 विनीतनागः किल सूत्रधारैरैन्द्रं पदं भूमिगतोऽपि भुङ्के । रघुवंशे ।
 विपदा परिभूताः किं व्यवस्यन्ति विलम्बितुम् । कुमारसंभवे ।
 विपदि न दूषितातिभूमिः । शिशुपालवधे ।
 विपदोऽपि पदं श्लाघ्योऽपकारयति नो हि सः । कुमारसंभवे ।
 विप्रियमप्याकर्ण्य ब्रूते प्रियमेव सर्वदा सुजनः ।
 विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ।
 विमलं कलुषीभवच्च चेतः कथयत्येव हितैषिणं रिपुं वा । किरातार्जुनीये ।
 विरक्तस्य तृणं भार्या ।
 विलम्बितुं न खलु सदा मनस्विनो विधित्सवः कलहमवेक्ष्य विद्विषः । शिशुपालवधे ।
 विलासिनी हि सर्वस्य संध्येव क्षणरागिणी । कथासरित्सागरे ।
 विवक्षितं ह्यनुक्तमनुतापं जनयति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 विवेकधाराशतधौतमन्तः सतां न कामः कलुषीकरोति । नैपधीयचरिते ।
 विशाखान्तानि मेघानि ।
 विश्वासः कुटिलेषु कः । कथासरित्सागरे ।
 विश्वासमत्यागु सतां हि योगः । किरातार्जुनीये ।
 विषं गोष्ठी दरिद्रस्य ।
 विषमप्यमृतं क्वचिद्रवेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया । रघुवंशे ।
 विषयाकृष्यमाणा हि तिष्ठन्ति सुपथे कथम् । कथासरित्सागरे ।
 विषयिणः कस्यापदोऽस्तं गताः ।
 विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं च्छेत्तुमसांप्रतम् । कुमारसंभवे ।
 वीरसाहाय्यनिर्विघ्नाः सुखलभ्या हि सिद्धयः । कथासरित्सागरे ।
 वीरो हि स्वाम्यमर्हति । कथासरित्सागरे ।
 वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः ।
 वृत्तं हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तम् । रघुवंशे ।
 वृथा तृप्तस्य भोजनम् ।
 वृथा दानं समर्थस्य ।

वृथा दीपो दिवापि च ।
 वृथा भवेदसद्ग्रहान्धस्य हितोपदेशना । कुमारसंभवे ।
 वृथा वृष्टिः समुद्रेषु ।
 वृद्धस्य तरुणी विषम् ।
 वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।
 वृद्धा नारी पतिव्रता ।
 वेदाज्जानन्ति पण्डिताः ।
 वेश्याङ्गमेव नृपनीतिरनेकरूपा ।
 वेश्यानां च कुतः स्नेहः ।
 व्याघ्रस्य चोपवासस्य पारणं पशुमारणम् ।
 व्याजसप्रणयैर्वाक्यैर्जनन्या को न वञ्च्यते । कथासरित्सागरे ।
 व्यादिश्यते भूधरतामवेक्ष्य कृष्णेन देहोद्धहनाय शेषः । कुमारसंभवे ।
 व्याधितस्यौषधं मित्रम् ।
 व्रताभिरक्षा हि सतामलंक्रिया । किरातार्जुनीये ।
 शक्तयो नियता वारि वैद्युताग्निं नु हन्ति किम् । कथासरित्सागरे ।
 शक्त्या हि केन निश्चेतुं दुर्ज्ञाना नियतेर्गतिः । कथासरित्सागरे ।
 शत्रोरपि गुणा वाच्या दोषा वाच्या गुरोरपि ।
 शयनतल्लब्धं शशिमुखी ।
 शरीरमूला हि नृपा मन्त्रमूला च राजता । कथासरित्सागरे ।
 शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् । कुमारसंभवे ।
 शस्त्राघाता न तथा सूचीक्षतवेदना यादृक् ।
 शस्त्रेण रक्ष्यं यदशक्त्यरक्षं न तद्यशः शस्त्रभृतां क्षिणोति । रघुवंशे ।
 शाम्येत्प्रत्युपकारेण नोपकारेण दुर्जनः । कुमारसंभवे ।
 शास्त्रं हि निश्चितधियां क न सिद्धिमेति । शिशुपालवधे ।
 शास्त्राद्दृढिर्वलीयसी ।
 शिरसि लिखितं लङ्घयति कः ।
 शिष्यपापं गुरुस्तथा ।
 शीलं परं भूषणम् ।
 शीलं भूषयते कुलम् ।
 शीलं हि विदुषां धनम् । कथासरित्सागरे ।
 शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ।

शुचिः क्षेमकरो राजा ।
 शुचिर्नारी पतिव्रता ।
 शुचिर्भूमिगतं तोयम् ।
 शुभकृन्नहि सीदति । कथासरित्सागरे ।
 शुभस्य शीघ्रम् ।
 शुभाचारस्य कः कुर्यादशुभं हि सचेतनः । कथासरित्सागरे ।
 शुष्केन्धने वह्निरुपैति वृद्धिम् ।
 शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः ।
 शूरस्य मरणं तृणम् ।
 शूराणां मृतमारणे नहि परो धर्मः प्रयुक्तो बुधैः ।
 शूरा हि प्रणतिप्रियाः । कथासरित्सागरे ।
 शोककन्दः क्व कन्या हि कानन्दः कायवान्मुतः । कथासरित्सागरे ।
 शोभन्ते विद्यया विप्राः ।
 शोषितसरसि निदाघे नितरामेवोद्धतः सिन्धुः ।
 श्यालको गृहनाशाय ।
 श्रवणपुटरत्नं हरिकथा ।
 श्रवणसुखसीमा हरिकथा ।
 श्रीकृष्णस्य कृपालवो यदि भवेत्कः कं निहन्तुं क्षमः ।
 श्रीपतेः पदयुगं स्मरणीयम् ।
 श्रेयसि केन तृप्यते । शिशुपालवधे ।
 श्रेयान्हि मानिनो मृत्युर्नेदगात्मप्रकाशनम् । कथासरित्सागरे ।
 श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रम् ।
 संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ।
 संहर्षिणा सह गुणाम्यधिकैर्दुरासम् । शिशुपालवधे ।
 सकलं शीलेन कुर्याद्विशम् ।
 सकलकृतिसीमा श्रुतिभृतिः ।
 सकलगुणभूषा च विनयः ।
 सकलगुणसीमा वितरणम् ।
 सकलसुखसीमा सुवदना ।
 सकृद्विविन्नानपि हि प्रयुक्तं माधुर्यमीष्टे हरिणान्ग्रहीतुम् । रघुवंशे ।
 स क्षत्रियस्त्राणसहः सतां यः ।
 सखि साहजिकं प्रेम दूरादपि विजायते ।

संकटे हि परीक्ष्यन्ते प्राज्ञाः शूराश्च संगरे । कथासरित्सागरे ।
 संकल्पैकप्रधाना हि दिव्यानामखिलाः क्रियाः । कथासरित्सागरे ।
 सङ्गः सतां किमु न मङ्गलमातनोति ।
 सङ्ग्रामो नाम शूराणामुत्सवो हि महानयम् । कथासरित्सागरे ।
 सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ।
 सतां महत्संमुखधावि पौरुषम् । नैषधीयचरिते ।
 सतां हि चेतः शुचितात्मसाक्षिका । नैषधीयचरिते ।
 सतां हि सङ्गः सकलं प्रसूते ।
 सतां हि संदेहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 सतां हि साधुशीलत्वात्स्वभावो न निर्वर्तते ।
 सतां गुरुजिगीषे हि चेतसि स्त्रीतृणं कियत् । कथासरित्सागरे ।
 सतीधर्मो हि सुस्त्रीणां चिन्त्यो न सुहृदादयः । कथासरित्सागरे ।
 स तु निरवधिरेकः सज्जनानां विवेकः ।
 सत्त्वाधीना हि सिद्धयः । कथासरित्सागरे ।
 सत्त्वानुरूपं सर्वस्य धाता सर्वं प्रयच्छति । कथासरित्सागरे ।
 सत्पुत्र एव कुलसद्गुणि कोऽपि दीपः ।
 सत्यः प्रवादो यच्छिद्रेष्वनर्था यान्ति भूरिताम् । कथासरित्सागरे ।
 सत्यनियतवचसं वचसा सुजनं जनाश्चलयितुं क ईशते । शिशुपालवधे ।
 सत्यपूतां वदेद्वाणीम् ।
 सत्यं सम्यक्कृतोऽल्पोऽपि धर्मो भूरिफलो भवेत् । कथासरित्सागरे ।
 सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।
 सत्यं न तद्यच्छलमभ्युपैति ।
 सत्यमेव जयते ।
 सत्येन तपते रविः ।
 सत्येन धार्यते पृथ्वी ।
 सत्येन पूर्यते साक्षी ।
 सत्येन वाति वायुश्च ।
 सदसद्वा नहि विदुः कुस्त्रीवचनमोहिताः । कथासरित्सागरे ।
 सदाभिमानैकधना हि मानिनः । शिशुपालवधे ।
 सदा स्याद्योऽत्र यच्चित्तस्तन्मयत्वमुपैति सः । कथासरित्सागरे ।
 सदोभूषा सूक्तिः ।

सद्भावाद्भ्रः फलति न चिरेणोपकारो महत्सु । मेघदूते ।
 सद्भिः कुर्वति संगतिम् ।
 सद्भिरेव सहासीत ।
 सद्भिर्विवादं मैत्रीं च ।
 सद्भिस्तु लीलया प्रोक्तं शिलालिखितमक्षरम् ।
 सद्यः फलति गान्धर्वम् ।
 सद्य एव मुकतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम् । रघुवंशे ।
 स धार्मिको यः परमर्म न स्पृशेत् ।
 स धीरो यो न संमोहमापत्कालेऽपि गच्छति । कथासरित्सागरे ।
 सन्तः परीक्ष्यान्यतरङ्गजन्ते ।
 संततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे । रघुवंशे ।
 संतोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ।
 संतोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ।
 संतोषी ब्राह्मणः शुचिः ।
 संदीप्ते भवने तू कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ।
 संधत्ते भृशमरतिं हि सद्धियोगः ।
 संधिं कृत्वा तु हन्तव्यः संप्राप्तेऽवसरे पुनः । कथासरित्सागरे ।
 संनिष्ठे निष्ठेऽपि कष्टं रज्यन्ति कुस्त्रियः । कथासरित्सागरे ।
 सभारतं विद्वान् ।
 समये हि सर्वमुपकारि कृतम् । शिशुपालवधे ।
 समर्थो यो नित्यं स जयतितरां कोऽपि पुरुषः ।
 समानशीलव्यसनेषु सख्यम् ।
 समीरणो नोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य । कुमारसंभवे ।
 संपत्सु हि सुसत्त्वानामेकहेतुः स्वपौरुषम् । कथासरित्सागरे ।
 संपूर्णकुम्भो न करोति शब्दम् ।
 संभवत्यभिजातानामभिमानो ह्यकृत्रिमः । कथासरित्सागरे ।
 संभावना ह्यधिकृतस्य तनोति तेजः । किरातार्जुनीये ।
 संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ।
 संमुखीनो हि जयो रन्ध्रप्रहारिणाम् । रघुवंशे ।
 सरित्पतिर्नहि समुपैति रिक्तताम् । शिशुपालवधे ।

सरित्पूरप्रपूर्णाऽपि क्षारो न मधुरायते ।

सर्वः कान्तमात्मीयं पश्यति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

सर्वः कालवशेन नश्यति ।

सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ।

सर्वः प्रार्थितमर्थमधिगम्य सुखी संपद्यते जन्तुः । राज्ञां तु चरितार्थता दुःखोत्तरैव ।

अभिज्ञानशाकुन्तले ।

सर्वः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः । शिशुपालवधे ।

सर्वं कार्यवशाज्जनोऽभिरमते तत्कस्य को वल्लभः ।

सर्वं जीवद्विराप्यते । कथासरित्सागरे ।

सर्वं यस्य वशादगात्स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः ।

सर्वं रत्नमुपद्रवेण सहितं निर्दोषमेकं यशः ।

सर्वं शून्यं दरिद्रस्य ।

सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।

सर्वं सावधि नावधिः कुलभुवां प्रेम्णः परं केवलम् ।

सर्वनाशाय मातुलः ।

सर्वमत्यन्तगर्हितम् ।

सर्वलोकप्रतिष्ठायां यतन्ते बहवो जनाः ।

सर्वशून्या दरिद्रता ।

सर्वश्रितप्रमाणेन सदसद्भाभिवाञ्छति । कथासरित्सागरे ।

सर्वाङ्गे दुर्जनो विषम् ।

सर्वारम्भास्तण्डुलाः प्रस्थमूलाः ।

सर्वास्ववस्थामु रमणीयत्वमाकृतिविशेषाणाम् । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ।

सर्वो हि नोपगतमप्यपचीयमानं वधिष्णुमाश्रयमनागतमभ्युपैति । शिशुपालवधे ।

सलज्जा गणिका नष्टा ।

स सुदृश्यसने यः स्यात् ।

सहते मादृशः को हि तादृशं धर्मविह्वलम् । कथासरित्सागरे ।

सहते विपत्सहस्रं मानी नैवापमानलेशमपि ।

सहते विरहक्लेशं यशस्वी नायशः पुनः । कथासरित्सागरे ।

सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ।

सहसा हि कृतं पापं कथं माभूद्विपत्तये । कथासरित्सागरे ।

सहसि छवगैरुपासितां नहि गुड्डाफलमेति सोप्मताम् । शिशुपालवधे ।
 सहस्रेषु च पण्डितः ।
 सहायकृष्टैर्महतां न संगतं भवन्ति गोमायुसखा न दन्तिनः । किरातार्जुनीये ।
 सागरं वर्जयित्वा कुत्र महानद्यवतरति । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 साधनेषु हि रतेरुपधत्ते रम्यतां प्रियसमागम एव । किरातार्जुनीये ।
 साधने हि नियमोऽन्यजनानां योगिनां तु तपसाखिलसिद्धिः । नैषधीयचरिते ।
 साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्राप्ते कलौ दुर्युगे ।
 साधूनां दुर्जनाद्भयम् ।
 साधूनां हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः ।
 साध्यासाध्यविचारं हि नेक्षते भवितव्यता । कथासरित्सागरे ।
 सानुकूले जगन्नाथे विप्रियः सुप्रियो भवेत् ।
 सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः । शिशुपालवधे ।
 सारं गृह्णन्ति पण्डिताः ।
 साहसं नैरपेक्ष्यं च कितवानां निसर्गजम् । कथासरित्सागरे ।
 सिते हि जायेत शितेः सुलक्ष्यता । नैषधचरिते ।
 सिद्धिर्भूषयते विद्याम् ।
 सिद्ध्यन्ति कुत्र सुकृतानि विना श्रमेण ।
 सीमन्तिनीनां कान्तोदन्तः सुहृदुपगतः संगमात्किञ्चिदूनः । मेघदूते ।
 सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ।
 सुकृती चानुभूयैव दुःखमप्यश्रुते सुखम् । कथासरित्सागरे ।
 सुखं च मे शयनं च मे ।
 सुखभास्ते निस्पृहः पुरुषः ।
 सुखार्थिनः कुतो विद्या ।
 सुतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ।
 सुदुर्महान्तःकरणा हि साधवः । किरातार्जुनीये ।
 सुदुर्लभे नार्हति कोऽभिनन्दितुं प्रकर्षलक्ष्मीमनुरूपसंगमे । किरातार्जुनीये ।
 सुपर्वणो हि स्फुटभावना या सा पूर्वरूपं फलभावनायाः । शिशुपालवधे ।
 सुरेषु हि श्रद्धतां नमस्या सर्वार्थसिद्ध्यङ्गमिथः समस्या । शिशुपालवधे ।
 सुलभा रम्यता लोके दुर्लभं हि गुणार्जनम् । किरातार्जुनीये ।
 सुलभो हि द्विषां भङ्गो दुर्लभा सत्स्ववाच्यता । किरातार्जुनीये ।
 सुहृदर्थमीहितमजिह्मधियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि । शिशुपालवधे ।

सूर्यापाये न खलु कमलं पुष्पति स्वामभिर्याम् । मेघदूते ।
 सूर्यं तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा । रघुवंशे ।
 सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ।
 सौख्यं धन्याः किमपि दधते सर्वसंपत्समृद्धाः ।
 स्तवे रवेरप्सु कृताञ्जलैः कृते न मुद्रती जातु भवेत्कुमुद्वती । नैषधीयचरिते ।
 स्तोत्रं कस्य न तुष्टये । कुमारसंभवे ।
 स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ।
 स्त्रियो नष्टा ह्यभर्तृकाः ।
 स्त्रियो यथा विचेष्टन्तां निष्कम्पं हि सतां मनः । कथासरित्सागरे ।
 स्त्रीचित्तमहो विचित्रमिति । कथासरित्सागरे ।
 स्त्रीचित्तस्येव दैवस्य को वेत्ति गहनां गतिम् । कथासरित्सागरे ।
 स्त्रीणां पतिः प्राणा न बान्धवाः । कथासरित्सागरे ।
 स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेषः । कुमारसंभवे ।
 स्त्रीणां भावानुरक्तं हि विरहासहनं मनः । कथासरित्सागरे ।
 स्त्रीणामलीकमुग्धं हि वचः को मन्यते मृषा । कथासरित्सागरे ।
 स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु । मेघदूते ।
 स्त्रीपुमानित्यनास्येषा वृत्तं हि महितं सताम् । कुमारसंभवे ।
 स्त्रीपुंवच्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टम् ।
 स्त्रीबुद्धिः प्रलयावहा ।
 स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः ।
 स्त्रीवचः प्रत्ययो हन्ति विचारं महतामपि । कथासरित्सागरे ।
 स्त्री विनश्यति रूपेण ।
 स्त्रीषु वाक्संयमः कुतः । कथासरित्सागरे ।
 स्त्रीष्वनर्गलचेष्टासु कस्येच्छा नोपजायते । कथासरित्सागरे ।
 स्थातुं नियोक्तुर्नहि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन । रघुवंशे ।
 स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः । कुमारसंभवे ।
 स्नापितोऽपि बहुशो नदीजलैर्गर्दभः किमु हयो भवेत्कचित् ।
 स्निग्धमुग्धा हि सत्स्त्रियः । कथासरित्सागरे ।
 स्निग्धो हि विरहायासे साधुवादं ददाति किम् । कथासरित्सागरे ।
 स्तुषात्वं पापानां फलमधनगेहेषु सुदृशम् ।
 स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगादिष्टे वस्तुन्युपचित्रसाः प्रेमराशीभ-
 वन्ति । मेघदूते ।

त्नेहः पापशङ्की । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

स्पृशन्ति न नृशंसानां हृदयं बन्धुबुद्धयः । नैषधीयचरिते ।

स्पृशन्त्यास्तारुण्यं किमिव नहि रम्यं मृगदृशः ।

स्पृशन्नपि गजो हन्ति ।

स्मर्तुमधिगतगुणस्मरणाः पटवो न दोषमखिलं खलूत्तमाः । शिशुपालवधे ।

स्रोतोरत्नं विबुधतटिनी ।

स्वकर्मसूत्रग्रथितो हि लोकः ।

स्वगृहे पूज्यते मूर्खः ।

स्वग्रामे पूज्यते प्रभुः ।

स्वजनस्य हि दुःखमग्रतो विवृतद्वारमिवोपजायते । कुमारसंभवे ।

स्वजनालोकवातेह्यो दुःखाग्निः कं न तापयेत् । कथासरित्सागरे ।

स्वजातीयविघाताय माहात्म्यं दृश्यते नृणाम् ।

स्वत एव सतां परार्थता ग्रहणानां हि यथा यथार्थता । शिशुपालवधे ।

स्वदेशजातस्य नरस्य नूनं गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा ।

स्वदेशे पूज्यते राजा ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ।

स्वपन्त्यज्ञा हि निश्चेष्टाः कुतो निद्रा विवेकिनाम् । कथासरित्सागरे ।

स्वपादाङ्घ्र्यवमानस्य कस्याज्ञां को हि मन्यते । कथासरित्सागरे ।

स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ।

स्वभावतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ।

स्वभावस्वच्छानां पतनमपि भाग्यं हि भवति ।

स्वमहिमदर्शनमक्ष्णोर्मुकुरतले जायते यस्मात् ।

स्वयशांसि विक्रमवतामवतां न वधूष्वघानि विमृषन्ति धियः । किरातार्जुनीये ।

स्वयमेव हि वातोऽग्नेः सारथ्यं प्रतिपद्यते । रघुवंशे ।

स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रमूतिः ।

स्वमुखं नास्ति साध्वीनां तासां भर्तृमुखं सुखम् । कथासरित्सागरे ।

स्वस्थः को वा न पण्डितः ।

स्वस्थे चित्ते बुद्धयः संभवन्ति ।

स्वादुभिस्तु विषयैर्हृतस्ततो दुःखमिन्द्रियगणो निवार्यते । रघुवंशे ।

स्वाधीनकुशलाः सिद्धिमन्तः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।

स्वाधीना दयिता सुतावधि ।

स्वामापदं प्रोज्झ्य विपत्तिमग्नं शोचन्ति सन्तो ह्युपकारि पक्षम् । किरातार्जुनीये ।
 स्वामिन्यसाध्यव्यसने सुखं सन्मन्त्रिणां कुतः । कथासरित्सागरे ।
 स्वेद्यमामज्वरं प्राज्ञः कोऽम्भया परिषिञ्चति । शिशुपालवधे ।
 स्वेनानलस्य स्फुटतां गियासोः फूत्कृत्यपेक्षा कियती खलु स्यात् । शिशुपालवधे ।
 हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ।
 हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिश्रा वर्जयन्त्यपः । अभिज्ञानशाकुन्तले ।
 हंहो पद्मसरः कुतः कतिपयैर्हसैर्विना श्रीस्तव ।
 हतं ज्ञानं क्रियाहीनम् ।
 हतं निर्णयकं सैन्यम् ।
 हतं सैन्यमनायकम् ।
 हतश्चाज्ञानतो नरः ।
 हतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ।
 हरति मनो मधुरा हि यौवनश्रीः । किरातार्जुनीये ।
 हसन्नपि नृपो हन्ति ।
 हस्तस्य भूषणं दानम् ।
 हा कष्टं खलु वर्तते कलियुगे धन्या नराः सज्जनाः ।
 हास्यादृते किमन्यत्स्यादतिलौल्यवतां फलम् । कथासरित्सागरे ।
 हा हा तथापि विषयान्न जहाति चेतः ।
 हितः परोऽपि स्वीकार्यो हेयः स्वोऽप्यहितः पुनः । कथासरित्सागरे ।
 हितप्रयोजनं मित्रम् ।
 हितभुञ्जितभुगशाकभुक् ।
 हितमारण्यमौषधम् ।
 हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः । किरातार्जुनीये ।
 हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।
 हितोपदेशो मूर्खस्य कोपायैव न शान्तये । कथासरित्सागरे ।
 हीनान्यनुपकर्तृणि प्रवृद्धानि निकुर्वते.....मित्राणि । रघुवंशे ।
 हेम्रः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा । रघुवंशे ।
 ह्यर्थो हि लोके पुरुषस्य बन्धुः ।
 हृदे गभीरे हृदि चावगाढे शंसन्ति कार्यावतरं हि सन्तः । नैषधीयचरिते ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अंशुकं हतवता ५१२।३
 अंशुकमिव शीत ५६६।४
 अंशुपाणिभिरती ४७३।२३
 अंसाकृष्टदुकूलया ५१५।१५
 अंतालम्बितवाम ३८।१६४
 अकरुण कातरम ५७२।२५
 अकरुणत्वमकार ८७।१४६
 अकरोः किमु ने ४९९।३
 अकलङ्कचन्द्रकल ४८९।१२३
 अकलितशब्दालं ४३।१३
 अकल्पः स्वाङ्गचे ६०८।१४१
 अकस्मादैकस्मि ४६१।६
 अकस्मादेव कुप्य ८१।३१
 अकस्माद्दृष्टि यो २२६।१७५
 अकाण्डवृत्तमान १५९।१६९
 अकाण्डपातजाता २४५।२३७
 अकारणाविष्कृत ८७।१४७
 अकिंचनस्य दा १०७।१०
 अकिंचिदपि कुल २५९।६२७
 अकुबेरपुगीविलो २९७।६१
 अकुलीनोऽपि २३०।२७८
 अकुले पतितो २४५।२४७
 अकूपाराद्वागि ३३६।५४
 अकुर्चारम्मोऽपि ३२८।३७
 अकृतोपद्रवः क २४१।१२९
 अकृत्यं मन्यते २५६।५३५
 अकृत्रिमप्रेमरसा ४००।७
 अकृत्वङ्गमतस्तत्र २८३।१५
 अकृत्वा निजदेश २३२।३४१
 अकृत्वा परसंता १०७।२
 अकृत्वा पौरुषं या २४५।२४०
 अकृत्वा हेलया ११२।७

अकृशं कुचयोः ४०१।२८
 अकृशं नितम्बभागे ४३३।८
 अक्षत्रारिकृताभि ५९२।३४
 अक्षमालापवृत्ति ८२।५३
 अक्षरद्वयमभ्यस्तं २४१।१३३
 अक्षरमैत्रीभाजः २९२।१२
 अक्षराणि परीक्ष्य २४५।२४४
 अखण्डमण्डलः १५४।६२
 अखण्डिता शक्ति १५५।९९
 अखर्वपर्वगतेषु ३४३।४३
 अखिलेषु विहंगे ३६०।१८०
 अगजाननपद्मार्के २।५
 अगणितगुणेन ४६३।१७
 अगस्तितुल्याश्च १४१।२
 अगस्त्यस्य मुनेः ३०७।६
 अगस्त्येन पयोरा ३१२।८
 अगाधजलसंचा ३७४।२
 अगाधहृदया भू २२६।१७२
 अगरेऽस्मिन्का ४४३।३१
 अगुणस्य हतं २४६।२६०
 अगुरुरिति वदतु ३७९।६२
 अग्निदाहे न मे ३९२।१८
 अग्निहोत्रं गृहं २४८।३१८
 अग्निहोत्रफला २५६।५३६
 अग्नीं दग्ध जले २४४।१९८
 अग्रसानुपु निता ४७३।२६
 अग्राह्य हृदयं ५७०।७६
 अग्रे कस्यचिद् ६१५।२६२
 अग्रे गीतं सरस ६१४।२४५
 अग्रे यान्ति रथ २१५।६
 अग्रे लघिमा प १०४।२४
 अग्रे व्याधः कर ३७०।११२

अग्र्यो भुक्तिमतां १४१।३
 अघटितघटितं १३३।३६
 अङ्गं केऽपि शशङ्करो ४९१।१६२
 अङ्गनिलीनगजानन १६।९
 अङ्गाधिरोपितमृ ११२।८
 अङ्गं गलितं पलितं १०९।२०
 अङ्गं चन्दनपाण्डु ५४८।५५
 अङ्गणं तदिदमुन्मद ३२२।६
 अङ्गनवेदी वसुधा ११०।७
 अङ्गं भूषणनिकरो ४३३।१३
 अङ्गमङ्गन संपीड्य ६०७।११८
 अङ्गं येन रथाकृतं ८।५३
 अङ्गानामतितानवं ४९३।३
 अङ्गानि खेदयसि ४९३।१२
 अङ्गानि मे दहतु ४६४।४१
 अङ्गारैः खचितेव ५४६।२६
 अङ्गासङ्गिष्णुनाल ४४४।५५
 अङ्गाः संजातभङ्गा १७४।४०
 अङ्गुलिभङ्गविकल्पन ५९४।१८
 अङ्गुलीकिसलयाग्र ५०१।१
 अङ्गुलीभिरिव केश ४८३।२७
 अङ्गुलीपु कुरङ्गाक्ष्याः ४२३।२४६
 अङ्गुल्यग्रनखेन बाष्प ४९८।२२
 अङ्गुल्यग्रनिरोधत ५५२।११८
 अङ्गुल्या कः कपाटं ३८।१६६
 अङ्गेन केनापि विजेतु ४३०।३८६
 अङ्गेऽनङ्गज्वरहुतवह ४६४।४८
 अङ्गेष्वभरणं करोति ४६७।९०
 अङ्घ्रिदण्डो हरेरुर्ध्व २९।५०
 अचकमन सपल्लां ४६४।३८
 अचतुर्वदनो ब्रह्मा ५५।५५

१ माघस्य. २ अमृतवर्धनस्य. ३ कर्णोत्पलस्य. ४ शार्ङ्गधरस्य. ५ भारवेः. ६ व्या-
 सस्य. ७ कालिदासस्य. ८ वल्लभदेवस्य. ९ भर्तृहरेः. १० बाणभट्टस्य. ११ वासिष्ठात्.
 १२ श्रीभोजदेवस्य. १३ श्वेमेन्द्रस्य. १४ बिह्वणस्य.

अचलं चलदिव चक्षुः ४०७।१३
 अचला कमला कस्य २५७।५६३
 अचिन्तितानि दुःखा १३२।१७
 अचिन्त्याः पन्थानः ७७।१८७
 अचिराधिष्ठित २३३।३६६
 अचिरेण परस्य २३४।३८७
 अचोद्यमानानि १३२।१३
 अच्छप्रकाशवति ४९१।१५४
 अच्छिन्नं नयनाम्बु ४६६।७०
 अच्छिन्नामृतवि ४३९।२५
 अच्युतभक्तिवशा २९६।४८
 अजनि प्रतिदिन ४५६।७
 अजन्मा पुरुषस्ता २३१।३०८
 अजरामरवत्प्राज्ञो २५२।४२७
 अजस्रं लसत्पद्मि ३२९।६
 अजस्रमभ्यासमु १५७।१३०
 अजातमृतमूर्खा १३१।५
 अजातमृतमूर्खेभ्यो १३१।६
 अजानन्दाहति ६१२।२१४
 अजामिव प्रजां २२४।१२२
 अजायुद्धमृषिश्चा २३७।२७
 अजीयतावर्तेशुभं ४२३।२२९
 अङ्गः सुखमारा ६०।१९
 अङ्गतया प्रेम्णा ३४५।७३
 अज्ञातपाण्डित्य ६०।२७
 अज्ञातशास्त्रसद्भा ६६।५
 अज्ञातेन्दुपराभवं ४२१।२०५
 अज्ञानामविराम १४६।२०
 अज्ञानेन पगङ्गु ५०१।१२
 अज्ञो वा यदि २३६।४१६
 अङ्गति रजनिरु ४९७।७
 अङ्गनस्य क्षयं २३८।४३
 अङ्गलिरकारि १४४।८
 अङ्गलिस्थानि ६८।३
 अङ्गलौ जलमधी ५५१।९८
 अटलकटकघोटव १७४।३५

अटवी कीदृशी ३१२।६
 अट्टशूलाः जनप २९३।१५
 अणुरप्यसतां स १२६।४
 अत एव निपीयते ५६९।६१
 अतनुज्वरपीडिता २९७।६०
 अतन्द्रचन्द्राभरणा ४०४।५
 अतसीकुसुमोपमेय ३३।१०६
 अतसीपुष्पसंकाशं २८३।१९
 अताडयत्पल्लवपा ५४२।१०५
 अतिकुपिता अपि ७२।९४
 अतिक्रान्तः कालो ६०२।५३
 अतिगम्भारे भूपे २३३।३७०
 अतितेजस्व्यपि २३३।३६५
 अतिथिबालकः प २४४।२०६
 अतिदपे हता लङ्का २५०।३८३
 अतिदाक्षिण्ययुक्ता २४९।३५३
 अतिदानाद्दुर्लभं २३७।२०
 अतिदीर्घजीविदो ५२।१०
 अतिदूरपथश्चा २४७।२९८
 अतिपरिचयादव २६३।७२४
 अतिपरिचयादव २६३।७२३
 अतिपरिचयादव २६३।७२२
 अतिपूजिततरेयं ४१५।७५
 अतिपेलवमतिप ८४।९७
 अतिप्रचण्डा बहु २७२।९२२
 अतिबहुतरलजा ४२९।३६०
 अतिमन्दचन्दन ५४३।१२६
 अतिमलिनं कर्तं ८३।८९
 अतिमात्रभास्वर १२४।८
 अतिगमणीये का ५६।१४
 अतिविततगगन ४०।३
 अतिविपुलं कुच २१।३
 अतिव्ययोऽनवे २२५।१४३
 अतिशयितकदम्ब ५५३।१३
 अतिसाहसमतिदु १०२।३३
 अनुहिनरुचिना ५३१।१५

अत्तुं वाञ्छति वा ५९६।५९
 अत्यच्छं सितमंशु ५४७।२८
 अत्यच्छेनाविरुद्धे ३९२।२०
 अत्यन्तमन्थ २७४।९५५
 अत्यन्तविमुखे दै ९५।९
 अत्यपूर्वस्य राग ४३१।४०६
 अत्यादरादध्ययन १५६।१०६
 अन्यायतैर्नियम १५८।१४३
 अत्यार्यमतिदातारमति ९०।५
 अन्यासना विनाशाय २४१।१२४
 अत्युक्तौ यदि न प्रकु २०४।१३
 अत्युक्ताः परितः १६५।२३२
 अत्युच्छिन्ने मन्त्रिणि २३३।३७८
 अत्युन्नतस्तनमुरो ४०८।२२
 अत्युल्लसद्विसरहस्य ५।२५४
 अत्युष्णात्सवृतादन्ना २५९।६२८
 अत्र मन्मथमिवाति १८६।१९०
 अत्रस्यः सखि लक्ष ३६२।२२३
 अत्रान्तरे च कुलटा ४९१।१५३
 अत्राशितं शयितमत्र ४४०।२
 अत्रिलोचनसंभृत २९५।४१
 अथ कोकिल कुरु ३५६।१२९
 अथ नभसि निरीक्ष्य ५५५।५२
 अथ पथिकवधदहनः ४८२।१०
 अथ प्रमत्तेन्दुमुखी ५६०।१३
 अथ बद्धजटे गमे ५९०।५
 अथ मन्मथवाहिनी ४८३।१७
 अथ लक्ष्मणानुगत ४८४।५६
 अथ वामिनिविष्ट ६०।३२
 अथ सान्द्रसांध्य ४७७।३
 अथ स्फुरन्मानविधु ५४९।७२
 अथ स्वस्थाय देवाय १।१
 अथेदं रक्षोभिः ५९१।३२
 अथोच्चैर्जैरु १९३।१
 अथोपगृहे शरदा ५६०।३
 अदः ममित्संमुख २०६।१५

१ भारवेः. २ अमरकस्य. ३ व्यासस्य. ४ भर्तृहरेः. ५ मेघस्य. (विषमादित्यस्य इति केचित्.) ६ बह्मण्यस्य. ७ सुबन्धोः. ८ अरसीठक्करस्य. ९ क्षेमेन्द्रस्य. १० माघस्य. ११ श्री-भोजदेवस्य. १२ महामनुष्यस्य.

अदम्भा हि रम्भा ४०५।१७
 अदातारं दातृप्रवर १५९।१५६
 अदाता वंशदोषेण २५०।३८२
 अदातुर्मानसं कापि १०२।२९
 अदुर्गो विषयः कस्य २२१।६४
 अदृष्टपूर्वमस्माभिः ५५९।९७
 अदृष्टमुखमङ्गस्य १०३।८
 अदृष्टव्यापारं गतव ३६३।२३९
 अदृष्टे दर्शनेत्कण्ठा ४६८।१
 अद्भुतस्तर्कपाथोधि ६४।१
 अद्य द्यूतजिताथ ५१२।४
 अद्य धारा सदा १७७।८३
 अद्य शीतं वरी ५६३।७
 अद्यापि तत्प्रचल ४४७।३९
 अद्यापि तां कन ४४७।४१
 अद्यापि तिष्ठति ४४८।५३
 अद्यापि दुर्निवा ७२।१०६
 अद्यापि नूनं हर ४५३।१२५
 अद्यापि नोज्झ ७५।१६१
 अद्यापि सा मन ४४७।४२
 अद्यापि सुन्दरि ४६९।१२
 अद्यापि स्तनशै ४८७।९५
 अद्याप्युन्मद ५९७।७
 अद्यारभ्य कठो ५८९।४५
 अद्यारभ्य यदि ४९९।९
 अद्यैव हसितं गी ६११।१९१
 अद्योत्सङ्गवसद्गु ५२९।३०
 अद्विसंवीक्षणं ४६१।१
 अद्वैतं सुखदुःख ७९।२१२
 अद्वैतोक्तिपट्ट ६१५।२५५
 अधः करोषि य ३४०।४
 अधना धनमिच्छ २४७।२८९
 अधर्म बाधते भू २६२।६९८
 अधरः किसलय ४०७।८
 अधरं खलु बिम्ब ४१८।१४५
 अधरममृतं कः ४१९।१५३

अधरस्य मधुरि २६६।७९९
 अधरे नववीटि ४०१।२९
 अधरे मधुरा सर ४३४।३०
 अधरोऽयमधीरा ४१८।१४१
 अधरोऽसौ कुरङ्गा ४१८।१४४
 अधाक्षीवो लङ्का १८०।१२३
 अधारि पद्मेषु त ४०३।१
 अधिकतरलतल्पं ४५९।१२
 अधिगमनमनेका ३२९।११
 अधिगतपरमार्था ५९।२५
 अधिदेहलि हन्त ४४२।१५
 अधिपञ्चवटीकुटी ३०।६६
 अधिभिल्लपल्लिगल्लं ५६।९
 अधियामिनि गज ४८१।६
 अधिरजनि जगा ५०१।२
 अधिलवङ्गममी ५६६।११
 अधिश्चिरुधाने ३८२।११८
 अधीतव्यवहारज्ञं २१९।२६
 अधीतिवोधाचर १५६।१२०
 अधीन्य चतुरो ६१४।२३२
 अधुना मधुराप २९५।४६
 अधुतपरिपतन्नि ४४६।३०
 अधोऽधः पश्यतः २५३।४६७
 अधोविधानात्क १५७।१३१
 अध्याक्रान्ता व १६०।१७४
 अध्यायोधनवेदि २०५।२४
 अध्याहारः स्मर २०८।३५
 अध्वनि पदग्रहप ४५।१२
 अध्वन्यध्वनि त ३७५।१०
 अध्वन्यध्वनि भू ३८४।१४२
 अध्वन्यस्य वधू ५४५।१४३
 अध्वन्यैर्मकरन्द ५४५।१४५
 अध्वानं नैकचक्रः ४७६।६९
 अनङ्कुरितकूर्चकः ५७०।७१
 अनङ्गमङ्गलभुवस्त ४१४।७२
 अनङ्गरङ्गपीठोऽस्याः ४३०।३८३

अनङ्गेनाबलासङ्गा ३९९।१
 अनङ्गोऽयमनङ्गत्वा ५०५।११
 अनधिगतमनोर ५०६।४४
 अननुरणन्मणिमे ४३१।४१०
 अनन्तपदविन्या ४८।१२
 अनन्तपारं किल २७०।८७९
 अनन्यक्षुण्णश्री ५२९।२४
 अनन्यसाधारण ४२८।३३६
 अनभिद्या परस्वे २३८।३८
 अनभिज्ञो गुणानां २२९।२७१
 अनभ्रवृष्टिः श्रवण ४६।२७
 अनयनपथे प्रिये ४६३।७
 अनयोरनवद्याङ्गि ५०५।१६
 अनर्घ्यमपि माणिक्यं २४८।३२१
 अनर्थित्वान्मनुष्याणां ५६७।१४
 अनलस्तम्भनविद्यां ४५६।६
 अनल्पदग्धारिषु १५७।१२५
 अनवरतधनुर्ज्या २१६।२
 अनवरतपरोपकरण ७१।८९
 अनवसरे गुणवानपि ११७।३०
 अनवसरे च यदुक्तं २६५।७५६
 अनसि सीदति सैक ३७२।१४२
 अनस्तमितसारस्य ३४३।४९
 अनाकाशे चन्द्रः ४२१।१९७
 अनाकूतैरेव प्रिय ४०८।२७
 अनागतविधातार ९०।६
 अनाप्रातं पुष्पं कि ४०८।२५
 अनादायी व्ययं २६०।६५३
 अनादिष्टोऽपि भूप २२२।९१
 अनादृतचमूपनिग्रहि २२।२२
 अनायके न वस्तव्यं २३८।३६
 अनायासकृशं मध्य ४०७।४
 अनारतपरिस्खल २०१।१८
 अनार्यप्रज्ञानामिह ५७५।३४
 अनालोच्य प्रेम्णः ४९८।१४
 अनाहूतो विशेषस्तु २५४।४७६

अनिभालित एव ३४३।५५
 अनिराकृतितापसे ८६।१३४
 अनिर्दयोपभोगस्य ४९३।१
 अनिलोद्भितकार्यस्य २४५।२३८
 अनिल निखिलवि ३३८।८
 अनिशं मतङ्गजानां ३६४।१५
 अनिशमपि मकर ४४६।२०
 अनिष्ठादिष्टलामेऽपि २५२।४३३
 अनिःसरन्तीमपि २०६।१६
 अनुकुरतः खल ७२।९५
 अनुकूलविधायि ३१६।६२
 अनुकूलां विमलाङ्गी २६४।७५३
 अनुकूले विधौ देयं ९८।१
 अनुकूले सति १३३।४०
 अनुक्षणमनुक्षणं २०७।२५
 अनुगन्तुं सतां २३६।१
 अनुचितकर्मा २६३।७२९
 अनुचितमेवाव १३३।४१
 अनुच्छिद्यो देवै ४२१।२००
 अनुदिनमधिकं ४५९।१०
 अनुदिनमनुकूल २७३।९४३
 अनुदेहमागतवतः ५०२।५
 अनुनयति पति ५८३।४४
 अनुनयमगृहीत्वा ५२३।२
 अनुनेतुं मानिन्या २९०।२९
 अनुपालयतामुदे २३४।३८८
 अनुभवत ददत ९०।१५
 अनुभवत युक्त्यो ५४३।११८
 अनुभवन्नवदोल ५४०।५६
 अनुममार न मा ४५३।१२८
 अनुययौ विविधो ५५४।३३
 अनुयातानेकजनः २३३।३७५
 अनुरागवती संध्या १३३।३५
 अनुरागवन्तमपि ४७४।३८
 अनुरागवर्तिना ४६३।१६
 अनुलेपनानि कुसु ४७९।२०
 अनुवर्तं वनराजि ५६१।३४

अनुसरति करिक १०४।२२
 अनूनवेगादयमद्वि १८८।३
 अवृतं सत्यमित्याहु ५६८।२१
 अवृतं साहसं माया ५६७।१
 अनेकविद्वज्जनरत्न १५०।७
 अनेकशास्त्रं बहु २७०।८७८
 अनेकसंशयोच्छे ४४।२
 अनेकसुपिरं वायं २८९।५
 अनेके फणिनः स ३७४।१६४
 अनेन पर्यासयता १५६।११९
 अनेन मर्त्यदेहेन २३८।४१
 अनेन रम्भोर ४२०।१८०
 अनेन सर्वार्थिकृता १५६।११४
 अन्तः कटुगपि लघु ७२।१०५
 अन्तःकरणतत्त्वस्य १३०।५
 अन्तःकुटिलतां विभ्र ३४५।७४
 अन्तः कृजदुदारकण्ठ ५०८।७५
 अन्तःकृगः सौम्य ५६७।७
 अन्तःक्रोधोजि २९।४८
 अन्तःपुरचरः सा २२९।२६३
 अन्तःपुरुषनाथ्य २३१।३२८
 अन्तःपुराणां वि २१४।३
 अन्तःपुरीयसि १५८।१४५
 अन्तःप्रतममरुसै २७५।९७२
 अन्तःसंतोषवा २१२।८१
 अन्तःसारैरकुटिली २१९।२७
 अन्तःसारविहान ५९।७
 अन्तःकः पर्यवस्था ६०९।१६५
 अन्तरङ्गमनङ्गस्य ४०७।२
 अन्तरायतिमिरो २।१५
 अन्तर्गता मदनव ४५७।२०
 अन्तर्गतैर्गुणैः वि ११७।३६
 अन्तर्गुदानर्थान ४६।२४
 अन्तर्नाडीनियमि १३।११४
 अन्तर्बलान्यहम ३६५।२७
 अन्तर्भूतो निवस ६०।२२
 अन्तर्मलिनदेहेन ८२।६२

अन्तर्मलिनसंसर्ग १२६।२
 अन्तर्मोहनमौलि ३८।१६१
 अन्तर्वसति मार्जा ३६७।५९
 अन्तर्वाणि मन्य ८६।१४०
 अन्तर्विषमया ह्ये ५६८।२२
 अन्तर्विष्णोखिलो १७५।५५
 अन्तर्हिते शशिनि ५२४।१२
 अन्तर्भिष्ट्राणि ३८८।२०८
 अन्तस्तारं तरल ४४३।३९
 अन्तिकान्तिकगते ४८४।३८
 अन्त्रप्रोतवृहत्कपा ५९८।५
 अन्त्राकल्पचलत्प ५९७।१०
 अन्त्रैः कल्पितम ५९७।३
 अन्त्रैः स्वरपि ५८८।३५
 अन्धकारागरल ४८३।२१
 अन्धत्वमन्धममये २६६।७९६
 अन्नं दानाग्नयं २४४।२१७
 अन्नवस्त्रसुवर्णानि ३०४।१९
 अन्यकालपरिहा ५१६।१४
 अन्यतो यदि न १०४।२९
 अन्यत्र भाष्माद्रा ६०७।१२१
 अन्यत्र यापितनिशं ५२८।१७
 अन्यत्र ग्रयं कुसु ५४२।१०६
 अन्यत्र व्रजतीति ५८५।७७
 अन्यथैव हि सौहा १२७।४
 अन्यदा भूषणं पुं २४३।१८१
 अन्यप्रतापमासा २५५।५०३
 अन्यं मनुष्यं हृद ५६९।६६
 अन्यमाश्रयते २४९।३३३
 अन्यमुखे दुर्वादो २६३।७३०
 अन्ययान्यवनिता ५१०।३१
 अन्यवर्णपरावृत्या ५६।३
 अन्यस्त्रीसृष्ट्याल ३१०।३८
 अन्यस्य लगति ८५।११७
 अन्या जगद्धितम ५८।२४
 अन्यानि शास्त्राणि ६६।३
 अन्यायवित्तेन कृ २६८।३१

अन्यायोपार्जितं २५८।५९७
अन्यार्थमङ्गीकृत १५६।१०८
अन्या सा सरसी ३५०।२९
अन्यासु तावदुपम ३५३।७९
अन्यास्ता गुणरत्न १६७।२५०
अन्यूनं गुणममृत ५५१।१०९
अन्यूनोन्नतयोऽति १९४।२२
अन्ये ते जलदायि ३५८।१६२
अन्ये ते विहगाः ३५९।१६६
अन्येऽपि सन्ति ३५८।१५९
अन्येऽपि सन्ति क ३९३।२८
अन्येयं रूपसंपत्ति ४०७।३
अन्योन्यमुत्पीडय ४२४।२७४
अन्योन्यास्फालमि ५९९।१३
अन्योन्याहतिदन्त ५६५।५२
अन्योन्येषां पुष्करै १९७।७१
अन्योऽपि चन्दनत ३३४।३७
अन्वयागतविद्या २४१।१२७
अपः पिबन्प्रपापा २९३।२३
अपकुर्वन्नपि प्रा ६८।९
अपक्रान्ते बाल्ये ४०९।३१
अपण्डितास्ते पु ५६९।६९
अपनुषारतया ५३९।४९
अपत्यदर्शनस्य २४३।१९३
अपदो दूरगामी २८८।१
अपनीतपीरमला ३५२।५५
अपमानं पुरस्कृ २४७।२९९
अपराधी नूनम ४९३।८
अपराधेऽपि निः २२७।२०४
अपराधो न मेऽ २५३।४४७
अपराहर्षातलत ४७४।३३
अपरीक्षितलक्षण ६४।२
अपर्णेयं भूभृद्वन २०२।२२
अपर्णेव लता से १५।३
अपर्याप्तभुजाया ४३०।३७४
अपवादादभीत ८२।५६
अपसरणमेव शर ३४९।८

अपसरत रे दूरा ५७०।७४
अपसरति न च ४४६।२७
अपसर मधुकर ३५२।५०
अपसारय घनसा ४४१।७
अपहरति महत्त्वं १४२।७
अपहस्तितबान्ध ५९०।१६
अपहाय शनैः ५२८।७
अपाकृत्याशेषा ५६१।४४
अपाङ्गतरले दृ ४०५।२७
अपाङ्गसंमार्गं त ४९२।३
अपानिधि वारि ७४।१४५
अपायसंदर्शन २६८।८३६
अपायि मुनिना २०७।२८
अपारः पाथोधिः ३६०।१९४
अपरिव्यापारि १४६।१५
अपि कापुरुषो २३०।२७९
अपि तद्वपुषि प्रसर्प ४२५।२८७
अपि त्वया कैरविणि ३८९।२२१
अपि दलन्मुकुले ३५३।७४
अपि दिनमणिषे ५६४।२६
अपि दोर्भ्यां परि ९०।१९
अपि पिषत च ४८९।१२७
अपि मरणमुपैति ४४२।१७
अपि मुदमुपया ४९।३२
अपि मृगाक्षि तवा ४१८।१४६
अपि मेरुपमे प्रा १०८।९
अपि विधिः कुसु ४५३।१३२
अपि वेत्ति षडक्ष ८६।१३५
अपि शिशिरतरो ५४६।१५
अपि संपूर्णतायु २५६।५२३
अपि संमानसंगु २३०।२८३
अपि स्थाणुवदा २२९।२५८
अपि स्वल्पमस २३०।२७७
अपीतक्षीबकाद ५६०।२
अपुत्रस्य गृहं शू २५३।४५४
अपजितैवास्तु ४६२।१
अपूर्वः कोऽपि ८०।७

अपूर्वः कोऽपि ४४।१
अपूर्वं चौर्यमभ्य ५०४।४
अपूर्वारसना व्या ८१।४७
अपूर्वेयं धनुर्विद्या १५१।१५
अपूर्वो दृश्यते व ४४६।११
अपूर्वो भाति भा ४८।७
अपूर्वोऽयं मया २९०।२६
अपृष्टस्तु नरः २३१।३०७
अपेक्षन्ते न च ६९।४२
अप्याकरसमुत्प ३४३।४८
अप्यापत्समयः ७०।६०
अपृन्नतपदारूढः २३१।७५
अप्येकवंशजनुषो २६६।७९५
अप्येत्सुक्ये म ५१५।१३
अप्सु प्रवन्ते पा ६११।१९४
अप्रकटीकृतश २६५।७७६
अप्रगल्भस्य या २४९।३५०
अप्रगल्भाः पद ५६।१
अप्रतिबुद्धे श्रोत २६४।७४२
अप्रभूततमनीयसि ५२०।९
अप्रमन्नमपराद्धरि ५०९।१७
अप्राकृतस्य चरिता ५८८।२८
अप्राज्ञेन च कातरे २१४।९
अप्राप्तकालं वचनं २२५।१३९
अप्राप्यतानि दुःखा १०७।५
अप्रियवचनदरिद्रैः ७०।७४
अप्रियस्यापि पथ्य २५४।४८७
अप्रियाण्यपि कु २५४।४८६
अफलानि दुरन्ता २४९।३५६
अबलाव्यविग्रहश्री २०।२
अबला यत्र प्रबला २६४।७४७
अबले सलिले तप ४२०।१७५
अबुद्धिमाश्रितानां २२६।१६९
अबुधा अजंगमा अ २६४।७३६
अबुधैरर्थलाभाय १०१।७
अब्जं त्वज्जमथाब्ज ३९२।१५
अब्दैर्वारिजिघृक्षया २०४।१५

१ विकटनितम्बायाः. २ माघस्थ. ३ कालिदासस्थ. ४ नारायणभट्टस्थ. ५ बाणभट्टस्थ. ६ भारवेः.
७ त्रिविक्रमभट्टस्थ. ८ दामोदरगुप्तस्थ. ९ जयदेवस्थ. १० बिह्वणस्थ. ११ अमृतदत्तस्थ. १२ व्यासमुने.

अन्धेरम्भः स्थगित ३९७।९५
 अभितापसंपद ४७४।३०
 अभितिगमरादिम् ४७४।३९
 अभिद्रोहेण भूताना २५०।३६४
 अभिनयान्परिचेतु ५३९।३९
 अभिनवनलिनीकि ४६३।१३
 अभिनवनलिनीवि ३५३।७२
 अभिनवनवनीतप्री ३३।१११
 अभिनवनवनीतस्त्रि ३३।११२
 अभिनवपुलकाली ५१७।३२
 अभिनवयवसश्री ५५५।५३
 अभिभवति मनः ५५४।२५
 अभिभूतोऽप्यवज्ञा २३।१।३२७
 अभिभूय सतामव ४७४।४४
 अभिमतफलदाता १५९।१६८
 अभिमतमहामानस १४२।९
 अभिमानधनस्य ११४।२७
 अभिमानवतो म २३४।३९१
 अभिमुखनिहतस्य २३३।३६८
 अभिमुखपतयालु ५१९।११
 अभिलषन्ति तवा ४१८।१४७
 अभिलषति यदि ४५४।१४७
 अभिवीक्ष्य सामि १९२।३८
 अभिविषेणयिषुं ५६६।९
 अभिमुक्तायां यस्यां ११४।३०
 अभ्यूताची पिङ्गा ५२५।३६
 अभूदम्भोराशेः ८८।१६५
 अभेदेनोपास्ते ७७।१८९
 अभ्यासः कर्मणां ४०४।१
 अभ्युत्थानमुपाग ५७२।३६
 अभ्युद्धृता वसुम १५७।१३५
 अभ्युन्नतस्तनयुग ४९२।४
 अभ्युन्नतारुह ४३२।४१२
 अभ्युन्नतेऽपि ज ३४८।४
 अभ्रच्छाया खल २४२।१५१
 अभ्रच्छाया तृणा २४८।३२४

अभ्रध्वानैर्मुखरि ४६५।५५
 अभ्रदयन्मधुगन्ध ५३९।५२
 अभ्रन्त्रमक्षरं ना २४२।१५८
 अभ्रन्दमणिनूपुर ५६४।३८
 अभ्रतरुकुसुम ३५२।५३
 अभ्रलमृणालका ४०६।३६
 अभ्रलात्मसु प्रति ४८५।६२
 अभ्रितगुणोऽपि ११७।३४
 अभ्रितः समितः १५२।३६
 अभ्रमी तटसमीप ५२९।२२
 अभ्रमी तिलास्तैलि ३९४।४२
 अभ्रमी पृथुस्तम्बभृ ५६०।२२
 अभ्रमी शिरीषप्रस ५४९।६२
 अभ्रमीषां जन्तूनां ६१०।१७९
 अभ्रमीषां प्राणानां १०९।२९
 अभ्रमी समुद्रतसरो ५६१।२७
 अभ्रमुं कालक्षेपं त्य ३३५।५३
 अभ्रमुना मरुकूपेन ३४७।३
 अभ्रमुष्मिन्नारामे ३६०।१९२
 अभ्रमुष्मिन्नुद्यानदु ४७९।२९
 अभ्रमुष्मिन्नुद्याने ३६०।१९०
 अभ्रमुष्मिन्नाव्यामृ ४२९।३६२
 अभ्रमुष्य दोर्म्याम ४०३।३
 अभ्रमुष्य मुषिता ल ४१४।६६
 अभ्रमुष्य विद्या १५६।१२१
 अभ्रमुष्या लावण्यं ४०५।३०
 अभ्रमुष्योर्विभर्तुः १५९।१६४
 अभ्रमूल्यस्य मम ४३१।४०३
 अभ्रमृतं शिशिरे व २५५।५०८
 अभ्रमृतस्यैव कुण्डा ४००।५
 अभ्रमृतजलधेः पा ४६।३४
 अभ्रमृतद्रवमाधुरी ४२२।२१८
 अभ्रमृतं किरति हि ७२।१००
 अभ्रमृतं तदधरवि ४०४।११
 अभ्रमृतद्रवैर्विदधद ४८५।६१
 अभ्रमृतं दुर्लभं नृणां २४१।१२५

अमृतममृतं कः ४०२।५०
 अमृतममृतं चन्द्र ४३९।१८
 अमृतवचनलीला ३६०।१८९
 अमृतोत्प्रेक्षणे चा ४८।१०
 अम्बरं विनयतः ५१३।२३
 अम्बरमम्बुनि प २९७।५८
 अम्बरमेघ रमण्यै ५६३।९
 अम्बरविपिनमि ४७८।५
 अम्ब श्राम्यसि ३६।१४७
 अम्ब श्वश्रु ५७६।५६
 अम्बा कुप्यति २८७।६३
 अम्बा तुष्यति ९६।१८
 अम्बुजमम्बुनि ५९३।८
 अम्बुजमम्बुनि ४१९।१७१
 अम्भः कर्ममतामु १८४।१६०
 अम्भसा भिद्यते २५५।५०२
 अम्भामि जलज २५३।४६५
 अम्भोजप्रकरो ३५७।१४५
 अम्भोजाक्ष्याः पु ५८१।२४
 अम्भोजिनीवन ३५०।१५
 अम्भोधिः स्थल १३८।११८
 अम्भोमुचां मलिल ३२६।६
 अम्भोरुहमये ज्ञात्वा ३०५।३१
 अम्भोरुहाक्षि शंभो ५८६।९७
 अम्भोवाहमुराद्विषो ५५९।१०८
 अम्भानपङ्कजा माला ३०३।११
 अयः पिण्ड इवोत्तसे ८०।१७
 अयं खलु मृणालिनी ५३१।१२
 अयं च सुरतज्वाला ५७९।२
 अयं त्रयाणां ग्रामाणां ४२२।२१४
 अयं दरिद्रो भवति १५७।१२८
 अयं निजः परो वेति १००।९
 अयं नेत्रादत्रैरजनि ४८६।८०
 अयं पटो मे पितृङ्ग ५९५।३९
 अयं पुगः पार्वण ४९०।१४७
 अयं मृगः समाया २८३।७

१ माघस्य. २ भारवेः. ३ कालिदासस्य. ४ श्रीधनददेवानाम्. ५ श्रीभास्करस्य. ६ भर्तृहरः.
 ७ भोजराजकविर्गस्य. ८ सुरारेः. ९ राजशेखरस्य. १० अचलस्य. ११ रामस्य. १२ विहङ्गस्य.
 १३ राजानकश्रीविजयपालस्य. १४ शार्ङ्गधरस्य. १५ भट्टकपर्दिनः. १६ क्षेमेन्द्रस्य.

अयं मृदुमृणालिनी ५२६।४३
अयं मे वाग्गुम्फो ४९।३४
अयं मार्तण्डः किं १५९।१६१
अयं रत्नाकरोऽम्भो ३४०।६
अयं रेवाकुञ्जः ५७५।३५
अयं वारामेको ३४१।२३
अयं विपाको वद क ४५९।७
अयं स्वभावः स्वत ७४।१७३
अयश्चणकचर्वणं १०३।४३
अयमङ्कुरभाव एव ४०८।१४
अयमतिजरठाः प्रका २१५।१
अयमपि खरयोधि ४७५।५५
अयमपि पुरुहूत ४७५।५८
अयमभिनवमेघ २१५।२
अयममृतनिधानं १३५।८४
अयमवसरः सरस्ते ३४६।२
अयमविचारितचारु १२८।४
अयमसी गगनाङ्गण ४७४।४३
अयमुदयमहीभृन्मू ५२५।३१
अयमुदयति चन्द्रश्च ४८५।७६
अयमुदयति चन्द्रो ४८५।७५
अयमुदयति मुद्रा ५३१।१०
अयमुदितो हिमरश्मि ३०८।११
अयशः प्राप्यते येन २५६।५३१
अयाचितः सुखं १३२।१८
अयि किं गुणवति ३८०।८२
अयि कुरङ्गि तपो ३७०।१०३
अयि कुरङ्गि तुर ३७०।१०४
अयि जलद यदि ३३३।१६
अयि त्यक्तासि क ३९५।५७
अयि दलदरविन्द ३९०।२३४
अयि दुष्कृतकेन ३८७।१८१
अयि बत गुरुग ३९५।६०
अयि मकरन्दस्य ३८९।२१६
अयि मन्मथचूत ५०६।३४
अयि मलयज म ३७७।४२
अयि मालति सौ ३८०।८५

अयि रोषमुरीक ३४१।१४
अयि सखि शस्त २९६।५०
अयुक्तं युक्तं वा २३५।४१३
अयुक्तं स्वामिनो २४५।२२८
अयुक्तं बहु भा १४८।४
अयुद्धे हि यदा प २२८।२१९
अये कीर श्रेणी ३६०।१९३
अये केयं लीला ४३९।१५
अये को जानीते ५७५।३८
अये ताल व्रीडां वज ३८४।१४१
अये नीलप्रीव क ३५९।१७२
अये नृपतिमण्डली २०४।१२
अये मधुप मा कृथा ३५४।९९
अये मातहंष्टा मुख ४१३।४०
अये मातस्तातः क २०२।२१
अये यदि समीहसे १८५।१७६
अये लाजानुचैः ९६।३१
अये वापीहंसा निज ३६३।२३३
अये वारां राशे ३४१।२४
अयेऽस्तमयते शशी ४९८।१५
अये हलावेलातुलित ३३५।५२
अरक्षितं तिष्ठति १३३।४७
अरण्यं मारङ्गगिरि २७६।९९०
अरण्यरहितं कृतं ६१।३७
अर्गातरयमुपति ४५६।१७
अरविन्दमिदं वीक्ष्य ४४६।१५
अरविन्दवृन्दमकर ५२८।९
अरविन्देषु कुन्देषु ३८१।९८
अरसिकजनभाषण २६५।७५४
अरातिविक्रमालो १५४।६३
अरावप्युचितं का २२६।१७१
अरुचिनिशया २७३।९३१
अरुणकिरणजालं ५२२।५
अरुणजलदराजी ५२५।३०
अरुणनयनं सभूभ ६।२८
अरुणरागनिषेधि ५३९।५३
अरुणिताखिलशै ५४०।६९

अरुणे च तरुणि ४९७।६
अरुन्धतीकामपुरं ४३२।४१७
अरैः संघायते ना २२२।८७
अर्कच्छायं तिरय ४३९।२०
अर्घ्याम्बुधिरिन्दु २१०।६२
अर्विष्मन्ति विदा १९।२
अर्जुनः कृष्णसंयु ४१४।६४
अर्जुनस्य इमे वा २९२।४
अर्जुनीयति यद ९४।१४
अर्थः सुखं कीर्ति १११।९
अर्थग्रहणे न तथा ८५।१११
अर्थनाशं मनस्त २३७।२८
अर्थप्राणविनाश ६१५।२६१
अर्थगमोनित्य २६७।८२३
अर्थतुराणां न गु २६९।८४५
अर्थो न सन्ति ९६।२८
अर्थानामर्जनं का २६०।६४१
अर्थानामीशिषे ११५।४४
अर्थान्केचिदुपास ५०।४०
अर्थार्थी जीवलो ९३।१
अर्थोहरणकौशल्यं ५८।१४
अर्थो हसन्त्युचि २७४।९५६
अर्थिनां कृपणा १५३।५३
अर्थिनि कवयति १०२।३६
अर्थिने न तृणवद्धन ९९।२१
अर्थिप्रत्यर्थिलक्षं १५३।५०
अर्थिभ्रंशवद्भव १६०।१८३
अर्थो करोति दैन्यं १०७।१२
अर्थो लाघवमुच्छ्र २८०।१०३१
अर्थेन तु विहीनस्य ९५।७
अर्थो गिरामपिहितः ४६।२९
अर्थो नराणां पति २७०।८६८
अर्थो नाम जनानां ५९५।२७
अर्थो विनैवार्थनयो ९९।२४
अर्थो हि कन्या परकी ५९०।१४४
अर्थं सुप्तो निशायाः ५६२।४६
अर्थचन्द्रवदाकारं २९०।२१

अर्धचन्द्रसमायुक्तं २९०।२८
 अर्ध दानववैरिणा १६७ २४९
 अर्धरात्रे दिनस्यार्धं २९४।२५
 अर्धस्मितेन विनि ४३९।११
 अर्धाङ्गाद्वितपौर्वकी २०९।५१
 अर्धाङ्गिता सत्वर १९२।३६
 अर्धोन्मीलितलोच ३५।१३५
 अर्पयति प्रतिदिवसं ५८५।८०
 अर्पितं रसितवत्यपि ५१०।३०
 अलं हिमानीपरि ५६३।१२
 अलंकरोति यः श्लो ५८।८
 अलंकरोति हि जरा १३९।१
 अलंकारः शङ्काकर १३६।९४
 अलकाश्च खलाश्चैव ८०।११
 अलक्तको यया रक्तो ५६८।१७
 अलक्षितकुचाभोगं ५६२।४८
 अलक्षितगतागतैः १८८।७
 अलङ्घ्यत्वाज्जनैरन्यैः १२२।५
 अलङ्घ्यं तत्तद्वीक्ष्य ११३।१०
 अलङ्घ्यं चैव २५३।४६८
 अलङ्घ्यापि धनं राज्ञः १२५।१६
 अलङ्घ्यं लब्धुकामस्य २४२।१६१
 अलमतिचपलत्वा ४०२।४४
 अलमलमघृणस्य ४७१।२
 अलसभुजलताभि २०१।११
 अलसवलितमुग्ध ४४८।५९
 अलसवलितैः ४५९।१३
 अलसवलिसिता ४४८।५८
 अलसस्य कुतो २४८।३२०
 अलाभात्पुरुषाणां ५६९।४९
 अलिकुलमञ्जुल ४०४।१०
 अलिपटलैरनुया ३३८।२
 अलिभिरञ्जनवि ५३९।५१
 अलिनुसरति २६४।७५०
 अलिरयं नलिनी ३५३।७३

अलीकरूपो यदि ४३४।२१
 अलीकिकमहालो १५३।५५
 अल्पं निर्मितमाका ४२४।२६५
 अल्पाक्षररमणी १२३।८
 अल्पानामपि वस्तु ११९।२
 अल्पायासबलेन ३७१।११४
 अल्पायसामेव २७०।८७७
 अल्पीयसैव पय ३४३।४४
 अल्पेच्छुर्धृतिमा २२५।१३८
 अल्पेनापि सुरक्ते ४१८।१३९
 अवंशपतितो रा २५१।४१२
 अवगच्छति मूढ २७३।९२७
 अवज्ञावृत्तिं प्रेम २४४।२२१
 अवज्ञानात्प्राज्ञो २३५।४१२
 अवतु नः सवितु ४११।८
 अवयजम्बालगवे ६०।२८
 अवधार्यं कार्यगु ४७९।१८
 अवध्यकोपस्य २३५।४०१
 अवनम्य वक्षामि ५०२।६
 अवयः केवलक ४९।२२
 अवयवेषु परस्पर ४३३।४३२
 अवलम्बितविष्णु ११७।३३
 अवलोकनमपि ४०१।२१
 अवलोकितमनुमो ३२।९३
 अवलोक्य स्तनी २८९।९
 अवशेन्द्रियचित्ता २५२।४३८
 अवश्यं यातारश्चि ६०१।४२
 अवश्यकारणैः प्रा ३५८।१५०
 अवश्यमव्यञ्जन १३४।६१
 अवश्यं भाविनो १३२।२६
 अवश्यं भाविभावा १३३।२९
 अवसरपठिता वा २६५।७५८
 अवाप्तः प्रागल्भ्यं ४९१।१५८
 अविज्ञातविशेषस्य ४७८।२
 अविज्ञातप्रबन्धस्य २५०।३७४

अविदितगुणापि ४५।१३
 अविदितपरमान २६५।७६७
 अविदितसुखदुःखं ५१७।३१
 अविद्यः पुरुषः शो २५१।३८८
 अविद्यं जीवनं २५०।३८१
 अविद्वांसमलं लो ५६९।५३
 अविद्वानपि भूषा २२८।२३७
 आवधेयो भृत्यज २६३।७२५
 अविनयभुवामज्ञा ६१।४३
 अविनाशिनमप्रा ५५।५९
 अविनीतः सुतो १३१।८
 अविभावितेषुवि ४८५।६५
 अविभाव्यतारक ४७४।४४०
 अविरतं परकार्यं ७४।१५०
 अविरतमविरामा ५२४।२०
 अविरलकमलवि ५३८।१३
 अविरलकरवाल १५५।९४
 अविरलपरिवाहं ४६४।४५
 अविरलफलिनी ५६३।१३
 अविरलमदधारा ३।२२
 अविरलमिदमम्भः ५५२।११४
 अविरलविगलन्म २।९
 अविवेकमतिर्नृप २३३।३६९
 अविवेकि कुचद्व ४२४।२५१
 अविवेकिनि भूषा २२५।१५९
 अविवेकिणान्त ५९०।९
 अविविधं वहद्वा २५१।४०१
 अविविधसन्धर्तधुरं ४०२।३८
 अवृत्तिकं त्यजे २३७।२९
 अवेम व्यापाराकलन ३४।११८
 अव्यक्तादीनि भूता ६०९।१५८
 अव्यवसायिनमलसं ९०।११
 अव्याकरणमर्धातं २६५।७५९
 अव्याजसुन्दरी तां ४३३।९
 अव्यापारेषु व्यापारं २५७।५६९

१ शंकरकवेः. २ कालिदासस्य. ३ बिल्हमङ्गलश्रीचरणानाम्. ४ माधकवेः. ५ भारवेः.
 ६ बिह्मणस्य. ७ वासुदेवस्य. ८ भवभूतेः. ९ अमरकस्य. १० शार्ङ्गधरस्य. ११ भीमसिंहप-
 ण्डितस्य. १२ धर्मदासस्य. १३ जयादित्यस्य. १४ श्रीहर्षस्य. १५ अवन्तिवर्मणः. १६ सुबन्धोः.
 १७ मुरारेः. १८ व्यासस्य.

अशक्तः सततं साधुः २५८।५९३
अशक्ताः शक्तिमात्मी ८१।३२
अशनं मे वसनं मे ६११।१९५
अशठमलोलमजिह्वा २६३।७३१
अशर्मदहनज्जला १८७।१९२
अशक्रुवन्सोदुमधीर ५९६।४
अशनीमाहि वयं भिक्षा ५९९।७
अशुचिर्वचनायस्य २१९।१०
अशुभपुषि कलाश २१४।४
अशृण्वन्नपि बोद्धव्यो २२५।१४९
अशेषलङ्कापतिसैन्य ३२।८१
अशेषविघ्नप्रतिषेधदक्ष २।१६
अशोच्यानीहभूतानि २५५।५१४
अशोच्यो निर्धनः २५१।३८७
अश्रान्तं दृढयन्त्रणे ४१३।३५
अश्रुच्छलेन मुहुरो ४१७।११४
अश्वः शस्त्रं शस्त्रं वी १२४।१०
अश्वं नैव गजं नैव २४१।१३६
अश्वमेधसहस्रं च ११९।२
अश्वपुनः वासवगर्ज २६८।८२८
अश्वो यस्य जयस्त २२०।५०
अष्टकुलाचलसप्त ६०९।१७३
अष्टपादश्चतुःकर्णो २९०।२२
अष्टौ यस्य दिशोद २७।२९
अष्टौ हाटककोटय ३२२।१०
असज्जनः सज्जन १२५।२५
असती भवति सल २६६।७८०
असंतुष्टा द्विजा नष्टाः २५१।४११
असत्प्रलापः पारुष्य २२६।१७७
असत्यता निश्रुता २७२।९१२
असत्यमप्रत्ययमूल ११९।२
असत्सङ्गाद्गुणज्ञोऽपि १२६।७
असद्वर्मस्त्वयं स्त्री ५६९।५२
असद्वृत्तौ नायं न ४९८।१३
असंशयं न्यस्तमु ५५०।८१
असंख्यपुण्योऽपि ५४२।१०४

असपादयतःकंचि ११५।२
असंभवं हेममृगस्य १३४।५३
असंभवगुणस्तुत्या २६२।६९५
असंभाव्यं न वक्त २५२।४१६
असंभृतंमण्डनम ४०८।२०
असंभोगेन सामा १०२।१९
असंमाने तपोवृद्धिः २४८।३२९
असंमुखालोकनमा ५१५।५
असमाने समान २८३।३
असमासजिगीषस्य २३२।३५४
असंमःसमीयमा २३३।३७४
असहायः सहाया ५९०।३
असाधुः साधुर्वा ७६।१८४
असाध्यमन्यथा २२७।१९५
असार एष संसा २४३।१८७
असारभूते संसा ५७१।३
अमारे खलु संसा ५९४।१२
अमारे खलु संसा २४२।१४६
अमावधाने पाण्डि २४६।२७०
अमावनास्थापर ५६१।२६
अमावन्नश्चश्चि ४२१।१९५
अमावद्वेलावण्य ४२२।२१२
असितात्मा समु ४१४।५४
असिधारपथे ना १५१।१३
असुखमभ सुखं ६७।२
असुलभा सकले ४४७।३६
असुन सद्यः क्रुमु ५३८।२३
असूयया हतेनैव २४९।३५२
अमेवितेश्वरद्वार ११३।१७
असौदा तत्कालो ६।३४
असौभाग्यं धत्ते ९१।३०
असौ मरुर्भुम्भव ५३८।१५
असौ हि दत्त्वा ५२२।२
अस्तंगतवतिस ४७३।७
अस्तंगतवति स ४९०।१४३
अस्तंगते शशिनि ५९१।२५

अस्तं गतोऽयमर ३५९।१७९
अस्तमितविषयस ४४१।५
अस्तावलम्बिरवि ४७५।४९
अस्ति प्रीवा शि २८९।१४
अस्ति पुत्रो वशे २५०।३७८
अस्ति यद्यपि स ३४९।४
अस्तोदयाचलवि ४७८।३
अस्त्यद्यापि चतुः १२२।१५
अस्त्यप्रतिसमाधे ४२४।२५८
अस्थि नास्ति २८९।१३
अस्थिरं जीवित २४८।३०७
अस्थिरमनेकरागं ५५३।९
अस्थिवद्दधिवच्च २०६।२
अस्मद्रिपणामनि ५४७।३७
अस्माकं जलजी २८६।६०
अस्माकं परमन्दि १८२।१३७
अस्माकं सखि वा ५८०।३
अस्मानवेहि कल ३८।८१९७
अस्मान्विचित्रव ३५९।१७१
अस्मिन्कुञ्जे विना ३८।१६५
अस्मिन्केलिजने ३८०।८८
अस्मिन्दिग्विज १६५।२३५
अस्मिन्नम्भोदवृ ३६२।२२४
अस्मिन्नकृतिम ४२७।३१६
अस्य क्षोणपतेः १६२।२०१
अस्य दग्धोदरस्या १४२।१
अस्य प्रयाणेषु १९०।५
अस्य श्रीभोजरा १७७।७९
अस्यां सखे बधि ३५६।१३२
अस्याः संयमत्रा ४१४।५१
अस्याः सपक्षैक ४११।१४
अस्याः सर्गविधौ ४०६।४२
अस्याः सुगन्धि ४१४।५०
अस्याः स्वेदाम्बु ५६५।४३
अस्याः कचानां ४११।१६
अस्याः कररुहस ४१६।१०४

१ श्रीहर्षदेवस्य. २ माघस्य. ३ विष्णुशर्मणः. ४ शार्ङ्गधरस्य. ५ योगरसायनात्. ६ अमरकस्य.
७ व्यासस्य. ८ भारवेः. ९ ऊजितस्य. १० भट्टजीकस्य. ११ गोवर्धनस्य. १२ रत्नाकरस्य. १३ शक-
वृद्धेः. १४ श्रीभानन्ददेवानाम्. १५ रुद्रस्य. १६ महीपतिमण्डलीकस्य. १७ कालिदासस्य. १८ श्रीहर्षस्य.

अस्याः करस्पर्शनं ४२३।२३३
 अस्याः कामनिवास ४१७।१२३
 अस्याः कुसुमशय्या ५९०।१
 अस्याः खलु ग्रन्थि ४३०।३७०
 अस्याः पदौ चारु ४३२।४१३
 अस्याः पीठोपविष्टा ४१२।२८
 अस्या धामसरोवरे ४४०।२८
 अस्याननस्य भवतः ३७१।१२८
 अस्या मनोहराका ४११।१
 अस्यामपूर्व इव को ४२०।१९०
 अस्या मुखस्यास्तु ४२०।१८१
 अस्या मुखश्रीप्रति ४२०।१८४
 अस्या मुखेनैव वि ४२०।१८५
 अस्या मुखेन्दावध ४१८।१५०
 अस्या मुनीनामपि ४३१।३९५
 अस्या यदष्टादश ४१७।१२९
 अस्या यदास्येन पु ४११।१५
 अस्यारिप्रकरः शर १६६।२४७
 अस्या ललाटे रवि ४१३।४७
 अस्याश्वेदलकावली ४३६।६४
 अस्याश्वेद्व्रतिसौकुमा ४०६।४४
 अस्यासिर्भुजगः स्व १८९।११
 अस्यास्तनुस्यन्दन ४१३।४८
 अस्यातनौ विरहता ४४२।२०
 अस्याव सगीय भव ४२३।२२४
 अस्यावोरमणस्य २०९।४८
 अस्त्रज्वालावली ५९०।५०
 अस्त्रामास तृणं प्रिया १८३।१५५
 अस्त्रौघप्रसरण राव ५८९।४३
 अस्त्राध्यायः पिकानां ५४९।५७
 अहंयुवरवर्णिनी ३५७।१३९
 अहंकार कापि व्रज ६०२।५२
 अहं किमम्बा किम १३०।१२
 अहं च त्वं च राजेन्द्र २९३।२२
 अहं महानसायातः ३०४।३०
 अहमपि पुरेऽपि कवय ४९।२३

अहमस्मि नीलक ३५९।१६८
 अहमिव दिनलक्ष्मीः ५७८।७८
 अहमिह कृतविद्यो ६१०।१७६
 अहमिह स्थितव ४५६।१३
 अहमेव गुरुः सु ८६।१३६
 अहह चण्डसमी ३३८।७
 अहितहितविचार १४२।५
 अहिभूषणोऽप्यभ ५।१४
 अहिरहिरिति सं ३४९।२
 अहिरिपुपतिकान्ता २९९।७९
 अहेरिव गणाङ्गी २४४।२२०
 अहो एषां वरं ३७५।१
 अहो कनकमाहा ९२।१
 अहो किमपि चि ६८।३
 अहो केनेदशी बु ३२२।३
 अहो खलमुज्जं ८१।४३
 अहो गुणानां प्रा ११६।१७
 अहो दुर्जनसेसर्गा १२३।१
 अहो नक्षत्रराज ३३०।३
 अहो नु कष्टं स ९६।२५
 अहो प्रकृतिमाह ८२।६३
 अहो प्रभावो वा ५४।३६
 अहो बत महत्क ८१।३७
 अहो बाणस्य सं ५६०।१
 अहो महत्वं मह ७३।१३६
 अहो मोहो वरा ३६१।२०५
 अहो रघुशिरोम १८०।१२८
 अहो विशालं भू २०६।६
 अहो वैचित्र्यमेत ११६।२१
 अहो साहजिकं २४४।२०८
 अहो वा हारे वा ६०१।४०

आ

आः कष्टं वनवास ३७१।११६
 आः कष्टमप्रहृष्टा ६२।१
 आः पाकं न करो ५७६।५१
 आः पात्री स्याम ४५०।८७

आः सर्वतः स्फु ३९७।९३
 आकण्ठदृष्टशिर २१५।६
 आकर्णपलितः श्या ५८७।९
 आकर्ण्य सरोजा ५०५।१३
 आकर्णितानि रसि ५५९।१०१
 आकर्ण्य गर्जितर ३७३।१५४
 आकर्ण्य भूपालय २०६।११
 आकर्ण्य स्मरयौव ५५६।६०
 आकर्ण्यम्रफलस्तु ३८२।१२३
 आकर्षधिव गां व ३२६।१२
 आकल्पं मुरजिन्मु २३।३२
 आकस्मिकस्मित ५८५।८१
 आकारः कमनीय ३५१।३२
 आकारः कारणं २६२।६८८
 आकारामात्रे विज्ञा १००।५
 आकारेण शशी ५७६।५३
 आकारेण चतुरा २४५।२३३
 आकारैरिद्विर्गत्या २२८।२२६
 आकाश प्रसर प्र १७९।११३
 आकाशमुत्पततु १३५।७३
 आकाशवापीति ४८३।१३
 आकाशात्पतितं ४१७।१२२
 आकाशे नटनं स ५१४।९
 आकिंचन्यादति १४५।५
 आकुक्ष्य पाणिमशु ५९५।४३
 आकुलश्चलपतत्रि ४७४।२७
 आकृष्टे कवचाद १८२।१४३
 आकृष्टे गुधि का १८४।१५९
 आक्रम्याजेरग्रिम १९७।६०
 आक्रम्यकामप्रपा १९८।८४
 आक्रान्तपूर्वा रभ १९६।५०
 आक्रान्तं मरणेन ६१०।१८३
 आक्रान्तासु वसु १४६।१९
 आक्रान्ते शैशवेऽ ४२७।३२३
 आक्रोशितोऽपि सु ७५।१६६
 आक्षिपन्त्यरविन्दानि ५०५।१९

आक्षिपसि कर्ममक्ष्णा ५०५।२५
आक्षेपवचनं तस्य २१९।१३
आख्यातनामरचना ४६।३२
आख्यातेहसितं पि २४।१०
आख्यायिकानुरागी ५९४।२२
आगच्छदुस्त्वो भा २६३।७१०
आगच्छन्मुचितो ये ४९२।२
आगच्छागच्छ सज्जं २०३।४१
आगतः पाण्डवाः ३०३।१
आगतानगणितप्रति ५१०।२३
आगच्छतामपूर्णानां ३४६।१
आगत्य संप्रति वि ५३१।७
आगत्य प्रणिपात ५०३।१७
आगमरूपविचारि ६५।२
आगमिष्यन्ति ते १०७।३
आगुञ्जिरिक्कुञ्ज २००।१२०
आग्नेयास्त्रप्रवीण १७६।६९
आधूर्णितं पक्ष्मल ४१५।८३
आघ्रातं कमलं पि ४३८।२
आघ्रातं परिलीढमु ३४३।५८
आघ्रायाघ्राय गन्धं ३२७।१७
आचक्ष्महे तव कि ३३९।६
आचरति दुर्जनो ८५।१२८
आचान्तकान्तिरु २६१।६६६
आचुम्ब्य बिम्बाध ५६६।५
आच्छादयसि किं ५३३।३
आच्छन्ने क्षितिरे ५५६।६६
आजन्मकल्पतरु ३५३।८४
आजन्मब्रह्मचारी ५८९।४८
आजन्मसिद्धं कौ ८०।२१
आजन्मस्थितयो ३४६।११
आजन्मानुगतेऽप्य ९३।६
आजौत्वद्वाजिरा १९२।२७
आज्ञा कीर्तिः पा २३४।३९४
आज्ञाभङ्गकरान्ता २२७।२०६
आज्ञाभङ्गोर्नेरज्ञा २४५।२४९
आज्ञामात्रफलं २४४।१९६

आतपे धृतिमता ४७७।३
आतन्वद्भिर्दिक्षु १९९।१०३
आताम्रतामपनयामि ४९४।२४
आताम्राभा रोषभाजः १९८।७९
आताम्रे नयने स्फु ३४।१२५
आत्मे मीमन्तरत्ने २०३।४३
आत्मनश्च परेषां २२८।२२३
आत्मनो मुखदो १२३।१
आत्मन्यस्य समु १६६।२४४
आत्मबुद्धिः सुखा २४०।९४
आत्माधीनशरीरा १०७।७
आत्मानमम्भोनि ३५८।१५७
आत्मानं प्रथमं २२४।११८
आत्मार्थं जीवलो १०६।६
आत्मैव तानस्य ४१७।१३१
आत्मोदयः परगला २२६।१८२
आदरेण यथा ६१४।२३३
आदर्शाय शशांक १०५।५९
आदातुं सकृदी ४४४।५४
आदानपानलेपैः ४०१।२३
आदानस्य प्रदा २४९।३५४
आदाय चापमन्त्र ५।१७
आदाय प्रतिपक्ष १६४।२२८
आदाय वकुलग ५२८।६
आदाय मांसम ५९१।२२
आदाय वारि प ३४१।१७
आदायादाय मु १७८।१०२
आदायामृतपूर्ण ४८८।१११
आदावक्त्रनपुत्र ४६८।९३
आदावेव गजेन्द्र १९४।१९
आदिकवीचतुरा ५४।४७
आदित्यचन्द्राव २७१।८८६
आदित्यस्य गता ६०४।८०
आदिमध्यनिधने ७३।१२७
आदिमध्यान्तर २१।१
आहता नखपदैः ५१३।१३
आहृष्टिप्रसारारिपि ५८५।८६

आदौ गृहीतपा २९१।८
आदौ धर्मे प्रमा ६५।५
आदौ नवा प्रण २७४।९५०
आदौ प्रेमकषायि १७।२४
आदौ वेदया पुनर्दा ५९४।१०
आदौ हालाहलहु ४५७।२८
आद्यः कोपस्तदनु ४६५।५३
आद्येन हीना जल २९१।३६
आधाय कोमलक ४३९।१२
आधिव्याधिशतैर्ज ६१०।१८४
आधोरणाङ्कुशमया १३५।७८
आधोरणानां गज १९५।३०
आधमातोद्धतदाव ५५२।१२४
आननं मृगशावाक्ष्या ४१९।१६७
आननानि हरिणी ४८४।३२
आननैर्विचकसे ५१०।३९
आनम्राः स्तवक ३५३।७६
आनन्द कचिद्वक्ष ५८३।५६
आनन्दं कुमुदादी ४८३।३
आनन्दममन्दमि ४४६।२३
आनन्दमात्रमक २।१९
आनन्दमादधत्तमा ३३।१०९
आनन्दमन्थरपुरंद १६।१५
आनन्दमृगदावा १२६।६
आनन्दयति को ३१२।५
आनन्दश्रुतिताः ७।४१
आनन्दस्युतिरात्म १३०।१४
आनीलां करपल्लवै ४८८।११२
आनेतुं न गता ५८७।१०२
आन्तरमिव बहि ४६।२५
आपत्समुद्घरण १११।१३
आपत्सु मित्रं जा २५३।६०५
आपत्स्वेव हि म ७०।६९
आपदर्थं धनं रक्षे २४९।३४८
आपदर्थं धनं रक्षे २६०।६४२
आपदां कथितः २५१।४०५
आपदामापतन्ती २५९।६२९

आपदि मित्रपरीक्षा २६५।७५५
 आपदि येनोपकृतं २६६।७७९
 आपद्रतः खलु महा ७४।१५२
 आपद्रतं हससि ९४।१७
 आपद्गुन्मार्गगमने २५४।४८४
 आपन्नाशाय विबुधः २५६।५३७
 आपरितोषाद्विदुषां २६४।७४६
 आपस्काराङ्गनगात्र १९८।८२
 आपाटलैः प्रथम ५२४।१६
 आपाण्डु पीनकठिनं २८९।१०
 आपाण्डुरा शिगसि ५९५।४५
 आपातालगभीरे म ३६७।६२
 आपुङ्गाग्रममी शरा ४५४।१४०
 आपुष्पप्रसवान्मनौ ३८३।१३९
 आपूरितमिदं श्याम ४७८।३
 आपूर्यते पुनः स्फुर ३४७।१५
 आपेदिरेऽम्बरपथं ३४६।६
 आपो विमुक्ताः क ३३४।२७
 आपदकृत्रिमसटा ३६५।२८
 आपन्नपरितेष ४१८।१३७
 आपाल्यं पतिरेष मे १८३।१५०
 आपाति बालिकेयं ५१५।२
 आपाति शोभातिश ४१२।१७
 आपुमाङ्गलिपल्लवौ ४१३।३६
 आप्यां कुचाभ्या ४२५।२७९
 आमन्त्रणजयशब्दैः ५९५।२९
 आमरणादपि विरुतं ३६१।२०६
 आमरणान्ताः प्रणयाः ६९।४५
 आमीलन्नवनील ४३३।४३०
 आमीलितालसवि ५१७।२९
 आमूलं कचिदुद्धृता २१८।११
 आमूलाग्रनिबद्धक ३८५।१६२
 आमूलान्तात्सायके १९७।६६
 आमृशद्भिरभितो व ५१३।२०
 आमोदीनि मुमेदुरा ३८६।१७५
 आमोदैर्मरुतो मृगाः ३७६।२६
 आमोदैस्ते दिशिदि ३७८।५२

आप्रायानामाहा ३२४।१४
 आप्न यद्यपि गता ३८१।१०४
 आप्ने पल्लविते ५३७।६
 आयताग्रसितर ४९०।१४५
 आयताङ्गुलिरभू ५१३।२६
 आयस्ता कलहं ५८३।५८
 आयाच्चतुर्थभागे २२६।१६५
 आयातः कुमुदे ४९८।१६
 आयातस्ते समी १७१।६
 आयाता जलदा ५३५।२
 आयाता मधुया ४५८।३७
 आयाता मधुरज ५३८।१२
 आयाताः सखि ५५३।११
 आयातासि विमु ५७६।४७
 आयाति याति ४७७।७
 आयाति श्रियम ४०७।४८
 आयाते च तिरो २८१।१०५१
 आयाते दयिते ४९२।१
 आयाते दयिते ५१८।३८
 आयाते श्रुतिगो ५३५।१५
 आयातो दयितस्त ४९२।५
 आयातो भवनः ३२८।३६
 आयान्त्या दिव ५३१।२०
 आयामिनोस्तद ४१५।७७
 आयासशतलब्ध ९९।१३
 आयुः कर्म च वि २५२।४२८
 आयुः कलोललो ६१०।१८८
 आयुर्दानमहोत्स १७२।१२
 आयुर्वर्षशतं नृणां ६१०।१८०
 आयुर्वायुव्यथित ६०३।६२
 आयुर्विचं गृहच्छि २४४।१९७
 आयुर्वेदकृताभ्या २१९।२०
 आयुस्ते नगवीर १६४।२२५
 आयुस्खां चका ४२३।२४३
 आयुष्ये दयिता ४२१।२०३
 आयमन्तेऽल्पमेवा ६८।२०
 आयभ्यते न ख ७५।१६४

आरम्भगुर्वी क्ष २६८।८२६
 आरात्कारीषवहे ५६७।२२
 आराध्य भूपतिम ६११।१९८
 आरामाधिपतिवि ३३८।८१
 आरामाभरणस्य ३३६।६१
 आरामोऽयमनर्ग ३६९।८७
 आरुह्य शैलशिख ५०५।२३
 आरुहः पतित ५५१।१११
 आरुहक्षितिपाल १९४।२१
 आरुढो मलया ५४२।९८
 आरोग्यं विद्वत्ता २६५।७५७
 आरोग्यमावृण्य २६८।८२४
 आरोपिता शिला ५७३।८
 आरोप्यते शिला २५४।४७५
 आरोहतु गिरिशि १३३।४४
 आर्ता देवान्नमस्य २४३।१६८
 आर्तानामिह जन्तु १५१।८
 आलक्ष्यदन्तमुकुला १३०।१३
 आलपति पिकच ४३३।११
 आलम्बे जगदा २।२
 आलम्ब्याङ्गणवा ४६८।९१
 आलस्यं स्त्रीसेवा २६६।७९४
 आलस्यं स्थिरता ९१।३६
 आलस्यं हि मनु ११८।१५
 आलस्योपहृता २४३।१७७
 आलानं जयकुञ्ज १६३।२११
 आलापं कलकण्ठि ३६२।२२०
 आलापान्नुविला ४११।६०
 आलापैर्मधुरैश्च ५७०।८०
 आलिङ्गते मलय ५४३।१२८
 आलिङ्गन्तो वसु २१४।१
 आलिङ्ग चारु ३५२।६४
 आलिङ्गिताः परैः ९३।५
 आलि बालिशत ४५६।९
 आलीचालितप ४४५।६१
 आलीभिः शपथै ५८५।७९
 आलीभिः सह ४६८।२

१ माघस्य. २ श्रीभोजदेवस्य. ३ भल्लटस्य. ४ त्रिविक्रमभट्टस्य. ५ सिद्धादिदेः. ६ क्षे-
 मेन्द्रस्य. ७ दण्डिनः. ८ अद्भुतपुण्यस्य. ९ जङ्कटस्य. १० मुरारेः. ११ दामोदरगुप्तस्य.

आलोकनस्तनारी ३२७।२८
 आलोकमार्ग सह १९२।३२
 आलोकवन्तः स ३३०।१
 आलोकान्तप्रतिहत १६०।१७३
 आलोकैरतिपाटलै ५२७।६५
 आलोक्य चन्द्रमस ४८९।१२५
 आलोक्य चिकुरानि ४३३।१०
 आलोचनं च वचनं ६०७।१२८
 आलोलाभलकाव ५२०।१८
 आलोलैरुपगम्यते ४०३।५८
 आवर्तः संशयाना ५७१।८३
 आवर्त एव नाभिस्ते ५०५।२०
 आवर्तेशोभा नतना ५४९।६४
 आवर्य कण्ठ सिच ४१२।२९
 आवासः क्रियतां गा २४७।२९३
 आवासोत्सुकपक्षिणः ४७६।६८
 आवासो विपिनाय ४६६।६९
 आ विन्ध्यादा हिमा १७६।७०
 आविर्भूतानुरागाः २८२।१०५७
 आविर्भूते शशिनि ५०२।२
 आविशद्विफुटजाङ्ग ४७३।१७
 आवृणोति यदि सा ४०८।२१
 आवृण्वतो लोचन १९५।२८
 आवृतान्यपि निगन्त ५१३।१७
 आशङ्क्य प्रणतिं प ५८४।६०
 आशा नाम नदी ६०४।७६
 आशा नाम मनुष्या १०८।१०
 आशानिष्ठाप्रतिष्ठा ६०७।११४
 आशया ये दासास्ते १०८।१७
 आशावलम्बोपचिता १०९।२२
 आशासु राशोभव ४।८
 आशु लङ्घितवती ५१३।२५
 आशैलेन्द्राच्छिला १६९।२८४
 आशैव राक्षसी पुंसा १०८।१३
 आश्वर्य समारम्भे १८९।१३
 आश्रयः कियतामेष ३३३।९

आश्रयवशेन सततं १२४।११
 आश्रयितव्यो नरप २३३।३७३
 आश्रितानां भृती २५४।४७१
 आश्लिष्टभूमिं रमि २१५।३
 आश्लेषचुम्बनरतो ५१२।२
 आश्लेषशेषा रति ५२३।५
 आश्लेषे प्रथमं क्र ५१२।६
 आश्वसन्नेहभक्ती १५२।२८
 आश्वस्य पर्वत ३३५।३८
 आषाढी कार्तिकी २८४।२१
 आसंसारान्निभुव ६०३।६१
 आसक्ताः प्रतिको ३३७।६९
 आसन्नार्मति ६०९।१५७
 आसन्नमार्गमति ४८७।४३
 आसन्नमेव नृपति २३५।४०३
 आसन्नामवलम्ब्य ४६०।२१
 आसन्यावन्ति या ३३३।४
 आमां व्रतमतीवा ४१४।६३
 आसां जलास्फाल ५४९।६३
 आसादितप्रकट ५६१।४०
 आसाद्यापि महो १३७।१०३
 आसायाम्रवनी ३५७।१४६
 आसायं सलिल ४१९।१७२
 आसरेण न हर्म्य ५५६।६७
 आसत्पूर्वं विमल ३४४।७१
 आसीत्सत्ययुगे १४५।१
 आसीदासीमभूमी १६९।२८१
 आसीनः शयितः ४५१।१०१
 आसीने पूष्णि १०।८०
 आसुरं कुलमना २६७।८०९
 आस्तां विश्वसनं ५७७।६०
 आस्तां गाढतरा ३८३।१३०
 आस्तां तावत्कि ५६८।२९
 आस्तां तावद्दो ३४२।३२
 आस्तां तावद्दचन ४७०।२२
 आस्तां दूरतया ४५२।१०९

आस्तां दूरेण वि ५१६।१
 आस्तामकण्टक ६०१।३४
 आस्तामन्यत्सुज ७२।९६
 आस्तीर्यन्तामुषा २१७।६
 आस्तुतेऽभिनव ५२०।१५
 आस्ते दामोदरी २१२।८३
 आस्ते विधुः पर ३३१।२३
 आस्थामालम्ब्य ७०।६८
 आस्थितः स्थगि ४७४।२८
 आस्माकी युव ५५१।१०७
 आस्यं यस्याः ६०८।१३६
 आस्यं सहास्यं ४०२।३५
 आस्येन्दोः परिवे ४३२।४२७
 आस्वादितं स्वा ५३८।२१
 आस्वादितदधि ४३१।४
 आस्वाद्य निर्वि ५५४।१५
 आस्वाद्य स्वयमेव १०५।४१
 आस्वाद्यात्र मधु ३५५।१०७
 आस्वाद्यैष कषा १२३।१३
 आहतं कुचतटे ५१६।१७
 आहत्याह्य मू ३२६।१६
 आहवे जगद्द १७४।४१
 आहवेषु च ये २२८।२४५
 आहारः फलमूल ६०५।९५
 आहारे वडवान १४३।१८
 आहारे विरतिः ४६०।२५
 आहारे शुचि १३७।१०४
 आहारो द्विगुणः २५१।४०९
 आहिते नु मधु ५११।६१
 आहूतेषु विहंग २८१।१०५३
 आहूतोऽपि सहा ५६५।४७
 आहत्य रक्षया १२६।८
 आह्वानं किं भ ३१९।१०१
 इक्षुधन्वास्तिलाः २४८।३२७
 इक्षुधन्वशराः ४००।२१
 इक्षोरघातक्रमशः ७१।९१

१ दिविरकिशोरकस्य. २ प्रह्लादनस्य. ३ अमरकस्य. ४ जयदेवस्य. ५ नृगनृपतिपाषाण-
 यज्ञयूपप्रशस्तेः. ६ भीमस्य. ७ भर्तृहरेः. ८ माघस्य. ९ सुरारेः. १० कालिदासस्य. ११ ल-
 क्ष्मणखण्डप्रशस्तेः. १२ भारवेः. १३ मयूरस्य. १४ राजशेखरस्य. १५ भवोः ('मयोः' इति केचित्).

इक्षिताकारतत्त्व २२२।७६
 ईच्छतां सह व ४७७।५
 ईच्छेच्चैद्विपुलां २४५।२२७
 ईच्छेयस्तु सुखं २३६।४१५
 इतः पौरस्त्यायां ५२५।३९
 इतः शुक्ला चन्द्र ५२५।३७
 इतः स्वपिति के ३४१।२५
 इतरकर्मफलानि ६०।३३
 इतश्चेतश्चाद्विनि २०१।१९
 इत्तस्ततो वातवि १९६।४७
 इतस्त्वद्विद्रुतवैरि २०१।९
 इतो न किञ्चित्पर ६००।३१
 इतो विद्युत्पुञ्जस्फु ४७०।२०
 इतो विद्युद्बलीवि ४४३।३६
 इत्थं तल्पतलाधि ५१६।१९
 इदं युगसहस्रस्य ६०९।१५५
 इदं वक्त्रं साक्षा ४३५।४१
 इदं कृष्णं कृष्णं ४९९।७
 इदं तत्त्वेहमवस्व १२९।१
 इदं तावच्चित्रं यद ५९३।१९
 इदं दूर्वाकांडयु ४९५।४३
 इदं नमसि भीष ४७९।२७
 इदं नृपप्रार्थिभि १५६।११७
 इदमनुचितमक्रम ३२२।७
 इदमपटु कपाटं ३६०।१८८
 इदमयुक्तमहो म ५६३।१७
 इदमशिशिरैरन्त ४४९।७३
 इदमाभाति गग ४८२।८
 इदमिदमिति भू ५४३।११४
 इदमीदृग्गुणोपेतं १२२।६
 इदमेव नरेन्द्राणां २२६।१८०
 इदं परमसुन्दरं ४०९।३७
 इदं मयोः कुलि ५९६।१
 इदानीं तीव्राभिर्द ४५७।२५
 इन्दीवरं लोचनयो ४१५।८०

इन्दीवरदलश्याम ३२।८६
 इन्दीवराक्ष्याः स्फु २९८।७२
 इन्दीवरेण नयनं ४९४।२५
 इन्दुः किं क कल ५०५।२२
 इन्दुः प्रयास्यति ३६३।२३७
 ईन्दुं कैरविणीव ४६८।४
 इन्दुं निन्दति च २०८।४०
 इन्दुं निन्दति च २०८।४१
 इन्दुं निन्दति त २८०।१०३६
 इन्दुं निन्दतु ना ३३२।३९
 ईन्दुप्रभारसविदं ५२।११
 इन्दुरिन्दरिति ४८३।२४
 इन्दुर्यत्र न निन्द्य ५७६।४९
 इन्दुर्यद्युदयाद्रिमू ३३३।४७
 इन्दुर्लिप्त इवाङ्ग ४३७।७७
 इन्दुस्त्वयशसा १६१।१९१
 इन्दोरस्य त्रिया ४९०।१३७
 इन्दोरेककलाया ४९०।१४२
 ईन्दोर्लक्ष्म त्रिपु २०८।३२
 इन्द्रः प्रभुवधचि १९२।२६
 इन्द्रस्याशुचिशूक ६१५।२६०
 इन्द्रात्प्रभुत्वं ज्व २१९।१९
 इन्द्राद्या लोकपा २८८।७७
 इन्द्रो यमोऽसि ३९७।९२
 इभतुरगशतैः प्र ५८।२२
 इमे तारुण्यश्रो ४०८।३०
 इयं यशासि द्विषतः २०६।१४
 इयं व्याधायने ४०४।३
 इयं सुनयना दा ४१९।१६८
 इयं सुगतरङ्गिणी ५७८।८१
 इयं सुस्तनी म ४३८।९
 इयं स्रष्टाचक्ष ४२९।३६३
 इयं चिद्रूपापि १२।९९
 इयं तावल्लीला ३९१।३
 इयती जगती १८८।५

इयत्यां संपत्ताव ३४६।७
 इयत्यामपि साम १४०।७
 इयत्येतस्मिन्वा ३९७।९६
 इयं पल्ली भिक्षि ३६०।१९१
 इयं प्रीतिर्वल्ली २७६।९८८
 इयं बाला वल्ली ३७५।१७
 इयमसौ तरला ४३८।८
 इयमियं मयदान ५९१।२०
 इयमुदरदरी दुर १४२।६
 इयमुन्नतसत्त्वशा ७३।१२६
 इयं भुजगिनी ४३९।२३
 इयं मुखाम्भोरुह ४११।१३
 इयुत्रयेणैव जगत् ४१५।८१
 इह किं कुरुङ्गशा ३७०।९९
 इह जगति रती ५८१।२३
 इह नगरे प्रतिर ५७४।१३
 इह निचुलनिकु ५६२।५८
 इह पुरोऽनिलक २९२।१३
 इह मधुपवधनां ५४१।८६
 इह रूपमात्रसारे ३५२।५४
 इह लोकेऽपि ध ९५।३
 इह वटवृक्षे यक्षः ५७३।५
 इह समदशकुन्ता २१५।४
 इह सरसि सह ३५४।८९
 इह सर्वस्वफल ५७९।३
 इह स्फुटं तिष्ठ ५०२।२
 इह हि नवदस ५४१।८८
 इहानेके सन्तः ७७।१८८
 इहाविशयेन ४१७।१२८
 इहोद्याने संप्रत्य ३७५।१५
 ईदृशस्य भवतः ५१७।२०
 ईर्ष्यां घृणां त्व २४७।२९५
 ईशः कस्तूर्याकृ १३४।५१
 ईश्वराः पिशुना २६१।६७५
 ईर्ष्यकम्पपयोधरं ५१८।४८

१ भारवेः. २ भर्तृहरेः. ३ श्रीगोविन्दराजदेवानाम्. ४ अमरकस्य. ५ सर्वज्ञवासुदेवस्य.
 ६ शीलाभट्टारिकाभोजराजयोः. ७ कृष्णमिश्रस्य. ८ माघकवेः. ९ दण्डिनः. १० पुष्टिकस्य.
 ११ राघवचैतन्यश्रीचरणानाम्. १२ देवेश्वरस्य. १३ राजशेखरकवेः. १४ श्रीशिवदासदेवानाम्.

ईर्षन्मीलितदृष्टि ५१८।४१
ईषल्लघप्रवेशो ८२।६४
उप्रप्रादमुदन्व २८७।६९
उप्ररूपं कुचद्वय ५१६।२
उचितं गोपनम् ५०५।२७
उचितमनुचितं २७५।९७३
उचितं नाम ना ३८७।१८८
उचिष्य प्रथमम् ५४२।१०७
उच्चैः स्थानकृतो ३३२।३७
उच्चैः कल्याणवाही १७०।२८९
उच्चैरुधयनं पुरातन १४१।४
उच्चैरुत्तरतु चिं ३४५।७५
उच्चैरुत्तालखेलवुज १५।१३३
उच्चैरुत्तालगण्ड ३।३०
उच्चैष्य तरुः फलं ३८४।१४०
उच्चैर्ब्रह्माण्डखण्ड ३।२५
उच्चैस्तगादम्बरशैल ४७७।१
उच्छिष्टं शिवनिर्मा २८९।४
उच्छ्रमन्मण्डलप्रा ४२४।२६६
उज्जृम्भने कुमुदि ४८५।७३
उज्जृम्भाननमुल्लस ४६०।२२
उज्ज्वली शुचिर्मात्रा ४८४।३५
उज्ज्वला दिशमम्ब ९।६९
उज्ज्वणपरिवारो ५४१।४
उद्वराजमुनी मृगा ४०२।३९
उद्वीनं विहर्गमुने ३४७।१८
उद्वीना गुणपत्रिणः १०५।३६
उत्कण्ठयति मेघानां ५५३।८
उत्कर्णाऽयमकाण्ड ३२६।४
उत्कर्षवाग्निजगुणो ७२।१०२
उत्कृजन्तु वटे वटे ३५९।१६७
उत्कृत्य ज्वलितोश ५९८।४
उत्कृत्योत्कृत्य कृ ५९८।७
उत्क्रान्तानामभिषा १९९।१०२
उत्क्रिप्तं करकङ्कण ५८२।३०

उत्क्रिप्ता अपि हस्ती १९५।१४
उत्क्रिष्य करिभिर्दू १९५।१५
उत्क्रिष्योच्चैः प्रस्फुर १९८।७६
उत्क्रातच्छिन्नसंध्या ४८०।३९
उत्क्रातदैवतमि ५९१।२१
उत्क्रातं निधिशङ्कया १०९।३२
उत्क्रातान्प्रतिरोपय २१९।१५
उत्तंसः केकिपिच्छै ४८२।२२
उत्तंसकौतुकरसेन ३८१।१०९
उत्तंसेषु न नर्तितः ३४३।५९
उत्तमं प्रणिपातेन २४५।२४६
उत्तमं सुचिरं नैव ७०।६४
उत्तमं स्वाजितं २४८।३१९
उत्तमः क्लेशविक्षो ७०।५५
उत्तमोऽयमुगंगमः ५४८।५४
उत्तमर्णधनदान १०४।२७
उत्तमस्तोषमाया २६२।७०८
उत्तमा आत्मना २३८।५६
उत्तमानामपि स्त्री ५६८।३७
उत्तमोऽप्यधमस्य २६२।७०९
उत्तरद्वयं कुङ्कुलो ४९३।१६
उत्तरन्ति विनिकी ४७३।१४
उत्तरायविनयात्र ५१२।२
उत्तानामुपधाय ४३२।४२९
उत्तानोच्छ्रमण्ड ६०७।११९
उत्तालालकभङ्गगः ४१०।५५
उत्तिष्ठ क्षणमेकमु ९७।४०
उत्तिष्ठ दति यामा ५८४।६९
उत्तिष्ठन्त्या रता २४।१४
उत्तिष्ठमानस्तु प २३०।२९६
उनुङ्गमतमातङ्ग ३६४।९
उनुङ्गवातायनगो ६०९।१६९
उनुङ्गशैलशिखर ३६५।२६
उनुङ्गस्तनपर्वता ४२९।३६६
उनुङ्गस्तनभरता ४०४।१५

उनुङ्गस्तनभार ४२९।३६७
उनुङ्गस्तनमण्डलो २४।९
उनुङ्गस्तनशैल ४४०।३२
उनुङ्गैस्तदभिः ३८७।१९५
उत्थापितः संयति १९५।२६
उत्थाय हृदि ली ९५।१
उत्थायोत्थाय बोद्ध २५२।४३२
उत्थितो निशि ४१२।२१
उत्पस्युत्पन्नशिष्टा १७०।२९०
उत्पादयत्यलमिदं ४५९।९
उत्प्लव्य यः शिख ३६५।३१
उत्प्लव्यारादधचन्द्रे १९८।८५
उत्प्लव्यगैरालापाः ४८।८
उत्प्लव्यजनिष ५४१।८९
उत्प्लव्यस्य सहका ३८१।१११
उत्प्लव्यमलकोमलो ३१६।९
उत्प्लव्यजुनसर्जवा ५५६।६५
उत्सङ्गकलितोरु ३२५।१
उत्सवे व्यसने चै १२७।५
उत्सायं कुन्तलम् ५२८।१०
उत्साहस्य प्रभोमै २३१।३१९
उत्साहसंपन्नमदी ९०।२५
उत्सिक्तः कुसुमा ५२९।२९
उत्सृष्टमम्बुजहशा ५४१।८०
उदञ्चत्कविरीलह ५४४।१३२
उदञ्चद्वक्षोजद्वय ४०९।३४
उदञ्चयदगखलं ४९५।३९
उदधिरवधिरुर्वा ७५।१६८
उदन्वच्छन्ना भूः ७६।१७९
उदमज्जि कैटभ ४८४।५५
उदयगिरितटस्थः ४७५।५७
उदयतटान्तरित ४८२।९
उदयति कालम् ४८६।७७
उदयति तरुणिममां ४०७।१२

१ जयदेवस्य. २ जयमाधवस्य. ३ त्रिलोचनस्य. ४ भागवतश्रीजयवर्धनस्य. ५ भेरी-
भाकारस्य. ६ घनिकस्य. ७ भारवेः. ८ भवभूतेः. ९ माघकवेः. १० देवेश्वरस्य. ११ उत्पलरा-
जस्य. १२ निशानारायणस्य. १३ राणकस्य. १४ कालिदासस्य. १५ त्रिविक्रमभट्टस्य. १६ प-
ञ्चतन्त्रे. १७ राक्षसपण्डितयोः. १८ राजशेखरस्य. १९ श्रीहर्षस्य.

उदयति यदि भा ७६।१७३
 उदयति विततोर्ध्वे ५३।१।५
 उदयदुदयदीक्षणा ४०५।१६
 उदयत्रेव सविता १२८।१५
 उदयमयते दिङ्मा ५३।१।१८
 उदयमुदितदीप्ति ५२२।८
 उदयशिखरिशृङ्ग ५३।१।१६
 उदये सविता रक्तो ६८।१९
 उदरद्वयभरणभया ५९४।१७
 उदकभूतिमिच्छ २४५।२३६
 उदस्य धैर्यं दयि ५५०।९३
 उदस्योच्चैः पुच्छं ३७४।१६०
 उदारचरितस्या १०१।१४
 उदारस्य तृणं वि २४२।१४७
 उदासीना लीना ४०६।३३
 उदाहरणमाशीः ११३।१४
 उदितं प्रियां प्रति ४६४।३३
 उदितवति द्विजग ३८९।२।१२
 उदामाम्बुदवर्धिता ५८२।३८
 उदितवति परस्मि २९९।८०
 उदितेऽपि तवावनी २०४।७
 उदितोरुसादमति ५०३।९
 उदीरितोऽर्थः पशुना २७२।९११
 उदेति पूर्वं कुसुमं १५६।११३
 उद्गर्भहृणतरुणां ४८५।६९
 उद्गादितनवद्वारे ६००।१७
 उद्गण्डे भुजदण्डे १५४।६५
 उद्गानाम्बुदवर्धमान ३८७।१६
 उद्गामदानद्विपञ्चहितैः १९६।४२
 उद्गामदिगिद्वन्द्वच ४७९।२४
 उद्गामशुमणिश्रुति ५४८।४६
 उद्गामश्रमिवेगविस्त ८।५५
 उद्गामार्काशुदीप्य २८८।७४
 उद्गतैरिव परस्पर ५१०।३५

उद्गतैर्निभृतमेक ५१६।१९
 उद्गतुं किल शैलके ४८२।२
 उद्गतपांशुपटला २१४।२
 उद्भूयेत तनूलतेति ४४४।५७
 उद्भूयेत नतभूः ४६३।२१
 उद्बन्धकेशश्रुत ५४९।६८
 उद्भासिताखिलखल ८७।१।५९
 उद्भिन्नं किमिदं मनो ४२६।२९५
 उद्भेदं प्रतिपद्यपक्क ४२६।२९६
 उद्यतकरकमालः ४०।१८२
 उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु २२१।७०
 उद्यद्गर्हिषि ददुरार ५३६।३
 उद्यद्गालाङ्गुरश्रीदि २११।७६
 उद्यद्गुहमकान्तिभिः ५४१।९३
 उद्यन्त्वमूनि सुबहू ३२९।९
 उद्यन्नादं धन्विभि १९७।५६
 उद्यमः साहसं धैर्यं ११८।२
 उद्यमेन हि सिध्य ११८।३
 उद्यानपालकलशा ३७९।६८
 उद्योगः कलहः क २४१।१३९
 उद्योगः क्षयमेति ह ५५६।६८
 उद्योगः खलु कर्तव्यः ११८।१
 उद्योगिनः कगलम्ब ११८।१३
 उद्गतेन्दुमविभिन्न ४८४।४१
 उद्गोगिनं पुरुषसिंह ११८।१९
 उद्गाहागोपिताद्वा १९।४६
 उद्ग्रेजयति दग्धि २६५।७६२
 उन्नतं पदमवाप्य ८६।१४४
 उन्नतावनतभाग ४८३।३१
 उन्नेतेषु शशिनः ४८३।२९
 उन्नमय मकच २८५।३७
 उन्नमितकभूलत ३२८।३९
 उन्नम्य दूरं मुहु ५५७।७५
 उन्नादाम्बुदवर्धि २८७।६८

उन्नालनाभिपङ्के १६।८
 उन्भिद्रकन्दलदला ५५५।४८
 उन्भिद्रकौकनदरे ५३१।८
 उन्मीलद्रसबिन्दु ३८३।१२८
 उन्मीलद्वन्द्वेन्दुका ४१२।२७
 उन्मीलन्ति नखै ४६६।७३
 उन्मीलन्ति नि ५२६।५२
 उन्मीलन्ति मृणा ४८९।१३१
 उन्मीलन्नयनान्त ४५५।१६१
 उन्मीलन्मधुगन्ध ५४५।१४४
 उन्मीलन्मुकुलक ४५४।१४९
 उन्मीलयन्ति कु ३७९।७५
 उन्मीलितं तूलि ४०८।१९
 उन्मुक्ताभिदिवस ४७८।५
 उन्मूलितालान ४२९।३५१
 उन्मृष्टं कुचमी ३२।८०
 उन्मृष्टपत्राः क ५४९।६९
 उन्मेषं यो मम ५०७।६०
 उपकर्ताधिकार २२७।२०५
 उपकर्तुं प्रियं वक्तुं ६९।३८
 उपकर्तुं यथा स्व २६१।६७२
 उपकारः परो ध २३८।४२
 उपकारकमायते २७३।९३२
 उपकारगृहीतेन २३१।३१४
 उपकारपरः स्व ८६।१३२
 उपकारमेव तनूते ७१।८७
 उपकाराच्च लोका २५६।५२६
 उपकारिणि विश्व १०७।२
 उपकारिणु यः मा ६९।४०
 उपकारोऽपि नी ८०।१०
 उपकृतमनेन सुत ८३।९१
 उपगृह्वेलमल ४८५।६३
 उपचारः कर्तव्यो २६६।७८८
 उपचारानुनयास्ते ४९९।१

१ माघकवेः ('घण्टामाघम्य' इति केचित्). २ माघस्य. ३ सार्वभौमस्य. ४ भारवेः. ५ भ-
 द्रेन्दुराजस्य. ६ कालिदासस्य. ७ शार्ङ्गधरस्य. ८ बाणभट्टस्य. ९ श्रीहर्षस्य. १० आनन्दवर्धनस्य.
 ११ कृष्णमिश्रस्य. १२ विजयायाः. १३ बिह्वणस्य. १४ राहुलकस्य. १५ सत्कविमिश्रस्य.
 १६ जयदेवस्य. १७ जयमाधवस्य ('जयवर्धनस्य' इति केचित्). १८ रविगुप्तस्य.

उपचितावयवा शु ५४०।५४
 उपचितेषु पोष्य ५६६।८
 उपजीवति स्म ४८५।५७
 उपताप्यमानमल ४६३।२९
 उपदेशो हि मूर्खा ५९।४
 उपनदिपुलिने म ३८६।१६९
 उपनयनविवाहा १४६।१२
 उपनिषदः परि ४०१।२४
 उपनेतुमुन्नतिम् ५०२।४
 उपबर्हमम्बजट ५२१।१६
 उपभुक्तखदिरवी ५९५।३२
 उपभोक्तुं न जा २४२।१६७
 उपभोगकातराणा १०२।२७
 उपमा कालिदास ५५।६२
 उपययौ तनुतां ५३९।४८
 उपरि करवामधा ७२।११०
 उपरिगतं हि स २९५।४७
 उपरि घनं घनप ५५७।८२
 उपरिजतरुजानि ५४३।११३
 उपरि पयोधर ५५७।८१
 उपरि पीनपयोध ४२६।२९९
 उपवनतरुत्या ५४३।१२७
 उपहरणं विभवा ५।१८
 उपहितं शिशिरा ५३९।३७
 उपसंयमास्त त ४७४।३४
 उपादाता यावन्न ११७।४३
 उपाधिभिः संत २७१।८८७
 उपाध्यायश्च वैद्य २४३।१८९
 उपानीतं द्राक्ष ३७८।५०
 उपांजितानां वि ९९।१०
 उपेक्षितः क्षीणबलो २३३।३८०
 उपैति घनमण्डली ५५६।५७
 उपैति सस्यं परिणा ५६०।१८
 उपोदरागेण विलोल ४८३।१९
 उता कीर्तिलता गुणै १८३।१५६

उभौ पक्षौ श्वेतौ १२४।१३
 उरःस्थलं कोऽत्र वि ३१७।८१
 उरसि निहितस्तारो ४८१।१७
 उरसि फणिपतिः ३९१।२
 उरसि मुगभिदः का ३१९।९७
 उरस्तव पयोधरा ५८१।१७
 उरोजवच्चक्रमनोऽह ४२८।३२७
 उरोरुहादुद्रुमितैः १३०।१०
 उरोरुहाम्भोरुह ५१७।२५
 उल्लेन संवृतस्तस्मि ६०८।१४०
 उल्लहयापि सखीव ४६२।८
 उल्लापयन्त्या दयित ४७१।१
 उल्लास्य कालकरवा २०४।१०
 उशना वेद यच्छा ५६८।२०
 उषसि परिवर्तयन्त्या ५३३।६
 उपसि मलयवासी ५२९।१८
 उष्णालुः काचिदर्कधा ३९।१७१
 उष्णालुः शिशिरे ५४८।५२
 ऊरुः कुरङ्गकदश ४३१।३९०
 ऊरुद्वयं मृगदशः ४३४।३७
 ऊरुप्रकाण्डद्वितयेन ४३१।३९४
 ऊरुमूलचपलक्षण ५१३।२८
 ऊरु रम्भा दगपि ४४८।६४
 अजितं सजनं ह ८०।८
 ऊर्णा नैव दधाति ना ३६९।९६
 ऊर्ध्वं नागदवन्द ४३६।६५
 ऊर्ध्वाकृतप्रोवमहो ३५८।१५५
 ऊर्षेषु वित्रेषु ३३४।२६
 कक्षाणां भुरिधाम्ना ३१।७८
 कणकतो पिना श २४७।२८५
 कणशेषश्चांमशेषः २३८।५७
 कणीकृता किं हरि ४१५।८७
 कषेरस्याश्रमे पुण्ये २८३।६
 एकं वस्तु द्विधा ३९९।२
 एकं वस्तु यदास्ति १६४।२१७

एकं हन्यान्न वा २२५।१४६
 एकः कर्णमहीपतिः ३९८।१०४
 एकः खलोऽपि ८७।१५३
 एकः शतं योधय २२१।६७
 एकः स एव जी १४२।३
 एकः स एव तेज १११।२
 एकः स्तनस्तङ्गत १५।१३७
 एक एव खगो ३५७।१४७
 एक एव पदार्थ २४३।१७९
 एक एव महान्दो १५१।१८
 एकं काश्चनभूध १८१।१३५
 एकचक्रो रथो ११२।११
 एकचक्षुर्न काको २८९।११
 एकतश्चतुर्गो वेदा १४८।२
 एकतामिव गत ४७८।८
 एकत्रासनसंस्थि ५८४।५९
 एकैदन्तश्रुतिभि २।७
 एकद्विप्रभृति क ५२७।५७
 एकद्वैः किमभा ६०४।८३
 एकं ध्यानानिमील १३।११६
 एकमेव गुणं १५२।३१
 एकमेव बलि ब ४२८।३२८
 एकमेवार्क्षि वामा ४१४।६५
 एकं भूमिपतिः २३६।४१८
 एकरदं द्वैमातुर २।१०
 एकशक्तिप्रहारेण २२०।८०
 एकमाध्यप्रयातानां ६०९।१५९
 एकस्तपो द्विरध्या २४४।२११
 एकस्त्रिधा वसति १५७।१३६
 एकस्त्वं गहनेऽ ३५६।१२८
 एकस्त्वं मरुभू ३७८।२८
 एकस्मिन्ननिरावयोः ३९०।२३८
 एकस्मिञ्जयने ५८४।६५
 एकस्मिञ्जयने ५०३।२२
 एकस्मिञ्जयने ५०४।३०

१ कालिदासस्य. २ माघकवेः. ३ चाणक्यस्य. ४ क्षेमेन्द्रस्य. ५ भर्तृहरेः. ६ श्रीभोज-
 देवस्य. ७ भारवेः. ८ पाणिनेः. ९ अर्गटस्य. १० शिवस्वामिनः. ११ पुलिनस्य. १२ श्री-
 धनददेवानाम्. १३ भगवतो व्यासस्य. १४ अमरकस्य.

एकस्मिन्नयनेष्ट ४०११०
 एकस्मिन्मलया ३७९१६१
 एकस्य कर्मसंवी २४३१७३
 एकस्य तस्य म ३३३१२
 एकस्य दुःखस्य २६८१८३
 एकस्यायमुदेति ३४०१२
 एकाकिनि वनवा ३६४१४
 एकाकिनी यदबला ५७८१७५
 एकादशरुद्राणामे १७९११९६
 एकान्तसुन्दर ४०५१९८
 एकान्ते बत नो ५७७१६२
 एका भार्या प्रकृति ५९५१४७
 एकामूक्तुसुमायु १६५१२३०
 एका भूरुमयोरै ३९४१८६
 एकामिषाभिलाषो २६९१६६५
 एकावलीकलित ४२७१३०९
 एकासनस्याज ६७१२
 एके केचिद्यतिक १२६१३२
 एके तुम्बा व्रतिक ३८८१२०१
 एकेऽथ प्रातरपरे ६०८१४४५
 एकेन चुलकेना ५६०१५
 एकेन चेत्यरिहतो ३८९१९४
 एकेन तिष्ठताथ १०४१९८
 एकेन राजहंसेन ३४९१५
 एकेन शुक्लवृक्षे १३११३
 केन स्मितपाट ५७०१७७
 ऐन हि सुवृक्षे १३०१२
 ऐकेनाक्षणा प्रीव ४७७१८
 ऐकेनापि सुपुत्रे १३११९
 ऐकेनापि सुपुत्रे १३०१४
 ऐकेनापि सुपुत्रे १३११८
 ऐकेनापि हि शूरे १११११
 ऐकैव सामृतमयी ३३११२४
 ऐकैश्वर्यस्थितोऽपि १०१७७
 एको देवः केशवो २६७१८१४

एकोना विंशतिः स्त्रीणां २९३११९
 एकोऽन्ते द्विसमञ्जिलो ७१४५
 एकोऽपि गुणवान्पुत्रो १३०११
 एकोऽभूत्पुलिनात्त ५५१५८
 एको विश्वसतां हरा ३९४१४४
 एकोऽहमसहायोऽहं ३६४११
 एको हि खञ्जनवरो ५०६१५०
 एको हि दोषो गुणसं ९६१२३
 एणः क्रीडति शूकर ३६६१४३
 एणाक्षीस्पृहयालुता ६०६१०५
 एणाद्याः पशवः किरा ३७९१६३
 एणीगणेषु गुरुर्व ३७०११०७
 एणीदृशः पाणिपुटे ४११११२
 एणीदृशः श्रवणसीमि ३५३१८२
 एणीदृशो विजयते ४१११५
 एतत्किं प्रणयिन्यापि ५८०१८
 एतत्कीर्तिविवर्तधौत २१०१५७
 एतत्कोककुटुम्बिनी ४८७११००
 एतत्कुचस्पाधितया ४२५१२७७
 एतत्तर्क्य कैरव ४८९११३०
 एतत्तर्क्य चक्रवाक ५३२१२१
 एतत्तर्क्य चक्रवाक ५२६१५३
 एतदत्र पर्यिकेक ३३४१२३
 एतदथ कुलानानां २३२१३३४
 एतदुच्छ्रसितपीत ४८३१३२
 एतद्वन्धगजस्तृपा १८७१३
 एतद्वत्तामिघात १९१११९
 एतद्वन्तिबलैर्विलोक्य १७६१६४
 एतद्यशःक्षीरधि १५६११०४
 एतद्गीतारिनारी २०३१४६
 एतद्विभाति चरमा ४८५१७१
 एतद्वयोमवर्नावराह ४८०१३५
 एतन्मन्दविपक्वति ३९५१५४
 एतस्मादमृतं सुरैः ३४११२७
 एतस्मिन्दक्षिणाशा ५४५११४७

एतस्मिन्मलयाचले ३५९११७४
 एतस्मिन्वनमार्ग ३८२११२५
 एतस्मिन्विजने व २०३१३७
 एतस्मिन्सहसाव ५३६१५
 एतस्यां रतिवल्लभ ४१०१४९
 एतस्याः करिकु ५५२१११६
 एतस्याः स्तनपद्म ४३६१६१
 एतस्योन्नतसर्वक १६६१२४८
 एताः करोत्पीडि ५४९१६७
 एताः संप्रति गर्भ १७५१५२
 एताः स्वलद्वलय ४०५१२५
 एताः स्वार्थपरा ५६८१३४
 एता गुरुश्रोणिप ५४९१६१
 एतादृशे कलियुगे १४६१११
 एता नवाम्बुधरका ४१२१२२
 एतानि निःसहत ४५७११९
 एतानि बालधवल ३७३११४३
 एतायाः प्रेक्षमे ६०८११४४
 एतावज्जन्ममाफ २५४१४७०
 एतावत्सरसिजकु ३२९१७
 एतासु केनैकल ३८११९३
 एता हसन्ति च ५७९१८
 एते केतकधूलिधू ५२६१५०
 एते ते गिरिकूट २१५१५
 एते ते दुर्गतिक्रम ५४७१७८
 एतेनोत्कृत्तकण्ठ १६९१२८२
 एते पाटीरवाटी ५३०१३६
 एते वारिकणान्क ५७७१६३
 एतेषु हा तरुण ३३५१३९
 एते समुद्रसद्भा ५६६१३
 एते स्निग्धतमा ८३१८३
 एते हि गुणाः प ३८९१२१३
 एतैर्दक्षिणगन्धवा ३७८१५५
 एता द्वौ दशकण्ठ ३१७७४
 एष क्रीडान्तताम्य ५३०१३७

एष भुजातिपङ्क २१७।५
 एष बकः सहसैव ३६३।२५
 एष वन्ध्यासुतो ५९२।५
 एष वृक्षशिखरे ४७३।१५
 एष षट्पदयुवा ३८८।२०३
 एष सूर्याशुसंतप्तो ५४७।३३
 एष स्वर्गतरङ्गिणी ४८७।९४
 एषा कामुक्तमुक्ता ५३२।६
 एषा धर्मपताकि १२।१०५
 एषा पुष्करिणी ३५१।३६
 एषा फलकदम्ब ५८२।३१
 एषा भविष्यति ४०५।२६
 एषैव योषितां ध ५७३।२
 एष्यति मा पुनर ५७४।१९
 एष्यन्ति यावद्रण ४३२।४१८
 एष्यन्त्यवशमधु ५५९।१००
 एहि गच्छ पतो ९४।५
 एहि स्वागतमा २८१।१०४३
 एहि हे रमणि प २०४।२८
 ऐन्द्र धनुः पाण्डु ५६०।१७
 ऐश्वर्यं नहुषस्यगं १६८।२७१
 ऐश्वर्यस्य विभूषणं १२०।१२
 ऐश्वर्यादनपेतमी २३६।४१९
 उक्कारो मदन ४८७।९२
 ओजसापि खलु ४८४।४८
 ओजोभाजां यदने १९९।१०४
 ओषामासे मत्सरो १९८।७४
 ओष्ठपल्लवविदंश ५११।४९
 औत्सुक्यमात्रमव २१३।२
 औत्सुक्येन कृत १७।२३
 औदार्यं भुवनत्रये ३७७।३५
 औरसं कृतसंबन्धं १२७।७
 औषधार्थसुमन्त्रा २५५।५११
 औषसातपभयाद ४७८।७
 कंसंजयान कृष्णः ३०८।१४

कंसं ध्वंसयते मु ३७।१४९
 कंसारातेर्वदगम ३१७।७४
 कंसारिचरणोद्भूत ३४९।३
 कः कः कुत्र न ३६६।४८
 कः कर्णारिपिता ३२१।११८
 कः कान्तारमगाति ३१०।३३
 कः कुर्याद्भवनं सर्व ३१४।४२
 कः कां के कं कौ का ३०९।१५
 कः खे चरति का रम्या ३०८।२
 कः खे भाति हतो ३२१।११६
 कः पूज्यः सुजनत्वमे ३२२।१२०
 कः प्राथ्यते मदनवि ३१०।३०
 कः स्यादम्बुदयाचको ३२१।११३
 ककुभां मुखानि सह ४८५।६७
 कचकुचकुचुकाग्रे २२।१९
 कंचिदेव समयं समा ३४९।१३
 कटाक्षेणापीपरक्षणम ४४९।७७
 कटीं मुष्टिग्राह्या द्वि ५९५।४६
 कटुकं वा मधुगं वा २६३।७२१
 कटु कणन्तो मलदा ७४।१४१
 कटुतीक्ष्णोष्णलवण ६०८।१३९
 कटुभाषिकंठचिरा ४०।५
 कठिनतरदामवेष्टन ३३।९५
 कठिनहृदये मुख ४९६।५१
 कंठस्य तस्याः स्तन ४२२।२१५
 कंठस्य विदधे का ४२२।२११
 कण्ठालकाग्न्यण्टाघ १४।१२४
 कण्ठालिङ्गनमङ्गलं ३६।१४५
 कण्ठाश्लेषिणमुन्नत ५१५।१७
 कण्ठ मौक्तिकमालि ४४५।६५
 कण्ठवसन्ती चतुरा ४२२।२२३
 कण्ठाचिंतोऽपि हुंकु १६।१०
 कतरत्पुनरहरतरुणं १०४।२३
 कति कति न मदोद्ध ३७०।१०२
 कति कति नलिताः ३५२।६१

कति कति न वसन्ते ३८२।११६
 कतिचिदुद्धतनिर्भर ६०।३४
 कति ते कबरीभारः २९५।४४
 कति न सति जना ४५६।१६
 कति न सन्ति मही ३७८।४७
 कति नो विषया वि १५७।१३३
 कैतिपयदिनपरमा ८५।१२२
 कतिपयदिवसस्थायी ३४५।२
 कतिपयदिवसैः क्षय १८५।१७१
 कैतिपयनिमेषवर्तिनि ४९।१७
 कैतिपयसहकार ५६३।१५
 कति पञ्चविता ३८१।१०६
 कति सन्ति लव ३८०।८४
 कथं नाम न सेव्य २२६।१७३
 कथमपि कृतप्रत्या ४४४।४९
 कैथमपि सखि क्री ४९५।८
 कथमवनिप दर्पो २०८।३६
 कैथमिव तव संम ५४६।१३
 कैथमिह मनुष्य ४३।१२
 कथयत कथमेषा ६।२७
 कथग निपुणे क ४७१।३
 कथमुपरि कला ५९३।१६
 कैथयितस्यापि १११।८
 कदली कदली क ४३१।३९८
 कदा कान्तारगारे ४४९।७४
 कदाचित्पाञ्चाली २८५।४५
 कदा भिक्षाभक्तैः ६०२।५६
 कदा वाराणस्या ६०२।५९
 कदा वा साकेते ६०२।५८
 कदा वृन्दारण्ये ६०२।५५
 कदा वृन्दारण्ये ६०२।५७
 कनककलशस्त्वच्छे ३३।११३
 कनकक्रमुकायितं ४२५।२८६
 कनकनिकषभासा ३०।६७
 कनकभङ्गपिशङ्ग ५६१।३५

१ शङ्खधरस्य. २ पाणिनेः. ३ भारवेः. ४ माघस्य. ५ शार्ङ्गधरस्य. ६ भासस्य. ७ का-
 लिदासस्य. ८ शकवृद्धेः. ९ श्रीधनददेवानाम्. १० अमरकस्य. ११ चाणक्यस्य. १२ भर्तृहरेः
 ('मदन्ताश्रयोपस्य' इति केचित्).

केनकभूषणसंग्रह २७३।९३९
 कनकहरिणं हत्वा ५९१।३१
 कन्याखण्डमिदं ९७।३५
 कंदर्पज्वरसंज्वरा ४६७।८९
 कंधरां समपहा १४२।४
 कन्यां कामप्युद् १४८।३३
 कन्या निष्कासि २५७।५७१
 कन्याप्रसूतस्य ५६३।११
 कपटवचनभाजा ५८४।७२
 कपिरपि च कापि ३७३।१५१
 कपोलपञ्चान्मकरा ४२०।१८७
 कपोलपालीं तव ४१८।१३५
 कपोलफलकाव ४४१।३
 कपोले जानक्याः ५८८।३१
 कपोले पत्राली ४९५।४७
 कपोले पत्रालीपु ३४।११९
 कपोले पाण्डुत्वं ४४३।३३
 कपोले मार्जारीः ४८६।७९
 कमठकुलाचलदि ७२।१०४
 कमण्डलूपमोडमा २१९।२३
 कमनीयतानिवासः ४१७।१२५
 कमलभूतनया व १५६।११२
 कमलमनम्मसि ५९३।१०
 कमला कुचकनका २१।१०
 कमलाक्षि विलम्ब्य ५०६।३३
 कमलासनकमले २४।६
 कमलिनि मिलिनी ३८९।२२२
 कमलिनीमिलिनी ५४०।७०
 कमले कमलाशे ५९४।१३
 कमले कमले नि ३०५।४०
 कमले कमलोत्प ५०५।१२
 कमले निधाय क ४४१।१०
 कमलेव मतिर्मति १५५।८३
 कम्पेन्त गिरयः ३४३।४६

कम्बुकण्ठि चरणः ५०६।३२
 करकम्पितस्रङ्गय १८५।१७०
 करकिसलयं धृत्वा ५२१।१७
 करतलयुगपरिण ४२४।२७१
 करनखरविदीर्णध्वा ५३१।११
 करप्रचेयामुत्तुङ्गः २२७।१९१
 करबदरसदृशम ४।६
 करभदयिते यत्त ३७२।१३२
 करभदयिते यो ३७२।१३१
 करमुदयमहीधर ४८३।२०
 करयुग्मपद्मकुला १९३।४२
 कररुद्धनीवि दयि ५०२।७
 करवारिरुहेण सं १७९।१११
 करवालकरालवारि २०७।१७
 करस्फोटोऽम्बरन्या ३८९।५
 कराग्रजाग्रच्छत ४२५।२८०
 करान्प्रसार्य रविणा १०४।१७
 करालवाचालमुखं १९६।४९
 कराविव शरीरस्य १२७।१
 करिष्यति कलाना ४७३।५
 करेण करिणा वीर १९५।१८
 करे वेणीमेणीसदृश ४३५।४६
 करे श्लाघ्यस्त्यागः ७७।१८६
 करोति योऽशेषज २७१।८८९
 करोति निर्मलाधा १२४।८
 करोति शोभामल ३०९।२४
 करोतु नाम नीति १३२।९
 करौ धुनाना नवप ५६२।५२
 करौ धुनाना नवप ५५०।९१
 कर्कशतर्कविचार ६४।३
 कर्णलङ्घिगुणात्कर्ष १००।६
 कर्णस्त्वचं शिबिर्मा १०१।११
 कर्णाक्षिदन्तच्छ ४३४।२५
 कर्णाटं देहि कर्णा १७१।३

कर्णोन्मृतं सूक्तिरसं ५७।१६
 कर्णोन्तुदमन्तरेण ३६२।२१६
 कर्णोन्तुदमेव को ४३६।५६
 कर्णे चामरचार ३६८।८२
 कर्णे जपानां वचन ७४।१४४
 कर्णोत्पलेनापि मुखं ४१५।८४
 कर्णास्तक्वित्पिणी ४३६।६३
 कर्तव्यमेव कर्तव्यं २४८।३१७
 कर्तव्यो हृदि वर्तते ३३७।७४
 कर्पूर इव दग्धोऽ ३९९।५
 कर्पूरधूलिधवलशु ४३९।१०
 कर्पूरधूलिरचिताल ३८७।१९३
 कर्पूरन्ति सुधाद्रव २०९।४९
 कर्पूरपूरच्छाविवाद २८४।२९
 कर्पूरप्रतिपन्नियनो १६१।१८८
 कर्पूरादपि केतका २०९।४३
 कर्पूराम्बुनिषेकभ ४४५।६०
 कर्पूरेण स्थलविर ४०६।४०
 कर्मणा मनमा वा २२६।१६६
 कर्मणां बाध्यते १३२।२४
 कर्म प्रह्लाचारणां ६४।७
 कर्मायत्तं फलं पुं २५०।३७५
 कर्पोद्भिः सिचया २०२।३२
 कलकण्ठ यथा ३५६।१२४
 कलकण्ठितगर्भेण ३२७।२२
 कलङ्कदाशो गग ५२२।१
 कलभ तवान्तिक ३६७।६३
 कलमाः पाकवि ३८८।१९६
 कलमाग्रनिर्गतम ५९४।२५
 कलयति कुवलय ४३३।१६
 कलयति मम ४५७।२२
 कलय वलयं धम्मि ४९२।४
 कलया तुषारकि ४८४।५२
 कलशे निजहेतु ४२५।२८८

१ पञ्चतन्त्रे. २ महानाटकस्य. ३ भासस्य. ४ शंकरगणस्य. ५ भट्टरुद्रटस्य. ६ अम-
 रुकस्य. ७ माघस्य. ८ सुबन्धोः. ९ भगवतो व्यासस्य. १० भट्टनारायणस्य. ११ भारवेः.
 १२ बिह्वणस्य. १३ त्रिविक्रमस्य. १४ श्रीधनददेवानाम्. १५ दण्डिनः. १६ क्षेमेन्द्रस्य.

कलहान्तानि ह २५६।५४५
कलाधिनाथानय ४९०।१५०
कलानिधिरयं ४८६।८८
कलारत्नं गीतं २७५।९७९
कलावतः सेव क ११६।३
कलासीमा काव्यं २७६।९९२
कलास्तास्ताः स ३३१।३२
कलिकालमियं ३०६।५१
कलितमम्बरमाक ४८४।४९
कलुषं च तवाहि १५५।९०
कल्पक्षोणिरुहो १६७।२५५
कल्पतरुकामदो १५४।७१
कल्पद्रुमः कल्प १२५।२४
कल्पद्रुमो न जा १५१।५
कल्पद्रुमोऽपि का ३७७।३१
कल्पयति येन वृ २६५।७५१
कल्पान्तकूकेलिः ११८।८
कल्पान्तवामसंधे २४२।१४९
कल्पान्ते क्रोधनस्य ११८।८
कल्पान्ते शमितत्रिवि ७।३८
कल्पोत्थानपरानि ५७१।१२
कल्याणं नः कि ३४८।४
कल्याणं भगव ५०।४३
कल्याणं भवतां १६८।२६३
कल्याणं वः त्रि ११८।७
कल्याणं वो वि ३।३१
कल्याणवाक्त्वं ३१८।९२
कल्याणाहं ह्य ४९६।५९
कल्याणानां नि ३१।७५
कल्याणोल्लाससी ३१।७६
कलोलक्षितपङ्क ४८९।११९
कलोलवेक्षितदृष ३४१।१९
कलोलसंचलदगा ३४०।१७
कलोलैः स्थगय ३४२।२९
कवयः कालिदा ५।१२
कवयः किं न प २४८।३०४

कवयः परितुष्य ४८।५
कवयति पण्डित ५२।१२
कवयो वद कुत्र ३१६।६४
कविः करोति क ४८।१४
कविः करोति प ४८।१३
कविः पिता पो ४९।१५
कविकाव्यामृत ४९।१८
कवित्वगानप्रिय ४२२।२१६
कविभिर्नृपसेवा ५६।२
कविरनुहरति च्छा ५६।१२
कविरमरः कवि ५१।४
कविहृदयेष्वनसू २६६।७८४
कवीनामगलहृप ५५।६१
कवीनां मानसं ४८।६
कवीनां संतापो १५८।१५१
कवीन्दुं नीमि वा ५४।४३
कवीन्द्राणाभाम १८५।१७२
कवीश्वराणां वच ५८।१९
कंश्चिच्छात्रापात १९९।१९४
कश्चित्कव्यचिदे २६१।६७४
कश्चित्पान्थस्तर्पतिः २८८।७२
कश्चिद्विपत्स्वहृत्तो ५८८।२०
कश्चिन्नवं पल्लवमाद ३७५।११
कश्चिन्मच्छामेत्य १९८।८८
कपायैरुपवासैश्च ६६।४
कष्टं खलु मूर्खत्वं १४१।३
कष्टं जावति गणि ५७९।५
कष्टा वृत्तिः पराधी २५१।३९०
कस्तूरिकां हरिणि ३७०।१०८
कस्तूरिकां तणभुजा ८७।१६१
कस्तूरिकामृगाणां ८५।१२७
कस्तूरी जायते क ३०८।१
कस्तूरीतिलकान्ति १३।१२०
कस्तूरीतिलकं वा ४१३।४३
कस्तूरीतिलकं ल २८६।५५
कस्तूरीयन्ति भा १३।१२१

कस्तूरी सितिमान २११।७३
कस्ते शौर्यमदो यो १५२।३३
कस्त्वं कृष्णमवेहि ३५।१३२
कस्त्वं ब्रह्मन्पूर्वः ३०।५६
कस्त्वं भद्र खलेश्व ८९।१८०
कस्त्वं भोः कथया ३८६।१७१
कस्त्वं भोः कविर ३९४।४९
कस्त्वं रोहितलोचना ३५०।३०
कस्त्वं श्ली मृगय ६।३०
कस्मात्कोऽहं किम ६०३।३३
कस्मात्त्वं दुर्बलासी ३०६।५३
कस्मादिन्दुरसौ ७९।२११
कस्मिञ्शेते मुरारिः ३१०।३९
कस्मिन्वमन्ति वद ३०९।२८
कस्मिन्स्वपिति कं ३१४।३४
कस्मै किं कथनीयं ५९२।६
कस्मैचित्कपटाय ९१।३३
कस्मै यच्छति सज ३२१।११२
कस्मै हन्त फलाय ३९८।१०२
कस्यचित्किमपि नो २६७।८०८
कस्यचित्समदनं म ५०९।१३
कस्य त्वं न क्षपय ३४६।३
कस्य मरीं दुरधि ३०८।१३
कस्याख्याय व्यति ४७०।२८
कस्यांचिद्वाचि ५१।५४
कस्यापि कोऽप्य २७४।९५८
कस्याश्चिन्मुखम ५५१।११३
कस्येयं तरुणि ५५२।१२२
कहमस्मि गुहाव २९४।२७
कांश्चित्कल्पशतं ६११।२०१
कांश्चित्कुच्छयति १३७।११
काकः कृष्णः ३५६।१२०
काकः पक्षबलेन ३६६।५०
काकः पक्षिषु २४४।२१२
काकः पद्मवने १२०।१३
काक आह्वयते १०३।१४

काकतालीययोगे २३७।१२
 काकतालीयवत् ११८।१४
 काक त्वं फलन ३६२।२१७
 काकस्य गात्रं ३६१।२०९
 काकाः किं किं ३६०।१८२
 का कान्ता कालि ३१४।४०
 का काबला निधु ५२४।१८
 काकाहौल्यं यमा ६८।१
 काकुत्स्थेन शिरां ५९३।२१
 का कृता विष्णुना ३१२।१०
 काके काष्ण्यमलौ ३५।१३८
 काके शौचं द्यूत २६७।८१३
 काकैः सह प्रवृद्ध ६९।३५
 काकैः स्तोकविमुक्त ५१८।५०
 काकोलं कलक ४८०।३०
 काचः काञ्चनमं १२५।१२
 का चक्रे हरिणा ३२०।११०
 काचाः काञ्चनभू ३४४।६३
 काचिर्त्कीर्णा रजो १९१।२२
 काचिद्दाला रम २९९।८४
 काचिद्वियोगान २९७।६७
 काचिद्विलोदनय २९८।७६
 काचित्रिवारित ४३८।३
 काचिन्मृगाक्षी २९०।३१
 काचे मणिर्मणी २२९।२७३
 काचिद्दिनार्धमम २८५।४०
 काञ्चीगुणैर्विरचि ४२७।३१९
 काञ्ची काञ्ची न १७९।१८९
 काठिन्यं कुचकुम्भ १७५।५१
 काठिन्यं कुचयोः २०१।४
 काठिन्यमङ्गुरखि ४२४।२७२
 काणाः कुञ्जाश्च २२२।७९
 का त्वं पुत्रि नरे २०३।३८
 कानने सरिद्वेशे १५४।६४

कानि स्थानानि ५४७।३०
 कान्तः कृतान्तच ४६१।५
 कान्तं निरीक्ष्य ५८१।१५
 कान्तं वक्ति कपो १३९।१२४
 कान्तं विना नदी ३०३।१०
 कान्तं वीक्ष्य वि ५८१।२१
 कान्तद्वय इव कु ४७३।२५
 कान्तया कान्तसं ३०३।७
 कान्तया सपदि ५१६।१६
 कान्तसंगमपराजि ५११।४४
 कान्ताकटाक्षविशि १११।१२
 कान्ताकैलि कल ३७८।५१
 कान्तां कामपि का ९।६७
 कान्तामुखं सुरत ४४७।३८
 कान्तारभूमिरुह १२६।३१
 कान्ता रुचिं मुनि २९८।७७
 कान्तारे जलवृक्ष २०५।२३
 कान्ते कबुलिका ५१५।१८
 कान्ते कस्यपि वा ५८२।३७
 कान्ते कथंचिद् ५३४।६
 कान्ते कलितचो ५१६।३
 कान्ते घोरकृतान्त ५०४।२९
 कान्ते जग्मुषि ता ५२६।४७
 कान्ते तथा कथ ५१७।२८
 कान्ते तत्पमुपाग ५३४।२१
 कान्तेत्युत्पललोच ४००।१९
 कान्ते धावय मे २९४।३०
 कान्तो यासति ५३६।३
 कान्तोऽसि नित्य ३८६।१७८
 कान्त्पृच्छामः सुराः ४५।१
 का पाण्डुपत्नी गृहभूष ३०९।२३
 कापिशायनमुगन्धि ५०९।७
 कापरुषः कुकुरश्च ८२।६७
 का प्रियेण गहिता ३१५।५६

का प्रीतिः सह मार्जा २६०।६४८
 कामकार्मुकतया क ४१४।५७
 कामं वनेषु हरिणा ११४।२४
 कामं वाचः कतिचि ९९।२७
 कामं कामदुग्धं धुइक्ष्व २८३।२
 कामं कामसमस्त्व १६२।२०४
 कामं जीर्णपलाश १०६।४६
 कामनाम्ना किरातेन ५६७।८
 कामं वृषाः सन्ति १५६।११०
 कामपि श्रियमासा ११८।१२
 कामबाणप्रहारेण ४२२।२०७
 कामं प्रियानपि प्रा ११३।१
 कामं भवन्तु मधुल ३८९।२२८
 कामरिरहितामिच्छ ३१७।७८
 कामसंगरविधौ मृगी ५२०।६
 कामान्दुग्धे विप्रक १२१।१२
 कामाय स्पृहयत्या २६३।७१८
 कामिनः कृततरास् ५१३।२२
 कामिनामसकलानि ५१३।१८
 कामिनीनयनकज ४१६।९५
 कामिनो हन्त हेमन्त ५६३।६
 कामिन्याः स्तनभा ३२०।१०८
 कामुकाः स्युः कया ३१२।१३
 कामुजहार हरिः ३१८।९०
 का मेघादुपयाति ३२१।१११
 कामेन कामं प्रहिता ५५४।१९
 कामेनाकृष्य चापं ४०१।८०
 कामो वामदशां नि १८६।१८५
 कायः कण्टकभूषितो ३८५।१५४
 कायः सनिहितापायः २५३।४६६
 कायस्थेनोदरस्थेन ६८।२
 काञ्चीं कुञ्जयन्तो ५५२।१२५
 कागणान्मित्रतां या २५६।५२५
 कारणोत्पन्नकोपो ५६६।२

१ विह्वलस्य. २ तक्षकस्य. ३ माघस्य. ४ उन्मेषावल्लभस्य. ५ भट्टभल्लदस्य. ६ रत्ना-
 करस्य. ७ भीमस्य. ८ भारवेः. ९ शार्ङ्गधरस्य. १० अमरकस्य. ११ कालिदासस्य.
 १२ भर्चोः ('भर्चोः' इति केचित्). १३ श्रुतधरस्य ('भट्टवासुदेवस्य' इति केचित्). १४ बाणभट्टस्य.
 १५ महामनुष्यस्य.

कारुण्यं संविभा २३१।३०६
कारुण्यामृतनीर ३१।७२
कार्कश्यं स्तनयो ५७०।७८
कात्स्न्येन निर्वर्ण ४३४।२७
कार्पण्येन यशः २८०।१०३३
कार्पासकृतकूर्पा ४०१।१५
कार्याकार्ये किम ६०३।७२
कार्योपेक्षी जनः २६२।६९०
कार्येणापि विल ५७७।६१
कार्ये दासी रतौ ५७१।९
कार्येषु मन्त्री क ५७२।२७
कार्ये सत्यपि जा ५७६।७२
कार्यं चेत्प्रतिप ४६७।८५
कालक्रमकमनी ३८०।९१
कालक्रमेण परि २७५।९७०
कालागतौ मुर ३७८।४९
कालातिक्रमणं ३३६।६६
कालातिक्रमणं २३०।२८४
कालिन्द ग्रहि १७३।२३
कालिन्दीनमदा २९२।९०
कालिन्याः पुलि ३७१।४८
काले देशे यथा ३१२।१६
कालेन क्षितिवा ६११।२०२
काले नीलबला ५७६।६४
काले पयोधरा २९१।४
का लोकमाता ३०९।१७
कालो मधुः कुपि ४६१।४
का विद्या कवि २८०।१०३८
कावेरीताग्भूमा ५४४।१३६
कावेरीवारिवह्नि ५३०।३८
काव्यं कर्गपि ५७।१९
काव्यप्रपञ्चचक्षु ४९।१९
काव्यमय्यो गिरी ४८।११
काव्यस्याक्षरमन्त्री ४६।२३
काव्यस्यास्रफलस्या ४५।८

काव्ये भव्यतमे ६२।५१
का शंभुकान्ता ३०९।१६
काशाः क्षीरानि ५६०।११
का शृङ्गारकथा १८३।१५१
का शैलपुत्री कि ३०९।१८
काश्मर्याः कृतमा ५४८।४९
काश्मीरगौरवपु ४७९।२३
काश्मीरद्वयगौरि ५०८।७७
काश्मीरेण दिहा ४९१।१६४
का श्लाघ्या गुणि २७९।१०२१
काष्ठानुष्णात्परि १७२।१७
का संभुद्धिः सु ३१९।१०२
कासारिपु सरि ३३७।७९
कासि त्वं वद ३५।१२९
कि रुद्धः प्रियया ५८६।१००
कि रे विधां मृग ४५४।१४६
कि वर्णनां कच १५२।२०
कि वाच्यं सूर्यश ९६।१५
कि वाच्यो महि ३४२।३१
कि वा पणेन व १२५।२८
कि वामना तत्र २७१।८८
कि विद्यया कि त २४४।२००
कि विश्राम्यसि ३७।१५५
कि वीरधां भुवि ३८८।१९८
कि वृत्तान्तैः पण्य २०८।३३
कि शार्कः क्रम ४९४।२३
कि शातांशुमरी २०९।४५
किशुक कि शुक ३८५।१६७
किशुककलिकान्त ५३८।११
किशुकक्षितिरुहां ५४०।७२
किशुके कि शुकः १०१।१२
किशुके शुक मा ३६०।१८१
कि स्याद्विशेष्य ३१५।४९
कि स्वप्नः किमु ४६२।१०
कि हारः किमु ४४।१८

किं कण्ठे शिथि ४९६।५७
किं कंदर्पं करं ६०३।७४
किं कन्दाः कन्द १४३।१४
किं करिष्यन्ति वत्ता २५२।४२६
किं करोति नरः प्रा १३३।३१
किं करोति नरः प्रा १३२।५
किं करोमि क गच्छा ९५।१२
किं कवेस्तस्य काव्ये ५६।५
किं कवेस्तस्य काव्ये ५६।६
किं कारणं मुकविरा १५७।१३८
किं कि वक्रमुपेय ५०१।८
किं कि मिहस्तनः २९।४६
किं कुप्यसि कस्मैच ३८९।२१५
किं कुर्वन्त्युषसि द्वि ३१०।३५
किं कुलेन विशाले १२०।५
किं कुलेन विशालेन ५७।३
किं कुलेनोपदिष्टेन १२०।२
किं कर्मस्य भव्यथा ७९।२१
किं कृतेन न यत्र १५१।१२
किं केकीव शिखण्ड ३६२।२२२
किं केतकीपरिमलो ३५४।८८
किं कोकिलस्य वि २७५।९६६
किं कोमलैः कलर ३५६।१३४
किं कौमुदीः शशिक ४०५।१९
किं कर्मिष्यति किल ५९३।१४
किं कूरं फणिहृदयं २६४।७५२
किं कूरं स्त्रीहृदयं २६६।७९१
किं कर्पापि प्रलयान ३५४।१०१
किं खलु रत्नैरेतैः ३४०।८
किं गतेन यदि सा ५५७।८३
किं गोत्रं किमु जी १।६३
किं चन्द्रमाः प्रत्युप ७४।१४८
किं चान्यैः मुकुला ९६।१४
किं चारुचारित्रिवि ४९।३०
किंचित्काम्यतपाणि ४९२।३

१ शार्ङ्गधरस्य. २ राक्षसपण्डितयोः. ३ कृष्णपिलस्य. ४ गण्डगोपालस्य. ५ जयदेवस्य.
६ बधिरकवेः. ७ मातङ्गदिवाकरस्य. ८ विजकायाः. ९ भर्तृहरः. १० चाणक्यस्य. ११ त्रिविक्रम-
भट्टस्य. १२ भट्टोज्झटस्य. १३ माघकवेः. १४ दण्डिनः. १५ रतिमित्रस्य.

किंचित्कुक्षितहार्य ४३८१६
 किंचित्कोपकलाक ५९७१६
 किं चित्रं भुवनानि २०९१५०
 किं चित्रं यदि राज २७९१९०२९
 किंचित्सविश्रमोदं ४९४१५६
 किंचिदाश्रयसं १२४१२
 किंचिद्विश्रयके ५२७१६३
 किंचिन्मुद्रितपां ५५६१६३
 किं चैतैर्गुरुसेव ५९४१६
 किं छत्रं किं ४९११५
 किं जन्मना च ७५१९६३
 किञ्जल्कराजि २४१७
 किं जातैर्बहुभि १३९११०
 किं जातोऽसि ३७६१९८
 कितव प्रपञ्चिता ४६३१९८
 कितवा यं प्रशं २२४१९३४
 किं तथा क्रियते १३९१२
 किं तथा क्रियते ९९११२
 किं तारुण्यतरो ४३७१७३
 किं तावत्सरसि ५५९११०१
 किं तिष्ठामि किं ४५९११००
 किं तीर्थं हरिपा २७८११०१८
 किं तृष्णाकारि ३९११४२
 किं ते धनैर्वन्धु ६९४१२३९
 किं तेन किल ४८११
 किं तेन जातु १३९११
 किं ते नम्रतया ३८०१७७
 किं तेन हेमगि ३३९१७
 किं ते निसर्गरु ४९४१२९
 किं त्राणं जगतां ३२९१११७
 किं त्वं न वेत्ति १३३१३८
 किं त्वं निगूहसे ४७९१३
 किं त्वां भणा ४९३१२
 किं दूरेण पयोध ३९९११७६
 किं दोर्भ्यां किमु ३०१५८

किं धनेन कुबेर २४८१३१५
 किं न द्रुमा ज ३७७१३३
 किं न पश्यसि ३५२१६६
 किं नर्मदाया म ४२५१२७५
 किं नु ध्वान्तप ४८९११३२
 किं नु मे स्यादि २४९१३५७
 किं पद्मस्य रु ५०८१७३
 किं पुष्पः किं ३८६११७४
 किं पृष्टेन द्रुत ४६५१४९
 किं पौरुषं रक्ष २६८१८३०
 किं बान्धवेन र ३९०१२३१
 किं त्रमो हरिम ५९३१२२
 किं भक्तेनासम २२५११४०
 किं भूमौ परितः ४८०१३१
 किं भूषणं मुहृष्ट २७४१९८८
 किं भूषणं सुन्दर ३०९१२५
 किमकरवमहं ह ३९६१६८
 किमकारि न १४२१२
 किमकारि मन्द ४६९१६
 किमहारवद्वां खु १८८१६
 किमधिकमस्य ३४०११०
 किमत्र चित्रं य ६९१३४
 किमनन्ततया ३९३१२६
 किमपि कान्त ५३३१९
 किमपि किमपि ४९४१३१
 किमपेक्ष्य फलं ७३१११९
 किमप्यसाध्यं म २२६११७०
 किमप्यस्ति स्व २५४१४७७
 किं मधुना किं ७३१११८
 किं मध्याह्नादिवा १७५१५०
 किमलम्बताम्ब ४७९११६
 किमव्ययतया ३९३१२१
 किमसि विमनाः ३४८१५
 किमस्ति यमुना ३९४१३९
 किमस्य रोम्णां ४०३१२

किमहं वशमि ३९६१७७
 किमाव्यत्वगुरु ११६१७
 किमाराध्यं सदा २६९१६६४
 किमासेव्यं पुंस २७६१९८४
 किं मालतीकुसु ३८०१८६
 किमिच्छति नरः ३९४१३५
 किमिति कृशा ५७७१७१
 किमिति सखे ५३६११
 किमिन्दुः किं ४०६१३७
 किमिवाखिल ७३११२३
 किमिष्टमन्नं खरसू २६९१८६१
 किमिह बहुमिरु ४०३१५२
 किं मृष्टं सुनवच १३०१९
 किमुत्तीर्णः पन्था ५८११२५
 किं मुक्तमामनम ४९४१२६
 किं मुञ्चति पयो ३९३१२३
 किं मे सद्गुरुसेवने ४५९११५५
 कियती पञ्चसहस्री १०९११४
 कियन्मात्रं जलं ३२२१२
 किरति प्रकरं गवा ३३०११४
 किरति मिहरे वि ५४७१४०
 किमलयमिव मु ४४३१२४
 किमलयानि कुत ३३४१३४
 कीदृग्गृहं कुटिलो ३४५१७६
 कीदोऽपि सुमनः १२५१११
 कीदृक्किं स्यान्न म ३९२१७
 कीदृक्कतोयं दुस्तरं ३९६१७१
 कीदृक्प्रातर्दीपवर्ते ३९१७७२
 कीदृक्षं समिति ब ३९७१७७
 कीदृक्षा गिरिशत ३०९१२६
 कीदृक्षः सकलज ३९७१७५
 कीदृक्मेना भवति ३९७१७३
 कीदृग्गृहं याम्यगृ ३९५१५१
 कीदृग्वनं स्यान्न ३९५१५२
 कीदृज्जलमतंगजः ३९०१३४

१ सुरारेः. २ भदन्तशानवर्मणः. ३ विक्रमादित्यस्य. ४ बन्धोः. ५ माघकवेः. ६ जयमा-
 धवस्य. ७ श्रीभोजदेवस्य. ८ हनूमतः. ९ कालिदासस्य. १० नरसिंहस्य. ११ नम्मेयस्य.
 १२ भट्टोजनस्य. १३ शार्ङ्गधरस्य.

कीदृशं वद प्रहस्य ३१५।५५
कीदृशं हृदयहारि ३१५।५७
कीदृशी निरयभूर ३१५।५८
कीर नीरसकरीर ३६०।१८४
कीर्णा रेजे साजि १९९।१०८
कीर्तिः प्रवरसेनस्य ५३।२३
कीर्तिः श्रीनरसिंह १७५।५४
कीर्तिः श्रीरघुवंश १८०।१२९
कीर्तिः श्रीरघुवंश १८१। १३४
कीर्तिः स्वर्गतरंगि २१३।८
कीर्तिः स्वर्गतरंगि १७२।१४
कीर्तिस्तव क्षितिप २०७।२१
कीर्तिस्ते दयि १८६।१८९
कीर्ति मृणालक २७४।९६१
कीर्तिर्नृत्यति न १२६।३५
कीर्ती व्याप्तिम १८०।१३०
कीर्त्यास्य चन्द्र २१३।५
कीर्तालैः कुङ्कु ५३२।२५
कुङ्कट कुर्वति ५२३।२
कुक्षेः पूर्त्यं यव १४६।१६
कुग्रामवासः कु २७०।८७६
कुङ्कुमपङ्केताङ्गि ४०४।१३
कुचकलशेषव २०६।८
कुचकुम्भी समा ४२७।३२५
कुचदुग्गाजधा ४२८।३६६
कुचद्वये चकोरा ४२४।२५५
कुचाभ्यां भा ४०६।३५
कुचावस्याः का ४२५।२९१
कुचां तु परिच ६१२।२५६
कुञ्जिताधरपुटे ३३।१०५
कुटिला लक्ष्मी ९०।१०
कुटुम्बचिन्ताकु ६००।२५
कुण्डलमायाति ४९।२८
कुतः कुवलयं ५०४।५
कुतः प्रेमलवो ४४६।१७
कुतः सेवाविही २३०।२७६

कुत आगत्य ९२।५
कुत्र विधेयो य २६५।७६४
कुत्र विधेयो वा २६५।७६५
कुत्र श्रीः स्थिर ३२१।११५
कुत्रायासीः कि ५७८।८०
कुत्रायोध्या क १३९।१३१
कुत्रोदित्युदयाच ३१०।३७
कुदेशं च कुश्रुति २५०।३७७
कुदेशमासाय कु २७२।९१५
कुप्रेन मुप्रीनय २९८।७४
कुन्दकुङ्कममुं प २९३।१६
कुन्दकुङ्कममुपा ३५३।७०
कुन्दं दन्तैर्मधु ४४८।६६
कुन्दे कदम्बे ३८१।१०२
कुपात्रदानाच २६९।८५०
कुपितापि मनः ५४१।८३
कुपितापि यदा ४९७।२
कुप्यनाश भव ५११।४५
कुप्यद्वैशवाहु ५३०।३४
कुप्योः कर्षो ६३।३
कुप्यगुमां दिश ५३८।२२
कुप्येन दिनं २३८।५८
कुमारसंभवं ह २९४।३२
कुमुदकमलनी ५०६।४६
कुमुदवनमपत्रि ५२५।३२
कुमुदशयलैः फु ३७२।१३०
कुमुदशयलैः ४८२।२
कुम्भः परिमित १३१।११
कुम्भी सदम्भी ४२४।२५९
कुम्भाः कल्या ६०२।४९
कुम्भाश्या वेणी १८९।८
कुम्भीणां यूयं ३६५।३४
कुम्भीवाहानि ५०२।३
कुरु गम्भीराश ३४५।४
कुरुष्व कुचा २०१।१७
कुर्यान्न परदारं २३९।३३

कुर्यान्नीचजना २३९।६९
कुर्वन्त्योस्त्वानि १९८।८०
कुर्वता मुकुलि ५१०।३३
कुर्वते स्वमुखे ८२।५५
कुर्वन्ति तावत्प ५७०।६८
कुर्वन्तु नाम ३८४।१४४
कुर्वन्नापि व्यली २५४।४८५
कुर्वन्नाभुमपृष्ठो ५२८।६७
कुलगुहरबलानां ४००।१६
कुलपतनं जन ५७३।९
कुलशीलगुणोपे २११।१९
कुलाचल्य यस्य ३०।५७
कुलीना रूपवत्य ५६९।४२
कुलीनैः सह संपर्क २५१।३८९
कुले कलङ्कः कवले २७२।९२३
कुल्याम्भोभिः पवन २१७।५
कुविन्दस्त्वं तावत्प २०८।३०
कुशलं तस्या जीव ४६३।२०
कुशलाः शब्दवार्ता १४५।५
कुसुमकामुककामुव ५४०।६७
कुसुमं कोशातक्याः ३८८।२११
कुसुमजन्म ततो ५३९।३६
कुसुमनगवनान्युपे ५४०।७६
कुसुमपरिमलेनामो ५२९।१९
कुसुममेव न केवल ५३९।४१
कुसुमं पतदित्य ना ३१६।६३
कुसुमयन्त्रालिनी ५६६।७
कुसुमशयनं न प्रत्य ४४९।७२
कुसुमशयनेऽप्यङ्गं ४६५।६३
कुसुमशगवित्यासे ६।२६
कुसुमसुकुमारमूर्ति ५४२।१०२
कुसुमस्तवक्रस्येव ११३।४
कुसुमस्तवकानम्राः ३८०।७९
कुसुमादपि स्मित ४६४।३१
कुसुमागुपकोदण्डे ४२३।२३०
कुसुमितलताभिरह ४४२।१३

कुस्थानस्य प्रवेशेन १२४।३
 कृजन्ति कोकिलाः ३०८।१५
 कृजितानि कलय ५४०।७४
 कूटसाक्षी मृषावा २३८।४९
 कूपाम्भासि पिब ३३७।७३
 कूपे पानमधोमुखं ३३६।६३
 कूपोदकं वटच्छाया २५२।४२१
 कूर्मः पातालगङ्गा १७८।९८
 कूर्मः पादोऽस्य य १८४।१६२
 कूर्मो मूलवदालवा ३१।७३
 कूष्माण्डीफलवत्फ ३८२।१२६
 कृच्छ्रानुवृत्तयोऽपि १०६।९
 कृच्छ्रेण कापि गुरु ४३८।४
 कृच्छ्रेणमेध्यमध्ये १२८।६
 कृतं वपुषि भूषणं ५८६।९०
 कृतककृतकैर्मा ५००।५
 कृतकान्तकेलि २५।२
 कृतकृत्यस्य भृ २२८।२४६
 कृतक्रोधे यस्मि ३२।८२
 कृतघ्नस्य शिशु २५७।५५९
 कृतचङ्क्रमणं १३०।११
 कृतं च गर्वाभि १५६।११८
 कृतदुरितनिराक ६३।३
 कृतधवलमभेदैः ५२५।२६
 कृतनिश्चयिनो २५६।५३३
 कृतमदं निगद ५६१।३८
 कृतमनुमतं दृष्टं ५९८।४
 कृतमन्दपदन्या ४५।१५
 कृतमपि महोप ८३।८१
 कृतं पुरुषशब्दे ११०।३
 कृतवानन्यदेहेषु २५०।३६९
 कृतशतमसत्सु २६५।७७३
 कृतस्य करणं २४७।३००
 कृतान्तपाशबद्धा २४३।१९१
 कृतान्तस्य दूती १४०।१३

कृतापचारोऽपि २२६।१८६
 कृतार्थः स्वामि २४१।१४०
 कृतावधानं जि ५६१।२५
 कृतिनामकृती २७३।९३०
 कृते च रेणुका १४६।७
 कृतेऽप्याज्ञामङ्गे ४९५।४६
 कृते प्रतिकृति २५६।५४६
 कृतो दूरादेव ४९५।४१
 कृतोपकारं प्रि ४७३।८
 कृत्वा कार्णाट ५३०।३५
 कृत्वा दीननिपी ६०४।८७
 कृत्वापि कोश ३५२।५१
 कृत्वा प्रबुद्धकम ४७५।५१
 कृत्वा मेरुमुनू २०९।५२
 कृत्वा विग्रहम् ५०३।२३
 कृत्वा शस्त्रवि ६१३।२२८
 कृपणः स्ववधू १०१।१६
 कृपणस्य समुद्र १०२।३१
 कृपणेन शवेनेव १०१।८
 कृपणेन समो १०१।१
 कृपाणकिरणा १९९।११२
 कृपाणीयं का १८९।९
 क्रमयो भस्मवि ६०७।११६
 क्रमिकुलचितं २७७।९९७
 क्रमिभिः क्षतम् ६०८।१३२
 क्रशः काणः ६०७।१३२
 क्रशा केनामि ४९३।१
 क्रशाह्वयाः कुच ४२३।२४१
 क्रशासाल्याली ४९३।२
 क्रशा केशेषु भा ५९०।९१
 कृष्णं वपुर्वहतु ३६२।२१०
 कृष्णत्वं घनमण्ड १६२।१९९
 कृष्ण त्वं नवयौ ३५।१३१
 कृष्ण त्वं पठ ३५।१३०
 कृष्णमूर्धा न २९०।२५

कृष्णवर्णहृदयं ४९०।१४४
 कृष्णवर्मनि १४०।१२
 कृष्णस्निग्धक ५०२।५
 कृष्णा ते क्वच ४६९।७
 कृष्णार्जुनानुर ५०४।२
 कृष्णेनाम्ब गते ३६१।४६
 कृष्णो गोरसची ३५।१२७
 केकाभिः कल ५००।१६
 केका कर्णामृतं ३५९।१७७
 केचित्तिलस्य ४१७।११८
 केचित्स्वभावतु १०२।३४
 केचिदज्ञानतो २३७।१४
 केचिद्दहाः के १९५।३३
 केचिद्दन्ति ध ६१४।२४२
 केचिद्द्वधाः सहे १७०।२८८
 केचिल्लोचनहारि ३७८।५३
 केतकीकुसुमं ११६।८
 केतक्यः कटुक ३५५।१११
 केदारभाजाशिशिर ४१५।८९
 केदार कीदृशो मा ३१४।४१
 केर्नाचन्मधुरमुष्ण ५१३।१६
 केनाज्ञितानि नयना ७५।१६०
 केनात्र चम्पकतगे ३७९।६७
 केनादिष्टा कमलकु ७६।१७८
 केनाप्यनर्थरुचिना ६१४।२४४
 के नाम न विनश्य ५६८।२६
 केर्नासीनः मुखमक ३४४।७०
 के प्रवीणाः कुतो ३१३।१८
 के भूषयन्ति स्तनम् ३०९।१९
 केयं भाग्यवती तत्रो ३६।१४२
 केयं मूर्ध्निधकारे १०।८१
 केयं श्यामोपलविर ४३९।१९
 केयं न करो पदे ४१४।५२
 केयं न विभूषयन्ति १२२।१४
 केयुगीकृतकङ्कणीक ९।६६
 केलिः प्रदहति मज्जां ५७४।१४

१ मार्कण्डेयात्. २ हनुमत्. ३ शार्ङ्गधरस्य. ४ उम्प्रेक्षावल्लभस्य. ५ भासस्य. ६ माघस्य.
 ७ भारवेः. ८ भोजनरेन्द्रस्य. ९ मारुतायाः. १० भागवतजयवर्धनस्य. ११ बिल्वमङ्गलश्री-
 चरणानाम्. १२ दण्डिकवेः. १३ विजाकायाः. १४ शर्ववर्मणः.

‘केलिं कुरुष्व परि ३६७।६८
केलिचलाङ्गुलिलम्भि २१।८
केलीकौतुकमादरा ४१०।५४
केवलं व्यसनस्योक्तं २५६।५३९
के वा न सन्ति भुवि ३३५।४५
केशः काशस्तबकवि ६०७।१२७
केशः कुन्दमिषादि ५७९।१०
केशलुब्धनसाम्येऽपि ५९४।६
केशवं पतितं दृष्ट्वा २९२।१
केशाः संयमिनः श्रु ५०८।६९
केशानाकुलयन्द्दशी ५६६।१८
केशान्धकारादथ ह ४१३।४१
केशान्वाकग्रावल ४१३।३८
केशीः कोमलमालिका ४४४।५६
केषांचिद्वलाधिं ३७३।१४७
केषांचिन्नजिवेशमनि १३९।१२६
केसरदुमतलेषु ३१५।५९
के स्थिराः के प्रियाः ३१२।९
कैलासस्य प्रथम २०८।३४
कैलासाद्रावुदस्ते १०।७८
कैलासायितम ४८७।५६
कैलापालयभा १८।३६
कैलासीयति के २११।७०
कैलासीयति कै २०९।५३
कैवर्तकर्कशकर १३५।७५
कौकानाकुलयं ४८८।१०७
कौकानुद्रीवयन्तः ५२८।६८
कौकिल कलमा ३५६।१२५
कौकिलभूतशि ५३।७४
कौकिलानां स्व २५०।३८०
कौकिलोऽहं भ ३५६।१२२
कोटरान्तःस्थि १३१।४
कोटिद्वयस्य ३९६।७५
कौऽतिभारः स २५१।४०४
कोऽत्र भूमिवल ४७३।२१

कोऽत्रेत्यहमिति २२४।१३७
कोदण्डं न ददा १६३।२०९
कोदण्डस्तव ह १६३।२०६
कोदण्डो विशिखो ४६७।७८
को दुःखी सर्व ३१२।१४
को दुराह्यस्य ३११।२
को देशः कानि ५९९।१
को धन्यो बहु १३०।५
को धर्मो भूतद २६५।७६९
को नयति जग ३१४।४८
को न याति व २४२।१५६
को नाम नानुवृ ९८।७
को निर्दग्धस्त्रि ३१०।३२
कोऽन्धो योऽका २६५।७६३
कोपं चम्पक मु ३७९।७०
कोपवादः स्तु २५०।३६८
कोपप्रसादवस्तु २२९।२४७
कोपवन्यनुनया ५१०।३२
कोपस्त्वया हृदि ५०७।५१
कोपात्किंचिदुपा ५०१।५
कोपात्कोमललो ५०२।८
कोपो यत्र भुक् ५०१।६
कोऽप्यन्यः कल १५१।१४
कोऽप्येव खण्डि ५८८।२४
को मायति मक ३१४।४६
को मोहाय दुरी ३२०।१०७
कोऽयं कोपवि ४९६।५३
कोऽयं द्वारि ह ३६१।३८
कोऽयं भ्रान्तिप्र ३३९।१३
कोऽर्थान्प्राप्य २७८।१०११
कोलः केलिम ३६५।३८
कोलाकृतिरपि २९४।३५
को लाभो गुणि २८१।१०४५
कोलाहले काक १२३।४
को वीरस्य मन १११।४

‘कोषः स्फीतरः ४२१।२०२
कोऽहं कीं देश २३६।४२३
‘कोऽहं ब्रूहि सखे ५९२।३५
को हि तुलामधि ३९६।७३
कौटिल्यं कचनि ५०५।२४
कौन्तेयस्य सहा ३४।१२४
कौपं वारि वि ३६९।८८
कौपीनं धृतवा १४५।३
कौपीनं शतख ६०६।१११
कौपे पयसि ल ३६७।६१
कौमुदीव तुहिना १७४।४३
‘कौर्म संकोचमा २३१।३१६
कौ विख्याताव ३१३।२२
कौ शंकरस्य व ३१८।८९
कौशेयं कुमिजं ११७।४५
कौस्तुभमुरासि ३९७।८७
क्रतौ विवाहे २३५।३९९
कमसरलितक ४४८।६०
क्रमोद्गता पीव ४३१।४०२
कैयविक्रयकूटतु ५९४।२१
कैव्यात्पुंगैः पुङ्करा १९९।१०७
कान्तकान्तवदनप्र ५०९।६
क्रामन्यः क्षतकोम २०२।२९
क्रियते धवलः ख २७३।९२९
क्रीडन्मन्दरकन्दर ९।७०
क्रीडन्माणवका २१८।१३
क्रीडाकारि तडाग ३६९।९१
क्रीडाभिन्नहिरण्य २४।११
क्रीडासु च नरेन्द्रा २२०।४१
कुक्षस्य दन्तिनः १९५।१६
कुक्षोलूकनखप्रपा ३५१।३९
क्रेङ्गारः स्मरकामु ३९।१७६
क्रौडं तातस्य गच्छ ३।२९
क्रोधेद्वैर्दृष्टिपाते १०।७९
क्रोधो मूलमनया २४८।३१३

१ आनन्दवर्धनस्य. २ भट्टात्रिविक्रमस्य. ३ श्रीधनददेवानाम्. ४ पञ्चतन्त्रे. ५ भारवेः.
६ माघस्य. ७ रुद्रस्य. ८ वादीश्वरकाञ्चनस्य. ९ भागवतअमृतदत्तस्य. १० विज्ञाकायाः.
११ महानाटकस्य. १२ व्यासमुनेः. १३ क्षेमेन्द्रस्य.

क्रोधो हि शत्रुः प्रथ २७०।८००
 क्रोशन्तः शिशवः १२९।३
 क्रौञ्चः क्रीडतु कू ३४६।८
 क्लेशत्यागकृतेऽपि ते ६१५।२५६
 क गन्तासि भ्रातः १०५।३३
 क च ननु जनका १३४।६४
 कविचारुचामीकर १५०।१२
 कचिज्जिह्वानादः ३५७।१४०
 कचिस्कार्यवशात् ८३।७२
 कचिक्लेशधारी ६०१।३९
 कचिक्लृष्णार्जुनगुणा ४९६।९९
 कचित्कचिदयं यातु ३५१।४४
 कचित्चाम्बलाक्तः ५३३।१४
 कचित्पाणिप्राप्तं घ १३६।८७
 कचित्सर्पेऽपि मित्र ८०।९
 कचित्सुभूषणैः क ४०५।२९
 कचिद्रूपी शय्या क ११४।३१
 कचिद्रुष्टः कचिन्नुष्टो २४३।१७४
 कचिद्विद्रोष्टो क १२८।५
 कचिक्लृप्तनिहुर १९३।५
 क तिष्ठतस्ते पितरौ ६।२२
 क नु कुलमकलङ्कः १३४।६५
 क प्रस्थितासि कर ४८१।१४
 क यासि खलु ३४।१२२
 क रुजा हृदय ४५३।१२७
 क वनं तरुवल्क १३४।६६
 क वसति लघु ३१०।३१
 क वाम्भोर्धौ ज ३४५।७९
 ककार्यं शशल ४५२।११३
 कापि गतः पति ३६३।२३६
 केन्दोर्मण्डलम १२७।२
 केतद्वक्त्रविन्दं ६०८।१३७
 केतन्मार्तण्डवि ४८९।१२१
 क्षणे सरलवीक्ष ४०९।३९
 क्षणक्षयिणि सा ७०।६३
 क्षणं कान्तागार २०१।२०

क्षणदासावक्षण १५४।७४
 क्षणदृष्टनष्टतडि ३३३।१४
 क्षणमपि विरहः ४६४।३५
 क्षणमप्यनुगृहा १५३।४७
 क्षणमयमुपविष्टः ५३१।१७
 क्षणं बालो भू ६०१।३८
 क्षणं मूर्च्छामेति ४६५।६२
 क्षणात्प्रबोधमाया १३९।२
 क्षतात्किल त्रा २३३।३७७
 क्षते प्रहारा निप २६९।८४४
 क्षत्रियस्योरसि २३१।३२१
 क्षन्तव्योमन्दबु २५७।५६६
 क्षपां क्षामीकृ ५५६।५५
 क्षमातुल्यं तपो २५८।६००
 क्षमा बलमशक्ता ११९।३
 क्षमा शत्रौ च २५५।४९५
 क्षमा शत्रं करो ११९।१
 क्षययुक्तमपि २३४।३८९
 क्षान्तं न क्षमया ६१२।२१२
 क्षान्तिश्चेद्रुचने २७९।१०१९
 क्षामक्षामकपो ४४५।५९
 क्षामं गात्रमती ४६०।२७
 क्षारं जलं वारि ७४।१४२
 क्षारं वारि न ३७४।१
 क्षारो वारिनि ७९।२१०
 क्षितिप किमपि २१३।६
 क्षिपसि शुक्रं ६०९।१७१
 क्षिपेद्वाक्यशरा २३९।६७
 क्षितो हस्तावल ११।८६
 क्षिप्रमायमनालो २२५।१४४
 क्षीणः क्षीणः ३३०।५
 क्षीणः क्षीणोऽपि ४९३।११
 क्षीणयावकरसो ५११।५४
 क्षीणांशुः शशला ४९६।५६
 क्षीयतामुपगता ५१०।३७
 क्षीरक्षालितपा १७२।२१

क्षीरसौगरकलौ ४३८।२
 क्षीरान्धर्षेलहरी ४८७।१०१
 क्षीरेणात्मगतो १२८।२०
 क्षीरोदन्वदपः १६६।२४१
 क्षीरोदीयन्ति २११।७५
 क्षुत्क्षामाः शिश ९७।३८
 क्षुत्क्षामार्भकसं १५१।१
 क्षुत्क्षामोऽपि ३६६।४०
 क्षुत्क्षुहाशाः कु १०८।१४
 क्षुद्राः सन्ति ७८।२०२
 क्षुद्राः सन्ति स ३६५।३७
 क्षुद्राः संचासमे ५८५।४९
 क्षुद्रोद्भवस्य क ८५।११२
 क्षुद्रोऽपि तनुते १२५।१८
 क्षुभ्यत्प्रत्यधिपृ १८५।१६९
 क्षोणी कं सहते ३२२।१२१
 क्षोणीकाम निजा १७४।३६
 क्षोणीकाम निजा १७४।३७
 क्षोणी यस्य हिरण्यमी ३३९।४
 क्षोणीपर्यटनं ६१३।२२९
 क्षोणीपाल त्वद २०२।२५
 क्षोणीशश्रयिणां २८१।१०४९
 क्षोमे धत्ते यद ४०९।४०
 क्ष्वेदाभिः ककुमः २००।११९
 क्ष्वेलातर्जितसिंहगजित २१७।४
 खट्वा नितान्तलघुका ५९५।४२
 खण्डितानेवकंजालि ४०।१
 खड्गनिर्लूनमर्थानो १९५।११
 खड्गमूलं भवेद्राज्य २४७।२८४
 खड्गवारि भवतः १८८।२
 खड्गहस्तोऽरिमालो ३२८।३४
 खड्गाः शोणितमंदि १९४।७
 खड्गा रुधिरसंलिप्ता १९४।५
 खड्गाक्षमीस्तथा २२१।५८
 खड्गास्तिष्ठन्तु मते ५८७।४
 खड्गेन शितधारेण १९५।२२

१ भर्तृहरेः. २ माघस्य. ३ अमरकस्य. ४ दीपकस्य. ५ कालिदासस्य. ६ कुसुम-
 देवस्य. ७ वैद्यभानुपण्डितस्य. ८ जयदेवस्य. ९ भगवतो व्यासस्य. १० पाणिनेः. ११ भारवेः.
 १२ क्षेमेन्द्रस्य. १३ आकाशपोलेः. १४ रतिसेनस्य. १५ महानाटकस्य. १६ नकुलस्य.

खड्गेनामूलतो हत्वा १९५।१७
खद्योतास्तरला म ३९०।२४१
खद्योतो द्योतते ता ३२९।२
खनभाखुविलं सि ३६४।५
खरं श्वानं गर्जं म २४०।९९
खरनखरविमुक्ता ३९७।९४
खर्वप्रान्थिविमुक्तसं २९।५१
खलः सञ्जनकार्पा ८२।६०
खलः सपेपमात्राणि ८०।१
खलः सत्क्रियमाणो ८१।२६
खलः करोति दुर्गुप्तं ८२।५४
खलसम्यं प्राङ्मधुरं ७२।११४
खलानां कण्टकानां ८०।६
खलानां धनुषां च ८०।१२
खलास्तु कुशलाः ८१।३६
खलो न साधुतां या ८१।२९
खलोलापाः सोढाः १०९।२७
खल्वाटो दिवसेश्वर १३८।११४
खाटीच्छाशिफले ३०२।९२
खिद्यति कृणति वे ५१५।३
खिन्नं चापि सुभा ४४।१९
खिन्नालसनयनान्तं ५२०।३
खिन्नोऽपि मुख ३३।९६
खेलस्वन्नननेत्रया ४४०।३०
ख्यातः शक्रोभ २८२।१०५५
ख्यातस्त्वं फलवृष्टि २८६।५१
ख्याता वयं सम ४८५।६८
ख्यातिं गमयति ४५।१४
गगनविपिनसिंहः ४८५।७४
गङ्गां च धारय ९५।१३
गङ्गातरङ्गकणशी १४२।८
गङ्गातीरे हिम ६०३।६५
गङ्गादीनां सक ३७४।१५९
गङ्गा पापं शशी ६८।६
गङ्गाम्भसि सुर १९२।२९
गङ्गायत्यसिताप १६४।२२३

गङ्गावारिभिरु १२।९७
गङ्गासागरसंगमे २१०।६१
गङ्गायत्यसिताप २०९।५४
गङ्गावाघविनाशि १२६।३४
गङ्गोत्प्लुततरङ्गरे ६०६।११०
गच्छ गच्छसि ५३६।१
गच्छति न त्वसि ४३८।४
गच्छन्ति काजि ३११।४०
गच्छामीति म ५३५।२२
गच्छाम्यच्युत ३५।१३६
गजकदम्बकमेच ५५४।३२
गजपतिद्वयमीर ५६३।१६
गजभुजगमयो १३४।६८
गजव्रजाक्रमण १९३।१४
गजस्य पङ्कम ३६७।५५
गजाननाय मह २।३
गणयति गगने ५९४।२४
गणयन्ति नाप ५६।१०
गणिकागणकौ ६७।१
गणेशः स्तौति मा २४८।३०९
गणेश्वरकवेर्वचो ५२।७
गण्डभित्तिपु पुग ५१०।३४
गण्डस्थलागलद २।२०
गण्डस्थले हि म ३६८।७२
गण्डाभोगे विहर १७४।४४
गण्डे पाण्डौ क ४४३।४३
गण्डौ पाण्डिम १६१।१८६
गतः कामकथो ६००।१४
गतः कालो यत्र ६०२।५१
गतः कालो यत्र ६०२।५०
गतकेशायासा ३१९।१०३
गतं तत्तारुण्यं १०९।२५
गतं तद्राम्भीर्यं ३५०।२५
गैनप्राया रात्रिः ४९५।४२
गैतया पुरः प्र ४७४।३१
गतवति दिनना ४७५।५६

गैतवत्यराजत ४७४।३६
गतश्रीगणका २४०।९३
गतसारेऽत्र सं ६००।२०
गताः केचित्प्रबो ५९४।११
गतागतकुतूहलं ५७२।३४
गता गीता ना १४६।१४
गतानुगतिको २५२।४३५
गता सा कि २९९।८२
गतास्तातभ्रातृ ६०१।४१
गतास्ते दिवसा ३९७।८४
गते तस्मिन्भा ३२९।१२
गतेनापि न सं ६०९।१५३
गतेऽपि वयसि २३७।६
गते प्रेमाबन्धे ४६१।७
गते मुखच्छद १९४।१६
गतेर्भङ्गः स्वरो १०३।९
गते शोको न २४७।२७७
गतेः सहायैः क ५५०।७४
गतोऽस्मि तारं ३४३।४५
गत्वा द्वारवती ५९६।४८
गत्वा नूनं वैबु १९८।९३
गदोदन्ता दन्ता १०९।२४
गन्तव्या राज २३३।३६४
गन्तुं प्रियं वद ५३४।१०
गन्तुं सत्वरमी ५५२।१२०
गन्तुर्विवस्वदुद ५३४।८
गन्धः सुवर्णे फल २६९।८५३
गन्धमुद्गततरजःकण ४८४।४६
गन्धर्वनगराकारः ६०९।१५२
गन्धवाह गहनानि ३३८।६
गन्धाढ्यां नवमलि १०८।१८
गन्धैराढ्या जग ३१४।९१
गभीरनाभीहृदपा ४२९।३५६
गम्भीरनाभीहृदसं ४२९।३५३
गमनमत्सं शून्या ४४१।४
गम्यतामुपगते नय ४७७।४

१ व्यासस्य. २ भर्तृहरेः. ३ दिविरदेवादित्यस्य. ४ सुबन्धोः. ५ माघस्य. ६ आसीनगरप्राकार-
प्रशस्तेः. ७ बाणभट्टस्य. ८ श्रीराघवदेवानाम्. ९ भल्लटस्य. १० श्रीदेवगणदेवानाम्. ११ भगवतो
व्यासस्य. १२ विज्ञाकायाः. १३ भारवेः. १४ युक्तिसहस्रात्. १५ लक्ष्मीधरस्य.

गम्यते यदि मृगेन्द्र ३६४।२३
 गरलद्रुमकन्दमिन्दु ४५६।१०
 गरीयः सौरभ्यं ३८३।१३३
 गरीयसः प्रचुरमुख १९३।३
 गर्जति वारिदपटले ५५३।१२
 गर्जद्भीमभुजङ्गभीष ९।७१
 गर्जन्मम्बु ददाति ३३७।६८
 गर्जनहरिः साम्भसि ३२५।१
 गर्ज वा वर्ष वा मे ४८१।४
 गर्जसि मेघ न यच्छ ३३४।३२
 गर्जितबधिरिकृतक ३३४।३१
 गर्जितमाकर्ण्य मना ३६४।३०
 गर्जित्वा मेघधीरं ३२६।१५
 गर्दभः पटहो दासी २५७।५६४
 गर्भग्रन्थिषु वीरुधां ५४२।१०१
 गर्वग्रन्थिलगुर्जर १६९।२७८
 गर्वे नोद्वहते न नि ७९।२१३
 गर्वे मा कुरु शक्नो ३८३।१२७
 गर्वायसे विकचकोर ३७९।७४
 गर्ववेशविशालराव १८२।१३९
 गलत्येका मूर्च्छा ४६५।५८
 गलितानीन्द्रलक्षणि ६०८।१४७
 गले पाशस्तीव्रश्चर ३६८।७६
 गवादीनां पयोऽन्ये ६८।५
 गवाशनानां स शृणो १२५।२३
 गवीशपत्रे नगजा २०।३
 गाङ्गमम्बु सितमम्बु ३४९।१२
 गाजीजलालुदीन १७१।४
 गाढकान्तदशन १५५।८५
 गाढं गुणवती २४४।२०७
 गाढं प्रीडाङ्गना ४७६।७२
 गाढालिङ्गनपूर्वं ५१२।५
 गाढालिङ्गनवाम ५१८।३९
 गाढाल्लेषनिपीड ५१८।४३
 गाढाल्लेषविशीर्ण ५३४।२२
 गात्रं कण्टकसं ३८५।१६१

गात्रं ते मलिनं ३६२।२१४
 गात्रं संकुचितं १४०।१६
 गानाब्धेस्तु परं १२१।२
 गान्धर्वं गन्धसं २४६।२६६
 गान्धारा गुप्तदा १९१।२१
 गाम्भीर्येण महो १८३।१४७
 गायति गीते शं ४६३।११
 गायति हसति ३२८।३०
 गायन्तीनां गोप ३३।१०७
 गायन्तु किनर १८०।११९
 गाहन्तां महिषा २१७।१
 गिरयो गुरवस्ते ७१।८८
 गिरयोऽप्यनुभ १५४।७६
 गिरां देवी वीणा ५२।१४
 गिरिगह्वरेषु गुरु ३६७।६७
 गिरिर्महान्गिरे १०८।१२
 गिरौ मयूरा ग २७०।८६६
 गीतं कोकिल १३७।१०५
 गीतशास्त्रविनो २३७।२३
 गीतान्तरेषु श्र ५३९।३३
 गीत्वा किमपि २९०।३०
 गीयन्ते यदि प २१०।६५
 गीर्भिर्गुरुणां प २६९।८६०
 गीर्वाणाः प्रति ५९७।८
 गुञ्जति मञ्जु मि ३८०।८१
 गुञ्जन्ति प्रतिकु ४५८।३९
 गुण आकर्षणयो ११७।२९
 गुणग्रामा विसंवा ६८।११
 गुणदोषावनिश्चि २५४।४८९
 गुणदोषौ बुधो ५८।१०
 गुणभेदविदग्नि १५५।९१
 गुणमधिगतमपि २६४।७३५
 गुणं पृच्छस्व मा २६०।६४५
 गुणयुक्तोऽपि ११६।२०
 गुणयुक्तोऽप्यधो ११६।२३
 गुणवज्जनसंसर्गा ११६।२

गुणवतस्तव हार ३९२।२५
 गुणवदगुणवद्वा १३५।८२
 गुणवद्भिः सह ९०।१२
 गुणवन्तः क्लिश्य ११७।३१
 गुणवानपि नोप २७३।९३४
 गुणाः कुर्वन्ति ११५।१
 गुणाः सर्वत्र प ११६।५
 गुणागारे गीरे २१३।७
 गुणा गुणक्षेपु ११७।३७
 गुणानर्चन्ति ज ११७।२८
 गुणानामज्ञाता ११७।४२
 गुणानामज्ञानाद ३९३।३३
 गुणानामन्तरं प्रा २६१।६७९
 गुणानामेव दौरा ३७२।१४०
 गुणान्भूषयते रू २४६।२५९
 गुणापवादेन त ८७।१४९
 गुणायन्ते दोषाः ७६।१८२
 गुणालयोऽप्यस २३१।३०२
 गुणाश्रयं कीर्ति ५६९।६२
 गुणिगणगणनार ६०।२०
 गुणिनं जनमालो ८९।२
 गुणिनां गुणेषु ८३।८४
 गुणिनां निर्गुणा २४२।१६०
 गुणिनामपि नि ७२।१०१
 गुणिनि गुणज्ञो ११७।३२
 गुणिनोऽपि हि ११६।२४
 गुणो गुणं वेत्ति २७२।९१७
 गुणेन स्पृहणीयः ११६।१८
 गुणेषु क्रियतां य ११६।१२
 गुणेषु यत्नः पुरु ११७।३८
 गुणेष्वेव हि कर्त ११६।१०
 गुणैः पूजा भवे ११६।२६
 गुणैः सर्वज्ञकल्पो ११६।११
 गुणैर्गौरवमायाति ११६।१६
 गुणैर्गौरवमायाति ११६।११३
 गुणो गुणान्तरापि ११६।२५

१ माघस्य. २ भद्रेः. ३ बासिष्ठस्य. ४ देवेश्वरस्य. ५ उद्धीयकवेः. ६ अमरकस्य.
 ७ शार्ङ्गधरस्य. ८ श्रीबाळ्मीककवेः. ९ कुसुमदेवस्य. १० भारवेः. ११ सुबन्धोः. १२ र-
 विगुप्तस्य.

गुणो दूषणतां या ११६।१५
गुणोऽपि नूनं दो ७०।५१
गुणो भूषयते रूपं २६०।६४६
गुम्फः पङ्कजकुम्बल ४७।४४
गुरुणा स्तनभारे ४३३।३
गुरुतरकलनूपुरा ४३२।४२५
गुरुतामुपयाति १०४।२५
गुरुत्रासादासादि ५३२।२
गुरुपत्न्यां निशा २४३।१७५
गुरुप्रयोजनोद्देशा २६३।७१४
गुरुरभिर्द्विजातीनां २६३।७१५
गुरुरपि लघुपनी १२५।२२
गुरुरेकः कविरिकः १५०।६
गुरुर्नायं भारः ३७३।१४४
गुरुशुश्रूषया विद्या २४६।२५७
गुरुषु मिलितेषु ३९६।६८
गुरुसमीरसमीरित १९६।५१
गुरुन्कुर्वन्ति ते वं ११३।१३
गुरोः मुतां मित्र २५६।५३०
गुरोरधीताखिलवै ६५।१
गुरोरप्यवलितस्य २६०।६३४
गुरोर्गिरः पक्ष दि ६४।२
गूढमैथुनधाष्टयै च २५१।४०२
गूढालिङ्गनगण्डचु ४७०।३१
गूढाकारोऽपि सेव्य २३२।३४३
गूढिणोसचिवः सखी ५९०।१५
गूढीतं ताम्बूलं परिज ४६५।५७
गूढीताः पाणिभि १९४।६
गूढन्तु सर्वे यदि ५७।१८
गूढे जानुचरः १३०।२
गूढादङ्गणमगुणा ४६६।६७
गूढे गूढे सुभग १८०।१२७
गैरिकमनःशिला ३०८।१२
गोकर्णं गाहमा ५५७।८०
गोकर्णराडाभर २९७।६५
गोगजवाहनभो २९७।६३

गोत्रस्थिति न ७०।४८
गोत्राचारविचा १७५।६०
गोत्रे साक्षादज ५०७।५९
गोनासाय नियो १७।३०
गोपायन्ती वि ४६०।१५
गोपालो नैव २८९।३
गोपालेन प्रजा २३०।२९१
गोभिः क्रीडित ९०।४
गोभिर्विप्रेष्व वे ११९।३
गोष्ठेषु तिष्ठति ५७४।३१
गौरमुग्धवनिता ४३१।३८७
गौरवं प्राप्यते ९९।७
गौराङ्गया भुज ४२३।२३६
गौरीक्षणे भूधर २९८।६९
गौरीचुम्बनच ९।७२
गौरी चम्पकक ३५२।४८
गौरीतनुर्नयनमा ५९५।४४
गौरीनखरसाद ३०४।१८
गौरीपतेर्गौरीयो ७१।७८
गौरीव पत्या सु ४२८।३४९
गौगौः कामदुघ २५६।६०८
ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं ५१३।२४
ग्रसति कोऽपि ४४७।३५
ग्रैसमानमित्रौजां ११०।४
ग्रामतरुणं तरुण्या ५७४।२०
ग्रामाणामुपशय ३६६।४२
ग्रामेऽस्मिन्पथि ५५८।९२
ग्रामेऽस्मिन्प्रस्त ५७७।६७
ग्रावाणो मणयो ३४१।२६
ग्रासादपि तदर्ध ९८।६
ग्रासाद्वलितसिक्थ ३६७।५७
ग्रीवाहृतैवावटु ४२६।३०६
ग्रीवाभङ्गाभिरामं ३२६।७
ग्रीवास्तम्भभृतः ६१।४६
ग्रीष्मादित्यकर ३२७।२७
ग्रीष्मे ग्रीष्मतरः ३३८।८२

ग्रीष्मोष्मप्रोषण ५५३।१२९
ग्लानिच्छेदि १९९।१०६
घटमानकोककु ५३१।६
घटं भिन्धात्पटं २३८।५०
घटितमिवाञ्जन ४७८।६
घटीयन्त्रायते ४२६।३००
घटो जन्मस्थानं ७८।२००
घण्टानादो नि १९७।५७
घण्टारवै रौद्रत १९६।४८
घनघनमपि दृष्टं ५००।१
घनघनाघनका ३०५।४४
घनतरघनवृन्द ५५५।५०
घनतरघनवृन्द ५५५।५१
घनतरतिमिरघु ४८२।१
घनसन्तमसमली ३६३।२३५
घनसमयमहीभृ ५५५।३९
घनसमये शिखि ३१४।४३
घनविलोक्य १९६।३९
घनोद्यमे गाढत ५५४।१८
घनोऽयं चेदब्धेदु ४४३।३५
घर्मार्तं न तथा ७८।२०६
घांसप्रासं गृहा ३६९।९७
घातं तालफला २०३।३५
घात्वा श्रोणीम ३२७।१८
घूर्णन्ते तूर्णमेत १९२।२४
घृतकुम्भसमा २५१।४०८
घृतं न भ्रूयते २८३।१४
घृष्टं घृष्टं पुनरपि ७६।१७७
चकितहरिणलोल ५८२।४२
चकोरनेत्रैणहगुत्य ४१५।८६
चकोराणां चन्द्रः १५८।१५५
चक्रं सेव्यं नृपः से २२५।१६१
चक्रः पप्रच्छ पान्थं १७३।२६
चक्राङ्को विरही ह ४७७।१०
चक्रीकृतभुजलति ४३१।४२६
चक्री चकारपङ्क्ति ४१।१४

चक्री त्रिशूली न २९१३५
 चक्रुर्वे ललनोरुषु ५९३२७
 चक्रे चण्डरुचा स ५६४३२
 चक्रेण विश्वं युधि ४३०३७८
 चक्रेण शिरसि पततां ५४४१३८
 चक्षुःपूर्ते न्यसेत्पा २४२१४१
 चक्षुःप्रीत्या निषण्णे ४५३१२२
 चक्षुर्जाड्यमपैतु ४९६१५८
 चक्षुर्मैचक्रमम्बुजं ४३६१५७
 चक्षुर्लुप्तमधीकणं ५०४१२५
 चक्षुश्चण्डनखाप्रभे २८१४१
 चक्षुश्चन्द्रिकचन्द्र ८१५८
 चक्षुश्चेलोच्चलानि ५६५१४२
 चक्षुत्कर्पूरचौरा ५३०३९
 चक्षुत्काञ्चनशैलाव ४२४१२७०
 चक्षुर्देवेन्द्र १५१९३५
 चक्षुर्द्वादशीनील ३००१८६
 चक्षुर्द्दुष्टभ्रमितच ५९८१३
 चक्षुर्लीक चतुरोऽपि ३५२१६७
 चक्षुर्लं वसु निता २३४३९३
 चक्षुर्लटिति चर्मणि २८१३९
 चण्डीजङ्घाकाण्डः १६१७
 चण्डीशचूडाभरण ४५४१९४४
 चतुरः सृजतः पूर्वं ५६७११०
 चतुरङ्गबलो राजा ६६११
 चतुर्थेऽङ्कि स्नातां ५७२१३३
 चतुर्मुखो न च व्र २९०१२४
 चतुर्ध्वपि समुद्रेण ५९२१३
 चत्वारः प्रययन्तु २३१३१
 चत्वारो धनदा २४२१९६४
 चत्वारो वयसु ५८९१४४
 चन्दनं शीतलं १२४१६
 चन्दनं स्तनतटे ५३३१७
 चन्दने विषधरा ३८५१९६५
 चन्द्रं समाश्रय ३३११२९
 चन्द्रः क्षयी प्रकृ ७५११५५
 चन्द्रकान्तगलदं ५२४१७

चन्द्रं कलङ्करहि ४२०१९८९
 चन्द्रं चन्दनक ४६७१८२
 चन्द्रं चन्द्रार्ध १७३१२८
 चन्द्रपादजनित ४८३१३०
 चन्द्रबिम्बरवि ५५३१३
 चन्द्रश्चण्डकरा ४४११८
 चन्द्रश्चन्दनमि २१०१५९
 चन्द्रादित्योरुने २६११३
 चन्द्राद्रूप्यकमण्ड २१०१६०
 चन्द्राधिकेतन्मु ४१९११५६
 चन्द्राननार्धदेहा ५१४
 चन्द्रायते शुक्र ५६०११६
 चन्द्रे शीतलय ४००१२०
 चन्द्रो जडः क ४०५१२२
 चन्द्रोदये चन्द्र ४८११११
 चन्द्रो द्वादशभा ४७११३५
 चन्द्रोऽनेन कल १८५११७४
 चपलतरतरङ्गैर्दृ ३४११२१
 चपलहृदये किं ४९८१११
 चरणकमलदास ४९४१३४
 चरणकमलं तदी ४३११४०९
 चरणपतनप्रत्या ५८३१५०
 चरमगिरिनिकुरङ्गी ५२२१७
 चरमगिरिनिकु ४७९१२२
 चरेद्धीमानकट २३२१३३८
 चर्मखण्डं द्विधा ६०७१२३
 चलं वित्तं चलं १४४१५
 चलं चेतः पुंसां ५८३१५५
 चलत्कर्णानिलोद्भूतसि २१६
 चलत्कामिमनोमी ४१११४
 चलत्तरङ्गरङ्गायां २८३१११
 चलत्येकेन पादे २३८१३५
 चलद्बलाका दश ५५३११
 चलद्बृह्मिवाम्म ४१९११६१
 चलन्ति गिरयः ११०१२
 चलन्ति येषां न २२०१४३
 चलापाङ्गां दृष्टि ४५५११६०

चलेषु स्वामिचि १४३१२
 चाञ्चल्यं चरणौ ४१११५९
 चाञ्चल्यमुच्चैःश्रव ९०१२३
 चाटतस्करदुर्वृत्तौ २३०१२९९
 चाण्डालः पक्षिणां २४७१२८०
 चाण्डालश्च दरिद्रश्च ९५१६
 चातकः स्वानुमाने ३३३१२
 चातक धूमसमूहं ३५८११५१
 चातकश्चिचतुरा ७३११२८
 चातकस्य खलु ३३४१२५
 चातुर्यस्यैकचिदं ४२११२०६
 चादय इति यत्र ३१४१४४
 चान्द्री लेखां द २७७११००६
 चापाचार्यस्त्रिपुर ५८८१३४
 चामरं श्रीकरं २२३११०७
 चारुता वपुर्भूष ५१०१३६
 चारुनूपुरस्रणक्त ५१६१८
 चिकुरप्रकरा ज ४१२११९
 चित्तां प्रज्वलितानां ६६१३
 चित्तनिर्घृतिनिध ५१११६३
 चित्तभृत्चित्तम् ६१२१२१३
 चित्तायत्तं धातु २६७१८१५
 चित्ते निवेश्य प ४०५१२१
 चित्ते आन्तिर्जा १४८१६
 चित्रं कनकलता ५९३१७
 चित्रं कनकलता ५९३१११
 चित्रं चित्रं बत ३८५११५८
 चित्रं तपति रा २०४११
 चित्रं न तद्यदयम् ३४८१७
 चित्रं नर्तनमम्बरे २८७१७०
 चित्रं महानेष बत ५९३११२
 चित्राभिरस्योपरि १८७१३
 चित्राय त्वयि चि ४६८१९२
 चित्रा स्वातिगता व २१८१५८५
 चित्रास्वादकथं २३११३०३
 चित्रोत्कीर्णादपि ४६५१५०
 चिन्तनीया हि वि २३७११७

१ माघस्य. २ मार्कण्डेयपुराणात्. ३ शार्ङ्गधरस्य. ४ नारायणभट्टस्य. ५ भारवेः. ६ बाल्मी-
 किमुनेः. ७ भल्लटस्य. ८ अमरकस्य. ९ गुणाकरस्य. १० हरिहरस्य. ११ भगवतो व्यासस्य.

चिन्तागम्भीरकृपा १६९।२७९
चिन्ता जरा मनुष्या २३९।८२
चिन्ताभिः स्तिमि ४६१।२८
चिन्तामोहविनिश्च ५३५।२३
चिन्तां मुख गृहाण ३७२।१३४
चिन्तासक्तनिमग्न १५०।१४
चिन्त्यते नय एवा २३२।३५५
चिन्वचोरचिकीर्षि ४८०।३३
चिरं ध्याता रामा ६१२।२१५
चिरमपि कलिता ४६४।३७
चिरैरतिपरिस्वेदप्रा ५२३।३
चिरैर्विरहिणो रत्यु ५१७।३५
चिरश्रान्तो दूराद ३८२।१२०
चिरादक्ष्णोर्जाड्यं १७३।२९
चिरायत्कौतुकावि १५१।२
चिरेण मित्रं संधी २५८।५८२
चीत्कारैर्नाशयन्तः २२०।४७
चीराणि किं पथि १०७।१५
चुम्बनेषु परिवर्तिता ५१५।६
चुम्बन्तो गण्डमिति ५६७।१९
चुलुकयति चन्द्ररी ४५५।१६३
चूडापीडकपालसं १२।९६
चूडापीडाभिगमः १९०।१८
चूडारत्नमपानिधि ४६८।९७
चूडारत्नैः स्फुरद्भि ४८०।४०
चूडाशीतकरस्तनं १२।१००
चूतश्रेणीपरिमल ५२९।२७
चूताङ्गुरास्वादकषा ५३८।२९
चूतानां चिरनिर्गत ५४२।९४
चूलीसीमनि गोर ५६६।१५
चेतैः कर्षन्ति स ५६२।४७
चेतोभुवश्चापवति ३९९।१०
चेतोहरा युवतयः ६०९।१७४
चेत्पौरादपि शङ्क ५७६।५०
चेलाञ्चलेन चल ५६२।५३
चोलं नीलनिचो ५८६।९३

चोलाङ्गनाकुचनि ५२८।११
चोली चोलीं न १९०।९
च्युता दन्ताः १०८।६
च्युतामिन्दोलैस्त्रां ६।३२
छत्रधारी न राजा २८९।१२
छत्रं सैन्यरजो भरे १७७।९१
छत्रं कार्यमुपक्षि २१४।५
छादितः कथमपि ५१०।२२
छायाफलानि मु ३४९।५
छायाभिः प्रथम ३७६।२५
छायामन्यस्य कु ३७५।४
छायां प्रकुर्वन्ति ३४५।७
छायावन्तो गतव्या ६८।७
छाया विद्योगिव ५४६।१७
छाया संश्रयते त ५४८।५१
छायासुप्तमृगः श ३७६।१९
छिन्वा पाशमपास्य १३७।१०६
छिद्रान्वेषणतत्परः ५८२।३३
छिन्नः सुनिश्चितैः ३८८।२०२
छिन्नेऽपि शस्त्रभि ५८७।१६
छिन्नोऽपि रोहति ७१।७६
छेत्ति ब्रह्मशिरो ३९१।६
छेदश्चन्दनचूतच २७८।१०१६
जगति जयिनस्ते ४४९।६९
जगति नैशमशीत ५६१।३१
जगति विदितमेत ३९७।८३
जगत्प्रसूतिर्जगदेक ५६१।२८
जगदिव बहुलात ४७४।४७
जगद्बधूमूर्धसु रु ४३२।४१४
जगौ विवाहावस ५३८।१९
जगन्नेत्रानन्दं व ४२१।१९६
जग्ध्वा भाषमया ५९६।५४
जघान बाणैर्दश ५०६।४२
जङ्घाकाण्डोरुनालो १९।४७
जङ्घे तदीये संता ४३१।३९९
जटा नेयं वेणीकृ ४५८।४४

जटाभाभिर्भाभिः ४८६।८१
जठरज्वलनज्वल ३६४।१८
जडास्तपोभिः श ६१४।२३८
जडे प्रभवति प्रायो २६१।६७३
जडेषु जातप्रतिभा ६०।२४
जनकः सानुविशे ३७७।४५
जनं जनपदा नि २२५।१४१
जननी जन्मभूमि २४३।१७०
जनयन्त्यर्जने दुः ९३।८
जनस्थाने भ्रान्तं १०४।३२
जनिः सरोऽङ्गाद ३८९।२२०
जनिता चोपनेता २५६।५४२
जनो दुर्लक्ष्योऽयं ५८१।२६
जन्तोर्निरुपभोगस्य २६२।६८७
जन्म क्षीरनिधौ ३३३।४६
जन्म क्षीरमहार्ण ३३२।३८
जन्मनि क्लेशबहुले २५३।४६३
जन्म ब्रह्मकुलेऽपि १३८।११९
जन्मस्थानं न ख ३९५।६१
जन्मान्तरीणरम १६।५
जन्माम्बुदुधौ वि ३७७।३७
जन्मिनोऽस्य स्थि २५०।३७३
जन्मेन्दोरमले कु ५८९।३६
जन्मैव मास्तु य ५७४।३०
जन्मैव व्यथतां ६१२।२०५
जम्बीरं वा कमल ४२५।२९२
जम्बीरश्रियमति ४२५।२८९
जम्बुद्वीपगृहप्रका १८६।१८६
जम्बूफलानि पक्वा २८४।२२
जम्भारातीभकुम्भो ४०।११
जम्भारिरेव जाना ३९१।१०
जयति जगतां मातुः २३।१
जयति जटाकिञ्च ५।१५
जयति परिमुषित १३।१११
जयति प्रियापदान्ते ५।११
जयति मनसिजः ३९९।९

१ भारवेः. २ माघस्य. ३ अमरकस्य. ४ कालिदासस्य. ५ शुतघरस्य. ६ श्रीविक्रमादित्यस्य.
७ चम्पूकस्य. ८ बीजकस्य. ९ मुक्तापीडस्य. १० धोईकवेः. ११ शकट्टेः. १२ भर्तृसार-
स्वतस्य. १३ कुसुमदेवस्य. १४ विद्यापतेः. १५ नारायणभट्टस्य. १६ मयूरस्य.

जयति ललाटकटा १३११३
 जयति स नाभिर्जं २११४
 जयति स भगवान्कृ २११२
 जयत्युपेन्द्रः स च २११५
 जयन्ति ते पञ्चमना ४९१२७
 जयन्ति ते सुकृति ४८११
 जयश्रियः कृपाणीयं १७३१३२
 जयश्रीविन्यस्तैर्महि ३४१२०
 जये च लभते लक्ष्मी २२८१२२०
 जये धरित्र्याः पुर ४०२१३४
 जरठ इव मरालो ५२२१६
 जरा रूपं हरति २७३१९३३
 जरीजृम्भप्रदीदृशुम ५६४१२७
 जर्जरतृणाग्रमदह ३६३१२३४
 जलदः समुद्रसेवा ३३४११९
 जलदपाङ्क्तिरनर्तयदु ५५५१३७
 जलधर जलभरनि ३३३११५
 जलधर निर्लजस्त्व ४८११७
 जलनिधौ जननं ध ३४५१७७
 जलबिन्दुनिपातेन २४२११५३
 जलभ्रमोत्पत्तिकृतो ३९२११७
 जलमग्निर्विषं शब्धं २५३१४५७
 जलविलुलितवस्त्र ५५२१११५
 जलाद्राः शष्पाणां ५४६१२३
 जले तैलं खले गुह्यं २४१११३८
 जल्पन्ति सार्धमन्ये ५६७१५
 जवो हि सतेः परमं २७११८९७
 जहाति सहस्रासनं १०३१४२
 जह्नीहि कोपं दयितो ४९७१९
 जह्नीहि गुरुगर्जितं ३६८१७९
 जाग्रतः कमलालक्ष्मी ४३११४०४
 जाड्यं धियो हरति १२५१२९
 जाड्यं ह्रीमति गण्य ८८११७३
 जातः कूर्मः स एकः १४४१११
 जातः केलिकला ३७८१६०

जातः सूर्यकुले १३७११०१
 जातः स्तन्यं न ३६४११०
 जातमात्रं न यः २२७११९६
 जातस्ते निशि ५८१११८
 जाताः पक्षपला ५२७१५५
 जाताः प्रासाद ४८२१२१
 जाता नोत्कलि ५०४१३२
 बाता लता हि ५९३१९
 जाता शिखण्डि ५३१२६
 जाता शुद्धकुले २९११३९
 जातिमात्रेण किं २५३१४४३
 जातिर्यातु रसा ९३११४
 जातिस्तस्य न ३६३१२२९
 जाते जगति वा ५२११८
 जातेति कन्या १३०११
 जातोऽहं जनको ६०६११०६
 जात्यन्धाय च ५७९१९
 जात्युत्कृष्टस्य ११६१२२
 जानन्ति पशवो २३७१२४
 जानन्ति हि गु २४१११२२
 जानन्नपि जनो २४९१३३५
 जानामि नागेन्द्र १२४११२
 जानीमस्तव गौ ४६११३०
 जानीमहेऽस्याः ४३८१५
 जानामी वदनं ४३७१७४
 जानामी वयमा ४३७१७५
 जानीयात्संगरे २४०१९८
 जानुभ्यामुपवि ४१३१३४
 जानुस्थापितद ४१३१३७
 जाने कोपपरा ४५०१८९
 जानेऽतिरागादि ४१८११५१
 जाने गुह्यमत्रया १९११२३
 जाने रात्रिषु ४२८१३४५
 जाने स्वप्नविधौ ४५२११९९
 जामाता जठरं २४३११६९

जामाता पुरुषौ १३७११०२
 जायन्ते नव सौ ३०२१९४
 जौलान्तरप्रेषि १९२१३५
 जाल्मो गुरुः सु ३७२११४१
 जाह्नवी मूर्ध्नि २०११
 जिघ्रत्याननमि ४३६१५५
 जितैरोषरया म ७३११२५
 जितेन्दुपद्मला ४१९११६०
 जितेन्द्रियतया १५३१६१
 जितेन्द्रियत्वं २७०१८६९
 जिते लक्ष्मीमृते २३२१३५१
 जिह्वो लोकः ८८११६८
 जिह्वायाश्छेदनं ५९४११
 जिह्वालौल्यप्रस २५५१५२०
 जिह्वे लोचन ना ६०५११००
 जिह्वेकेव सता ११९१४
 जीयादम्बुधित २११११
 जीयासुः शकु २५१७
 जीर्णमन्नं प्रशं २५११४१०
 जीर्णां तरिः स ३९४१४१
 जीर्णेऽप्युत्कटका ९१६२
 जीर्णेऽपि क्रम ३६४१६
 जीवति जीवति ५७२११९
 जीवनप्रहणे न ८२१११
 जीवन्तोऽपि मृ २४१११२३
 जीवन्नेव मृतो ५८७११४
 जीवाकृतिं स २००११२४
 जीवांमीति वि ४६२१७
 जीवितं तदपि २६७१८१०
 जीवेति प्रबुध २२९१२६१
 जीवेन तुलितं ४४११२
 जृम्भाजर्जर २१६१४
 जृम्भानिष्ठीवनं २३११३२९
 जृम्भारम्भप्रवि ५२६१४४
 जृम्भाविस्तृतव २६११०

१ भर्तृहरेः. २ जयवर्धनस्य. ३ माघस्य. ४ चन्द्रकवेः. ५ भगवतो व्यासस्य. ६ पाण्ड-
 वनकुलस्य. ७ भारवेः. ८ बिह्वणस्य. ९ मुरारेः. १० कृष्णमिश्रस्य. ११ निद्रादरिद्रस्य.
 १२ कालिदासस्य. १३ पुष्पाकरस्य. १४ शाङ्गधरस्य. १५ क्षेमेन्द्रस्य. १६ दामोदरगुप्तस्य.
 १७ लोठितकस्य.

जेतुं यक्षिपुरं हरे ३।२३
ज्ञातं ज्ञातिजनैः ५७६।५४
ज्ञाता मैत्री सहज ५७५।४०
ज्ञातिभिर्वर्ण्यते नै ४४।५
ज्ञानविद्याविहीन ५९।१२
ज्ञानाब्धिरक्षिचर ६४।४
ज्याकृष्टिबद्धखट १६।१७
ज्याघातः कार्मुक १७३।२७
ज्यायांसमपि शी २४९।३३९
ज्योतिःशास्त्रमहो ६७।५
ज्योतिस्तमोहरम ४।१०
ज्योत्स्नाचयः पय ४८२।७
ज्योत्स्नाभस्मच्छु ४७८।६
ज्योत्स्ना मौक्तिक ४६८।९४
ज्योत्स्नां श्यामलि ४५१।९९
ज्योत्स्नैव नयनान ४०१।१४
ज्वलति चलितेन्ध २६४।७४८
ज्वलतु गगने रा ४५७।२४
ज्वलितं न हिरण्ये ११४।२८
सगिति जगतीमा १८०।१२५
सञ्ज्ञानिलोऽपि ५२८।१३
स्रग्ज्ज्ञानितकङ्कण २००।११३
टिड्ढाणञ्द्वयसञ्चुल ६३।१
ढक्कामाहत्य मदं ५७२।२४
त एव पदविन्यासा ४५।६
त एवामी बाणा १३६।९३
तक्षकस्य विषं दन्ते ८१।३८
तटमुपगतं पद्मे ५५९।१११
तटस्थैः ख्यापिता २६२।६९६
तटिनि चिराय वि ३४५।१
तडिन्मालालोलं ६०२।४७
तडिल्लेखा नेयं विल ४३९।१६
तंतः कुमुदनाथेन ४८२।१
तंतः कोकवधूष ५३०।१
ततः परामर्शवि ५९६।२
तैत्तश्चाभिज्ञाय ५८३।५४

तंतोऽरुणपरिस्प ५२३।१
तत्काक त्वयि ३६१।२०७
तत्कालारभटी ८।५७
तत्किं कामपि ५८५।७५
तत्किं स्मरसि ३५६।१२६
तत्कुचौ चरतः ४२४।२६१
तत्कृतं यत्र के १८५।१७८
तत्तद्विजैत्रया १९१।२०
तत्तद्वदपि य ५८३।४७
तत्तस्याः कम ४५०।५३
तत्तादृक्कृष्णपुल २१८।८
तत्तेजस्तरणेनि ३८४।१४९
तत्त्वं किमपि ४९।१६
तत्र मित्रं न २६०।६३१
तत्पादनखरत्ना ४३२।४२०
तथा न पूर्वे कृ ५५०।८४
तथा पौरस्या ४८६।८२
तथारिभिर्न व्य ८७।१४८
तथ्यं तथ्यं सहै १२२।१७
तदङ्गमपि नाम ४५०।८८
तदपकृतं विधि ७२।९९
तद्विनयमवादी ५००।२
तदाखण्डलाशां ४०२।४०
तदा तदङ्गस्य ४३४।२९
तदात्वग्रोन्मील ४०९।३२
तदा मुग्धं वक्त्रं ४४५।७६
तदात्वस्नातानां ५४६।२२
तदा रम्याण्यर २५०।३७१
तदीयजघनाभो ४३०।३८४
तदीयत्रिवलीमा ४२८।३३०
तदेवाजिज्ञाक्षं ५०३।१५
तदेवास्य परं १२७।९
तदोजसस्तथशः २१३।४
तद्गृहं यत्र वस २५७।५७४
तद्दिव्यमव्ययं ४।३
तद्रोधोऽन्तरसं ४७६।६५

तद्वः प्रमार्ष्टु वि १६।१२
तद्वक्ता सदसि १२३।१५
तद्वक्त्रं नेत्रपद्मं ४३२।४२१
तद्वक्त्रं यदि मु ४३५।५१
तद्वक्त्राभिमुखं ४९९।१२
तद्विच्छेदकृशस्य ४५४।१४२
तद्वियोगसमुत्थे ४४५।७
तनुता तनुतां ३२३।३
तैनुत्यजां वर्मभृ १९५।३१
तनुत्राणं तनुत्रा १९४।१
तनुरुहाणि पुत्रो ५६१।३३
तनुलभा इव ४७८।४
तनुस्पर्शोदस्या ४०६।३८
तनोतु ते यस्य ३०७।९
तन्त्रावापविदा २२६।१९०
तन्द्रानुन्दिलशो ५२२।३०
तन्नास्तिकारय ५१९।१२
तन्निर्मलस्य नि ४३०।३७१
तन्मूलं गुरुताया १०७।१३
तन्वक्त्र्याः स्तन ४२३।२४८
तन्वक्त्र्या गुरुसं ४४४।५०
तन्वन्ती तिमिर १७६।६१
तन्वि त्वद्वदन ५०९।७८
तन्वी चारुपयो २९२।१४
तन्वीमुज्जितभू २०२।३०
तन्वी शरत्रिपथ ४३४।३८
तन्वी श्यामा ४३५।४९
तन्वी सा यदि ४५१।९६
तपति तनुगात्रि ४६९।५
तपनस्तपति स्म ५६६।६
तपस्विनोऽत्यन्त ३१८।८४
तपस्वी कां ग १६।६
तपापाये गोदा २८५।४६
तप्तं कैर्न तपो ३३।१००
तप्तां गामिव संस्पृ १८८।११
तप्ता मही विरहिणा ५४६।१६
तप्ते महाविरहवह्नि ४४७।३७

१ भारवेः. २ व्यासस्य. ३ शार्ङ्गधरस्य. ४ दुर्वहकस्य. ५ भगवद्वाल्मीकिमुनेः.
६ भाषस्य. ७ संकुलस्य. ८ अमरकस्य. ९ कालिदासस्य. १० शाशिवर्धनस्य. ११ छमच्छ-
मिकारस्य.

तमङ्गदे मन्दरकूट १८७।४
 तमसि वराकश्चौरो ५९५।२८
 तमःस्तोमः पूर्वं त ४३५।४३
 तमःस्तोम भृशं सो ४११।६
 तमःस्तोमं सोमं ५१९।१५
 तमांसि ध्वंसन्ते ७७।१९३
 तमाखुपत्रं राजेन्द्र १४८।१
 तमृषि मनुष्यलोके ५४।४८
 तमोगणविनाशिनी ४।१२
 तमोभिः पीयन्ते ५२५।३८
 तया गाढं मुक्तो ४४९।७५
 तैरङ्ग्य दशोऽङ्गने ४९५।३८
 तरत्तरलट्टण्णेन ६१२।२०६
 तरुकुलसुषमापहरा ३३९।२
 तरुणतरुणितेजः ५४७।३९
 तरुणतमालकोमल ४९१।१६१
 तरुणां दिवाकरम ५२४।९
 तरुणिमनि कलय ४३३।१७
 तरुणिमनि कृताव ४०१।३२
 तरुण्यालिङ्गितः २८९।८
 तरुमूरुयुगेण सुन्दरी ४३१।३९१
 तरुमूलादिषु निहि ७०।७१
 तरां तीरोद्भूते क ३५०।२४
 तर्के कर्कशवक्रवा ५१।५०
 तर्केषु कर्कशतराः ४९।३१
 तर्तु पर्वतसन्निभेन २८७।६६
 तल्पीकृताहिरगि २४।४
 तल्पे प्रभुरिव गुरु ५७२।२३
 तल्पोपान्तमुपेयुषि ५८४।६६
 तं वन्दे पद्मसन्धान २५।१
 तव करकमलस्थां ४।११
 तव कुवलयार्क्षि ५०६।३१
 तव कुसुमशरत्वं ४५३।१३६
 तव तन्नि तरुणपु ५१६।५
 तव नित्यमुत्सव १५७।१३४

तव निर्वर्णयद्वर्णे १५३।५१
 तव विरहमसह ४६३।१२
 तव विरहे मल ४६३।२५
 तव विरहे विधु ४६३।५
 तव विरहे हरि ४६३।२३
 तव सा कथासु ४६३।२८
 तवाग्रतो वीर म १५६।१०९
 तवाङ्गणे सुन्दर १७६।६२
 तवाननं सुन्दरि ५०६।३९
 तवारिनारीनयना २०४।५
 तवाहंवादिनं क्री ३३२।३४६
 तवाहवे साहस १५५।९५
 तवेदं पश्यन्त्याः ५००।४
 तैवेतद्वाचि माधु ३५६।११६
 तैवेव प्रार्वाण्यं ३३६।५५
 तैवेव विद्रुमच्छा ४१८।१३८
 तवोपकण्ठस्थिता ४२५।२८२
 तस्करस्य कुतो २५१।३९१
 तस्करेभ्यो नियु २२७।२०७
 तस्मात्सभ्यः स २२५।१५१
 तस्मात्सर्वप्रयत्ने ५६८।२५
 तस्मान्महीपती ५९५।३१
 तस्मिन्पञ्चशरे ४५१।९८
 तस्मिन्नुद्वे क्षणे ५९२।१
 तस्यां सुतनुसर ४४६।२४
 तस्याः कचभर ४११।८
 तस्याः किं मुख ४५२।११७
 तस्याः पद्मपला ४३०।३८२
 तस्याः पाटलपा ५३३।१७
 तस्याः पादनख ४३२।४१९
 तस्याः प्रविष्टा ४२८।३४८
 तस्याः शलाका ४१४।५८
 तस्याः श्रवणमा ४१४।६८
 तस्याः सान्द्रवि ५०४।२६
 तस्या महाविरहव ४६४।४०

तस्या मुखस्यातिम ४२०।१७९
 तस्यास्तुङ्गस्तनच्छा ४२४।२६३
 तस्यैवाभ्युदयो ३२९।३
 तां हेमचम्पकर ४४८।५२
 तां जानीथाः प ५८५।८३
 ताटङ्कमस्यास्तर ४१७।१३३
 ताडिता अपि ५६८।२८
 ताडितोऽपि दु २२२।८९
 तातः क्षीरनिधिः ३४५।८०
 तात त्वं निजक ५८९।४०
 तातं तत्ताततातं १०।७५
 तार्तायमन्त्रिसु २३५।४०७
 तातेन कथितं २९५।३९
 ताटकमसमुद्र ९।६४
 ताटगण्डविन २०३।४०
 ताटगर्दार्धविरि २०५।१८
 ताटशी जायते १३२।२१
 तानि तानि क ३४६।४
 तानि प्राञ्चिदि ४२१।२०४
 तानि स्पर्शमुखा ४५१।९७
 तानीन्द्रियाण्य ९४।१६
 तापं लुप्समि ३३७।७१
 नापनैव तेजो ४७२।२
 तापापहे सुहृद ९१।२७
 तापो नापगत ३६८।८४
 तापोऽम्भः प्रस ४६७।८३
 तामनङ्गजयमङ्ग ४३८।७
 तामिन्दुमुन्दर ४४७।४७
 ताम्बूलं मुखरो २२३।१०४
 ताम्बूलरागोऽध ५०६।३६
 ताम्बूलाक्तं दश ५७५।३९
 ताम्बूलेन विना १५३।४९
 तारतारतैरेतै ३२३।२
 तारत्यं मुख ५८४।६२
 ताराक्षतान्प्रवि ४८५।७०

१ क्षेमेन्द्रस्य. २ देवबोधेः. ३ राजशेखरस्य. ४ शार्ङ्गधरस्य. ५ धर्मदासस्य. ६ माघस्य.
 ७ श्रीभोजदेवस्य. ८ व्यासमुनेः. ९ भगवतो व्यासस्य. १० वाल्मिकेः. ११-बिहृणस्य.
 १२ कालिदासस्य. १३ श्रीहर्षस्य. १४ नैषधकर्तुः श्रीहर्षस्य. १५ श्रुतधरस्य. १६ लक्ष्मणसेनस्य.

तारागणाध्वन् ३३११८
ताराधिनाथम् १८७६
तारानायकशेखर १६५
तारापते कुम्भदि ४५४१४५
ताराविष्णूर्णस्वि ३११४३
तारुण्यं तरुणीजने २८०११०३४
तालं प्रभु स्यादनु ४२५१२७६
तालीतरोरनुपका ३८३११३५
तालीदलं काञ्चन ४१७११२६
तावका कति न १५५१८७
तावच्चक्रोरचरणा ३५७११३५
तावज्जन्मातिदुः १४३१८
नावत्कर्णाध्वयाता १३११०९
तावत्कविबिहंगानां ५३१३४
तावत्कुलस्त्रीमर्या ५७११८
तावत्कोकिल वि ३५६११२७
तावत्सर्वगुणालयः १०५१४०
तावत्सात्सर्वकृत्ये २५६१५३४
तावत्स्यात्सुप्रसन्ना ५६८१३३
तावदाश्रयते लक्ष्म्या ११३१११
तावदेव कृतिनां ४०११३३
तावदेव विदुषां ४०११३१
तावद्भर्जन्ति मण्डू ३७४१९६१
तावद्भर्जन्ति वीर्या २२०१४९
तावद्भयाद्धि भेत २५५१५००
तावद्विद्यानवद्या १२९१४
तावन्महत्त्वं पाण्डि २५८१५९४
तावन्मैनिन नीय ३५६११२१
तास्तु वाचः सभा १२१११
तिग्मरुचिरप्रतापो १५४१७२
तिमिरेऽपि दूरदस्या ५७४११८
तिरोहितान्तानि ५५०१९०
तिर्यक्कण्ठविलोल ३७११५२
तिर्यक्त्वं भजतु प्र ९११३५
तिष्ठेतां तपसि पुण्य ११९११
तिष्ठार्जुनाय सहा २८३१५

तीक्ष्णं रविस्तपति ५६११३९
तीक्ष्णधारेण खन्नेन १०४११५
तीक्ष्णाग्रहेतिहृतिभिः २२११५६
तीक्ष्णादुद्विजते ९११३२
तीक्ष्णा नारुतुदा १२२१२
तीरस्थलीषाहं ५४९१६५
तीरातीरमुपति ४७७१११
तीर्थानामवलोक १४५१६
तीर्थे तपसि ली २३९१७१
तीव्रो निदाघस ३७५१८
तीव्रोऽयं नितरां ३७६१३०
तीव्रोष्णदुर्विषय ११२११८
तुङ्गत्वमितरा ना ११३११५
तुङ्गब्रह्माण्डमिहा २१२१८९
तुङ्गात्मनां तुङ्ग ७३११३१
तुङ्गाभोगे स्तन ४२७१३२१
तुच्छान्तराध्या १५६११०७
तुभ्यं दासेर दा ३७१११२६
तुरङ्गशतसहस्रं ९९१२६
तुरङ्गसादिनं श १९५१२०
तुरङ्गी तुरगारू १९५११९
तुलाधारी धाता १५९११६२
तुलामारुह्य र १५११११
तुल्यं परोपता ७०१६६
तुल्यं भूयति १३८१११२
तुल्यरूपमसितो ५१११५३
तुल्यवर्णच्छदः ३६११२०४
तुल्यार्थं तुल्यसा २२५११५६
तुल्येऽपराधे स्व ११२१४
तुषार धवलः ३०६१२
तुष्यन्ति भोज २४६१२७२
तुष्यन्तु मे छि ४६११३
तूणीरबन्धपरि १९४११८
तूणेव मधुमासे ३०५१३५
तृणं चाहं वरं १०६१४
तृणमुखमपि न ३७०११००

तृणं ब्रह्मविदः २६०१६३३
तृणादपि लघुस्तू १०३१५
तृणानि नोन्मूल २७२१९०७
तृणानि भूमिषु २५३१४४४
तृणैरावेष्टयते र २२२१८४
तृप्तिर्योगः परेणा २२६११८३
तृप्तिर्यं भोजनं २५८१५९८
तृप्त्या नयः क ३३६१५८
तृषां धरायाः ३४०११२
तृषार्तैः सारङ्गैः ७७११९०
तृषा शुष्यत्यास्ये ६०७११३१
तृष्णां चेह प १०८१३
तृष्णापहारी १५२१२२
तृष्णालोलविलो ३६८११०१
तृष्णे कृष्णेऽपि १०८१२
तृष्णे स्वमपि १०८१७
तृष्णे देवि नम १०८११
तृष्णे देवि नम १०८१८
ते कौपीनधना १६१११९४
ते क्षत्रियाः कु ५८८१२१
तेजःक्षमा वा २२६११८५
तेजस्विनि क्षमा ११२१९
तेजस्विमध्ये ते ११२१६
तेजांसि यस्य ३४९१९
तेजोहीने मही ११२११०
ते तीक्ष्णदुर्जन ६०११३५
ते ते चातकपो ३३७१७०
ते दृष्टिमात्रपति ८७११५५
ते धन्याः पुण्य १०७१९
ते धन्यास्तेम ४८१९
तेनाधीतं श्रुतं १०८१११
ते भूमीपतयो ५०१४४
ते मीमांसाशा ६५११
ते वै सत्पुरुषाः ८९११७६
तैः सर्वज्ञैर्भवद ४८६१९०
तोयं निर्मयितं घृताय ६२१५०

तोयानामधिप ३४११५
 तोयैरलैरपि क ३९४१४७
 त्यक्तं जन्मवनं ३७१११८
 त्यक्तप्राणं संगुणे १९८१९१
 त्यक्तो विन्ध्य ३६९१९३
 त्यक्त्वापि निज ८३१८०
 त्यक्त्वा युवा स्वयु ९३११३
 त्यज किंशुक पुष्पिता ३८६१९८
 त्यज चक्रवाकि शो ३५९११७८
 त्यजत मानमलं ५४०१५७
 त्यजति च गुणान्मु ८५१११३
 त्यजति भयमकृत २६३१७२८
 त्यज निजगुणमिमा ३४४१६९
 त्यजन्ति मित्राणि ९२१९
 त्यजसि यदपि लक्ष्मीं २०७१२४
 त्यजेत्क्षुधातौ महि २६८१८३८
 त्यजेत्स्वामिनमत्युग्र २४४१२०२
 त्यजेदेकं कुलस्यार्थं २३७१३२
 त्याग एको गुणः ९८१८
 त्यागभोगविहीनेन १०११५
 त्याज्यं न धैर्यं विधु २६८१८४१
 त्रयोऽमयस्त्रयो वेदा ५२११९
 त्रय्यन्तसिद्धाज्जन ६००१२४
 त्रातः काकोदरो ३२१८३
 त्रातुं लोकानिव १६०११७६
 त्रिजगदङ्गनलङ्घन २०७११८
 त्रिनयनचूडारत्नं ४८२१११
 त्रिनयनजटावल्ली ४८६१८४
 त्रिलोकेशः शार्ङ्ग १३६१८९
 त्रिविक्रमोऽभूदपि २७०१८७५
 त्रिविधाः पुरुषा २२५११५५
 त्रैलोक्यत्राणशौण्डः ५९९११२
 त्रैलोक्याभयलभ १६७१२५४
 त्रैलोक्ये नोपमैत २९३१२०
 त्रोटिपुटं कारटकु ३६११२१०
 त्वं राजा वयमप्यु ११५१३८

त्वं विनिर्जितमनो ४६४१३४
 त्वं सामान्यतरु ३८३१३१
 त्वह्मांसरुधिर ६०७११२२
 त्वचः समुत्तार्य ४१५१८५
 त्वच्चित्ते भोज नि १७७१७४
 त्वच्छिन्तापरिक ४६६१७१
 त्वं चेत्कल्पतरुर्वयं १८३११५२
 त्वं चेत्संचरसे ३९११५
 त्वं चेन्नीचजनानु ११४१३७
 त्वं जामदग्न्य ३९११७
 त्वत्कीर्तिःशशि २१११६९
 त्वत्कीर्तिमौक्ति २०७११९
 त्वत्कीर्तिराजहं २०६१७
 त्वत्कीर्तिर्धनिका १८३११५४
 त्वत्त्वङ्गखण्डित १७३१२४
 त्वत्त्वङ्गाघातजा २०६१२८
 त्वत्तेजःप्रतिभा २१०१५८
 त्वत्पत्रमुक्तवि १९९११०९
 त्वत्प्रतापतपना २०४१६
 त्वत्प्रतापानर्धहे २०४१४
 त्वत्प्रत्यर्थिवसुंध २०३१३६
 त्वत्प्राग्ग्रहप्रचण्ड १६९१२८०
 त्वदङ्गमार्दवे दृष्टे ५०५१८
 त्वदरिन्तृपतिके २०१११३
 त्वदरिन्तृपतिमा २०१११२
 त्वदीयमुखपङ्कजं ४६९११३
 त्वद्वरणेषु यमो १६४१२१८
 त्वद्वाहोद्भूतधूल्य १७२१२२
 त्वद्यशोजलधौ १७७१८१
 त्वद्रूपाभृतपा ४७०१२९
 त्वद्रूपसाम्यमय ५०७१५६
 त्वद्वर्तुलस्थूलसु ५०६१४१
 त्वद्वाजिराजिनि १९०१३
 त्वद्विरहमसहमा २९६१५२
 त्वद्विरहे विस्ता ४६३११४
 त्वद्वैरिणो वीर २०११७

त्वद्वैरिभवनलि १८०१११७
 त्वं तावद्बहुबल ५००१३
 त्वं दूति निरगाः ४७११४
 त्वं दूरमपि ग ४६९११
 त्वं द्वित्राणिप १७११८
 त्वं नो गोत्रप २८७१६७
 त्वमद्य सिन्धो ३४११३
 त्वमिव पथिक ५७७१७०
 त्वमुचितं नयना ४५३१३४
 त्वमेव चातका ३३३१५
 त्वं पीयूष दि ४१९११५४
 त्वं भोः शंभो ३३२१३४
 त्वं मुग्धाक्षि ५१८१८९
 त्वया मम समे ४६९१३
 त्वया वीर गुणा १५११४
 त्वयि दृष्ट एव ४६३१२२
 त्वयि दृष्टे कुरं ४६२१२
 त्वयि निबद्ध ४९४११८
 त्वयि प्रचलति १९०१८
 त्वयि लोचनगो १७४१४२
 त्वयि वर्षति प ३३३१३
 त्वयि संगमंप्रा १५३१४०
 त्वय्यर्धासनभा ५८९१८१
 त्वय्यगते कि १९०१७
 त्वां चित्तेन ४९८११९
 त्वाम जनीयति ४६४१४४
 त्वामप्राप्य म ३८११५९
 त्वामयमाबद्धा ४९३१९
 त्वामालिख्य ४७०१२४
 त्वामुदर साधु १०९११९
 त्वां पातु नील ३३१११०
 दंष्ट्रासंकटवक्त्र २८४१२
 दंक्षः श्रियमधि २६५१७७४
 दक्षिणाशाप्रवृत्त १०३१३
 दग्धं खाण्डवं ९७३१९
 दग्धा सा बकु ३५५११०३

१ मुक्तापीडस्य. २ माघस्य. ३ कालिदासस्य. ४ रविगुप्तस्य. ५ राजशेखरस्य. ६ फल्गुह-
 सिन्याः. ७ मुरारेः. ८ जयदेवस्य. ९ हनुमतः.

दग्धो विधि ४०४।८
 दत्तमासवदनं ५१०।२६
 दत्तमिष्टतमया ५०९।९
 दत्तं मया पद ४२९।३५८
 दत्ते जनोऽसी खलु ५३८।१८
 दत्तोऽस्याः प्रणय ४६८।९६
 दत्त्वा कटाक्षमेणा ४४६।१०
 दत्त्वा दिशि दिशि ५९४।२३
 दत्त्वा धैर्यभुजंगमू ५८५।७८
 ददतमन्तरिताहि ५६१।२९
 ददतो गुध्यमानस्य २४०।११२
 ददाति प्रतिगृह्णाति २४८।३०६
 ददशेऽपि भास्कर ४७९।१९
 ददौ रसात्पङ्कजरेण ५३९।३२
 दद्यात्साधुर्यदि २७७।९९९
 दधति कुहरभाजा २१५।३
 दधति तावदमी ६०१।३७
 दधति स्फुटं रति ४६४।३०
 दधत्यधरान्मुम्बनं ५६५।४४
 दधानः प्रेमाणं तरु ३७९।७३
 दधि मधुरं मधु २६५।७६६
 दधौ हरिः कं ३१५।५३
 दन्तप्रभा पुष्पविना ४३३।७
 दन्तस्य निर्धर्षणके २६८।८३७
 दन्ताग्रनिर्भिन्नहिमा २।१७
 दन्ताक्षलेन धर २।१८
 दन्तानामधरमया ५५१।११२
 दन्तालिदाहिमीषी ४१७।११६
 दन्ता विश्रयदन्ताः १०८।१८
 दन्ताः सप्तचलं ३७३।१४६
 दन्तिदन्तसमानं ६९।३२
 दन्तीन्द्रदानाम्बुधि १९६।४४
 दन्तैः प्रस्थितमग्रत ६१३।२२६
 दन्तैरुत्थलितं धिया ११०।३५
 दन्तैर्हीनः शिलाभ २८९।१६

दन्तैः कोरकिता २४।८
 दम्पत्योर्निशि जल्प ५३३।१९
 दम्भोलिस्फूर्जदम्भो ३२७।२१
 दयिताबाहुपाशस्य ४२२।२२४
 दरफुल्लकमलकानन ५२८।४
 दरललितहरिद्राग्र ४४२।२३
 दरविगलितमल्ली ५२८।१६
 दरिद्रता धीरत २७२।९१३
 दरिद्रमुदरं दृष्ट्वा ४२८।३३२
 दरिद्रान्भग कौ ९९।८
 दर्पे कविभुजंगा ५४।३५
 दर्पणापितमालो ३२।८९
 दर्पणेषु परिभोग ५३३।८
 दर्पान्धगन्धग १८९।६
 दर्पद्विकः कुसु ४८६।८९
 दर्शनं नाधमद्वा २३२।३३१
 दर्शनपथमुपया ४४६।२६
 दर्शनाद्भसने ५६७।९
 दर्शने स्पर्शने १२७।११
 दर्शयन्ति शर ५६०।४
 दर्शिततापोच्छ्रा ११२।१५
 दर्शितानि कल २३८।५३
 दलति हृदयं गा ४४९।६८
 दलदमलकौमल ५०६।३०
 दलविततिभूतां ४८९।१२४
 दलितकुचनखा ५०६।४५
 दलितकौमल ५४६।११
 दलितमौक्तिक ५५५।४१
 दवदहनजटाल ३३५।५०
 दवदहनादुत्पन्नौ ३४८।३
 दशकूपसमा वा २२४।११४
 दशकैरवबान्धव ४३२।४११
 दष्टतामरसकेस ४७७।२
 दष्टे जगद्रूपि ४९१।१५५
 दहनजा न पृथु ४५६।१५

दह्यमानाः सुता ८१।२५
 दैह्यमानेऽपि ह ४४१।१
 दाक्षिण्यं स्वजने २८०।१०३९
 दाक्षिण्यं नाम ४९३।४
 दाक्षिण्यं मलया ४५८।३३
 दातव्यमिति य ९९।९
 दातव्यं भोक्तव्यं ९९।१७
 दाता क्षमी गुण २२८।२४४
 दाता दानस्या २६७।८१७
 दाता न दापय ७५।१५९
 दाता नीचो १०१।१२
 दाता बलिः प्रा १३३।४८
 दातारं कृपणं १००।२
 दातुः परोपकृ १०६।१८
 दातुरुन्नतवित्त २४४।१९५
 दातृत्वं प्रियव २४४।२१३
 दातृहाः सरसं ३५७।१४३
 दानं वित्तादृतं २६१।६६२
 दानं सत्त्वाधि २३९।६५
 दानं ददन्यपि ३६८।७४
 दानं दरिद्रस्य २६७।८२२
 दानपात्रमधम ९९।२३
 दानं प्रियवा २६५।७७०
 दानं भोगो नाश ९९।१५
 दानाय लक्ष्मीः ७४।१४६
 दानार्थिनो मधु ३६७।७०
 दाने कल्पतरु १६०।१८०
 दाने तपसि १३१।९
 दानेन तुल्यो २६८।८४२
 दानेन भूतानि ९९।२५
 दानेन भोगी २५८।६०१
 दानेन श्लाघ्य ९९।१४
 दानोपभोगरहि १०१।६
 दानोपभोगव ९९।११
 दामोदरकराग्रा २८३।१०

१ माघस्य. २ क्षेमेन्द्रस्य. ३ श्रीगोविन्दराजदेवानाम्. ४ भासस्य. ५ कालिदासस्य.
 ६ वाल्मीकिः. ७ व्यासमुनेः. ८ नैषधकर्तुः. ९ शकबुद्धेः. १० श्रीदेवगणदेवानाम्. ११ व्यासस्य.
 १२ वररुचेः. १३ बाणस्य.

दामोदरमुदरा ३४९।१
 दामोदराय पुण्या ३०३।८
 दायदत्तं मन ४३५।४७
 दायदाः स्पृह ९४।२०
 दाराः परिभव ६०७।१२६
 दारिद्र्यदायादग १५६।१११
 दारिद्र्य भोस्त्वं ९६।२१
 दारिद्र्यशीलोऽपि १४८।२
 दारिद्र्य शोचा ९६।२२
 दारिद्र्यस्य परामूर्ति १०३।११
 दारिद्र्यात्पुरुषस्य ९८।४५
 दारिद्र्याद्विद्यमे ९७।४३
 दारिद्र्यानलसंता १०३।१०
 दारिद्र्यानमरणाद्वा ९६।२०
 दारिद्र्येण समीरिता ९८।५२
 दारिद्र्योपहतो यथा १६४।२२१
 दारेषु किंचित्स्वजने २६८।८३९
 दासे कृतागसि ५०६।४८
 दासेरकस्य दासीयं ३८३।१३६
 दासेरको रसत्येष ३७१।१२५
 दास्येऽहं परिरम्भ ८।४९
 दिक्कालात्मसमैव ९।६१
 दिक्कालायनवच्छि १।२
 दिक्चक्रं तृणभस्म ३४९।८
 दिक्श्रीतमोहति ३२९।१०
 दिगन्ते खेलन्ती ८८।१६८
 दिगन्ते धूयन्ते मद ३६५।३२
 दिगीशब्दंदांशविभू १५७।१२२
 दिग्बालाकरकन्दु ४८७।९८
 दिग्यन्त्रतस्तिमि ४९१।१५६
 दिग्वाससं गतव्रीहं १३०।६
 दिङ्माणाः प्रतिपे ३६७।५४
 दिङ्मारीणां स्पृश १९०।२
 दिङ्मण्डलं परिम ३८१।१०८
 दिङ्मण्डलीमुकुट ५२४।१४
 दिङ्मूढं तं सुरारि २६।१५

दिदक्षमाणः क्षणमा ५३७।१
 दिनकरकराभृष्टं ५०८।६७
 दिनमवसितं विश्वा ३४८।८
 दिनमेकं शशी ६००।२१
 दिनयामिन्यौ सायं १०९।२१
 दिनान्ते स्नातीनां ४१६।११०
 दिवमप्युपयाताना ४९।२४
 दिवसं भृशोष्णरु ४८५।५९
 दिवसरजनीकूल ६१५।२५३
 दिवसे घटिकास्त्रि ५७३।७
 दिवसोऽनुमित्रमग ४७७।५
 दिवानिशं वारिणि ४२४।२७३
 दिवा पर्यति नो २४६।२६१
 दिवारजन्यो र ४२०।१८३
 दिव्यं वारि क १०।७४
 दिव्यचक्षुरहं जा ४४५।२
 दिव्यं चूतरसं ३७४।१५८
 दिशांहाराकाराः ५५६।५८
 दिशि दिशि मि ३४२।४०
 दिशि दिशि प ४६२।४
 दिशि दिशि मृ ५२४।१९
 दिश्याद्वः शकु २५।८
 दीनां दीनमुखै १४२।१२
 दीनानां कल्पवृ ७९।२१७
 दीनानामिह प ३३४।३६
 दीनोन्नतचलप ३५८।१५३
 दीपदशा कुलगु ५७२।२१
 दीपनिर्वाणगन्ध २५३।४८८
 दीपयन्तीदसी २०४।३
 दीर्घयन्त्रय नभः ४८४।४०
 दीपितस्मरमुर ५१३।७
 दीपो भक्षयते २४५।२४२
 दीप्तभुद्रेगयोगा १९।४५
 दीप्यन्तां ये ११२।१६
 दीर्घशृङ्गमनद्धा २६०।६५५
 दीर्घाक्षं शरदि ४३७।७०

दीर्घो वन्दनमा ४९२।४
 दीर्घोऽसि चेत्क ३९३।२७
 दुःखं दीर्घतरं ४४५।६४
 दुःखं दुःखमिति ९५।१३
 दुःखाङ्कारकती १२८।३
 दुःखेन श्लिष्यते २३८।५४
 दुःप्रापमम्बु पत्र ३७१।१२७
 दुःप्रेक्ष्यमुच्चैर्ग ५४५।८
 दुःसहसंतापमया ५४७।३५
 दुकूलं दोमूलो ५१७।३४
 दुग्धाम्मोधाव २१२।८६
 दुन्दुभिस्तु सुत ९३।१२
 दुरधिगमः पर २६५।७७८
 दुरधीता विषं २५२।४२३
 दुराराध्या श्रियो २२९।२७०
 दुराराध्या हिरा २२९।२६८
 दुरारोहं पदं रा २२९।२६९
 दुरासदवनज्या ११३।१२
 दुरासदानगीनुग्रा २५०।३६६
 दुराशेव दरिद्र ५६२।२
 दुरितसमूहबला २।८
 दुर्गदेशप्रविष्टो २३३।३५८
 दुर्गाणि गङ्गा २२१।६८
 दुर्गा नदी शिथि ३९४।४०
 दुर्जनः कृतशि ८१।२४
 दुर्जनः परिहर्त ८३।७०
 दुर्जनः परिहर्त ८०।५
 दुर्जनः प्रियवादी ८२।४९
 दुर्जनः सुजनो ८१।३५
 दुर्जनगम्या ना २६५।७७२
 दुर्जनजनसंसर्गा १२६।१०
 दुर्जनदूषितमन ८३।८७
 दुर्जनं प्रथमं वन्दे ८१।३४
 दुर्जनवचनाङ्गारै ७०।७३
 दुर्जनवदनविनि ७२।१०३
 दुर्जनमहवासाद ७२।११२

दुर्जनस्य विशि ८१।२७
 दुर्जनहुताशद ५६।११
 दुर्जनेन समं स ८१।४८
 दुर्जनैरुच्यमाना ८१।४१
 दुर्जनो जीयते २६२।६९१
 दुर्जनो दूषयत्ये ८३।७३
 दुर्जनो दोषमाद ८१।४६
 दुर्जनो नार्जवं ८१।३९
 दुर्दिवसे घनति ५७३।४
 दुर्दैवप्रभवप्रभञ्ज ३४९।६
 दुर्बलस्य बलं २५१।३९३
 दुर्भेगः स्यात्पक्र २६२।७०९
 दुर्मन्त्रिणं कमुपया २७४।९४६
 दुर्मन्त्री राज्यना २४१।१३७
 दुर्योधनः समर्थो २२५।१४८
 दुर्लभं संस्कृतं वा २५१।३८६
 दुर्लभोऽप्युत्तमः प्रा २६२।६८६
 दुर्लोलपल्लीपतिपुत्र ३९५।५९
 दुर्वारत्रीयं सरुषि ३९५।९६
 दुर्वाराः स्मरमार्गं ४५८।३४
 दुर्वारारातिवाजि २०६।२९
 दुर्वृत्तः क्रियते धू १२६।५
 दुर्वृत्तसंगतिरनर्थ १२७।१२
 दुश्चरितैरेव निजै ८५।१२३
 दुष्टतां दुष्टसंसर्गा १२६।३
 दुष्टा भार्या शठं २४०।१११
 दुष्टाविनीतशत्रूणां २२३।१०५
 दुष्टैरपि निजैरेव २३७।१६
 दूति त्वं तरुणी ४६२।९
 दूति त्वया कृतम ४७१।५
 दूति श्रावविशेष ४७२।९
 दूतीदं नयनोत्पल ४७२।८
 दूती विद्यदुपागता ५८२।३४
 दूतो न संचरति ६७।४
 दूये कान्ताकरं ९५।१०

दूरं यान्तु निशाच ३३०।१८
 दूरं सुन्दरि निर्गता ५३५।१८
 दूरतः शोभते मू २४९।३४४
 दूरतया स्थूलतया ३५२।५८
 दूरमस्तु दरघूर्णित ४४७।३४
 दूरं मुक्तालतया ४६९।८
 दूरलभपरिमियरश्मि ४७३।१९
 दूरस्थं जलमध्य २४०।१००
 दूरस्थाः पर्वता रम्या २४४।२१८
 दूरस्थापितहृदयो ८४।१०३
 दूरस्थोऽपि बली २२१।५३
 दूरस्थोऽपि समीप २५८।५९१
 दूरादर्थं घटयति २१९।३१
 दूरादर्थिनमाकल १४७।२४
 दूरादुच्छ्रितपाणि ८८।१७२
 दूरादुत्सुकमागते ५८४।६१
 दूरादुज्जति च ३५५।१०४
 दूरादेव कृतो ५५२।११९
 दूरीकरोति कु १२५।३०
 दूरेऽपि श्रुत्वा २०६।१०
 दूरे मार्गाश्रिव ३८४।१५२
 दूरेतिक्ष्णक्षिप्र १९८।८९
 दुर्वाङ्कुरवृणाहारा ११४।२२
 दृक्पातः कम २२।२३
 दृगन्तव्यापार ४५०।८४
 दृग्भङ्गभङ्गिमश ५७४।२८
 दृग्भ्यां यस्य २७।२०
 दृढः प्रेमा भ्रमः २७६।९८७
 दृढतरगलकनि ३९६।७०
 दृढतरनिषद्गु १०२।३०
 दृष्यद्देसनि २७।२८
 दृशः पृथुतरीकु ४०५।२८
 दृशा किंचित्कि ५७५।३३
 दृशा दग्धं मन ४००।१
 दृशा विदधिरे ५५७।७६

दृशा सपदि ५१७।३६
 दृशोः सीमावा ४०८।२४
 दृशी किमस्या ४१५।८८
 दृशी तव मदा ५०८।६६
 दृश्यन्ते भुवि ७८।२०५
 दृश्यन्ते मान ४३१।४०७
 दृश्यं दृशां स ४०७।५
 दृश्यते पानगो ५०९।१
 दृष्टः कातरने ५३५।१६
 दृष्टः सप्रेम दे ११।८५
 दृष्टः साक्षादसु १६०।१७८
 दृष्टदुर्जन दौरा ७०।६२
 दृष्टाः संकष्टदा १३।१०८
 दृष्टा दृष्टिमधो ५१५।१४
 दृष्टान्तो न त १६४।२१९
 'दृष्टि हे प्रतिवे ५७५।४३
 दृष्टिः कापि ४३७।७२
 दृष्टिः शैशवम ४१०।५२
 दृष्टिः सालसतां ४०७।४७
 दृष्टि देहि पुन ५०५।६
 दृष्टिस्तृणीकृत ५८८।२७
 'दृष्टे चन्द्रमासि ४६६।६८
 दृष्टे लोचनव ५०३।२१
 दृष्टया केशव गो ३६१।४१
 दृष्ट्वाढम्बरमम्ब ५५७।७१
 दृष्ट्वा दर्पणमण्ड ५८६।९४
 दृष्ट्वा मण्डलमध्य १६३।२१०
 दृष्ट्वा वेद्यं परम ६०३।७१
 दृष्ट्वा शास्त्राव ३६१।२०२
 दृष्ट्वा स्फीतोऽम ३५४।९२
 'दृष्ट्वाकासनसंस्थि ५०३।१६
 'दृष्ट्वैव विकृतं ६०७।१२०
 दृष्ट्वाङ्कुशमुद्रया १६८।२६४
 देयं भो अधने ९९।२८
 देवः पायात्पय ३४।११५

१ श्रीबराहमिहिरस्य. २ मयूरसूतोः शकुनस्य. ३ शीलाभट्टारिकायाः. ४ भट्टबाणस्य.
 ५ माघस्य. ६ भिक्षाटनस्य. ७ क्षेमेन्द्रस्य. ८ अमरकस्य. ९ कुसुमदेवस्य. १० श्रीहर्षस्य.
 ११ विजकायाः. १२ भल्लटस्य. १३ श्रीदेवगणदेवानाम्.

देवः पायादपा ३२।८७
 देव क्षीरसमुद्र २१०।६३
 देव त्वं जय १६१।१९३
 देव त्वत्करनीर १६१।१८४
 देव त्वत्करपद्म १८९।१४
 देव त्वत्करुणप्र १७५।४९
 देव त्वत्करुणप्र २०४।१४
 देव त्वद्भजवाजि १९१।१५
 देव त्वद्भानपा १५३।४४
 देव त्वद्भुजदण्ड २०५।२५
 देव त्वद्भुजदण्ड २०५।१६
 देव त्वद्यशसा २०९।४४
 देव त्वद्यशसि २०८।३९
 देव त्वद्विजयप्र १९०।१०
 देव त्वद्विजयो १९०।१२
 देव त्वमेव पाता १५३।६०
 देव त्वं मलया १६१।१८७
 देव त्वामसमा १६१।१८५
 देव ब्रह्माण्डभा २१२।८४
 देवराजो मया २९४।३१
 देव श्रीनृप रा १८३।१४८
 देवर्षिगुण्यभेदात् १५।१३४
 देवो दिक्पतयः प्रया १४।१२५
 देवाधिपो वा भुज १५६।१०५
 देवानामिदमामन ४८।२
 देवी वाचमुपासते ५४।३९
 देवे तीर्थे द्विजे २६१।६६८
 देवे दिग्विजयोद्यते १९०।११
 देवेऽर्पितवरणस्रजि २३।३
 देवे वर्षत्यशनपवन ५५६।५९
 देवैर्ययपि तक्रव ३४२।३३
 देवो हरिर्वहतु वक्ष ३२९।८
 देव्याः प्राक्परिरम्भ ८।५१
 देशः सोऽयमराति ५९८।७
 देशाटनं पण्डितमि २६९।८६४

देशानामुपरि क्षमा २३०।२८५
 देशानुत्सृज्य गच्छ २६०।६३९
 देशे देशे कलत्राणि ५९०।६
 देशे देशे किमपि १४५।४
 देशे देशे जडिमकुर ५४५।५
 देशे देशे दुराशा ६१३।२३०
 देशैरन्तरिता शतै ३२८।३३
 देहं हेमद्युतिपरि ४२७।३२२
 देहार्धानद्धकान्ताक ११।९१
 देहि देहीति जल्प १००।७
 देहि मत्कन्दुकं रा ३२।९१
 देहीति वक्तुकामस्य १०३।१३
 देहीति वचनं श्रुत्वा १०३।६
 देहे दुर्ललितस्य ५७६।५५
 देहे पातिनि का रक्षा २४९।३५८
 दैत्यानामधिपे नखा २८।४१
 दैत्यानां मनसि दया २८४।२६
 दैत्यारातिरसौ वराह ३२०।१०९
 दैन्यं कचित्कचन ६०१।३३
 दैवमुल्लङ्घय यत्कार्यं १३२।१
 दैवं पुरुषकारेण ११८।१०
 दैवं फलति सर्वत्र १३२।११
 दैवं फलति सर्वत्र १३२।१०
 दैववशादुत्पन्ने १०२।२६
 दैवात्पश्येज्जगति ४६९।१
 दैवादप्युत्तमाना ८९।१८३
 दैवादहमत्र त ४४६।३१
 दैवाद्ययपि तुल्यो ३३०।२
 दैवेन प्रभुणा १३९।१२३
 दैवे पराग्वदन ५९१।२७
 दैवे विमुखतां १३२।७
 दैवे समर्प्य चि १३५।७६
 दैः संदेहवशंवद १३८।१२१
 दोर्दण्डद्वयकुण्ड १६३।२०८
 दोर्दण्डद्वयलील १४।१२६

दोर्दण्डाश्रितच ५९३।२३
 दोर्द्योतिदन्तखण्डः ३।२६
 दोर्भ्यां तित्तिर्षि १५८।१४८
 दोर्भ्यां संयमितः ५१८।४०
 दोर्लायां जघन ४०९।४५
 दोषजातमवधी ७३।१२९
 दोषपोषमभिया ८६।१४३
 दोषभीतिरनार २५४।४७९
 दोषमपि गुणव ११७।३५
 दोषाकरोऽपि ७५।१५६
 दोषागमनमाश ४९०।१३९
 दोषालोकननि ८५।११४
 दोषोऽपि गुणतां २४५।२४५
 दौर्गत्येन समी १०५।३८
 दौर्जन्यमात्मनि ३८४।१४३
 दूर्मन्त्र्यान्नृपति २७८।१०१०
 द्यां निरुन्धइति ४८४।३७
 द्यामारोहति वा ३४२।३०
 द्युतिं वहन्तो ५५०।८२
 द्यूतं पुस्तकवा २४४।२०५
 द्यूतं यो यमदूता २२९।२६६
 द्रवत्वात्सर्वलोहा २५३।४५१
 द्रव्यप्रकृतिही २२९।२५७
 द्रष्टव्यं किमु ४०३।५५
 द्राक्षां प्रदेहि ३६०।१८६
 द्राक्षाम्लानमु ४३।१०
 द्रागाकम्प्योदया २०५।२७
 द्रागैन्द्रीमनुचु ४७६।६६
 द्राघीयसा धा ५७।१५
 द्राघीयांसः सं १९७।७२
 द्रुतं यस्यालो ४०२।४५
 द्रुततरकरदक्षाः ५२४।२४
 द्रुततरमितो ग ३७०।१०९
 द्रुतद्रवद्रथचरण १९३।९
 द्रुतशातकुम्भ ४७४।३७

१ हनूमतः. २ महानाटकतः. ३ महादेवस्य. ४ नरसिंहस्य. ५ इन्द्रकवेः. ६ श्री-
 वत्सराजदेवानाम्. ७ भवभूतेः. ८ जयदेवस्य. ९ बिहूणस्य. १० भट्टगोविन्दराजस्य.
 ११ भारवेः. १२ माघस्य.

द्रुतसमीरचलैः ५५४।३४
द्रुमाः पांडुप्रा ५२५।४०
द्रुन्दो द्विगुर २९६।५१
द्रव्यमिदमत्यन्त ५६०।१२
द्रव्योरेव समं २५४।४९१
द्रात्रिशङ्खशनद्वे ३९६।८०
द्वारं खड्गिभिरा १६२।२०२
द्वारं गृहस्य पि ५६६।१२
द्वारं द्वारं रट १०१।१०
द्वारि चक्षुरधि ५८२।४१
द्वारि प्रविष्टः २६९।८४८
द्वारि स्तम्भवि ५७३।११
द्वारे कल्पतरु ३०।६१
द्वारे द्वारे परेषा १०६।४७
द्वारे रुद्रमुपेक्ष २३६।४२०
द्रागोपान्तनिर ४९२।६
द्राविमावम्भसि ९५।८
द्राविमौ पुरुषौ २४०।१०८
द्राविमौ पुरुषौ २४०।१०५
द्राविमौ पुरुषौ २४०।१०९
द्राविमौ पुरुषौ २४०।१०४
द्राविमौ पुरुषौ २४०।१०६
द्राविमौ पुरुषौ २४०।१०७
द्विः शरं नाभि २५७।५५३
द्विजकुलपते मे ३६०।१९५
द्विजराजशेखरो ५९५।३६
द्विजा अपि न २२३।१००
द्वित्रैः केलिस ५८२।३५
द्वित्रैर्व्योम्नि पुरा ५२७।५४
द्विषो विधाय ४१९।१५५
द्विरददन्तवल ५५५।४०
द्विर्भावः पुष्पके १७५।५८
द्विषैतामुदयः सुमे २३४।३८६
द्विषा प्रासह्यतप्रा १९५।२१
द्वीपादन्यस्माद १३३।३९

द्वेषिद्वेषपरो नि २२९।२६५
द्वेष्याकीर्तिकलि १६५।२३४
धत्तूरकण्टक ३८७।१९१
धत्तूर धूर्त तरुणे ३८७।१९०
धत्ते चक्षुर्मुकुलि ४४१।५
धत्ते नायक राम १८२।१४१
धत्ते पद्मलतादले ५४८।४४
धत्ते बह्वरे शि ५०८।७२
धत्ते भरं कुसुमप ३७५।१४
धत्ते वक्षसि कौ ५९६।५१
धत्ते वियोगिनीग ३१३।२९
धत्ते मूर्धाने दुः ३७६।२९
धनं यदि गतं ९६।२९
धनं यदिह मे १०२।२३
धनदैर्धर्मराजैश्च १५०।३
धनधान्यप्रयोगेषु २४६।२७५
धनं तावदसुलभं ९३।७
धनं तावद्वच्च क ६०१।४४
धनमपि परदत्तं ९४।१८
धनमर्जय काकुत्स्थ ९२।३
धनमस्तीति वाणि २३।३२१
धनवानिति हि ६१२।२०८
धनव न्वलवांल्लोके ९४।१
धनागमेगधिकं २६१।६८१
धनानिजीवितं १०६।२
धनानि भूमी पश १३४।५५
धनानि विद्वत्कवि १७७।७३
धनाशया खलीका ९३।११
धनाशा कैतवस्नेहो ५७९।४
धनाशा जीविताशा २५८।५८४
धनिकः श्रोत्रियो २३८।३४
धनिनोऽपि निरुन्मा ७०।५३
धनुः पौष्पं मौर्वी ७८।१९८
धनेन किं यो २७१।८९८
धनेषु जीवित २६१।६५७

धनैर्निष्कुलीनाः ९३।११
धनैर्विमुक्तस्य ९६।२४
धन्यस्तन्वि स ४७१।३२
धन्यस्त्वमसि त ४५५।१५६
धन्याः शरवि ५६०।७
धन्याः सूक्ष्मफ ३८६।१७२
धन्या केयं १०।८२
धन्यानां गिरि ६१३।२२०
धन्या सा गृह ४५०।९४
धन्यासि या क ५३३।१०
धन्यास्ताः स ५३३।२०
धन्यास्ते कवयो ५१।४७
धन्योऽयं मणि ३४३।५०
धन्वन्तरिक्षपण ५५।६६
धम्मिल्लं परि ५३२।५
धम्मिल्ले नवमल्लि १७२।१३
धम्मिल्लो भङ्ग ५१९।५१
धराधर निजा १७४।३४
धराधर तव २०२।२७
धर्मः प्रव्रजितः १४७।२५
धर्मः प्रागेव वि २३६।४२२
धर्मं पालय १६८।२७०
धर्मं प्रसङ्गादपि ६१४।२४०
धर्मशास्त्रार्थकुश २१९।१६
धर्महान्यर्जितं २५८।५८८
धर्मारम्भेऽप्यस ८४।१०४
धर्मार्थं यस्य २५३।४६२
धर्मार्थकामतत्त्व २५४।४९४
धर्मार्थकाममो २४६।२५५
धर्मार्थकाममो ४५।११
धर्मार्थो यत्र न २५९।६११
धर्मं तत्परता ७८।२०७
धर्मो यशो न ४३।७
धवलकुसुमभा १८७।७
धवलयति स ७६।१७०

१ जयगुप्तस्य. २ बाणस्य. ३ भारवेः. ४ क्षेमेन्द्रस्य. ५ कपालकवे. ६ नैषधकर्तुः.
७ कुसुमदेवस्य. ८ व्यासमुनेः. ९ शक्तिकुमारस्य. १० भर्तृहरेः. ११ विजयायाः. १२ भानुप-
ण्डितस्य.

धवलान्यातपत्रा २२९।२५३
 धवलीकरोति ह ४२३।२०९
 धातस्तात तवैव ८८।१७५
 धातुः परीक्षा २४९।३३२
 धातुः शिल्पाति ४६५।५४
 धातुवाद्देषु वित्ता २४०।१०३
 धातुश्चतुर्मुखीक ४।१
 धान्याकनागर ५९५।४१
 धान्यानां संग्र २२८।२३५
 धारयित्वा त्वया १५३।४६
 धाराधरस्त्वद १८९।७
 धाराधीश धरा १७७।८९
 धाराधौतं धुना ५५७।७९
 धारेश त्वत्प्रतापे १७७।८०
 धार्मिकं पालन २१८।३
 धौष्टर्षलक्षितय ५१२।६४
 धौवन्तः प्रतिवा ६०४।७८
 धौवन्तमनुधाव १८८।२
 धौवित्वा मुसमा ६१३।२२२
 धिक्चेष्टितानि ३७८।४८
 धिक्कृतस्य मन्द ४२०।१८८
 धिक्कृतां रे क १४७।३२
 धिगस्वेतां वि ९५।१४
 धिग्गृहं गृहिणी २४१।१३५
 धिग्जीवितं शा २७०।८७१
 धिग्निष्कान्क ६०६।११२
 धिग्व रिदं परि ३५८।१६०
 धीरं वारिधरस्य ५५८।९४
 धीरध्वनिभिरलं ३३४।१८
 धीराणां मूषणं २६०।६४९
 धुनोति ध्वान्ता १३६।९२
 धुनोतु ध्वान्तं ४१२।२६
 धुन्वन्त्यमूनि ५४१।८२
 धुन्वानाश्चन्दना ५३०।३३
 धूमव्याकुलदृष्टि १७।२९

धूमायिता दश ३९७।८२
 धूर्तः स्त्री वा २२८।२४२
 धूर्ताधोरणदेव १९१।१४
 धूलिधूसरसर्वाङ्गो १३०।७
 धूलीधाराभिरन्धा २०४।४७
 धूलीधूसरतनवो ३२८।३५
 धूलीभिर्दिवमन्धय १८८।९
 धृततुषारकणस्य ५६३।२१
 धृतधनुषि शौर्य ५८७।१३
 धृतसिसलयावया ५५४।२६
 धृत्वा पदस्खलन ५९१।२९
 धृष्टः किं पुरतोऽवर ४९७।६४
 धैर्यं यस्य पिता क्षमा ६०६।१०३
 धैर्यमाधाय लज्जां ४९२।२
 धैर्यमुल्बणमनोभव ५१६।११
 धैर्यलावण्यगाम्भीर्य १५३।१८
 धमाता भालतलान ३३२।४३
 धमाता भालतलान ४७६।६७
 ध्यानव्याजमुपेत्य ३९।१७९
 ध्यानशब्दं शकानां २४८।३३०
 ध्रियते यावदेकोऽपि २३३।३६२
 ध्रुवं ध्वंसो भावी ५९१।३३
 ध्वजपटं मदनस्य ५४०।५५
 ध्वनिरतिमधुरः ३४५।७८
 ध्वस्तः काव्योरुमे ५९२।४१
 ध्वान्तीये शितिक ४८७।१०२
 न कठोरं न वा ३९९।३
 न करोति नाम ३०४।२४
 न कश्चिच्छण्डकोपा २२५।१६०
 न कश्चित्कस्यचि २४९।३४६
 न कश्चिदपि जाना २३८।४०
 न कस्यचित्कश्चि २६८।८३८
 न काकारिकामारि ६१२।२१२
 न का निशि स्वप्न ४०४।९
 न कामभोगान्बहु ५६९।५१

न कार्येषु न भोगेषु ५७१।११
 न कालः खङ्गमुद्य २४९।३३४
 न कालस्य न शक् ५८७।११
 न कुर्याः प्राख्य ३६८।७८
 न कुर्यादभिचारो २३९।८०
 न कुले वापि न ३८९।२१८
 न केनापि धृतं ५९२।४
 न केवलं मनुष्ये १३२।३
 न कोकिलाना ३६३।२२६
 नक्रः स्वस्थानमा १२३।१
 न क्रीडासु कुतू ४४५।६२
 न क्रोधः क्रियता ८।५२
 न क्रोधाद्यातुधा २५९।६०५
 न क्वचिच्च बहिया ११३।१६
 न क्वापि रामाहि २८४।३२
 नक्षत्रक्षितिनाय ५२३।१३
 नक्षत्रभूः क्षत्रकु १५५।९८
 नक्षत्रभूषणं च २४९।३४२
 नक्षत्राणि बहूनि ३३२।४२
 न क्षुधा पीड्यते २२२।९२
 नखक्षतमुरःस्थ ५३३।१५
 न खनति खुरैः ११७।४१
 न गम्यो मन्त्राणां ४००।१८
 न गजानां सहस्रे २२१।६३
 न गजैर्न नरीः का २२१।५४
 न गणस्याग्रतो २३७।३३
 न गृहं गृहमित्या ५७१।६
 न गृह्णाति ग्रासं ३६८।७५
 न च गन्धवद्देन ३८०।८९
 न च मेऽवगच्छ ४६२।२
 न च विद्यासमो २५१।४०६
 न चाराधि राधा ६१२।२११
 न चिरं मम ५३६।२
 न चौरहार्य नच ४४।१२
 न जल्प दशन ४८१।१८

१ भारवेः. २ श्रीदामोदरदेवानाम्. ३ श्रीदेवगणदेवानाम्. ४ श्रीधनददेवानाम्. ५ वि-
 ष्णुणस्य. ६ रुद्रस्य. ७ नैषधकर्तुः. ८ माघस्य. ९ बाणभट्टस्य. १० श्रीहरिगणस्य. ११ का-
 लिदासस्य. १२ वाल्मीकिकवेः. १३ भर्तृहरेः. १४ भागवत श्रीजयवर्धनस्य. १५ शार्ङ्गधरस्य.

न जातु कामः २५९।६०९
न जाने संमुखा ४३८।१
न जिघ्रत्यान्नायं ६४।५
न जीमूतच्छेदः ४१२।२५
न ज्ञातुं नाप्यनु २४५।२३४
नटोऽपि दद्याद् ६६।७
न तच्छस्त्रैर्न ना २२५।१४७
न तज्जलं यन्न ५३९।३५
न तयोत्थाप्यते २२८।२२९
न तद्वृत्तं नत २४०।११३
नतभ्रुवो लोच ४१५।९०
न तस्यादिर्न त २८९।१७
न तादृक्पूर्वे २३८।११९
न तिर्यग्वलो ५८३।४८
न तूणादुद्धारे १५९।१६३
न तेजस्तेजस्वी ११२।१९
न दन्तुरमुरः ४०९।३६
न दातुं नोपमो १०१।११
न हानेन न मा ५६८।३९
नदीकूले च ये २५२।४२०
नदीज लङ्केशव २९७।६४
नदीतीरेषु ये २६०।६४४
नदीनां च कुला २५६।५४०
नदीनां नखिनां २३९।७९
न दुर्जनः स ८७।१५०
न दुर्जनानामि ७४।१४७
न दूतीसंचारो ४५०।८२
नदेभ्योऽपि ३३३।११
न देवकन्यका ४०४।२
न देवसेवया या १३३।२८
न देवाय न ध ८२।५७
न देवे देवत्वं क १४६।१३
न देवो विद्यते २५८।५९६
न दैवं न पित्र्यं ६७।३

नै दैवमिति सं ११८।४
नद्यो नीचगता ३५१।३३
न द्वारि द्विरदाव ३७७।३६
न द्विषन्ति न य २३६।४
न द्रव्याणामत्रि २५९।६२२
न धर्मशास्त्रं पठ १२०।९
न ध्यातोर्विज्ञानं ६६।८
न ध्यातं पदमीश्व ६१२।२१८
न ध्यानं कुरुषे ३७३।१४८
न नटा न विटा ११४।२६
न नरस्य नरो दा ९२।७
न नीतमुपनासि ४४३।३७
ननु नीलाश्वलसं ४१९।१७०
ननु संदिशेऽति स ४६२।३
नन्दनजन्मा मधुपः ३५२।५७
नन्दनरेन्द्रद्रविणे १०२।२९
नन्दन्ति मन्दाः ६०९।१६७
नैन्दयति कस्य न ५५३।१०
नैवाश्रयस्थितिर्न ३९६।७९
न पक्षशक्तिर्न स १८९।३
नै' पङ्कुरालेपं कल २७।२५
न पण्डिताः साह ५८।२१
न परस्यापराधेन २५४।४८८
न पर्वताग्रे नलिनी ५७९।६
न पश्यति च जन्मा २४७।२८२
न पाणिप्रच्छाद्यं न ५६६।१६
नपुंसकमिति ज्ञात्वा ४४५।३
न पुत्रत्वेन पूज्यन्ते ११६।४
न पुत्रात्परमो ला २४९।३३८
नै' पुत्रायस्त्वैश्वर्यं २३९।७७
नै' प्रसादमुचितं ४८४।४२
न प्रीतिः पवनैर ४६१।३१
न बरीभरीति कष ५८३।४६
न ब्रह्मविद्या न च ४६।२६

न ब्रूते पुरुषां गिरं ५८४।६८
न भयान्नाप्यनुक्रो ५६९।४४
न भवति मलयस्य ३१६।६६
न भवति भवति ७१।९०
नभसि जलदलक्ष्मी ५५९।१०३
नभसि निरवलम्बे ३३५।५१
नभसि विरलतारा ५२५।३५
न भिक्षा दुर्मिक्षे ९७।३३
न भूतपूर्वो न च १३४।५४
नभोदिगन्तप्रतिघो १९६।४६
नभोनदीव्यतिकर १९३।१३
नभोभूषा पूषा २७६।९९१
नभोलताकुञ्जमुपा ४८३।१५
नभोवनं नक्तमसौ ५२३।६
न भूणां स्फुर ३६३।२३१
नमः सर्वविदे ५५।५४
न मणेरितोऽधि ३९५।६४
न मद्यव्यसनी २३९।६४
न मया गोरसा ३०६।४७
न मया रचितं ३७७।३२
नमस्कर्मः कूर्म २६।१७
नमस्तस्मै गणे २।४
नमस्तुङ्गशिरभु ४।१
नमस्तुभ्यं देवा ६।३३
नमस्त्रिमूर्तये २०।१
नमस्यामो देवा १३६।८८
नै मातरि न १२७।१३
न माता शपते २६१।६६९
नैमामि मामनो ३२३।१
नमिताः फलभा ५६०।८
न मिथ्यावादस्ते १५८।१५४
नै' मुखदयिता ५५।६०
नै' मे दुःखं प्रि ४४५।४
नमो रामपदा ३०।६४

१ भर्तृस्वामिनः. २ नैषधकर्तुः श्रीहर्षस्य. ३ व्यासमुनेः. ४ बालभारतस्य. ५ भर्तृहरेः.
६ माघकवेः. ७ बल्लभदेवस्य. ८ श्रीगणदेवानाम्. ९ बीजकस्य. १० भट्टभट्टस्य. ११ हनु-
मतः. १२ क्षेमेन्द्रस्य. १३ भारवेः. १४ माघस्य. १५ दण्डिनः. १६ बाणभट्टस्य. १७ शार्ङ्ग-
धरस्य. १८ श्रीहरिहरदेवानाम्. १९ वाल्मीकिमुनेः.
९०

नमो विश्वसृजे २०१२
 नम्रत्वेनोन्नमन्तः ७९१२१८
 नयगुणोपचिता ५३९१४०
 न यज्वानोऽपि २३०१२९८
 न यत्नकोटिश ८११४४
 नै यत्र गुणवत्पा ३९५१५५
 न यत्र स्थेमानं ३६५१३३
 नयनच्छलेनसु ४१८१७६
 नयननिपातेङ्कु ५०५१२६
 नयननीरज किं ४२५१२८४
 नैन्यनपथनिरोधा ३२६१८
 नैन्यनमसि जना ३३११२१
 नयनयुगासेचन ४३३१९८
 नैन्यनविकारैरन्यं ५६९१५७
 नयनस्य तुलां ४१४१७१
 नयनाञ्चलचक्ष ४१६१९०६
 नयनानन्ददायी ४८२१५
 नयनेन निरीक्षि ४४६१३१
 नयनोत्पलचल ४४११११
 न यस्य चेष्टितं २५५१५१२
 न येनाङ्कुरितं २३३१३५९
 न योजनशतं १०७१११
 नरत्वं दुर्लभं २६११६६०
 नरनारीसमुत्पन्ना २८९११५
 नरपतिहितकर्ता २३५१४०९
 न रम्यं नारम्यं २७६१९८९
 नरस्य चिह्नं नर २७११८९०
 नरस्याभरणं रू ११९१२
 नैराः संस्कारा २७६१९८०
 नराणां नापितो २४७१२७९
 नराधिपा नीच २३४१३९६
 नरेशे जीवलीको २२४११२८
 नरैर्विफलजन्म ५१४१४
 न लज्जा न ५६८१३८
 न लभन्ते वि ११८११७

नलिकागतमपि ८३१८२
 नैलिनं मलिनं ४१५१९२
 नैलिनान्तिको १९३१४३
 नलिनि निपुण ३८९१२२४
 नैलिनीदलगत २६६१७९०
 नलिनीदलगत ६०९११७२
 नलिनीदलता ४५९१६
 नै लोकायसत्त्वा २५९१६०६
 न लोपो वर्णा १५८११५३
 नैवकदम्बरजो ५५५१३८
 नैवकनकपिशङ्ग ५३१११२
 नवकिसलयतल्पं ४४२१२२
 नवकुङ्कुमचर्चि ४८३१९८
 नैवकुङ्कुमारुण ४७४१३५
 नैवकुमुदवनश्री ५२२१९
 न वक्षोजाक्षेप ४५०१८६
 नैवचन्द्रिकाकु ४८४१५३
 न वध्यन्ते ह्यवि २५५१५०५
 नवं वयो द्वारि २२३११११
 नवं वस्त्रं नवं छत्रं २४७१२९६
 नैवखपदभङ्गं ४९९१६
 नैवनीलमेघरुचिरः ६००१२९
 नैवपयःकणकौमल ५५५१४२
 नैवपलाशपलाश ५४०१५८
 न वारयामो भवतीं ३४६१८
 नै विन्तं दर्शयेत्प्राज्ञः ९२१२
 न विद्यया नैव ९५११२
 नै विना परवादेन ८०१२
 न विना पार्थिवो २२२१८५
 न विप्रपादोदकप १२९१२
 न विमोचयितुं ७२१११५
 नै विश्वसेदमित्रस्य २४८१३२३
 न विषं विषमित्या १४४११
 नै विषममृतं कर्तुं ८८११६६
 न विषयभोगो भा ६००१२२

न विषेण न शस्त्रे ५६९१५६
 नवीनदीनभावस्य १०३१७
 न वेत्ति यो यस्य २६९१८६५
 नैवे वयसि यः शा २४१११३४
 न वै ताडनात्ताप ३९२११९
 नैवोर्योऽजातिरप्रा ४५१४
 न व्यासिरेषा गुणि २६२१६८९
 न शीलं दृढभङ्गी ४०९१३३
 न श्लाघते खलः ३१३११९
 न श्वेतांशुवदन्धका ३४४१६५
 नष्टं मृतमतिक्रान्तं २५५१५१३
 नष्टे वारिजविपिने ३५२१५९
 न संशयमनारुह्य २५२१४३४
 न संसारोत्पन्नं च ६०११४३
 न समासः समर्थ १५३१५२
 न सर्पस्य मुखे र २२७१९३३
 ननसवर्णो न च ४६३१९
 न साधुः कुत्रापि ७७११८५
 न सारणीया धीरे २४०११०२
 नै सा विद्या न ९४१३
 न सा सभा यत्र २७०१८८४
 न साहसैकान्तरसा २७२१९०९
 न मुखं न च १२०१२
 न सौख्यसौभा १२०१४
 नै स्त्रीजितः प्र २३९१६६
 न स्त्रीणामप्रियः ५६८१४१
 न स्थातव्यं न २५९१६२६
 न ज्ञानं न च ४७११३३
 न स्म माति ५१३११०
 न स्वप्नेन जये २५७१५७३
 न स्वल्पमप्यथ २६८१८३४
 न स्वल्पस्य कृ २४९१३५५
 न स्वां करोणुम ३६८१७३
 न स्वादु नौषध १४८१४
 न हयैर्न च मा ४००१२

१ कालिदासस्य. २ राजपितामहमहादेवस्य. ३ मदनस्य. ४ उमापतिधरस्य. ५ क्षेमेन्द्रस्य. ६ कुसुमदेवस्य. ७ श्रीहर्षस्य. ८ माघस्य. ९ श्रीविभाकरवर्मणः. १० बिल्वमङ्गलश्रीचरणानाम्. ११ विष्णुशर्मणः. १२ व्यासमुनेः. १३ भर्तृहरेः. १४ भट्टबाणस्य.

न हायनेन प २५९।६१४
न हारं नाहारं ४६५।६१
नहि बुद्धिर्गुणेन १२८।१६
नहि भवति १३३।४२
नहि भवति वि ७५।१६९
नहीदृशं संवन २३८।५१
नाकाले म्रियते २४७।३०१
नाकाशं न दि ४८०।३४
नाक्षराणि पठता १०१।१५
नागच्छन्नुपहूय ८८।१७१
नागविशेषे शेषे ३२४।१५
मागुणी गुणिनं ६८।१३
नागेन्द्रहस्तास्त्र ४३१।३९७
नागो भाति म २८१।१०४२
नामिस्तृप्यति २३८।६०
नाङ्गीकृतव्याक ६३।७
नाजारजः पितृ २५७।५६२
नातः परं कुल ५७२।३०
नातिप्रसङ्गः प्र ५७०।६७
नात्यर्थमर्थार्थित २५९।६२५
नात्र व्याधशराः ३७१।१२०
नाथ मयूरो नृ २९१।११
नाथ विलोक्य २९१।९
नाथे श्रीपुरुषोत्त ६१५।२५८
नाथो मे विपणिं ५७९।८८
नाद्रव्ये निहिता २५२।४३०
नाधन्यानां निवा ३३९।१
नार्थितेऽत्र जनो १४६।९
नाध्यापयिष्यन्ति ६२।१
नानन्दि कैरवम ३३१।२८
नानन्वयस्ते न १५५।९३
नानाभूषणभूषि १६३।२१३
नानाविधप्रहरणै १५८।१४४
नानिवैद्य प्रकुर्वी २२५।१४२
नानीयन्ते मधु ११४।३५
नाटुषिः कुरुतेका २४७।३०३

नान्तःप्रवेशसरुण ४३८।५
नान्तरङ्गाः श्रियो २५०।३६७
नान्दीपदानि ४०२।४३
नान्धौ स्कन्धन ३३७।७७
नापरीक्ष्य नये २३२।३३७
नापृष्टः कस्यचि २५९।६१०
नापेतोऽनुनयेन ५०४।२७
नाप्राप्यममिवा २५३।४५८
नामिप्रभिन्नाम्बु २१५।४
नामिरन्ध्रं प्रविष्टा ४२८।३३९
नामिषेको न सं ३६४।७
नामिसङ्गेन गौरा ४२८।३४१
नामिपञ्चवसच्चतु २२।२८
नाभीविलान्तर ४२९।३५९
नाभीवलयसंबद्धा ४२८।३४२
नाभ्वन्भुवि य ३६८।८५
नाभ्यस्ता भुवि ६१२।२१७
नामृतं न विषं ४००।१०
नामोदस्ताखि ३८।१६८
नाम्बुजैर्न कुसुमं ५७४।२७
नायधार्यमधी ४२३।२३१
नायं प्रयाति वि ४४।१७
नायं मुञ्चति सु ४६६।७६
नायातो यदि नि ५८५।७३
नारब्धं कुचपरि ५०६।४७
नारासिंहाकृति ३०३।१२
नारिकेलसमाकारा ६९।२४
नारीणां खलु बन्धु ५७७।५८
नारीणां मृगनाभि ५२९।३१
नारीणां वचनेन क ८५।१७७
नारी परमुखद्वी २४३।१८०
नारीभिर्गुरुजघन ५५१।१०४
नारुतुदः स्यादार्तो २५९।६१५
नारुहेद्विषमं वृक्षं २६०।६५१
नार्यः कुङ्कुमशङ्कया २०५।२१

नार्यस्तन्निव हठाद् ५१४।४
नैलम्बते दैष्टिकता २२६।१८८
नैलसाः प्राप्नुवन्त्य २३७।१०
नैलस्यप्रसरो जले ३९०।२३६
नैलिङ्गन्ति कुचद्व १६२।२००
नैलिङ्गिता नवलव ३५४।८६
नैलीकमङ्गकुदती १८०।१२०
नैलेनेव स्थित्वा ३२७।२३
नैल्पीयसि निब ६८।२
नावज्ञा नाप्यवैदग्ध ३४०।१
नावर्तो न च तरला ३४५।६
नाविदग्धः प्रियं २५५।५१०
नाशयन्तो घनध्वा ४८२।६
नाशिष्यः किमभूद् ३०।५९
नाश्राति सेवयौत्सु १४३।९
नासत्यवादिनः स ११९।१
नासां क्षुब्धगम्यो ५६८।१५
नैसादसीया तिलपु ४१७।११७
नासामौक्तिकमबले ४१७।११९
नासावंशविनिर्मुक्त ४१३।४५
नास्ति कामसमो २४७।२८६
नास्ति क्षुधासमं दुः १४१।१
नास्ति मेघसमं तोयं २४७।२८८
नास्ति यज्ञं स्त्रियः २४२।१४२
नास्ति विद्या समं चक्षु २५९।६२४
नास्ति सत्यं द्यूतकारे २५७।५५६
नास्ति स्त्रीणां पृथग्य ५७१।१६
नास्त्यन्या तृष्ण्या १०८।५
नास्माकं शिविका ११५।४१
नास्य भारग्रहे ३७२।१३९
नैस्योच्छ्रायव ३६५।३९
नैहं रक्षो न ५९९।१५
नाहं दुश्चरिणी ९२।३८
नाहूतापि पुरः १५०।१३
निःकन्दागरवि ३७३।१५५
निःपद्मं शिशिरे ३३७।८८

१ व्यासमुनेः. २ देवेश्वरस्य. ३ कालिदासस्य. ४ भारवेः. ५ बिह्वणस्य. ६ भर्तृहरेः.
७ माघस्य. ८ भगवद्वासमुनेः. ९ बृहदेः. १० श्रीहर्षस्य. ११ आनन्दवर्धनस्य. १२ नारायण-
भट्टस्य.

निःपीतपीनति ३४११८
 निःपीते कलशो ५८९१४७
 निःशङ्क गजपति ३५३१७७
 निःशङ्क बहिर ५९७९
 निःशङ्कसंकोचि ४२५१२७८
 निःशेष व्यपनी ५२०१२०
 निःशेषच्युतचन्द ४७२१७
 निःश्वासानल ४४४१५८
 निःश्वासा वदनं ४९९१११
 निःसारस्य पदा २४०१११४
 निःसीमशोभा ४१४१६२
 निःस्तोऽहं क ६०८११४२
 निःस्नेह निःकर ५८४१७०
 निःस्नेहः पतिर ४६२१९
 निःस्नेहो याति ५९९१६
 निःस्त्वोष्टि १०९१३३
 निकटस्थं गरी २६२१७०६
 निकटस्थं दह २१९१११
 निकामं क्षामा ४४३१३४
 निखिलं जगदे ६००१२७
 निखिलेषु गुणेषु १५५१८८
 निचयिनि लव ५६३११४
 निजकरनिकर ३३०१८
 निजगुणगरिमा १२०१५
 निजदोषावृतम् २६६१८०१
 निजनयनप्रति ५४२११०३
 निजपतिराद्यः २८४१२५
 निजपदगतिगु ७१७९
 निजपाणिपल्लव ५८६१४८
 निजप्रियमुखभ्रा ५४९१५९
 निजरजः पटवा ५५५१४३
 निजवर्षाहित २२४११२५
 निजसौख्यं निरु १०२११८
 निजोशुकावृतां ५३०१२
 निजां कायच्छा ५४६१२१
 निजानपि गजा १७७७६

निजाशयवदाभा २६२१६९७
 नितम्बगौरवेणा ४३०१३७५
 नितम्बपीड्यमा ४३११४०८
 नितम्बविम्बं बि ४३०१३७२
 नितम्बिन्यो नि ५७५१३७
 नितम्बो विशा २७३१९४४
 नितरां नीचो ३४८१६
 नितान्तस्वच्छ ३०६१५०
 नित्यं वृद्धिमुपै १७९१११४
 नित्यं स्नाता सुग ५७११२
 नित्यं क्रोधा २५८१५९९
 नित्यमाचरतः ६०७१११५
 नित्यमाराधिता ३०६१४९
 नित्यमास्यं शुचि २४२११४४
 नित्यं ब्रह्म यथा ४६८१३
 नित्यं मनोरथस्य ४९२११
 नित्यानित्यविचा ६०४१८४
 नित्यार्यपृथिवीप २३११३२५
 निर्दधिरे दधि ५४६११२
 निर्द्रातुन्दिलशो ५३४१२३
 निर्द्रानिवृत्तावु ५३२११
 निर्द्रामीलितलो ३६६१५१
 निर्द्रार्थमीलित ४४७१४०
 निर्द्रितस्य बत ५५३१४
 निर्द्रे लोचनमुद्र ४५२१११०
 निर्धेः कलानाम ३३१११५
 निर्दन्तु नीति ११११११
 निर्न्दां यः कुरु २६२१६८३
 निन्द्यते पितृभि १३०१८
 निन्द्यन्ते यदि ४७१४५
 निपतति किल दुर्बले १३४१६
 निपेत्य गुधि वेगेन २२११५१
 निपपात संभ्रमभृतः ५०२१३
 निपानमिव मण्डूकाः ११८१९
 निषिद्धतमतमाल ५७८१७३
 निषिद्धानुषक्तकुच ४२७१३०८

निभृतं निभृतं नि ५७४१२४
 निमग्नस्य पयोराशौ २४७१३०२
 निमित्तमुद्दिश्य हि २७२१९०८
 निमिलदाकैकर ५५११९६
 निमीलनश्रंशजुषा ४०४१७
 निमीलनाय पद्माना ३२९१४
 निमेषमात्रमपि ते २५०१३५९
 निम्ननाभिकुहरेषु ५५११९९
 निम्नप्रदेशाः स्थल १९६१४५
 निम्नोद्धोधीभूतमल्ल १९९१९८
 निम्नोन्नतं वक्ष्यति १२०११०
 निम्ब किं बहुनोक्ते ३८५११५५
 नियतविषयवर्ती २३५१४१०
 नियतैः पदैर्निषेव्यं २६६१७९७
 नियमयसि कुमार्य १५९११६७
 नियुक्तः क्षत्रियो २२७१२०३
 नियुक्तहस्तापित २३४१३८३
 नियोगिभिर्विना र २२११७३
 निरक्षरे वीक्ष्य २६९१८५९
 निरञ्जने साचि ५५११९५
 निरतिशयं गरिमा २६५१७७५
 निरर्थकं जन्म गतं ३२२१५
 निर्वैद्यानि पद्यानि ४५१२
 निरवधि च निराश्र २६११६
 निरानन्दः कौन्दे ३५४१९४
 निराक्षितुं विर्यति १९३१११
 निरीक्ष्य विदुष्य ५५४१२०
 निरीक्ष्य वेणीप्रति ५४९१७१
 निरुत्साहं निरान १३१११०
 निरुद्यमानवद्याङ्ग ३०३१२
 निरुपादानसंभार ५१३
 निर्गतामलवाक्य ५११३
 निर्गुण इति मृत ६०१२१
 निर्गुणेष्वपि स ६९१३९
 निर्जितसकला ३१६१६०
 निर्णेतव्यो मन ४२९१३६५

१ योगरसायनात्. २ श्रीदामोदरदेवानाम्. ३ भारवेः. ४ माघस्य. ५ रघोः कचिद्वर्षणस्य.
 ६ क्षेमेन्द्रस्य. ७ बिह्वणस्य. ८ भर्तृहरेः. ९ शार्ङ्गधरस्य. १० बिह्वणस्य राजकन्यायाश्च.
 ११ भवभूतेः.

निर्णेतुं शक्यम् ५०५१७
 निर्दयं सङ्गभिन्ने १९४४
 निर्धैते सति ५५११०८
 निर्ममेन मया २२१२४
 निर्मलचक्षुर ५९७११४
 निर्मासं मुखम् १८८१८
 निर्माणकौशलं ४०४१६
 निर्मित्युः सुह ४०६१४५
 निर्मुक्तशेषध्व २०७१२२
 निर्मुक्तशैशवद ४०५१२३
 निर्यच्छोणितपू १७५१४८
 निर्यद्वासरजीव ४७५१६२
 निर्यान्त्या रति ५२६१४८
 निर्लेपी कुचकु ५२११२९
 निर्वाणदीपे कि २७०१८७४
 निर्विवेकतया ६००१९८
 निर्विशेषो यदा २२५१५७
 निर्विशेषापि स २४३१७८
 निर्विशेषोऽपि यथा २३११३१०
 निर्वीर्यो पृथिवी १४७१२३
 निर्वृत्ताध्वरक्त २७८१९००८
 निर्वृत्ते सुरतो ५२११२६
 निर्व्याजादयि ५७३१३८
 निर्हाद क्रकच ४७४४२
 निर्लयः श्रियः ४७७४४
 निलीना वेदमा ४०६१३४
 निलीयमानै ४७३१६
 निवासश्चिन्तायाः ९६१३०
 निर्विशते यदि ४४२१९८
 निवृत्ता भोगेच्छा १०९१२८
 निशम्य केलिम् ५३७१२
 निशाचरोऽपि ३३०१६
 निशारत्नं चन्द्रः १७४१४६
 निशितशरधिया ४०८१९६
 निशीथे लीलानां ५५८१८६
 निश्चितं ससुरः २९२१९
 निषेधन्तामेते वृ ३६८१७७

निष्कन्दाः किमु १०५१४५
 निष्कलङ्ककलया ११७१३९
 निष्कासयन्त्यने ४४६१२५
 निष्कूजस्तिमितः २१६१५
 निष्कामन्वृशदुः ६०८११४३
 निष्णातोऽपि च ८२१५९
 निष्पात्याशु हि ३८११६९
 निष्पीडितो यथ ३३११९६
 निष्पेषोऽस्थिच ३८७१९८६
 निष्पत्यूहमनल्प २६११८
 निष्पत्यूहमुपा २२१२९
 निसर्गसौरभोज्ञा ५३११३
 निसर्गादारामे ३७९१७२
 निर्विशेषाद्विदा १६६१२४२
 निहत निहत तू २१६१९
 नीचं समुद्रमपि २७५१९६८
 नीचः समुत्थितो ८२१६९
 नीचतामनवल १०४१२८
 नीचावमानवलि २६११६७७
 नीचेषु यावनी ३१४१३३
 नीचैर्दुर्यवैः शु १४७१३०
 नीतं जन्म नवी ३५५१९०८
 नीतं नवनवनीतं ३३१९७
 नीता कुम्भस्थल १८७१९
 नीतानामाकुली ५०५११४
 नीतिर्भूमिभुजां २८०११०३२
 नीतिस्त्रामुकुरो १६७१२५६
 नीते भेदं धौतधा १९७१६५
 नीत्वोच्चैर्विक्षिप ५६५१४६
 नीपस्कन्धे कुह २१७१४
 नीपस्कन्धे निव २१६१९
 नीरक्षीरविवेके ३४९११०
 नीरक्षीरे गृहीत्वा १७८१९६
 नीरजान्यपि नि ३५३१६८
 नीरं दूरं तदपि ३३६१५७
 नीरैर्ध्रं परिरभ्य ५१४१३
 नीरसान्यपि रोच ३८७१९८४

नीरागा मृगलाञ्छ ४६६१७२
 नीराभिर्मलतो ज ३९०१२३७
 नीलेनीरजनिमे ४८४१३६
 नीलाब्जशुतिनय २८५१३९
 नीलाब्जानां नयन ४३५१४८
 नीलेन्द्रीवरशङ्कया ४५११९०२
 नीलोत्पलदलश्या ५५१५३
 नीलोत्पलामनयना ६०८११५१
 नीलोत्पलोल्लसित ४०५१२४
 नीवारप्रसवाप्रमुष्टि ३६८१८१
 नीवाराः शुक्रकोट २१८१७
 नीवारौदनमण्डमु २१८११०
 नीवीहृदार्पितकरा ५१५१८
 नीवीबन्धोच्छ्वसन ४४३१४४
 नीव्यां संयमनं क ५२११२८
 नीहागकरसासा ३३६१६०
 नूनं दुग्धाब्धिमन्यो ६९१४७
 नूनमयं मे पापः का ४४६१९८
 नूनमाज्ञाकरस्तस्या ४१४१६१
 नूनं बादलशाह ३२५१३
 नूनं हि ते कविवरा ४०२१४२
 नृणामनभ्यस्तफणा ६३१६
 नृत्यचन्द्रकिणिकण ५५८१८९
 नृत्यत्वद्वाजिराजि १९४१२५
 नृत्यद्गोदहासप्रच १७५१५६
 नृत्यारम्भरसत्रमद्वि ८१५४
 नृपः कराम्यामुदतो १५६१११६
 नृपः कामासक्तो ग २३५१४११
 नृपतिनिजाम तवा १७४१३३
 नृपतिपुरुषशङ्कितप्र ४७८१२
 नृपतिमुकुटरत्न १८०११२१
 नृपदीपो धनज्ञेहं २३०१२९३
 नृपाणां च नराणां २२४११२०
 नृपोऽपकृष्टः सचिवा २३४१३९७
 नृसिंहदेवे चलिते भ २९८१७३
 नेता यस्य बृहस्पतिः १३७११००
 नेतुः प्रयाणोन्मुख २९८१६८

नेत्रे खञ्जनगञ्जने ४५२११०८
 नेत्रे खञ्जनगञ्जने ४३७७१
 नेत्रैरिवोत्पलैः प २१६११
 नेत्रोपान्तवर्तसिते ४३६१६०
 नेदं नभोमण्डल ४९१११५१
 नेदं मुखं मृगवि ४०५१२०
 नेदं समीरितमका ५८६१८९
 नेदं सरः सरसवा ३५०१ २१
 नेपथ्यादपि राज ५२११२५
 नेपालीनामराले २१११७८
 नेयं विद्युद्बुधमधि ४३९१२१
 नैतच्चित्रं यदयमु १६०११७५
 नैतद्धारिदगर्जितं ५५७७७०
 नैतस्याः प्रसूतिद्व ५६६११७
 नैताः स्वयमुपभो ३३४११७
 नैयायिकानां न ६४१४
 नैयायिका वा न ६५१४
 नैरन्तर्यच्छिन्नद १९९११०५
 नैर्मल्यं वपुषस्त ३६३१२२८
 नैव व्याकरणज्ञ ४७१४०
 नैवाकृतिः फल १३५१७२
 नैवात्मनो विना ८३१७८
 नैवायं भगवानुद ४९०११३४
 नैवालवालवल्यं ३३५१४४
 नैषा वैमं मृदुतर ५१७१३७
 नैषां संध्याविधि २१४१५
 नैप्रयुं कलकण्ठ ४६७१८०
 नो कामः प्रतिह १६२११९६
 नो ग्लानिं भज १८३११५८
 नो चाटु ध्रुवं ४९९११३
 नो चापाकलनं २००११२१
 नो चारु चरणौ ३६२१२१८
 नो चिन्तामणि ३३७१७५
 नोचैः सत्यपि २१४१७
 नो जानाति कुली ९२१४२
 नो तल्पं भजसे ४९९१२३

नो तावत्कलया ५८९१४६
 नोर्देनानर्थितामे २३७१११
 नो धर्माय ततो न ६१३१२२३
 नोपभोक्तुमपि ह्री १०१११५
 नोपभोगपरानर्था २६२१७०४
 नोपेक्षा न च दा ३३३१७
 नोपेक्षितव्यो वि २३११३१५
 नो मन्ये दृढबन्ध ३६९१८९
 नो मल्लीमयमीह ३५४११००
 नो रविर्न च तमो ४७३११०
 नोर्ध्वं न चाधो न १९६१४१
 नोर्ध्वमीक्षणगति ४७९१११
 नो वा कियन्तः ३४७१२०
 नो संध्यां समुपा ३०६२
 नो सेवा विहिता ९७३१७
 नौकां वै भजते ३९७१८५
 नौश्च दुर्जनजिह्वा ८०११४
 न्यमोधे फलशा ३८४११४७
 न्यञ्चच्चञ्चलचक्षु ३२७१२५
 न्यञ्चति वयसि ४०७१६
 न्यस्तं यथा मूर्ध्नि ६०९११६६
 न्यस्तं पन्नगमूर्ध्नि ५७६१५७
 न्यस्तानि दन्तव ४२३१२४२
 न्यायनिर्णयसार १२२१४
 न्यायार्जितधन १२९११
 पक्वानि प्रच्यवन्ते २१८११४
 पक्वान्निव राजे २२२१८०
 पक्षविकलाश्च ९६११७
 पक्षवुत्क्षिप्य ध्रु ३२७१२६
 पक्षिश्रेष्ठसखीव ३१११३
 पक्ष्माग्रप्रथिता ४६०१२०
 पक्ष्मालीपिङ्गलि १३१११७
 पङ्कज जलेषु वा ३८८१२१०
 पङ्कसंकरविगर्हि ९९१२२
 पङ्कष्वपि च देव ५६९१४८
 पङ्कानुषङ्गं पांथ ५६२१५७

पङ्को वन्यस्त्वम १०५१३४
 पञ्चत्वं यान्तु वा ४५८१४५
 पञ्चत्वं तनुरेतु भूत ४५७१३०
 पञ्चदशीरजनिसमा २९१११०
 पञ्चाभिः कामिता २४११११७
 पञ्चाभिः सह गन्त २३९१८४
 पञ्चभिर्याति दासत्वं २५४१४७३
 पञ्चमेदहनिषष्टे १०७१६
 पञ्चसायकमहेन्द्र ४४७१३३
 पञ्चास्यपञ्चदशनेत्र १६११४
 पञ्चास्यस्य पराभवा २८६१५८
 पञ्चैतानि विलिख्य २५७१५५५
 पञ्चैते पाण्डुपुत्राः १३९१२२८
 पेटलमम्बुमुचां पथि ५५५१३५
 पटविघटितमपि ४२४१२६८
 पेटालमे पत्न्यौ नम ५१५१९
 पटुत्वं सत्यवादित्वं २५३१४५२
 पटु रठति पलितदू १४०११०
 पठकः पाठकश्चैव २४६१२५१
 पठतो नास्ति मूर्ख २३६१५
 पण्डिते चैव मूर्खे २४५१२२९
 पण्डिते हि गुणाः ५७११
 पण्डितैः सह सांग २४६१२५२
 पतङ्गपाकसमये पत ५३७१८
 पतति रविरपूर्ववारि ४७५१४८
 पतति व्यसने दैवा ६९१२८
 पतंतु तवोरसि सत ५१९१२
 पततु नभसो गच्छ ३२९११४
 पतत्यविरतं वारि ५५३१७
 पतत्येतत्तेजोहुतभु २०८१३१
 पतन्ति खङ्गधारामु ९४१४
 पतन्ति नास्मिन्निव ५६०११९
 पतिते पतङ्गमृगराजि ४७९११४
 पतितोऽपि राहुवदने ७१७१५
 पतिरतीव धनीसुभ ५७४१२६
 पतिर्हि देवो नारीणां ५७११४

१ हरिहरस्य. २ माघस्य. ३ अश्वघोषस्य. ४ मूर्खस्य. ५ व्यासस्य. ६ श्रीपुष्पाकरदेवा-
 नाम्. ७ भारवेः. ८ नहुवाहस्य. ९ भवभूतेः. १० लक्ष्मीधरस्य. ११ अमरकस्य. १२ भट्ट-
 बाणस्य.

पतिव्रताया कुच २६९।८६३
 पत्तिः पत्ति वाह १९६।५३
 पत्तिः पत्तिमभीया १९४।२
 पत्तिः पदाति रथि १९५।२५
 पत्युः प्रवृत्तस्य रतौ ५१७।२४
 पत्युर्यत्पतिताव ३६९।९०
 पत्रच्छायासु हं ५४९।५८
 पत्रं नैव यदा १३६।९६
 पत्रपुष्पफलच्छा ३७५।२
 पत्रफलपुष्पल ३८५।१६०
 पत्राणि कण्टक ३८०।९२
 पैथि निपतितां ३६२।२१३
 पथि पथि लता ५४४।१३१
 पथि पथि शुक्र ५४१।८५
 पदन्यासो गेहा ५७२।३२
 पदप्रणतमालो ५०२।१
 पदबन्धोज्ज्वलो ५३।२९
 पदमनन्तरवा ३१८।८५
 पदव्यक्तिय्यत्ती ४९।३३
 पदशब्दलीनह ४७२।१
 पदस्थितस्य प १२४।४
 पदानि क्रतुतुल्या २३२।३४५
 पदाभ्यामुभिद्रा ४३५।४४
 पदे पदे च रत्ना २४८।३११
 पदैश्वर्यभिः सु १५७।१२३
 पद्माकरं दिनक १०६।१३
 पद्माकरैर्योषव १९९।१०१
 पद्माङ्कसन्धान ४२२।२२२
 पद्मातपत्रसिक्ते ५०७।५५
 पद्मानना पद्मप १५०।१०
 पद्मापयोधरतूटी २१।१६
 पद्मायाः स्तनहे २४।१२
 पद्मा सद्यनि के १६८।२६५
 पद्मिनि किमिति ३८९।२१४
 पद्मिन्याः सकलां ५२६।४९
 पद्मिन्या दयिते ४८८।१०९

पद्मे त्वन्नयने स्म ३६।१४०
 पद्मे मूढजने द ९१।३४
 पद्मोदयदिनाधी १५३।५८
 पन्थाः सहर दी १७७।८८
 पपात गङ्गा हर ५२०।५
 पतात पाथःकणि ३३४।२९
 पतात मेरोः सुर ५२०।४
 पम्पासरसि रामे ३०३।५
 पयःपीठं दत्ते त्व ५८३।५२
 पयसि सलिलरा ५३१।१४
 पयोदकेषु विकृ ५६०।१५
 पयोद हे वारि ३३४।३५
 पयोधरघनीभाव ४२४।२५३
 पयोधरस्तावदयं ४२९।३५५
 पयोधराकारधरो ५६४।३४
 पयोधेः सर्वस्वं ३४३।५७
 परगुह्यगुप्तिनिपु ८४।१०२
 परं विनीतत्वमुपै २३५।४००
 परदारपरद्रव्यप २३८।४६
 परदारं परद्रव्यं २४९।३४९
 परदारा न गन्त २३८।४४
 परं तदिह नास्ति ३८५।१६६
 परपतिनिर्दयकुल ५७२।२६
 परपरितापनकुतु ८५।१२०
 परभृत्तशिशो मौ ३५७।१३८
 परमो मरुत्सखा ३३८।३
 परं पलितकायेन २५७।५६०
 परवादे दशवदनः ८४।९२
 परस्परातुरक्ता २३२।३५०
 परस्परेण क्षतयोः १९६।३६
 परागैः कार्पूरैस्तु ४५०।८१
 पराधीनं कृथा ज २४८।३२८
 परान्नं प्राप्य दुर्बु ५९४।२
 पराभेन मुखं द १४५।३
 परापकारनिरतै २६१।६५९
 पराभवं परिच्छे २५४।४९०

परामृशन्तौ लि ६४।१
 परार्थव्यासङ्गादु ७७।१९२
 परार्थानुष्ठाने ज २१३।३
 परार्थे यः पीढा ३८६।१७९
 परिक्षीणः कश्चि ९५।१५
 परिचरितव्याः ७१।९२
 परिचुम्बति संस्नि ५३७।५
 परिच्छिन्नस्वादोऽमृ ४७।३७
 परिच्छेदातीतः ६१४।२४७
 परिच्छेदो हि पाण्डि २५३।४५५
 परिच्युतस्तत्कुच ४५५।१५७
 परिणयविधौ भङ्क्त्वा ३०।६८
 परितप्यत एव नो ८६।१३३
 परितोषयिता न क ८५।१२९
 परिपतति पयोनिधौ ४७४।४५
 परिपीड्य करद्वयेन ३९३।३७
 परिपूर्णोऽपि तटाके ८३।८६
 परिभ्रमन्त्या भ्रमरी ५६२।५०
 परिमन्यराभिरलघू ५०३।१०
 परिमलसुरभितनभ ३७७।३९
 परिमृदितमृणाली ४४२।२५
 परिम्लानं पीनस्तन ४४२।२७
 परिम्लाने माने मु ५०२।४
 परिलुठति ललाटे ४९५।३६
 परिशिथिलितकर्ण ५२५।२५
 परिशुद्धामपि वृत्ति ८४।९३
 परिसुरपतिसूनुधा ५५४।२२
 परिस्रुक्पद्मीनविध ५५०।८८
 परिहर कृतातङ्के ४९५।४९
 परिहरत पराङ्गना २७३।९४१
 परिहरति भयात्तवा ३१६।६९
 परिहरति यथा यथा ४०८।१५
 परिहरति रतिं मतिं ४७२।२
 परिहृत्य दुरारोहं ४२८।३३१
 परीक्ष्य सत्कुलं वि ९५।४
 परीवादस्तथ्यो २७५।९७७

पैरेषां क्लेशदं कुर्यान् २३९।६८
 पैरेषां चेतांसि प्रति ६०९।४५
 पैरैः प्रोक्ता गुणा य १२०।१
 पैरैः संमुज्यते राज्यं २१३।१
 परोक्षे कार्यहन्तारं १२८।१
 परोपकारः कर्तव्यः १०६।१
 परोपकारशून्यस्य १०६।७
 परोपकाराय फलन्ति १०६।१७
 परोपकृतिकैव १०६।५
 परोपदेशकुशला १२०।४
 परोपदेशवेलायां २४२।५५
 परोपदेशे पाण्डि ६९।२६
 परोपसर्पणानन्त ३७५।५
 परोऽपि हितवा २४२।५५
 परोऽवजानाति २७१।९०३
 पर्जन्य इव भूता २१८।४
 पर्यङ्कः स्वास्तर ५७३।३
 पर्यङ्कप्रान्थिबन्ध ११।८९
 पर्यङ्कीकृतनागना २३।३४
 पर्यङ्कोराजलक्ष्म्या १७९।११०
 पर्यच्छे सरसि ५५१।१०३
 पर्याप्तपुष्पस्तबक ५३९।३४
 पर्वतभेदि पवित्रं १२।९८
 पर्वताग्रे रथारूढे २९०।२७
 पर्वताग्रे रथो या २८९।१९
 पलायिता तवा १७८।१०१
 पलाशकुसुमभ्रा ३५१।४३
 पल्लवतः कल्पतरो १५४।७९
 पल्लवोपमितिसा ५१३।१५
 पल्लीनामधिपस्य ५८२।३९
 पवनापनीतसौर ३५२।६०
 पवित्रमतिदृष्टिकृ ३२०।१०६
 पश्चाद्यभागमिह ५९३।१८
 पश्चादद्ध्यौ प्रसार्य ३२६।१३
 पश्यति परस्य २६६।७८१
 पश्यन्ति नैव क २७४।९६०

पश्यन्ति स्निग्धम् ५७७।६५
 पश्यन्तीं परिणा ५१८।४६
 पश्यन्त्यसंख्यपथ १५२।३८
 पश्यन्हतो मन्मथ ४३१।३९६
 पश्य पक्कफलिनी ४८३।२६
 पश्य पश्चिमदिग ४७३।१३
 पश्यानुरूपमि ३८५।१५७
 पश्यामः किमियं ५०४।२४
 पश्यामि तामित ४४७।४९
 पश्येत्कश्चिच्चल २०२।२३
 पश्योदश्चदवांचद ३२५।३
 पश्योदेति वियोगि ४८६।९१
 पीटलया वनमध्ये ३८१।९७
 पीटीर तव पीटया ३७७।४३
 पीटीनः कमठः २५।३
 पाणिः पात्रं पवित्रं ६०६।११३
 पाणिग्रहे पर्वतरा ५।२०
 पाणिग्रहे गुलकि ५।९
 पाणिग्राहस्य सा ५७१।१७
 पाणिर्नोरवकङ्कण ४६८।९५
 पाणिपल्लवविधून ५१६।१०
 पाणिरोधमविरोधि ५१६।१२
 पाणी कङ्कणमुत्फ १०।७३
 पाणी गृहीतापि ५७४।२२
 पाणी ताम्रघटी ५९६।४९
 पाणी पद्मधिया म ५४३।११९
 पाणी मा कुरु चू ४५४।१३८
 पाण्डु क्षामं वदनं ४५९।२
 पातः पूष्णो भव ३२९।१३
 पातकानां समस्ता २२७।१९७
 पातं जले विष्णु ६३।५
 पातयति हृदये ४४१।८
 पातालतः किमु ५९८।२
 पातालमिव ते ५०५।१०
 पातालाद्भवनाव ४३९।२४
 पातालात् विमो ११५।४०

पाताले मङ्गु मूर्ले १८४।१६१
 पातितोऽपि करा ६९।३०
 पातु श्रोत्ररसाय ५४।४२
 पातु त्रीणि जग २७।२६
 पातु न प्रथमं व्य ५९२।३९
 पातुमाहितरतीन ५११।४३
 पातु वः कपट २७।२४
 पातु वः शितिक १३।११९
 पातु वो निकषप्रा ४।४
 पातु वो नीलकण्ठ १३।११८
 पातु श्रीस्तनपत्र २७।२७
 पात्रं न तापयति १३१।१३
 पात्रमपात्रीकुशते १२६।९
 पात्रविशेषे न्यस्तं १२४।७
 पात्रापात्रविवेको २४४।२०३
 पात्रे त्यागी गुणे २१९।१२
 पाथोदजालजटिलं ५६०।६
 पादन्यासं क्षितिध ३३२।३३
 पादपानां भयं वा २५२।४१४
 पादसंवाहने वज्री ४०१।१७
 पादस्याविर्भवन्ती १४।१२९
 पादाः कन्दुकवस्थि २२१।५७
 पादाप्रस्थितया मु १८।३५
 पादाघातविघूर्णिता ३६९।८६
 पादाद्गुह्येन भूमि ४५३।१२१
 पादासक्ते सुचिर ४९६।५२
 पादास्त एव शशि ५०७।५४
 पादाहतं यदुत्थाय ११३।५
 पादाहतोऽपि दृढ ८७।१५८
 पादेन क्रम्यते प २४६।२७१
 पादे मूर्धनि ताम्र ५०१।७
 पादौ संस्तम्भयन्ती १४०।१८
 पानं स्त्री मृगया यू २२८।२३८
 पानधौतनवयावक ५१०।२९
 पानं दुर्जनसंसर्गः २५८।५७६
 पानमक्षास्तथा ना २२५।१६४

१ क्षेमेन्द्रस्य. २ शङ्कुस्य. ३ भारवेः. ४ दामोदरगुप्तस्य. ५ माघस्य. ६ कुमारदास-
 स्य. ७ भट्टभल्लटस्य. ८ शार्ङ्गधरस्य. ९ अचलस्य. १० जयदेवस्य. ११ हनुमत्तः. १२ व्या-
 सस्य. १३ कालिदासस्य.

पानायावरतौऽमृतं ४३६।६२
पानीयं वा निराया २५३।४५६
पानीयं नारिकेली ५४४।१३५
पानीयमानीय परि ३३४।२८
पानीयं पातुमिच्छा २९२।२
पान्तु नो जलदश्या ३२।८८
पान्थ मन्दमते किं ५७७।६८
पान्थाधार इति द्वि ३७६।२१
पान्थानां प्रमदा इ ५४९।५६
पापं कर्तुमृणं कर्तुं १४४।२
पापाभिवारयति यो १२८।१८
पामारागामिभूतस्य ३०४।१७
पायं पायं पि ३४८।३
पायात्पयोधिदु २३।२
पायादायासखेद १५।१३२
पायाद्गः करणो ३२४।१८
पायाद्गो जमदग्नि ३०।६०
पायान्मायामृगे २९।४९
पारिजाततरुं या ३७७।३८
पारीन्द्रशावक ३६५।३०
पारीन्द्रस्य पराम २८६।५९
पारीन्द्राणां भुरी १९२।३१
पार्वतीमोषधीमे १५।२
पार्श्वस्थपृथ्वीधर ५।२१
पार्श्वार्थ्यां सप्रहा ४७१।१
पार्श्वीस्फालावले ३२७।१९
पाशक्षुण्णखुरस्य ३७१।१२३
पाश्चात्याम्बुधिद ४७६।६४
पाश्चात्यैर्मरुमारु ५४७।२७
पाषाणखण्डेष्वपि ६००।२३
पाषाणाः पयसि २८७।६२
पाषाणो भिद्यते ८१।४५
पास्यन्ति कस्य ३८३।१३४
पिकस्तावत्कुण्डः १२३।१२
पिकाली वाचाली ४५७।२६
पिण्डे पिण्डे म २४६।२६५

पिता रक्षति कौ २५८।५७५
पिता रत्नाकरो १३२।२०
पिता रत्नाधारः १३६।९५
पिता वा यदि वा २२८।२२१
पितुरधिपुरं त्यक्ताः ५३४।१२
पित्रोः पादाब्ज १४।१२२
पित्रोर्नित्यं प्रियं २५९।६१८
पित्रोर्नैव वचः १३१।१२
पिदधति तिमिरे ४७९।१३
पिदधानमन्वगुप ५०२।८
पिन्धीव तरंगाग्रैः ४८२।४
पिनाकफणिबालेन्दु ५।६
पिपासाक्षामकण्ठेन ३५८।१४८
पिपासुरिव चंच ४१६।११२
पिपि प्रिय सस स्व ५१२।६७
पिपीलिकाजितं २४०।१०१
पिबतस्ते शरावे ३०५।४२
पिबन्ति नद्यः स्व ७४।१३७
पिबन्ति मयु प १३२।८
पिबं पयः प्रसर ३७४।१५६
पिब स्तन्यं पीत ३६५।३६
पिशुनः खलु सु ८५।१२५
पिशुनत्वमेव वि ८५।११५
पीठाः कच्छपव ९८।५०
पीठीप्रक्षालनेन ५९६।५५
पीठे पीठनिषण्ण ३६।१३९
पीडिते पुर उरः ५१२।६
पीतं यत्र हिमं ३६८।८३
पीतं येन पुरा पु ३५१।३७
पीतमत्र मधु या ३५३।६९
पीतं पङ्कजकान ३५६।११४
पीतवत्यभिमत ५०९।१२
पीतंशीधुमधुरीमि ५०९।१४
पीतस्तुषारकिर ५१२।६६
पीतस्त्वं कलशो २८७।६५
पीतोऽगस्त्येन ता ९२।४३

पीतो यतः प्रभृ ४४८।५७
पीत्वा गर्जन्यप ३४२।३९
पीत्वा भृशं कम ५२४।१५
पीनोत्सुहपयोधराः ५६६।१४
पीनोत्सुहस्तनक ४४३।४२
पीयूषं वपुषोऽस्य ३३२।३६
पीयूषाध्रपणं ज ४८७।९७
पीयूषेण कृतार्थि ३४२।३६
पीयूषेण सुराः ३४२।३४
पीलूनां फलवत्क ३७२।१३६
पुंसः संबोधनं ३११।४१
पुंसां दर्शय सुन्द ४२०।१७४
पुंसां सर्वमुखैकसा २२४।११२
पुंस्कोकिलकुल ३०३।१४
पुच्छं चेदहमुक्तया २६।१२
पुत्रायमानारुणरत्न २८४।३३
पुंजीभूतं प्रेम गोपा ३३।१०८
पुण्यतीर्थे कृतं येन १३१।६
पुण्याग्री पूर्णवा ५६७।२०
पुण्ये ग्रामे वने वा ११५।४३
पुण्यमूलफलैः प्रि ६०४।८५
पुत्रः स्यादिति दुः ६०५।९४
पुत्रदारादिसंसारः ६००।१३
पुत्रर्पात्रगुणोपेतः २२२।७७
पुत्रपौत्रवधूभृत्यैः २४१।१३२
पुत्रप्रयोजना दारा २५०।३८५
पुत्रमित्रकलत्रेषु ५९९।२
पुत्रस् पाककुशला २४४।१९४
पुत्रिण्यः कति ना ३७५।५
पुनः प्रभातं पुनरे ६१२।२१०
पुनरपि मिलनं य ४४६।२८
पुरः पूर्वमेव स्थग ४७९।२८
पुरः स्थित्वा किंचि ४३९।१४
पुरतः प्रेरयत्याशा १०४।१६
पुरंदरसहस्राणि ६११।१९०
पुरस्तन्व्या गोत्र ५८३।५३

१ व्यासस्य. २ शाङ्गधरस्य. ३ श्रीगोपालदेवानाम्. ४ माधस्य. ५ देवेश्वरस्य. ६ भी-
मसिंहपण्डितस्य. ७ रत्नाकरस्य. ८ धेताम्बरश्रीचन्द्रस्य. ९ राघवचैतन्यश्रीचरणनाम्. १० बा-
णभट्टस्य. ११ भर्तृहरैः. १२ मार्कण्डेयमुनेः.

पुरस्ताद्वच्छन्ती ४४९।७८
 पुरा कवीनां गणना ५२।६
 पुराणवाणत्यागाय ४९७।११५
 पुराणमित्येव न सा २७९।८९३
 पुराणरश्मिजालेषु ४७३।३
 पुराणान्ते श्मशाना २४५।२३२
 पुरातनपरीमलप्रक ५२९।२१
 पुराभूदस्माकं प्रथ ५०७।६५
 पुरारितनुहारिणी १७।२१
 पुरा शरक्षतिजनि १९३।४
 पुरा सरसि मानसे ३५०।२६
 पुरीषस्य च रोषस्य ६७।१
 पुरुषः कीदृशो वे ३१३।३१
 पुरुषः पौरुषं तावद्या १३२।२७
 पुरुहूतदिगङ्गना ५३१।४
 पुरो गीर्वाणानां ३९१।११
 पुरोजन्मा नाथ ५८८।३३
 पुरो दिगनुरागिणी ४९५।४०
 पुरो नुन्नः पश्चाद् ३२६।११
 पुरो रेवापारे गि ३७०।१११
 पुरो वा पश्चाद्वा ११४।२९
 पुष्पं प्रवालोलपहि ४९८।१४८
 पुष्पाणि प्रथमं त ५४२।९५
 पुष्पेषुमाता पुरुषा २९८।७०
 पुष्पेषोरभिषेकहे ४२५।२९३
 पुष्पैरपि न योद्ध २३१।३२६
 पुस्तकस्था तु या २५१।४१३
 पुस्तकेषु च नाधी ६०।१५
 पुस्तकेषु च या २४६।२६९
 पूजायां किं पदं ३११।१
 पूतिपङ्कमयेऽत्यर्थ ३०४।२९
 पूरयति पूर्णमेषां ९०।१७
 पूरयित्वाथिनामा ६००।१२
 पूरोत्पीडे तडागस्व २४२।१६६
 पूर्णः पङ्कजलोचना ३३३।४८
 पूर्णचन्द्रमुखी र ३०७।१४

पूर्णनखेन्द्रिगुणि १३।११०
 पूर्णेन्दुः करकन्दु २०९।५५
 पूर्णे शतसहस्रे द्वे ५८७।८
 पूर्वे यत्र समं त्व ४७२।५
 पूर्वजन्मकृतं कर्म ११८।६
 पूर्वजन्मजनितं पु ११८।१८
 पूर्वे चेटी ततो वे ५९४।४
 पूर्वत्रासिद्धबुद्धि १८४।१६४
 पूर्वदत्तेषु या वि २४५।२२४
 पूर्वे तावत्कुवलय ६०३।६३
 पूर्वे द्विरेफपरिभू ५४३।११६
 पूर्वभागतिमिरप्र ४७३।१६
 पूर्वा क्षणक्रमनि ४७५।५२
 पूर्वाह्ने प्रतिबोध्य ३३०।१७
 पृच्छति पुरुषः ३१४।४७
 पृच्छति शिरसि ३१६।७०
 पृथिवी दहते यत्र ६०९।१५४
 पृथिव्यां त्रीणि ४३।६
 पृथुकार्तस्वरपात्रं ९६।१९
 पृथु गगनकबन्ध ४७५।५४
 पृथु वर्तुलतन्त्रित ४३०।३७७
 पृथ्वी तावन्निको ५७७।६६
 पृथ्वीपते शुभमते २०७।२०
 पृथ्वी श्रीमदनङ्ग १७१।५
 पृथ्वीसंबोधनं की ३०८।६
 पृष्टो ब्रूते न स २१९।२९
 पृष्ठतः सेवयेदर्के २५४।४७२
 पृष्ठभ्राम्यदमन्द २६।१९
 पृष्ठे कञ्जुकमुत्तये ५१६।७
 पेटीचीवरपट्टव ६२।५४
 पेशलमपि खलव ७२।१०८
 पोतो दुस्तरवारि ८८।१७४
 पौरं सुतीयति ज १५८।१४७
 पौरैस्तीर्दाक्षिणा ३४४।७२
 पौराणिकानां व्य ६७।१
 पौरिभ्यो न भयं ९८।४७

पौलस्त्यः कथम् २७९।१०२४
 पौलस्त्यपीनभुज १६।१८
 पौलोमीकुचकुम्भ ४९०।१३३
 पौलोमीपतिकान ३९०।२४२
 प्रैकटं मृदु नाम २७२।९२४
 प्रकटान्यपि नैपु ७३।१२२
 प्रैकटमलिनलक्ष्मा ५२३।११
 प्रकाममभ्यस्यतु ७३।१३२
 प्रकीर्णकेशामनवे २७१।९००
 प्रकुर्वता संगतिमि ३३१।२०
 प्रकृतिः स्वामिनं २२४।१२७
 प्रकृतिप्रत्ययोपेत ७०।५०
 प्रकोष्ठबन्धे बिम्बो ४२३।२३७
 प्रगल्भानामन्तः ४०८।२८
 प्रचण्डचण्डमुण्ड १६।२०
 प्रचण्डभानुः स्पृहणीय ५४५।७
 प्रचण्डवासनावातैरु ६००।९
 प्रजां संरक्षति नृपः २२४।११७
 प्रजानां धर्मषड्भागो २३०।३००
 प्रजानां पालनं शस्यं २३०।२९०
 प्रजां न रजयेद्यस्तु २२४।१२१
 प्रजापीडनसंतापा २२४।१२३
 प्रज्ञया वा विसारि १३०।३
 प्रज्ञागुप्तशरीरस्य २२४।१३६
 प्रज्ञातृतीयोऽप्रविलो १८७।२
 प्रणतिभिरपि पत्यु ५५९।१०२
 प्रणमत्युन्नतिहेतो १४३।१४
 प्रणयकुपितप्रियाप ५।१३
 प्रणयकुपितां दृष्ट्वा ६।२९
 प्रणयकोपभृतोऽपि ५५५।४४
 प्रणालीदीर्घस्य प्र ४१६।१०९
 प्रतापभीत्या भोज १७७।७७
 प्रतिकामिनीति दह ४८५।६०
 प्रतिकूलतामुपगते १३४।७०
 प्रतिकृण्वन्समुल्लसन् ५१४।३
 प्रतिगतमर्थिजनाना ५४५।३

१ विह्वलस्य. २ अमरकस्य. ३ माघस्य. ४ सुक्तिसहस्रात्. ५ श्रीजयापीडस्य. ६ का-
 ण्दिवासस्य. ७ भगवतो व्यासस्य. ८ सार्वभौमस्य. ९ अच्युतस्य. १० पञ्चतन्त्रस्य. ११ व्या-
 सस्य. १२ भट्टसोमेश्वरस्य.

प्रतिगृहकोणं गुणि २६४।७४४
 प्रतिदिनमयलसुल १४१।१
 प्रतिदिशमभिगच्छ ५५४।२३
 प्रतिनगरमटन्ती २०७।२३
 प्रतिपक्षेणापि पति ५७२।२२
 प्रतिपक्षो यदि वक्षो ४२४।२६९
 प्रतिषिम्बितगौरीमु ५।१६
 प्रतिषिम्बितप्रियात २१।७
 प्रतिरजनि प्रतिदिन ५७२।२०
 प्रतीक्ष्यन्ते वीराः २००।११४
 प्रतीपभूर्परिव किं १५७।१२७
 प्रत्यक्षरक्षुतमुधार १५७।१४०
 प्रत्यक्षे गुरवः स्तुत २४६।२७३
 प्रत्यग्रज्वलितैः प ५२७।५९
 प्रत्यग्रैः पत्रनिचयै ३७५।३
 प्रत्यग्रोन्मेषजिह्वा २३।३५
 प्रत्यङ्गमङ्कुरितसर्वर ४८।१
 प्रत्यङ्गणं प्रतितरं ३६१।२११
 प्रत्यङ्गमस्यामभिके ४३४।२३
 प्रत्यर्थिवामनयना २०४।८
 प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत २३६।२
 प्रत्याख्याने च दा २५२।४३७
 प्रत्यादिष्टविशेषम ४४१।७
 प्रत्यावासकसत्र १६३।२१४
 प्रत्यावृत्तं भङ्गभा १९८।८६
 प्रत्यावृत्त्य यदि व ५८१।२८
 प्रत्यासन्नतुषारदी २१८।९
 प्रत्यासन्नमुखी ५५७।७७
 प्रत्यासन्नविवाहम १७।२५
 प्रत्यासन्नसुरेन्द्र ५२७।५८
 प्रत्यासन्ने दन्ति १९७।७०
 प्रत्युपकुर्वन्बह्वपि ११४।२५
 प्रत्यूहः पुलकाङ्कु ५१८।४७
 प्रत्यूहः सर्वसिद्धी २५७।५६८
 प्रत्येकं दिक्पती २८८।७६
 प्रथमं युद्धकारि २२१।६०

प्रथमं कलामवद ४८४।५४
 प्रथमदिवसचन्द्रः २७५।९७५
 प्रथममन्यभृताभि ५३९।४४
 प्रथममरुणच्छत्रय ४८६।८५
 प्रथमवयसि पीतं ७६।१७१
 प्रथमे नार्जिता २५२।४१९
 प्रथितोऽसि यतस्त ३३४।३०
 प्रदानं प्रच्छन्नं ७७।१९५
 प्रदीप किमु कु ३९५।६६
 प्रदोषमातङ्गमनङ्ग ४९०।१४८
 प्रदोषे दीपकश्चन्द्रः २४४।२१५
 प्रदोषे निहतः २५२।४२४
 प्रधनाध्वनि धीर १५४।७५
 प्रबुद्धायाः प्रातर्ल ५३२।३
 प्रभवः को गङ्गा ३०८।१०
 प्रभवः खलु को २३४।३९०
 प्रभवति मनसि ४०१।१८
 प्रभाते पृच्छन्ती ५३३।१३
 प्रभुप्रसादजं चि २२९।२६२
 प्रभुप्रसादे विश्वा २३९।७४
 प्रभुभिः पूज्यते ११६।१९
 प्रभुर्विवेकी धनवां २६९।८५१
 प्रभूतमल्पकार्यं २५१।३९८
 प्रभूतवयसः पुंसो २६१।६८०
 प्रभ्रश्यच्छ्रुतिमस्त १६८।२६७
 प्रभ्रष्टैः सरभसम ५५१।१०६
 प्रमदा मदिरा ल २४८।३२५
 प्रमादिना तथा चौ २३०।२८६
 प्रमोदं जनयत्येवं ३०६।५२
 प्रमोदे खेदे वाप्यु ६७।४
 प्रम्लाना नलिनी ३५१।३५
 प्रयच्छतोच्चैः कु ५८३।४५
 प्रयत्ने समये के २६२।७०२
 प्रयत्नैस्तोक्तैः ६४।६
 प्रयाणे तव राजे १९०।१

प्रयानुमस्माकमि १८८।४
 प्रयातेऽस्तं भानौ ४४२।२८
 प्रयाहि तत्रैव य ४९९।२
 प्रयोग व्युत्पत्तौ ५१।१
 प्रलयसहायकरा २८४।२४
 प्रवसतः सुतरामु ५५५।३६
 प्रवातनीलोत्पल ४१५।७८
 प्रविश स्रष्टि ४२१।१९३
 प्रवीणो वाक्पटु २२२।७४
 प्रशस्त्यायुक्तमार्ग ३०५।३२
 प्रशान्तधर्माभि ५४९।७३
 प्रशान्ते नूपुरारा ५१९।१
 प्रसत्तैर्यः पात्रं ४७।३८
 प्रेसभाः कान्ति १२१।३
 प्रसरति मनः का १७७।९९४
 प्रसरदलकाकीर्णे ५५९।१०५
 प्रसन्न मणिमुद्ध ६१।३८
 प्रसादमाधुर्यगुणो ७३।१३४
 प्रसादरम्यमोज १२२।३
 प्रसादे वर्तस्व प्र ४९५।४४
 प्रसादो निष्कलो २२५।१५८
 प्रसाधिकालम्बि १९२।३३
 प्रसारणपरैः करै ४८६।८७
 प्रसारितकरे मि ३८८।२०६
 प्रसार्य पादौ वि ५५७।७४
 प्रसीदति ब्रूयामि ४९५।४५
 प्रसूनकलिकाकुलै ५४१।२०
 प्रसूनबाणाद्वयवा ४२२।२२१
 प्रसूनशृङ्गैर्मकरन्द ५३८।१६
 प्रस्तावसदृशं वा २४६।२५०
 प्रस्तावे हेतुयुक्ता ४८।२१
 प्रस्थानं वलयैः कृ ५३५।२१
 प्रस्थाने तव भूमि १९१।१८
 प्रस्फुरत्प्रचुरबाल ५४०।७३
 प्रस्वेदमलदिग्धेन ५९७।१

१ भारवेः. २ हरिहरस्य. ३ उपाध्यायोदयस्य. ४ माघस्य. ५ कालिदासस्य. ६ कृष्ण-
 मिश्रस्य. ७ क्षेमेन्द्रस्य. ८ लुहकस्य. ९ भट्टशिविक्रमस्य. १० भर्तृहरेः. ११ चन्द्रकस्य.
 १२ व्यासमुनेः. १३ विष्णुस्य. १४ श्रीहर्षदेवस्य. १५ अमरकस्य.

प्रहरकमपनीय स्वं ५२४।२२
 प्रहरति न चक्ष्ण ३९१।५
 प्रहरविरतौ मध्ये ५३४।११
 प्रहरिष्यन्प्रियं ह्ययं २३७।८
 प्राकारगोपुष्पक २२०।३८
 प्राक्पादयोः पतति ८७।१५६
 प्रागल्भ्यं पुरुषायिते ५२०।२१
 प्रागल्भ्यं प्रथयन् ३९६।७६
 प्रागल्भ्यहीनस्य २६९।८५६
 प्रागेतद्वपुरामुखेन्दु १६६।२४६
 प्राक्षा मेति ततो ५१४।७
 प्राचीं वासकसवि ५२७।६१
 प्राचीकुङ्कुमतिलकं ४०।४
 प्राची दिगम्बरमणौ ५२४।१०
 प्राचीनाचलचुम्बि ४८८।११६
 प्राचीभागे सरागे ४८९।१२२
 प्राचीमहीधरशिला ५५९।११०
 प्राचीमालम्बमाने ४७६।७०
 प्राचीविभ्रमकर्णिका ५२७।५६
 प्राचेतसव्यासपराश ५५।६५
 प्राञ्जलावपि जने ४७४।२९
 प्राज्ञे नियोज्यमाने २२६।१७८
 प्राज्ञो हि जल्पतां पुं ५८।६
 प्राणाघाताभिष्टुतिः २८२।१०५६
 प्राणातिपातः स्तैन्यं २३८।३९
 प्राणानां च प्रियायाश्च ४००।६
 प्राणानां बत किं १०५।४२
 प्राणायथात्मनो २५२।४३६
 प्राणायामोपदेष्टा ४८८।११८
 प्राणेश तव विर ४६३।६
 प्राणेशमभिसरन्ती ४८१।५
 प्राणेश विज्ञसिरी ५३६।४
 प्राणेशेन प्रहितन ५३२।४
 प्राणेश्वरपरिष्वङ्ग ४२६।३०३
 प्राणेश्वरे किमपि ५३४।९
 प्राणैरपि हिता १२८।१७

प्रातः क्षालितलो १४१।५
 प्रातः प्रातः समु ३०३।३
 प्रातः प्रातरुपागते ५८१।१९
 प्रातः सीमन्तिनी ५३०।३२
 प्रातर्नीलनिचोल ३७।१५७
 प्रातर्मूत्रपुरीषान्यां ६००।१९
 प्रातर्हन्त कृताश्रुवो १४७।२८
 प्रातिभं त्रिसरके ५०९।१५
 प्राथमिको घनवृ ३३८।४
 प्रादुर्भवन्ति वपुषः ६०७।१२९
 प्रादुर्भूते नवजल ४६५।५६
 प्रादुष्यात्पण्डिता ६२।५५
 प्रापितेन चटुका ९९।१९
 प्रासः प्राज्यमिव ५४४।१३४
 प्रासमदो मधुमासः ३०५।३७
 प्रासव्यमर्थं लभते १३३।४९
 प्रासाः श्रियः सकल २७४।९४९
 प्रासा जरा यौवन ६११।१९६
 प्रासानपि न ल १०२।३२
 प्रासार्थग्रहणं द्रव्य २१९।२४
 प्रासास्त्रासात्पिपा २०३।४४
 प्राप्ते वसन्तसमयं ३१८।९५
 प्राप्य चलानधि २६४।७४०
 प्राप्यते गुणवता ५११।५०
 प्राप्यते स्म गत ५१७।२१
 प्राप्य नाभिनदम ५१३।२१
 प्राप्य प्रमाणपद ३९६।६९
 प्राप्य मन्मथरसा ५१७।२३
 प्राप्य वित्तं जहा ८३।७७
 प्राभ्रभ्राद्विष्णुधा २९५।४३
 प्रामाण्यं स्वत ए १६३।२१५
 प्रामाण्यं परतः १६४।२१६
 प्रामाण्यं परतो १७८।९९
 प्रायः कार्ये न मु ३१२।१२
 प्रायः काव्यैर्गमि ६४।५
 प्रायः कुकवयो ५६।४

प्रायः प्रकुप्यतित ८३।७६
 प्रायः सन्त्युपदेशा २६१।६७०
 प्रायः स्वभावं मु ७०।६५
 प्रायश्चित्त्वा वसु ५४५।९
 प्रायश्चित्तं न गृही ४२४।२५२
 प्रायेण घनिनामे १००।७
 प्रायेण नीचलोका ३१३।२७
 प्रायेण सुकरं दा ५८७।२
 प्रायेणात्र कुलाब्धि २७९।१०२३
 प्रायो दुरन्तपर्यं २४५।२३५
 प्रायो यत्किंचिद १२४।९
 प्रायश्चे रत्निकेलि ५१९।१७
 प्रायश्चे विपरीतना ५२०।११
 प्रायश्चे कुसुमाक ३५५।१०१
 प्रायेयमिभ्रमकर ५२४।१३
 प्रायेयशैलशिखरा ५६३।२३
 प्रावरणैरङ्गरैर्गर्भ ५६६।१
 प्रावृषि शैलश्रेणी ३३४।२१
 प्रावृषेणस्य मालि ३३३।१
 प्रासप्रोतप्रविरोल्ब २००।१२३
 प्रासादीयति वैण ४००।२२
 प्रासादे सा दिशि ४४८।६५
 प्रियकृतपटस्तेयम्री ५२१।१९
 प्रियतमेन यया ५६३।१८
 प्रियप्राया वृत्ति ७६।१८३
 प्रियवसतेरपयान्त्यो ५२३।४
 प्रियवाक्यप्रदानेन २३९।८३
 प्रियविरहमहोष्मा ४५९।४८
 प्रियसखि न तथा ४५६।१८
 प्रियसखि विपदहृ १३५।८६
 प्रियसखीसदृशं प्रति ५४०।६३
 प्रियस्य सुहृदो यत्र ५९०।७
 प्रियादर्शनमेवास्तु ४३८।१
 प्रियां न्याय्या वृत्ति ७७।१९४
 प्रियामुखीभूय सुखी ४१८।१५२
 प्रियायाः प्रत्युषे ५२१।२२

१ माघस्य. ३ झलज्जलिकावासुदेवस्य. ३ भारवेः. ४ व्यासमुनेः. ५ बल्लभस्य. ६ भ-
 र्त्तृहरेः. ७ रविगुप्तस्य. ८ कुसुमदेवस्य. ९ जयदेवस्य. १० मोहरस्य. ११ विज्जकायाः.
 १२ जयादित्यस्य.

प्रियाविरहितस्यास्य ४४०११
प्रियासखी भूतवतो ४३२१४१६
प्रियेण संमध्य विप ५५०१८०
प्रियेण सिक्ता चरमं ५५११९७
प्रिये सदा पूर्णतरं ५०६१४०
प्रियैः सलीलं कर ५५०१९२
प्रियो मयैवावचितैः ५७४१२३
प्रीतिं वस्तनुतां हरिः ३७१५८
प्रीतिलक्ष्मीर्व्ययः २४३१९८४
प्रेक्षणीयकमिव क्ष ५२०१८
प्रेङ्गणप्रेक्षणापाङ्कु ४०४१७
प्रेङ्गद्वजितरङ्गमुन्म ४०१९८४
प्रेम सत्य तयारेव २४८१३१४
प्रेमाद्राः प्रणयस्पृशः ४५०१९३
प्रेमैव वास्तु यदि ७४१९५४
प्रेमोन्नामितरेवती ३९११७०
प्रैरयति परमनायः ८४१९४
प्रैरितः शशधरेण ४८४१४४
प्रेषिकः प्रैष्यकः का ५९४१९
प्रेषितस्य कुतो मानं २५११३९२
प्रोज्ज्वलज्ज्वलन २८१३६
प्रोयत्पीठारविन्दयु ५६४१३३
प्रोषितवति रजनि ३३०११०
प्रौढमीत्तिकरुचः ५५५१४६
प्रौढेच्छेदानुरूपोच्छ ५९७१११
प्रौढिं घत्तां कलासु १८४१९६५
फणीन्द्रस्ते गुणान्व १५२१३५
फलं स्वेच्छालभ्यं १०३१४०
फलं दूरतरेऽप्यास्तां ३८६१९८३
फलहीनं नृपं भृ २३०१२८१
फलानां च दला ३५११४२
फलायते कुचद्व ४३३१४
फलार्थी नृपति २३०१२९२
फलितस्य रसाल ३८१११०५
फुल्लेषु यः कम ३५३१८०
वक्रकोयष्टिभिर्जु ३४९१७
वकुलकुलमिल ५४०१७५

वकुलमालिकया ४५६११४
वकोट ब्रूमस्त्वां ३६३१२२७
वङ्गालिदास भव १७६१६७
वत सखि क्रियदे ४५७१२१
वदरामलकामदा ४२५१२८५
वेदकोपविकृती ५१११५६
वेदकोशमपि ४७३११८
वेदा मणिमयका ४३०१३८०
वेदा पञ्चासने ३९११८०
वेदा द्वियोमा ४२७१३१८
वधिरयति कर्ण ९३११२
वन्दीकृत्य नृप १६८१२६८
वन्दी विन्दति २८१११०५२
वन्धं लब्धवतः ३६२१२२१
वन्धनस्थोहि ३६७१५८
वन्धुः को नाम २५४१४९३
वन्धुस्त्रीभृत्यवर्ग २५४१४८३
वन्धूकयुतिबा ५०८१६८
वन्धूकवन्धुरथ ४३४१३२
वन्धूकवन्धुरथ ४१८११४९
वन्धूनां सुहृदां २५८१५८१
वभूव वल्मीक ५४१४१
वर्षरश्च तपस्वी २३८१५९
वर्हो रौति वका ५५८१८८
वैलमार्तभयोपशा १५५१८६
वैलवदपि बलं ५४६११४
वलवानपि नि २५४१४९२
बलाग्नीता पार्श्व ५१५१११
बलिः पातालानि १५११७
बलिकर्णदधीचा १५१११७
बलिना सह यो २२८१२३२
बलाल क्षोणिपा १७६१६८
बहलबलसमर्था २८५१४१
बहिः सर्वाकारप्र २७५१९७८
बहिरतिनिर्मलरू ३९५१६३
बहिर्न लोला द ५७२१२८
बैहु जगद पुरस्ता ५३३१११

बहुतरहिते रसा २६४१७४३
बहुधा राज्यला १५११९
बहुनात्र किमुक्ते ४७११२
बहुनिष्कपटद्रोही ८०११३
बहुभिर्न विरोद्ध २५७१५६५
बहुभिर्न किं जा २२४१११३
बहुभिर्मूर्खसंघातै २६३१७१६
बहूनामप्यसारा २२२१८३
बहूनामल्पसारा ११९१३
बह्वपि स्वेच्छया १२११५
बह्वाशी स्वल्पसं २५११४००
बाणं हरिरिव कु ७११८०
बाणकरवीरदम १५४१६९
बाणाः पञ्च मनो ४५४११४१
बाणाक्षिसारोद्ग १९८१८७
बाणाग्रिमस्तकरुणो ४५३११३५
बाणान्संहर मुख ४५४११४३
बाणध्वारोप्य गु ३९११६
बालक्रीडनमिन्दु १८३११५३
बालया वा युवत्या ५७१११५
बालसखित्वमका २७११८९५
बालस्यापि रवेः १११११
बाला वन्दनमा ४९२१२
बाला तन्वी स्रुदु ५१४१२
बालादपि गृहीत २५४१४८२
बालामामियमि ६०८११३५
बालिकारचितव ६१४१२४१
बाले तवाधरमुधा ५०६१४९
बाले नाथ विमु ५०११७
बालेन्दुवक्त्राण्यविका ५३८१२६
बाले बाला विदुषि २७७११००५
बाले मालेयमुच्चैर्न ५४७१३१
बाले ललामलेख्यं ४१३१४२
बालोऽपि नावमन्त २१९१८
बाल्ये गेहपतौ नि ४१०१४८
बाष्पाकुलं प्रलपतो ५३४१३
बाहुपीडनकचमह ५१६११५

बाहू तस्याः कुचा ४२२।२२७
 बाहू द्वौ च मृणाल ४३६।५४
 बाहू प्रियाया जय ४२२।२२८
 विहालभक्षिते दुः ६०९।१६३
 बिहौजाः पुरा पृष्ठ १४८।३
 विन्दुद्वन्द्वं तरङ्गि ५३।२८
 विभर्ति वदनेन किं ३१९।१०४
 विभेमि सखि संवी ४५६।२
 विभ्रतौ मधुरताम ५०९।११
 विभ्रत्पाथः कपर्दे ११।९४
 विभ्राणा गरलं क ८२।५२
 विभ्राणा हृदये त्व ४६७।८४
 विभ्राणे त्वयि भस्म ३९१।४
 विभ्राणोऽभिनवेन्दु २७।३०
 विम्बाकारं सुधाधा ३०४।१५
 विम्बितं भृतपरिखु ५०९।८
 विम्बोष्ठ एव राग ५०५।९
 विलाहद्विर्बिलस्या ५९४।१४
 विसमलमशनाय ८७।१६२
 बीजं चिन्तामणि १८५।१६७
 बीजं चेदिन्द्रदन्ति २१२।८५
 बीजैरङ्कुरितं लता ३५८।१६१
 बीभत्साः प्रतिभा ६१५।२५७
 बीभत्सा विषया ६०५।९३
 बुद्धिं वर्धयति श्रि १२६।३६
 बुद्धिमत्त्वाभिमानः २६२।७००
 बुद्धिशिखः प्रकृत्य २२६।१८४
 बुद्धेरगोचरतया न ६०१।३६
 बुद्धौ कलुषिभूतायां २५९।६०३
 बुधः कीदृग्वचो ३१४।३७
 बुधाग्रे न गुणान्त्र २५०।३६०
 बुभुक्षितैर्व्याक ९३।१०
 बृहत्सहायः का १२५।१९
 बोद्धारो मत्सर ६०।१८
 बोधयन्ति न १०१।९
 बोधितोऽपि ब ८६।१४१

ब्रह्मघ्नं च सुरापे १०७।१
 ब्रह्मघ्नोऽपि नरः ९२।४
 ब्रह्मज्ञानविवेकि ६१३।२२४
 ब्रह्म नान्तमपि २९४।२४
 ब्रह्महत्या सुरापा २३८।४७
 ब्रह्माण्डकुम्भका २३।३८
 ब्रह्माण्डं कियद् ११५।३९
 ब्रह्माण्डच्छत्रदण्डः २९।५४
 ब्रह्माण्डमण्डली ११३।३
 ब्रह्माण्डं प्रविश १९२।३०
 ब्रह्माण्डसंपुटक ४०।८
 ब्रह्मादयोऽपि य १६।१६
 ब्रह्मानन्दप्रचुरं ५१६।४
 ब्रह्मा येन कुला १३६।९८
 ब्रह्मा विष्णुदिने ६११।१९३
 ब्रह्मैव सत्यमखि ५७४।२९
 ब्राह्मणः क्षत्रियो २२७।२०२
 ब्राह्मणा गणका २४१।१३१
 ब्रूत नूतनकूष्मा ११३।२
 ब्रूतेऽन्यस्यासतो ६९।४३
 ब्रूते संप्रति चाह १८६।१८२
 भक्तं रक्तं सदा २३९।७२
 भक्तद्वेषो जडप्री ९३।४
 भक्तानामुपकारि १४३।१७
 भक्तिः प्रेयसि सं ५७२।३५
 भक्तिप्रह्वविलोक २२।३०
 भक्तिप्रह्वाय दातुं ४१।१२
 भक्तिर्भवे न वि ७२।१०९
 भक्तो गुणी शुचि २२१।७१
 भगवदनभ्युपगम ६५।१
 भगवन्तौ जगन्नेत्रे १३२।५
 भैगिनि मदनः ४६०।१४
 भैगीरथाद्याः सग ६११।१९७
 भद्रकुम्भशकलेन ८७।१४५
 भद्राशस्य करण्ड १३७।१०९
 भद्रासु रिपुसेना १५२।१९

भैरवेर्दण्डैरार्तपत्रा १९९।९६
 भङ्गाकीर्तिमयीम २०५।१७
 भङ्गत्वा भोक्तुं न ४७७।१३
 भङ्गेन्यास्तल्पा ५१७।३३
 भद्रं तस्य तरोः ५७६।४५
 भद्रं ते सदृशं यद् ३२८।३२
 भद्रं भद्रं कृतं मी ३५६।११८
 भद्रात्मनो दुरधि १५८।१४१
 भैद्रात्र ग्रामके ५५८।९६
 भद्रे वाणि ममा ९७।४१
 भयं तावत्सेव्याद २१३।४
 भैयादिवाक्लिष्य ५५०।८९
 भयेन कृष्णान्य १९२।२८
 भये वा यदि वा २५५।५०४
 भर्ता देवो गुरुर्म २४२।१४५
 भर्ता यद्यपि नी ५७०।७९
 भर्तुः पिण्डानृण ५८७।१
 भर्तुर्यस्य कृते गु ५००।१४
 भर्तुभिः प्रणयसं ५११।४६
 भर्तृपूषसखि नि ५११।५८
 भल्लैर्भिन्नाः प्रति २००।११६
 भवत इवातिस्व ३०८।७
 भवतामहमिव ब १५४।६६
 भवति गमनयोग्या ३१९।९९
 भवति जयिनी ३१९।१००
 भवति विततश्चा ५०२।१
 भवति सुभगत्व ७१।८५
 भवतु विदितं व्य ४६९।१४
 भवति हृदयहारी २७५।९७६
 भवतु विदितं व्य ५८१।१६
 भवत्कृते खञ्जन ५०६।३५
 भवत्तुरगनिष्ठुरक्षु १९९।१११
 भवत्येकस्थले ज २६०।६३०
 भवत्या विक्षेपे गु ४६९।१६
 भवनभुवि सृजन्त ४१६।१०८
 भवनमिव मदीयं ५७८।७७

१ माघस्य. २ व्यासमुनेः. ३ श्रीदेवगणदेवानाम्. ४ दण्डिनः. ५ भर्तृहरेः. ६ बि-
 ह्वलस्य. ७ भागवतअमृतदत्तस्य. ८ मयूरस्य. ९ हनुमतः. १० भगवतो व्यासस्य. ११ रुद्रस्य.
 १२ जयदेवस्य. १३ भीमस्य. १४ भारवेः. १५ सुबन्धोः. १६ भद्रन्तधर्मकीर्तेः.

भवनेत्रभवो वहि ४५३।१२४
भवनोदरेषु परिम ४८५।६४
भवन्ति ते सभ्य १२३।१०
भवन्ति नम्रास्त १०६।११
भवन्ति नरकाः ९८।५
भवन्तो वेदान्तप्र ४०२।४८
भवभूतिमनाहत्य ५४।३७
भवभूतेः संबन्धा ५३।३१
भवानिश्चरोमेशं ३०६।४५
भवाहि भगवाने १५२।३०
भवितव्यं भवत्येव १३२।२२
भवितव्यं यथा ये १३३।३०
भवित्री रम्भोरु ३२२।९
भवेत्स्वपरराष्ट्राणां २२२।७८
भस्मनि स्मरिषो ३९१।१
भस्माहुलिर्बको ५९४।८
भस्मान्धोरगफुत्तु ७४४
भस्मीभूतः कुसुम ४५७।२९
भस्मोद्धूलन भद्र ६०४।८६
भागीरथी कथंभूता ३१४।३६
भाग्यवन्तं प्रसूयेथा १३२।२
भाति निर्विघ्ने त ४२४।२५४
भाति रोमावली ४२८।३४०
भाति विन्यस्तक ४११।२
भातु नाम सुदृशां ५२०।१२
भानुषिम्बमिदमस्त ४७३।११
भानोः पदिदेहनप ५४७।४१
भानोः शीतकरस्य ६७।६
भानावभ्युदिते तथा ४८८।११०
भानुर्वै जायते लक्ष्म्या ३०५।३६
मार्यावियोगः स्व २६८।८२७
भारतं चैक्षुदण्डं च ३२२।१
भारत्या वदनं श्रि २०९।४७
भाषासु मुख्या ४३।१
भासते प्रतिभासा ३२३।१०
भासो रामिलसो ५६।६८
भास्वत्कर्कशशाण ४८९।१२९

भास्वत्कुण्डलमा ४१४।७०
भास्वद्वंशवतंसकी ५५।५१
भास्वांश्चूततरुण्य ५३६।७
भिक्षवो रुचिराः ३०७।११
भिक्षार्थी स क १८।४४
भिक्षाशनं तदपि १०९।२३
भिक्षाशनं भवन ६१४।२४३
भिक्षाहारमदन्य ६०५।१०१
भिक्षितकमलकुट ५२८।५
भिक्षुः कास्ति ब १८।३९
भिक्षुकोऽपि सक ५।१९
भिक्षुद्वारि सदा १६८।२७२
भिक्षो कन्या श्ल ८९।१८२
भिक्षो मांसनिषे ८९।१८१
भित्त्वा घोणामा १९७।६७
भित्त्वा सयः कि ४७०।२६
भिनस्ति भीमं क ३६४।२२
भिन्दानो मानि ५२७।६६
भिन्ना महागिरि ३६५।२९
भिन्ने चित्ते कुतः २६०।६३६
भिन्नोरस्कौ शत्रु १९९।९५
भीतासि नैव भु ५८१।२२
भीतिर्नास्ति भुजं ७।३९
भीतो वाडववा ३३३।४९
भीमं यज्जलधि १८२।१४०
भीमं वनं भवति १३५।७४
भीमश्यामप्रतनु ३४८।९
भीष्मप्रीष्मर्तुसं २८३।१६
भुक्तानियैस्तव ३७५।१३
भुक्ता मृणालपट ३५०।२३
भुक्तिमुक्तिरुदेका १२५।१४
भुक्त्वा भव्यत ३७१।१२२
भुक्तं स्वादुफलं ३७६।२०
भुमभ्युगलैः कु २००।११८
भुमालकं स्मित ४९४।२७
भुजङ्गकुण्डलीव्य ५।५
भुजंगभोगसंक्रा १५१।१०
भुजतरुवनच्छाया ५०।३६

भुजपञ्चरे गृहीता ५१५।४
भुजप्रभादण्ड ६ ३३।१०२
भुवनमोहनजेन ४५३।१२९
भूजाने किं न २०६।३०
भूतावेशनिवेशिता ५०।४५
भूत्यालेपनभूषितः ७।४७
भूत्वा कल्पशता ६१०।१८२
भूपः रूप इवामा २३०।२८२
भूः पर्यङ्को निज ६०२।६०
भूचन्द्रमौलितटीषु १८९।१२
भूचन्द्रमौलितटीषु १८६।१९१
भूमात्रं कियदेत ५८९।३९
भूमिपतावर्यपती २६३।७२०
भूमिमित्रं हिरण्यं २३१।३११
भूमौ स्थिता रम ५९१।३०
भूयः कण्ठावधूति २९।४७
भूयस्तराणि यद ४८५।७२
भूयदेश सतां हि २७।३२
भूयिष्ठं द्रविणात्म १३८।११५
भूयो गजितमम्बु ३३६।६७
भूयो निपीय ल ५३१।९
भूयो भूयस्त्वदरि १८५।१७३
भूरिभारभराक्रा ३२२।४
भूरिशोऽपि च व ३८१।१०३
भूरेणुदिग्धा नव ५८८।२२
भूर्जः परोपकृतये ३८७।१८७
भूशक्रस्य यशांसि २१३।९
भूशय्या ब्रह्मचर्य १४३।१०
भूषणागुपभोगेन १५२।३२
भूसंपर्करजोनिपा २०२।३१
भृकुटिकुटिलल ५९४।२०
भृङ्गश्रेणीश्यामभा १९८।७८
भृङ्गाङ्गनाजनमनोहर ३५०।१६
भृङ्गालीकण्ठमालाः ५३०।४१
भृङ्गालीमुदरे क्षिपन्ति ४३६।६६
भृङ्गैर्विना स्वयं राजा २२२।८६
भृशमद्वयत याधरपल ५६३।१९

१ भेकेन कणता सरोष ३९४।४६
 २ भेकैः कोटरशायिभि ३३६।६५
 ३ भेतव्यं नृपतेस्ततः २१४।८
 ४ भेदाभेदी सपदि ग ६०३।६६
 ५ भेरीझाङ्कृतिभिस्तुरंग १८६।१८४
 ६ भोगः परोपतापेय २६२।७०३
 ७ भोगस्य भाजनं राजा २२७।२०८
 ८ भोगाक्षमस्य रक्षां २६७।८०६
 ९ भोगा न भुक्ता वयमे ६१२।२०९
 १० भोगा मेघवितानमध्य ६१०।१८६
 ११ भोगासक्तैकचेता भ १७९।१०६
 १२ भोगास्तुङ्गतरङ्गभङ्गच ६१०।१८५
 १३ भोगिनः कञ्चुकास २२६।१७४
 १४ भोगिन्द्रः प्रमदोत्तर २१०।६४
 १५ भोगेच्छा नोपभोगेन २६२।६८५
 १६ भोगे रोगभयं कुले ६०५।९०
 १७ भोज त्वत्कीर्तिकान्ता १७७।७८
 १८ भोज त्वद्दानपाथोर्ध्व १७७।७५
 १९ भोजनान्ते च किं पे ३०८।५
 २० भोज प्रतापं तु विधा १७७।८५
 २१ भोजप्रतापामिरपूर्वं १७७।८६
 २२ भोजनाच्छादने दद्या ५६८।३१
 २३ भोज्यं भोजनशक्ति २४१।१२१
 २४ भो पान्य त्वरितो ५७९।८७
 २५ भो पान्य पुस्तकधर ५७८।७४
 २६ भो भोः करीन्द्र दि ३६७।६९
 २७ भो भोः किं किमका ३४८।६
 २८ भो भोः श्रीभोजदेवं १७८।९५
 २९ भो मेघ गम्भीरतरं ४५४।१५१
 ३० भो रोहिणि त्वमसि ४५९।४९
 ३१ भो हंसास्तावदम्भोरु ३५१।४०
 ३२ भ्रमचरणपल्लवकणद ५६५।३९
 ३३ भ्रमति गिरिराट् ३७५।४
 ३४ भ्रमन्वनान्ते नव १३४।५९
 ३५ भ्रमन्संपूज्यते च २४७।२८१

३६ भ्रमन्स्वैरं भ्रातर्भ्र ३५४।९८
 ३७ भ्रम भ्रमर यूथीषु ३५१।४५
 ३८ भ्रमय जलदानम्भो ४५४।१५२
 ३९ भ्रमर भ्रमता दि ३५३।७१
 ४० भ्रमर मरणमीति ३५४।९०
 ४१ भ्रमरहितः कीट ३०८।९
 ४२ भ्रमरहिता सा क ४६।१८
 ४३ भ्रमात्मकीर्णे भ्रम ५६२।४९
 ४४ अष्टं नृपतिकिरी ३४३।५१
 ४५ औजिष्णवो नम ३६३।२३८
 ४६ भ्रातः कङ्कण कि ५८२।२९
 ४७ भ्रातः कष्टमहो ६११।२००
 ४८ भ्रातः कस्त्वं तमा १४९।७
 ४९ भ्रातः काञ्चनले ३९६।७२
 ५० भ्रातः कीर कठो ३६१।१९८
 ५१ भ्रातः कोकिल ३५७।१४४
 ५२ भ्रातः पञ्जरलाव ३९४।४३
 ५३ भ्रातः पान्य कु ५५८।९३
 ५४ भ्रातः पान्य पथि ५७९।८६
 ५५ भ्रातः पान्य प्रसी ५५८।९५
 ५६ भ्रातः प्राणगणप ५८२।३६
 ५७ भ्रातर्ग्राम्य कुवि ३९३।३८
 ५८ भ्रातर्द्विरेफ भव ४५५।१५९
 ५९ भ्रातर्धातरशेषया १०५।३५
 ६० भ्रातर्ग्राम्य लवङ्ग ३५५।१०६
 ६१ भ्रातश्चन्दन किं ३७८।५४
 ६२ भ्रान्तं याचनत ११०।३६
 ६३ भ्रान्तं देशमनेक ११०।३७
 ६४ भ्रान्ता वेदान्ति ६६।६
 ६५ भ्रान्त्वा भूवल्यं १८१।१३२
 ६६ औम्यबीत्कारच ५५३।१३०
 ६७ भ्राम्यन्मन्दरक २३।३३
 ६८ भुवौ काचिन्नीला ४०८।२६
 ६९ भूचातुर्याकुक्षिता ४०२।४१
 ७० भूचापवली सुमु ४४६।१२

७१ भूचापे निहितः ५०८।७०
 ७२ भूचपल्वो धनुरपा ४०८।२३
 ७३ भूमङ्गं न करोषि ४९६।६३
 ७४ भूभङ्गे रचितेऽपि ५८६।९९
 ७५ भूभङ्गैः क्रियते ४९६।६२
 ७६ भूभेदैः कतिचि ५७५।४१
 ७७ भूभेदो रचितश्चि ५८४।६७
 ७८ भूम्यां प्रियाया ४१४।५९
 ७९ भूगुग्ममुच्चैर्धनुश्च ४३३।२०
 ८० भूरेखायुगलं भा ४१४।५३
 ८१ भूविलाससुमगा ५११।४८
 ८२ भूधित्ररेखा च ४३४।२४
 ८३ मकीरीविरचनभ ३२।९४
 ८४ मक्षिका मशको २४१।१२८
 ८५ मक्षिका वणमि २६०।६३७
 ८६ मग्ने मेरी पतति २५।५
 ८७ मङ्गलकलशद्वयम् २।११
 ८८ मज्जत्तमसि या १३८।११६
 ८९ मज्जन्तोऽपि वि ७८।२०३
 ९० मज्जिष्ठारुणदीधि ५३२।२४
 ९१ मञ्जुलघौ संभावि २९६।४९
 ९२ मणिः शाणोलीढः २७६।९८३
 ९३ मणिना वलयं व २८२।१०५८
 ९४ मणिर्लुटति पादे ३४३।४७
 ९५ मणिहारलतावि ४२६।३०५
 ९६ मण्डलीकृत्य व ३२७।२०
 ९७ मण्डले मण्डलावा ३२६।१०
 ९८ मतिरेव बलाद्वरी २७२।९२५
 ९९ मैत्तैभुक्मपरिणा ५१७।२७
 १०० मत्तो हिनस्ति स १४८।५
 १०१ मत्वा चापं शशि ४२८।३३८
 १०२ मत्वा लोकमदाता १५३।५७
 १०३ मत्स्यादयोऽपि जा २४१।११६
 १०४ मदकृतकृतान्तका ४५६।८
 १०५ मदनदहनशुष्यत्का ४४२।२१

१ मल्लदस्य. २ दक्षिणात्यस्य. ३ भर्तृहरेः. ४ मुरारेः. ५ गोविन्दराजस्य. ६ अभिनव-
 गुप्तस्य. ७ देवेश्वरपण्डितस्य. ८ लक्ष्म्याः. ९ मन्मथूतेः. १० श्रीगणदेवानाम्. ११ गुणाकरस्य.
 १२ किशोरकस्य. १३ शङ्कुस्य. १४ श्रीभोजदेवस्य. १५ बाणभट्टस्य. १६ जयदेवस्य. १७ म-
 दन्तवर्मणः. १८ अभिनन्दनस्य. १९ विह्वलस्य. २० आत्वेः. २१ हरिहरस्य. २२ दण्डिनः.

मदनमपि गुणीर्वै ४३९।१३
मदनमवलोक्य ३५२।४९
मदर्थसंदष्टमृणा ५९१।१९
मदसिक्तमुखैर्धृ ११२।१७
मदाम्भसा परि १९४।१७
मदुक्तिश्चेदन्तर्मे ४९।३५
मदेकपुत्रा जननी ५९१।१८
मदोपशमनं शा ५९।११
मद्वेहे मुसलीव ९८।४९
मद्यपस्य कुतः स १४८।३
मद्यपाः किं न २५८।५९२
मैद्यमन्दविगलत्रय ५१०।२०
मद्युगमध्योत्पन्नाः १४६।८
मद्वाणि मा कुरु ६१।३६
मधुकरगणध्वनं २७७।९९८
मधुकर तव कर ३५२।४७
मधुकर मा कुरु ३५२।६२
मैधुकैरपवादकै ५४०।६४
मधु द्राक्षा साक्षा ५२।१५
मधु द्विरेफः कुसु ५३९।३१
मधुधारेव न मुख ४९३।१३
मधुना सिचयेन्नि २४८।३१६
मधुपद्म मारुते ३८९।२१७
मधुपराजिपराजि ५३७।१
मधुपानप्रवृत्तास्ते १५३।४२
मधुपानसमुल्लसत्प ५१९।१०
मधुपे मालतीपुष्पं ३५२।४६
मधुमधुरिमभङ्गी ५६१।४२
मधुरः सुधावदधरः ४३३।१५
मधुरमिव वदन्ति २१७।३
मैधुरया मधुबोधि ५४०।६८
मधुरवचनैः सन्तुभ ४०६।३९
मधुरस्वना धृतोर्णा २९१।६
मधुरिमरुचिरं वचः ८६।१३९
मैधुरोन्नतभु ललित ५०३।११
मधुवतीषः कुपितः ४९१।१५२
मधूके माध्वीके पि ३५४।९७

मधौ मन्दं मन्दं म २८५।४३
मध्यं विष्णुपदं कुचौ ४३७।६८
मध्यत्रिवलीत्रिप ४२८।३३४
मध्यं तनूकृत्य य ४२५।२८१
मध्यं तव सरोजा ४२७।३१४
मैध्यमोपलनिमे ४७३।२२
मध्यस्य प्रथिमा ४१०।५१
मध्यात्समानीय ४२८।३३७
मध्याह्नं गमय ५५२।१२३
मध्याह्नाह्नमरीचि १।३
मध्याह्ने चलताल ५४८।४८
मध्याह्नेऽतिखरे ५५२।१२१
मध्याह्ने दववहि ५९२।३६
मध्याह्ने नूनमापो ५४७।३४
मध्याह्ने हरितो ५४८।४७
मध्ये न कश्चिमा ५८०।९
मध्येन तनुमध्या ४२४।२६७
मध्येन सा वेदिवि ४२८।३३५
मध्योऽयं बलित ४२६।२९८
मैनः प्रकृत्यैव च ४४६।१३
मनसा चिन्तितं २५०।३७६
मनसि निविश ५३४।५
मनसि वचसि ७६।१७२
मनमैव कृतं पा २६०।६३५
मनस्यन्यद्वचस्य ८२।५०
मनस्विनो न म ११४।२१
मैनस्विहृदयं ध ११३।२०
मनस्वी म्रियते ११३।१९
मैनागनभ्यावृत्या २६३।७१७
मनीषिणः सन्ति २७१।९०२
मनुष्यजातौ तुल्या १४३।७
मनोजराजस्य ४८३।१६
मनो धावति स २४५।२२६
मनोऽपि शङ्कमा ४०४।४
मनोभूर्मुग्धासु १५९।१५९
मनो मधुकरो २४३।१८५
मनोरथान्करोलु १३२।१९

मनोरगास्तीर्त्नं ४५७।२७
मन्त्रतन्त्रार्पितग्री २१९।२१
मन्त्रबीजमिदं गु २२७।२१४
मन्त्रमेदेऽपि ये २२८।२२८
मन्त्रसंस्कारसंप ४७२।१
मन्त्रिणा पृथिवी २२७।२१५
मन्त्रिणां भिन्नसं २५५।५०७
मैन्त्रोद्भावितादैव ६१३।२२१
मैन्त्रो योध इवा २२६।१८१
मन्थानभूमिधरम् ४९१।१५७
मैन्थायस्तार्णवा ५९७।१३
मन्दं निक्षिपते ५०।४१
मन्दं निधेहि च ४८१।१५
मन्दमभिमधुर्य ५२२।४
मन्दमन्दगमना ४०४।१४
मन्दं मन्दं श्रवण ४०९।४१
मन्दं मरुद्वहति ४४१।३
मन्दं मुद्रितपांश ५५६।६२
मैन्दश्चन्द्रकिरीट १७६।६६
मन्दस्मितेन मधु ४४७।४६
मन्दाकिनीपयः २४५।२४१
मन्दादरः कुसुम ४४८।५६
मन्दारमालाकु १५।१३६
मन्दारमेदुरमरन्द ३५४।८७
मन्दोद्धृतः शिरो १६९।२८३
मन्दोऽप्यमन्दता १२५।१०
मैन्दोऽयं मलया ५४१।९२
मन्त्रिन्दया यदि १०७।१६
मन्ये तदूरु संभा ४३१।३८८
मैन्ये मायेयमज्ञा ५९९।३
मन्येऽमुना कर्ण ४१७।१३०
मन्ये मृत्योः सप १८५।१६८
मन्येऽप्ये कुल १७२।२०
मन्ये सत्यमहं ल ९०।७
मन्ये समाप्तला ४२७।३२४
मन्ये स्पर्शमणि १६१।१८९
मम करग्रहाणाय २८५।३८

मम प्रियां कैरवि ४९०।१४९
 मम रूपक्रीर्तिमहर ४६३।२७
 भैया कुमार्यापि न ५७४।२१
 मयि जीवति बीजाढ्ये ३८३।१३८
 मयि ते पादपतिते ४९३।३
 मयि मलयसमीरो ५००।२
 मयि सकपटं किंचि ४४९।७०
 मयि स्थितिर्नम्रतयै १५६।११५
 मयूखनखरचुटसि ४८६।८६
 मय्यायाते सपदि ५८३।४९
 मरणं प्रकृतिः शरी ६०९।१७०
 मरालश्रेणीभिर्निय ४४३।३०
 मरौ नास्येव सलि ३४८।१
 मर्कटस्य सुरापानं २४६।२६८
 मर्तव्यमिति यदुःखं २५७।५४९
 मर्दितरावणकंसौ ३२।८४
 मर्यादानिलयो महो ३९८।१०३
 मलयजरसाविलसि ४८२।२३
 मलयभुवि विरूढश्च ८८।१६३
 मलयमरुतां व्राता ४५५।१५३
 मलयशिखरादाकैला ५४४।१३०
 मलयस्य गिरेरेपत्य ३४५।५
 मलयाचलगन्धेन १२४।४
 मलयानिलकालकू ६००।२८
 मलयानिलमिलनो ५३८।१०
 मलिनयितुं खलवद २१३।२
 मलिनहुतभुग्धूमदया ५५५।५४
 मलिना अपि संयम ४११।१०
 मलिनात्मना विरागः ३५६।१३०
 मलिनेऽपि रागपूर्णा ३५२।५६
 मलिनैरलकैरतैः शु १३९।४
 मलोत्सर्गं गजेन्द्रस्य ३६७।५६
 मल्लिकाचितधम्मिन्ना ४८१।३
 मल्लिकामालमारिण्यः ४८१।२
 मल्लीमाख्यधिया सुधा ८।४८
 मस्ते दुःसहवेदनाक ६६।५

मँहतस्तरसा विलङ्घ २७३।९२८
 महतां यदि निन्दने २७२।९२६
 महतां तादृशं तेजो ७०।६७
 महतामाश्रयः पुंसां १३२।२३
 महतां प्रार्थनेनैव ६८।१०
 महतोः सुवृत्तयोः ७१।८१
 महतोऽपि हि वि ७१।८२
 महत्त्यत्येऽप्युपाय २२८।२३४
 महद्भिरोघैस्तमसा ४७४।४२
 महागजानां गुरु १९६।४३
 महागजानां गुरु १९६।३८
 महाजनस्य संसर्गः १२४।२
 महातरुर्वा भवति ३८४।१४६
 मह्यत्मानोऽनुगृह्य ६८।१४
 महानदीप्रतरणं २६०।६५०
 महानपि सुधीरो ३०७।७
 महानध्यल्पतां २५५।४९८
 महानुभावसंसर्ग १२४।१
 महानुभावसंसर्गः १२४।३
 मह्यप्रलयमारुत ५९७।५
 महामतिरपि प्रा २५५।५०६
 महाराज श्रीमन् २०७।२९
 महाशयमतिस्व ३०६।१
 महाशय्या भूमि ६०२।५४
 महासेनोपस्य प्र ५८८।३२
 महास्वनः सैन्य १९६।३७
 महिष्या हृष्टया २२२।८२
 महीपतेः सन्ति ४९।२९
 महीमण्डलीमण्ड ५५५।४७
 महीयसां महति १९३।६
 महीरुहो विहंगा ३०७।५
 महेशस्त्वां धत्ते ३८७।१९२
 मांसं मृगाणां द २६७।८१८
 मां साक्षीकृत्य २८८।७५
 माकन्दच्युतपुष्प ५४२।९७
 माकन्दद्रुममञ्जरी ५४७।२९

माकन्दराजपरि २७५।९६९
 माकन्दाक्षिप ४४१।९
 माकन्दे मधुपान ३५६।११३
 मा कुरु गुरुता ३४०।९
 मां गच्छ प्रमदाप्रिय ५३६।४
 मा गमन्मदविमू ५११।६२
 मा गर्वमुद्धह कपो ५८०।२
 मा गाः प्रत्युपका १७१।११
 मा गा विषादमलि ३५३।८५
 माघध्वरो मयूरो ५६।७०
 माघेन विप्रितोत्सा ५५।६३
 मा चक्र चक्रिवि १८७।१९४
 मा जीवन्यः परा ११५।१
 माणिक्यद्रवलिप्त ३६१।१९९
 मातः कं हृदये ४६१।३२
 मातः किं यदुना ३५।१३४
 मातङ्गकुम्भसंसर्ग ४२६।३०२
 मातङ्गाः किमु व ३६६।४९
 मातङ्गानां दन्तसं १९७।७३
 मातङ्गीमिव माधु ५१।११
 मातङ्गैरथ यैर्महेन्द्र २२०।४६
 मातरं पितरं पुत्रं १००।४
 मातर्धर्मपरे दयां ३२८।३१
 मातर्नतः परमनु १४२।११
 मातर्माये भगिनि ६०३।६४
 मातर्मैदिनि तात ६०३।७५
 मातर्लक्ष्मि भजस्व ६०६।१०२
 मातस्तर्णकरक्षणा ३५।१२८
 मातस्तातजदासु १७।२८
 मा तात संपदाम २२४।१३३
 मां तात साहसं २२४।१३०
 माता नतानां ३२३।८
 माता निन्दति ना ९३।१५
 माता पिता गुरु २२५।१५२
 मातापितृसहस्रा ६०९।१६१
 माता मित्रं पिता २५३।५४२

१ माघस्य. २ विह्वणस्य. ३ कालिदासस्य. ४ भट्टरुद्रस्य. ५ चीआकस्य. ६ दण्डिकवेः.
 ७ माघकवेः. ८ मेण्डस्य. ९ नारायणभट्टस्य. १० प्रह्लादनस्य. ११ मारिकायाः. १२ धनपालस्य. १३ श्री-
 राघवचैतन्यानाम्. १४ श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य. १५ रविदत्तस्य. १६ भर्तृहरेः. १७ व्यासमुनेः.

माता यदि विषं २४४।२१९
माता यस्य गृहे २५०।३७९
माता यस्य धरा १३७।११०
माता शत्रुः पित ५९।१४
मातासमं नास्ति २७२।९१६
मातुलो यस्य गो ६११।१८९
मातृवत्परदाराणि २४६।२५४
मातेव रक्षति पिते ४४।१३
मा त्वं तात बले २२४।१३१
मात्सर्यमुत्सार्य वि ४०२।३६
मात्रानर्तनपण्डित ४१०।५६
मात्रा स्वस्वा दुहि २३८।४५
माद्यति प्रमदां द ५६९।४५
माद्यद्दिग्गजदानलि ३४६।११
माद्यद्वेतण्डगण्डच्यु १८५।१६६
माद्यन्मातङ्गकुम्भ ५९७।१२
मा धनानि कृपणः १०२।३८
माधवस्य मुगली ३९३।३६
मा धाव मा धाव १३३।५०
माधुर्यं प्रमदाजनेषु २८०।१०३५
माधुर्यसाराधरिता ३८७।१८९
माधुर्यरपि धुर्यैर्द्रा ५२।१३
माध्वीके विधुमण्ड २८७।६४
मानभङ्गपटुना सुर ५१०।२८
मानं मानिनि मुंच ४९७।६९
मानं मानिनि मुंच ४९८।१७
मानम्लानमना मना ५८३।५७
मानव्याधिनिषादि ४९९।१०
मानामिवर्धनमहीप ५७२।३१
मानिनीजनविलोच ४८३।२२
मानिनो हतमानस्य ११३।१८
मानुष्यं वरवंशजन्म १२९।५
मानुष्ये सति दुर्ले २८१।१०५०
माने नेच्छति वार ११०।३४
माने म्लायिनि स्त्र ६१५।२५४
मानोन्नतेत्यसहनेत्य ४९९।५

मान्धाता स महीप ६१२।२०४
मान्या एव हि मा ६८।१७
मा पुनस्तममिसीस ५१०।२४
माबोधि वैद्यकमया ६६।४
मा भैष्ट नैते निखि ५८७।३
मामाकाशप्रणिहित ४७०।२५
मा मालति म्लाय ३८०।८३
मा मा ससाध्वस ४९४।२२
मायामीनतनोस्त २६।९
मा याहीत्यपमङ्ग ५३६।८
मारमासुषमा चा ३२४।११
मारयन्त्या जनं ४३२।४२३
मारस्य मित्रमसि ३३१।२६
मारारिशक रा ३२३।७
मा रोदीश्चिरमे ९७।३४
मार्गे देहि पदं २१७।३
मार्गे कदमदुर्गमे ३७३।१४५
मार्गे पङ्क्तिं ५८२।३२
मार्गे भूरि जलं ३३६।६४
मार्जारो महिषो २५३।४४९
मार्तण्डमण्डलस २०४।९
मालतीकुमुमे भा ३८०।८०
मालती मुकुला ३८८।२०९
मालावर्धमनोज्ञ २८।१६३
माला बालाम्बुज ५८५।८४
मालिन्यमञ्जरा ५०७।५३
मालिन्यमवलम्बे ८२।६८
मालिन्यं परिह ५२७।६२
मा वम संवृणु ५।१०
मासि मासि स २४०।११५
मितं ददाति हि ५९०।४
मितमायुर्वयो ५९९।५
मित्रं स्वच्छतया २७८।१००९
मित्रस्वजनबन्धू २३७।१५
मित्रं कलत्रमित ६०९।१७५
मित्रद्रुहः कृतघ्न २४०।९२

मित्रद्रोही कृतघ्न २५५।५१९
मित्रं प्रीतिरसाय १२८।१९
मित्रवान्साधय २५६।५२२
मित्राणि शत्रुत्वं २३४।३८१
मित्रे क्वापि गते ४७७।१२
मिथोऽर्धचन्द्रनि १९५।२४
मिथ्योषधैर्हन्त ६६।६
मिलितमिहिरभा १९९।११०
मिश्रीभूते तत्र १९७।६३
मीनवती नयना ४०४।९
मीमांसकाः क ६५।२
मीमांसको मही १५२।२४
मीमांसापठिता ६२।५३
मीमांसाण्वसो ३२।९२
मीयतां कथमभी ९९।१८
मीलत्करवलो ५३२।२२
मुकुटे रोपितः २५४।४८१
मुकुलितमतिश ५५४।२९
मुक्तमूललघु ४७३।२४
मुक्तं मौक्तिकदा ४८१।२०
मुक्ताः कैलिवि १७८।१२
मुक्ताः पतन्ति ५१९।७
मुक्ताताटङ्गयुगं ४१७।१३२
मुक्ताफलैः किं ६०।२६
मुक्ताभा नृकपा १२।१०४
मुक्ताभूषणमि ५२१।२७
मुक्तावली स्मर ४२७।३११
मुक्ता विद्रुम ४३७।७६
मुक्ताहार गुणी ३९२।२८
मुक्ताहारं न च ४६०।१७
मुक्ताहारलतार ५७१।८२
मुक्ते काञ्चनकु ५६२।५४
मुक्तेषु रश्मिषु २१४।३
मुक्तैर्यस्यति २७।३१
मुक्तोत्तरः संक ४२२।२१७
मुक्तो मानपरि ५००।४

१ भगवतो व्यासस्य. २ व्यासस्य. ३ विजयायाः. ४ भट्टयशसः. ५ माघस्य. ६ भारवेः.
७ भर्तृहरेः. ८ भोजराजस्य. ९ दाक्षिणात्यस्य. १० शकवृद्धेः. ११ पुष्पाकरस्य. १२ वाल्मी-
किमुनेः. १३ कृष्णमिश्रस्य.

मुक्त्वानङ्गः कु ४४३।४०
 मुखं यदि किं ४३५।४०
 मुखं वहति बन्धू ४९९।९६३
 मुखं विकसित ४०९।३५
 मुखकमलकमु ५४२।९०८
 मुखकृतबिसख ५४६।९९
 मुखं जृम्भारम्भि ५२९।२९
 मुखं तस्याः स्मि ४४५।६
 मुखमात्रेण का ५६।७
 मुखमिन्दुर्यथा ४९३।५
 मुखं पद्मदलाका ८२।५८
 मुखं पाण्डुच्छायं न ४६०।९९
 मुखं प्रियायाः समुदी ५३७।३
 मुखविधुपरित्तोत्ता ४९६।९७
 मुखसरोजरुचं मदपा ५६९।३६
 मुखारविन्ददत्तश्रीः ४९८।९४२
 मुखारविन्दोपरिभा ४९५।७९
 मुखेन गरलं मुख ३७५।६
 मुखेन चन्द्रकान्तेन ४३३।२
 मुखेन नोद्विगत्युर्ध्वं ६८।९५
 मुखेन्दुचन्द्रिकापूर ४२४।२६०
 मुखे यद्वैरस्यं वपुर् ३८६।९८०
 मुखे हारावातिर्नयन १७१।७
 मुखैरसौ विदुमभङ्ग ५६९।२८
 मुख्यमेकं पुरस्कृत्य २४६।२६३
 मुग्धस्य केलिविजि ४७८।६
 मुग्धस्य ते वद विधुं ४५९।४७
 मुग्धा कान्तस्य दात्रो ५३४।९
 मुग्धा दुग्धधिया ४९०।९३६
 मुग्धा स्वप्नसमागते ४४४।५९
 मुग्धे किं नखरैः ४९८।२०
 मुग्धे तवास्मि दयिता ५९९।९३
 मुग्धे दोर्लभिकां नि ४६०।२३
 मुग्धे धानुष्कता केय ५०४।९
 मुग्धे प्रतारयसि किं ४२३।२३५

मुग्धे मानं न ते क ४९७।९
 मुग्धे मानिनि कोप ४९७।६८
 मुग्धे मुग्धतयैव नेतु ४९८।२९
 मुग्धे मुख विषादम् २२।२७
 मुग्धे विषेहि मयि ४९४।२९
 मुग्धतश्चापलरसं ७०।५२
 मुग्धति मुग्धति कोशं ९८७।९९३
 मुग्धद्विर्मदवारि वार २००।९९७
 मुग्ध मुख सलिलं द ३३४।२४
 मुग्धः पृच्छति किं ३२०।९९९
 मुग्धो जटी वल्कलत्रां ६९४।२३७
 मुग्धो जटिलो नम्र ५९४।९९
 मुदं विषादः शरदं २७२।९९०
 मुद्रदाली धृतव्याली २९५।४२
 मुद्रीदालिसुरा ३०२।९५
 मुनिर्जयति योगी ६४३।४२
 मुनेरपि वनस्थस्य २५७।५५४
 मुरारातिर्लक्ष्मी ३३९।९
 मुरारिपदभक्तिश्चे ५४।३८
 मुहुरनुपतता वि ५४९।७८
 मुहुर्मुहुरवेक्षणं ४९५।३७
 मुहुर्लक्ष्योद्भेदा २३५।४९४
 मुहुर्व्यजनवीजनैः ४६६।६६
 मुहुर्तमपि जीवेन २४६।२७६
 मूकः परापवादे ७२।९०७
 मूकारब्धं कम ५९३।२०
 मूकीभ्य तमेव ३५७।९४९
 मूढे निरन्तरपयो ४८९।९६
 मूर्खं व्यसनितं २९९।३०
 मूर्खः स्वल्पव्यय ५९।९३
 मूर्खचिह्नानि ष ५९।२
 मूर्खत्वं सुलभं ६९।४७
 मूर्खशिष्योपदेशे २४०।९९
 मूर्खाणां पण्डिता २५५।५९८
 मूर्खं नियोज्यमा २२६।९७९

मूर्खो द्विजातिः २६७।८२९
 मूर्खोऽपि मूर्ख ५९।६
 मूर्खोऽशान्तस्त २८९।९०५४
 मूर्खो हि जल्पतां ५९।३
 मूर्तिमन्तमिव रा ५०९।३
 मूर्धव्याधूयमान १४।९३०
 मूर्ध्ना कल्याण वा १७९।९९५
 मूलं स्थूलमतीव ३७६।२२
 मूलं दोषस्य हि २५०।३६३
 मूलभृत्यान्परि २२७।२९३
 मूलं बालकवीर ५४६।२५
 मूलं भुजगैः शिख ३७७।४६
 मूलादेव यदस्य ३८४।९५०
 मृगः प्रमीललो १७८।९००
 मृगत्रयं भाति २९८।७९
 मृगमीनसज्जना ८४।९९
 मृगशिशुदशस्तस्या ४६६।६५
 मृगशिशुनयनाया २८५।४२
 मृगसंबन्धिनी द ४९४।६७
 मृगाङ्गोऽयं धत्ते ४८६।७८
 मृगाः पियालद्रुम ५३८।२८
 मृगा मृगैः सङ्गम २६८।८४०
 मृगेन्द्रं वा मृगा ३६४।२
 मृगेभ्यो रक्षते ३६४।३
 मृगैर्नष्टं शशैर्लीनं ३६४।४
 मृगालव्यालवल १६।४
 मृतः प्राप्नोति वा २२७।२९७
 मृतस्य लिप्ता वृ २६८।८२५
 मृतानां स्वामिनः २३०।२९७
 मृतो दरिद्रः पुरु २५६।५२९
 मृत्पिण्डो जलरे १९४।३६
 मृत्युः शरीरगोप्ता १०९।४
 मृत्युमाद्यति मूर्ध्नि १०८।९९
 मृत्योर्बिम्बे किं ६९४।२३९
 मृदुचरणतलाप्रदुः ५४३।९९२

१ माघस्य. २ भद्रबाणस्य. ३ भारवेः. ४ बिह्वणस्य. ५ रुद्रस्य. ६ शार्ङ्गधरस्य. ७ दो-
 र्लिकाभीमस्य. ८ अमरकस्य. ९ दाक्षिणात्यस्य. १० हरिगणस्य. ११ क्षेमेन्द्रस्य. १२ भद्र-
 वृद्धेः. १३ व्यासस्य. १४ जयमाधवस्य. १५ भर्तृहरः. १६ बाणभट्टस्य.

मृदुनातिसुष्ठुतेन १४३।१२
मृदुपवनविभिन्नो ४५६।१६६
मृदुभिर्बहुभिः शू २३३।३६०
मृदुलकनककान्ति ५०७।५७
मृदुलवलिललित ४०७।५
मृदुव्यवहितं तेजो २२६।१८७
मृदूनां स्वादूनां ३७९।७६
मृदोः परिभवो २२६।१६८
मृद्वटवत्सुखभेयो ८४।५८
मृद्वङ्गि कठिनौ ४२३।२४७
मृष्टचन्दनविशेष ५२०।१०
मेखलीयति मेदि १८८।१
मेघा इवातिलुब्धा १०२।३५
मेघाटोपैस्तनितमु ५५६।५६
मेघात्यये भवति ३१८।८७
मेघात्यये भवति ३१८।९४
मेघात्यये भवति ३१८।९१
मेघा वर्षन्तु ग ४८१।१
मेघैर्मैदुरामम्बरं ३४।१२३
मेघैर्व्योम नवा ५५९।१०६
मेघो भाति जले १६४।२२०
मेदश्छेदकशोदरं २२३।१०९
मेदिन्यां विषमेषु १६३।२०७
मेधावी वाक्पटुः २२१।६९
मेरुः स्थितोऽति ५९५।३०
मेरुर्दूरगतो हिमा १६८।२६२
मोमारामममादन्द्रे २९५।३८
मोहं रुणद्धि वि ६४।३
मोहन्मया सुतनु ४९४।२०
मौनं कालविलम्ब २४५।२४३
मौनादस्तमितैव ७।३६
मौनान्मूकः प्रव १४३।१५
मौनी पादप्रहारे १११।३
मीने मीनी गुणि २७७।१०००
मीलिः स्वर्णकिरी ३९५।५२
मीलि मानविधिं २०२।३४

मौली किं नु महे ८।५०
मौली केकिशिख ३८।१६२
मौली मन्दारदाम ५१।५३
मौली सन्मणयो ३७४।१६३
मृदीयसीमपि घना १२१।६
मृदीयस्त्वाधिक्या ३८०।८७
त्रियमाणं मृतं बन्धुं ६११।१९२
म्लानस्य जीवकुसुम ५०७।५२
यं यं नृपोऽनुरागेण २२७।२०१
यं शैवाः समुपासते २२।२५
यः करोति वधोदकां २५०।३६२
यैः काकिणीमप्यपथ २३३।३७९
यः कुन्तपाणिरिहभू ३९७।९१
यः कुर्यात्सचित्रायत्तां २२७।२११
यः कुलाभिजनाचारैः २२४।११६
यः कृत्वा सुकृतं २३०।२७५
यः कृष्णं कुरुते मुखं ३५८।१६३
यः कोटिहोमानलधूम २०६।१३
यैः कौमारहरः ५७५।४२
यः पठति लिख २६५।७६०
यः परस्य विषमं २६७।८१२
यः प्रीयूषसहोद ३९२।१२
यः पुतनामारण ३२।८५
यः पृष्ठां कुरुते २५६।५४४
यैः पृष्ठं युधि द १६१।१९२
यः प्रागासीदभि ५०७।५८
यः प्रीणयेत्सुचरि ७४।१५३
यः शौर्योवधिरेव ३६६।४६
यः श्रीखण्डतमा ४८७।१०४
यः संतापमपाक ३५१।३१
यः संमानं समा २३१।३०४
यः ससर्ज कम ४२०।१७७
यः सिन्धौ फेनर ३।३२
यः सुन्दरस्तद्व १३४।५८
यः स्रष्टिस्थिति १।५
यः सैन्ये स्मरपा ५२६।४५

यः स्तोकेनापि २५६।५३२
यः स्वभावो हि १२०।३
य एवादिः स ए २८९।१८
यक्षं विरहिणं कं ४९०।१४०
यश्चिन्तितं तदि २७५।९७१
यैच्छक्यं प्रसितुं २५८।६०२
यच्छति प्रतिमु ४७७।६
यजमानेन कः ३१४।३२
यजातोऽसि प ३३२।३५
यज्जीवति क्षण १४४।९
यतः प्रभृति ते ४६९।४
यतः सत्यं ततो २२०।३५
यत एवागतो दो २६२।६९९
यती व्रती चापि २७०।८८२
यतो गजैर्विना २२०।३६
यतो यतः षट्च ५६२।५१
यतो यतोऽङ्गाद ४३४।२८
यत्कण्ठे गरलं २८६।५०
यत्करोत्यरतिं क्लेशं १०१।३
यत्कर्म कुर्वतोऽस्य २५९।६२१
यत्कस्यामपि भा १६६।२४३
यत्कीर्तिः कापि २१२।८८
यत्कीर्तिर्विलयं २११।६७
यत्कीर्त्या धवली १६०।१७९
यत्क्षान्तिः सम ६०५।९७
यत्खलु खलमु ८४।१०६
यत्तादृशेषु सर ३३५।४२
यत्तालीदलपाक ४६०।२६
यत्तीर्थाम्बुमुखा ४३७।६९
यत्त्वन्नेत्रसमान ४७०।३०
यत्तादन्विष्य का ३१३।२५
यत्तादपि कः प ३५९।१६९
यत्पञ्जरुहलक्ष्मपा ५००।१५
यत्पद्ममादित्तु ५०६।३७
यत्पल्लवः समभ ३३५।४३
यत्पादाः शिरसा ३३०।१६

१ माघस्य. २ सरस्वतिकुटुम्बस्य. ३ व्यासमुनेः. ४ जयदेवस्य. ५ चीआकस्य. ६ क्षे-
मेन्द्रस्य. ७ श्रीदेवगणदेवानाम्. ८ भारवेः. ९ श्रीहर्षस्य. १० शीलाभट्टारिकायाः. ११ शार्ङ्ग-
धरस्य. १२ नैषधकर्तुः. १३ भर्तृहरेः.

यत्पीयूषमयूखमा ४८८।११३
 यत्पूर्वं पवनामि ३९३।३१
 यत्प्रत्यग्रदलावली ३६९।९५
 यत्प्रदेयमुपनीय ९९।२०
 यत्प्रियव्यतिकरा ५१३।११
 यत्र कामसुखं १०८।१६
 यत्र क्षिपामि ह ४४७।४५
 यत्र देशेऽथवा २५५।५१६
 यत्र न फलिता २६४।७३४
 यत्र न वदनवि ५१४।२
 यत्र नास्ति द १२९।१
 यत्र पतत्यबला ४०१।२६
 यत्र यत्र चलते ४१६।१०७
 यत्र विद्वज्जनो ५७।२
 यत्र श्यामाकषी १३९।१२९
 यत्र स्त्री यत्र ५६८।३२
 यत्राकृतिस्तत्र ४४६।३२
 यत्राखण्डलदन्ति १३८।१२०
 यत्रात्मीयो जनो २३२।३३३
 यत्रानुलिखिताख्य ३४४।६२
 यत्रानेके कचिद ६११।१९९
 यत्रापि कुत्रापि ३४९।१४
 यत्राभ्यागतदानमा ९२।४०
 यत्रायुद्धे ध्रुवं मृ २२७।२१८
 यत्रार्जवेन लघिमा २६४।७३८
 यत्रास्ति लक्ष्मी २६९।८४७
 यत्रैकं श्रुतमक्षरं ६०४।८१
 यत्रैता लहरीचला ४०३।५६
 यत्सकाशात्र ला २३०।२८०
 यत्सत्यव्रतमङ्गमी ५९८।५
 यत्सङ्गुणोऽपि सर ३९६।७४
 यत्सारस्वतवैभवं ५१।५२
 यथा काष्ठमयो ह २५८।५८९
 यथा खनन्खनित्रे २५९।६१६
 यथा गीर्दुह्यते का २३०।२९४
 यथा क्षतुर्भिः कन २७२।९१४

यथा चित्तं तथा ६९।३६
 यथा दोषो विभा ८३।७४
 यथा धेनुसहस्रेषु १३२।१२
 यथा नयति कैलासं २९५।३७
 यथा प्रभुकृतान्माना २२८।२३६
 यथा बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः २२४।१२४
 यथा मृत्पिण्डतः ११८।८
 यथाययं ताः सहि ५४३।१२०
 यथा यथा भोजयशो १७७।८७
 यथा यथायं चलते ४१२।३३
 यथा यथा विज्ञस्य ४०७।१
 यथा यथास्याः कुच ४०८।१७
 यथा यथैव लेहेन ८१।२२
 यथा यूनस्तद्वत्परम ४७।३६
 यथा रन्ध्रं व्योमश्च ५५८।८७
 यथा विहंगास्तरुमा २७०।८८१
 यथा वृष्टिः समुद्रेषु ८३।७१
 यथा सत्पसवः स्निग्धः ३०७।४
 यथा ह्यामिषमाकाशे ९३।९
 यथा ह्येकेन चक्रेण ११८।७
 यथेयं वाग्देवी सुकविमु ५३।२१
 यथोदयगिरी द्रव्यसं १२५।१३
 यथोर्ध्वाक्षः पिब ५५२।११७
 यदक्षिभूलतापा ५९४।५
 यदचेतनोऽपि पा ११२।१४
 यदधोऽधः क्षिती १०१।१७
 यदन्तस्तन्न जिह्वा ५६८।२७
 यदपश्यवतामायु २५८।५७८
 यदपि कटकया १७६।६५
 यदपि जन्म बभू १३४।६९
 यदपि भेकगणेन ३५३।७५
 यदपि रतिमहोत्स ५८०।१
 यदभावि न तद्भा २५२।४२९
 यदमरशतैः सि ४२१।१९४
 यदमी दशन्ति ७२।९८
 यदम्बुकणमादाय ३३३।६

यदार्कशुक्लान्तस्फु ३२६।१४
 यदज्यते परिक्लेषै १०१।२
 यदवधि विलास ४०७।७
 यदवधिविद्वद्धमा ५७४।१७
 यदशक्यं न त २५३।४५०
 यदसेवनीयमसता ४६।२१
 यदस्माभिर्दृष्टं क्ष ६१०।१७८
 यदस्य यात्रासु १९०।६
 यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं ६१।४०
 यदा तु भाग्यक्ष ९६।२७
 यदा त्वं चन्द्रोऽ ५००।३
 यदानतोऽयदान ३२४।१३
 यदा पूर्वं नासी ६१४।२५०
 यदा प्रकृत्यैव ज ४८।२
 यदालोके सूक्ष्मं २१४।४
 यदा विगृह्णाति २७१।९०४
 यदासीदज्ञानं स्म ६१४।२४६
 यदासौ दुर्गारः ६०२।४८
 यदि कुप्यसि ना ४९७।५
 यदि क्षुण्णं पूर्वं १८०।१२४
 यदि गन्तासि ५७८।७२
 यदि गर्जति वा ४८१।९
 यदि तव हृदयं वि २३३।३७२
 यदि त्रिलोकी ग १५६।१०३
 यदिदमगणयित्वा ४९४।३२
 यदि दहत्यनलो ७४।१५१
 यदि न स्यान्नर २२४।१२६
 'यदि नाम देवमा ३४९।९
 यदिन्दोरन्वेति ७६।१८१
 यदिन्दोर्लक्ष्मीस्ते ४६९।१५
 'यदि परगुणा न ८८।१६७
 यदि प्रभुद्वार ५०।३७
 यदि प्रसादीकुरु ४२२।२१०
 यदि प्राणा एव ४७०।१८
 'यदि प्रियावियोगे ४४५।१
 यदि प्रिये वेत्ति ४९३।१५

१ माघस्य. २ नारायणमङ्गस्य. ३ भारवेः. ४ श्रीधनवदेवानाम्. ५ व्यासमुनेः. ६ भगवत्सामुनेः. ७ देवेश्वरस्य. ८ क्षेमेन्द्रस्य. ९ श्रीशिवदासदेवानाम्. १० भर्तृहरेः. ११ भवलस्य. १२ भट्टवासुदेवस्य. १३ महेन्द्रस्य. १४ दुग्धमरणस्य.

यदि भवति दैव ५७४।१६
यदि भवति धने १०२।२८
यदि मत्तोऽसि ३६७।६२
यदि रामा यदि १२९।२
यदि वै मनसि १५५।९२
यदि सत्सङ्गविर १२५।१५
यदि सन्ति गुणाः ११६।६
यदि समरमपास्य २३५।४०२
यदि स्मरामि त ४४५।५
यदि स्याच्छीत ५६८।३५
यदि स्यात्पावकः ५६८।२३
यदि स्यान्मण्डले ४१५।७३
यदीच्छसि वशी २४४।२१०
यदीयबलमालो ४५६।४
यदेकः कासारं र ४७०।१९
यदेकस्मिन्वर्षे न ३८२।११७
यदेतच्चन्द्रान्तर्ज ३२२।८
यदेतत्कार्मण्याः ३९३।३५
यदेतत्स्वच्छन्दं ६०१।४६
यदेतन्नेत्राम्भस्त ७६।१८०
यदेते साधूनामु १०३।४१
यदैव भर्ता जानी २५९।६०४
यद्वन्धद्विपदानवा २१०।६६
यद्वन्धं गुरुगौरवस्य ४९७।६७
यद्वृणैर्प्रथितैः शुद्धैर २०६।४
यद्ददाति यदश्नाति ९८।२
यद्ददाति विशिष्टेभ्यो ९८।३
यद्गुर्गामटवीमटन्ति १००।११
यद्वात्रा निजमालय १३६।९९
यद्वाहू वहतः पराक्र १६४।२२६
यद्विन्धमम्बरमणिर्य ४०।६
यद्वाज्ञानि च मौक्त १८३।१५७
यद्भ्रमं धनुरीश्वरस्य १३८।११३
यद्भर्तुः कुरुतेऽभिषेण १६६।२४५
यद्बलते तरलिते यदु ३२८।४०
यद्यत्परवशं कर्म २५९।६२०

यद्यदेव रुच्ये रुचिरे ५१७।२२
यद्यदेव हि वाञ्छेत २५३।४६४
यद्यध्वनीनचिरमध्व ३८२।११४
यद्यपि क्षितिपालाना २२७।१९४
यद्यपि खदिरारण्ये ३७९।६५
यद्यपि च दैवयोगा ३६४।१६
यद्यपि चन्दनविटपी ३७७।४१
यद्यपि चातकपक्षी ३५८।१५२
यद्यपि तरणेः किरणैः ३६३।२३२
यद्यपि दिशि दिशि ३४६।९
यद्यपि दिशि दिशि ३८१।९९
यद्यपि दैवाल्लब्धाक ३९५।५८
यद्यपि न भवति ३८३।१३७
यद्यपि बद्धः शैलैर्य ३४०।७
यद्यपि बहुगुणगम्यं ३४७।५
यद्यपि बहु नाधीपे ६३।२
यद्यपि रटति सरोप ३६४।१७
यद्यपि शिरोऽधिरोह ३३०।९
यद्यपि सन्ति बहूनि ३३४।२२
यद्यपि स्वच्छभावन ३४०।२
यद्यप्याम्रतरोरमुष्य ३५५।११२
यद्वात्रो रहसि व्यपे ५३३।१८
यद्ब्रह्मं मुहुर्गोक्षसे ३७१।११९
यद्ब्रह्मनाहितमतिर्बहु ७५।१६७
यद्ब्रह्मन्ति चपलेत्यपवादं ९०।२२
यद्ब्रह्महत्याहेतोर्मृपा व ४८१।८
यद्ब्रह्मनमसिहं च यद् २२०।३७
यद्ब्रह्मद्योदधिसमरसौ ६०३।७०
यद्वात्मानं सकल ६०३।६७
यद्विस्मयस्तिमित ४४७।४८
यद्वाक्ष्यते खलानां ८४।१०५
यद्वाचीभिः स्पृश ३४१।२२
यद्वाही कूर्मराज १५३।३९
यन्त्रद्रावितकेत ४९०।१३५
यन्त्राकृष्टमुर्वण ४७।४३
यत्नोत्थापनमा ५९६।५०

यं दृष्ट्वा मीनरूपं २६।१४
यन्मा माति तदङ्गे ४२३।२४९
यन्नादतस्त्वम ३७९।६९
यन्नाद्यभ्रमिघूर्ण ८।५६
यन्नाद्यापि समा ५८७।१०१
यन्नाम्रः प्रथमाक्ष १२।१०३
यन्निमित्तं भवेच्छो २३७।३१
यन्मञ्जुसिञ्जितमि ४२०।१९२
यन्मध्यदेशादपि ५०५।१५
यन्मध्ये यश्च प ६०८।१५०
यन्मनोरथशतैर १३३।४६
यन्माता विष्णुना १३९।१३०
यन्मुक्तामणयोऽ ३४४।६१
यमः प्रतिमहीभृ १६०।१७२
यममिव कार्भृत १४०।८
यमाश्रित्य न २२९।२६०
यं प्राक्प्रत्यगवागु ४८८।११४
यं मातापितरौ २५९।६१७
ययोरारोपितस्ता १५३।४१
ययोरैव समं वि २३८।५५
यवनीनयनाम्बुधो ४०।१८३
यवनैरवनिः क्रा १४५।१
यशःकिरणधोर १६०।१७१
यशःपटोऽयमहु १८७।१
यशःपदाङ्गुलनखौ ४३४।२६
यशःपूरं दूरं तनु १५९।१६५
यशःशशाङ्काभ्युदये १७८।१०३
यशःसारभ्यलशुनः ८२।६१
यशःस्तोत्रानुचै १५९।१५७
यशश्चन्द्रैरुद्यत्सुकु १५९।१६०
यशस्करे कर्मणि २७२।९२०
यशोदयामण्डित १५५।९७
यशोधननिधयेदा ५३।२२
यशोऽधिगन्तुं सु २६८।८३२
यशो यस्माद्भस्मी ११९।३
यश्चत्वारि शता ५२।१७

१ वल्लभदेवस्य. २ नारायणभट्टस्य. ३ दीपकस्य. ४ भगवद्वासुनेः. ५ श्रीहर्षदेवचौ-
रयोः. ६ श्रीध्यासमुनेः. ७ भगवतो ध्यासस्य. ८ माघस्य. ९ भट्टादित्यस्य. १० अमरकस्य.
११ भारवेः.

यश्च निम्बं परशु ३८५।१५६
 यश्च मूढतमो लो २४४।२०१
 यस्तीर्थोनामपा ३२।७९
 यस्तु संचरते दे १४५।२
 यस्तोषं न गतः ३५२।६३
 यस्माच्च येन च १३४।७१
 यस्मादर्थिजनो ३८५।१५९
 यस्मादाक्रामतो २९।५५
 यस्मादासीत्कुम २०।८
 यस्माद्विश्वमदेति १।४
 यस्मिन्कुले यः २७१।८९२
 यस्मिन्कृत्यं सम २२९।२७४
 यस्मिन्स्वप्ने शरी २२१।५९
 यस्मिन्जीवति जी १४४।६
 यस्मिन्जीवति सि ३६४।१३
 यस्मिन्देशे न २३९।८८
 यस्मिन्नुच्चैर्विषम ३७२।१३३
 यस्मिन्नेवार्धकं २२५।१६२
 यस्मिन्बुद्धदसंक ७।३७
 यस्मिन्कृष्टे भयं २४३।१७६
 यस्मिन्वंशे सम ८०।१५
 यस्मिन्वस्तुनि ६१४।२३६
 यस्मिन्विश्वं सक ६०३।६९
 यस्मिन्वेच्छति स ३७४।३
 यस्मै ददाति ३७४।१६२
 यस्य क्षेत्रं नदी २५२।४१५
 यस्य क्षोणिपते २०८।४२
 यस्य चाप्रियमन्विच्छे २३७।७
 यस्य चेतसि निर्व्याजं १५३।४३
 यस्य जिह्वासहस्रं स्या ५६९।५५
 यस्य जीवन्ति धर्मेण १४४।१
 यस्य त्वया व्रणविरोप ५९१।२६
 यस्य द्वारि सदा समी २८८।७१
 यस्य न ज्ञायते वीर्यं २५६।५२७
 यस्य न ज्ञायते शीलं २६०।६४७
 यस्य न सविधे दयि ४०१।२५
 यस्य नास्ति विवेक ५९।८

यस्य नास्ति स्वयंप्रज्ञा ५९।१
 यस्य पुत्रो न वै वि १३१।७
 यस्य प्रसादे पद्मास्ते २१९।९
 यस्य भार्या विरूपा ५७३।१
 यस्य भार्या शुचिर्दक्षा ५७१।१
 यस्य मित्राणि मित्रा १४४।२
 यस्य मित्रेण संभाषा १२७।२
 यस्य यस्य हि यो २५४।४७८
 यस्य वक्रकुहरे सुभा ४३।१५
 यस्य वज्रमणेर्भेदे भि ३४४।६४
 यस्य षष्ठी चतुर्थी २९२।५
 यस्य स्त्री तस्य भोगे ५६९।५४
 यस्यां स केसरियुवा ३४०।१६
 यस्याः संगमवाञ्छ ३५५।१०२
 यस्याः संभृतमालवा ३७२।१३७
 यस्याकर्ण्य वचः ३६२।२१९
 यस्याग्निः कोपपुञ्ज १७६।७१
 यस्याङ्घ्रिद्वितयं नम १८।४२
 यस्याङ्गनश्यामलख २०६।१२
 यस्यादौ व्रजमण्डन ३७३।१४९
 यस्यां महत्त्वभाजो ३४८।२
 यस्यां मौलिमिलत्सु १४।१२८
 यस्यार्थोस्तस्य मि ९४।६
 यस्यालीयत शल्क २५।२
 यस्यावन्ध्यरुपः प्रता ३६६।४५
 यस्याश्चोरश्चिकुरनि ५६।६७
 यस्यासीन्नवपीलुपत्र ३७२।१३५
 यस्यास्ति वित्तं ९२।८
 यस्याहुरागमविदः ६।२५
 यस्येषवः संयुग १५६।१०१
 यस्योच्छिन्ना न १८६।१८८
 यस्योदये गुरुमन ३३५।४९
 यस्योदयेनैवं दि ३३१।१९
 यस्योद्यद्गजदण्ड १७३।३०
 यस्योपवीतगुण १५।१३८
 यां यां प्रियः प्रै ४३८।२
 याः पश्यन्ति मि ४५६।३

या कटाक्षच्छ्रद्धा ३०५।३८
 या कथंचन सखी ५१०।२१
 या कर्षति निज १२१।८
 या कामिनी सा ५५३।२
 या कुन्देन्दुतुषा ४।१३
 या कैलिच्युतके ५९२।४०
 या गम्याः सत्स २५०।३६५
 यां कान्तिं वहसि ३९५।६५
 याचकवीरो धन्यः १०४।२१
 याचते कार्यकाले १२७।८
 याचना हि पुरुष १०४।२६
 या चन्द्रस्य कल ४६७।८१
 याचमानजनमान १०२।३७
 याचितो यः प्रह १००।४
 याश्चाश्न्यमय ६०५।९२
 या जयश्रीर्मनोज ४४६।१४
 यातं यौवनमधुना ६१२।२०७
 यातस्यास्तमनन्त ४८७।९९
 याताः किं न मि ४५०।९०
 याता यान्ति च ४५।३
 यातीतः पान्थ प २०३।४२
 याते मय्यचिराग्नि ३४७।१३
 यातेयं रजनी सहैव ३३२।४१
 याते यातमधः स्थिते ३६१।२००
 यातोऽस्मि पद्मनयने ४७५।५०
 यात्येकतोऽस्तशिखरं ५२४।११
 यात्रामङ्गलसंविधान ४५७।३२
 यात्रासु यस्य ध्व १९०।४
 या दक्षिणात्वमस्या ४६३।१५
 यादृग्जानासि जा २४।१३
 यादृशितादृशि ९५।११
 यानि मिथ्याभि २२४।१३२
 यानेन तन्व्या ४३२।४१५
 यान्ति न्यायप्रवृ २३९।८५
 यान्ती गुरुजनैः ४१६।९८
 यान्त्याः सरःस ४४८।५५
 यान्त्या मुहुर्वलि ४४८।५१

१ लोहरत्नाकरस्य. २ चाणाक्यस्य. ३ भगवद्भासमुनेः. ४ भर्तृहरेः. ५ भारवेः. ६ अ-
 मरकस्य. ७ श्रीभनन्तदेवानाम्. ८ श्रीहर्षदेवस्य.

यां दृष्ट्वा यमुनापि ३६।१४३
या पाणिग्रहला २९२।१५
या प्रकृत्यैव चप १४३।६
या विम्बौष्ठरुचिः ५३६।२
या भार्या दुष्टच ५६८।२४
याभिरनङ्गः साङ्गी ३९९।८
यामस्ते शिवमस्तु ३४०।१५
या महेशशिरसो ३३०।१२
या माता ममता ३२३।४
यामि न यामी ५३४।४
यामिन्येषा बह ५७८।७९
यामि प्रेयसि वा ५३५।१९
यामि विधावभ्यु २९५।४५
यामीति प्रियपृष्ट ५३४।२
यामीत्यप्रियवादि ५३५।२०
यामीत्युक्तो हृदय ५३५।१८
या राका शशि २७८।१०१७
या लाक्षावल्या १६८।२६१
या लोभात्मविधे ८८।१७०
यावत्करमाद्रिपाद ५१५।१
यावत्कै नाञ्ज १९७।६९
यावच्छकलितो ३२६।९
यावज्जीवं सुखं २४३।१८६
यावतः कुरुते ज ६००।८
यावन्निष्ठति चा ३३६।६२
यावत्त्वां न खलु ह ३८९।२२६
यावत्पीलस्यवास्तुभव २१२।८२
यावत्कलोदयमुखः ३८१।११०
यावत्स्वस्थमिदं देहं २५०।३६१
यावत्स्वस्थमिदं श २७८।१००७
यावदृष्टिर्मृगाक्षिणां ४०१।१२
यावद्यावत्कुवलयह ४११।१५८
यावद्यावद्भवति क ४६५।५१
यावन्नारिनिधेः प्रभा ५३२।२३
यासां सत्यपि सद्गु ४०३।५३
यासां कटाक्षविशि ४१६।१०१
या साधुश्च खला १३६।९७

यासां नाम्नापि का ४०१।११
यासामञ्जलवातेन ४००।९
या सृष्टिः स्रष्टुराद्या १०।७६
यास्यति जलधरस ३४५।३
यास्यत्यद्य शकुन्त ५९२।३८
यास्यामीति समुद्य ४५७।३१
या स्वसन्ननि पद्मेऽ ८९।१
या हि शश्वद्गुमता ५६९।४७
युक्तः प्रमाद्यसि हि २५०।३७२
युक्तमुक्तं पुराविद्धि २४७।२९२
युक्तं मन्ये कृशा ४२७।३१२
युक्तियुक्तं प्रगृहीया २३७।२५
युक्तोऽसि भुवनभां ३७४।१६५
युक्त्या परोक्षं बाधे २३३।३५७
युगपत्स्वगण्डचुम्ब २।१३
युगपद्विकाशमुदया ४८५।६६
युगान्तकालप्रतिसंह ५९३।१५
युद्धकालेऽप्रगो यः २२९।२६७
युद्धं च प्रानरुत्थानं २५१।४०३
युद्धा चाभिमुखं र १६५।२३९
युधिष्ठिरः कस्य पुत्रो २०८।४
युधिष्ठिरोऽसि भी १५१।१६
युध्यन्ति पशवः २६०।६४३
युध्यन्ते पक्षिण १००।८
युष्मत्प्रादत्तरप्रता २०५।२०
युष्मद्दोर्दण्डमण्ड २००।१२५
युष्मद्वाजिजिता १९१।१३
युयान्यप्रेगतानि ३७०।९८
युधि ययोचित ३८०।७८
यूनां धर्मवृत्ताङ्गु ४३०।३६८
यूनां मोहमाहा ४२६।२९४
यूना येन विभि ३६६।४७
ये कन्दरासु नि २०१।१६
ये कायस्थजना १४६।१८
ये कुण्ठीकृतवल् ५२६।४६
ये के विचित्र ६०।३५

ये गृह्णन्ति दृष्टा ३४४।६०
ये च प्राहुर्दुरा २२९।२५०
ये जाते व्यसने ७८।२०१
ये जात्यादिमहा २२९।२४९
ये जात्या लघ ३३८।१०
येऽणुत्वं मनसि १६७।२५२
ये दीनेषु दया ७९।२०९
ये दोलाकालिका ५४४।१३७
येन ध्वस्तमनो ३०१।८९
येन भिन्नकरिकु ३६४।२४
येन यज्ञैव भोक्त १३३।३३
येन शुद्धीकृता २५३।४६१
येन स्वां विनि ५९८।६
येनाकारि परा २९२।१०
येनाकारि मही ३९३।२९
येनाकारि मृणा १३८।१२२
येनाञ्जलेन सर १३५।७७
येनात्मा पण्यतां २६२।६९३
येनानन्दमये व ३५७।१४२
येनानर्गलकाल ३६६।४१
येनामन्दमरन्दे ३५२।५२
येनामोदिनि के ३५५।१०५
येनास्यभ्युदिते ३३२।४५
येनाहंकारयुक्तेन २५५।५१७
येनैवाम्बरखण्डे ९५।५
येनोत्थाप्य समू २२।२६
येनोत्पलानि च ४३४।३३
येनोन्मथ्य तमां ३२९।१५
येनोषितं रुचिर ३५७।१३६
ये पापं शमयन्ति २८५।४८
ये पूर्वं यवसूचि ४८८।१०५
ये पूर्वं परिपालि ३७६।२३
ये बाहवो न यु २३५।४०८
येऽभिज्ञाः कुसुमो ३८२।१२२
ये मज्जन्ति नि १८१।१३३
ये मुष्णन्ति नि १४६।२१

१ शिवस्वामिनः. २ माघस्य. ३ भर्तृहरेः. ४ शार्ङ्गधरस्य. ५ भारवेः. ६ विद्वणस्य.
७ शङ्कुस्य. ८ भल्लस्य. ९ मुरारेः. १० मेरीभांकारस्य.

ये ये खज्जनमेक ५०८।७१
 ये लब्धाध्रयमा १६७।२५३
 ये वर्धन्ते धनप १४२।१०
 ये वर्धिताः कन ३५०।१९
 ये वर्धिताः क ३५३।८१
 ये शान्तदान्ताः २६९।८६२
 ये शिरसा नि ३९४।५०
 'येषां वल्लभया ६०४।७७
 येषां श्रीमद्यशो ६१५।२६३
 येषां कण्ठपरिग्र १६५।२३३
 येषां कोमलका ५१।४९
 येषां दोर्बलमेव १६५।२३१
 येषां न विद्या ६०।२५
 येषां निमेषोन्मे ६०८।१४६
 येषामन्यकलत्र ९२।४१
 येषु येषु दृढं ब ६०८।१४९
 ये संस्तु विवा ६१।४५
 'ये संतोषसुखप्र ३३९।५
 ये सूक्तीन्दुकला १२२।१६
 ये व्याह्वेषु वध्य २३२।३४४
 येः प्राणापहतिः ५९८।८
 यैर्दृष्टोऽसि तदा १६७।२५१
 यैस्त्वं गुणगणवा ३७७।४४
 यो गङ्गामतरत् ९७।४२
 योगीन्द्रश्छन्द ५४।४५
 योग्यस्य त्रिनय ५५१।१०२
 योजनानां सहस्रं तु श ११८।११
 योऽति यस्य यदा मां २५७।५४८
 यो दिव्याम्बुजलोलम ३५०।२८
 यो दृष्टः स्फुरदस्थि ३८२।१२४
 योऽद्धा योद्धावधीता ३१।७७
 यो द्रोणाचलमादधौ २८६।५४
 यो धत्ते शेषनागं तद २७।२१
 योधैरेव वञ्चीकृताः क १९४।२०
 यो ध्रुवाणि परित्यज्य २५१।३९४
 यो न ददाति न भुङ्क्ते ९९।१६

यो न वेति गुणान्य २२९।२५६
 यो न संचरते देशा १४५।१
 यो नात्मजे न च गुरौ १४४।१०
 यो नास्ताचलमस्तवं २०५।२२
 योऽनाहूतः समभ्ये २२२।९०
 यो मित्रं कुरुते मूढ २५६।५२४
 यो मे गर्भगतस्यापि १०७।४
 यो मोहान्मन्यते मू ५६७।१३
 यो यः शस्त्रं बिभर्ति ५९९।१६
 यो यत्र कुशलः का २२५।१४५
 'यो यमर्थं प्रार्थयते य २३७।१३
 यो येन प्रतिबुद्धः स्या २२८।२४१
 यो रक्तामतितराम ४०।७
 यो रामो न जघान ३१।७०
 यो व्योमादिनगोऽह ३०१।९०
 योषितः पतितकाञ्च ५२०।११
 'योषिदुद्धतमनोभवरा ५११।६०
 योऽसकृत्परगोत्राणां १५३।४८
 यौ तौ शङ्ककपालभू २०।६
 यौवनं जरया अस्त १०८।१५
 यौवनं धनसंपत्तिः २४६।२६२
 यौवने वर्तमानानां ५६९।४६
 रक्तत्वं कमलानां म १२०।७
 रक्तं नक्तंचरौघः पि ५९८।६
 रक्तभावमपहाय च ४८३।२८
 रक्तमांसमयः कायः ६०७।११७
 रक्तस्त्वं नवपल्लवैरह ४५५।१५४
 रक्ताब्जपुञ्जरज ३५८।१५८
 रक्ताशोक कृशो ४५५।१५५
 रक्तेनैव विलोचने १६७।२६०
 रक्तोत्फुल्लविशाल ५९९।११
 रक्तोऽभिजायते ५६८।१६
 रक्षन्ति कृपणाः १००।३
 रक्षन्ति पक्षं मु २२०।४४
 रक्षं पात्रगतं स्त्र ३९५।६२
 रक्षाधिकारादी २३१।३२२

रक्षामालिङ्गया ५१४।१
 रघुतिलक नृपा १८०।१२२
 रङ्गावङ्कगते त्रि ४९१।१६३
 रचयति यवनेत्र ४२९।३६१
 रचयति सहसा १६।१९
 रजनिचरमयामे ५४६।२०
 रजनीमवाप्य ४८५।५८
 रजनीषु विमल २०६।९
 रज्जेयामन्यस्यां ४७१।६
 रजोजुषे जन्म २०।३
 रज्यत्रस्यस्याङ्गु ४२३।२४५
 रजिता न ककु ३३०।१३
 रजिता नु विवि ४७८।९
 रटतु जलधरः ५५४।३०
 रणत्कङ्कणानां ५३७।२
 रणे बाणगर्णेभि १९५।१०
 रण्डा पीनपयो ५९६।५३
 रतस्त्रिभूतरां प्रात ५३२।१
 रतरीतिवीतवस १२१।९
 रतान्ते प्राणेशे ५२१।२३
 रतिकृतिगते मा ५२३।५
 रतिकैलिकलः ४७६।१
 रतिक्रीडाद्युते व ५१२।३
 'रतिपतिप्रहितेव ५४०।६२
 'रतिरभसनितान्त ५१७।३०
 'रतिरभसविलासा ५२४।२१
 रत्नभिषिषु सं ५९२।२
 रत्नसानुशिखरा १५५।८४
 रत्नाकरः किं कु ७४।१३८
 रत्नाकरतनुजनु ९०।१६
 रत्नाकरस्तव पि ९१।२८
 रत्नाकरे परिहृता ३९२।२२
 रत्नाकरो जनयि ३३१।२७
 रत्नानां न किमा ३४०।१४
 रत्नानि विभूषय ४०१।३०
 रत्नान्यम्बुधितो १६७।२५७

१ भोजराजचोरकवेः. २ लुल्लसूनोर्विद्याधरस्य. ३ श्रीव्यासमुनेः. ४ भारवेः. ५ कबीधरस्य.
 ६ बासिष्ठात्. ७ श्रीवक्रोचर्मणः. ८ वसुनागस्य. ९ गुणाकरस्य. १० राजपितामहमहादेवस्य.
 ११ माघस्य. १२ बीजकस्य. १३ शार्ङ्गधरस्य. १४ दण्डिकवेः. १५ श्रीधनवदेवानाम्.

रत्नावलीपूर्वकम् ५३।३२
रत्नैरापूरितस्या ३४०।३
रत्नैर्मेहाहैस्तुतुषु १११।१०
रत्नासप्रियलाञ्छ ४२६।२९७
रथस्थितानां प ५३८।२०
रथस्यैकं चक्रं ७७।१९७
रथिनो रथिभिर्वा १९५।२३
रथेभ्यो गजवा ५८७।७
रथो रथाङ्गजनि १९५।२७
रथ्याघोषैर्वृद्धैर्वा १९६।५४
रथ्यान्तश्चरतस्त ६०४।८८
रथ्यारजोरुणित ५७८।७६
रभसादभिसर्तुमु ४८१।१०
रभसेन हारपद १९२।३९
रमणीयः स हि २६४।७४५
रमणे चरणप्रान्ते ४९७।४
रम्भातरुनुद्धतवा १९६।३५
रम्भापि किं चि ४३१।३९२
रम्यं हर्म्यतलं न ६१०।१८१
रम्यं हर्म्यतलं न ५६१।४५
रम्यं द्वेष्टि यथा ४४१।६
रम्यायौक्तितनुज्ज्व ४७।४१
रविः करसहस्रेण १५१।६
रविजा शशिकुन्दा २८९।७
रवितप्तो गजः प ३६७।६०
रवितुरङ्गतनूरुह ५४६।१०
रविमणिरपि नि ५८७।१५
रविमावसते सतां ४१।२
रविश्चन्द्रो घना १०६।३
रविरपि न दह ८३।७९
रविसुतकृतगोक २९६।५४
रवेः कवेः किं सम ३०९।२०
रवेरस्तं तेजः प्रमुद ४७५।५९
रवेरबोदयः श्लाघ्यः ३२९।१
रवेर्मयूखैरभि तापि ५४७।३६
रसति तरुणीकेशदया ५५८।८५

रसालशिखरसोनाः ३५६।११७
रसालानामन्तर्मदक २१८।६
रसासार रसा सारसा ३२४।१२
रहस्यभेदो यात्रा १२८।२
राः पुण्यं च कलत्रा २५८।५८७
राकायामकलङ्कं च ४१९।१६६
राकाविभावरीका ५०५।१८
राका सुधाकरकी ४६४।४३
राकासुधाकरमुखी ४४८।५४
राक्षसाः कलिमाथि १४५।४
राक्षसेभ्यः सुतां ह ३०४।२०
राङ्गक्रान्तनयनेषु ५११।५५
रागादिरोगान्सतता ६५।२
रागिण्यापि विरागि ६००।१०
रागिणि नलिनेल १०६।८
रागी भिनत्ति निद्रा २९१।७
रागे द्वेषे च माने २५८।५८०
राघवस्य शरैर्घोरैर्घो ३०४।१६
राजस्त्वकीर्तिचिह्ने २०६।१
राजस्त्वदर्शनेनैव १५१।१
रामचन्द्रं समालो १५३।४५
राजतः सलिलाद्भे ९३।१०
राजति विवली त ४२८।३३३
राजने गजरायाया ५३२।२
राजनि विदुषां म २६४।७४९
राजन्कनकधाराभि १५२।२६
राजन्कमलपत्राक्ष २९३।१७
राजन्हुषुक्षसि यदि २३५।४०५
राजन्दोवारिकादेव १५२।२५
राजन्दिशस्ते भयवि २०१।८
राजन्मृदुदयोऽस्तु १६८।२६६
राजन्मृदुदयाम ३०३।६
राजन्मुञ्जकुलप्रदीप १७७।९०
राजन्राजसुता २०२।२८
राजन्निभान्ति १५८।१४६
राजन्वीर विपक्ष १८९।१०
राजन्ससाप्यकृपा २०४।२

राजपत्नी गुरोः २४८।३२६
राजश्लालफल ४४७।४४
राजसेवा मनुष्या २१४।१
राजा कुलवधूवि १२४।५
राजा घृणी ब्राह्म २६७।८२०
राजा तुष्टोऽपि २२३।१०१
राजानः शशिभा १६९।२७४
राजानमेव संधि २२९।२५२
राजानं प्रथमं वि २१८।२
राजा नाम चर २३१।३२३
राजानो यं प्रशंस २२४।१३५
राजा पश्यति क २५७।५६७
राजा बन्धुरबन्धू २३१।३०१
राजा मत्तः शिशु २२८।२२४
राजा वेद्या यमो २४८।३१२
राजाश्रयस्तकर २६९।८५७
राजा संपत्तिहीनो २२७।१९८
राजास्य जगतो २१८।१
राजीव जीवसि ४३४।३५
राजीवमिव राजी ५६०।१०
राजीविनीविपिन ३३८।९
राजेति क्षणदाक १७३।३१
राजी द्विजाना ४१९।१५७
राज्ञः संवोधनं ३१४।३८
राज्ञास्तु दर्शनं कु २३२।३३०
राज्ञामस्य शतेन १६६।२४०
राज्ञामाज्ञाभयाद्य २३१।३२४
राज्ञि धर्मिणि ध २२४।११९
राज्ञि मातरि दे २२५।१६३
राज्ञो मानधनस्य ५९९।९
राज्यं येन पटान्त ३१।७१
राज्यं शतक्रतुस २२१।५५
राज्यलोभादहंका २२८।२२२
राज्ये सारं वसु २६६।८०२
रात्रिः कालयुगो ४७१।३४
रात्रिः सैव पुनः ६१३।२२७

१ अर्गटस्य. २ भगवतो व्यासस्य. ३ कालिदासस्य. ४ माघस्य. ५ भर्तृहरः. ६ भ०
इन्द्रसिंहस्य. ७ भट्टनारायणस्य. ८ जीवनागस्य. ९ श्रीचन्द्रदेवस्य. १० भारवेः.

रात्रिरागमलिना ४७८।१०
 रात्रिर्गमिष्यति ३५३।७८
 रात्रिर्मे दिवसाय ४५८।३८
 रात्रौ रवेर्दिवाचे २१३।१
 रात्रौ जानुर्दिवा ९५।११
 रात्रौ वारिभरा ५५८।९१
 राधा पुनातु ज ३९।१७३
 राधामधुसूदनयो ३३।९८
 राधामुग्धमुखार ३७।१५४
 रामं वानरवाहि ३००।८७
 रामं सीतां लक्ष्म २९७।६२
 राम त्वत्कीर्तिवृ २८८।७३
 रामरामेऽतिरा २९४।३६
 रामाणां रमणीय ५२९।२८
 रामाथाचय मे १७।२६
 रामाभिषेके मद २८४।२८
 रामार्चिताङ्गिर १९।५०
 रामाविलोलनय ४१६।९६
 रामेण त्रिःसप्तकृ १९९।९९
 रामे प्रव्रजनं ब १३७।१०८
 रामो नाम बभू ३५।१३७
 राष्ट्रस्य चित्तं कृ २६८।८२९
 रासोल्लासभरेण ३७।१५०
 रक्ताः कर्मणि २३३।३६३
 रक्तेषु वारिकथ ५४६।१८
 रङ्गनुङ्गततरङ्गसुन्द २११।७२
 रिपुरिय सखासं ४५७।२३
 रिपुश्रियः किं क १८९।४
 रैचिधानि भर्तेरि ४७४।४१
 रुचिभिरभितष्टङ्को ४९१।१६०
 रुचिरतिरुचिरा ३८९।२२३
 रुचिरस्वरवर्णपदा रस २९१।२
 रुद्धनिर्गमनना दिन ४८३।२५
 रुद्रस्यापि दिगम्बर १८५।१७५
 रुधिरविसरप्रसाधि १७७।७२
 रुन्धती नयनवाक्य ५११।५९
 रुष्टे का परपुष्टे मन्दे ४६३।१९

रुष्टोगपि राजा २३२।३३६
 रुक्ष वपुर्न च विलो ३७२।१२९
 रुक्षस्यामधुरस्य चा ३६२।२१५
 रुक्षायां स्नेहसंभारं ५६८।३०
 रुढस्य सिन्धुनटमनु ३८७।१९४
 रूपं जरा सर्वमुखा २७०।८७२
 रूपमप्रतिविधानम ५१०।४०
 रूपयौवनसंपन्ना वि ५९।९
 रूपवांश्चापि मूर्खो १२३।२
 रूपसंपन्नमग्राम्यं प्रे ५७१।५
 रूपसीरभसमृद्धिस ३७९।६६
 रूपेणाप्रतिमेन यौव २७९।१०२८
 रे कूप जीवनागार ३४७।२
 रे खल तव खलुच ८४।१००
 रेखा काचन कज ४१०।५०
 रे चाञ्चल्यजुषो मृगः ३६८।८०
 रेजुर्ध्रंष्टा वक्षसः कु १९९।९७
 रेजे पुष्पप्रोष्ममासा ५४५।१
 रेतःशोणितयोरियं ६१५।२५९
 रेतोरक्तमयान्यमूनि ३९।१७८
 रे धाराधर धीरनी ३३७।८०
 रे धृष्टा धार्तराष्ट्राः ५९९।१४
 रे पद्माकर यावदस्ति ३४७।१२
 रे पद्मिनीदल तवा ३८९।२२७
 रे पद्मिनीपत्र भव ३८९।२१९
 रे पान्थाः स्वगृहापि ५४४।१४१
 रे पुत्र सत्सङ्गमवाप्तु २८४।३४
 रेफ व्यञ्जनराजता १८२।१४४
 रे बालकोकिल क ३५६।१३३
 रे राजहंस किमिति ३५०।१८
 रे रे कोकिल मा ३५६।१३१
 रे रे खलाः शृणुत ४६।३०
 रे रे घरट्ट मा रोदीः ४१६।१०२
 रे रे चातक मावधा ३५८।१६४
 रे रे दीप तिरस्कृता ३९५।६७
 रे रे निर्दय दुर्नि ४५४।१३९
 रे रे पान्य कुतो ५७८।८३

रे रे रसालं तरुसा ३८२।११३
 रे रे रासभ वल्ल ३७२।१३८
 रे रे लोकाः कुरु ५९६।५६
 रे रे शिष्टबकोट ३६३।२३०
 रे लाङ्गलिक नि ३९३।३९
 रेवावारिणि वारणे १३९।१२५
 रे सारङ्गा वनवस ४५५।१६५
 रोगशोकपरीताप २६३।७१९
 रोगी चिरप्रवासी २६५।७६८
 रोदोरन्ध्रं व्यश्रुव २९७।६१
 रोमन्थमारचय ३७०।१०६
 रोमावलिभृकुसुमं ४२९।३५२
 रोमावली दण्डनि ४३०।३७९
 रोमावली मुरारेः २१।९
 रोमावलीरज्जुमु ४२९।३५०
 रोमावली विला ४२८।३४३
 रोलम्बस्य चिरा ३८१।९६
 रोलम्बाः परिपूर ४५८।४०
 रोलम्बर्न विल २८१।१०४८
 रोलम्बैर्निमित्तं गृ ३७६।२७
 रोलम्बो मधुपः ४५८।३६
 रोपावेशादाभिमु १९७।५८
 रोपावेशाङ्गच्छतां १९६।५५
 रोहणं सूक्तिरत्ना ५७।४
 रोहणाचलसैलेषु ३४०।१३
 रोहन्ती प्रथमं ५०१।११
 लक्ष्मणेत्युत्तरं य ३१२।११
 लक्ष्मणो लघुमं ५८७।१०
 लक्ष्मि क्षमस्व ९१।२९
 लक्ष्मीः स्वयं नि ३९०।२३३
 लक्ष्मीकैलियुद्धे ३३२।४०
 लक्ष्मीकौस्तुभपा १३८।११७
 लक्ष्मीक्रीडातटा ४९०।१३८
 लक्ष्मीधरः पृच्छ ३१५।५४
 लक्ष्मीनिवास इ ३९०।२३२
 लक्ष्मी तनोतु सुत २।२१
 लक्ष्मीपयोधरोत्स १०१।१०

१ भारवेः. २ माघस्य. ३ वसुंधरस्य. ४ अर्गटस्य. ५ जयदेवस्य. ६ धर्मदासस्य. ७ व-
 ल्लभदेवस्य. ८ शार्ङ्गधरस्य. ९ धर्मवर्धनस्य. १० प्रह्लादनस्य. ११ क्षेमेन्द्रस्य. १२ कालिदासस्य.

लक्ष्मीपाणिद्वयत्रि २२।२१
लक्ष्मीस्य हि या २१।५२
लक्ष्मीर्निर्वृतिमेति ११।५।४२
लक्ष्मीर्यादोनिधेया ९०।९
लक्ष्मीर्यास्यति गो १७९।११२
लक्ष्मीर्वसति जि २३।९।८७
लक्ष्मीवन्कृतकूर ३०।१।९१
लक्ष्मीवन्तो न ९३।२
लक्ष्मीश्च सर १६।७।२५८
लक्ष्मीसंपर्कजातो ३८।८।२०७
लक्ष्मीस्ते सदे १६।४।२२२
लक्ष्मीस्ते हृदि १६।४।२२४
लक्ष्म्या परिपूर्णो ९३।१३
लक्ष्म्या श्रीः पुं ३४।२।३७
लक्ष्मं रागावृताङ्गया २१।१।७९
लक्ष्मः केलिकचप्र १८।३७
लक्ष्मद्विरेफाञ्जनभ ५३।८।२७
लक्ष्मं पादतले नखे ४४।०।२७
लक्ष्मानांशुकपल्लवे ५३।५।१७
लक्ष्मिनि लणकुटीरे ५६।४।२५
लक्ष्म्यमाह न लो ३४।०।११
लक्ष्माधामनि वीर १८।६।१८३
लक्ष्मापतेः संकुच ४९।२६
लक्ष्माभूपनिशाचरो ३१।०।३६
लज्जां विहाय रु ५३।४।७
लज्जा कीर्तिर्जन १८०।१२६
लज्जागुणौघजन ७५।१।५७
लज्जा प्रीटमृगी ५६।४।३०
लज्जामहे वयम ३४।१।२०
लज्जावशाच्च नत ५७।२।२९
लज्जे त्वं मज्ज ११।०।३९
लज्जैवोद्धृता ४५।२।१११
लताकुञ्जं गुह्यन्म ५४।४।१२९
लताकुञ्जे गुह्यन्म ५२।९।२३
लतानामेतासामुदि ३९।१।२४३
लतामूले लीनो हरि ४४।२।२९

लतां पुष्पवतीं स्पृष्ट्वा ५२।८।१
लतास्तास्तास्ताह ३५।४।९६
लब्धं जन्म सह त्रि १३।७।१०७
लब्धसौरभगुणो म ५१।०।२७
लब्धार्धचन्द्र ईशः १५।४।६७
लब्धास्त्यक्ताश्च सं ६०।९।१५६
लब्धोत्साहो नीचः ८३।९०
लब्ध्वा यदन्तःपुग्मु १५६।१०२
लभेत सिकतासु तैल ६१।३९
लभेद्यदयुतं धनं तद ९४।१।९
लम्बोदर तव चरणा २९।७।५७
लम्बिताः कदलीस्त ४३।१।३८९
ललाटतिलकोपेतः ३०३।४
ललाटे कस्तूरीतिल ४०२।४७
ललितगमना नाथो ३३।१।१४
ललितमुरसा तरन्ती ५४।९।६०
ललितविश्रमबन्ध ५३।९।४६
ललितान्तानि गीता २४।८।३३१
लवङ्गलतिकाभङ्गदया ५२।८।२
लम्नमौक्तिकश्रेणि ४१।२।२०
लक्ष्मालक्ष्मललाटप ५८।१।२०
लक्ष्मलचालनमधश्च ३६।७।७१
लक्ष्मलेनाभिहस्य क्षि ३२६।५
लार्थनेत्रपुटी पयो ६०६।१०७
लामस्तेषां जयस्तेषां २५।८।५८३
लालने बहवो दोषा २४।९।३४३
लालयन्तमरविन्दव ४१।१
लालयेत्पञ्च वर्षाणि २४।८।३०८
लालो वक्तासर्वं ६०७।१२५
लावण्यकान्तिपरिपू ४९।४।२८
लावण्यं क नु योपि ३२२।११९
लावण्यद्रविणव्ययो ४६।१।२९
लावण्यं तदसौ का ६००।११
लावण्यमपुभिः पूर्ण ४१।९।१६९
लावण्यामृतदीर्घिका ४०६।४१
लावण्यामृतनि ४१।०।४७

लावण्यामृतमा ४१।०।५७
लावण्यामृतवर्षि ५०।८।७४
लावण्यौकसि १६३।२।१२
लिखंति न गण ४४।१।६
लिखन्त्याः का ४२।८।३४४
लिखन्वास्ते भू ४९।८।१२
लिखिता चित्र १३३।३२
लिम्पतीव तमो ४७।८।१
लीढप्रस्तविषा ३२।५।२
लीनानसूक्तो ४४।१।१२
लीनेव प्रतिषि ४५।१।१०५
लीने श्रोत्रैकदे २८।३३
लीलयैव सुतनो ५१।१।४१
लीलातामरसा ५०।४।३१
लीलादोलालि ५३।०।४०
लीलाद्यतजितां ७।४६
लीलामुकुलि ३६।७।६४
लीलालुण्ठितश ५।७।२३
लीलावलीभवन ४४।४।४६
लीलास्मितेन ४४।७।५०
लुब्धमर्थेन गृही २४।०।९७
लुब्धानां याच २४।२।१५७
लुब्धो न विमृ १०२।२५
लुलाये गोमयी १३६।१९
लुलितनयनताराः ५२।५।३३
लुनग्रीवात्सायके १९।८।८९
लूनं मत्तमंतगै ३८।७।१८२
लेखनी पुस्तकं २४।५।२२३
लेखन्ती व्योम १८९।१७
लेख्या विमल ४८४।३९
लोकैः शुभस्ति ५८।७।१७
लोक एष गतलो २६।७।८९१
लोक एष परलो १०३।३९
लोकद्वयप्रतिभयै १४।४।३
लोकयात्रा भयं २५।३।४५३
लोकानन्दन च ३७।८।५७

१ हर्षदत्तस्य. २ अमरकस्य. ३ कमलायुधस्य. ४ बिह्वणस्य. ५ माघस्य. ६ भर्तृहरेः.
७ कालिदासस्य. ८ जयवर्धनस्य. ९ धर्मकीर्तेः. १० मोरिकायाः. ११ विक्रमादित्यमेण्ठयोः. १२ श्री-
वराहसिंहिरस्य. १३ श्रीधनददेवानाम्. १४ दण्डिनः. १५ माघकवेः. १६ भारवेः. १७ नैषधकर्तुः.

लोकानामपि दाता ५६९।५०
 लोकानां मानमात्रं १७०।२९३
 लोकानुग्रहकर्तारः २३०।२९५
 लोके कलङ्कमपहा ४२०।१९१
 लोकेशः कर्णराजा १७१।९
 लोकेषु निर्धनो दुः २४५।२४८
 लोचनफुल्लाम्बीज ४१३।४६
 लोचनधरकृताह ५११।५२
 लोचने हरिणवर्मो ४१५।९४
 लोहितमखिलं ग ३८१।१०१
 लोभः प्रतिष्ठा या १००।१
 लोभः सदा विचि १००।८
 लोभमूलानि पापा २४४।२१४
 लोभश्चेदगुणेन किं २७८।१०१५
 लोभाविष्टो नरो १००।६
 लोभात्क्रोधः प्रभ १००।३
 लोभात्क्रोधः प्रभ १००।२
 लोभेन बुद्धिश्चल १००।५
 लोलचोलचमत्कृ ५८२।४०
 लोलदृष्टि वदनं ५१३।१२
 लोले ब्रूहि कया २०।७
 लोलिलोचनवारि ५३६।६
 लोलांशुकस्य पत्र ५०३।१२
 लोहितायति चा ५८७।६
 लौकिकानां हि ५४।४६
 वंशः प्रांशुरसौ धु ३९४।५१
 वंशमवो गुणवान १२५।२१
 वंशावलम्बनं यद्यो ८४।१०७
 वंशे गुण इव न ८५।११९
 वंशो विश्वावतंसो १२९।६
 वक्रं शीतकरोऽध १८।३४
 वक्रं चन्द्रविकासि ४०६।४३
 वक्रं निर्मलमुक्ता ४३७।६७
 वक्रश्रीजिनजर्जरे ४४०।३३
 वक्रश्रीजितलज्जि ५६५।४०
 वक्रस्यन्दिस्वेदवि ५१९।९
 वक्रस्याघरपल्लवस्य ५८०।५

वक्राणि पञ्च कुचयोः ६।२३
 वक्रादुदस मे हठाद १०५।३९
 वक्राम्मोजे सरस्वत्य १७०।२८७
 वक्राम्मोरुहि विस्मि ८।५९
 वक्त्रे गुरुत्वं यदि ते ४३३।५
 वक्त्रे वल्गाप्रकर्षः स ७९।२१९
 वक्रतां विभ्रतो यस्य ८०।१९
 वक्रत्वं ननु कुन्तला ८९।१७८
 वक्राः कपटस्निग्धा ८५।१२६
 वक्रां नैष तन्विवर्त ३९७।९८
 वक्रैः क्रूरतरैर्लुब्धैर्न २३९।७
 वक्रोपान्तं नयनयुग ४३९।२२
 वक्रोऽपि पङ्कजनिती ११७।४०
 वक्रोऽस्तु बाल्ये तद ३३१।१७
 वक्षः किमु कलशा ५८०।१०
 वक्षःपीठे निरीक्ष्य १९।४९
 वक्षस्ते दृढलम्बकर्क ५३३।१६
 वक्षःस्थली रक्षतुसा २१।१३
 वक्षःस्थलीवदनवाम ३९९।१३
 वक्षस्यावरणादरस्त ४१०।४६
 वक्षोजचिह्नितमुरो ५८१।१४
 वक्षोजौ निबिडं नि ४१२।३०
 वक्षनैरसतां महीयसो ७३।१२१
 वक्षसि भवति सङ्कल्पा ४०३।५१
 वक्षस्तत्रैव वक्तव्यं २४६।२६४
 वक्षसि वाचस्पति ४।९
 वक्षो वीचीदानं स्फु ५०३।१४
 वक्षो हि सत्यं परमं १२०।८
 वक्षं च राजतेजश्च २२७।२१६
 वक्ष्मादपि कठोराणि ६८।४
 वक्ष्मेण विजगत्पतेर्बल ५५६।६१
 वटवृक्षो महानेष मा ३०५।४३
 वत्स गच्छ मम वा ५९०।१०
 वत्से मा गा विषादं २४।१५
 वदतानुत्तमवचनं ३१४।४५
 वदति रामममुष्य ज ३१८।८६
 वदनं दशनविहिनं वाचो १४०।९

वदनमिदं न स ४५५।१५८
 वदनं प्रसादसदनं ७१।८६
 वदनशशिनः स्प ५२३।४
 वदनसौरमलोम ५४०।६६
 वदनाच्च बहिर्यो १०३।१२
 वदनेन निर्जितं ५०५।२८
 वदने विनिवेशिता ८६।१३७
 वदन्ती जारवृत्ता २९१।१
 वदन्तु कतिचिद्ध ५०।३८
 वदन्तु देव ताव २०४।११
 वद प्रादुर्भाव ३८०।९०
 वद वल्लभ सर्वत्र ३१३।२४
 वनानि दहतो व २४१।१२०
 वनान्ते खेलन्ती ३९१।९
 वनान्यमूनि न ६००।१५
 वनिताकरतामर ५६४।३५
 वनी मुनीनामट ५९०।१३
 वने खिलकलास २०१।५
 वने जने शत्रुज १३४।५६
 वने जाता वने २८८।२
 वनेऽपि सिंहा मृ ७३।१३५
 वने वसति को २८९।६
 वनेषु दोषाः प्रभ २७१।९०५
 वनेषु वनदेवता २०७।२७
 वन्दामहे महेशा ३०।६३
 वन्दे देवं जलाधि ६।३१
 वन्दे वन्दारुमन्दा २।१
 वपुः कुब्जीभूतं १०९।२६
 वपुःपरीणाहगुणे ३४३।५२
 वपुर्ननुपमं नाभे ४३०।३८५
 वपुर्विहितसिद्धा ७६।१७५
 वपुर्दलनसंभ्रमा २८।३८
 वपुर्विषमसंस्थानं ३७१।१२४
 वयं येभ्यो जाता ६१०।१७७
 वयःप्रकर्षादुपची ४२७।३१७
 वयं काका वयं ३६१।२०३
 वयमिह परिनुष्टा १०८।१७

१ भारवेः. २ केमेन्द्रस्य. ३ अमरकस्य. ४ अगवतो व्यासस्य. ५ माघस्य. ६ अबभूतेः.
 ७ सूक्तिसहस्रात्. ८ अर्गटस्य. ९ अल्लटस्य. १० अर्जुनस्य. ११ कुमारदासस्य.

वयं बाल्ये बालां ५७५।३२
वयसि गते कः २७१।८९६
वयसी शिशुतात ४२८।३५७
वयस्याः क्रोष्टारः ५८८।३०
वयो नव्यं स्वान्तं ५३५।१
वयोऽभिमानादप ३६४।२१
वैयोऽद्वास्तपोऽद्वा ५४।२
वरं वनं वरं भैक्ष्यं १४३।५
वरं वनं व्याघ्रगजे ९६।२६
वरं वरयते कन्या २५६।५४३
वरं विभवहीनेन १०१।१३
वरं शून्या शाला २७६।९८६
वरं सखे सत्पुरुषा २७०।८८५
वरं हालाहलं पी ९३।३
वरं कृतध्वस्तगुणा २५८।५९०
वरं गर्भखावो वर १३१।११
वरतरुविघटनपट ३३८।५
वरं तुङ्गाच्छृङ्गाशु २७६।९८१
वरं दरिद्रः भुति ६०।२९
वरं दारिद्र्यमन्या २३७।१८
वरमल्पबलं सारं २२१।६२
वरमश्रीकता लो ३८८।२०५
वरमसिधारा तरु ९४।१५
वरमसौ दिवसो ४५६।१२
वरमहिमुखे क्रोधा ११४।३४
वरमुन्नतलाहूला ३६४।११
वरमेको गुणी पु १३१।७
वरं पक्षच्छेदः स ३३९।११
वरं पर्वतदुर्गेषु आ ५९।५
वरं प्राणपरित्यागः २२७।२०९
वरं मौनं कार्यं २७६।९८५
वर्जनीयो मतिमता ८०।१८
वर्जयेदिन्द्रियजयी २३१।७३
वर्णनदयितः क ५९५।३३
वर्णप्रकाशं सति क ५३८।२५
वर्णयामि विमल १८८।१

वर्णं सितं समभि १४०।१४
वर्णाकारप्रतिध्वा २२८।२२५
वर्णैः कतिपरैरेव १२१।४
वर्धते न चिरं लो १३०।४
वर्धनं वाथ संमानं ८१।४०
वर्धितैः सेवितैः कि ३८४।१४५
वर्धन्ति स्तनयित्वा ४६६।७४
वर्षानिलरजोघर्म २२३।१०६
वर्षासु का भवति ३१८।८८
वर्षासु जाता नव ५५४।१६
वर्षासु भीतमवशा २०१।१४
वलिभिर्मुखमाक्रा १०८।४
वल्गात्कुचं व्याकुल ५१९।८
वल्गात्कुचानि वल ४६९।११
वल्गोत्सङ्गसङ्गेन ४४१।४
वल्लीनां कति न ३८८।१९९
वश्यमावेन मुमनाः ५७१।१०
वसति कुत्र सरोरु ३१६।६५
वसन्तनीलोत्पलस ४१६।१०५
वसन्तप्रारम्भे चि ५४४।१४०
वसन्तमासाद्य वने ३१७।८०
वसन्तमासाद्य वने ३१७।८२
वसन्तविशेषमपार ५५४।१७
वैसन्यरण्येषु चर २७०।८८३
वैमुधान्तनिःसृतमि ४८४।५०
वसुमतीपतिना नु ४४।१०
वस्तुनि चिराभिल २६६।७८५
वस्त्र गां च बहुक्षी २५८।५७९
वस्त्रहीनस्त्वलंकारो २५०।३८४
वहति भुवनध्रेणी ७६।१७६
वहति विषधरान्पटी ८६।१३८
वहत्यस्या दृष्टिर्विक ४३५।४५
वहद्बहलमारुतप्रसर ५४७।४२
वहन्ति शोकशङ्कुं ६८।१२
वहन्ती सिन्दूरं प्रश ४१३।३९
वहसि बलिभुजां कु ३८१।१०७

वैहेदमित्रं स्कन्धेन २४०।८९
वहिव्ज्वालेव गृहिणी २४८।३०५
वह्निस्तस्य जलाय १२०।११
वह्नेः शक्तिर्जलय ५६६।१३
वाक्चक्षुः श्रोत्र ९०।१४
वाङ्मयीविव संपृक्तौ २८४।२०
वागुच्चारोत्सवं मा १४५।६
वाग्वादमर्थसंबन्ध २६०।६४०
वाङ्माधुर्योन्नान्य १२१।११
वाचः पल्लवयत्युमा ५६।६९
वाचयति नान्य ५९४।२६
वाचो वाग्मिनि ५०३।१९
वाच्यं तस्मै सह ४६२।६
वाजिवारणलोहा २५४।४७४
वाजी चारुगतिः २२३।११०
वाञ्छा सज्जन स ७८।२०४
वाञ्छैव सूचयति २७४।९५१
वाणिज्येन गतः ५७८।८२
वाणि त्वत्पदपद्म ४७।४७
वाणी दरिद्रस्य ९५।१०
वाणी ममैव सर ४६।३१
वाणी रसवती य १४४।३
वातं स्यावरयन्त्रमः १८८।१०
वाताकीर्णविशीर्ण ५५३।१२८
वाताच्छीतिररि २९६।५६
वातान्दोलितपङ्क ३५०।२७
वाता वान्तु कद ५५९।१०७
वाताहारतया ज ८९।१७९
वातैर्विधूनय विभी ३३५।४६
वातोद्भूतमुखी प्र ४८१।१९
वातोन्नासितकल्लो ३४०।५
वादानाशानुयुक्तो १७०।२९४
वानारप्रसवैर्निकु २१६।३
वाँन्ति कङ्कारसुभ ५६२।५६
वाँन्ति रात्रौ रति ५६२।५५
वापी कापि कदा ३९५।५६

१ हम्मीरनरेन्द्रस्य. २ चाणक्यस्य. ३ भानुपण्डितस्य. ४ भर्तृहरेः. ५ क्षेमेन्द्रस्य. ६ माघस्य.
७ माधवमागधस्य. ८ उमापतिधरस्य. ९ मुक्तापीडस्य. १० श्रीव्यासमुनेः. ११ राजशेखरस्य.
१२ कालिदासस्य. १३ रुद्रस्य. १४ बाणभट्टस्य. १५ विद्यापतेः. १६ भल्लटस्य. १७ वास्मीकमुनेः.

वापी कापि स्फु ४३५।५०
 वापीतोयं तटदृह ४७७।९
 वापी पातालमूलं २११।७७
 वापी स्वल्पजला ३५८।१६५
 वाप्यां स्नाति विच ५७९।११
 वाप्यो भवन्ति वि २६७।८०३
 वामस्कन्धनिषण्ण ३२८।२९
 वामांसस्थलचुम्बि ३८।१६०
 वामाङ्गीकृतवामा ५।२
 वायुमित्रसुतबन्धु २९७।५९
 वायुरेव महाभूतं ३३८।१
 वायुर्वाति यदङ्गसं १२।१०१
 वारंवारं तिरयति ४४८।६२
 वारंवारं धुतकुसु ५२९।२६
 वारंवारमुदभ्रूलो ५३७।१
 वारणार्थपदगद्गदवा ५१६।१३
 वारणेन्द्रो भवेत्की ३१२।१५
 वारस्त्रीव वनस्थली ५४२।९५
 वारिजेनेव सरसी २६१।६६१
 वार्ता च कौतुकक २७४।९५४
 वार्यन्तां मन्दमन्दं ४५८।४१
 वालीयुतश्रवणपा १९।५१
 वाश्वरेड्वजजघ ३०२।९६
 वासः काश्चनप ३६१।१९६
 वासः शुभ्रसृनुर्वस २८१।१०४७
 वासः शैलशिला ३७८।५६
 वासनावासुदेवस्य २९५।४०
 वासरगम्यमनुरोर ७१।७७
 वासश्चर्म विभूषणं ९८।४८
 वाससां शिथिलता ५११।५७
 वासस्तदेव वपुषो ४५९।८
 वासांसि ब्रजचा २७९।१०३०
 वासोऽर्थं दययैव २९८।१२
 वासो वल्कलमा १०५।४३
 वासो विधय स्त ५२८।८
 वाहव्यूहधुरक्षतां १७४।३८

वाहितं चाश्ववाणि २५८।५९५
 विकचकचकलापः ४१२।२४
 विकचकमलगन्धै ५२८।१४
 विकटाटव्यामटनं १३३।३७
 विकसति नयना २९८।७८
 विकसति सहका ५४१।८७
 विकसति सूर्ये वि ५६३।१०
 विकसदमरनारीने १९।१
 विकसन्नेत्रनीला ४३३।६
 विकसितकुसुमाध ५४१।७७
 विकसितमुखीं रा ५२३।१२
 विकसितसंकुचित ५२३।३
 विकसितसहकार ५३७।३
 विकिरति मुहुः ४७२।३
 विकिर धवलदीर्घा ४९४।३५
 विकीर्णहरिचन्दन ५९७।२
 विकृतिं नैव गच्छ ६८।१६
 विकृन्ततीव मर्मा ५९०।८
 विक्रीतं निजमात्मा २६२।६९४
 विगंततिमिरपङ्क ५२५।२९
 विगतरागगुणोऽपि ५५५।४५
 विगतशस्यजिघत्स ५६१।३७
 विगाटमात्रे रमणी ५५०।७६
 विगुणोऽपि काव्य ४९।२०
 विगृहीतः पदाक्रा ७०।४९
 विघ्नध्वान्तनिवार ३।२४
 विघ्नेशः सर्वविघ्ना ३।२८
 विघ्नेशो वः स पा३।२७
 विचरन्ति विलासि २०१।२
 विच्छिन्ना रथचक्र २१५।५
 विज्ञेनमिति बलाद ५४३।११५
 विजिगीषुरिर्मित्रं २३२।३४२
 विजितात्मभवद्वेषि २९३।११
 विजेतव्या लङ्का च ७७।१९६
 विजेतुं प्रयतेतारान् २२८।२३०
 विज्ञैः स्निग्धैरुपकृत १४३।१६

वितैतपृथुवरत्रातुल्य ५३१।१३
 वितैरिति गुरुः प्राज्ञे ६१।४२
 वितरति यावद्वाता २६६।७९२
 वितरय कुचयोस्त्व ४९४।३३
 वितर वारिद वारि ३३४।३३
 वित्तं परिमितमधि २६४।७४१
 वित्तेन किं वितर २७४।९४७
 विदग्धे सुमुखे र २८४।२३
 विदधतु धरणीशा १५८।१५०
 विदेलितसकला १५४।७८
 विदुरेधदपायमा ६०।३१
 विदुषां वदनाद्वाच ५८।१३
 विदुरे केयूरे कुरु ५८६।९१
 विद्वैवज्ञं ग्रामं विबु २७६।९८२
 विद्वान् मृगी व्या ३७०।१०१
 विद्वि श्रीहृदयं स २८६।५६
 विद्यया विनयावा २५७।५५१
 विद्यया विमलया ८६।१४२
 विद्यया शस्यते ६०।१६
 विद्यया सह मर्त २४६।२६७
 विद्ययैव समं का २५९।६१२
 विद्यार्ताथिं जगति २७७।१००१
 विद्या नाधिगता ६१३।२२५
 विद्या नाम नरस्य ४४।१४
 विद्या नाम नरस्य ४४।१५
 विद्याभ्यासो वि २३९।८६
 विद्यामित्रं प्रवासे २४७।२८७
 विद्यायां दुर्मदो २८३।८
 विद्यारत्नं सरस १७४।४५
 विद्यावतः कुलीन १०३।२
 विद्यावतां महच्छा २२९।२४८
 विद्यावन्तो विनी १७०।२८६
 विद्याविधिविहीने ५९।१०
 विद्याविनयोपेता ५८।१७
 विद्या विवादाय ८७।१५१
 विद्याविहीना बह १३१।१२

१ क्षेमेन्द्रस्य. २ सार्वभौमस्य. ३ माघस्य. ४ बिह्वणस्य. ५ भारवेः. ६ पुण्यस्य.
 ७ माघकवेः. ८ अभिरामपशुपतेः. ९ जयदेवस्य. १० इन्द्रकवेः. ११ हनूमतः. १२ दण्डिनः.
 १३ कालिदासस्य.

विद्या शब्दं च ४४।७
विगुञ्जककरालके २८।४४
विये ह्यतरासि ६२।५२
वियोतन्ते कति ३३।८
विद्राणे रणचत्वरा १६।२३६
विद्राणे रुद्रवृन्दे १९।४८
विद्वत्कवयः कवयः ४९।२१
विद्वत्ता वसुधातलो १४।७।१
विद्वत्त्वं च नृपत्वं ५८।७
विद्वद्रोष्ठीगरिष्ठप १७।३९
विद्वद्दृन्दगुणानुरूप १७८।९३
विद्वन्मानसहंस वै १६०।१८
विद्वांसः कवयो १५०।२
विद्वानेव विजाना ५७।५
विद्वान्संसदि पा २८०।१०३७
विधानुर्द्धे कन्ये ९७।३२
विधाय मूर्धानम ४३।१३९३
विधाय वैरं सामर्थे २३२।३५२
विधायपूर्वपूर्णन्दु ४१९।१६४
विधायालीकविश्र ५६७।४
विधिः किमस्या ४१२।१८
विधिना मन्त्रयु २३०।२८९
विधिरनंशमभेद्य ४५३।१३१
विधिरेव विशेषग ३६१।२०८
विधत्केशः परि ५५०।७८
विधृताः प्रियस्य ५१६।६
विधे पिधेहि शी २८३।१२
विधोर्विधिविम्बश ४२०।१८६
विधो विरुद्धे न १३४।६०
विध्वस्तपरगुणानां ८४।१०१
विध्वस्ता मृगपक्षि ३४९।७
विनयं राजपुत्रेभ्यः २४६।२७४
विनयति सुदृशो ५४३।१२१
विना कार्येण ये १४१।२
विना खदिरसारे ३८५।१६४
विना गोरसं को २७३।१३६

विना परीक्षां नो ७०।६१
विनापि तातेन ५९५।३७
विनाप्यर्थैर्वीरः १११।३
विना मयं विना ५९४।३
विनायकपतेः शत्रु २९४।३४
विना यमेनो नय ३२४।१६
विनायौवनमार्गेण २९४।३३
विना सायं कोऽ ४२१।१९९
विनिर्गतं मानदमात्म ५९६।३
विनिश्चेतुं शक्यो न ५०७।६२
विनिर्वाग्मोवाहं बहल ४३५।४२
विन्ध्यगमन्दरसुमेरुम् ३३९।३
विन्ध्याद्रिः करिसाध १७६।६३
विपक्षः श्रीकण्ठो ७८।१९९
विपक्षचित्तोन्मथना ५५०।७९
विपक्षमखिलीकृत्य २३३।३६१
विपत्तौ किं विषादे १३२।१४
विपत्प्रशान्त्यै सेव्य ५९९।४
विपत्तिस्त्र्यं बन्धुं ४५०।८५
विपदि धैर्यमथाभ्यु ७४।१४९
विपदेभिर्भवन्त्य २३४।३९२
विपद्यमानता सिद्धा ३०५।३९
विपक्षं पद्मिन्या मृत ३७५।१६
विपन्नलेखा निरल ५५०।८३
विपरीतमविपरीतं ५१९।३
विपश्चितामपश्चिमे ५४।४०
विपाकदारुणो राज्ञां २३१।३०९
विपाण्डुभिर्म्लान्तया ५६०।२०
विपिने क जटानिष ५९०।१७
विपुलकमपि यौवनो ५४३।१२३
विपुलतरनितम्बाम्मो ५२४।२३
विपुलपुलकपालिः ४६४।४७
विपुलहृदयाभियोग्ये ५६१।३
विपुलहृदयैर्धन्यैः कै ११४।३३
विपुलेन सागश्शय ५९३।१७
विप्रार्थेषु धनक्षीणं २४८।३२२

विप्रियमप्याकर्ण्य ब्रू ७२।११३
विप्रेभ्यः साधुदानं ३९४।४८
विबुधाबलिसंपूर्णा १५०।५
विभज्य मेरुर्न यद १५७।१२९
विभिन्नपर्यन्तगमीन ५५०।७५
विभ्रमैर्विश्वहृद्यैस्त्वं ५०५।७
विभ्रम्य काननमसौ ३८९।२२९
विमुञ्चति पदे प २०२।२६
विमुञ्चति बुधो जनः ४०२।४९
विमुञ्चत्याप्राणांश्चि ४६५।६०
वियति विलोलति ५१९।५
वियत्युच्छा तुच्छो २५।६
वियदलिमलिनाम्बु ४९७।८
वियुक्ता वासन्ती ३८२।१२१
वियोगबाष्पाश्रित ४१७।१२७
वियोगवह्निकुण्डेऽ ४५९।१
विरचिता मधुनो ५३९।४२
विरमत घनाः ५५९।१०४
विरमत विरमत ४५६।५
विरमति कथनं ५८३।४३
विरमति महाकल्पे २२।२०
विरमतिमिर सा ३३१।२२
विरम नाथ विमु ५१५।७
विरम रत्न मुधा ३४३।५४
विरम विरसाया १११।१४
विरलविरलीभूता ५२६।४१
विरला जानन्ति २६५।७६१
विरलातपच्छवि ४७४।३२
विरहविदितमन्ता ५८५।८२
विरहनिषमः का ४६६।६४
विरहे तव तन्व ४६२।३
विराजतेऽस्यास्ति ४१३।४९
विराजराजपुत्रारे २९३।१४
विराटनगरे राज ३०३।९
विराममेवानलया ४९३।१४
विरोधिवचसो १२२।१

१ नैषधकर्तुः. २ बाणभट्टस्य. ३ माघस्य. ४ श्रीहर्षदेवस्य. ५ भारवेः. ६ सुबन्धोः.
७ जषदेवस्य. ८ सुन्दरकवेः. ९ भर्तृहरेः. १० नागपैयस्य. ११ कालिदासस्य. १२ बल्लालसेनस्य.
१३ रुद्रस्य. १४ भोजराजकविवर्गस्य.

विलपति तथा ३३६।५६
 विलसयाननं त ४१९।१६२
 विलसितमनुकुर्व ५४३।११०
 १ विलसमसणोहस ३२८।४१
 विलासिनीं काञ्च २९७।६६
 विलासिभिरिवो ५४१।९१
 विलिखति सदस ६७।३
 विलिख्य सत्याकु ३३।१०४
 विलीयेन्दुः साक्षा ४४९।८०
 २ विलुलितकमलौ ५२९।२०
 विलुलितमतिपूरेषां ४५९।१११
 विलुलितालकसंह ५४०।५९
 विलोकयन्तीभिर ४०४।८
 विलोकितास्या मु ४१९।१५९
 विलोक्य धूलीपट १९६।४०
 विलोक्य बालामु २८४।३०
 विलोक्य संगमेरा ४७३।४
 ३ विलोचनं दक्षिण १९२।३४
 विवर्णवचनैर्भृत्युर्ग २६२।७०५
 विवस्वतानायिषते ४७९।२१
 विवादप्रारम्भः प्र ११७।४४
 विवादशीलां स्वय २७२।९२१
 विवादो धनसंघ २३८।५२
 विवाहकाले ऋतु २६९।८४६
 विवाहे पुरंधीजनै ३०९।२७
 ४ विविक्षवर्णाभरणा १२१।१३
 ५ विविनक्ति न बुद्धि ६०।३०
 विवृण्वती पुरस्तै ८२।६५
 विवेकः किं सोऽपि ६१५।२५२
 विवेकः सह संय ६९।३७
 विवेक एव व्यस ६१४।२३५
 विवेकव्याकोशे १०९।३१
 विशदप्रभापरिगत ४८४।५१
 विशन्तीनां क्रांतु ५४८।४३
 विशाखान्ता ग २४३।१९०
 विशांपते विस्तर १५५।९६
 विशालं शाल्पल्या ३८४।१५१

विशालाक्षीकटा ४१६।१००
 विशालाक्ष्याः क ४४५।८
 विशिखव्यालयोर ८०।३
 विशीर्णः प्रारम्भो ६१४।२४८
 विशोघयेन्महीपा २२५।१५३
 १ विश्रमार्थमुपगूढ ५२०।१४
 विश्रम्य विश्रम्य ४४२।१६
 २ विश्रान्तो दिवस ४६०।२४
 विश्लेषाकुलचक्रवा ४७५।६१
 विश्वं चाधुषमस्त ४८०।३७
 विश्वभराप्रलम्बघ्नवीहि ३११।४
 ३ विश्वस्य हेतुर्मरैर्बहुः ३२४।१७
 विश्वाभिरामगुणगौर ७५।१६२
 विश्वामित्रपराशरप्रभृ ४०३।५७
 विश्वासः संपदां मूलं २३१।३०५
 विश्वासप्रतिपन्नानां २५७।५६१
 विश्वासो भवता य २११।७१
 विश्वास्य मधुरवचनैः ३९२।१३
 विश्वेशो वः स पाया १।७
 विश्वेश्वरस्तु सुधिया २७५।९६५
 विश्वोपजीव्येन पिब ३५८।१५४
 ४ विषक्तिणि प्रतिपदमा १९३।१२
 विषेक्षिभिर्भृशमितरे १९३।२
 विषं चङ्क्रमणं रात्रौ २५२।४२२
 ५ विषतां निषेवितमप ४६४।३२
 विषदिग्धस्य भक्त २२७।२१०
 ६ विषघरतोऽप्यतिवि ८३।८८
 विषभारसहस्रेण ग ३७४।१५७
 विषमस्थस्वादुफलप्र २६५।७७७
 ७ विषमा मलिनात्मा ८०।४
 ८ विषमोऽपि विगाह्य २३४।३८५
 विषं मुहूर्ध्व महारा २९२।३
 विषयविधुरा दृष्टिः ४४४।४८
 ९ विषस्य विषयाणां २४५।२३१
 विषहीनो यथा नागो २२१।६५
 विषादप्यमृतं प्राण्य २४०।९६
 विषादी भक्ष्यमथा ३०६।४८

विष्णोः का वल्लभा ३१३।३०
 विष्णोश्चागमनं निश ७।४३
 विष्वक्तपोदनकुमार २१७।१
 विष्वद्रीचीविक्षिपन्तै १९७।६८
 १ विस्मजन्त्यविकत्यनः ७३।१२४
 विस्मज सुन्दरि संगम ४९४।१९
 विस्तारिणा मुहुस्त ४३०।३७३
 विस्तारी स्तनभार ४१०।५८
 विस्तीर्णो दीर्घशाखा ३८४।१४८
 विस्फार्य व्योमगङ्गाब १७२।१५
 विस्मयः सर्वथा हेयः २४०।९५
 विस्मयघातदोषः २६६।७८६
 विहगपतिः कं ह ३१६।६१
 विहंगा वाहनं येषां २९४।२८
 विहगैर्गतं ३४६।५
 २ विहस्य पाणौ वि ५५०।९१
 विहाय पीयूषसं ३३।१०३
 विहाय पौरुषं ११८।५
 ३ विहाय वाञ्छामु ५६०।२१
 विहायसि विहा ५१९।१६
 ४ विहारभूमेरभिधौ ५६१।२३
 विहितधनालंका ५४।४९
 ५ विहिताञ्जलिर्जन ४७७।२
 वीक्षितानि तव ९०।२१
 वीक्षितुं न क्षमा ५७७।६९
 वीक्ष्यते पलितश्रे १४०।६
 ६ वीक्ष्य रत्नचपके ५११।५१
 वीणाप्येकगुणे ३९८।१००
 वीणामङ्गे कथम ४४३।३८
 वीणावंशाश्रया १२४।५
 वीणेश्व श्रोत्रहान १०२।२४
 वीथीषु वीथीषु ४८३।१४
 वीरक्षीरसमुद्रसा १६९।२७६
 वीर त्वं कार्मुकं १७१।२
 वीर त्वक्षिपुरम २०१।६
 वीर त्वद्वैरिदारा २०३।४५
 वीरमत्यहुतं लो ३०६।४६

१ विज्जकायाः. २ भाषस्य. ३ कालिदासस्य. ४ भारवेः. ५ रुद्रतीपण्डितस्य. ६ शार्ङ्ग-
 धरस्य. ७ सुबन्धोः. ८ हरिगणस्य. ९ चन्द्रगोपिनः.

वीर श्रीकुसुमेन्द्र १७२।१८
वीरसिंहारिनारी १८६।१८७
वीराणां रुण्डतुण्ड २००।१२२
वीराणां विषमैर्घी १९४।९
वीराणां शस्त्रभि १९५।१२
वीरायितेषु मृग ५१९।१४
वीरे सरुषि रिपू ३०८।८
वीरोऽसी किमु ५८९।३७
वीर्योत्साहश्लाघि १९७।६२
वृक्षं क्षीणफलं २७८।१०१३
वृक्षमूलेऽपि दधि ५७१।७
वृक्षस्याग्रे फलं २९०।२३
वृक्षाप्रवासी न २९१।३४
वृक्षाप्रवासी न च २९०।३३
वृक्षान्दोलनमद्य ३७३।१५२
वृत्तं युद्धे शूरा १९८।९०
वृत्तानुपूर्वे च न ४३१।४०१
वृत्ताभिर्यां हता ११।९०
वृत्तिष्वेदविधौ द्वि २३६।४२१
वृत्त्यर्थं नातिचेष्टे २५३।४६०
वृथा कथं नृत्यसि ३५८।१५६
वृथा गाथाश्लोके ४६२।५
वृथा धूलीधाराः ५२९।२५
वृथा वृष्टिः समुद्रे २३७।२६
वृथैव संकल्पशतै ४५३।१२६
वृद्धत्वानलदग्धस्य १३९।५
वृद्धस्य वचनं प्रा २४७।२९७
वृद्धाङ्गनेव विज ५६१।४१
वृद्धिर्यस्य तरोर्म ३७६।२४
वृद्धिद्वासी कुमुद ६७।५
वृद्धोऽन्धः पतिरे ९७।३६
वृन्तैः क्षुद्रप्रवाल २१६।६
वृन्दारका यस्य २१।१४
वृन्दारण्ये चरन्ति ३८।१६७
वृन्दारण्ये तपनत ३४।११६
वृन्देन तारावलि ५२२।३
वृष्टिव्याकुलगोकु ३७।५३

वेगज्वलद्विदपिपु ३५९।१७०
वेणीं ते प्रसमी ५०९।७९
वेणीबन्धकपर्दिनी १८।४१
वेणीबन्धमहीनं ४३३।१२
वेणी विहम्बयति ४३४।३१
वेणीवेल्लणमङ्गणं ४३५।५३
वेणी श्यामा भुजं ४११।७
वेतण्डगण्डकण्डू ३६४।८
वेत्ता कोकिल ए ३८१।१००
वेत्तत्त्वचा तुल्यरु ३५२।६५
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो २१९।१८
वेदव्यासः स नवद १४६।१७
वेदस्याध्ययनं कृतं ६०६।१०८
वेदानुद्धरते जगन्नि २५।१
वेदान्तेषु यमाहुरेक ७।४०
वेदा येन समुद्भूता २५।४
वेधा द्वेधा भ्रमं च २५७।५५२
वेधा वेदनयाश्लिष्टो १५२।२१
वेपथुर्मलिनं वक्त्रं दी १०३।१
वेपन्ते कपयो भृशं ५६४।२८
वेलामुलङ्घय हेलाद १७२।१६
वेल्लयक्षति राजहंस १९१।१६
वेद्यानामिव विद्या ५८।१२
वेद्यासौ मदनज्वार ५७९।१
वैकल्यं धरणीपात १४८।१
वैकुण्ठाभप्रकामः १८६।१८९
वैगुण्येऽपि हि मह ७१।८३
वैदेहीं समवाप्य दा २८६।५३
वैद्यं पानरतं नटं २७८।१०१२
वैद्यराज नमस्तुभ्यं ६६।२
वैद्यराज नमस्तुभ्यं ६६।१
वैद्यस्तर्कविहीनो २६३।७२६
वैद्यानामातुरः श्रेया २५५।४९९
वैद्या वदन्ति कफ २७४।९५७
वैभवभाजां दूषणम् ९४।९
वैभातिको मरुदनुक्र ५२८।१२
वैमुख्यं मृगलाञ्छ ३९०।२३९

वैयाकरणकिराताद ६३।१
वैराग्यभक्तिरचनाव ५९५।४०
वैयचलन्विशङ्कटक १९३।४१
व्यजनं व्यजनं जलं ४६३।२६
व्यजनमरुतः श्वास ४४४।४७
व्यज्यमानकलङ्कस्य ३३०।४
व्यतनोदपास्य चर १९३।४०
व्यतिकरितदिगन्ताः ७६।१७४
व्यतिषजति पदार्था २७५।९७४
व्यतीतकल्पे शिशि ५३८।१७
व्यथयतितरामुपेतः २६३।७३२
व्यथयति कृथा मौनं ४९५।५०
व्यथितमपि भृशं ५५४।२४
व्यधत् धाता मु ४२०।१८२
व्यवसायाः पञ्चशि ३०४।२२
व्यसनं प्राप्य यो २५६।५३८
व्यसनानन्तरं सौ २६१।६७८
व्यसनिन इव वि ४७९।२६
व्यसने मित्रपरीक्षा २६६।७९३
व्यसनेष्वेव सर्वेषु २५६।५२१
व्यसरन्तु भूधरगु ४७९।१५
व्याकुलोऽपि विप २३९।८१
व्याकोशकोकनद ४३४।३९
व्यागुञ्जन्मधुकरपु २७५।१२
व्याघ्रः सेवति का १२१।१४
व्याघ्रीव तिष्ठति ६०१।३२
व्याजस्तुतिस्तव ३३५।४७
व्याजृम्भमाणवद २१७।२
व्याधितस्यार्थही १२७।१०
व्याधूतकैसरसटा २८।३७
व्याधूय यद्वसनम् ४५४।१५०
व्यानशे शशधरेण ४८४।३४
व्यापारान्तरमुत्स १४५।३
व्यासं लोकैर्दुःख १९८।७७
व्यामिश्रैकैकबाहु ५२२।३४
व्यामोहं तव मि ३०४।२३
व्यालं बालमृणा ६२।४८

व्यालोलः केशपा ५२२।३२
 व्यावल्गुचक्रमा ५६५।४१
 व्यावृत्तं खलु स ४९७।६६
 व्यासगिरां निर्या ५५।५७
 व्यासादीन्कृत्विपुं ६१।४४
 व्यास्यं नैकतया १६५।२२९
 व्योमनिशम्बा १०७।३
 व्योमपात्रमपि ४७८।१
 व्योमव्यालोलम् ५५२।१२६
 व्योमार्थं ज्वलि ३७१।१२१
 व्योमैकान्तविहा ६११।२०३
 व्योमस्तपिच्छ ४७६।७३
 व्योम्नि प्राङ्गणसी ४८०।३८
 व्योम्नि स वासं कुरुते ८४।९६
 व्रणगुरुप्रमाधरदुः ५३९।३८
 व्रणभृता सुतनोः ५६३।२०
 व्रजति विषयमक्षणा ५२५।२८
 व्रजत्यधः प्रयात्यु २३९।६२
 व्रजत्यपरवारिधि ५२६।४२
 व्रजन्ति ते मूढधि २३४।३९८
 व्रजन्ति पद्मानि ३०९।२१
 व्रततिविततिभि ५४२।१०९
 व्रीह्यायोगान्नतवद ४४८।६१
 व्रीहवेलेरुद्धं सा ४०१।२२
 श्वत्तत्त्वविबोधव ४५८।३५
 शक्तिः सर्वातिरि १८४।१६३
 शक्तिर्निर्विशिजये २१२।८०
 शक्तिं प्रमापयति १५७।१३७
 शक्तिरहितोऽपि २६३।७२७
 शक्तिवैकल्यनम्र ११३।९
 शक्तेनापि सता २७९।१०२६
 शक्यं यन्न विशेषे १।६
 शक्यते येन केना ३५८।१४९
 शक्यो वारयितुं ६२।४९
 शक्रादरक्षि यदि ३३९।१०
 शक्रोद्याननिवासि १४५।२

शङ्कयान्ययुवतौ ५१०।३८
 शंकरं पतितं दृष्ट्वा २९३।१२
 शंकरशिरसि नि ३३०।११
 शंकारार्धतनुबद्ध ४८३।२३
 शङ्काभिः सर्वमा २५२।४३९
 शङ्काशृङ्गलितेन ५१४।८
 शङ्किताय कृतवा ५८०।१३
 शङ्कुव्याकीर्णरङ्कु २१७।७
 शङ्के तच्चित्तमङ्कश ४२४।२५६
 शङ्काः सन्ति स ३४५।८२
 शतं दद्यान्न विव ८१।४२
 शतपदी सतिपाद ३९७।८९
 शतमन्युं दण्डध १४०।११
 शतमेकोऽपि संधत्ते २२१।६६
 शतेषु जायते शूरः स १००।१
 शत्रुक्षत्रकलत्रनेत्र २१०।५६
 शत्रुर्दहति संयोगे वि २४०।११०
 शत्रुवाक्यामृतं श्रुत्वा २४२।१६२
 शत्रूणां यमदण्डतां १६७।२५९
 शत्रोः प्राणानिलाः प २८।३५
 शत्रोरत्यन्तमित्रं य २३२।३३२
 शत्रोरपि गुणा वाच्या २४९।३४०
 शनिरशनश्च तमुच्चं १५४।७३
 शनैः पन्थाः शनैः २४१।१२६
 शनैः शनैश्च भोक्तव्यं २५६।५२८
 शनैः शनैश्च यो रा २३०।२८८
 शनैर्वियां शनैरर्था २४४।२०४
 शपथैः संधितस्यापि २३१।३१३
 शबरकुमारिलगुरवो ६५।३
 शब्दः प्रभूत इति ३०९।२९
 शब्दवद्भिरलंकाररूपे ४२२।२२५
 शब्दशक्त्यैव कुर्वाणा ४५।९
 शब्दशास्त्रमनधीत्य ६३।८
 शब्दार्थयोः समो गु ५३।२५
 शमयति गजानन्या ११३।२२
 शमयति जलधरथा ५५४।१४

शमिततापमपोदमही ५५५।३९
 शमितनिखिलदीपे ५२३।१
 शमीगर्भस्य यो गर्भ २९४।२६
 शम्बरस्य च या मा ५६८।१८
 शम्बरारिरमृतं विष ४९०।१४६
 शंभुः श्वेतार्कपुष्पेण २४५।२३९
 शंभुर्मानससंविधौ २०५।१९
 शंभुस्वयंभुहरयो ह ३९९।१२
 शम्याकस्य रजः प्र १७।३३
 शयनास्योत्तानं हृदि ५२१।२०
 शय्या पुष्पमयी परा ४४४।५३
 शय्या वल्लं चन्दनं १४१।२
 शय्या शाद्वलमासनं ६०५।९१
 शरजालाश्वितमुखः २२०।३९
 शरणं करवाणि ४।७
 शरणं किं प्रपन्नानि १०२।२२
 शरणागतरक्षार्थं २५७।५५८
 शरत्कालसमुल्लासि ४१९।१६५
 शरदम्बुधरच्छाया ६०९।१६४
 शरदि न वर्धति ग ७२।९७
 शरदिन्दुकुन्दधव ३०४।२५
 शरदि समग्रनिशा २६३।७३३
 शरासने सायकमा १८०।११८
 शरीरं क्षामं स्या ४५०।८३
 शरीरनिरपेक्षस्य २४९।३५१
 शरीरस्य गुणानां ११६।९
 शर्वाणीपाणिताले १४।१३१
 शशपदमणिमालं ५३३।१२
 शशभृन्नवपल्लवे ४४२।१४
 शशाङ्के संनद्धे भ ४७८।४
 शशिनि खलु क १३५।८५
 शशिनीव हिमा १३९।३
 शशिमुखि तव ४९३।१७
 शशी दिवसधूसरौ २७७।९९३
 शशी हर्तुं लोभा ४१८।१३४
 शश्वद्वाणद्वितीयेन ५२।८

१ जयदेवस्य. २ श्रीदेवदासदेवानाम्. ३ कालिदासस्य. ४ माघस्य. ५ भारवेः. ६ ने-
 त्रिभागवतशस्त्रिनः. ७ कविरत्नस्य. ८ भल्लटस्य. ९ शकटुद्धेः. १० शार्ङ्गधरस्य. ११ श्री-
 हर्षस्य. १२ रैरूपकस्य.

शश्वत्सर्गमलिनः ३८२।११२
 शश्वत् न खलु क २९४।२९
 शश्वत्भिन्नेभकुम्भे १९४।८
 शश्वत्शक्तिधैव ५८९।४२
 शश्वत्भिन्नेभदेहो २२१।५२
 शश्वत्कृतस्तवरः ५८८।२६
 शश्वत्जीवति शा १४७।२९
 शश्वत्हेतास्तु रिप २७४।९५२
 शाखाः कण्टकको ३८५।१६३
 शाखामृगस्य शा २५८।५८६
 शाखाशतचितवि ३७५।७
 शाखासंततिसंनि ३८६।१७६
 शाखोटकेश्वन्दन १२५।२६
 शाखोट शाल्मलि ३८६।१७०
 शाख्येन धर्मे कप २६७।८१९
 शान्ता धर्मकणाः ३८३।१३२
 शान्तिकन्यालस ६००।१६
 शान्ते मन्मथसंग ५२१।२४
 शान्तेर्मातुर्विवेका ११०।३८
 शारतां गर्मतया ४८४।४५
 शारदा शारदा ४।५
 शार्ङ्गब्रह्मकमण्ड १२।१०२
 शासति त्वयि हे १५३।५६
 शाश्वत् सुनिश्चल २७४।९६२
 शाश्वतः कपटानु २२०।३२
 शास्त्रज्ञोऽपि प्रक ५७०।७३
 शास्त्राण्यधीत्या ५८।२०
 शास्त्रेषु निष्ठा स २६८।८३३
 शास्त्रोपस्कृतशब्द ५९।२६
 शिक्षितापि सखि ५९५।३८
 शिखरिणि क नु ५०६।४३
 शिखिनि कूजति ५५८।८४
 शितैर्बाणैरेके मृ २००।११५
 शिथिलयति सरा ५२५।३४
 शिरः शार्व स्वर्गा ६१।४१
 शिरश्छायां कृष्णः ३४।११७

शिरसा धार्यमाणो १४१।१
 शिरसा विधृता २२२।८८
 शिरसि देवनदी २९८।७५
 शिरसि धृतसुरा १६।११
 शिरसि निहितो ८४।९५
 शिरसि शिरसिजं ५७४।२५
 शिरांसि वरयोधा १९५।१३
 शिरीषकोषादपि ४२२।२२०
 शिरोरुहैरलिकुल १९३।७
 शिरोवेष्टनव्याज १८७।५
 शिलाघनैर्नाकस ५५०।७७
 शिला बाला जा ७७।१९१
 शिलापितपदद्वन्द्वा २९२।७
 शिलासम्यग्धातो ४१६।१११
 शिलीमुखैस्त्वया ३०५।३३
 शिलीमुखोत्कृत्त १९५।३२
 शिल्पं दर्शयितुं ५८६।९६
 शिवभालानलो ४९०।१४१
 शिवयोःसुधाह २।१२
 शिव शिव हि ३९९।११
 शिशिरकिरणका ५२५।२७
 शिशिरमासमपा ५६६।१०
 शिशिरसीकरवा ५५९।९९
 शिशुरपि निपुणो २७३।९४२
 शिशुर्वेत्ति पशुर्वे ४३।९
 शिशैरप्यविशेषज्ञ २२८।२३९
 शीकरासारसंवा ३०४।२६
 शीघ्रं भूमिगृहे गृ ४४४।५२
 शीतलादिव संत्र ५५३।५
 शीतवातातपकेशा २५४।४६९
 शीतांशुर्मुखमुत्प ४९६।६०
 शीतांशुर्विषसोदरः ४५२।११८
 शीतांशुस्फटिका ४८७।१०३
 शीतांशोरिव नूत ५६४।२९
 शीतातपादिकष्टा १४३।११
 शीतार्तिप्रसरस्तथा ५६५।५१

शीतेऽतीते वसन २७७।१००३
 शीतेनाध्युषितस्य ९८।४४
 शीधुपानविधुरासु ५११।४२
 शीधुपानविधुरेषु ५१२।६५
 शीर्णघ्राणाक्रिपाणी ४१।१६
 शीलं शातयति ९८।५१
 शीलं शौर्यमनाल २४६।२५३
 शीलभारवती का २४२।१६५
 शीलानि ते चन्द ५९०।१२
 शीलावलम्बनमह २७४।९५९
 शीलाविद्यामारुता ४९।२५
 शुक तव पठनं व्य ३६०।१८३
 शुकतुण्डच्छविस ४०।२
 शुकहरितयवानां ५६४।२४
 शुकीचक्षुस्वातच्छ ४२५।२९०
 शुक्तिद्वयपुटे भोज १७७।८२
 शुक्ले पक्षे शीतरश्मि २६७।८१६
 शुचां पात्रं धात्री ६१४।२४९
 शुचित्वं त्यागिता १२७।३
 शुचिभूमिगतं तो २४२।१४३
 शुचिरिति परितः ४७४।४६
 शुण्डी गोलुरयोर्वि २८६।५७
 शुद्धकांस्परचिता १२३।९
 शुद्धमाविलमवस्थि ४७९।१२
 शुद्धाः सङ्गं न क १९७।५९
 शुद्धान्ते सीधुपानो ११।९३
 शुनः पुच्छमिव ४४।८
 शुभं वाप्यशुभं क २६२।६८४
 शुभाननाः साम्बु ५५०।८५
 शुशुभिरे स्मितचा ५३९।४७
 शुश्रूषस्व गुरुन्कु ५७३।३७
 शुश्रूषस्व गुरुभि ५७५।४४
 शुश्रूषामनुवन्धती ५७३।४१
 शुष्कं मांसं स्त्रियो २५१।३९५
 शुष्केन्धने वह्निरु २७०।८७३
 शून्यं वासगृहं वि ५०४।२८

१ श्रीवैद्यभानुपण्डितस्य. २ नम्मैयस्य. ३ गार्ङ्गदेवस्य. ४ भारवेः. ५ माघस्य.
 ६ कालिदासस्य. ७ कुमारदासस्य. ८ बिह्वणस्य. ९ सर्वदासस्य. १० श्रीभोजदेवस्य.
 ११ नागमायाः.

शून्यं वैश्व चिरा ५७८।८४
 शून्यं कुञ्जहं नि ५८५।७४
 शून्यमपुत्रस्य पृ ९६।१६
 शून्यमाकीर्णतामे २५०।३७०
 शून्येऽपि च गुण ७०।७०
 शूरे त्यजामि वै ९०।३
 शूराश्च कृतविद्याश्च २४२।१६३
 शूराः केऽपि पुरः १०५।३७
 शूराः सन्ति सह ७९।२१६
 शूरोऽर्थशास्त्रनिपु २२०।३४
 शूरोऽसि कृतवि ३६४।१२
 शृगालशशशार्द ३५६।११९
 शृणु सखि कौतु ५९५।३४
 शृणु हृदय रहस्य ५७०।७२
 शृण्वन्पुरः परुषग ३३५।४१
 शेते शीतकरोऽम्बु ५३७।१
 शैल्यं नाम गुणस्त ३९२।१४
 शैलूषी तव कीर्ति २११।६८
 शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमा ८।६०
 शैलेयेषु शिलातले ३३६।५९
 शैले शैले न मा २४३।१८३
 शैवालश्रेणिशोभां १२।१०७
 शैशवात्मभृति यो ५९०।११
 शोकं मा कुरु कु १०७।४
 शोकस्थानसहसा २५२।४३१
 शोकेरातिभयत्रा १२८।१४
 शोकोत्पत्तिरशोक ४६७।७९
 शोणं वीक्ष्य मुखं ५८४।६३
 शोणी कोणौ स ४६०।१६
 शोभते विदुषां ६०।१७
 शोभन्ते विद्यया २४१।१३०
 शोषं गते सरसि ३३५।४०
 शौर्यं केसरिणा १६२।२०३
 श्यामं श्रीकुचकु २१।६
 श्यामं च वर्तुला २९०।२०
 श्यामलेनाङ्कितं ४१३।४४
 श्यामश्वेताङ्गाङ्गा २०।४

श्यामा मन्थरगा २४८।३१०
 श्यामा मिलिन्द ४११।९
 श्यामास्वहं चवि ४७०।२३
 श्यामौ तव स्तना ३०४।२१
 श्रद्धानः शुभां २५९।६१९
 श्रमणः श्रावकव ५९५।३५
 श्रमयति शरीरम् ३१५।७४
 श्रवणाञ्जलिपुटपेयं ५५।५६
 श्रावश्रावं त्वदीयं १६९।२८५
 श्रियः प्रदग्धे वि ४४।११
 श्रियो हसद्भिः क ५५०।८७
 श्रियो दोलालोला ६०७।१३३
 श्रियो वासाम्भोजे ३५४।९५
 श्रीकण्ठस्य कपर्द १३।११२
 श्रीकण्ठासक्तहस्तो १७०।२९२
 श्रीकरपिहितं चक्षुः २१।५
 श्रीकर्णं प्रौढतेजाः १७१।१०
 श्रीकृष्णः पूतनायाः १४८।६
 श्रीकृष्ण त्वत्प्रतापे १७२।१९
 श्रीधाम्नि दुग्धोद २१।१२
 श्रीनाथ नः श्रुतमि २८४।२७
 श्रीनाथस्तवनानुरू ५७।२२
 श्रीर्परिचयाब्जडा ९०।१३
 श्रीभोज साम्यं त १७७।८४
 श्रीमच्चन्दनवृक्ष स ३७८।५९
 श्रीमता कथय क ३९३।३०
 श्रीमद्रोपवधूस्वयं ३६।१४४
 श्रीमद्राजशिखामणे २०९।४६
 श्रीमद्वृषमणे गुणेन १८५।१७७
 श्रीमद्वीर महीमहे १६९।२७७
 श्रीमद्वीराधिवीर २०५।२६
 श्रीमद्वैकुण्ठकण्ठी १७५।५७
 श्रीमन्नायक राम १८२।१४२
 श्रीमाहेश्वरमौलिम् ३३२।४४
 श्रीराजीवाक्षवक्षः २३।३६
 श्रीराम त्यदनेक १८१।१३१
 श्रीरामायणभारत ५५।६४

श्रीरामैः शृगयां ग १८३।१४६
 श्रीलक्ष्मीनरसिंहसा १७४।४७
 श्रीवीर क्षितिपास १६८।२७३
 श्रीवीर त्वद्रिपूणां १७०।२९५
 श्रुतं कृतधियां स २६१।६६३
 श्रुतं दृष्टं स्पष्टं स्मृ ४०२।४६
 श्रुतिः शिथिलतां १४०।१५
 श्रुतिमपरे स्मृतिम् ३३।९९
 श्रुतिर्विभिन्ना स्मृ २६९।८५५
 श्रुतिलङ्घनमीहमान ४१५।९३
 श्रुतिसिद्धान्तशूरस्य १२२।७
 श्रुतिसुखभ्रमरस्वन ५३९।४५
 श्रुतिस्मृत्युक्तमाचा २३९।७८
 श्रुतेन बुद्धिर्व्यसनेन २७१।८९६
 श्रुते महाकवेः काव्ये ५८।१६
 श्रुत्यध्ययनसंपन्ना २१९।१७
 श्रुत्वा कुम्भसमुद्भवे ३९७।९७
 श्रुत्वा तन्व्या निशी ५५९।१०९
 श्रुत्वा धर्मं विजा २४५।२२५
 श्रुत्वा नामापि य ४५८।४२
 श्रुत्वा प्रदग्धं तन २८४।३५
 श्रुत्वा बालमृगी ५५८।९०
 श्रुत्वायान्तं बहिः ४९१।१
 श्रुत्वा षडाननजन १६।१३
 श्रुत्वा सागरबन्ध २८७।६१
 श्रुत्वा साङ्गामिकीं २२२।९३
 श्रूयतां कौतुकं ४१४।६९
 श्रेयः सदा दिशतु २१।१७
 श्रेयस्वी यत्र मान ११५।४५
 श्रेयान्विधोर्बहुला ३३१।२५
 श्रेयो नूनं व्रजति २७७।१००४
 श्रेणीबन्धस्यज ४०९।४३
 श्रेणीभार भराल ४४०।२६
 श्रोतन्मूकयति ब्रू १२३।१४
 श्रोत्रं श्रुतेनैव न १०६।१२
 श्रोत्रं हंसस्वनो २१६।७
 श्रोत्रपीयूषगण्डूषैः ४२२।२१३

१ भगवद्वाल्मीकिमुनेः. २ व्यासमुनेः. ३ कालिदासस्य. ४ नारायणभट्टस्य. ५ भारवेः.
 ६ रविशुसस्य. ७ दुर्गासेनस्य.

श्लाघ्यः स एको ७४।१३९
 श्लाघ्यं कार्पासफ ३८७।१८५
 श्लाघ्यं नीरसका ३९६।७१
 श्लाघ्या महतामु ११०।६
 श्लाघ्याशेषतनुं ३९।१७२
 श्लिष्टा सभङ्गा ४५।१०
 श्लिष्यतः प्रियव ४८४।४३
 श्लिष्यति पश्यति ४४१।९
 श्लेषे केचन शब्द ५३।२७
 श्लेष्माणारे वसति ४१७।१२०
 श्लेकस्तु श्लोकत ६९।३३
 श्लोकार्थस्वादका ५६।८
 श्वश्रू विना वृत्ति ९०।२४
 श्वश्रू स्वापयति ५८६।९२
 श्वश्रूः पद्मदलं द ५८६।८७
 श्वश्रूः पश्यति नै ५८०।४
 श्वश्रूः श्वशुरयोः ५७१।१३
 श्वसनचलितपल्ल ५४१।७९
 श्वासः किं त्वरि ४७२।१०
 श्वासा एव मृगी ४५०।९१
 श्वासान्मुञ्चति ४६६।७७
 श्वासास्ते सखि ४६१।३३
 षट्कर्णो भिद्यते २२८।२२७
 षट्कर्णो भिद्यते २२५।१५४
 षट्चक्रे क्रमभा ३९।१७७
 षट्पदः पुष्पमध्य २४६।२५८
 षड्दोषाः पुरुषे २५३।४४१
 संयोजयति विद्यै ४४।६
 संरम्भोद्विक्तनक्तं ४८९।१२०
 सलापितानामधु १०४।३७
 संवरणायवधूटी ५३३।५
 संवर्धितोऽपि भु ८७।१६०
 संविधातुमभिषे ४८४।४७
 संविष्टो ग्रामदेव्याः ५६७।२१
 संश्लिष्टा सानुरा ५२३।१४
 संसक्तानिव पातु ३५।१२६
 संसदि तदेव भू ४३।११

संसारकटुवृक्षस्य ४३।४
 संसार तव निः १२८।१
 संसाररात्रिदुःख ६०८।१४८
 संसारविषवृक्षस्य १२८।२
 संसारेऽस्मिन्नसा ४०३।६१
 संसारेऽस्मिन्नसा ४०३।६०
 संसेवितभृगुतुङ्गं ५।७
 संस्थितस्य गुणो २६१।६७१
 संहतिः श्रेयसी ११९।१
 स एकस्त्रीणि ज ३९९।४
 स एव धन्यो ११०।१
 स एव रसिको ५८।१५
 स कथं न स्पृहणी ४३०।३७६
 सकलभुवनबन्धो २२।१८
 सकलापि कला २७३।९३७
 स किं सखा साधु २३४।३९५
 स किमु सहेत ३४६।१०
 सकृत्कन्दुकपातेनोत्पत ६९।३१
 सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं २६६।७८३
 सकृदिवसमर्प्य ४९३।७
 सकृदुक्तगृहीतार्थो २२२।७५
 सकृदुष्टं च मित्रं २४९।३४५
 स क्षत्रियब्राह्मणसहः २३३।३७६
 स क्षारो जलधिः ३३८।८३
 सखि दयितमिहान ४६४।३६
 सखि दशनक्षतम ५३३।४
 सखि पतिविरहहृ ४५९।३
 सखि स विजितो ५८६।९८
 सखि साहाजिकं प्रे १२७।१
 सखि सुखयत्यवका ५७३।१०
 सखि हे पश्य रस ५५९।९८
 सखीभिक्षां याचे ४६५।५९
 सखे सायं ज्ञात्वा ४३९।१७
 सगुणा पिहन्तवि ८५।१२१
 सगुणैः सेवितोपा ३४७।४
 संकटे न च गन्तव्यं २६०।६५२
 संकेतकुञ्जभुवि सा ४६४।४२

संकेतकेलिगृहमेत्य ५८४।७१
 संक्षिप्येत क्षण इ ४७०।२७
 संक्षीभं पयसि पुन ५५१।१००
 संख्येया न भवन्ति ३४२।२८
 सङ्गः सर्वात्मना त्या १२५।१७
 संगतानि मृगाक्षी ५६८।३६
 संगताभिरुचितैश्च ५२०।७
 संगतिं स्वविपरीत १२६।११
 सङ्गं नैव हि कश्चि ९८।४६
 संगमविरहवितर्के ४४६।१९
 संगीतमपि साहित्यं ४३।८
 संग्रहं नाकुलीनस्य २१९।२८
 सङ्ग्रामक्षोणिहण्य १७९।१०७
 सङ्ग्रामाङ्गणमागते १६२।१९७
 सङ्ग्रामाङ्गणमागते ३९१।८
 सङ्ग्रामानन्दवर्षिण्यौ १९४।३
 सङ्ग्रामे रिपुभूजं २८६।५२
 सङ्ग्रामे सुमतेन्द्रा २४५।२३०
 सङ्ग्रामे स्फुरदसि ३१७।७६
 सङ्ग्रामो दिवसायते १८१।१३६
 सच्छिद्रनिकटे वा २६०।६३२
 सच्छिद्रो मध्यकुटिलः १३२।४
 सच्छिन्नमूलः क्षतजे १९५।२९
 स जयति चित्रचरित्रो २९६।५३
 स जयति महावरा २७।२३
 स जयति हिमक ५।८
 स जयी वरमात २२७।१९९
 स जलजलधरं न ५५४।२१
 स जातः कोऽप्या ११४।३२
 स जातो येन जा १४४।७
 स जीवति गुणा २४६।२५६
 स जीवति यशो १४४।४
 सज्जन एव हि ७१।८४
 सज्जनसङ्गो मा १२५।२०
 सज्जनस्य हृदयं ७३।१३०
 सज्जना एव सा ७०।५६
 सज्जन्तां कुम्भ १९४।२४

संजितसकलश ४९२।३
 संजितानि सुर ५०९।४
 संचरन्ति मृगना ४८१।३
 संचारी रतिमन्वि ५७३।४०
 संचिन्त्य संचिन्त्य २७१।८९४
 संजग्माते तावपा १९६।५२
 संजहार सहसा ५१२।४
 संजातपत्रप्रकरा ५४५।६
 संजातसान्द्रमकर १३५।७९
 संजाते द्रवरूपतां १७९।१०५
 सततं श्लाघते क ३१३।२०
 सतां समालोक्य ४२५।२८३
 सति काकुत्स्थकु ५४।५०
 सति द्राक्षाफले १०२।२०
 सति प्रदीपे सत्य ४४६।९
 सति शीले गुणा १२०।६
 सतीमपि ज्ञातिकु २७१।९०१
 सत्कविरसनाशूरी ४६।२२
 सत्कोणं लोलनेत्रं ६६।९
 सत्पात्रोपनयोचि ४६।१९
 सत्पादपान्विपुल ३४८।२
 सत्पूरुषः खलु हिता ७५।१५८
 सत्यं वक्तुमशेषम ६०५।९९
 सत्यं शौर्यं दया २२८।२४०
 सत्यं सत्यं मुनेर्वा २५७।५७२
 सत्यं सन्ति गृहे ५०।४६
 सत्यं सा बहुरूपि १८२।१३८
 सत्यं तद्यद्वोचथा ५०१।१०
 सत्यं तपः सुगन्धै ५०५।२९
 सत्यं तपो ज्ञानम ५८।१८
 सत्यं त्वं पुरुषोत्त १९१।१७
 सत्यं दुर्लभ एष ५०३।१८
 सत्यपि च सुकृत २६६।७८७
 सत्यप्रशमतपोभिः १००।९
 सत्यभामासमा १५२।२९
 सत्यमेव गदितं ५८०।११
 सत्यं मनोरमा ६०९।१६०

सत्यशीलदयोपे ३०७।१२
 सत्यानुसारिणी २४३।१८८
 सत्यावृता च पर २३५।४०४
 सत्यासक्तमना १७९।१०८
 सत्यासक्तमनाः ३००।८८
 सत्येन धार्यते पृ २४७।२९०
 सत्वादिस्थैरगणित १७।२२
 सत्सङ्गाद्भवति १२५।२७
 सत्सांगत्यमवाप्य ३६१।१९७
 सत्सूत्रसंविधानं ४६।२०
 सदग्रहारैर्भवता १७८।१०४
 सदम्भोजाम्भो ३५४।९३
 सदयं हृदयं यस्य २४३।१९२
 सदवनमसदनुशा २३३।३७१
 सदसि विदुरभी १३५।८१
 सदागतिहयोच्छ्रा ३०७।१३
 सदानुरक्तप्रकृतिः २१८।५
 सदा प्रदोषो मम ५०६।३८
 सदा प्रहृष्टया भा ५७२।१८
 सदा मध्ये यासा ४७।३९
 सदामात्यो न सि २२७।२१२
 सदारिमध्यापि २९०।३२
 सदा वक्रः सदा ५९४।१५
 सदाहंसालसं वि १५२।२३
 स दीक्षितो यः २७२।९१९
 सदुत्तंस दैवादयं १५७।१३२
 सदूषणापि निर्दो ५४।४४
 स दोषः सचिवस्यै २२७।१९२
 सदोषमपि निर्दोषं ५८।९
 सद्भावेन जयेन्मि २४९।३३६
 सद्भिः संबोध्यमा २५६।५४१
 सद्भिरेव सहासी २३६।३
 सद्भिर्भाव्ये हिते ४५।५
 सद्भिस्तु लीलया ६८।२१
 सद्ग्रन्थेव निरन्त ५५७।७२
 सद्यः करस्पर्शम १८९।५
 सद्यः पुरीपरिसरे ५९१।२३

सद्यः प्रवालोज्ज्वल ५३८।२४
 सद्यःसंघटमानको ५२६।५१
 सद्यः सान्द्रमधी ४८०।३२
 सद्यश्चन्दनपङ्कपि ४८८।१०६
 सद्योमांसं नवान्नं २५१।३९६
 सद्रत्नस्फारहारा ४०३।५९
 सद्रंशजातं गुणको ८७।१५२
 सद्रंशत्वादङ्गसङ्गि १९७।६४
 सद्रंशसंभवः शुद्धः २३२।३५३
 सद्विद्या यदि का ४४।९
 सद्देदिमध्योत्तमहे १५०।९
 सद्वृत्तसद्गुणविचि ३९२।२६
 स धूर्जटिजटाजूटो १२।९५
 सन्तः कापि न १४७।२६
 सन्तः सच्चरितोद ८८।१६९
 सन्तः स्वतः प्रका ६९।२९
 सन्त एव सतां ६९।४६
 संततमुसलासङ्गा १५५।८२
 संततोदयसंध्येव ४१८।१४३
 संततश्रमहारि शी १६१।१९०
 संतप्तायसि संस्थि १२६।३३
 संन्तमेव चिरमग्र ५१०।१८
 सन्तश्च लुब्धाश्च ३०९।२२
 सन्तश्चेदमृतेन किं २७८।१०१४
 सन्तश्चेदिह गुणवि ५८।२३
 सन्तस्तृणोत्सागण ७४।१४०
 संतापं जगतो विलु ३३७।७२
 संतापमोहकम्पा ८५।११०
 संतापय चिरं च ४५९।४६
 सन्ति कूपाः स्फु ३३३।१०
 सन्ति ध्वान इवा ४८।४
 सन्ति स्वादुफला १०५।४४
 सन्तु दुमाः किस ५४३।११७
 सन्तु त्रिलोकनभा ४०१।१९
 संतुष्टे निष्ठणां पुरा ५८९।३८
 संतुष्ट्युत्तमः स्तु २६३।७१२
 सन्तोऽपि सन्तः ७३।१३३

सन्तो मनसि कृ ६९।४४
 संतोषक्षतये पुंसा २६३।७११
 संतोषक्षिपु कर्तव्यः २४९।३३७
 संतोषामृततप्तानां १०७।१
 संत्यज्य शूर्पवह्नी ८१।२८
 सन्त्यन्येऽपि बृह ३९८।९९
 सन्त्येके धनलाभ ६०४।७९
 सन्त्येकेपि मही ३७९।७१
 सन्त्येव प्रतिमन्दि ५८०।७
 सन्त्येव लिखिताका ३७७।४०
 सन्त्येवात्र गृहे गृ ४९६।५५
 संदधीत न चाना २३२।३३९
 संदर्शयस्व मधुवै ३८८।२०४
 संदष्टवस्त्रेष्वलानि ५४९।६६
 संदष्टाधरपल्लावा ५१४।५
 संदानान्तादस्त्रिभिः १९९।१००
 संदिग्धे परलोके ५७४।१५
 संदेहो वैष्णवे मा २५९।६०७
 संधिविप्रहयानानि २३१।३१८
 संध्यां कोषं ततः ४४३।४५
 संध्याताण्डवचण्ड ४७५।६३
 संध्याताण्डवहम्ब १४।१२३
 संध्याताण्डवहम्ब १४।१२७
 संध्यानतौ नरपुरं ६।२४
 संध्यारागवती स्व १८।४३
 संध्यावन्दन भद्र ६०६।१०४
 संध्यावन्दनवेला ३०३।१३
 संध्यावध्यस्त्रशो ४७६।७१
 संध्यासलिलात्र ५।१२
 संनद्धोऽयं नवत ४०९।४२
 सन्ना नाविकधोर ३९२।१६
 सन्नारीभरणोमाय १५३।५९
 सन्निकर्षोऽत्र मर्त्या २४५।२२२
 संनिष्टा चिकुरं ५२४।८
 संनिहितेऽपि दुरा २६७।८०४
 सन्मन्त्रिणा वर्ष २३४।३८२
 सन्मार्गे तावदा ४१६।११३

संन्यस्तभूषापि ४३३।१९
 संन्यासमकृत का ५२०।१
 सपक्षो लभते का २३२।३४८
 सपक्षो लभते ल २३२।३४९
 सैपादि कुमुदिनी ५२२।१०
 सपदि सखीभि ५३८।१४
 सै पुमानर्थवज्ज ११३।७
 सैतषष्टि हताः को ५८७।१२
 सैतैतानि न पूर्य २४२।१४८
 सप्रतिबन्धं कार्यं २३३।३६७
 स बन्धुर्यो विप १२७।६
 सैभयचकितं वि ४९८।१०
 सभाकल्पतरुं व १५०।१
 सभा वा न प्रवेष्ट २२५।१५०
 सभ्नुभङ्गं करकि ४०९।४४
 समं विलासोऽङ्कु ४०८।१८
 समदनमवतंसिते ५४३।१२५
 समदमतंगजमदज १५४।७७
 समदशिखिरुता ५५४।२७
 समन्तादाक्रान्ता ३५९।१७३
 समभिसृत्य रसाद ५४०।६५
 समय एव करोति ५६१।३२
 समयज्ञानर्थवतः ५६९।४३
 समयमिह वदन्ति ३१६।६७
 समयशबरो व्योमा ४९१।१५९
 समरविहरदस्मद् ५८८।२९
 समरशिरसि सैन्यं ३१९।९८
 समरे हेमरेखाङ्कं २९२।६
 समर्प्य हृदि दारुणा ५८५।८५
 समवलोक्य विला ५४४।१३९
 समस्तनीतिशास्त्रो २२०।३३
 समस्तावनीनाथमी २०१।१०
 समस्थलीकृतविव १९३।१५
 समाकृष्टं वासः क ५१५।१०
 समागमिष्यतोऽम्भो ३३३।८
 समाजे सम्राजां १५८।१५२

समानकुलश्रीलयोः ४४०।१
 समायाति यदा ५०।८
 समारम्भा भग्नाः १०९।३०
 समाश्लिष्टाः समा ४०१।१३
 समाश्लिष्यत्युच्चैर्ध ६०८।१३४
 समिति पतिनिपा २०८।३७
 समीचीना चीवां ४०५।३१
 समुत्कीर्णे तन्व्या ४४९।७९
 समुत्पत्तिः स्वच्छे ३९०।२३५
 समुदितकुचकुम्भ ४२९।३५७
 समुद्रिरासि किं ३५६।११५
 समुद्दीपितकंदर्पा ५२।९
 समुद्यते कुत्र न ३१७।८३
 समुद्रवीचीव चल ५६९।६३
 समुद्रस्यापत्यं प्र ९१।३१
 समुद्रावरणा भूमिः २५१।४०७
 समुद्रेणान्तस्थस्त ३४३।५६
 समुन्नतघनस्त २०७।२६
 समुपागतवति दै ३८६।१७७
 समुलसत्यङ्कुजलो ५६०।१४
 समुलसहिनकरव १९३।१०
 समुल्लासो वाचां ४७।३५
 स मूर्खः कालमप्रा २२८।२३३
 समूलघातमघ्नन्तः ११३।६
 सम्यगनिष्पन्नः स २६६।७९८
 संपत्कस्याथ तारा ५७७।६४
 संपत्तयः पराधीनाः २१४।२
 संपत्तौ कर्कशं ८३।७५
 संपत्तौ कौमलं ७०।५८
 संपत्सरस्वती स २४२।१५०
 संपत्सु महतां चि ६९।२७
 संपदमतरललभ्या ३९९।७
 संपदा सुस्थितं ११८।१६
 संपदि यस्य न ह ७०।७२
 संपदो महतामेव ६८।८
 संपद्यास्ते परैः सा २६१।६७६
 संपन्न रमणी शी ४०१।१६

संपादिताः सपदि ३३५।४८
 संपूर्णकुम्भो न क २७०।८७०
 संप्रति न कल्पत ३३३।१३
 संप्रवेष्टुमिव योषि ५१३।८
 संप्राप्तचिकुरभावः ४१२।३२
 संप्राप्तं सकरध्वजे २०।५
 संप्राप्तेऽवधिवास ४६६।७५
 संभाव्यमिष्टभुक्ता १५७।१३९
 संभिन्नयोरमुष्ण्या ४०७।१०
 संभूतिस्तव मान ३९०।२४०
 संभोगाद्विषयामि ६०५।९८
 संभोगानतिरिच्य १५।१४०
 संभोजनं संकथनं २२६।१६७
 संभ्रमः ज्ञेयमा २४४।१९९
 संभ्रतोऽहं प्रभो २२९।२६४
 संभूच्छित्तं संयुग ५८८।१९
 संभोहयन्ति मद ५७०।६९
 संरजसमपहाय ५५४।२८
 संरजस्कां पाण्डु ३५१।४१
 संरत्नप्रियंगुणाढ्यं १५४।६८
 संरला बहला ३२३।९
 संरले एव दोलं ४२२।२२६
 संरले साहसरागं ४९३।१०
 संरसपरिषत्कर्ण ४६।३३
 संरसापि कवेर्वा ४५।७
 संरसा सालंकारा ४५।१६
 संरसि बहुशस्ता २७७।९९५
 संरसीतोयमुद्धृत्य ३०५।३४
 संरस्वतिप्रसादं ३२३।५
 संरस्वतीपवित्रा ५२।२०
 संरस्वतीव कर्णा ५५।५२
 संरस्वती स्थिता २०६।३
 संरोहं तस्य ४०४।५
 संरोषदृष्टापरलो ५९८।१
 संरोषयुद्धाङ्गनम् १९५।३४
 सर्पः क्रूरः खलः ८१।३३

सर्पत्सारिणि वा ५४८।४५
 सर्पदुर्जनयोर्मध्ये ८१।३०
 सर्पस्य रत्ने कृप २६९।८५४
 सर्पाः पिबन्ति १०७।१४
 सर्पाणां च खला २५५।५०९
 सर्पान्व्याघ्रान्गजा २२९।२५१
 सर्पविषा कृपाणी १८९।१६
 सर्वं लुण्ठितमुद्र १६२।२०५
 सर्वं वनं तृणाल्या ३३४।२०
 सर्वसहा ये क्रज २५७।५५७
 सर्वः कल्ये वय २१४।६
 सर्व एव जनः २३२।३३५
 सर्वज्ञः सन्वदसि ३००।८५
 सर्वज्ञ इति लोको १५२।२७
 सर्वज्ञेन त्वया किं ३०५।४१
 सर्वत्र गुणवानिव ११७।२७
 सर्वत्र संपदस्तस्य १०७।८
 सर्वत्रोद्गतकन्दला ५५७।६९
 सर्वथा व्यवहर्त ८२।६६
 सर्वथा संत्यजेद्वा २२८।३७
 सर्वथा स्वहितमा २६७।८०७
 सर्वदा सर्वदोऽसी १५१।३
 सर्वदेवमयस्यापि २१८।७
 सर्वदेवमयो राजा २१८।६
 सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्र ४४।३
 सर्वनाशे समुत्पन्ने २४०।९०
 सर्वलोकपरितोषका ३७३।१५३
 सर्वस्य जन्तोर्भवति २८४।३१
 सर्वस्य द्वे सुमतिकु २८५।४७
 सर्वस्य सर्वदापि ७३।११७
 सर्वस्य हि परीक्ष्य १२०।१
 सर्वस्यैव हि रत्नस्य ४१८।१४०
 सर्वस्वापहरोनद २९१।३७
 सर्वस्वापहरो न तस्क २९१।३८
 सर्वहिंसानिवृत्ता ये २५६।५४७
 सर्वाङ्गमर्पयन्ति लो १३३।४३
 सर्वालंकारयुक्तापि १२१।७

सर्वाशापरिपूरिहं ३४५।८१
 सर्वाशापि दग्धवी ५५३।१२७
 सर्वाशुचिनिधानस्य ६०७।१२४
 सर्वास्तुभ्यः समक ३८८।२००
 सर्वे क्षयान्ता निच ६०९।१६२
 सर्वे ध्वान्तमिदं वद ४८०।३६
 सर्वेद्रियाणि संय २५१।३९९
 सर्वेऽपि विस्मृतिप ५९१।२८
 सर्वे यत्र विनेतारः २३२।३४०
 सर्वेषामेव शौचाना २५९।६२३
 सर्वोद्देगकरं मृगद ३९४।४५
 सर्वोपमाद्रव्यसमुच्च ४३४।२२
 सललितमलका ५२८।१७
 सललितमवलम्ब्य ५४३।१११
 सलीलायातानि न ५८८।२३
 सलीलमियमायाति ४३२।४२२
 स विकचोत्पलच ५६१।३०
 सविता विषयति २६६।८००
 सविप्रपादोदकर्द १२९।३
 सव्यदक्षिणयोर्वेत्र २२९।२७२
 सव्यलीकमवधीरि ५८०।१२
 सव्याजं तिलकाल ४५२।११२
 सव्याधेः कृशता ५४५।१४६
 सव्यासव्योदबाहु ५२२।३३
 सत्रीहा दयितान १८।३८
 सत्रीदार्धनिरीक्ष ५७६।४८
 स श्रीकण्ठकिरी ४८८।११५
 ससत्वरमितस्तत २८।४०
 ससार साकं दर्पे ३२३।६
 स सुहृद्वपसने यः २५४।२१५
 स स्निधोऽकुशला २७९।१०२२
 सस्यानि स्वयम् २८१।१०४६
 संहकारकुसुमके ५३८।९
 सहकारे चिरं स्थि ३५६।१२३
 सह कुमुदकदम्बैः ४८९।१२८
 महचरि शपथाः ४५९।५
 सहजमलिनवक्र २७३।९४०

१ वराहमिहिरस्य. २ भारवेः. ३ राजशेखरस्य. ४ सरस्वतीकुटुम्बस्य. ५ कालिदासस्य.
 ६ भगवतो व्यासस्य. ७ बाणभट्टस्य. ८ माघकवेः. ९ रामिलसोमिलयोः. १० कपिलरुद्रस्य.

सहजान्धदृशः ८६११३०
सहजोऽपि गुणः २६११६८२
सह तथा स्मर ४५३११३३
सह परिजनेन ११०१५
सहसा विदधीत २७३१५३५
सहसा हृदये नि ४५९१४
सहस्रकरपूरणा १५९११७०
सहस्रशीर्षा पुरुषः २८३११
सहस्रास्थो नागः ६१३५
स हि गगनविहा १३५१८३
सहिष्ये विरहं ना ५३६१३
सहस्रकटकं धत्ते ४२३१२३९
सहोदराः कुङ्कुम ४६१२८
स ह्यमात्यः सदा २१९१२२
सांसारिकसुखा २४३१९८२
साकं कुरंगकट १५८११४२
साकं प्रावर्णैर्दुः ३४३१४१
सा कविता सा ४५११७
साकारो निःस्पृ २२११७२
साकृतमधुरकोम ५११५
साकृतस्मितमा ३७११५१
साक्षरं पुरुषं दृष्ट्वा २४२११५५
साक्षरा विपरीता २४४१२०९
साक्षात्किलाष्टमूर्ते २१५११
साक्षात्प्रेमावतारः ६१०१९८७
साक्षाद्भूतस्त्रयंभूर ५१९१४
साक्षान्मप्रवतः पौ ५९०१२
सागसि प्रियतमे ५०९१२
सामयोऽपि किल १५०१११
साटोपव्योमहद्वे ४१११३
सा तन्वीति घन ५४४११४२
सा तोरणान्तिक ४४२११९
सा दुग्धमुग्धमधु ४३४१३६
सा दृष्ट्वा धैर्यं वा ४३३११
साधनं सुमहद्यस्य ११२११२
साधर्म्येण कथं १८३११४९

साधारणतरुबुद्ध्या ३७९१६४
सा धारयत्यधी ४२४१२६२
साधु चन्द्रमसि ४२०११७८
साधुरेव प्रवीणः ७०१५४
साधुरेवार्थिभिर्या १०३१४
साधु व्याकरणं ६५१९
साधूनां दर्शनं पु १२४१७
साधोः प्रकोपित ६९१२३
साधो कुण्डलयट ३९७१८८
साध्वी माध्वीक ५२११६
साध्वीस्त्रीणां द २७७१००२
सानन्दं सदनं सु १२९१४
सानन्दकन्दुकवि ५६४१३६
सानन्दं नन्दिह ३१३३
सानन्दप्रमदाकटा ४७४४६
सानन्दमेव मकर ३५३१८३
सानन्दा गणनाय १३१११५
सा न स्नाति न ४६७१८७
सानुजः काननं ३१३१२८
सान्त्वप्रार्थैः प्रण ५३४११३
सान्दानन्दपुरंदरा ३७११५६
सान्द्रामोदवतीः ३६९१९२
सान्द्राम्बोदश्या १९८१७५
सान्द्रां मुदं यच्छ ३९११७५
सान्ध्यमस्तमितशे ४७३१२०
सान्ध्यरागरुधिरा ४७३१९
सा पत्युः प्रथमाप ५८४१६४
सां बाढं भवते ५०११६
सा बाला वयमप्र ४५०१९२
सा भार्या या प्रि २३९१६१
सामगायनपूतं मे ५९४१७
सामदाने भेददृष्ट्या २३११३२०
सामादिसम्बितैः २३०१२८७
सा मां दृक्ष्यति व ४७२१४
सा मे यद्यपि सु ४५१११०३
सामिव हि प्रयोक्त २३११३१२

साम्रा दानेन भेदे २२८१२३१
साम्यं संप्रति सेव ५४३११००
सायं ज्ञानमुपासि ४७२११२
सायकसहायबाहो २९६१५५
सायं चन्द्रकलाष्ट ४४०१३१
सायं दामप्रथनस ४६०११८
सायं नायमुदेति ४८८११७७
सा यावन्ति पदा ५०३१२०
सारङ्गाक्ष्याः कुच ४२७१३१०
सारङ्गो न लताष्ट ३७१११५५
सारसवत्ता विहता १८५११७९
सारस्वते स्त्रोतसि १५०१८
साराजहंसैरिव ४३२१४२४
सा रामणीयक ४३४१३४
सारासारपरिच्छे २२३११०२
सा रोमाञ्चति सा ४६७१८८
सार्यकानर्थकपदं ४३२१४२८
सार्य मनोरथशतै ५००११
सार्वभौममवनं व ६००१३०
सालकाननयुक्ता २०१११
सालक्तकं शतदला ५०११४
सालक्तकेन नवप ५०११३
सालसं मुखरं क्रूरं २२३१९८
सावलेपमुपलिप्सि ७३११२०
सावशेषपदमुक्तमु ५१०११९
सावित्रीमात्रसारो २५९१६१३
सा विद्याधरकन्य ४५१११०६
सा विरहदहनदूना ४६३११०
साशङ्कस्य समाकु १६२११९५
सा श्रीर्या न मदं २४३११७१
सा संचारचमत्क ४५१११०४
सा सर्वथैव रक्ता ४६३१८
सा सा संपद्यते १३३१३४
सा सुन्दर तव ४६३१४
सा सेवा या प्रभु २२९१२५५
सा सौन्दर्यनिधि ४५२११९६

१ माघकवेः. २ भारवेः. ३ दण्डिनः. ४ हरिगणस्य. ५ भगवतो व्यासस्य. ६ नम्रजितः.
७ वृष्णीधरस्य. ८ प्रभाकरदेवस्य. ९ कुसुमदेवस्य. १० भवभूतेः. ११ पं जगद्धरस्य
१२ भट्टोपमन्योः. १३ रुद्रस्य. १४ जयदेवस्य. १५ सुबन्धोः. १६ रुद्रटस्य.

सा स्तनाञ्जलि ४२४।२५७
 सास्त्रे मा कुरु ५८५।७६
 साहजिकरूपवत्या ५०५।२१
 साहारं वचनं प्र ५०१।९
 साहित्यपाथोनि ५७।१७
 साहित्यसंगीतक ६०।२३
 साहित्ये सुकुमार ५०।४८
 सिंहः शिशुरपि ११२।१३
 सिंहक्षुण्णकरीन्द्र १२४।१४
 सिंहादेकं बकादे २५१।३९७
 सिंहो बली गिरि १३५।८०
 सिंहो व्याकरण २७९।१०२५
 सिक्तं स्फटिककु २०६।५
 सिक्तायां वीरक १८९।१५
 सिञ्जानैर्मञ्जरी १७३।२५
 सितं वसनमपितं ५८१।२७
 सितकिरणकपो ४६९।१२६
 सितानुवर्णैर्वयति १५७।१२६
 सिद्धमन्त्रौषधं २६१।६५६
 सिद्धि वाञ्छयता २७९।१०२७
 सिध्यन्ति कर्मसु २३५।४०६
 सिन्दूरं रविमि ५१८।४५
 'सिन्दूरं सामन्ता २१३।३
 सिन्दूरनुतिमुग्ध १८७।२
 'सिन्दूरस्पृहया ४०।९
 सिन्दूराणीव सी ४१।१७
 सिन्धुष्वङ्गावगा २८।३४
 सिन्धुस्तरङ्गरूपक ३४३।५३
 सिन्धोः सुधांशुश ४७९।२५
 सिन्धोर्जैत्रमयं प १६५।२३८
 सीतासमागमोत्क २८३।९
 सीत्कारं शिक्षय २९१।३
 सीत्कृतानि मणि ५१६।१८
 सीदन्ति चाग्निहो १४५।२
 सीदन्ति सन्तो १४६।१०
 सीमन्तिनीषु का ३०८।३
 सीमा दृष्टि समाया २२२।९४

सीमा संकोचमाया २२२।९५
 सुकपरिविन्दः श ३१५।५०
 सुकविद्वितयं मन्ये ५३।३०
 सुकवेः शब्दसौ ४८।३
 सुकुमारमहो ल ८६।१३१
 सुकुलजन्म विभू २७३।९३८
 सुकुले योजयेत्क २४९।३४१
 सुखं हि दुःखान्य २७२।९१८
 सुखं जीवन्ति ह ११४।२३
 सुखमापतितं से २५३।४५९
 सुखयतितरां न १२१।१०
 सुखशय्या ताम्बू ५७३।६
 सुखस्य दुःखस्य १३४।५७
 सुखार्थं त्यजते २४४।२१६
 सुगन्धं केतर्कापु २२६।१७६
 सुगृहीतमलिनपक्षा ८४।१०८
 सुजनं व्यजनं म ६८।१८
 सुजनानामपि हृद ८३।८५
 सुजनो न याति ७१।९३
 सुजीर्णमन्नं सुवि २७२।९०६
 सुतनु जहिहि मौ ४९४।३०
 सुतनु जहिहि मौ ५०३।१३
 सुतनुश्रुतिसेवनतो ५२०।२
 सुतनु हृदयात्प्रत्या ४९५।४८
 सुतन्त्र्यमुहद्वैरि २३२।३४७
 सुतं पतन्तं प्रसर्मा २८४।३६
 सुदीर्घा रागशालिन्यो ४२३।२४४
 सुधांशोर्जातेयं कथ १३६।९०
 सुधाकरकरस्पशोद्ध ३४४।६७
 सुधाधाम्नः कान्तिस्त ३९।१७४
 सुधाबद्धप्रासैरुपवन ४२१।१९८
 सुधामयोऽपि क्षयरो ४१७।१२१
 सुधारश्मिः सद्यस्ति ४८६।८३
 सुन्दरी सा भवत्येवं ४३३।४३१
 सुपर्णपरिसेवितस्तद १४८।५
 सुपर्णस्पर्णाद्री रचित ३४।१२१
 सुपात्रदानाच्च भवे २६९।८४९

सुपूरा स्यात्कुनदिका २५५।५०१
 सुभगं वदति जनस्तं ५७३।१२
 सुभग तवाननपङ्कज ३०४।२७
 सुभग त्वत्कथारम्भे ४६२।१
 सुभगसलिलावगाहाः ५४५।४
 सुभगे कोटिसंख्यत्व ५३७।७
 सुभाषितं हारि विश ४३।१६
 सुभाषितज्ञेन जनेन २७०।८६७
 सुभाषितमयद्रव्यसं ४३।३
 सुभाषितरसास्वादः २४७।२९४
 सुभाषितरसास्वाद ४३।५
 सुभाषितस्याध्ययने ३६०।१८५
 सुभाषितेन गीतेन ४३।२
 सुभिक्षं कृषके नि २५२।४१७
 सुभु त्वं कुपितेत्य ४९७।६५
 सुभु त्वं नवनीत ४९७।७०
 सुभुवामधिपयोधर ५२०।१३
 सुमध्ये वाग्भक्षैर्वचन ४६९।१७
 सुमनोवररत्नानां २२३।१०८
 सुमन्त्रिते सुविक्रा २३७।९
 सुमहान्त्यपि शास्त्रा २५२।४४०
 सुमुखेन वदन्ति व ५६९।६०
 सुमुखोऽपि मुञ्चतो ३९६।७८
 सुमेरुशिखरप्रान्त २८३।१३
 सुरतभरखिन्नपन्नग ५२८।३
 सुरतविरतक्रीडावे ५२१।१८
 सुरते च समार्थी ५१४।१
 सुरमन्दिरतरुमूल ६००।२६
 सुराणां पातासौ १५९।१५८
 सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा ५६८।४०
 सुलभं वस्तु सर्व २४३।१७२
 सुलभाः पुरुषा २२४।११५
 सुवदनावदनासव ५३९।४३
 सुवर्णपुष्पां पृ २२९।३५४
 सुवर्णवर्णललिता १५०।४
 सुवर्णस्य सुवर्णस्य २९२।८
 सुवर्णालंकृता क २९३।२१

सुवर्णैः पङ्चचैलैश्च २२७।२००
सुविरलमौक्तिकता ४११।१७३
सुव्यवसायिनिशुरे ९०।१८
मुशीलः स्वर्णगौरा ३०७।८
मुश्यामा चन्दनव ३०७।३
मुषमाविषये परी ४२०।१७६
मुसंहतैर्दधदपि धा १९३।८
मुसंदिग्धस्य भक्त २६०।६५४
मुसितवसनलंका २०८।३८
मुहदस्तरुणीनख ५४०।७१
मुहदां हितकामा २५३।४४६
मुहदामुपकारका २३४।३८४
मुहदि निरन्तरचि २६४।७३९
मुहदो ज्ञातयः पुत्रा १३२।१६
सूक्ति कर्णसुधां ६०५।९६
सूक्ष्माय शुचये त ४।२
सूक्ष्मेभ्योऽपि प्र २२२।८१
सुचीमात्रविभेदसं २३६।४१७
सुचीमुखेन सक्तदे ४५६।१६७
सूतिर्दुग्धसमुद्रतो ४५४।१४८
सूते सूकरगृहिणी ३६७।६६
सूत्रधारकृतारम्भे ५३।३३
सूत्रं पाणिनिबद्धं ६३।४
सूत्रैः पाणिनिनि ६३।२
सुदारा उलपाडि ३०२।९३
सूनुः सच्चरितः स २७९।१०२०
सूनुतं सर्वशास्त्रार्थ ११९।१
सूर्यस्य का तिमिर ३१८।९३
सूर्येऽस्ताचलमौलि ४९६।५४
सृजति च जगदि १३३।४५
सृजति तावदशेष १३४।६७
सेतुं संभेदयन्तो २२०।४८
सेतूपक्रमकौतुका ७९।२१५
सेयं सीधुमयी वा ४३८।३
सेयं स्थलीवनतृणा ३७०।१०५
सेयं ममाङ्गेषु सुधा ४३८।६
सेयं मृदुः कौसु ४१५।८२

सेवकः स्वामिनं २२९।२५९
सेवया धनमिच्छ १४३।४
सेवा श्रद्धासिंरुक्ता १४३।३
सेवितव्यो महावृ २५५।४९६
सेवेव मानमखिलं १०४।२०
सैन्योत्तारणतो २२०।४५
सैन्यीकरकृष्टक ४७५।६०
सेव परं न विनश्य १०१।१३
सैव साध्वी सुभ ५७१।४
सैव सैव सरसी ३४९।११
सोदुमलमस्मि ४९३।६
सोन्मेषो न सखी ४४५।६३
सोपचारमुपशा ५०९।५
सोपानानि तिरो ३४७।१४
सोऽपूर्वो रसनावि ३५५।११०
सोमः शौचं ददौ ४००।३
सोमकान्तो मणिः ३४४।६६
सोमार्थायितनिष्णि २८।४३
सोष्मणस्तनशिला ५१३।१९
सौकर्यमिन्दीवर ५५७।७३
सौगन्ध्यं दधदपि ५५१।१०५
सौजन्यधन्यजनु ७५।१६५
सौजन्यामृतसिन्ध ७८।२०८
सौजन्याम्बुमरुस्य ६०५।८९
सौधादुद्विजते ४६७।८६
सौन्दर्यपात्रे वक्त्रे ४१७।१२४
सौन्दर्यं मदनदपि १६४।२२७
सौन्दर्यस्य तरंगिणी ४०७।४६
सौन्दर्यस्य मनोभवे ४३०।३६९
सौभाग्यं विरलस्य २४१।११८
सौमित्रे ननु सेव्य ४५२।१२०
सौरभमम्भोरुहव ४३३।१४
सौरभ्यगर्भमकरन्द ३८२।११५
सौरभ्यं भुवनत्रये ३७८।५८
सौरभ्यं मृगलाञ्छ ४३५।५२
सौरभ्ये चलिते र ५२७।६४
सौरभ्येण त्रिभुवन ३७०।११३

सौरभ्येण समावृणो ३८७।१८३
सौवर्णः कमलाक ३४७।१७
सौवर्णकङ्कणश्रेण्या ४२३।२३८
सौवर्णोद्धृतपत्रमा २३।३७
सौवर्णानि सरोज्जा २४२।१५४
सौहार्दं शशशृङ्ग १४७।२२
सौहार्दस्वर्णरेखा २६१।६५८
सौहृदेन परित्य २३७।३०
स्कन्धासिन्धुरयू ५४८।५३
स्कन्धे विन्यस्य ४४०।३४
स्खलदंशुकमव्य ४४६।२९
स्तनकलशस्खल ४०४।१२
स्तनतटमिदमुत्तु ४०७।११
स्तनं धयन्तं ज ३३।१०१
स्तनं धयन्तं तन १९२।३७
स्तनन्यस्तोशीरं ४४३।३२
पस्तनरिसरभागे ५२८।१५
स्तनभाराय मध्ये ४२८।३२९
स्तनभारोऽत्र व ४३१।४०५
स्तनमण्डलमा २९३।१८
स्तनयुगमधुक्ता १५४।७०
स्तनयुगमुक्ताभ १५५।८१
स्तनाते चन्द ४२७।३०७
स्तनान्ते नो हा २९९।८३
स्तनाभोगे पत ४११।३
स्तनौ तुह्यौ स ४२८।३२६
स्तनौ भारार्पण ४२७।३१३
स्तनौ मांसघ्न्यौ ६०७।१३०
स्तब्धस्य नश्यति २७३।९४५
स्तुमःकं वामाक्षि ५०७।६४
स्तुवद्भवनिवर्तके ५७।२१
स्तुवन्ति गुर्वाम १२३।११
स्तोकात्मः परिव ३४६।१०
स्तोकास्त्रसाधनव ३९९।१४
स्तोकेनोन्नतिमाया ८१।२३
स्तोकोभिन्ननिदा ५२७।६०
स्तोत्रं चैत्रगुणोद ५४२।९६

१ स्त्रियः पवित्रमतु ४००१४
 स्त्रियस्तु यः काम ५६७११
 २ स्त्रियोऽवतारयन्त्ये २२०१४२
 स्त्रियो हि नाम ५६७१३
 स्त्रियो हि मूलं नि ५६९१६४
 स्त्रियो ह्यकरुणाः ५६७१२
 स्त्रीणां यौवनमर्थि २८०१०४१
 स्त्रीणां हि साहच २६६१७८२
 स्त्रीणां द्विगुण आ ५६७१६
 स्त्रीणामशिक्षितप ५७०१७०
 स्त्रीबालस्वामिभि २३८१४८
 स्त्रीमुद्रा कुसुमायु ४०३१५४
 स्त्रीरूपं मोहकं पु ९२१६
 स्त्री विनश्यति रु २३७१९
 स्त्रीषु न रागः का ५६९१५८
 स्त्रीषु प्रवीरजननी ५८८१२५
 स्थगयति तमः ५९९१६
 स्थगयति नयना ४४२१२६
 स्थगिताम्बरक्षि ४७९१७७
 स्थलकमलतरुणां ५४११८४
 स्थलीनां दग्धाना ३७०१११०
 स्थाणुः स्वयं मू ५९३११३
 स्थान एव नियो २५४१४८०
 स्थानं नास्ति क्ष ५६७११२
 स्थानभ्रष्टा न शो १२४१६
 स्थानमाह्निकमपा ४७३११२
 स्थानाभिर्गत्य दू ४७११३६
 स्थानेषु शिष्यनिव २७४१५५३
 स्थाने स्थाने मल ५४११८९
 स्थायिनोऽर्थे प्रव २२६१९८९
 स्थाल्यां वैदूर्यमय्यां १३९११२७
 स्थितिं नो रे दध्याः ३६५१३५
 स्थितिर्गोहोपान्ते ५७५१३६
 स्थितो न स्नादा २७११८९१
 स्थित्यतिक्तामिति ११३१८
 स्थित्वा क्षणं वि ३५०११७

स्थित्वा धैर्यादुपा ३२७१२४
 स्थिरत्वमचिरम् ४०९१३८
 स्थिरापायः का ६९५१२५१
 स्थिरा शैली गु ५८१११
 स्थूलप्रावरणोऽति १४०११७
 स्नातः स्वर्गतरङ्गि ९१६८
 स्नातस्त्वद्रिपुरक्त १७५१५३
 स्नाताः प्रावृषि २०२१३३
 स्नाता तिष्ठति कु ४५२१११५
 स्नातुं वाञ्छसि २१११७४
 स्नानं वारिदवा ५८७११०३
 स्नानं नाम मनः २२३११०३
 स्नानाम्भो बहु ५७३१३९
 स्नानार्द्रमुक्तेष्वनु ४१११११
 स्नान्तीनां बृहद ५५११११०
 स्निग्धं यद्यपि वी ४९६१६१
 स्निग्धमालप सु ४६९१९
 स्निग्धस्मेरविलो ४३६१५८
 स्निग्धाग्राः फलि ३८३११२९
 स्निग्धेन्द्रोपलसु ४३६१५९
 १ स्निग्धे यत्परुषा ४९८११८
 स्नेहं स्वीकुरु कृ ४५५११६४
 स्नेहच्छेदेऽपि सा ६९१२५
 स्नेहनिर्भरमधत्त ५१३१९
 स्नेहसंवर्धिताम्बा ४१२१३१
 स्नेहेन भूतिदानेन ८०१२०
 स्नेहोपपन्न इति १००११०
 स्नेहो हि वरमय २६६१७८९
 स्पर्धन्तां मुखमेव ३६९१९४
 स्पर्शः स्तनतटस्प ४४६११६
 स्पृशति तिग्मरुचौ ५४७१३८
 स्पृशन्नपि गजो ह २३७१२२
 स्पृष्टस्त्वयैष दयिते ४२३१२३२
 स्पृष्टाकृष्टासिपिष्ठे १७८१९४
 स्पृष्टा येन शिरोह ५९९११०
 स्पृष्टोऽस्तिकरणके ४७५१५३

स्पृहयति भुजयोर ११११२
 स्फटिकमरकतश्री २०१४
 स्फटिकस्य गुणो यो ३४४१६८
 स्फीतं शीतं गतं ५४७१३२
 स्फुटं स्फुटपलाश ५६११४३
 स्फुटतरमटवीनां २०१११५
 स्फुटतु हृदयं कामः ५८३१५१
 स्फुटमसदवलम्बं ४२७१३२०
 स्फुटमिदमभिचार ५४३११२२
 स्फुटमिवोज्ज्वलका ५४०१६०
 स्फुरद्द्रुतरूपमुत्प १५५१८९
 स्फुरदधीरतडिन्नय ५५४१३१
 स्फुरदुरसिजभारम ४८१११२
 स्फुरद्वनुर्निस्वनत १५७११२४
 स्फुरद्वोमोद्भेदस्तर ५१५११२
 स्फुरन्तः पिङ्गलाभा ५५३१६
 स्फुरन्नानारलारु ४०६१३२
 स्फुरसि बाहुलते ४९९१४
 स्फुरिते जठरे विष्णो २८३११८
 स्फुर्जद्रम्हाण्डशुक्तौ २१२१९१
 स्मयमानमायताक्ष्याः ४२२१२०८
 स्मरकल्पद्रुमो बाले ४१४१५५
 स्मरतोरभिलाषक ४३८११
 स्मर वृशंसतमस्त्व ४५३११३०
 स्मरमानसिकसम ४२७१३१५
 स्मरवमधुनिमित्तं ४६४१६६
 स्मरशरधिनिकाशं ५६४१३७
 स्मरशरशतविधुरा ४६३१२४
 स्मरहुताशनमुर्मुख ५४०१६१
 स्मर्तव्या वयमिन्दुसु ५७९१८५
 स्मर्तव्योऽहं त्वया ४६९१२
 स्मार्तं धन्युर्द्विधुनो ४१४१६०
 स्मारस्मेरमदोन्नम ६०४१८२
 स्मितं किञ्चिद्भवे ४०८१२९
 स्मितज्योत्स्नागङ्गा ४२११२०१
 स्मितज्योत्स्नाभि ४०७१६३

१ व्यासमुनेः. २ पालकाप्यात्. ३ विष्णुपुराणात्. ४ भर्तृहरेः. ५ माघकवेः. ६ बिह्वणस्य.
 ७ भारवेः. ८ दीपकस्य. ९ कालिदासस्य. १० जयदेवस्य. ११ शार्ङ्गधरस्य. १२ अर्भकस्य.

स्मिन्तपुष्पोद्गमोऽयं ५०४३
स्मितेन भावेन च ४०२३७
स्मितेनोपायनं दू ५१२१
स्मेरं विधाय नय ४४६१२२
स्मेरराजीवनयने ४९७१३
स्मेराः सन्तु सभा ३६६१५२
स्मेरा दिशः कुमु ३३१३०
स्मेराननेन हरिणा २४१५
स्यादत्यन्तनिरक्ष २८११०४४
स्यादेव तोयममृत २१५१५
संसमानमुपयन्त ५१२१५
स्रग्दाम मूर्धनि ३९५१५३
स्रस्तां नितम्बाद ४३०१३८१
स्वकपोलेन प्रकटी ८५११०९
स्वकान्तदवकान्ता २०१३
स्वकीयं हृदयं भि ४२४१२६४
स्वकेलिलेशस्मित ४०४१४
स्वगर्भशुक्तिनिर्मि १३०१३
स्वच्छन्दं हरिणेन ३७१११७
स्वच्छन्दं दलदर ३८९१२२५
स्वच्छन्दवनजाते २५७१५५
स्वच्छन्दैकस्तन १५११४१
स्वच्छन्दोच्छलद १२११०६
स्वजनः स्वात्मन २६२१७०७
स्वजातीयं विना २३२१३५६
स्वजातीयविधाता २६३१७१३
स्वतः प्रकाशो म १५५११००
स्वदशोर्जनयन्ति ४१५१९१
स्वदेशजं कुलाचा २१९१२५
स्वदेशजातस्य न २६९१८५२
स्वपरप्रतारकोऽसौ ४०११२७
स्वप्ने दृष्टा किमपि ४४८१६७
स्वप्नेऽपि क्षितिपा २०३१३९
स्वप्नेऽपि देवि रम ४६९११०
स्वप्नेऽपि समरेषु १५२१३७
स्वफलनिचयः शा २७७१९९६
स्वबालभारस्य त ४०४१६

स्वभावकठिनस्या ८०११६
स्वभावं न जहा ७०१५९
स्वभावं नैव मुञ्च ७०१५७
स्वभावशूरमञ्जश २२११६१
स्वभावसुन्दरं व २६२१६९२
स्वभावारक्तश्रीन १८७१८
स्वभावेन हि तुष्य २४७१२७८
स्वमस्तकसमारुहं ६१४१२३४
स्वयं संराध्येऽं पु २८५१४४
स्वयं स्वगुणविस्ता ११६११४
स्वयं कर्म करोत्या २४७१२८३
स्वयं जहाति सेव १४३११३
स्वयं तथा न क १२०१३
स्वयमपि भूरिच्छि ८५११२४
स्वयमप्राप्तदुःखो ४५३११२३
स्वयं पञ्चमुखः पु ५९४११६
स्वयं प्रणमतेऽल्पे ११२१५
स्वयंभूः शंभुरम्भो ४२३१२५०
स्वयं महेशः श्वश्रु १३४१५२
स्वसेन बभ्रतां ८५१११८
स्वरेण तस्याममृत ४२२१२१९
स्वर्गच्युतानामिह २६९१८५८
स्वर्गाद्गोपाल कु १७८१९७
स्वर्गानर्गलनिर्गल ५७१२५
स्वर्गे वासं कारय १९८१९२
स्वर्गे कल्पद्रुमाध २१२१८७
स्वर्गोकोभिरदोनि ४२११
स्वर्णच्छवीनाम ४१८११३६
स्वर्णविदातश्रुति ४२९१३५४
स्वर्णेणाजिनशयनं ३०१६५
स्वर्णेः स्कन्धपरि ३७७१३४
स्वर्वामामृतपानचा ४८८११०८
स्वर्मानुः सुरवर्त्मना ७४२१
स्वर्भानुप्रतिवारपार ४११३
स्वर्भानुराकलयितुं ४१२१२३
स्वर्लोकस्य शिखा ३९६१८१
स्वल्पं भूमः किमपि २०२१२४

स्वल्पज्ञायुवसावशो ११२१२१
स्वल्पा इति रामक २६४१७३७
स्ववशः करोति क २६७१८०५
स्वसुखनिरमिलाषः १५९११६६
स्वस्ति क्षत्रियदेवा २८३११७
स्वस्ति स्वागतमर्थ्य ३९१५३
स्वस्त्यस्तु विद्रुमव ३४१११६
स्वस्थानादपि विच ७२११११
स्वस्त्व्यापृतिमप्र ३६११२०१
स्वातन्त्र्यं पितृमन्दि ५७०१७५
स्वादानेन सुतनोर ५०९११०
स्वादितः स्वयमथै ५१११४७
स्वाधीना दयिता २८०११०४०
स्वाधीनेऽपि कलत्रे २६४१७५१
स्वाधीनैव समृद्धि ७२१११६
स्वाधीनो रसनाञ्च ५७१२४
स्वान्ते वैभवमस्ति १६९१२७५
स्वाभाविकं तु यन्ति १२७११२
स्वाभिप्रायपरोक्ष १४३११
स्वामिन्प्रभो प्रिय ५१७१२६
स्वामिन्भुरयालकं ५२२१३१
स्वामी कुप्यति कु ४६११८
स्वामी निःश्वसिते ५७६१४६
स्वामी मुग्धतरो ३५११३३
स्वामीदवासितसम ३९०१२३०
स्वाम्यमात्यश्च रा २३११३१७
स्वाम्यादिष्टस्तु यो २२३१९६
स्वाम्यादेशात्सुभ २२३१९७
स्वाम्युक्ते यो न य २२३१९९
स्वायत्तमेकान्तगुणं १२३१३
स्वार्थं धनानि ध १०४१३१
स्विन्नं केन मुखे ४७२१११
स्विन्नं मण्डलमैन्द ५१८१४२
स्विन्नौ गण्डी ४४३१४१
स्वीयाः सन्ति ५८०१६
स्वीयोद्दानप्रण १८८१४

स्वेच्छामहुरभा ५०।४२
 स्वेदकेदितकङ्क ३२८।३८
 स्वेदस्ते कथमीह १७।३२
 स्वेदस्यन्दितसा १७।३१
 स्वेदाम्भःकणम १८२।१४५
 स्वेदार्द्रवामकुच १५।१३९
 स्वे स्वे कर्मणि ५४८।५०
 स्वैरं कैरवकोर ४८७।९३
 स्वैरं सस्मितमी ४४०।२९
 हंसः श्वेतो बकः ३४९।६
 हंस प्रयच्छ मे ४५५।१६२
 हंसः प्रयाति श ३५०।२२
 हंसश्चन्द्र इवाभा ५६०।९
 हंसाः पद्मवनाश ३८५।१५३
 हंसी वेत्ति परा ३५।१३४
 हंसैः शैवलमञ्जरी ५७७।५९
 हंसैर्लब्धप्रशंसैस्त ३४७।१९
 हंसोऽध्वगःश्रमम १२७।१३
 हंसो न भाति ब २७५।९६३
 हंसो यथा राज ४८२।१२
 हंसो विभाति न २७५।९६३
 हंहो दग्धसमीर ३३८।११
 हंहो धीर समीर ३३८।१२
 हंहो मीनतनो ह २६।११
 हंहो वारिनिधे ३४२।३८
 हठादाकृष्टानां ५७।२०
 हतं ज्ञानं क्रिया २५७।५७०
 हतमश्रोत्रियं आ २५२।४२५
 हैतेऽभिमन्यौ कु ५८७।५
 हत्वा पतिं नृपम ५९१।२४
 हत्वा लोचनवि ४१६।१०३
 हनूमति हतारामे २९३।१३
 हन्त कान्तमपि ४६१।२
 हन्तालि संतापनि ४५६।११
 हन्तुमेषोऽपसर २५८।५७७
 हन्तुर्बन्धुजनान्ध ९२।३९

हरः क्षयी ताप ३०७।१०
 हरकण्ठप्रहानन्द १५।१
 हरक्रोधज्वालाव ४२९।३६४
 हरनयनहुताश ३२५।२
 हरन्ति हृदयानि ५४६।२४
 हरमुकुटे सुरत ३३०।७
 हरवन्न विषमदृष्टि १५५।८०
 हरशिरसि शिरां १३४।६३
 हरिणचरणक्षुण्णो २१६।२
 हरिणप्रेक्षणा यत्र ४००।८
 हरिणापि हरेणा १३२।१५
 हरिद्रायां राहुप्र २९९।८१
 हरिभामिनि सि ९०।२०
 हरिरलसविलोच ३६५।२५
 हरिर्वह्निकां तवा ३२०।१०५
 हरिष्यमाणो बहु ६०९।१६८
 हरोः पदाहतिः ६८।२२
 हरेर्लीलावराहस्य २७।२२
 हर्तुर्न गोचरं या ४४।४
 हर्तुर्योति न गोच ५९।२७
 हर्म्यस्थानमधर्मक १४७।२७
 हर्षक्रोधौ समौ २२८।२४३
 हर्ष वर्षन्विधत्से ३३८।८४
 हर्षादम्भोजजन्म १०।८३
 हसन्तं प्रहसन्त्ये ५६८।१९
 हसन्तीं वा हस ५६३।५
 हस्त इव भूतिम ८५।११६
 हस्तं कम्पवती ५१५।१६
 हस्तन्यस्तकुशो १६०।१८२
 हस्तपङ्कजनिवि २।१४
 हस्तस्य भूषणं २४७।२९१
 हस्तस्वेदक्षपित ५०७।६१
 हस्तादपि न दा २४१।११९
 हस्ताम्भोजालि १७१।१
 हस्ताम्भोजे वद ४६५।५२
 हस्ती चाङ्गुशह २६०।६३८

हस्ती वन्यः स्फटि १८६।१८०
 हस्ती स्थूलतनुः ११२।२०
 हस्ती हस्तसहस्रेण २४९।३४७
 हस्ते चकास्ति वा ४२३।२४०
 हस्तेनाग्रे वीतभी १९८।८३
 हस्ते शस्त्रकिणाङ्कि २९।५२
 हा तात तातेति स ५८७।१८
 हा धिक् सा किल ४५२।११४
 हा मातस्स्वरितासि ५९२।३७
 हारं वक्षसि केना ३७३।१५०
 हारः कुरङ्गशावाक्ष्या ४२६।३०१
 हारः प्रलम्बितपयो २७५।९६७
 हारं गुम्फति तारका ५८६।९५
 हारस्त्रुव्यति कङ्कणं ५१८।४४
 हारस्यातिदुरापम ३९३।३२
 हारहीरकहिरण्यभूष ५७९।७
 हारानाह देव च १६२।१९८
 हारावशेषा ननु कण्ठ ४६४।३९
 हारीताः सरसं रस ३५९।१७५
 हारो जलाद्रिवसनं ३९९।१५
 हारो नारोपितः क ४५६।१
 हारो भातिकुच २८६।४९
 हारोऽयं हरिणाक्षीणां ४२६।३०४
 हालाहलं खलु पिपा ८७।१५४
 हालाहलो नैव विषं ९१।२६
 हावहारि हसितं व ५०९।१६
 हासस्तत्कलिकाप्रदी ५७१।८१
 हा हन्त मानससरः ३५०।२०
 हा हा देवि स्फुटति ४४८।६३
 हिंसाशून्यमयत्नल १४२।१३
 हितोपदेशं शृणुया २३९।७६
 हित्वा त्वामुपरोधशू १६८।२६९
 हित्वा दैत्यरिपोरुरः १६५।२३७
 हित्वा मदं सममस ८७।१५७
 हिमं कृतावपि ताः ५६३।२२
 हिमकर परभागं ३३१।३१

१ भट्टबिहङ्गस्य. २ वाल्मीकिकवेः. ३ भगवतो व्यासस्य. ४ बाणभट्टस्य. ५ भर्तृहरेः.
 ६ सुबन्धोः. ७ माघकवेः. ८ वराहमिहिरस्य. ९ श्रीचन्द्रदेवानाम्. १० बाणकवेः. ११ वाल्मी-
 किमुनेः.

हिर्मधवलदन्तकेशी ५६३।८
हिमलवसदृशः श्र ५४३।१२४
हिमव्यपायाद्विशदा ५३८।३०
हिमशिशिरवसन्त १५८।१४९
हिमसमयो वनव ३७५।९
हिमांशुखण्डं कुटि ३१७।७९
हिमांशुखण्डांशुर्न ४७०।२
हिमानीस्थगिरौ ३१३।१७
हिरण्यधान्यरत्ना २२४।१२९
हीनसेवा न कर्तव्या २५५।४९७
हीनहत्या दधाल्ये २८३।४
हीयते हि मतिस्ता १२४।९
हुंकारैर्ददता मया ५०८।७६
हुतमिष्टं च तप्तं १५२।३४
हुंतहुताशनदीप्ति ५३९।५०
हृणी सीमन्तमुद्रां ५६५।४५
हंतोऽङ्गरागस्तिल ५४९।७०
हत्वा पद्मवनयुति ४५१।१०७
हृदयं हरति ना ५६९।५९
हृदयं कौस्तुभोद्भा ३२।९०
हृदयनृणकुटीरे दी ४००।१७
हृदयमाश्रयसे य ४५८।४३
हृदयमिषुभिः का ४४९।७१
हृदयानि सतामेव ६९।४१
हृदये कुरु संचयं ३९२।२१

हृदि विसलताहारो ४५३।१३७
हृदि लग्नेन बाणेन ५३।२४
हृदि लज्जोदरे १०४।१९
हे कीर कैरवसुगी ३६०।१८७
हे कूप त्वं चिरं ३४७।१
हे कोकिलाखिल ३५७।१३७
हे गङ्गाधरपत्नि १८।४०
हेतुः कोऽपि वि ६५।८
हेतुप्रमाणयुक्तं वा ९४।८
हेतुर्नेसंगिकः को २६१।६६७
हे दारिद्र्य नमस्तु ९५।२
हे दावानल शैला ३४८।१
हे पक्षिन्नागतस्त्वं ८९।१८४
हे पाथोद यथोन्न ३३७।७६
हे पान्थ प्रियविप्र ५६५।५०
हेमकुम्भमिव तु ५१६।९
हेमन्तहिमनिस्प ५६२।१
हेमन्तं दधिदुग्ध ५६४।३१
हेमन्त पथिकज ५६५।४८
हेमन्ते बहुदोषाब्धे ५६३।३
हेमन्ते हिमकर ५६५।४९
हेर्ममञ्जीरमालाभ्यां ४३१।४००
हे मल्लि हे माल ३९७।९०
हे मातङ्ग मदा ३६६।४४

हेमाम्मोरुहपत्तने ५४४।१३३
हेमः कार्यं हुतव ६०३।६८
हेयं हर्म्यमिदं नि ६०६।१०९
हेयोपादेयशून्यं ११।९२
हे रत्न हेमनुलया ३९३।३४
हे राजानस्यज ५०।३
हे लक्ष्मि क्षणिके ९१।३७
हेलाप्रस्थानवेलाह १७०।२९१
हेलाविदलितकरि ३६४।१९
हेला स्यात्कार्यना २५२।४१८
हे हर्यक्ष सहस्र ३६७।५३
हे हेमकार परदुः ३९२।२३
हे हेमकेतकि कथं ३८१।९५
हे हेमन्त स्मरिण्या ५६३।४
हे हे मित्र जिता ६५।१०
हे हेरम्ब किमम्ब १७।२७
हे हेलाजितबोधि ३४२।३५
हेपन्ते यज्जितजल १६०।१७७
हेषाघोषैर्हरीणां जि १९४।२३
हृदाम्भसि व्यस्त ५५०।८६
हीतया गलितनी ५१२।१
हीभरादवनतं परि ५१३।१४
हीविमोहमहरद्वि ५१०।२५
ह्लादनतापनशक्ती ४०१।२०